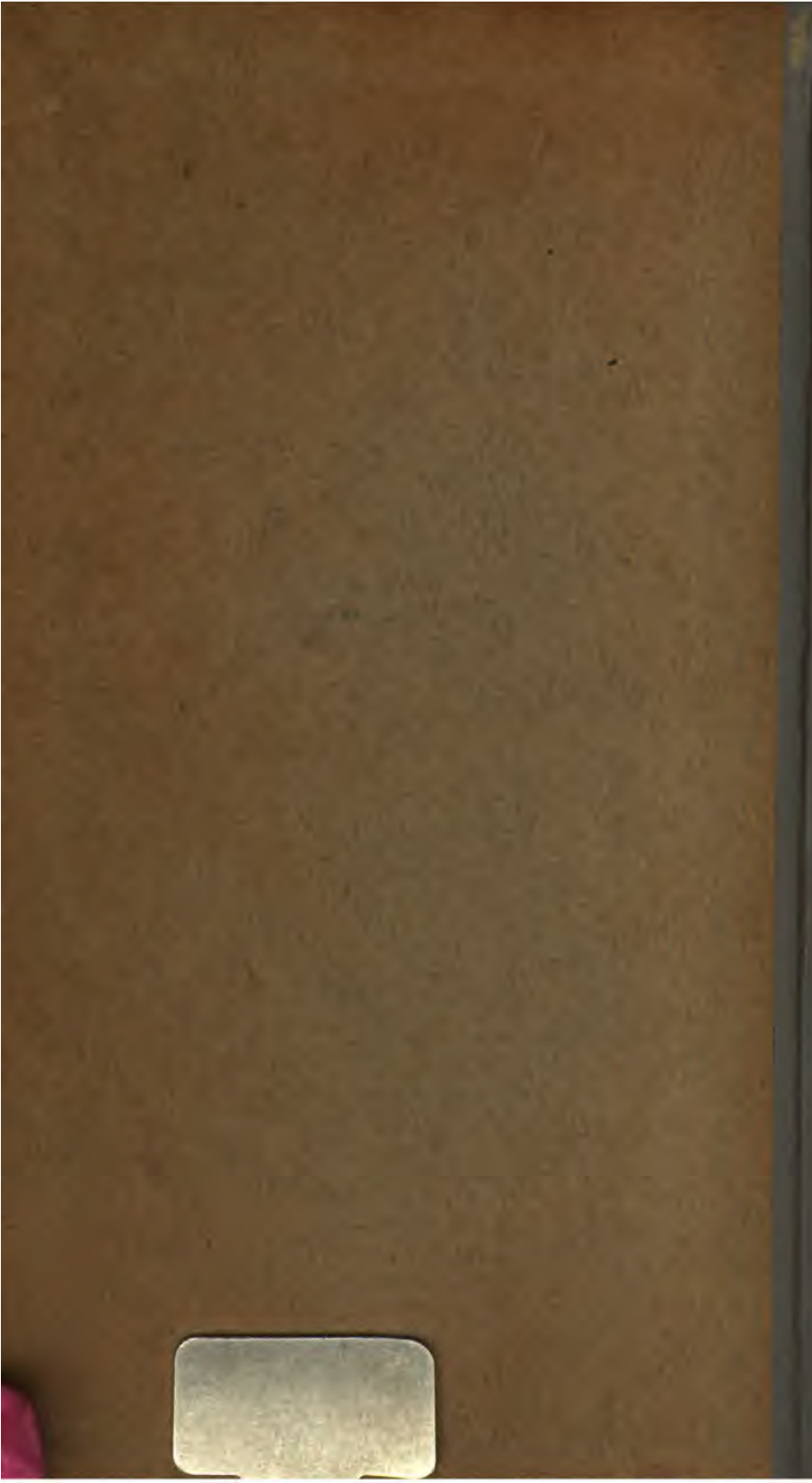

CH LIBRARIES

281070 7

ANNEX REFERENCE SERVICES

REF. DEPT. BOOKS

1 571 WEST 43RD STREET
Between 11th and 11th Avenues

A 2

K 5H

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

Waar Hollands naam ooit wordt gespeld,
Daar wordt ook Hollands roem vermeld.

H. A. SPANBAW, *Vaderlandsche gezang en liederen*, bl. 81.

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK
DER
NEDERLANDEN,

BIJENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

VIJFDE DEEL.

H.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.

1844.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
819190
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1919 L

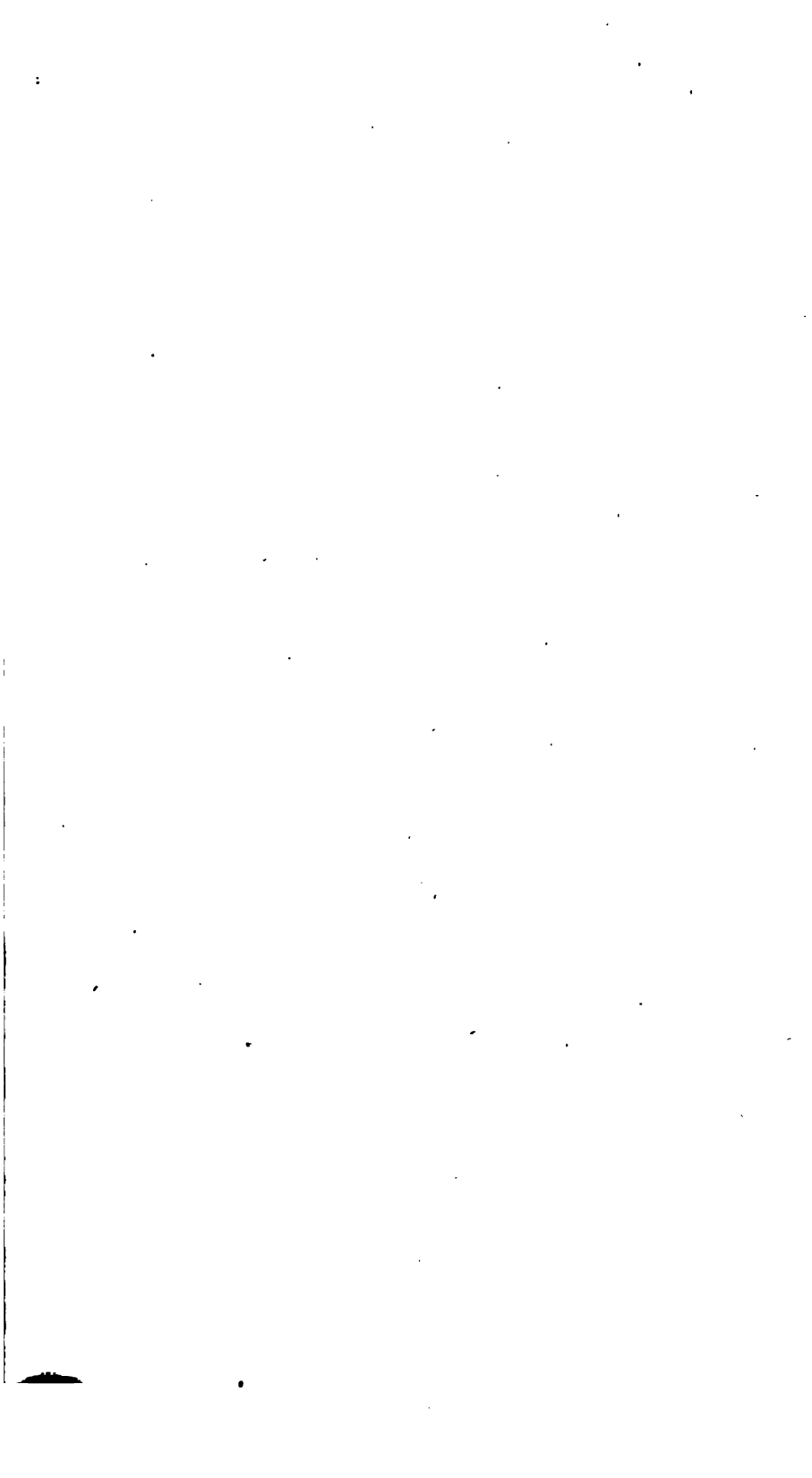
WVWX
YZ
1234567890

V O O R B E R I G T.

Bij het in het licht zenden van ons vijfde deel, strekt het ons tot een streelend genoegen, wederom onzen hartelijken dank te mogen betuigen aan zoo velen, die ons behulpzaam waren, om ons werk zoo veel mogelijk van leemten te zuiveren. Inzonderheid zij die dank toegebracht, aan onse in de voorrede der vorige deelen genoemde Correspondenten, onder welke het ons thans vergund is, tot ons groot genoegen, ook te mogen noemen, Mr. J. T. BODEL NYERHUIS, te Leyden, aan wien wij reeds zoo menige terechtwijzing op onderscheidene artikelen te danken hebben, waarom wij ons in zijne medewerking, even als in die van onse overige Correspondenten, dringend blijven aanbevelen.

GORINCHEM, 5 Mei 1844.

A. J. VAN DER AA.

AARDRIJKSKUNDIG

W O O R D B O E K

DER

N E D E R L A N D E N .

H.

HAA, riv. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amböina*, kust van *Leytimor*.

HAADELERIA en **HAADELOHA**, namen, bij oude schrijvers vermeld, onder welken men, naar sommiger meening, de voorm. zeeplaats **BORNESEDE**; op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, verstaan moet. Zie **BORNESEDE**.

HAAFTEN, gem. in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-district*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen* (8 k. d., 22 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. *Deil*, O. aan *Waardenburg*, Z. aan de *Waal*, W. aan *Herwijnen*.

Deze gem. bevat de heerl. *Haaftea*, *Hellouw* en *Tuil*. Zij beslaat eene oppervlakte van 1588 bund. 35 v. r. 36 v. ell., telt 341 h., bewoond door 366 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; ook bestaat er in deze gemeente, boven het dorp, sedert het jaar 1826, eene steenbakkerij. Vroeger heeft er beneden het dorp eene steenbakkerij bestaan, doch deze is sedert tachtig jaren afgebroken.

De *Herv.*, die hier 1870 in getal zijn, onder welke 600 *Ledematen*, maken de gem. van *Haaftea*, *Hellouw* en *Tuil* uit, welke in deze burgerl. gem. elk eene kerk hebben.

De *R. K.*, van welke men er 50 aantreft, worden tot de stat. van *Varik* gerekend. — De 4 *Isr.*, welke men er vindt, behooren tot de ring-synagoge van *Tiel*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te *Haaftea*, ééne te *Hellouw* en ééne te *Tuil*, welke gemiddeld door een getal van 188 leerlingen bezocht wordt.

HAAFTEN, heerl. in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-district*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Haaftea*;
V. **DREU.** 1.

palende N. aan de heerl. Rumpst en Enspik, N. O. en O. aan de heerl. Tuil, Z. aan de Waal, W. aan de heerl. Hellouw.

Deze heerl. bevat den Polder van Haaften en daarin het d. Haaften, benevens eenige verstrooid liggende h. Men telt er in het geheel 170 huisgez., uitmakende eene bevolking van 980 inw., die meest hun bestaap vinden in den landbouw, terwijl er mede vele zalmvisschers gevonden worden; ook heeft men er eenen korenmolen.

De inw., die er, op 5 na, allen Herv. zijn, onder welke 265 Ledematen, maken de gem. van *Haaften* uit, die tot de klass. van *Bommel*, ring van *Tuil*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ANTONIUS LEO (ANTONIE DE LEEUW), die in het jaar 1619 van hier vertrok en in 1638 te Schoonhoven overleed. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

Men treft er slechts ééne R. K. en twee Isr. aan.

Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. heeft haren naam gegeven aan het oud adell. geslacht VAN HAAFTEN, dat onderscheidene vermaarde mannen heeft opgeleverd. Zoo vonden wij onder anderen vermeld WALRAVEN VAN HAAFTEN, die onder Keizer MAXIMILIAAN I, met veel dapperheid, diende; terwijl DIJK VAN HAAFTEN, Heer van *Gameren*, FRANS VAN HAAFTEN, Heer van *Haaften*, en JAN VAN HAAFTEN, als toekenars van het verbond der edelen voorkomen (1). Wie de oude bezitters der heerl. HAAFTEN geweest zijn is zeer onzeker. Men vindt Heer RUDOLF VAN HAAFTEN, Ridder, die in 1281, borg was van REINALD, Graaf van *Gelder*, bij eenen Lombardhonder, en die met Heer RUDOLF COCK, Ridder, in 1291 uitspraak deed tusschen de kinderen van ROSSUM. Het is niet waarschijnlijk dat hij tot het geslacht van COCK behoorde. Over het algemeen wordt gesteld, dat eene tak van het huis van ARKEL, genaamd van KLIFFROEK, de heerl. HAAFTEN bezeten heeft; en dat eene erfdochter, GERTRUID, die aan haren man, Heer JOHAN VAN WERDENBURG, in het begin der veertiende eeuw overbragt. Hetgeen zulks eenigzins schijnt te bevestigen, is een zegel van FOLPERT VAN HAAFTEN, hetwelk in de archiven van St. Maria te Utrecht, op het jaar 1359, gevonden is, en waarop het wapen van ARKEL met een borduursel staat. Anderen spreken nog van HAAFTEN met den Lecuw, maar deze waren van hetzelfde geslacht van COCK, en voerden in plaats van een balk, in het hoofd van het schild eenen loopenden leeuw van keel (rood). Sommige schrijvers stellen het geslacht van HAAFTEN, uit bastaardij van JOHAN VAN CHATILLON, Graaf van *Blois*, af te stammen, maar zulks is volstrekt onwaar, want HAAFTEN met het wapen van CHATILLON komt vroeger voor, dan deze Graaf van Blois; daar het evenwel uit het wapen van HAAFTEN, zijnde dat van CHATILLON, met eenen barnsteen van sabel stellig blijkt, dat dit geslacht uit bastaardij van CHATILLON afstamt, moet dit reeds vroeger hebben plaats gehad. NICOLAAS VAN HAAFTEN was Heer van HAAFTEN, in 1575, en zijn zoon Heer OTTO VAN HAAFTEN, Ridder, na hem. De heerl. bleef bij zijne mannelijke nakomelingen, tot dat THEODORA, dochter van JOHAN VAN HAAFTEN, Vrouw van FLORIS VAN BREDERODE, Heer van *Kloetingen*, haar, benevens *Hellouw* en *Herzwinen*, van haren broeder WALRAVEN VAN HAAFTEN in 1608 erfde. Na den dood van WOLPHART, Heer van *Brederode*, in 1679, zijn deze goederen verkocht. HAAFTEN kwam alstoen aan FREDERIK ADOLF, Graaf

(1) Men zie over deze drie laatste J. W. TH WATER, *Historie van het Verbond der Edelen*, Stuk II, bl. 431-433 en Stuk IV, bl. 439.

des *Heiligen Roomschen Rijks*, Edelheer van DER LIPPE, Heer van *Vanen en Ameide*, Erfburggraaf van *Utrecht*, Heer van *Nortelois, Cutingen* enz.; die het echter niet langer dan het laatst der zeventiende eeuw in eigendom moest bezeten hebben, daar wij reeds in het tweede jaar der volgende eeuw zekeren *ABRIANUS BONT* als Heer van *HAFFTEN* ontmoeten. Deze werd opgevolgd door *CORNELIS VAN RIJNBEEK*, door wien de heerl., op den 11 April 1712, verkocht werd aan den Heer *BENJAMIN DUTRY VAN HAFFTEN*, door wiens geslacht deze heerl. nog bezeten wordt, zijnde daarvan thans eigenares, *Vrouwte STYTIJZE BRUGGINK*, wed. van den Heer *ELIAS DUTRY VAN HAFFTEN*.

Het d. *HAFFTEN*, *HAFFTEN* of *HAFTEN* ligt 4½ u. W. Z. W. van Tiel, 2 u. Z. Z. W. van Geldermalsen, aan de Waal, over welke hier een schuit- en ponterveer, op de zoogenaamde *Kluit*, onder *Gameren*, ligt.

De Herv. kerk is een ruim, doch geen fraai gebouw, zonder orgel, maar met eenen kleinen toren voorzien. Men ziet het jaartal 1675 in den gevel, waarschijnlijk het jaar, waarin zij verbouwd is. Het was een der vier kapellen, welke *MEINWERT*, Bisschop van *Paterborn*, aan de door hem, in het jaar 1015, gestichte abdij van *Abdinghoff* gaf, gelijk ook de tienden, waarvan de onverdeelde helft aan *Elten* behoorde. *JOHANNA VRANCKE*, weduwe van *HENDRIK VAN DER HULPE*, hield de halve tienden en de kerkgiften van *HAFFTEN*, ter leen van den Heer van *HERLAER*, hetwelk bewijst, dat die Heer, zo op de ene of anders wijze, van de abdij verworven had. Zij deed daarvan afstand in 1369, en de abdij gaf haar in erfpacht voor een mark sijn zilver 's jaars, aan haren Neef *WILLEM VAN TUYL GOOSKENSZON*. Hetzij, dat *WILLEM* kinderloos overleden zij, of dat hij de erfpacht verkocht had, *AGNES VAN HELLOW*, *JOHANSDOCHTER* en haar man *HUBERT VAN GOLBERGEN*, werden daarmede door de abdij voor drie en een halve mark 's jaars verleid, en van den Heer van *HERLAER* geschiedde daarbij geene melding meer. Zij, weduwe zijnde, droeg haar in 1393 op aan haren Neef *EDMOND VAN HELLOW*, die beloofde, de abdij deswege tegen de erfgenamen van *AGNES*, schadeloos te zullen houden. Deze tienden zijn daarna door *OTTO*, Heer van *Asperen en Vuren*, bezeten. De kerkgiften van *HAFFTEN* moeten echter aan *OTTO*, Heer van *Haafften*, gekomen zijn, dewijl hij aldaar, in 1399, een kapittel van *Kanunniken* gesticht heeft; mogelijk was hij een erfgenaam van *AGNES VAN HELLOW*, dewijl er geen blijk is, dat de abdij de erfpacht aan *EDMOND VAN HELLOW*, niettegenstaande den afstand van *AGNES* en zijne verklaring, toegestaan hebbe.

Men vindt in de nabijheid van dit d. twee fraaije landhuizen. Zie het volgende art.

De kermis valt in den tweeden Woensdag en Donderdag in de maand *Julij*.

In het jaar 1649 ontstond er brand in de even boven het dorp en de aan den dijk staande huizen, waardoor binnen weinig tijds 22 huizen, behalve de schuren en hooibergen, zijn vernield geworden.

Den 27 Februarij 1711 brak den *Waal*dijk, omtrent 100 ellen beneden de kerk van *HAFFTEN*, door, waardoor, volgens overlevering, vele huizen, benevens de korenmolens, zijn omver geworpen. Het zand, dat met die doorbraak op het binnenland is gevloeid, is thans nog gedeeltelijk te zien. Vervolgens is den dijk meer binnenwaarts gelegd, en de door de doorbraak veroorzaakte wiel, welke was buitengedijkt, is thans geheel verland, zoo dat men er geen spoor meer van zien kan.

Bij den waterfloed van Januarij 1809 sijn in dit dorp zes huizen vernield en elf beschadigd.

Het wapen dezer heerl. is van keel (rood), met 3 palen van vair (blauw pelswerk), met een hoofd van goud, waarop een barnsteen van sabel (zwart).

HAAFTEN (HUIS-TE-), landh. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Geldermalsen*, gem. *Haafsten*, in de heerl. *Haafsten*.

In het begin der vorige eeuw was, door den Heer **BENJAMIN DUTRY VAN HAAFTEN**, op 10 minuten afstands, ten O. van het dorp, een fraai landhuis gebouwd, hetwelk echter in het jaar 1794, door de vreemde troepen, die zich toenmaals in de omstreken ophielden, tot den grond toe werd afgebrand, bij welke gelegenheid, door de afwezigheid der eigenaren, vele belangrijke papieren, **HAAFTEN** betreffende, verloren sijn gegaan.

Later is, door den toenmaligen Heer **ELIAS DUTRY VAN HAAFTEN**, die in het jaar 1812 overleden is, in de nabijheid van de plaats, waar het vorige had gestaan, een ander fraai landhuis gebouwd, hetwelk thans nog door zijne bovengenoemde weduwe bezeten en bewoond wordt.

Ook is door de Heer **C. B. VAN HAAFTEN**, zoon van gemelden Heer **ELIAS DUTRY VAN HAAFTEN**, in het jaar 1816, aan de zoogenaamde *Laan* of *Dreef*, in het dorp, een fraai nieuw landhuis gebouwd, hetwelk door hem bewoond wordt.

HAAFTEN (POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Haafsten*; palende N. aan den *Polder-van-Rumpt* en den *Polder-van-Enspik*, O. aan den *Polder-van-Tuil*, Z. O. aan de uiterwaarden tegen de *Waal*, W. aan de uiterwaarden van den *Polder-van-Hellouw*.

Deze pold., bevat het *Laagveld*, de *Graskamp*, het *Molenblok*, de *Koningstien*, het *Buitenblok* en het *Achterblok*, beslaat eene oppervlakte van 468 bund. 2 v. r. 52 v. ell., bestaande in hooi-, wei- en bouwland, bosschen en weinige boomgaarden, en wordt door eene molen, op de *Waal*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden, met eenen *Polder-Secretaris*.

Bij den waterfloed van Januarij 1809 liep deze pold. groot gevaar van eene doorbraak, doordien, in den nacht van 28 Jaauarij, de *buitenrivier*, die, met ijs bezet, nu en dan in beweging gebragt werd, des avonds ten tien ure begon los te gaan. In den beginne dacht men hier van alles goeds en had geen vrees voor eenige verstopping, doch een uur later kwam er een gevaarlijke overloop van water, over een groot gedeelte van den dijk, van de kerk af tot bovenwaarts naar *Tuil*, als ook aan het einde van het dorp benedenwaarts tot *Hellouw*. Het eerste gevaar werd in het midden van het dorp bemerkt, terwijl al aanstonds de daarbij wonende lieden, van de voorhanden zijnde middelen gebruik maakten, zoodat door het oproepen der inwoners en den bijstand van allen, zoo mannen als vrouwen en jongelieden, het gevaar gelukkig afgewend bleef.

HAAFTEN (SLOT-VAN-), vroeger naar men wil *Goudenstein* geheeten, voorm. adell. slot in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, 3 min. N. van het d. *Haafsten*.

Dit adell. slot werd, in het jaar 1672, door een gedeelte van de toen door Lodewijk XIV, Koning van Frankrijk, naar Nederland afgezonden legerbenden verwoest, zoo dat er niets van staan bleef, dan een derde ronde toren, hoog ongeveer 20 ellen, welke, volgens eene te HAAPTEN bestaande afteekening, in 1719 nog voorzien was van eene spits, ongeveer 10 ellen hoog, die er thans echter niet meer op is (1). De grond, waarop dit slot gestaan heeft, wordt thans mede in eigendom bezeten door MEVR. de wed. ELIAS DUTRY VAN HAAPTEN.

HAAG (ACHTER-DEN-), buurs. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie *ACHTER-DEN-HAAG*.

HAAG of **HAGH**, voorm. adell. huis op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, gem. *Rheede*.

Dit adell. huis is met de daartoe behoorende gronden, getrokken aan het landgoed Bilioen, waarmede het thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Baron ALEXANDER JACOB VAN SPAEN, Heer van Bilioen en *Ringenberg*, terwijl, hetgeen er nog van het adell. huis HAAS overgebleven is, tot eene tuinmanswoning van Bilioen dient.

HAAG (DEN), verkorte naam van de stad 's GRAVENHAGE, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie 's GRAVENHAGE.

HAAG (DEN), geh. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*, kwart., distr. en $6\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Druten*, gem. en 2 u. W. van *Appeltern*, 5 min. N. van *Alphen*, waartoe het behoort; met 10 h. en 85 inw.

HAAG (OLDEN-), voorm. kast. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *OLDER-HAAG*.

HAAG-AMBACHT, voorm. ambacht in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*; palende N. en O. aan *Rijnland*, Z. aan de *Maas* en *Wateringen*, W. aan de *Noordzee*. Daaronder behoorde *Scheveningen*, *Eikenduinen*, *Half-Loosduinen* en *Nieuwveen* of 's *Gravenzande*, zoodat het thans gedeelten van de kantons 's *Gravenhage* en *Naaldwijk* beslaat.

Op het laatste der vorige eeuw berekende men de groote van HAAG-AMBACHT, behalve *Scheveningen*, op 2417 morg. 888 r. (2069 bund. 15 v. r. 17 v. ell.); in het jaar 1752 telde men er 708 h., 8 bleekerijen en 2 korenmolens.

Men vindt van dit Ambacht reeds gewag gemaakt op het jaar 1291, in eenen brief van den Abt des kloosters *Eckhout* te *Brugge*.

HAAGE, st. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie 's GRAVENHAGE.

HAAGE, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *PRINCENHAGE* ('s).

HAAGE (TEN), voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HAGE (TEN)* (2).

HAAG-EN-DELFZIGT, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ n. Z. W. van *Voorburg*, gem. en in het westeinde van het d. *Rijswijk*.

(1) Van de bouwvallen van het SLOT-TE-HAAPTEN ziet men eens wel uitgevoerde afbeelding in het laatste plantwerk, getiteld: *Oud Nederland, in de uit vroegere dagen overgeblevene burgen en kastelen, geschilderd en afgebeeld, door M. C. P. E. ROBINÉ VAN DER AA*, alwaar men levens de adelliken volgende bezitters, van dit oud adellijk slot vindt opgetekend.

(2) De overige woorden, welke men elders HAA gespeld vindt; doch hier niet gevonden werden zette men op HA.

Dit huintegped, bestaande in heerenhuis, tuinen; boomgaard, slingerbosch en verders beplantingen, beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 41 v. r.

HAAGER-HOUT, bosch in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HAAGSCHE-BOSCH**.

HAAGHORST, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie het volgende art.

HAAGHOUT, **HAAGHORST**, **HAGORST**, ook wel **STAGHORST** geschreven, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4½ n. W. ten N. van *Bindhoven*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Oirschot*, gem. en 1 u. N. ten O. van *Diessen*.

HAAGJE (HET), naam, welken men in de wandeling geeft aan het d. 's **PRINCEHAGE**, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **PRINCEHAGE (s)**.

HAAGJE (HET FRIESCHE-), naam, welke men in de wandeling wel eens geeft aan het vl. **HEERENVEER**, prov. *Friesland*. Zie **HEERENVEER**.

HAAGJE (HET KLEINE), naam, welken men wel eens, uit hoofde van de schoone omstreken, geeft aan het d. **PIERAIL**, in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **PIERAIL**.

HAAGJE (HET OVERIJSSSELSCHE), naam, welke men in de wandeling wel eens geeft aan het vl. **ALMELO**, prov. *Overijssel*. Zie **ALMELO**.

HAAGJES-GRACHT, water in de gem. *Wanneperveen*, prov. *Overijssel*, dat eenen aanvang neemt tegen het *Meppelerdiep*, en in eene noordelijke rigting langs den *Losedijk*, naar de uitgeveende plassen loopt.

HAAGSCHE-BOSCH of **HAGENOVV**, bosch in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, O. van 's *Gravenhage*.

Dit bosch is een der grootste overblijfselen van alle de bosschen, die oudtijds, menigvuldig en van groote uitgestrektheid, in Holland geweest zijn, heele eene oppervlakte van 90 bund. 88 v. r. 81 v. ell. Men acht het niet onwaarschijnlijk, dat het een gedeelte geweest zij van het *Schakenbosch*. Zeker gaat het, dat het zich eertijds veel verder ten W. heek uitgestrekt, en wel tot achter aan de erven der huizen, welke aan de oostzijde van het Voorhout staan. Vóór de nieuwe uitlegging van 's *Gravenhage*, in het jaar 1706, bepaalde zich het *Bosch* nog tot aan en langs het *Smidswater*, niet ver ten Oosten van het Voorhout gelegen. Ten aanzien van het eerste vindt men bewijzen in de plakaten, die de *Graven van Holland* en, naderhand, de *Stadhouders*, tot beveiliging en bewaring van het *Bosch*, hebben laten uitgaan. De eerste dezer ordonnantiën vindt men gegeven nit naam van **FILIPS VAN BOURGONDIE**, den 14 September des jaars 1460, en de laatste door **Prins MAURITS**, als *Stadhouder der provincie* en van den *Hove van Holland*, den 7 April des jaars 1693, in alle deze plakaten wordt geboden eenen muur te maken, achter de huizen van het Voorhout, aan het einde der erven. Deze muur moest een steen dik zijn, en de hoogte hebben van seven voet, zonder deuren of vensters, waarmede men in het *Bosch* zoude kunnen komen, of ten minste moesten de eigenaars dier huisjes, aan het einde hunner erven, palen zetten van gelijke hoogte, met planken toegenageld, of met sterke horden toegemaakt. In dezer voege werd dan aan dien kant het *Bosch* afgesloten van 's *Gravenhage*, en men kwam er in door eene poort, die niet ver van het Voorhout stond, omtrent daar het *Nieuwe-Voorhout*, aan de westzijde, zijnen aanvang neemt. Deze werd de *Voorpoort* genoemd, doch was onderscheiden van de *Voorpoort van den Hove*. Tot afscheiding en beveiliging van het *Bosch* waren er ook grachten, die **FILIPS VAN BOURGONDIE**,

In zijne ordonnantiën van het jaar 1400 aan den Rentmeester van Noord-Holland belastte te verdiepen, verwijden, schoon te maken en met eene doornenhaag te beplanten, opdat er de dieven niet mogten bismen. Wijders gaven de Vorsten, die van ouds zeer veel werk maakten van hunne bosschen en wildernissen, waaruit een groot gedeelte van huane domeinen bestond, vele andere bevelen, tot bewa-ning en behoud van het Bosch en tot handhaving van hunne heerlijke wettigen. Deze behelsde voornamelijk, dat men er geene boesten in met drijven of laten weiden, geene boomen nedervellen, geene tak-ken tot meijen of anders afhouwen; terwijl daarbij belast werd, dat de aangewaande boomen door den Rentmeester, ten voordeele van den Graaf moesten verkocht worden, jonge boomen aangeplant, en de ko-nijpen uitgerooid, tot dat zij het jonge hout niet meer konden be-schadigen. Zij verboden de jacht, en met honden in het bosch te loo-pen, met bogen te schieten, snippen te vangen, valken te laten vliegen, seuntijds ook niet door het bosch te rijden, en, dit nu en dan al eens toegestaan zijnde, geene nieuwe wegen te maken, en meer andere geboden en verboden, te veel om te noemen.

Dit HAAGSCH-BOSCH werd, zelfs bij de Spanjaarden, tijdens hun verblijf te 's Gravenhage, zoo zeer in waarde gehouden, dat zij tot tweemaal bij trommelslag, uitdrukkelijk, op lijfstraffe, verboden, er schade aan te rigten en men getuigt, dat zij sedert de maand Mei tot in December des jaars 1574, niet meer dan zes boomen hebben uitgehaald en verbrand. » Redelijker in dit stuk, zegt MURULA dan 's lands krijgsvolk, hetwelk op St. Andriesdag, in plaats van den » vertrokken vijand aldaar gekomen, om te legeren, in korten tijd » over de seventig boomen deden afhouwen.» Uit deze uitdrukkingen schijnt men te moeten denken, dat dit buiten last der Regering geschied zij, maar vroeger, in het jaar 1573, heeft men er tot ver-schansing tegen de Spanjaarden, zooveel van de regtst opgaande fraaiste eikenboomen omgehouden, dat dit wel op een zesde gedeelte van het geheele bosch begroot werd. Het leed ook, in den jare 1576, zeer veel door eenen ongemeene stormwind, die omtrent 300 van de beste eiken-boomen omverre rukte. Nog in hetzelfde jaar werd het met veel grooter gevaar, ja, met zijnen geheelen ondergang bedreigd, namelijk, om, bij besluit van hooger hand, ter nedergehouwen, uitgerooid en tot 's lands voordeel verkocht te worden, waartoe verscheidene redenen werden bijgebracht, van welke de voornaamste waren, de groote nood, gebrek aan geld, en bekommering, dat de vijand er zijne hinderlagen in mogt leggen. Tegen dit besluit kwam men op met smeekschriften, door de onderhoorigen van den Hove en de Regering van 's Gravenhage ingeleverd, aan den Prins VAN ORANJE en de Staten van Holland, waarin men aan den dag legde, welk nadeel daardoor voor de plaats te wachten stond. Toen men eindelijk geen kans zag, om het op an-dere wijzen te behouden, verzocht men, om het te mogen vrijkopen, zoo als geschiedde. Te dien einde scheld men de Staten kwijt, de klokken, die zij uit 's Gravenhage hadden doen halen en welke waarde vijftienhonderd gulden beliep; men beloofde de penningen, die men, in den jare 1572, aan de Staten geleend had, nimmer weder te zullen eischen, en daarenboven duizend gulden in gereed geld op te brengen. Hiertegen verzekerde de Staten, nimmer te zullen gedo-gen, dat het Bosch, om eenige oorzaken, verkocht werd, om af te houwen of te doen afhouwen, gelijk ook niet geschied is. AHeenlijk heeft men er, in het begin van het jaar 1673, naar den kant van

's Gravenhage, eenige boomen omgehouwen, ten einde den toegang derwaarts voor de Franschen moeilijk te maken. De oorlog tegen de Spanjaarden had ondertusschen het HAARLEM BOSCH zoo zeer ontbloot, dat Prins WILLEM I goedvond, om er, in het jaar 1578, weder jong plantsoen in te zetten, welk voorbeeld Prins MAURITS, in het jaar 1595, navolgde. Bij dese gelegenheid werden tevens nieuwe gestrengde plakaten uitgevaardigd, om alle ongeregeldeheden in het Bosch te weren. In het jaar 1729 verboden de President en Raden van den Hove van Holland, zekere gewoonte of liever zeker misbruik van den gemeenen man, om, tusschen den eersten en tweeden Pinksterdag, vroeg in den morgen, op eene ongebondene wijze, in het Bosch samen te komen, bij welke samenkomst er ook tenten werden opgericht, en met kruiwagens allerlei eetwaren aangebragt, hetwelk aanleiding gaf tot het plegen van ontucht, als anderszins. Om dit voor te komen, werd niet alleen het opslaan van zoodanige tenten verboden, maar ook het samenloopen in het Bosch, op verbeurte van de tenten, eet- en drinkwaren, en op gestrengde straffen, naar vereisch van zaken. De afkondiging hiervan werd ook in het jaar 1730 vernieuwd.

Behalve de Rentmeester van Noord-Holland, die, van 's Gravenwege, het algemeen bewind over het Bosch had, was er nog een afzonderlijke Boscbewaarder, gemeenlijk een man van aanzien en van treffelijken huize. Hiervan vindt men reeds bewijs in eenen brief van Hertog WILLEM VAN BELJEAN, gegeven in het jaar 1550, waaruit blijkt, dat de Boscbewaarder door den Graaf werd aangesteld. Zijn ambt bestond in het getrouw bewaren, beschutten en beschermen van het Bosch, an allen, die het beschadigden of er in misdeden, aan te tasten, te vangen en te gijzelen, hen, bij de poortiers aangebragt, in regten te vervolgen, de boeten te innen en wat dies meer zij. De Poortiers waren twee in getal, de eerste van de Westpoort, toezigt hebbende op de boschwerken en de plantaadje tot de beek toe, en de andere, van de Oostpoort, die hetzelfde toezigt had aan de andere zijde van de beek. Zij werden aangesteld door den Boscbewaarder, en waren verplicht, goede wacht te houden tegen de ongeregeldeheden.

In het Bosch was welcer eene kapel, de St. Antonies-kapel genaamd. Zij stond op de hoogte van het Voorhont, en was in het jaar 1576 nog in wezen, naardien er in dat jaar eene vikarij in deze kapel begeven werd aan CORNELIS VAN MIKROF, een kerkelijk persoon onder het bisdom van Utrecht.

Sedert 1820 is men onvermoeid werkzaam tot verfraaijing van het Bosch, zoo wel door fraaije, ja zelfs sierlijke, bruggen te leggen, als door het graven van uitgestrekte vijvers en waterkommen, en het aanleggen van nieuwe, ongemeen bekoorlijke wandeldreven, waar vroeger, door moeras en kreupelhout, de toegang voor den wandelaar was afgesloten. Het is niet mogelijk alle fraaije punten en partijen, die men thans allerwege ontmoet, hier op te sommen. Vermelding verdient echter het verrukkelijke gezigt over de lengte der uitgestrekte watervlakte op de zoogenaamde Zwitsersche brug of van daar af ter wederzijden over de geheele uitgestrektheid der vijvers en de bekoorlijke eilandjes, die daarin gevonden worden, of over het hoog geboomte op het Huis in het Bosch, thans het Paleis in het Bosch genaamd. Langs de aangenaamste wegen, dan eens door lommerrijk geboomte of door min bezochte lanen, dan weder langs

de rijkende en dalende boorden der vijvers, kan men de wandeling tot aan het Koninklijk paleis voortzetten. Overal heeft men de fraaiste verscheidenheid, terwijl de sang van het pluimgedierte niet zelden den wandelaar verlustigt. De zoogenaamde Sociëteitstent en het Paviljoen in het Bosch, gelijktijdig met deze verfraaiingen aangelegd, worden, vooral des Zondags, door de fatsoenlijkste bewoners der stad druk bezocht; terwijl alsdan een voortreffelijk muziek, op een schiereiland vóór de tent geplaatst, de duizenden van wandelaren, die op dat oogenblik het Bosch bezoeken, verrukt en streeft.

Nog in de laatste jaren, en wel voornamenlijk in 1837 en 1838, heeft men de verfraaiingen van het HAAGSCHE-BOSCH, in dat gedeelte, hetwelk het naast aan de stad grenst, voortgezet, en aldaar de zoogenaamde Koekamp, ter regter- of zuidzijde van den middelsten ingang in het Bosch, over de oude Prinsengracht, rondom afgepaald, met eene gracht omgeven, en in eene verrukkelijke diergaarde, waarin verscheidene herten en hinden onderhouden worden, herschapen; later is dit terrein tot eene soort van Engelsche tuin aangelegd, en de hertenkamp meer binnenwaarts verlegd en met wandelpaden omringd; terwijl een prachtig landhuis van den Staatsman Grave van den Bosch, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, aan den Bezuidenhoutschen weg tusschen de laatste huizen en het Huis-ter-Noot, tot een wezenlijk sieraad van deze nieuwe wandelpaden verstrekt.

HAAGSCHE-SCHOUW, voorn. schouw of overvaart over den Rijn, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *DUIVENVOORDE* (SCHOUW-VAN-).

HAAGSCHE-VLIET, vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, welke van de stad 's *Gravenhage*, in eene oostelijke rigting, naar de Vliet loopt.

HAAGS-VELD, duinvallei in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Noordwijk*.

In deze vallei bestaat sedert lang eene woning, met eenige stukken teel- en weiland. De tegenwoordige eigenaar, de Heer Graaf van LIMBORG-SYMON, heeft in deze vallei vóór eenige jaren, vele werken aangelegd, zoo door het graven van slooten, als het aanplanten van boortgewas, doch de schadelijke konijnen, daar omstreeks zeer menigvuldig, bragten niet weinig hindernis aan dezen arbeid te weeg. Uit het HAAGS-VELD vloeit eene kronkelende beek, welke wel eens hier en daar toestaift, en dan weder wordt open gemaakt, zonder juist altijd de oude rigting te volgen. Zij loopt uit op de Donderdagsche watering, doch is onvoldoende, om het HAAGS-VELD droog te houden, want nog laat in het voorjaar van 1823 stond het HAAGS-VELD geheel blank, en in het begin van September had dit reeds weder plaats.

HAAGS-WOLD of HAAGSWOLD, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. W. van *Assen*; jud. en adm. kant. en 1 u. N. O. van *Meppel*, gem. en 20 min. N. ten W. van *Ruinerwold*; met 22 h. en 120 inw.

Er is hier in 1837 eene nieuwe school gebouwd, welke door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Dit geh. staat in naauw verband met een ander, nu Dijkhuizen en in vroegere tijden Buddinge genaamd, welke beide, met geheel Ruinerwold, behoorende onder *Ruinen*, daarmede eene afzonderlijke heerl. uitmaakten, die het hooge, lage en middelbaar regtsgebied en een eigen wetboek had, onder den naam van *Landregt van Buddinge en Haekerwolde*, in 1428 vastgesteld en door den Heer en *ghemene land-lude* wederkeurig aangenomen en bezegeld. In het jaar 1654 bewerkte de invloed van de Staten Generaal, dat de toenmalige Heer van

Ruinen met de regering van het landschap Drenthe eene overeenkomst trof, waarbij dit bijzondere landregt door het algemeen Drentsche landregt werd vervangen. In het jaar 1783 is deze heerl. door het landschaps bestuur van hen, die destijds eigenaren waren, aangekocht.

HAAI (DE) of **LANTARENDIJK**, thans **DE HEIDE** genaamd, dijk in *Dregterland*, in de stad *Hoorn*, zich uitstreckende van het O. naar het W.

Deze dijk werd in het jaar 1662 gemaakt, meestendeels van deze modder der uitgediepte haven, rondom met paalwerk beslagen, en, tegen het woeden der golven, met kribbing-steenen aan de zuidkant voorzien. In het jaar 1749, werden aan den HAAI aanzienlijke kosten gemaakt, door het leggen van gevlochten rijswerk en het herstellen van den Wierdijk. — In het jaar 1765, werd van het eene einde van den HAAI tot aan de Grooten Lantaren, eene ketting van tachtig palen geslagen en daarvoor eene glooijing van zware klipsteen gelegd, en de draaibrug met hare stoelen geheel vernieuwd. — In den zomer van het jaar 1768, werd van het Westergat, Oost naar dezen dijk, andermaal met eene ketting paalwerk beslagen en mede daarvoor eene glooijing van zware klipsteen in zee gelegd, welk werk in het volgende jaar vervolgd werd tot aan den noordwesthoek, en alles mede met paalwerk bealagen en klipsteen belegd.

HAAIJEM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie **HAJEM**.

HAAK, ook wel **DE HAAK** of **DE HAAK**, voorn. fort op het eiland *Walcheren*, prov. *Zeeland*, 1½ u. N. van *Middelburg*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Vrouwepolder*, in den *Noorder-Nieuwlandpolder*.

Dit fort was aangelegd ter bescherming van het *Veersehagat* en bestond uit een kroonwerk met natte grachten. Voor zoover uit een oud register blijkt, werd den 6 September 1617 en den 20 Januarij 1618 verzocht dit fort te mogen bouwen. Nabij dit fort stond vroeger een wachthuis en een vuurbaak, ter dienste der scheepen, die uit zee komende, naar Vere wilden.

Bij de landing der Engelschen, den 30 Julij 1809, tusschen dit fort en de stad Vere ondernomen, werd het door den vijand, uit zijner kanonneerbooten, zeer levendig beschoten. De bezetting, ziende, dat zij ook van de landzijde stond besprongen te worden, was door deze omstandigheden genoodzaakt, het in overhaasting te verlaten, met achterlating van geschut en bagaadje; terwijl het door de linker-vleugel van het gelande leger, onder bevel van den Generaal *FRASER*, werd in bezit genomen. Dit fort is, bij de bemagtiging der Engelschen in 1809, ontmanteld, en bij den schandelijken aftogt van dat volk, op het laatst van 1809, geheel vernietigd, en, zoo men wil, alles wat nog goed was, medegenomen. Ter plaatse waar het gelegen heeft, ziet men thans weiland.

HAAKS (DE), zware zandbank in de *Noordzee*, vóór het *Marsdiep*, Zuidwest van *Texel*, West van den *Helder*, die ten Noordoosten door het *Noordergat* van de *Horst*, of het zuidwestelijkste punt van *Texel*, en ten Z. door het *Schulpegat*, van de gem. den *Helder* gescheiden wordt.

Vroeger waren er drie afzonderlijke zandbanken, de *Noorder-Haaks*, de *Middelrug* en de *Zuider-Haaks* geheeten.

Deze alzoo aan elkander vastliggende zandbanken loopen in eene strekking van Zuidwest ten Zuiden naar Noordwest ten Noorden, omtrent ½ mijl in zee uit, en zijn zeer gevaarlijk voor de uitgaande en inkomende schepen.

Blijkbaar is het, dat deze zandbank vroeger tot de vaste kust behoord heeft, en door eenen of anderen storm, vermoedelijk die van 1170, daarvan is afgescheurd, alsoo de zeelieden op de HAAKS vaak wortels van boomen hebben gevonden, die deze zandbank nog gevaarlijker maakten (1).

HAAKS (NOORDER-), zandbank in de *Noordzee*, vóór het Marsdiep, zuidwest van het eil. Texel, thans het noordelijke gedeelte van de *Haaks* uitmakende, ten Noord-Oosten loopt het Noordergat, dat haar van de Horst, of het zuidwestelijke punt van Texel, scheidt, ten Zuiden werd zij vroeger door de Breede-wei en het Zuidwestergat van de Zuider-Haaks gescheiden, thans daarmede verbonden, wordt zij nog door eene geul of sloef, het Duikersgat geheeten, in tweeën gescheiden, van welke het zuidelijke gedeelte den Middelerug genaamd wordt.

HAAKS (ZUIDER), zandbank in de *Noordzee*, ten westen van de gem. *de Helder*, waarvan zij door het Schulpegat gescheiden is, terwijl zij ten Noorden thans met de Noorder-Haaks is vereenigd. Zie het vorige art.

HAAKSBERGEN, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Enschede*, (2 k. d., 12 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. *Ambt-Delden*, *Hengelo* en *Lonneker*, O. aan de Pruisische prov. *Rijnland*, Z. aan de Pruisische prov. *Rijnland* en de Geldersche gem. *Eibergen*, W. aan de Geldersche gem. *Neede* en de gem. *Dispenheim*.

Deze gem. bevat het d. *Haaksbergen*, benevens de buurs. *Honesch*, *Buurze*, *Langelo*, *Brammelo*, *Holthuizen*, *Eppenzolder*, *Boekelo* en *Braam*. Zij beslaat eene oppervlakte van 10,553 bund.; telt 742 h., bevoond door 860 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4500 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw, veenderijen, houtskolenbranden, weverijen, linnenblekerijen, handel in garen, turf, houtskolen, eiken run, schelhout, eijeren, linnen, servetgoed, diemet, bombazijn, pilou, marseilles, calicot, cbelasse, pellen, katoen, wollen en linnen garens, stuthak of afval van vlas enz. Ook heeft men er 2 katoenspinnerijen; 2 calicotsfabrieken; en eene wolkammerij; eene linnenbleek; een orgelmaker, en bovendien wordt er in de meeste huizen geweven. De bierbrouwerijen en jeneverstokerijen, die er vroeger bestonden, zijn thans niet meer in werking.

De *Herv.*, die er 1000 in getal zijn maken de gem. van *Haaksbergen* uit, welke tot de klas. van *Deventer*, ring. van *Enschede*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GERARDUS LINDENBOVIUS, die in het jaar 1660 herwaarts kwam, en in het jaar 1608, wegens den vijand, zijne plaats moest verlaten, waarna HAAKSBERGEN eerst in het jaar 1646 weder eenen Predikant bekwam, in LANSBETUS VAN RIJSSWIJK. Het beroep werd vroeger gedaan door Goedsheeren en den kerkeraad. Het laatste beroep is alleen gedaan door den kerkeraad.

De R. K., die hier ongeveer 3500 in getal zijn, maken eene statie uit, welke tot het aartspriest. van *Twenthe* behoort, en bediend wordt door eenen Pastoor, geadsisteerd nu eens door éenen en dan eens door twee Kapellaans.

De *Isr.*, die hier ruim 30 in getal zijn, hebben hier eene *bijkerk*, welke tot de ringsynagoge van *Oldenzaal* behoort.

(1) Men zie daaromtrent, onder anderen: G. VAN SANDWIJK, *Kronijmatige en geschiedkundig beschrijving van Friesland en omliggende dorpen*, sterren enz. bl. 2.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te Haaksbergen, ééne te Buurze, ééne te Langelo-en-Brammelo, en ééne te Holthuizen-Eppenzolder-en-Boekelo, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van ruim 600 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. heeft vele heidevelden, met welke ontginning men zich hoe langer hoe meer bezig houdt. Zij wordt door de Buirerbeek, bijna geheel in de lengte, doorsneden. Daar er ook nog eenige andere beken doorvloeijen, ontstaan hieruit, bij den heuvelachtigen en boschrijken grond, vele schilderachtige partijen; vooral is het gezigt op HAAKSBERGEN fraai van den, zich op den Gelderschen grond verheffende, doch nabij gelegenen Needschenberg.

Het d. HAAKSBERGEN, HAANBERGEN of HONKSBERGEN, ligt 5 u. Z. ten O. van Almelo, 2½ u. Z. W. van Enschedé, 5 u. O. van Goor, 20 min. N. van de Buirerbeek. Men telt er, in de kom van het d., 191 h. en 1400 inw. Het is een groot en volkrijk dorp, dat reeds zeer oud moet zijn, hoewel de tijd der stichting niet bekend is. Het oudste gebouw, de Dom van Munster genaamd, dagteekent van het jaar 1511, zijnde nog het jaartal XV^cXI in den gevel te lezen.

De Herv. hadden hier vroeger de parochiekerk in gebruik. Deze kerk was vóór de Reformatie aan den H. PANCRATIUS toegewijd. Des tijds had de Heer van Overijssel het patroonaatregt, en zij werd door de Conventueele Minderbroeders van Zuidbroek bediend. In het jaar 1809 werd deze kerk, met de daartoe behoorende kerkgoederen, door den voormaligen Koning LOBRWIJK, den Hervormde ontnomen en aan de Roomsche Katholijken geschonken. In het jaar 1810 is door de Herv. eene nieuwe koepelkerk gebouwd, welke soo uit eigen fondsen als uit eene gift van 15,000 gulden, door den toenmaligen Koning, daargesteld is, die er zeer net en eenvoudig van binnen uitziet en voorzien is van een fraai orgel, met twee handklavieren en achttien registers, alsmede van zilveren schotels, schenkan en bekers bij het gebruik van het H. Avondmaal, benevens een zilveren schotel en doopbekken, herkomstig uit zekere ruime gift, in het jaar 1697, door Mevrouw CATARINA LANGINK, geboortig van Haaksbergen, overleden op Java.

De R. K. kerk, aan den H. PANCRATIUS toegewijd, is in het jaar 1520 gebouwd, en heeft in het jaar 1838 een aanzienlijk herstel ondergaan. Deze kerk is van eenen toren en een orgel voorzien.

De synagoge, in het jaar 1828 gesticht, is een klein gebouw. De dienst daarin wordt door den oudsten of notabelsten Israëliet bestuurd.

De dorphoofdschool, waarin ook de kinderen van de buurs. Honesch onderwijs genieten, wordt door een gemiddeld getal van 250 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den 24 Augustus.

Vroeger lag onder deze gemeente eene oude schans, de Wakelvelder-schans geheeten, met hare redouten; ook stond er een kasteel, de Blankenburg genaamd, van welk laatste nog eene straat in het d. haren naam ontleent. Vroeger vond men er de adellijke boizen, het Spanbed, het Sonderen en het huis Raushenburg.

HAAKSBERGEN is de geboorteplaats van den Godgeleerden **BERNARDUS SCHOLTEN**, geb. 28 Mei 1726, † 10 October 1783, als Hoogleraar in de Godgeleerdheid te Leyden.

In het begin dezer eeuw leefde hier **BEREND LAARVELD**, zeer algemeen bekend onder den naam van **KIEKE BEREND**, door zijne beroemdheid als *Ziener*.

Het wapen van **HAAKSBERGEN** bestaat uit een vijfhoek op een rood veld. De tijd en gelegenheid, bij welke **HAAKSBERGEN** dit wapen ontvingen en aangenomen heeft, kan met geene zekerheid bepaald worden, ofschoon men den oorsprong zeker in de tijden der Spaansche heerschappij te zoeken hebbe.

HAAKSBERGERVEEN, uitgestrekte veengronden in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, O. van het d. *Haaksbergen*, die zich N. en Z. van de *Buurserbeek*, tot aan en over de grenzen van de gem. *Haaksbergen* uitstrekken, en waaruit vele gem. in *Twenthe* van turf voorzien worden.

HAAKSTA, voorsp. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie *HARSTA-STATE*.

HAAKSWOLD, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie *HAASWOLD*.

HAAL (DE), geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Zaandam*, gem. en $\frac{1}{3}$ u. N. ten O. van *Oostzanen*.

Het bestaat uit twee b., de *Noord-Haal* en de *Zuid-Haal* geheeten.

HAAL (DE NOORD-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Haarlem*, kant. en 1 u. N. O. van *Zaandam*, gem. en $\frac{1}{3}$ u. N. ten O. van *Oostzanen*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van de *Zuid-Haal*.

HAAL (DE ZUID-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Zaandam*, gem. en $\frac{1}{3}$ u. N. ten O. van *Oost-Zanen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van de *Noord-Haal*.

HAALDEREN of **HALPEREN**, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Nijmegen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Elst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Bommel*, aan den *Waal*-dijk; met 56 h. en 460 inw.

HAALWEIDE, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en $9\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Assen*, jud. en adm. kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Meppel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van de *Wijk*; met 11 h. en 68 inw.

HAAMSCHÉ-HOEVE (DE), ook wel de **HAANSCHÉ-HOEVE** of de **HAANSCHÉ-HOEVE** genaamd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 5 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. *Tilburg*, voorheen geheel gem. *Tilburg*, waargen het $2\frac{1}{2}$ u. N. W. gelegen is.

Van dit geh., hetwelk 12 h. en 60 inw. telt, zijn in het jaar 1838 10 h. en ruim 50 inw. onder de gem. *Dongen* gebracht, zoodat slechts 2 h. en nog geen 10 inw. onder *Tilburg* zijn gebleven. Het ligt 2 u. Z. O. van *Oosterhout* en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Dongen*.

HAAMSTEDE, gem. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven* (2 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Benesse*, O. aan *Noordwelle* en *Serooskerke*, Z. aan de *Oosterschelde*, W. aan *Burg-en-Westenschouwen*.

Deze gem. bevat de heerl. *Haamstede* en *Koudekerke*, benevens den *Westerepban*. Zij beslaat eene oppervlakte van 3275 bund. 77 v. r. 51 v. ell., onder welke 1192 bund. 24 v. r. 10 v. ell. belastbaar land, telt 123 h., bewoond door 149 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; terwijl men er ook eenen korenmolen en eene meestooft heeft. Een vroeger aldaar gebleeid hebbende brouwerij, is thans niet meer in verking.

De inw., die op 4 na allen *Herv.* zijn, maken een gem. uit, welke tot de klass. van *Zierikzee*, ring van *Brouwershaven*, behoort. De eerste

die er als Hervormd Predikant gestaan heeft, is geweest CORNELIS VAN HILLE, die in het jaar 1576 herwaarts kwam, en in het jaar 1577 naar Oudewater in Vlaanderen vertrok. Hij stond later te Rotterdam en wordt gehouden voor den Schrijver van den *Ziekentroost*, achter de kerkbijbels voorhanden, en in oude uitgaven C. v. H. geteekend. Onder de eerste Predikanten, die deze gem. bediend hebben, verdient melding WILLEM TEELINCK, beroemd als Godgeleerde en ascetisch Schrijver, die er in 1606 als Proponent is gekomen en in 1615 naar Middelburg vertrok, waar hij den 8 April 1629 overleed. Tot in het jaar 1661 is de gem. HAAMSTEDEN met die van *Burgh* (zie dat art.) door denzelfden Predikant bediend geworden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer.

De 5 R. K., die men hier aantreft, worden tot de stat. van *Zieriksee* gerekend; en de enkele Evang. Luth., die hier woont behoort, mede tot de gem. van *Zieriksee*.

Men heeft in deze gem. ééne school.

Het wapen der gem. HAAMSTEDEN, is van goud, met eenen leeuw van keel (rood), met tong en klauwen van azuur (blauw), beladen met een silver rad op de borst.

HAAMSTEDEN, heerl. in het eil *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Zieriksee*, kant. *Brouwershaven*, (2. k. d., 5 m. k., 2 s. d.), palende N. aan de heerl. *Renesse*, O. aan Noordwelle en Serooskerke; Z. aan de heerl. *Koudekerke*, W. aan de heerl. *Burgh* en aan den Westerschen ban van de *Duinen* onder *Haamstede*.

Deze heerl., welke sedert onheugelijke jaren met die van *Koudekerke* aan denzelfden Ambachtsheer behoort, doch vroeger geheel op zich zelve stond, bevat het d. *Haamstede*, den *Armoederhoek* en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, ééne oppervlakte van 581 bund. 15 v. r. 22 v. ell., waaronder 562 bund. 54 v. r. 9 v. ell. belastbaar land; telt 150 h., bewoond door 175 huisgez., uitmakende ééne bevolking van ruim 680 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Deze heerl. behoorde voormaals ook aan de Heeren van *Renesse*, maar in het jaar 1299 werd zij, nog bij het leven van JAN VAN RENESSE, zoon van CORTREK, door JAN I, Graaf van *Holland*; geschonken aan WITTE VAN HOLLAND, natuurlijk zoon van Graaf *Floris V*, bij ééne dochter van JAN VII, Heer van *Beusden*, onder trouwbelofte verwekt, en derhalve bastaardbroeder van Graaf *Jan*. Dit geschiedde wel op voorwaarde dat *Witte* verplicht zoude zijn, haar op 's Graven begerde, zonder eenige vergoeding, wederom te verlaten; maar deze is altijd in het bezit daarvan gebleven en nam den naam van HAAMSTEDEN aan; zijnde hij ook in de geschiedenis, onder den naam van WITTE VAN HAAMSTEDEN beroemd geworden. In het jaar 1341 werd de heerl. HAAMSTEDEN, door WILLEM, Graaf van *Henegouwen*, om de getrouwe diensten, die FREDERIK VAN HAAMSTEDEN, zoon van den gemelde WITTE en zijne voorouders hem bewezen hadden, tot ééne baanderij verheven, en aan FREDERIK het bezit verleend van vele goederen, ten einde daarmede zijnen staat te kunnen houden. Sedert hebben de Heeren van HAAMSTEDEN, den eernaam van baanderheer of Heer der baanderheerlijkheid van HAAMSTEDEN gevoerd. Na dat deze heerl. meer dan anderhalve eeuw, in het geslacht van WITTE VAN HAAMSTEDEN geweest was, is zij, onder de regering van FILIPS VAN BOURGONDE, in het jaar 1434, wederom aan den Graaf gekomen, uit kracht van zeker vonnis of uitspraak, bij zijn zoon KAROL, Graaf van *Charlevoi*, tegen den Heer van HAAMSTEDEN, en tegen de

gebroeders **FLORES** en **ARNET VAN HAAKSTEDÉ**, over het verkorten van de Graven geregtigheden, en het plegen van geweld, uitgesproken, waarbij alle de onroerende goederen, leenen, landen en heerlijkheden, van den Heer van **HAAKSTEDÉ**, in Zeeland liggende, werden verklaard jegens den Graaf verbeurd te zijn: zoo nogthans, dat den Heer van **HAAKSTEDÉ**, werd vergund, uit genade en om zijns ouderdoms en krankheids wille, haar, onder eenige uitzonderingen en bepalingen, zijn leven lang, in lijfsgot te behouden. In het volgende jaar heeft **FILIPS VAN BOURGONDIE** deze heerl., met die van *Westenschouwen*, verkoocht en opgedragen, aan **LODEWIJK VAN BRUGGE**, Heer van *Gruithuizen*; doch deze koop werd genaast bij **JAN VAN HOPENPIJL**, dochterzoon van **FLORES VAN HAAKSTEDÉ**, aan wien de voorschrevene heerl. door den Heer van *Gruithuizen* werd overgedaan en opgedragen, op den 17 Junij 1456. Maar als, uit kracht van zeker vonnis van den Hooften Raad, gegeven ten voordeele van **JAN VAN ZWISTEN**, en ten nadeele van **JAN VAN HOPENPIJL**, de voorschrevene heerlijkheden, in het jaar 1468, wederom werden opgeveild, is de Heer van *Gruithuizen* andermaal kooper daarvan geworden, en bij sekere brieven daarin bevestigd, waarvan naderhand tot meerdere zekerheid werd opgemaakt een leenbrief, gegeven bij Hertog **KARL VAN BOURGONDIE**, te Arnhem, den 15 Junij 1474. Later zijn deze heerl. bij erfvolging gekomen op **JONAN**, Heer van *Gruithuizen*, den evengemelden **LODEWIKSZOON**, die door **MAXIMILIAAN**, Roomsche Koning, en **FILIPS**, Aartshertog van *Oostenrijk*, met haar verleden werd op den 20 November 1495. Sedert is de heerl. nog bijna eene geheele eeuw in het geslacht der Heeren van *Gruithuizen* geweest. In het jaar 1592, wegens **CATHARINA VAN BRUGGE**, Vrouw van *Gruithuizen*, verkoocht zijnde aan **JOSEF EEUWOOTE TERLING**, in Leven Raad van State, en **JAN ANTHONISSE DE JONGE**, Burgemeester te Zierikzee, werd zij bij **MAXIMILIAAN**, Heer van *Kruiningen*, *Heensliet* en *Hazerswoude*, als bloedverwant van de vrouw van *Gruithuizen* genaast, die op den 5 Maart des jaars 1599, in het bezit daarvan bevestigd werd. Door deze is zij verkoocht aan den Heer **JACOB VAN DEN KENDE**, die er mede verleden werd op den 23 December van het jaar 1608. In het jaar 1670 is zij bij koop gekomen aan den Heer **JAKOB DE WITTE**, Rentmeester-Generaal over Zeeland, Beoester-Schelde, wiens dochter, **VROUWE HERENA DE WITTE**, haar ten huwelyk heeft aangebragt met den Heer **IMAN MOGGE**. Haar zoon, **RUTGER MOGGE VAN HAAKSTEDÉ**, in der tijd Burgemeester van Zierikzee, heeft haar nageleten aan zijnen zoon **IMAN MOGGE VAN HAAKSTEDÉ**, Schepen der stad Amsterdam, wiens weduwe, **VROUWE MARIA AGNETHA VAN KOLLEN**, haar in het laatst der vorige eeuw bezat. Thans is eigenaar dezer heerl. de Heer **WILLEM FERDINAND MOGGE MEIJMAN**, President-Directeur van de Nederlandsche bank, te Amsterdam.

Lang is er verschil geweest tusschen de Staten van Zeeland en den besitter dezer baanderheerlijkheid, over het regt van een gedeelte der westduinen en waranden, liggende op Westerenban van de duinen. In het jaar 1728 heeft de Heer **RUTGER MOGGE VAN HAAKSTEDÉ** het daartoe weten te brengen, dat hem dat gedeelte van de gedaachte duinen en waranden, door de Staten ter leen werd uitgegeven, waarmede dit geschil was afgedaan. Onderscheidens keuren, verboden en ordonnantien zijn er, van tijd tot tijd, met advies en goedvinden van die van den geregte, tot beleid der zaken dezer heerlijkheid, vastgesteld. De oudste dezer keuren is door **WITTE VAN HAAKSTEDÉ** en van de *Duinen* en de gemeene opgezetenen der gezegde heerlijkheid en duinen,

gemaakt in het jaar 1500. Zij was door gemelde WITTE en van wege de voorschrevene opgezetenen, door Heer PIETRA, Parochiepaap van Renesse, bezegeld. Deze is de grondslag, waarop naderhand die van HAANSTEDEN hun regt, tot het maken van keuren en verboden, gegrond hebben.

Het d. HAANSTEDEN, HAENSTEDEN OF HANERSTEDEN, ligt 3 u. W. ten N. van Zierikzee, 3½ u. Z. W. van Brouwershaven. Het is eene groote, luchtige en aanzienlijke plaats, en wel het vermakelijkste dorp van het geheele eiland Schouwen, zijnde ook het eenige, dat bestraat is. Het is bij uitatek aangenaam gelegen, tusschen houtgewas, duinen en bouwlanden. KARL V, Keizer van Oostenrijk, in het jaar 1540, te Zierikzee zijnde, is vandaar deze plaats komen zien. Men telt in de kom van het d. 75 h. en 480 inw.

De straten van dit d. de Noord-, de West-, en de Zuidstraat geheeten, zijn ruim en met ijpen- en lindeboomen beplant. Op de Zuid- en Noordzijden der kerk, staan twee groote wellen of waterputten, die des zomers, zoo wel als des winters, overvloed van zoet water opgeven.

De Hervormde kerk was vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES den Dooper, toegewijd. Twee gedeelten van hare inkomsten kwamen den Bisschop van Utrecht toe. Volgens het handboek van GASCONIUS VAN BEMOND, zestigsten Bisschop van Utrecht, was er eens vikarij in de kapel der armen, aan het groote altaar (1). In het jaar 1800 werd deze kerk door den bliksem getroffen en ten grootste deele vertoerd, doch eenige jaren daarna weder veel heerlijker opgebouwd. Later werden er mede eenige veranderingen en verbeteringen aangebragt, waarvan nog een aan de noordzijde ingemetselde steen, met het jaartal 1608, getuigenis draagt. De laatste verfraaijing is een goed bewerkt en beschilderd houtenschot, waarmede het koor van de kerk is gescheiden. Het is een geschenk, dóór Koning LODSWIK toegeleigd en dóór Z. M. WILLEM I verleend. Deze kerk is een treffelijk kruisgebouw, op twee rijen pilaren rustende, waarvan het koor of oosterpand reeds sedert onbegrijpelijke tijden is afgebroken, en welks weerga in Zeeland, buiten de steden, weinig te vinden is. Zij heeft eenen spitsen toren, welke uit het midden van het kerkdak rijst. In het jaar 1774 werd dóór Mevrouw QUIRINA BOLLE, bij uitersten wil, aan deze kerk een fraai stel silver, ten gebuike bij de bediening van het H. Avondmaal, vermaakt; terwijl, in het jaar 1824, dóór den Heer LEBBERT BOLLE, Oud-Ouderling der gemeente, twee koelbare, keurig bewerkte wijkanen, welke aan dit stel ontbraken, aan de kerk werden geschenken.

Het Dorpshuis is een middelmatig gebouw. Ook heeft men er een deftig slot, het Slot te Haamstede genoemd (Zie HAANSTEDEN [Slot]), vóór hetwelk, op den grond van het dorp, een ruim plein is, tot eene korenmarkt geschikt.

De dorpschool wordt dóór een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht.

Een half uur van dit d. aan de Ooster-Schelde, staat nog de toren van het voormalige d. Koudekerke, die den zoelieden tot baak dient en dóór de eiland-bewoners Plompentoren genoemd wordt. Ook staat, ½ u. N. W. van HAANSTEDEN, in het duin, de in het jaar 1839 gebouwde fraaije Kwallichttoren, welke als eene prachtige slanke naald zich,

(1) Hiermede stond, zoo het schijnt, de vroeger vermeldde Armoederhoek of Armenhoek, bevattende land en boeschen, in verband.

op de westpunt van het eiland, ruim 100 voet in de lucht verheft; en, voorzien is van een uitmuntend mechanisch toestel en uurwerk, waardoor de lamp, met de spiegels en verhasende groote ringvormige leasen, zich eenmaal in 10 minuten rond beweegt, en; eene evenredig afwisselende verlichting en verduistering te weeg brengende, op eenige uren afstand zich voordoet als of men eenster van de eerste grootte en helderheid zag opkomen, welke na een oogenblik in vollen luister verschenen te zijn, verdwijnt (1). Vroeger stond, een weinig bezijden het d., een Gasthuis voor armen en zieken. Dit gebouw wordt thans gebruikt tot particuliere woningen. In vroegere eeuwen werd er mede een klooster van Graauwezusters gevonden, waarvan eene boerenwoning aan de noordzijde van het dorp nog naam en overblijfsel heeft; ook moet er eene Kamer van Rethorica bestaan hebben, alsmede een oud heis Philippenburg, in de wandeling Flisbrug genoemd, hetwelk afgebroken is. Zie voorts dat woord. — Thans heeft men er een Diakonie-Armenhuis, waarin bedelden van de Diakonie verpleegd worden.

HAARSTED heeft eene gewone jaarmarkt, welke twee dagen duurt. Zij begint op den naasten Maandag, voor den 24 Junij of op den 24 Junij zelf, zijnde de dag van St. Jan, zoo die op eenen Maandag valt, ter oorzaak van de kerkwijding aan dien Heilige geschied. Ook is er jaarlijks nog eene beestenmarkt, welke den laatsten Dingsdag in October invalt; daarenboven heeft men er van oude twee wekelijksche marktdagen gehad, des Maandags en Dondags, waarop door den Ambachtsheer, met Schout en Schepenen, den 6 Julij 1853, eenige orders zijn vastgesteld.

Voorheen is te HAARSTED en te *Westschouwen* eene andere koornmaat, dan te Zierikzee en elders in het Land van Schouwen, gebruikt geweest, zoo dat het hoed of zestien zakken koorn Haamstedsche maat, te Zierikzee; naar de maat aldaar gebruikelijk; zeventien zakken uitleverde; doch naderhand is bij den Heer en Gerogte de Zierikzeesche koornmaat ook aldaar aangenomen. De ingezetenen van HAARSTED hebben van ouds, en insouderheid ten tijde van KARL den Stoute, groot deel gehad in de vaart en den handel van Westenschouwen, gelijk kan worden afgeleid uit de vrigheden, door hem en door EDWARD IV, Koning van Engeland, aan die van HAARSTED en *Westschouwen*, in het jaar 1473, vergund.

HAARSTED is de geboorteplaats van de Godgeleerden: ADRIANUS HAARSTEDIUS (ADRIAAN VAN HAARSTED), die een der eerste Predikanten van Antwerpen, en de eerste schrijver van het *Nederlandsche Moralscheboek* geweest is, en EWALDUS HOLLINKER, geb. den 24 September 1719, † 24 October 1796, als Hoogleraar in de Godgeleerdheid te Leyden, na eerst die leerstoel te Groningen te hebben bekleed.

Het wapen van de heerl. HAARSTED, is hetzelfde als dat van de gem. HAARSTED.

HAAMSTED (NIEUW-), voorn. distr. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeuwsd*, een der zes deelen van dat eiland uitmakende.

Het strekte zich oostwaarts uit tot tegen de Halchers-ee, waarvan het d. *Klarksee* zijnen naam ontleent, welke ten jare 1186, nog als een stroom bekend was, doch daarna ten N. aan den Ondendijk, door den Scharendijk afgedamd werd, en ten Z. boven de Duvens-gelotom.

(1) Het zie voorts de beschrijving van dezen kunstlichteren, van eenen geleerden Nederlander I. H. C. VAN OOSTRALE, in den *Zeeuwschen Volksalmanak* voor het jaar 1840, bl. 186-189.

Het bevatte de d. Burgh, Glaashinderen, Haamstede, Cowdekerke, Welland, Serooskerke en Ellicmoet.

HAAMSTEDE (SLOT-VAN-), oud kast. op het eil. *Schoonen*, prov. *Zeeland*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Zierikzee*, kant. en 5½ u. ten Z. W. van *Brouwershoorn*, in het d. *Haamstede*.

Het slot zelf waarschijnlijk gesticht door *WITEN VAN HOLLAND*, was van ouds aanzienlijk geweest en is nog met eene gracht en muur omringd. Vier honderd jaren lang, was het de verblijfplaats der Edelen van *HAAMSTEDE* geweest, toen het in het jaar 1595, door de vlammen verteerd werd. Vervolgens, ontront eene eeuw in dien staat gelegen hebbende, is het door *Heer JACOB VAN DEN ELDE*, die in het jaar 1608 bezitter van dese heerl. geworden was, weder hersteld, nadat hij het eerst, in den stand waarin het destijds was, had doen afschilderen, onder welke schildertj. hij de volgende, door hem zelve vervaardigde, dichtregelen deed plaatsen :

NEBILIBUS DUC BIS PER SABELA MARTATA COLONIS,
 USTA TRIUMFALI CAESARIS IGNE FUI,
 HINC ITERUM SACLOR JACOB SUPPREGA RUTIS,
 Hoc, quo me ORNIS SCHEMATE, VIVAM SIVU.
 PAULLATIM EYNDIADAE AUVIGIS HAAMSTEDA RESURGENS,
 INCENS, ET SENS FATA REFELLO MI.

d.i. Een viertal eeuwen reeds door Edelen bezeten,

Ben ik door 's Keizers overwinnend vuur verbrand,

Van toen af lag ik nog ééne eeuw in pijn gesmeten,

Met tuil bemorscht, en hier gemaald door schildershand,

Thans hef ik, Haamsted, weér ('t zij Eyndens telg geweten)

Mijn kruin, en wedersta 't geweld van tijd en brand.

Dese schildertj., met de versen daaronder, werd nog lang daarna op het slot gevonden. In het jaar 1679, 1680 en 1681, is het kasteel wederom verbeterd. Laatstelijk werd het door den *Heer BUREN MOES*, *Heer van Haamstede*, in dien heerlijken staat gebracht, waarin het nog voor eenige jaren te zien was. Thans schijnt het echter in verval te zullen komen. Tegenover den ingang, op het voorhof des slots, dat deels van plantaadje omgeven is, doet zich door eene lange dreef, strekkende naar eene hooge duin, een schoon gezigt op. Dergelijk gezigt heeft men nog van het slot zelf, door eene dreef, de *Diana-dreef* geheeten.

Dit slot heeft den naam gegeven aan het adell. geslacht van *HAAMSTEDE*, dat niet onvervaard is gebleven in 's lands geschiedenis, als hebbende onderscheidene dappere ridders voortgebracht. Thans wordt dit adell. slot, met de onderbeërigheden, beslaande eene oppervlakte van 24 bund., in eigendom bezeten door den *Heer Mr. WILLEM FRANKHART MOES MULDER*, *President-Directeur der Nederlandsche bank en lid van den Raad der stad Amsterdam* (1).

HAAMSTEDE (VAART-VAN-), vaart op het eil. *Schoonen*, prov. *Zeeland*, welke bij het d. *Haamstede* eene aanvang neemt; van daar, met eene eerst noordwestelijke, vervolgens zuidoostelijke en daarna oostelijke steekking, naar *Serooskerke* loopt. Van dat d., waarnaar zij ook wel vervolgens de *VAART VAN SEROOSKERKE* genoemd wordt, zet zij eerst haren oostelijken loop voort; neemt vervolgens eene zuidelijke en daarna weder eene oostelijke rigting, tot dat zij zich bij het geh.

(1) Zie zie verder over dit slot *Mr. C. P. E. ROUÏFF VAN DEN AA*, *Oud-Nederlands in de uitroepende dagen overgeblevene burgen en hertelen geslacht en afbeeld.*

Mariannehoofd, met de *Bikereeuwse-oever* in de *Bilcheetsche-oever* vereenigt, om voorts, in eene zuidoostelijke strekking, naar de stad Zierikzee te loopen. Zij heeft door de Weversluis, de Ploa-
werluis en de Trommelkuis, uitwatering op de Ooster-Schelde.

HAAN (DE), buit. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeiland*, dist., arr. en 1 u. N. van *Zierikzee*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Noordgouwe*.

Dese buit. bealaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 bund. 41 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer *Karel Willelm de Jones*, woonachtig te Zierikzee. Ter plaatse, waar dese buit. gevonden werd, werd, op Zondag den 7 Julij 1866, te drie ure na den middag, op het eiland *Schouwen*, de eerste leerrede uitgesproken door *Jacob Jouissa*, Passamentwover, voor eene vergadering van ontrent vier honderd menschen.

HAAN (DI), naam, welken de Negeren geven aan de koffijplant. *Zoumazone*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Surinam*. Zie *Zoumazone*.

HAAN (HET GAT-VAN-DE-), een van de kilden in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Werkendam*.

Zij neemt haren aanvang uit de vereeniging van het *Gat van den Eijerwaard* met den *Braspenning*, loopt met eene zuidwestelijke rigting ten Z. O. langs den *Muggenwaard*, en N. W. van den *Bovenste-Eijerwaard*, het *Klein-Stukje* en den *Benedenste-Kleine-Eijerwaard*, om zich in het *Gat van den Zalm* te ontlasten.

HAAN (DE ROODE-), in de wandeling meestal de *Reo-HAAN* genoemd, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Ouderendam*, gem. en 1 u. Z. O. van *Leens*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Warfhuizen*, waartoe het behoort, aan den rechteroever van het *Reitdiep*; met 8 h. en 60 inw.

Er is hier een zeer bekend veer, waar men met eene schouw uit *Hunsingo* in het *Westerkwartier* wordt overgezet.

Het was tusschen dit geh. en *Adzarderveijl*, dat *Reuro Schuur* en negen andere schippersgasten, de stontmoedige daad bedroven, door ons op het art. *Adzarderveijl* vermeld (1).

HAAN (DE ROODE-), ook wel de *Reo-HAAN* genoemd, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Groningen*, gem. en 1 u. Z. van *Noordkijf*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Engelbert*, waartoe het behoort, aan het *Witschoterdiep*.

HAAN (DE ZWARTE-), herberg en veer op *Ameland*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, aan de noordkust van de griet. *het Bildt*, onder *Sa. Jacobi-parochie*.

HAANBERG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HAANBERG*.

HAANDEL, d. in de souvereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HAANDEL*.

HAANENPOEL, oed heerenhuis op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. van *Wageningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. ten W. van *Ede*.

Dit h. is afgebroken; ter plaatse, waar het bestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoorende gronden; welke eene oppervlakte bezien van 42 bund. 84 v. r. 70 v. ell., werden in eigendom bezeten door den Heer A. W. C. W. Baron van *PALLADY VAN BALLEAN*, woonachtig te *Keppel*.

Het bevatte de d. Burgh, Claashindereu, Maanstede, Coevorderke, Welland, Scrooskerke en Eilemeest.

HAAMSTED (SLOT-VAN-), oud kast. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeiland*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Zierikzee*, kant. en 5½ u. ten Z. W. van *Brouwershaas*, in het d. *Haamstede*.

Het slot zelf waarschijnlijk gesticht door **WITTE VAN HOLLAND**, was van ouds aanzienlijk geweest en is nog met eene gracht en muur omringd. Vier honderd jaren lang, was het de verblijfplaats der Edelen van **HAAMSTED** geweest, toen het in het jaar 1825, door de vlammen vertoerd werd. Vervolgens, ontrent eene eeuw in dien staat gelogen hebbende, is het door **Heer JACOB VAN DEN EIJD**, die in het jaar 1698 bezitter van dese heerl. geworden was, weder hersteld, nadat hij het eerst, in den stand waarin het destijds was, had doen afschilderen, onder welke schildertj. hij de volgende, door hem zelve vervaardigde, dichtregelen deed plaatsen :

NOBILISS DUX DIS PER SACULA MANTATA COLONIS,
 USTA TRIUMFALI CAESARIS IGNE PUI,
 HINC ITERUM SACLUM JACOB SUPPRESSA RUINIS,
 HOC, QUD NE CERNIS SCHEMATE, VIVVA SIVU.
 PAULLATIM EYNDIADAE AUSPICIS HAAMSTEDA RESURGENS,
 INCENS, ET SERIS FATA REPELLO MI.

d.i. Een viertal eeuwen reeds door Edelen bezeten,

Ben ik door 's Keizers overwinnend vuur verbrand,

Van toen af lag ik nog ééne eeuw in pijn gesmeten,

Met tuil bemorcht, en hier gemaald door schildershand,

Thans hef ik, Haamsted, weér ('t zij Eydens tsg. geweten)

Mijn kruin, en wedersta 't geweld van tijd en brand.

Dese schildertj., met de vermen daaronder, werd nog lang daarna op het slot gevonden. In het jaar 1679, 1680 en 1681, is het kasteel wederom verbeterd. Laatstelijk werd het door den Heer **Burum Mees**, Heer van *Haamstede*, in dien heerlijken staat gebracht, waarin het nog voor eenige jaren te zien was. Thans schijnt het echter in verval te sullen komen. Tegenover den ingang, op het voerhof des slots, dat deels van plantadje omgeven is, doet zich door eene lange dreef, strakkende naar eene hooge duin, een schoon gezigt op. Dergelyk gezigt heeft men nog van het slot zelf, door eene dreef, de *Dianadreef* geheeten.

Dit slot heeft den naam gegeven aan het edell. geslacht van **HAAMSTED**, dat niet onvermaard is gebleven in 's lands geschiedenis, als hebbende onderscheidene dappere ridders voortgebracht. Thans wordt dit edell. slot, met de omberbeorigheden, beslaande eene oppervlakte van 94 bund., in eigendom bezeten door den Heer **Mr. WILLEM FRANKHART MEES MULLER**, President-Directeur der Nederlandsche bank en lid van den Raad der stad Amsterdam (1).

HAAMSTED (VAART-VAN-), vaart op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeiland*, welke hij het d. *Haamstede* eeneu aanvang neemt; van daar, met eene eerst noordwestelijke, vervolgens zuidoostelijke en daarna oostelijke steekking, naar *Scrooskerke* loopt. Van dat d., waarnaar zij ook wel vervolgens de **VAART VAN SCROOSKERKE** genoemd wordt, zet zij eerst haren oostelijken loop voort; neemt vervolgens eene zuidelijke en daarna weder eene oostelijke rigting, tot dat zij zich bij het geh.

(1) Zie zie verder over dit slot **Mr. C. F. E. BOUWÉ VAN DER AA**, *Oud-Nederland in de uitroepende tijden oostpellerende burgen en kasteelen geslacht en afbeeld.*

Marianshoofd, met de *Bitherssche-oever* in de *Bithersche-oever* vereenigt, om voorts, in eene zuidoostelijke strekking, naar de stad Zierikzee te loopen. Zij heeft door de Weversluis, de Blaauwsluis en de Trommelsluis, uitwatering op de Ooster-Schelde.

HAAN (DE), buit. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, dist., arr. en 1 u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. en ½ u. Z. W. van *Noordgouwe*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 bund. 41 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer **KARL WILLEM DE JONCK**, woonachtig te Zierikzee. Ter plaatse, waar deze buit. gevonden wordt, werd, op Zondag den 7 July 1866, te drie ure na den middag, op het eiland Schouwen, de eerste leerrede uitgesproken door **JACOB JONCK**, Passenietwewer, voor eene vergadering van ontrent vier honderd menschen.

HAAN (DI), naam, welken de Negeren geven aan de koffijplant. *Zoumzone*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Surinams*. Zie *Zoumzone*.

HAAN (HET GAT-VAN-DE-), een van de kloten in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Werkendam*.

Zij neemt haren aanvang uit de vereeniging van het *Gat van den Eijerwaard* met den *Braspenning*, loopt met eene zuidwestelijke rigting ten Z. O. langs den *Muggenwaard*, en N. W. van den *Bovenste-Eijerwaard*, het *Klein-Stukje* en den *Benedenste-Kleine-Eijerwaard*, om zich in het *Gat van den Zalm* te ontlasten.

HAAN (DE ROODE-), in de wandeling meestal de *Roo-Haan* genoemd, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Ouderendam*, gem. en 1 u. Z. O. van *Leens*, ¼ u. Z. van *Warfhuizen*, waartoe het behoort, aan den rechteroever van het *Reidiep*; met 8 h. en 60 inw.

Er is hier een zeer bekend veer, waar men met eene schouw nít *Hunsingo* in het *Westerkwartier* wordt overgezet.

Het was tusschen dit geh. en *Adaardersijl*, dat *Rozov Schanzen* en negen andere schippergasten, de stontmoedige daad bedreven, door ons op het art. *ADVANAANSL* vermeld (1).

HAAN (DE ROODE-), ook wel de *Roo-Haan* genoemd, geh. in het *Georegt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Groningen*, gem. en 1 u. Z. van *Noorddijf*, ¼ u. Z. van *Engelbert*, waartoe het behoort, aan het *Wischoterdiep*.

HAAN (DE ZWARTE-), herberg en veer op *Ameland*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, aan de noordkust van de griet. *het Bildt*, onder *S. Jacobi-parochie*.

HAANBERG, geh. in de btr. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Kaansene*.

HAANDEL, d. in de soevereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HANDEL*.

HAANENPOEL, oud heerenhuis op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. van *Wageningen*, gem. en ½ u. ten W. van *Ede*.

Dit h. is afgebroken; ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoorende gronden, welke eene oppervlakte bezelen van 42 bund. 84 v. r. 70 v. ell., werden in eigendom bezeten door den Heer A. W. C. W. *Baron van Pallandt van Balkham*, woonachtig te *Keppel*.

toegestaan heeft aan den Graaf Ruricus, met vergoeding van eenige goederen, door hem aan den Bisschop van Utrecht geschonken.

Het was vroeger een kerkdorp. De huizen zijn gebouwd deels rondom een ruim, met hoog geboomte beplant dorpsplein, deels langs eenen weg en eene vaart, die van dit plein naar den Haarmolen aan de Heikoperwatering voert. Men ziet er de bouwvallen van een kasteel, het Huis-ter-Haar, en eene bouwvallige kerk, die door de slotgracht van het kasteel gescheiden is. Deze kerk heeft eenen toren, die door een schuin dak gedekt is, en waarin nog eene klok hangt. Zij wordt thans, door den bewoner van het regthuis, tot een schuur gebruikt. Achter de kerk ziet men oude grafsteenen en brokken muurwerk.

De kermis valt in den 17 September.

HAAR (DE), pold. in het *Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem*; palende N. aan *Lang-Schoeiwijk*, O. aan de *Fange-Slagen*, Z. aan *Wolfars*, W. aan *Kwakernaak*. Deze pold. bevat de b. de Haar.

HAAR (DE), buurs. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Gorinchem*; met 11 h. en 60 inw., die kerkelijk onder *Schelluinen* behooren.

HAAR (DE), pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Duits-de-Haar-en-Zevenhuizen*; palende N. aan den *St. Nicolaaspolder*, O. aan *Neder-Duits*, Z. aan den *Loodijk*, die het van *Heerseldert* scheidt, W. aan den *Eemlandpolder*.

HAAR (DE), heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie HAAR (LINSCHOTER-).

HAAR (DE) of DE HAAR, geh. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 5 u. Z. ten O. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. N. ten O. van *Brummen*, onder het d. *Hall*.

In het jaar 1737 stonden hier twee papiermolens, thans bestaat dit geh. nog uit eenen grooten papiermolen en eene boerderij.

HAAR (DE) of HAARHULERS-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsse*, gedeeltelijk gem. *Laag-Niekoop*, gedeeltelijk gem. *Haarzuilen*; palende N. W. aan *Laag-Niekoop* en *Themaat*, N. O. aan *Themaat*, Z. O. aan *Vleuten*, Z. aan den *Harmelerwaard*, Z. W. aan *Gerverskop*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 150 bund. 70 v. r. 55 v. ell., telt 18 h., waaronder 8 boerderijen. Het gedeelte, dat onder *Laag-Niekoop* ligt, wordt *Lage-Haar* genoemd, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 34 bund. 17 v. r. 23 v. ell., telt 3 h., waaronder geen boerderijen. De pold. DE HAAR watert door eenen molen op de *Vecht* uit. Het polderbestuur is gecombineerd van *Lage-Niekoop* en DE HAAR, en er bestaan twee Schouten, twee Secretarissen en twee Heemraden.

HAAR (DE), voorm. oude adell. hoofdstad in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HAAR (HUIS-TEN-).

HAAR (DE), voorm. adell. h. op de *Oever-Retuwe*, prov. *Gelderland*, kw., dist., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Nijmegen*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Elst*, aan den grooten weg van *Arnhem* op *Nijmegen*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve, met de daartoe behorende gronden eene oppervlakte beslaande van 38 bund. 81 v. r. 60 v. ell., en in eigendom bezeten en bewoond wordende door den Landman M. SMITS.

HAAR (DE), geh. in *Salverdingepijl*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant., gem. en 10 min. ten Z. W. van *Assen*; met 4 h. en 25 inw.

HAAR (DE), landg. op de *Oter-Falme*, prov. *Gelderland*. Zie **HAARE (DE)**.

HAAR (DE) of de **HAARDT**, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. Z. W. van *Groningen*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. Z. W. van *Marum*, Z. van den weg naar de *Friesche palen*, op eenen hoogen sandgrond, met een weinig roggeboew en schapenfokkerij op de heide.

Dit geh. bestaat uit 5 h., waaronder 2 geringe boerderijen, en telt 25 inw. Het was oudtijds bekend onder den naam van *GREVELIJNS MAASDEN*, welke hier waarschijnlijk landerijen, misschien ook eene woning gehad hebben. Naderhand is het met het naburig *Trimens*, waar een *Begijnenklooster* stond, eene bezitting geweest van de stad *Groningen*, doch voor ongeveer 50 jaren aan verschillende particulieren in beklemming en in eigendom afgestaan.

HAAR (DE), geh. in *Zolland*, prov. *Overijssel*. Zie **HURSGATEN-HAAR**.

HAAR (DE), havez. in *Zolland*, prov. *Overijssel*. Zie **HAAR (DEK-)**.

HAAR (DE), havez. in *Zolland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. van *Deventer*, kant. en 2½ u. O. van *Raalte*, gem. en ½ u. Z. van *Wijbe*, aan den straatweg van *Deventer* op *Zwolle*.

HAAR (DE), geh. in het dingspil van *Zuideneeld*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 5 u. O. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 1 u. N. ten O. van *Dalen*, gem. en 1 u. ten Z. van *Sleen*; met 9 h. en ruim 50 inw.

HAAR (DE), buurs. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., dist., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Lochem*, gem. en 10 min. Z. van *Roerloo*; met 17 h. en 120 inw.

Deze buurs. was vroeger de woonplaats van den *Latijnschen Dichter HENRICUS HARIUS (HESBRIK TER HAAR)*.

HAAR (HUISGATEN-), geh. in *Zolland*, prov. *Overijssel*. Zie **HURSGATEN-HAAR**.

HAAR (HUIS-TER-) of **DE HAAR**, oudtijds **DE HARE**, voorn. oud adell. ridderhofstad, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. W. ten N. van *Utrecht*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Maarssen*, gem. *Haarzuilen*, 5 min. N. van de b. *de Haar*.

Het gemeen gevoelen is dat dit huis, omtrent het jaar 1162 tot 1165 gebouwd, of ten minste bewoond is geworden, door *GOSCHALK*, een' broeder van *HERMAN*, *Meer van Woerden*, en dat deze *GOSCHALK*, in wiens geslacht dat huis gebleven is tot in het jaar 1446, den nasid van den **HAAR** zou hebben aangenomen. In het jaar 1481 werd Heer *DIJK VAN ZUILEN*, als in huwelijk hebbende *Jesina van den HAAR*, met dit huis en de heerlijkheid van de *Haar* beleend, welke zich, uit dien hoofde, van *ZUILEN VAN DE HAAR* noemde. Doch naardien hij een groot vijand van *Bisschop DAVID VAN BOURGONDIE* was, werd dat slot, in het jaar 1482, door *JOEST VAN LIALAING*, *Stadhouder van Holland*, stormenderhand ingenomen, en vervolgens in brand gestoken. Hij zelf werd gedagvaard, maar verscheen niet; waarom men zijne leengoederen verbeurd verklaarde. Het *HUIS TER HAAR* werd, dertien jaren later, verlijd op *WALRAVEN*, Heer van *REERSBODE*, enz. Doch, de misdaad, door *DIJK VAN ZUILEN* bedreven, werd op voorspraak van aanzienlijke bloedvrienden, zijnen zoon *STYVEN VAN ZUILEN*, door den Heer van *Vianen*, kwijtgescholden, en hij in het jaar 1505 wederom met het huis beleend,

betwèlk door Dux, zijnen zoon, die de beleening daarvan in het jaar 1553 ontvangen had, fraai vertimmerd werd. Terwijl deze er bezitter van was werd het huis, in het jaar 1536; door de Staten der prov. Utrecht voor riddersmatig erkend. In het jaar 1585 werd het, niet tegen hoeven, verlijd op den Heer NICOLAAS VAN ZUILEN. Naderhand kwam het door het overlijden van Vrouwe CORNELIA VAN ZUILEN, aan haren kleinzoon, Heer JAN VAN RENNESSE VAN MEERMOND, die zich daaronder JAN VAN RENNESSE VAN ZUILEN VAN DER HAAR deed noemen, en deswege, in het jaar 1608, in de ridderschap van de prov. Utrecht beschreven werd. Na zijnen dood, verviel het aan zijne eenige onmondige dochter, die er, in het jaar 1665, mede beleend werd. Zij trouwde, in het jaar 1679, met ANTHONJ VAN STENBOR, Heer van *Ischoot*, wiens zoon, JOHAN FILIP VAN STENBOR, in het jaar 1696, de beleening erlangde. Hij stierf zonder kinderen na te laten, waardoor de HAAR aan zijnen broeder, WILLEM VAN STENBOR, verviel, op wien het huis, in het jaar 1709, verlijd werd, gelijk ook, in het jaar 1756, op den Heer KARL VAN STENBOR. De laatste beleening van dit huis is geschied in het jaar 1761, ten behoeve van den Heer ANTHONJ MARTINUS VAN ZUILEN VAN NIJVELD, Heer van *Wicksvorsel*. De laatste, die het bewoond heeft, is geweest KARL VAN STENBOR, in 1770 overleden, toen het reeds zeer in verval was. Het HUIS DE HAAR lag in eenen lagen veengrond, welke aan de kleilanden paalt. Het was een zwaar onderwetsch gebouw, dat voor het grootste van dien aard in de provincie Utrecht gehouden werd, aan alle zijden met breede grachten omgeven, met drie ronde en twee vierkante torens prijkkende, en aan eene zijde van eene soort van burg voorzien, die het een ontzagwekkend aanzien gaf. In 1697 moet het kasteel zich nog in goeden staat vertoond hebben, doch langzamerhand vervallen zijnde, is daarvan thans niets dan de bouwvallen overgebleven, die, door den tegenwoordigen eigenaar, den Heer JAN JACOB VAN ZUILEN VAN NIJVELD, te Brugge, met zorg onderhouden, ongetwijfeld tot de schoonste en belangrijkste van Oud-Nederland behooren. De diep onder den grond doorlopende gangen en kelders, in 1672 en 1675 nog tot gevangeniszen gebezigd, zijn meestal ingestort (1).

HAAR (HUIS-TER-), adell. h., thans nog een landhuis, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Tiel*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Geldermalsen*, gem. *Vuren-en-Dalen*, ¼ u. W. van *Vuren*; aan den *Waldijk*.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 400 bund. 20 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. JAN VIBULT VAN VUREN.

HAAR (HUIS-TER-), vroegere naam van het geh. TER HAAR, in *Westerbolde*, prov. *Groningen*. Zie HAAR (TER-).

HAAR (LAGE-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*; kant. *Maarsse*, gem. *Laag-Niekoop*; palende N. W. aan *Laag-Niekoop* en *Gieltsendorp*, O. aan *Themaat*, Z. aan *Vloeten* en *Harmelerwaard*, Z. W. aan *Gerverskop*.

Deze pold., welke een gedeelte van den pold. *de Haar* uitmaakt, beslaat eene oppervlakte van 54 bund. 17 v. r. 25 v. ell., telt 2 h., en watert door eene sluis in de *Vecht* uit. Het polderbestuur bestaat uit *Schout*, *Secretaris* en eenen *Heemraad*.

(1) Men vindt eene fraaie afbeelding van deze bouwvallen in het werk getiteld *Oud-Nederland in de uit vroegeren dagen overgeblevene Burgen en Kasteelen, getekend en afgebeeld door Mr. C. F. E. ROMÉ VAN DER AA.*

HAAR (LAGE), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. ten 5 u. W. ten N. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. W. van *Maarsse*, gedeeltelijk gem. *Haarsullens*, nabij de b. *de Haar*, gedeeltelijk gem. en 20 min. W. van *Laag-Niskoop*, met 6 h. en ongeveer 40 inw., van welke 4 h. en 25 inw. onder *Haarsullens*, 2 h. en 15 inw. onder *Laag-Niskoop*. Ook is er een korenmolen.

HAAR (LINSCHOTER-), ook wel enkel *DE HAAR* geheeten, heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Wulvenhorst*; palende N. O. aan de heerl. *Wulvenhorst*, O. aan de *Lage Rol* en de *Hooge Rol*, Z. O. aan de *Lange Linsehoot*, die haar van de *Zuidzijde* van *Snelrewaard* scheidt, Z. W. aan de *Noordzijde* van *Snelrewaard*, W. aan *Diemerbroek*; N. W. aan *Kromwijk*.

Deze heerl. bevat het geh. *Linschoter-Haar*, en de daarom liggende landerijen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Linschoten*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Montfoort* gerekend. — Men heeft in dese heerl. ééne school.

Het geh. *LINSCHOTER-HAAR* ligt 5 u. W. ten Z. van *Utrecht*, 2 a. N. W. van *IJsselstein*, ¼ u. Z. van het kasteel *Wulvenhorst*.

In het jaar 1736 werd Mr. *JAN HENDRIK DE ROO*, Heer van *Westmaas*, door den *Prins* van *Oud-Munster* met deze heerl. beleend.

HAAR (OP DE), buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HAAR (DE)*.

HAAR (TEN-), haves. in *Zalland*; prov. *Overijssel*. Zie *HAARE (DE)*.

HAAR (TER-), voorn. adell. hofstad in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *HAAR (HUIS-TER-)*.

HAAR (TER-), voorn. adell. h. in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*. Zie *HAAR (HUIS-TER-)*.

HAAR (TER-), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 6½ u. Z. Z. W. van *Winschoten*, gem. en 3½ u. Z. van *Flagtvedde*, 1½ u. Z. ten W. van *Zellingen*, waartoe het behoort; met 6 h. en 40 inw.

Ten westen aan den weg staat een stander-roggemolen. Over de hier voorbij stroomende *Ruiten- of Oude-Aa*, moet in de nabijheid van *TER HAAR* eene brug hebben gelegen. Vroeger schijnt er slechts één huis te hebben gestaan, wijl het eertijds *Huis ter Haar* genoemd werd. In het jaar 1818, heeft men tusschen *TER-HAAR* en *Weerding* in *Drenthe*, eenen houten veenweg of veenbrug gevonden (1).

HAAR (TER-), haves. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *HAARE*.

HAAR (TER-), eene der zestien hoeven, welke vroeger het dorp *IJhorst*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Zwolle*, gem. *Staphorst*, uitmaakten.

Zij bestaat nog in hare oorspronkelijke grootte, zijnde eene oppervlakte van 285 bund. 86 v. r. 21 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door *Mej. de wed. TER-HAAR*, woonachtig te *IJhorst*.

HAARBEEK, water op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*.

Het ontstaat uit de vereniging van de *Broekdijkerbeek*, de *Eekterbeek* en de *Molenbeek*, en loopt door *Elburg* in zee.

HAARBRUG (DE), oude steenen brug in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en 15 min. N. van *Gorinchem*; over de *Schotdenrsche vliet*.

HAARD (DE), smalle strook gronds, ten Z. der duinen van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zieriksee*, kant. *Brouwershaven*,

(1) Men zie daaromtrent voorts ons art. *APPEL (TER-)*, D. I, bl. 296.

gem. *Noordwelle*, beslaande eene oppervlakte van 39 bund. 66 v. r. 70 v. ell.

Zij wordt onderscheiden in den Zouten-Haard en den Verschen-Haard, en behoort voor 15 bund. 82 v. r. 40 v. ell. aan den pold. van *Schouwen*, en voor de overige 24 bund. 6 v. r. 70 v. ell. aan Mevrouw de wed. *SCHULLENBURG*, Ambachtsvrouw van *Renees*, woonachtig te 's Gravenhage.

HAARD (VERSCHE-), smalle strook gronds, ten Z. der duinen van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Noordwelle*.

Zij is het westelijke gedeelte van de Haard, en beslaat eene oppervlakte van 20 bund. 67 v. r. 50 v. ell.

HAARD (ZOUTE-), smalle strook gronds, ten Z. der duinen van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Noordwelle*.

Zij is het oostelijke gedeelte van de Haard, en beslaat eene oppervlakte van 19 bund. 21 v. r. 20 v. ell.

HAARDA, HARDA of HAERDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Harlingen*, 5 min. W. van *Otterbierum*, waartoe zij behoorde.

Van deze state is het huis, dat in het jaar 1662 nog bestond, waarschijnlijk in 1702 of 1703 afgebroken. In 1704 werd in de plaats daarvan eene, voor dien tijd fraaije, boerenwoning gebouwd, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 30 bund., en in eigendom wordt bezeten door de erven van den Heer P. J. van *BEYNA*, woonachtig te *Weidum*.

Naar deze state nam het geslacht *MARESTRA*, in later tijd, den naam van *HAARDA* aan. *PISO HAARDA*, een van dit geslacht, vindt wij als teekenaar van het verbond der Edelen vermeld (1).

HAARDGANG of HERDGANG, onbewoonde plaats in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Hilvarenbeek*, ten O. van het geh. *Diem*.

Men wil, dat deze plaats het aanvangspunt der bekwering van *Hilvarenbeek* is geweest, en men zelfs het voornemen had, hier dentoren te plaatsen. Vroeger stond hier een oud slot of kasteel, waarvan de grachten nog te zien zijn. Sommigen willen, dat het een klooster der Tempelridders, anderen daarentegen, dat het een jacht-huis der Hertogen van *Brabant* geweest zij.

HAARE of HARE, voorm. haven, in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 8½ u. N. N. W. van *Zwolle*, kant., gem. en in de stad *Vollenhove*.

HAARE (DE), DE HARE of DE HAAR, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en ½ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*.

Dit landg. was vroeger zeer uitgestrekt. Op een gedeelte van den grond, welke er vroeger toebehoorde, is voor eenige jaren het huis *Westloo* gebouwd. Zie dat woord.

HAARE (DE), voorm. haven, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *HAAR (DE)*.

HAARE (DE), DE HAAR, TEN-HAAR, TEN-HAAR of HARE, haven, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. ten W. van *Deventer*, gem. en ½ u. Z. van *Olst*.

(1) Zie over hem J. W. TE WATER, *Historie van het Verbond der Edelen*, Bl. II, N. 448 en 449, als ook *WINSERMIUS Chronijk van Friesland*, N. 2430.

Deze havis., beslaat eene oppervlakte van 74 bund. 14 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer PIKAAR VOURS.

HAAR-BILAND, eil. in Oost-Indië, in den Sundaeschen Archipel. Zie MIDDELBURG.

HAAREIND, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Kempenland, Derde dist., arr., kant. en 2½ u. Z. W. van Eindhoven, gem. Riethoven.

HAAREN, gem. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant, Tweede dist., arr. 's Hertogenbosch, kant. Bestel (8 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Helvoirt, O. aan Esch, Z. aan Oisterwijk, W. aan Berkel-Enschot-en-Heukelom.

Deze gem. bevat het d. Haaren, de geh. Balsvoort, Heesakker en Holeynd, het adell. h. Nemerlaar en eenige hier en daar verstrooid liggende hoeven. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2399 bund., waaronder 2507 bund. 45 v. ell. belastbaren grond, telt 224 h., bewoond door 289 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1800 inw., die meest hun bestaan vinden in den land- en ooftbouw. Eene hier bestaande bierbrouwerij handhaaft haren vroegeren roem.

De grond is, over het algemeen genomen, zandachtig, en men vindt hier nog vele onbebouwde gronden en daaronder zulke, welke uit den aard seer geschikt zijn voor den landbouw, bijzonder op de zoogenaamde Kreitenhoide, welke eenen leemachtigen, goeden en gelijken grond heeft. De reden, waarom deze gronden nog onbebouwd zijn, is voornamelijk toe te schrijven, in het gebruik, hetwelk thans daarvan wordt gemaakt, door het vlaggen of plaggen op gemelde heigronden, welk vlagsel in plaats van stroo, tot het maken van mest wordt gebruikt. Deze wijze van mest maken, wordt hier noodzakelijk beschouwd, daar zulks niet alleen bij aanne boeren, uit gebrek aan stroo, plaats heeft, maar zelfs bij de meervermogenende landleeden algemeen gebruikelijk is. De gemeentegronden, welke hier, sedert het begin dezer eeuw zijn verkocht of uitgegeven, zijn genoegenzaam allen bebouwd, en bovendien zijn er nog eenige onbebouwde gronden door partikulieren ter bebouwing bekwaam gemaakt. De granen en veldgewassen, welke hier verbouwd worden, bestaan voornamelijk in rogge, haver en boekweit; wijders een weinig garst, boonen en tamelijk veel klaver, ook spurrie, knolzeel of zoogenaamd groen.

De inw., die bijna alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vik. apost. van 's Hertogenbosch, deken. van Orthen, behoort en aan den zoogenaamden Belveren kant eene kerk heeft; terwijl zij vroeger op den Haesakker ook een kapel bezat. Deze par. word sedert vele eeuwen, beheerd door geestelijken van de abdij van Tongerlo, en werd, na de verovering van 's Hertogenbosch, door Eusebius Humbak, Prins van Oranje, alleen door eenen Pastoor bediend, doch hetzelfde, sedert het jaar 1696, eenen Kapellaan uit dezelfde abdij, zoo als zij thans nog door éenen Pastoor en éenen Kapellaan bediend wordt. Den 16 April 1572, werd de Pastoor Petrus Janssens, door eenige soldaten in zijne par. aangevallen, die hem eerst mishandelten, en daarna met eene bijl het hoofd afhieuwen.

De weinige Hervormden die men er telt, worden tot de gem. van Helvoirt-en-Haaren, gerekend. — Er is in deze gem. éene school, welke gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht wordt.

Het d. HAAREN ligt 2½ u. Z. W. van 's Hertogenbosch, 2 u. N. ten O. van Tilburg, ½ u. Z. O. van den straatweg, tusschen die beide steden.

Het heeft misschien zijn naam bekomen, van een geslacht, hetwelk de heerl. HAAREN, bij Maastricht, bezetou hebbende, daarom den naam van JONKER VAN HAAREN droeg, welk geslacht door partijschappen, en oorlogen in de dertiende eeuw uit Luikerland is gevlugt, en zich op deze plaats heeft nedergezet. Dit oord was toen mogelijk weinig of niet bewoond, en slechts een uithoek van Oisterwijk. Het gezegde geslacht moet aldaar een kasteel of huizing gehad hebben, hetwelk onderscheiden was van het kasteel Nemerlaar. De voormalige parochiekerk, welke aan den H. LAMBERTUS was toegewijd, was een groot gebouw, waarvan het schip reeds voor ruim tachtig jaren, ingestort is, doch het koor, hoewel in zeer vervallen toestand, nog bestaat, de toren is een zwaar gebouw, doch van eene kleine spits voorzien. De tegenwoordige R. K. kerk, mede aan den H. LAMBERTUS toegewijd, staat, zoo als wij hierboven zagen, eigenlijk niet in het dorp, maar aan den zoogenaamden Belverenkant. In het jaar 1784 werd door de Staten toegestaan, om aldaar de kerk te vernieuwen, doch het verzoek der R. K., om haar op eene beter gelegene plaats te bouwen, werd van de hand gewezen. Deze schuurkerk kort daarna vernield zijnde, werd het vernieuwen daarvan wederom toegestaan, den 28 Mei 1780. Het is een langwerpig gebouw, zonder toren noch orgel.

Men heeft in de gem. HAAREN een R. K. Seminarium, dat, in het jaar 1839, van het kasteel Herlaar, onder St. Michiels-Gestel, in een opzettelijk daartoe gesticht gebouw, gelegen bij den straatweg, herwaarts is overgebracht. In dit seminarium worden, door eenen President, drie Professoren en een Procurator, aan ruim 120 kweekelingen onderwijs gegeven, terwijl daarvan nog eene onderafdeeling op het landg. Beekvliet, onder St. Michiels-Gestel, geplaatst is.

De kermis te HAAREN valt in, den laatsten Zondag in September. Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van sinople (groen), beladen met een schaap en een lam, loopende op een terras, allen van silver, en gekeerd naar de regterszijde van het schild.

HAAREN, adell. h. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. W. van *Heerlen*, gem. *Voerendaal*.

Dit adell. h. behoorde onder de riddermatige hofsteden, welke ten allen tijde aan hare bezitters het regt van beschrijving gaf ter Landsvergadering des kwartiers van Valkenburg. Haar leen moest verheven worden bij de zoogenaamde Keur-Keulsche Mankamer te Heerlen. Het heeft van ouds behoord aan het adell. geslacht van HORN ZU DEN BAOUEN, daarna HORN BROEK geheeten, want den 12 Augustus 1518 is het, benevens de hofstede *Zuide-Neelen*, thans *Lindenhog* genoemd, verheven door Heer HERMAN VAN HORN. Het werd vervolgens door de Graven van HORN BROEK bezeten tot in het jaar 1671, wanneer het verheven is in naam van den Heer J. C. HAUDION DE GYBERNY. In 1622 is wegens deze hofstede beschreven, de toenmalige bezitter, Baron DE HAUDION TOT HAAREN, gelijk mede, daarna, LOUIS ULRIK, Baron DE HAUDION, na dit leen verheven te hebben, in 1684. In het jaar 1701 is deze hofstede door verkoop overgegaan aan den Heer GENCK VAN TENDENVELD (DONDENVELD), Generaal in 's Keizers dienst en eersten Oostenrijkschen Gouverneur van Limburg, sedert de weder inruiming dezer vesting in 1715. Dan eenigen tijd daarna, in 1722, is zij, benevens meer andere goederen, verkocht aan den Heer JOHAN ADAM VAN CLEMONT, toen Heer van *Nieuwburg*, *Gulpen en Margeraten*, in wiens geslacht zij gebleven is tot in het jaar 1770, wanneer de Heer W. H. VAN PANNEVIS, Rentmeester der

Domeinen en Geestelijken goederen, in de Landen van Overmaas, benevens Commissaris Instructeur te Maastricht, het gekocht heeft, in wiens geslacht het sedert gebleven is, wordende het thans in eigendom bezeten door Jonkheer J. C. van Pannuis van Haaren, woonachtig te Maastricht.

In het jaar 1742 is dit huis, door ongeluk, afgebrand, alhoewel het mauerwerk, in 1744, weder werd opgehaald, bleef toch de verdere opbouw onvoltooid tot in 1770, wanneer de toenmalige bezitter het, zoo van binnen als van buiten, fraai heeft opgetimmerd. Het huis is van eenen wijden omtrek in het vierkant, en met zijne stallingen en schuren binnen eene vischrijke gracht ingesloten, voorts met eenen grooten tuin en andere plantaadjen versierd.

HAAREN (BORG-), d. in het graafs. *Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *BORGHAERT*.

HAARLAAR, voorm. slot in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HERLAAR*.

HAARLAAR (NIEUW-), oude naam van het oud adell. h. *Nieuw-Herlaar*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HERLAAR (NIEUW-)*.

HAARLAAR (OUD-), oude naam van het oud adell. h. *Oud-Herlaar*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HERLAAR (OUD-)*.

HAARLE of HAERLE, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. O. van *Deventer*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Raalte*, gem. en 1 u. Z. W. van *Hellendoorn*, men telt er 129 h. en 690 inw.

De B. K., van welke men er 650 aantreft, maken met eenigen uit den omtrek eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* behoort, en 880 zielen telt, onder welke 580 Communikanten. De kerk, aan den H. *Serastiaan* toegewijd, is van toren en orgel voorzien. De dienst wordt gedaan door eenen *Pastoor*.

De Herv., die hier 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Hellendoorn-en-Hollen*.

Men heeft in dit d. eene school, die gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt.

HAARLE of HAERLE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Almelo*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Ootmarssum*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Tubbergen*; met 20 h. en 150 inw.

HAARLE, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie *HARE (DE)*.

HAARLEM, arr., prov. *Noord-Holland*; palende N. aan het arr. *Alkmaar*, O. aan het *IJ*, het arr. *Amsterdam* en het *Haarlemmermeer*, Z. en Z. W. aan het arr. *Leyden*, W. aan de *Noordzee*.

Het bevat de voorm. balj. van *Kennemerland*, van *Blois*, en van *Brederode*. Men telt er 5 kant., zijnde: *Haarlem*, *Beverwijk* en *Zaandam*, beslaande eene oppervlakte van 56,577 bund. 99 v. r. 6 v. ell., waaronder 35,329 bund. 46 v. r. 5 v. ell. belastbaar land, met 10,831 h., bewoond door 13,861 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 66,800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HAARLEM, kant., prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*; palende N. aan het kant. *Beverwijk*, O. aan het *IJ*, het kant. *Amsterdam* en het *Haarlemmermeer*, Z. en Z. W. aan het kant. *Noordwijk*, W. aan de *Noordzee*.

Het bevat de 25 volgende gem.: *Haarlem*, *Bennebroek*, *Berkenrode*, *Bloemendaal-Teterode*, *Aalbertsberg*, en de

Vogelensang, Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hofambacht, Heemstede, Houtrijk-en-Polanen, Schooten-en-Gehuchten, Spaarndam, Spaarnoude, Zandvoort, Zuid-Schalkwijk-Vijfhuizen-en-Nieuwerkerk, beslaat eene oppervlakte van 13,485 bund. 29 v. r. 20 v. ell., waaronder 12,655 bund. 48 v. r. 4 v. ell. belastbaar land, telt 3645 h., bewoond door 6559 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 41,700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HAARLEM, klass., prov. *Noord-Holland*, verdeeld in de volgende twee ringen: Haarlem en Zaanndam.

Zij bevat 25 gem., met 51 kerken, die door 50 Predikanten bediend worden en telt ruim 45,900 zielen, onder welke 15,000 Ledematen.

HAARLEM, kerk. ring, prov. *Noord-Holland*, klass. van *Haarlem*. Zij bevat de volgende 11 gem.: Haarlem, Bennebroek, Beverwijk, Bloemendaal, Castricum-en-Heemskerk, Heemstede, Spaarnoude-en-Spaarndam, Uitgeest, Velsen, Wijk-aan-Zee en Zandvoort. Men telt daarin ruim 20,500 zielen, onder welke 7000 Ledematen, en heeft er 19 kerken, welke door 16 Predikanten bediend worden.

HAARLEM, Evang. Luth. kerk. ring, prov. *Noord-Holland*. Zij telt 5750 zielen en heeft 8 kerken, die door 9 Predikanten bediend worden, en de volgende 8 gemeenten: Haarlem, Alkmaar, Beverwijk, Edam, Monnikendam, Purmerende, de Rijk en Zaanndam; terwijl te Hoorn, eene vereenigde Evang. Luth. en Herstelde Luth. gem. bestaat; onder den naam van *Vereenigde Luthersche gemeente*, die aldaar thans door eenen Herstelden Luth. Predikant bediend wordt en 200 zielen telt.

HAARLEM, gem., prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem* (6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Schooten e. a., O. aan Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hofambacht, Z. aan Zuid-Schalkwijk-en-Heemstede, W. aan Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelensang.

Deze gem. bevat de st. Haarlem, en eenige daar rondom gelegen woningen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 670 bund. 15 v. r. 9 v. ell., waaronder 457 bund. 44 v. r. 5 v. ell. belastbaar land, telt 6010 h., bewoond door nagenoeg 7000 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 24,000 inw.

In het laatst der zeventiende eeuw verhiel zich de bloei en welvaart der stad tot eene uitstekende hoogte. De hetroeping van het edict van Nantes voerde uit Frankrijk geheele scharen van vlugtelingen met hunne nijverheid en kundigheden, en gedeeltelijk met hun vermogen naar Holland, waar zij zich in onze Hollandsche steden en bijzonder te Haarlem nederzetterden, en door de vestiging van allerlei kunstrijke en kostbare fabrieken en door eenen uitgebreiden handel, grooten voorspoed en rijkdom verspreidden. Het fabriekwesen en den handel klotmen alzoo binnen HAARLEM tot eene nooit gekende hoogte, en bragten hare bevolking tot meer dan 40,000 zielen. Toen bloeiden de zijdefabrieken, zoo dat er eenmaal wel 3000 weefgetouwen werkzaam waren, welke met de zijdetwinderijen, en alle daartoe benoedigde handwerken en icrigtingen wel aan 10,000 menschen brood verschafften. De gewevene kantfabrieken hebben wel eens wekelijks 20,000 stukken opgeleverd. Beroemd door witeid, sijnheid en fraaiheid van bewerking, waren de Haarlemsche linnens, de Haarlemsche bonten, het Haarlemsche streep, damast, tufel- en saretgoed. De fabrieken van zijden- en garen-gazen, van wit-garen lint en koord,

van gabelende langetten hadden een groot vertier; even als de touwslagerijen, de garentwinderijen, de katoenspinnerijen, de zijden- en gasweverijen, de linnenbleekerijen, welke vele dwizende stukken linnen uit Brabant, Vlaanderen en zelfs uit Silezië ontvingen, hetwelk een aanzienlijk getal menschen een ruim middel van bestaan verschafte; ook de leerlooferijen, de zeepsiederijen, de zijnmakerijen en de bierbrouwerijen, wier aantal eens twee en zeventig bedroeg, waren bloeiend. Alle deze inrigtingen zijn door de omstandigheden des tijds, het verloop van den handel als anderszins, verminderd of in kwijnenden staat geraakt. Evenwel zijn de voortbrengselen dezer fabrieken nog zeer beroemd, en de kappen en buslgaten wel gezocht, doch aanmerkelijk minder dan vroeger het geval was, de laatste vooral in Noord-Amerika; terwijl de, na de Belgische omwenteling, alhier gevestigde katoensfabrieken, een nieuw leven en vertier in deze stad verspreiden, zoodat tegenwoordig nagenoeg 1000 menschen daarin werkzaam zijn.

Thans bestaan er nog de volgende fabrieken en trafijken: 1 geelgieterij; 1 letter- en metaalgieterij; 4 boekdrukkerijen; 2 platloodfabrieken; 1 steenhouwerij; 2 cementfabrieken; 1 leerlooferij; 1 zeepsiederij; 5 bier- en zijnmakerijen; 1 zoutkeet; 2 Haarlemmeroliefabrieken; 5 scheepstimmerwerken; 2 touwslagerijen; 4 lintfabrieken; 1 Bremer-groenfabriek; 1 stoominrigting tot het bleeken, glanzen, drokken en verder opmaken van katoenen stoffen; 1 fabriek van zijden stoffen en zijden linten; 5 vernisbertjederijen; 1 fabriek, waarin onderscheidene voorwerpen van allerlei aard uit veerkrachtige gom worden vervaardigd, zoo voor hout- en verlostkundig gebruik, als zeer doelmattig ingerigte brandspatulsingen, waterdichte stoffen enz.; 1 houtzaag-, 2 moutert- en 6 mout- en korstmolens; 1 boomkwekerij en vele bloemkwekerijen, waar vooral hyacinten en tulpen worden aangekweekt. Er is mede eens gasfabriek, die sedert het begin van het jaar 1857 aan het voornaamste gedeelte der stad eens inderdaad voortreffelijke verlichting geeft. Ook zijn in HAARLEM vooral beroemd de bloemkwekerijen en bloemisterijen. De handel in bloemen enz. strekt zich door geheel Europa en zoo veel verder uit, als men kan berekenen, dat de hyacinten, tulpen en andere bloegewassen gezond en onbedorven ter bestemde plaatsen kunnen komen, voor dat zij weder geplant behooren te worden.

Behalve deze middelen van bestaan; wordt door het menigvuldige bezoek van vreemdelingen of de bewoners van naburige plaatsen, eens stegecene welvaart binnen HAARLEM verspreid; terwijl de ijzeren-spoorweg, welke bij den ouden Haarlemmerweg de stad inkomt, met eens kunstig gemaakte ijzeren draakbrug, over het Spaarne loopt en bij de plaats, waar de Duinenswaterpoort stond, weder uitgaat, in verband gebragt met andere wegen, tot het beroeken van HAARLEM en hare schoone omstreken, ook de bewoners van meer verwijderde plaatsen aantrekt. Het stationsgebouw van den ijzeren spoorweg, tusschen de St. Jansstraat en den Kruisweg, achter het Plein bij de Nieuwe- of Kennerspoort, waar de Varkenmarkt wordt gehouden, is om zijne sierlijke bouwde merkwaardig.

De Herv., die hier ruim 12,500 in getal zijn, maken eens gem. uit, welke vroeger door 9 Predikanten doch thans slechts door 7 bediend worden. ONSLUS van Embden en SIXTUS, die van Leeuwarden kwam, waren in den aanvang der Hervorming de eerste Leeraars van deze gemeente, die van October 1666 tot 30 April 1667, in eens houten loots,

even buiten de stad, predikten, toen de openbare godedienstoefening d' Hervormden hier weder gestremd werd. SIMON JAKSZ. was hier predikende ten tijde van de inneming der stad door de Spanjaarden, 1573, toen hij om het getuigenis van JESUS CHRISTUS alhier onthald werd. MAARTEN DAKSZ. was al vóór 1568 Predikant van Spaarndam, andere omliggende plaatsen, en werd daarom, den 21 Mei 1568, door den Hertog van ALBA gebannen. Teruggekeerd schijnt hij ook hier gepredikt te hebben in 1572 en 1573, en daarom als Predikant te Harlem uitgesloten te zijn uit het, den 6 Junij 1574, afgekondigd parde. De eerste vaste Predikant, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest ABRAHAM GALLUS, die den 24 Maart 1577 Bakenesserkerk heeft ingewijd, doch was toen Predikant te Delft. In tijd zijner komst als vaste Leeraar is onzeker; hij was dit echter reeds den 15 September 1577, na het vertrek van THOMAS TILIUS, die hi ook gepredikt heeft. Hij vertrok in 1587, waarschijnlijk naar Gen. JOHANNES DANIUS, kwam herwaarts in het najaar van 1577 of in het voorjaar van 1578 en stierf in 1612. HENRICUS GRESTERANUS kwam het jaar 1578 van Naaldwijk herwaarts, en overleed in 1585. GERARDUS BLOKHOVEN kwam in het jaar 1578 herwaarts, en vertrok in het jaar 1580 naar Gouda. LUCAS HESSE kwam herwaarts van Leyden 1580, en stierf in 1583. JOHANNES AMPZING kwam herwaarts van Ommarsum in 1583, werd den 22 Maart 1591 van zijnen post ontzet. JOHANNES BOGAARD kwam herwaarts van Brugge in 1584, stierf in 1611. AEGIDIUS EBERCHT, ook GILLES STROO geheten, werd in het jaar 1584 tot vierde Predikant beroepen, hij overleed of vertrok in het jaar 1589. Van toen af schijnt de gemeente van HAARLEM door vier Predikanten en zijn bediend, tot dat in 1599 ARTHAUS JACOBUS VAN TETTEREN tot vijfden Predikant beroepen werd, die in 1618 overleed. De zesde zede Predikant, ISAACUS JUNIUS, kwam in 1612 van Warmmond, en vertrok in het jaar 1618 naar Katwijk aan den Rijn. DIERICK SPRANCKHUYSEN werd in het jaar 1615 tot zevenden Predikant beroepen en vertrok in 1618 naar Woudrichem. De eerste achtste Predikant SALOMON ECHTERSIUS, werd in het jaar 1645 van Weesp herwaarts beroepen en overleed in 1675. WILHELMUS VAN SMITTE kwam in het jaar 1653 van Deventer als negenden Predikant te Harlem, waar hij in 1678 overleed. Ook eene zeer korten tijd werd de Haarlemsche gemeente door tien leeraren bediend, wordende GIJSBERT DE BROUWER in 1767 tot tienden Predikant beroepen, doch na het overlijden van WILHELMUS VAN ASPEREN, hetwelk in 1769 plaats had, werd de tiende leeraarsplaats weder afgeschaff. Na het vertrek van den Predikant GERARDUS MASHAN van Utrecht, hetwelk in het jaar 1792 plaats had, is het getal Predikanten te HAARLEM tot op acht, en na het overlijden van den Predikant ABRAHAM RUTGERS, in het jaar 1809, tot op zeven verminderd. Onder de te HAARLEM gestaan hebbende Predikanten verdienen de volgende bijzondere melding, als hebbende zich, of uit hoofde van hunne geleerdheid, of door hunne welsprekendheid, beroemd gemaakt: SAMUEL AMPZING, JOHANNES VAN DEN HOBERT, JOAN ALBERTI, THEODORUS HAGANUS, PETERUS NIEUWLAND, DIRK VREGENS, PETERUS BROES, WILHELMUS MORICHIUS QUART, DANIEL ALBERT REGULSTEN, CAROL BOERS, ABRAHAM RUTGERS, HUSLIJ VIERVANT, JAN VAN DER ROEST, GABRIEL VAN OORDT, JAKOBUS JUSTUS SCHOLTEN en JOHANNES SAMUEL VAN STAVEREN. Het beroep geschiedt door den kerkeeraad.

Men heeft ook te HAARLEM eene Waalsche gemeente, welke door één Predikant bediend wordt. De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt

heft waargenomen, is geweest JEAN TAFFER, die in het jaar 1686 kwaarts kwam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Remonstranten, van welke men er ongeveer 100 aantreft, behooren tot de *Berite klassis*, en worden door eenen Predikant bediend. In het jaar 1652, kort na het ontstaan der Remonstrantsche broederschap, wordt Ds. LUCHTEROR het eerst als Predikant der gemeente genoemd, die echter nog in dat zelfde jaar door Schout en Schepenen, om zijne prediking, uit de stad schijnt gebannen te zijn. Een weinig later werd deze opgevolgd door den bekenden PASSCHIER DE FLIJER. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgezinden, die hier 880 in getal zijn, hadden vroeger vijf vergaderplaatsen, eene der vereenigde Vlamingen en Waterlanders; eene van vereenigde Vlamingen, Friezen en Hoogduitschen; eene van vereenigde Vlamingen en Friezen; eene van oude Friezen; en eene van alle oude Vlamingen, die tot de societeits-vergadering, welke te Groningen gehouden wordt, behooren, welke alle thans tot eene zijn vereenigd en door vier Predikanten bediend worden.

De Evangelisch-Lutherschen, die hier 1600 in getal zijn, onder welke 880 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot den ring van Haarlem behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die er het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest NICOLAUS WIERING, die in het jaar 1608 hier stond, en in het jaar 1612 schijnt overleden te zijn, aangezien in dat jaar JOHANNES CRAMERUS hem opgevolgd is. In het jaar 1651, toen CONRADUS VIËTOR hier Predikant was, is JUSTUS VAN DER LINDE hier tot eerste tweede Predikant beroepen, die in 1660 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. In het begin der vorige eeuw ontstond er een geschil tussehen den Leeraar JOHANNES HERMANNUS MANNÉ en eenige leden der gemeente, hetwelk ten gevolge had, dat hij, na dat hij door zijn Collega en de Ouderlingen was gesuspendeerd, door die van Amsterdam, nadat hij weder zijn eerste predicatie gedaan had, om die predicatie werd gedeporteerd, terwijl het twistgeding op een opzettelijk daartoe bijeengeroepen consistorie, waarop zelfs buitenlanders waren genoodigd, zijnde het eenige algemeene Luthersch-Synode, hetwelk ooit in de Nederlanden is bijeengeroepen, werd uitgewezen, en het deportement van den Predikant MANNÉ daarbij bevestigd. Hierop ontstond er eene scheuring in de Haarlemsche gem., doordien een gedeelte bij den Leeraar JOHAN CHRISTOFFEL SMOETSMA in de oude kerk bleef en een gedeelte zich met MANNÉ afzonderde, welke zich echter, in het jaar 1724, weder met de andere vereenigd hebben en sedert eene gemeente met twee, somtijds ook met drie, Predikanten hebben uitgemaakt. Onder de later in deze gem. gestaan hebbende Predikanten, verdienen melding: CHRISTIANUS CAROLUS HEDERICUS VAN DER AA, die Medeoprigter en Algemeen Secretaris van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, alsmede Secretaris van de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij, een uitvloeisel van de Maatschappij van Wetenschappen, is geweest en van het jaar 1742 tot aan zijnen dood, welke in den nacht tusschen 22 en 23 September 1795 voorviel, dus meer dan vijftig jaren, gedurende welke hij onderscheidene beroepen naar elders van de hand wees, alhier het leeraarsambt waarnemend; JOHAN WILHELM STATIUS MULLER, die hier van 1796 tot 1809 stond, en JOHANNES CONRADUS ANDREAS SANDER, die er van 1821 tot 1838 Leeraar was, welke allen zich door hunne schriften hebben bekend gemaakt.

Ook bestaat hier eene Broedergemeente, welke 13 Leden telt, zonder vaste Predikant, komende nu en dan uit Zeyst een Leeraar over.

De R. K., van welke men er 8900 aantreft, onder welke 8606 Communicanten, maken zes statien uit, die tot het aartspr. van *Holland- en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*, behooren, en door zes Pastoors en drie Kapellaans bediend worden.

De R. K. van de Oude Clerexy, van welke men er 40 heeft, onder welke 50 Communicanten, maken eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt, die tevens den titel van Bisschop van Haarlem voert, zijnde dit nog een overblijfsel van den Bisschopszetel, welke in het jaar 1880, te Haarlem, is opgericht.

De Isr., die hier 488 in getal zijn; maken eene ring-synagoge uit, welke tot het synagogaal ressort van *Amsterdam* behoort, en eene synagoge te HAARLEM en eene bijkerk te Beverwijk hebben, terwijl te HAARLEM de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt.

Men telt in dese gem. 24 middelbare en lagere scholen, welke door een gemiddeld getal van 5000 leerlingen bezocht worden.

De stad HAARLEM ligt op 52° 22' 54" N. B., 22° 18' 7" O. L., 3 u. W. van Amsterdam, 5½ u. N. van Leyden, 6½ u. Z. van Alkmaar, met alle welke steden zij door straatwegen, en met de beide eerstgenoemde ook door trekvaarten en den ijzeren spoorweg in verbinding staat. Daardoor heeft die stad veel doortogt van reizigers, die geneezaam uit alle steden van Holland, naar Amsterdam en terug willen. De rivier het Spaarne, die uit het Haarlemmermeer, door de oostzijde der stad, naar het IJ loopt, scheidt haar in twee deelen, welke door bruggen met elkander gemeenschap hebben. Deze rivier geeft aan HAARLEM geene mindere levendigheid door de onophoudelijke heen en weder varende groote schepen, aangezien dit de eenige plaats is; langs welke de schepen, die zee bouwen, uit Zeeland en Zuid-Holland, naar Amsterdam of verder, over de Zuiderzee naar Friesland en Groningerland en weder terug moeten. HAARLEM is aan den westkant door hooge duinen beschermd, langs welke men fraaije hofsteden en eenige linnen- en gurenbleekertjen vindt. De afstromingen van de duinen voorzien de stad rijklijk van frisch en versch water. Behalve het Spaarne, waarens onlangs de, niet op gewone wijze, vernieuwde melkbrug ligt, loopt er nog een watertje door de stad, de Beek genaamd, hetwelk eertijds open was, doch thans uit de *Oude-Gracht*, door de Koningstraat, langs de Zuidzijde der Grootkerk, door de Damstraat, onder de huizen en straten door, naar het Spaarne vloeit. In en om HAARLEM wordt eene gezonde lucht ingedemd. De buitensingels zijn met geboomte omzet. Behalve het, aan den zuidkant gelegen, aangename bosch, gemeentlijk den Haarlemmerhout geheten, leveren de onderscheidene wegen naar de omliggende dorpen en hofsteden een zeldzaam geëvenaarde keur van bekoorlijke wandelwegen op. De stad wordt voor eene der gezondste steden van Holland gehouden, is om hare schoone omstreken opmerkenwaardig, en wordt uit dien hoofde door vreemdelingen zeer drukt bezocht, en het is waarschijnlijk om die reden, dat de Hollandsche Graven aldaar hunnen zetel gevestigd hadden.

In de jaren 1265, 1594, 1595, 1610 en 1672 werd de stad telkens uithoofde van de toenemende bevolking uitgelegd. Bij de laatste vergrooting is de stad aan de noordzijde met twee nieuwe grachten vermeerderd gewaarden. Een dezer grachten, de Eerste Nieuwegracht

gemaakt, is met prachtige vele huizen bebouwd. Naar denselven kant werd de stad destijds met acht aarden bolwerken versterkt, van welke thans die, bewesten het Spaarne, in fraaije wandelingen herschapen is. De oorsprong van den naam dezer stad is onzeker. Zij, die hem van zekeren verdichten stichter, Heer LEM genaamd, hebben afgeleid, vinden thans bij onze Geschiedkundigen geen geloof meer. Anderen hebben gegist, dat men den naamsoorsprong van HAARLEM bij de *Herulers*, zeker oud volk, dat hieromtrent zou gewoond hebben, zoeken moet. Ook zijn er, die den naam van HAARLEM van het woord *haar*, dat van ouds *schraal* en *mager* beteekende, en van het woord *leem*, dat een *vetten grond* uitdrukte, hebben afgeleid, in voege men met den naam HAARLEM zou hebben bedoeld, dat de stad aan den eenen kant schrale dainen en aan den anderen vette weiden had. Kenigen vermoeden, dat de stad zijnen naam van de Noormannen heeft gekregen, die hieromtrent eene volkplanting zouden gehad hebben, naar hunne stad *Jerlem*, genoemd. De beste gissing, die ons voorgekomen is, want wij gaan verscheidene bezwellingen stilwijgend voorbij, onderstelt dat HAARLEM eene verkorting is van *Harel* schraal en *Heim* woning; en zoo veel zegt, als *woning of stede aan een schraalen oord* gesticht. De waarschijnlijkheid van deze naamsoorsprong wordt door de naastgelegen schrale zandduinen bevestigd.

De tijd waarop HAARLEM gesticht is geworden is niet te bepalen. Kenigen willen, dat men van HAARLEM reeds ten tijde van DIRK II, Graaf van Holland, dat is vóór het einde der tiende eeuw, onder den naam van SUTHEREN of SUTHELEN, gewaagd zou vinden. Ook spreekt eene oude lijst bij HEDA, van een SUTHEREN en van een HARALEN, beide reeds omtrent den jare 900 in wezen, welke namen, een van beiden, op HAARLEM toegepast worden. Doch zulks gaat niet zeker. Nog minder grond heeft het, dat men de stichting van HAARLEM, met sommigen tot de vijfde of zesde eeuw zoude brengen. Zij is echter van zeer onden oorsprong en was de tweede stammende stad in Holland, dus waarschijnlijk later dan Dordrecht gesticht, welke de eerste stammende stad geweest is. Vast gaat het, dat HAARLEM al in het jaar 1152 bekend, en in het jaar 1155, reeds eene welvarende en vermogende stad was. Naar den stichter of stichters, kan men niet dan op loose gronden gissen. Sommigen hebben er de Heeren, uit het oud geslacht van HAARLEM, voor gehouden.

Voorheen kon men HAARLEM door tien poorten binnenkomen, als: de Kennemer- of Nieuwpoort en de Amsterdamsche Waterpoort, ten N.; de Spaarnewouder- of Amsterdamsche poort en de Schalkwijkerpoort, ten O.; de Bendjes- of Leydsche Waterpoort, de Kleine-Houtpoort, de Groote-Houtpoort en de Raampoort, ten Z.; de Zijlpoort ende Deimans-Waterpoort, ten W. Van de Nieuwpoort afkomende, heeft men aan het einde des singels, en aan het Noorder-Buiten-Spaarne een hek, aldaar bij de laatste vergroting der stad in 1673 gebouwd. Dit hek wordt het Vrouwe-, ook wel Vrieschehek genoemd, omdat men in de nabijheid de Vriesche varkenmarkt had. De Spaarnewouder- of Amsterdamerpoort, tusschen de jaren 1440 en 1468 gebouwd, is de hoogste van allen. De Kleine-Houtpoort is een aanzienlijk oud gebouw, en heeft eenen dikken ronden toren en torens op de vier hoeken. De Groote-Houtpoort, in 1500 gebouwd, is in 1825 gesloopt, en vervangen door een smaakvol ijzeren hek, met twee gebouwen ter wederzijde en eene, aan beide zijden aanmerkelijk verbreedde, fraaije brug, met voetpaden. Ook de Zijlpoort is

afgebroken en door een hek, tusschen twee gebouwen, vervangen. De Deimans-Waterpoort is mede voor lang reeds gesloopt.

De stad is deilig gebouwd, en bevat aanzienlijke grachten en straten. Men heeft er onderscheidene markten, als: de Grootemarkt, de Vischmarkt, de Botermarkt, de Oude-Groenmarkt, de Nieuwe-Groenmarkt, de Turfmarkt enz., onder welke de Grootemarkt, van ouds het Zand genaamd, uitmunt. De voornaamste straten der stad loopen op deze markt uit, daarenboven staat er het Stadhuis en de Grootekerk. Rondom de markt staan fraaije winkelhuisen en andere gebouwen, zij is langwerpige van gedaante, en is het geheel ruim 94 ellen lang, en ongeveer 52 ellen breed. Men heeft te HAARLEM twee Vischmarkten, eene Zeevischmarkt en eene Riviervischmarkt. De Zeevischmarkt, een afgesloten plein ingaande op de Grootemarkt, is in 1769 gebouwd. De Riviervischmarkt, in 1603 gebouwd, is niet afgesloten, en loopt van de Noorddeur tot aan de oostzijde der Grootekerk.

Men heeft te HAARLEM 6 jaarmarkten, welke gehouden worden, de eerste, den eersten Maandag in Maart, zijnde eene paardemarkt; de tweede, den derden Maandag in Augustus, op den zoogenoemde hartjesdag, zijnde eene paardemarkt; de derde, den derden Maandag in October, zijnde eene varkenmarkt, welke nog twee volgende weken gehouden wordt. De kermis valt in den laatsten Zondag in Junij en duurt eene week.

Het oudste Stadhuis van HAARLEM, was het thans tot eene Hoofdwacht ingerigt gebouw, op den hoek van de *Smeestraat*. Het bestond reeds in de veertiende eeuw. Een opschrift in den gevel wijst zulk nog aan:

WANNEER DE GRAEF HIER OP HET SINT,
SIN PRINCENWONING HAD GEPLANT,
SOO WAS DIT LOFLICK OUDT GESTICHT,
TOT HAERLEMS RAETHUYS INGERICHT.

Vroeger was het een particulier eigendom, maar in het jaar 1751 is het door de stad aangekocht geworden. Later werd het thans in gebruik zijnde Stadhuis, ten dienste der Stedelijke Regering ingerigt. Dit is een oud aanzienlijk gebouw, waar de Graven oudtijds hun Hof gehouden hebben, eer het van hier naar 's Gravenhage verplaatst werd. zijnde dit Hof te HAARLEM, eerst bewoond door Graaf FLORIS V, in het jaar 1291. Doch anderen beweren, dat sommige Graven hier slechts een lusthuis hebben gehad en dat de vijver daarvoor, nu de Grootemarkt, met zand gevuld zijnde, den naam van het Zand gekregen heeft. Men ziet nog tegenwoordig, op de zaal van het stadhuis, de oude afbeeldsels der Hollandsche Graven, ten tijde der Nederlandsche beroerten, uit het Karmelitenklooster derwaarts overgebracht; alsmede fraaije schilderstukken van FRANS HALS en BARTHOLOMEUS VAN DER HELST en van veel meer andere Schilders, welke weleer op den Doelen geplaatst waren, en aan den zolder een walvischkaak, door JAN HUIGEN VAN LINSCHOTEN, een Haarlemmer van geboorte en eenen der eerste zeereizigers uit dezen lande, van Waaigats herwaarts gebragt en aan de stad vereerd. Ook is nog op het stadhuis voorhanden eene verzameling van overgeblevene stukken van de eerste drukken van COSTER, benevens eenige andere stukken tot COSTER betrekking hebbende. In het midden der vorige eeuw heeft men aan dit gebouw eenen deiligen opgang gemaakt. Ook stond er van ouds en nog tegenwoordig een fraai steenen schavot tegen aan, waarboven het beeld der gerechtigheid in eene nis in den gevel is geplaatst. Het stedelijk

bestuur, heeft tot het jaar 1800 van dit gebouw gebruik gemaakt, toen het voor eene som van 25,000 guld. aan het land verkocht werd; om tot een Departementaal Gerechtshof te dienen. Toen hield de stedelijke regering hare bijeenkomsten in het huis in de St. Jansstraat; thans tot Gouvernementshuis dienende. Dit duurde evenwel slechts tot het jaar 1808, wanneer de regering weder van het gebouw op de markt bezit kon nemen.

Het Gouvernementshuis, in de *St. Jansstraat*, waar de vergaderingen van den Gouverneur en de Gedeputeerde Staten van Noord-Holland gehouden worden, heeft voor eenige jaren eene aanmerkelijke verandering en vergrooting ondergaan.

Het Prinsenhof, vroeger het Predikheeren- of Dominikaer klooster, is een oud gebouw, achter het *Stadhuis*, alwaar de Staten van Noord-Holland hunne vergaderingen houden. Men heeft er de Wapenkamer, rijkelijk van oud en hedendaagsch geweer voorzien, als ook een goed getal van fraaije schilderijen, verder de Stads-Bibliotheek en eene Teekenschool; terwijl men in een gedeelte van het gebouw, het Pand genaamd, op de jaarmarkt verscheidenerlei waren te koop stelt. Vroeger werd er ook wekelijks, op Donderdag, verkoophuis van huisraad gehouden; op andere tijden werd het de Bijhal van vleesch, dat niet in de hal moeg komen. Men vindt er het grafchrift van J. BLANKEN, die met zijn honderd en elfde jaar nog met een jong meisje huwde, bij wie hij eene dochter won; terwijl hij twintig jaren met haar in eenen gelukkigen echt leefde. Bestijden het Prinsenhof is een tuin, in welken men, in den jare 1720, de gewassen geplaatst heeft uit den Hortus Medicus, welke in het jaar 1696, in de nieuwe uitlegging der stad aangelegd was. In het midden van dezen tuin heeft het Collegium Medicum of geneeskundig genootschap te HAARLEM, in het jaar 1728, een steenen standbeeld van LAURENS JANSZ. COSTER doen stellen, hetwelk in het jaar 1801 op de Grootemarkt is geplaatst. Dit genootschap houdt hier ook zijne vergaderingen. Thans houdt de Provinciale Commissie van onderwijs in Noord-Holland mede aldaar hare vergaderingen.

Het lokaal voor de Arrondissements-Regtbank, in de *Zijlstraat*, is in het jaar 1839 gebouwd; en dient tevens ten gebruike van den Kanton-Regter.

Het Huis der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, vroeger in de *Groote-Houtstraat*, bevat tevens een Kabinet van voorwerpen van Natuurlijke historie, dat thans in een voortreffelijk gebouw aan het *Spaarne*, in het jaar 1841, door de Maatschappij tot dat einde aangekocht, is overgebracht geworden.

De Stads-Doelen, in de *Gasthuisstraat*, vroeger de Kloveniers- of Schutters-Doelen genoemd, is in 1641 gesticht. De Haarlemsche schutters waren in oude tijden reer vermaard, zoo dat zij zelfs in 1458 te Mechelen kwamen en aldaar den prijs wegdroegen. De zaal van dit gebouw prijkte weleer met de thans op het stadhuis gevonden wordende schilderstukken van FRANS HALS en BARTOLOMEUS VAN DER HELST. Men vindt er nog een afbeeldsel van KENAU SIMONS HASSELAAR, een schoorsteenstuk de verovering van Damiate voorstellende, en eene steen, ter nagedachtenis van WIGBOLD RIPPERDA, den heldhaftigen verdediger van HAARLEM, in 1572 en 1573. De Nederlandsche huishoudelijke Maatschappij hield hier vroeger hare jaarlijksche tentoonstelling van planten, welke tentoonstelling door rijkdom en keurigheid uitmaatte, doch thans niet meer plaats heeft.

Het Paviljoen in den *Hout*, bevat thans eene verzameling fraaij schilderijen van levende meesters (1).

Vroeger stond de Vleeschhal in de *Warmoesstraat*. In plaas van deze is in het jaar 1600 eene gebouwde bawesten de *Grootemarkt* zijnde een luchtig, groot, hecht en deftig gebouw, met eenige trappen opgaande en hebbende twee rijen steenen pilaren in het midden die het gewelf ondersteunen; onder de Hal zijn verscheidene overwelfde kelders, en boven ruime zolders, die met een looden dak gedekt zijn. Er is nog een brief van het jaar 1588 of 1589 voorhanden, waar Hertog ALEXANDER de ordonnantien op deze Hal gemaakt, belooft te doen onderhouden. Het gebouw in de *Warmoesstraat*, hetwelk vroeger tot Vleeschhal diende, is thans ingerigt tot een woonhuis.

De Waag, aan het *Spaarne*, is zeer deftig uit blaauwen, thans wit geschilderden arduinsteen, opgehouden, en in het jaar 1598 gesticht; zij staat op eene bekwame plaats, om de gewogen goederen terstond met de vaarkuigen, daaramtsant gelegen, te kunnen in- en afschepen.

Het Huis van Arrest of Provocathuis, in de *Tuchthuisstraat* was in 1566 tot Pesthuis bestemd, is daarna, in het jaar 1609 tot een Tucht- of Werkhuis ingerigt. Later diende het tot Aalmoesniers-Weeshuis, waarin de kinderen of vondelingen, wie ouders weggelopen waren, of die tot geene bijzondere gemeente behoorden, onderhouden werden. In het jaar 1824 is het tot het tegenwoordige doel ingerigt.

De Kaserne, op de *Nieuwegracht*, aan den hoek van de *Koudekerke*, in het jaar 1770 als Diakoniehuis gesticht, waar oude Hervormde mannen en vrouwen, en wezen van Hervormde ledenmaten onderhouden werden, is een grootsch gebouw, voorzien van ruime vertrekken en eene groote vierkante binnenplaats, hetwelk in het jaar 1810 tot het tegenwoordige doel is ingerigt. In het jaar 1825 heeft zij eene groote vermaardheid bekomen, doordien de tentoonstelling van voortbrengselen van volkavlijt daarin is gehouden.

De beide Paardestallen, aan de *Nieuwe Gracht*, zijn zeer doelmatig ingerigt en kunnen te zamen meer dan 570 paarden bevatten.

Het tegenwoordige Postkantoor is in de *Smeeststraat*, en het tegenwoordige Station der Paardenposterij in de *Spaarwouderstraat*.

Onder de verdere merkwaardige huizen verdient nog melding: het Huis op de Groote Markt, een gedeelte uitmakende van het gebouw, waarin de Uitvinder der Boekdrukkunst LAURENS JANSZON COSTER zoude gewoond hebben, en waar men in den geval nog zijne afbeelding ziet, met eene drukpers en dit bijchrift:

MEMORIAE SACRAE

TYPOGRAPHIAE

ARTIS ANTIQUE QUINQUE

CONSERVATAE,

HIC PRIMUM INVENTA,

A L. COSTERO

HAARENENSIS

MCCCCXXXIX.

(d. i. Aan de drukkunst gewijd, de kunst, die alle kunsten in stand houdt, en hier eerst uitgevonden door L. Coster van Haarlem 1498), terwijl daar tegenover zijn standbeeld staat, hetwelk in 1772, door

(1) Zie over dit gebouw vooris het art. WELGELEGEN.

den beroemden Haarlemschen beeldhouwer van HERRISVAL vervaardigd is, en met een toepasselijk Latijnsch opschrift prijkt; het Huis op den Hoek van de Hoogstraat en het Spaarne, waartegen het puthuis stond, in hetwelk de deppere Zee-Kapitein JAN BAKENES, meer bekend onder den naam van JAN DE LAPPER, in het jaar 1682, het bedrijf van schoenlapper uitoefende en in welks gevel, ter zijner gedachtenis op eenen blauwen steen het volgende opschrift geplaatst is:

MDCIII

VOOR DIT HUIS

ORFENDE

JAN DE LAPPER

EEN EENVOUDIG HANDEWERK,
VERRIEF ZICH DOOR BELIND EN HOED-
TOT SCHREKSELVERLEENDE

EN IS,

STREKENDE VOOR HET VANDERLAND

DIEN HEELTENDOOD

GESTORVEN.

het Huis aan de Bakenessegracht, waarin de beroemde, ook bij vrienden, hoog geachte schilder FRIS WOUWERMAN gewoond heeft, en waar men op eenen steen boven de deur zijnen naam leest, en het Huis op het Plein buiten de Houtbrug, waar de beroemde beeldhouwer G. van HERRISVAL woonde, toen hij, in den winter van het jaar 1740, zulke kunstige beelden van sneeuw vervaardigde, dat zij ieders bewondering tot zich trokken, waaronder een Centaurus, welke honderde menschen kwamen beschouwen, terwijl men in Amsterdam bekend maakte, dat er een vreemd monster uit de lucht gevallen was, half mensch, half paard; en het Tulpenhuis, in de Grootte Houtstraat, aldus genoemd om dat het, ten tijde van den beruchten handel, voor eenen tulpenbol verkocht is, het krespelrijm in den gevel herinnert ons de dwaanheid van die dagen. Voorts heeft men nog het Monument ter gedachtenis van LAURENS JANSLOOS COEN, in den Hout (1).

De Hervormden hebben hier vier kerken: de Grootte- of St. Davoskerk, de Bakenesserkerk, de Jans- of St. Janskerk en de Nieuwekerk

De Groottekerk, op de Grootte Markt, was vóór de Hervorming aan den H. Bavo toegewijd, die hier zeer plegtig gevierd werd, zoo dat men ter zijner cere een kostelijk zilveren standbeeld, negen Keulsche marken (2 pond, 1 ons) zwaar, in deze kerk heeft opgericht. Zijn gebeente, in eene zilveren kas opgesloten, stond voor de eerbiedigheid der geloovigen ten toon, tot dat het, ten tijde der Boeldstoring, om geen aanstoot te lijden, naar Keulen vervoerd is geworden. Men had destijds in deze kerk 38 altaren. De Pastoor, die, volgens het gebruik van die tijden, *Personis* genaamd werd, was van groot aanzien. De begeving van de pastorij plagt den Graaf en de bevestiging der Domsdeken van Utrecht toe te komen. Doordien de Pastoor gewoon was den Graaf, als zijnde zijn Hofpriester, overal te volgen, bevonden 12,600 Communikanten onder zijn gebied had staas, en zijne parochie ook 12,000 Italiaansche mijlen groot was, kon hij zijne bediening niet alleen in eigen persoon waarnemen, maar had tot zijne dienst een Onderpastoor, die wederom in het prediken van het

(1) Men zie omtrent dit Monument, het ert. ACHTYNDEK.

goddelijke woord en het bedienen der Sacramenten door vier Kapellanen geholpen werd. De Pastoor voerde den titel van Proost, want, in het jaar 1479, toen Meester JAN VAN ROSENBOOS, Pastoor van HAARLEM was, heeft Paus SIXTUS IV deze pastorij tot den eere-titel van proostdij verheven. De inkomsten van de pastorij bedroegen jaarlijks 400 Rijnsche guldens (360 guldens), en bestonden in renten van huizen of landerijen. De inkomsten uit de offerpenningen voortkomende, zonder de onzekere voordeelen en toevallen daaronder te begrijpen, werden geschat op 100 goudguldens (180 guld.) 's jaars. Dewijl zulk eene inkomst niet groot genoeg scheen, om alle de lasten te dragen, hebben de Kerkmeesters verzocht, dat de vijf kapellanijen, daar zij het oprigt over hadden, verminderd mogten worden tot het getal van vier, en vervolgens de inkomsten ook gelijkelijk verdeeld mogten worden in vier deelen. De Kardinaal POLUS, Pausselijk Gezant, heeft hierop GEORGIUS VAN EGMOND, den zestigsten Bisschop van Utrecht gemagtigd, om dusdanig eene vereeniging te maken, en verder alles op den gemelden voet vast te stellen. De kerk van HAARLEM, hebbende tot het jaar 1359 onder den Kerkvoogd van Utrecht gestaan, is in dat jaar door PAULUS IV. en wederom, in het jaar 1561, door PIUS IV, met toestemming van den Spaanschen Koning FILIPUS II, tot eene Bisschoppelijke kerk, staande onder de Aartsbisschoppelijke kerk van Utrecht, verheven. In de bulle van PAULUS IV worden de volgende plaatsen aan het bisdom van HAARLEM toegewezen, 12 steden, behalve de dorpen daar tusschen gelegen; ter lengte van negentig (in sommige afschriften staat zestig) en ter breedte van dertig duizend schreden. In de bulle van PIUS IV, waarbij de grenspalen van dit bisdom vastgesteld worden, staan de steden HAARLEM, *Amsterdam, Alkmaar, Monnikendam, Edam, Purmerend, Hoorn, Enkhuizen, Medemblik*, de Vrijheden *Beverwijk* en *Schagen*, en meer andere dorpen, vlekken en sloten, duidelijk uitgedrukt. Dezelfde Paus heeft, in de gemelde bul, de vaste renten voor de bisschopstafel bevestigd op de nieuwe inkomsten van onderscheidene kerken, en daarbij een kapittel van negen Kanunniken ingesteld. Drie van deze negen Kanunniken moesten tot Doctor of Licentiaat in de Godgeleerdheid aangenomen zijn; drie anderen moesten Doctor of Licentiaat zijn in de Geestelijke regten, en de drie laatsten moesten van adellijk geslacht en onder het bisdom geboren zijn, en ook den eere-titel van Doctor of Licentiaat, hetzij in de Godgeleerdheid of in de Geestelijke regten, bekomen hebben. Om dit kapittel te doen bestaan, heeft men de inkomsten van het Reguliere-Klooster Heilo, buiten Alkmaar en van het kapittel te Geervliet, daaraan toegewezen; en is ten dien einde dit kapittel van Geervliet, hetwelk de Heer NIKOLAAS VAN PUTTE en zijne huisvrouw ALBIS VAN STRIJEN, in het jaar 1307, aldaar gesticht hadden, in het jaar 1365 naar HAARLEM overgebracht. Tot eersten Bisschop van HAARLEM werd aangesteld NIKOLAAS VAN NIEUWLAND, meer bekend onder den Latijnschen naam van NICOLAUS DE NOVA-TERRA of NOVO-TERRANUS die vroeger Deken van de St. Maria-kerk te Utrecht, en titelvoerend Bisschop van Hebron geweest was; en als zoodanig de plaats van Koor of Wij-Bisschop bij GEORGIUS van Egmend, den zestigsten Bisschop van Utrecht, bekleed had. Daarenboven was hij Proost van de parochie kerk te HAARLEM. Hij werd door Koning FILIPUS II, in het jaar 1560, tot Bisschop benoemd, welke benoeming den 26 Mei 1561 door Paus PIUS IV, werd goedgekeurd; terwijl hij dat bisdom de 5 Februarij 1562 in bezit nam, waaraan verknocht was de abd

van Egmond. Hij wilde de parochiekerk tot eenen dom maken, de regering weigerde dit, doch liet hem de kerk gebruiken ter uitoefening zijner functie. De Grootkerk te HAARLEM is een der grootste en fraaiste kerken in de Nederlanden. Zij rust op achtentwintig kolommen, niet allen van eenlei maaksel. Het koor is ruim en door een fraai koperen hek omgeven. De predikstoel is van boven met fraai gesneden houtwerk versierd. Eenig in zijn soort is het orgel, doorden Amsterdamschen orgelmaker CHRISTIAAN MULLER vervaardigd, die daarmede in het jaar 1738 eenen aanvang maakte, en dat in 1738 voltooid was. Het heeft omtrent 5000 pijpen, en 60 stemmen, waaronder zijn 18 tongwerken. Onder de registers zijn 4 afsluitingen, 2 tremulanten en twee koppelingen, dus in het geheel 68 registers. De voor Amsmens is schoon en bijzonder natuurlijk. Het geheel heeft eene hoogte van dertig en eene breedte van veertien ellen. Het fraaije beeldwerk onder het orgel is gemaakt door den kunstigen Haagschen beeldhouwer JAN BAPTIST XAVERY en het verdere beeldwerk door den Amsterdamschen beeldhouwer JAN VAN LOOTRAEN. Men ziet er eene vrouw in een deftig gewaad, met een altaar bij zich, en eene offerschotel in de hand, staande in eene gebiedende houding en verbeeldende de godsvrucht der Haarlemsche Regering. Twee andere vrouwen, nevens haar staande, en de Heilige Dicht- en Zangkunde verbeeldende, komen haar eerbiedig voor het stichtan van het orgel bedanken. De eeuwigheid, boven de drie gemelde beelden zwevende, houdt een kleed, waarin men deze woorden leest :

CONSULARES VIRI
 QUIQUE IIS A CONSILIO
 ET AD AOTIS
 PONI JUDEERUNT,
 ET SACRIS PUBLICIS
 CONSECRARUNT,
 EX S. C.
 PRIMIS IDUS MARTIAS
 MDCCXXXV.

(d. i. De Burgemeesters, de Pensionarissen en de Secretaris. hebben dit doen oprigten, en de openbare godsdienst toegeheiligd; volgens raadsbesluit van 14 Maart 1735.) Op het voetstuk van het werk, ziet men de wapens, en de namen der oude Wethouders, zijnde de regerende en Oud-burgemeesters, op dien tijd in leven, de twee Pensionarissen en den Secretaris van Burgemeesters, te weten: de Heeren van DER CAER, SYLVIVS, VAN DIJK, SCHOLENBURG, GERLINGS, DE GLAAR, AKERSLOOT, VAN STJURUM, GILLIS, GERLINGS, en GULDEWAGEN. Iedere Donderdag van 12 tot 1 ure, wordt dit orgel voor het publiek bespeeld, terwijl men voor het overige, te allen tijde gelegenheid heeft, om het te hooren, waarvan door vreedelingen menigmaal gebruik wordt gemaakt. Er waren voormaals drie orgels in die kerk. Twee daarvan zijn vroeger geheel weggenomen, en de pijpen van dat, hetwelk op het koor gevonden werd, zijn aan het groote orgel, waar er voorheen geen waren, gebruikt geworden. Het derde, dat achter den predikstoel stond, is in het jaar 1791 naar de Nieuwekerk overgebracht geworden, en met nieuwe registers vermeerderd. De kerk is 42 ellen 7 palm 3 duim, van den grond af hoog, behalve de portalen is zij 121 ellen 4 palm 6 duim lang. De toren, aan de oude kerk behoorende, werd in 1802 afgebroken, en een nieuwe meer overeenkomstig, met de grootte des gebouws, in de

plaats gebouwd, welke bij de bouw van steen werd opgetrokken. Daar deze echter begon te versakken, maakte men dien naderhand van hout. Deze naaldtoren, welke hoog boven de kerk sierlijk is opgetrokken, en eenen appel heeft van doovluchtig ijzerwerk, werd in het begin der zestiende eeuw voltooid. Hij staat op vier pilaren, midden in het ruim der kerk, en is, wel van hout gemaakt, doch met lood bekleed; tot onder den appel, is zij 66 ellen 8 palm 7 duim hoog, en tot den weerhaan, boven het kruis toe, 76 ellen 5 palm 9 duim. Het kruis zelf weegt ruim 803 Ned. ponden. Men heeft in dezen toren onderscheidene klokken, en een klokkenspel. De nursklok is te gelijk eene brandklok, die in het midden der andere klokken hangt, en welks klepel alleen in tijden van nood getrokken wordt. Het panorama van dezen toren over het omringende land, op de verder verwijderde steden, op de ontelbare dorpen, luthoven, zee en duinheuvels, is verrukkend; bijzonder indrukwekkend is het gezicht op het Haarlemmermeer. De tijd van het stichten der Grooten kerk, is met geen zekerheid aan te wijzen. Sommigen willen echter, dat zij eerst in het jaar 1472 zouden voltrokken zijn. Hertog ALBERTUS schijnt er, volgens anderen, de laatste hand aan te hebben doen leggen, doordien hij bij den Paus aflaat had weten te verwerven, voor elk, die de stichting der Grooten kerk hielp bevorderen. Ondertuschen is het zeker genoeg, dat er sedert verscheidene voornaame doelen aan de kerk zijn aangebragt, zoodat de kerk niet volkomen in het jaar 1472, volbouwd is geweest. De oostzijde der kerk, waaraan een ander bouwmeester de hand gehad heeft, wordt voor grooter meesterstuk der bouwkunde gehouden dan de westzijde, het gewelf is van Iersch hout gemaakt, en bestaat uit starren van acht punten; daar het gewelf aan de westzijde uit zes punten bestaat. Men vindt in deze kerk, tegen een der hoofdpilaren van den toren, een gedenkstuk van zwart marmer, door Koning WILLEM I, bij gelegenheid van het vierde eeuwfeest van de uitvinding der boekdrukkunst, aan de stad vereerd; op eenigen afstand van daar, eene urne, ter eere van den grooten, in 1805 overledenen Waterbouwkundige, CHRISTIAAN BRUNING; eenen gedenksteen ter eere van den onvolprezen Nederduitschen dichter Mr. WILLEM BILDERDIJK, die den 18 December 1851, te Haarlem overleden is; een gedenksteen ter gedachtenis van PIETER JAKOB RAAD, Fabrijk der stad, tijdens het beleg, den 28 December 1872 door een kanonkogel, op den wal, gesneuveld, en in den noorder tranen, een gedenkstuk met het borstbeeld van Koning WILLEM I, ter herinnering aan de algemeene tentoonstelling van voortbrengselen van Nederlandsche volks- en kunst- vlijt, in 1825 binden HAARLEM gehouden, op welke steen men leest:

AAN

WILLEM DEN EERSTEN,
KONING DER NEDERLANDEN,
PRINS VAN ORANJE-NASSAU,
GROOT-HERTOG VAN LUKSEMBURG,
ENZ., ENZ., ENZ.

BESCHERMER DER KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,
HET DAPPERE NOORD-HOLLAND;
TER GELEGENHEID VAN DE OPENBARE TENTOONSTELLING,
TE HAARLEM,
IN DE MAAND JULIJ 1825,
ONDER HET BESTUUR VAN DEN STAATSRaad GOVERNNEUR,
VAN TETS VAN GOUDRIAAN.

trijf tegen den muur aan de zuidzijde, het afbeeldsel van de Grootte kerk, door GERRIT VAN HAARLEM geschilderd, te zien is. Wijders verdienen in deze kerk nog genoemd te worden de Damiaatjes, zijnde kleine klokjes, welke alle avonden een half uur luiden. Dat dit echter reeds geschieden ter herinnering van de verovering van Damiate, waarbij de Haarlemmers zich bijzonder zonden onderscheiden hebben, is een sprookje van alle grond ontbloom, want het luiden der klokjes, geschiedde reeds voor de verovering van de stad, waarnaar zij waarschijnlijk later genoemd zijn. Ook hangen in deze kerk de schoepjes met zagen van de stevens, ter gedachtenis dat men op die wijze bij Damiate, in November 1219, de ketting doorsnelde, die over de Nijl gespannen was.

De Bakeneser-kerk, in de *Vrouwesteeg*, vóór de Hervorming aan de H. *Maagd MARIA* toegewijd, is reeds in de twaalfde eeuw gesticht, in de oude buurt Bakenes, welke later aan de stad is getrokken (1). Zij heeft eenen sierlijken toren en zeer welluidend klokkenspel, en is de kleinste, doch waarschijnlijk de oudste, kerk der stad. Eertijds was zij grooter, doch een gedeelte daarvan is tot gewone huizen verbouwd geworden. Thans wordt zij hoofdzakelijk gebezigd tot het houden der kinderpreken.

De Jans- of St.-Janskerk, in de *St. Jansstraat*, tegenover het Begijnhof, welker aan den H. *JOHANNES den Dooper* toegewijd, was de kerk van St. Jans-Convant. Het is een eend, doch tamelijk goed gebouw, dat in het jaar 1516, ten dienste van het reeds sedert 1110 bestaande klooster van dien naam, gebouwd is, en tot de kommanderie der St. Jansbeeren behoorde. De goederen, die deze kommanderie in eigendom had, zijn lang door bijzondere Kommandeurs bezeten geweest, tot dat zij, door het overlijden van den laatsten Kommandeur, dat op den 9 Julij des jaars 1625 voorviel, aan de stad vervallen zijn. In het midden der vorige eeuw werden zij beheerd door eenen Bentmeester uit de Vroedschap, die eenen bede in zijne dienst had.

De Nieuwekerk, welker aan het St. Annaklooster behoorende, met welks toren zij nog prijkt, en op den grond van dat klooster staande, werd in 1649 volbouwd, en in 1791 met het orgel, dat in de Grootkerk achter de predikstoel stond, voorzien. Behalve de Bakeneskerk hadden de Hervormden in den beginne nog de Lievevrouwenbroeders- of Karmelitenkerk, welke reeds in de zeventiende eeuw is afgebroken.

De Walschkerk behoorde van ouds tot het Begijnhof, dat, voor het grootste gedeelte, in het jaar 1262, door ARNT VAN SASSENBERG, Pastoor der St. Bavo'kerk gesticht was. Zij is sedert het jaar 1590 tot het tegenwoordig gebruik ingerigt.

De Remonstrantsche kerk, in de *Hellebrekerssteeg*, voorheen eens mouterij, is een klein, doch zeer doelmatig ingerigt gebouw.

Vroeger hebben hier vijf Doopsgezinde vergaderplaatsen bestaan, welke thans ineen gesmolten zijn. Die van de Waterlandsche gemeente, op het *Klein-Heiligland*, aan de Vest, tot een Weeshuis veranderd, behoorde later aan de tooneel-sociëteit: *Leerszaam Fermak*, thans tot tuingrond gemaakt. De Vereenigde Vlaamsche, Friesche en Hoogduitsche gemeente, op het *Klein-Heiligland*, bij de Oudegracht, is, in het jaar 1784, met de gemeente, in de *Penzelvarsteeg*, onder den naam van Vereenigde

(1) Men zie omtrent deze b. het art. BAKENES.

Doopsgezinde gemeente vereenigd, welke vereeniging, den 7 November van dat jaar, godsdienstig gevierd werd door Ds. K. VAN HONST. Er heeft bovendien nog eene gemeente bestaan in de *Kruisstraat*, waar thans de Concertzaal is, en eene andere, in de *Megarietestraat*; waarvan de eerste voor de Oude-Friezen, de andere voor de Vereenigde Vlamingen en Friezen. De Kerk van de Oude Vlamingen, aan de *Smalle Oudegracht*, is thans in Woonhuizen ingerigt. De tegenwoordige kerk is een net gebouw zonder toren, doch met een welluidend orgel.

De Evangelisch-Luthersche kerk, in de *Witteheerensteet* staat ter plaatse, waar de kerk van het klooster der Witteheeren, hetwelk hier, in het jaar 1446, gesticht was, gestaan heeft, zijnde grond tot de tegenwoordige kerk aldaar gelegd, den 11 Februarij 1621, terwijl het gebouw den 9 Februarij 1615 voltooid was. Het is eene bijzonder wel ingerigt gebouw, met eenen hangzolder en een orgel. Vóór de kerk is een ruim plein met een hek. Toen de Predikant MANZICH, in het begin der vorige eeuw, met eenige leden van de andere had afgescheiden, heeft hij het allereerst in het huis van zeker Metselaar, in den nieuwen Uitleg, gepredikt, uithoofde dat dit huis te klein was, den Zondag daaraanvolgende, op den Kortedijk, in het huis van eenen zijner medestanders, daar een vrij groote kamer was, maar deze kamer nog te klein zijnde, werd de openbare godsdienst eenige Zondagen daaraanvolgende, in eene groote schuur of pakhuis van zekeren Kuiper, de Hervormde godsdienst toegedaan, verrigt, welke schuur, uit liefde, zonder eenige belooning, werd afgestaan. Naderhand hebben de voorstanders dezer Afgescheidenen een vertrek gehuurd in de Achterstraat, dat zij met eenen hangzolder lieten verhoogden, en van eenen predikstoel voorzagen, welk vertrek hun ontrent anderhalf jaar tot kerk verstrekte, tot dat eindelijk gemelde voorstanders een huis en erf, staande op het Spaarne, kochten, en verbraken, en in de plaats daarvan eene kerk timmerden, deze met eene fraaijen predikstoel, alsmede mannenbanken en vrouwenstoelen voorzagen, en voorts van alles, wat tot eene behoorlijke kerk vereischt wordt. Achter deze kerk, welke in het jaar 1711 volbouwd was, was een Consistoriekamer en eene Kosterwoning. Nadat de Evang. Luth. zich, in het jaar 1724, weder vereenigd hebben, bezitten zij slechts eene kerk; dienende die, welke bij de Afgescheidenen in gebruik geweest, thans tot een Pakhuis.

De Kerk der Broedergemeente, op het *Groot-Heiligland*, is een klein doch net gebouw, zonder toren of orgel.

De Roomsche Katholijken hebben hier zes kerken, als: een op de *Bakenesergracht*, toegewijd aan den H. BERNARDUS; twee in de *Achterstraat*, de eene toegewijd aan den H. THOMAS VAN AQUINEN, en de andere aan den H. DOMINICUS, zijnde de laatste een keurig gebouw met een uit geel, wit en blaauw kunstmarmor vervaardigd altaar en een fraaije schilderij, de verheerlijking des Zaligmakers op den berg. Thans voorstellende, door VAN HONSTOK geschilderd; eene aan het *Spaarne* de Vier Heemskinderen; toegewijd aan den H. FRANCISCUS, met een altaarstuk, voorstellende de Hemelvaart van CARLUS, door HERMANS eene op het *Begijnhof*, in het jaar 1842 gebouwd, in de plaats van eene, welke aldaar in 1262 gesticht, en aan den H. JOSEPH toegewijd was, en eene aan het voormalig *Klokkenhuis*, aan St. BAYO toegewijd liggend, in welks plaats thans (1845) eene aan de *Groenmarkt* gebouwd wordt, welke men aan den H. ANTONIUS zal toewijden.

Vóór de Reformatie hadden de R. K. hier, behalve de Grootkerk, de St. Janskerk en de Bakenesserkerk, thans bij de Hervormden in gebruik, nog de Gangulphus of Gongolfskerk, op de *Botermarkt*, welke in 1376 is afgebrand. De groote Heeren en Graven, vooral de Roomsche Koning WILLEM, plagten deze kerk dikwijls te bezoeken, en van daar heeft de *Koningsstraat* haren naam ontleend.

De kerk van de Roomsche Katholieke der Oude Clerezij, gemeenlijk Jansenisten genaamd, op de *Bakenessergracht*, aan de H. H. ANNA en MARIA toegewijd, is een klein, doch zeer doelmatig ingerigt gebouw.

Men had vroeger te HAARLEM de volgende kloosters, als: het Klooster der St. Jans-Heeren, in de *St. Jansstraat*, dienende thans tot woonhuizen voor particulieren, terwijl de kerk nu bij de Hervormden in gebruik is; het deftige Predikheerenklooster of Klooster der Dominicanen, hetwelk beslagen heeft een gedeelte van het oude Graven paleis, nu het Raadhuis, den hoek van de *Koningsstraat*, het thans genoemde Pand, het Prinsenhof, en den Hortus Medicus; het Karmelitenklooster, in de *Groote Houtstraat*, na de Herv. geheel in woonhuizen veranderd, strekkende de *Guldenbergspoort* alleen ter nagedachtenis van dit gesticht; het Augustijnenklooster, in de *Achterstraat*, gedeeltelijk tot een R. K. Weeshuis ingerigt, gedeeltelijk tot partikuliere woningen verbouwd; het Minderbroederklooster, aan de *Stads-vesten*, bij het zogenoemde *Heiligeland*, thans het Elizabeths-gasthuis; het St. Antonieskonvent, eerst buiten de stad, bij de *Schalkwijkerpoort*, gesticht en opgedragen aan de broederen en zusters van het H. Kruisgild; het Witte-Heerenklooster, in de *Witte-Heerensteeg*, waarvan de kerk thans tot Evang. Luth. kerk dient, terwijl de overige gebouwen dienen tot Diakonie- en Aalmoezeniers-Armenhuis; het Celbroederklooster, in de *Jacobijnestraat*, thans de Latijnsche school; het St. Michielskonvent, ter plaatse waar later den St. Jorisdoelen stond, thans ingerigt tot een Oudemannenhuis; het Clarissenklooster, op de *Oudegracht*, ter plaatse, waar thans het Luthersche Weeshuis staat; het Konvent der Karmelytessen, op de *Voldersgracht*, dienende thans tot woonhuizen; het Nonnenklooster van de Zijl, in de *Zijlstraat*, thans gebruikt wordende tot woonhuizen; het Catharina'skonvent, aan de *Krocht* gebouwd, en zich achter tot aan de *Zoetestraat* uitstrekkende, later tot partikuliere woningen verbouwd; het St. Ursulaklooster, in de *St. Ursulasteeg*, grenzende aan de *Kraaijenhorstergracht* en de *Kleine Krocht*, almede in woonhuizen veranderd; het St. Magarethaaskonvent, dicht bij de voormalige *Kruispoort*, thans almede in woonhuizen veranderd, hebbende de *Margrietestraat* van dit klooster haren naam ontleent; het Ceciliaasklooster, in de *St. Jansstraat*, op welks grond het Gouvernementsgebouw van Noord-Holland staat, terwijl de *Cecilia'ssteeg*, in welke nabijheid het gebouwd was, van dit klooster nog haren naam heeft behouden; het St. Annaklooster, ter plaatse, waar thans de Nieuwekerk, bij de Hervormden in gebruik, gevonden wordt; het Begijnhof, in de *St. Jansstraat*, voor het grootste gedeelte, in het jaar 1262, door ARNOLD VAN SASSEBUREN, Pastoor der St. Bavo'skerk, gesticht, en waarvan de kerk bij de Walsche gemeente in gebruik, nog is overgebleven; terwijl op het plein, dat met boomen beplant

was, in het jaar 1842, eene deffige Roomsche kerk is opgetrokken, welke aan den H. JOSEPH zal worden toegewijd. In het begin der zeventiende eeuw is, door KONNELIS ANNOOT van Amsterdam, den Hoek eene vergadering of bijwoning van enkel Geestelijke Maasden opgericht. Zij woonden in huisjes van elkander afgezonderd, dat hare bijeenwoning geen opzien zoude baron, en dus eene verstoring ten gevolge hebben. Om evenwel godsdienstig te kunnen vergaderen en bijeen te komen, deden zij in alle stilte die gangen make welke onder de benaming van *de Krollen* bekend zijn, doch thans niet meer tot eenig gebruik dienen kunnen. Door middel dezer gangen, bereikten zij het voorgestelde doel volkomen; het getal der Geestelijke Maagden werd langzamerhand al vrij groot, en heeft wellicht aanleiding gegeven, dat deze bijeenkomst is verstoord geworden; althans op het einde der zeventiende eeuw is deze kerk, zijnde van den H. BERNARDUS, op de *Bakenesergracht*, ook wel de *Kei* in den Hoek of Bernardus in den Hoek genoemd, tot wederopzeggens toe, voor R. K. Leeken geopend, waartoe te besluiten is dat zij voorheen gesloten was. Op den grond van de afgebrok huisjes werd naderhand eene Schouwburgzaal door de tooneelsociëteit de Harmonie gesticht; doch dit gebouw betaalt niet meer, evenmin als de genoemde Sociëteit, maar op den grond zijn naderhand weer huizen gebouwd.

De Synagoge, in de *Lange-Beggijnstraat*, is een geheel nieuw gebouw, waarvan den 12 Mei 1840 de eerste steen is gelegd, terwyl zij in Julij 1842 is ingewijd.

Onder de liefdadige gestichten van HAARLEM noemen wij vooreerst Het Oudemannenhuys, in de *Groote Houtstraat*, welker een Proveniershuys. Het is een aanzienlijk, wel doortimmerd gebouw bestaande uit zeven en zestig bijzondere woningen of vertrekken, well verhuurd worden, behalve die welke in het gebruik zijn bij de oudmannen of kostkoopers; certijds was het de St. Jorisdoelen, e vóór dien tijd stond daar het St. Michielsklooster. Dit gebouw heeft eenen tuin en werd in het jaar 1608 gesticht uit eene Loterij die in dat jaar te voren getrokken was, na dat men om toelooft van volk te verwekken eene intrede van onderscheidene Hollandsche Kameel van Rhetorijkers gehouden had, die eenige dagen achter elkander, met het vertoonen van sinnen spelen, klugten enz. hadden doorgebracht. Op grond tot dit Godshuis is gegeven door FRANÇOIS VAN BERKESTEIN die tevens eenen jaarlijkschen maaltijd instelde, welke echter reed lang is afgeschaff; een opschrift met zijn wapen, dat in het midden der vorige eeuw, boven de gaanderij ter linkerzijde van den ingang, of poort, wederom is opgericht, draagt van deze gift getuigenis. In dit gesticht treft men eene verzameling aan van voorwerpen van algemeen of bijzondere nijverheid van fabrieken, trafijken, landbouw, werktuigkunde enz., toebehoorende aan de Nederlandsche huishoudelijke Maatschappij, er worden ook eenige goede schilderstukken gevonden.

Het St. Elizabeths-Gasthuis, op het *Groot Helligland*, alwaar vroeger het Minderbroedersklooster gestaan heeft, was reed in 1284 aanwerig en van ouds aan de H. ELIZABETH toegewijd. Men vindt van dit gasthuis reeds gewag gemaakt in 1348, het stond toen in de *Groote Houtstraat*, doch in het jaar 1876 ten gronde toe afgebrand zijnde, werd het in het Minderbroedersklooster verplaatst. Sedert eenige jaren is het op eene doelmatige wijze tot verzorging van Zwangere- en Kraamvrouwen ingerigt. In het jaar 1461,

stuk *Fans de Gouze* een stuk verwaaid duin in de banne van *Konstede*, aan het *St. Elizabeths-gasthuis*. Men wist er door het vervoeren van het zand, goot weiland van te maken, hetwelk sedert op andere plaatsen, ook in gebruik geraakt is. Het *St. Elizabeths-Gasthuis*, had eene begraafplaats, later alleen geschikt voor hen, die in het *Gasthuis* stierven, doch eertijds was het eene algemeene stads-begraafplaats, thans echter is deze begraafplaats geheel buiten gebruik, en zij, die in het *gasthuis* overlijden, worden op het algemeen kerkhof begraven.

Het *Pest-en-Dolhuis*, dat eertijds binnen de stad stond, is reeds ver lang daar buiten verlegd, in een *Godshuis*, dat, al in het jaar 1319 gesticht is onder den naam van *St. Jakobs-kapelle* en naderhand bij dien van het *Leproozenhuis* te *Zieken*, bekend is geweest. Ook staat aldaar nog eene oude kapel. Hier werd de proef genomen, of iemand waarlijk met *Lazarus* besmet was en indien sulks zoo bevonden werd, kreeg hij verlof om met de klep te mogen bedelen. Tegenwoordig worden er meest krankzinnigen en menschen van een ergelijk leven, en anderen, ter genezing van ziekten, in besteed. Ook werden er, sedert lang *Proveniers* in dit huis ingenomen, wier weeninge echter ver van die der anderen afgescheiden en voor een goed gedeelte, kortelings aangelegd of vernieuwd zijn, waardoor dit huis in merklijk beteren staat gebracht is, dan vroeger.

Het *Nederduitsch-Gereformeerde-Diakonie-en-Aalmoesensiers-Armenhuis*, in de *Kinderhuisstraat*, is een gedeelte van het voormalige *Klooster-van-Maria-Magdalena*, hetwelk na maals het *Gereformeerde Weeshuis* was. Dit gebouw kan ruim 700 zielen bevatten; de *Bovensalen* zijn voor de eertijds bestaan hebbende *armensfabrieken* ingerigt.

Het *Nederduitsch-Gereformeerde-Weeshuis*, op het *Klein Heiligeland*, met een tachtigtal kinderen, was voormaals het *Oude-maarszuis*.

Voorts heeft men er nog een *Evang. Luth. Wees- en Armenhuis*, in de *Zuiderstraat*; een *Weeshuis* der *Doopsgezinden*, op het *Klein-Heiligeland*; een *R. K. Armenhuis*, onder het *Patroschap* van *St. Jakob*, in de *Hagestraat*, waar eenige kinderen opgevoed worden; het *Doopsgezinde-Bestedelingenhuis*, op het *Klein-Heiligeland*; eene *Infirmierie*, op de *Kraaijenhorstergracht*, zijnde een tamelijk groot gebouw; de *Lombard of Bank-van-Leeuing*, in de *Klein-Houtstraat*; de *Stads-Apotheek*, op het *Groot-Heiligeland*, uit welke alle de *armen* der onderscheidene *gesindheden* gratis van geneesmiddelen worden voorzien; een *Genootschap* tot ondersteuning van hehoefte kraamvrouwen, waaraan de stad, in het jaar 1826, het eerst eene subsidie verleend heeft, en eene *Commissie* tot onderstand en aanmoediging van arbeidzaamheid, in het jaar 1796 ingesteld, en door twaalf *Directeuren* beheerd wordende. Bovendien heeft men een aantal van 20 hofjes, waaronder vooral melding verdienen: het zoogenaamde *Teylershofje*, op den *Koudenhoorn*, eene inrigting voor 24 *Oude vrouwen*, die er allervoortreffelijkst verpleegd worden, terwijl het zich door rijke bouwvorden en zindelijke inrigtingen onderscheidt; het *Hofje* van *Staats*, op de *St. Jansweg*, in het jaar 1751, uit de nalatenschap van *HERRARD STAATS*, voor 59 vrouwen gesticht, zijnde een groot en prachtig gebouw, welks gevel met fraai beeldwerk, oude vrouwen voorstellende, versierd is; het *Frans-Loenen-hofje*, in

de *Witte Heerensteeg*, in 1606 voor 18 vrouwen gebouwd; de Bakenessekamer, in de *Wijde Appelaarsteeg*, ingerigt voor 18 vrouwen, volgens het testament van DIRK VAN BAKENESSE, in 1596 gebouwd en beven welks ingang men het volgende rijmpje leest:

GESTICHT VAN DIRK VAN BAKENESSE,

VOOR VROUWEN ACHT EN TWERMAAL SES. 1596.

en het Brouwershofje, in de *Tuchthuisstraat*, reeds in 1472, voor zeer weinige arme brouwers weduwen bestemd, in 1679, door brand verwoest, maar door de mildheid der brouwers, weder opgebouwd. Verder heeft men het Barbara-gasthuis, in de *St. Jansstraat*, in 1624 gesticht, thans tot eene bewaarschool voor behoeftige kinderen dienende; het Vrouwe- en Antonies-gasthuis, op het *Klein-Heiligland*, het eerste in 1440 in de *Kerksteeg*, en het laatste in dat zelfde jaar buiten de Schalkwijkerpoort gesticht, doch in het jaar 1726 vereenigd, en in 1786 naar het Klein-Heiligland verplaatst, en ingerigt voor 9 vrouwen; het Gasthuishofje, in de *Barrevoetsteeg*, in 1489 voor 15 vrouwen gesticht; het Hofje van Gratic, in de *St. Jacobstraat*, gesticht in 1554, voor 9 vrouwen; het Hofje van Guurtje de Waal, in de *St. Annastraat*, gesticht in het jaar 1616, en ingerigt voor 8 vrouwen; het Hofje van Heythuizen, aan het einde van den *Kleinen Houtweg*, in 1631, voor 10 vrouwen bestemd; het Hofje van Oorschot, in de *Kruisstraat*, in 1768 gebouwd voor 18 vrouwen; de Vijf Kamers, in de *Barrevoetsteeg*, in 1563 gesticht, en geschikt voor 5 vrouwen; het Hofje Oud-Alkemade of de Twaalf Apostelen, in de *Barrevoetsteeg*, gesticht in 1582, en geschikt voor 11 vrouwen; het Verwershofje, op het *Groot-Heiligland*, gesticht in 1595, geschikt voor 7 vrouwen; de Groene Tuin, in de *Lange-Veerstraat*, gesticht in 1616, en ingerigt voor 10 vrouwen; het Kantoor van Augustinus Blommert, in de *Lange-Veerstraat*, gesticht in 1659, waar jaarlijks brood en turf wordt uitgedeeld; het Hofje van Guurtje Buret, in het *Damsteegje*, gesticht in 1610, voor 4 vrouwen; het Hofje van Berenstein, in de *Lange-Heerenstraat*, gebouwd voor 12 oude mannen of vrouwen; het Spoorwatershofje, achter het voormalig *Klokkenhuis*, gebouwd in 1611, voor 10 vrouwen; de Dubbelde Muts, op de *Kraaijenhorstergracht*, voor 5 vrouwen; het Luthersche Hofje, in de *Witte-Heerensteeg*, naast denkelijk gesticht in 1608, voor 8 vrouwen; het Bruiningshofje, op de *Botermarkt*, gesticht in het laatst der zestiende of in het begin der zeventiende eeuw, voor 6 vrouwen; het Zuiderhofje, in de *Zuiderstraat*, gebouwd in 1640, voor 15 vrouwen; het Wijnbergshofje, in de *Barrevoetsteeg*, gesticht in 1662, voor 14 vrouwen; het Remonstrantsche hofje, in de *St. Ursulasteeg*, gebouwd in 1775, voor 6 vrouwen; en het Hofje van Noblet, aan de *Nieuwe-gracht*, gesticht in het jaar 1760, ingerigt voor 20 oude vrijsters, 10 uit Haarlem en 10 uit Amsterdam, en het Comanshofje, in de *Witte Heerensteeg*, welk laatste van zijne oorspronkelijke bestemming schijnt vervallen te zijn, aangezien de daar gevonden wordenle woningen, thans aan ieder, die er toe genegen is, verhuurd worden.

Onder de wetenschappelijke inrigtingen dezer stad, verdient vooral melding, het Gymnasium in de *Jakobynestraat*, in het voormalig Cellebroeders klooster, bestaande uit twee afdelingen in welker eerste de oude talen, door eenen Rector, eenen Conrector en eenen Preceptor onderwezen worden; terwijl in de laatste, een Directeur,

en onderwijzer voor de Mathematische en Natuurkundige wetenschappen, en een tweede onderwijzer in de nieuwere talen en wetenschappen geplaatst zijn. Dit gymnasium, waarvan de eerste afdelingen 27 leerlingen, en de tweede afdeling 28 leerlingen telt, is opgericht in het jaar 1841, ter vervanging van de voormalige Latijnsche school, zijnde een der oudste gestichten van HAARLEM. In eenen brief van den jare 1389, gegeven door Hertog ALBRECHT, wordt er reeds melding van gemaakt. Zij draagt in eenige keuren, omtrent het jaar 1490 opgesteld, den naam van Grooteschool. Van onds stond zij in de Smeestraat, tusschen de twee Schoolstegen, alwaar zij, in het begin der zestiende eeuw, 100 en later wel tot 150 leerlingen telde, doch omtrent het einde dier eeuw is zij in de Jakobijnenstraat overgeplaatst geworden. De oudste der Ractoren, waarvan men gewag vindt gemaakt, zijn geweest LANBERT ROOSEVELD en Mr. JACOB MEYER. Voorts heeft men hier 's Rijks Kweekschool voor Schoolonderwijzers, in de *Jacobijnenstraat*, welke in het jaar 1816 is opgericht, en waar, onder het opzigt van eenen Directeur, met twee Onderwijzers, aan 40 kweekelingen onderwijs gegeven wordt. Aan de, in 1823, alhier opgerigte Gansen-, Heel-Verlos- en Artsnijmengkundige school, op het *Prinsenkaf*, wordt door vijf Lectoren aan 20 leerlingen onderwijs gegeven. De in 1822 opgerigte Stads Teekenschool, telt 3 Onderwijzers, met 70 ambachtsleerlingen. Nog heeft men er eene Industrijschool, met 4 leerlingen; vier Stadsarmenscholen, met 1600 leerlingen; eene Stads-Burgerschool, met 500 leerlingen. Buitendien heeft men nog in drie der aanwezige Godshuizen, mede scholen voor de kinderen in die gestichten opgevoed wordende en der armen daarbuiten. Ook zijn er nog twee bewaarscholen voor kleine kinderen, onlangs opgericht, waarvan op de eene geen en op de andere slechts een gering schoolgeld zal betaald worden; veertien bijzondere scholen, waaronder de jonge heeren en jonge juffrouwen kostscholen, gezamenlijk met een getal van ongeveer 900 leerlingen.

De verdere wetenschappelijke inrigtingen zijn: de Hollandse Maatschappij van Wetenschappen, de oudste maatschappij van dien aard in ons Vaderland, en reeds in het jaar 1752, uit drie kleine gezelschappen, die de Sterrekunde, de Natuurkunde en de Letterkunde beoefenden, door toedoen van de Regering dier stad, en onder het bestuur van den Evangelisch-Lutherschen Predikant, CHRISTIANUS CAROLUS HEZMANIUS VAN DEN AAL, ontstaan, thans zoo binnen als buitenlandsch 113 leden tellende, en een uitmuntend Kabinet van voorwerpen tot de Natuurlijke Historie behoorende, bezittende; de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Nijverheid, vroeger de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij geheeten, in 1777 uit de bovengenoemde maatschappij voortgevloeid, als zijnde opgericht ten gevolge van eene door de Hollandse Maatschappij van Wetenschappen, in 1774, uitgeschreven prijsvraag, vroeger ten doel hebbende, de fabrieken uit baren vervallen staat op te heuren, terwijl zij tegenwoordig tracht alle vakken van wetenschap en kunst, en alles, wat tot de verbetering van landbouw, zeevaart, vischerij en koophandel betrekking heeft, practisch in toepassing te brengen, thans tusschen de 1000 en 1100 leden tellende; Teylers Stichting, door wijlen PETER TEYLER VAN HULSK, een man van grooten rijkdom, in het jaar 1778 opgericht, bestaat eigenlijk uit twee genootschappen, waarvan het eene ten doel heeft, de christelijke

godsdienst, tegen hare bestrijders te verdedigen, en het tweede de wetenschappelijke en schoone kunsten te bevorderen. Dit behandelt alsoo de Natuurkunde, Dichtkunde, Geschiedkunde, Teekenkunde en Penningkunde. Het eerste, dat 6 leden telt, wordt gemeenlijk het Godgeleerde Genootschap, en het andere, dat insgelijks 6 leden telt, het Natuurkundig Genootschap genoemd. Deze stichting heeft een voortreffelijk Museum van Natuurlijke zeldzaamheden, bevattende een fraaije verzameling van mineralogische zeldzaamheden en een uitgebreide verzameling van geologische voorwerpen, waarvan de wedergeade bezwaarlijk elders zal te vinden zijn; voorts heeft zij een allerbelangrijkste boekwjs, een keurige verzameling van schilderijen, teekeningen, prenten en penningen; alsmede een uitgebreid physisch kabinet, waarin een beroemde electroscop-machins, met vier batterijen, elk van vijf en twintig flesschen, de groote magneet, de luchtpomp en meer physische en andere instrumenten, welke de bewondering van allen wegdragen. Verder heeft men hier een bloeiende afdeeling der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, opgericht den 30 Mei 1789, thans 180 leden tellende, met een Leesbibliotheek voor den zoogenoemden gemeenen man, een Spaarbank en een in het jaar 1801 opgerigte Departementsschool, met 65 leerlingen; het Natuur- en Letterkundig gezelschap: *Oefening in Wetenschappen*, opgericht den 20 November 1798, hetwelk doorgaans van 25 tot 30 leden telt, en mede een fraaije verzameling van natuurkundige werktuigen heeft. Onder de verdienstelijke mannen, welke dit gezelschap in de laatste jaren zijn ontvallen, verdienen genoemd te worden **ADRIAAN VAN DER WILDER** en **Vernon Leeseus**. Nog bestaan er: de reeds in het jaar 1407 opgerigte Rederijkerskamer: *Trouw moet blijken*; de aloude sedert het jaar 1824 herstelde Rederijkamer de *Wijngaardraaken*, onder de sinspreuk: *Liefde boven al*, opgericht in het jaar 1305 en 15 leden tellende; het Dichtlievend gezelschap: *Democriet*, opgericht in 1789 en thans 9 leden tellende; het Gezelschap ter beoefening der fraaije letteren, onder de sinspreuk: *de Wetenschappen een siepud in voorspoed, en een toevlugt in tegenspoed*, opgericht in het jaar 1819 en 20 leden tellende; een Letterkundig gezelschap en Muzijk-Collegie, in de *Kruisestraat* vergaderende. Buiten de stad bestaat het, naar zijnen stichter genoemde *Huis van Hope of Welgelegen*, op welks voorsplein men een looden namaaksel van de beroemde groep van *Laocoon*, en een Kunstgallertij van schildertjen en andere kunstwerken van levende meesters ziet; alsmede buiten de Groote-Houtbrug een Comediozaal. Belangrijk is ook de Stads-Bibliotheek, grotendeels afkomstig van het Klooster der *St. Jans Heeren*, welke boekwjs vele stukken, betrekkelijk de uitvinding der boekdrukkunst, bevat.

Mede zijn nog bemerkswaardig, de rijke boekverzamelingen van de *Meeren Escauwé*, *Breus* en de *VRIES*; de met roem bekende verzameling van schilderijen van *Mejufvrouw Hoorman* en het kabinet van munten en gedenkpenningen van *Jonkheer W. P. Barnaart van Bergen* en van den *Heer K. Kaan*.

Onder de vermaarde mannen, die te *HAARLEM* het eerste licht zagen, maken wij vooral melding van den beroemden *Uitvinder der Boekdrukkunst LAURENS JANSZON COSTER*, als zijnde akbaar in het jaat der veertigste eeuw geboren.

Voorts van de Godgeleerden: HUGO VAN HAARLEM, den drie en twintigsten Abt van Egmond, † in October 1543; JOHAN OLOUF VAN HAARLEM, die in October 1551 tot vijf en twintigsten Abt van Egmond verkozen werd, † in 1363; GERARD SPONGE VAN HAARLEM, die in 1482 Bachelareus in de Godgeleerdheid en Rector-Magnificus van de Universiteit te Leuven was; DIDERIK BALLING, die Rector aan de Universiteit te Parijs is geweest; SYMON HERMANS, een geleerd Karmeliet, die door zijne schriften roem verworven heeft; ALBERTUS JOHANNES, meer bekend onder den naam van ALBERT VAN HAARLEM, Hoogleraar in de Godgeleerdheid te Leuven, † in 1486, na onderscheidene geleerde werken te hebben in het licht gezonden; NICOLAAS STROSSER, Prior en Provinciaal der Karmeliten, ook als schrijver van onderscheidene werken bekend, † in 1511; PETRUS VLAEK, † in 1518, als negen en twintigste Abt van Lidlum; JOHAN WILLEMSZ VAN HAARLEM, Hoogleraar in de Hebreuwsche taal en Uitlegger der Heilige schriften aan de Hoogeschool te Leuven, † in 1578; VINCENT VAN HAARLEM, die van 1568—1574 gebleed heeft; DANIEL BRUNJUS, eigenlijk DE BRUN, geb. in 1595, † in 1664 GUILHELMUS KOPALIUS; JOHANNES HOORNSEK, geb. 4 November 1617, † 11 September 1666, als Hoogleraar in de Godgeleerdheid te Leyden; ANTONIE VAN DAALB, die tevens Oudheid- en Geneeskundige was, geb. 8 November 1638, † 28 November 1703; JACOBUS TRIGLAND, geb. 8 Mei 1632, † 22 September 1703, als Hoogleraar in de Godgeleerdheid en Hebreuwsche oudheden aan de Hoogeschool te Leyden, en AUGUSTUS STERK, geb. 1 Februarij 1748, † in 1813; als Evangelisch Luthersch Predikant te Amsterdam.

Van de Regtsgeleerden: Mr. JOHAN BAPTIST HANSENUS, Hoogleraar in de regten te Toulouse, uit de zeventiende eeuw; NICOLAAS VAN DER HOOG, mede uit de zeventiende eeuw; JAN EVERAARD REUVENS, geb. 2 November 1763, † in Julij 1817, en Mr. PIERRE JEAN BAPTISTE CHARLES VAN DER AA, die tevens zich als Staatsman en Letterkundige heeft doen kennen, geb. 31 October 1768, † 18 Mei 1812.

De Staatsmannen: KLAAS VAN RUYVEN, Reutmeeester van den Graaf en Schout van Haarlem, die door het kers- en broodsvolk in 1492, wreedaardig vermoord werd; QUIRIJN DIRKZON TALESIUS, Burgemeester zijner geboortestad, die, in het beleg van Haarlem, in 1575, als Spaanschgezinde werd opgehangen; NICOLAAS VAN DER LAAN, geb. in 1521, † in 1584, een der opstellers van de in 1574 ontworpen nieuwe ordonnantie op de Regering van Holland en Zeeland, terwijl hij in 1582 eenen verraderlijken aanslag op Enkhuizen verijdelde; GERRET VAN BERKENROODE, Burgemeester van Haarlem, † na 1596, diens broeder, ADRIAAN VAN BERKENROODE, † 7 November 1618, die, even als zijn broeder, Burgemeester in zijne geboortestad en even als deze ook, een ijverig voorstander der vrijheid was; JOHAN VAN WOEKRE VAN VLIET, Heer van *Heilo en Hooncoop*, Baljuw van Voorne en Gouverneur van Brielle, die, onder anderen, ten tijde van de belegering van Haarlem, in 1572 en 1575, gewichtige diensten bewees; PIETER KNS, † 13 Februarij 1597, die met HANS COLTERMAN, en GERRET RUYGMAER, in Junij 1572, zijne geboortestad op 's Prinsen zijde bragt en daarna Burgemeester werd; Mr. JACOB VAN DIJK, geb. in 1567, † 14 April 1616, na Ambassadeur van den Koning van Zweden, bij de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden te zijn geweest; ARENT MENNERTS. FABRICIUS, een der regters van Oldensarnsveldt, Hoogerechts en de Groot, geb. in 1547, † 19 December 1649; JOHAN DE HAAN, Pensionaris van Haarlem en later Geheinnraad van den Hertog van Holstein, geb. in

1660, † in 1694; GILLES DE GLARGES, Heer van *Ellemes*, † 26 October 1641, als Pensionaris van Haarlem; AALBRECHT RUYL, Pensionaris van Haarlem, † in 1654; JAN DE WAAL, Heer van *Ankeveen*, Burgemeester van Haarlem, † 23 November 1663, welke beide laatste, twederzeshollandsche Regenten waren, die den 30 Julij 1650, last van WILLEM II, Prins van *Oranje*, naar Loevestein vervoerd werden; MICHEL TEN HOF, Pensionaris van Haarlem, geb. in 1640 † 24 Maart 1689, na in vele gewigtige zaken in de vergadering van Holland gebruikt te zijn; ADOLPH VISSCHER, Pensionaris van Haarlem † in 1746, na deel te hebben gemaakt van onderscheidene belangrijke Commissiën; CORNELIS SYLVIUS, † 1 April 1731, na Ambassadeur aan het Hof van St. James te zijn geweest, en CORNELIS VAN LENNEP, die tevens een niet onverdienstelijk Natuurkenner en Dichter was, geboortig 22 Februarij 1751, † 5 Februarij 1813.

Den Gouverneur-Generaal van Neerlands Indië: JOHANN CARPHUS, geb. 8 Julij 1634, † 24 September 1691.

De krijgslieden: P. VLAGMAN, geb. in 1510, † 28 Februarij 1575; H. J. MATTHIJSEN, gedurende het beleg van HAARLEM, in 1573 gesneuveld; JORAN VAN DUINVOORDE, geb. in 1518, en op bevel van DON FREDRIK, na het beleg van HAARLEM in het jaar 1573 onthoofd; JACOB ANTONISSOON, Kapitein der Watergeuzen, die zich beroemd gemaakt heeft bij het innemen van Brielle en bij het beleg van HAARLEM inzonderheid den 15 Februarij 1573, † omstreeks 1590, als Vice-Admiraal; J. L. VAN BREDEBODE, en W. HUYGENS.

De Zeehelden: JAN BARENDESE, bijgenaamd JAN DE LAPPER, gesneuveld, als Kapitein ter Zee in het jaar 1666, en WILLEM CRUL, geb. 28 November 1721, gesneuveld 4 Februarij 1781.

Den Zeereiziger: JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN, geb. in of omtrent 1563, † 8 Februarij 1611.

De Geneeskundigen: WILLEM BROUWER BOSCH, geb. 31 Maart 1758, † 24 November 1788, die tevens een bekwaam Latijnsch Dichter was, en PIETER VAN WOENSEL, geb. in December 1746 of in Januarij 1747, † in 1808, na zich tevens als een zeer geestig Hekelschrijver te hebben doen kennen.

Den Scheikundige JACOBUS LE MOET, geb. 13 October 1650 † 1 Maart 1718, als Hoogleraar in de Scheikunde aan de Hoogschool te Leyden.

De Geschiedschrijvers: JAN VAN ZUUREN, schrijver van een werk over de uitvinding der boekdrukkunst, geb. in 1512, † 20 Mei 1591, na Burgemeester en Schepen in zijne geboortestad te zijn geweest; SAMUEL ANPZING, geb. op het laatst der zestiende eeuw, † 29 Junij 1632, na, in 1628, de *Beschrijving en de lof der stad Haarlem in Holland: in rym bearbeid* te hebben in het licht gezonden; THEODOR SCHREVELIUS (DIJK SCHREVEL), geb. in 1572, † als Rector der Latijnsche school te HAARLEM, die in 1647 liet drukken *Harlemum si urbis Harlemensis incunabula*, welk hij in 1658 in het Nederduitsch uitgaf, onder den titel van *Harlemias of eerste stichting der stad HAARLEM*; NICOLAAS GODFRIED VAN KAMPEM, geb. 18 Mei 1776, † 15 Maart 1831 als Hoogleraar in de Nederlandsche letterkunde en Vaderlandsche geschiedenis aan het Athenaeum te Amsterdam.

De Nederduitsche Dichters: KLAAS VAN BRECHTEN of CL. VERBRECHTEN, uit de dertiende eeuw; PIETER SCHRIJVER, meer bekend onder den naam van PETRUS SCRIVERIUS, die tevens met goed gevolg de Latijnsche lier handteerde, en mede als Philoloog, Geleerde

Vaderlandsche Geschiedschryver ongemeene verdiensten bezat, geb. 12 Januarij 1576, † 30 April 1660; GOVERT VAN DER KENED, die, in 1619 en 1621, twee treurspelen in het licht zond; STEVEN TRUNIER VAN DER LEST, da in 1644 en 1660 twee treurspelen te hebben uitgegeven; MATTHEUS GARGON, geb. 23 Februarij 1661, † 14 April 1728, als Predikant bij de Hervormden en Rector der Latijnsche schooler te Vlissingen; JAN VAN GIJZEN, geb. 29 Mei 1668, † 29 Januarij 1722; PIETER LANGENDIJK, geb. 25 Julij 1683, † 18 Julij 1756; LUCAS SCHENKER, geb. 5 September 1688, † 10 Februarij 1711; CORNELIS HOOFRAN, die in het laatst der zeventiende eeuw geboren is, en in 1711, 1717 en 1723 Tooneelstukken in het licht zond; PIETER MERKMAN, geb. 22 Januarij 1669, † in Julij 1760; WILLEM KOPS, geb. in 1724, † in Februarij 1776; JAN VAN WALRE, geb. 22 Augustus 1759, † 21 December 1837, en VINCENT LOOSJES.

Den Latijnsche Dichter GEORGUS BENEDICTUS à WERTHOLOS, geb. in 1563, † in Maart 1688.

De Schilders: ALBERT VAN OUWATER; GEERTGEN VAN HAARLEM of GERARD VAN SINT JAN; VOLGART CLAASZON; JAN VAN HEUSEN; DIRK STURSBOUT, meer bekend onder den naam van DIRK VAN HAARLEM, volgens sommigen geb. in 1410, † in 1470; JAN MOSTERT, geb. in 1474, † in 1558; GERARD VERSPROK; JAN VERSPROK; JAN MADIN, † in 1568, in hoogen ouderdom te Antwerpen; ALBERT SIMONZ., geb. in 1523; CORNELIS CORNELISZ. VAN HAARLEM, geb. in 1562, † 11 November 1637; HENDRIK CORNELISZ. VROON, geb. in 1566, † 4 Januarij 1640; FRANS PIETER DE GREBBER; zijnen zoon PIETER FRANS DE GREBBER, geb. in 1590; WILLEM KLAASZ. HEDA, geb. in 1594; SALONDEN DE BRAY, die tevens Bouwmeester was, geb. in 1597, † 11 Mei 1664; diens zoon JAKOB DE BRAY, † in Maart 1664, en DIRK DE BRAY, die tevens Graveur was; HENDRIK POT, geb. in 1600, † in 1656; WOETER KNIJF, geb. in het begin der zeventiende eeuw; JANUS ALBERTZ VAN DEN RIETHOORN, geb. in het begin der zeventiende eeuw; JAN WILS, geb. in het begin der zeventiende eeuw; RICHARD BRAKENBURG, geb. in 1605, † 28 December 1702; JAN WIENIX; CORNELIS KLAASZEN VAN WIERINGEN, † in 1635; ADRIAAN BOUWER, geb. in 1608, † in 1640; EGBERT VAN HEENSKERK, geb. in 1610, † in 1680; diens zoon EGBERT VAN HEENSKERK de Jonge, geb. in 1643, † in 1704; BARTHOLOMEUS VAN DEN HELST, geb. in 1615, † in 1670; FRANS POST, † in 1680; LEENDERT VAN DER KOOGEN, † in 1681; JAN POTTET, geb. 20 November 1615; THOMAS VAN WIJK, geb. in 1616, † in 1686; diens zoon JAN VAN WIJK; CORNELIS BEGA, geb. onstreeks 1620, † 27 Augustus 1664; CORNELIS HOLSTEYN, geb. in 1620; PHILIP WOUWERMAN, geb. in 1620, † 19 Mei 1668; PIETER WOUWERMAN; JAN WOUWERMAN, † in 1666; HENDRIK MOMMENS, geb. in 1623, † in 1697; NICOLAAS VAN BERCKER, geb. in 1624, † 18 Februarij 1683; DIRK HEENSKERK, geb. in 1624, † in Italië in 1694; JACOB RUISSAAL, geb. in 1625, † in 1681; JOB BERKREYDEN, geb. in 1626, † in 1693; diens broeder GERRARD BERKREYDEN, geb. in 1628, † 10 Julij 1698; E. VAN DER VELDE; HENDRIK MEERSCHAP, geb. in 1627; N. ROERSTRATEN, geb. in 1627, † in 1698; VINCENT LAURENZ. VAN DER VINNE, geb. 11 October 1628, † 4 Maart 1702; diens zoon LAURENS VAN DER VINNE VICENTZ., geb. 24 Maart 1638, † 8 Mei 1729, JAN VAN DER VINNE, geb. in Februarij 1663, † 1 Maart 1731 en IZAAK VAN DER VINNE, geb. 24 October 1665, † 15 April 1740; de zoon van LAURENS VAN DER VINNE VICENTZ., niet zins VINCENT VAN DER VINNE, geb. 10 Junij 1686, † 16 Mei 1742,

JACOB VAN DER VINNE, geb. 25 Junij 1688, † 17 Januarij 1737; des Zoon LAURENS VAN DER VINNE, geb. 3 Junij 1712, † 27 Mei 1742, JAN VAN DER VINNE, geb. 31 Januarij 1699, † 8 Nov. 1753; die beide zonen, JAN VAN DER VINNE, geb. 10 Julij 1734, † 1 Julij 1800 en VINCENT VAN DER VINNE, geb. 31 Jan. 1736, † 15 Jan. 1811 (1 JAN DE BRAN, geb. 20 Februarij 1633, † in 1702; JAN CASPER BLEKKE die in de eerste helft der zeventiende eeuw leefde; WILLEM VAN NIJZEN, geb. in 1638, † in 1698; PIETER MOLLIN, geb. in 1637, † 1701; ADAM DINGHANS, geb. in 1637, † in 1704; DIRK VAN BERCH, geb. in 1645, † in 1689; JAN VAN HUGTENBURG, geb. in 1646, † in 1734; JAN VAN NIEKELER, geb. in 1649, † in 1716; THEODOOR VISSER, geodtrent 1650; PIETER VERBEK, geb. in de zeventiende eeuw; EVE OUBENDIJK, en zijnen zoon ADRIAAN OUBENDIJK; REINIER DE VRIES, in de zeventiende eeuw; PIETER KLAASE. SOUTMAN, uit de zeventiende eeuw; DIRK MAAS, geb. 11 September 1656; ABRAHAM VERBOOM; CORNELIS DUSAN, geb. 1665, † in 1704; JAN VAN DER VAART, geb. in 1667, † in 1721; FRANS DECKER, geb. 4 Maart 1684, † 28 November 1731; CORNELIUS VAN DEN BERG, geb. 9 Januarij 1699, † 26 April 1774; PIETER V. LOO, geb. in 1731, † in 1784; CORNELIS VAN NOORDE, geb. in 1731, † 1795; MARTINUS VAN DER JAGT, geb. in 1747, † in 1808; LEENDERT OVENBERK, geb. in 1752, † 24 Maart 1815; WARNER HONSTICK, geb. 1 Nov. 1756, † in 1815; F. A. MILATS, geb. 8 Maart 1763, † 17 Nov. 1808, en HERNANDUS VAN BRUSSEL, geb. 8 October 1763, † 23 Februarij 1815.

De Plaatsnijders: PHILIPPUS GALLÉ, geb. in 1637, † in 1612; JACOB MATMAN, geb. 16 Oct. 1671, † 20 Jun. 1631; zijne zonen ADERAAZ MATMAN en DIRK MATMAN; WILLEM ARKHSLOOT, geb. in 1600; JONAS VAN SAANREDAN, geb. in 1667, † 6 April 1607; JOHAN VAN DE VELDE NICOLAAS DE BRAT; CORNELIUS VAN DALEN, gesegd *de Jonge*, geb. in 1640 en NICOLAAS SIX, geb. in 1694 of 1695, † 28 Mei 1731.

Den Graveur ROBERT VAN PANDEREN, geb. in 1606.

De Bouwkundigen: PIETER POST; en JACOB VAN CAMPEN, Heer van Ransbroek, † 4 Maart 1658.

Den Teekenaar en Etscher: JACOB ELIAS VAN VAREKEN, die mede de Nederduitsche en Latijnsche hier handtoerde, geb. den 9 Augusta 1757, † 16 Mei 1840.

Den verdienstelijken Stichter der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, JAN NIEUWKRUISEN, geb. 4 September 1724, † 24 Februarij 1806.

Ook heeft HAARLEM eenige beroemde vrouwen voortgebragt, als dan zijn: de Heldin KENAU SIMONZ. HASSELKLAAR; de Dichteressen ELIZABETH KOOLAART, geb. HOOFTMAN, geb. 23 Feb. 1684, † 4 Julij 1736. FEMMA HOGAART, geb. HEKES, geb. in 1724, † in 1781, en de Schilderes MARIA DE GREBBER, uit de zeventiende eeuw.

Enige kronyken verhalen dat HAARLEM, zoo wel als Alkmaar, in het jaar 924, door de West-Friezen, die DIRK II, Graaf van Holland, niet tot huddnen Heer wilden aannemen, is verbrand geworden; doch hiervan heeft men geen genoegzame zekerheid. Zekerder is het, dat de West-Friezen, in het jaar 1152, onder Floris den Zwarte, broeder van Graaf DIRK VI, wederom opgestand zijnde, alle de sloten des Graven tot HAARLEM toe, en misschien zelfs eenige grafelijke huizen binnen

(1) Ofschoon alle de VAN DER VINNES wel niet met olieverw hebben geschilderd, hebben zij genoegzaam allen getekend of prentjes getst.

de stad, ten gronde toe vernield hebben. In het jaar 1150 stonden de van HAARLEM, door de geburen van Osdorp geholpen, Graaf Dirk VI bij, in het bestrijden der West-Friezen, die, met verlies van meer dan negenhonderd man, op de vlugt gedreven werden. De vermaarde overwinning van Damiate, eene see stad in Egypte, zou door de bekende liet van het zaagschip, van WILLAM, zoon van Graaf Floris III, en de Haarlommers uitgevonden, nog vóór het einde der twaalfde eeuw gesukt zijn.

In het jaar 1193 hebben te HAARLEM vredesonderhandelingen plaats gehad, tusschen DIRK VII, Graaf van Holland, en zijnen broeder WILLEM.

Terwijl FLORIS V Graaf van Holland nog jong was, stonden de Kennemers in 1268, tegen de Edelen op, en wierpen, met groote stoutheid, vele sloten, burgen, kasteelen en huizen der Edelen ter neder; verdende de Edelen en Ridders gewoodzaakt tot hunne veiligheid binnen HAARLEM te wijken, om aldaar het woedende en toorneloze volk met dapperheid te kunnen wederstaan. De Kennemers vergaderden hier, op raad van GIJSBRECHT VAN AMSTEL, al hun volk bijeen, en keerden weder in Kennemerland. Bij HAARLEM gekomen zijnde, belegerden zij de stad, bestormden die onophoudelijk met schieten; en het werpen met steenen, waardoor vele sneuvelden en doodlijk gekluet werden: doch die van binnen bleven hun niets schuldig, want de burgers en de ingewekene Edelen verweerden zich zeer kloekmoedig, en wazen de belegeraars af, door alle bedenkelijke middelen van tegenweer, en door hunne groote dapperheid. HAARLEM sich ook verbonden hebbende, om den dood van Graaf FLORIS V te wreken, viel, zoo men wil, omtrent het jaar 1300, met de Kennemers en Waterlanders, in het stadje Amsterdam, hetwelk GIJSBRECHT VAN AMSTEL wederom had begonnen te versterken, en hielp het aan kolon:leggen.

In het jaar 1346, op St. Olofsdag, ontstond te HAARLEM een zeer geweldige brand, waardoor genoegzaam de geheele stad, met alle huizen, kerken, huizen, enz. vernield werd, ten minste bijna niets onbeschadigd bleef, terwijl er echter niet meer dan veertien menschen verbrandden. In het jaar 1531 ontstond er weder een geweldige brand binnen HAARLEM, die een groot deel der stad verteerde.

In datzelfde jaar was HAARLEM in het verbond van WILLEM VAN BUIJENEN, tegen zijne moeder MARGARETHA VAN HEERENVEEN, getreden.

In 1395 waren de Haarlommers met Hertog ALBRECHT, tegen de Friezen, en in 1405 tegen den Heer van Arkel.

Den 4 April des jaars 1456, vergaderde Vrouw JACOBA, Gravin van Holland, een groot leger uit de steden Utrecht, Gouda, Schoonhoven en Oudewater, komende met Schepen tot HAARLEM, van waar het leger op denzelfden dag voor de stad kwam, en die belegerde; waarnaer Jonkheer WILLEM VAN BREDEBOE met de Kennemers en die van Alkmaar zich bij de belegeraars voegden. De Haarlommers, die beleg reeds lang voorzien hebbende, hadden bij sich ontboden Jonkheer JAKOB VAN GRASBEK, Stadhouder, benevens Heer ROSLAND VAN UITKERKEN, en vele andere dappere mannen om de stad te bewaren. Zij hadden al de beschaadjen en de boomgaarden rondom de stad doen omhewen; hielden de poorten gesloten, en de burgers, benevens de vreemde soldaten; die in stads soldij waren, bereidden zich tot eenen dapperen tegenstand. Die van buiten verbrandden alle de molens en huizen buiten de stad, gelijk de Kennemers ook de voorstad deden, buiten de Kruis- en 80. Janspoorten; hoewel de belegeraars nu de stad onophoudelijk met groot geweld aantastten en beschoten, werden zij echter, door den ongemeen

dapperen tegenstand van de belegerden, afgekoord, en moesten hunne onderneming staken.

HAARLEM had in het jaar 1492 veel uit te staan en te lijden, door de ongelooftelijke woede van het zoogenaamde Kaas-en-Broodvolk; want op den Heiligen Kruisdag, den 5 Mei van dat jaar, des avonds omstreeks acht ure, kwamen die van Alkmaar, en eenige andere Noord-Hollanders in groote menigte voor HAARLEM, begeerende ingelaten te worden; maar de Regering, niet de Vroedschap en de rijksten en voornaamsten der stad geraadpleegd hebbende, besloot dien onstuimigen hoop niet binnen te laten, om, zoo het mogelijk ware, alle onheilen te verboden. Dit besluit werd openlijk afgekondigd. De Heeren die zich naar buiten begeven hadden; om in onderhandeling en gesprek te treden, ondertusschen weder vruchteloos binnen gekomen en de poorten achter hen toegesloten zijnde, sloegen eenigen van binnen, die te samen gerot waren, de Kruispoort met geweld open en lieten binnen komen al die maar wilden. Hierop kreeg het Kaas-en-Broodvolk grooten toeloop van die van binnen, begaf zich naar de markt, alwaar velen van de Regenten en voornaamste welmeenenden van de stad zich bevonden, van welke sommigen in het stadhuis weken, en het achter zich toesloten; doch zij werden aldaar met geweld aangestast, en dewijl zij geene middelen noch kans hadden, om zich te verweeren, gaven zij zich bij verdrag en op goede beloften over. Doch de woedende menigte aldus in het stadhuis gekomen zijnde, bracht er velen, en onder anderen den Schoot der stad, NICOLAAS VAN RUYVEN, eene Schepen en andere voornaame personen om het leven, brekende en vernielende alles, plunderende de schatkisten, en verschourende alle papieren die zij vonden. Zij plunderden alle huizen van de meest goeëde ingezetenen, daar zij mede alles roofden en vernielden, vele ongeregelheden plegende, zoedat allen, die van aanzien waren, niet in hunne huizen dorsten blijven, maar zich verstaken tot des anderen daags, dat de meeste woede en vurigheid over was. Des anderen daags werden vier Kapiteinen benoemd, die ieder dertig man onder zich hadden, en voorts alle kwaad en ooploop te beletten, wordende afgekondigd, dat degenen, die zich verborgen hadden, vrijelijk weder te voorschijn mogen komen. Ook werd afgekondigd, dat al degenen, welke eenige goederen geroofd of geplunderd hadden, die te voorschijn zouden brengen op verbeurte van het leven, en men rigtte op het Sandt of Marktvek eene galg op, om de kwaden en wederspannigen te straffen. Vervolgens kwam dagelijks nog meer volk uit Noord-Holland binnen HAARLEM en men maakte groote toebereidselen, om verder te trekken, wordende de beste en braafste mannen van de stad gedwongen, om mede voor Leyden te trekken. Ondertusschen waren een hoop Kennemers, en inzonderheid die van Alkmaar, binnen HAARLEM gebleven, uit vrees dat zij, alle uitgetrokken zijnde, vervolgens buiten gehouden mogten worden. Omtrent dien selfden tijd, zond de Hertog ALSBRECHT VAN SAXEN, die uit naam van MAXIMILIAAN, Roomsche Koning, als voogd van zijnen zoon FILIPS, Graaf van Holland, Stadhouder Generaal was veel krijgsvolk in de landen van Holland, hetwelk Zandvoort, Beverwijk, Velsen en andere plaatsen en dorpen, rondom de stad, plunderde en verwoeste en tot voor de poorten van HAARLEM, brandde en blakerde; terwijl die van de stad, Gedeputeerden naar 's Gravenhage zonden, om met den Hertog, te handelen. Het verdrag werd getroffen op voorwaarde, dat de Hertog binnen HAARLEM zou mogen komen, in minne en vriendschap, om de goeden te beschermen en de weerspannigen

en kwaden te straffen: Nadat men, tot ontlasting van de stad, de vreemde gasten uit Kennemerland de stad had doen verlaten, kwam de Hertog daar binnen, en werd met alle staatsie ontvangen en ingehaald. De burgerij volgde de processie in het zwart gekleed, viel den Hertog te voet en bood hem de sleutels aan. Al degenen, die deel hadden aan het opslaan van de poort, het nemen en rooven van de goederen der goede lieden, en anderen gepleegde ongeregelheden, waren voor de komst van den Hertog uit de stad geweken. Terstond na zijne komst werd eene galg en eon schavot op het Sand gemaakt om straf te oefenen, en diegenen die uitgeweken waren werden, op verbeerte van hunne goederen, weder binnen geroepen; zoodat er velen wederkeerden, behalve de voornaamsten, die deel hadden aan het opslaan van de poort, welk feit de burgerij van HAARLEM zeer slecht bekwam, en door den Hertog zeer euvel werd opgenomen, want zij moesten terstond tot eene boete voor hunne misdaad en opstand aan den Hertog 57,000 Andriesgulden opbrengen; zoo dat de burgers hun zilverwerk en andere kostelijkheden op het stadhuis bragten, dewijl zoo veel geld niet gevonden werd, hetwelk deerlijk was om te zien, dewijl alle handel en mering stilstond, en meest alle de ingezetenen van hunne goederen, zoo wel binnen als buiten de stad beroofd waren. Terzelfder tijd moesten die van HAARLEM hunne banier, privilegiën en handvesten (die hen naderhand door KAREL V wedergegeven werden) vóór den Hertog brengen, welke hij naar zich nam, voorgevende, dat zij die verbeurd hadden, en niet meer mogten gebruiken. Ook werden op dien tijd vele dagvaarten binnen HAARLEM gebonden van de andere Hollandsche steden, welke uit afgunst HAARLEM in zijne ongelegenheid meer nadeelig dan behulpzaam waren. In het laatste van Mei deed de Hertog een groot blokhuis binnen de stad bouwen, om haar daardoor in bedwang te houden. Hij veranderde op den laatsten Mei de Regering, hetwelk geschiedde, vermits hij de stad hare privilegiën en handvesten ontnomen had. Op den 8 Junij daarana volgende trok de Hertog weder uit HAARLEM, zijnde dien nacht al het geschut, zoo groot als klein, hetwelk de stad toebehoorde, weggevoerd. De burgers moesten ook al hunne wapens op het stadhuis brengen, eer de Hertog in de stad kwam; doch wanneer hij vertrokken was, haalde ieder zijne wapenen weder. Met den Hertog vertrok ook al zijn volk uit HAARLEM, Noord-Holland en Kennemerland naar Zeeland. Tot aandenken van den oploop van het Kaas- en Broodvolk, zag men weleer te HAARLEM in de Grootkerk, ter plaatse, waar nu het orgel gevonden wordt, een glas, waarop de Schout van RUYVEN in eene biddende houding was afgebeeld, met de volgende regels er onder:

ALS MEN RECHTIG TWEE DUYSEND VIEN HOEYERD YELD'

DEN DERDEN MEY OOK ME SYN HANDEIC MET GEWELD

DE POORTEN VAN HAARLEM OPROERIC OPGESLAGEN

VAN 'T KASEN-BROODSVOLK STOUT, DAT YTT NOORD-HOLLAND QUAN,

'T WELK KLAES VAN RUYVEN, SCHOUT, HANST MET ZIJN DOOD VERMAN,

WAERAF VAN OUDS DIT GLAS ONS SEKER REED GEWAGEN.

Den 20 Julij 1495, ontstond er, vroeg in den morgenstond, in de stad HAARLEM brand, terwyl er een hevige wind woei. Niettegenstaande men alle pogingen in het werk stelde, om de groote schade waarmede de stad bedreigd werd, voor te komen, verbranden er echter nog 9 fraatje huizen.

In het jaar 1809 stierven te HAARLEM duizenden van menschen aan de pest, bijna tot ondergang van de geheele stad.

In de Nederlandsche beroerten der zestiende eeuw heeft men al vt buiten HAARLEM beginnen te prediken. De eerste predikatie werd op 21 Julij des jaars 1566 gehouden. Van de beeldstormerij, die, dit jaar, in Holland gepleegd werd, is HAARLEM verschoemd gebleven. De wijze maatregelen der regering hebben dit verhinderd; meeste eer komt daarvan toe aan den Burgemeester NICOLAAS VAN LAAN, die, onder anderen in eene aanspraak, de drie voornaamste Gilden tot rust vermaande. Ook was hij wel de eerste, die toebaten dat er, in October des gemelden jaars, op de Baan, even buit de Groote-Houtpoort, eene houten loots werd opgeslagen, het Gezenhuis genaamd, waarin openlijk genoeg gepredikt en gedoopt werd doch in April des volgenden jaars wederom werd afgebroken.

Den 4 Julij van het jaar 1572 ging HAARLEM aan de Staatsche zijde over, en in den nacht tusschen den 20 en 21 dierzelfde maand liep de stad groot gevaar van den Graaf van Bodeu in handen te vallen wiens aanslag echter, gelukkig ontdekt zijnde, te niet liep. Nog vóór het einde van het jaar schreef hij, zoo wel als die van Amsterdam vlejende brieven aan de Haarlemmers, om hen tot het verlaten der Staatsche partij te bewegen. Don FREDERIX, zoon van den Hertog van ALVA, was nu omtrent Amsterdam gekomen, met het voornemen het bevel van HAARLEM te ondernemen, waarvan men de Regering, door brieven kennis gaf. Binnen de stad was men vel moed; de Vreedschap raamde pleegde, wat men in de gegevene omstandigheden behoorde te doen. De meerderheid was voor eene bezending naar Don FREDERIX, en men ging de Pensionaris, met twee leden, die zich daarvoor hadden doen hooren, derwaarts, hem verzoekende gesaade te verkoosen. Dit deed den Bevelhebber RIPPANDA vernemen zijnde, kwam twee der afgezondene duur te staan, daar zij bij hunne terugkomst gevangelijk naar Delft gevoerd werden, alwaar de eene in de gevangenis stierf en de ander openlijk opgehangen of, zoo als anderen schrijven, onthald werd. Don FREDERIX kwam middelerwijl voor HAARLEM, en ALSTONST, des Oranje afgezonden, daar binnen, om de Regering te veranderen hetgeen, tegen het einde van het jaar 1572, onverminderd de voorregten der stad en om den tegenwoordigen nood, plaats had. Nadat Spaarndam en het Leprosenhuis buiten HAARLEM, door de Spanjaarden bemagtigd waren, eischten dezen de stad op; doch kregen een weigrent antwoord. In December werd de stad hevig beschoten en bestormd. Die van binnen lieten niet na de Spanjaarden moedig van de walles te keeren, zoo als naderhand meer dan eens gebeurde. De vrouwen zelfs gingen den vijand met steenen en brandende pekroepen te keer. KENAU SIMONS HASSELAAR, bedaagde weduwe, trok, aan het hoofd eener bende van drie honderd moedige vrouwen, op, die zich tegen de Spanjaarden wapenden. LUXEM Graaf van DER MARCK, te voren reeds tot ontzet der stad op weg zijnde, was van den vijand overvallen en met zwaar verlies terug gedreven. In den aanvang des jaars 1573, bealoot men in het Spaansche leger, de stad, die rijklijk volk ingekregen had, nauwer in te sluiten en, ware het mogelijk, uit te hongeren, terwijl men middelerwijl gedurig met schietot en stormen aanhield. In de stad werden daarentegen geweldige werken opgeworpen. Men deed er den vijand, uit onderscheidene stukken geschut, meest van Leyden bekomen, aanmerkelijke afbreuk. Doch de belegeraars lieten, van hunnen kant, niet na, de stad zoo geweldig te beschieten, dat men berekend heeft, dat er, gedurende de geheele belegering, die tot in het begin van Julij des jaars 1575

gedurd heeft, tienduizend achthonderd en twee schoten, uit grof geschut, op de stad gedaan zijn. Men had, reeds in het voorgaande jaar, noodmunten binnen de stad geslagen, die nu, zoowel als het ander geld, volgens den gemeenen gang der munt, van zeven tot acht, verhoogd werden. Van weerskanten tergde men elkander bitterlijk. Men maakte de gevangenen, die men bekwam, grootendeels zonder genade van kant. De Spanjaarden smeten nu en dan een hoofd over den wal, met sarrende bijchriften. En die van binnen, om hun niet schuldig te blijven, knipten, in Januarij, elf koppen van gevangenen in eene ton, met een opschrift, waarin gezegd werd, dat men den Hertog van ALVA, voor den tienden penning, waarom hij de stad belegerd hielt, de tien koppen ter hand mogt stellen en den elfden, voor fret of wecker, om dat hij over geene schrale betaling klagen zou. De belegerden kregen intusschen van tijd tot tijd, vrij wat toevoer in krijgs- en noodbehoeften. De PRINS van ORANJE poogde hen, langs het Haarlemmermeer te ontsetten; doch de Spanjaarden steden daartoe oerlang, ten eenemaal alle hoop af, door zich in zooverre van het meer meester te maken, dat den belegerden geene gelegenheid overschoot, om eenigen toevoer hoe gering ook te water te bekomen. De nood werd hierdoor in de stad niet weinig verhoogd, daar men, in het begin van Mei, nieuwe en gestrengte order op spijs en drank begon te stellen. Het graan werd opgeschreven en spaarzaam rondgedeeft. Den zaden Junij, werd afgekondigd, dat al de ingezetenen zich voortaan met moutkoken zonden behelpen, het brood voor de soldaten overlatende. Deze bedreven ondertusschen grooten moedwil in de stad, verscheidene ingezetenen, die hun geld en brood weigerden, van het leven beroovende. Vóór het einde van Junij, was de hongersnood in de stad reeds op het hoogst geklommen, men nuttigde er paarden, honden, katten, muizen, ossen- en kochuizen en andere afschuwelijke dingen meer. In den aanvang van Julij gaven de Haarlemmers hunnen uitersten nood door vlaggen, en boden te kennen, zij kregen een troostelijk antwoord, met briefjes, aan de peeten van duiven gebonden, doch het beloofde ontzet bleef lang achter. Kündelijk besloot men den Heer van BATHURNE, aan het hoofd van een hoop knechten en ruiters, vergezeld van een goed getal burgers, uit de Hollandsche steden geligt, tot ontzet naar HAARLEM te zenden. Ter middernacht kwam hij aan het Spaansche leger, dat hevig op hem aanviel, zijne bende verstrooide en voor het grootste gedeelte versloeg. De tijding van deze nederlaag, uit het vuren van den vijand en uit een briefje, met eene duif door den PRINS van ORANJE afgezonden, te HAARLEM bekend geworden, verwekte bij de ingezetenen de uiterste verslagenheid. Op ORANJE's raad trad men in onderhandeling met den vijand, doch vruchteloos. Een en andermaal werd er besloten de stad te verlaten, en met levensgevaar, vergezeld van vrouwen en kinderen, door 's vijands leger heen te breken, doch het bleef, om meer dan eene reden, achter. Den 15 Julij kwam men met den vijand overeen. De stad werd op genade en ongenade overgegeven; doch de veldheer stond toe, dat men de plundering voor tweemaal honderd veertig duizend gulden afkocht, de burgerij ontwapenende. De Spanjaarden in de stad gekomen zijnde, verzekerde men zich terstond van alle Hoplieden, van welke er naderhand onderscheidene, onder welke ook de Bevelhebber RIVARVA, om het leven gebragt werden, met een goed getal van soldaten en burgers ging men deszelfden gang; ook werden er eenige huizen geplunderd. De Hoopduitsche krijgsknechten kregen alteen vrijgeleide,

wordende ter stad uit naar Gelderland geleid; doch sedert door d Staatschen achterhaald zijnde, bij verdrag, van de dienst ontslagen Dusdanig eindigde deze merkwaardige belegering, die beiden, den be legeraars en belegerden, duur te staan kwam. Het getal der Spaanschen was, in het heetst van het beleg, zoo sommigen willen, w dertig duizend man sterk, waarvan er vijf duizend door scherp zoude gesneuveld zijn. De bezetting was, volgens eenigen, drie-, volgens aan deren, vierduizend man sterk, dit getal komt ons echter te gering voor daar men leest, dat er twee duizend acht honderd acht en zeventi soldaten gedurende het beleg zijn gesneuveld; van de burgers bleve er acht en zestig. Na het beleg werden er zeventien honderd drie e vijftig personen onthoofd, gehangen en verdronken. Het getal dergenen, die van honger en ellende stierven, wordt op zeventuizend begroot De schade, door de belegering veroorzaakt, bedroeg 982,475 guld. 1 st 8 penn., door den brand 400,000 guld., te zamen 1,382,475 guld. 1 st 8 penn. Onderscheidene burgers van HAARLEM werden naar Amsterdam gevoerd, alwaar zij eenen gewissen dood verwachtten, doch het gevangennemen van den Graaf van Bossu, in eenen scheepsstrijd op d Zuiderzee, redde hun het leven en bezorgde hun sedert de vrijheid Niet lang na het overgaan van HAARLEM, sloegen de Spaansche soldaten, die er binnen getrokken waren aan het muiten, geld begeerende hetwelk zoo hoog liep, dat tien of twaalf van hun vermoord naar Leyden trokken en den Prins van ORANJE, de verlorene stad voor veertig duizend gulden aanboden; welke aanbieding hij echter, geen kans ziende om zulk eene groote som bijeen te brengen, beleefdelijk af slaan moest.

Den 25 October van het jaar 1576, zaten de Hoogduitsche soldaten te HAARLEM in garnizoen liggende, in hun wachthuis, nabij het Spaarne bij het Slepershooft, daar het anker uithing, te drinken, en beschoeken zijnde, raakte door hun verzuim of moedwil, het wachthuis in brand, en dewijl het sterk nit het hoord-oosten woei, en de win meer en meer toenam, zoo verbrandden in weinig tijds vijf honderd huizen, hetgeen eene groote ellende veroorzaakte onder de uitgeputte burgerij, inzonderheid onder degenen, die dit ongeluk overkwam want de brand ging zoo snel voort, dat zij weinig van hunne goederen en meubelen konden bergen, en het liet zich aanzien, als of d geheele stad zoude aflbranden De schade aan de verbrande huizen werd op 400,000 guld. geschat.

Van tijd tot tijd deed men sedert ernstige pogingen, om de stad wederom aan de Staatsche zijde te brengen, waartoe ook een goed getal van ingezetenen niet ongenegen was, doch het werd van de Spaansche zijnde regering tegengehouden. Men rigtte eene nieuwe schulterij op en wilde de geheele burgerij, door eenen nieuwen eed, aan de Spanjaarden verbinden, welke eed velen rustig weigerden af te leggen. O het einde van 1576, waren de Staatsche Schepen in het Spaarne tusschen de stad en Spaarendam genaderd, zoo dat die van binne zich den weg, om toevoer te bekomen, genoegzaam afgesneden zagen waardoor groot gebrek ontstond. Men zond gemagtigden aan den Prins van ORANJE, om over een verdrag te handelen, en op den 22 Januar 1577, werd er te Veere in Zeeland, waar de Prins zich destijds bevond eene overeenkomst getroffen, volgens welke, de Spaansche bezetting de stad ruimde, de Roomsche en Onroomsche godsdienst vrij in d stad geoesend, en voorts in alles de Gentsche vrede onderhouden moest worden. Het liep nog lang aan eer de Spanjaarden de stad verlieten

In Julij kwam er de Prins van Oranje binnen en, veranderde er, niet lang daarna, de regering. De Onroomschen mochten er, volgens het verdrag, alleen in ééne kerk prediken, terwijl de Roomschen al de anderen inhielden. Dit duurde tot na het overgaan van Amsterdam, in Februarij 1578 voorgevallen. Den 29 Mei van dat jaar, zijnde Sacramentsdag, vielen de soldaten in de groote kerk, die vol menschen was, en beroofden die van alle sieraden, hetgeen niet zonder het vreden en dooden van eenige ongelukkige Roomschegezinden plaats had. Eveneens gingen zij dienzelfden dag in eenige andere kerken en kloosters te werk. De regering deed intusschen de groote kerk toesluiten, wat dat zij die, gedwongen door nieuw geweld van het krijgsvolk, in September daaraanvolgende, wederom openen en sedert van de Hervormden gebruiken liet. De Roomschegezinden deden wel alle tegenweer om zulks te beletten, bewerende, dat daardoor het verdrag van Veere en de Geutsche vrede geschonden werden; doch de tijden waren nu veranderd, en de kans gekeerd. In het jaar 1581 besloten de Roomschegezinden een verzoekschrift te doen opstellen, dat aan den Prins van Oranje gericht was, en bij hetwelk zij om de vrije oefening van hunne Godsdienst aanhielden, doch de Staten van Holland, aan wien het verzoekschrift ter hand gesteld was, hadden er geene ooren naar. Die het schrift geteekend hadden, in 's Gravenhage ontboden, werden gedwaegen hunne namen door te halen, GERRIT SUIVEN, Burgemeester van HAARLEM, doch niet van de Hervormde godsdienst, die het verzoekschrift toevallig had hooren lezen, en geoordeeld had dat de vrije godsdienstoefening den Roomschen niet behoorde geweigerd te worden, en DIJK VERKAAMTSZON KOORRETT, die het verzoekschrift, als Notaris, had opgesteld, hadden beide werks genoeg, om hun gedrag, bij de Staten te verantwoorden.

Sedert het jaar 1578, had HAARLEM een voornaam deel in de besluiten der Staatsvergadering van het Gemeenbest der Vereenigde Nederlanden.

In het jaar 1618 heeft HAARLEM ook deel aan de gemeene onlusten gehad; aanmerkelijke bitterheid was er tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten. Ook had de regering waardgelders aangenomen, om verdere onheilen voor te komen, doch MAURITS, Prins van Oranje, vier vendels voetvolk binnen deze stad gezonden hebbende, kwam er, op den 24 October, buiten 's tijds de regering veranderden, ook werd er, hij openbaar plakkaat afgekondigd, dat elk zich in rust had te houden.

In het jaar 1636 werd HAARLEM wederom door pest geteisterd, welke in de maanden Augustus, September, October en November vijf duizend zeven honderd vijf en zeventig menschen uit het leven rukte. In dien tijd was de bloemenhandel alhier in zijne opkomst en kwam later tot eene verbazende hoogte.

In het jaar 1672, deden de Haarlemmers mede hun best, om WILLEM III, Prins van Oranje, tot Stadhouder te doen verklaren, hetwelk niet zonder opschudding toeging. Den 30 Julij kwam de burgerij in de wapenen, en zond eenen uit haar midden af, om de regering te verzoeken, dat de Prins Stadhouder mogt gemaakt worden. De Wethouderschap, die reeds lang 's Prinzen bevordering bewerkt had, verklaarde nu van het stadhuis, in het openbaar, hare genegenheid tot zijne Hoogheid, latende zelfs kort daarna de oranjevlag ter groote kerk afwaaijen, men zond vervolgens eenige naar Bodegraven af, om den Prins te verzoeken, dat hij binnen de stad wilde komen; dewijl

dit niet spoedig plaats had, dwong de burgerij de Wethouderschap van de regering af te staan, stellende zelve andere leden in het bestuur. De Prins echter, naderhand eenen trompetter binnen HAARLEM gezonden hebbende, herstelde de oude Wethouderschap schriftelijk op éénen persoon na, in wiens plaats een ander werd aangesteld. De verheffing van den Prins brugt de stad in rust.

Met het begin van Junij 1748, bespeurde men, in onderscheiden plaatsen van Holland, zoo veel misnoegdheid tegen de Pachters en hantbedienden, dat Gecommitteerde Raden, eene ernstige waarschuwing is het licht gaven, waarbij, zoo uit naam van den Stadhouder als van hunnentwege, het tegenstaan der Pachteren, nadrukkelijk verboden en 's Lands ingezetenen, daarenboven vermaand werden, het herstel der misbruiken, op het stuk der pachterijen ingeslopen, waaraan met goedvinden van den Prins, reeds gearbeid werd, met geduld af te wachten. Deze waarschuwing was den 12 Julij gedagteekend, doch nog niet alomt versonden, toen het vuur van oproer, op de eerste tijding, dat men in Friesland alle pachten op eens had afgeschafte, den volgende dag te HAARLEM ligterlaetje ontstoken werd. Het huis van den Pachter JAN VAN WYK, op het Spaarne, werd eerst aangevallen, door eenige jongens die er des avonds ten tien ure begonnen de glazen in te werpen. VAN WYK stilde het volk met vriendelijke woorden, en wist hierdoor de ramp, die hem dreigde, voor eenige uren, te verhoeden. Middelerwijl werden de glazen bij twee of drie andere Pachters ingeworpen, waarna het graauw, in grooten getale, wederom voor het huis van VAN WYK kwam, dat toen welhaast overweldigd en deerlijk geplunderd werd. Al het huisraad werd vernield en in het water geworpen. De geldsakjes, die men aantrof, werden losgesneden, en in het Spaarne uitgestort. Drie andere huizen van Pachters trof, dien nacht, hetzelfde lot. Ten half twaalf ure, begon men de trom te roeren, om de burgerij in het geweer te doen komen, doch deze was, zoo wel als het gemeen, ingenomen tegen de Pachters en toonde weinig lust, om hen te beschermen. Den volgende morgen vond de Wethouderschap geraden, de waarschuwing van den Prins en Gecommitteerden Raden, welke men nu ontvaangen had, te laten afkondigen; doch dit deed verkeerde uitwerking. Het gemeen zwoor nu geen Pachter meer te zullen sparen. Terstond werden twee andere pachtershuizen aangetast en geplunderd. In het eene stookte men een groot vuur op de plaats aan, waarin boeken, papieren en andere dingen verbrand werden; willende het woest gemeen bezwaarlijk toelaten, dat de vlam, door de burens, beducht voor ongelukken, tijdig gebluscht werd. De Wethouderschap, die bij het afkondigen der waarschuwing, er eenige ernstige bedreigingen aan de oproerigen bijgevoegd had, veranderden, toen het plunderen voortging, plotselijk van gedrag en besloot alle invorderingen van 's Lands en Stads gemeene middelen, door de Pachters, bij voorraad te doen stilstaan, en het volk van dit besluit terstond kennis te geven. Het geweld aan de pachtershuizen, werd echter te gelijk andermaal verboden, en elk gewaarschuwd, dat men het, zoo het aanhield, met geweld stuiten zou. Het stilstaan der pachterijen veroorzaakte groote blijdschap onder het gemeen, hetwelk dadelijk om bier en brood zonder betaling van impost liep. Doch men liet niet af met plunderen. Twee pachtershuizen werden, sedert, nog aangevallen, en dadelijk verwoest. Ook maakten de plundersaars geen zwaarigheid om een groot deel der goederen te rooven, en het geroofde aan anderen te verkoopen, hetwelk hun echter somtijds, door hunne makkers, belet werd.

In den avond, kwamen de heeren van GROVESTERS, VAN BURNARIA en THURNAY uit 's Prinsens naam, in HAARLEM en hoorden des anderen dags de bezwaren der burgerij, die alleen mondeling en zoo verzwamd werden voorgesteld, dat er nauwelijks iets van te maken was, dan dat men de pachten begeerde vernietigd te hebben. Deze Heeren, de burgerij tot gehoorzaamheid en stilte vermaand hebbende, keerden terug naar 's Gravenhage, om verslag te doen. De Staten van Holland, thans vergaderd zijnde, konden echter nog niet besluiten, tot afschaffing der pachterijen. Zij verstonden, dat de ingezetenen hunne bezwaren, over de wijze van heffing der gemeene middelen, op eene eerbiedige wijze aan hen of aan den Prins hadden moeten te kennen geven, zonder tot dadelijkenheden over te slaan; te gelijk aanwijzende, door welke andere middelen, men zou kunnen voldoen aan hetgeen het land, bij het afschaffen der pachterijen, missen zou, zij bevalen zelfs, bij eene afkondiging, die den 19 Junij, geteekend was, dat de pachterijen in stand blijven zouden, en verklaarden, wel ernstig te begeeren, dat de Wethouders in de steden allen overlat en geweld zouden helpen weeren. Doch men maakte, te HAARLEM ruzigheid, om deze afkondiging te doen, daar de Wethouderschap beducht was, dat men, na de ingezetenen met het afschaffen der pachten gewild te hebben, nieuwe opschudding te wachten had, zoodra men hun zou willen bekend maken, dat zij, ten onregte, op eene vernietiging der pachten, gehoopt hadden. Men verklaarde, dan openlijk, op den een en twintigsten, dat het plakkaat hetwelk » bij de Staten, zou zijn vastgesteld, en in de nieuwspapieren te lezen was, » nimmer in de stad zou worden afgekondigd, noch nagekomen: » dat de regering haar best zou doen, om te wege te brengen, dat » de invordering van 's lands gemeene middelen door Pachters, ten » eerste dage, zou blijven afgeschaff, en dat men zulk een middel, » het zij een hoofdgeld of iets anders, zou zoeken in te voeren, waarbij » de burgerij het minst zou worden berwaard, » en nademaal eenigen bedacht geweest waren, of de Wethouderschap, die zich genoegzaam schon te kunnen verlaten, op de schutterij, ook voorhebben mogt, krijgsvolk in de stad te brengen, betuigde zij, openlijk, » nimmer » zulk een oogmerk gehad te hebben, en dat alle geruchten, des » aangaande uitgestrooid, strijdig waren met de waarheid. » Doch de Staten namen het zoo ouwel, dat die van HAARLEM, zich niet hielden aan hetgemeene staatswijze was vastgesteld, dat zij alom deden afkondigen, » hoe zij de verklaring der Haarlemsche regering, welke hun ook in de nieuwspapieren onder het oog gekomen was, » hielden, of voor onecht, of voor gedwongen, die voor nietig en » van onwaarde verklaarnde, en allen ingezetenen verzekerende, dat zij » die nimmer eenige uitwerking zouden laten hebben, of, zoo die van » HAARLEM, in verachting van de bevalen der Staten en ten nadeele » van het gemeene land, daarvan reeds eenige voordeelen mogten getrokken hebben, zouden deze, op eene andere wijze, moeten worden » vergoed. » Uit deze afkondiging, die den 22 gedagtoekend was, zag men, hoe vast de Staten, tot hiertoe, gezind bleven, om de pachterijen te handhaven; doch er verlieten nog geen vier dagen, of zij veranderden schielijk van godachten. Intusschen was het gemeen te HAARLEM, daar men nu geene imposten meer betaalde, en daar de schutterij, eenige dagen achtereen, in de wapenen kwam, na het plunderen van seven pachtershuizen, allengs in rust geraakt. Eenige gurede goederen werden, sedert, der Gereformeerde Diakonie ter

bewaring gegeven, die in het volgende jaar last kreeg van de Statom om ze, zoo ver zulks mogelijk was, den eigenaren wederom uit te leveren. Na het afschaffen der pachten was het volk evenwel niet roeg gerust geweest. De Prins had reeds, in het begin van Augustus, den Baron VAN GROVESTIJS naar HAARLEM afgevaardigd, om de vendels, een voe een, voor zich te ontbieden en hunne bezwaren te hooren; waaro de Prins eene schikking maakte, die den 10 uit 's Gravenhage ge dagteekend was, en daarna te HAARLEM werd afgekondigd. Bij den werd de krijgsraad veranderd, en twee Kolonels uit de Vroedschap e de overige Officieren uit de burgerij aangesteld. Doch in het begin van September sloeg een lid der Vroedschap, Mr. REHERS FLORES VA ZANES, zijnen Mederaden voor: » of men, uit aanmerking der bewe » gingen in Amsterdam, » daar toen reeds verandering in Burgemees taren en Raden gemaakt was, » den Prins niet behoorde te verzoeken » om ook in HAARLEM zoodanig te voorzien op het stuk der regering » als hij, ten nutte van stad en land, zou bevinden te behooren. » Doc de Vroedschap nam geen besluit op dezen voorslag. Middelerwijl ble ven de bewegingen onder het gemeen voortduren. De Wethonderscha besloot Gemagtigden van den Prins te verzoeken, om die te stillen en tegen het einde van September kwamen de Heeren FREDERIK HENDRIK BARON VAN WASSENAAR, Heer van beide de Katwijken, en WILLEM PAUW Raadsheer in den Hoogen Raad, in die hoedanigheid, binnen HAARLEM De geheele Regering had, reeds te voren, even als die van Amster dam, hare ambten ter bescheidenheid van den Prins gesteld, waarop den 7 October, uit 's Prinsen naam, werd afgekondigd, dat de Vroed schap, voortaan, uit twee en dertig, in plaats van vier en twinti leden, bestaan zou. Zeven leden der Vroedschap bleven ontslager Voorts werd het volk tot stilte en onderdanigheid vermaand.

De collecte, welke, met den aanvang van het jaar 1780, in ons Va derland zoude worden ingevoerd, stootte, onder meer andere ingeze tenen, ook die van HAARLEM geweldig tegen de borst. Te deser ste de, waar men zich de meeste voordeelen van het afschaffen de pachten had voorgesteld, bragt men elkander in het hoofd, dat d collecte, als strijdig met 's Prinsen meening, niet moest worde toegestaan. De Regenten der stad werden met schimpdichten aangt vallen, en sommige van hen met plundering bedreigd. Een brief va den Prins, inhoudende eene aanmaning tot het invorderen de achterstallige schattingen en het doorzetten daarvan, werd aan e gemeente voorgelezen, doch mogt niets baten. Het zinneloos graan hield dezen brief voor verdicht, en de gemoederen geraakten, do deze poging tot herstel der rust, nog meer aan het gisten. Een krijgsvolk, vermoemd in de stad gezonden, om een gevreesd oproer in den nacht van den 1 Januarij des gemelden jaars, te voorkome en de huizen der meest bedreigde Regenten te beschermen, was ont dig vertrokken. Eenige Dragonders van het piket te Leyden, kw men, op een briefje van den Wachtmeester van hetzelfde volk, d met zijne manschappen voor de groote Houtpoort lag, inhoudende e woorden: *Het is te Haarlem onklaar*, binnen. De Ritmeester ter echter, op raad van den Burgemeester DEURZ, met zijn volk teru Hij zou er waarschijnlijk wel gebleven zijn, indien niet eenig voetvoll dat met schuiten naar HAARLEM was afgezonden, door de vorst ve hinderd ware geworden er tijdig genoeg aan te komen, om dus da mede het gedreigde oproer te dempen; dan, de Prins verstaan be hende, dat er geen aanmerkelijke beweging in de stad was, had e

vertrek naar 's Gravenhage doen terug keeren. Toen nu de stad door den Ritsmeester verlaten was, sloot men de poorten, ten einde voor het inrukken van nieuw krijgsvolk beveiligd te zijn, zoodat het ook voor de reizigers hoogst moeilijk was binnen te komen, en zij niet, dan onder geleide van Schutters, van de eene poort naar de andere konden gaan. Burgemeesteren verklaarden plegtig, hetgeen Burgemeester Dvvrz reeds vroeger had gedaan, geen kennis van de aankomst van krijgsvolk te hebben gedragen. Onvoldaan hiermede, en voortvarende om de peiling of opencning der goederen, aan de belasting onderhevig, gewekdig te wederstreven, bleven zij hun ongenoegen over de collecte betoonen. De Wethouderschap, geen steun in de Schutterij en geen geloof bij het gemeen vindende, werd te rade de vaandels, één voor één, op het stadhuis te laten komen, en ze te laten aanzeggen: „dat zij, be-
 • varen hebbende, die konden openleggen voor den Prins en zich vooraf
 • naar den Doelen begeven, en hiertoe Gemagtigden te benoemen. Bur-
 • gemeesteren zouden ook den volgenden dag den Prins van het gebeurde
 • verslag doen.“ De heetste en voortvarendste streefden naar den Doelen, om den korten tijd, tot het opstellen van een verzoekschrift, wel in acht te nemen. Na veel twisten kwam men, diep in den nacht, tot het besluit, om den volgenden dag, door acht Afgevaardigden, uit ieder vaandel één, de volgende punten 's anderendaags aan den Prins over te leveren: voor-
 • eerst, dat Zijne Hoogheid *Opperfinancier* van HAARLEM geliefde te wor-
 • den; ten tweede, „dat de *Collecte* mogt achterblijven, en een ander
 • middel in de plaats gesteld worden, volgens beloften van Burgemees-
 • teren en van den Baron van GROVSTINS, uit 's Prinsen naam gedaan;“
 • ten derde, „dat niemand, wegens de schatting, voor de afgeschafte
 • pachten *geëxecuteerd*, en, in tegendeel, eene algemeene *doleantie*
 • toegestaan mogt worden,“ en ten vierde, „dat de *ambten verkocht*,
 • of, ten behoeve van de stad, naar het goedvinden van den Prins
 • bezwaard mogten worden.“ De acht personen, benoemd om dit son-
 • derlinge verzoekschrift, met bede om een schriftelijk antwoord, den Prins ter hand te stellen, waren nering- en handwerklieden, die met twee wagens naar 's Gravenhage vertrokken. Op hunne reis der-
 • waarts, begonnen enigen reeds ongunstige gedachten te koesteren, aangaande den goeden uitslag van hunne zending; doch, met de Hee-
 • ren der Regering op ongelijken tijd afgetreden, en gelijktijdig met hen te Lisse gekomen, durfden zij niet terugkeeren. Te 's Gravenhage
 • gekomen, begeerden zij, met de Gecommitteerden uit de Regering, hunnen intrek te nemen in het Logement der Heeren van Haarlem; doch dit mogt hun niet gelukken, weshalve zij zich in eene herberg vervoegden. Tegelijk begaven zij zich, met de Afgevaardigden der Regering, naar 's Prinsenhof, dan noch deze, noch gene werd gehoor verleend. De Burger-Gecommitteerden kregen, na een uur toevens, bescheid, dat zij den volgenden dag, des morgens om elf ure, zouden terug komen. Zij begaven zich, in de verwachting van dan een gunstig gehoor te zullen ontvangen, naar hunne herberg, waar zij des nachts ten twee ure, toen men lang tijding kon hebben van den toestand in HAARLEM, op last van Gecommitteerde Raden en met overleg van den Prins, op de onaangenaamste wijze werden gewekt, van het bed geligt en elk afzonderlijk op de Voorpoort geplaatst. De Prins, onderrigt van het aanwassend misnoegen te HAARLEM, gaf hier-
 • van kennis aan Gecommitteerde Raden, die besloten twee Heeren uit hunne vergadering, met den Fiscaal, derwaarts te zenden. Ook kreeg, op hun verzoek, het voetvolk bevel den weg naar HAARLEM te

vervolgen, en den Generaal-Majoor last de gemeene rust te herstellen en te bewaren, ja zelfs, des noods, geweld met geweld te keeren. Ofschoon een Luitenant, voor de geslotene poort gekomen, verklaarde, brieven van den Prins aan de Regering bij zich te hebben, moest hij echter van zijn paard stijgen, en werd, onder het geleide van Schatters, in- en uitgelaten. Hij leverde den Burgemeesteren een patent van het thans in aantogt zijnde krijgsvolk over. Zij hielden het eenigen tijd voor het volk geheim, niet tegenstaande het gerucht van aannaderend krijgsvolk hand over hand toenam. De drift, om het buiten te houden, ging zoo ver, dat de burgers van de toen wachthoudende Officieren kruid vorderden. De Kolonels VALKENBURG en KURTS, hiertoe gelast, hielden den woesten hoop het patent voor, bevolen de poorten te openen, en voorts naar huis te gaan. Wel verre van te gehoorzaamen, rukte het volk naar de Grootkerk, dwong den Koster de deur te openen, en klepte de brandklok; het klokhuis opengebroken hebbende, lieten zij het dof geluid van de doodsklokken, op eene ontzettende wijze, door de stad klinken. Alles raakte op de been, en de groote Houtpoort, waar men het krijgsvolk verwachtte, werd met meer dan vijf honderd man, allen met schietgeweer, doch meestal zonder kruid en lood, bezet. Het hek en de poort waren gesloten, toen de Majoor DE PRAAON driemaal de opening met luider stemme vorderde, en een musketschot, door het klinket, ten antwoord kreeg. Vier en twintig Zwitsers te voet, met hem vooruit getogen, brandden, op zijn bevel, gelijktijdig op de poort los, die welhaast verlaten, doch niet geopend werd. Het duurde nog wel een groot half uur, eer het slot van het hek opengebroken, en de kleine deur der poort in stukken gehakt was; nu en dan deed men een schot naar binnen, hetgeen echter maar éénen jongen zwaar kwetste. Door de verwonnen poort trokken de Zwitsers bevende in, niet wetende wat een ongeregelde hoop zou durven bestaan; doch de meesten waren reeds op het eerste schieten geweken, en hadden, onder den weg vol vrees zeggende: *met uw geweer naar huis toe!* anderen wederhouden te naderen. Onverhinderd trokken de Zwitsers voort, tot omtrent de markt, waar vijf of zes gewapende misnoegden het waagden, op hen los te branden, en een Sergeant troffen. Du PRAAON gaf last tot schieten; drie moesten het met den dood bekoopen; twee werden op eene horde naar de galg gesleept, en bij de beenen daaraan opgehangen; één der gesneuvelden was het slagtoffer zijner nieuwsgierigheid geworden. Hierop verstoot de geheele oproerige hoop. De overige voetknechten en ruitery, te zamen omtrent drie honderd man sterk, trok binnen. De vrees was nu eyen groot als de overmoed, nog weinige uren geleden, baldadig. De voorvechters verscholeu zich, en durfden zich bijkans niet roeren. De gehate collecte werd echter, zoo wel hier als elders, tot stand gebracht.

Bij den watervloed van 14 en 15 November 1775, waren door het overloopen van den Slaperdijk, de laagste streken van HAARLEM ondergelopen, het water stond, aan den schepenmakers dijk, drie voeten hoog in de huizen. In het woonhuis van de brouwerij *het scheepje* genaamd, kwam het door de vensters indruischen. Van achteren aan de Vest, tusschen de St. Nicolaasbrug en de Spaarnewonderpoort, stond alles onder water. Op de Voldersgracht, moest men naar de bovenvertrekken der huizen vlugten. Men vond het water, op sommige plaatsen der stad, ter hoogte van anderhalf voet, en bij de Spaarnewonderpoort, had men groote vrees dat de brug, over de Vaart en den Singel, zoude wegspoelen. Aan de Bendjespoort viel het water,

knook, van den kant van Overvoen en Bloemendaal, met geweld van andruischen, in het nabij zijnde sluisje, van eene hoogte van 3 voeten, en woelde den grond om, zoo dat de straatsteenen los maakten; het maakte ook onderscheidene diepe gaten, zoo dat men schuiten met zooden, puin en dergelyken, aanbragt, om den aandrang te keeren. De poort werd ook gesloten, terwijl men voor het wegpooelen van de brug zeer beducht was.

In het begin van het jaar 1787 had de stad HAARLEM, in de vergadering der Staten van Holland, een voorstel gedaan, nopens de paken van den volksinvloed in zaken van bestuur, en wilde eene commissie benoemd hebben, om te onderzoeken, welk een invloed aan het volk in eene volksregering, bij vertegenwoordiging, toekomt. Daar er echter aan dit voorstel geen spoedig gevolg gegeven werd, besloot men, in den engeren kring der stad, dit gewichtige werk af te doen, en den invloed van het volk op het stedelyk bestuur te regelen. Hiertoe werd dadelyk eene commissie uit de Vroedschap en eene uit de burgerij, zoo gewapende als ongewapende, benoemd; uit wier vereenigen arbeid een regerings-reglement werd daargesteld, dat algemeen bijval vond, en, door de Staten van Holland goedgekeurd zijnde, den 5 September op de plechtigste wyze werd ingevoerd, en tevens door den Raad en de Burgerij beëdigd; geschiedende deze plechtigheid, op de groote markt, in eenen prechtigen tempel, tot dit einde vervaardigd. Alvorens dit echter geschiedde, had er eene verandering in de Haarlomsche schutterij plaats, wordende een sedert zeventig jaren aldaar bestaan hebbend genootschap van wapenhandel aangevoomen, tot eere der bataillons, welke voortaan het verdedigingswezen van HAARLEM zonde uitmaken, onder den naam van de schutterij: *Pro Aris et Focis* (d. i. voor haardsteden en altaren), en twee nieuwe bataillons, onder den naam van *Cluveniers* en van *St. Joris*, werden opgericht, waarbij later nog eene compagnie burger-artilleristen gevoegd werd.

Nadat de Pruisen op het einde van dat jaar de stad Amsterdam vermeersterd hadden, kwamen ook eenige Huzaren dier natie den dijk van Halfweg naar Spaarndam over, en zoo naar HAARLEM, vermoedelyk om eenige vertooning voor de Noord-Hollanders te maken, omdat onder dezen nog al vele Patriotten waren. De komst van deze onwelkome gasten soude echter ongetwijfeld veel talrijker geweest zijn, indien de *Liebrug*, aan de vaart naar Amsterdam, niet gedeeltelyk afgebroken, en gedeeltelyk verbrand was. Bleeft HAARLEM dus grootdoels bevrijd van den overlast van het vreemde krygsvolk, hetwelk aan vele andere steden en plaatsen zulke gegronde reden tot klagten gaf, kwam het ten dien opzigte vrij met de levering van brood en behooften voor de daaromstreeks gelegerde benden, echter moest het den geweldigen schok der omwenteling, nevens andere steden, verduren. Verbazend was de drukte en het woelen der smalle gemeente, om overal cerebogen op te rigten, en de onbeschaamdheid om daarvoor geld aan de huizen te vragen. Dan dit was niets in vergelyking van het oproerig geweld, waarmede het gepeupel, op de nieuwe Schutterij verbitterd, de geweren eischte, die van sommigen haalde, aan anderen ontveldigde, waarna het die met woede in het water wierp of in stukken smet. Losbandigheid holde daarmede langs de straten, jongens liepen met stukgescheurde grenadiersmutsen en uitgetogen houwens, wijven en kerels dreigden de plundering van sommige huizen, dan het bleef bij het inslaan van eenige weinige glazen. Hooger zou het gelooopen hebben

en tot het uiterste van verwoesting zijn overgeelagen, indien niet de getrouwe Schutterij, aangevoerd door moedige bevelhebbers, op het slaan der trom, ijlings in de wapenen gekomen, de onzinnig menigte in den dollen loop gestuit, en door ontzag te verwekken, te weeg gebragt had, dat in den avond van eenen gevreesden' nacht, zoo groot eene stilte op de straten heerschte als of de stad in de diepste rust gebleven was, en er niets, wat naar oproer geleek, voorviel.

De zware mist, die op den laatsten avond des jaars 1790, begon te vallen, en die tot omtrent elf ure aanhield, was te HAARLEM zoo sterk, dat men in den eigenlijken zin des woords, geen hand voor de oogen zien kon, of de personen onderkennen, die men bijna tegen het lijf liep. Met lampen, kaarsen en flambouwen liep men langs de straten, en miste, zelfs met deze voorzorg, nog den regten weg. Sommigen dezer ongelukkigen en omdwalenden vielen in het water, waarin vijf of zes omkwamen.

In het jaar 1791 werd door het overloopen van den Slaperdijk, tusschen Spaarndam en de Zandpoort, genoegzaam alles rondom HAARLEM, en het laagste gedeelte der stad zelve onder water gezet. Zelfs klom het dreigend water bijkans een half voet hooger, dan in het nog met schrik berdachte jaar 1775. Veel vee kwam in het water om. De straatweg naar Amsterdam leed door den geweldigen stroom tusschen HAARLEM en de Lie zoo veel, en was door de aan en opgespoelde balken der Houtsaagmolens dermate bezet, dat deze op den derden Februarij, toen het water reeds zeer veel gesakt was, nog niet kon bereden worden. Het jaagpad langs de trekvaart was op vele plaatsen dermate uitgekolk't en weggespoeld, dat omtrent in geen week eene jaagschuit naar Amsterdam kon varen. De anders, bij open water, nooit stilstaande vaart werd niet alleen hier zoo lang, maar ook tusschen HAARLEM en Leyden meer dan éénen dag gestremd.

De omwenteling van 1796 kwam te HAARLEM, zonder eenige beweging, tot stand. In den nacht tusschen 18 en 19 Januarij wierd bij de hoofden der clubs, vroeger ook leesgezelschappen genaamd, tot de omwenteling besloten, die de Leden in den vroegen morgen van den 19 Januarij door de corresponderende Leden lieten oproepen, de helft in het logement den Ouden Gouden Leeuw, en de wederhelft in de Stads doelen. Met het aanbreken van den dag begaven zij zich naar de Grootemarkt. Ten half zeven ure des morgens begaf zich een deputatie van twee burgers, begeleid door twaalf gewapende schutters, naar den voorzittende Burgemeester, en vorderde van hem de onderteekening van een schriftelijk verbod aan den Militaire-Kommandant, om zich tegen den wil der burgerij te verzetten. Hiertoe na eenige woordenwisseling overgegaan zijnde, werd hem vervolgens zijn ontslag aangekondigd. Eene gelijke commissie begaf zich naar eenen anderen Burgemeester, en aan de overige Vroedschappen en Ministers werden bijjetten gezonden, om hun het ontslag van hunne posten aan te kondigen. Nog eene andere commissie begaf zich naar den Militaire-Kommandant, die na eenige tegenspraak zijn woord van eer gaf, zich tegen de voornemens der burgerij niet te zullen verzetten. Hierdoor volkomen verzekerd, begaf de gewapende magt zich naar het stadhuis, om daarvan bezit te nemen. Ten negen ure werd het volk bij openbare afkondiging, door den Stads-Secretaris, van het gebeurde kennis gegeven. Ook werd de schutterij opgeroepen om hun geweer en wapenen, des voormiddags op den Doelen te brengen, alwaar zich, onder beleid van de Clubisten, vele burgers, tot kompagnieën

vereenigden, en insgelijks naar de Grootmarkt gingen, hetwelk alles op den middag was afgelopen, en daarmede was de revolutie voltooid, het getal der Leden van de clubs was 600 of 700, waarbij zich nog wel 200 of 300 voegden, zoodat men op den middag 1600 gewapende burgers op de markt zag, waar de vrijheidsboom geplant werd, terwijl men de nationale kokarde opzette. Ten twee uren vergaderde het volk in de Grootkerk, aldaar verschenen ook de burgers, die de omwenteling bestaard hadden, en de Secretaris las een provisioneel reglement van bestuur voor, dat reeds vroeger was ontworpen.

Bij de landing der Engelsche en Russen in Noord-Holland, had HAARLEM vooral veel te lijden door de aanhoudende aanmarsch en inlegering van Fransch en Bataafsch. krijgsvolk; den last der opeenvolgende inkwartieringen, en de requisitiën van allerlei aard; terwijl er niet alleen daardoor eene geweldige drukte heerschte, maar ook door het aanvoeren van het geschut en krijgsvoorraad, van paarden en wagens, van leefstogt voor mannen en paarden, zoodat markten en straten, met wagens, paarden en rijtuigen bezet, en het Spaarne dikwijls met schepen bedekt was; terwijl het intrekken van gewapende burgers, uit onderscheidene steden, als naar eene algemeene verzamelplaats; het binnenbrengen van de, in dienst van het Vaderland, gekwetsten, wier lijden zelfs de ongevoeligsten tranen afpersten, en het binnenbrengen van het veroverd kanon en kruidwagens, benevens de Engelsche en Russische krijgsgevangenen, de drukte niet weinig vermeerderden.

In den avond van den 22 Mei 1801, had men boven HAARLEM een zwaar onweder. Des avonds ten half tien sloeg de bliksem in den toren der Grootkerk, veroorzaakte daar brand, en dreigde dit trotsche gevaarte, reeds zoo vele jaren het sieraad der stad, als met eenen slag te zullen vernielen. In den aanvang zag men slechts een klein lichtje, gelijkende naar dat van eene kaars of lantaren, dan weldra werd dit lichtje grooter en er de oorzaak kenbaar van, doch door de kloekmoetigheid van eenige burgers, aan heldenmoed gelijk, die boven in den toren klommen, werd men den brand spoedig meester.

In November 1813 had de omwenteling te HAARLEM, zonder eenige opschudding plaats. Nadat den Onder-Prefect van het arrondissement aan den Maire 1823 kennis gegeven had, dat hij de werkzaamheden van zijnen post zoude staken, had ook deze van het gezag, dus verre door hem geoefend, afstand gedaan, waarna, door den Bevelhebber der stedelijke rustbewaarders, vereenigd met de Hoofdlieden van dat korps, een getal van zestien der aanzienlijkste personen tot leden van een Tusschenbestuur werden benoemd, welke, dien last gewillig op zich namen. Van dit een en ander werd, bij openbare afkondiging, den 19 der voormelde maand, aan de burgerij kennis gegeven. Weinige dagen later, en wel den 24 November, kwamen de Kozakken, van welke eenigen te HAARLEM bleven, en de overigen op den volgende dag verder voortrukten; terwijl ook op dien dag de Oranjeflag op den toren van de Grootkerk werd geplaatst.

In het jaar 1823 vierde men te HAARLEM het vierde eeuwfeest der boekdrukkunst. De eerste aanleiding daartoe werd gegeven door Koning LOEWIJK, die de Maatschappij van Wetenschappen, te HAARLEM gevestigd, noodigde, om haren gouden eereprijs en eene premie van dertig dukaten uit te loven voor de beantwoording der vraag: » Of het aan HAARLEM, met eenigen grond kon worden betwist, dat de

» kunst, om met enkele letters te drukken, aldaar, vóór 1440, de » *LAURENS COSTER* is uitgedacht? — En of deze kunst niet naar *Mes* » was overgebracht en aldaar verbeterd, door letters van tin gegoten » voor de houten in de plaats te stellen." Geen der toenmaals ingezondene stukken werd voldoende geacht; maar, op herhaalde uitschrijving der zelve vraag, zond de Heer *JACOBUS KONING*, in het jaar 1811 zijne beroemde Verhandeling in, welke als voldoende beschouwd werd en door welke bekrooning en bekendwording de belangstelling zóó zeer verlevendigde, dat de wensch ontstond, om het eeuwfeest niet, gelijk anders welligt zou zijn geschied, in 1840 te vieren, maar opzettelijk te doen onderzoeken, tot welk jaar men, met waarschijnlijkheid, de uitvinding zou kunnen bepalen. De uitslag hiervan was, dat men die moest stellen tusschen het jaar 1420 en 1425. Men nam die het middengetal 1423, als de waarheid het naastbijkomende, aan en dien overeenkomstig volgde het besluit der stedelijke Regering, dat in 1823 de gedachtenis aan de genoemde uitvinding, zoo plegtig schitterend, als de stads geldmiddelen maar eenigzins zouden toelaten, te vieren. Algemeen, niet slechts in *HAARLEM* en *HOLLAND* maar in geheel Oud-Nederland, vond dit voornemen levendigen bijval. Gelijk bleek uit de bereidvaardige hulp en medewerking, en opoffering van tijd en rust, door velen betoond. De 10 en 11 Junij werd aan deze belangwekkende gedachtenisviering gewijd. Het uitsteken van eene groote witte vlag uit den toren der Grootkerk, met de woorden: *LAUR. J. F. COSTER*, gaf den aanvang van het feest kennen; andere vlaggen, uit openbare gebouwen en bijzondere woonhuizen, volgden die, met verschillende versiering der gevels, door bloemkransen, tapjten en dergelijke. Reeds vroeg in den voormiddag was de genoemde kerk, daartoe behoorlijk ingericht, opgevuld met eene groote schare, welke verlangend uitzag naar de aanzienlijke menigte, te dezer gelegenheid genoodigd, en naar den Redenaar en Dichter, beiden sieraden van het Vaderland, van *DEER PALM* en *TOLLERUS* die door de keurige voortbrengselen hunner kunst, ruim vier duizend hoorders boeiden. Van uit het kerkgebouw begaf zich de stoet naar den achthoek in den Hout, alwaar het gedenkteeken, tot *COSTER*'s ergersticht, zou worden ontbloot en ingewijd. Voor het paviljoen welke gelegen werd dien middag in den mast geklommen, waartoe prijzen waren uitgelooft, alsmede te paard, zonder zadel of stijlgabels, naar den ring gereden, en eindelijk een prachtig vuurwerk afgevuurd, dat de vermaken van den eersten dag besloot. Gedurende dien dag waren, in de kerk der Doopsgez., de werken door *COSTER*, tusschen 1422 en 1440 gedrukt, voor een ieder ten toon gesteld, waarmede ook nu eenigen tijd werd volgehouden. Ook zag men daar eene afbeelding ten voeten uit van den held van het feest, door *HAARLEM*'s jeugdige kunstenaar *J. A. KRUSEMAN* voortreffelijk geschilderd. Ook voor de behoeftigen was het feest een heugelijk tijdstip, daar er ruime uitdeelingen gedaan, en de leerlingen der stads armenschoolen, welke onderwijst, zonder *COSTER*'s vinding, wel altijd onmogelijk zou zijn gebleven, op een kinderfeest onthaald werden. In den namiddag van den tweeden dag lokte het schieten naar den vogel de menigte Houtwaarts, welke des avonds op eene algemeene verlichting vergast werd waarbij de toren der St. Bavokerk, door een groot getal lantaarnebeschenen, eene heerlijke werking deed. Ten einde deze feestviering te meer in het geheugen te griffen werd er ook een gedenkpenning geslagen.

In 1823 had hier de tentoonstelling van voortbrengselen van Nederlandsche volksvljht plaats, waarbij het aantal en de verscheidenheid der voorwerpen, mitsgaders de uitmuntende vervaardiging der meeste, den beschouwer waarlijk verbaasd deden staan over den ijver, de knust en de veelsoortige bekwaamheden binnen Nederlands kleinen omtrek aanwezig. Bij deze groote tentoonstelling werden nog die van schilderijen, door levende meesters, en van zeldzame plannen gevoegd, en het geheel besloten met eene loterij, bestaande uit 17,592 nummers, voor welke 2932 prijzen waren aangekocht, die te zamen op eene waarde van ruim 85,000 gulden geschat werden. Het Koninklijk gezin bezocht dit volksfeest, en Z. M. WILLEM I droeg, door den aankoop van een aanmerkelijk getal schilderijen en anders voorwerpen, grootendeels tot geschenken bestemd, niet weinig bij tot belooning en aanmoediging der inzenders.

De stad HAARLEM heeft eertijds onderscheidene wapens gehad. Het tegenwoordige bestaat uit een veld van keel (rood), beladen met een zwaard daarboven een klein kruis, tusschen vier sterren, alles van silver. Men wil, dat de Haarlemmers dit wapenschild, bij gelegenheid der inneming van Damiate bekomen hebben. Immers het voert deze bijspreuk: *VICTI VIX VIRTUS* (d. i. de dapperheid heeft het geweld overwonnen). Ondertusschen ziet men het kruis reeds in het wapen der heerlijkheid van Oud-Haarlem, en de sterren in een oud wapen der stad, waarbij men nederhand het zwaard en het kruis gevoegd heeft.

HAARLEM, oud adell. huis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HAARLEM (OUD-).

HAARLEM, *POBLOS-LORES* of *RAVIER-KILAND*, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sandaschen-Archipel*, op de reede van *Batavia*, 3 m. N. O. van het eil. *Oornst*.

HAARLEM, vesting in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op de *Kust van Hitoe*, gesp. *Oeli-Nau-Binaw*. Zij is in 1638 gebouwd.

HAARLEM, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regtersijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. hontg. *Sara'slust*, benedenwaarts aan den verl. houtgr. *Wilhelmina*; 500 akk. groot. De Negers noemen haar *Poica*.

HAARLEM (HALFWEG), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HALFWEG-HAARLEM.

HAARLEM (HOF-VAN-), voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HAARLEM (OUD-).

HAARLEM (KORT-), heerl. in de prov. *Zuid-Holland*. Zie KORT-HAARLEM.

HAARLEM (OUD-), ook wel enkel HAARLEM of het HOF-VAN-HAARLEM, bij de landlieden HET HOF geheeten, voorm. adell. huis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Haarlem*, kant. en bijna $\frac{1}{2}$ u. N. van *Beverwijk*, gem. en bijna 10 min. O. ten Z. O. van *Heemskerk*.

Van dit adell. h., heeft nog langen tijd enig muurwerk bestaan; doch thans is er niets meer overig dan eenen heuvel en de grachten, waarin het slot heeft gestaan, hetwelk, naar men wil, een der oudste sloten van *Kennemerland* geweest zij, en reeds omtrent het jaar 806, door de *Ridders van Haarlem* zou gesticht zijn. Het moet, ten tijde van het kaas- en broodspel, zijn gesloopt of verwoest, en men verhaalt er van, dat een der eigenaren, wegens dwingelandij bij het volk gehaat zijnde, en deswege belegerd wordende, door zijne vrouw

werd weggedragen, welke bedongen had, het kasteel overtoegeven, mits zij op eens al haar kleinood daaruit mocht medenemen. Een strook lands, langs de Hoflaan en Oosterweg, waarover zij moet gegaan zijn, zou daaraan tiendvrijheid te danken hebben.

De bezitters van den grond, waarop dit slot gestaan heeft, voerden den titel van Vrijheeren van OUD-HAARLEM. Somtijds ook hebben zij zich doen noemen Vrijheeren van Haarlem; doch de Staten van Holland hebben, in der tijd, den Heer, volgens resolutie van den 11 Mei 1649, doen aanschrijven niet te begeeren, dat de titel van Vrijheer of Baron van Haarlem meer zou gebruikt worden. De vrije heerlijkheid van OUD-HAARLEM, werd door dezelfde Heeren, als die van Assendelft bezeten, tot dat GEORGE FREDERIK VAN RENESSE, Baron van Elderen, haar, in den jare 1667, verkocht, aan Mr. CORNELIUS FANNIUS, Raadsheer van den Hove van Holland, wiens kleinzoon, den Heer Mr. CORNELIUS FANNIUS, Raad en Schepen te Haarlem en Gemagtigden ter vergadering van de Staten Generaal, in 1733, zonder mannelijk oir overlijdende, de heerlijkheid naliet aan zijne weduwe, Vrouwe JUDITH GULDEWAGEN.

HAARLEMMERDIJK (DE-), dijk in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie SPAARNDAMSCH-ZEEDIJK.

HAARLEMMERHOUT, bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk gem. en Z. van de stad *Haarlem*, gedeeltelijk gem. en N. van *Heemstede*, niet ver van het Spaarne gelegen.

Dit bosch, van ouds bij den naam van het HAARLEMSCH-BOSCH en DE WILDERNIS bekend, bestaat uit twee bijzondere bosschen, het eene het Oude Hout en het andere het Nieuwe Hout genoemd. Het is doorsneden van onderscheidene breede en smalle lanen, en dreven van eiken-, beuken- en andere boomen, en beslaat omtrent 60 morgen (48 bund.) lands. Te voren was dit Hout van aanmerkelijk meer uitgestrektheid, doch ten tijde der belegering van Haarlem, in den jare 1572 en 1573, werd het ten eenemaal uitgerooid. In het jaar 1335 was dit Hout reeds zoodanig in aanzien, dat men den Houtvester van Holland, Houtvester van Haarlem noemde, en WILLEM III, Graaf van *Holland*, had reeds, in het jaar 1314, aan GILSBRICHT VAN IJSELSTEIN beloofd jaarlijksch hem een hert uit dit bosch te schenken. Op den 31 Januarij 1562 deed NICOLAAS VAN NIEUWLAND, eerste Bisschop van Haarlem, door dit Hout zijn intrede en werd hier, zoo als ook in 1586 de Graaf van LEICESTER, zeer plechtig ontvangen. In het jaar 1585, besloot men een nieuw Hout te doen planten, ten welken einde de grond van de oude wortelen gezuiverd en op nieuw omgespit werd. JAN VAN SCHOTERBOSCH, zoon eens regerenden Burgemeesters, plantte den eersten boom. Van tijd tot tijd wordt een gedeelte van het Oud-Hout, om ver gehouwen, en de grond met jong geboomte beplant. In het begin van November, des jaars 1702, begon men het Hout, te vergrooten; waartoe een stuk weiland, dat om zijne ongelijkheid het *Hobbelig Bobbetig Veld* genaamd was, gebruikt werd. Men wil, dat hier de Spanjaarden, ten tijde van het beleg, gelegerd zijn geweest. De grond werd eerst gelijk gemaakt, en toen, omtrent twee voeten diep, omgespit. In Maart des volgende jaars werd het veld in dreven verdeeld, en om het stuiven voor te komen, met wilgen beplant, welke men naderhand weder uitroeide en den grond, omtrent Mei, met haver en garst bezaaide. Dit graan, tegen den herfst verkocht zijnde, werd, op den 10 November, de eerste boom gezet door CORNELIUS SYLVIUS, zoon van den Burgemeester JOHAN SYLVIUS. De Landmeter ANTHONY VELZEN, die het veld afgebakend had, plantte den tweeden boom. In Februarij des jaars 1704 was alles beplant.

Ontrent dien tijd werd ook de Kleine-Houtweg beplant, en twee nieuwe dreven in het Oude-Hout aangelegd. De gemakkelijke wandelwegen van het Hout en het streelend gezang van den nachtkyval en ander gevogelte, lokken de Haarlemmers niet alleen, maar ook de ingezetenen der naburige steden, dikwijls derwaarts. Het **HAARLEMMEHOUR** behoorde van ouds aan de grafelijkheid, en staat reeds als een grafelijk goed, in eenen brief van het jaar 1284, bekend. Vóór dat het, na de verwoesting, ten tijde van het beleg, wederom beplant werd, is de grond van het Hour, bij resolutie van de Staten van 10 December 1583, aan de stad in pacht vergund, voor 325 gulden 's jaars. — Het recht van inschrijving of weiding is echter niet afgekocht, zoo als men elders vindt opgeteekend. De Regering van Haarlem stelde vroeger over het Hour drie Commissarissen en eenen Houtvester aan, die eenen Onder-Houtvester onder zich had. Over de zwanen der stad had eenen Plumgraaf het opzigt, die zorg droeg, dat zij des winters in het zwanenhok, bij de Grootte-Houtpoort, gebragt werden. Thans echter voeren de Burgemeester en Wethouders de functie van Commissarissen over het Hour uit. Er is geen Houtvester bij de regering, maar wel een, die Ambtenaar is. Er is ook geen Onder-Houtvester noch Plumgraaf meer.

Naar het plan van **Zocuma** is het Hour, vóór eenige jaren, geheel op de Engelsche wijze aangelegd. De in het Nieuwe-Hout, tegenover het paviljoen, aangelegde hartenkamp neemt wel een zevende deel in. De zogenaamde Spanjaard slaan, ten Zuiden langs het Hour, is behouden; aan de westzijde strekt dit bosch zich tot aan den wagenweg of straatweg naar 's Gravenhage uit; aan de noordzijde wordt het door tuinen, buitenplaatsen en het paviljoen bepaald, even als de oost- en zuidoostzijde.

De inderdaad fraaie groote dreef, en vervolgens het Houtplein verbinden het met de stad. Langs het Hour zijn, inzonderheid ter zijde tegenover het paviljoen, twee logementen, en aan het einde van de dreef, een sinds weinige jaren nieuw opgericht societeitsgebouw, behoorende aan de leden van de Rederijkerskamer: *Trouw moet blijken*. De tweede toegang tot het Hour is de kleine Houtweg, langs af dezen zijn, even als op vele andere plaatsen, aan de noordzijde van het Hour, vele bloommisterijen. Eer men aan het Hour komt, digt aan de stad, was vroeger een ruim veld, de Baan genaamd. Zie dat artikel.

HAARLEMMERLEEDE, voorm. amb. heerl. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie het volgende art.

HAARLEMMERLIEDE of **HAARLEMMERLEEDE**, voorm. amb. heerl. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Haarlemmerlieede-Noord-Schalkwijk-en-Hofambacht*; palende N. aan de *Leede*, O. aan de *Leede* en het *Spieringmeer*, Z. aan *Zuid-Schalkwijk*, W. aan de stad *Haarlem*.

Dese amb. heerl. is sedert onhengelijke jaren met *Noord-Schalkwijk* en *Hofambacht* verenigd. Zij bevat noch d., noch geh., maar bestaat slechts uit eenige verstrooid liggende h., en beslaat eene oppervlakte van ongeveer 430 bund. Men telt er 14 h., bewoond door 18 huizez., uitmakende eene bevolking van 120 inw., die meest aan bestaan vinden in den landbouw.

HAARLEMMERLIEDE-NOORD-SCHALKWIJK-EN-HOF-AMBACHT, gem. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem* (10 k. d., 5 m. k., 2 s. d.).

Deze gem. bestaat uit twee vaneen gescheiden deelen, waarvan grootste ten N. bepaald wordt door de Leede, ten O. door de Leede het Haarlemmermeer, hier het Spieringmeer geheten, Z. door Z. Schalkwijk, W. door de gem. Haarlem.

Het kleinste gedeelte van deze gem. paalt N. aan het Wijkert en het IJ, O. aan het IJ, Z. O. aan de gem. Houtrijk-en-Volam W. aan de gem. Spaarnwoude.

De gem. bestaat uit de voorn. afzonderlijke ambachtsheerl. Ha lemmerliede, Noord-Schalkwijk en Hofambacht, welke th één heerl. uitmaken, die aan de stad Haarlem toebehoort. Zij staat uit zes verschillende polders, zijnde: de Inlaagsche-pold. de Poelpolder, de Romolenpolder, de Veerpolder, de Zinderpolder en de Waarderpolder; beslaat, volgens het daster, eene oppervlakte van 1328 bund. 78 v. r. 48 v. ell., wa onder 1272 bund. 94 v. r. 29 v. ell. belastbaar land, bevat 35 bewoond door 45 huisgez., uitmakende eene bevolking van 250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook ha men er 2 houtzaagmolens en eene schulphalkbranderij.

De R. K., die hier 190 in getal zijn, behooren tot de stat. v Spaarnwoude.

De Herv., van welke men er 50 aantreft, worden tot de gem. v Haarlem gerekend.

Er is in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten ond wijs te Spaarnwoude.

HAARLEMMERMEER, meer tusschen *Amstelland*, *Kennemerl* en *Rijnland* besloten liggende, voor het grootste gedeelte tot de pr *Noord-Holland*, en voor het overige gedeelte tot de prov. *Zuid-Holla* behoorende.

Deze groote waterplas, die nagenoeg den geheelen driehoek, wa de ligging der steden Amsterdam, Haarlem en Leyden vormt, inna is zamengesteld uit het oude Haarlemmermeer, het Leydscl meer, het Oudemeer, het Hellemeer, het Nieuwemeer het Spieringmeer, welke in vroegere jaren slechts door enge st ten met elkander vereenigd waren, doch langzamerhand ineen z gesmolten, en thans een enkel meer uitmaken, met hetwelk nog t dere plassen, als daar zijn: het Lutkemeer, het Nieuweme en het Kagermeer, gemeenschap hebben. In 1551, toen de v eerstgenoemde meren nog gescheiden waren, werden zij, volgens e kaart door den Landmeter M. BOLSTRA vermeld op zijne *afbeeld van Rhijnlands waterstaat ten opzichte van 't vergrooten der Haarlems of Leydsche meer*, te zamen groot bevonden 6585 morgen (5607 bund en wel het HAARLEMMERMEER 3040 morgen (2589 bund.); het Leydscl meer 2175 morgen (1841 bund.); het Spieringmeer 850 moy (724 bund.), en het Oudemeer 520 morgen (445 bund.).

In 1591 bedekten de toen reeds vereenigde meren 12,375 moy (10,537 bund.); in 1647, 17,082 morgen (14,446 bund.); in 1687, 18,1 morgen (15,415 bund.) en in 1740, 19,500 morgen (16,606 bund.) greo de opmeting in 1808, door den Heer A. BLANKEN JANSZ., op be bevel gedaan, werden de vier vereenigde meren, met het Kagerme bevonden eene oppervlakte van 20,872 morgen (17,774 bund.) te slaan, wordende alstoen het Lutkemeer 323 morgen (of 276 bun groot bevonden: Zoo dat de waterplas, in eene tijdruimte van t goen drie eeuwen, bijna 15,000 morgen gronds (of ongeveer 12,7 bunders) heeft ingezwolven. Door die toenemende vergrooting sijn

derpen Vijfhuizen, Nieuwerkerk en Rijk, alle welcer aan de oostzijde van het meer gelegen, geheel verdwenen en door de wateren des meers bedekt, waaronder vooral Nieuwerkerk, om de grootte en volrijkheid, daar het zelfs twee Predikanten had, uitmuntte. Jaarlijks wordt de plas, vooral aan de oost- en zuidzijde, grooter, en dreigt de polders rondom de dorpen Sloten, Amstelveen en Aalsmeer te zullen inzwelgen, en de plassen bij Uitboorn, Kudelstaart, Kalslagen en Leymuiden met zich te zullen vereenigen. Meermalen is men bedacht geweest, om ter voorkoming van verder nadeel, dit meer, even als andere groote waterplassen in ons land, te bedijken en droog te maken. Voor zoo veel men weet, werd het eerste plan hiertoe door den beroemden JAN ADRIAANSZ. LESSEWATER, van de Rijk, ontworpen en in 1655 aan Prins FREDERIK HENRIK aangeboden, welk plan door hem in 1641 of 1642, door den druk genees gemaakt en onder den naam van *Haarlemmermeer-boeck* is beroemd geworden. In den loop van de zeventiende en achttiende eeuw zijn er van dit werkje twaalf uitgaven in het licht gekomen, terwijl de dertiende druk, door den Heer Mr. W. J. C. VAN HASSELT bezorgd, in het jaar 1858 is uitgegeven. Na LESSEWATER verschenen er nog onderscheidene plannen, om het meer droog te maken, en bedenkingen daartegen, welke alle zijn vermeld in het voorberigt voor gezegden dertienden druk van het *Haarlemmermeer-boek*; het meest uitvoerig ontwerp is dat van den Heer Baron F. G. VAN LIJDEBEN VAN HEMMEN, hetwelk in het jaar 1821 bij de gebroeders VAN CLEEF te 's Gravenhage het licht zag.

Toen de stormen van December 1856 op nieuw het gevaar, waarmede de omliggende landerijen, zelfs Amsterdam, door dezen waterplas werden bedreigd, leerden kennen, werd het Gouvernement ernstig bedacht, om het meer te bedijken en uit te maken. Bij koninklijk besluit van den 1 Augustus 1857, no. 51, werd eene commissie voor deze zaak benoemd, en nadat deze haar rapport had uitgebragt, stelde de Regering aan de tweede kamer der Staten-Generaal een ontwerp van wet voor, ter droogmaking van het HAARLEMMERMEER. Dit ontwerp van wet, waarin tevens nog andere aangelegenheden werden behandeld, werd juist daarom, in de zitting van den 2 April 1858, verworpen. Het droogmaken van het meer werd echter door het Gouvernement niet opgegeven, daar, ten gevolge van nieuwe voorstellen van hare zijde, zij, bij eene wet van 22 Maart 1859 (Staatsblad no. 7), eene geldleening van acht millioen guldens verkreeg, ten einde dit ontwerp ten uitvoer te brengen. Sedert is men met de bedijking begonnen, die thans op verscheidene punten werkelijk reeds ver is gevorderd, terwijl tevens aan het verwijden van de Rijnsburger-vliet en van het Katwijker-kanaal, door welke het water van het meer in de Noordzee, even als bij Spaarndam en op Halfweg Haarlem in het IJ, moet worden geloosd, met ijver wordt gearbeid. Het geheele werk is de belangstelling van ieder overwaardig en zal, volvoerd zijnde, met regt eenmaal onder de reusachtige werken onzer eeuw eene plaats innemen, en aan het Rijk ongeveer 18,000 bund. goed lruikbaar land opleveren.

Op dit meer werd den 28 Mei 1575 een gevecht geleverd tusschen de Watergeuzen, onder MARINUS BRANDT, en de Spanjaarden, onder MAXIMELIAAN VAN HEEMEN, Graaf van Bossu.

HAARLEMMER-VAART of HAARLEMSCHE-VAART, vaart in *Amstelland* en *Kennemerland*, prov. Noord-Holland, welke zich in eene bijna rechte

westelijke lijn van Amsterdam langs Sloterdijk naar Haarlem uitstrekt; doch te Halfweg door eene sluis wordt afgesneden. Door deze vaart, die in het jaar 1631 gegraven en bijna 5 u. lang is, was, vóór het bestaan van den ijzeren spoorweg, eene grootere gemeenschap dan thans tusschen de steden Amsterdam en Haarlem.

HAARLEMMER-WEG, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en W. van *Amsterdam*, tegen de stad aanpalende, van welke zij eene der buitenbuurten uitmaakt.

HAARLEMSCHE-BOESCH, bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HAARLEMMER-HOUT**.

HAARLEMSCHE-VAART, vaart in *Amstelland* en *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HAARLEMMER-VAART**.

HAARLERBERG, berg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Hellendoorn*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van het geh. *Haarle*, van waar hij zijnen naam ontleent. Het is een schakel van de bergketen, die *Overijssel* van het Z. naar het N. doorloopt.

HAARLESCHE WATERLEIDING, water in *Zalland*, prov. *Overijssel*, dat eenen aanvang neemt in het geh. *Haarle*, onder *Hellendoorn*; dat geh. doorloopt, aan den *Luttenberg* in de gem. *Baalte* komt; die in eene westelijke rigting doorsnijdt, langs 't *Reeler* en *Nienhuis* gaande, en zich, even onder *Wijhe*, in de *Nieuwe-Wetering* ontlast.

HAARLO, **HAARLE** of **HAEL**, b. in de heerl. *Borculo* in de prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en $\frac{5}{2}$ u. O. van *Zutphen*, kant. en $\frac{3}{4}$ u. O. Z. O. van *Lochem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Borculo*, $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Geesteren*, waartoe het behoort, aan de *Berkel*; met 44 h. en 350 inw.

Men heeft in deze buurt. eene kapel, welke in het jaar 1825 geheel vernieuwd is, bij welke gelegenheid men ontdekte, dat zij zeer oud was. In deze kapel wordt eenmaal 's jaars, en wel op den derden Zondag na *St. Jacobi*, door den Predikant der gem. *Eibergen-Haarlo-en-Holterhoek* gepredikt, ook vindt men er eene school, welke gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht wordt, wijders vindt men hier de zoogenaamde *Avinksluis*, die de gemeenschap daarsteld tusschen de *Bolksbeek* en de *Berkel*. Het onderhoud dezer sluis is ten laste van den watermolen te *Borculo*, ook ligt in deze buurschap, een gedeelte der gronden en gebouwen van de voormalige *Rijks stoeterij* te *Borculo*; meer bepaaldelijk onder den naam van *Overbeek* bekend. Deze zijn na de opheffing van het voormelde *Rijks-establisement*, in 1842. aan het domein overgegaan, en thans, met de goederen te *Borculo*, in gebruik afgestaan aan *Z. M. den Koning*, die daarop thans voor eigen rekening eene stoeterij in stand houdt.

HAARPOLDER (DE), polder in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **HAAR (DE)**.

HAARSCH-BRUG of **HAAR-BRUG**, brug in *Eemland*, prov. *Utrecht*, gem. en 5 min. Z. van *Bunschoten*. Zij ligt over de *Haarsche-Wetering*.

HAARSCH-WEETERING (DE), of de **HAARS WEETERING**, water in *Eemland*, prov. *Utrecht*, gem. *Bunschoten*, in eene W. rigting van den *Bunschoterweg* naar *Eembrugge* loopende en zich daar in de *Eem* ontlastende.

HAARSENGAT, voorm. schans in *Staatsvlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie **JURISSEANS (ST.)**

HAARSMA, staten, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie **HAARSM**.

HAARSMA (GROOT), state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie **HAARSM (GROOT)**.

HAARST, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HAARST**.

HAARST (DE), voorm. havens. in *Zalland*, prov. *Overijsel*. Zie **LAARST (HUIS-TR.)**.

HAARSTREG (DE), d. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Holland*, *Tweede* distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van 's *Hertogenbosch*, gedeeltelijk kant. en 1 u. Z. O. van *Heusden*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Hedikhuizen*, gedeeltelijk kant. en $2\frac{1}{4}$ u. O. ten N. van *Waalwijk*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Vlijmen*, men telt er 91 h. en 560 inw., van welke 57 h. en ruim 360 inw., onder *Hedikhuizen*, en 34 h. en 99 inw. onder *Vlijmen*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

In dit geh. staat de R. K. kerk van Hedikhuizen. Dit Kerkgebouw aan den H. **LABRETYUS** toegewijd, werd, benevens de Pastoorwoning in het jaar 1788 gebouwd, maar den 22 Februarij 1799, door geweldige ijs- en waterstroomen, tot den grond toe vernield. In Augustus 1800, was de kerk wederom herbouwd, doch den 9 November van dat jaar werd zij andermaal, door eenen voorbeeldeloozen storm, geheel ter neder geworpen. Eindelijk is de kerk, in het volgende jaar op nieuw hersteld. Zij heeft noch toren noch orgel.

In Februarij 1796, leed men hier veel schade door eene doorbraak, in den Maasdijk onder Hedikhuizen, waardoor er ongeveer 180 hoornbesten en paarden verdronken. Vier jaren later namelijk, den 22 Februarij 1799, trof dit d. een nog deerlijker ramp, daar als toen, door het doorbreken van den Hoogen Maasdijk te Hedikhuizen, en van den **Zeedijk** te Oud-Heusden, niet alleen veel grooter schade werd geleden, aangezien 57 huizen vernield werden, maar ook 12 menschen het leven daarbij verloren.

HAARSTERVEER, veer over de **Vecht**, in *Zalland*, prov. *Overijsel*, 1 u. N. O. van *Zwolle*.

Tusschen dat veer en **Zwartsluis**, waren bij den watersnood van Februarij 1825, niet minder dan 14 doorbraken in den **Vechtdijk** gevallen.

HAART (DE), ook wel **IN DE HAART**, buurs. in de heerl. **Bredesoort**, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 8 u. ten Z. W. van *Zutphen*, kant., gem. en 1 u. Z. W. van *Aalten*, 1 u. Z. van *Brederoede*, waartoe het behoort; met 350 inw.

HAART (DE-DWARSINDENWEG) of **St. Jacobsbrug**, plaat in den mond van de **Zuiderzee**, prov. *Noord-Holland*, tusschen het **Vlic** en **Terschelling**, N. door het schuitengat afgescheiden van de groote plaat of **Noordvaarder** en Z. aan den **Grinderwaard**, door de **Meep**.

HAART (IN DE), buurt in het graafs. *Zutphen*, heerl. **Bredesoort**, prov. *Gelderland*. Zie **HAART (DE)**.

HAARS-WETERING, water in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie **HAARSCH-WETERING**.

HAARZUILENS, gem. in het **Nederkwartier**, der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (3 k. d., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. W. aan de gem. **Lage-Nieuwkoop**, N. O. aan **Maarssen**, Z. O. aan de gem. **Utrecht** en **Vleuten**, Z. W. aan **Gerverskop** of **Lagehorn**.

Deze gem. beyat de heerl. de **Haar**, **Themaat**, de **Hegge** op **Themaat** en **Themaat Uten-Eng**. Zij beslaat volgens het kadaster eene oppervlakte van 698 bund. 75 v. r. 23 v. ell., waaronder 696 bund. 75 v. r. 23 v. ell., belastbaar land, telt 44 h., bewoond door 57 huisgez., uitmakende een bevolking van 285 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K. die hier 260 in getal zijn, onder welke 210 **Communicanten**, behooren tot de stat. van **Vleuten**.

De Herv., van welken men er 50 aantreft, onder welks 7 Ledemannen, worden tot de gem. van *Vleuten* gerekend.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Vleuten*.

HAARZUILENSPOLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *HAAR* (De).

HAASDAL (GROOT-), geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Meerssen*, gem. en 15 min. Z. van *Schimmert*; met 78 h. en 590 inw.

HAASDAL (KLEIN-), geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en ruim $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Meerssen*, gem. en 10 min. Z. van *Schimmert*; met 34 h. en 270 inw.

HAASGESHEUL, b. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het volgende art.

HAASJESHEUL of **HAASGESHEUL**, voorn. b. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. van 's *Gravenhage*, arr. en 1 u. N. van *Naaldwijk*, gem. *Monster-Terheyde-Poeldijk-en-Quintsheul*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Monster*.

Zij ontleende haren naam van eene heul of brug, welke hier over de *Wennetjes* sloot ligt. In vorige tijden moet aldaar een reuthof gelegen hebben, *Aske* geheeten, zijnde eene der reuthoven geweest, waarmede *Keizer Arnulfus*, in het jaar 889, *Giselo* binnen de palen van zijn graafschap beschenken heeft. Thans staan aldaar geene h. meer.

HAAST-EE, voorn. water, prov. *Zeeland*, dat het oostelijke gedeelte van *Schouwen* van het middelste gedeelte afscheidde, en uit de *Roompot* voortkomende, tusschen *Haamstede* en *Burgh* doorliep, om zich in de *Riedenisse* te ontlasten.

HAASTERT, verkorte naam van het d. **HAASTRECHT**, in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het volgende art.

HAASTRECHT, gem. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven* (17 k. d., 17 m. k., 3 s. d., 2 afd.); palende N. aan den *IJssel*, die haar van het *Land van Stein* c. a. scheidt, O. aan de *Vlist*, waardoor zij van de *Utrechtsche* gem. *Hoekkoop* gescheiden wordt, Z. aan *Stolwijk*, W. aan *Stolwijk* en *Gouderak*.

Deze gem. bestaat uit de pold. *Roosendaal*, *Hoonaard*, *Groot-Keulevaart*, *Klein-Keulevaart*, *Achterpoort*, *Bilwijk*, *Beneden-Haastrecht*, *Buitendijks-Groot-Keulevaarten* *Buitendijks-Snelrewaard*, en bevat het d. *Haastrecht*, benevens de geh. *Galgoord*, *Beneden-Haastrecht*, *Hoonaard*, *Groot-Keulevaart*, *Klein-Keulevaart* en *Roosendaal*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1584 bund. 98 v. r. 3 v. ell., waaronder 1578 bund. 3 v. r. 72 v. ell. belastbare grond, welks vruchtbaarheid reeds in de vroegste tijden geroemd werd. Van 134 h., welke in het jaar 1632 in deze gem. stonden, was het getal in het jaar 1732 tot 286 opgeklommen; thans zijn er 263 h. aanwezig, bewoond door 298 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1400 inw., voor wien de landbouw en de loofjertij de voornaamste bronnen van bestaan zijn, zijnde hier 6 loofjertien in werking. Er is hier mede veel vertier en handel in hennep, welke hieromstreeks groeit, alsmede in zeildoek; ook is er een korenmolen. Vroeger waren hier meerdere, en later was er nog ééne steenbakkerij aanwezig, waartoe

de zelfheid van den IJssel eene voegzame gelegenheid gaf. Mede van hier IJsbanen, doch deze hebben allen, op één na, opgehouden te bestaan. Voormaals was de handel in kaas, welke hieromstreeks gemaakt en onder den naam van Stolksche kaas bekend is, zeer aanmerkelijk, doch deze is almede zeer verminderd.

De Herv., die hier ruim 690 in getal zijn, onder welke 500. Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Gouda, ring van Schoonhoven, behoort.

De R. K., van welke men er 600 aantreft, onder welke 400 Communikanten, maken, met de overige R. K. uit de Crimpenrewaard, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van Utrecht behoort. Deze stat. werd veler bediend door Jesuiten, doch deze, om de geloofsberoerten verdreven zijnde, is er, nadat de zaak eenigen tijd onbeslist gebleven was, in het jaar 1749, een Priester uit de orde der Minderbroeders gekomen. Thans wordt zij bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan. De stat. heeft eene kerk in het d. Haastrecht en eene kapel mede in het dorp.

Men heeft in deze gem. eene school.

Volgens sommigen zoude deze gem. reeds in het jaar 1294 als eene afzonderlijke heerl. hare eigene Heeren gehad hebben, en haren naam hebben gegeven aan het geslacht van HAASTRECHT, hetwelk uit het huis van AAKEL gesproten was; terwijl de schrijvers over de oudheden van ons Vaderland eene geslachtslijst dier Heeren opgeven. Uit deze lijst, die tot het jaar 1581 opklimt, is twijfelachtig of deze Heeren wezenlijk de heerl. bezeten hebben, dewijl er getuigd wordt, dat Otto van AAKEL heer, in het jaar 1501, te leen hield van de proostdij van St. Salvador te Utrecht. Dit geslacht is evenwel niet onvermaard in de geschiedenis. Zoo vinden wij ALBRECHT VAN HAASTRECHT in het jaar 1287 vermeld, als borg voor Heer HERMAN VAN WOUDE, en in het jaar 1295 voor den Graaf van Holland. In eenen der brieven van Graaf FLORES V wordt ook van hem gewag gemaakt. Thans is deze gem. geene heerl. meer.

Het d. HAASTRECHT, kortheidshalve door de landlieden HAASVERT geheeten, ligt 5 u. N. O. van Rotterdam, 1 u. O. van Gouda, 1½ u. N. W. van Schoonhoven, aan den IJssel, ter plaatse waar deze de Vlist opneemt.

Het d. is, volgens de getuigenis van ADRIANUS JUNIUS, uit de verhalen van zijnen tijd, zeer volkrijk en eene stad geweest, binnen welke twee kloosters stonden en die met drie sterke kasteelen versterkt was. Onderscheidene omstandigheden bekrachtigen dit verhaal. Even buiten het dorp, aan het waterschap de Vlist, is eene steenachtige hoogte, Steenberg genaamd, waar men wil, dat eertijds een kasteel gestaan zou hebben. Ook is er eene plaats, die het Klooster, en eene andere, die de Doele heet. Men heeft er ook een marktveld. Een der straten wordt nog de Bruggestraat geheeten, naar de brug, die hier oudtijds over den IJssel lag, en naderhand éigt aan de stad Gouda verplaatst is, maar nog den naam van de Haastrechtse brug behouden heeft.

Thans telt men, in de kom van het d., 155 h. en 750 inw.

Nopens den naamsoorsprong van dit d. bestaat er de volgende legende: » Eenige eeuwen geleden had de baljuw eenen crimineel gevangen gekregen, en wel juist omtrent de tijd van den hooibouw, als wanneer de Regters, welke boeren waren, hunne handen vol werk hadden; evenwel hadden zij zoo veel tijd uitgespaard als noodig was, om het vonnis des doods over den misdadiger uit te

» spreken , dan nu ontbrak het weder aan tijd , om dat vonnis te
 » uitvoer te brengen , en om het uit te stellen en den gevangene
 » tot nadere gelegenheid te bewaren , daartegen deed zich weder eene
 » zwaarigheid op , namelijk de kosten , welke daarmede gepaard gingen .
 » Dit alles in aanmerking genomen zijnde , werd besloten den ge-
 » vangene voor te slaan , om staande den tijd dat hij naar de
 » dood moest wachten , zich bij zijne vrienden en bekenden te gaan
 » ophouden , ten einde behoorlijk afscheid van hen te nemen , en
 » dan op zekeren bepaalden tijd weder te komen , om opgehangen te
 » worden (want volgens het geslagene vonnis zoude hij met de
 » koorde worden gestraft) ; de gevangene zeide dit voorstel wel te
 » willen aannemen , doch bragt zijne Regters onder het oog , dat hij
 » geen geld had , en zijne familie hem niet konde onderhouden
 » dat hij derhalve ligtelijk genoodzaakt zoude kunnen worden , om
 » weder te stelen , en dan gevaar liep elders in handen der justitie
 » te komen , waardoor hij zijn thans gegeven woord van eere , van
 » te zullen wederkomen , om opgehangen te worden , niet zoude kun-
 » nen gestand doen . De Regters deze aanmerking gegronnd vindende ,
 » lagen onder elkander iets voor den gevangenen uit , genoeg om reis-
 » en kostgeld te hebben . De suppliant deze penningen ontvangen
 » hebbende , vertrok ; doch vergat , zoo als men denken kon , op den
 » bepaalden dag weder te komen , waartos op dien dag intusschen
 » alle de noodige toebereidselen gemaakt waren . Omtrent één jaar
 » daarna , viel andermaal eene criminele gevangene in hunne han-
 » den (het was nu eene vrouw) en wel , gevallen juist weder in
 » den tijd der drukte van hunne bezigheden , waarom zij beslo-
 » ten ten einde niet weder bedrogen te worden , de misdadige on-
 » verwijld , zonder form van proces op te hangen , hetwelk dan
 » ook geschiedde ; dan weinige dagen daarna ontdekte men , dat
 » men veel te overijld was te werk gegaan , want dat de vrouw
 » onschuldig was , waarom HAASTRECHT niet alleen zijn halsregt zoude
 » verloren hebben , maar ook zoude het toen tot schande den naam
 » van HAAST REGT , dat is OVERHAAST REGT gegeven zijn .” Het is ech-
 » ter veel waarschijnlijk , dat deze plaats zijnen naam ontleend heeft
 » van een veer , dat aldaar over den IJssel moet geweest zijn .

Men heeft er een Stadhuis , zijnde een fraai gebouw , hetwelk
 in het jaar 1618 gebouwd is . Het is voorzien van behoorlijke ver-
 trekken voor de Regering , en bewaarplaatsen van gevangenen . In
 1823 is de oude halve stoep met zeven steenen trappen , langs welke
 men er te voren inging , geheel afgebroken , en door eene nieuwe
 hardsteenen stoep , met ijzerwerk versierd , vervangen , welk werk be-
 kostigd is door wijlen den Heer SALOMON REYNERS Bisdop , Heer van
Vliet , destijds Burgemeester van Haastrecht . — Ook is er eene
 Waag , waarschijnlijk gebouwd , ten tijde dat de kaashandel hier in
 bloei was .

De Herv. kerk was vóór de Reformatie aan de *Zuivering der H.*
Maagd MARIA toegewijd . Destijds stond het vergeven van de pastorie
 aan den Graaf van Holland , en de Aartsdiaken van Oud-Munster had
 het regt van den Pastoor in te huldigen . Als de Pastoor afwezig was
 trok hij jaarlijks uit de pastorie 6 pond Vlaams of althans 30 guld.
 Tot deze pastorie behoorden 40 morgen land , waarvan iedere morgen
 jaarlijks 42 st. opbragt . De kerk is een kruisgebouw , met eenen vier-
 kanten toren en eene sierlijke spits . In deze nette en bij uitnemendheid
 wel onderhoudene kerk , heeft men een uitmuntend fraai orgel , in het

jaar 1791 vervaardigd uit een aanzienlijk legaat van den Heer **ADRIAAN JACOB BISSON**, President-Burgemeester van **HAASTRECHT**, aan de gem. vermaakt; terwijl daarbij tevens eene som gelds voor onderhoud en ter betaling van den Organist bestemd werd. Nog werd terzelfder tijd door Mevrouw **MARIA THEODORA BISSON**, de zuster van gezegden Burgemeester, eenen kostbaren predikstoel, een fraai doophek en verdere kerksieraden aan deze kerk geschonken. In het jaar 1839 werd door twee achtingswaardige leden dezer gemeente te **HAASTRECHT**, den Heer **TIKLEMAN VAN DEN HOUT**, in leven Lid van het Bestuur, Oud-Onderling en Kerkvoogd, en zijne huisvrouw **MARIA STOLWIJK**, aan de kerk aldaar vermaakt eene som van vijf en twintig honderd gulden, vrij van successieregten, ten einde daarvoor zou worden aangekocht het benoodigde zilver voor de plegtige bediening van den H. Doop en het H. Avondmaal. Dien ten gevolge zijn hiervoor aangekocht een doophek met deksel op mahoniehouten voet; eenen groote en twee kleinere avondmaalsebottels, twee wijnkannen, vier bekers en twee bussen, alles zeer keurig in zilver bewerkt. Bovendien hebben de vernoemde echte lieden eene som van 1000 guld. tot instandhouding van het orgel vermaakt. In deze kerk vindt men ook eenen grafelder van de familie **BISSON**.

De R. K. kerk, de eenige in den geheelen **Crimpenrewaard**, is aan *Onze Lieve Vrouwe Zuivering* toegewijd. Het is een langwerpig gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien. Ook heeft men er eene kapel, aan den H. **BARNABAS** toegewijd, in het d.

De, even als de onderwijzerswoning, in het jaar 1856, geheel nieuw gebouwde school, telt gemiddeld een getal van 180 leerlingen.

De **Haastrechtse** paardenmarkt, die den 11 Junij invalt, was weleer wijd en zijd vermaard, en is heden nog alom bekend.

In het begin der zeventiende eeuw, is in dit d. brand ontstaan, waardoor het archief en verdere geschriften ter secretarie van **HAASTRECHT**, verbrand zijn.

Het wapen van **HAASTRECHT** is van azuur, met eenen grooten toren en twee kleine, alles van goud.

HAASTRECHT, naar men meent de oude naam van het d. **St. MAARTENSDIJK**, op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie **MAARTENSDIJK (St.)**.

HAASTRECHT (BENEDEN-), pold. in de *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Haastrecht*; palende N. en N. O. aan den *IJssel*, O. aan den *Hooge-boezem*, Z. aan *Bilwijk*, W. aan den *Beljersche-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 310 bund. 50 v. r. 61 v. ell., waaronder 285 bund. 27 v. r. 48 v. ell. schotbaar land; telt 22 h., waaronder 15 boerderijen, en wordt door eenen molen en eene sluis, op de rivier den *IJssel*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Poldermeesters en eenen Bode.

HAASTRECHT (BENEDEN-), geh. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Schoonhoven*, gem. en grenzende ten W. aan *Haastrecht*, in den polder *Beneden-Haastrecht*; met 22 h. en 160 inw.

HAASTRECHT (HOEGEBOEZEM-VAN-), water in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, grenzende onmiddellijk ten O. aan *Haastrecht*. — Het beslaat eene oppervlakte van 42 bund. 87 v. r. 86 v. ell.

HAASTRECHTSCH- BRUG, brug in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Haastrecht*.

Voorheen lag, tegenover het d. Haastrecht, eene brug over de IJssel, doch deze is weggebroken, en in de plaats daarvan eene brug gelegd, op eene plaats, waar geen huizen staan, $\frac{1}{2}$ u. W. van Haastrecht, $\frac{1}{2}$ u. O. van Gouda, welke den naam van HAASTRECHTSCHANS behouden heeft.

HAAST-U-LANGZAAM, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter regterszijde in het opvaren palende bovenwaarts aan Anna's Rust, benedenwaarts aan Stijgeleg 500 akk. groot. De Negers noemen haar STOKKROK.

HAAST-U-LANGZAAM, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterszijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan onuitgezeene woeste bosschen, benedenwaarts aan de Tobiekkreek.

HAASWIJK, voorn. hofstede in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. ten W. van *Loyden*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, nabij de kerk van Oegstgeest.

Deze hofstede was gebouwd door den Heer van MATENESSE, en werd vervolgens bezeten door den Luitenant-Admiraal FILIPS VAN ALKORDE, en laatstelijk bij DIERIK VAN LEYDEN, Heer van *Vlaardingen en Vlaardinger-Ambacht*. Zij is in het midden der vorige eeuw, geslecht geworden.

HAATLAND, pold. in *Zolland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. en gem. *Kampen*; palende N. aan *Vosse- en Katteweerd*, O. aan de *Greente*, Z. aan *Broeken-en-Maten*, W. aan *Zuiderweerd*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 250 bund. 57 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land, telt 11 h., zijnde allen boerderijen, en wordt door eene sluis op de *Zuiderzee* van het overtollige water ontlast. Het pelderbeheer bestaat uit het Stedelijk-Bestuur van *Kampen*.

HAATLAND, geh. in *Zolland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. W. van *Zwolle*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Kampen*, in den pold. *Haatland*; met 11 h. en 103 inw.

HAAXBERGEN, d. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie HAAXBERGEN.

HAAYKOK of HAYCOCK, cil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in de *Straat-van-Carimats*, W. van *Borneo*.

HAAYTSMA, voorn. staten, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel* en *Wousteradeel*. Zie HAYTSMA.

HACHEVILLE, Fr. naam van het d. ALZINGEN, grooth. *Luxemburg*. Zie ALZINGEN.

HACHMEULE, haves. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie HACHOLEN.

HACKENHOFF, geh. in het balj. van *Remick-en-Grevenmacher*, regts. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, kw. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Grevenmacher*, arr. en 3 u. O. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Remick*, gem. *Lenningen*.

HACKFORT, HAKFORT of HAKVOORT, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Lochem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Vorden*, op den regter oever van de *Vordensche beek*.

De oudste oorkonde, die omtrent dit huis aanwezig is, dagteekent van *Zaterdag na Pinksteren des jaars 1524*, als wanneer het huis HACKFORT, met de regten en aanhoorigheden, door WILLEM, Heer van *Bronckhorst*, en JOMANNA (sijn wijf), zitsgaders GIEBRECHT, DYRCK en BOUWERWIJN sine some, is verkocht aan JACOB VAN DER WELLE. In eenen lateren brief, mede nog voorhanden en gedagteekend *Dingsdag*

in St. Johansdag 1560, komt zekere Gerard van Bakke, geboreen in Hackfort, voor, die, naar sommiger meening, een zoon van den Jacob van der Weelle moet geweest zijn. In 1592 vinden wij Jacob van Hackfort met het huis Hackfort, voorburg en vesten behoud, en dezer was het in bezit van Bernard van Hackfort tot Hackfort en Heeren, een zoon van Jacob en Margaretha van Boes, onder den Gelderschen adel met een vormeld. Deze Bernard van Hackfort, die op den 22 Maart 1557 overleed, was gehuwd geweest aan Margaretha van Renold, geboreen Raek, uit welk huwelijk twee dochters zijn gesproten, van welke de eene Janna, reeds in 1517 en zij nog huwbaar was, ondertrouwd werd met Giesek van Ransvelt, door welk huwelijk het huis Hackfort in dat geslacht kwam; doch wat lang verbleef, aangenien Giesek's kleindochter, Margaretha van Ransvelt, huwde aan Borchard van Westenholt, die het, door den dood veruulde huis, in het jaar 1638 deed ophouwen, en in wiens geslacht het tot nu toe gebleven is, wordende het thans met de daartoe behorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 917 land. 16 v. r. 87 v. ell., in eigendom bezeten, door Jonkheer Borchard Frederik Willem Baron van Westenholt tot Hackfort, lid van de Ridderschap en der Staten van Gelderland, die het huis, in het laatst der voorgaande eeuw, uit zijnen hoog vervallen staat, in zijnen vroegeren luister deed herstellen, bij welke vertimmering de twee poorten, achter welke het hoofdgebouw te voren, als verbergen stond, werden weggesmeed. (1)

HACKFORT, HAKFOORT of HAKVORT, landg., op de *Neder-Feluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Felwe*; kw., arv. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. Z. O. van *Nykerk*, gem. en $\frac{1}{2}$ N. N. W. van *Barnveld*.

Het huis, in sedert onheugelijke tijden gesloopt, en stond kort nabij de plaats, alwaar het in 1799 afgebrande huis de Schaffelaar gestaan heeft, de grondslagen daarvan zijn in het voorsz. jaar ontdekt.

HACKFORTSCHE-BEEK of **HACKFORTS-BAEK**, water in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, hetwelk, ten Z. van het d. *Vorden*, uit de zamenvloeiing van de *Vordensche-beek*, met de *Hissinkbeek* ontstaat, en van daar in eene kronkelende westelijke richting, langs het huis Hackfort vleit, een weinig westelijker eene zuidelijke strekking aanneemt, tot aan het huis *Soyderes*, van waar het, met eenen westelijken loop naar den *IJssel* vloeit, in welken het zich ontlast.

HACKFORTS-VEENHUIS, landg. op de *Middel-Feluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Felwe*, kw., arv. en 8 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Speltoorn*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Veerst*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Twelle*, waartoe het behoorde.

Het werst met de daartoe behorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 87 land. 55 v. r., tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer *Abrah. van Donning*, woonachtig te *Deventer*.

HACSEL, buurt in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **HAKSEL**.

HADI (AJER-), landstreek in *Oost-Indië*. Zie **AJERHADI**.

HADJOMORANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sunda'sche eil. Java*, resid. *Praanger-Kegentakappan*, lands. *Pandjang*.

(1) Men vindt eene afbeelding en nadere beschrijving van dit gebouw in Mr. C. P. E. Romé de HELLAS, *Oud-Nederland*, in de uit vroegere dagen overgeblevene burgen en kastelen, gesteld en afgebeeld.

Dit d. was in het begin der vorige eeuw met de d. Regermetjang, Tjikondang, Siange, Pondajang, Nanari, Tjimawara en Lomilalik, 1100 huisgezinnen sterk.

HAEFTEN, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HAAPTEN**.

HAEK (DEN-), gedeelte lands, in het 's lands en grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Achtienhoven*, hetwelk voor 1794, door de Regering van Oudewetering, of van Alkemade geadministreerd werd.

HAEKERWOLDE, oude naam van het geh. **HAAGSWOLD**, in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie **HAAGSWOLD**.

HAEL (DE NOORD-), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat nit de ringsloot van de Wormer voortkomt, en met eene Zuidwestelijke strekking naar de Kleijensloot loopt, waar het den naam van *Zuid-Hael* aanneemt.

HAEL (DE ZUID-), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de *Noord-Hael*, voortkomende met eene Zuidelijke strekking in de *Oostzaner-Gouw* uitloopt.

HAEMSTEDE, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEEMSTEDE**.

HAENTERZIJL, sluis in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Zwolverkerspel*, in den *Gennerdijk*.

HAEPS, d. in het *Overambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HAPS**.

HAERDA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie **HAARDA**.

HAERDT (DE), geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*. Zie **HAAR (DE)**.

HAERE (DE), landg., op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*, in de buurs. *Wertingen*.

Dit landg., bestaande uit heerenhuis en verdere gebouwen, wandelingen, akkermaalsbosch, lanen van zware opgaande boomen, moestuinen, wei- en bouwland, beslaat eene oppervlakte van 50 bund.

HAERLE, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HAARLE**.

HAERLE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **HAARLE**.

HAERSMA of **HAARSMA**, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 6 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 5 u. N. O. van *Bergum*, 2 min. W. van *Buitenpost*, waartoe zij behoorde, aan den straatweg.

Het is thans een buitengoed, dat, met de daartoe behoorende gronden, in eigendom wordt bezeten en bewoond door Jonkheer Mr. **DANIEL DE BLOOC** van **HAARSMA**, Grietman van *Achtkarspelen*.

HAERSMA, **HAARSMA**, waarschijnlijk dezelfde state als die, welke op de kaart van **SCHOTANUS**, **HARINKMA** geheeten wordt, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Leeuwarden*, 5 min. N. van *Jelsum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar deze state bestaan heeft, ziet men thans eene gewone boerenplaats. De daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 4 bund. 4 v. r., worden thans in eigendom bezeten door **VROUWE ANNA FREDERICA VAN VIERSSEN**, echtgenoot van den Heer **CORNELIS MARTINUS DE WIT**, woonachtig te *Buitenpost*.

HAERSMA of **HAARSMA**, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Leeuwarden*,

kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Bergum*, omstreeks ½ u. van *Oostermeer*, waartoe zij behoorde.

Deze state is reeds onderscheidene jaren in percalen verkocht, zoo dat er thans niet meer van over is.

HAERSMA (GROOT-) of **GROOT-HAERSMA**, voorm. state te *Oudega*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6½ u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Beetsterswaag*, Z. W. van *Oudega*, waartoe zij behoorde.

Deze state is gesticht, tusschen de jaren 1660 en 1666, door **ARNOLDUS VAN HAERSMA**, Grietman van *Smallingerland*, en heeft gedurende langen tijd tot gewoon verblijf van den Grietman gediend. Het huis is in 1841 afgebroken. De daartoe behorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 15 bund. 93 v. r. 67 v. ell., zijn thans het eigendom van **MAURITS PICO DEDERIK BARON VAN SYTAMA**, Gouverneur van *Friesland*.

HAERSMA-STATE, slot, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 4½ u. O. N. O. van *Heerenveen*, kant. en ½ u. N. ten O. van *Beetsterswaag*, aan den Noorder-Lijkweg, bij het gebourte, te *Dragten*.

Dit slot, hetwelk omringd is door een' fraaijen aanleg, is in 1843 gesticht, door den Grietman van *Smallingerland*, **MARTINUS MANGER CATS** en zijne huisvrouw **SARA SUSANNA VAN BIJNEMA**.

HAERSOLTE, oude naam van de buurs. **HAERST** in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HAERST**.

HAERSOLTE (HUIS-TE-), voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HAERST (HUIS-TE-)**.

HAERST, ook wel de **HAARST**, ondtijds **HAERSOLTE** geheeten, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerpel*, aan de Oostzijde van de *Vécht*, waarover hier een veer ligt, het *Haersterveer* geheeten. Men telt er 56 h. en 900 inw. In deze buurs. hebben drie havez. gelegen, genaamd het *Huis-te-Haerst* of *Haersolte*, waarvan de buurs. haren naam erlangde, *Den Doorn* en *Den Ordal* of *Ordal*. De eerste en laatstgenoemden zijn thans gesloopt.

HAERST (HET-HUIS-TE-), **HUIS-TE-HAERST** of **HUIS-TE-HAERSOLTE**, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerpel*, in de buurs. van dien naam.

Deze havez. behoorde reeds in het midden der veertiende eeuw aan het geslacht van **HAERSOLTE** of **HAERST**, welke namen toen en later naar goedvinden werden gewisseld, zoo dat zelfs dezelfde persoon in dezelfde acte onder deze twee namen voorkomt.

In 1481 geraakte deze havez. door erfenis uit de familie, doch in 1617 werd zij wederom aangekocht, door **SWEEN VAN HAERSOLTE VAN HAERST**. Bij het zetten van een nieuw huis aldaar, ontdekte men toen vele oude fondamenteu van dikke muren, verscheidene hellebaarden en ander wapentuig, waaruit men kan opmaken, dat hier vroeger een aanmerkelijk kasteel moet gestaan hebben. Sedert is deze havez. tot op deze oogenblik toe, met uitzondering van eenige weinige jaren der vorige eeuw, steeds in het bezit geweest van het geslacht van **HAERSOLTE**. Het huis is in 1803 gesloopt, en op de plaats, waar het gestaan heeft, staat een boerenerv, hetwelk in eigendom wordt bezeten door **J. C. BARON VAN HAERSOLTE VAN HAERST**, woonachtig te *Zwolle*.

HAERSTERVEER, veer over de *Vécht*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HAARSTERVEER**.

HABSEBROEK (GROOT-), hofstede in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*; arr., kant. en 2 u. N. ten O. van 's *Gravenhage*, gem. *Wasenaar-en-Zuidwijk*.

HAFFRLT, oude naam van het d. *Havelte* in *Dieverdinspil*, prov. *Drenthe*. Zie *HAVELTE*.

HÄFTE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie *HÖRTE*.

HAFTEN, d. in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*. Zie *HAAPTEN*.

HAGE, verkorte naam van het d. 's *PRINCENHAGE*, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *PRINCENHAGE* ('s).

HAGE (DE), voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HAGE (ONZE LIEVE VROUW OP DE)*.

HAGE (DE), b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en tegen de stad *Kampen*, waarvan het eene voorstad uitmaakt; met 23 h. en 75 inw.

Toen in 1672 de vijand in *Overijssel* viel en men te *Kampen* nogg kloekhartig op verdediging bedacht was, doch aan dit voornemen weinig getrouw bleef; is, om de stad te beter in staat van tegenweer te stellen, de voorstad *DE HAGE* geheel afgebroken.

HAGE (IN DE), voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HAGE (TER)*.

HAGE (NEDER-), voorm. erf op de *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie *NEDERHAGE*.

HAGE (ONZE-LIEVE-VROUW-OP-DE-), ook wel enkel *DE HAGE* genoemd, voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en Z. W. van *Helmond*:

Het was een vrouwenklooster van de orde van *Premonstreit*, en werd, in het jaar 1543, door de *Brabandsche* bezetting van *Helmond*, die de stad tegen de *Gelderschen* verdedigde, in brand geschoten en ten gronde toe verdelgd, om te beletten, dat *MAARTEN VAN ROSSEN*, die in de *Meijerij van 's Hertogenbosch* stroopte en plunderde, zich daarin nestelde en versterkte. De geestelijke zusters namen hunne toevlugt in het klooster *St. Anneburg*, onder *Rosmalen*, met welke geestelijke maagden zij sedert vereenigd en deelgenoten van haar lot zijn gebleven.

HAGE (OVER-), voorm. adell. h. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie *OVERHAGE*.

HAGE (TER-), *TER-HAGEN* of *IN DE HAGE*, ook wel *MARIENHAGE* genoemd, voorm. kloost. van reguliere *Kanunniken* van de orde van *St. Augustinus*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Woensel-en-Eckard*, ten O. van *Eindhoven*.

Het was gesticht in het jaar 1419, en werd in het volgende jaar door *JOHANNES VAN HEYNSBERGEN*, *Bisschop van Luik*, bevestigd. Bij het beleg van *Eindhoven*, in het jaar 1581, werd het door het krijgsvolk in de asch gelegd, zoo dat de *Monniken* zich gedwongen zagen, de wijk naar 's *Hertogenbosch* te nemen. Daarna teruggekeerd zijnde, hebben zij hun klooster hersteld en het nog langen tijd in bezit gehouden. Dewijl het klooster op eene hoogte gelegen en met diepe grachten omringd, als ook, omdat het wegens zijne dikke muren zeer sterk was, heeft het in den tachtigjarigen oorlog met *Spanje* dikwerf tot eene sterkte gediend. Toen *Prins Frederik Hendrik*, in het jaar 1629, 's *Hertogenbosch* belegerde, hadden de *Spanjaarden* het in bezit, en deden daaruit vele strooperijen en aanvallen op de *Staatsche* krijgsbenden, waarom gemelde *Prins* het klooster, benevens het stadje *Eindhoven*, door den *Overste van Stakenbroek*, liet innemen. Van

van af hebben de kloosterlingen hun verblijf gevestigd in de stad Veert, in de tegenwoordige prov. Limburg, en aldaar een nieuw aanzienlijk klooster gesticht. De kerk van het klooster Ter-Haas is thans van haar dak beroofd, zijnde de muren echter nog staande gebleven. Het klooster zelf is in een goed woonhuis, waarin echter de cellen nog zichtbaar zijn, veranderd. Dit huis, waarop nog een klein tuintje staat, ligt in een vermakelijk oord, aan den Dommel, en wordt nog eenvoudig het Klooster genoemd. Men gaat derwaarts door eene laan, welke vroeger grootendeels uit lindebomen bestond, en in welke midden een bruggetje is, waaronder eene door kunst gevormde waterval een zacht gemurmel veroorzaakt.

HAGE (TER-), voorm. abdij van Nonnen in *Staats-Flaanderen*, in *Azeler-Ambacht*, in de voorm. par. *Beoosten-Blij*, prov. *Zeeiland*.

Zij was in 1250 gesticht, en oorspronkelijk *Domus Gaudii* of *Blissenus* geheeten, doch werd later meer bekend onder den naam van abdij TER-HAAS. Kort na de stichting werd zij door de stormvloedden onmerklijk beschadigd, zoodat de Nonnen verhuisden naar een verblijf onder Meckelenbeek, haar door JUTTA VAN BRIEN geschonken. MARGARETHA, Gravin van *Flaanderen*, vermeerdeerde de bezittingen der abdij, doch deed de Nonnen ook in het jaar 1278 derwaarts terugkeeren, waar zij bleven, tot dat de abdij TER-HAAS, in het jaar 1578, door de Geatsche woelgoesten, die zich Gereformeerden noemden, even als die van Boudeloo en meer anderen, geheel vernield werd. Later vestigden zich de geestelijke zusters te Gent, en stichtten aldaar het klooster Ter Haas.

Aangezien de par. Beoosten-Blij van het jaar 1686 tot 1788, dus meer dan twee eeuwen met de Zee gemeen gelegen heeft, is het niet mogelijk de juiste plaats, waar die abdij gelegen heeft, noch de grootte der daartoe behoord hebbende gronden op te geven.

HAGE (TER-) of TER-HAAS, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Meerseen*, gem. en 10 min. ten Z. van *Elstoo*; met 16 h. en 70 inw.

HAGEDIS (DE), bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*; arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ¼ u. Z. van *Beverwijk*; gem. *Velsen*.

Het is het overbosch van de hofst. *Rooswijk*, en beslaat, met de daaraan gelegen dainen, beplant met hakhout en vele zware en hoog opgaande boomen, eene oppervlakte van 46 bund. 14 v. r. 17 v. ell.

HAGELAND, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, arr. en 8 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*; gem. en ½ u. Z. O. van *Ossendrecht*; met 6 h. en 30 inw.

HAGELER, naam. onder welke de buurs. HAGELAAR, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie HANSELAAR.

HAGELSDORF, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*; arr. en 5½ u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 1 u. W. N. W. van *Grevenmacher*, gem. en 20 min. Z. O. van *Biver*.

HAGEN, op sommige kaarten ook HAJSEN gespeld, in het *Fransch Heuz*, d. in de heerl. *Nieder-Elter*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. en 1½ u. Z. O. van *Arlon*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Luxemburg*; kant., gem. en 20 min. Z. O. van *Steinfort*; aan de *Kischen*, welke in de nabijheid de *Elterbach* opneemt.

De inw. zijn alle R. K., en maken eene par. uit, die tot het vie apost. van *Luxemburg*, dek. van *Arlon*, behoort. De kerk is aan den H. Lucas toegewijd.

HAGEN, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *BAKENHAGEN*.

HAGEN, voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland* kw., distr., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Zutphen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*.

Later is zij verdeeld in twee landgoederen, *Groot-Hagen* en *Klein-Hagen* genoemd. Zie de beide volgende art.

HAGEN (GROOT-), voorm. landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Zutphen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*, 10 min. W. van *Klein-Hagen*.

Thans bestaat het in een boerderij en land, te samen eene oppervlakte beslaande van 35 bund. 70 v. r., en in eigendom bezeten en bewoond wordende door de wed. L. *RANDELINK*.

HAGEN (GROOTE-), pold. in het *Land-van-Hagestein*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Hagestein*; palende N. en N. O. aan den *Lekkendijk*, Z. O. en Z. aan *Overhoeven*, W. aan *Kleine-Hagen*.

Deze pold., welke vóór het jaar 1284 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 194 bund. 10 v. r. 20 v. ell., alles schotbaar land; telt 9 h., allen boerderijen, en wordt op het *Zederik-kanaal* door een sluisje van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Schout*, twee *Heemraden*, eenen *Secretaris* en eenen *Gaardmeester*.

HAGEN (GROOTE-), watertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie het volgende art.

HAGEN (DE-GROOTE-EN-KLEINE-), twee watertjes in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. — Het zijn twee takken van de *Almelosche-Aa*, welke om en door de stad *Almelo* loopen.

HAGEN (KLEIN-), voorm. landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Zutphen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*, 10 min. O. van *Groot-Hagen*.

Het is thans een jachthuis, van aangename wandelwegen, verrukkende uitzigten en partijen voorzien, hetwelk, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 49 bund. 10 v. r., en in eigendom bezeten wordt door den Heer *Baron van Palland van Kerpel*, Minister van Staat, te 's Gravenhage.

HAGEN (KLEINE-), pold. in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Vianen*; palende N. aan den *Lekkendijk*, O. aan *Groot-Hagen*, Z. aan *Hoogland*, W. aan *Vianen*.

HAGEN (KLEINE-), watertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HAGEN (GROOTE-EN-KLEINE-)*.

HAGEN (TER-), voorn. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HAGE (TER-)*.

HAGEN (TER-), geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *HAGE (TER-)*.

HAGENBOSCH, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Goed-Uitzigt*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Genoodzaakt*; 500 akk. groot., behoorende thans aan de suikerplant. 's Gravenhage-en-Karacheed.

Den 26 September 1775 had in de nabijheid van deze plant. een gerecht tussehen de Nederlandsche jagers en de oproerige Negers plaats, waarin van de laatsten een groot getal snevelde, en het grootste gedeelte van den door hen geroofden buit hernomen werd. Denzelfden dag poogde een ander gedeelte der muitelingen zich meester te maken van het kruidmagazijn op Hagenbosch, hetwelk voor hen geen kwaad ontwerp was. Zij hadden daartoe het tijdstip uitgekozen, dat de jagers bezig waren met eene andere bende te vervolgen; doch zij werden door een klein getal gewapende slaven terug gedreven, één van welke, tot de plant. *Timotibo* behoorende, een gewapend muiteling-gevangen nam, en vervolgens hunne legerplaats achter de plantaadje aan zijnen meester ontdekte.

HAGENHORST, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. Zie **HAAGHORST**.

HAGENBROEK, een der drie uitgestrekte gemeene weiden der stad *Kampen*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, waarop niet alleen de Grootburgers, maar ook de Buitenburgers regt hebben, mogende ieder daarop weiden, twee koeijen, een kalf en twee ruinen.

HAGENSORP (OUD-), havez. in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en $\frac{5}{2}$ u. N. N. W. van *Zwolle*, kant., gem. en in de stad *Vollenhoven*.

Deze havez. beslaat eene oppervlakte van 80 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **ERNESTUS GZONERUS BARON VAN MIDDACHTEN**, woonachtig te *Diepenveen*, op den huize *Frieswijk*.

HAGENVELD, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland* Zie **HAGVELD**.

HAGENVOORDE, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Raalte*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Wijhe*.

Deze havez., waarvan het huis in 1806 gesloopt is en de bezitter deel heeft aan de collatie voor de kerk van *Wijhe*, beslaat met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 50 bund. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **J. A. G. BARON DE VOS VAN STREKWIJK VAN HAGENVOORDE**.

HAGESTEIN, gem., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen* (2 m. k., 10 k. d., 4 s. d.); palende N. en O. aan de *Lek*, Z. O. aan *Everdingen*, Z. aan *Tienhoven* en *Vianen*, W. aan *Vianen*.

Deze gem. bestaat uit de navolgende polders: *Groote-Hagen*, *Middelwaard*, *Overhoeven*, de *Nes*, *Nederhoeven*, de *Biezen*, den *Eng*, het *Mafit* en *Gouwenes*; bevat het d. *Hagestein* en eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1073 bund. 35 v. r. 45 v. ell., waaronder 1006 bund. 16 v. r. 89 v. ell. schotbaar land. Men telt er 101 h., bewoond door 122 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

De Herv., die hier 220 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Vianen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **OLIVIER VAN HATTEN**, die in het jaar 1599 naar *Gillaarshoek* vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder approbatie van Heeren *Burgemeester* en *Wethouders* der stad *Dordrecht*, aan welke stad deze

heerlijkheid thans behoort. In het jaar 1794 is begrepen, dat de Heer VAN HAGESTEIN geen regt had tot het beroepen van eenen Predikant, doch, wanneer voor weinige jaren, hierover op nieuw geschild gezamen was, is goed gevonden, den kerkeraad het regt der beroeping, doch den Heer dat van goed- en afkeuring, toe te kennen: zoo dat hij telkens de vrijheid had den beroepenen Predikant, tot tweemalen toe, te verwerpen, doch als hij het ten derdemale doet, daarvan aan Hoeren Gedeputeerde Staten redenen moet geven.

De R. K., van welke men er ruim 400 aantreft, behooren tot de stat. van *Vionen*. — Men heeft in deze gem. ééne onlangs nieuwgebouwde school.

De gem. HAGESTEIN is eene heerl., die ook wel het *LAND-VAN-HAGESTEIN* genoemd wordt. Het is ook een der zogenaamde *Vijf-Heeren-Landen*, tusschen den Dief- en Souwendijk. Het dijk-collegie of heemraadschap is eerst met dat van *Vianen* en *Everdingen* vereenigd, waarmede het de besturing over het waterschap van de *Zederik* heeft, en tevens daarmede, in 1284, in nader verband getreden met nog twee anderen, namelijk, dat van *Arkel boven de Souwe*, en van *Ter-Leede* of *Leerdam*, welke te zamen de beheering hebben over de dijken, die in den ring der *Vijf-Heeren-Landen* liggen. Inmiddels heeft deze zamenvoeging en verbinding, een en andermaal aanleiding gegeven, tot oneenigheden tusschen de provinciën *Holland* en *Utrecht*, omtrent het meeste nut dier vijf landen en, eindelijk, nadat die van HAGESTEIN aanhoudend bleven weigeren, hun aandeel te dragen in de kosten van eenige nieuwe voormolens, tot afdamming van dit distrikt. De heerl. HAGESTEIN was, waarschijnlijk, oudtijds mede een deel van het graafschap *Teisterbant*, en dus behoorende aan de *Utrechtsche Bisschoppen*. Later werd zij te leen gehouden van de Heeren van *Cuyk*, en wel door zekeren *JAN VAN DEN GOIJE*. Diens dochter, *MARGRIET*, trouwde met *HENDRIK VAN DE LEE*, na wiens dood Heer *WILLEM VAN DUIVENVOORDE*, broeder van *JAN VAN DE LEE*, en Heer van *Oosterhout*, door koop en onderpandlossing, Heer van HAGESTEIN is geworden. Deze droeg vervolgens de heerlijkheid aan den Leenheer, *WILLEM III*, Graaf van *Holland*, van wien ook *MARGRIET BIT* (of *VAN*) *DEI GOIJE*, die reeds gehouden had, op, ten behoeve van *Otto*, Heer van *Asperen*, en *HUBERT SCHRECK*, Heer van *Culenborg*. Deze *HUBERT SCHRECK*, had ook in het jaar 1331, te zamen met *ZWEDER VAN VIANEN*, verleibriefven van deze heerlijkheid van Graaf *WILLEM* verkregen, en *WILLEM VAN DUIVENVOORDE* was met *HEILWIG*, dochter van *ZWEDER*, getrouwd. De heerlijkheid HAGESTEIN was toen veel uitgestrekter, dan naderhand, en verd tusschen den Heer van *CULENBORG* en *OTTO VAN ARKEL*, Heer van *Asperen*, in dier voege verdeeld, dat de eerste *Everdingen* en *Honswijk*, en de laatste het *Huis-te-Hagestein*, *Gaspernweerde* en het *Waal* voor zich behield, en *Jaarsveld* onder hen beide gemeen bleef. Elk ontving zijn aandeel te leen van den Graaf van *Holland*. De dochter van *Otto*, Heer van *Asperen*, verkocht naderhand het *Huis-te-Hagestein*, *Gaspernweerde* en *Jaarsveld* aan *JAN XIII*, Heer van *Arkel*, deze liet de heerlijkheid na aan zijnen zoon *Otto*, en deze wederom aan zijnen zoon *JAN XIV*. Aan dezen laatste hadden Hertog *ALBRECHT VAN BRUNEN*, Graaf van *Holland*, en zijn zoon *WILLEM*, Graaf van *Oostervant*, naderhand den zesden Graaf van *Holland* van dien naam, den oorlog aangezegd, terwijl hij tevens de *Stichtenaren* tot vijanden had. Hierom werd onder anderen, op den 23 Junij van het jaar 1402, door *ALBRECHT* en

WELK aan de stad Utrecht beloofd, dat de Bisschop de hooge en lage heerlijkheid van den Lande van der Lede (of Leerdam) hebben en be-
 warden zoude, alsmede de hooge en lage heerlijkheden van den
 LEEU-VAN-HAGESTEIN en van Haastrecht; mits dat hij ten opzichte der
 twee laatstgenoemde met zeven stelen zwoor, dat zij met regt aan
 het Sticht behoorde. Het slot te HAGESTEIN werd, na een langdurig
 en swaar beleg, door Hertog WILLEM vermeesterd en verbrand (1), en
 HAGESTEIN, door FREDRIK VAN BLANKENHEIM, den eed en vijftigsten
 Bisschop van Utrecht, in het jaar 1406, ingenomen. Waarna de Bis-
 schop, den 26 December van dat jaar, met seven en meer der aanzienlijk-
 ste gestoolde geestelijken plegtig zwoor, dat de hooge heerlijkheid van
 Haastrecht, en de hooge en lage heerlijkheid van HAGESTEIN, hem,
 en de Utrechtsche kerk toekwamen. Sedert is HAGESTEIN eenigen tijd
 aan den Utrechtschen Bisschop gebleven, tot dat Hertog JAN VAN
 BRUNEN, deze heerlijkheid, in het jaar 1419, door VROUW JACOBA VAN
 BRUNEN, en haren man Hertog JAN VAN BRABAND, bij den vrede van
 Woudrichem aan zich deed afstaan. Kort daarna nam hij ze in,
 de Bisschop eischte ze wel weder terug, doch vruchteloos, tot dat
 eindelijk, in het jaar 1422 of 1423, tusschen hem en den Hertog de
 vrede getroffen werd; althans het blijkt, dat in het jaar 1426, deze
 heerlijkheid weder aan het Sticht behoorde. Het drosambt van HA-
 GESTEIN werd, in het jaar 1459, door DAVID VAN BOURGONDIË, den vijf
 en vijftigsten Bisschop van Utrecht, verpand aan REINOUW VAN BREDE-
 NEEK, die, in het jaar 1465, zijn regt afstond aan zijnen bastaardzoon
 WARRAVL, en deze droeg het in 1483, wederom op aan JORAN, Heer
 van Eymond en Baar. Deze Stadhouder van Holland, en Gunsteling
 van Keizer MAXIMILIAAN, was een achterkleinzoon van JAN VAN ANKEL,
 wien de heerlijkheid in het jaar 1406 ontnomen was, dus rekende
 hij het land van HAGESTEIN als zijn vaderlijk erfgoed, en deed aan-
 soek, bij Bisschop DAVID VAN BOURGONDIË en de Staten, om het als
 leenbeer te mogen bekomen, gelijk hem ook de geheele heerlijkheid,
 met het dagelijks geregt, en met de commissie of beveling der
 hooge heerlijkheid, op den 16 Maart 1484, werd opgedragen, en
 hij daarin, door FREDRIK VAN BADEN, den zes en vijftigsten Bisschop
 van Utrecht, den 4 November 1502, bevestigd. Omtrent acht jaren
 hierna, in Augustus 1500, heeft dezelfde Heer, die in het jaar 1486
 Graaf van Eymond geworden was, deze heerlijkheid en al hare reg-
 ten, aan de beide kapittelen van den Dom en Oud-Munster te Utrecht,
 afstaan voor de som van drie duizend vier honderd gulden. Ter
 begeerte dezer kapittelen liet Bisschop FREDRIK zich bewegen, om,
 met toestemming der overige kapittelen, het land van HAGESTEIN tot
 een vrij, edel en eigen goed te maken; het als dusdanig, ontheven
 van alle leenroerigheid, aan de twee kapittelen over te geven, en
 hun daarenboven nog de beveling en commissie der hooge heerlijkheid
 op te dragen, die zij, telkens als het Sticht eenen nieuwen Bisschop
 kreeg, op nieuw zouden verzoeken, doch kosteloos ontvangen, zonder
 dat hun dit zoude mogen geweigerd worden. Aldus hebben zij, ver-
 volgens, die beveling bekomen, zoo van de Bisschoppen FILIPS VAN
 BOURGONDIË en HENDRIK VAN BEIJEREN, als van Keizer KARL V en Koning

(1) Volgens de oude kronijken zoude dit beleg aanleiding hebben gegeven, om den leeuw op de
 publieke zegels en munten, met eene heining of tuin, gemeenlijk de Hollandsche-tuin ge-
 noemd, te omgeven. doordien Graaf WILLEM dit kasteel, om het te bedwingen, met eene heining
 het vat paalwerk, door winlige takken verbonden en met rijs angevuld, ommingd had.

FILIPS II. Doch na de vrije staatsregering zijn zij ongemoeid in bezit van het hooge regtsgebied gelaten, zonder het van de Staten de provincie verzocht te hebben. Langen tijd zijn gemelde kapittelen in het bezit dezer heerlijkheid gebleven. Zij verzochten daarvoor vrijheid van de lasten van de jaren 1511 en 1512 en verkregen van Keizer KAREL V, in het jaar 1533, vrijheid van het huisgeld. Zij verleende, in het jaar 1593, zekeren HENRIK RUTGEMAN, voor den tijd van zes weken, vrij geleide. Ja zelfs schold hun Drossaard, in het jaar 1538, uit hunnen naam, de straf van eenen manslag kwijt. In 1531 werd hun, door den Keizer, toegelaten, dat de Drost zijne gevangenen aan de Vaart in bewaring mogt stellen. Naderhand, in 1538, is hun door het Hof nogmaals hetzelfde, voor den tijd van twee jaren, toegestaan, dat zij, namelijk, hunne gevangenen of op de Vaart, of in de stad Utrecht, op Vredenburg, mogten brengen en weder naar HAGESTEIN voeren. Kindelyk, nadat de twee kapittelen deze heerlijkheid ruim anderhalve eeuw bezeten hadden, hebben zij die met de hooge, lage en middelbare regtspleging; het regt van de jagt daarin; het regt van voor- of nakoop, om al de landen en aanwassen, die daar binnen verkocht werden, binnen veertien dagen te naasten; het *jus patronatus*, om een Predikant, Voorlezer, Kostert en Schoolmeester te stellen, voor zoo veel zij, verkoopers, daartoe geregtigd waren; het stellen van eenen Drossaard, Dijkgraaf, en Schout; van eenen Hoogheemraad in het dijkkollegie van den ring der *Vijfheeren-Landen*; van het geregt, bestaande in zes Schepenen, van eenen Secretaris, Geregtsthode, Schutter, twee lage Heemraden en Molenmeester; met het huis of slot van Hagestein, de visscherij in de grachten, en in de rivier de Lek, zoo ver de hooge heerl. van HAGESTEIN strekt, en zoo verkoopers daartoe geregtigd waren; het Veer, genaamd het Oudslijkerveer, en verscheidene andere eigendommen en geregtigheden, verkocht aan GEORGE FREDERIK, Vorst van *Waldeck*, Heer van *Culenborg*, Veldmaarschalk der Vereenigde Nederlanden. Naderhand is deze hooge heerlijkheid gekomen aan den Heer FREDERIK HEERNANS VAN ZUIDWIJK, Heer van *Liste en de Veere*, die haar in het jaar 1725 bezat. Na hem is er de Heer SILVESTER HEERNANS, Heer van *Zuidwijk* bezitter van geweest. In het jaar 1753 is zij een eigendom geworden van den Heer Mr. LOUIS TRIP DE MARCK, Heer van *Niekoop*, die haar bij zijn testament aan de stad Dordrecht heeft gemaakt; terwijl het beheer daarvan aan de weeskamer van Amsterdam verbleven is tot 27 Januarij 1842, toen zij bij acte van vereffening aan de stad Dordrecht is overgegaan, die daarover tot Rentmeester hebben aangesteld de Heer CAMBIER te Vianen. Tot deze heerlijkheid behoorde eertijds veel meer dan thans, gelijk uit hare geschiedenis blijkt. Onder anderen behoorden daartoe de dorpen Goilberdingen en Everdingen, welke later aan het graafschap Culenborg zijn gekomen.

Het is zeker, dat het d. HAGESTEIN eertijds eene stad, en reeds zeer vroeg bekend geweest is. Het werd veelal met den naam van GASPARD, GASPARN, GASPARNE of GASPARNEWEERDE genoemd, en in een handschrift der Utrechtsche kerk, leest men: HAGESTEIN, anders GASPARD. Men vindt aangeteekend, dat zij met het slot HAGESTEIN, door OTTO VAN ARKEL, het eerst met muren en grachten omgeven is. Zij heeft doorgaans dezelfde Heeren en lotgevallen gehad, als het slot en de heerlijkheid van HAGESTEIN. De stadsgracht nog te zien in het jaar 1852, en de vesten werden nog in het jaar 1674 vermeld. Thans is het niet meer dan een groot dorp, hetwelk 4½ u. N. N. W. van

Ginchem, en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van Vianen ligt. Er ligt hier een
 veer over de rivier de Lek, het Oudslijkerveer, en in de
 omdeling het Aanslijkerveer genoemd, tegenover het Utrechtsche
 d. Waal, veel gebruikt wordende door diegenen, welke zich van Gu-
 lenburg en andere plaatsen naar Utrecht begeven.

Men vindt dat **SMITZAR**, een der medgezellen van **WILLIBROED**,
 in het laatst der zevende eeuw ook hier eene kerk heeft ingewijd.
 Deze is langen tijd eene aanzienlijke parochiekerk geweest, met die
 van **Everdingen** vereenigd, en door twee Priesters bediend. De
 oedachtis der kerkwijding plagt van oudsher op den feestdag van
 het Heilige Sacrament gehouden te worden. Deze kerk was ook een-
 tijds de Moederkerk van die van Vianen, en met de kapel aldaar
 vereenigd, tot dat zij, in het jaar 1433, daarvan afgescheiden werd.
 Voor weinige jaren was daarvan nog het koor en de toren over. Thans
 zijn die weggeruimd, en vervangen door een nieuw kerkje en toren,
 met eene lage spits gedekt. In het jaar 1850 heeft men er een orgel
 in de kerk geplaatst, tot welks bekostiging de gemeente ook ruim heeft
 bijgedragen.

Het wapen dezer gem. is van silver, met eene roode getande balk,
 beladen met een horizontaal liggende balk.

HAGESTRIN (KASTREL-VAN-), kast., voorheen in het *Nederkwartier*
 der prov. *Utrecht*, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N.N.W.
 van Gorinchem, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Vianen*, gem. en 5 min.
 N. W. van *Hagestein*.

In de dertiende eeuw schijnt het den Graaf van **GELDER**, door **GISE-
 MERT** uit **DES Gout** te leen te zijn opgedragen. Naderhand is het van
Holland te leen gehouden, en door Heer **WILLEM** van **DUVENVOORDS**,
 daaraan het eerst opgedragen. Welke Heeren het vervolgens gehad
 hebben, blijkt genoeg uit de opvolging, die wij bij de heerl. zelve
 hebben gegeven. De Slotvoogd **HENRIK** deed, in het jaar 1531, de
 Stichtschen veel overlast; doch werd welhaast door den Bisschop,
 met hulp van **WILLEM** III, Graaf van *Holland*, tot reden gebracht,
 en het land van *Hagestein* werd bij deze gelegenheid alomme plat ge-
 brand. Het slot werd weder opgebouwd, en door **OTTO** van **ANKEL**, in
 in het jaar 1560, met muren en grachten omringd. In het jaar 1406
 werd het, met de stad, ingesloten, veroverd en geslecht door Hertog
WILLEM, Graaf van *Holland*, ten behoeve van den Bisschop van *Utrecht*.
 In de jaren 1802 en 1810 heeft er nog geen vernieuwd slot bestaan, ja
 zelfs nog niet in 1851 en 1858. Naderhand is er weder een nieuw ge-
 bouw gesticht, en door de kapittels van den Dom en Ond-Munster, in
 het jaar 1674, mede verkocht aan den Vorst van *Waldek*, met zijn
 voorburg, hof, boomgaarden, singels en lande, groot omtrent vier
 morgen (5 bund. 25 v. r. 14 v. ell.). Thans behoort het aan de heerl.
 en is nog een vrij goed gebouw, staande in eene ruime gracht, en
 omringd van veel geboomte.

HAGEVELD, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Hol-
 land*, arr. en 1 u. N. van *Haarlem*, kant. en 1 u. Z. van *Bever-
 wijk*, gem. en 15 min. Z. van *Velsen*.

Op deze buit., welke eene oppervlakte beslaat van 9 bund. 2 v. r.
 55 v. ell., is eene onderafdeeling van het R. K. Seminarium, te *War-
 mond* gevestigd, welke onder het bestuur staat van eenen Directeur en
 drie Provisoren; terwijl aldaar door eenen Regent, eenen Profes-
 sor en vier Preceptoren onderwijs gegeven wordt aan tachtig leer-
 lingen.

HAGEVOIRT, naam, onder welken de heerl. Hagoort in de *Majerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, vroeger ook wel eens voorkomt. Zie Hagoort.

HAGH, voorn. adell. h. op den *Velswezenoom*, prov. *Gelderland*. Zie HAAG.

HAGMOLEN, ook wel HACHMEULEN gespeld, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. Z. van *Almelo*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*, buurs. *Bentelo*.

Deze havez. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 41 bund. 6 v. r. 13 v. ell., en wordt thans in eigen dom bezeten en bewoond door den Heer WAANDER WEG HEGGELER.

HAGOORD, heerl. en pold. in de *Majerij van 's Hertogenbosch* prov. *Noord-Brabant*, kw. *Oisterwijk*. Zie Hagoort.

HAGOORT of HAAGOORD, heerl. in de *Majerij van 's Hertogenbosch* kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoyen-en-Doeveren*; palende N. aan de heerl. Meeuwen, O. aan Drongelen, Z. aan Kapelle, W. en N. aan Meeuwen.

Zij bestaat uit den polder Hagoort, en bevat het geh. Hagoort bestaande uit 2 h. en 13 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw, waartoe zij zeer goede kleigrond hebben.

Omtrent het jaar 1740, toen men er nog 8 h. telde, verzochten de inw., die allen Herv. zijn, van den Raad van State, om een klein kerkje te mogen bouwen, hetwelk hun, wegens het gering aantal niet vergund werd. Zij behoorden eertijds tot de gem. van Waalwijk, den zij zijn in het jaar 1786 daarvan afgescheiden, en met de gem. Meeuwen vereenigd, zoodat zij thans tot de gem. Meeuwen en Hagoort behooren.

Er is in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te Meeuwen.

Het geh. Hagoort of HAAGOORD, ook weleens HACHVOORT genoemd, ligt 5 u. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. O. Z. O. van Heusden, ½ u. O. van Drongelen. Het oud vervallen was, dat hier in de Oude Maas plagt te liggen, is in het jaar 1841 uitgebroken. De vloer alleen is daarvan overgebleven, mitsgaders een klein gedeelte van den zuidelijken sasmuur.

Alhoewel, aangaande den tijd der eerste uitgave, in deze heerl. geene aantekening over schijnt te wezen, zoo blijkt echter klaar, dat zij van zeer hoogen ouderdom is, dewijl men vindt, dat zij in het jaar 1454, door zekeren NIKOLAAS VAN DER DUSSEN, aan eenen Dirk VAN MERWIDE is verkocht geworden. In het laatst der zestiende eeuw, behoorde zij aan het geslacht van VAN BRONN, en komt ten dien tijde ook weer onder den naam van HAGEVOIRT. Tegenwoordig wordt zij in eigendom bezeten door den Heer CAROLUS LEOPOLDESS MARQUIS GRUVE VAN CAOS, woonachtig te Parijs.

HAGOORTSCHEN-SASDIJK (POLDER-BOVEN-DEN), pold. in de *Majerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoyen-en-Doeveren*, gedeeltelijk gem. *Kapelle*; palende N. aan den *Ethensche- en Meeuwensche-veedijk*, O. aan het *Buitenpolderdje* en het *Oude-Maasje*, Z. aan het *Oude-Maasje*, W. aan den *Hagoortsche-sasdijk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadester, eene oppervlakte van 19 bund. 14 v. r. 90 v. ell., en wordt door drie duikers op het Oude

huje van het overtollige water ontlast. Het land ligt 8 of 9 palm. breu A. P. Het polderbestuur bestaat uit eigen geërfden.

HAGORST, naam, welken men meestal, bij verkorting, geeft aan de b. **HAAGROUW**, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant. Zie **HAAGROUW**.

HAGSTA, landh., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Rauwerderhem. Zie **HANSYA**.

HAGUE, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. Suriname, in *Oppe-Nickeri*; palende N. aan de Zee, O. aan de katoenplant. Wellegen, Z. aan bosschen en swampen, W. aan de verl. plant. Moy. l'ij is 1000 akk. groot.

HAGUE (THE), Engelsche naam van de stad 's GRAVENHAGE, prov. Zuid-Holland. Zie **GRAVENHAGE** ('s).

HAHA (DE), riv. in Oost-Indië, op het Amboinsche eil. Ceram, op Groot-Ceram, die zich, met eenen noordwestelijken loop, in den Oceaan uitstoft.

HANNRAEDE, geh. in de heerl. 's Hertogenrade, prov. Limburg, arr. en 6 u. O. van Maastricht, kant. en 1½ u. Z. O. van Heerle, gem. en 35 min. O. van Kerkrade; met 46 h. en 180 inw.

HABOETORNA, d. in Oost-Indië, op het Molukische eil. Amboina, op de Kust-van-Hitoe, gesp. Ochi-Aka.

HAJA, d. in Oost-Indië, in den Molukischen-Archipel, op het Amboinsche eil. Ceram, op de zuidkust van Groot-Ceram, aan de begt van Huja.

HAJA (BOGT-VAN-), golf in Oost-Indië, in den Molukischen-Archipel, aan de zuidkust van Groot-Ceram.

Deze golf strekt zich zeven mijlen van het Oosten naar het Westen uit.

HAJEN, **HAJUN**, **HAJEN**, **HAJEN** of **HAIJUN**, b., popy. Friesland, kw. Westergoo, griet. Wonssevadeel, arr. en 4 u. W. N. W. van Saeck, kant. en 1½ u. W. N. W. van Bolsward; ¼ u. W. N. W. van Wons, waartoe zij behoort; met 3 h. en 90 inw.

HAJEMA, **HAIJEMA** of **HAIJENA**, voorm. state, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland, arr. en 6½ u. O. N. O. van Leeuwarden, kant. en 3 u. Z. O. van Doekum, ¼ u. N. O. van Kollum, waartoe zij behoort.

HAJEMA, **HAIJEMA** of **HAIJONA**, voorm. state, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Leeuwarderodeel, arr. en 1½ u. N. van Leeuwarden, N. W. van Stiens, waartoe zij behoort.

HAIJEM, geh., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Wonssevadeel. Zie **HAIJEN**.

HAIJEM, naam, onder welken, op sommige kaarten, het d. Hlaem, in de heerl. Nieder-Elter, grooth. Luxemburg, voorkomt. Zie **HAGEN**.

HAIJEMA of **HAIJONA**, voorm. state, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland en Leeuwarderodeel. Zie **HAIJENA**.

HAIJUM, b., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Wonssevadeel. Zie **HAIJEN**.

HAIJOGJO-KARTO-HADININGBAT, inlandsche naam van de resid. BENCISKARTA, in Oost-Indië, op het Sundaasche eil. Java. Zie dat woord.

HAINCK of **HAINK**, geh. in het markgraafs. van Bergen-op-Zoom, prov. Noord-Brabant, arr. en 5 u. W. ten Z. van Breda, kant. en 2½ u. Z. W. van Oudenbosch, gem. Rosendaal-en-Nispen, 1 u. Z. W. van Rosendaal, met 27 h. en 180 inw., die alle R. K. zijn, en tot de stat. van Wonsse behooren.

HAINK, geh. in het markgraafsch. van *Bergen-op-Zoom*; prov. *Noord-Brabant*. Zie het vorige art.

HAIR (DE), voorm. adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **HAAR (DE)**.

HAITSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie **HATTSMA**.

HAKFOORT, oud adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HACKFORT**.

HACKFOORTSCHE-BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HACKFOORTSCHE-BEEK**.

HACKFOORTSCHE-VEENHUIS, adell. h. op de *Middel-Veluwe* prov. *Gelderland*. Zie **HACKFOORTSCHE-VEENHUIS**.

HACKFORT, adell. h. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **HACKFORT**.

HAKIBAAY, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de zuidkust van *Groot-Ceram*.

HAKKELAARS-BRUG, brug in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland* over de trekvaart van *Muiden* op *Naarden*, $1\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Muiden* en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Naarden*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Muiderberg*.

Men heeft daar een tolhek, hetwelk onder den naam van *Hakkelaarshek* bekend is. Aan deze brug stonden de *Nederlandsche* voorposten, gedurende het beleg van *Naarden*, in het jaar 1813 en 1814 waardoor dan ook onderscheidene schermutselingen, in de nabijheid van deze brug, hebben plaats gehad.

HAKKELAARS-HEK, tolhek in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie het vorige art.

HAKKELSUM, voorm. d. van *Reiderland*, in het *Noord-Oosten* der prov. *Groningen*, ten Westen aan de *Ee*, tusschen de *Ee* en *Tjammes* hetwelk in het jaar 1277 door den *Dollart* verslonden is.

HAKKEVELD (HET), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*; palende N. aan de *Wijksche-steeg*, O. aan de *Doodsteeg* Z. aan het polderdje *Tusschen-de-Steegen*, W. aan den *Zoutendijk*.

Deze onbekuisde pold. is groot 47 bund. 11 v. r. 50 v. ell. Het land ligt 6 of 7 palm. boven A. P. en wordt, met den *Polde van-Genderen*, door middel van eenen *watermolen*, op het *Oud Maasje*, van het overvullige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Polderschout*, die tevens *Secretaris* is, en drie *Leden*.

HAKSBERG-EN-HET-PLATTE (DE), veld op de *Over-Veluwe* prov. *Gelderland*, gem. *Doornspijk*, buurs. *Aperloo*, aan de *Wolther Albier* werden, gedurende de twisten tusschen *Kampen* en *Zwolle* in het jaar 1521, de *Overijsselschen*; bij eenen *strooptogt*, dien zij de *Veluwe* tot aan de *Hierderbeek* ondernomen hadden, geslagen, de *aantveeders van Drutichen* en *Jan Croese* gevangen genomen naar *Hattem* gevoerd, waar zij, in de zoogenaamde *Wassenaars-keo* als een paar wilde dieren werden opgesloten. De overwinnaars troken, met de overige gevangenen en twee metalen stukken geschut over *Elburg* naar *Zwolle*, waar de veroverde *vaandels* in de *St. Michielskerk* werden ten toon gesteld, terwijl de beide metalen stukken geschut, ter belooning van den getrouwen bijstand en hulp, aan stad *Elburg* geschonken, aldaar tot een *gedenkteeken* zijn bewaard geworden.

In het jaar 1857 is op het *Platte*, door den landbouwer *Henri Reijerse Sneller* te *Aperloo*, hij het ontginnen van woeste gronden

omtrent 5 voet diepte, uit den grond opgedolven een zware veld-
 mi, met twee geboorde gaten, waarin een ijzeren bont zat, welke voor
 een Romeinschen handmolen gehouden werd, ook vond hij, terzelf-
 der plaatse, een eind geplaveide straatweg van omtrent 20 ellen lengte
 en 5 ellen breedte, zijnde de steenen, daarnit komende, destijds
 gebruikt voor eene deelvloer en voor poeren onder de schuurgebinten.

HAKSEL, buurs. in *Twente*, prov. *Overijssel*. Zie **HEKSEL**.

HAKSTA, landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwer-
 terhem*. Zie **HARSTA**.

HAKVOORT, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*.
 Zie **HACKFOORT**.

HAKVOORT, oud adell. h. in de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*.
 Zie **HACKFOORT**.

HAKVOORTSCHE-BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*.
 Zie **HACKFOORTSCHE-BEEK**.

HAKVOORTSCHE-VEENHUIS, adell. h. op de *Middel-Veluwe*,
 prov. *Gelderland*. Zie **HACKFOORTSCHE-VEENHUIS**.

HAL, d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HALL**.

HAL of **HALL**, streek lands in de *Haagsche-Beemden*, onder de
 barr. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*. Zie **HAL-EN-STRIJFEN**.

HAL, geh. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste*
 distr., arr. en 7 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van
Groen, gem. en ½ u. Z. ten W. van *Escharen*, aan den *Hooge Raam*;
 met 61 h. en 365 inv. — Dit geh. bestaat uit de buurten: *Hooghal*,
Langeboom, *Lagepeel* en *Lageheide*.

HAL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*,
 prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 1½ u. van 's *Hertogen-
 bosch*, kant., gem. en ½ u. W. van *Boxtel*, aan den straatweg van
 's *Hertogenbosch* op *Bindhoven*.

In dit geh., dat administratief met *Hever* vereenigd is, staat eene
 tol, de *Halsche-tolbarrière*, doch meestal verkeerdelijk de *Hal-
 dersche-barrière* geheeten.

HAL, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **HALLE**.

HAL (DE), voorm. boerenpl. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie
HALL (DE).

HAL (HOOG-), geh. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*.
 Zie **HOOGHAL**.

HAL (HOOG-), een aangebragte klomp aarde aan den *Kernsdijk*,
 in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Ap-
 pingedam*, gem. en ½ u. ten Z. O. van *Bierum*, ½ u. N. O. van *Hol-
 wierda*, waartoe zij behoort.

Alhier was in de jaren voor 1813 eene militaire batterij gevestigd,
 welke diende ter voorkoming eener landing der Engelsche troepen.

HALALIOE, d. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*, op
 het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, aan de *Noordkust*, nabij
 de *Way Hoka*, tegenover *Hommon*.

Het staat onder eenen *Orang-Kaja*. De iqw. zijn *Christenen*. — In
 het jaar 1817 werd dit d. door den *Majoor MEIJER* verbrand.

HALAMAHERA, eil. in *Oost-Indië*; het noordelijkste en grootste
 der *Moluksche eilanden*. Zie *Gilolo*.

HALBLOK, geh. in den *Crimpenroovert*, prov. *Zuid-Holland*,
 arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Gouda*, gem. en eigentlijk een ge-
 deelte van het d. *Gouderak* uitmakende. Men heeft er een veer over
 den *IJssel* op *Moordrecht*.

HALDER, naam, welken de landlieden meestal geven aan het geh. **HEBLAAR**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. Zie **HEBLAAR**.

HALDER (DE), adell. h. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant., en gem. *Naastricht*.

HALDER (BRINK-), buurtje op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **BRINK (HALDER-)**.

HALDEREN, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HAALDEREN**.

HALDERSCHE-BARRIÈRE, naam, welken men gemeenlijk verkeerdelijk geeft aan de **HALSCHE-BARRIÈRE**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HALSCHE-BARRIÈRE**.

HALEMAHERA, eil. in *Oost-Indië*, het noordelijkste en grootste der *Mohyische eilanden*. Zie **GILOLO**.

HALEMBACH, kleine beek in het grooth. *Luxemburg*. Zie **EUSCHNAC**.

HALEN, gem. in *Oppe-Gelder*, in het *Land van Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d., 9 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. *Nunheim*, O. aan *Buggenum*, Z. aan *Hoorne*, W. aan *Baexem*.

Deze gem. bevat het d. *Halen*, benevens de geh. *Halerbroek* en *Overhalen*, en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1115 bund., waaronder 1062 bund. belastbaar land; telt 123 h., bewoond door 127 huisges., uitmakende eene bevolking van ruim 680 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. apost. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Het d. **HALEN** of **HALEN**, ligt 1 u. N. W. van *Roermonde*, 3½ u. O. van *Weert*, in een zeer bekoorlijk oord.

De R. K. kerk, aan den **H. LANBERTUS** toegewijd, is van eenen fraaijen toren en van een orgel voorzien. Boven den ingang der kerk staat:

CCCCCCCC

zijnde het jaartal der stichting. De toren loopt spits bij, en waar het dak begint staan vier kleine torentjes op de hoeken, daarom was ook het oude zegel der dingbank van *Halen* een groote toren, omgeven van vier kleinere.

Ook heeft men hier twee kasteelen, zijnde het *Huis te Halen* en *Waersburgh*.

HALEN (HOOG-), geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 1½ u. Z. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 4½ u. N. van *Hoogeveen*, gem. en 1½ u. N. van *Beilen*, 5 min. O. van *Laag-Halen*; met 12 h. en 90 inw.

Men heeft hier eene winter-bij-school, die door een gemiddeld getal van 16 leerlingen bezocht wordt.

In charters van de veertiende eeuw komt dit gehucht meermalen voor. Veel is er in dien tijd tusschen de conventen van *Dikningen* en van *Assen* getwist over tienden en het recht van herberg te *Halen*.

HALEN (HUIS-TE-), kast. in *Oppe-Gelder*, in het *Land van Hoorne*, prov. *Limburg*. Zie **GOOR (ALDEN-)**.

HALEN (LAAG-), geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 1½ u. Z. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 4½ u. N. van *Hoogeveen*, gem. en 1½ u. N. van *Beilen*, 5 min. W. van *Hoog-Halen*. Men telt er 9 h. en 65 inw.

Et en het hooger genoemde Hoog-Halen sijn beiden zeer hoog gelegen en van vele zandduinen omringd, welke met zorg en inspanning moeten worden bedwongen, als dreigende steeds, door verstaiving, dese beide gebieden, waar de akkerbouw niet onbelangrijk is, te overstelpen.

HALEN (OVER-), geh. in *Oppeer-Gelder*, in het *Land van Hoorne*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Roermonde*, gem. en 10 min. Z. W. van *Halen*; met 19 h. en 110 inw.

HAL-EN-HEVER-EN-SELISSE, twee geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede dist.*, arr. en 1½ u. Z. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. W. van *Bostel*.

Zij maken te zamen eenen nithoek des gem. *Bostel* uit, en bevatten 41 h.

HAL-EN-STRIJPEN, pold. in de *Haagsche Beemden*, onder de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, kant. *Ginneken*, gem. 's *Princenhage*; palende N. aan de *Mark*, O. aan den *Polder van Weimeren*, Z. aan *Bosdal*, W. aan den *Oostpolder* en *Zwartenberg*.

Dese pold., welke bestaat uit twee gedeelten, van welke het eene *Hal*, en het andere *Strijpen* geheeten is, beslaat, volgens het kadaster, een oppervlakte van 346 bund. 44 v. r. 14 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door twee sluizen op de *Mark* van het overtollige water onthast. Het land ligt 4 of 5 palm. boven *A. P.* Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf* en eenen *Secretaris*, die tevens *Peningmeester* is.

HALER, geh. in de heerl. *Hesingen*, groeth. *Luzeuburg*. Zie *HAAREN*.

HALER of **HALLER**, geh. in het *Land van Thorn*, prov. *Limburg*, *dist.*, arr. en 3 u. W. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Wart*, gem. en ½ u. N. van *Hunsel*; met 31 h. en 187 inw.

HALERBROEK, geh. in *Oppeer-Gelder*, in het *Land van Hoorne*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Roermonde*, gem. en 10 min. Z. O. van *Halen*; met 16 h. en 100 inw.

HALERBROEK, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *KALP (HEV)*.

HALERBROEKER-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *KALVERPOLDER*.

HALERT, naam, onder welchen het oud adell. h. *HATTERT*, in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, wel eens verkeerdelyk voorkomt. Zie *HATTERT*.

HALERTBROEK, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *KALP (HEV)*.

HALERTBROEKER-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *KALVERPOLDER*.

HALFAMBT, gedeelte van *Hansinge*, prov. *Groningen*. Zie *HALVE-AMBT*.

HALFENNE, naam, onder welchen het geh. *KALFENNE*, of liever *CALFENNE*, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, wel eens verkeerdelyk voorkomt. Zie *KALFENNE*.

HALFHIDESLUST, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Surinome*, aan het *Pad van Wanika*, ter regterzijde gaande naar *Poelepijnsbrug*; palende N. aan den houtgr. *Bergershoop*, O. aan onuitgegeven bosch, Z. aan *Klein-Nieuw-Moerzorg*, W. aan den weg; 1300 akk. groot.

HALF-LOOSDUINEN, gedeelte van de heerl. *Loosduinen*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. 's *Gravenhage*.

Het is het oostelykste gedeelte van de heerl. *Loosduinen*, en werd vroeger tot *Haagsambacht* gerekend.

HALF-MEYL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Ke penland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 2 u. van *Eindhoven*; gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Oerle*; met 3 h. en 20 in

HALF-QUINTSHEUL, geh. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, a en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *'s Gravenhage*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Noordwij*; gem. *Monster-Ter-Heide-Poeldijk-en-Quintsheul*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Monste* met 39 h. en 250 inw.

HALFVASTEN, boerenwoning op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderlan* distr. *Veluwe*, arr. en $\frac{5}{2}$ u. N. O. van *Arnhem*, kant. en 5 u. Z. O. v *Apeldoorn*, gem. en 1 u. O. ten N. van *Brummen*; buurs. *Corte oever*, aan den *Brummensche-bandijk*.

HALFVASTENDIJK, dijk op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderlan* onder *Brummen*.

Het is eigenlijk dat gedeelte van den *Bandijk*, hetwelk in de r bijheid van het erve *Halfvasten* gevonden wordt.

HALFWEG-HAARLEM-EN-AMSTERDAM, b. in *Kennemerlan* prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Haarlem*, ge *Houtrijk-en-Polanen*, in de heerl. *Polanen*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Amst* dam. De inw. vinden meest hun bestaan door den landbouw, visscherij en den doortogt, waarom dan ook genoegzaam alle huizen herberg of winkels zijn, of in dienst zijn van het Hoogheer raadschap van *Rijnland*.

Men heeft hier het huis *Zwanenburg*, vermoedelijk van ouds h huis *Ter-Hart* geheeten, zijnde het gemeenlandshuis der Hoogheer raden van *Rijnland*. Ook is er een distributie-kantoor van de bri venposterij, en de spoorwagentrein houdt er op, om passagiers in nemen of af te zetten.

In deze buurt liggen drie sluisen, die tot uitwatering van *Rijnland* boezem dienen. De tijd, wanneer zij voor de eerste maal gelegd zijn is niet zeker bekend. In het jaar 1564 heeft Hertog *ALBRECHT V BURGON* een handvest verleend aan die van *Rijnland* en aan alle die *Spaarndam* uitwateren, om tusschen *Spaarndam* en *Amsterdam* n andere sluisen te leggen, waar het den *Heertraden* van *Rijnland* nut oorbaar soude dunken. Door deze sluisen mogt nimmer eenige doorvaa zijn voor groote of kleine schepen. Ook mogt hier nimmer een ove toom gemaakt worden of eenigen overslag van goederen over den dij Dit alles komt zoo wel overeen, met de gesteltenis der sluisen a halfweg, dat men, met alle waarschijnlijkheid, haren oorsprong a aanleg, hieraan kan toeschrijven. In het jaar 1536 is er een ho ten sluis in de groote waal op halfwegen van den *Spaarndamsch* dijk gemaakt. Twee jaren later op den 23 Junij, werd door *F VAN BROUCKHOVEN*, zoon van *JAN VAN BROUCKHOVEN*, Rentmeester van *Rij land*, de eerste steen gelegd aan de vernieuwde *Bentemersteenen* stt aan *HALFWEGEN*, te midden van de groote waal. Aan de vernieuw sluis van blaauwen arduin of *Naamsche steen*, in den *Oosthoek* van groote waal, is men begonnen op den 1 Julij des jaars 1566. De eers steen werd gelegd door *DANK VAN BROUCKHOVEN*, mede een zoon van d gemelden Rentmeester.

In het jaar 1787 stond hier een voorpost van de *Patriotten* v *Amsterdam*, welke den 1 October bij verrassing door de *Pruissen* we ingenomen, waarbij eenigen der *Patriotten* het leven lieten.

De *Fransche Keizer NAPOLEON* heeft hier, in het jaar 1812, na de zijde van *Haarlem*, een fort (*tour casematte*) doen bouwen, waarl twee draaibruggen over de *Oost- en Westsluisen* gelegd zijn. Bij h

verschijnen van eenige Kozakken, welke van Amsterdam kwamen, heeft de bezetting zich, in 1813, bij kapitulatie overgegeven: Dit fort is in het jaar 1815 weder tot aan de fondamenteu afgebroken, zoo dat daarvan thans niets meer te zien is.

HALL-KONKONG, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den zuidelijken landtong., die met eene zuidelijke rigting in de *Zee van Java* uitloopt..

HALINGEN, water in *Dregterland*, in de *Ooster-Kogge*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Enkhuzen*..

HALIT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabarta*, in welks nabijheid eene bron wordt gevonden.

HALL of **HAL**, d. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. N. ten W. van *Brummen*.

Het telt alleen 49 h. en 350 inw., maar met de daartoe behoorende buurs. *Eerbeek*, *Coldenhoven* en *Zilven*, 148 h. en 1070 inw.

De Herv., die hier 900 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Apeldoorn*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *JOHANNES WOODZIUS*, die in het jaar 1598 derwaarts kwam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk was vóór de Hervorming aan den *H. LUCIUS* toegewijd, en stond ter begeving van den *Abt van Weert*, en er was eene vikarij van *Onze Lieve Vrouw*, welke door den *Pastoor* en zijne parochianen begeven werd.

De *R. K.*, van welke men er 170 telt, behooren tot de stat. van *Eerbeek-en-de-Horst*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den derden Zondag in September.

HALL (DE) of **DE HAL**, voorm. boerenpl. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 7 u. N. van *Zwolle*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Steenwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Steenwijkerwold*.

Deze boerenplaats, welke in het jaar 1820 is afgebroken, komt op sommige kaarten wel eens als eene buurs. voor.

HALLAARTSBROEK, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *KALF (HET)*.

HALLAARTSBROEK, oude naam van den *KALVERPOLDER*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *KALVERPOLDER*.

HALLE of **HAL**, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Doetinchem*, gem. en ruim 1 u. Z. O. van *Zelhem*.

Deze buurs., welke, met hare uitgestrekte heidegronden, thans allen, bij de opheffing van het markbestuur, verdeeld, nagenoeg een derde gedeelte van de geheele gemeente uitmaakt, telt 112 h., bewoond door 680 zielen, van welke er 610 de Hervormde godsdienst belijden en te *Zelhem* ter kerk gaan. De overige, *R. K.*, behooren tot de stat. van *Sieuwent*.

HALLE heeft eene zeer goede nieuwe school en insgelijks nieuwe onderwijzerswoning. Het gemiddeld getal schoolgaande kinderen bedraagt 55.

In het oostelijke gedeelte van deze buurs. vindt men eene goede berberg, *Landewer* genaamd, waarschijnlijk een zeer oude naam, afgeleid uit de oude defensie van het graafschap *Zutphen*. Immer, in 1253, verkocht *HRMAN*, Heer van *Loon*, zijn regtsgebied op de kerspelen *Zelhem* en *Hengelo*, aan Graaf *OTTO VAN GELRE*. Dewijl

door dien verkoop HALLÉ de oostelijke troek van het graafschap werd vermoedt men, dat hier toen een soort van fort gesticht en *Lam-dewer* genaamd werd; van dit fort vindt men in brieven van 1560 nog melding gemaakt. Thans nog is de plaats aanwezig, waar het gestaan heeft, in de onmiddellijke nabijheid van bovengenoemde herberg. Ook werd daar een tol geheven, welke in 1796 nog bestond en aan Gelderland leenroerig was, dus mede van hooge ontheld. In het toltarief vindt men, bij den uitvoer, zouten visch belast, welke dus in vroeger tijd daar langs uitgevoerd werd, dat gemakkelijk te begrijpen valt, als men in aanmerking neemt, dat vroeger door deze buurt de groote postweg liep van Arnhem op Munster, als ook een Hessengweg van Deventer op Duitschland.

HALLÉ was vroeger rijk aan hooge veengronden, waarvan het zogenaaude Halsche-veen, het voornaamste was.

HALLÉ-IN-SAXEN, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Surinamé*, aan de *Waijomoeckreek*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts, aan de koffijplant. *IJvershoop*, benedenwaarts aan de koffijplant. *Karelsburg*; 1036 akkers groot; met 129 slaven. De Neger's noemen haar *WESTPRALEN*, *WERVANA* of *WERFALA*.

Deze plant. heeft de grootste koffijloods, die in de kolonie gevonden wordt.

HALLER of HALER, geh. in de heerl. *Heringen*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 3½ u. Z. ten W. van *Grevenmacher*, arr. en 2 u. Z. ten W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. W. van *Echternach*, gem. *Waldbillig*.

HALLER, geh. in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*. Zie HALER.

HALLOVINA, naam, welke voorkomt in eenen giftbrief van het jaar 850, waarbij de Edele Heer *BALDRICH* zijn erfgoed, dat hij te HALLOVINA had liggen, aan de kerk van Utrecht geschonken heeft. Men meent, dat men daaronder het d. *HERWIJZEN* in den *Tielerwaard* verstaan moet. Zie *HERWIJZEN*.

HALLOY, naam, welchen de Neger's geven aan de koffijplant. *Johannesburg* in *Nederlands-Guiana*, kol. *Surinamé*. Zie *JOHANNESBURG*.

HALLUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Hokoerd*.

Dit d. heeft eene fraaije binnenbuurt, en is wijd van buitenbuurten of klokslag. Ook had men er vroeger zeer vele adellijke staten, als *Donia*, *Douma*, *Feitsma*, *Goslinga*, *Ondersma* en *Sytjema*, van welke alleen de state *Goslinga* nog in wezen is; terwijl almede de kloosters *Mariengaarde* en *Gewesareth* of *Gennaard* daaronder gelegen waren. Dit d. komt reeds in de dertiende eeuw als eene hofstad voor, hetwelk zoo veel zegt als een voornaam parochiedorp, alwaar toen ter tijd reeds vele adellijke en aanzienlijke lieden woonden. Men telt er in de kom van het d., 135 h. en 1160 inw., en met de daartoe behoorende buitenbuurt *Joussumbaren* of *Jouwsmaburen* en verdere buurten enz. 280 h. en 2500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Ook heeft men er 6 cichoreifabrieken, 1 branderij en 1 korenmolen.

De Herv., die hier ruim 2200 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Stiens*, behoort. De kerk, vóór de Hervorming aan den *H. MARTINUS* toegewijd, en waarin destijds eene vikarij gesticht was, had vroeger eene gewone langwerpige vorm, doch heeft door verbouwing dien van een kruis verkregen, en is thans een fraai gebouw. Het nieuwe

orgel voltooid zijnde, werd den 1 Januarij 1810 ingewijd. De kerk heeft twee torens, een kleine ten Zuiden, en een groote ten Westen. De voormalige stompe toren stortte den 26 April 1804, terwijl men reeds eenige weken bezig was met herstelling, eenklaps ter neder, zoodat de werklieden zich naauwelijks konden bergen; drie zware klokken stortte mede naar beneden, die echter ongeschonden bleven; terwijl een gedeelte der kerk en het orgel bijna geheel verbrijzeld werd. De tegenwoordige toren is met een uurwerk en spits voorzien; en boven de deur leest men op eenen vierkanten steen het volgende:

GESTICHT
MDCCCVI

TREED NIET ONACHTZAAM NIER VOORBIJ,
MAAR LEER O STERVELING VAN NIJ
HOE GIJ ZIEKRAAD HET NUT MOET PARÉN;
WANT DAAR 'K EN WIND EN TIJD U TOON,
DAAR IK HET DORP STREK ALS TEN KROON,
DOE 'K RUSTDAAGS U VOOR 'S HEERES TROON
OOK IN DEN TEMPEL GODS VERGAREE.

De eerste Predikant in deze gem. is geweest SJOERD PAULUS FETTEREA; die in het jaar 1580 herwaarts kwam, en in 1582 naar Jorwerd vertrok; terwijl hij te HALLUM stoud, heeft hij *MARRUM* eenigen tijd mede bediend.

De Doopsgez., welke hier 70 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oude-Bildrzyj-en-Hallum*, en hebben hier eene kerk, zijnde een klein, doch net gebouw.

Men heeft in dit d. een voostreffelijk, ten jare 1832, nieuw gebouwwd Armbuis, waarin 126 armen verpleegd worden. Er bestaat mede een, den 12 Februarij 1821 opgericht, Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat 20 leden telt. Nóg is er aan de noordzijde der buurt, eene versch-waterkom, tot algemeen gebruik.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 200 leerlingen bezocht.

De kermiss valt in den eersten Donderdag in de maand November. HALLUM is de geboorteplaats van ABRAHAM STREINDAM, die in het jaar 1664, tot Hoogleeraar in de Wijsbegeerte te Francker beroepen werd.

HALLUMERMEER of HALLUMERTREKVAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, welke, met een bepuind pad daarnevens, in eene zuidoostelijke rigting, van het d. *Hallum* naar Barthlehem, in de trekvaart van Leeuwarden op Dockwijn loopt, ten einde de gemeenschap tusschen het d. Hallum en de stad Leeuwarden te bevorderen.

HALLUMERMIEDEN, streek weiland, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, ten Z. O. van Hallum.

Deze streek beslaat eene oppervlakte van 546 bund. 40 v. r. 94 v. ell. HALLUMERTREKVAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie HALLUMERMEER.

HALMAHERA of HALKANNINA, naam, welchen de Ternatanen geven aan het eil. *Grooto*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *GILOLO*.

HALOE, baai in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*; aan het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de westkust van *Hoewamohel*.

Het is eene besloten kleine baai, waar men met alle winden veilig ligt; doch voor den ingang is het wat rifflig, zoo dat men moeite heeft, om er in te komen.

HALON of **HALONE**, strandd. in *Oost-Indië*, op het *Molukche* eil. *Ambono*, aan de kust van *Leytimor*. De Portugezen hadden hier vroeger een klein fortje.

HALOY, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie *HORWALOP*.

HALS (DE), voorn. vaarwater in *Zuid-Holland*, tusschen de eilanden *Goedereede* en *Overflakkee*, eene gemeenschap tusschen het *Haringvliet* en de *Bieningen* daarstellende. Dit vaarwater lag ten laatste vol lekken, welke in het jaar 1803 zijn ingepolderd. Zie *HALSPOLDER*.

HALSAF, naam, welken men in de wandeling geeft aan het oud adell. h. *BABBERIK*, in het graafs. *Bergk*, prov. *Gelderland*. Zie *BABBERIK*.

HALSBACH, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1 u. N. van *Eckternach*, kw. en 4 u. N. ten W. van *Grevenmacher*, gem. *Bendorf*.

HALSBAND, dijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoe*, griet. *Wonsradeel*. Zie *PINGJONER-HALSBAND*.

HALSBREKERS-BANSLOOT, watertje in den *Tieleraard*, prov. *Gelderland*, dat aan de noordwestelijke punt van den *Polder-van-Est* ontstaat, met eenen noordwestelijken loop, eerst tusschen dien polder en den *Polder-van-Op-Hemert* heenloopt, voorts in den *Polder-van-Est* komt, aldaar eenen noordoostelijken loop aanneemt, tot dat het tegen den *Polder-van-Op-Hemert* stuit, van waar het in een gekromde westelijken rigting, eerst langs den laatstgenoemden polder, en voorts door den *Polder-van-Est* heenloopt, om zich ten noorden van het *Est* in de *Meesmarkt* te verliezen.

HALSCHE-BARRIERE (DE), in de wandeling veelal verkeerdelyk de *HALDRASCH-BARRIERE* genoemd, tol in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 1½ O. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. W. van *Boxtel*, op den straatweg van 's *Hertogenbosch* naar *Eindhoven*.

De bij dezen tol staande herberg is een voornam uitspanningsoord, voor de gegoede klasse van 's *Hertogenbosch*.

In het jaar 1794, viel in de nabijheid dezer barrière eene schetsmutseling voor, tusschen de *Engelschen* en de hen vervolgende *Franschen*, bij welke gelegenheid de eerstgemelden het tolhuis, aan de kom der gem. *Boxtel* staande, aan de *vlaamien* prijs gaven. In het jaar 1839, heeft men er een *retranchement*; ter bestrijking van den straatweg, opgeworpen.

HALSCHE-VEEN, ook wel *HALSVEEN* gespeld, voorn. hooge veengrond in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Zelhem*, N. O. van *Halle*.

Deze grond, nu afgeveend, is eene hooge heide, met uitzondering van het noordelijkste gedeelte, waar men thans meer dan 150 bund. goed bouwland aantreft, op grond, welke in 1798 nog heide was.

HALSPOLDER, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sammelsdijk*, gem. *Stellendam*; palende N. aan de *Flakkeé*, O. aan de *Haven van Dirksland*, Z. aan den pold. *Kraijenisse*, Z. W. en W. aan den *Eendragtspolder*.

Deze pold., welke in het jaar 1803 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 331 bund. 80 v. r. 50 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene *binnensluis*, uitwaterende door den *Eendragtspolder*, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit éenen *Dijkgraaf*, drie *Hemraderen* en éenen *Secretaris* en *Peningmeester*.

HALSTEREN, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*; prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom* (14 k. d., 18 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. *Nieuw-Vossemeer* en *Steenbergen*, O. aan *Wouw* en *Bergen-op-Zoom*, Z. aan *Bergen-op-Zoom* en het *Bergsche-diep*, W. aan de *Eendragt*, die haar van *Zeeiland* scheidt, en aan *Nieuw-Vossemeer*.

Deze gem. bestond, vóór de inlijving van ons Vaderland bij Frankrijk, uit drie gem., te weten: *Halsteren*, waaronder het geh. de *Lepelstraat*; *Noordgeest*, waaronder de *Theodorus-polder* en den *Auvergne-polder*, den *Oud-Glimes-polder* en den *Beijemoer-polder*. Zij bevat alzoo de heerl. *Halsteren* en daarin het d. *Halsteren*, de geh. de *Halstersche-Laan*, de *Halstersche-Molen* en de *Lepelstraat*; de heerl. *Noordgeest*, en daarin de *Theodorus-polder*, benevens de polders: *Auvergne-polder*, *Oud-en-Nieuw-Beijemoer*, en *Oud-Glimes-polder*; ook liggen in deze gem. de verlaten forten de *Rover* en *Pinsen*, beide behoorende tot de linie van *Bergen-op-Zoom*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3543 bund., telt 317 h., bewoond door 363 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 2 bierbrouwerijen, 1 meestof en 2 korenmolens.

In deze gem. ligt een meer of plas, het *Langewater* genoemd, zijnde eene visscherij in den *Auvergne-polder*, waarin veel paling wordt gevangen.

De inw., die, op een twintigtal na, allen R. K. zijn, maken de par. van *Halsteren* en de *Lepelstraat* uit, welke in deze burgerlijke gem. ieder eene kerk hebben.

De *Herr.*, van welke men er 20 aantreft, worden tot de gem. van *Nieuw-Vossemeer-en-Halsteren* gerekend, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft. — Men heeft in de gem. *Halsteren* ééne school.

Het wapen van deze gem. bestaat uit een veld van azuur, met een man te paard, houdende in zijn linkerhand een borstbeeld, en omziende naar eenen man, die achter het paard schijnt te loopen, onder het paard een ledig schildje, alles van goud.

HALSTEREN, heerl. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*; palende N. aan de heerl. *Nieuw-Vossemeer* en *Steenbergen*, O. aan *Wouw* en *Bergen-op-Zoom*, Z. aan de heerl. *Noordgeest*, W. aan de *Eendragt* en *Nieuw-Vossemeer*.

Deze heerl. bevat het d. *Halsteren*, benevens de geh. de *Halstersche-Laan*, de *Halstersche-molen*, en de *Lepelstraat*.

De inw., die meest allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom* behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

Het d. *HALSTEREN* of *HALTERN*, meestal *ALTAAREN* genaamd, ligt 7 u. W. van *Breda*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Bergen-op-Zoom*.

De grond van dit d. is in de hoogte oprijzende, zoodat men daar vroeger een ruim gezigt had over alle de *Onmelanden*, en de naast bij liggende steden; gelijk mede, over de geheele *Ooster-Schelde*, zoowel opwaarts tot bijna aan *Lillo*, als benedenwaarts tot aan *Zierikzee*, hetwelk, ter oorzaak van de menigte schepen, welke deze rivier onophoudelijk beveren, eene zeer fraaije vertooning gaf, waarom de ingezetenen der naburige steden zich des zomers dikwijls derwaarts begaven, ten einde zich in dit gezigt te verlustigen. Thans is dit echter zoo niet meer,

door de groote boomen, welke langs den steenweg naar Tholen geplant zijn en aldaar het schoonste gezigt benemen. Daarentegen is de ligging van het dorp, van dien weg te zien, zeer schoon, dewijl het dorp op eene hoogte ligt en den weg door laag polderland loopt.

De R. K. kerk, aan den H. Quirinus toegewijd, is een eenvoudig en goed gebouw, met eenen spitsen toren en een orgel. Deze kerk, welke na de Reformatie bij de Herv. in gebruik was, door oorlogsramp deerlijk geteisterd zijnde, werd in het jaar 1750, door ingezamelde liefdegiften, weder behoorlijk hersteld, en met nieuwe glasramen, vloer, predikstoel en zitplaatsen voorzien. Later is zij echter aan de R. K. terug gegeven.

De Herv. kerk is een klein gebouw, makende het achterste gedeelte uit van de kosterwoning, waaraan het gebouwd is. Het heeft noch toren noch orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag in September.

In Februarij 1825, deelde deze heerl. in de algemeene ramp door den storm van den 4 en 5 dier maand. Op verscheidene plaatsen liepen de dijken over, hetwelk aanzienlijke doorbraken ten gevolge had, zoodanig, dat het grootste gedeelte dezer heerl. onderliep, doch door eene goede uitwatering werd zij weder spoedig ontlast.

Het wapen dezer heerl. is hetzelfde als dat van de gemeente.

HALSTERSCHE-LAAN (DE), geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 7 u. W. van *Breda*, kant. en 1½ u. N. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Halsteren*.

HALSTERSCHE-MOLEN (DE), geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 7 u. ten O. van *Breda*, kant. en 1 u. N. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Halsteren*, aan den weg tusschen *Bergen-op-Zoom* en *Steenbergen*, met een twintigtal huizen en eenen windkorenmolen.

HALSTERSCHE-LEEG (HET), ook **DE LAGE-LANDEN** genaamd, moerassigen grond in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Halsteren*, ten Oosten van het dorp zich gedeeltelijk langs de linie van *Bergen-op-Zoom*, en noordwaarts daarvan tot dicht bij *Steenbergen*, uitstreckende, makende deze moeras de linie van defensie uit, tusschen de steden *Bergen-op-Zoom* en *Steenbergen*. Zij is op vele plaatsen ondoorgaanbaar, en zelfs in den zomer grootendeels onbruikbaar.

HALSUM, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. O. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Hoogeveen*, gem. *Stoekteren*.

HALS-VAN-DEN-PASSEGEULE, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*.

Deze pold. moet begrensd zijn geweest ten N. door den *Dierkensteenspolder*, O. door den *Passegeulepolder*, Z. door den *St. Margarietepolder*, W. door *Beooster-Eede*. In het jaar 1507 moet die polder nog bestaan hebben (zie **GRAAF-JARSDIJK**). Op de kaart van *Mooet* en anderen van dien tijd, vindt men een gedeelte daarvan in de bedijking van *het Eiland* begrepen; naderhand weder gevloeid zijnde, is de grond bij de bedijking van den *Nieuwen-Passegeulepolder* weder beverscht.

HALSVEEN, hooge veengrond in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **HALSCHY-VEEN**.

HALTEN, naam, onder welken het d. *HOUTEN*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, voorkomt in eenen brief van *OTTO VAN HOLLAND*,

den zeven en dertigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1228 uitgevaardigd. Zie *HOOTEN*.

HALTERBEN, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HALSTEN*.

HALTHENA, oude naam, waaronder het *Land van Altena*, in eenen giftbrief van *Dijk VII*, Graaf van *Holland*, op het jaar 1212 (of liever 1211), voorkomt. Zie *ALTEA* (*LAND VAN*).

HALTNA, naam, welke voorkomt op eenen zeer ouden blafferd van de goederen der kerk van Utrecht. Men vermoedt, dat het d. *Hooten* in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, daaronder verstaan moet worden. Zie *HOOTEN*.

HALSWIJKERBEEK (*DE*), riviertje, dat met twee adertjes in het *Prussisch* reg. distr. *Munster* ontspringt, welke zich bezuiden het geh. de *Breede* vereenigen, waarna het riviertje, met eenen westelijken loop, op de grenzen der prov. *Gelderland*, bezuiden *Dinxperloo* met de *Aa* of *Aka* zamenvloeit.

HALVE-AMBT of *HALF-AMBT*, dat gedeelte van *Hunsingo*, prov. *Groningen*, hetwelk tusschen de *Marne* en het *Oosterambt* ligt.

Het grenst *W.* aan de *Marne*, *N.* aan de *Wadden* of *Zee*, *O.* aan het *Oosterambt* in dezer voege, dat de scheidlijn loopt tusschen de *Meeden* en *Uithuizen*, op de hoogte van het huis *Nyenstein*, te *Zandweer*, in eenen tak van de *Delte* valt, en dezé volgt, tot dat zij bij *Stitswert*, haar ter zijde latende, langs *Menkeweer* afdraait naar *Onderdendam*; van waar het *Zijldiep* tot door *Winsum* ten *Zuiden*, dit *HALVE-AMBT* afscheidt van *Innersdijk* en *Ubega*. Over het geheel is de grond hier zavelachtig of meer met zand gemengde klei den in de *Marne*, voornamelijk naar den kant van *Warfum*, *Uskwert* en *Uithuizen*. De dorpen van dit *HALVE-AMBT* zijn de volgende: Onder de gem. *Eenrum*: *Wierhuizen*, *Pieterburen* en *Wester-Nieland*, benevens *Eenrum*; onder de gem. *Baflo*: *Baflo*, *Tinallingen*, *Raskwert*, *Saaxumhuizen* en den *Awdel*; onder *Warffum*: *Warffum* en *Breede*, verders de gem. *Uskwert* en *Uithuizen*; onder de gem. *Bedum*: *Menkeweer* en *Winsum*, *Obergum*, *Ranum* en *Maarhuizen*, welke allen tot het kant. *Onderdendam* behooren, bevattende eene bevolking van 11,600 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

HALVE-GALGVELD of *HALVE-GALGVLAK*, duiuvlei in de prov. *Noord-Holland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. *W.* van *Castricum*, makende een gedeelte uit van de thans in cultuur gebragte *Baccammerduinen*, in eigendom toebehoorende aan *Z. M. Koning WILLEM FREDERIK*, Graaf van *Nassau*. De naamsoorsprong is, dat daar in vroegere jaren en nog geene vijftig jaren geleden, bij of aan het strand, een galg heeft gestaan.

HALVEMAANSBRUG, brug in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*, $\frac{1}{2}$ u. *N.* van *Ouddorp*, op den zoogenaamde *Bredeweg* van *Ouddorp* naar *St. Pancras*, over de nieuwe vaart, die bij de bedijking van den *Heer-Bagowaard* gegraven is, en van de *Zeswielen* naar den *Hoigendijk* loopt.

HALVINKHUIZEN of *HALVIKHUIZEN*, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Feluwe*, arr. en 7 u. *N. W.* van *Arnhem*, kant. en 2 u. *O.* van *Nykerk*, gem. en 20 min. *Z.* van *Putten*; met 14 h. en 130 inw.

HALVIRTH, oude naam van het d. *HOLWIERSA*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *HOLWIERSA*.

HAM, naam, onder welke, bij oude Schrijvers, het d. CRAAN, in de bar. van Breda, prov. Noord-Brabant, wel eens voorkomt. Zie CRAAN.

HAM, d. in Zalland, prov. Overijsel. Zie HAM (DEN).

HAM of DE HAM, geh. in het Land tusschen Maas en Waal, prov. Gelderland, kw., distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van Nymegen, kant. $1\frac{1}{2}$ u. ten Z. van Druten, gem. Batenburg, met 25 inw.

HAM, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peelland, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van Eindhoven, gem. Son-en-Breugel, tegen de korn van het d. Breugel, waartoe het behoort; met 2 h. en 15 inw.

HAM, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peelland, prov. Noord-Brabant, Eerste distr., arr. en 4 u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van Veghel; met 19 h. en 140 inw.

HAM, geh. in Westervolde, prov. Groningen, Zie HANDEK (DEN).

HAM (DE), streek lands in den Vrijdom van 's Hertogenbosch, prov. Noord-Brabant, arr., kant. en gem. 's Hertogenbosch. Het is het westelijke gedeelte van den pold. de Ham-en-Rijskampen. Zie voorts HAM-EN-RIJSKAMPEN (DE).

HAM (DE), water in den Biesbosch, prov. Noord-Brabant. Het is een gedeelte van den Amer, welke tusschen de Kookoek en den Emiliapolder doorloopt.

HAM (DE), vaart in Bemland, prov. Utrecht, welke nabij de Hooghaer, onder de gem. Hoogland eenen aanvang neemt, van daar onder den naam van Haarsche-Wetering tot aan Bunschoten vloeit, vervolgens, onder den naam van Vaart of Gracht, langs Bunschoten naar Spakenburg voortvloeit, en zich aldaar in de Zuiderzee ontlast.

HAM (DE) of DEN HAM, kl. geh. in Fivelgo, prov. Groningen, arr. en 2 u. O. van Groningen, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van Hoogezand, gem. en 2 u. W. van Slochteren, 5 min. N. O. van Harkstede, waartoe het behoort; met 5 h. en ruim 20 inw.

Thans wordt dit geh. doorgaans den UITHAM genaamd, hoewel de weg die er heen loopt de Hamweg heet. Vroeger heeft in dien weg ook nog een brugje gelegen, Hamtil genoemd.

HAM (DE), geh. in Fivelgo, prov. Groningen. Zie HAMMEN (DE).

HAM (DE) of DEN HAM, voorn. burg in Fivelgo, prov. Groningen, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van Appingedam, gem. en 15 min. Z. W. van Loppersum.

Deze burg werd in 1738 afgebroken, en het puin ter verbetering van de dijken gebruikt. Er bestaat daarvan nog eene teekening, voorstellende een zwaar gebouw, met eene toren voorzien. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene schoone boerderij de Grote-Ham, genaamd, staande ten Westen van den in 1840 begrinden weg.

HAM (DE), water in Kennemerland, hetwelk uit de Kromme-IJes, bezuiden Krommeniedijk, een begin neemt, met eene zuidelijke rigting tot aan het geh. den Nieuwendam schiet. In vroegere jaren had dit water door eene kil gemeenschap met het Wijkermeer, doch deze is, door de gedurige verlanding van het laatste, reeds meer dan anderhalve eeuw gestremd.

HAM (DE), geh. in het Land tusschen Maas-en-Waal, prov. Gelderland, Zie HAM.

HAM (DE) of HUIS-DES-HAM, buit. in de Neder-Betuwe, prov. Gelderland, kw., distr., arr. en 6 u. N. ten W. van Nijmegen, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van Elst, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van Valburg, nabij Hoogmoet, waartoe zij behoort.

Volgens eene overlevering zoude dit buit. zijnen naam te danken hebben aan den prijs, waarvoor men wil, dat het eenmaal gekocht werd, namelijk eene ham. Meer waarschijnlijk echter is het, dat het zijnen naam ontleend heeft, van het oud-Duitsche woord *ham*, hetwelk bosch beteekent.

HAM (DE) of **Den Ham**, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Zuidhorn*, gem. en ¼ u. W. N. W. van *Aduard*.

Het is geen oud d. In eene regterlijke uitspraak van het jaar 1411, wordt wel, „dat arve in den Ham” genoemd (1); maar hiernit volgt nog niet, dat het toen reeds een dorp geweest zij, zelfs in een Register der dorpen van Achtkarspelen, van het jaar 1506 komt het nog niet als kerkdorp voor (2). Het aannemelijkste gevoelen schijnt, dat de abdij van Aduard, omstreeks de zestiende eeuw er eene bidplaats heeft laten zetten en tot haar onderhoud, alsmede voor dat van den geestelijke eene van hare boereplaatsen aldaar heeft afgestaan.

Men telt in dit dorp ruim 60 huizen; waaronder de geh. *Biggestart*, met 14 huizen, en de *Knijpe*, met 4 huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De grond bestaat hier uit ongemeen zware klei en is zeer geschikt voor vetweidertij; op de bouwlanden ziet men hier somtijds zes tot acht paarden voor de ploeg welke nog maar zeer langzaam voorwaarts gaan, op enkele plaatsen is de bovengrond hier zavelig, dat is, hij bestaat uit zachte met zand gemengde klei, ter diepte van 6 of 7 palmen, waarna men vervolgens zand ontmoet; doch zuidelijk heeft men, op de diepte van eene el, derrie, en daarna grond met schelpjes vermengd, van vier ellen diep. Dit d. heeft zijne uitwatering in de *Aduarder-Lent*.

De *Herv.*, welke hier wonen, behooren tot de gem. van den *Ham-en-Fransum*, die hier ten Z. W. even buiten het d. eene kerk heeft. In het jaar 1655 moet men vóór de bovengemelde bidplaats of kapel eenen toren hebben gebouwd, welke in het jaar 1729, met de kapel is afgebroken en vernieuwd. De tegenwoordige kerk heeft op het westeinde eenen kleinen spitsen toren, doch geen orgel en is, nevens de pastorie, niet onaardig in het geboomte gelegen. Men heeft hier eene dorpschool, ook heeft men er eene kostschool voor den misgegoeden middenstand.

Gelijk de beide d., *Den Ham* en *Fransum*; door eene Predikant bediend worden, zoo hebben zij ook slechts eenen Schoolonderwijzer, wiens woning, even als pastorie en het schoolgebouw, op *Den Ham* staat.

Van dit d. strekt zich een oude dijk uit, voorbij *Noordhorn* en *Balmahuizen*, welke zich tusschen *Niebove* en *Kommerzijl*, aan den *Zeedijk* aansluit. Deze oude dijk loopt ver in de hooge kleilanden uit; doch is op vele plaatsen reeds weggenomen.

MELHARD VAN DEN HAM, een beroemd oorlogsmans, in 1536, was vermoedelijk uit dit dorp.

HAM (DEN), gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Ommen* (3 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan het *Ambt-Ommen* en het *Ambt-Hardenbergh*, O. aan het *Ambt-Hardenbergh* en *Vriezenveen*, Z. aan *Hellendoorn*, W. aan het *Ambt-Ommen*.

Deze gem. bevat het d. den *Ham*, de geh. *Linde*, *Magele*, *Meer*, *Noordmeer* en *Pluir*. Zij beslaat eene oppervlakte van

(1) Deze uitspraak is te vinden bij *DARSSUM*, *Mon. Gron.*, Tom III, pag. 491.

(2) Dit Register wordt medegedeeld in het *Chartierboek* van *Vriesland*, D. II, bl. 65. en bij *DARSSUM*, *Mon. Gron.*, Tom. III, pag. 142 et 143.

4372 bund., telt 369 h., bewoond door 408 huizen., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2180 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en fabrieken, zoo heeft men er linnenweverijen, 1 olieslagerij, door paardenkracht, en eene calicotsfabriek.

De inw., die op 6 na, alle Herv. sijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zwolle*, ring van *Ommen*, behoort. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest *Hraewinus Hazolz*, die in het jaar 1604 hier reeds was, en omstreeks het jaar 1627 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkesaad, eene commissie uit de Mans-ledematen en medestemming van eene commissie uit de deelgenooten in de zogenaamde markt.

De 6 Isr., die men hier aantreft, worden tot de ring-synagoga van *Zwolle* gerekend.

Men telt in deze gem. twee scholen, als: eene in den Ham en eene te Linde.

Het d. DEN HAM, ook wel enkel HAM genoemd, ligt $7\frac{1}{2}$ u. N. O. van Deventer en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Ommen, aan den weg van Ommen naar Almelo.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan de *H. Maagd* was toegewijd, stond destijds ter begeving van den Proost van de St. Pieterskerk te Utrecht. In deze kerk waren drie vikarijen, als: de vikarij van de *H. Maagd MARIA*, die ter hegeving stond van den Pastoor en de voornaamste ingezetenen der parochie, en wiens bedienaar des Pastoors noodhulp was; de vikarij van de *H. ANNA*, die ter benoeming van den Pastoor en de Kerkmeesters stond, en de vikarij van den *A. ANTONIUS*, wiens bedienaar het priesterambt alle Dingsdagen, Donderdag en Zaturdagen verrigten moest, en door den Pastoor aangesteld werd. Dezelfde Pastoor met de voornaamste van het dorp hadden ook het regt, om den Koster aan te stellen. De kerk is in het jaar 1840 grootendeels vernieuwd, waartoe de gemeente, door eenige christelijke weldoeners, liefderijk geholpen is. Zij heeft eenen toren en een orgel, dit orgel is gemaakt door de Heeren *SCHOUTER EN ZOOK*, te *Zwolle*, uit vrijwillige bijdragen der gem. en eenige aanzienlijke buitenwijken, en werd ingewijd door *Dr. HERMIE LANBERT CASPER EVKWARD BAKKER*, den 11 Julij 1841. — Men heeft er eene in 1858 nieuw gebouwde, dorpschool.

Nabij dit d. ligt de adell. havez. *Mennigeshave*, *Mennikeshave* of *Mennekenshave*.

In het jaar 1784 hadden hier eenige oproerige bewegingen plaats, ter oorzaak van de algemeene opschrijving tot de burgerwapening, hetwelk men poogde met geweld tegen te gaan.

Den 15 Augustus 1842 werd dit d. door eene allerverschrikkelijkste ramp geteisterd. In den namiddag van dien dag, omstreeks vijf ure, ontstond er een hevige brand, welke, bij de sterke droogts, zoo spoedig toenam, dat in minder dan één uur tijd drie en veertig huizen en zeven schuren in de asch zijn gelegd; met uitzondering der publieke gebouwen was nagenoeg het geheele dorp eene prooi der vlammen geworden.

HAM (DEN), d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie HAM (DE).

HAM (DEN), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan de rivier de *Amer*, O. en Z. aan den *Zeedijk*, W. aan den pold. de *Koekoek*.

Deze plaat beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund. 10 v. r., waaronder 10 bund. 40 v. r. schothbaar land.

HAM (DEN), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, Tweede distr., arr. en 6 u. W. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. W. van *Tilburg*, gem. en 5 min. N. O. van *Dongen*.

Het is eene lange straat, uitmakende eene der voornaamste wijken of buurts. van de gemeente *Dongen*, en wordt onderscheiden in den *Hoogen-Ham* en den *Lagen-Ham*. Zie HAM (DEN HOOGEN-) en HAM (DEN LAGEN-).

HAM (DEN), huurs. in *Bemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Amersfoort*, gem. *Hoogland*; met 49 h. en 220 inw. Aldaar is, den 27 Maart 1843, de eerste steen gelegd voor een te stichten nieuw kerkgebouw, voor de kerk. gem. van *Hoogland*.

HAM (DEN), burg in *Fieselge*, prov. *Groningen*. Zie HAM (DE).

HAM (DEN), geh. in *Fieselge*, prov. *Groningen*. Zie HAMMEN (DE).

HAM (DEN), inham in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*, bezuiden *Beikslot*, tusschen de *Vogelwijk* en de *Nes*.

HAM (DEN), ook wel HET HUIS-*TES*-HAM genoemd, oud adell. huis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Maarsse*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Vleuten*.

Dit huis, hetwelk voorheen leenroerig was aan de grafelijkheid van *Holland*, is den 27 October 1536, door de Staten des lands van *Utrecht*, plegtig voor eene ridderhofstad erkend. Het HUIS *TES* HAM was reeds in de twaalftende eeuw bekend, en kwam in volgende eeuwen aan eenen jongen zoon van het geslacht van *UTEN-ENG*, hetwelk gesproken is uit het geslacht der *Heeren van Woerden*, welke tak zich naar dat huis *UTEN HAM* heeft doen noemen. . Hiervan kan het wapen ten bewijs strekken. Want de *Heeren van Woerden* plagten te voeren een veld van goud, waarop drie schuinse ruiten, *loosges* genaamd, van keel (rood), dat door het geslacht van *UTEN-ENG* veranderd is in een veld van zilver, en daarop een gelijk getal zulke ruiten van keel, hoedanig wapen ook het geslacht van *UTEN-HAM*, uit dat van *UTEN-ENG* gesproken, heeft blijven voeren, alleenlijk met dat onderscheid, dat die van *UTEN HAM*, tot een toeken van jongere zonen, hun wapen gebroken hebben, met eenen barnsteen van azuur (blauw). Uit dit geslacht van *UTEN-HAM*, dat lang in het *Sticht van Utrecht* gebloeid heeft, heeft *Pieter Uten-Ham*, het *Huis-tes-Ham* bezeten, omtrent 1367. Van hem is het, omtrecks 1392, gekomen op zijnen zoon *Frederik Uten-Ham*, die het, den 13 April 1442, den *Leenheer* weder opdroeg, ten behoeve van zijnen zoon *Frederik Uten-Ham*, na wiens dood het, omtrent 1470, is gekomen op diens zoon *Frederik Uten-Ham*. Als nu deze in den twist en de oorlogen, die, in 1481, tusschen de stad *Utrecht* aan de eene, en haren *Bischof David van Bouconde* en de *Hollanders*, zijne medestanders, aan de andere zijde, ontstaan was, de partij van den *Bischof*, wiens *Maarschalk* en den *Graaf van Holland*, wiens *Leenman* hij was, verkozen had, kwamen te van *Utrecht* voor het huis den *HAM*, belegerde het en namen het in; doch na het tien of twaalf weken te hebben bezet gehouden, hebben zij het geplunderd en verbrand. Kemigen tijd daarna, namelijk den 2 Februarij 1482, werd *Frederik Uten Ham* zelf door de *Utrechtschen te Breukelen* aangehouden, en met zijn bijhebbend krijgsvolk pakkelijk naar *Utrecht* geslept, alwaar de burgerij zoodanig op hem erbitterd was, dat hij ter naauwernood door de soldaten tegen hunne

woede kon beschermd worden. Doch, hoewel dit gevaar gelukkig ontworsteld, heeft hij nogtans huine handen niet kunnen ontkomen; want, ofschoon hij aanbodt zich met twee duizend gulden los te koopen, gaven de burgers daaraan geen gehoor, maar dwongen de Schepenen, hem, den 16 April van hetzelfde jaar, ten zwaarde te veroordeelen, welk vonnis dien zelfden dag werd ten uitvoer gebragt. Na zijnen dood werd zijn zoon, mede FREDERIK UTEN HAM genaamd, den 24 Januarij 1484, met het HUIS DEN HAM beleend, zoo als ook diens zoon, insgelijks FREDERIK UTEN HAM geheeten, den 20 Januarij 1550. Daar deze zonder kinderen overleden was, is het leen den 12 Mei 1553 verleid op zijne zuster ELISABETH UTEN HAM, die, met JAN VAN WANROY getrouwd zijnde, dit huis aan het geslacht VAN WANROY heeft overgebragt; terwijl zijne nakomelingen zich daarom UTEN HAM VAN WANROY hebben laten noemen. Wanneer nu ELISABETH UTEN HAM overleden was, is haar zoon JAN UTEN HAM VAN WANROY haar opgevolgd, en deed den leened den 10 Februarij 1567. Na zijnen dood heeft zijn zoon JAN UTEN HAM VAN WANROY, den 24 April 1589, de beleening ontvaugen. Deze overleden zijnde is het verstorven op zijn zoon GASTAR UTEN HAM VAN WANROY, die daarmede, omtrent het jaar 1652 verleid werd en na wiens dood het, omtrent het jaar 1645, gekomen is op zijn zoon JAN UTEN HAM VAN WANROY. Deze ongetrouwd gestorven zijnde, is zijn broeder HUIBERT UTEN HAM VAN WANROY, omtrent het jaar 1664, daarmede beleend. Aangezien deze laatste nooit getrouwd geweest was, is na zijnen dood de beleening in het jaar 1682 en 1685, gegeven aan zijne zuster MARGARETA UTEN HAM VAN WANROY, die het, omtrecks het jaar 1687, den Leenbeer heeft opgedragen, ten behoeve van haren neef HENDRIK VAN DER BORG. Nadat deze kinderloos overleden was, is het leenregt vervallen op zijnen broeder DIDERIK VAN DER BORG, die het heeft nagelaten aan zijne eenige dochter MARIA CORNELIA VAN DER BORG, huisvrouw van OLIVIER VAN HACKFORT, Heer van Ter-Horst, die, den 16 Augustus 1714, met het HUIS-DEN-HAM beleend is. Na het overliden van deze beide is het HUIS-DEN-HAM voorloopig gekomen aan hunnen oudsten zoon ALBERT WILHELM HACKFORT, Heer van Ter-Horst, die daarmede verlijd is, den 20 December 1758. Deze droeg het weder over aan zijnen broeder GERARD HENDRIK HACKFORT, Luitenant bij een regiment cavallerie, die daarmede verleid werd den 5 October 1760, en het na zijnen dood, welke den 27 Januarij 1792 voorviel, heeft nagelaten aan zijnen eenig minderjarigen zoon FREDERIK OLIVIER JOSEPHUS HACKFORT, terwijl hij het aan diens moeder, Vrouw MARIA PETRONELLA GEERTUIDA VAN LANSWERDE, als voogdesse, opdroeg. Zij werd daarmede verleid den 19 Mei 1793. Deze echter heeft, den 14 December 1811, te Utrecht het HUIS-DEN-HAM, bij publieke verkoop, overgedaan aan PAULUS MARINUS VAN BEYLEVELD, die het den 20 Junij 1820 wederom verkocht aan den Heer JOSEPH LEDEL, Oud-Luitenant-Kolonel en Commissaris van Oorlog in Nederlands-Indiën, Heer van Velthuizen, enz. enz. Deze nu droeg het wederom op en gaf het over aan zijnen behuwdzoon en dochter HYREN BART VAN ZIJLL en Vrouw JACOBA MARIA LEDEL, den 19 Julij 1824, die sich thans naar dit huis schrijven VAN ZIJLL VAN DEN HAM, en het tegenwoordig nog bezitten.

HAM (DEN), ook wel eens enkel HAM genoemd, geh. in *Westerwolde*, prov. Groningen, arr., kant. en 2 u. O. van *Winschoten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Bellingwolde*; met 20 h. en 110 inw.

HAM (DEN), voorn. burg in het *Westerkwartier*, prov. Groningen, arr. en $\frac{2}{3}$ u. W. N. W. van Groningen, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u.

N. ten W. van Zuidhorn, 10 min. W. van Noordhorn, waartoe zij behoorde

Thans is zij eene groote boerderij, den MOKKESUUS genoemd, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 45 bund. 15 v. r. 65 v. ell., en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer KLAAS PIETERS POLL, woonachtig te Noordhorn.

HAM (DEN GROOTEN-), aanzienlijke boerderij in *Fisselgo*, prov. *Groningen*, ter plaatse, waar de burg de Ham gestaan heeft. Zie HAM (DE).

HAM (DEN-HOOGEN-), voorname welbebouwde b. en straat in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 6 u. W. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. W. van *Tilburg*, gem. en 3 min. N. O. van *Dongen*, een gedeelte van het geh. den Ham uitmakende. Er is hier eene in 1828 gebouwde R. K. kerk van de par. van *Dongen*, en een klooster of kostschool voor jongejuifvrouwen, dat zijne eigen kapel heeft.

Deze straat loopt in eene noord-westelijke rigting naar de Donge, welke zij, even beneden den watermolen, ontmoet en waar langs zij, westwaarts loopende, den Lagen-Ham geheel en al wordt. Zie voorts het volgende art.

HAM (DEN-LAGEN-), b. en rijweg in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 6 u. W. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. W. van *Tilburg*, gem. en 15 min. N. O. van *Dongen*, een gedeelte van het geh. den Ham uitmakende.

Het is het vervolg van de straat op het vorige art. beschreven, en neemt een begin, ter plaatse, waar deze de Donge ontmoet, loopt noordwaarts, de rigting van de rivier volgende, langs haren oostelijken oever tot aan de Roodbrug, tegen de grenzen van Oosterhout.

HAM (HUIS-TEN-), adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HAM (DEN).

HAM (HUIS-TER-), buit. in de *Neder-Betuws*, prov. *Gelderland*. Zie HAM (DE).

HAM (DE KLEINE-), aanzienlijke boerderij in *Fisselgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Loppersum*, O. van den weg.

HAM (DEN-MEGENSCHÉ-), onbehuise buitenpold. in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie MEGENSCHÉ-HAM (DEN).

HAM (SELS-), landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie SELS-HAM.

HAM (TEN-), adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HAM (DEN).

HAMAHA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukse-Archipel*, resid. *Amboina*, eil. *Saparoea*.

HAMANTRAU, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Grissee*.

HAMARILDA, naam, onder welchen het d. Or-HENRAT, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, vermeld wordt onder de goederen, welke in het begin der negende eeuw tot de bezittingen van de abdij *Lorischem* of *Lorsch* behoorden.

HAMARITHI, naam, onder welchen de dorpen Or-HENRAT, in den *Tielerwaard*, en NEDA-HENRAT, in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, in het jaar 840 voorkomen, als zijnde de inkomsten daarvan door LUTGERUS, den tienden Bisschop van *Utrecht*, toegevoegd aan Jonker BALDRICH, die alle zijne goederen aan de kerk van *Utrecht* had afgestaan.

HAMBALANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sandoche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*.

HAMBROEK, voorm. heerl. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. 's *Prinsenhage*.

Het was voorheen een achterleën van het Huis van *Breda*, doch is later vereenigd met *Gageldonck*. Zie dat woord.

HAMBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Roven-Cottica*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Courtvlugt, benedenwaarts aan de suikerplant. *Sardam*, 1500 akkers groot; met 65 slaven. Zij wordt bewerkt door eenen watermolen. De *Negers* noemen haar *Korwesson*.

HAMBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter linkerszijde in het afvaren; palende benedenwaarts aan de verl. plant. *Nieuw-Vermaak*, bovenwaarts aan de *Kleine-Mahekreek*; 594½ akk. groot; met 254 slaven. Zij wordt bewerkt door eenen stoommolen. De voorm. plant. *Voorburg*, die 1500 akk. groot is, is er aangetrokken.

HAMBURGER-RAK, gedeelte van de Vaart tusschen *Berlikum* en *Franeke*, prov. *Friesland*, onder en nabij *Dongjum*, dat, zoo men wil, dien naam draagt, omdat vroeger de schepen, welke van *Hamburg* en andere plaatsen *Uitgong* binnen kwamen, tot derwaarts voeren, om te ontladen of wel om de lading aldaar in te nemen.

HAMDIAK (DE), dijk in *Westerwolds*, prov. *Groningen*, tusschen de *Oude- en de Nieuweschans*, en loopende van de *Bonerschans* tot aan het *Langediep*. Van daar neemt men de streek, tot aan de *Oude-schans*, den *Koude-hoek*.

HAMDIAK (DE), geh. in *Westerwolds*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. O. N. O. van *Winschoten*, gem. en ½ u. Z. van *Nieuweschans*; met 26 h. en 470 inw.

Dit geh. bestaat uit eene streek boerdertjen, zich Z. en N. ten O. den *Hamdijk* en het *Hamsterdiep* uitstreckende. De grond is hier ongemeen vruchtbaar, bestaande uit aangeslijkte klei van den voorm. *Dollart*. De inw. behooren kerkelijk tot *Bellingwolds*.

HAME, *WAY-HAME*, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Boero*, aan de *Oostkust*, welke zich, met eenen oostelijken loop, in zee uitstort.

HAMEL (DE), riv. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, dat zijnen oorsprong neemt uit de vereeniging van de *Reeksche-wetering* en de *Molengraaf*; vervolgens noordwestwaarts aan door de *Hamelpoel* stroomt, en zich, tusschen *Megen* en *Dieden*, door de *Overlangelsche-sluis*, in de *Maas* ontlast.

HAMEL (DEN), voorm. eil., prov. *Zeeland*, thans een gedeelte van het eil. *Tholen* uitmakende. Het werd N. bespoeld door de *Krabbe-kreek*, O. en Z. door de *Winkel-Ee* en W. door de *Breevliet*.

HAMELAND, voorm. graafs., dat, naar men wil, een gedeelte van *Zalland*, prov. *Overijssel*; een gedeelte van de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, en een klein gedeelte van *Zutphen*, insgelijks prov. *Gelderland*, besloeg. Zie *ANBLANDE*.

HAMELSPOEL, ook van ouds genaamd de *Pietwiel* of de *Pietegwelen*, watertje in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, ½ u. O. van *Herpen*, ½ u. W. van *Over-Langel*.

HAMELSPOELSCHENDAM, waterkeering in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, dienende tot scheiding van het water van den *Bovenpolder* en den *Benedenpolder* van *Ravestein*, en tot keering van

het zomerwater uit de gem. Valp, Reek, Schayk en den Klein gedeelte van Herpen komende, hetwelk door de zoogenaamde Overlangelsche sluis moet uitgeloozd worden.

Deze dam, welke 7 ell. 2 palm boven A. P. ligt, werd, even als vroeger meer plaats had, in het laatst van het jaar 1858 moedwillig doorgestoken, maar in het voorjaar van 1859 weder hersteld.

HAM-EN-FRANSUM (DEN), kerk. gem., prov. Groningen, klass. van Groningen, ring van Zuidhorn.

Het is eene combinatie, die twee kerken heeft, welke door éénen Predikant bediend wordt, en ongeveer 500 zielen telt. DEN HAM was vroeger eene collatie van het huis van Aduard; thans is deze collatie in handen van meerderen. FRANSUM is eene koninklijke collatie, zoo dat het beroep bij beurten door den Koning en door de collatoren van DEN HAM geschiedt. DEN HAM was van 1896 tot 1609 vereenigd met Aduard en werd door drie elkander opvolgende Predikanten bediend. De combinatie van DEN HAM-EN-FRANSUM is bekend sedert 1618, maar kwam welligt reeds in 1609 tot stand. De eerste Predikant, dien wij in deze gem. vermeld vinden, is geweest HENRICUS MEINARDI RABOT, die alhier in het jaar 1618 in dienst trad, en in 1623 of in het begin van 1624 overleed (1).

HAM-EN-RIJSKAMPEN (DE), onbehuide pold. in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. Noord-Brabant, arr., kant. en gem. 's Hertogenbosch; palende N. W. aan het Bosscheveld-en-May, O. aan de Vuchtsche-heide, Z. aan Cromvoirt, W. aan de Leybeek of Treksloot.

Deze onbehuide pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 446 bund. 68 v. r. 66 v. ell., en wordt, gemeen met den pold. *het Bosscheveld-en-May*, door ééne sluis, wijd 2 ell. 6 palm. 5 duim., op de Dieze, van het overtollige water ontlast. Het land ligt omtrent 5 ell. 5 palm. 5 duim. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit drie Gecommitteerden en eenen Penningmeester.

HAMER (TER-) of TEN-HAMEREN, voorm. plaatsje in *Staats-Vlaanderen*, prov. Zeeland, Z. van Biervliet, omstreeks daar, waar thans de Kapitale-dam ligt.

Het is door den waterloed van 16 November 1577 geheel verdrinken. Men vindt in de opgaven der verdrinkene plaatsen, door dien vloed, ook Hamergate en St. Nicolaas-ten-Hamere, zijnde denkelijk dezelfde plaats, of buurten en parochiën daarin gelegen.

HAMERDEN of HAMERDEN, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. Gelderland, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 6 u. Z. ten W. van Zutphen, kant. en 2 u. W. van *Zevenaar*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Westervoort*.

Van dit voorm. adell. h. bestaat niets meer dan eene groote, vrij wel onderhoudene boerenwoning.

HAMEREN, d., prov. Friesland, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en ruim $\frac{1}{2}$ u. O. van *Berlikum*, $\frac{1}{2}$ u. benoorden Beetgum, aan den Slagtedijk af onden rijweg van Leeuwarden op Franeker; met 8 h. en 40 inw.

(1) Eene volledige opgave van de in deze gem. bestaan hebbende Predikanten, vindt men bij W. KORTJUS, *de Dertigjarige vestiging der Christelijke godedienst in deze landstreek (het Westerkwartier), godedienstig herdacht in eene geschiedkundige leerrrede*, bl. 76 en 77. WAAR evenwel de eerste Predikant HERMANNUS MEINARDI genoemd wordt; terwijl uit 's mans eigene handteekening, bij eenen gebreken Medearbeider Dr. ROEMER, te Scharmer, aanwezig, blijkt, dat hij HENRICUS MEINARDI RABOT heette.

HAMERE (ST.-NICOLAAS-TER-), plaats vermeld in de opgave van de door den watervloed van 16 November 1577 verdrongen plaatsen. Zie **HANER (TER-)**.

HAMEREN (DE), schoone landouw, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. 't *Bildt*, in den Zuidhoek, Z. O. van Vrouwen-parochie. — Men vindt er vele aankienlijke boerenplaatsen.

HAMEREN (TEN-), voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zee land*. Zie **HANER (TER-)**.

HAMERGATE, plaats vermeld in de opgave van de bij den watervloed van 16 November 1577 verdrongen plaatsen. Zie **HANER (TER-)**.

HAMERSTEDÉ, voorm. d. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zee land*. Zie **HANERSTEE**.

HAMERSTEDÉ, voorm. naam, welken men vroeger gaf aan het d. **HAANSTEDÉ**, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie **HAANSTEDÉ**.

HAMERSTEE of **HANERSTEDÉ**, voorm. d. in het eil. *Noord-Beveland*, beoosten Wijnvliet, prov. *Zeeland*, N. W. van Cats, waarbij de voormaals daartoe behoord hebbende gronden getrokken zijn.

HAMERT, naam, onder welke het d. **NEDER-HEERT**, in den *Bomselewaard*, prov. *Gelderland*, bij **MELIS STOKES** voorkomt. Zie **NEDER-HEERT**.

HAMERSVELD, heerl. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Leusden*; palende N. aan de Modderbeek, O. aan de heerl. *A-schat*, Z. aan *Leusbroek*, W. aan de heerl. *Leusden* en de vrijheid van *Amersfoort*.

Deze heerl. bevat het d. *Hamersveld*, benevens eenige verstrooid liggende h. Men telt er 104 h. en ongeveer 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier wonen, maken, met de overige uit de gem. *Leusden*, eene stat. uit, welke 900 zielen, telt, tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Leusden*.

Het d. **HAMERSVELD** ligt $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Amersfoort*, $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Leusden*.

De R. K. kerk, welke in het jaar 1841 is ingewijd, onder aanroeping van den H. *Joseph*, is een fraai gebouw van eenen toren en een orgel voorzien.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Mr. **J. SCHELTUS**.

HAMILTON, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Oppe-Nickery*; palende O. aan de katoenplant. *Inverness*, W. aan de katoenplant. Welgelegen; 800 akkers groot.

HAMINGEN, ook wel verkeerdelijk **HAMMINGEN** genoemd, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4 u. N. van *Zwolle*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Staphorst*, van welk d. het een der buitenkwartieren uitmaakt, aan het *Meppelerdiep*; met 11 h. en 48 inw., die zich veel op de hennepteelt toelaggen. — Men heeft er eene school, welke tevens voor de huurs. *Baarlo* dient.

HAMIVILLE, Fr. naam van het d. **HEISBORFF**, in het grooth. *Luxemburg*. Zie **HEISBORFF**.

HAMLAND of **HANNELAND**, boerderij en landerijen, wel eens verkeerdelijk als geh. vermeld, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Onderdendam*, gem. en 20 min. N. O. van *Baflo*.

HAMM of **HANER**, meijerij van de voorm. heerl. *Munster*, in het grooth. *Luxemburg*.

Zij lag geheel afgezonderd van de overige deelen der heerl., bevatte alleen het d. Hamm en werd door het halj. Luxemburg omringd.

HAMM of HAMME, d. in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 25 min. O. van *Luxemburg*, gem. en 36 min. W. Z. W. van *Sandweiler*, aan de *Azette*, en 5 min. ten Z. van den grooten weg.

De inw., die allen R. K. zijn; hebben hier eene kapel, aan het H. *Kruis* toegewijd, welke tot de par. van *Sandweiler*, vic. gen. apost. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pieter te Luxemburg* behoort, en door den Kapellaan van *Sandweiler* bediend wordt. Deze kapel prijkt met eenen kleinen spitsen toren.

HAMM of HAMME, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en ½ u. N. W. van *Echternach*, kw. en 4 u. N. ten W. van *Grevenmacher*, gem. en ½ u. O. van *Berdorf*.

HAMME, meijerij en d. in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*. Zie HAMM.

HAMME, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie HAMM.

HAMMELAND, boerderij en landerijen in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie HANLAND.

HAMMELINGEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HAMINGEN.

HAMMEN (DE), onbehuide streek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, onder *Oldenhove*, naar den kant van *Saaxum*. Zij beslaat eene oppervlakte van 25 bund. 18 v. r. 10 v. ell.

HAMMEN (DE), ook wel enkel DEN HAM of DE HAM genoemd, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. van *Loppersum*. Het bestaat uit twee aanzienlijke boerderijen, de *Groote-Ham* en de *Kleine-Ham* heeten.

HAMMERBEEK, water in *Zalland*, prov. *Overijssel*, welke met onderscheidene takjes in het *Hammervliet* en het *Almeeloosch-veen* ontstaat, en, met eene noordwestelijke strekking langs den Ham vlietende, zich, ter hoogte van het geh. *Arkum*, in de *Regge* ontlast.

HAMMERDEN, voorm. adelh. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie HAMERDEN.

HAMMERHOF, geh. in het voorm. hert. *Gulik*, thans prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1½ u. O. van *Roermonde*, gem. *Herkenbosch-en-Melich*, 10 min. ten W. van *Herkenbosch*, waartoe het behoort.

HAMMERSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. van *Berlikum*, waarvan men thans niet eens de juiste plaats meer weet aan te wijzen.

HAMMERVEENEN, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie het volgende art.

HAMMERVLIET of HAMMERVEENEN, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*, O. van het d. den Ham, waarvan het zijnen naam ontleent.

HAMMINK, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 5 u. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. N. O. van *Ten-Boer*, ½ u. O. van *Lellens*, waartoe het behoort.

HAMPAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Djawa*.

Dit d. bevatte met *Kalang* en *Kalowec*, in het begin der vorige eeuw, te zamen 280 huisgez.

HAMRIK (BEERSTER-), d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie: *BEERATA* (NIKOW-).

HAMRIK (HUIS-TER-), voorn. burg in het *Westerkwartier*, prov. Groningen, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. ten Z. van het d. *Hoogkerk*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene gewone boerderij, eenigzins op eene hoogte. De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 25 bund. Deze plaats heeft ook geheeten *Luisborg*, en wordt thans in de wandeling geneemt *Luischosh*.

HAMRIK (NOORDBROEKSTER-), buurs. in het *Oldambt*, prov. Groningen. Zie *NOORDBROEKSTER-HAMRIK*.

HAMRIK (MIDWOLDER-), d. in het *Wold-Oldambt*, prov. Groningen. Zie *NIJWOLDE*.

HAMRIK (SCHKEMDER-), d. in het *Wold-Oldambt*, prov. Groningen. Zie *SCHKEMDA (NIJW-)*.

HAMSCHÉ-BRUG, brug over de rivier de *Linge*, in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Tiel*, gem. en 20 min. Z. W. van *Zoelen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Kerk-Avezaath*.

De *Hamsché-Bave* is de geliefkoosde uitspanningsplaats van den gegroeden burgerstand uit *Tiel*, en de omliggende dorpen *Kerk-Avezaath*, *Kapel-Avezaath*, *Zoelen*, *Drumpt* en *Wadenoljen*, zoo wegens de aanlokkelijke gelegenheid der streek, als door de herberg, welke druk bezocht wordt, vooral op *Pinkstermaandag*. Aangename watertogtjes, in roeschuitjes, op de rivier de *Linge*, welke zich veelal van hier tot de *Zoelensche-brug* of de *Wadenoijsche-brug* uitstrekken, of wandelingen in het bosch van het, tegen over deze herberg gelegene *Huis-ten-Ham*, maken hoofdzakelijk de vermakelijkheden uit, waarmede men hier den tijd doorbrengt; ook worden er dikwijls maaltijden gegeven.

In deze herberg worden vele verkooping en verpachtingen gehouden, gelijk alhier mede dikwerf aanzienlijke aankopen van paarden, voor de kavalierie benoodigd plaats hebben.

De passage over deze brug is zeer belangrijk, dewijl zij is den grooten weg van *Tiel* op *Utrecht* gelegen is, en alle post- en vrachtwagens, welke van *Tiel* op *Utrecht* en terug rijden, haar moeten overtrekken. Er wordt, zoo wel van voetgangers als rijtuigen tol geheven. Het eigendomsrecht van dezen tol en van het *Huis-ten-Ham* behoort tegenwoordig aan *Mejufvrouw de wed. J. A. Hanzw*, voortsichtig op het *Huis-ten-Ham*.

HAMSGRACHT, water in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, uitmakende de grensscheiding tusschen *Oldemarkt* en *Blankenham*. Het begint onder eerstgemelde gem., omtrent de *Lindedijk*, bij het klooster, en eindigt, Z. O. loopende, in de *Romsloot* onder laatstgenoemde gemeente.

HAMSHORN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Aalkorpelen*, arr. en 4 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Bergum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Drogenham*; met 15 h. en 70 inw.

HAMSLoot, watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, dat zijnen oorsprong neemt $\frac{1}{2}$ u. ten N. van *Cromvoirt*, voorts noord-oostwaarts aanstroomende, zich, $\frac{1}{2}$ u. benoorden *Deutenen*, in twee armen verdeelt, waarvan de een $\frac{1}{2}$ u. ten Noorden van 's Hertogenbosch, en de andere $\frac{1}{2}$ u. bezuiden *Engelen*, in de *Diese* valt.

HAMSTERLAND, streek lands in het *Westerkwartier*, prov. Groningen, nabij het d. den *Ham*, hetwelk met de voorn. *Saarnmerzijl* een eigen dijkrecht heeft, dat door zes *Dijkkrigters* en eenen *Secretaris* bestuurd wordt.

HANSTREEK, volgens *ALVISO* een oude naam van het d. *COLMAN*; in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *COLMAN*.

HAMVELD, heideveld in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, tusschen *Beilen* en *Westerbork*, ten N. van *Wijster*, tot welks markt het behoort. Het is groot 136 bund.

HANCKEMA, burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en 10 min. N. van *Zuidhorn*, ten W. aan den straatweg van *Groningen* naar *Friesland*.

Dit h., beslaat met de daartoe behoorende landerijen, singels enz., eene oppervlakte van ruim 80 bund. lands. Het huis zelf is sterk, grootendeels uit het water opgebouwd, en prijkt met eenen koepeltoeren, welke voor eenige weinige jaren nog vrij wat hooger was. Het is van binnen nog geheel in zijnen anticken vorm, met eene gracht, fraaije singels van beukenboomen, hoven en tuinen omgeven; en zeer aangenaam gelogen.

De stichting van *HANCKEMA* is onzeker, maar het is achtereenvolgens bezeten bij *Jonkheer Sissers*, *Jonkheer Pijs Broekma* en *Jonkheer Reest ten Ham*, uit wiens handen het, in het jaar 1672, door aankoop is overgegaan in het oude geslacht der *CLANTEN*; uit welk geslacht afkomstig was de grootmoeder van den vorigen eigenaar, den Heer *Evert Bartsolt Bindervoet*, die de burg *HANCKEMA*, in het jaar 1842, verkocht heeft aan den Heer *Gelderman*.

HANCKEMASTATE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Wester-go*, griet. *Hunsamer-Oldaphaert-en-Noordvolder*. Zie *HANCKEMASTATE*.

HAND (DE VOLLE-), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*; arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingadam*, gem. en 5 min. N. van *Loppersum*.

HANDEL of *HAANDEL*, d. in de soevereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. O. van *Bindhoven*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Helmond*, gem. en ½ u. N. O. van *Gemert*. Men telt er 14 h. en ruim 100 inw.

Men heeft er eene kapel, aan de *H. Maagd Maria* toegewijd, welke tot de par. van *Gemert* behoort, en bediend wordt door eenen *Priester*, die *Rector* of *Praepositus* genaamd wordt, zonder regt nogtans van *Pastorale* bediening. De kapel is van oude stichting, te weten van omstreeks het jaar 1228, en zeer vermaard, uit hoofde van eene *Heiligput* en een *Lievrouwbeeld*, weinig minder beroemd dan die van *Kevelaar* en *Scherpenheuvel*, zoo dat op sommige dagen van het jaar eene menigte bedevaartgangers uit alle dorpen der *Meijerij* van 's *Hertogenbosch*, het land van *Ravestein*, *Opper-Gelder*, *Kleefstand* enz. herwaarts vloeijen. Echter is deze toeloop op ver na zoo sterk niet meer, als hij plagt te wezen, want *A. Wichmans* (1) verhaalt: dat de toeloop tot het *Mariabeeld* te *HANDEL* zoo groot was; dat, daags na *Pinksteren* des jaars 1628, over de vier duizend menschen derwaarts gekomen waren.

Het rectoraat is van ouds geweest aan geestelijke *Priesters* van de *Duitsche orde*, en werd na de laatste invallen der *Fransche Legers*, en staatsveranderingen, bediend door eenen ongeorderden *Priester*. In de aantekening van *MICHAAL VAN OPHOVEN*, zeden *Bisschop* van 's *Hertogenbosch*, van het jaar 1651, vindt men, dat alstoen eenige pogingen zijn gedaan, om *HANDEL* tot eene parochie te verheffen; maar dit is door den *Bisschop* nooit toegestaan. Niet ver van de *Kapel*,

(1) *Dracontis Moriana*, pag. 163, en breeder aldaar, pag. 168.

ten Noorden, is eene hermitage, de Handelsehe-Kluis genaamt. Zie het volgende artikel.

HANDELSCHHE-KLUIIS of **HUIS-TR-PADUA**, kluzenaarswoning, prov. Noord-Brabant, gedeeltelijk in de souvereine heerl. van Gemert. Derde distr., arr. en 3 u. N. O. van Eindhoven, kant. en 2½ u. N. ten O. van Helmond, gem. en ½ u. N. O. van Gemert, nabij Handel, gedeeltelijk in het Land van Ravestein, Eerste distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 2 u. O. van Veghel, gem. Boekel.

De in dit huis wonende zoogenaamde kluzenaars, thans ten getale van veertien, zijn van den derden regel van St. FRANCISCUS en hebben zich in het jaar 1743 aldaar nedergeset. Zij leggen zich toe op den landbouw. Voor eenige jaren was er tevens eene school voor aankomende jongens, om het eerste onderwijs en eene christelijke opvoeding te ontvangen. Thans is er een bestedings-, verbeter- en krankzinnigenhuis, waartoe de kluzenaars, in het jaar 1833, een nieuw, op zich zelve staand gebouw, hebben gesticht.

HANDER (DE), voorm. huis in Hunsingo, prov. Groningen, arr. en 3½ u. W. N. W. van Appingedam, kant. en 2 u. N. W. van Ouderdendam, gem. en ½ u. N. N. O. van Eenrum, in het geh. op de Hander.

HANDER (OP-DE-), geh. in Hunsingo, prov. Groningen, arr. en 3½ u. W. N. W. van Appingedam, kant. en 2 u. N. W. van Ouderdendam, gem. en ½ u. N. O. ten O. van Eenrum.

HANDMARE, oude naam van de griet. AKNWIDEN, prov. Friesland, kw. Zevenwouden. Zie AKNWIDEN.

HAND-NAAR-LEYDEN, b. in Amstelland, prov. Noord-Holland, arr. en 2 u. Z. van Amsterdam, kant. en gem. Nieuwer-Amstel, ½ u. Z. van Amstelveen

Hier staat de R. K. kerk van de stat. van Bovenkerk, welke 360 zielen, en daaronder 310 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. Deze kerk is aldaar in het jaar 1803 gesticht, ter veranging van eene schuurkerk, welke een uur meer zuidwaarts in Bovenkerk, en van eene bijkerk, welke aan de Legmeer stond. Ter plaatse, waar de tegenwoordige kerk staat, stond vroeger eene herberg, welke tot eene zeer doelmatig ingerigte kerk herbouwd is. Deze kerk, aan den H. URBANUS toegewijd, heeft geen toren, maar is van een orgel voorzien. De pastorij, tegenover de kerk, is in het jaar 1838 herbouwd.

HANEKAM, berg in Oost-Indië, op het Moluksche eil. Wagioe.

HANENBERG, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peel-land, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr. en 3 u. O. ten N. van Eindhoven, kant. en 2 u. O. ten N. van Asten, gem. Deurne-en-Liessel, ½ u. Z. O. van Liessel, waartoe het behoort; met 15 h. en 90 inw.

HANENBURG, voorm. hofstede, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Tietjerksteradeel, arr. en 1½ u. O. van Leeuwarden, kant. en 1½ u. W. N. W. van Bergum, ½ u. Z. W. van Rijperkerk, aan den Zwarteweg.

De grond van deze hofstede, later bij gedeelten verkocht, is thans bouw- en weiland.

HANENBURG, voorm. buit. in Delfland, arr. en 1 u. Z. W. van 's Gravenhage, kant. en 1½ u. N. van Naaldwijk, gem. en 1 u. N. van Loosduinen.

Van deze bukt. bestaat alleen nog het heerenhuis en de bouwerij, terwijl de omliggende gronden tot wei- en hooilanden worden gebeugd. Zij behoort thans in eigendom aan Z. M. den Koning der Nederlanden.

HANEPOEL, meertje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leiden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, in de nabijheid van *Roelof-Arendsveen*.

HANETANG (DE), stroek gronds in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 7 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 5½ u. Z. van *Flagmelde*, 10 min. Z. O. van *Ter-Apel*, waartoe zij behoort.

HANEVEN (HET), poel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Hilvarenbeek*.

HANEWIJK, kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HAAEWIJK**.

HANIA of **HANYA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idwarderadeel*, arr. en 2¼ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. O. van *Rauwerd*, 15 min. W. van *Grouw*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene fraaije wederrij. De tot deze state behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door de erve van *SLOVERMJK*.

HANIA of **HANYA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 20 min. Z. Z. O. van *Holwerd*, waartoe zij behoorde, aan de *Holwerdvaart*.

Deze fraaije, op eenen terp gebouwde state is laatst bewoond geweest door *Jonkheer Sicco Douwe van Aylva*, op wiens begeerte zij na zijnen dood, in het begin dezer eeuw, geslecht is. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouwland.

HANIA of **HANYA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Naarderadeel*, arr. en 1¼ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. N. van *Rauwerd*, 5 min. Z. O. van *Weidum*, waartoe zij behoorde.

Hier werd *Wayze* of *Wattie Hania*, op het huis, hetwelk hij gebouwd had, door de werklieden wreedelijk vermoord. Zijn lijk ligt in de kerk te *Jorwerd* begraven, onder eenen steen, waarop de kast, welke hij, op het hooren van het gerucht, bij die gelegenheid buiten de deur gebragt had, uitgehouwen is.

In het laatst der vijftiende eeuw woonde op **HANIA-STATE** *Viglius Hania* en op de naburige *Dekema-state*, *Sixtus van Dekema*; de eerste was een zeer goed, doch de laatste een zeer stout en roofzuchtig man, die, bij gelegenheid van een ontstaan geschil, zich niet alleen de goederen der **HANIA's** toeëigende, maar ook de bezittingen van het convent van *Luddingakerk* met geweld veroverde.

HANIA of **HANYA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, ½ u. N. O. van *Pingjum*, waartoe zij behoorde.

De weg langs deze state, in eene noordoostelijke rigting van *Pingjum* naar den *Pingjumer-Halsband* loopende, heet *Haniaiaan*.

Een der hierboven vermelde staten is het stamhuis van het beroemde geslacht **HANIA**, van welke men drie als teekenaars van het verbond der *Edelen* aantreft, zijnde *Jorritt*, *Otto* en *Leo Hania* (1).

(1) Zie breeder over hen *J. W. de Water*, *Historie van het Verbond der Edelen*, Stuk II, bl. 247 en 248.

HANIA'S-POLDEK; onbebiede pokder aan het eil. van *Dordrecht* prov. *Zuid-Holland*: Zie **DURBELDAN** (**HANIA'S-POLDER-VAN**).

HANIA-STATE., staten, prov. *Friesland*. Zie **HANIA**.

HANJAWANG., beter **HANSAWANG**, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, op het landgoed Tji-tarap. Zij bevat warme minerale bronnen, waarvan het geneeskundig gebruik, in sommige ziekten, een heilzame uitwerking doet, en uit dien hoofde vele patienten herwaarts lokt, hetwelk aanmerkelijk tot de gezelligheid van dit oord bijdraagt, alzoo de genen, die de bronnen hier komen gebruiken, meer nog dan in Europa, ingeboelde zieken zijn, die sich meer herwaarts begeven om uitspanning en vermaak te genieten, dan tot herstel van hunne gezondheid.

HANIMOA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*. Zie **HONIMOAS**.

HANKAMP, heuvel in *Westerwolds*, prov. *Groningen*, gem. en 3 min. N. van *Wedde*.

HANKEMA, oud adell. h. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*. Zie **HANCHEMA**.

HANKEMA-STATE of **HANCHEMA-STATE**, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolds*, arr. en 6 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. van *Hindeloopen*, onder *Scharl*, waarvan men thans zelfs de juiste standplaats niet meer weet op te geven.

HANNOVER, indigoplant. en houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Beaulieu*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Jagersburg*, 3636½ akk. groot; met 112 slaven, van welke eenigen werkzaam zijn op de plantaadje *Tweo-Kinderen*. Vroeger heette deze plant. **COPINAWASO**.

HANOSAVARD, voorn. d. in den *Groote-Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **AARTSWAARD**.

HANPANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*.

HANS-FRIES, voorn. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije oew Sluis*, prov. *Zesland*. Zie **HANS-VRIJEN-SCHANS**.

HAN-SARIE, vroegere naam van de verl. plant. *Nieuw-Libanon*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **LIBANON** (*Nieuw*).

HANSAWANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **HANJAWANG**.

HANSBERG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HAANBERG**.

HANSEMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, op de grenzen van *Tietjerksteradeel*, dat door eensloot, welke door vergraving geheel van plaats veranderd is, met de *Folkertsloot* in verbinding staat.

HANSESTEDEN of **HANSESTEDEN**, naam van eenige steden, welke reeds op het midden der veertiende eeuw een verbond (**HANSE**) gemaakt hadden, om den koophandel te beschermen en uit te breiden, en hiertoe elkander alle hulp te verleenen. Tot dit verbond behoorden ook veertien Noord-Nederlandsche steden, als: *Doesburg*, *Nijmegen*, *Zutphen*, *Roermonde*, *Venlo*, *Arnhem*, *Elburg*, *Harderwijk*, *Deventer*, *Zwolle*, *Kampen*, *Groningen*, *Stavoren* en *Bolsward*. Alle de steden van het **Hanse** verbond, waren gelegen aan de Oost-, Noord- en Zuidzee, alsmede aan

in stroomen, rivieren of wateren daarin uitvloeiende, welke gelijke vrijheden, rechten, privilegiën en de wel-hergebrachte gebruijken hadden, voor alle den burgeren, inwoonderen en de ondersaten der gemieerde.

Om verschillende redenen is dat verbond sints lang verdwenen; desnoetemin bestaat er nog min of meer een overblijfsel van in de Noord-Duitsche steden Hamburg, Lubeck en Bremen.

HANSIE (KRIEN-), naam, welke de Negers geven aan de plant. **ELISABETHS-HOOP**, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **ELISABETHS-HOOP**.

HANSJOPPENBERG, heuvel in de *Meijerij van 's Hertogenboech*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Hees*.

HANSON, naam, welke de Negers geven aan de suikerplant. **MUZANSON**, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **MUZANSON**.

HANSOUW (TER-) of **TER-HANSOEW**, voorn. aanzienlijk h. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, volgens oude kaarten, arr., kant. en 4 u. N. van *Assen*, gem. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Belde*, vermoedelijk vroeger de zetel van het aanzienlijke Groningsche geslacht van **TER HANSOEW**, doch waarvan thans weinig meer is te vinden.

HANSUMATIL, brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonsradeel*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Witmarsum*.

HANS-VRIESE-SCHANS, voorn. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, gem. en 20 min. W. van *Oostburg*, aan het eind der bedijkte oude haven van *Oostburg*, tegen den *Crane-polder*.

Deze schans diende in de Spaansche onlusten om het Land van *Oostburg*, toen zeer klein, te beveiligen. In Prins **MAURYS** tijd was deze schans sterk bezet. In 1673 werd zij verkocht. De vesten zijn nog niet geheel gedempt; men kan den vorm der schans nog herkennen. Zij had vier bolwerken, een groot buitenwerk aan de oostzijde en eene versterkte avancée noordwaards. Alles te zaam behoort thans aan **ABRAHAM BRUNOOS** te *Oostburg*, en is groot 5 bund. 38 v. r. 10 v. ell. De buurtweg naar *Zuidzande* loopt langs de voormalige glacis dezer schans.

HANSWEST, **HANSWAART**, **HANSWERD** of **HANSWERE**, h. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr. en 2 u. Z. van *Goes*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Kruiningen*; met 5 h. en 25 inw.

Men heeft er een oversotveer op *Welsoirde* gehad, hetwelk echter onlangs heeft opgehouden als zoodanig te bestaan, daar de passagiers meest met de *Vlissingche* stoomboot van *Hoedekenskerke* naar *Welsoirde* reizen. De *Wester-Schelde* is aldaar op zijn smalst.

HANTA, kon. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie het volgende artikel.

HANTE, **HANTA**, **ANTE** of **ANANTA**, stranddistr. en kon. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, tusschen de *Ancobra* en *Chamah*; W. bepaald door *Apollonia* en O. door *Fantee*.

Het is het westelijke deel en het beste landschap van de *Goudkust*; rijk in natuurlijke voortbrengselen en wel bebouwd. Men heeft er de segerijen *Axims*, *Infamah* en *Saccendee*. Dit land is in vorige tijden zeer magtig en volkrijk geweest, bewoond door een weerbarstig en roofgierig volk, hetwelk de *Nederlanders* op onderscheidene tijden, veel moeite heeft veroorzaakt, maar door gedurige oorlogen met die van *Adom* en anderen zoodanig verzwakt is, dat er bijna niets meer van zijnen ouden luister is overgebleven.

Men heeft er zeer vele hooge bergen, alle met uitnemend fraaije en hooge boomen beplant. De valleijen, tusschen de bergen gelegen, zijn zeer wijd uitgestrekt en bijzonder vruchtbaar. De rijst wast er zeer goed, en de Turksche tarwe, die er rood van kleur is en vetter dan elders, is er overvloedig. De jammes, pataten en andere aardvruchten, zijn er niet alleen zeer menigvuldig, maar ook elk in zijne soort even goed. Aan boomvruchten is er in het minst geen gebrek. Het suikerriet wast er hooger en beter op, dan op eenige andere plaats. In olie en palmwijn overtreft het ook vele oorden, zoo wel in deugd als hoeveelheid. Men vindt er allerhande tam en wild gedierte; ook wordt er veel goud gevonden. Er zijn onderscheidene kreken en goede haven plaatsen.

Dit rijk is in de laatste jaren vermaard geworden door den opstand van zijnen Koning Bonsoe, in het jaar 1837, tegen het Nederlandsch gouvernement, welke in het volgende jaar zijne ter doodveroordeeling ten gevolge gehad heeft (1).

HANTSOUW (TER-), voorm. aanzienlijk h. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie **HANSOUW (TER-)**.

HANTUM, in het Oud-Friesch **HONTUM** en **HONTEN**, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongerudeel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Holwerd*, op eenen hoogen terp, tusschen geboomte en bouwlanden gelegen.

Dit d. heeft eene vrij goede buurt, en men telt er, in de kom van het d. 80 h. en, met de overige daartoe behoorende woningen, 65 h. en 580 inw., die in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die hier, op 13 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Hantum-en-Hantumhuizen*, welke hier eene kerk heeft, die vóór eenige jaren met groote glazen versierd is, en eene kraak of hangzolder bekomen heeft, waar plaats is voor 80 of 60 personen, en geen orgel, maar eenen spitsen toren heeft.

De Doopsgez., die hier 7 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Holwerd-Beya-en-Vischbuurt*. — De R. K., van welke men er 6 aantrest, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht.

Dit d. is de geboortepl. van den Natuurkundige **ANTONIUS BRUGMANS**, geb. 22 October 1752, † 27 April 1789, als Hoogleeraar in de wijsbegeerte te Groningen.

HANTUM-EN-HANTUMHUIZEN, kerk.gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*.

Men telt er 670 zielen, onder welke 180 Ledematen, en heeft er twee kerken, ééne te Hantum en ééne te Hantumhuizen. Vroeger maakte Hantum en Hantumhuizen ieder eene afzonderlijke gem. uit. De eerste, die in de gem. Hantum het leeraarambt waarnam, is geweest **ROMBERTUS FRYES**, die in het jaar 1594 van zijne dienst werd ontslagen. Hiare werd bij Hantum gevoegd in 1606. Zoo lang had Hantum een eigen Predikant, doch Hantum en Hantumhuizen en waren in 1619 reeds gecombineerd; zeer waarschijnlijk is zulks geschied in 1608 of 1609. De eerste Predikant te Hantumhuizen was **BALTHASAR HYDORZUS ARHENIUS**, die er reeds in 1587 stond, en omstreeks 1590 naar Anjum vertrok.

(1) Men zie, over de oorzaak en de gevolgen van dezen opstand: H. L. TENBRUGEN, *Verhaal van den roidst en de expeditie naar de Nederlandsche bezittingen ter Westkust van Afrika, en ontart. GUIRRA (OFFRA-)*.

HANTUMERHUIZEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie HANTUMHUIZEN.

HANTUMER-UITBUREN, verzameling van verscheidene buurten, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zij zijn vijf in getal en worden genoemd: Raardt of Raarderterp, Bierum of Bierumerterp, Medent, Germerhuizen en Nijenhuis. Men telt er 18 h. en 103 inw.

HANTUMHUIZEN, ook wel HANTUMERHUIZEN gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeswarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Holwerd*.

Bij de kerk heeft het eene vrij goede buurt, waar men 35 h. en 260 inw. telt, die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Zij zijn allen Herv., en behooren tot de gem. van *Hantum-en-Hantumhuizen*, die hier eene kerk van eene Gothische bouwde heeft, welke nog eenige teekenen draagt, dat zij vroeger door de R. K. gebruikt is. Zij heeft geen orgel. De stompe toren heeft den vorm van een gewoon huiskak, met twee spitslopende gevels.

De dorpschool wordt gemiddeld door 30 leerlingen bezocht. — Hier lagen weleer eenige staten, als: *Heringa*, *Popta*, *Peyma* enz.

HANYA, voorn. staten prov. *Friesland*. Zie *HANIA*.

HAPERT of **HAPPERT**, voorheen **HAPPAERT**, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Bindhoven*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Hoogeloon-Hapert-en-Casteren*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Hoogeloon*, tusschen de *Groote-Beerze* en de *Kleine-Beerze*, op welke laatste hier een korenmoln staat.

Het is waarschijnlijk dit d., dat in het jaar 710 voorkomt onder den naam van *HESPERDUN*, als wanneer de Bisschop *WILLERROD* aldaar onderscheidene goederen verkreeg, bij gifte van zekeren *BERTILINDIS*. In 1207 kreeg de abdij van *Tongerlo* onder haar bestuur de kerken van *HAPERT* en *Hoogeloon*. In 1235 verkocht de Ridder *ARNOLDUS VAN RANST* zijne vrije goederen van *HAPERT* aan gezegde abdij, welke ook reeds in 1305 de vrije warande van *HAPERT*, *Hoogeloon* en *Casteren* bezat. Die abdij had in die plaatsen onderscheidene goederen, welke in 1590, onder anderen, aan den nieuwen Bisschop van 's Hertogenbosch werden afgestaan. Het is ook hierom, dat de Rentmeester der bisschoppelijke goederen te 's Hertogenbosch, over de jagt aldaar plagt te beschikken, gelijk ook, dat in het jaar 1740 eene heide door den Rentmeester, van 's Lands wege, aan de ingezetenen is verkocht.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De grond is er zandig en schraal. Rogge, boekweit en ligte haver zijn er de voornaamste voortbrengselen van.

De R. K., die hier 400 in getal zijn, onder welke 200 Communikanten, maken eene par. uit, welke, naar het schijnt, sedert de verovering van 's Hertogenbosch, gezamenlijk met die van *Hoogeloon*, door denzelfden Pastoor met eenen Kapellaan bediend is, zijnde beide Geestelijken uit de abdij van *Tongerloo*, terwijl zij hun verblijf te *Hoogeloon* hielden. In het jaar 1819 zijn de par. van *HAPERT* en *Hoogeloon*, na eene vereeniging van bijna twee eeuwen, wederom gescheiden, en worden ieder afzonderlijk, door eenen Pastoor zonder Kapellaan bediend. De kerk, aan den H. *SEVERINUS* toegewijd, was sedert den vrede van *Munster* bij de Herv. in gebruik, doch in 1809 werd zij aan de R. K. toegakend, die daarvan echter niet eer, dan in 1819 in het bezit gesteld werden.

De Herv. behooren tot de gem. van *Bladet-Hapert-Reusel-en-Netersel*, welke hier eene kerk heeft, die in het jaar 1828 is vernieuwd geworden.

HAPIT (BATOË-), borg en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*. Zie *Bayen-Hapit*.

HAPPAERT, oude naam van het d. HAPERT, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Pesland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HAPERT.

HAPPEN-HENNIP, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan den *Achterste-Kivitswaard*, O. aan het *Gat-van-den-Witboom*, Z. aan het *Gat-van-den-Witboom* en aan *Nieuw-Happen-Hennip*, W. aan het *Diepengat*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58 bund. 81 v. r. 80 v. ell., telt één h., zijnde eene boerderij, en wordt door drie duikers op het *Diepengat* van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 palm. boven A. P.; de hoogte der kade 2 ell. 6 palm. tot 2 ell. 3 palm. boven A. P. De polder wordt door den eigenaar bestuurd.

HAPPEN-HENNIP (NIEUW-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan *Happen-Hennip*, O. en Z. aan het *Gat-van-Lynsoorden*, W. aan het *Diepengat*.

Deze pold., bedijkt in het jaar 1835, is groot 9 bund. Hij watert uit op het *Gat-van-Lijnsoorden*, en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde den Heer Mr. A. A. STRAYENUS. Het zomerpeil is 8 of 9 palm. boven A. P.; de hoogte der kade 2 ell. 3 palm. boven A. P.

HAPPERT, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HAPERT.

HAPS, gem. in het *Nederambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer* (2 k. d., 22 m. k., 3 s. d., 1 ged.); palende N. aan *Beers en Cuyken-St.-Agatha*, O. aan *Oeffelt*, Z. aan *Wanroy*, W. aan *Mull-en-St.-Hubert*.

Deze gem. bevat het d. Haps en eenige hier en daar verstrooid liggende huizen. Zij bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1821 bund., waaronder 1470 bund. 44 v. r. 66 v. ell. belastbaar land, telt 102 h., bewoond door 133 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 680 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene bierbrouwertij.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Cuyk*, behoort.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. was vroeger eene soort van heerl., welke behoorde aan den Heer van *Boxmeer*, doch leenroerig was aan de bar. van *Cuyk*, weshalve zij, bij overlijden van eenen der Heeren van *Boxmeer*, voor *Stadhouder* en *Leenmannen* dezes lands, telkens op nieuw verleid werd op diens opvolger, voor 15 goudgulden (22 gulden 80 cents). Ook bezat den Heer van *Boxmeer*, behalve verscheidene tienden en thijnsen der landgoederen, de helft der inkomsten van den *Hapsen-Maastol*, die in de nabijheid van het d. gelegen was, en mede van de bar. van *Cuyk* tot leen werd gehouden, van welks tolgrengen de burgers van *Grave* en *Nijmegen* vrij waren, doch, dit uitgezonderd, oefende gemelde Heer te Haps geen regte gebied.

Met d. Haps of HAPS ligt S u. O. van 's Hertogenbosch, 2 u. N. V. van Boxmeer. Men telt er, in de kom van het d., 90 h. en 200 inw.

De kerk, naar den H. NICOLAUS toegewijd, en in 1714 gesticht, is van eenen toren en een orgel voorzien.

De kermis te Haps valt in den laatsten Zondag in September.

Het wapen van Haps is van azuur, met het beeld van St. NICOLAAS in den rechterhoek beschenen met zonnestralen, alles van goud.

HAPSCHE - LOO, vroeger een kasteel of slot in het *Nederambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en S u. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 2 u. N. van Boxmeer, gem. *Haps*.

De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door den Heer F. VAN LANSCHOT, woonachtig te 's Hertogenbosch.

HAR (DE), geh. in *Fiselge*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Stedum*, 5 min. N. W. van *Wester-Emden*, aan den kant van het *Maarvliet*; met 3 h. en 18 inw.

HARA-FORA'S, onbeschaafde bergbewoners in *Oost-Indië*. Zie *ALPHEM*.

HARAGHA of HARACHA, oude heek in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*; ter plaatse waar thans de stad 's Gravenhage ligt, welke stad zij nog doinstroomt.

HARAGO, plaats, waarvan gewag gemaakt wordt in het verdrag van Echernach van het jaar 1603. De gelegenheid der plaatsen, waarbij zij genoemd wordt, toont ten naasten bij aan, dat hierdoor verstaan worden landen aan het riviertje de Aar, ter plaatse, waar nu *ARLANDERVEN* ligt. Zie dat woord.

HARAGUM, plaats, vermeld in den blafferd van de goederen van het hof van Utrecht. Hedendaags wordt het *HARUM* genoemd. Zie dat woord.

HARALEM, naam, welke voorkomt op eene oude lijst bij *HEDA* (1), alreeds in het jaar 900 bestaan hebbende, men wil dat men daarmede de tegenwoordige stad *Haarlem* verstaan moet. Zie dat woord.

HARANA, staten, prov. *Friesland*. Zie *HEERNA*.

HARBRINK of HARBINKSHOEK, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HARBINK*.

HARBRANDA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gem. *Achtkarpselen*. Zie *HEERBRANDA*.

HARBINK, HARBINK, HARBINKSHOEK of HARBINKSHOEK, op sommige kaarten verkoorsdelyk *BIEBRINKSHOEK*, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. O. N. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. ten W. van *Ommeren*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Tubbergen*; met 53 h. en 310 inw. — Er is in dit geh. eene school, welke gemiddeld door 5 leerlingen wordt bezocht.

HARBINKSHOEK, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie het volgende art.

HARCULO, HARCULO of HERCULO, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. en 1 u. Z. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerpel*; met 1 h. en 100 inw.

HARDA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Harde*. Zie *HAARDA*.

HARDE (DE), voorm. burg in *Hunstingo*, prov. *Groningen*. Zs **HAAK (DE)**.

HARDEGARIPJ, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. W. van *Bergum*, aan den straatweg van *Groningen* en *Leeuwarden*. Men telt er, in de kom van het d., 29 h. en 180 inw., en met de daartoe behoorende b. *Gaastmaburen*, 124 h. en 770 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en landbouw.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Rijperkerk-en-Hardegarijp*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een ruïn en langwerpig vierkant gebouw, waarin men eenige merkwaardige grafzerken vindt. Op het westeinde dier kerk prijkt een klein spits torentje, waarin eene klok, welke, ofschoon zonder jaargetal, beschouwd wordt uit de twaalfde eeuw te zijn. De kerk stond weleer aan den *Zomerweg*, doch is, in het jaar 1711, bij de buurt geplaatst, staande thans onmiddellijk ten Zuiden van den straatweg van *Groningen* naar *Leeuwarden*, welke weg dit dorp, bestaande uit eene dubbele rij huizen, veel levendigheid geeft; ook vindt men hier eene fraaije hofstede, door zekerer **BENNEMA** van *Leeuwarden* gesticht, aan den gemakkelijken rijweg, die van hier naar *Veenwouden* liep. Later behoorde zij aan de familie **BOELERS**. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer **U. H. VAN WIRLINGA HUBER**. De plaats, waar vroeger de kerk gestaan heeft, zijnde eene verhevene vierkante plek gronds, wordt thans nog het *Oudkerkhof* genoemd. Er is te **HARDEGARIPJ** eene afzonderlijke kamer, waarin de Predikant der gemeente, te *Rijperkerk* wonende, met zijne familie den dag kan doorbrengen, ingeval hij hier de beide beurten moet waarnemen.

De dorpschool wordt gemiddeld door 120 leerlingen bezocht.

Den 22 Augustus 1840, sloeg de bliksem in eene boerewoning nabij *Hardegarijp*, welke alzoo met alle de daar aanwezige voorwerpen, eene prooi der vlammen is geworden.

HARDELSTEIN, ook wel **HARDESTEIN** of **HARTESTEIN** gespeld, voorm. adell. h. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 1 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Meerssen*, gem. en 10 min. O. van *Itteren*.

Dit adell. h. is sedert tachtig jaren in verval geraakt, zoo dat er thans nog slechts een stuk van eenen toren van bestaat. Voortijds behoorde het aan de *Barons von Dops*, die het mogelijk reeds voor honderd jaren verkocht hebben, aan de familie **DE MEUWEN VAN LEUTH**.

De pachthoeve, welke men er thans vindt, wordt, met de daartoe behoorende gronden, bestaande uit bouwland, bosch, hooilanden en weigronden, te zamen bevattende eene oppervlakte van 109 bund. 68 v. r. 75 v. ell., sedert het jaar 1842, in eigendom bezeten door den Burggraaf **VILAIN XIV**, woonachtig te *Leuth*, bij *Stockem* aan de *Maas*, in *België*, wiens echtgenoot tot de familie **DE MEUWEN VAN LEUTH** behoort.

HARDEMEET, schor ten Z. O. van *Duiveland*, prov. *Zeeland*. Bij de bedijking van *Bruinisse*, in het jaar 1467, viel het ten deele binnendijks, en in het jaar 1628, werd het ten deele met *Zonneschijn* (zie dat woord) aangedijkt, ter grootte van 60 gemet. 149 r (ruim 27 bund.), doch dit aangedijkte en *Zonneschijn*, door twist van de *Ingelanden* aan onderscheidene regtsgebieden behoorende, en door afwezigheid van de heeren veronachtzaamd, zijn in het jaar 1645 ingevloed. Die gronden werden in het jaar 1671 wel gedeeltelijk herdijkt.

was zijn in het jaar 1605 andermaal ingevlooid, en nooit wederom keerscht.

HARDENBERCH, plattelandst. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HARDENBERGH**.

HARDENBERCH (SLOT-VAN-), voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HARDENBERGH (SLOT-VAN-)**.

HARDENBERG, adell. h. in het graafsch. *Bergk*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Terborg*, gem. en 1 u. O. van *Gendringen*, aan eenen tak van den Ouden-IJssel.

Het is een oud gebouw, omringd van eene gracht, die haar water uit den IJssel ontvangt. Het staat juist op de grenscheiding van de provincie *Gelderland* en de Pruisische provincie *Rijland*; de werburg beslaat den Gelderschen, en het huis zelf den Pruisischen bodem. De tak van den IJssel loopt er midden door; het ligt zeer gemakkelijk tusschen heuvelen, geboomte, tabak- en korenlanden en kleine beekjes, die naar en in den IJssel vlieten.

HARDENBERG, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. ten O. van *Winschoten*, gem. en 18 min. ten Z. W. van *Finsterwolde*; met 5 h. en 50 inw.

Dit geh. ligt wel 2 ell. hooger dan het d. *Finsterwolde* zelf, en heeft eenen zandigen en kiezelachtigen grond.

HARDENBERG, plattelandst. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HARDENBERGH**.

HARDENBERG (SLOT-VAN-), voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HARDENBERGH (SLOT-VAN-)**.

HARDENBERG of *BAYCOLA*, vesting in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, schiereil. *Klein-Ceram*, op het *Zuider voorgebergte*, bij het d. *Cambello*. — De Landvoogd *VAN DIJKEN* liet het aldaar in 1646 bouwen.

HARDENBERGE, plattelandst. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HARDENBERGH**.

HARDENBERGE (SLOT-VAN-), voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HARDENBERGH (SLOT-VAN-)**.

HARDENBERGH, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Ommen* (3 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); van rondom omgeven door het ambt *Hardenbergh*.

Deze gem. bevat niets dan de plattelandst. *Hardenbergh*, liggende 5 u. O. N. O. van *Ommen*, 3 u. Z. Z. W. van *Koevorden*, 8 u. O. ten N. van *Zwolle*, 9½ u. N. O. van *Deventer*, aan den linker oever van de *Vecht*, met eene brug over die rivier, niet ver van de grenzen van het koninkrijk *Hannover*.

Dit stadje heeft, zoo niet zijne eerste beginselen, ten minste zijne vergrooting verkregen van een slot, hetwelk, in het jaar 1250, gesticht is door *WILHELM VAN OLDENBURG*, den vijf en dertigsten Bisschop van *Utrecht* (hoewel anderen stellen in 1560, door *JAN VAN ARKEL*, den zeven en voertigsten Bisschop), ten einde te dienen tot eene sterkte, om de stad *Koevorden* en het landschap *Drenthe*, welks inwoners tegen den Bisschop waren opgestaan, in bedwang te houden. Op dit slot plagten de *Utrechtsche Bisschoppen* zich somwijlen te onthouden, gelijk ook *FLOVIS VAN WEVELICKHOVEN*, den vijftigsten Bisschop aldaar, den 4 April 1394; overleden is. Van het vervallen slot zijn nog enige overblijfselen te zien. De overlevering wil, dat eertijds aldaar een tamelijk hooge berg gelegen hebbe, die door Bisschop *WILHELM*

geslacht zoude zija, terwijl bij de aarde in de nabijgelegene veld den werpen, om op die plaats dit slot te doen bouwen, waartoe de nodige geldsommen, door die van Zwolle, aan hem waren verstrekt benevens eenige manschappen, die hem in den oorlog tegen de Drenthen ten dienste stonden. Op dezen berg lag een dorp of vlek, da de gemelde Bisschop bemaurd, en tot eene stad gemaakt heeft.

Sommigen willen den naam der stad afleiden van eenen *hardes* of *vasten berg* (*Mons durus*); anderen van eenen *hardes*, *vasten* of *sterken burg*, zoo als men, in oude stukken, den naam van het hier gestaan hebbende kasteel en van de stad zelve, wel gespeld vindt terwijl ook het gezegde kasteel oudtijds de Burg genoemd is; weder anderen willen den naam afleiden van de *herders*, die in den omtrek hunne kudden weidden, zijnde *hard* en *harde*, en *herd* of *herde*, en *herder*, en dus *hardenberg* of *herdenberg* zoo veel als *herderberg*, en nog anderen zeggen, dat *hard* *an bergs*, in het oud-Saksisch of Westphaalsch, beteekent *nabij* en *an den berge*, aangzien het kasteel e vervolgens de stad, niet dicht *bij* en *aan den berg*, maar *op den berge* gebouwd is. Ook wil men, dat de naam ontleend is van het Duitsche adellijke geslacht HARDENBERG of van de plaats van dien naam. Het waarachtigstste komt het ons voor, dat zij haren naam van de *harders* ontleent. De naamspelling is, naar de gewoonte der vorige eeuwen, zeer onderscheiden. Men vindt HARDENBERG, HARDENBERCH, HARDENBERGHE, HARDENBERGH, HEERENBERCH, HEERENBERGHE en HEERENBERGHE ook HARDENBORCH. De spelling HARDENBERGHE was bij de stad- en landgerigten steeds in gebruik.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1662 bund 37 v. r. 78 v. ell., waaronder 1656 bund. 94 v. r. 28 v. ell. belastbaar grond. Men telt er 163 h., bewoond door 167 huizen, uitmakende een bevolking van ruim 900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De turfstekertij brengt ook nog al voordeel aan. Jaarlijks trekke hieromtrek eene menigte Bovenlanders (Duitschers), zijnde songnoemde pikmeijers, door, die naar Holland gaan werken. De doortogt geeft dit plaatsje, door hunne verteringen, nog al een vertier. Voorheen werd hier ook veel handel gedreven; thans is de echter aanmerkelijk minder.

De inw., die hier bijna allen Herv. zijn, maken, met die van de nabijgelegene buurs. Ane, Aneveld, Baalder, Bergentheim, Brucht, Holthem en de Velde, eene gem. uit, welke tot de klas van Zwolle, ring van Ommen, behoort, en 2300 zielen telt. In de kerk, vóór de Reformatie aan den H. STEPHANUS toegewijd, kreeg de tijds uit het klooster Marienberg of Zwartewater haren Pastoor, zijne een Benedictijner Monnik, die door den Proost van het Zwartewater daartoe benoemd werd. Het is wel te vermoeden, dat er in deze kerk onderscheidene proven ingesteld waren, hoewel men slechts eene *kerk* vermeld vindt. Deze kerk, een zeer oud gebouw, met een toren, werd, in het jaar 1819, door middel van vrijwillige bijdrag der gemeentelieden, van een geschikt orgel voorzien.

De R. K., die hier 5 in getal zijn, behooren tot de stat. v *Lutten*.

De Israëlieten, van welken men er een twintigtal aantrest, hebben eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Deventer* behoort.

Men heeft er een fraai stadhuis, een distributiekantoor van brievenpostarij en een station der paardenpostarij; ook heeft men eene school.

In school wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen be-
schikt. — De kermiss valt in den laatsten Woensdag in Augustus.

In het jaar 1652 werd de plaats tot eene stad verheven, en aldaar
twee jaren later eene hal opgerigt. Ten jare 1586 liet FLOUIS VAN WIL-
VUURBOVEN, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, het kasteel op nieuw
versterken en met zware steenen muren voorzien. Een geweldige brand,
in 1497, vernielde het stādje grootendeels. In 1818 liet FILIPS VAN
BOUMBOVEN, den zeven en vijftigsten Bisschop, het, evenals Ommen,
Goor, Ootmarsum en Delden, ontmantelen. In 1768 brandde het
vrij geheel af.

Den 27 December 1814 beproefden de, in Koevorden belegerde
Franschen, eene uitval op dit stādje, hetwelk de inwoners dier plaats
medanig met schrik vervulde, dat zij in der haast hunne bestē goe-
deren inpakten en verzonden, en voor vrouwen en kinderen een goed
lekomen zochten. Doch, tusschen Ane en Anerveen, ontmoette de
planderbende eenen zoo dapperen wederstand van de Kozakken en de
gewapende burgers en boeren, dat zij van het verder voortrukken
moesten afzien.

Het wapen der gem. voert het beeld van den Beschermheer der kerk,
den H. STEPHANUS. Op een veld van azuur wordt hij, in silveren beeld-
tenis, staande onder een kerkgewelf, met eene glorie om het hoofd,
vertoond, hebbende zijne rechterhand als ter zegening opgehoven, en
in zijne linkerhand een rood geverwd boek. Vroeger schijnt HARDEN-
BERGH een ander wapen gevoerd te hebben, bestaande uit eenen balk;
boven de balk drie boombladen, en onder den balk een pelikaan.

HARDENBERGH (AMBT-), gem. in *Zalkand*, prov. *Overijssel*, arr.
Deventer, kant. *Ommen* (3 k. d., 4 m. k., 8 s. d.); palende N. aan
de *Drentsche gem.* Zuidwolde en Hoogeveen, O. aan de gem. Grams-
bergen en aan het kon. Hannover, Z. aan *Vriesseveen* en den Ham,
W. aan *Ommen*, aan *Averest* en aan de *Drentsche gem.* Zuidwolde;
terwijl zij het stādje Hardenbergh geheel omvat.

Deze gem. bestaat uit het d. *Heemse*, de buurs. *Brucht*, *Ber-
gentheim*, *Diffelen*, *Rheese*, *Lutten*, *Collendoorn*, *Baal-
der*, *Radewijk* en de geh. *Vecuebruggen*, *Rheeserveen*,
Heemserveen, *Collendoornerveen*, *Sibculo* en *Slagharen*.

Zij besloeg, vóór het jaar 1856, volgens het kadaster, eene
oppervlakte van 17,778 bund. Vermits men er echter, in het gezegde
jaar, 1125 bund. heeft afgenomen en met *Averest* vereenigd, is
zij thans nog groot, volgens het kadaster, 16,653 bund; telt 854 h.,
bewoond door 590 huisgez., uitmakend eene bevolking van ruim
3300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en het
vervaardigen van turf, in welk laatste artikel hier veel handel ge-
dreven wordt. Ook is er eene calicotfabriek, die met 50 stoelen werkt.

De Herv., welke hier ruim 2800 in getal zijn, maken gedeeltelijk
te gem. van *Heemse* uit, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk
heeft, en behooren overigens tot de gem. van *Hardenbergh*, terwijl
men er ook eene Christelijke Afgescheidene gem., hoewel zonder Leeraar,
heeft.

De R. K., welke hier 470 in getal zijn, worden tot de stat. van
Lutten gerekend.

De 12 Isr., welke men er heeft, behooren tot de bijkerk van *Hur-
denbergh*.

Men heeft in deze gem. de elf volgende scholen, als: éene te
Heemse, éene te *Collendoorn*, éene te *Lutten*, éene te *Rade-*

wijk, ééne te Rheese, ééne te Sibculo, ééne te Bergentheim ééne te Baalder, ééne te Diffele en ééne te Brucht, en een nieuwgebouwde te Slagharen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 500 leerlingen bezocht worden.

Men vindt in deze gem. nog een kasteel, Heemse genaamd, en d teekenen van eene schans aan de Veenebrugge, aangelegd in het jaar 1807, zijnde het huis Collendoorn, dat hier mede vroeger stond gesloopt.

HARDENBERGH (SLOT-VAN-), voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in het plattelandst. *Hardenbergh*.

Door wie of wanneer dit kasteel eerst gebouwd zij, valt niet met zekerheid te zeggen, hoewel het waarschijnlijk is, dat de Romeine het gesticht hebben, om de Bructeren, zijnde de vroegere bewoners dezer landen, in teugel te houden, of dat het door de Franken moet gebouwd zijn. Het moet een uitgestrekt gebouw geweest zijn, vermits men de grondslagen daarvan onder eenige straten en huizen wil gevonden hebben, waarvan de specie en bouwtrant hooge oudheid aanduidt. Het tweede kasteel werd, vermoedelijk omdat het eerste vervallen was door **WILLEBRAND VAN OLDENBURG**, den vijf en dertigsten Bisschop van Utrecht, met behulp der ingezetenen van het dorp Zwolle, hetwelk daarom tot eene stad verheven werd, gesticht of ten minste weder opgebouwd, toen de Bisschop, na eenen korten vrede met **RUDOLF VAN KOEVORDEN**, op nieuw met hem in oorlog geraakt was. **RUDOLF** had het afgestaan kasteel van Koevorden den Bisschop weder met li ontweldigd, en het was dus noodig Zalland tegen zijne aanvallen en strooperijen te dekken. Met den uitersten spoed werd dit kasteel, in het jaar 1227, getimmerd. Omtrent den feestdag van de Apostele **SIMON** en **JUDAS** (28 October), sloeg men de handen aan het werk, met zoo veel ijver en naarstigheid, dat de Hardenberghsche vesting no vóór Kerstijd voltooid was. Hier hield zich de Bisschop, in het jaar 1228, op, om Koevorden te bestormen, toen **RUDOLF**, in vertrouwen op het bestand, van vijftien dagen, hier komende, om zich met de Bisschop te verzoenen, voor de oogen van den Bisschop weggesleep en vervolgens, met **HEMDRIK VAN GRAVESTORP**, ter dood gebragt werd.

Toen, in het jaar 1231, de Drenthen weder opgestaan waren, en de Bisschop van Utrecht, ter hunner beteugeling in hun land geruk was, doch het daar niet voorspoedig had, werd hij, bij gebrek aan leestogt, genoodzaakt naar het kasteel **HARDENBERGH** terug te trekken hetwelk bij toen, terwijl hij zijne bende afdanke, bezette en van al het noodige voorzag.

Omtrent het derde kasteel wordt gemeld, dat, in het jaar 1354 door **JONAN VAN ARKEL**, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht een sterk en zwaar kasteel, op de grondvesten van een ouder en zeer groot kasteel, tot een dwingeland tegen Koevorden en Drenthe, en om die daarmede in eerbied te houden, gebouwd is, voor een gedeelte van de steenen van het hier gestaan hebbende oude kasteel, en voer een gedeelte van de steenen van het door Bisschop **WILLEBRAND** verwoeste oude kasteel van Koevorden, hetwelk hij tot dat einde heeft laten afbreken en de steenen herwaarts halen. Dit slot is door gemeld **JONAN**, in het jaar 1358, omgegraven, bemurd en met torens, blokhuizen en bolwerken bevestigd geworden, hetgeen alles zeer noodzakelijk was geworden, zijnde het geslucht, waartegen het oude kasteel niet bestand was, nu reeds uitgevonden.

En vierde kasteel werd alhier, in het jaar 1586, door **FLORES VAN VVELICKMOVEN**, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, van steen gebouwd, van minsten het vorige, hetwelk nog slechts twee en dertig jaren bestaan had, werd nu met steenen muren weder nieuw opgetrokken. Dit slot was voorzien van eenen grooten en zeer sterken toren, eene groote zaal, fraaije slaappleatsen en andere gemakken, benevens eenen stal voor twee honderd paarden, zoo dat het een groot paleis en prachtig hof moet geweest zijn.

PHILIPS VAN BOURGONDIE, de zeven en vijftigste Bisschop van Utrecht, heeft, in het jaar 1518, dit kasteel ontmanteld; wanneer het kasteel echter geheel afgebroken is, en waartoe men de daarvan geslomen steenen besteed heeft, vindt men nergens aangeteekend. De plaats, waar het bestaan heeft, nu nog de hofstede genoemd, is, toen Koning **FILIPS** van zijne regten vervallen verklaard was, door de Staten van Overijssel, aan zich getrokken, althans zij hebben die, na ze te voren jaarlijks te hebben verpacht, verkocht en daarvan, op den 10 Mei 1756, de overdragt gedaan (1).

HARDENBERGHER-HEIDE, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Ambt-Hardenbergh*; ten O. van de plattelandst. *Hardenbergh*, bestaande eene oppervlakte van 494 bund. 42 v. r. 20 v. ell.

Op deze heide is, in het jaar 1580, een scherp gevecht voorgevallen, tusschen de Spaanschen, onder het bevel van **MAARTEN SCRENK**, en de Staatschen, welke werden aangevoerd door den Graaf van **HORNKLOEK**, waarin de eerste de overwinning behaalden.

HARDENBORCH, plattelandst. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HARDENBERGH**.

HARDENBORCH, (SLOT-VAN-), voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HARDENBERGH**.

HARDENBROEK, amb. heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Sterkenburg*; palende N. W. aan de heerl. *Sterkenburg*, N. aan de heerl. *Doorn*, Z. O. aan *Neder-Langbroek*, Z. aan *Cothen* en *Werkhoven*.

Deze heerl. is lang eene afzonderlijke gem. geweest, maar is, behoudens het regt van den Heer, met de gem. *Sterkenburg* vereenigd, en bevat de ridderhofstad *Hardenbroek*, de heerenhuizing *Leeuwenburg*, waarbij *Molesteyn*, een oud gebouw, veel gelijkende naar eene kapel, en eenige verstrooid liggende h. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Neder-Langbroek*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Cothen* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Neder-Langbroek*.

Deze heerl., welke haren naam ontleent van het daarin gelegene huis *Hardenbroek*, was vroeger leenroerig aan de domproostdij van *Utrecht*. In het jaar 1748 werd daarmede verleid **JOHAN MATHEUS SWEHNELAAR**, Kanunnik van het kapittel van *St. Maria te Utrecht*. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer **GIJSBERT CAROL DUCO BARON VAN HARDENBROEK**, Lid der *Ridder-schap en Provinciale Staten van Utrecht*, woonachtig op den huize *Hardenbroek*.

(1) Men zie verder over dit kasteel en het plattelandst. **HARDENBERGH**, *Geschiedkundige Aanteekingen*, medegedeeld in den *Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren*, 1836.

Het wapen deser heerl. is hetzelfde als dat van de familie van dien naam, en bestaat in een veld van keel (rood), met vier golven, **HARDENBROEK**, adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht* arr. en 4 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gam. *Sterkenburg*, digt aan de boeg van de *Kromme Rijn*.

Het schijnt in de dertiende eeuw gebouwd te zijn, en is in het jaar 1280 al bekend geweest. Het was zijns stichting verschuldigd aan eenen jongeren zoon uit het hoog adellijk geslacht van *Wulven*, wiens nakomelingen den naam van *Hardenbroek* hebben aangenomen, gelijk te dien tijde onder de jongere zoons gebruikelijk was. Het genoemd geslacht van *Wulven* is eene vruchtbare stam geweest, waaruit vele aanzienlijke takken, behalve deze, ontsproten zijn, als de van den *Houten*, de *Starkenburger*, de *Hindersteinen*, de *Oudeman*, de *Herkstroom* en anderen, wier wapenen alle golven of baren vertoonen, en alleen in de kleuren onderscheiden zijn. Men vindt in het register, onder het oud adellijk geslacht van *Hardenbroek* nog berustende, dat Heer *Kanx van Wulven*, Ridder, genaamd was *Hardenbroek*, en leefde in het jaar 1250. Deze was de stichter van dit huis. Zijn vader, ook *Kanx van Wulven*, wordt, in een echt oud stuk, dat nog in het geslacht van *Hardenbroek* bewaard wordt, *Baron Ridder (Bayo Miles)* genoemd. Zijn broeder, oom van den stichter van het huis *Hardenbroek*, was Heer *Gisbert van Wulven*, Ridder, die men meent, dat het huis *Sterkenburg* heeft gebouwd. Althans de nakomelingen van gemelden Heer *Kanx van Wulven*, Ridder, genaamd *Hardenbroek*, hebben den naam van *Hardenbroek* aangenomen en gevoerd. Dus werd zijn zoon, Heer *Gisbert van Hardenbroek*, Ridder, Heer van *Hardenbroek* genoemd in het jaar 1280, zoo als te zien is in de wapenkaart van de Riddermatige huizen des gestichts van *Utrecht*. Het huis *Hardenbroek*, met zijne visscherij, zwanendrift, leenkamer en andere geregtigheden, is sedert dien tijd in het geslacht, van dien naam gebleven, tot in het jaar 1686. Jonker *Joost van Hardenbroek*, Schildknaap, wegens de *Edelen en Ridderschap ter Staatsvergadering*, verschijnend, tevens *Grietman van Kollumerland in Friesland*, werd er door den dood van zijnen vader *Gisbert*, den 1. December des jaars 1552, mede verlijd en was er bezitter van toen het, in het jaar 1556, voor eene ridderhofstad erkend werd. Het was certijds een leen van den huize van *Sterkenburg*, doch sedert 1590 was het leenrozig aan dat van *Vianen*, dat het wederom hield van het vorstendom van *Gelre*. Jonker *Hendrik Gisbert van Hardenbroek*, Kapunnik van *St. Jan*, beschreven als *Edele* in het eerste Lid der *Staten van het Land van Utrecht*, *Stadhouder van het adellijk jachtgerigt en Gecommitteerde ter Generaliteits-Rekenkamer*, in 's *Gravenhage*, in den jare 1698, kinderloos overleden zijnde, verkocht het, den 24 Februarij 1686, aan den Heer *Kornelis Aertsz. van Jucrum*. Deze droeg het, denzelfden dag, weder op aan Jonker *Adriaan van Rossum*, *Geëligeerden Raad*, ter vergadering der *Staten van het land van Utrecht*, die het, den 10 Februarij 1697, opdroeg aan zijnen tweeden zoon, Jonker *Pieter Godard van Rossum*, die deswege in de *Ridderschap* is beschreven geweest. Deze stierf in het jaar 1752, wanneer het huis *Hardenbroek* verkocht werd aan den Heer *Pieter Kerkring*, wiens weduwe, *Anna Mostaart*, hertrouwd zijnde met den Heer van *Ransvelt*, het wederom verkocht en opgedragen heeft, in Augustus 1748, aan den Heer *Johan Adolph Baron van Hardenbroek*, vijftiende Heer van den naam

van **Koningsmaars**, Leutenaant-Generaal, Chef van een regiment Infanterie, Gouverneur van Bergen-op-Zoom, daarmede vertijd in April 1749.

Deze Heer heeft het huis, op de oude grondvesten, weder opgebouwd en veel vergroot in de jaren 1762 en 1791, zoo dat het zich thans vertoont als een aanzienlijk gebouw, geheel nieuw, doch in antieken smaak, met vier torens. Het ligt in eene zeer voordelige en vermakelijke landouwe, heeft ruime vijvers van levende wáteren, zeer uitgestrekte en aangename plantaadjen. Drie eigenaars sijn, sedert het jaar 1556, deswege in de Utrechtsche Ridderschap beschreven geweest. Jonker **JOACHIM VAN HARDENHOEK**, Ridder der Duitsehe Orde, ter Balie van Utrecht, in het jaar 1597; sijn soón **PIETRA VAN HARDENHOEK**, in het jaar 1667 en eindelijk, in het jaar 1696, de reeds genoemde **PIETRA GODARD VAN ROSSER**.

Dit adel. huis wordt sedert het jaar 1792 in eigendom bezeten door den Heer **GABRIEL CARL DOES BARON VAN HARDENHOEK**, woonachtig op dit huis. **HARDENHOEK**, pold. in den *Biesbosch*; prov. *Noord-Brabant*, arr. *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan *Heuv-Hardenhoek*, O. aan het *Diepegat*, Z. aan *Klein-Hardenhoek*, W. aan het *Gat-van-den-Hardenhoek*.

Deze pold., die in het jaar 1805 bekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 59 v. r. 65 v. ell. Het land ligt op zomerpeil 1 palm boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 2 palm. boven A. P.

HARDENHOEK (GAT-VAN-DEN-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Werkendam*, die, uit de *Groote-kil* voortkomende, eerst tusschen de *Spieringplaat* en den *Hardenhoek*, en daarna tusschen de *Jantjesplaat* en de *Catharinaplaat* ter eener zijde, en de *Panbeek* en de *Catharinaplaat* ter andere zijde, in eene zuidelijke strekking, in het *Gat-van-den-Hel* uitloopt.

HARDENHOEK (KLEINE-), pold. in den *Biesbosch*; prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*; gem. *Werkendam*; palende N. en O. aan het *Diepegat*, Z. aan de *Grienden*, W. aan het *Gat-van-den-Hardenhoek*.

Deze pold., die vermoedelijk in het jaar 1810 bekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 15 bund. 99 v. r. 50 v. ell., en wordt door eenen duiker, wijd 6 palm. 5 duim, op het *Diepegat*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 7 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 2 palm. boven A. P. De polder behoort onder de administratie van 's Rijks Domeinen.

HARDENHOEK (NIKUW-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. en O. aan de *Westkil*, Z. aan het *Diepegat*, W. aan den *Hardenhoek*.

Deze pold., die in het jaar 1824 bekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5 bund. 70 v. r. 10 v. ell., en wordt door eenen duiker, wijd 4 palm. 8 duim, op het *Diepegat*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 6 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 5 duim. boven A. P. De polder wordt door den eigenaar bestuurd.

HARDENSTEIN of **HARTENSTEIN**, voorn. oud kast. in het graafsch. *Valkenburg*, prov. *Limburg*, gem. *Bunde*.

Dit kast. is sedert eenigen tijd gesloopt, zoo dat er thans nog slechts eenige muren van aanwezig sijn, waartegen thans eene pachtboort is aangebouwd.

HARDEROVICUM, Lat. naam van de stad **HARDERWIJK**, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HARDERWIJK**.

HARDERS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Zee-van-Java*, Z. van Celebes, bij de Baai van Boni.

HARDERVICUM, Lat. naam van de stad **HARDERWIJK**, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HARDERWIJK**.

HARDERWICH en **HARDERWIC**, namen, onder welke de st. **HARDERWIJK**, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in oude brieven; voorkomt. Zie **HARDERWIJK**.

HARDERWIJK, kant., prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*; palende N. aan het kant. *Elburg*, O. aan het kant. *Apeldoorn*, Z. aan het kant. *Nijkerk*, W. aan de *Zuiderzee*.

Het bevat de volgende 3 gemeenten: **Harderwijk**, **Ermelo** en **Putten**; telt 1881 h., bewoond door 2444 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 12,600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en visscherij.

HARDERWIJK, klass., prov. *Gelderland*, verdeeld in de volgende twee ringen: **Harderwijk** en **Hattem**.

Zij bevat 23 gem., met 23 kerken, die door 29 Predikanten bediend worden, en telt 41,500 zielen, onder welke 11,500 Ledematen

HARDERWIJK, kerk. ring, prov. *Gelderland*, klass. van *Harderwijk*.

Zij bevat de volgende 10 gemeenten: **Harderwijk**, **Barneveld**, **Elspeet**, **Ermelo**, **Garderen**, **Hierden**, **Kootwijk**, **Nijkerk**, **Putten** en **Voorthuizen**. Men telt daarin ruim 22,000 zielen onder welke 5450 Ledematen, en heeft er 10 kerken, welke door 14 Predikanten bediend worden.

HARDERWIJK, gem. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. *Harderwijk* (4 m. k., 2 s. d.); palende N., O. en Z. aan **Ermelo**, W. aan de *Zuiderzee*.

Zij bevat, behalve de stad **Harderwijk**, het geh. **Hierden** en d. huurs. **Tonsel**; telt 885 h., bewoond door 1094 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5500 inw., die gedeeltelijk hun bestaan vinden in het verblijf der troepen, bestemd voor de koloniën, gedeeltelijk in land- en tuinbouw. De verschillende in deze gemeente verbouwd wordende veldgewassen, bestaan in rogge, boekweit, een weinig garst haver en paardeboonen, het veevoeder, benevens aardappelen. D. handel is er zeer gering, en wordt meest gedreven in gekloofd hout schors en visch. De scheepvaart, visscherij en bokkingrookerij zijn bronnen van bestaan voor vele ingezetenen, doch, in vergelijking van vroegere tijden, tegenwoordig zeer in verval, echter zijn de **Harderwijk** ker bokkings nog altijd het meeste gezocht, terwijl zij voor de sma kelijkste gehouden worden. In de laatste jaren hebben de visscher wel eenigzins hunne zaken uitgebreid, en de meesten zich nieuwe schuiten aangeschaft, waardoor de ansjovisvangst weder goede uitkomsten opleverde, even zoo ook de haring, die in zee aan de *Fransche* schepen tegen hooge prijzen, verkocht wordt. Deze handel brengt veel voordeel aan, daar de visschers niet alleen duurder verkoopen, maar tevens hunne vangst dadelijk slijtende, aan den gang kunnen blijven, en nie huiswaarts behoeven te zeilen, om hunne waar te gelde te maken. D. koopman ondertusschen, lijdt hierdoor groote schade, daar hij, eve als vroeger, hooge prijzen besteden of geheel van haring voor de bokkingrookerij verstoken moet blijven. Ook de verzending van kabel jaarw en schelvisch van *Rotterdam*, *Vlaardingen*, *Katwijk* enz., doe

de stoombooten naar Duitschland, benadeelt den handel in HARDERWIJK, en doet de vrees geboren worden, dat deze tak van nijverheid geheel zal verloopen. Hoewel HARDERWIJK, zoo wegens zijne ligging aan zee en aan de straatwegen, als omdat de dagloonen er zeer goedkoop zijn, zeer geschikt was voor eene fabriekstad, vindt men er echter weinige fabrieken en trafijken; de eenige, die men er aantreft, zijn: 1 boekdrukkerij; 1 katoenweverij, die met 14 getouwen voor de handelsmaatschappij werkzaam is; 1 bierbrouwerij; 3 tabaksfabrieken; 8 bokkinghangen en 2 verwerijen, wol- en linnenweverijen; onderscheidene bierbrouwerijen, en veel handel in koren, welke waren allen, vooral in het Noorden van Europa en Duitschland zeer gezocht waren.

De Herv., die hier ruim 4800 in getal zijn, onder welke 1400 Ledematen, maken de gem. *Harderwijk* en *Hierden* uit, welke in deze burgerlijks gem. ieder eene kerk hebben.

De Evang. Luth., welke er ruim 50 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Amersfoort*, bijgemeente *Nijkerk*, ter welker laatste plaatse zij, tweemaal 's jaars, ten Avondmaal kunnen gaan.

De enkele Remonstrant, welke men hier aantreft, wordt tot de gem. van *Amsterdam* gerekend, en de enkele Doopsgez., die er woont, behoort mede tot de gem. van *Amsterdam*.

De R. K., die er 620 in getal zijn, onder welke 400 Communicanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Isr., die hier ruim 80 zielen tellen, behooren tot de ring-synagoge van *Nijmegen*, welke hier eene bijkerk heeft.

Men telt in deze gem. zes scholen, van welke vijf te *Harderwijk*, en één te *Hierden*, welke door een gemiddeld getal van ruim 900 leerlingen bezocht worden.

De stad HARDERWIJK, in het Lat. HARDERVICUM of HARDROVICUM, en in oude brieven HARDERWICH, HARDERWIC; HERDERWYC en HERDERWIK genaamd, ligt 10 u. N. ten W. van Arnhem, 4 u. Z. W. van Elburg, 52° 20' 58" N. B., 25° 16' 54" O. L., aan de Zuiderzee, en aan den straatweg van Amersfoort naar Elburg.

De oorsprong van HARDERWIJK ligt in het duister; waarschijnlijk echter is zij hare stichting verschuldigd aan de gunstige ligging op eenen omgifsins verheven grond, in tegenstelling van de vroeger laag gelegene landen langs het meer Flevo. Dit meer, bij elken hoogen watervloed der rivieren, de omliggende streken onder water zettende, noodzaakten de berders, van de Angelsaksen waarschijnlijk afstammende, die de oevers bewoonden, om bij iedere overstroming hun land te verlaten en met hunne kudden op dezen verheven grond een veilig toevlugtsoord te zoeken. Van hier wil men, dat HARDERWIJK, als zijnde zoo veel als *herderwijk*, haren naam zoude ontleend hebben, hetgeen ons niet onwaarschijnlijk voorkomt, aangezien de stad in eenen brief van het jaar 1312 HARDERWYC wordt gehoeten. Anderen echter oordeelen, dat men de plaats naar het nabijgelegene geh. Hierden, eigenlijk HARDERWIJK zou moeten noemen. Nog anderen hebben weder andere naamsredenen bedacht, doch die ons te beuzelachtig voorkomen; om hier te worden opgegeven. Opmerkelijk is het, dat in de Zuiderzee, een kwartieruurs van de stad, een straatweg gevonden wordt, loopende naar het Gooiland.

Otto II, Graaf van Gelre, heeft deze plaats, in het jaar 1229, het eerst laten bemuren, en schonk haar, op den 11 Januarij 1231, daarenboven eenige voorregten, die door Graaf REINALD I, den 4 December

1512, behoudens eenige bepalingen, vernieuwd werden. Zoo bedong de Graaf, dat de ingezetenen hem, wanneer hij zich te HANDEWIK bevond, elken Vrijdag van eenen schotel goeden visch voerzien zouden, en dat zij, indien hij hier niet langer dan twee dagen vertoefde, het zijne stallingen niet aan paardenvoeder en stroo zouden laten ontbreken. Inmiddels was de plaats reeds door den koophandel tot eenig aanzien gekomen. Vóór het jaar 1280 bezochten de Harderwijkers reeds de kusten der Oostzee, in welk jaar hun, door EDUARD, Graaf van *Holsats en Stormarn*, en vervolgens door GERHARD, Graaf van *Holsats en Stormarn*, veiligheid en vrij verkeer in hunne landen vergund werd. In 1291 werd hun door FLOIS V, Graaf van *Holland*, vrij geleide door zijne graafschap verleend. In 1299 bekwamen zij van de stad Hamburg veiligheid en vrij verkeer in die stad en haar grondgebied. JAN II, Graaf van *Henegouwen, Holland, Zeeland* en Heer van *Friesland*, bevestigde in 1500 niet alleen het voorregt, hun door Graaf FLOIS V verleend, maar breidde het nog uit. De Grietmannen en Regeerders van *Friesland* verleenden hun, in 1518, 1521 en 1526, almede veiligheid en vrij verkeer in hunne landen, welke gunst hun, door EDWAARD III, Koning van *Engeland*, en door ERIC, Koning van *Denemarken*, in 1516 werd toegestaan; terwijl deze laatste den burgers van HANDEWIK eene bijzondere woonplaats of vilt op Seanor of Schonen deed inruimen, met vergunning om naar hunne landsrechten geregeerd te mogen worden. Omtrent dezen tijd werd er eene kommanderij der riddersorde van St. JAN op het naburige 's Heerenloo gevestigd. In 1526 heeft WILHELM, Koning van *Denemarken*, hunne vrijheden vermeerderd, als: van voorwerpen, exemptie van vele tollen, en dat zij op Seanor een Schout mogten aanstellen, om hunne regten voor te staan. In 1531 schonk WILHELM, Graaf van *Henegouwen, Holland, Zeeland* enz., hun bijzondere privilegiën. In 1568 verleende hun ALBERT, Koning van *Zweden en der Gothen*, de navolgende vrijheden, als: dat ieder in liet land van Schonen vrij zijne wapenen mogt dragen; dat zij hunne waren mogten verkoopen, zonder breuk of tol; wijn en bier tappen; zonder iets daarvan pligtig te zijn; ook als iemand aldaar stierf, daar mogten de nabestaanden het goed aantasten, en, als zij daar schipbreuk leden, mogten zij vrij hun eigen goed weder tot zich nemen, zonder daarvan iets aan den Koning schuldig te zijn. In 1580 en 1591 heeft de stad Keulen, en in 1599 de stad Embden deze stad mede eenige vrijheden verleend. Men wil, dat zij ook, bij het debruisen van de Soet en in het vertoeken aldaar, de derde plaats naast Stavoren en Enkhuizen zoudt gehad hebben.

HANDEWIK is door OTTO, Graaf van *Gelre*, bemurd geworden en tot eene stad verheven, ofschoon hem de magt daartoe ontbrak. Naderhand heeft RICHARD I, Graaf van *Gelre en Zutphen*, in 1290 van den Keizer RUDOLPH I VAN HABSBURG, privilegiën verkregen van eenen munt, zoo in goed als in silver, of in Anhem, of in HANDEWIK; of in Boermonde op te rigten, waarop WILHELM I, Graaf van *Gelre en Zutphen*, haar, in het jaar 1379, in HANDEWIK plaatste, welke munt eenige jaren daarna is vervallen, doch in 1584 is, in plaats van de oude munt, aldaar van Nijmegen overgebracht de munt des vorstendoms *Gelre* en van het graafschap *Zutphen*. Voor dit gunstbewijs ontving de Hertog 2600 pond kleine penningen (1875 guld.), terwijl de stad daarenboven, ook nog in datzelfde jaar voor hem borg bleef voor 1227 pond (920, 25 guld.), welke de Hertog van Heer ANNO VAN KURTZ had opgenomen.

In 1348 heeft **Rikard**, Hertog van *Gelre*, deze stad dezelve vrijheden verleend, welke Zutphen bezat, alsmede jaar- en weekmarkten toegestaan. In 1424 verleende **Arnold**, Hertog van *Gelre* eene vrije jaarmarkt, beginnende 14 dagen na vastenavond, op Zondag *Reminiscere*, en durende tot Zondag *Lectara*, dus 14 dagen lang. Gemelde Hertog heeft deze stad, in 1438, door geheel Gelderland tolvrij verklaard, wegens belangrijke diensten, door de inwoners in het beleg van *Berren* aan hem bewezen. Ook in 1443, verleende hnn, gemelde Hertog den afslag of stapel van al de zeevisch, komende uit de Noordzee, zoo ook dat tusschen *Muiden* en *Kampen*; geen visch, anders dan in *Harlemwik*, mocht aankomen, en aldaar op den afslag moest gebragt worden; ook mocht hij anders niet over de *Veluwe* naar andere plaatsen vervoerd worden, op verbeurte van den visch.

Men houdt in deze stad thans drie jaarmarkten, als: de eerste, den 2 Januarij, zijnde eene varkenmarkt; de tweede, den 3 Maart, en de derde, den 15 October, zijnde eene hertenmarkt. De kermis valt in op *Sacramentsdag* en duurt veertien dagen.

Harlemwik is naar het Oosten en Zuiden door onderscheidene spoelhoven, wei- en zaailand omringd. Zij had welcer naar den *Veluwekant* vijf bolwerken, en heeft nog naar den kant der *Zaiderzee* een blokhuis en een rooddeel, mitsgaders twee steenen heeren, die haar tegen de aanvallen uit zee bevailigden. Voorts waren er drie landpoorten, en thans nog twee zeepoorten, zijnde de eerste in barrières veranderd, waardoor het inkomen der stad veel fraaijer geworden is. De vroegere landpoorten waren de *Groote poort*; ten *Zuiden*; de *Lutikepoort* of *Kleinepoort*, ten *Zuidwesten*, en de *Smeede poort* of *Smeepoort* ten *Westen*. De *Hoogehrugpoort*, in de wandeling de *Vischpoort* genaamd, was wegens zwaarte en bouw merkwaardig. Op diens kleine toren brandde voorheen des avonds, ten behoeve der *Zeesaarders* en *Visscherslieden*, een lantaarn; doch deze poort is, in het jaar 1842, afgebroken. Vóór de zeepoorten liggen twee houten bruggen, de *Hoogehrug* en de *Lagebrug* geheeten. Hier heeft men ook eene haven, omtrent het jaar 1650 met zware kosten aangelegd, waartoe het *St. Joriegild* vrijwillig zes duizend gulden voorschoot; da kappen werden eenen pegel verkleind, en de stad werd op meer andere wijzen zeer diep in schulden gestoken, waarvoor zij niets trok dan de zevende vrucht van het *Amsterdamsche* veer, onder den naam van *havengeld*, hetwilk drie honderd gulden in het jaar opbragt, waarvan de *Harderwijker* schippers twee honderd, en de *Amsterdamsche* honderd gulden betaalden. Toen in het jaar 1828 de haven aan het rijk was overgegeen, voedde men gegrande hoop op verbetering der scheepvaart, doch thans weder aan de stad overgegeen zijnde, heeft men, bij gebrek aan geldmiddelen, niets meer kunnen doen, dan haar voor visschersschuiten en kleine vaartuigen bejaanbaar te maken. Vroeger zijn er reeds, zoo wel door deze stad als door *Gelderland*, zeer groote sommen aan besteed, doch nimmer zal zij goed worden, ten zij het rijk haar weder tot zich name. De kosten toch daartoe, zonden door het vereenigen van een plan tot daartelling eener haven op aanwinnen van land, welligt gevonden kunnen worden.

Er zijn in deze stad twee markten. Op de eene, zijnde een groot vierkant plein midden in de stad, staan het *Raadhuys* en de *Waag*. De andere, die nog grooter is, ligt aan de noordzijde der stad, en is ten deele tot eene *Vischmarkt*, en ten deele tot eene *Korss-*

markt en Beestenmarkt ingerigt. Er is eene aangename wandeling, tusschen twee rijen boomen, aan zee, op welke men een aantal visschersvaartuigen en beurt- of vrachtschepen ziet. In de nabijheid der kazerne en van de Ermelosche-poort, is ook nog een groot terrein met boomen beplant, en met wandelwegen aangelegd. Tot in het midden der zestiende eeuw, was buiten de Hoogbrugpoort nog een groot stuk voorland, waar de beesten konden weiden, en de linnen-bleeken gevonden werden, doch sedert dien tijd is het geheel door de zee verslonden, zoodat thans het water slechts op eenen kleinen afstand van de stadsmuur verwijderd is.

Het Stadhuis, staande aan de *Markt*, is meermalen herbouwd. Het was weleer onderscheiden in een Raadhuis, een Regthuis en een Stadswijnhuis, doch, in het jaar 1796, besloot de regering het Wijnhuis tot eene Raadkamer in te rigten. De kosten dezer verandering beliepen meer dan zeven duizend gulden, waaronder de kosten tot het maken van de Gemeenteluiden-kamer en van de Waag begrepen waren, alles werd door de regering betaald, zonder dat er de stad eenigzins mede bezwaard werd. Op dit gebouw stond vroeger een kleine naaldtoren met uurwerk, dienende een vergulde hand voor wijzer, wijzende den tijd met den vinger aan. In het jaar 1837 werd het stadhuis aanmerkelijk verbeterd en verfraaid, zijnde van het oude gebouw niets behouden, dan de muren en de antieke vergaderzaal; tevens werden de gevangenissen onder in het gebouw geplaatst. Het stedelijk archief, bevattende vele schoone oude oorkonden, werd toen mede in 'order gebragt.

De Kazerne, in de *Vijhestraat*, in het voormalig muntgebouw, vroeger het klooster der Graauwe Zusters van de Klarendale, waarin 1000 man troepen kunnen gehuisvest worden, is een zeer fraai en trotsch gebouw, en zeer doelmatig tot dat einde ingerigt. De hooge blinde muur aan de zuidzijde des gebouws, geeft het echter een somber aanzien, als of het eene gevangenis voor misdadigers was, ook worden de koloniale hierin opgesloten, tot dat zij voor de Oost- of West-Indië ingescheept worden, en de treurige blikken van jongelingen, die te laat hunne jeugdige losheid beklagen en de groeven der wanhoop en berouw op het gezicht dragen, vermeerderd het sombere dezer kazerne niet weinig.

Er is hier een postkantoor en een station der paardenpostertij.

Vroeger stonden hier ook twee blokhuizen, het Ooster-Blokhuis en het Wester-Blokhuis geheeten. Het eerste was in 1310 het laatste in 1559 gebouwd, thans bestaat daarvan niets meer.

De Herv., welke hier 3600 in getal zijn, onder welke 1100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harderwijk* behoort. De eerste, welke in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest OTTO VAN HETEREN; welke in het jaar 1577 herwaarts kwam, en in het jaar 1591 overleed. Eerst werd deze gem. door twee Predikanten bediend. In 1600 werd EVERHARDUS JOHANNES als derde Predikant beroepen, om op den derden Zondag vroegpredikatiën te doen. In 1749 werd HENRIUS RIBBERS als vierde Predikant beroepen, doch deze vierde plaats al spoedig weder ingetrokken; wordende HARDERWIJK nog steeds door drie Predikanten bediend. Het beroep geschiedt door den kerkerand, die in der tijd, na verkregen handopening, een gros, minder getal, en een drietal maakt, en uit het gezegde drietal, bij meerderheid van stemmen, eene verkiezing doet.

De Maria-Vrouwekerk, in de *Kerkstraat*, stond weleer buiten de Luttikepoort, en was aan den H. NICOLAAS toegewijd. Deze kerk was zeer oud, want reeds in het jaar 1250 gaf WALTERUS, Proost van van St. MARIA te Utrecht, de kerkgift van Selhorst aan het kapittel, doch toen zij, in 1415, was afgebrand, besloot men eene nieuwe kerk binnen de stad te stichten, die aan de bijzondere bescherming der H. *Moedermaagd* en St. MAARTEN werd opgedragen. Tot nog in het laatst der vorige eeuw prijkte deze kerk met eenen hoogen dikken toren, zonder spits, dienende der zeevarenden tot baak, waarin men met 350 trappen opging, en die onder en boven even dik was, zoodat een wagen met paarden gemakkelijk op zijnen top zoude hebben kunnen omdraaijen. Deze toren is den 28 Januarij 1797, op eenen Zaterdag, sonder vroeger blijken van bouwvalligheid gegeven te hebben, op éenen muur na, waaraan het klokkespel is blijven hangen, plotseling ingestort. Door dit geval werd een gedeelte der kerk vernield en voor de openbare godsdienstoefening onbruikbaar gemaakt. Twee godsdienstige vrouwen, MECHELD en FREDERICA HENRIETTE VAN WESTERVELD tot BSSERBURG, namen de herbouwing van de kerk geheel voor hare rekening. In hetzelfde jaar is het gedeelte van den toren, dat bij den val was blijven staan, ten einde ongelukken voor te komen, omgeschoten, daar men het niet durfde afbreken. Het orgel, met den torenval tevens vernield, is in 1827 door een ander vervangen. De kerk was vóór de Reformatie van 20 altaren en vele kerksieraden voorzien, en daarin waren 7 vikarijen en 5 kerkdiensten of beneficiën gesticht. Het schilderwerk in het gewelf, thans door kalk en witsel overdekt, muntte bijzonder uit, alsmede dat der glazen. Tegenwoordig is zij, ofschoon zonder toren, nog eene der netste kerken in kleine steden, en bevat het stoffelijk overschot van vele beroemde Hoogleraren, die eertijds aan de hoogeschool alhier hebben uitgemunt, onder welke vooral verdienen genoemd te worden: JOHANNES ISAAK PONTANUS (1), JOHAN ANDRIES SMITS en CORNELIUS TOLLIUS. In 1838 werden eenige nieuwe vertrekken, ten behoeve van het kerkbestuur, aan deze kerk toegevoegd. Het terrein voor deze kerk is met smaak aangelegd.

Vroeger bestond hier eene Waalsche gemeente, welke tot eerste Leeraar had JAKEN RIVASSON, die in het jaar 1687 beroepen werd. Na het overlijden van den laatsten Predikant, is deze gemeente, in het jaar 1812, bij de Nederd. Herv. ingelijfd. De kerk, welke in de *Zusterenstraat* stond, wordt thans gebruikt tot een Magazijn.

De Roomsche-Katholieke kerk, in de *Groote-Poortstraat*, aan den H. MARTINUS toegewijd, is een geschikt gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien.

Buiten HARDERWIJK, op de *St. Jorishoeven*, was vroeger eene Kapel, Hierusalem genaamd, alwaar de oude mannen, die aldaar hunne proven hadden, ter misse gingen en in welke ook een Hermiet zich onthouden heeft.

HARDERWIJK had vroeger zeven kloosters, waarvan drie mannen- en vier vrouwenkloosters. Het eerste lag omtrent een half uur buiten de stad, en werd 's Heerenloo genaamd, zijnde eene kommanderie van de orde van St. JAN of de *Ridders van Malta*. De poort van dit klooster

is thans tot eene kleine woning ingerigt, waar nog een oud altaarstuk te zien is. Het tweede, een Franciscaner- of Minderbroedersklooster, van de orde der Observanten, op de *Markt*, was gesticht door *Elknoner van Engeland*, gemalin van *RINALD*, Graaf van *Gelbe*, en is thans ingerigt tot woningen. Het derde was het *Fraterklooster*, van *St. Hieronymus*, in de *Vijhetstraat*, in het jaar 1441, door de Regering gesticht, alwaar vele Klerken, als in eene school, onderwijs ontvingen; thans dienen die gebouwen tot een *Diaconie-Weeshuis*. Van de vrouwenkloosters was wel het voornaamste, het *Nonnenklooster der Regularissen van St. Augustinus en St. Agneta-in-Galilea* genoemd, in de *Oosterwijkstraat*, thans de *Militaire-Infirmerie*. Het tweede, *St. Catharina* geheten, in de *Catharinenstraat*, werd bewoond door *Observantinnen*, van de derde orde van *St. Franciscus*, naderhand het *Academiegebouw*, thans ingerigt tot een *Magazijn* voor de troepen. Het derde was het *Graauwe Zustersklooster van den Klarendale*, ook van den regel van *St. Franciscus*, of *Zusters van St. Clara*, bij de kerk, thans het *Burgerweeshuis*. Het vierde was genaamd het *Beggijnenklooster*, en stond buiten de stad.

Het *Burger-Weeshuis* is in het jaar 1556 gebouwd, op eenen grond, die de *Franciskaner Monniken* toekwam, doch in het begin der zeventiende eeuw zijn de weeskinderen in een bijzonder huis, in *Klarendaal* geplaatst geworden. Dit gesticht heeft zeer goede inkomsten. Verder bestaat er nog een *Hervormd-Diakonie-Weeshuis*, in 1624 door de regering gesticht. Door den druk der tijden vervallen, is het in 1838 weder tot stand gebracht, zijnde daarvoor destijds een doelmatig en ruim gebouw, hetwelk tevens de stad verfraait, in de *Vijhetstraat*, gebouwd, waarin thans niet alleen de weezen, tot het gesticht behoorende, maar tevens ook oude mannen en vrouwen, welke geheel ten laste van het *Hervormde armbestuur* waren, onder opzigt van eenen vader en eene moeder zijn vereenigd.

Voorheen had men hier nog een *Gasthuis*, bij de *Bruggetraat*, dat gedeeltelijk tot een *Armkinderen-huis* geschikt was, en welks gebouw thans tot eene stads *Hollandsche burgerschool* dient; alsmede een *Ziekenhuis* of *Pesthuis*, dat, na het jaar 1585, van buiten naar binnen de stad verplaatst, en thans ingerigt is tot een *Magazijn*. Verdere liefdadige instellingen vindt men hier niet.

Het *Nassausch-Veluwsch-Gymnasium*, *Achter de kerk*, reeds in 1373 voor eene school, tot het geven eener geleerde opvoeding, ingerigt, en in 1441 meer dan 500 leerlingen tellende, muntte niet alleen door het aantal leerlingen, maar ook door de allerkundigste *Leraars* uit. In 1503 trof deze school eene ontzettende ramp, doordien het gebouw met 350 jongelingen verbrandde. Hoewel de school, in 1540, weder door de *Staten van het Veluwsche kwartier* hersteld werd, verviel deze zetel van *Muzen* door de aanhoudende oorlogen steeds meer en meer, tot dat, in het jaar 1600, de meergemelde *Staten*, op verzoek van *Maurits*, *Prins van Oranje*, *Stadhouder der Vereenigde Nederlanden*, besloten haar te verbeteren. Daar gemelde *Stadhouder* het lot van dit gesticht bijzonder ter harte nam, kreeg deze geleerde stichting, die vroeger de *Latijnsche school* genaamd werd, den titel van *Gymnasium Nassavicum*, en werd sedert de *Nassausche school* genoemd. In het jaar 1729 is zij van binnen en van buiten aanmerkelijk opgehaald en verfraaid, voor het gebouw staat dit opschrift, in wit marmer:

DES ET
 STUDII HUMANITATIS
 SACRUM

ILLUSTRE DUC GYMNASIUM ANNO CHRISTI MD CCCLXXXII FUNDATUM ANNO
 MD CCEXXI A FREQUENTIS ORLEBRATIONIS STIMULIS ADVERSIS, SUPRA DISCIPULOS
 HIERONIMUS. ANNO MDLXIII DEPLACAVIT CUM TOTIUS URBS TRECENTORUM &
 QUINQUAGENTA DISCIPULORUM FERME; POSTMODUM ANNO MDLXXI INSTAU-
 RAVUM AB ORDINE TETRARCHIE VELAVICAE, ANNO MDLXXIII ILLUSTRIS
 GYMNASII NOMINE RESIGNITUM A MAURITIO NASSAVICO GYMNASIIUM NASSAVICUM
 DICTUM, TANDEN IN PRESENTI FORMA REDACTUM EST, BÛ CURATORUM HAN-
 DADO ANNO MDCCCVIII. (d. i.: Dit gebouw is Gode en der weten-
 schappen toegewijd. Deze doorluchtige school is, in het jaar onzes Hee-
 ren 1572, gesticht. In het jaar 1441 waren er drie honderd vreemde
 leerlingen, behalve die uit de stad. In het jaar 1603 verbrandde de
 school, tot aanmerkelijke schade der geheele stad en van drie hon-
 derd en vijftig leerlingen. Naderhand is zij, in het jaar 1540, door
 de Staten des Veluwechen kwartiers, wederom opgericht. In het jaar
 1603 kreeg zij van MAURITS VAN NASSAU den naam van doorluchtige
 school, en werd de Nassausche school genoemd. Eindelijk is zij, in
 het jaar 1708, op bevel van Heeren Curatoren, in den tegenwoor-
 digen staat gebracht). In het jaar 1836 is dit gebouw nog seer ver-
 fraaid en van groote ruiten voorzien. Aan dit gymnasium wordt, thans
 door eenen Rector, eenen Conrector, en eenen Lector aan twintig leer-
 lingen onderwijs gegeven in de oude en nieuwe talen, de meetkunde
 en andere wetenschappen. De eerste, die aan deze school het recto-
 raat heeft waargenomen, is geweest Mr. HERMAN SCHURENBURG, die in
 het jaar 1441 herwaarts kwam.

Vroeger was te HANDEWIJK eene Hoogeschool, in de *Academie-
 straat*, waaraan velen geleerden, als SCHENDIUS, MONTINGH, KEMPER,
 REYNES, RINWARDT, TEN BRINK, BOUHAN, SCHACHT, vader en zoon,
 CLASSE en meer andere mannen van naam het professoraat bekleed
 hebben, en een BORNHAYE en LIXNEUS den doctoralen graad verwierven.
 Hoewel reeds in 1600, als kwartierschool, opgericht, werd zij eerst in 1647
 door de Staten tot eene provinciale akademie verheven. Na eene lang-
 darige kufjning, veroorzaakt door den onwil van het kwartier van Nij-
 megen, om in de kosten tot haar onderhoud te helpen dragen, besloot
 men, in het jaar 1675, de Hoogleararen te laten uitsterven, en de hooge-
 school te laten vervallen; doch door toedoen van WILLEM III, Prins
 van Oranje en Koning van Engeland, werd haar, in het jaar 1692,
 een nieuw leven gegeven. De vereeniging van ons Vaderland met
 Frankrijk bragt haar ten ondergang, daar zij in 1812 vernietigd werd.
 Zij werd in 1815 wel als atheneum hersteld, doch in 1818, wegens
 het gering gebruik, dat er van de daar gegeven wordende lessen ge-
 maakt werd, weder opgeheven, zijnde het Academiegebouw thans tot
 een magazijn voor de troepen ingerigt. Tegen over dit gebouw vond
 men voorheen de Hortus Medicus of Kruidtuin, thans aan par-
 ticulieren verhuurd en niets merkwaardigs meer opleverende, daar
 verre de meeste planten en boomen verdwenen zijn. Het herbarium
 van de GORTZ is echter nog aanwezig (1).

Ook heeft men er nog eene Bouwkundige Teeken- en Tim-
 merschool, waarin door den Stads-Architect, gedurende de winter-

(1) De geschiedenis dezer hoogeschool zal binnen korten tijd door den Utrechtschen Hooglesaar
 BOUWMAN in het licht gegeven worden.

maanden, aan 50 leerlingen, onderrigt in het bouwkundig en reghthoog teekenen gegeven wordt; alsmede een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 4 Mei 1809 is opgerigt, ongeveer 50 leden tellende. Voorts heeft men hier een bloeiend Instituut voor Jonge Heeren, met ongeveer 40 leerlingen; eene Stads Franscheschool voor Jonge Heeren, met omstreeks 25 leerlingen; eene Kostschool voor Jonge Jufvrouwen, met 25 à 30 leerlingen; eene Stads Hollandsche school, met ongeveer 200 leerlingen, en eene Stads Armschool, met ruim 500 leerlingen.

HARDERWIJK heeft de volgende vermaarde mannen binnen hare muren zien geboren geworden, de Godgeleerden: IJSSRAND VAN HARDERWIJK, den drie en dertigsten Abt van Lidlum, † in 1571; ELLAERT VAN MEHREN geb. in 1570, † Nov. 1639, en GODESCHALK AELTEN of ALTIUS, geb. in 1575, † te Arnhem, ná 1645.

Den Regtsgeleerde GERARD VOET, die Kanselier van Gelderland was.

Den Ontleedkundige ANTONIUS NUCK, geb. 19 Julij 1640, † 5 Augustus 1692, als Hoogleeraar te Leyden.

Den Oudheidkundige ERNST BRINK, geb. in 1580, † in Dec. 1649, die in den aanvang der zeventiende eeuw Turkije bezocht en later Burgemeester zijner geboortestad was (1).

De Latijnsche Dichters: JOHAN WITTER, die Opperrrentmeester van Zalland was; JACOB PHILIP MEDENRACH WAKKER, † in 1806 aan de kaap de Goede-Hoop, na Rector der Latijnsche school te Zwolle te zijn geweest.

De Letterkundigen: PETRUS GUINELLUS, die in 1550 een *Commentarium de doctrina et arte demonstrandi* schreef, en BARENT WENTERINCK, die in 1570 een werkje schreef, genaamd *Progymnasmatia in Latinae grammaticae Etymologiam*.

De Krijgslieden: WERNER VAN GROEL en AALT VAN HARDERWIJK, die, geleefd hebbende in de zestiende eeuw, ten tijde van MAARTEN VAN ROSSER, het bewind over Elburg en Hattem voerden, en verder in de oorlogen van die dagen zich eenen grooten naam hebben verworven; voorts WOLTER HEGERMAN, gesneuveld in 1582 in het beleg van Batemburg; WENKUN PANNEKOEK; VAN BRIENEN VAN HELL, en JOHAN WIJNBERGEN, welke allen in het beleg van Oostende in 1602 hebben uitgemunt; terwijl de laatste in dat beleg gesneuveld is; verder JOHAN BARFOD VAN WIJNBERGEN, Heer van *Horsen en Oldenaller*, geb. in 1590, † in 1658 (2); JOHAN VORTE; WILLEM, Graaf van *Nassau*, oudste zoon van Prins MAURITS en Vrouwe van MECHLEN VAN BEVERWERBT, gesneuveld, als Admiraal van Holland, in het beleg van Grol, den 18 Augustus 1627, en WOLTER VAN BRIENEN, † in 1650, na vroeger tot Gouverneur van Emmerik benoemd te zijn geweest.

In het jaar 1280 ontstond er tusschen de schippers van HARDERWIJK, die naar de Oostzee voeren, en de kooplieden van Hamburg, een ernstig verschil over het koopen van granen. Daar deze oneenigheid welhaast door bloedige gewelddadigheden gevolgd werd, traden de Schepenen van Deventer, Kampen en Zwolle als scheidslieden tusschen beiden op, en bragten den vrede eerlang tot stand. Daarbij werd aan

(1) Zijne handschriften berusten op het stedelijk archief, met den inhoud daarvan zal door de zorg van Ridder F. VAN RAFFAARD het publiek wellicht bekend gemaakt worden.

(2) Zijne grafombe is in 's Hertogenboech.

die van **HARBRUWK** opgelegd, om aan de Hamburgers 200 mark, ieder van 10 schellingen, voor schadevergoeding te betalen. Verder zouden de wederzijdsche gevangenen en genomene goederen ontslagen of teruggegeven worden, en bij alle toekomstige voorvallen, ieder schipper voor de misdrijven van zijn scheepsvolk verantwoordelijk zijn.

In het begin der veertiende eeuw moeten er eenige onlusten tusschen de Friezen en die van **HARBRUWK** hebben plaats gehad. Althans de Grietman en Regters van Wildinge en Westergoo gaven, in December 1513, den burgeren van **HARBRUWK** eenen brief van vrij geleide door hunne landen, met verbod aan hunne ingezetenen, om gemelde burgers aan lijf mocht goed te hinderen, op verbourte van 80 ponden (60 guld.). In het volgende jaar werd het vrij geleide, dat den inwoneren van **HARBRUWK** verleend was, door de Grietmannen en Regters van Franekeradeel bevestigd, onder bedreiging van gelijke boete. Ook werd, in het jaar 1517, een verbond tusschen die van Oostergoo en de stad **HARBRUWK** gesloten, waaruit blijkt, dat de oneenigheid tusschen de burgers van laatstgenoemde plaats en die van Oostergoo ontstaan was uit den koophandel, die over en weder, doch niet altijd met goeud deld, gedreven werd, en aanleiding gaf tot geschillen over de betaling.

In de rampen, ontstaan door de twisten tusschen **REINALD I**, Graaf van Gelre, en zijnen zoon, later onder den naam van Graaf **REINALD II** bekend, moet ook **HARBRUWK** gedeeld hebben. Inimmers bij een vergelijk, op den 23 Januarij 1320, werd overeengekomen, dat Heer **BOSSWIJK VAN AVELAAT** aan **GERARD VAN ROSSKE** en de ingezetenen van deze stad 700 pond (525 guld.) zoude uitbetalen, dewijl hij hunne goederen genomen had.

Na den dood van Hertog **REINALD III**, welke in het jaar 1371 plaats had, stelde **HARBRUWK** zich al spoedig onder het bewind van **WILLEM VAN GULIK**, van wien de stad vrijdom van tol verkreeg, op eenen zoo uitgebreiden voet, als de meest bevoorregte plaats des lands te dezer zake genoot. Deze voorspoed werd echter kort daarop gevolgd door eene belegering, ten gevolge waarvan zij, in 1372, in handen der **HEKKEERS** viel, die de omliggende landen verwoestten en de boeren uitplunderden. Eerst op den 24 December 1374 bekam de stad, na Hertogin **MICHELDE** als Landverstin gebuldigd te hebben, van haar de bevestiging harer vrijheden en voorregten; maar zij moest dit, jegens de Hertogin en haren echtgenoot, den Graaf van Bloss, geploegd verzuim, boeten met eene aanmerkelijke som, dadelijk te betalen, en nog 14,000 oude schilden (19,000 guld.) te beloven uit de opbrengst der accijnsen, alsmede door de verhanding van zes harer burgers, hiertoe door de Hertogin aangewezen. **ARNOLD VAN HOORNE**, de negen en veertigste Bisschop van Utrecht, gedurende den nu geëindigden tweespalt de partij van Vrouw **MICHELDE**, met raad en daad, ondersteund hebbende, bedong, in het jaar 1375, voor zijne moeite en kosten 25,000 oude schilden (30,000 guld.), waarvoor **MICHELDE** hem **HARBRUWK**, nevens **Elburg**, **Hatten** en bijliggende dorpen verpandde. In of kort vóór 1378 keerde **HARBRUWK** tot Gelre terug, erkennende **WILLEM**, Hertog van **Gulik**, als wettig Leenheer.

Op den 28 Mei 1458 werd te dezer stede eene minnelijke overeenkomst gesloten tusschen eenige Hollandsche steden ter eener, en De-

HARDERWIJK geraakte, in het jaar 1479, met die van Amsterdam in onmin, wegens eenige onlusten, welke tusschen de inwoners dezer twee steden, over de visscherij in de Zuiderzee, ontstaan waren.

In het jaar 1503 trof deze stad eene zware ramp door eenen fellen brand, welke den 31 Julij ontstond, en waardoor de geheele stad, op vijf of zes huizen na, binnen den tijd van drie uren, in de asch gelagd werd. Meer dan duizend menschen kwamen door den brand om, of werden door het instorten der gebouwen jammerlijk verpletterd. Het afgebrande werd terstond hersteld, en de stad veel fraaijer opgebouwd en sterker gemaakt, dan zij te voren was geweest. Naauwelijks was dit gedaan of zij werd, in het jaar 1506, door FERDINAND I, Koning van Spanje, overmeesterd, die overal binnens hare vesten, waar het noodig was, bolwerken deed opwerpen, en er sulc eene talrijke bezetting in hield, dat KAREL, Hertog van Gelre, er niet vóór het jaar 1511 weder meester van werd.

Kort daarna, te weten in het jaar 1518, ontstond er eene opschudding en ernstige oneenigheden tusschen de Regering en de gemeente, hetwelk Hertog KAREL noodzaakte, zich in persoon derwaarts te begeven, waarop hij de voornaamste belhamels liet vatten, die hij met zich naar Arnhem voerde, de stad van hare aanzienlijke voorregten beroofde, en, om haar in het vervolg te beter in toom te kunnen houden, een groot blokhuis, westwaarts aan den muur, deed opwerpen. Op voorspraak van eenigen werden de gevangenen echter spoedig weder ontslagen, de Raad in zijne eer en bewind, en de stad in hare vorige regten hersteld.

In het jaar 1528 is **HARDERWIJK**, door Graaf FLOUIS VAN KENOU, bij verdrag, voor Keizer KAREL V ingenomen. Na de verovering en in bezitneming van Hattem en Elburg, in 1528, door het Bourgondische leger, wendde de vijand zich naar deze stad, en wierp eerslang, zoo wel op het zeestrand, als meer landwaarts in, verschansingen tegen haar op. Reeds den 28 Junij begon zich het gebulder des geschuts, onverpoosd, te doen hooren. De muren, door een allerverschrikkelijkst kanonvuur, op vier hoeken gebeukt, werden reddeloos gehavend. Het Bourgondische leger stond gereed, om over de met puin gevulde gracht de bressen te bestormen, toen de Raad en de Bevelhebber, BAUT VAN DER SCHUYRE, eene zamenkomst verzochten, en aanboden de stad over te geven, op gelijke voorwaarden, als Hamelt onlangs waren toegestaan. Dit aanbod, door den Opperbevelhebber, FLOUIS VAN KENOU, Graaf van Buren, afgeslagen zijnde, werd door een verdubbeld vuur, van achter de verschansingen, beantwoord, zoodat de Regering, geen uitzicht meer op redding of ontzet hebbende, eenige der voornaamste ingezetenen naar den vijand zond, om de stad, op des Veldheers genade, over te geven. Nog in hetzelfde jaar kwam zij wederom, bij verdrag, aan KAREL, Hertog van Gelre, terug. In het jaar 1543 begroette **HARDERWIJK**, nevens de andere Geldersche steden, Keizer KAREL V als Hertog.

De stad werd, in het jaar 1572, door WILLEM, Graaf van den Berg, voor de Staten veroverd. Omtrent dezen tijd is zij met eenen goeden aarden wal en andere buitenwerken omgeven, maar in het jaar 1578, toen Graaf JAN VAN NASSAU Gelderland, in naam der Algemeene Staten, als Stadhouder regeerde, zijn het oude en het nieuwe blokhuis, door de inwoners, tot den grond toe geslecht.

In den jare 1629 eischte HENDRIK, Graaf van den Berg, met zijn leger op de Veluwe staande, deze stad op, maar de burgers gaven

hem het kloekmoedig antwoord, dat zij allen den eed hadden gedaan, en zich tot den laatste dropel bloeds te verweren. Dit antwoord verschrikte hem zoodanig, dat hij de stad niet durfde aanvallen; maar in het jaar 1672 moest zij zich, doordien zij van alles onvoorzien was, en hare vestingwerken, sedert den Munsterschen vrede, slecht onderhouden waren, bij verdrag, aan de Munsterschen overgeven. Deze leverde de stad, zeven dagen daarna, aan den Hertog van LORRAINE over, door dien, bij de verdeling der landen of veroveringen tusschen Frankrijk, Engeland, Koulen en Munster, bedongen was, dat de Koning van Frankrijk, al hetgeen tusschen de rivieren de Maas, de Waal, den Rijn en den IJssel gelegen was, zevens Zutphen, Doersburg en de Generahtits-vestingen omtrent Brabant, zou bezitten. Zeventien maanden werd HANDEWIJK heerlijk door de Franschen gepland, en niet vóór het begin van November 1675, na dat de vestingwerken waren gesloocht, en de stad op twaalf duizend galden gebrandschat was, van deze ongemakkelijke gasten verlost.

In het jaar 1704 had er te HANDEWIJK eene geweldige opschudding plaats, doordien sommigen de oude Regeringsleden, die door WILLIAM III, Prins van Oranje, uit de regering gezet waren, daar weder zochten in te brengen. Het gemeen kreeg hier niet zoodra de lucht van of het dreng, op den gewonen dag der verkiezing, drie nieuwe Schepenen ter Regering in, terwijl de burgers, voor het stadhuis in de wapenen gekomen waren. De meerderheid der dienende Regenten, deze verkiezing voor onwettig houdende, sloegen de handen aan den degen, om de burgers te vercrikken, doch men hield hun de tromp van het geweer voor de borst, en deed hen terug wijken. De Fiskaal GUYZ of de Regering zeh door deze verandering vorongelijkt rekenende, zwaide en schermd met den degen onder het volk, roepende: *Oude plooi boven! Ho Sakrament! al evenwel oude plooi boven!* terwijl de gewapende burgers *nieuwe plooi boven* schreeuwden. Het hails van vrouwen en kinderen, die voor groeter bloedstorting beducht waren, maakte de vorwarring neg. Het op-roer werd eindelijk gestild, en de nieuwe Regenten bleven in het bewind.

Bij den watervloed van 1778 loed HANDEWIJK aanmerkelijke schade. Op Dinsdag den 14 November begon het, uit het Zuidwesten hard te waajen, en de storm verhoef sich tot den namiddag zeer sterk, doch daar de wind van de landzijde kwam, had men van de zee geen hinder, toen echter de wind tegen den avond schielijk omleiep en uit het Noordwesten blies, kwam de zee hoog oploopen, hetgeen zoo geweldig toenam, dat na middernacht het water 6 en 8 voeten hoog aan de stadsmuur, 2 voet 6 duim in de eerste Smeepoort, en 3 voet 9 duim in de middelste Smeepoort stond. De beek, die midden door de stad loopt, raakte zoodanig opgestopt en gezwollen, dat vele der daaraan grenzende plaatsen, tuinen en huizen overstromd werden, zoo dat in een godske van de Donkerstraat, de Kerkstraat, het Kerkhof en het Bomgersteegje den weg belemmerd werd. Door de kracht der golven werden onderscheidene gaten in de stadsmuur geslagen, waardoor sommige, daartegen staande, huizen groot gevaar liepen van omver gevoeren te worden. De wal en plantadje liepen onder water. De graven in de Grootenberg begonnen te zakken. Uit een huis, even buiten de Zee- of Bruggepoort staande; moesten de inwoners vlugten, doordien de golven er met kracht tegen aan bankten en het dreigde in

Het zeewater stond, omtrent een half uur ver, rondom de stad in het land, tot aan de huurs. Hierden, en begon reeds, in den nacht van den 15 November, de Zeepoort in te loopen, doch van toen af bedaarde de wind, en het water zakte allengskens, zoo dat men des morgens ten acht ure weder buiten de poort konde komen.

Eene kleine vonk ontstak, in het jaar 1787, te HARDERWIJK, de vlam van tweedragt en mouterij. Drie soldaten vorderden, op den 29 Julij, van eenen Herbergier, nabij de Bruggepoort, een *orange borrel*, welke hun werd geweigerd, met de woorden, dat zij wel een *patriotsche borrel* konden krijgen, waarop, onder scheldwoorden, de glazen werden ingeslagen, en alles wat voorhanden was vernield. Dit was het begin van ernstiger woelingen. Het krijgsvolk spande met het gemeen zamen, en werd door sterken drank, tot baldadigheden aangevuurd. Er werden, dien eigen avond en volgende nacht, wel aan zestig huizen de glazen ingeworpen en negen geheel geplunderd.

In den nacht van 3 op 4 Februarij 1826 veroorzaakte de hevige storm, uit het westen en noordwesten, te HARDERWIJK eenen buitengewonen hoogen vloed, welks gevolgen, ofschoon voor deze stad noodlottig, evenwel gunstiger waren, dan men gedacht had, daar er geen mensch het leven bij verloor. Reeds in den vroegen morgen van 4 den Februarij drong het water der Zuiderzee van alle kanten binnen de stad, en bereikte eene hoogte, als nimmer, bij menschen geheugen, had plaats gehad. De Oosterwijken, de Vischmarkt, de Burk, de Vijhstraat, een gedeelte der Donker-, Brugge- en Kerkestraten, en alle de nog lagere gedeelten der stad werden, ter hoogte van 8 tot 10 palmen, overstroomd, zoo dat de bewoners zich op de bovenverdiepingen hunner woningen, en waar deze niet bestonden, op de hoogere gedeelten der stad, als het raadhuis en andere gebouwen, moesten bergen, zelfs de omstreken der stad waren van alle kanten meer dan een half uur ver overstroomd, zoodat bijna een ieder tot zelfbehoud op zolders en daken moest vlugten, om het uiterste gevaar te ontkomen, in de hoop, dat er redding door middel van schuiten zou komen opdagen, waarvan dan ook met het beste gevolg gebruik gemaakt werd. De schade van sommige bewoners dezer stad en omstreken, bestond voornamelijk in eenig verdronken vee, tuingewassen, het verlies van huisraad, twee of drie schuren en boerenwoningen, welke eene proei der golven werden; die der stad was veel aanmerkelijker, en beliep volgens berekening van het plaatselijk bestuur, nagenoeg 20,000 gulden, als zijnde de geheele seemuur tusschen de haven en de Vischpoort door de kracht der zee ingestort; terwijl die tusschen de Bruggepoort en plantaadje geheel met gaten doorboord en beschadigd, alsmede de zeebrug en vardere zeewerken zwaar geteisterd werden.

Het wapen der stad HARDERWIJK was eertijds een koggeschip met het omschrift: *sigillum burgensium de Harderwic* (zegel van den burg van Harderwijk), waarvan de zegeldrukker nog op het archief aanwezig is; daarna vereerde Otto III, Graaf van Nassau, deze stad met zijn eigen, thans nog gebruikt wordende, wapen, bestaande in een veld van azuur (blauw), beladen met eenen leeuw en 14 turven alles van goud. Om dit wapen stond op het stadszegel *Clypeus Comit. Gelreensis*, (d. i. schild van het graafs. Gelre.)

HARDERWIJK, geh. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. Noord-Holland, arr. en 2 u. N. W. van Hoorn, kant. en 3 u. Z. W. van Medemblik, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van Hoogwoud; met 4 h. en 25 inwoners.

HARDERWIJK, voorn. houten sterkte in *Oost-Indië*, op het *Amboische eil. Ceram*, gedeelte *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust. Zij was ten tijde van den Landvoogd *Lukaszoos* opgericht.

HARDESTEIN, voorn. adall. h. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie **HARDELSTEIN**.

HARDEWEER, h. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. W. van *Esinge*, op eene wierde, ten O. den *Oude-dijk*, en ten N. de *Fransumertogt*.

Deze h. bestaat uit onderscheidene heerden, en was certijds een afzonderlijke regtstoel.

HARDEWERDT, voorn. d. in den *Grooten-Zuidhollandsche-waard*, aan de *Oude-Maas*, ter plaatse waar de *Beem* zich met die rivier vereenigde.

Het was een der 72 dorpen, die bij den watervloed van 18 November 1421 verdronken, en onder de 34 die nimmer weder te voorschijn zijn gekomen.

HARDINGSVELD, d. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HARDINXVELD**.

HARDINGSVELD (BENEDEN-), kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*. Zie **HARDINXVELD** en **GIESSENDAM-EN-NEDER-HARDINXVELD**.

HARDINXVELD, gem. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem* (10 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan *Giessen-Nieuwkerk* en *Moesebroek*, en aan de *Giessen*, O. aan *Schelluinen* en de *banne van Gorinchem*, Z. aan de *Merwede*, W. aan *Giessendam-en-Giessen-Oudekerk*.

Deze gem. bestaat uit den *Polder-van-Boven-Hardinxveld*, den *Polder-van-Beneden-Hardinxveld*, benevens de *Buitenlanden*, en bevat niets dan het d. *Hardinxveld*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1165 bund. 93 v. r. 55 v. ell., waaronder 981 bund. 99 v. r. 99 v. ell. belastbaar land; telt 420 h., bewoond door 650 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3280 inw., die grootendeels hun bestaan vinden in de visscherij, het teelen en bewerken van griend- en rijshout, het maken van hoepels, de scherpvaart en het aannemen en uitvoeren van dijk-, rijs- en andere openbare werken; terwijl men er drie zalmrookerijen aantreft, die echter in kwijnenden staat zijn. Er bestaat alhier volstrekt geen korenbouw, en ook de melkerij is gering, vermits de landerijen grootendeels met hout beplant zijn.

De Herv., die er 5250 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen, maken twee kerkelijke gem. uit, behend onder de benaming van *Hardinxveld of Boven-Hardinxveld* en van *Neder-Hardinxveld*, die ieder hare eigene kerk en hare eigene Ouderlingen en Diakenen hebben, doch in vele gevallen een gecombineerd collegie uitmaken. Zij behooren beide tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Gorinchem*.

Bij resolutie der Staten van Holland, van 6 November 1590, werd aan **HARDINXVELD**, waar destijds 120 huizen waren, een Predikant toegestaan. In het jaar 1591 werd als eerste Predikant beroepen *Reinier Amesz. van Donynd*, die, na twee en twintig en een half jaar dit ambt bediend te hebben, alhier overleden is. De tegenwoordige Predikant is de dertiende na hem. Aan het benedeneinde van **HARDINXVELD** stond destijds eene vervallene kapel, welke, bij resolutie der Staten van Holland, van den 5 Maart 1597, tot den predikdienst werd ingerigt, waartoe vijftig gulden werd toegestaan; terwijl, bij resolutie van 21 Mei desselfden jaars, werd bepaald, dat in die kapel dienst

soude worden gedaan, bij beurten, op den eenen Zondag door den Predikant van **HARDINXVELD**, op den anderen, voer **Giessendam**, door den Predikant der naastbijgelegene gemeente, zijnde **Giessen-Oudekerk**, waarvoor aan de beide Predikanten eene jaarlijksche toelage van vijftig ponden van veertig grooten (50 guld.) werd toegelegd. Na vele vruchteloze pogingen is aan **Neder-Hardinxveld**, bij resolutie der Staten van **Holland**, van 21 Junij 1799, een eigen Predikant toegestaan, waarbij bepaald is, dat het regt van collatie, om de andere reis, door den Heer van **HARDINXVELD** som worden uitgeoefend. De Herv. van **Giessendam** hebben in de kerk te **Neder-Hardinxveld** hunne eigene zitplaatsen, en oefenen daarin hunne godsdienst; waarom de Predikant van **St. Janskerk** te gelijk Predikant van **Neder-Hardinxveld** en **Giessendam** is, en bij oerbeurten, in geval van vacature, door **Neder-Hardinxveld** en **Giessendam** beroepen wordt. De gem. van **Hardinxveld of Boven-Hardinxveld** telt thans omtrent 400 Ledematen, op nagenoeg 1800 zielen. **Neder-Hardinxveld** iets minder, wanneer hierbij echter **Giessendam** gerekend wordt, bevat deze gecombineerde gem. omtrent 3000 zielen, waaronder 600 Ledematen.

De enkele **Evang. Luth.**, die er woont, behoort tot de gem. van **Gorinchem**. — De **R. K.**, van welke men er 7 aantreft, worden tot de stat. van **Gorinchem** gerekend. — De **Isr.**, die er 23 in getal zijn, behooren tot de **ring-synagoge van Dordrecht**.

Men heeft in deze gem. twee scholen; als: ééne te **Boven-Hardinxveld** en ééne te **Beneden-Hardinxveld**, welke gezamenlijk door een getal van 450 leerlingen bezocht worden:

Men wil, dat **HARDINXVELD**, eer de **Giessen** bedijkt was, een waard op zich zelven geweest is, en dat daarvan, in het jaar 1203, onder den naam van **HARDINXWAARD**, gesproken wordt. In een handvest van **FLORES V**, Graaf van **Holland**, gegeven te **Medemblik**, den 3 Mei des jaars 1283, ten behoeve van **WILLEM** van **BANBRONCK**, wordt het ambacht in **Oud-Hardinxveld** en **Nieuw-Hardinxveld** onderscheiden. Bij dit handvest blijkt mede dat het in dien tijd een vrije heerlijkheid geweest is, gelijk **Heer WILLEM** aan den Graaf had bewezen. Zij bleef in den huize van **BREDEBODE**, tot in het jaar 1419, wanneer **ARENT VAN GENT** haar, door opdragt van den Heer **WILLEM VAN BREDEBODE**, heeft bekomen. **ARENT VAN GENT**, gaf aan zijne lieden van **HARDINXVELD**, aanzienlijke voorregten, zoo wegens het verbeuren der goederen, bij verbeurte van het lijf, als, wegens het verborgen veer de breuken, waarin zij vallen mochten, met andere gunsten omtrent het straffen der misdaden. Behalve deze voorregten, aan die van **HARDINXVELD** door **Heer ARENT VAN GENT** vergund, verkregen zij van **Hertog ALBRECHT VAN BRUNLEN**, de tolvrijheid door alle zijne landen, volgens zijn handvest van het jaar 1399; en **JOHANNA**, **Hertogin van Brabant**, gaf hun dergelijk voorregt in het jaar 1400. **ARENT VAN GENT** verkocht naderhand de heerlijkheid, in het jaar 1434, aan **BROUSTEN DE JEUDE**, **Schildknaap**. Deze droeg, in het jaar 1460, de vrije heerlijkheid hooge, middelbare en lage jurisdictie op, aan **Hertog FILIPS DE GOEDE**, **Hertog van Bourgondië**, ten behoeve van zijnen zoon **KARL**, toen Graaf van **Charlevois**, onder voorwaarden, dat de Graaf hem weder verleggen soude met de ambachtsheerlijkheid, en hare heerlijke gerechtigheden, tienden, vischerijen en dergeltjke. Deze Graaf verleende, bij de bevestiging van alle hare voorregten, aan die van **HARDINXVELD**, dat de stad **Gorinchem** of eenige andere steden hen niet souden moegen schatten, zonder hen te hooren. De ambachtsheerlijkheid

bleef vervolgens in het geslacht van de Jansen, tot dat Jan de Jansen, omtrent het jaar 1605, spade gestoken en haar verlaten heeft aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van den *Alblaserswaard*, om reden, dat de heerlijkheid eodertijds met het onderhoud van een gedeelte van den dijk was bezwaard. Dijkgraaf en Hoogheemraden, bezaten die tot in het jaar 1625, wanneer zij, bij openbare veiling, verkocht werd, aan Pompius de Roovers, Baljaw van Zuid-Holland, Schout der stad Dordrecht, enz. enz. Zijne mannelijke nasaten, hebben haar bezeten tot in het jaar 1725, toen de ambachtsheerlijkheid van Hardinxveld, door eenen anderen Pompius de Roovers, bij zijn overlijden, is ingelaten aan zija broeders eenige dochter, Vrouwe Sophia Dina de Roovers, gehuwd geweest met den Heer Dinnik van Leyden, Heer van Hardinxveld, *Vlaardingen*, *Vlaardinger-Ambacht*, *West-Barendrecht* enz. enz., Burgemeester der stad Leyden, enz., enz. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Pieter Wijnands, woonachtig te Utrecht.

Het d. Hardinxveld ligt 1½ u. W. van Gorinchem, en 3 u. O. van Dordrecht, 51° 49' 21" N. B., 23° 52' 58" O. L.

Vroeger schreef men Hartoosveldt, blijkens een opschrift op een bord in de kerk, luidende: *Reinier Reiniersz., die eerste bedenaar des Goddelijken woords tot Hartoosveldt enz.* Het is eene aanzienlijke plaats, die zich, ter lengte van bijna anderhalf uur gaans, langs den dijk uitstrekt. Het ligt zeer vrolijk aan de Merwede, waarop drukke scheepvaart is, en waar langs dagelijks stoombooten op- en afvaren; ook is er een veer op Werkendam.

De kerk van Boven-Hardinxveld, was vóór de Reformatie eene groote parochiekerk. Vóór bijna twee eeuwen is zij, bij eenen vijandelijken inval, gedeeltelijk afgebrand, en de toren daarvan afgescheiden, wel is omtrent de jaren 1725 of 1724 weder een stuk aan de kerk aangebouwd, doch niet tot aan den toren, zoodat deze, welke doerlijk in verval is, nog op zich zelve staat; de kerk daarentegen is met en wordt behoorlijk onderhouden. Daarin wordt geen orgel gevonden, maar eene prachtige marmeren grafmonument, ter eere van Pompius de Roovers, Heer van *Hardinxveld*, in het jaar 1725 opgericht.

In plaats van de oude kapel te Neder-Hardinxveld is naderhand eene nieuwe kerk gebouwd, die thans weder als bouwvallig is afgebraken, om door eene nieuwere en grootere vervangen te worden. De kosten worden alleen door Neder-Hardinxveld gedragen, gelijk ook veer weinige jaren eene geheel nieuwe en sierlijke toren en, in het voorledene jaar (1842), eene fraaije consistorie, uit de bijzondere fondsen der Neder-Hardinxvelders, gesticht is.

De school en onderwijzerswoning te Boven-Hardinxveld zijn in de laatste jaren geheel vernieuwd. De school is fraai en zeer doelmatig ingerigt; het gemiddeld getal leerlingen kan op 160 worden begroot. De school te Neder-Hardinxveld is daarentegen nog in slechten staat, en veel te klein voor de behoefte der gecombineerde gemeente; zij wordt door 270 leerlingen bezocht, welk getal grootelijks vermeerderen zal, zoodra het lokaal zal zijn vergroot, waarop eenig uitzigt bestaat.

De ligging van Hardinxveld aan de Merwede, ter plaatse, waar deze rivier, tegenover Werkendam, door de wederzijdsche dijken nauwer, dan hooger en lager, beperkt is, stelt deze plaats, bij het opengaan der rivieren, aan het gevaar van ijsverstopping bloot; dien ten gevolge zijn alhier bevorens vele doorbraken in den dijk ontstaan, waardoor

zoude worden gedaan; bij béurten, op den eenen Zondag door den Predikant van **HARDINXVELD**, op den anderen, voor Giessendam, door den Predikant der naastbijgelegene gemeente, zijnde **Giessen-Oudekerk**, waarvoor aan de beide Predikanten eene jaarlijksche toelage van vijftig ponden van veertig grooten (50 guld.) werd toegelofd. Na vele vruchteloze pogingen is aan **Neder-Hardinxveld**, bij resolutie der Staten van Holland, van 21 Junij 1799, een eigen Predikant toegestaan, waarbij bepaald is, dat het regt van collatie, om de andere reis, door den Heer van **HARDINXVELD** son worden uitgeoefend. De Herv. van Giessendam hebben in de kerk te **Neder-Hardinxveld** hunne eigene zitplaatsen, en oefenen daarin hunne godsdienst; waarom de Predikant van **bijkerk** te gelijk Predikant van **Neder-Hardinxveld** en **Giessendam** is, en bij toerbeurten, in geval van vacature, door **Neder-Hardinxveld** en **Giessendam** beroepen wordt. De gem. van **Hardinxveld** of **Boven-Hardinxveld** telt thans omtrent 400 Ledematen, op nagenoeg 1800 zielen. **Neder-Hardinxveld** iets minder, wanneer hierbij ookter **Giessendam** gerekend wordt, bevat deze gecombineerde gem. omtrent 5000 zielen, waaronder 600 Ledematen.

De enkele **Evang. Luth.**, die er woont, behoort tot de gem. van **Gorinchem**. — De **R. K.**, van welke men er 7 aantreft, worden tot de stat. van **Gorinchem** gerekend. — De **Isr.**, die er 23 in getal sijn, behooren tot de **ring-synagoge** van **Dordrecht**.

Men heeft in dese gem. twee scholen, als: ééne te **Boven-Hardinxveld** en ééne te **Beneden-Hardinxveld**, welke gezamenlijk door een getal van 450 leerlingen bezocht worden:

Men wil, dat **HARDINXVELD**, eer de **Giessen** bedijkt was, een waard op zich zelve geweest is, en dat daarvan, in het jaar 1203, onder den naam van **HARDINXWAARD**, gesproken wordt. In een handvest van **FLORIS V**, Graaf van **Holland**, gegeven te **Medemblik**, den 3 Mei des jaars 1235, ten behoeve van **WILLEM VAN BREDEBODE**, wordt het ambacht in **Oud-Hardinxveld** en **Nieuw-Hardinxveld** onderscheiden. Bij dit handvest blijkt mede dat het in dien tijd eene vrije heerlijkheid geweest is, gelijk **Heer WILLEM** aan den Graaf had bewezen. Zij bleef in den huize van **BREDEBODE**, tot in het jaar 1412, wanneer **ARENT VAN GENT** haar, door opdragt van den Heer **WILLEM VAN BREDEBODE**, heeft bekomen. **ARENT VAN GENT**, gaf aan zijne lieden van **HARDINXVELD**, aanzienlijke voorregten, zop wegens het verbeuren der goederen, bij verbeurte van het lijf, als, wegens het verborgen voor de breuken, waarin zij vallen mochten, met andere gunsten omtrent het straffen der misdaden. Behalve deze voorregten, aan die van **HARDINXVELD** door **Heer ARENT VAN GENT** vergund, verkregen zij van **Hertog ALBRECHT VAN BRUNEN**, de tolvrijheid door alle zijne landen, volgens sijn handvest van het jaar 1399; en **JOHANNA**, **Hertogin van Brabant**, gaf hun dergelijk voorregt in het jaar 1400. **ARENT VAN GENT** verkocht naderhand de heerlijkheid, in het jaar 1484, aan **BRUYSTEN DE JEUDE**, Schildknaap. Deze droeg, in het jaar 1460, de vrije heerlijkheid hooge, middelbare en lage jurisdictie op, aan **Hertog FILIPS DE GOEDE**, **Hertog van Bourgondië**, ten behoeve van zijnen zoon **KAREL**, toen Graaf van **Charleroi**, onder voorwaarden, dat de Graaf hem weder verleggen zoude met de ambachtsheerlijkheid, en hare heerlijke geregtigheden, tienden, visschertjen en dergelyke. Dese Graaf verleende, bij de bevestiging van alle hare voorregten, aan die van **HARDINXVELD**, dat de stad **Gorinchem** of eenige andere steden hen niet zouden mogen schatten, zonder hen te hooren. De ambachtsheerlijkheid

heeft vervolgens in het geslacht van de Jansen, tot dat Jan de Jansen, omtrent het jaar 1605, spade gestoken en haar verlaten heeft aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van den *Alblaserswaard*, om redenen, dat de heerlijkheid oondtijds met het onderhoud van een gedeelte van den dijk was bezwaard. Dijkgraaf en Hoogheemraden, bezaten die tot in het jaar 1625, wanneer zij, bij openbare veiling, verkocht werd, aan Pompejus de Roovers, Baljaw van Zuid-Holland, Schout der stad Dordrecht, enz. enz. Zijne mammelijke nasaten, hebben haar bezeten tot in het jaar 1725, toen de ambachtsheerlijkheid van *Hardenxveld*, door eenen anderen Pompejus de Roovers, bij zijn overlijden, is nagelaten aan zijn broeders eenige dochter, Vrouwe Sophia Dina de Roovers, gehuwd geweest met den Heer Diederik van Leyden, Heer van *Hardenxveld*, *Vlaardingen*, *Vlaadinger-Ambacht*, *West-Barendrecht* enz. enz., Burgemeester der stad Leyden, enz., enz. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Pieter Wijnands, woonachtig te Utrecht.

Het d. *HARDINXVELD* ligt $1\frac{1}{2}$ u. W. van Gorinchem, en 3 u. O. van Dordrecht, $51^{\circ} 49' 21''$ N. B., $22^{\circ} 52' 58''$ O. L.

Vroeger schreef men *HARTOENVELT*, blijkens een opschrift op een bord in de kerk, luidende: *Reinier Reinierz., die eerste bedienaar des Goddelijken woords tot HARTOENVELT* enz. Het is eene aanzienlijke plaats, die zich, ter lengte van bijna anderhalf uur gaans, langs den dijk uitstrekt. Het ligt zeer vrolijk aan de Merwede, waarop drukke scheepvaart is, en waar langs dagelijks stoombooten op- en afvaren; ook is er een veer op Werkendam.

De kerk van Boven-Hardinxveld, was vóór de Reformatie eene groote parochiekerk. Vóór bijna twee eeuwen is zij, bij eenen vijandelijken inval, gedeeltelijk afgebrand, en de toren daarvan afgescheiden, wel is omtrent de jaren 1725 of 1724 weder een stuk aan de kerk aangebouwd, doch niet tot aan den toren, zoodat deze, welke doerlijk in verval is, nog op zich zelve staat; de kerk daarentegen is met en wordt behoorlijk onderhouden. Daarin wordt geen orgel gevonden, maar eene prachtige marmeren grafombe, ter eere van Pompejus de Roovers, Heer van *Hardenxveld*, in het jaar 1725 opgericht.

In plaats van de oude kapel te Neder-Hardinxveld is naderhand eene nieuwe kerk gebouwd, die thans weder als bouwvallig is afgebroken, om door eene nieuwe en grootere vervangen te worden. De kosten worden alleen door Neder-Hardinxveld gedragen, gelijk ook veer weinige jaren eene geheel nieuwe en sierlijke toren en, in het voorledene jaar (1842), eene fraaie consistorie, uit de bijzondere fondsen der Neder-Hardinxvelders, gesticht is.

De school en onderwijzerswoning te Boven-Hardinxveld zijn in de laatste jaren geheel vernieuwd. De school is fraai en zeer doelmatig ingerigt; het gemiddeld getal leerlingen kan op 160 worden begroot. De school te Neder-Hardinxveld is daarentegen nog in slechten staat, en veel te klein voor de behoefte der gecombineerde gemeente; zij wordt door 270 leerlingen bezocht, welk getal grootelijks vermeerderen zal, zoodra het local zal zijn vergroot, waarop eenig uitzigt bestaat.

De ligging van *HARDINXVELD* aan de Merwede, ter plaatse, waar deze rivier, tegenover Werkendam, door de wederzijdsche dijken nauwer, dan hooger en lager, beperkt is, stelt deze plaats, bij het opengaan

den geheel en Alblasserwaard werd o
men werd, op kosten van de prov
op eenen afstand van 280 roeden v
gelegd, die ter lengte van ongeveer
zich weder aan den Bandijk aansluit
teringsluis van het Steenenhoeks kana
niet, gelijk sommige beweren, tot
maar om, hij het vallen van eenen
dijk, het vloedwater uit den Albla
gedeelte van HARDINXVELD, hetwelk
van Hardinxveld in zich bevat,
gescheiden; doch hetgeen ten verde
strecte grootendeels tot haar voo
dezen dijk, te HARDINXVELD geene
bij de overstromingen van den A
en 1820, HARDINXVELD, door dien
gebleven, en tot een toevlugtso
overstroonden waard heeft geatr
het graven van het Steenenhoek
leiddijk is gebezigd.

De buiten- of rivierdijk onder
nigmaal voorbeeldeloos geteister
kruin; tot herstelling daarvan
ren van landen in de polders g

Men vindt bij sommige Sch
het laatst van 1813 en in het
van Gorinchem geleden heeft.
gem. werd van allen overlast ge
plaatsen moesten aanvoeren, te
uit aanmerking, dat de Hardinx
Oranjevlaggen uitgestoken, h
18 November 1813 geschied v
ten boeten.

Het wapen deser gemeente
(pelswerk), het hoofd van het
hoek eenen vogel van sabel.

HARDINXVELD (BOVEN.
kerk gem. HARDINXVELD, pro
dscheiden van het oostell
HARDINXVELD.

HARDINXVELD (NEDER
HARDINXVELD en GIESSENDAN-E

HARDINXVELD (NIEUW
gedeelte van de gem. *Ha*
Zuid-Holland. Zie HARDIN

HARDINXVELD (OUD-)
gedeelte van de gem. *H.*
Zuid-Holland. Zie HARDIN

HARDINXVELD (POLI
serwaard, prov. *Zuid-H*
gem. *Hardinxveld*; palend
O. aan den Polder van Bov
de Giessen en Peulen. —
eene oppervlakte van 73

HARDINXVELD (POLDER-VAN-BOVEN-), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Hardinxveld*; palende N. W. aan den *Nederpolder* van *Giessen-Oudekerk*, N. aan den *Doessche-polder* en aan *Moessenbroek*, O. aan den *Schelluinsche-polder Kwakernaak* en de *Dordsche-Avelingen*, Z. O. en Z. aan de *Merwede*, Z. W. aan den *Buitenlanden*, W. aan den *Benedenpolder* van *Hardinxveld*. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 309 bund.

Een gedeelte buitenland de *Dordsche-Avelingen* geheeten, was veler met dezen polder vereenigd, toen de dijk van den *Bout* langs de rivier, tot *Gorinchem* liep. Aan dezen dijk schijnt een dorp *Wolve-rea* gelegen te hebben, van waar nog een klein gedeelte, bij den *Bout* den naam van den *Wolferschendijk* draagd.

De polders van *Beneden-HARDINXVELD* en van *BOVEN-HARDINXVELD* zijn beide in het jaar 1366 bedijkt.

In het jaar 1818 is door deze polders een kanaal gegraven tot verlenging van de rivier de *Linge*, van welk kanaal het begin is even buiten de *Arkelpoort* der stad *Gorinchem*, gaande door de stads buitengracht, en loopende langs den buitendijk van het *Land van Arkel* *Beneden de Zouwe*. Dit kanaal loopt door den geheelen *Bovenpolder* en, voor ongeveer een derde der lengte, door den *Benedenpolder* van *Hardinxveld*, hebbende tot waterkeering, aan de *Zuidzijde*, den *Buiten-Bandijk*, van de scheiding van het *Land van Arkel* af tot aan den in 1737 aangelegden *Nieuwe-dijk*, en daar langs voort tot waar dien dijk, boven *Steenhoek*, aan den *Buitendijk* aansluit, alwaar in het jaar 1818, bij het graven van het kanaal, eene schutsluis is gemaakt, waardoor het water van de verlengde *Linge* zich in de *Merwede* ontlast; aan de *Noordzijde* is, bij het graven van dit kanaal, tot waterkeering een dijk gelegd, de *Kanaaldijk* genoemd wordende.

De beide polders hebben slechts één bestuur, bestaande, behalve den *Polderschoot* en *Secretaris*, uit acht *Leden*, die elk een traktement van veertig gulden genieten. Zij hebben elk eenen *schepradwatermolen* op de *Giessen* uitmalende; nog is, bij het aanleggen van het *Steenhoeksche-kanaal*, een *vijzelmolen* gesticht, waardoor het *polderwater* van de afgescheidene landen in gemeld kanaal wordt opgemalen. Deze molen is gesticht op kosten der landen voor welke dit kanaal gegraven is, met bijvoeging van eene som, uit welke rente deze molen onderhouden wordt, om de beide polders van het *kwelwater* te ontlasten, dat door het kanaal, door de leiddijken heenen, in de polders dringt.

HARDINXWAARD, naam, welken voorkomt in eenen brief van 1203. Zie *HARDINXVELD*.

HARVELDSCH-BRUG, brug in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, over de *Ringsloot* van het *Diernersmeer*, 8 min. W. Z. W. van *Dienerbrug*, op den *Grooten weg* van *Amsterdam* naar *Amersfoort*. Het gezicht van de brug op de drooggemaakte *Diernersmeer*, door het schoone landgoed *Eindmeer*, wordt voor het fraaiste landgezicht in de omstreken van *Amsterdam* gehouden.

HARE, geb. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie *HAARLE*.

HARE (DE), havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 10 v. N. van *Zwolle*, kant. en 2 n. N. W. van *Steenwijk*, gem. en 20 min. Z. W. van *Oldemark*.

HARE (DE), landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HAARE (DE)*

Ten oosten van HAREN loopt de Hânse, of het Drentsche-diep, en ten westen de Aa of het Hoornsche-diep. Beide rivieren worden door turfshipen bevaren, en vloeijen naar Groningen, waar hun vereenigd water, zich door het Rei- of Reitdiep, in zee ontlaat.

In het jaar 1601 waagden het eenige Saksische soldaten den toren van dit dorp in te nemen, om van daar den weg naar Groningen onveilig te maken, maar werden, te weinig in getal zijnde, door die van Groningen overweldigd; hoewel zij zich niet eerder overgaven, dan na dat reeds de brand in de kerk en den toren gestoken was.

EDZAARD, Graaf van Oost-Friesland, ter meerdere bevestiging van den handel, tusschen Groningen en Drenthe, eene bezetting in de kerk van HAREN gelegd hebbende, deed zulks de Saksers besluiten, om die van daar te verdrijven. De begonnene schermutseling veranderde, toen er uit de stad tijdig onderstand kwam, in een volslagen gevecht, waarbij onderscheidene; inzonderheid Saksers, het leven lieten, maar van de zijde der Groningers drie voornaame burgers in 's vijands handen vielen. De bezetting werd echter opgebroken.

Des 19 Februarij 1838 zijn in het d. HAREN twee huizen afgebrand.

Het wapen dezer gem. is een gedeeld schild, het eerste van azuur (blauw) en het tweede van goud; het schild rustende tegen St. PRASS van goud.

HAREN, d. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant. Zie: HAREN.

HAREN, d. in het graafsch. Megen, prov. Noord-Brabant, Eerste distr., arr. en 8 u. N. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 1½ u. N. O. van Oss, gem. Megen-Haren-en-Machoren, ½ u. Z. O. van Megen.

Men telt er 80 h. en 460 inw., die meest han bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke vroeger tot het apost. vic. der Landen-van-Ravestein-en-Megen gerekend werd, doch thans tot het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van Velp behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. LANSREYS toegewijd, is een oud gebouw, van eenen hoogen toren en een orgel voorzien. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Ook heeft men er een nonnenklooster van den derden regel van den H. BRANCOS, hetwelk in het jaar 1604 gesticht is door Udo TALHOFF en zijne huisvrouw SEBBERG, welke daartoe eene hoeve, de Kuiksche-hofstad genaamd, met eenige daartoe behoorende landerijen, geschonken hebben. MARLA en DISCARDES TALHOFF, dochters van bovengemelden, waren er de eerste Nonnen van. Dit klooster bij decreet van 3 Januarij 1812 gesupprimeerd zijnde, hebben de Goestelijke Zusters; den 20 April daaraanvolgende, het klooster moeten verlaten, doch het in 1814 weder betrokken, waarna haar, bij besluit van 2 September 1814, is vergund geworden het te blijven bewoone, mits geene nieuwelingen aannemende; hetgeen haar later weder is vergund geworden. Thans leggen de Nonnen er zich toe op het verplegen van vrouwen, die eenigzins aan verstandsverbijstering lijden.

Bij den watervloed van Januarij 1809, hebben de huizen, onder dit dorp behoorende, verschrikkelijk geleden. Omtrent veertig werden deerlijk geteisterd, en één stortte geheel in. Het dorp was blootgesteld aan de werking der ijschotsen, in de travers van de Beersche-Maas, die eens geweldige groote oppervlakte van de zuidzijde van den dijk besloegen; de dijken leden dus hier ook zeer veel.

HAREN, d. in het *Land van Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*.
Zie **BURGAREN**.

HAREN, d. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie **BORGAREN**.
HAREN, landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westende*. Zie **HAREN (VAN)**.

HAREN, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en 5 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. van *Berlikum*, in de buurt van *St. Annaparochie*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans onderscheidene huizen en tuinen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 bund., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

Deze state was het stambuis van het beroemde Friesche geslacht van **VAN HAREN**, van welke wij **ADAM**, of, zoo als hij meer bekend is, **DAAM VAN HAREN**, niet slechts als Toekenaar van het verbond der Edelen, maar ook als een der aanvoerders van de watergeuzen met roem vermeld vinden (1); terwijl **WILLEN VAN HAREN** zich, ten tijde van de **WITT**, met onderscheidene gezantschappen vereerd zag, en een ander **WILLEM VAN HAREN**, even als zijn broeder **OHNO ZWIER VAN HAREN**, zich niet alleen eenen onsterfelijken naam als Nederduitsch Dichter verworven, maar zich ook als Staatsman onderscheiden heeft.

HAREN (OP-), d. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie **BORGAREN**.

HAREN (POLDER-VAN-), pold. in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Megen-Haren-en-Macharen*; palonde N. aan den *Maasdijk*, O. aan den *Groendijk*, Z. aan het *Hoogeland te Haren*, W. aan den *Polder van Macharen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 140 bund. 7 v. r. 20 v. ell.; en wordt door geene kunstmatige droogmakerij of watermolen van het overtollige water ontlast, daar de uitwatering van dezen polder alleen afhangt van den gunstigen stand der rivier de *Maas*. Het land ligt 6 ell. boven A. P. De polder staat onder het bestuur van het *Dijksbestuur 's Lands van Megen*.

HAREN (VAN), landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westende*, arr. en 2½ u. Z. ten O. van *Heerenvveen*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*, in het d. *Wolvega*.

Dit landh., met de voortreffelijk aangelegde bovingen en verder daartoe behoorende gronden, wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **J. VAN DER VEEN**.

Het is bewoond geweest door den beroemden Dichter **OHNO ZWIER VAN HAREN**, die er zijne *Geusen*, en eene menigte andere gedichten geschreven heeft. Hij zag dit landh.; met eenen schat van aantekeningen en eene kostbare boekerij, in het jaar 1777, waarschijnlijk door eene zekere staatspartij, uit kwaadwilligheid, door de vlammen verteeren, waarna het later weder is opgebouwd.

HARENCARPEL, d. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HARINGCARPEL**.

HARENERMOLEN, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Groningen*, gem. en ¼ u. Z. Z. O. van *Haren*, aan den straatweg van *Groningen* naar *Assen*, ter plaatse,

(1) Men zie over hem **J. W. DE WATER**, *Historie van het Verbond der Edelen*, Bl. II, bl.

waar vroeger de stander-roggemolen van Haren gestaan heeft, van welken het geh. zijnen naam ontleent, en die vóór weinige jaren, naar de zuidzijde van het d. verplaatst is. Ook scheidt de weg naar Zuidlaren zich ongeveer te dier plaatse af. Men telt er 12 h. en 90 iuw.

Hier eindigt het vruchtbare zand, en begint de heidegrond. Van den Molenkampsteeg, ten Z. O. van Haren af, en ten W. van Onnen tot aan Noordlaren, is alles barre heide, met enkele teelgronden afgewisseld, hier essen genaamd. Het is een levendig geh., vooral bij gelegenheid der Zuidlaarder-markt.

HARFSEN, **HARSEN**, **HARFSEN** of **HARSEN**, huurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Zutphen*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Gorsel*; met 98 h. en ongeveer 750 iuw.

In deze huurs. hebben de Herv. eene kapel, waarin slechts eenmaal in het jaar gepredikt wordt, en wel bij gelegenheid van de Harfsonsche kermis, die den laatsten Zondag in September invalt.

Men houdt hier ook twee beestmarkten, de eene den 9 April, de andere daags na de kermis.

HARFSENSCHE-BEEK, beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **ERFSCHE BEEK**.

HARG, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HARGPOLDER**.

HARG (DE OUDE-), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **DUBLEDE**.

HARGA, naam, onder welken, bij oude Schrijvers, het water na **DUBLEDE**, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie **DUBLEDE (DE)**.

HARGADAWA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondajang*.

HARGEN, d. in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HAREN**.

HARGEN-POLDER, pold. in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HAREN-POLDER**.

HARGER, **HAREN**, **HARIGER** of **HARIGER**, geh. in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2½ u. N. ten O. van *Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groot-Harger-en-Camp*.

Dit geh. is zeer oud, want reeds in eenen giftbrief van **DUKK V**, van *Holland*, van het jaar 1006 komt het onder den naam van **HAREG** of **HAREG** voor.

Het zogenaamde schuurzand, zijde wit, fijn en scherp, geschikt om te schuren, te strooijen, en te gebruiken bij het steenzagen, in de glasblazerijen en voor zijn metselwerk, wordt hier uit de duinen gevoerd en door ons geheele land gebruikt. Vroeger gebruikte men ook van dat zand in Engeland, doch sedert de afsluiting van het vaste land, door Keizer **NAPOLEON**, niet meer.

HARGER-POLDER, pold. in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groot-Harger-en-Camp*; palende N. W. aan den *Pettemer-polder*, N. O. aan de oude *Hondsboschervaart*, die hem van de *Zijpe* scheidt, W. aan den *Slaperdijk*, waardoor hij van den *Groeter-polder* gescheiden wordt, Z. en W. aan de duinen, tegen de *Noordzee*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 114 bund.

HARGER-EN-PETTEMER-GECOMBINEERDE-POLDERS (DE), pold., gedeeltelijk in *Keunemerland*, gedeeltelijk in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem.

Petten-en-Nolberban, gedeeltelijk gem. *Schoorl-Groot-Harger-en-Camp*; palende N. W. aan den Dromerdijk, die haar van de Hogdabosschen scheidt, N. W. aan de Oude-Handsboscher-vaart, door welke zij van de Zijpe gescheiden wordt, O. aan den Slaperdijk, die haar van den Groeterpolder scheidt, Z. en W. aan de Duinen tegen de Noordzee.

Deze polders beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 351 bund., waarvan onder *Petten-en-Nolberban*, volgens het kadaster, 157 bund. 16 v. r. 66 v. ell., waaronder 115 bund. 21 v. r. 76 v. ell. schotbaar land. Deze gecombineerde polders worden door éenen molen, op het Noordhollandsche-kanaal, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Ingelanden.

HARGPOLDER of **HARROPOLDER**, pold. in *Schiedam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Kethel-en-Spaaland*; palende N. aan den Noord-Ketelschepolder, O. aan de Poldervaart, die haar van den West-Abtschepolder scheidt, Z. aan den Klein-Babberspolder en den Groot-Babberspolder, W. aan den Holierhoekspolder.

HARIA, d. in *Oost-Indië*, op het *Amboneche* eil. *Honimoa*, 'een der *Utiassers*, aan de Zuidwestkust.

Bij dit d. vindt men nagelbosschen van eenen geregelden aanleg. Het is bevolkt door de inwoners van Moulana, die, uit gebrek aan drinkwater, hun eil. verlaten hadden. — Er ligt hier een fort, Delft genaamd, in 1655 aangelegd, van vier stukken geschut en eene besetting van 20 man voorzien. — In het jaar 1817 hadden de muitelingen zich in dit d. verschanst, doch het werd door onze troepen weldra overmeesterd.

HARICH, ook wel eens **HARIG** gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 5 u. N. W. van *de Lemmer*.

De naam van dit d. is waarschijnlijk afgeleid van **HARGH-RAGH** of **HARSH-RASH**, dat is hoogrug of hooge rug, omdat het dorp zich uit de Rieussen voordoet als op eenen bergrug gelegen. Ook ligt het zeer schoon en hoog, en levert daardoor een heerlijk gezigt op de bosschen naar het Oosten en op de vlakke weiden en meeren naar het Westen.

Dit d. bestaat uit vier buurs., als: *Vrisburen*, *Kerkburen*, *Lorreburen* en *Westende*. Men telt er 47 h. en 520 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier 240 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Slooten*, behoort. Volgens staatsbesluit van 7 September 1816, is het oude dorpje *Ruigakwizen* met **HARICH** kerkelijk vereenigd. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **HENDRIK WELINK**, die in het jaar 1585 hier in dienst was. Destijds was **HARICH** eene combinatie met *Balk*, doch in het begin der zeventiende eeuw daarvan afgescheiden zijnde, verkreeg het tot eersten afzonderlijken Predikant **HENDRIK JONKES**, die na het jaar 1610 derwaarts kwam, en in 1618 naar *Hindeloopen* vertrok. De kerk, ten O. van den weg, welke niet bestraat is, had eene rijke pastorij, met eene vikarij en twee prebenden. De pastorij was jaarlijks 150 goudgulden (165 guld.) waardig en de vikarij 100 goudgulden (150 guld.). De eene prebende plagt 90 goudgulden (135 guld.) en de andere 55 goudgulden (82 guld. 50 cents) op te brengen. De goede en ruime kerk.

en bevat eene fraaije marmeren grafnaald van het geslacht *Russenae*.
Op eenen grooten steen boven de kerkdeur leest men :

DIT HUIS WAS EERST GEVELD,
DOOR STORRENWIND TER REER :
MAAR NU IS 'T DUS HERSTELD,
TOT GODES EER EN LEER
ZIJNS VOLKS, DOOR SCHELTINGA,
DEN GRIETMAN VAN DEEZ' RUST,
HOORT ! VOLGT GODSWOORD NU NA,
OP DAT UW SIELE RUST.

1663.

De torenklok, die 1158 oude ponden weegt, draagt tot opschrift :
Quo cariem informem deberat vitiosa vetustas /
Ut clangore traham coetum / ac indicia praestem
Mortis / et horarum sultantia tempora monstrum /
Hanc formam in praesens populi pius attulit ardor
V. van Glinstra Grietmannus /
G. Ottema Pastor / J. Jellis Afferor.

Anno Dom. nost. J. C. **MDCCCLXXXIII.**

(d. i.: Terwijl men in den ouden tijd mij zeer gebrekkig gegoten had, heeft de vrome zin der gemeente mij nu dezen nieuwen vorm gegeven, opdat ik door mijnen klank de gemeente mogt oproepen, voorts sterfgevallen aankondigen en den loop der uren aanwijzen).

V. VAN GLINSTRA, Grietman,

G. OTTEMA, Predikant, J. JELIS, Bijzitter.

In het jaar onzes Heeren JEZU CHRISTI. 1683.

De pastorij bestaat grootendeels uit eene zeer oude en zwaar gebouwde, echt Friesche stins, van het geslacht *MINNEMA*, een der weinige nog overgeblevene gebouwen van die soort. De overlevering wil, dat de Schieringers zich meermalen hardnekkig in deze stins hebben verdedigd, en dat daarin de Gaasterlandsche geldmunt was, zoo als er ook nog oude acht-en-twintigen moeten bestaan, welke te *HARIKE* zijn geslagen.

In het jaar 1494 had *MINNO VAN HILLANA*, een gezwoeren Schieringer, daar nog een sterk huis. Behalve deze state lagen hier nog *Titestate* en *Hillemastate*, die weleer zeer aanzienlijk waren.

De Doopsgez., van welke men er ruim 20 telt, worden tot de gem. van *Balk* gerekeud. — De R. K., van welke men er 60 aantreft, behooren mede tot de stat. van *Balk*. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 50 leerlingen bezocht.

Men heeft hier eene jaarmarkt, welke op Zondag na Pinksteren invalt en eenen dag duurt. Ook wordt onder *HARIKE*, op *MARIA Hemelvaart*, de zoogenaamde Wildemarkt gehouden, zijnde eene druk bezochte vee- en paardennmarkt, op een vierkant openveld midden in het bosch, waar dan in de open lucht allerlei vermakelijkheden plaats hebben, besloten met eene harddraverij. Zie op *BALK*.

HARIKE, *HERICKS* of *HERIKE*, ook wel *HARKEN* en *HERCKER*, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. O. van *Deventer*, kant. en 1 u. N. N. W. van *Goor*, gem. en 1½ u. N. W. van *Markelo*; met 79 h. en 490 inw.

Deze buurs. heeft met de buurs. *Elsen* eene school, die gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht wordt. Onder dit geh. ligt de havex. *Stuivelaar*, thans genaamd *Staevelaar*.

HARIKBERG, **HEERENBERG** of **HEERENBERG**, ook wel **HARENBERG** of **HEERENBERG**, heuvel in *Twente*, prov. *Overijssel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N.W. van *Markelo*, in de buurs. *Harike*, $52^{\circ} 14' 10''$ N.B., $24^{\circ} 12' 30''$ O.L. Op deze lengte en breedte, en wel het hoogste punt van den berg, heeft een bak of signal voor de groote driehoeksmeting van den Generaal *Kraasroff* gestaan, welke plaats door eenen steenen paal pleeg aangevezen te worden. Over dezen berg loopt de straatweg van *Deventer* naar *Odenaal*.

Den 11 Junij 1839 werd bij een oudheidkundig onderzoek in dezen heuvel, nit eenen tumulus de spits eener lans opgegraven, welke in de *Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren*, voor 1840, afgebeeld en beschreven is.

HARING (DEN), landh. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Harderwijk*, gem. en 2 u. N. N. O. van *Ermelo*, $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Nunspeet*, in de buurs. *Hulshorst*, ten W. van de straatweg langs de *Zuiderzee*.

Dit landh. beslaat, met de daartoe behoorende beerenhoeve en verdere gronden, eene oppervlakte van 34 bund. 41 v. r. 82 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. P. C. Boudan, te *Kampen*.

HARING (DEN), hofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Proesdij-en-Aasdonk*, 1 u. Z. ten O. van *Abcoude*, aan de *Krommen-Angstel*.

Dese hofst., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer H. Kraasroff.

HARINGCARSPTEL, gem. in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 12 m. k., 5 s. d.); palende N. aan *Schagen*, O. aan *Oude-Niedorp* en *Zijdevind*, Z. aan den Heer *Magowaard*, *Oudcarspel* en *Warmerhuizen*, W. aan *St. Maarten-Benigenburg-en-Valkoog*.

Deze gem. bevat de d. *Haringcarspel* en *Dirkshorn*, en de b. *Kalverdijk*, *Tuitgenhorn* en *Inkerdijk*, benevens de polders *Schagerwaard* of *Witsmeer*, het *Woudmeer*, het *Bleekmeer*, het *Schaapskuilmeer*, den *Waterlandschepolder*, den *Speketerspolder* en den *Nieuwepolder*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2406 bund. 26 v. r. 74 v. ell., waaronder 2584 bund. 23 v. r. 40 v. ell. belastbare grond; telt 833 h., bewoond door 228 huizen., uitmakende eene bevolking van 1100 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en veeteelt; terwijl men er ook éene weverij heeft.

De Herv., die hier 600 in getal zijn, maken de gem. van *Haringcarspel-en-Dirkshorn* uit, welke in dese burgerl. gem. twee kerken heeft, als ééne te *Haringcarspel* en ééne te *Dirkshorn*.

De R. K.; van welke men er 600 aantreft, maken de stat. van *Tuitgenhorn* uit. Men heeft in dese gem. twee scholen, als ééne te *Haringcarspel* en ééne te *Dirkshorn*.

Deze gem. is eene heerl.; welke thans in eigendom bezeten wordt door den Heer J. G. MATTERS, te *Amsterdam*.

Het d. **HARINGCARSPTEL**, of mogelijk beter **HARINGCARSPTEL**, d. i. **HEERENCARSPTEL**, ligt 5 u. N. van *Alkmaar*, $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Schagen*.

Roems Wilkenstus en de **Kerkvoogd Fouts Bassier**, elk 200 guld. hebben bijgedragen; terwijl laatstgenoemde, in het jaar 1837, toen hij Burgemeester was, met zijne echtgenoot **Garriz Bakema**, zoo wel aan deze kerk als aan die van Dirkshorn, twaalf fraai gebouwen kwarto bijbels met psalmen en gezangen geschonken hebben, ten gebruike in de banken van de kerkeraadsleden, met dit bijchrift: *Vrede en eendragt zij bij voortdaring de zegen dezer gemeente.*

CORNELIS KOOLTJIN, R. K. Priester te **HARINGCARPEL**, deed sich reeds omstreeks het jaar 1850, door Protestantsche gevoelens kennen. Genoodzaakt van daar te vlugten, ging hij naar Enkhuizen. In het jaar 1858 als Pastoor naar Alkmaar beroepen, werd hij, na veertien dagen, om zijne Hervormde denkwijze, in zijn dienstwerk geschorst. Hij vlogtte nu naar Eindhoven; van daar naar Engeland en voorts naar Kopenhagen, waar hij Professor in de Hebreeuwsche taal en daarna in de Godgeleerdheid werd. Van hem zijn eenige Godgeleerde werken aanwezig.

Het wapen van **HARINGCARPEL** is gevierendreld, het eerste en het derde vak is van azuur (blauw), met drie haringen van goud; het tweede en het vierde van azuur, met eenen posthoorn van goud; op het midden, een schild van goud, met een kops van azuur.

HARINGCARPEL-EN-DIRKSHORN, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring. van *Scharwonde*; men telt er 600 zielen, onder welke 260 Ledenlieden, men heeft er twee kerken, als eene te **Haringcarpel** en eene te **Dirkshorn**. In het jaar 1674 tot de Hervormden overgegaan, werden in het jaar 1874 en 1878 **Haringcarpel** en **Oudecarpel** door eenen Leenaar bediend, namelijk **AUGUSTUS HENDRIKS**, die in 1878, wegens zwakheid, van zijne dienst ontslagen werd. Dan, **Oudecarpel**, in 1874 gevoegd zijnde bij **Noord- en Zuid-Scharwonde**, waaraan het in 1644 weder gescheiden is, en sedert door eenen eigen Leenaar zijnde bediend geworden, is **HARINGCARPEL** met den **Benigenburg** kerkelijk vereenigd, hetwelk geduurd heeft tot in het jaar 1663, waarna **Haringcarpel** van den **Benigenburg** is gescheiden en met **Dirkshorn** is vereenigd geworden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

HARING-DOUWESHUIS, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoe*, griet. *Wijmbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, nabij *Abbega*, waartoe het behoorde.

In het jaar 1800 werd de moeder van **HARING-DOUWESHUIS** gedwongen dit heis over te geven, aan Jonkheer **MARTHA**, aangezien deze dreigde anders haren zoon, dien hij gevangen genomen had, in hare tegenwoordigheid te onthoofden.

HARINGHUIZEN of **HARINGHUIZEN**, d. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, gr. en 3½ m. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en ½ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Barsinghshorn, Kalkaren en Haringhuizen*; ½ u. Z. W. van *Barsinghshorn*. Men telt er 150 inw.

De Herv.; welke hier zijn, behooren tot de gem. *Barsinghshorn en Haringhuizen*, die hier eene kerk heeft. Zij is in het jaar 1470 gebouwd, en in het jaar 1633 vergroot, en is een oud gebouw, met eenen grooten vierkantentoren, welke, hooger top, met drie ruchttaartige spits naar boven rijst. Hij is gebouwd na eenen, hoevel oud, eulter van eene goede bouwde.

De Doopsgez., welke men er aantref, worden tot de gem. *Barsinghshorn, Kalkaren en Haringhuizen* gerekend. De R. K., welke er wonen, behooren tot de gem. van *Schagen*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

HARINGHUIZEN, pold. in de *Schagerkagge*, prov. *Noord-Holland*, *arr. Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolkhorn-en-Haringhuizen*; palende N. aan den Schagerban en den Barsingerhornervaai, O. aan den Hoogelandsche-polder en den Moenbeker-polder, Z. aan den Slikvender-polder, W. aan de Oosterkaag.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 505 bund., en wordt door den Slikvender-molen van het overvloedige water ontlaat.

HARINGKARSPSEL, d. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HARINGKARSPSEL**.

HARINGSEIND, geb. in de *Meijenij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *arr. en 4½ u. Z. W. van 's Hertogenbosch*, kant., gem. en 5 min. W. van *Tilburg*, tot de wijk *Korvel* behoorende, aan den oeden weg van *Breda* op *Tilburg*; met 82 h. en 490 inw.

HARINGVLIET (HET), riv. in de prov. *Zuid-Holland*, welke even breedte de *Willemsstad* een begin neemt, tusschen *Beijerland*, *Voorne* en *Overflakkee* doorloopt, en zich, voor *Goedereede*, in de *Noordzee* stort.

Het is een zeer goed waarwater, wordende dit zeegat verkocht boven dat van *Mrielle* en *Brouwershaven*, hetgeen aanleiding gegeven heeft tot het graven van het Kanaal van *Voorne*, voor die groote zeeschepen, welke te *Rotterdam* enz. te huis behooren. Het heeft twee uitloopen in zee, het *Slijkgat* en het *Westgat* gemiddeld, welke voor het binnenkomen gebruikt worden, en waaraan het *Slijkgat*, met hoofde van zijne meerdere diepte, thans bekend is. Zie verder *GOEDEREDE-GAT*.

HARINGVLIET (STAD-AAN-HET-), d. in betriff. van *Goedereede-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *STAD AAN 's HANNOELIJD*.

HARINKUIZEN, d. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HARINGHUIZEN**.

HARINKARSPSEL, d. en pold. is *Gaestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HARINGKARSPSEL**.

HARINKSMA, voorn. adoll. staten, prov. *Friesland*. Zie de volgende artikelen.

HARINXMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Lewwarderdeel*. Zie **HAERSMA**.

HARINXMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritterodeel*, *arr.*, kant. en ½ u. N. van *Sneek*, ½ u. Z. W. van *Goings*, waartoe zij behoorde.

HARINXMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritterodeel*, *arr.*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Sneek*; nabij *Heeg*, waartoe zij behoorde. — Deze state werd in 1404 bewoond door den Potestaat **HARING HARINXMA**.

HARINXMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, *arr.* en 5½ u. Z. van *Sneek*, kant. en 1½ u. S. N. W. van de *Lewster*, in de stad *Sloten*.

Eene dezer staten was het stamhuis van het beroemde Friesche geslacht van **HARINXMA**, dat zich ook **HAERSMA** schreef, en afstamde van **HARING DONIA**, die in 1581 geboren was en in 1408 overleed, na Potestaat van *Friesland* te zijn geweest. Naar ziinen voornaam **HARING**

van de Scherlingers, omtrent het laatst der vijftiende eeuw (1). Later vindt men HARRING en HARTMAN HARRINKA, als teekenaars van het verbond der Edelen vermeld (2).

HARK (DE OUDE-), riv. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **DURLEDE**.

HARKEBORG, voorm. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat, bij den watervloed van 1277, door den Dollart verswolgen is.

HARKEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Harlingen*, bij *Tjummarum*.

HARKEMA-OPRINDE, d., prov. *Friesland*; kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 6 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Bergum*, zeer vermakelijk in het geboomte en in bouwlanden liggende.

Bij den naam van *Opeinde* is waarschijnlijk de naam van *Harkema* gevoegd, omdat die de naam des stichters, of ten minste een van de voornaamsten des dorps is geweest, ter onderscheiding van *Opeinde* in *Smallingerland*.

Men telt er, met het daartoe behoorende geh. *Buweklooster*, 100 huisgez. en ongeveer 830 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden; ook heeft men er twee scheepstimmerwerven.

De inw., die, op 6 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Drogeham*. — De 6 Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Sarkuisterveen*.

Er is in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Drogeham*.

Men heeft onder dit d., nabij het voorm. *Buweklooster*, eene schoone streek bouwland, en verder zuidwaarts een onbebouwd heideveld; doch ten Noorden vele lage landen, loopende tot aan het *Kollonelsdiep*. Door dit d. gaat de rijweg van *Leeuwarden* naar *Stroobos*.

HARKEMASTATE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie **HARKEMA**.

HARKEN, geh. in *Twenste*, prov. *Ovsrijssel*. Zie **HARKIK**.

HARKINGE, oude naam van het d. **HERKINGEN**, op het eil. *Goede-voede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HERKINGEN**.

HARKPOLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HARSPOLDER**.

HARKSTEDE, heerl. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Hoogezand*, gem. *Slochteren*; palende N. aan *Ten-Boer* en *Woltersum*, O. aan *Scharmer*, Z. aan *Westerbroek*, W. aan *Engelbert*.

Deze heerl. beslaat eene oppervlakte van 1954 bund. 93 v. r. 48 v. ell., telt 84 h., bewoond door 94 huisgez., uitmakende eene bevolking van 810 inw. Het is eene lage landstreek, waar vroeger de veenderij in het groot gedreven werd, doch dit thans aanmerkelijk verminderd zijnde, wordt het bestaan meer en meer gezocht in veeteelt en landbouw.

Men verdeelt deze heerl. in de *Groote-Harkstede* en de *Kleine-Harkstede*, van welke de laatste ten deele kerkelijk onder *Middelbert* behoort.

(1) Zie over beiden **MR. J. SCHULTENA**, *Staatkundig Nederland*, D. I, bl. 427-429, en over dit thans nog bloeiende geslacht **FREWERDA**, *Wapenboek*, D. I.

(2) Zie over deze **J. W. DE WATER**, *Historie van het Verbond der Edelen*, Stuk II, bl. 439.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten, door Jonkheer **Johan Hera Siccama van de Harkstede**, woonachtig te Groningen, doch des meers op Petit Martin in de Grootte-Harkstede, voorheen bezeten door den bekenden **Henric Piccardt**.

HARKSTEDE, ook wel, ter onderscheiding, de **KLEINE-HARKSTEDE** en de **GROOTE-HARKSTEDE** genoemd, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en ruim 1½ u. O. van *Groningen*, kant. en omstreeks 2 u. N. O. van *Hoogerland*, gem. en ruim 2 u. W. van *Slochteren*, men telt er in de korn van het d. 59 h., welke op ongelijken afstand langs den rijweg staan, en bewoond worden door 390 inw.; en met het daartoe behoorende geh. het *Lageland*, heeft men er 73 h. en 470 inw.

De Herv., die hier 430 in getal zijn, behooren tot de gem. *Harkstede-en-Scharmer*, welke hier eene kerk heeft, zijnde eene der fraaiste en netste kerken van Groningerland. Het is een kruisgebouw, zeer hoog boven de oppervlakte van den grond gelegen, zoodat men er ingaat langs 8 trappen van zerksteen, terwijl zij tevens eenen afzonderlijken trap van zerksteen van buiten heeft, die tot den hangzolder of kraak, maakt bij het daarstellen der combinatie van **HARKSTEDE** en *Scharmer*, leidt; de eene arm van het kruis ten Z., waartegen de predikstoel, welke halverwege zeer net in de uitgekapte muur staat, maakt den toren uit. Deze heeft van boven eenen open koepel, en een bevallig aanzien. De andere arm van het kruis, de noordelijke, bevat het gestoelte van den Heer Collator, waarachter eene consistoriekamer, tot veelvuldig gerijf ingerigt, en boven beide een redelijk goed orgel. Boven de eenige buitendeur, in het westelijke front, ziet men de zwaar vergulde wapens van **PICCARDT** en **RENGERS**, zijnde het eerste een arendsklaauw met het bovenbeen, het andere in het midden een balk en twee rozen boven en een onder den balk. Onder deze wapens leest men het volgende opschrift:

AD DEI OPTIMI MAXIMI GLORIAM ECCLESIAE CHRISTIANAE INCREMENTUM
AMICARUM SOLATIUM OSSIUM REQUIEM DEVOTO ERGA RELIGIONEM OBSEQUIO HULLOQUE ALIQUO QUAESITO SUBSIDIO PATERE VERITATEM LECTOR; HAS ANDES CONDI CURAVIT **HENRIC PICCARDT** ET **ANNA ELIZABETA RENGERS**
CONJUGES 1694.

(d. i. Lezer, opdat de waarheid blijke, hebben de echtgenooten **HENRIC PICCARDT** en **ANNA ELIZABETH RENGERS**, in het jaar 1694, uit een godvruchtig gevoel, zonder ergens anders hulp te zoeken, deze kerk doen bouwen ter eere van den Allerhoogste, tot aanwas van de Christelijke godsdienst, tot troost der zielen en tot rustplaats voor hun gebeente).

Daaronder staat: **AUDIVI ORATIONEM TUAM ET ELEGI LOCUM ISTUM MIHI IN DOMUM SACRIFICII**, 2 Cr. 1.

(d. i. Ik heb uw gebed verhoord en deze plaats mij uitverkoren tot een huis van offerande).

Verder boven dit wapen in het front der kerk ziet men, in eene zerk bijna levensgroot, door eene bekwame hand, twee personen in eene biddende houding, gebeiteld, het aangezigt gevestigd op het Lam Gods, dat zich tusschen die beelden vertoont; terwijl het eene beeld, tegen den linkerschouder, het kruis, op eenen standaard rustende, heeft; tusschen beide beelden ziet men een met bloemwerk versierd voetstuk, waar boven een wierook-bekken staat, ter heiliging of bewierooking van het Lam. Aan de zuidzijde van de kerk heeft men

Het noordelijke kruis dient tot eenen grafelder, waar nog eenige kisten op ijzeren roosters staan, onder welke ook die van de stichters der kerk. Aan het oostende in de kerk, het Koor of Bovenein de genaamd, heeft men eene soort van nis, waarboven een zeer oud, op sarksteen gebeiteld stuk, eene geschiedenis uit den bijbel voorstellende, moeilijk te bepalen welke, te meer, daar alle zijne trekken, door het jaarlijkse overwissen, minder, ja bijna niet meer, zichtbaar zijn. De eerste steen van deze kerk is gelegd den 20 Junij 1692, door bovengemelde schenkenoten HARMO PICCARDT (1) en ABRA ELIZABETH RESCHAS, die tot het bouwen dezer kerk in staat gesteld waren door eene gift van zestig duizend gulden, van WILLEM III, Koning van Engeland, tot wien PICCARDT in eene bijzondere betrekking stond, en die hem hier ook wel eens bezocht heeft. Naar men meent was het doel dezer gift bovenal het stichten van deze kerk, en waartoe, zoo als men zegt, vijftig duizend gulden besteed is. Na een langdurig proces, na den dood van WILLEM III begonnen, is door den Regter beslist, dat het niet bleek, dat deze zestig duizend gulden eene gift was, maar beschouwd moest worden als een voorschot, eene leening, en kapitaal met intressen moesten terug gegeven worden aan de erfgenamen van WILLEM III. De kerk is voltooid in 1700, waarop zij, den 11 en den 18 April van dat jaar, door niet minder dan vier leevredenen is ingewijd. Het orgel, dat ongetwijfeld terstond na de stichting der kerk gemaakt is, werd in 1735 met een pedaal of voetregister voorzien.

De 5 Evang. Luth. en de 5 Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot hunne respectieve gem. te Groningen.

De R. K., van welke men er 30 aantreft, worden tot de stat. van *Suppemoer* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

HARKSTEDÉ (DE GROOTE-), naam, welke men veel geeft aan het oostelijke gedeelte van het d. HARKSTEDÉ in *Fivelgo*, prov. Groningen. Zie het voorgaande art.

HARKSTEDÉ (DE KLEINE-), geh. in *Fivelgo*, prov. Groningen, arr. en 1 u. O. van Groningen, kant. en 2 u. N. W. van Hoogeveen, gem. en 2½ u. W. van Slochteren, het westelijke gedeelte van het d. Harkstede uitmakende.

Men telt er 26 h., 26 huisgez. en 135 inw. Kerkelijk behoort het ten deels, namelijk 8 h. en 40 inw., tot *Middelbert*. Het was een gedeelte van de reeds vóór de reductie der provincie Groningen vernietigde kerkelijke gem. de Heidenschap. Men heeft aldaar nog het Groote-meer en het Kleine-meer, den Oude-Kerk-weg en de Kerk-sloot, die naar de kapel van de Heidenschap leiden.

HARKSTEDÉ-EN-SCHARMER, kerk. gem., prov. Groningen, klass. *Appingedam*, ring van Slochteren.

Deze gem. telt 300 zielen, en heeft eene kerk te Harkstede, zijnde die te Scharmer in het jaar 1824, wegens bouwvalligheid afgebroken, hoewel de Predikant nog ter laatstgemelde plaatse woont. Vooreen maakte HARKSTEDÉ en SCHARMER ieder eene afzonderlijke gem. uit. HARKSTEDÉ was eenigen tijd zonder Predikant. In 1611 verzocht Jonkheer GERT CRANT aan het synode, om eenen eigen Predi-

(1) Men zie den zondelingen levensloop van hem, door Mr. T. P. YARSLING, benevens eene genealogie van deze familie, door onzen geleerden Medearbeider T. A. BOMERIN, in den *Groninger Volksalmanak* van 1830, bl. 1-18 en 161-175.

kant in de *HARKSTEDEN*, dat zeer waarschijnlijk toen beddend werd door die van de *Scharmer*. De eerste, dien wij hier als Predikant vermeld vinden, is geweest *BERNHARDUS IJDEMA*, die hier in het jaar 1618 stond, en in het jaar 1622 opgevolgd werd door *THEODORICUS ROELOFF*. De eerste, dien wij als Leornar te *Scharmer* vermeld vinden, is geweest *JOHANNES SCHRANKENHULLER*, die in het jaar 1616 overleed, en, in het jaar 1617, opgevolgd werd door *ANTONIUS WILLIAMS*. Nadat in het jaar 1824 de kerk te *Scharmer* is afgebroken, zijn dese gem. te zamen gevoegd, en hebben toen tot Predikant gekregen, *LUTTEN VAN DEN WAK*, die den 9 Augustus 1825 overleed. De pastorie te *HARKSTEDEN* bouwvallig geworden zijnde, is in 1828 afgebroken; terwijl toen in de *Scharmer* een klein buiten, *Werk-en-Rust* genaamd, tot pastorie is aangekocht. Vroeger waren Collatoren dezer gem., Burgemeesters en Raad van Groningen, doch sedert het laatste der zeventiende eeuw, is de eigenaar van Petit Martin Collator.

HARKSTEDEN (DE), naam, welken men in de wandeling meestal geeft aan de heerl. *HARKSTEDEN*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, of liever aan de *Groot-HARKSTEDEN* en de *Klein-HARKSTEDEN*, wanneer men van die beiden te zamen spreekt. Zie *HARKSTEDEN (DE GROOTEN)* en *HARKSTEDEN (DE KLEINEN)*.

HARKULO, geh. in *Zalland*, prov. *Overtijssel*. Zie *HARCULO*.

HARL, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*. Zie *HARLE*.

HARLANGE, Fr. naam van het d. *HARLINGEN*, deels in het bijl. van *Bastogne*, deels in de heerl. *Arloncourt*, grooth. *Luxemburg*. Zie *HARLINGEN*.

HARLES, geh. in het *Land van Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 8 u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 2 u. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 20 min. N. W. van *Paals*; met 22 h. en 100 inw.

HARLEVEEN, naam, welken de landlieden veelal bij verkorting geven aan het d. *AARLANDERVEEN* in *Bijland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *AARLANDERVEEN*.

HARLIGA, voorn. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, nagenoeg ter plaatse, waar tegenwoordig de stad *Hartingen* gevonden wordt.

De naburige Edelen van *Gratinga* en de Abt van *Ludingskerk*, de geweldnarigen van *TANO VAN HARLIGA*, moede zijnde, die toen door zijn huwelijk met het geslacht van *HARNS*, ondragelijker dan ooit geworden was, spanden in het jaar 1170 te zamen, om *HARLIGA* te overvallen, waarvan het gevolg was, dat de stins geslacht, hij zelf gedood, en zijne huisvrouw aan haren vader te huse gezonden werd, onder voorwaarde, dat dese nimmer den dood van zijnen schoonvater wreken zou. Daarna heeft wel zekere *JOUKE*, van moeders zijde uit het geslacht der *HARLIGA's* zijnde, dezen naam aangenomen, en het geslachts huis weder opgebouwd; doch nadat, het omtrent het jaar 1180, door den bliksem in brand was gestoken, heeft hij, hiertuit besluitende, dat het Gode niet behaagde, het huis en geslacht van *HARLIGA* te herstellen, zich in het konvent te *Fosword* begeven, nadat hij daaraan 180 morgen (165 bund. 37 v. r. 50 v. ell.), anderen zeggen 180 ponden maten (66 bund. 14 v. r.) lands, meest tusschen *Serxhierum* en *Westerhierum* geschonken, en zijne andere goederen aan zijne overige bloedverwanten uitgedeeld had.

HARLINGA, Lat. naam van de stad *HARLINGEN*, prov. *Friesland*. Zie *HARLINGEN*.

waar vroeger de stander-roeggenolen van Haren gestaan heeft, van welken het geh. zijnen naam ontleent, en die vóór weinige jaren, naar de tuidzijde van het d. verplaatst is. Ook scheidt de weg naar Zuidlaren zich ongeveer te dier plaatse af. Men telt er 12 h. en 90 inw.

Hier eindigt het vruchtbare zand, en begint de heidegrond. Van den Molenkampsteeg, ten Z. O. van Haren af, en ten W. van Onnen tot aan Noordlaren, is alles barre beide, met enkele teelgronden afgewisseld, hier essen genaamd. Het is een levendig geh., vooral bij gelegenheid der Zuidlaarder-markt.

HARFSEN, HARSSEN, HARSSEN of HARSSEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Zutphen*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Gorsel*; met 98 h. en ongeveer 750 inw.

In deze buurs. hebben de Herv. eene kapel, waarin slechts eenmaal in het jaar gepredikt wordt, en wel bij gelegenheid van de Harfsonsche kermis, die den laatsten Zondag in September invalt.

Men houdt hier ook twee beestenmarkten, de eene den 9 April, de andere daags na de kermis.

HARFSENSCHE-BEEK, beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *EVROSCHE BEEK*.

HARG, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HARGPOLDER*.

HARG (DE OUDE-), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *DURLEW*.

HARGA, naam, onder welken, bij oude Schrijvers, het water van *DURLEDE*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie *DURLEDE (DE)*.

HARGADAWA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Proanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondajang*.

HARGEN, d. in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HARGEN*.

HARGEN-POLDER, pold. in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HARGEN-POLDER*.

HARGER, HARGER, HARIER of HARRIER, geh. in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2½ u. N. ten O. van *Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groot-Harger-en-Camp*.

Dit geh. is zeer oud, want reeds in eenen giftbrief van *Duk V*, van *Holland*, van het jaar 1008 komt het onder den naam van *HARRICON* of *HARRIGAN* voor.

Het zoogenaamde schuurzand, zijde wit, fijn en scherp, geschikt om te scharen, te strooijen, en te gebruiken bij het steenzagen, in de glasblazerijen en voor fijn metselwerk, wordt hier uit de duinen gevoerd en door ons geheele land gebruikt. Vroeger gebruikte men ook van dat zand in *Engeland*, doch sedert de afsluiting van het vaste land, door *Keizer Napoleon*, niet meer.

HARGER-POLDER, pold. in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groot-Harger-en-Camp*; palende N. W. aan den *Pettemer-polder*, N. O. aan de oude *Hondsboschervaart*, die hem van de *Zijpe* scheidt, W. aan den *Slaperdijk*, waardoor hij van den *Groeter-polder* gescheiden wordt, Z. en W. aan de duinen, tegen de *Noordzee*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 114 bund.

HARGER-EN-PETTEMER-GECOMBINEERDE-POLDERS (DE), pold., gedeeltelijk in *Kennemerland*, gedeeltelijk in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem.

Petten-en-Nolberban, gedeeltelijk gem. *Schoot-Groot-Harger-en-Camp*; palende N. W. aan den Dromerdijk, die haar van de Hogdsbosschen scheidt, N. W. aan de Oude-Hondsbosscher-vaart, door welke zij van de Zijpe gescheiden wordt, O. aan den Slaperdijk, die haar van den Groeterpolder scheidt, Z. en W. aan de Duinen tegen de Noordzee.

Deze polders beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 381 bund., waarvan onder *Petten-en-Nolberban*, volgens het kadaster, 137 bund. 16 v. r. 66 v. ell., waaronder 118 bund. 21 v. r. 76 v. ell. schetbaar land. Deze gecombineerde polders worden door éénen molen, op het Noordhollandsche-kanaal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Ingelanden.

HARGPOLDER of **HARGPOLDER**, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Kethel-en-Spaland*; palende N. aan den Noord-Ketelschepolder, O. aan de Poldervaart, die haar van den West-Abtschepolder scheidt, Z. aan den Klein-Babberspolder en den Groot-Babberspolder, W. aan den Holierhoeks-polder.

HARIA, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonache* eil. *Honimoa*, een der *Uliassers*, aan de Zuidwestkust.

Bij dit d. vindt men nagelbosschen van eenen geragelden aanleg. Het is bevolkt door de inwoners van Moulana, die, uit gebrek aan drinkwater, hun eil. verlaten hadden. — Er ligt hier een fort, Delft genaamd, in 1665 aangelegd, van vier stukken geschut en eene bezetting van 20 man voorzien. — In het jaar 1817 hadden de muitelingen zich in dit d. verschanst, doch het werd door onze troepen weldra overmeesterd.

HARICH, ook wel eens **HARIG** gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. W. van de *Lemmer*.

De naam van dit d. is waarschijnlijk afgeleid van **HARGH-RANG** of **HARGH-RANS**, dat is hoogrug of hooge rug, omdat het dorp zich uit de Rhienssen voordoet als op eenen bergrug gelegen. Ook ligt het zeer schoon en hoog, en levert daardoor een heerlijk gezicht op de bosschen naar het Oosten en op de vlakke weiden en meeren naar het Westen.

Dit d. bestaat uit vier buurs., als: *Vrisburen*, *Kerkburen*, *Lorreburen* en *Westende*. Men telt er 47 h. en 520 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier 240 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Slooten*, behoort. Volgens staatsbesluit van 7 September 1816, is het oude dorpje *Ruigahuzen* met **HARICH** kerkelijk vereenigd. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **HENDRIK WELINK**, die in het jaar 1583 hier in dienst was. Destijds was **HARICH** eene combinatie met *Balk*, doch in het begin der zeventiende eeuw daarvan afgescheiden zijnde, verkreeg het tot eersten afzonderlijken Predikant **HENDRIK JOCKERS**, die na het jaar 1610 derwaarts kwam, en in 1618 naar *Hindeloopen* vertrok. De kerk, ten O. van den weg, welke niet bestraat is, had eene rijke pastorijs, met eene vikarij en twee prebenden. De pastorijs was jaarlijks 130 goudgulden (186 guld.) waardig en de vikarij 100 goudgulden (180 guld.). De eene prebende plagt 90 goudgulden (136 guld.) en de andere 55 goudgulden (82 guld. 80 cents) op te brengen. De goede en ruime kerk.

waarnam, toen de Voorstanders Himmowms Vos verkozen, om door zijne eigene preken de gemeente te stichten. Deze eichte evenwel daarvoor te veel geld en vertrok binnen het jaar. Nu werd geneede van den LAERT verzocht, om niet meer uit een boek voor te lezen, maar zoo goed als hij kon eene predikatie te houden, gelijk Vos gedaan had. Zulks verrigtte hij gedurende omtrent 18 jaren, terwijl Dr. MARTINI de Sacramenten bediende. In het jaar 1714 werd tot Predikant beroepen, JOHANNES BRECHLAUW, die den 7 Januarij 1718 ongelukkig op het ijs om het leven kwam. Na de scheuring, welke in het jaar 1791 in de Amsterdamsche Luthersche gemeente ontstond, is de Harliger gemeente, in het jaar 1799, destijds ruim 200 zielen in de stad tellende, ook in tweeën gesplitst. Thans telt de Evang. Luth. gem., binnen de stad, 90 zielen, onder welke 50 Leden en met die van Wonsradeel, benoorden Bolsward en Makkum, Saradeel en Franekeradeel, alsmede de stad Franeker, ruim 170 zielen; onder welke ongeveer 80 Leden, en behoort tot den ring van Groningen. Bij vacature maakt het Amsterdamsche consistorie eene nominatie van Predikanten of Propontaten, waaruit de groote kerkeraad eene beroeping doet.

De Herstelde Evangelisch-Luthersche gem. telt in de burgerl. gem. HANNOVER 170 zielen, doch met die daar buiten 200, onder welke 78 Leden, en had tot eerste Predikant DIMITRIUS RUCZAK UOKANOW, die in het jaar 1797 door de Overheid genoodsaakt was, zijne vorige standplaats, Kerkhuizen, te verlaten, waar hij den eed van trouw aan de toenmalige staatsregeling geweigerd had. In 1798 werd hij te HANLISEN beroepen, en vertrok in 1802 naar Hoorn, wordende hij toen te HANLISEN opgevolgd door JEREMUS CAOER, vroeger Predikant bij de Evangelisch Luthersche gemeente te Breda, die in 1805 tot de Hervormde kerk overging. Het beroep geschiedt door de mansiedematen.

De Doopsgezinden bezaten, reeds in het midden der zestiende eeuw, alhier de talrijkste gem. in Friesland, vooral door de overkomst van velen dier gezindheid, welke uit Brabant en Vlaanderen waren gevlugt en die hier ter stede het eerst de rolweverij van canvas en bonten hebben gevestigd. In den aanvang der zeventiende eeuw bestonden hier vier Doopsgezinde gemeenten: de grootste was die der Waterlanders, welke bijna 550 leden telde; die der Vlamingen was ook zeer aanzienlijk; de derde gemeente bestond waarschijnlijk uit Jan Jacobsgezinden, Oude-Friesen of Hoogduitschen, en vergaderde in het Valkje; de vierde uit Ukowallisten of Oude-Vlamingen, en vergaderde in een gewoon huis. De Vlaamsche gem. heeft zich in 1626 met de Friesche vereenigd, aan welke vereeniging sedert 1610 gearbeid was, daar toen reeds sommige Friesen, van de teere of bekommerde, zich met haar verbonden. De tegenwoordige Vereenigde Doopsgezinde gemeente is gevestigd omtrent het jaar 1630, en telt toen ruim 500 niet geantenteerde leden. Zij wordt thans bediend door eenen Predikant, en telt binnen de stad 465, met die van buiten, 675 zielen, onder welke 310 Leden. Onder de beroemde Predikanten, die bij deze gem. hebben gestaan, verdienen melding YKKE DE RINOW, die omstreeks 1625 onderscheidene Godgeleerde schriften heeft in het licht gegeven; DOUW FRADRIKUS VAN MOERMAN, die omstreeks 1700 eenige scherpsinnige twistschriften uitgaf; de vermaarde Godgeleerde en smaakvolle Letterkundige JOHANNES STURMIA, vermaard door zijne *V Predication over de natuur en gesteldheid van*

Christus kondigrijf enz., en wien daarmede in verband staande *Briefwisseling met Prof. J. van den Honert*, gelijk ook door zijne geleerde *Uitlegging der oude voorspellingen* en zijnen *Brief tegen de geestdrijwrij*, om niet van andere zijner geschriften en zijne vertalingen te spreken. In het jaar 1735 aanvaardde hij het beroep in deze gemeente, waarin toen ook THOMAS WOPPENS Leeraar was, die in 1750 zijne veel geprezeerde *Lectiones Tullianae* had uitgegeven, en later *C. Saeculi Carmen Paschale* met zijne aanmerkingen verrijfde. In 1786 aanvaardde hier het leeraarsambt HENR. OOSTERBAAN; tradat hij het professoraat bij de kweekschool der Doopsgezinden te Amsterdam had nedergelegd, aan welken in 1792 werd toegevoegd FREDER. HOEKSTRA, die zich, inzonderheid door zijne kinderschriften, ook als schrijver verdienstelijk maakte, en deze gemeente tot in 1836 bediende, toen hij zijn emeritaat nam.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er binnen de stad 1250, en met die daar buiten wel 1400 telt, maken eene statie uit, welke tot het aartspr. van Friesland behoort, en door éenen Pastoor en éenen Kapellaan bediend wordt.

De Israëlieten, van welke men er 186 aantreft, behooren tot de ringewynage van Leeuwarden, welke te HARLINGEN eene bijkerk heeft, waarin de dienst door éenen Voorzanger verrigt wordt.

Men telt in dese gem. 7 scholen, welke door 1000 à 1100 leerlingen bezocht worden.

De stad HARLINGEN, in het Friesch HANNS, Ngt. 5 u. W. van Leeuwarden, 1½ u. W. van Franeker, 5 u. N. van Workum, 3 u. N. van Makkum, 5 u. N. W. van Bolsward, op 55° 10' 29" N. B., 23° 4' 37" O. L., op de Westkust der prov. Friesland, aan de Zuidzee.

Zij is sedert lang de aanzienlijkste zee stad van Friesland en, na Leeuwarden, de grootste van allen, bevattende, binnen hare muren, 1638 h. en ongeveer 8000 inw. Eertijds was het slechts eene buurt, die op het uiterste strand van Westergoo, tussehen twee adellijke steenen huizen (stinsen), Harliga en Harns, gelegen was. Het was in, althans omtrent, het jaar 1234, dat de adellijke bezitters deser stinsen op den westkant van het dorp Almenum, de buurt begonnen te vergrooten, waarschijnlijk uit hoofde van de overstroming, die Friesland kort te voren geleden had, en waardoor, naar alle gedachten, hier omstreeks, sommige buurten zullen zijn weggespoeld. Aan dezen nieuwen of vergrooten aanleg schijnen toen stadsprivilegiën gegeven te zijn; doch, of dit door deze Edelen of door de Staten des Lands, of door FLORES IV, Graaf van Holland, destijds Heer of Potestaat van Friesland, gedaan zij, is ons niet duidelijk gebleken. Weldra ontstond er geschil over den naam der nieuwe stad, zoo als sommigen meenen. De beide geslachten van HANNS en HANLIDA eischten die benaming voor zich. Dit heeft zoo lang geduurd, tot dat de Monniken van Lodingskerke, HANLIDA lieten afbreken en op dien grond, in het jaar 1281, andere huizen bouwen, waardoor de naam van HANLIDA eindelijk boven dien van HANNS de overhand heeft gekregen, en welke door het gebruik allengskens is veranderd in HARLINGA of HARLINGEN. De tijd, wanneer HANLIDEN eerst in vesten is besloten, is onteker. De schrijver van het perkementenboek van Utrecht telt het, reeds in het jaar 1227, onder de steden van Friesland. Hare eerste vergrooiting geschiedde in het jaar 1243; doch de tweede nitleg, welke in het jaar 1279 en 1280 plaats had, was veel aanmerkelijker, want toen werd het dorp Almenum, met zijne kerk, te voren ten Zuidoosten van de stad gelegen, binnen de

vesten der stad, die toen ook veel breeder werden gemaakt, getrokken. Deze uitleg, zegt men, geschiedde hoofdzakelijk ten behoeve van de ballingen of vlugtelingen uit Vlaanderen, meest Doopsgezinden, die zich toen ter tijd hier kwamen nederzetten. De derde vergrooiting der stad gebeurde in het jaar 1597.

Het kasteel, ten Westen van haar gelegen, is door de Groningers aldaar, in het jaar 1466, aan den zeekant gebouwd, naderhand door Hertog ALBERT VAN SAKSEN nog meer versterkt, en in het jaar 1580 door de Staten van Friesland ingenomen, die de wallen deden omverwerpen, terwijl later een voornaam gedeelte daarvan is ingerigt tot eene kerk, de Westerkerk genaamd, en een Stads Weeshuis. De stad is zeer verbeterd, sedert CASPAR DE ROMES, Gouverneur van Friesland en Groningen, wiens regering anders de zachtste niet was, haar heeft laten ophalen en den seediijk achter het kasteel doen verbreeden.

Ten Noorden worden de stadsvesten door de zee bespoeld, zijnde daar eenen steenen muur, die van voren door kistwerk, en van achteren door eenen aarden wal gesteund wordt. Ten Westen dekt een hooge en zeer breede dijk de stadsgracht tegen de zee. Tegen gemelde muur, ten Noorden, en den gezegden breedten seediijk, ten Westen, sluiten zich twee zware paathoofden, die de zeehaven uitmaken, welke 80 voet wijd is, en bij dagelijksche getijden elf of twaalf voet water heeft, doch bij springtij anderhalf of twee voet meer. De stad was vroeger van eene wijde gracht en hoogen aarden wal omringd, die zeven vrij regelmatige bolwerken of dingers had, zoo als die in Friesland genoemd worden, en nog eenen halven dwinger, wiens punt, door eenen steenen beer, met pallisaden bezet, aan den Noorderseediijk sloot. Onder de Friesche steden verdiende HANLINGEN dus, ten opzichte van de vestingen, de eerste plaats, hoewel zij voor vele andere steden in dezen lande moest onderdoen. Behalve de Havenpoort en het Noorderhoofdpoortje, had deze stad vroeger vijf landpoorten, als: de Bildtpoort, ten N.; de Franekerpoort, ten N. O.; de Franekerpijp, ten O.; de Kerkpoort of Sneekerpoort, ten Z. O., en de Zuiderpoort, ten Z., die allen, behalve de Bildtpoort en de Havenpoort, weggebroken zijn. Aan de gewezen Franeker- en Kerkpoorten, zijn wal- en bolwerk gedeeltelijk afgegraven en tot publieke wandelingen aangelegd, te weten de Noordooster-katten en Zuider-dingers, en men heeft dezen winter (1842-1843), aan de gewezen Franekerpijp, hetzelfde, door de behoefigen der stad, laten verrigten, ten welken einde er eene inschrijving heeft plaats gehad. In het jaar 1830 is buiten de Franekerpoort, waar de Mac-Adamsweg naar Franeker aanvangt, aan den Schapendijk, een nieuw kerkhof aangelegd, dat ten W. met kreupelhout beplant is, waartusschen onderscheidene laantjes loopen, tot wandeling ingerigt. Op het kerkhof staat eene koepel, die er vrij goed uitziet, en van welks gaanderij men een uitgestrekt land- en zeegezigt kan genieten. Van de hooge stads-wallen heeft men mede een fraai land- en zeegezigt, vooral uit de zomerhuizen der sociëteit. Men had vroeger te HANLINGEN vier waterpoorten, als: eene bij de Bildtpoort, twee bij de Franekerpijp, en eene bij de Kerkpoort, waar de vaart naar Bolsward begint, welke allen, behalve die aan de Bildtpoort, gesloopt zijn. De stad wordt met vele binnenwaters doorsneden, die allen gemeenschap met elkander hebben. Voor de Noorder- en Zuiderhaven zijn, in de jaren 1828 en 1829, nog twee nieuwe buitensluizen of keerdeuren gemaakt. Aan de Noord-Oost- en Zuid

zijde stroomen verschillende vaarten van de voornaamste plaatsen van dit gewest herwaarts; terwijl ook vier wegen zich van hier naar verschillende oorden uitstrekken. Hierdoor worden mede de binnenlandsche handel en scheepvaart bevorderd, te meer, daar de overtocht van Friesland naar Holland meest uit HARLINGEN geschiedt, en zoo ook uit *Holland* naar HARLINGEN. De Friesche stoombootcrederij is hier gevestigd en er heeft eene geregelde stoombootendienst plaats over Enkhuizen naar Amsterdam en terug.

HARLINGEN is van vier watersluizen voorzien. Twee daarvan, de Rinnertspijp en de Landssluis, doorgaans het Landszijltje genoemd, dienen alleen tot waterlozing, en worden ook anders niet, dan daartoe, geopend. De laatste dezer twee sluizen, van minder noodzakelijkheid geoordeeld zijnde, werd in het jaar 1787 toegedamd; doch de ondervinding leerde erlang, dat zij niet voor overtollig te houden was; zij werd daarom, in het jaar 1780, wederom geopend, hoewel aanmerkelijk vernaauwd. De kosten hiervan werden door het Algemeene Land gedragen; doch op voorwaarde, dat de stad het onderhoud daarvan in het toekomende voor hare rekening moest nemen. De beide andere sluizen dienen, om het grootste gedeelte van het water, dat in Westergoo valt, bij ebbe, in zee te ontlasten, waartoe binnen de stad twee bekwame sluizen zijn aangelegd; de eene, de Grootte-sluis, doet het in de Oude-Haven, en de andere, die de Kleine-sluis genoemd wordt, in de Nieuwe-Haven uitwateren. Deze sluizen dienen echter mede, om het versch water tot eene zekere peil op te houden, en worden niet geopend, dan bij noodzakelijkheid, om de binnenlanden van het overtollige water te ontlasten. Daar de binnenvaarten, tot gerief van de scheepvaart en inzonderheid de trekvaart, die van Leeuwarden door Franeker naar HARLINGEN loopt, eene zekere hoogte van water behooren te behouden, zoo hebben die van Leeuwarden en HARLINGEN, met vergunning van 's Lands Staten, tot meerdere bevordering der scheepvaart, welke tusschen die beide steden zeer sterk is, in de jaren 1645 en 1646, eene trekweg gemaakt, ter lengte van omtrent 7000 roeden, die veel geld gekost heeft, waarvoor zij de tollën genieten, van welker inkomsten die vaart en weg mede in stand moeten gehouden worden.

Aangesien men in het jaar 1836 ontdekte, dat de paalworm groote schade aan het Noorderhavenhoofd toegebracht en vele palen doorknaagd had, waardoor in den winter, tusschen de jaren 1835 en 1836, de brik en het havenhoofd op dat punt in de haven gestort waren, heeft er, in de jaren 1835 en 1836, eene buitengewone en kostbare herstelling daarvan plaats gehad; doch kort daarna ondervond men weder, dat het paalwerk; ook op andere punten, veel door den worm had geloden. Ook is in die jaren het belangrijke werk der steenenroeting, langs de Zuiderzeewering, met ijver voortgezet.

De voornaamste binnengrachten zijn de soogenoemde Oude- of Noorderhaven, en de Nieuwe- of Zuiderhaven, die, van de twee gezegde sluizen, aan den Oostkant der stad beginnende, zich aan het einde van de buitenhaven vereenigen. De straten langs de grachten loopende, zijn doorgaans zeer breed, en ook hier en daar, doch meest aan de Noordzijde der Noorderhaven, met fraaije boomen beplant; terwijl een aantal schepen, welke altoos, het zij ter lading of ter losing, het zij ter overwintering alhier liggen, dat gezigt nog aanmerkelijk verfraaijen. Midden door de stad loopt, van het Oosten naar het Westen, de Voorstraat, bestaande uit twee rijen welgebouwde

burgerhuizen, tuschen welke eene nauwe gracht doorloopt, die ten Westen tegen de Grootte-Breedplaats stuit, waardoor zij waarschijnlijk eertijds heenliep, en zich in de Buitenhaven, bezijden het kasteel, ontlastte. Niet ver van haar begin, in het Oosten, verdeelt deze gracht zich in twee takken, en daar is de buitenwal der oude gracht geweest, waardoor nog ten Noorden de namen Oosterwal en Noordijs behouden zijn, terwijl die ten Zuiden de Turfhaven, en voortgaande, de Schritsen, de Snakkerburen en de Zuidgrwal genoemd worden, doch welke laatste weder door de Ossenmarkt gestuit wordt, alwaar zij zich eertijds met de gracht vereenigd zal hebben. De Noorderhaven, zijnde waarschijnlijk eene verdieping van de oude stads gracht ten Noorden, is ter wederzijde van zeer breede straten, en goede huizen voorzien, waaronder het stadhuis het aanzienlijkste is. De Noordsijde dezer haven is de oude seediijk, nog eenigzins door zijne meerdere hoogte kenbaar, en aan het Oosteinde nog den naam van Hoogstraat dragende, waar achter eene zijdelijke gracht, het Noorderdiep, en aan het Westeinde de Zoutslot geheeten heesloopt. Ten Oosten van het gemelde Noordijs en de Turfhaven is de tweede uitleg der Stad, waarin het oude dorp Almonens is ingesloten, en de Ooster- en Wester-Keetstraten, de Grootte Kerkstraat en de Hofstraat de voornaamste straten zijn. In den laatsten uitleg is de Nieuwe- of Zuiderhaven verre de aanzienlijkste, als zijnde eene ruime gracht zeer diep en wijd, ter berging van groute schepen, en van wederzijde meestal met isaaie gebouwen voorzien. De Brouwers- en Rozengrachten, als ook de Lanen zijn van minder belang; hoewel het niet-awarschijnlijk is, dat men hier, vóór het graven van de Zuiderhaven, waardijk eene laan gehad heeft, die met het kasteel vereenigd was en daarvoor tot eene aangename wandelplaats verstrekte. De uiterlijke praecht der buiten te HANNAW is doorgaans niet groot, echter wordt het gezigt seldens door geheel en al gesloopte gebouwen gehinderd. Een bevoorlijk net onderhoud van de bijzondere zoo wel als de openbare gebouwen en straten geeft een voorkomen van orde en welgesteldheid. De heitem-singel, loopende van de Francker- tot de Kerkpoort, is met ijpen heemmen beplant en ook hier en daar met krenpshout beset.

Het Stadhuis, aan de Noorderboven, is een fraai, langwerpig vierkant, smaakvol gebouw, onder het bestuur van den bouwmeester HANNAW NOZZ, in het jaar 1730—1733 gesticht. Het heeft bene lengte van 21 ell. 3 palm., en eene breedte van 11 ell. 3 palm., met twee verdiepingen, en is van de noodige vertrekken voorzien, welke met toepasselijk beeldhouwerk en schilderstukken zijn versierd. Op den voorgevel ziet men het afbeeldsel van den Ratroon dezer stad, zijnde St. MICHAEL, op eenen draak tredende, welken hij doestreekt.

Onmiddellijk achter het Stadhuis heeft men de Stadwaag, in de Raadhuisstraat, mede omstreeks het jaar 1730 gebouwd, waarvan een gedeelte vroeger tot eene vergadering der Stads-Armvoogden diende, welk gedeelte thans gebruikt wordt tot een kantoer vóer Stedelijke Kommissien; een ander gedeelte is tot eene Gevangenis ingerigt. Aan de westzijde heeft dit gebouw twee ingangen, door eenen van welken men in de waag, en door den anderen in de voormalige smaan-kamer gaat. Op de tweede verdieping van dit gebouw, is de Kamer der policiewacht en eene Gevangenkamer, waarachter de Krijgspaadkamer gevonden wordt. In de Waag zelve oefenen de schutters zich des winters in den wapenshandel, terwijl zij dit zomers buiten de stad doen.

De Raadhuis-toren, aan de *Voortstraat*, aldus genoemd ter onderscheiding van den Kerk-toren, is in den gothischen smaak, doch niet onaanmerkelijk gebouwd, en in het jaar 1750 van onderen, tot op eene aanmerkelijke hoogte, met hardsteen bekleed. Het onderste van dezen toren heeft de gedaante van een vierkant voetstuk, van welken de toren zelf, met afgesneden hoeken, in eene achtkante gedaante tot aan den omgang, die met eene fraaije hardsteenen balustrade opwaarts rijst, omset is. Van hier gaat eene achtkante verdieping opwaarts tot aan het klokhuis, dat met teffen gedekt, doch voor het overige open is; rustende de bovenkap op vierkante pilaren. Men ziet er boven op een achtkant stuk, dat insgelijks met teffen bedekt is, en daarboven wederom acht pilasters met bogen, waarop de achtkante koepel rust. In den toren heeft men een slagwerk en twee klokken, waarvan de eene voor het slagwerk dient, en de andere op vastgestelde tijden, als: elken avond van 10 tot 10½ ure, alle werkdagen ½ voor 1 tot 1 u. en bij het aangaan der Hervormde kerken geluid, of bij brand, overstrooming, enz. geklept wordt. Men gaat aan de westzijde door eenen ruimen ingang, in dezen toren, en langs eenen steenen wenteltrap, naar boven, en voorts, tot den omgang en het klokhuis, langs eenen houtentrap.

Op of aan het Kasteel, dat voormaals te *HANLWEN* gestaan heeft, was eene vuur- of wachttoren, welke in 1758 zeer onverwacht omver viel, en in 1780, hoewel meer noordelijk, ten dienste van de zeevarenden, vervangen werd door eenen nieuwen zeskantigen koepel-toren, op welken sedert het jaar 1856 een katadioprische toestel geplaatst is, die aan het lamplicht eene verlegende gedaante heeft, waardoor het van andere vuren te onderscheiden is.

Er is hier een Stads-timmer- en Werk-huis, gelopen aan den *Stadswal*, ten zuidwesten van de van 's landswege aangekoekte pakhuizen en geschutwerf. Het bestaat slechts in eenen ruimen grond en eenige loodsen, dienende tot berging en bewaring van gereedschappen, die tot de steds publieke werken worden gebruikt.

Rey in de vorige eeuw had de Admiraliteit hier eene aanzienlijke vergaderplaats, die het Collegie genoemd werd, en tegen over de toenmalige landwerf aan de *Buisderhaven* stond. Dit gebouw werd door eene alloverijgsten brand, in het begin des jaars 1771, geheel verwoest. Het gebouw bij de landwerf, werd mede eene prooi der vlammen, en daarna heeft men op dien grond een Landmagastijn aangelegd, welk gebouw aan de ruime haven eene fraaije vertooning oplevert. Dit gebouw is thans een partikulier eigendom, en ingerigt tot pakhuizen; terwijl de woning van den Hoog-Bootsman nu een partikulier woonhuis is.

Het Huis Leeuwenburg, op het *Mooieplein*, tot op den meergemelden brand, den Heeren van de Admiraliteit tot een intrek gediend hebbende, strakte hnn later tot eene vergaderplaats, en werd daaronder het Zee-kantoor genoemd, thans behoort dit gebouw aan de stad, en wordt gedeeltelijk gebruikt tot eene School voor de Zeevaartkunde, deels tot eene Naai- en Breischool. Ook zijn de Leesbibliothek, ten dienste van de mindere klasse, en de Spaarbank, beide opgericht door het Departement der Maatschappij: Tot *Nut van 't Algemeen*, aldaar gvestigd.

Het 's Landsgeweldige- of Gevangenhuis, mede tot de Admiraliteit behoorende, dat van oude Friesche bouwwerde, en met zijne tuinen belendende aan het Magastijn was, is in het jaar

1827 gesloopt, en door eene particuliere woning zijnde een koffijhuis, vervangen.

De Hoofdwacht of Militaire Wacht, ten Zuiden van de *Havenpoort*, niets geen uiterlijk aanzien, als bestaande slechts in een benedenvertrek voor de wachtgebende soldaten, en eene bovenkamer voor de Officieren, beide uitziende ten Oosten in de stad; doch de boven- of officierskamer mede ten Westen in zee.

Voorts verdienen nog melding: de in 1842 uitwendig geheel en al verfraaide en van binnen zeer doelmatig ingerigte Bank van Leening of Lombard, op den hoek van de *Westerkeetstraat* en *Lombardsteeg*, en het Gebouw op de *Wortelhaven*, aan den hoek van de Kerkstraat, waarvan de benedenvertrekken tot eene Nederduitsehe school dienen, terwijl op de bovenvertrekken het Gymnasium en de Stads-Teekenschool zijn. Dit gebouw is in het jaar 1781 geheel vernieuwd. Boven den ingang vindt men, behalve het stadswapen, een Latijnsch opschrift, op dit gebouw toepasselijk, benevens de namen der toen regerende Burgemeesteren en Secretaris; aan den Zuidkant vindt men nog, bij een Nederduitsch opschrift, de namen van twee zonen der toen regerende Burgemeesteren, welke den eersten steen hebben gelegd. Het is in 1841 uitwendig geheel en al verfraaid en van binnen zeer doelmatig ingerigt.

Op de *Zoutloot*, schuins over het voormalige Doopsgezinde weeshuis, staat een onaanzienlijk gebouw, waarin de vergaderingen van het te HARLINGEN gevestigde Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, en de Winterconcerten gehouden worden, terwijl er ook van tijd tot tijd Tooneelvertooningen plaats vinden.

Men heeft te HARLINGEN ook een Postkantoor, dat aan de *Voorstraat* gevonden wordt.

De *Vischmarkt*, tusschen de *Noorderhasen* en de *Voorstraat*, verdient ook vermelding, vermits de stad niet alleen aan zee, maar ook zoo nabij het Vlie ligt, dat de visschers dikwijls gelegenheid hebben, om met één getij uit de Noordzee aan deze markt te komen, waardoor geen der andere steden beter visch kan hebben.

HARLINGEN had vroeger twee jaarmarkten, waarvan de eene in het begin van Mei, de andere op den eersten Woensdag van October inviel; zijnde de eerste eene ossenmarkt en de tweede vrij aanzienlijk, door de menigvuldige kramen, die van alle zijden herwaarts kwamen, om hunne waren aan den man te brengen. Thans begint de kermis op den laatsten Maandag in Junij, en duurt veertien dagen; terwijl de ossenmarkt altijd den 11 November invalt, als het geen Zondag is. Elke Woensdag is er eene aanzienlijke weckmarkt.

Aan den Zuidkant van HARLINGEN op den *Zeedijk*, op Almeunus grondgebied, is eene steenen gedenkzuil opgerigt ter eere van CASPAR DE ROBLAS, Gouverneur van Friesland en Groenigen, als grondlegger der verbeterde zeedijken, welk werk onder zijn bestuur, in 1674, begonnen, en in den zomer van het volgende jaar voltrokken is. Deze zuil diende tevens tot eenen scheidapaal tusschen de zogenaamde vijf deels-binnen- en buitendijken, strekkende zich de eerste van daar noordwaarts tot aan het Bildt, en de laatste zuidwaarts tot aan Makkum, waarout bij met den naam van *Terminus* of *grenspaal* pronkte. Hij had de hoogte van vijf en twintig voeten, en was even als het hoofd van den God JANUS bij de Romeinen, van boven voorzien met twee hoofden, het eene Noord- en het andere Zuidwaarts ziende; daarenboven was hij

versierd met het wapen van den Kolonel, met ridderssteeken van het Guldenvlies en het wapen van het Huis van Bourgondië, als ook eindelijk met de volgende opschriften, aan de vier zijden.

Aan de westzijde:

CASPARI à ROELES Equiti, Domino de Billi etc. Frisia, Groningae ejusque Territorii et adjacentium Gubernatori, quod hanc Provinciam praeter arma consilii ac munimentis juverit, ac inter caetera aggere, ipsis Kl. No. MDLXX funditus everso, Amplius. D. VIGLII ZUICHERI, Patris Patriae auxiliariis operis et adhibitis IGRAHO AB ACHELEN, Pr. ADRIANO VASTAERT, PETRO FRITTEHA et JOHANN CAROLO, Senatoribus, consiliorum sociis, novum maris propugnaculum summo labore, vigilia et celebritate, decretis quoque et de suo persolutis diligentis praemiis, tribus plus minus mensibus, à fundamentis erexit et ad summam magnam perduxerit, atque hunc lapidem sublatis litibus controversiarum terminum esse voluit, gratus Provinciarum Ordo ob rem prudenter, bene et feliciter gestam, de se ac de Repub. optime merito p.

(d. i.: AEN CASPAR VAN ROELES, Ridder, Heer van Billi enz., Gouverneur van Friesland, Groningen en het omliggende grondgebied, wyl hij dit gewest, behalve met de wapenen, met raad en hulp bijstond, en onder anderen, toen het land, den 1 November van het jaar 1570, geheel overstroemd was, met den bijstand van VIGLIUS VAN ZUICHERN, den Vader des Vaderlands, en de medewerking van IGRAH VAN ACHELEN, ADRIANUS VASTAERT, PETRUS FRITTEHA en JOHANNES CAROLUS, Raadsheeren, met onbegrijpelijk veel moeite, waakzaamheid en spoed, op zijn bevel en door zijne volhardende vlijt, in ongeveer drie maanden tijds eene nieuwe borstwering tegen de zee, van den grond af, heeft opgeworpen en geheel voltooid, en wilde dat deze steen de grenscheiding tusschen de twistende partijen zijn zoude, hebben de Provinciale Staten dit opgericht, wegens het wijselijk, in goede orde en getrouw volbrengen van dit werk, waardoor hij zich jegens het gewest en de republiek zeer verdienstelijk heeft gemaakt).

Aan de zuidzijde.

In den jare MDLXXV is de dijk in twee deelen gescheiden, blijvende het zuiderdeel den Buitendijksteren, van dewelken als doen Gedeputeerden zijn geweest THOMAS MIDDELA, ende SICKKE CLAES., Hopluiden, HETTE VAN DEKANA, HERR VAN OCKINGA, ULRIK HIDDENA, WYTTSE VAN CANNINGA, DOYTSE BONGA, GERRIT ALBES ende LOLLE VAN OCKINGA.

Aan de oostzijde.

Op den 19 Julij Anno 1576 hebben Meester ADRIAEN VASTAERT, Raet, ende D. JOHAN CHARLES, Procureur Generaal, den eersten steen gelecht ter presentie JOHAN WILHELMIE, Secretaris der Dyckagien.

Aan de noordzijde.

In den jare 1574 is dooze dyk onderlecht, wesende Dyckgraaf RYVERT VAN ROORDA ende Gedeputeerde binnendijk FREDERIK VAN OFFERHEUSEN, met SYBCK SYBCKE., Hopluyden, tot opmaken van den dyck ten Noorden, TETTE VAN CANNINGA, Subsistuit des Heeren Stadtholders, HESSEL VAN HANTA, EDO VAN GERBRANDA ende HANS VAN ROORDA.

Op deze gedenkruil, doorgaans den Steenen Man genoemd, zebeen men naderhand geen hoogen prijs te stellen; althans voor het onderhoud daarvan werd de noodige zorg niet gedragen, hetwelk ten gevolge had, dat zij langzamerhand verviel, en eindelijk geheel werd weggeruimd, tot dat in het jaar 1774, de Heer KAREL GEORG, Graaf VAN WASSENARE TWICKEL, Grietman van Franekeradeel en meer dan eens Dijkgraaf der vijf deelen binnen- en buitendijks, eene nieuwe

gedenkszuil, aan de oude in alles gelijk en terzeldler plaatse, op zijn eigene kosten deed oprigten, zoo als aan de westzijde daarvan, niet ver van boven, wordt te kennen gegeven, met dese weinige woorden:

*Diruto antiquo
hoc de suo instauravit
Monumentum
Comes d' WASSENAER TWICKEL.
MDCCLXXIV.*

(d. i.: de oude vervallen zijnde is deze gedenkzuil, in het jaar 1774, door den Graaf van WASSENAER TWICKEL hersteld).

De Hervormden hebben hier twee kerken, te weten: de Grootkerk of Nieuwekerk, aan het oosteinde der stad, ter plaatse, waar vroeger de dom- of parochiekerk van Almenum gestaan heeft. Deze was vóór de Reformatie aan den Aartsengel MICHAEL toegewijd en met een orgel voorzien. Destijds bragt de pastorij 200 goudguld. (500 guld.) op. De Proost van St. Jan had voor zijn gedeelte 52 postulatguld. (64 guld.). Er waren twee vikarijen, waarvan de ééne St. Nikolaasvikarij was genaamd. Van drie prebenden, welke er waren, waren er twee, die 80 goudguld. (120 guld.) aan inkomen hadden; de derde, die den Koster toegelegd was, bragt 70 goudguld. (106 guld.) op. In het jaar 1857 was de St. Geertruidakapel nog te HARLINGEN bekend. De tegenwoordige kerk staat op het *Oud-Kerkhof*, hetwelk gedeeltelijk met zwaar geboomte is beplant, en is thans een der schoonste en modernste kruiskerken van Friesland. In het jaar 1772 werd zij, ter vervanging der oude bouwvallige kerk, gebouwd, blijkens het opschrift, in twee marmeren steenen in den gevel en den 1 Januarij 1778 voltooid zijnde, ingewijd door FERDINANDUS PIKKENBROEK, en het orgel den 30 April van dat jaar, door GEORGIUS LENK. Zij heeft eene lengte en breedte van ruim 51 ell., bevat een beroemd orgel, een eenvoudige doch bevallige predikstoel, en heeft vier op pilaren rustende gaanderijen. Ook vindt men er den grafkelder van STRENSKE, oudtijds Hoofdman en Broemaard van zijne Roomsche Keizerlijke Majesteit te HARLINGEN, waarvan het beeldhouwwerk jammerlijk geschonden is. Van de vorige kerk is alleen de toren overig. Omstreeks 1650 deden de Jesuiten eene poging om de Grootkerk met buskruit te doen in de lucht springen, doch deze toleg werd gelukkig ontdekt. In deze kerk, wordt de maandelijksche bidstond voor de uitbreiding van het Evangelie onder de Heidenen, door de verschillende Protestantsche Leevaren beurtelings gehouden.

De andere kerk staat in het Westen der stad, tegen den stadswal, op een soort van eiland, hetwelk door de Nieuwe-Haven van het overige der stad is afgezonderd, en draagt daarom den naam van Westkerk. Deze kerk is gedeeltelijk een overblijfsel van het oude kasteel der stad, daar het voorste gedeelte eerst in het midden der zeventiende eeuw werd aangebouwd, toen het oude of westelijke deel voor de gemeente te klein werd; terwijl zij toen den 13 November 1660 plechtig werd ingewijd. Het nieuwe gedeelte is als een vleugel aan den Oostkant van het oude gebouwd, en wel in dier voege, dat de kerk, van het Obsten gezien, zich als eene kruiskerk vertoont. Bezijden den ingang van dezen vleugel, waarin men de hoofdeer geplaatst vindt, en waarop men, van den westkant der Zuiderhaven, een aangenaam gezicht en gangpad heeft, leest men het volgende:

VAN DEZE NIEUWE AANBOUW DER WESTKERK LAEG JAN WOPKES ACKER DE EERSTE STUEN, DEN 14 JULIJS 1660.

Het westelijke gedeelte der kerk is binnenwerks 24 ell. 9 palm. lang en 10 ell. breed; de muren tot aan het begin van het gewelf zijn 8 ell. 4 palm; terwijl het gewelf de hoogte van 2 ell. 2 palm. heeft. Het nieuwe gedeelte is aan binnenwerk lang 15 ell. 6 palm. en breed 12 ell. 7 palm. Wanneer men nu de lengte van diesen vleugel bij de breedte van het ander gedeelte voegt, krijgt men voor de geheele lengte der kerk, van het Oosten naar het Westen, 25 ell. 5 palm. De muren van dit gedeelte zijn met die van het vorige van dezelfde hoogte, doch het gewelf heeft in het midden de hoogte van 15 ell. 5 palm. De kap van dit gedeelte is kansborekelyk boven die van het eerste verheven en met leijen gedekt. In deze kerk is geen orgel. Tot in het jaar 1758 stond ten noorden van dit gebouw een vrij hoog vuurtoren; doch in 1702 heeft men op de kerk zelve een zeskant koepeltje gebouwd, dat met eene luiktek en daarboven stiet eenen windwijzer voorzien is.

De Kerk der vereenigde Doopsgezinde gemeente is een ruim gebouw, met twee ingangen, waarvan een op de *Konstloot* en een in de *Droogstraat*. Hoewel van buiten onaanmerkelyk, is zij inwendig bijzonder net ingerigt, van ruime gaanderijen en een frasi, welkoudend orgel voorzien, dat den 28 Maart 1811 plechtig is ingewijd. Naast de kerk zijn de woningen van den Koster en de bejaarde gezinmenteerden nieuw opgebouwd. Vroeger werd deze kerk door de Waterlanders bezeten en de Blaauwe Schuur genoemd, ter onderscheiding van andere Doopsgezinde kerken, welke hier ter stede bestonden, als het Valkje, ten Noordoosten van de Noorderhaven. De predikstoel en de kansbanken van deze laatstgenemde kerk staan thans in die der Herst. Evang. Luth. gemeente, terwijl het gebouw zelf nu het Pakhuys dient. De kerk der Vlamingen, in de *Reepersteeg*, dient thans tot een Graanpakhuys. De Kerk der Oude-Vlamingen was, in den aanvang der vorige eeuw, bij de Evang. Luth. gem. in gebruik, doch waar zij eenmaal stond is thans onbekend.

De Evangelisch-Luthersche kerk, staande aan den Westkant van de *Wortelhaven*, heeft wel niet veel uiterlyk aanzien, doch is van binnen, ofschoon klein, met betimmerd en wel ingerigt; en, daar die gemeente in deze stad niet zeer talyk is, ook voor haar ten overvloede groot gebouwd. De predikstoel en het doopbek staan aan den Noordkant, en daartegen over eene gaanderij, waarop, in het jaar 1776, een orgeltje is geplaatst, door eenige der leden aan deze kerk geschenken; dit echter, in slechten toestand geraakt zijnde, is, in het jaar 1826, vervangen door een geheel nieuw orgel. In den Westelijken en Oostelijken muur, waar tegen, gelijk ook tegen den Zuidelijken muur, vaste zitplaatsen met lossehaars geplaatst zijn, heeft men de noodige glaskozijnen aangebragt; ook is de kerk met drie koperen kaarskroonen voorzien. Het huis van den Predikant staat ten Zuiden van de kerk, en is daarmede verbonden. Eene kleine brug verstrekt tot toegang van de kerk en pastortj, terwijl boven de kerkdeur een twaan staat, waaronder men deze woorden leest: *Leest ons in het huis der Heeren gyan*. In deze kerk, als daartoe zeer geschikt, worden de Oratiën der Latynsche schooljeugd gehouden, wanneer een of meer leerlingen van hier naar de Akademie bevorderd worden. Ook heeft aldaar het jaarlyksch examen van de leerlingen der Evansche schoolplaats.

De Herstelde Evangelisch-Luthersche kerk, aan de Noordzijde van de *Ossenmarkt*, is een klein gebouw, dat in het begin deser eeuw zeer doelmatig ter godsdienstoefening is ingerigt en voorzien van eene

kraak of hangzolder, waarop, in het jaar 1811, een fraai orgel, tegen over den predikstoel, geplaatst werd. Dit orgel, reeds vroeger in de Herv. kerk te Midlum gebruikt, oud en onvoldoende geworden zijnde, is, in het jaar 1826, vervangen door het tegenwoordige, zijnde een welluidend huisorgel, dat achter een front, boven den predikstoel, staat en den 23 Junij van dat jaar plechtig is ingewijd.

De Roomsche-Katholieke kerk, aan den H. MICHAEL toegewijd, staat aan de *Zuiderhaven*. De voormaals hier gestaan hebbende kerk was, in het jaar 1752, onder opzicht van den Bouwmeester HENDRIK NOZZE geheel vernieuwd, doch, in het jaar 1838, door de tegenwoordige vervangen, zijnde een fraai gebouw van eene uitmuntende bouw-orde, hetwelk een aantal menschen bevatten kan. In het jaar 1840 is deze kerk van eenen toren voorzien, waarin eene vrij zware klok hangt. De pastorie, ten Westen van de kerk, vertoont zich mede zeer wel, en heeft van binnen onderscheidene, zeer goede vertrekken; bij gemeld huis is een zeer aangename tuin gelegen, loopende ten Noorden en Oosten daarachter en achter de kerk.

De Israëlitische Bijkerk was vroeger aan den Zuidkant van de *Ossenmarkt*, en bestond slechts in één vertrek, boven een der pakhuiszen van het huis, de *Zevengevels* genaamd. Thans is zij in de *Raamstraat*, hebbende dit gebouw van buiten een bijzonder goed aanzien. De voormalige bijkerk wordt thans tot bergplaats van takkebossen gebezigd.

Onder de weldadige gestichten verdient vooral melding: het Stadsweeshuis, aan den westkant van de *Zuiderhaven*, ten Noorden van de Westerkerk. Het strekt zich in de lengte oost- en westwaarts uit. Boven de hoofdeur of poort van dit gebouw, welke naar het Oosten is, leest men het volgende versje:

*Barmhartigheid ontvonkt, in liefde en mededoogen,
Strekt hier een toeverlaat voor de ouderlooze jeugd,
Bewaakt het toeder kroost met nimmer sluimerende oogen;
En voedt het deftig op tot godvrucht, eer en deugd,
Zoo sterkt de burgerstaat zich zelf met nutte leden,
En trekt uit 's hemels troon een stroom van zaligheden.*

Door deze poort gaat men langs eene groote plaats of plein tot alle de vertrekken, welke ruim en tot het oogmerk zeer geschikt zijn. Dit huis is een overblijfsel van dat gedeelte des kasteels, hetwelk in het jaar 1549, door den Hoofdman STRANSEK alhier werd aangebouwd, zoo als blijkt uit een Latijnsch opschrift, dat in den voorgevel, ten Oosten, dus gelezen wordt: *in te Domine Speravi. CHRIST STRANSEK 1549* (d. i.: Op U Heere heb ik gehoopt. CHRIST STRANSEK, 1549). Doch het schijnt naderhand vergroot te zijn, door eene aanbouwing aan den noordkant, alwaar men het volgende versje leest:

*Leer ouders, kinderen, voogden, weezen,
Vooral den grooten Schepper vreezen, 1656.*

Voor het overige loopt dit huis westwaarts tot aan den Stadswal, alwaar het, ten dienste der Voogden en Voogdessen, versierd is met een zomerhuis, uitsigt hebbende over den Stadswal, zuid-, noord- en westwaarts in zee. In dit weeshuis worden 30 weezen verpleegd. Sedert het Stads-Armenhuis, ten Zuiden van de *Zuiderhaven*, door de Stedelijke Regering aan de directie der zaklinnen-fabriek is overgedaan, heeft in dit weeshuis de bedeeeling der algemeene armen plaats; terwijl vijftig gebrekkige en oude liden hier kost, inwoning en kleeding ontvangen. In dit gebouw vindt men ook de Stads-Apotheek.

Het Diaconie-Oudemannen- en Vrouwenhuis, staande aan den westkant der Nieuwe- of Grotekerk, in het jaar 1765 gesticht, maakt, bij den ingang, geene onaangename vertooning, en heeft het nitsigt naar het Zuiden en Oosten op eene ruime en zindelijke bleek, met eenen put in het midden. Van binnen is het niet slechts voorzien van groote luchtige kamers, tot verblijf en slaappleats zoo voor de vrouwen, als voor de mannen, maar ook van eene oetzaal en eene keuken, alsmede van eene woonkamer voor den binnenvader en de moeder, met de verdere noodige afgesonderde vertrekken. Ter zijde van de poort, nevens den tuin, is nog eene kamer, op het kerkhof uitziende, tot eene vergaderkamer der Diakenen, en daarbij nog een ander vertrek, tot eene broodbakkerij ingerigt, in plaats van de vorige, die den 6 October van het jaar 1765 afbrandde. In het jaar 1769 werd dit huis nog vergroot, door het aanbouwen van eenige kamers, om daarin zulke onde ledematen te plaatsen, die juist nog wel geen onderstand genoten hebben, maar, in vooruitzigt of vrees voor nakende armoede, op bilijke voorwaarden, hierin opgenomen en verpleegd worden. In dit huis zijn thans 11 mannen en 18 vrouwen opgenomen.

Het Hofje, doorgaans de Waschbleek genaamd, omdat het, zoo men meent, weleer tot linnenbleekery heeft godiend, is gelegen aan den *Stadsaal*, in de nabijheid van de Kerkpoort, en bestaat in eene bijna vierkante ruimte, in het midden verdeeld in vier bleeken, zeer zindelijk omvloerd met gangpaden, allen kruiswijs uitkomende op eenen grooten put, in het midden staande, en ombouwd met zeven en dertig kamers, behalve welke er nog acht ter zijde van de poort of ingang zijn, meestal geschikt ter bewoning voor twee menschen. De ingang of poort ten Noorden, is iets verhevener dan de woningen, en wordt op gezette tijden geopend en gesloten. In dit Hofje plagt, door de Diakenen, een kamertje met verdere onderstand, ter bewoning verleend te worden, aan behoeftige ledematen, wier goederen alsdan werden opgeschreven, doch aan hun in gebruik toegestaan, en op vertooning van het versletene, naar bevinding wederom aangevuld. Ook werd wel aan eenigen, maar alleen eene woning daarin verleend, doch zeldzaam. Na de oprigting van het Diakoniehuis, heeft dit Hofje of zoogenaamde Waschbleek, eene meer algemeene bestemming gekregen; ofschoon daarin nog wel eenige woningen, ten voordeele van de Diakonie, aan particulieren verhuurd worden; men vindt hier ook een vertrek, waarin krankzinnige lieden worden bewaard en verpleegd.

Onder de liefdadige instellingen te HARLINGEN, mag men ook met regt tellen de hierboven op bl. 180 reeds met een woord vermeldde *Zaklinnen-fabriek*, in het jaar 1834, door tusschenkomst van den Predikant MICHEL ADRIANUS JENTINK, die zich yier mede oprigters toevoegde, uit eigen middelen, gepaard met milde giften van stadgenooten, daargesteld. Het etablissement, dat nog steeds bijna al zijne stichters aan het hoofd heeft, staat mitsdien geheel op zich zelve, onafhankelijk van kerkelijk of stedelijk bestuur. Het stelt zich ten doel: bevordering der stoffelijke en ook inzonderheid der hoogere belangen van stadgenooten, zonder onderscheid van geloofsbelijdenis. Hiertoe geeft het thans werk aan ongeveer 400 personen, die, door het vervaardigen van zaklinnen, hoofdzakelijk van koffijzakken voor de Nederlandsche Handelmaatschappij, jaarlijks weinig minder dan 20,000 gulden verdienen. Voorts bekostigt het eene school voor zulken die niet behoorlijk lezen en schrijven kunnen; eene katechisatie voor Pro-

tantanten, en tevens eene afzonderlijke kerk in eene der fabrieklokaten, waar, sedert drie jaren, door al de Protestantische Leeraren, geregeld op Zon- en Feestdagen, voor eene talrijke schare wordt gepredikt. De directie bestaat thans uit zes personen, die, ten gevolge van het door hen te keunen gegeven verlangen, rekening en verantwoording doen aan even zoo vele daarvoor gekozene Commissarissen.

In het jaar 1834 heeft men hier eene Inrigting voor behoeftige Meisjes en Kraamvrouwen tot stand gebracht.

Almede bestaat te **Wanloo** eene Damesvereniging, die zich ten taak stelt weck te geven aan huiszittende armen, om hierdoor in de behoeften van weduwen en andere vrouwen, die op de fabriek niet wel werken kunnen, te voorzien. Zij is sedert weinige maanden door vijf Dames, even als de fabriek, uit door haar eigene en door anderen verleende middelen daargesteld; met de hoop, om door het spinnen van vlas, breiden en andere vrouwelijke werkzaamheden, welvaart te verspreiden en zich tevens de gelegenheid te openen, om godsdienst te zaaijen in dankbare harten.

Voorheen bestonden hier nog een Stads-Armenhuis, ten Zuiden van de **Zwiderhoven**, hetwelk in het jaar 1767 was opgericht, doch waarin thans de gemelde zaklianen-fabriek gevestigd is, en een Weeshuis der Doopgezinden, aan het Oosteinde der **Zoutloot**, gesticht in het jaar 1643, waarbij in het jaar 1768 een Diakonichuis werd aangebouwd. Beide vereenigde gestichten, hoe doelmatig ook ingerigt, hebben thans eene geheel andere bestemming. Het Weeshuis hield op als zoodanig te bestaan in het jaar 1819, het Diakonichuis in 1829, beide zwiçhtende voor den drang der omstandigheden, waartegen men ze langen tijd had staande gehouden; terwijl op eene andere wijze voor de weesen wordt gezorgd.

In vroegere jaren behoorde het logement **Roma**, niet ver van de **Nieuwekerk** staande, aan zekere sociëteit, welke zeldzaam, zoo niet eenig in hare soort was. In 1634, toen de Nederlandsche Staat tegen het magtige Spanje oorlog voerde, vereenigden zich hier eenige welgezinden, onder welke een groot aantal zeeverzenders, tot een loffelijk doel, namelijk om, door het bijeenbrengen van geldelijke bijdragen, een fonds te verzamelen, waaruit diegenen van de doelbebbers, die door den algemeenen vijand op zee genomen waren, in hunne gevangenis verligt, of wel, zoo mogelijk, daaruit gelost werden. Wanneer eenig schip naar Frankrijk, Rusland of naar elders buitenlands bestemd, uitvoer, betaalde elk der schepelingen, naar evenredigheid van zijnen rang, eenige stuivers in dese kas, vóór men de reis aanvaardde. In het jaar 1636 betaalde men uit dit fonds voor eenen gevangens niet minder dan negenog 1000 gulden. Dese hoogst nuttige inrigting heeft stand gehouden tot op het einde van den Spaanschen oorlog. Men had toen bij de kas een hatig overschot, waarover, met het bestuur der stad, destijds nog verschillen gerocen zijn. In den oorlog met Engeland, in het jaar 1664, en vervolgens met dezen en Frankrijk in 1672 en later, werd dese inrigting weder in werking gebracht.

In de Latijnache school is het onderwijs der jeugd thans slechts aanbevolen aan eenen Rector, die 8 leerlingen heeft. Onder de Rectoren welke aan dese school onderwijs gegeven hebben verdient melding **Eerst WILLEM HIERF**, die door keurige taal- en dichtkunde, zijne smaak en zeldzame bekwaamheid in het onderwijs beroemd was. Ook heeft men er eene Bouwkundige Teekenschool, waar door den

Stads-Bouwmeester, gedurende de wintermaanden, aan 30 leerlingen onderwijs gegeven wordt in het bouwkundig en regtlijng teekenen; eene Musijkschool, in Januarij 1843 opgericht, door eenen der voormalige Onderwijzers aan de Koninklijke Musijkschool te Amsterdam, waar onderwijs gegeven wordt in de theorie van muzik en zang, en welke reeds 20 leerlingen telt; eene Stads-Middelbare school voor Jongheeren, met 36 leerlingen; eene Middelbare school voor Jongeijfvrouwen, met 25 leerlingen; eene Stadsburgerschool, met 100 jongens en 90 meisjes, dus 190 leerlingen; voor de dag- en avondschool te zamen genomen, eene Bijzondere school van de eerste klasse, met 16 leerlingen, onder welke 11 jongens en 5 meisjes; eene Bijzondere school van de tweede klasse, met 14 leerlingen, onder welke 10 jongens en 4 meisjes; eene Tusschenschool, met 270 leerlingen, als 170 jongens en 100 meisjes, de dag- en avondschool te zamen genomen, en eene Stadsarmenschool, met 210 leerlingen op de dagschool, onder welke 120 jongens en 90 meisjes, en 210 leerlingen op de avondschool, als 100 jongens en 110 meisjes.

Mede is te HANNOEN gevestigd een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, opgericht den 14 Januarij 1818, en bijna 120 leden tellende, welke eene Leesbibliotheek voor den minderen stand, en eene Spaarbank heeft opgericht, alsmede een Zeevaartkundige school, waar tegenwoordig drie Onderwijzers werkzaam zijn, terwijl zij 45 leerlingen telt. Deze school trekt sedert korten tijd bijzonder de aandacht der Provincie, en is, door in dit jaar verleende subaidie van de Stedelijke Regering en Provinciale Staten, waarbij gegroede hoop op nog aanzienlijker ondersteuning gevoegd wordt, in staat gesteld zich buitengemeen uit te breiden. Ook heeft men er eene Afdeeling van het Bijbelgenootschap, met bijna 80 Leden en ruim 50 Donateurs; eene Afdeeling van het Godsdienstig Traktaat genootschap; eene Afdeeling van het Zendinggenootschap; eene Afdeeling der Maatschappij tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen, en een Departement van het Instituut voor Doofstommen.

Onder de beroemde mannen, die te HANNOEN geboren zijn, verdienen melding: De Godgeleerden: HENDR. SIBBERINA, geb. 20 Mei 1644, † 4 April 1728, als Predikant te Amsterdam; PIETR. FONTJN, geb. in 1700, † in Augustus 1788, als rustend Leeraar bij de Doopsgezinden te Amsterdam; TIAK NIEUWERUIS, geb. 5 November 1708, † 9 Augustus 1769, na eerste Hoogleeraar aan het Doopsgezinde Seminarium te Amsterdam te zijn geweest, waar hij niet alleen lessen gaf in de Godgeleerdheid, maar ook in de Wijsbegeerte en in de Natuurkunde; JOHANN. STINTRA, geb. in 1709, † 8 Januarij 1790; HENDR. OOSTERBAAN, geb. 3 Januarij 1736, † 18 September 1807, na van 1760 — 1785 Hoogleeraar aan het Doopsgezinde Seminarium te Amsterdam te zijn geweest; HYLKE HANERUIK, geb. 17 Mei 1744, † 3 Juli 1824; PIETR. STINTRA, geb. 16 December 1747, † 18 December 1819, als rustend Leeraar bij de Doopsgezinden te Franeker.

De Regtgeleerden: JACOBUS VEORBA, geb. 17 Januarij 1698, † den 20 Juni 1768, na Hoogleeraar aan de Hoogescholen te Franeker en te Utrecht te zijn geweest, en SERRA GARANA, geb. 27 October 1767, † 19 September 1837, als Hoogleeraar in het Natuur- en Boomschep te Groningen.

De Geneeskundigen: **Petrus Melken Nicol. Wil.**, † in 1647, als Hoogleraar in de Kruid- en Natuurkunde, aan de Hoogeschool te Groningen, en **Goethius Strinstra**, geb. in het begin der achttiende eeuw.

De Wis- en Sterrekundige **Laeuwe Willem Graaf**, geb. in 1652, † in 1704, eerst Doopgezind Leeraar in zijne geboorteplaats, vervolgens te Amsterdam.

De Grieksche Letterkundige **Petrus Mol**, geb. in 1596, † als Hoogleraar in de Grieksche taal te Franeker.

De Nederduitsche Dichters: **Vitus Rinckens**, geb. 15 Februarij 1660, † 25 Februarij 1725, als Predikant te Ried, bekend door zijn *Stichtelijk Sangprijsel*; **Jan Auke Bakker**, nit het laatst der achttiende eeuw, en **Simon Stijl**, geb. 25 Februarij 1751, † 24 Mei 1804, die tevens een Wijsgeerig Geschiedschrijver en Staatsman was.

De Schilders: **Pieter Feddes of Pieter van Harlingen**, geb. in 1588, † in 1635; **Jacob Bakker**, geb. in 1608, † 17 Augustus 1687; **Taco Jelckhuus**; **L. H. van Icksinga**; **Nicolaas Baur**, geb. in 1767, † 28 Maart 1825, en **Taco Scheltema**, geb. 16 Augustus 1760, † 7 September 1857

De Scheepsbouw- en Werktuigkundige **Folkert Nicolaas van Loon**, geb. 6 December 1755, † 15 December 1840.

De Teekenaar van het Verbond der Edelen, **Willem Bonga**, die den 29 December 1566, op last van Alba, te Vilvorden onthald werd, en **Dooitze Hinast**, die den 11 October 1797, in den zeeslag tusschen de Bataafsche en Engelsche vloeten, bij Kamperduin gesneuveld is.

De schadelijke twisten, die in de veertiende en vijftiende eeuw zoo vele beroeringen in Friesland verwekten, hadden ook dikwerf op den toestand van Harlingen veel invloed. Soms tijds nam de Stad een dadelijk aandeel in de Schieringer en Vetkooper onlusten, maar meermaals werd Harlingen deswege in groote moeilijkheden gewikkeld, door hare magtige naburen, de Monniken van Ludingakerk en de Edelen van Almenum, die tot de meest twistzieke, bloedgierige en wraakzuchtigste onder de Schieringer-partij behoorden, en alzoo onrust, bloedvergieten en brandstichten om zich heen verspreidden, waarvan Harlingen maar al te dikwijls de bittere gevolgen moest ondervinden. Zoo werd de stad, in het jaar 1462, door brandstichters ten grootstendeels eene prooi der vlammen. Ruim dertig jaren later namen de Vetkoopers, geholpen door de Groningers, de stad in, en bouwden, ten jare 1496 in het Westen der stad, nabij de zee en de haven, een kasteel of blokhuis, om de stad in bedwang te houden, en van daar in den omtrek te rooven en te plunderen. Tot den opbouw van dit kasteel werden eenige omliggende dorpen gedwongen, om van iedere floreen negen stuivers op te brengen. Kort daarna werd Harlingen door de Franekers, die de geweldenarijen der Groningers moede waren, ingenomen, blijvende echter het kasteel in handen van de Groningers; terwijl de stad thans weder het tooneel van brandstichting en plundering werd.

De Groningers waren dra weder meester van de geheele stad. Hierop vroegen eenige Schieringer Edelen, als **Godschalk Jongema**, **Hans Hortinga** en anderen den Hertog van Saksen, om hun 800 man krijgsvolk ter hulp toe te zenden. De Groningers bragten op deze tijding die van Harlingen, Ludingakerk en Lidlum, wel spoedig in de wapenen, maar de onverschrokken moed van Jongema en de zijnen, door de vreesde krijgsbenden, die voor het oog der Groningers den

Frischen wal, nabij het dorp Zurich aendoden, gesterkt, dreef hen, met achterlating van eenige gevangenen en gesneuvelden, alsmede van eenige stukken geschut, van HARLINGEN tot Leeuwarden terug. JONCKA, de stad ingenomen hebbende, sloeg het beleg om het kasteel, doch kon het niet, dan door den honger tot de overgave dwingen, waarna de ingeroepene hulpbenden, onder bevel van zekerer Fox, het betrokken en ook inhielden tot dat zij betaald waren, waarop zij naar Holland terugkeerden, na welk vertrek dit blokhuis gesloopt werd. Evenwel had de looze en heerschzuchtige Hertog van Saksen, met dezen oeverstand van krijgsvolk aan JONCKA, niets minder ten doel, dan om de tengels der regering over HARLINGEN en geheel Friesland, geheel in handen te krijgen. HARLINGEN nu, door de hulp der Saksers, schijnbaar uit groote ellende verlost, was gereed om, in het jaar 1499, ALBARECHT, Hertog van Saksen, als Erfgouverneur en Potestaat van Friesland te erkennen, op voorwaarden die, hoe vernederend ook voor de stad en de geheele provincie, toen gretig werden aangenomen. Onder deze voorwaarden was ook, dat de Hertog kasteelen mocht bouwen, zoo veel en zoo sterk als het hem beliefte. Ten gevolge daarvan liet hij, in het jaar 1502, op de plaats van het gesloopte kasteel, een veel grooter en sterker bouwen, om alzoo altijd meester van de stad en vooral van de haven te blijven, op dat niemand hem in het verzamelen van krijgsvolk, ter handhaving van zijn gezag, zou kunnen hinderen.

De bouw van dit kasteel werd bekostigd uit eene drukkende belasting, die de Hertog een deel van Friesland opleide. HARLINGEN ondervond spoedig, dat deze nieuwe Heer geenszins zacht regeerde, en dat zijne gunst veel eer af te bidde dan te begeeren was. Grooten PIZA, de gezwoeren vijand der Saksers, woonachtig te Kimswerd, deed alle moeite, zoo al niet om deze stad te winnen, dan toeh, om ze te verontrusten. De Geldersche vrienden van PIZA hadden reeds nabij deze plaats, te weten aan het klooster Ludingakerk, hunnen moedwil gepleegd, door het geheel te vernielen. De Drossaard van den Hertog, die zich op het kasteel bevond, liet derhalve, benevens een deel van *Almenum*, ook het oostelijke gedeelte der stad HARLINGEN in brand steken, opdat de Gelderschen er zich niet in zouden nestelen, waarna CROMME de steenen der bouwvallen van Ludingakerk tot versterking van het kasteel dezer stad deed gebruiken. Na het eindigen van het gezag der Saksers in Friesland, dat nog in hetzelfde jaar (1516) plaats vondt, was HARLINGEN de eerste stad, die aan Keizer KARL V trouw moest zweren. De eerste Stadhouders, die Friesland onder KARL V bestuurden, hielden op het kasteel dezer stad hun verblijf, gelijk ook aldaar, in het jaar 1523, een landdag gehouden is.

Gedurende de zestiende en zeventiende eeuwen is HARLINGEN, in weervil van rampen en onheilen, vour- en watersnood, in grootte, aanzien, handel en scheepvaart, zeer toegenomen, bijzonder in de zestiende eeuw, zijnde de stad, gelijk wij boven zagen, toen driemaal vergroot.

Het jaar 1570 was voor HARLINGEN, even als voor Friesland, zeer ongunstig, niet alleen wegens de beschadiging der havenwerken en zeevingen, door den bekenden watervloed, die op den 1 November plaats had; maar ook had de stad het vergaan van een veerschip met honderd menschen, op de Zuideroec te betreuren. Overigens bloeide HARLINGEN, gedurende eenige eeuwen, zeer door koophandel en uitgebreide scheepvaart naar alle oorden der wereld, terwijl in en om de

stad allerlei fabrieken en trafijken opgericht werden. Vooral waren de Harlinger-zoutketen talrijk en beroemd, gelijk de wijnhandel hier eertijds sterk bloeide. Een groot deel van haren voorspoed op het laatst der zestiende eeuw, heeft deze stad vooral te danken gehad aan de Doopgezinden, die in Brabant en Vlaanderen, om hunne godsdienstige denkwijze en belijdenis sel vervolgd wordende, met hunne fabrieken, trafijken en neringen, naar deze gastvrije plaats hunne toevlugt namen, alwaar zij even ongestoord hunne godsdienstoefeningen verrigten, als met ruime winst hunnen koophandel of andere nering, fabriek- of handwerk ongehinderd mogten drijven. Deze men-schen vermeerderden niet alleen de bevolking, maar bragten grootslijks toe tot haren bloei, gelijk hunne eenvoudige, matige en reine zeden, hen tot goede burgers maakten.

HARLWEN was de eerste stad in Friesland, welke zich voor de vrijheid van godsdienst en tegen de Spanjaarden verklaarde. Van wege WILLIAM I, Prins van Oranje, verkeeg de Edole DUCE MARTINA allereerst het hoofdbewind over deze vesting. In 1579 voegde zij zich bij de steden, die de nadere vereeniging met Utrecht hadden aangenomen.

Toen, in het jaar 1580, de Graaf van RENNEBURG tot afval van de Staten neigde, en de Friezen daaromtrent achterdenken kregen, eischten zij het slot te dezer stede op; doch de bezetting hierin, buiten uitdrukkelijken last des Graven van RENNEBURG, zwaarigheid makende, zou men zich genoodsaakt hebben gezien tot geweld, had men terzelfder tijd niet zekeren GUILLAN LE BAILLY, die tusschen den Graaf en den Hertog van TERRANOVA over en weder ging, in handen gekregen. Bij dezen vond men eenige brieven, door RENNEBURG in blanco geteckend. Van een dezer brieven bediende men zich, om er BAILLY een bevel op te doen schrijven tot overlevering van het slot, hetwelk den 5 Februarij geschiedde.

Gedurende de volgende eeuw vinden wij niets merkwaardigs omtrent HARLWEN opgeteekend. Bij het afschaffen der pachten, in het jaar 1748, werden aldaar eenige huizen van Gristmannen of Ambtenaren, door het graauw, ten deele geplunderd of verbrand.

Bij den watervloed van 21 en 22 November 1776 leed HARLWEN groote schade. De Zuider- en Noorderhaven, de twee voornaamste grachten dezer stad, waren geheel tot aan de huizen onder water gezet, hetwelk door straten en stegen, met een ijselijk geweld, in de binnengrachten nederstortte; terwijl van buiten de golven door den muur, welke aan den noordkant de wal van de zee scheidt, verscheidene openingen maakten, en door den wal, welke op sommige plaatsen reeds meer dan half doorgebroken was, dreigden heen te dringen. De zeedijken werden zoo zeer geteisterd, dat de doorbraken op verscheidene plaatsen bijna onvermijdelijk achenen. Allerwege hoorde men het verward geluid van het roeren der trommen, geklop der klokken en gekerm van menschen. De grootste gevaren werden echter gelukkig afgewend, zoodat slechts een meisje van 14 jaren daarbij het leven verloor. Groot was echter de daardoor aangerigte schade. De hoefden waren deerlijk gehavend. Een groot hoekerschip, los gebroken en drijfzig geworden zijnde, had de havenbug geheel vernield; twee veerschepen waren op hooge wallen gedreven; anderen zwaar beschadigd; zware stukken hout, ja geheele vloten en andere drijfzars waren, lagen onder elkander langs de straten en wegen verspreid; verscheidene huizen, voornamelijk aan den zee-kant, waren zoo

door daertegen aangeschikte schepen, als door het geweld van wind en water zeer beschadigd.

In den nazomer van het jaar 1779, werd HALLUWEX door eene verschrikkelijke ramp bezocht. Zij bestond in eenen kwaadaardigen persloop, welke, hoewel in de meeste oorden der vereenigde gewesten, meer of min, de bewoners kwellende, nergens evenwel, op verre na zoo vele slagtoffers als in deze stad, deed vallen. Men rekende aldaar het gemiddeld getal van dooden, in gewons tijden, op vijftig menschen in de twee maanden. In het boven gemelde jaar werden er gedurende de maanden Augustus en September 433, zoo bejaarden, als onvolwassenen ten grave gebracht. Een dankdag of bedestond in de maand November, door de Wethouderschap uitgeschreven, verkondigde het genoegzaam ophouden der vernielende plaag.

Bij de heilloose tweespalt, die in het jaar 1787 en vroeger ons vaderland beroerde, was HALLUWEX eene andere partij dan *Franeker* toegedaan, waarom het defensiewezen in laatstgemelde stad, alle middelen aanwendde, om die van HALLUWEX zoo veel mogelijk te belemmeren en te hemaauwen. Hier in slaagden zij in zoo verre, dat op den elfden September, ter woensdagsche weekmarkt, niemand met binnenlandsche vaartuigen, met levensmiddelen geladen, kon binnen komen; dewijl men, behalve de doorvaart door *Franeker* zelve, ook die van *Sneek* en *Bolward*, te *Arum* en elders verhinderde. Van den zeekant was het naderen allerbezwaarlijker, niet alleen mochten de *Harlinger* beurtlieden, niets van eetwaren, mede voeren; maar ook het inkomen van vaartuigen, uit het *Vlie* en van de *Wadden*, werd langs hoe bezwaarlijker, door de steeds op de hoogte van HALLUWEX, kruisende gewapende vaartuigen. Toen de stad steeds meer en meer werd ingesloten, wapenden de *Harlingers* de admiraliteitsbalk met zestien acht-tienponders en wierven volk voor dit zwaar gewapend vaartuig en nog eenige lichtere schepen aan. Wanneer de Admiraliteit van *Amsterdam*, bij eenen brief van den 24 September, ter staatsvergadering kennis gaf, van het terugkeeren der kotter *de Merkur* van eene kruistogt, en het in dienst houden van dit vaartuig, tot het einde van dit loopende jaar of het afdanken daarvan in overweging bragt, stelden de Afgevaardigden van *Friesland* voor, den *Admiraal-Generaal* te verzoeken, om dezen kotter, tot zekerheid van dat gewest, naar de kust van *Friesland* te zenden. Uit *Franeker* zelve trokken, doorgaans laat in den avond, eenige gewapende manschappen naar den kant van HALLUWEX, en bleven den geheelen nacht uit, naar allen schijn om toe te zien, of de krijgbezetting dier stad, welker verknoctheid aan de tegenpartij volkomen gebloken was, iets vijandigs beraamde. Niet alleen trachtte het *Franeker* defensiewezen HALLUWEX te hemaauwen, en op die stad een alleszins wakend oog te houden, maar het zocht ook eene zeehaven, om er den uit *Holland* verwachten bijstand, in manschap en verdere krijgbehoeften bestaande, veilig te ontschepen, waartoe *Makkum* hen allergeeuechiktst voorkwam. Twee honderd gewapenden, van twee stukken geschut voorzien, sloegen derwaarts op weg, en trokken er, onder geleide van *Klaas BIKKENS*, *Kolonel* van *Barradoel*, zonder eenigen tegenstand binnen. Het moedige werd aan deze manschap kort daarop aangevoerd, onder geleide van nog zestien gewapende *Vaderlanders*. Deze belemmering werd echter opgeheven, doordien kort daarna de aanwinsteling van dat jaar voerviel.

Bij den waterfloed van Februarij 1826 heeft HALLUWEX niet weinig te lijden gehad. Door de verbanend hooge getijden, welke reeds in den

avond van den 3 Februarij, met een bekommereud vooruitsigt, opgemerkt werden, en welke, elkander steeds opvolgende, de geduchte vloed van 1775 en 1776 verre te boven gingen; werd het zeewater met zulk eene hoogte in de havens en tegen de dijken en sluizen opgevoerd, dat het niet slechts spoedig met de wallen gelijk stond, maar ook de meeste gedeelten der stad overstroemde. De wind tegen den avond van dezen dag eenigzins bedaard zijnde, verbief zich den volgenden morgen (den 4) ten vier ure op nietw, en rees de vloed, tusschen 9 en 10 ure, hooger dan te voren. De vloed rigtte hier eene allerverschrikkelijkste verwoesting aan. De golven rolden langs de straten, zoodat velen het water in, of liever door de huizen, even als of het sluizen waren, gehad hebben. Zelfs stroomde het door het zoo hoog gelegen gebouw, den Gouden Leeuw. Hier en daar, bij voorbeeld voor het Heeren-Logement, werden gaten in de straten geslagen. Verschrikkelijk was op dien avond de woede van het water, zoo dat sommige straten omgewoeld, en de blaauwe steenen uit elkander geslagen werden; de groote Breede plaats was volkomen aan eene zee gelijk. Groote verwoesting werd aldaar, aan de Zuiderhaven, de Voorstraat, de Katrug of St. Jakobsstraat, en in andere straten aangerigt. Hoog klom de nood der ingezetenen, wier kelders of huizen met water gevuld waren, en zich genoodzaakt zagen, die te verlaten, of naar de zolders te vlugten, waar sommigen van vuur en levensmiddelen verstoken, hiervan met schepen voorzien werden. Aanmerkelijk was de schade aan de openbare werken en bijzondere eigendommen, terwijl ook die aan goederen en allerhande voorraad van levensbehoeften zeer groot was. Onder de openbare werken, welke geheel of genoegzaam geheel vernield waren, kon men tellen, de beide havenhoofden, welke bijna niet te herkennen waren, drie kapitale bruggen, waaronder de Kettingbrug, het Havenhuisje en de Wallen, benevens het paalwerk. Buiten de Havenpoort, nauwelijks tien passen daarvan verwijderd, had bijna eene doorbraak plaats, op dezelfde plek, waar in vroegere tijden eene sluis was, die het water uit de stads gracht in de haven loosde; men slaagde echter nog gelukkig in die voor te komen. Duizende zakken waren in een oogenblik met steenen gevuld, en zeilen uit de zeilmakerijen en van de schepen gehaald, en in het gat geworpen; de poort zelve had een gedeelte van den muur verloren. De ingezetenen waren ijverig werkzaam, om op de gevaarlijkste punten, dat geen te verrigten, wat gedaan kon worden, om de geheele provincie voor eene overstroming te bewaren. Ook leden verscheidene particuliere eigendommen zeer veel. De huizen; staande in de nabijheid van de haven, ondervonden het meest de woede van den vloed; één spoelde er geheel weg; eenige stortten in, maar velen waren zwaar beschadigd. Vele regenbakken geraakten bedorven, door dien zij lek, en daardoor met zout water gevuld werden. In vergelijking van den hoogen nood en het verschrikkelijk gevaar, waarin men verkeerde, doordien de stormen en vloed alles dreigden te vernielen, was het getal der verongelukten zeer gering. Men telde er slechts twee of drie, en hier onder een kind van elf jaren van de portierster, van het Noorderhoofd, hetwelk door de woedende zee werd mede gesleept. Ook was hier eene vrouw in haar bed verdrinken, en een kind, door het instorten van een huis, zwaar gewond.

Het wapen van HANLIGEN bestaat uit een gevierendeeld schild, zijnde het eerste en vierde kwartier van azuur (blauw), beladen met drie leliën van goud, het tweede en derde kwartier van zilver, met vier kruisen van azuur. De schild- of wapendrager is St. MICHAËL.

De vlag der stad **HARLINGEN** is geel, onder en boven met eenen kleinen blaauwen rand. In het midden het stads wapen in eene ronde gedaante, en omgeven met eenen blaauwen rand.

HARLINGEN, gem., gedeeltelijk in het halj. *Bastogne*, gedeeltelijk in de heerl. *Arloncourt*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. *Bastogne*, arr. *Diekirch*; kant. *Wiltz*; palende N. aan de Belgische gem. *Wardin*, N. O. aan *Winseler*, O. aan *Mecher*, Z. aan *Boschleiden*, W. aan de Belgische gem. *Villers-la-Bonne-Eau*.

Deze gem. bevat de d. *Harlingen* en *Tarchamps*, benevens het geh. *Wateringen*. Zij telt 150 h. en 900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De grond levert jaarlijks 700 à 800 ak rogge, een weinig minder haver en ook nog boekweit. De vee-stapel beloopt 100 paarden, 250 rundsen en 100 varkens. Sommige ingezetenen houden vele bijonkorven. Voorts hebben zij eene looijerij en twee korenmolens.

De inw., die alle R. K. zijn, maken de par. van *Harlingen* en *Tarchamps* uit.

Het d. **HARLINGEN**, in het Fr. *HARLANGE*, ligt 3 n. W. van *Diekirch*, en 2½ u. Z. W. van *Wiltz*, in een rww. boschrijk landschap.

De inw., van dit d. maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Nive*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

HARLINGEN (KASTEEL-VAN-), voorm. kast., prov. *Friesland*. Zie **HARLINGEN**, bl. 184.

HARLINGER-JETTING, voorm. vaart, prov. *Friesland*, welke in het jaar 1213 gegraven was.

Daar de landerijen op de Noordwestkust van *Friesland* veel overlast hadden van het water, dat uit de *Middelzee* in de *Noordzee* stroomde en deze meestal aan de abdij *Ludingakerke* toebehoorden, zoo besloot de geestelijke overheid van die voornoemde abdij, om tot afwending van dit ongerief, eene nieuwe uitwatering uit de *Middelzee* te graven. Deze gracht liep van *Harlingen*, langs *Dijkshorne* en het stedeke *Griind*, tot aan het *Vlic* en *Ter-Schelling* en werd door de *Conversen* of *Leekbroeders* van *Ludingakerke* gegraven. Hierbij maakte men onderscheidene andere vaarten, om het bijgelegen land droog te houden; alsmede ééne, tot gemak van den handel met *Texel*, alwaar gemelde *Geestelijken* ook vele landeigendommen bezaten. Deze gracht was destijds bekend onder den naam van *Monnikesloot* en eene gedeelte daarvan draagt nog dezen naam, zijnde het scheepsvaarwater langs de *Zuid-Oostkust* van *Vlieland*; terwijl het andere gedeelte, het scheepsvaarwater van *Harlingen*, naar de *Noordzee*; nu den naam draagt van **HARLINGER-JETTING** of meestal enkel de *JETTING*. Men houdt het algemeen daarvoor, dat deze en soortgelijke kanalen naderhand oorzaak geworden zijn, dat de *Noordzee*, van buiten met geweld instroomende, al de landerijen tusschen de tegenwoordige eilanden en den vasten wal van *Friesland* in zee gelegen, overstromd, de zeegaten van het *Marsdiep* verwijd en eene geheele ommekeer in het nabijgelegen land veroorzaakt heeft.

HARLINGER-SLUIZEN, vier sluisen, welke het water van verschillende binnenhavens van *Harlingen*, in de buitenhaven uitstort. Zij zijn: de *Grootesluis* en de *Kleinesluis*, beide ook voor schepen bevaarbaar, en het *Landszijltje* en de *Rinnertspijp*, die alleen tot uitloozing geschikt zijn. Vóór de noorder- en zuiderhavens zijn daarenboven, in 1828 en 1829, nog nieuwe sluiswerken gemaakt, tot afkeerig van de hooge vlooden.

HARLINGER-TREKVAART, gegraven vaart; prov. *Friesland*, die bij *Harlingen* een begin neemt, met eene oostelijke strekking door het zuidelijke gedeelte van de griet. *Barradeel*, en door *Franekeradeel* naar *Franeke* loopende, zich in laatstgemelde stad, met de trekvaart op *Leeuwarden* vereenigt.

HARMELEN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsse*, (6 k. d., 5 m. k., 1 s. d.); palende N. W. aan *Gerverscop*, N. aan *Haarzuilens*, O. aan *Vienten* en *Veldhuizen*, Z. aan *Linschoten*, W. aan de *Zuidhollandsche gem. Woerden*.

Zij bestaat uit de heerl. *Harmelen-en-Haanwijk* en *Indijken*, benevens den *Harmelerwaard*; bevat de pold. *Harmelen*, de *Bijleveld*, den *Harmelerwaard*, *Haanwijk*, *Ondeland* of *Indijk*, *Veldhuizen*, *Reijerscop-Creuningen*, *Reijerscop-St. Pieter*, *Reijerscop-Indijk*, en een gedeelte van de polders *Gerverscop* en *Breudijk*; en daarin het d. *Harmelen*, benevens de geh. *Bijleveld*, *Harmelerwaard*, *Haanwijk*, *Indijk* en *Geesdorp*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2760 bund. 97 v. r. 52 v. ell.; telt 189 h., bewoond door 288 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, handel in brand- en hoepelhout, mitgaders in aardappelen. Men vindt hier hoepelhuigertjen; benevens 1 koren- en 4 watermolens. Vroeger bestonden er ook 1 bierbrouwerij en 1 meebrouwerij, welke echter thans niet meer in werking zijn.

De *Herv.*, die hier ruim 800 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Utrecht*, ring van *Isselstein*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Jacocus HERDENSKAK*, die in het jaar 1589 herwaarts kwam, aangesteld zijnde door de *Staten van Utrecht*, en in het jaar 1616 eenen opvolger kreeg in *CHRISTOVORUS VAN LANGERAK*, die in 1619, wegens *Remonstrantsche* gevoelens, werd afgezet. Over het beroep in deze gem., is in het jaar 1739 een geschil ontstaan, tusschen den *Heer* en den *kerkeraad*, hetwelk door de *Staten der prov. Utrecht* aldus beslist is, dat de *kerkeraad* een vrij beroep heeft, maar handopening en approbatie van den *Ambachtsheer* moest vragen. Thans geschiedt het beroep door den *kerkeraad*, onder agreatie van den *Ambachtsheer*.

De *R. K.*, die hier ruim 700 in getal zijn, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

Het d. **HARMELEN** of **HERMELEN**, oorspronkelijk **HERMELAN**, d. i. rechtsplaats van den *Heer*, ligt 2 u. W. van *Utrecht*, 1½ u. Z. W. van *Maarsse*, 52° 8' 51" N. B., 23° 37' 45" O. L. aan den *Ouden Rijn*, en omtrent 1½ u. van *Woerden*. Men meent dat deze plaats, in de oude tijden **HERA** genoemd, en in het jaar 858, door *Bisschop ALBAIN* aan den *Graaf ROTRANUS* met een volkomen vruchtgebruik geschonken is. Voor den tijd der *Hervorming*, was hier een *Kommandeurschap* van de *Maltheser* ridder orde, welke onder de *Batije* een *Utrecht* stond, en waaraan, behalven drie en tachtig morgen land, de *pastorij* behoorde. Thans is er nog een *Kommandeur*, ter beheersing der goederen, welke onder de *kommanderij* behooren.

De *kerk* is een groot kruisgebouw, met eenen daaraan vaststaanden hoogen spitsen toren, die met eene zijwaarts uitstekende, en zich, van verre, als eene gaanderij vertoonende trans voorzien is. Het gewelf der *kerk* rust op twee vrij staande pijlaren, iets zeldzaam voor eene *dorpkerk*. In het jaar 1829 werden er aanmerkelijke verbeteringen

aan den predikstoel en het doopbek gemaakt, en in het jaar 1840 heeft de kerk mede aanmerkelijke verfraaijingen ondergaan. De Heer J. W. RACZA FORRIS, deed in het jaar 1827 een zeer welluidend orgel in deze kerk plaatsen; terwijl Mevrouw J. A. RACZA, niet alleen de kosten van plaatsing en herstelling op zich nam, maar ook in het onderhoud, en het jaargeld van den Organist voorzag. Zij heeft ook eene aanzienlijke gift gegeven tot het onderwijzen van onvermogende kinderen, en tot ondersteuning van behoeftigen in de gemeente. Door den Heer Mr. A. VAN BRUNSEN en Vrouw C. H. M. VAN BRUNSEN, Ambachtsheer en Vrouw van HARMELLEN, is in het jaar 1839 een kostbaar zilveren doopbekken met deksel en daarbij behoorend voetstuk, en in het jaar 1859 eenen zilveren schotel en twee zilveren borden, ten dienste van het H. Avondmaal ten geschenke gegeven.

De R. K. kerk, in het jaar 1839 gesticht, en den 20 October van dat jaar, onder aanroeping van den H. Brvo, ingewijd, is een kruisgebouw.

Men heeft hier eene dorpschool. — Ook is er een distributiekantoor voor de brievenpostertijf.

De kernis valt in Dingsdag na Hemelvaartdag, en den eersten Dingsdag in October.

HARMELLEN, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsse*, gem. *Harmelen*; palende N. aan den Oude-Rijn, die dezen polder van den Harmelerwaard scheidt, O. aan Veldhuisc, Z. aan Keijerscop, W. aan Hamwijk.

HARMELLEN (HUIS-TE-), ridderhofstad in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Maarsse*, gem. en 10 min. ten N. van *Harmelen*, in den *Harmelerwaard*.

Het is een deftig heerenhuis, naar de ouderwetsche wijze gebouwd, en liggende niet onvermakelijk in eenen vijver, waarover eene ophaalbrug gemaakt is.

Dit huis is reeds in het laatst der dertiende eeuw bekend geweest, men geloof, dat het gebouwd zou zijn door eenen jongeren zoon uit het geslacht van *WONDER*, die zich daarna van *HARMELLEN* vernoemd heeft. Het schijnt zeker te zijn, dat dit huis in de veertiende eeuw door een geslacht van dezelfde naam bezeten, en door huwelijk van *ALIJN* van *HARMELLEN*, met *DIRK* van *ZUILEN*, gekomen is in het geslacht van *ZUILEN*. Deze *DIRK* van *ZUILEN* heeft, uit zijn vijf eigen goed, 45 morgen lands, gelegen te *HARMELLEN*, in het geregt van den Proost van Oud-Munster, met het huis en de Hofstede daarop staande, opgedragen aan *HILBERT* van *BOSCHHOEF*, Abt van St. Pieter te *Utrecht*, des Donderdag na onzen Vrouwendag te Lichtmisse, in den jare 1346. Zijn zoon *ZWEDER* van *ZUILEN* werd met dat zelfde huis en land beleend des Dingsdags na St. Agnietendag in den jare 1381. Terwijl hij dit huis bezat, werd het, in het jaar 1374, door Hertog *ALBRECHT* van *BRUNEN* ingenomen, geplunderd en verbrand. Na *ZWEDER*'s dood ontving *DIRK* van *ZUILEN* de beleening, den 3 October des jaars 1415, de het huis, dat toen reeds weder schijnt te zijn herbouwd geweest, den Leenbeer weder opgedragen heeft, ten behoeve van *DIRK* van *ZUILEN*, zijnen zoon, die daarmede beleend werd den 6 Januarij 1456. Na zijnen dood is de leen weer verstorven op zijnen oudsten zoon *DIRK* van *ZUILEN*, die nu, uit de erfenis van zijne moeder *JOBINA* van *DE HAAR*, het huis de *Haar* en andere statelijke goederen bekomen hebbende, het huis te

HARMELEN, met bewilliging van den Abt van **St. PAULUS**, van wien hij het leen ontvangen had, in het jaar 1462, uitgeslagen heeft tot een achterleen van zijn huis **DE HAAR**, ten behoeve van **GIJSBERT VAN ZUILEN**, zijnen jongeren broeder. Ten tijde van dezen **GIJSBERT** ontstond een zware oorlog, tusschen de stad Utrecht, op de eene, en **DAVID VAN BURGOEDIÏ** Bisschop aldaar, benevens zijne medehelpers de Hollanders aan de andere zijde, waarin **GIJSBRECHT** eerst de partij van den Bisschop, en naderhand die van de stad Utrecht gehouden heeft, waar zijn broeder op dien tijd eerste Burgemeester was, en veel invloed had. Tot meerdere zekerheid nu van zijne trouw gaf hij aan die stad het huis te **HARMELEN** over, en stond toe, dat men daarin eene bezetting van krijgsknechten leide, waarom **JOOST VAN LALAIN**, Heer van *Montignis*, te dier tijd Stadhouder van Holland, benevens **PETIT SALASART**, een voornaam Krijgsoverste, met 4000 ruiters en onderscheidene stukken kanon, den 14 Julij des jaars 1481, vóór het Huis te **HARMELEN** kwamen, dat aanstonds tot de overgaaf gedwongen, en naderhand beroofd en verbrand werd, terwijl zij twee en twintig gevangenen van daar medevoerden. Na den dood van **GIJSBERT**, welke omtrent het jaar 1492 voorviel, is de beleening gekomen op zijnen zoon **DIJK VAN ZUILEN**, ten wiens behoeve het Huis te **HARMELEN**, den 27 October 1556, op eene plegtige wijze door de Heeren Staten des lands van Utrecht, voor eene riddermatige hofstad erkend werd. Door zijn overlijden verstierf dit goed op zijne oudste dochter, **THEODORICA VAN ZUILEN**, die er mede beleend werd den 16 Augustus des jaars 1572, en getrouwd zijnde met **MAXIMILIAAN VAN BAKKEN**, Heer van *Corinxyrij*, dit huis aan dat geslacht heeft overgebracht. Na het afsterven van deze **THEODORICA VAN ZUILEN** is haar kleinzoon **FREDERIK VAN BAKKEN**, een zoon van haren oudsten zoon **HENRIK VAN BAKKEN**, en van **JOHANNA VAN ZUILEN VAN NYSVELT**, met het Huis te **HARMELEN** beleend, den 29 Junij des jaars 1615. Deze, den 10 December 1638, overleden zijnde, zonder kinderen, bij zijne huisvrouw **JUDITH VAN VOORST**, na te laten, is hem zijn broeder **JACOB VAN BAKKEN**, den 6 September 1651, in de belesping op gevolgd; door wiens dood het leen gekomen is op zijnen zoon **BAKTHASAR VAN BAKKEN**, die daar mede beleend werd, den 25 April 1664. Nog bij zijn leven, werd het verkocht en opgedragen aan **RUDOLF DE WIT**, Prokureur voor den Hove van Utrecht, die het bij zijn overlijden naliet aan zijnen kleinzoon **LUDOLF JAN VAN BEUSECHEN**, na wiens dood het gekomen is aan den Heer **GODERD LUDOLF VAN BEUSECHEN**, die er in het jaar 1763 mede beleend werd en in wiens geslacht het nog is, wordende thans in eigendom bezeten door den Heer **Mr. ADRIAAN VAN BEUSECHEN**, Heer van *Harmelen, Bijleveld, Harmelerwaard, Haanwijk* en *Indijk*, wonende te Utrecht.

HARMELEN-EN-HAANWIJK, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*; palende *N.* aan den Oude-Rijn, die haar van het Oudeland en den Harmelerwaard scheidt, *O.* aan Veldhuizen, *Z.* aan Amstelland, *Z. W.* aan Kattenbroek, *W.* aan Breeveld.

Deze heerl. bestaat uit de pold. *Bijleveld, Haanwijk* en *Harmelen*, en beslaat eene oppervlakte van 588 bund. 59 v. r. 68 v. ell., telt 80 h., tellende 585 inw., die kerkelijk tot *Harmelen* behooren.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door **Mr. ADRIAAN VAN BEUSECHEN**, Heer van *Harmelen, Bijleveld, Harmelerwaard, Haanwijk* en *Indijk*, wonende te Utrecht.

HARMELEERWAARD of **HEEMLEERWAARD**, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*;

palende N. aan de heerl. de Haar-Zuylens, O. aan Vleuten, Z. aan den Oude-Rijn, die haar van de heerl. Harmelen-en-Haanwijkschoidt, W. aan de heerl. Gerveroskop.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Harmelerwaard en het Oudeland, en beslaat eene oppervlakte van 372 bund. 33 v. r. 82 v. ell., telt 9 h., met ruim 40 inw.

De Herv., die hier ongeveer 50 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Harmelen*.

De B. K., van welke men er 15 aantreft, worden tot de stat. van *Harmelen* gerekend.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. ABELIAN VAN BRUSECHEN, Heer van *Harmelen*, *Bijleveld*, *Harmelerwaard*, *Haanwijk* en *Indijk*, woonachtig te Utrecht.

HARMELEERWAARD of HERMELEERWAARD, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*; palende N. aan den Polder de Haar, O. aan de Heicop, die hem van Vleuten scheidt, Z. aan den Oude-Rijn, waardoor hij van den Polder *Bijleveld* gescheiden wordt, W. aan de *Bijleveld*, die hem van den Polder het *Ondeland* scheidt.

Deze pold. beslaat 181 bund. 87 v. r. 11 v. ell. schotbaar land, en telt 9 huizen.

HARMENSWOLDE, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, ten Westen der *Be* en *Tjamme*, hetwelk in het jaar 1277, door den *Dollart* verslonden is.

HARMONIE (DE), onbehuide pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan de Buitengronden tegen de rivier de *Amer*, O. aan het *Vloedspui*, Z. aan de *Haven* van de *Hooge Zwaluwe*, W. aan den *Nieuwen-Zwaluwsche-polderszeedijk*.

Deze pold., welke in 1806 omkaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 37 bund. 73 v. r. 80 v. ell., en werd tot in 1819 geheel door eene sluis, op de *Hooge-Zwaluwsche-haven*, aan het bovenste gedeelte van het overtollige water ontlast; doch aangezien het in order houden der kade aan het beneden gedeelte des polders, steeds groote kosten vorderde, heeft men in het gezegde jaar, op het smalste gedeelte van den polder, eene dwars- of inlaagkade gelegd, en te gelijker tijd de kade benedenwaarts verlaagd, zoodat deze polder, hoewel in het beheer en in het betalen der dijklasten steeds als een geheel beschouwd wordende, in tweeën gesplitst is, en onderscheiden wordt door de benaming van de *Boven-Harmonie* en de *Beneden-Harmonie*, welke laatste ook wel de *Verlaagde-Harmonie* genaamd wordt. De *Boven-Harmonie* ter grootte van 26 bund. 88 v. r. 90 v. ell., ontlast zich nog van het overtollige water door de in 1806, bij de bekading van den geheelen polder, gelegde sluis, op de *Haven* te *Hooge Zwaluwe*; terwijl de *Beneden-Harmonie*, ter grootte van 10 bund. 84 v. r. 60 v. ell., door een houten duiker-sluisje uitloost op het beneden gedeelte van dezelfde haven, nabij de rivier de *Amer*. Het land ligt 25 duim boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit twee Directeurs en eenen Penningmeester.

HARMONIE (DE), katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Vreedenburg-kreek*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de plant. *Voorzorg*, benedenwaarts aan de plant. *Ceres-en-Wolfenhorst*; 500 akkers groot; met 48 slaven. Zij heeft eenen stoommolen. De *Negers* noemen haar *Cadéat*.

HARMONIE (DE BENEDEN-), het noordelijkste gedeelte van den pold. de *Harmonie*, in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HARMONIE (DE)**.

HARMONIE (DE BOVEN-), het zuidelijk gedeelte van den pold. de *Harmonie*, in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HARMONIE (DE)**.

HARMONIE (DE VERLAAGDE-), het noordelijke gedeelte van den pold. de *Harmonie*, in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HARMONIE (DE)**.

HARMSMA, ook wel **HARNSMA** gespeld, voorm. hofst., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. O. van *Holwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een stuk lands van ruim 2 bund. groot.

HARMSWEERDE, voorm. d. in den *Groot-Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **AARTSWAART**.

HARNAS (HOOG-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HARNASCH (HOOG-)**.

HARNAS (HOOG-EN-WOUD-), gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HARNASCH (HOOG-EN-WOUD-)**.

HARNAS (LAAG-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **GROENEVELDSCH-POOLDER**.

HARNAS (MIDDEL-), d. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **MIDDELHARNIS**.

HARNAS (WOUD-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HARNASCH (WOUD-)**.

HARNASCH (HOOG-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Hof-van-Delft-Hoog-en-Woud-Harnasch*; palende N. aan de *Zwethwating*, O. aan den *Voordijks-Hoornsche-polder*, Z. aan den *Woudsche-weg*, W. aan den *Woudsche-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 216 bund. 84 v. r. 40 v. ell., bevat 3 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de *Lotwating* van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Molenmeester* en vier *Schouwers*.

HARNASCH (HOOG-EN-WOUD-), voorm. gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, sedert het jaar 1835 een gedeelte uitmakende van de gem. *Hof-van-Delft*; palende N. aan de gem. *Rijswijk*, O. aan den *Voordijks-Hoornsche-polder*, Z. aan *Hodenpjl*, W. aan *Naaldwijk*.

Deze gem. bestond uit de pold. *Hoog-Harnasch*, den *Harnasch-polder*, den *Woud-polder* en den *Groeneveldsche-polder*, en daarin het d. *Woud*, benevens eenige verstrooid liggende h. Aangezien zij nu een gedeelte uitmaakt van de gem. *het Hof-van-Delft-Hoorn-en-Woud-Harnasch*, zie men verder daaromtrent dat art.

HARNASCH (LAAG-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **GROENEVELDSCH-POOLDER**.

HARNASCH (MIDDEL-), d. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **MIDDELHARNIS**.

HARNASCH (WOUD-), gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **GROENEVELD**.

HARNS, voorm. adell. state of stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baradeel*, ten N. W. van het dorp *Almenum*, onder *Dijkshorne*, in de onmiddellijke nabijheid van of ter plaatse waar het

tegenwoordige Harkingen ligt, dat in het land-Friesch nog altijd den naam van HARNIS draagt.

In het begin der twaalfde eeuw werd dit slot bewoond door Douwe van HARNIS, een man van een fors, trotsch en opgeblazen karakter, en stennende zoo wel op zijnen rijkdom, als op de sterkte dezer stins. Deze poogde zich boven zijne naburen te verheffen en den Edelen, die in zijne nabijheid woonden, de wet te stellen. SIKKE VAN GRATINGA had hiervan de onaangenaamste ondervinding; want, oordeelende gerechtigd te zijn tot het gebruik van zekeren reed of opweg, loopende over de landen van Douwe van HARNIS, maakte hij geene swaargheid zijnen zoon met eenen hooiwagen derwaarts te zenden, hoewel zeer ten ongelukke van den edelen jongeling. Douwe had dit namelijk niet nodra ontdekt, of hij silde in toorn derwaarts, en doorstak den jongeling met eigene hand. Ligt valt het te begrijpen, dat droefheid en toorn het vaderlijke hart van SIKKE VAN GRATINGA geheel vermeerterden, en op wraak bedacht deden zijn. Zijne naastbestaanden deelden in zijn leed, en lieten zich, daar zij Douwe, om zijnen hoogmoed, reeds van over lang geen goed hart hadden toegedragen, te lichter bewegen, om met hunne bedienden de wapenen op te vatten, het slot van Douwe te belegeren, en, na het veroverd te hebben, hem met vrouw en kinderen om te brengen, en het slot ten gronde toe te vernielen.

HARNISMA, voorn. hofst. prov. *Friesland*, kw. *Oosteryoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie HARNISMA.

HAROEKA, naam, welke wel eens verkeerdelijk gegeven wordt aan het eil. *Boewang-Besi*, in *Oost-Indië*, een der *Ulassers*. Zie *Boewang-Besi*.

HAROEKA, HAROEKE of HAWAUGA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Ulassers*, in het zuidelijkste gedeelte van dat eiland, waarvan het de hoofdplaats is.

Er is hier een Posthouder van ons Gouvernement; in de nabijheid ligt het fort *Zeslandia*, en in de omstreken tieren de nagelboomén weinig.

HAROEKO, naam, welke wel eens verkeerdelijk gegeven wordt aan het eil. *Boewang-Besi*, in *Oost-Indië*, een der *Ulassers*. Zie *Boewang-Besi*.

HAROEKO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie HAROEKA.

HARPENDEL, vaartslot in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Koedijk-en-Huiswaard*, N. O. van *Koedijk*, loopende van het Kleinmeer naar de gem. *Zuid-Scharwoude*.

HARREVELD, d. en havezathe in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie HERVELD.

HARRIGER, b. in het balj. van *Bredede*, prov. *Noord-Holland*. Zie HARRER.

HARSECOMBILAND (KLEIN-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie ENKRUUIZEN.

HARSEILAND, vroegere naam van het eil. *Edam*, in *Oost-Indië*, in den *Sündasthen-Archipel*. Zie EDAM.

HARSELAAR, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HARSELER of HARSELAAR, op sommige kaarten mede weleens HARSELAAR gespeld, ook wel onder den naam van HAGEER voorkomende, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*; kant. en 2½ u. Z. O. van *Nijkerk*; gem.

en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Barneveld*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Voorthuizen*, waartoe het behoort; met 23 h. en 160 inw.

HARSELO of **HARSKLO**, voorm. adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Wageningen*, gem. en 1 u. Z. van *Edé*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Bennekom*.

Het was een oud kast., grof van muurwerk, voorzien van eene voorpoort, twee dikke vierkante torens en eenen hoogen gevel.

BUTKER VAN RANDWIJK is er in het jaar 1589 eerst mede beleend geweest, ten *Zutphensche* regte. Later heeft het toebehoord aan den Rekenmeester **FREDERIK WILLEM BARON TORCK**.

Vóór ongeveer dertig jaren afgebroken zijnde, ziet men thans, ter plaatse waar het gestaan heeft, niets dan de poort, welke bewoond wordt. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 89 bund. 41 v. r. 64 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer **VAN PALLASDT VAN BARLEAN**, woonachtig te *Keppel*.

HARSENHORST, voorm. buitengoed, thans eene landhoeve in *Zal-land*, prov. *Overijssel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Zwolle*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Kampen*, gem. en 20 min. Z. O. van *Wilsom*.

Deze landhoeve beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 27 bund. 64 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Landman **MAARTEN DE VELDE HARSENHORST**.

HARSEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **HARFSEN**.

HARSENS of **HARSENS**, vroeger ook **HERSING**, **HERSING** of **HERSENZ** genaamd, voorheen een gering d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Adorp*, ten O. het *Selwerderdiepje*, ten W. den straatweg van *Groningen* naar *Winsum*. Thans staat er eigenlijk niets meer van dan één naakt huis, hoewel acht boerenplaatsjes, welke ten O. den ouden burg liggen, mede tot **HARSENS** gerekend worden, zoodat men er 9 h. telt. Het lag op eenen verheven grond, in zware klei- en vette wei- en hooilanden, één uur gaans van *Groningen*.

Men ziet er nog de oude burgplaats, en de hoogte, waarop vroeger een kerkje stond, hetwelk, vervallen zijnde en buiten gebruik geraakt, eindelijk gesloopt is, waardoor het kerkelijk vereenigd werd met *Adorp*; hangende de torenklok van **HARSENS** nog in den toren van *Adorp*. Het collatieregts van **HARSENS** behoorde aan het huis van **WETSINGE**. Het maakte voorheen met *Adorp* éenen regtstoel uit, van ouds omloopende in acht beurten.

HARSENS of **HARSENS**, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Adorp*, in de buurs. *Harssens*.

Deze burg, in het jaar 1540 gebouwd, is in 1732 afgebroken. Men ontmoet daarvan eene afbeelding op de kaart van **COENRAS**, die een oud stroombed van de *Hunze* op zijne kaart heeft geteekend, dat van *Oosterhoogerbrug*, ten Z. Z. W. om *Noorderhoogerbrug* heen (zijnde heden nog de scheidslijn, van het *Ooster-stads-Hamrik* en de *Noorddijkster landen*), vrij regtstroeks, naar **HARSENS** loopt. Beter ziet men den ouden loop der *Hunze*, van het *Winschoterdiep* af tot aan *Onder-Wierum*, waar nog een schouw is en de *Hunze* hare aloude bedding vervolgt, op de kaart van **BECKRAISEN**. De stad *Groningen* leide, tusschen de beide genoemde punten, den stroom langs hare

muren, nu binnen hare muren, heen. Het verlaten kronkelende bed, met den rivierdijk, is bijna overal nog zeer duidelijk zichtbaar, ofschoon deze verlegging reeds verscheidene eeuwen geleden is.

Ter plaatse waar de burg HARSSENS gestaan heeft, ziet men thans een vervallen dagloonerswoning, zijnde een gedeelte van het voorm. schathuis. De oppervlakte, tusschen en met den nog aanwezigen buitensingel en gracht, omvat nagenoeg 5 bund. land; doch alle de tot dezen burg behoord hebbende gronden, beslaande, zoo men meent, eene oppervlakte van 38 bund. 16 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer F. J. J. CREHNA, woonachtig te Groningen.

HARSEVELD, havez. in *Twenste*, prov. *Overijssel*, arr. en 4½ u. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Ootmarssum*, gem. en ¼ u. N. W. van *Denekamp*, aan de Dinkel, en den grooten straatweg van Amsterdam naar Hamburg.

Deze havez. bestaat in een heerenhuis, stal en twee bouwhuizen; alles door eene breede gracht ingesloten, en met eene ophaalbrug voorzien; voorts in eenen moes- en lusttuin, bouw en weilanden, veld- en boschgronden en in negen bouwhoeven, en huismanswoningen, te samen groot ruim 62 bund. Zij wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. JOHANNES TREUNIS ROBSINCK UBIK.

HARSKAMP, buurs. en adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HARTSKAMP.

HARSKAMPERSAND, zandvlakte op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HARTSKAMPERSAND.

HARMA, naam, onder welken de voorm. staten HARSTA, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel* en *Rauwerderhem*, wel eens voorkomt. Zie HARSTA.

HARSSEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie HARSSEN.

HARSSENS, voorm. d. en burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie HARSSENS.

HARSTA, ook wel onder de namen VAN HAKSTA, HAKTA, HAAGSTA, HAASTA, HARTSMA of HARSMA voorkomende, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. W. van *Leewarden*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Rauwerd*, waartoe zij vroeger behoorde, en waar zij nog alle hare verplichtingen heeft.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene groote boerenhoeve, welke, met de invoering van het kadaster, gebragt is onder *Deerzum*, waarvan zij 10 min. O. gelegen is. Deze hoeve wordt, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 37 bund. 34 v. r. 40 v. ell., thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. GERARDUS ASSERS AVENHOORN VAN NAUTA, Grietman van Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde, woonachtig te Koudum.

HARSTA, HARTSMA of HARSMA, voorm. state, thans een landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. ten O. van *Leewarden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Holwerd*, 5 min. O. van *Hoogeteintum*.

Dit landh., betwelk met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaat van 25 bund. 52 v. r. 35 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door VROUWE ANELIA GERARDINA DE SCHEPPER, echtgenoots van den Heer TJAARD ANNE MARCUS ALEKST VAN ANDRINGA DE KEMPENAE, Grietman van het Bildt, woonachtig te St. Anna-Parochie.

HARSTA-STATE, voorm. staten, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie de beide vorige artikelen.

HARSTE (DE), op sommige kaarten ook *de Heeste* gespeeld, geb. of liever boerenstreek, prov. *Friesland*, griet. *Tietjerksteradeel*, kw. *Oostergoo*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Bergum*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Suameer*, waartoe het behoort.

Het voetpad van *Suameer* derwaarts, loopt over zulke ongemakkelijke vondels, grootendeels uit boomstammen, niet dikker dan een mansarm, bestaande, die scheef en zonder leuning over de slooten liggen, dat men die ter naauwernood, zonder gevaar van in het water te vallen, kan overkomen.

Ter zijde van dit geh. op de heide zijn nog eenige overblijfselen te zien van eene legerplaats, in het jaar 1672 opgericht voor de troepen van den Luitenant-Generaal *Hans Willem van Aylva*, die hier toen eenigen tijd gelegen hebben.

HARSTENDAAL, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. N. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. N. O. van *Noordwijk*, gem. *Hillegom*.

HARSTENHOEK, duinvallei in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. 's *Gravenhage*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Scheveningen*, bestaande uit eenige teelen weigronden, door wijlen den Landman van *der Harst* voor meer dan 60 jaren ontgonnen, die aldaar zelfs eene woning had gebouwd, doch waarvan nog maar een klein gedeelte overig is. Deze gronden zijn evenwel allen nog in staat van cultuur, en behooren nog voor een gedeelte aan zijnen zoon. Een zwaar geel zandspoor loopt, ter lengte van circa $\frac{1}{2}$ uur, van het dorp naar deze woning, welk spoor zich een weinig verder verliest.

HARSTMA, voorm. staten, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie *HARSTA*.

HART (DE), berg in de heerl. *Mersch*, grooth. *Luxemburg*, aan de oevers van de *Kor*, in de nabijheid van *Nieder-Korn*. Hij wordt onder de hoogste toppen van de *Ardennen* gerekend.

HART (HET), kleine zandbank in de *Noordzee*, op de *Noordhollandsche-kust*, in de nabijheid van *Zandvoort*.

HART (HUIS-TER-), oude naam van het *Huis-Zwanenburg*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *ZWANENBURG*.

HARTE (RENKUMS-), geh. op den *Veluwszoom*, prov. *Gelderland*. Zie *HATTE (RENKUMS-)*.

HARTE (WAGENINGS-), geh. op den *Veluwszoom*, prov. *Gelderland*. Zie *HATTE (WAGENINGS-)*.

HARTEBERSTEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie *KANING*.

HARTEKAMP, hofstede in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HARTENKAMP*.

HARTEL-ZIPTEN-EN-BANTEN of *HOETEL-ZIPTEN-EN-BANTEN*, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *Terheyden*; palende N. aan het *Monnikshof* en den *Binnenpolder*, O. aan het geh. *Ter-Aalst*, Z. aan den *Vugtpolder* en de *Spinolascans*, W. aan den weg van *Breda* naar den *Moerdijk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 215 bund. 12 v. r. 66 v. ell., waaronder 188 bund. 68 v. r. 14 v. ell. schotbaar land; telt 9 h., waaronder 4 boerdertjen, en wordt door ééne sluis, op de *Mark*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 8 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf* en eenen *Penningmeester*.

HARTEL (DEN), plaat in de *Maas*, ten N. van het d. *Spijknisse*, het zuidelijke gedeelte van de *Westplaat* uitmakende.

HARTELUST of **HARTELUST**, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Bloemendaal*, aan den straatweg van *Haarlem* op *Zandpoort*.

Deze hofstede beslaat, met de daarnevenstaande boerderij, de beide overplaatsen met huismanswoning en verdere getimmerden, alsmede hooi-, wei- en teelland, eens oppervlakte van 33 bund. 92 v. r. 82 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière Mr. **JAN BARON VAN STYRUM**, woonachtig te *Haarlem*.

HARTEN, d. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie **HARTEN**.

HARTEN, huurs. en voorm. adell. h. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie **HATTEN**.

HARTEN (RENKUMS-), b. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie **HATTE (RENKUMS-)**.

HARTEN (WAGENINGS-), b. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie **HATTE (WAGENINGS-)**.

HARTENBAAN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HARTENKAMP**.

HARTENEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie **KANING**.

HARTENKAMP of **HARTKAMP**, hofstede in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. en 20 min. ten Z. W. van *Heemstede*.

LINNAEUS vormde er zich, van 1736—1738, tot Wetgever in het gebied der stelselmatige natuurlijke geschiedenis, als zijnde er destijds eene uitmuntende verzameling van in- en uitheemsche planten en gewassen, door den toenmaligen eigenaar **CLIFFORT** bijeengebragt. **LINNAEUS** schreef er zijne *Fundamenta Botanica*; zijne *Philosophia Botanica*; zijnen *Hortus Cliffortianus*, en andere in genoemde jaren uitgegevene werken. Men vindt er nog twee boomen, door **LINNAEUS** zelve geplant.

Deze hofstede beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 31 bund. 18 v. r. 6 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door **Vrouw A. M. BRANTS**, gehuwd met den Heer **B. A. BARON VERSCHÜER**, woonachtig te *Amsterdam*.

HARTENLUST, hofstede in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HARTELUST**.

HARTENMOLEN of **HATTENMOLEN**, molen op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, aan de *Renkumsche-beek*, 10 min. be-noorden *Renkum*.

HARTENRUST, buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HARTERUST**.

HARTENSCHÉ-BEEK of **HATTENSCHÉ-BEEK**, beekje op de *Veluwe*, dat, ten Z. van de huurs. *Ginkel*, onder *Ede*, ontstaat, met eenen zuidwestelijken loop langs de voorm. huizen *Harten* en *Grunsfloort* vloeit, en, na twee molens te hebben in beweging gebragt, ten Z. O. van *Wageningen*, in den *Rijn* valt.

HARTENSTEIN of **HARTSTEIN**, voorm. landg. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Wageningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Renkum*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Oosterbeek*, waartoe het behoort, aan de *Zuidzijde* vanden straatweg.

Dit landg., met een heerenhuis van vroegeren hechten bouwtrant, maar sedert korte jaren naar den tegenwoordigen smaak ingerigt, met vijf boerenwoningen, bouwland, boomgaard, moestuinen, zware lanen, bosschen en aangename wandelwegen, beslaande eens oppervlakte

van 26 bund. 22 v. r. 30 v. ell., is, in het jaar 1849, in publieke veiling gebragt, doch opgehouden, zijnde aan onderscheidene personen in perceelen uit de hand verkocht, waarvan den Heer G. D. MASTENS het huis en tuin met eenig bosch en bouwland, ter grootte van ongeveer 6 bunders, heeft aangekocht, zijnde dit het overblijfsel van het vroegere landgoed HARTENSTEIN.

HARTENSTEIN, landg. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie HARTSTEIN.

HARTERUST, buitenpl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorpen-de-Vrijgeer*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Sloten*, waartoe het behoort.

Deze buitenpl. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 23 v. r. 12 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer W. J. SCHEURLER, woonachtig te Amsterdam.

De eigenlijk gezegde plaats ligt aan de noordzijde van den Sloterweg. Op het huis is een lantaarntorentje, van daar wordt zij ook wel het *TORRENTJE* genoemd; de plaats is lang, maar van achteren smal, Oost en West is eene boerderij. Het overbosch is gedeeltelijk ook wandeling, er staat ook nog op die overplaats een stal.

HARTESTEIN, landg. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie HARDELSTEIN.

HARTESTEIN, landg. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HARTENSTEIN.

HARTEVELD of HARTENVELD, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en 5 min. N. W. van *Maarsse*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 7 bund. 96 v. r. 35 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. C. W. VAN VOORST VAN BEEST, woonachtig te Maarsse.

HARTGERSBERG, in de wandeling meestal HARTJESBERG genoemd, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant., gem. *Arnhem*.

Het grootste gedeelte van den grond, welke thans daardoor beslagen wordt, behoorde, voor ruim drie eeuwen aan zekeren HENDRIK DE GROEFF, Erfvoogd van Erckilents, Landrentmeester van Gelderland en Hofmeester van Hertog KAREL VAN EEWOND. Hij schijnt deze aanzienlijke bezitting bij gedeelten gekregen te hebben, allen welligt niet even regtmattig, gelijk men, uit aanmerking van zijne handelwijze in andere omstandigheden, niet ongeneigd is te gelooven. Behalve het tegenwoordig zoogenaamde Fontanus Spijker, buiten de Velperpoort, en eenige daartoe behoorende weiden en het Broek, toenmaals onder den naam van de Fabitatie bekend, bezat hij, hieromstreeks, eene hofstede Grontstein of Groenenstein, Hartgersberg, den watermolen van zeker FLORIS VAN DER ERVE, het erf van wijlen EVERT DEN MULDER, de Wildbaan, eene sijpe en kolk, en meer andere zoo behouwde als woeste gronden. Hij verkocht deze aanzienlijke bezitting, in den jaar 1824, aan Hertog KAREL, die daarmede een stuk land vereenigde, dat van ouds tot het grafelijke domein behoorde, en waarop, reeds in het jaar 1430, een gebouw het Gulden Spijker genoemd, gesticht was. Op de plaats, waar het oude Gulden Spijker gestaan had, deed de Hertog nu een nieuw gebouw van dien naam stichten, terwijl deze naam eerlang aan de geheele plaats gemeen werd. Hij hield hier sedert dien tijd veelal zijn verblijf, en genoot er het vermaak der jacht in eene

wildbaan, welke hij deed afsalen, hij had er ook eenen vischvijver, eene kapel, waarin hij zijne godsdienst verrichtte, en een rondom in het water gelegen torentje, waarschijnlijk ter plaatse, waar thans het huis van *Zijpendal* is. Nog op den huidigen dag draagt een stuk bouwland, daaromtrent gelegen, den naam van Guldenbodem, ofschoon de regte plaats, waar het Spijker stond, niet meer bekend schijnt; de *Wildbaan* besloeg een groot gedeelte van het tegenwoordige *Sonsbeek*, welke plaats, nog lang daarna, alsoo genoemd werd; en de naam van *HARTGERSBERG*, gelijk ook die van de *Sijpe* (in het tegenwoordige *Zijpendal*) zijn tot beden toe in gebruik gebleven. Na den dood van Hertog *KARL* werd het Gulden Spijker, met al zijne toebehooren, toegewezen aan zekeren *STIVIS VAN RUTTENBORCH*, die meer, dan de waarde daarvan van den Hertog te vorderen had. Keizer *KARL V* ondertusschen, in 1545, door geweld van wapenen, Gelderland bemagtigd hebbende, deed het, uit kracht van het verdrag, bij hetwelk hij als wettig opperheer erkend werd, in beslag nemen, en voerde daarover een regtsgeding met de weduwe van *RUTTENBORCH*. Deze liet, bij haren dood, terwijl dit pleitgeding nog aanhangig was haar regt op dit Spijker na, aan hare zuster die met den Raadsheer *GIELIS FIECK VAN ENSPJICK* gehuwd was, tegen wie over het bezit daarvan, om welke reden schijnt onbekend, ook nog werd geprocedeerd door zekeren *ADRIAAN DE WAZL*. Ondertusschen werden weldra al de goederen van *DE WAZL*, die de toen allengs veldwinnende goddienshervorming toegedaan was, als geuzengoed in beslag genomen, en daaronder ook het regt, hetwelk hij op dit Spijker meende te hebben; terwijl Koning *PHILIPS*, aan zekeren *BOUDEVWIJN VAN DER BOS*, zijn regt in dezen afstond, en dien ook, in het jaar 1575, met het Gulden Spijker beleende, nadat deze het regt, hetwelk *GIELIS FIECK* er op meende te hebben, aangekocht had. Naderhand is deze plaats in verschillende grootere en kleinere gedeelten gesplitst geworden, en nog heden zien wij haar, gelijk vóór den tijd van Hertog *KARL*, in handen van onderscheidene bijzondere personen; maar veel bevalliger, veel vruchtbaarder, meer bebouwd, en veel hooger van waarde dan toen.

HARTHOFF, geh. in de heerl. *Heringen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Echternach*, gem. *Waldbillig*, nabij de *Zwarte-Erens*.

HARTJESBERG, landg. op den *Feluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie *HARTGERSBERG*.

HARTMAN, *HARTHE* of *HARTNER*, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HERTHE*.

HARTER, vermoedelijk de juiste spelling van *HERTHE*, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HERTHE*.

HARTPLAATJE, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan het Gat van den Hil, O. en Z. aan het Gat van Visschen, W. aan het Gat van den Hil.

Zij besloeg in 1833 nog eene oppervlakte van ongeveer 1 bund. 50 v. r., doch is daarna genoegzaam geheel weggeraakt.

HARTSKAMP (DE), buurs. op de *Neder-Feluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Feluwe*, arr., kant. en 4 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. N. W. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. N. O. van *Ede*; met 50 h. en 260 inw.

In deze buurschap staat het huis *Hartskamp*. Zie het volgende artikel.

HARTSKAMP (HUIS), adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 4 N. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. N. O. van *Ede*, in de buurs. Hartakamp:

Met de daartoe behoorende gronden, beslaande, eene oppervlakte van 282 bund. 46 v. r. 4 v. ell., wordt het thans in eigendom bezeten door de Heeren *Evink* en *Wilmas*, woonachtig te Zutphen.

HARTSKAMPERZAND, zandvlakte op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, ten N. O. van *Ede*, welke eene oppervlakte beslaat, van 844 bund. en waar de wegen van Otterlo op Zutphen, Doesburg en Apeldoorn door loopen.

HARTSMA of **HARMA**, ook wel **HAESTA** genoemd, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, 5 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Popingawier*.

HARTSWAARDE, voorm. d. in den grooten *Zuid-Hollandsche waard*. Zie **HARTSWAART**.

HARTWERD, **HEERTWERD** of **HEERWERD**, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Bolsward*, N. O. van den dijk naar *Nieuwland*.

In dit d. hield men eertijds de landdagen voor *Westergoo*. Onder den naam van **HARTWERD**, werd toen de geheele landstreek begrepen, die bevoegd was, om hare volmagten herwaarts ter vergadering te zenden; gezegde vergadering werd aldaar tot in het jaar 1522 gehouden, doch op St. Odolphusdag (12 Junij) van dat jaar, werd vastgesteld, dat de gemeene Regters en Overheden, voortaan niet meer te **HARTWERD**, maar te *Franeker* hunne vergaderingen zouden houden.

Men telt er in de kom van het d., 6 h. en 37 inw., en met de daartoe behoorende buurtjes *Syns* en *Bootsum*, 14 h. en 105 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De *Herv.*, die hier 90 in getal zijn, behooren tot de gem. *Burgwerd-Higtum-en-Hartwerd*, welke hier vroeger eene kerk had, die den 28 Maart 1771 op afbraak verkocht is; thans bestaat er nog slechts een klokhuis.

De *R. K.*, van welke men er 14 aantreft, behooren tot de stat. van *Bolsward*. — Men heeft hier geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Bolsward*.

Niet ver van het d. heeft men *Ruurdzijl*. Het beroemde *Oldeklooster* of *Bloemkamp* en het konvent *Oegeklooster*, lagen bij dit dorp.

HARVELD, d. en kast. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HERVELD**.

HARWEN, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HERWEN**.

HARWENEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HERWENEN**.

HARWENEN, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HERWENEN**.

HARWIJNEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HERWIJNEN**.

HARWIJNEN, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HERWIJNEN**.

HASARD of **HAZARD**, suikerplant. in *Nederlands-Guiana* kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerszijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de plant. de *Dageraad*, benedenwaarts aan

de verl. plant. Killenstein-Nova; 1800 akkers groot, met 150 slaven. Bij de Negers Ouson genaamd.

HASARD of **HAZARD**, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeri*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Lommay*, en benedenwaarts aan de suikerplant. *Nursery*; 800 akkers groot.

HASARD (**NIEUW-**), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *La Confiance*, waarmede zij in lateren tijd vereenigd is geweest, benedenwaarts aan de verl. houtgr. *Boa-Vista*.

HASCHA, plaats in *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, waarvan gewag gemaakt wordt bij een oud schrijver, die door de *Bollandisten* aangehaald wordt, in de *Handelingen der Heiligen (Acta Sanctorum)* in het Leven van *Dodo den Kluisenaar*, stichter van de *Haskerklois*, ter plaatse, waar nu *Haskerdijken* ligt, en weleer het *Haskerkonvent* gestaan heeft. Deze plaats ligt een uur gaans O. van *Oldeboorn*.

HASENBERG of **HASENBURG**, voorm. buiteng., thans eene boerderij, op het eil. *Walcheren*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Middelburg*, gem. *Domburg-Binnen-en-Buiten*, ½ u. Z. van *Domburg*.

Dit buit. was aangelegd door den *Middelburgschen Burgemeester* **HASE**, die het fraai met boomen en plantaadje versierd had. De boerderij, met de daartoe behoorende gronden, beslaat eene oppervlakte van 40 bund. 86 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erven van den Heer **BETHALS**, woonachtig te *Middelburg*.

HASEPOLDER, pold. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HASEPOLDER**.

HASERSWOUDE, d. in *Rijland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HASERSWOUDE**.

HASEWAEI, meertje in de *Medemblikkerkogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HASEWAEI**.

HASKE, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie **HASKERKONVENT**.

HASKE (**NYE-**), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie **NYEHASKE**.

HASKE (**OUDE-**), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie **OUDEHASKE**.

HASKER-KONVENT, voorm. kl., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie **HASKER-KONVENT**.

HASKERDIK, dijk, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, van de *Bansterschans*, in eene Noordelijke rigting, tusschen de griet. *Haskerland* en *Engvirden*, naar *Leckenterp* loopende.

Deze dijk dient, in verband met de overige dijken, tot beveiliging van dit kwartier tegen elke overstroming van *Westergoo*, doch heeft in *Februarij 1825*, dat doel gemist.

HASKERDYKEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1½ u. N. ten W. van *Heerenveen*, tusschen den straatweg van *Heerenveen* naar *Akkrum* en het *Monnikerak* of de *Heerensloot*, men telt er 43 h. en 280 inw. die meest hun bestaan vinden in den handel in hooi, vee en turf.

Men heeft er zeer uitgebreide landertjen, het geheels Noordelijke deel der grietenij uitmakende. Opmerkelijk is het, dat men hier omtrent kleiland vindt, hetgeen in deze streken anders onbekend is, doch waarschijnlijk zijn oorsprong aan de oude overstromingen verschuldigd is.

Dit dorp was eertijds een konvent; ook was daarbij eene stins of steenhuis, dat in het jaar 1422 werd vernietigd.

Dit konvent alleen Haske of Haskerdyken genoemd, heeft zijnen naam medegedeeld aan de geheele grietenij, van tijd tot tijd zijn er eenige huizen bijgebouwd, waaruit eindelijk een geheel dorp geworden is. Het draagt den naam van HASKERDYKEN naar den binnendijk, langs de oostelijke grenzen aangelegd: die eertijds zeer bogtig en een groot gedeelte van het jaar onbruikbaar zijnde, in het jaar 1716, door den Grietman Jonkheer PHILIP FREDERIK VEGELIN VAN CLAAERBERGEN verbeterd, en verder westwaarts gelegd is, onder den naam van de Nieuwe-Haskerdijken.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Haskerdijke-en-Nijehaske*. Zij hadden hier voorheen een kerkje, met eenen spitsen toren, hetwelk onder den naam van de Kappelle bekend was, om dat het vroeger tot het Hasker Konvent behoorde. Dit kerkje is vervangen door eene nieuwgeboawde kerk, welke den 20 September 1818 is ingewijd.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Heerenveen*.

De dorpschool, welke tusschen de Nieuwebrug en dit dorp in ligt, wordt door een gemiddeld getal van 50 leerlingen bezocht.

HASKERDYKEN (NIEUWE-), dijk, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, in het Oosten van de griet. *Haskerland*.

Deze dijk is, in het jaar 1716, door Jonkheer PHILIP FREDERIK VEGELIN VAN CLAAERBERGEN, Grietman van Haskerland, aangelegd.

HASKERDYKEN-EN-NYEHASKE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*. Men telt er 1100 zielen, onder welke 300 Ledematen, en heeft er twee kerken ééne te Haskerdijken en ééne te Nijehaske. Haskerdijken had tot aan 1746 alleen een Predikant. De eerste was NICOLAUS GUALTIERI of KLAAS WOLTERS, die hier reeds was den 21 Mei 1598, denkelijk al iets vroeger, hij was hier nog in October 1604, doch kreeg in 1603 in JOHANNES OVERWEY eenen opvolger. De eerste Predikant voor de Haskerdijken vereenigd met Nijehaske werd in 1746 THEODORUS ERNESTUS MEBIUS, die eerst te Haskerdijken de pastorie bewoonde, doch het volgende jaar zich een eigen woning onder de Nijehaske verschaft, met eenige jaarlijksche schadeloosstelling van de kerkvoogden; hij overleed 24 Augustus 1757.

Nijehaske was tot 1746 met *Haskerhorne* en *Oudehaske* vereenigd geweest.

HASKERHORNE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1½ n. W. van *Heerenveen*, ter wederzijde van den rijweg tusschen *Heerenveen* en de *Joure*, en Z. W. van de *Overspitting*.

Men telt er 22 h. en ongeveer 150 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Het land ten Zuiden van den rijweg, tusschen *Heerenveen* en de *Joure*, is hoog bouwland en van eenen hoog veenigen aard, doch het noordelijke gedeelte, is, gelijk dat der overige dorpen van de griet. *Haskerland*, laag, venig, zeer uitgebreid, en weinig bewoond.

De Herv., die men hier aantreft, behooren tot de gem. *Haskerhorne-en-Oude-Haske*, die hier eene kerk met eenen stoupen toren heeft.

De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Joure*. — De dorpschool, welke in het jaar 1837 aanmerkelyke verbeteringen heeft ondergaan, wordt door een gemiddeld getal van 40 leerlingen bezocht.

HASKERHORNE-EN-OUDEHASKE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. *Heerenveen*, ring de *Lemmer*. Men telt er 600 zielen, onder

velke 150 Ledematen, en heeft er twee kerken, ééne te Haskerhorne en ééne te Nychaske.

De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES JELLENS SCHOENHUIS, die in het jaar 1603 herwaarts kwam, en in het jaar 1605 naar Longerhouw vertrok.

HASKERHORNSTERMEER (HET GROOTE-), ook wel enkel **MEER** **GROOTE-HORNSTERMEER** genoemd, meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, $\frac{1}{2}$ u. W. van Haskerdijken, dat door de Greve met het *Deel*, en door de Oude-Geeuw met de *Geeresloot* in verbinding staat, terwijl het met het *Klein-Haskerhornstermeer* bijna een geheel uitmaakt.

HASKERHORNSTERMEER (HET KLEINE-), ook wel enkel het **KLEINE-HORNSTERMEER** genoemd, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van Haskerdijken, dat met het *Groot-Haskerhornstermeer*, bijna een geheel uitmaakt, en door de *Martijnje-set* met de *Schipsloot* in verbinding staat.

HASKER-KLUIIS of **HASSCHER-KLUIIS**, naam der kluis, waaruit het klooster **HASKER-KONVENT**, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, zijn begin genomen heeft. Zie het volgende art.

HASKER-KONVENT of **HASKER-CONVENT**, voorm. klooster, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*; ter plaatse, waar thans het d. *Haskerdijken* gevonden wordt.

Dit kloost., dat ook wel enkel **HASKER** genoemd wordt, heeft zijnen naam aan de geheele grietenij medegedeeld; van tijd tot tijd zijn er eenige huizen bijgebouwd, waaruit eindelijk een geheel dorp geworden is. Naar de overlevering zou dit klooster zijnen aanvang genomen hebben van eene kluis, door zekeren Dobo gesticht, en daarna *St. MARIA'S ROOSDAL-TE-HASKER* genoemd. Gedurende de twisten tusschen de adellijke geslachten *BONKEMA* en *GERKEMA* werd, in het jaar 1424, het steenhuis van **HASKER-KONVENT** omvergeworpen, doch later is het weder opgebouwd. De Bisschop van Leeuwarden, *CORNELIS PISTRI*, trok ook dit klooster, met meer anderen, aan zich. Naderhand werd het door *RANNEBORG* in bezit genomen, doch kwam eindelijk aan de Staten van *Friesland*, die het deden slechten.

De sporen van dit klooster schijnen overig te zijn in een stuk land, hetgeen zeer oneffen ligt en de kenmerken draagt dat aldaar een groot gebouw gestaan heeft. Ook vindt men er eenige uitgedroogde vaarten, nog een gedeelte van eene bruikbare vaart, en, wat opmerkelijk is, in dit zand en veenachtigen grond ook nog eenig kleiland.

HASKERLAND, oudtijds **HASSCHERWALD** geheeten, griet., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, arr. en kant. *Heerenveen* (5 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. aan *Utingeradeel*, O. aan *Aengwirden*, Z. aan *Schoterland*, Z. W. en W. aan *Doniawarstal*.

Deze griet., die van het N. naar het Z. 2 u. lang is, en van het W. naar het O. $1\frac{1}{4}$ u. breed, telt de navolgende 7 dorpen: *Haskerdijken*, *Haskerhorne*, *Joure*, *Nijehaske*, *Oudehaske*, *Snikswaag* en *Westermeer*.

HASKERLAND beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5919 bund. 5 v. r. 58 v. ell., waaronder 2817 bund. 51 v. r. belastbaar land.

Men telt er 724 h., bewoond door ruim 4800 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, hebbende men hier vele goede weilanden, vooral aan de grenzen van *Utingeradeel*, *Doniawarstal* en omtrent de *Joure*. Ook vindt men hier vele lage bouwlanden en veenen,

onder Haskerhorne, Oudehaske, Nychaske en Haskerdijken. Men heeft in deze griet. 5 scheepstimmerwerven; 6 grofsmederijen; 2 zijlmakerijen; 2 touwslagerijen; 1 tabakskerverij; 2 leerloofterijen; 1 kalkbrandertj; 2 pottbakkerijen; 1 linnengaren-fabriek, door een paard gedreven; 6 uurwerkmakerijen; 7 goud- en zilvermederijen; 1 houtzaag- en 1 koren- en pelmolen, en 1 nitgestrekte boom-, bloem- en heesterkwekertj.

De Herv., die hier 4200 in getal zijn, onder welke 900 Ledematen, maken 5 gemeenten uit, zijnde die van Joure-Westermeer-en-Snikzwaag, Haskerhorne-en-Oudehaske en Haskerdijken-en-Nijehaske, die 5 kerken hebben, en door drie Predikanten bediend worden.

De Doopsgez. tellen er ruim 600 zielen, van welke 480 de gemeente van Joure uitmaken, die in het N. der griet. behooren tot de gem. Akkrum, die in het O., hoewel slechts weinige, tot Tjallebert, en die in het Z. O. tot Heerenveen.

De 5 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van Leeuwarden.

De R. K., van welke men er 460 telt, maken de stat. van Joure uit.

De 10 Isr., welke men er aantreft, worden tot de ringgynagoge van Gorredijk, bijkerk Heerenveen.

Vroeger had men in deze griet. eenige adellijke staten, welke thans allen verdwenen zijn.

Van ouds plagt deze landstreek HASKERWALD genoemd te worden, ongetwijfeld omdat er toen veel bosch en geboomte gevonden werd; ook werd zij HASKERVISVA gaheeten, hetwelk daaraan is toe te schrijven, dat Haskerdijken en de Joure toen nog niet onder de dorpen geteld werden, en zij alzoo slechts vijf dorpen bevatte.

Onder de vaarwaters dezer griet. komen inzonderheid in aanmerking de zoogenamde Overspitting, loopende van Langweer over Broek naar de Joure, en van daar verder naar de Bansterschans; door het zuidelijk gedeelte der griet. de Heerensloot, die uit het Oud-Deel van Akkrum komende, Z. O. door deze griet. naar 't Heerenveen vloeit; en de vaart die nit het Ouddeel, door het Hornstermeer, Z. W. naar de Joure loopt, zijnde de laatste de Schipsloot. Voorts vindt men, buiten de beide Hornstermeeren, geen wateren van belang in deze grietenij, maar wel een groot aantal turfwtijken en vaarten, die tot dienst der turfschepen geschikt zijn.

Behalve eenige hooiwegen zijn er in deze grietenij maar drie voorname rijwegen, te weten: de Nieuwe Rijweg van Akkrum over de Nieuwe-Schouw naar de Joure, aangelegd in 1725; voorts een gedeelte der Haskerdijken, behoorende tot den gewonen rijweg van Akkrum naar Heerenveen, en eindelijk de Rijweg van de Joure naar Heerenveen, voorbij Westermeer, Hasker-Horne, Oudehaske en Nychaske.

Deze grietenij deelde grootelijks in de rampen, die de water-vloed van Februarij van het jaar 1825 veroorzaakt heeft. Zoodra waren niet de grietenij Doniawarstal en een gedeelte van Schoterland, overstromd of het zeewater kwam op den Heerenwal, onder het beheer van het dorp Nijehaske, opzetten, en stroomde met geweld voort, zoodat het reeds des nachts te twee ure, elf à twaalf palmen in dat dorp en te Oudehaske in de huizen stond, en slechts twee woningen daarvan uitgezonderd waren. Daar nu de vloed zoo plotselijk steeg, dat velen in de angstige bekommering bedacht op

eigen behoud, zich door de vlugt redden moesten, waren deze huizen voor ruim honderd menschen, met een aantal vee, gunstige oorden van toevlugt in den nood, en gedurende verscheidene dagen veilige schuilplaatsen. Binnen korten tijd werd ook de Westkant dezer grietenij overstroomd, en alle de landen onder *Westermeer*, *Joure* en *Snikzwaag* werden van 6 palmen tot ruim eene el hoog door het zout water bedekt. Ten laatste was onder de verschillende dorpen de nood der ingezetenen algemeen; hevige wind, sneeuwjagt, donder en bliksem maakten den toestand van zoo velen, die in open vaartuigen hadden vernacht en nog moesten verblijven, allertreurigst en zorgelijk. Al de schepen in den omtrek van *Nijehaske* gelegen, had men doen dienen tot berging van menschen, terwijl een dertigtal vlagtelingen in de kerk te *Oudehaske* hun toevlugt nam, dienende ook tevens deze plaatsen tot berging van het vee. Hoewel men het gevaar van in den vloed te zullen omkomen daardoor ontweek, waren echter de armoede en de nooddruft onbeschrijfelijk groot, daar vrouwen en kinderen, niet bestand tegen de teisterende ramp, door ziekte en ongemak werden aangetast. Deze grietenij was geheel door het zeewater bedekt, en ofschoon in vergelijking van andere oorden de schade aan verdrinken vee en vernielde gebouwen weinig was, beliep die aan weggespoelde turf en bedorven hooi, alsmede aan polderdijken en wegen, nog eene aanzienlijke som.

De grietenij *HASKERLAND* is rijk aan wild, waarom het oude wapen ook eenen snelloopenden haas voorstelde.

HASKER-MADEN, streek weiland, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, Z. van *Haskerdijken*.

HASKER-SCHANS, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u N. W. van *Heerenveen*, nabij *Nyehaske*, waartoe s'j behoort.

In deze b. werd, in het jaar 1715, een huis tot oefening van de godsdienst bekwaam gemaakt, omdat de kerk buiten de b. van *Nyehaske*, daar nog het kerkhof te zien is, geheel bouwvallig was. In het jaar 1734 werd dit huis door eenen nieuwen aanbouw aanmerkelijk vergroot, en daarin de godsdienst verrigt tot in het jaar 1778, wanneer het geheele gebouw nedergeworpen en in de plaats daarvan eene nieuwe luchtige kerk, met een spits torentje en van een orgel voorzien, gesticht werd.

HASKER-SLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, dat, bij *Oudehaske* beginnende, uit de *Overspitting* voortkomende, in eene noordelijke rigting, door de *Dolten* naar de *Welle* en voorts, eerst in dezelfde, en naderhand in eene noordoostelijke strekking, door de *Haskermaden* naar de *Heeresloot* liep. Thans is echter het gedeelte van *Oude-Haske* tot de *Welle* geheel droog.

HASKERVELD, streek weiland, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, in het Noorden der grietenij, tusschen de *Nye-Gouw* en het *Dal*.

HASKER-VIJFGA of *HASSCHER-VIJFGA*, oude naam van de griet. *HASKERLAND*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, naar de vijf dorpen *Westermeer*, *Snikzwaag*, *Oudehaske*, *Nijehaske* en *Haskerhorn*, daar destijds *Haskerdijken* en *Joure* nog niet onder de dorpen geteld werden. Zie voorts *HASKERLAND*.

HASLOE, *HASLOU* en *HASLOA*, namen, onder welken het d. *Elslou*, in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, in oude kronijken voorkomt. Zie *Elslou*.

HASPEL, geh. in de bar. van *Breda*, *Vierde* distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, $\frac{1}{2}$ u. N. van het d. *Rijen*, aan den weg van *Rijen* en *Dongen*. — Het bestaat uit enkele huizen.

HASPEL (DE), b. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., en $4\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 2 u. N. van *Rhenen*, gem. en 25 min. W. van *Stichts-Veenendaal*; met 8 h. en 80 inw.

HASSCHER-KLUIIS, naam der kluis, waaruit het kloost. *HASKER-KONVENT*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, zijn begin genomen heeft. Zie *HASKER-KONVENT*.

HASSCHER-MEER, oude benaming van de *GROOTE-JELSUNER-VAART*, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderaderl.* Zie *JELSUNER-VAART* (GROOTE-).

HASSCHER-VIJFGA, oude naam van de griet. *HASKERLAND*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie *HASKER-VIJFGA*.

HASSCHERWALD, oude naam van de griet. *HASKERLAND*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie *HASKERLAND*.

HASSEBERG, hooge onbewoonde heuvel in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, gem. *Vlugtwedde*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Zellinge*, in de heide, over welke de grensscheiding van de koninkrijken *Nederland* en *Hannover* loopt.

HASSEL, ook wel *Hasselt*, geh. in de heerl. *Pettingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Bettendorf*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Weiler-zum-Thurm*, op eene bergvlakte 354 Ned. ell. boven de oppervlakte der Noordzee.

HASSELAAR, naam, onder welke de buurs. *HARSELAR*, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie *HARSELAR*.

HASSELAARSWEG, minder bekend bij den naam van *Boschweg*, zoo als hij in enkele kaarten genoemd wordt, weg in den *Heer-Hugowaard*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den *Middelweg* in eene westelijke rigting naar den *Ringdijk*, en uitkomende aan het voetpad naar de *Hervormde kerk* van *Zuid-Scharwoude*.

HASSELERDIJK, dijk en geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *HASSELERDIJK*.

HASSELETUM, Lat. naam van de plattelandst. *Hasselt*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *HASSELT*.

HASELINGEN, naam, welken men wel eens geeft aan de buurs. *HESTELINGEN*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *HESTELINGEN*.

HASELO, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. Z. W. van *Oldenzaal*, gem. en 2 u. Z. W. van *Weerselo*; met 147 h. en ruim 800 inw.

De inw., die, op 10 na, allen R. K. zijn, behooren tot de stat. van *Deuringen*. — De 10 Herv., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Weerselo*. — Men heeft er eene school.

HASELO, adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HARSELLOO*.

HASSELT, kerk. ring., prov. *Overijssel*, klass. van *Zwolle*.

Men telt er ruim 16,600 zielen, en heeft er zes kerken, bediend wordende door zeven Predikanten, in de volgende zes gemeenten, *Hasselt*, *Avereest*, *Ijhorat-en-de-Wijk*, *Nieuw-Leusen*, *Rouveen* en *Staphorst*.

HASSELT, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Zwolle* (8 k. d., 15 m. k., 6 s. d.), van alle zijden door de gem. *Zwollerkerspel* omgeven.

Deze gem. bevat de plattelandst. Hasselt, en eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 125 bund., waaronder 97 bund. 84 v. r. 15 v. ell. belastbaar land; telt 341 h., bewoond door 580 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2100 inw., die meest hun bestaan vinden door de scheepvaart en den handel in turf, zijnde hier de stapelplaats der Avereester turf. Voorts heeft men er 2 kalkbranderijen, met 6 ovens; 1 calicotsweverij; 7 biezen- en blokjesmattertijen; 3 schoepstimmerwerken; 1 koren- en pelmolen en meer andere fabrieken en trafijken. Vroeger bestond hier ook eene pannenbakkerij en eene speldenmakerij, doch deze hebben opgehouden te bestaan, de eerste sedert ongeveer honderd vijftig jaren, de tweede in het jaar 1793.

De Herv., die hier ruim 1900 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen, maken, met ruim 500 uit eenige omliggende buurs., welke burgerlijk onder de gem. *Zwollerkerkspeel* en *Zwartsluis* behooren, eene gem. uit, die tot de klass. van *Zwolle*, ring van *Hasselt*, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest HENRICUS MIJDDENDORPIUS, beroepen van Steinfort in 1572, werwaarts vertrokken is onbekend. De tweede was de meer bekende THOMAS ROORHUIS of ROORHUSIUS, eenige jaren later aangesteld, en in 1594 naar Bolsward verroepen, waar hij den 27 October 1594 in dienst was, en van waar hij in 1596 naar Deventer vertrok. De eerste tweede Predikant is geweest THEODORUS WIJERMAN, hij schreef zich *Katechistes*, welke in 1599 herwaarts kwam, en in 1612 naar Balfsen vertrek. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 120 aantreft, onder welke 80 Communikanten, maken, met die van de gem. *Zwartsluis* en een gedeelte van *Zwollerkerkspeel*, eene stat. uit, welke 220 zielen telt, onder welke 160 Communikanten, tot het aartsp. van *Zalland-en-Twenthe* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Isr., welke hier ongeveer 80 in getal zijn, behooren tot de ring-synagoge van *Kampen*, welke hier eene bijkerk heeft, die door eenen Kerkmeester bediend wordt.

Men heeft in deze gem. vier scholen, allen te HASSELT, welke gemiddeld door een getal van 380 leerlingen bezocht worden.

De plattelandst. HASSELT, in het Lat. HASSELETUM, ligt 2 u. N. van Zwolle, 2½ u. O. ten N. van *Kampen*, 1½ u. Z. van *Zwartsluis*, aan het Zwartewater.

De tijd der stichting van HASSELT is onbekend. Op de lijst der Edelen, welke in den slag bij Ane (1227) het leven lieten, worden een viertal Edelen van dien naam aangetroffen, en vermoedelijk was HASSELT zelf destijds reeds een plaatsje van eenig aanbelang; althans in het jaar 1282 verleende HENDRIK VAN VIANDEN, de acht en dertigste Bisschop van Utrecht, aan HASSELT stadsregt, overeenkomstig met dat van Deventer. Eerlang werd het in het Hanse-verbond opgenomen, waarin het geen onbeduidende rol vervulde, aangezien in 1418, op eene algemeene vergadering der Hansesteden, waar de belangen van handel en zeevaart geregeld werden, ook Afgevaardigden van deze plaats verschenen. In het jaar 1328 bekam HASSELT tolvrijheid door geheel Twenthe, en in het jaar 1337 eene weekmarkt en drie vrije jaarmarkten, welke nog bestaan, wordende de weekmarkt thans op Woensdag gehouden. De jaarmakten hebben plaats: de varken- en biggemarkt, op den tweeden Pinksterdag, zijnde dan tevens kermis; de

veemarkten den eersten Woensdag in April, en den darden Woensdag in October.

HASSLT was eertijds zeer vermogend en volkrijk, ter oorzake van den koophandel, waartoe hare ligging aan de Vecht zeer bevorderlijk was. Doch daarna heeft de meerdere ontwikkeling van handel en welvaart te Zwolle deze plaats neringloos gemaakt en veel welvaart doen verliezen. Over HASSLT reizen de meeste Westphaalsche maaiers en arbeiders, hetgeen het plaatsje veel voordeel en des zomers meerdere levendigheid geeft, doch sedert de straatweg over Staphorst en Rooveen is gelegd, is ook hierdoor de meeste doortogt verloren gegaan.

HASSLT heeft van onhengelijke tijden het regt gehad, om, niet slechts over eenige particuliere zaken, maar, als eene oude gepriviligeerde stad, mede verschreven te worden op alle, zoo gewone als buitengewone landvergaderingen, zoo menigmaal die van de tijdelijke Heeren, Bisschoppen van Utrecht, als landsbeeren van Overijssel, werden uitgeschreven, en aldaar, met en benevens de andere Leden, over de voorvallende zaken te delibereren, resolveren en te concluderen.

Ook is sedert onheugelijke jaren, ja sedert eeuwen binnen deze stad geweest de zetel van twee geregten, namelijk van het Stadsgeret, aan hetwelk zoowel de hooge, middelbare als lage jurisdictie was opgedragen; en het Hoogschoutengeret van HASSLT, hetwelk dezelfde regtsmagt over het geheele hoogschoutambt van Hasselt en dus over verre het grootste gedeelte van het voormalig kanton uitoefende, hetwelk een en ander, met uitzondering van het beleid der criminele justitie, dat sedert het begin dezer eeuw aan het provinciaal- of departementaal-geregtshof te Deventer was opgedragen, alzo geheel onverminderd gebleven is tot den 1 Maart 1811, op welk tijdstip de stad HASSLT de hoofdplaats is geworden van het vredegeret van het kanton van dien naam, tot October 1858, als wanneer dit vredegeret is opgeheven en HASSLT ingedeeld bij Zwolle, hetgeen een wezenlijk en aanmerkelijk verlies voor deze stad mag worden genoemd.

Dit stadje is eene der eerste plaatsen van Nederland geweest, waar eene boekdrukkerij was gevestigd. Zij bestond reeds in 1481 en leverde nog in 1490 eene verzameling der epistelen van Eusebius, Augustinus en Cyrillus.

Weleer was deze stad eene sterke vesting, wier werken door den beroemden MEXNO VAN COENHOORN aangelegd waren, en door onderwaterzetting gedekt konden worden, doch nu niet meer bestaan, maar veranderd zijn in aangename wandelingen.

Toen dit plaatsje nog versterkt was, was het met eene kleine krijgshende voorzien, die uit Zwolle derwaarts gedetacheerd werd. Dit detachement diende voornamelijk, ter bewaring van het kruidmagazijn en het arsenaal der geheele provincie, beide groote gebouwen, in welk laatste vele ijzeren harnassen, helmen en dergelijke wapenen van den ouden tijd gevonden werden. Het Kruidmagazijn, hebbende gestaan op het eiland, bij de Engpoort, is, met daarbij gelegene gebouwen, waarin de balken van de penanten, welke bij de rivier de Vecht gestaan hebben, geborgen werden, in 1821 voor afbraak verkocht, en het Arsenaal, in de Hoogstraat, dient thans tot eene R. K. kerk.

De stad had vroeger drie overdekte poorten, als: de Engpoort, aan de Oostzijde; de Veenepoort, aan de Noordzijde, en de Veerpoort of Brugpoort, aan de Westzijde. Zij zijn allen sedert eenige jaren afgebroken; de laatstgenoemde in het jaar 1827, waarvoor

in de plaats gesteld zijn steenen kolommen, prijkkende met het wapen van de stad en de provincie.

Het Zwartewater, komende uit de rivier de Vecht, die door Zwolle stroomt, loopt langs de stad naar de Zuiderzee en staat thans in verband met de Willemsvaart en den IJssel. Voorheen lag bij de stad een pont, waarmede menschen, vee en rijtuigen over dat water werden gezet. In het jaar 1828 is over de rivier, voor de stad, op stads kosten eene fraaije houten brug gelegd, met negen vaste jukken en eene opening voor de scheepvaart, door middel van een val van acht ellen, en eene beweegbare klep van drie ellen, welke beide in 1841, tot meerder gerief van de scheepvaart weggenomen, en vervangen zijn door twee draaibruggen, met ijzeren boven- en beneden scheerren, met eene zuivere tusschenruimte voor de scheepvaart van ruim twaalf ellen. Reeds in het jaar 1486 verleende DAVID VAN BOUWENBOM, de vijf en vijftigste Bisschop van Utrecht, de vrijheid tot het leggen eener brug over het Zwartewater, hetgeen die van Zwolle echter wisten te beletten. In het jaar 1522 vernieuwde de Bisschop die vrijheid, en de brug kwam destijds tot stand; doch werd kort daarna weder afgebroken; zij is weinige jaren later echter andermaal gelegd. De Stadhouder van Overijssel wilde die in 1529 weder doen afbreken, doch de Hasselaars verhinderden dit met geweld, waarop deze zaak voor den Keizer en zijnen Raad werd getrokken, alwaar zij, na lang aanhangig te zijn gebleven, door HASSELT verloren werd, wordende in 1545, door de Gouvernante MARIA, aan hen het regt, om eene brug op het Zwartewater te hebben, ontzegd. In het jaar 1565 poogde HASSELT op nieuw daartoe vergunning te verwerven, doch vruchteloos. In 1570 vernieuwde zij dese poging, met even ongelukkigen uitslag, wetende die van Zwolle steeds een middel te vinden, om het te doen weigeren, tot in 1828, toen de stad HASSELT de tegenwoordige schoone brug, met zware kosten, beloofende omtrent zes en dertig duizend gulden, heeft doen maken, in het voornitzigt dat de straatweg van Zwolle naar Friesland, Drenthe en Groningen, door deze plaats zoude gebragt worden, waarvan men aldaar de stellige verzekering meende te hebben, doch die vervolgens, hetgeen de stad te regt bejammert, over Staphorst gerigt is. Sedert zijn nog dikwijls klachten en moeilijkheden over dese brug geresen, waaraan ten slotte, zoo men hoopst, door het verbreden der opening, een einde zal zijn gemaakt. Midden in de stad ligt eene kapitale schatsluis. Deze dient tot schotting van het water in de Dodensvaart, welke hare eenige gemeenschap met de stads buitengracht, en, door deze en de binnengracht, met de rivier het Zwartewater heeft.

Het Stadhuis, aan de Markt, was vroeger een onderwetsch gebouw, doch is in 1818, door vertimmering, zeer net en doelmatig ingerigt. De groote Raadsaal prijkt met eene uitnuttende schilderij, van KANAL DE JANDER, in het jaar 1658 geschilderd, voorstellende eenen misdadiger, die in de tegenwoordigheid van KANAL *den Steute*, Hertog van Bourgondië, onthoofd wordt. Onder meer andere zeldzaamheden vindt men er ook een fraai zeer bezienswaardig knipstuk, in den voorgevel van eenen tempel, in zeven onderscheidene vakken, voorstellende de geschiedenis van den Zaligmaker. Dit stuk is door de hand van eenen ingezetenen der stad, den Heer J. K. VAN FENNER, thans Kantonregter te Ootmarsum, vervaardigd. Er bestaat een belangrijk archief, dat sedert eenige jaren door den Ondcheidkundigen Heer F. A. BUNNEN WASSER, Burgemeester en Notaris te Staphorst, ter liefde van die

wetenschap en genegenheid voor de stad, op verzoek van het stedelijk bestuur, welwillend is in orde gebracht, met eene beredeneerde catalogus der stukken; terwijl er buitendien nog al eenige zeldzaamheden worden gevonden. Ook heeft men er een Distributiekantoor van de brievenposertij.

Er is vroeger te HASSELT ook eene Munt geweest, in de *Hoogstraat*, waarvan de gebouwen thans dienen tot particuliere woningen.

De Hervormde kerk, aan de *Markt* en de *Ridderstraat*, van welke de stichting tot het jaar 997 opklimt, weloeer aan den H. STEPHANUS toegewijd, was door eenen der Utrechtsche Bisschoppen, aan het St. Liefenskapittel te Deventer geschonken. Deze kerk, waarin vóór de Reformatie tien vikarijen gesticht waren, is een groot, hoog en sierlijk gebouw met drie gewelven, prijkende met een fraai orgel, eenen schoonen predikstoel en eenen met veel smaak gebouwd toren, welke 65 Nederl. ell. hoog is, en vóór dat hij in 1725 afbrandde, een welluidend klokkespel bezat, dan in dat jaar door den bliksem getroffen en verwoest zijnde, werd hij, benevens de kerk in zijne tegenwoordige gedaante weder opgebouwd, en, na in het jaar 1839 andermaal door den bliksem te zijn getroffen, van eenen afleider voorzien.

De Roomsche-Katholieke kerk, in de *Hoogstraat*, aan den H. STEPHANUS toegewijd, is een net en met smaak ingerigt gebouw, met eenen fraaijen toren en pastortij. Dit gebouw was voor 200 jaren het Olde-Gasthuis, in lateren tijd 's Rijks-Arsenaal, en is, in het jaar 1810, door Koning LODERWIJK NAPOLEON, tot het einde, waarvoor het thans dient, geschonken, zijnde het toen tot eene kerk verbouwd geworden.

Men had er vóór de Reformatie ook nog eene Kapel van het Hoogwaardig sacrament, staande op het *Biland*. Zij was gesticht in het jaar 1557 door JAN VAN ANKEL, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, over welke kapel, alsmede over de vier vikarijen, die daarin gesticht waren, de Heer van Overijssel het patroonaat had, en verwaarts een aanzienlijk getal Christenen te zamen stroomde, om er hunne gebeden uit te storten. Aan deze kapel is, in het jaar 1551, een Pausselijke Aflaat vergund van honderd dagen. De gebeden geschieden vooral op den Zondag, welke binnen het octaaf van het Hoogwaardig Sacrament komt, en de *Hasseler aflaat* werd genoemd, welke benaming misschien aan dien Zondag gegeven werd, omdat de Kerkvoogden op dien dag eenige geestelijke voordeelen of aflaten vergund hadden. Na de Reformatie is deze kapel buiten geestelijk gebruik geraakt, en, in het jaar 1594, voor afbraak verkocht.

Ook stond er op *de Baan* een klooster van Nonnen, die naar den derden regel van den H. FRANCISCUS leefden, waarom het, het klooster der Tertiariessen genoemd werd. Dit klooster bezat in zijnen welstand een Proveniershuis of men hield er Proveniers, van daar dat het later als een Oude-mannen en Vrouwen-Gasthuis is beschouwd geworden. In het jaar 1599 is dit klooster opgeheven en zijn de Proveniers in het Gasthuis overgeplaatst. Dit laatste is al meer en meer achteruit gegaan, tot dat de stad het eindelijk, met de goederen, heeft overgenomen, met de provincie eene afkoop gesloten, en eindelijk in de jaren 1814 en 1825 voor afbraak verkocht.

De Israëlitische bijkerk, in de *Ridderstraat*, in het jaar 1802 gebouwd, is klein, doch doelmatig ingerigt.

Men heeft hier ook een Armenhuis, in de *Ridderstraat*, tot verpleging van weezen, behoeftige, oude en gebrekkige lieden van de

Harvornde godadienst, in het jaar 1775 door de Graven van RICHMUND LIMPURG, daartoe aan de Regering dezer stad geschonken, en waarin doorgaande 20 of 50 zielen zijn opgenomen; alsmede een Ziekenhuis, in de *Ziekenhuissteeg*, waarin zoo wel behoeftige ingezetenen als vreemdelingen van onderscheidene godsdienstige gezindheden verpleegd worden. Dit gebouw behoort, even als het Armenhuis, aan den vereenigden armenstaat der Herv. gemeente, doch is, meest voor stads kosten, doelmatig ingerigt.

De sedert jaren bestaan hebben Bank van Leening is in het jaar 1856 verpacht. Eene vroegere Bank van Leening werd, volgens resolutie van 22 November 1605, door de Regering vernietigd, » *al-
» zoo all het geene welk in eene republique oft stadt den ondersaaten
» off ingezetenen an ziels, lijf ende goederen schadelijck is, van eene
» lofflycke, christelycke ende respectieve Overicheit met allen ernst ende
» goede trouwe behoort voorgekomen affgeschafft ende teenemals verbo-
» den te worden.*»

Ook heeft men er eene Stads openbare Burgerschool, met 250 leerlingen; eene Armenschool, dienende tevens tot Zondagschool, met 40 leerlingen; eene Stadskostschool voor Jongeheeren, met 45 à 80 leerlingen, eene Stadskostschool voor Jongejufvrouwen, met 40 leerlingen.

HASSELT is de geboorteplaats van den geleerde kloostergeestelijke CASPAR AMMON, die eene Hebreuwsche spraakkunst schreef, van welke LUTHER zich bediende, om die taal te leeren, hij was geboren in het begin der zestiende eeuw.

De vergunning tot het leggen van eene brug over het Zwarte water, door DAVID VAN BOURGONDIE, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1486, aan HASSELT verleend, gaf aanleiding tot gedurige twisten met Zwolle, en menigvuldige belegeringen. Deze twist, eene oorzaak zijnde, waarom HASSELT gedurende de Geldersche onlusten, en ook nog wel eens in latere dagen de tegengestelde zijde van Zwolle koos, gaf in het jaar 1521 aanleiding tot eene verrassing. Men schepte namelijk te Zwolle, in den nacht van den 7 Julij eenig volk in, en kwam vóór eene der poorten van HASSELT ten anker. De burgers, die aldaar wacht hielden, vroegen den schippers, welke goederen men aan boord had, en kregen tot antwoord » *wol en bentheimer steenen.*» » *Dat zullen wij zien!*» hernam de wacht, wekte de burgerij, en ontving, door deze geholpen, de aanvallers zoo dapper, dat de Zwollenaars een groot verlies ondergingen, en hunne aanvoerders gevangen moesten achterlaten. Welhaast beraamden de Zwollenaars en Gelderschen andermaal eenen aanslag, welke, onder bevel van KARL VAN EGMOND voortgezet, met eene schandelijke vlugt der belegeraars eindigde. Dan nauwelijks hadden de ingezetenen van HASSELT en hunne bondgenooten de vest eenigermate hersteld, of de Gelderschen verschenen op nieuw; doch ook deze derde onderneming leed schipbreuk op den moed der Hasselaars. Eene dappere verdediging en regtschapene trouw hadden HASSELT drie malen van den ondergang gered, doch het bezweek voor verraad, zoodat KARL VAN GELDER het in 1527, bijna zonder slag of stoot, innam. Een schip met hout en planken geladen, waaronder de Gelderschen verborgen waren, en de verstandhouding binnen de stad, waren de middelen waardoor de Hertog zegenpraalde. Hij behield de stad slechts tot het volgende jaar 1528, wanneer zij door MAARTEN SCHENK VAN TOUTENBERG, die door Keizer KARL V, in hoedanigheid van Hertog van Brabant, Hertog van

Gelder en Graaf van Holland enz., tot Gouverneur van Overijssel was aangesteld, na eenen bloedigen tegenstand, voor den Keizer hermenen werd.

De overgang van Zwolle aan den Graaf van den Brach in 1632 veroorzaakte, dat HASSELT dit voorbeeld volgde. Zoodra echter de tjd ding der verovering van Zutphen door de henden des Hertogs van ALBA zich verspreidde, werd het wederom door de Staatse troepen verlaten.

Den 10 October 1582 ondernamen de kapiteins KROON VAN STERWIJK, WOUTER VAN DOORN en NIKOLAAS VAN HANES, ieder met 80 soldaten, uit Zwartsluis eene stoute daad, die zij kloekmoedig uitvoerden, namelijk: des morgens met het openen van de poort, tastten zij HASSELT aan, maakten er zich meester van, en leden bij deze verrassing geene andere schade dan dat alleen vijf of zes hunner waaghalken gewond werden. Hierdoor raakte HASSELT aan der Staten zijde.

FRANCISOUS VANDEGEE, Stadhouder van Friesland, zocht den 7 October 1583, met het opengaan der poort, HASSELT te verrassen. Sommigen zijner manschappen waren reeds binnen de barrière gekomen, toen zij gewaar werden, dat men op zijne heede was, waarop VANDEGEE wederom aftrok.

In het jaar 1690 sloot de raad van HASSELT een verdrag met de Staten van Friesland, hetwelk zoo weinig naar den zin der Staten van Overijssel was, dat zij, eerst bij MAURICE, Prins van Oranje, en daarna, bij de Algemeene Staten, hun beklag inleverden.

Ten gevolge van de scheuring, die, ten jare 1654, onder de Staten van Overijssel voorviel, ter sake van gesbil over de begeving van het ambt van Drossaart van Twenthe, werd HASSELT, den 27 Mei van het jaar 1667, door die van Zwolle belegerd, en schreef diensvolgens naar Amsterdam om bijstand. Er vielen van wederzijden eenige manschappen, doch toen de tweedragt op het hoogst geklommen was, werden beide de partijen het meede. Zij kwamen eindelijk overeen, om de geschillen alleenlijk aan de uitspraak der Algemeene Staten over te laten, die CONRARD DE GRAAF, Heer van Zuid-Polsbroek, en den Raadpenstenaar DE WITTE benoemden, om uit kunnen naam de zaak af te doen, hetgeen ook geschiedde.

In het jaar 1672 werd HASSELT, dat door zijne bezetting verlaten was, door de Munsterschen ingenomen, die het tot het jaar 1674 in besit hielden.

In het jaar 1826 is de stad HASSELT overstroomd, er liepen eldaar drie doorbraken of kolken, het water stond 3 el 9 duim boven dagelijks zomerwater, of 3 palm 6 duim hooger dan in 1776; er verdronk 1 paard en 28 runderen.

Het wapen der gem. HASSELT bestaat uit een schild van azuur (blauw), met eenen dwarsbalk van silver, beladen met een rood kruis; het schild gedekt door eenen kroon, en ter linkerzijde vastgehouden door den H. SYMBLAVUS, vroeger achter het schild staande op een terras, alles van goud.

HASSELT, geb. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant, arr. en 4 u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ N. W. van Tilburg; met 142 h. en 760 inw.

Ook heeft men hier een kapel de Hasselsche Kapel genaamd, die tot de par. het Goirke van Tilburg behoort, en tot bidplaats voor de R. K. dient, onder aanroeping der H. Maagd MARIA, tot welk einde zij ook oorspronkelijk gesticht was, waarschijnlijk in den tusschentijd na de verovering van 's Hertogenbosch in 1629

en vóór den vrede van Munster in 1648. Het blijkt uit het *Diarium* van Grunow, den laatsten Bisschop van 's Hertogenbosch, dat het te diez tijd den R. K. somtijds verboden werd in de parochiekerk de godsdienst te oefenen, hetgeen zij nogthans konden doen in bijzondere kapellen of bidplaatsen, en denkelijk is de Hasselsche Kapel, tot dit insigt, alteen gebouwd. Zij is voorzien van een spits torentje met eenen klok en een uurwijzer.

HASSELT, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 7 u. N. van *Roermond*, kant. en 2 u. N. van *Venlo*, gem. *Arccen-en-Velden*, 1 u. Z. van *Arccen*.

HASSELT, geh. in de heerl. *Püttingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie **HASSEL**.

HASSELT, naam, onder welken het d. **HESSELT**, in den *Tieterwaard*, prov. *Gelderland*, wel eens voorkomt. Zie **HESSELT**.

HASSELT (H-DE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van 's *Hertogenbosch*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Berlicum*; met 7 h. en 45 inw.

HASSELT (KASTEEL-VAN-), kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Tilburg*, in de wijk **Hasselt**.

Dit kast. beslaat, met de daartoe behoovende gronden, eene oppervlakte van 39 bund. 54 v. r. 52 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevr. de denairière *Gravinde van Heerndorp van Horwicx*, woonachtig te *Tilburg*.

HASSELT-EN-HASSELTERAMBT, voorm. hoogschoutambt, kw. *Zalland*, prov. *Overijssel*.

Dit hoogschoutambt bevatte vroeger de stad **Hasselt**, met de drie dorpen *Reveen*, *Staphorst* en *IJhorst* en de onderboerige buurten, thans uitmakende de gem. **Hasselt** en *Staphorst*, zoodat het voorm. grondgebied thans, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 15,941 bund., en 1005 h. telt, bewoond door 1125 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5900 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Het was het laatste in rang van de drie hoogschoutambten van dit kwartier, stem in Staat hebbende, in de Souvereine vergadering van de Ridderschap en steden der Staten van *Overijssel*.

HASSELT-EN-ZWARTSLUIS, tweede dijksdistr. in de prov. *Overijssel*.

Dit dijksdistrict wordt begrensd: door de dijken, langs het *Zwartewater*, van het Oostelijke punt van den muurdijk van het eerste district in de schans te *Zwartsluis* tot aan **Hasselt**; de waterkeering bewesten deze stad tot aan de ophaalbrug over de uitwatering der *Deemsvaart* uit deze stad aan het *Zwartewater*; de verlenging dezer uitwatering tot in de *Deemsvaart*; deze vaart zelve; de hooge gronden van de gem. *Nieuwleusen* en *Staphorst* tot aan de riv. de *Reest*; vervolgens de grenzen der provinciën *Overijssel* en *Drenthe* tot aan het *Meppelderdiëp*; het *Nieuwe Meppelderdiëp* tot aan het *Oude Diep* bij het erve *Dingstede*; het *Oude Diep* om dit erve, en het *Nieuwe Meppelderdiëp* tot aan vermelden muurdijk te *Zwartsluis*. Het staat onder het bestuur van éenen *Dijkgraaf*, twee *Heemraden*, vier *Hoofd-Ingelanden* en eenen *Secretaris* en *Ontvanger*.

HASSELTERDIJK, dijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, langs het *Zwartewater*; zich uitstreckende van *Zwolle* naar **Hasselt**.

HASSELTERDIJK, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerispel*; met 14 h. en ruim 60 inw. — Men heeft er eene school.

HASSELTER-KERSPEL, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *NIEUWE-SLUIS*.

HASSELTER-WETERING, water in *Zalland*, prov. *Overijssel*, dat uit de *Nieuwe-Wetering* in *Mastenbroek* voortkomt, en in eene oost-noord-oostelijke strekking, naar de *Hasselterstijl*, tegenover de stad *Hasselt*, loopt, door welke het zich in het *Zwartewater* ontlast.

HASSELTER-ZIJL, sluis in *Zalland*, prov. *Overijssel*, tegenover *Hasselt*, waardoor de pold. *Mastenbroek*, langs de *Hasselterwetering*, zijn water in het *Zwartewater* afzet.

HASSEN, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, gesp. *Elipapoeteh*.

HASSINK, landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 2 u. N. van *Zutphen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Gorsel*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 257 bund 50 v. r. 14 v. ell., en wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer S. J. Bascs, woonachtig te *Deventer*.

HASTERHOFF, geh. in de heerl. *Heringen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Echternach*, gem. *Waldbillig*, nabij de *Zwarte-Erents*.

HASTINGA of **HATTINGA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Sneek*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Bolsward*, tusschen *Itens* en *Lutkewierum*, in de buurs. *Reen*, behoorende tot het dorp *Itens*.

HATABORO, oud. d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, naar den zuidwestkant, op eenen smallen klippenhoek, welke van verre een bijzonder eiland gelijk.

HATALA, d. i. *HALFWEG*, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Saparoeca*, een der *Uliassers*.

In het begin der vorige eeuw zijn vele der bewoners naar *Ceram* of elders gevlugt of verstrooid geraakt. Later schijnt het echter weder bevolkt te zijn geweest.

HATALA, bergdorp in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de kust van *Leytimor*.

HATAMOELI, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de oostkust van *Hoewamohel*, aan het strand *Hatamoeli*.

HATAMOELI, strand in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, aan de oostkust van *Hoewamohel* of *Klein-Ceram*.

HATAPOETEH, naam, onder welken het *Ambonsche* eil. *KELANG* wel eens voorkomt. Zie *KELANG*.

HATAPOETEH, **HATEPORTI** of **HATTAPORTER**, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Kelang*, op eene zeer steile witte klip, welke bijna niet te genaken is.

Het had in het begin der vorige eeuw vier *Orangkaja's*, die het in vier buurten, naar de oude regeerwijze der *Amboinezen*, bestuurde. Het plagt weleer omtrent 200 zielen, 60 weerbare mannen en 50 *Dattis* uit te leveren.

HATART, oude naam van het dorp **HATERT**, in het van *Rijk Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie **HATERT**.

HATATI, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de kust van *Leytimor*.

HATENBOER, ook wel **HATENBOON** gespeld, geh. in het graafschap *Hoorn*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Roermonde*.

HATEPOETI, naam, onder welken het *Ambonsche* eil. *Kelang* wel eens voorkomt. Zie *Kelang*.

HATEPOETI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Kelang*. Zie **HATAPOETEN**.

HATERT of **HATTERT**, oudtijds **HATART** of **HAUTART**, d. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Nijmegen*, tusschen de wegen naar *Grave* en *Mook*.

Het is een zeer oud dorp. Men telt er 970 inw., en 116 h., waar- onder *Hulsen*, het *Huis-te-Hatert* en andere buitenplaatsen, door wier lommerrijke dreven, men er zeer aangename wandelingen heeft, terwijl de smaakvol aangelegde partijen der beschouwing overwaardig zijn.

De *Herv.*, die er 94 in getal zijn, behooren tot de gem. *Neerbosch-Heesch-Balgoijen-en-Keent*.

De *R. K.*, van welke men er 880 aantreft, worden tot de stat. van *Neerbosch* gerekend.

De kapel te **HATERT**, in 1376 gesticht, is tot dorpsschool ingerigt, welke door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Ook heeft men er een oud adell. huis, het *Huis-te-Hatert* genoemd. Zie het volgende art.

De kermis valt in den Zondag na *Nijmeegsche* kermis.

HATERT (HET-HUIS-TE-) of de **HATERTSCHE-TOREN**, adell. h. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Nijmegen*, en even ten W. buiten het d. **HATERT**. Het is een eenvoudig, doch deftig gebouw, omgeven van schoone wandelingen en wegen, bevat verder veel houtgewas en goed bouwland. — Het wordt bezeten door den Heer Luitenant Generaal *Meijer*, thans gepensionoord.

Dit huis was certijds leenroerig aan het graafs. Meurs. Men vindt onder de laatste leenverheffingen vermeld, dat in het jaar 1352 *Roelof van Hatert*, in 1552 *Hendrik van Bronchorst*, in 1667 *Arnolt Wennradt van Hasselholt*, genaamd *Stockerik*, en in 1691 *Justinus de Beijer* daarmede zijn beleend geweest. Uit eene originele opdracht van 1560 blijkt wel, dat **HATERT** door koop is gekomen op *Adolph van Groot tot Kaldenbroek*, doch omtrent de beleening wordt niets gemeld. In eenen originelen brief van 1470 wordt genoemd zekere *Henricus van der Hautart*; in eenen gelijken brief van 1451 komen voor *Henricus van der Hautart*, en *Aleidis* zijne zuster, en in eenen dergelijken van 1475 is vermeld *Theodoricus van der Hautart*, terwijl in een gelijksoortig stuk van 1478 wordt gewag gemaakt van het *Hautartsche broek*. Uit deze brieven, die alle betrekking hebben tot het goed den **HATERTSCHE TOREN** is het dus genoegzaam bewezen, dat in vorige tijden, het geslacht van *van der Hautart*, waarvan *Roslof* en *Theodoricus* of *Dink* in de vijftiende eeuw onder de *Burggraven*, voorts anderen van dien naam onder de *Schepenen* van *Nijmegen* voorkomen, in het bezit daarvan is geweest, en zijnen naam of daarvan ontleend, of daaraan gegeven heeft.

HATERT, b. in het *Overkwartier* van het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HATTERT**.

HATERT (HET-HUIS-TE-), oud adell. h. in het *Overambt-des-Lands van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HATTERT**.

HATERTSCHE-TOREN, adell. h. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie **HATERT (HET-HUIS-TE-)**.

HATHEM en **HATHEYM**, namen, onder welke de st. **HATTEN**, op de *Oever-Fluwe*, prov. *Gelderland*, wel eens voorkomt. Zie **HATTEN**.

HATILING of **HATILEN**, d. in *Oost-Indië*, op de Noordkust van het *Ambonache* eil. *Ceram*, in eene kleine bogt, ruim 2 mijlen van den hoek *Hatoe-Alau*, en ruim 1 mijl O. van *Perrnata*.

In het jaar 1825 was de beruchte *Tidoresche* Prins **RADJA GILOLO** derwaarts geweken, en rustte aldaar vaartuigen met vijandelijke oogmerken tegen het Nederlandsche Gouvernement uit, waarom in de maand October door de korvet *Komeet*, Kap. Luit. **PIRNASSEN**, en de koloniale korvet *Anna Paulowna*, Kap. Luit. **МОННА**, derwaarts eene expeditie ondernomen werd.

Nadat de koloniale korvet *Anna Paulowna* reeds voorloepig opnemingen nopens de te **HATILING** aanwezige vaartuigen en versterkte plaatsen had gedaan, zeilden de beide korvetten den 26 September van *Amboina*, aan boord hebbende een detachement van 60 man infanterie onder bevel van den Kap. **VAN GANSEN**. Den 2 October kwamen de beide schepen voor het dorp *Sawaay*, zes mijlen van **HATILING**, alwaar de volgelingen van **RADJA GILOLO** alles in asch hadden gelegd, en den 3 October lieten de schepen het anker vallen in de baai van **HATILING**. Dadelijk werd eene sloep naar wal gezonden, met eenen brief van den Gouverneur der Moluksche eilanden, waarin **RADJA GILOLO** uitgenoodigd werd, zich met een der korvetten naar *Amboina* te begeven, tot daarestelling der door hem vertraagde schikkingen met het Nederlandsche bestuur. Binnen den gegeven tijd niets van hem vernemen of ontvangen zijnde, en nadat alvorens eene tweede sloep tot het bekomen van antwoord naar den wal gezonden was, begonnen de korvetten het vuur, hetwelk levendig beantwoord werd. Nog dienzelfden tijd beproefde de Kapitein **VAN GANSEN**, de benting te bestormen, doch dit was onmogelijk, daar deze versterking door een diep water omringd was.

Des anderendaags werd het vuur hervat en dat der muitelingen weldra tot zwijgen gebragt, waarna aan de *Alfoeren*, welke zich van *Sawaay* over land naar **HATILING** hadden begeven, gelast werd, om ter linkerzijde het dorp te bestormen, terwijl gelijktijdig de kapitein **VAN GANSEN** met zijn detachement, benevens de mariniers en matrozen ter rechterzijde zouden aanvallen. Zulks werd onder een hernieuwd en aanhoudend vuur, spoedig en met goed gevolg uitgevoerd, bij welke gelegenheid tachtig prauwen verbrand of gedeeltelijk met de vermoesterde stukken geschut afgegeven werden aan den Radja van *Sawaay*, die zich insgelijks met de korvetten naar **HATILING** had begeven. Het verlies der scheepsquipagiën en van het detachement infanterie bestond uit negen dooden en een twintig gekwetsten. De benting van **HATILING** werd geslecht, en **RADJA GILOLO** en zijne afhangelingen reddden zich met de vlugt in de binnenlanden.

HATIVE, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de kust van *Leytimor*. Het wordt gemeenlijk verdeeld in *Groot-Hative*, en *Klein-Hative*.

HATIVE (GROOT-), b. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de kust van *Leytimor*, een gedeelte van het d. *Hative* uitmakende.

HATIVE (KLEIN-), b. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*. Zie het volgende art.

HATIVE-KETJIL of **KLEIN-HATIVE**, b. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de kust van *Leytimor*, een gedeelte van het d. *Hative* uitmakende.

Te dezer plaats is, in het begin der vorige eeuw, door den Vrijkoopman JOACHIM KRAM, een lusthuis gebouwd, hetwelk zeer aangenaam aan de zee, nabij eene groote vlakte onder het gebergte, en derhalve zeer wel tot de hertenjagt gelegen was, behalve dat hij er eenen uitnemend fraajen tuin, van allerlei vreemde en zeldzame boomen voorzien, had aangelegd.

HATO, baai in *West-Indië*, aan de Noordkust van het eil. *Curaçao*.

HATO, plant. in *West-Indië*, aan de Noordkust van het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*.

Men vindt er eene aan den zeekant liggende merkwaardige spelonk, in eenen steilen blaauwen rotswand. Men gaat door eene smalle opening, met fakkels, in deze diepe steengrot, en, nadat men er een eind weegs in is, hoort men duidelijk een geruisch, als of men de zee boven zijn hoofd hoorde rollen. Eene zonderlinge gewaarwording en onwillekeurige huivering overvalt den bezoeker, wanneer hij zich, in die wonderbare plaats, van het daglicht, hoog boven den klippigen rijweg, die hier ten N. voorbij loopt, en als het ware van de bewoonde aarde afgesloten, bevindt. Van binnen in de spelonk is alles gecristaliseerd door het gedurig doorrijpelen der zoutdeelen van het water. De ingang van de grot is nagenoeg 20 ell. boven den rijweg en wel 60 ell. boven de oppervlakte der zee. De plantaadje, het eigendom van den bewoner M. RONZA, behoorde vroeger aan het Gouvernement, en had toen 99 slaven; doch in 1797 is zij publiek verkocht, omdat, volgens rapport van Heeren Commissarissen GROENSTRAEN en BOU: „De Directeur des eilands alle voordeelen trok, en de Compagnie alle schade had.”

HATO (KUST-VAN-), de noordelijke kust van het *West-Indische* eil. *Curaçao*.

HATOË, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, op de kust van *Hioe*.

HATOË, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust, in het gesp. *Makkahala*.

HATOEHAH (ELI-) of KLEIN-HATOEHAH, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Westkust van *Hoewamohel*, 2 mijl. N. van den hoek van *Sihel*, op eenen klippigen heuvel, welke vrij hoog, en in vorige tijden zeer rijk aan nagelen was.

HATOË-ALAU, bij de Papoewa's *Kokolat* geheeten, kaap in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust.

Het is de oosthoek van de baai van *Saloway*, en ligt $5\frac{1}{2}$ mijl. W. van den Hoek-van-Paü, tusschen welken hoek en *HATOË-ALAU* de kust vrij riffig is.

HATOËCHA, fort in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, niet ver van *Victoria*, in vervallen staat.

HATOEHAHA, landstreek in *Oost-Indië*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, het Noorderdeel van dat eil. uitmakende.

HATOEHAHA, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*. Zie *PRELAUW*.

HATOËHOËLO (DE), riv. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*, met eene zuidelijke rigting in de zee uitlopende.

HATOËLILLI, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Bonoe*, aan het noordelijkste riviertje.

HATOËMETEN, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust.

Al wat beoosten dit d. op het eil. *Ceram* gelegen is, is aan den Sultan van *Tidor* onderworpen.

HATOEMOROLI-HOETON, steenachtig gebergte in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Noordkust van Groot-Ceram.

De inw. van Hatoewe hebben zich vroeger aan het afgaan van dit gebergte nedergeslagen, langs hetwelk zij, met onderscheidene steile trappen boven malkander, gewoon waren naar hun dorp op te klauteren.

HATOENIMAROEWA, berg in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Noordkust van Groot-Ceram.

HATOENOEKOE of **OELI-HATOENOEKOE**, gesp. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, eil. *Amboina*.

Het bestaat uit de d. Kaytetto, Nokohali, Thealaä, Essen en Wawani. In dit lands. wordt zwavelaarde en kokend water in onderaardsche bronnen gevonden. Ook ligt in dit gesp. de berg Wawani.

Zeven en twintig Nederlanders, die, onder het bevel van zekeren J. D. SONNEBERG, vrijwillig waren achtergebleven, toen STEVEN VAN DER HAGEN, in het jaar 1809, de kust van Hitoe bezocht, bouwden hier een kasteel, dat zij den naam van Kasteel van Verre gaven.

HATOENOEROE, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Noordkust van Groot-Ceram, op eene steile rots.

Het was in het begin der vorige eeuw eene sterke plaats, die voor onoverwinnelijk werd gehouden en nooit veroverd was.

HATOEPOETEH, klip in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Zuidkust van Groot-Ceram.

Zij wijst de scheiding tusschen het gebied van Haja en dat van Hattihaloë aan.

HATOEPOETEH, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Zuidkust van Groot-Ceram, onder den Koning van Siscoeloe staande.

HATOESILI, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Zuidkust van Groot-Ceram.

Zij ontleent haren naam aan de groote en hooge steenen, welke men er ziet. Vlak over dezen hoek is een rif, hoewel zich anders het strand van *Elipapoeteh*, tot aan deze kaap, zeer zuiver en zonder eenige steenen vertoont.

HATOESOEWA, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*.

De bevolking bestaat uit Alfoeren, Hindoes, Mahomedanen en Christenen, die onderling trouwen, waardoor het Christendom hier diep in verval is.

HATOEWAHOEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op Groot-Ceram aan de Zuidkust, nabij de Sapalewa, op het gebergte *Hatoepoeteh*.

HATOEWAL, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Zuidkust van Groot-Ceram.

HATOEWANA, vlak en bekoorlijk strand in *Oost-Indië*, op het *Molukse eil. Saparoea*, een der Uliassers, bij den Noordoosthoek van dit eil.

Men heeft hier reeds zeer vroeg een zeehoofd aangelegd, omdat er in de Oostmoesson eene ongeschikte rede is.

HATOEWE of **HATOWI**, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan het Noordelijke strand, bij den berg *Ahinoessa*.

HATOEWE of **HATOWI**, baai in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*.

De bewoners van het strand aan deze baai zijn bijzonder zwart van kleur, doch zeer goedaardig en beleefd. Zij gaan geheel naakt, uitgezonderd dat zij, tot dekking hunner schaamte, een kleedje dragen, dat hun tusschen de beenen doorgaat. Hunne bezigheid bestaat in het visschen, met hunne kleine kano's, of in het jagen door de bosschen, met boog en pijl, spatten en assagaijen, Zij hebben onder het hooge geboomte eenige hutten van riet, welke hun tot woning verstrekken. Verder ziet men langs het schaduwrijke strand niet dan hooge bergen, treurige wildernissen, heuvels, klippen en akeelige holen.

HATOEWI, d. en baai in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie de beide vorige artikelen.

HATTAHOELI, bogt in *Oost-Indië*, aan de Westkust van *Klein-Ceram*, een gedeelte van het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

HATTE (**RENKUMS-**), **RENKUMS-HATTEN**, **RENKUMS-HATTE** of **RENKUMS-HATTEN**, geh. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, kw. *Veluwe*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Wageningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Renkum*.

HATTE (**WAGENINGS-**), **WAGENINGS-HATTEN**, **WAGENINGS-HATTE** of **WAGENINGS-HATTEN**, geh. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, kw. *Veluwe*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Wageningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Renkum*.

HATTEHAHOE, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*; op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan het Zuiderstrand van *Groot-Ceram*, aan de *Beiroe*, langs welke het zich uitstrekt.

Dit dorp bevatte in het begin der vorige eeuw 350 zielen, onder welke 160 weerbare mannen en 53 dati's, en er hingen destijds onderscheidene Alfoeresche dorpen van af, welke hier en daar landwaarts in, bij enkele huizen en gehuchten, zonder eenig hoofd verstrooid lagen, strekkende zich tot dicht achter *Hote* uit.

HATTEM, kerk. ring prov. *Gelderland*, klass. van *Harderwijk*. Zij bevat de volgende veertien gem.: *Hattem*, *Doornspijk*, *Elburg*, *Epe*, *Heerden*, *Nunspeet*, *Oene*, *Oldebroek*, *Oosterwolde*, *Putten*, *Vaassen*, *Veesse*, *Vorgten* en *Wapenvelde*. Men telt daarin 19,600 zielen, onder welke 6000 Ledematen, heeft dertien kerken, welke door zestien Predikanten bediend worden.

HATTEM, dijkstoel op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*; zich uitstreckende over het gedeelte der gemeente *Hattem*, niet onder den *Veenpolder* van *Hattem* behoorende, het *Hattemerbroek* en de *Geldersche dijken* tot aan *Zalck*, en bestaande uit eenen *Dijkgraaf*, zes *Leden* en eenen *Secretaris*.

HATTEM, gem. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Arnhem*, kant. *Elburg* (8 m. k., 2 s d.); palende W. en N. aan de gem. *Oldebroek*, O. aan den *IJssel*, die haar van de prov. *Overijssel* scheidt, Z. aan de gem. *Heerde*.

Deze gem. bevat, behalve de stad *HATTEM*, de buurs. het *Veen* en een gedeelte van den *Gelderschen dijk*. Onder deze gem. heeft nog behoord het *Schoutambt Hattem*, hetwelk, volgens koninklijk besluit, den 1 Januarij 1818, van deze gem. is afgescheiden en volgens daargestelde limietscheiding in de gem. *Oldebroek* ingelijfd, hetgeen

alstoen een gemis van een derde gedeelte der zielen heeft ten gevolg gehad. De gem. HATTEN beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1218 bund. 49 v. r. 72 v. ell., waaronder 1214 bund. 2 v. r. 76 v. ell. belastbaar land; telt 420 h. bewoond door 457 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2500 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en landbouw, vooral in het bouwen van aardappelen, waarin zij eenigen handel drijven, als mede in hout; ook heeft men er twee wind-koreasmolens, de een met een pelwerk, wordende op den andere lijnolie, raap- en lijnkokken geslagen; eene steenbakkerij; een calicotsfabriek en eene grutterij. Vroeger heeft hier nog bestaan eene branderij en eene brouwerij, doch deze zijn sedert jaren niet meer in werking.

De Herv., die hier 2400 in getal zijn, onder welke 700 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Hattem* behoort en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die alhier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JOANNES SANDREUS, die in het jaar 1883 herwaarts kwam, en in het jaar 1803 alhier overleed. De eerste tweede Predikant in deze gem. is geweest WILHELMUS HELLEMUS, die in het jaar 1629 beroepen werd, en in het jaar 1630 naar Zwolle vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Afscheidenen, van welke men er ruim 60 aantreft, maken insgelijks eene gem. uit, die hier eene kerk heeft.

De R. K., van welke men er een tiental telt, worden tot de stat. van *Harderwijk* gerekend.

De 4 Herst. Evang.-Luth., welke men er vindt, behooren tot de gem. van *Zwolle*.

De 2 Doopsgez., welke er wonen, worden tot de gem. van *Zwolle* gerekend.

Men telt er 20 Isr., die tot de ring-synagoge van *Elburg* behooren. Er zijn in deze gem. zes scholen, die gezamenlijk door een gemiddeld getal van 300 leerlingen bezocht werden.

De stad HATTEN of HATTUM, vroeger ook HATTEN of HATTUM genoemd, in het Lat. Mons Dei, ligt 11 u. N. van Arnhem, 4 u. O. ten N. van Elburg, 52° 28' 30" N. B., 23° 44' 8" O. L. aan de grenzen van Overijssel, nabij den IJssel, ter plaatse, waar de Grift, vereenigd met de Evergunne en Middel-Wetering, die uit de Oude-Wetering en de Nieuwe-Wetering voerkomt, als kanaal naar Apeldoorn, voorbij de stad in den IJssel loopt. Het is een klein stadje met oude vervallen muren, dat binnen zijne wallen, eene oppervlakte beslaat van 8 bund. 51 v. r. 28 v. ell. Men telt er 300 h. en ongeveer 1800 inw.

Het heeft drie poorten, als: de Homeetsche poort of Hoenderweerdche poort, aan de Oostzijde, de Dijkpoort, aan de Noordzijde, en de Dorppoort, aan de Westzijde, eene dezer poorten, namelijk de Dorppoort, is, in het jaar 1857, afgebroken en in een barrière veranderd. — Men heeft er zes steenen pompen, welke een meer helder en aangenaam water geven.

De tijd der stichting van deze stad is, even als de oorsprong van den naam, geheel onbekend. Sommigen willen echter, dat zij haren naam ontleent van de oude Attuaren of Attuariers, die naburen der Chamaven en Brueteren zijn geweest. Uit een bisschoppelijk schrijven van 1176 wordt het waarschijnlijk, dat HATTEN, of liever eene met de kerk van Mons Dei vereenigde parochie, vroeger reeds den naam van Gonsseus gedragen had. Ook vindt men haar, hetzij onder den naam van HATTEN,

of onder die van Moss Dri, in onderscheidene stukken vermeld. Zoo vergunde de Hertog van Brabant aan REINALD, Graaf van Gelre, in het jaar 1299, om aan het godshuis Moss Dri, eene jaarrente van 500 pond (225 guld.), uit zijne inkomsten van de Veluwe te verzekeran, en voorts daar aan 100 heoven lands te schenken, die door het godshuis als vrij eigen goed bezeten zouden worden. In datzelfde jaar stichtte Graaf REINALD in de stad Moss Dri, voorheen HATTEN geheeten, een Gasthuis voor krankzinnigen, en regelt de betrekking, in welke het tot de door hem op te rigten broederschap staan zoude.

In 1306 vinden wij gewag gemaakt van eene vereeniging van twee godshuizen, door REINALD, Graaf van Gelre, zijnde St. Catharina te Arnhem en Moss Dei.

In 1307 gaf REINALD aan DE GODSWAARD, dat HATTEN plagt te heeten, twee Priesters en eenen Leeckenbroeder, welke hij op zijne kosten zoude onderhouden. Bij de geschillen tusschen REINALD en diens zoon, deed WILLEM, Graaf van Holland, bij rade van leen- en dienstmannen en van Schepenen der steden van Gelre uitspraak, en hierin komt *Harderwike*, en *Eylberck* en HATTEN voor.

REINALD, zoon des Graven van Gelre, beloofde in 1320 aan de steden Zutphen, Wageningen, Harderwijk, Elburg en HATTEN 1180 pond (867 guld. 80 cents), die zij hem geleend hadden, uit de inkomsten van den tol te Lobede, binnen twee jaren, terug te geven. In den verbondsbrief der steden van het hertogdom Gelre en het graafschap Zutphen van 1 December 1343, komt HATTEN voor, even als in den landvrede van 1369. In 1361 verklaarde AEWES, weduwe van JAN VAN BUCKENST, verzocht te zijn met EDUARD, Hertog van Gelre, » om sonderlinge schade willen, den mijne vriende, van den huse van HATTEN gedaan." Omstreeks dien tijd was de stad en gerechtigheid van HATTEN het erfgoed van JAN VAN HATTEN, natuurlijke zoon van REINOLD III, Hertog van Gelder, welke in het jaar 1371 overleed. In het jaar 1377 komt HATTEN in het stuk van den landvrede voor. WILLEM, Hertog van Gelre en Gulik, gaf in het jaar 1401 den 9 Januarij ten behoeve van de burgers, die binnen de muren der stad HATTEN woonden, den Hoerweerd aldaar langs den IJssel gelegen, tot eene gemeene weide.

Hertog REINALD gaf in 1408 tot stichting en onderhoud van een altaar op den Burg te HATTEN vier en twintig mudden rogge, en zes mudden rogge aan den Pastoor der kerspelskerk in genoemde stad, beide uit zijne groote tiend aldaar. In 1411 gaf hij aan de kerspelskerk te HATTEN 10 mud rogge jaarlijks, mede uit den grooten tiend aldaar, als schadeloosstelling wegens de stichting van eene kapel met drie altaren, en van een godshuis tot onderhoud van arme oude lieden, en in 1416 gaf hij een dijkrecht aan het kerspel van HATTEN, van boven in de Halsborgerkolk tot beneden in den IJssel. In 1418 komt HATTEN nogmaals voor in den verbondsbrief tusschen ridderschap en steden des lands van Gelre en het graafschap Zutphen.

Voorheen was deze stad versterkt en heeft toen, als eene grensvesting van veel aangelegenheid, eenige bloedige belegeringen ondergaan, welke wij hieronder zullen vermelden; sedert den Munsterschen vrede tija echter de wallen geheel geslecht.

Het Stadhuis, aan de Markt, is van hoogen ouderdom, en, in het jaar 1732, met eenen hardsteenen gevel versierd. Men ziet er een Romeinsche boei of stek; den steen met den ring van de Wassenaarskooi, uit het gewelfsel der oude dikke tinne (kasteel van HATTEN),

en eene doosvont uit het van ouds beroemde schuttersgild van St. ANNA.

Men heeft er eene Hoofdwacht, aan de *Markt*, waaronder de Stadswaag en een klein huisje.

Ook is er een Postkantoor, en men heeft langs den *Ijssel* eene gemeene weide, Homoet of Hoenwaard genaamd, toebehoorende aan de eigenaren van de 600 scharen of koeweiden, op het grootste gedeelte der huizen binnen HATTEN, in ongelijk getal gevestigd, en eene stadswaide, het Hattemer-veen geheeten. Zie die woorden.

De Hervormde kerk, aan de *Markt*, is een vrij goed gebouw, van toren en orgel voorzien. Deze kerk, vóór de Reformatie aan de H. H. ANDREAS en CATHERINA toegewijd, had drie vikarijen tot hareu dienst, te weten: de vikarij van het *H. Sakrament*, die van het *H. Kruis* en die van de H. ANNA. Het pastoorsambt werd door den Domproost van Utrecht bevestigd.

De Kerk der Afscheidenen, in het jaar 1840 gesticht, is een gewoon gebouw, zonder toren noch orgel.

Er is voor alsnog te HATTEN geene Roomsche Katholieke kerk, doch waarschijnlijk zal er een gesticht worden, als zijnde daartoe een huis aangekocht. Deze zaak is echter reeds sedert den tijd van Koning LOUWIK hangende; het noodig getal zielen ontbreekt steeds.

Vóór de Hervorming waren te HATTEN, behalve de Parochiekerk, twee kapellen. De eerste stond op het slot, dicht bij de stad, en werd om die reden de kapel van het kasteel genoemd. Daarvan bestaat thans nog slechts eenig vervallen muurwerk. In die kapel was niet meer dan eene vikarij, te weten van den H. *Evangelist* JOHANNES. De tweede kapel was ten name van den H. GASCOIUS ingewijd, wiens Bedienaar door het geslacht der BENTHEM aangesteld werd. Deze Geestelijke was verplicht, om alle Zondagen de altaargeheimenissen te verrigten en te prediken. Binnen de palen van de parochie van HATTEN, onder den stadshof, stond een klooster van adellijke Maagden, die naar den regel van den H. BENEDICTUS leefden. Het werd O. L. Vrouwe-te-Klaarwater genoemd. Waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede.

Voorheen bestond hier eene Israëlitische bijkerk, doch deze, wordt sedert ongeveer 80 jaren niet meer tot dat doel gebruikt.

De liefdadige gestichten en inrigtingen zijn: de Provisorie der oude vrouwen, in de *Knorrenburgerstraat*, waarin 6 oude vrouwen verpleegd worden, tegen betaling van 100 guld., hun leven lang huisvesting genieten, en met een half varken, brandstoffen, boter en eene wekelijksche toelage in geld bedeed worden; het Gesticht van wijlen NICOLAAS STAAL, in de *Kerkstraat*, waarin 8 oude lieden onderhouden worden; terwijl de Lichtenbergerhuisjes, in de *Korte-Ridderstraat*, ten voordeele van dat gesticht worden verhuurd. onder uitkeering van 82 guld. 's jaars aan de Diakonie. Voorts heeft men er een Genootschap van Moederlijke Weldadigheid, dat 40 leden telt; eene Subcommissie der Maatschappij van Weldadigheid, van welke men er ongeveer 40 leden heeft, en eene Subcommissie van het Fonds voor de Gewapende dienst in de Nederlanden, 30 leden tellende. Vroeger had men er ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat een eigen lokaal en leesbibliotheek had; thans bestaat dit echter niet meer, terwijl het lokaal gebruikt wordt tot eene burgerwoning.

Voorheen bestond er ook eene Latijnsche school, waaraan door eenen Rector onderwijs wordt gegeven. Deze school is in het jaar 1806 vernietigd, en in de plaats daarvan een Instituut van opvoeding en onderwijs opgericht, hetwelk nog in bloeiend aanzijn is, en een gemiddeld getal van 50 leerlingen telt; terwijl er een Hoofdonderwijzer en 4 Onderwijzers aan geplaatst zijn. Een der eerste Hoofdonderwijzers is geweest de, vooral door zijne aardrijkskundige werken, bekende JACOB VAN WIJK RORLANDE., die er in het jaar 1817 kwam, en van daar naar Kampen is vertrokken. Ook bestaat er een dagschool voor jongedames, met 15 leerlingen; eene Stads Nederduitscheschool, met een gemiddeld getal van 150 leerlingen, en drie Kinderscholen, met ruim 100 kinderen.

Voorheen had men hier nog een Gasthuis, dat den naam van Godsberg droeg.

Een kwartier uurs ten Z. W. van HATTEN, bij het kasteel Molencate, heeft men den Trietzlen-, Riezelen of Rijenberg, soms ook Friesberg geheeten, met schaar- en ander houtgewas bezet, en wiens verheven top een der schoonste gezigten van ons Vaderland, over de Veluwe, over de rivier den IJssel en de Zuiderzee oplevert; het schaarhout is met aangename wandelpaden doorsneden; daarin ontspringen verschillende bronnen, wier water de papiermolens, beneden bij het slot zeer schilderachtig gelegen, drijven; wegens de aangename ligging en overheerlijke gezigten, wordt dit oord door de bewoners van Zwolle en andere omliggende plaatsen, als eene uitspanningsplaats, alwaar tevens eenige ververschingen te bekomen zijn, des zomers druk bezocht.

HATTEN is de geboorteplaats van den Krijgs- en Staatsman HERNAN WILLEM DAENDRELS, geb. 21 October 1762, † 2 Mei 1818, als Gouverneur der Nederlandsche besittingen op de Kust van Guinea, na vroeger Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië te zijn geweest.

Er worden te HATTEN zes jaarmarkten gehouden, van welke de eerste, zijnde eene paardenmarkt, invalt op Dingsdag voor Palmzondag; de tweede en derde, zijnde beestenmarkten, Dingsdag na Paschen en Dingsdag daaraantvolgende; de vierde, zijnde eene hout- en schapenmarkt, den tweeden Vrijdag in Augustus; de vijfde, zijnde eene schapenmarkt, den derden Vrijdag in Augustus; de zesde en zevende, zijnde beestenmarkten, den laatsten Donderdag in October en den eersten Donderdag in November. De kermis valt in Vrijdag vóór MARIA Hemelvaart.

In het jaar 1499 is HATTEN door eenen vervaarlijken brand geheel, voor de tweede maal in het jaar 1504 half, en nogmaals in het jaar 1517 de voorstad geheel in de asch gelegd.

In het jaar 1505, veroverde FILIPS I, Koning van Castilië, HATTEN bij verrassing, en den burg door eene bloedige belegering. In het jaar 1511 nam KARL, Hertog van Gelre, het kasteel in.

Nadat, in het jaar 1521, de Graaf van BUREN het slot Eembrugge, verdedigd door RUDOLF VAN ITTENSUM, stormerhand had ingenomen, vernamde hij zich met den Stadhouder JURIAAN SCHEK en FLORIS Graaf van Eymond, om HATTEN te belegeren. HERNAN TEN HEL voerden daar het bevel; en weinige dagen voor het beleg had, deze 300 mannen tot versterking ontvangen; de Burgemeesters CASIN VAN IJSEL en AREND AALTEN stonden aan het hoofd der gewapende burgers; de Graaf van Buren deed verachtingen opwerpen voor 50 stukken geschut, doch kreeg, de stad opeischende, ten antwoord, dat men bereid was, voor den

Hertog te leven en te sterven; de stadsmuur bezweek door kanonvuur, de aanvallers daarna stormloopende, hielden sich staande in de bres en plantte er het Bourgondisch vaandel; de Hattemers sloegen tot driemaal toe de belegeraars uit de bres; de nacht alleen maakte een ciude aan het bloed vergieten; de Bourgondiers trokken nu misnoedig terug; in den volgende nacht zag men een kruis aan den hemel, waarschiijnlijk het sterrenbeeld van de zwaan, hetwelk in Junij te middernacht nabij het toppunt des hemels staat. Elk der partijen wilde dit tot zijn voordeel uitleggen, maar den volgende morgen stortte de Hoenderwardsche poort in. Nu werd er onderhaandeld, en den 15 Junij werd, de stad overgegeven op voorwaarden: dat het sneevenlen van zoo vele edelen niet ten kwade soude geuid worden aan de burgerij; dat deze lijf en goed zonde behouden, doch het krijgsvolk zonder geweer uittrekken.

Zekere **FRANS VOS** een magtig Geldersch roover, heeft sich in 1514 in **HATTEN** genesteld en aan de steden **Kampen**; **Zwol** en **Deventer** den oorlog verklaard, wegens eene schuld voldering ten laste van een der Heeren van **ITTERSON**.

Deze stad was in dit tijdperk veelal de plaats, waaruit de Gelderschen het Oversticht bestookten. Door zijne gewapende schepen, belemmerde Hertog **KARL** den koophandel van **Deventer** en **Kampen** zeer. Wel trachtten dese steden alle geschillen met den Hertog te vereffenen, doch onderscheidene malen waren de reeds gemaakte verdragen verbroken, toen wederzijdsche gemagtigde, in het jaar 1572, op het Koerhuis bij **Deventer** op nieuw eene bijeenkomst hielden tot staking der vijandelijkheden. Toen nog op deze vergadering de afgezonden der Overijsselsche steden aan 's Hertoge gelastigde het onbillijke hunner eischen voorhielden, zeide **BEREND HARVOORT**, Drost van **HATTEN**: » Gij Overijsselsche moet weten, dat wij u thans in den knip hebben » en u kunnen knippen naar ons believen." Op het hooren dezer bonende woorden stond de **Deventersche Burgemeester GERRIT SWAEPKEN** op, en gaf tot antwoord: » Wel, Heer Landdrost, wanneer gij ons » naar uw believen kunt knippen, dan is het hoog tijd, dat wij de » aangeboden hand terug trekken, en dan moet gij, Heeren Gel- » derschen weten, dat de Hertog nimmer meester van het Land van » Overijssel worden zal; wij zullen voor dese bruid dan wel eene an- » dere bruidegom vinden." De onderhandelingen werden gestaakt en de vijandelijkheden voortgezet.

In het jaar 1581 werd **HATTEN**, waarin niet meer dan vijftien Staat-sche bezoldigden lagen, door den Drossaard **LODEWIJK VAN MONTFOORT** en zijnen zoon verraden. Hij nam bij nacht Spaansch krijgsvolk in, en maakte met hunne hulp zich meester van de eene poort, doch de burgers, ofschoon zij als het ware hunnen dood voor eegen zagen, schoten toe, en herwonnen die poort; belegerden den vijand met den Drost in het kasteel, en dwongen hem, met hulp van de naburige bezettingen, tot overgave. De Drost van **MONTFOORT** met zijnen zoon werden naar **Arnhem** gevoerd, onthoofd en gevierendeeld.

Nadat **Zutphen** en **Deventer** door verraad in handen der Spaanschen gevallen waren, werd **HATTEN** driemaal in eenen winter besprongen, maar telkens te vergeefs.

In het jaar 1629, kwam een groot leger van Duitschers en Croaten, onder den Graaf van **SALASAR**, voor **HATTEN**, maar het werd door de burgerij en de weinige soldaten, die de Burgemeester **GRIEVE** daar binnen gebracht had, dapper met geschat verwelkomd en afgewezen.

SALASAN kreeg sommigen van de wacht gevangen, onder welke ook een Schotsch Edelman was, GRIM genaamd, wien hij afvroeg, hoe veel wijk den vorigen avond binnen de stad gekomen was, want de zijnen hadden de brandende louten gezien. GRIM antwoordde: zes honderd, schoon het getal niet hooger dan tachtig was. » Gij zijt gelukkig, » riep SALASAN, » dat gij mijn gevangene zijt, vermits ik van voornemen ben de stad geweldig te bestormen, en alles te vernielen. » En ik, » voegde hem GRIM daarop toe, » acht mij ongelukkig, dat ik de eor niet mag hebben, mijne spitsgezellen bij te staan, om » n en de uwen den hals te breken. » Vermits nu de Graaf ook uit de andere gevangenen vernam, dat die van HATTEN met grooten moed beziel waren, durfde hij geen storm wagen, en trok af.

Na den Munstersechen vrede, in het jaar 1648, had HATTEN veel van zijne sterkte verloren. Toen nu de Bisschop van Munster, den 19 Junij 1672, vóór HATTEN kwam, was er aan alles gebrek. De besetting bestond uit niet meer dan zes en zevenzig soldaten; de werbare burgerij kon nauwelijks honderd tachtig man uitmaken, en zij hadden kleinen voorraad van krijgsgereedschap en wapenen. De Bisschop eischte de stad op, maar werd moedig afgewezen. Den 22 Junij beschoot hij ze zeer hevig, maar liet ze ondertusschen gedurig openen, met aanbidding van goede voorwaarden, doch die van HATTEN, van hunne oude dapperheid niet ontaard, en eenigen bijstand van Zwolle verwachtende, wilden nergens naar luisteren. Zij bragten het leger van den Bisschop aanzienlijke schade toe, zoodat een menigte van zijn volk sneuvelde. De Bisschop durfde den storm niet wagen, maar besloot, om de stad, met zijne geheele magt, van zeer nabij te bemaanven, en wierp er een aanmerkelijk aantal bommen in, hetgeen die van binnen echter niet tot de overgave zoude hebben gebracht, indien zij, zich niet van alle hoop op bijstand verstooken zijnde, door den nood waren gedwongen geworden de stad aan den vijand over te geven, die verband stond, toen hij de geringe bezetting zag, welke hem 750 soldaten en vele dappere Officiëren voor de wallen had doen verliezen. De Bisschoppelijken trokken den 25 Junij binnen de vesting. De Overste NAELZ beroofde haar van het silverwerk, dat, sedert eene reeks van jaren, op het stadhuis bijeen was gebracht, door de milde giften der Burgemeesteren, die, bij het aanvaarden van hun ambt, volgens eene oude gewoonte, daartoe verplicht waren. Intusschen bleef de vijand niet lang meester van de stad, maar moest die, even als alle andere veroveringen van den Staat, in het volgende jaar verlaten, waarvan de gedachtenis nog op eenen steen, in de Hamoetsche-poort, door de volgende regels bewaard wordt:

DER FRANSCHEN OVERHOED
HEEFT ALLES ONGEVROED,
KASTELLE, POORT EN MIER
DOOR 'T ZWAVELACHTIG VUUR
MAAR D' OPPERSTE VAN 'T HEELAL
BESCHRENDEN STAD EN WAL
1672.

Nadat HATTEN meer dan eene eeuw van de onaangenaamheden en aaneelen des oorlogs was bevrijd gebleven, ontstonden er, in het jaar 1786, zoowel als te ELBERG, groote oneenigheden, tusschen den Stadhouder, die de gedane keus van den Heer DAENDELS tot Burgemeester afskeurde, en de leden van de Regering, de gemeensmannen en de gilden, die dat regt aan den Stadhouder betwistten, hetwelk de meerderheid

heid der Staatsleden deed besluiten, om aan den Stadhouder te verzoeken, patent te verleenen aan eenig krijgsvolk, ten einde de orde te herstellen. Naauwelijks was deze stap bekend, of zij, die het beleid van zaken binnen die steden in handen hadden, vervoegden zich bij de Staten van Holland en andere gewesten, om de bedreigde steden ter hulp te snellen; zij zochten ook bijstand bij de overal zich bevindende exercitiegenootschappen, met dat gevolg, dat men, eerlang, van de laatstgenoemden een aantal detachementen, het een grooter dan het andere, voorzien van alles, wat men tot eene geduchte verdediging noodzakelijk keurde, naar HARTEN en ELBURG zag heensnellen, die zich, vóór de aankomst der Militairen, daar binnen wierpen, en alles in eenen zekeren staat van verdediging stelden; terwijl zij, die den dreigenden storm, door eene tijdige vlugt, ontweken, door de Staten van Holland in bijzondere bescherming genomen werden. Al spoedig zag men, van eenen anderen kant, het krijgsvolk opdagen, onder het bevel van den Majoor SPENGLER, die door den Prins gelast was, goede orde op alles te stellen en zijne bevelen stiptelijk ten uitvoer te brengen. In de nabuurschap genaderd, en alle pogingen om het uiterste nog voor te komen, vruchteloos bevonden zijnde, werd de aanval in het werk gesteld, met dat gevolg, dat, na eenen geringen tegenstand, de verdedigers in de grootste verwarring de vlugt namen, en de bijna van inwoners beroofde stad, door het Statenvolk, werd veroverd en bezet, dat uit wederwraak zijnen moed koelde, door het stadje geheel uit te plunderen.

Ook door het water heeft HARTEN niet weinig te lijden gehad; vooral was dit het geval in het jaar 1825, als wanneer de dag van den 4 Februarij voor de omliggende streken ten uiterste noodlottig was. De zwakke toestand van den Zwartendijk bij Kampen, die bijzonder door de najaarsstormen geteisterd was, en weinig, ten minste niet stevig genoeg, scheen hersteld te zijn, veroorzaakte bij het naderende hooge springtij, voorafgegaan door aanhoudende Noordwestewinden, niet weinig bekommerning, maar niemand had zich kunnen voorstellen alhier, op eenen afstand van 2 uren van de zee, zoo door het water te zullen worden overrompeld. Men verheugde zich reeds over de gunstige wending in den hoogen stand der rivieren, toen het water, ter hoogte van meer dan eene el, uit zee kwam aanstroomen. Voorheen, en wel laatst in het jaar 1776; had men hier ook het zeewater gehad, maar op geen 6 palmen zoo hoog en geweldig. Het is onmogelijk eenig denkbeeld te geven van de snelheid, waarmede de verrassing van het water plaats had; het was als of het plotseling kwam nedervallen; van den eenen kant beukte de, door den Noordwesten storm opgezwollen IJssel, den dijk, en had hier reeds alle buitenwaarden met de daarop staande tighelovens en andere woningen overstroomd; van den anderen kant zag men het verschrikkelijk aanrollende water, waarop verdronken vee, voorts huisraad, vensters, deuren, balken enz. dreeven, tegen de, veelal met leem gebouwde, woningen der verschrikte landlieden aanslaan, en het zijne toebrengen, om de verwoesting nog te vergrooten. Terstond was men op middelen bedacht, om alles, wat mogelijk was, te redden. Bijzonder muntte hierin uit de Heer TRUEN FURSTENBURG, Griffier bij het Vrederegert van het kanton, die, door zijnen invloed, weldra de eerste verwarring deed verminderen, en, door met eenige andere weldenkende burgers zelve handen aan het werk te slaan, alle de visschers, werklieden enz. tot medewerking aanmoedigde, om schuiten over den dijk te slepen en zich met deze naar de

van den dijk verwijderde woningen te spoeden; terwijl anderen, onder welke ook de moedige, daarna overleden, JAN ARENDS CREDER en GERARIT HELLEMAN BLOM waren, die, met gevaar van hun leven, menschen en vee redden, door de meer bij den dijk gelegene woningen, op paarden en planken, ter hulp te snellen, met dat heilrijk gevolg, dat langs den geheelen dijk slechts één runderbeest verdrong; terwijl één paard, hoewel nog levend aan den dijk gebragt, onder het naar boven trekken, beweek. Hadden de hevige wind, de sterke stroom en het geweldig geklots der golven, des namiddags, het bezoeken der meer landwaarts in gelegene woningen belet, nauwelijks was de wind eenigzins gaan liggen, of de edelmoedige FURSTENBURG begaf zich, van de benoodigde levensmiddelen en ververschingen voorzien, met eenige weldenkende visschers, bij het licht der maan, in twee vaartuigen, derwaarts; stevent over struiken en boomen, met het grootste levensgevaar, tot op meer dan vijf kwartieuren van de stad; verschijnt aldaar als een weldadige engel, aan de op hunne reeds waggelende zolders en daken, in hooibergen, boomen, enz., gevlugte menschen, en is de redder van bijna allen, van welke sommigen door de daken, waarin men eerst eene opening moest maken, werden gehaald.

In 1834 was, door het leggen van twee kribben, de droogte, die voorheen tegen de landerijen bij HATTEM boven het Katerveer bestond, opgeruimd, doch in den loop van 1838 heeft zich aldaar eene nieuwe bank gezet, die dit vaarwater nog meer belemmert, voor de schepen, uit de Willemsvaart komende en den IJssel opzeilende.

Het wapen van HATTEM bestaat in een schild van azuur, met eenen klimmenden leeuw, onder de staart eene zespuntige star, alles van goud, bedekt met eene hertoglijke kroon.

HATTEM, buit. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Roermonde*, zeer aangenaam aan de Roer, in het geb. *Roer* gelegen, niet ver van den nieuw ontworpen weg van Maastricht naar Nijmegen.

Dit buit. wordt thans, met de daartoe behoorende uitmuntende landerijen in eigendom bezeten door Jonkheer FRANS MICHELS VAN KESSENICH, Lid der Gedeputeerde Staten van Limburg.

HATTEM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie HERTHE.

HATTEM (KASTEEL-VAN-) of de Dikke-Tinne geheeten, voorm. kast. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*.

Het werd in 1404, door REINALD I, Hertog van *Gelre*, met eenen toren versterkt, en in 1407 werd er door hem, met gewapende schepen, op den IJssel bij Hattem tol geheven van de schepen, met koopwaren den IJssel op- en afvarende; terwijl hij gewapend volk in het kasteel legde, opdat geen vaartuig, zonder betaling zou voorbij stevenen. Op de klagten, hieruit ontstaan, gaf de Utrechtsche Bisschop aan zijnen Ambtman op Arkelstein bevel, om de verdrukte kooplieden bij te staan. In het jaar 1409 werd deze zaak bij schikking vereffend. De Hertog ontving voor parlementairgeschenk drie vette ossen, en gaf een hert terug.

In later tijd, gelijk in het jaar 1527, heeft men zich evenwel op nieuw over belemmeringen van den scheepvaart op den IJssel, door sterkten te Hattem en te Deventer aangelegd, zeer te beklagen gehad.

Meer dan eene eeuw later, werd dit gebouw door Hertog KAREL aanmerkelijk verbeterd, de muren waren wel vijf en twintig oude voeten (7 ell. 8 palm.) dik. Hertog KAREL deed eene ijzeren kooi of kevie in

dit slot hangen, welke opgehaald en neergelaten kon worden, en waarin eenigen zijn opgesloten en gevangen gehouden geweest, als, onder anderen, de Vrijheer van WASSENAER, waarom zij de Wassenaerskooi werd genoemd. Ook zijn de beide gevangenen gemaakte aanvoerders der Overijsselaars van DORTMOND en JAN CROESH, insgelijks in deze kooi opgesloten gehouden. Men vertoont nog op het stadhuis te Hattem den ring, waaraan de kooi zoude zijn vastgehecht geweest; terwijl die kooi zelve naar Arnhem moet overgebracht zijn.

Dit kasteel is in het jaar 1777 gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft vindt men thans een plein, het Tinneplein genoemd wordende, waarop nog eenige oude muurbrokken van het kasteel te zien zijn.

HATTEM (KLEIN-), bouwhof op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4½ u. Z. van *Apeldoorn*, ½ n. N. van *Beekbergen*, waartoe zij behoort.

Op deze bouwhof is de eerste Veluwsche papiermolen door **MARTIJN Ouess** opgericht (1).

HATTEM (SCHOUTAMBT-), voorm. schoutambt op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, bestaan hebbende uit de buurs. *Hattemerbroek*, *Weesp*, *Voskuil* en *Duivendans*, een gedeelte van den *Gelderschendijk*, van het eerste huis achter de plaats genaamd *Assenrade af*, en het huis *Molencaten* met den papier- en watermolen.

Het besloeg eene oppervlakte van 3269 bund. 11 v. r. 4 v. ell.; telde 288 huizen, bewoond door 308 huisgesinnen, uitmakende eene bevolking van 1677 zielen, die meest hun bestaan vonden in den landbouw.

Tot in het jaar 1817 behoorde dit schoutambt onder de gem. *Hattem*, doch op den 1 Januarij 1818 werd het volgens koninklijk besluit daarvan afgescheiden, en volgens daargestelde linietscheiding in de gem. *Oldebroek* ingelijfd.

HATTEM (VEENPOLDER-VAN-), pold. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw. en arr. *Arnhem*, kant. *Elburg*, gem. *Oldebroek*; palende N. aan de *Streng*, O. aan den *Hessweg*, Z. aan *Molencate*, W. aan de *Stad Hattem*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 500 bund., waaronder 275 bund. schotbaar land, telt 124 h., waaronder 4 boerdertjen, en wordt door twee sluisen, op de *Streng* of het *Apeldoorns kanaal*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de Regering der stad *Hattem*.

HATTEMER-BROEK, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Elburg*, gem. en 2 u. O. N. O. van *Oldebroek*; met 84 h. en 360 inw.

Bij den watervloed van Februarij 1825, was de toestand van dese buurs. allertreurigst. Bijna al het vee verdrong, en de meeste woningen stortten geheel of gedeeltelijk in; terwijl de inwoners, van bijna alles beroofd, ter naauwernood er het vege leven afbragten.

HATTEMERVEEN, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. van *Elburg*, gem. en ten Z. rondom *Hattem*; met 96 h. en 570 inw.

(1) Vergelijk ook hiervoor D. II, bl. 210.

HATTEGRAVEN, ook wel enkel het *Vaan* genoemd, weide op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw. en arr. *Arnhem*, kant. *Elburg*, gem. *Hattem*.

Het is eene stadsweide, groot nagenoeg 180 bund., waarvan een groot gedeelte onvruchtbare heuvels en heidegronden. De ingezetenen van stads schependom zijn tegen betaling eener jaarlijksche som tot het weiden van hun vee op dit veen gerechtigd.

HATTEN of HARTEN, buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, kw. *Veluwe*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Wageningen*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Renkum*.

Het bestaat uit de geb. *Renkums-Hatte* en *Wagening-Hatte*. Men telt er 100 iaw. Ook had men er vroeger 7 papiermolens, van welke thans nog 2 in werking zijn. Sedert 20 jaren is deze buurs. ook versierd met een buitenverblijf, schoonen tuin en wandelingen.

HATTEN of HARTEN, voorm. adell. h. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Wageningen*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Renkum*.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaan eene oppervlakte van 220 bund. 5 v. r. aan bouw- en weiland, houtgewas en heidegronden, waarvan vroeger onder *Wageningen* 156 bund. 2 v. r., en onder *Renkum* 124 bund. 3 v. r., doch sedert het jaar 1814 is het geheel van *Wageningen* afgescheiden en in de gem. *Renkum* opgenomen.

HATTEN (RENKUMS-), b. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie *HATTE (RENKUMS-)*.

HATTEN (WAGENINGS-), b. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie *HATTE (WAGENINGS-)*.

HATTENSCHÉ-VALLIE of *HARTENSCHÉ-VALLIE*, streek lands op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, kw. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Wageningen*, gem. *Renkum*.

Deze vallei bestond vroeger in groote vijvers, met een verval boven elkander gelegen, zoo dat het water van de eene in de andere stroomde, waarvan de schuttingwallen voor een gedeelte nog aanwezig zijn. Door den aanleg van twee beeken zijn die vijvers verdroogd en vervallen. Dit gaf aanleiding, dat de vallei in grasgronden veranderd en aldaar bouwmanswoningen aangelegd werden. De westzijde van de vallei was daartoe best geschikt, daar die gronden sterk afhellen, en de oostzijde eenen steilen oever heeft. Er zijn alsoo zes bouwheeren aangelegd, vier aan de westzijde en twee aan de oostzijde.

HATTERT, d. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie *HATERT*.

HATTERT of HATERT, op sommige kaarten ook wel, ofschoon verkeerdelijk, *HALERT* gespeld, oud adell. h. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 10 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Bormeer*, gem. en 15 min. W. van *Vierlingsbeek*.

Dit adell. h. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 200 bund. 12 v. r. 65 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *FRANÇOIS JOSEPH SMITS*, woonachtig te *Eindhoven*.

HATTERT (HUIS-TE-), oud adell. h. in het *Rijk van Nijmegen*, *Gelderland*. Zie *HATERT (HUIS-TE-)*.

HATTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Leeswarden*, kant. en 1 u. W. van *Berlikum*.

HATTINGA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet-*Fränekeradeel*. Zie *HOTTINGA*.

HATTINGA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet-*Hennaarderadeel*. Zie *HASTINGA*.

HATTRIMAN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant-*BESINENBURG* en aan de katoenplant. *MEKZONG*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *BESINENBURG* en *MEKZONG*.

HATTUARIËN, oude volkstam, welke vroeger, naar men wil, een gedeelte van *Gelderland* bewoond heeft. Zie *ATTUARIËN*.

HATTUM, st. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HATTEN*.

HAUBOIS, hofst., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wym-britseradeel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Sneek*, 8 min. Z. van *Loings*, waartoe zij behoort.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 35 bund. 67 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door de wed. *YNTJE JOHANNES BOSTRUA*.

HAUBROEK of *HAUSBROUCK*, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten Z. van *Roermonde*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Weert*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Stamproy*.

HAUKEMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet-*Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolda*, 10 min. Z. van *Scharl*, waartoe het behoort.

Het was vroeger een sterk huis, met wijde grachten en zware ijzeren deuren, thans ziet men er bouwland, zonder eenig spoor van bouwvallen.

HAULE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie *ROTSTERHAULE*.

HAULE of *HIAULE*, ook *HOUWLE* geschreven, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. N. O. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 5 u. N. O. van *Oldeberkoop*, tegen de *Drentsche* grenzen. Men telt er 30 h. en 160 inw., en met de groote voebuurt *Haulerwijk*, 217 h. en 1180 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt en de voenderijen.

De huizen liggen meest ten Westen van de kerk, aan beide zijden van den weg, die van *Donkerbroek* hier door naar *Drenthe* loopt, in het gehoomte op de bouwlanden. Voorts heeft dit d. eenige poelen, als: de *Steenpoel*, het *Zwartewater* en de *Zee manspoel*.

Langs de scheiding tusschen *HAULK* en *Haulerwijk*, en wel tusschen het heideveld en het hoogveen, ligt eene smalle stroep zandduinen, op welke in 1842 eenige oude Spaansche zilveren munten gevonden zijn, geslagen ten tijde van *KILIPS II*.

De inw., die hier allen *Herv.* zijn, behooren tot de gem. *Donkerbroek-en-Haule*, welke hier eene kerk heeft, staande ten Z. van den rijweg van *Donkerbroek* naar *Drenthe*. Deze kerk moest, vóór de *Reformatie* den *Proost* van de *St. Janskerk* te *Utrecht*, 12 schilden (16 guld. 80 cents) betalen. Zij heeft noch toren noch orgel.

Het riviertje de *Kuinre* neemt onder het dorp *HAULE* zijnen oorsprong, bij de scheiding tusschen de *Hauler-* en *Vochteloovelden*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht.

HAULE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Oldeberkoop*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Wolvega*, waar.oe het behoort.

HAULERVAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, welke de *Haulerwijkster-veenen*, ter lengte van

$\frac{1}{2}$ u., van het W. Z. W. naar het O. N. O., doorsnijdt; daarna nabij de grenzen van Friesland en Drenthe eene zuidelijke rigting verkrijgt, ter lengte van $\frac{1}{2}$ u., en bij den weg, die van Donkerbroek over Haule naar Drenthe loopt, op den afstand van $\frac{1}{2}$ u. van den oorsprong der Kuirre, eindigt. Het is eene verlenging van de vaart, die zijn begin noemt in Dragten, en vervolgens door Ureterp, Siegerswoud, Bakkaveen en de Haule naar Drenthe is opgelegd. Deze vaart dient tot afvoer van den turf, welke uit dit veen voortkomt.

HAULERWIJK, veenstreek of b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*; griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 7 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 4 u. N. O. van *Oldeberkoop*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Haule*, waartoe het behoort.

Het is eene volkrijke groote buurt van wel anderhalf uur lengte, zich langs de Haulervaart uitstrekkende. Men telt er 187 h. en ruim 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in den veenarbeid en voorts in den landbouw.

Er is hier eene kerk voor de Afscheidenen, te **HAULERWIJK**, *Haule* en *Donkerbroek* woonachtig, en twee nieuwe scholen en onderwijzerswoningen, welke scholen te zamen door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht worden.

HAULSTER-POEL, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, W. van *Ouwsterhaule*, dat met de *Dijksloot* in verbinding staat.

HAURAUKA, naam, onder welken het eil. *Boewang-Besi*, in *Oost-Indië*, een der *Uliassers*, wel eens voorkomt. Zie *Boewang-Besi*.

HAURAUKA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Boewang-Besi*. Zie *HAROKA*.

HAUSGEN-VON-BRACHTENBACH, geh. in het balj. van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Wiltz*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Ober-Wampach*.

HAUSHOL, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Ambona*, kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Saylessie*.

HAUTART, oude naam van het d. *HATERT*, in het Rijk van *Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie *HATERT*.

HAUT-BELLAIN, Fr. naam van het d. *OBER-BELING* in het balj. van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*. Zie *BELING* (OBER-).

HAUT-CHARAGE, Fr. naam van het d. *OBER-KERSCHEN*, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie *KERSCHEN* (OBER-).

HAUT-PETRUS, Fr. naam van het geh. *OBER-PETRUS*, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie *PETRUS* (OBER-).

HAUWAART, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HAUWERT*.

HAUWERAHUIZEN, voorn. d. in *Hursingo*, prov. *Groningen*. Zie *HOUWERAHUIZEN*.

HAUWERT of **HAUWAART**, ook **HOUWAARD**, **HOUWERT**, **HOUVERT**, **HOUVERT** en **HAVERT**, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Hoorn*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Medemblik*, gem. *Nibbiswoude-en-Hauwert*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Nibbiswoude*, aan de *Kromme-Leek*.

Het d. vertoont zich in de lengte aan malkanderen gebouwd, doch heeft onderscheidene ruimten op eenige afstanden.

De Herv., die hier 200 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, maken eene gemeente uit, welke tot de klassis van *Hoorn*, ring van

Spanbreek, behoort. Van 1575 tot 1578 heeft de Predikant van *Nibbixwoude* ook *Hauwert* bediend, doch sedert dien tijd heeft dit dorp een eigen Leeraar gehad. Van de eerste Predikant, die hier gestaan heeft, is niet meer bekend, dan dat hij omtrent 1578 beroepen werd, en waarschijnlijk in 1596 overleed, aangesien *JAN ADRIANS* hem in 1597 opvolgde. Deze heeft van het jaar 1599 tot 1612 *Nibbixwoude* mede bediend. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk voor de Hervorming aan den H. *NICOLAAS* toegewijd, stond destijds ter begeving van de Graven van Holland, die den benoemde voorstelden aan den Proost van West-Friesland. In het jaar 1514 werd de pastorie bekleed door *BOUDEWIJN RUSCOMS*, die, toen omtrent vijf en vijftig jaren oud zijnde, verklaarde, dat hij de pastorie, omtrent dertien jaren geleden, nadat zo twee jaren opengestaan had en er niemand verschenen was, om ze te vergeven, bij regt van vervalling gekregen had van het Domkapittel te Utrecht, daar zij anders door de Graven van Holland moest vergeven worden. De pastorie bezat 7 morgen land, maar doordien het onderhoud van den dijk ook ten laste van den Pastoor was, moest hij een pond (75 cents) van zijn inkomen missen, en had slechts eenige toevallen uit de inkomsten der landerijen. Dewijl aan het kosterschap geen inkomen verbonden waren, werd er door de landlieden een Koster gehuurd. De kerk is een klein gebouw, met eenen vierkanten toren, doch met eene achtkantige spits opgehaald. Het kerkpad, loopende van de kerk naar den *Zwaagdijk*, aangelegd in het jaar 1589, gaf aanleiding tot hevige twisten, waarbij genoemde houtenpad met alle daarop liggende bruggen vernietigd en verbrand werden; door 2 vaandels voetvolk, welke de regering van *Moorn* derwaarts zond, doch door de hulp der overige dorpen van de vier *Noorderkoggen*, hebben zij het weder in stand gebracht en behouden.

De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Nibbixwoude-Hauwert-en-Bennebreek*. — Men heeft hier eene school.

In vroeger tijd behoorde dit dorp onder de gem. *Wognum*, en heette *Oude-Boxwoude* of *Oude-Bokswoorde*; althans wij lezen in een handvest van 1436, waarbij *Wognum* gesteld werd onder het stedereg van *Hoorn*, » dat *Wognum* met al zijne toebehooren, als: *Nibbixwoude*, *Oude-Boxwoude* en *Wadweije*, voortaan wezen zal onder een poortregt met de stede *Hoorn* enz."

In 1572 lag *Ruicaver* hier in bezetting. — In 1603 barstte boven dit d. een hevig onweder los, waardoor twee huizen door den bliksem in brand geraakten en vernield werden.

HAVA, st. in *Oost-Indië*, in den *Molukse-Archipel*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*; 5° 18' Z. B., 147° 34' O. L.

HAVART, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Hauwert*.

HAVEKENSWERVE of *HAVEKINSWERVE*, voorn. d. in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*.

Het komt voor onder de dorpen, welke door den vloed van 17 September 1477 verdronken. Misschien is er verband tusschen dezen naam en die van het later voorkomende *Haantjesgat*, hetgeen nu weder bedijkt is, en naar hetwelk twee polders, in *België* liggende, genoemd zijn.

HAVELT, geb. in de Meijerij van 's *Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en gem. *Vegchel*; met 27 huizen, en 180 inwoners.

HAVELTE, gem. in *Dieverdingepel*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, adm. en jud. kant. *Meppel* (5 k. d., 2 m. k., 4 a. d.); palende N. aan de gem. *Vlodder en Diever*, O. aan *Ruinen*, Z. O. aan de gem. *Meppel en Ruinerwold*, Z. W. aan *Nijveen*, en W. aan de *Overijsselsche gem. Steenwijkerwold*.

Deze gem. bestaat uit de buurs. *Havelte*, *Uffelte* en *Wapserveen*, te zamen bevattende de d. *Havelte* en *Wapserveen*, de geh. *Dorpwal*, *Hesselte*, *Hesselter-Nijveen*, *Holtingen*, *Horrelveen*, *Legveld*, *Het Lok*, *Nijentap*, *Kursingen*, *Uffelte*, *Uffelterveen*, *Veedelijk*, en de buit. *Oversinge* en *Veenrust*.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7669 bund. 34 v. r. 58 v. ell., waaronder 7244 bund. 13 v. r. 61 v. ell. belastbaar land; telt 389 h., bewoond door 464 huisges., uitmakende eene bevolking van ruim 2300 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Ook trof men vroeger in deze gem. eenige lage veengronden aan, welke tot het bereiden van zoogenaamde bagger- of spuurturf uitgegraven of uitgebaggerd werden, doch nu grootendeels reeds zijn vervoend. De veenstof in die veengronden zat zoo weinig diep, dat de, na de uitbaggering overgeblevene, ondergronden ten deele tot hooi- en weilanden toebercid zijn en nog worden. Voorts vindt men er vele groenlanden. Men heeft er drie korenmolens.

De inw., die op 25 na, allen Herv. zijn, maken de twee gem. van *Havelte* en *Wapserveen* uit, welke in deze burgerlijke gem. ieder eene kerk hebben.

De 21 Afgescheidenen, die hier gevonden worden, maken geene afzonderlijke gem. uit, en behooren ook niet tot eene andere.

De 9 R. K., die hier wonen, behooren tot de stat. van *Steenwijkerwold-en-Steenwijk*.

De 2 hr., die men er aantreft, worden tot de ring-synagoge van *Meppel* gerekend.

Men heeft in deze gem. 4 scholen, als 2 hoofdscholen, ééne te *Havelte* en ééne te *Wapserveen*, ééne vaste bijschool te *Uffelte*, en ééne winter- en zomerbijschool te *Legveld*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 350 leerlingen bezocht worden.

In het Noordwesten van deze gem. is gelegen de *Bisschopsberg*. Op desen berg werden de voormalige *Bisschoppen* van *Utrecht* als *Graven* van *Drenthe*, door de landstenden deser provincie ingehuldigd, en aan de helling vindt men, dicht bij elkander, twee hunaebedden.

Het d. *HAVELTE* of *HAVELTUS*, oudtijds *HAVELT* genaamd en op sommige kaarten verkeerdelijk *HARELT* gespeld, bestaat uit de bovengenoemde buurs. en geh., met uitzondering van *Wapserveen* en *Horrelveen*; telt 295 h. en 1725 inw. Het ligt 7 u. Z. W. van *Assen*, 2 u. N. W. van *Meppel*, nabij de provinciale hoofdvaart van *Assen* naar *Meppel*, en daardoor in gereede gemeenschap met de belangrijke weekmarkt van het niet ver verwijderde *Meppel*. Dit aanzienlijk dorp, ofschoon in swaar zand en heide gelegen, is zeer welvarend, en de landontginning is hier, in de laatste halve eeuw, na de daarstelling van gemelde vaart, aanmerkelijk gevorderd.

Het maakt ook de kerk. gem. van *Havelte* uit, welke ongeveer 1700 zielen telt, en tot de klass. en ring van *Meppel* behoort. De eerste *Prodikant*, *EGERTUS STOUTERUS*, die hier de dienst op eigen gezag, in 1668, had beoogen, heeft die in datzelfde jaar ook weder verlaten. Zijn opvolger was, in 1669, *STEPHANUS NICOLAÏ* of *STEFFEN*

KLARZ, aan wien men, in 1608, op eene zeer zachte wijze zijn ontslag heeft gegeven. HAVELTE behoorde tot het jaar 1509 kerkelijk onder Steenwijk, doch is toen daarvan afgescheiden en toegestaan eene eigen kerk en Priester te hebben, die door het kapittel van Steenwijk werd aangesteld. De kerk, in 1509 of het volgende jaar gebouwd, staat tusschen de buurs. Havelte en Uffelte, op eenen heuvel, Z. van den rijweg. Het is een langwerpig, zwaar en somber gebouw, met een steenen verwulft voorzien, en, volgens een opschrift, in 1598, aanzienlijk vertimmerd of geheel nieuw gebouwd. De aan de kerk verbonden zware vrij hooge stompe toren, is, volgens opschrift, in het begin der vijftiende eeuw opgetrokken. Door eenen stormwind op den 9 December 1660 werd hij grootendeels omver en op de kerk geworpen, maar spoedig daarop hersteld, doch, volgens overlevering, niet weder zoo hoog als vroeger; de ingang daar onder door in de kerk is alstoen weggenomen, en welligt de steenen wenteltrap, die aan den Zuidkant, buiten het vierkant van den toren gevonden wordt, en boven naar de klok geleidt, aangebouwd. Deze kerk heeft geen orgel. Het beroep geschiedt door de eigengeërfden of stemgeregtigden.

HAVELTER-AA, riv. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie AA (HAVELTER-).

HAVELTERBERG, uitgestrekte hoogte in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie BISSCHOPBERG.

HAVELTHE, d. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie HAVELTE.

HAVEN, oude naam van het d. DRAUEN, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie DRAUEN.

HAVEN (AARDENBURGSCH), pold., prov. *Zeeland*. Zie HAVEN-VAN-AARDENBURG (OUDE-).

HAVEN (NIEUWER-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie HAVENFOLDER (NIEUWER-).

HAVEN-DER-ZALIGHEID, voorm. kloost. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie KARTUIZER-KLOOSTER.

HAVENFORT, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, even buiten de Gentsche-poort der stad Hulst, en gediend hebbende, om, met de overige, rond die vesting gelegene, forten en sterkten, de toegangen tot haar te verdedigen.

Van de overblijfselen dezer schans is thans niets meer te zien. Op de hoogte, alwaar zij gelegen heeft, is gedurende den Belgischen opstand eene batterij, door eene borstwering gedekt, door palissaden en eene bij nacht geslotene barrière versterkt, aangelegd, ten einde de toegangen der stad nog eenigermate te kunnen verdedigen. Ook van deze werken zijn geene sporen meer aanwezig.

HAVENFORT, fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*. Zie BANSKENS (FORT-).

HAVENFORT, ook weleens onder den naam van HAVENSCHANS voorkomende, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, ten Z. van het Coxijische-gat, $\frac{1}{2}$ u. O. van Sluis, aan de westzijde van den ingang der Aardenburgsche haven, gediend hebbende tot dekking der stad Sluis.

De Franschen begonnen in 1747, zoo wel als in 1794, hunnen aanval op die stad, met het innemen van dit fort. Na 1794 werden de borstwingen afgeworpen. In 1805 bij het bedijken der Aardenburgsche haven, werden de werken nog meer geplaat. Gedurende de onlusten van 1830 en later, werd er weder eene veldverschansing gelegd; doch bij het slechten daarvan, zijn de overblijfselen van het

oude fort nog meer gelijk gemaakt, zoodat er thans weinig meer van te zien is.

HAVENPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*; palende N. O. aan het Oude land van Lamsweerde, Z. O. aan den Dullaert, Z. W. aan Hulster-Nieuwland en den Polder van Groot-Cambion.

Deze pold. is, krachtens octrooi van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, in het jaar 1755, ingedijkt. Hij heeft, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 156 bund. 8 v. r. 2 v. ell., en is schotbaar groot 105 bund. 56 v. r. 16 v. ell. Daarin liggen, behalve een gedeelte van het gehucht Ter Hoole, slechts 4 hofsteden. De uitwatering geschiedt door eene steenen heul in eenen watergang, uitlopende in de kreek de Vogel, en van daar door de sluizen van Campen in het Hellegat.

De **HAVENPOLDER** maakt deel uit van de *Watering van Lamswoorde*; welke bestuurd wordt door ééne Dijkgraaf, twee Gezwoorenen, bijgestaan door eenen Penningmeester-Griffier.

HAVENPOLDER (NIEUWER-) of ook wel enkel **NIEUWER-HAVEN**, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, dist. *Sluis*, kant. *Oostburg*, gem. *Schoondijke*; palende N. aan Jong-Baarzande en aan den Versche-polder, zijnde het oostelijk deel van Klein-Baarzande, N. O. aan het onbedijkte Havenschorre, O. aan de Hoofdplaat, Z. aan het tweede gedeelte van den Prins-Willemspolder, W. aan den Magdalenapolder, den Kleine-Cornelia-polder en den Parochie-polder, doch daar de dijk, die hen van beide eerstgenoemde westelijke polders scheidde, bij het leggen van den grooten weg, die tegen het dorp Schoondijke door een gedeelte van dezen polder loopt, geslecht werd, is de scheiding niet zichtbaar.

Het was in de zestiende eeuw eene voorname haven en vaart van Vlaenderen naar Walcheren, naderhand van minder belang, echter tot veel gerief. In 1708 werden de Franschen daarvoor gestuit, en alzoo belet, Breskens, het Land van Groede en het Land van Kadzand te nemen, hetgeen ook Sluis zoude in gevaar gebragt hebben. Het is thans eene lange kronkelende streek lands, ongeveer $\frac{1}{2}$ uur gaans lang, doch door elkander 400 ell. breed.

Deze pold., welke in het jaar 1742 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 144 bund. 75 v. r. 54 v. ell., waaronder 152 bund. 52 v. r. 31 v. ell. schotbaar land, telt 2 h., waaronder 1 boerderij, en wordt door twee sluizen, op de noordoostzijde in Klein-Baarzande, en aan de zuidwestzijde in Prins-Willemspolder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Ontvanger-Griffier.

HAVENSCHANS, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie **HAVENFORT**.

HAVENSCHOR, onbedijkte gronden van *Nieuwerhaven* tusschen Klein-Baarzande en Hoofdplaat, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, in het distr. *Sluis*.

HAVEN-VAN-AARDENBURG (OUDE-), meer algemeen genoemd **DE AARDENBURGSCHE-HAVEN**, pold. in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, distr. en kant. *Sluis*, gem. *Aardenburg*; palende N. aan het nog onbedijkte Coxij'sche gat, O. aan den Isabella-polder, Z. aan de stad Aardenburg, en W. aan Bewesten-Eede-be-noorden St. Pietersdijk.

Het was vroeger eene vaart of haven, wegens het opalikken des ouden vaarwaters gegraven in 1242 (zie EEDS [OOSTER-EN-WESTER-]), die naar het Zwin liep, en daardoor de stad Aardenburg met de zee in verbinding bragt. In het jaar 1701 werd zij voor de eerste maal bedijkt; in het jaar 1719 weder geopend; in 1745 andermaal bedijkt, waardoor het den Franschen gemakkelijk viel, in 1747 het Havenfort te bemagtigen, en Sluis bijna zonder slag of stoot te veroveren. Dit was oorzaak dat zij in 1749 nogmaals geopend werd. Eindelijk is zij in 1815, door den Franschen Generaal VAN DAMME, met toestemming van Keiser NAPOLEON, ingedijkt en tot eenen polder gemaakt, die, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 104 bund. 2 v. r. 58 v. ell., waaronder ongeveer 80 bund. schotbaar land, hieronder begrepen het deel, dat te voren de kaai van Aardenburg uitmaakte, en nu een deel van die stad is. Zij telt 18 h., waaronder het geh. Draaibrug met zijnen korenmolen. Veertien dezer woonhuizen kunnen als eene voortzetting der stad Aardenburg, langs de voormalige kaai beschouwd worden. De polder is ruim een uur gaans lang, maar nauwelijks 200 ellen breed. Bijna een half uur lengte loopt de groote weg van Oostburg op Aardenburg er door; terwijl die op Sluis bij de Draaibrug, dwars door den polder gaat.

De polder ontvangt het water van de Belgische watering van Slippendamme (Eeeloosche watergang) loosde eerst daar, waar de mond der haven gelegen was geweest. Dit verland sijnde, is de uitwatering gezocht door Bewester-Eede, langs de hooge sluis; maar ook slijkt dit zoodanig op, dat men reeds bedacht is eene nieuwe uitwatering te zoeken. Het water van Slippendamme sal misschien afgeleid worden door een kanaal, dat men in België graaft. De erven VAN DAMME besturen den polder onderling, zonder eene eigenlijke directie.

HAVEN-VAN-OOSTBURG (OUDE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeiland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Oostburg*. Deze pold. is meer bekend onder den naam van *Zoetwater*. Zie dat art.

HAYER (DEN), buurs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. om $\frac{2}{4}$ u. N. ten O. van *Groningen*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{4}$ N. ten O. van *Bedum*, $\frac{1}{4}$ u. O. van *Onderwierum*, waartoe het behoort. Het bestaat uit drie boerenplaatsen.

HAVERMANSGRIEND, onbehuide pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *de Werken-en-Sleeuwijk*; palende N. en O. aan de *Bakkerskil*, Z. aan het *Heimansgaatje*, W. aan den *Buroharen-polder*.

Deze pold., die in het jaar 1656 omkaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6 bund. 52 v. r. 10 v. ell. Hij watertert uit op het *Heimansgaatje*, en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde de erve *NICOLAAS LANGEVELD*, woonachtig te *Hardinxveld*. Het zomerpeil is 1 el boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 6 palm. 4 duim. boven A. P.

HAVERMEER (HET), voorn. meer in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Attermeer*, kant. *Purmerende*, uitmakende het oostelijk gedeelte van de *Beemster* (zie dat art.); grenzende aan de d. *Oosthuizen* en de *Beets*.

Dit meer is bij de bedijking van de *Beemster*, in de jaren 1608 tot 1611, mede ingedijkt, en onder de *Arenberger-polder* begrepen. Het telt 21 kavels land van nagenoeg 20 morgen ieder, en 15 kleine

stukjes land, bekend onder den naam van *Havermeesrestanten*, welke kavels en restanten te samen ruim 400 bunders uitmaken.

HAVERT, d. in de *Vier Noordertoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HAGWERT*.

HAVESCHE, plaats, welke vermeld wordt in eenen brief van *Bernardus*, den drie en twintigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1105. Zij wordt daar gemeld als gelegen tusschen *Boholt* en *Axel*, onder het gebied van *Hulst*, waaruit men, wegens eenige overeenkomst van den klank, vermoedt, dat het *Assenede* is. Ook wordt van *HAVESCHE* gewag gemaakt in de boedellijst der goederen van Utrecht; doch het is onzeker, hoe deze plaats moet gelezen worden, want in een afschrift van *Petrus Schriverius* staat *HAMATRE*.

HAVICK (DE), buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *HAVIK (DE)*.

HAVICKHORST (KLEIN-) of *KLEIN-HAVICKHORST*, hofstede op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Nijkerk*, gem. en ½ u. Z. van *Barneveld*.

Deze hofst., beslaat met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 28 bund. 14 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de wed. *Willelm Blank*.

HAVIK (DE) of *DE HAVICK*, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en ½ u. N. O. van *Zutphen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Gorsse*, aan den straatweg van *Zutphen* naar *Deventer*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 54 bund. 4 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *C. ten Hoopen*, woonachtig te *Zutphen*.

HAVIKERWAARD of *HAVIKERWEERD*, pold. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en kant. *Arnhem*, gem. *Rheede*; palende N. aan den *Fraterweerd*, O. en Z. aan den *IJssel*, W. aan *Klenn*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 447 bund. 49 v. r. 20 v. ell., waaronder 519 bund. 57 v. r. 28 v. ell. schotbaar land; telt 8 h., waaronder 5 boerderijen, uitmakende de buurs. *Havikerwaard*, en wordt op den *IJssel* van het overtollige water ontlast.

HAVIKERWAARD of *HAVIKERWEERD*, buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant. en 2½ u. N. W. van *Arnhem*, gem. en 1½ u. N. O. van *Rheede*; met 8 h. en 110 inw.

HAVIKHORST (KLEIN-), hofstede op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HAVICKHORST (KLEIN-)*.

HAVIKKERWEERD, pold. en buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie *HAVIKERWAARD*.

HAVIKPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Stoppeldijk*; palende N. aan den *Polder-Groot-Cambron*, O. aan *Hulster-Nieuwland*, Z. aan den *Polder-van-Riet- en Wulfdijk*, W. aan den pold. *Klein-Cambron*.

Deze pold., groot volgens het kadaster, 160 bund. 29 v. r. 70 v. ell., waaronder 94 bund. 86 v. r. 97 v. ell. schotbaar land, is in het jaar 1754 berdiikt, krachtens verleend octrooi door de Staten-Geheermaal der Vereenigde Nederlanden in dato 9 October 1753. De tegenwoordige *HAVIKPOLDER* is te zamengesteld uit een gedeelte van den

van ouds genoemden Hofpolder, alwaar de priorij van Cambron heeft gestaan, van den Nieuwe-Havikpolder en van den Oude-Havikpolder. Daarin staat slechts een boefje en eene arbeiderswoning. Hij watert uit, door middel van een binnensluisje, en den Polder-van-Groot-Cambron, welke zijn water door de sluisen van Campon in het Hellegat loost. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

HAVIKS-BRAAK (DE), water in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Assendelft*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Nauwerwa*, tegen den Assendelver-zeedijk.

HAVIKSHORST, havez. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie het volgende art.

HAVIXHORST of **HAVIKSHORST**, havez. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. W. van *Assen*, kant. en 1 u. Z. O. van *Meppel*, gem. en 15 min. ten Z. W. van de *Wijk*, met veel boschaadje omringd, niet ver van de Reest.

Deze havez. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. JAN ARENT GOBERT BARON DE VOS VAN STEENWIJK VAN DEN HAVIXHORST, Lid der Ridderschap en der Provinciale Staten van *Drenthe*, Houtvester en Kantonregter te *Meppel*.

HAXTA, landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie **HARSTA**.

HAYA, twee kleine eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, nabij het eil. *Ceram*.

HAYCOCK, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie **HLATYKOK**.

HAYE (LA), Fransche naam van de st. 's *GRAVENHAGE*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *GRAVENHAGE (S)*.

HAYEM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonsradeel*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Wons*, waartoe het behoort.

HAYMAN (DEN), heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeland*, arr., kant. en gem. *Middelburg*; palende N. aan de heerl. *Noord-Monster* en *Nieuwkerk*, O. aan de heerl. *Mortiere*, Z. aan de heerl. *Welsinghe*, W. aan de heerl. *Koudekerke*, en N. W. aan de stad *Middelburg*.

Deze heerl. bevat eenige buitenplaatsen en verspreid liggende woningen, beslaat, volgens de steenrol eene oppervlakte van 496 bund. 78 v. r. 90 v. ell., schotbaar land. De inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, behooren kerkelijk onder *Middelburg*.

Men heeft er geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Middelburg*. — Deze heerl. behoort sedert meer dan drie eeuwen aan de stad *Middelburg*.

Het wapen van DEN HAYMAN is een schild van zilver, met het hoofd van keel, beladen met drie zespuntige sterren nevens elkander.

HAYMONIS-MONS, Latijnsche naam van den *HEINENBERG*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *HEINENBERG*.

HAYNCK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HAINCK*.

HAYOMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie *BURNANIA*.

HAYSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Leeuwarden*, ten N. van *Stiens*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, worden in eigendom bezeten door den Heer SEVENSTEN, woonachtig te Stiens.

HAYTSMA, ook wel HALJEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollamerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. Z. O. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Kollum*.

Deze state wordt thans in eigendom bezeten door den Heer BORN FOKKE ESKES, woonachtig te Kollum.

HAYTSMA of HAITSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. W. van *Berticum*, 10 min. W. van *Minnertsga*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 35 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer R. L. F. GOETBART, woonachtig te 's Gravenhage.

HAYTSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonsradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, en behoorende onder het d. *Makkum*.

Deze state is in het jaar 1832 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande, eene oppervlakte van 59 bund. 68 v. r., worden in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. HOBBO BAERT VAN SMISIA, Grietman van Tietjerksteradeel, woonachtig te Bergum, en door den Heer Mr. HANS WILLEM DE BLOCC VAN SCHELTINGA, Grietman van Schoterland, woonachtig te Oranjewoud.

HAYTA, staten, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel en Rauwerderhem*. Zie HARSTA.

HAZAARDSWOUDÉ, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HAZERSWOUDÉ.

HAZARD, adell. h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr., kant. en 1 u. W. ten Z. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's *Princenhage*; in het geh. *Rith*.

Dit adell. h. besloeg vroeger, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ruim 40 bund., welke thans aan drie eigenaars is overgegaan; terwijl het huis wordt bezeten en bewoond door Mevrouw PETRONELLA LAMOTTE, wed. van den gepensionneerden Luitenant-Generaal DAVID ESAIAS BOBE.

HAZARD, koffijplant. en suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie HASARD.

HAZARD (NIEUW-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie HASARD (NIEUW-).

HAZARDSWOUDÉ of HAZERSWOUDÉ, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HAZERSWOUDÉ.

HAZARZOU, naam, welken de landlieden veelal geven aan het d. HAZERSWOUDÉ, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HAZERSWOUDÉ.

HAZEBOERG, geh. in *Westerwolds*, prov. *Groningen*, arr, kant. en $\frac{3}{4}$ u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Flagwedde*, nabij *Zellingen*, waartoe het behoort.

HAZEBROEK (GROOT-), buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HAZEBROEK (GROOT-).

HAZEGRAS of HAZENGRAS, voorm. fort tot dekking eener voornamen uitwateringsluis en geprojecteerde haven in *West-Vlaanderen*, kon.

België, tegen de grenzen van *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *St. Anna-Termeuiden*, aan de westzijde van het *Zwin*. Het werd aldus genoemd naar het terrein waarin het aangelegd werd.

Gedurende den keizerlijken oorlog, in het laatst der vorige eeuw, hadden de Oostenrijkers de Brugsche vaart op Sluis in Vlaanderen toegedamd, en een kanaal van daar gegraven naar het HAZEGRAS. Zij hadden er ook eene sluis met twee kokers aangelegd, en daarmede een haventje geschuurd, van het HAZEGRAS naar of in het *Zwin*, om zich langs dien weg van overtollig water te kunnen ontdoen en van daar naar zee te varen; ook hadden zij een fort aangelegd, waarmede zij de haven konden bestrijken en dus den toevoer naar Sluis beletten. De hooge Regering der Nederlanden, begrijpende, dat hierdoor de heen en wedervaart van Sluis geheel zoude vernietigd worden, gaven den Luitenant van DER SWAN bevel, met den hoeker de *Zeehond*, het *Zwin* in te loopen en te gaan liggen even vóór of beneden het gezegde haventje, ten einde het zeilen van schepen van daar naar zee te beletten. De manhaftige houding van gezegden Luitenant, te dier plaatse, was de oorzaak, dat de vaart van daar naar zee gestremd bleef, en alles in zijnen vorigen stand werd terug gebragt.

Het fort was reeds verkocht, en behoorde in eigendom, zoo als nog, aan den Heer J. A. JANSSEN, Predikant te *St.-Anna-Termeuiden*, ook was het grootendeels geslecht, toen in 1831, de Belgen een gedeelte daarvan tot eene nieuwe verschansing aanlegden.

Den 5 Augustus 1831 had hier een luisterrijk wapenfeit plaats. Eene verkenning werd uit Sluis naar het HAZEGRAS ondernomen, en de twee kannonnerbooten, onder de bevelen van de Luitenants ter zee H. J. van MALDEGHEM en A. A. BOURICIUS, zouden daarbij de landtroepen ondersteunen. Gedurende het gevecht geraakte de boot van den Luitenant BOURICIUS aan den grond, doch de dappers zeelieden bleven zich met leeuwenmoed verdedigen. De brave BOURICIUS wilde, zoo min als zijn strijdmakker van MALDEGHEM, van overgegeven hooren, ofschoon de vijand tienmaal sterker was dan hunne kleine schaar. Echter ziende, dat hij de kannonnerboot niet zoude kunnen behouden, besloot hij die te vernielen, opdat nimmer eene Belgische vlag daarop zoude wapperen. Dit werd, ondanks het vernielend vuur der Belgen, koelbloedig en in goede orde ten uitvoer gebragt. Intusschen waren de dappere zeelieden elk uur met den dood bedreigd, en velen waren reeds gesneuveld, ofschoon de vijand veel meer volk verloren had. Onze helden schenen zich echter tot den laatsten man te zullen verdedigen, en besloten te hebben liever de nog overblijvende boot, op het voorbeeld van van SPYK, in de lucht te doen springen, dan zich over te geven. Gelukkig kwam in dezen hoogen nood de Kapitein HORREACKEN hen met een honderdtal krijgslieden uit Sluis te hulp, die woedend op den vijand aanvielen en hem met bebloede koppen en vele dooden op de vlugt joegen, hetwelk zoo overhaast geschiedde, dat hij eene menigte ransels, geweren en trommen achterliet.

HAZELBERG, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en $\frac{3}{4}$ u. Z. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. van *Vegechel*, gem. en 1 u. O. van *Dinther*; met 18 h. en 90 inw.

HAZELDONK, geb. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Breda*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Rijsbergen*.

HAZELDONK, pold. in de bar. van *Breda*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *Terheyden*; palende N. aan den Oude-Polder-van-Zevenbergen, O. aan *Crauwelsgors*, Z. en W. aan de voorgronden tegen de *Mark*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 26 bund. 71 v. r. alles schotbaar land; telt eene boerderij, en wordt door eene sluis, in den Oude-Polder-van-Zevenbergen, van het overtollige water ontlaat. Het land ligt 1 à 2 palm boven A. P. Het bestuur over dezen pold., gecombineerd met de pold. *Crauwelsgors* en *Hokkenberg*, bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Gezworenen, geassisteerd door eenen Penningmeester.

HAZELDONK, hofstede in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3½ u. N. W. van *Breda*, kant., en ½ u. Z. van *Zevenbergen*, gem. *Terheyden*, aan de *Mark*.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 26 bund. 71 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door het Domein, gedoteerd aan Z. K. H. Prins *FREDERIK der Nederlanden*.

HAZELDONK (DE) of het *Huis-TE-VLIEDEN*, adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 4½ u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. N. O. van *Asten*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Vlieden*, niet ver van den regter oever der *Astensch-Aa*.

De ligging van dit huis, hetwelk geheel vernieuwd is, is wegens de bosschen, waarin het als verscholen ligt, niet onaangenaam, doch de daarbij gelegene landerijen, leveren, wegens de schraalheid van den grond, weinig op. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 74 bund. 81 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *PIETER VAN DOUWONEN*, woonachtig te *Luik*.

HAZENBERG, heuvel in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en 1 u. N. van 's *Princenhage*. — Op dezen heuvel is de kapel van *Gageldonk* gebouwd.

HAZENBERG (GROOT-), voorm. adell. huis te *Utrecht*, op de Oostzijde der *Oudegracht*.

Het was even als het naast gelegene *Klein-Hazenberg*, de zetel van het aanzienlijk geslacht de *Haze*. Later werd het de vergaderplaats der *Schepenen* en maakt thans een gedeelte van het stadhuis der stad *Utrecht* uit.

HAZENBERG (KLEIN-), voorm. adell. huis te *Utrecht*, op de Oostzijde der *Oudegracht*. Zie verder het bovenstaande art.

HAZENBURG, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en 5 min. Z. O. van *Maarsse*.

Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten, door den Heer *ALBERT BERNHART DE JONGHEERE*.

HAZENDAAL, voorm. adell. h. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groot-Hager-en-Camp*, ¼ u. Z. van *Schoorl*, in de buurt *Agdorp*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bosch. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 77 v. r. 60 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door *Mevrouw de douairière* van den Heer *G. FORTJEN VERACHEN*, woonachtig te *Alkmaar*.

HAZENGRAS, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeoland*. Zie *HAZENGRAS*.

HAZENPOLDER, *HAERPOLDER* of *HAZENSPOLDER*, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Hazenspolder*; palende N. W. aan de *Noordzee*, N. aan de

Duinen, O. aan de Zijpe, Z. en Z. W. aan de Oude-Hondsboschervaart.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 276 bund.

HAZENRAY, geb. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie *ASERAY*.

HAZENVELD, duinvallei in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Albertsberg-en-de-Vogelenzang*, 1½ u. Z. ten W. van de *Vogelenzang*.

HAZEPATERSVELD, vlakte in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, ten Zuiden en even buiten de Groote-Houtpoort der stad *Haarlem*.

HAZEPOLDER, pold. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HASENPOLDER*.

HAZERSOU, naam, welken men bij verkorting veelal geeft aan het d. *HAZERSWOUDE*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HAZERSWOUDE*.

HAZERSPOLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HASENPOLDER*.

HAZERSWOUDE, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen* (8 k. d., 19 m. k., 2 s. d., 1 afd.); palende N. aan den *Rijn*, die haar van de gem. *Koudekerke* scheidt, O. aan de gem. *Alphen-en-Rietveld*, Z. aan de gem. *Moerkappelle* en de *Wilde-Veenen*, W. aan *Benthorn* en *Benthuisen*.

Deze gem. bestaat uit de navolgende polders: den *Hoornsche-polder*, den *Oostbuursche-polder*, den *Rijnenburgsche-en-Smakker-polder*, den *Gemeenewegsche-polder*, den *Nieuwe-Groenendijksche-polder*, den *Oude-Groenendijksche-polder*, den *Benter-Delf-of-Generale-polder*, de *Droogmakerij*, den *Ambachts-polder*, den *Geere-polder*, den *Rietveldsche-polder*, den *Beter-polder*, en den *Barre-polder*. Zij bevat het d. *Haserswoude*; de *Buurt* aan den *Rijndijk* en eenige verstrooid liggende huizen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3469 bund. 91 v. r. 43 v. ell., waaronder 3464 bund. 5 v. r. 88 v. ell. belastbaar land, en telt 350 h. 20 bewoonde en 5 onbewoonde watermolens. Men heeft er 542 huizez. uitmakende eene bevolking van ruim 2800 inw., die gedeeltelijk hun bestaan vinden in de veenderij, landbouw en veestapel, bestaande de grond hier ten deele uit veen en goede vette weilanden, die meest kleigronden zijn. Men heeft hier talrijke morgens van uitgeveend en daarna drooggemaakt land, alwaar in den zomer het voortreffelijkste graan en vlas geteeld wordt. Ook bestaat er eene uitgebreide spinnerij, welke haar werk naar *Rotterdam* en elders ter markt voert; terwijl aan de andere zijde het uitgebaggerd veen voor den turf wederom eene aanzienlijke waterplas vormt, die daarna, wanneer de grond geene goede brandstof meer levert, op nieuw wordt drooggemaakt. Mede leven eenige door vischerij en het kweken van elst; ook wordt hier gaas of kaasdoek gemaakt, dat genoegzaam door geheel *Holland* verzonden en gesleten wordt. Voorts heeft men er 2 scheepstimmerwerven; 2 aanzienlijke aardewerkfabrieken, dat tevens pannenbakkerijen zijn; 1 steenbakkerij; 1 leerlooijerij; 1 houtzaag- en 2 korenmolens. Vroeger bestond hier een genootschap ter bereiding van vlas, doch dit is te niet.

De *Herv.*, die hier 1600 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Leyden*, ring van *Alphen*, behoort, en door eenen *Predikant* bediend wordt. Het beroep geschiedt door den *kerkeraad*.

De *Remonstranten*, die hier 70 in getal zijn, maken eene gemeente uit, welke tot de *Derde* klassis behoort.

Vroeger was hier ook eene gem. van Vlaamsche Doopgezinden, de eene die ten plattenlande in *Rijnland* bestond.

De R. K., van welke men er ruim 1100 aantreft, maken gedeeltelijk eene stat. uit, en behooren gedeeltelijk tot de stat. *Hazerswoude-aan-den-Rijndijk*, en gedeeltelijk tot de stat. *Groenendijk*.

De 3 zich hier bevindende Isr. worden tot de ring-synagoge van *Alphen* gerekend.

Men telt in deze gem. 3 scholen, als: ééne te Hazerswoude en ééne in de Buurt aan den Rijndijk, alsmede een instituut voor jongeheeren, gezamenlijk gemiddeld door een getal van 290 leerlingen bezocht wordende.

In deze gem. ligt ook eene fraaije brug, over den Rijn, in het jaar 1839 nieuw gebouwd, en door raderwerk bewogen of opgewonden wordende.

Vroeger lagen hier de oude adell. hofsteden *Rijnenburg*, en *Stoopenburg*, thans boerderijen.

Deze gem. is eene hooge heerl., waarmede *LODEWYK VAN MONTFOORT*, ten jare 1428, door *JACOBA VAN BEYEREN*, Gravin van *Holland*, verlijd werd. Door het overlijden van *VROUWE ANNA HENDRIKA VAN WASSENAAR VAN WARNOED*, gekomen zijnde op *FRANÇOIS PAULUS EMIILIUS GRAAF D'OULTRÉMONT*, als in huwelijk hebbende *MARIA ISABELLA VAN BEYEREN VAN SCHAEGES*, Gravinne van *Warfusé*, is zij door hem, in het jaar 1750, verkocht, aan de douairière van wijlen Heer *JAKOB VAN WASSENAAR*, voor de som van een honderd elf duizend gulden; daarda is er bezitter van geworden, haren oudsten zoon *JAKOB AREND*, Baron van *WASSENAAR* tot *DUIVESVOORDE*. Vervolgens is zij bezeten door den Heer *W. BARON ROËLL*, van wien zij is gekomen aan den Heer *G. VISSER VAN HAZERSWOUDE*, woonschtig te *Amsterdam*, die haar thans nog bezit.

Het d. *HAZERSWOUDE*, *HAZERSWOUDE* of *ADUAARDSWOUDE*, bij verkorting veelal *HAZERSOUW*, bij de landlieden ook wel *HAZARSOU*, en volgens oude brieven *ADUAARDSWOUDE*, ligt 2½ u. Z. O. van *Leyden*, 2 u. Z. W. van *Alphen*.

Het is een zeer fraai en welbebouwd, zeer bevolkt en uitgestrekt dorp, dat reeds in het jaar 1284 bekend was, en in het jaar 1327 eene kerk had. Men ziet er vele deftige gebouwen en vindt er doorgaans welgestelde lieden. Het plagt op het laatst der zeventiende eeuw zoo bloeiend te zijn, dat er op eene kermis vijftig koebeesten behalve de kalveren en schapen werden geslagt.

De Hervormde kerk was vóór de Reformatie aan den *H. Aartsengel MICHAËL* toegewijd. De Pastoor werd destijds door den Commandeur van de *St. Jansheeren*, te *Haarlem*, aangesteld. Het is een groot en luchtig gebouw en pronkt met eenen aanzienlijken toren, van eene fraaije spits voorzien.

De Remonstrante kerk is een klein gebouw van toren en orgel voorzien.

De R. K. stat. van *HAZERSWOUDE*, welke tot het aartspr. van *Holland* en *Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt, telt 500 Communicanten. De kerk is aan den *H. Eselenbewaarders* toegewijd.

Men heeft hier een fraai armhuis, ook tot het opnemen van bestedelingen geschikt.

Vroeger had men hier een alom bekend gesticht voor krankzinnigen. *Nieuwenburg* geheeten, welk gebouw thans dient tot een instituut voor jonge Heeren, dat 20 leerlingen telt.

De korenmolen aan den *Rijnslijk*, bekend onder den naam van *Dikken* of steenenmolen, is beroemd als vroeger bewoond door den vermaarden Schilder *REMBRANDT VAN RIJN* die hier vermoedelijk ook den 15 Maart 1606 geboren was; hij overleed in 1664.

In het jaar 1556, of mogelijk ook vroeger, hebben die van *HAZERSWOUDE*, met andere nabij gelegene dorpen, van *WILLEN V*, Graaf van *Holland*, het voorregt van uitwatering in den *IJssel* verkregen, en dus hadden hunne Heemraden ook deel in de kwijtschelding, welke Hertog *ALBRECHT* deze dorpen vergunde; over eene onregte schonwe in *Waddinxveen*. Van Graaf *FLORIS V* verkregen zij, in het jaar 1284, een voorregt, » dat alle huislieden, die land hadden in *Aduartswoude*, » en buiten dat ambacht-woonden, schot en bede met de inwoners zouden » gelden van hunne landen, akker akkers gelijk.” Hierover hebben naderhand die van *Leyden* twist gehad met die van *HAZERSWOUDE*, doch de zaak verbleven zijnde aan Hertog *ALBRECHT*, deed hij uitspraak, dat de poorters van *Leyden* schotgeld zouden betalen van de schotbare landen onder *HAZERSWOUDE*, uitgezonderd die, welke vóór *Paschen*, des jaars 1567, niet schotbaar geweest waren, maar de landen van de poorters van *Leyden* zouden niet behoeven te gelden in het geld, dat de huren gaven tot hunne kerk aan den *Schout*, en tot het gene in het Ambacht werd verteerd. Die van *Leyden*, naderhand wederom oneepig rakende over de schotgaarders, zoo beval gemelde Hertog, in het jaar 1584, dat de rekeningen over de schotgelden in *HAZERSWOUDE* zoude geschieden ten overstaan van gemagtigden uit *Leyden*. Dit voorregt wegens het schotgeld is aan die van *HAZERSWOUDE* nog bevestigd door Keizer *KAREL* en zijnen zoon Koning *FILIPS*. Ook heeft het Hof van *Holland*, in het jaar 1640, hierover ten hunnen voordeele gevonnisd tegen die van *Leyden*. Desniettegenstaande zijn er vele landen onder *HAZERSWOUDE*, die den poorteren van *Leyden* toebehoorden, langen tijd vrij van schotgeld gebleven, uit kracht van het onderscheid in de eerste uitspraak van Hertog *ALBRECHT* gemaakt. Doch het cohier of gaarderboek van de onvrije landen, sedert veertig jaren vermist en verwaarloosd zijnde, zoo werd, in het laatst der vorige eeuw, met toestemming van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*, en zonder tegenkanting der *Ingelanden*, het schot algemeen geheven van alle de landen in *HAZERSWOUDE*, morgen morgens gelijk.

MAXIMILIAAN, Heer van *Kruiningen*, *Heenvliet*, *HAZERSWOUDE* enz., gaf, in het jaar 1587, aan zijne onderzaten van *HAZERSWOUDE*, onder anderen, bij wijze van voorraad, de navolgende voorregten: dat tot het besturen van het schoutambacht, iemand uit de gemeente aldaar zou worden aangesteld; dat van de vervreemdingen van erfpachtlanden, waarvan men schuldig was de aanbidding van den koop aan den Heer te doen, deze aanbidding zoude ophouden, indien, namelijk, zoodanige koop geschiedde in het openbaar, met afkondiging van herkegeboden, of ook onder vrienden en gelijkgeërfden, houdende hij zich alleen tevreden met den vijftigsten penning. De Heer van *HAZERSWOUDE* trekt nog den vijftigsten penning van alle huizen en landen, waarop hij erfpacht heeft, en die een goed getal uitmaken. De burgers van *HAZERSWOUDE* waren vroeger in *Holland*, *Zeeland* en *West-Friesland* tol-vrij, zoo van de Grafelijkheids- als *Wassenaarsche*-tollen. Zij mogten ook te *Leyden* op de *Vischmarkt* op den afslag mijnen. Dezelfde *MAXIMILIAAN* van *KRUININGEN* heeft, in het jaar 1590, met de stad *Rotterdam* eene overeenkomst aangegaan, waarbij hij aan haar eene doorvaart vergunde door zijne heerlijkheid, indien zij zulks noodig vond, waarvoor

de stad hem zoude betalen duizend gulden in eens, en jaarlijks eene salesbare rente van zes en dertig gulden. Dit zoude echter maar alleen stand grijpen, indien er geene verbindtenis gevonden werd, tusschen de Heeren van HAZERSWOUDE en *Benthuizen*, die dit konde verhinderen. Wij vinden niet, dat de aanleg dezer vaart voortgang gehad hebbe, naardien de stad Rotterdam thans nog hare vaart op den Rijn heeft, door de Goude. Het is echter zeker, dat de Heeren van Rotterdam, nog op het laatst der vorige eeuw, aan den Heer van HAZERSWOUDE deze erkenenis voor het regt van doorvaart betaald hebben, mits kortende dertien gulden, zoo dat het gehsel teen maar drie en twintig gulden beliep. De rede van deze korting is onbekend, alleen weet men, dat dit, sedert vele jaren, aldus in gebruik geweest is.

In het jaar 1535 was hier eene vergadering van Wederdoopers, welke Jonker PIETER VAN DEN BINKHOEST; Schoot van de Beverwijk; aldaar euveldmoedig doodsloegen, maar deswege zwaar gestraft werden.

Den 8 September 1842 zijn te HAZERSWOUDE het weeshuis en eenige belendende gebouwen eene prooi der vlammen geworden.

Het wapen der gem. HAZERSWOUDE is van goud, beladen met eene smalle dwarsbalk van keel (rood), waarop drie sterren van goud.

HAZERSWOUDE (AMBACHTSPOLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaaster, eene oppervlakte van 1016 bund. 92 v. r. 11 v. ell., en wordt door 1 molen van het overtollige water ontlast.

HAZERSWOUDE (DROOGMAKERIJ-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaaster, eene oppervlakte van 1522 bund. 76 v. r. 14 v. ell.

HAZERSWOUDE (GENERALE-POLDER-VAN-) of BENT- EN DELF-ROOSEN, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie LANGENLAND.

HAZERSWOUDE-AAN-DEN-RIJNDIJK, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*;

De R. K., die hier wonen, maken, met die van Koudekerk en een gedeelte van *Alphen*, de stat. van *Hazerswoude-aan-den-Rijndijk* of *Koudekerk* uit, die 1100 Communicanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk is aan den H. MICHAËL toegewijd.

HAZERSWOUDSCHE-EN-HOOGVEEENSCH-EPOLDER (DROOGGE-MAAKTE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Hazerswoude*. — Deze pold., beslaat, volgens het kadaaster, eene oppervlakte van 1829 bund. 15 v. r.

HAZERSWOUDSCHE-PLAS, voorm. waterplas, prov. *Zuid-Holland*, zich onder de gem. *Hazerswoude*, *Benthuizen*, *Noord-Wadinxveen*, *Hoogeveen*, *Soeterwoude* en *Benthorn* uitstrekende, en eene oppervlakte van omtrent 4280 morgen (ruim 5640 bund., uitmakende.

De gezegde zes gem. verzochten, in het midden der vorige eeuw, de vrijheid en vergunning tot het bedijken en droogmaken van gemelden plas, hetwelk hun den 12 Mei 1789 werd toegestaan, en waaruit alzoo onder anderen de *Gelderwoudsche-polder*, de *Drooggemaakte-Hazerswoudsche-en-Hoogeveensche-polder*, ontstaan zijn.

HAZEWAAL of HAZEWEL, vroeger eene ondiepe waterplas in de *Medemblikkerkogge*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Midwoud-en-Oostwoud*,

$\frac{3}{4}$ u. Z. O. van Oostwoud, eene oppervlakte gehad hebbende van omstreeks 4 bund., doch welke langzamerhand, volgegroeid met rietgewas, is overgegaan in eenen lossen grond, waarop hooi geteeld wordt en getrokken is bij de omliggende weilanden, zoodat er nu niets meer dan een doorlopend water-kanaal bestaat, dat den naam van **HARRWAL-SLOOR** heeft behouden.

HEALBIRD, landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Roodkerk*, in de b. *Healbird*.

Dit landh. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund. 25 v. r. 80 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door de erven van **GERSEN EDELS VAN DIJK**.

HEALDOOR, stuk mied land, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*; $\frac{1}{2}$ u. van *Birdaard*.

In het midden der zestiende eeuw komt het in een oud herkboek voor als benaming van een stuk der kerke- of pastoriemieden.

In 1542 behoorde tot de prebende te *Rinsumageest*, een stuk miedland, groot zes pondematen, hetwelk destijds gebruikt werd bij zekeren **REINIER THOE HELDOER**, landsate van *CLAAARCAMP*. Het is waarschijnlijk, dat de **HEALDOOR** de benaming van dezen gebruiker ontleend heeft, doch dat die gebruiker zelf, blijkens het woordje *thoe* zijnen naam van eene andere plaats *Healdoor* genoemd, ontleende.

HECHISSEL, plaats in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, welke voorkomt bij **MENCO**, als zijde men daar, over de begeving van een registerambt handgemeen geweest, waarbij echter **ELSO**, de aanvoerder van het werk, met de zijnen op de vlugt gejaagd werd.

HECHT-EN-STERK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *La Singularité*, benedenwaarts aan de verl. plant. **Fredrikaburg**; 1000 akkers groot, met 175 slaven. De **Negers** noemen haar **STOLKROK**.

HEDDINGER-SLOOT (DE), eigenlijk **HARDERONDSLOOR**, vaart in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Grootebroek-en-Lutjebroek*, van den *Kadijk* in eene noordelijke strekking naar de *Ooster-Kleine-Gouw* loopende.

HEDEL, gem. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-district*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 21 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. *Driel en Kerkwijk*, O. aan *Driel*, Z. aan de *Maas*, W. aan *Ammerzoden*.

Deze gem. bevat het d. *Hedel*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1092 bund. 17 v. r. 1 v. el., waaronder 1091 bund. 22 v. r. 83 v. ell. belastbaar land; telt 240 h., bewoond door 260 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1360 inw. Het voornaamste middel van bestaan is de landbouw; de inwoners drijven geen handel, dan die van eigen veldproducten; ook bestaat er eene bierbrouwerij, waarin goed bruin bier gebrouwen wordt, terwijl er in 1841 eene scheepstimmerwerf is aangelegd.

De **Herv.**, die hier 710 in getal zijn, onder welke 300 **Lodematen**, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Zalt-Bommel* behoort; de eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **Ds. NICOLAUS BAKKENS**, die in het jaar 1612 herwaarts kwam, en in het jaar 1661 emeritus werd. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De **R. K.**, van welke men er 660 aantreft, maken eene stat. uit, die tot het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Zalt-Bommel*,

behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Na de Reformatie zijn de inw. van **HEDEL**, die R. K. gebleven waren, langen tijd, gezamenlijk met die der omliggende dorpen, bestuurd geweest door de Priesters van de Minderbroedersorde, die te Ammerzode hun verblijf hadden, en meermalen geheel den Bommelerwaard en den Tielervwaard bedienden. Op het einde der zeventiende eeuw, hebben de R. K. van **HEDEL** eene eigen Pastoor bekomen, eerst uit de Minderbroedersorde, en naderhand van de ongeordende geestelijkheid. In 1565 begon de Pastoor van dit dorp tegen de R. K. leer te prediken; als zoodanig werd hij spoedig bekend, waarom dan ook de, in dien tijd door zijne prediking, bekende **CORNELIS VAN DIEST** zich bij hem ophield, en van den 21 Julij 1566, toen deze laatste voor het eerst buiten 's Hertogenbosch, op den Hoogenkamp, bij de Bossche-sloot, voor eene groote menigte leerde, werd hij, na iederen Zon- en feestdag tweemaal aldaar gepredikt te hebben, door zijne aanhangers, weder naar den Pastoor te **HEDEL** teruggevoerd. Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

De gem. **HEDEL** is eene heerl.; doch wie er de oude bezitters van geweest zijn, kan men niet nasporen, maar het is te vermoeden, dat zij weleer aan de Hertogen van Brabant behoorde. In het begin der veertiende eeuw stond zij echter reeds onder Gelderland, want in 1327 beval **REINALD**, Hertog van *Gelre*, dat de Heer van Cranendonck en de geërfden van **HEDEL**, morgens gelijk met de andere dorpen in de dijklasten en wateringén zouden gelden. Ook waren het huis en eenige goederen leen, en **WILLEM**, Heer van **CRANENDONCK**, een jonge zoon van het geslacht van **HOORNE**, werd, den 28 October 1536, door **REINALD**, met het huis en burg van **HEDEL**, tot een open huis beleend; en, na zijnen dood, zijn broeder **DIRCK VAN CRANENDONCK**, die daarenboven, op den 1 Januarij 1542, zijne eigene goederen, onder het huis en het gregt van **HEDEL**, voor 500 ponden *Tournoysen* (800 guld), tot een Geldersch leen maakte. Beide broeders stierven kinderloos, en hunne zuster **ANNA** bragt **Cranendonck** aan haren man **WILLEM VAN PITTINGEN**, Heer van *Zevenbergen*. Het schijnt, dat **DIRCK** of **ANNA**, **HEDEL** verkocht heeft; want den 8 September 1542 is Heer **GERRIT VAN STRIJEN**, Heer van *Zevenbergen*, daarmede tot een open huis verleid, hoewel men elders, op datzelfde jaar, de beleening van **ERNSGARD**, vrouw van **THOMAS**, Heer van *Zevenbergen*, vindt: die mogelijk eene zuster van voormelde **DIRCK** en **WILLEM** geweest is, maar die op de geslachtslijsten van beide huizen niet gevonden wordt. Dit is des te waarschijnlijker, dewijl men geen verdere beleening van het geslacht van **STRIJEN** aantrest, hoewel Heer **GERRIT** kinderen heeft nagelaten. In 1579 werd **OTTO VAN DE LECK** daarmede verleid, voorbehoudens de togt van zijne moeder **MARGRIET**, vrouw van **DE LECK**. Het is dus onzeker of **JOHAN**, Heer van *Polanen* en van *de Leck*, vader van **OTTO**, die zoo vele goederen, en onder andere Breda, door koop aan zich bragt, op gelijke wijze **HEDEL** verkregen heeft, of dat **OTTO**, dat van de geslachten van **CRANENDONCK** en **ZEVENBERGEN** erfde; want het is opmerkelijk, dat hij, de jongste zoon van Heer **JOHAN** zijnde, en de eenigste uit zijn derde huwelijk, met **MARGRIET**, Gravin van *der Lippe*, juist met die heerl. verleid is. **OTTO** noemde zich, gedurende zijn geheele leven, Heer van **HEDEL**, en trouwde met **SOPHIA**, erfdochter van **FREDERIK**, Heer van *den Bergh* en *Byland*; hun zoon **WILLEM** nam de naam en het wapen van dat geslacht aan, en zijne nakomelingen zijn tevens in het bezit van **HEDEL** gebleven, echter moeten wij daarbij voegen,

dat **ISABELLA CLARA**, Gravin van *den Bergh*, deze heerl. aan haren man, **HENDRIK DE LA TOUR D'AUVERGNE**, Hertog van *Bouillon*, bragt, en dat dit huis door haar, den 6 October 1698 (1), aan den Heer **GODEFROY FREDRIK VAN DE POLL** werd verkocht; welke koop door de Staten van Gelderland, den 6 April 1699, vernietigd is. Zij besloten om ernstige redenen, het regt van naasting, den Vorst van den Lande, als Opperleenheer, toebehoorende, te gebruiken, de Kooppenningen te voldoen, en de heerl. aan de domeinen te hechten. Dit is, zonder acht te slaan op de tegenkanting van den Heer **VAN DE POLL**, ten uitvoer gebragt, en sedert is **HEDEL** onder de beheering der Rekenkamer van Gelderland gebleven.

Het d. **HEDEL** of **HEEL** ligt ongeveer 3 u. Z. W. van Tiel, 1½ u. Z. van Zalt-Bommel, aan de Maas, waarover hier een veer is op het Empelsche grondgebied, nabij Crevecoeur, 51° 44' 51" N. B., 25° 55' 27" O. L. Onder den naam van **HEDILLA** geschiedt daarvan melding, op het jaar 814, als gelegen in het graafs. Teisterbant. Men telt, in de kom van het d., 240 h. en 1360 inw.

De Herv. kerk schijnt vroeger een kruisgebouw geweest te zijn, waarvan echter de westelijke arm thans niet meer bestaat; zij is van eenen toren voorzien, die weleer op het midden der kerk stond, doch, in het begin der negentiende eeuw afgebroken en vernieuwd, boven den ingang, op het zuidereinde, is geplaatst.

De R. K., die hier, sedert het einde der zestiende eeuw, een eigen kerkhuis bij den koren-windmolen op den dijk hadden, hebben in het laatst der achttiende eeuw, het oude kasteel te Hedel aangekocht, dit afgebroken, en de neerhuizing gedeeltelijk tot eenen vrij geschikte kerk en pastorie ingerigt. Deze kerk is aan den H. **WILLIBRODUS** toegewijd, en van eenen torentje voorzien. Het voormalige kerkhuis dient thans tot bouwmanswoning.

Men heeft in dit d. twee paardenmarkten, van welke de eerste invalt den 1 Mei, of zoo die op Zondag komt, den volgenden dag; de tweede den eersten Maandag in November.

Niet ver van dit dorp baande zich **FREDRIK HENDRIK**, Prins van *Oranje*, gedurende het beleg van Zalt-Bommel, in het jaar 1699 toen hij nauwelijks 15 jaren oud was, met eenige Edelen eenen weg midden door eenen hinderlaag der Spanjaarden.

Meermalen ondervond dit dorp den nadeeligen invloed van de nabijheid der aan de overzijde van de Maas, aan het begin der Dicze gelegene, schans Crevecoeur; als: in het jaar 1587, toen de dappere Spaansche Veldheer **HAUTEPENNE** voor deze schans sneuvelde, en de Staatsche Veldheer **HORNLORE** haar innam, en ten spijt der *Boschenaren* haar dien naam gaf; in Junij en Julij 1593 toen **MAURITS**, Prins van *Oranje*, den grijzen **MANSVELDT** den pas afwinnende, die tegen dezen Veldheer verdedigde; in het jaar 1600, den 24 Maart, toen **MAURITS** haar op den derden dag van het beleg veroverde; maar vooral in 1794 toen zich Crevecoeur, den 26 September, na een bombardement,

(1) In dese koopacte, voor Schepenen der stad Bergen-op-Zoom op dezen dag verleden, wordt door Zijne Hoogheid den Heer Grave van AUVERGNE. Marquis van Bergen-op-Zoom, krachtens autorisatie van hare Hoogheid Mevrouw de Gravin van AUVERGNE, aan Jonkheer GODFRIED VAN DE POLL overgedragen: » De Baronije of vrije heerlijkheid HEDEL, leenroerig van het souveraine leenhoff van Gelderland ten Zutphense regten — zoo en gelijk die Vrouwe Gravinne dezelve thans best; op hare Hoogheid van hare doorzuchtige voorouderen te gewooneerd en zij dezelve van voorts. souvereine leenhoff hebben ontvangem. »

aan den Franschen Generaal Picaudeau had overgegeven, aangesien nu ook HEDL van daar in brand geschoten werd, waardoor die Generaal zich alzoo door vlammen den toegang tot dit dorp baande. Bij hun vertrek in 1815, rigtten de Franschen alhier nog gruwelijker tooneelen aan, daar een detachement der soldaten van MELTROX, nog rookende van het bloed van Woerden's burgers, door een handvol Pruisische jagers tot in het dorp verjaagd, ook hier hunne roof- en moordzucht bot vierde; twee vreedzame inwoners werden lafhartig vermoord, een derde, de algemeen beminde onderwijzer, nu wijlen W. O. DE RUS, eerst beroofd, en toen door een kogel gevaarlijk gewond; deze laatste herstelde nogthans. De moordenaars met roof en vloed der ingezetenen beladen, verlieten hier den herbergzamen Gelderschen bodem, na deze rustige plaats, in herinnering naast Bodegraven en Zwammerdam te hebben gesteld.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van goud, met drie halve manen van azuur.

HEDL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, *Derde distr.*, arr. en 2½ u. N. N. W. van *Eindhoven*, kant., gem. en ¼ u. N. van *Oirschot*; met 22 h. en 200 inw.

HEDL, d. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie **HALL**.

HEDL (**BINNENPOLDER-VAN**-), pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Hedel*; palende N. aan den *Polder-van-Kerkwijk* en den *Polder-van-Driel*, O. aan den *Polder-van-Driel*; Z. aan den *Buitenpolder-van-Hedel* en de *Maas*, W. aan den *Polder-van-Ammerzoden*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 912 bund. 77 v. r. 56 v. ell., waaronder 855 bund. 51 v. r. 37 v. ell. schotbaar land, telt. 240 h., en wordt thans door eene voor de vijf polders van *Hedel*, *Driel*, *Rossum*, *Hurwenen* en *Amerzoden*, gemeene sluis in den dijk te *Aalst* leggende, met behulp van eenen aldaar buitendijks staande windwatermolen, op de *Maas*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris.

HEDL (**BUITENPOLDER-VAN**-), pold. in de *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt* arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Hedel*; palende N. aan den *Binnenpolder-van-Hedel*, O. aan den *Polder-van-Driel*, Z. aan de *Maas*, W. aan den *Polder-van-Ammerzoden*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 179 bund. 39 v. r. 65 v. ell., en wordt door twee sluizen, op de *Maas*, van het overtollige water ontlast.

HEDL (**SLOT-TE**-), voorm. kast. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en omtrent 5 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. van *Zalt-Bommel*, in het d. *Hedel*.

Het was in den Gelderschen ridderslijken tijd, een der hechtste gebouwen van dien aard, met sterke muren, wijde en diepe grachten omgeven, waarvan de sporen nog aanwezig zijn, waardoor het dan ook niet weinig door belegeringen in de geschiedenis bekend staat. Zoo werd het, in de tweede helft van de zestiende eeuw, door de Spanjaarden veroverd, en de bezetting, tegen het gegeven woord, over de kling gejaagd.

In de maand Januarij des jaars 1578 trokken de Schutters uit 's Hertogenbosch derwaarts, en belegerden het, waarna het zich op den 5 Februarij overgaf. Later schijnen de Spanjaarden het weder in bezit te hebben gekregen, althans wij vinden dat **MAURITS**, Prins van

Oranje, het in 1590 heroverde. Bij dit kasteel stond een klein bomvrij gebouw, daartoe behorende, van ouds de *Mant* genaamd, hetwelk in vroegere tijden tot het slaan van geld of muntspecien moet gediend hebben. Zoo vinden wij aangeteekend, dat aldaar omstreeks het jaar 1598, vele gouden en zilveren penningen geslagen zijn, onder welken de nieuwe of Bourgondische daalder, die tegen acht en veertig stuivers werd uitgegeven, hoewel hij slechts zeven en twintig waardig was. Thans dienen de gebouwen, welke met de daartoe behorende gronden eene oppervlakte beslaan van 2 bund. 56 v. r. 28 v. ell., sedert het jaar 1802, tot eene R. K. kerk, pastorie en tot bouwmanwoningen.

HEDIKHUIZEN, gem. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de *Maas*, O. aan de gem. *Bokhoven*, Z. aan *Nieuwkuik-en-Onsenoord*, W. aan *Herpt-en-Bern*.

Deze gem. bestaat uit den *Binnenpolder-van-Hedikhuizen*, den *Buitenpolder-van-Hedikhuizen* en het *Poldertje-tusschen-de-dijken*; bevat het d. *Hedikhuizen* en de geh. den *Dijk*, *Luttelherp* en de *Haarsteeg*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1086 bund., waaronder 627 bund. 80 v. r. 41 v. ell. belastbaar land; telt 135 h., bewoond door 153 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 780 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier ongeveer 750 in getal zijn, maken de par. van *Hedikhuizen* uit, welke door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt, waarvan de kerk aan de *Haarsteeg* staat. De pastorie van *Hedikhuizen* was, sedert het jaar 1285, aan de *abdij van Berne*, en is ook altijd door geestelijke *Priesters* van die *abdij* bediend geworden.

De *Herv.*, van welke men er ruim 30 aantreft, worden tot de gem. van *Vlijmen-en-Hedikhuizen* gerekend, die ook te *Hedikhuizen* eene kerk heeft. *Hedikhuizen* is eerst met *Herpt* gecombineerd geweest, zijnde de eerste, welke in de gem. *Hedikhuizen-en-Herpt* het leeraarambt heeft waargenomen, geweest *ABRAHAMUS ADRIANI*, die in het jaar 1610 derwaarts kwam, en in het jaar 1611 naar *Eethen-en-Meeuwen* vertrok. In het jaar 1808 werd echter *Herpt* met *Heusden*, en *Hedikhuizen* met *Vlijmen* vereenigd.

Men heeft in deze gem. eene school, die door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in eigendom bezeten wordt door den Heer Mr. *CHRISTIAAN JOHANNES DE JONGH*, woonachtig te *Utrecht*.

Het d. *HEDIKHUIZEN* of *HEERKHUIZEN*, bij verkorting *HEKSE*, ligt 2½ u. N. W. van 's *Hertogenbosch*, 1 u. O. van *Heusden*, aan de *Hediksche-Maas*, zeer aangenaam in het geboomte en door koornevelden omgeven. Men wil, dat dit d. reeds in de tiende eeuw, door *ROBERT III*, Heer van *Heusden*, gesticht zij. Men telt er, in de kom van het dorp, 41 h. en 220 inw.

Van dit d. liep de *Maas* eertijds westwaarts naar *Geertruidenberg* en vervolgens naar zee; ook begint aldaar nog de *Oude-Maas*, die een gedeelte is der *kil*, door welke die rivier toen haren loop nam.

De *Herv.* kerk is klein en heeft een laag torentje met klokken, doch geen orgel.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 40 leerlingen bezocht. — De kermis valt in *Maandag* na 25 *Julij*.

In het jaar 1508 hadden de Gelderschen, die onder hunnen Overste *Bosswijn* op eenen strooptogt uit geweest waren, zich met buit beladen, in deze gemeente gelegerd, toen zij door de Heusdenaars onverwachts overvallen, en geheel verslagen werden, waarbij de zonderlinge omstandigheid plaats had, dat het getal krijgsgevangenen, hetwelk men binne Heusden bragt, grooter was dan dat der overwinnaars. De plaats waar deze slachting voorviel, wordt nog ten huidigen dage *Boukens-Kerkhof* genoemd. Even zoo heeft de *Spanjaardsbrug*, die nog in deze gemeente gevonden wordt haren naam ontleend van een gevecht, dat aldaar in 1589 plaats had tusschen de troepen van *Maurits, Prins van Oranje*, en die van den Graaf van *Mansfeldt*, welke laatste, Heusden ingesloten hebbende, beletten wilde, dat er van 's Prinsen zijde versterking in die vesting gebragt werd, hetwelk den onzen echter gelukte, hoewel er veel volk bij verloren werd.

In den nacht van den 2 Februarij 1610, brak hier de *Maasdijk* door, hetwelk eene groote schade aan het Land van Heusden veroorzaakte. Hetzelfde onheil gebeurde den 25 December 1740, even na middernacht, waarvan het gevolg was, dat de Landen van Heusden en Altena wederom geheel overstroombd werden. Ten derde male viel dit voor in Februarij 1795, toen de dijk op drie plaatsen te gelijk bezweek, en ten vierde male den 22 Februarij 1799.

Eene andere ramp trof dit dorp op den 21 Junij 1767, als wanneer eene zware hagelbui al het te veld staande koren en gewas bijna geheel vernielde, en nagenoeg in alle woningen de glazen verbrijzelde.

Den 12 Julij 1854 is in deze gemeente de eerste steen gelegd aan de nieuwe uitwaterende sluis voor de polders van *Vlijmen, Engelen, Bokhoven* en de buitenlanden onder *Well* en *Hedikhuizen*.

Den 2 Mei 1842 is onder het d. *Hedikhuizen* eenen brand ontstaan, waardoor vijf huizen in de asch zijn gelegd.

Het wapen van *Hedikhuizen* bestaat uit een schild van azuur, met een rad van goud, verzeld in het hoofd van drie en van onderen van twee blokken van keel (rood).

HEDIKHUIZEN (BINNENPOLDER-VAN-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan het *Oude Maasje* en den *Maasdijk*, O. aan den *Maasdijk*, Z. aan de *Hoevensche-straat* en de *Haarsteeg*, W. aan den *Bijljesweg* en het *Oude-Maasje*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 492 bund. 18 v. r. 2 v. ell., waaronder 483 bund. 58 v. r. 54 v. ell. schotbaar land, en wordt, met meer andere polders, door de *Doevensche-sluis*, op het *Oude Maasje*, van het overtollige water ontlaat. Het land ligt 1 el 4 palm boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit een Schout tevens Secretaris, een President en vijf Leden.

HEDIKHUIZEN (BUITENPOLDER-VAN-), onbehuide pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*, die met den *Buitenpolder van Engelen* en den *Buitenpolder van Vlijmen* gecombineerd is. Zie het volgende art.

HEDIKHUIZEN (GECOMBINEERDEN-BUITENPOLDER-VAN-ENGELLEN-VLIJMEN-EN-), onbehuide pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Hedikhuizen*, gedeeltelijk gem. *Vlijmen* en gedeeltelijk gem. *Engelen*; palende N. aan den *Lagen Polder van Bokhoven*,

O. aan den Binnenpolder van Engelen, Z. aan het Biesserpoldertje en den Maasdijk, W. aan den Bokhovensche-dijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 656 bund. 6 v. r. 43 v. ell., waaronder 556 bund. 29 v. r. 33 v. ell. schotbaar land, als: onder *Hedikhuizen*, volgens het kadaster, 123 bund. 78 v. r., waaronder 115 bund. 15 v. r. 66 v. ell. schotbaar land; onder *Vlijmen*, volgens het kadaster, 258 bund. 93 v. ell., waaronder 247 bund. 57 v. r. 7 v. ell. schotbaar land, en onder *Engelen*, volgens het kadaster, 274 bund. 30 v. r. 80 v. ell., waaronder 193 bund. 69 v. r. 60 v. ell. schotbaar land, en wordt door eenen watermolen, geholpen door eene sluis, op de Hediksche-Maas, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 2 el 3 palm boven A. P. Het polderbestuur bestaat wegens *Hedikhuizen* uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden, wegens *Engelen* uit twee Heemraden, en wegens *Vlijmen* uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden.

HEDIKHUIZEN (POLDERTJE-TUSSCHEN-DE-DIJKEN-VAN-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan de Maas, O. aan den Bokhovendijk, Z. en W. aan den Hoogen-Maasdijk.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 43 bund. 43 v. r. 89 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Waarman en twee Heemraden.

HEDIKSCHÉ-DIJK (DE), meestal enkel **DE Dijk** genoemd, geh. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. N. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. van *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*.

HEDIKSCHÉ-MAAS, riv. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*.

Het is eigenlijk een tak der Maas, die even boven het Heleind zijnen oorsprong uit gemelde rivier neemt, loopende naar de *Haarsteeg*, waar hij nog eene aanmerkelijke breedte bezit, en is aldaar in verband met de Haven van de *Haarsteeg* gebragt. Vóór 1474, maakte dese tak een gedeelte van de rivier de *Maas* zelve uit, — de bedoelde tak is aan zijnen oorsprong, in 1854, door eene schutsluis afgesloten geworden.

HEDILLA, oude naam van het d. **HEZEL** in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HEZEL**.

HÉE, geh. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 20 u. N. van *Hoorn*, kant. en 15 u. N. van *Nedemblik*, gem. *Terschelling*, ¼ u. O. van *West-Terschelling*, ¼ u. W. van *Midland*; met 4 h. en 20 inw.

HÉE (DE), volgens de Vlaamsche uitspraak, de verkorte naam van het d. **EEDE** in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie **EEDE**.

HEBECKELINGEN, d. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEKELINGEN**.

HEECKEREN, ook wel **HEEKAREN** gespeld, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. O. van *Deventer*, kant. en 10 min. N. van *Goor*, gedeeltelijk gem. *Goor*, gedeeltelijk gem. en 1½ u. O. van *Markelo*, niet ver van den straatweg van *Deventer* naar de *Hannoversche* grenzen, en aan het riviertje de *Regge*, zijnde een schipvaart op *Zwolle* en *Deventer*, waarin uitwatert een beekje, hetwelk de gracht van dit goed van versch loopend voorziet.

In 1650, tijdens de regering van KAREL V, behoorde **HEECKEREN** of wel **HET-HUIS-TE-GOOR**, **HEECKEREN** genaamd, aan eene familie van **COEVEDEN**. In de volgende zeventiende eeuw aan de familie van **KASSE**. In de achttiende eeuw aan de familie van **HORVEL**, en later aan de familie **BESTINGK** tot **BREKKELENKAMP**. In de negentiende eeuw aan de familie van **HUGENPOTR**. Tegenwoordig wordt het in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer G. W. BOSCH van **DRAKENSTEIN**, Lid van de Ridderschap van Utrecht, Oud-Officier van het Regiment Lansiers, no. 10.

Vroeger was het heerenhuis een zeer ouderwetsch gebouw, hebbende nagenoeg de gedaante van eenen winkelhaak, in het midden waarvan was een toren, voorzien van schietgaten. Het huis stond in eene gracht, langs eene ophaalbrug ging men derwaarts, nadat men vooraf de brug over de buitengracht, die nog bestaat, was overgegaan. Thans is het huis naar den tegenwoordigen smaak herbouwd, en is een schoon gebouw, welks voorgevel met fraaije kolommen prijkt.

Deze havel bestaat in heerenhuizing en verdere getimmerden, eikenbosch, park, lanen, bouw-, hooi- en weilanden, gras- en veldgronden, voorts negentien boerenplaatsen en katersteden met hare bosschen en onderhoorigheden. Zij beslaat eene oppervlakte van ongeveer 300 bund.

HEECKEREN, voorm. kast. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, tegen het N. van het dorp *Stoenderen* gelegen, en met grachten omringd.

Dit kasteeltje is reeds vóór onheugelijke jaren afgebroken, de grondslagen zijn voor ongeveer 25 of 50 jaar uitgegraven, de plaats, waar het bestaan heeft, heet thans nog *Heeckeren-Kolk*.

Overleveringen willen, dat in den oorlog tusschen de Bronkhorsten en Heeckerens, in de veertiende eeuw, een der laatste aldaar zou gesnenveld zijn, waarvan het huis zijnen naam ontleend heeft.

HERDE (DE), voorm. zeer aanmerkelijk water, dat zich van de zuidelijke kusten van *Kadzand* en *Groede*, prov. *Zeeland*, tot aan *Brugge*, en van *Oostburg* en *Aardenburg*, tot aan *St. Anna* uitstrekke, eene aanzienlijke kom vormde, welke rondom door eilanden gedekt, reeds zeer vroeg eene voortreffelijke scheepareede aanbod, en de bron werd van welvaart van alle aan hare oevers gelegene plaatsen.

Een overblijfsel van dit water vindt men thans nog in het watertje *de Bede*. Zie dat woord.

HEEDE (DE), voorm. uitgebreide houtstreek, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*.

In eene aanzienlijke breedte strekte het bosch zich uit van den voet der duinen, tot daar waar de Zoutvliet zich oostwaarts kromde.

HEEDENESSEN, ook **HEIDENESSE**, **HEEDENESS**, **HIDDEESS**, **HEEDENZIE**, **HEEDENZIE**, **HEIDENZIE**, en in oude Latijnsche keuren **HEIDENZIE** gehoeeten, voorm. schorren in de toen zeer aanmerkelijke rivier of den zeeboezem de Heede, thans de Eede.

Deze schorren maakten eeuwen lang de zuidelijke grens van *Zeeland* *Bewester-Schelde* uit.

HEEFSKES of **HEEFSKENS**, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **HEEFSKES**.

HEEFSKESKLOOSTER, voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **HEEFSKESKLOOSTER**.

HEEG, anders **HEGENS**, in het Lat. *HAGA*, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr. en 2 u. *Z. Z. W. van Sneek*, ten N. van het Heegermeer.

Het is eene groote, wel bestrate en bebouwde plaats, welks schoone buurt, zoowel langs de vaart, als in eene lange en nette straat, welke naar de kerk leidt, bezienswaardig is.

Buiten de buurt heeft men meereendeels lage landen en vele poelen, als: Henxtepoel, Feitepoelen en Palsepoelen enz. Van hier noordwaarts loopt een rijweg tot aan de buurt Osingahuizen, hier onder behoorende, en van daar weder westwaarts door Oudega tot in Wonseradeel, doch noordwaarts tot aan den Hemdijk, bij de Nieuwezijl; dragende den naam van Ooster-Schattinge. Tusschen de Wijnerts en het Heegermeer, ligt een stuk lands, met name Oostwaarde, daar eene plaats gevonden wordt, bekend onder den naam van Goudebodem, welke mede behoort tot dit dorp, dat zich in het Westen zeer ver uitstrekt.

SUFFRIDUS PERAI en andere geleerden van vroegere dagen beweren, dat HZZE oudtijds, toen de Hollandsche Graven over Friesland heerschten, de plaats zoude geweest zijn, waar dezen, om de gemakelijkheid en aangename ligging, hun hof hielden, en een raadhuys getimmerd hadden; waarom dit dorp een ander 's Gravenhage zou geweest zijn, en alleen wegens den Frieschen tongval den naam van HZZE verkregen hebben. Anderen willen, met meer waarschijnlijkheid, dat het zijnen naam ontleend hebbe van zijne ligging op eene hoogte of heuvel. Men telt er 217 h. en ongeveer 1100 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en visscherij. De paling, die meestal elders gevangen en hier wordt aangebragt, bewaart men er eerst in baggen of aken, en wordt daarna met groote schepen of aalaken naar Londen vervoerd, hetwelk een belangrijke tak van handel oplevert. Ook heeft men er eenen houtzaagmolen, 3 scheepstimmerwerven en 2 leerlooierijen.

De Herv., die hier ruim 900 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*, behoort. In de kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, bragt de pastorij honderd zestien goudguld. (174 guld.) op, het vikarisschap 100 goudguld. (150 guld.), bovendien was er eene prebende van 100 goudguld. (150 guld.), en eene tweede van 60 goudguld. (90 guld.). In plaats van deze kerk, die wel groot en aanzienlijk, doch door ouderdom vervallen was, is in het jaar 1745 aan het westeinde der buurt eene andere gebouwd, die met een spits torentje pronkte, en van binnen met een orgel voorzien was. Ook deze kerk is in het jaar 1840 vervangen door eene, die den 20 September van dat jaar ingewijd en van eenen spitsen toren en een orgel voorzien is. In het jaar 1853 werd op eene edelmoedige wijze aan eene behoefte dezer gem. voldaan, doordien de Heer W. A. VIJSEN, haar eenen fraaijen silveren avondmaalsbeker schonk, bij dien, welken zij reeds bezat, doch door het toenemen van het aantal leden niet toereikende was; terwijl de broeder van den gezegden Heer, A. A. VIJSEN, haar in 1856 een silveren doopbekken vereerde.

De R. K., welke er wonen, maken eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Friesland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den derden Woensdag van October.

HZZE is de geboorteplaats van den Regtsgeleerde HANINGS SIFFRIDUS SIFFRIDUSZON (СИРНА), die eerst Hoogleeraar in de beide regten, en naderhand Bijzitter van het Keizerlijk Kamergerigt te Spiers is geweest. Het adell. geslacht van HANINGSMA, waarvan in het jaar 1402 HANINE HANINGSMA tot Potestaant van Westergoo benoemd, is uit dit d. afkomstig, en had vroeger aldaar eene state.

Het d. **Hanz**, heeft ook veel geleden bij den waterloed van Februarij 1825. Tot aller bevreemding ontwaarde men hier dat, in weerwil van den hevigen noordwestenvind, een zeer sterke stroom van den zuidkant af van het Slootermoer liep, dese nam hand over hand toe, zoodat in den avond van den 5 en den volgende nacht, alle de polders in den omtrek onder water stonden; een aantal landhieden moest met hunne huisgezinnen en vee de vlugt nemen, en zelfs onder het dorp werden vele beesten uit de stallen op de hoogten gebragt. Acht en zestig gezinnen, uit twee honderd zeven en zestig zielen bestaande, werden te **Hanz** in de pastorijs opgenomen, en bij de dorpbewoners verzorgd, gespijzgd, en van het noodige voorzien.

HEGEBEEK (DE), riv., ontspringende bij *Abtede*, in *Pruissen*, loopt in eene N. W. rigting onder Haaksbergen, prov. Overijssel, door de Buiserbeege en veenen, valt bij de Leppenbrug in de buurs. Rotbeek, onder Lonneker, en loopt, onder den naam van Rotbeek, naar het geh. Boekulo, van waar het, onder den naam van Beekulosche-*aa*, verder gaat. Zie dat woord.

HEGERMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Wymbriseradeel*.

Het loopt ten Westen met de *Fljnessen* ineen, en staat door de *Haaneboersloot* met het *Noordmeer*, door de *Wegslaat* met de *Idsegasterpoelen*, door de *Hooiwijk* met de *Es*, en door de *Fokslaat*, met de *Rakken*, langs *Woudsend*, alsmede met het *Slootmeer* in verbinding.

HEEGH, adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en $\frac{5}{8}$ u. Z. van *Zutphen*, kant. en $\frac{2}{3}$ u. Z. van *Doosbergh*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. O. van *Didam*.

Het beslaat, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 105 bund. 60 v. r. 96 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer *Jan van Kuzem*.

HEEK (DE), geh. in het *Land van Overmase*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $\frac{2}{4}$ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Moersum*, gem. en 25 min. Z. van *Hulsberg*; met 24 h. en 140 inw.

HEEKEREN, havez. in *Tweente*, prov. *Overijssel*, en voorn. kant. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *HECKEREN*.

HEEKEREN-KOLK, naam, welken men geeft aan de plaats, waar het voorn. kant. *HECKEREN*, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gestaan heeft. Zie *HECKEREN*.

HEEKHUIZEN, d. in het *Land van Heuvelen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HECKHUIZEN*.

HEEKT (DE) of *EEKT*, vaart in *Finslgo*, prov. *Groningen*, die van *Holwierde* ten Z. afkomende, in eene noordoostelijke rigting, bij de zee-gemaande *Bolshorn*, in het *Bierummer*-maar vleeit, welk meer van daar, eerst eene westelijke rigting en later eene noordelijke strekking heeft, en vervolgens ten Oosten langs het dorp *Bierum* loopt, ten Noorden van welk dorp het eindigt. Het vaarwater de *HEEK*, ook wel de *GROOTE-HEEK* genaamd, scheidt het dorp *Holwierde* en het gehucht *Katmis*, van waar het verder in eene zuidelijke rigting naar *Appingedam* loopt, en zich in het *Damsterdiep* ontleent. Door dese vaart voeren de ingezetenen van *Bierum*, *Holwierde* en *Katmis*, hunne producten af; terwijl het ook wel met kleine turfshepen beveren wordt.

HEEL, d. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Roermonds*, gem. *Heel-en-Panheel*.

De inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en allen R. K. zijn, maken, met de overige van de gem. Heel-en-Panheel, eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt en 800 zielen telt, onder welke 600 Communikanten. De kerk, aan den H. STEPHANUS toegewijd, is geen oud gebouw, van toren en orgel voorzien.

Men wil dat voortjids te HEEL een marmeren beeld van de Godin HELENA, eene dochter van JUPITER, zou gestaan hebben, en dat de inwoners van het Maasland die aldaar kwamen vereeren; hiervan zou het dorp zijnen naam bekomen hebben; terwijl de vroeger hieronder behoord hebbende gehuchten Poll en Panheel, alzoo genoemd zouden zijn geworden van APOLLO en PAN, die aldaar vereerd werden. Het beeld van HELENA was nog in 1735 te HEEL aanwezig (1).

HEEL, HEZ of HELL, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1 u. O. van *Nijkerk*, gem. en 1 u. Z. W. van *Putten*; met 33 h., waaronder het voorm. landg. de Heel en 530 inw.

HEEL (DE), DE HEZ of DE HELL, voorm. landg. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1 u. O. van *Nijkerk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Putten*.

Naar sommigen willen, zoude RINALD I, Hertog van *Gelre*, hier, in het jaar 1320, door zijnen zoon gevangen gezet zijn.

HEEL (KASTEEL-TE-), voorm. kast. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HEDEL (KASTEEL-TE-).

HEEL (KASTEEL-TE-), kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Roermonde*, gem. *Heel-en-Panheel*, 5 min. Z. van Heel.

Het is een uitstekend schoon gebouw, dat, met de daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer HUBERT HERMANS.

HEELE, in het Lat. HELIUM, vroegere naam van de WIJDE MOND DER MAAS, in *Zuid-Holland*, bij Brielle.

HEEL-EN-PANHEEL, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Baexem en Horn, O. aan Beegden, Z. aan Wessem en Thorn, W. aan Grathem.

Deze gem. bevat het d. Heel, benevens de geh. Panheel, Houthem en Catert, beslaat eene oppervlakte van 1089 bund., telt 127 h., bewoond door 147 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook bestaat aldaar eene jeneverstokerij.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Heel* uit. —

HEELSUM of HELSUM, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Wageningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Doorwerth*, allerschilderachtigst in eene soort van valleij, aan de snelvlietende Heelsumer-beek gelegen.

Men telt hier een twintigtal h. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Ook heeft men er 3 papierfabrieken, waarvan 2 te gelijk water- en windmolens zijn.

(1) Zie KUFFENBERG, *Historia Ecclesiastica Ducatus Gelriae*, fol. 8, en P. J. HEYLEN, *Disertatie de Romanorum Monumentis*, in de *Anciens mémoires de l'Académie de Bruxelles*, Tome IV, p. 408.

In het jaar 1496 overkwam dit d. een deerlijk ongeval, toen de Vetkoopers, met sommige burgers van Bolsward, in St. Michielsnacht dit geheele dorp, na het eerst uitgeplunderd te hebben, in brand staken, niet één huis, uitgezonderd slechts 's Priesterswoning, ver-
schoonende.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. *Renkum-en-Heelsum*, welke hier een kerkje heeft, dat allerbekoorlijkst gelegen is op eenen tamelijk hoogen, digt beplanten heuvel, en nog de duidelijke kenmerken van zijne groote uitgebreidheid in vorige dagen draagt. Het is een klein oud gebouw, met een spits torentje, en wordt, op kosten van den eigenaar van *DOORWERATH* onderhouden, die ook den Hervormden Predikant van het naburige Renkum, voor het waarnemen van de dienst in deze gemeente, bezoldigt.

De R. K., die er worden gevonden, worden tot de stat. van *Wageningen-en-Renkum* gerekend. — Men heeft in dit d. ook eene school.

HEELSUMERBEEK of **HELSUMERBEEK**, beek op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*.

Deze beek ontspringt in het Noorden der gem. *Doorwerth*, loopt, met eene zuidwestelijke rigting, langs Heelsum, ontlast zich, $\frac{1}{2}$ u. bezuiden dit d., in den *Rijn*, en maakt de grenscheidung tusschen de gemeenten *Doorwerth* en *Renkum* uit; op haren loop brengt zij drie papiermolens in beweging.

HEELVLIET, d. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEENVLIET**.

HEELVOET en **HEELVOETSLUIS**, namen, onder welke de vesting **HELLVOETSLUIS**, in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie **HELLVOETSLUIS**.

HEELWEG, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 3 u. N. O. van *Terborgh*, gem. *Wisch*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Varsseveld*, waartoe het behoort; met 101 h. en 720 inw.

Deze buurs. werd in het jaar 828, onder den naam van **HELLKWIEN**, aan de kerk van *Utrecht* geschonken.

HEELWIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, arr. en 4 u. O. ten N. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. van *Oss*, gem. gem. en 2 min. Z. van *Heesch*; met 20 h. en 60 inw.

HEEM (DE), beek in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de gem. *Heemskerk* welke uit de duinen, in het Westen dier gemeente voortkomt, en met eene eerst Zuidoostelijke, vervolgens Noordoostelijke rigting, naar de *Dye* loopt, in welke zij zich ontlast.

De benaming **DE HEEM** is sedert lang in onbruik geraakt, en dit water staat thans bekend onder onderscheidene benamingen van de Voorwagsbeek, de *Strengbeek*, de *Groote-Kerkbeek* en de *Maarsloot*.

HEEMAAL (HOOG-), pold. distr. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEEMAAL** (HOOG-).

HEEMAAL (LAAG-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEEMAAL** (LAAG-).

HEEMERSTEIN, voorin. buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **HEEMERSTEIN**.

HEEMERT, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HEEMERT**.

HEEMBERT, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, *Zie Hstuart*.

HEEMSDONK, voorm. nonnenkloost. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. *Zie Donk (Ter-)*.

HEEMSE, in oude brieven ook wel *HEEMSTRA* geheeten, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 11 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, $\frac{1}{2}$ u. van de plattelandst. *Hardenbergh*, niet ver van de *Vecht*, schilderachtig tusschen hoog geboomte gelegen.

Men telt er 77 h. en 480 inw., die meest in den landbouw en het turfsteken hun bestaan vinden.

De *Herv.*, die er 470 in getal zijn, maken, met die uit de buurs. *Collendoorn*, *Rheserveen* en *Heemerveen* eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zwolle*, ring. van *Ommen*, behoort, en 1400 zielen, onder welke 550 Ledematen, telt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is, voor zoo ver bekend is, geweest *JOHANNES VOKINGE*, die in het jaar 1633 naar *Hardenbergh* werd verroepen en toen bleef *HEEMSE* vereenigd met *Hardenbergh*, tot in het jaar 1663, wanneer *JOHANNES BOSSIER* te *HEEMSE* alleen beroepen werd, waar hij in het jaar 1680 overleed. Het beroep geschiedt door de eigengeërfden.

De kerk is een oud gebouw met eenen toren. In het jaar 1807 werd door de *Baronesse CLARA FRYOENA VAN RAESFELT*, geb. *VAN STYSENA*, een fraai nieuw orgel aan deze kerk geschonken; terwijl de kerk zelve, even als de pastorij en kosterwoning, in het jaar 1823 aanzienlijk vertimmerd is.

De *Afgescheidenen*, van welke men er 135 telt, maken eene gem. uit, die eene kerk, doch nog geen Predikant hebben.

De dorpsschool wordt door een gemiddeld getal van 40 leerlingen bezocht.

Op den 29 Augustus 1840 zijn in dit d. vier woonhuizen en vier schuren, eene prooi der vlammen geworden.

HEEMSE (HUIS-TE-), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 11 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, 5 min. ten Z. van *Heemse*.

Op deze havez., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 47 bund. 28 v. r. 60 v. ell., bragt de Dichteres *CLARA FRYOENA VAN STYSENA*, die in de laatste helft der vorige eeuw leefde, het grootste gedeelte van haar leven door. Zij was gehuwd aan *ISAK REINARD*, *Baron VAN RAESFELT*, welk geslacht dit h. eene reeks van jaren bezeten heeft. Thans is het een eigendom van den Heer *Jonkheer J. VAN FOREEST*, woonachtig te *Heemse*.

HEEMSERVEEN, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 11 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, N. van *Heemse*; met 5 h. en 40 inw.

HEEMSFURT, oude naam van de st. *ANERSFOORT* in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. *Zie ANERSFOORT*.

HEEMSKERK, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, (8 k. d., 7 m. k., 3 s. d); palende N. aan de gem. *Castricum*, O. aan *Uitgeest* en *Assendelft*, Z. aan *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, en W. aan de *Noordzee*.

Deze gem. is verdeeld in de volgende 5 b., *Heemskerkerduin*, gewoonlijk het *Duin* genoemd, *Noordorp*, *Hoogdorp*, met de hier aangrenzende b. onder *Wijk-aan-Duin*, meestal het *Hofland* genaamd, *Oosterzij* en *Kerkbuurt*, bij de ingezetenen de *Buurt* geheeten.

Hij bevat den polder Noord-en-Zuidbreek, en het grootste gedeelte van de Noorder-Buitendijken, en bedlaet, volgens het laatste, eene oppervlaakte van 2762 bund. 5 v. r. 40 v. ell., waar-voor 1200 bund. beplant of bebouwd zijn en wildernis; telt 120 h., bevoerd door 160 huisgez., uitmakende eene bevolking van 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; en eenen kerkhof-ten hebben.

De Herv., die er 160 in getal zijn, behooren tot de gem. *Castrum-an-en-Heerskerk*, zijnde *HEERSKERK* sedert het jaar 1584 met *Castricum* vereenigd geweest, als wanneer *JAN PIETREZ.* van *Castricum* kroepen werd, die vroeger alleen te *Castricum* gestaan had; doch van daar in 1577 naar 's Gravenhage vertrokken zijnde; aldaar den 10 October 1583 was afgezet. Hij overleed in 1586 te *Castricum*, en is aldaar begraven, blijkens eenen kleinen grafsteen onder den predikstoel in de kerk. Door het verval van de kerk is *HEERSKERK*, van 1638 tot 1657 zonder Predikant geweest, doch overigens met *Castricum* verbonden gebleven:

De Evang. Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. *Beverwijk*.

De R. K., van welke men er 650 aantreft; onder welke 450 *Catholici* maken eene stat. uit; welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*; behoort, en doot eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school.

Deze gem. is eene heerl., die van ouds, met het hoog regtsgebied behoorde aan het adellijk geslacht van *HEERSKERK*; welk regtsgebied naderhand aan het baljuwschap van *Kennemerland* gehecht is, nadat de heerl. aan den Graaf vervallen was. Zij werd met regt van ambachtsheerl. verijd aan het geslacht van *ASSENBELF*; van hetwelk zij in dat van *BANNE* van van *AA*, *RINNESS* van *BEDERK*, en naderhand in andere huizen is gekomen. De Heer *EUSTACIUS BAFON* van *BRONKHOEST* verkocht haar, in het jaar 1694, aan *JAN DEUTZ*, Schepen en Raad der stad Amsterdam, onder wiens nakomelingen zij tot nu toe gebleven is, zijnde thans daarvan eigenaar den Heer *MR. JACOB MAARTEN DEUTZ* van *ASSENBELF*, woonachtig te Amsterdam.

Het d. *HEERSKERK* ligt 3 u. N. van *Haarlem*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Beverwijk*, 5 u. Z. van *Alkmaar*.

Het is reeds bekend in het verdrag en den brief tusschen *WILLEM I*, een en twintigsten Bisschop van *Utrecht*, en den Abt *REGINBERTUS* van *ECCHINGEN*, in het jaar 1065, met den naam van *HEERSKERK*; en met dien van *ERIKSKEERK*, bij *HELM STOK* in *DRAC II*, en komt ook voor onder den naam van *HEERSKERK*. Hare oude gesteldheid, vermogen en daarop gevolgde vermindering, is op te maken uit het getal der rienen en mannen naar de rienstalen, waarmede het, volgens het gebruik van die tijden, den Grave in de heervaarten moest dienen, want daar het te voren op vier en twintig rienen gesteld was, heeft Hertog *ALBRECHT* van *BESSE*, die in het jaar 1591 tot op de helft verminderd. Hertog *JAN* van *BESSE*, Regent van *Holland* zijnde, stelde het, in het jaar 1420, uit medelijken; nog drie rienen minder, en eindelijk kochten zij nog drie andere rienen van gemelde Hertog af voor 10 *Willelms* schilden (16 guld.), zoodat zij op zes rienen bleven. Men telt thans in de kerk van het d. 80 h. en 300 inw.

De tijd waarin de kerk van dit dorp gesticht is, vindt men nergens aangegeekend, maar men wil, dat zij ter eere van *St. BARNABAS* gewijd, aan de *St. Janskerk* gegeven, en reeds in het jaar 1216

is bediend geweest door eenen Pastoor, welke onder den Deken van Kennemerland behoord heeft; in deze kerk was eene kapel. Volgens eenen ouden brief van 1466, stonden er twee altaren, een van St. CATHERINA en een ander van St. BARBARA, en aan deze altaren was, met verlof en toestemming van den Pastoor, een kapellanij of vicariaat gesticht. De R. K., na de Herv. hunne kerken moetende ruimen, werd deze kerk, in 1586, met die van Castricum vereenigd, doch sedert is zij in een onherstelbaar verval geraakt, en tot aan 1628, heeft men de godsdienst nog somtijds in de kapel verrigt, welke tot op het laatst der vorige eeuw nog in wezen, en onder anderen merkwaardig was wegens de beeldtenis van den beroemden KUNSTSCHILDER MAARTEN VAN HEENSKERK, eigenlijk MAARTEN VAN VEEN, in een der zijglazen geplaatst. In het jaar 1800 werd zij echter, met eenige bouwvallen der kerk, welke mischien twee derden grooter is geweest, gesloopt. In den kelder van gezegde kapel, die, van de vroegste tijden af, aan het geslacht der HEENSKERKEN behoorde, en thans nog een eigendom is van het Huis MARQUETTE ligt begraven de Heeren DANIEL DE HERTAING, Heer van *Marquette*, Luitenant Generaal in dienst der Vereenigde Nederlanden, en zijn zoon. Twee groote wapenkasten, waarin hunne adellijke kwartieren en krijgssieraden, als: standaarden, casquetten, degenen, staf van bevel, sporen, handschoenen, enz. gelegen zijn, werden in deze kapel bewaard. De Heeren van MARQUETTE hadden ook hun gestoelte in deze kapel. De toren der kerk is van zwaren gebakken steen, met langwerpige spits, gelijk opgemetseld ter hoogte van 46 Ned. ellen. Op het kerkhof, dat door hooge boomen belommerd is, staat een grafnaald van blaauwen arduinsteen, die de gemelde MAARTEN VAN HEENSKERK, ter gedachtenis van zijnen vader JACOB WILLENSZ. VAN VEEN, heeft doen oprigten. Op deze grafnaald staat een kind verbeeld, dat met eene toorts eenige doodsbeenderen in den brand schijnt te steken, en met zijnen regtervoet op een doodshoofd rust; met dit onderschrift:

D. O. M.

JACOBO. VRELO. GUMLELE.

PARENTI CARIS.

MARTINUS HEENSKERK.

PIETATIS ERGO. P.

VIX. AN. LXXIX.

COGITA MORI.

1570.

(d. i.: Den Almagtigen God zij eer. MAARTEN VAN HEENSKERK, heeft uit kinderlijke liefde dit opgerigt, ter eere van zijnen beminden vader, JACOB VAN VEEN WILLENSZ. Hij leefde 79 jaren; Gedenkt te sterven. 1570.) Onder dit opschrift staat zijn wapen, en aan de andere zijde:

HIER LIEF BEGRAAVE

JACOB WILLENSZ. VAN VEEN.

STERF DEN XVI. DAG SEPTEMBER.

1532 ENDE HEEFT GELEEFT

79 JAAR

Tot onderhoud van deze grafnaald, heeft gezegde schilder, die, met betrekking tot die tijden, zeer rijk was en te Haarlem kinderloos overleed, alwaar hij in de Groot- of St. Bavo'skerk begraven ligt, een stuk lands verbonden, onder voorwaarde dat, bijaldien men deze zuil liet vervallen, zijne nabestaanden zich het land zouden mogen toeëigenen. Nog heden berust onder zijne erfgenamen, meestal welgestelde huislieden, een testament, gedagteekend: 16 April 1558, bij

hetwelk van **HANSKRAK** en zijne huisvrouw **MAAYTJE GERRITSDOCHTER**, het zuiver jaarlijksch inkomen van zekere landerijen, omtrent Haarlem gelegen en bestierd wordende door de Regenten van het Heilige geest Gasthuis dier stad, aan twee bruiden bespreken, eene namelijk uit Haarlem, en eene andere uit **HANSKRAK** geboren, onbesproken maagden zijnde en op zijn graf trouwende. De plegtigheid werd nog, tot op het einde der vorige eeuw, onderhouden, en de bruiden moesten bij die gelegenheid van eene verklaring der regering voorzien zijn, inhoudende dat hun niet anders gebleken is, dan dat zij zuiver maagd en onbesproken waren.

De R. K. kerk, aan den **H. LAURENTIUS** toegewijd, is een gebouw zonder toren, doch van een orgel voorzien.

De dorpsschool wordt door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht. De onderwijzerswoning staat onder één dak met het Raadhuis, dat een zeer goed ingerigt gebouw is. Sedert onheugelijke jaren bestaat hier een gebruik, om aan de schoolkinderen, op St. Thomas, warme bolletjes (broodjes van 2½ cent) uit te deelen; dit moet zijnen oorsprong hebben uit de Tienden; althans de kosten daarvan worden door de Tiendpachters betaald.

Hier werd, in het jaar 1254, door **WILLEM II, Graaf van Holland**, Roomsche Koning, een sterk kasteel gebouwd, om tegen den inval der Westfriezen beveiligd te zijn. Thans draagt dit kasteel den naam van **Marquette**. Het Huis **Assumburgh** behoort mede onder **HEERENKRAK**, als ook de buitenplaats **Beijenlust**. Voorts hebben hier nog bestaan, en zijn vroeger of later verdwenen of gesloopt, de heerlijke huizen **Poelenburg** en **Reewijk**, van welke laatste thans de grond bij het Huis **Assumburgh**, tot eenen Hartenkamp wordt gebezigd; ook nog de **Flotterd**; **Meerenstein**, en het huis **Oud-Haarlem**, bij de landlieden het Hof genoemd.

Even benoorden het huis **Assumburgh** heeft men het **Assummer-tolhek**, door **ANNA VAN RENESSE**, Vrijvrouw van *Assendelft en Assumburgh* enz., aldaar in den tijd gesteld, voor het aanleggen en onderhouden van eenen weg van **Assumburgh** tot **Assum**; zijnde dit tolhek, sedert de stichting, steeds tot heden in het bezit der eigenaren van **Assumburgh**.

Digt aan Noordorp, aan den straatweg, vindt men een zeer regelmatig heuveltje, het **Huldtooneel** genaamd, zijnde dit de plaats, alwaar oodtijds de **Graven van Holland** tot **Heeren van Kennemerland** werden ingehuldigd.

Vroeger had hier een oud gebruik plaats, de banding geheeten. Dit bestond in zeker burgerregt, door de **Graven**, zoo het schijnt, aan de **Kennemers** in het algemeen vergund, om eene gemeene werf te hebben, waarop de burgers jaarlijks op zekeren dag geroepen werden, om in persoon te verschijnen of gemagtigden te zenden, op den **Dingstal**. Hier werd de vierschaar gespannen onder den blooten hemel, na het oplezen der namen door den Secretaris. Aan alle burgers, die zich hier moesten laten vinden, op verbeurte van twee en veertig **Kennemer-schellingen** (2 guld. 62½ cents), werd door den Schout gevraagd, of iemand iets van een ander had te eischen. Indien er iemand eenige belangen inbragt en er geene nadere berigten toe vereischt werden, werd het vonnis dadelijk, zonder eenige kosten, uitgesproken en onmiddellijk uitgevoerd.

In vroeger tijden had deze gem. gemeenschap met de **Wijkermoer**, door de **Kil** en de **Zevenbergertocht** (op de meeste kaarten de

Slingstocht), en de Heksloot. De heprl. Marquette had het recht, om langs dit vaarwater met staande rpaat tot in hare grachten te varen, zoodat er over die vaart geene vaste bruggen mogten gelegd worden. Zij is echter reeds, sedert onheugelijke jaren, door verdrooging, te niet gegaan, en men kan thans niet meer, dan met praemen, nog eenige goederen te water vervoeren.

In het jaar 1492 kwam de jongste broeder des Hertogs van Saksen, ALBERT VAN SAKSEN, die tot Stadhouder-Generaal over de Nederlanden was aangesteld, in Noord-Holland, om met Heer JAN VAN KEMOND, Gouverneur van Noord-Holland, het oproer van het Kaas- en Broodvolk te dempen, en sloeg deze waeste hoop te HEEMSKERK, op de Geest, waarbij ruim 400 hupner, meest Alkmaarders en Kennemers, sneevelden.

In de maand Mei van het jaar 1796 had in deze gemeente een felle brand plaats, en wel aanvankelijk op de ontzettendste wijze. De vlam nam, pamelijk, in het huis, waarin zij ontstond, zoo snel de overhand, dat eene vrouw daarbij jammerlijk omkwam. Haar man, ter harer hulpe toegeschoten zijnde, moest dit blijk zijner liefde en trouw mede met den dood bekoopen. Hij waagde zich te ver; de woedende vlam greep hem aan, en vereenigde zijne asch met die van het voorwerp zijner liefde, om welke te redden hij zoo kloekmoedig het sigtbaar gevaar had getrotseerd.

HEEMSKERK is de geboorteplaats van den beroemden Schilder MAARTEN VAN VEEN, meer bekend onder den naam van MAARTEN VAN HEEMSKERK, geb. in 1498, † in 1874.

Het wapen deser gem. is een klimmende leeuw van silver, op een veld van azuur (blauw).

HEEMSKERK (BUITENLANDEN-VAN-), voorm. buitengronden in Kennemerland, prov. Noord-Holland, thans een gedeelte uitmakende van de Noorder-Buitendijken. Zie BUITENDIJKEN (NOORD-).

HEEMSKERK (NOORD-EN-ZUIDBROEK-VAN-) of HEEMSKERKEN-NOORD-EN-ZUIDBROEK, pold. in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr. Haarlem, kant. Beverwijk, gem. Heemskerk; palende N. aan de gem. Castricum of den Castricumerpolder, O. aan de gem. Uitgeest of het Uitgeesterbroek en de Noorder-Buitendijken, Z. aan de Wijkerbroek, W. aan de Heemskerker-Geest of bouwlanden.

Deze pold., groot, volgens het kadaster, 733 bund. 19 v. r. 93 v. ell., alles schotbaar land, wordt, met de *Uitgeestarbroek*, door vier kapitale schepnad-watermolens, in de Uitgeester- en Langmeer en daardoor in den boezem der uitwaterende sluisen, uitgemaal. Eerst in 1835 is men begonnen op dezen polder twee molens te stellen, zijnde toen alleen de Noordbroek en *Uitgeesterbroek* vereenigd, welke door de sluisen, in den Lagedijk, onder Uitgeest, in de Uitgeestermeer en in den St. Aagtedijk, onder Heemskerk, in de Wijkermeer, haar overtollig water ontlasten, hetwelk toen echter onvoldoende werd beschouwd, doot de gedurig meerdere opdrooging en verlanding van de Wijkermeer. De Zuidbroek was toen geheel op zich zelve, en ward door haren eigen molen, in de Wijkermeer, uitgemaal; doch, door de evengemelde opdrooging en verlanding, zulks ook niet meer doenlijk zijnde, is zij, in het jaar 1875, met de Noordbroek en *Uitgeesterbroek* vereenigd. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vijf Heemraden, benevens drie Poldermeesters voor het Noordbroek, die tevens Molsmeesters over de molens te Uitgeest zijn, en twee Poldermeesters voor het Zuidbroek.

HEMSKERK (SLOT-TE-), adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Haarlem*, kant. en 2 u. N. van *Beswoijk*, gem. en 5 min. N. van *Heemskerk*.

Het is door **WILLEM II**, Graaf van *Holland* en Roomsch Koning, gebouwd, tot eenen voorburg tegen de wederspannige Westfriezen, stellende hij daarover tot Slotvoogd **HERBRIC VAN HEEMSKERK**, onder verwaarde, dat hij met een zeker aantal dappere krijgslieden, de gemelde Friezen, zoo veel hem doenlijk ware, in eene gedurige beweging en vrees zoude houden, waarvoor gemelde Graaf hem jaarlijks 500 ponden (225 guld.) toelag, en daarenboven tot Baljuw van *Kennemerland* verhief, opdat hij, in tijd van nood en bij het naderen des vijands, al degenen, welke onder het baljuwschap behoorden, zou kunnen opontbieden, om de Friezen met geweld te keeren, en hun het stryppen en plunderen op den Hollandschen bodem te beletten. Na het overlijden van **MEN** of **MAREN** VAN HEEMSKERK, Vrouwe van *Oosthuizen*, die in het jaar 1472 nog leefde, en gehuwd was met **GUSBERT VAN VIANEN**, Heer van *Noordeloos*, kwam het aan hare dochter **MARIA VAN VIANEN**, Vrouwe van *Noordeloos*, *Heemskerk* enz., welke tot echtgenoot kreeg **AREND VAN STRIJEN**, Heer van *Zevenbergen*, bij wien zij, behalve twee zonen, jong gestorven, gewonnen heeft **MARIA VAN ZEVENBERGEN**, Vrouwe van *Heemskerk*, *Noordeloos* en *Cappelle-op-den-IJssel*, die in huwelijk had **CORNELIS VAN BERGEN** of **GLIENS**, Ridder van het *Guldenvlies*, en bij zijne sterven, in het jaar 1529, naliet **MAXIMILIAAN VAN BERGEN** of **GLIENS**, Ridder van het *Guldenvlies*, die bij zijne vrouw **ANNA VAN DER GRACHT**, geen kinderen gewonnen heeft, en in het jaar 1544 stervende, de heerl. *Zevenbergen*, *Noordeloos*, *Heemskerk*, *Cappelle* en *Polsbroek*, overbragt op zijnen broeder **CORNELIS VAN BERGEN** of **GLIENS**, die ongehuwd blijvende, zijne heerl. naliet aan **MAMA VAN BERGEN** of **GLIENS**. Deze gehuwd zijnde met **LOUIS DE LIGNE**, Heer van *Barbançon*, gaf haars broeders nagelatene en op haar vervallene heerlijkheden over aan haren zoon **JAN DE LIGNE**, Heer van *Barbançon*, Ridder van het *Guldenvlies*. Deze huwde met **MARGARETHA VAN DER MARK**, Gravin van *Aremberg*, die, bij het overlijden van haren broeder **ROBERT**, het graafschap *Aremberg* verkreeg, waaron **JAN DE LIGNE** haar echtgenoot gemeenlijk onder den naam van Graaf van *ARENBERG* voorkomt. Nadat hij, die voor **FILIP II**, Koning van *Spanje*, Gouverneur van *Friesland* en *Groningen* was, in het jaar 1588, bij *Heiligerlee* was gesneuveld, kwam het Slot te *HEEMSKERK* aan zijnen zoon **KARL DE LIGNE**, Graaf van *Aremberg*, Prins van *Bebecque* enz., die den naam en het wapen zijns vaders verliet, zijne meeste goederen in *Holland* gelegen verkocht, en alzoo mede op den 11 Junij des jaars 1610, zijne goederen te *HEEMSKERK* bestaande in het *Huis te HEEMSKERK*, destijds gemeenlijk *ZEVENBERGEN* geheeten, » met het oude slot daar neven staande, met de grachten, » singels, bovingaarden en landerijen, zoo aan het gemelde huis als in den » geest daaromtrent gelegen, en daaraan behoorende, met al zulke » booge jurisdictie, als aan het gemelde huis en gevolgen van dien » zonden mogen zijn, voorts de manschappen en praeseminantiën van » leenen, de duinen en wildernissen met het regt van inschrijving van » boesten, den zodenslag, zekere tienden te *Heemskerk*, zoo groot als » maal, verscheidene cijnsen, thijnsen, renthen, erfpachten, molenwerf » en wind, de zwanendriften, mitsgaders alle zoodanige goederen, actiën » en geregtigheden, als van ouds daaraan gehoord hadden, verbindende » tot vrijwaring der kope, zijne stad, vrije heerlijkheden en goederen » te *Zevenbergen*," voor de somma van honderd vijf en dertig duizend

gulden aan DANIEL DE HERTAING, Heer van *Marquette*, zijnde eene heerl., tuschen Bouchain en Arloux, in het graafschap Henegouwen, ten wiens verzoeke, in het jaar 1612, bij 's lands hooge overheid de naam van HERTAING naar zijn gezegde heerl. in MARQUETTE veranderd is. In zijn geslacht bleef het, tot in het jaar 1663, toen zijn kleinzoen in diepe schulden geraakt zijnde, zich genoodzaakt zag, het den 29 Januarij van dat jaar, aan den meestbiedende op te veilen, blijvende daarvan koopresse PSTRONELLA, geb. Baronnesse van WASSENAKER DOUVENVOORDE, wed. van den Heer ADRIAAN VAN DER MYLE, Heer van *der Mijle, Bakkam, Dubbeldam, Bleskensgrave, St. Anthonispolder* enz. Deze nam het verlei op, den 9 Januarij 1686, en liet bij haar sterven MARQUETTE na aan hare eenige, in leven zijnde, dochter MARIA AGATHA VAN DER MYLE, die het verlei nam den 21 Julij 1702, en ongehuwd stervende in het jaar 1712 *Marquette* deed komen, aan hare nicht WILHELMINA HENRIETTE VAN REEDE, gemalin van WISBOLT VAN DER DORS, Heer van *Noordwijk*, en Lid van de Hollandsehe Ridderschap. Het verlei werd bij haar genomen den 17 December 1715, en na haren dood kwam dit huis aan haren zoon, STEVEN VAN DER DORS, in wiens naam het verlei genomen is den 23 Februarij 1717, kort waarna, te weten den 22 Maart van dat jaar, dat aanzienlijk goed bij inkoop een eigendom geworden is van Mr. JOACHIM RENDORP, wordende hem de overdragt gedaan door vorrengemelde WISBOLT VAN DER DORS, Heer van *beide de Noordwijken, Langsveld* enz. in hoedanigheid van vader en voogd van den voorgenoemden, zijnen minderjarigen zoon, STEVEN VAN DER DORS en dat wel » met al zijn toebehooren, molen, zwaarden en alle » andere goederen en renten, den voorschreven huize toebehoorende » mitsgaders de hooge heerlijkheid, daarin huizen en grachten van dien » en twee roeden breedte uit hare grachten." Thans wordt het in eigendom bezeten en bewoond door eenen afstammeling van gezegden Mr. JOACHIM RENDORP, namelijk door den Heer JACOB RENDORP VAN MARQUETTE. Het was tot in het jaar 1828 een sterk gebouw van ongeveer 80 Ned. ell. in front, voorzien van twee vlengels, rijzende op de regter vleugel nevens den ingang van het voorplein een fraai torentje het dak uit, doch toen eenigzins vervallen zijnde, is de linker vleugel met een gedeelte van het front afgebroken, zijnde de regtervleugel en toren behouden gebleven en aanmerkelijk vernieuwd. Tegen over het huis had men vroeger de overblijfsels van eenen ronden burg, den Leydschen niet ongelijk, in welke eertijds zoo men wil, een hooge toren, dienende tot eenen vuurbaak, zoude gestaan hebben. Dit gebouw is reeds in het jaar 1800 afgebroken.

Het was op den huize HERTSKERK als eene verzeekerde en gevestigde plaats, dat WOUTER, de eerste van dien naam, door den Abt van Egmond bestookt werd, en dat hij weigerde het leen van hem te verheffen, gelijk zijne voorzaten zulks gedaan hadden. WOUTER stak derhalve op den laatsten dag van het jaar 1306, den molen van den Abt, benevens de daar naast gelegene stallingen van den Graaf, in den brand, doch werd, op bevel van Graaf WILLEM, uit het huis van Heer DIRK VAN RIETWIJK geligt, waar hij eenen tijd lang in eene nauwe gevangenis bewaakt werd, tot dat op St. Pontianusnacht, vier schildboortige mannen en broeders, JAN, CORNELIS, JACOB en PIETER genaamd, en te Egmond woonachtig, de wachters door een vreesdijk geschreeuw vervaard maakten, en deden vlugten, vervolgens, na het ter nedervellen van vijftien standhoudende bezettingen, WOUTER verlost, en nog dienzelfden nacht naar Egmond bragten. Voor deze

dienst schonk hij aan alle vier den adel, en gaf aan JACOB, welke het eerste in de kamer gesprongen was, den bijnaam van DER KAMERK, JAN, die eenen bijl gedragen had, ontving den naam van JAN BIJL, CONNELIS, die geweldig geklopt had, werd DE KLOPPER, en PIETER, die eene knods gedragen had, KODDE bijgenaamd. Deze geschiedenis, door onze oude voornaamste krouijkschrijvers te boek gesteld, versterkt het gevoelen niet weinig, dat reeds vóór het stichten van den burg of vesting door WILLEM II, Roomsche Koning, alhier een groot gebouw bestaan heeft. Wat dit gevoelen nog meer bevestigt, is het overgeblevene zwaar muurwerk, hetwelk vroeger bij het tegenwoordig Marquette nog gevonden werd, en waaruit men zich des noods, door eenen onderaardschen en verwulden gang, in voorgemelden burg begeben kon. De sterkte en vastigheid van het tweede of bijgevoegd gebouw, bleek ook in het jaar 1588, wanneer de aanslag en toeleg der Kabeljaauwschen op Jonker REINOUT VAN BRUDBROEK, Baljuw van Kennemerland, in de duinen van Castricum mislukt zijnde, eenige der voornaamste handdadigers, hunne toevlugt namen tot het magtig kasteel van Heer WOUTER VAN HEEMSKERK, als genoegzaam verzekerd tegen de blakende gramschap van den Hertog ALBRECHT VAN BIRJAREN. Toen zij weinig tijds daarna, door gemelden Hertog, met eenen niet geringen droom van krijgsknechten belegerd werden, nadat alvorens Heer WOUTER VAN HEEMSKERK, geweigerd had, om de gevlugte Heeren over te geven, verdedigden zij zich manmoedig, van den 13 November 1588 af, tot in Februarij van het volgende jaar, en dus gedurende een tijd van elf weken, tegen de menigvuldige aanvallen, vergeseld van alle soorten van bedreigingen, hun door den Heer DIJK VAN POLANNE gedaan, aan wien Hertog ALBRECHT het bevel over dit leger toevertrouwd had, als zelf genoodzaakt zijnde, om, wegens eenige beroerten in Zeeland, derwaarts te vertrekken. De belegerden zouden zich nimmer overgegeven hebben, wanneer gebrek aan levensmiddelen hun niet daartoe had genoodzaakt. Ook waren de uiterlijke pracht en inwendige sterkte van dit ridderlijk huis, welke den Hoeksgezinde Kennemers reeds lang in het oog geloopen, en hun als eene scherpe doorn in den voet gestoken had, geenszins de minste redenen, waarom het, in het jaar 1426, door die van Kennemerland, onder het beleid van WILLEM NAGEL, ingenomen en verwoest werd. Tot meerdere bevestiging dezer gebeurtenissen, verstreken als nog de steenen kogels van onderscheidene grootte; de geraamten van menschen, gedurende het beleg gesneuveld; het menigvuldige puin, dat men dagelijks hier uit den grond opdeft, en zelfs het overgeblevene muurwerk, op onderscheidene plaatsen, met andere steenen weder toegemetseld.

HEEMSKERKER-BOUWLANDEN, streek lands in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEEMSKERKER-GREST**.

HEEMSKERKER-DUIN, gewoonlijk **HET DUIN** genoemd, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en 2½ min. W. van *Heemskerk*; met 25 h. en 170 inw.

HEEMSKERKER-GREST (DE) of de **HEEMSKERKER-BOUWLANDEN**, streek lands in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Heemskerk*.

HEEMSKERKER-NOORDBROEK, het noordelijk gedeelte van den pold. *Noord-en-Zuidbroek-van-Heemskerk*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEEMSKERK (NOORD-EN-ZUIDBROEK-VAN-)**.

HEEMSKERKER-NOORD-EN-ZUIDBROEK, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEEMSKERK (NOORD-EN-ZUIDBROEK-VAN-)**.

HEEMSKERKER-ZUIDBROEK, het zuidelijke gedeelte van den pold. *Noord-en-Zuidbroek-van-Heemskerk*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie het vorige art.

HEEMSKERKI, naam, welken de Negers geven, aan de verl. plant. **MISGUNST** en aan de koffijpl. **MONNIKENDAM**, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **MISGUNST** en **MONNIKENDAM**.

HEEMSELS, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **HEVESKES**.

HEEMSLUST, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter regterhand naar *Cottica* varende; palende bovenwaarts aan de katoenplant. *de Lemmer*, benedenwaarts aan de kostgrond *Jagerswoud*; 522 akk. groot. Thans behoort zij aan de plant. *Sardam*, aan de *Cottica*.

HEEMSMADE, hofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. van *Maarsse*, gem. en ¼ u. O. van *Vleuten*.

Deze hofstede beslaat, met de daartop behorende gronden, eene oppervlakte van 50 bund. 84 v. r. 99 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door de erven van den Heer **Mr. J. Boussat**.

HEEMSTE, gel., prov. *Friesland*, kw. *Zevenvrouden*, griet. *Smaltingerland*, arr. en 4½ u. N. ten O. van *Heereveen*, kant. en 2½ u. N. W. van *Beetsterzwaag*.

HEEMSTEDEN, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem* (8 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Haarlem*, O. aan het *Spaarne*, dat haar van de gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hofambacht-en-Zuidschalkwijk-Vijfhuizen-en-Nieuwerkerk-aan-den-Drecht* scheidt, Z. aan het *Haarlemmermeer* en *Bennebroek*, W. aan *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*; terwijl in het westelijke middengedeelte de gem. *Berkenrode* ligt.

Deze gem. wordt door den spoorweg van *Haarlem* op *Leyden*, de *Leydache trekvaart* en den straatweg van *Haarlem* op 's *Gravenhage*, van het Z. naar het N. doorsneden. Zij bevat, behalve het d. *Heemstede*, de b. de *Glip*, *Heerenzandvaart*, het *Kraaijenest* en *Meesterlottenlaan*, alsmede de *Schoubroekerpolder* en een gedeelte van den *Veenpolder*.

Ook liggen er de volgende 21 voortreffelijke buitenplaatsen, als: de *Hartenkamp*, het *Huis-te-Manpad*, *Meer-en-Berg*, *Boschbeek*, *Groenendaal*, *Meer-en-Bosch*, het *Klooster*, *Ijpenrode*, *Land-en-Spaarnzigt*, *Kennemeroord*, *Boschen-Hoven*, *Bronstee*, *Leeuwenhooft*, *Zuiderhout*, *Oosterhout*, *Sparenhout*, *Westerhout*, *Eindhovenout*, *Vredenhoff*, *Gliphoeve* en *Bosch-en-Vaart*. Voorts heeft men er de overblijfselen van het gewezen *Slot-te-Heemstede*, met tuinen, vijvers enz; het monument ter eere van de onder **BARSSAUC**, tijdens het beleg van *Haarlem*, gesneuvelde helden, aan het *Manpad* (zie dat woord); terwijl bijna het geheele *Haarlemmerhout* tot deze gem. behoort. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1158 bund. 96 v. r. 45 v. ell., waaronder 1060 bund. 45 v. r. 15 v. ell. belastbaar land, telt 262 h., bewoond door 427 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2500 inw., die meest hun bestaan vinden in de bleekerijen en met het arbeiden op de buitenplaatsen en in den boerenarbeid; terwijl men er eenen korenmolen heeft.

De Herv., die hier 650 in getal zijn, onder welke 230 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Haarlem* behoort. De eerste, die het leeraarsambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest *Dr. MARXUS BAUNO*, die in het jaar 1623 herwaarts kwam, en in het jaar 1624 naar Alkmaar vertrok. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De Evang. Luth., die er zijn, behooren tot de gem. van *Haarlem*. De R. K., die hier ongeveer 1700 in getal zijn, onder welke 1400 Communikanten, behooren tot de stat. van *Berkenrode*.

Men heeft in deze gem. eene school, in 1842 met de Onderwijzerswoning nieuw gebouwd, welke gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht wordt; terwijl nog vele leerlingen te *Haarlem* en te *Bennebroek* te school gaan.

De gem. *HEERSTEDEN* is eene heerl., welke, volgens sommigen, reeds in de negende eeuw is bekend geweest, hoewel men de Heeren van dien naam eerst met volkomene zekerheid vermeld vindt in het jaar 1554; doch het is waarschijnlijk, dat men de bouwning van hun slot vroeger moet stellen, indien het leenvoorrecht van hoog rechtsgebied voor dit kasteel door Koning *WILLEM, Graaf van Holland*, vergund is, gelijk dit niet onduidelijk door sommige Schrijvers wordt beweerd. Dit hooge rechtsgebied, zich binnen de grachten van het slot bepalende, hebben de oude Heeren van *HEERSTEDEN*, met de ambachtsheerl., over de geheele rechtsban bezeten tot omtrent het jaar 1472, waanneer Heer *JAN VAN HEERSTEDEN* deze heerl. overdroeg aan Heer *LODEWIJK VAN BRUGGE*, Heer van *Gruijthuizen*, Stadhouders van *Holland*, door wiens overdracht, in het jaar 1486, aan Heer *ROELOF LEFEBURE*, Ridder enz., die *HADWYN*, dochter van gemelden Heer *JAN VAN HEERSTEDEN*, in huwelijk had, de heerlijkheid aan hetzelfde stamhuis is wedergekeerd. Hunne nakomelingen hebben den toenaam van *HEERSTEDEN* aangenomen. Uit hun geslacht is de heerlijkheid, door verkoop, in het jaar 1554, en verder door huwelijken overgegaan aan onderscheidene andere huizen, tot dat zij, in het jaar 1620, met *Bennebroek* vereenigd, gekocht werd door den Heer *ADRIAAN PAUW*, Ridder, Heer van *Hogersmilde*, *Nieuwerkerk*, *Rietwijk* enz., bekend door het tweemaal bekleeden van het Ambt van Raadpensionaris en zijne veelvuldige gezantschappen aan de voornaamste hoven van Europa en op den Munsterschen Vredeshandel. Zijn kleinzoon *ADRIAAN PAUW*, Heer van *HEERSTEDEN*, *Rietwijk* enz., stond, in den aanvang der vorige eeuw, deze heerl. af aan den Heer *Mr. GERARD HOKUFFT*, zoon zijner oudste zuster, *Vrouw AGATHA PAUW*, door wien ook, na dien tijd, de toenaam van *PAUW* werd aangenomen; de tweede zoon van dezen *BENJAMIN PAUW*, geboren *HOKUFFT*, Heer van *Rietwijk en Rietwijkerood*, liet, bij uitersten wil, het vruchtgebruik van alle zijne leengoederen aan zijne weduwe, *Vrouw AGATHA SILVJUS*, sedert hertrouwd met den Heer *ALBRACHT NICOLAAS BIRON VAN AASSEN BELJEREN*, *Vrijheer van Hoogerheide* enz. De eigendom dezer goederen werd, bij gemelden nitersten wil, gemaakt aan den Heer *DIEDERIK HOKUFFT*, Heer van *Buttingen en Zandvoort*, volle neef van den overledene. Tegenwoordig is het een eigendom van den Heer *MARTEN ADRIAAN BIEELS*, woonachtig te *Haarlem*.

Het d. *HEERSTEDEN* of *HAEERSTEDEN*, meestal *HEERSTEDEN* genaamd, ligt 40 min. Z. van *Haarlem*, in eene bekoorlijke streek. Vóór het jaar 1347 was er geen kerk, maar alleen eene kapel, wisschien gesticht nadat Keizer *HENDRIK IV*, in het jaar 1064, een stuk lands in *HEERSTEDEN* aan de *Utrechtsche kerk* geschonken had. Zeker is het, dat in gemeld

jaar 1347 de kapel van **HARENSTED**, welke, tot dien tijd toe, onder de kerspelkerk van Haarlem geboord had, door Hertog **WILLEM VAN BRUNEN**, ter gedachtenis van zijnen oom **WILLEM IV**, tot eene koepelkerk verheven werd. Hertog **WILLEM** noemt haar hier eene nieuwe kapel. Zij was ter gedachtenis van *O. L. Vrouw Hemelvaart* ingewijd, daarin was eene vikarij gesticht, met den last van drie wissel 's weeks, welke jaarlijks vijf en twintig Rijnsche guldens (37 guld. 50 cents) opbragt. Deze kerk werd in de maand Junij des jaars 1573 verwoest, zoo dat men, bij het aanstellen van den eersten Hervormden Leeraar, in het jaar 1622, de eerste predikatie tusschen de oude muren van de vervallene kerk gedaan heeft. In het jaar 1623, begon men de tegenwoordige kerk te bouwen, die in het volgende jaar zoo ver gevorderd was, dat er de dienst in verrigt werd. Men heeft er eene delijge marmere graftombe van de Heeren van **HARENSTED**; de soldering is geheel marmer geschilderd en aardig met vakken afgedeeld; in het midden, plat tegen de zoldering, is een uurwijzer. De predikstoel is zeer net. Het ruim wordt door drie koperen kaarskroonen verlicht, de vensters prijken met eenige fraai beschilderde glazen. Voor de koorbalk leest men: **HET GELOOF IS DOOR HET GEMOEN EN HET GEMOEN DOOR HET WOORD GODS**, *Rom., Cap. X, vers 17*. Voor de overige dwarsbalken, die tusschen de overstaande wanden liggen, leest men in korte bewoordingen, de geschiedenis der kerk vermeld; voor de eerste balk staat:

In de jaaze Vyftien Honderd drie en Zeventig / in de maand junij / is de oude Kercke gediſtruceerd.

Voor de tweede balk leest men :

In de jare MDCXXX den XXI junij / is de eerste Predicatie van de Geresozmeerde religie tusschen de oude muizen van de verballene Kercke gedaan.

Voor de derde balk is geschilderd :

In het jaar MDCXXX op den XXII Octo-ber / is de eerste steen van de tegenwoordige Kercke geleid / door Jonkheer Nicolaas Paulus Heer van Heemstede.

Voor eene vierde balk wordt gelezen :

In den jaare MDCXXX / den vier- en vyftiende julij / zijn de balken in deze kercke gelegd / en is dezelve vervolgens onder dak gezagt.

Eindelijk staat voor de vijfde en laatste balk :

In den jaare Zestien Honderd vier en twintig / is in den zomer en vervolgens / in de tegenwoordige Kerck het H. Evangelium gepredikt.

Voorts hangt tegen een der wanden nog een groot oud bord, beschreven met de tien geboden. Van buiten heeft het kerkje niet veel aanzien, en beantwoordt geenszins aan de netheid, waarmede het van binnen prijkt. — Het koor is naar buiten uitgebouwd. In het jaar 1818 is, door inschrijving van vele gemeentelieden en milde giften der aanzienlijken, die hier hun zomerverblijf houden, eene aanmerkelyke som bij elkander gebragt tot bekostiging van het fraaije orgel, dat vervolgens in deze kerk geplaatst is. Uit het midden van het dak rijst een achtkante toren, met eenen gelijkkantigen open koepel, waarin het slagwerk van het uurwerk, boven op gemelden openen koepel

staat nog een vierkante koepel, en op deze een spits. Door het luiden van de klok, welke in den toren hangt, hetgene alle morgen ten elf ure geschiedde, werd vroeger de vrouwen op het dorp en in den omtrek te kennen gegeven, dat het tijd was, om voor den maaltijd te zorgen, opdat de mannen, die in het veld of op afgelegene buitenplaatsen werken, te twaalf ure te huis komende het eten gereed vonden, want hun korte schafttijd liet niet toe, dat zij naar het gereedmaken wachtten. Dit gebruik heeft echter sedert ongeveer 25 jaren opgehouden. Rondom de kerk is een kerkhof, dat met eenen zwaren muur omringd is, en gehouden wordt voor het fraaiste kerkhof, dat men ten platte lande in Nederland vindt.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 180 leerlingen bezocht.

Er bestaat hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 27 Junij 1818 is opgericht, en 10 leden telt.

De kermis valt in den tweeden Zondag in September.

HEEMSTEDÉ is de geboorteplaats van JACOB VAN IJLPENDAM, eene der Teekenaars van het verbond der Edelen, die den 28 Mei 1668 op last van ALBA te Brussel onthalsd werd.

HEEMSTEDÉ, heerl. in het Overkwartier der prov. Utrecht, arr. Amersfoort, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oudwulven*; N. aan de heerl. Oud-Wulven, O. en Z. aan Wulven, W. aan Jutphaas.

Deze heerl. bevat het kasteel HEEMSTEDÉ, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 138 en een halve morgen (ongeveer 113 bund.); zij telt 10 h., bewoond door 13 huizez., uitmakende eene bevolking van 75 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt enz.

De Herv., die hier 23 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Houten*.

De R. K., van welke men er 52 aantreft, worden tot de stat. van *Jutphaas* gerekend.

Er is in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Jutphaas*.

Tot het jaar 1811 heeft HEEMSTEDÉ eene afzonderlijke gem. uitgemaakt, onder eenen Schout en twee Schepenen; toen is zij met eenige kleine gemeenten vereenigd, onder den naam van *Oudwulven*, zoodat thans de ambachtsheerlijke regten bij beurtten worden uitgeoefend.

Het kasteel HEEMSTEDÉ ligt 5 u. Z. W. van Amersfoort, 5½ u. W. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, ¼ u. Z. W. van *Oud-Wulven*.

Dit kasteel eigenlijk Nieuw-HEEMSTEDÉ genaamd, is gebouwd bij de plaats, alwaar vroeger de ridderhofstad van dienzelfden naam gelegen was. Het is zeer merkwaardig door zijnen bouwtrant en tegenwoordig in goeden staat. Het is door diepe grachten omgeven, waarover men, met eene steenen brug van vier bogen, den toegang heeft. Uit het zware vierkante gebouw, met eenen toren op elken hoek, verheft zich een hoog opgaand dak met den middentoren, alles door leijen gedekt en met zwaar geboomte omgeven. De inrigting van het kasteel getuigt van de kennis en hechtheid van de vroeger hier te lande bestaan hebbende wijze van bouwen; opmerkelijk is het vooral, dat alle schoorsteenen zich in den middentoren vereenigen. In meest alle vertrekken van het kasteel vindt men kunstige in hout en steen gebeitelde versierselen, welke het kenmerk dragen van in de helft der zeventiende eeuw te zijn vervaardigd en hoogst waarschijnlijk door DIRK VAN VELDHUYZEN zijn aangebragt, zoo als het nog grootendeels tegenwoordig geheel in denzelfden stijl gebleven is. Men vindt in eenen

der gewulde kelders eenen put, welke met een valliek gesloten wordt, zonder dat men kan nagaan, waartoe die oorspronkelijk heeft moeten dienen; thans is hij met water gevuld. Op het uitgestrekte voorplein worden de stallen, koetshuizen en andere gebouwen gevonden, welke van veel lateren bouwtrant zijn.

Dit kasteel, met de heerlijkheid, is vroeger leenroerig geweest aan het huis VAN VIANEN en later aan het Sticht van Utrecht. Reeds in de veertiende eeuw wordt daarvan melding gemaakt. Het schijnt gesticht door hetzelfde geslacht, als de kasteelen van Wulven en Oude-Gein, ten minste de wapens verschillen alleen in kleuren; dat van HEEMSTEDEN bestaat uit acht golvende balken van goud en azuur (blauw); dat van Wulven, idem van goud en keel (rood), en dat van Oude-Gein, idem van zilver en azuur (blauw).

De stichter heeft zijnen stamnaam, volgens gewoonte dier tijden, verlaten, zich, naar zijn kasteel, HEEMSTEDEN doen noemen, en desen naam aan zijne erfgenamen achtergelaten. Een hanner, EVERT VAN HEEMSTEDEN, wordt reeds vermeld in den brief van den Lekkendijk, door JAN VAN DIEST, den vijf en dertigsten Bisschop, gegeven, in 1323. Zoo ook vindt men, dat, na het overlijden van EVERT, Heer van Heemstede, zijn zoon BOERRE VAN HEEMSTEDEN beleend is met deze heerlijkheid, op Pinksteravond van het jaar 1392; doch zonder kinderen overleden zijnde, heeft hij de heerlijkheid aan zijne zuster HILLEGONDA, gehuwd met JOMAN MOUWER, nagelaten, waardoor deze goederen aan dien stam zijn overgegaan, doch niet lang verbleven; want toen hunne dochter ELISABETH, in het jaar 1579, huwde met GODSCHALK VAN WINSEN, zoon van GODSCHALK en ADELISA VAN MONTFOORT, heeft HILLEGONDA VAN HEEMSTEDEN, ten behoeve van hare dochter ELISABETH, de heerlijkheid ter leen opgedragen, op St. Petrusdag des jaars 1404. Na het overlijden van ELISABETH MOUWER, is haar zoon GODSCHALK VAN WINSEN daarmede beleend, op St. Odulphusdag in het jaar 1439. Na zijnen dood is het leen op zijnen zoon GODSCHALK overgegaan, in 1471. Deze geene kinderen nalatende, is het, omtrent het jaar 1516, verdeeld op zijnen jongeren broeder WILLEM VAN WINSEN, die het aan zijnen zoon GODSCHALK heeft nagelaten, omtrent 1523, en GODSCHALK beleende het, den 21 Maart 1558, aan zijnen zoon WILLEM. Deze, zonder kinderen, op St. Odulphusdag 1614, overleden zijnde, is de heerlijkheid, volgens zijn testament, gekooiden aan ADRIAAN VAN WINSEN, zoon van zijnen halven broeder JOMAN VAN WINSEN, die daarmede, op den 14 December 1645, beleend werd, en na wiens dood de heerl. verstorven is op zijnen zoon WILLEM, beleend den 15 November 1650. WILLEM, ongehuwd overleden zijnde, heeft HERONIE PIERCK, Heer van *Haystackel*, als man en voogd van MARYA VAN WINSEN, WILLEM's zuster, het leen bekomen, den 24 November 1649. Zij geene nakomelingen nalatende, heeft THOMAS VAN WUCKERLOOT, als Exceuteur Testamentair, deze heerl., den 4 Mei 1680, opgedragen, ten behoeve van JACOB LOUIS GRAVE VAN DER NATH, die het tenzelfden dage weder heeft opgedragen ten behoeve van DIDERICK VAN VELDRUYZEN, President der Staten van Utrecht. Door hem is het kasteel zeer verfraaid, en de plaats met aangename wandeldreven, sterreboschen, watersprongen, wildbaan; oranjerie enz. versierd, zoodat het de bewondering van alle vreemdelingen tot zich trok, ja zelfs zoo zeer, dat het door den Dichter ROTEMANS bezongen, en door den Schilder MOURIKSON afgebeeld werd. Na het overlijden van DIDERICK VAN VELDRUYZEN, zijn deze goederen verkocht en opgedragen, ten behoeve van ANTONI TONCK, op den 30 Augustus 1720;

die deze plaats van hare voornaamste sieraden beroofde, en ze later verkocht aan ESALIE GILLOR, na wiens dood zij, in het jaar 1788, verleid is op zijne weduwe MARIE DE MONTIER, als lijfzogteres, ten behoeve van zijne minderjarige kinderen. Vervolgens werden deze goederen verkocht aan MARIA CATHARINA RENÇOU, wed. MOSCH, en verleid den 8 October 1793, tot dat eindelijk deze ambachtsheerlijkheid, met het kasteel en de uitgestrekte goederen, op den 8 November 1857, bij publieken aankoop, in het bezit kwamen van den tegenwoordigen eigenaar, Jonkheer Mr. ISAÄK LAMBERTUS CREMER VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDE, Lid der Provinciale Staten van Zuid-Holland en van den Raad der stad Leyden, die er des zomers zijn verblijf houdt (1).

Het wapen van HEEMSTEDE bestaat in acht golvende dwarsbalken van goud en azuur.

HEEMSTEDE (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, 5 min. N. van het d. *Heemstede*.

Het eerste h., dat aldaar stond, werd in het jaar 1394, op bevel van Hertog ALBACHT, omver gehaald, alzoo Heer JAN VAN HEEMSTEDE zich aan het ombrengen van 's Hertogen bijzit, Jonkvrouw ALEID VAN POLKERST, had schuldig gemaakt. In het jaar 1404 is het andermaal door de Kabeljaauwschen vernield. De Kennemers hebben het, in 1425, toen zij, om de zware schattingen, eenen opstand verwekten, ten derde male verwoest. Het laatste slot werd, in het jaar 1460, door JAN VAN HEERKERK, gebouwd. Dit slot was een oud, deftig, adellijk gebouw, dat zeer wel onderhouden werd, en omtrent het midden der vorige eeuw, aanmerkelijk vernieuwd en verbeterd geworden is. Het was vierkant, pronkte met eenen achtkanten en eenen ronden toren, en stond in het midden van eenen ruimen vijver, over welken eene fraaije steenen brug lag, rustende op zes bogen. Het voorhof was versierd met verscheidene antieke standbeelden, en eenige opschriften, welke de Raadpenionaris PASW er had doen plaatsen. Boven den ingang was een opschrift, vermeldende de voornaamste lotgevallen van dit huis. Onder de inwendige sieraden muntte de groote zaal uit, die met velelei aloude handwapenen behangen was. Bij het slot waren, behalve eene schoone plantaadje, een groote boomgaard en een groote vijver, die zijne uitwatering kon hebben in het Haarlemmermeer, en met eene sluis was afgesloten.

Dit adell. h. is in het jaar 1810 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een bouwval De daartoe behoord hebbende tuinen, gronden en gebouwen, beslaande eene oppervlakte van 9 bund. 26 v. r. 2 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer MARYK ADRIAAN BEELS, woonachtig te Haarlem.

HEEMSTEE, naam, welken men in de wandeling veelal geeft aan het d. HEEMSTEDEN, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HEEMSTEDE.

HEEMSTEE, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. N. van *Beverwijk*, gem. *Castrium*, 15 min. ten Z. O. van de Kerkbaart; met 5 h. en 18 huw.

HEEMSTERVENNE, veenland, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. *Heerenveen*, kant. *Beetsterwaag*, N. W. van *Kortehem*.

(1) Men vindt eene fraaije afbeelding van dit gebouw in het werk, getiteld: *Oud-Nederland*, in zijne bergen en kasteelen, beschreven en afgebeeld, door Mr. C. P. E. BOBÉ VAN DER AA.

HEEMSTRA of **HIEMSTRA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Roodkerk*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. D. C. Stöcker, woonachtig te Leeuwarden.

HEEMSTRA of **HIEMSTRA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. O. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Lioessens*, waartoe zij behoorde.

HEEMSTRA of **HIEMSTRA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Morra*, waartoe zij behoorde.

HEEMSTRA of **HIEMSTRA**, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Bergum*, 5 min. Z. O. van *Oenkerk*, waartoe zij behoort.

Deze state wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de douairière C. van HEEMSTRA.

HEEMSTRA of **HIEMSTRA**, meestal **HOOE-HEEMSTRA** genaamd, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Harlingen*, 5 min. N. W. van *Herbaijum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizinge. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 54 v. r. 10 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer KORNELIS RINZES BRUNIA, woonachtig te Midlum.

HEEMSTRA (**HOOG-**), naam, welken men meestal geeft aan de voorm. state **HEEMSTRA**, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie **HEEMSTRA**.

HEEMWERD, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Ten-Boer*, 10 min. N. van *Lellens*, waaronder het behoort, liggende op eene hooge wier, veelal de Hemert genaamd.

HEEN, **HEENE** of **HEENSCHENDORP**, ook wel **HOOERDORP** genoemd, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 7 u. W. ten N. van *Breda*, kant. en 3 u. N. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, 1 u. N. W. van *Steenbergen*, kort bij de *Steenbergsche-Vliet*; met 40 h. en 500 inw.

Men heeft in dit geh. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht worden.

HEEN (**DE**) of **DE HEENSCHOLDEN**, pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, gedeeltelijk gem. *Nieuw-Vossemeer*; palende N. aan den Noord-Heen, O. aan den Oude-Vlietpolder en den West-Graaf-Hendriks-polder, Z. aan den Nieuw-Heijepolder en den Polder-van-Nieuw-Vossemeer, W. aan den Heeren-polder en de gorsen tegen het Slaak.

Deze pold., welke in het jaar 1610 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 778 bund. 65 v. r. 55 v. ell., waaronder 686 bund. 1 v. r. 16 v. ell. schotbaar land; als: onder *Steenbergen-en-Kruisland*, volgens het kadaster, 738 bund. 96 v. r. 58 v. ell.,

waaronder 648 bund. 60 v. r. 46 v. ell. schotbaar land, en onder *Nieuw-Vossemeer*, volgens het kadaster, 59 bund. 68 v. r. 95 v. ell., waaronder 57 bund. 40 v. r. 70 v. ell. schotbaar land. Men telt er 4 h. en 12 boerderijen, van welke 52 h. en 11 boerderijen onder *Steenbergen-en-Kruisland*, en 2 h. en 1 boerdertj onder *Nieuw-Vossemeer*. De *HEEN* wordt door ééne sluis, op de Steenbergsche-vliet, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 à 2 palm. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit éénen Dijkgraaf, twee Gewozenen, éénen Secretaris en Penningmeester.

HEEN (DE NOORD-) of *NOORD-HEENPOLDER*, pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan de Steenbergsche-vliet, O. aan de Heensche-haven, Z. aan de Heen, W. aan de Schorren van de Heen.

Deze pold., die in het jaar 1655 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 90 bund. 84 v. r. 70 v. ell. Men telt er 4 h., waaronder 2 boerderijen.

De *NOORD-HEEN* wordt door eene sluis op de Steenbergsche vliet van het overtollige water ontlast. Het land ligt 2 palm. boven A. P. Het bestuur wordt door de Ingelanden gehouden.

HEENE, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEEN*.

HEENEPOLDER, pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEEN* (DE).

HEENEPOLDER (DE-NOORD-), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEEN* (DE NOORD-).

HEENMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Wonseradeel*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolds*. Zie *HAANMEER*.

HEENPLAAT of *POLDERNE-TEN-NOORDEN-VAN-BOVENDOOD*, onbehuisd poldertje in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. en O. aan het Steurgat, Z. aan den *Bovendood*, W. aan het *Gat-van-de-Zuideklip*.

Dit poldertje, volgens het kadaster, groot 5 bund. 49 v. r., waaronder 4 bund. 53 v. r. 10 v. ell. schotbaar land, watert, door eenen houten duiker, op het *Gat-van-de-Zuideklip*, uit, en staat onder het bestuur van het domein, waartoe het behoort. Het land ligt omtrent 9 palm. boven A. P.. De hoogte der kade is 2 ell. 1 palm.

HEENSBOEK, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HEENSBOEK*.

HEENSCHÉ-DORP, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEEN*.

HEENSCHÉ-MOLEN, geh. in de heerl. *Nieuw-Vossemeer*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Breda*, kant. en 3 u. E. van *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Nieuw-Vossemeer*, gedeeltelijk gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Steenbergen*; met 51 h. en 200 inw., van welke 22 h. en 150 inw. onder *Nieuw-Vossemeer*, en 9 h. en 50 inw. onder *Steenbergen-en-Kruisland*.

Dit geh. ontleent zijnen naam van eenen grooten steenen windkoren-molen, in de gem. *Nieuw-Vossemeer*, welke in het midden van het gehucht staat.

HEENSE-DORP, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEEN*.

HEENSHUISEN, buurt, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie **HEENSHUISEN**.

HEENSHUISTER-DEEL, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie **HEENSHUISTER-DEEL**.

HEENSHUISTER-MEER, watertje, in *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie **HEENSHUISTER-MEER**.

HEENSHUISTER-RIETMEER, pool, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie **HEENSHUISTER-RIETMEER**.

HEENSLOOT (DE) of **HET NIEUWE-WATER**, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*.

Het is dat gedeelte van de Gantel, hetwelk door de gem. 's *Gravesande-en-Zandambacht*, van den Poelpolder naar de Oranjesluis loopt.

HEENVLIET, heerl. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Heenvliet-en-Koolwijkpolder*; palende N. aan den Koolwijkpolder, O. aan de heerl. Geervliet, Z. aan Abbenbroek en aan Nieuwenhoorn, W. aan Zwartewaal.

Deze heerl. bestaat uit den Heenvlietsche-polder, het Oud-Nieuwland, het Ooster-Nieuwland en den Grond-polder, benevens gedeelten van den Oude-Nieuwlandsche-polder, van den Oud-Hellevoetsche-polder, en van den pold. *Nieuwe-Kade*. Zij bevat de plattelandstad Heenvliet, en eenige verstrooid liggende huizen.

De Herv., die hier wonen, maken met die van den Koolwijkpolder, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Geervliet*, behoort.

De R. K., welke men hier aantreft, worden tot de stat. van *Brielle* gerekend.

De Isr., welke er 30 in getal zijn, maken met die van eenige omliggende dorpen, de ring-synagoge van *Heenvliet* uit.

De heerl. van **HEENVLIET** was vroeger een achterloen van *Voorne*, en werd, in 1285, door den Heer **HENDRIK VAN VOORNE** opgedragen aan zijnen broeder Heer **HUGO VAN VOORNE**, met hoog en laag rechtsgebied, gelijk **HUGO** haar van hunnen vader **DIJK**, Heer van *Voorne*, ontvangen had. **HUGO VAN VOORNE** of immers zijne nazaten, schijnen den geslachtsnaam van *VOORNE* verwisseld te hebben voor dien van **HEENVLIET**. De heerl. bleef in dit stambuis, tot dat zij, door het huwelijk van **ELIZABETH** of, gelijk wij geschreven vinden, **LISEKTE VAN HEENVLIET** overging aan **ABRAAM VAN KRUIJNEN**, van wien een handvest gevonden wordt van den jare 1440. Ondertusschen vindt men ook, dat **ALBERT VAN BEIJEREN**, in den jare 1358, de hooge heerl. heeft opgedragen aan eenden Heer **HUGO VAN HEENVLIET**, die uit het geslacht der oude Heeren van **HEENVLIET** was gesproten, tot welke uitgifte waarschijnlijk aanleiding gegeven heeft, dat, na het overlijden van **Vrouw MACHTELD VAN VOORNE**, die heerlijkheid en leen en dus ook het onderleen, aan den Graaf van *Holland* vervallen was. De heerl. van **HEENVLIET** is in den huize van **KRUIJNEN** gebleven tot het jaar 1627, toen zij, bij verkoop, overging aan **JOHAN VAN KERKHOVE**, bijgenaamd **POLYANDER**. In het jaar 1737 werd zij gekocht door den Heer **JOHAN LOUIS VAN ALDERWERELD**. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer **J. LANAISSON**, woonachtig te *Leyden*.

De plattelandst. **HEENVLIET** ligt 3 n. O. Z. O. van *Brielle*, aan de Oostzijde van de heerl., in een halfrond, in welks midden een ruim markt-veld is, waarachter eene haven, zijnde de oude rivier de *Bornisse*, die door of langs **HEENVLIET** in de *Maas* uitloopt.

De plaats, hoewel zij niet bemauwd is, heeft, in het jaar 1409, stadsregtigheden verkregen, van Heere ADRIAAN VAN KRUISINGEN, die, bij gelijk handvest, aan die van HEENVLIET verleende eene vrije weekmarkt, alle Zaturdagen, en een vrije jaarmarkt te houden acht dagen lang, die haren aanvang zoude nemen op den 6 Mei. Deze vorregten werden te gelijkertijd bevestigd door KARL den Stoute, Hertog van Bourgondië, en later, in het jaar 1551 door Keizer KARL V; uit krachte van deze handvesten mochten te HEENVLIET geene linnens gedragen, of van daar afgescheept worden dan die hier ter markt gebracht waren, ook had nien hier en hier omstreeks vele bleekertjen. Op den laatsten Maandag voor den laatsten Zaturdag in Mei, wordt hier mede eene paardenmarkt gehouden, en in de maanden April, Mei en Junij alle Zaturdagen eene magere beestenmarkt.

Het stadje is zeer net gebouwd, en de dijk, welke tusschen deze plaats en Abbenbroek ligt, als ook die, met welke men naar de nieuwe sluis gaat, is voor een gedeelte aan de eene zijde met huizen bebouwd, en in eenen zeer goeden staat. De huizen zijn over het algemeen van ruime erven en tuinen voorzien, en de straten hier en daar met boomen beplant.

Het Raadhuis, aan de Markt staande, heeft van buiten weinig aanzien, doch men vindt er van binnen goede vertrekken, zoo tot het houden der vergadering als voor de Secretarie.

Het huis van den Heer van HEENVLIET, staande insgelijks op het marktveld, is, in het jaar 1627, toen het door ouderdom vervallen was, door den Heer JONAN VAN KERKHOVEN, bijgenaamd POLYANDER, fraaijer, opgehaald en aanmerkelijk vergroot. Het is een schoon en ruim gebouw, met zeer aangename tuinen, plantaadjen en dreven daar achter. In het midden dezer beplantingen heeft men nog de overblijfsels van het slot Ravestein, rondom in het water gelegen, met kelders, welke tot een gevangenis dienen. Behalve dit slot had men er nog twee andere in de heerl. van HEENVLIET, Blijdestein en Leeuwestein geheeten. Het eerste ten Noorden, en het andere ten Zuiden van de stad HEENVLIET gelegen. Beide zijn zij geheel verwoest en er is niets meer van overig dan de heuvels, waarop zij gestaan hebben.

De kerk, vóór de Reformatie aan den H. MARTINUS, Bisschop van Tours, toegewijd, is oud maar een groot en fraai gebouw, pronkende, onder anderen, met een heerlijk gestoelte voor den Heer dezer heerl., welke met rood fluweel behangen en met goud belegd is. Voorheen hingen er onderscheidene wapenborden van adellijke families, en eenige opschriften in; voorts vindt men er nog eenen aanzienlijken grafkelder voor de Heeren en Vrouwen van HEENVLIET. Het dak, met leijen gedekt, is van eene tamelijke hoogte, op het midden staat een koepeltorentje, dat vierkant met eene spits opgaat. Die toren is redelijk hoog, en van een goed uurwerk voorzien. — De Israëlitische synagoge is een klein maar net gebouw. — Men heeft hier eene school.

In de jaren 1580, en 1660, heeft de alvernielende vlam niet weinig deze plaats geteisterd.

Aan bijna alle watersnooden heeft HEENVLIET zijn ongelukkig deel gehad; doch wel het meest in de jaren 1421 en 1570. Binnenlandsche verdeeldheden hebben voorheen, ten tijde der Hoekschen en Kabeljauwschen, hier hevig gewoed. — Van de omwenteling in het jaar 1787 hebben de inwoners mede hun noodlottig deel gehad.

Het wapen van HEENVLIET is een veld van Keel (rood), met een omziende leeuw van zilver.

HEENVLIET (BINNEN-POLDER-VAN-), of **HEENVLIETENS-POLDER**, pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Heenvliet-en-Koolwijkspolder* palende N. aan de *Zwarte-Waalsche-polder*, den *Koolwijksche-polder* en *Oud-Nieuwland*, O. aan den *polder Nieuwekade*, Z. aan den *Oud-Nieuwlandsche-polder*, Z. W. aan den *Grond-polder*, W. aan den *Oud-Hellevoetsche-polder*.

HEENVLIET (GRONDPOLDER-VAN-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Heenvliet-en-Koolwijkspolder*; palende N. aan den *Oud-Hellevoetsche-polder*, N. O. aan den *Heenvlietsche-polder*, O. aan den *Oud-Nieuwlandsche-polder*, Z. Z. W. en W. aan den *Nieuwe-Hoornsche-polder*

HEENVLIET (HUIS-TE-), adell. h. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEENVLIET**.

HEENVLIET-EN-KOOLWYKSPOLDER, gem. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (17 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de *Nieuwe-Maas*, O. aan de gem. *Goervliet*, Z. aan *Abbenbroek*, Z. W. aan *Nieuwenhoorn-en-Nieuwe-Gote*, W. aan de *Vierpolders* en *Zwartewaal*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Heenvliet* en *Koolwijkspolder*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1307 bund. 98 v. r. 81 v. ell., waaronder 1214 bund. 83 v. r. 98 v. ell. belastbaar land; telt 138 h., bewoond door 171 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en eenen pel- en korenmolen hebben.

De Herv., die hier 750 in getal zijn, onder welke 280 *Ledematen*, maken de gem. van *Heenvliet* uit. — De R. K., van welke men er 90 aantreft, behooren onder de stat. van *Brielle*. — De Isr., die hier 30 in getal zijn, behooren tot dering-synagoge van *Heenvliet*.

Men heeft in deze gem. ééne school.

HEER, gem., vroeger tot een der *Banken van St. Servaas* behoord hebbende, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen*, (1 k. d., 4 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Ambly*, *Meerssen* en *Cadier-en-Keer*, O. aan *Cadier-en-Keer*, Z. aan *Gronsfeld*, W. aan de *Maas* en aan *Maastricht*.

Tot in 1828 was de gem. *Heza* bekend onder den naam van *Heza-en-Keer*. In dat jaar zijn de geh. *Keer* en *St. Antonius-bank* daarvan afgescheiden geworden, en gevoegd bij de gem. *Cadier*, die thans bekend is onder den naam van *Cadier-en-Keer*, hebbende deze gem. alleen den naam van *Heza* behouden; terwijl zij niets dan het d: *Heer*, benevens het geh. *Scharen* bevat.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 700 bund., 7 v. r. 15 v. ell., waaronder 600 bund. schotbaar land; telt 230 h., bewoond door 235 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook telt men onder de bevolking 360 behoeftigen, die hup bestaan vinden in landswerken, welke zij tot in vreemde Rijken gaan opzoeken; zij zijn meest allen grondwerkers. Men vindt hier overigens drie brouwerijen, waaronder eene zeer aanzienlijke

De inw., die er, op 8 na, alle R. K. zijn, onder welke 900 *Communikanten*, maken eene par. uit, welke tot het vie. apost. gen. van *Limburg*, dek. van *Wijk*, onder *Maastricht*, behooren en door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt.

De 8 Herv., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Meerssen* gerekend.

Men heeft in deze gem. ééne school te Heer, welke door een gemiddeld getal van 110 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Haza ligt $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Maastricht, 1 u. Z. ten W. van Meerssen, in die groote vlakke, tusschen de Maas en de Bergtreek, gemeenlijk Kereberg genaamd, het is een redelijk groot d., welks huizen, meestal uit geringe woningen bestaande, zeer verspreid liggen, in eene vruchtbare landouwe en omringd van gebooints. Men telt in de kom van het d. 201 h. en 1080 inw.

Men wil dat hier het CORIOVALLUM zoude te zoeken zijn, op de Theodosiansche tafel voorkomende, welke sterkte, volgens anderen, in het naburige Valkenburg, of in het nog bestaande kasteel Cortenbach, zouds te vinden zijn. Het is waar, dat alhier nog een tumulus bestaat.

De kerk aan den H. Peraus is zijne banden toegewijd, is een goed gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft hier ook een klein buiteng. de Burg van Heer geheeten. Zie het volgende artikel.

HEER (DE-BURG-VAN), oud adell. slot onder de Banken van St. Servaas, prov. Limburg, arr. en 1 u. Z. O. van Maastricht, kant. en 1 u. Z. ten W. van Meerssen, gem. en $\frac{1}{2}$ min. O. van Heer.

Dit slot, dat zich uitwendig niet bevallig voordoet, draagt vele teekenen van onderdom, en daar het een tijd lang zeer vervallen was, is het, in het jaar 1776, aanmerkelijk hersteld en vernieuwd en tot eene bekwame woning ingerigt voor den Rijproost, die er in den zomer zijn verblijf hield. Men wil, dat dit slot in vroegere tijden een keizerlijk jagthuis zou geweest zijn. Daarna heeft een groote onderaardsche kelder van dit slot gestrekt tot gevangenis, waarin ambtenaren van het Kapittel werden opgesloten, die hunnen pligt te buiten gingen, en was dus zoo veel als een gevangenhuis van Staat. De kelder is nog in wezen, doch, de ijzeren ketenen en andere gereedschappen, welke er in waren, zijn in het laatst der vorige eeuw weggeruimd. Het is een heerenhuis van meer dan gewone hechtheid, doch thans zeer onbeduidend. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den heer FRANS DE BACKER, woonachtig te Heer.

HEERAARTSBERG, ook soms GEERAARDSBERG genoemd, heerl. in den Crimpenrewaard, prov. Zuid-Holland, arr. Rotterdam, kant. Schoonhoven, gem. Heeraartsberg-en-Bergambacht; palende N. aan de gem. Vlist en Stolwijk, O. aan Schoonhoven en de Vlist, Z. aan de Lek, W. aan Bergambacht.

Deze heerl. bevat eenige verstrooid liggende woningen. Zij belaat eene oppervlakte van 878 bund. 3 v. r. 89 v. ell.; telt 78 h., bevoord door 104 huisgez., uitmakende eene bevolking van 530 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier op 12 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van Bergambacht.

De 12 R. K., welke men er aantreft, onder welke 8 Communikanten, worden tot de stat. van Schoonhoven gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te Bergambacht.

Het adell. h. Heeraartsberg ligt $\frac{1}{2}$ u. O. van Rotterdam, 1 u. W. van Schoonhoven en bij het d. Bergambacht.

Volgens het algemeen gevoelen werd het gesticht tusschen de jaren 1300 en 1346, door AANT of ARNOUT VAN ARKEL, op eenen berg, waarvan het zijnen naam zou ontleend hebben, en waarom de Heeren van

HEERAARTSBERG, in sommige oude brieven, Heeren van den Beme genaamd worden. Het hooge rechtsgebied, hetwelk aan de Heeren van ZUILEN VAN NIJVELD plagt toe te komen, is, in het jaar 1624, door de Staten van Holland gelost. Naderhand is dit adell. h. overgegeven aan het geslacht van VAN DER CAPELLE. Het is nog voorzien van bakwame kamers, en omgeven van beplantingen, singels en grachten; aan een der hoeken daarvan heeft een vierkant torentje, met een dergelijk spits gestaan, hetwelk voor weinige jaren is afgebroken.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer GILBERT KARL DECO BARON VAN HARDENBROEK TOT HARDENBROEK, te Sterkenburg, prov. Utrecht.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit eenen band van zilver, op een veld van keel (rood).

HEERAARTSBERG-EN BERGAMBACHT ('S), gem. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven* (9 k. d., 17 m. k., 3 s. d., 1 afd.); palende N. aan de gem. *Stolwijk*, O. aan *Schoonhoven* en *Ammerstol*, Z. aan de *Lek*, W. aan *Lekkerkerk* en *Zuidbroek*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. 's Heeraartsberg en Bergambacht. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2562 bund. 89 v. r. 54 v. ell., waaronder 2511 bund. 16 v. r. 90 v. ell., belastbaar land, telt 254 h., bewoond door 350 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1660 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eenen windkorenmolen en twee touwslagerijen.

De inw., die er, op 14 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van *Bergambacht* uit.

De enkels *Evang. Luth.*, die men er aantreft, behoort tot de gem. van *Gouda*.

De 13 R. K., die er wopen, worden tot de stat. van *Schoonhoven* gerekend.

Men heeft in deze gem. ééne school, te *Bergambacht*, die door een gemiddeld getal van 130 leerlingen bezocht wordt.

Het wapen van 's Heeraartsberg-en-Bergambacht bestaat in een in tweeën gedeeld schild van keel (rood), het eerste gedeelte met eenen band, en het tweede met eenen arend, alles van zilver.

HEERAARTSBERG-EN-BERGAMBACHT (POLDER-VAN-'S), pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. 's Heeraartsberg-en-Bergambacht; palende N. aan *Vlist* en *Stolwijk*, O. aan *Schoonhoven* en de *Vlist*, Z. aan de *Lek*, W. aan *Lekkerkerk* en *Zuidbroek*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2419 bund., waaronder 1935 bund. schotbaar land; telt 254 h., waaronder 90 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op de *Lek* en den *IJssel*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den *Schout* en zes *Leden*.

HEERAARTSKERK ('S), d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *HEER-AREDSKERKE* ('s).

HEERAARTSWAARD, voorn. heerl. in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *AARTSWAARD*.

HEER-ABTSKERKE ('S), heerl. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. 's Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp; palende N. aan de jurisdictie van *Goes*, O. aan de heerl. *Kloetinge*, Z. O. aan 's *Gravenpolder*, Z. en Z. W. aan de heerl. van der *Nisse*, O. aan *Sinoutskerke*.

Deze heerl. bevat het d. 's Heer-Abtskerke, en de Voortrap, bestaande uit eenige verstrooid liggende h. Men telt er 120 inw., die hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. van 's Heer-Abts-en-Sinoutskerke.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Heinkenszand* gerekend.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht wordt.

Het d. 's Heer-Abtskerke in den oude blaffert der Utrechtsche Bisschoppen *SEN-ASSEKERKE* gespeld, in de waudeling veelal *SEKERAPKERKE* of ook wel *SCRABSKERKE* genoemd, ligt 1 u. Z. van Goes, 1½ u. O. ten Z. van Heinkenszand, in dat gedeelte van het eil. uit weivelden bestaande, dat den naam van de Poel draagt.

's Heer-Abtskerke was een geestelijk goed. Graaf *DIJK VII* had de Abdij van Middelburg, een aantal landen en tienden op zijnen grond geschonken, welke in 1208 door zijnen broeder *WILLEM* van nieuws daar aan bevestigd werden. De Abt stichtte op de dus verkregene bezittingen een heiligdom, hetwelk hij aan den *H. JONASSEN* toewijdde, doch door het volk 's Heer-Abtskerke genoemd werd, waarbij het tegenwoordig dorpje verrees.

De kerk vóór de Reformatie aan den *H. JONASSEN den Dooper* toegewijd, is een ruim gebouw met een hoogen toren, doch zonder orgel.

De goed ingerigte, lichte school wordt gemiddeld door een getal van 30 of 40 leerlingen bezocht, onder welke ook die van Sinoutskerke.

De heerl. 's Heer-Abtskerke wordt thans in eigendom bezeten door onderscheidenen, als gemeen ambacht.

HEER-ABTS-EN-SINOOTS-KERKE (S), kerk. gem., prov. *Zeeland*, klass. en ring. van *Goes*, Tweede sectie, met 230 zielen, onder welke 100 Ledematen.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest *WILLEM DE SMIDT*, die in het jaar 1583 herwaarts kwam, en in het jaar 1587 naar Ellewoutsdijk vertrok, destijds waren deze plaatsen gecombineerd met 's *Gravenpolder*. Het beroep geschiedt onder medestemming van den Ambachtsheer.

HEER-ABTSKERKE-SINOOTSKERKE-EN-BAARSDORP (S), gem. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand* (3 k. d., 7 w. k., 5 s. d.); palende N. W. aan 's Heer-Arendskerke, N. aan 's Heer-Hendriks-Kinderen-en-Wissekerke en aan *Goes*, O. aan *Kloetinge*, Z. aan 's *Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwale* en aan *Nisse*, W. aan *Heinkenszand*.

Deze gem., bevat de heerl. 's Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1568 bund., waaronder 1561 bund. schotbaar land; telt 48 h., bewoond door 53 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 300 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die hier ruim 240 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van 's Heer-Abts-en-Sinoutskerke uit; terwijl die van Baarsdorp, tot de gem. 's Heer-Arendskerke-en-Haarsdorp behooren.

De R. K., van welke men er ongeveer 60 aantreft, worden tot de stat. van *Heinkenszand* gerekend, hoewel ook eenige te *Goes* ter kerk gaan. — Men heeft in deze gem. eene school, te 's Heer-Abtskerke.

HEER-ADRIAANS-OUDDORP, d. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *OUDDORP*.

HEERALMA, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. ten N. W. van *Groningen*; kant. en 1½ u. N. N. O. van *Zuidhorn*, gem. en 1½ u. O. van *Oldenhoeve*, onmiddellijk grenzende aan het d. *Saaksum*, waartoe zij behoorde.

Op deze voorm. burg, welk een eigendom was van het geslacht der *JANGES*, hebben *COPPEN JANGES*, en naderhand *EISO JANGES* gewoond. De genoemde *EISO JANGES*, zoon van *COPPEN JANGES* en *EVE FROMA*, Hoveling te *Saaksum*, deelde zeer in den strijd tegen Spanje, en teekende benevens *EGBERT CLANT*, wegens de *Ommelanden de Unie van Utrecht*. Hij was gehuwd aan *LUICK EYENS VAN MENTHEDE*, woonde doorgaans hier, en stierf in 1684. De *Ridder SCHELTE JANGES*, beroemd wegens zijne dapperheid en geleerdheid, sneuvelde in 1681, bij eene stoutmoedige verdediging der *Adnarderzyl*.

Thans vindt men aldaar nog eene boerenplaats, *Almaheer* genaamd, welke, met de daartoe behoorende hoven en tuinen, eene oppervlakte beslaat van 98 v. r. 30 v. ell. Er zijn weinige overblijfselen van den voormaligen burg, dan alleen een groot hof, waarin hij voortijds vermoedelijk gestaan heeft.

HEER-AMELISWEERD, amb. heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *AMELISWAARD*.

HEER-ARENDSHAVEN (S), voorm. geh. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, waar vele visschers woonden. Het lag aan den Zuidkant van het eil., behoorende tot het d. *Brijskerke*, en is, bij eenen watervloed ondergelopen zijnde, in de helft der zestiende eeuw buiten gedijkt.

HEER-ARENDS-AMBACHT, naam, welke men vroeger weleens gaf aan de heerl. *Kliefhoek*, in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *KLIEFHOEK*.

HEER-ARENDSKERKE (S), gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand* (3 k. d., 7 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de *Schenge*, O. aan de gem. 's *Heer-Hendriksinderen-en-Wissekerke*, Z. W. aan 's *Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp*, Z. aan *Heinkenszand*, 's *Heerenhoek* en *Borssele*, W. aan het *Sloe*.

Deze gem. bestaat uit *Oud-'s Heer-Arendskerke*, den *Oudenpolder-van-'s Heer-Arendskerke*, den *Ankerverepolder*, den *Noord-Crayertpolder* en den *Zuid-Crayertpolder*, benevens gedeelten van den *Nieuwen-West-Crayertpolder*, van den *West-Crayertpolder*, van den *Nieuwe-Crayertpolder*, van den *Oude-Crayertpolder*, van het *Oude-Nieuwlandspolderdje* en van den *Ouden-Zakpolder*.

Zij bevat het d. 's *Heer-Arendskerke* of het *Oudedorp*, benevens het *Nieuwedorp*, alsmede eenige verstrooid liggende huizen.

Deze gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3580 bund., waaronder 3340 bund. belastbaar land; telt 283 h., bewoond door 319 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1690 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestoof, genaamd *Nederland*.

De *Herv.*, die hier ongeveer 1060 in getal zijn, behooren voor twee derde gedeelte tot de gem. 's *Heer-Arendskerke-en-Baarsdorp*, voor een derde gedeelte tot de gem. 's *Heerenhoek*.

De *Afgescheidenen*, die hier 180 in getal zijn, maken eene gem. uit, die door eenen eigen *Predikant* bediend wordt, en op het *Nieuwedorp* eene *kerk* heeft.

Van de 460 R. K., die men er aantreft, behooren 400 tot de stat. van 's Heerenhoek, 60 tot die van Heinkenszand.

Deze gem. is eene heerl., behoorende tot de Gemeene Ambachten van 's Heer-Arendskerke, Heinkenszand, Overzand en 's Heerenhoek. Zij is gemeen tusschen onderscheidene deelhebbers, die eenmaal 's jaars in de Maand Junij, te Heinkenszand, eene algemeene vergadering houden. De loopende zaken worden door drie Commissarissen waargenomen.

Men heeft in deze gem. twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht worden.

Het d. 's HEER-ARENSKERKE of HEER-ARENSKERKE, ook HEER-AARTSKERK gespeld, in den ouden Utrechtschen Blaffert 't SHERAARTSKERKE, en in de wandeling veelal SHERAARTSKERKE en STRAATSKERKE genoemd, ligt 1 u. W. van Goes, $\frac{1}{2}$ u. N. van Heinkenszand, aan den straatweg van Goes naar het Sloe.

Het is een der beste dorpen van Zuid-Beveland, en bestaat uit eene lange, breede straat, van den dijk tot aan de kerk, waarover de post- of straatweg verlegd is; de ringstraat rondom de kerk, en de straat naar het oude slot Schenge. Men heeft er eene haven, omtrent het midden der zestiende eeuw, bij de bedijking van 's Heer-Arendskerkepolder, aangelegd, en omtrent 1200 ellen van het dorp verwijderd. Een goed onderhoudene zandweg leidt derwaarts. Deze haven wordt vrij druk bezocht door schepen, welke af- en aanvaren, om de voortbrengselen van den grond, over de Zeeuwsche stroomen, naar andere plaatsen met marktschuiten te vervoeren.

De kerk was vóór de Hervorming aan den H. PETRUS toegewijd, destijds waren daarin eenige altaren, en aan die altaren onderscheidene vikarjen, als: die van de H. Maagd, van St. NIKOLAAS, van St. MAARTEN en van St. BARBARA. Zij zoude op het einde der veertiende eeuw, door zekeren ARENT, bijgenaamd met den Buik, gesticht zijn. Het is een bekwaam luchtig gebouw zonder orgel. Tegen de kerk staat een dikke toren, die voor de hoogste van geheel Zuid-Beveland wordt gehouden. Er is deze kerk geen orgel.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht.

Voortijds heeft dicht bij dit dorp een voortreffelijk kasteel gestaan, zijnde door eenen der Heeren van SCHENGE gesticht, en daarna ook Schenge genaamd, doch omtrent het midden der vorige eeuw, zijn de fondamenten van dit adell. slot uitgegraven, en tot brikken of sinksteen verkocht, zoo dat er nu niets meer van overig is, dan een boschje binnen de grachten.

Dit d. heeft den 12 September 1828, omstreeks 4 ure in den namiddag, bij het afdrijven van eene zware donderbui zeer veel geleden van eene windhoos, door het nedervallen waarvan niet alleen twintig huizen, behalve eenige schuren, zeer zwaar beschadigd werden, maar ook het Regthuis, dat sedert niet meer is opgebouwd, met een daarnevenstaande gebouw geheel instortte. Gelukkig kwam niemand bij dezen ramp om het leven.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van goud, beladen met drie palen van sabel (zwart), op het midden van het veld' een schild van zilver, met een arend van sabel (zwart).

HEER-ARENSKERKE (OUD-'S), bedijking op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, arr. Goes, kant. Heinkenszand, gem. 's Heer-Arendskerke; palende N. W. aan den Oude-Polder-van-'s Heer-Arendskerke,

N. aan de Schorren tegen de Schenge, O. aan de heerl. Wissekerke, Z. aan de heerl. Baarsdorp, W. aan den St. Pieterspolder.

Deze grond, welke voor vele eeuwen bedijkt is, is eigenlijk niet hetgeen men in Zeeland een polder noemt, maar een deel der *Breedewatering*, en wel een der alleroudeste deelen of de strook langs de Schenge tot Goes doorlopende. Er waren op die strook de drie dorpen, 's Heer-Arendskerke, Wissekerke en 's Heer-Hendrikskinderen. Oud-'s Heer-Arendskerke beslaat, eene oppervlakte van 147 bund. 86 v. r. 18 v. ell. schotbaar land, telt 80 h., en wordt door de sluis Ter-Lugt, op de Schenge, van het overtollige water ontlast.

HEER-ARENDSKERKE (OUDE-POLDER-VAN-'S) of 's Heer-Arendskerkepolder, pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkensand*, gem. 's Heer-Arendskerke; palende N. aan de Schenge, O. aan de Schorren tegen de Schenge, Z. O. aan Oud-'s Heer-Arendskerke en den St. Pieterspolder, Z. aan den Noord-Zakpolder en het Oud-Nieuwland-poldertje, W. aan den Ankeveerepolder.

Deze pold., welke in het jaar 1561 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 71 bund. 15 v. r. schotbaar land; telt 6 h., en wordt door de sluis Ter-Lugt, op de Schenge, van het overtollige water ontlast.

HEER-ARENDSKERKE (OOSTPOLDER-VAN-'S), onbehuide pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkensand*, gem. 's Heer-Arendskerke; palende W., N. en O. aan de Schorren tegen de Schenge, Z. aan de Ankeveerepolder, Z. W. aan den Oude-Craijertpolder.

Deze pold., welke in het jaar 1642 bedijkt is, beslaat, eene oppervlakte van 19 bund. 1 v. r. 60 v. ell. schotbaar land.

HEER-ARENDSKERKE-EN-BAARSDORP ('S), kerk. gem., prov. *Zeeland*, klass. van *Goes*, ring van *Goes*, *Eerste* sectie, ongeveer 660 zielen tellende, onder welke 320 Ledematen, met twee kerken, ééne te 's Heer-Arendskerke, en ééne te Baarsdorp, in welke laatste echter slechts eenmaal 's jaars gepredikt wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraaramt heeft waargenomen, is geweest François VENTRECHT, die den 3 October 1583 derwaarts kwam en er den 17 Maart 1614 overleed. Voor dat hij er kwam, had de klassis den 2 Mei 1583 besloten, eenen GODFRUY VAN STERTEN te beroepen, of die er geweest is voor eenen tijd, is onzeker. Het beroep geschiedt met medestemming van den Ambachtsheer.

HEER-ARENDSKERKE-POLDER ('S), pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HEER-ARENDSKERKE (OUDE-POLDER-VAN-'S).

HEER-ARENDS-POLDER ('S), onbehuide poldertje in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en dist. *Hulst*, gem. *Ossenisse*; palende N. aan den Kerkpolder of Hooglandpolder en aan de Honte, O. aan den evengemelden polder, en Z. en W. aan het Hellegat.

Dit pold. beslaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 149 bund. 58 v. r. 44 v. ell., hieronder begrepen de schorren, slikken en een gedeelte van het Hellegat, en is schotbaar groot 41 bund. 65 v. r. 95 v. ell. Het is in 1710 ingedijkt, krachtens octrooi den 27 Maart van dat jaar verleend, bij de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden. Het watert uit, door een binnensluisje in den binnendijk, scheidende de Kerkpolder van den 's Heer-Arendspolder.

Dit poldertje maakt deel uit van de wateringe, bekend onder den naam van Vereenigde polders-van-Ossenisse, welke door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester worden bestuurd.

HEER-ARENDSWAARDE ('S), heerl. in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Nusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan de heerl. *Dussen-Muilkerk*, O. aan *Meeuwen*, Z. aan *Dussen-Munsterkerk*, W. aan den *Biesbosch*.

Deze heerl. bevat den *Schiehoeksche-polder*, den *Peerebooms-polder*, den *Nathals-polder*, *Boerenverdriet*, *Nieuw-Boerenverdriet*, en een gedeelte van *Oud-Boerenverdriet*.

Sedert onheugelijke jaren, is deze heerl. met die van *Dussen-Munsterkerk* vereenigd, welke nu te zamen de heerl. *Dussen-Munsterkerk-met-Heer-Arendswaarde* uitmaken. Zie voorts dat woord.

HEER-ARENTSHAVEN ('S), voorm. geh. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie **HEER-ARENDSHAVEN** ('s) (1).

HEER-BOUDEWIJNSLAND ('S), vroegere naam van dat land, hetwelk nu de *AUVERGEPOLDER*, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, uitmaakt. Zie *AUVERGEPOLDER*.

HEER-BOUDIJN-PUTTOXTOREN, voorm. toren te *Dordrecht*. Zie **PUTTOXTOREN**.

HEER-CLAES-AMBACHT, naam, die vroeger ook weleens aan twee gorsen in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, gegeven werd, welke tegenwoordig de pold. *KORT-EN-LANG-AMBACHT* uitmaken, zij werden dus genoemd naar Heer *CLAES-ORM*, een lid eener oude *Dordsche* Regeerings familie, die waarschijnlijk die gronden in bezit, leen of in pacht zal gekregen hebben.

HEER-CLAUS-KINDEREN-KERKE, oude naam van de h. *KLAAS-KINDEREN-KERKE*, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie *KLAAS-KINDEREN-KERKE*.

HEER-DANIELS-AMBACHT, naam van dat gedeelte der heerl. *Meeuwen*, hetwelk vroeger binnen de stad *Dordrecht* getrokken was, en welken men weleens geeft aan het d. *KIJFHOEK* in den *Zwijndrechtschen-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *KIJFHOEK*.

HEERDE, gem. op de *Overveluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw. en arr. *Arnhem*, kant. *Elburg* (1 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan *Hatten*, O. aan den *IJssel*, die haar van de *Overijselsche* gem. *Wijhe* scheidt, Z. aan *Epe*, W. aan *Oldebroek*.

Deze gem. bevat de d. *Heerde*, *Veessen*, *Vorgten* en *Wapenveld*, en de daartoe behoorende huurs. *Hqrsthoek*, *Hoorn*, *Markluiden* en *Werven*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7669 bund; 64 v. r. 94 v. ell., waaronder 5100 bund. schotbaar land, telt 631 h., bewoond door 766 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4100 iaw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, handel in hout, spek en vleesch. Men heeft er 9 papierfabrieken, op welke meest drukmediaan vervaardigd wordt, en onder welke fabrieken de machinale papierfabriek van den Heer *Lubbertus van Gmaaynk* uitmunt; 4 korenmolens; 2 grutterijen, en 1 zijnamakerij. De Herv., die hier 3900 in getal zijn, maken de gem. van *Heerde*, *Veessen*, *Vorgten* en *Wapenveld* uit.

De *Afgescheidnen*, van welke men er 150 telt, maken eene gem. uit, waarin de dienst wordt waargenomen door een eigen *Predikant*.

De *R. K.*, van welke men er 12 telt, worden tot de stat. van *Veessen-en-Epe* gerekend.

(1) Alle de overig woorden welke men weleens elders **HEER-ARENTS** gespeld vindt, zoals men insgelijks op **HEER-ARENS**.

De Isr., die er 13 in getal zijn, behooren tot de ljjkerk te *Hattem*. Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te *Heerde*, ééne te *Veessen*, ééne te *Vorgten*, en ééne te *Wapenveld*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 380 leerlingen bezocht worden.

Het d. *HEERDE* ligt 9 u. N. van *Arnhem*, 4 u. O. Z. O. van *Elburg*, midden in het geboomte en vruchtbare korenlanden. Men vindt er onderscheidene schoone huizen en telt in de kom van het d. 170 h. en 1168 inw., en, met de b. *Hoorn*, *Markluiden* en *Horsthoek*, 531 h. en 2400 inw.

De *Herv.*, die er 2340 in getal zijn, onder welke 840 Ledematen, maken eene gem. nit, die tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Hattem* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *JOHANNES KLEEFEN*, die in het jaar 1892 werd afgezet. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, vóór de Hervorming aan den H. Evangelist *JOHANNES* toegewijd, kreeg destijds eenen Pastoor op de benoeming van den Vorst van *Gelderland*. In deze kerk waren twee vikarijten gesticht; de vikarij van de H. *CATHARINA* en van den H. *ANTONIUS*. Er was ook nog eene kerkdienst, wiens bedienaar gehouden was den dienst twee maal ter week te doen en in het jaar 1875 door *JOWAN KOKKERT*, *DIDERIK JAKOBZON* en *GOSWIJ VAN STAPTE*, moest verkozen worden. Deze kerk is in het jaar 1841 vervangen door eene nieuwe, waarvan den 14 Junij van dat jaar de eersten steen gelegd werd, terwijl zij, den 9 Januarij 1842 is ingewijd; het is een ruim gebouw en zal van een orgel worden voorzien. De toren is tamelijk hoog, en heeft eene spits van een zonderling maaksel.

De pastorijs en kerk der Afscheidenen is een klein, doch net gebouw, staande aan de Zuidzijde van het dorp.

De dorpschool wordt gemiddeld door 120 leerlingen bezocht.

Te *HEERDE* stond weleer een groot steenenkruis, dat vóór de Hervorming ter gedachtenis van eenen vermoorden opgericht is, voor wiens ziel de voorbijgangers, door een opschrift vermaand werden, te bidden. — Er is ook een ruim marktvelde met lindenboomen omzet, alsmede een distributie-kantoor voor de brievenposterij.

Nabij het d. liggen de adell. huizen *Bonenburg*, *Vosbergen* en voorheen vond men er ook het landg. de *Burggraaf*.

Men heeft er wel bezochte beestemarkten, welke gehouden worden den eersten, 8 en 15 Mei, en de vier eerste Maandagen in October. De kermis valt in den eersten Zondag in October.

HEERDER-VEEN, heideveld, op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, ten W. van het d. *Heerde*, eene oppervlakte beslaande van 200 bund.

HEERDER-WEZOP, buurs., prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw. arr. en 10 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. van *Elburg*, gem. en 1½ u. O. van *Oldebroek*; met 58 h. en 400 inw.

HEERDIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEERDIJK*.

HEEREBEEK, hofst. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*; arr. en 2½ u. Z. ten O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Boxtel*, gem. *Oirschot*.

HEEREL, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEERLE*.

HEERELANDEN (DE VIJF-), naam, welken men veelal geeft aan de Landen van *Arkel*, *Vianen*, *Hagestein*, *Everdingen* en *Leerdam*, in de prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*.

Zij palen N. aan de Lek, O. aan het graafs. Culenborg, Z. O. aan de Landen van Asperen en Heukelom en den Tielerwaard, Z. aan de Waal, W. aan den Alblasserwaard. Zij liggen allen binnen een en dezelfde bedijking, tusschen den Diefdijk en den Souwendijk. Te dezer oorzaak hebben de Heeren deser vijf landten, namelijk van Arkel, Vianen, Hagestein, Everdingen en Leerdam, reeds in het jaar 1284, een onderling verdrag aangegaan en eenen algemeenen dijkstoel of heemraadschap opgericht, ten einde hunne landten tegen inbraken te beveiligen, en, sedert met vergunning van GERARD IX, Heer van Culenborg, tot geene geringe zwaarigheid zijner eigene onderzaten, in het jaar 1385, de Diefdijk is aangelegd, heeft ook het dijkcollegie van den Alblasserwaard, met het dijkcollegie der VIJF-HEERELANDEN, over dezen dijk een gemeen bestuur bekomen, gelijk zij ook, benevens de anderen, het hunne tot onderhoud van dezen dijk toebrengen. Ingeval door eene inbraak van den Rijn- of Waaldijk de landten boven den Diefdijk ondergevloeid zijn, wordt gemelden dijk, door Dijkgraaf en Heemraden, zoo wel van den Alblasserwaard, als van de VIJF-HEERELANDEN bewaakt, dewijl genoemden dijk dan ook ter beveiliging van dezen waard verstrekt. Daartoe staan langs den geheelen Diefdijk, gemeenelandshuizen, waarin die Heeren hunnen intrek nemen. Van de Lingeant beginnende, ontmoet men eerst het Gorinchemsche-Heerenhuis, dan het Dordrechtsche-Heerenhuis, daarna het Everdingsche-Heerenhuis, vervolgens het Viaansche-Heerenhuis en eindelijk het Hagesteinsche-Heerenhuis. De Diefdijk is in het jaar 1738, aanmerkelijk verhoogd en verbreed; terwijl ook de Lingedijk, van omtrent een vierde uur gaans boven Leerdam, langs Oosterwijk en Kedichem, tot aan den Souwendijk, nabij Arkel, tot gemelde hoogte is opgehaald, waardoor zij nu de hoogste en breedste van alle binnendijken in ons Vaderland geworden is. Hij is evenwel daardoor des te zorglijker voor de landten, die boven den Diefdijk liggen, namelijk de graafschappen Buren en Culenborg, de baronij van Acquoy enz. in geval van watervloed, dewijl dit water tegen den Diefdijk, als in eenen zak blijft staan, en geene andere ontlasting heeft, dan door de sluizen van den Hornsche-dijk in de Linge, tusschen Acquoy en Leerdam. Daarom is men reeds voorlang bedacht geweest op een ontwerp, om eene andere waterlozing te maken door sluizen in den Diefdijk zelve, welke het overtollige water zouden doen vloeijen, door de VIJF-HEERELANDEN en vervolgens door den Alblasserwaard, waartoe eene nieuwe waterlozing zoude gegraven worden, van den Souwendijk of eigenlijk van de Zederik (zijnde een kanaal van Ameide naar den Arkelsche-dam) gaande meestal langs de tegenwoordige uitwatering van den Overwaard, eerst tot tegenover Klein-Ammers, beneden Schoonhoven, en van daar weder tot den Elshout, tegenover Crimpen. Hierdoor zoude tegelijk de VIJF-HEERELANDEN bevrijd worden van het overtollige kwelwater, dat, in geval van vloed, boven den Diefdijk daar door heen zijpelt. Dit ontwerp is reeds in het jaar 1753 beraamd door den Landmeter MELCHIOR BELSTRA, en in 1756 en volgende jaren menigmaal in overweging genomen. Eindelijk is men, in het jaar 1818, overgegaan om een kanaal te graven ter verlenging van de Linge, hetwelk, van Gorinchem naar Steenenhoek loopende, zich te Hardinxveld in de Merwede ontlast, en dient om het water uit de Linge en de Zederik af te leiden, en daardoor den Tielerwaard en het Land van Vianen van het overtollige water te ontlasten.

HEER-ELSDORP ('S) of **Stansdorp**, geh., prov. *Zeeland*, arr., kant. en 20 min. O. van *Goes*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Kloetinge*; met 2 h., zijnde bouwhoeven, en 20 inw.

HEERELSVEEN, veen of moeras in de heide, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Heerle*.

HEEREMA, state, prov. *Friesland*. Zie **HEERMA**.

HEEREN-ABBENKERCKE ('S), naam, onder welken op de oude Bisschoppelijken blaaffert van *Utrecht*, het d. 's **HEER-ABYSKERCKE** in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, voorkomt. Zie **HEER-ABYSKERCKE** ('S).

HEEREN-AMBACHT, oude naam van een gedeelte der heerl. **SCHRELLACH**, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie **SCHRELLACH**.

HEERENBERG ('S), naam, onder welken het graafs. **den Berg**, prov. *Gelderland*, dikwijls vermeld wordt. Zie **Berg** (**Den**).

HEERENBERG ('S), plattelandst. in het graafs. *den Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Terborg*, gem. *den Bergh*, aan den voet van eenen berg, nabij de Pruisische grenzen, door eene zeer schoone landstreek omgeven.

Sommigen willen, dat het reeds in de achtste of negende eeuw, onder den naam van **Bassone**, zou bekend geweest zijn, doch dit heeft weinig schijn van waarheid. Men telt er in de plattelandst. zelve 149 h., met 1000 inw., en met de daartoe behoorende buurs. **Leugel** en **Stokkum**, 230 h. en ruim 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in akkerbouw en veeteelt, alsmede in den handel in granen, vee en hout. Ook bestaat er eene fabriek van calicot of katoenweverij. Vroeger hebben hier mede eene fabriek van chocolade en eene van eau de cologne bestaan, die echter, uit hoofde van het geringe debiet, zijn te niet gegaan.

Het voornaamste gebouw dat hier gevonden wordt, is het grafelijke slot, alwaar de Graven van 's **HEERENBERG** hun verblijf hielden (zie het volgende art.). Voorts heeft men er een Raadhuis, waaraan een zeskant torentje staat.

De Herv., die hier ongeveer 180 belooopen, maken, met die van eenige nabijgelegene buurs., eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Dostinchem*, behoort. De kerk, die vóór de Reformatie aan de **H. H. GEORGIUS** en **PANCRATIUS** was toegewijd, is in het jaar 1289 door **ADAM**, Heer van *den Bergh*, gebouwd, die genoegzame inkomsten voor twee Priesteren en gedurige waskaarsen aan de kerk maakte. Deze kerk heeft **FREDERIK III**, de tiende Heer van *den Bergh*, in het jaar 1599, met toestemming van **FREDERIK VAN BLANKENBURG**, den een en vijftigsten Bisschop van *Utrecht*, van de parochiekerk van *Zeddam* afzonderd, en tot eene parochiekerk verheven. Daarna heeft **WILLEM VAN DER LEE**, bijgenaamd *de Rijke*, de twaalfde Heer deser plaats, deze kerk wijder uitgezet en vergroot. De gemelde stichters hadden ze den naam van **St. Georgius- en St. Pancratiuskerk** gegeven, en het regt van patroonschap voor zich zelve en hunne nasaten besproken. De Pastoor was verplicht om alle Woensdagen en Vrijdagen het H. Sakrament der mis te bedienen. In gemelde kerk waren zeven prebenden, waarvan de bedienaars de kerkelijke diensten eene week lang bij beurten moesten verrigten, en door den Heer der plaats aangesteld werden. Voorts waren er nog vier vikarijen gesticht, die van **O. L. Vrouw**, die van de **H. ANNA**, die van de **Broederschap der H. Maagd MARIA**, en die van de **H. GERTRUIDA**. De stedelingen zijn eenigen tijd, met goedvinden van

den Graaf, door Jesuiten en daarna door Franciskaner Monniken bediend geweest. De kerk heeft geen toren, doch is van een orgel voorzien. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, op benoeming van Goedsheeren.

De R. K., die hier 800 in getal zijn, onder welke 525 Communicanten, maken eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. *PASCARIUS* toegewijd, is een fraai gebouw van toren en orgel voorzien.

De Ier., die hier wonen, hebben eeneijkerk, die tot de ringsynagoge van *Doetinchem* behoort:

Ook heeft men hier een Gasthuis, hetwelk in het jaar 1460, door *WILLEM VAN DEN LEK*, den twaalfden Heer van den Bergh, gesticht is, met eene kapel, aan de H. *GERTRUIDA* toegeheiligd. Dit Gasthuis, vroeger gediend hebbende tot verpleging van pelgrims en andere doorreisende personen, strekt thans sedert jaren tot huisvesting van arme oude lieden van het stadje 's *HEERENBERG*, in wier onderhoud gedeeltelijk door de inkomsten van dat gesticht wordt voorzien.

Nog vond men hier het R. K. Seminarium voor de aartspr. *Utrecht*, *Gelderland*, *Friesland*, *Zalland-en-Drenthe*, *Twenthe* en *Groningen*, in het voorm. slot, staande onder het gezamenlijk bestuur van alle deze Aartspresteren, en waarin door vier Professoren aan een getal van ongeveer 60 leerlingen, in de verschillende vakken van Godgeleerdheid, onderwijs werd gegeven; doch dit is in 1842 opgeheven en met dat van *Warmond* vereenigd.

's *HEERENBERG* is de geboorteplaats van den Luitenant *KAROL RIETVELD*, eenen Officier van zeldzame dapperheid, die, na eerst in den oorlog op *Java* en vervolgens in dien op *Sumatra* te hebben uitgemaakt, bij het bestormen van de sterkte *Pekalongang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*, met een geweerschot in het lijf zoo doodelijk gewond werd, dat hij eenige dagen daarna overleed.

HEERENBERG (SLOT-VAN-'S), voorm. adell. slot in het graafs. *den Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6½ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Ter-Borg*, gem. *den Bergh*, in het stadje 's *Heerenberg*.

Dit slot, geheel als een rondeel gebouwd, had eenen zwaren, vierkanten toren, met eene sierlijke spits; voorts nog verscheidene hangtorens en eene kapel, in welke 's *Graven* Huiskepellaan de dienst verrigte. Het had eenen grooten voorberg naar de stadzijde, en was van achteren omringd van eenen hoogen aarden wal, welke met schoone geboomte beplant was. Het huis was voorts omgeven door breede en diepe grachten. In dezen staat was het tot op den 16 October des jaars 1753, wanneer het voor een groot gedeelte afgebrand is. Later weder herboetwd zijnde, is het thans een groot vierkant gebouw, van eenen ouden wachttoren voorzien, hoogstwaarschijnlijk afkomstig uit de riddertijden, op welks vier hoeken vier kleine torens staan; welke mede vroeger van eene spits voorzien waren.

In het jaar 1668 werd het door *CASPIJN VAN ZELTBROEC*, hiertoe gemachtigd door *WILLEM*, Graaf van *den Bergh*, voor de Staten bij verrassing ingenomen; doch *DON SANCHE DE LOSCOEN* verdreef hem eertlang wederom van daar. Later evenwel moet het negmatigs in der Staten handen gevallen zijn, aangezien het, in 1698, op last van *MAURITS*, Prins van *Oranje*, ontmanteld werd. Van 1799 tot 1842 is in dit gebouw het Seminarium voor de hierboven genoemde aartspr. gevestigd geweest.

HEERENBERGER-BOSCH (S), bosch in het graafsch. *den Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie *Bruca-Bosch*.

HEERENBERGER-HOOGTEN (S), heuvels in het graafsch. *den Bergh*, prov. *Gelderland*.

Zij bestaan uit twee hoogten bij Ter-Borg, waarvan de eene, in heuvels, oost-noordoost van Doetinchem, begint, en zich met eene smalle streek noordwaarts, tot op een uur afstands van Enghuizen, uitstrekt. Hiertoe behoort ook het *Montferland*, onder Zeddam gelegen.

HEERENBRAAK (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, 20 min. O. van Edam in den Broek, tegen den Zeedijk.

HEERENBRINK (DEN), buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Deventer*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Raalte*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Heino*, aan de Nieuwe-Wetering, $\frac{1}{2}$ u. van den straatweg van Zwolle op Hengelo.

Van dit buit., vroeger bestaande uit een heerenhuis, twee bouwhuizen, hof, boomgaard, bouw- en weilanden, akkermaalsbosch en opgaand geboomte, bestaat thans niets meer dan eene boerenwooning, waaraan een paar kamers zijn gebouwd, ten behoeve van den eigenaar, zijnde al het overige afgebroken. De daartoe behoorende gronden beslaande eene oppervlakte van 81 bund. 11 v. r. 29 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. **LAMBERTUS JOHANNES RIETZERS**, woonachtig te Zwolle.

HEERENBRINK (HET-KLEINE-), erve in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Deventer*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Raalte*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Heino*, digt bij de Nieuwe-Wetering.

Het beslaat eene oppervlakte van 15 bund. 40 v. r. 86 v. ell., en is een gedeelte van het buitengoed *Den Heerenbrink*.

HEERENBRINK (HET-VROLIJKE), voorn. erve onder *Heino* in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Deventer*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Raalte*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Heino*, aan de Nieuwe-Wetering, een gedeelte van het buitengoed *Den Heerenbrink* uitmakende.

HEERENBROEK (S), huurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, in den Polder van Mastenbroek; met 25 h. en 160 inw.

Het is eene der negentien huurs. of marken, waarin de gem. *Zwollerkerspel* verdeeld was, en die elk eenen Markenrigter plegen te hebben.

HEERENDIJK, oude weg in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **FAIR-SEHEDIJK**.

HEERENDIJK (S), h. in de bar. van *IJsselstein*, prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. Z. Z. W. van *Utrecht*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *IJsselstein*, aan den IJssel.

Dit h. is, omtrent het jaar 1736 gebouwd, door die van de gezindheid der Moravische broeders of de Evangelische broeder-gemeente. De Baron **FREDRIK VAN WERTVILLE** had er bij den aanvang het opzigt over, en het werd in het eerst door vijftien of zestien personen bewoond, die tot tusschen veertig en vijftig zijn aangegroeid; maar omtrent het jaar 1746, hetsij hun meerdere vrijheid te Zeyst vergund werd, of om andere redenen, zijn de meesten derwaarts getrokken.

HEERENCARSPTEL, d. in de vrijeheerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HARINGCARSPTEL**.

HEERENDUINEN, duinen in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, achter Bloemendaal en Velsen, nabij de bouwvallen van het huis te Brederode, gedeeltelijk gem. *Velsen*, gedeeltelijk gem. *Bloemendaal-Tetterroode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*.

Zij beslaan eene oppervlakte van 1063 bund. 90 v. r. 74 v. ell., van welke 967 bund. 69 v. r. 74 v. ell. onder *Velsen*, en 96 bund. 51 v. r. onder *Bloemendaal-Tetterode-Albertsberg-en-de-Vogelensang*. De benaming van *HEERENDUINEN* is waarschijnlijk daaraan gegeven, doordien zij in eigendom worden bezeten door de onderscheidene Heeren, die de aangrenzende gronden bezitten. Deze Heeren hebben daar in aandeelen ter uitoefening van de jagt. Vroeger was de kontijnevangst daar ook zeer aanmerkelijk.

HEERENKIND of **HEERKIND**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 3 u. N. O. van *Bindhoven*, distr. en 1½ u. N. W. van *Helmond*, gem. *Beek-en-Donk*, ½ u. N. W. van *Beek*, waartoe het behoort.

Dit geh., telt alleen 9 h. 70 inw., en met *Denkervoort*, *Heide*, *Karstraat*, en *Kapel* 68 h. en 380 inw.

HEERENHEIDE (DE), heideveld in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Zelhem*, buitenwaarts belend aan de gem. *Ruurlo*; groot ruim 1800 bund.

Dit heideveld behoorde vroeger aan het Provinciaal Domein van *Gelderland*, het werd in het jaar 1812 verkocht, en door de gewaarde Erven van de markten van *Hengelo* en *Zelhem* aangekocht, en in het jaar 1828 verdeeld. Vroeger was deze heide onder den naam van *Woltmarkt* bekend, waarschijnlijk door het daarin groeiende hout en het menigvuldige veen.

HEEREN-HEINEKERK (S), naam, onder welken het d. **HEERIK-ISO-ANBACHT**, in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie **HEERIK-ISO-ANBACHT**.

HEEREN-HENDRIKS-KINDEREN (S), d. op het eik. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie **HEER-HENDRIKS-KINDEREN** (S).

HEERENHOEK (S), gem. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, (5 k. d., 7 m. k., 5 s. d.); palende N. W. en N. aan 's *Heer-Arendskerke*, O. aan *Heinkenszand*, Z. aan *Overzande*, en Z. W. aan *Borssele*.

Zij bestaat uit gedeelten van den *Nieuwe-Craijert-polder*, den *West-Craijert-polder*, den *Nieuwe-West-Craijert-polder* en den *Nieuw-Borssele-polder*; bevat het d. 's *Heerenhoek*, benevens eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 670 bund. 47 v. r. 44 v. ell., waaronder 659 bund. 86 v. r. 46 v. ell. belastbaar land, en telt 133 h., bewoond door 136 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 750 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Alhoewel deze gem. op zich zelve niet groot is, zoo is er, in vergelijking met andere dorpen, alhier veel vertier. Er zijn ook vele winkels en tapperijen, zoodat, uithoofde het kerkelijk gebied van beide gezindheden zich wijd uitstrekt, hierdoor, als ook door den doortogt van andere dorpen naar het *Sloe*, veel bedrijvigheid ontstaat.

De Herv., die er 250 in getal zijn, behooren tot de gem. 's *Heerenhoek-en-Nieuwedorp*.

De *Afgescheidenen*, van welke men er 40 telt, worden tot de gem. van 's *Heer-Arendskerke* gerekend.

De R. K., van welke men er ruim 480 aantreft, onder welke 200 *Communikanten*, maken met die van eenige omliggende plaatsen, eene stat. uit, behoorende tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Zeeland*, die door den hier steeds wonenden *Deken* en eenen *Kapellaan* bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht wordt.

Het d. 's **HEERENHOEK**, ligt 2 u. Z. W. van Goes, 1 u. Z. W. van Heinkensand.

De stichting dezer plaats is niet wel bekend, doch daar zij zeer zonderling, zoo op, als aan den binnendijk, van den Nieuwe- en West-Craijert-polder, en wel bijzonder aan den uithoek van den Nieuw-Borsele-polder, aan welken den Nieuwe-Craijert-polder en den West-Craijert-polder grenzen, gebouwd is, zoo is het zeer waarschijnlijk, dat hare eerste aanleg en stichting, bij of kort na de indijking dier polders van tijd tot tijd heeft plaats gehad.

Tegelijk met de gronden van Borsele werden in 1616 nog bijna 189 gemeten gronds beverscht, behoorende grootendeels tot Overzande; want aan de overzijde van den sprank der oude Zwake, in den N. O. hoek der polders, lag nog alleen een hoekje gronds, hetwelk aan de gezamenlijke Ambachtsheeren van 's Heer-Arondkerke behoorde, en daarom de Heerenhoek genaamd werd. Op dit stuk gronds, palende aan den, in 1612 bedijkten Nieuwe-Craijert-polder, en waartegen in 1642 alweder een andere belangrijke polder, de West-Craijert geheeten, werd aangewonnen, werden al spoedig eenige huizen gebouwd, welke steeds vermeerderend getal, het d. 's **HEERENHOEK** gevormd heeft, waar weldra eene Hervormde gemeente gevestigd, en deze van eene kerk voorzien werd. Deze kerk, welke in het jaar 1672 gebouwd werd, was echter naderhand zoodanig in verval geraakt, dat zij bijna eene geheele vernieuwing behoefde, welke dan in het jaar 1853 geschied is, waarna de kerk, den 25 Junij van dat jaar, door den Predikant **MARTINUS SIMONS KOMPENHANS**, op nieuw plechtig is ingewijd, zijnde nu een net gebouw, met een terentje, doch zonder orgel.

Toen, door de omwenteling van 1796, ook de R. K. hunne burgerlijke voorregten herkregen, werd in den Nieuwe-Craijertpolder, mede eene kerk voor de eerdienst der R. K. gebouwd en in September van 1797, onder aanroeping van den H. **WILLIBROUDUS**, ingewijd. Deze kerk heeft eenen toren, en is van een fraai orgel en andere sieraden voorzien, zoodat zij door netheid uitmunt.

De jaarmarkt of kermis, welke op den voorlaatsten Woensdag in Junij invalt en acht dagen duurt, wordt aanhoudend door de bevolking van de omliggende plaatsen druk bezocht. Men wil echter, dat het toenemen van de kermis te Kruiningen hierin eenige vermindering zou veroorzaakt hebben.

HEERENHOEK-EN-NIEUWEDORP (S), kerk. gem., prov. *Zeeland*, klasa. van *Goes*, ring. van *Borsele*.

Men telt er 600 zielen, onder welke 380 Ledematen, en men heeft er eene kerk te 's Heerenhoek. De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **ABRAHAM SRAOBAW**, die in het jaar 1657 herwaarts kwam, en er in het jaar 1667 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, met medestemming van de Ambachtsheeren van 's Heer-Arondkerke en Heinkensand.

HEERENHUIGENLAND (S), peld. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **ANTONIEPOLDER**.

HEERENHUIS, gewone benaming van de b. of kerkbuurt in de *Middel-Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1 u. N. W. van *Purmerende*, gem. *Beemster*.

Dese b. is alzoo gebouwen naar het oudste gebouw, dat hier gestaan heeft en thans door een fraai raadhuis vervangen is (1).

HEERENHUIS (S), plaats in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, distr. *Sluis*, kant. *Oostburg*, gem. *Waterlandkerkje*, in het *Eerste deel van Prins-Willemspolder*, welks in oude polderstukken dikwijls vermeld wordt, en soms ook in de van den tegenwoordigen tijd voorkomt. Zij is aan het zuidelijk einde van het geb. *Klein-Brabant*, aan de inlage, daar *Prins-Willemspolder* aan den *Nieuwen-Passegeulepolder* grenst. Denkelijk heeft daar in eerdere tijden een aanzienlijk gebouw gestaan.

HEERENHUIS (WATERING-VAN-S), water in de heerl. *Hooge- en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*.

HEERENJANSDAM (S), d. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HEERJANSDAM*.

HEERENLANDEN (DE-VIJF-), naam welke men veelal geeft aan de landen van *Arkel*, *Vianen*, *Hagestein*, *Everdingen* en *Leerdam*, in de prov. *Zuid-Holland*. Zie *HEERELANDEN (DE-VIJF-)*.

HEERENLOO (S), ook wel *St. Jans-Dale* genoemd, voorn. kloost. op de *Over-Feluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 40 min. ten Z. van *Harderwijk*.

Dit kloost. plagt door *St. Jansridders*, onder het opzigt van eenen *Kommandeur*, bewoond te worden. Dit kommandeurschap moet een gedeelte geweest zijn van het landkommandeurschap van *Utrecht*. De kerk had drie altaren en vijf *Kapellanen*. De bewoners van dit kloost. waren mannen van aanzien. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, bestaat thans nog slechts de poort, als woning ingerigt, met het hoofd van *Johannes den Dooper*, in den gevel, alsmede het altaarstuk, uit albast beertijk gebeeldhouwd, voorstellende de instelling van het *H. Avondmaal*.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 146 bund. 48 v. r., worden thans in eigenendom bezeten door den *Heer Mr. W. A. de Meester*, woonachtig te *Harderwijk*; terwijl vele elders liggende goederen door het domein genaast zijn.

HEERENPOLDER (DE), pold. op het eil. *Goeree-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge*; palende N. aan den *Magdalena-polder*, O. aan den *Polder den Nicawen-blok*, Z. aan den *Lodewijks-polder* en de bezomerlands *Gors* van den *Heerenpolder*, W. aan de *Haven van de Oude-Tonge*.

Deze pold., welke in het jaar 1525 ter bedijking uitgegeven, later ondergevoeld en in 1647 herdijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 226 bund. 20 v. r. 5 v. ell., waarunder 206 bund. 17 v. r. 40 v. ell. schotbaar land; telt 4 h., waaronder 3 boerderijne, en wordt door eene sluis, op de *Haven van de Oude-Tonge*, van het overtollige water ontfast. Het polderbestuur bestaat uit éenen *Dijkgraaf*, twee *Gezworenen*, éenen *Secretaris* en éenen *Penningmeester*.

HEERENPOLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *Groede*; palende N. aan den *Polder Oud-Breskens*, N. O. aan den *Schallegalle-polder* en den *Steene-polder*, Z. aan den

(1) Zie zie over dit gebouw nader het art. *BEESTER*, in ons tweede deel, bl. 220, en *G. VAN SARDWIJK*, *Kronijksmatige en geschiedkundige beschrijving van Purmerende en omliggende dorpen*, nova ed., bl. 264.

Zuid-Westhoek van Baarzande en aan den Bloks-polder, W. aan den Proost-polder en den Gerard-de-Moors-polder.

Deze pold. is een deel der bedijking van Groot-Baarzande, die van 1609—1616 plaats had, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 76 bund. 80 v. r. 14 v. ell., waaronder 75 bund. 60 v. r. schotbaar land; telt 6 h., waaronder 2 kleine boerderijen, en wordt door eene sluis, in den Steene-polder, van het overtollige water ontlast. Het is een deel van den Noord-Westhoek van Groot-Baarzande; hij staat dus onder het bestuur der watering van Baarzande, en moet niet verward worden met de Heerenpolders, die slechts het negende en het twee en twintigste begin of onderdeel zijn van het Oudeland in de watering van Kadzand. Zie de beide volgende art.

HEERENPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Retranchement*; palende N. aan den Verre- of Versche-polder, O. aan den Groote-Tarwe-polder, Z. aan den Ter-Hofstee-polder, W. aan den Moeijaarts-polder.

Deze pold. is het negende begin of onderdeel van het Oudeland in de watering van Kadzand, en is in het jaar 1537 bedijkt. Hij beslaat eene oppervlakte van 52 bund. 16 v. r. 16 v. ell. schotbaar land, en telt eenige h., waaronder 1 boerderij. Hij staat onder de directie der watering van Kadzand.

HEERENPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Kadzand*; palende N. O. aan den Polder Vierhonderd-bezuiden, Z. aan den Krulle-polder, Z. O. aan den Kleine-Tarwe-polder.

Deze pold. is het twee en twintigste begin of onderdeel van het Oudeland in de watering van Kadzand, en is in het jaar 1537 bedijkt. Hij beslaat eene oppervlakte van 10 bund. 69 v. r. 79 v. ell. schotbaar land, en staat mede onder de directie der watering van Kadzand.

HEERENPOLDER (DE); pold. in de heerl. *Nieuw-Vossemeer*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Nieuw-Vossemeer*; palende N. W. en N. aan de Schorren tegen het Slaak, O. aan den Heen-polder, den Polder-van-Nieuw-Vossemeer en den Boeren-Gors-polder, Z. aan den Bendorags-polder, W. aan de Schorren tegen de Bendoragt.

Deze pold., die in het jaar 1635 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 125 bund. 59 v. r. 53 v. ell., waaronder 123 bund. 79 v. r. 28 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene steenen heul met schot, op den Bendorags-polder, van het overtollige water ontlast. Het land ligt op A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen, eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

HEERENPOLDER (DE) of DE HOOGEPLEAAT, pold. op het voorm. eil. *Wolphaarsdijk*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Wolphaarsdijk*; palende N. aan den Zuidenlandsche-polder, den Frederika's-polder en den Oost-Nieuwelandsche-polder, O. aan het Wolphaarsdijksche-Gat, Z. aan de Inlagen van de Schenge, W. aan den Nieuw-Sabbings-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1649 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 270 bund. 82 v. r. 99 v. ell.

HEERENSLOOT, kanaal, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Het is dat gedeelte van het *Deel*, hetwelk van Haskerdijken en uit het Monnikerak, langs Terbandster-schans naar Heerenveen loopt. Zie voorts **DEEL** of **HET NIEUWE-DEEL**.

HEERENVEEN, arr., prov. *Friesland*, palende N. aan het arr. Leeuwarden, O. aan de prov. Groningén en Drenthé, Z. aan Drenthé en Overijssel, Z. W. aan de Zuiderzee, W. aan het arr. Sneek.

Het bevat de kant. Heerenveen, Beetsterswaag en Oldenkerk, beslaat eene oppervlakte van 111,482 bund.; men telt er 8670 h., bewoond door 10,006 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 49,000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, hout- en veeteelt en turfgraverij.

HEERENVEEN, kant., prov. *Friesland*, arr. *Heerenveen*.

Het bevat de griet. Schoterland, Aengwirden, Haskerland en Utingeradeel; is groot 31,696 bund., telt 3226 h., bewoond door 4068 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 19,000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, hout- en veeteelt en turfgraverij.

HEERENVEEN, klass., prov. *Friesland*, verdeeld in drie ringen, als: Heerenveen, de Lemmer en Wolvega.

Zij bevat 36 gem., telt 66 kerken, bediend wordende door 36 Predikanten, en men heeft er ongeveer 47,900 zielen.

HEERENVEEN, ring, prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*.

Men telt in dezen ring de volgende 13 gem.: Heerenveen, Beetsterswaag-Beets-en-Olterterp, Gorredijk, Hoornsterswaag-Jubbega-en-Schurega, Langezwaag-en-Kortezwaag, Lippenhuizen-Terwispel-en-Hemrik, Nieuw-Brongerga, Nije-Haske-en-Haskerdijken, Nijehorne-en-Oudehorne, Oudeschoot-Nijeschoot-Mildam-Rottum-Katlijk, Tjallebert-Lunje-bertGersloot-en Terband, Ureterp-en-Sigerswolde, en Wynjeterp-en-Duurswolde.

Deze ring bevat 26 kerken, bediend wordende door 13 Predikanten; men telt er ongeveer 23,900 zielen.

HEERENVEEN, vlek, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, arr. en kant. *Heerenveen*, ruim 5 u. Z. O. van *Leeuwarden*.

Het is eene uitgestrekte en fraai bebouwde plaats, met verschillende deftige huizen, en heeft in het geheel een vrolijk en welvarend aanzien. De kruisbuurten zijn in drie verschillende grietenijen gelegen, als: het noordwestelijke gedeelte, of de Heerenwal, in de griet. Haskerland; het noordelijke gedeelte in Aengwirden, en het zuidelijke, doch verreweg het grootste gedeelte, in de griet. Schoterland.

Deze plaats was vroeger eene geringe buurt, omringd door veenen, welke men zegt den besten turf van Friesland op te leveren. Zij is hare opkomst alleen verschuldigd aan de turfgraverij, hier ter plaatse begonnen omtrent het jaar 1551, wanneer PETER VAN DEKEMA, Ridder en Raad in den Hove van Friesland, en zijne Compagnons, Kuik en Foss, de hier omstreeks liggende veenen kochten, die, van wege deze vennootschap, der Heeren Compagnonsveenen of der Heeren Veenen werden genoemd, uit welke benaming die van het allengs aanwassende vlek **HEERENVEEN** is gesproten. In het begin was deze onderneming aan groote zwaarigheden onderworpen, bij gebrek aan gemeenschap te water, zoodat men verplicht was, naar een middel daartoe om te zien, hetwelk men meende gevonden te hebben aan het oostende van, het veen, nabij het dorp Oudehorne, tot in de Kuinder, om van daar in de Zuiderzee te komen. Dan, dewijl deze uitwatering te ondiep werd bevonden, werd er eene vaart van de Haskerdijken gegraven tot aan die veenen, op welke allengskens

het vlek gebouwd is. Deze vaart werd in den tijd van vijf jaren voltrokken, zoodat de turf daar langs verzonden weerd, niet alleen in deze provincie, maar meest daar buiten naar Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en zelfs naar Brabant, waardoor velen werden uitgedokt, om zich hier ter plaatse weder te zetten, ter uitoefening van allerhande soort van handwerken en koopmanschappen. Hierdoor is te weeg gebracht, dat, binnen eene eeuw, deze vaart, van de Haskerdijken en Terbandster-schans af, tot aan de Bontebok toe, eene lengte van bijna twee uren gaans, aan beide zijden met fraaije burgerhuizen en deftige booranwoningen, is bebouwd geworden. Aldus zag men uit het welker weest en moerassige veen, het schoone HAZENVEEN, met de Knijpe, te voorschijn komen. Deze vaart, van het Hasker-Konvent af gerekend, is ongeveer vijf uren gaans lang, loopt tot in het vlek HAZENVEEN Zuidwaarts, en vervolgens Oostwaarts, tot in de Compagnons-veenen. Wegens den allangskens oprijzenden grond zijn er, om haar bevaarbaar te houden, vier schutsluizen gelegd, waarvan de eerste in het HAZENVEEN zelf wordt gevonden. Thans telt men er 520 h., bewoond door 574 huizen., uitmakende een getal van ongeveer 4000 iaw., die veel handel drijven vooral in rogge, boekweit, zoo mede in boter, welke hier van rondom wordt aangebragt. Voorts heeft men er 2 houtzaagmolens; 2 korenmolens; 1 oliemolen; 2 groote en 2 kleine loerlooijerijen; 1 kalkbrandery; 2 scheepstimmerwerken; 1 boekdrukkerij, en 1 steendrukkerij. Vroeger had men er zeer vele horologiemakers; terwijl de zoogenaamde Friesche klokken meestal hier, en in het naberige vlek de Loure gemaakt werden; thans zijn er slechts nog 3 horologie- en een paar klokkenmakers, wordende er weinig meer zoogenaamde Friesche klokken gemaakt. De wekelijksche markt is zeer bloeiend, vooral in den herfst, wanneer men een groot aantal wagens met rogge en boekweit ziet aankomen. Ook de vier jaarlijksche beestenmarkten, welke gehouden worden, op den laatsten Donderdag van de maand Junij; op den derden Donderdag van de maand Julij, die tevens varkens-, schapen- en paardenmarkt is; op den derden Donderdag in Augustus en op den derden Donderdag in September worden zeer druk bezocht.

De doortogt naar Drenthe, Overijssel en Gelderland is hier veelvuldig; ook loopt de groote post- of straatweg van Leeuwarden over Steenwijk naar Zwolle door die plaats; terwijl die weg op de schans, even ten N. van het HAZENVEEN, bij de brug over de levendige vaart, door den rijweg van Groningen naar de Lemmer gekruist wordt. Ook bestaat er veel hoop op de verwezenlijking van een plan, om door de daarstelling van eenen geschikten en verkorten weg van HAZENVEEN op Gorredijk, de gemeenschap met die plaats en het verder oostelijk gedeelte der provincie te verbeteren, hetgeen en tot het vertier en tot de verfraaijing der plaats veel zoude bijdragen. Dit plan heeft reeds sinds twee jaren bestaan, doch is steeds hangende gebleven door de moeilijkheid om onderscheidene daartoe betrekkelijke belangen in behoorlijk verband te brengen. Voor korten tijd echter zijn de hoofdwangigheden opgeheven. Die nieuwe weg zal oostwaarts door het HAZENVEEN en een gedeelte van de Knijpe loopen, langs de Compagnonsvaart, en tevens tot polderdijk verstrekken voor een gedeelte van den Veenpolder in Rogwirden, Uit de daarstelling van dien weg, vloeit voort eene slatting der Compagnonsvaart, van HAZENVEEN af tot aan de zoogenaamde Bontebok-sluis, hetgeen zeer veel zal toebrengen tot verbetering van scheepvaart en afvoer van turf, welke met drooge jaren,

zoo als het voorgaande (1842), zeer bemoeijelijk werd. Waar welvaart heerscht, is de weelde ook doorgaans niet onbekend, en dit schijnt ook hier het geval te zijn, aangezien men deze plaats, wegens de aanzienlijke levenswijze en de aldaar heerschende weelde, wel eens het *Prinsessen-Haagje* noemt.

Onder de openbare gebouwen verdienen melding: de voorm. Crackstate, ten N. aan de straat, thans het Gebouw der Arrondissements-Regtbank en van het Kantongerecht, met een aanzienlijk voorplein, versierden gevel, koepeltoren, welke een uitmuntend gezicht op den omtrek aanbied, zeer geschikte vertrekken, gevangnissen enz. voorzien, welke deftig voorkomen en gunstige stand deze plaats niet weinig verfraait; het Grietenijhuis van Schoterland, zijnde de voorm. state Oenema of Grove stins, met een ruim plein er voor, aan het *Haringspad*. In het voorgaande jaar (1842) is de uitgestrekte tuin, achter dit gebouw gelegen, welke vroeger perceelswijze ter bebouwing aan particulieren werd verhuurd, aangelegd en ingerigt tot eene publieke wandelplaats, welke binnen korten jaren belooft zeer fraai te zullen worden, en de plaats zeer veraangenaamt.

Ook heeft men een nieuw Societeitsgebouw, aan het *Heavenaal*; een Postkantoor en eene station voor de Paardenpostertijen.

De Herv., die hier 1800 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Heerenveen* behoort; terwijl die, welke onder de grietenij Haskerland wonen, onder de gem. van *Haskerdijken-en-Nijehaska* gerekend worden. In het jaar 1615 verkreeg dit vlek eerst tot eigen Predikant ABRAHAMUS DOMINGA of ABRAHAM DOUWES, die er overleed tusschen 15 October 1634 en 5 Februarij 1638. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. In den aanvang had de godsdienstoefening plaats in eene schuur, doch in het jaar 1655 werd er eene kerk gesticht, die echter nu niet meer tot dat gebruik dient, maar vroeger ten deele tot eene waag en ten deele tot eene openbare Nederduitsche school is ingerigt, thans echter geheel voor de vier scholen dient; wordende de waag thans gehouden in een expres-selijk daartoe ingerigt gebouw, aan den westkant van de *Koemarkt*, naast het plein van het Grietenijhuis. Dewijl er in het kort geschillen ontstonden over den eigendom van den grond dier kerk, tusschen de grietenijen van Schoterland en Engwirden, zoo werd, in het jaar 1657, de toenmalige Grietman van Schoterland, AMELIUS OENEMA, te rade, om binnen zijne grietenij eene nieuwe kerk te bouwen, op den grond, welke hem, te dien einde, door de Ridderlijke orde ter Balle van Utrecht geschonken was. Deze kerk is een aanzienlijk kruisgebouw, uit welks midden, boven het dak, een fraaije en door-luchtige doch niet hooge toren oprijst, voorzien met twee klokken. Het wurwerk is geplaatst in een kamertje ten Zuidwesten tegen de kerk. Zij heeft twee ingangen en een fraai orgel, in het jaar 1790, daarvan gelegateerd door VROUWE MARTHA KINKEMA VAN SCHELTINGA, weduwe van MEWES CORNOORN VAN SCHELTINGA, in leven Grietman van Schoterland. Nog ziet men hier de grafzerk van den Heer MARTINUS VAN SCHELTINGA, in leven mede Grietman van Schoterland.

De Doopgez., die hier ruim 300 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de *Derde* klass. van *Friesland* behoord heeft. Wie de eerste Leeraar bij deze gem. geweest is, kan, door het verlies der vroegste aantekeningen, niet met zekerheid gezegd worden. Omstreeks het midden der zeventiende eeuw bestond er reeds eene gemeente, die

vergaderde in eene kerk op den hoek van de *Vermaningsteeg*, in het *Achterom*, welk gebouw thans tot woon- en pakhuis gebezigd wordt. Later ontstond er eene tweede gemeente, welke in eene kleine vergaderplaats, in de *Kakelsteeg*, bijeen kwam, waar de tegenwoordige kerk, gebouwd in 1762, staat. Dit kerkgebouw is zeer eenvoudige, met eene gaanderij, en kan 300 menschen bevatten. In 1840 is het met een ruim portaal versierd, waarboven een nieuw orgel is geplaatst, dat op den 8 Julij werd ingewijd. Binnen kort zal deze kerk inwendig eene belangrijke verandering ondergaan en eene nieuwe kerkkamer daarneven gebouwd worden. Deze kerk heeft geen toren.

De R. K., die hier 690 in getal zijn, onder welke 470 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het dek. van *Friesland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, staande naast het grietenijhuis van Schoterland, is, in het jaar 1841, ter vervanging van eene, vroeger buiten het vlek, ten Oosten in het *Meer*, gestaan hebbende, gebouwd, en aan den *H. Geest* toegewijd. Zij heeft uiterlijk niets bijzonder fraais, en is van toren en klok voorzien. Van binnen is het gebouw zeer net, doch nog onvoorzien van altaarstuk en ornamenten. Het orgel is klein en slecht.

Te *HERRENVERN* zijn vier scholen, te weten: 1 Eerste Hollandsche school; 1 Tweede Hollandsche of Armenschool; 1 zoogenaamde Kleine school voor jonge kinderen, en 1 Fransche school, waar tevens de Hoogduitsche en Engelsche talen geleerd worden. Het gemiddeld getal leerlingen is: voor de eerste Hollandsche school 160, voor de tweede Hollandsche school 150, voor de Kleine school 50, en voor de Fransche school 30. Ook bestaat er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 27 October 1798 is opgericht, en bijna 80 leden telt.

HERRENVERN is de geboorteplaats van den Godgeleerde *ANK DRIJFSOUW*, geb. 28 November 1742, † den 10 Mei 1827, als Emeritus Predikant van Middelburg, waar hij tot in 1822 de dienst had waargenomen.

In den jare 1622, heeft *HERRENVERN* eenen aanval uitgestaan, van acht honderd Spaansche voetknechten, versterkt met zeventig ruiters, welke langs hier in het hart van Friesland meenden door te dringen, en daarom met veel geweld op de redoute aanvielen, die op den weg naar Oudeschoot gelegen, en met allen mogelijken spoed eenigzins versterkt was; doch zij werden tot drie malen toe afgeslagen en op de vlugt gedreven.

In het noodlottige jaar 1672 werd *HERRENVERN*, naar de tijdsomstandigheden, versterkt met eenen aarden wal, bedektenweg, en dubbele grachten, benevens eene bezetting, bestaande zoo uit Burgerkompagnien, getrokken uit Leeuwarden en Franeker, als uit geregelde benden, allen onder het bevel van den ouden Graaf *JOAN MAURITS VAN NASSAU*, den erfstadhouder *HENRIK CASIMIR*, den dapperen Generaal *RADENHAUPT*, en *HANS WILLEN VAN AYLVA*. De Munsterschen vielen in den nacht tusschen 18 en 19 Augustus van dat jaar, met de grootste hevigheid, tot drie reizen op deze plaats aan, doch werden telkens afgeslagen en daardoor belet, verder in Friesland in te dringen.

In den nacht van 4 Februarij 1825, hadden de inwoners van *HERRENVERN* zich onbekommerd ter rust begeven, doch omstreeks middernacht werden zij plotseling gewekt, en ontdekten al spoedig, terwijl het water van den Zuid- en Zuidwestkant komende, al hooger en hooger steeg, dat deze onverwachte verschijning aan eene doorbraak moest worden toegeschreven. Zoodra de Heerenwal overstroomd werd,

drong de vloed ook dadelijk tot **HEERENVEEN** door, spoelde over de Dragt heen, en steeg spoedig van zes tot negen palmen in de huizen. Deze straat, het hoogste gedeelte van het vlek, met den Schoter rijweg vereenigd, alsmede de sluis en Compagnonsafvaart keerden den stroom vel eenen geruimen tijd, doch hij stortte daarna met te meerder geweld op het Oostelijke gedeelte in, zoodat eindelijk alles door den toevloed van water van den kant van Overijssel en van Lemsterland ondervloede.

HEERENVEEN, moeras in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. en 1½ u. O. van *Zelhem*.

HEERENVELD, domaniale woeste gronden op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*.

Zij strekken zich, bijna nergens geheel afgebroken, van Hattem tot aan den Noordelijken uithoek der Veluwe en tot den Veluwenzoom uit, waar zij met de mede domaniale, schoon niet onder den naam van **HEERENVELD** voorkomende heiden, onder Oosterbeek en Renkum te samenhangen. Alle deze gronden werden in latere dagen door de Rekenkamer, in naam der Staten van Gelderland, beheerd. Van ouds werden zij door de boewlieden der aanpalende dorpen en buurschappen tot weiden, schaapsdriften en plaggenmaaijen gebruikt, waarvoor deze in ieder schrikkeljaar het zoogenoemde ruimgeld pleegden te betalen, naar evenredigheid van hunne omstandigheden en van hun vee.

HEERENVELD, geh. in *Beemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Amersfoort*, gem. *Leusden*.

HEERENVIJVERS ('S), plaats in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, gem., en ¼ u. Z. van *Oirschot*, waar een der vroegere Heeren van Oirschot, in het midden der vorige eeuw, een kasteel heeft willen bouwen. Reeds had hij de grachten doen delven, binnen welke dit huis zou gestaan hebben, gelijk ook, te dier plaatse, nieuwe vijvers werden gegraven, van welke de plaats zijnen tegenwoordige naam ontleent, toen dit werk door zijnen dood gestaakt werd.

De plaats, thans met hoog opgaande boomen fraai beplant, beslaat eene oppervlakte van 19 bund. 15 v. r. 85 v. ell. en wordt in eigendom bezeten, door den Heer O. O. VAN DEN BERG, woonachtig te Oirschot.

HEERENWAL, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haslerland*, d. *Nijehaske*, het Noordelijke gedeelte van het vlek *Heerenveen* uitmakende.

HEERENWEIDE, doinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. en Z. W. van *Bergen*, kort bij de scheiding van *Wimmenum*, ongeveer 25 bund. groot.

HEERENZANDVAART, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Haarlem*, gem. en ½ u. N. W. van *Heemstede*; met 85 h. en 570 inw. meest bleekers.

De Herv., die hier 90 in getal zijn, behooren tot de gem. *Heemstede*. — De R. K., van welke men er 480 aantreft, behooren tot de stat. van *Berkenrode*.

HEERENZIJL, ook wel **VEENHEERENZIJL** genaamd, voorn. sluis in de *Slachtedijk*, prov. *Friesland*, thans een wijd vaarwater, alwaar vele kleine en groote schepen, meest met turf uit de naburige grietenijen doorkomen. Dit water behoort tot het d. *Terkaple*, griet. *Utingeradeel*, kw. *Zevenwouden*, en dient tot scheiding met de griet. *Doniawarstal*, alsmede tot verbinding van de *Terkapelster-poelen* in eerstgemelde, met de *Zoutpoel* in laatstgemelde grietenij.

HEEREPOLDER, pold. in de heerl. *Nieuw-Vossemeer*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEERENPOLDER** (1).

HEERE-SIMONSSPOELEN, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. van Jutripp, dat door de Trypsloot en de Heere-Simonssloot, met andere wateren in verbinding staat.

HEERE-SIMONSSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, dat bij Jutripp zijnen oorsprong nemende met eene oostelijke strekking in de *Ooster-Wymers* uitloopt.

HEERESLOOT, kanaal, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie **HEERENSLOOT**.

HEEREWAARDEN, gem., prov. *Gelderland*, *Benodendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 20 m. k., 7 s. d.); palende N. W. aan de Waal, welke haar van de gem. Varik en Ophemert scheidt, O. aan Dreumel en Appeltern, Z. aan de Maas, door welke zij van de Noord-Brabandsche gem. Alem-Maren-en-Kessel gescheiden wordt, W. aan de gem. Rossem, wordende het grondgebied dezer gem. omringd, aan de eene zijde door de Waal, aan de andere zijde door de Maas, welke tusschen Oud-St.-Andries en Nieuw-St.-Andries door het St. Andriessgat zamenvloeijen, welk gat deze gemeente alzo doorsnijdt.

Hoewel deze gem. dus eigenlijk voor het grootste gedeelte buiten den *Bommelerwaard* ligt, is zij daartoe evenwel altijd gerekend, omdat vóór de bouwing van Oud St. Andries, in het jaar 1590, als wanneer gelijktijdig het kanaal van St. Andries gegraven is, het grondgebied van **HEEREWAARDEN** met dat van den *Bommelerwaard* door de natuur vereenigd was.

Deze gem. bevat het d. Heerewaarden, de buurt Oud St. Andries en het fort Nieuw-St.-Andries, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, de rivieren en strangen medegerekend, eene oppervlakte van 877 bund., waaronder 624 bund. belastbaar land, telt 103 h. bewoond door 119 huisgez. uitmakende eene bevolking van 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt en de visscherij. Ook heeft men er eene steenbakkerij.

De Herv., die er ongeveer 560 in getal zijn, maken de gem. van *Heerewaarden-en-St.-Andries* uit, welke te Heerewaarden eene kerk heeft.

De R. K., van welke men er ruim 40 telt, worden tot de stat. van *Rossem-en-Heerewaarden* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. **HEEREWAARDEN**, ook wel **HEERWAARDEN** of **HEERWAARDEN** en bij verbastering **HEERWAARDEN** of **HEERWERDEN** gespeld, ligt 2 u. Z. W. van Tiel, 2½ u. O. van Zalt-Bommel.

Van deze plaats gelooft men, dat onder den naam van **HEERWAARDEN** reeds in 972, melding gemaakt is, ook zou het door Keizer Otto II, in lijfsgt aan zijne gemalin *Theophania* gegeven zijn; dan dit is eene vergissing, dewijl daardoor **HERVORDEN**, eene abdij in Westphalen, verstaan moet worden. Men wil ook dat het in eenen giftbrief van het jaar 997 onder den naam van **HEAO** vermeld staat.

De Waalstroom liep weleer langs **HEERWAARDEN**, en daaruit kan men begrijpen, waarom de inwoners aldaar, tolvrijheid te Coblenz genoten, mits voor ieder schip een zalm betalende, volgens den brief van 1104.

(1) Eveneens zoude men alle de overige art., welke men elders wel eens met **HEEREN** gespeld vindt, doch hier niet aantreft, op **HEEREN**.

Die van **HEERENWAARDEN** hadden reeds van ouds hunne eigene Heemraden en schepensbank, benevens onderscheidene andere vrijheden en voorregten, welke in het jaar 1504 door **JONAN II**, Hertog van *Brabant*, bevestigd zijn, en nadat **HEERENWAARDEN**, benevens de stad Tiel en Zandwijk, in ruiling tegen **Reusden**, onder het gebied van **REINALD II**, Hertog van *Gelder*, geraakt waren, zijn deze vrijheden wederom door dien Hertog bevestigd. Nog tot aan de omwenteling van het jaar 1795 werden er die bijzondere gewoonten onderhouden. Men telt er in de kern van het d. 88 h. en 500 inw.

Het Raadhuis is een zeer deelmatig ingerigt gebouw, met geschikte vertrekken.

De kerk, welke hier voor de Reformatie stond, had twee hooge steenen torens, en is in het jaar 1600, toen **MAURITS**, Prins van *Oranje*, de Spanjaarden mit den *Bommelerwaard* sloeg, geheel vernield. De nieuwe of tegenwoordige kerk, in het jaar 1608 gebouwd, is van eenen daktoren voorzien, doch heeft geen orgel.

De dorpschool, welke in het jaar 1840 geheel nieuw gebouwd is, wordt door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht.

In het Boven- of Kopsche-poldertje onder Heerewaarden, heeft **MAURITS**, Prins van *Oranje*, in het jaar 1600, een groot fort, Voorn of *Nassau* geheeten, gebouwd, dat in het jaar 1772 door de Franschen is gesloopt, en waarvan de sporen op het landgoed de Voorne nog duidelijk zichtbaar zijn.

Dit dorp heeft niet weinig door den watervloed van Januarij 1800 te lijden gehad, want nithoofde van eenen ijsdam, die sich in de *Waal* geplaatst had, werd de dam, in het Kopscheveld gelegen en de *Zweidam* genaamd, voor een groot gedeelte weg geslagen, zoodat het water en ijs door en tot in het Heerenwaardscheveld doordrong, en het grootendeels van houtgewas beroofde. Een aantal van achttien woningen werden bovendien meer of minder zwaar beschadigd.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eene kerk met twee torens.

HEERENWAARDEN (KANAAL-VAN-), voorn. water in *Gelderland*.

Zie **HEERENWAARDSCHE-KANAAL (HEE)**.

HEERENWAARDEN (POLDER-VAN-) of **HEERENWAARDSCHE-POLDER**, pold., prov. *Gelderland*, *Benodendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Heerewaarden*; palende N. aan de *Waal*, O. aan de gem. *Dronaal*, Z. aan de *Maas* en W. aan den *Polder-van-Rossem*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 877 bund., waaronder 624 bund. schotbaar land, telt 103 h., en wordt door vier sluisen op de *Maas*, in het kanaal te *St. Andries*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Leden.

HEERENWAARDEN-KN-ST.-ANDRIES, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Bommel*; met 550 zielen, onder welke ruim 160 Ledematen, en eene kerk te Heerewaarden.

De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **JAN ARTSE WONDER**, die in het jaar 1600 alhier Pastoor was en met de geheele gemeente de Herv. leer omhelde. In het jaar 1615 had hij tot opvolger **SIMON DE LANEN**, die er in het jaar 1616 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

HEERENWAARDSCHE-KANAAL (HEE) of **KANAAL-VAN-HEERENWAARDEN**, voorn. water in *Gelderland*, tusschen den *Bommelerwaard* en het *Land tusschen Maas en Waal*, dienende tot samenvloeiing van de *Maas* met de *Waal*. Het is in het jaar 1729 digt gemaakt.

HEEREWAARDSCHÉ-POLDER, pold., prov. *Gelderland*. Zie **HEERWAARDEN (POLDER-VAN-)**.

HEEREWEG, weg, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Angwirden* en *Opsterland*, van het vlek *Heerenveen*, eerst noord- en vervolgens westwaarts door *Lunjeberd* en *Tjalleberd* naar *Luxterhorn* loopende.

HEER-GEERTSPOLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. 's *Gravenpolder-Heer-Janspolder-Oosten-Middel-Zwake*; palende N. W. aan 's *Gravenpolder*, N. aan den *Polder van Eversdijk*, O. aan de *schorven tegen de Honte*, Z. aan *Heer-Janspolder* en *Oosterzwake*, W. aan den *Korenpolder*.

HEER-HEIMS-HUIZING, naam, welken men ondtijds wel eens gegeven vindt aan het kast. **MAURIK**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **MAURIK**.

HEER-HEINSBURG, naam, onder welken het kast. **HEER-HENDRIKS-BURG**, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, wel eens voorkomt. Zie **HEER-HENDRIKS-BURG**.

HEER-HEINSKINDEREN, naam, onder welken het d. **HEER-HENDRIKSKINDEREN**, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, wel eens voorkomt. Zie **HEER-HENDRIKSKINDEREN**.

HEER-HENDRIKSKINDEREN (S), d. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie **HEER-HENDRIKSKINDEREN (S)**.

HEER-HENDRIKS-BURG of **HEER-HEINSBURG**, ook wel enkel **HEINSBURG** genoemd, voorm. kast. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en $\frac{1}{4}$ u. O. van *Goes*, gem. 's *Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke*, in het d. 's *Heer-Hendrikskinderen*.

Het was een gebouw met een ruim vierkant binnenhof, rondom hetwelk vele en daaronder fraaije vertrekken gevonden werden; terwijl de zwaar gewelfde kelders zich verre uitstrekten, uit eene der vertrekken liep een onderaardsche gemetselde gang, die in verband stond met het slot *Ostende* in de stad *Goes*. Het gebouw lag rondom in zijne wateren. Het was gebouwd door zekeren **Heer Hendrik**, een jongere broeder van **Heer Arend met den Busk**, en werd later bezeten door de *Edele Heeren van der Maalsteden*, en is daarna, bij verkoop, gekomen aan den **Heer Jan Ruichrok van der Werve**, naar wien het, het **SLOT-TE-WERF** of **TE-NERF** genoemd werd. Dit zware fraaije kasteel, hetwelk oorspronkelijk den Noordelijken needijk dekken moest, doch door de bedijking van den *Goessche-polder*, in 1531, dieper landwaarts in geraakt was, is eerst van 1798 tot 1802 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans vruchtbare landerijen, welke thans aan onderscheidene personen toebehooren.

HEER-HENDRIKSHUIS, voorm. kloost. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **WOLFENHUIS**.

HEER-HENDRIKSKINDEREN (S), heerl. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. 's *Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke*; palende N. W. aan de *Puije*, N. O. en O. aan de jurisdictie van *Goes*, Z. aan de heerl. *Baarsdorp*, W. aan de heerl. *Wissekerke* en het ondergevlode *Leeuwerke-poldertje*.

Deze heerl. bevat het d. 's *Heer-Hendrikskinderen*, benevens een gedeelte van den *Goessche-polder*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. van 's *Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke*, welke in deze gemeente eene kerk heeft.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Goes*. — Men heeft in deze heerl. eene school.

Het d. 's **HEER-HENDRIKSKINDEREN** of 's **HEER-HENDRICKSKINDEREN**, oudtijds **HENRICKS-KINDEREN**, en in den ouden blaffert van het bisdom van Utrecht, 's **HEER-HEYNSKINDERKERK** genoemd, ligt $\frac{1}{2}$ u. W. van Goes.

Volgens de overlevering zou de bovenvermelde Heer **HENDRIK** hier begonnen hebben eene kerk te bouwen; doch, door den dood daarin verhinderd zijnde, zou dit werk door zijne kinderen voltooid zijn geworden, en het dorp van daar den naam van 's **HEER-HENDRIKSKINDEREN** verkregen hebben; terwijl het andere 's **HEER-HENDRIKSKERKE** zou hebben geheeten.

De kerk prijkt met eenen fraaijen toren, welke, even als de kerk, in 1808 vernieuwd is. Het regt van die kerk te begeben, kwam weleer toe aan den Edelen Heer **CONSTANTYN VAN DER WERVE**, op wiens benoeming over haar tot Regent was aangesteld, **ADRIAAN LEYS**, want als er tusschen **ADRIAAN** en den Heer **ANTONIS YEMAS**, beide Priesters, een proces over de benoeming was aangelegd voor de geestelijke vierschaar te Utrecht, heeft de voornoemde **ADRIAAN** het proces gewonnen. In deze kerk was eene vikarij van de H. *Maagd* **MARIA**.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 20 leerlingen bezocht.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door de Heeren **DE PRAPOSCHEN**, woonachtig te Utrecht.

In deze heerl. werd **JACOBA VAN BELJEREN**, Gravin van *Holland en Zeeland*, uitgenoodigd om naar den gaai of vogel te schieten, van dit aanbod gebruik makende schoot zij den koningsvogel, en verzocht aan het gezelschap eene vrijheid te vragen, welke men begeerde, men vroeg vrijheid van vlastienden en verkreeg die ten allen tijde, welk heerlijk regt nog bestaat.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een schild van sabel (zwart) met de letters **H K K** van' zilver.

HEER-HENDRIKS-KINDEREN-EN-WISSEKERKE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., en kant. *Goes* (3 k. d., 7 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Puije, O. aan de gem. *Goes*, Z. aan 's Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp, W. aan 's Heer-Arendskerke.

Deze gem. bestaat uit de heerl. 's Heer-Hendriks-Kinderen en *Wissekerke*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 560 bund., waaronder 555 bund. schotbaar land, telt 34 h., bewoond door 48 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die, op 11 na, allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 100 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Goes*, ring van *Goes*, *Berste* sectie behoort. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad, met medestemming van de Ambachtsheeren. — De 11 R. K., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Goes*. — Men heeft in deze gem. eene school te Heer-Hendriks-kinderen.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. 's Heer-Hendrikakinderen.

HEER-HENRICKS-KINDEREN ('S), d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie **HEER-HENDRIKSKINDEREN** ('S).

HEER-HEYNS-KINDEREN ('S), naam, onder welken het d. 's **HEER-HENDRIKSKINDEREN**, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, op den ouden blaffert van het bisdom Utrecht, voorkomt. Zie **HEER-HENDRIKSKINDEREN** ('S).

HEER-HUGOKOGGE, vroegere bedijking in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEER-HUISKOGGE**.

HEER-HUGOWAARD of **HEER-HUIGENWAARD**, bedijking in het belj. van den *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*. Zij maakt voor het grootste gedeelte eene gem. op zich zelve uit, en behoort overigens bij gedeelten tot de gem. *Alkmaar*, *Veenhuizen*, *Haringcarspel*, *Ouddorp* en *Oterleek*.

De ringdijk van den **HEER-HUGOWAARD**, gaat ten Noorden langs het *Bloekmeer*, den *Waardpolder* en de banne van *Oude-Niedorp*, ten Oosten gaat den dijk door de vrije heerl. van *Veenhuizen*. De dijk aan den oostkant, loopt verder langs het droog gemaakte *Berkmeer*, de heerl. *Obdam*, *Hensbroek* en de banne van *Urshem*. Ten Zuiden van den waard, gaat de dijk van de banne van *Urshem* af tot aan die van *Ouddorp* langs de banne van *Oterleek*. De dijk ten Westen van den **HEER-HUIGENWAARD**, loopt langs een gedeelte der banne van *Ouddorp*, de banne van *St. Pancras*, *Broek-op-Langendijk*, *Zuid-Scharwoude*, *Noord-Scharwoude* en *Oudecarspel*. Volgens het vermoeden van sommigen, draagt den **HEER-HUGOWAARD** den naam naar *Hugo* of *Huig van Assendelft*, Baljuw van het *Hoogwouder- of Overleckerambacht* en *Kastelein van Medemblik*, die in het jaar 1296 door de *West-Friezen* verslagen werd. Oudtijds was deze waard een meer, welke met het *Schermeer* gemeenschap had, en alleen door den *Heigendijk* daarvan afgescheiden was.

Den 28 Januarij 1258 trok **WILLEM II**, Graaf van *Holland* en *Roemsch-Koning* uit *Vrenew*, met eene groote heervaart over dit meer, hetwelk sterk toegevrozen was, om de *Westfriezen* te verdrijven en het dorp *Hoogwood* in brand te steken, doch met zijn paard door het ijs vallende, werd hij door de verborgen *Westfriezen* afgemaakt. Zie verder het art. *HOOGWOOD*.

HANS VAN LOON, Koopman te *Amsterdam* en eenige zijner medestanders, verwierven op den 4 April 1625 oetroot, om dit meer te bedijken; hetwelk in 1626 geschied is, als wanneer het eene uitgebreidheid van 1803 morgen bezat. Ook werd hun, twee jaren later verlof gegeven, om de eilandjes, liggende in den waard, volgens schatting van kundige lieden, naar zich te nemen. Het werk werd echter niet zonder vele onaangenaamheden tusschen *Alkmaar*, *Hoorn* en eenige dorpen, ten einde gebracht, alsoo elk gaarne aandeel in de bedijking wilde hebben. Het kavelen geschiedde, den 20 Junij des jaars 1631, op het stadhuis te *Alkmaar*.

Deze bedijking beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3127 bund., van welke 3044 bund. 61 v. r. 21 v. ell. de gem. *Heer-Hugowaard* uitmaken; terwijl het d. *Oterleek* mede in deze bedijking gelegen is. Het dijksbewind van den **HEER-HUGOWAARD** bestaat uit een Collegie van *Dijkgraaf* en *Heemraden*, die hunnen *Ponningmeester* hebben, onder toezigt van *Hoofd-Ingelanden* benoemd, ter goedkeuring van den *Koning*. De *Dijkgraaf* oefent het heemregt met vier *Heemraden*, die door *Hoofd-Ingelanden* gekozen worden. Zij houden des *Zaturdags* op het stadhuis te *Alkmaar* hunne bijeenkomst. Het collegie van *Hoofd-Ingelanden* heeft 11 leden, zij komen jaarlijks op den tweeden *Dingsdag* in *April*, ter *polderrekening*, die door den *Ponningmeester* overgegeven wordt, en beraadslagen over den omslag en andere zaken, die den polder betreffen, volgens de punten van uitschrijving door *Dijkgraaf* en *Heemraden* opgegeven, en vergaderen insgelijks op het stadhuis te *Alkmaar*.

Deze waard levert niet zoo vele vruchtbare landerijen op, als andere groote bedijkingen in *Noord-Holland*, zoo als de *Beemster*, de *Schermer*

en de Purmer. In het zuidelijke deel van dit meer bestaan de inwoners meestal van de Noordhollandsche kaasmakerij. In het oostelijke gedeelte vindt men daartoe zelfs best land; doch het noorderdeel, waarvan de grond minder vruchtbaar of met unjer bezet is, bestaat uit bosch- en bouwland, tusschen welke eenige weilanden verspreid liggen; terwijl men ten Noorden van den Laanderweg, als ook in dat gedeelte, hetwelk langs de gemeente van Oude-Niedorp ligt, uitgestrekte rietvelden of rietbosschen aantreft. Behalve dat de uitgestrekte rietbosschen in de behoefte der keuken van de inwoners der omliggende dorpen voorzien, zoo leveren de groote rietvelden eene brandstof op voor de min gegoeden, die niet onbeduidend is. Jaarlijks wordt van een deel der rietvelden de bovenste korst afgestoken, omdat, ter groeiing van het riet, het rietland anders niet onder water blijft. Deze rietzoden, ter breedte en lengte van ongeveer 2 palm en ter dikte van 1 palm, worden gedroogd en bij duizenden, onder de benaming van *schekken*, aan den minvermogenden burger voor weinig geld verkocht. Het riet, dat de rietvelden oplevert, wordt gebesigd tot het dekken der daken van de boerenwoningen. De buitenplaatsen, die na de bedijking hier aangelegd zijn en waarvan men in het begin der vorige eeuw nog eenigen voed, zijn bijna allen verdwenen; de eenige buitenplaats, die er nog staat, is sedert eene halve eeuw onbewoond.

HEER-HUGO-WAARD, gem. in het halj. van de *Nieuwburg*, prov. Noord-Holland, arr. *Albmar*, kant. *Schagen* (4 k. d., 20 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Haringcarpel, N. O. aan Oude-Niedorp-en-Zijdewind, W. aan Voerhuizen, Obdam, Hensbroek en Ursem, Z. aan Ooteloek en Zuid- en Noord-Schermer, W. aan Ouddorp, Sint Pancras, Broek-op-Langendijk, Noord- en Zuid-Scharwoude, en Oudcarpel. Deze gem. bevat het grootste gedeelte van de Heer-Hugowaard, en daarin het geh. Butterhuizen, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat eene oppervlakte van 3044 bund. 61 v. r. 21 v. ell., waaronder 2969 bund. 34 v. r. 79 v. ell. schotbaar land; telt 162 h., bewoond door 192 huisges., uitmakende eene bevolking van ruim 900 inw., die meest hun bestaan vinden in de kaasmakerij.

De Herv., die hier 500 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oterloek*.

De R. K., van welke men er ruim 400 telt, worden tot de stat. van *Ouddorp* gerekend.

Men heeft in deze gem. een voor weinige jaren nieuw gebouwd schoollocaal en daaraan verbonden onderwijzerswoning, welk gebouw een weinig noordoostelijker aan den Middelweg staat dan het oude afgekeurde schoolvertrek.

HEER-HUIGENKOGGE of eigenlijk **HEER-HUGOKEER**, vroegere bedijking in *Dregterland*, prov. Noord-Holland, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Wervershoof*, welke op oude kaarten voorkomt als palende N. en N. O. aan den Dregterlandsche-zeedijk, Z. O. en Z. aan den Banne van Wervershoof, W. aan den Oostwouder-ban, doch thans niet meer onder die benaming bekend is.

HEER-HUIGENWAARD, bedijking in het halj. der *Nieuwburg*, prov. Noord-Holland. Zie **HEER-HUGOWAARD**.

HEER-JACOBSWOUDE, heerl. in *Rijnland*, prov. Zuid-Holland, Zie **ESSELKERWOUDE-EN-HEER-JACOBSWOUDE**.

HEER-JANSDAM, gem. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. Zuid-Holland, arr. en kant. *Dordrecht* (12 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende

N. W. en N. aan de Waal, eenen ouden tak van de rivier van dien naam, O. aan Kijfhoek, Z. en W. aan de Oude-Maas.

Deze gem. bevat den Polder-van-Heer-Jansdam, en daarin het d. Heer-Jansdam, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat eene oppervlakte van 372 bund. 41 v. r. 15 v. ell., waaronder 360 bund. 53 v. r. 63 v. ell. belastbaar land; telt 102 h., bewoond door 161 huisgez., uitmakende eene bevolking van 730 inw., die meest hun bestaan vinden in de vlasteelt en zeer weinig landbouw, zijnde het vlas dat onder HERR-JANS DAM bewerkt wordt, boven dat van andere plaatsen gezocht. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De inw., die op 3 na alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Heer-Jansdam-en-Kleine-Lind*.

De enkele R. K., die hier woont, wordt tot de stat. van *Dordrecht* gerekend. — De 2 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ring-synagoge van *Dordrecht*.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., die van de vroegste tijden af aan de familie van TORCK behoord heeft, en thans een eigendom is van Jonkheer NICOLAAS JOHANNES STRENGRACHT VAN DULVENVOORDE, woonachtig te 's Gravenhage, die door zijn huwelijk met eene Freule van TORCK VAN ROSENDAAL, daarvan bezitter is geworden.

Het d. HERR-JANS DAM of HEEREN-JANS DAM, ligt 2½ u. W. N. W. van Dordrecht, ten Z. W. aan de Merwe, en ten N. W. aan de Waal, in welke hier weleer een dam gelegd is; doch in den jare 1741 werd men genoodzaakt te dezer plaatse eene aansienlijke sluis te maken, om het water uit deze bedijking te lozen; de kosten daarvan beliepen meer dan dertig duizend gulden. De gemelde dam, heeft ten deele dien naam aan dit Ambacht gegeven. Het wordt wijders HERR-JANS DAM geheeten, naar den legger van dien dam Heer JAN VAN ROSENDAAL, Ridder. In vroeger tijd werd het HEINKERKE genoemd. Het dorp is vrij net gebouwd langs den dijk, die geheel bestraat is.

De kerk, voorheen een gebouw van toereikende grootte, is, door het toenemen der gemeente, thans te klein om haar te bevatten. Zij pronkt met eenen vierkanten toren met leijen spits, waarin een uurwerk, en hebbende van binnen zoo wel als van buiten een uurwtjer. Er is geen orgel in.

Hier is een veer op Heinenoord, het Knipersveer gehoeten, hetwelk vroeger diende voor eenen doortogt naar het Strijensche-Sas en den Moerdijk, doch nu vervallen is, nadat de voornams doortogt, door het leggen van eenen straatweg naar elders is overgebracht. Thans is er slechts gelegenheid tot overvaart met een klein schuitje.

Den 16 Mei 1789 werd dit d. met eenen gehoelen ondergang bedreigd, door dien er brand ontstond in het huis van eenen broodbakker, welke niet dan na het afbranden van 12 huizen en eenige schuren is kunnen gebluscht worden.

Het wapen van HERR-JANS DAM is een schild van goud, hebbende in het hoofd drie ruiten van sabel (zwart), en in het onderste gedeelte eenen boom in natuurlijke kleur, tusschen twee hazewinden.

HEER-JANS DAM (POLDER-VAN-), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Heer-Jansdam*, palende N. W. en N. aan de Waal, eenen ouden tak van de rivier van dien naam, O. aan den Polder-van-Kijfhoek, Z. en W. aan de Merwede.

Deze pold. bestaat deselfde grootte als de gem. *Heer-Jansdam*, weshalve wij daaromtrent derwaarts verwijzen, en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit zeven Leden.

HEER-JANS DAM-EN--KLEINE-LIND, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Dordrecht*, ring. van *Zwijndrecht*.

Zij telt ongeveer 920 zielen, onder welke 220 Ledematen, men heeft er eene kerk. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest zekere MICHAEL, die in het jaar 1577 herwaarts kwam, en in het jaar 1585 opgevolgd werd door MATTHIAS BERNIS, die in 1616 emeritus werd. Het beroep is eene collatie van de Ambachtsheeren. Thans is deze gem. met *Kijfhoek* vereenigd.

HEER-JANSLAND ('S) of SIR-JANSLAND, heerl. op het eil. *Duisland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Oosterland*, palende N. aan de Grevelingen, O. aan de heerl. Bruinisse en Oosterland, Z. aan laatstgenoemde en W. ten deele mede aan die heerl., en ten deele aan het Dijkwater.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 276 bund. 45 v. r. en telt 50 h., uitmakende eene bevolking van 275 inw., die allen hun bestaan vinden in den landbouw. Vroeger was het eene afzonderlijke burgerlijke gem., doch is later met die van *Oosterland* vereenigd.

De inw., die hier allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Zierikzee* behoort. In den eersten tijd der Reformatie werd deze gem. met die van *Bruinisse* door denzelfden Leeraar bediend; later door de gezamenlijke Predikanten der andere dorpen op het eil. *Duisland*, ook nog enkel door dien van Bruinisse en *Oosterland*, tot dat zij, in het jaar 1660, tot eenen afzonderlijken Predikant bekam JACOBUS BERNIS, die hier als Proponent is gekomen en in het jaar 1674, naar *Zierikzee* vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad met medestemming van den Ambachtsheer.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt.

Het d. 's **HEER-JANSLAND**, ook **NIEUW-DREISCHOR** of **KLEIN-DREISCHOR**, meest **SIRJANSLAND** genoemd, ligt 2 u. N. W. van *Zierikzee*. Het is niet groot, doch aangenaam gelegen, en bevat slechts 40 h. en 210 inw.

De kerk is een eenvoudig en net gebouw, van eene torenspits met uur- en slagwerk voorzien. Deze kerk, even als de Predikantswoning, zeer bouwvallig geworden zijnde, is te gelijk met deze, in het jaar 1834, weder in behoorlijken staat gebragt.

Het wapen der heerl. bestaat in dat van *Duisland*, zijnde vijf in elkander getande geeren, regts twee van silver, links drie van keel (rood); met een hoofd, zijnde het wapen van *Dreischor*, bestaande in drie schorren op elk van welke een schaap, alles van natuurlijke kleur op een veld van azuur, doch de schapen staan hier naast elkander.

HEERJANSLAND ('S) of SIRJANSLAND, ook **NIEUW-DREISCHOR** genoemd, pold. op het eil. *Duisland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Oosterland*, palende N. aan de Grevelingen, O. aan de pold. Bruinisse en *Oosterland*, Z. aan laatstgenoemden, W. aan de Vierbannen van *Duisland* en het Dijkwater.

Bij de eerste bedijking behoorde deze pold., ofschoon niet in zijne tegenwoordige grootte, tot hetzelfde eiland met *Dreischor*, hetwelk reeds in het jaar 1206 Drieskire heette, omdat het oorspronkelijk uit drie schorren, *Mareland*, *Bellaerd* en *Sirjansland* bestond.

Van daar heeft het laatste altijd den naam *Nieuw-Dreischor* op het wapen dier plaats of dat der heerlijkheid behouden. Doch door den St. Aagtenvloed (8 Februarij) van het jaar 1288 werd 's Heer-Jansland van Dreischor afgescheurd en overstoomd; en bleef drijvende tot het jaar 1305, als wanneer het door Graaf JAN VAN HANNOUWER werd uitgegeven aan zijnen zoon, Heer JAN VAN BEAUMONT, Graaf van Blois. Deze pold. is door de indijking van Oosterland, in het jaar 1354, aan het eil. Duiveland vastgehecht. Bij den St. Klixvloed van het jaar 1531 was dit de eenige polder van Duiveland, welke niet ondervloede. Zij bevat de heerl. 's Heer-Jansland, benevens een gedeelte van die van Oosterland, en wordt van het overige gedeelte der laatst-gemelde heerl. afgescheiden, door eenen binnendijk, den Middeldijk, oostelijker den Schorredijk geheeten.

Het polderbestuur is hetzelfde met dat van Oosterland, en bestaat alsoo uit eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Penningmeester.

HEER-JANSLAND, pold. in het marktgr. van Bergen-op-Zoom, prov. Noord-Brabant. Zie GASTEL (NIEUW-).

HEER-JANSPOLDER, pold op het eil. Noord-Beveland, prov. Zeeland, arr. Goes, kant. Kortgene, gem. Wisscherke-Geerdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland; palende N. W. aan den Ribpolder, N. O. aan den Kampens-Nieuwlands-polder, den Kamperland-polder, en den Geerdijksche-polder, O., Z., Z. W. en W. aan de Scharren tegen het Sloe.

Deze pold., welke in het jaar 1699 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, een oppervlakte van 275 bund. 91 x. r. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

HEER-JANSPOLDER, meestal St. Janspoldera genoemd, heerl. in Zuid-Beveland, prov. Zeeland, arr. Goes, kant. Heinkenszand; gem. 's Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwake; palende N. aan den Heer-Geerspolder, O. en Z. aan de Schorren tegen de Honte, W. aan den pold. Ooster-Zwake.

Deze pold. behoort tot de Watering-van-Ooster-en-Middel-Zwake, staande onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

HEERINGA, voorn. staten, prov. Friesland, kw. Westergoo. Zie HEERINGA.

HEERINK (DE), beek in Twente, prov. Overijssel. Zie HEERINK (DE).

HEERINKHAVE, havez. in Twente, prov. Overijssel. Zie HEERINKHAVE.

HEERKEBOSCH, bosch, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Gaasterland, 20 min. N. N. W. van Nijemirdum. Men treft er meest dennen en eikenboomen aan.

HEERL, d. in het marktgr. van Bergen-op-Zoom, prov. Noord-Brabant. Zie HEERLE.

HEERLAAR (NIEUW-), adell. h. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant. Zie HEERLAAR (NIEUW-).

HEERLAAR (OUD-), adell. h. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant. Zie HEERLAAR (OUD-).

HEERLE, HEERL, HEERL of HEERL, d. in het marktgr. van Bergen-op-Zoom, prov. Noord-Brabant, Vierde distr., arr. en 6 u. W. ten Z. van Breda, kant. en 1½ u. O. ten N. van Bergen-op-Zoom, gem. en ¼ u. N. W. van Wouw. Men telt er 97 h. en 630 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Hier ter plaatse is, in het jaar 1841, door den Heer Generaal J. E. VAN GOEKUM opgericht eene fabriek van teer, terpentijn en hohtzuur,

welke eenig in hare soort is, en welke fabricaten uit het hier te Land groeiende masthout worden getrokken. Deze fabriek, in welke nabijheid, door den Heer van Gorkum, ook eene steen- en pannenhakkerij is opgericht, verdient uit hoofde van de kunstmatige werking, niet weinig opmerkzaamheid.

De inv., die hier op 2 na alle R. K. zijn, maken, sedert het jaar 1833, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan de H. GERTRUDA toegewijd, is een oud Gothisch gebouw, met eenen nieuwen toren en van een orgel voorzien.

De 2 Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Roosendaal-Nispen-en-Worm*. — De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

HEERLEN, d. in het Land van Valkenburg, prov. Limburg. Zie HEERLEN.

HEERLEN, kant., prov. Limburg, arr. Maastricht.

Het bestaat uit de volgende 12 gemeenten: Heerlen, Klimmen, Egelshoven, Hoensbroek, Kerkrade, Nieuwenhagen, Nuth, Rimburch, Schaesberg, Ubach-over-Worms, Voerendaal en Wijnantsraede. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 15,632 bund., en telt 3463 h., bewoond door 3833 huizes., uitmakende eene bevolking van ruim 18,100 inv., die zich meest op landbouw en veeteelt toelagen.

HEERLEN, dek. in het vic. apost. van *Limburg*.

Men telt er de volgende 7 par.: Heerlen, Heerlerheyde, Klimmen, Nieuwenhagen, Schaesberg, Ubachsberg en Voerendaal, welke even zoo vele kerken en eene kapel te Welten hebben, en hediend worden door 7 Pastors en 5 Kapellans. Men heeft er 8100 zielen, onder welke 6800 Communikanten.

HEERLEN, voorn. hoofdbank van het Land van Valkenburg, prov. Limburg, bevattende de d. Heerlen, Welten, Voerendaal, en Nieuwenhagen, benevens de daartoe behoorende buurschappen, Heerlerheide, Caumer, Vruschemig, Heide, Esschen, Kunraad, Winthagen en Ubagsberg.

Deze hoofdbank was eertijds eene vrije heerl. op zich zelve, doch is daarna aan de Graven van VALKENBURG gekomen. Van daar dat deze bank, tot op de omwenteling van het jaar 1795, een eigen hoog ge-regt had, onderscheiden van dat der drie andere hoofdbanken de-zes lands, wordende de criminele justitie aldaar uitgeoefend door den Drost van Valkenburg of diens Luitenant, zeven Schepenen en eenen Secretaris, terwijl den Schout van HEERLEN, benevens den Schepenen de civile justitie was aanbevolen. In de vijftig duizend gulden, die voor-been door het Land van Valkenburg werden opgebragt, droeg de hoofd-bank van HEERLEN, met het gene er onder behoorde, 8245 guld. 1 st.

Deze heerl. schijnt weleer behoord te hebben aan het geslacht van SCHWARTENBERG, zijnde de laatste van dat geslacht geweest, MELCHIOR VAN SCHWARTENBERG VAN HEERLEN, die als Staats-Gouverneur de stad Maastricht verdedigde, gedurende het beleg van PARRA in 1579, en, bij de verovering der stad, om het leven gekomen is. Bij de ver-deeling van het land van Overmaas, in het jaar 1661, tusschen den Koning van Spanje en de Vereenigde Staten gedaan, viel de bank van HEERLEN aan deze laatste.

Thans vormt het grondgebied tot deze bank behoord hebbende de gem. Heerlen, Nieuwenhagen en Voerendaal en beslaat alsoo,

volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6332 bund.; telt 1428 h., bewoond door 1440 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 7100 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

HEERLEN, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (3 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Hoensbruek en Nieuwenhagen, O. aan Ubach-over-Worms, Eychelshoven en Kerkrade, Z. aan Simpelveld, W. aan Voerendaal.

Deze gem. bevat de d. Heerlen, Heerlerheide en Welten, benevens de geh. Caumer en Vruschemig. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3586 bund.; telt 880 h., bewoond door 886 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4350 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Ook heeft men er 4 leerlooijertjen; 1 naaldenfabriek; 1 steenbakkerij; 1 bleekerij van lijnwaden; 6 graan-, 2 run- en 2 oliemolens.

De R. K., die hier 4200 in getal zijn, onder welke 2250 Communicanten, maken de par. van *Heerlen* en *Heerlerheide* uit.

De Herv., die hier 90 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Maastricht*, ring van *Venlo*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest WILLEM Noms, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1675 overleed. Wegens den oorlog bleef deze plaats tot in 1680 vakant. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De Isr., die hier 50 in getal zijn, behooren tot de hoofd-synagoge en ring van *Maastricht*, en hebben te Heerlen eene bijkerk.

Men telt in deze gem. drie scholen, als: ééne te Heerlen, ééne te Heerlerheide en ééne te Welten.

Het d. HEERLEN of HEERLE ligt 4 u. O. ten N. van Maastricht, 2 u. W. N. W. van het Pruisische stadje 's Hertogenrade, 2 u. O. ten N. van Valkenburg, in eene heerlijk bebouwde streek. Het komt het eerst in de geschiedenis voor in het jaar 1114, en is het grootste en aanzienlijkste dorp van dezen omtrek, waar veel doortogt is van groote karren, die van 's Hertogenbesch komende, bij Maseik de Maas overvarende, van daar door Sittart en Heerlen, de wol en andere voor de lakenfabrieken benodigde waren naar Aken overbrengen.

Het Gemeentehuis is een net en fraai ingerigt gebouw. Ook heeft men er eenen toren, welke, eenen tijd lang vervallen zijnde, in 1777, tot eene gevangenis ingerigt is, waartoe zij thans nog dient.

De kerk, die redelijk groot en van eenen dikken toren voorzien is, prijkt met een fraai orgel en heeft tot haren Patroon St. PANCRAAS. Zij werd vroeger door de Hervormden gemeenschappelijk met de R. K. gebruikt, doch thans alleen door laatstgemelden. Nabij deze kerk en binnen den omtrek van het kerkhof, schijnt eertijds het kasteel van Heerlen gestaan te hebben, want dit kerkhof is, naar de wijze dier oude vestingen, met eenen muur en eene wijde gracht omringd, en heeft zijne ingang door eene poort aan de Oostzijde, behalve eene kleine aan de Westzijde. Ook staat binnen dezen ringmuur, bij den grooten Oostelijken ingang, en naast de woning van den Predikant, de gevangentoren, welke men altijd nabij de heerenhuizen of kasteelen vond. Desgelijks schijnt nog een overblijfsel daarvan geweest te zijn, dat de vonnissen door Schepenen van HEERLEN over misdadigers geveld, weleer op dit kerkhof werden voorgelezen, doch de executiën geschiedde op eene hoogte, Zuidoostwaarts buiten het dorp, die de Heersberg genoemd wordt.

In het jaar 1857 is hier een nieuw kerkje voor de Hervormden gebouwd, hetwelk toren noch orgel heeft. — De Isr. bijkerk is een klein, doch met gebouw.

Onder het d. **HEERLEN** liggen verscheidene lusthuizen, als Kortembach, de Worm; Mezenbroek, Aangenhuy, Runneberg, en Dommerscheid. — De kermis valt in op St. Marten of 11 November.

Binnen dit d. was vroeger de zetel en vergaderplaats van zeker Leenhof, hetwelk de Keur-keulsche-man-Kamer werd genoemd, bestaande uit eenen Stadhouder der Leenen, eenige Leenmannen en eenen Griffier, welke alle de R. K. godsdienst moesten zijn toegedaan; zij hielden hunne bijeenkomsten in het raadhuis te **HEERLEN**. Het regt dat de Aartsbisschop en Keurvorst van Keulen had, om zoodanig Leenhof in der Staten gebied en binnen dit d. te houden, rekende zijnen oorsprong van zeer hoogen ouderdom, zonder dat echter de ware oorzaak daarvan bekend is. Men wil, dat het te zoeken zij in den tijd toen Valkenburg nog door zijne eigene Graven geregeerd werd. Dit gerechtshof bezat eeniglijk zekere goederen, daaromstreeks gelegen, die vroeger aan den Aartsbisschoppelijken stoel behoord hadden, en daarom door eenen dier Prelaten aan sommigen ter leen uitgegeven waren, waarvan het gevolg was, dat zoodanige goederen, zoo menigmaal zij door versterf of door koopverdrag van eigenaar veranderden, op nieuw verheft (gereleveerd) moesten worden. En het zal om geene andere reden, dan de verafgelegene der stad Keulen, geweest zijn, dat de Keurvorsten het leenhof, voor hetwelk deze plegtigheid geschieden moest, tot gemak der daarbij belanghebbende personen, met vergunning der Koningen van Spanje, binnen **HEERLEN** hebben willen plaatsen. Door de Leden van dit gerecht werden, behalve de leenverheffingen, ook de geschillen, over de onderhoorige leengoederen geresen, afgedaan.

Toen, omstreeks het jaar 1760, zich in het nabijgelegen Oostenrijksch stadje 's Hertogenrade of Rolduc, onder aanvoering van zekeren **JOSEPH KEKERS**, Heelmeester aldaar, eene bende boosdoeners had verzameld, die overal medehelpers hadden, en het land met roof en moord vervulden, waren ook eenige inwoners van **HEERLEN**, en wel ten getale van 37, tot dit vloekverbond toetreden. Deze benden koesterden de verschrikkelijkste voornemens. Zij werd echter gelukkig ontdekt en uitgeroeid. Alleen gedurende de jaren 1775—1776 werden in het Land van Valkenburg en onderhoorige heerlijkheden, meer den 180 misdadigers gehangen en geradbraakt.

HEERLEN (KASTÉEL-VAN-), voorm. kast. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Maastricht*; kant., gem. en in het d. *Heerlen*.

Men weet noch den tijd, wanneer het vernield is, noch de juiste plaats, waar het gestaan heeft, hoewel men met veel waarschijnlijkheid gist, dat dit geweest zij, waar nu het kerkhof gevonden wordt.

HEERLERHEYDE, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Heerlen*; men telt er 260 h. en 1270 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, behoorden vroeger tot de par. van *Heerlen*, welke hier eene kapel had, aan den H. **CONNELIUS** toegewijd, en waarin de dienst door den Kapellaan van Heerlen wordt waargenomen. Sedert het jaar 1838 maken zij echter eene afzonderlijke

par. tit. en is de kapel tot eene kerk verheven, wordende de dienst daarin door eenen Pastoor verrigt.

In den zomer van het jaar 1841, ontdekte men in den noogenaamden Heksenberg, onder het dorp Heerterheyde, eene oude Germaansche begraafplaats, vele Nijkurnen werden daaruit opgedolven.

HEERMA, voorn. staten; prov. *Friesland*. Zie **HEERMA**.

HEERMA, state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schooterland*. Zie **VEEREN-STAR**.

HEERMA, buit., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schooterland*. Zie **HEERMA**.

HEERMA (NIEUW-), voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franskeradeel*. Zie **HEERMA (N-)**.

HEERMAHUIZEN; voorn. geh., prov. *Friesland*; kw. *Westergoo*, griet. *Wonserdeel*, thans waarschijnlijk *Jousterp*. Zie dat woord.

HEERMALEN, oude naam van het d. **HAARLEN**, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **HAARLEN**.

HEER-MELIS-WEERD, amb. heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **AMELIS-WAARD**.

HEERN, naam, onder welke het geh. 't **KRAN**, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie 't **KRAN**.

HEER-ORDENSKERK, naam, welke voorkomt op den ouden Bisschoppelijken Blaffert, als zijnde een dorp op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Vermoedelijk moet men daaronder het tegewoordige d. **HOEDENSKERKE** verstaan. Zie **HOEDENSKERKE**.

HEER-OUDELANDS-AMBACHT, gem. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (11 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Hendrik-Ido-Ambacht*, O. aan *Zwijndrecht*, Z. aan *Groote-Lind-en-Dortmond*, W. aan *Kijfhoek*.

Deze gem. bevat het d. *Heer-Oudelands-Ambacht* en een gedeelte van het geh. het *Volgerland*. Zij beslaat eene oppervlakte van 274 bund. 24 v. r. 18 v. ell., en daaronder 274 bund. 3 v. r. 5 v. ell. belastbaar land. Men telt er 12 h., bewoond door 14 huizen, uitmakende eene bevolking van 80 inw., die meest hún bestaan vinden in de vissertij en den landbouw.

De inw., die hier allen *Hert.* zijn; behöoren tot de gem. *Groote-Lind-en-Oudelands-Ambacht*. — Men heeft in deze gem. éene school.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw een eigendom was van *Vrouwe Catharina Kamp*, weduwe van den *Heer Jacob van Heeren*. Thans behoort zij aan de kinderen van den *Heer H. Maas*, woonachtig op den huize *Doorneg*, onder *Hoewelaken*, prov. *Gelderland*.

Het d. *Heer-Oudelands-Ambacht* of *Hieronymus-Ambacht*, ook wel *Oudelands-Ambacht* of *Oudlandskerk* genoemd, § u. N. W. van *Dordrecht* gelegen, soude zijnen naam omtleend hebben van zekeren *Heer Oudeland*, die zoo niet de eenige bedijker, dan toch een der voornaamste bedijkers moet geweest zijn.

De kerk is in het jaar 1790 aanmerkelijk verbeterd, zoo dat het nu een fraai gebouw is, met eenen toren, doch zonder orgel. In deze kerk wordt alleen des namiddags godsdienstoefening gehouden.

Het wapen bestaat uit een veld van keel (rood), beladen met eenen koper van zilver.

HEERS, geh. in de *Meijertij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempensland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*; arr., kant. en § u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. *Bersel*.

HEERS, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempeland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. *Veldhoven-en-Mereveldhoven*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Veldhoven*, waartoe het behoort, aan de *Rijn*; met 17 h. en 100 inw.

HEERSBERG of *Herssberge*, heuvel of hoogte in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, 2 u. N. O. van het d. *Heerlen*.

Op deze hoogte geschiedde vroeger de executiën der vonnissen, door de hoofdbank van *Heerlen* geslagen, zoodat er in het laatste der vorige eeuw, nog galgen en raden gezien werden.

HEERSEL of *Heersel*, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Pruiland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. O. van *Eindhoven*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Helmond*, gem. *Lierop*.

In dit geh. en te *Stipdonk* bezat de abdij van *Postel*, vooreen in Oostenrijks *Brabant*, bij de Zuidelijke grenzen der *Meijerij*, niet ver van *Bladel* gelegen, reeds in het jaar 1500 belangrijke goederen, aan welke goederen, te zamen met de ingezetenen van *Mierlo*, zekere gemeente, de *Groene Gemeente* geheeten, in dat jaar, door den *Hertog van Brabant* is uitgegeven, over welke gemeente van tijd tot tijd verschillen en roegtedingingen zijn gevallen. De goederen van *Postel* zijn naderhand van 's lands wege verkocht.

HEERSEL, geh. in *Oppeiger*, in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Woert*, 5 min. N. van *Nederwoert*; met 5 h. en 23 inw.

HEERSERBERG, heuvel in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. - Zie *Herssberge*.

HEER-SIMONSHAVEN, d. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Simonshaven*.

HEER-SIMONSKERK, naam, welke op den ouden *Utrechtsche* blafert voorkomt, als zijnde een d. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Wij weten echter niet, welk hedendaagsch d. daarmede bedoeld wordt.

HEERTJES-INLAGE, inlage of poldertje op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en dist. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Scrooskerke*. Deze inlage, tusschen den zeedijk van *Schouwen* en eenen *Slaperdijk* liggende, paalt N. en W. aan den *Polder Schouwen*, Z. aan de *Ooster-Schelde* en O. aan *Flauwers-inlage*.

Zij beslaat eene oppervlakte van 51 bund. 46 v. r. 80 v. ell. moeras, waar paling gevangen wordt, en men in het voorjaar vele zeevogelrijen opraapt, waartoe de inlage verpacht wordt.

HEERTSBEEK (HUIS-VAN-), voorm. adell. h. te *Breda*, in de *St. Janstraat*, aldaar door de *Heeren en Ridder* van dien naam gebouwd. Het is naderhand aan de jongere zonen uit den huize van *Nassau* gebleven, tot in *Juli 1554*, wanneer het in den grooten brand verteerd is, welk afgebrand erf, den *24 Juli 1556*, verkocht is, door *Jonker Hendrik van Nassau Hendrikszoon*, aan *Diederik Zeeslin*, *Rentmeester des Graven van Nassau en Heer van Breda*, die het wederom van nieuw opgebouwd heeft, en het, den *23 Mei 1559*, verkocht aan *Jonker Roelof van Daalren*. Deze deed het wederom, den *15 November* des jaars *1541*, bij koop over aan *Yhan Cornelisz.*, *Scheepen te Zierikzee*, uit wiens erfenis het bij gevolg weer aan het geslacht van *Herssere*, *Heer van Brwinisse*, gekomen is. Den *21 Augustus 1626* is het door *Simon Bondet Dict de Bont*, *Luitenant der Ruiters*, als eigenaar, verkocht aan de *Jezuiten*, die het tot hunne kerk en klooster vermaakten, en het daar naast bij staande oude huis, het *Huis van Ocrum*, mede kochten; waarop deze twee huizen, alzoo tot een *Jezuitenklooster*

gediend hebben tot het jaar 1657, als wanneer de Jesuiten de stad moesten verlaten, die het klooster, den 31. Maart des jaars 1659. verkochten aan den Heer JOHAN VAN AARTSEN, Ridder, President der stad Breda, waarna het tot twee huizen verbouwd en afgescheiden is. Het gedeelte, dat eertijds het huis VAN OCRUM was, was een zeer schoon aanzienlijk gebouw, en de kerk, voortijds het huis VAN HEERTSBEKK, is onderscheidene jaren een gewoon huis geweest, doch met het begin der zeventiende eeuw, werd het door den Generaal Wagenmeester MARTEN KIP, beter opgebouwd, en met voortreffelijke kamers versierd. Bij het nitbreken der vloeren van de achtereen volgende kamers, zijnde de grond der gewezen kerk, werden hier vele geraamten van menschen, ook stukken van doodkisten gevonden, alsmede nog twee Jezuiten in hun geheel, met lange baarden en doodkleederen, die echter bij het aanraken, als drooge asch in elkander vielen. Deze geraamten zijn in eene kist onder het steenen zomerhuis van den tuin begraven, in eenen kelder, die daar ontdekt werd. Thans dient het eene huis, onder den naam van Statenhuys bekend, tot kazerne, en het andere tot woning voor den Pastoor der St. Anthoniuskerk.

HEER-VAN-OUDGIEREN-GERECHTE-VAN-KRALINGEN, oude naam van de heerl. HOOGBAN, in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOOGBAN.

HEERWAARDEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HEERWAARDEN.

HEES, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HEES.

HEES of HEESCH, door sommigen ook wel HES gespeld, d. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Nijmegen*, aan eenen goeden breeden grindweg, van den Teersdijk naar de stad loopende, tusschen wijd uitgestrekte korenvelden, op eene allesins schilderachtige wijze gelegen, zoo dat dit d. tot het bekoorlijkste uit den omtrek kan gerekend worden.

Men wil, dat dit dorp zijnen naam ontleend heeft, of van de Hesen, die zich oudtijds hier hebben nedergeslagen, of van den ouden Duitschen afgod HES of HESZ, die hier omtrent zou zijn gediend geweest.

In dit d., waar men nette boerenwoningen, fraaije buitenplaatsen en schoone wandelingen aantreft; telt men 720 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. *Neerbosch-Hees-Balgoijen-en-Keent*, en hebben hunne kerk te Neerbosch.

De R. K., die hier wonen, worden tot de stat. van *Neerbosch* gerekend, en hebben hier eene goede kerk, voorzien van eenen kleinen toren, met hooge spits. — Men heeft er eene dorpschool.

Dit d. is in het jaar 1588 door ARNOLD VAN MESSUWEN verbrand.

HEES, geh. in *Beemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en $\frac{1}{4}$ W. van *Amersfoort*, gem. en Z. van *Soest*, aan den straatweg van Soestdijk naar de Bildt; met 62 h. en 520 inw.

HEES, voorm. adell. h. in het graafsch. *Bergh*, kw., distr., arr. en $\frac{6}{8}$ u. Z. van *Zutphen*, kant. en $\frac{2}{4}$ u. Z. van *Doesborg*, gem. en $\frac{3}{8}$ min. Z. van *Didam*.

Dit voorheen vrij aanzienlijke huis is thans slechts eene boerenwoning, welke, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte beslaat van 55 bund. 56 v. r. 60 v. ell., en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer R. J. DE NEEK, woonachtig te Babberik, onder Oud-Zevenaar, gem. Zevenaar.

HEES, geh. in *Dieverderdingspils*, prov. *Drenthe*, arr. en 6½ u. Z. ten W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 2 u. W. ten N. van *Hoogeteen*, gem. en ruim ½ u. Z. van *Ruinen*; met 9 h. en 80 inw.

HEESAKKER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 2¼ Z. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. W. van *Boxtel*, ½ u. N. O. van *Haaren*, aan den weg van *Oisterwijk* op *Esch*; met 12 h. en ruim 80 inw.

HEESAKKER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Eindhoven*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Asten*; gem. en 7 min. Z. W. van *Budel*; met 53 h. en 220 inw.

HEESBEEN, heerl. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Heesbeen-Eethen-en-Genderen*; palende N. aan *Aalburg*, O. aan *Heusden*, Z. aan *Oud-Heusden*, W. aan *Doeveren-en-Genderen*.

Deze heerl. bevat het d. *Heesbeen* en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 284 bund. 85 v. r. 85 v. ell., telt 29 h., bewoond door 36 huisgez., uitmakende eene bevolking van 190 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier 150 in getal zijn, behooren tot de gem. *Aalburg-en-Heesbeen*, welke ook in deze heerl. eene kerk heeft. — De R. K., van welke men er 60 aantreft, worden tot de par. van *Heusden* gerekend. — Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *HEESBEEK* ligt 3 u. W. N. W. van 's *Hertogenbosch*, ½ u. Z. W. van *Heusden*. Het heeft weinig aanzien, daar de huizen verspreid liggen en geen kom vormen.

De kerk is een eenvoudig gebouw, met eenen niet hoogen, maar spitsen toren en een bemuurd kerkhof, doch zonder orgel.

Bij het d. stond vroeger op eene werf, welke nog met eene gracht omgeven is, het *Huis-te-Heesbeen*. (Zie het volgende art.) Ook heeft hier een Nonnenklooster gestaan, op eene plaats, welke nog den naam van Nonnen gezeid draagt. Dit klooster was van de *Cistercienserorde*, en is waarschijnlijk in het jaar 1589 te niet gegaan.

De kermis valt in den eersten Maandag in October.

In het jaar 1672 rigtten de Franschen, die eenen vergeefschen aanslag op *Heusden* gewaagd hadden, bij hunnen terugtocht hier groote baldadigheden aan, zoo door plundering als mishandeling van weerlooze en vreedzame huislieden.

Eene andere ramp trof dit d. den 21 Junij 1767, toen een geweldige hagelslag de hoop des landmans, op eenen gezegenden oogst, bijna eensklaps geheel vernietigde, daar al het te veld staande koren en gewas verpletterd werd, terwijl de hagelsteen, in nagenoeg alle woningen, de glazen verbrijzelden.

Bij den watervloed van Januarij 1809, waren uithoofde van de hevige stormwinden, welke met den vloed gepaard gingen, meest alle de huizen in dit dorp beschadigd; terwijl sommigen geheel instortten.

In den nacht van den 23 Junij 1839 is hier een hevige brand ontstaan, waardoor zes bouwhoeven, met hunne stallen, schuren, meubelen en verdere roerende goederen, eene prooi der vlammen zijn geworden. Weinig tijds daarna kwam dit dorp weder een dergelijk onheil over, waardoor eenige huizen door de vlammen verteerd werden.

De heerl. behoorde in het midden der vorige eeuw aan *SOPHIA MARIA ANIELIA* Baronesse van GEND TOT DOIVENVOORDE, *Vrouw van Selder en Bijsterfeld enz.*, enz.

HEESBEEN (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Heusden*, gem. *Heesbeen-Eethen-en-Genderen*, $\frac{1}{2}$ min. W. van het d. *Heesbeen*.

Dit h., hetwelk door eene gracht omgeven was, is voor dezen van goeden omtrek en sterkte geweest, doch werd in het jaar 1589 door de Spanjaarden in brand gestoken. Het werd naderhand wel weder opgebouwd, hoewel niet met die grootte en pracht, welke men aan het vorige gebouw bewonderd had. Later vervallen zijnde, heeft het nog een overblijfsel nagelaten in het zoogenaamde Slot aan de Oude-Maas.

HEESBEEN (POLDER-VAN-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, gem. *Heesbeen-Eethen-en-Genderen*; palende N. aan den Polder van Aalburg, O. aan Heusden en Oudheusden. Z. aan het Oude-Maasje, W. aan den Polder van Genderen-en-Doeveren.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 284 bund 53 v. r. 83 v. ell.; telt 29 h., waaronder 14 boerderijen, en heeft eene gemeenschappelijke uitwatering met den Polder van Aalburg, door middel van eenen watermolen, staande aan en maalende op het Oude-Maasje. Het land ligt bijna 1 el boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, eenen Secretaris en Penningmeester en drie Leden.

HEESBEEN-BETHEN-EN-GENDEREN, gem. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. *Wijken-Aalburg en Meetuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, O. aan eenen tak van de Maas en aan de gem. *Heusden*, Z. aan *Oud-Heusden-en-Elshout* en aan *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren*, W. aan *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*.

Deze gem. bevat de heerl. *Heesbeen*, *Eethen* en *Genderen*, bestaat eene oppervlakte van 1560 bund. 78 v. r. 22 v. ell., telt 150 h., bewoond door 179 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en vee-teelt.

De Herv., die hier ongeveer 880 in getal zijn, behooren tot de gem. *Aalburg-en-Heesbeen*, *Doeveren-en-Genderen*, en *Eethen-en-Drongelen*.

De R. K., van welke men er ongeveer 120 aantreft, worden gedeeltelijk tot de par. van *Heusden* gedeeltelijk tot de par. van *Dussen* gerekend.

Men telt in deze gem. drie scholen, als ééne te *Heesbeen*, ééne te *Eethen*, en ééne te *Genderen*, welke gezamenlijk door een getal van 130 leerlingen bezocht worden.

HEESBOOM, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Baarte-Nassau*, 1 u. van de Belgische grenzen; met 7 h. en 40 inw.

HEESCH, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Oss* (1 k. d., 9 m. k., 1 s. d. 2 ged.); palende N. aan de gem. *Oss* en *Berchem*, Z. aan *Nistelrode*, W. aan *Nuland-en-Geffen*.

Deze gem. is verdeeld in 11 rotten of geh., als: Hoogstraat, Kerkeind, Heelwijk, Beemd, Schutsboom en Broekhout, welke, te zamen genomen, als de korn der gemeente moeten worden beschouwd; voorts de Wijst, Gróes, Soggel, Vinkel en een gedeelte van Loosbroek. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2657 bund., waaronder 2543 bund. 80 v. r. 22 v. ell. belastbaar land, en nog zeer vele onbebouwde gronden. Men telt er 235 h., bewoond door 223 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1880 inw., die allen hun bestaan vinden in den landbouw. Het land is er zandig, schraal en over het algemeen uit den aard onvruchtbaar. Rogge, haver en boekweit zijn de eenige granen, welke er met voordeel op gebouwd kunnen worden, maar de haver wordt dan ook voor de beste in de omtrekten gehouden.

De inw., die, op 12 na, alle R. K. zijn, onder welke 1200 Communikanten, maken eene par. uit; die tot het apost. vic. gen: van 's Hertogenbosch, dek. van Oss, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., die hier 7 in getal zijn, behooren tot de gem. van Oss-Heesch-Berchem-Geffen-en-Nuland.

De Isr., van welke men er 5 aantreft, worden tot de ringsynagoge van Oss gerekend.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht wordt. Ook is er nog eene school te Loosbroek, welke door de gem. Heesch, Nistelrode en Dinker gezamenlijk onderhouden wordt.

Vroeger stond ook onder deze gem. een klooster, Baselaarsklooster of Hemelspoort genoemd. Zie HAMELSPOORT.

Het d. Heesch, oudtijds Heesch, ook wel eens Heesch gespeld, en ter onderscheiding van andere d. met gelijkkluidende namen, Heesch-bij-Oss genoemd, ligt 4 u. O. N O. van 's Hertogenbosch, 1 u. Z. Z. O. van Oss, op eenen hoogen zandigen grond, aan den straatweg van 's Hertogenbosch op Grave; 31° 42' 9" N. B., 23° 13' 19" O. L. Het is eene uitgestrekte, doch niet fraai bebouwde plaats, bestaande uit hier en daar verspreid liggende huizen.

Reeds in 1191 droeg HENRIK VAN CUYK de tienden van Heesch, met zijn vrij goed Herpen, aan den Hertog van Brabant op, en ontving die weder van hem ter leen. Het regt van getmaal over Heesch, is te zamen met dat over Oss, Berchem en Nistelrode uitgegeven.

In vroeger tijd was het hier dagelijks vrij druk en open tafel, door dien de inw. van den Maaskant, naar 's Hertogenbosch gaande, hier zamen stroomden. Ook was het de gewone pleisterplaats der toerkatten van 's Hertogenbosch naar Grave, zoo als het nog de gewone pleisterplaats der snelwagens (*diligences*) tusschen die beide plaatsen is; terwijl men er ook eene station voor de paardenposten heeft.

De kerk, aan den H. PIRATUS in zijne banden toegewijd, is een klein gebouw, voorzien van eenen lagen toren, met eene stompe spits. Deze kerk, welke van een orgel voorzien is, is sedert het jaar 1811 weder in het bezit en gebruik der R. K. gekomen, die er eene nieuwe pastoorwoning bij gebouwd hebben. De schuurkerk, welke zij te voren hadden, stond ten Zuiden van de parochiekerk, bij Heelwijk. Ten Noorden van de parochiekerk, op de grenzen van Oss, was eertijds eene kapel onder de aanroeping van den H. WILLIAMORBUS ingewijd, aan de heide, bij eenen berg, die nog onder den naam van Wilbersberg bekend is.

In het jaar 1839 is hier een nieuw Raadhuis gebouwd, staande aan den straatweg van 's Hertogenbosch op Grave, tegenover de school, welke in 1827 gebouwd is, digt bij het station der paardenpostery.

Ten Z. O. van dit d. ligt eene groote heide, waarin men vele heuveltjes ziet, en ten Z. W., tusschen Heesch en Loosbroek, ligt een laag veld of heide, welke 's winters onder water staat, waardoor dan de gemeenschap tusschen die beide plaatsen gestremd is en men den weg over Nistelrode moet nemen, om van de eene naar de andere plaats te komen. Door deze heide loopt een tak van de Vinkel, welke onder Nistelrode ontspringt en waarop dit lage veld moet afwateren.

De kermis valt in Maardag na 9 October. — Het wapen der gem. bestaat uit den H. Petrus.

HEESCH, d. in het Rijk van Nijmegen, prov. Gelderland. Zie Heesch.

HEESCH-BIJ-OSS, d. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Maasland, prov. Noord-Brabant. Zie Heesch.

HEESCHE, d. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Maasland, prov. Noord-Brabant. Zie Heesch.

HEESCHE-BEUNINGSCHEN-EN-WEURTSCHEN-UITERWAARDEN-POLDER, pold. in het Rijk van Nijmegen, prov. Gelderland, arr. en kant. Nijmegen, gedeeltelijk gem. Nijmegen, gedeeltelijk gem. Beuningen; palende N. aan de Waal, O. aan de stad Nijmegen, Z. aan den Bandijk, W. aan Thomas Bosman en de Geërfden van Beuningen en Weurt.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 181 bund. 87 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land, als: onder Heesch, gem. Nijmegen, 22 bund. 72 v. r. 80 v. ell.; onder Beuningen, 82 bund. 76 v. r. 10 v. ell., en onder Weurt, gem. Beuningen, 46 bund. 38 v. r. 90 v. ell. Men telt er 4 h., allen onder Beuningen; onder deze huizen is begrepen de steenoven der Heeren Duys en Comp., werkende met 130 man, 7 tafels, 2 dubbele ovens en 2 noodovens, welke fabriek zelfs steenen naar Oost-Indië en West-Indië zendt. De Heesch-Beuningsche-En-Weurtsche-Uiterwaard-Polder wordt door eene sluis, op de Waal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris en Ontvanger.

HEESCH-VINKEL of Heesch-Vinkel, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Maasland, prov. Noord-Brabant, Eerste distr., arr. en 3 u. O. N. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 2 u. Z. W. van Oss, gem. en 1 u. W. Z. W. van Heesch; met 74 h. en 270 inw.

HEESE, d. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Maasland, prov. Noord-Brabant. Zie Heesch.

HEESE, d. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peelland, prov. Noord-Brabant. Zie Heesch.

HEESEIND, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Maasland, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr., kant. en 1½ u. N. O. van 's Hertogenbosch, gem. Rosmalen.

HEESSEL, d. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Maasland, prov. Noord-Brabant. Zie Heesch.

HEESSEL, d. in den Tielerwaard, prov. Gelderland. Zie Heessel.

HEESENBERG, een der vijf heuvelen, waarop de stad Nijmegen, prov. Gelderland, ligt. Zie Heezenberg.

HEES-EN-LEEN, naam, dien men gemeenlijk in de wandeling geeft, aan de gem. Heeze-En-Leende, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peelland, prov. Noord-Brabant. Zie Heeze-En-Leende.

HEESINGE, b. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HEESINGE*.

HERSKAMP, pold. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, dist. *Nijmegen*, kw., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Tiel*, gem. *Zoelen*; palende N. aan *Rijswijk*, O. aan *Maurik*, Z. aan *Kerk-Avesaath*, W. aan *Ravenswaay*.

Deze pold., welke sedert onheugelijke tijden is bedijkt geweest, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 57 bund. 15 v. r. 20 v. ell., alles weiland. Er bestaat niets dan een bewaarmanshuis, dat mede den naam van *Heeskamp* draagt. De pold. wordt door eene sluis, op de *Mauriksche-uitwatering*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie *Poldermeesters*, éénen *Secretaris* en éénen *Ontvanger*.

Bij den hoogen watervloed van *Januarij 1809*, spoelde het bewaarmanshuis geheel weg, en verloren elf personen daarbij het leven.

HEESSEL, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HEESSELT, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., distr. en arr. *Tiel*, kant *Geldermalsen*, gem. *Varik*; palende N. aan *Op-Hemert*, N. O. aan *Varik*, Z. O., Z. en Z. W. aan de *Waal*, W. aan *Opijnen*.

De heerl. bestaat uit den *Polder van Heesselt*, benevens een gedeelte van de *Op-IJnensche- en Heesseltsche-uiteerwaarden*, en bevat het d. *Heesselt*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Men telt er ruim 200 inwoners, die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Op-IJnen-en-Heesselt*. — De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Varik*. — Men heeft in deze heerl. ééne school.

Men vindt dat zekere edelman *BALDERICH*, die door onmatige schenkingen aan kerken en kloosters was verarmd geworden, van de kerk van *Utrecht* in 850, *HEZOLA*, dat is *HEESSELT*, in *præcarium* ontving, en de kerkgift aldaar behoorde in 1250 aan het kapittel van *St. Marie* te *Utrecht*. Het was toen reeds eene bijzondere heerlijkheid, dewijl het kapittel van *St. Marie*, goederen in de gerigten van *HEESSELT* gelegen, in 1266 voor *Schepenen van Bommel* verkocht, en daarbij was mede getuige, *Johan*, Rigter van *HESELT*, broeder van Heer *GERHARD VAN ROSSEN*. Deze heerl. werd destijds door het geslacht van *VAN ROSSEN* bezeten; want bij de verdeeling der erfenis van dezen Heer *GERHARD VAN ROSSEN*, Ridder, in 1291, ziet men, dat hem het gerigt van *HESELT* met het veerschap toebehoorde. Naderhand is zij in het geslacht van *OPIJNEN* overgegaan, dewijl *RUDOLF COCK VAN OPIJNEN*, Heer van *HESELT*, en de *Kerkmeesters* aldaar een verdrag met het kapittel van *St. Marie*, in 1388, over het onderhoud der kerk, maakten. Echter is *HESELT*, sedert wederom aan het geslacht van *ROSSEN* gekomen, en heeft dezelfde lotgevallen, als de heerlijkheid van *Rossem* ondergaan. Men treft ook aan, een geslacht van *HESELT* dat een leeuw tot wapen voerde. *DIRK VAN HESELT* was *Schepen van Bommel*, in het jaar 1291. *HESEWILJH VAN HESELT* verkocht, in 1541, eenig land bij *Bommel*, aan *REINALD*, Graaf van *Gelre*. *LANBERT VAN HESELT* was in 1487 *Gerigtsman* van de *Neder-Betuwe*. Evenwel schijnt dit geslacht geene betrekking tot de heerlijkheid gehad te hebben.

Het d. *HEESSELT*, *HEESSEL*, *HESELT* of *HEZEL*, ook wel *HASSELT* gespeld, en in oude brieven *HEZOLA* genoemd, ligt 2 u. Z. W. van *Tiel*, 2 u. Z. Z. O. van *Geldermalsen*, aan de *Waal*.

De kerk is een fraai gebouw, met eenen tamelijk hoogen en van een spits voorrijpen toren, doch zonder orgel.

Dit d. heeft veel geleden door den waterloed van Januarij 1809. Het vloedwater nam er tot den 27 dier maand langzaam in hoogte toe; doch het verhief zich na dien tijd zoo sterk, dat het, op den 30 van die maand, een en twintig duimen hooger stond dan in het jaar 1784. De meeste inwoners hadden echter hunne woningen reeds verlaten en waren naar elders gevlugt, zoo dat er geene menschen zijn omgekomen, maar slechts twee schapen en één varken; terwijl de ligging van dit dorp de oorzaak was, dat er, in weerwil van den woedenden storm, niet dan weinige huizen, eene prooi der golven werden. Twee huizen zijn er slechts weggespoeld en elf beschadigd, doch eene aanzienlijke hoeveelheid hooi en garst werd door het water bedorven.

HEESELT (POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., distr. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Varik*; palende N. aan den Polder-van-Op-Hemert, N. O. aan den Polder-van-Varik, Z. en Z. W. aan de Heesseltsche uiterwaarden.

HEESSELTSCH-UITERWAARDEN, uiterwaarden in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., distr. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Varik*; palende N. en O. aan den Polder van Heesselt, Z. en Z. W. aan de Waal, W. aan de Op-IJnonsche uiterwaarden.

HEESSELTSCH-WATERING, water in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*, dat uit den Polder van Est voortkomende, tusschen de polders van Op-Hemert en Op-IJnen, met eene Zuid-Zuidoostelijke rigting, doorloopt tot benoorden den Polder-van-Heesselt, welke zij, in eene Zuidoostelijke strekking voortgaande, eerst van den Polder van Op-Hemert en daarna van den Polder van Varik scheidt, waarna zij Zuidwaarts door den Polder van Heesselt loopt, om zich in de *Waal* te ontlasten.

HEEST, landh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., kw., arr. en $\frac{3}{4}$ u. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. N. O. van *Lochem*, gem. *Laren*.

HEESTERBOOM, landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en $\frac{3}{4}$ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $\frac{2}{3}$ u. N. van *Doetinchem*, gem. en 20 min. N. van *Hengelo*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 27 bund. 34 v. r. 64 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. R. J. SCHREUDER, woonachtig te Hengelo.

HEESTERBOSCH, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $\frac{3}{4}$ u. W. van *Breda*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel*; 1 u. N. W. van *Rucphen*, waartoe het behoort; met 11 h. en 60 iaw.

HEESTERLUST, buitenpl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en $\frac{3}{4}$ u. N. van *Zierikzee*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe*.

Zij beslaat eene oppervlakte van 12 bund. 84 v. r. 70 v. ell., en is tegenwoordig het eigendom van Jonkheer Mr. JONAS SCHREUDER BOND, te Zierikzee, door wien zij ook is aangelegd.

HEES-VINKEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HEESCH-VINKEL.

HEESWIJK, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Bevate* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant.

Veghel (1 k. d., 6 m. k., 1 s. d., 1 ged.); palende W. en N. aan de gem. Berlicum-en-Middelrode, O. aan Dinter, Z. aan Schijndel.

Deze gem. bevat, behalve het d. Heeswijk, het geh. Rucphen en een gedeelte van het d. Kuathoven. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1531 bund., waaronder 1482 bund. schotbaar land; telt 152 h., bewoond door 186 huisgez., uitmakende eene bevolking van 950 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt; ook wordt er handel in steen gedreven, hetwelk wordt aangevoerd langs de Zuid-Willemsvaart. Men heeft er veel onbebouwde gronden; de landerijen zijn over het algemeen zavelig en slecht, en moeten met veel arbeid en mest, vruchtbaar gemaakt worden. De granen en veldgewassen, welke hier gebouwd worden, zijn meestal rogge en boekweit, een weinig haver, garst, vlas, oliezaad en tuinvruchten, voor eigen gebruik.

De inw., die op 5 na allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van *Orthen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 5 Herv., die men hier aantreft, worden tot de gem. van *Heeswijk-Dinther-en-Nistelrode* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school, in het dorp Heeswijk.

Deze gem. is eene oude heerlijkheid, die met de heerl. *Dinther*, welke altijd eene afzonderlijke heerl. geweest en gebleven is, sedert onheugelijke tijden slechts éenen Heer gehad heeft, zoodat zij beiden slechts een kasteel hebben, dat alzoo aan beiden gemeen is, en nog bedien door den Heer van Heeswijk, die ook Heer van Dinther is, bezeten wordt. In het jaar 1196 was zij een vrij en niet leenroeg goed. ALBERICUS, Heer dezer heerlijkheid, droeg toen dat goed aan den Heer van Cuyk, en deze weder aan den Hertog van Brabant op, en ontving het weder ter leen. Dit leen schijnt echter naderhand te zijn afgedaan, want, volgens BYTKES, droeg WILLEM VAN DER AA, zijne vrije grondheerlijkheid Heeswijk, in 1387 aan den Hertog van Brabant op. In 1567, had JAN VAN BENTHEM, Heer van Heeswijk en *Dinther*, de gemeente aan de ingezetenen uitgegeven; in 1676 verleende MATTHYS, Baanderheer van *Asperen* en Heer van Heeswijk en *Dinther*, eene pootkaart aan de inwoners. Later werd deze heerl. in eigendom bezeten door de Graven van Oost-Friesland, en nog later door de SERCLAERE, Graven van *Tilly*. Vervolgens aan den Heer JACOB VAN DER HOEVEN gekomen, is zij bij versterf op den Heer CORNELIS SPEELMAN overgegaan, van wien zij in het jaar 1833 bij verkoop gekomen is, aan den Heer ARMAND JEAN LOUIS BARON VAN DEN BELLEME VAN TER BANGSE, Oud-Gouverneur van de provincie Noord-Brabant en Opperschenker van Z. M. den Koning.

Het d. Heeswijk, voormaals Heeswich, door de Meijerijenaars, bij verkorting, ook Heux, en ter onderscheiding van andere plaatsen met denzelfden naam, ook wel Heeswijk in de Meijerij genaamd, ligt 3 u. O. Z. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. N. N. W. van Veghel, aan de Aa, ¼ u. van de Zuid-Willemsvaart. Men telt er in de korp van het d., 152 h.

De parochiekerk van Heeswijk, die den H. WILLEMORDEUS als Patron viert, is sedert het jaar 1284 door Geestelijken van de orde van Premonstreit, uit de abdij van Bern, bestuurd geweest. Na de overoving van 's Hertogenbosch was Heeswijk veeltijds de verblijfplaats van JOHANNES MOERS, Abt van Bern, die, gedurende vele jaren, de voorname vriend, raad en hulp van MICHAEL VAN ONROVEN, zeede Bisschop van

's Hertogenbosch, is gebleven. Na den vrede van Munster, hebben de Pastoors van Heeswyk de wijk moeten nemen en zich op Bedaf gevestigd, van waar zij hunne parochie van Heeswyk, benevens die van *Dinther*, en somtijds anderen bestuurden. Omtrent het jaar 1660 verkregen de R. K. te Heeswyk eene kerkschuur, welke zij in 1720 opgemaakt hebben, doch zonder voorgaande nieuwe toelating. Hieromtrent moesten zij, bij smeekschrift, aan de Staten verzoeken: » Dat » H. H. M. de reparatie van zekere schuur niet ten kwade gelieve te » nemen, en aan hun bij conniventie permitteren de continuatie van » hunne godsdienst in gemelde gerepareerde schuur; mits hun in alle » zedigheid gedragende,» welke gunst werd toegestaan. In het jaar 1822 hebben de R. K. de parochiekerk weder terug gekregen, welke sedert de verovering van 's Hertogenbosch, door de Staten, in het jaar 1629, bij de Herv. in gebruik was. Deze kerk is een fraai en luchtig gebouw, met eenen hoogen spitsen toren; ook is zij van een orgel voorzien.

De Herv. kerk is een nieuw, in het jaar 1825 gesticht, gebouw, zonder toren of orgel.

Men heeft hier een adell. h., het Huis-te-Heeswijk genoemd. Zie Heeswyk (Huis-Te-), en niet ver van daar nog een ander heerenhuis, het Slotje genoemd. Zie Heeswyk (Het-Slotje-Te-). Vroeger had men hier een landgoed, Berheeze genaamd, hetwelk aan de abdij van Bern toebehoorde, en thans tot woning van den Pastoor dient.

De geleerde Middelburgsche Abt MATTHEUS VAN HEESWIJK, die op het laatst der vijftiende eeuw leefde, was hier geboren, alsmede NORBERTUS VERKULER, de een en veertigste Abt van Bern, † 1 November 1641; JOHANNES MOORS, de twee en veertigste Abt van Bern, die met den Bisschop, den Koordeken HERMANS, en de Magistraat, bij de overgave van 's Hertogenbosch aan FREDERIK HENDRIK, *Prins van Oranje*, de capitulaire artikelen voor de burgerij teekende, en in 1641 overleed, en LUCAS SJONGENS, zes en veertigsten Abt van Bern, † in 1694.

In het jaar 1598, werd dit d. door den Hertog van *Gelder*, afgebrand. Den 26 Januarij 1612, werd het weder door de Gelderschen in de asch gelegd, bij welke gelegenheid er niets bleef staan dan de kerk, het kasteel, en het goed Berheeze. In 1757, werd het door het hoogen water overstroomd, en verdrong toen veel hoornvee en schapen.

In het jaar 1806 zijn te Heeswyk, bij het verdiepen van de rivier de Aa, tien stuks Romcinsche penningen gevonden.

HEESWIJK, heerl. in het *Lând van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Achthoven*; palende N. aan den *IJssel*, die haar van de heerl. *Achthoven* scheidt, O. aan *IJsselstein*, Z. aan *Blokland*, W. aan *Montfoort*.

Deze heerl. bestaat uit den Heeswijksche-polder; bevat het geh. Heeswijk, bestaande uit eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 305 bund. 32 v. r. 81 v. ell. alles belastbaar land, telt 7 h., bewoond door 7 huisgez., uitmakende eene bevolking van 38 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die hier 12 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Montfoort*. — De R. K., van welke men er 46 aantreft, worden tot de stat. van *Montfoort* gerekend. — Er is in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Montfoort*.

Het geh. Heeswyk, ligt 2½ u. Z. W. van *Utrecht*, ½ u. W. ten N. van *IJsselstein*, aan den *IJsseldijk*. De heerlijkheid was voorheen

leenroerig aan de prov. Utrecht, en werd in het jaar 1700, door de Staten, op Jonkheer MAURITS KAREL VAN UTENHOVE, Heer van *Bottenstein*, verlijd, thans is zij een eigendom van Jonkheer JAN KAREL WENDEL STRICK VAN LINSCHOTEN, woonachtig te Rijndauwen.

HEESWIJK, ter onderscheiding van *Heeswijk in de Meijerij*, ook wel HEESWIJK BY CUYK genaamd, geb. in het *Nederambt des Lands van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 9 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Baxmeer*, gem. *Cuyken-St.-Agatha*, nabij *Cuyk*. In dit geh. ligt de adell. hofstede *Overhage*. Zie dat woord.

HEESWIJK, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. ten Z. van 's *Gravenhage*, kant., gem. en 5 min. W. van *Voorburg*.

Deze buit., bestaande in heerenhuizing, moestuinen, boomgaard, veldaangelegde bosschen, beplant met eiken en ijpen opgaande boomen, en sterk wassend hakhout, te samen groot 6 bund. 34 v. r. 13 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer DIRK WELSIK.

HEESWIJK (HUIS-TE-), adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Veghel*, gem. en W. van *Heeswijk*, het is een der oudste kasteelen der *Meijerij*, zijnde in oude tijden eene aanzienlijke sterkte geweest, die gewoonlijk eene zware bezetting inhield; door ouderdom is het in vroegere jaren gedeeltelijk ingestort, doch het overgeblevene is in later tijd zeer verbeterd en verfraaid. Door den tegenwoordigen eigenaar is het in het jaar 1835, vergroot en naar eenen ouden stijl vernieuwd. Men heeft daarin, onder anderen, eene prachtige zaal, met oudheden, en eene met schilderijen, waaronder van voornamste meesters. Het heeft sedert de stichting, welke men gist, in den jare 1100 te hebben plaats gehad, altijd gestrekt tot verblijfplaats der Heeren van HEESWIJK en werd, ingeval van nood, door de boeren of leenmannen verdedigd, waartoe het door sterke muren en onderaardsche gewelven of kelders, welke nog aanwezig zijn, zeer geschikt was.

In het jaar 1629 werd dit kasteel door FREDERIK HENDRIK, Prins van *Oranje*, die destijds in aantogt was, om 's *Hertogenbosch* te belegeren, ingenomen en bezet.

In de eerste tijden behoorde het aan de Hertogen van *Brabant*; later aan de Graven van *Oost-Friesland*; vervolgens aan den Heer CONRILIS SPEKLMAN, Gouverneur-Generaal van *Neêrlands-Indië*, van wiens nakomelingen het, in het jaar 1835, aan den tegenwoordigen eigenaar den Heer ANDRÉ JEAN LOUIS VAN DE BOGAERDE VAN TER BRUGGE, destijds Staatsraad Gouverneur van *Noord-Brabant*, bij verkoop is overgegaan, die de landerijen, tot dit goed behoorende, door nieuwe aankopen aanmerkelijk verbeterd heeft.

HEESWIJK (KORT-), voorm. heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Willescop*; palende N. aan den *IJssel*, O. aan *Montfoort*, Z. aan *Blokland*, W. aan *Willescop*.

Deze heerl. bevatte eenige verstrooid liggende h., het geh. *Kort-Heeswijk* uitmakende, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 336 bund. 93 v. r. 31 v. ell., alles belastbaar land; telt 14 h., bewoond door 21 huisgez., nitmakende eene bevolking van 140 inw., die allen hun bestaan vinden in den landbouw.

Zij schijnt vroeger op zich zelve bestaan te hebben, doch is sedert onbegrijpelijke jaren vereenigd met *Willescop*, waarmede zij sedert eene heerl. uitmaakt. Zie WILLESOP-EN-HEESWIJK.

Het geh. **Kort-Heeswijk** ligt 4 u. Z. W. van Utrecht, 2½ u. W. van IJsselstein. Het wapen dezer heerl. bestaat uit drie molendijzers. **HEESWIJK (POLDER-VAN-)**, pold. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie **HEESWIJKSCHE-POLDER**.

HEESWIJK (SLOTJE-VAN-), adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Veghel*, gem. *Heeswijk*.

HEESWIJK-BIJ-CUYK, naam, welken men wel eens geeft aan het geh. *Heeswijk*, in het *Nederkwartier* van het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Heeswijk*.

HEESWIJK-DINTHER-EN-NISTELRODE, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oss*. Men telt in deze gem. 60 zielen, onder welke 40 Ledematen. Men heeft er eene kerk te Heeswijk, terwijl de Predikant te Dinther woont. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **CONRADUS COZKEN**, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1651 naar *Vught* vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. *Nistelrode* was tot in 1807 met *Berchem* vereenigd. De eerste Predikant te *Berchem-en-Nistelrode* was **LEONARDUS AALSTIUS**, beroepen in 1649, naar *Lith-en-Lithoijen* vertrokken in 1655.

HEESWIJK-IN-DE-MEIJERIJ, naam, welken men wel eens geeft aan het d. *Heeswijk* in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Heeswijk*.

HEESWIJKSCHE-POLDER of **POLDER-VAN-HEESWIJK**, pold. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Achthoven*; palende N. aan den *IJssel*, die hem van den *Achthovensche-polder* scheidt, O. aan den *Polder van IJsselstein*, Z. aan den *Polder van Blokland*, W. aan den *Polder van Montfoort*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 305 bund. 52 v. r. 81 v. ell., alles schotbaar land; telt 7 h., waaronder 6 boerderijen. Het polderbestuur bestaat uit Schout, Poldermeester en Heemraden.

HEETE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie het volgende art.

HEETEN of **HEETS**, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en 1½ u. Z. van *Raalte*.

De R. K., die hier 1000 in getal zijn, onder welke 780 Communikanten, maken eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan *Onze Lieve Vrouw Ontvangenis* toegewijd, is van eenen toren en een orgel voorzien. — Er is in dit geh. ook eene school.

HEETEN (SCHOON-), adell. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **SCHOONHEETEN**.

HEETEREN, d. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HEEREN**.

HEETVELD (HET), geh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en ¼ u. Z. O. van *Amersfoort*, gem. *Leusden*.

HEEZE, kerk. ring, prov. *Noord-Brabant*, klass. van *Eindhoven*. Men telt er 580 zielen, onder welke 250 Ledematen, en heeft er 7 kerken en 6 Predikanten, in de navolgende zes gem: *Asten-en-Ommelen*, *Bergeyk-Westerhoven-Riethoven-en-Borkel*, *Budel-en-Gastel*, *Heeze-en-Leende*, *Valkenswaard-Dommelen-Waalre-en-Aalst* en *Zomeren-en-Lierop*.

HEEZE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. *Eindhoven*, kant. *Asten* (7 k. d., 29 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Zes-Gehuchten* en *Geldrop*, N. O. aan *Mierlo*; terwijl zij op een punt, nauwelijks aan

Roosderboom, tegen de gem. Lierop en Someren staat, Z. W. grinst den paal zij aan Soerendonk-Sterksel-en-Gastel, Z. aan Leende, W. aan Valkenswaard en Aalst.

Deze gem. is zamengesteld uit elf straten of geh., als: Eimerik, zijnde de kom der gem., Strabrecht, Hul, Greyt, Oudenmolen, het Kruis, de Ven, de Kerkhof, Hezorenbosch, Bavelwegen en Ginderover, die meest allen op weinige tusschenruimten na, aan elkander liggen, uitgenomen Bavelwegen, dat ongeveer een groot $\frac{1}{2}$ m. Z. van Ginderover gelegen is.

De gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3678 bund., waaronder 3759 bund. 28 v. r. 93 v. ell. belastbaar land. Men telt er 291 h., bewoond door 316 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1800 inw.

De landbouw is de voornaamste tak van bestaan voor de inw., als ook de veeteelt en het linnenweven. De grond, bestaat meest in zavelgrond, doch men vindt er ook zeer goede leemgrond, waarvan men harde tigchels bakt, alsmede moergrond, waarvan men zeer goede turf baggeren en steken kan. De grond, die er zeer vruchtbaar is, mits hij goed bewerkt en voornaamelijk goed bemest wordt, levert er vele rogge op, ook boekweit, haver, garst, aardappelen, vlas, hennep, sparris en zaad. Alle soorten van inlandsch hout wil er wassen; bijzonder tieren de eiken, willigen en deenen er welig, zonder dat er bijzondere moeite voor behoef aangewend te worden. De veestapel bestaat uit 49 trekpaarden, 140 trekossen, 747 runderen en 1102 schapen; ook heeft men er eenen windkorenmolen, en men telt er 190 hooi- en 188 stoetkarren. Eertijds werd er veel handel gedreven in vette ossen, hetgeen vóór de afscheiding van België veel voordeel opleverde; doch nu geheel heeft opgehouden. Voorheen waren er 6 bierbrouwerijen en 1 jeneverstokerij, welke echter thans niet meer in werking zijn. Ook werden er vele klompen gemaakt, en naar Holland verzonden; terwijl er mede vele kuipers en wiesmaakers woonden, die het eikenhout dat hier meer groeit, dan op andere dorpen, verwerkten, en de naburige plaatsen er mede geriefden. Men vindt hier ter wederzijde van de riviertjes de Grootte-Aa en de Kleine- of Heugter-Aa, zeer goede wei- en hooilanden, alsmede schone deenen-boschjes, met aangename wandelwegen.

De R. K., die hier 1780 in getal zijn, onder welke 1280 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van Eindhoven, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., van welke men er omtrent 40 telt, behooren tot de gem. van Heeze-en-Leende, welke te Heeze eene kerk heeft.

Vroeger plagt men er twee scholen te hebben, doch de eene, aan de Grootkerk, is afgebroken en in de plaats daarvan in de Eimerikstraat, in het jaar 1842, eene ruime school naar den nieuwsten smaak gebouwd, welke door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht wordt; terwijl de school aan de kapel niet meer in gebruik is, zijnde de laatste Onderwijzer, uit hoofde van ouderdom, gepensioneerd.

Deze gem. was voorheen eene afzonderlijke heerl., welke echter sedert eenigen met Leende vereenigd, de bar. Heeze-en-Leende uitmaakt. Later heeft men er, als zijnde op het grondgebied van de heerl. HANZE-en-LUXEMB. gelegen, de gem. Zes-Gehuchten toegevoegd, welke in eenen halven cirkel om Geldrop gelegen is en uit zes

buurs: of geh. bestaat; die langzamerhand in bevolking toegenomen en alsoo tot eene gem. aangegroeid zijn.

Het d. **HEEZE**, **HEZE** of **HESSE**, gewoonlijk **HEZE-AN-LEENDE**, ligt 2 u. Z. Z. O. van Eindhoven, 2½ u. W. ten Z. van Asten, en wordt veelal onderscheiden in Heeze-aan-de-Kerk en Heeze-aan-de-Kapel.

De R. K., die er als Kerkpatroon den H. **MARTIJS** hebben, roepen ook nog in het bijzonder de H. *Maagd Martelaresse* **AGATHA** aan. Behalve de parochiekerk, welke, geheel vervallen zijnde, in het jaar 1828 is afgebroken, zoo dat er niet meer van staat dan den ouden toren, heeft **HEEZE** twee kapellen gehad, eene ten Z., aan den H. *Patriarch* **JOS** toegewijd; de andere ten N., ter eere van den H. *Abt* **ANTHONIUS**. De eerste is in het jaar 1654 afgebroken, zijnde de steenen gebruikt tot opbouw van de predikantswoning; de klok werd op het kasteel gehangen. De andere kapel is nog in wezen, en wordt door de Hervormden gebruikt. Nog had men er een kapelletje van het H. *Kruis*, dat in 1682 is nedergeworpen, en de daarbij staande eikenboom afgehakt, door **HARIK LEEBENDERS**, Vorster te **HEEZE**, op welke stam of wortels de daarop staande zoogenaamde kruiseik is uitgeschoten. Deze heeft op eene hoogte van 4 palmen boven den grond, eene dikte of omvang van 7 ellen 3 palmen; hooger verdeeld hij zich in vijf afzonderlijke takken, waarvan elk een boom op zich zelve is, en waarvan de eerste eenen omvang heeft van 3 ell. 2 palm. 3 duim., de tweede van 2 ell. 7 palm. en 5 duim., de derde van 1 el 9 palm., de vierde van 1 el 8 palm. 4 duim., en de vijfde van 1 el 2 palm. 4 duim. Nadat de vrede van Munster, den 5 Mei van het jaar 1648, te **HEEZE** was afgekondigd, werden er den 3 Julij daaraanvolgende de Priesters verbannen, de kerken ontbloot van altaren, beelden en andere voorwerpen, tot de R. K. eeredienst behoorende; terwijl den 15 van die maand aldaar de eerste predikatie door den Herv. Predikant geschiedde. De R. K. hielden toen hunne godsdienstoefeningen in eene kerkshuur op Oostenrijks grondgebied, onder de stad Weert, tegen Heugten, gem. Maashees staande, tot dat er, omtrent het jaar 1681, eene kerkshuur werd gesticht op het geh. den *Eymerik*. Deze kerkshuur werd vernieuwd in 1780, aanmerkelijk verbeterd in 1805, en in 1815 is er een klokketorentje opgesteld. In het jaar 1829 is er te **HEEZE** eene geheel nieuwe R. K. kerk gebouwd, welke in 1855 voltrokken was en den 24 October van dat jaar ingewijd werd. Zij is van een torentje voorzien en prijkt met een orgel.

De Herv. kerk of voormalige kapel van den H. **ANTHONIUS**, is een klein, doch net gebouw, van eenen kleinen toren en orgel voorzien. In het jaar 1852 heeft deze kerk eenige herstellingswerken ondergaan.

Men heeft hier ook een kast., het *Kasteel-van-Heeze* genoemd. Zie hieronder het art. **HEEZE (KASTEEL-VAN-)**.

De kermis valt in Zondag na St. Dionysius (9 October).

HEEZE is de geboorteplaats van de Godgeleerden: **THEODORICUS HESIUS**, Geheimschrijver van **PAUL ADRIANUS VI** en **KARUNNIK** van Luik; **JOHANNES HESIUS**, Doctor in de Godgeleerdheid, Plebaan en Pastoor van St. *JAN* te 's Hertogenbosch. † den 15 Maart 1600; **NICASIUS HESIUS**, of zoo als hij eigenlijk heette **NICASIUS JANSEN**, geb. in 1522, die op bevel van **LUMEY**, in den nacht tusschen 8 en 9 Julij 1572, ter dood gebracht werd, en door de R. K. kerk als Martelaar gevierd wordt, en **MARTINUS VAN LITSBURGH**, geb. in 1691, † den 6 Januarij 1766, als Vicarius van 's Hertogenbosch en Pastoor te Hilvareubek.

Thans is dit dorp het toevlugtsoord der oogkranken, die er door den als Oculist algemeen bekenden Predikant JOHANNES LEONARDUS ARNOLDUS KREMER behandeld worden. Uit alle standen en uit alle oorden van ons Vaderland komen zij herwaarts, om hunne genezing aan den belangloozen KREMER toe te vertrouwen.

In 1506 werd HEEZE, door KAREL, Hertog van Gelre, geheel uitgeplunderd. In 1528 werden de Gelderschen door de Brabanders bij HEEZE geslagen, en verloren, behalve de voorraadwagens, omtrent negen honderd dooden. In 1543 leidde MAARTEN VAN ROSSEN, aan dit dorp eene brandschatting op van 200 gulden. In 1580 werd WILLEN VAN HOOAN, Heer van Heeze-en-Leende, op den 8 November, te Quesnoi eethoofd, omdat hij de zijde koos van de Algemeene Staten, tegen den Koning van Spanje. In 1695 dreigde de Fransche Gouverneur van Namen, HEEZE in brand te steken, doch het bleef alleen bij de bedreigingen.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur (blauw), met eenen boom van goud, aan welks takken is hangende, een schildje eveneens van goud, waarop drie hoornen van azuur, met draagkoord, banden, mondstuk en tromp van zilver; in het hoofd van het wapen eene star van goud, zoo men vertrouwd herkomstig van de oude Graven van Hoorne, aan wie de baronie van Heeze-en-Leende vroeger heeft toebehoord.

HEERZE (KASTEEL-VAN-), kast. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peelland, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr. en 2 u. Z. Z. O. van Bisdhooven, kant. en 2½ u. W. ten Z. van Asten, gem. en 15 min. O. van Heeze-aan-de-Kapel, tusschen de Grootte-Aa en de Kleine-Aa, waar deze in elkander komen en alsdan den naam van Dommel aannemen.

Voorheen stond hier een zeer oud gebouw, bekend onder den naam van *het Huis te Iemerick*. Dit afgebroken zijnde, is op de plaats daarvan, in het jaar 1686, het tegenwoordig kasteel gebouwd, dat sedert van binnen en van buiten aanmerkelijk verbeterd en versierd is. Het ligt met zijne tuinen in eene breede vischrijke gracht besloten, waaraan de riviertjes de Grootte-Aa en de Kleine-Aa overvloed van water verschaffen. Het achterhuis of de stalling van het kast., het eenige wat nog van het oude huis Iemerick over is, is buitengemeen sterk gebouwd, en heeft ruime gewelven voor kelders, welke de bechtheid van het voormalige gebouw aantoonen.

Dit kasteel ligt schilderachtig in groote bosschen verscholen, en is omringd van schoone wandeldreven, alles bijzonder fraai aangelegd en goed onderhouden. De Graaf van Hoozendorp spreekt er aldus met verrukking van: »Wouden, met de schoonste boomen; onafzienbare velden met staande granen; weilanden bedekt met schoon vee; alles groot, ruim en vruchtbaar, omringen daar een' deftig, aangenaam kasteel, met deszelfs ruime moezerij, overvloeiende boomgaarden, Engelsche tuinen en loopende wateren! Deze fraaije schepping was eene dorre heide, en de heide, waar zij nog aan grenst, kan binnen weinige jaren herschapen worden in een' gelijken lusthof (1).

Het kast., met den tuin en grachten, zal ongeveer 6 bund. grond beslaan; doch de daaraan palende en thans daartoe behoorende weilanden, Engelsche tuinen, bouwlanden, dennen- en andere bosschen hebben eene uitgestrektheid van meer dan 80 bund.

(1) Bijdrage tot de Huishoudkunde van Staat, in het Koninkrijk der Nederlanden, D. III, bl. 82.

Thans wordt dit kast. in eigendom bezeten door de Erven van den Heer-JAN DIEBBAK Baron VAN TUTTIL VAN SZKOCCYKAKH, Heer van *Heeze-en-Leende*, Lid van de Tweede kamer der Staten-Generaal.

HEEZE-AAN-DE-KAPEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 2 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Asten*, het Noordelijke gedeelte van het d. *Heeze* uitmakende.

HEEZE-AAN-DE-KERK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 2 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Asten*, het Zuidelijke gedeelte van het d. *Heeze* uitmakende.

HEEZE-BIJ-LEENDE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEEZE*.

HEEZERBERG, *HEEZERBERG* of *HEEZERBERG*, een der vijf heuvelen waarop de stad *Nijmegen* gebouwd is.

Sommigen willen, dat zij den naam van de *HEEZE* zoude hebben ontleend, vermits die dit land eerst bewoond hebben en het daarom *HEEZERBERG* gespeld zou moeten worden, anderen meenen, dat men noch *HEEZE*-, noch *HEEZE*-, noch *HEEZE*-, maar *ESSENBERG* moet spellen, naar de menigte *Essenboomen*, die daar plagten te staan. Ook zijn er die beweeren, dat *HEEZERBERG* en den *Heesselpoort*, in de stad *Nijmegen*, dien naam zoude dragen van den afgod *HEEZE*. Deze heuvel maakte dat gedeelte van de stad *Nijmegen* uit, waar den *Doddendaal*, zijnde eene straat, gelegen is.

HEEZE-EN-LEENDE, gemeenlijk bij verkorting *HEEZE-EN-LEENDE* genoemd, voorm. bar., thans eene heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Asten*, gem. *Heeze*.

Deze heerl. bestaat uit de gem. *Heeze*, *Leende* en *Zes-Gehuchten*, telt 761 h., bewoond door 821 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4160 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier 4070 in getal zijn, onder welke 2460 Communikanten, maken de par. van *Heeze* en *Leende* uit, en behooren gedeeltelijk tot de par. van *Geldrop*.

De Herv., welke hier ongeveer 80 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Eindhoven*, ring van *Heeze* behoort, en eene kerk te *Heeze* heeft. Vroeger maakten *Heeze* en *Leende* twee afzonderlijke gem. uit, zijnde de eerste, die te *Heeze* alleen het leeraarambt heeft waargenomen, geweest *ABRAHAM ROOZEMAN*, die in het jaar 1648 herwaarts kwam en in het jaar 1651 naar *Zegveld* vertrok. In het jaar 1807 werd *Leende* bij *Heeze* gevoegd en bediend door den toenmaligen Predikant van *Heeze* *ADAM JACOB GRANCK*, die in 1810 Emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, als: ééne te *Heeze* en ééne te *Leende*.

In de dertiende eeuw was deze heerl. in het bezit van het grafelijk huis van *HOORNE*, want in het jaar 1286 gaf *WILLEM VAN HOORNE EN ALSTENA* het regt van patronaatschap der kerk van *HEEZE-EN-LEENDE* aan het klooster van *Keizersbosch*, gelegen in het graafschap *Hoorno*, welk klooster de tienden ter loen plagt te bezitten, en die in het laatst der vorige eeuw verkocht heeft. Kerst in het jaar 1333 droeg de Heer van *Heeze* zijne dorpen van *HEEZE-EN-LEENDE*, met al wat er toe

behoorde, aan den Hertog van Brabant op, en outving die daarvan weder ter leen, behoudende de Hertog niets anders dan de manschap, dat is des Leenheersregt; echter had de Hertog reeds in 1292 verleend, dat die van **HEEZE-EN-LEENDE** hunne hoofdleening in 's Hertogenbosch moesten halen. Deze heerl., eene der grootste en voordeeligste der geheele Meijerij van 's Hertogenbosch, heeft ook altijd bijzondere voorregten behouden, want de vrije warande was haar toegekend, en de heide wordt door de Heeren aan de ingezetenen verhuurd.

De inw. dezer heerl. plagten aandeel te hebben of althans te gaan arbeiden in de kopermijnen in Zweden, welke arbeiders een gild of genootschap uitmaakten.

Onder deze heerl. viel in het jaar 1528 een gevecht voor tusschen de Brabanders en de Gelderschen, waarin de laatsten vele wagens met krijgsvoorraad verloren en omtrent 900 dooden achterlieten.

Vroeger werd deze heerl. bezeten door den **HUIZE SNOECKAANT VAN SCHAUBURG**, van welke de **BARON VAN HOLBACH** haar, in 1732, voor tweemaal honderd duizend gulden kocht, van wiens nakomelingen zij, bij koop gekomen is aan den grootvader van den vorigen eigenaar, den Heer **JAN DIEDRIK BARON VAN TUYLL VAN SENOOSKERKE**, Heer van *Heeze-en-Leende*, Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, welke laatste, den 9 Julij 1843, op het kasteel te **HEEZE** is overleden, zoodat de heerl. thans in tigt wordt bezeten, door zijne douairière **Mevrouw CATHARINA VAN WESTERHUIS**, en door hunne vier kinderen ten erfregte.

HEEZEL, d. in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HEESSELT**.

HEEZENBERG, een der vijf heuvelen, waarop de stad Nijmegen gebouwd is. Zie **HEEZENBERG**.

HEEZERHUT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Eindhoven*, gem. en 10 min. O. van *Valkenswaard*.

HEEZERENBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Péelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. en 2 u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Asten*, gem. en 10 min. W. van *Heeze*.

HEEZINGEN, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **HEEZINGEN**.

HEFFANGE, Fr. naam van de heerl. en het d. **HEFFINGEN**, in het gooth. *Luxemburg*. Zie de beide volgende art.

HEFFINGEN, op sommige kaarten ook wel **EFFINGEN**, en in het Fr. **HEFFANGE**, voorn. heerl. in het hert. *Luxemburg*; palende N. aan de heerl. **Feltz**, O. aan het balj. van **Echternach**, Z. en W. aan de heerl. **Meisemburg**.

Deze heerl., welke onder het Oostenrijksch bestuur over *Luxemburg*, voor elke 1000 flor., op 16 st. en 11 den. aangeslagen was, bevatte niets meer dan het d. **Heffingen** en eenige verstrooid liggende huizen.

Het geslacht der Heeren van **HEFFINGEN** is ten naauwste met dat van **FELTZ** vermaagschapt geweest. In het begin der vijftiende eeuw huwde **ELSA VAN HEFFINGEN** met **JOHANNES VAN FELTZ**, en schonk hem drie zonen, **HENDRIK**, **KUNO** en **GEORGE**, benevens eene dochter **MARGARETHA**. De echt van **GEORGE**, de jongste dezer zonen, met **CATHARINA VAN FISCHBACH**, werd insgelijks met drie zonen, **BERNHARD**, **ARNOLD** en **JOHANNES**, en eene dochter, **ENGEL**, gezegend. De laatste werd in 1507 Abdis van het klooster van den Heiligen Geest te *Luxemburg*; **JOHANNES** was in 1485 Pastoor te *Linster*; **BERNHARD** huwde met **BEATRIX VAN MARON**,

maar zijn nageslacht stierf reeds met zijnen zoon **BERNHARD** uit. Alleen **ARNOLD** had uit zijn huwelijk met **ANNA VAN PUTLINGEN** een aanzienlijk nageslacht. Van zijne drie zonen werd de oudste, **JOHANNES**, Land-Kommandeur van Lotharingen; **ARNOLD**, de tweede zoon, zette zich te Saarburg neder en had eene talrijke nakomelingschap, die in het keurvorstendom Trier de hoogste waardigheden bekleed heeft. **GEORGE**, de jongste zoon van Heer **ARNOLD** en **CATHARINA VAN FISCHBACH**, wordt in het bijzonder als de stamvader der latere Heeren van **HEFFINGEN** aangezien. Hij was tweemaal gehuwd, het eerst met **MARGARETHA VAN SCHWARTZENBERG**, weduwe van zijnen oeff Goddard van **FELTZ**, en daarna met **CATHARINA VAN SENTEN**. De kinderen uit zijnen eersten echt waren: **JOHANNES**, Ridder van de Duitsehe orde te Trier; **OSWALD**, Heer van **HEFFINGEN**, gehuwd met **CATHARINA VAN ORLEY**; **ELISABETH**, Abdis van Bardenberg, en **MARIA**, Non te Bardenberg. Uit den tweeden echt van **GEORGE VAN HEFFINGEN** zijn voortgesproten: **PAUL**, Heer van *Mersch* en *Heffingen*, en **CHRISTOFFEL**; slechts de beide laatste hebben hun geslacht voortgeplant.

HEFFINGEN, gem., bestaande uit de heerl. *Heffingen*, benevens gedeelten der heerl. *Meisemburg* en *Feltz*, in het grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Mersch*; palende N. aan de gem. *Medernach* en *Waldbillig*, O. aan *Consdorf* en *Bech*, Z. aan *Junglinster*, W. aan *Fischbach* en *Feltz*. De westelijke gronden worden door de *Erenz*, de oostelijke door de *Schwartz-Erenz* gescheiden.

Deze gem. bevat het d. *Heffingen* en de geh. *Reuland*, *Scharfenhoff* en *Steinborn*, en telt 118 h. en 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men wint er jaarlijks 5520 mudden rogge en tarwe, 2400 mudden garst en haver, 4280 mudden aardappelen en 150,000 Nederl. pond. hooi. De veestapel bedraagt 70 paarden, 260 runderen en 100 zwijnen. Onder de ingezetenen zijn er een twaalfstal linnenwevers, wier fabrikaat echter slechts in de plaatselijke behoeften voorziet.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, behoorende tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Mersch*. — Men vindt in deze gem. ééne school.

Het d. *HEFFINGEN*, op sommige kaarten wel eens *EFFINGEN* gespeld en in het Fr. *HEFFANG*, ligt 4 u. N. N. O. van *Luxemburg*, 2 u. O. N. O. van *Mersch*, 2 u. Z. Z. O. van *Diekirch*, 3 u. Z. W. van *Echternach*. De kerk is aan den H. **MATTHIAS** toegewijd.

HEG, voorm. watertje in het balj. der *Egmond*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Es*.

HEGELSOM, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 6 u. N. van *Roermond*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Horst*; met 43 h. en 280 inw.

HEGENS, oude naam van het d. *Hess*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *Hess*.

HEGER, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, distr. *Wonosobo*.

Dit bosch levert soeren-, pooloe-, sempoe- en waroehout op, dat van een groot nut is, doordien het aldaar gewilde waroehout, voor het binnenwerk van prauwen, en het sempoe- en soerenhout, voor alle werken, welke niet aan weer en wind zijn blootgesteld, gebruikt kan worden.

HEGERMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *HEGERMEER*.

HEGVELDE, buurs. in *Twente*, prov. *Overijssel*. Zie **HENKVELDE**.
HEGGE (DE), heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **HOOGE-OP-THEMAAT**.

HEGGE (DE), voorm. watertje in het balj. der *Egmond*, prov. *Noord-Holland*. Zie **Es**.

HEGGE-OP-THEMAAT (DE), bij verkorting meestal enkel de **Hege** genoemd, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. *Maarsse*, gedeeltelijk gem. *de Haarzuilens*, gedeeltelijk gem. *Vleuten*, en gedeeltelijk gem. *Laag-Nieuwkoop*.

Deze heerl. bevat niets dan eenige verstrooid liggende h., uitmakende het geh. **Hegge-op-Themaat**, beslaat eene oppervlakte van 41 bund. 90 v. r., waarvan 22 bund. 8 v. r. 10 v. ell. zijn gelegen onder *Haarzuilens*, 15 bund. 85 v. r. 60 v. ell. onder *Vleuten*, en 5 bund. 98 v. r. 50 v. ell. onder *Laag-Nieuwkoop*.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. van *Vleuten*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Vleuten* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Vleuten*.

Het geh. **HOOGE-OP-THEMAAT**, ligt 1½ u. W. van *Utrecht*, 1 u. Z. Z. W. van *Maarsse*.

HEGGEROT, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Apeldoorn*, gem. *Epe*.

HEHA, **WAI-HEHA**, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Boero*, aan de Noordoostelijke kust, met eene noordelijke strekking in Zee uitlopende.

HEI (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kenpenland*. Zie **HET (DE)** (1).

HEI (DE), geh. in het *Nieuwe-Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 7 u. W. N. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 4 u. N. W. van *Heusden*, gem. *de Werken-en-Sleeuwijk*, 1 u. Z. van *Sleeuwijk*; met 2 h. en 10 inw.

HEI (HOOGE-), h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en 1½ u. N. O. van *Veghel*.

Het is eigenlijk dat gedeelte van het geh. *Heide*, dat ten N. van de *Beekgraaf* gelegen is.

HEI (LAGE-), h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en ¼ u. N. O. van *Veghel*.

Het is eigenlijk dat gedeelte van het geh. *Heide*, dat ten Z. van de *Beekgraaf* gelegen is.

HEIBOOM, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. *Baarle-Nassau*.

HEICK, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie **Esca**.

HEICOP, pold. in het *Land van Fianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEICOP**.

HEID, geh., voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, distr. en 5½ u. Z. ten W. van *Roermonde*, arr. en

(1) Eveneens soeke men alle artikelen elders welken op **HET** voorkomende, doch hier niet gevonden wordende, op **HET**.

5½ N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Sittard*, gem. en 20 min. van *Susteren*; met 26 h. en 140 inw.

HEIDE of КИКСНЕ-HEIDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. O. van *Waalwijk*, gem. en 15 min. van *Drunen*; met 26 h. en 160 inw.

Deze heide is gelegen tusschen *Drunen* en *Nieuwkuik*, en na laatst gemelde gem. genoemd, in de jaren 1801 en 1802 is zij in het openbaar verkocht, en vervolgens gecultiveerd, het grootste deel bestaat nu uit vruchtbare kooornvelden.

HEIDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, distr. en 1½ u. N. ten W. van *Helmond*, gedeeltelijk gem. *Beek-en-Donk*, gedeeltelijk gem. *Lieshout*, ½ u. N. W. van *Beek*; met 9 h. en ruim 80 inw., van welke 8 h. en 50 inw. onder *Beek-en-Donk*, en 4 h. en 20 inw. onder *Lieshout*.

HEIDE, buurs. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Veghel*.

Men onderscheidt het in *Hooge-Hei* en *Lage-Hei*, zijnde het eerste ten Noorden en het laatste ten Zuiden van de *Beekgraaf* gelegen.

HEIDE, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Roermonde*, kant. en 3 u. O. van *Weert*, gem. en 1 u. N. W. van *Heythuizen*; met 50 h. en 170 inw.

HEIDE, buurs. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Wijchem*, gem. en ½ u. N. O. van *Over-Asselt*; met 170 inw.

HEIDE, pold. in het *Gemeene-Land-van-Poortugal-en-Rhoon*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *BOUDEVWIJERS-HAVELAND*.

HEIDE of HEYDE, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. O. van *Heerle*, gem. en 15 min. N. van *Nieuwenhage*; met 85 h. en 470 inw.

HEIDE of WILLEN-HEIDE, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Roermonde*, gem. en 6 min. N. van *Swalmen*.

HEIDE, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 8 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Horst*, gem. en 20 min. Z. van *Venray*.

HEIDE (DE), naam, welken de landlieden geven aan het d. *HOOGHEEYDE*, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOOGHEEYDE*.

HEIDE (DE), dijk in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HAAI (DE)*.

HEIDE (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Donswarstal*, arr. en 3 u. Z. ten O. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Lemmer*, ½ u. O. N. O. van *St. Nicolaasga*, waartoe het behoort; met 9 h. en 60 inw.

HEIDE (DE HEEREN-), heideveld in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *HEEREN-HEIDE (DE)*.

HEIDE (HEERLER-), geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *HEERLER-HEIDE*.

HEIDE (HUIS-TER-), van ouds bekende herberg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Lecwarden*, kant. en ½ u. N. W. van *Bergum*, waartoe zij behoort.

Vroeger was dit eene druk bezochte herberg, ten N. aan den weg van *Groning* naar *Leeuwarden*, en was de uitspanningsplaats van

de Bergumer jongelieden, die hier eene kolfbaan vonden. Dan, door het leggen van den straatweg, $\frac{1}{2}$ u. meer Noordwaarts, is het aanmerkelijk vervallen; terwijl de Bergumers thans naar het vrolijke Bergumerdam gaan, waar het, ten gevolge der doorgraving van den Oude-dam, in 1842, en de Stoombootvaart tusschen Stroobos en de Lemmer, zeer levendig is.

HEIDE (HUIS-TER-), bekende herberg, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. Z. ten O. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Lemmer*, $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *St. Nicolaasga*, nabij het geh. *de Heide*, ten Z. aan den zandigen weg van Groningen op de Lemmer, onder het d. *Leegemeer*.

Het is de gewone verpozingplaats langs dien weg, liggende in een fraai bosch van zware eiken- en dennenboomen, vóór eene regte laan, welke $\frac{1}{2}$ u. Noordwaarts tot in het dorp Langeweer loopt. Uit de dorpen in Wymbritseradeel, meestal in opene weidelanden, zonder boomen en tusschen veel water, gelegen, komen hier des zomers, alsmede van Sneek, vele personen ter uitspanning te zamen.

HEIDE (HUIS-TER-), ook wel *Huis-Tra-Herd*, bekende herberg, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. W. van *Amersfoort*, gem. *Soest*.

Het is de gewone wisselplaats tusschen Utrecht en Amersfoort, ongeveer halverwege die beide steden, aan de Noordzijde van den straatweg. Hoezeer de oprid aan den straatweg zelve is, ligt eerder het huis eenigzins binnenwaarts, in en over schoone wandelingen, ook in de daarover gelegen bosschen van Zandbergen en in het nabij gelegen Zeysterbosch, zijnde het dorp Zeyst slechts 45 min. ten Zuidwesten van het *Huis-Tra-Herd* gelegen. De b. *Austerlitz* ligt 40 min. Z. O. van deze herberg. In de nabuurschap is nog uitgestrekte niet ontgonnen heide, ter weerszijde van den straatweg, zoo wel naar de zijde van de Bildt en Zeyst, als naar den kant van Soest en Leusden.

HEIDE (LAGE-), b. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *LAGE-HEIDE*.

HEIDE (TER-), d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *TERHEIDE*.

HEIDE (TER-), d. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *TERHEIDE*.

HEIDEKAMP, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HEIDEKANT, ook *HEIKANT* genaamd, en wel eens verkeerdelijk *HEIDEKAMP* gespeld, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 5 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1 u. Z. W. van *Doetinchem*, distr. *Doesborg-en-Zevenaar*, gem. en 15 min. Z. W. van *Wehl*; met 44 h. en 450 inw.

HEIDENESSE, voorn. plaats in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie *HEIDENESSE*.

HEIDENHOK of *HEIJENHOK*, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. O. van *Doetinchem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zelhem*; met 49 h. en 290 inw.

HEIDENSCHAP, buurs. in *Fivelgo*, ten O. van het trekdiep van Groningen naar Delfzijl, prov. *Groningen*, arr., kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Ten-Boer*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Garmerswolde*, waartoe het behoort; met 24 h. en 170 inw. De grond is er zeer laag en dertjchtig, maar in de laatste jaren aanmerkelijk verbeterd.

De kapel of kerk, welke sedert zeer lang in de HEIDENSCHAP niet meer aanwezig is, zoude gestaan hebben op de plaats van JANNES RUDOLPHS EYENHUIS, waar men bij het graven van eenen put veel steen, doodshoofden en menschenbeenderen heeft gevonden. Deze kapel moet reeds voor de Reductie der provincie Groningen (1595) vernietigd zijn. Onder de voorm. kerk. gem. de HEIDENSCHAP behoorde ook de zoogenoemde Kleine-Harkstede, thans kerkelijk onder *Middelbert* behorende. Men heeft er nog het Groot- en het Kleine-Meer, den ouden Kerkweg en de Kerksloot, loopende naar de voorm. kapel van de HEIDENSCHAP.

HEIDENSCHAP (HET), streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, tot de gem. *Workum* behorende.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en veeteelt; terwijl men er ook drie eendenkooijen aantreft.

Bij den watervloed van Februarij 1825 is deze streek geheel ondergelopen, en heeft daardoor groote schade geleden.

HEIDENSCHERILLEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. O. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Goor*, gem. *Rijssen*.

Alhier zijn bij het spitten van de klei, die tot straatsteenen gebezigd wordt, 25 voeten onder den grond, twee geraamten van menschen gevonden, en daarbij een hamer en bijl, benevens drie stukjes zilvergeld, een van welke geslagen is onder den Romeinschen Keizer *Commodus*, die in het jaar 181 van onze tijdrekening geregeerd heeft.

HEIDENSCH-KERKJE, naam, welken men wel eens geeft aan het kerkje van *Westvoude*, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, omdat het zeer oud is, en certijds gezegd wordt een Heidensche tempel geweest te zijn.

HEIDENZEE, oudtijds HEIDENZEES, voorm. water, vermoedelijk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, waar naderhand de Ooster-Eede en de Wester-Eede opwaste en bedijkt werd. Zie *Es*. Anderen willen de HEIDENZEE in het graafschap *Strijen* zoeken, alzoo de H. *GRETTAVIA* aan haren oever eene kapel stichtte, hetwelk men of op *Geertruidenberg*, of op *Bergen-op-Zoom*, beide in dit graafschap gelegen, toepast.

HEIDENZEE (DE), inham van de *Zuiderzee*, op de kust van de prov. *Friesland*, tusschen *Stavoren* en *Hindeloopen* aan de Oostzijde, en *Texel* en *Vlieland* aan de Westzijde; thans veelal mede de *Zuiderzee* geheeten.

HEIDEOORD, voorm. heideveld, thans eene boerderij, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. N. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ½ u. O. van *Zeyst*, aan den straatweg van *Zeyst* naar *Woudenberg*.

Deze boerderij beslaat, met de daartoe behorende stallen, schuren, herders- en daggelderswoningen, een zeer uitgestrekt engelsch werk met lanen en wandeldreven, bouw- en weiland, alsmede een stuk heideveld, ruim 200 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. B. *Sroor*, woonachtig te *Amsterdam*.

HEIDERSCHIED, gem. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*; palende N. aan de gem. *Esch-aan-de-Sure* en *Goetsdorf*, van welke laatste gem. zij door de *Sure* gescheiden wordt, O. aan *Bourscheid*, Z. O. aan *Keulen*, Z. aan *Grosbous*, Z. W. aan *Wahl*, W. aan *Neunhausen*.

Deze gem. bevat de d. *Heiderscheid*, *Eschdorff* en *Merscheid*, benevens de geh. *Derbach*, *Heiderscheidgrund* en *Tadler*,

alsmede de groote hoeve Ringel. Zij bevat in 210 huizen eene bevolking van 1500 zielen.

De inv., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, winnen er jaarlijks 100 sak rogge, een weinig tarwe, haver, garst, boekweit en aardappelen. De veestapel bestaat uit 160 paarden, 600 runderen, 800 varkens en 40 geiten.

De inv., die hier alle R. K. zijn, maken de par. van *Heiderscheid* en *Eschdorff* uit. — Men heeft in deze gem. twee scholen.

Het d. *Haiderscheid* ligt 5 u. W. ten N. van Diekirch, 1½ u. Z. van Wiltz, en maakt, met het d. *Merscheid* en de geh. *Heiderscheidgrund*, *Tadler* en *Derbach*, eene par. uit, die tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Niederwiltz*, behoort; 760 zielen telt, en eene kerk te *Heiderscheid*, benevens eene kapel te *Merscheid* heeft, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden. De kerk te *Haiderscheid* is aan den H. Petrus in zijne banden toegewijd. — In dit d. wordt den 10 Augustus eene jaarmarkt gehouden.

HEIDERSCHEID (FOND-DE-), Fr. naam van het geh. *Haiderscheidgrund*, in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HEIDERSCHEIDGRUND, in het Fr. *FOND-DE-Haiderscheid*, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. van *Wiltz*, gem. *Heiderscheid*.

Er ligt hier eene brug over de Sure, welke in Januarij 1841 door tussang vernield werd, maar sedert herbouwd is.

HEIDHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3½ u. O. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. van *Bergum*, nabij *Suameer*, waartoe zij behoort.

HEIDHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 4 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en ½ u. O. ten N. van *Beetsterswaag*, gem. en Z. W. van *Olterterp*.

HEIDLJK of ZANDBIJK, dijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, in de gem. *Nuland*.

HEIDLJK (DE) of DE HEERDIJK, dijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, welke bij *Nieuwkuik* een begin neemt, en in eene westelijke strekking ten N. van de gem. *Drunen*, naar den oostelijken leidijk van den *Baardwijkstraal* overlaat loopt.

Deze dijk, welke onder het opsigt staat van het gemeentebestuur van *Drunen*, dient tot keering van het water, op het zoogenoemde *Bosche-veld*.

HEIDRIK (DEN), ook wel eens, hoewel ten onregte, *Huisyk* genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. O. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, ½ u. Z. van *Liessel*; met 12 h. en ruim 80 inw.

Alhier wordt de beste turf der geheele *Meijerij van 's Hertogenbosch* gegraven, die bijna zoo hard en zwaar is als steenkolen.

HEIDSCHÉ-POLDER (LAGE-), pold. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Cuyk-en-St.-Agatha*, gedeeltelijk gem. *Beers*; palende N. aan de *Cuyksche-Heide*, O. aan de *Beersche-Maas*, Z. aan de gem. *Maps*, W. aan de gem. *Beers*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 101 bund. 19 v. r. 21 v. ell. onder *Cuyk-en-St.-Agatha*. Hij bezit geene uitwateringsmiddelen, zijnde van wege het hemelwater nooit met overtollig water belast. Het land ligt ongeveer 11 ell. boven A. P.

HEIDSCHEUER, geh. in de heerl. *Routsy*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 4 u. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Remich*, gem. *Dalheim*.

HEIEND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Poelland*, *Derde* distr., arr. en 1 u. N. O. van *Kindhoven*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*.

Het is eigenlijk een gedeelte van het d. *Nunen*, en heeft zijnen naam gekregen, omdat het aan eene heide lag, welke men, in het laatst der vorige eeuw, heeft beginnen te bebouwen, en thans in seer schoon bouwland veranderd is. Zie voorts *NUNEN*.

HEIENBATH, geh. in het hert. *Limburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Gulpen*, gem. en 12 min. O. van *Slenaken*; met 48 h. en 220 inw.

HEIGRAAF, watertje op de *Feluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *BROGG-DIJKREDEK*.

HEIJE (NIEUWE-), met *Nieuw-Vossemeer* in dezelfde bedijking begrepen, pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* dist., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan den *Heenen-polder* en den *Zilverhoek*, Z. aan de *Oude-Heije*, W. aan *Nieuw-Vossemeer*.

Deze pold., welke, in het jaar 1865, door *WILLEM Prins van Oranje*, ter bedijking uitgegeven werd, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 200 bund. 82 v. r. 79 v. ell., waaronder 185 bund. 69 v. r. 96 v. ell. schotbaar land; telt 12 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eene sluis, in *Nieuw-Vossemeer*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt omtrent gelijk met A. P. Hij staat met verschillende andere polders onder het bestuur van eenen *Dijkgraaf*, drie *Gezwoenen*, eenen *Secretaris* en *Penningmeester*.

HEIJE (OUDE-), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan de *Nieuwe-Heije* en den *Zilverhoek*, O. aan den *West-Graaf-Hendriks-polder*, Z. aan den *Rubeerpolder*, den *Aanwas* en *Nieuw-Vossemeer*, W. aan den *Mattenhovelpolder*.

Deze pold., welke in het jaar 1815 door *HENDRIK Graaf van Nassau*, ter bedijking uitgegeven werd, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 190 bund. 28 v. r. 76 v. ell., waaronder 179 bund. 70 v. r. schotbaar land; telt 41 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eene sluis, op *West-Graaf-Hendrik*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 5 palm. onder A. P. Hij staat onder het bestuur van de *Ingelanden*.

HEIJEN, d. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $10\frac{1}{2}$ u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. Z. van *Gennep*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Bergen*.

Men heeft er 94 h. en 570 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Limburg*, dek. van *Veenry* behoort, en door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt.

De kerk aan den *H. Dionsius* toegewijd, is een oud gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien. — Er ligt dicht bij dit d. een kasteel, dat denzelfden naam draagt.

HEIJEN, kast. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $10\frac{1}{2}$ u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. Z. van *Gennep*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Bergen*, 5 min. W. van het d. *Heijen*.

Het beslaat, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 146 bund. 37 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron van Rammek, woonachtig in Pruiszen.

HEIJENDAAL, buit. in het *Schependom-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., gem. en 40 min. ten Z. van *Nijmegen*.

HEIJENBOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *HEIJENBOEK*.

HEIJENOORD, naam, onder welke eenige goederen, op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant., en gem. *Arnhem*, bekend zijn.

Zij bestaan uit twee tamelijk groote boerenhofsteden, welke met het omliggende land en boschje eene oppervlakte beslaan van 41 bund. 53 v. r. 18 v. ell.

Deze benaming moet reeds in het begin der veertiende eeuw zijn bekend geweest. *HEIJENOORD* was toen leenroerig aan de abdij van Pruiin, in het bisdom Trier, en werd door deze, in het jaar 1410, aan het klooster Mariendaal, als een edel tinsgoed afgestaan. Thans is de naam van *HEIJENOORD* ook gemeen aan dat gedeelte van het voorn. landgoed *Op-Lopen*, hetwelk mede van ouds aan de abdij van Pruiin dienstpligtig was, en, daaraan vervallen zijnde, door haar, in het jaar 1406, als edel tinsgoed overgegeven werd aan GERARD SCHULRE. Het werd in 1852 vergroot met een stuk heetveld, hetwelk aan den toenmaligen eigenaar OLIVIER HACKFORTH, door de Grootkerk te Arnhem, ter ontginning, in erfpacht afgestaan werd, en, hetwelk, mede den naam van *HEIJENOORD* dragende, den naam van *LOREN*, naar het schijnt, allengs in onbruik heeft doen komen. Naderhand is *HEIJENOORD* gesplitst geworden, en nog tegenwoordig is het tusschen verschillende eigenaars, onder den naam van Groot-Heijenoord en Klein-Heijenoord verdeeld. Men vindt ook, dat er in 1853 eene kapel stond, die Peter-Heijen-kapel genoemd werd.

HEIJERROTH, geh. in *Oppergelder*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten Z. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. Z. van *Weert*, gem. en ½ u. Z. van *Stamproy*; met 40 h. en 210 inw.

HEIJERSEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 3. u. Z. van *Eindhoven*; gem. *Berkel-en-Schaft*, ½ u. van *Berkel*, 10 u. Z. van *Schaft*; waartoe het behoort.

Het bestaat slechts uit 2 h., bewoond door 10 inw. Deze huizen zijn de eerste van het d. *Schaft* geweest.

HEIGRAAF, watertje op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *BAONKBIJEN-DEEK*.

HEIHOEF, bekende herberg en pachthoeve, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en ruim 1½ u. N. O. van *Breda*, kant., gem. en ½ u. Z. O. van *Oosterhout*, in de mastbosschen op de Oosterhoutsche heide, aan den weg van *Breda* naar *Dongen* en van *Oosterhout* naar *Reijen* gelegen.

Deze pachthoeve behoort aan het Domein en is gedoteerd aan Prins *Frederik der Nederlanden*.

HEIKANT (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 2½ u. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Ginnekken*, gem. en ½ u. N. O. van *Chaam*; met 37 huizen en 250 inwoners.

In dit geh. stond vroeger de R. K. kerk en pastorie, welke in het jaar 1842 naar het d. *Chaam* zijn verplaatst.

HEIKANT (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 10 min. W. van *Rijen*, waartoe het behoort; met 8 h. en 60 inw.

HEIKANT (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Boxtel*, gem. *Helvoirt*.

HEIKANT (DE) of **DE HEYKANT**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ Z. van 's *Hertogenbosch*, gem. *Vught*; met eenen windkorenmolen.

In dit geh. is op den 18 Maart 1857 brand ontstaan, waardoor een huis, met stal en schuur, 14 stuks hoornvee en 5 paarden, alle bouwgereedschappen, hooi, stroo, granen, huismeubelen en kleederen, in één oogenblik een prooi der vlammen zijn geworden.

Er zijn in dit geh. drie buitenplaatsen, als: *Eykenheuvel*, *Kraaijnstein* en de *Braken*, behorende de eerste aan *Mevrouw van Rijkevorsel*, de tweede aan den Heer *Sorbas*, en de derde aan den Heer *W. J. van Beusekom*, en allen zeer fraai aangelegd en houtrijk. Ook is in de nabijheid gelegen de gemeente of zoogenaamde *Vughtsche-Heide*, bestaande uit heide- en groesgronden, waarvan in het jaar 1842, door *Z. M. Koning Willem II*, 521 bund. 28' v. r. 60 v. ell. heide- en groesgrond is aangekocht voor defensiewerken des Rijks. Een gedeelte dier heide is met masten bezaaid; ook is aldaar een exercitieveld voor de militaire bezetting van 's *Hertogenbosch*, alwaar naar de schijf wordt geschoten door de infanterie en de cavalerie. Het overschot van opgenoemde gem., groot 500 bund., behoort en is gebleven aan de gem. *Vught*, hetwelk wordt geweid door het vee. Zoo lang de aangekochte gronden door den Koning niet voor defensiewerken worden ingenomen, blijven die gronden voor het grootste gedeelte ten gebuike aan de gem., tegen eene jaarlijksche retributie. De Heer *D. W. Molruyzen*, Burgemeester en Notaris te *Vught*, is namens *Z. M. den Koning* provisioneel met het toezigt en de administratie belast.

HEIKANT (DE) of **DE HEYKANT**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 8 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel*, 10 min. O. van *Lage-Mierde*, waartoe het behoort; met 8 h. en 50 inw.

HEIKANT (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 4 u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Budel*; met 22 h. en 140 inw.

HEIKANT (DE), buurs. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Nijmegen*, gem. en 20 min. O. van *Groesbeek*; met 44 h. en 280 inw.

HEIKANT (DE), b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 6 u. Z. Z. W. van *Goes*, kant., distr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Hulst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *St.-Jan-Steen*.

Deze b. bestaat uit eenige op de bebouwde heide verspreid liggende h., ten getale van 68, bewoond door 350 zielen.

HEIKANT (DE), b. in het graaf. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. *Zie HEDEKANT*.

HEIKANT-LAAR-EN-ZANDKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr.

en 1½ u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant. en 1½ u. N. W. van Baxtel, gem. Helvoirt.

Dit geh. is zamengesteld uit de b. de Heikant, Laar en Zandkant.

HEIKANT (DE OOST-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en 1 u. ten N. O. van *Tilburg*; met 183 h. en 1000 inw.

HEIKANT (DE WEST-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en ½ u. N. van *Tilburg*; met 183 h. en 1050 inw.

HEIKE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. en 3 u. W. van *Bindhoven*, kant. en 2½ u. Z. van *Oirschot*, gem. *Vessem-Wintelre-en-Knogel*, ¼ u. N. van *Vessem*, waartoe het behoort; met 15 h. en 100 inw.

HEIKE (HET), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 5 u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en 5 min. Z. van *Tilburg*; met 128 h. en 640 inw.

Vroeger stond ten W. van dit geh., in de akkers, de R. K. kerk, van de par. *Tilburg aan het Heike*, welke aan den H. *Dionisius* toegewijd was. Deze kerk werd, met verlof der Staten, op den 8 October 1751 verplaatst, in het geh. *HEIKE*, ten Noorden aan de straat en met een gebint vergroot. In het jaar 1775 is zij wederom vergroot, en is er een zijdelings gebouw ten Noorden aangezet, ook deze kerkshuur is, sedert de laatste jaren met een orgel, kostelijke altaren, priester gewaden, en andere sieraden verrijkt geworden. In den jare 1835 is deze kerk gesloopt, nadat zij door eene nieuwe was vervangen, welke in het jaar 1828 in de wijk Kerk is gebouwd, en waarin ten jare 1829 de eerste mis is gevierd.

HEIKEN (HET-), ook wel het *VILDERHEIKEN*, en ter onderscheiding het *RUCPHENHEIKE* genoemd, in de wandeling voelal met den naam van *KLEIN-AMSTERDAM* betiteld, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Breda*, kant.: en 2 u. Z. O. van *Oudenbosch*; gedeeltelijk gem. *Etten-en-Lew*, ½ u. Z. W. van *Etten*, gedeeltelijk gem. *Hoeven-en-St. Maartenspolder*, ½ u. Z. van de *Hoeven*, doch voor het grootste gedeelte tot de gem. *Rucphen-Vorensinde-en-Sprundel* behoorende, ½ u. N. van *Sprundel*; met 121 h. en 620 inw., waarvan 41 h. en 250 inw. onder *Etten-en-Lew*, 4 h. en 20 inw. onder *Hoeven-en-St.-Maartenspolder*, en 76 h. en 370 inw. onder *Rucphen-Vorensinde-en-Sprundel*.

De bewoners zijn het zoogenaamde Heikensvolk, meestal in hutten wonende, en in den geheelen omtrek niet ter goeder naam en faam staande. Zij generen zich voornamelijk met mandenmaken, bezembinden, moevisschen, arbeiden, beestenvillen en zandwasschen hebbende eenigen kar en paard, waarmede zij wit zand rondventen, en daaronder verborgen somtijds te *Breda* en elders gestolen voorwerpen gaan verkoopen, want niet zelden rigten zij op eenigen afstand van hun verblijf dievertjen uit; hoewel deze misdaden voorheen meer dan thans door hen bedreven werden, zoodat menigeen der vroegere bewoners van dit geh., zijn leven op het schavot geëindigd heeft. De verbastering en verwildering van dit geh. wordt daarin gezocht, dat dit *HEIKEN*, tusschen het Land van *Breda* en dat van *Bergen-op-Zoom* liggende, gecontesteerd grondgebied was. Jaloersch op elkanders regten wilden geen der beide Heeren dulden, dat met het vatten der boosdoeners, hunne regten geschonden werden. Door dezen wedijver

streckte dit geh. tot eene vrijplaats van alle booswichten in den omtrek, die in hunne woonplaats geene veiligheid voor de wreekende gerechtigheid vonden.

In het jaar 1841 is alhier eene R. K. kerk gebouwd, aan den H. *Willibrordus* toegewijd, die door eenen eigen Pastoor bediend wordt, en thans een eigen par. uitmaakt, welke 420 Communikanten telt, naar welke kerk het geh. thans *St. Willibrord* genoemd wordt.

Ook heeft men er eene school, gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordende, onder welke ongeveer 60 meisjes, die thans onder de leiding van twee Liefdezusters in handwerken onderwijs genieten, wordende deze Zusters ondersteund, door de in het jaar 1842 opgerigte maatschappij, die zich uitsluitend heeft ten doel gesteld, de verbetering van den maatschappelijken toestand der ongelukkige bewoners van dit gehucht; terwijl alle hare weldadige bemoeijingen onophoudelijk naar dat doel streven.

HEIKEN (HET), meer bekend onder den naam van *Voorstede*, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 2 u. N. O. van *Breda*, gem., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Oosterhout*; met 60 huisjes of hutten en 420 inw.

De bewoners van dit geh. vinden meestal hun bestaan in het maken van beems en boenders. Zij staan niet in den besten reuk, als bedrijvende veeltijds diefstallen, meestal echter bestaande in het rooven van veldvrochten en hout.

HEIKENSROT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en 2 u. O. N. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Oss*, gem. *Nuland*.

HEIKOOP, d. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEIKOP**.

HEIKOOP (NEDER-), pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEIKOP (NEDER-)**.

HEIKOOP (OVER-), pold. in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEIKOP (OVER-)**.

HEIKOP, **HEIKOOP** of **HEIKOP**, streek land, gedeeltelijk in het graafs. *Leerdam*, gedeeltelijk in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gedeeltelijk gem. *Heikop-en-Boeikop*, gedeeltelijk gem. *Schoonrewoerd*; palende N. aan *Boeikop*, O. aan *Kort-Geregt*, Z. aan *Middelkoop*, W. aan *Lakenveld*.

Het bestaat uit twee polders, *Over-Heikop* en *Neder-Heikop*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 804 bund., van welke 492 bund. onder *Heikop-en-Boeikop*, en 312 bund. onder *Schoonrewoerd* behooren. Men telt er 50 boerderijen, als 40 boerderijen onder *Heikop-en-Boeikop*, en 10 boerderijen onder *Schoonrewoerd*.

HEIKOP, **HEIKOP** of **HEIKOP**, d. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Gorinchem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Vianen*, gem. *Heikop-en-Boeikop*, aan de *Heikopsche-watering*, gedeeltelijk in den *Polder Neder-Heikop*, en gedeeltelijk in den *Polder Neder-Boeikop*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Heikop-en-Boeikop*, welke hier eene kerk heeft, die zich vrij laag vertoont. Zij heeft eenen lagen vierkanten toren, met eene achtkante spits, doch geen orgel.

De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Vianen*. — Men heeft er eene dorpschool. — De kermis valt in den 15 October.

HEIKOP of HUKCOF, voorn. heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Ouden-Rijn*; palende N. aan den Ouden-Rijn, O. aan Galekop, Z. aan het Nedereinde van Jutphaas, W. aan Reijferskop.

Deze heerl. is sedert onafhankelijke jaren met de gem. *Oude-Rijn* vereenigd, en maakt daarmede thans de heerl. *Oude-Rijn-en-Heikop* uit. Zie dat art.

HEIKOP of HUKCOF, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Ouden-Rijn*; palende N. aan den Polder den Ouden-Rijn, O. aan Galekop, Z. aan het Nedereinde van Jutphaas, W. aan Veldhuizen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 533 bund. 60 v. r. 20 v. ell., telt 10 boerderijen, en wordt door vier molens in den Rijn van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit ééne Watergraaf, vijf Hoogheemraden, eenen Secretaris en eenen Kameraar.

HEIKOP (DE) of DE HUKCOF, water, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, beginnende in het lage van den polder *Heikop*.

Het loopt van daar voort tot aan den Ouden-Rijn, verder tot aan de Heldam, en verder noordwaarts op tot aan en voorbij den Haar-koren-molen. Van den Haar-koren-molen loopt het in eene noordwestelijke strekking, langs de westzijde van het d. Kookenge, tot aan de sluis, genaamd de Joostendam, door welke sluis het met de Bijleveld-gemeenschap heeft. Van den Joostendam gaat de *HUKCOFKANAL*, in eene noordoostelijke strekking, langs de gehuchten Portengen en Galgerweerd, naar het dorp Breukelen, waar hij in de *Vecht* uitwatert.

HEIKOP (HUIS-TE-), voorn. adell. h. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Gorinchem*, kant. en 1½ u. Z. van *Vianen*, gem. *Heikop-en-Boeikop*.

Dit h. is in het jaar 1834 gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. MAURITS COENRUS VAN HALL, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, woonachtig te Amsterdam.

HEIKOP (NEDER-) of *NEDER-HEIKOP*, pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Heikop-en-Boeikop*, palende N. aan *Neder-Boeikop*, O. aan *Over-Heikop*, Z. aan *Over-Middelkoop* en *Neder-Middelkoop*, W. aan den *Lakerveldsche-polder*.

Deze pold., die vóór het jaar 1264 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 803 bund. 96 v. r., alles schotbaar land, en telt 40 boerderijen. Het overtollige polderwater wordt door twee molens in het *Zederikkanaal* uitgemalen, welk kanaal door eene sluis op de Linge uitloost. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Hoemraden en eenen Secretaris.

HEIKOP (OVER-) of *OVER-HEIKOP*, pold. in het graafsch. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Schoonrewoerd*; palende N. aan *Over-Boeikop*, O. aan *Kortgeregt*, Z. aan *Over-Middelkoop*, W. aan *Neder-Heikop*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 312 bund. waaronder 30 bund. 83 v. r. 72 v. ell. schotbaar land; telt 16 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den *Halbert*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, en eenen Waardsman en Secretaris.

HEIKOP-EN-BOEIKOP of **HEIKOP-EN-BOEIKOP**, gem. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen* (13 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Vianen*, *Everdingen* en *Zijderveld*, O. aan de gem. *Schoonrewoerd*, Z. aan *Leerbreek-Reigerskop-en-Middelkop*, W. aan de gem. *Leksmond-Achthoven-en-Lakerveld*.

Deze gem. bestaat uit de pold. *Neder-Boeikop* en *Neder-Heikop*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 954 bund. 93 v. r. 29 v. ell., waaronder 951 bund. 8 v. r. 60 v. ell. belastbaar land; telt 74 h., bewoond door 89 huiggez., uitmakende eene bevolking van 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 3 na, allen Herv. zijn, onder welke 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Vianen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **WILHELMUS VAN DEN WAL**, die in het jaar 1898 herwaarts kwam, en in het jaar 1803 naar *Giessen* in het *Land van Altena* vertrok. Het beroep is eene collatie van den *Ambachtsheer*.

De 3 R. K., die men hier aantreft, worden tot de stat. van *Vianen* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, te *Heikop*.

De gem. **HEIKOP-EN-BOEIKOP** is eene heerl., die thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Mr. **MAURITS CORNELIS VAN HALL**, Lid van de *Eerste Kamer der Staten Generaal*, woonachtig te *Amsterdam*.

HEIKOP-EN-GALEKOP, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Oude-Rijn*; palende N. aan *Rosweide*, den *Ouden-Rijn* en *Papendorp*, O. aan *West-Raven*, Z. aan het *Nedereind van Jutphaas*, W. aan *Veldhuizen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 750 bund. 10 v. r.; telt 28 h., allen boerderijen, en wordt door vier molens, op de wetering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Schout*, eenen *Secretaris* en vier *Heemraden*.

HEIKOPER-ACHTERWETERING, water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Oude-Rijn*, dat zijz begin neemt aan den *Heikoperdijk*, bij den *Polder-Galekop*, en met eene *Westelijke* rigting tusschen den *Ouden-Rijn* en *Heikop* doorlopende, zich bezuiden *Rosweide* in den *Rijn* ontlast.

HEIKOPER-DIJK, dijk in het *Nederkwartier*, der prov. *Utrecht*, die bezuiden *Heikop* heenlopende, zich van *Veldhuizen* tot *Galekop* uitstrekt, en dient tot *waterkeering* en *vervoer* van *hooi*.

HEIKOPER-HOEK, naam, welken men geeft aan den *Zuidwestelijken* hoek van den pold. *Neder-Heikop*, in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*.

Het is daar ter plaatse, dat de *Over-Heikoper* en *Zijdeveldsche* molens, genaamd de *Huibertsmolens*, staan.

HEIKOPER-MIDDELWETERING, water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, dat bewesten *Galekop* voortkomend, door *Heikop* loopt, en zich bezuiden het *Kooigat* ontlast.

HEIKOPER-WATERING, water in de *Vijf-Heerenlanden*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Heikop-en-Boeikop*, dat met eene *westelijke* strekking tusschen *Heikop* en *Boeikop* heenloopt, zich aan de drie *Bruggen*, door *polderwatermolens*, in het *Zederikkanaal* ontlast.

HEIKOPER-WETERING, water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, dat bewesten *Galekop* uit de *Wetering* ontstaat, met eene *westelijke* strekking, tusschen *Heikop* en het *Nedereind van Jutphaas* doorloopt, en zich, aan het *Zuidoostereind* van *Heikop*, in den *Rijn* ontlast.

HEIL (TER-) of TER-HEYL, geh. in het dingspil van *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., admin. en judic. kant. en $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Assen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Roden*, aan de Groninger grenzen; met 16 h. en ruim 100 inw. Men heeft er ook eene sedert kort daargestelde steen- en pannembakkerij, waartoe de klei op de plaats zelve in ruimen overvloed gevonden wordt, en een landgoed van denzelfden naam. Zie het volgende art.

Oudtijds en zelfs in het eerste gedeelte der zeventiende eeuw, werd deze landstreek de **HELLE** genoemd, en komt ook alzoo op de oude Drenthsche kaarten voor (1).

HEIL (TER-) of TER-HEYL, havez. in het dingspil van *Noordeveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm., judic. kant. en $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Assen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Roden*, aan de Groninger grenzen, op eenen hoogen zandgrond, met fraaie lanen, bosschen en tuinen.

Deze havez., waarvan het huis met een koepeltorentje is voorzien, behoorde in vroegere eeuwen aan de rijke abdij van Aduard, en diende den Abten tot een buitenverblijf. — Vroeger zoude hier, volgens overlevering, eene strafplaats geweest zijn, behoorende bij de abdij van Aduard, waarheen de Monnikken, die misdan hadden, verbannen werden, hetgeen niet onwaarschijnlijk is, om dat vroeger deze plaats de **HELLE** werd genaamd. Later verbeterd en verfraaid gaf men haar den naam van het **PARADIJS**, en eindelijk is de oorspronkelijke naam van de **HELLE** veranderd in **TER-HEYL**. — Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van bijna 300 bund., en was vroeger een eigendom van Mevrouw de wed. de **LILLE**, geb. **SLOET**, thans wordt zij bezeten door den Heer B. F. W. Baron van **WESTERHOLT**, woonachtig te Vorden, wiens moeder eene zuster der vorige bezitster was.

HEILAAR, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van 's *Princenhage*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van het d. *de Beek*, waartoe het behoort; met 18 h. en 100 inw., en een buitenverblijf van denzelfden naam. Zie het volgende art.

HEILAAR, buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van 's *Princenhage*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van het d. *de Beek*.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund. 88 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw **MATHERA FRANKEN**.

HEILAND, buurs. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Nijmegen*, gem. *Groesbeek*; met 18 h. en 80 inw.

HEILBOTS-DROOGTE, bank in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, ten Z. van de *Tijger-eilanden*.

HEILE, d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie **HEILLE**.

HEILE (OUD-), streek lands in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie **HEILLE (OUD-)**.

HEILICHLOE, oude naam van het d. **HEILO**, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEILO**.

HEILIG-ARM, geh. in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, arr. en 8 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 20 min. W. van *den Helder*, gem. *Helder-en-Huisduinen*.

(1) Zie Mr. H. O. FRITH: *Groninger Bekleemregt*, D. 1, bl. 177

Vroeger stond aldaar het Weeshuis der Gemeente, hetwelk echter gedurende het beleg van den Helder, in het jaar 1813, door de Kossakken is afgebrand, en niet weder is herbouwd. Thans staat aldaar slechts eene boerenwoning, door één huizezin bewoond.

HEILIG-BOSCH, in het Lat. SACRUM-NEMUS, oud bosch, hetwelk Tacitus vermeldt als de plaats, waar de vroegere bewoners van ons Vaderland zich tot den krijg verbonden; naar men meent soude daarvan nog een overblijfsel te vinden zijn, in STRAKTBOECH of SAKRANBOECH, prov. Zuid-Holland, tusschen Leyden en Delft. Sommigen willen ook, dat het tegenwoordige Haagsche-bosch er een gedeelte van zou hebben uitgemaakt. Anderen beweeren, dat het NEDERLANDSCHWALD, tusschen Nijmegen en Cleve, het HULLENBOSCH van Tacitus zijn soude.

HEILIGE-BERG, voorm. riddersmatige hofst., prov. Utrecht, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Amersfoort, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Londen, in de heerl. Mechat.

Men wil, dat in het begin der elfde eeuw, te dier plaatse het Benedictijnerklooster, Hoogenhorst genaamd, soude gesticht zijn geweest. Het huis is thans een deftig gebouw, liggende aan den voet van eenen beplanten berg, tot de Amersfoortsche bergen behoorende. Het prent met een torentje en ontgemeen fraaije tuinen.

De hofst. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron van HARDENHOEK VAN LOKBOEST.

Zij ontleent haren naam van eenen op haar grondgebied liggenden heuvel, waarop, naar men wil, de H. URSULA eens soude hebben mitgerust.

HEILIGE-BERG, berg in Oost-Indië, op het Ambonsche eil. Soera. Zie KARAKATA.

HEILIGE-HUISKEN of HULLENHUISKEN, geh., voorheen tot het bert. Gulik behoord hebbende, thans prov. Limburg, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Maastricht, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Sittard, gem. en $\frac{1}{2}$ min. O. van Broek-Sittard; met 40 h. en 210 iuw.

HEILIGELOE, oude naam van het d. Hasso, in Kenarmerland, prov. Noord-Holland. Zie HILLO.

HEILIGEN-GEEST-CONVENT (HET), voorm. abdij te Luxemburg.

Zij werd in de eerste helft der dertiende eeuw, onder het bestuur van BAZESINA, Gravin van Luxemburg, gesticht. Zij stond in de Bovenstad, in het zuidoostelijke deel der stad, boven de plaats, waar zich de Petrus in de Alzette werpt. In 1607 was Euseb van Fantz Abdis van dit gesticht.

HEILIGEN-GEEST-KLOOSTER, voorm. kloost. te Venlo, op den hoek van de Jodenstraat en Heiligen-Geeststraat.

Het werd bewoond door Nonnen van den deuden regel van den H. FRANCISCUS; was gesticht in het jaar 1617, en is in het jaar 1798 vernietigd. Het kerkgebouw dient thans tot een Alein alsentiaal en de binnenplaats voor kogelpark. In het jaar 1840 is het grootendeels vernieuwd.

HEILIGEN-GEEST-POLDER (GROOTE-), pold. in Reijland, gedeeltelijk prov. Zuid-Holland, arr. Leyden, kant. Woubrugge, gem. Rijnsaterwoude, ter grootte van 11 bund. 90 v. r. 25 v. ell.; palomde N. aan de scheiding van de provinciën Zuid-Holland en Noord-Holland, O. aan den Wassenaarsche-polder, Z. aan den Kleinen-Heiligen-Geestpolder en aan het Braassemmer-meer, W. voor dit gedeelte, waaronder is begrepen ééne bouwmanwoning met den molen des polders, aan het gezegde meer; liggende het overige gedeelte in de prov. Noord-Holland,

arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Leymsiden-en-Vriesschoop*; palende Z. aan de scheiding tusschen de provinciën Zuid-Holland en Noord-Holland, N. aan de Drecht, die het van den Griet-polder scheidt, O. aan den Wassenaarsche-polder, W. aan de Vaart, loopende tusschen de Ouda-Wetering en de gem. *Leymsiden-en-Vriesschoop*, welke dezen polder van den Googer-polder scheidt. De polder bestaat voor dit gedeelte, volgens het kadaaster, eene oppervlakte van 170 bund., en telt 4 boerderijen.

Hij is in het jaar 1699 bedijkt, en wordt door eenen molen, op het Braassemermeer, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit éenen Secretaris en Penningmeester, met drie Molenmeesters of Hoemraden.

HEILIGEN-GEEST-POLDER (KLEINE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Rijnsaterwoude*; palende N. aan den Grooten-Heiligen-Geest-polder, O. aan den Wassenaarsche-polder, Z. aan de Buitenlanden in het Braassemermeer, W. aan het Braassemermeer.

Aan dezen polder is, bij Koninklijk-besluit, van 5 Maart 1855, N°. 18, consent tot verveening verleend, waarmede in het jaar 1854 een aanvang is genomen. Hij is, volgens daartoe gedane meting, groot 16 bund. 12 v. r. 35 v. ell., wordende het overtollige water, gedurende de verveening, krachtens daartoe bestaand contract, afgetaapt in den Grooten-Heiligen-Geest-polder. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en twee Gecommitteerden.

HEILIGERLEE, ook wel HEILEERLEE en HILGERLEE, voormaals OOSTERLEE of ASTERLOO, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Winschoten*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Zuidbroek*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Schaemda*; met 102 h. en 530 inw.

Hier plagt een Nonnenklooster van de Norbertiner- of Premonstreiter-order te staan (1), hetwelk door eenen Proest bestuurd werd, die in deze streek van het Oldambt veel gezag, en zeer uitgestrekte bezittingen had. Dit klooster, hetwelk ook eene kerk had, en op eenen hoogen en onvruchtbaren grond, oudtijds *Lee* genaamd, gebouwd was, is daar ten tijde van *Euo*, Abt van *Wierum* of *Wittewierum*, omtrent het jaar 1200, gesticht, door den Proost *Handricus*, van *Schildwolde*. Het klooster zelve is tot het jaar 1624 nog aanzienlijk geweest, toen het bij eenen vijandelijken inval is afgebrand. De omtrek des gronds is door eene dubbele gracht omringd. Van het gebouw zelf is niets meer te zien, dan een zeer dikke muur. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, is eene aanzienlijke boerenwoning gebouwd, beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 135 bund. 99 v. ell., welke gronden vermoedelijk ook allen tot het klooster behoord hebben, hoewel de oppervlakte, binnen de buitenste gracht van het voormalige klooster, slechts 6 bund. 27 v. r. 70 v. ell. groot is. Deze boerenwoning, liggende aan de nog bekende Kloosterlaan, die naar de Kloostertil leidt, wordt thans bezeten en bewoond door *H. A. Kloosterman*.

Dit geh. *HEILIGERLEE* is in de Nederlandsche geschiedenissen zeer vermaard geworden, door den eersten regelmatigen veldslag, tusschen de Spaansche en Staatsche troepen, in de Nederlanden voorgevallen, en welke aldaar geleverd werd op den 25 Mei 1568. Prins *Willelm I*, namelijk, op dien tijd in Duitschland zijnde, had aldaar eenig krijgsvolk geworven, hetwelk hij onder bevel zijner beide broeders, de

(1) *Zie Tegenwoordige Staat van Stad en Lande*, II, 224.

Graven **LODEWIK en ADOLF van Nassau**, tot hulp van Groningen en Friesland zond. De Graaf van **ARENBERG**, Spaansche Gouverneur dezer provinciën, had niet zoodra van de aankomst dier troepen in Wester wolde berigt ontvangen, of hij trok met een talrijk leger, die beide Veldheeren te gemoet, en trof hen bij **HEILIGERLEN** in slagorde aan. De Graaf van **ARENBERG** deed den eersten aanval, welke, met gelijke dapperheid en met meer beleid, van de zijde der Staatschen werd beantwoord, die, na een hevige gevecht, de overwinning behaalden. In dit gevecht, zijn zoo wel de Hertog van **ARENBERG**, als **ADOLF**, Graaf van **Nassau**, gesneuveld, zijnde het lijk van den Hertog in de kerk van dit klooster begraven, en ter vereering van **ADOLF**, Graaf van **Nassau**, hier den 24 Augustus 1826, op den golvende of heuvelachtigen zandgrond een gedenkteeken opgericht, waartoe de grond, onder goedkeuring der Stadsregering van Groningen, door de moeder van den tegenwoordigen eigenaar der boerenwoning, edelmoedig is afgestaan. Dit gedenkteeken bestaat in eene geknotte piramide of naald, op welke eene urne staat, de naald rust op een voetstuk van 1 el 63 duimen hoog, en 1 el 22 duimen breed, hebbende het geheele gedenkteeken, nit fraaije bentheimer steen vervaardigd, de hoogte van 5 Nederl. ell. Op de achterzijde van het voetstuk leest men dit Latijnsche opschrift:

INVICTO HEROI
ADOLPHO COMITI A NASSAU,
QUI HIC
ANNO MDCLXVIII,
PRO PATRIAE LIBERTATE,
PUGNANS OCCUBUIT.
GRATA POSUIT POSTERITAS.
MDCCCXXVI.

Op de voorzijde in het Nederduitsch aldus vertaald,

DEN ONVERWONNEN HELD
ADOLPH GRAAF VAN NASSAU,
HIER TER PLAATSE
VOOR 'S LANDS VRIJHEID,
GESNEUVELD
DEN 25 MEI MDLXVIII
DOOR HET DANKBAAAR WAKROOST
OPGERIET.

MDCCCXXVI (1).

HEILIGE-STEDE, plaats in *Amstelland*, binnen de stad *Amsterdam*, waar thans de Nieuwezijds-kapel staat.

Deze plaats ontleende haren naam van een wonderwerk, dat aldaar zoude voorgevallen zijn, en hetwelk aanleiding zoude gegeven hebben tot het bouwen van gezegde kerk (2).

HEILIGE-WEG, in de wandeling meestal **AAN-DEN-OVERTOON** genoemd, zeer volkrijke buurt in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en voor een gedeelte gem. *Amsterdam*, gedeeltelijk gem.

(1) De wijs op welke **ADOLF** sneuvelde, werd, door Jonkheer H. VAN WIJN, *Heist. leuen*, I, 233, crim. protocollen van Amsterdam van 1571 aangetoond. De M. J. ADRIANI, van de *Oude-Pubel-As*, deed de redevoering bij de invijding van het Monument, en de Groningsche Dichter Mr H. A. SPANAW, las bij die gelegenheid een fraai dichtstuk voor; beide gedrukt te Groningen 1827, onder den titel: *Hulde aan de nagedachtenis van Graaf ADOLF VAN NASSAU*, met belangrijke aantekeningen van oertgenemden.

(2) Zie over dit wonder nader het art. **AMSTEDAM**, D. I, bl. 191.

Nieuwer-Amstel. Zij maakt eene voorstad van Amsterdam uit. Men treft er vele herbergen aan, die tot uitspanningsoord van de Amsterstedelingen dienen.

HEILIGHUISKEN, geh., voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, prov. *Limburg*. Zie *HEILIGHUISKEN*.

HEILIG-KREUTZ, geh. in het halj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4½ u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant., gem. en ½ u. O. van *Echternach* op den weg naar *Wasserbillig*.

HEILLE, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, (4 k. d. 11 m. k. 4 s. d.) palende N. aan de stad *Sluis*, en het nog onbedijkte *Coxijsche gat*, O. aan de gem. *Aardenburg*, Z. aan de gem. *Eede*, W. aan de Belgische gem. *Middelburg* in *Vlaanderen* en *Lapschuere*, voorts aan *St. Anna ter Moiden*, van welke drie laatste, zij door het *Lapschuersche gat* gescheiden is.

De gem. bestaat uit bijna den geheelen polder *Bewester-Eede*-be-noorden, en uit het Noordelijke deel van *Bewester-Eede*-Bezuiden (*Oud-Heille* en *Stiershoek*), voorts uit het Nederlands gedeelte der beide *Papenpolders* en vanden *Lapschunrsche-gat*-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1750 bund., waaronder 1706 bund. 38 v. r. 18 v. ell. belastbaar land; telt 83 huizen, het geh. *Heille* daaronder begrepen; onder deze zijn 26 boerderijen. Men telt er 97 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 600 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Oudtijds lagen op den grond, die thans de gemeente uitmaakt, verscheidene kerkdorpen, als: *Heille*, *Heinkenswerve*, *Lievrouw* benoorden en *Trabede*. Deze werden, in het jaar 1477, door het zeewater verzwolgen. Van deze beide laatste vindt men sedert geen spoor meer; of *Heille* zich later nog als dorp hersteld heeft is onzeker; van *Heinkenswerve* weet men zulks, maar het verdween door overstromingen omstreeks 1589. Deze voormalige afzonderlijke parochiën, weder bedijkt zijnde, bleven tot 1794 onder het bestuur van het collegie, van den *Vrije*, op zich zelve, maar zijn toen, bij de vernietiging van dit collegie, tot eene gemeente vereenigd, en *Heille* genaamd, omdat van dat dorp nog een overblijfsel was.

Het voorm. d., nu geh. *HEILLE*, *HEILS*, *HEYLE* of *HUJLS*, is gelegen nabij de Belgische grenzen, een groot kwartier uur van *Middelburg* in *Vlaanderen*, 7½ u. ten Z. W. van *Middelburg*, bijna 1 u. Z. van *Sluis*, en ruim ½ u. W. van *Aardenburg*. De naam, en dus ook die der gem., wordt afgeleid van *Hei-Elle*, affloop naar het *Ee*, *IJ*, *Hij*, of *Hey*, daarvoor was gelegen de heerl. *IJdevalle*, en voor deze het water zelve (zie *EE*). Tot het geh. worden gerekend te behooren 39 h. met ongeveer 260 inw., het is niet bestraat, en de huizen niet aan elkander gebouwd.

Het gemeentebestuur vergadert in de voornaamste herberg, die eene daartoe ingerigte kamer heeft.

De kerk is volgens de overlevering door de overstroming van 1477 vernield, en heeft dus nooit voor de eeredienst der *Hervormden* gediend. Zij moet vele goederen bezeten hebben, die men wil dat grootendeels aan de kerk van *Middelburg* in *Vlaanderen* zijn overgegaan. Er is lang een bouwval van aanwezig geweest, waarvan nog een klein stuk overig is. Er is wel eens sprake geweest, om deze kerk ten dienste der *Hervormden* te herbouwen, zoo als onder anderen blijkt,

uit de notulen van den kerkeraad van Sluis, van 27 November 1861, maar daarvan is niets gekomen; ook is het aantal van Hervormden in en rond het voormalig dorp altoos zeer gering geweest, thans zijn zij daar geheel verdwenen.

De R. K. gingen steeds naar *Middelburg in Vlaanderen* ter kerk, en werden onder het Fransch bestuur wettig aan die kerk toegevoegd; van hier dat zij in kleding en uitspraak het kenmerkende der inwoners van Vlaanderen hebben. Nu echter dit gedeelte van Zeeland wettiglijk, tot het vic. gen. van *Breda* is gebracht, zullen zij of de kerk moeten herbouwen en eene afzonderlijke gemeente worden, of voor het grootste gedeelte in de gem. van *Aardenburg* moeten worden ingelijfd. Hun getal in de geheele burgerlijke gemeente, zoo als die thans bestaat, beloopt ruim 550 zielen.

De Herv., wier aantal 80 zielen beloopt, wonen meest in *Bewester-Eede-Benoorden*, en behooren tot de gemeenten van *Sluis en Aardenburg*. Zie *Еднѣ-Виноградъ (Bewestm.)*.

Te voren woonden in deze gemeente ook onderscheidene Doopsgezinde landslieden, afstammelingen van de Vlaamsche Mennisten; maar eenlaags is de laatste hunner vertrokken.

Daar de scholen te voren een ahangsel der kerken geacht werden, zoo bestaat er te *Heille* geene school; de kinderen genieten onderwijs te *Middelburg-in-Vlaanderen, Sluis en Aardenburg*. Eenige behoeftigen worden voor rekening der publieke fondsen naar *Eede* ter school gezonden.

Te *Heille* is ook geen korenmolen of andere fabriek. De kermis wordt gemeenlijk opgegeven als gehouden wordende den eersten Zondag na St. Jan. Daar echter deze gemeente uit onderscheidene oude parochiën bestaat, zoo wordt bij de verschillende voornaamste herbergens de *Ronduit, de Tuimelaar, de Roode Leeuw, en het Zwaantje* op verschillende tijden kermis gehouden.

Den 1 November 1850, kwamen de Belgische muitelingen in dit geh. post vatten, en deden van daar met patrouilles verkenningen binnen de stad *Aardenburg*, doch toen deze door de Nederlanders haast was, werd dit geh. eerlang door hen verlaten.

Het wapen dezer gem. is gene wijziging van het oude wapen van het *Vrije*; namelijk: een schild van zilver, beladen met een band van azuur, en horizontaal doorsneden met eene waterbaar, welke wijziging doelt op het water, waarvan de plaats, zoo wel als de polders daaronder gelegen, den naam ontleent.

HEILLE (OUD), ook wel *Zandrik* genoemd, streek gronds in *Staats, Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Heille*.

Het is de eigenlijke voormalige par. *Heille*, en een onderdeel van *Bewesten-Eede-besuiden*, van welke polder deze streek het Noord-Oostelijk deel beslaat. De gem. *Heille*, tot welke deze streek behoort, ontleent er haren naam van. Zij is meestal hoog en zandig, waardoor zij bij de doorbraken in de vijftiende en zestiende eeuw, evenwel bewoonbaar schijnt te zijn gebleven, en meest door huisgezinnen uit het aangrenzend *Vlaanderen* betrokken werd. Zij is groot 427 bund. 88 v. r. 92 v. ell., de *Papenpolders* daaronder begrepen. Daarin staan 59 woningen, die alle tot het gehucht *Heille* behooren, onder welke ook 9 boerderijen zijn. — Het heeft geen afzonderlijk polderbestuur.

HEILO, HILLO, HAYLO of HILLO, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Alkmaar*, gem. *Heiloo en Oosdom*, aan den straatweg van *Alkmaar* op *Haarlem*.

In schriften van de jaren 980 en 1065 is *HEILO*, onder den naam van *HILICHOLO* of *HILICOLAN* bekend. Het moet zelfs al in de zevende eeuw vermaard zijn geweest, iadieu er, zoo als men wil, door den H. *WILLIBROOD* eene kerk gesticht zij, die in oude schriften den naam van *Moeder* of *Noederkerk* draagt. Men toont thans te *HEILO*, bewesten de kerk, nog een putje, *Willibrordsput* genaamd, hetwelk men meent op het gebied van dien Heilige ontsprongen te zijn. Het kan wezen, gelijk sommige verhalen, dat hij, in het zand hebbende deen graven, zoet water gevonden heeft. Uit dit putje, bij hetwelk eene armbuis gevonden wordt, waarin men giften voor de gemeene derpaarmen ontvangt, werden in de laatste jaren, ook van zeer ver gelegen plaatsen, groote hoeveelheden water gemaald, welk water als geneesmiddel tegen de heerschende longziekte wordt gebezigd, en door de R. K., in het algemeen, als heilzaam tegen ziekten en gebreken wordt beschouwd. De R. K. bezoeken dit putje somtijds met godsdienstigen eerbied, doch ruim zoo veel bezoek had vroeger de zogenaamde *Kruisberg* en den *grod*, daar welser de *Kapelle te Runksputte* of van *Onze Lieve Vrouw* tot *Nood* gestaan heeft. Dit is een klein stuk lands in *Oosdom*, tusschen *Heilo* en *Limmen*, dicht aan het laatstgemelde dorp. Hier was, zoo men voorgef, tusschen den 8 en 9 December des jaars 1715, ook eene bron ontsprongen, welks water men voor een onfeilbaar geneesmiddel tegen de ziekte hield, toen onder het rundvee heerschende. Met werd van alle kanten door de R. K. weggehaald en aan het vee ingegeven. Zelfs deden zij rondom de bron omgangen met kruisen, vana en waschkaarsen, zoo plegtig, dat er de Regering, bij plakkant van 8 Julij 1714, order op heeft moeten stellen.

De inw. van *Heilo* vinden meest hun bestaan in de kaasmakerij en melkerij.

De *Herv.*, die hier zijn, maken, met de overigen van de burg. gem. *Heilo-en-Oosdom*, eene gem. uit, welke tot de klas. en ring van *Alkmaar* behoort. Deze gem. was eerst met die van *Egmond-Binnen* vereenigd, en bekwam, nadat zij daarvan afgescheiden was, tot eene *Leeraar* *JOHANNES CURTIUS*, die er in 1633 kwam, en in 1636 overleed. Het heroop geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den *Ambachtsheer* van *Heilo-en-Oosdom*. De kerk, thans bij de *Herv.* in gebruik, was vóór de *Reformatie* aan den H. *WILLIBROODUS* toegewijd, destijds waren er twee *kapellanijen* gesticht, welke, zoo als de *parochiekerk* zelf, door den *Abt* van *Egmond* vergeven werden. De eene *kapellanij* was gesticht aan het altaar van de H. *Maagd MARIA* en van *St. STEVEN*; de andere aan het altaar van *St. NICOLAAS*. Deze kerk is certijds veel grooter geweest. Thans gebruikt men voor de *godsdienstoefening* alleen het voorste *godeolte*, terwijl het achterste, dat vroeger het *koor* was, en eenen tijd lang geheel verkallen gelegen heeft, in het laatst der vorige eeuw, weder in order gebragt is. Men heeft er gem. orgel. Onder de graven, welke in deze kerk gevonden worden, is ook dat van den *eersten Predikant*, op wiens grafzerk de volgende regels te lezen staan:

JOHANNES CURTIUS, DIE GODS VOLK HIER KWAM ZIEKEN,

ALS EERSTE PREDIKANT MET ZELVES WOORD DUS ZIEKEN,

ONSCHEPEN IN DEN HEER, HIER VERLIET BEGRAVEN,

NA VEEL VERDRIVE EN DAN NU AUST IN 'S HEMELS HAVEN.

In het jaar 1823 is deze kerk, welke toen zeer in verval was, geheel hersteld en vernieuwd, waartoe de kosten grootendeels uit liefdadige giften der gemeente-leden bestreden zijn. De toron der gemelde

kerk is vierkant, en heeft een trans en spits; het geheel is meest van duifsteen opgetrokken en draagt nog vele teekenen van oudheid. Rond de kerk is een zeer ruim kerkhof, vroeger geheel met eenen ouden ringmuur, doch thans met eene haag met lindeboomen omgeven. Bij onderscheidene graven zijn, op de wijze der Joden, hooge smalle planken geplaatst, waarop den naam, ouderdom enz. van den aldaar begraven gelezen wordt; was deze van de R. K. godsdienst, dan is op den rug van het bord een wit kruis geschilderd.

De R. K.; die men er aantreft, maken met de overige uit de burgerl. gem. Heilo-en-Oesdom, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland* en *Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en te *Oesdom* eene kerk heeft. Ook is sedert kort een afzonderlijk kerkhof voor de R. K. nabij de R. K. kerk aangelegd.

Vóór de Hervorming had men hier ook een klooster van Reguliere Kanunniken, St. Willibrords konvent genoemd.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den eersten Zondag in September.

In het jaar 1272 werd Graaf Floois, door de Friesen geslagen zijnde, tot aan Heilo vervolgd; doch zich aldaar omwendende, viel hij zijne vijanden aan en overwon ze. — In 1575, toen de Spanjaarden de stad Alkmaar poogden te overrompelen, legerden zij eenig volk in dit dorp, doch trokken kort daarop weder weg. In datzelfde jaar werd dit d. door het volk van Sonnev verbrand.

HEILO-EN-OESDOM, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (5 k. d., 11 m. k., 3 s. d.); palonde N. aan de gem. Alkmaar, O. aan Zuid-en-Noord-Schermer, Z. aan Akersloot en Limmen, W. aan Egmond-Binnen-en-op-den-Hoef-en-Rinnegom.

Deze gem. bestaat uit het d. Heilo, de b. Oesdom, de Oosterzijpolder, het Boekelermeer, het Maalwater, de Bunfiespolder en een klein gedeelte van den Boekelerpolder, alsmede een gedeelte van den Vennewaterspolder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2265 bund: 96 v. r. 21 v. ell., waaronder 2239 bund. 89 v. r. 54 v. ell. belastbaar land; telt 116 h., bewoond door 150 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, aangezien er schoone korenvelden gevonden worden, alsmede in de kaasmakerij en melkertj.

De Herv., die hier ruim 200 in getal zijn, onder welke 100 Iedematen, maken de gem. van *Heilo* uit.

De R. K., van welke men er ongeveer 500 aantreft, onder welke 300 Communikanten, vormen de stat. van *Heilo*. — Men heeft in deze gem. ééne school te *Heilo*.

Er liggen in deze gem. nog drie buitenplaatsen, zijnde het Huis-*te-Nijenburg*, het Huis-*Ter-Coulster* en *Marienstein*; doch de voorheen hier gestaan hebbende huizen *Egelenburg*, *Kraanenbroek* en *Ijpestein* zijn afgebroken.

Deze gem. is eene heerl., waarmede, in het jaar 1412, de Heer *WILLEM VAN DER COULSTER*, door *WILLEM VI*, Graaf van *Holland*, beleend werd. Zijne kleindochter bragt door huwelijk de heerlijkheid in het geslacht van *RUYVEN*. Naderhand kwam zij door huwelijken in de geslachten van *ZUILLEN VAN NISSEVELD* en van *DER VLKLT*. Door het uitsterven der Heeren en Vrouwen, die elkander in dese heerlijkheid

hebben opgevolgd, werd zij, bij vonnis van den Hoogen Raad, tegen *JACOB VAN DUIVENVOORDE*, Heer van *Warmoud*, toegewezen aan den Heer *THEOPHILUS VAN KATS*, wiens kleinzoon, *WILLEM MAURITS VAN KATS*, Heer van *Heilo, Oesdom en Coulster*, Vrijheer van *Hoogwoud, Eerts-woud en Feenhuizen*, in het jaar 1745, kinderloos overleed. Hij stelde bij zijne erfmaking van alle zijne nagelatene goederen en heerlijkheden, in het bezit dezer heerlijkheid Jonker *JACOB VAN KATS*, Heer van *Heilo, Oesdom en Coulster*, Vrijheer van *Feenhuizen*, Raad en Schepen der stad *Alkmaar*, die uit denzelfden stam, maar uit eenen anderen tak afkomstig was. In het jaar 1788 kwam deze heerlijkheid aan *Mr. FRANÇOIS BERGON*; thans wordt zij in eigendom bezeten door *Jhr. DANIEL CAROL DE DIEN FONTEIN VERSCHUIJ*, woonachtig te *Alkmaar*.

Het wapen van deze gem. en heerl. bestaat in een veld van keel (rood), met een afgekort en breed uitlopend (alaisée et pattée) kruis van zilver, is gedekt door een markiezenkroon, en vastgehouden regts door een griffoen, en links door eenen leeuw.

HEILOERMEER, voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Heilo-en-Oesdom*, dat in het jaar 1581 bedijkt is, en thans eenen pold. uitmaakt, de *Oosterzijpolder* geheeten. Zie dat woord.

HEILOO, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEILO**.

HEILOOP (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, dat een weinig ten Westen Spoor-donk in de heide ontspringt, en zich, beoosten het geh. de *Logt*, in de *Beerse* werpt.

HRIM (DE), voorm. naam van het adell. h. **MAURIK**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **MAURIK**.

HEIMANS-BRUG, brug in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **MOLENAARS-BRUG ('s)**.

HEIMANSGAATJE, eene der kleine killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, onder de gem. de *Werken-en-Sleuwijk*. Zij komt uit de *Bruinakil*, loopt tusschen den *Burchare-polder* en den *Prik-polder* door, en ontlast zich in de *Bakkerskil*.

HEIMANS-WATERING, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, dat door de 's *Molenaars-brug* of *Heimans-brug*, onder *Oudshoorn-en-de-Gnephoek* uit den *Rijn* voortkomt, met eenen noordelijken loop langs *Woubrugge* schiet, en zich, benoorden dat dorp, in de *Wijde-Ae* ontlast.

HEIMENBERG of **GREESCHEN-BERG**, in het Lat. *HAYMONIS MONS*, berg in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, $\frac{1}{2}$ u. ten O. van de stad *Rhenen*.

Men heeft van dezen berg een bekoorlijk gezicht op de stad *Rhenen*, alsmede op de heerlijke velden van de *Betuwe*, met de torens van *Arnhem*, *Nijmegen*, *Tiel*, ja bij helder weder zelf van 's *Hertogenbosch* in het verschiet. Nabij dezen berg, viel in het jaar 1198 een gevecht voor tusschen de *Gelderschen* en de *Hollanders*, waarbij de laatsten geslagen werden.

Aan de oostzijde op dezen berg vindt men de zoogenaamde *Koningstafel*, zijnde uit eenen grooten steen gemaakt, en is eene gedachtenis van *FRANDEK V*, gewezen Koning van *Bohemen*, welke aan deze tafel, als hij ter jagt was, dikwerf zijn middagmaal gebruikte. Zij is met banken en geboomte omringd, en is eene aangename lustplaats. Voorts vindt men hier nog sporen van overoude legerwallen; vermoedelijk door de *Batavieren* of *Romeinen* aangelegd.

HEIMERSTEIN, **HARENSTEIN** of **HEERKASTEN**, adell. h. in het *Oovertier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. Z. O. van *Amersfoort*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van de stad *Rhenen*, aan den voet van den *Heimenberg*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 182 bund. 83 v. r. 42 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer A. F. G. G. C. Baron van *KNOXBOOMFF*.

HEIMOLEN, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 7 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Ossendrecht*.

HEIMOLEN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Baarle-Nassau*.

Dit geh. bestaat slechts uit 1 h. en eenen windkorenmolen, waar naar het zijnen naam ontleent. Men telt er 7 inw.

HEIMRIJK, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie *HENRIK*.

HEIMSHUIZING (HEER-), naam, onder welken het *Huis-Maurik*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, wel eens voorkomt. Zie *MAURIK*.

HEINDIJK, voorn. gors in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, welke den 8 September 1879, door *MAHINLIJAN VAN OOSTENRIJK* en *MARIA VAN BOURGONDIE*, in erfpacht en ter bodijking is uitgegeven aan *CORNELIS GILLISE VAN KLEIBURG*, zijnde thans de polder *Nieuw-Kleiburg*. Zie voorts *KLEIBURG (Nieuw-)*.

HEINELLEN-POLDER, plaatselijke benaming van een gedeelte van den *Bemnespolder* in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bemnes*.

HEINEN, geh. in het halj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. W. van *Diekirch*, gem. *Eitelbruck*.

HEINENOORD, gem. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland* (8 m. k., 14 k. d., 3 s. d.); palende N. en O. aan de *Oude-Maas*, Z. O. aan de gem. *Puttershoek*, Z. aan *Mijns-Heerenland-van-Moerkerken*, W. aan *Goidschalkoord*.

Dese gem. bestaat uit de navolgende pold.: den *Oud-Heinenoordsche-polder*, den *West-Zomerlandsche-polder*, de *Oud-Heinenoordsche-gorzen*, de *Laagjes*, *Komanland*, de *Buitenlanden-van-Heinenoord*, de *Spuivelden*, de *Negen-Boeren-gorzen*, de *Blankert*, *Katesland* en *Avenhil*, benevens gedeelten van den *Oost-Zomerlandsche-polder*, van den *Bossche-polder* en van den *Westmaas-Nieuwlandsche-polder*. Zij bevat het d. *Heinenoord*, benevens de geh. de *Blaak*, *Kuipersveer* en de *Reedijk*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1495 bund. 62 v. r., waaronder 1337 bund. 42 v. r. 12 v. ell. schotbaar land; telt 151 h., bewoond door 210 huishgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeveelt en vooral in de *vlasserij*.

De inw., die op 4 na, allen *Herv.* zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud-Beijerland* behoort. De eerste, die het leeraarambt in dese gem. heeft waargenomen, is geweest sekere *HERRMANNUS*, die in het jaar 1575 herwaarts kwam, en in het jaar 1578 opgevolgd werd door *JOHANNES VANDERS*, die in 1579 naar *Meehelen* vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den *Ambachtsheer*.

De 4 Istr., die men er aantreft, behooren tot de ring-synagoge van *Oud-Beijerland*. — Men heeft in deze gem. ééne school.

De gem. HEINENOORD is eene heerf., welke voorheen een leen der Graven van HOORN was; doch reeds in het jaar 1486 in eigendom bezeten werd, door het adell. geslacht VAN ASSENDELFT, waaraan het gekomen is door huwelijk van GERRIT, Heer van *Assendelft*, Ridder, welke tot tweede vrouw nam, BEATRIX VAN DONGEN of DAALEN, die, Ambachts-vrouw was van Besotjen en HEINENOORD. Naderhand schijnt het manoir in het geslacht van GERRIT VAN ASSENDELFT ontbroken te hebben; althans men vindt, dat een andere GERRIT VAN ASSENDELFT, ontrent het einde der zestiende eeuw, naliet een zoon, die ongehuwd overleed, en drie dochters, waarvan er eene trouwde met SIMON FACRET of DE FACRET, waarna de afstammelingen geschreven hebben DU FACRET, VAN ASSENDELFT, welk geslacht geheel is uitgestorven met Jonkvrouwe SARA LOUISA DU FACRET VAN ASSENDELFT, Vrouwe van *Heinenoord*, enz. Thans wordt deze heerf. in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. HENDRIK BARON COLLOT D'ESCURY, Heer van HEINENOORD, Lid van den Raad van State.

Het d. HEINENOORD, ook genoemd OUD-HEINENOORD, in de wandeling HUNKENSOORD, bij verkorting HEINOORD, en in eenen brief van het jaar 1514 HUNKENSOORD, ligt 2½ u. W. van Dordrecht, 1 u. O. van Oud-Beijerland. Het was eertijds genaamd het LAND VAN DE WALK, en is, zoo niet het oudste, althans een der oudste ambachten op het eil. van den Hoeksche-waard, als zijnde reeds in de twaalfde eeuw bekend, en in de veertiende eeuw op nieuw bewinterdijkt. Het dorp heeft door de haven gemeenschap met de Oude-Maas.

De kerk is een zeer oud gebouw, voorheen voorzien van een koor, waarin men eenige oude wapenen zag van de familie VAN ASSENDELFT; men had daarin ook twee graftomben, een aan de zuidzijde van het koor, zijnde de grootste, en een aan de noordzijde, die wat kleiner was, deze hebben altijd gediend tot graven voor gezegde familie; doch hadden niets opmerkenswaardig. De kerk, die in het jaar 1836 aanmerkelijk verbeterd en vernieuwd is, was in het jaar 1805 van een orgel voorzien, hetwelk grootendeels uit vrijwillige liefdegaven van de leden der gemeente bekostigd is. De laatste, die in deze kerk het pastoorsambt bekleed heeft is geweest ANNAIS WOUTERS, die in het jaar 1572, op last van LORRY, uit zijn huis gehaald werd, en met nog achttien andere Geestelijken naar Brielle vervoerd, buiten welke stad zij, in de schuur van het klooster Rugge, zijn opgehangen, waarom hij ook onder de negentien Gorinchemsche martelaren geteld wordt. De toren is mede een oud gebouw, eertijds voorzien van een stomp spitsje, niet verre boven de kerk uitstekende, doch door de bouvalligheid heeft men het, in het jaar 1772, moeten afbreken, en in de plaats daarvan een fraaije spits gemaakt, welke zich goed voordoet; terwijl de toren zelve in het jaar 1841 vernieuwd is.

De in 1650 gestichte en wel ingerigte school, waarbij in het jaar 1831 eene fraaije onderwijzerswoning gebouwd is, wordt door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht. — De kermis valt in acht dagen na Pinksteren.

In 1812 heerschte hier eene epidemische ziekte, die 86 personen ten grave sleepte.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur (blauw), waarop een korenschoof van goud, een spil van zilver, beladen met een spoorrad van goud, brocherende over het geheel.

HEINENOORD (BUITENLANDEN-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Heinenoord*; palende N. aan de Oude-Maas, O. aan de Spuivelden, Z. aan Komansland, W. aan de Oud-Heinenoordsche gorzen.

HEINENOORD (LAAGJES-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Heinenoord*; palende N. aan Komansland, O. aan den West-Zomerlandsche-polder, Z. aan den Oud-Heinenoordsche-polder, W. aan de Oud-Heinenoordsche-gorzen.

HEINENOORD (OOST-ZOMERLANDSCHE-POLDER-VAN), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gedeeltelijk gem. *Heinenoord*, gedeeltelijk gem. *Mijns-Heerenland-van-Moerkerken*, en gedeeltelijk gem. *Puttershoek*, palende N. aan de Spuivelden, de Negen-Boeren-gorzen, Kalesland en Avenhil, Z. O. en Z. aan den Oudenlandsche-polder, W. aan den West-Zomerlandsche-polder.

Deze polder, die in het jaar 1878 bedijkt is, staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, benevens eenen Dijkgraaf voor het gedeelte van *Mijns-Heerenland-van-Moerkerken*, zes Heemraden en eenen Penningmeester, die tevens de functie van Secretaris waarneemt.

HEINENOORD (OUD-), d. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEINENOORD**.

HEINENOORD (OUD-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEINENOORDSCHE-POLDER (OUD-)**.

HEINENOORD (WEST-ZOMERLANDSCHE-POLDER-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Beijerland*, gem. *Heinenoord*; palende N. aan de Komanslanden en de Spuivelden, O. aan den Oost-Zomerlandsche-polder van Heinenoord, Z. aan den Oud-Heinenoordsche-polder, W. aan de Oud-Heinenoordsche-gorzen.

HEINENOORD (ZOMERLANDEN-VAN-), stroek lands in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gedeeltelijk gem. *Heinenoord*, gedeeltelijk gem. *Mijns-Heerenland-van-Moerkerke*, gedeeltelijk gem. *Puttershoek*; palende N. aan Komansland, de Spuivelden, de Negen-Boeren-gorzen, Kalesland en Avenhil, O. aan het Nieuwpoldertje, Z. O. en Z. aan den Oudlandsche-polder, W. aan den West-Maas-en-Nieuwlands-polder.

Deze landen bestaan uit den West-Zomerlandsche-polder en den Oost-Zomerlandsche-polder, en worden door twee sluisen, op de Oude-Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Adjunct-Dijkgraaf, eenen Dijkgraaf voor het gedeelte van *Mijns-Heerenland-van-Moerkerken*, zes Heemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

HEINENOORDSCHE-GORZEN (DE OUDE-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Heinenoord*; palende N. aan de Oude-Maas, O. aan de Haven van Heinenoord, die haar van de Buitenlanden, Komansland en de Laagjes scheidt, Z. aan den Oud-Heinenoordsche-polder, W. aan den *Bosche-polder*.

HEINENOORDSCHE-KREEK (DE), water in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, dat uit het Zuidoostelijke gedeelte van den Oud-Heinenoordsche-polder ontstaat, met eene kronkelende noordelijke rigting naar Heinenoord loopt, aldaar de haven van dat d. vorint, waardoor zij zich in de *Oude-Maas* ontlast.

HEINENOORDSCHE-POLDER (OUD-), ook wel enkel **OUD-HEINENOORD** genoemd, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Heinenoord*; palende N. aan de Oud-Heinenoordsche-gorzen en de Laagjes, N. O. aan den West-Zomerlandsche-polder, Z. aan den Oudelandsche-polder, W. aan den West-Maas-Nieuwlandsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 291 bund., en wordt door eenen molen en eene sluis, op de haven van Heinenoord, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Penningmoester, die tevens de functie van Secretaris waarneemt.

HEINERSCHID, gem., gedeeltelijk in de heerl. *Clerff*, gedeeltelijk in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Clerff*; palende N. aan de Pruisische gem. *Ouren*, O. aan de Our, die haar van de Pruisische prov. *Rijnland* scheidt, en waarover onder deze gem. zes bruggen liggen, Z. aan *Munshausen*, Z. W. aan *Clerff*, W. en N. W. aan *Weis-Wampach*.

Deze gem. bevat de d. *Heinerscheid*, *Hupperdingen*, *Lieler*, *Fischbach* en *Kalborn*, benevens de geh. *Grindhausen*, *Kalbornermühl*, *Koesfurt* en *Lausdorn*. Zij telt eene bevolking van 980 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Er wordt jaarlijks 260 zak tarwe, 3600 zak rogge, 3800 zak haver gewonnen. De veestapel beloopt 90 paarden, 600 runderen en 300 swijnen.

De inw., die alle R. K. zijn, maken de par. van *Heinerscheid*, *Hupperdingen* en *Lieler* uit, welke kerken hebben te *Heinerscheid*, te *Hupperdingen* en te *Lieler*, en kapellen te *Fischbach* en te *Kalborn*.

Het d. *Hamscaans*, ook wel *Hamscaans* gespeld, ligt 3½ u. N. ten W. van *Diekirch*, 1½ u. N. O. van *Clerff*.

De inw. maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is aan den H. *Quintus* toegewijd, terwijl tot deze par. tevens de kapellen te *Fischbach* en te *Kalborn* behooren.

Te *Hamscaans* wordt den 7 Mei, den 27 Augustus en den 12 November eene jaarmarkt gehouden.

HEINING (BINNEN-), buitendijks land in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*, in het IJ, N. N. W. en dwars van den *Sparendamschedijk*, waaraan het vast zit, zoodat het een schiereiland uitmaakt. — Het is met eene zomerkade omgeven, en geheel met riet bewassen.

HEINING (BUITEN-), gedeelte van het vorengenoemde buitendijks land, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*, aan het IJ gelegen, mede met eene zomerkade omgeven en met riet bewassen. — Het geheel is groot 14 bund. 3 v. r. 90 v. ell.

HEININGEN (OUD-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEININGEN (OUD-)*.

HEININGEN (WEST-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEININGEN (WEST-)*.

HEINKENDEL, meerteje in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Noord-en-Zuid-Scharwoude*, ½ u. W. van *Zuid-Scharwoude*, waardoor het met de *Schagersloot* in verbinding staat; terwijl het van het Noorden naar het Zuiden, door de *Delsvaart* doorsneden wordt.

HEINKENSOORD, d. in den *Heekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEINKENSOORD**.

HEINKENSSAND, d. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie **HEINKENSSAND**.

HEINKENSWERVE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrijevan-Sluis*, prov. *Zeeland*, onder *Heille*, bij de draaibrug aan den mond der Aardenburger-haven.

In de acteboeken van de Hervormde kerk te Sluis vindt men, dat den 6 November 1879, op begeerte der inwoners van **HEINKENSWERVE** besloten werd, om te zorgen, dat het *Evangelie* daar gepredikt werde.

Het bestond nog in 1886, doch is denkelijk in het jaar 1887 door de zee verzwolgen. Men toont nog de plaats van het kerkhof aan, kenbaar aan overblijfselen van lijken, die aldaar gevonden worden. Ook den molenberg.

HEINKENZAND, kant., prov. *Zeeland*, arr. *Goes*; palende N. aan de Schenge, die het van het kant. *Goes* scheidt, O. aan het kant. *Goes*, Z. aan de *Wester-Schelde*, die het van het kant. *Axel* scheidt, W. aan het *Sloe*, waardoor het van het arr. *Middelburg* gescheiden wordt.

Het bevat de volgende 14 gemeenten: *Heinkenzand*, 's *Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp*, 's *Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke*, 's *Heer-Arendskerke*, 's *Heerenhoek*, *Borssele*, *Driewegen-en-Coudorpe*, *Ellewoutsdijk-en-Everingen*, *Oudelande*, *Baarland-en-Bakendorp*, *Hoedekenskerke*, 's *Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwake*, *Nisse en Overzande*. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 18,781 bund.; telt 1605 h., bewoond door 1988 huisgez., uitmakende eene bevolking van 10,300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt, hoewel zich een gering getal op de meekrapteelt toelegt.

HEINKENZAND, heerl. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenzand*; palende N. aan de heerl. 's *Heer-Arendskerke*, O. aan *Baarsdorp* en *Sinoutskerke*, Z. O. aan *Nisse*, Z. aan *Overzande*, Z. W. aan *Borssele*.

Deze heerl. bevat de gem. 's *Heerenhoek* en *Heinkenzand*. Zij beslaat eene oppervlakte van 1912 bund., waaronder 1878 bund. 31 v. r. 37 v. eil. belastbaar land; telt 540 h., bewoond door 427 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er onder elke gem. eenen korenmolen.

De Herv., die hier ongeveer 1000 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Heinkenzand* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. 's *Heerenhoek-en-Nieuwendorp*.

De R. K., die er ruim 1100 in getal zijn, behooren tot de stat. van 's *Heerenhoek* en *Heinkenzand*.

Men heeft in deze heerl. 2 scholen, als: ééne te 's *Heerenhoek*, en ééne te *Heinkenzand*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door onderscheidene Heeren.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van silver, met eenen heuvel van sinople (groen), waarop een haan van keel (rood).

HEINKENZAND, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenzand* (5 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende

N. aan de gem. 's Heer-Arendskerke, O. aan 's Heer-Abtskerke-Sinontskerke-en-Baarsdorp, Z. W. aan Nisse, Z. aan Overzande, W. aan 's Heerenhoek.

Deze gem. bestaat uit den Stelle-polder, den Noordland-polder, den Wester-Guite-polder, den Oosterland-polder, den Onwelandsche-polder, den Uitslag-polder, den Vlaanderkemsche-polder, den Zuiderlandsche-polder, den Oude-Kamer-polder, den Nieuwe-Kamer-polder en den Plate-polder, alsmede uit gedeelten van den Nieuw-landekerpolder, van den Noord-Zak-polder, van den Zuid-Zak-polder en van den Louisen-polder. Zij bevat het d. Heinkenssand, benevens eene verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1242 bund., waaronder 1218 bund. 64 v. r. 91 v. ell. belastbaar land; telt 236 h., bewoond door 278 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1380 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die 850 in getal zijn, onder welke 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*, ring van *Borssele*, behoort. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest GALENUS of GHELEYN VAN OOST, die in het jaar 1878 herwaarts kwam, en in het jaar 1880 naar Vlaanderen vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer.

De Afgescheidenen, die men er 120 telt, maken er geen afzonderlijke gem. uit, maar gaan her- en derwaarts ter kerk, of houden bij afdeelingen onderling godsdienstoefening. — De 2 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Goes*, zijnde eene filiale gem. van *Middelburg*.

De R. K., van welke men er 720 aantreft, maken met die van eenige naburige gem. eene par. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. *Zeeland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Ier., van welke men hier een tiental aantreft, behooren tot de hoofd- en ringsynagoge van *Zierikzee*, bijkerk *Goes*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Het d. HEINKENSZAND, ook wel gespeld HEINKENSZANDE, HEINKESSAND of HEINKESZAND, vermoedelijk eigenlijk HENDRIKSZAND, en in de wandeling veelal HEINTJESZAND geheeten, ligt 1½ u. Z. W. van *Goes*.

De Heeren van SCHENGE hadden reeds in 1289, tusschen de *Schenge* en de *Loijse*, het *Oudeland* van HEINKENSZAND bedijkt, waarbij spoedig het *Oosterland*, en de *Oude-kamer* aangewonnen werden, en dat eindelijk door de geheele verlamming van de *Schenge*, bij de bedijking der *Sakpolders* aan het *Breede* werd vastgehecht. De uitmuntende ligging aan de *Loijse*, die in de *Zwake* uitliep, en tot in het midden der vijftiende eeuw de hoofdstroom was, door welke men uit *Middelburg* naar *Antwerpen* opvoer, en de bijzondere waarde dezzer nieuwe gronden, lokten spoedig zulk eene menigte bewoners herwaarts, dat deze dochter van 's Heer-Arendskerke hare moeder weldra in schoonheid en rijkdom voorbij streefde. Het plagt voormaals seer volkrijk te zijn, en twee korenmolens te hebben, welke voor deze lieden genoeg te malen hadden.

De voortgaande verlanding had echter reeds in het begin der zeventiende eeuw aan alle scheepvaart een einde gemaakt, waardoor de

welvaart eenigzins afnam, en het getal inw. verminderde. Het d. echter is nog steeds een der fraaiste van het eil. Zuid-Beveland gebleven. Het bestaat uit een vrij lange en breede straat, op het middel gedeelte wederzijds met huizen bebouwd.

De kerk, die voor de Hervorming aan den H. Blasius toegewijd was, en later door de Herv. gebruikt werd, was een zwaar, op twee rijen pilaren rustend gebouw, hetwelk op verzoek van den toenmaligen Ambachtsheer Jan van Schreef in het jaar 1455, tot eene par. kerk verheven werd. Hoewel reeds lang in verval, mogt het echter nog een ruim en seer schoon gebouw genoemd worden. Van den toren, die zeer hoog en fraai was, had men onder het Fransch bestuur de spits afgenomen, en in diens plaats een telegraaf gesteld, welke de seinen van den abdijtoeren te Middelburg overnam, en waardoor men, in weinig meer dan 30 minuten, te Antwerpen de tijdingen uit zee kon hebben; later is de telegraaf weggenomen, en zij heeft weder plaats gemaakt voor eene kleine spits. In de kerk vond men een fraai gedenkstuk, ter eere van Mr. Izaäk Hugenotje en vrouwe Johanna van Diskonk; het was een zwart marmeren granaald met wapenschilden en opschriften op wit marmer. Eene levensgrootte afbeelding van den tijd, van wit marmer, stond daar nevens. In 1845 is deze kerk met den toren geheel afgebroken, en wordt eene nieuwe, kleine naar den tegenwoordigen toestand der gem. ingerigte, sierlijke kerk, met een torentje, in de plaats gebouwd.

De R. K. kerk, aan den H. Blasius toegewijd, was vroeger de ridderhoeve Barbestein, welke in het jaar 1816 tot haar tegenwoordig gebruik is ingerigt, en in de jaren 1856 en 1857 geheel vertimmerd, en tot een waardig heiligdom gemaakt is, uit subsidien van het Rijk en de Provincie, benevens bijdragen van de gemeente, waaronder vele van de Hervormden. Zij prijkt met een torentje, en de dienst wordt door een klein orgel ondersteund.

Men heeft hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat in het jaar 1835 is opgerigt, en 40 leden telt.

Vroeger had men hier de ridderhofsteden Watervliet en Barbestein. Het eerste, hetwelk aan de Z. W. zijde der straat stond, is op het laatst der vorige eeuw geheel verdwenen. Barbestein is thans, zoo als wij vroeger gezegd hebben, de kerk der R. K.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. Heinkenszand.

HEINKENSZAND (WATERING-VAN-), dijkgraafschap op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland; palende N. aan den Ankerveer-polder en den Ouden-Polder van 's Heer-Arendskerke, O. aan de Breede watering bewesten Yerseke, Z. aan de watering van Overzande, W. en N. W. aan den Oude-Craijerpolder.

Deze watering bestaat uit de volgende 17 polders, als: den Noord-Zak-polder, den Zuid-Zak-polder, den Plate-polder, den Oude-Kamer-polder, den Nieuw-Landeken-polder, den Nieuwe-Kamer-polder, den Zuiderlandsche-polder, den Vlaanderkensche-polder, den Uitslag-polder, den Westerguite-polder, den Oudenlandsche-polder, den Oosterlandsche-polder, den Oosterguite-polder, den Noorderlandsche-polder, den Stelle-polder, den Oude-Nieuwlandsche-polder, den Louise-polder en den St. Pieters-polder.

Deze watering belaat, volgens het veldboek, eene oppervlakte van 1190 bund. 14 v. r. 17 v. ell., waaronder 1132 bund. 49 v. r. 76 v. ell. schotbaar land, en wordt door ééne sluis, op de Wester-Schelde, van

het overtollige water ontlaat Het dijksbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezwoorenen en eenen Penningmeester.

HEINKERKE, oude naam van het d. HENDRIK-IDO-AMBACHT, in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HENDRIK-IDO-AMBACHT.

HEINKINSORDE, naam, onder welken het d. HEINKHOORD, in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, in eenen brief van het jaar 1314 voorkomt. Zie HEINKHOORD.

HEINK-SLOOT of HEYNE-SLOOT, vaart in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, loopende in eene noordelijke rigting van de Wormer-ringsloot naar de Beemster-ringsloot, en het d. Jisp regthoekig snijdende.

HEINO, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Raalte* (4 k. d., 6 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. *Zwollerkerspel* en *Dalfsen*, O. aan *Dalfsen*, Z. aan *Raalte*, W. aan *Wijhe* en *Zwollerkerspel*.

Deze gem. bevat het d. Heino, de buurs. *Lenthe*, *Oud-Heino*, *Heinosche-veld*, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3135 bund., waaronder 3070 bund. 36 v. r. 60 v. ell. schotbaar land; telt 310 h., bewoond door 313 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Gedeelten der *Oude-Wetering* en der *Nieuwe-Wetering* doorloopen deze gem. Dat gedeelte, hetwelk ten W. van de *Nieuwe-Wetering* ligt, is over het algemeen vrij laag.

De Herv., die hier 860 in getal zijn, maken met die van een gedeelte van de burgerl. gem. *Dalfsen*, *Wijhe* en *Zwollerkerspel*, eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Zwolle* behoort en 1100 zielen telt, onder welke 540 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES LEIJENBEEKHAUS, die hier vroeger R. K. Priester geweest is, doch, ten tijde der Reformatie, tot de Hervormden is overgegaan. Zijn opvolger was JOHANNES VOSSIUS, die in het jaar 1602 te *Gieten* was afgezet, vervolgens herwaarts kwam, en in het jaar 1604 of 1605 naar *Sloten*, in *Friesland*, werd beroepen.

De R. K., die hier ruim 800 in getal zijn, maken, met die van een gedeelte van *Wijhe*, *Windesheim*, *Dalfsen* en *Raalte*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* behoort, en door eene *Pastoor* bediend wordt.

Het d. HEINO, HEYNO of gelijk men vroeger schreef, HEYNE, nu nog, in de wandeling, bij de landlieden, TEN-HEYNE geheeten, ligt 2½ u. Z. O. van *Zwolle*, 8 u. O. N. O. van *Deventer*, 1½ u. N. W. van *Raalte*. Ofschoon geen groote dorpsbuurt bevattende, mag het met regt tot de schoonste dorpen en landstreken van *Overijssel* gerekend worden; de straatweg van *Zwolle* naar *Almelo* enz., die het d. doorsnijdt, heeft veel verbetering, levendigheid en gemak voor de inwoners aangebragt. Het is echter te betreuren, dat in de laatste jaren eenige aanzienlijke landhuizen, tot deze gem. behoord hebbende, zijn afgebroken, hoewel hier ook nu nog fraaije buitenplaatsen gevonden worden, waaronder de havez. de *Aaldering*, de *Gunne* enz. Men telt, in de kom van het d., 34 h. en 230 inw.

De Herv. kerk, vóór de Reformatie aan den H. NICOLAAS toegewijd, is een langwerpig vierkant gebouw, dat in het jaar 1808, uit vrijwillige bijdragen der gemeenteleden, noodzakelijke verbeteringen heeft ondergaan, terwijl toen ook eene nieuwe en fraaije *Predikantswoning* gebouwd is. In het jaar 1811 heeft de gemeente bij inschrijving weder

eens som bijeengebragt, ter vervaardiging van een orgel, waartoe ook de R. K. dezer plaats hebben bijgedragen. Dit orgel was eerst in het laatst van 1815 gereed, en werd den 12 October van dat jaar ingewijd. In de jaren 1842 en 1845 zijn weder ruim 2000 guld., ter herstelling en verfraaijing, aan het kerkgebouw te koste gelegd, zonder evenwel belangrijke verbeteringen te hebben aangebragt, daar dit gebouw, voor de gem. veel te klein zijnde, noodzakelijk vergroot moet worden. Deze kerk is van eenen vierkanten antieken toren voorzien.

De R. K. kerk, aan den H. WILLIBROEDUS toegewijd, is van toren en orgel voorzien.

De in 1857 nieuwgebouwde dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 250 leerlingen bezocht.

HEINO is de geboorteplaats van Mr. JAN VAN PELKWIJK, Lid der Gedeputeerde Staten van Overijssel, die veel ter verbetering van het onderwijs en der armeninrigtingen van dat gewest toegebragt en in het vak van wis- en geschiedkunde zich grooten roem verworven heeft, geb. 26 Augustus 1769, † 18 November 1854. Zijn vader was hier Predikant bij de Hervormden.

Door den storm, in den herfst van het jaar 1824, en daardoor af- en doorspoelen der kade langs de Nieuwe-Wetering, is het lage land in deze gemeente meestal onder geloopen. Op den 4 Februarij des volgenden jaars rees deze overstroming tot eene aanmerkelijke hoogte, toen strekte de overstroming zich ook verder oostwaarts, van de Nieuwe-Wetering tot nabij dit dorp uit, loopende hare grenslijn van het einde, van den Kluinhaarsdijk onder Dalfsen, bijna in eene rechte lijn, naar de Moersteeg, bij de dreef van de Gunne. Van daar langs de erven het Groote-Koers, het Kievietsbosch en den Vogelenzang, en verder langs Veldzigt, tot aan het erve Zeeman; zijnde het meer Zuidelijke en Oostelijke der gemeente, waarin het d. ligt, en hetwelk wegens de hooge ligging volkomen tegen alle overstroming beveiligd is, bevrijd gebleven. Er zijn bij deze ramp geene menschen, doch wel eene koe, vijf pinken en een varken verdrongen.

HEINO (OUD-), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en § u. O. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. W. van *Raalte*, gem. *Heino*.

HEINOOMSVAART, vaart in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Wilnis*, doorlopende de gemeente van het Noorden, de Veenplas tegenover Waverveen tot het zuideinde in den polder, en verder zuidwaarts buiten den polder tot de Meijert of Amstel, bij het Woerdscho-verlaat. De gemeenschap tusschen de Binnen- en Buiten-Heinoomsvaart wordt door eene sluis onderhouden, zijnde tevens de in- en uitvaart der bevoldering.

HEINOOMSVAART (BEOOSTEN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Wilnis*; palende N. aan den Veenplas tegenover Waverveen, O. aan de Heinoomsvaart, W. aan de Mijdrecht, Z. met de Rondeveensehe-polderkade aan de Meijert, zijnde een tak van den Amstel.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1219 bund. 26 v. r. 96 v. ell., waarvan ruim 600 bund. in den kring der verveening liggen, en beveend worden op den voet der bestaande verordeningen tot bedijking en droogmaking. De overige landen zijn wei- en hooilanden, bevattende, grooter of kleiner, 20 boerderijen.

HEINOOMSVAART (BEWESTEN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Wilnis*; palende

N. aan den Veenplas tegenover Waverveen, O. met de Wilnische-Zee aan den pold. Bovensten-het-Bijleveld, onder Oudhuizen, met welken de pold. in gemeenschap staat, Z. met de Rondeveensche-polderkade aan de Geer, zijnde een gegraven kanaal voor de gemeenschap van het Bijleveld met de Meijert of Amstel, W. aan de Heinsomsvaart.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 168 bund. 53 v. r. 66 v. ell., waarvan ruim 100 bund. in den kring der verveening liggen, en beveend worden op den voet der bestaande verordeningen tot bedijking en droogmaking. De overige landen zijn wei- en hooilanden, bevattende, grooter of kleiner, 4 hoerderijen.

De beide genoemde pold. zijn, na vroeger elk afzonderlijk te hebben bestaan, met de gezamenlijke polders in de gem. *Mijdrecht, Wilnis, Oudhuisen en Finkeveen-en-Waverveen*, in het jaar 1674, van eene algemeene omringkade voorzien, welke bepopdering sedert, naar de uitwendige gedaante, den naam draagt van de Rondeveensche-Bepoldering; wordende het polderwater door molens, in den Amstel of de takken van die rivier, uitgemalen.

HEINOSCHE-VELD (HET), boers. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. W. van *Raalte*, gem. *Heino*.

HEINSBERG, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 5 u. W. ten N. van *Breda*, kant. en ¼ u. W. van den *Oudenbosch*, gem. *Oud-en-Nieuw-Gastel*.

HEINSBROEK, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Heinsbroek*.

HEINSDIJK, d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *Heinsdijk*.

HEINSDORFF, naam, onder welken het geh. *Hunsdorff*, in het halj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie *Hunsdorff*.

HEINSKENDEL, meertje in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*.

HEINTJESRAKS-POLDER, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Weesperkarspel*.

HEINTJESZAND, naam, welken de Zeeuwen veelal in de wandeling geven aan het d. *Heinkenszand*, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *Heinkenszand*.

HEINTJE-WIJSLOOT, vaart in *Noord-Holland*, loopende in eene Zuidwestelijke strekking uit het *Noord-Hollandsche-kanaal*, even ten N. van *Ipendam*, naar den *Ijp*.

HEINZLOCH, beek in het grooth. *Luxemburg*, kant. *Mersch*. Zij ontspringt in eene boschrijke streek, ten Z. van *Angelsberg*, en valt te *Kollingen* in de *Alsette*.

HEISBRICH, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie *Hunsbrich*.

HEISCHDORFF (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*. Zie *Hunsdorff (de)*.

HEISDORFF, voorn. heerl. in het grooth. *Luxemburg*, van rondom door het halj. van *Luxemburg* omgeven.

Het bevatte de d. *Steinsel*, *Lorentzweiler*, *Walferdingen* en een gedeelte van *Bofferdingen*, benevens de geh. *Helmdingen*, *Helmsingen*, *Bereldingen*, *Dommeldingen* en *Eisenbruch*, zoodat zij een gedeelte van het arr. *Luxemburg*, gedeeltelijk kant. *Luxemburg*, gedeeltelijk kant. *Mersch*, uitmaakt.

Deze heerl. had geenen bijzonderen aanslag in de belastingen, die onder het Oostenrijksche bestuur, over het Luxemburgerland ingevoerd werden, maar werd te dien aanzien onder het balj. van Luxemburg gerekend.

HEISDORFF, naam, onder welken het geh. **HUSSDORFF**, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie **HUSSDORFF**.

HEISDORFF, ook wel, doch verkeerdelijk, **HESDORF**, **HESDORFF**, **INSDORFF** en **HEISTORFF** gespeld, d. in het balj. van *Luxemburg*, meijerij van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Luxemburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Steinsel*.

De inw., die alle R. K. zijn, hebben hier eene kapel, aan den H. **ANDREAS** toegewijd, welke tot de par. van *Steinsel* behoort.

HEISDORFF of **EISDORFF**, in het Fransch **HANVILLE** of **HANSVILLE** sommige kaarten verkeerdelijk **INSDORFF** gespeld, d. in het balj. van en op *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Clerff*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Bogen*.

De inw., die alle R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Bogen* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt. Zij is aan den H. **NICOLAAS** toegewijd.

HEISDORFF (DE) of **DE HESCHDORFF**, beek in het grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in het *Gruwald*, en valt beneden het d. **Heisdorff** in de *Alzette*.

HEISELDONK, bosch in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, gem. *Udenhout*.

Dit bosch, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 71 v. r. 80 v. ell., is meest beplant met opgaande boomen en hakhout, en wordt thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

HEISPELT, geh. in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Warnack*, voorm. kw. en 4 u. N. N. O. van *Arlon*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Diekirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Osperen*, gem. en ruim $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Wahl*.

HEISTEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEIDRIK**.

HEISTERT (HET), uitgestrekt heideveld in het voorm. hert. *Gulik*, prov. *Limburg*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Roermonde*, gem. $\frac{1}{2}$ u. N. van *Herkenbosch*.

In dit veld heeft onze volijverige Medearbeider, de Heer **Claas GUILLOU**, in het jaar 1836 een oud Germaansch kerkhof ontdekt, waar hij vervolgens vele Vaderlandsche oudheden heeft laten opdelen.

HEISTORFF, d. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie **HEISDORFF**.

HEISTRAAT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. N. O. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Teteringen*; met 29 h. en 190 inw.

HEISTRAAT, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **NIJWESTRAAT**.

HEISTRAAT (DE-GROOTE-EN-KLEINE-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Breda*, kant. en 4 u. Z. ten W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Groot-Zundert*, $\frac{1}{2}$ u. van de Belgische grenzen; met 31 h. en 150 inw.

HEFSEBOT, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. Z. van *Horst*, gem. *Maasbree*.

HEIVELDEN, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 8 u. O. van *Veghel*, gem. *Boekel*.

HEKELINGEN, heerl. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Hekelingen-en-Vriesland*; palende N. aan het *Oud-Honderdland*, O. aan den ouden *Uitslag van Putten*, Z. aan *Oud-Schuddebeurs*, W. aan *Vriesland* en *Brabant*.

Deze heerl. bevat de pold. *Hekelingen* en daarin het d. *Hekelingen*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, maken met de overigen van de burg. gem. *Hekelingen-en-Vriesland* eene gem. uit, welke 580 zielen, onder welke 100 *Ledematen* telt, en tot de klass. van *Brielle*, ring van *Geervliet*, behoort. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **WILLEM ADRIAANS VAN EKK**, die in het jaar 1876 herwaarts kwam, en in het jaar 1896 opgevolgd werd door **CORNELIUS DANIELIUS**. Het beroep geschiedt door den kerkeraad onder aegrotie van den *Ambachtsheer*.

De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Oud-Beijerland* gerekend. — Men heeft in deze heerl. ééne school.

Het d. **HEKELINGEN** of **HECKELINGEN** ligt $3\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Brielle*. Vóór de *Reformatie* werd de pastorij zoowel als het kosterschap door de *Graven* bevestigd. De *Pastoor*, onder **HEKELINGEN** wonende, had een inkomen van vijftien ponden (90 guld.), anders trok hij niet meer dan twintig rijnse guldens (28 guld.). Niettegenstaande de tegenwoordige kerk, en wel voornamelijk de toren, alle kenteekenen van oudheid draagt, zoo is het echter waarschijnlijk, dat hier voorheen een andere kerk zal zijn geweest, welke bij de als toen plaats gehad hebbende overstromingen, zoo niet geheel weggespoeld, ten minsten zoodanig verwoest zal zijn geweest, dat het tegenwoordige kerkgebouw in latere tijden bij de herdijking dezer *Ambachtsheerl.* eerst gesticht is. De kerktoeren is vierkant, tot boven het dak opgetrokken, vanwaar zij met een zeer vervallen spits verder oprijst. Men heeft in deze kerk geen orgel.

Deze heerl. moet reeds vroeg bestaan hebben, zoo als blijkt uit eenen ouden brief van **ZWEDER VAN ASCOUDE**, *Heer van Putten en Strijen*, van het jaar 1467, waarin hij zegt dat, daar zijne voorouders, als *Heeren en Vrouwen van Putten*, ter eere Gods een *Dekenschap* en *Kanunniksdij* hadden opgericht, waaruit 7 *Kapellanen* moesten onderhouden worden, ten welken einde zij goederen voor hun onderhoud hadden vastgesteld, dat hij, die goederen niet willende verminderen, maar voeleer vermeerderen, uit dien hoofde, mede ter eere Gods, zijns H. *Moeder MARIA* en alle Gods lieve *Heiligen* wilde, dat de vijf *Kapellanen*, welke op den andel geprofessiet zouden zijn, *Kanunniken* zouden worden, dier wijze, dat alle hare goederen gemeenschappelijk zouden beheerd worden, en zij vereenigd zouden zijn met den *Deken* en de *Kanunniken* van *Geervliet*, in alle manieren en in dier voege, als bij de eerste fundatie was bepaald geworden. Hier was eene *ordonnantie* bijgevoegd, in welke **ZWEDER VAN ASCOUDE**, *Heer van Putten en Strijen* zegt, dat hij volgens den raad en het goedvinden van vrienden eenen *Proost* wilde hebben, die *Kanunnik* en *Acolytus* was gewijd, tot welke *proostdij* hij, met toestemming van zijnen zoon **AREND**, te dien tijde *Bischoep* van *Utrecht*, begeerde dat de *Pastoor* der par. van **HEKELINGEN**,

benevens andere daarbij vermelde Pastoors, als van Simonshaven, Biert en Putten, jaarlijks zestien ponden Hollands moesten opbrengen, waarvan de eene helft to St. Jansmisse, en de andere helft op Kersavond moest worden betaald, zijnde dit den tijd dat volgens gewoonte in den Lande van Putten, de renten betaald werden, doch deze renten zouden den Proost niet eerder worden gegeven, dan na het overlijden van den toenmaligen Pastoor van Hekelingen en de toen in leven zijnde Pastoors der andere hier bovengenoemde parochiën, en ingevalle dat een dezer bovengenoemde kerken mochten komen te vervallen, dan soude de Bisschop eene soodanige schadevergoeding hiervan moeten geven, als hij soude meenen naar billijkheid te behooren, verbeterde intengedeel een der kerken, dan soude ook naar mate van de verbetering, het traktement vermeerderd en verbeterd worden. De juiste tijd der stichting kan even zoo min als de naam van den stichter of der stichterssso met zekerheid worden opgegeven, alleen kan men hieruit zien, dat er, reeds in den jare 1507, te HEKELINGEN eene parochiekerk heeft gestaan, en dus de tijd der stichting van eene nog vroegere dagteekening moet zijn.

Deze heerl. is vroeger, gedurende een reeks van jaren, in het bezit geweest van het geslacht REPELAER, van hetwelk zij is aangekocht, door Jonkheer FRANÇOIS CORNELIS DECOURT, woonachtig te Dordrecht.

Het wapen van HEKELINGEN is verticaal doorsneden; rechts een veld van goud met eenen klimmenden leeuw, in den regter bovenhoek is het wapen van Putten, zijnde een veld van goud, met drie St. Andries kruissen van sabel (zwart); links een veld van silver, met een St. Andries kruis van sabel (zwart).

HEKELINGEN-EN-VRIESLAND, gem. in het Land van Putten, prov. Zuid-Holland, arr. en kant. Brielle, (17 k. d., 11 nr. k., 7 s. d.); palende N. W. en N. aan de gem. Spijkenisse-en-Brabant, N. O. aan de Oude-Maas en het Boeregat, Z. W. en Z. aan het Spui, welke haar van de gem. Nieuw-Beijerland scheidt, Z. W. en Z. aan Simonshaven-en-Schuddebeurs.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Hekelingen, den pold. Vriesland, den Oude-Uitslag-van-Putten, den Nieuwe-Uitslag-van-Putten, en den Wulve-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 827 bund. 23 v. r. 36 v. ell., waaronder 790 bund. 53 v. r. 13 v. ell. belastbaar land; telt 63 h., bewoond door 90 huisgez., uitmakende eene bevolking van 118 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 7 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van Hekelingen uit. — De 7 R. K. behooren tot de stat. van Oud-Beijerland. — Men heeft in deze gem. ééne school.

HEKELINGEN-POLDER, pold. in het Land van Putten, prov. Zuid-Holland, arr. en kant. Brielle, gem. Hekelingen-en-Vriesland; palende N. W. aan den pold. Brabant, N. aan Oud-Hongerland, O. aan den Ouden uitslag van Putten, Z. aan Oud-Schuddebeurs, W. aan Vriesland.

Deze pold., welke in het jaar 1521 soodanig overstromd was dat hij geheel herdijkt is, heeft in het jaar 1682 en vervolgens in latere jaren, door de elkander opvolgende watervloeden, zeer veel geleden.

HEKENDORP, heerl. in het halj. van Oudewater, prov. Zuid-Holland, arr. Leyden, kant. Woerden, gem. Groot-en-Klein-Hekendorp; palende N. aan Ruigeweide-en-Papekop, O. aan de Noordszijde van Snelrewaard, Z. aan den IJssel, die haar van Dijkveld en Roosendaal scheidt, en W. aan de Lange-Weide.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Groot-Hekendorp-en-Klein-Hekendorp. Zij bevat het geh. Hekendorp en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 497 bund. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Ook heeft men er eene bierbrouwerij, eene scheepstimmerwerf, en eene touwslagerij.

De Herv., die hier 180 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Woerden*. — De R. K., van welke men er 190 aantreft, worden tot de stat. van *Woerden* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school te Hekendorp.

Het geh. **HEKENDORP** ligt $7\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van Leyden, 2 u. Z. W. van Weerden.

HEKENDORP (GROOT-), pold. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Groot-en-Klein-Hekendorp*; palende N. aan Ruigeweide en Papekop, O. aan Klein-Hekendorp, Z. aan den IJssel, W. aan den Waarder-boezem.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 414 bund.

HEKENDORP (GROOT-EN-KLEIN-), gem. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden* (6 k. d., 16 m. k., 5 s. d., 2 afd.); palende N. aan de gem. Lange-en-Ruigeweide en Papekop-en-Diemerbroek, O. aan Snelrewaard en Oudewater, Z. aan den IJssel, W. aan Lange-en-Ruigeweide.

Deze gem. bestaat uit de pold. Groot-Hekendorp en Klein-Hekendorp, benevens de b. Goejanverwellensluis; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 634 bund. 33 v. r. 46 v. ell., waaronder 628 bund. 16 v. r. 86 v. ell. belastbaar land; telt 61 h., bewoond door 72 huisgez., uitmakende eene bevolking van 570 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene bierbrouwerij, eene scheepstimmerwerf en eene touwslagerij.

De Herv., die hier 180 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Woerden*. — De R. K., van welke men er 190 aantreft, worden tot de stat. van *Woerden* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, te Hekendorp.

HEKENDORP (KLEIN-), pold. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Groot-en-Klein-Hekendorp*; palende N. aan Papekop, O. aan de Noordzijde van Snelrewaard, Z. aan den IJssel, W. aan Groot-Hekendorp.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 83 bund.

HEKENDUINEN, oude naam van het geh. **EKKENDUINEN**, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **EKKENDUINEN**.

HEKEREN, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **HECKEREN**.

HEKEREN, voorm. kast. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **HECKEREN**.

HEKER-MERANAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

HEKSE, verkorte naam van het d. **HEDEKUIZEN**, in het *Land van Heuden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEDEKUIZEN**.

HEKKUM, geh. of boerschap in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Onderdedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Adorp*; uit vijf boerenplaatsen, met 40 inw. bestaande. — De Herv. behooren kerkelijk tot de gem. van *Adorp-en-Harssens*. — De R. K. worden tot de stat. van *Bedam* gerekend.

Dit geh. heeft langs de Hekkumerweg, welke Oostwaarts loopt, gemeenschap met de straatweg van Groningen naar Winsum. De bodem bestaat uit zware klei.

HEKMANSDIEP, gegravene waterlozing in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten*, gem. *Wedde*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Blijham*, zich even ten Oosten van Winschoterzijl door eene grondpomp ontlastende.

HEKSEL, **HEXEL**, **HAKSEL** of **HACSEL**, ook wel **Hoer-HEKSEL** geheeten, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. ten N. W. van *Almelo*, gem. en 1 u. N. van *Wierden*; met 24 h. en 150 inw.

In deze buurschap vindt men eene school, welke gemiddeld door 25 leerlingen bezocht wordt. — Er heeft op het erve Aalvink een spijker gestaan, welke thans is afgebroken.

HEKSENBURG, berg in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, gem. *Heerlen*, nabij het d. *Heerlerheide*.

HEKSLOOT, ook wel de **KSLOOT**, en op sommige kaarten abusievelijk de **NEKSLOOT** genoemd, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Heemskerk*, hetwelk uit onderscheidene beeken en waterleidingen ontstaan, bij de vijvers van Marquette dezen naam aanneemt, en van daar in eene Oostelijke strekking bij het Assumertolhek in de *Veerstoot* of *Tilvaart* uitloopt, in welke het zich ontlast, terwijl het vroeger aan de *Maar* met eenen Zuidwaardschen zijtak, een havenje of eigenlijk eene aanlegplaats vormde voor vaartuigen, die naar *Heemskerk* bestemd waren, welke aanlegplaats ook thans nog bestaat.

Voormaals moet dit een vrij diep vaarwater geweest zijn, langs hetwelk schepen met staande mast varen konden. Sedert onheugelijke jaren is het echter door verdrooging zoodanig te niet gegaan, dat men het niet dan met pramen bevaren kan, hoewel het nog het hoofdkanaal van wateraflossing voor het *Heemskerker-Broek* is, daar alle sloten en wateringen er op uitloopen, alsmede onderscheidene beken, welke uit de duinen en geestlanden in de gem. *Heemskerk* ontspringen, zoodat dat water, nevens het *Assumerhek* en op andere plaatsen tusschen de vijftien en twintig ellen wijdte heeft. Het ontleent zijnen tegenwoordigen naam van het *Assumertolhek*, maar was waarschijnlijk, vóór dat dit bestond, **HEKSLAOT** geheeten, althans het komt ook wel onder dien naam voor.

HEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HU**.

HEL, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HAAZ**.

HEL (DE), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Sliedrecht-en-Naaldwijk*.

HEL (DE), water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, 1 u. W. van *Wernhout*, 5 min. van de Belgische grenzen.

HEL (DE), hofst. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeealand*. Zie **HELL**.

HEL (DE), buurs. en hav. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HAAZ** (DE).

HEL (DE), fort in de heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Willemstad*, en tot dekking van die vesting dienende.

De vesting *Willemstad* is in 1583 eerst aangelegd, zonder eenige andere forten of batterijen in den omtrek te hebben, en wel met het doel, om in tijd van oorlog voor te komen, dat vijandelijke oorlogschepen door het *Volkerak* in *Holland* zouden binnendringen, en om

de scheepvaart tusschen Holland en Zeeland te beveiligen, waartoe ook later het fort Prins-Frederik, bij Ooltgensplaat, en het fort de Ruyter, bij genoemde vesting, zijn aangelegd. Later en wel in het jaar 1747, toen de belegering van Bergen-op-Zoom plaats had, zijn in den omtrek van Steenberg, Willemstad en de Klundert eenige batterijen opgeworpen, welke thans allen reeds vervallen zijn, met uitzondering van die, welke is gelegd aan het Noord-Westende van het geh. *DE HIL*, en op het einde, waar de Heyningsche-dijk tegen den Ruigenhilsdijk aanstoot. Deze batterij, hoewel ook geheel in onbruik geraakt zijnde, werd evenwel door de Fransche genie in 1812 als zeer belangrijk beschouwd, om Willemstad en de omstreken, met kracht tegen eene landing van de Engelschen te kunnen verdedigen, en alzoo in dat jaar tot een fort met eenen zeer sterken toren er in, aangelegd, en ook daarbij den naam van het fort de Hel verkreeg, zonder dat men daarbij in aanmerking wilde nemen, dat, in het jaar 1747, de geheele Sabina-Hendricapolder, welke in 1787 was bedijkt geworden, nog aan eb en vloed was onderworpen, zoo dat door de binnenvlieten, die daarin waren gelegen en nog te zien zijn, de schepen niet ver van den Ruigenhilsche- en Heyningschedijk, Zuidwest en Noordwaarts heen voeren; welke positie echter, na de bedijking van genoemde Sabina-Hendricapolder, zoo° aanmerkelyk is veranderd, dat de afstand van dit fort, tot op den stroom, waar oorlogschepen moeijelyk zouden kunnen varen, wel op 2200 ellen kan worden berekend, waardoor dan dit fort nu alleen kan dienen, om den vijand het naderen van de landzijde te bemoeijelyken, doordien het de dijken van den polder Ond-Heyningen en van den Ruigen-Hil bestrijkt.

HEL (DE), geh. in de heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 5 u. N. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. W. N. W. van *Zerembergen*, gem. en 2 u. Z. van *Willemstad*.

Dadelyk na de bedijking van den pold. de *Ruigehil* werden te dier plaatse eenige huizen gebouwd, welke toen den naam verwierven van het geh. *DE HIL*. Op dit geh. had destijds binnen weinige jaren ook jaarlijks eene kermis plaats, maar de overlevering wil, dat dronkenschap, vechterijen en andere ongeregeldheden zeer menigvuldig plaats hadden, waarom men den naam van *DE HIL* heeft veranderd in dien van *DE HIL*, welken naam het tot den huidigen dag heeft behouden.

HEL (DE), hofstede in de *Schermer*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Noord-en-Zuid-Schermer*, aan de Noordervaart zuidzijde, nabij de *Ijerenbrug*.

HEL (DE GROOTE-), ook wel de *Nieuwe-Wiel* of *HEKIL* genaamd, een der killen van den *Biesbosch*, die uit het Houweningswater en de Westkil voorkomende, tusschen den Hengstpolder, de Jongeneels-Ruigt, de Zuidwaardsch-Hennep, de Hond, en de Nieuwe-Kat ten eener zijde, en de Achtersten-Kiewietswaard en de Nieuw-Hardenhoek ter andere zijde door stroomende, zich in het gat van de *Puttesteeek* ontlast.

HEL (DE MOOIJE-) of *DE MOOIJ-EL*, ook wel bij verbastering *DE MOOIJ-NEL* genaamd, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, ½ u. W. van *Spaarnwoude*. Het is eigenlyk de mond, waardoor de *Lede* in het *Spaarne* uitloopt.

HEL (ROODE-), geh., prov. *Friesland*, griet. *Achtkarspelen*. Zie *ROOZEL*.

HELAKKER of *HELLER-ENDE*, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en

4 u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 5 u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*, 5 min. N. van *Bladel*; met 36 h. en 200 inw.

HELAWAN of OELI-HELAWAN, ook wel naar de voorm. hoofdplaats HIRON-LAMA genoemd, gesp. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, eil. *Ambon*, aan de kust van *Hitoe*.

Dit gesp. stond weleer onder vier Vorsten. Men heeft er drie riv., als: de *Wakka-Hoeli*, de *Way-Tomo* en de *Mamoa*. De hoofdplaats is thans *Hiela*.

Het volk van dit gesp. is van eenen trotschen en weerbarstigen aard, en moet met beleid en klem geregeerd worden. Men heeft er een goede jagt op herten en wilde koeijen, de grond brengt allerlei groenten, en de zee verschillende soorten van visch voort.

HELBADA, voorm. stat., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5½ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Holwerd*, ½ u. Z. van *Ternaard*.

HELCHERSEE, voorm. water in *Zeeland*, waarvan het d. *Elkerzee*, op het eil. *Schouwen*, zijnen naam ontleent.

Het kwam voort uit de *Rokvliet*, en liep tusschen *Moudacus* en *Breidorp* ter eener zijde, en *Serooskerke* en *Ellemeet* ter andere zijde door.

HELDEN, gem. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Horst* (9 R. d., 10 m. k., 3 s. d.); palende N. aan *Sevenum* en *Maas-Bree*, O. aan *Kessel*, Z. aan *Neer* en *Roggel*, W. aan *Meijel*.

Deze gem. bevat de d. *Helden* en *Panningen*, benevens de geh. *Keup*, *Echgel*, *Hub*, *Zelen*, *Beringen*, *Everloe*, *Vosbeek*, *Loo*, *Straatje*, *Stogger*, *Onder*, *Kindt* en *Zandberg*. Zij beslaat eene oppervlakte van 7044 bund. 65 v. r. 55 v. ell., telt 450 h., bewoond door 455 huisgez., nitmakende eene bevolking van 2600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en 4 branderijen; 5 bierbrouwerijen; 1 stijfelfabriek; 2 verwerijen, 1 fabriek van siroop uit beetwortelen, 1 ros-olie-, 1 wind-olie- en 3 wind-graanmolens hebben.

De inw., die op 2 na alle R. K. zijn, onder welke 1500 Communikanten, maken de par. *Helden* en *Panningen* uit. Voorheen maakte deze gem. slechts eene par. uit, namelijk die van *Helden*, welke eene kerk te *Helden* en eene kapel te *Panningen* had, maar in het jaar 1830 werd het grootste gedeelte der gem. van de par. van *Helden* afgescheiden, en de kapel van *Panningen* onafhankelijk verklaard, welke sedert door eenen Pastoor en eenen Kapellaan werd bediend.

De 2 Herv., welke men er aantrest, behooren tot de gem. van *Venlo*.

Men heeft in deze gem. twee openbare scholen, als: ééne te *Helden*, en ééne te *Panningen*, welke door een gemiddeld getal van 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. *Helsus*, ligt 5½ u. N. ten W. van *Roermond*, 5 u. Z. van *Horst*, het is eene fraaije en levendige plaats, met nog al eenigen doortogt. Men telt er in de kom van het d. 62 h. en 310 inw.

De inw. maken met die van de geh. *Keup*, *Echgel*, *Straatje*, *Stogger*, *Onder*, *Kindt* en *Zandberg* eene par. uit, die tot het vic. gen. apost. van *Limburg*, dek. van *Venray*, behoort, 1100 zielen telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. In vroegere jaren stond de benoeming van den Pastoor aan den Proest van de abtdij *Keysersbosch*.

De kerk, aan den H. *LANBERTUS* toegewijd, is een fraai ruim en sterk gebouw, met eenen schoonen, zwaren, spitsen toren en van een fraai hoog altaar en orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Het wapen bestaat in een beeld van St. LANBERTUS.

HELDER (DEN), kant., prov. Noord-Holland, arr. Alkmaar.

Men telt er de 3 volgende gem.: de Helder-en-Huisduinen, Texel en Wieringen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25,448 bund. 42 v. r. 78 v. ell., waaronder 20,791 bund. 31 v. r. 9 v. ell. schotbaar land; telt 2611 h., bewoond door 3199 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 15,500 inw., die zich meest met landbouw en vischvangst gemeren; terwijl er ook vele loodsen geveeden worden.

HELDER (DEN), in eene oude blaffert van het bisdom van Utrecht, Huzas of HILZAS gespeld, aanzienlijk vlek, militaire positie en zeehaven in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. Noord-Holland, arr. en 8 u. N. van Alkmaar, kant. den Helder, gem. den Helder-en-Huisduinen, aan het Marsdiep, op den Noordelijksten uithoek van Noord-Holland, 52° 37' 40" N. B., 22° 24' 59" O. L.

De landtong, waarop dit vlek ligt, volgens de oudste overlevering welcer met de eilanden verbonden en door overstromingen gescheiden, werd omtrent het midden der veertiende eeuw eerst gebrekkig, later meer doelmatig ingedijkt. Voor dien tijd moesten de schamele bewoners, bij het prangen van het gevaar, met have en goed de wijk nemen in de duinen, op zoogenaamde terpen of vliedbergen, van welke vooral op Texel nog overblijfselen te vinden zijn. De aanbouw van dit vlek heeft echter eerst in het jaar 1500 zijn begin genomen, en het is sedert door de zeevloedden zeer vervallen, zoodat de kerk in het jaar 1679, meer binnenwaarts gezet is, doch na dien tijd is het aanmerkelijk vergroot, en als het ware, eene geheel vernieuwde plaats geworden, welke naar het dorp dat hier vroeger stond, geheel niet gelijk, zijnde de voormaals daar gestaan hebbende nederige boeren- en visscherswoningen, door een aantal winkel- en andere huizen vervaangen.

Tijdens het bestaan van de Spaansche onoverwinnelijke vloot, in 1583, schijnt men voor het eerst, als definitief punt, het oog herwaarts te hebben geslagen; de eerste schans werd destijds te Huisduinen gebouwd, en ook toen schijnt men eenige verdedigingswerken op Texel te hebben aangelegd. Bijna eene eeuw later, door Engeland bedreigd, werden dezelve werken, op last der Staten van Holland, weder opgemaakt en vergroot; den duinkant, aan het tegenwoordige Kaaphoofd, ook de Burgt en het Oude-Schild op Texel, waren vrij geregeld, doch werden slechts tijdelijk versterkt. De bekende ebbe van 1672 keerde toen ook nogmaals het gevaar, en, door verloop van jaren, verstoring en gebrek aan onderhoud, ging dit alles weder verloren. De latere of tegenwoordige, meer blijvende bevestiging, schijnt hoofdzakelijk door de daarstelling der maritime gestichten in de zeehaven in 1793 en de kort daarop gevolgde landing der Engelsche en Russen, in 1799 noodzakelijk te zijn geworden. Toen alléén bestonden de kustbatterijen de Revolutie (Kaaphoofd) en de Unie (Louise), benevens het begin van een nieuwen Veldwerk, op den Vijfhoek in den Polder. Later werd de Ondeelbaarheid (Oostbatterij) en de Constitutie (Batterij op de Laan) aangelegd. Tegen eenen aanval van de landzijde had men wel, meer landwaarts in, aan de Zijpe, werken aangelegd, doch hier door gebrek aan geld en tijd niets kunnen doen. In het jaar 1805 werd een Huzas door eene linie van voorloopige

werken omgeven, sluitende de toegangen van den zeedijk, van de batterij Kaaphoofd tot aan de sluis van het Nieuwe werk, door welk laatste tevens het voorliggende terrein kan worden onder water gezet. Meer grootere plannen werden onder het koninkrijk Holland gemaakt, doch niet uitgevoerd, en eindelijk werd eerst op speciaal bevel des Keizers, in het jaar 1811, aangevangen om deze belangrijke positie ruimer uit te leggen, en op eene doeltreffende wijze en blijvend te versterken. Tot het bouwen dezer werken, welke millioenen gekost hebben, en onder het toezigt van den kundigen Overste VALTEA zijn aangelegd, werden Spaansche krijgsgevangenen gebezigd. Van daar uitgaande is die positie, na dikwijls afgebroken werk, onder ons Gouvernement geworden, hetgeen het op heden is. Eene gesloten positie van ongeveer elf duizend ellen omvang, welke ten Noorden en ten Westen eene sterke kustverdediging, ten Oosten en ten Zuiden eene goede, door inundatiën gedekte landverdediging daarstelt, uit vooruit geschovene, en in de linie ter flankering opgenomene fronten bestaat, en, benevens een vrij uitgestrekt, vlak en meer of min bebouwd terrein, geheel de bewoende streek, en alle maritime en Rijks etablissementen in zich bevat, die, doelmatig ondersteund door de zeemagt en met de positie van Texel als één geheel beschouwd, vele eigene middelen in zich vereenigt en, naar behooren bezet, als een der eerste belwerken van den Staat kan worden aangemerkt. Doch eerst dan wanneer eenmaal, na misschien twintig jaren of meer, de steeds aanslikkende of toenemende gronden aan den zuidwal of de Harassons, de voorgestelde daarstelling zullen gedoogen van een laatste fort, ter afdoende verdediging der reede, zal de positie voltooid wezen, maar dan ook zijn gebragt tot eene der sterkste van Europa. In het jaar 1832 zijn de werken weder in goeden staat van tegenweer gebragt, vooral onder het bestuur van den Luitenant-Kolonel BARR. Het fort Lasalle, thans Erfprins, is onder die allen het sterkste en het hoofdpunt. De zware kustbatterij Kaaphoofd, onder het Fransche bestuur Valga gebeten, maakte vroeger, met de overige batterijen, zoo als de Westbatterij, de mortierbatterij Louise en de Oostbatterij, de noordelijke verdediging der kust uit. In het jaar 1834 of 1835 echter in de strekking harer vuurlijn verlegd zijnde, is het Kaaphoofd een voornaam punt der westelijke verdediging geworden, beschietende thans de opkomende vijandelijke schepen met ongeveer veertig vuurmonden; terwijl zij die vroeger alleen maar ter zijde kon nemen. Ook de redoute Kijkduin, voorheen Morland, verdedigt de westkust. Landwaarts in liggen het reeds genoemde fort Erfprins en het hoorn- of kroonwerk Admiraal Dirksz, vroeger l'Écluse; makende deze sterkten onderling, tot aan het Nieuwe werk aan het Noordhollandsche kanaal, door eene gedekte communicatie- of gemeenschapslinie van ongeveer drie duizend ellen lang, met de west- en oostkust vereenigd, de verdediging uit tegen elken aanval van de landzijde. Bovendien heeft men er kazematten en bomvrije gewelven, die 20 voet hoog zijn, en waarin meer dan duizend man kunnen gehbergen worden; zoodat alle deze sterkten te zamen de militaire etablissementen te Willemsoord insluiten en beschermen. Het geheel vormt eigenlijk een geretrancheerd kamp, hetwelk dertig duizend man kan bevatten, en ongeveer het een derde of een vierde van dien, in verband met de zeemagt, ter zijner verdediging noodig heeft. Het behoort met ruim drie honderd vuurmonden van zwaar kaliber, waarvan het meerendeel tot kustverdediging bestemd is, bewapend te zijn. Op de voornaamste kustbatterijen bestaan zeer goede kogelgloeiovens.

NARAZON, welke deze plaats het *Gibraltar van het Noorden* noemde, had plan er eene groote stad en vesting van te maken, en aldaar eener zijner grootste maritime etablissementen te vestigen, hetgeen slechts gedeeltelijk is ten uitvoer gebragt.

Vermits de doinen bij dit vlek ten eenenmale ontbreken, moet het, langs het geheele strand, door zware dijken behouden worden, alsmede door uitstekende hoofden van paal- of rijswerk, welke aan den buitenkant, ter stuiting van den slag van het water, met groote steenen belegd zijn. Van DEN HELDEN oostwaarts tot het Nieuwediep zijn zware aarden zeedijken, aan de zeezijde met breede steenen glooijingen voorzien; aan den ingang van de haven het Nieuwediep, is een wierhoofd, aan de havenzijde met zwaar paal- en plankierwerk bezet. Ten Westen van het vlek is mede een breeden aarden dijk, loopende tot Kaaphoofd. Van het westpunt Kaaphoofd tot het oostpunt de Haven, zijn wel onderscheidene steenen hoofden; doch daar het water altijd tegen de steenen glooijing van den dijk aanspoelt, is daar geen voorstrand. Van het Kaaphoofd tot aan Kijkduin, is voor den zand- en zeedijk, een voorstrand behouden. Volgens de overlevering, moet in vroegere tijden het land tusschen Kijkduin en Kaaphoofd, zich tot aan de Haaks hebben uitgestrekt; sporen van sloten in het strand, welke er, naar men wil, nog in het begin der vorige eeuw te zien waren, zijn echter niet meer te vinden.

In de jaren 1749 en 1750 zijn aanzienlijke sommen besteed, ter versterking dezer zeeveringen, vermits deze langs hoe meer gevaarlijk werden; en men heeft allerlei middelen aangewend, om niet alleen te behouden wat men had, maar ook, indien het mogelijk was, eenig strand of voorland aan te winnen. Deze werken bestonden in het leggen van rijswerken en ringdammen op het strand omtrent het dorp, om het strand te behouden en de slenken te vullen; in het vermaken van de palen- en deelenhoofden; het Kaaphoofd in eenen ontzaggelijken staat te stellen, door een glooijing en hoofd of hol van rijns en steenen daarvoor te maken. Vóór Kaaphoofd werd eene bezettingregel palen geslagen, en bezorgd door eene zeer flauwe glooijing, zwaar gedekt met rijns en ballaststeenen. Desniettemin is in het voorjaar van 1771, aan den Helderschen zeedijk eene nieuwe verzinking gekomen, en deze was niet zoodra, ten koste van meer dan 300,000 guld., hersteld, of zij werd den 23 October van hetzelfde jaar door eene tweede, en den 27 derzelfde maand door eene derde verzinking gevolgd, beide ter diepte van meer dan 70 voeten, zelf zoo ver, dat men bij peiling, geene der gezonkene steenen heeft kunen ontdekken. Niet zonder reden was men derhalve beducht, ingeval meer dergelijke verzinkingen zouden volgen, van dit nuttig en kostbaar dorp geheel te zullen verliezen, waardoor groote verandering en verzanding der zeegaten zoude veroorzaakt zijn. De Opzigters van dezen zeedijk stelden terstond vier honderd man in het werk, om, terwijl op die zelfde plaats, ter oorzaak van de diepte der verzinking, de dijk niet weder te herstellen was, nieuwe inlagen te leggen, hetwelk van een goed gevolg geweest is.

Men telt aan DEN HELDER 1500 huizen en 10,000 inwoners; en heeft er een fraai Raadhuis, dat in het jaar 1836 gebouwd is, en van zeer doelmatige vertrekken is voorzien. Ook zijn er een Postkantoor en een Station der paardenpostrij. Vroeger had men hier ook nog een fraai Gebouw der Westindische Compagnie, dat zij, bij haren aanvang in den jare 1608, heeft

doen stichten, doch dat sedert haar verval tot eene herberg gebruikt wordt.

Toen DEN HELDER een nog zeer klein dorp was, was de Herv. gem. aldaar gecombineerd met die van het toen aanzienlijke dorp *Huisduinen*, onder den naam van Herv. gem. *Huisduinen-en-den-Helder*, en bestond waarschijnlijk uit 2400 zielen. Deze gecombineerde gem. werd lang door slechts éénen Predikant bediend, die door den kerkeraad beroepen werd en zijne woonplaats te *Huisduinen* gevestigd hield, zijnde de eerste dezer Predikanten geweest JOHANNES MARTINUS FLEURKENS, beroepen in het jaar 1895, verroepen naar Midwoud in 1608. Toen *Huisduinen* in aanzien en bevolking begon af te nemen, en DEN HELDER daarentegen in aanzien toenam, verlangden de Herv., op laatstgenoemde plaats, dat de Predikant zich ook aldaar met der woon zoude nederzetten, dan daar de eersten dit ongaarne zagen, werd besloten eene pastorij tusschen de beide plaatsen in te bouwen, die, daar zij door een boschje omgeven is, nog wel, naar den toenmaligen Predikant VAN TIL, later Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leyden, Tillehof genoemd wordt, doch meer algemeen bekend is onder den naam van de Tuintjes. Vervolgens heeft men, in het jaar 1756, vrijheid verkregen, om voor deze gemeente eenen tweeden Predikant te beroepen, die aan *den Helder* moest wonen, zoo dat de pastorie van *Huisduinen* daarom waarschijnlijk later weder in het dorp gevestigd is. De beide Predikanten, zijnde LUCAS COPPENS, die in het jaar 1716 voor beide plaatsen beroepen was en aan DEN HELDER bleef, en GERARD PATTEN, die toen te *Huisduinen* beroepen werd, namen van toen af de dienst, elk op zijne standplaats, waar; alleen het Heilig Avondmaal werd door hen, beurtelings te *Huisduinen* en aan DEN HELDER, voor de vereenigde gem. bediend. Bij de steeds toenemende vermindering van *Huisduinen* en de gedurige aanwas van de leden aan DEN HELDER, is ook het laatste in onbruik geraakt en hebben de beide gem., hoezeer de vereeniging nog altijd wettig bleef bestaan, ten laatste als op zich zelve staande gem. de dienst geregeld, en voorkomende zaken, b. v. het beroep van eenen Predikant, elk afzonderlijk behandeld. Deze stand van zaken hield aan tot in het jaar 1841, toen die geheel veranderd is. Tot op dien tijd heeft men in ~~de~~ gecombineerde gem. dus eerst éénen en daarna twee Predikanten gehad. Bij deze gem. vond men ook twee kerken, als: ééne te *Huisduinen* en ééne aan *den Helder*. De oude kerk aan DEN HELDER was in het jaar 1624 van hout getimmerd, doch werd in het jaar 1679 in steen gebouwd, wordende den 20 Julij van dat jaar de eerste steen aan dat gebouw gelegd, door Mevrouw CORNELIA VOORTHUYZEN, terwijl den 12 November daaraanvolgende de eerste predicatie daarin gedaan werd. Zij is een ruim gebouw, met eenen kleinen koepeltoren op het midden van het dak. In het jaar 1828 is daarin een zeer goed en fraai orgel geplaatst, hetwelk aangekocht was uit de milde giften, daartoe eenparig door de geheele gemeente bijeen gebracht. De kerk zelve is echter zoo bouwvallig, dat zij van alle zijden moet ondersteund worden, en men er bij harden wind niet meer zonder gevaar in kan te zamen komen. In het genoemde jaar 1841 zijn de Herv. gem. *Huisduinen* en *den Helder* geheel van elkander gescheiden, en voor op zich zelve staande gem. verklaard, met uitzondering van de diaconie-administratie, wordende de armen der beide gemeente thans nog voor gemeenschappelijke rekening gehouden. De Herv. gem. DEN HELDER, na den sterken aanbouw aan het Nieuwediep, met het garnizoen, tot omtrent 6000 zielen

gekloppen zijnde, heeft men nu eindelijk eenigzins in hare behoeften beginnen te voorzien, zoo door haar een tweede kerk aan het Nieuwediep te bouwen, als door haar eenen tweeden Predikant toe te voegen. Dit kerkgebouw is door haren, nog tegenwoordig daar staanden Predikant Boudwijn Gerrit Clewnt, op den 1 December 1839, ingewijd, en tot tweeden Predikant is door den grooten kerkeraad beroepen Lambertus Vincentius Lebedora van Kolhorn. Deze hare twee Leeraren nemen als nu de dienst waar bij beurtwisseling in de Oudekerk en in de Nieuwekerk, onder welke namen de kerkgebouwen nu onderscheiden worden, en hebben het herderlijk werk onder zich verdeeld. Zij worden in de vervulling van de predikdienst geassisteerd door Dr. Cornelis de Cock, Predikant te Huisduinen, die daarvoor door het Departement van Eredienst wordt te goed gedaan. Men heeft alle mogelijke pogingen aangewend, om voor de Oudekerk eene nieuwe te krijgen, en hoopt, wanneer deze met éenen gewenschten uitslag bekroond worden, die aan den kanaalweg te bouwen.

De Herstelde Evang. Luth., die hier wonen, maken, met de overige uit de burg. gem. *den Helder-en-Huisduinen*, eene gem. uit, welke in het jaar 1827 gesticht is. De eerste steen aan het kerkgebouw is gelegd op den 11 Julij 1827, door den Kandidaat Johannes Hermanus Sonsthal, en op den 9 December daaraanvolgende werd de kerk door den Amsterdamschen Predikant Didonicus Rutgers Uckerman ingewijd. Op den 2 Maart 1828 werd de Kandidaat Sonsthal tot eersten Leeraar der gemeente beroepen. De kerk is een klein doch net gebouw, en sedert 1836 met een zeer welluidend orgel versierd.

De Doopsgez., die men er aantreft, worden tot de gem. van *den Helder-en-Huisduinen* gerekend. De kerk is een klein doch goed ingericht gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K. maken, met de overige van die gezindte uit de gem. *den Helder-en-Huisduinen*, eene statie uit, die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Toen deze stat. in het jaar 1785 opgericht werd, telde men er nog geen 100 Loden, en men was genoodzaakt de milddadigheid der andere R. K. gemeenten in te roepen, ten einde de noodige gelden tot het bouwen van eene kerk bijeen te brengen. De eerste Pastoor in deze stat. is geweest Engelbertus Vinksteyns, die in het gezegde jaar herwaarts kwam. De kerk, aan de H. H. Petrus en Paulus toegewijd, staat aan den zoogenaamden *Kanaalweg*. Zij is in het jaar 1840, in plaats van de oude, doch meer in het midden der gem., gesticht. Dit gebouw, aan hetwelk, den 2 Maart van dat jaar, de eerste steen gelegd, en dat den 7 October daaraanvolgende ingewijd werd, is van eenen toren met uurwerk en van een orgel voorzien. Naast de kerk staat eene geheel nieuwe pastorie.

De R. K. van de Oude Clerenzij, die er gevonden worden, maken eene stat. uit. De kerk aan den H. Nicolaas toegewijd, is in het jaar 1600 gebouwd, doch in het jaar 1857 herbouwd, zijnde daarvan den 27 April van dat jaar de eerste steen gelegd, terwijl zij den 24 November is ingewijd. Het is een zeer net gebouw, zonder toren, doch met een zeer welluidend orgel.

De Isr., die hier wonen, behooren tot de ring-synagoge, van *den Helder*, waartoe ook de bijkerk van *Medemblik* gerekend wordt, en waarin de dienst gedaan wordt door eenen Voorlezer. De synagoge is een klein, doch net gebouw, dat in het jaar 1837, ter vervanging van de toenmalige onaanzienlijke en bouwvallige synagoge, gesticht is.

Den 28 April van dat jaar werd er den eersten steen aangelegd en den 8 September werd zij ingewijd.

Onder de liefdadige instellingen en inrigtingen alhier, mag men voornamelijk rekenen: het Algemeene Weeshuis, waarin zestig weezen verpleegd worden, en een Hervormd Diaconie Armenhuis voor oude mannen en vrouwen, waarin thans slechts zes vrouwen en één man zijn opgenomen. Ook is er een Genootschap van Moederlijke Liefdadigheid, opgericht in het jaar 1829, hetwelk 80 leden of bijdragers telt, ten doel hebbende, om aan behoeftige kraamvrouwen onderstand te verleenen. Van dit genootschap heeft H. M. de Koningin zich wel als Beschermster gelieven te verklaren.

Door het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk hier den 6 December 1822 is opgericht, en 80 leden telt, is in het jaar 1836 eene Teekenschool en in het jaar 1843 eene Spaarbank opgericht, ter bevordering van algemeene welvaart en wering van armoede, door middel van spaarzaamheid. Behalve meer andere instellingen, is ook in het jaar 1829 eene Afdeeling van het Bijbelgenootschap, thans ruim 20 leden tellende, en in het jaar 1841 eene Afdeeling van het Zendelinggenootschap opgericht, waartoe de omliggende eilanden behooren en hetwelk 10 leden telt.

Het land van DEN HELDER, vroeger Tusi of Thusenland genaamd, was welligt met de eilanden Texel enz. verbonden. Onbekend is echter de tijd waarin deze gewelddadige doorbraken, welke de afscheuring hebben veroorzaakt, moeten hebben plaats gehad.

Bij de landing der Engelschen, in het jaar 1799 bevonden zij aan DEN HELDER en in de omstreken twee bataillons der zevende halve brigade, onder het bevel van den Kolonel HERMAN JAN GILQUIN. Daar deze troepen gevaar liepen, bij het voortrukken van den vijand, van de divisie van den Generaal DAENDELS te worden afgesneden, kreeg de Kolonel bevel, om de zes en tachtig stukken van de kustbatterijen te vernagelen, de amunitie onbruikbaar te maken, met zijne troepen onverwijd terug te trekken, en zich bij den linkervleugel te voegen. Wilde men aan dit bevel gehoorzamen, dan bleef er geen anderen weg open, dan door de moerassen van het Koe gras, en het was door die moerassen, dat de Kapitein (thans gepensionneerde Generaal der Infanterie) JOZEF JACOBUS VAN GEEN, als Kommandant der voorhoede, hun in den nacht den weg haande, met het gelukkig gevolg, dat de beide bataillons, na langer dan één uur eenen togt, meer dan ter halve lijve door het water en de slijk te hebben afgelegd, met verlies van slechts weinige manschappen en van drie houwitsers, welke in het moeras waren blijven steken, des nachts om twee ure *het Zand* bereikten. Na het vertrek van de Engelschen, hetwelk, ingevolgt het verdrag van 18 October 1799, plaats had, werden de batterijen aldaar in denzelfden staat, waarin zij door de Engelschen gevonden waren, weder teruggegeven.

Naauwelijks vernam de Vice-Admiraal VERMUELL, als Kommandant van het in het Nieuwe-diep liggende eskader, in het jaar 1813, dat in Amsterdam eenen opstand was uitgebarsten, of hij achtte het van zijnen plicht, de hoogste zorg voor de bewaring der rust aan te wenden, en dit was te meer noodzakelijk, omdat, bij het binnenhalen van alle schepen in het Nieuwe-diep voor de winterlaag, de gemeenschap met den vasten wal onmogelijk konde belet worden. Hij riep alzoo onverwijd de personen, aan welke, zoowel het burgerlijk, als het

krijgsbestuur was toevertrouwd, bij zich aan boord, verklaarde den Heer in staat van beleg; nam het opperbevel te water en te land op zich, en vaardigde het gestrengst verbod uit van alle gemeenschap buiten af, zonder toestemming van hem zelf of van den Commissaris van politie. Tot dat zelfde einde werden de korvet *de Venus* en de brik *de Irene* voor het Oude-Schild en in den Wieringerbalg gelegd, met last tot stopping van alle in- of uitgaande schepen, terwijl het volk van de brik *le Genie*, aan de landzijde, op den weg naar het Zand aan de Groote Keet, geplaatst werd. Ook werd de brievenposterij aan de gestrengste form van beleg onderworpen; het valies aan de Groote Keet aangenomen en afgegeven; de brieven geopend; de zoodanigen, die eenige berigten van den dag inhielden verbrand, en de gedrukte nieuwspapieren teruggezonden. Het scheepsvolk, bij mangel van beschaving, tot losbandigheid geneigd, zoo veel mogelijk van de gebeurtenissen van den dag onkundig te houden, en langs dezen weg alle muiterij te verhoeden, was het grondbeginsel van alle deze nadrukkelijke verordeningen. Tot deze maatregelen schenen al verder te dringen de onderscheidene berigten, zoo van het Fransche Gouvernement zelfs uit Parijs, als van den Generaal MOLITOR uit Utrecht, en van verdere onderschepte brieven, als gevende der Franschen voornemen te kennen, om de aangevangene omwenteling, bepaaldelijk te Amsterdam, door meerdere kracht van wapenen te stuiten. De komst van de Kozakken; nadat de Fransche hoofdbeamten gezegde hoofdplaats verlaten hadden, en de verdere tijdingen wegens den voortgang van den opstand in vele andere Hollandsche steden, logenstrafsten weldra alle de gegevene verzekeringen. Daar inmiddels de maatregelen door VERBUELL genomen het niet meer twijfelachtig maakte, of DEN HELDER zoude tot het niterste toe verdedigd worden, hetwelk voor de ingezetenen van Noord-Holland de zorgelijkste vooruitzichten opleverde, verzuimden men van den anderen kant ook niet, met den meesten spoed, middelen te beramen, welke strekken moesten om den Vice-Admiraal, zoo al nog niet dadelijk tot de overgave te noodzaken, ten minsten door insluiting in bedwang te houden, en hem, zoo veel mogelijk, buiten staat te stellen, om dat gedeelte des Vaderlands tot een tooneel van roof, plundering en allerlei gewelddadigheden te maken. Met last hiertoe, door den Souvereinen Vorst voorzien, kwam de Generaal C. F. DE JONCK den 7 December van het gezegde jaar te Alkmaar aan, om daar zijn hoofdkwartier te vestigen, en nam het bevel op zich over de manschappen, die zich toen in Noord-Holland bevonden, ofschoon niet alleen weinig in getal, maar daarenboven van wapenen en het verder benooidige zeer slecht voorzien. Hoewel er, met deze zoo geringe magt, aan geene pogingen te denken was, om eenen veel magtiger vijand uit zijne geduchte versterkingen te verdrijven, heeft men echter door een gepast gebruik van die, anders ontoereikende, middelen, ondersteund door den ijver en de medewerking van de ingezetenen, zoo veel uitgewerkt, dat de vijand van toen af in zijne pogingen om te rooven en te plunderen, gestuit werd, en Noord-Holland van die geduchte rampen des oorlogs bevrijd is gebleven. Ingevolge een bekomen bevel, zond de Generaal DE JONCK den 9 Januarij een onderhandelaar naar DEN HELDER, voorzien van schriftelijke berigten voor den Vice-Admiraal VERBUELL, aangaande de overgave van Gorinchem, het innemen van 's Hertogenbosch, en de vorderingen door de bondgenooten in Frankrijk reeds gemaakt, met bijgevoegde aanmaning om de forten en de vloot, onder zijn bevel staande, over te geven,

en met het oog van de nutteloosheid om verderen tegenstand te bieden. Reeds veel vroeger, in het begin van December des voorgaanden jaars, was er van de zijde des nieuwen Nederlandschen Bestuurs eene poging beproefd, om den Vice-Admiraal tot overgave te bewegen. Deze Commissie was toen onverrigter zake terug gekomen, vermits VERBUELL het wettig gezag van hunnen lastgever niet wilde erkennen, en op dijn grond alle onderhandeling met de afgevaardigden afsloeg, welke weigering oorzaak was geweest, van de maatregelen, dadelijk daarop tot insluiting van den HULDER genomen. De toestand van den Bevelhebber, was van dien tijd af zeer bedenkelijk geworden. De geest van opstand onder het Hollandsche scheepsvolk, die elk oogenblik dreigde uit te barsten, had hem toen reeds genoodzaakt, om aan dat volk, daar hij geene vrijheid vond om het geheel af te danken, voor eene maand verlof te geven tot het bezoeken van vrouwen, kinderen en naastbestaanden, waarvan geredelijk gebruik was gemaakt, met het vaste voornemen, om nimmer weder te keeren. Een verzoek van de nationale garde, om met aflegging van wapenen, af te trekken, had hij mede niet durven afslaan; waardoor de geheele magt van manschap, die hij bij zich hield, nadat hij het volk van twee Fransche fregatten ontscheept, en in de forten La Salle en Morland gelegd had, niet boven de elf of twaalf honderd man heliep. Ook van dit krijgsvolk, was eene gedeelte door den geest van oproerigheid aangestoken, hetwelk uit dien hoofde ontwapend, en alleenlijk tot de binnenste dienst gebruikt werd. De Spaansche krijgsgevangenen, die tot hier toe zich zonder tegenstand en gemor hadden laten gebruiken, om nacht en dag aan de nog onvoltooidde werken te arbeiden, vonden in het voorbeeld der overigen aanleiding, om mede uit den band te springen, zoodat men genoodzaakt werd zich ook van dezen te ontdoen. De insluiting vervolgens van dezen kapt tot stand gebragt zijnde, begon zich met den tijd gebrek aan geld ter betaling der troepen, gepaard met duurte en schaarschheid van sommige benoodigdheden, te doen gevoelen. In het eerste voorzag VERBUELL, niet gezind om geweld te gebruiken, door middel van eene geldleening over de meest gegoede ingezetenen van den HULDER, naar evenredigheid van elks vermogen verdeeld, en waarvoor schuldbekentenissen werden afgegeven, onder verpanding des noods van 's Vice-Admiraals eigene goederen. Dezelfde maatregel werd ook gevolgd ten aanzien van alle geleverde goederen en gedane moeite en kosten. In dezen staat van zaken kwam de bovengemelde tweede opeisching tot overgaaf, waarop den volgenden dag een weigerend antwoord werd teruggesonden. Intusschen zocht VERBUELL, gelegenheid, om achter de ware gesteldheid van zaken in Frankrijk te komen, en tevens aangaande zijnen eigenen toestand zijnen meester te verwitigen. Maar waar de gelegenheid daartoe gevonden? Van den landkant ingesloten zijnde, werd hij van den zeekant streng bewaakt door de Engelschen, die met hunne schepen, daar omstreeks, zonder ophouden kruisten. De Luitenant (thans [1843] Minister van Marine) JULIUS KONSTANTIJN RIJK, mede tot de bezetting en tot den raad van verdediging behoorende, bood zich aan, om den stouten stap te wagen, en in eene hechte visschersboot, ware het mogelijk, zich naar eene der Vlaamsche havens te doen overbrengen, om van daar verder te land naar Parijs te reizen. Het aanbod beviel, en de reis des nachts na den 12 Februarij ondernomen, met dien uitslag, dat de reiziger met groote moeite en niet minder groot gevaar, den 20 behouden te Parijs aankwam,

waar juist op dat tijdstip de kortstondige voordeelen, door NAPOLEON, kort na de bijeenkomst van het kongres te Chatillon, behaald, de geoederen met nieuwe geestdrift hadden beziel. In deze gesteldheid was het niet te verwachten, dat de gestrengheid van den last ter verdediging in Holland verzachting zoude ondergaan. Er kwam dan ook geen ander bevel, dan de kustplaats en de vesting zoo lang mogelijk te behouden, als kunnende, bij eene volgende vredesonderhandeling, waarbij de krijgseer behouden bleef, tot een punt van schadeloosstelling of vergoeding voor andere opofferingen dienen. Om den Bevelhebber in staat te stellen, tot betaling der achterstallige soldij van het krijgsvolk, werd, uit de schrale krijgskas, eene som gelds, van tusschen de vier- en vijfduizend gulden, in goud mede gegeven. Met gezegden lasten met dezen zwakken onderstand kwam de Afgevaardigde wederom onder groote gevaren, den 25 aan DEN HELDER terug, brengende tevens Fransche dagbladen mede; die de reeds ontvangene berigten grootendeels konden bevestigen. Terstond na zijne aankomst werd het kanon gelost, om de nieuwe overwinningen van den Franschen Keizer bekend te maken. Aan dadelijke overgave was dus vooreerst nog niet te denken, en er verliep nog eenen geruimen tijd in nuttelooze briefwisseling. Den 20 gaf de Vice-Admiraal verlof aan alle visschersvaartuigen, om in en buiten DEN HELDER en het Nieuwediep te loopen; doch de Generaal DE JONGE, vreezeude, dat de vijand van deze geopende gemeenschap gebruik zoude maken, om in eene en andere van zijne behoeften te voorzien, oordeelde zich verplicht, dit door de flotille bij Texel tegen te gaan. Hard moest het hem vallen een aanzoek, door de Maire van DEN HELDER, dien zelfden dag bij hem gedaan, mede af te wijzen. Het steeds toenemende gebrek en de ongelukkige gesteldheid der ingezetenen van die plaats, noodzaakte dien Maire, om eenigen onderstand van noodwendigheden, en tevens verzachting in de strenge maatregelen ter ontsluiting dier plaats, te verzoeken. Op den 7 April, toen het intrekken der Bondgenooten binnen Parijs reeds bekend was geworden, werd de overgave der vesting van nieuws door den Generaal geëischt. Hierentegen werd van den anderen kant, als eene voorname zwaarigheid ingebracht het artikel, waarbij gevorderd werd, dat de bezetting zich als krijgsgevangenen zouden overgeven: van welke vordering de Generaal vermeend had, voor als nog niet te moeten afgaan. Evenwel na het zenden van de verklaring van Keizer ALEXANDER, aan de inwoners van Parijs gedaan, en de zekere berigten dat Frankrijk onder het Koninklijke bestuur van LODEWIK XVIII was gebragt, werd er een nadere voorslag tot ontruiming en overgave gedaan, onder voorwaarde, dat de bezetting met hare bagaadje naar Frankrijk zou kunnen terugkeeren, mits aannemende, om voortaan de zaak van den herstelden Koning te dienen. De medegedeelde tijding werd zorgvuldig voor de Fransche bezetting door hare Officieren verborgen gehouden, en in den Raad werd wederom tot een weigerend antwoord besloten. Dan nadere bevestiging dier tijding, en de bekomen zekerheid van NAPOLEON's afstand bragt eindelijk, na den 13 April, een gunstiger gezindheid te weeg, en diensvolgens werd, met wederzijdsche bewilliging, het volgende vastgesteld: de vrije en onbelemmerde vaart voor de schepen van alle natiën, van en naar zee, langs de forten van DEN HELDER en de vloot van het Nieuwe Diep, met uitzondering alleen van oorlogschepen en gewapende vaartuigen, ten teeken waarvan eene witte vlag op Kijkduin zoude worden uitgestoken. Voorts werd, na alle noodige opening bekomen te hebben, door de Stafofficieren verklaard,

dat zij met hunne onderhoorige manschappen nu bereid waren, om het nieuwe bestuur in Frankrijk te erkennen. Wat betrof de ont-ruiming van de forten en de overgave van de vloot, benevens de magazijnen, krijgsvoorraad, en al wat gerekend kon worden tot de vestingen en 's Lands zeevezen te behooren, ook daarin zou geene zwaarigheid gemaakt worden, zoodra VERMUELL, door of van wege LO-DWIK XVIII, als Koning van Frankrijk, daartoe behoorlijk gemagtigd zoude zijn, zonder welken last men niet besluiteu kon, om de witte vlag te doen waaijen. Zoo lang werd dan ook van den anderen kant de geheele vrije gemeenschap met DEN HELDER en het opheffen der blok-kade geweigerd, en alleen toegestaan de invoer van die voorwerpen, welke tot verkwikking van de zieke ingezetenen zoude kunnen dienen. Het overnemen aan de voorposten van een aantal zoogenaamde *Etrus-gers*, werd aangenomen, en de staking der vijandelikheden wederzijds vastgesteld. In dezen staat bleven de zaken tot den 21 April, toen de Vice-Admiraal den Generaal de JONES liet weten, dat op den mid-dag de witte koningsvlag van de forten la Salle, Morland en Du-gommier zoude waaijen, ten bewijze, dat de bezetting LODWIK XVIII had erkend. Het liep echter nog aan tot den 4 Mei, voor dat alles van wederzijden volkomen vereffend was.

Bij den watervloed van Februarij 1825 was DEN HELDER in het groot-ste gevaar. Des avonds van den 3 dier maand wies het water aldaar tot zes voeten boven peil, en liep van bewesten de Westbatterij tot het Nieuwe Diep, over den dijk, vooral bij het logement *het Wapen van Haarlem*, alwaar de kruin van den dijk zeer smal is, zoodat het water bij stroomen tot ver in den straten van DEN HELDER liep. Daar-enboven was de aanslag tegen den dijk zoo geweldig, dat men voor bezwijken vreesde. De Beambten van den waterstaat niet alleen be-gaven zich derwaarts, maar ook de geheele bevolking kwam op de been, en men voorzag meer dan honderd roeden van de bedenkelijk-ste plaatsen met kistdammen, waardoor dan ook de plaats is behou-den gebleven, ofschoon de oude batterij de Réunie, aan het Nieuwe Diep, door den slag van het water geheel werd vernield.

HELDER (DEN), gem., prov. Noord-Holland. Zie HELDER-EN-HUIS-DUINEN.

HELDER (DEN), batterij in Oost-Indië, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*, op de Oostkust van dat eiland.

HELDER (HET), batterij in Oost-Indië, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*, op de Westkust van dit eiland, aan het Zonnegat.

HELDER (KANAAL-VAN-), kanaal in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. Noord-Holland. Zie HELDERSCHE-KANAAL.

HELDER (POLDER-VAN-DEN-), pold. in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. Noord-Holland. Zie HELDER-EN-HUISDUINEN (POL-DEK-VAN-DEN-).

HELDEREN, d. in *Zalland*, prov. Overijssel. Zie HELLENDORP.

HELDER-EN-HUISDUINEN (DEN), gem., prov. Noord-Holland, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder* (1 k. d., 15 m. k., 9 s. d.); palende N. aan het Marsdiep, O. aan de Zuiderzee, Z. aan de gem. Calandsoog, W. aan de Noordzee.

Deze gem., thans, bij het verval van Huisduinen en de steeds toenemende bebouwing van het Nieuwediep, gewoonlijk DEN HELDER genoemd, bevat, behalve de oude dorpen: den Helder en Huisduinen, de Nieuwe bebouwing aan het Nieuwediep en langs het Hel-dersche-kanaal, 's Rijks maritime etablissement Willemsoord,

de Nieuwstad, aldus genoemd om dat NAROLSON er in plaats van den Ouden-Helder eene nieuwe stad wilde bouwen, het Spijkerbuurtje, de drooggemaakte bedijking het Koegras, en het voormalige gebucht Heiligarm, waar thans slechts eene boerenwoning staat. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4703 bund. 19 v. r. 1 v. ell., waaronder 4340 bund. 60 v. r. 75 v. ell. belastbaar land; telt 1364 h., bewoond door 1798 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 9300 inw., hieronder begrepen het garnizoen van ruim 700 manschappen. De inw. vinden voornamelijk hun bestaan door de werkzaamheden op het zoo merkwaardige Rijks maritime etablissement Willemsoord; door den handel, waartoe de meeste bedrijven worden uitgeoefend; door het voorzien in de behoeften der op de reede van Texel en in de haven het Nieuwediep of de Koopvaarders-binnenhaven liggende schepen en vaartuigen; door het aanzijn van oorlogschepen en vaartuigen; door een doorgaans belangrijk garnizoen; door het loodswezen; de visscherij; de veeteelt en eenigen landbouw. De welvaart der gemeente den Helder-en-Huisduinen is steeds toenemende, als voorbeeld waarvan men kan aanhalen, dat sedert 1832 ruim 300 nieuwe huizen zijn bijgebouwd, en dat sedert het jaar 1818 de bevolking van 2600 tot ruim 9000 zielen gestegen is.

Den HELDER is een half uur van het Nieuwediep verwijderd, en op dezen afstand was vroeger geen huis te vinden; thans is het met elkander vereenigd door nieuw gebouwde huizen. Sedert de laatste jaren zijn er echter weinige huizen bijgebouwd, doch thans worden aan de overzijde van het Heldersche-kanaal, weder een aantal nieuwe woningen gesticht.

De belangrijke zeehaven, het Nieuwediep, waarin, gedurende het wintersaizoen, meermalen honderd en meer koopvaardij-schepen liggen, de rijks marinewerf, het garnizoen, de schepen der marine en de werken der genie, waaraan somwijlen een aanmerkelijk getal van arbeiders werkzaam zijn, brengen niet weinig aan den welvaart en bloei van den Helder toe. Aanmerkelijk was in vorige jaren de uitvoer van versche zuiderzeesche-haring, door Fransche visschers aan den HELDER opgekocht wordende. De winter- of zoogenaamde panharing-visscherij, die in het wintersaizoen aldaar eene aanmerkelijke som gelds in omloop bragt, en waardoor de binnenlandsche kustvisschers meestal hun brood voor het geheele jaar verdiende is, sedert het jaar 1836, grootendeels mislukt, doordien de haring niet in zoo groote menigte te zamen geschoold werd gevonden als in vorige jaren. Vroeger erlangde de gemeente vele inkomsten van de, zoo aan den Helder als te Huisduinen gevestigde Straat-Davidvaarders.

Men heeft alhier eene der schoonste zeehavens van Nederland, welke op de reede van Texel uitloopt. Deze reede is langs vier voorname zeegaten toegankelijk, namenlijk het Schulpengat, met hoog water voor lineschepen bevaarbaar; het Landsdiep, thans minder geschikt dan vroeger, doch voor lichtere schepen te gebruiken; het Noordergat, waarvoor evenwel een redelijk vaarwater geschuurd is, en eindelijk het Vlie, voor ligte schepen. De reede is zeer veilig. De zeehaven het Nieuwediep heeft gemeenschap met het maritieme etablissement, de Koopvaarders-Binnenhaven en het groote Noorhollandsche-kanaal.

Vóór het jaar 1824 waren de wegen in de gemeente den HELDER nog niet bestraat en daardoor, vooral in den winter, bijna onbruikbaar en een modderpoel gelijk. Onder het bestuur van den toenmaligen

Schout JAN IN 'T VELT, thans nog Burgemeester in de gemeente, is in het gemelde jaar met de bestrating aangevangen, welke van tijd tot tijd is voortgezet, zoo dat thans door de geheele gemeente nette en zindelijke straten gevonden worden. Sedert zijn nog vele belangrijke werken, geheel of gedeeltelijk voor rekening van de gemeente, tot stand gebracht, waaronder het graven van het Heldersche-kanaal, hetwelk eene communicatie, tusschen den Ouden-Helder en het Noord-hollandsche-kanaal, langs het Nieuwediep daartelt, als een der voornaamste dient genoemd te worden.

Er zijn in deze gem. twee korenmolens, zijnde een derde, welke tevens tot het malen van tras zal gebruikt worden, in aanbouw. Ook zijn er een houtzaagmolen en twee scheepstimmerwerven.

De Hery., die hier 6000 in getal zijn, onder welke 1400 Ledematen, maken twee gem. uit, als die van den Helder, waaronder het Nieuwediep is begrepen, en die van Huisduinen, welke drie kerken hebben, als: ééne aan den Helder, ééne te Nieuwediep en ééne te Huisduinen.

De Herst. Evang. Luth., van welke men er 325 telt, onder welke 150 Ledematen, vormen eene gemeente.

De Doopsgez., van welke men er 178 aantreft, onder welke 115 Ledematen, maken mede eene gem. uit.

De R. K., van welke men er ruim 2300 telt, onder welke omtrent 1000 Communikanten, vormen de stat. van *den Helder*.

De R. K. van de Oude Clerenzij, van welke men er 300 aantreft, onder welke 150 Communikanten, maken mede de stat. van *den Helder* uit.

De Isr., van welke er 180 wonen, vormen de ringaynagoge van *den Helder*, die ook eene bijkerk te Medemblik heeft.

Men heeft in deze gem. negen scholen, als: vier aan den Helder, ééne te Huisduinen, ééne aan het Koegras, en drie te Nieuwediep. Onder deze zijn vijf Openbare scholen, als: twee aan den Helder, ééne te Huisduinen, ééne te Koegras en ééne te Nieuwediep, welke, met uitzondering van die te Huisduinen, sedert eenige jaren geheel nieuw zijn gebouwd; voorts twee Bijzondere scholen van de tweede klasse, een Instituut voor Jongeheeren en een Instituut voor Jonge juffrouwen, alsmede nog een Teekenschool, opgericht door het alhier gevestigde Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, alle welke scholen gemiddeld worden bezocht door ongeveer 1600 leerlingen.

Deze gem. was certijds een baljuwschap, onder den naam van HUISDUINEN-EN-DEN-HELDER, waarvan de Staten van Holland en West-Friesland, het hooge rechtsgebied hadden, en nog vroeger een eiland, doch werd, in het jaar 1610, door het maken van den Zanddijk, die zich tot aan de heerl. van Calandsoog uitstrekt, aan het vaste land gehecht.

De heerl. van HUISDUINEN-EN-DEN-HELDER werd, door een der Graven van Egmond, verkocht aan den Heer ISAÏK LE MAIRE, wiens nazaten hier nog vele eigendommen bezitten; doch de heerl. werd door de Grafelijkheid van Holland genaast, waaruit het regt der aanstelling van den Baljuw, en de verkiezing van Schepenen en andere regenten is voortgevloeid.

Omtrent den aanvang des jaars 1749, hadden eenige opgezetenen van den HELDER-EN-HUISDUINEN, een verloop den Stadhouder overgeleverd, vervuld met klagten over de knevelarijen en geweldensarijen

hunner Regenten en sluitende met een verzoek, dat de Prins deze Regenten wilde doen bestraffen naar behooren. De Stadhouder, sedert, de verdediging der Regenten, en het bericht van den Baljuw daarop schriftelijk, ontvangen hebbende, beval, in Augustus daaraan, dat de opgezetenen den Regenten den verschuldigten eerbied zouden toedragen, alsoo hij niet had kunnen vinden, dat dezen zich kwalijk gekweten hadden van hunnen pligt. Doch het volk, ontevreden over deze uitspraak, bleef morren tegen de Regenten. In het begin van Februarij des volgende jaars, dwong men zelfs de Regenten, die eenen schoolmeester hadden aangesteld, tegen den zin van het gemeen, tot het nederleggen hunner bedieningen. Doch het Hof van Holland nam kennis van deze ongeregeldeheid, en zond, eerlang Gemagtigden naar DEN HELDER-EN-HUISDUINEN, die de afgezette Regenten wederom in het bewind stelden, waarmede het gemeen genoegzamen moest.

Het wapen dezer gem. bestaat uit het oude wapen van Huisduinen, en is van keel (rood), beladen met drie kepers van goud, en gedekt met eene kroon.

HELDEREN, naam, welken men in de wandeling geeft aan het d. HELLEDOORN, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HELLEDOORN.

HELDER-EN-HUISDUINEN (POLDER-VAN-DEN-), ook wel enkel DEN HELDERSCH-POLDER of DE POLDER-VAN-DEN-HELDER genoemd, pold. in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Den Helder*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*; palende N. en O. aan het bebouwde gedeelte der gemeente en het fort *Erfrins*, Z. aan het fort *Dirks* en aan het *Koegras*, W. aan de Duinen tegen de Noordzee.

Deze pold. beaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 236 bund. 3 v. r. 92 v. ell., en wordt door vier kleine sluizen van het overtollige water ontlast. De landertjen behooren meestal aan de ingezetenen der gemeente; in den polder zelve vindt men slechts eene boerderij, te *Haligarm*. Het land ligt gemiddeld 2 palm. boven volzee. Het polderbestuur bestaat uit vier Heemraden, onder welken een Voorzitter is, benevens eenen Secretaris.

HELDERKAMP, buiteng. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. arr. en 9 u. O. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Alten*, gem. en aan het einde van de straat van het d. *Winterswijk*.

Dit buiteng., hetwelk in het jaar 1822 is aangelegd op eenen van het domein aangekochten grond, beaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 77 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer *WOLTER SALOMON TEN BOSKEL HUISINK*.

HELDER-MALEVELD, heideveld op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HELLEN-MALEVELD (HET).

HELDERSCHANS, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het schependom van *Aardenburg*. Zie ELDERSCHANS.

HELDERSCHE-BERG of HELLEDOORNSCHESBERG, heuvel in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en 7 min. O. van *Hellendoorn*. — Hij is 150 ell. hoog.

HELDERSCHE-KANAAL, of KANAAL-VAN-DEN-HELDER, kanaal in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, een aanvang nemende aan het Noordhollandsche-kanaal en in dezelfde strekking met de *Koopvaarders-binnenhaven* uitlopende op het vlak den *Helder*.

Dit kanaal is gegraven in het jaar 1828, voltooid in 1829. Men houdt zich thans (1845) bezig het van bruggen te voorzien, waarvan twee reeds gemaakt zijn; twee moeten er nog gemaakt worden.

HELDERSCHE-POLDER, pold. in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. Noord-Holland. Zie **HELDER-EN-HUISDUINKEN** (POLDER-VAN-DEN).

HELDERVEELD, heideveld op de *Neder-Veluwe*, prov. Gelderland. Zie **HELLER-MALEVELD** (HET).

HELEIND (HET), onbehuide streek in het *Land van Heusden*, prov. Noord-Brabant, arr. en 4 u. W. N. W. van 's Hertogenbosch, kant. en 1 u. O. van *Heusden*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Hedikhuzen*.

HELEN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeri*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Unie, benedenwaarts aan de verl. plant. Phoenix; 500 akk. groot.

HELENA (DE HEILIGE-), voorn. kloost. in *Fivelgo*, prov. Groningen. Zie **HELENAKLOOSTER**.

HELENA-CHRISTINA, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter rechterzijde van Poelepantjesbrug komende; palende N. aan den houtgrond Nieuwe-grond-Leysner, Z. aan *Mijn-Zorg-en-Discordia*; 1000 akkers groot.

HELENAKLOOSTER, ook wel enkel de **HEILIGE-HELENA** genoemd, voorn. kloost. in *Fivelgo*, prov. Groningen, aan het Noordeinde van *Scharmer*, W. van en aan den rijweg, die er eenigzins om- en toedraait, en door *Scharmer* loopt.

Het was een Mannenklooster van de orde der Kruisdragers en aan de **H. HELENA** toegewijd, waarvan het zijnen naam ontleende, hoewel het anders ook wel het **Huis des Lichts** genaamd werd. Volgens een warfs-oordeel van 20 November 1600 zou het zijn gesticht door **JONAW RENGERS** en **VROUWE AGNETA VAN LAAR**, dus in het laatst der vijftiende eeuw. Het is mogelijk, dat **RENGERS** en zijne vrouw het klooster aanzienlijk begiftigd hebben; maar dat het veel vroeger reeds bestaan heeft, blijkt, daar wij bij **SIBRANDUS LEO** (1) lezen, dat in het jaar 1400 het klooster **Apelsche** of **Der-Apel**, door den Proost van **Schildwolde**, onzeker voor welk eenen prijs, aangekocht werd en met het klooster der **Kruisbroeders** te **Scharmer** vereenigd is. Het schijnt veel-er in het midden der veertiende eeuw gesticht te zijn, daar het onder de kloosters, in 1288 opgegeven, niet voorkomt; maar wel op eene andere zeer oude lijst (2). Vóór de reductie der provincie Groningen was het reeds in verval geraakt en is vervolgens verdwenen.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans gedeeltelijk tuin en de in 1824 nieuw gebouwde school. De pastorie, die er ook op gestaan heeft, is, na geheel vervallen te zijn, in genoemd jaar weggebroken. Het is van eene groote uitgestrektheid geweest, zoo wel in gebouwen als landerijen; eene boerenplaats, het **Eiland** genaamd, van waar vroeger eene laan, de **Monnikenlaan** geheeten, tot het klooster leidde, heeft er toe behoord, en is er welligt de brouwerij van geweest, zoo als men gissen mag uit eenen steenen verwulfsen kelder, welke daar voor korte jaren nog aanwezig was; voorts is er nog eene uitbreidheid van landerijen, die door hunnen naam van **Klooster corpus** aan den afkomst herinneren.

(1) **MATTH. Anal.**, III, p. 550.

(2) **Fund. oorr.**, bij **MATTH. Anal.**, III, p. 480.

HELENAKREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.

Deze kreek, wordt gemeenlijk in de wandeling *HOER-HELENAKREEK* genoemd, maar dit is waarschijnlijk eene verbastering van *ORLEANA-KREEK*, welke dit water vermoedelijk ontleend heeft van den Spaanschen krijgsoverste *ORLEANA* of van het produkt *Orleaan*, waarom zij ook wel de *ORLEANKREEK* wordt genoemd. Het is toch niet te denken, dat eene geriefelijke vrouw in der tijd hare toestemming zou gegeven hebben, tot de benaming der kreek, maar wel, dat de aanbouw van de *Rokau*, *Arnotta* of de *Kosuwé*, gevende de verwstof *Orleaan*, die heeft doen ontstaan, te meer omdat aldaar de meeste Fransche planters woonden, zooals blijkt uit de namen der aldaar liggende plantaadjen, als: *Mon Affaire*, *Argent Court*, *Vuide Bouteille*, enz. Zij ontspringt in de bosschen en zwampen boven den militairen post *Montpellier*, en ontlast zich, met eenen noordelijken loop, in de *Beneden-Commewijne*, tusschen de verl. plant. *Thyronne* benedenwaarts en *Beekenhorst* bovenwaarts.

HELENAPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*; palende N. en O. aan den *Wilhelmina-polder*, Z. O. aan den *Grooten-Zoute-polder* en den *Oranje-polder*, Z. W. aan den *Amelia-polder*, W. aan den *Pieters-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1691 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 300 bund. 78 v. r., waaronder 298 bund. 69 v. r. 84 v. ell. schotbaar land, en ontlast het water door eene sluis in den *Grooten-Zoute-polder*. Men telt daarin 11 h., waaronder 5 boerenhofsteden. Het dijksbestuur bestaat uit éénen *Gezworene* en eenen *Penningmeester*.

HELEWYRD, oude naam van het d. *HOLWIERDA*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *HOLWIERDA*.

HELHUIZEN, geh. in *Zalland*, prov. *Over-IJssel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Raalte*, gem en 1 u. N. ten W. van *Holten*, tot de buurs. *Espeloo* behoorende.

HELIKANBEKE, naam eener hoeve (curtis), welke, in het jaar 997, door Keizer *OTTO III*, uit de goederen van *WICHMAN*, Graaf in *Hameland*, toegekend werd aan zijne dochter *ADELA*. Van deze hoeve, welke ongetwijfeld in den *Duffelt*, prov. *Gelderland*, gelegen was, weet men de juiste plaats der ligging niet meer aan te wijzen.

HELINGERBROEK, naam, onder welchen de amb. heerl. *Tedingerbreek*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in de lijst der leengoederen, verleid op *MARIA VAN WASSERAER*, in den jare 1525, vermeld, wordt. Zie *TEDINGERBROEK*.

HELIUM, naam, welchen onze oude Schrijvers geven aan den wijden en breeden mond, met welke de vereenigde rivieren de *Maas* en de *Waal*, op de hoogte van *Brielle*, weleer plagten in zee te vallen (1).

HELKANT, geh. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. N. van *Breda*, kant. en 2 u. N. O. van *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, ½ u. O. van *Hooge-Zwaluwe*; met 75 h. en 460 inw.

HELKIL (DE), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEL (DE GROOTE)*.

HELL (DE), buurs. en havez. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HEEL (DE)*.

(1) Men vindt dezen naam het eerst bij *PLINIVS*, *Hist. nat.*, *lib. 4*, c. 15.

HELL (HET GROOT-), erf op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 1½ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 7½ u. N. O. van *Nijkerk*, gem. en Z. W. van *Patten*, waar vroeger een klooster gestaan heeft, van hetwelk aldaar nog eenige overblijfselen te zien zijn.

Thans wordt dit erf, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 40 bund., in eigendom bezeten door de erven van den Heer d'Yvor.

HELLANGE, Fr. naam van het d. **HELLINGEN**, in het balj. van *Luzemburg*, grooth. *Luzemburg*. Zie **HELLINGS**.

HELLE, hofst. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 2 u. W. van *Brouwershaven*, gem. *Noordwelle*.

Het huis, dat hoog uit den grond is gebouwd en met steenen trappen opgaat, plagt voorheen veel grooter te zijn, en was van ouds de burg van de heerl. *Welland*. Het is tegenwoordig, met de daarbij behoorende gronden, groot 49 bund. 76 v. r. 40 v. ell., het eigendom van den Heer **WILLEM DE BRUYNE**, die het bewoont.

HELLE (DE), havez. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie **HEIL (TEN-)**.

HELLE (DE), geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. ten Z. van *Maastricht*, kant. en ¼ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en ruim ¼ u. Z. van *Wittem*; met 50 h. en 200 inw.

HELLE (DE), voorn. gors in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, welke, in het jaar 1420, door Hertog **JAN VAN BEIJSEN**, bij koop en uitgifte, ter bedijking tot een onsterfelijk leen uitgegeven is, en vermoedelijk in eenen der polders van de gem. *Nieuwe-Tonge* is ingedijkt.

HELLEBROEK of **HELLSBROEK**, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, dist., arr. en 5 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Heerlen*, gem. *Nut-en-Nirven*, 5 min. Z. O. van *Nuth*; met 30 h. en 500 inw.

HELLEDOORN, d. in *Zaailand*, prov. *Overijssel*. Zie **HELLEDOORN**.

HELLEGAT, waterval van de riv. *de Roer*, in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, 15 min. Z. W. van *Roermonde*.

In de nabijheid is een papiermolen, welks bekoorlijke ligging vele inwoners van *Roermonde* derwaarts lokt, om zich op deze aangename plaats met wandelen te verlustigen.

HELLEGAT (HET), water in *Zeeland*, dat van de stad *Hulst* afkomende, met eene Noordelijke rigting, tusschen het *Hulster- en Areler-Ambacht* heen, langs Stoppeldijke en Boschkapelle loopende, bij *Ossenisse* in de *Wester-Schelde* valt.

HELLEGATSPOLDER, **HELLEGATSPOLDER** of **JAN-COÛTSENPOELDER**, ook wel **JAN-KOENENPOELDER** gespeld, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Warmond*, gedeeltelijk gem. *Sassenheim*, en voor een klein gedeelte gem. *Lisse*; palende N. aan den *Poelpolder*, O. aan het *Haarlemmermeer*, Z. aan het *Klein-Kagermeer*, W. aan den *Geelhoornsche-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 76 bund., telt 2 h., beide boerderijen, van welke ééne onder *Warmond* en ééne onder *Sassenheim*. De **HELLEGATSPOLDER** wordt door eenen molen van het overtollige water ontlust. Het land ligt 6 à 7 palm. onder A. P.

HELLEMEER, meer in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*.

Het maakt eigenlijk een gedeelte van het thans drooggemaakt wordende *Haarlemmermeer* uit, en wel de flauwe inham Z. W. van de gem. *Sloten*, tusschen den *Nieuwerkerkerhoek* en de zuidelijke punt van

den Dovenwegsche-polder, zijnde dat gedeelte, waar vroeger het dorp Rijk lag.

HELLENBROEK, geh. in het Land van Valkenburg, prov. Limburg. Zie HELLENBROEK.

HELLENBURG, voorm. kast. op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, arr. en 2½ u. ten Z. van Goes, kant. en 2 u. ten Z. O. van Heinkenszand, gem. Baarland-en-Bakendorp, 5 min. W. van het d. Baarland.

Het was eene zware, vierkante, met verscheidene torens voorziene sterkte, van welke thans niets meer overig is, dan het eilandje, uit welks wateren zij weleer hare hechte muren en hooge torens verhieft, benevens de nederhof, nog grootendeels aan de grachten kenbaar. De grond, waarop het stond, met de daarnaast aangrenzende landerijen, ruim 4 bunders groot, wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ANDRIËS STEKELER Jz., woonachtig te Baarland, en wordt nog HELLENBURG genaamd (1).

HELLENDOORN, gem. in Zalland, prov. Overijssel, arr. Deventer, kant. Raalte (4 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Ambt-Omtoen en den Ham, O. aan Vriczeveen, Wierden en Rijssen, Z. aan Holten, W. aan Raalte.

Dese gem. bevat het d. Helleendoorn en de buhrs. Nootzele, Haarle, Elen-en-Rhaan, Egede, Marle, Daarle en Hulsen, alsmede het pas ontstane geh. Nijverdal. Zij beslaat eene oppervlakte van 13,302 bund. 17 v. r. 90 v. ell., waaronder 1898 bund. 84 v. r. 40 v. ell. belastbaar land. Men telt er 601 h.; bewoond door 627 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in schoenmakerijen. Voorts heeft men er eene door stoom gedrevene vlasspinnerij, twee door stoom gedrevene kettingsterkerijen, eene linnen-pellen- en zeildeckweverij en eene calicotsweverij, toebehoorende aan wijlen den zoo verdienstelijken THOMAS ANSWORTS, die er den oprigter van geweest is en hier tevens eene nog bestaande fabriek bezat, waarvan het hoofdgebouw is bestemd tot stoom-katoenspinnerij en kettingsterkerij, voorts tot modelweverij van onderscheidene fabrikaten en waar te dien opzichte, aan des begeerende fabrikans, gewenschte inlichtingen wordt gegeven. Almede is hier gevestigd het agentschap der Algemeene Handelmaatschappij, alwaar gekeurd en verder verzonden worden de calicots, die voor de gezegde Maatschappij in het district Twenthe geweven worden; nog heeft die Maatschappij onder deze gemeente, bij den Eversberg, aanzienlijke gebouwen en woningen, zoo voor de Directie als voor de Opzigters. Vroeger bestond in deze gemeente eene brouwerij, welke sedert het jaar 1854 heeft opgehouden te werken.

Voorheen stond onder deze gemeente een geestelijk gesticht, het Huis den Dam genaamd, doch dit is in het jaar 1841 grootendeels gesloopt. Zoo mede hebben hier vroeger bestaan, doch zijn thans gesloopt, het Kasteel den Schuilenburg, het Kasteel ter Mollen en het Slot of Burg Katenhorst. Thans liggen er nog de havens. Rhaan en Egede. Ook had men hier vroeger eene menigte onbebouwde landen, die door het verdeelen der marktgronden, aanmerklijk verminderen.

(1) Zie zie voorts over de bouwvallen van dit slot: S. DE WIND, *Leze over het kasteel Hellenburg en het dorp Baarland*, in den *Zeeuwsche Volks-Almanak voor het jaar 1857*, bl. 9.

De rivier de Regge doorsnijdt deze gemeente, en, hoewel zij slechts eene geringe breedte heeft, verandert zij des winters het omliggende land in een groot meer.

De Herv., die hier ongeveer 2200 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. van Zwolle, ring van Ommen, behoort. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JOACHIMUS JOACRIMI, wiens opvolger was RICHARDUS OSBOLK, die in het jaar 1610 herwaarts kwam, en in het jaar 1612 vertrok. Het beroep is eene collatie, waarvan het regt behoort aan de eigenaars van de huizen Schuilenburg, den Dam en de Rhaan.

De Afscheidenen, van welke men er 500 telt, maken eene gem. uit, die eenen Predikant heeft.

De R. K., van welke men er ongeveer 1100 aantreft, onder welke 860 Communikanten, maken de statien van Haarle en Hellendoorn uit.

De Isr., van welke men er ongeveer 20 telt, behooren tot de ringsynagoge van Goor.

Men telt in deze gem. zeven scholen, als: ééne te Hellendoorn, ééne te Noetzele, ééne te Haarle, ééne te Elen-en-Rhaan, ééne te Egede, ééne te Marle en ééne te Daarle, die gezamenlijk door een gemiddeld getal van ruim 1800 leerlingen bezocht worden.

Het d. HELLEDOORN, in de wandeling veelal HELDKRAN genaamd, is $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Deventer, $\frac{1}{2}$ u. O. van Raalte, aan den voet van den Heldersche-berg, en aan het riviertje de Regge, hoogst schilderachtig gelegen. Het d. is vermoedelijk in het jaar 1080 gesticht. De naam wordt door sommigen afgeleid van Elius en Eliturris, d. i. Elitoren, volgens anderen van de ligging, als zijnde dit oord afhendel en doornachtig, HELLEN-OORD of HELLE-DOORN. Men telt er in de kom van het dorp 145 h. en 860 inw.

De kerk, vóór de Reformatie aan den H. SEBASTIANUS toegewijd, verkreeg destijds haren Pastoor van het kapittel van Deventer. In deze kerk waren vijf vikarijen gesticht: de vikarij van *Onze Lieve Vrouw*, wier bedienaar gehouden was hier op alle hooge feestdagen de goddelijke dienst te doen; die van de H. MARIA MAGDALENA, wier bedienaar alle Woensdagen en Vrijdagen eene mis moest lezen, welke beide vikarijen, in het jaar 1571, ter vergeving van Jonkbeer JONAN VAN BOETELAAR hebben gestaan; die van het *Heilige Kruis*, wier bedienaar tot het lezen van twee missen gehouden was, en des Pastoors *tweede hand* moest zijn, door wien hij ook aangenomen werd; die van de H. ANNA, welke in het gemelde jaar door Heer REINIER VAN KORVOONDEN vergeven moest worden; die van de H. ANTONIUS en ANNA, waarvan de bedienaar door den Pastoor, de Edellieden SCHAAF, en de Oplegters van St. ANTONIUS broederschap verkoren werd, en alle Zondagen, Dinsdagen en Donderdagen eene mis moest lezen. De bedienaar der vikarij van *Onze Lieve Vrouw* was tevens gehouden eenmaal per week eene mis te lezen in de kapel op het Huis ter Molle, in welke kapel, volgens de aantekeningen van WILLIBRAND BONNIGERHOFF, in zijn *Register der proostdij van Deventer*, omtrent het jaar 1513 eene kerkdienst gesticht was. Deze kerk was door den storm van den 12 December 1747 geheel ingestort, maar werd in het volgende jaar herbouwd. Anderwerf vervallen geraakt zijnde, is zij, even als de predikantswoning, door milde bijdragen van wege Koning WILLEM I en de gemeentelieden, in het jaar 1829, hersteld. Zij is van eenen lagen stompen toren voorzien, doch heeft geen orgel. — De kerk der Afscheidenen is een klein gebouw, zonder orgel.

De stat. der R. K. te HELLEDOORN, welke 300 zielen, onder welke 220 Communikanten, telt, behooren tot het dek. van *Zalland-en-Drenthe*, en wordt door eenen Pastoor bediend. De kerk, aan den H. *SERASTIANS* toegewijd, is den 17 Junij 1836 afgebrand, doch in het volgende jaar herbouwd. Zij is van een klein spits torentje voorzien, doch heeft geen orgel. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 90 leerlingen bezocht.

Den 17 Junij 1836, ontstond er te HELLEDOORN een hevige brand, waardoor binnen den tijd van twee uren, negentien gebouwen, zoo woningen als schuren enz., waaronder ook de R. K. kerk, eene prooi der vlammen zijn geworden, en door welk noodlottig toeval, onderscheidene ingezetenen in behoeftige omstandigheden werden gedompeld.

HELLEDOORNSCHE-BERG, berg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, Zie HELDERSCHE-BERG.

HELLEN-EINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*. Zie HELAKKER.

HELLENRAAD, kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1 u. N. van *Roermonde*, gem. en 10 min. Z. van *Swalmen*.

Dit kast. is thans onbewoond en raakt al meer en meer in verval. Daar bij behooren uitgestrekte wei- en zaailand en vele pachtboeven, gezamenlijk beslaande eene oppervlakte van 445 bund. 73 v. r. 33 v. ell., thans in eigendom bezeten wordende door den *Markies WENCKELAS VAN EN TOT HOENSBROEK*, woonachtig te *Keulen*.

HELLERMALEVELD (HET) of HET HELDERMALEVELD, heideveld op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in de gem. *Putten*, ligt in het N. O. van de stad *Nijkerk*, uitmakende een deel der *Veluwe*sche heide. Van ouds heeft het den naam gedragen van het *HELDERVELD* of *HELLERVELD*, naar een klooster, hetwelk vroeger in de gem. *Putten* heeft bestaan, en waarvan nog eenige overblijfselen op het erf *Groot-Hell* gevonden worden.

Het *HELLERMALEVELD* schijnt oudtijds eene groote uitgebreidheid te hebben gehad, en onder verscheidene zoogenaamde maalschappen verdeeld te zijn geweest. De veld- of heidegrond in elk dezer maalschappen was steeds de gemeenschappelijke bezitting der eigenaren van de om- en inliggende boercnerven, waarvan het getal aandeelen op het veld, ook sigtgangen genoemd werden. Zoowel de eene, als de andere maalschap, werd bestuurd door twee zoogenaamde *Veldgraven*, in elke maalschap uit *Geregtigden* gekozen, en de *Geërfd*en in de maalschap onder *Putten* werden doof de hunnen jaarlijks, omtrent *Martini*, bijeengeroepen op eenen kleinen heuvel.

HELLERE, naam, onder welken, in den ouden blaffert van de goederen der kerk van *Utrecht*, het vlek *DE HELDER*, in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, voorkomt. Zie *HELDER* (DEN).

HELLERVELD, heideveld op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HELLERMALEVELD*.

HELLEVOET (NIEUW-), heerl. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack* (14 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. W. aan den *St.-Anna-polder*, N. aan de *Nieuwe-Gooite*, O. aan den *Nieuwenhoorn*, Z. aan de *Oude-en Nieuwe-Struiten*, *Hellevoetsluis* en het *Haringvliet*, W. aan den *Quackpolder*.

Deze heerl. bevat den pold. *Nieuw-Hellevoet* en daarin het d. *Nieuw-Hellevoet* en eenige verstrooid liggende h. Zij telt 95 h., bewoond door 140 huizez., uitmakende eene bevolking van 730 inw.,

die meest hun bestaan vinden in de graanteelt en vlascrij; terwijl ook eenigen in het scheepstimmeren en andere bedrijven te Hellevoetsluis hun bestaan vinden.

De Herv., die hier 600 in getal zijn, maken, met de overige uit de burgerl. gem. Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack, eene gem. nit, welke tot de klass. en ring van *Brielle* behoort. De Herv. gem. van NIEUW-HELLEVOET was aanvankelijk met *Nieuwen-Hoorn* vereenigd. De eerste Predikant voor beide plaatsen was JOHANNES CULNERIUS, beroepen in 1574, doch in datzelfde jaar nog overleden. In 1581 werden die gem. ieder door eenen afzonderlijken Predikant bediend, doch in 1591 werden NIEUW-HELLEVOET en *Hellevoetsluis* bij elkander gevoegd, en de eerste Predikant voor die beide plaatsen was MATHEÛS PIETRS, beroepen in 1591, overleden in 1593. PÉTRUS STEYAART, in 1629 voor beide plaatsen beroepen, bleef in NIEUW-HELLEVOET, toen in 1640 NIEUW-HELLEVOET en *Hellevoetsluis* van elkander werden gescheiden en ieder een eigen Predikant kreeg. Thans behoort nog tot de gem. NIEUW-HELLEVOET de Oude- en Nieuwe-Struitten, met 190 Herv., met welke gem. die van NIEUW-HELLEVOET ook heeft eene gemeenschap van school en armen. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., van welke men er 30 aantreft, worden tot de stat. van *Hellevoetsluis* gerekend.

Men heeft in deze heerl. ééne school, in het d. Nieuw-Hellevoet, welke 120 kinderen kan bevatten, doch gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Het d. NIEUW-HELLEVOET, ook wel NIEUW-HELVOET, welke naam vermoedelijk beteekent eene plaats, gelegen aan den voet van eene *helle*. of *heuvel*, ligt 2 u. Z. van Brielle, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van Hellevoetsluis. Men telt er in de kom van het d. 34 h. en 230 inw.

De kerk van dit d. is van ouds, volgens de aanteekeningen, eene parochiekerk geweest. Het jaar der stichting vinden wij niet, zoo min als aan welken Kerkheilige zij vóór de Reformatie is toegewijd geweest; dan men heeft redenen om te gelooven, dat van deze kerk St. CORNELIUS de Beschermheilige zal geweest zijn, om reden, dat in zekere uitgifte van hier om heen gelegene polders werd bepaald, dat zoo lang deze geen eigen kerk in hunne bedijkingen hadden, zij *St. Corneliuspolders* zoude worden genoemd; en dat hunne bedijkers zouden verplicht zijn, het honderdste gemet aan hunne kerk, waarvan zij parochianen zouden wezen, en welke waarschijnlijk de tegenwoordige kerk zal geweest zijn, ter stichting van wekelijksche missen te schenken. Deze uitgifte en bepaling werd door KARL VAN BOUWCONIN in het jaar 1475 gedaan. De pastorij plagt aan vaste inkomsten te hebben 8 ponden (48 guld.), wanneer de Pastoor buiten de pastorie woonde, genoot hij ook 8 ponden (48 guld.), maar in de pastorie wone, trok hij in alles 18 ponden (108 guld.). De inkomsten van het kosterschap beliepen jaarlijks 10 ponden (60 guld.). De kerk op zich zelve is van eene langwerpige gedaante, en heeft waarschijnlijk voorheen nog meer binnenruimte beslagen, alsoo er tusschen de kerk en den toren eene tamelijk groote tusscheurruimte is, welke men meent door brand te zijn veroorzaakt; het gebouw is echter tot gebruik der gemeente nog groot genoeg. De toren heeft eene aanzienlijke hoogte, gaande van onderen af geheel vierkant op tot boven de klok, van waar eene dergelijke vierkante, doch korte spits opgaat, waarhoven

een kruis, op betwèlk de windwijzer staat; dragende de kerk en toren alle teekenen van oudheid. Men heeft in deze kerk geen orgel. De pastorie van dit dorp wordt voor eene der fraaiste van Zuid-Holland gehouden, als moetende vele buitenplaatsen in uitgestrektheid en fraaiheid daarvoor onderdoen.

Men heeft te NIEUW-HELLEVOET een, in het jaar 1840 gebouwd, gemeentehuis, dat tevens de school en de onderwijzerswoning bevat.

Deze heerlijkheid wordt thans in eigendom bezeten door den Heer D. W. J. STRICK VAN LINSCHOTEN, te Utrecht.

Het wapen van deze heerl. bestaat in een veld van sinopie (groen), beladen met eene ruitersspoor, waarvan het radertje naar onderen is gekeerd, van goud, vertoonende wijders op de regterpunt een gesp van zilver, en op de linker eene riem van sabel (zwart).

HELLEVOET (NIEUW-), ook wel NIEUW-HELLEVOETSCHER-POLDER genoemd, pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack*; palende N. aan den *St.-Anna-polder* en de *Nieuwe-Goot*, O. aan *Nieuwenhoorn*, Z. aan de *Nieuwe-Struiten*, de *Oude-Struiten*, *Hellevoetsluis* en de *Weergorzen*, W. aan de *Quack*.

In het jaar 1567 is NIEUW-HELLEVOET en *Smeethil*, door *Vrouw Machteld van Voorne*, ter bedijking uitgegeven. Waarschijnlijk is het, dat destijds de bedijking van *Smeethil* wel, maar die van NIEUW-HELLEVOET niet tot stand is gekomen, daar later in 1594, door Hertog ALBRECHT VAN BELJEEN, andermaal octrooi verleend is, bepaaldelijk tot de bedijking van NIEUW-HELLEVOET alleen.

Deze pold., die, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 782 bund. 80 v. r. 61 v. ell., waaronder 751 bund. 87 v. r. 61 v. ell. schotbaar land, wordt in de volgende negen blokken verdeeld, als: den *Meentenhoek*, den *Langenhoek*, den *Hoonaart*, den *Grootenhoek*, den *Kerkhoek*, den *Kruisenhoek*, den *Luitenhoek*, den *Voor-Vossenhoek*, den *Ossenhoek* en den *Gaerhoek*. Daarin ligt het d. *Nieuw-Hellevoet* en eenige verstrooid liggende h., uitmakende te zamen 84 h., waaronder 15 boerderijen. De polder NIEUW-HELLEVOET wordt door eene sluis, op de *Vest te Hellevoetsluis*, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit éenen Schout en vijf Leden.

HELLEVOET (OUD-) of OUD-HELLEVOETSCHER-POLDER, pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Vierpolders*; palende N. aan den *Vekhoek*, N. O. aan den *Polder van-Zwartewaal*, O. aan den *Nieuw-Hoenvlietsche-polder*, Z. aan den *Nieuwen-Hoornsche-polder*, W. aan den *Polder-Oude-Goot*.

Deze pold. wordt verdeeld in den *Koosenhoek*, den *Tusschenhoek* en de *Heiningen*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 208 bund. 37 v. r. 39 v. ell., waaronder 204 bund. schotbaar land. Men telt er 15 h., waaronder 5 boerderijen. Deze pold. wordt, vereenigd met de drie pold. *Nieuwland*, *Vekhoek* en *Oude-Goot*, door eenen molen, op de *Holle-maar*, van het overtollige water ontlaat; hebbende eene uitwateringsluis in de haven van het d. *Zwartewaal*. Hij staat onder het polderbestuur van de *Vierpolders*, gezegd het *Nieuwland*, bestaande uit éenen President en vijf Leden.

HELLEVOET-EN-DE-QUACK (NIEUW-), gem. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (14 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. en O. aan de gem. *Nieuwen-Hoorn-en-Nieuwe-Goot*,

Z. aan de Oude-en-Nieuwe-Struiten-en-Hellevoetsluis, W. en N. W. aan Rockanje.

Deze gem. bevat de heerl. Nieuw-Hellevoet en den Quackpolder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1158 bund. 38 v. r. 37 v. ell., waaronder 1101 bund. 13 v. r. 91 v. ell. belastbaar land. Men telt er 95 h., bewoond door 142 huisgez., uitmakende eene bevolking van 730 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en melkerij, alsmede in vlasteelt.

De Herv., die hier 690 in getal zijn, maken de gem. van *Nieuw-Hellevoet* uit. — De R. K., van welke men er ruim 30 aantreft, worden tot de stat. van *Hellevoetsluis* gerekend. — De 8 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Brielle-en-Hellevoetsluis*. — Men telt in deze gem. slechts ééne school te Nieuw-Hellevoet.

Het wapen is hetzelfde als dat van de heerl. Nieuw-Helvoet.

HELLEVOETSCHÉ-POLDER (NIEUW-), pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HELLEVOET (NIEUW-).

HELLEVOETSCHÉ-POLDER (OUD-), pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HELLEVOET (OUD-).

HELLEVOETSCHÉ ZUIDDIJK (NIEUW-), dijk in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, welke bezuiden den pold. Nieuw-Hellevoet heen loopende, zich van Hellevoetsluis tot den pold. de Quack uitstrekt.

Bij den watervloed van Februarij 1825, heeft deze dijk eenige schade geleden.

HELLEVOETSLUIS, gem. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (14 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. aan Nieuw-Hellevoet, O. aan de Oude- en Nieuwe-Struiten, Z. en W. aan het Haringvliet.

Deze gem. bevat de vesting Hellevoetsluis en de Weergorzen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 105 bund. 64 v. r. 89 v. ell., waaronder 9 bund. 74 v. r. 18 v. ell. belastbaar land; telt 194 h., bewoond door 520 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2400 inw., behalve het garnizoen en de zich aldaar bevindende zeemagt. Onder de inw. telt men vele ambtenaren, terwijl de overigen meest hun bestaan vinden aan de Rijks scheepstimmerwerf, in het loodsen, het voerwezen en in de nering en het vertier aan eene zeehaven verknocht. Voorheen plagten van hier tweemaal 's weeks pakethoeten, tot vervoer van brieven en reizigers, op Harwich in Engeland te varen; deze zijn echter thans vervangen door stoomboeten, regtstreeks van Rotterdam op Londen varende.

De Herv., die hier ruim 2000 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Brielle* behoort. Deze gem. was vroeger met *Nieuw-Hellevoet* vereenigd en werd in het jaar 1640 daarvan afgescheiden, zijnde de eerste, die hier afzonderlijk het leeraarambt heeft waargenomen, geweest HENDRICK WETMANS, die in het jaar 1641 herwaarts kwam, en in het jaar 1646 naar Heenvliet vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Afgescheidenen, welke hier 40 in getal zijn, maken, met eenige buitengemeenten vereenigd, eene gem. uit, welke hier ook eene kerk heeft.

De Evang. Luth., van welke men er 70 heeft, behooren tot de gecombineerde gem. van *Brielle-en-Hellevoetsluis*. Deze hebben veel moeite aangewend tot verkrijging van een nieuw kerkgebouw, vooral

in het jaar 1857, doch te vergeefs, zoodat zij thans nog altijd godsdiensstofening houden, des Zondags avond in de Hervormde kerk, welke zij daartoe in huur hebben.

De R. K., van welken men er ongeveer 200 aantreft, maken, met die van Rockanje, Nieuw-Hellevoet en Nieuwe-Goote, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Schieland*, behoort.

De *Isr.*, die men er 70 telt, hebben eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Brielle* behoort, en door eenen Voorlezer bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht wordt, behalve nog eene school voor meisjes, met ongeveer 30 leerlingen.

De vesting *HELLEVOETSLUIS* of *HELVOETSLUIS*, ligt 2 u. Z. van *Brielle*, aan het *Haringvliet*, 51° 49' 25" N. B., 21° 47' 39" O. L.

HELLEVOETSLUIS was in oude tijden een klein geh. van eenige huisjes, hier gebouwd bij het aanleggen van de sluisen, door welke eenige polders van Voorne uitwaterden naar de rivier de *Flakkée*. Twee dezer sluisen liepen naar de haven, waaruit men ook naar *Over-Flakkée* en *Zeeland* overvoer. Deze haven, dewijl men die zeer gelegen vond, werd van tijd tot tijd verbeterd. Den 12 September des jaars 1598, werd bij de Staten van *Holland* en *West-Friesland* een onderstand ingewilligd tot het opmaken van het hoofd van *HELLEVOETSLUIS*. Sedert zijn van tijd tot tijd aan dat hoofd, de haven en de sluis, aanmerkelijke kosten besteed, en telkens Leden uit de vergadering der Staten gemagtigd, tot het opnemen der sluisen en werken aldaar. In het jaar 1636, den 20 December, werd de eerste voorslag in de vergadering der Staten van *Holland* gedaan, om hier een *Dok* te maken, en den 15 Maart 1638, om er een fort te leggen, welk gevolg dit voorstel gehad heeft vindt men niet vermeld. Maar den 25 Julij 1652, werd door Gecommitteerde Raden een voorstel gedaan, tot het maken van eene vesting te *HELLEVOETSLUIS*, en te *Goedereede*, waarop besloten werd, een ontwerp daarvan te doen opmaken. Dit is ook geschiedt, naardien in eene resolutie van de Staten van *Holland* en *West-Friesland* van den 13 Augustus deszelfden jaars gezegd wordt: dat men het met de fortificatiën van *Goedereede* noch wat zou inzien; aangaande *HELLEVOETSLUIS* werden Gecommitteerde Raden verzocht, in overweging te nemen, om een werk van meerdere bescherming aldaar te doen tot stand brengen, en hiervan een nieuw ontwerp en bestek in te leveren.

Wanneer *HELLEVOETSLUIS* eigenlijk voor de eerste maal versterkt is, weet men niet naauwkeurig, maar zeker is het, dat men er al voor den jare 1662, eenige sterkte of afsluiting gehad heeft. Deze bestond echter slechts uit paalwerk of palissaden, en de eerste vestingwerken waren van weinig belang. In den jare 1696 werden ze hernieuwd, en in den staat gebracht, waarin zij tegenwoordig zijn.

HELLEVOETSLUIS is thans een langwerpig, sterk fort, omringd met eene gracht en hoofdwal, met vier gebeele en twee halve bolwerken. Ter wederzijde van de haven is eene halve zwalovenstaart of hoornwerk, voor ieder van welke een contrescharp gelegd is. De eene begint aan de westzijde van de haven, en strekt zich uit tot aan den *Quacksche zeedijk*. De andere begint aan de oostzijde van de haven, en loopt tot aan den *Ouden-Hoornschen zeedijk*. Op het *Haarlemschen Konings-bolwerk* zijn verhevene schietkatten. Aan dit fort zijn ook twee steenen beeren, en het heeft eene poort landwaarts naar den *Briel*, de *Brielsche-poort* geheeten, en twee uitgangen aan het einde der

haven, beiden barrières, van ophaalbruggen voorzien; terwijl het kanaal van Voorne langs deze vesting loopt, zijnde de sloizen daarvan gedekt door eene lunette.

Twee hoofden zijn er aan den waterkant, ter weerszijde van de haven, die des nachts door eenen boom gesloten worden, ten deele van steen, en aan de buiteneinden van zwaar houtwerk. Vele der palen hier ingeheld, hebben de lengte van 110 voeten (31 ell. 1 palm 4 duim) en de dikts van ten minste twee voeten (8 palm 6 duim) over het kruis. Men heeft ze hier zoo zwaar nodig om den vreeslijken stroom, die hier langs de oevers schuurt, en waardoor het onmogelijk is, dat eenig schip, bij het zwaarste getijde van de ebbe, in de haven kan komen. De haven wordt door batterijen gedekt. De vloten onder den Admiraal DE RUYTER zijn meermalen uit deze haven uitgelopen.

Merkwaardig is te dezer plaatse de schutsluis, die bijna vijftig voeten breed zijnde, groot genoeg is om de zwaarste schepen door te laten en in het dok te brengen. Deze sluis, een meesterstuk van bouwkunde, door onzen Waterbouwkundige JAN BLANKE, kan tevens den hoogsten springvloed keeren, en heeft die proef bereids meermalen bij orkanen doorgestaan. Ook de beide drooge dokken, door denzelfden Waterbouwkundige aangelegd, verdienen de bewondering van ieder, die deze plaats bezoekt. Zij kunnen schepen van de grootste soort bevatten; door eene dubbele, kunstig ingerigte stoommachine, de eerste welke in Nederland in werking gebragt is, wordt het water daaruit zoodanig weggepompt, dat de schepen tot in het kleinste gebrek van onderen kunnen verbeterd worden. Toen Keizer NAPOLEON, in het jaar 1811, deze plaats bezocht, vormde hij al dadelijk het plan, om de werf te HELLEVORSLUIS, als die daartoe zeer geschikt bevindende, aanmerkelijk uit te breiden en tot aanbouw van grootere schepen te bezigen, hetgeen echter door zijnen kort daaropvolgenden val achterwegeis gebleven. Thans (1843) wordt er eene ijzeren brug over de doksluis gelegd.

Het voornaamste gebouw te HELLEVORSLUIS is het Rijks-Zeemagazijn aan de Oostzijde van de Haven, voorheen het Admiraliteits-Magazijn, zijnde een trotsch gebouw, waarin alles wat tot het zeevaren behoort, geborgen wordt. Voorts heeft men er 's Rijks-scheepstimmerwerf, met ruime huizingen, schuren, werklootzen, zoo ter timmering, als tot herstel van schepen en allerlei vaartuigen, benevens eene scheepshelling; alsmede eene ruimte, dienende om op de werf het voorhanden zijnde gescut te bergen, en achter deze werf eene Kazerne voor de bezetting. De Hoofdwacht staat aan de Westzijde der Haven. Niet verre van de Brielsche-poort is ten O. een Kruidmagazijn gebouwd. Voorheen had men hier ook een Logement der Admiraliteitsheeren of het Landshuis, aan de Oostzijde der Haven, met eenen fraaijen tuin er achter, doch dit dient thans tot Woning voor de ambtenaren der marine, en nog gedeeltelijk tot Logement; ook was er een Magazijn der Gecommitteerde Raden aan de Westzijde der Haven, zijnde een schoon gebouw, van eene langwerpige gedaante, hetwelk thans ingerigt is tot Magazijn; voorts had men er een groot gebouw op den Oostdijk, vroeger tot Woning gebruikt, en aan den Staat in eigendom toebehoorende, dienende thans tot Magazijn der Artillerie.

De kerk der Hervormden is een fraai en aanzienlijk gebouw. In het jaar 1661 werd daaraan de eerste steen gelegd en in het jaar 1684 was zij volbouwd. Zij beslaat eene lengte van 24,78 ell. op eene breedte van 12,64 ell. en kan een goed aantal toehoorders bevatten. Voorts

preukt zij met een orgel, dat er, ten jare 1818, in geplaatst is, en waarvoor de kosten bestreden sijn door milde giften der inwoners, zonder onderscheid van kerkgenootschap; ook had men er vroeger een tiental geschilderde glasramen, vertoonende het eerste de wapens en namen van de regering der stad Brielle; het tweede die van den Baljuw en Leemannen van den Lande van Voorne; het derde die der Penningmeesters van de groote visscherij; het vierde die van de Regering van Hellevoetsluis; het vijfde die van Commissarissen van 's Lands fortificatiën; het zesde die van het gewezen collegie ter Admiraliteit op de Maat; het zevende die van Predikanten en kerkeraden van Hellevoetsluis; het achtste die van het binnenloodsmansgilde; het negende die van de gewezen Bewindhebbers der Oostindische Compagnie ter kamer Delft, en het tiende die van den gewezen Bewindhebbers der Oostindische Compagnie ter kamer Rotterdam; doch deze glasramen door ouderdom vervallen zijnde, bestaan niet meer. De toren van dit gebouw heeft van onderen af tot aan het dak, eene vierkante gedaante; van die hoogte af rijst een fraaije steenen koepel in de hoogte, welke van boven versierd is met eenen vergulden bol, in de gedaante van eenen appel, op welks oppervlakte zich weder een kruis vertoond, waarop een vergulden windwijzer, vertoonende het wapen der vesting. Voorts is de toren, die van uurwerk en klokken voorzien is, van den grond tot aan den windwijzer 30,12 ell. hoog, en heeft vooral van de zijde van het Haringvliet een schoon aanzien.

De kerk der Afgescheidenen, in de *Molenstraat*, is een klein gebouw, hetwelk in het jaar 1841 gebouwd is, en noch toren noch orgel heeft.

Vóór en onder het bouwen van de kerk der Hervormden, werd aan die gem. door Gecommitteerde Raden ingeruimd zeker gebouw, staande aan de Oostzijde van de Haven, naast 's Lands Magazijn, welk gebouw sedert de bouwing der Nieuwe-kerk, ten dienste van den Lande gebruikt was, en nog altijd den naam van kerk droeg, tot dat het in het jaar 1797 tot eene R. K. kerk werd bestemd. Het heeft daartoe nimmer gediend, en wordt echter thans gebruikt tot M a g a z i j n. De R. K. hadden, sedert de Hervorming, in de Landen van Voorne en Putten alleen te Brielle eene kerk, tot dat door de geestelijke Overheid, in het jaar 1833, een huis en schuur, op de oostzijde der Haven te Hellevoetsluis, werd aangekocht, welk huis voorloopig tot kerk werd ingerigt, tot dat in het jaar 1836 de gesloopte schuur door eene kerk werd vervangen. Deze kerk, onder de bescherming van den H. Antonius van Padua, Gode toegewijd, is een zeer doelmatig ingerigt gebouw zonder toren, doch met een orgel.

De Isr. bijkerk, is in het jaar 1839 gebouwd, en den 23 Augustus van dat jaar ingewijd.

De Gemeenteschool en het Plaatselijk Armhuis zijn ruime en wel ingerigte gebouwen; zoo ook het Gemeentehuis, staande ter linkerzijde van de kerk der Hervormden. Verder vindt men er zeer knappe huizen.

De beroemde Nederdnitsche Dichter Dirk Smits heeft te Hellevoetsluis een groot gedeelte zijns levens doorgebracht, en is er den 25 April 1752 overleden.

In het jaar 1688, ging WILLEM III, Prins van Oranje, ter dezzer plaatse scheep, toen hij naar Engeland vertrok, om Koning van dat land te worden.

Het jaar 1787 leverde de inwoners van Hellevoetsluis zeer onaangename gebeurtenissen op. Burgers van verscheidende denkwijzen,

hunne partijnsucht niet langer kunnende betengelen, veroorloofden zich daden, die nog lang daarna betreurd werden; eenige inwoners hunner onbesuisden haat jegens elkander den teugel vierende, raakten alstoen handgemeen, pleegden geweld en deden bloed storten, ten gevolge waarvan twee personen daarbij omkwamen en drie gekwetst werden.

De Kapitein STOKY, die met het begin des jaars 1798 het bevel over de haven van HELLEVOETSLUIS had, ontving, na het insrukken der Franschen in ons land, nauwelijks bevel van den Franschen Generaal MALMORE, om zich van die haven te verzekeren, of hij stelde een aantal van 600 Fransche krijgsgevangenen in vrijheid; en droeg alle mogelijke voorzorg voor 's Lands Magazijn, ten einde het te beveiligen tegen allen ongeval, dat men van de zich aldaar bevindende Engelschen duchte, aangezien het gerucht liep, dat deze het opzet hadden, om, vóór hun vertrek, alles aan de vlammen op te offeren: terwijl de Kapitein RYBENDE, het bevel over de vrijgestelde Franschen op zich nemende, met hunne hulp, omtrent 600 Engelschen op het fort Hospitaal achtergelaten, ontwapende en krijgsgevangenen maakte.

Nadat Brielle in het jaar 1815, van de Franschen verlost was, werd HELLEVOETSLUIS door de bezetting van die plaats opgeëischt, doch de Kapitein Luitenant MAAS, door eenen tamboer vergezeld, den 3 December derwaarts gezonden, werd, in plaats van een behoorlijk antwoord te bekomen, met eenige snaphaan- en kanonkogels begroet. Deze houding, welke alle onderhandeling bespote, bevestigde het vermoeden, dat de vijand, door eene niet zwaar bemande doch talrijke vloot gedekt, zich inderdaad sterker bevond, dan men was onderrigt geworden. Het krijgsvolk, onder den Kommandant VAN DER HART, vergezeld van een aantal Brielsche burgers en boeren, derwaarts getrokken, dien dag vruchteloos eenige schoten op de vesting gedaan hebbende, kreeg des avonds bevel, om vooralsnog verdere pogingen te staken, en gedeeltelijk op den Nieuwen-Hoorn, ongeveer drie kwartier uurs van HELLEVOETSLUIS, te vernachten, gedeeltelijk naar Brielle terug te keeren. Van deze gelegenheid maakte de Fransche bezetting gebruik, om den volgenden nacht eenen uitval te doen op de heerl. Struiten, een kwartier van daar gelegen, waar alles geroofd of in stukken geslagen werd. Den volgenden dag werd door de onzen eene tweede en nadrukkelijker poging gedaan, dan niettegenstaande het krijgsvolk tot onder den wal was doorgedrongen, werd men andermaal genoodzaakt de onderneming te staken, en met eenige gekwetsten en éenen doods terug te trekken. Door de Franschen was eene boerenwoning, onder Nieuw-Hellevoet gelegen, in brand gestoken. Op Zaterdag den vierden werd HELLEVOETSLUIS, voor de derde maal, tot overgave opgeëischt, doch het antwoord van den Bevelhebber was, dat hij het fort niet aan eenen hoop muitelingen dacht over te geven en daarmede wachten zoude, tot dat het door eene geregelde krijgsmagt zou worden aangevallen. Men besloot dus weder tot den volgenden dag te wachten, wanneer eene versterking van Engelsche Mariniers uit 's Gravenhage stond aan te komen. Deze, ten getale van ongeveer 800 man, des Zondags in den namiddag door Brielle getrokken zijnde, vatteden post bij den Nieuwen-Hoorn, om des Maandags vroegtijdig den aanval te beginnen. Dan de Franschen toonden geen lust te hebben, om eenen nieuwen aanval af te wachten, daar zij des nachts, na eenig buskruid in de vesten te hebben geworpen, met zak en pak uit HELLEVOETSLUIS vertrokken, en zich te sloop naar de Willemstad begaven. Ook nu verzuimden de aanvallers geen oogenblik, om van dese zoo belangrijke

vesting besit te nemen, en stelden haar weldra in zoodanigen staat van verdediging, dat zij eenen zeer geduchten aanval zou hebben kunnen verduren.

Het wapen van HELLEVOETSLUIS is een schild, in twee afdeelingen verdeeld, voerends van boven op eenen grond van keel (rood) een lam van silver, dragende eenen stok, waaraan eenen wimpel, over den schouder; van onderen, op eenen grond van hemelblauw, een gouden schip, varende op eene zee van silver.

HELLEWICH, plaats in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, welke in het jaar 828 aan de kerk van Utrecht geschonken werd. Thans is het de buurs. HELLWES. Zie dat woord.

HELLEWYK, buit. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 5 u. N. W. van *Breda*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Fijnaart*.

Deze buit., welke vermoedelijk haren naam ontleent van het nabijgelegen geh. de Hel, onder Willemstad, beslaat eene oppervlakte van $\frac{1}{2}$ bund. 66 v. r. 18 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer HUBERT J. MARIS, woonachtig te Willemstad.

HELLINGDYK, dijk in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*.

Deze dijk heeft, bij den watervloed van November 1775, buitengewoon veel geleden.

HELLINGEN, op sommige kaarten ELINGEN of ELLINGEN gespeld, in het Fr. HELLANGE of HELANGE, d. in het baj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Bettemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Luxemburg*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Bettemburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Frisingen*. Men telt er 580 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De iaw., die hier allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. *Remich*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is aan den H. LAMBERTUS toegewijd.

Ten Zuiden van dit d. ligt het Hellingerbosch, een eigendom der plaats en hetwelk door den Reeckweg, die inmiddels een gedeelte van de Fransche gemeente Hagen doorsnijdt, met het d. verbonden is. Bij art. 58 van het tractaat van Kortrijk, van den 28 Maart 1820, is echter door het Fransche gouvernement aan de inw. van HELLINGEN de vrije doortogt langs den Reeckweg verzekerd.

HELLINGWEG, rijweg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Leens*, loopende zuidoostwaarts van het dorp *Leens* naar *Douwen* door lage landen, welke eertijds uit poelen en rietboren bestonden.

HELLOU, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HELLOUW.

HELLOU (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HELLOUW (HUIS-TE-).

HELLOUW, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Haaften*; palende N. aan de heerl. *Gellicum* en *Rumpst*, O. aan *Haaften*, Z. aan de *Waal*, W. aan *Herwijnen*.

Deze gem. bestaat uit den pold. *Hellouw*, benevens de Krop en andere uiterwaarden, en bevat het d. *Hellouw*, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij telt 95 h., bewoond door 99 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 540 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 10 na alle Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zalt-Bommel*, ring van *Tuil*, behoort. HELLOUW had met *Herwijnen* eerst te zamen éénen Predikant; JOHANNES COXIUS werd er beroepen in het laatst der zestiende eeuw, en vertrok naar Brandwijk c. a. in het jaar 1610. JOHANNES QUINT, beroepen in 1637, bleef te *Herwijnen*, toen HELLOUW in 1668 daarvan werd afgescheiden. HELLOUW beriep in 1668 GISEBERTUS BRAKEL, die, nadat JOHANNES QUINT, in 1671, van Herwijnen naar Aarlanderveen vertrokken was, beroepen werd te Herwijnen en derwaarts vertrok, waarop HELLOUW weder bij *Herwijnen* gevoegd werd, zoodat zij drie jaren eenem eigen Predikant had. Na het instorten van de kerk, in het jaar 1674, bleef deze gem. zonder eigen Leeraar en de herderlijke zorgen opgedragen aan den Predikant van Haasten en Herwijnen, tot dat haar in het jaar 1823 weder van 's Lands wege eenen Predikant werd toegestaan, zijnde de eerste, die toen derwaarts beroepen werd, geweest JAKOB JAN BUYN, die in het jaar 1837 zijne dienst heeft nedergelegd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, hebbende de Ambachtsheer van zijne collatie afstand gedaan.

De R. K., van welke men er 10 aantreft, worden tot de stat. van *Varik* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van omtrent 60 leerlingen bezocht wordt.

De heerl. HELLOUW, oudtijds HELLU, was zeker van ouds in handen van het geslacht, dat daarvan den naam voerde, en dat wegens het wapen *deux fasces avec un Lambel en chef* (twee balken met eenen barnsteen in het hoofd) hetzelfde als *Herwijnen*, schijnt geweest te zijn, die, *gueules à deux fasces d'or* (rood met twee gouden balken) voerde, hoewel de kleuren van HELLOUW onbekend zijn. Sommigen houden voor niet onwaarschijnlijk, dat JOMAN VAN HELLU of VAN HELLE, die een gedicht op den slag van Woeringen, waarbij hij tegenwoordig was, geschreven heeft, uit dit Geldersche geslacht zoude gesproten zijn; maar hiertegen strijdt, dat hij te Leeuw, in Brabant, geboren is, en dat hij in het leger van den Hertog van Brabant, en niet in dat van den Graaf van Gelre diende. GOOSSEN VAN HELLU was in 1343 Schepen van Tuil. JOMAN VAN HELLU liet twee dochters na, die, de eene na de andere, de tienden en de kerkgifte van HELLU, welke der abdij Abdinghof, uithoofde der gifte van MEINWERK, toekwam, in erfpacht namen, te weten ULINDIS VAN HELLU, VROUW VAN BUTKER VAN ZOLEN, voor twee mark silver, in 1352, en, na haar overlijden, hare zuster en erfgename AGNES VAN HELLU, weduwe van HUBERT VAN GOLBERTINGEN, in 1385. Deze bezat reeds de tienden van Haasten, en droeg beiden op aan haren neef EDMOND DE HELLU of DE ROVER. Of deze EDMOND tot het werkelijk bezit der erfpacht geraakt zij, of dat hij daarvan afstand deed, weet men niet; maar in het jaar 1417 gaf de abdij die tienden en kerkgift in erfpacht aan OTTO VAN ASPEREN, genaamd VAN VUREN, en het is te gelooven, dat hij ook de tienden van *Haasten* ontving, want den 25 Augustus 1426 gaf de Proost van Soest, als Pausselijke Commissaris, een vonnis van kerkelijken ban tegen hem, dewijl hij de pacht der tienden van *Haasten* en HELLOUW aan de abdij niet betaalde; welk vonnis den 3 Mei 1426, te Utrecht in het Kapittelhuis, werd afgekondigd, en gedurende de mis aan de roode deur (*valvis rubris*) der kerk angeplakt. Dit verschil moet bijgelegd zijn, want JOMAN VAN ASPEREN EN VUREN ontving de tienden en de kerkgifte van HELLOUW, in het jaar 1473, in erfpacht. ADAM VAN DER DUYN TOT WERKENDAK, als erfgenaam van zijnen vader CORNELIS VAN DER DUYN, zoon van Jonkvrouw

ELISABETH VAN DER DUTH, verklaarde in 1516 af te zien van alle eischen, die hij, namens zijne voorouders, op de tienden van *Haasten* en *Hellouw* had. In het begin der vijftiende eeuw trouwde de erfdochter van *Hellouw*, zonder dat men weet of zij tot het geslacht van *Hellouw* of tot een ander behoorde, met *Wouter van Haasten*, en hoewel zij kinderen hadden, kwam evenwel de heerlijkheid *Hellouw* aan Heer *Walraven van Haasten*, Ridder, zoon van Heer *Otto*, *Wolters* broeder, en is bij zijne nakomelingen gebleven, hebbende dezelve lotgevallen ondergaan en dezelve bezitters gehad, als de heerlijkheid *Haasten*.

In den loop der zestiende eeuw komen nog onderscheidene personen voor, die den naam van *Hellu* voerden, zelfs in het jaar 1750 deed *Balthasar van Hellu*, Cantzeler van *Wurtzburg*, verscheidene pogingen bij het hof van *Gelderland*, om tot het bezit der heerlijkheid te geraken, waartoe hij, uithoofde van zijne voorouders, vermeende gerechtigd te zijn.

Thans wordt deze heerlijkheid in eigendom bezeten door den Heer *H. Verploeg van Hellouw*, woonachtig te *Westzaan*.

Het d. *Hellou* of *Hellou*, oudtijds *Hellou* of *Hellu*, ligt 8½ u. W. ten Z. van *Tiel*, 2½ u. Z. W. van *Gellicum*, ¼ u. W. van *Haasten*. Men telt er, in de kom van het d., 30 h. en 190 inw.

De kerk werd, in het jaar 1031, door den Duitschen Keizer *Hendrik I*, aan de abdij *Abdinghof* te *Paterborn* geschonken. Zij is, ten gevolge van eene hevige storm, in het jaar 1674, ingestort, waarna men de godsdienst te *Haasten* of *Herwijnen* moest bijwonen, terwijl men op het kerkhof eene loots had gezet tot berging der dijkmaterialen, waarop een torentje, in hetwelk de klok en het uurwerk geplaatst waren. In het jaar 1823 heeft echter de gem. op eigen kosten, eene nieuwe kerk op de fundamenten der oude. en eene Predikantswoning doen bouwen; inzonderheid heeft de Heer *H. Verploeg*, Heer van *Hellou*, door buitengewoon milde bijdragen, dit werk bevorderd. Deze kerk is een vierkant gebouw, met een torentje, doch zonder orgel.

Men had hier vroeger ook een adell. h. het *Huis te Hellouw*. Zie het volgende art.

De kermis te *Hellouw* valt in den derden Woensdag en Donderdag in *Julij*.

Het dorp *Hellouw* werd door den waterloed van 14 Februarij 1709 zeer geteisterd; doordien men de waterkeering op moest geven, verscheurde het water den dijk en maakte eene opening van omtrent 60 of 70 roeden. De huislieden, die met hunne huizen voor den doorbraak lagen, nog eenig vee en paarden door heggen en slooten jagende, vlogtte op den dijk, weinig of geen goed kunnende bergen. Vrouwen en kinderen werden spoedig jammerende naar den dijk gebragt, waar zij getuigen moesten zijn van den ondergang hunner huizen, want het overstortende water en indringende ijs nam in weinig tijds een adellijk huis, in de wandeling doorgaans het *Spijkertje* genaamd, omtrent twintig roeden van den dijk, in de *Graef* liggende, met nog vier andere huizen, schuur en hooibergen, benevens de daarin zijnde granen, weg, zoo dat zelfs hunne fundamenten daar niet meer te vinden zijn.

Ongeveer eene eeuw later, in Januarij 1809, heeft het door den waterloed en storm zeer veel geleden, ofschoon geen mensch het leven heeft verloren en niet meer dan twee randeren zijn verdronken. Van de zeventen en zeventig alhier staande huizen werden er achttien, als

ook zes koornbergen geheel vernield, en voorts een en vijftig andere huizen en twee koornbergen zwaar beschadigd. De toestand der inwoners was allerbeklagelijkst, daar zij bijna genoodzaakt waren, den dijk, waarop zij met het vee hunne toevlugt genomen hadden, uit hoofde van het wassende water, weder te moeten verlaten. Hierbij kwam, dat genoegzaam langs het geheele dorp het water over den dijk heenstortte, waardoor deze, zoo van buiten als van binnen, dermate afvloeg, dat men er nauwelijks meer over kon gaan. De vloed is er zestien duimen hooger geweest dan in het jaar 1784, terwijl de Dijk-schrijver G. KOLF veel heeft toegebracht tot redding van menschen en vee, en ijverig is werkzaam geweest om de dijken te behouden.

Het wapen van HELLOWW bestaat uit een veld van keel, met twee balken van goud, zijde het wapen van Herwijnen, doch hebbende tot breekteeken (brisure) een barnsteen van (goud of zilver) in het hoofd.

HELLOUW (HUIS-TE.) of HET-HUIS-TE-HELLOU, oudtijds HET-HUIS-TE-HELLOWE of het HET-HUIS-TE-HELLU geheeten, voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. W. van *Gellicum*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Haaften*, 5 min. W. van het d. *Helloww*.

Dit huis is bij de doorbraak, op Donderdag den 14 Februarij 1709, vernield, zoodat men thans ter plaatse, waar het gestaan heeft, niets ziet dan eene wicl, op welker bodem de grondslagen van het huis nog liggen. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer H. VERPLOGEN VAN HELLOUW, woonachtig te Westzaan, die mede een huis bezit, hetwelk nabij de plaats gebouwd is, waar het oude huis gestaan heeft.

HELLOUW (POLDER-VAN), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Gellicum*, gem. *Haaften*; palende N. aan den Polder-van-Gellicum en den Polder-van-Rumpt, O. aan den Polder-van-Haaften, Z. aan de Krop en de Waal, W. aan den Polder-van-Herwijnen.

Deze pold. wordt verdeeld in vijf blokken, als: Over-den-Broek-korf, Over-de-Paalgraaf, Over-de-Korfgraaf, het Blok-beneden-de-Steeg en het Blok-boven-de-Steeg. Hij beslaat eene oppervlakte van 752 bund. 10 v. r. 33 v. ell., bestaande uit hooi-, wei-, bouwland en houtgewassen, meestal laag gelegen. Men vindt daarin eene vogelkooi, alsmede twee watermolens, om het water uit te malen in eene molenvliet, welke zich aan de zoogenoemde Laarsluis, tegenover het dorpje Acquoi, in de Linge ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Leden, geadsisteerd met eenen Polder-Secretaris.

HELLOWE, oude naam van het d. HELLOWW in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HELLOWW.

HELLOWE (HET-HUIS-TE-), oude naam van het adell. h. HET-HUIS-TE-HELLOU in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HELLOWW (HET-HUIS-TE-).

HELLU, oude naam van het d. HELLOWW in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HELLOWW.

HELLU (HET-HUIS-TE-), oude naam van het adell. h. HET-HUIS-TE-HELLOU in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HELLOWW (HUIS-TE-).

HELLUM of HELM, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. O. van *Groningen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Hoogerzand*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Slochteren*. Het bestaat uit eene verstrooide b., langs den sandigen, boomrijken rijweg, waar aansienlijke boerderijen

gevonden worden, welke zich van Siddeburen O. N. O., tot Schildwolde W. Z. W. uitstrekken. Men telt er in het d. 70 h. en 400 inw., en met de daartoe behoorende b. Akkereinde en de Schildhuizen 115 h. en 660 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt; echter vindt men er ook een gering bestaanmiddel in de visscherij op het Schildmeer.

Dit kerspel heeft eene aanzienlijke breedte, want ten Zuiden grenst het aan het Oldambt, en ten Noorden gaat het tot over het Schildmeer en komt aan den Graauwendijk en de landen van Hoekmeer, onder Loppersum uit. De warme zandgrond, waarop het dorp gebouwd is, is bijzonder vruchtbaar. Minder deugdzaam zijn de gemengde gronden, de veenlanden, de landen met streepligte roodoorn en de knipklei ten Zuiden. Ten Noorden dalen de landerijen af, en gaan over in laag, derrieachtig land, of bestaan, zoo als aan het Schildmeer, uit knipklei en roodoorn, onder welke roodoorn men echter, over het Schildmeer, beste witte klei- of maalgroend aantreft. De roodoorn en witte klei zijn ook de bestanddeelen der landerijen, gelegen tusschen het Schildmeer en den Graauwendijk, waar echter minder welvaart is, in vergelijking van op de hoogere zandgronden.

Vóór 1795 maakte HELLUM en half Schildwolde een regtsgebied uit, waarvan HELLUM de hoofdplaats was.

De Herv., die hier 500 in getal zijn, onder welke 75 Ledematen, maken eene gem. nit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Slochteren*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest SIMON JOHANNES PHILEUS, die in het jaar 1588 te Oost-Zaan beroepen was, doch in het volgende jaar van zijne dienst ontslagen zijnde, in het jaar 1595, herwaarts kwam, en in het volgende jaar naar Slochteren vertrok. Het patroonaatregt is hier sedert de Reductie door het adell. geslacht van RENGERS uitgeoefend. In de oude beroepsbrieven der Predikanten dezer gem. vindt men als Collatrice vermeld ANNA MARGARETHA RENGERS, Erfdochter en Vrouw van HELLUM en *Schildwolde*. Op hare grafsteen wordt zij genoemd: *Vrou tot FARNSUM EN DE DAM, Erfdogter tot Hellem, Schildwolde, Siddeburen en Oostwolt*. In latere beroepingen ontmoet men als Collatoren de RENGERSEN VAN FARNSUM en de RIPPEDA'S VAN OOSTERWIJTWERT, doch eindelijk het adell. huis van RENGERS VAN FARNSUM alleen. Thans wordt het collatieregts uitgeoefend door Jonkheer DUCCO GERROLD RENGERS HORA SICCANA, woonachtig te Hoogezand.

De kerk was vóór de Reformatie vermoedelijk aan den H. WARNEFRUS toegewijd, wiens beeldtenis op eene der torenklokken gevonden wordt. Zij is een zeer oud, doch inwendig zeer wel onderhouden gebouw, dat nog hooger dan het reeds hoog gelegen dorp ligt, bestaande haar fundament uit zware flinten of keijlen. Aan het koor einde der kerk, het oudste gedeelte, vindt men veel duifsteen, meest om de andere laag, het andere gedeelte, van het koor tot den ouden toren, heeft weinig duifsteen en is, duidelijk te zien, van lateren tijd. De geheele kerk heeft uiterlijk een oud en zelfs bouwvallig aanzien, juist het tegendeel van het geen zij inwendig is. Het orgel, dat sedert vele jaren onbruikbaar was, is, uit vrijwillige bijdragen der gemeenteleden, in 1819 geheel vernieuwd. Vroeger had zij eenen spitsen toren, ten Westen aan de kerk gebouwd; doch, volgens het nog aanwezig jaartal 1646, bestaat de spits sedert dien tijd niet meer; maar is tot op de hoogte van de kerk afgebroken en daarmede onder een dak van pannen betrokken. Het benedemeinde van dien toren bestaat half uit

duifsteen, namelijk nu eene laag zware gebakken steen en dan weder eene laag duifsteen, en op die wijze tot bijna boven aan, zoo ver de oude toren strékt; de duifsteen is van eene zware soort, dik 13 Ned. duimen en lang 80 Ned. duimen, ofschoon niet allen gelijk. Door dezen toren is de eenige ingang in de kerk, die vroeger aan de noordzijde schijnt geweest te zijn. In het gezegde jaar 1646, werd er nog daarenboven een tweede, zijnde een zware, vierkante toren, op nagenoeg 12 ellen afstand, ten N. van de kerk, aan den rijweg, geheel nieuw gebouwd, met een gewoon huisdak gedekt en met twee klokken voorzien. Deze toren is 8 ellen lang en even zoo breed; op eenen ruimen afstand schijnt hij lager dan de kerk, doch van nabij gezien is hij iets hooger.

De R. K., van welke men er 3 aantreft, worden tot de stat. van *Sappemeer* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Deze plaats stond op het einde der tiende eeuw onder de *MENALDA's*. Ook zegt men, dat zekeren *ELBO*, in 1298, van *RIDMARS* erfgenamen de helft van een kasteel en van al het erfgoed gekocht, en alles tot opbouw van eene parochiekerk gegeven heeft.

Vóór het jaar 1820 bestond er eene schipvaart van *HELLUM* op *Appingedam*, doch deze is toen afgedamd.

Vroeger heeft hier een burg van denzelfden naam gestaan. Zie het volgende art.

HELLUM of **HELM**, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, 7 min. W. van het d. *Hellum*, 2 min. Z. van den *Rijweg*.

Deze burg is gesloopt. Hij was uit het water opgetrokken, en van vele aanhoorige gebouwen, die alle buiten de gracht stonden, omgeven, zijnde, voor zoo veel ons gebleken is, het laatst bewoond door *ANNA MARGARETHA RENGERS*, douairière van den Heer *HERO MAURITS RIFFERDA VAN FARNSUM*, die den 20 Mei 1665 overleed, oud zijnde 63 jaren, en eerst den 25 Junij in de kerk te *HELLUM* begraven werd, waar eene fraaije zerk haar graf dekt.

Van alles is bijna niets meer te zien. De plaats zelve, groot 6 v. r. 80 v. ell., is thans een boomgaard, de grachten zijn sedert korten tijd tot slooten vernaauwd, en de grond vol puin en steen. Eene daarbij staande boerderij, wordt gehouden voor een overblijfsel van eene der schathuizen.

HELLUM, oude naam van het d. **JELLUM**, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie **JELLUM**.

HELM, d. en voorm. burg. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie de beide vorige art.

HELMBACH, geh. in de heerl. *Pettingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie **HELMESBACH**.

HELMDANGE, Fr. naam van het geh. **HELMDINGEN**, in de heerl. *Heisdorff*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HELMDINGEN, in het Fr. **HELMDANGE**, geh. in de heerl. *Heisdorff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 1½ u. N. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Mersch*, gem. en ½ u. Z. van *Lorensweiler*.

HELMERCHIANEM, naam, onder welken het geh. **HELPHAN**, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, in eenen brief van 1285 voorkomt. Zie **HELPHAN**.

HELMERGAT, voorm., thans in onbruik geraakte naam van het **ZIEGAT VAN BROUWERSHAVEN**, tusschen de prov. *Zuid-Holland* en *Zee-land*. Zie **BROUWERSHAVENSCHÉ-GAT**.

HELMERZIJT, **HELMERIJDE**, **HELMERIJF** of **HELMERIJT**, gedeelte der marke *Usselo*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, aldus genaamd naar het erve *Helmer* aldaar, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Alnelo*, kant. en 1 u. W. Z. W. van *Euschede*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Lonneker*; met 70 h. en 420 inw.

HELMESBACH of **HELEBACH**, geh. in de heerl. *Pettingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. ten W. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. N. W. van *Mersch*, gem. *Bissen*.

HELMHOUT, naam, onder welken het plattelandst. **HELMOND**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, op sommige kaarten verkeerdelijk voorkomt. Zie **HELMOND**.

HELMICHZIJT of **HELMIKZIJT**, gedeelte van de marke *Usselo*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **HELMERZIJT**.

HELMOND, voorn. distr., prov. *Noord-Brabant*; palende N. W. aan het distr. *Bortel*, N. aan het distr. *Boxmeer*, O. en Z. O. aan de prov. *Limburg*, Z. aan de Belgische prov. *Limburg*, W. aan het distr. *Eindhoven*.

Men telt er ruim 43,000 zielen in de volgende 24 gem.: *Helmond*, *Aarle-Rixtel*, *Asten*, *Bakel-en-Milheze*, *Beek-en-Donk*, *Budel*, *Deurne-en-Liessel*, *Erp*, *Geldrop*, *Gemert*, *Heeze*, *Leende*, *Lierop*, *Lieshout*, *Maarheze*, *Mierlo*, *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, *Someren*, *Stiphout*, *Surendonk*, *Sterksel-en-Gastel*, *Tongelre*, *Veghel*, *Vlierden* en *Zes-Gehuchten*. Thans maakt het een groot gedeelte van het *Derde distrikt*, en een zeer klein gedeelte van het *Beste distrikt* der prov. *Noord-Brabant* uit.

HELMOND, kant., prov. *Noord-Brabant*, arr. *Eindhoven*.

Het bevat de volgende 11 gem.: *Helmond*, *Aarle-Rixtel*, *Beek-en-Donk*, *Geldrop*, *Gemert*, *Lieshout*, *Mierlo*, *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, *Stiphout*, *Tongelre* en *Zes-Gehuchten*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 24,155 bund. Men telt er 3703 h., bewoond door 4176 huisges., uitmakende eene bevolking van ruim 20,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HELMOND, kerk. ring, prov. *Noord-Brabant*, klass. van *Eindhoven*.

Hij bevat de volgende 6 gem.: *Helmond-Rixtel*, *Aarle-Beek-en-Lieshout*, *Deurne-Vlierden-Liessel-en-Bakel*, *Nunen-Gerwen-en-Wetten*, *St.-Oedenrode-Son-en-Breugel*, *Schijndel* en *Veghel-Erp-en-Gemert*. Men heeft er 7 kerken, die door zes Predikanten bediend worden, en telt er ruim 500 zielen, onder welke 300 Ledematen.

HELMOND, dek. in de prov. *Noord-Brabant*, apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*.

Men heeft er de volgende 20 par.: *Helmond*, *Aarle-Rixtel*, *Asten*, *Bakel*, *Beek-en-Donk*, *Budel*, *Deurne*, *Erp*, *Gemert*, *Gerwen*, *Lierop*, *Lieshout*, *Maarheze*, *Mierlo*, *Nunen*, *Someren*, *Stiphout*, *Veghel*, *Vlierden* en *Zoerendonk*, en drie rectoraten, als: *Handel*, *Liessel* en *Mortel*, bediend wordende door 20 Pastoors, 3 Rectoren en 10 Kapellanen. Men telt er 40,000 zielen, onder welke 29,000 Communikanten, en er zijn 20 kerken en 8 kapellen.

HELMOND, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond* (7 k. d., 20 m. k., 4 s. d.); palende N. aan *Aarle-Rixtel*, O. aan *Bakel-en-Milheze*, Z. aan *Mierlo*, W. aan *Stiphout*.

Deze gem. bevat de plattelandst. Helmond, de geh. Hoog-eind, Deuzendonk, Bijsterveld, Binderseind, den Hage, den Eenselaar, benevens eenige hier en daar verspreid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1418 bund; telt 912 h., bewoond door 921 huisgez., uitmakende eene bevolking van uim 4600 inw., van welke velen hun bestaan vinden in de fabrieken van manufacturen, waaronder er vijf gevonden worden, die 600 à 700, en eene, welke 500 personen werk verschaffen. Behalve eenige wollen stoffen, bestaat het voornaamste fabriekaats in zoogenaamde bontjes, die van gekleurde garens en katoen vervaardigd worden, en tot halsdoeken, schortkleeders en matrozenhemden enz. dienen. Ook maakt men er damast-, linnen- en pellentafelgoed, kousen, beddentijken. Eene in 1802 opgerigte zijden-fluwelen-lintfabriek heeft slechts weinige jaren bestaan. Sedert de afscheiding van België, hebben de meeste fabriekanten zich ook toegelegd om, ten behoeve onzer Overzeesche bezittingen werkzaam te zijn, hetgeen gedurende eenigen tijd veel bedrijvigheid veroorzaakte. In de naburige dorpen wordt voor de fabrieken van HELMOND veel geweven, waardoor er handel is in fijn en grof linnen, boerenkleedingstukken enz. De landbouw en veeteelt geven almede aan vele inwoners een middel van bestaan; terwijl de landlieden hier tevens hunne benoodigdheden koopen. Sedert het bestaan der Zuidwillemsvaart nam de handel in granen en koloniale waren hier aanmerkelijk toe. Men heeft hier ook eene zoutziederij, eenen water- en twee wind-korenmolens. Nog komen vele Peelboeren hier met hunnen turf ter markt.

Geene gem. in de Meijerij van 's Hertogenbosch en misschien geene in ons geheele koninkrijk, heeft, naar evenredigheid van hare uitgebreidheid, zulk eene verscheidenheid van grond, als HELMOND. Men vindt hier zwartaardigen zandgrond, die, wel bemest en bewerkt wordende, in het geheel niet onvruchtbaar is. Deze gronden zijn gewoonlijk, tot diepte van 10 à 12 duimen, zwart en vervolgens geel, bruin, graauw of wit zand, waarvan het gele en bruine goed, doch het graauw en witte voor zeer slecht gehouden wordt. Onder de zwarte oppervlakte vindt men op vele plaatsen eene bank van ijzeroer, hier flins genaamd, die zeer hard is, waarop de vruchten bij warme zomers verdroogen, en integendeel bij nat weder verdrinken, wyl het water op deze bank staan blijft. Hoe nader de flinsbank aan den bovengrond gevonden wordt, des te nadeeliger is zulks; maar wordt deze flinsbank doorgewerkt, dan verliest zij niet alleen hare hardheid, maar verbetert den grond ook aanmerkelijk, doch die te weeg gebrachte verbetering kan dikwijls niet tegen de kosten opwegen, daar de flins op de meeste plaatsen zoo dik en hard is, dat er ten minste 150 à 200 gulden per morgen onkosten moeten aangewend worden, om die te breken. Voorts vindt men er gele leem, waaronder veelal eene bedding van blaauwe leem gevonden wordt. Deze gronden zijn tamelijk vruchtbaar, doch het stroo, hooi en andere voederkruiden, hierop wassende, zijn in het geheel niet goed voor runderbeesten; terwijl zij daarentegen geen nadeelig voedsel voor de paarden opleveren. Op eenige plaatsen is de bovengrond van blaauwe leem, met geel vermengd. De blaauwe leem, wanneer zij met een derde of vierde gedeelte gele leem vermengd wordt, is niet ongeschikt, om er steenen van te bakken. Derriegronden, welke alleen tot hooi- en weilanden gebruikt worden, en slechts onvoedzaam gras en hooi opleveren, vindt men aan de zuid- en noordoostzijde dezer gemeente. Nog zijn er moerlanden, waarvan het moer aan de oppervlakte zit. De turf, die uit de sloten gehaald, en door sommige boeren

tot het stoken der sop- of soepketels gebruikt wordt, is zwavelachtig, en geeft bij het verbranden eenen stinkenden reuk van zich. De asch, welke er van voorkomt, is bijna rood en met ijzerdeelen bezwangerd, en als meststof niet te gebruiken, wijl zij op de grasplanten eene zeer nadeelige nitwerking heeft. Als de derrick- en moergronden aan de lucht worden blootgesteld, ontdekt men daarin eene blaauwe stof, waaruit men waarschijnlijk eene fraaije blaauwe verwstof of blaauwsel zoude kunnen trekken. Deze blaauwe stof vindt men ook op andere plaatsen in de Metjerij. Voor het overige zijn bijna alle lage gronden te HELMOND met ijzerstoffen, hier get genaamd, besmet. Het water der slooten, welke om zoodanige landen loopt, is geel van kleur en vriest nimmer toe. De voornaamste granen en veldgewassen, welke hier gebouwd worden, bestaan in rogge, ook haver, benevens eenige garst, boekweit en aardappelen.

De R. K., die hier ruim 4500 in getal zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. apost. van 's Hertogenbosch, dek. van Helmond, behoort. De par. stamt af van die van Rixtel. Zij werd oudtijds bediend door Geestelijken uit de abdij van Floreffe, bij Namen, in de volgende tijden door die van Postel, thans door eenen Pastoor en twee Kapellanen.

De Herv., van welke men er 120 telt, onder welke 80 Ledematen, behooren tot de gem. van *Helmond-Rixtel-Aarle-Beek-en-Lieshout*. — Men telt in deze gem. twee scholen.

De gem. HELMOND is eene heerl., welke in het jaar 1220 aan den Hertog van Brabant is gekomen, nadat zij te voren de eigendom van eenen bijzonderen bezitter was geweest. In het jaar 1500 gaf de Hertog de gemeene gronden aan de ingezetenen uit. In 1514 ruilde de Hertog van Brabant met den Ridder JAN BERTHOUT VAN BERLAAR, aan wien hij, tegen zekere renten en regten, welke deze te Lier en daaromtrent bezat, overgaf het dorp, huis, park, molen en land van HELMOND, met de heerlijkheid, zonder het hooge gerigt, hetwelk eerst daarna, in het jaar 1388, aan den Heer van HELMOND, voor 1000 goudgulden (1500 guld.) werd verpand. Er is nog een oude brief voorhanden, gedagteekend 12 Julij 1594, waarbij JAN VAN BERLAAR, Heer van HELMOND, belooft, nooit iets te zullen doen tegen het regt van 's Hertogenbosch, maar integendeel de voorregten dier stad te zullen voorstaan. Naderhand is HELMOND in het Huis van CORTENBACH en vervolgens in dat van ARBERG en VALANYEN gekomen. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Mr. CARL FREDERIK WESSELNAR, Distrikts-Commissaris, woonachtig op het kasteel te HELMOND.

Het plattelandst. HELMOND, op sommige kaarten verkeerdelijk HELMONT gespeld, ligt 3 u. O. ten N. van Kindhoven, 7 u. Z. O. van 's Hertogenbosch, aan de Aa en de Zuid-Willemsvaart; 51° 28' 45" N. B., 25° 19' 17" O. L.

Men vindt niet aangeteekend, wanneer HELMOND eigenlijk eene stad is geworden of stads voorregten heeft verkregen. Reeds in 1220 bekend in 's Lands geschiedenis, komt zij in 1514 nog als een d. voor. In 1545 was zij reeds versterkt en met krijgsvolk voorzien, en de Infante ISABELLA CLARA EUGENIA verklaarde onder anderen, bij eenen brief van 14 October 1598, dat HELMOND moest beschouwd worden als eene besloten stad, en gelijke voorregten genieten als de andere kleine steden van Brabant. Het is niet groot in zijnen omtrek. Welcer was het versterkt en eene frontierplaats tegen Gelderland; doch, sedert het, in het jaar 1588, door den Graaf van HORNLOHE, Generaal

in dienst der Vereenigde Staten, stormenderhand op de Spanjaarden veroverd en verbrand werd, is het een open stadje gebleven, dat geen onaardig plaatsje is. Het is luchtig gebouwd en heeft volkomen het aanzien van eene stad, ofschoon er van den wal, de muren of de poorten, niets is overgebleven, dan de bruggen en de grachten. Westwaarts buiten het stadje ligt een aangenaam bosch, het Park of de Warande genaamd, zijnde een eigendom van den Heer en de gewone wandelplaats der Helmonders.

De Parochiekerk was eerst in *de Hage*, buiten de stad, gelegen, en werd in de jaren 1448—1455 binnen de stad, ter plaatse waar zij nog is, gebouwd; terwijl het koor der oude kerk, op de Hage, voortaan zoude dienen tot bidplaats of kerk der Geestelijke Maagden aldaar. De parochiekerk werd, met bijna de geheele stad, afgebrand, bij de oorlogsrampen van het jaar 1559, en is in het jaar 1587 weder tot den tegenwoordigen stand opgebouwd, doch reeds in het volgende jaar 1588 verkeerde de kerk wederom in het grootste gevaar van dergelijk ongeluk te ondergaan, doordien een gedeelte van de abdij van Binderen en genoegzaam geheel HELMOND, door het Statenkrijgsvolk, onder den Graaf van HORNLORE, werd afgebrand, doch de kerk werd alstoen behouden. In het jaar 1648, op den feestdag van het H. Sacrament des altaars, werden de R. K. uit deze kerk verdreven, die door de Protestanten werd ingenomen. De pastoorswoning werd aan den eersten Predikant CORNELIUS COSTIUS, op den 17 December van gemeld jaar, ingeruimd. Kenigen tijd daarna hebben de R. K. eene bidplaats of kerkenhuis gebouwd omtrent het kasteel, maar in 1805 zijn zij weder in het bezit der oude parochiekerk getreden, en hebben die met veel luister opgemaakt. Zij is ingewijd, onder aanroeping van den H. Bisschop en Martelaar LAMBERTUS, die, gelijk oude Schrijvers getuigen, in die landstreek, gezamenlijk met den H. WILLIBRODUS, het geloof gepredikt heeft, wanneer onze voorouders nog grootendeels Heidenen waren, waarom hij van ouds de Apostel, of onder de eerste geloofsverkondigers van Taxandrië genoemd wordt. Deze kerk is, in de bovengemelde jaren, door den toenmaligen Heer van HELMOND JAN VAN CORTENRACH gebouwd. Het is een fraai en ruim kruisgebouw, dat aan de Zuid-Oostzijde van de *Markt* staat. Van binnen rust het op zes pilaren van hardsteen, en was voorheen versierd met een beschilderd verwelfsel, alsmede tusschen het koor en het ruim der kerk met een ozaal, dat op vier kleine pilaartjes steunde en met een schoon en welluidend orgel voorzien was. Het even zoo schoone en welluidende orgel, thans op het zangkoor geplaatst, is afkomstig uit de abdij van Everbode, doch het schoonste sieraad der kerk is de prachtig gebeeldhouwde predikstoel. De fraaije toren, die tamelijk hoog is, heeft eene hooge spits, boven aan met eenen grooten knop of eene peer, versierd; ook heeft men nog een klein torentje op het kruis der kerk. De toren bezit sedert 1859 een welluidend klökkenspel, dat vroeger in den toren van de abdij van Postel, in België, geplaatst was. De kerk en toren maken te zamen een schoon geheel uit. De voormalige R. K. kerk, die in het jaar 1786 vernieuwd werd, was een groot en ruim gebouw, doch is thans afgebroken.

De Hervormde kerk, in het jaar 1810 op de plaats der oude R. K. kerk gesticht, is een klein, doch fraai gebouw, van een torentje en orgel voorzien.

Men heeft te HELMOND eene Latijnsche school, die in het jaar 1797 is opgericht, en waarin door eenen Rector, eenen Conrector en eenen

Proceptor onderwijs gegeven wordt aan een gemiddeld getal van 20 leerlingen.

Eene gewone, doch ruime burgerhuizing, aan de *Markt* gelegen, is tot Raadhuis der gemeente, alsmede tot een Lokaal voor het Kantongeregts en Kazerne voor de brigade *Marechaussee* ingerigt.

Het voornaamste en merkwaardigste gebouw is het Slot te Helmond. Zie het volgende art.

Even buiten dit stadje, in het geh. de Hage, plagt eertijds een Lieve Vrouwen Klooster te staan. Aan de Noordzijde der stad stond de abdij Binderen, waarin geene andere dan adellijke Jonkvrouwen aangenomen werden. Deze kloosters zijn thans geheel vernietigd. Zie de art. *BINDEREN* en *HAGE* (TEN).

In 1839 werd te *HELMOND* een gasthuis opgerigt tot verpleging van arme zieken, waarin acht Zusters van liefde dit werk verrigten, en sich met het geven van onderwijs aan behoeftigen bezig honden. Dit liefdehuis is in de voormalige pastorie gevestigd.

Sedert het jaar 1841 heeft men hier twee geootroijeerde jaarmarkten, als: de eerste, Woensdag na den 19 Maart, en de tweede, op Woensdag na den 11 November. Voorheen bestonden er vier zoodanige markten, die zeer bloeiend waren, doch geheel in verval zijn geraakt. De weekmarkt wordt Zaturdags gehonden.

HELMOND is de geboorteplaats van den Godgeleerde *PHILIPPUS BONSTIUS* (*PHILIP BONN*), † in 1508 als Vicaris-Generaal van den eersten Bisschop van Deventer; *JOHANNES BORKELIUS*, † 14 Augustus 1645 als Pastoor van St. Gangericus te Brussel en *WILHELMUS HERINCK*, geb. in 1620, † 17 Augustus 1678 als Bisschop van IJperen; van den Geschiedschrijver *GERALDUS SWIKERS*, geb. 26 Mei 1669, † 28 Maart 1717, en van den beroemden Historieschilder *LUCAS GASSHEL*.

Aan dit stadje zijn vele oorlogsrampen en andere ongelukken te beurt gevallen, want het leed in 1839 zeer veel door eenen zwaren brand, waarbij zelfs eenige inwoners omkwamen.

MAARTEN VAN ROSSUM meende het in 1544 in te nemen, doch hij durfde de belegering niet ondernemen, dewijl er eene sterke bezetting in het stadje lag, en vertrok, nadat hij het grootste gedeelte van den omtrek, waaronder ook het Lieve Vrouweklooster, verwoest had.

HELMOND in het jaar 1579 door de Prins van *PARMA* ingenomen, en de Staatsche bezetting, tegen alle kriegsregt, aan boomen opgehangen zijde, werd in 1581 door de Staatsche benden heroverd, die het weder moesten verlaten, wijl zij het kasteel niet konden bemagtigen.

In 1588 nam de Graaf van *HONENLORE* dit stadje stormenderhand in, bij welke gelegenheid het geheel afbrandde, uitgenomen de kerk, het kasteel en één huis.

Enige muitende Ieren, in Spaansche dienst, veroverden het in het jaar 1597. Deze hielden er slecht huis, en dwongen de inwoners om hun kost en drank te geven, en hunne paarden te onderhouden.

In 1602 veroverde Prins *MAURITS* het kasteel van *HELMOND*. — Graaf *FREDRIK VAN NASSAU*, sloeg in 1635 omtrent 200 Spaansche ruiters bij dit stadje.

Aan de westzijde, buiten de *Veepoort*, wierpen de Franschen in het jaar 1794 twee kleine batterijen op; doch deze hebben, wijl de vijand schielijk moest vertrekken, gelukkig nergens toe gediend.

In 1802 ontstond er herhaalde reizen brand, blijkbaar door kwaadwilligheid veroorzaakt, doch deze werd telken reize spoedig geblusht.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eenen zilveren helm, op een veld van azuur (blauw).

HELMOND (HET-HUIS-VAN-DE-VROUW-VAN-), oud adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te 's *Graevenhage*, in het begin van het *Westéinde*, op den Noordhoek van de *Jan-Hendrikstraat*.

Het werd in het jaar 1627 en vervolgens bezeten bij Mr. CORNELIS NOBELAAR, naar wien het ook wel het HUIS-VAN-NOBELAAR genoemd werd. In later tijd is van dit huis eigenaar geweest, Mr. QUINTIJS VAN STRIJS, naar wiens weduwe, die den voorgevel, in het jaar 1729, naar den toenmaligen bouwtrant heeft doen veranderen, het nader hand het HUIS-VAN-DE-VROUW-VAN-STRISJEN genoemd werd.

HELMOND (KASTEEL-VAN-), kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, kw. *Peelland*, arr. en 5 u. O. ten N. van *Eindhoven*, kant., gem. en aan de zuidzijde van het plattelandstadje *Helmond*.

Dit kast. in het jaar 1402 gebouwd, is een groot en ruim vierkant gebouw, voorzien van vier torens, met spitson aan de hoeken en dikke muren; het eenigste van dien ouderdom in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, hetgeen nog onveranderd in zijn geheel aanwezig is, zonder dat er naderhand bij is getimmerd, een bewijs dat het naar een goed plan is gebouwd geworden. Dit kasteel behoorde vóór 1790 aan den *Rijksgraaf van ARBERG*, en wordt thans bewoond door den Heer dezer plaats, Mr. CAREL FREDERIK WESSELMAN, een ijverig beoefenaar van den landbouw.

HELMOND-RIXTEL-AARLE-BEEK-EN-LIESHOUT, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van *Eindhoven*, ring van *Helmond*.

Deze gem. is zamengesteld uit twee vroeger afzonderlijk bestaan hebbende gem., zijnde die van *Helmond-en-Rixtel* en *Aarle-Beek-en-Lieshout*. Daar de laatste gem. te weinig zielen telde, om afzonderlijk te blijven bestaan, zoo is zij, toen in het jaar 1804 de laatste *Leeraar*, die haar afzonderlijk bediend had, *Petrus GUJANCK* van zijne dienst ontslagen was, met *Helmond-en-Rixtel* gecombineerd. De eerste, die het leeraarambt in de afzonderlijke gem. *Helmond-en-Rixtel* heeft waargenomen, is geweest *CORNELIS COSTRUS*, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1678 overleed. De eerste, die in de afzonderlijke gem. *Aarle-Beek-en-Lieshout* Predikant is geweest, was *DANIEL DU MOULIN*, die in het jaar 1648 derwaarts kwam, en in het jaar 1664 werd afgezet. De eerste, die in de gecombineerde gem. *HELMOND-RIXTEL-AARLE-BEEK-EN-LIESHOUT* *Leeraar* was, is geweest *ALBERTUS SCHOLTERUS*, die in het jaar 1779 te *Helmond-en-Rixtel* was beroepen, en in het jaar 1804 *Aarle-Beek-en-Lieshout* werden toegevoegd. Hij werd den 1 Mei des jaars 1822 *Emeritus*, en overleed reeds den 15 daaraanvolgende. Men telt in deze combinatie 160 zielen, en heeft er twee kerken, als: ééne te *Helmond* en ééne te *Aarle*.

HELMONDSCHÉ-HOUT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Hout*.

HELMSANGE, Fr. naam van het geh. HELMSINGEN, in de heerl. *Heisdorff*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HELMSINGEN, in het Fr. HELMSANGE, geh. in de heerl. *Heisdorff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. N. van *Luxemburg*, $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Steinsel*, aan de *Alzette*.

HELMSTROOK, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HELVELD (HET KLEIN-)*.

HELMVELD (HET-GROOT-), duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelzang*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Bloemendaal, 20 min. W. van Overveen.

Het is eene woestliggende vallei, waarop hoogstens hier en daar een enkele struik houtgewas gevonden wordt; van daar dat het bijna niet dan op de kaarten van Rijnland bekend is. De grootte van dit veld is niet met zekerheid op te geven.

HELMVELD (HET-KLEIN-) of **HELMSTROOK**, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelzang*, N.W. van Bloemendaal.

Deze duinvallei, bestaat uit woeste en onbebouwde gronden, waarvan de juiste grootte mede niet is op te geven.

HELNERE, oude naam van het vl. **DEN HELDER**, in het half. van *Huisduinen-en-de-Helder*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HELDER (DEN)**.

HELLEN, geh. en voorm. burg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie het volgende art.

HELPMAN of **HELPER**, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Groningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Harren*, aan den straatweg van Groningen op Assen, op de afhelling van den Bisschopsrug, thans ook Hondsrug genoemd; met 75 h., bewoond door 95 huisgez., uitmakende eene bevolking van 480 inw.

Het is eene zeer oude buurt, hebbende in eenen brief van 1243 den naam van **HELYTEN**, in eenen van 1276 van **HELENER**, in eenen van 1285 van **HELHERCHIANEN**, in eenen van 1309 van **HELMAN**, in eenen van 1396 weder van **HELYTEN** en in eenen van 1422 van **HELPMAN** en **HELPER**.

Het plaatsje, dat dicht bebouwd is, behoort in het kerkelijke onder Groningen. Welcer was het vermaard, wegens een druk bezocht graf van eenen Roomschen Heilige. De weezen van het Roode- en Groene-Weeshuis te Groningen plagten hier, in eenen plegtigen optogt, jaarlijks eenen vrolijken feestdag te vieren. De plaats was ook vroeger versierd met een slot der Heeren **COENDERS**, die zich schreven **COENDERS VAN HELPER**, zijnde dit geslacht in de laatste helft der achttiende eeuw uitgestorven. Zie het volgende art.

Men vindt er vruchtbaar en ook onvruchtbaar land en lage moergronden voor weilanden, welke laatste zich in een Oost- en Westvlakte ter weerszijden van den Hondsrug uitstrekken. Men verbouwt op de hooge vruchtbare zandgronden rogge, haver, vlas, cichorei, aardappelen en smakelijke knollen. Er zijn ook warmoezertjen. Vele ingezetenen leven echter van het zuivel, of, zooals men het hier te lande noemt, van het koemelken. De grond op den hoogen Hondsrug is vermengd met rolsteenen en dus zeer keiachtig maar vruchtbaar. De versteeningen, welke hier in den grond gevonden worden, zijn merkwaardig en zeer geacht.

Men heeft er eene school, die gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt, onder welke ook eenige uit de stad Groningen.

Ook heeft hier voorheen gestaan een Jurgens Gasthuis, dat in 1599 tot huur van het nieuwopgerigte Groninger burgerweeshuis werd overgegeven. Dit huis was een Lazarus-Hospitaalhuis, waarvan de fundatiebrief van 1422 te vinden is bij **DRIJSSSEN (1)**. zijnde gesticht

(1) *Mon. Gron.*, pag. 767.

door het Heilige-Geestgasthuis van Groningen, benevens twee der Burgemeesters van Groningen, *KLYNGE* en *TER BRUGGEN*, en zulks in *die ere Goedes, Marien zuer benediden moder ende aller hilghen*, een hospitaal: *daarinne rusten ende wonen moghen Lazaruseske menschen*. Hierop is gevolgd eene nader verordening en stichtingsbrief van den 24 Julij 1454, waarin *ter eren Goedes, zynre gloriosen moeder Marien, en des killighen martelaers sunte Georgii*, o. a., vergund wordt *den knaep des voirschr. ziechuses te sitten mit sunte Georgius belde op den kerkhoue toe sunte Marten ende toe der Ae in onse stad, ende te bidden toe der kuses ende sieken behoef.*

Aan de overzijde der *Aa*, in de markt van *HELPMAN*, stond vroeger ook een klooster van Nonnen, die den derden regel van *FRANCISCUS* volgden. Het droeg den naam van *Maria op den Hoorn*, en lag dicht aan de *Aa*, van waar die stroom nog bekend is, onder de benaming van het *Hoornsche-diep*, ten zij, dat en stroom en klooster, dien naam hadden van het land zelve, dat, als een opstreckende streek lands, in oude stukken bekend staat, onder den naam van *Horne*.

Op de hoogte van dit gehucht ziet men de buitenwerken der vesting Groningen, in het jaar 1698, door den beroemden krijgskundige *MENNO* *Baron van COSSOORN* aangelegd. Deze werken strekken zich van het *Schuitendiep* over den *Hondsrug* tot aan het *Hoornsche-diep*, zijnde eene lengte van meer dan drie honderd *Rijnlandsche* voeten, uit. Zij bestaan uit drie van één gescheidene bolwerken, welke elkander verdedigen, en door eene linie te zamen verbonden zijn; terwijl zij aan het oosteinde door eene, en aan het westeinde door twee redouten worden gedekt.

In het jaar 1814, had hier eene schermutseling plaats, tusschen de *Saksers* en de *Groningers*. In het laatst van dat jaar, deden de *Saksers* weder eene strooptogt tot in *HELPMAN*, waarbij vele hunner, door het grof geschut uit de stad omkwamen.

HELPMAN of *HELPEM*, voorm. burg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Groningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Haren*, onder *Helpman*.

Dit slot der *Heeren COENDERS* van *HELPEM* was zeer oud; het werd in het jaar 1804 door de *Saksers* geplunderd; in het jaar 1805 door het volk van *EDZARD*, Graaf van *Oost-Friesland*, en in het jaar 1806 weder door den *Saksischen* Veldoverste *VIJLT* van *DRACHSDORF*, verwoest. Het moest echter telkens weder opgebouwd zijn, en was nog lang naderhand een eigendom van de *Heeren COENDERS*, onder welken zeer ijverige voorstanders van de *Hervorming* waren; zoodat men vermeld vindt, dat men op het slot of in het open veld in de nabijheid, heimelijk de predikatiën van *RUARDI*, *MILESIVS* en *MENSO* *ALTING* kwam hooren. In 1866 nam *MENSO* *ALTING* openlijk de dienst te *HELPMAN* waar, en dus twee jaar voor dat *ALBA* te *Groningen* kwam en men de *Hervormden* met strengheid vervolgde. Vroeger was er voor velen, die der nieuwe leer waren toegedaan, in het geheim bij herhaling gepredikt. Na het vertrek van *ALBA*, staken de *Hervormden* het hoofd weder op. en er werd weder dienst gedaan; doch door *RENNENBERG*'s verraderlijken afval, kwam *Groningen* weder onder den *Koning* van *Spanje*, en werd de nieuwe leer onderdrukt en vervolgd. Men heeft in 1840 aan onzen *Koning*, *WILLEM* II, toen deze in *Appingedam* is geweest, eenen glazen *Nachtmaalsbeker* vereerd, welke van een groot bierglas gemaakt, en met teekeningen, namen, een versje uit *Psalm 115*, en het jaartal 1881, voorzien was. Op het voormalige bierglas, vroeger steeds tot

veraangenaming, nu uit nood tot 's Heeren tafel gebezigd, sloegen waar- schijnlijk de woorden: *ad necessitatem non ad voluptatem bibendum* (d. i.: om er uit nood niet tot veraangenaming uit te drinken), zeker sloegen zij op den beker *des heils*, voorkomende in den op het glas aangetogen Psalm 115 (t. w. van den *Vulgata*, zijnde Psalm 116 bij ons). Vermoedelijk heeft *Manso Altino*, in 1581, met dien beker er het Nachmaal gevierd; want hij is bij zijne nakomelingen steeds bewaard gebleven, tot dat een hunner, uit de vrouwelijke lijn geboren, er den Koning mede beschonk. Nu is hij voor altijd uit Groningen, waar hij te huis behoorde en alleen eenige historische waarde had.

Ter plaatse, waar deze burg gestaan heeft, ziet men thans nog de grachten en singels, met hoog geboomte daar rondom, alsmede eenen tuin en de opene plaats, waar het gebouw gestaan heeft, benevens een boerenhuis. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 26 bund. 86 v. r. 57 v. ell., worden thans in eigen- dom bezeten door eenen Landbouwer, die er eene herberg of lustplaats houdt.

HELPOOLDER, pold. in de *Bekramming*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. aan de *Merwede*, O. aan de *Helsloot*, Z. aan den *Zuiles-polder*, W. aan de *Bekramming*.

Deze pold., welke in het jaar 1804 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 51 bund. 61 v. r. 20 v. ell. wei- en hooiland, en wordt op de *Kikvorsch* van het overtollige water ontlast. De pold. heeft geen afzonderlijk bestuur.

HELSCENHOEK (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, kw. *Peelland*. Zie *HELZENHOEK*.

HELSDEUR, dat gedeelte van het *Marsdiep*, ten N. van de prov. *Noord-Holland*, hetwelk langs het vlek den *Helder* heen loopt.

HELSDINGEN, geh. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. N. van *Gorinchem*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Vianen*; met 16 h. en 100 inw. — Den eersten Maandag in Augustus valt hier de kermis in.

HELSLOOT, kil in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Sliedrecht*, dat, uit de *Merwede* voortkomende, tusschen den *Helder* polder en *Huiswaard* doorgloeit, om in de *Kikvorschkil* uit te loopen.

Deze kil is in het jaar 1805 door eenen zoogenaamden plasberm bezon- ken, ten einde zij minder water van de *Merwede* zoude trekken, zoo als dit ook het geval was met onderscheidene andere killen, ten einde daardoor den waterstand in genoemde rivier te verhoogen, daar het zich anders door deze killen in het *Hollandsdiep* te veel ontlastte.

HELSUM, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HELSUM*.

HELSUMERBEEK, beek op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HELSUMER-BEEK*.

HELTEN, naam, onder welken het geh. *HELPMAN*, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, in eenen brief van 1245, voorkomt. Zie *HELPMAN*.

HELWARDERA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. N. O. van *Rawerd*, bij *Roordahuizum*, waartoe zij behoorde.

HELVOET, naam, welke wel eens gegeven wordt aan de vesting *HELLEVOETSLUIS*, in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HELLEVOETSLUIS*.

HELVOET (NIEUW-), d. en pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HELLEVOET (NIEUW-)*.

HELVOET (OUD-), pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HELLEVOET (OUD-).

HELVOETSLUIS, vesting in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HELLEVOETSLUIS.

HELVOIRT, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxtel* (8 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Cromvoirt*, O. aan *Vught*, Z. aan *Oisterwijk*, W. aan *Udenhout*.

Deze gem. bestaat uit de volgende zeven buurs., hier rotten genaamd, als: de *Molenstraat*, de *Helvoirtsche-straat*, de *Achterstraat*, de *Voorste Distelberg*, de *Achterste Distelberg*, de *Heikant-Laar-enZandkant* en *Gijzel-en-Raam*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2638 bund. waaronder 589 bund. bouwland, 306 bund. weiland en daarenboven een groot aantal bund. bosschen en onbebouwde heide. Men telt er 214 h., bewoond door 279 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1400 inw.

Het voornaame bestaanmiddel van de ingezetenen is de landbouw. De grond is over het geheel zeer zavelig, uitgenomen eene kleine stroek, die leemachtig is. Ten Noorden, tusschen den straatweg en de *Nemer*, is de grond laag en moerassig en verder op heide, zijnde de *Helvoirtse heide*, die zich met de *Vughtsche* en *Cromvoirtsche heide* vereenigt. De granen, die hier gebouwd worden, zijn: rogge, boekweit, haver, gart, boonen, tarwe en erwten. Zij zijn, even als andere hier omstreeks, overal wel gewild. Koolzaad wordt er niet veel gewonnen, klaver tamelijk veel. Fabrieken zijn hier niet, maar wel 18 schoenmakerijen of zoogenaamde schoenmakerswinkels en eenige leerlooierijen; makende de schoenen eenen kleinen tak van koophandel uit.

De R. K., die hier 1570 in getal zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek van *Orthen*, behoort. De Reguliere Kanunnikken der adellijke abdij van *St. Gertraud* te *Leuven*, bedienende eertijds de pastorijs van *HELVOIRT*, wiens benoeming ook tot de laatste tijden aan den *Abt* gebleven was. De abdij had er aanzienlijke bezittingen. Thans wordt deze par. bediend door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan*.

De *Herv.*, van welken men er 60 telt, onder welke 40 *Ledematen*, behooren tot de gem. van *Helvoirt-en-Haren*. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. *HELVOIRT*, ook wel *HELVOIRT* of *HELVOORT*, vroeger ook *KLEIN-TILBURG* genaamd, ligt 1½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, 2 u. W. ten N. van *Boxtel*, aan het riviertje de *Ley* en den straatweg van *'s Hertogenbosch* op *Tilburg*, waardoor hier zeer veel levendigheid heerscht, terwijl er ook nog al tamelijk veel visch wordt gevangen.

Het ontleent zijnen naam misschien van het oude woord *hil*, *hille*, hetwelk eenen heuvel of hoogte beteekent.

De kerk is een goed gebouw, voorzien van een fraai, welluidend orgel, door *Jonkheer M. B. W. de Jonge van Zwijnsbergen* daaraan geschonken, en eenen netten, hoogen en spitsen toren.

De R. K. kerk, aan den *H. Nicolaus* toegewijd, is een net en goed gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel. De *H. Jos* wordt er insgelijks door de geloovigen, ook der omliggende plaatsen, met veel vertrouwen geëerd en aangeroepen.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 160 leerlingen bezocht.

In het jaar 1560 werd HELVOIRT door FILIPS II; Koning van Spanje, als eene heerlijkheid verpand aan HENDRIK BLORIMAN, voor 2904 guld., doch zij is in het jaar 1657, toen Jonker CORNELIS VAN GREVENBROEK er bezitter van was, afgelost, en werd toen weder een Statendorp. Men ziet echter, ten Noorden van dit dorp, nog het kasteel der oude Hooren, het Kasteel Zwijnsbergen genoemd, dat in 1816 geheel is herbouwd en zeer verfraaid door Jonkheer DE JONGE VAN ZWIJNSBERGEN.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur, beladen met eene kruisstreep en gecantonneerd met vier klimmende leeuwen, alles van goud, het schild rustende tegen St. Nicolaas van goud.

HELVOIRT-EN-HAREN, kerk. gem., prov. Noord-Brabant, klass. van 's Hertogenbosch, ring van Oisterwijk.

Deze gem. telt 70 zielen, en heeft eene kerk te Helvoirt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest PETRUS PLACIUS, die in het jaar 1649 van Veghel herwaarts kwam, en in het jaar 1657 naar Kampen vertrok. Haren werd van Helvoirt afgescheiden in 1657 en gevoegd bij Oisterwijk, doch in 1695 daarvan weder afgenomen en weder bij Helvoirt gevoegd, zoo als het nog is. Het beroep geschiedt door de gemeente.

HELVOIRTSCHHEIDE, uitgestrekt heideveld in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. van Helvoirt.

HELVOIRTSCHHE-STRAAT, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant. en 2 u. W. ten N. van Bortel.

HELVOORT, d. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk; prov. Noord-Brabant. Zie HELVOIRT.

HELVOIRTSCHHE-STRAAT, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant. Zie HELVOIRTSCHHE-STRAAT.

HELWAARD, geh. in Hunsingo, prov. Groningen. Zie HELWERT.

HELWAARDER-MAAR, water, prov. Groningen. Zie HELWERDER-MAAR.

HELWAARDER-TIL, brug in Hunsingo, prov. Groningen. Zie HELWERDER-TIL.

HELWERD, geh. in Hunsingo, prov. Groningen. Zie HELWERT.

HELWERDER-MAAR of HELWAARDER-MAAR, water, prov. Groningen, dat in Fivelgo, ten N. van het Ooster-Nieland, ontstaat, wordende tot aan de trekvaart van Uithuizen veelal het Meedster- of Meistermaar genoemd, vervolgens het Oude-Maar tot aan de Holwinser-togt, en eindelijk het Helwerder-Maar, totdat het zich, ten N. W. van Bethlehem, in de Deltte ontlast. Dit water loopt uit Fivelgo met eene westelijke rigting naar Hunsingo; gaat onder Paaptil door, ten N. voorbij Oldenzijl, Zandweer, Doodstil en Rotum, en ten Z. voorbij Helwert.

HELWERDER-TIL of HELWAARDER-TIL, brug in Hunsingo, prov. Groningen, over de Helwerder-Maar, 5 min. Z. O. van Helwert.

HELWERT, HELWERD of HELWAARDE, geh. in Hunsingo, prov. Groningen, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van Appingedam, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van Onderdendam, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van Kantens, 10 min. N. van Rottum waartoe het behoort, op eene wierde, ten N. van het Helwerder-maar en ten W. van den rijweg naar Uskwert; met 2 h. en 16 inw. — Dit geh. wordt reeds vermeld in het leven van Ludow. den Apostel der Friezen.

HELZENHOEK, ook wel **HELSCHEHOEK** en **ELZENHOEK** gespeld, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, Eerste distr., arr. en 1 u. O. N. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 1½ u. Z. W. van *Oss*, gem. *Nuland*.

HELSUM, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HELSUM**.

HEM, d. in *Drechterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. W. Z. W. van *Enkhuizen*, gem. *Venhuizen-en-Hem*, ¼ u. W. van *Venhuizen*, aan de zoogenaamde *Korte-Streek*. Men telt er, in de kom van het d., 100 h. en 680 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier ruim 500 in getal zijn, onder welke 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Enkhuizen*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **SYBRAND VOMELIUS**, die in het jaar 1875 herwaarts kwam en in het jaar 1880 overleden of vertrokken is. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. *Evangelist Lucas* was toegewijd, stond destijds ter vergeving van de Graven; de bevestiging geschiedde bij den Proost van *West-Friesland*. De pastorij bragt in alles op 50 Rijsche guldens (7½ guld.), had geen huis voor den Pastoor, maar zeven morgen lands. Tot het kosterschap behoorde drie morgen. De kerk is een oud kruisgebouw, waaraan men van anderen nog veel duifsteen ziet. De toren is vierkant, met eene achtkantige vrij hooge spits. In de kerk is geen orgel. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 360 aantreft, behooren tot de stat. van *Hem-en-Venhuizen*, die hier vroeger eene kerk had, aan den H. *Lucas* toegewijd, welke in het jaar 1835 is opgeheven.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

In het jaar 1387 pachtten **HEM** en *Venhuizen* hunne eigene visscherij van den Graaf. Volgens handvest van Hertog **WILLEM VAN BRUNEN** (Graaf **WILLEM II**), in dato 2 Februarij 1413, werd **HEM**, in vereeniging van *Venhuizen*, tot eene stad verheven, onder de benaming van de stede **HEM**, waarbij haar Poortterregt, Vroedschap, Regering enz. werd bepaald. In 1492 werd de haar opgelegde boete, wegens het kaas- en broodspel, voor een derde verligt. In 1508 rees tusschen **HEM** en *Wijdenes* een hevig geschil over eenen weg, strekkende van den *Blokdijk* tot aan den *Meenweg*, hetwelk door *Enkhuizen* werd beslist. In 1508 werkten de ingezetenen van **HEM**, uit liefde mede aan de versterking der stad *Hoorn*. De Regenten hebben, in het jaar 1741, de ambachtsheerlijkheid afgekocht, zoodat het thans geene heerl. meer is.

HEM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ¼ u. Z. van *Leeuwarden*, ½ u. Z. O. van *Wirdum*, waartoe het behoort; met 1 h. en 8 inw.

HEM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2¼ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, ½ u. Z. O. van *Baard*, aan de *Laanvaart*; met 4 h. en 50 inw.

HEM, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, ½ u. Z. O. van *Baard*, ½ u. Z. W. van *Jorwerd*, aan den rijweg van *Franeker* naar de *Schouw*.

HEM (DEN), afdeeling der zoogenaamde *Gemeenelanden*, welke een gedeelte uitmaken van den polder *den Broek*, onder *Heemskerk*, in

Kennemerland, prov. *Noord-Holland*; begrensd ten N. door het *Castricummerdijkje*, ten O. door het *Die*, ten Z. door de *Hemsloot* of de *afgedolven Landen van Breedweer*, en ten W. door de *Grootemaat*.

Het bevat, met de *afgedolven landen*, 26 bund. 30 v. r. 20 v. ell. wei- en hooiland, waarvan 11 bund. 57 v. r. 70 v. ell. gemeen ligt met de *Grootemaat* en de *Kleinemaat*.

HEM (DEN), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEMPOLDER**.

HEM (DEN), voorm. kloost. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, onder de gem. 's *Heeraartsberg-en-Berg-Ambacht*.

Dit kloost., dat ook wel **HENRIKSVELD** of **St. MICHELSEERS** genoemd werd, is volgender wijze ontstaan: Eenige mannen, met name Heer **NICOLAAS HOEK**, Heer **FREDERIK SMIT**, beide Priesters, en **JONAN DIEST**, alle burgers van *Schoonhoven*, vormden in het jaar 1396 het ontwerp, om een klooster te bouwen. Bij hen voegden zich Heer **JONAN JONGHE**, **JONAN BRUYN** en **GYSBERT HENRIKSZ. LEEKEN**, die deze plaats allereerst bewoond hebben, welke zij naderhand kochten en aldaar eene bidplaats stichtten. **Gumbo**, Heer van *Schoonhoven* en Graaf van *Blois*, bevestigde niet slechts dit eerste begin, maar noodigde bovendien, bij opene brieven, anderen tot medehulp uit; terwijl hij zware bedreigingen deed tegen hen, die het begonnen werk zouden willen verstoren.

Toen in 1401 de oorlog tusschen **ALBRECHT VAN BELJEREN**, Graaf van *Holland*, en den Heer van *ARDEL* uitbarstte, werd het met de weinige daarstaande huisjes, in de maand Augustus, of weinig tijd later, afgebrand, en zoude het voorzeker te niet zijn gegaan, indien niet Heer **WILLEM KLINKERT**, Huisbezorger in Heer-*Florishuis* te *Deventer*, die voor de pest geweken was, de gevlugte broeders weder bijeen gebragt en hunne huisjes in 1407 weder opgebouwd had, terwijl anderen hen van jaarlijksche inkomsten voorzagen. Ook heeft Heer **WILLEM** de aangeboden aalmoezen niet van de hand gewezen. Door deze hulpmiddelen gestijfd heeft hij in het jaar 1407 de grondslag van een soort van klooster beginnen te leggen, en allengkens een gedeelte daarvan opgerigt. Toen begon men hen, door de wandeling, te noemen de Broeders in den Hof, of in den HEM. Van waar de benaming van HEM gekomen zij, is onbekend, hoewel sommigen beweerden dat die naam zijnen oorsprong heeft van den krommen Lekkendijk, die tegen het klooster aanligt, en de gedaante heeft van een varkensham, en dus zou HEM verkeerdelijk gezegd worden voor HAM. Voorts heeft **FREDERIK VAN BLANKENHEIM**, de een en vijftigste Bisschop van *Utrecht*, aan Heer **WILLEM**, op zijn aanzoek, toegestaan, dat in het kerkje van den Aartsengel **MICHAËL** de kerkdiensten dagelijks gedaan zouden worden, zonder nogthans de regten van den Pastoor van 's *Heeraartsberg* te verkorten.

In het jaar 1414, toen de goederen van het klooster vermeerderd waren, is ook de godsvrucht der kloosterlingen toegenomen, waarom zij zich, op aanraden van voornoemden Heer **WILLEM**, door kloosterlijke geloften, aan de orde der boetvaardigheid van **St. FRANCISCUS**, kort te voren, door **Paus NICOLAAS IV**, ingesteld, verbonden.

In het jaar 1515, toen de Kardinaal **NICOLAAS DE CUSA**, die het opzigt over *Duitschland* had, de vervallen tucht in de kloosters zocht te herstellen, werd Heer **WILLEM** vergund, met zijne konventbroeders, de orde van **St. FRANCISCUS** te verlaten, om naar den regel van de *Reguliere Kanunniken* te leven, diensvolgens is hij ook de eerste Prior van dit klooster geweest. Dewijl de Lek dikwijls overstroemde, en de botwanden van het klooster reeds zeven jaren blank gelegen

hadden, heeft hij, eenigen tijd daarna, te weten in het jaar 1424, eene volkplanting gezonden op den heuvel Donk, die hem door ZWEDER VAN CULENBORG, twee en vijftigsten Bisschop van Utrecht, was vergund.

De kerk van het klooster, in het jaar 1494, door den bliksem getroffen, en daardoor geheel afgebrand zijnde, legden zich de Kanunniken, om de kosten tot het opbouwen te vinden, onder het opzicht van hunnen Prior ZEGE JANSZ. VAN SCHOONHOVEN, toe, op het drukken van boeken. Men vindt te Schoonhoven nog boeken, die in DEN HEM gedrukt zijn.

Op den 6 Julij des jaars 1572 werd dit klooster, door het krijgsvolk van den Graaf VAN LUNY, in de asch gelegd. Thans wordt de grond tot bouwland gebezigd, dat nog DEN HEM genoemd wordt, eene oppervlakte beslaat van 3 bund. 7 v. r. 93 v. ell., en in eigendom bezeten wordt door de Heeren J. W. FLYING en J. H. E. GROENEVELD VAN DER KOP, woonachtig te Schoonhoven.

HEM (DEN), strook buitendijksche grond in het *IJ*, prov. Noord-Holland, arr. Haarlem, kant. en gem. Zaandam; palende N. W. aan de Nieuwe-haven van Zaandam, N. O. aan de Buiten-Zaan, Z. en W. aan het *IJ*.

HEM (KORTE-), d., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Smaltingerland. Zie KORTE-HEMME.

HEMAAL (HOOG-), ook wel HOOG-HEMAAL, en bij verbastering HOOGEMAAL genoemd, pold. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Maasland, prov. Noord-Brabant, arr. 's Hertogenbosch, kant. Oss, gedeeltelijk gem. Oss, gedeeltelijk gem. Lith, gedeeltelijk gem. Lithoijen, en gedeeltelijk gem. Geffen.

Deze pold., welke in de dertiende eeuw bedijkt is, paalt N. aan de Maas, O. aan de Maas en aan de Osser-Meerkade tegen het Land van Megen, Z. aan de hooge gronden van Oss en Geffen, W. aan den Polder van der Eigen en het Laag-Hemaal. Zij beslaat, volgens het kadaster, te zamen eene oppervlakte van 5125 bund. 54 v. r. 78 v. ell., als: onder Oss, 963 bund. 75 v. r. 54 v. ell.; onder Lith 858 bund. 68 v. r. 58 v. ell.; onder Lithoijen 812 bund. 87 v. r. 23 v. ell., en onder Geffen 508 bund. 25 v. r. 85 v. ell.

Het middel van uitwatering is ééne steenen sluis, met het jaartal 1768, genaamd de Blaauwsluis, liggende in den Maasdijk, onder de gem. Maren-Alem-en-Kessel. Het land ligt 3 tot 4 ell. boven A. P. De polderdirectie bestaat uit eenen President, zes Heemraden en eenen Griffier.

JAN III, Hertog van Brabant, gaf op St. Catharinadag, den 25 November 1525 eene dijkkaart aan den polder van het HOOG-HEMAAL, en den 17 April 1787 is daarop een vast reglement gemaakt.

HEMAAL (LAAG-), ook wel LAAG-HEMAAL, en bij verbastering LAAGEMAAL genoemd, pold. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Maasland, prov. Noord-Brabant, arr. 's Hertogenbosch, kant. Oss, gem. Alem-Maren-en-Kessel; palende N. aan den Maasdijk, O. aan de Kesselsche-Graaf tegen den Polder van Lith en het Hoog-Hemaal, Z. aan de Hertogswetering van den laatstgemelden polder, W. aan den Maasdijk.

Deze pold., welke in het jaar 1539 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1816 bund. 46 v. r. 21 v. ell. Hij watert thans uit door eene steenen sluis, in den Maasdijk, genaamd de Roodesluis, liggende boven de Blaauwsluis, onder de gem. Alem-Maren-en-Kessel. Het land ligt 2 ell. 7 palm. tot 5 ell. 7 palm.

boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit drie Geocommitteerden uit de Poldergeërfden, onder welke eenen President en eenen Penningmeester, die tevens Secretaris is.

De dijkkaart van den polder het LAAG-HEMAAL, is op Zondag na St. JAN'S Onthoofding van het jaar 1549, die den 29 Augustus inviel, en het Reglement daarop, den 17 Mei 1754 gemaakt.

De pold. van het HOOG-HEMAAL voor het grootst gedeelte, en van het LAAG-HEMAAL voor het geheel, door de omstandigheden geïnnundeerd zijnde, zijn tot in April 1839 blank gebleven, op welk tijdstip, de sluizen in de Maasdijken, weder ter vrije beschikking van het Polderbestuur werden gesteld, en in 1841 zijn deze pold. door zware regens met overtollig water belast geweest.

HEMDIJK, dijk in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, in eene oostelijke rigting van den Zijddijk naar het d. Oosterleek loopende.

HEMDIJKEN (DE), reeks van binnenlandsche waterkeeringen, prov. *Friesland*, in de griet. *Rauwerderhem*, *Wymbriteradeel* en *Wonseradeel*.

Die Hemdijk, welke den grootsten omvang bevat, neemt eenen aanvang bij de Oude-Schouw, aan den tegenwoordigen straatweg, in het Zuidoostelijke gedeelte van de griet. *Rauwerderhem*, aldaar voorkomende onder den naam van GROENDIJK; hij rigt zich vervolgens in *Wymbriteradeel*, onder dien van HEMDIJK, met eene Zuidwestelijke bogt, benoorden het Sneekmeer, langs de Houkesloot, N. W. voorbij Ofingawier, van waar hij zich, onder de benamingen van GROENE- en SYKENDIJK (de laatste nu een gedeelte van den straatweg van Sneek naar Leeuwarden) tot aan de stad Sneek, welke hij doorsnijdt, uitstrekt, loopende van daar, Z. W. langs de Geeuw, naar de Nijestijl onder Oosthem; verder Westwaarts, zich in verschillende rigtingen strekkende, voorbij de dorpen Oosthem, Abbega, Westhem en Wolsum. Bij de buurt Blaauwhuis in *Wonseradeel* komende, loopt hij langs den noordkant van het ingedijkte Sensmeer, in eene Noord-Noordwestelijke rigting, naar Tjerkwerd, en vandaar, N. ten O., tot aan de stad Bolsward, alwaar hij zich aan de Dieperdera-Hem, eertijds een gedeelte uitmakende van de waterkeering de Marné, aansluit.

De groote of algemeene HEM, welke hierdoor gevormd wordt, is thans in verschillende kleine Hemmen verdeeld, als: ten Z. O. van Bolsward, de Yms-Hem of Eemswolder-Hem, dus genoemd naar een buurtje onder Tjerkwerd; verder de Morrha-Hem, waarin het Morrhawieltje gelegen is; de Schierwoldinger-Hem, met de dorpen Wolsum, Westhem, Abbega en Oosthem, zich uitstrekkende tot aan Sneek; terwijl N. O. van daar de dorpen Scharnegoutum, Goinga, Loinga, Gauw en Ofingawier eene Hem vormen, onder den naam van de Snitser-Vijfgea bekend.

Aan dezen grooten HEMDIJK sluiten zich aan of hebben zich vroeger aangesloten beringingen van kleineren omvang, waarvan men nog vindt de Ysbrechtumer-Hem, insluitende de dorpen Tirns, Tjalhuizum en Ysbrechtum, in *Wymbriteradeel*; de Dedgummer- en Arkummer-Hem, in *Wonseradeel*, beginnende bij Tjerkwerd, loopende met een gedeelte van de vroeger bestaan hebbende Rypera-Hem, om het dorp Dedgum; vervolgens, met den Krabbedijk, tot aan den Grooten-Hemdijk. In verband tot dezen HEMDIJK, thans dienende als waarborg voor de benoorden gelegene landen, tegen eene doorbraak der zeedijken, sluit zich verder aan de later aangelegde en tot dat doel mede zeer aanzienlijke Schraarder-Hemdijk, aanvang nemende aan den GROOTEN-HEMDIJK bij Tjerkwerd, loopende door het

dorp *Exmorra*, *Longerbou*, ten Oosten van het *Makkumermeer*, langs het dorp *Schraard*, tot aan de *Marnedijk* onder *Witmarssum*.

Deze *HENDIJKEN*, die bij den watervloed van 1825 niet op eene genoegzame hoogte waren gehouden, en waardoor de binnengelegen landen van *Wymbritseradeel* en *Wonseradeel*, zoo door overlooping, als door doorbraken overstroofd werden, zijn sedert aanmerkelijk verhoogd en verzaard.

HEMEL (BLANKEN-), voorm. haves. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *BLANKENHEERT*.

HEMELDAL (HET-HUIS-HET), landh. te *Oosterbeek*, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. O. van *Renkum*.

Dit aangenaam gelegen landh., waar thans het zoo loffelijk bekende *Instituut voor Jongheeren*, van den Heer *H. Roodhuizen* gevestigd is, behoort tot het hieronder vermelde landgoed *de Hemelsche-Bery*, waarvan het een gedeelte uitmaakt.

HEMELPOORT, voorm. kloost. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HEMELPOORT*.

HEMELRIJK, kleine boerderij en herberg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. Z. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. ten Z. van *Adorp*, even ten N. de heding der *Oude-Hunse* en ten Z. op de buitenbocht van den straatweg van *Groningen* naar *Winsum*. Zij is omgeven van zware klei- en uitmuntende graslanden; beslaat eene oppervlakte van 6 bund. 58 v. r. 90 v. ell.

HEMELRIJK, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*.

Het stond op de Westzijde der *Oudegracht*, tegenover het tegenwoordige stadhuis en had zeer uitgestrekte kluisen of kelders *Ter Helle* genoemd.

HEMELSCHE-BERG (DE), heuvel op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 3 u. O. van *Ermelo*, ½ u. Z. van *Nunspeet*, aan de westzijde van den grooten veldweg naar *Elspeet*.

Het is eigenlijk eene met lange heide begroeide aanmerkelijke hoogte, voorzien van twee kruinen, op ieder dezer kruinen vindt men drie ronde gaten op eenen onderlingen afstand van 8 ellen, en niet zoo als eenige anderen in eene rechte lijn, maar in eenen driehoek gelegen. Men houdt die voor *Heidensche offerplaatsen*.

HEMELSCHE-BERG (DE), landgoed op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Renkum*, nabij *Oosterbeek*, waar onder het behoort.

Dit landgoed, hetwelk, om zijne bergachtige ligging en uitgestrekte en overschoone vergezigten, beroemd is, beslaat eene oppervlakte van ongeveer 50 bund., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer *Mr. Christianus Petrus Elisa Robidé van der Aa*, Regter in de *Arrondissements Regtbank* en *Schoolopziener* te *Arnhem*, die het in de laatste jaren aanmerkelijk verfraaid heeft. Behalve het hecht gebouwde heerenhuis en sankleve van dien, vindt men op dit landgoed nog de landhuizen *Lucienheuvel*, de *Pietersberg* en het huis het *Hemeldal*, mitsgaders *Reijershoeve*, eene kleine boerderij, en de *Wittepoort*, een schilderachtig gelegen logement en uitspanning, tot een verlustigingsoord van hen, die in den zomer dese streken bezoeken.

HEMELSPOORT (DE), voorm. kloost. te *Heesch*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, ter plaatse die de *Winkel* genoemd wordt.

Het was het eerste klooster, dat voor de Wilhelmiten in de Nederlanden werd opgerigt. Het is gesticht door zekeren *Wijbrand van Basel*, in het jaar 1152, van wien de tweede standplaats dezes kloosters, genaamd de *Donk*, ligt onder de stad 's Hertogenbosch gelegen, de naam van *Bazeldonk* ontvangen heeft, waarom deze Wilhelmiten genoemd zijn geworden Heeren van den *Bazeldonk*, en bij den gemeenen man *Bazelaars*. Deze verplaatsing moet men vaststellen geschied te zijn in het jaar 1191, terwijl de derde en laatste in de stad zelve, bij de *Vughterspoort*, in het jaar 1545 voorgevallen is, ter gelegenheid van den inval van *Maarten van Rossem*, ten dienste van Frankrijk, in het hertogdom *Brabant*, wanneer de Regering de tijding van het innemen van het slot te *Hoogstraten* vernomen hebbende, uit vrees van belegerd te zullen worden, het klooster te *Donk* heeft doen afbreken, en de *Bazelaars* vergund een ander klooster binnen de stad te bouwen, waarvan de kerk, in het jaar 1549, ook door *Gideon van der Gracht*, Bisschop van *Castorië* en *Suffragaan* van *Lnik*, plegtig ingewijd werd. Het was niet groot, maar zeer rijk, ja het rijkste van de geheele stad, levende deze Wilhelmiten van hunne eigene middelen, zonder iets te trekken van de gemeente, hetgeen ook de reden is geweest, dat *Franciscus Sornius*, eerste Bisschop van 's Hertogenbosch, zoo vele pogingen te *Rome* aanwendde, om deze Wilhelmiten in *Wereldlijke Heeren* te doen veranderen, en hunne goederen en inkomsten aan zijne bisschoppelijke tafel te doen bechten en toeëigenen. Met het overgaan der stad, in het jaar 1629, aan *Fredrik Hendrik*, Prins van *Oranje*, en het invoeren van de Herv. godsdienst aldaar, is dit klooster te niet gegaan, nadat alvorens het klooster van de *H. Maagd*, te *Huibergen*, tusschen *Antwerpen* en *Bergen-op-Zoom*, daaruit voortgekomen is.

HEMELSPOORT of **HEMELPOORT**, in het Lat. *Porta-Coeli*, voorm. kloost. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 5 min. O. van *Heemstede*, aan het *Zuider-Spaarne*.

Dit klooster werd, in het jaar 1458, gesticht door de Broeders der orde van den *H. Bernardus*, met toestemming van den Ambachtsheer *Jan van Heemstede*, die ook de landerijen, aan dit klooster toebehoorende, bestaande toen in 8 morgen (6 bund. 81 v. r. 26 v. ell.), vrij verklaarde van de tienden. In dezen staat bleef dit klooster ruim honderd jaren, toen het door inlandsche beroerten verwoest en naderhand in eene lustplaats veranderd is, thans nog het *Glooster* geheeten. Zie dat woord.

HEMELTJE (HET), hofstede in *Zalland*, prov. *Overijsel*, arr., kant. en 1½ u. O. van *Deventer*, gem. en ½ u. O. N. O. van *Bathmen*, voor ruim 50 jaren gezet.

De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 17 bund. 93 v. r. 40 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer *Jan van Tancet Jr.*, woonachtig te *Deventer*.

HEMELUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolve*, arr. en 5 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Hindeloopen*, in een heuvelachtig oord, en dus zeer geschikt tot de jagt niet alleen, maar ook tot de visscherij, in de *Morrh*a, een weinig ten N. van dit dorp.

Het is een wel bestraat en aangenaam d., dat 51 h. en 200 inw., en met de daartoe behoorende oostwaarts gelezene b. de *Nijeburen*,

240 inw. telt., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier 180 in getal zijn, behooren tot de gem. *Hemelum-Mirns-en-Bakhuizen*.

De kerk was vóór de Hervorming aan den H. ODULFUS toegewijd. De pastorie, die door eenen Benediktijner Monnik plagt bekleed te worden, bragt honderd goudgulden (150 guld.) op. In de parochiekerk was eene vikarij, die insgelijks honderd goudgulden (150 guld.) opbragt. Ook waren er nog twee kapellanijen, waarvan de eene honderd (150 guld.), de andere tachtig goudgulden (120 guld.) waardig was. Deze kerk is een net gebouw, met eenen spitsen toren, en waarin, sedert het jaar 1842, een orgel geplaatst is.

De Doopsgez., welke er 12 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Warns*. — De R. K., van welke men er 50 aantreft, worden tot de stat. van *Bakhuizen* gerekend. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 15 leerlingen bezocht.

Voorheen stonden hier onderscheidene adell. staten, als: Hoppers, Epema en Galama. Het eerste was het stambuis van het oude eerwaardig geslacht van HOPPERS, dat ten tijde van TYDEMAN HOPPERS ook te Stavoren hoog geacht werd. Daaruit was afkomstig JOACHIM HOPPERUS, beroemd om zijne geleerdheid, Hoogleeraar in de Regten te Leuven, daarna Lid van den grooten Raad te Mechelen, vervolgens van den geheimen Staatsraad, in welken hij met GRANVELLE en VOCIJUS het bewind voerde, en eindelijk Opperste Raad en Grootzegelbewaarder des Konings van Spanje, te Madrid, waar hij in 1576 overleed.

Vroeger was hier een beroemd Benediktijner klooster, hetwelk, nadat het St. Odulphusklooster te Stavoren door de zee verzwolgen was, herwaarts werd overgebracht. Om die reden schreven zich de Abten: *door Gods barmhartigheid Abt van Stavoren te Hemelum*. Dit klooster wordt door USBO BEMUS onder die kloosters van Friesland gerekend, welke de grootste rijkdommen bezaten. De goederen en inkomsten zijn, sedert de verandering in de godsdienst, voor een gedeelte gebruikt tot het oprigten van de hoogeschool te Franeker.

Het Blokhuis, de Spijker genoemd, werd, in het jaar 1442, door de Vetkoopers ingenomen, nadat zij het gehele dorp vernield en verbrand hadden. De Schieringers hernamen daarop den Spijker en verdreven of versloegen de Vetkoopers, terwijl meer dan tweehonderd van hen gevangen genomen werden. ACEK, Abt te HENRUM, en tevens, in het jaar 1480, Abt van het klooster te Stavoren, had een zwaar geschil met ICK en zijne broeders DOUWE en HARTMAN. De grond van dezen twist was, dat ICK, als voorstander van de Schieringers, het convent van HENRUM vele landen en renten had ontweldigd, en die onderscheidene jaren onder zich gehouden. De Abt ACEK, wetende, met de wereldlijke magt niet tegen hem bestand te zijn, nam de toevlugt tot de geestelijke. ICK en de zijnen, weinig acht op den ban gevende, bedienden zich van het zwaard. Aan het klooster stond een sterk huis of spijker, hetwelk de Monniken, met behulp van eenige Schieringers, tegen GALAMA en zijnen aanhang hadden doen opbouwen. ICK echter, verbitterd op den ban, verzocht JAN VAN ECKORD, Stadhouder in Holland, om eenig volk, dat hem terstond werd toegestaan. Vergeseld van JUW JONGEMA en andere Vetkoopers, die met de Kabeljauwschen in Holland eene lijn trokken, sloeg hij terstond het beleg om dit huis of spijker. De Abt in het naauw zijnde, zocht hulp bij PIETER HARINKMA, die zoo spoedig mogelijk eenige Schieringers bjeenbragt

en naar **Hemelum** deed trekken; hier komende, verstonden zij, dat zij vruchteloze moeite deden: vol van toorn moesten zij terug trekken. Zoodra Ica de spijker had bemagtigd, deed hij die aanstonds tot den grond slechten. Aesx dus harde partijten te bestrijden hebbende, en wel zulke, die zich aan zijn banvonnis niet bekreunden, nam, tot verdediging van zijne zaak, eenige Geldersche krijgsknechten aan. Doch deze waren nauwelijks tot hem overgekomen, of de partijschap werd nog grooter. De Vetkoopers wilden van geen verdrag hooren of de Abt moest eerst zijne hulpbenden doen vertrekken.

HEMELUMER-NIJBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 3 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Hindeloopen*, 10 min. van *Hemelum*, waartoe het behoort; met 6 h. en 40 inw.

HEMELUMER-OLDEPHAERT, eertijds **HEMELUMER-ONFERT**, het westelijkste gedeelte van de griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*; palende N. aan den Klokslag van *Workum*, O. aan de *Fljuessen*, de *Oorden*, de *Kuilart*, *Noordwolde* en *Gaasterland*, Z. aan de *Zuiderzee*, W. aan den Klokslag van *Stavoren*, de *Zuiderzee* en den Klokslag van *Hindeloopen*.

Het bevat de d. *Hemelum*, *Koudum*, *Molkwerum*, *Scharl* en *Warns*. De inw. vinden meest hun bestaan in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier wonen, maken gedeeltelijk de gem. van *Koudum*, *Molkwerum*, *Warns-en-Scharl* uit, en behooren gedeeltelijk tot die van *Hemelum-Mirns-en-Bakhuizen*. — De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Bakhuizen*. — Men telt er vijf scholen, als ééne te *Hemelum*, ééne te *Koudum*, ééne te *Molkwerum*, ééne te *Warns* en ééne te *Scharl*.

HEMELUMER-OLDEPHAERT-EN-NOORDWOLDE, griet., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen* (2 k. d., 13 m. k., 7 s. d.); palende N. aan den Klokslag van *Workum*, O. aan *Wymbritseradeel*, Z. O. en Z. aan *Gaasterland*, Z. W. aan de *Zuiderzee*, W. aan den Klokslag van *Stavoren* en *Hindeloopen* en de *Zuiderzee*.

Zij bevat de volgende 9 dorpen, als: *Hemelum*, *Koudum*, *Warns*, *Scharl*, *Molkwerum*, *Oudega*, *Nijega*, *Elahuisen* en *Kolderwolde*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8368 bund. 24 v. r. 51 v. ell., waaronder 8203 bund. 45 v. r. 20 v. ell. belastbaar land; telt 565 h., bewoond door 582 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, terwijl er te *Oudega*, te *Nijega* en te *Kolderwolde* veendertjen zijn, volgens een bestaand oetrooti, waarbij alle de nitgeveende landen tot cultuur teruggebracht worden, hetgeen mede een middel van bestaan geeft; ook is er een korenmolen te *Koudum*. Vroeger bestonden de dorpen *Koudum*, *Molkwerum*, *Scharl* en *Warns* van de visscherij en groote scheepvaart op de *Oostzee*.

De Herv., die hier ruim 2200 in getal zijn, maken de volgende vijf gem. uit: *Koudum*, *Molkwerum*, *Nijega-en-Elahuisen*, *Oudega-en-Kolderwolde* en *Warns-en-Scharl*, terwijl een gedeelte ook tot de gem. *Hemelum-Mirns-en-Bakhuizen* behoort. Men heeft er zes kerken, bediend wordende door vijf Predikanten.

De R. K., van welke men er ongeveer 300 aantreft, worden tot de stat. van *Bakhuizen* gerekend, voor zoo ver *Koudum*, *Molkwerum*,
V. DEEL.

Warns en Scharl betreft; terwijl de d. Kolderwolde, Oudega, Nijega en Elahuizen tot de stat. van *Balk* behooren.

De Doopsgez., van welke men er ruim 300 heeft, maken gedeeltelijk de gem. Molkwerum en Warns uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Stavoren*. Er zijn evenwel sommigen, die te *Balk*, te *Hindeloopen* of te *Workum* ter kerk gaan.

Er zijn in deze griet. 20 Evang. Luth., die tot de gem. *Workum* behooren, en bij wie eenmaal 'sjaars huisbezoek wordt gedaan, door den dienstdoenden Proponent te *Workum* en den Buiten-Ouderling.

Men telt in deze griet. zes scholen, als ééne te *Hemelum*, ééne te *Koudum*, ééne te *Molkwerum*, ééne te *Nijega*, ééne te *Oudega* en ééne te *Warns*, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 320 leerlingen bezocht worden.

In deze griet. vindt men vele belangrijke wateren, waarom deze griet. ook wel het *FRIESCHE-WATERLAND* genaamd wordt, wordende voor een derde gedeelte alleen door water ingenomen. Het grootste van alle deze wateren is de *Fljuessen*, hetwelk zeer gevoelig als eene verlenging van het *Heegermeer* kan worden aangemerkt. Men kan daaruit, noordwestwaarts varende, door het watertje de *Zwarte-woude*, de *Bloksloot*, enz. naar *Workum* komen; gelijk ook door de *Inthiemasloot* en den stroom, genaamd het *Lange-Vliet*, welke uitkomt in de trekvaart van *Workum* op *Bolsward*. Uit het reeds gemelde water, de *Zwarte-woude*, schiet zuidwestwaarts eene vaart naar en voorbij *Koudum*, en van daar weder noordwestwaarts naar *Hindeloopen*, gelijk ook zuidwestwaarts naar *Stavoren*, door de *Gronzen*; verwaarts men anders, zonder *Koudum* aan te doen, uit de *Fljuessen* ook zuidwestwaarts kan varen, langs het *Kuilaartsgat*, de *Kuilaart*, door *Galama-dammen*, en voorts langs de *Geeuw*, de *Morrha* enz., tot dat eindelijk de beide vaarwaters in elkander loopen in de ringsloten der *Stavorensche meren*, uit welke men wederom langs twee verschillende vaarten naar *Stavoren* vaart, terwijl uit de *Morrha* ook nog eene vaart naar *Hemelum* gaat. Behalve de *Fljuessen* heeft men hier dus niet alleen de *Kuilaart*, de *Morrha* en de *Geeuw*, maar ook de *Groote-Gersloot*, de *Kleine-Gersloot*, het *Haanmeer* of *Heenmeer*, de *Gronzen*, het *Flait*, enz. Het *Stavorensche meer* is van overlang bedijkt en drooggemaakt. Zie dat woord.

Wegens de veelheid der meren en stroomen is deze grietenij bij uitnemendheid vischrijk. De landerijen bestaan in *Hemelumer-Olderphaert* ten grooten deele uit lags wei- en hooilanden; terwijl in *Noordwolde* vele klijn- of veengronden gevonden worden, waaruit turf gegraven wordt.

De rijwegen, door deze grietenij loopende, zijn weinigen in getal; de voornaamste is de *Zeedijk*, langs welken men van *Hindeloopen* naar *Stavoren* rijdt, en van daar door *Scharl*, *Warns* en *Hemelum* naar *Gaasterland*. doch deze laatste weg loopt ook nog voor een klein gedeelte langs den *Zeedijk*, namelijk van *Stavoren* tot het *Roodeklif*, en voorts binnen door. Van den *Ouden Zeedijk*, van het *Workumer-Nieuwland*, die bij de *Workumerzijl* begint en ten oosten van *Hindeloopen* eindigt, rijdt men ook langs eenen binnendijk, genaamd de *Koudumer- of Kolderdam*, naar *Koudum*, en van daar naar *Galama-dammen*, over de *Nieuwe draaibrug*, om te rijden naar *Hemelum*, *Kolderwolde* enz.; doch deze weg over *Galama-dammen* is van eenen nieuwen aanleg, en wordt dus op de oude *Friesche kaarten* niet gevonden.

In het jaar 1752, toen men met reden grootlijks bekommerd was over de schade, welke door de paalwormen aan de zeeveringen werd toegebracht, werd door deze griet. een zware Slaperdijk, welke vooreerst Noordwest en Zuidoost loopt, van den ouden zeedijk, van het Workumer-Nieuwland naar Koudum, alwaar hij versmelt in den hoogen rug, waarop dit d. ligt, doch ten Zuiden van Koudum loopt hij naar Galama-dammen, alwaar eene zware schutsluis in het vaarwater is gelegd, en voorts aan den Oostkant der sluis tot in het hooge land van Hemelum, daar alleen vroeger een duikersluis gevonden werd, dienende tot eene uitwatering, waardoor zich de Oorden en Oud-Karre in de Morra ontlasten; thans is echter, ten gevolge van het bouwen der sluisen te Galama-dammen in 1836, deze duikersluis geteoveerd. Zie GALAMA-DAMMEN. Het gevolg hiervan is, dat alle dijkbreuken, die tusschen Workum en Gaasterland voorvallen, maar een klein gedeelte der provincie, kunnen onder water zetten, en dat dit werk bijgevolg van zeer veel nut is.

Bij den waterloed van Februarij 1825 is deze grietenij, door het berijken der zeedijken, bijna geheel ondergelopen. In den zeedijk, tusschen Hindeloopen en Stavoren en bijzonder tusschen de sluis dezer stad en die van Molkwerum, waren vele gaten geslagen, en aldaar was veel paalwerk vernield en verbrijfeld, zoodat zij soms bij twintigtallen te gelijk, nog met touwen en ringen aan elkander gehecht, over den dijk in de binnenvaart werden gesmeten; terwijl zware steenen, uit de kistwellingen en van de steengloofing, ellen ver in den benedendijk nedervielen. Tusschen Hindeloopen en den Workumertoren was een aanmerklijk gat in den dijk geslagen, waarvan de herstelling verscheidene duizend gulden gekost heeft. De voornaamste overstroming was veroorzaakt door het doorbreken van den nieuwen en den ouden zeedijk in het Workumer-Nieuwland.

Het wapen van deze grietenij bestaat in een schild, in twee gelijke deelen doorsneden, het bovenste gedeelte van goud, en het onderste van keel (rood). Het schild gedekt met eene gouden kroon.

HEMELUMER-VEENEN, veengronden, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Hemelum-Oudephart-en-Noordwolde, 25 min. Z. O. van Hemelum, eene oppervlakte beslaande van 20 band.

HEMELUM-MIRNS-EN-BAKHUIZEN, kerk. gem., prov. Friesland, klass. van Sneek, ring van Sloten.

Dese gem. telt 420 zielen, onder welke 120 Ledematen. Men heeft er eene kerk, te Hemelum. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERMANNUS POPPIUS, die, na hier eenige jaren gediend te hebben, in het jaar 1602 overleed.

HEM-EN-VENHUIZEN, R. K. stat., prov. Noord-Holland, aartspr. van Holland-en-Zeeland, dek. van West-Friesland.

Men heeft er ééne kerk te Venhuizen, den H. Lucas toegewijd, en telt er 500 zielen, onder welke 340 Communikanten. Deze stat. wordt bediend door éénen Pastoor.

HEM-EN-VENHUIZEN (POLDER-VAN-), pold. in Dregterland, prov. Noord-Holland, arr. Hoorn, kant. Enkhuisen, gem. Venhuizen-en-Hem; palende N. aan den Housterpolder, O. aan de Zuiderzee, Z. aan Oosterleek, W. aan het Grootslag.

Dese pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1362 band. 52 v. r. 80 v. ell.; telt 260 h., en wordt door 7 molens en 3 sluisen, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vier Leden.

HEMERSTRIN, adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **HEMERSTRIN**.

HEMERT, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HEMERT (NEDER-)**.

HEMERT of **HEMERT**, geb. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 1 N. ten O. van *Ten-Boer*, 5 min. N. ten O. van *Lellens*, waartoe het behoort; met 6 h. en 40 inw.

Het ligt op eene kleine wier, omgeven van zavelige klei, aan den weg van *Stedum* naar *Kroddeburen*.

HEMERT of **HEMERT**, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sneek*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Bolsward*, in het N. van het d. *Burgwert*, waarvan het een gedeelte uitmaakt; aan de *Bolswarder-* en *Arumervaarten* en de *Hemsterlaan*.

HEMERT, d. in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*. Zie **HEMERT-ZUIDZIJDE (NEDER-)**.

HEMERT, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HEMERT (OV-)**.

HEMERT (DEN-), oud adell. h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **EMER (DEN-)**.

HEMERT (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HEMERT (HUIS-TE-NEDER-) of **HUIS-TE-HEMERT**, voorm. adell. h. in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 8 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Zalt-Bommel*, gem. *Neder-Hemert*, 5 min. van het d. *Neder-Hemert-Zuidzijde*.

HEMERT (HUIS-TE-OP-), adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., arr. en 1 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. O. van *Geldermalsen*, gem. *Op-Hemert*, 5 min. N. O. van den *Waalddijk*.

De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 174 bund. 71 v. r. 60 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door *Jonkvrouwe M. A. Baronnesse van Haeften van Op-Hemert en Zekrewijnen*, woonachtig te *Blitterswijk*, gemeente *Mierlo*, hert. *Limburg*.

HEMERT (NEDER-), gem., gedeeltelijk in den *Bommelerwaard*, gedeeltelijk in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 21 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. *Kerkwijk*, O., Z. en W. aan de *Maas*, die haar van de *Noord-Brabandsche* gem. *Herp-en-Bern*, *Heusden* en *Wijk-en-Aalburg* scheidt.

Deze gem. bestaat uit den *Hemertsche-waard* en den *Polder van Neder-Hemert*, en bevat de d. *Neder-Hemert* aan de *Noordzijde* der *Maas*, *Neder-Hemert* aan de *Zuidzijde* der *Maas*, benevens de buurs. *Rietschoof*. Zij telt 111 h., bewoond door 129 huisgez., uitmakende eene bevolking van 640 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeveelt.

De inw., die er op 2 na, allen *Herv.* zijn, maken de gem. van *Neder-Hemert-Zuid-en-Noordzijde* uit. — De 2 R. K., die men er telt, worden tot de par. van *Zalt-Bommel* gerekend. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne aan de *Noord-zijde* en ééne aan de *Zuidzijde*.

Deze gem. is eene heerl., die in oude brieven zeer moeilijk van *Op-Hemert* te onderscheiden valt, dewijl die plaats enkel *HANARITHA* genoemd wordt. Dus vindt men *HANARITHA* in de *Gouw Teisterbant* op het jaar 814 vermeld. Naderhand ontving *BALDERICK*, *HANARITHA*

en Hesola in precariam van de kerk van Utrecht, hetwelk waarschijnlijk Op-Hemert is. De kerk HANERTHA, werd door Bisschop ANSFRIJUS, in het jaar 1006, aan HOOGHERHORST gegeven, hetwelk Keizer CONRADT, in het jaar 1028, bevestigde. Insgelijks gaf Bisschop NODGERUS VAN LUTK, de kerk HANERTÉ, in 1007, aan de abbdij Thorn, zoodat het onmogelijk is, dat er in die brieven van dezelve kerk kan gesproken zijn. Het hof HANERTHE, met de Hofgenooten, is, volgens brieven van 1028 en 1082, door Gravin ALSEIDA aan de abbdij van St. PAULUS opgedragen.

Van ouds moet er een geslacht van HENERT geweest zijn, want in het jaar 1088, komt SNELLART DE HENERT voor als getuige der opdragt, die Gravin ADELHEID VAN ORTHEN aan de kerk van Utrecht deed, en men stelt, dat de Erfdochter van LISBRAND VAN HENERT, in het begin der veertiende eeuw, de heerl. aan haren man WILLEM DE COCK gebragt heeft. Reeds vroeg behoorde zij onder Gelderland, dewijl gevonden wordt, dat ARNOLD VAN HENERT en eenige andere krijgslieden in 1332 beloofden, den burg van HENERT voor Graaf REINALD te zullen bewaren en hem over te geven. Omtrent denzelfden tijd, wordt Heer JOHAN DE COCK VAN HENERT, in eenen brief Ridder genoemd; hij stierf in 1346, en men meent, dat Heer JOHAN VAN HENERT, Ridder, die de zijde van Hertogin MECHELD hield, en met het huis voorgeburg, nederhof en de schouwtoel van HENERT, in 1379, beleend werd, zijn zoon was. Deze stierf in 1390, en eerst zijn oudste zoon WILLEM, en naderhand, in 1403, zijn tweede zoon JOHAN, volgden hem op. GISSBERT, Heer van HENERT, zoon van den laatste, wordt reeds in 1416 gemeld, en hij ontving de beleening in 1424, hij zegelde het verbond der landschap in 1442, en deed mede uitspraak over de zaak van Driel, in 1447. Zijn zoon JOHAN VAN HENERT zegelde met zijnen vader het verbond in 1442, en hij werd met HENERT in 1486 verleid. Hertog KAREL gaf hem, in 1493, eenen renversaalbrief, waarbij hij beloofde, dat indien de onderzaten van NEDER-HENERT in tijd van oorlog bezwaard waren geweest met diensten en buitengelden, hij hem als andere Smalheeren te vreden zou stellen; en hij ontving vergiffenis van alles, wat hij en zijne vrouw SOPHIA VAN DEN BIJLANDT aan Gelderland misdaan hadden. Bij eene van zijne drie vrouwen JUTTA SCHEMHELPENINCK, HADEWIG VAN NYENRODE of SOPHIA VAN DEN BIJLANDT, maar waarschijnlijk bij de eerste, verwekte hij eenen zoon JOOST, die, reeds Ridder zijnde, in het jaar 1469, op eenen kwartiersdag van *Veluwe* verscheen, en met zijnen vader in 1481, 1484 en 1493 voorkomt. De vader stierf in 1498, en de zoon in 1500. ANNA VAN FLODORP, weduwe van JOOST, werd, in 1500, door Hertog KAREL in voogdij van hare dochter gesteld; maar zij, buiten 's Hertogs weten, met JOHAN SCHEFFART VAN MERODE, hertrouwd zijnde, verklaarde Hertog KAREL, in 1502, dat de heerlijkheid en het slot van HENERT aan hem vervallen waren. De dochter, HEILWEG genoemd, was in 1500, met HENERT beleend, en haar bastaardbroeder hield het huis in 1506 voor haar; eindelijk gaf Hertog KAREL haar, in 1517, het huis terug. Zij trouwde met LUBBERT TORCK VAN SINDEREN en stierf in 1546. Hun oudste zoon GERD TORCK erfde HENERT, maar stierf kort daarna, zonder kinderen na te laten, zoodat de heerlijkheid overging aan zijnen broeder FREDERIK TORCK. Deze verscheen eerst in de Ridderschap van Veluwe, als Heer van Sinderen, en naderhand in de Ridderschap van Nijmegen, als Heer van HENERT; hij stierf omtrent 1560. Zijn zoon LUBBERT TORCK, die Overste was, werd in 1586,

wegens het overgeven van Grave, onthoofd. Bij zijne vrouw JOHNA VAN ZALLARDT liet hij na FREDERICK TORCK, die in 1598 met HEMERT verleid werd; maar na diens overlijden, hetgeen kort daarop plaats had, ontving zijn broeder JOHAN TORCK de belceening in 1601. Diens zoon LUBBERT werd in 1639 beleend, en stierf in 1646, waarop HEMERT aan zijne zuster MARIA kwam, die eerst trouwde met RUTGER VAN RANDWICK en naderhand, in 1650, met WILLEM THOMAS VAN QUADT VAN WICKENADT, wien zij de heerlijkheden HEMERT en *Delwijnen* ten huwelijk bragt. Na haren dood, in 1688, ontving hun tweede zoon JOHAN FREDERIK VAN QUADT, Overste in Staten dienst, deze goederen, waarmede hij in 1674 beleend werd. HEMERT kwam, uit hoofde van verwin, in 1706 aan OTTO FREDERIK VAN VITINGHOF, genoemd SCHUL, wiens dochter, getrouwd met Graaf ADRIAAN VAN LIJNDEN, in 1724 er mede beleend werd, en na haren dood de heerlijkheid aan haren zoon Graaf OTTO FREDERIK VAN LIJNDEN naliet. Deze, in 1788 stervende, had tot erfgenaam aangesteld OTTILINE FREDERICA VAN REEDE, zijne aangenomene dochter, die met den Graaf VAN BENTINCK, Heer van *Rhoon*, getrouwd zijnde, kinderen nalatende, overleden is, en wier nazaten de heerl. NEDERHEMERT thans nog bezitten, zijnde dese heerl. thans een eigendom van MEVROUW OTTILINE FREDERICA LOUISA, Gravin van BENTINCK, echtgenoots van den Heer CAREL DANIEL BUDON VAN NAKELL.

Meermalen is tusschen Gelderland en Holland verschil ontstaan over de territoriale hoogheid van HEMERT en van het fort, aldaar liggende. Een verdrag deswege werd in het jaar 1715 gesloten.

HEMERT (OP-), gem. in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen* (8 k. d., 25 m. k., 9 s. d.); palende N. en N. O. aan de gem. Wadenoijen, O. en Z. O. aan de Waal, Z. aan Varik, Z. W. en W. aan Op-IJnen en Est.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Op-Hemert en Zennewijnen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1624 bund. 91 v. r. 26 v. ell., telt 169 h., bewoond door 169 huisgez., nitmakende eene bevolking van ruim 980 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier ruim 880 in getal zijn, maken de gem. van *Op-Hemert-en-Zennewijnen* uit, welke te Op-Hemert eene kerk heeft.

De R. K., van welken men er ongeveer 80 aantrest, worden tot de stat. van *Varik* gerekend. — De 20 Isr., die er wonen, behooren tot de ring-synagoge van *Tiel*. — Men heeft in deze gem. eene school te Op-Hemert, die gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

HEMERT (OP-), heerl. in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*; palende N. aan de heerl. Wadenoijen, N. O. aan Zennewijnen, O. en Z. O. aan de Waal, Z. aan de heerl. Varik, W. aan Op-IJnen en Est.

Deze heerl. bestaat uit den Polder van Op-Hemert en de Op-Hemertsche-Uiterwaarden. Zij bevat het d. Op-Hemert en eenige verstrooid liggende h. Men telt er ruim 700 inw.

Het d. OP-HEMERT, ligt 1 u. Z. W. van Tiel, 2 u. Z. O. van Geldermalsen, aan den Waaldijk. Er bestaat hier geen eigenlijke korn van het dorp, dewijl de huizen voor het meerendeel door de geheele gemeente verspreid zijn. Echter is er eene soort van buurt bij de kerk, bestaande in de predikantswoning, het Gemeentehuis, eene herberg, de Goude Leeuw genaamd, eene groote boerderij, benevens een twaalf boerenwoningen.

De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. **LAMBERTUS** was toegewijd, bevat de begraafplaats der Heeren en Vrouwen dezer heerl. De opgang der predikstoel is in het koor der kerk, zoodat de deur daarvan van achteren geplaatst is. Zij is van eenen toren voorzien, doch heeft geen orgel.

Dit d. is de geboortepl. van den Latijnschen Dichter **HARARDUS GAMEREN**, † vermoedelijk in 1569.

Te **OP-HEMERT** was weleer eene commanderij van het Duitsche huis, die in het jaar 1270 gesticht was. Zij werd, in het jaar 1328, naar Tiel verplaatst, nadat de Kanunniken van St. Walburg die stad verlaten, en hun verblijf binnens Arnhem genomen hadden.

Deze heerl. werd, zoo als wij hierboven, bl. 420, gezien hebben; veelal verward met Neder-Hemert. De heerl., die altijd met **ZENNEWIJNEN** dezelfde Heeren gehad heeft, is, in zoo verre de oude narijsten gaan, door het geslacht van **COCK VAN WERDENBURG** bezeten, gelijk Heer **RUDOLF** die, in het jaar 1428, van den Graaf ter leen ontving. Naderhand bragt **ALEYD VAN WERDENBURG**, in het jaar 1469, met **ALARD VAN HAEFTEN** trouwende, hem beide heerl., en dat geslacht is daarvan nog tegenwoordig in het bezit, wordende zij thans in eigendom bezeten door Jonkvrouwe **M. A. Baronesse VAN HAEFTEN VAN OP-HEMERT EN ZENNEWIJNEN**, woonachtig te Blitterswijk, in het hert. Limburg.

Het wapen van **OP-HEMERT** is van keel (rood), met drie palen van vair (pelswerk), met een hoofd van goud, waarop een leeuw van sabel (zwart) half te voorschijn komt; het tweede en derde is van zilver, met eenen leeuw van sabel, met eene kroon van goud.

HEMERT (POLDER-VAN-NEDER-), pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*.

HEMERT (POLDER-VAN-OP-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldernalsen*; palende N. aan den Polder-van-Wadenhoijen, N. O. aan den Polder-van-Zennewijnen, O. aan de Domein Uiterwaarden en de Rijswaarden, Z. aan den Polder-van-Varik, W. aan den Polder-van-Op-Ijnen en den Polder-van-Est.

Deze pold. is verdeeld in de volgende blokken: de *Bambalk*, het *Westerbroek*, de *Lieverij*, *Elzeviërsbouwing*, *Verkaelsbouwing*, de *Schuurkamp*, den *Ahtsakker*, de *Langert*, de *Steendert*, den *Balkheuvel*, de *Ouweling*, de *Uilike*, de *Beuningen* en het *Groenland*, en beslaat eene oppervlakte van 1135 band. 26 v. r. 3 v. ell. Hij telt 139 h., waaronder 22 boerdertjen, en wordt door eene sluis, op de *Linge*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee *Leden*.

HEMERT (UIT-), naam, welke wel eens gegeven wordt aan het d. **NEDER-HEMERT**, in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*. Zie **HEMERT-ZUIDZIJDE (NEDER-)**.

HEMERT-BN-ZENNEWIJNEN (OP-), kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Zalt-Bommel*, ring van *Tiel*.

Men heeft er eene kerk, en telt er 885 zielen, onder welke 250 *Ledenmaten*. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **JACOBUS BONNEAL**, die in het jaar 1612 herwaarts kwam, en in het jaar 1614 vertrok, onder voorwaarde om terug te keeren, wanneer de klassis zulks verlangde. *Varik* is met **OP-HEMERT** vereenigd geweest tot het jaar 1660. Het beroep is eene collatie van den Heer of Vrouwe van **OP-HEMERT-EN-ZENNEWIJNEN**.

HEMERT-NOORDZIJDE (NEDER-), d. in den *Bommelerswaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 8 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Zalt-Bommel*, gem. *Neder-Hemert*, ½ u. N. van *Neder-Hemert*. Dit d. lag vroeger aan den vasten wal van *Heusden*, terwijl het door eene doorgraving, ter verbetering van den loop der *Maas*, daarvan afgescheiden is. Men telt er 330 inw.

De kerk is van toren en orgel voorzien. — Men heeft hier ook eene dorpschool.

HEMERTSCHE-UITERWAARDEN (OP-), buitendijksche landen in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Op-Hemert*; palende W. en N. aan den *Polder van Op-Hemert*, O. en Z. O. aan de *Waal*.

Deze buitendijksche landen beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 125 bund. 28 v. r. 12 v. ell., en worden door twee sluizen, op de *Waal*, van het overtollige water ontlast. Het bestuur bestaat uit drie Gecombineerden.

HEMERTSCHE-WAARD (DE), bedijkt eil., prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Neder-Hemert*, geheel door de *Maas* omgeven, die het N. van den *Polder van Neder-Hemert*, O. van de *Noord-Brabandsche gem. Herpt-en-Bern*, Z. van *Heusden* en W. van den *Polder van Aalburg* scheidt. — Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

HEMERTSCHE-WATERING (DE), water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, dat in het O. van den *Polder van Op-Hemert*, uit de *Zuypgraaf* voortkomt, met eene Westelijke rigting dien polder doorloopt, en in het Westen van dien polder eene Noordelijke strekking aanneemt, om zich, na den *Polder van Wadenooijen* doorloopen te hebben, in de *Linge* te ontlasten.

HEMERT-ZUID-EN-NOORD-ZIJDE (NEDER-), kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Zalt-Bommel*.

Men telt er 600 zielen, onder welke 200 Ledematen, en heeft er twee kerken, van welke de hoofdkerk aan de zuidzijde der *Maas*, op den *Hemertsche-waard* staat. De Predikant, die bij deze kerk woont, moet echter ook alle Zondagen in de kapel, die aan de noordzijde staat, prediken. De eerste Predikant in deze gem. is geweest *Hennicus Jomannis van Gemert*, beroepen in 1631, verroepen naar *Crevecoeur* in 1637. Het beroep is eene collatie van den *Ambachtsheer*.

HEMERT-ZUIDZIJDE (NEDER-), d. in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 8 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. van *Zalt-Bommel*, gem. *Neder-Hemert*, ½ u. N. van *Neder-Hemert-Noordzijde*.

Men telt er, in de kom van het d., 160 inw., en met het daartoe behorende buurs. *Rietschoof* 220 inw.

De kerk, die vóór de Reformatie aan den *H. Martinus* was toegewijd, is van toren en orgel voorzien. — Men heeft hier eene dorpschool. Voorheen lag bij dit dorp eene *Schans*, in het jaar 1589 door den Graaf van *Mansveld* opgeworpen, waarom zij ook wel de *Schans van Mansveld* genoemd werd. Doch in het jaar 1768 zijn de vestingwerken geslecht.

NEDER-HEMERT is de geboorteplaats van den Godgeleerde *Antonius van Hemert*, † in 1568.

In de nabijheid van dit d. werd *Floris I*, Graaf van *Holland*, toen hij, den 17 Junij 1061, na eene overwinning op den Graaf van *Cotik*, onder eenen boom lag te rusten, door dien Graaf overvallen en vermoord.

HEMERWOLDE, eigenlijk **EMMERWOLDE**, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 20 min N. van *Ten-Boer*, W. aan den *Wolddijk* en het *Stedumer-maar*; met 2 h. en 20 inw.

Vroeger schijnt hier veel bosch geweest te zijn, doch thans is het alles naakt en bloot; ook wil men, dat de abdijs van *Wittewierum* hier het *Roggenvoorwerk* bezeten heeft.

HEMESFOORT en **HEMESFURT**, oude namen van de stad *Amersfoort*, in *Benland*, prov. *Utrecht*. Zie **AMERSFOORT**.

HEMEZENKERK, naam, onder welken het d. **HEENSKERK**, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in oude stukken voorkomt. Zie **HEENSKERK**.

HEMEZENKIRECA, eene der plaatsen, waarover in het jaar 1063 een verdrag getroffen is, tusschen **WILLEM VAN GELDER**, den een en twintigsten *Bischof* van *Utrecht* en den *Abt* van *Echternach*. Thans vindt men er het d. **HEENSKERK**, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEENSKERK**.

HEMMEER (GROOT-), naam, onder welken den pold. **GROOT-HEMMEER**, in *Rijland*, prov. *Zuid-Holland*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie **HEMMEER (GROOT-)**.

HEMMEER (KLEIN-), naam, onder welken den pold. **KLEIN-HEMMEER**, in *Rijland*, prov. *Zuid-Holland*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie **HEMMEER (KLEIN-)**.

HEMMEELAND, onbehuide pold. uiterdijks land, in de *Goudzee*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Zuiderwoude*; palende N. aan het *Monnickendammer-gat*, O. en Z. aan de *Goudzee*, W. aan den *Waterlandsche-zeedijk*.

Deze uiterdijken worden door eene zomerkade, hoog 1 el boven A. P., omringd; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 59 bund. 74 v. r. hooi- of weiland, en wordt door eene sluis, in de *Zuiderzee*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt gemiddeld 1 palm 5 duim boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit *Dijkgraaf* en *Heemraden*.

HEMMEMA, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en d. *Berlicum*, aan welks oostzijde zij, benoorden den ouden *zeedijk*, op *Bildtgrond* lag, hoewel zij steeds gerekend werd tot *Berlicum* te behooren.

Deze state was in het begin der vijftiende eeuw door **HETTE HEMMEMA** gesticht. In 1496 woonde hier **DORKE HETTES HEMMEMA**, behoorende tot de *Schieringer* partij. De *Groningers*, door de *Vetkoopers* en *Saksischgezinden* in het land geroepen, belegerden in gemeld jaar deze state, waarop **ALF HEMMEMA** met eenige soldaten, benevens **BAUCK**, de huisvrouw van zijnen broeder **DORKE**, die zich te *Franeker* bevond, aanwezig waren. De sterkte van het slot, de zware aarden wallen of bolwerken, en vooral de dapperheid der belegerden, waaronder ook **BAUCK**, hoewel zwanger zijnde, zoo zeer uitmunten, waren oorzaak, dat de belegeraars vooreerst onverrichter zake moesten aftrekken, doch met te vaster voornemen, om hante pogingen te herhalen en de krachten te verdubbelen. De *Groningers* herhaalden hunne aanvallen, en om het slot naderbij te komen, trachtten zij de wijde en diepe gracht met hooi te vullen, doch de belegerden schoten zoo geweldig, dat het hooi in brand geraakte, waarbij zoo velen gewond werden, dat de *Groningers* negen wagens vol gekwetsten naar *Leeuwarden* moesten voeren. Nog gaf men de inneming van het slot niet op; men versterkte zich nogmaals, en door behulp van zeker krijgswerktuig, eene kat genoemd. De

wallen beklemmen hebbende, had **ALB HEMMENA** nog even den tijd, om, met drie knechten, in den nacht heimelijk te ontvlugten, ten einde zich naar zijnen broeder te Francker te begeven, om te beproeven of er nog eenig ontzet voor het bedreigde slot ware aan te brengen. Doch het was te laat; de soldaten op het slot waren te weinig in getal en daarbij afgemat, zoodat de Groningers en hunne medehelpers het slot stormenderhand innamen, zijnde al de soldaten van **HEMMENA**, slechts één uitgezonderd, daarbij gesneveld. **BAUCK** zelve werd gevangen genomen, en, niettegenstaande haren hoog zwangeren toestand, naar Groningen gevoerd, alwaar zij in de gevangenis twee kinderen ter wereld bragt.

In de zestiende eeuw leefde hier **SIXTUS HEMMENA**, mede uit dit vermaarde geslacht afkomstig. Zijn vader was **HECTOR HEMMENA** en zijne moeder **BARBARA VAN GRATINGA**, wonende op deze state, alwaar **SIXTUS** den 6 Februarij 1633 geboren werd. Hij leerde de Latijnsche taal en de eerste beginselen der wetenschappen te Groningen, studeerde voorts in de wis- en geneeskunde te Keulen en later te Leuven, en overleed in het jaar 1586, oud 33 jaren, terwijl zijn naam zijne geboorteplaats blijft vereeren.

Omstreeks het jaar 1760 is deze state afgebroken, na den dood van den laatsten bezitter, den braven Kolonel **KAREL DUCCO**, Grave van **ANNALE**, naar wien nog een huis, aan den ingang van **Berlikum**, de **ANNALE** poort genoemd wordt. De standplaats, gracht en singels van **HEMMENA-STATE** zijn, bij het inkomen van **Berlicum**, nog duidelijk kenbaar, hoewel alles thans in digten moestuin herschapeu is.

HEMMENA of **NYFFENNE**, voorm. state of leen, waarmede de Saksische Hertogen het geslacht **HEMMENA** in 1502 beleend hadden. Vroeger gelegen in den Zuidhoek van de griet. *het Bildt*, $\frac{1}{4}$ u. regt benoorden het vorige art., onder *St. Anna-Parochie*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Berlikum*, in het midden der vorige eeuw gesloopt.

HEMMEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Berlikum*, aan eene hooge terp, W. ten Z. van *Beestgum*, waartoe zij behoorde.

HEMMEMASTATE, voorm. staten, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie de voorgaande art.

HEMMEN, gem. in de *Over-Betuws*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst* (6 k. d., 17 m. k., 10 s. d.); grenzende ten O. en Z. aan de gem. *Valburg*, W. aan de gem. *Hien-en-Dodo* waard, ten N. vloeit het riviertje de *Linge*, hetwelk tegenover *dees* heerl., in oude landsbrieven, den naam voert van *Hemmenrenmeer*, waarschijnlijk omdat deze algemeene landwatering, onder en boven, door eene landtong verdeeld wordende, tegenover **HEMMEN** ophoudt; terwijl zij dient om eene afsonderlijke waterlozing, zoo wel voor de *Rijnals* *Waalzijde*, voor het eiland der *Batavieren* daar te stellen.

Deze heerl. bestaat uit den *Polder-van-Hemmen*, en bevat, behalve het kasteel, een getal van 25 huizen, waarvan eenige weinige rondom het kerkje tot een dorpje vereenigd zijn. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 285 bund. 49 v. r. 94 v. ell. belastbaar land; telt 26 h., bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene bevolking van 200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 11 na allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 90 *Ladematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt

heeft waargenomen, is geweest JOHANNES CÖRNELIUS., die in het jaar 1624 herwaarts kwam en in het jaar 1625 naar Wychen-en-Leur vertrok. HEMMEN is van 1639 tot 1649 met *Andelst* door eenen Predikant beëindigd geweest, zijnde de eerste, die in deze combinatie het leeraarsambt heeft waargenomen, geweest DANIEL NICOLAI, die in het jaar 1649 naar Beers vertrok; terwijl bij de scheiding, in 1649, HEMMEN tot Predikant bekwaam FREDERICUS FRONTENIUS, die in het jaar 1653 naar Oostladië vertrok, en *Andelst* JACOBUS DE WILDE, die in het jaar 1656 overleed. Van het jaar 1657 af is *Andelst*, met *Zetten* verenigt en de eerste Predikant voor beide plaatsen was KONNELI KORNELIUS., beroepen in 1657, overleden in 1708. Het beroep te HEMMEN is eene collatie van den Ambachtsbeer.

De 11 R. K., die hier wonen, worden tot de stat. van *In-Doornik* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Bij de afschaffing van het leenstelsel, was deze heerlijkheid leenpligtig aan het hertogdom Gelderland, bij opdracht daarvan aan de provincie, in het jaar 1657. Van ouds was het een keizerlijk leen, dat, bij verandering van erfopvolging, te Weenen moest verheft worden, welke bijzonderheid, voor eene zoo bepaalde heerl., waarschijnlijk zijne oorsprong heeft gehad in de hevige twist, die tusschen de gebroeders REINALD en EDUARD plaats had, gedurende welke de bezitters der heerl., hun eigendom als alodiiaal goed bezittende, zullen gedacht hebben, hunne veiligheid tegen alle mogelijke aanranding, niet beter te kunnen verzekeren, dan door het *dominium directum* (onmiddellijk gebied) daarvan aan den Keizer op te dragen, welke opdrachten van alodiële bezittingen en de conversie daarvan in leengoed, in die eeuw zeer menigvuldig waren. Deze heerl. was te dien tijde een eigendom van het geslacht BORRE VAN DOORNIK, gelijk men zien kan in een belangrijk charter, voorkomende in het tweede deel van de Geldersche oorkonden, uitgegeven door den Heer NYTROFF, no. 89. Men vindt, dat Heer BORRE VAN DOORNIK, Ridder, met Heer WOUTER VAN KEPPEL verschil had, en beide werden, in 1518, door den Graaf VAN GELRE, in eene boete van 1700 ponden (1245 guld.), waarschijnlijk bij uitspraak, verwezen. Voorts was gezegde BORRE VAN DOORNIK, getuige van REINALD, zoon te *Gelre*, bij de bevestiging der voorregten van Harderwijk, in 1518; bij eenen brief aan de Graafschap in 1524, en bij eenen brief aan Zutphen in 1527. WILLEM BORRE VAN DOORNIK, waarschijnlijk zijn zoon, Baenritze of Bannerheer genoemd, had deze heerl., in 1520, van MISCHELD, weduwe van FREDERICK, Heer van *der Eze*, *Deldt en Oesen*, *In-Doornik*, gekocht, en verkocht die wederom in 1530 aan JONAN VAN DELEN. In 1545 was hij Regter van Over-Betuwe, en Ridder geworden zijnde, wordt hij onder den naam van Heer WILLEM BORRE VAN DOORNIK VAN HEMMEN, als borg van JAN, Graaf van *Cleve*, in 1549 en 1557 gemeld. REINALD III, Hertog van *Gelre*, was hem en zijnen broeder BERTOLD vijf honderd mark (10,000 guld.) schuldig. Hij is zeker dezelfde Heer BORRE VAN DOORNIK VAN HEMMEN, Ridder, die aan de Geldersche zijde, in het verdrag van 1559 met *Cleve*, genoemd wordt. Hij togtte, den 24 April 1561, zijne vrouw MARGRIET, aan het slot HEMMEN, hetwelk door WILLEM, Aartsbisschop van Keulen, reeds het rijk bekrachtigd werd. MARGRIET was eene dochter van Heer OTTO VAN BIJLANDT, Ridder, want men vindt in een kerkboek van de Duffelt, dat MARGRIET DE HIJNEN, dochter van Heer OTTO VAN BIJLANDT, Ridder, op het koor bij haren vader begraven is. Deze WILLEM BORRE VAN DOORNIK VAN HEMMEN was zeker dezelfde, die in den strijd, tusschen de gebroeders REINALD en EDUARD, toen deze elkander,

den 23 Mei 1561, bij Tiel slag leverden, geneuveld is, en wiens eenige dochter, ELISABETH, die heerl. aan STEVEN VAN LYNDEN heeft overgebracht, sedert welken tijd zij aan dat geslacht gebleven is, wordende tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer FRANS GODARD VAN LYNDEN.

Het d. HEMMEN of HIMMEN, ook wel onder den naam van HEMMI voorkomende, ligt 3 u. N. W. van Nijmegen, 2 u. W. ten N. van Elst, aan de Linge, achter hoog geboorte verscholen. Men telt er, in de kom van het d., 8 h. en 60 inw.

De kerk is een eenvoudig net gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien. Men heeft voor eenige jaren aan de Noordzijde van de kerk, nabij het fundament eene steenen doodkist opgegraven, zijnde van rooden zandsteen; deze is thans tegen de Zuidzijde van de kerk, op ijzeren handen, ter beschouwing geplaatst. Voorts zijn alhier en in den omtrek, onder opzigt van den oudheidlievenden Predikant O. G. HELDRING, eenige Romeinsche en Frankische oudheden opgegraven, waarvan de merkwaardigste is, een klein bronzen voetstuk, waarop het volgende duidelijk te lezen staat:

DRAB VAGDAVER CVSTIVS

SIMPLICIVS SVPER DEC ALAE

VOCONTIOR EXERCITVS BRITANNICI.

(d. i. CUSTIVS SIMPLICIVS, opperste Tienman van den Vleugel der Vocontren van het Brittanisch leger aan de Godin VAGDAVER). Op dit voetstuk heeft welligt een daarbij gevonden lampje gestaan, en zoude dan deze, tot nu toe nog nooit voorgekomene inscriptie, eene der Topische Godinnen hebben betroffen, die bij de Germanen als Beschermgodinnen geëerd werden. De naam komt het meest overeen met die eener Saksische Godheid, VAGDAE genaamd, welke bij GRIM opgegeven is (1).

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht. — Men heeft er een fraai heerenhuis, het Slot-Te-Hemmen genaamd. Zie HEMMEN (Slot-Te-).

HEMMEN is de geboortepl. van den Oudheidkundige GYSBERTUS COPEAUS (GYSBERT KUIPER), geb. 14 September 1642, † 22 November 1716, als Hoogleeraar in de geschiedenis en welsprekendheid aan de Doorluchtige school te Deventer.

Bij den watervloed van Januarij 1809 heeft dit d. veel te lijden gehad, hoewel er geene menschen zijn omgekomen, doch daarentegen zestig stuks vee verdrouken; achttien huizen, onder welke eene groote bouwwooning, de Boelenham, zijn geheel weggespoeld, waarbij veertig stuks vee zijn omgekomen. Door de menschlievendheid en voorzorg van den Heer van LIJNDEN VAN HEMMEN zijn vele menschen in het leven behouden. De hofstede de Hooge-Wust, digt bij HEMMEN, welke zeer hoog ligt en in alle andere overstromingen was droog gebleven, werd niet alleen door hem tot berging van menschen aangewezen, maar hij gaf daartoe ook zijne eigene woning over, zijnde de menschen aldaar overvloedig van voedsel en dekfel voorzien geworden.

HEMMEN, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Groningen*, gem. en 10 min. N. W. van *Haren*, waartoe

(1) Men zie van deze kist de beschrijving in de *Wandelingen ter oeffening van Bataafsche en Romeinsche Oudheden, Legendes enz.*, van onzen geleerden medearbeider O. G. HELDRING, St. II, bl. 103-117, in welk werkje men, St. I, bl. 74, nog meerdere bijzonderheden omtrent dit kerkhof vindt opgetekend.

het behoort, W. van den straatweg; met 19 h. en 110 inw. Ook is er eene zeepziederij.

HEMMEN (HOF-TE-), voorm. burg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Groningen*, gem. en 10 min. N. W. van *Haren*, in het geh. *Hemmen*.

Deze kleine burg, van drie zijden nit het water opgetrokken, is, in Mei 1806, gesloopt. Men houdt het er voor, dat zij in het midden der zestiende eeuw, door *REINT ALBERDA VAN SPIJK*, Burgemeester te *Groningen*, was gesticht. Zij was leenroerig aan de provincie *Overijssel*, en is een leen van die provincie gebleven tot aan de afschaffing der leenroerigheid, bij staatsregeling van den 23 April 1798.

Op het *HOF-TE-HEMMEN* heeft de *Bisschop van Munster*, toen hij, met den *Keurvorst van Keulen*, *Groningen* in 1672 belegerde, gedurende dat beleg gehuisvest (1). Een weinig oostwaarts van de plaats, waar deze burg heeft gestaan, is in het jaar 1841, door *Jonkheer Mr. Onno Joost Quintus*, een buitenverblijf aangelegd, aan hetwelk, door den eigenaar, den naam van het *HUIS-TE-HEMMEN* is gegeven. Zie het volgende art.

HEMMEN (HUIS-TE-), buit. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Groningen*, gem. en 10 min. N. van *Haren*, in het geh. *Hemmen*. Zie voorts het vorige art.

HEMMEN (KORTE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Smallingerland*. Zie *KORTZ-HEMMEN*.

HEMMEN (POLDER-VAN-), pold. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Betuwe*, kw. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Hemmen*, welke gem. alleen uit dezen pold. bestaat, waarom wij, ten opzichte der belendingen, grootte als anderszins, derwaarts verwijzen.

HEMMEN (SLOT-TE-), oud adell. h. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, dist. *Betuwe*, arr. en 3 u. N. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Elst*, gem. en 3 min. van *Hemmen*, nabij de *Linge*.

Op dit slot hebben de edele Heeren van dezen naam oudtijds hun gewoon verblijf gehad, terwijl de waardigheid van *Erfschenker* van het hertogdom *Gelre* aan het geslacht *DE LYNDENS* verbonden was; want *Heer Gerrit van Culemborg* kocht, omtrent het jaar 1452, het regt om *Erfschenker* te wezen van den *Lande van Gelre*, van de *LYNDENS*, in welchen koop ook begrepen was een goed te *Kesteren*, zoo als men dit uit de brieven zien kan, aan welk goed misschien dat regt verbonden was.

Thans wordt dit huis in eigendom bezeten en bewoond door den *Heer Frans Godard van Lynden van Hemmen*. Het kasteel is sedert het jaar 1767, door den grootvader van den tegenwoordigen eigenaar, van den grond op herbonwd, op dezelfde plaats, waar het oude slot van *HEMMEN* stond, en in een der fraaiste lusthuizen herschapen, waaraan de tegenwoordige Heer eenen zeer genoeglijken aanleg van wandelingen verbonden heeft.

HEMMELBERG, heuvel in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Markelo*. Zie voorts op *MARKELO*.

HEMMEMA, voorm. state. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*. Zie *HEMMINGA*.

(1) Zie *Mr. H. O. FEITH*, *Redevoering bij het Vijftiendstijgerig Feest van het Departement Groningen*, aantekening bl. 14 en volg. *Groningen*, 1819.

HEMMENIS, volgens *ALTINE*, een oude naam van het d. *COLMAN*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *COLMAN*.

HEMMENREMEER, oude naam van dat gedeelte der rivier de *Linge*, prov. *Gelderland*, dat de noordzijde der gem. *Hemmen* bespoelt.

HEMMERHOEK, dat gedeelte van het *Alkmaardermeer*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk tusschen den *Hempolder* en den *Doorgeesterpolder* inschiet.

HEMMERIK, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie *HEMRAK*.

HEMMERKEIN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gedeeltelijk griet. *Leeuwarderadeel*, gedeeltelijk griet. *Idaarderadeel*. Zie *HEMRAESSEND*.

HEMMI, naam, onder welken het d. *HEMMEN*, in de *Oover-Betuwe*, prov. *Gelderland*, wel eens voorkomt. Zie *HEMMEN*.

HEMMINGA of *HEMMEHA*, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 5 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. N. van *Beetsterzwaag*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Opeinde*, waartoe zij behoorde.

HEMMINGA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 4 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en in het d. *Beetsterzwaag*, waartoe zij behoorde.

HEMPELSVOFT, plaat in de *Grevelingen*, ten Z. van de prov. *Zuid-Holland*. Zij maakt de westelijke punt van de *Paardenplaat* uit.

HEMPENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr. en 1 u. Z. O. van *Leeuwarden*, niet ver van het droog-gemaakte *Hempensermeer* en de lage landen van *Tietjerksteradeel*, waardoor het zeer visch- en vogelrijk is.

Men telt er, in de kom van het d., 12 h. en 90 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en koemelkerij. Tot dit d. behoorde vroeger mede de b. *Zuiderburen*, bestaande uit 5 h., welke thans echter alle gesloopt zijn; zoodat de *Zuiderburen* niet meer bestaat.

De inw., die hier, op 2 na, allen *Herv.* zijn, behooren tot de gem. van *Hempens-en-Teerus*, welke hier eene kerk heeft. Deze kerk is ter eere van den *H. MARTIUS* gesticht door twee zusters van het geslacht *HIDDEMA*, woonachtig op *Hiddemastate*, onder dit d. Het is een langwerpig en in 1806 geheel vernieuwd gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. Boven de kerkdeur leest men: *DEER KERK HERBOUWDE 1806, TOEN KERKVOEGDEN WAREN WOPKE GJALTS EN PYTER KLAASES: DEN 15 AUG. 1806 DEN EERSTEN SYEN OEGED DOOR KLAAS PYTERS EN GJALT WOPKES*. Zij is ingewijd door *Dr. THERRAD RABMA*, den 21 December 1806. In den spitsen toren hangen de twee klokken. De toren is nog dezelfde, welke bij de oude kerk gestaan heeft, alleen de spits is vernieuwd. Ook is er nog de predikstoel van de oude kerk, welke predikstoel versierd is met fraai beeldwerk en de wapenschilden van *DECO MARTENA VAN BURMANIA* en *JELGERUS SIXUS VAN RINIA*, uit het adell. geslacht der *RINIA's*, toen Predikant te *HEMPENS*. Op de kapstok of hoedendrager leest men: *ALBERT HERMES DE PECIT SWEGAE 1695* (d. i. *ALBERT HERMES* heeft mij te *Sneek* gemaakt 1695). De oude kerk had fraai beschilderde glaaramen, waarvan een met het wapen van den Stadhouder, en een door den derden *Leeraar GERHARDUS ALBERTI* gegeven was. De laatste ligt in de kerk te *HEMPENS* begraven, met een fraai Latijnsch grafschrift.

Van de 2 Doopsgez., welke men er aantreft, behoort er één tot de gem. van *Leeuwarden*, de andere tot die van *Grouw*.

Men heeft in dit d. geene school, doch er heeft er van 1800—1836 eene bestaan; terwijl er thans pogingen aangewend worden, om er weder eene te bekomen, genieten de kinderen intusschen onderwijs te *Goutum* en *Huizum*.

Onder dit d. lagen de state *Glin*s en *Hiddema*, de laatste thans eene hofstede.

HEMPENS is de geboortepl. van **JOHANNIS GERHARDI TERRENTIUS**, † den 28 of 29 September 1677, als Hoogleeraar in de Oostersche talen te *Franker*.

HEMPENS-EN-TEERNS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Leeuwarden*.

Men heeft er slechts ééne kerk, te *Hempens*, en telt er 150 zielen, onder welke 40 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **AGGZUS SLOOR**, die hier **B. K.** Priester was, en, de Hervorming toegedaan zijnde, in het jaar 1565 daarvoor openlijk uitkwam, doch door de komst van **ALBA** in 'het volgende jaar de vlugt moest nemen. De eerste vaste Predikant, voor zoo ver bekend is, was **GELLIUS ARUNDEUS** of **JELLE ARENS**, beroepen in het jaar 1692, vertrokken naar *Marssum* in het laatst van het jaar 1699.

HEMPENSER-MEER, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie **HEMPENSTER-MEER**.

HEMPENSER-SET, veer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie **HEMPENSTER-SET**.

HEMPENSTER-MEER of **HEMPENSER-MEER**, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gedeeltelijk griet. *Idaarderadeel*, gedeeltelijk griet. *Leeuwarderadeel*.

Gedurende de Spaansche vervolgingen werden in dit water vele Doopsgezinde Christenen jammerlijk verdrinken. Onder anderen deed **MAARTEN SCHENCK**, in het jaar 1635, vijf en dertig vrouwen en jonge dochters daarin verdrinken.

Op het laatst der vorige eeuw is dit meer, na bekomen octrooi van 's Lands Staten, op kosten van vier burgers, *Kooplieden* van *Makkum*, droog gemaakt, en tot goede bouw- en weilanden veranderd. In het jaar 1784 werd daarmede een begin gemaakt, in het volgende jaar was het meer droog en in 1787 zag men het geheele werk voltooid.

De daardoor ontstane pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 100 bund., alles groideland. Men heeft er 2 hederdijen, en de polder wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den eenigen eigenaar.

HEMPENSTER-ZET of **HEMPENSER-ZET**, doorwaadbare plaats en veer, waar men met een boot of schuitje overvaart, en met rijtnigen doorrijdt, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, 3 min. *W.* van *Hempens*, in de *Nauwe-Grons*.

HEM-POLDER, ook wel enkel **DE HEM** genoemd, onbehuise pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Abersloot*.

Het is een eil. in het *Alkmaarder-meer*, en bevat, volgens het kadaster, 71 bund. 29 v. r. 40 v. el., alles schotbaar land. Het wordt door eenen watermolen van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 el. onder *A. P.* Het polderbestuur bestaat uit ééne *Dijkgraaf* en twee *Poldermeesters*.

HEM-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*; arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groet-Harger-en-Camp*.

HEMRIK, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. Z. O. van *Beetsterzwaag*, in eene boschrijke streek, aan den grooten- of heerenweg naar *Drenthe*. **ALTING** vindt in dit d., door hem **HEMRIK** of **HANRIK** genoemd, de **HOFVE VAN CRUPFORIX**, door **TACITUS** vermeld. Men telt er 75 h. en 400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er Noordwaarts bouwlanden en heidevelden, doch Zuidwaarts van veen ontbloote gronden, die gedeeltelijk in bouwen weilanden herschapen zijn. Het is eene der oudste dorpen van de griet. *Opsterland*.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Lippenhuizen-Terwispele-en-Hemrik*, waarmede ook *Korte-Zwaag* en *Lange-Zwaag* tot in het jaar 1633 vereenigd waren, en door éénen Leeraar bediend werden. Men heeft te **HEMRIK** eene kerk, die vóór de Reformatie aan den **H. ANDREAS** was toegewijd. Zij is in het jaar 1739 verbouwd en vergroot. Dit gebouw heeft noch toren, noch orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

HEMRIK (HET), meer in het *Googert*; prov. *Groningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Haren*, beweeten den straatweg, aan het *Horensche-diep*.

HEMRIKSEND, ook **HEMREKEM**, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gedeeltelijk griet. *Leeuwarderadeel*, gedeeltelijk griet. *Idaarderadeel*, arr. *Leeuwarden*, gedeeltelijk kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Leeuwarden*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Swichem*, waartoe dat gedeelte behoort; gedeeltelijk kant. en 2 u. N. O. van *Rauward*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Warrega*, waartoe dat gedeelte behoort; met 4 h. en 25 inw., waarvan 2 h. en 9 inw. onder *Swichem*, en 2 h., waaronder eene hofstede, **Groot-Hemriksend** genoemd, en 16 inw. onder *Warrega*.

HEMRIKSEND (GROOT-), hofst., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Warrega*, in de b. *Hemriksend*.

Deze hofst. beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 21 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **Mr. J. A. van BORLESS**, woonachtig te *Leeuwarden*.

HEMSCHEN, plaats, welke vermeld wordt als gelegen zijnde in *Drenthe*, op de grenzen, alwaar **Paltzgraaf Otto**, **Slotvoogd van Bentheim**, in het jaar 1138, door **HEMSEARUS**, den zes en twintigsten **Bisschop van Utrecht**, overwonnen en gevangen genomen werd, waarna hij den **Bisschop** trouw moest zweren. Wij meenen, dat men dese plaats niet in *Drenthe* zoeken moet, maar dat daardoor bedoeld wordt het tegenwoordige d. **HEMSE**, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, op de grenzen van *Drenthe* gelegen.

HEMSDONK, naam, onder welken ook wel het klooster **Tzadonk**, in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, voorkomt. Zie **DONK (TER-)**.

HEMSDONK, voorm. kloost. in den *Crimpenswaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEM (DEN)**.

HEMSHORN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achterspelen*. Zie **HANSHORN**.

HEMSTAL of **HEMSTAL**, d. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van

Echternach, gem. en een klein $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Beek*, aan den *Hemstalerbach*.

De inw., die allen R. K. sijn, hebben hier eene kerk, welke door eenen Pastoor bediend wordt.

HEMSTALER-BACH of **HEMSTHALER-BACH**, beek in het grooth. *Luxemburg*. — Zij vereenigt sich met den *Zittigerbach* en den *Rippickerbach*, en valt, na, ter lengte van $1\frac{1}{2}$ u., meestal in eene midoostelijke strekking, voortgevloed te sijn, in de nabijheid van het geh. *Hagelsdorf*, in de *Syren*.

HEMSTHAL, d. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie **HEMSTAL**.

HEMSTHALER-BACH, beek in het grooth. *Luxemburg*. Zie **HEMSTALER-BACH**.

HEMSTEDE, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEMSTED**.

HEMSTER-TILLE, brug over de *Jaarvaart*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie **HEMTILLE**.

HEMSTER-VENNE, streek laag weiland, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, N. O. van *Kortehemme*.

HEMTILLE of **HEMSTER-TILLE**, brug over de *Jaarvaart*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in den rijweg van *Franeke* naar de *Schouw*, op halfweg de d. *Baard* en *Jorwerd*.

HEMUR-ENGE, oude naam van de st. *Akersfoort*, in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie *AKERSFOORT*.

HEMUS, oude naam van de riv. de *Eems*, in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie *EEMS*.

HENDRICUS-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie **HENRICUS-POLDER (DE)**.

HENDRICUS POLDER (DE KLEINE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie **HENRICUS-POLDER (DE KLEINE-)**.

HENDRIK, groote landhoeve in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde distr.*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Oirschot*, gem. *Hilvarenbeek*.

Deze landhoeve is in het jaar 1836, door Z. K. H. den Prins van *Oranje*, thans *Koning WILLEM II*, aangelegd.

HENDRIK, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, te *Weltevreden*, waaraan men in 1841 is beginnen te bouwen, hetgeen toen aan duizende menschen werk verschaftte.

HENDRIK (FORT-), voorm. sterkte in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *LEUSCHANS*.

HENDRIK (FREDERIK-), fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*. Zie *FREDERIK-HENDRIK*.

HENDRIK (FREDERIK-), fort en zeeëngte in *Oost-Indië*. Zie *FREDERIK-HENDRIK*.

HENDRIK (PRINS-), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, onder de gem. *Hontenisse*, hetwelk gelegen was aan de noordelijke punt van den *Havenpolder*, en vermoedelijk tot verdediging der oude haven van *Hulst*, gedurende de *Nederlandsche beroerten* is opgeworpen. De met gras begroeide gedeelten der *borstveringen* sijn nog zichtbaar.

HENDRIK (PRINS-), sterkte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerabaija*, te *Soerabaija*, waaraan Prins *HENDRIK*, de derde zoon van *Koning WILLEM II*, in 1837, de eerste steen gelegd heeft.

HENDRIK-DOUWES-MEER (GROOT-), meertj's, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie *Douwes-MEERTJ'S*.

HENDRIK-IDO-AMBACHT, heerl. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*; palende N. aan *Oostendam*, O. aan de *Noord*, Z. aan *Schildmanskinderen-Ambacht*, W. aan *Rijsoort*.

Deze heerl. bevat het d. *Hendrik-Ido-Ambacht*, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 795 bund. 18 v. r. 44 v. ell.; telt 180 h., bewoond door 249 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in de vlasserij of vlasnering en de boerderij of melkerij. Ook heeft men er twee steenbakkerijen. Vroeger moeten hier ook zoutkeeten geweest zijn, doch die zijn thans niet meer in werking.

De inw. die allen Herv. zijn, maken, met die van de heerl. *Oostendam*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Zwijndrecht*, behoort. Aanvankelijk werden *Hendrik-Ido-Ambacht* en *Rijsoort* door denzelfden Predikant bediend. De eerste, was *Godfridus Alendorp*, beroepen in het jaar 1580, vertrokken naar de *Lindt* in 1585. In 1604 werd *Rijsoort* van *Hendrik-Ido-Ambacht* afgescheiden en kreeg dit laatste alleen eenen Predikant in *Heerkes Celsse*, die hier in dat jaar kwam en in 1620 Emeritus werd. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten vinden wij vermeld den beroemde Godgeleerde *Taco Hajo van den Honert*, die er van 1689 tot 1694 stond en laatst Hoogleeraar te *Leyden* was, waar hij den 23 September 1740 overleed. Bij vacature geeft de Ambachtsheer zes beroepbare Predikanten op, waaruit de kerkeraad en de Regering een beroep doen. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. is lang in het geslacht der *Pompes van Meerdervoort* geweest, later werd zij bezeten door den Heer *Dirk Willem Nibbelink*, te *Zwijndrecht*, van wien zij, in het jaar 1837, is aangekocht door den Heer *Pleun de Raadt*, te *West-Barendrecht*.

Het d. *Hendrik-Ido-Ambacht*, oudtijds *Hendrik-Yden-Ambacht*, ook wel 's *Heeren-Heynekerke* genoemd, ligt 1 u. N. N. W. van *Dordrecht*. Men telt er in de kom van het d. 38 h. en 250 inw.

Het ontleent zijnen naam van *Hendrik Ido*, die in het jaar 1351 medebedijker van den *Zwijndrechtsche-waard* geweest is. Het geslacht van *Ido* is te *Dordrecht* bekend geweest tot in de vijftiende eeuw, toen het uitgestorven is.

In het koor der kerk, hetwelk *St. Anthoniskoor* genoemd werd, heeft *Alida van Kijfhoek*, die uit de *van Arkels* voortgesproten was, in het jaar 1467, eene kapellanij of altijddurende vikarij gesticht, ter eere van den *Almogenden God*, van de *H. Maagd Maria* en van den *H. belijder Anthonius*. Het oprigten van deze kapellanij, welke door *Willem van Uitwijk*, ter eere van den *Almagtigen God*, van de *H. Maagd Maria* en van de tien duizend *Martelaren*, met inkomsten vermeerderd was, is door *David van Bourcondië*, vijf en vijftigsten Bisschop van *Utrecht*, goedgekeurd. Deze kerk is uitwendig versierd met eenen aanzienlijken toren, waarin een slaand uurwerk; van binnen heeft zij eenen fraaijen predikstoel, en in het laatst der vorige eeuw is er een nieuw kostbaar gestoelte gemaakt, bevattende onderscheidene mans- en vrouwebanken, tot zitplaatsen van den Ambachtsheer en diens familie, alsmede voor de Leden der Regering en hunne vrouwen. Men heeft in deze kerk geen orgel. De pastorie van dit d.

bezit eene bibliotheek, in het jaar 1806, door Jonkvrouwe **CHRISTINA ELIZABETH POMPE VAN MEENDERVOORT**, bij uiterste wil aan haar geschenken. — Hier staat ook nog het adell. h. Boucquet.

HENDRIK-IDO-AMBACHT is de geboorteplaats van den Godgeleerde **JOMARFES VAN DEN HONERT**, geb. in December 1693, † 6 April 1758, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, Kerkelijke Geschiedenis en gewijde Welsprekendheid, aan de Hoogeschool te Leyden, na eerst Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelijke Geschiedenis, aan de Hoogeschool te Utrecht te zijn geweest.

Het wapen van **HENDRIK-IDO-AMBACHT** bestaat uit een veld van zilver, met drie St. Andrieskruissen van sabel (zwart).

HENDRIK-IDO-AMBACHT (POLDER-VAN-), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Hendrik-Ido-Oostendam-en-Schildmans-kinderen-Ambacht*; palende N. aan de Waal en de Noord, O. aan de Noord, Z. aan *Zwijndrecht*, W. aan den straatweg.

Deze pold., die in het jaar 1531 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 639 bund. 35 v. r. 8 v. ell. en wordt door twee watermolens, welke op de Waal uitwateren, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout en Secretaris, eenen Waardsman en vier Heemraden.

HENDRIK-IDO-OOSTENDAM-EN-SCHILDMANS-KINDEREN-AMBACHT, gem. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (11 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Ridderkerk, O. aan de Noord, Z. aan *Heer-Oudelands-Ambacht*, W. aan *Rijsoort*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Hendrik-Ido-Ambacht*, *Oostendam* en *Schildmans-kinderen-Ambacht*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 861 bund. 27 v. r., 74 v. ell., waaronder 857 bund. 84 v. r. 7 v. ell. belastbaar land, telt 211 h., bewoond door 261 huisgez. uitmakende eene bevolking van 1250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en vlasnering, ook heeft men er 2 steenbakkerijen.

De inw., die hier op 3 na allen Herv. zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Hendrik-Ido-Ambacht* uit, en behooren, voor zoo ver *Schildmans kinderen Ambacht* aangaat, onder *Zwijndrecht*.

De 3 R. K., die men hier aantreft, worden tot de stat. van *Dordrecht* gerekend. — De 2 Isr., welke men er heeft, behooren tot de ringsynagoge van *Dordrecht*. — Men heeft in deze gem. eene school te *Hendrik-Ido-Ambacht*.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. *Hendrik-Ido-Ambacht*.

HENDRIKIE (MOESÉ-), naam welken de Negers geven aan den houtgr. *LA DILIGENCE*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *DILIGENCE (LA)*.

HENDRIKKEN (DE VIER-), houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramakka*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Albion*, benedenwaarts aan den houtgr. *Sonnetto*, 3000 akkers groot; met 27 slaven.

HENDRIKSBURG, onde naam van het *HUIS-TE-WERP*, in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *WERP (HUIS-TE-)*.

HENDRIKS-EILAND (FREDERIK-), eil. in *Australië*. Zie *FREDERIK-HENDRIKS-EILAND*.

HENDRIKS-HUIS, voorm. kloost. in de stad *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *WULFTHUIS*.

HENDRIKSPOLDER (FREDERIK-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **FREDERIK-HENDRIKS-POLDER**.

HENDRIKS-POLDER (DE GROOTE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie **HENDRICUS-POLDER**.

HENDRIKS-POLDER (DE KLEINE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie **HENDRICUS-POLDER (DE KLEINE-)**.

HENDRIKS-POLDER (OOST-GRAAF-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **GRAAF-HENDRIKS-POLDER (OOST-)**.

HENDRIKS-POLDER (PRINS-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **FREDERIK-HENDRIKS-POLDER**.

HENDRIKS-POLDER (WEST-GRAAF-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **GRAAF-HENDRIKS-POLDER (WEST-)**.

HENDRIKS-POLDER (WILLEM-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie **WILLEM-HENDRIKS-POLDER**.

HENDRIK-VEERSE-POLDER, ook wel het **VEERSE-POLDERTJE** genoemd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, distr. *Sluis*, kant. *Oostburg*, gem. *Groede*; palende W., N. en N. O. aan *Oud-Breskens*, Z. O. aan den *Zuidkerkepolder*, Z. aan den *Rode-polder* en den *Parasijs-polder*.

Dit poldertje is, even als de drie laatstgemelde polders, een deel van de *Watering van Baarzande*. Naauwelijks buiten het dorp *Breskens* zijnde, daar de groote weg, die door dit poldertje loopt, eenigzins een hoek maakt, komt men er in; slechts eene sloot scheidt het van *Oud-Breskens*, daar de buitendijk reeds van overlang geslecht is.

In dit poldertje staan geene huizen; het heeft gemeene uitwatering met *Groot-Baarzande*, en staat onder het bestuur van de *Watering-van-Baarzande*.

HENDRIKSZAND, d. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie **HEINKENSZAND**.

HEN-EN-KUIKENS of **HEE-MET-DE-KIEKENS**, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, op $8^{\circ} 30'$ Z. B., $113^{\circ} 9'$ O L.

HENGEL, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **HEXELO**.

HENGELDERBEEK, waterloop in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **HENGELER-BEEK**.

HENGELDER-HEURNE of **HENGELER-HEURNE**, een der vier boeken, waarin vroeger de buurs. *Lutte*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, verdeeld werd. Hij ligt in het arr. en $4\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Oldenzaal*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Losser*.

HENGELER-BEEK of **HENGELDER-BEEK**, waterloop in *Twenthe*, prov. *Overijssel*.

Zij ontstaat in de gem. *Losser*, omtrent bij de *Lutterkerk* en valt na eenen *Zuid-Westelijken* en *Westelijken* loop in de *Dinkel*.

HENGELER-HEURNE, eene der vier hoeken, waarin vroeger de buurs. *Lutte*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, verdeeld was. Zie **HENGELER-HEURNE**.

HENGELO, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Delden* (2 k. d., 9 m. k., 5 s. d.); palende N. aan *Borne* en *Weerselo*, O. aan *Weerselo* en *Lonneker*, Z. aan *Haaksbergen*, W. aan *Ambt-Delden* en *Stad Delden*.

Deze gem. bevat het d. *Hengelo*, de buurs. *Woolde*, *Oele* en *Beckum*, benevens het slot *Hengelo* en de havez. *Oldemolen* in de buurs. *Oele* gelegen. Zij beslaat eene oppervlakte van 4046 bund.

11 v. r. 89 v. ell., waaronder ruim 2500 bund. onbebouwdan grond. Men telt er 529 h., bewoond door 647 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3600 inw., die meest hun bestaan vinden in fabrieken en landbouw; zijnde er 1 damastfabriek, 6 fabrieken van gestreept bont, marseille, bombazijn, calicots en andere gemengde stoffen; 2 linnenbleekerijen; 1 katoendrukkertj; 3 rietmakerijen; 1 hoedenmakerij; 1 steen- en pannembakkerij; 2 grutterijen; 3 bierbrouwerijen; 2 olie- en 3 korenmolens.

De Herv., die hier ruim 1400 in getal zijn, onder welke 450 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Eschede*, behoort. Met zekerheid kan het niet worden opgegeven, wie hier eerst het leeraarambt bij de Herv. heeft waargenomen. De eerste aantekening van geboorten zijn in 1643 gedaan, door *JACOB KUCHLINDS*, die in 1648 naar *Osch* en *Heesch* vertrok. Het beroep, dat vroeger eene particuliere collatie was, geschiedt sedert het jaar 1827 door den kerkeraad.

De Doopsgez., van welke men er 180 aantreft, maken eene gem. uit. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *GOVERT JAN VAN RIJSWIJK*, die in het jaar 1800 herwaarts kwam, en in het jaar 1806 naar *Joure* vertrok. Vóór 1800 namen de Liefdepredikers de dienst bij de Doopsgezinden waar.

De R. K., die men er 2000 telt, worden gedeeltelijk tot de stat. van *Hengelo* gerekend, welke tot het aartspr. van *Twente* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt; gedeeltelijk tot de stat. van *Delden*, welke in deze burg. gem. te *Beckum* een kerkje heeft, waarin de dienst door den Pastoor van *Delden* verrigt wordt.

De *Isr.*, welke hier ongeveer 40 in getal zijn, behooren tot de ring-synagoge van *Oldenzaal*, welke hier eene bijkerk heeft.

Men telt er vier scholen, als: ééne te *Hengelo*, ééne te *Woolde*, ééne te *Oele* en ééne te *Beckum*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 500 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *HENGLO* ligt 3½ u. Z. O. van *Almelo*, 1½ u. O. van *Delden*. Het is eene welvarende plaats en ongemeen levendig, daar hier de straatwegen van *Deventer* naar *Oldenzaal* en van *Zwolle* naar *Eschede* elkander kruisen.

Aangezien de Herv. kerk, die vóór de Reformatie aan den *H. LAURENTIUS* was toegewijd, door den storm van 1836 zoodanig geteisterd was, dat men voor eene instorting van den gevel en het dak beducht was, zoo is men, in het jaar 1837, begonnen eene nieuwe Hervormde kerk te bouwen, welke geheel buiten het d. staat en den 11 October 1840 ingewijd is. Deze kerk waarvan de toren gedeeltelijk op het gebouw gedeeltelijk op vier kolommen rust, is van een orgel voorzien, dat er in de maand Augustus 1845 in geplaatst is.

Toen, in het jaar 1786, de Staten der provincie *Overijssel* aan de R. K. van *HENGLO* toestonden, om, naar hun goedvinden, zonder betaling van enige recognitie, een kerkhuis te bouwen, konden de R. K. inw. dezer gem. de kosten tot bouwing eener nieuwe kerk niet goedmaken; weshalve zij eene inzameling deden, bij welke gelegenheid het bleek, dat hunne Protestantsche dorpsgenooten ruim zoo veel als de R. K. hadden bijgedragen. Vele Onroomschen eigengeërden deden, tot een bewijs hunner verdraagzaamheid, boomen, voor stumerhoet bekwaam, in hunne bosschen vellen, tot dienst van deze kerk, terwijl minvermogene landlieden dit hout aan hunne R. K.

dorpgenooten, zonder eenige betaling van vracht, bezorgden. Deze kerk, toegewijd aan den heiligen *Lambertus*, is een eenvoudig gebouw, met eenen toren en een orgel.

De Doopsgezinde kerk is een klein doch net gebouw, zonder toren of orgel.

De Israëlitische bijkerk is in het jaar 1836 gebouwd, en den 14 Julij 1837 ingewijd. De kosten van dit gebouw zijn bestreden, zoowel uit eene gift van gouvernementswege als uit bijdragen der ingezetenen van HENGELO, van welke godsdienstige gezindheid zij ook waren.

De school, staande aan de Oostzijde van het d., aan den weg op Enschedé, is vóór weinige jaren geheel nieuw gebouwd, en eene der fraaiste van Twenthe.

WOLTER TEN CATÉ, geb. in 1701 en † in 1796 te HENGELO, Liefdeprediker en Fabrijkant, was een braaf man, die zeer veel heeft gedaan aan de verbetering van het fabriekwezen, en die eene kerk en boerenerven aan de Doopsgezinde gemeente te HENGELO heeft geschonken, zoodat zijn naam tot heden te HENGELO in gezegend aandenken is gebleven.

Deze gem. heeft geen afzonderlijk wapen.

HENGELO, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Doetinchem*, (3 k. d., 13 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Vorden, O. aan Buurlo, Z. aan Zelhem, W. aan Steenderen.

Deze gem. bevat het d. Hengelo, benevens de buurs. *Dunsborg*-hoek, *Gooi*, *Bekveld*, *Noordink* en *Varssel*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3770 bund., waaronder 3342 bund. belastbaar land; telt 455 h., bewoond door 836 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veteelt. Ook wordt er veel handel gedreven in paarden, koeijen, schapen en varkens. Men heeft er 3 koren-, 1 pel- en 2 oliemolens.

De Herv., die hier ruim 1800 in getal zijn, onder welke 850 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring. van *Doesborgh*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Johannes TREMONIENSIS*, die in het jaar 1594 herwaarts kwam, en, in het jaar 1598, naar Steenderen-en-Bronkhorst vertrok. *Zelhem* is tot in het jaar 1611 met HENGELO vereenigd geweest; tijdens de dienst van *Petrus WILBRINK*, hier be-roepen in 1605, en † in 1613, verkreeg Zelhem eenen eigen Predikant. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., die hier ongeveer 1100 in getal zijn, behooren tot de stat. van Hengelo-en-Zelhem.

Men telt in deze gem. drie scholen, als: ééne te Hengelo, ééne te *Gooi*, en ééne te *Varssel*, welke gezamenlijk door een getal van 400 leerlingen bezocht worden.

Het d. HENGELO, HENGEL of HENGEL, ligt 3 u. Z. O. van *Zutphen*, 2½ u. N. van *Doetinchem*.

Het is eene fraaije en welvarende plaats, op den postweg naar *Aalten*. Men telt er in de kom van het d. 81 h. en 570 inw.

De kerk der Herv., die vóór de Reformatie waarschijnlijk aan den H. *Remigius* was toegewijd, is een antiek gebouw, met een orgel, dat in het jaar 1750 door den Heer *Johannes van Essen*, Griffier van het graafs. *Zutphen*, aan deze kerk geschonken is. Deze kerk is in het jaar 1839, uit haren zeer bouwvalligen staat hersteld. Twee jaren te

veren, namelijk in 1857, waren door den Oud-Ouderling BERNH VOS en zijne huisvrouw GERATJES PRAASTERINK, aan deze kerk twee kostbare en net bewerkte zilveren schotels, ten geschenke gegeven, bestemd om bij de bediening des H. Avondmaals gebruikt te worden. De kerk te HENGLO prijkt voorts met eenen fraaijen en sierlijken toren, welke ruim 300 voeten hoog is.

De R. K. kerk, te Keijonburg staande, aan den H. LANBERTUS toegewijd, is in 1841 vernieuwd; terwijl te Hengelo in 1842 eene bijkerk is gesticht. Deze bijkerk heeft eenen toren doch geen orgel.

Vóór eenige jaren heeft men te HENGLO eene kleine Israëlitische kerk gebouwd. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 90 leerlingen bezocht.

Bij dit dorp wordt de beste oer of Ijzererts gevonden, welke het meest op de Ijzergieterijen gebruikt wordt.

Digt bij HENGLO staan de h. Leemkuil en Kervel. Ook is hierbij eene aangename streek lands, de Hengelsche-Enck genoemd.

Er worden hier zeven jaarmarkten gehouden, als: ééne op den 30 Maart; ééne den laatsten Dingsdag in April; ééne Woensdag voor Pinksteren, in de week na MARIA Visitatie, en ééne daags voor St. Laurens, zijnde alle vier paarden- en beestenmarkten; ééne den 28 September, zijnde de groote jaarmarkt, en ééne den derden Dingsdag in November, zijnde eene jaar- en beestenmarkt. De jaarmarkt voor St. Laurens is zeer merkwaardig en beroemd, niet alleen door het aantal vee, dat ter markt komt, maar ook door een groot aantal kramen met allerlei koopwaren, als: manden, kuiperswaren, kool, wijen, appels enz. — De kermis valt in Woensdag na MARIA Visitatie, en duurt 3 dagen.

Het wapen dezzer gem. bestaat uit een blaauw schild waarop een wit geschaduw beeld.

HENGLO (SLOT-TE-), kast. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Almelo*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Delden*, gem. en 5 min. W. van *Hengelo*, thans gesloopt.

HENGLO-EN-ZELHEM, R. K. stat., aartspr. *Gelderland*. Men telt er ruim 1700 zielen, onder welke ongeveer 1200 Communikanten.

Men heeft er eene kerk te Keijonburg en eene bijkerk te Hengelo, waarin de dienst gedaan wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

HENGELSCHE-ENCK, streek lands in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Doetinchem*, gem. en 5 min. Z. O. van *Hengelo*.

Het is eene zeer aangename streek, waar het koren welig groeit. Het heeft bijna een uur gaans in omtrek, en beslaat eene oppervlakte van ruim 100 bund.

HENGEST-SCHOTE, plaats, voorkomende in eenen giftbrief, waarbij Keizer KARL de Grootte, in het jaar 777, deze plaats gaf aan ALBAIGUS, den vierden Bisschop van-Utrecht. Het wordt aldaar een forceet genoemd, niet ver van den oorsprong des Eemstrooms. Sommigen houden het voor de tegenwoordige buurt BESCHOTEN, op de Neder-Veluwe; andere voor het d. BESCHOTES, in de prov. *Utrecht*.

HENGVELDE of HENGVELDE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. van *Deventer*, $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Raalte*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. ten W. van *Wijhe*; met 65 h. en 340 inw.

De R. K., die hier 250 in getal zijn, maken met die van eenige buurs. onder *Wijhe* en *Olst* eene stat. van ruim 1200 zielen uit,

welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. *WILHELMUS* toegewijd, zeer fraai aan de Soestwetering gelegen en in 1819 nieuw gebouwd, heeft eenen kleinen toren en is van een fraai orgel voorzien. — Ook heeft men er eene school.

HENGVELDE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. Z. van *Almelo*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*; met 64 h. en 385 inw.

De R. K., die hier 520 in getal zijn, maken met die van de buurs. *Marktvelde* en *Boekelo*, eene kerk. gem. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan de H. H. *Petrus* en *Paulus* toegewijd, heeft een klein torentje, doch geen orgel. Er bestaat plan om deze kerk te vernieuwen. Genoemde kerkgemeente droeg vroeger den naam van den *Wegdam*. — Men heeft in dit geh. ook eene school.

HENGFORDEN, *HENEVORDE*, *HENFORDEN* of *HENNEVORDE*, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Deventer*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Olst*. — Vroeger bestond hier eene havez. van denselven naam. Zie het volgende artikel.

HENGFORDEN, *HENEVORDE*, *HENFORDEN* of *HENNEVORDE*, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Deventer*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Olst*.

HENGFORDERWAARDEN, uiterwaarden in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Deventer*, gem. *Olst*.

HENGMENSCHÉ-WETERING, waterloop in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*. Zij ontstaat in den *Polder-van-Meeuwen*, loopt naar den watermolen van dien polder, en wordt vervolgens in den *Meeuwensche-Gantel* ontlast.

HENGHEL, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *HENGZEL*.

HENGSDIJK, d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *HENGSDIJK*.

HENGST (DEN-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HENGST-POLDER*.

HENGST (GAT-VAN-DEN-), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Sliedrecht*, die, uit de Hoogkil voortkomende, in eene Zuidelijke rigting, tusschen den Louw-Simons-waard en den Hengst-polder door, in de Grootekil uitloopt.

HENGSTDIJK, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst* (12 m. k., 5 s. d., 5 k. d.); palende N. aan de gem. *Ossenisse* en *Hontenisse*, O. aan de gem. *Hontenisse*, Z. aan *Stoppeldijk*, W. aan *Ossenisse*.

Deze gem. bestaat uit het dorp Hengstdijk en de polders Groot-Hengstdijk en Klein-Hengstdijk, het grootste gedeelte van den West-Vogelpolder en uit een klein gedeelte van den pold. *Rummersdijk*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 872 bund. 23 v. r. 71 v. ell., waaronder 871 bund. 96 v. r. 69 v. ell. belastbaar land.

Het is een der oudste ambachten van *Hulster-Ambacht*. Men vindt daarvan op oude kaarten gewag gemaakt, als op het einde der dertiende eeuw reeds bestaan hebbende, onder den naam van *HENGSDIJK*. Zij bevat 125 h., bewoond door 132 huisgez., uitmakende eene bevolking van 660 inw., die hun voornaamste bestaan vinden in den landbouw. Behalve een windkorenmolen zijn er geene fabrieken of tra-fijken, maar er wordt jaarlijks ongeveer 7000 tonnen zoogenaamde

derry of turf gegraven, bestemd voor de behoeften van de ingezetenen van deze en naburige gemeenten.

Deze gem. ligt in eene niet zeer vruchtbare en lage streak, welke vooral in den winter veel van het water te tijden heeft, ten gevolge van het overvloeijen van de door die gem. loopende kreek, de Vogel genaamd.

De R. K., 620 in getal, onder welke 480 Communicanten, maken eene par. uit, welke tot in het jaar 1841 behoorde tot het *Zeeuwsche gedeelte* van het Bisdorp van *Gent*, doch thans deel maakt van het vic. gen. apost. van *Breda*, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 40 Herv., die men hier vindt, worden tot de gem. van *Hontenisse* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *HANSTDIJK* of *HANSDIJK*, ook wel *HANSDIJK* genoemd, liggende ruim 1½ u. N. W. van Hulst, en 6 u. van Goes, is een klein d., op den Oostdijk gebouwd. De naam van dit d. wordt door sommigen afgeleid van *HANSTR*, die, in 476, de Saxen, zijne landgenooten in Brittannië te hulp kwam (1). De kom van het d. bevat slechts 46 h., bewoond door ruim 220 zielen.

De kerk, welke tot in het jaar 1796 aan de Herv. heeft toebehoord, doch toen aan de R. K. is overgegaan, is aan de H. *Maagd* en *Martelares CATHARINA* toegewijd. Men heeft er geen orgel. Tegen de kerk staat de toren, in 1645 gebouwd, met eene hooge spits, waarop in plaats van een haan, een paard (hengst) staat, als een sionbeeld van den naam deser gemeente. In den toren, welke van een slaguurwerk voorzien is, hangt eene luidklok, die men meer dan een uur ver kan hooren, en de grootste is van geheel *Hulster-Ambacht*. Blijkens een daarop geplaatst randschrift is deze klok in 1669 door de regering van *Hulster-Ambacht*, en door Kerkmeesters aan de gemeente geschonken. Bij den inval der Franschen in *Staats-Vlaanderen*, ten jare 1794, is deze klok, welke zij voornemens waren zich toe te eigenen, uit den toren genomen, en eenige jaren lang, door zekeren *PITKA DE SMET*, landbouwer aldaar, in eene schuur bewaard geworden.

Als eene bijzonderheid wordt opgegeven, dat bij gelegenheid van het graven op het kerkhof deser gem., in het jaar 1858, door een ingezetenen is gevonden eene koperen gedenkpenning voorstellende aan de eene zijde de steden *Sluis*, *Aardenburg*, *Grave* en *Rijnberk*, met dit randschrift: *Plus triennio obsessa hosti rudera patriae*, en op de keerzijde de vesting *Oostende*, waar rond staat: *Quatuor ex me urbes dedi 1604*. (d. i. na meer dan driejarige belegering heb ik den vijand puinhoopen, en het Vaderland vier steden gegeven 1604). Deze penning was, met nog vier soortgelijke, op last van 's Lands Staten ter eeuwige gedachtenis van de langdurige verwerking van *Oostende*, op de overgave van die vesting geslagen.

Het wapen deser gem. bestaat uit een schild van goud, beladen met eenen hengst van sabel (zwart), staande op een terras van sionple (groen).

HENGSTDIJK (GROOT-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulsterambacht*, prov. *Zeeuwsch*; arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hengstdijk*; palende N. aan den Polder *Klein-Hengstdijk*, de *Kleine-Keune*, de *Middel-Keune* en de *Zwarte-Keune*, O. aan den *Schapert-polder*

(1) De J. AB UTRECHT DREIBELUIS, de Provincie *Zeeuwsch*, in hare oude gesteldheid en vervolgde vorming beschouwd, bl. 84 en 85.

en den Oost-Vogelpolder, Z. aan de kreek de Vogel, W. aan door Polder-van-Stoppeldijk en den Polder-Klein-Hengstdijk.

Deze pold. heeft, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 416 bund. 70 v. r. 64 v. ell., waaronder 402 bund. 14 v. r. 83 v. ell. schotbaar land. Daarin staan, behalve het dorp Hengstdijk, nog 17 hofsteden en 40 bijzondere woningen. Hij watert uit in de Kreek, genaamd de Geul, van daar door twee sluizen in de haven van Campen en verder in het Hellegat. Het polderbestuur, vereenigd met dat van de polders *Klein-Hengstdijk* en *Rummersdijk*, bestaat uit éénen Dijkgraaf, twee Gezwoorenen en éénen Penningmeester-Griffier.

HENGSTDIJK (KLEIN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulsterambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goos*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hengstdijk*; palende N. aan den Kerkepolder en voor een klein gedeelte aan den Mariapolder, O. aan den Zandepolder, Z. aan de pold. Groot-Hengstdijk en Stoppeldijk, W. aan de pold. Stoppeldijk en Rummersdijk.

Deze pold. heeft, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 111 bund. 16 v. r. 38 v. ell., waaronder 100 bund. 7 v. r. 27 v. ell. schotbaar land. Daarin staan 6 boerenhofsteden en 21 bijzondere woningen, en hij watert, door middel eener heul, in den pold. Groot-Hengstdijk uit. Het polderbestuur, vereenigd met dat van de polders *Groot-Hengstdijk* en *Rummersdijk*, bestaat uit éénen Dijkgraaf, twee Gezwoorenen en éénen Penningmeester-Griffier.

HENGSTEPOEL of **HUNTERPOEL**, meerteje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, 3 min. N. van Heeg.

Het staat door de Diepsloot met de *Feikepoel*, en door de Wegsloot met de *Idsegasterpoel* in verbinding.

HENGSTPOLDER, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. aan de Zoetemelks-kil, O. aan het Gat-van-den-Hengat, Z. aan de Grootte-Hel, W. aan de Jongeneele-Ruigt.

Deze pold., welke in het jaar 1806 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 36 bund. 87 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land; bevat slechts eene boerderij, en wordt door eene sluis, op de Westkil, van het overtollige water ontlast. Hij wordt door den eigenaar zelven bestuurd.

HENGVELDE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie HENGVELDEN.

HENGVELDE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HENGVELD.

HENGVORDEN of **HENGVORDEK**, geh. en voorm. hav. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HENGVORDES.

HENISCHEID, naam, welken men ook wel eens geeft aan het d. **HENIRASCHEID**, in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie HENIRASCHEID.

HENKEMAHORN, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. O. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. van *Hoogezand*, gem. en 3 u. W. van *Slochteren*, Z. van het *Damsterdiep*, bij de *Ruisscher-brug*, is eene belangrijke grenscheiding tusschen *Fiselgo* en het *Googt*, waartoe het behoorde. Het grenst ten N. aan de *Kleine-tiarkstede*; kerkelijk behoort het onder *Middelbert*; burgerlijk gem. *Noorddijk*. Het is oorspronkelijk slechts een klein hoekje grond van eenige ellen, welke juiste grootte, wegens de graving van een vaarwater) voor eenige veenderijen) naar de *Ruisscher-brug* in het *Dampsterdiep*, bezwaarlijk te bepalen is. Het was oudtijds eene dier plaatsen, verwaarts de nabij gelegen inwoners van *Fivelgo* zich begaven, om de zoo weinig omslagtige en evenwel zekere stokleggingsbrieven te maken.

HENKENSOOD, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*.
Zie **HINKENSOOD**.

HENKESHAGEN, voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. Z. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Veghel*, gem. en 7 min. Z. Z. W. van *St. Oedenrode*.

HENMEER (GROOT-), ook wel **GROOT-HENNEER** gespeld, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*.

HENMEER (KLEIN-), ook wel **KLEIN-HENNEER** gespeld, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*.

HEN-MET-DE-KIEKENS, eilanden in *Oost-Indië*. Zie **HEN-KIEKENS**.

HENNAARD of **HENHAWERD**, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. van *Sneek*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Bolsward*, aan de vaart tussehen *Bolsward* en *Locuwarden*; met 16 h. en 100 inw., die meest hun bestaan vinden in de boerderij en eenigen handel in kaas en wol.

De Herv., die hier ongeveer 70 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ytens-en-Hennaard*. **HENNAARD** is van de Hervorming af, zoo niet tot in het jaar 1610, dan toch ten minste tot in het jaar 1601 bediend geweest door de Predikanten van *Ytens*, tot omstreeks 1650 door die van *Edens*, daarna door die van *Oosterend*, tot dat zij, na reeds meer dan twintig jaren bestemd te zijn geweest, om wederom met de naburige gem. van *Ytens* gecombineerd te worden, den 2 Julij 1845, door haren vorigen Leeraar, **Dr. A. HISSOP**, plechtig is overgedragen aan de gem. van *Ytens*. De kerk is een klein gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. Boven de kerkdeur ten Z. staat in eenen steen nitgehouwen onder de wapens van *HUNALDA* en *ROORDA*:

KERK EN TOREN IS DOOR DEN H. W. G. HERR F. B. Æ. G. VAN HUNALDA ALS KERKVOOGT IN DEN JAAR 1751 OERREPARÉERT, EN DESSE STEEN GEGEVEN.

Op den grafsteen van **RUUD VAN ROORDA**, † 26 December 1876, in de kerk gelegen, leest men:

ILLE ROORDANA PROGNATUS STIRPE RUARDUS,
PLURIMA QUI PATRIAE PRAESTITIT OFFICIA,
HOC TEGITUR SAXO, TRALANI SOCIA ACCUBAT ILLI,
DOUZIA SASSINGHA SPLENDOR, HONORQUE DOMUS.
POSTERITAS ILLIS SATIS EST NUMEROSA SUPERSTES,
MANIBUS HAEC POSUIT, QUAE MONUMENTA PIIS.

(d. i. **RUUD** gesproten nit den stam van **ROORDA**, hij die het vaderland zoo vele diensten heeft bewezen, ligt onder dezen steen: zijne echtvriendin ligt nevens hem, de luister en de eer van het geslacht van **SASSINGHA**. Een vrij talrijk nakroost heeft hun overleefd, en met vromē handen dit grafsteeken opgerigt).

De **Doopsgez.**, van welke men er ongeveer 50 aantreft, hadden hier vroeger eene gem., zijnde eene der oudste van die gezindte, als hebbende reeds vóór het midden der zestiende eeuw bestaan. Later is zij echter met de gem. van *Kromwal* vereenigd, waartoe zij ook thans behoort.

Men heeft in dit d. geene school, maar de kinderen gaan te *Ytens* oederwijs genieten.

Weleer lag hier de state *Sassingha*. Ook heeft men er eene opvaart naar de *Bolswardervaart*, welke dit dorp met eenige naburige plaatsen en buurtjes gemeen heeft.

HENNAARDERADEEL, griet., prov. *Friesland*, kw. *Westergea* (2 k. d., 13 m. k., 9 s. d.); palende N. O. aan Franekeradeel en aan het rechtsgebied van Franeker, N. O. aan Menaldumadeel, O. aan Baarderadeel, Z. aan Wymbritseradeel, W. aan Wonseradeel.

Deze griet., die van het Noorden tot het Zuiden 3 uren lang is, en van het Westen naar het Oosten 2 uren breed, is de kleinste griet. in *Westergea*, van welk kwartier zij nagenoeg het middelpunt uitmaakt, en bevat de volgende 12 d.: Hennaard, Ytens, Lutkewierum, Oosterend, Waaxens, Kubaard, Wommels, Hydaard, Welsryp, Bajum, Spannum en Edens.

HENNAARDERADEEL beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3878 bund. 26 v. r. 71 v. ell., waaronder 3812 bund. 54 v. r. 50 v. ell. belastbaar land. Men telt er 462 h., bewoond door 665 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3200 inw., die meest hun bestaan vinden in de boerderij en het bouwen van granen, alsmede in eenigen handel in kaas, wol en huiden. De grond dezer griet. bestaat geheel uit zware klei, en wordt meestal tot wei- en hooiland gebruikt; terwijl er alleen aan de noordzijde eenige bouwlanden zijn. Men treft er vrij groote boerderijen en vele gegoede ingezetenen aan.

De Herv., die hier ruim 2600 in getal zijn, maken de volgende 7 gem. uit: Edens-en-Spannum, Kubaard-en-Waaxens, Lutkewierum, Oosterend, Welsryp-en-Bajum, Wommels-en-Hydaard en Ytens-en-Hennaard, die er 12 kerken hebben, en door 7 Predikanten bediend worden.

De Doopsgez. hebben hier geene gem., doch de 170, die men er aantreft, worden tot de gem. van *Kromwal* gerekend.

De R. K., die er 350 in getal zijn, maken met omliggende plaatsen de stat. van *Roodhuis* uit.

Er zijn in deze griet. tien scholen, als ééne te Ytens, ééne te Lutkewierum, ééne te Oosterend, ééne te Hydaard, ééne te Wommels, ééne te Kubaard, ééne te Welsryp, ééne te Bajum, ééne te Spannum en ééne te Edens, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 350 leerlingen bezocht worden.

Vroeger had men in deze griet. vele adell. staten, als: de Sas-singa-state, te Hennaard; Rienstra-state, te Lutkewierum; Donia-state en Bonga-state, te Hydaard; Hottinga of het Blaauwhuis, Jongama en Geins, te Wommels; Joruma-state, te Kubaard; Unga-state, te Edens; Donia-state, te Spannum, en Rumeda, te Welsryp.

In deze griet. vindt men twee voorname vaarten, uit welke de verdere opvaarten voortspruiten; als vooreerst de trekvaart van Bolsward naar Leeuwarden, van Littenserzijl door Wommels, Noordoostwaarts gaande tot aan Spijktille; ten andere de Sneekervaart, van Franeker-raksend, ten Zuidwesten van Welsryp, door deze grietenij in Baarderadeel loopende, tot aan het einde van het Swaanwerdermeer, en van daar weder in deze grietenij, met eene bogt naar het Zuidwesten, door Rien en Tirns in Wymbritseradeel. Door **HENNAARDERADEEL** loopen onderscheidene aanzienlijke rijwegen, als: vooreerst een gedeelte van den westelijken ouden zeedijk der Middellzee, in het Zuidoosten der grietenij, van Lutkewierum tot Hydaard, en voorts de Slachtedijk, zich van daar Noordwestwaarts, tusschen Waaxens en Kubaard, naar Wonseradeel uitstreckende. Ook gaat van Tjum, Zuidoostwaarts door de geheele grietenij, de gewone rijweg van Franeker naar Sneek, over Warntille, komende daaruit een tak voort,

die door Oosterend, Ytens, Rien en Iankewierum loopt. Nog is er een rijweg, die van Welsryp, eerst Zuidoost en vervolgens Westwaarts, naar den Slachtedijk loopt.

Het wapen van HENNAARDERADEEL bestaat in een veld van azuur (blauw), met eenen zilveren dwarsbalk, van den linker bovenhoek naar den regter benedenhoek des schilds nederdalende, beladen met een klaverblad van sinople (groen), een open roos van keel (rood) en een ster van sinople. Het schild gedekt met eenen gouden kroon.

HENNEBENNE, voormalig d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*. Zie HAVEKINSWERVE.

HENNEBERG, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HENNEBERG.

HENNEHELOE, berg in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Molukse* eil. *Amboina*, aan de kust van *Hitoe*.

Deze berg heeft, wegens zijne hoogte, eenen moeilijken opgang, is van boven vlak en vol vruchtboomen.

HENNEHELOE, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Molukse* eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Nay-Bonan*.

HENNEKELANG, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Molukse* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, in het Noordelijke binnenland.

HENNELALE, d. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, op het *Molukse* eil. *Amboina*, *Kust van Hitoe*, gesp. *Oeli-Nay-Bonan*.

HENNELESSI, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie ANEM.

HENNELOA, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Kelang*.

HENNEMEER, voorm. meertje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, thans een pold., arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*.

HENNEMBERG, ook wel HENNEBERG gespeld, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. *Z. W. van 's Gravenhage*, kant. en 1½ u. *Z. O. van Naaldwijk*, gem. *Loosduinen*.

Dit adell. h., vroeger bewoond door de Gravin van HENNEBERG, zoo bekend wegens het volksvertelsel, als of zij drie honderd vijf en zestig kinderen, ter eener dragt, zoude hebben ter wereld gebragt (1), is gesloopt, en de juiste plaats waar het gestaan heeft, niet meer te vinden. Boven de poort van eene warmoesierswoning in het dorp staat wel den HENNEBERG, maar er zijn er die beweren, dat men die plaats even buiten het dorp in een stuk weiland, waar vroeger eene arbeiderswoning gestaan heeft, zoeken moet.

HENNEOEHOE, gesp. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Westkust van het schiereiland *Hoewamohel*.

Tot dit gesp. behooren de d. *Erang*, *Kambello* en *Lessidi*.

HENNETELLO, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*.

HENNETOEBAN, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, aan de Oostkust.

HENNEWALI, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, aan de Oostkust.

HENNEWAYL, inham in *Oost-Indië*, in den *Archipel van St. Lazarus*, aan de kust van het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan den zuidwestelijken uithoek van *Groot-Ceram*.

(1) Men zie over dit volksverhaal verder ons art. LOOSDUINEN.

HENNIP (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan *Kijfhoek* en aan het *Domein-poldertje*, O. aan de *Bakkers-kil*, Z. aan de *Nieuwe-kil* en aan de *Spits*, W. aan den *Kleine-polder*, waarvan het door de *kil Bekaf* gescheiden is.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 62 v. r. 40 v. ell., waaronder 24 bund. 83 v. r. 10 v. ell. hooiland en 2 bund. 81 v. r. 30 v. ell. rietland, en wordt door twee duikers op het *Gaatje*, genaamd de *Kerkstraat*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 9 palm boven A. P. De hoogte der kade is 2 palm 5 duim boven A. P. De polder wordt door de administratie van de *Maatschappij van volksvlijt* bestuurd.

HENNIP (DE), plaatje in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan de *Bruine-kil*, O. aan *Bruinhoeksche-waard*, Z. aan *Kijfhoek*, W. aan *Nelismannen-waard*.

HENNIP (DE), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*, in de *Westkil*.

Deze plaat beslaat eene oppervlakte van 13 bund. 51 v. r. 80 v. ell.

HENNIP (DE-BOVEN-), onbehuide pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, ten Zuiden van het *Middelland-beneden-het-Jan-nezand*.

Deze pold., omkaad in het jaar 1858, is groot, volgens het kadaster, 6 bund. Hij watert uit op het *Japegat*, en wordt bestuurd door den eigenaar. Het zomerpeil is 7 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 64 d. boven A. P.

HENNIP (DE-BOUWEN-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *KIEVITSWEIWAART*.

HENNIP (HAPPEN-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HAPPEN-HENNIP*.

HENNIP (NIEUW-HAPPEN-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HAPPEN-HENNIP (NIEUW-)*.

HENNIP (DE-NOORDER-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*.

HENNIP (DE-RUWE-) of *KLEINE-NOORDPOLDER*, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan het *Gat-van-de-Kleine-Klip*, O. aan de *Grienden*, Z. aan het *Gaatje*, W. aan de *Grienden*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 28 v. r. 90 v. ell., en wordt door eenen duiker op het *Gaatje* van het overtollige water ontlast. Het land ligt 9 palm boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 10 duim boven A. P. De polder wordt door de eigenaren beheerd.

HENNIP (DE-ZUIDER-) of *ZUIDWAARDSCHER-HENNIP*, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende W. en N. W. aan de *Zoetemelks-kil*, O. aan de *Jonge-Neele-ruigt*, Z. aan de *Groote-kil*.

HENNOLATOEWA, d. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Nay-Bonan*.

HENRICHSMUHL, geh. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 5½ u. Z. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Remick*, gem. *Mondorff*.

HENRICUS, voorm. fort in *Oost-Indië*, op het eil. *Solor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

HENRICUS (ANNEX-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie **HENRICUS-POLDER (DE KLEINE-)**.

HENRICUSPOLDER, op sommige kaarten ook **HENRICSPOLDER** of **GROOTE-HENDRIKSPOLDER** genoemd, ook wel de **OOSTBURGSCHE-POLDER**, en door de landlieden meestal de **MOESTERDPOLDER** genaamd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. en gem. *Oostburg*; palende N. aan den *Kleine-Henricuspolder* en den *Hurgronjepolder*, O. aan den *Magdalenapolder*, Z. O. aan *Prins Willemspolder* en aan *Stampershoekpolder*, Z. aan de stad *Oostburg*, Z. W. aan den *Polder-het-Zoetwater*, N. W. aan den *Cranepolder*.

De **HENRICUSPOLDER** beslaat een gedeelte der *Oude-IJve-watering*, die in 1585 gevloeid was. Hij is eerst in het jaar 1615 bedijkt, door den bekenden Pensionaris en Volksdichter *Jacob Cats*, en door dezen de **OOSTBURGSCHE-POLDER** genoemd; doch weder doorgestoken zijnde tot veiligheid des lands, werd hij, in het jaar 1638, andermaal bedijkt, en toen naar *FREDERIK HENDRIK*, *Prins van Oranje*, den **HENRICUSPOLDER** genaamd. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 396 bund. 73 v. r. 48 v. ell., waaronder 365 bund. 50 v. r. 65 v. ell. schotbaar land; telt 42 h., waaronder 7 boerdertjen, de huisjes aan den buitendijk daaronder begrepen. De uitwatering is door de watering van de *Groede*, waartoe een watergang afgesloten met eene sluis, dwars door den *Hurgronjepolder* is gegraven. De dijk tusschen dezen polder en *Stampershoek*, draagt den naam van *Hoogendijk*; deze was, volgens het octrooi van bedijking, voorzien van eene horstwering, en van buiten met eene gracht van 5 oude roeden breed. Deze gracht is nog gedeeltelijk aanwezig, doch wordt meer en meer toegevoerd, door de bewoners der huisjes, op den buitenkant des dijks, tegen die gracht gebouwd, die daarin moestuintjes aanleggen. Het polderbestuur bestaat uit éénen *Dijkgraaf*, twee *Gezwoorenen* en éénen *Ontvanger-Griffier*.

HENRICUSPOLDER (ANNEX-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie het volgende art.

HENRICUSPOLDER (DE-KLEINE-), ook **ANNEX-HENRICUS** genoemd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. en gem. *Oostburg*; palende N. en O. aan den *Hurgronjepolder*, Z. aan den *Groeten-Henricuspolder*, W. aan den *Cranepolder*.

Deze pold., is waarschijnlijk het laatst bedijkt omstreeks 1757; er bestaat echter een octrooi tot herdijking van dit poldertje, dat dus toen reeds te voren moet aanwezig geweest zijn, van 3 September 1660. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 85 v. r. 82 v. ell., waaronder 14 bund. 81 v. r. 93 v. ell. schotbaar land, en staat onder het bestuur van eenen *Dijkgraaf*, die wegens de kleinheid van den polder tegelijk *Ontvanger-Griffier* is. De uitwatering geschiedt door den *Groote-Henricuspolder*.

HENRIETTAPOLDER of **BORENGORS**, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*; gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; palende N. aan de *Oude-Fijnaart*, O. aan de *Keensche-gorzen*, Z. aan den *Kleine-Torenpolder*, W. aan den *Ouden-Appelaar*.

Deze pold., die in het jaar 1609 bedijkt is, werd den 21 October 1648, door *CASPAR MOLESCHOT*, als slijkgronden van *Vrouwé ELIZABETH PRINSESSE INZOLLERN*, *Gravin van den Bergh*, *Zigmaringen* en *Neringen*,

Markgravin tot Bergen-op-Zoom enz. gekocht Daar het destijds slechts met eenen kadijk was omgeven, is die in 1715 verhoogd; terwijl er in 1751 eene verdeeling heeft plaats gehad, wordende er toen ook gesproken, om den dijk daarom gelegen ieder half en half te gebruiken. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 74 bund. 8 v. r. 63 v. ell., waaronder 72 bund. 39 v. r. 72 v. ell. schotbaar land. Er staan in dezen pold. twee bouwhoeven en eene bierbrouwerij. Vóór eene dezer hoeve leest men: 't **BOERSENS**, 1696. Hij wordt door eene sluis, op de Dintel, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 3 à 4 palm boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwoorenen, eenen Penningmeester en eenen Boekhouder.

HENRIETTAPOLDER, pold. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 98 bund. 74 v. r. 25 v. ell. Hij staat onder het bestuur van de eigenares.

HENRIK, ook wel **KAAP-HENRY** genoemd, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de *Noordkust*. Het is de noordelijkste punt van het eiland.

HENRIKSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije esse Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie **HENRICUSPOLDER**.

HENRIKSPOLDER (ANNEX-DE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie **HENRICUSPOLDER (KLEINE-)**.

HENRIKSPOLDER (KLEINE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie **HENRICUSPOLDER (KLEINE-)**.

HENRIKVELD, voorm. kloost. in den *Crispenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEN (DEN)**.

HENRY (KAAP), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie **HENRIK**.

HENSBROEK, gem. in de *Vier-Noorderhoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik* (2 k. d., 20 m. k., 4 s. d.); palende N. aan *Obdam*, O. aan *Berkhont-en-Baarsdorp* en *Ursem-Raatenburg-en-de-Braak*, Z. en W. aan den *Heer-Hugowaard*.

Deze gem. bestaat uit den *Polder-van-Hensbroek*, benevens het grootste gedeelte van de *Wogmeer* en een klein gedeelte van den *Heer-Hugowaard*. Zij bevat het d. *Hensbroek* en eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1023 bund. 4 v. r. 17 v. ell., waaronder 1017 bund. 70 v. r. 45 v. ell. schotbaar land; telt 118 h. en 5 watermolens, bewoond door 130 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 670 inw., die moest hun bestaan vinden in de melkerij en het kaasmaken. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De *Herv.*, die hier ruim 370 in getal zijn, maken, met eenige inw. uit den *Heer-Hugowaard*, eene gem. uit, die tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Spanbroek*, behoort en ruim 400 zielen telt, onder welke 160 *Ledematen*. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **JOHANNES FLEURKENS**, die in het jaar 1572 herwaarts kwam en in het jaar 1574 opgevolgd werd door **MICHIEL PIETRS**, beroepen van *Aartswoude*, waar hij in 1573 als eerste *Predikant* werd beroepen, terwijl hij vroeger *R. K. Priester* was geweest. Tot dus verre was **HENSBROEK** met *Obdam* vereenigd; doch tijdens de dienst van **GERARD BROUWER**, die hier in 1640 beroepen was, werd *Obdam* in 1644 van **HENSBROEK** gescheiden en bleef **BAOUWIS** de dienst te **HENSBROEK** waarnemen tot aan zijn overlijden, dat in het jaar 1649 voorviel. Onder hen, die hier het leeraarambt bekleed hebben, was

Johannes van Spaan, die er in 1747 bevestigd werd, in 1749 vertrok en als rustend Leeraar van 's Gravenhage in 1789 overleden is. Hij heeft in 1775, met Bureau Schurts en anderen, het werk der nieuwe poalberijming helpen voltoofen, en is ook als een niet onverdienselijk Dichter bekend. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., van welke men er bijna 500 aantrest, worden gedeeltelijk tot de stat. van *Obdam*, gedeeltelijk tot de stat. van *Spierdijk* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., die vroeger aan de Baanderheeren van *Wassenaar* toebehoorde, en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer HECTOR JACOB CONRADA MARSHIDES, woonachtig te Hensbroek.

Het d. HENSROEK of HENSBOEK, ook wel HENSBOEK geheeten, ligt 3 u. Z. ten W. van Hoorn, 4 u. Z. O. van Medemblik. Men telt er in de kōm van het d. 25 h. en 140 inw.

Het d. is in de lengte gebouwd, en ligt niet ver van de ringsloot van den Heer-Hugowaard, waarover men hier eene wagen- en eene voetbrug heeft; ook werd er ten dienste van die van *Obdam* en *Hansroek*, in het jaar 1605, eene vaart gegraven, en eene sluis in den Spierdijk gelegd, om hierdoor eene vaart op Hoorn te hebben.

Men heeft in dit d. een Raadhuis, zijnde een tamelijk goed gebouw, waarin eene ruime raadkamer. Daar achter is de woning van den Onderwijzer, benevens de school, welke gemiddeld door een getal van 45—60 leerlingen bezocht wordt.

De voormalige kerk was vóór de Hervorming aan den H. Evangelist Marcus toegewijd; volgens een handschrift van Egmond, was er eene kapelantij in de kerk van HENSBOEK gesticht, en, volgens hetzelfde handschrift, heeft FREDRIK HANNIUS (VAN HAN), Burgemeester van HENSBOEK, in het jaar 1548, het hooge altaar vergeven. In het jaar 1552 hebben DIJK FREDRIKSE. en ARY EVERTSE., beide Kerkmeesters, twee metalen kroonen en een wijwatervat gegeven. Den 1 Mei zijn er te Antwerpen tot sieraad van het hoofd-altaar, twee engelen gegoten, dewelke 83 schellingen (24 guld. 90 cent.) gekost hebben, en op Hemelvaartsdag allereerst ten toon zijn gesteld. Deze kerk is in het jaar 1579 door brand vernield, en nadat de Hervormden eenigen tijd in eene houten loods hunne godsdienst hadden geoefend, werd in het jaar 1657 het thans nog aanwezige kerkgebouw gesticht. Rouwvallig geworden zijnde, is het in het jaar 1838 hersteld. Dit ruime gebouw heeft eenen vrij hoogen toren, doch is zonder orgel.

Dit d. heeft, met het naburige Obdam, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Julij 1835 is opgericht, en 18 leden telt.

De kermis valt in op den naasten Zondag aan den feestdag van den H. LAURENTIUS (10 Aug.).

Van dit d. vindt men reeds gewag gemaakt in de veertiende eeuw. Het was in het jaar 1347, dat die van HENSBOEK en *Updamme* (*Obdamme*) werden belast: » zooveel te gelden als zy mogten overbreuke, wegens het wegnemen van geld."

Bij de overstroming van het Noorderkwartier, in November 1675, liep dit dorp onder, en kwam eerst in Julij 1676 droog; doch het land was onbruikbaar geworden, waardoor de inw. hun vee naar elders zonden of verkochten.

De naamsoorsprong van dit d. is niet geheel bewezen. Het wapen bestaat uit eene hem met eene broek aan, waarbij men den klemtoon

op de eerste lettergreep schijnt te hebben gelegd. Meer waarschijnlijk komt die aan de laatste toe, en is HENSBOEK of HENSBOEK hetzelfde als nabij Boek (op Langendijk).

HENSBOEK (POLDER-VAN-) of **HENSBOEKER-POLDER**, pold. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Hensbroek*; palende N. aan den Polder-van-Obdam, O. aan de Wogmeer, Z. aan Rustenburg, W. aan den Heer-Hugowaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 582 bund. 75 v. r. 12 v. ell., waaronder 529 bund. 95 v. r. 19 v. ell. schotbaar land; telt 65 h., waaronder 25 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, op de ringsloot van den Heer-Hugowaard, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Bestuurders, benevens éénen Secretaris en Ontvanger.

HENSBOEKERBRUG, brug in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, bij *Hensbroek*, over de ringsloot van den Heer-Hugowaard.

HENSBOEKERPOLDER, pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HENSBOEK (POLDER-VAN-)**.

HENSCHOTEN, adell. h. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. én 2 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Woudenberg*.

Dit adell. h. wordt thans in eigendoma bezeten door de erven van Jonkheer Mr. H. M. A. J. van Asch van Wijk, Staatsraad, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal enz., die alhier den 31 Julij 1843 overleden is.

HENDORFERMÜHL, geh. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Grevenmacher*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Remich*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Burmeringen*.

Het ontleent zijnen naam van eenen molen, welke vroeger ten deele behoorde aan het kon. Frankrijk, dep. van de Moesel (de la Moselle), gem. *Gauderen*, maar dit deel werd bij het tractaat van Kortrijk (31 Maart 1820), aan het grooth. afgestaan..

HENSEN, geh. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en gem. *Gulpen*.

HENSUISTER-DEEL, HENSUISTER-DEEL of HENSUISTER-DEEL, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, dat bij de b. *Henshuizen*, onder *Akkrum*, uit de *Poppussloot* afkomt, in eene Zuidoostelijke rigting de griet. *Utingeradeel* doorstroomt, en daarin, op de hoogte van de *Meinsloot*, de benaming van het **NAAUWE-DEEL**, en op de hoogte van het *Akkrummerrak*, die van het **DEEL** aanneemt, en, in *Haskerland*, in het *Monnikerak* uitloopt.

HENSUISTER-MEER, HENSUISTER-MEER of HENSUISTER-MEER, voorm. watertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, dat, onder den naam van *Wesloot*, ten Zuiden van de b. *Henshuizen*, ootsprong, dwars door het *Henshuisterdeel* heenliep, de b. *Henshuizen* en het geh. *Meskewier* langs stroomde, en, ter hoogte van de *Dijkhuister-zijl*, zich in de *Boorne* ontlastte. Wegens inpoldering bestaat het thans niet meer.

HENSUISTER-RIETMEER, HENSUISTER-RIETMEER of HENSUISTER-RIETMEER, voorm. poel, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet: *Utingeradeel*, 5 min. N. O. van de b. *Henshuizen*, 3 min. W. van het geh. *Meskewier*.

Zij besloeg nog geen 10 bund. oppervlakte water en riet, welke door aanwas, allengskens in hooiland zijn veranderd, en nu bemalen werden

met andere landen, in denselven polder gelegen, als waarin dit rietmeer lag.

HENSHUIZEN, **HENSZOUZEN** of **HEZENHUMEN**, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Heerenveen*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Akkrum*, waartoe zij behoort; met 3 h. en 22 inw.

HENSWOUDE, geh. onder de d. *Oldeboorn* en *Nes*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. N. W. van *Heerenveen*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Akkrum*; met 8 h. en 60 inw.

HENTGENSHOFF of **HENTGENSHOFF-DES-GAVERHOFF**, groote hoeve in de heerl. *Grosbous*, grooth. *Lunenburg*, voorn. kw. en 4 u. N. O. van *Arten*, arr. en 5 u. W. Z. W. van *Biekeroh*, kant. en $1\frac{1}{2}$ d. N. O. van *Osperen*, gem. *Grosbous*.

HENXEL, ook wel, ofschoon verkeerdelijk, **HANXEL** gespeld, buurs., prov. *Gelderland*, kw., arr. en $8\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Aalten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Winterswijk*; met 36 h. en ruim 200 inw.

HENXTEPOEL, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie **HANXTEPOEL**.

HEPPARD, geh. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*, kw., arr., distr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Druuten*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Appellern*, 6 min. N. van *Altfort*, waartoe het behoort; met 8 h. en 40 inw.

HERA, naam, onder welken het d. **HANSELEN**, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, dat door **ALZIEDE**, den negenden Bisschop van *Utrecht*, aan Graaf **Bersaer** in vruchtgebruik is afgestaan, voorkomt. Zie **HANSELEN**.

HERAMA, state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Nasberland*. Zie **VROELUM-STATEN**.

HERAMA, voorn. staten, prov. *Friesland*. Zie **HEREMA**.

HERAMA (GROOT-), voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie **HEREMA (GROOT-)**.

HERAMA (NY-), voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie **HEREMA (NY-)**.

HERAN (DE) of de **KALIE-HERAN**, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Tagal*.

Zij ontspringt aan den westelijken voet van den **Slamat**, in het distr. *Lobakioe*, dat zij in eene Noordwestelijke rigting doorloopt, en vereenigt zich vervolgens, bij het d. **Karang-Jambae**, met de **Kalie-goenq**.

HERAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Tagal*.

Zij ontspringt in de, door het gebergte **Gegger-Tiga**, gevormd wordende vallei, ten W. van den berg **Slamat**, in het distr. *Boeniazjoe* doorloopt het naar het Westen, vereenigt zich bij het d. **Kalie-Heran**, met de **Kroek**, en stort zich vervolgens met deze in de **Psalie**, na tot daartoe in eene Westelijke rigting te hebben voortgeleopen.

HERAN (KALIE-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **KALIE-HERAN**.

HERBA (AJER-), riv. en fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*. Zie **AJER-HERBA**.

HERBADEGUM, oude namen van het d. **HERBAJEN**, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie het volgende art.

HERBAJUM of **HERBAYUM**, oudtjds **HERBASSON** genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Harlingen*, ten Westen van den *Slachtedijk*, en dus buitendijks, aan den grindweg van *Harlingen* naar *Leeuwarden*, waardoor de ligging niet onaangenaam is. Men telt er 38 h. en 250 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Het bevat, langs den grindweg, vele goede landertjen, doch ten Z. is veel laag en vergraven land, ook ten N., waar het aan *Barradeel* grenst.

HERBAJUM is misschien zoo veel als *Heerebaljum*, en werd mogelijk zoo genoemd wegens de adellijke staten, die oudtjds door Heeren werden bewoond en dus in onderscheiding van *Bajum* bij *Welsrijp*, waar vroeger een klooster was en Monniken of Nonnen waren.

De Herv., die hier 200 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harlingen*, ring van *Franeker*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **HERMANUS HERBAJUM**, die men niet weet wanneer hij hier gekomen is, doch in 1588 als Predikant te **HERBAJUM** op de synode verscheen; even min weet men wanneer hij vertrokken is, doch in het jaar 1615 was hier **PETRUS SYBRANDI VONELIUS** in dienst en toen lid der Synode te *Harlingen*. De pastortij had vóór de Hervorming een inkomen van 120 goudgulden (180 guld.). Het vikarisschap bragt 75 goudgulden (105 guld.) op. De Proost van de *St. Janskerk* te *Utrecht* had er acht schilden (18 guld.) te trekken. Deze kerk werd in het jaar 1824 aanmerkelijk ingekort. De oude stompe toren werd toen wegens ouderdom afgebroken, en daarvoor een spitsje gesteld, waarin eene luidklok zonder jaartal hangt, die denklijk zeer oud is.

De R. K., van welke men er 50 aantreft, worden tot de stat. van *Franeker* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Oudtjds waren te **HERBAJUM** ook eenige adellijke staten; de meest bekende en die het langst in stand zijn gebleven, waren *Heemstra* of *Hoog-Heemstra* en *Walta* of *Sickema*, van welke laatste de grachten en eene poort nog aanwezig zijn. Ook had men er de staten *Fingia* en *Bsa*.

HERBAJUM is de geboorteplaats van den vermaarden Regtsgeleerde **THOMAS HERBAJUM**; terwijl op *Sickemastate* in 1664 geboren werd **SICKO VAN GOSLINGA**, zoon van **JONAN VAN GOSLINGA**, die omstreeks dezen tijd de state *Goslinga* te *Dongjum* stichtte. **SICKO** overleed den 18 September 1751 te *Dongjum*. Ook ligt hier begraven de beroemde *Plantenkenner MESSER*.

Toen de *Friesche Edelen SJOERD AYLVA*, **TJERK WALTA**, **DOUWE HEDDEMA** en **DOORTSE BONGA** in het jaar 1500 zich verbonden hadden, om *Friesland*, zoo mogelijk, van de overheersching der *Saksers* te bevrijden, en te dien einde *Franeker* belegerd hielden, was het hoofdkwartier van eene der vier hoofdivisiën, waarin hun leger was afgedeelde, te **HERBAJUM** gevestigd.

HERBAJUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie het vorige art.

HERBEREN, d. in de heerl. *Herborn-en-Mompach*, grooth. *Luxemburg*. Zie *HERBORN*.

HERBERG-DER-BLANKEN, naam, welken de *Negers* geven aan de militaire post *GOEDE-VERWACHTING*, in *Nederlands-Guzana*, kol. *Suriname*. Zie *GOEDE-VERWACHTING*.

HERBORN of **HERBORN**, d. in de heerl. *Herborn-en-Mompach*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 1½ u. N. van *Grevenmacher*, arr. en 6 u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. van *Echternach*, gem. en ¼ u. W. van *Mompach*.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Zij sijn allen R. K. en maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Echternach*, behoort. De kerk is aan den H. *Jacques* toegewijd.

HERBORN (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt bij de groote heuve *Gevershoff*, ¼ u. ten N. van het d. *Bech*, vliet tot op de hoogte van het d. *Herborn* in eene Oostelijke, maar daarna in eene Zuidoostelijke strekking, en valt tusschen de d. *Manternach* en *Mertert* in de *Syren*. De lengte deser beek bedraagt ruim 2 nres.

HERBORN-EN-MOMPACH, voorm. heerl. in het hert. *Luxemburg*; palende N. aan het halj. van *Echternach*, O., W. en Z. aan de heerl. *Berburg*.

Deze heerl., welke onder het Oostenrijksch bestuur van elke 1000 flor., die over het Luxemburgerland omgeslagen werden, 1 flor. 14 st. 2 den. opbragt, bevatte niets dan de d. *Herborn* en *Mompach*, en maakte alzoo een gedeelte van de tegenwoordige gem. *Mompach* uit.

HERBRANDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*. Zie *GERBRANDA*.

HERCULIS (CASTRA-), plaats, welke op de reiskaart van *PRUVINCEA* voorkomt, als in het *Eiland der Batavieren* gelegen. De schrijvers over de oude gesteldheid van ons land sijn het over de juiste ligging deser plaats niet eens; *CLUVERIUS* (1) vermeent ze te moeten zoeken tusschen *Grave* en *Nijmegen*; *ALTING* (2) en *D'ANVILLE* (3) vinden ze terug in *Malburg* aan den *Rijn*, tusschen *Arnhem* en *Huissen*; *VAN LOON* (4) houdt er *Rawijk*, over *Wageningen*, voor; *MANNERT* (5) en *REICHARD* (6) plaatsen ze te *Heteren* aan den *Rijn*; *ST. SIMON* (7) te *Doesborg*, en onzen beroemden *REUVENS* (8) zocht ze te *Winsen* of tegenover *Winsen*; terwijl wij meenen ze, met *WILHELM* (9), te *Herveld*, aan de *Waal*, te moeten zoeken. Zie voorts *CASTRA-HERCULIS* en *HERVELD*.

HERCULO, geh in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *HARCULO*.

HERDENBERCH, oude naam van de plattelandst. *HARDENBERG*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HARDENBERG*.

HERDENBERCH (KASTEEL-VAN-), oude naam van het voorm. *KASTEEL-VAN-HARDENBERG*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HARDENBERG (KASTEEL-VAN-)*.

HERDENBERGE, plattelandst. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HARDENBERG*.

(1) *Germania Antiqua*, L. B. 1616. Lib II, p. 168.

(2) *Notia Germaniae inferioris*, Amst. 1697, p. 29.

(3) *Notiae de Functis Gaulis*, Paris 1760, p. 211.

(4) *Aloude Hollandsche Historie*, 's Hage 1784, D. I, bl. 179.

(5) *Geographie der Germanen und Römer*.

(6) *Orbis terrarum antiquus*, Norimb. 1824.

(7) *Guerre des Barbares et des Romains*, Amst. 1770.

(8) Blijftens zijne aantekeningen gebruikt door den Heer *LEUNAVS*, in de *Beschrijving der Romeinsche Oudheden te Romeen*, Leyden 1842, bl. 167.

(9) *Germania und seine Bewohner*, Weimar 1824.

HERDENBERGE (KASTEEL-VAN-), voorn. knt. in *Twenthe*, prov. *Oerijssel*. Zie **HARDENBERG (KASTEEL-VAN-)**.

HERDERMUHL, geh. in het halj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regts. *Remich*, grooth. *Luzemburg*, kw. en 4½ u. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en 3½ u. O. ten Z. van *Luzemburg*, kant. en 1½ u. W. van *Remich*, gem. *Boss*.

HERDERWIJK, st. op de *Over-Feluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HARDERWIJK**.

HERDERWIKE, oude naam van de st. **HARDERWIJK**, op de *Over-Feluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HARDERWIJK**.

HERDINGANG, onbewoonde plaats in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HAARTEGANG**.

HERDINKVELD, d. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HARDINKVELD**.

HEREL, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEERLE**.

MERELSVEEN, peol in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **MEERLSVEEN**.

HEREMA, **HEEREMA**, **HEERMA**, **HEERMA** of **HEERMA**, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaardvradedeel*, arr. en 1½ u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Rauwerd*; 15 min. ten W. van *Wartena*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoofd hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 30 bund. 64 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer D. DE BLOEQ **HEERENS** VAN **SIBENGA**, woonachtig te *Leeuwarden*.

HEREMA, **HEEREMA**, **HEERMA**, **HEERMA** of **HEERMA**, ook **HEERMANUS** of **HEERMANUSSEN** genoemd, voorn. adell. h., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, te *Bolsward*, aan het Oosteinde van het *Hoog*, aan den *Wal*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog het zogenoemde heerenhuis. Dit adell. h. besloeg, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 6 v. r. 35 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer **HENDRIK** VAN **DER WERT**.

HEREMA, **HEEREMA**, **HEERMA**, **HARANA** of **HERANA**, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Mensaldumdeelel*, arr. en 2½ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en Z. O. van *Berlikum*, waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men nu weiland.

HEREMA, state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haslerland*. Zie **VEELM-STATE**.

HEREMA, **HEEREMA** of **HEERMA**, buit., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Heerenveen*, ½ u. N. van *Oudeschoot*, waartoe het behoort, alleraangenaamst aan den straatweg gelegen.

Het is vóór korte jaren nieuw gesticht; beslaat eene oppervlakte van 5 bund. 66 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. **EPIE** **ROOS** VAN **BIENEMA**, wiens vader, **FOKKE** **BIENEMA**, de stichter der huizinge was. Aan dit buiten zijn geene geschiedkundige herinneringen verbonden. Het is ook niet gelegen op eene plaats, waar eene state gestaan heeft. De naamsoorsprong komt daaruit voort, dat wijlen den Heer **FOKKE** **BIENEMA** gehuwd was met Jufvrouw **DE SWART** uit *Franeke*, van de familie der **GLINSTA**'s, waaraan vroeger eigen was de state **GROOT-HEERMA** te *Sweins*.

Toen die state afgebroken werd, achtte men den naam van **HEREMA** te moeten overbrengen op het nieuw gestichte buiten bij Ondeschoot, om alsoo dien naam althans in de familie aan te houden.

HEREMA (GROOT-), GROOT-**HEREMA** of GROOT-**HERANA**, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Harlingen*, Z. O. van *Sweins*.

Dese state, welke eerst voor eenige jaren is afgebroken, is bezongen door den Dichter **DANIEL WILLINK**, in zijn werkje: de *Lustplaats Groot-Herema*, bij *Franeker*. Amst. 1734.

Een dezer bovengenoemde staten moet het stambuis geweest zijn van het oude adell. geslacht van **HEREMA** of **HERANA**, van hetwelk wij een der leden, **OTTO HERANA**, onder de *Teskennars* van het verbond der *Edelen* vermeld vinden (1)

HEREMA (NY-), NIEUW-**HEREMA**, NY-**HEREMA** of NY-**HEERMA**, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. Z. O. van *Harlingen*, 8 min. Z. ten W. van *Tjum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, met een overblijfsel van de oude poort.

HEREMAHUIZEN, geb., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, thans waarschijnlijk *Jousterp*. Zie dat woord.

HERENATIUM, **ARENATIUM**, **ARENACUM** of **HARENATIUM**, naam, welke op de reisafzel van **ANTONINUS** en op de kaart van **PRUTINGER** voorkomt, doch over welks juiste ligging de geleerden het niet eens zijn. **VAN LOON** (2) stelt die tuschen *Nijmegen* en *Batenburg*; **CLUVERIUS** (3); **MANTERT** (4) en **RICHARD** (5) houden er *Arnhem* voor; **D'ANVILLE** (6) en **REUVENS** (7) *Aart*; **ALTING** (8) zoekt die omstreeks *Aart* of *Herwen*, bij den *Rijn*, en **WILHELM** (9) te *Erikum*, aan de *Waal*.

HERENBERG ('S), plattelandst. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*. Zie **HEERENBERG** ('s).

HERENBRINK, adell. h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HEERENBRINK**.

HERENPOLDER, pold. op het voorn. eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*. Zie **HEERENPOLDER**.

HERESBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in het bosch ten W. van het d. *Hosingen* en vereenigt zich met de *Pinsch*, in een klein dal *la Poncette* genaamd, ter plaatse, waar laatstgemelde beek in de rivier de *Woltz* valt.

HERESPICH, voorn. st. of d. aan den regteroever van den *Rijn*, ter plaatse, waar hij zich in twee armen verdeelt. Zie **HERESPICH**.

HERESWAART, voorn. d. in den *Grooten-Zuidhollandsche-waard*. Zie **AARTSWAART**.

(1) Zie over dezen laatste **J. W. TE WATER**, *Historie van het Verbond der Edelen*, St. II, bl. 254 en 25, en St. III, bl. 540.

(2) *Alouds Hollandsche Historie*, 's Hage 1734, op de kaart tegenover bl. 147, I D^oel.

(3) *Germania Antiqua*, L. B. 1616, Lib. II, pag. 171 en 172.

(4) *Geographie der Germanen und Römer*.

(5) *Orbis terrarum antiquus*, Norimb. 1824.

(6) *Notice de l'ancienne Gaule*, Paris 1760, p. 94.

(7) In zijne aantekeningen bij **LEHMANS**, *Romeinsche Oudheden te Roscom*, bl. 167.

(8) *Notitia Germaniae inferioris*, Amst. 1697, p. 6.

(9) *Germania und oechte Bewohner*, Weimar 1823.

HEREWAARDEN, d., prov. *Gelderland*. Zie *HEERWAARDEN*.

HERFELT, plaats, waarvan het middenste gedeelte, door gifte van Graaf WICHMANNUS, gekomen is aan het stift Elten, volgens goedvinden van Keizer OTTO III, van het jaar 996, en van Keizer LOTARIUS II, van het jaar 1134. Thans ligt daar ter plaatse de buurs. *HARREVELD*. Zie dat woord.

HERFSEN, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *HARFSEN*.

HERFTE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerpel*; met 17 h. en 120 inw.

HERGENS, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie *HIBERG*.

HERI, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukse-Archipel*, N. W. van *Ternate*; 0' 54" N. B.

HERICKE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HARIKE*.

HERICKERBERG, heuvel in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HARIKERBERG*.

HERIKE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HARIKE*.

HERIKERBERG, heuvel in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HARIKERBERG*.

HERINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Holwerd*, Z. van *Hantumhuizen*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een boerenhuis en schuur. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 31 bund. 24 v. r., worden tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer J. P. IJSENGA, woonachtig te *Hantumhuizen*.

HERINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Rauwerd*, waartoe zij behoort.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men nu eene boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 25 bund. 87 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer YNZE W. HERINGA, woonachtig te *Rauwerd*.

HERINGA, state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Maldumadeel*, arr. en 1 u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Berlikum*, te *Marssum*, hebbende met het front een fraai gezigt langs den straatweg naar *Leeuwarden*.

Deze state behoort tot het, in de jaren 1710—1712, daarnaast gestichte fraaije *Popta-Gasthuis*, wier vier Voogden of Bestuurders hierin ieder eene kamer of tijdelijk verblijf hebben, en die het geheele gebouw, met deftigen toren en voorpoort uitmuntend onderhouden. Zeker zeer vermogend Advocaat, met name HENRICUS POPTA, deed een gesticht bouwen naast deze state, waarin zes en twintig bejaarde vrouwen, behalve afzonderlijke en vrije woning, nog vele andere voordeelen genieten, bestaande deze inrigting uit de inkomsten van eenige boerenplaatsen, door genoemden stichter, bij uitersten wil, aan dit gebouw vermaakt. Eene hooge stoep leidt tot den ingang van de binnenplaats, waar men eene afgeslotene vrij groote bleek, in het midden aantreft; terwijl overigens iedere woning met de noodige geriefelijkheden voorzien is. Dit gasthuis beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 12 v. r.

De stichter was geboren te *Leeuwarden* den 3 Mei 1635, en, aldaar overleden den 7 November 1712, werd hij begraven in de *Galileër kerk*, onder eenen dubbelden grafsteen, met een opschrift, door

hemzelven, in zijne eigenhandige testamentaire dispositie van den 29 October 1712, opgegeven. Hij was door zijne uitgebreide praktijk en spaarzaamheid zeer rijk geworden, of, zoo als hij in zijn testament zegt, God had hem groote rijkdommen toegedeeld. Hij was het gasthuis begonnen te bouwen in 1710, en, na zijnen dood voltooid zijnde, werd het ingewijd door de vier Voogden, den 13 Mei 1715, op welken dag ook alle de eerste vrouwen bezit van hare kamers genomen hebben. Onder de menigvuldige bepalingen van het testament verdient deze opmerking, dat in eeuwigheid geene vastigheden, tot dit gesticht behoorende, mogen verkocht worden. De inwonende vrouwen zullen jaarlijks, op des stichters sterfdag, eenen maaltijd ter zijner gedachtenis houden. Er zijn zes leenen aan verbonden, om zes jongelieden daartoe te laten studeren.

HERINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, onder *Abbega*, $\frac{1}{2}$ u. N. van dat dorp, in het buurtje *Abbegaster-Rijge* gelegen.

Bene dezer staten is het stamhuis geweest van het beroemde geslacht der *HERINGA's*, hetwelk niet minder dan vijf Teekenaars van het verbond der Edelen heeft opgeleverd, als: *Douwe HERINGA*, *Edo HERINGA*, *Jouw HERINGA*, *Laas HERINGA* en *Oene HERINGA* (1). Vermoedelijk stainde ook de beroemde *Utrechtsche Hoogleeraar Jodocus HERINGA ELIZAZ.* van dit geslacht af.

HERINGAHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonsradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. ten W. van *Arum*, waartoe het behoort.

HERINGEN, heerl. in het toenmalig hert. *Luzemburg*, tegenwoordig kw. *Grevenmacher*; palende N. O. aan de heerl. *Belfort* (*Beaufort*), Z. en W. aan de heerl. *Felts*.

Het bevatte een gedeelte van het d. *Waldbillig*, benevens de geh. *Haller* en *Harthof*.

Onder het Oostenrijksche bestuur bragt deze heerl. 1 flor. 3 st. 1 den. op, van elke 1000 flor., welke over het geheele hert. ingevorderd werden.

HERINGHAVE, HESINGHAVE, HERINKHAVE, HERINKHOV, ook HERINKHOV, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 1 $\frac{1}{2}$ O. N. O. van *Almelo*, kant. en 1 $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Ootmarssum*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Tubbergen*.

Deze havez. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, een oppervlakte van 272 bund. 64 v. r. 25 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer *FRANS EGEN VON BÖNNINGHAUSE*.

HERINK (DE) of DE HERINK, beek in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, welke uit de veenen ten Westen van *Ootmarssum* haar begin neemt, en met eenen Zuidwestelijken loop langs *Heringhaven*, *Fleringen*, *Weemsel* en *Dulder* vloeit, om zich, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Almelo*, in de *Almelosche-Aa* te ontlasten.

HERINKHAVE, HERINKHOV of HERINKHOV, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *HERINGHAVE*.

HERISPICH of HERSPICH, voorm. st. of d. aan den regteroever van den *Rijn*, ter plaatse waar hij zich in twee armen verdeelt; sommige meenen, dat men het tegenwoordige d. *HERWEN* in de *Over-Beuwe*, prov. *Gelderland*, daarvoor houden moet; andere nemen daarvoor

(1) Men zie over hen *J. W. DE WATER*, *Historis van het Verbond der Edelen*, St. II, bl. 454-457.

een zeker plaatsje *SPARK* genaamd, gelegen tusschen Schanckenschans en het geslechte Tolhuis (1).

Het was daar ter plaatse dat *GOUVERNOR des Noorman*, die toen ter tijd eene geweldige heerschappij over de Friesen voerde, in of omstreeks het jaar 885, door Graaf *EVERHARD* werd dood geslagen.

HERJUWSMA of *JUWSMA*, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Holwerd*, 8 min. W. van *Ferwerd*, waartoe zij behoorde.

Deze state is in het jaar 1800 ingenomen en verbrand. *JANUS HANJUWSMA*, de eigenaar dier state, werd in 1812 onder de regering van den Stadhouders *EVERWIJN*, Graaf van *Benthem*, aldaar van het altaar gerukt, naar *Leeuwarden* gevoerd, en, benevens *GRABBAARD MOEKEMA*, in die stad onthoofd, en bij de *Minderbroeders* begraven, zijnde *MOEKEMA*, die geen kwaad vermoedde, van de straat geligt, terwijl hij eene plechtige ommegang volgde. Naderhand weder opgebouwd zijnde, is dese state in het jaar 1818 afgebroken en weggeruimd. De tuinmanswoning is echter nog aanwezig, en de overblijfselen van grachten, singels enz. toonen nog heden, dat de tuinen enz. van eene groote uitgestrektheid zijn geweest; terwijl de tot de state behoord hebbende zoogenaamde *Galgemaarn*, zijnde een stuk grond, 1 morgen groot, waarop vroeger eene galg heeft gestaan, aan eigen regtsoefening doet denken.

HERKEL, *HAKSLO* of *HAKULO*, geh. in *Zalland*, prov. *Overijsel*. Zie *HAROBLO*.

HERKENBOSCH, d. in het voorm. hert. *Gulick*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Roermonde*, gem. *Herkenbosch-en-Melich*. Men telt er 98 h. en 850 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Limburg*, dek. *Roermonde*, behoort, 360 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De kerk, aan den H. *SEBASTIANUS* toegewijd, heeft eenen toren en is van een orgel voorzien, dat van het klooster te *Daalhem* afkomstig is. Het gedeelte der kerk, waar het altaar staat, is het oudste en buiten is dit gedeelte onder het dak met bogen versierd.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den 20 Jannarij en op Hemelvaartsdag.

HERKENBOSCH-EN-MELICH, gem. in het voorm. hert. *Gulick*, prov. *Limburg*, distr., arr. en kant. *Roermonde* (19 k. d., 15 m. k., 5 s. d.); palende N. aan *Maasniel* en gedeeltelijk aan *Roermonde*, verder N. en O. en gedeeltelijk Z. aan de *Pruissische* prov. *Rijnland*, voorts Z. aan de gem. *Vliedorp*, W. aan *Odilienberg*.

Dese gem. bevat de d. *Herkenbosch* en *Melich*, benevens de geh. *Gebroek* en *Daal-en-Broek* of *Dalenbroek*, waar men bij een fraai landhuis, nog eenige bouwvallen, kelders, vijvers en den hof ziet, die tot het voorm. kasteel *Daal-en-Broek* behoord hebben.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3485 bund. 42 v. r. 90 v. ell., waaronder 3591 bund. 75 v. r. 15 v. ell. belastbaar land; telt 236 h., bewoond door 245 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

(1) Mr. J. VAN LEMMÉ houdt het voer een slot of beerenhuis op het eiland tusschen *Rijn* en *Waal*, en noemt deze plaats *HET HAREPLIK*. Zie zijn werk *Onze Voorouders en verschillende tusschen geschiedt*, D. IV, bl. 345.

De inw., die alle R. K. zijn, maken de gem. van *Herkenbosch-en-Melich* uit.

Men telt in deze gem. twee scholen: als: ééne te Herkenbosch en ééne te Melich, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. heeft geen afzonderlijk wapen.

HERKENRADE, geb. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Maastricht*, gem. en 18 minuten N. O. van *St.-Geertruida*, en tegen dit d. aanspalende. Het is een zeer uitgebreide b., met 41 h. en 200 inw.

HERKESTEIN, voorn. kant. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeeland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Zierikzee*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Brouwershaven*, gem. *Duisendijke-Klaashinderenherke-Brijdorpe-en-Lopershapelle*, niet ver van de *Osse*.

In de nabijheid van dit kast. viel, den 13 Januarij 1426, een slag voor, tusschen de Engelschen, vereenigd met de Heeksche Zeeuwen, die de zijde van *JACOBUS VAN BRUNEN* hielden, en de Kabeljaauwschen, welke *FRIJS VAN BOURGONDE* waren toegedaan, waarin de laatsten eene volkomen overwinning behaalden.

De plaats, waar dit slot gestaan heeft, is thans niet meer met volkomen juistheid bekend en ook aan niets meer te onderskennen; evenmin weet men den tijd van stichting of afbraak.

HERKINGEN, heerl. in het eil. van *Goedereede-en-Over-Flakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*; palende N. aan de heerl. *Melksand*, O. aan de heerl. *Grijsoord*, Z. en W. aan de *Schorren*, tegen de *Bieningen*.

Deze heerl. bestaat uit de pold. *Oud- en Nieuw-Herkingen*, *St. Elisabeth* en *Klinkerland*. Zij beslaat eene oppervlakte van 661 bund. 49 v. r. 2 v. ell.; telt 85 h., bewoond door 125 huizeg., uitmakende eene bevolking 635 inw., die meest hun bestaan vinden in den teelt van granen, meekrap en aardappelen.

De inw., die hier alle Herv. zijn, maken, met de overige van de burg. gem. *Oud- en Nieuw-Herkingen*, eene gem. uit, welke tot de klasse van *Brielle*, ring van *Sommelsdijk*, behoort. Deze gem. is van de Hervorming af tot in het jaar 1695 vereenigd geweest met *Dirksland* en *Melissant*. Nadat *Bommenede-en-Bloois*, waar tot in het jaar 1695 eenen Predikant gestaan heeft, zijnde de laatste geweest *Petrus DE HARTOG*, die in 1693 overleed, overstromd waren, is het traktement voor de predikantsplaats ingetrokken en gebruikt voor *HERKINGEN*, om van *Dirksland-en-Melissant* afgescheiden te worden en eenen eigen Predikant te bekomen. De eerste Leeraar te *HERKINGEN* was *JOHANNES STULK*, beroepen in 1694, hier overleden in 1710. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, op approbatie van den Ambachtsheer. — Men heeft in deze heerl. eene school te *Herkingen*.

Deze heerl. wordt in eigendom bezeten door *Jonkheer M. O. P. Baron GROENING VAN ZORLEN VAN RIJDEMAKER HERKINGEN EN ROXENHAR*, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. *HERKINGEN* ligt $4\frac{1}{2}$ u. Z. van *Brielle*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Sommelsdijk*; niet onverrakenlijk ten N. O. van den *Ouden Polder*, aan den dijk tegen de slikken, die door de *Bieningen*, hier de *Vlieger* geheeten, bespoeld worden.

In het jaar 1484 stond hier eene kapel ten dienste der ingezetenen, die aan den *H. CORNELIS* was toegewijd, en door *DAVID VAN BOURGONDE*,

den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, is het gezegde jaar tot een parochiekerk werd ingewijd. Deze kerk moet echter door overstromingen zijn weggeraakt, want in het jaar 1696 bestond alhier geene kerk, en werd te dier tijd eene schuur ter oefening van de godsdienst gereed gemaakt, in 1788 is er een fraai kerkje gebouwd, hetgeen van binnen en van buiten zeer zindelijk aangelegd en voor de godsdienstoefening zeer geschikt is, hebbende van binnen eeten fraai bewerkten predikstoel, welke door een der alhier gestaan hebbende Predikanten aan de kerk is verveerd. Onder de verdere versierselen of goederen aan deze kerk behoorende, maant een fraai zilver servies uit, bestaande in schotels en bekens, welk servies mede in het laatst der vorige eeuw, ten gebrenke van het H. Avondmaal, aan deze kerk is geschonken. Van buiten prijkt de kerk met een klein vierkant torentje, hetwelk zich boven het kerkdak vertoont als een open koepeltje, waarin de klok hangt. Dit torentje is van buiten met een uur- en windwijzer, en van binnen van uurwerk en klok voorzien.

De dorpsschool wordt door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht.

Men heeft hier ook een distributiekantoor van de brievenpostertij, en een veer over de Bieneningen, hetwelk voor het beste gehouden wordt om uit Over-Flakkee naar Zeeland te varen.

De kermis valt in den tweeden Vrijdag na St. Adolphus.

Het wapen van deze heerl. is een schild van azuur (blauw), beladen met drie krabben van keel (rood), staande twee en een, en daar tusschen twee boven elkander liggende Oesterschulpen van zilver.

HERKINGEN (NIEUW-) of **NIEUW-HAUKNEECH-POLDER**, later genaamd **St. ELIZABETHS-POLDER**, pold. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oud-en-Nieuw-Herkingen*; palende N. aan den *Durklandsche-polder*, O. aan den *Klinkerlandsche-polder*, Z. aan *Oud-Herkingen*, W. aan den *Polder-Diederik*.

Deze pold., welke in het jaar 1480 bedijkt is, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 92 bund. 89 v. r. 40 v. ell. alles schotbaar land; telt 4 boerderijen, en wordt door 2 sluizen, op de haven van Herkingen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Gezwoorenen, die door den Ambachtsheer worden benoemd.

HERKINGEN (OUD-) of **OND-HAUKNEECH-POLDER**, pold. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oud-en-Nieuw-Herkingen*; palende W. en Z. aan de *Bieneningen*, N. aan den *Diederikpolder*, en aan den *St. Elizabethspolder*, O. aan het d. *Herkingen*.

Deze pold. werd bedijkt in het jaar 1420, en herdijkt in het jaar 1604, dewijl de bedijking in het jaar 1511 moest was weggespoeld. Hij bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 246 bund. 95 v. r. 2 v. ell. alles schotbaar land; en wordt door eene sluis, op de haven van Herkingen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden.

HERKINGEN (OUD-EN-NIEUW-), gem. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (14 k. d., 12 m. k., 6 s. d.); palende N. en N. O. aan de gem. *Meliazand*, O. aan de gem. *Nieuwe-Tonge* en *Klinkerland*, Z. W. en N. W. aan de *Bieneningen*.

Deze gem. bestaat uit de pold. *Oud-en-Nieuw-Herkingen*, benevens een gedeelte van den *Diederikspolder*, van den *St.*

Elisabethspolder en van den Klinkerlandsche-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 551 bund. 49 v. r. 2 v. ell., waaronder 548 bund. 8 v. r. 99 v. ell. schotbaar land; telt 85 h., bewoond door 125 huisgez., uitmakende eene bevolking van 590 inw., die meest hun bestaan vinden in de graan-, meekrap- en aardappelenteelt. Ook heeft men er eene meestof.

De inw., die, op 1 na, allen Herv. zijn, onder welke 200 Lede- maten, maken de gem. van *Herkingen* uit.

De enkele R. K., die men hier aantreft, wordt tot de stat. van *Sommelsdijk* gerekend. — Men heeft in dese gem. eene school.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. *Herkingen*.

HERKINGEPLAAT, gors ten Zuiden van het voorn. eil. *Over- vlakke*, prov. *Zuid-Holland*, zich langs de gem. *Herkingen* uitstrek- kende.

HERKINGSCHÉ-POLDER (NIEUW-), pold. in het eil. *Goedereede- en-Overvlakke*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HERKINGEN (NIEUW-)*.

HERKINGSCHÉ-POLDER (OUD-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overvlakke*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HERKINGEN (OUD-)*.

HERKSEN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *HERKEN*.

HERLAAR of **HARLAAR**, ook wel het *SLOT-TE-AMEIDE* genoemd, voorn. slot in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Tienhoven*, 10 min. W. van *Ameide*, tusschen *Ameide* en *Tienhoven*, niet ver van den oever der *Lek*.

Het was het stamhuis van het voorn. adell. geslacht van dien naam; waaraan de heerl. *Ameide* behoorde, doch *JAN VAN HERLAAR* geene zonen nalatende, zoo ging deze heerl. met dit slot over aan *HENDRIK VAN VIANEN*, die met zijne oudste dochter huwde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nootenboomen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 13 bund. 21 v. r. 56 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door *VROUWE ALBERTINA HELENA ELISABETH RAN*, weduwe van den Heer *Mr. LAURENS THÉODORE NEPVEU*, woonachtig te *Utrecht*.

HERLAAR, bij verkorting meestal *HALDER* genoemd, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Bortel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *St. Michiels-Gestel*.

Men heeft er ook de twee adell. h. *Nieuw-Herlaar* en *Haan- wijk*, benevens eenen waterkorenmolen op den *Dommel*.

HERLAAR of gemakkelijks halve *HALDER*, thans veelal, ter onderscheiding van *Nieuw-Herlaar*, *OUD-HERLAAR* geheeten, adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Bortel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *St. Michiels-Gestel*, niet ver van de plaats, waar de *Lei* of *Beschestroom* in den *Dommel* valt, en dus niet ver van *Vught*.

Dit kast. is sedert langen tijd, afgebroken, waarna er een ander is gesticht door Heeren uit het geslacht van *PROUWENCK*, gezegd van *DEVEN- rum*, hetwelk, ter onderscheiding, *Nieuw-Herlaar* genoemd is. Ter plaatse, waar dit kast. gestaan heeft, ziet men thans eene boeren- hoeve.

HERLAAR (NIEUW-), adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Bortel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *St. Michiels-Gestel*.

Voor dit kast., hetwelk in het jaar 1844, door Heeren uit het geslacht PROENINCK, genaegd VAN DEVENTER, gebouwd is, plagt eens poort te staan, met het opschrift: ALBERTI ET HENRICI DE DEVENTER FRATRUM OPUS, 1844, CONCORDIA (d. i.: Het werk van de gebroeders ALBERTUS en HENRICUS VAN DEVENTER, 1844, door oedragt); doch die poort is weggeraakt, zijnde het oude kasteel zoodanig verbouwd, dat van het oude gebouw bijna niets meer dan het torentje kennelijk is.

In het jaar 1799 werd alhier het seminarium voor de R. K. van het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch opgerigt, dat in het jaar 1839 naar Haren is overgebracht. Thans is er, sedert October 1840, het vroeger te Gemert bestaan hebbende gesticht voor doofstommen opgerigt, welk gesticht in 1828 een wettig aanzijn heeft verkregen, en thans 50 kweekelingen telt en eene eigene boekdrukkerij heeft.

HERLAAR (OUD-), voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HERLAAR.

HERLEN, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie HEERLEN.

HERLINGEN, naam, onder welken de st. HARLINGEN, prov. *Friesland*, wel eens voorkomt. Zie HARLINGEN.

HERMALEN, streek gronds in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Tweede* distr. en arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Bostel*, gem. *Schijndel*.

HERMALEN, oude naam van het d. HANHELEN, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HANHELEN.

HERMANA, voorm. state; prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. Z. O. van *Harlingen*, 10 min. N. W. van *Tjunn*, waartoe zij behoorde.

In het jaar 1496 werd zij door JARICH HOTWINGA, geholpen van eenige Franeker burgers, in brand gestoken.

HERMANA (GROOT-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. N. O. van *Harlingen*, 5 min. N. van *Minnertoga*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene huising, de *Gelegenheid* genoemd.

HERMANA (KLEIN-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. N. O. van *Harlingen*, 10 min. N. van *Minnertoga*, waartoe zij behoorde.

Een dezer bovengenoemde staten moet het stambuis geweest zijn van het oede adell. geslacht HERMANA, van hetwelk een der leden, met name HESSEL HERMANA de achtste Potestaat van *Friesland* was. Hij overleed in 876. Osbo HERMANA begaf zich in het jaar 1086 naar het Heilige Land, en stond wegens zijne onversangde dapperheid in groote achting. Een andere HESSEL HERMANA, trek in 1118, mede naar *Palestina*.

HERMANSBROEK, bosch in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en 10 min. N. van *Udenhout*. Het is 3 bund. 50 v. r. 80 v. ell. groot, en meest beplant met eikenboomen.

HERMATA of HERMATHA, vorstendom in *Oost-Indië*, op het *Sunda-sche* eil. *Borneo* aan de *Westkust*, thans onder de geboorzaamheid van den Sultan van *Sambas* staande.

Hier worden zeer schoone diamanten gevonden, maar het goud is er vrij slecht, en houdt zelden boven de 19 karaten.

HERMELEN, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **HARMELEN**.

HERMELEN (HET-HUIS-TE-), adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **HARMELEN (HUIS-TE-)**.

HERMELERWAARD, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **HARMELERWAARD**.

HERMELIJN (DE) of de **TOLGRACHT**, waterleiding in *Zalland*, prov. *Oeverijssel*, tot afvoer van het water uit de gem. *Nieuw-Leussen* dienende. Zij loopt door de gem. *Zwollerkerispel* van de Lage-Brug af, en watert aldaar uit in het *Lichtmiskanaal*, op de grenscheidung tusschen de huurs. Haerst en Berkum. Vóór het graven van dit kanaal liep de Hermelijns op de Orlschezijl, en waterde door deze uit in de Vecht, $\frac{1}{2}$ uur beneden de Berknummerbrug.

HERMERANGE, Fr. naam van het geb. **EMMERINGEN**, in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*. Zie **EMMERINGEN**.

HERMITAGE, kluis of kapel in de souvereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Brabant*, *Devde* distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en $\frac{2}{4}$ u. N. ten O. van *Helmond*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Gemert*, onder *Handel*. Zij wordt bewoond door eenen Geestelijke.

HERMITAGE, kluis of kapel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*.

Deze kluis behoort eigenlijk onder Achelen, in de Belgische prov. *Limburg*, maar aangezien zij zeer dicht aan de grenzen staat en een daartoe behoorend huis of hoeve, de *Leenderhoeve* genaamd, onder de *Noordbrabondsche* gem. *Leende* ligt, wordt zij meestal beschouwd als tot die gem. te behooren.

HERMITAGE, naam, welken men thans geeft aan het abdijgebouw te *Differdingen*, in het grooth. *Luxemburg*. Zie **DIFFERDINGEN**.

HERMITAGE, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Boven-Saramacca, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. de Vier-Gezusters, benedenwaarts aan het land van *Berlijn*; 800 akk. groot.

HERMITAGE, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het gedolven kanaal van *Poolepantje*; palende N. en W. aan *Kappewierie* en verlatene gronden, O. aan evengemold kanaal en het *Pad-van-Wanica*, Z. aan de indigeplant. *Zorg-en-Hoop*. Zij is 825 akk. groot. De *Negers* noemen haar *Gompré*.

HERNAWERD, oude naam van het d. **HENNAARD**, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie **HENNAARD**.

HERNE, d. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*. Zie **HERNEN**.

HERNEN, heerl. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wychen*, gem. *Burgharen*.

Deze heerl. bevat het d. **Hernen** en eenige verstrooid liggende h. Zij bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 51 bund. 77 v. r. 91 v. ell.; telt 81 h., bewoond door 91 huisgez., uitmakende eene bevolking van 460 inw., die meest hun bestaan vinden in den andbouw.

De inw., die hier op 4 na, allen R. K. zijn, onder welke 360 *Communikanen*, behooren tot de par. van *Hernen-en-Leur*, welke in deze heerl. eene kerk heeft.

De 4 *Herv.*, die hier zijn, worden tot de gem. *Burgharen-en-Hernen* gerekend.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Het d. HERNEN of HERNÉ ligt 3 u. Z. W. van Nijmegen, 1 u. N. W. van Wijchen. Het is een klein doch aangenaam dorpje.

De R. K. kerk aan den H. Judocus toegewijd, is een oud. gebouw, met eenen toren en orgel

Men heeft er mede een oud aanzienlijk slot, het Huis te Hernen geheeten. Ook heeft men hier eene jaarmarkt, invallende op den 28 April.

HERNEN was eene vrije en onmiddellbare heerl., waarvan de Heer onder den hoogen adel gerangschikt werd. GERHARD VAN HERREN was in 1183 getuige van PHILIPS, Aartsbisschop van Keulen. DIRCK. Heer van HERREN, Ridder en Edele Heer, was getuige van het verdrag over de tienden van Balgoy, in de maand Julij 1247, tusschen den Graaf VAN CLEVE en den Proost van ST. JAN, te Utrecht aangegaan. WILLEM VAN HERREN, Edele Heer, zegelde in 1263 voor THEODORICUS DE ENESÉ, en voerde *coupé avec une rore ou coquille en chef* (een doorsneden of horizontaal gedeeld schild, in het hoofd hebbende eene schelp).

Dezelfde bezwoer in 1263 met Graaf OTTO VAN GELRS, de voorregten aan Wageningen gegeven, en in 1265 was hij Gelders Regtman, tusschen het Sticht van Utrecht en Gelderland. Zijne vrouw heette AGNES, bij welke hij eene dochter verwekte, insgelijks AGNES genoemd, die met HENDRIK, Heer van *Wisch*, getrouwd was, en beide in 1317 nog leefden. Zij, weduwe, gaf in 1340 eene rente aan het klooster Bethlehem, voor der ziele zaligheid van haren man, van haren vader, Heer WILLEM VAN HERRE, en van hare moeder, Vrouw AGNES. Het is niet aannemelijk, dat haar de heerlijkheid HERNEN toebehoorde, want omtrent dien tijd werd deze gesplitst, doordien CHRISTINA, dochter van Heer ROBRECHT VAN APPELTERN, Ridder, twee derde deelen daarvan ten huwelijk bragt aan haren man, Heer WESSEL VAN DEN BORTZELAAR, Ridder; terwijl een derde aan het geslacht van DRIEL toebehoorde. RUTGER VAN DEN BORTZELAAR, Zoon van CHRISTINA, sloot deswege een verdrag, den 11 Julij 1387, met Heer ALLARD VAN DRIEL, ten overstaan van Hertog REINALD, van den Graaf van CLEVE en van de Heeren van Hoorne en Valkenburg, waarbij bestemd werd de wijze, hoe gemeenschappelijk de gerigten gehouden en de breuken verdeeld zouden worden. Dewijl deze schikking vrij geschiedde, zonder dat er van eenen Leenheer, buiten wiens toestemming het anders geen plaats mogt grijpen, ecnigzins gewaagd wordt (want de bovengenoemde Heeren waren alleen dedingsvrienden), is het dus buiten tegenspraak, dat de heerlijkheid allodiaal was. Deze Heer RUTGER VAN DEN BORTZELAAR heeft, nevens zijnen zoon WESSEL, zijn gedeelte van HERNEN aan den Graaf van CLEVE verzet, die daarmede, in het jaar 1386, Ridder ARNT VAN HORNE, Heer van *Amersoden*, beleende, en in het jaar 1398 zijn zoon, GERHARD VAN HORNE, Burggraaf van *Odenkercken*. Sedert dien tijd vindt men geene verdere melding van HERNEN in de Cleefsche archiven en leenregisters, dan alleen dat REINEKE VAN HORNE, zoon van wijlen Heer ARNT, zich in 1416 onder de bescherming van den Graaf van CLEVE begaf, maar dit staat in algemeene bewoordingen, zonder dat men weet of HERNEN daaronder begrepen was. Ook hebben wij niet kunnen ontdekken, op welke wijze, de twee derde gedeelten de BORTZELAARS toekomende, met het gedeelte, het geslacht van DRIEL toebehoorende, weder vereenigd onder de leenheerschappij van Gelderland gekomen zijn, het derde gedeelte is

door Heer ALARD VAN DRIEL, Ridder, als leen aan EDUARD, Hertog van Gelre gemaakt, en hij werd door dien Hertog in 1369 verleid, met het huis van HERNEN en met zijns erfenis, hoog en laag, in bosch en in braek, met den halven molen, en hij togte daaraan zijne vrouw ELISABETH. Even deze leenheerschap bekwam Hertog WILLEM, den 17 April 1390, den eigendom der heerlijkheid, die hem door Heer ALARD VAN DRIEL en zijnen zoon OSTRE afgestaan werd, en zulkstegen verwisseling van het goed Nistrik in het Rijk van Nijmegen, en van het goed te Vlierden onder Batemburg, alsmede van 106 morgen land te Balveren, en dus kwam HERNEN volkomen aan Gelderland. Deze plaats soude een ambtsdorp van Maas en Waal geworden zijn, had de Hertog, den 23 April 1390 daaraanvolgende, het huis en de heerlijkheid niet voor 680 oude schilden (910 guld.) aan ARNT VAN LIJKEN, voorbehouders het regt van lossen, verpand. Deze lossing moet werkelijk plaats gehad hebben; want in het jaar 1403 is HERMAN VAN MEKEMEN met het huis, de heerlijkheid, mannen en dienstmannen, door Hertog REINALD beleend; echter moeten de twee derden der BORTZELANDS toen daar niet onder begrepen zijn geweest, dewijl zijns dochter ELISABETH VAN MEKEMEN, vrouw van JOHAN VAN WIJKE, in het jaar 1406, met het huis en alleen met een derde der heerlijkheid verleid is. Huidne dochter ALYD VAN WIJKE, in het jaar 1420 met GERART VAN TILL trouwende, ontving de heerlijkheid van hare ouders, en dewijl zij kinderloos stierf, werd haar broeder HERMAN VAN WIJKE, in het jaar 1465, met huis en heerlijkheid, mannen en dienstmannen, hoog en laag gerigt, beleend, zoo als Heer ALARD VAN DRIEL en zijne ouders het plegen te houden. REINIER VAN WIJKE, zoon van HERMAN, werd er in 1492 mede verleid, en zijn zoon JOHAN in 1493; deze stierf kinderloos, en zijn broeder JOACHIM VAN WIJKE, als zijde erfgenaam, ontving de beleening in 1511. Zijn zoon REINIER volgde hem op in 1544, en liet HERNEN aan zijnen zoon JOACHIM VAN WIJKE, in 1572. Deze stierf zonder zonen na te laten, en zijne oudste dochter MARIA werd, in 1591, nog minderjarig zijnde, beleend. Zij trouwde in 1609 met GERHARD VAN REEDE VAN SANSVELD, en hun zoon REINHARD ADRIAAN VAN REEDE werd, bij opdracht van zijne ouders, in 1646, er mede verleid. Zijne kinderen verkoochten HERNEN, in 1682, aan FILIP HENDRIK VAN STEENHUIS, Heer van Cappel. Diens zoon WILLEM FRANÇOIS werd in 1691, en zijn kleinzoon JACOB FERDINAND ANTONIUS, in 1718 verleid. Deze stierf in 1791, en werd door zijnen zoon ANTONIUS BRUNO FRANCISCUS VAN STEENHUIS opgevolgd, die HERNEN, in 1802, aan zijnen zoon ALEXANDER FRANCISCUS afstond; terwijl die heerl. thans in eigendom bezeten wordt door den Heer BETHUNE, woonachtig te Brussel.

HERNEN (HUIS-TE-), adell. h. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. W. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. N. W. van *Wijchen*, gem. en 1 u. Z. W. van *Burg-laren*, W. van Hernen.

Het is een oud aanzienlijk slot, dat met eene breede gracht omringd is. Het heeft eenen zwaren vierkanten toren, en op ieder der vier hoeken eenen bangtoren, behalve nog een klein rond, en eenige hangende torentjes.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 46 v. r. 84 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer BETHUNE, woonachtig te Brussel.

HERNEN-EN-LEUR, R. K. par., prov. *Gelderland*, in het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Drunen*. Men telt er 640 zielen, V. DEEL.

onder welke 510 Kommunikanten, en heeft er eene kerk te Hernen, waarin de dienst gedaan wordt door eenen Pastoor.

HERO, plaats vermeld in eenen ouden giftbrief van het jaar 997. Men wil, dat men daaronder het tegenwoordige d. *HEERWAARDEN* in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, verstaan moet. Zie *HEERWAARDEN*.

HEROVINA, plaats, vermeld in eenen giftbrief van het jaar 850. Deze plaats heeft vermoedelijk gelegen, daar waar tegenwoordig het d. *HERWIJZEN* in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland* gevonden wordt. Zie *HERWIJZEN*.

HERPEN, gem. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Grave* (1 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. *Huisseling-en-Neerloon*, O. aan de *Maas*, Z. aan *Schaik* en W. aan *Berchem*.

Deze gem. bevat het d. *Herpen*, benevens de geh. *Aalsvoort*, *Groote-Koolwijk*, *Kleine-Koolwijk* en *Over-Langel*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1681 bund. 56 v. r. 28 v. ell.; telt 252 h., bewoond door 524 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; terwijl er ook 16 weefgetouwen voor linnen, 5 weefgetouwen voor pellen, 2 bierbrouwerijen, 1 scheepstimmerwerf, 1 waskaarsenfabriek, 1 oliemolen door paarden gedreven, en 1 windkorenmolen gevonden worden.

De inw., die hier alle R. K. zijn, onder welke ongeveer 1200 Kommunikanten, maken eene par. uit, die tot het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Velp*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. In deze par. bestaan, behalve de kerk te *Herpen*, nog twee kapellen, als: ééne te *Groote-Koolwijk*, welke door den Kapellaan van *Herpen* bediend wordt, en ééne te *Over-Langel*, waarin de dienst door eenen Rector verrigt wordt.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te *Herpen* en ééne te *Over-Langel*, die des winters door een gemiddeld getal van 200, en des zomers van 70 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. was vroeger eene heerl., welke, in het jaar 1191, door *Hendrik II*, Heer van *Cuyk*, zijne huisvrouw, en *Albert* hunnen zoon, als zijnde hun allodiaal goed, werd opgedragen aan *Hendrik I*, Hertog van *Brabant*, die deze heerl. van *Herpen*, benevens de tienden van *Heeze*, aan hunnen gezegden zoon *Albert* tot een *Brabandsleën* terug gaf, en zulks, onder voorwaarde, dat zij, bij ontstentenis van zonen, zoude vervallen op de dochteren of op de naaste erfgenamen. Ingeval er geen niterste wilsbeschikking bestaan zoude, behoorde aan zijne vrouw het vruchtgebruik haar leven lang. Later is deze heerl. bij het *Land-van-Ravestein* ingedeeld.

Het d. *Herpen* ligt 5 u. O. van 's *Hertogenbosch*, 1½ u. W. van *Grave*. Men telt in de kom van het d., die vrij groot is, 60 h. en 380 inw.

De kerk, aan de *H. H. Sebastiaan* en *Hubert* toegewijd, is een groot, eenvoudig gebouw, met eenen vierkanten steenen toren, ter hoogte van 29½ el, en buitenwerks in diameter 7½ el, waarop eene achtkante spits van omtrent 25 el staat. De kerk is ook van een orgel voorzien.

Vroeger had men in deze gem. ook een liefdadig gesticht, in 1528 gebouwd, door *Johannes*, Hertog van *Cleve*, *Gulick* en *Berg* en Graaf van *der Mark* en *Ravestein*. Dit gesticht is voor eene reeks van jaren afgebrand, en het overige bouwvallig geworden zijnde, afgebroken.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 70 leerlingen bezocht.

Er wordt hier zesmaal 'sjaars beesten- en linnenmarkt gehouden, als: Maandag voor Paschen, Maandag voor Pinksteren, den tweeden Maandag in Julij, Maandag na St. Bartholomeus, Maandag na St. Lucas, en Maandag vóór den laatsten Woensdag in November.

HERPENDEL, meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar*.

HERPER-SCHAYK, naam, welken men wel eens geeft aan het d. *SCHAYK*, in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, ter onderscheiding van *Osser-Schayk*. Zie *SCHAYK*.

HERPT, d. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Heusden*, gem. *Herpt-en-Hern*.

Dit d. zou naar men wil reeds in de tiende eeuw, door Robert III, Heer van *Heusden*, gesticht zijn.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Heusden-en-Herpt*, die hier eene kerk heeft, ter vervanging van eene zeer schoone, hier vroeger gestaan hebbende, kerk, welke in het jaar 1598 door de Spanjaarden, die destijds *Heusden* belegerd hadden, is in brand gestoken. De tegenwoordige kerk, in grootte en pracht de vorige op verre na niet evenarende, is een langwerpig, vierkant gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. De Herv. te *Herpt* behoorden van het begin der zeventiende eeuw kerkelijk onder *Hedikhuizen*, maar werden in het jaar 1807 met *Heusden* vereenigd.

De R. K., die men hier aantreft, behooren tot de par. van *Heusden*.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht.

De kermis te *Herpt* valt in Zondag, volgende op den 8 September.

Vroeger was dit d. eene afzonderlijke heerl., waarmede *ARNOLD SPIRING VAN AALSBURG*, in het jaar 1526, door *JACOBA VAN BELJEREN*, Gravin van *Holland*, begiftigd werd, doch welke later met *Bern* vereenigd is, en het mag zich beroemen, dat het een zijner voormalige Heeren, namelijk *JOHAN VAN KUYK*, Heer van *Herpt* was, die de eerste tijding van het innemen van *Brielle*, in 1572, te *Vlissingen* gebragt hebbende, die stad overhaalde, om de zijde der Spanjaarden te verlaten, even zoo als hij ook kort daarna, wist te bewerken dat *Veere* dit voorbeeld volgde.

Den 21 Junij van het jaar 1767, verpletterde een geweldige hagel hier bijna al het te veld staande koren en gewas, dat door zijnen weligen bloei, het schoonste vooruitsigt op eenen rijken oogst opleverde; terwijl in nagenoeg alle woningen de glazen verbrijzeld werden, en de storm, welke den hagel vergezelde, vier huizen en twee schuren omwierp.

Men ziet in onderscheidene huizen en den toren van dit d. nog de kogels, welke er, tijdens het beleg van *Heusden* door de Franschen, in 1795, uit de stad in geschoten zijn.

HERPT (HUIS-TE-), adell. h. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Heusden*, nabij *Herpt*.

Dit adellijk huis wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *HENDRIK CORNELIS DE JONGH*, woonachtig te *Haarsteeg*.

HERPT (LUTTEL-), gem. in het *Land van Heusden*, *Tweede distr.*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 2 u. W. N. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. van *Heusden*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Hedikhuizen*.

HERPT-EN-BERN, gem. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, (10 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Maas, O. aan Hedikhuisen, Z. aan Nieuwkuik-en-Onzenoord, W. aan Heusden.

Deze gem. bevat het d. Herpt en de b. Bern; zij beslaat eene oppervlakte van 996 bund.; telt 78 h., uitmakende eene bevolking van 450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier 400 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Heusden*.

De Herv., die men er 50 telt, behooren tot de gem. van *Heusden-en-Herpt*. — Men heeft in deze gem. eene school te Herpt.

De gem. *HAAR-EN-BIAS* is eene heerl., die thans in eigendom bezeten wordt, door den Heer *HARNAK CANNIS DE JONGH*, wonende te Haarsteeg.

Het wapen van deze gem. bestaat uit een schild van zilver, met drie kussens van keel (rood).

HERPT-EN-BERN (POLDER-VAN-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Herpt-en-Bern*; palende N. aan den Hooge-Maasdijk, genaamd de *Bernsche-dijk*, O. aan den Hooge-Maasdijk, het Oude-Maasje, de Tegtlost en den *Kijstjweg*, tegen de gem. *Hedikhuisen*, Z. aan de *Seglesche-watering* en het Oude-Maasje, W. aan het Oude-Maasje en de stad *Heusden*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 521 bund. 97 v. r. 8 v. ell., en werkt met verschillende andere polders van het bovengrond van *Heusden*, door de sluis te *Doeveren*, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is ontfrent 8½ palm boven A. P. Het polderbestuur over dezen pold. en het *Herptsche-veld* bestaat uit eenen Schout, eenen President, vijf Leden en eenen Secretaris.

HERFTSKE-VELD, pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Herpt-en-Bern*; palende N. aan de *Seglesche-watering*, O. aan den *Rijstweg*, Z. aan de *Hooversche-sstraat*, tegen den pold. *Nieuwkuik*, W. aan de *watering de Gans of Kuksche-Graaf*.

Dit pold. bestaat, volgens het kadaster, 176 bund. 75 v. r. 49 v. ell., en werkt aan den *Voortvoetbock* door eene niet overdekte houten sluis, vijf 1 ell. 3 palm 5 d., voorzien van eene drijfdeur aan de zijde van de *Seglesche-watering*, op die *watering* en vervolgens op het ingedijkte *Oude-Maasje*, en door de *Doeverse-sluis*, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 9 palm boven A. P. Hij staat met en beheert den *Polder-van-Herpt-en-Bern*, onder het bestuur van eener Schout, eenen President, vijf Leden en eenen Secretaris.

HERREJA, onder naam van het eil. *MANIPA*, in *Oost-Indië*, in den *Maandjete-archipel*, landv. *Andon*. Zie *MANIPA*.

HERSBERG, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie *HERSBERG*.

HERSBERG, geh. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtg. *Remich*, grooth. *Luxemburg*. Zie *HERSBERG*.

HERSBERG, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*.

(GROOT-), voorn. adell. h. in het *Overambt-van-Cuyk*, *Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. Z. O. van 's *Hertog*, kant. en ½ u. Z. van *Bosmeer*, gem. *Sambek*.

HERSEL (KLEIN-), voorm. adell. h. in het *Oversambt-van-het-Land-sau-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 9 u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. van *Bosmeer*, gem. en 23 min. Z. O. van *Vierlingsbeek*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 80 v. r. 84 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door door den Heer *GERARDUS KLAASSEN*, woonachtig te *Vierlingsbeek*.

HERSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HERSEL*.

HERSENZE en **HERSINGER**, vroegere namen van het geh. *HARSENS*, in *Hunzingo*, prov. *Groningen*. Zie *HARSENS*.

HERSOP, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *KEERSCHOP*.

HERSELS (DE) of **MOSTAARDPOLDER**, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan de *Lage-landen*, O. aan de *Haven van Oosterhout*, Z. aan den *West-polder*, W. aan de *Kweldammen* of den *Steeelhovensche-dijk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 55 bund. 58 v. r. 22 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 5 palm. 6 duim., voorzien van eene klep, op de *Haven van Oosterhout* en verder op de *Donge*, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 palm 5 duim. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 el 7 palm. In dezen polder klimmen de landen van het Westen naar het Oosten, in diervoege, dat de kade langs de *Oosterhoutsche-baven* slechts eene geringe hoogte heeft.

HERSEN, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *HARSEN*.

HERSSINGE, vroegere naam van het geh. *HARSENS*, in *Hunzingo*, prov. *Groningen*. Zie *HARSENS*.

HERSTELLING (DE), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiwinika-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Quapibo*, benedenwaarts aan het verl. land *Apecape*; 1500 akk. groot.

HERSTELLING (DE), katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappa-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. *Broedershoop*, benedenwaarts aan de katoenplant. *Frederikslust*, 1057½ akk. groot; met 205 slaven. De Negers noemen haar *Ssaffijn*.

HERSTELLING (DE), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Soramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Margaretha'sgift*, benedenwaarts aan den kostgr. *Weltevreden*, 500 akk. groot; met 18 slaven. Men kweekt er ook cacao.

HERSTRAAT, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weert*, gem. en 15 min. N. W. van *Neder-Weert*; met 58 h. en 180 inw.

HERTEBEESTEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie *KAMBING*.

HERTEN, gem. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d. 12 m. k. 2 s. d.), palende N. aan de gem. *Roermonde*, O. gedeeltelijk aan *Roermonde*, gedeeltelijk aan de gem. *Ostliënburg*, Z. aan *Linne*, W. aan de *Maas*, die haar van *Beegden* scheidt.

HERPT-EN-BERN, gem. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, (10 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Maas, O. aan Hedikhuisen, Z. aan Nieuwkuik-en-Onzenoord, W. aan Heusden.

Deze gem. bevat het d. Herpt en de b. Bern; zij beslaat eene oppervlakte van 996 bund.; telt 78 h., uitmakende eene bevolking van 450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier 400 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Heusden*.

De Herv., die men er 50 telt, behooren tot de gem. van *Heusden-en-Herpt*. — Men heeft in deze gem. eene school te Herpt.

De gem. **HERPT-EN-BERN** is eene heerl., die thans in eigendom bezeten wordt, door den Heer **HENDRIK CORNELIS DE JONCK**, wonende te *Haarsteeg*.

Het wapen van deze gem. bestaat uit een schild van zilver, met drie kussens van keel (rood).

HERPT-EN-BERN (POLDER-VAN-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Herpt-en-Bern*; palende N. aan den Hooge-Maasdijk, genaamd de Bernsche-dijk, O. aan den Hooge-Maasdijk, het Oude-Maasje, de Togtaloot en den Bijtjesweg, tegen de gem. Hedikhuisen, Z. aan de Seglesche-watering en het Oude-Maasje, W. aan het Oude-Maasje en de stad Heusden.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 821 bund. 97 v. r. 8 v. ell., en wordt met verschillende andere polders van het hovenland van Heusden, door de sluis te Doeveren, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is omtrent 8½ palm. boven A. P. Het polderbestuur over dezen pold. en het Herptsche-veld bestaat uit eenen Schout, eenen President, vijf Leden en eenen Secretaris.

HERPTSCH-VELD, spold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Herpt-en-Bern*; palende N. aan de Seglesche-watering, O. aan den Bijtjesweg, Z. aan de Hoevensche-sstraat, tegen den pold. Nieuwkuik, W. aan de watering de Graaf of Kuiksche-Graaf.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, 176 bund. 73 v. r. 49 v. ell., en wordt aan den Noordwesthoek door eene niet overdekte houten sluis, wijd 1 ell. 2 palm 5 d., voorzien van eene drijfdeur aan de zijde van de Seglesche-watering, op die watering en vervolgens op het ingedijkte Oude-Maasje, en door de Doeversche-sluis, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 9 palm boven A. P. Hij staat met en benevens den Polder-van-Herpt-en-Bern, onder het bestuur van eenen Schout, eenen President, vijf Leden en eenen Secretaris.

HERREA, oude naam van het eil. **MANIPA**, in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, landv. *Ambon*. Zie **MANIPA**.

HERSBERG, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie **HARSCHBERG**.

HERSBURG, geh. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtag. *Remich*, grooth. *Luxemburg*. Zie **HESBURG**.

HERSCHBERG, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie **HARSCHBERG**.

HERSEL (GROOT-), voorm. adell. h. in het *Overambt-van-Cayk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. van *Boxmeer*, gem. *Sambeek*.

HERSEL (KLEIN-), voorm. adell. h. in het *Overambt van het Landschap-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 9 u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. van *Borsmeer*, gem. en 25 min. Z. O. van *Vierlingsbeek*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 80 v. r. 84 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door door den Heer GERARDUS KLAASSEN, woonachtig te Vierlingsbeek.

HERSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEERSEL**.

HERSENZE en **HERSINGE**, vroegere namen van het geh. **HARSENS**, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **HARSENS**.

HERSOP, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **KEERSCHOP**.

HERSSELS (DE) of **MOSTAARDPOLDER**, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan de *Lage-landen*, O. aan de *Haven van Oosterhout*, Z. aan den *West-polder*, W. aan de *Kweldammen* of den *Stoelhovensche-dijk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35 bund. 38 v. r. 22 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 5 palm. 6 duim., voorzien van eene klep, op de *Haven van Oosterhout* en verder op de *Donge*, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 palm 5 duim. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 el 7 palm. In dezen polder klimmen de landen van het Westen naar het Oosten, in diervoege, dat de kade langs de *Oosterhoutsche-haven* slechts eene geringe hoogte heeft.

HERSSEN, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **HARFSEN**.

HERSSINGE, vroegere naam van het geh. **HARSENS**, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **HARSENS**.

HERSTELLING (DE), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiwinika-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Quapibo*, benedenwaarts aan het verl. land *Apecape*; 1500 akk. groot.

HERSTELLING (DE), katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappa-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. *Broedershooop*, benedenwaarts aan de katoenplant. *Frederikslust*, 1057½ akk. groot; met 203 slaven. De *Negers* noemen haar *Saaffijn*.

HERSTELLING (DE), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Margaretha'sgift*, benedenwaarts aan den kostgr. *Weltevreden*, 800 akk. groot; met 18 slaven. Men kweekt er ook cacao.

HERSTRAAT, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weert*, gem. en 15 min. N. W. van *Neder-Weert*; met 58 h. en 180 inw.

HERTEBEESTEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie **KABING**.

HERTEN, gem. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en kant. *Roermonde* (3 k. d. 12 m. k. 2 s. d.), palende N. aan de gem. *Roermonde*, O. gedeeltelijk aan *Roermonde*, gedeeltelijk aan de gem. *Odiliënburg*, Z. aan *Linne*, W. aan de *Maas*, die haar van *Beogden* scheidt.

Deze gem bevat het d. Herten, benevens de geh. Merum en Oof. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 686 bund. 51 v. r. 20 v. ell., waaronder 622 bund. 28 v. r. 33 v. ell. belastbaar land, telt 125 h. bewoond door 153 huisgez., nitmakende eene bevolking van 753 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er drie brouwerijen, vier mouterijen, eene messenmakerij en eenen korenmolen.

De inw., die hier alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school die door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

HERTEN, ligt $\frac{1}{2}$ u. Z. van Roermonde. Men telt er in de kom van het d. 24 h. en 160 inw.

Dit d. komt reeds in het jaar 865 in de geschiedenis voor, als wanneer GODART VAN LOYN, Heer van *Heinsberg*, met zijne vrouw PHILIPPINA VAN GULICK en RINALT VAN FALKENBERG, op St. Johan Baptistedag, de goederen tot HERTEN, Merum, Roer en Niel (Maasniel), welke zij ter leen bezaten van de Heeren VAN CUYK, van ROGIER VAN HAREN verpandde.

De kerk, aan den H. MICHAEL toegewijd, is van toren en orgel voorzien. — De kermis valt in Zondag na St. DIONYSIUS.

HERTENEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de zee van *Jawa*. Zie *KAMING*.

HERTENEILAND, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen-Archipel* behoorende. Zie *ALKMAAR*.

HERTENKAMP, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HARTENKAMP*.

HERTEVELD, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *HARTEVELD*.

HERTGANG of HERTGANG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 5 u. Z. W. van *Breda*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*. — Het is eigenlijk het Zuidwestelijke gedeelte van het d. *Groot-Zundert*.

HERTINGEN, voorn. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Azeler-Ambacht*, in de *Wicwelwaarden* of *Boterzande*.

Het werd in den vloed van 22 Januarij 1440 met velen zijner bewoners, door de zee bedolven. Naderhand is de bodem weder herwonnen. Zie *WESTENRYK*.

HERTME, HARTME, ook HARTMAN, oudtijds HERTMUNDE, en bij sommige ook HERTEN, HATTEN of HARTHEN geschreven, welke laatste spelling misschien de voorkeur verdient, buurs. in het kw. *Twentse*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Delden*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Borne*.

Men telt er ruim 100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De inw., die op 1 na allen R. K. zijn, behooren tot de stat. van *Kolk-en-Bertme*.

HERTMUNDE, oude naam van de buurs. *HARTME*, in *Twentse*, prov. *Overijssel*. Zie het vorige art.

HERTOGENBOSCH ('S), voorn. bisdom.

Toen Paus PAULUS IV, in het jaar 1559, op het verlangen van *Filips II*, Koning van *Spanje*, de oprigting van drie aartsbisdommen en vijftien bisdommen in de Nederlanden beval, zag de stad 's Hertogenbosch, destijds de hoofdplaats zijnde van het vierde kwartier van

het hertogdom Brabant, zich verheven tot een' der zes Bisschoppelijke zetels, welke aan den Metropolitaan van Mechelen onderhoorig gesteld werden.

Het kerkelijk grondgebied van het alzoo opgerigte bisdom van 's Hertogenbosch, door Paus Pius IV, bij bulle van den 11 Maart 1600, omschreven, bevatte die gedeelten der toenmalige bisdommen van Luik, Utrecht en Kamerijk, welke zich uitstrekten: 1°. over de Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch, de daaraan grenzende heerlijkheid Ravestein, het graafschap Megen, de heerlijkheden Geertruidenberg, Zevenbergen en de in den omtrek gelegene dorpen, destijds tot het zuidelijkste gedeelte van het graafschap Holland behorende; 2°. over de stad Zalt-Bommel, den Bommelerwaard en eenige ten zuiden van de Maas gelegene plaatsen van het hertogdom Gelder, de stad en de landen van Heusden en van Altena, toen tot het graafschap Holland behorende, mitsgaders een enkel dorp in de baronie van Cuyk, en 3°. over die gedeelten van Keupenland, welke het distrikt Geel hebben uitgemaakt.

De opgenoemde landstrecken, thans grootendeels in de prov. Noord-Brabant gelegen, en overigens een deel uitmakende van de provinciën Gelderland, Limburg en Antwerpen, bevatte ruim 180 dorpen en de navolgende tien steden, als: Zalt-Bommel, in Gelderland, Eindhoven, Geertruidenberg, Helmond, 's Hertogenbosch, Heusden, Megen, Ravestein, Woudrichem en Zevenbergen, allen in Noord-Brabant.

De regeling van de inwendige aangelegenheden van dit bisdom had plaats op de eerste Bisschoppelijke Synode, in Mei 1571 te 's Hertogenbosch gehouden, en werd nader bevestigd of verbeterd op de tweede Synode, in October 1612, aldaar vergaderd geweest. Bij die regeling verdeelde men het kerkelijk grondgebied in tien dekenaten of dekenschappen, aan elk van welke een bepaald getal der bestaande parochiën onderhoorig werd gesteld.

In het jaar 1612 telde men over de geheele uitgestrektheid van dit bisdom 105 parochiën, welke per dekenaat ingedeeld waren als volgt: 's Hertogenbosch, Orthen, Zalt-Bommel, Hilvarenbeek, Eindhoven, Oss, Geertruidenberg, Heusden, Helmond en Geel.

Onder den Aartsbisschop of Deken van 's Hertogenbosch, behoorden de parochiën van St. Johannes Evangelist, van St. Jacob, van St. Petrus en van St. Catharina, benevens de kerken van het Beggijnhof en van het Gasthuis, welke allen parochiale werden genoemd, en verder alle vroegere kerken en kapellen van de hoofdstad 's Hertogenbosch.

Onder het dek. van Orthen werden gesteld: de kerken van Alem, Berlicum, Boxel, Dinther, den Dungen, Empel, Engelen, Esch, Gemonde, St. Michiels-Gestel, Haaren, Heeswijk, Helvoirt, Oisterwijk, Orthen, Rosmalen, Schijndel, Vlijmen, en twee parochiën te Vucht, die van St. Petrus en van St. Lambertus.

Onder het dek. van Zalt-Bommel behoorden: Aalst (bij Bommel), Amerzode, Bommel, Brakel, Bruchem, Driel, Gameren, Hedel, Hemert, Herwaarden, Hurwenen, Kerkwijk, Nieuwaal, Poederotjen, Rossum, Zuilichem en Well.

Onder het dek. van Hilvarenbeek waren gesteld: Arendonk, de Beerzen (Oostel- en Middel-Beers), Best, Bladsl, Casteren,

Diessen, Duizel, Borsel, Gairle, Napert, Hilvarenbeek, Hoogeveen, Huisel, de Hooge-Mierde, de Lage-Mierde, Moergestel, Netersel, Oirschot, Poppel, Reusel, Tilburg, Vessem en Wintelre.

Onder het dek van *Bindhoven* behoorden: Aalst (bij Bindhoven), Bergeyk, Blaarthom, Breugel, Demmelen, Bindhoven, Geldrop, Gestel, Heeze, Knegsel, Leende, Mereveldhoven, Nederwetten, Oerle, St. Oedenrode, Riethoven, Son, Sonderwijk (nu Veldhoven), Steensel, Stratum, Strijp, Tongelre, Valkenswaard, Waalre, Westerhoven, Woensel en Zeelst.

Onder het dek van *Oss* werden gesteld: Berchem, Demen, Dennenburg, Deursen, Dieden, Geffen, Haren, Heesch, Herpen, Huisseling, Kessel, Langel, Lith, Lithoijen, Macharen, Maron, Megen, Neerleen, Nistelrode, Nu-land, Oijen, Oss, Ravestein, Tuffelen, Uden en Velp.

Onder het dek van *Geertruidenberg* behoorden: Baardwijk, Besoijen, Capelle, Drimmelen, Drunen, Geertruidenberg, 's Gravenmoer, Leon-op-Zand, Raamsdonk, Sprang, Waalwijk, Waspik, Zevenbergen, Hooge-Zwaluwe en Lage-Zwaluwe.

Onder het dek van *Heusden* waren: Aalburg, Almkerk, Babyioniënbroek, Bokhoven, Doeveren, Dussen, Eethen, Emmikhoven, Genderen, Giessen, Medikhuizen, Heerbeen, Herpen, Heusden, Meeuwen, Neer-Andel, Op-Andel, Ond-Heusden, Rijswijk, Sleeuwijk, Uitwijk, Veen, Waardhuizen, de Werken, Werkendam, Woudrichem en Wijk.

Onder het dek van *Helmond* werden de volgende kerken onderhoorig gesteld: Aarle met Rixtel, Asten, Bakel, Beek-en-Donk, Budel, Dourne, Vlierden, Erp, Gemert, Gerwen, Helmond, Lierop, Lieghout, Maashees, Mierlo, Nunen, Stiphout, Veghel en Someren.

Individueel onder het dek van *Geel* waren: Balen, Bel, Catterle, Dessel, Geel, Lommel, Millingen, Moll, Orvel, Oosterlo, Postel, Rethy, Samale, Tongerlo en Westerlo.

Deze inrigtingen der dekenaten en onderhoorige pastortijen is tot in onzen tijd ten naastenbij in stand gebleven, met sommige veranderingen nothans, die de opvolgende gebeurtenissen en omwentelingen in de Regering van het land hebben veroorzaakt. Deze veranderingen hebben bijzonder plaats gehad ten opzichte van de lands. Ravestein en Megen, die tot het oude bisdom van Luik zijn wedergekeerd, en, ten opzichte van het distrikt Geel, hetwelk, onder Oostenrijksch-Brabant gebleven zijnde, gedurende de laatste eeuw ook afgesonderd van het overige vicariaat van 's Hertogenbosch is bestuurd geweest. De voornaamste inkomsten van den Bisschop kwamen uit de abdij van Tongerlo. Van het jaar 1559 tot 1647 zijn er zeven Bisschoppen van 's Hertogenbosch geweest. De eerste Bisschop was FRANCISCUS SOMERS, geb. te Son in Peelland, die in 1562 tot Bisschop werd aangesteld; in 1569 tot eersten Bisschop van Antwerpen beroepen, overleed hij aldaar den 29 Junij 1576. De tweede Bisschop is geweest LAVANVIUS MANSUS, geboortig van Geertsbergen in Zuid-Vlaanderen; hij werd in het jaar 1570 ingewijd en overleed te Namen, den 18 September 1580. Na zijnen dood stond het bisdom vier jaren open, in welken tijd het veel geholpen werd door WILHELMUS LINDAUS, Bisschop van

Roermonde. Lucas DUKZAN, van Valkenswaard geboortig, en Deken van het hoofdkapittel van 's Hertogenbosch, voerde het kerkelijk gezag, door hetzelfde kapittel verkozen zijnde, als algemeen Vicaris van het bisdom. Na een vierjarig openstaan, werd de bisschoppelijke stoel leidend door CARRUS CRANDELS, geboortig van Leuven, en ingewijd den 6 Januarij 1585. Hij overleed den 22 October 1592. De twee volgende openstaande jaren werd het bisdom bestuurd door GILBERTUS COUVAERT, als Vicaris van het Bossche kapittel daartoe benoemd. De vierde Bisschop van 's Hertogenbosch, was GILBERTUS MASJUS of MAAS, geboortig van Zalt-Bommel; hij werd daartoe ingewijd in het jaar 1596, en stierf den 11 Junij 1614. Na den dood van MASJUS, werd binnen het jaar, en wel op den 10 Mei 1615, tot Bisschop ingewijd Nicolaas ZENSUS of ZONS, geboren te Amersfoort, alwaar hij ook overleed is, den 22 Augustus 1625. MICHAEL OPROVIVUS of OPROVEN, zede Bisschop van 's Hertogenbosch, was in die stad geboren, omtrent het jaar 1564. Hij werd in het jaar 1626 gewijd; verliet, bij het overgaan der stad aan de Staatschen, in het jaar 1629, zijn bisdom, en overleed te Lier, den 4 November 1637. Na den dood van OPROVIVUS is er nog een zevende Bisschop gewijd, JOSEPHUS DE BRUGAENE, van een Italiaansch geslacht, doch te Antwerpen geboren. In 1638 werd hij benoemd, en in 1641 gewijd tot Bisschop van 's Hertogenbosch. Hij overleed den 24 October 1647. De BRUGAENE had, met toestemming van den H. Stoel, het bestuur over het bisdom, gezamenlijk met Kamerijk, tot zijnen dood toe behouden. Naderhand werd nog door het Hof van Spanje, tot Bisschop van 's Hertogenbosch benoemd JONATHAN RIVIOS of van DER BEEK, geboren te Leuven, die omtrent het jaar 1684 stierf, zonder dat zijn benoeming ooit eenig gevolg gehad heeft, want Spanje was bij de vredesonderhandeling van Munster al spoedig bereid, om het tijdelijk oppergezag over 's Hertogenbosch en geheel Staats-Brabant, den Staten af te staan, maar het geestelijk rechtsgebied van den Bisschop kon zonder den Paus niet gewijzigd worden. De Staten van Holland waren de eersten om te oordeelen, dat het genoeg ware dat men den Staat de tijdelijke oppermagt afstond, en dat men den Koning met den Paus over de geestelijke moest laten twisten. De Brabandsche Godgeleerden rieden eindelijk de Spaansche Gezanten, ook het Geestelijke rechtsgebied te laten slippen. Het bisdom 's Hertogenbosch werd daarop vernietigd en de Staten stemden toen tot het aanstellen van eenen Apostolischen-Vicaris. Van toen af is het door een tiental Apostolische-Vicarissen bestuurd geworden, van welke ANTONIUS VAN ALPHEN, in het jaar 1831 overleden, de laatste is geweest, als hebbende het aan Paus GRZEGORIUS XVI behaagd eenen Apostolische-Administrateur ad interim, in den persoon van den thans nog in bediening zijnden Heer HENRICUS DES DUNSLAEN, tot Kerkvoogd van het vic. gen. van 's Hertogenbosch te benoemen, en zulks in afwachting van de uitvoering van het concordaat en de daartoe betrekkelijke bulle van Paus LEO XII, van 17 Augustus 1837, waarbij de oprigting van een nieuw bisdom van 's Hertogenbosch is bepaald, hetwelk zal bevatten de provinciën Noord-Brabant, Gelderland en Zeeland, en dus veel uitgestrekter zal wesen dan het oude bisdom van dien naam.

Tijdens het Fransche bestuur beproefde Keizer NAPOLEON een nieuw bisdom van 's Hertogenbosch in te stellen. Bij decreet van 26 April 1810 beval hij, dat het toenmalige departement der monden van den Rijn een bisdom zoude uitmaken, waarvan de zetel te 's Hertogenbosch

moest gevestigd worden. Ofschoon deze beschikking geheel buiten toestemming van het hoofd der kerk genomen werd en derhalve krachteloos was, benoemde de Keizer niettemin een Titularis voor dat bisdom. Aan MATTHIAS FRANCISCUS VAN CAMP, Licentiaat in de Godgeleerdheid der voormalige universiteit te Leuven, werd den titel van Bisschop van 's Hertogenbosch, door den Keizer gegeven, doch de Canonieke bevestiging bleef men te vergeefs van den Paus inwachten. Intusschen nam de benoemde Bisschop, in het jaar 1811, bezit van de oude kathedrale kerk van St. JAN te 's Hertogenbosch, maar slechts weinige Geestelijken en nog minder geloovigen erkenden dien Kerkvoogd. Vruchteloos dwong men de reeds vroeger in ballingschap gezonden Apostolischen-Vicaris-Generaal van 's Hertogenbosch, ANTONIUS VAN ALPHERN, om de hem toevertrouwde geestelijke regtsmagt aan den Keizerlijken Bisschop over te dragen. Met den val van NAPOLEON was ook die van den door hem aangestelden Bisschop voltrokken. VAN CAMP vertrok in stilte, en VAN ALPHERN, in het begin van 1814 uit zijne gevangenschap ontslagen, nam, na eene gedwongene afwezigheid van vier jaren, het door hem sedert 1790 gevoerde geestelijk beheer over het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, weder in handen (1).

HERTOGENBOSCH (S), apost. vic. gen.

Dit vicariaat is, sedert de, bij Pausselijke Breve van den 2 Junij 1840, vastgestelde verandering in de omgrenzing van de Noord-Brabandsche en Limburgsche kerk-ressorten, verdeeld in de dertien volgende dekenaten: 's Hertogenbosch, Orthen, Bommel, Hilvarenbeek, Eindhoven, Oss, Geertruidenberg, Heusden, Helmond, Cuyk, Nijmegen, Druten en Ravenstein-en-Megen. Het strekt zich uit over de prov. Noord-Brabant, met uitzondering van het arr. Breda, mitgaders over eenige gedeelten der prov. Gelderland. Het bevat 212 parochiën, waaronder 6 rectoraten, welke worden bediend door 20½ Pastoors, 6 Rectoren, 186 Kapellaans en Assistenten. Men telt er ongeveer 290,000 zielen, onder welke 210,000 Kommunikanten; voorts 236 kerken, bijkerken en kapellen, een groot seminarium, gevestigd te Haaren en een klein seminarium, onder *St. Michiels-Gestel*, in welke gestichten, door 17 Professoren, aan ongeveer 250 kweekelingen, onderwijs in de Godgeleerdheid en de daartoe voorbereidende wetenschappen wordt gegeven.

HERTOGENBOSCH (S), dek. in het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch. Men heeft er 4 parochiën, alle in de stad 's Hertogenbosch, welke gezamenlijk door 4 Pastoors, 9 Kapellanen en assistenten bediend worden.

HERTOGENBOSCH (S), klass., prov. Noord-Brabant.

Zij is verdeeld in de volgende vier ringen: 's Hertogenbosch, Oss, Grave en Oisterwijk; bevat negentien standplaatsen, welke door 22 Predikanten bediend worden, en telt ruim 4400 zielen.

HERTOGENBOSCH (S), kerk. ring, prov. Noord-Brabant, klass. van 's Hertogenbosch. Zij bevat de gem. 's Hertogenbosch, Engelen-Empel-en-Crevecœur, met 2 kerken, die door 4 Predikanten bediend worden, en telt ruim 2600 zielen, onder welke 1240 Ledematen.

(1) Een, die meer omstandige berichten aangaande dit bisdom verlangen, verwijzen wij naar de *Statistische Bijzonderheden, betreffende de Roomsche-Katholieke kerk in dat gedeelte van Noord-Nederland, hetwelk het kerkelijk regtegebied van het Apostolisch-Vicariaat-Generaal van 's Hertogenbosch uitmaakt*, medegedeeld in het *Roomsche-Katholiek Jaarboekje voor het Koninkrijk der Nederlanden*, 1840, bl. 162-170.

HERTOGENBOSCH ('S), synagogaal ressort, zich over de geheele prov. Noord-Brabant uitstreckende.

Het bestaat uit acht ring-synagogen, als: éénete 's Hertogenbosch, ééne te Oss, ééne te Tilburg, ééne te Oisterwijk, ééne te Breda, ééne te Bergen-op-Zoom, ééne te Roozendaal en ééne te Eindhoven. Ook heeft men er de volgende zes bijkerken, als: ééne te Lith, ééne te Cuyk, ééne te Capelle, ééne te Geertruidenberg, ééne te Oosterhout en ééne te Veghel.

HERTOGENBOSCH ('S), arr., prov. *Noord-Brabant*; palende N. W. aan de Merwede, die het van de Zuid-Hollandsche arr. Dordrecht en Gorinchem scheidt, N. aan de Maas, waardoor het van de Geldersche arr. Tiel en Nijmegen gescheiden wordt, O. mede aan de Maas, die het van het Limburgsche arr. Roermonde scheidt, Z. onmiddellijk aan dat zelfde arr., aan het arr. Eindhoven en voor een zeer klein gedeelte aan de Belgische provincie Antwerpen, W. aan het arr. Breda.

Het bevat 94 gem. in de volgende 9 kantons, als: 's Hertogenbosch, Oss, Grave, Heusden, Tilburg, Boxtel, Waalwijk, Veghel en Boxmeer; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 191,482 bund.; telt 28,468 h., bewoond door 34,252 huisgez., uitmakende eene bevolking van 175,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HERTOGENBOSCH ('S), kant., prov. *Noord-Brabant*, arr. 's Hertogenbosch; palende N. aan de Maas, die het van het Geldersche kant. Zalt-Bommel scheidt, O. aan de kant. Oss en Veghel, Z. aan het kant. Boxtel, W. aan het kant. Heusden.

Het bevat de volgende 8 gem., als: 's Hertogenbosch, Rosmalen, Empel-en-Meerwijk, Engelen, Cromvoirt, Vucht, den Dungen en Berlicum-en-Middelrode. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 15,266 bund.; telt 4702 h., bewoond door 5853 huisgez., uitmakende eene bevolking van 31,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den akker- en hoibouw.

HERTOGENBOSCH ('S), gem., prov. *Noord-Brabant*, arr. en kant. 's Hertogenbosch (1 m. k., 1 s. d., 1 ged.); palende N. aan de gem. Engelen-en-Empel-en-Meerwijk, O. aan Berlicum en den Dungen, Z. aan Vucht, W. aan Cromvoirt.

Deze gem. bevat, behalve de stad 's Hertogenbosch, de geh. Orten en de Kloot. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1759 bund.; telt 3298 h., bewoond door 4070 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 19,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den binnenlandschen handel en scheepvaart, zijnde er sedert drie jaren eene reederij voor schepen op Oost-Indië. Ook is er eene stoomboot-maatschappij gevestigd, die twee stoomboten op Rotterdam heeft. Men treft er de volgende fabrieken aan, als: messenfabrieken; speldenfabrieken; bandfabrieken; garensfabrieken; hoedenfabrieken; 1 lakmoesfabriek; borstelmakerijen; tapijtfabrieken; 5 bierbrouwerijen; 2 kunst-azijnmakerijen; leerlooierijen; zeepziederijen; zoutketen; genever- en likurstokerijen; banketbakkerijen; koekbakkerijen, waar de alom beroemde Bossche klontjeskoek en zoogenaamde gezooijekoek vervaardigd wordt; oliestagerijen; boekdrukkerijen; koren-, vol- en oliemolens, alsmede 1 door stoom gedreven wordende sink- en loodpletterij; 1 pijpenfabriek; 1 glas- en kristalslijperij; 1 zijdespijnen- en weverij. Vroeger bestond hier ook eene glasblazerij, welke een fabriek leverde, dat het Engelsche witte glas volkomen evenaarde;

doch deze is, sedert het jaar 1800, niet meer in werking, thans (1843) is er weder eene in aanbouw.

De Roomsche Katholijken maken hier ruim 16,000 zielen uit, onder welke 12,000 Communikanten. Vóór het oprigten der Bisschopsstoel in 's Hertogenbosch, was geheel de stad maar ééne parochie, die van St. JOANNIS *Evangelist*. Het Gasthuis en het Beggijnhof werden echter ook als parochiën aangezien, voor die daarin verbleven. In het jaar 1569, verdeelde de Bisschop SONNIUS, volgens het voorschrift van het concilie van Trente, de stad in vier parochiën onder vier kerken, die van St. JOANNES *Evangelist*, welke tevens hoofdkerk was, die van St. PETRUS, van St. JACOB en van St. CATHERINA. Deze verdeling der parochiën en van hare onderhoorige uitgestrektheid, is altijd naauwkeurig onderhouden, tot de verovering van de stad door de Staten, in het jaar 1629, maar na dien tijd, alle kerkgebouwen aan de R. K. ontnomen zijnde, en de gemeenschappelijke uitoefening dier godsdienst, niet anders dan bij oogluiking en in het geheim geschiedende, moest men haar verrigten in pakhuizen, stallingen en andere kleine onaanzienlijke vertrekken. De bidplaatsen waren dus in groot getal door de stad verspreid, en op onderscheidene afgelegene plaatsen, waar men eenige veiligheid konde hopen. In het jaar 1731, waren die bidplaatsen nog ten getale van tien, welke, volgens besluit der Staten van 12 Maart 1731, moesten uitsterven op vijf, gelijk in de daad de twee laatsten, die nog boven dit getal bestonden, in de Vuchterstraat en in de Apostelstraat, gesloten werden, bij besluit van 24 December 1744, doch wederom geopend, bij nader besluit van 16 Februarij 1747, en dat op een smeekeschrift der R. K. burgers, gegrond op de enge bekrompenheid der overige bidplaatsen, ten aanzien van het groot getal der R. K. inwoners, en om de wanorde en zelfs ongelukken daaruit ontstaande. In dezen staat van zeven bidplaatsen, is de godsdienstoefening gebleven tot op de komst der Franschen onder Keizer NAPOLEON, in het jaar 1810. Sedert dien tijd is de godsdienstoefening wederom in vier kerkplaatsen gehouden, te weten in de oude kathedrale kerk van St. JAN, die tot het gebruik der R. K. is wedergekeerd; verder in de kerkplaats van St. PETRUS, achter de Tolbrug, thans door een pastoriegebouw vervangen. De kerkplaats op het *Hinthammereinde*, zijnde de parochie van St. JACOB, en de oude parochiekerk van St. CATHERINA, insgelijks tot het gebruik der R. K. wedergekeerd. Alle de bidplaatsen in de stad, na de verovering opgerigt, werden bediend door Geestelijke Priesters van de orde der Predikheeren, Jezuiten, Minderbroeders en Kapueijnen, de vier bidplaatsen der vier pastoriën uitgenomen, welke ieder door hunnen eigen Pastoor van de ongeordende Geestelijken werden bekleed, maar deze door den tijd uitstervende en meermaals niet kunnende door ongeordende Priesters vervangen worden, gebeurde het, dat de pastorf van St. JACOB vele jaren door de Predikheeren werd bekleed, en de pastorf van St. PETRUS door de Jezuiten. Eenige jaren werden ook te gelijk de drie parochiën van St. JAN, van St. PETRUS, en van St. CATHERINA, door eenen eigen Pastoor bediend, gelijk de twee van St. JAN en van St. PETRUS onder éénen Pastoor en in eene kerkplaats tot in het jaar 1840 zijn vereenigd gebleven. De R. K. ingezetenen, zonder onderscheid van hunne woonplaats in de stad, ontvingen de H. Sacramenten en volbragten de kerkelijke pligten in eene dier bidplaatsen bij eenen Priester, volgens hunne verkiezing, doch het doopsel en het huwelijk werden nooit bediend dan door de eigen Pastoors en Priesters

in de parochiekerken. Thans heeft men vier parochiën, welke tot het vic. apost. gen. en dek. van 's Hertogenbosch behooren, als: die van den H. JOHANNES *Evangelist*, bediend wordende door eenen Pastoor en drie Kapellanen; die van den H. JACOB, waarin de dienst wordt waargenomen door eenen Pastoor en twee Kapellanen; die van de H. CATARINA, bediend wordende door eenen Pastoor en drie Kapellanen; terwijl er voor de vierde parochie, die van den H. PETRUS, eene kerk in aanbouw is, welke bediend wordt door eenen Pastoor en twee Kapellanen.

De Hervormden hebben hier eene Nederduitsche en eene Waalsche gem. Die der Nederduitsche zijn ongeveer 2500 in getal, van welke 1200 Ledematen zijn. Zij behooren tot de klass. en zing van 's Hertogenbosch, en hebben hier eene kerk, welke door drie Predikanten bediend wordt. Vroeger en tot het jaar 1807, had men er vijf. In het jaar 1733 en eenige volgende jaren moeten er zes geweest zijn, voor drie of vier kerken. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, en in 1566 in de hoofdkerk gepredikt heeft, was CORNELIUS VAN DIEST, gevolgd door anderen, van welke genoemd worden HENRICUS VAN DIEST en JACOBUS MICHAEL, zijnde de laatste van Dordrecht gekomen, waar hij Predikant was geweest sedert 1573; doch deze, door den Spaanschen invloed weder onderdrukt, hebben hunne bediening hier moeten verlaten. Na de Reductie in 1629 zijn hier uit Emmenrik en het leger gekomen CONRADUS MARKINIUS, die hier den 19 September 1629 de eerste leerrede deed; uit Utrecht, BERNARDUS BUSCHOFF; uit Heusden, GISEBERTUS VOETIUS; uit Zalt Bommel, GISEBERTUS MORIENIUS; uit Gorinchem, JOHANNES SPILJARDUS, gelijk vervolgens uit Haarlem, HENRICUS SWALMIUS; uit Dordrecht, SAMUEL EVERWIJK; uit Zierikzee, GODEFRIDUS UDEMANS, en uit Assendelft, JOHANNES PETRI JUNIUS, die, bij leening, naar vereisch, zoo lang verbleven, tot dat de vijf, in 1630, door den Raad van State toegestaan voor vaste bediening, bevestigd waren. De eerste vaste Predikant is geweest EVERARDUS HENRICUS SCHUYL of SCHULIUS HERN. FIL., die in het jaar 1630 van Schiedam herwaarts kwam, den 10 November 1631 Emeritus werd, en vóór 1660 schijnt overleden te zijn. De tweede Predikant is geweest FRANCISCUS NICOLAI DE WAAL, die mede in 1630 van Almkerk beroepen werd, den 16 Augustus 1670 Emeritus werd en reeds in September daaraanvolgende overleed. De derde Predikant is geweest NICOLAUS ANTONIUS VAN DER DELEN of DELENIUS, die in Augustus 1630 van Stad op 't Haringvliet herwaarts kwam, en den 3 October van dat jaar overleed. De vierde Predikant is geweest JOHANNES PETRI JUNIUS, in 1631 van Assendelft beroepen en in 1638 overleden. De vijfde Predikant was CORNELIUS LEWANNUS, van Broek in Waterland, herwaarts gekomen in Mei 1632, overleden in 1669. ANTONIUS NICOLAUS VAN DER DELEN kan JUNIUS in zijne plaats gekregen hebben; zoo is de vierde de derde, en de vijfde, LEWANNUS, de vierde geworden, die, op zijne beurt de derde werd, toen JUNIUS in 1638 overleed. Als nieqwe vierde en vijfde kunnen nu in het jaar 1637 beroepen zijn, de twee, onder dit jaartal vermeldte Predikanten HENRICUS CONRADI, van Purmerende herwaarts gekomen en den 30 Maart bevestigd, en ISAACUS VALKENARIUS, herwaarts gekomen van Nieuwveen, onder Woerden. Deze laatste overleed in het jaar 1653, CONRADI drie jaren vroeger. Na het vertrek van den Predikant WILLEM VAN MANEN, naar Dordrecht in 1807, is er geen vijfde Predikant, en, na neergelegde dienst van den Hoogleraar en Predikant PETRUS ISAACUS DE FARMERY, die in

1809 *salvo honore et stipendio Emeritus* was verklaard, is er geen vierde kerkeraad, zamengesteld uit de Predikanten en Ouderlingen der Nederduitsche en Waalsche gemeenten, met bijvoeging der Diakenen van die gemeente, waarin eene predikantsplaats moet vervuld worden. Genoemde kerkeraad maakt uit een gros eene nominatie, eerst van twaalf, voorts van zes en eindelijk van drie, waaruit dan laatstelijk de beroeping volgt, na welke aanneming de vereischte kerkelijke en koninklijke goedkeuringen behooren te worden ingewacht.

De Waalsche gemeente, welke, volgens het getuigenis van gesachte Geschiedschrijvers (1), reeds in het jaar 1578 in het bezit is geweest van de St. Annakapel, had in 1631 tot Predikant **MARDONIS SUFFREN**, die in het jaar 1632 is overleden. Zij telt 150 zielen, onder welke ongeveer 90 Ledematen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Evangelisch-Lutherschen, van welke men er 520 zielen telt, maken eene gem. uit, die tot den ring van *Utrecht* behoort, en door eenen Predikant bediend wordt, die tevens de filiale kerken te *Zalt-Bommel* en te *Heusden* bedient. Reeds in het midden der zeventiende eeuw was er eene Evang. Luth. gem. te 's **HERTOGENBOSCH**, hoewel eerst op den 5 Junij 1686, op het aanhoudend verzoek van Z. Excell. den Grave van **NASSAU**, Gouverneur dezer stad, door de Staten-Generaal vrijheid van godsdienstoefening werd verleend. In den beginne werd er kerk gehouden op het Gouvernement, doch na verloop van drie jaren werd er voor de gem. eene nieuwe kerk gebouwd, waarvan de eerste steen den 25 Mei 1689, is gelegd geworden. De eerste Predikant, die hier met toestemming der Overheid leeraarde, was **COENRAAD CASPER TIELEMAN**, die in het jaar 1686 van *Deventer* werd beroepen, en in het jaar 1689 naar *Leyden* vertrok, waar echter de Overheid zijne beroeping niet erkende. Later werd hij *Pastor primarius* en *Superintendent* te *Brunswijk*.

De Israëlieten, die hier ruim 580 in getal zijn, maken eene ring-synagoge uit, welke tot het synagogaal ressort van 's *Hertogenbosch* behoort. — Men telt in de gem. 's **HERTOGENBOSCH** 20 scholen.

De stad 's **HERTOGENBOSCH**, bij verkorting veelal 's *Bosch* geschreven, en in de wandeling *den Bosch* genoemd, ligt 8 u. O. ten N. van *Breda*, 16 u. N. O. van *Antwerpen*, 18 u. Z. Z. O. van *Amsterdam*, 10 u. Z. van *Utrecht*, 9 u. W. Z. W. van *Nijmegen*, te midden van moerassen en lage hooi-, wei- en bouwlanden, welke laatsten ten N., N. O. en O. der stad gevonden worden. De grond, waarop de stad ligt is echter hooger, vooral de Grootemarkt, de *Esplanade* en de *Paradeplaats*, met de daaraan grenzende straten, terwijl de overige gedeelten des winters bij hoogen waterstand dikwijls onder water staan, vooral in en omtrent de *Waterstraat*, alwaar het laagste gedeelte der stad is. De stad ligt aan de vereeniging van den *Dommel* en de *Aa*, die, van hier te zamen onder den naam van *Diest* of *Diese* noordwaarts aanvloeiende, bij het fort *Crevecoeur* in de *Maas* vallen. Haar naam is ontleend van een bosch van de Hertogen van *Brabant*, dat eertijds hier omstrecks op het hooge land gevonden werd, en waar deze zich veel met

(1) VAN **HEURN**, *Historie der Stad en Mejerij van 's Hertogenbosch*, Deel II, bl. 113. VAN **OUDEHOVEN**, *Beschrijving van de Stad en Mejerij van 's Hertogenbosch*, bl. 154, volgens welken Schrijver de St. Annakapel toen (1578) in eenen goeden toestand moet geweest zijn, als zijnde hoogstens slechts acht en vijftig jaren gebouwd. Zie bl. 94.

de jacht vermaakten. In de vroegste tijden zoude zij *ORTDUNUM*, *ORTEN* genoemd zijn geweest; daarna *CIVITAS DE ORTDUNO* (de stad van Orten), vervolgens *NOVA CIVITAS APUD ORTDUNUM* (de nieuwe stad bij Orten), *NOVA CIVITAS APUD SYLVUM* (de nieuwe stad bij het Bosch), *NOVA CIVITAS APUD ORTDUNUM, QUAE SYLVA DICITUR* (de nieuwe stad bij Orten, welke het Bosch wordt genoemd), eindelijk *SYLVA DUCIS* of *DUCIS SYLVA* ('s Hertogenbosch), en in het kweek Latijn *BUSCUM* (Bosch). *MELIS STOKK* noemt haar reeds *BOSSCHE* en *SERTOGHEN BOSSCHE*. In het Fransch wordt zij *BOIS LE DUC* of *BOLDUC*, en bij de Hoogduitschers *HERZOGENBOSCH* genoemd. In het jaar 1795, wilde men den naam van 's Hertogenbosch dwaaselijk verwisselen met dien van *BRUTUSBOSCH*, doch geheel ten onrechte, want welke betrekking had *DECIMUS BRUTUS* of iemand der andere Romeinsche Brutussen toch op 's Hertogenbosch. De naam van Brutusbosch raakte weder zeer ras in vergetelheid.

Men stelt den oorsprong dezer stad gemeenlijk op het jaar 1184, en men houdt Hertog *GODEFRID III* voor den stichter, dit blijkt uit het oud Latijnsch tijdvers:

GODEFRIDVS DVX ē SILVA RECLIT OPPIDVM.

(d. i.: Hertog *GODEVAART* maakte van een bosch eene stad).

Hoewel anderen willen, dat zijn zoon *HENDRIK I*, haar zoude gesticht hebben. Het kan zijn, dat de eerste dezer twee Hertogen van *Brabant*, de grondslag der stad gelegd, en dat zijn zoon *HENDRIK* den opbouw verder voltrokken heeft of anders, dat *HENDRIK* de stad alleen, doch onder opzigt van zijnen vader volbouwd heeft, en dat men daarom beide den vader en den zoon de stichting der stad heeft toe te schrijven. De jacht in het naaste bosch gaf de eerste aanleiding tot het stichten der stad. De Hertog bouwde er een jaghuis, later het *Haze windje* genoemd, een gebouw thans nog op de Schapenmarkt staande, en eerst in het jaar 1835 vernieuwd, hebbende dit vorige gebouw het jaartal 1511, dat men nu nog in den nieuwen gevel ziet. Eenige lieden kwamen zich bij dat huis nederzetten, om de hovelingen te kunnen gerieven, die herwaarts in menigte toevloeiden, alsmede de kooplieden, die hier dikwijls uit de omliggende landstroken bijeenkwamen, om aan elkander hunne goederen te verkoopen. Daar de *Dommel* en de *Aa* hier te zamen vloeijen, kwamen de bijenhouders uit de *Meijerij*, hier hunne bijen ter markt brengen, welke van daar met schuiten naar *Gelderland* werden afgehaald. De Hertog begunstigde deze nieuwe markt en schonk hun, die zich hier kwamen nederzetten, een stuk land en het benoedigde timmerhout uit het bosch. De toevloed van handelaren nam hier zoo toe, dat men er onderscheidene huizen bouwde.

De inw. van *Heusden* beducht, dat hunne handel zich naar de *Nieuwe stad bij Orthen* zoude verplaatsen, overvielen tweemalen de inwoners, verdreven die, en legden de huizen in kolen. De *Bosche*naars, door den Hertog aangemoedigd, bouwden hun vlek weder op; eindelijk besloot men er eene stad te stichten, met muren en poorten omringd. De drie hoofdsteden van *Brabant*, *Leuven*, *Brussel* en *Antwerpen*, namen dit werk bij de hand. Elk bouwde eene poort, opdat 's Hertogenbosch tevens tot een bolwerk zoude strekken tegen vijandelijke aanvallen uit *Holland* of *Gelderland*, aan de grenzen van welke landen deze plaats gelegen was. Men maakte haar alzoo welhaast tot eene beslotene plaats, die door den Hertog met stadsregten beschonken werd, welke omwalling echter niet vóór 1196 geschiedt is. Aanzienlijke voorregten van en door den Hertog van *Brabant* aan de nieuwe stad geschonken, veroorzaakten dat zij reeds vroeg

uitgelegd moest worden. De eerste uitlegging geschiedde onder JAN III, Hertog van *Brabant en Lotharingen*, in het jaar 1318, wordende aan de eene zijde vergroot van de Lieve Vrouwepoort, voormaals staande bij het huis het Gulde-Harnas, op de *Schepensmarkt*, tot aan de Kruispoort, naderhand de Vughterbinnen-poort genaamd, nu afgebroken, en aan de andere zijde, van de Leuvensche-, later de Gevangenpoort, thans mede afgebroken, tot aan de Pijnappel-poort, welke op het Hinthamer-eind stond, en, ten Noordwesten, van de Brusselsche- of Orthen-binnen-poort, tot aan de oude poort van Orthen uitgebreid. De tweede vergrooting geschiedde mede onder de regering van gemelden Hertog, wordende toen de Vuchterdijk in de stad getrokken; terwijl bij de vergrooting in het jaar 1499, alleenlijk een gedeelte van het Hinthamer-eind in de stad werd gebragt. Zij heeft thans ongeveer $1\frac{1}{2}$ u. in den omtrek. Het is eene levendige, aangename, luchtig gebouwde en gezonde plaats, want ondanks zij bijna alle winters, ja, zelfs tot in de lente toe, door het water omgeven is, en het somtijds gebeurt, dat het tot in de voornaamste straten der stad stroomt, heerschen hier echter weinige ziekten, en de doorstroomende rivieren, die altijd versch water aubringen, dragen niet weinig bij tot de gezondheid der ingezetenen, onder welke vele oude lieden gevonden worden.

De stad heeft vier poorten, als: de Orthen-poort, ten Noorden; de Hinthamer-poort, ten Noordoosten; de Vuchter-poort, ten Zuidwesten, en de St. Jans-poort, aan den Evangelist JOHANNES toegewijd, ten Noordwesten. Ook zijn er twee waterpoorten, de Groot-Hekel, door welke de Dommel in de stad vakt, ten Zuiden, en de Kleine-Hekel, waardoor de Aa in de stad stroomt, ten Oosten, benevens de Haven, doorgaans de Boom genaamd, ten Noorden. Men had er in vroegere tijden nog meer poorten, te weten: de Bazeldonsche- of Dongensche-poort, ook de St. Anthonie-poort genoemd, niet ver ten Zuiden van de Hinthamer-poort; de Dijk-poort, ten Westen van de Haven, en de Antwerpsche-poort, welke, nadat de stad was uitgelegd, eigenlijk eene binnenpoort geworden is, en later werd weggebroken. Zij droeg dien naam om dat de stad Antwerpen haar had laten bouwen. Ook had men er vier binnenpoorten; namenlijk: de Orthen-binnen-poort, voorheen de Brusselsche-poort genaamd, om dat zij op kosten dier stad zoude gebouwd zijn, en later is afgebroken; de Hinthamer-binnen-poort, ook wel de Pijnappel-poort genaamd, welke in het jaar 1723, op last der Regering is gesloopt; de Gevangen-poort, welker de Leuvensche-poort, om dat zij op kosten van de stad Leuven zoude gesticht zijn, aan het Oosteinde der Markt, aan de Hinthamerstraat, welke later tot Gevangenis godiend heeft, en daarna is afgebroken, en de Vuchter-binnen-poort, eertijds de H. Kruispoort, op de Vuchterstraat bij de Snelstraat, waarvan de toren door eenen geweldigen stormwind, den 1 September 1717, werd omvergeworpen, doch kort daarna weder is hersteld; terwijl de geheele poort in het jaar 1799 gesloopt is.

Men heeft te 's HAARLEMBOACH vijf open pleinen en veertig groote en kleine straten, die meest allen zeer fraai zijn. Er zijn nog groote stukken griend, die niet bebouwd zijn en die voor meestuinten en bleekertjen gebezigd worden.

De Grootemarkt is een schoon breed plein, met een fraai stadhuis, de hoofdwacht, aanzienlijke gebouwen en onderscheidene koffijhuizen

huizen omzet. Zij sou een der grootste pleinen van ons rijk zijn, zoo het Gewandhuis, te voren eene laken- en nu eene vleeschhal, met eenige ter wederzijde gebouwde huizen, welke als in eenen driehoek uitloopen, dit schoone plein niet ontsierden. Op deze markt loopen acht straten uit.

De Vischmarkt, aan het einde van de *Haven*, waarvan de kaai aan de eene zijde met herbergen en winkelhuizen bezet is, is een tamelijk groot, vierkant plein. In de nabijheid daarvan had men vroeger de Stads-Kraan, die van een gemakkelijk en bijzonder zamenstel was, doch deze is in het jaar 1831, nadat eenige verzakingen daaraan ontstaan waren, afgebroken. Onder deze markt loopt een tak der Dieze in de haven uit.

De Paradeplaats, tegenover de *St. Janskerk*, was voormaals het Groot-Beggijnhof, en is in het jaar 1749 tot eene paradeplaats aangelegd. Dit plein is niet klinkersteen en rondom met steenen palen en lindendoornen bezet. Daartegenover ziet men uitmuntend fraaije huizen.

Het Orthenplein of de Esplanade, zijnde het glacis der Citadel of Papenbril, was in het jaar 1644 nog bebouwd, onder anderem met de schoone parochiale Kerk van Petrus en Paulus, maar dient thans tot eene Exercitieplaats voor de bezetting.

Het St. Jacobskerkhof, alzoo genaamd naar de parochiale Kerk van St. Jacob; welke kerk, in het jaar 1751, door de stads Regering aan het land verkocht is, om tot een groot arsenaal te dienen. Dit kerkhof of plein wordt thans voor het grootste gedeelte gebruikt tot het houden van de Vrije- of St. Jansmarkt, zijnde eene voorname linnenmarkt met Meijerij'sch linnen, dat, om de meerdere sterkte en deugdelijkheid, boven het Vlaamsch linnen gezocht wordt; terwijl het andere gedeelte afgesloten is voor geschut en kogelpark. De gezegde markt, waarop duizenden van menschen uit de Meijerij en omstreken zamenvloeijen, wordt gehouden den 24 Julij.

Ten einde de stad voor schadelijke uitwasemingen te beveiligen, worden de waterleidingen van tijd tot tijd uitgebaggerd en wekelijks door het trekken der sluisen verfrist, en, hoezeer deze waterstroomen acht of negen in getal zijn, bespeurt men, door de stad wandelende, er nauwelijks iets van, zoo zeer heeft men die weg betimmerd en aan het gezigt onttrokken. De Haven alleen, eene sprank van de Dieze, is van wederzijde met straten, neringdoende- en pakhuizen omringd. Aldaar is het zeer levendig en ademt het nijverheid. Bijna alle goederen, die uit de noordelijke provinciën, ten behoeve der stad en de Meijerij worden aangebragt of van daar uitgeveerd, plegen hier gelost en geladen te worden, doch thans gaan de meeste goederen regt door naar hunne bestemming door de Zuid-Willemsvaart, welke dezelfde dienst bewijst, doch meest tot het ontladen van grovere koopgoederen. Deze vaart werd in 1822 door het Noordoostelijke gedeelte der stad geleid, en de stedelijke regering heeft de som van f 50,030, ter gedeeltelijke bestrijding der kosten bijgedragen. Zij eindigt in de stad op de hoogte der Orthenpoort, daár, waar de Dieze zich met haar vereenigt en in den Boom uitvloeit. Over deze vaart liggen vier fraaije dubbele ophaalbruggen, terwijl aan den Kleinen-Hekel de eerste schutsluis is. De zuidelijke zijde is sinds de laatste jaren met nieuwe huizen vol gebouwd en levert voor de inwoners de eenigste aangename wandeling binnen de stad op.

's Hertogenbosch is eene gewigtige vesting, die, ofschoon zij eene gebrekkigen hoofdwal bezit, welke bestaat uit acht bastions, als: Muntel, Hintham, Bazelaar, Oranje, Vucht, Deuteren, Maria en Oliemolen, die alleen door eene gracht met zeer lage contre-escarpes omgeven, en van geene andere buitenwerken dan vóór de fronten der Hinthamer-, St. Jans- en Vuchterpoort, voorzien, door hare natuurlijke ligging zeer sterk is, als kunnende het omliggende terrein overal over eene groote uitgestrektheid onder water gezet worden, waardoor er geene andere communicatie meer bestaat, dan langs de twee straatwegen naar Hintham en Vucht. Bovendien ligt in den omtrek der vesting, welke eene driehoekige gedaante heeft, de citadel, ook Papenbril genaamd (zie dat woord), en zijn de voornaamste punten buiten de vesting nog door de volgende sterkten verdedigd, als: 1°. de Orthenschans, buiten de Orthenpoort, op den rijweg naar Bommel; 2°. de Retranchementen, aangelegd op den straatweg buiten het geh. Hintham; 3°. het fort St. Anthonie en 4°. het fort Isabelle, beide laatstgenoemden aan den straatweg naar Vucht; terwijl nog tot deze vesting kan gerekend worden het fort Crevecoeur, aan den mond der Dieze (zie deze woorden).

Het Stadhuis, aan de zuidzijde van de *Markt*, is een fraai gebouw, met eenen graauwen arduinen gevel en voorzien van eenen schoonen toren met peer, met klokkespel en uurwerk. De gevel is sierlijk opgehaald en met een modern bordes voorzien. Het vereert de nagedachtenis van den beroemden VAN CAMPEN, die het in het jaar 1670 in dezen fraaijen smaak heeft ingerigt. De Burgemeesterskamer prijkt met schilderijen van den vermaarden THEODORUS VAN TULDER, wiens kracht van uitdrukking, in gelijkenis van beelden en koloriet, geen geringen lof verdient, en van DIRK DU BOIS, in leven Directeur der teekenschool. Achter het stadhuis ligt een groot en lang ijzeren kanon, van achtkantigen vorm, gemeenlijk de BOIS GRIS genoemd, zijnde gegoten in 1811. Men leest er met zeer oude en bijna onleesbare letters op:

Groot gewelt hiet ik,
's Hertogenbosch bescherm ik.

Van dit kanon heeft men een stuk afgezaagd, en tot een gewigt aan het uurwerk van de St. Janstoren gehangen. Het stedelijk archief is bezienswaardig: aldaar zijn de stads-archieven, die in vrij goeden en volledigen staat bewaard zijn gebleven, in goede orde gerangschikt. Tevens vindt men er merkwaardige oud- en zeldzaamheden, waaronder ongeveer 250 zilveren cachetten van de vroegere regerende Leden bewaard worden, met eene verzameling van zilveren en glazen drinkbokalen van sierlijken vorm. In 1840 heeft het stedelijk Bestuur de verzorging van dit archief opgedragen aan den Heer C. R. HEEMANS, die het in dezen goeden staat gebragt heeft.

Het Gouvernement, in de *Verwerstraat*, prijkt met eenen deftigen voorgevel, heeft een fraai voorplein met groot ijzeren hek en portierswoning, ruime vertrekken voor de verschillende bureaux en vergaderzalen en was vroeger met enkele fraaije schilderstukken van QUIRINUS VAN ANELSPHOORT versierd, waaronder dat uitmunt, hetwelk MARCUS CURIUS voorstelt, met zijnen slaaf en ajuin bradende, op het oogeblik dat hij het goud versmaadt, hetwelk de Sabijnsche Gezanten hem komen aanbieden, doch deze zijn thans op de teekenschool geplaatst. Voormaals was dit gebouw een Jezuitenklooster, doch het werd in het jaar 1768 herbouwd, en was toen het Landschapshuis der

vier kwartieren van de *Meffertij* van 's Hertogenbosch. Na den overgang van 's Hertogenbosch, in het jaar 1794, werd het door de Franschen tot een Hospitaal gebruikt; vervolgens in het jaar 1796 vernieuwd zijnde, hielden de Bataafsch-Brabandsche Volksvertegenwoordigers er honne zittingen, en later het bestuur van het Departement Brabant. Achter het gebouw heeft men eenen fraajen tuin, door welchen de rivier de Dommel haren ongedwongen loop vervolgt, en waarin onderscheidene partijen naar den nieuwsten smaak aangelegd, eens voortreffelijke werking doen.

Het Paleis van Justitie, in de *Hinthamerstraat*, dat in het jaar 1840 aanmerkelijk vergroot is, dient tot vergaderplaats van het Provinciaal-Geregtshof van Noord-Brabant, en van de Arrondissements-Regtbank van 's Hertogenbosch. Het is van ruime, en tot het doel waartoe zij bestemd zijn, geschikte vertrekken voorzien. Vóór het jaar 1629, was het een Bisschoppelijk paleis, later diende het tot woning van den Kofmāndant, en werd daarom het Kommandement genoemd. In 1764 is er eenen nieuwen voorgevel aangebouwd en veel verbeterd. Onder het bewind van Napoleon, heeft het weder tot Bisschoppelijk paleis gediend.

Het Bisschoppelijk paleis, aan de *Paradeplaats*, bestaat uit twee aan elkander palende gebouwen, onder eenen gevel gebragt, welke vroeger tot woning van partikulieren dienden. Tijdens den staat van beleg heeft het, van 1830 tot 1833 tot Kazerne, en van 1833 tot 1839 tot Militaire Hospitaal gediend. Thans wordt het door het Domeinbestuur verhuurd. Het heeft schoone vertrekken, met groote marmeren schoorsteenen en kostbare behangsels.

Het Tucht- Werk- en Gevangenhuis, in de *St. Jorisstraat*, is een aanzienlijk gebouw, dat in het jaar 1802 nieuw gebouwd, later in de jaren 1824 en 1830 aanmerkelijk vergroot, en zeer doelmatig ingerigt is. Tijdens den staat van beleg, heeft dit gebouw gedeeltelijk tot Kazerne gediend.

De gewone Kazerne, in de *Tolbrugstraat*, op *St. Jacobskerkhof*, de Mortel-Kazerne en de Barbara-Kazerne, kunnen gezamenlijk wel 3000 man bevatten; terwijl de twee nieuw gebouwde Ruitersallen, aan de *Paradeplaats*, ruim genoeg zijn voor 600 paarden.

Het Laboratorium, bij de *Orthenpoort*, zijnde een groot en sterk veelhoekig gebouw, met eene natte gracht omgeven en van een spits dak voorzien, dient ook, zoo als de Toren op de *Hofstad*, behoortende bij het *Hinthamerende*, en de Vuurwerkerstoren, bij bastion *Bazelaar*, om ernstvuurwerken te bewaten.

Het Grootte Kruidmagazijn, bij de bastion *Bazelaar*, is een groot en stevig gebouw, groot genoeg om 100,000 pond kruid te bergen. Behalve dit is er nog een Kruidmagazijn, op de *Ciladel* of *Papenbril*.

Als een der oudste gebouwen van 's Hertogenbosch, verdient de Lieve-Vrouwepoort, in de *Hinthamerstraat*, aan de *Illustre-Lieve-Vrouwe-Broederschap* toebehoorende, vermelding, waarvan het binnenste gedeelte wegens bouwvalligheid vóór eenige jaren is afgebroken (1). Het heeft eenen wonderbaren antieken gevel.

De Loge der Vrijmetselaren is een onaanzienlijk gebouw, op den *Papenkulst*.

(1) Men vindt eens afbeelding van dit gebouw in het *Geschiedkundig Mengelwerk over de provinci Noord-Brabant*, van onze Geleerden Medearbeider C. R. HEMANS, D. II, bl. 80.

Ook heeft men te 's HERTOGENBOSCH een Postkantoor, in de *Stoofstraat*, en eene Station der Paardenposten, in de *Keizerstraat*.

Onder de kerken munt voornamelijk uit de Groot- of St. Janskerk, aldus genoemd, omdat zij weleer aan den H. JOHANNES was toegewijd, aan de *Paradeplaats*. Men begon deze kerk, eene der grootste en schoonste van ons geheele Vaderland, te bouwen in het jaar 1280. Zij werd in 32 jaren (anderen stellen 30 jaren) volbouwd. Zij steunt op 150 pilaren, hare lengte is 108 ellen, de breedte vóór het koor of op het kruis 49 ellen, en bij den toren 39 ellen. Vóór het jaar 1629, telde men er 80 altaren, en was zij met uitmuntende schilderijen versierd. Deze kerk heeft van tijd tot tijd zeer vele rampen moeten ondergaan. In het jaar 1410, werd zij door een zeer zwaar onweder sterk beschadigd. In 1419, brandde zij op den 30 April geheel af, doch werd schooner hersteld dan zij te voren geweest was. Op het midden dezer kerk, plagt eenen uitmuntenden schoonen toren te staan, geheel alleen van hout vervaardigd, welke een koper beeld van JOHANNES den Evangelist, op de spits toorsche, wegende 78 Nederl. ponden, maar hij brandde op den 25 Julij 1584, door den bliksem geheel af, op denzelfden dag, dat daarin het *Deum laudamus* gezongen werd, wegens het vermoorden van PRINCE WILLEM I, en is niet weder opgebouwd. De toren aan de Westzijde der kerk, werd toen ook sterk beschadigd. In de onderscheidene belegeringen dezer stad, in de jaren 1601, 1603 en vooral in 1629, leed deze kerk zeer veel. In het jaar 1722 ontstond, in het jaar 1745 in den toren, doch de brand hierdoor veroorzaakt, werd de toren, en stichtte 3 Augustus 1830 sloeg de bliksem weder in dezen toren, zij echter wel daarin brand. Door spoedig aangebragte hulp werd de toren nogtans en dra gebluscht. Een gedeelte van den toren verbrandte opwinden der stortte in, en de Klokkenist, die juist bezig was met het oprichten der klok, werd door den schok en het licht zoodanig verscheid, dat hij langs den trap naar beneden stortte, en te aan den gekwetst werd. Den 20 Julij 1837, is het onweder nogmaals in de Oostkant van den grooten toren en koepel dezer kerk ingeslagen, en reeds op beide plaatsen het leijen dak verbrijzeld, het houtwerk had zelfs vlam gevat, maar door spoedig aangebragte hulp zijn gelukkig groot rampen voorgekomen. In 1845 is deze kerk sierlijk hersteld, met ijzeren gaanderijen versierd. In het jaar 1568 werd er een koninklijk pittel van dertig wereldlijke kanonniken in de St. Janskerk gesticht. JAN VAN ARKEL was er de oprigter van. Dit schoone gebouw leed geweldig veel in 1566 door de beeldstormerij. Men ziet er echter nog bezienswaardige zaken. Ten Noorden van den toren staat eene ongemeene doopvont, zijnde in het jaar 1492, door Mr. ARAY, Geelgieter van Maastricht, gegoten van geel koper, wegende 1250 Nederl. ponden. Het is om het zware beeldwerk en den vorm, zijnde de deksel als eenen toren gemaakt, zeer bezienswaardig, zijne weerga wordt zeldzaam gevonden. Ten Noorden van den toren staat het zoogenaamde spel des oordeels, zijnde in 1513 vervaardigd, door eenen Smid, door sommigen PIETER WOUTERS, door anderen MATTHIJS SKRINNEN, en weder door anderen SORRENDONK geheeten. Naar het oordeel van sommigen is dit echter van niet veel aanbelang (1). Vóór het koor is

(1) Men zie daaromtrent nader onze volijverigen Medearbeider C. R. HERRAENS, in zijne Geschiedkundig Hoogleeswerk over de provincie Noord-Brabant, D. I, M. 41-43.

een fraai oxaal, dat het koor van het schip der kerk afzondert, op zestien verheven pilaren van gepolijst rosachtig marmer, en versierd met eenige groote en onderscheide kleine zeer kunstig gehouwen beelden, dit oxaal werd voltooid in het jaar 1613, en kostte 11,000 guld. In het koor ziet men de zitbanken van de oude Kanonniken, zijnde voorzien van zeer bijzonder en even daarom besienswaardig beeldwerk, waarin smaak en wandsmaak om den prijs dingen. Ook vindt men hier het levensgroote standbeeld van den vierden Bisschop van 's Hertogenbosch, **GIJSBERTUS MASIUS**, in eene knielende gedaante. Het is door de baldadigheid veel geschonden, doch niet door de beeldstormerij, daaronder leest men het volgende grafschrift:

OMNIA MORIS Aequat.

hic Jacet

QUEM BONNELIA MUNDO PROTULIT

DUCIS-SYLVA INFULA EXCEPIT

MORS VIRTUTIBUS CANISQUE AUCTUM INTERCEPIT

QUID HIC TRIUMPHAS GERMANA SOMNI

ILLE TIBI REDDIDIT QUOD DEBUIT

ET QUOD NON DEBUIT

IN PATRIAM TRANSTULIT.

(d. i. De dood maakt alles gelijk. Hier ligt hij, die in Bommel het levenslicht aanschouwde; die te 's Hertogenbosch den Bisschopsmijter ontving, en die met vele deugden versierd, in zijnen grijzen ouderdom door den dood werd aangenomen. Waarom verblijd gij u hier o Broeder van den slaap! Hij heeft u slechts terug gegeven, hetgeen hij u schuldig was, en hetgeen hij u niet schuldig was, heeft hij naar zijn Vaderland overgebracht). Om deze kerk heen, loopen de begraafplaatsen der R. K. Ook ziet men nog in het koor het hoogaltaar, uit marmer vervaardigd, en met schoon beeldwerk versierd. Mede is bezienswaardig het marmeren altaar in O. L. V. kapel. Deze kerk pronkt ook met eenen fraai gesneden predikstoel en twee orgels, wordende aan het groote onder den toren, om zijne ongemeene welluidendheid, vooral in de voor humana en de trompet, eenen hoogen rang onder deze kunst- en maatschappij te rekenen. Het kerkorgel is van eenen vrommen kunstigen der kerkmuziek toegekend, ja door sommigen voor het beste en beste in de Nederlanden gehouden. Van buiten is deze kerk zeer fraai lof- en beeldwerk versierd. De groote toren is echter zeer fraai en ontsiert het gebouw, dewijl hij van roode steen is op- en afgevoerd; het dak loopt pyramidaal op en heeft op den top een klein herstel, met eenen torentje. Het achterste gedeelte van het schip der kerk werd in 1613 voltooid. De lieden, die aan dit werk gearbeid hebben, ont- naar men wil, lederen geld, en den opperbouwmeester had dagloon een braspenning (6½ cent). Men verhaalt, dat hij, eens toen zijne vrouw hem erwten met spek voorzette, zoodanig in toorn ontstak, dat hij de pot omschopte, en

Is dat nu spijs voor eenen man,

Die daags een braspenning winnen kan.

De nachtenis van deze daad zoude aan de noordelijke buitenzijde, het afbeeldsel, dat men er heden nog ziet, van eenen man, zijnen voet eene etenspot omschopt, met dat gezegde er on- slaatst zijn (1). Deze kerk, welke sedert het jaar 1629 bij

De hierover nader: het Geschiedkundig Mengelwerk over de provincie Noord-Brabant, 12-116.

de Herv. in gebruik was, is in het jaar 1810 aan de R. K. teruggegeven, sedert dien tijd is zij van jaar tot jaar met rijke sieraden waardiglijk versierd, hebbede het kerkbestuur sedert eenige jaren met de fraaie fresco beschildering der gewelven, welke zeer zeldzaam, zoo niet eenig, is in ons Vaderland, met groote kosten doen herstellen.

De Roomsch-Katholieke kerk van den H. Jacobus, in de *St. Jacobsstraat*, is een nat gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

De Roomsch-Katholieke kerk van de H. Catharina of Kruiskerk, in de *Kruisbroederstraat*, is een schoon gebouw, met eenen koepel en van een orgel voorzien. Deze kerk werd in 1569 eene parochiekerk, en werd in 1601 veel vergroot; in het jaar 1842, is zij weder zeer vergroot en verfraaid. Zij is versierd met de schilderingen van den Historiëschilder P. J. VERHAAGEN, welke voorheen de abdij van Everbode versierde.

De Roomsch-Katholieke kerk van den H. Petrus, achter de Tolbrug, nabij de *Orthenstraat*, is thans in aanbouw, en zal in den loop van dit jaar (1843) voltooid zijn. Het is een deftig en sierlijk gebouw, volgens de Corinthische orde, en doen den bouwmeester, den Heer JOHANNES HENDRICUS LAFFERTS, Onderwijzer aan de teekenschool te 's HEEROWENBOSCH, groote eer aan. Aan deze kerk is een uitmuntend orgel door een' deftig en aanzienlijk parochieaan ten geschenke gegeven. Dit overheerlijk stuk, waaraan geene kosten mogen gespaard worden, wordt op 20,000 gulden berekend, en zal bestaan uit een 16 voets werk met drie klavieren en pedalen van twee octaven. De Heer SMITS, Orgelmaker op de Reek, bij Grave, is met de samenstelling belast.

Behalve deze kerken bezat 's HEEROWENBOSCH vroeger nog een aantal kerkelijke stichtingen, als het Grootgasthuis van St. ELIZABETH, in de *Hinthamerstraat*, waarvan de kerk in 1488, door Paus CALIXTUS III, tot de parochie verheven werd; het Beggijnhof, dat van eene zeer oude instelling was, zijnde de kerk reeds van het jaar 1274 van de par. van Orthen, waaronder zij had behoort, afgescheiden, en sedert als parochiekerk aangezien; terwijl het hof, waarin de Beggijnen, die zeer talrijk waren, nog eenigen tijd na de verovering van 's HEEROWENBOSCH, in het jaar 1629, gebleven zijn, naderhand tot eene paradeplaats gemaakt, en de voormalige kerk thans afgebroken is; het klooster der Predikheeren of Dominikanen, in de *Hinthamerstraat*, thans tot particuliere woningen verbouwd; het Klooster der Wilhelmiten, op het *St. Jacobsplein*, waarvan de gebouwen thans zijn weggebroken; het Klooster der Minderbroeders of Franciscanen, in de *Minderbroederstraat*, thans verbouwd tot particuliere woningen; het Kapucijnenklooster, in de *Apostelstraat*, waarvan de gebouwen zijn weggebroken; het Klooster der Beggarden, aan de *Paradeplaats*, waarvan de gebouwen thans verbouwd zijn tot een weeshuis; het Kruisheerenklooster, achter de St. Catharinakerk, nabij de *Vuchterstraat*, thans weggebroken, terwijl de kerk nog onder den naam van St. Catharinakerk bij de R. K. in gebruik is; het Jesuitenklooster, in de *Verwerstraat*, thans een gedeelte van het Provinciale Gouvernement uitmakende; het Hieronimusklooster, op het *Hinthamer-einde*, waarvan de gebouwen thans verbouwd worden tot eene kristal- en glasslijperij; het Celbroedersklooster, op de *Triniteit*, thans het Weeshuis der Hervormden; het St. Geertruidaklooster, bij de *Orthen-Binnenpoort*, thans ingerigt tot woonhuizen, terwijl de kerk bij de *Waalche*

gemeente in gebruik is; het Clarissenklooster, in de *Clarrastraat*, waarvan de gebouwen verbouwd zijn tot woonhuizen; het Klooster Marienburg, op den *Vilenburg*, waarvan de gebouwen zijn verbouwd tot particuliere gebouwen, een arsenaal en eene societeit; het Klooster der Zusters van Orthen, ten Noorden van de *Hinthamerstraat*, thans verbouwd zijnde tot eene warmoezierswoning; het Franciskaner Nonnenklooster, achter de *Tolbrug*, waarvan de gebouwen thans dienen tot woningen voor partikulieren; het Klooster voor Reguliere Kanonikessen van de St. Augustinusorde, op den *Papenhulst*, thans verbouwd tot woonhuizen met tuinen, en de kerk tot eene branderij; het Augustijnen Nonnenklooster, op den *Papenhulst*, thans door moestuinen vervangen; het Klooster Bethanië, op den *Windmolenberg*, welks gebouwen thans tot burgerwoningen zijn ingerigt; het Klooster der Carmeliter-Nonnen, op het einde van de *St. Jorisstraat*, thans verbouwd tot particuliere woningen. Ook had men er een aantal kapellen, tot godsdienstig gebruik der nabijwonende R. K., als: die van St. Anna, in de *Gasthuisstraat*, later tot Fransche Hervormde kerk gediend hebbende, thans afgebroken, terwijl op de plaats, waar zij gestaan heeft, de Nieuwkerk gebouwd is; die van St. Georgius, thans gebruikt wordende tot kazerne voor de Infanterie; die van St. Cornelius, bij de *Vachterpoort*; die van St. Eligius, bij de *Orther-Binnenpoort*, verbouwd tot partikuliere woningen; die van St. Barbara, in de *Barberastraat*, thans dienende tot kazerne, en die van St. Anthonius, op het *Hinthameinde*, thans verbouwd tot partikuliere woningen, waarvan echter de toren nog bestaat, welke met een klok en uurwerk voorzien en in den Gothische stijl is opgebouwd. In de *Tuinen of Diepstraat*, achter dezen toren, heeft de eerste Antoniuskapel gestaan, welke echter voor vele jaren reeds is afgebroken, zoo dat hiervan niet het minste spoor meer over is.

De Kerk der Nederduitsche Hervormden wordt de Nieuwe geheeten. In het jaar 1820 begonnen, werd zij in 1821 voltooid en, op Zondag den 6den Januarij 1822, in de voormiddag-godsdienst-ocfeening, door den Hoog Eerw. Heere *Zessa de Josen*, toenmaals oudsten Predikant te 's *Hertogenbosch*, ingewijd. Het gebouw is helder en ruim. Ten Oosten heeft het de *Gastelstraat*, ten Zuiden de *Kerkstraat*, ten Noorden de *Hinthamerstraat*. Het heeft eenen deftigen gevel aan elke zijde, eenen kleinen houten vierkanten, netten toren, een zeer fraai orgel, drie uitgangen op de genoemde straten en twee ruime voorpleinen, met ijzeren hekken omgeven, het eene aan de *Hinthamer*-het andere aan de *Kerkstraat*.

De *Waalische kerk*, in de *Orthenstraat*, is een oud gebouw. Zij wordt de *St. Geertruidakerk* genoemd, omdat zij vroeger gediend heeft tot eene kapel van het *St. Geertruidaklooster*. De kleine toren en het orgel zijn min aanzienlijk. Men is thans (1843) bedacht eene nieuwe te bouwen, waarvoor de plaats reeds is aangekocht.

Voorheen hadden de Herv. hier drie kerken, als: de *St. Janskerk* of *Groote kerk*, thans bij de R. K. in gebruik; de *Kruisbroederkerk*, in de *Kruisbroederstraat*, welke na de overgave van 's *Hertogenbosch*, in 1794, door de Franschen tot eene broodbakkerij gebruikt is, en de *St. Geertruidakerk*, ook wel de *Havenkerk* of *Orthenkerk* genoemd, in de *Orthenstraat*, welke na de overgave van 's *Hertogenbosch* aan de Franschen, in 1794, tot een hooi- en houtmagazijn gediend heeft, en later, in het jaar 1808, hersteld zijnde,

is zij thans bij de Waalsche gemeente in gebruik. Vroeger hadden de Franschen de St. Annakerk in bezit, die bij de belegering van het jaar 1794, door eene granaat, die daarin nederviel, eenigzins beschadigd werd. Ook sloeg de bliksem, in den herfst van 1799, in den toren, waardoor hij geheel afbrandde, doch de kerk zelf leed geen schade. Men had er een tamelijk goed orgel in. Dit gebouw is in het jaar 1817 afgebroken.

De Evangelisch Luthersche kerk, in de *Verwerstraat*, een doelmatig ingerigt gebouw, hetwelk in 1829 smaakvol vertimmerd en opgebouwd, en in het jaar 1842, even als de pastorie, hersteld is. Deze kerk prijkt met een fraai orgel en drie koperen kroonen; zij heeft echter geen toren.

De Synagoge, in de *Mortelstraat*, een zeer geschikt en fraai gebouw, is in het jaar 1825 nieuw gesticht door een ingezetenen voor eigene rekening, en de gemeente ten geschenke gegeven.

Onder de liefdadige inrigtingen van 's Hertogenbosch verdient voorzeker melding: het Geefhuis of de Tafel van den Heiligen Geest, ook wel het Spint geheeten, in de *Hinthamerstraat*, waarmede de meeste der voormaals te 's Hertogenbosch bestaan hebbende veertien oude mannen- en achttien oude vrouwenhuizen, waarin 127 mannen en 144 vrouwen verpleegd worden, vereenigd zijn. Dit gebouw, waarin arme oude mannen en vrouwen wonen, is in het jaar 1826 prachtig vernieuwd, terwijl er in 1838 een geheel nieuwe vleugel is aangebouwd, zoo dat het nu een der aanzienlijkste gebouwen van de Hinthamerstraat uitmaakt. De administratie van dit Geefhuis zorgt tevens voor de beedeeling der armen, en besteedt de te vondeling gelegde of verlatene kinderen, sedert het Vondelingshuis met deze inrigting is vereenigd.

Het Burger- en Militaire-Gasthuis, in de *Hinthamerstraat*, is geschikt voor alle armen, zieken en ellendigen. Men vermoedt, dat het omtrent het midden der dertiende eeuw, door twee godsdienstige vrouwen, allereerst werd aangelegd; anderen willen, dat het juiste jaar der stichting 1277 is. Het is van geringe beginselen zeer toegenomen, en, ofschoon het van buiten weinig aanzien heeft, ontbreekt het er van binnen niet aan onderscheidene gemakken, tuinen, plaatsen, brouwerij, bakkerij, velerlei ziekenkamers, korenzolders, stallen enz.

Het Weeshuis der Hervormden, aan de *Paradeplaats*, is in het voormalige Cellebroedersklooster, dat in het jaar 1560 tot het tegenwoordige einde werd ingerigt.

Voorts heeft men er nog een Roomsch-Katholijk-Weeshuis, in de *Keizerstraat*; een in het jaar 1838 aanmerkelijk vetgroot Krankzinnigenhuis, in de *Hinthamerstraat*, hetwelk op verlangen van WILLEM REINIER VAN AKKEL, in het midden der vijftiende eeuw, gesticht is; een Verbeterhuis, op de *Papenhulst*; eene in het jaar 1812 opgerigte Werkschool, *Achter het Wild-Varken*; eene Maatschappij tot verzachting van het lot van behoeftige kraamvrouwen en hunne pasgeboren kinderen, waarvan de werkring zich over de geheele provincie Noord-Brabant uitstrekt, negen leden tellende; eene subcommissie van de Maatschappij van Weldadigheid; eene Afdeeling van het fonds ter aanmoediging en ondersteuning van de gewapende dienst in de Nederlanden, met vier leden; eene Afdeeling van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der

gevangenen, met drie leden; eene Afdeeling van het Instituut voor Blinden te Amsterdam; eene Afdeeling van het Instituut tot onderwijs van doofstommen, gevestigd te Groningen; eene Afdeeling van het Nederlandsche Bijbelgenootschap; eene Afdeeling van het Nederlandsch Zendinggenootschap; eene Afdeeling van het Nederlandsch Godsdienschtig Tractaatgenootschap; eene Bank van Leening, in de *Koorstraat*; eene Spaarbank, in de *Ridderstraat*; een onderling Lijfrentenfonds, voor gehuwden uit den meer of minder vermogenden stand, welke allen zeer doelmatig zijn ingerigt; eene Armeninrigting, bestaande uit negen Wijk- of Blokmeesters, welke nit daartoe verzamelde liefdegiften in de dringendste behoeften der huisarmen voorzien, en het Gesticht der Zusters van Liefde, in de *Koorstraat*, sedert het jaar 1823 opgerigt, en tot wering der armoede helpende.

Mede bestaat te 's HERTOGENDIEN een Illustre-Lieve-Vrouw-Broederschap, dat, in het jaar 1518 opgerigt, alle wisselingen van bestuur getrotseerd, en, zoo ten behoeve van de armen als tot bevordering van kunsten en wetenschappen, eenen nuttigen invloed heeft. Het bestaat uit eenen Zwanenbroeder, zijnde Z. M. den Koning, drie eerebroeders, zijnde Hoogstdezelfs zonen, achttien Herv. Broeders, achttien R. K. Broeders en eenen Griffier.

De Latijnsche school, welke vroeger in de *Schilderstraat* stond, was destijds in vijf klassen verdeeld, die elk eenen meester hadden. Het opperbestuur der school was, zoo als nog, aan eenen Rector toevertrouwd. Thans is de Latijnsche school geplaatst in twee voormalige particuliere huizen op de *Papenkulst*, waarvan het eene tot woning voor den Rector dient; terwijl in het bovenste gedeelte van het andere; waar de scholen gevestigd zijn, de bockerij en de vergaderzaal van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen geplaatst is. Thans wordt aan deze school, door eenen Rector en twee Præceptoren, aan 20 leerlingen, onderwijs gegeven.

Vroeger had men hier eene Illustreschool, die in het jaar 1629 opgerigt was, en in het begin dezer eeuw is opgeheven. Vier van de zes Hervormde Predikanten bekleedden het ambt van Hoogleeraar, als: één in de Godgeleerdheid, één in de Oostersche talen, één in de Grieksche talen, en één in de Oordeelkunde of Uitlegging der H. Schrift. Behalve dezen waren er nog twee Hoogleeraren, één in de Geneeskunde en één in de Wiskunde.

Voorts verdienen onder de wetenschappelijke inrigtingen genoemd te worden: het in 1836 opgerigte Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, dat ongeveer 550 leden telt en eene aanzienlijke bockerij bezit, die vooral rijk is aan handschriften, munten, zeldzaamheden en werken, betrekkelijk Noord-Brabant; eene Koninklijke school voor nuttige en beeldende Kunsten, waaraan door vijf Onderwijzers aan ongeveer 300 leerlingen gratis onderwijs in het handteekenen, de natuurkunde en in de bouwkunde wordt gegeven, terwijl er ook naar pleister en levend model wordt geteekend, en eenige Kweekelingen van goeden aanleg onderwijs in het schilderen genieten; de in 1833 opgerigte Broederschap van St. Lucas, tot bevordering van schilder-, teeken- en toonkunst, met tachtig leden; eene Maatschappij tot invoering der zijde-teelt in Noord-Brabant; een Physisch genootschap, onder de zinspreuk: *Per hæc ad altiora.* (Hierdoor tot hooger); eene

Afdeeling van de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij; een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 5 Januarij 1819 is opgericht, en zeventig leden telt; eene Maatschappij van toonkunde, onder de zinspreuk: *het volmaakt accoord*, dat voornamelijk door de bemoeijingen van den Heer BERNARDUS ANTONIUS FALLÉE, is opgericht, terwijl de Onderwijzers, welke door deze Maatschappij bezoldigd worden, op eene der bovenzalen van het stadhuis, in de zang- en toonkunst kosteloos meloplastisch onderwijs geven; een Gezelschap ter bevordering der Toonkunst, onder de zinspreuk: *Tot Nut en Vermaak*, in het jaar 1819 opgericht, en tachtig leden tellende. Vóór eenigen tijd had men hier nog een Letterminnend genootschap, onder de zinspreuk: *Tot oefening*; een in 1834 tot stand gekomen, doch thans opgeheven Teekencollegie; eene Industrie- of Werk-school, een Donderdags-Concert, onder de zinspreuk: *Semper Crescendo*; en een Maandags-Concert, doch deze bestaan thans niet meer.

Men heeft te 's HERTOGENBOSCH twintig scholen, waaronder eene Kostschool voor Jongeheeren, twee Particuliere Dagscholen voor Jongens, eene Stads-Armenschool, met 450 leerlingen, en eene Diaconieschool.

's HERTOGENBOSCH heeft eene menigte beroemde mannen zien geboren worden, als daar zijn:

De Godgeleerden: MICHEL LOMBARTE VAN ENCKEVOIRT, den zettenden Deken van het Kapittel van St. Jan te 's HERTOGENBOSCH, † 1 Mei 1836; HENRICUS DE BUSCODUCIS (HENDRIK VAN 's HERTOGENBOSCH), † vermoedelijk in 1470, als Kruisheer te Keulen; LAMBERTUS A VALLE (VAN DEN DALEN), † vermoedelijk in 1535, als Deken te Tongeren; JOANNES BERCKELAER, † vermoedelijk in 1556, die tevens een bekwaam Taalkundige was; LEONARDUS VAN VECHTEL, een der negentien Martelaren van Gorinchem, geb. in 1527, door LUNEX ter dood gebragt in den nacht tusschen 8 en 9 Julij 1572; HIERONIMUS VERLENIUS (VAN VERLE), † 17 Augustus 1586, als Vikaris-Generaal van het bisdom Haarlem, na eerst Hoogleraar te Utrecht te zijn geweest; JOANNES KIEVITS, † in 1607, als R. K. Pastoor in zijne geboorteplaats; JOANNES DE HAAZ, † in 1624, als Hoogleraar te Wurzburg; JOANNES WERDENUS (VAN WEERD), † omstreeks 1629; ARNOLDUS VAN AKEN, † na 1629; JOANNES BODEN, geb. in 1570, † vermoedelijk in 1651, als R. K. Pastoor in zijne geboorteplaats; WILHELMUS VAN SOMEREN, † in 1635, als Prior van het klooster der Predikheeren in zijne geboorteplaats; JOANNES VAN ASSELDONCK, die in 1621 te Douay, Doctor in de Godgeleerdheid werd, en aldaar door zijne kennis in de Kerkelijke Regten eenen grooten naam maakte, en vermoedelijk in 1640 overleden is; MICHAËL OPHOVIVUS (MICHEL VAN OPHOVEN), † 4 November 1637, als Bisschop van 's Hertogenbosch; GULIELMUS AB ANGELIS (WILLEM VAN ENGELIS), geb. in 1583, † in 1649, als Hoogleraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Leuven; HENRICUS VAN DEN LEENPUTTE, geb. in 1588, † in 1657, als Vikaris-Generaal te 's HERTOGENBOSCH; PETRUS BRUXELIUS (VAN BRUSSEL), geb. in 1612, † in 1664, als Missionaris in de Landen van Gulick en Berg; CASPARUS NEMIVS, geb. in 1587, † 22 November 1667, als Aartsbisschop van Kamertijk; JOACHIM KEYSERS, de vier en veertigste Abt van Berne, † in 1676; IGNATIUS AUGUSTINUS SCHRYS VAN GROBENDONK, geb. in 1625, † 31 Mei 1680, als Bisschop van Gent; PETRUS KRUCENIUS, geb. in 1654, † in 1691, als Predikant te Arnhem;

AUGUSTINUS VAN RIJSWIJK, de een en vijftigste Abt van Berne, † 28 Julij 1750; **JOHAN CARREL PALIER**, geb. 19 Junij 1729, † 20 Feb. 1780, als Hoogleraar in de Godgeleerdheid aan de Illustreschool te 's Hertogenbosch, en **JOHANNES WILLEM WALTERUS RUYTS**, † 28 Jan. 1824, als Hoogleraar aan het R. K. seminarie van het Land van Megeu en Ravestein, te Huisseling.

De Regtsgeleerden: **HENRICUS AETIARUS**, geb. in 1533, die zijne vaderstad voor het Spaansche geweld trachtte te beveiligen en in 1595 als Raadsheer te Utrecht overleed; **TREONORUS AMYDENIUS** (**DIJK AMYDEN**), † in het laatst der zestiende eeuw te Rome, als Advokaat der Curia Romana; **NICOLAAS VAN TULDER**, † in 1610, als Schepen in zijne geboortestad; zijn zoon **DIODORUS VAN TULDER**, † 19 Nov. 1645, als Raadsheer in den Hoogen Raad van Mechelen; **GERARDUS VAN SAKKEN**, † in 1632, als Schepen van Dordrecht; **HENDRIK BLOKINANS**, die in 1662 Medelid van den geheimen Raad des Konings van Spanje was; **YERON VAN ACHRELEN**, † in 1604, als Raadsheer in het Hoog Geregts-hof te Mechelen; **SIMON FIERLANDS**, † 15 Augustus 1686, als Raadsheer aan hetzelfde Hof, **Mr. JAN HENRIK SASSER**, † in Mei 1830, als Advokaat in zijne geboorteplaats, en **Mr. WILLEM CORNELIS ACKERSDICK**, geb. 12 December 1760, † 7 Februarij 1843.

Den Geneeskundige **FREDERIK DEKKER**, geb. 23 Dec. 1644, † 5 November 1720, als Hoogleraar aan de Hoogeschool te Leyden.

De Wis- en Natuurkundigen: **JOHANNES CIERENS**, † in 1648; **GODEFRIDUS FRANCKEN**, † in 1654, als Missiönaris in Guinea, na eerst te Olmutz in Moravië, en later te Nissa in Silezië, de philosophische wetenschappen te hebben geleeraard, en **WILLEM JACOB 'S GRAVENSANDE**, geb. 28 September 1688, † 28 Februarij 1742, als Hoogleraar in de wis- en sterrekunde aan de Hoogeschool te Leyden.

De Geschiedkundigen: **JOANNES A BEKA** (**VAN BEEK**), † in 1594; **PETRUS CHRISTOFFEL VAN BAELEN**, † vermoedelijk in 1533; **SIMON PELGROU**, **PELGRONIUS** of **PELGRONIUS**, geb. in of omtrent het jaar 1507, † in 1572, als Rector der Latijnsche scholen in zijne geboorteplaats; **PETRUS LOUWIS**, die tevens de Grieksche lier handteerde, † vermoedelijk in 1597, als Rector der Latijnsche scholen te 's Hertogenbosch; **ARNOLDUS HAVENIUS** (**ARNOLD HAVENS**), geb. in 1540, † in 1611; **ANDREAS EVERSWIJN**, † in 1613; **LANSBERT THOMAS SCHENCKEL**, geb. 7 Maart 1647, † vermoedelijk in 1624, na zich ook als Latijnsch Dichter te hebben doen kennen, terwijl hij tevens als de uitvinder of hersteller van de kunst, om het herinneringsvermogen door onderscheidene mid-delen te ondersteunen, moet beschouwd worden; **FRANCISCUS MERCATOR** (**GRINNERS**), † in 1636, als Pastoor van St. Michielsabdij te Leuven; **JOANNES CHRYSOSTOMUS VAN DER STERRE**, geb. in 1591, † 28 Julij 1652, als Abt van St. Michielsabdij te Antwerpen; **JACOB VAN OUDENHOVEN**, † in 1683, als Emeritus-Predikant van Nieuw-Lekkerland; **CONSTANTINUS SUTSKENS**, geb. in 1714, † te Antwerpen in 1771; **JOHAN HEEDRIK VAN HEDEN**, † vermoedelijk in 1779, als Secretaris in zijne geboorteplaats, en **ANTONIE MARTINI**, † 17 Januarij 1800, als Pensionaris zijner geboortestad.

Den Oudheidkundige **HENRICUS COPES**, † in 1708.

De Nederduitsche Dichters: **JOAN REINIER ROGGHEN**, † vermoedelijk in 1620; **JOHANNES PETERS**, † vermoedelijk in 1620; **EGIDIUS VAN DER SCHAECK**, † vermoedelijk in 1641; **M. L. VAN LINDEN**, † vermoedelijk in 1780, en **KORNELIS VAN DER PALM**, geb. 28 November 1730, † in 1789, als Kostschoolhouder te Delfshaven.

De Latijnsche Taalgeleerden: GERARDUS CANTSIUS, geb. in 1624, † in 1689, als Rector der Latijnsche scholen in zijne geboortestad; HENRICUS PRIMAEUS (PRIEM), † waarschijnlijk in 1838; LANBERTUS BERCHEMIUS (VAN BERCHEN), † na 1603; JOANNES VAN LANDFORT, † in 1611, als Rector der Latijnsche scholen in zijne geboorteplaats; HENRICUS HORNKENS, † in 1612, als Aalmoesener van FILIPS II, Koning van Spanje.

De Latijnsche Dichters: GUALTEUS TANGERUS, † vermoedelijk in 1814, als Hoogleeraar in de Letteren te Keulen; DOMINICUS SCHERKELIUS, geb. in 1520, † vermoedelijk in 1868, als Geneesheer in zijne geboorteplaats, PHILIPPUS GRUTERUS, † vermoedelijk in 1877; JOANNES NEMUS, wiens eigenlijke naam was JAN GOVERTSZ, geb. in 1830, † in 1600, als Rector der Latijnsche scholen te 's HERTOGENBOSCH; MATTHIAS VORNIUS (VAN VOORNE), † omtrent 1614, als Rector der Latijnsche scholen te Grave; PETRUS VLADERACCUS (PIETER VLADDERAKEN), † in 1616, als R. K. Pastoor te Oirschot, die mede de Vaderlandsche Geschiedenis beoefende, diens broeder JOHANNES VLADERACCUS (JAN VLADDERAKEN), † vermoedelijk in 1616, na zich mede tevens op de beoefening der Vaderlandsche Geschiedenis te hebben toegelegd; PETRUS LOEKEMANS, geb. in 1880, † in 1633, als Pastoor te Rosmalen; LUDOVICUS LINDANUS (LODEWIJK VAN DER LINDER), † in 1678, als Pastoor te Rijmenant.

De Schilders: HIERONYMUS BOS, geb. in 1470, † omstreeks 1850; LODEWIJK JANSEN VAN DEN BOSCH, die in de zestiende eeuw leefde; VAN DIJCK, de vader van den grooten ANTONIE VAN DIJCK; HANS SORENS; ABRAHAM VAN DIEPENROEK, geb. in 1607, † te Antwerpen in 1678; THEODORUS VAN TULDEN, geb. in 1607, † in 1676; JOHANNES FILIUS, die in 1682 leefde; NICOLAAS SPIES, † 17 Julij 1737; QUIRINUS VAN ANELSPOORT, geb. in 1760; ANSELMUS WIELING, en GERHARDUS VAN DIETRE, geb. in 1745, † 26 Maart 1820.

Den Glasschilder JOHANNES DE BUC, die in het begin der zestiende eeuw heeft gebloeid.

Den Stempelsnijder THEODORUS VAN BRECKEL, geb. 21 April 1739, † 19 September 1808.

Den Staatkundige GERARD PROUWINGCK, gezegd DEVENTER, † in 1610, als Burgemeester te Utrecht, en eindelijk den onverschrokken Ossenkooper HERMAN DE RUYTER, die in 1870 Loevestein verrastte, en dit kasteel met omtrent 30 man, tegen 300 Spanjaarden verdedigde, tot dat hij eindelijk voor de overmagt bezwijkende, den heldendood stierf.

's HERTOGENBOSCH moest al zeer vroeg na hare stichting de rampen des oorlogs verduren. In het jaar 1202, werd zij door DIRK VII, Graaf van Holland, geholpen door OTTO, Graaf van Gelder, stormenderhand ingenomen. De Graaf, na de stad geplunderd te hebben, met de buit naar huis trekkende, werd door HENDRIK I, Hertog van Brabant, onderschept, geslagen en gevangen genomen. In het jaar 1808, belegerden de Bosschenaars, met behulp van den Graaf van ANHALT, het kasteel Poederroijen, en dwongen het tot de overgave. Twintig jaren daarna, sloegen zij onder het bevel van DIEDERIK VAN BATENBURG, de Gelderschen, welke over de Maas gekomen waren, om het land te brandschatten.

Den 30 April 1419, verwoestte een verschrikkelijken brand al de huizen aan de Oost- en Noordzijde van de Markt, benevens het Geefhuis, het Predikheerenklooster, het Beggijnhof en het Gasthuis, ook de St. Janskerk werd door de vlammen niet gespaard; 112 menschen

vonden er den dood. Alle de stadsarchieven verbrandden, en de schade werd op 800,000 guld. begroot. In 1463 ontstond er weder brand, door welke ruim 400 huizen, waaronder het stadhuis en het Minderbroedersklooster, mede eene prooi der vlammen werden.

In het jaar 1557 ontstond er binnen de stad eene geweldige pest, waardoor velen bezweken, zijnde bij die gelegenheid het weeshuis opgerigt.

In het begin der Nederlandsche beroerten hoopte men, dat 's **HERTOGENBOSCH** volkomen in de belangen van den Staat zou overgaan. Het misnoegen tegen de Spaansche Regering, had de gemoederen der Bosschenaars, zoo wel als die der andere ingezetenen, sterk opgewekt. In het jaar 1566, begon de geloofshervorming te 's **HERTOGENBOSCH** door te breken. Zekere **CORNELIS VAN DIEST**, ondernam voor de eerste reis buiten de stad te prediken, en had veel toeloop. Men kwam gewapend ter preke, en allengskens nader bij de stad. In Augustus van dat jaar hadden eenigen de koenheid, des avonds in de St. Janskerk, na het zingen van eenen Psalm, de handen aan beelden en altaren te slaan. Vóór het einde der maand, was de kerk van alle versierselen beroofd, en de Hervormden oefenden daarin openlijk hunne godsdienst. Het getal der Hervormden moet binnen korten tijd, zeer aangegroeid zijn, dewijl de Wethouderschap, in plaats van de strenge plakaten des Konings van Spanje tegen hen ten uitvoer te leggen, van de pui van het raadhuis deed aflezen, dat niemand der ingezetenen, zoo van de *Oude als Nieuwe Religie*, elkander iets miszeggen mogten, op straffe van *Arbitraire correctie* enz.: beducht, zoo het schijnt, dat, als het tot dadelijkheden kwam, de Gereformeerden op de Roomschegezinden de overhand behouden mogten. De Landvoogdes **MARGAREET VAN PARMA**, den voortgang der Onroomschen willende stuiten, had de Bosschenaars eenen nieuwen eed afgevergd, en daardoor gelegenheid tot de beeldstorming gegeven. Nu deed zij den Graaf van **MEGEN**, met tien vaandelen knechten, naar de stad trekken, om de burgerij te stillen. Men wilde hem niet inlaten, en hij hield de stad eenige weken ingesloten, tot dat men van binnen de tijding had ontvangen, dat **WILLEM, Prins van Oranje**, naar Duitschland geweken, en eenig volk, voor de Onroomschen, onder de Heeren van **TROULOUZE** bijeen gebracht, geslagen was, waarop de Bosschenaars naar verdrag begonnen te luisteren. Om die reden had het gerucht der overkomst van den Hertog van **ALEA** den inwoners met zoo veel schrik vervuld, dat zij het ditmaal raadzaam achtten de Hertogin, **Gouvernante van PARMA**, om pardon te smeeken, lietwelk hun ook dadelijk gegeven werd. De Herv. beloofden zich als goede onderdanen des Konings te zullen gedragen. Die wilde kreeg vrijheid om de stad te verlaten. Ook vertrokken de meeste Onroomschen, Leeraars en leden der gemeenten met hunne goederen uit 's **HERTOGENBOSCH**, en begaven zich veelal naar het land van Cleve.

Na het innemen van Brielle viel 's **HERTOGENBOSCH** den Staatschen toe. **Prins WILLEM** zocht er zelf bezetting in te leggen, doch dit' mislukte. In 1579 werd de kerkenvrede, waarbij den Herv. vrijheid van godsdienst werd toegestaan, te dezer stede aangenomen. De Utrechtsche Unie werd er ook openlijk afgekondigd, nadat zulks te Antwerpen geschied was. Velen hielden er zich echter niet aan, en meenden, dat men hun deze vereeniging ten onregte opdrong. In den zomer van het gemelde jaar ontstond er eene aanmerkelijke vrees voor de Spanjaarden in de stad. Men bood haar van de Staatsche zijde eene bezetting van Schotten aan; doch het gemeen was zoo tegen deze natie ingenomen,

dat men de aanbieding van de hand wees. De Hervormden, voor onheil beducht, verlieten bij hoopen de stad. PARMA zich van deze gelegenheid bedienen, bewoog de ingezetenen, om den Keulschen vrede aan te nemen, en zich met den Koning te verzoenen. Zij deden het echter niet, dan op voorwaarde, dat zij met geene bezetting bezwaard zouden worden, doch men hield hun naderhand geen woord. De Aartshertog ALBERTUS, onder zeker voorwendsel, in het jaar 1605, drie duizend voetknechten in de stad hebbende doen komen, liet haar met deze bezetting belast. De Staatschen hadden te voren al een en andermaal getracht de stad te herwinnen, doch vruchteloos. Hopman JULIAAN KLEERNAGEN was er, in het jaar 1585, omtrent bij verrassing meester van geworden, doch, niet behoorlijk ondersteund, werd hij er door de burgers wederom uitgedreven. In 1594 wilde men de stad weder bij verrassing innemen, doch dit mislukte.

MAURITS, Prins van Oranje, belegerde haar in November van het jaar 1601. In 1603 kwam hij er andermaal voor; doch, vernemende dat de stad door den Aartshertog van volk voorzien was, zag hij er van af. In het jaar 1622 maakte hij omtrent de stad wederom eenige aanstalten tot een beleg, welke echter van geen gevolg waren.

Op den 30 April 1629 kwam het leger van FREDERIK HEDDRIK, Prins van Oranje, veertig duizend man sterk, voor 's HERTOGENDOSCH, verwaarts op den 5 en 4 Mei duizend man versterking kwam, die bij de burgers ingelegerd werden, zoodat de geheele bezetting vier kompagnien te paard en achttien kompagnien te voet bedroeg, allen meest Walen en Duitschers. De Bevelhebber GROBBENDONK deed de zwakste plaatsen versterken, en werd door de Regering in al het noodige omtrent de levensmiddelen, zoo veel mogelijk was, voorzien, en voor de noodige amunitie en andere noodwendigheden ruimschoots gezorgd. De belegeraars versterkten zich op allerlei wijzen, wierpen eene menigte sterkten en verschansingen op, welke in haren omvang acht uren gaans besloegen. Zij stopten den Dommel en de Aa met dammen, en leidden het water achter hun leger om, ten einde zich dus tegen allen aanval van achteren te beveiligen en het water aan de stad te onttrekken. Dit echter niet voldoende zijnde, moesten er ook watermolens worden gebruikt, om de lage en moerassige gronden nader bij de stad droog te maken en uit te malen. Met dit alles hadden de belegeraars zich bezig gehouden tot den 20 Mei. Men maakte vervolgens een begin met aan te vallen, en beschoot de groote en kleine schansen, alsmede de stad. Op den 18 Julij veroverde het leger der Vereenigde Staten de Groote Schans of het fort Isabella, en op den volgende dag de Kleine Schans of het fort Antonie; ook deed men herhaalde aanvallen op de Hinthamerpoort, de Orthenpoort, de St. Janspoort en de Vuchterpoort. Op den 12 Augustus werd de stad allervreesselijkst beschoten; eene bom viel door de Kruisbroederkerk, sloeg alles in het koor aan stukken en vermorselde een Kruisbroeder zoodanig, dat men naauwelijks de stukken konde bijeen rapen, en een tweede werd gewond. Eindelijk werd 's HERTOGENDOSCH den 15 September aan FREDERIK HEDDRIK, Prins van Oranje, overgegeven. Den 14 September werden de artikelen van overgaaf geteekend, en den 17 daaraanvolgende trok de Spaansche bezetting ter stad uit.

's HERTOGENDOSCH ingetomen en door de Staatsche benden bezet zijnde, hield men op den 19 September in de groote kerk eene openlijke dankzegging. Er werden Predikanten aangesteld en schikkingen omtrent de godsdienst gemaakt; de Regering werd veranderd, de oude

Schepenen werden van hunnen eed ontslagen en nieuwe aangesteld. In 1630 moesten alle R. K. Geestelijken vertrekken en werden de vrouwenkloosters geopend, kunnende elk gaan wonen onder het gebied der Staten, waar hij goed vond, met bepaling, dat zij uit de inkomsten der kloosters zouden onderhouden worden.

In de maand October 1632 verhief zich wederom de pest, die reeds eenige jaren gewoed had; ook heerschte er de roode loop.

In het jaar 1635 heerschte in de stad wederom eene hevige pest.

Ten jare 1641 ontstond hier eene opschudding, wegens het storen van de R. K. godsdienst, door den Stadhouder van den Hoogschout.

In 1651 leed 's Hertogenbosch zeer veel door hoog water, zoodat zelfs schepen van dertig lasten over het land, achter Heusden om, naar de Maas voeren.

In 1658 stond het water, wegens ijsopstopping, een voet hooger dan in 1651.

In 1662 ontstond er een oproer, wegens de duurte van het brood, waardoor eenige molenaars- en bakkershuizen geplunderd werden. De pest, uit Algiers te Amsterdam overgebracht, openbaarde zich te 's Hertogenbosch in het jaar 1664 en woedde tot 1666.

In den oorlog met Frankrijk en Engeland, in het jaar 1672, werd de stad, welker vestingwerken zeer vervallen waren, versterkt, zij kreeg meer bezetting in, en men wendde alles aan, om haar in tijd van nood te verdedigen, maar het noodigste, namelijk geld, ontbrak. Er kwam echter eenigen tijd hierna geld uit 's Gravenhage. De Graaf van SCHILLARD kwam met eenige Spaansche hulpbenden in de stad, en zij, zoowel als de schansen, werd door de Staten met levensmiddelen voorzien. De stad nu in eenen goeden staat van tegenweer gesteld zijnde, wilde het ongeluk, dat een gedeelte van de muur omver viel en eenen walbreuk veroorzaakte, die echter spoedig weder hersteld werd. De Franschen, die, sedert de Maarschalk TURNESE, den 19 of 20 Julij, Crevecoeur en ook de schans te Engelen veroverd had, voor de stad gelegen hadden, trokken den 29 Julij af, zonder iets te hebben uitgerigt, hetgeen tot allerlei gissingen aanleiding gaf. Men versterkte nu de vestingwerken en bruggen. Ook herstelde men den stads impost op het bier, de wijn en het gemaal, die bij voorraad, wegens eene gevreesde belegering, was opgeheven. Dewijl Crevecoeur nog in handen der vijanden was en men niets uit Holland konde krijgen, kreeg de Meijerij last, om de stad van hooi, strooi, rogge, turf en hout te voorzien.

In het jaar 1673 was men zeer bevreesd, dat de Franschen iets op de stad zouden ondernemen, en daarom herstelde men ook de vestingwerken. Den 22 April kwam WILLEM III te 's Hertogenbosch, en gaf bevel om alles wat ter verdediging ontbrak te vervaardigen. Als een voorbeeld van uitmuntende en navolgenswaardige zuinigheid dient gemeld, dat, toen genoemde Prins bij deze gelegenheid des avonds werd ingehaald, alleen met eenen lantaren aan de deur te zetten, geillumineerd werd.

In het jaar 1682 wilden de Algemeene Staten de vestingwerken der steden in de generaliteit aanmerkelijk vermeerderen. Die van 's Hertogenbosch en van de Meijerij waren er tegen, om dat zij hiertoe moesten bijdragen, doch hunne vertogen werden niet ingewilligd. De stad en de Meijerij moesten hiertoe negen en dertig gulden vijftien cents betalen van de honderd, die de geheele generaliteit zou dragen, en dus in het geheel eene somma van acht en vijftig duizend gulden; de renten, tegen vier ten honderd, waren zes duizend drie honderd gulden. De stad moest voor haar aandeel in de hoofdsom, zeven en

veertig duizend vier honderd drie en veertig gulden betalen, en die som, volgens het bevel der Heeren Staten, ten eersten voldoen.

Het edict van Nantes, in October 1685, door Lodewijk XIV, in Frankrijk herroepen zijnde, werden de Hervormden aldaar zeer hevig vervolgd, en verlieten met duizenden hun vaderland. De Regering van 's Hertogenbosch besloet, deze ongelukkigen, die, om hunne godsdienst moesten vlugten, te herbergen. Ten gevolge van de oorlogsverklaring van Lodewijk XIV aan de Staten, in het jaar 1688, werd dese stad in het volgende jaar versterkt en het garnizoen vermeerderd.

In het jaar 1693 had men hier eenen hoogen watervloed, welke groote schade aan de stad veroorzaakte, waardoor de armoede zeer drukkend werd en deselve hand over hand vermeerderde.

Ten jare 1698 waren de granen hier tot eene buitengewone hoogte gestegen. Men bakte brood van rogge en boekweit, terwijl den uitvoer van graan tevens verboden werd.

In het jaar 1699 werd de Dieze binnen de stad verdiept; ook in het volgende jaar nam men daaruit tot aan de Maas toe, alle ondiepten weg. Om geld hiertoe te bekomen werd eene belasting op den turf gelegd en tevens een turfdragersgild opgericht.

In 1701 voorzag men de stad van koren en legde er eene sterke bezetting in, welke hier de roode loop overbragt, waardoor vele burgers en soldaten hun leven verloren. In het volgende jaar, toen de oorlog met de Franschen uitbrak, werd zij andermaal versterkt en onder water gezet. De winter van het jaar 1702 was geweldig streng, zelfs zoo, dat het water in de koelbakken der glasblazerij bij de ovens met ijs bedekt waren. Deze strenge koude veroorzaakte zeer groote armoede; hierbij kwam nog, dat bij den dooi het ijs zich in de Maas vastzette, waardoor het water hier tot eene buitengewone hoogte opliep, en vele schade aan de bruggen veroorzaakte.

Op den 8 December van het jaar 1705 woedde hier een allerhevigste storm, zoodat de stad zwaar beschadigd werd, en er uitzag, even als of zij belegerd en beschoten ware geweest. Eenige jaren later, en wel op den 1 September 1717, woedde hier insgelijks een hevige storm, waardoor de toren van de Vuchterbinnen-poort omver geworpen werd; kort daarna werd hij echter weder hersteld.

De Regering werd in Julij 1719 door de Staten gelast, om de werken der stad te herstellen. Men verzocht daartoe van de Staten onderstand, maar deze werd, door schaarschheid van geld, geweigerd.

Op den 15 December van hetzelfde jaar ontstond er brand in de Grootkerk, zijnde waarschijnlijk veroorzaakt door het vuur, dat uit eene stooft was gevallen. Deze werd echter spoedig ontdekt, en hoewel reeds onderscheidene banken verbrand waren, gelukkig gestuit.

's Hertogenbosch had in het jaar 1726 veel te lijden van de strenge vorst en hoogen watervloed. In het jaar 1740 steeg het water zoo geweldig hoog, dat de stad grootendeels overstromd werd. Zelfs kon men de kerken niet meer gebruiken. In 1751, 1752, 1775 en 1776 had de stad wederom veel van het water te lijden.

Wegens oneenigheden met den Duitschen Keizer Josephus III, werd de stad, in het jaar 1784, versterkt.

In het jaar 1787 ontstond er eene plundering, welke drie dagen duurde. De bezetting sloeg aan het muiten en plunderden, door het graauw geholpen, op eene deerlijke wijze bijna alle ingezetenen, zoo wel de Regeringsleden als burgers, zoo wel Prinsgezinden als Patriotten, niemand bleef er van verschoond. Acht honderd twee en zeventig

huizen werden geplunderd of beschadigd en de schade, hierdoor veroorzaakt, was zeer groot. Er bestaat geen voorbeeld van dergelijke plundering in eenige stad van ons Vaderland. Eindelijk werd dit oproer gestild, eenige plundersaars gevangen genomen en met de galg gestraft. Ook werden onderscheidene soldaten, die zich aan deze misdaden hadden schuldig gemaakt, weggebragt en aan de Pruiszen overgegeven.

In het jaar 1788 en 1795 had men te 's Hertogenbosch weder zeer hoog water.

In het jaar 1793 werd de stad versterkt uit vrees voor eene belegering der Franschen, die reeds eenen inval in de Meijerij gedaan hadden, dan, daar deze terug moesten trekken, hoopte men van eene belegering te zullen bevrijd blijven. Maar de Franschen, in het jaar 1794 wederkeerende, onder den Generaal Pichegrau, werd deze stad op den 9 October, na eene korte belegering van slechts achttien dagen, door gemelden Veldheer veroverd; de meeste huizen waren minder of meerder beschadigd, doch slechts twee geheel afgebrand. De prijs der levensmiddelen was in deze belegering ontzaglijk hoog, bij voorbeeld een pond boter kostte twee en veertig stuivers. Na het veroveren der stad werd de Regering veranderd en de Franschen stelden een *Commissé de Surveillance* aan. In 1795 rigtte men hier eene zoogenaamde Vaderlandsche societeit op, onder de zinspreuk: *Eindelijk uit de onderdrukking*, doch vele Leden verlieten haar zeer spoedig en zij naam ook ras weder een einde. Het *Commissé de Surveillance* werd in twee deelen verdeeld, namenlijk in een *Commissé d'Arrondissement*, en in een *Commissé Central*, houdende dit laatste zijne zittingen in het openbaar. De meeste ambtenaren werden afgezet, en anderen in hunne plaats aangesteld. In Maart dezes jaars werden die twee Commissés door den Representant des Franschen volks, RANZ, vernietigd, en eene *Administration Supérieure*, benevens een algemeen gerechtshof, daargesteld, de uit hunne posten verstotene ambtenaren werden weder hersteld, zoo in 's Hertogenbosch als in de Meijerij. De stad had, sedert de overgave aan de Franschen, zeer veel schade geleden, vooral ook door het invoeren der assignaten, echter hadden ook verscheidene lieden door het koopen en verkoopen daarvan veel gewonnen, maar deze winst kon niet opwegen tegen de schade daardoor veroorzaakt, terwijl de stad die naderhand moest inwisselen. Eindelijk werd 's Hertogenbosch en de Meijerij, door de Franschen aan de Republiek der Zeven vereenigde Nederlanden afgestaan. Nu werd de Regering door het volk gekozen en aangesteld. Men bedankte de meeste ambtenaren, en stelde andere in hunne plaats. De opgeworpene volksvertegenwoordigers verlegden hunne vergadering van Tilburg naar 's Hertogenbosch, houdende hunne zitting eerst in een bijzonder huis, en vervolgens in het Gouvernement. Eindelijk werden zij, op lang en sterk aandringen, bij het Commissé tot de algemeene zaken van het bondgenootschap te lande in 's Gravenhage, als regeerders van eene achtste provincie erkend.

's Hertogenbosch bleef door eenen gelukkigen zamenloop van omstandigheden, in het jaar 1815, vrij van geduchten tegenweer. Hare aanzienlijke wallen en buitenwerken, door moerassen omringd, waren wel sedert lang in verval, maar de drang destijds schonk nieuwe kracht. De wallen met genoegzaam geschut beplant, het aanleggen van kasmatten, het diepen van grachten en het plaatsen van stormpalen rondom het tuighuis, met schietgaten voorzien, het vellen der boomen en

plantsoenen, het nabijzijnde fort, de Papen-Bril, in staat van verdediging hersteld, en het overhaast gebruik der gelegenheid, om de landen in den omtrek te overstroomden, staaften reeds in October het vermoeden van den nadrukkelijksten wederstand, in geval van toen slechts mogelijk gedachte belegering. Bijkans vier jaren lang had de Kolonel Commandant, Mowlé de la Raitrie, aldaar het bevel over de vesting gevoerd, en was dus van nabij bekend met alle middelen van verdediging. Eene dagorde van den Prefect van het toenmalige departement der Monden van den Rijn, op den 20 November, verkondigde den aantogt van 10,000 man Brabandsche Nationale Gardien, en de alom verspreide verzekering, dat de Hertog van Tarente, met zijne hulp-troepen, in den omtrek van Arnhem en Nijmegen genaderd was, vermeerderde de algemeene vrees. Spoedig echter werd die gematigd door de tijdingen van den gelukkigen voortgang der Hollandsche omwenteling, van het zegevieren van de wapenen der geallieerden, en van den gestuuten marsch der herwaarts bestemde troepen; door eigen aanschouwing van de aanhoudende vlugt der Fransche beambten, zoo van hier als van elders, door de blijkbaar zeer koele viering van het Fransch Keizerlijk krooningsfeest, voormaals met groeten luister gehuldigd, en thans zonder de minste praal in eene zoogenoemd Te Deum begrepen, en door den maatregel, om de Keizerlijke wapenborden, in alle mogelijke stilte te doen afnemen. Dit laatste toch verried bij den Commandant eene stellige bekommering, wegens zeer mogelijke tegenkantingen, op den bekenden Oud-Hollandschen geest der ingezetenen gegrond. Ook de bijzonderheid, dat vlijtende Fransche Tolbedienden den op wagens mede gevoerden tabak, kort na hun vertrek, wederom stadwaarts zonden, dat zij, om niet in de handen der zwervende Kozakkenbenden te vallen, veiligheidshalve verplicht werden, hunnen weg over Grave te nemen; terwijl de voorraad van tabak uit het magazijn zelf der roofzucht openlijk ten prooije gegeven werd, hetwelk niet weinig de verlegenheid bevestigde, waarin men zich bevond. Het garnizoen van omtrent 400 man was geenszins toereikende tot genoegzame verdediging. De oprigting van een korps gewapende burgers, dat bijzonderlijk voor het Raadhuis post vatte, en de inventige rust zouden handhaven, was een zeer gepaste maatregel uit nooddwang geboren. Weldra echter verscheen eene nieuwe versterking. De Generaal Mouron, door de geallieerden uit den Bommelerwaard verjaagd, bestemde deze stad tot zijn hoofdkwartier. Het inrukken van zijn korps, waarvan het grootste aantal tot de planderaars van Woerden behoorde, thans nog met eenen rijken buit van daar voorzien, verwekte, op den 19 December, eene algemeene ontroering. De geruchten hunner buitensperigheden, bijna op alle plaatsen van hunnen doortogt, alwaar zij zich aan verregaande dronkenschap hadden overgegeven, waren allerwege hunne komst vooruit gesnel. Nu werd alles op den gewonen krijgsvoet geregeld. De batterijen aan de poorten werden met geschut beplant; het fort Isabella, met het afbreken der brug, insgelijks met kanonnen bezet; de zorgen der politie tot het sluiten der koffijhuizen en herbergen ten tien ure des avonds in werking gebragt, en meer andere soortgelijke maatregelen, deden voor het uiterste eener belegering vreezen. Gelukkig waren reeds de Kozakken nabij. Eene bende van vijf en twintig gendarmes, op denzelfden dag op kondschap uitgezonden, ontmoette hen nabij het dorp Berlicum. De schermutseling was geducht. Met bebloede hoofden, een aantal gekwetsten en eenige gesneuvelden, werden zij ge-noodszaak in wanorde terug te keeren. Eene herhaalde verkenning op

den volgenden dag, met het geheele korps, door eenige veldstakken gedekt, liep, bij mangel van vijandelijke ontmoeting, vruchteloos af; hun spoor bleef overal door verregaande moedwil geteekend. Eene nieuwe versterking van 200 Lanciers en een bataillon Jagers van omtrent 700 man, tot het korps des Hertogs van TARENTE behorende, en uit Cleve over Grave binnengerukt, scheen den moed der bezetting te staven. Dan de geallieerden waren reeds zegevierende voortgesneld. De rivier de Maas, bij het door hen vermeesterde dorp Hedel, overgetrokken, hadden zij het fort Crevecoeur bemagtigd. De krijgsvorraad, uit de stad derwaarts gezonden, kwam terug. De Kommandanten van dit fort en van het verlatene fort St. Andries namen al vlugtende, met hunne manschappen, hunne gekwetsten en het geschut achterlatende, den nacht te baat, om naar 's HEAROGENBOSCH de wijk te nemen. Deze spoedige verandering had een zeer gewenscht gevolg. De Generaal MORROA, waarschijnlijk duchtende, dat hij zich spoedig tot de overgave zoude genoodzaakt zien, vooral bij gebrek aan ervarenre Artilleristen, wier plaats steeds door Mariniers vervangen werd, besloot tot den aftogt. Het medevoeren van alle voorhanden zijnde gelden, moest het bezwaar voor het vervolg aanmerkelijk vermeerderen. Het verlies van manschappen werd echter eenigermate hersteld, door inrukkende Brabandsche gardes, die, uit het fort Loevestein en andere posten gevlugt, in allerijl herwaarts togen, en, met deze overhaasting, een aantal hunner makkers in des overwinnaars handen of, met het overvaren, in den vloed hadden moeten verliezen. Thans bedroeg het garnizoen tot over de 1400 man. De Kommandant verklaarde de stad in staat van beleg, ontbond de Regering, en beval de ingezetenen zich voor zes maanden van levensmiddelen te voorzien. Men had van de omliggende dorpen eenig rundvee gevorderd, en eenige manschappen trokken uit, om het binnen te voeren. De ontmoeting echter van eene zware rondwacht der bondgenooten vrijdelde dit voornemen. De slechte gezindheid des garnizoens, en alzoo de vrees voor onlusten, vorderden nu strenge maatregelen. De zamenscholing van een viertal menschen werd als oproer verklaard. Geen burger mocht met eenen soldaat in gesprek treden, en na de taptoe moesten alle herbergen gesloten zijn. Gelukkig bleef nog, ondanks het sluiten der poorten, de gemeenschap naar buiten open, en de geallieerden, die reeds Orthen, de daarbij gelegene schans Rosmalen en andere omliggende dorpen vermeesterd en hier en daar versterkt hadden, werden van den waren toestand der stad volkomen onderrigt. In zoodanige weifelende omstandigheden waren reeds drie weken doorgebracht. Onverwacht verscheen op eens de Pruisische Kapitein en Generaal-Adjutant Baron von RHEINWAGEN, als Parlementair, om de overgave der stad, in naam des Prinszen van Oranje, te vorderen. De onderhandeling was kort van duur, en de parlementair werd met een weigerend antwoord afgezonden. Den volgenden dag werd deze aanvraag herhaald, doch de uitslag was even vruchteloos. Naauwelijks was de Parlementair der Bondgenooten terug, of het geschut deed zich van rondom hooren; bommen, kogels en granaten snorden allerwege door de lucht, ofschoon meestal tegen het fort gerigt, en dus zonder de stad te beschadigen; van hare zijde bleef zulks niet onbeantwoord. Weldra echter verliet de bezetting de forten Isabella en St. Anthoni, en de geallieerden namen die in bezit. Na anderhalf uur stormens zwegden de vuurmonden. Ten derde male verscheen de Pruisische Onderhandelaar, ofschoon even vruchteloos, vertrekkende echter met het verzoek van den Kommandant,

dant, om den eerstvolgende morgen ten acht ure terug te komen. Te midden van den toenemenden angst, voor een stellig bombardement, bij zulk eene halstarrige weigering, hervatte de ontbondene Regering hare zitting op het raadhuis, en zond eenige leden uit haar midden, om den Kommandant, met alle klem van redenen, tot verschooning der stad te bewegen. Het antwoord was dubbelzinnig. Er werd een geheim bevel aan alle officieren gegeven, om op het derde vijandelijke schot, de stad te verlaten, en in het fort te trekken. De nacht liep in stilte voorbij, het afgesproken uur verscheen, maar de Onderhandelaar niet. Integendeel bragt een inwoner van Vucht de tijding van de verwijdering der bondgenooten. Eene verkenning terstond uitgezonden, bevestigde dit bericht, ofschoon men nog van verre eenige ruiters ontdekte. De Kommandant schepte zich uit deze onverklaarbare toedragt van zaken eene nieuwe hoop op ontzet. Hij beval de noodige voorbereidselen tot inkwartiering, nieuwe voorzorgen tot levensonderhoud, hetwelk echter genoeg in voorraad was; gebrek aan geld alleen, verwekte bij de soldaten eenig ongenoegen. Valsche geruchten wegens de inneming van eenige vestingen, en den aantogt van eenige duizende Franschen, dienden slechts om den schrik te vermeerderen. Weldra leverde het begin van het jaar 1814 nieuwe en dringende bekommelingen, door buitengewone opgelegde geldvorderingen op last des Keizers, waaruit een algemeen gemor ontstond. De zucht, om zich aan Frankrijks heerschappij te ontrukken, was vrij algemeen; eenigen, met de gezindheid der belegeraars bekend, en wetende, dat, bij medewerking van binnen, de stad door den vijand zoo veel mogelijk zoude gespaard worden, bleven getrouw aan hunne gevoelens. Geheime zamenkomsten staaften de roemrijke beginselen, bij den aanvang der omwenteling te 's Gravenhage openlijk aangenomen. Alle geschillen omtrent kerk en staat waren verbannen; slechts den eed van eenheid gold, om in éenen geest de benaauwde stad te verlossen. Het getal der verbonden was reeds tot 240 aangegroeid, en de Heer WILLEM HUBERT tot hoofd gekozen, met wien de Heeren J. F. ABBEMA van Utrecht, JAN VAN DUUREN en A. COOLEN, zich getrouwelijk vereenigden. Het was dit oogenblik, dat men dienstbaar oordeelde, om de verguizing der slavernij en de eer der nationale vrijheid te handhaven; eene openbare voordragt van deze gevoelens werd onontbeerlijk geacht. In den nacht tusschen den 6 en 7 Januarij werd zij gedrukt, op onderscheidene plaatsen aangeplakt, en aan vertrouwde ingezetenen gezonden, zonder dat het gestrengste toezigt der politie in staat was zulks te beletten. Naauwelijks kwam deze verklaring ter oore van den Kommandant, of hij beschouwde het als een werk van inwendig verraad, dat van zijnen kant de gestrengste maatregelen vorderde. Eene openbare aankondiging, waarin de uitvoering der bewezene diensten, beroep op pligtsverzuim, verzekering van spoedige aantogt tot hulp, aanmaning tot voldoening der belasting, vertrouwen op het garnizoen, bijstand der burgerij, bedreiging, om de hoofden en medepligtigen van het zoogenaamde oproer aan de willekeur van het toemeloze graauw over te geven, en benedijdelijk geducht te straffen; deze waren de afkondigingen, welke inderdaad veel meer dienen moesten tot verbittering dan tot bevrediging. Het was geenszins de heffe des volks, welke oproer en plundering beoogde, maar het was alleen het doel der meest gegoede, om dit voor te komen. De stipste geheimhouding drukte het zegel op de vereenigde trouw; zelfs eene geheime bezending naar het leger der geallieerden, tot het beramen der meest gepaste maatregelen, bereikte

haar oogmerk, zonder in verdenking te komen. Afgesprokene lichtseinen aan den op den wal staanden molen van een der verbondenen, dienden den afgevaardigden bij hun vertrek en terugkomst in den nacht, tot een zeer duidelijk, ofschoon voor anderen onleesbaar schrift. Intusschen bleef dit verbond voor den Kommandant eenen bijzonderen wrok en raadsel, tot welks ontdekking hij geene middelen, hetzij van omkoopning of kerkelijk gezag, zelfs niet van godsdienstige sectehaat, onbeproefd liet, zonder echter in zijne onderneming te slagen. Uit alle voorzorgen thans door den Kommandant tot het afsnijden der toegangen naar het fort genomen, was zijn stellig voornemen blijkbaar, om zich met het garnizoen, ingeval van nood, daarin te werpen, en van daar de stad te bedwingen. Eindelijk verscheen, op den 15 Januarij, den eersten termijn van betaling der genoemde belasting, waaraan slechts weinigen hadden voldaan, en ook thans evenmin voldeden, hoewel de bedreiging van den Kommandant, om, in de huizen der voornaamste onwilligen, ten hunne koste krijgspanders te zenden, volvoerd werd, was de komst van een parlementair der geallieerden op dit tijdstip, een stellig bewijs dier verstandhouding, welke den Kommandant zoo veel wrevel en schrik baarde. Hoewel de afloop der gemelde onderhandeling een geheim bleef, bleek het weldra, dat zij zonder gevolg was gebleven. Het vermeerderen der posten, het verduubelen der patrouilles, het vroegtijdig sluiten der berbergen en koffijhuizen, het monteren der batterijen en bastions, dit alles kenmerkte des Bevelhebbers verregaande angst. Zonderling stak daarentegen af de bedaarde gerustheid der ingezetenen, die, te midden van al het uiterlijke voorkomen eener belegering, hunne wintervermaken op ijs en sneeuw voortzetteden, alsof hun noch eenig persoonlijk leed, noch eenig ander gevaar dreigde. De gedurige bewegingen der belegeraars, bij het uitzenden van piketten door de vuurmonden van het fort nu en dan schijnbaar beteugeld, verlevendigde van tijd tot tijd de hoop op ontzet, welke van de zijde der verbondenen, ter bewaring van de algemeene rust, bij voortdoring werd aangevuurd. Eindelijk scheen de aandrang van den kant der geallieerden het oogenblik te verhaasten, dat de tot hertoe vruchteloze onderhandelingen moest verwezenlijken. Reeds had de moedige ADRIANUS VAN HOFTEN meermalen tot boodschapper der verbondenen gediend, maar schriftelijk onderhoud bleef altijd verwijlende en gevaarlijk. Een mondgesprek met hun Opperhoofd zelf, zou alsdan beslissen. De onversaagde HUBERT verklaarde zich gereed tot de vervulling van dezen zeer moeilijken last, en drong zelfs op de persoonlijke uitvoering aan. Dan, de stad bevond zich thans, door des Kommandants geweldige maatregelen, in den hoogsten nood, en wanneer eens het gevaar tot het uiterste kwam, dan was zijne beschikking onmisbaar. De Heeren J. FACK en KAREL WESTERBURGER vervingen alzoo met moed zijne plaats, en volvoerden hunne taak met de meeste bevrediging. Nog moest een laatste onderhoud den dag en het uur bepalen, waarop het beraamde ontwerp van verlossing werken moest, en dit geheim kon alleenlijk aan het hoofd der verbondenen worden toevertrouwd; zijne tegenwoordigheid werd dus bij de geallieerden dringend gevorderd, en ook hij poogde in deze pligtvoldoening geen oogenblik tijd te verliezen. Van de zijde der bondgenooten drong men op gelijken grond, dat hij, nu de beslissende dag nabij was, in hun midden zou blijven vertoeven, en ongaarne den schijn van wankelmoedigheid toonende, zwichtte hij echter voor den aandrang. Men stelde het juist beraamde plan in

behoorlijk cijferschrift, en de Heer Waarsmanem belaste zich op den 25 op nieuw met deze uitvoering. De bepaling alleen, dat, in geval van goedkeuring, daarvan op zekeren bestemden tijd van den volgenden dag een openbaar teeken gegeven zou worden, en de Afgevaardigde zelf niet dan als overwinnaar zou wederkeeren, was zeer deelmstig, ter vermindering van het gevaar, dat met elke hernieuwde onderhandeling aangroeide. Het afgesproken tijdstip daar zijnde, bewees het sein den belegeraars, bij het achterblijven van den zendeling, de volle goedkeuring van den geheimen Raad, waarbij de aanval van buiten, tusschen den nacht van 25 op 26, besloten was; terwijl de verbonden van binnen haar krachtdadig moesten ondersteunen. Ten vier ure des morgens was de juiste aanval bepaald. Een paar kanonschoten aan elke zijde der stad, zoo van het fort Isabella, als aan het huis den Bult, het eerste buiten de Vughter-, het laatste buiten de Hintamerpoort, zoude het kenmerk zijn, dat men gereed was, om de geallieerden te doen aanrukken; terwijl het werpen van eenige granaten uit de Orthen-schans zoude dienen, om de aandacht der bezetting aan die zijde te bepalen, en alzoo af te leiden van de zoo even genoemde zijden, alwaar de eigenlijke aanval zou worden ondernomen. Het alerwege verspreide gerucht, dat de bezetting zelve in den aanstaanden nacht eenen uitval zoude doen, maakte de maatregel, die men bedoelde, vooral noodzakelijk, en het geloof, zelfs door hoogere Officieren aan dat gerucht gehecht, verschoonde zeer eigenaardig de meer algemeene zorg voor beveiliging. Dan, hoe zeker de afspraak ook was, bleek weldra, dat zij óf verbroken óf welligt verschalkt was. Ten elf ure in den nacht werd op het raadhuis aan den wachtgebenden Officier der bezoldigde garde het stellig bericht ingediend, dat de belegeraars ten vier ure in den morgen de stad zouden aanvallen, waarop het garnizoen dadelijk onder de wapenen kwam. Rondwachten verspreidden zich door de stad, doch men bespeurde geene de minste beweging, noch van binnen, noch van buiten; de klokslag van vier ure werd gehoord, en niets anders dan eene meerdere verlichting in de huizen vernomen. Men hield het bericht alzoo voor een valsch gerucht, waarna het garnizoen ontslagen werd. Nauwelijks een half uur later liet het gebulder van het kanon zich hooren; een sonderling toeval, en wel het verschil van een half uur der dorpeklok van Vucht, was oorzaak van deze gelukkige verrassing. De twee seinschoten en het werpen van granaten verzekerden den verbonden van den afgesproken aanval. Terstond kwam ieder hunner te voorschijn, toegerust en gewapend naar gelang der omstandigheden; een witte band om den arm was het teeken hunner onderscheiding. Men verzamelde zich op de afgesprokene loopplaatsen, terwijl op het slaan van alarm het garnizoen in de wapenen kwam. Overal ontmoette zij op de straat eenen onverwachten tegenstand, voor welke zij, in klein getal uitgezonden, noodwendig moesten zwichten. Juist deze ontmoetingen verschafte de verbonden de beste gelegenheid om zich van goede geweren te voorzien. De bezetting, zoo veel slechts mogelijk, naar de hoofdwacht te dringen, haar aldaar werkeloos te houden en alle toegangen naar het fort den Bril af te snijden, was een maatregel, die zich zelve aanprees. Een ander gedeelte begaf zich naar de beide poorten, waarden aanval heraad was. Het kostte weinig moeite, om de wachtgebende Kanonniërs van hunne posten te verjagen. Het onverwachte des aanvals, de misleiding omtrent het ware punt en de hierdoor veroorzaakte verwarring, te midden van eenen donkeren nacht, dit alles

wakte niet weinig mede, om de bezetting met schrik, en de burgerij met moed te vervullen; terwijl de laatste terstond den bijval verwierf van vele krijgslieden, die reeds sedert lang eenen tegengestelden geest hadden doen blijken, of wel thans van hunne eigene, onder het verbond begrepene Officieren, een strijdig bevel ontvingen. Even gelukkig was de toestand der belegeraars. Bekend met alle wegen en toegangen der stad, verstrekten de inwoners van het dorp Vucht tot zeer getrouwe en bevoegde gidsen. Aan dien kant, waar zij het veiligst konden aanvagen, over het ijs gaande en de stormladders plaatsende, waren zij de eersten, die de wallen bestegen, en hunne aanvankelijke zege, met het afgesproken vrolijk hoezee, te kennen gaven. Het aanhoudende en vrolijke hurah der Pruisische Jagers, was het sein-antwoord, waarmede deze de voetstappen hunner voorgangers volgden, en de wachtposten terstond vermeersterden. Aan de Hint-hamer-poort ging de aanval even voorspoedig. De burgers, de posten overweldigd hebbende, kaptten weldra de stormpalen, en verschaften alzoo eenen ongehinderden intogt aan de geallieerden. Ook de derde bepaalde plaats van aanval, nabij den molen van den Heer COLN, werd spoedig ingenomen, daar men ook aan dezen kant niets dergelijks verwachtte. Het beklimmen der stadsmuren was het werk van eenen oogenblik. Terstond werd het nabij zijnde bastion Oranje aangetast, en de geheele batterij overmeesterd, terwijl de zwakke bezetting in allerijl de vlugt nam. Intusschen bleven de Franschen niet achter in hunnen tegenstand. Naauwelijks kenden zij het ware punt van aanval, of zij zonden hunne grootste magt derwaarts. Het donkere van den nacht belette hun het geschut naauwkeurig te rigten, en binnen de stad zelve kwam het zeer spoedig tot daadzaken. Een getal zelf van zestien burgers, die hunne getrouwe diensten op den Vuchterdijk aan de belegeraars bewezen hadden, werden gevangen genomen en naar de woning van den Kommandant gevoerd, alwaar zij in vochtige kelders werden opgesloten. Naauwelijks was dit bekend geworden of eens dappere bende snelde derwaarts henen en verloste hunne broeders. De bruggen nu spoedig hersteld en de poorten geopend zijnde, rukte een korps Uhlanen en voetvolk, met eene aanzienlijke hoeveelheid geschut binnen, en drong, onder het zijdelings geweervuur van de Franschen, tot aan het raadhuis door, alwaar de bezoldigde garde de wapens reeds had nedergelegd. Ongelukkig was de gewapende burgermagt te klein in getal geweest, om op alle plaatsen naar behooren te werken. Het ontwerp, om de Franschen aan de hoofdwacht in te sluiten was mislukt en de Kommandant, zijne achterhoede door geschut gedekt hebbende, met zijne manschappen naar het fort den Brill geweken. De stad moest thans nog alleen van Franschen gezuiverd, en zij, die nog tegenstand boden, genoodzaakt worden de wijk naar gemeld fort te nemen. Menige schermutseling werd alzoo geleverd tusschen de Fransche mariniers en de Bossche schutterij, met de Pruisische jagers vereenigd; doch alle wederstand moest echter dra voor de overmagt zwichten, en het genoemde fort was de eenige wijkplaats der bezetting. Alzon had zich 's HERTOGENBOSCH door den moed harer verbondenen, met den bijstand der geallieerden, inderdaad vrijgevochten. Onbeschrijfelijk was de algemeene vreugde: bij toortslicht werd de Fransche adelaar van voor het raadhuis afgerukt en de Hollandsche vlag daarentegen opgehesen. De zaak was echter nog niet geheel beslist; te midden der heerschende vreugde snorden bommen en granaten, uit het fort geworpen, nog door de lucht henen en verspreidden alom

verwoesting. Gelukkig waren er middelen bij de hand, om het deel daarvan te verrijden, zoodat de daardoor ontstane ramp en schade bijkans geene aanmerking verdienden. Nu werd door de burgerij besloten, het fort stormenderhand in te nemen, waartoe dan ook toebereidselen gemaakt werden; terwijl men de nabij zijnde huizen met gewapende manschappen bezette, om het te beschieten. Gelukkig trad de Pruisische Brigadier-Generaal Hoss alhier tusschen beide en ontvouwde de jammerlijke gevolgen, welke zulk eene onderneming na zich konde slepen, daar de bezetting, wel van krijgsbehoefsten, maar niet van leeftogt behoorlijk voorzien, eerlang van zelve tot de overgaaf zou worden genoodtaakt. Men verloor echter geen oogenblik, om het noodige te verrigten. Een Parlementair der geallieerden begaf zich naar het fort, met den eisch van onverwijde overgaaf, op grond van geen de minste hoop op verlossing, tevens met bedreiging, om, in geval van volharding, het fort te bestormen en, bij eene sekere overwinning, de geheele bezetting over den kling te jagen. Over en wederspraak poogden de onderhandeling te rekken, en eenige gunstige voorwaarden aan de zijde van de Fransche bezetting te bedingen; dan de Pruisische Generaal hield moedig vol, vergunnende alleen de uittrekking met krijgseer. Op denzelfden morgen kwam nog het verdrag, in naam des Prins van Oranje, tot stand, waarbij het garnizoen op de veld-borstwering (glacis) het geweer moest nederleggen, de Officieren een vrije uitgang verwierven, om te gaan verwaarts zij wilden, mits, op hun woord van eer, zich verbindende, om, gedurende den tijd van één jaar, niet tegen de geallieerden te dienen; terwijl de manschappen, met behoud echter van hunne goederen, zich als krijgsgevangen moesten overgeven. Reeds op den eigen namiddag ten vier ure werd aan den eisch van dit verdrag voldaan. Bij besluit van den 20 September van het jaar 1814, bepaalde de Souvereine Vorst, uit aanmerking dat de bevrijding der stad 's Hertogenbosch van de vreemde overheersching, in den aanvang van dat jaar, hoofdzakelijk te danken was aan de kloekmoedigheid van den Heer WILLEM HUSKAR en andere met hem verbondene ingezetenen, mitsgaders aan de ijverige hulp, die de wakkere Vuchtenaren, in het oogenblik van den aanval der Pruisische troepen aanbragten, aan alle personen, die kennelijk waren geworden als moedige medewerkers tot de bevrijding der stad, ten bewijze van hoogstdezelfs tevredenheid en ter langdurige herinnering dier heilzame gebeurtenis, te doen uitreiken eenen zilveren penning, hebbende op de eene zijde ten opschrift: *voor moed en Vaderlandsliefde*, en op de keernijde, *'s Hertogenbosch den 26sten Januarij 1814*.

Ten gevolge van den hoogen waterstand, in Julij 1816, liepen de omstreken van 's Hertogenbosch zoodanig onder, dat het oog niet dan eene uitgestrekte waterplas ontdekte.

Het wapen van 's Hertogenbosch is een gouden boom op een zwart veld. De stad kreeg in 1356 van den Hertog WENCESLAUS en zijne gemalin JOHANNA het voorregt, om hunne wapens, namelijk die van Brabant en Limburg, zijnde het eerste een gouden leeuw, op een zwart veld, en het tweede een roode gekroonde leeuw met dubbel staart, op een zilver veld, kruiswijze of schuins tegen elkander over, en dus vier leeuwen in het wapen der stad te mogen voeren. Deze gunst is aan geen stad in Brabant ooit toegestaan, dan alleen aan 's Hertogenbosch. Keizer MAXIMILIAAN vergunde de stad den 28 Julij 1508, dat zij in het hoofd van haar wapen de Oostenrijksche

arend zou mogen voeren. Dit wapen wordt door eene keizerlijke kroon gedekt en aan elke zijde door eenen wildeman gesteund. In het jaar 1676 rees er een groot verschil over het wapen; want de Advocaat-Fiscaal en de Procureur-Generaal van den Raad van Brabant wilden, dat de stad den dubbelen arend en de twee wildemannen van haar wapen zouden wegdoen, maar de regering der stad een vertoog tegen deszen eisch aan den Raad van Brabant inleverende, zoo bleef dit verschil steken. Geen wonder, dat de regering zich tegen den eisch verzette, want de stad was reeds lang in het bezit en gebruik van dat wapen. Op eenen penning, den 21 September 1577 geslagen, ziet men het reeds, doch zonder de wildemannen. Het bestaat alzoo uit: een veld van sabel (zwart), met eenen onwortelden boom van goud, in den regter bovenhoek een gevierendeeld kwartier, zijnde het eerste en vierde van sabel, met eenen leeuw van goud, en het tweede en derde van zilver, met eenen gekroonden leeuw met dubbelen staart van keel (rood); het hoofd is van goud, met eenen half te voorschijn komenden (*issant*) dubbelen arend van sabel; hebbende op de borst een doorsneden (*coupé*) schild van keel en zilver (1). Het schild gedekt door eene keizerlijke kroon en vastgehouden door twee wildemannen, steunende op hunne knodsen.

HERTOGENBOSCH ('S), militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den linkervleugel van het kordon, tusschen de riv. de Cottica en de Pericakreek.

HERTOGENBOSCH (KWARTIER-VAN-'S), een der vier kwartieren van het voorn. hert. *Brabant*, thans een gedeelte van de prov. *Noord-Brabant* uitmakende; palende N. W. aan het graafs. Holland, N. en N. O. aan de Maas, die het van de hert. Gelderland en Cleve scheidt, O. en Z. O. aan Opper-Gelder, Z. aan het bisdom Luik, Z. W. en W. aan het kwartier van Antwerpen.

Het bevatte de stad en Meijerij van 's Hertogenbosch, de stad Grave, de Landen van Cuyk en Ravestein en het graafschap Megen, benevens de thans tot België behoorende zoogenaamde Brabandsche Kempen, zoodat het thans het arr. Eindhoven en het grootste gedeelte van het arr. 's Hertogenbosch, alsmede een gedeelte van het Belgische arr. Turnhout bevat.

HERTOGENBOSCH (MEIJERIJ-VAN-'S), groote landstreek in de prov. *Noord-Brabant*; palende N. aan de Langstraat en de Maas, die haar van de prov. Gelderland scheidt, O. aan de heerl. Ravestein, het Land van Cuyk en het Land van Kessel, Z. aan het graafs. Hoorne in de prov. Limburg en aan de Belgische prov. Limburg, W. aan de Belgische prov. Antwerpen en de bar. van Breda. Van het Noorden tot het Zuiden mag men de geheele *Majors* op 15 uren graans berekenen, de breedte van het Oosten naar het Westen, schat men op ruim 10 uren.

De naam van *Majors* heeft deze landstreek met onderscheidene landen in Brabant gemeen. Sommigen oordeelen dat men haar van het Latijnsche woord *Major*, hetwelk grooter beteekent, ontleend, en dit deel van Brabant zoo genoemd heeft, om dat het grooter is dan onderscheidene andere deelen van die provincie. Doch, om dat de naam van *Meijerij* ook aan onderscheidene andere streken lands gegeven wordt, houdt men het algemeen voor waarschijlijk, dat deze naam

(1) Dit schildje is niets anders dan een gedeelte van het Oostenrijksche wapen, bestaande uit een schild van keel, met eenen balk van zilver.

ontleend is van de Hoofdschouten, welke over onderscheidene streken in Brabant aangesteld waren, en van ouds den naam van *Major of Meijer* droegen. Men noemt deze landstreek naar hare hoofdstad, de *MUNICIPAL VAN 'S HERTOGENBOSCH*, om dat de vier bijzondere deelen of kwartieren, als: Peelland, Kempenland, Oisterwijk en Maasland, waarin de landstreek verdeeld is, en die van ouds ook *Meijerijen* genoemd werden, met den tijd vereenigd, en aan de Meijerij der stad verbonden zijn geworden.

De *MUNICIPAL VAN 'S HERTOGENBOSCH* is, over het algemeen, een droog en schraal land, vol heiden en heuvelen. Vroeger had deze landstreek eenen vetten leemgrond, die naderhand vermoedelijk, door reeds sinds onheugelijke tijden plaats gehad hebbende overstromingen, met eene zandkorst overdekt geworden is, hetwelk, naar men meent, reeds honderd jaren vóór Christus geboorte zoudt hebben plaats gehad, zoodat dezen grond op vele plaatsen, bij het doorgraven van deze korst, eene geschikte leem oplevert voor steen- en pannenbakkerijen, waarvan in deze streek verscheidene bestaan. In eenige dorpen langs de Maas en andere riviertjes gelegen, heeft men de vruchtbaarste landerijen, waarvan de overstromingen ten deele oorzaak zijn. De zandgronden, waaruit de Meijerij bijna geheel bestaat, zijn, even als die in Overijssel, Gelderland, Utrecht enz., tamelijk vruchtbaar, als zé goed behandeld en bemest worden. Dit laatste is op verschillende plaatsen schaars, doordien de noodige hooi- en weilanden ontbreken, om veel beesten te houden, wier getal dan ook bij de meeste boeren niet evenredig is aan de gronden, die zij bezaaijen en jaarlijks bemesten moeten, welke specie, door het bijvoegen van aarde, in hoeveelheid groot genoeg wordt, doch hetgeen in dit opzigt gewonnen wordt door het verswakken der zelfstandigheden, die eigenlijk de plantegroei bevorderen, te veel in hoedanigheid verliest, om de vruchtbaarheid te bewerken, zoo dat vele boeren (welke over het algemeen te veel zaai-land hebben) wanneer zij slechts half zoo veel land beteelden onder eene betere behandeling, even veel en schooner graan zouden inoogsten. Het meeste wei- en booiiland ligt aan de rivieren, echter niet uitsluitend; zoo wordt het bouwland niet slechts hooger op, maar zeer ver van de rivieren aangetroffen. Er valt wijders brand- en timmerhout van de eiken-, dennen-, beuken- en berkenboomen, die de ingezetenen aankweken moeten. De peulvruchten tieren wel in de *MUNICIPAL VAN 'S HERTOGENBOSCH* en de rogge levert er goed brood. De boekweit wil er ook zeer goed voort. Men zaait er veel haver, minder vlas, en weinig tarwe en garst. De boomvruchten, het wild, de schapen en het gevogelte zijn er bij uitnemendheid goed van smaak. Men ademt er eene gezonde lucht in, en de ingezetenen leven doorgaans lang. Men heeft in de *MUNICIPAL* onderscheidene kleine riviertjes en loopende waters, van welke de Grootte-Dommel, de Kleine-Dommel, de Grootte-Aa, de Kleine-Aa, de Beerse, de Tongreep, de Leije, de Nemer, de Hilver, de Reusel en de Gender of Einde de voornaamste zijn. Langs deze stroomen zijn watermolens gebouwd. De hooge heuvelen en heiden hebben er hunne afwateringen in, en langs hare oevers zijn de beste dorpen van het land. Er zijn vele sehrale en dorre landerijen en akkers, maar ook vele goede en kostbare akkers. Het oostelijke gedeelte, dat moerassig is en een gedeelte der Peel uitmaakt, levert goede turf op.

De inwoners der *MUNICIPAL VAN 'S HERTOGENBOSCH* komen over het algemeen door hunne onzindelijkheid in de huishouding armer voor dan zij werkelijk zijn. De kleine boeren evenwel zijn meestal arm en

leven zeer sober. Er is welligt geen streek in ons Vaderland, welke van de vroegste tijden af door de oorlogsrampen zoo geweldig en gedurig uitgeput is. Schapen worden hier in groote menigte aangefokt, waartoe de sebrale heide ruimschoots gelegenheid geeft. De wol wordt gebruikt in de lakenweverijen, waarvan er vele te Tilburg, Oisterwijk, Geldrop en elders in de Meijerij gevonden worden. Ook zijn er vele bijenhouders. De vlasteelt in de Muzikau bepaalt zich meestal tot eigen gebruik. Het vlas, dat men hier voor de fabrieken verwerkt, wordt van elders getrokken; dat, hetwelk in het Land van Heusden en de heerlijkheid Zevenbergen op de kleigronden wordt gewonnen, wordt meest naar Holland afgeleverd. Het spinnen en weven daarvan, hetwelk bijzonder te Eindhoven, Helmond en daaromtrent, met goed gevolg geschiedt, verschaft aan vele handen arbeid en aan de huisgezinnen een bestaan, waartoe de bleekerijen en een levendige handel in lijnwaden het hunne bijdragen. De hooge landen en woeste heiden bieden ruime gelegenheid tot jagen aan, waarvan velen hun werk maken. Vele inwoners uit het Zuidelijk gedeelte der Muzikau, aldaar onder den naam van Theuten of Teuten bekend, gaan naar verschillende rijken van Europa om handel te drijven of eenig beroep uit te oefenen, waaronder er zelfs zijn, die naar de kopermijnen in Zweden gaan werken; zij maken zekere genootschappen uit, en keeren, na eenige jaren afwezigheid, met hunne winsten terug. De Meijerij levert in het bijzonder vele valkeniers op, die verscheidene Verstellijke hoven van valken voorzien, en bijna allen te Valkenswaard hunne woonplaats hebben. De kracht en gezondheid der ingezetenen in het algemeen, komt hun wel te pas voor het arbeidzame leven, dat zij genoodzaakt zijn te leiden.

De Muzikau van 's Hertogenbosch bevat, behalve de stad 's Hertogenbosch, de steden Eindhoven en Tilburg, benevens de platelandstad Helmond, de navolgende 105 dorpen: Aalst, Aarle, Alem, Asten, Bakel, Beek, Berchem, Bergeyk, Berkel, Berlicum, Blaarthem, Bladel, Borkel, Boxtel, Brougel, Budel, Casteren, Cromvoirt, Dourne, Diessen, Dinther, Dommelen, Duizel, Eersel, Eckart, Empel, Enschat, Erp, Esch, Gassel, Geffen, Geldrop, Gerwen, Gestel, Haagoort, Haaren, Hapert, Heesch, Heeswijk, Heeze, Helvoirt, Heukelom, Hilvarenbeek, Hooge-Mierde, Hoogeloon, Hulsel, Kessel, Knegsel, Lage-Mierde, Leende, Liempde, Lierop, Lieshout, Liessel, Lith, Lithoijen, Lommel, Loon-op-Zand, Maren, Maarheeze, Mereveldhoven, Middelbeers, Mierlo, Nederwetten, Netersel, Nistelrode, Nuland, Nunen, St. Oedenrode, Oerle, Oirschot, Oisterwijk, Oostelbeers, Opwetten, Oss, Reusel, Riethoven, Rixtel, Rosmalen, Schaft, Schijadel, Soerendonk, Someren, Sou, Steensel, Sterksel, Stiphout, Stratum, Strijp, Tongelre, Udenhout, Valkenswaard, Veghel, Veldhoven, Vessem, Vlierden, Vucht, Waalre, Westelbeers, Westerhoven, Woensel en Zeelst, thans uitmakende de volgende 75 gem.: Aalst, Aarle-Rixtel, Alem-Maren-en-Kessel, Asten, Bakel-en-Milheze, Beek-en-Denk, Berchem, Bergeyk, Berkel-Enschat-en-Heukelom, Berlicum-en-Middelrode, Best, Bladel-en-Netersel, Borkel-en-Schaft, Budel, Cromvoirt, Dourne-en-Liessel, Diessen, Dinther, Dommelen, Duizel-en-Steensel, Eersel, Empel-en-Meerwijk, Erp, Esch, Gassel, Geffen, Geldrop, Haaren,

Heesch, Heeswijk, Heeze, Helvoirt, Hilvarenbeek, Hoogelagelagerde-en-Hulsel, Hoogeloon-Hapert-en-Casteren, Leende, Liempde, Licrop, Lieshout, Lith, Lithoijen, Loon-op-Zand, Maarheeze, St. Michiels-Gestel, Mierlo, Nuland, Nunen-Gerwen-en-Nederwetten, St. Oedenrode, Oerle, Oirschot, Oisterwijk, Oostel-Westel-en-Middelbeers, Oss, Reusel, Riethoven, Rosmalen, Schijndel, Soerendonk-Sterksel-en-Gastel, Someren, Son-en-Breugel, Stiphorst, Stratum, Tongelre, Udenhout, Valkenswaard, Veghel, Veldhoven-en-Mereveldhoven, Vessem-Wintelre-en-Knegsel, Vlierden, Vucht, Waalre, Westerhoven, Woensel-en-Eckart, Zeelst, Zes-Gehuchten, en een gedeelte van de gem. Alphen-en-Riel. Zij beslaat alzoo de kant. Asten, Boxtel, Helmond, Oirschot, Oss, Tilburg en Veghel; het grootste gedeelte van het kant. 's Hertogenbosch en Eindhoven, alsmede een zeer klein gedeelte van het kant. Ginneken; terwijl de voorm. Meijerijse gem. Lommel thans tot de Belgische prov. Limburg behoort. Ook behoorden tot de MEIJERIJ gerekend te worden, de abdij van Postel, welke volgens de Staten tot dit grondgebied behoorde, niettegenstaande dezelve op Spaansch grondgebied gelegen was. Dit geschil werd onafgedaan en is alzoo onbepaald gebleven. Een zelfde geschil rees er bij het tractaat van 1648, omtrent de vrije heerl. Gemert; waarbij echter door de Staten, onder zekere bepalingen, besloten werd, dat deze niet onder de MEIJERIJ zoude begrepen worden. Zie GEMERT De MEIJERIJ VAN 's HERTOGENBOSCH beslaat eene oppervlakte van ruim 255,000 bund.; telt ongeveer 22,000 h., bewoond wordende door omtrent 25,000 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 123,000 zielen.

Het jaar 1318 was voor de MEIJERIJ-VAN-'s HERTOGENBOSCH zeer noodlottig, want er ontstond een geweldige regen, welke in Maart begon en bijna een geheel jaar duurde; deze veroorzaakte duurte, hongersnood en pest, waardoor een derde gedeelte der inwoners ten grave werd gesleept; in 1318 trof hen eene nieuwe ramp, wijl negen tienden gedeelten van hun rundvee stierven.

Er ontstond, in het jaar 1434, eene geweldige duurte en hongersnood in de MEIJERIJ-VAN-'s HERTOGENBOSCH, welke in 1439 door eene pest, welke vier jaren aanhield; en zeer vele menschen ten grave sleepte, werd gevolgd.

In 1454 onthielden zich in de MEIJERIJ vele booswichten, onder den naam van Moordbranders, die de ingezetenen brandschatteden en bij wanbetaling de huizen in brand staken. De Hoogschout van 's Hertogenbosch roeide hen eindelijk geheel en al uit.

In den oorlog tusschen MARIA VAN BOERGONDIË en ARNOLD, Hertog van Gelre, vielen de Gelderschen in de MEIJERIJ VAN 's HERTOGENBOSCH en hielden er deerlijk huis. Deze oorlog kostte alleen aan haar en aan de stad 's Hertogenbosch, van het jaar 1478 tot 1479, 28,170 Rijngulden (39,438 guld.), behalve de schade, door plunderen, rooven en branden geleden.

KAREL, Hertog van Gelre, overviel haar, in 1497, en verbrandde het dorp Oss en een gedeelte van Geffen.

FILIPS III, Hertog van Brabant, in het jaar 1504, in eenen nieuwen oorlog met de Gelderschen gewikkeld zijnde, verzamelde een leger te 's Hertogenbosch, liet het Gelderland inrukken, en daar alles te vuur en te zwaard verwoesten. De Gelderschen zaten intusschen niet

stil, vielen in de **MEIJERIJ-VAN-'S HERTOGENBOSCH**, legden Lith in de asch en stelden Kessel en Maren onder brandschatting; ook verbrandden zij, uit Roermonde, het schoone dorp Budel.

KAREL, Hertog van *Gelre*, viel, in het jaar 1507, in de **MEIJERIJ**, plunderde en brandschatte aldaar onderscheidene dorpen. Men stelde **RUDOLPH**, Vorst van *Anholt*, tot Veldoverste tegen hem aan. Deze trok met 200 Bossche burgers tegen den Hertog op, die, zoodra hij zulks vernam, naar Roermonde terug week. Hierop belegerden de Hollanders het sterke slot Poederooijen, maar toen Hertog **KAREL** zich met een leger derwaarts spoedde, zagen zij zich genoodzaakt het beleg op te breken. De Bosschenaars, dit vernemende, trokken des nachts de Orthenpoort uit, en namen eenige Geldersche schepen op de Maas weg. De Vorst van *Arnolt* begaf zich met eenige ruiters en eene menigte Bosschenaars naar den kant van Nijmegen, waar zij onmenschelijk roofden en brandden. Vervolgens trok hij naar Wachtendonk, eene kleine stad in Pruisisch Gelder, waar hij twee blokhuisen van den Gelderschen Hertog innam en slechtte, alsmede eenige andere sterkten en kleine steden; ook brandde hij het slot Oijen, bij Nijmegen, af. In het jaar 1508 werd het beleg van het slot Poederooijen, op verzoek en ten koste der Bosschenaars, hervat. 's Hertogenbosch zond 400 burgers op den Ham te Lith, om het ontzet van dit slot te verhinderen; bij hen voegden zich alle weerbare mannen uit de kwartieren Oisterwijk en Maasland, alsmede 400 mannen uit de baronnie van Breda, en het slot te Poederooijen werd eindelijk overgegeven, omver gehaald en de grachten gevuld.

In het jaar 1512 vielen de Gelderschen in de **MEIJERIJ-VAN-'S HERTOGENBOSCH**, waar zij onderscheidene dorpen in kolen legden. Daarop riepen de Bosschenaars de opgezetenen van de **MEIJERIJ**, die dicht bij de stad woonden, op. Twee duizend mannen van hen trokken te Heddell over de Maas, roofden in den Bommelerwaard en verbrandden Driel en Rossem. De Gelderschen, onverwachts te Tuil over de Waal komende, vielen op de Bosschenaars aan, en sloegen hen. Terwijl zij zonder orde her- en derwaarts liepen, namen zij 800 soldaten en 500 burgers en boeren gevangen, waarmede zij onmenschelijk handelden, en sommigen hunner het leven benamen. Kort na deze nederlaag vielen de Gelderschen andermaal in de **MEIJERIJ** en meenden 's Hertogenbosch te verrassen, maar, dit mislukkende, staken zij onderscheidene dorpen en kerken, als Oss, Schijndel, Geldrop en anderen, in brand. De Bosschenaars liep dit jaar alles tegen; niets wilde hen tegen de Gelderschen wel gelukken, want zij vielen in de **MEIJERIJ**, verbrandden Oss en Berchem en offerden ook eenige dorpen in Peelland aan de vlammen op. Men zond Gezanten aan Keizer **MAXIMILIAAN** naar Duitschland, om hem den deerniswaardigen toestand der stad en de **MEIJERIJ-VAN-'S HERTOGENBOSCH** bekend te maken. Hij spoedde zich derwaarts, en zond de Hertogen van Brunswijk, **HENRIK** en **ERIK**, naar gemelde stad. Zij vielen terstond met hunne krijgsmagt in Opper-Gelder, waar zij alles te vuur en te zwaard verwoestten; doch toen deze zoo slecht in Gelderland huis hielden, vielen de Gelderschen weder in de **MEIJERIJ**, en gaven Heeswijk en Dinther aan de vlammen over. Eindelijk werd er een wapenstilstand voor vier jaren gesloten.

De Hertog van *Gelre* viel in het jaar 1524 in Brabant, en stelde de geheele **MEIJERIJ-VAN-'S HERTOGENBOSCH** onder brandschatting, zijnde tevens zijn voornemen om 's Hertogenbosch, waar weinig bezetting was, te bemagtigen. De Gelderschen hadden Orthen reeds bezet, doch zij

werden door **FLORIS**, Graaf van **Brum**, die gevallen uit Grave, met 100 ruiters in 's Hertogenbosch was gekomen, en door de Bosschenaars verjaagd. Zij legden echter het gemelde dorp, na er alles geroofd te hebben, in de asch. Later vielen de Gelderschen wederom met 3000 man in de **MEIJERIJ**, voornemens zijnde om Helmond en Eindhoven te bemagtigen, maar de Bevelhebbers der Brabanders, **Gaspar Schenk** en **FLORIS VAN BAYENBURG**, riepen alle opgezetenen der **MUNICIPALITEIT VAN 'S HERTOGENBOSCH** met klokslag bijeen, en ontmoetten de Gelderschen bij Heeze en Leende. Er viel een scherp gevecht voor, waarin de laatsten vele voorraadwagens en omtrent 900 koppen verloren. Zij werden tot aan de Maas vervolgd, wordende hun verlies, gedurende dezen geheelen togt, op omtrent 2000 manschappen gerekend. Die van 's Hertogenbosch en Antwerpen wilden, dat de Graaf van **Buren**, die de stad Hattem had ingenomen, ook Bommel en Tiel zou bemagtigen, om voor alle invallen der Gelderschen bevrijd te blijven, doch dit mistakke, en daarop vielen deze laatsten, na Magen ingenomen en verbrand te hebben, weder in deze landstreek, waar zij **Oss** en **Nuland** in kolen legden, maar zij werden, bij het laatste dorp, door **Aart Huyz**, Hoogschout van 's Hertogenbosch, met eenige ruiters terug gedreven. Eindelijk werd, op den 5 October dezes jaars, de vrede te Gorinchem gesloten.

Ten jare 1541 ontstond er een nieuwe oorlog tusschen **Karel II** en den Koning van Frankrijk, welke laatste zich met **Willelmus, Hertog van Gelre**, vereenigde. Men vreesde voor eenen inval der Gelderschen in de **MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH**, en daarom werd ook 's Hertogenbosch versterkt. De beruchte **Maarten van Rossum**, Veldheer der Gelderschen, maakte zich in het jaar 1542 geroed, om in Brabant te vallen, waarop men in allerijl volk aanwierf, en dit naar **Peelland** zond. Bij deze beiden voegden zich eenige **Peellanders**, die de Gelderschen, welke reeds in aantogt waren, over de **Maas** terugdreven. Nu legden zij, daar zij hun land van vijanden gezuiverd hadden, onvoorzigtig de wapens neder, en keerden naar huis terug. **Maarten van Rossum** viel, na de handen ruim hebbende, met 14,000 soldaten, 2000 ruiters en 18 stukken geschut, op den 20 Junij 1542, in de **Meijerij**, waar hij vele dorpen brandbatta en aan de vlammen opofferde. **Renier van Chalons**, Prins van **Oranje**, raapte in allerhaast een legertje van 500 ruiters en 5000 voetknechten bijeen, waarmede hij tegen de Gelderschen optrok; doch ongelukkig in eene hinderlaag gelokt zijnde, werd hij geslagen, zoo dat hij genoodzaakt was, om naar Antwerpen te wijken. In het volgende jaar 1543 werd het oorlogstooneel door den Koning van Frankrijk zeer vroeg geopend. **Maarten van Rossum** viel in het **Sticht van Utrecht**, veroverde **Amersfoort**, en trok vervolgens naar **Brabant**: eenige inwoners van **Oisterwijk**, **Haren**, **Bortel**, en **Vocht** vereenigden zich tegen hem, doch werden geslagen en gevangen. Daarop verbrandde hij onderscheidene **Meijerische** dorpen, en liet er vele onder brandschatting stellen en plunderen.

De Staatschen en voornamelijk de **Fransche** hulpbenden vielen, in het jaar 1582, in de **MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH**, waar zij veel woedwil bedreven; zelfs kwamen zij in het gebucht **Reut** (thans het fort **Isabella**), waar een hevig gevecht tusschen hen en de besetting van 's Hertogenbosch voorviel. Men wendde alles aan, om de Staatsche benden te keer te gaan; ook moest de **MUNICIPALITEIT VAN 'S HERTOGENBOSCH** zeer veel van de **Spaansche** soldaten, die geweldige brandschattingen aischroeven, lijden; hare beschermers waren tevens hare onderdrakkers.

Gedurende het beleg van Eindhoven door PARRA, in 1585, werd het platte land geweldig verwoest; ook moest de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH door de brandschattingen der Statenbende ontaagelijk veel lijden. Het krijgsvolk der Staten viel, in Julij des jaars 1585, nogmaals in de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH, waar zij onderscheidene dorpen verbrandden, en dit ongeluk zou nog meer dorpen ten deel gevallen zijn, waren zij niet door de Spanjaarden, onder CLAUDE VAN BARLAYMONT, Heer van *Haultepenne*, gedwongen, om bij Lith over de Maas terug te trekken.

De Staatse benden stroopten, in den winter van het jaar 1584, de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH geheel af. Zij meenden dit in het jaar 1586 te hervatten, doch dit liep vruchteloos af, dewijl men overal, op order van KAREL, Graaf van *Mansveld*, naauwkeurig wacht hield. Op het einde van dat jaar plunderden de Staatse troepen Tilburg, Hilvarenbeek en Riel, dreven al het vee naar Holland, maar brandden geene huizen af. De Staatse vielen in de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH, belegerden het kasteel van LOON-op-Zand en namen het in, waarop hun Bevelhebber, de Graaf VAN HORNENLOO, onderscheidene dorpen platbrandde.

In het jaar 1589 namen de lasten der stad en MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH zoo sterk toe, dat vele inwoners genoodzaakt waren haar te verlaten, zoo dat men vroede, dat die geheele landstreek in eene woestenij veranderen zoude, want zij moesten maandelijks 90,000 karregulden opbrengen; de Regering deed hierover een vertoog aan PARRA, doch het duurde nog verscheidene jaren eer hierin eenige verandering kwam.

In het laatst van het jaar 1595 vielen eenige ruiters uit Nijmegen, nadat zij de voorsteden van Roermond geplunderd hadden, in de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH, en ontmoetten bij St. Oedenrode den Bevelhebber van 's Hertogenbosch, den Heer VAN QOCCQUELLE, met eenige Spaansche ruiters, met welken zij handgemeen werden, en hen ook versloegen, makende de geheele bagagie van dien Bevelhebber buit, waarmede zij naar Heusden weken.

In het einde van het jaar 1596 verzamelde ALBERT VAN OOSTERRIJK een leger bij Turnhout, om de opgezetenen aldaar van de Staatse brandschattingen te bevrijden; Prins MAURITS, dit vernemende, verzamelde in allerijl ook zijn leger, en begaf zich in Januarij 1597 derwaarts; hij sloeg, na een hardnekkig gevecht, de Spanjaarden, welke meer dan 2000 dooden en 50 vaandels verloren. — De Spaansche soldaten in de stad Gelder en elders sloegen aan het muiten, vielen in Peelland, en eischten van dit kwartier maandelijks duizend gulden. Eenige muitende Ieren namen Helmond in bezit, de inwoners moesten hun kost en drank geven, en ook hunne paarden onderhouden. Gedurende deze verwarringen rees de prijs der granen zeer hoog in de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH. De muitende Spanjaarden bleven den geheelen winter in die landstreek.

In de maand Februarij 1598 viel een Spaansch Hopman, FRANCISCO DE PADILLA, denkelijk ook een muiter, uit de stad Weert in Peelland, waar hij de meeste dorpen brandschatte, en sommigen, als: Aarle, Rixtel, Beek en Nunen uitplunderde; eindelijk werden de muiters met eenig geld tot rede gebragt. Het stroopen der Spaansche krijgsknechten en anderen, in dienst des Konings van Spanje, had den geheelen zomer van dit jaar geduurd; in September kwamen zij met eenen hoop voetvolk en ruiters in de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH en

plunderden Gemert; zij trokken door Bakel, Deurne en andere Meijerijsche dorpen, waar zij zeer slecht huis hielden, naar het Luiksche stadje Hamond, hetwelk zij innamen en uitplunderden, zij togen van daar weder terug, en vorderden van Valkenswaard, Dommelen en Geldrop, behalven de kost, veel geld; ook namen zij te Aarle, Rixtel en Beek alles weg. De MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH leed zeer veel door de Spaansche benden, die haar moesten beschermen, en ook door de gewone lasten aan den Aartshertog ALBERT, benevens de brandschattingen, die zij gedurig de Staatsche benden moesten betalen.

De Spaansche soldaten in de forten St. Andries en Crevecoeur begonnen in het jaar 1600 wegens wanbetaling, te muiten, zij schreven aan onderscheidene Meijerijsche dorpen om geld, en dreigden zoo het geëischte geld hun niet werd bezorgd, om die in brand te steken. De Spaansche bezetting in Hamond schreef eene aanzienlijke brandschatting, onder dezelfde bedreiging, in Peelland uit; deze brandschatting bedroeg dagelijks 674 gulden en 5 stuivers. De Aartshertog ALBERT trachtte de muitelingen op allerlei wijzen tot bedaren te brengen, maar te vergeefs; Prins MAURITS deed in tegendeel zijn voordeel met deze muiterij, nam Crevecoeur en St. Andries in, en bedreigde 's Hertogenbosch. Men deed alles, om die stad te behouden, en versterkte haar op alle mogelijke wijzen.

In het jaar 1601, werd 's Hertogenbosch door MAURITS belegerd, maar hij moest het beleg, na zes en twintig dagen, weder opbreken. In het volgende jaar trok MAURITS in Brabant, hij trachtte vruchteloos ALBERT tot een gevecht uit te lokken, en moest dus onverrichter zaken terug keeren, echter nam hij het kasteel van Helmond en de stad Grave in; ook ontstond er eene hevige muiterij, wegens wanbetaling, onder ALBERTS troepen. In het jaar 1603 werden eenige Staatsche ruiters door die van 's Hertogenbosch te Gemert geslagen, en vele gevangen genomen. MAURITS belegerde gemelde stad op nieuw, doch moest ook dit beleg opbreken. De muiterij duurde nog voort onder de Spaansche benden, zij plunderden in 1604 de kleine stad Eindhoven op eene deerlijke wijze; doch verzoenden zich eindelijk met den Aartshertog ALBERT, die, in Junij des jaars 1604, eene buitengewone bede, ter betaling der oorlogskosten, eischte, welke hem werd toegestaan. In het jaar 1622 hielden de Spaansche soldaten, wyl zij door slechte betaling aan het muiten waren geslagen, zeer slecht huis in de MEIJERIJ; zij beroofden de kerken, verbrandden de huizen, voerden paarden en koeijen weg, en bonden de voornaamste ingezetenen, die hun geen geld genoeg gaven, aan de staarten der paarden; ook schreven zij brandbrieven aan de vier kwartieren.

In het jaar 1635 deed de bezetting van 's Hertogenbosch twee gelukkige togten. In den eersten versloeg men, onder aanvoering van Graaf FREDERIK VAN NASSAU, bij Helmond, 200 Spaansche ruiters, en in den tweeden ligten zij vele vijanden in de MEIJERIJ op, en bragten hen naar 's Hertogenbosch.

Men had sedert het innemen der gemelde stad, in 1629, aan wederzijden veel getwist over de opperheerschappij der MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH, men had het niet eens kunnen worden, en de schuldelooze Meijerijsche opgezetenen leden het meest bij deze verschillen. Eindelijk werd bij den Westphaalschen vrede, te Munster, den 14 October des jaars 1648 gesloten, beslist, dat de opperheerschappij over de stad en MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH aan de Vereenigde Nederlanden zou worden afgestaan.

De stad en MEIJERIJ VAN 's HERTOGENBOSCH droongen, gelijk zij reeds in de jaren 1631, 1647, 1648 en 1649 gedaan hadden, weder in 's Gravenhage aan, dat zij, benevens de andere deelen van Staats-Brabant, Leden mogten afvaardigen ter vergadering der Algemeene Staten, maar dit liep geheel vruchteloos af.

In 1655 werden eenige Lotharingers, die zich in Spaansche dienst begeven hadden en in deze streek, te Liessel, waren gelegerd, door den Veldmaarschalk JONAN WOLFFERT VAN BREDEHOE, Gouverneur van 's Hertogenbosch, geslagen; hun Kolonel, KLAUW, werd gevangen genomen, en zijn zilveren servies, benevens zijne koets en tachtig paarden, buit gemaakt.

De oorlog, welke de Vereenigde Nederlanden, ten jare 1672, tegen Frankrijk en Engeland moesten voeren, had veel betrekking op de stad en MEIJERIJ VAN 's HERTOGENBOSCH. Men gebruikte alle voorzorgen; alle manschappen werden opgeschreven, om daaruit den tienden man te kiezen. De dorpen werden, tegen eenen onverwachten inval, met slagboomen voorzien, en den inwoneren gelast, om, in tijd van gevaar, elkander door klokkengelui te waarschuwen en bij te staan; ook werd hun geboden, om alle bezaaide landerijen te verwoesten, opdat de vijand geen bestaan zou kunnen vinden. De Franschen schreven, in Junij van genoemd jaar, eene zware brandschatting uit over deze geheele streek. Zij bragten hier eene onnoemelijke schade toe; beroofden de inwoners van hunne paarden, runderen en alles wat hun maar aanstond; zij vernielden al het bouwgereedschap en plunderden de goederen. De brandschatting bedroeg jaarlijks 700,000 guldens, behalve 1000 legerbeesten, die op 50,000 guldens werden gerekend. Men rekende de renten van het geld, dat de dorpen ter betaling der brandschatting hadden moeten opnemen, na den oorlog jaarlijks op 180,000 guldens. In 1675 vorderden de Franschen de brandschatting aan deze landstreek opgelegd, met geweld in, en kregen zij geen geld, dan beroofden zij de inwoners, die daarenboven nog allerwreedst behandeld werden. In het volgende jaar verkreeg zij, doch niet zonder groote geldverspilling, van de Franschen eene vermindering der brandschatting, welke nu jaarlijks met 450,000 guldens en 1000 legerbeesten kon worden betaald.

Toen de stad Grave, in 1672 aan de Franschen overgegaan zijnde, in 1674 door het Staten leger belegerd werd, moest de MEIJERIJ VAN 's HERTOGENBOSCH gravers, karren en andere zaken leveren; dit kostte alleen aan Peelland 25,475 guldens.

Het zelfde had plaats, toen WILLEM III, Prins van Oranje, in het jaar 1676, Maastricht belegerde; dit kostte aan Peelland 58,500 guldens. Toen het beleg van gemelde stad was opgebroken, noodzaakten de Franschen de Meijerijenaars, om met 5000 man de verschansingen, door WILLEM III opgeworpen, te slechten, en 20,000 rijksdaalders, ter herstelling der in stukken geschotene vestingwerken en ter aanvulling der krijgsvorraadhuizen aldaar, te betalen, en evenwel stroopten de Franschen nog daarenboven in deze landstreek.

De MEIJERIJ VAN 's HERTOGENBOSCH werd, door het sluiten van den vrede te Nijmegen, den 10 Augustus 1678, wel van vele ongemakken ontheven; maar het krijgsvolk der Staten, dat zich nog eenigen tijd in dit land ophield, leefde als of zij vijanden waren, dwingende den opgezetenen hooi, haver, eten en drinken af. De winter was langdurig, en het hooi, door de slechte handelwijze dezer benden opgevoerd zijnde, stierven vele beesten door gebrek.

verzochten om vermindering van lasten, wegens de geleedene oorlogspannen, maar hun verzoek werd slechts ten deele door de Staten toegestaan.

Alles bleef in deze landstreek, sedert den met Frankrijk gesloten vrede, vrij stil en rustig, tot het jaar 1688, wanneer Lodewijk XIV, den 26 November, den oorlog aan de Algemeene Staten verklaarde. Hij liet er tien dorpen afbranden en daaronder Bladcl en Reuzel; ook moesten de Meijerijenaars, in dit of in het volgende jaar, een half miljoen brandschattingen aan de Franschen betalen.

In 1693 werd er op onderscheidene Meijerijische dorpen, alsmede te Helmond en Eindhoven, een groote voorraad van koren, waarschijnlijk ten behoeve der Franschen, opgelegd; maar de Staten-Generaal verboden dit, onder verbeurte van dat graan en 25 gulden boete voor elken zak, welke niet in de vaste steden werd gebragt, uitgenomen het graan, dat elk voor zijn huisgezin noodig had; ook verboden zij alle handelingen met den vijand, alsmede het betalen van brandschattingen aan hen. De Franschen zonden eenige manschappen naar deze streken, met bedreiging van eenige dorpen aan de vlammen te zullen offeren, zoo de brandschattingen niet betaald werden; maar de vrees, dat zij door de Staatsche Lenden, onder bevel van den Graaf van Athlone, zouden worden afgesneden, deed hen schielijk weder vertrekken. Het dreigen der Franschen deed de Meijerijenaars eenige Gemagtigden naar 's vijands leger afzenden, om de bedreigde brandstichting te voorkomen, doch zij werden gevangen genomen en zeer slecht behandeld.

Enige Franschen vielen in het jaar 1694 in deze landstreek, staken te Bladcl een huis in brand, plunderden Hapert en Duizel, voerende menschen en paarden met zich weg. Zij vonden te Eersel sterken tegenstand, terwijl veertig inwoners zich zeer dapper verweerden, zoo dat er wederzijds eenigen gedood en gevangen genomen werden; maar de Franschen, terug trekkende, staken echter de voornaamste huizen in brand.

De MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH werd, in het jaar 1702, door de Franschen onder brandschatting gesteld, en de Staten gaven order, om alle dorpspapieren in de versterkte steden in veiligheid te bezorgen. Het leger der bondgenooten, bestaande uit Staatsche, Engelsche, Deensche en Duitsche benden, trok in Julij 1702 door deze streek, sloeg zich neder te Achel, in het Land van Luik, rakende met zinnen rechter vleugel aan het Luiksche stadje Hamond en met den linker vliengel aan Leenderstrijp, een gehucht van Leende. De Franschen sloegen zich te Eindhoven neder. Deze beide legers veroorzaakten deze landstreek namelooze schade.

Sedert het jaar 1703 viel er weinig van belang voor, dewijl het leger der bondgenooten, veel voordeelen behalende, de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH verliet en verder voorttrok; maar eenige boosdoeners, zich uitgevende voor vijandelijke partijgangers, vielen in het jaar 1706 de Meijerijenaars zeer lastig, zoodat bijna niemand in huis of op weg veilig was. Ook werden zij, in 1707, door andere boosdoeners, Muskoviters genoemd, sterk ontrust. De krijgskaken waren in dit jaar van geen belang in deze landstreek; maar in November des volgende jaars 1708, kwamen omtrent 130 Fransche Dragonders te Hilvarenbeek, waar zij uit weerwraak, omdat de bondgenooten een dorp bij Artois in de asch hadden gelegd, negentien huizen en schuren vol granen ten prooi der vlammen overgaven en de overige huizen plunderden.

De Utrechtsche vrede, in het jaar 1713 gesloten, gaf der **MUNICIPAL VAN 'S HERTOGENBOSCH** eene groote verademing, ofschoon zij wegens de ontzagelijke schulden, door de veelvuldige oorlogsrampen veroorzaakt, zeer langen tijd noodig had, om zich te herstellen.

In het jaar 1716 werden de oneenigheden tusschen deze landstreek en Opper-Gelder over de grenscheiding in den Peel weggenomen; na langer dan eene eeuw geduurd te hebben.

De ingezetenen van onderscheidene dorpen in de **MUNICIPAL VAN 'S HERTOGENBOSCH** vonden zich in groote verlegenheid en behoefte gedoppeld door een onweder, hetwelk met eenen alles overstromenden stortregen, schrikkelijken hagelslag en geweldigen stormwind vergezeld, op den 29 Julij 1767 nederviel. Behalve de ongelukken daarbij aan menschen en beesten overgekomen, waren er eenige huizen en schuren geheel, anderen gedeeltelijk ingestort of zwaar beschadigd; de hoop van den landman, die een rijken oogst van bijna rijpe rogge verwachtte, verdween eensklaps, andere veldvruchten, als: boekweit, erwten en boonen waren geheel, haver en gerst meerendeels weg; buiten de vruchtboomen bij één dorp vijf honderd eiken en andere boomen uit den grond gerukt; de onder eede opgemaakte schade beliep ruim 222,000 gulden. De Regenten vervoegden zich in dezen deerniswaardigen toestand bij Hun Hoogmogende om eene milde gift of vrijdom van Landslasten voor eenige jaren. Hunne klagten werden verhoord. Zij verwierven deels vrijwillige giften, naar de opgegevene schade uitgereikt, tot herstel der gebouwen en om onder de meest behoeftigen uitgedeeld te worden.

Zware stormen en waterfloeden teisterden de **MUNICIPAL** ook in 1775 en 1776, en in dit laatste jaar werden deze rampen nog vermeerderd door eenen strengen winter. De winter van 1784 was weder zeer streng en werd van zware overstromingen gevolgd. In het jaar 1789 gevoelde men nogmaals eenen strengen winter, en in 's Hertogenbosch en Maasland had men zeer hoog water; hetzelfde greep ook plaats in 1795.

De winters van 1798 en 1799 waren in de **MUNICIPAL** geweldig streng, en men had in Oisterwijk en Maasland zware overstromingen, welke groote schade veroorzaakten. Nog grooter schade veroorzaakte de orkaan van 9 November 1800, hoewel daarbij geen menschen het leven verloren.

In het jaar 1741 begon de stad 's Hertogenbosch eenen straatweg te leggen naar Eindhoven, doch hij werd, ofschoon er het bed geheel van voltooid was, toen niet verder met steenen belegd dan tot Best. In 1789 begon men eenen steenweg aan te leggen van Eindhoven naar Luik, en dus den steenweg van 's Hertogenbosch naar Eindhoven verder door te trekken. Men bragt het bed daarvan in gereedheid; beplante het ten deele met boomen; sloeg steenen bruggen over de rivieren, en bouwden de noodige barrieres. Deze straatweg zou men leiden door Stratum, Aalst en Valkenswaard, tot aan de grenzen van Luikerland bij Lommel; ook zou de Prins-Bisschop van Luik hem laten voltooijen van de Meijerij'sche grenzen tot gemelde stad toe; maar ofschoon men begonnen was dezen weg met steenen te beleggen, bleef echter, door de toen bestaande onlusten in ons Vaderland, dit werk steken. Naderhand werd het echter hervat, en deze weg voltooid. In het begin twistte men hevig of die weg over Oirschot of over Eindhoven zou loopen, doch de balans sloeg eindelijk ten voordeele van Eindhoven over.

Het wapen van de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH is even als dat van geheel Braband, een regt opstaande leeuw van goud op een veld van sabel (zwart).

HERTOGENBOSCH (VRIJDOM-VAN-'S), landstreek in de prov. *Noord-Braband*, rondom de stad 's Hertogenbosch gelegen.

Het was geen gedeelte der Meijerij van 's Hertogenbosch, maar behoorde tot de stad, en droeg gewoonlijk den naam van **VRIJDOM VAN 'S HERTOGENBOSCH** of **VRIJHEID VAN 'S HERTOGENBOSCH**.

Tot deze vrijdom behoorde het d. den Dungen, het geh. Orten, de buurs. Hintham en Reut, zoodat deze vrijdom thans de gem. den Dungen en een gedeelte der gem. 's Hertogenbosch en Rosmalen uitmaakt, en alzoo tot het arr. en kant. 's Hertogenbosch behoort.

Bij den watervloed van 1809, spoelden hier drie huizen en eene schuur geheel en al weg, terwijl vele andere beschadigd werden; ook hier kwam een gat in den dijk, welke voor het overige veel leed. De Haldersche brug spoelde weg, en de plantaadjen buiten de stad werden aanmerkelijk beschadigd.

HERTOGENRADE (LAND-VAN-'S), in het Hoogd. **HERZOGERRATE**, in het Fr. **RODE-LE-DUC** en bij verkorting **ROLDUC** genoemd, voorm. heerl., thans grootendeels tot het hert. *Limburg*, maar ook gedeeltelijk tot de Pruisische prov. *Rijnland* behorende.

Het bestond eigenlijk uit drie stukken, die door het graafs. Wettem van elkander werden gescheiden. Het grootste, dat het stadje 's Hertogenrade, de abdij Kloosterrade, benevens de d. Kerkraede, Afden, Merkstejn, Ubach, Eygelshoven, Simpelveld, Horbach en Bochoz bevatte, grensde ten N. en O. aan het hert. Gulik, ten Z. aan het gebied der vrije rijkstad Aken en het graafs. Wettem, ten W. aan het Land-van-Valkenburg. Het deel, waarin de d. Gulpen, Margeraten en Reymerstock lagen, werd ten N. door de heerl. Wilre en Cartils, ten O. door het graafs. Wettem, ten Z. door het hert. Limburg en het graafs. Daalhem, ten W. door het Land-van-Valkenburg en het graafs. Daalhem bepaald. Het stuk, waartoe de d. Vaals, Vjlen en Holzet behoorden, grensde ten N. en W. aan het graafs. Wettem, ten Z. aan het hert. Limburg en ten O. aan het gebied der vrije rijkstad Aken.

Oudtijds had deze heerl. hare bijzondere Heeren, maar zij werd met het hert. *Limburg* vereenigd, door het huwelijk van KUNIGARDE VAN WASSENBERG, dochter van GERARD, Graaf van *Gelre*, met HENDRIK, Hertog van *Limburg*. HENDRIK III, Hertog van *Limburg*, gaf in den jare 1185 het LAND-VAN-'S HERTOGENRADE, als huwelijksgoed aan zijne dochter MARGARETHA, die met GODEVAART III, Hertog van *Lotharingen* en *Braband*, trouwde, waardoor 's HERTOGENRADE met *Braband* vereenigd werd. Dan deze heerlijkheid kwam andermaal aan *Limburg*, toen HENDRIK I, Hertog van *Braband*, haar aan zijnen oom HENDRIK IV, Hertog van *Limburg*, afstond. De slag van Woeringen, in het jaar 1288, bragt 's HERTOGENRADE, als aanleve van het hert. Limburg, ten tweede male aan Braband, en het verdrag van 1544, tusschen KARL V en WILLEM, Hertog van *Gulik* en *Cleve*, veroorzaakte, dat het bij Gulik ingelijfd werd. Na den dood van den laatsten Hertog van Gulik, in het jaar 1609, is dit land wederom in de magt van het HUIS VAN OOSTERRIJK gekomen en met het hert. *Limburg* hereenigd geworden. In den tachtigjarigen oorlog moest het dikwerf veel van den doortogt van krijgabenden lijden, en in 1661

werd het zoodanig tussehen den Koning van Spanje en de Staten der Vereenigde Nederlanden verdeeld, dat de laatsten de d. Gulpen, Margeraten, Reymerstock, Vaals, Holzet en Vjlen, benevens de onderhoorige buurs. bekwamen, terwijl het overige aan Spanje verbleef.

Thans behooren tot de prov. *Limburg* niet alleen het Staatsch-'s Hertogenrade, maar ook de d. Kerkraede, Bochohz, Simpelveld en Eyselshoven van het Oostenrijksche-Hertogenrace; terwijl het stadje 's Hertogenraede, benevens de voorm. abbdij Kloosterraede, en de d. Ubach, Afden, Merkstein en Horbach, tot Pruiszen gerekend worden.

HERTOGENWATERING ('S), watertje, prov. *Noord-Brabant*, dat omstreeks *Dorseleind*, onder Oss, ontspringt, en westwaarts auloopende, 1 u. ten N. O. van Empel, bij de Blaauwe-Sluis, in de *Maas* valt.

HERTOGSLAAN, rijweg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, Z. van Akkerwoude.

HERTVELD, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HEVELT*.

HERTWERD of HERTWERT, d. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie *HARTWERD*.

HERULEN, Duitsch volk, afkomstig van de Germanen, ook wel genoemd de RUCIKS, vermits zij zich omtrent, en in de eilanden der Noordzee nedergezet hadden.

Het eiland Rugen, in gedachte Oostzee, Rugenwalde, in Pommeren, en Riga, in Lijfland, hebben, volgens onderscheidene Schrijvers, dien naam van deze RUCIKS of HERULEN gekregen. Onder ODOACKA vielen zij in Pannonië of Hongarijen, daarna over den Donau in Italië. Omtrent het jaar 475 vermeersterden zij Rome, riepen ODOACKA voor Koning van Italië uit, na AUGUSTINUS van den keizerlijken troon te hebben gejaagd. Maar ODOACKA werd weder door eenen anderen ODOACKA, Koning der Gothen, verdreven en om het leven gebragt. Sommigen beweren ook, dat de HERULEN, eindelijk uit Scandinavië verdreven, in de Bataafsche landen zouden gekomen zijn, Haarlem gebouwd en het den naam HERULENHEIM gegeven hebben.

HERUM, voorm. plaats, prov. *Zeeland*, tussehen Bergen-op-Zoom en Tholen, welke in het jaar 1022 moet zijn te gronde gegaan.

HERVELD, HEVELT, HERSVELD of HARVELD, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. en $5\frac{1}{2}$ u. O. van *Tiel*, distr., arr. en 2 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. W. van *Elst*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Valburg*, aan de Waal. Volgens de meening van onzen geleerden medearbeider O. G. HELDRING (1), heeft het CASTRA HERCULIS, waarvan ANNIANUS spreekt en hetwelk op de reiskaart van PEUTINGER als in het eil. der Batavieren gelegen, voorkomt, hier voorheen gestaan.

Men telt er 130 h., bewoond door 160 huisgez., uitmakende eene bevolking van 870 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook wordt er de tabaksplant aangekweekt.

Men vindt op weinige plaatsen zoo veel gemeentegrond als hier; hij is er zelf zoo overvloedig, dat men dienstiger gevonden heeft, sommige stukken te verpachten dan ze tot algemeen gebruik te laten liggen.

De Herv., die hier 440 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst*, behoort. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest JOHANNES BACUSIUS, die in het jaar 1602 herwaarts

1) Zie *Wandelingen tot opsporing van Bataafsche en Romeinsche Oudheden*, Bl. 1, bl. 29.

kwam en in het jaar 1606 naar Crimpen-op-de-Liek vertrok. Daarop werd voor HERVELD, nog met *Slijk-Bwijk* vereenigd, in het jaar 1606 beroepen CORNAUUS HICKEN. In hetzelfde jaar de beide plaatsen gescheiden zijnde, bleef HICKEN eerst te HERVELD, doch men beriep hem te *Slijk-Bwijk*, verwaarts hij vertrok. Hij werd te HANVA opgevolgd door HENRICUS SEATIUS, die te 's Gravenhage den 5 Mei 1625 onthoofd en op het rad gezet werd. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer der heerl. Loenen-en-Wolferen. De kerk, vóór de Reformatie aan den H. WILLIBRODUS toegewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

De R. K., die hier 450 in getal sijn, onder welke 280 Communi-kanten, maken, sedert 1801, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort. De kerk, aan den H. WILLIBRODUS toegewijd, is een, in 1850 nieuw gesticht, gebouw, met eenen toren, doch son-der orgel.

Men heeft er eene school, welke door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht wordt. — De kermiss valt in den laatsten Zon-
dag in Julij.

Dit d. heeft door den watervloed van 1809 veel geleden. — De windkorenmolen te HERVELD werd den 25 Maart 1839 door het on-weder getroffen. De bliksem sloeg van boven in den molen en ripte daarin, aan de wiken, het binnenwerk en zelfs aan de molensteenen, groote verwoestingen aan; in het nabijgelegen molenhuis werden bijna alle glasruiten verbrijzeld.

HERVELD of HAREVELD, ook genaamd DE HOF-DIEBENICH, havez. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 7 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. N. ten O. van *Groenlo*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. W. ten N. van *Lichtevoorde*.

Derez havez., bestaande in heerenhuis, daaraan behoorende bouw-, wei-, bosch- en veldgrond, windkorenmolen en 15 boereplaatsen, te samen eene oppervlakte beslaande van 226 bund., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JAN JOSEPH SILVESTER VAN RAESVELDT, Medicinæ Doctor.

Een der vroegere bewoonsters van deze havez., de Freule JOHANNA MAGDALENA CATHARINA JUDITH VAN DORTH, werd den 21 November 1790, als beschuldigd van verstandhouding met den vijand, bij vonnis van de revolutionaire regtbank van Winterswijk, doodgeschoten.

HERVELDSCHÉ-WOERD of HERVELTSCHE-WOERD, hoogte in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, blij het d. *Herveld*.

Zij is omstreeks 6 morgen groot, loopt zacht omhoog en verheft zich als een heuvel tusschen de andere stukken land, zoodat zij zelfs bij den watervloed van het jaar 1809 droog bleef. Van rondom is dese hoogte omgeven door eenen breeden weg, die het van elk ander land afscheidt. Het is eer achtkant dan rond, maar toch ongeregeld van vorm, en men vindt er verbazend veel scherven van gele en blaauwe urnen; sommige der gele scherven schijnen afkomstig te zijn van pot-ten van den grootsten vorm. Ook zijn er onderscheidene steenen van Romeinsch bakwerk; op het hoogste punt heeft een gebouw van duif-steen en marmer gestaan, waarvan overal nog brokken verstrooid liggen. Er zijn mede vele penningen gevonden, waarvan de silveren vrij goed geconserveerd waren. Op de vier punten van dese woerd loopen vier wegen naar alle hemelstreken uit. Een groote weg gaat bijna lijnrecht langs den Settensché- op den Randwijkache-woerd; een andere op den Homoetsche-woerd; voorts vindt men kruisweg aan

kruisweg in dezen boek, op welke punten zich wederom wegen naar andere oorden uitstrekken of, herwaarts loopende, zich vereenigen op een naburig stuk veld, den Hoogenhof genoemd, omgeven van eenen eigen weg, waar allerlei overblijfselen van urnen en van steen gevonden worden, welke een vroeger gebouw kenmerken.

HERVELDSCH-WOERD (KLEINE-), hoogte in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, bij het d. *Herveld*.

Deze hoogte is 5 morgen groot en als bedekt met scherven van urnen, zoodat er een karrespoor mede gedekt is; ook vindt men er sporen van een oud gebouw van duifsteen en andere steenen, alsmede Romeinsche munten. Naast deze woerd ligt een stuk grond, het *Loo* genaamd, waar men vooral duifsteen, fondamenteen en andere puuheden, en niet zelden ook penningen aantreft (1).

HERVELT, d. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HERVELD**.

HERVELTSCHE-WOERD, hoogte op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HERVELDSCH-WOERD**.

HERVELTSCHE-WOERD (KLEINE-), hoogte op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HERVELDSCH-WOERD (KLEINE-)**.

HERVEN, naam, onder welken het d. **HERSEN**, in het *Lond-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, wel eens voorkomt. Zie **HERSEN**.

HERVEN, d. op den *Duffelt*, prov. *Gelderland*. Zie **HERWEN**.

HERVERSKOP, voorn. heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsse*, gem. *Maartensdijk*, van welke gem. zij thans het zuidoostelijke gedeelte uitmaakt.

Oudtijds werd **HERVERSKOP**, **HERVERTSCOEP** genoemd; immers dus vinden wij het gespeld in eenen brief van Bisschop **Floris van Wevelinboven**, gegeven in het jaar 1386. Het blijkt uit dien brief, dat het regtsgebied, de tienden en schattingen van **HERVERSKOP**, omtrent dien tijd, door **Bernardus Praetys** en **Gorde**, zijne huisvrouw, verkocht zijn aan de *Utrechtsche kerk*, van welke zij haar ter leen gehouden hadden. Het regtsgebied van **HERVERSKOP** strekte zich toen uit van *Hoensdijk* tot aan de *Bisschops-wetering*, palende aan zeker regtsgebied, over de *Vecht* genoemd van de hooge zijde, en aan het regtsgebied van den *Artsdiaken* van *Utrecht* van de lage zijde.

HERVERTSCOEP, oude naam van de voorn. heerl. **HERVERSKOP**, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **HERVERSKOP**.

HERWAARDEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HERREWAARDEN**.

HERWEISTRA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie **HERWEY**.

HERWEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **HERWENEN**.

HERWEN, **HERVEN** of **HARWEN**, d. op den *Duffelt*, prov. *Gelderland*, distr. *Doosborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 4 u. Z. O. van *Arnhem*, kant. en 2 u. Z. van *Zevenaar*, gem. *Herwen-en-Aardt*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Aardt*.

Het wordt ook **HERWEND** en **HERWERDEN** genoemd. Sommigen willen, dat het van ouds **HERWISCH** geheeten werd, bij welke plaats de gezanten van **Karel den Dikke Godfried den Noorman**, die de Friezen geweldig geplaagd had, in het jaar 885, aanvielen en ombragten.

(1) Zij, die meer omtrent dese woorden begeeren te weten, verwijzen wij naar: *Wandelingen ter oeporing van Dalaafche en Romeinsche oudheden, legenden enz.*, door onze geleerden medearb. der O. G. **HELDRING**, St. I, M. 26-27.

Enigen zijn zelfs van gedachten, dat er van HERWEN, onder den naam van HERENATIUM, in de reistafel van ANTONIUS, in de kaart van PRUTINER en bij TACITUS gewag wordt gemaakt. Van HERWEN wordt reeds melding gemaakt op het jaar 897. Zoo het ooit eene heerl. geweest zij, moet het al vroeg in de handen der Graven gekomen zijn, want Hertog RINALD beleende in 1348, Heer WILLEM VAN REYS, Ridder, met het gemaal en dwang van HERWEN en *Aardt*, benevens de brenken deswege. Een geslacht van HERWEN is bekend, maar niet vroeger dan in de helft der veertiende eeuw, het voerde een veld van azuur (blauw), beladen met een kruis van goud.

Men telt er 93 h. en 640 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier ruim 60 in getal zijn, behooren tot de gem. *Herwen-Aardt-en-Pannerden*, welke hier eene kerk hebben. Deze kerk had vóór de Herv. twee vikarijen, als: de vikarij, die ter eere van het medelijden der H. *Maagd MARIA* en van de H. H. *SEBASTIANUS, JACOBUS, JUDOCUS* en *CATHARINA* gesticht was, en die van de H. H. *MARIA, ANTONIUS, JACOBUS, CORNELIUS* en *JUDOCUS*. Het is van eenen toren en van een orgel voorzien.

De R. K., van welke men er 570 aantreft, behooren tot de stat. van *Aardt-en-Herwen*, welke hier eene kerk heeft, en aan den H. *MARIUS* is toegewijd, zijnde een in het jaar 1819 gesticht gebouw, van toren en orgel voorzien.

Men heeft er eene dorpschool. — De kermis valt in in Augustus.

HERWEN (POLDER-VAN-), pold. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborg-en-Zevenaar*, kw., arr. *Nijmegen*, kant. *Zevenaar*, gem. *Herwen-en-Aardt*.

De dijken van dezen polder zijn bij den waterfloed van 1809 op eenige plaatsen 1½ voet overgelopen, zoo dat het water aldaar ¼ voet hooger stond dan in de jaren 1784, 1799 en 1803, en hoewel men alle reden had te verwachten, dat na deze dijkbreuken het water aanmerkelijk zoude wegvallen, had zulks echter niet meer dan in eene geringe mate plaats, zoo dat men alle reden had, om te duchten, dat bij eene weder invallende dooi, niet alleen verdere onheilen aan de dijken zouden worden veroorzaakt, maar ook vele woningen, die geheel met ijs omringd waren, bij het losgaan daarvan niet tegen den aandrang zouden bestand zijn. De spoedige verandering van het weder, in het laatst van Februarij, kon dan ook van de eene zijde worden beschouwd, als het eenige middel tot een eindelijk ontzet, maar moest ook van den anderen kant gegronde vrees voor nieuwe rampen doen geboren worden. Ook spoedig reeds na deze verandering greep dat gene plaats, waarvoor men zoo zeer beducht was geweest, en zulks in een tijdstip dat het geheele amt reeds overstromd was, en men dus geene men-schen, om te werken uit de binnendorpen bekomen kon.

HERWEN-AARDT-EN-PANNERDEN, dijkstoel op den *Duffels*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborg-en-Zevenaar*, kw. en arr. *Arnhem*, kant. *Zevenaar*, gedeeltelijk gem. *Herwen-Aardt*, gedeeltelijk gem. *Pannerden*.

Deze dijkstoel bevat den *Polder-van-Aardt*, den *Polder-van-Herwen* en den *Polder-van-Pannerden*, en staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, zes Leden en eenen Secretaris.

HERWEN-AARDT-EN-PANNERDEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst*. Men had er vroeger drie kerken, als: ééne te Herwen, ééne te Aardt en ééne te Pannerden,

maar de kerk te Herwen is omstreeks 1765 afgebroken geworden, omdat de rivier hoe langer hoe meer in het d. Herwen inbrak, en de geheele kom des dorps verzwolg. De kerk te Pannerden is in het jaar 1795 door de R. K. in besit genomen, zoodat den Herv. van Herwen-Aardt-en-Pannerden, alleen nog de kerk te Aardt overschiet. Men telt er 180 zielen, onder welke 70 Ledematen. Herwen had eerst alleen eenen Predikant in JOHANNES BOSEIUS, daar beroepen in het jaar 1898, verroepen naar Pannerden in 1601. Tijdens de dienst van HENRICUS EBBERUS, hier beroepen in het jaar 1616, werd Aardt hierbij gevoegd in 1627, en EBBERUS bleef beide plaatsen bedienen, tot aan zijnen dood, welke in het jaar 1637 voorviel. Gedurende de dienst van JOHANNES VALENTINUS QUAST, hier beroepen in het jaar 1711, † in 1717, was Aardt niet met Herwen vereenigd, maar Herwen heeft afzonderlijk dien Predikant gehad; doch bij de beroeping van SAMUEL HENDRUS, in het jaar 1717, is Aardt weder bij Herwen gevoegd en tot dus verre daarmede vereenigd gebleven. ARNOLD ENGELBERT JANSSEN, te Herwen-en-Aardt beroepen in het jaar 1803, werd Pannerden toegevoegd in het jaar 1806.

Aardt had alleen eenen Predikant in HUBERTUS LISSSELJUS, beroepen in 1660, verroepen naar Lunteren in hetzelfde jaar; dit duurde tot in het jaar 1627, toen CASPARUS ROSA, daar beroepen in het jaar 1624, naar Pannerden en Doornenburg vertrokken is, wanneer het bij Herwen werd gevoegd. Of het van 1711 tot 1717 wederom een eigen Predikant gehad heeft, of bij eene andere plaats gevoegd is geweest is niet met zekerheid bekend. Het beroep in de gem. Herwen-Aardt-en-Pannerden geschiedt door den kerkeraad.

HERWEN-EN-AARDT, gem. op den Duffelt, prov. Gelderland, distr. Doesborgh-en-Zevenaar, kw. en arr. Arnhem, kant. Zevenaar, (5 k. d., 16 w. k., 10 s. d.); palende N. aan de gem. Pannerden, O. en Z. aan den Rijn, W. aan de Waal.

Deze gem. bevat de d. Herwen, Aardt en Lobith, benevens de bours. 's Gravenweerd en Spijk, alsmede de geh. Bijlandswaard, Erfkamerlingschap en Kijfwaard, en telt 342 h., bewoond door 417 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., van welke men er ruim 1900 telt, onder welke 1000 Communikanten, maken de stat. van Aardt-en-Herwen en Lobith uit, welke in deze burg. gem. twee kerken hebben, als ééne te Herwen en ééne te Lobith.

De Herv., die hier 480 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van Lobith uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. van Herwen-Aardt-en-Pannerden, welke in deze burg. gem. twee kerken hebben, als ééne te Lobith en ééne te Aardt.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Aardt en ééne te Lobith, en sedert ongeveer één jaar ook ééne te Herwen, die evenwel tot op dezen oogenblik (September 1843) nog ongebruikt is. De beide overige worden door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht. — Deze gem. heeft geen eigen wapen.

HERWERD, d. in de Over-Betuwe, prov. Gelderland. Zie HERWEN.

HERWERDEN, d. in de Tielerswaard, prov. Gelderland. Zie HERWAARDEN.

HERWERDEN, d. in de Over-Betuwe, prov. Gelderland. Zie HERWEN.

HERWEY, HERWEN of HERWELSTRA, voorn. state, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. West-Dongeradeel, arr. en 5 u. N. O. van

Lerwarden, kant. en 1 u. O. van *Heloord*, bij *Ternoord*, aan den Heerenweg.

Thans is het, binnen de oude, breede grachten en heven, een vernieuwd landhuis, dat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 5 bund. 87 v. r. 41 v. ell., en in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer JAN KLAASSEN., Notaris en Secretaris der grietenij West-Dongeradeel.

HERWIJNEN, gem. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-district*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen* (8 k. d., 22 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. *Asperen*, O. voor een klein gedeelte aan de gem. *Deyl*, en voorts aan de gem. *Hellouw*, Z. aan de *Waal*, W. aan de gem. *Vuren-en-Dalem* en de gem. *Heukelum*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Herwijnen*, den *Polder-van-Asperen-bezuiden-de-Lingen-en-Zuider-Lingedijk* en de *Uiterwaarden-van-Herwijnen-tegen-de-Waal*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2333 bund. 24 v. r. 62 v. ell., waaronder 2103 bund. 16 v. r. 48 v. ell. belastbaar land; telt 348 h., bewoond door 581 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, handel in vee, aardappelen, haver enz. Ook heeft men er twee dubbele steenoovens, vroeger bestond hier nog een derde steeven, welke in het jaar 1811, wegens bezanding, afgebroken is.

De Herv., die hier ongeveer 1800 in getal zijn, onder welke 370 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Bommel*, ring van *Tuil*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JONANUS GODENIUS COZIUS, die in het laatst der zestiende eeuw herwaarts kwam, en in 1610 naar *Brandwijk* c. a. vertrok. *HERWIJNEN* en *Hellouw* zijn tot aan 1668 te samen vereenigd geweest, doch, in dat jaar gescheiden, evenwel in 1671 wederom vereenigd, zoo als zulks op het art. *Hellouw* omstandiger is opgegeven. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De Afgescheidenen, van welke men er 200 telt, maken eene gem. uit, welke in het jaar 1842 erkend is, doch nog geen eigen Predikant heeft. — De 10 R. K., welke hier wonen, worden tot de stat. van *Varik* gerekend. — De Isr. die er 25 in getal zijn, behooren tot de synagoge van *Tiel*. — Men heeft in deze gem. eene school voor het lager onderwijs en eene bewaarschool.

Deze gem. is in haar geheel gelegen aan de rivier de *Waal*. Alhier bestaat nog eene zeer groote diepe wiel, volgens algemeen gevoelen, in het jaar 1638, ten gevolge van zware doorbraak ontstaan, en genaamd de *Oude Wiel*.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van keel (rood), met twee balken van goud.

HERWIJNEN, heerl. in de *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-district*; kw. en arr. *Tiel*; kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan de bar. van *Asperen*, en voor een klein gedeelte aan de heerl. *Gellicum*, O. aan de heerl. *Hellouw*, Z. aan de *Waal*, W. aan de heerl. *Vuren-en-Dalem*, N. W. aan *Heukelum*.

Deze heerl. bevat den *Polder-van-Herwijnen*, benevens eenige *Uiterwaarden-tegen-de-Waal*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 1000 bund. en daaronder 990 bund. belastbaar land; telt 339 h., bewoond door 369 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1870 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, handel in vee, aardappelen, haver enz.

Men vermoent dat het geslacht van HERWIJNEN een tak was van het aanzienlijke huis DE HANCOURT in Frankrijk, die den naam dezer heerl. zon hebben aangenomen. In het begin der veertiende eeuw vindt men JONAS VAN HERWIJNEN, wiens zoon, in het jaar 1527, Rigter van de Vetuwe was, en die de tienden, het gemaal en den viend van HERWIJNEN ter leen van den Graaf bezat; hij stierf in het jaar 1542. Zijn zoon JAN VAN HERWIJNEN, Ridder, volgde hem op, die de verdragen van 1576 en 1577 mede sloot, en vader was van Heer BRUSTIEN VAN HERWIJNEN. Deze huwde met WILHEMINA, bastaarddochter van Hertog ALBERT VAN BRUNSWICK, Graaf van *Holland*, bij ALEID VAN POELGHEEST verwekt; welk huwelijk hem de heerl. Stavenisse, in Zeeland, deed bekomen en diep in de Hollandsche zaken verwarde. Hij werd in 1402 met HERWIJNEN beleend, en had eene tweede vrouw, LIJSBETH genaamd, die in 1445 weduwe was. Zijne dochter ADREISE erfde de heerl. HERWIJNEN, en zij werd, nevens haren man, Heer OTTO VAN HARTEN, Ridder, daarmede in 1415 beleend, gelijk ook met de tienden en het gemaal aldaar, in 1435 en 1440. Sedert dien tijd is de heerl. in het geslacht van HARTEN gebleven, en, even als HARTEN en HELLO, aan dat van BREDEKROE gekomen. Het geslacht van HERWIJNEN was echter tot op het einde der zestiende eeuw in wezen. In het laatst der vorige eeuw werd deze heerl. bezeten door den Heer ADRIAAN BIERMAN, na wiens overlijden zij gekomen is in het geslacht van BOELLAARD, waarin zij gebleven is tot na het overlijden van den Heer JAN WILLEM BOELLAARD, toen zij is verkocht aan Jonkheer JONAS EBERHARD PAUL ERNST GERICHEN VAN HERWIJNEN, Staatsraad en Gouverneur der provincie LAMBURG, woonachtig te Maastricht, die haar tegenwoordig nog bezit.

Het d. HERWIJNEN ligt 6 u. W. ten Z. van Tiel, 2½ u. Z. W. van Geldermalsen, aan den Waaldijk. Het was in het jaar 860 reeds bekend en draagt in schriften van dien tijd den naam van HEROVINA of HALLOVINA. Men telt in de kom van het d. 90 h. en 430 inw.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie bestaan had, is in het jaar 1823 door eene nieuwe vervangen, waartoe 7600 guld. door het Rijk verstrekt zijn, terwijl zij overigens uit ruime bijdragen en liefdegiften der gem. is opgebouwd. Deze kerk heeft eenen houten toren en is van een orgel voorzien, welk laatste, in het jaar 1837, door Jonkheer JONAS EBERHARD PAUL ERNST GERICHEN, Heer der heerlijkheid, aan de gem. werd geschonken.

Tot kerk der Afgescheidenen is in het jaar (1842), een woonhuis ingerigt. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 78 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den vierden Woensdag en Donderdag in Julij.

Vroeger had men hier onderscheidene adell. h., als: het Kasteel van Herwijnen, het Huis-Engelenburg, de Blaauwentoren en Wadenstein, van welke alleen het laatste nog in wezen is.

Bij den watervloed van Januarij 1869 stroomde het vloedwater, den 21 dier maand, in het d. HERWIJNEN, en zette alle landerijen onder water. Het wies zoo sterk, dat het water omtrent een voet tegen de kisting stond, waarom als toen ook al het vee, buitendijks in de stallen staande, er uitgedreven en op den dijk in veiligheid gebragt moest worden. Daarbij raakte het ijs in de rivier los, waardoor twee huizen en twee schuren geheel verbrijzeld, en bijna veertig huizen beschadigd werden; terwijl ook vele vrucht- en andere boomen uit den grond werden gerukt. De daaropvolgende storm veroorzaakte ook

hier groote onbeilen en aanmerkelijke schade. Het vloedwater was tot die hoogte gestegen, dat het hier zestien duim hooger stond, dan in het jaar 1784. In dezen noodlottigen nacht verloren zeven menschen het leven; terwijl twaalf huizen en eene schuur weggespoeld, en acht en zestig andere huizen, waaronder ook de kerk, benevens eenige hooibergen, zwaar beschadigd werden.

De watervloeden van 1820 en 1827 hebben deze gem. nog meer geteisterd en ook de kerk verwoest, hoewel daarbij geene menschenlevens te betreuren zijn geweest.

HERWIJNEN (BOEZEM-VAN-), water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, dat, van den Waaldijk, bij de Braaiiaal afkomende, met eene noordelijke rigting tusschen Herwijnen en Vuren heenloopende, zich in de *Herwijnsche-watering* ontlust.

HERWIJNEN (HOOG-), streek lands in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*; palende N. aan Midden-Herwijnen, O. aan de heerl. Hellouw, Z. aan de Uiterwaarden tegen de Waal, W. aan de heerl. Vuren.

Het maakt het zuidelijke gedeelte van de heerl. Herwijnen uit, en bevat de Raai, de Breecamp en het Hoogland.

HERWIJNEN (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, 5 min. N. W. van het d. Herwijnen.

Het was voorheen een deftig slot, doch is in het jaar 1672 door de Franschen dermate verwoest, en de Waalstroom heeft sedert zoo veel van hare overblijfselen weggenomen, dat er thans niets meer van over is, dan een gedeelte van eenen vierkanten toren, welke vroeger de poort van den voorburg des kasteels geweest is. Thans worden de daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte uitmakende van ruim 5 bund., in eigendom bezeten door den Heer ADRIAAN BIRMAN, woonachtig te 's Gravenhage.

HERWIJNEN (LAAG-), streek lands in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan de bar. van Asperen, en voor een klein gedeelte aan de heerl. Gellicum, O. aan de heerl. Hellouw, Z. aan Midden-Herwijnen, W. aan de heerl. Vuren.

Het is het noordelijke gedeelte van de heerl. Herwijnen, bevat het Overmarksland en het Overblok, en telt 9 h. en 56 inw.

HERWIJNEN (MIDDEN-), streek lands in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan Laag-Herwijnen, O. aan de heerl. Hellouw, Z. aan Hoog-Herwijnen, W. aan de heerl. Vuren.

Zij maakt het middelste gedeelte van de heerl. Herwijnen uit, en bevat niets dan het zogenaamde Herwijnsche-veld.

HERWIJNEN (POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan den Polder-van-Asperen en voor een klein gedeelte aan den Polder-van-Gellicum, O. aan den Polder-van-Hellouw, Z. aan de Uiterwaarden tegen de Waal, N. W. aan den Polder-van-Heukelum, W. aan den Polder-van-Vuren.

Deze pold. wordt verdeeld in het Overmarktsveld, Overblok, Herwijnsche-veld, Hoogland, Breecamp en de Raai, en wordt door eene sluis, op de Waal van het overtollige water ontlust. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters en eenen Secretaris en Ontvanger.

HERWIJNEN (UITERWAARDEN-VAN-), uiterwaarden in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan den *Waaldijk*, die hen van den *Polder-van-Herwijnen* scheidt, Z. en Z. W. aan de *Waal*.

Deze uiterwaarden, die sedert jaren omkaad zijn, beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 178 bund. Men heeft er twee steenovens en 4 h., bewoond door 100 inw.

HERWIJNENSCHÉ-BROEKGRAAF of **HERWIJNENSCHÉ-BROEKKORF**, water in de heerl. *Herwijnen*, hetwelk, van de *Hellouwache Broekkorf* afkomende, in eene westelijke rigting, tusschen *Laag-Herwijnen* en *Midden-Herwijnen* doorlopende, zich, door eenen molen, in den *Boezem-van-Herwijnen* ontlast.

HERWIJNENSCHÉ-HOOFDGRAAF of **HERWIJNENSCHÉ-HOOFDKORF**, water in den *Tielerwaard*, in de heerl. *Herwijnen*, prov. *Gelderland*, dat van den *Lage-Zeedijk* afkomt, met eene westelijke rigting tusschen *Middel-Herwijnen* en *Hoog-Herwijnen* doorloopt, en zich door eenen molen in den *Boezem-van-Herwijnen* ontlast.

HERWIJNENSCHÉ-WATERING, water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, dat uit den *Boezem-van-Herwijnen* voortkomende, langs de *Donkere kade*, eerst in eene Westelijke, vervolgens in eene Zuidwestelijke, doch daarna in eene Zuidelijke rigting voortloopt, en zich door de *Herwijnsche Voormolens* in de *Waal* ontlast.

HERXEN, ook **HERESAN** geschreven, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. N. W. van *Raalte*, gem. en 1 u. N. van *Wijhe*; met 81 h. en 370 inw.

HERXEN, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. en 1 u. N. van *Wijhe*, in de buurs. *Herzen*.

Deze havez. is in het jaar 1810 gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouw-, weilanden en bosch, beslaande eene oppervlakte van 24 bund. 77 v. r. 10 v. ell.

HERXENBRUG, brug in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en 1 u. N. van *Wijhe*, in de buurs. *Herzen*, over de *Sandwetering*, dienende tot toegang naar de landertjen in de buurs. *Herzen*.

In de nabijheid staat eene herberg, waarvan de *Zwollenaren* als een uitspanningsoord veel gebruik maken.

HERZOGENRATH, Hoogd. naam van de heerl. 's **HERTOGENRADE**, thans grootendeels tot de prov. *Limburg*, maar ook tot de *Pruissische* prov. *Rijnland*, reg. distr. *Aken*, behoorende. Zie **HERTOGENRADE (LAND-VAN-'S)**.

HESBEEN, d. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HESBEEN**.

HESBOURG, Fr. naam van het geh. *Hesbure*, in de heerl. *Bous*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HESBURG of **HESBURGERMOF**, in het Fr. *Hesbourg*, geh. in de heerl. *Bous*, grooth. *Luxemburg*, kw. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Remich*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Bous*, te midden van het *Reiterwald*.

HESB, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HERZE**.

HESSEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maastrand*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HESSEN**.

HESELAAR, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oosterwijk*. Zie **HEZELAAR**.

HESENBERG, een der vijf heuvelen, waarop de stad *Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gebouwd is. Zie **HEZENBERG**.

HESENS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeswarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Jorwerd*, waartoe zij behoorde.

In het jaar 1453 was deze state bewoond door **SIFFE** of **SIFPA** **TE** **HESSUS**, **Grietsma** van *Baarderadeel*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats, in eigendom bezeten wordende door de erven **J. STRIEN**, woonachtig te *Franeke*.

HESENSEMER, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Hylaard*, even ten O. van *Lijons*, dat gemeenschap had met de *Trekward van Bolsward naar Leeswarden*, doch in het jaar 1854 drooggemaakt en bedijkt is en thans eenen pold. uitmaakt.

HESEWIJK, plaats, voorkomende in eenen brief van **WILLEM I**, *Graaf van Holland*, van het jaar 1204, en in eenen anderen van **LODEWIJK VAN LOSSENS**, van het zelfde jaar, als zijnde een regtsgebied van eenen *Regter*, liggende naast *Montfoort*. Thans is het de heerl. **HESEWIJK**, in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie **HESEWIJK**.

HESINGEN, **HEZINGEN**, **HEESINGE** of **HEEZINGE**, huurs. in *Twente*, prov. *Oeverijssel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Almelo*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Ootmarssum*, gem. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Tubbergen*; met 50 h. en 190 inw.

HESIS-FLEHITAE, met dezen naam wordt bij **HEBA**, uit de aantekeningen van het jaar 858, beschreven een geh. of d. van het *Neder-Sticht van Utrecht*, binnen den *Rijn*, in die streek, waar nu *Seyst* en *Leusden* liggen; waarmede overeenstemt een andere giftbrief van **ANFRIDUS**, achttiende *Bisschop van Utrecht*, van het jaar 1006, waarin **Hese** gesteld wordt niet ver van *Hôkersta* en *Sous*, hetwelk plaatsen in dien omtrek waren. Het is onbekend of de naam nog overig is. Immers daar zijn veenen, die den naam van **Hese** dragen, niet ver van den oorsprong van den *Keunestroom*, ter plaatse daar **KASSEL den Grooten** gewaagt van eene plaats met den naam van **FEANERIE**.

HESIS-ZUTPHANIAE, de **ZUTPHANISCHE-HESE**, plaats, welke vermeld wordt, als in het jaar 828, door de milddadigheid van *Graaf GENOWALD*, te zijn gekomen aan **St. FREDERICUS**, den achtsten *Bisschop van Utrecht*. Zij wordt opgegeven als behoord hebbende tot de hofstad *Langharen*; vermoedelijk wordt hiermede bedoeld **BRONKERS**, tusschen 's *Heerenberg* en *Emmerik*.

HESKAMPEN (GROOT-), landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Leeswarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Blija*, waartoe het kadastraal, en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Ferwerd*, waartoe het burgerlijk en kerkelijk behoort.

Dit landh. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 47 bund. 42 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **Mr. A. DEKERT**, woonachtig te 's *Gravenhage*.

HESLE, b. in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie **HESLETS**.

HESLINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Leeswarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W.

van *Rauwerd*, ten Z. W. van *Friens*, waarvan men thans zelf niet meer weet aan te wijzen waar zij gestaan heeft.

HESLINGA of **HESLINGAHUIS**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Rauwerd*, ten Z. W. van *Poppingawier*, waartoe zij behoorde.

Deze state werd in 1482 bij nacht overrompeld door **WYBE JARICH**, die aldaar **DOUWE JELLIS SJAARDA**, welke eene zuster der **HESLINGA's** ter vrouw had, doodsloeg, doch het huis wederom verlaten moest; waarna de broeders **KKE** en **BOTTE HESLINGA** op dit huis eene sterke bezetting legden, die veel kwaads deed aan de huilieden van *Rauwerderhem* en *Sneeker-Vijfge*. **DEN**, **EDS** en **HESSEL JONGANA** dit niet kunnende verdragen, hebben, met behulp van **PETER HARINXA** en de huilieden, dit huis, in April des jaars 1483 belegerd, veroverd en tot den grond toe geslecht.

HESLINGAHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie het vorige art.

HESLINGASTATE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie **HESLINGA**.

HESOLA, naam, onder welken het d. **HESSELT**, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, voorkomt, in eenen brief van het jaar 866, waarbij **LUTKAD**, de tiende Bisschop van *Utrecht*, de inkomsten van dit en eenige andere dorpen schonk aan den Edelman **BALDRIC**, die door onmatige geschenken aan kerken en kloosters was verarmd geworden. Zie **HESSELT**.

HESPERANGE, Fr. naam van de heerl. en het d. **HESPERINGEN**, grooth. *Luxemburg*. Zie **HESPERINGEN**.

HESPERDUM, oude naam van het d. **HAFERT**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HAFERT**.

HESPERINGEN, ook wel **HESPERING**, en in het Fr. **HESPERANGE** genaamd, voorm. heerl. in het grooth. *Luxemburg*; bestaan hebbende uit verspreide stukken, die door het balj. *Luxemburg*, het regtsgeb. *Remich*, de heerl. *Roussy* en het hert. *Lotharingen* begrensd werden, Daartoe behoorde de d. *Altzingen*, *Fentingen*, *Hesperingen*, *Itzig*, *Hassel*, *Holzem*, *Grauthem* en *Pettingen*. Haar aandeel in de *Luxemburgsche* belastingen, onder het *Oostenrijksche* Gouvernement, bedroeg op het laatst der achttiende eeuw, 4 flor. 14 st. 4 den. van elke 1000 flor.

Op het einde der vijftiende eeuw werd deze heerl. bezeten door de magtige Heeren van **RODENACHEN**. — **GERARD VAN RODENACHEN**, die, tijdens de oneenigheden tusschen **MAXIMILIAAN VAN OOSTERRIJK**, echtgenoot van **MARIA VAN BOURGONDE**, en **LODEWIJK XI**, Koning van *Frankrijk*, de zijde van den laatste gekozen had, beroofde de opene plaatsen van *Luxemburg*, *Metz*, *Lotharingen* enz., waardoor hij de ingezetenen dier gewesten ten hoogste verbitterde. Dien ten gevolge sloten de Hertogen van *Lotharingen* en *Bar*, de Graven van *Binche* en *Nassau-Saarbrück*, de Gouverneur van *Luxemburg* en de burgerij van *Metz*, op den 18 Mei 1483, met elkander een verbond, waarin zij de stellige verzekering gaven, aan de rooverij der Heeren van **RODENACHEN** een einde te maken. Welhaast waren nu de Bondgenooten in de wapenen. De *Luxemburgsche* Landvoogd **CHRISTOFFEL**, Markgraaf van *Baden*, Graaf van *Sponheim*, ontving hulpbenden van de inwoners der steden *Luxemburg*, *Arlon* en *Diedenhoven* (*Thionville*), en veroverde eerlang het kasteel te **HESPERINGEN**, hetwelk hij otmantelde. Daarna trok hij

voor het kasteel te Rodemacheren, dat hij met zijne Luxemburgers en een aantal Lotharingers, den 5 Julij veroverde. De Messins (bewoners van het land en de stad Metz) wonnen, den 7 Julij daaraanvolgende, stormenderhand het kasteel Richemont, dat zij negen en dertig dagen geblokkeerd hadden, en de Graaf van Nassau-Saarbrück maakte zich meester van de sterkte Neuschâtel. De grootste buit vond men te Richemont, en daarvan bekwam de Luxemburgsche Landvoogd een groot slingerwerk, twee vuurroeren, een veldslang, twaalf vaten buskruid, vijf honderd pijlen, twee groote bedden, veertien bedden, zoo groot als klein, goed en slecht (*que grants, que petits, que bons, que malvaixes*), een Perzisch kleed, twee oude mantels van Perzisch laken, twintig schotels, zes en dertig schalen, enz. enz. GERARD VAN RODEMACHEREN werd door den Keizer van zijne waardigheden vervallen verklaard, en de heerl. Rodemacheren en HESPERINGEN aan CHRISTOFFEL, Markgraaf van Baden, Graaf van Sponheim, in leen gegeven. De giftbrief, ten gunste van CHRISTOFFEL, is ondertekend door MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK en zijnen zoon FILIPS, en werd uitgevaardigd te Metz, den 15 November 1492.

Sedert bleef de heerl. HESPERINGEN aan het huis BADEN, en wel sedert den dood van den Markgraaf CHRISTOFFEL, op den 19 April 1527, aan den Markgrafelijken stam van BADEN-BADEN, die te Baden en te Rodemacheren zijnen zetel govestigd had (1). Door het kinderloos overlijden van AUGUSTUS GEORGE, Markgraaf van Baden-Baden, in 1771, kwamen alle Badensche landen, en dus ook HESPERINGEN, aan den beroemden Markgraaf van Baden-Durlach, KAROL FREDERIK. In 1795 werd de heerl. HESPERINGEN, even als het geheele hert. Luxemburg, bij Frankrijk ingelijfd, en in 1803, bij het Rijksdeputatie-besluit, ook daarvoor aan den toenmalige Keurvorst van Baden eene schadeloosstelling toegewezen.

HESPERINGEN, gem. in de heerl. *Hesperingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Luxemburg*; palende N. aan de gem. Holle-rich, N. O. aan Sandweiler, O. aan Contern, Z. O. aan Weiler-Zum-Thurm, Z. aan Roeser, W. aan Reckingen.

Deze gem. bevat de d. Altzingen, Fentingen, Hesperingen en Itzig, benevens het geh. Schleifmuhl. Zij telt 240 h., bewoond door eene bevolking van ongeveer 1600 inw., die meestal hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Men bouwt hier rogge, tarwe, mastelijn, haver, aardappelen; ooft, erwten, boonen, hooi, enz. De veestapel bestaat uit 260 paarden, 720 runderen en 400 varkens. De Alzette drijft twee korenmolens, terwijl twee andere korenmolens door paarden in beweging worden gebracht.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. Altzingen, Fentingen en Itzig uit.

Het d. HESPERINGEN, in het Fr. HESPERANGE, ligt een klein uur Z. ten O. van Luxemburg, op den grooten weg naar Metz en aan de Alzette.

Men heeft er eene kapel, aan den H. NICOLAAS toegewijd, welke tot de par. van Itzig behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

(1) BERNHARD III, Markgraaf van Baden-Rodemacheren, de zoon van CHRISTOFFEL I, Het. in 1537, twee zonen na, van welke CHRISTOFFEL II, den titel van Markgraaf van Baden-Rodemacheren aannam. Diens zoon, EDUARD FORTUNATUS, erfde echter in 1558 Baden-Baden, en sedert zijn er geene Markgraven van Baden-Rodemacheren meer geweest.

Vroeger stond hier een oud slot, het Kasteel-van-Hesperingen geheeten.

HESPERINGEN (KASTEEL-VAN-), voorm. slot in de heerl. *Hesperingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. ten O. van *Luxemburg*, gem. en te *Hesperingen*.

Dit slot, waarvan nog eenige overblijfselen te zien zijn op de hooge rotsen, die te dezer plaatse de naamvallei van de Alzette beheerschen, werd in het jaar 1483, op last van Keizer MAXIMILIAAN, geslecht, tot straf voor het verraad, waaraan GERARD, Heer van *Rodemachern* en *Hesperange*, zich had schuldig gemaakt.

HESANGE, Fr. naam van het geh. *ESSINGEN* of *ESSINGEN*, in de heerl. *Meysenburg*; grooth. *Luxemburg*. Zie *ESSINGEN*.

HESSEL, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie *HESSELTE*.

HESSELBERG, eene der vijf heuvelen, waarop de stad Nijmegen, prov. *Gelderland*, gebouwd is. Zie *HESSELBERG*.

HESSELEN, b. in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie *HESSELTE*.

HESSELEN (OOSTER-), d. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie *OOSTER-HESSELEN*.

HESSELEN (WESTER-), b. in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie *HESSELTE*.

HESSELERVEEN, geh. in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie *HESSELER-NIJEVEEN*.

HESSELINGEN, overoude b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4½ u. N. van *Zwolle*, behoorende tot de zoogenaamde buitenkwartieren van de gemeente en het kerspel *Staphorst*, aan het *Meppelderdiep*.

Zij was reeds in de dertiende eeuw bekend, en toen en later van aanmerkelijk grooter uitgestrektheid en bevolking, wordende meest door schippers bewoond. Thans heeft men er 11 h., behalve *Olde-Stenhorst* en *Munnikengast*, welke onder deze buurt gerekend worden te behooren, zoo mede *Werkhorst* en de *Weerdt*, te samen 60 zielen tellende, grootendeels welvarende landlieden.

Men heeft er eene school, welke druk bezocht wordt, en wel door kinderen van het zeer naburige *Meppel*, als daaraan palende. Zij telt ongeveer 40 of 50 leerlingen.

HESSELTE, ook *HESSELEN* en, onder anderen in den bulle van Paus Pius IV, *WESTER-HESSELEN* genaamd, ter onderscheiding van *Ooster-Hesselen*, geh. in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7½ u. Z. W. van *Assen*, adm. en jud. kant. en 2 u. N. O. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Havelte*; met 26 h. en 140 inw.

HESSELTEN-NIJEVEEN, geh. in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. W. van *Assen*, adm. en jud. kant. en 2 u. N. O. van *Meppel*, gem. en 1 u. N. W. van *Havelte*; met 6 h. en ongeveer 40 inw.

HESSEM, *HESSEN* of *HESSEN*, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 5 u. O. van *Zwolle*, gem. en ½ u. O. ten N. van *Dalfsen*, aan de *Vecht*; met 30 h. en 180 inw.

Men heeft er eene school, die gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

HESSEN, buurschap in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie het vorige artikel.

HESSEWEG, voorm. groote weg uit Noord-Oostelijk Duitschland, loopende door de gemeente van den *Hardenberg*, *Ommen*, *Zwollerkerspel* naar *Zwolle*, en over de *Veluwe* naar *Holland*, welke weg,
V. DREL.

sedert het aanleggen van de straatwegen niet dan zeer zeldzaam gebruikt wordt.

HESSINGEN of **Essingen**, in het Fr. **Hessagen**, geh. in de heerl. *Meysenburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie **ESSINGEN**.

HESSUM, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HESSUM**.

HETEREN, gem. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Tiel*, distr., arr. en kant. *Nijmegen* (6 k. d., 17 m. k., 10 s. d.); palende N. aan den Rijn, O. aan de gem. *Elat*, Z. aan de gem. *Valburg* en W. aan de gem. *Kesteren*.

Deze gem. bevat de heerl. *Heteren*, *Driel*, *Randwijk* en *Indoornik*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3226 bund. 78 v. r. 40 v. ell., telt 360 h., bewoond door 408 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en tabaksteelt. Ook heeft men er twee steenbakkerijen en eenen korenmolen.

De Herv., welke hier ruim 1150 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Driel*, *Heteren* en *Randwijk-en-Leksmond* uit, en behooren overigens tot de gem. *Andelst-Zetten-en-Indoornik*. Zij hebben in deze burgerlijke gem. drie kerken, als: ééne te *Driel*, ééne te *Heteren* en ééne te *Randwijk*.

De R. K., van welke men er 1270 aantreft, onder welke 980 Communikanten, maken de stat. van *Driel*, *Indoornik-en-Heteren* uit, en hebben in deze gem. drie kerken, als: ééne te *Driel*, ééne te *Heteren* en ééne te *Indoornik*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te *Driel*, ééne te *Heteren* en ééne te *Randwijk*, die gezamenlijk door een gemiddeld getal van 285 leerlingen bezocht worden.

HETEREN, heerl. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Tiel*, distr., arr. en kant. *Nijmegen*; palende N. aan den Rijn, O. aan de heerlijkheid *Driel*, Z. aan de heerlijkheid *Indoornik*, W. aan *Randwijk*.

Deze heerl. bevat het d. *Heteren*, benevens eenige verstrooid liggende h.; zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 81 v. r. 88 v. ell., telt 86 h., uitmakende eene bevolking van 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, voornamenlijk in de tabaksteelt. Ook heeft men er eene steenbakkerij en eenen windkorenmolen.

De Herv., die hier 360 in getal zijn, onder welke 120 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Elat* behoort. Vroeger was **HETEREN** met *Randwijk* vereenigd. De eerste Predikant te **HETEREN-EN-RANDWIJK**, is geweest **BALKEAAR HYDRAEUS** of **VAN DE WATER**, beroepen van *Valburg-en-Homoet* in 1605, en door **JOHANNES GREVIUS** opgevolgd in 1606. Na den dood van **EMNERUS BONGARDS**, voorgevallen in 1706, is *Randwijk* van **HETEREN** afgescheiden, en werd **PANTHELEON ORTWIJN**, beroepen van *Weert*, alleen voor **HETEREN**. Het beroep is eene particuliere collatie, zijnde thans in handen van den Heer **FRANS GODAARD BARON VAN LYNDEN VAN HEEREN**.

De R. K., die hier 250 in getal zijn, behooren tot de stat van *Indoornik-en-Heteren*, welke in deze heerl. eene kapel heeft.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke door een gemiddeld getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Het d. **HETEREN** of **HEETEREN** ligt 4 u. N. O. van *Tiel*, 2 u. N. N. W. van *Nijmegen* en 1½ u. N. W. van *Elat*, aan den Rijndijk 51° 57' 43" N. B. 22° 25' 13" O. L.

De Herv. kerk, welke voor de Reformatie aan den H. WILLEBRORDUS was toegewijd, is in het jaar 1858 vervangen door een nieuw en sierlijk kerkgebouw, hetwelk van eene toren en van een orgel voorzien is.

De R. K. kapel, aan den H. MUSCATUS toegewijd, is een gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien.

Ook had men er eertijds een oud slot, kasteel of iets dergelijks, met achansen, genaamd het Nijborgh, en een kasteel de Roode-toren genaamd. Voorheen stond hier ook de spijker Vorst.

Het d. HETEREN heeft bij den watervloed van het jaar 1809 zeer veel geleden.

HETERSCHÉ-VELD (HET), streek lands in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, in de heerl. en 5 min. van het d. Heteren, ter plaatse, waar vroeger de Nijborgh gestaan heeft, en waar men vele oudheden opgraaft.

HETTEM, buurs. in *Twanthe*, prov. *Overijssel*. Zie **HETTES**.

HETTERMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 5 u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Rauwerd*, nabij *Poppingawier*, waartoe zij behoorde.

Toen in het jaar 1455 **WOPKE WIGARA**, door **EKE** en **BOTTE HESLINGA**, op zijn huis te Terzool was gevangen genomen, en op Ids-Yallingahuis te Hartwert vastgezet, werd dit door **HESSSEL JONGHNA**, Heerschapp van Sneeker-Vijfge, zoo euvel opgenomen, dat hij, met hulp van de huislieden van Poppingawier, Terzool en Sibrandaburen, Hettemahuis en Poppingawier veroverde, en aldaar **BOTTE HESLINGA** gevangen nam, doch deze werd niet lang daarna, op voorspraak der Leeuwarders, tegen **WIGARA** uitgewisseld, en de wederzijdsche schade aan de uitspraak van Goedsmannen gebleven. Alhier is in 1434 overleden **BOTTE HETTES ALBADA**.

HETTINGA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Holwerd*, ¼ u. O. van *Nes*, waartoe het behoorde.

Er bestaan hiervan geene overblijfselen; slechts de naam **Hettinga-landen** is nog aanwezig, welke gegeven wordt aan ruim 6 bund. bouwland, aan verschillende eigenaars toebehoorende.

HETTINGA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Rauwerd*, 5 min. O. van *Jorwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men nu eene boerenplaats, in eigendom bezeten wordende door de erven van den Baron van **LYNDEK**, woonachtig te Beetsterzwaag.

HETTINGA of **HITTINGA**, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Sneek*, 5 min. Z. van de *Hommerts*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 90 v. r. 20 v. ell.

De geschiedenis spreekt onder anderen van **EPE DOSKE TITUSZ.** en **BENEDICTUS HETTINGA**, die in het laatst der veertiende eeuw op deze state gewoond hebben. In het jaar 1578 stierf hier **TITUS HETTINGA**, een dapper man, die in de Spaansche beroerte ten lands uitvlugtte, en onder den Prins van Oranje met veel lof diende. Zijn Latijnsch

grafschrift, zulks te kennen gevende, luidt, voor zoo ver het leesbaar is, aldus:

HIC HETTINGA TITUS SITUS EST, QUO FORTIOR ALTER
NON FUIT. HOLLANDI FORTIA FACTA SCIUNT.

QUI PATRIA PROFUGUS PARTES SEQUEBATOR ORANGI
PRINCIPIS, HISPANIS HOSTIS ACERBUS ERAT,

VICTOR . . . TANDEM LIBERIS UXORE PEREMPTA,

QU . . . INCAUTUM MORIS INOPINA NECAT.

Wij meenen dit aldus te moeten invullen:

VICTOR REDRAT TANDEM LIBERIS UXORE PEREMPTA;

QUON ILLUM INCAUTUM MORIS INOPINA NECAT.

als wanneer men het volgenderwijze kan vertalen: Hier ligt TITUS HETTINGA, die in dapperheid door niemand overtroffen werd. De Hollanders kennen zijne dappere daden. Uit het Vaderland vlugtende, volgde hij den Prins van Oranje, als een hevig vijand van de Spanjaarden. Eindelijk als overwinnaar tot zijne kinderen teruggekeerd, maar zijne vrouw gestorven zijnde, heeft een onverwachte dood ook hem onverhoeds weggenomen.

HETTINGA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Sneek*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *de Lemmer*, 5 min. Z. W. van *Ter-Oele*, waartoe zij behoorde. Van deze state zijn thans hoegenaamd geene sporen meer aanwezig.

TIETZ WALTER HETTINGA, die in 1580, door het Hof tot Substituut-Grietman was aangesteld, werd hier, met zijnen broeder GERIT, in oorlogstijd, door de soldaten van den Hopman SMATER, in bezetting liggende in de Sloterschans, doorschoten.

Eene dezer voorn. staten was het stambuis van het oud adellijke geslacht VAN HETTINGA, van hetwelk twee leden, de gebroeders HORN en TIETZ VAN HETTINGA, onder de Teekenaars van het verbond der Edelen vermeld worden. Een der latere mannelijke afstammelingen van dit geslacht is geweest ANTONIUS HETTINGA, kleinzoon van ANTONIUS en KATHARINA ALBADA VAN SPEERS; hij werd geboren den 23 Januarij des jaars 1696, was een geruimen tijd in de krijgsdienst en overleed in het jaar 1768 (1).

HEUBEEK, beekje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, dat onder Losser in de Dinkel valt.

HEUF (DE), gedeelte van de *Vliert-polder*, de *Peppers*, *Muntel*, de *Heuf* en het zoogenaamde *Jan-Toonenland*, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr., kant. en gem. *'s Hertogenbosch*; palende N. aan den dijk van den Polder-van-Empel-en-Meerwijk.

Hij staat, met den *Vliert-polder*, het *Ertveld*, de *Muntel* en het *Binnenland-van-Orthen*, onder het bestuur van twee Gecommitteerden en éénen Penningmeester.

HEUGEM, d. in het graafs. *Gronsveld*, in het hert. *Limburg*, distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Meerssen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Gronsveld*, aan de Maas; met 116 h. en 540 inw.

De R. K. hebben hier eene kapel, die tot de par. van *Gronsveld* behoort en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt. Van dit dorp heeft men een fraai gezigt op den tegenover liggende St. Pietersberg.

(1) Men zie over hen en hun geslacht J. W. TE WATER, *Historie van het Verbond der Edelen*, St. II, bl. 451-462, en over de eersten ook Mr. J. SCHELTERA, *Staatkundig Nederland*, D. I, bl. 486 en 487. Dit geslacht leeft nog voort in den burgerstand te Langweer en elders.

HEUGTEN, **HUCHTEN**, oudtijds **HOECHTEN**, doch vermoedelijk eigenlijk **HOEREN**, buurt in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. Z. W. van *Asten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Maarheze*.

In het jaar 1215 werd deze b. door **THEODORUS VAN ALYNA**, denkelijk een jongere zoon uit het huis van **KRANENDONK**, aan het Nonnenklooster of de abdij te Roermonde gegeven, hetwelk haar nog in het jaar 1580 bezat, wanneer die abdij en de Conventualen eene overeenkomst met de Regenten van Someren aangingen over het gebruik der gemeente aldaar. Thans behoort deze b., waar slechts acht boerenwoningen, met ruim 80 inw., gevonden worden, aan bijzondere eigenaars.

Na de Reformatie stond tegen dit geh., onder Weert, dat destijds Oostenrijks grondgebied was, eene kerkschuur, waarin de R. K. van Heeze en omstreken, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, hunne godsdienst verrigttten, tot dat, in het jaar 1681, eene kerkschuur op het geh. den Eimerik gesticht werd.

HEUGTER-AA (DE), **HUCHTER-AA** of **DE HOECHTER-AA**, riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, dat uit het *Weeterbroek* voorkomt, en in eene noordwestelijke rigting voortloopende, zich bij het kasteel van Heeze met de *Groote-Aa* vereenigt.

HEUKELOM, heerl., prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEUKELUM**.

HEUKELOM, plattelandst. in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEUKELUM**.

HEUKELOM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUKELUM**.

HEUKELOM of **HEUKELUM**, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 9 u. N. van *Roermonde*, kant. en 3 u. Z. van *Horst*, gem. en 35 min. ten N. van *Bergen*; met 21 h. en 160 inw.

HEUKELOM, **HEUKELUM** of **HOEKELUM**, adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Wageningen*, gem. *Doorwerth*.

Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Otto Baron van Wassemaer-Catwijkstra, Heer van de *Beide-Katwijken-en-het-Zand*.

HEUKELOM (GEMEENE-LANDEN-VAN-), pold. in de heerl. *Heukelum*, prov. *Gelderland*. Zie **HEUKELUM (GEMEENE-LANDEN-VAN-)**.

HEUKELOMSCH-ERBRINK, buurtje op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **BRINK (HEUKELOMSCH-ER-)**.

HEUKELUM, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie **HEUKELOM**.

HEUKELUM, adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HEUKELUM**.

HEUKELUM of **HEUKELON**, heerl., gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, en aldaar de gem. *Heukelum* uitmakende, gedeeltelijk prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Vuren-en-Dalem*; palende N. aan de *Linge*, O. aan de heerl. *Asperen*, Z. aan de heerl. *Vuren-en-Dalem*, W. aan de heerl. *Vuren-en-Dalem* en *Spijk*.

Zij bestaat geheel uit vlak land, en wordt verdeeld in het *Binnen-Tiendwegsche-veld*, zijnde het Hoog, het *Leuvensche-veld* en het *Broek*, bevattende de 5 navolgende pold.: de *Zooislagen* of *Oostslagen*, de *Polder-Binnen-den-Tiendweg*, de

Polder-Achter-Vogelswerf, de Polder-op-Leuven en den Polder-op-Broek, welke drie velden door vijf watermolens worden uitgemaal in de Linge, aan het westeinde der heerl. Op een gedeelte van het Hoog, gelijk ook op een gedeelte van het Leuven-sche- en Broeksche-veld, wast allerlei soort van graan; maar verre het grootste gedeelte dezer velden bestaat uit hooi- en weilanden, en is aan de overstromingen van de Betuwe en van den Tielerwaard onderworpen.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1076 bund. 34 v. r., waaronder 1032 bund. belastbaar land, als: volgens het kadaster, 94 bund. 29 v. r. 40 v. ell. onder *Heukelum*, en volgens het kadaster 982 bund. 4 v. r. 60 v. ell. onder *Vuren-en-Dalem*; telt 115 h., bewoond door 127 huisgez., uitmakende eene bevolking van 640 inw. onder *Heukelum*, en 10 huisgez. en 58 inw. onder *Vuren-en-Dalem*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., welke hier 632 in getal zijn, onder welke 110 Ledematen, maken de gem. van *Heukelum* uit.

De R. K., van welke men er slechts 4 aantreft, behooren tot de stat. van *Gorinchem*. — Men heeft in deze heerl. ééne school, te *Heukelum*.

Deze heerl. was vroeger leenroerig. De vroegste leenbrieven, welke nog voorhanden zijn, zijn van de grafelijkheid van Holland. Het is echter twijfelachtig, of zij in het jaar 1500 niet leenroerig was aan het huis van Arkel. De titel der eigenaren was altijd Heer der stad en baronie van *Heukelum-en-Leyenburg*. Deze baronie had meer dan zeventig achterleenen, onder welke men ook telde de heerlijkheden en dorpen *Gellicum* en *Rumpt*. Ook hadden de Heeren vroeger hoog, middelbaar en laag regtsgebied, en bezaten onderscheidene andere voorregten, onder andere waren zij en hunne onderzaten tolvrij, met hare schepen en goederen, op de tollens van Holland, Zeeland en Heusden, zelfs tot Antwerpen, Mechelen en Brussel, zijnde hun zulks verleend in het jaar 1599, door ALBRECHT VAN BEIJEREN, Graaf van Holland.

De oude Heeren van HEUKELUM stamden af van OTTO VAN ARKEL, die in 1269 met zijnen broeder JONAN, Heer van Arkel, deelde, en naderhand twee bijzondere takken vormde. Zij voerden in hun wapen een balk (lambel) tot bijvoegsel (brisure), en nadat de Heeren VAN ARKEL uitgestorven waren, namen zij, in het begin der zestiende eeuw, den naam VAN ARKEL weder aan. WALRAVEN VAN ARKEL, Heer van HEUKELUM en *Wardenburg*, staat als Bannerheer op de Ridder-cedulle, die bij het Hof gevonden wordt, en die, hoewel zonder datum, tot het jaar 1547 behoort. Kort daarop, in het jaar 1553, had hij verschil met het Hof over dien titel van Bannerheer, welke hij zich, aan het hoofd der Ridderschap van den Tielerwaard, aangematigd had, en zijne zonen werden, na hem, in de gemeene Ridderschap beschreven. Toen, in het jaar 1567, OTTO VAN ARKEL overleed, liet hij zijne heerlijkheden na aan zijne dochter MARIA VAN ARKEL, die in het jaar 1595 ongetrouwd gestorven is. Hierdoor kwam de heerl. HEUKELUM weder aan hare moei ELIZABETH VAN ARKEL, gehuwd aan JAKOB VAN TIENEN, Heer van *Castres*, Opper-Baljuw van den Lande van Vlaanderen, die bij haar geene kinderen verwekte. Zij hertrouwde, met bewilliging van de geestelijke Overheid, met THOMAS VAN TIENEN, den broeder van hareu eersten man, bij wien zij eenen zoon naliet, mede THOMAS geheeten, die maar in de heerlijkheid HEUKELUM opvolgde.

Volgens de berigten der kronijken heeft Heer JAN VAN HEUKELON, omtrent het jaar 1462, munt geslagen, geenszins onder zijn eigen stempel en wapen, hetgeen hem geoorloofd was, maar met den naam en het omschrift van den Graaf van Holland, tegen alle regt en rede. De Graaf FILIPS VAN BOURGONDIE zulks niet willende gedogen, vermaande hem onderscheidene malen dit na te laten. De Heer VAN HEUKELON, welke dezen vriendelijken raad in den wind sloeg, en geen zweem van gehoorzaamheid aan dit bevel deed blijken, werd door den Hoo-gen Raad van Holland gebannen, doch verkreeg weinig tijds daarna vergiffenis. Niet lang na dit geval trof den Heer VAN HEUKELON een ander ongeluk: zijn zoon OTTO maakte zich, bijgestaan door zijnen oom GERARD VAN CULENBORG, gewapenderhand van HEUKELUM meester, doordien OTTO, naar alle waarschijnlijkheid, deze plaats voor eene zakere som gelds aan zijnen oom verkocht had. Bij die gelegenheid werd de Heer VAN HEUKELON door zijnen zoon gevangen genomen en aan CULENBORG overgeleverd, hoezeer hij noch op het eerste, noch op het laatste de minste gedachte had. CULENBORG wierp eene sterke bezetting in die kleine stad; dit volk stroopte van daar geheel Holland door, en plunderde en roofde alles wat het konde magtig worden. KARL, Graaf van Charlois, die naderhand onder den naam van KARL den Stoute is vermaard geworden, toen Heer van Arkel zijnde, en als zoodanig dit toemeloos bedrijf niet langer kundende dulden, beval den Drossaard van het Land van Arkel, om zich derwaarts te begeven. Deze raapte eenige burgers uit Gorinchem bijeen, maakte zich bij nacht meester van het stadje en nam eenige soldaten van CULENBORG gevangen. Na eenige onderhandeling werd besloten, dat OTTO en zijn oom HEUKELUM aan den Graaf van CHARLOIS zonden overleveren. Op deze wijze werden beiden, zoo wel van verdere titels beroofd, en de Graaf van CHARLOIS beiden HEUKELUM gehuldigd. Nogtans verkreeg Heer OTTO, in vervolg van tijd, der als zoon, wegens hunne trouweloosheid gestraft, van deze heerl. vergiffenis wegens zijn wanbedrijf, en ontving HEUKELUM weder terug. Deze OTTO VAN ARKEL, Heer van HEUKELUM, heeft, op den 10 October 1496, aan die van HEUKELUM een zeer aanmerkelijk handvest verleend. Later is de heerl. door huwelijk aan andere geslachten gekomen, tot dat zij in het begin der vorige eeuw, bij koop, overgegaan is in het geslacht van JAN VAN DER STEL, door wiens zoon, Mr. SIMON VAN DER STEL, die haar nog tot op het laatst der vorige eeuw bezat, zij vervolgens, bij verkoop, overgegaan is aan dat van VAN GENNEP; terwijl zij in het jaar 1813, door JUSTINUS ADRIANUS VAN GENNEP, verkocht is aan de familie FABRICIUS, woonachtig te Amsterdam, die haar thans nog bezit.

Het wapen dezer heerl. bestaat in het wapen van Arkel, doch de kleuren omgewisseld, dus: van keel, met twee getande baren van silver, hebbende elk boven vier en onder drie tanden, welke baren ladders moeten verbeelden; boven het schild de baronskroon. Het schild wordt door eenen leeuw en eene zwaan vastgehouden.

HEUKELUM, gem., prov. Zuid-Holland, arr. Gorinchem, kant. Fianen (10 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Oostervijk, O. aan Leerdam, Z. aan de Geldersche gem. Vuren-en-Dalem, W. aan Kedichem.

Deze gem. bevat het plattelandst. Heukelum, het geh. Vogelwerf en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 430 bund. 60 v. r. 88 v. ell., waaronder 425 bund. 81 v. r.

76 v. ell. belastbaar land; telt 115 h., bewoond door 127 huizes., uitmakende eene bevolking van 640 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men maakt er veel werk van de paardenfokkerij. Er bestaan mede eene bierbrouwerij en eene stoelenfabriek. De zijde- en fluweelweverij, welke hier vroeger bestond, is in het jaar 1837 naar Gorinchem overgebracht.

De inw., die er op 4 na allen Herv. zijn, maken, met die van Geldersch-Heukelum, eene gem. uit, welke tot de klass. van Gouda, ring van Leerdam, behoort, en 820 zielen, onder welke 130 Ledematen, telt. QUIRIZJ DE PALME nam in 1575 de dienst waar te *Asperen*, en tusschen beide ook te HEUKELUM. Het volgende jaar bevond hij zich te Leerdam (waar van hem nader). De eerste vaste Predikant te HEUKELUM was JOHANNES HASSEVELT, beroepen in het jaar 1834, en opgevolgd door den, te Ouderkerk-aan-den-IJssel, in het jaar 1837 afgezeten, ALBERT JANS SCHAGEN, in 1891, die in het jaar 1893 naar Leerdam vertrok. Van toen af tot aan 1806, heeft HEUKELUM geen eigen Predikant gehad. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De 4 overige inw. zijn R. K. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Het plattelandstadsje HEUKELUM of HEUKELON, van ouds ook bekend onder den naam van HUKILHEIM, ligt 2 u. N. W. van Gorinchem, 3½ u. Z. van Vianen, 51° 52' 26" N. B., 22° 44' 33" O. L., aan de Linge, welke de stad aan de noordzijde bespoelt. Aan deze zijde bestond vroeger een muur, waarin vier waterpoorten waren, welke toegang tot die rivier hadden. Aan de landszijde heeft zij twee poorten gehad, één in het Westen, de Gorkummerpoort geheeten, doch deze is in het jaar 1748 door eene inbraak bijna geheel weggespoeld; de andere stond in het Oosten van de stad en werd de Leerdammerpoort genoemd. Het stadsje is vierkant, in de lengte gebouwd en heeft zijne grootste strekking van het Oosten naar het Westen. Het is ruim betimmerd, en de huizen hebben groote opene plaatsen en tuinen, waardoor het zeer luchtig is. Het getal der huizen beloopt 95, bewoond door 540 zielen. De oudheid van HEUKELUM klimt tot zeer vroege tijden; zonder het labelachtige van HERCULUS ALEMNICUS te melden, naar wien het HERCULUM zoude genoemd zijn, kan men verzekeren, dat er op het jaar 784 van eene plaats, HERCULIN geheeten, gesproken wordt. Hier trok KARSEL de Grootte heen, om de Neder-Saksen te beteugelen, en verwoestte alles in het rond; doch het is onzeker of dit verhaal HEUKELUM betreft.

Het voornaamste gebouw is het Kasteel. Zie HEUKELUM (KASTELVAN-). — Het Stadhuis is van zoo weinig aanzien, dat het noodeloos voorkomt, er eene beschrijving van te geven.

De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. MARIA was toegewijd, brandde, even als de pastorie, in het jaar 1699, af. Na dien tijd werd zij verkleind, door het optrekken van eenen muur, ter plaatse, waar vroeger het koor begon. Tegen deze muur is in het jaar 1782 een bijzonder fraai, en door alle kenners zeer geroemd, orgel aangebracht. De tegenwoordige kerk is nog groot en ruim, en had vroeger eenen toren, die tot den tweeden omgang vierkant was opgemetseld en waaruit eene achtkante spits rees, doch deze is in het jaar 1829 afgebroken. — De kermis te HEUKELUM valt in den tweeden Pinksterdag.

Den 17 Augustus 1772 trof dit stadje eene verschrikkelijke ramp. Zekere Hendrik Saa had de boosheid, midden op den dag, des voormiddags, het huis, door iemand zijner naastbestaanden bewoond, in brand te steken. Geen der bewoners te huis en dit gesloten zijnde; ontdekten de bureu dit ongeluk zoo laat, dat de beginselen niet meer konden gestuit worden, en de uitgebarste vlam welhaast het eene huis na het andere aanstak; de wind joeg haar in de ligt ontvlambare rieten daken. Zes en dertig van de ruim honderd huizen, die dit stadje bevatte, benevens eenige hooibergen, werden door de vlammen vernield. De kerktoren raakte boven in den appel aan het branden, en werd van binnen geheel verteerd; de klok sprong en het uurwerk werd geheel bedorven. Een volkomen ondergang dreigde het geheele stadje. Zeer vele ingezetenen waren, bij gelegenheid der Gorinchemsche jaarmarkt, van huis, zoodat het blusschen hierdoor tragelijk toeging, en de geborgen goederen niet noemenswaardig waren. De naburige steden Leerdam, Asperen en Gorinchem bragten alle mogelijke hulp aan; de glasblazers der eerstgenoemde stad, aan hevig vuur gewoon, gingen de woedende vlammen in de rietendaken te keer, ruktten er het vuur met de handen uit, en het is aan hunne wakkerheid, dat men het overgeblevene der stad grootendeels te danken had. De brandstichter werd, op last en gezag van den Heer van HASKELUM, door den Drosart en het gerecht door den Heer aangesteld, veroordeeld en ter dood gebracht.

Bij den watervloed van Januarij 1809 werden omtrent vijf en twintig huizen, onder het grondgebied der stad, geheel vernield; zestien daarvan dreven geheel weg, waaronder er drie waren, wier bewoners, ten getale van zeventien, zoo mannen en vrouwen als kinderen, jammerlijk omkwamen.

Den 26 Januarij 1820 viel er eene belangrijke doorbraak tusschen HASKELUM en Asperen. De gerustheid, waarin men alhier verkeerde, als of geene merklijke onheilen te duchten waren, vergrootte het gevaar zoo veel te meer, daar het geheel onverwacht ontstond. Schrikbarend was het geweld, waarmede het water plotseling naar binnen stroomde, zoodat in minder dan anderhalf uur tijds geheele gemeenten in den omtrek verscheidene voeten hoog overstromd werden, en de steden zelve van deze ramp geenszins verschoond bleven. Door dit onheil geheel verrast, bleef er voor de ingezetenen bijkans geene gelegenheid over tot redding van goederen, ja, ter naauwernood van hun leven. Dit grondgat in den dijk, ter diepte van 68 voeten, veroorzaakte zulk eene aanmerkelijke verzakking, afloop van grond of ook wel overstorting van allerlei aarde, dat zelfs de noeste vlijt eene maand daarna bijna te kort schoot; om het land eenigzins te zuiveren. Ter dezer gelegenheid is hier, in een groot stuk opgeweld veengrond, een kop gevonden van eenen olifant, welke hier vermoedelijk vele duizende jaren onder den grond is bedolven geweest, en: het vermoeden versterkt heeft, dat in onze landen, even als in Siberië, in vroegere tijden, eene meer gematigde temperatuur bestaan heeft, in welke die soort van dieren kon leven en voedsel vinden; bij wog honderd Nederlandsche ponden, en wordt thans in het kabinet der Hollandsche Maatschappij van wetenschappen te Haarlem bewaard.

In Januarij 1827 werd dit stadje weder geheel overstromd en heeft daarbij veel schade geleden.

Het wapen van HASKELUM, gegeven door de Heeren van HASKELUM, is een veld van zilver, met een oud kasteel met toren en poort, in

natuurlijke kleur, staands op eenen grond van sinople (groen). Het tegenwoordige wapen is hetzelfde kasteel van goud, op een veld van azuur (blauw).

HEUKELUM, hetgeen, naar men wil, zoo veel zou zeggen als Huce's min, ook wel HUKKLOM, HUKKUM, HUKKLOM of HUKKLOM gespeld, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Tilburg*, gem. *Berkel-Enschoten-Heukelum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Berkel*.

HEUKELUM (GELDERSCH-), dat gedeelte van de heerl. *Heukelum*, hetwelk thans tot de *Geldersche gem. Vuren-en-Dalem*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, behoort.

Het bevat den pold. *Broek*, den *Leuvensche-polder*, de *Zooislagen* en den pold. *Achter-Vogelswerf*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 980 bund. 4 v. r. 60 v. ell., telt 10 h., bewoond door 18 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 60 iaw., die meest hun bestaan vinden in veldarbeid.

HEUKELUM (GEMEENE-LAND-VAN-), polders in de heerl. *Heukelum*, gedeeltelijk prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Vuren-en-Dalem*, gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Heukelum*; palende N. aan de *Linge*, O. aan het *Gemeene-Land-van-Asperen*, Z. aan den *Polder-van-Vuren*, W. aan *Hoog-Dalem*, *Laag-Dalem* en aan het *Spijkscheveld*.

Deze polders bestaan uit de *Zooislagen* of *Oostslagen*, den *Polder-Binnen-den-Tiendweg*, den *Polder-Achter-Vogelswerf*, den *Leuvensche-polder* en den *Broek-polder*. Zij beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1076 bund. 34 v. r., waarvan 645 bund. 75 v. r. 42 v. ell. onder *Vuren-en-Dalem*, en 430 bund. 60 v. r. 58 v. ell., waaronder 200 bund. 45 v. r. schothaar land, onder *Heukelum*. Men telt er 10 h. en 4 boerderijen onder *Vuren-en-Dalem* behorende. Het land wordt door vijf molens en zestien sluizen, op de *Linge*, van het overtollige water ontlaat.

Na de noodlottige overstromingen van 1809, werden de *Zuiderlingedijken* veel verzwwaard, ter bevrijding of waarborg van doorbraken voor de *Vijf-Heerenlanden euz.*, en eenen geheel nieuwen, kostbaren dijk aangelegd, strekkende van de plattelandstad *Asperen*, door en over het hooge *Aspersche veld*, en het hooge veld van *Heukelum* tot aan den *Gaddam* aan de *Linge*, waardoor de baronie van *Heukelum* vaneen gescheiden werd en, na het jaar 1821, nader onder den *Tielerwaard* gebragt is, welke scheiding veel moeijelijkheid heeft veroorzaakt, evenwel wordt geheel *Heukelum*, waaronder *Leuven* en *Broek* en het overige *Geldersche gedeelte*, bestuurd door het *polderbestuur* van *Heukelum*, bestaande uit eenen *Dijkgraaf*, die tevens *Polderschout* is, vier *Heemraden* of *Waardsmannen* en eenen *Secretaris*, die alsmede *Dijkschrijver* is.

HEUKELUM (KASTEEL-VAN-), kast. in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. W. van *Gorinchem*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. van *Vianen*, gem. en 10 min. O. van *Heukelum*.

Dit oude en sterke kast., volgens de oude leenbrieven *Merckenburgh* genaamd, heeft bestaan vóór de stichting van het stadje *Heukelum*. Het is verwoest geworden door de *Friezen*, *Denen* en *Noormannen*, waarna *JONAS VAN ANKEL*, de sesde van dien naam, het herbouwde in het jaar 1200. Het was in het midden der vorige eeuw

zeer vervalLEN, bestaande het overblijfsel uit een vierkant gebouw van zwaar muurwerk, waaruit blijkt, dat het in zijnen welstand een magtig slot geweest is. Het tegenwoordige Huis-te-Heukelum, hetwelk in eene breede gracht of vijver ligt, is een nieuwerwetsch gebouw, uit welks dak eenen achtkanten koepel en hooger eene dergelijke spits oprijzen. Rondom dit slot heeft men eene wel ingerigte plantaadje.

Het kast. wordt thans in eigendom bezeten door de meergenoemde familie FABRICIUS VAN HEUKELUM.

HEUKELUMSCHE-BRINK, buurte op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie BRINK (HEUKELUMSCHE-).

HEUKERT, voorn. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., kw., arr. en 7 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Groenlo*, gem. en 1 u. O. van *Lichtenvoorde*.

HEUKLUM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HEUKELUM.

HEUL, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. W. van *Breda*, kant. en 1 u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Hoeven-en-St.-Maartens-polder*.

HEUL (DE), brug in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, over de *Sekir*, ten N. en aan het einde der voorstad van Rotterdam, op den weg van *Oost-Blommersdijk* naar *West-Blommersdijk*.

HEUL (DE), het Noord-Westelijke gedeelte van de gem. *Oost-Zaan*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam*.

HEUL (T), geh. in het balj. van *Gouda*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Gouda*, gem. *Broek-Thuil-en-'tWegge*.

HEULT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 1½ u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en N. O. van *Boxtel*. De inw. behooren kerkelijk onder *Gemonde*.

HEUM, oud heerenhuis op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HOUZEN.

HEUMEN, gem. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wychen* (7 k. d., 18 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. *Nijmegen*, O. aan *Groesbeek*, Z. O. aan de *Limburgsche* gem. *Mook*, Z. aan de *Maas*, die haar van de *Noord-Brabandsche* gem. *Linden* scheidt, O. aan *Over-Asselt* en *Wychen*.

Deze gem. bevat de heerl. *Heumen* en *Malden*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2075 bund. 5 v. r. 52 v. ell., bestaande in schoone uiterwaarden, uitmuntende bosschen en houtgewassen, hoog en laag bouwland, veenderijen, woeste beidegronden en weidebroeklanden. Men telt er 180 h., bewoond door 238 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1240 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, benevens eenigen handel in vruchten; voorts heeft men er eenen paarden-ollemolen, twee bierbrouwerijen en ene leerlooijerij.

De inw., die er, op ruim 50 na, alle R. K. zijn, maken de beide par. *Heumen* en *Malden* uit, welke in deze burgerlijke gem. ieder eene ket. hebben.

↳ Herv., die hier ruim 50 in getal zijn, behooren tot de gecombineerde gem. *Heumen-Malden-en-Groesbeek*. — Men heeft in deze gem. vane schoel te Heumen.

HEUMEN, heerl. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw. distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wychen*, gem. *Heumen*; palende N. aan de heerl. Malden, O. aan de voorm. heerl. Groesbeek, Z. O. aan Mook, Z. aan de Maas, W. aan Overasselt:

Deze heerl. bevat het d. Heumen, het geh. de Heumensche Molens en eenige verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 669 bund. 10 v. r. 49 v. ell., telt 97 h., bewoond door 117 huisgez., uitmakende eene bevolking van 580 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, met eenigen handel in vruchten. Men heeft er bovendien eenen oliemolen, die door paarden gedreven wordt, de aanzienlijkste bierbrouwerij uit Gelderland en eene leerlooierij.

De R. K., die hier 550 in getal zijn, onder welke 400 Communicanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Nijmegen*, behoort, en in deze heerl. eene kerk heeft, waarin de dienst door eenen Pastoor en eenen Assistent verrigt wordt.

De Herv., die hier 50 in getal zijn, behooren tot de gem. *Heumen-Halden-en-Groesbeek*. — Men heeft in deze heerl. eene school, in het d. Heumen, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Oudtijds was deze heerl. een eigendom der Graven van DALen, en behoorde voorts langen tijd aan een geslacht, dat den naam van HEUMEN voerde. Naderhand, en wel omtrent het midden der veertiende eeuw, kwam de heerl., door koop aan JOHAN VAN GROESBEEK, Ridder, en bleef vervolgens in het bezit der Heeren van GROESBEEK, tot in het jaar 1661, toen JOHAN VAN GROESBEEK haar verkocht aan LUDOLF VAN STEENHUIS, Ambtman van Grave, door wiens kleindochter GEROEVA MARIA, Gemalin van BERNARD Graaf van WELDEREN, zij, den 13 October 1769, met het hoog- en laag regtsgebied, visschertjen, vogelarijen, jagten, bosschen, broeken, wateren, enz., aan de stad Nijmegen verkocht werd.

In het jaar 1588, ten tijde van de Geldersche onlusten, door de partijen van de HEERKERENS en BRONCKHORSTEN aangerigt, ging ARNOLD VAN HEUMEN aan de zijde van JOHANNA, weduwe van WENCESLAUS, Hertog van *Brabant*, over, en stak met de Brabanders de dorpen Hees, Neerbosch, Wychen en Niftrik in brand, waarop Hertog WILLEM uit Nijmegen trok, de sterkten Heumen, Mouwick (Mook), en Middelaar innam, en den overgeloopenen ARNOLD in handen kreeg. Naderhand werden echter die partijen, door gestadige tusschenkomst van vrienden, wederom met elkander verzoend.

Het d. HEUMEN ligt 2 u. Z. van Nijmegen, 2 u. Z. O. van Wychen, niet ver van de Maas. Het is een der kleinste, maar tevens een der bevalligste dorpen tusschen de Maas en de Waal. De huizen, welke aan wederzijden van den Maandsijk staan, zijn meestal van een goed uiterlijk en daaronder enkele heerenhuizen.

De Herv. kerk is een klein, oud, maar zindelijk gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. Het zilver, van hetwelk men bij de bediening van het H. Avondmaal gebruik maakt, is, in het jaar 1841, uit eigene bijdragen van de weinige Leden, met eene zilveren pa vermeerderd.

In een nevengebouw, hetwelk over eenen grafkelder is opgevoelen, ziet met eenen grooten paal, met zwaren ijzeren kettingen, en een vervaarlijk blok daaraan vastgehecht. Men weet niet hoe di paal daar gekomen is, doch bij draagt de duidelijkste blijken, dat hij lang

in den grond gestaan heeft, misschien wel in een der onderaardsche kelders van het oude kasteel, als wanneer hij zal gediend hebben, om er de misdadigers aan vast te maken.

De R. K. kerk, aan den H. Geronius toegewijd, is een nieuw gebouw, waaraan men in 1840 is begonnen te arbeiden, en dat in 1841 is voltooid. Het maakt met de pastorie, welke er mede is verbonden, een langwerpige vierkant uit, is met eenen netten toren, met twee klokken voorzien, en staat in de kom van het dorp, doch niet op de plaats, waar de vroegere kerkschuur gestaan heeft. Deze is ten deele nog aanwezig, terwijl de pastorie, daaraan annex, alsnu het eigendom is van, en nog bewoond wordt door den emeritus Pastoor GERAARDUS AARS, die hier meer dan veertig jaar het Herderambt bekleedde.

Het is te HEUMEN bij de R. K. het gebruik, dat wanneer eene vrouw bij of ten gevolge harer verlossing sterft, haar lijk door hare vriendinnen wordt ten grave gedragen; de draagsters zijn dan allen in diepen rouw gekleed, met witte boezelaars en groote witte halsdoeken, en, na de begrafenis, wordt eenen fijnen doek van lijnwaad op den grafheuvel vastgehecht, op welken de naam, de ouderdom, oorszaak en dagteekening van het overlijden der ontslapene kunstmatig geteekend worden. Opmerkelijk is het, dat er tusschen 1824 en 1838 slechts ééne dusdanige begrafenis heeft plaats gehad, ofschoon er in dit tijdsverloop 322 kinderen geboren zijn.

Men heeft er nog overblijfselen van het Kasteel-van-Heumen. Zie HEUMEN (KASTEEL-VAN-).

Er bestaat te HEUMEN nog een gild, het St. Jorisgild geheeten, hetwelk ook nog de, op onderscheidene plaatsen in België in swang zijnde, gewoonte volgt, dat de leden, met den Kapitein des Gilds en de Gildmeesters aan het hoofd, eenmaal 's jaars in plegtigen optocht, met vaandel en snaphanen, naar eene daartoe bestemde plaats in de gemeente optrekken om den vogel te schieten, als wanneer hij, dien den vogel afschiet, voor het geheele volgende jaar *Koning* is, aan welken titel dan ook eenige voorregten verbonden zijn.

De kermis te HEUMEN valt in den vierden Zondag in September.

HEUMEN (KASTEEL-VAN-), SLOT-TE-HEUMEN of HUIS-TE-HEUMEN, voorm. kast. in het Rijk van Nijmegen, prov. Gelderland, kw., distr., arr. en 2 u. Z. van Nijmegen, kant. en 2 u. Z. O. van Wychen, 8 min. Z. van het d. Heumen, geheel en al aan de Maas gelegen.

Dit kast. is meermalen belegerd geweest. In December van het jaar 1583, werd het aan de Spanjaarden, onder HAULTSPENNE, na een kort, doch hevig beleg overgegeven, onder voorwaarde van vrijen aftogt met de wapens voor de bezetting, onder bevel van DIERRIK VAN DER VOORDT, die bovendien twee van zijne beste paarden en alle bagaadje mede mogt nemen. Na deze capitulatie kwamen de R. K. inwoners van Nijmegen in het leger, voor het kasteel, den Heer HAULTSPENNE eene som van 5000 gulden aanbiedende, zoo hij hun den Bevelhebber VAN DER VOORDT in handen wilde leveren, welk voorstel echter door HAULTSPENNE, als een braaf krijgsman, werd van de hand gewezen.

Wanneer dit kasteel gesticht zij, weet men niet op te sporen, zeker gaat het echter, dat het van oude dagteekening is, en, even als de heerl. eerst het eigendom is geweest van de Graven VAN DALEN, terwijl dit ook steeds door de eigenaren der heerl. bezeten is, tot dat de stad Nijmegen, die het in het jaar 1769, met de heerl., gekocht had, het niet lang daarna, met eenige weiden, bouwland en bosch,

benoemens het recht van vrĳe jacht en visscherĳ, aan zekeren Heer de CRAVONNES verkoocht. Later ging het bij verkoop over aan de familie CRAAN. Terwijl deze het bezat, werd het oude kasteel geheel gesloopt en op de plaats, waar het gestaan had, een nieuw gebouwd, dat echter in het jaar 1809 weder is afgebroken (1).

Ter plaatse, waar het oude KASTEEL-VAN-HEUMEN gestaan heeft, ziet men thans nog de overblijfselen daarvan, gelijk mede die van het nieuwe, omgeven door eene breede, half toegegroeyde gracht. De daartoe behoord hebbende gronden, worden in eigendom bezeten door de erven BOMEEL DE MAUREGNAULT.

HEUMEN (POLDER-VAN-), pold. in het Rijk van Nijmegen, prov. Gelderland, kw., distr. en arr. Nijmegen, kant. Wychen, gem. Heumen, in de heerl. Heumen; palende N. aan Malden, O. aan Groesbeek, Z. aan de Maas, W. aan Over-Asselt.

Deze pold., welke sedert onheugelijke jaren bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 669 bund. 10 v. r. 49 v. ell., waaronder 576 bund. 36 v. r. 88 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters, eenen Secretaris en eenen Ontvanger.

HEUMEN (SLOT-TE), voorm. kast. in het Rijk van Nijmegen, prov. Gelderland. Zie HEUMEN (KASTEEL-VAN-).

HEUMEN-MALDEN-EN-GROESBEEK, kerk. gem., prov. Gelderland, klass. en ring van Nijmegen. Men telt er 80 zielen, onder welke 30 Ledematen, en heeft er twee kerken, als: éene te Heumen en éene te Groesbeek. HEUMEN-EN-MALDEN hadden eerst eenen eigen Predikant in JOHANNES DE NOO, beroepen in 1615, verroepen naar Dwingeloo in 1617. Tusschen 1619 en 1625, zijn zij gevoegd bij Beck en Groesbeek, en daarmede vereenigd gebleven tot 1666. JOHANNES FREDERIC MOLLENS VAN BOEKHORST werd daarop in 1666 te HEUMEN-EN-MALDEN beroepen, en vertrok, in het jaar 1670, naar Genniperhuis. Nadat JOHANNES MAURITS, in het jaar 1660, van HEUMEN-EN-MALDEN naar Gent-en-Erlikum vertrokken was, werden ze gevoegd bij Over- en Neder-Asselt, hetwelk duurde tot in 1706, in welk jaar WILLEM BREMANS beroepen werd te HEUMEN-EN-MALDEN, en daar in 1718 overleed. Tijdens de dienst van SAMUËL VAN WEZEL, werd Groesbeek hier in 1747 bijgevoegd. Groesbeek had van 1612 tot 1625 eenen eigen Predikant in PETRUS CALCANIUS, die er in laatstgemeld jaar overleed. Van 1625 tot 1706, is het vereenigd geweest met Beck. In het jaar 1709 kreeg Groesbeek in JOHANNES WILHELMUS ARDES eenen eigen Predikant, die er in 1725 overleed. In dat jaar werd het weder bij Beck gevoegd; in het jaar 1728 opgedragen aan LODEWIJK TIMON PIELAT, Predikant te Nijmegen; in 1730 weder gevoegd bij Beck; in 1741 vereenigd met Schenkenschans, en in 1747, zoo als vermeld is, bij HEUMEN-EN-MALDEN gevoegd. HEUMEN-EN-MALDEN was in 1705 de eerste standplaats van den Opvoedkundige JAN HENDRIK NIEUWOLD, † den 30 Junij 1812, als Predikant te Warrega. Sedert het jaar 1769 beriep de stad Nijmegen voor HEUMEN-EN-MALDEN, en deed het klassikaal-bestuur van Nijmegen, wat des kerkerads van Groesbeek was. Sedert het jaar 1816 beroept een eigen kerkeraad voor Groesbeek; terwijl de stad Nijmegen, welke

(1) Deze bijzonderheden zijn door ons ontleend uit het stukje getiteld: *Heumen, Malden en Groesbeek, met een bezoek op het slagveld de Mookerheide enz.*, door den tegenwoordigen Predikant aldaar, J. VAN SCHVICHAVEH, medegedeeld in den Gelderschen Volksalmanak voor het jaar 1851.

weg onlangs (in 1845) eene nieuwe pastorie voor de Herv. heeft doen aanbouwen, het collatierecht voor HEUMEN-EN-MALDEN uitoefent.

HEUMENSCHÉ-MOLEN, geb. in het Rijk van Nijmegen, prov. Gelderland, kw., distr., arr. en 2 u. Z. van Nijmegen, kant. en 2 u. O. van Wychen, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van Heumen, aan den weg van Nijmegen naar Venlo; met 10 h. en 30 inw.

Men heeft er eene druk bezochte wind-korenmolen en de welbekende bierbrouwerij van den Heer VAN DEN BROEK, eene der voornaamste van Gelderland, waarvan het bier, zoo om den aangename smaak, als om de uiterst zindelijke toebereiding, algemeen gezocht wordt; terwijl de eigenaar voor eenige jaren, eene nieuwe biersoort heeft uitgevonden, welke hij den naam gaf van *Nieuw-Licht*, en ook seer gezocht is.

De paardenmarkten, welke te Mook, prov. Limburg, gehouden werden, hebben sedert jaren in dit geh. mede plaats, en vallen in den 3 en 14 Julij en den 10 en 24 November.

HEUNEN, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. Gelderland. Zie **HUMEN**.
HEUREN, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. Gelderland, kw., distr., arr. en 5 u. O. van Zutphen, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van Logchem, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van Borculo, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Geestoren, waartoe het behoort; met 25 h. en 170 inw.

HEURKENSCHUIS, adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Poelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. O. van *Bindhoven*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Helmond*, gem. *Aarle-Rixtel*, 4 min. ten N. van Aarle.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer R. T. **RUBENS**, woonachtig te Aarle-Rixtel.

HEURNE of **HUURNE**, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 8 u. Z. O. van *Zutphen*, kant., gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Aalten*. Men heeft in deze buurs. eene school.

HEURNE of **HUURNE**, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 8 u. Z. W. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Aalten*, gem. en 1 u. N. van *Dinxperlo*; met 192 h. en ruim 1200 inw.

Men heeft in deze buurs. eene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

HEURNE (BINNEN), buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. W. van *Ter-Borg*, gem. *Wisch*; met 83 h. en 450 inw.

HEURNE (BLIFTER-), een der vier hoeken waarin vroeger de buurs. **LETTEN** in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, verdeeld was. Zie **ELVERA-HEURNE**.

HEURNE (GROOT-), groote boerderij in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 7 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 5 u. N. N. O. van *Groenlo*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Bibbergen*, 10 min. van de *Berkel*, welke men op sommige kaarten, als eene b. of geh. vindt opgegeven.

HEURNE (HENGELER-), buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **HENGELER-HEURNE**.

HEURNE (MOLTER-), buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **MOLTER-HEURNE**.

HEURNE (RADER-), buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **RADER-HEURNE**.

HEUSBEEK of **OOSTBEEK**, water op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, dat zich bij *Elburg* in de *Zuiderzee* ontlaat.

HEUSDA, Lat. naam van de st. **HEUSDEN**, in het markgraafs. *Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUSDEN**.

HEUSDEN, kant., prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*; palende N. aan de Merwede, die het van het Zuidhollandsche kanton Gorinchem scheidt, N. O. aan de Maas, waardoor het van het Geldersche kant. Zalt-Bommel gescheiden wordt, O. aan het kant. 's *Hertogenbosch*, Z. aan de kant. Waalwijk en Oosterhout, W. aan den Biesbosch.

Het bevat de volgende 19 gem.: Heusden, Herpt-en-Bern, Oud-Heusden-Elshout-en-Hulten, Hedikhuizen, Bockhoven, Werkendam, de Werken-en-Sleeuwijk, Op-en-Neer-Andel, Giesen, Rijswijk, Veen, Almkerk-en-Uitwijk, Emmikhoven-en-Waardhuizen, Woudrichem-en-Ouden-dijk, Wijk-en-Aalburg, Dussen-Munster-en-Muilkerk, Meeuwen-Hil-en-Babyloniënbroek, Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren, Heesbeen-Eethen-en-Genderen, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 24,491 bund. belastbaar land; telt 3517 h., bewoond door 3797 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 18,800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, vlas, hennip en hopteelt.

HEUSDEN, klass., prov. *Noord-Brabant*.

Zij bestaat uit de volgende drie ringen, Heusden, Woudrichem en Grevelduin-Kapelle, en daarin 27 standplaatsen, met 34 kerken, bediend wordende door 27 Predikanten en 1 Adjunct-Predikant. Men telt er ruim 20,400 zielen.

HEUSDEN, kerk. ring., prov. *Noord-Brabant*, klass. van *Heusden*.

In deze ring telt men 7726 zielen, uitmakende de volgende tien standplaatsen: Aalburg-en-Heesbeen, Babyloniënbroek-en-Hil, Doeveren-met-Gansoijen-en-Genderen, Dussen, Eethen-en-Drongelen, Heusden-en-Herpt, Meeuwen-en-Hagoort, Veen, Vlijmen-Onsenoord-en-Hedikhuizen en Wijk. Men telt er 16 kerken en 10 Predikanten.

HEUSDEN, dek. in het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*.

Men telt er de volgende zes par.: Bockhoven, Dussen, Hedikhuizen, Heusden, Oud-Heusden-en-Elshout en Woudrichem, bediend wordende door zes Pastoors en vier Kapellaans. Men heeft er zes kerken en ongeveer 4700 zielen, onder welken 3500 Communikanten.

HEUSDEN, markgr., prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUSDEN** (LAND-VAN-).

HEUSDEN, gem., prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan den tak van de Maas, die het van de Geldersche gem. Neder-Hemert afscheidt, O. aan de gem. Herpt-en-Bern, Z. aan Oud-Heusden-en-Elshout, W. aan Heesbeen-Eethen-en-Genderen.

Zij bevat niets dan de stad **HEUSDEN**, die met de voormalige vestingwerken, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 109 bund.

De st. **HEUSDEN**, **HUSDEN** of **HORSDEN**, eertijds **HUSSELE** en **HUISSEMA**, in het Lat. **HEUSDA**, ligt 3 u. W. van 's *Hertogenbosch*, 3 u. Z. W. van Bommel, 4 u. Z. O. van Gorinchem, 51° 44' 2" N. B., 22° 48' 10" O. L., aan den arm van de rivier de Maas, die beneden de stad zijn water ontvangt en daarboven dood loopt, scheidende echter, met een brokkig land of eene zeer enge kil, Heusden van den *Hemert-sche-waard*.

Wanneer Heusden eene bemuurde plaats is geworden kan men niet zeggen, maar men vindt aangeteekend, dat zij in het jaar 1231 reeds eene stad is geweest. Zij plagt van ouds op de dagvaarten nevens de kleine steden van Holland beschreven te worden en teekende vóór Purmerende.

De stad heeft binneu hare muren eene bekwame haven, waarin sedert het verdiepen daarvan, de grootste binnenvaartnigen kunnen liggen. Zij is van alle zijden met eene hooge steenen kaai bemurd.

Er zijn drie landpoorten, als: de Herptsche-poort ten Oosten, de Oudheusdensche-poort ten Zuiden, en de Wijksche-poort ten Westen. Ook is er ten Noorden een veer naar Hemert. De stad was vroeger met zeer goede vestingwerken versterkt, zij bestonden uit acht bolwerken met hunne ravelijnen en natte grachten, alles omgeven door eene voorgracht. Zoo wel de bolwerken als de ravelijnen, zijn, nadat de stad, in het jaar 1821, ontmanteld was, aan particulieren verhuurd, en tot warmwatersland aangelegd. Langs de wallen had men eene aangename wandeling, met twee rijen lindeboomen beplant, welke nog bestaat, doch thans met Marseillaansche popelen beplant is. Ook de steenen muur langs de Maas is nog in wezen en van achteren met eenen breeden wal gedekt. In dezen muur is de doorvaart van vrachtschepen naar de Haven.

Sommige willen den naam der stad Heusden afleiden van *Heus Deen*, als van de Deenen afkomstig, doch dit wederspreekt zich zelve, alzoo dit volk niet zeer heusch met die van Heusden geleefd heeft, zoo als in het vervolg blijken zal. De stad, die langs hare wallen de omtrek van $\frac{1}{2}$ u. gaans bevat, heeft binnen hare muren eene oppervlakte van 82 bund. 6 v. r. 59 v. ell., telt 409 h., bewoond door 420 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2100 inw., onder welke omstreeks 200 militairen. Van ouds had men er onderscheidene brouwerijen met goede nering. De handel in hop, welke hier gebloeid heeft, maakte certijds het beste bestaanmiddel van de ingezetenen uit. Later bestonden zij meest door het garnisoen; sedert dit echter niet meer zoo talrijk is als voorheen, generen zij zich met de winkelnering en den landbouw. Ook zijn er thans nog twee brouwerijen, waarin het nog zoo beroemde Heusdensche hier gebrouwen wordt, en waarvan de eene zeer uitgebreid is, alsmede eene branderij, eene siroopkokerij uit aardappelen en eene siroopbranderij. Men heeft er twee en twintig straten, die allezins ruim en luchtig, en voor het grootste gedeelte met nieuwe huizen betimmerd zijn, of liever de oude huizen zijn in de laatste jaren aanmerkelijk verbeterd; in eene der voornaamste straten wordt de markt gehouden; ook heeft men er eene fraaije overdekte vischmarkt, welke in het jaar 1796 gesticht werd, ter plaatse waar weleer de oude gijzel- of gevangenpoort gestaan heeft.

Onder de openbare gebouwen munt het Stadhuis uit. Het is een oud sierlijk gesticht, met eenen fraaijen vierkanten toren, die met eene leijen spits, boven doorluchtig, en in eene achtkante peer eindigende, gedekt is. Behalve de slagklokken, die heel en half uur slaan, hangt hier een speelwerk. Gedurende het slaan der heele en halve uren, ziet men ter zijde van dezen toren verscheidene ruiters en soldaten tegen malkanderen ten strijde gaan. In het jaar 1572 verbrandde het stadhuis, met alle de stads archieven, doch het werd in 1588 wederom herhouwd, met bekwame vertrekken, voor Burgemeester, Schepenen, Weesmeesters, Secretarissen en anderen. Men heeft het in het jaar 1635 vergroot met een voorstuk, waarin den ingang, de vierschaar en de stadsgevangenis geplaatst zijn.

De hoofdwacht, op de *Fischmarkt*, in het jaar 1772 gebouwd, is om hare fraaiheid bezienswaardig. Vroeger stond de hoofdwacht in de *Sterrestraat*, doch dat gebouw dient sedert het jaar 1775 tot eene Evangelisch Luthersche kerk. Voorts heeft men er eene Kaserne, langs de *Demer* en de *Lombardstraat*, die in het jaar 1837 belangrijke herstellingen heeft ondergaan; een Arsenaal, in de *Sterrestraat*; eene Affuit- en Artillerieloots, aan het einde der *Putterstraat*, bij de Wiel of Oudehaven, en eene geheel nieuw gebouwde Affuitenloots, op het *Burgplein*; terwijl van de eenige overgeblevene zijtoren en kelders van het kasteel, een bomvrij Kruidmagazijn gemaakt is. Deze toren is een vierkant gevaarte zonder kap, maar met zware muren en diepe gewelven. Rondom is een fraai plein, met eenige ijpenboomen bezet, en eene fraaije wandeling opleverende.

Ook zijn te Heusden een Postkantoor en eene Station voor de paardenposterij.

Men heeft er eene jaarmarkt, welke den tweeden en derden Dingsdag in April gehouden wordt.

De Hervormden, welke hier ruim 850 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Heusden-Oudheusden-en-Herpt*, welke vroeger drie afzonderlijke gem. uitmaakten, zijnde de eerste, die te Heusden het leeraarambt heeft waargenomen, geweest HERMANNUS SWERIKHUYZEN of GREVINKHOVEN, die, ongetwijfeld in het jaar 1580, naar IJsselmonde vertrokken is. Destijds schijnt er slechts eenen Predikant in die gem. geweest te zijn, want wij vinden dat aan CORNELIS MARTINI RODENBURG, die in het jaar 1590 van Utrecht beropen was, en in 1609 overleed, tot tweeden Predikant werd toegevoegd THEODORUS JOHANNES GOTS, beroepen van Maartensdijk in 1601 en overleden in 1603. In het jaar 1643 werd besloten om nog een derde Predikant te beroepen; waartoe gekozen werd JOHANNES SCHEVENHOVEN, van Werkendam, overleden in 1650. Aangezien de bezoldiging der Leeraars, tijdens het Fransche bestuur, bijna geheel ingehouden werd, zag JEREMIAS SCHEVENKERS zich, in 1810, gedwongen zijne gemeente te verlaten en de zorg daarover aan zijne twee andere ambtgenooten over te geven. Hij nam alzoo een beroep naar de Willemstad aan. DIDERICUS BOOT hierop, den 2 Mei 1811, te Heusden overleden zijnde, bleven beide vacaturen onvervuld, tot dat, ten gevolge van het besluit van den Heer Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken, de dato 25 Junij 1814, de derde predikantsplaats hier vernietigd werd, en als tweede Predikant beroepen CAREL WILLEM PAPE, die er thans nog staat. ISAÏK BRAUNER Emeritus geworden zijnde in 1818, zoo is, bij Koninklijk besluit van 27 April van dat jaar, de tweede predikantsplaats gesupprimeerd en het traktement van den eenig overgebleven Predikant PAPE, gebragt op 1500 guld. 's jaars. Van toen af is Heusden slechts door eenen Predikant bediend geweest tot in het jaar 1837, toen aan den Predikant PAPE, diens zoon CAREL FREDERIK JOHANNES PAPE, tot Adjunct Predikant is toegevoegd. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad. Onder de Predikanten, die te Heusden gestaan hebben, vindt men GISSBERT VOST, beroepen van Vlijmen in 1617, en vertrokken, in 1634, naar Utrecht, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid. JOHANNES KLOFFENBURG, beroepen van Aalburg in 1618, en vertrokken naar Amsterdam in 1621, en JACOBUS LEYDEKKER, beroepen van Willemstad in 1692, en vertrokken naar Middeburg in 1698. De kerk, een oud en ruim gebouw, was vóór de Reformatie aan de H. CATHARINA toegewijd, waarom zij ook de St. Catharijnekerk genoemd wordt. Zij werd waarschijnlijk in 1528 gesticht, want

den 25 Mei van dat jaar, toen **JONANNES XXII** Paus was, hebben **ANTONIUS** Bisschop van **Saguone**, **RUDOLPHUS** Bisschop van **Cinq**, **JONAN** Bisschop van **Dirivaste**, **BONIFACIUS** Bisschop van **Sulcitano**, **JONAN** Bisschop van **Roder**, **JORDAAN** Bisschop van **Acerne**, **GUILLIUS** Bisschop van **Vergestijn**, **JONAN** Bisschop van **Amelie**, **MELERIUS** Bisschop van **Gallipato** en **MADIUS** Bisschop van **Denate**, ieder veertig dagen afluut verleend aan allen degenen, die de kerk van **ST. CATHARINA** te **HUSDEN**, onder het bisdom van **Utrecht**, zouden bezoeken. Dezen open brief werd den **6 December 1406**, door **FREDERIK VAN BLANKENBURG**, den een en vijftigsten Bisschop van **Utrecht**, bevestigd, en dewijl dergelijke aflaten, volgens het gebruik der Roomsche-Katholieke Godsdienst, doorgaans op de inwijding der kerken verleend werden, zoo is het ten hoogste waarschijnlijk, dat men met het bouwen van de gedachte kerk in **1328** begonnen zij. In het jaar **1355** is zij door het aantimmeren van een dubbel kruiskoor vergroot. Weleer had zij onderscheidene kapellen, en pronkt nog tegenwoordig met eenige ter wederzijde uitgebouwde, spits toeloope, gevels. Zij is in het jaar **1572** afgebrand en in den eersten tijd na dit ongeval heeft men niet meer dan den buik hertimmerd. Eerst in het jaar **1657** begon men het koor te herbouwen, hetwelk in het jaar **1640** voltooid was. Deze kerk, tot eene parochiekerk gesticht, is in later tijd ook eene kollegialekerk geworden, doordien **MACHTELDE VAN OUDHUSDEN**, weduwe van den Ridder **HERBRAN VAN RIEDE**, die, in het jaar **1540**, Baljuw over den Dordschewaard is geweest, een kapittel van vijf Kanunniken heeft opgericht, welker getal en inkomsten allengs vermeerderd zijn. Het Pastoraalambt werd, met toestemming van **ALBRECHT VAN BEIJEREN**, als Graaf van **Holland**, aan de Monniken van het Cistercienserklooster gegeven, hetwelk van buiten in de stad is verlegd, en aan welke Geestelijken de Graaf, in het jaar **1412**, een altaar met eenige inkomsten geschonken heeft. In deze kerk waren twee altoos altoos vikarijen gesticht, het eene aan het altaar van **ST. PISTEN** en **PAVLUS**, en het andere aan dat van den **H. ANTONIUS**. De begeving daarvan geschiedde door de Graven, maar het huldigen door den Proost van **Arnhem**. Iedere vikaris was gehouden 's weeks eene mis te lezen. De Kosten- Schoolmeesters-en-Klerksambten werden op het voorstel van de Stedelingen, door de Graven of door de Heeren van **HUSDEN** begeben. In deze kerk waren vier broederschappen als: die van **ST. CATHARINA**, die van **ST. BARBARA**, die van **ST. AGATHE** en die van **ST. LUCAS**, welker inkomsten, na de Reformatie, tot andere gebruiken aangewend zijn. In het jaar **1210** vergunde **JAN VAN HUSDEN** aan de Priesters, doch inzonderheid aan de Regenten of Pastors van gezegde kerk, bij opene brieven, dat zij over alle hunne goederen, zoo in de stad als in haar rechtsgebied gelegen, bij witersten wil, zouden mogen beschikken, en bij aldien zij zonder testament kwamen te overlijden, dat zij alsdan aan hunne naaste erfgenamen zoude komen. De toren is niet zeer hoog. Tot een weinig boven het hoogste dak der kerk is hij vierkant, en hooger achtkant, met een leijendak, zonder spits of koepel, zijnde de koepel, welke in het jaar **1588** verhoogd was, in het jaar **1811** door de Franschen afgebroken en op het plat eene telegraaf opgericht, welke echter thans niet meer bestaat. Opmerkenswaardig is het, dat deze toren op eene hoogte van **20 ell. 78 duim**, westwaarts is overgehield of buiten het lood staat. Het verdere metselwerk, ter hoogte van **7 ell. 8 palm.**, en het houtwerk van **5 ell.**, dat eenen achtkanten vorm heeft, staat daar op in het lood. Onbekend is het echter of dit reeds sedert de stichting der kerk plaats heeft, of dat

het gebouw later dis gedaante bekomen heeft. Men heeft in deze kerk eenige deftige grafsteden, waaronder uitmunt de fraaije tombe, die den Heer Baron van FRIESEHEIM, Gouverneur van *Heusden*, bij zijn leven, voor zich zelven heeft doen oprigten. In het jaar 1839 is deze kerk aanmerkelijk verfraaid, en met een geheel nieuw orgel versierd, dat den 18 October 1840 is ingewijd, en vervaardigd was door de Heeren NABER en QUELNORST, Orgelmakers te Deventer, ter vervanging van een, hetwelk er in het jaar 1618 geplaatst was, en in der tijd vrij goed moet geweest zijn. Het kerkhof, achter de kerk gelegen, is door eenen muur omgeven, en met fraaije linden, kastanjeboomen en treurwilligen beplant.

Vroeger bestond hier ook eene Waalsche gemeente. De eerste aanleiding tot het oprigten daarvan, werd gegeven door zekeren Heer DE LA RIVE, die er opening van deed aan eenige Predikanten van het Waalsche synode. Deze gaven aan de kerkvergadering berigt van de mogelijkheid der zaak, de synode zond daarop eenige Predikanten af, om met den Heer DE LA RIVE over dit onderwerp te spreken. Deze Heeren aan de synode verslag gedaan hebbende, met welken Hver Graaf WILLEM VAN NASSAU, Gouverneur van *Heusden*, en het garnizoen belang stelden, om deze zaak tot een goed einde te brengen, zoo stond het synode te Dordrecht, in April van het jaar 1638, den Krijgshoofden der bezetting van HEUSDEN hun verzoek toe, om PIERRE MAURICE MARECHAL, tot Predikant te hebben, en werd hun dit bij voorraad vergund, tot dat gezegde MARECHAL een vast traktement zoude hebben verkregen, dit eenigen tijd daarna gevolgd zijnde, zoo werd hij, in het begin van Maart 1639; in de kerk te HEUSDEN bevestigd door den Waalschen Predikant EVERWIJN, te Gouda. MARECHAL was alsoo de eerste Leeraar in de Fransche gem. te HEUSDEN Na het vertrek van den Predikant JEAN BAPTISTE MOQUETTE, in 1806, naar Zierikzee, is deze gemeente met de Nederduitsche Hervormde vereenigd. De kerk was die van het voormalige Nonnenklooster, aan St. CATHERINA toegewijd, welke in het jaar 1657, toen zij deerlijk in verval was, ten dienste der Fransche gem. werd ingerigt, wordende zij toenmaals ook beurtelings door de Engelschen tot hunne godsdienstoefening gebezigd; doch vermits de leden dier laatste gemeente meereendeels tot de toenmalige bezetting behoorden, is zij, nadat die bezetting vertrokken was, alleen bij de Franschen in gebruik gebleven, tot na het te niet gaan dier gemeente, als wanneer de kerk verkocht is, dienende dit gebouw thans tot eene aardappelen-siroopfabriek.

Er bestaat te HEUSDEN ook eene Evangelisch-Luthersche gemeente. De eerste, dien wij als Leeraar aldaar vermeld vinden, is de voormalige Veldprediker JON. C. SOMER, die van 1769 tot in 1776 of 1777, toen hij naar Leerdam vertrok, de dienst heeft waargenomen. In de eerste jaren zijner bediening schijnt er evenwel geen eigenlijke gemeente bestaan te hebben, want wij lezen, dat men omtrent het jaar 1772 het plan beraamde, om eene Evangelisch-Luthersche gemeente te stichten, welk plan echter eerst in 1774 tot rijpheid kwam. De Lutherschen toen talrijk genoeg zijnde, om eene gemeente uit te maken en op zich zelve te bestaan, kochten daarom van de afgezondene Gecommitteerde Raden uit de hooge Lands Regering, de oude hoofdwacht. Toen hun hierop door de Stedelijke Regering vergund werd, dit gebouw eenigzins te vergrooten en tot de uitoefening van hunne eerdienst bekwaam te maken, stelden zij ook weldra eenen kerkeraad aan. Sedert dien tijd bestonden zij als eene bijzondere gemeente,

welke thans 30 leden telt, en vroeger door eenen Proponent, als Hulprediker, bediend werd. Na het vertrek van den Proponent **CANIS-TOFFEL JOHANNES HOLTZAFFEL** naar Brielle-en-Hellevoetsluis, in het jaar 1828, werd deze gemeente eenige malen in het jaar door den Leeraar uit 's Hertogenbosch bediend, tot dat, in Augustus 1843, de Proponent **JOHANNES WILMS** haar als Hulpredikant, door het Evangelisch-Luthersch Synode werd toegevoegd. De kerk, die in het jaar 1838 eenige verfraaijing ondergaan heeft, is een klein gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K., die hier ongeveer 1200 in getal zijn, maken met die van Heusden, Herpt-en-Bern, Heesbeen, Doeveren, Genderen, Aalburg-en-Wijk, Veen en Neder-Hemert, eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van Heusden, behoort, ruim 1700 zielen, en onder deze 1200 Kommunikanten telt, en door eenen Pastoor, die tevens Landdeken is, eenen Kapellaan en eenen Assistent bediend wordt. Na de Hervorming bleef Heusden omtrent zeventig jaren zonder bekende godsdienstoefening voor de R. K., en zonder gevestigde Priesters tot in het jaar 1657, wanneer een Priester der Jesuitenorde uit het klooster van Antwerpen, eene bidplaats oprigte ten huize van de Edele **HILLEGONDIS VAN YPELAAR**, in de *Put-straat*. Naderhand zijn de R. K. nog door eenige Priesters van andere geestelijke orden bediend geweest; sedert het jaar 1704 is de opvolging der Pastoors van de ongeordende geestelijkheid geregeld gebleven. De R. K. der bovengenoemde omliggende plaatsen werden onder de zorg van den Pastoor van Heusden gesteld, en maakten omtrent de helft van het getal der parochianen uit. In het jaar 1739 verkreeg men verlof van de Staten van Holland, om het kerkenhuis te vergrooten, nogtans met vele bepalingen, opdat het geen voorkomen van eene kerk zoude hebben. De gemeente naderhand vermeerderende, is er nog eene verheven gallerij bijgemaakt moeten worden. Deze kerk, welke achter de brouwerij de *Schenkan* stond, en in het jaar 1822 van een klein spits torentje voorzien was, is door eene geheel nieuwe, op den hoek van het *Herpsche-eind* staande, vervangen, aan de **H. CATHARINA** toegewijd, welke den 19 Augustus 1839 is aangebested en van een orgel en fraaijen toren voorzien is.

Vóór de Hervorming had men te Heusden twee kloosters, een mannenklooster, Marienkroon geheeten, thans het Oude Mannenhuis, en een vrouwenklooster Catharinaklooster genaamd, later de Latijnsche school, thans tot partikuliere woningen verbouwd.

Ook heeft te Heusden een Beggijnhof gestaan, doch na de Hervorming is dit uitgestorven.

De Isr., van welke men er 40 telt, bezitten te Heusden eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Tilburg* behoort. Deze bijkerk is eigenlijk niets dan eene kamer in een partikulier huis.

Het Weeshuis, ten Zuiden der kerk, aan het *Kerkhof* gelegen, is een aanzienlijk gebouw, met een klein torentje. Tot hare oprigting had Jonker **PHILIP DULS** een groot gedeelte zijner goederen en zijn huis gemaakt; hierin worden thans alleen kinderen uit de stad, maar oudtijds ook van het platteland opgevoed, en het ontbreekt niet aan voorbeelden, dat zulken naderhand tot deftige ambten in kerk en staat bevorderd zijn. Voor eenige jaren werd het gebouw gebezigd tot eene bewaarplaats van militaire goederen voor het garnizoen.

Het Oude-Mannen-en-Vrouwenhuis, in de *Wijde-Lombard-straat*, was eertijds een abdij van de Cisterciensersorde, welke sedert de

Hervorming tot het tegenwoordige gebruik werd bekwaam gemaakt. Men vindt van drie stichtingen voor oude mannen en vrouwen te Heusden gemeld. Een in 1597 van twaalf proven voor twaaf oude mannen, door Heer WILLEM VAN KROONBURG, Kastelein te Heusden; een van drie proven, door IVEN HAKKERS VAN OPHEUSDEN en Jufvrouw ALVERAARD ARENDOECHTER VAN WIJK, zijne huisvrouw, in het jaar 1456 gesticht, en een van vijf proven in het jaar 1504 gesticht, door GERARD AART NAUWERS, met zijne huisvrouw JENNEKE LANHEATSBOECHTER. Jonker GERARD SPIERING VAN WEL, Drossaard, Kastelein van Heusden, stichtte mede in het jaar 1586 vier oude vrouwenhuisjes. Deze staan achter het koor der groote kerk. Nog is er eene stichting voor oude vrouwen, welke, hoewel ook Anna-Oijevaars-Oude-Vrouwenhuisjes genaamd, echter meer bekend is onder den naam van Jufvrouw-van-Broeks-Oude-Vrouwenhuisjes.

Vroeger had men er ook een Gasthuis, aan de Demer, zijnde een groot en ruim gebouw, van binnen van de noodige vertrekken, legersteden en andere gemakken voor de zieken voorzien, en hetwelk thans tot Kaserne is ingerigt. Oudtijds was er een ander klein Gasthuis, maar de vermeerdering der krijgsbezetting en de gedurige toevoer van zieken en gekwetsten, uit de hieromtrent zwerfende legers van den Staat, deed de Regeerders der stad besluiten, om het Gasthuis te verplaatsen en te vergrooten, hetwelk in het jaar 1696 geschiedde. Het kleine Gasthuis is thans in woningen voor behoeftige vrouwen veranderd.

De Latijnsche school werd vroeger gehouden in het gebouw van het St. Catharinaklooster, doch deze school ging op het laatst der zeventiende eeuw te niet, maar werd in het jaar 1825 weder opgerigt. Deze school telt 10 leerlingen. Men heeft er ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 4 November 1819 opgerigt, met 50 leden, dat hier eene afzonderlijke school, de eerste van die aard in Noord-Brabant heeft. Voorts heeft men er nog eene Fransche- en Nederduitsche school, met 100 leerlingen; eene Jongejufvrouwen school, met 25 leerlingen, en eene School voor Kinderen van behoeftige Onders, met ruim 80 leerlingen. Eene Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der toonkunst, met 40 leden. Ook heeft men er nog eene Bank van Leening.

Vroeger had men er ook twee Genoetschappen van Schutterijen, de Oude en de Nieuwe Schutters geheeten. De Oude Schutterij, welke thans nog bestaat, wordt die van den Voetboog van St. Joris en van St. Blasius genoemd, aan welke oudtijds vele voorregten door 's Lands Vorsten geschonken zijn. Het collegie der Nieuwe Schutters bestaat niet meer. Hare goederen zijn met die van het eerstgemelde collegie vereenigd. Het collegie der Oude Schutters van St. Joris telt tegenwoordig nog 16 leden. Zij oefenen echter thans geen wapenbandel, en hunne bijeenkomsten bestaan meest in het be-ramen van maatregelen hunner Regering, en het houden van een jaarlijkschen vrolijkten dag. In dit genoetschap worden zoo wel Roomschen als Onroomschen aangenomen. Dit genoetschap, hetwelk zijn eigen Doele heeft, de Schuttersdoele van St. Joris genoemd, is in het bezit van ongeveer 150 zilveren schilden der Hoplieden, eenig in haar soort, en ter waarde aan eud zilver van ruim 2000 guld.; voorts van drinkhorens en soortgelijke meekwaardigheden; ook bezit het aanzienlijke vaste goederen in 1586 daaraan geschonken.

Onder alle giften van vroegeren tijd, voer door haar aan 's Lands Regering bewezen diensten, zoo als bij de belegering van Bommenede, Bolsward, de sloten Hagstein, Everstein, Merwede, Gorinchem en elders, zijn de voornaamste die van Vrouwe JOHANNA, Hertogin van Brabant enz., en die van HENDRIK VAN NASSAU. Er bestaan van dit collegie nog aanzienlijke, overoude handschriften en belangrijke bescheiden, zelfs nog originele wachtroosters van den Spaansche tijd, eene naamlijst harer leden van het jaar 1400 af, enz. Zij bedeeften van hare goederen, gedurende den winter, brood en brandstoffen aan behoeftige ingezetenen. De Nieuwe of Jonge Schutters, de Kolveniers genoemd, moesten van de Hervormde godsdienst zijn, en bestonden uit 30 of 40 leden, behalve een tamboer en een knecht. Zij bezaten mede eenige inkomsten. De wapenen, die zij voerden, waren anaphanen, waarmede zij somtijds naar de papegaai schoten. Hij, die den vogel trof en afligtte, werd tot Koning verklaard. Zij hadden eenen Hoofdman, Luitenant, Vaandrig, twee Sergeanten en eenen Deken; die altoos de laatst afgegane Hoofdman was. Bij gelegenheid van halfregt kwamen zij onder de wapenen, en sloten den kring; ook zouden zij, volgens de oude gebruiken tot bescherming der stad hebben moeten optrekken. Ieder lid moest, binnen het jaar zijner verkiezing, zijn geschilderd afbeeldsel ter vergaderplaats overleveren.

Onder de mannen, die HEUSDEN in hare muren heeft zien geboren worden, verdienen melding: de Godgeleerden: JOHANNES VOS, geb. in 1423, als Kanunnik Regulier te Windesheim, GISSERTUS VORTIUS (GISSERT VORT), geb. 3 Maart 1589, † 10 November 1676, als Hoogleraar in de Godgeleerdheid te Utrecht.

De Regtsgeleerden: PAULUS VORTIUS (PAULUS VORT), die tevens een bekwaam Letterkundige was, geb. in 1619, † in 1667, als Hoogleraar der Wijsbegeerte, der Grieksche taal en der Regtsgeleerdheid aan de Utrechtsche Hoogeschool, en Mr. HUGO BOEHL, † na het jaar 1673, tot welk jaar hij Pensionaris der stad Gorinchem geweest is.

De Geneeskundige NICOLAAS JANSE VAN WASSENAAR, † vermoedelijk in 1651; als Geneesheer te Amsterdam, na zich ook als Geschiedschrijver te hebben bekend gemaakt, door zijnen *Enarratio Obisidionis Urbis Harlemi*.

De Letterkundige GODESCALEUS STREWICHIUS of STREWICHIUS, geb. in 1557, † in 1684, eerst Hoogleraar te Pont à Mousson, later te Trier.

De Geschiedschrijver GERARDUS TERLINCEUS, † vermoedelijk in 1350.

De Latijnsche Dichter GERARDUS DALANDUS, † vermoedelijk in het jaar 1577.

De Natuurkundige DANIEL VORT, † in 1660, als Hoogleraar in de Wijsbegeerte te Utrecht.

De Schilder DIJK VAN DEELEN, geb. omtrent 1635.

In het jaar 839, werd HEUSDEN door de Deenen en Noormannen verwoest. Onder de regering van JAN IV, Heer van Heusden, togen de Heusdenaars in het jaar 1184 tot tweemaal toe uit, om de huizen te vernielen, waar thans 's Hertogenbosch ligt, ten einde te beletten, dat aldaar eene stad gebouwd werd. Er bleef altoos nog enen heimmelijken wrok tusschen die van HEUSDEN en 's Hertogenbosch, want die van HEUSDEN zagen met leede oogen de opkomst en bloei eener stad, van welke zich voor HEUSDEN in de toekomst niet veel goeds

liet voorspellen. Ook Heer JAN VAN HEUSDEN deelde in den tijd zijner onderhoorigen, en deed daarom, waar hij slechts konde 's Hertogenbosch nadeel en afbreuk, in weerwil der verdragen en overeenkomsten die tusschen hem en den Hertog van Brabant gesloten waren. Eene billijke schadeloosstelling liet de Hertog derhalve, door zijnen Landvoogd of Drossaard van Heer JAN eischen, voor de geledene grieven; maar deze, wel verre van aan zijne vorderingen gehoor te geven, ontving hem aan het hoofd van zijne gewapende knechten en noodsaakte hem onverrichter zaken weder heen te gaan. Diep gevoelde zich de Brabandsche Vorst JAN I over eene zoodanig handelwijze beleedigd, en trok met een genoegzaam leger in 1276 naar HEUSDEN op, om den ontvangeren hoon te wreken. Nu zag de Heer van HEUSDEN, dat hij zijnen moedwil te ver gedreven had, en er voor zoude moeten boeten; het eenige wat hem dus nog overbleef was om de zaak in den minne te schikken, en dit geschiedde ook, door tusschenspraak zijner vrienden, ofschoon de Hertog vóór hij vergiffenis schonk, hem noodsaakte, in zijnen burg Brabandsche bezetting te nemen, en stad en land van hem voortaan ter leen te houden.

In het jaar 1420 kwam JACOB VAN BEIJEREN voor HEUSDEN en werd als Gravin van Holland, ontvangen, dewijl de burgers zagen dat haar volk de stad wilde beklimmen.

In den Gelderschen oorlog, die in het jaar 1497 begon, had HEUSDEN veel van de Gelderschen te lijden; het platteland werd alom door hen verwoest, doch die van HEUSDEN versloegen hen nabij Hedikhuizen, en, het geen zeldzaam is, zij namen grooter getal vijanden gevangen dan zij zelve sterk waren, doch men trof in den jare 1524 een stilstand van wapenen.

Toen MAARTEN VAN ROSSER in het jaar 1542 dreigde HEUSDEN in brand te steken, ten zij men zich vrij kocht, deed de vrees voor dien woesten krijgsman, tot het laatste besluiten, om niet te beproeven of hij zijne bedreiging ook ten uitvoer brengen zoude.

In den jare 1569 werd de stad, toen in de magt der Spanjaarden, bij verrassing door de Staatschen, onder zekeren Hopman WAARDENBURG en Joost HOEM, ingenomen. Zij meenden zich ook van het kasteel meester te maken, maar de Kastelein Drossaard GERARD SPIEGE VAN WEL, bijgenoemd *Kwataal*, kwam hem hierin voor, want deze week met eenige zakkendragers en arbeidslieden daarin en verijdelde hun voornemen. Hierop belegerde WAARDENBURG, het kasteel, doch terwijl men bezig was aan het krijgsvolk buskruid uit te deelen, viel er eene brandende lont in eene buskruidton, waardoor sommige der belegers deerlijk gekwetst, en eenige in de nabijheid staande hooibergen in brand geraakten, wier vlam tot de belendende huizen oversloeg, en daar er geen mogelijkheid was, om den voortgang des vuurs te stuiten, lag weldra een groot gedeelte der stad, benevens de groote kerk en het stad-huis, in de asche. De manschap van WAARDENBURG, die uit jong onervaren en pasgeworven volk bestond, en onder welke zich veel Heusdenaars bevonden, waren door de uitbarsting zoo verslagen, dat zij om geen belegeren meer dachten, de Hopman wist evenwel allen te overreden, om des anderen daags wederom binnen te trekken, ofschoon hij kort daarna zelfs verplicht werd met hen de wijk te nemen, waarop er weder nieuwe spaansche bezetting introk, die de burgerij uitplunderde.

Bij de Gentsche bevrediging van het jaar 1577 begaf HEUSDEN zich onder de bescherming van de Staten en van den Prins van Oranje, waarna zij sedert ongestoord onder de oppermagt der Staten van Holland gebleven is.

Een Spaansche Bevelhebber met name **BALAEUS** kwam, na de inneming van Maastricht door den Hertog van Parma, in 1579, gezonden, met een bende herwaarts af, voornemens zijnde om de stad in te nemen. Werkelijk maakte hij ook gedachte toebereidselen ter belegering en de pogingen der Heusdenaars, om het omliggende land onder water te zetten, baatten niets, uit hoofde van den lagen stand der rivier; plotselings echter stak een stormwind op, waardoor het water tot eene ontzettende hoogte opgejaagd, den dijk buiten de Herpschepoort doorbrak, hetgeen de Spanjaarden noodzaakte op eigen lijfsbehoud bedacht te zijn, en **HEUSDEN** was alzoo gered.

Het krijgsvolk, dat hier in groot getal bezetting hield, sloeg, op het voorbeeld der bezettingen in andere steden, aan het muiten, zette de Regering op het stadhuis gevangen, en belegerde zelf den Gouverneur der vesting, **CHRISTOFFEL VAN IJSELSTEIN**, op het kasteel. De reden hiertoe was gelegen in de slechte betaling der soldij, van welke sedert eenige jaren slechts twee derde gedeelten voldaan waren, en daar 's Lands schatkist bij geene mogelijkheid op eens al het verschuldigde, zoo als het eischte, kon aanzuiveren, zoo zeide dit volk eindelijk den Staten en den Prins **MAURITS** alle geboorzaamheid op, en werd oproerig. Dit oproer duurde omtrent twee maanden, waarbij de burgerij groote schade leed; eindelijk gelukte het evenwel den Kastelein-Drossaard, **Jonker NICOLAAS BLANCKAERT** en den Burgemeester **DIRK HANDEL** de verhitte gemoederen te bedaren, en de rust te herstellen.

De Hertog van **PARMA**, Gouverneur der Spaansche Nederlanden, zond in het jaar 1589 Graaf **KARL VAN MANSVELD**, om **HEUSDEN** te winnen. **KARL VAN LEVIN**, Heer van *Famars*, gebood destijds binnen deze vesting. Zwak was de bezetting der stad, en van **FAMARS** verzocht Prins **MAURITS** dringend om versterking. Die vorst, het belang van **HEUSDEN** behoud kennende, poogde hem ook de verlangde onderstand te verschaffen, en liet ten dien einde eenige benden krijgsvolk, niet ver van Hedikhuizen, over de Maas voeren, dan nu kwam het er eerst op aan, hoe en op welke wijze men haar binnen de stad zoude brengen, welke reeds door den vijand was ingesloten. Het eenige middel daartoe was, door de Spaanschen en hunne bezettingen heen te breken, en zich alzoo een weg naar de benarde stad te banen. Met eenen gelukkigen uitslag werd dit ook beproefd, want hoezeer het tot een hevig gevecht kwam, waarbij de onzen veel volk verloren, drong toch een gedeelte der toegezondene hulp met onverschrokken dapperheid door, en bereikte **HEUSDEN**. De plaats, waar dit gevecht voorviel, bewaart in haren naam nog het tegenwoordige aandenken aan dezen strijd, zij heet de Spanjaardsbrug. Vijf maanden en twee dagen stond de stad de belegering uit, en bepaalde zich alleen tot hare verdediging, daar de rondom liggende schansen te Doeveren, in den Elshout en te Hemert allen door den vijand bemagtigd waren; doch nu werd de winter en nog meer het wassende water een middel tot ontzet, en de Spanjaarden niet alleen gedwongen van alle verderen aanval af te zien, maar ook zelfs het beleg op te breken. De schansen, door hen in bezit gehouden, werden in het volgende jaar door Prins **MAURITS** ingenomen.

Groote schade leed de stad **HEUSDEN** door eene doorbraak, welke den 6 December 1614 voorviel, en door welke alle steenenwerken buiten de Wijschepoort wegspeelden.

In het jaar 1623, zond de Landvoogdes der Spaansche Nederlanden, **ISABELLA CLARA EUGENIA**, heimelijk zeker Roomsche Priester, **MICHEL VAN OPHOVEN**, tot **WILLEM ABRAHAM VAN HOORN**, Heer von *Kessel*, destijds

Gouverneur van HUSDEN, met belofte, dat, indien hij die stad aan haar wilde overgeven, zij hem den titel van Graaf van Hoorne, de ridderorde van het Guldenvlies, en bovendien nog 100,000 guld., of zoo als sommigen willen 300,000 kroonen soude geven, alsmede zijne kinderen tot hooger rang verheffen. De Heer VAN KESSEL, dit voorstel gehoord hebbende, wees het met eene edele fierheid van de hand, en zeide VAN OPROVEN aan, dat hij zijnen gevangene blijven moest. Deze, hierover verwonderd en onthutst, kwam daartegen op, bewerende, dat hij, met goede paspoorten naar HUSDEN gekomen zijnde, ook vrijelijk weder van daar behoorde te mogen vertrekken, zeggende voorts van de zaak niets te weten, dan dat hij door de Landvoogdes derwaarts gezonden was, op aanraden van des Heeren VAN KESSEL, bastaardneef, GODFROI VAN HOORNE, die, met vertooning van valsche brieven, beweerde had, dat men den Gouverneur van HUSDEN slechts eene ruime belooning te verzekeren had, om hem tot deze daad over te halen. Dit vernemende werd VAN HOORNE nog meer in gramschap ontstoken, stond ten hoogste verontwaardigd op, en zeide: » Indien » GODFROI VAN HOORNE iets van mijnentwege aan de Aartshertogin verzekerd heeft, dat ten nadeele van de Vereenigde Nederlanden is, » dan heeft hij gehandeld als een schurk en leugenaar. De Aarts- » hertogin betreffende, deze is eene magtige Vorstin, en als zoodanig » eerbiedig ik haar, maar in zaken de dienst van mijn Vaderland » aangaande, zijn de Staten Generaal alleen mijne Heeren en meesters, » en de Aartshertogin mijne grootste vijandin, en al boodt men » mij alle de schatten des Konings van Spanje, dan zal men mij » daardoor geenszins verleiden, noch de nakomelingen kunnen zeggen, » dat WILLEM VAN HOORNE, Heer van Kessel, een verrader is geworden » van zijn Vaderland." VAN OPROVEN werd oogenblikkelijk in verze-kerde bewaring genomen, naar 's Gravenhage gezonden, en eerst eenen geruimen tijd daarna, met nog een of twee andere geestelijken, tegen eenige Nederlandsche Krijgsoversten uitgewisseld.

HUSDEN werd in de jaren 1624 en 1625, door eene verschrikkelijke sterfte geteisterd, zoodat er wekelijks 20 tot 30 menschen werden weggerukt; terwijl er tevens nog eene ontzettende duurte in koren, en een voorbeeldelooze strenge winter kwamen.

In het jaar 1664, ontstond er wederom eene pestkoorts, die in de stad en haren omtrek vreeselijk woedde, ofschoon zij zoo lang niet aanbiel als in vroegere jaren, want reeds in het volgende jaar was de sterfte in zoo verre verminderd, dat men den 21 Januarij derwege eene openbare dankdag houden mogt.

Het ongeluk van toevallige brand heeft meermalen rampen aan HUSDEN toegebracht; zoo sloeg in het jaar 1666 de bliksem in den toren van het kasteel, doch de vlam werd toen na weinige schade gebluscht.

De Franschen in het jaar 1672 voornemens zijnde eenen aanval op HUSDEN te doen, en zich vleijende hier even lachhartig, als op andere plaatsen gebeurd was, ontvangen te worden, zonden op zekeren Zondag een troep van nagenoeg tachtig man naar de stad; deze in het dorp Baardwijk aangekomen zijnde, vroegen aldaar aan eenen landman naar den weg stadwaarts, hem daarbij te kennen gevende, dat zij wisten, voorbij eene schans te moeten trekken; waarmede men meent, dat zij de oude Elshoutsche schans, die nu geslecht is, bedoeld hebben. Deze landman, het zij uit misverstand of met voordacht, wees hen de weg door den Baardwijksche steeg op Doeveren aan, alwaar mede een schans lag, welke nog in wezen is, waarin

ochter toen geen bezetting lag. De Franschen, het aangewezen pad volgende, kwamen in het dorp Heesbeen, zeer nabij de stad gelegen, en zonden van daar twee trompetters stedewaarts, die, voor de Wijk-schepoort, Huisden, in naam des Koning van Frankrijk opeischten, maar de Sergeant, die er toenmaals de wacht had, gaf hen moedig ten antwoord, dat er nog kruid en lood genoeg binnen de stad was, om hunnen eisch voeglijk te beantwoorden; zond hen weg, en deed dadelijk de valbrug ophalen en de poort sluiten; waarop de geheele stad onder de wapenen kwam, zoowel de burger-schutterijen als de kloekmoedige bezetting, met het ijverige voornemen den vijand manhaftig te keer te gaan; de zwakke kunne zelf, door edele vaderlands-liefde gedreven, voegde zich gezamenlijk bijeen, om deze haren echtgemoet, die haren vader, en gene haren broeder, met teedere en treffende bewoordingen tot wederstand aan te moedigen. Door deze heldinnen kloekheid, werd de moed ook bij de lafhartigsten ontstoken; het gescht op de wallen geladen, en alzoo op de wijkende vijanden gestoot, die ijlings uit een stoven, en, op eenige onnoozele landlieden te Heesbeen hunne schade door plunderen boetende, met schande moesten vlieten. Terwijl de Franschen rondom Huisden gelegerd waren, nam zekere Jan Banns, een burger uit die stad, eenige zaken daar buiten te verrigten hebbende, om zich in nood tegen de rondzwerfende Fransche partijgangers te verweren, eenen snaphaan op den schouder, en trok dus gewapend de poort uit; onder Heesbeen gekomen, bemerkte hij, dat er Franschen in het dorp waren, zoo dat Banns om hen te ontwijken van zijn pad afweek, en den weg naar Genderen insloeg, maar in de Groenesteeg, een landweg tusschen de twee genoemde dorpen gelegen, ontmoet hem een Franschman te paard, die hem van verre, al dreigende, toeschreeuwde: dat hij staan en zijn gevangene blijven moest, Jan Banns, hier toe niet willende besluiten, week naar een hek, langs gemelde Groenesteeg staande, en legde zich daar achter; de Franschman naderde en, zijn karabijn grijpende; loste die op Jan Banns, maar tref, in plaats van hem, een der hekstijlen, de wakkere Honsdenaar daarop zijne kans waarnemende, legde zijn snaphaan op den Franschen ruiter aan, en tref hem zoowel, dat de Franschman buiten staat van tegenweer geraakte, waarop Jan Banns hem overweldigde, gevangen nam, en vervolgens, met paard en volle wapenrusting, tot ieders verwondering over dit heldenstuk, in Huisden binnenvoerde.

Op Nieuwejaarsdag van het jaar 1676 brak de toenmalige houten beer aan de Wijk-schepoort door, zoo dat het water niet alleen de stad inliep; maar ook het omliggende land overstroemde.

Van jammerlijk gevolg was een ouweder, dat op den 24 Julij des jaars 1680 boven Huisden uitbarste, wanneer de bliksem andermaal in den toren van het kasteel sloeg, onder welken toren het buskruid in diepe gewelven bewaard werd, dat, hierdoor aangestoken zijnde, het geheele slot, met eenen vreeselijken slag, in de lucht deed springen, en eenige nabij gelegene straten geheel vernielde.

Door den doorbraak van den hoogen Maasdijk onder Hedikhuisen, welko den 25 December 1740, even na middernacht plaats had, werden er de lagere gedeelten der stad Huisden geheel onder water gezet.

De geweldige storm van den 14 November 1775 heeft te Huisden vele schade veroorzaakt, zoo aan daken, schoorsteenen als andersins, doch er zijn geene aanmerkelijke ongelukken of treffende rampen bij voorgevallen.

In het jaar 1785 leverde eenige burgers aan de regering een verzoekschrift in, om zich in den wapenhandel te mogen oefenen, terwijl bij een ander verzoekschrift, het herstel der stedelijke regten in de aanstelling der Overheidspersonen, ingevolge beschikking der Staten van Holland in 1670 verzocht werd, van welke schikking men beweerde reeds vele jaren afgeweken te zijn, en de benoeming der Regeringsleden aan het goeddunken der Stadhouders te hebben overgelaten. Den 8 Januarij 1787 was de Regering door de gemagtigden des volk, uit den eed in 1783 afgelegd, ontslagen, en dadelijk een ander bestuur aangesteld, nadat ten zelfden dage het nieuwe regeringsreglement ingevoerd en door de burgerij hare gemagtigden en den nieuw gekozen raad beëdigd waren. Het gevolg van deze verandering was, dat de stad haar oud regt weder inriep, om zitting en stem in de vergadering der Staten van Holland te mogen hebben. Zeer verlegen was men met dien eisch, daar men de gevolgen der vergunning ten aanzien van andere kleine steden vreesde, wel verre dus van aan dien eisch gehoor te geven, drongen de Staten er op aan, om alles in die stad weder op den ouden voet te herstellen, en al het vereischte, ten aanzien der regeringsverandering te vernietigen, zelfs besloot men tot meerdere aandrang, eene commissie derwaarts te zenden. De Heusdenaars beschouwden deze stap als eene daad van geweld, en riepen de andere gewesten ter hulp. In weerwil hiervan verscheen de commissie aldaar den 20 Mei, vernietigde al het verrigte, en herstelde de oude Regering. Het verzoek om zitting in de Statenvergadering werd slepende gehouden.

Toen de Franschen in het jaar 1793, Breda en Geertruidenberg veroverd hadden, eischten zij ook Heusden op, Die opeisching werd evenwel door te weinig magt ondersteund, dan dat men voor haar bevreemd behoefde te zijn, want de stad was in genoegzamen staat van tegenweer, om den vijand het hoofd te kunnen bieden. Immers waren hare toenmalige vestingwerken zeer sterk, de schansen te Doeveren en Hemert waren in goede orde, en buitendien was er eene bezetting van 2000 man, die zelfs eenige dagen lang 4550 man bedroeg. Onze voormalige Koning, toen Erfprins van Oranje, kwam des nachts van den 10 Maart aldaar aan, en vestigde er zijn hoofdkwartier, doch vertrok daarmede, den anderen dag, weder naar Gorinchem; zijn broeder FREDERIK, Prins van Oranje, kwam toen in zijne plaats.

In het volgende jaar werd Heusden andermaal door de Franschen aangevallen, en ditmaal met een beter gevolg voor hen. Daar men, na de overgave van 's Hertogenbosch, welke den 9 October van dat jaar plaats had, hunnen aanval gedurig verwachtte, was men daarom ook op zijne hoede; terwijl men daarenboven, ter meerdere bevestiging, eene doorsnijding in den hoogen Maasdijk te Hedikhuizen had gemaakt. Sinds het laatst van October was Heusden, door de daar om heen gelegerde en rondzwervende Franschen, van de gemeenschap met Holland afgesneden geweest. Schermutselingen tusschen de belegerden, wanneer deze eenen uitval deden, en de Franschen hadden niet zelden ten nadeele der eerstgenomden plaats. Inmiddels naderde de winter, die zich door eene gestrenge vorst kenmerkte, waardoor de middelen van verdediging grootelijks verzwakt werden. Het ijs maakte de onderwaterzetting nutteloos; dit deed daarom den Bevelhebber van LIESEVELT besluiten, aan de Regering te verzoeken, den burgeren te gelasten, gezamenlijk met zijn krijgsvolk, de stadsgrachten en de Maas open te houden, waarmede, den 28 December, door veertig burgers te gelijk,

een aanvang werd gemaakt. Het leed tot het begin van Januarij, dat de bezetting in onzekerheid bleef, of het inderdaad op Heusden gemunt was, dan of de Generaal DAENDELS, met het nadren dier vesting, alleen voorhad het daarin gelegerd volk op te houden en andere krijgsverrigtingen te bedekken. Op den 5 Januarij deed hij de stad opeischen, gepaard met de bedreiging van eenen storm, wanneer men aan den eisch niet dadelijk voldeed, en om de belegerden van het laatste te overtuigen, deed DAENDELS aan eenen hem uit de stad togezonden Officier zijne gemaakte toebereidselen met eigen oogen zien: dan de eisch tot overgave werd toen afgewezen; dus liep het tot aan den 9 Januarij eer DAENDELS de stad van zijne opgeworpene batterijen deed beschieten, hetwelk tot den 12 bij tusschenpoozen herhaald werd, toen de stad ten tweedenmale opgeëischt werd, met dat gevolg dat de Kommandant, na zich benevens zijn volk verbonden te hebben, om in geen jaar en zes weken tegen de Franschen te zullen dienen, eenen vrijen uittogt verkreeg, met achterlating van alles wat zich in die welvoorzienige vesting bevond. Een ongemeen groote voorraad van mond- en krijgsvoorraden viel DAENDELS hierdoor in handen.

Bij den watervloed van 1796 liep het laagste gedeelte der stad onder. Ook in het jaar 1799 had er boven Hedikhuzen eene belangrijke doorbraak plaats, waardoor aldaar en op de Haarsteeg vele menschen verdronken en het water binnen de stad drong; zoo als dit mede ook in het jaar 1809 plaats had.

De Veteranen, die in 1815 de zwakke bezetting van Heusden uitmaakten, verlieten op het gerucht van het aannaderen der Pruischen die stad. Naauwelijks waren zij de Herptsche-poort uitgetrokken of de Pruischen rukten die binnen. Nu scheen Heusden eensklaps als uit eenen doodslaap, waarin zij als verzonken was, verzezen en in eene wapenplaats herschapen te zijn. Duizende van Russen en Pruischen stroomden beurtelings uit en in. Het dappere Pruisische Legerhoofd Blow had er een geruimen tijd zijn hoofdkwartier.

Vroeger had Heusden tot wapen een schild van azuur (blauw), met acht scepters van goud. Onder WOLBERT II, Heer van Heusden, heeft de stad, door zijn huwelijk, met SOPHIA, van Engeland, het tegenwoordige wapen behouden, zijnde een schild van goud, beladen met een rad of wiel van keel (rood), gedekt met eenen helm van goud, waarop een kroon van azuur, tusschen de kroon twee lange ezelsoren, en daar tusschen weder een rad of wiel van keel (rood).

HEUSDEN of Or-Heusden, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peelland, prov. Noord-Brabant, Berde distr., arr. en 5 u. O. van Eindhoven, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van Asten.

HEUSDEN, d. in de Neder-Betuwe, prov. Gelderland. Zie Or-Heusden.

HEUSDEN (KASTEEL-VAN-) of Slot-te-Heusden, voorm. kast. in het Land van Heusden, prov. Noord-Brabant, in de st. Heusden.

Het was een trotsch gebouw, dat zich uit het midden van zwaar geboomte verhief en omringd was van vruchtbare hoven, allen binnen de omwalling gelegen; op eenigen afstand van het kasteel stond de hooge, boven alle andere torens uitstekende, achtkantige toren, welke JAN III, Hertog van Brabant, in het jaar 1540 begon te bouwen, en door zijne dochter, Vrouw JACOBIA, in hetzelfde jaar voltrokken is. Van dezen toren ging men met eene stevige ophaalbrug, over eene diepe gracht, welke de geheele vest omgaf, naar het ruim betimmerde ne-

derhof, hetwelk niet slechts geschikte woningen voor de bedienden, maar ook ruime verblijven voor krijgsknechten en uitgestrekte paardenstallen bevatte. Van daar voerde eene tweede zware ophaalbrug tot het hoofdgebouw of het kasteel zelf, van welks ruime en luchtige binnenplaats men den toegang tot de talrijke vertrekken had, onder welke vooral de hoofd- of riddersaal uitmuntte. Een onderaardsch gewelf, waarvan de opening putvormig in het midden van het binnenplein uitkwam, verstrekte tot gevangenis.

In het jaar 1314 werd dit kasteel door **WILLEM III**, Graaf van *Holland*, belegerd, maar het werd, door Heer **JAN VAN ELSHOET**, zoo dapper verdedigd, dat de belegeraar zich genoodzaakt zag onverrichter zake af te trekken.

Onder het woeden van den bloedigen twist, tusschen de Hoekschen en Kabeljauwschen werd het **KASTEEL-VAN-HEUSDEN**, in het jaar 1389, door **GIJSBERT VAN NYERODE** en **JAN KERVENA** met de Kabeljauwschen ingenomen. Zij werden door **ALBRECHT VAN BEIJEREN**, Graaf van *Holland*, belegerd. Het beleg duurde meer dan een jaar, maar na verloop van dien tijd werd de zaak, door de bemiddeling van **OTTO VAN ANKEL**, bijgelegd. Het kasteel werd gemelden Graaf weder overgegeven, en men lag de Ridder tot boete op naar Jerusalem te gaan en daar het H. graf te bezoeken.

Men wil dat de ongelukkige Gravin **JACOBIA VAN BEIJEREN**, op dit kasteel eenigen tijd zoude hebben gevangen gezeten, als wanneer zij haren tijd kortte met het maken van aarden kannetjes, welke zij vervolgens in de grachten wierp, en die naderhand daaruit gevischt zijde, den naam van Jacoba's kannetjes ontvangen hebben.

In 1446 werden alhier gevangen gezet **PHILIPPUS BANJAART**, Kastelein van het slot te Medemblik, en **GOOSWIJ DE WILDE**, President van *Holland*, wegens elkander eene schandelijke daad verweten te hebben. De laatste werd naderhand te Loovestein onthoofd en de andere vrijgelaten.

Dit kasteel werd, den 14 Julij 1680, in eenen puinhoop verkeerd, doordien het buskruidmagazijn, dat onder den achtkantigen toren was, door den bliksem in brand geraakte; terwijl eenige menschen daarbij omkwamen. Eerst in 1824 heeft men de overblijfselen van dit grijze gebouw gesloopt, behalve eenen toren, welke thans tot een bomvrij kruidmagazijn is ingerigt; terwijl de verdere grondvlakte in een fraai exercitieplein en met boomen beplante wandelplaats is herschapen, welke van de jaren 1850—1859 tot groot reservepark gediend heeft.

HEUSDEN (KASTEEL-VAN-OUDE-), voorm. kast. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **OUDEHEUSDEN (KASTEEL-VAN-)**.

HEUSDEN (LAND-VAN-), voorm. heerl. en drostambt, dat tot de prov. *Holland* behoorde, maar in het jaar 1801 gedeeltelijk bij het departement *Brabant*, en later geheel bij het Fransche departement der *Monden-van-den-Rijn* werd ingedeeld; terwijl het thans tot de prov. *Noord-Brabant* behoort. Het wordt bepaald N. door de *Maas*, die het van den *Bommelerwaard* scheidt, O. en Z. door de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, W. door het *Land van Altena*.

Het **LAND VAN HEUSDEN** bevat, behalve de stad van dien naam, 17 d., die in boven- en benedendorpen werden onderscheiden. De benedendorpen waren Engelen, Vlijmen, Housiert of Onsenoord, Hedikhuisen, Herpt, Oudheusden, waaronder Elshout-en-Hulten en Baardwijk. De benedendorpen waren Heesbeek, Genderen, Doeveren, Drongelen, Eethen, Meeuwen

Babyloniënbroek, Veen, Wijk en Aalburg, zoodat het een gedeelte van de tegenwoordige kantons Heusden en Waalwijk, en een zeer klein gedeelte van het kanton 's Hertogen bosch omvat; het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10,309 bund. 80 v. r. telt ruim 2500 h., bewoond door ongeveer 2700 huisgez., uitmakende een bevolking van ruim 14,000 inw., die moest hun bestaan vinden in den landbouw.

Het **LAND VAN HEUSDEN** was weloer een gedeelte van het Graafschap *Teisterbant*. Ten opzichte van eene mindere verdeling schijnt het **LAND VAN HEUSDEN** met onderscheidene der voornaamste distrikten, behoort te hebben onder den *Bommelerwaard*, eer de stroom der *Maas*, met eene doorgraving, verleid en de boezem van de *Oude Maas*, die nog de teekenen van harer vorigen loop behouden heeft, en in den *Biesbosch* valt, veranderd was. In den blaaffert der geestelijke goederen, die in het jaar 866 behoorden aan de *St. Maartenskerk* te *Utrecht*, vindt men er eenige in *HUSDEN* gelegen, hetwelk niet zonder reden voor het **LAND VAN HEUSDEN** moet gehouden worden.

Het **LAND VAN HEUSDEN** is zeker bij broederverdeeling van *Cleve* afgescheiden, en een leen van dat Graafschap geworden, terwijl de Graaf van *Cleve* het van den Hertog van *Brabant* hield. Men zou kunnen veronderstellen, dat het wapen een bewijs daarvoor konde zijn, want het zoogenoemd rad van *Heusden*, schijnt niets anders te wezen, dan de *Cleefsehe* schepters, om welke een rand tot brisare geplaatst is en alzoo de gedaante van een rad verkregen heeft, indien daarmede niet stroed, het oudste bekend zegel der *Graven van Cleve*, dat een *Leeuw* vertoont; dat zij vervolgens een zilver schild in een rood veld voerden en dat *Dink*, doorgaans de *VIII* genoemd, die in 1261 tot 1275 regeerde, de acht goude schepters daarbij gevoegd heeft; terwijl er een zegel bestaat van *Johan Heer van Heusden*, hangende aan eenen brief van 1255, vertoonende eenen *Ridder* te paard en een rad op het schild; hetgeen eenigen twijfel verwekt.

Het was al vroeger eene heerlijkheid, die de nazaten der *Graven van Teisterbant*, of liever der *Graven van Cleve*, welke vele eigendommen in *Teisterbant* bezaten, heeft toebehoord. *Rosmar*, een zoon des *Graven van Teisterbant*, die denzelfden naam voerde, werd voor den oversten *Heer van Heusden* gehouden, nadat zijn vader de erfenis zijner *Heerlijkheden*, onder zijne drie zonen verdeeld en door den dood ontruimd had. Men vindt verhaald, dat in den jare 839 de *Deenen* onder de regering van dezen *Rosmar I*, de stad en het slot van *Heusden* verwoest hebben. Hij overleed in den jare 857, zijn zoon *Baldewijn* of *Boudewijn I* bouwde na zijns vaders dood, de stad en het slot wederom op, hetwelk anderen willen, dat door *Rosmar II*, zoon van *Baldewijn*, zoude geschiedt zijn. Van de achterevolgende Heeren tot op *Jan VII*, achttienden *Heer van Heusden*, vindt men weinig aangetekend, hetwelk de historie des lands in het algemeen, of die van *Heusden* in het bijzonder betreft, behalve het stichten van eenige dorpen. Gedurende de regering van dezen laatste, schonk *Diederik*, de vijf en twintigste *Graaf van Cleve*, zijn leenregt op de heerlijkheid van *Heusden*, aan zijnen neef *Floois V*, *Graaf van Holland*. De historischrijvers getuigen, dat deze gift, in den jare 1200 geschied is. Deze *Heer Jan VII* geraakte in grooten twist met den Hertog van *Brabant*, *Jan I*. De Hertog bemagtigde de stad, het slot en het **LAND VAN HEUSDEN**, en liet er zich tot *Heer* inbuldigen. *Heer Jan van Heusden*,

werd derhalve . indien hij anders in de bezitting zijner goederen wilde blijven , genoodzaakt die van den Hertog in leen te ontvangen , en hem voor Opperheer te erkennen . Hij was een der zaamgezwoorenen tegen *FLORIS V* , Graaf van *Holland* , om de oneere , zijner dochter aangedaan . Hij stierf in het jaar 1303 , en werd opgevolgd door zijnen zoon *JAN VIII* , die in het jaar 1318 overleed , en aan zijnen zoon *JAN IX* , de Heerlijkheid naliet . Deze , die uit zijn huwelijk geen kinderen had , verkocht door tusschenspreking van den Heer van *ELSHOUT* , zijnen vaderlijken oom , en Heer *JAN VAN KRANENDONK* de heerlijkheid aan *JAN III* , Hertog van *Brabant* . Heer *JAN VAN DRONGELEN* , oom van Heer *JAN IX* , kantte zich hier tegen aan , maar nog ijveriger *SOFIA* , de zuster van dezen laatste , en de Graaf van *SAFFENBERG* , met wien zij gehuwd was , te meer , dewijl *SOFIA* reeds , in den jare 1318 , tot Vrouw van *Heusden* gehuldigd was , hetwelk blijkt uit eenen voorrechtsbrief , in dien jare aan de stad *Heusden* gegeven . Middelerwijl overleed *JAN IX* , in den jare 1354 , waarop de Graaf van *SAFFENBERG* , het verlij der heerlijkheid van *Heusden* van den Hertog van *Brabant* verzocht , hetwelk deze weigerde , in meening , van *Heusden* aan zichzelf te behouden . *SARFENBERG* , die in magt tegen den Hertog niet op mocht , verkocht zijn vermeend regt op *Heusden* aan *WILLEM den Goede* , Grave van *Holland* , en viel , op diens bijstand steunende , gewapenderhand in *Brabant* . De Hertog erger vrezende , kocht hem voor eene jaarlijksche somme gelds uit , waardoor hij weder zijnen eisch op *Heusden* afstond . *JAN VAN DRONGELEN* , oom van *SOFIA* en Heer *JAN IX* , die insgelijk als naaste mannelijke erfgenaam van dezen zijnen neef , regt waande te hebben op de heerlijkheid van *Heusden* , eischte die op . doch geen gehoor krijgende , poogde hij den Graaf van *Holland* in zijn belang over te halen , maar werd afgewezen , dewijl de Graaf van *Oostervant* , oudste zoon van Graaf *WILLEM den Goede* , kort te voren gehuwd was , aan de dochter des Hertogen van *Brabant* , waardoor die Hertogen in het bezit der *LANDEN VAN HEUSDEN* geraakten .

Hertog *WILLEM VAN BRUJERES* , Graaf van *Holland* , en vijfde van dien naam , wist zich echter , in het jaar 1360 , door eenen slinkschen trek meester van *HEUSDEN* te maken . Hij wikkelde zich in een geschil , dat *WENCESLAUS* , Hertog van *Brabant* , en *LODEWIJK VAN MALS* , Graaf van *Vlaanderen* hadden , over de heerlijkheid van *Mechelen* , waarvan hij de uitspraak aan zich wist te trekken , die hij , tegen de verwachting des Graven van *Vlaanderen* , deed ten voordeele van den Hertog , met dese korte woorden , die naderhand een spreekwoord werd : *Mechelen dijs Heusden mijn* . Sedert is *HEUSDEN* aan den Graaf van *Holland* gebleven , doch niet zonder tegenkanting der Staten van *Brabant* , die hunne Hertogen , bij de inhudiging , met eeden deden beloven , *HEUSDEN* wederom aan *Brabant* te zullen brengen . Daartegen moesten de Graven van *Holland* aan de Staten zweeren , *HEUSDEN* met alle magt aan de Graaflijkheid te zullen behouden . De Heeren van *Drongelen* werden ten aanzien van hunnen eisch op *HEUSDEN* tevreden gesteld , en men deed hun afstand van de heerlijkheden van *Eethen* en *Meeuwen* . *FILIPS VAN BOURGONJE* , te gelijk Hertog van *Brabant* en Graaf van *Holland* , beval , in het jaar 1447 , aan die van *HEUSDEN* zijnen gestelden *Drossaard* te gehoorzamen , zonder in geschil te trekken , of zij onder *Brabant* of onder *Holland* behoorden . Hij verstond echter in het jaar 1452 , dat *HEUSDEN* voor een lid van *Holland* erkend moest worden , dewijl het hier in alle beden en lasten zijn aandeel droeg .

Vervolgens is het een markgraafschap geworden, waartos het in Juli 1815 verheven is; ten gunste van den Schotschen Edelman **RICHARD TRENCK LE POER, Graaf van Clancarty.**

Meermalen stond het land aan overstromingen ten doel, waarvan onder de vroegere de voornaamsten zijn, die van de jaren 1421, 1552, 1571, 1579, 1580, 1595, 1610, 1614. Van de lateren zullen wij eenige omstandigheden vermelden.

Toen den 25 December 1740 de hooge Maasdijk, onder Hedikhuizen, doorbrak, werd het geheele **LAND-VAN-HEUSDEN** overstroomd. Dringend was de nood der arme huislieden, die, voor zoo ver de vloed hun zulks niet belette, allen met hun vee naar Heusden vlugten en gaarne ontvangen werden; hun aantal was nochtans zoo groot, en de voorhanden zijnde granen zoo gering, dat de Stedelijke Regering, met reden voor gebrek beducht, het noodig oordeelde, twee schepen met koren uit Holland te ontbieden, en zich voorts, met een goed gevolg, aan de Hooge Regering vervoegde, om ondersteuning voor de ongelukkigen.

Den 14 November 1775 wies het water in de Oude-Maas, sedert drie uren nadenmiddag, zoo schielijk, dat het ten vijf ure reeds 9 voet 8 duim hoog aan den peilpaal stond en ten zeven ure 10 voet 11 duim. Alles was dus in de grootste vrees en verslagenheid, dewijl de buitenlanden, tusschen de dijken van Heusden en die van de Langstraat, nog met eene menigte vee vervuld en bereids geheel ondergelopen waren, waarom een ieder bezig was, om het dichtbij zijnde vee te redden. Ten acht ure was het water reeds tot 11 voet 9 duim gewassen, en alzo tot aan den kruin des dijks gekomen; ten negen ure liep het reeds over de Doeversche sluis; de wind waaide geweldig hard uit het Noordwesten, en zette zich geheel op de dijken aan; ten elf ure liep het water over den bovensten slagbalk der sluis, en spoelde op wel zestig plaatsen, sommige van meer dan twintig, dertig en veertig roeden lengte, over de Doeversche-, Drongelsche-, Ethenische- en Meeuwensche dijken, en stond op eenige plaatsen meer dan 5 voet hoog, zoodat er geene hulp of keering aan toe te brengen was: te minder, dewijl de nacht stikdonker, de wind verschrikkelijk, en ieder, door het hevige onweder was bevreesd geworden; ja, de verhardste mensch verwachtte zijn jongste oogeblik, niet anders denkende dan om te komen. Deze vrees bleef duren tot des morgens ten drie ure, wanneer het weder en den wind eenigzins tot bedaren geraakten en het water begon te vallen; doch welk een verschrikkelijk schouwspel ontdekte men bij den naderenden dag! Onder Drongelen waren de meeste buitendijks staande huizen beschadigd; even zoo was het ook te Meeuwen gesteld; overal vond men aan de dijken eene menigte dood vee aangespoeld, en, wat het ergste was, ook menschen hadden door deze ramp hun leven verloren. Door den schielijken oploop van het water, hadden de dijken aan den buitenkant niet veel geleden, maar door den geweldigen aandrang, verschrikkelijken val en overstorting, waren zij, aan de binnenzijde, op vele plaatsen meer dan half weggespoeld en hadden, even boven en beneden de Meeuwensche sluis, twee doorbraken, ieder eene lengte van ongeveer drie roeden hebbende, veroorzaakt; waardoor, zoowel als door het overloopen van den geheelen dijk, de dorpen Ethen, Meeuwen, Bahyloniënbroek en Genderen landwaarts in, en Drongelen en Doeveren, aan den dijk liggende, geheel waren overstroomd, wordende de ingezetenen dezer dorpen daardoor in de uiterste ontsteltenis gebracht en in rep en roer gesteld, alzo zij land-

waarts in wonende, voor geen kwaad beducht, meestal in het eerst van hunnen slaap zijnde, zoo door het water, als door het gelui der klokken gewekt werden, en, niet wetende waar dit van daan kwam, in die ontsteltenis geheel radeloos stonden, onbewust wat nu te doen, of het niet beter was op het behoud van hun leven bedacht te zijn, dan om hun goed te redden. Groot was de schade aan weggedreven of bedorven graan, en het herstel der dijken alleen berekende men, dat meer dan 20,000 guld. bedroeg. Op dit onheil volgde nog eene felle koude, welke men wil, dat in gestrengheid die van het jaar 1740 zou overtroffen hebbe.

Den 22 November des volgenden jaars werd het **LAND-VAN-HEUSDEN** weder met dezelfde ramp bedreigd, doch deze veroorzaakte zulke noodlottige gevolgen niet als de vorige. De rede daarvan was, dat een ieder, zoodra de wind en de vloed begon, daar het dag was, op zijne hoede kon zijn, en in de gelegenheid was tot berging zijner beste goederen; uit dien hoofde gebeurde er ook geene bijzondere onheilen, en hoeeer de landen van Doeveren, Drongelen, Babiloniënbroek, Genderen, Eethen, Meeuwen en Dussen, wederom onderliepen, en de schade groot was, in zoo verre die het wintergewas betrof, zoo liepen nogtans de overstroomde landen binnen veertien dagen wederom geheel droog, zelfs zoo, dat de landman die op nieuw beploegen en besaaijen konde.

In het begin van Februarij 1795 brak de hooge Maasdijk, op drie plaatsen te gelijk, door, hetwelk den toestand der dorpen in het **LAND-VAN-HEUSDEN** allertreurigst maakte. Te Genderen, waar, even zoo als te Eethen, eenig vee verdrongen was, hadden zich dertig menschen op eenen zolder geborgen, en hielden hun leven bij meel van paardeboonen; te Vlijmen en op de Haarsteeg rekende men, dat ten minste 180 beesten en paarden omgekomen waren.

Den 22 Februarij 1799 braken de oude Maasdijk, te Hedikhuisen, en de Zeedijk, te Oudheusden, door, waardoor het **LAND-VAN-HEUSDEN** geheel werd onder water gezet. Deze ramp was des te grievender, om dat onderscheidene menschen er het leven bij inschoten.

De omstandigheden, waarin de ingezetenen van dit landschap bij den watervloed van het jaar 1809 verkeerden, waren niet minder akelig en treurig dan die, welke bij de vorige watervloeden plaats hadden. Een aantal woningen werden, door het water en den geweldigen wind, of van de muren beroofd, of spoelden geheel en al weg. Overal hoorde men de akeligste noodseinen op ketels en pannen. Velen moesten op hooitassen, zonder vuur of licht, half verkleumd van koude, en ook gedeeltelijk op de hoogten onder den blooten hemel, hun verblijf houden; en hoeeer men alles in het werk stelde, om de menschen bijstand te bieden en te verzorgen, was de nood echter zeer groot. De dorpen, welke het meeste door deze ramp geleden hebben, waren Aalburg, alwaar, door den hevigen stormwind, meest alle huizen beschadigd werden en sommigen geheel instortten; Wijk, daar het water 6 voet op de landerijen stond; Meeuwen, waar tien huizen geheel vernield en twintig anderen onbewoonbaar werden; Veen, waar de schade aan de woningen insgelijks aanmerkelijk was; Eethen, waar achttien huizen, met het schoolhuis, grootendeels bezweken; Doeveren, waar de landen ten minste acht voeten diep overstroomd, en, even gelijk te Drongelen, onderscheidene woningen en schuren verwoest werden; Babiloniënbroek, waar zeven huizen en eene schuur wegspoelden, doch welks kleine, tegen de kerk staande, kapel, eene maand lang aan negen en vijftig

mensen tot schuilplaats verstrekte. Slechts Vlijmen ondervond geringe of geen schade.

HEUSDEN (OP-), d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **OPHEUSDEN**.

HEUSDEN (OP-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUSDEN**.

HEUSDEN (OUD-), d. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **OUDHEUSDEN**.

HEUSDEN (POLDER-VAN-OUD-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **OUDHEUSDEN (POLDER-VAN-)**.

HEUSDEN (SLOT-VAN-), voorm. kast. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUSDEN (KASTEEL-VAN-)**.

HEUSDENHOUT, **HEUSENHOUT**, **HEUZENHOUT** of **HUIZENHOUT**, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $\frac{1}{4}$ u. O. van *Breda*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*; met 42 h. en 290 inw.

Er staat nog eene vervallen kapel, welke vroeger aan de **H. ANNA** toegewijd was, doch thans sedert niet meer tot geestelijk gebruik, maar tot eene school dient, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt. Ook is er eene brouwerij.

HEUSDEN-OUDHEUSDEN-EN-HERPT, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUSDEN**.

HEUSDENSCH-MAAS, arm van de riv. de *Maas*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEDIKSCH-MAAS**.

HEUSENHOUT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUSDENHOUT**.

HEUSSEN, plattelandst. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HUISSEN**.

HEUSSEN, d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HUIZEN**.

HEUVEL, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. en 10 min. N. W. van *Bemmel*; met 9 h. en 70 inw.

HEUVEL, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Breda*, gem. en 10 min. Z. O. van *'s Princenhage*; met 38 h. en 230 inw.

HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Eindhoven*, gem. *Strijp*.

HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*, nabij *Borkel*, waartoe het behoort.

HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Eindhoven*, gem. en 10 min. Z. van *Waalre*; met 115 h. en 800 inw.

HEUVEL, h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 3 u. W. ten Z. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. van *Oirschot*, gem. *Hoogloon-Hapert-en-Casteren*, 10 min. Z. O. van *Hoogloon*, waartoe het behoort. Het maakt een gedeelte uit van het geh. *Hoog-Casteren*.

HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 5 min. O. van *Tilburg*; met 88 h. en 320 inw.

van *Bindhoven*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Asten*, gem. en 8 min. Z. O. van *Heeze*.

HEUVEN, landg. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Arnhem*, gem. en 10 min. van *Rheden*, waartoe het behoort.

Dit landg. is grotendeels sints eenige jaren uit de heide aangelegd, en heeft op zijne bergen eene groote verscheidenheid van heerlijke vergezigten, terwijl de dalen bevallige wandeldreven bevatten en door kleine vijvers doorsneden worden. Het huis, dat aan drie zijden in een door tamelijke hoogten ingesloten dal zag, en de koepel, welke op eene der hoogten, op den grooten weg uitzag, zijn beide afgebroken.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 44 bund. 91 v. r. 21 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron van *SPAEN*, woonachtig te *Velp*.

HEUVEN, ook **HEUVENT** genoemd, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 25 min. W. van *Terborgh*, gem. *Wisch*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans niets dan eenige puin. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 208 bund. 90 v. r. 4 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

HEUVEN (DE), buurs. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie **HOVEN (DE)**.

HEUVENT, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **HEUVEN**.

HEUXEL, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **HEXEL**.

HEUZENHOUT, geb. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUSDENHOUT**.

HEVENSKES, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **HEVESKES**.

HEVER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Bortel*. Het is administratief met *Halle* vereenigd, en behoort kerkelijk onder *Gemunde*.

HEVESKES, **HEFSKES**, **HÉVENSKES** OF **HEESKES**, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. Z. O. van *Delfzijl*, $\frac{1}{2}$ u. van den *Bemsdijk*. De inw. van dit d., met die van de daartoe behoorende geh. *Heveskesklooster*, de *Overtogt* en de *Zomerdijk*, vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Aan de Noordzijde ligt uitmuntend zavelachtig land, beneden de klei vindt men op drie, vier en vijf palmen leem. Een aanzienlijk gedeelte daarvan draagt den naam van *Valgen* (van *valgen*, het omkeeren van bouwland, hetgeen om de jaar of wat geschiedt); Z. vindt men eerst zwarte klei, nog Zuidelijker roodoorn (oer) en daaronder knik of kniplei, en nog verder en lager derrie.

De *Herv.*, die hier wonen, behooren tot de gem. *Heveskes-en-Welwert*, die hier eene ongemeen zindelijke en nette kerk heeft, met eenen toren en van een orgel voorzien.

In den nacht tusschen den 8 en 9 April 1505, trokken die van *Groningen*, ten getale van 400 uit naar *Heveskes*, dat zij, om de roofzuchtige *Saksers* te verdrijven, in kolen legden; welk lot dit d. in het jaar 1584 andermaal van de *Staatsche* troepen onderging.

HEVESKES-EN-WEIWERD, kerk, gem., prov. *Groningen*, klass. en ring *Appingedam*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als: ééne te Heveskes en ééne te Weiwerd, en telt er 530 zielen, onder welke 75 Ledematen.

Vroeger waren het twee afzonderlijke gem. De eerste, dien wij als Leeraar in de gem. Heveskes vermeld vinden, is geweest **BERNARDUS JOACHIMI**, die in het jaar 1620 hier stond, en in 1626 van zijn ambt ontszet werd. Het collatieregt is hier voorheen, niet alleen door de de Heeren **RIPPERDA VAN FARNSUM**, maar ook door anderen uitgeoefend. Doch in latere dagen vindt men de Heeren **RENGERS VAN FARNSUM**, als *Unici collatores* in de beroepsbrieven vermeld. De eerste, die in de gem. van Weiwerd het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **JOHANNES ARTOPAEUS**, die in het jaar 1605 hier stond, en in het jaar 1618 opgevolgd is door **REGNERUS WOLPHIUS**. Het regt van collatie, volgens beroepsbrieven der Predikanten, heeft te **WEIWERD**, nevens anderen, voornamelijk gestaan bij het adellijk huis van **FARNSUM** en **Oosterwiewert**. Deze beide gem. zijn, in het jaar 1814, gecombineerd, zijnde toen de eerste Predikant in de gecombineerde gem. van **HEVESKES-EN-WEIWERD** geweest **WAALKE WAALKE**, die in het jaar 1809 te Heveskes kwam, en voor wien thans het emeritaat wordt aangevraagd. Thans staat het regt van collatie in deze gem. alleen aan de erven **RENGERS VAN FARNSUM**.

HEVESKES-KLOOSTER of **KLOOSTER-OOSTERWIERUM**, voorn. vrouwen-kloost. in eene b. van het d. *Heveskes*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*.

Het was in den aanvang der dertiende eeuw gesticht, zoo niet vroeger, en behoorde tot de orde van **St. JAN den Dooper** of **St. JOHANNES van Jeruzalem**, en was een Johanniter Nonnenklooster of commandeurij, staande, volgens eenen brief van 1519, onder het bestuur van het grootmeesterschap van den Commandeur van **Steinfurth**; doch in eene uitspraak van de Scheppers der **Dorpsterzijl**, van het jaar 1459, komen Broeders van het gemeene konvent te **Oosterwierum** voor. Het werd **OOSTERWIERUM** genaamd, in onderscheiding van **Wierum** in het **Westerkwartier**, en **Wittewierum** mede in **Fivelgo**. De ruimte of omvang van dit voorn. Johanniter-konvent bedroeg ongeveer twaalf deimten of vijftien grasen lands. In 1545 hield men, in dit klooster, met de Oost-Friezen eene samenkomst, tot bijlegging der geschillen. Een vierde gedeelte van **Oterdum** behoorde in 1554 insgelijks aan genoemd konvent. In een werk van **DORDE VAN AENWEER**, komen nog brieven voor, geschreven in het jaar 1589, aan den toenmaligen Commandeur **HIERONYMUS WARMOLDS**. De nieuws gemaakte **Oosterdijk** was toen weggespoeld, en het land lag open.

In 1605 was **ANTONIUS VAN UTRECHT** daarvan Commandeur. Toen gebruikte men bij het klooster 520 grazen. De Commandeur van dit kloost. was de vaste Oyerste-Schepper of Voorzitter van het **Oterdumerzijlvest**, welk regt de Staten, na de reductie, aan zich getrokken, maar in 1659 verkocht hebben, wanneer het gekomen is aan het huis van **FARNSUM**. Thans wordt de plaats, waar dit klooster gestaan heeft, ingenomen door vier boerderijen, die, op een ruim vierkant, tusschen aloude singels en grachten liggende, een geh. uitmaken, dat nog heden den naam van **Oosterwierum** draagt, en gelegen is in het arr., kant. en 2 u. O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. Z. O. van *Delfzijl*, en 10 min. Z. van het d. *Heveskes*, waartoe de inw. kerkelijk behooren.

HEXEL, buurs. in *Twentse*, prov. *Overijssel*. Zie *HAKSEN*.

HEY (DE), geh. in het *Nieuweland van Altene*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEI* (DE) (1).

HEY (DE), oude naam van het d. *TER-HEYDE*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HEYDE* (TER-).

HEY (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kampenland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. N. W. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1 u. W. van *Oirschot*, gem. *Oostel-Westel-en-Middelbeers*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Oostelbeers*, waartoe het behoort; met 8 h. en 40 inw.

HEY (DE), naam, welken men doorgaans geeft aan het geh. *AALGHEHE*, in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *AALGHEHE*.

HEY (DE), geh. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie 's *GRAVEN-AMBACHT*.

HEYCOP (DE), water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *HEIKOP* (DE).

HEYDE (TER-), voorm. afzonderlijke heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Monster*; palende N. en O. aan de heerl. *Monster*, Z. aan de heerl. 's *Gravenzande*, W. aan de *Noordzee*.

Deze voorm. afzonderlijke heerl., welke thans een gedeelte van de heerl. *Monster* uitmaakt, en daarmede aan het domein behoort, bevat het d. *Ter-Heyde*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 300 bund. 64 v. r. 56 v. ell., waaronder 296 bund. 84 v. r. 79 v. ell. belastbaar land.

Het d. *TER-HEYDE*, doorgaans *DE HEYDE*, en ook wel *DE HEY* genoemd, ligt 2 u. Z. W. van 's *Gravenhage*, 1 u. N. van *Naaldwijk*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Monster*, aan het strand der *Noordzee* en de *dunnen*. Men telt er 44 h. en ruim 400 inw., die meest hun bestaan vinden in het visschen naar schulpen en met elders in het land te gaan werken, want de, vroeger aldaar gebloeid hebbende, visscherij heeft opgehouden te bestaan, varende er tegenwoordig niet meer dan twee schuiten op de versche vischvangst in de *Noordzee*. Het dorp is vooreen meer bebouwd en welvarender geweest, welke achteruitgang is toe te schrijven, doordien het veel van de baren der zee heeft te lijden gehad, vooral bij de overstromingen, die in de jaren 1470, 1530, 1546 en later hebben plaats gehad.

De kerk, welke hier vroeger gestaan heeft, is mede door de golven verzwolgen. Men vindt geene aantekening aan wien zij was toegewijd, noch wanneer zij gesticht is, gelijk mede niet welke *Pastoor* aldaar vóór de *Reformatie* gediend heeft, alleenlijk staat vermeld, dat de bewoners van *TER-HEYDE*, hunnen laatsten *Roomschen Priester* voor een ton hier hebben verkocht. Deze kerk is niet weder opgebouwd, maar er werd een ander meer landwaarts in gezet. De tegenwoordige kerk, die men zegt dat, voor omtrent 200 jaren, de derde is, welke voor de bewoners van *TER-HEYDE* zoude gebouwd zijn, is in 1720 herbouwd. Zij is bijna vierkant, iets langer dan breed, van eene tamelijke hoogte, en overvloedig ruim van binnen. Er is in deze kerk geen orgel. Er hangt een schootsvel ten toon, dat bij het leggen van eenen eersten steen van eene vroegere kerk, in 1667, door *Prins WILLEM III* is gebruikt. Op het dak staat een torentje, hetwelk

(1) Eveneens zoekt men alle de woorden, die elders wel eens *HEY* gespelt, doch hier niet gesproken worden, op *HEI*.

van een uur- en slagwerk is voorzien. De kerk behoort thans aan de Hervormden, die hier 370 in getal zijn, en eene gem. uitmaken, welke tot de klass. van 's Gravenhage, ring van Voorburg, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest de Proponent WILHELMUS VIS, gezegd POON, beroepen door de classis van 's Gravenhage, den 11 Februarij 1664, welke, in het jaar 1669, naar Spaubroek-en-Opmeer vertrok. Bij vacature maakt de kerkeraad een viertal, waaruit de Koning eenen Predikant benoemt.

De R. K., van welke men er 40 aantrest, onder welke 50 Communikanten, behooren tot de stat. van *Monster*.

Men heeft in dit d. eene school, waarin de leerlingen om niet worden onderwezen, waarvan de kosten door den Koning uit Hoogstdezelfs bijzondere fondsen worden betaald en welke gemiddeld door een getal van 40 kinderen wordt bezocht. Bovendien is er eene naai- en brei-school voor 12 meisjes van tien tot veertien jaren. Deze is door de Koningin opgerigt en wordt door H. M. onderhouden. Ook is er een Oudemannen- en Vrouwenhuis, waarin een klein getal personen verpleegd worden.

Den 10 Augustus 1653 viel, in het gezicht van dit dorp, omtrent vijf mijlen in Zee, een gevecht voor, tusschen de Nederlanders onder MAARTEN HARTFATZ. THOMP, en de Engelschen onder GEORGE MORK, van wederzijden schreef men zich de overwinning toe, ofschoon de Engelschen beleden, dat zij die duur betaald hadden. De onzen hadden, onder anderen het verlies van den dapperen THOMP te betreuren.

In de nabijheid van het d. TER-HUYDE, is in de maand October 1831, door eenen arbeider, bij het bewerken van een stuk duingrond, van ouds genaamd het Copier, eene zeldzame gouden penning van den Romeinschen Keizer MARCUS AVRELIUS VICTORINUS, die van het jaar 264 tot 268 onzer jaartelling geregeerd heeft, nagenoeg zeven of acht voet in den grond, gevonden. Hoe deze penning gekomen is ter plaatse, waar hij gevonden werd, en wel waar men thans duingrond heeft, kan niet bepaald worden. Waarschijnlijk strekten, in vroegere tijden, de duinen zich niet zoo ver landwaarts in, als zij nu doen, en kan die plaats als toen bewoond en bebouwd zijn geweest. Hoe dit ook zij, dit belangrijk gedenkstuk heeft op nieuw het verblijf der Romeinen in deze streken bewezen.

Het wapen dezer voorm. heerl. bestaat in een veld van zilver, met drie halve manen van sabel (zwart).

HEYDHUIZEN, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Bergum*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Suameer*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft ziet men thans bouw- en weiland, dat aan onderscheidene eigenaren toebehoort.

HEYLIGERLOO, oude naam van hét d. HILLO, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HILLO.

HEYCKEWERVE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenberger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, dat bij eenen watervloed door de golven verzwolgen is, zoo dat men thans niet meer weet waar het eigenlijk gestaan heeft.

HEYMISSE, oude naam, onder welken het d. HERNSE in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in oude brieven voorkomt. Zie HERNSE.

HEYNE en TERHEYNE, oude namen van het d. HIRNO, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HIRNO.

HEYNINGEN, streek lands in het markgraafschap van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. N. W. van *Breda*, kant. en 2 u. W. van *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; met 49 h. en 520 inw.

Deze gronden maakten vroeger, uit kracht der uitgiften, eene afzonderlijke gem. uit, maar werden onder het Fransche bestuur met *Fijnaard* burgerlijk vereenigd. — Men heeft er eene in het jaar 1818 opgerigte school.

HEYNINGEN (DE OUDE-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; palende N. aan den *Ruigenhil*, Z. O. aan den *Ouden Fijnaart*, Z. aan den *Jufvrouwenpolder* of *Nieuwen Appelaar* en *Slobbegors* of *Elizabetspolder*, W. aan den *Sabina-Henrikapolder* en *West-Heyningen*.

Deze pold., welke in het jaar 1684 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 796 bund. 41 v. r. 43 v. ell., waaronder 732 bund. 87 v. r. 1 v. ell. schotbaar land, telt 15 boerderijen, en wordt door eene steenen sluis met vloeddeur en schuif, wijd 1 el 3 palm 9 duimen, op de haven van de *Hel* en verder op het *Krammer*, van het overtollige water ontlaat; het slotstuk in de toeg van het buitenfront der sluis; draagt het jaarmerk 1628. Op de *Helsche* haven ligt ook nog eene spuisluis, gebouwd in 1746.

Het zomerpeil is 6 palm 8 duim boven A. P. De hoogte der dijken is 3 ell. 8 palm 6 d. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, twee *Gezwoorenen* en eenen *Penningmeester*.

Het onderhoud der *Helsche*-haven, van de spuisluis, de kade en verdere havenwerken, waaronder ook het diephouden is begrepen, is ten laste van dezen polder. Aan den zuidwesthoek vindt men, op en tegen den dijk, nog eenige overblijfselen van het fort *Oranje*.

HEYNINGEN (WEST-) of *BEAUMONT*, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; palende N. aan de *Haven van de Hel*, O. aan de *Oude-Heyningen*, Z. en W. aan den *Sabina Henrikapolder*.

Deze pold., welke, volgens sommigen, in het jaar 1651, of, volgens anderen, in 1717 bekaad en in het jaar 1789 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 66 bund. 53 v. r. 50 v. ell., en wordt door eene steenen sluis, aan de *Helsche*-haven, wijd 9 palm. 8 duim., voorzien van eene vloeddeur en schuif, op de haven van de *Hel* en verder op het *Krammer*, van het overtollige water ontlaat. Er staat slechts één huisje aan den dijk van dezen polder. Het zomerpeil is 5 palm. beneden A. P. De hoogte der dijken is 4 ell. 6 palm. 5 duim. boven A. P. Het bestuur wordt gevoerd door de *Ingelanden*. De buitengronden van dezen pold. behooren aan den *Sabina-Henrikapolder*.

HEYNSDIJK, d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulsterambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *HEGSTDIJK*.

HEYNSKENSDEL, meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, 1 u. W. van *Zuid-Scharwoude*.

HEYSTVLIET, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Surnaaskreek*; palende bovenwaarts aan de verl. plant. de *Eenzaamheid*, benedenwaarts aan de *Suriname*.

HEYSTVLIET (LAND-VAN-), verl. kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren;

palende bovenwaarts aan de suikerplant. Guinésche-Vriendschap, benedenwaarts aan de suikerplant. de Drie-Gebroeders.

HEYSTVLIET (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Surnauskreek, benedenwaarts aan de suikerplant. Merveille.

HEYTESLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat door de Nijeweg met de *Koelvordermeer* en door de Haagjesloot met de *Langweerder-wielen* in verbinding staat.

HEYTHUISEN, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie het volgende art.

HEYTHUIZEN, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Weert* (9 k. d., 9 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Meyel en Roggel, O. aan Roggel en Nunhem, Z. aan Baerem en Haelen, W. aan Neder-Weert.

Deze gem. bestaat uit het d. Heythuizen, benevens de geh. Kouk, Roligt, Maxelt, Heide en een gedeelte van Leyveroy. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2952 bund. 25 v. r. 50 v. ell., waaronder 2837 bund. 70 v. r. 90 v. ell. belastbaar land; telt 236 h., bewoond door 258 huisgez., ditmakende eene bevolking van ongeveer 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook bezitten zij turfveenderijen. Voorts heeft men er 1 stiftselfabriek, 2 leerloofterijen, 3 branderijen, 1 verwerf en 2 korenmolens.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Weert*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Het d. HEYTHUISEN, HEYTHUISEN of HEITTHUIZEN, ligt 2 u. W. N. W. van Roermonde, 2½ u. O. van Weert: Men telt er in de kom van het d. 47 h. en 250 inw.

De R. K. kerk, aan den H. NICOLAAS toegewijd, is een nieuw gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft te HEYTHUIZEN een klooster van Ursulinnen, waarin thans 20 tot 25 Geestelijke dochters zijn. Deze hebben zich aldaar gedurende de Belgische overheersching gevestigd in een gebouw, de Krepel genaamd, hetwelk vroeger tot kazerne der Marechaussée diende. De Geestelijke dochters volgen eenen strengen regel en houden zich bezig met het onderwijzen van jonge Jufvrouwen, die bij haar inwonen en van alle streken derwaarts komen; thans is haar getal tot in de dertig gestegen. — Men heeft er ook eene dorpschool.

HEZE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HEZZE.

HEZELAAR, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 3 u. Z. ten O. van 's Hertogenbosch, kant., distr. en 1 u. Z. Z. O. van *Boxtel*, gem. en 10 min. O. van *Lienpde*; met 20 h. en 120 inw.

HEZEVENBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HEZEVENBOSCH.

HEZINGEN, huurs. in *Twenthe*, prov. *Overijsel*. Zie HESINGEN.

HIAULE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie HAULE.

HIAURE, ook wel HIAURK, JAURK of JOURK, en, ter onderscheiding van het vlek van dien naam, veelal de *KLEINE-JOUWER* of *LYTSE-JOUWER* genaamd, in het Pr. *Hrouwer*, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*,

griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 3 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Holwerd*. Men telt er, met de daartoe behoorende b. Lutkelaard, 18 h. en 115 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem van *Hiauren-Bornwird*, die in dit d. eene kerk heeft. Het is een langwerpig gebouw, met een steenen verwulfsel en den predikstoel aan het eind, en van eenen stompen toren voorzien, doch zonder orgel. Aan de kerk en den toren is veel tufsteen.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 12 leerlingen bezocht.

Weleer had men hier eenige oude staten, waarvan thans geene meer bestaat. De vaart van Ternaard naar de Ee en Dockum, loopt ten westen voorbij dit dorp.

HIAURE-EN-BORNWIRD, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als: ééne te Bornwird en ééne te Hiaure, en telt er 390 zielen, onder welke 50 Ledematen. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest **GERLACUS HARRERA**, die in het jaar 1662 herwaarts kwam, en in het jaar 1665 overleed.

Hiaure werd in 1606 gevoegd bij *Hantum*; Bornwird bij *Foudgum*; doch reeds in 1617 werden Hiaure, Bornwird, Foudgum en *Reard*, door éenen Predikant bediend, dat tot in het jaar 1662 geduurd heeft.

HICHTUM, **HISTUM** of **HIECHTUM**, d., prov. *Friesland*, kw. *Wester-goo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Bolsward*, aan de vaart van Bolsward naar Francker en Harlingen. Men telt er, met de daartoe behoorende b. Sydsward, Groot-Oorns en Klein-Oorns, 16 h. en 120 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier op 13 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Burgwerd-Hichtum-en-Hartwerd*, die hier eene kerk heeft. De pastorie van deze kerk plagt vóór de Reformatie 130 goudguld. (195 guld.), het vikarisschap 100 goudguld. (150 guld.) op te brengen. De Proost van de St. Janskerk te Utrecht trok er jaarlijks 8 schilken (11 guld. 20 cents) van. Het is een net gebouw, voorzien van een orgel en eenen stompen toren. Vroeger vond men in deze kerk ook onderscheidene wapens en grafschriften, betreffende het geslacht van *ATLVA*, dat hier lang op de onder dit d. gelegene *Wybranda-stats* gewoond heeft.

De 13 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Bolsward* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht. — De kermis valt in Dingsdag na Paschen.

HICKAARD of **HIRKAARD**, voorm. landg., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Jistum*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een hoerenhofstede. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 23 bund. 89 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer G. M. Baron du Tour van *Bellinghaves*, woonachtig te *Leeuwarden*.

HIDAARD of **HIDAART**, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie **HYDAARD** (1).

HIDDAMA of **HIDDEMA**, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, in de st. *Bolsward*, op den *Dylakker*.

Dit gebouw wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer **KLIJNHUIZEN**.

HIDDAMA of **HIDDEMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Leeuwarden*, in de b. *Zuiderburen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Hempens*, waartoe zij behoorde, en welk d. van twee zusters, die deze state bewoonden, zijne kerk ontvangen heeft.

Het is het stamhuis van het geslacht van dien naam. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men nu eene boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 80 bund. 72 v. r. 30 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door de erven **ANNE HARKENS BORRMA**.

HIDDAMA of **HIDDEMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 8 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Harlingen*, te *Sezberium*.

HIDDAMA of **HIDDEMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, te *Pingjum*.

HIDDINGERBERG, aanzienlijke heuvel in *Vollenhoven*, prov. *Overijsel*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Steenwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Steenwijkerwoud*, met schaarhout en eene bouwhoeve bezet, welke een fraai gezigt oplevert, terwijl men van daar een schoon gezigt over *Steenwijk* en het omliggende land heeft.

HIDDINGERIJP, oude naam van het d. **HARDEGARJIP**, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie **HARDEGARJIP**.

HIDDINGE-ZIJL of **HILLEGAN-ZIJL**, geb. op het Oosteinde van het *Wester-Nieland*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Eenrum*.

Het bestaat uit twee boerderijen aan den Oudendijk, op het einde van het *Nielandster*-maar, en onleent zijnen naam van eene sluis, welke in de veertiende eeuw zoude gelegd zijn, voor de uitwatering der landen onder *Saaxumhuizen* en het *Nieland*, doch, door opslijking van de *Kromme-Buiten*-rijt (nu in de togt, welke de scheiding tusschen de gemeenten *Eenrum* en *Baflo*, het *Wester-Nieland* en den *Andel* is) zoude deze sluis verstopt, en later weggebroken en gedempt zijn.

HIDDUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Wons*, waartoe zij behoort.

HIECHTUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franeke*-*radeel*. Zie **HIRSUM**.

HIECHTUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie **HICHTUM**.

HIEL, de wijde mond der *Maas*, in *Zuid-Holland*, bij *Brielle*. Zie **HALIUS**.

(1) Even eens soeke men de overige woorden, welke men elders wel eens met *Hi* gespeld vindt, doch hier niet gevonden worden op *Hy*.

HIELLUM, naam, onder welken het d. JELLUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in een charter van 1403 en latere stukken voorkomt. Zie JELLUM.

HIELSMAGAE, oude naam van het d. JELLUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie JELLUM.

HIELSUM of **HIELZUM**, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gr. et. *Leeuwarderadeel*. Zie JELSUM.

HIELSUM, oude naam, onder welken het d. HIELSUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wouseradeel*, weleens voorkomt. Zie HIELSUM.

HIEM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie HIJUM.

HIEM ('T) of **HEEM**, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 6½ u. Z. van *Wiaschoten*, gem. en 3½ u. Z. van *Flagwedde*, bij Ter-Apel; met 7 h. en 60 inw.

HIEM ('T) of **HEEM**, hooge boereplaats in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 7 u. Z. van *Wiaschoten*, gem. en 3½ Z. van *Flagwedde*, bij en onder Ter-Apel.

Sommigen willen, dat het eerste klooster van Ter-Apel daar gestaan heeft. Deze plaats is, even als het geheele Ter-Apel, het eigendom der stad Groningen.

HIEM (HET-HOOG-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr. en kant. *Sneek*, nabij *Uitwellingerga*, waartoe het behoort.

HIEM (HET HOOG-), landhuis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. W. van *Rauwerd*, ½ u. N. W. van het d. *Wartena*, waartoe het behoort, aan het einde van het Langdeel.

HIEMERT, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wouseradeel*. Zie HEMERT.

HIEMSTEDE, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksterdeel*, 4 u. O. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. ten Z. van *Bergum*, N. van *Oostermeer*, waarvan men thans zelfs de juiste plaats niet meer weet aan te wijzen.

HIEMSTRA, voorm. state, prov. *Friesland*. Zie HEEMSTRA.

HIEN, **HIJEN** of **HYEN**, d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 2½ u. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 3½ u. W. ten N. van *Tiel*, gem. en ½ u. O. van *Dodewaard*, aan den *Waal*dijk, op 51° 54' 42" N. B., 25° 19' 54" O. L. Men telt er 112 h. en 700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Dit dorp wordt gehouden, doch niet met zekerheid, voor het in oude geschriften voorkomende **HAVINUM**.

De Herv., die hier 610 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Hien-en-Dodewaard*, hadden hier eene kerk, waarvan de toren, in het jaar 1787, van eene nieuwe spits voorzien is. Deze kerk, in diep verval zijnde, is, in het jaar 1841, tot den grond toe afgebroken en door eene geheel nieuwe vervangen.

De R. K., van welke men er 90 aantreft, behooren tot de stat. van *Herreveld*.

De in 1836 gebouwde dorpschool, wordt gemiddeld door een getal van 125 leerlingen bezocht.

Onder dit d. zijn, bij den watervloed van Januarij 1809, 5 menschen omgekomen, alsmede 59 stuks hoornvee, 4 paarden, 72 schapen en 16 varkens; voorts zijn hier 45 huizen óf geheel weggespoeld óf ingestort, nog 26 anderen volstrekt onbewoonbaar geworden, en

28 zwaar beschadigd, terwijl ook genoegzaam alle de boomgewassen en jonge boomgaarden vernield zijn.

HIEN-EN-DODEWAARD, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Tiel*. Men telt er ruim ongeveer 1200 zielen, onder welke 420 Ledematen, en heeft er twee kerken, ééne te Hien en ééne te Dodewaard, welke door eenen Predikant bediend worden. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest **HEMANNUS VAN BROEKHUIZEN**, die in het begin der zeventiende eeuw als Proponent herwaarts beroepen werd, en in het jaar 1624 hier overleed. Bij vacature wordt door den kerkeraad, alleen ten overstaan van eenen naburigen Predikant als Consulent, eene nominatie van drie personen gemaakt, en wordt deze van den predikstoel aan de gem. bekend gemaakt, ten einde te vernemen, of iemand iets tegen de genoemde personen zoude hebben in te brengen; dit gedaan zijnde, wordt uit dit drietal door de Leden des kerkeraads, bij meerderheid van stemmen, een Leeraar verkozen.

HIENMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie **HAANMEER**.

HIEPT, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 7 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. W. van *Horst*, gem. en 5 min. N. W. van *Vearay*; met 7 h. en 40 inw.

HIERDE, d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HIERDE (DE), beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HIERDERBEK**.

HIERDEN, ook wel **HIERDE** en **HEERDE**, gespeld, d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 9 u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. O. ten N. van *Harderwijk*.

Men telt in dit d., hetwelk reeds in eenen brief van het jaar 1331 genoemd wordt, 103 h. en 820 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 6 na, allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harderwijk* behoort. Van het jaar 1659 tot 1741 is **HIERDEN** door eenen Proponent bediend, dien men Catechist noemde. Wie de eerste Catechist geweest zij, vindt men niet opgetekend. De eerste, dien men vermeld vindt, is geweest **ANTONY CARELSEN**, die in het jaar 1662 herwaarts kwam. In het jaar 1741 werd hier tot eersten Predikant beroepen **JOHANNES VAN BOMMEL**, die in het jaar 1774 overleed. Het laatste beroep is nog gedaan door het collegie van Burgemeester en Wethouders te *Harderwijk*. De kerkeraad acht echter dit collatieregt voor het vervolg vervallen.

Voorheen had men te **HIERDEN** eene kapel, aan den H. **SEVERINUS** toegewijd, waarvan het thans nog aldaar bestaande gilde, *St. Severijns gilde* genoemd wordt. Ter plaatse, waar deze kapel gestaan heeft, ziet men thans een kerkhof. Alsoo het getal der belijders van de Herv. godsdienst, te dier plaatse, aanmerkelijk toegenomen was, heeft de regering van *Harderwijk* de, in het jaar 1658, aldaar gestichte school, alwaar, sedert het jaar 1659, des Zondags, de Catechismus gepredikt werd, in het jaar 1741 in eene kerk veranderd, en den vorigen Catechist tot Predikant beroepen, die dan ook, op den 19 Maart van dat jaar, als eerste Leeraar der gem. van **HIERDEN** in de dienst bevestigd is. Deze kerk is een net gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel.

De 6 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Harderwijk* gerekend. — De dorpschool, welke onlangs geheel vernieuwd is, wordt gemiddeld door een getal van 125 leerlingen bezocht.

HIERDENSCH-BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HIERDERBEEK of **HIERDENSCH-BEEK**, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*

Zij komt, onder den naam van *Lovenommerbeek*, uit de *Lovenomsche-velden* voort, loopt in eene noord-noordwestelijke rigting door Hierden, en ontlast zich langs den *Essenburg*, ten Noorden van *Harderwijk*, in de *Zuiderzee*; in haren loop twee molens in beweging brengende.

HIERDERWIJK, volgens sommigen de ware naam van de stad **HARDERWIJK**, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HARDERWIJK**.

HIERLE, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEERLE**.

HIERN of **HIERNE**, voorm. naam van het d. **WAARDENBURG**, in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*. Zie **WAARDENBURG**.

HIERONYMUS-AMBACHT, d. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HEER-OUDELANDS-AMBACHT**.

HIERONYMUSBERG, voorm. kloost. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HULSERGEN**.

HIERONYMUSDAL, voorm. kloost. van Hieronymianen of Broeders van het gemeene leven, te *Delft*, aan de westzijde van het *Oude-Delft*, tusschen de *Koornbeurs* en het *Prinsenhof*. Zij werden ook *Collatiebroeders* en *Broeders van goeden wille* genoemd.

Dit klooster is in het jaar 1403, door de milddadigheid van de *Wetgevers*, tot stand gekomen, zijnde te dien einde eenige Broeders van *Deventer* herwaarts ontboden. Naderhand hebben deze den darden regel van *St. FRANCISCUS* aangenomen, en wederom wat later, te weten in het jaar 1433, den regel van *St. AUGUSTINUS*. Daarna zijn zij, met toestemming van den *Ordinarius*, buiten de stad gaan wonen, op eene plaats, die zij den *Berg Sion* genoemd hebben, waarop andere *Collatiebroeders* in het bezit der verlatene plaats gekomen zijn en die weder bewoond hebben, tot dat zij ook, in het jaar 1574, door het opkomen der *Reformatie* zijn uitgeroeid. Dit konvent der Hieronymianen te *Delft* heeft ook eene volkplanting naar *Utrecht* gezonden; op deze twee plaatsen, gelijk elders ook, maakten zij hun werk van boeken uit te schrijven en de jeugd te onderwijzen.

De Hieronymianen van *Delft* hebben op twee doorluchtige kweekelingen te roemen: **ADRIAAN FLORENSZ.**, welke daarna, onder den naam van **ADRIANUS VI**, den pauselijken stoel beklommen heeft, en **GERAIT KETELAAR**, die op eene barbaarsche manier mishandeld en ter dood toe geslagen is geweest. In de kapel van dit konvent waren zes *vikarjen* gesticht.

Door den vreeselijken brand van het jaar 1536, waardoor onder anderen de twee parochiekerken, met een groot getal kloosters, vernield werden, is hun klooster ook afgebrand, en vermits hun de magt ontbrak, om het wederom op te timmeren of andere lasten van missen, jaargetijden en zielmissen te dragen, zoo is dit konvent, met toestemming van **GEORGIUS VAN EGMOND**, zestigsten Bisschop van *Utrecht*, en onder het goedvinden van de Regering der stad *Delft*, veranderd in een kollegie, dat de eerste tien jaren uit vier en daarna uit zeven *Kapellanen* zoude bestaan. Onder anderen was bedongen, dat de *Rector*,

na den dood van **COENRIS SNOWS**, die toen Rector was, voor de eerste maal gekozen zoude worden door den Bisschop van Utrecht, maar dat daarna de verkiezing van eenen Rector aan de Kapellanen zoude staan, en het regt van te bevestigen aan den Kerkvoogd zoude blijven.

Dit klooster moet oudtijds van zeer grooten omvang geweest zijn en onderscheidene onderaardsche holen en riolen hebben gehad, aangezien men dikwijls in het delyen en herbouwen van de daaromtrent staande huizen en erven, onderscheidene verborgen kelders of kerkers, kluizen en bedekte holen ontdekt heeft, welke te voren onbekend waren; alsmede riolen en waterloopen, welke zoo ruim en hoog waren, dat er een man van tamelijke lengte kon in overeind staan en vrij ver onder de aarde doorgaan, zoo als er omstreeks het jaar 1660 eene ontdekt is, welke, om geheel verholten te blijven, van boven, omtrent het dak, tusschen de muren, met eenen hardsteenentrap, zijnen ingang had.

Ter plaalse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans onderscheidene huizen.

HIERONYMUSDAL, voorm. kloost. in *Rijnland*, buiten *Leyden*, doch waarvan de grond later in de stad is getrokken. Zie **LOPSEN**.

HIERONYMUS-KLOOSTER of **JERONYMITERS-KLOOSTER**, voorm. kloost. te *Hoorn*, aan de westzijde. in de *Goww*, aan de zuidzijde van de *Nieuwesteeg*.

Dit klooster was in het jaar 1385 gesticht, met hulp van den Priester **WILLEM VAN PUTTE**, voor Broeders van het gemeene leven, ook wel Broeders van den goeden wille genaamd. In het jaar 1407 werd er eene houten kapel aangetimmerd. Deze Broeders, in het jaar 1499 opbrekende, gaven klooster en kerk aan de Zusters van **Sr. CECILIA** over, die het met haar klooster, hetwelk er naast stond, vereenigden. De kerk was later een gedeelte van het Logement der Gecommitteerde Raden, dat thans tot een Stadhuis wordt gebruikt.

HIERONYMUS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *'s Hertogenbosch*, in de *Hinthamerstraat*. Zie **GREGORIUS-KLOOSTER**.

HIERONYMUS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Roermonde*, in de *Jezuïtenstraat*.

Dit kloost., hetwelk eerst door Reguliere Kanonniken, die zich in 1590 aldaar hadden gevestigd, bewoond was, werd in 1611, nadat het zijne oorspronkelijke bestemming verloren had, een collegie van Jezuiten, aan welk collegie het in eigendom toebehoorde.

Nadat **PAULUS IV**, in het jaar 1589, te Roermonde eenen Bisschoppelijken stoel gevestigd had, bepaalde zijn opvolger **Pius IV** de uitgebreidheid van het bisdom en wees dit konvent, met toestemming der Kanonniken, den Bisschop **LINDANUS** tot woning aan. Hij en zijne opvolgers hielden er hun hof tot dat **JACOBUS A CASTRO**, den derden Bisschop van Roermonde, het, in het jaar 1611, aan de Jezuiten gaf. De kerk van het kloost. is afgebroken; de overige gebouwen zijn nog aanwezig, en dienen thans tot een Koninklijk collegie, hetwelk door de Jezuiten is opgebouwd en ingerigt. Tot in het jaar 1824 hield de regtbank van eersten aanleg zijne zittingen in de kapel van dit collegie.

HIERONYMUS-POLDER (ST.), pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie **JEROENS-POLDER (ST.)**.

HIERONYMUS-ZUSTERHUIS (ST.), voorm. godsdienstig gesticht te *Groningen*, welks bewoonsters als weduwen gekleed gingen. Waar het gestaan heeft, weet men thans niet meer.

HIESLUM, ook wel *Jasum* en oudtijds *Hemsum* gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Bolsward*, eenigzins ten O. van de trekvaart naar *Workum*.

Men telt er, met de daartoe behoorende geh. *Ate-buren*, *Idserda-buren* en *Monnike-buren*, 14 h. en 80 inw., die allen hun bestaan vinden in den landbouw.

Voormaals was dit dorp omgeven door een aantal poelen, die thans droog gemaakt zijn, bestaande neg de *Hieslumer-Ee*, de *Monnike-Ee*, de *Horse*, grenzende een gedeelte der landen aan de *Nieuwhuister-Ee*.

De Herv., die hier 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Parrega-Hieslum-en-Greonterp*. De kerk werd, in het jaar 1519, door Paus *Iskocrius II*, aan het klooster van *St. Odalphus*, bij *Stavoren*, geschonken. Het is een oud gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel.

De R. K., van welke men er 40 aantreft, worden tot de stat. van *Blaauwhuis* gerekend.

HIESLUMER-EE, ook wel de *Groote-Ee* genaamd, ter onderscheiding van de *Monnike- of Kleine-Ee*, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, Z. van *Hieslum*. — Met staat door eene sloot met de *Horse* in verbinding.

HIESVELD, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orlanakreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Tulpenburg* en benedenwaarts aan de koffijplant. *Welgemoed-en-Toevlugt*; 100 akk. groot.

HIEYGIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zeeuwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie *Heiess*.

HIGGITH, droogte in *Oost-Indië*, in den *Archipel* van *St. Lazarus*, aan de kust van het eil. *Ceram*, N. van *Groot-Ceram*, nabij de eilanden *Noesa-Oelat*.

HIJ, voorm. water in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie *Es*.

HIJANUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie *JANUM*.

HLAURE, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie *HIAURE*.

HIJDE, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, hert. *Limburg*. Zie *HEYDE* (1).

HIJDERPARK, landh. in het *Nederhoartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. W. van *Wijkbij-Duurstede*, gem. *Driebergen*.

Dit buit. wordt, met de daartoe behoord hebbende gronden, thans in eigendom bezeten door den Heer *Horn*.

HJELSHEIM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leenwarderadeel*. Zie *JELSUM*.

HJEM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leenwarderadeel*. Zie *HJUM*.

HJEMER-MEER, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie *HJUMER-VAART*.

HIJEN, d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HJEN*.

(1) Zie voorts alle woorden, die men elders wel eens *Hij* gespeld vindt, doch hier niet aantreft, op *HAI*, *HEX* of *HY*.

HIJKEN, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 2 u. Z. ten W. van *Assen*, kant. en 4 u. N. van *Hoogeveen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Beilen*; met 78 h. en 590 inw.

In dit geh. wordt, sedert het jaar 1841, eene kleine kerk voor de Afgescheidenen gevonden; ook is er eene zomer- en winterbijschool, die door een getal van 70 of 80 leerlingen bezocht wordt.

HIJKER-SMILDE, d. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., adm. judic. kant. en 2 u. Z. ten W. van *Assen*, gem. *Smilde*, het middelste gedeelte dier gemeente nitmakende, terwijl de Oude-Smilde en Kloosterveen de beide andere deelen daarstello. De inw. vinden meest hun bestaan in de veendertij.

De Herv., welke hier wonen, behooren tot de gem. *Hyber-Smilde- en-Kloosterveen*.

Men heeft er eene vaste bijschool, welke gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht wordt.

HIJKER-SMILDE-EN-KLOOSTERVEEN, kerk. gem., prov. *Drenthe*, klass. en ring van *Assen*. Men heeft er twee kerken, beide te Kloosterveen, en telt er 5000 zielen, onder welke 450 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **JAN ALBERT ERKENSWIJK**, die in het jaar 1766 herwaarts kwam, en in het jaar 1813 Emeritus werd. Het beroep is eene Koninklijke collatie. De eene kerk heeft men in het jaar 1760 beginnen te bouwen, hoewel zij eerst in 1787 voltooid was. Het is een buitengewoon ruim en hoog, achtkant gebouw, voorzien van vier deuren en de geheele kerk rond een breeden hangzolder. Er zijn vier zware pilaren, een vierkant uitmakende, die het dak steunen. Tusschen dubbelde rij glazen, boven elkander, maken het er seer licht in. — De toren, midden op de kerk staande, is eene doorluchtige koepel, van waar men een uitgestrekt gezigt heeft. In het jaar 1841 werd deze kerk van een orgel voorzien, gedeeltelijk uit een legaat van Mevrouw de wed. **RISMANSZIJN**, gedeeltelijk uit vrijwillige bijdragen der gemeente, en overigens uit de kas *ad pios usus* genaamd, welker bestemming hoofdzakelijk strekt tot bevordering der liefdadige belangen der kolonie de Smilde. Het werd den 26 December van het gezegde jaar ingewijd. De andere kerk is eene kleine bijkerk zonder toren, voor weinige jaren gebouwd.

De Diaconie dezer gem. heeft een gebouw opgericht, verdeeld in onderscheidene woonvertrekken, tot huisvesting van goëllimenteerden, hoofdzakelijk met het oogmerk, om de jaarlijksche uitgaven, voor huurpenningen van armenwoningen benoodigd, te bezuinigen. Tot bestrijding der onkosten van dit gebouw, en tot aankoop van den daartoe benoodigden grond, voor standplaats en erve, is aan genoemde Diaconie verleend eene subsidie van 3800 guld., te verstrekken uit de hierboven vermelde kas, *ad pios usus* genoemd.

Er is hier ook eene gemeente van Afgescheidenen, welke ruim 400 Leden telt en eene kerk heeft.

De hoofdschool der gemeente Smilde is hier gevestigd; zij bevat doorgaans 260 kinderen.

HIJKERZAND, zand in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, gem. *Beilen*, $\frac{1}{2}$ u. N. van het geh. *Hijken*. — Dit zand beslaat eene oppervlakte van 197 bund.

HIJLE, voorm. d., nu geh., in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrijschap-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie **HILLE**.

HIJOWE en **HIJOWERE**, oude namen van het vl. *Jouze*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie *Jouze*.

HIJSTERSTRAAT, geh. in het graafs. *Hoorns*, prov. *Limbürg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Weert*, gem. 20 min. W. van *Neder-Weert*; met 26 h. en 130 inw.

HIJUM, **HIJEM**, **HIUM** of **HIËM**, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Leeuwarden*, aan de *Hijumer-vaart*, op een hoogen terp en te midden van bouwvelden. Men telt er 40 h., bewoond door 68 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene cichoreifabriek en eenen windkoren- en pelmolen.

De inw., die op 3 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Finkum-en-Hijum*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een klein langwerpig, oud, doch zeer wel onderhouden, gebouw, met leijen gedekt. De lage en stompen toren, waaraan nog veel tufsteen, bevat de eenige ingang tot de kerk, welke geen orgel heeft.

Vroeger had men te *Hijum* eene Doopsgez. gem., welke aldaar in het laatst der zestiende eeuw gevestigd was. Zij schijnt omstreeks 1779 in die van *Hallum* te zijn versmolten. Thans behooren de 3 Doopsgez., die te *Hijum* wonen, tot de gem. van *Oudebildzijl-en-Hallum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

In dit d. heeft het voorname stamhuis der *Azinga's* gestaan. Op eene der boerderijen, ten Westen van dit d., leefden voor weinige jaren de eenvoudige, brave en geleerde broeders *Pieter*, *Albert* en *Arjen Roklors*, die door hunne teleskopen en andere gezigt- en sterrekundige werktuigen grooten roem verworven hebben.

HIJUMER-VAART, **HIJEMER-VAART**, **HIJMER-NEER** of **HIËMER-NEER**, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, die, uit de *Koersloot* voortkomende, van het Westen naar het Oosten loopende, zich met de *Finkumer-vaart* vereenigt en vervolgens, bij de b. *Bartlehiem* in de *Dockumer-Ee* valt. — Deze vaart ontleent haren naam van het d. *Hijum*, welks dorpsvaart zij is.

HIJZEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 5 N. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. W. van *Oirschot*, gem. *Moergestel*. — Het bestaat uit de b. de *Broekzijden*, *Hovel* en *Winkelberg*.

HIKKEPOLDER, pold. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijberge*; palende N. W. aan den *Oost-Vrijbergepolder*, N. aan den *Nieuwepolder* en de *Schorren* tegen de *Kendragt*, O. aan de *Schorren* tegen de *Beendragt*, Z. O. aan de *Nieuwveerpolder*, Z. aan den *Kerkpolder*, W. aan den *Broekpolder*.

Deze pold., welke in het jaar 1861 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 249 bund. 31 v. r. 24 v. ell., waaronder 214 bund. 69 v. r. 58 v. ell. schotbaar land; telt zeven h., waaronder vier boerderijen, en wordt door eene sluis, op de *Beendragt*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf* en drie *Gezwoorenen*.

HIL, **HILL** of **DEH HILL**, b. in de barr. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Etten*, $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Leur*; met 11 h. en 60 inw.

HIL of **HEL**, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Waalwijk*, gem.

en $\frac{1}{2}$ u. ten N. van *Loon-op-Zand*, een gedeelte van het geh. *Hil-en-Baan* uitmakende; met 25 h. en 125 inw.

HIL (DE), d. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HILL (DE).

HIL (DEN), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HILSCHE-POLDER.

HIL (ALLEMANS-), onbehuise pold. in de heerl. *Geertruidenberg*; prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Geertruidenberg*; palende N. aan de buitengronden tegen de *Donge* en aan den polder *Ruimersdijk*, O. aan de *Donge*, Z. aan de vestingwerken van *Geertruidenberg*, W. aan den *Emeliapolder*.

Deze pold., welke in het jaar 1808 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17 bund. 15 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land, en wordt op de *Donge* van het overtollige water ontlast, door een houten sluisje, wijd 1 ell., voorzien van eene klep en schuif, en door twee houten duikers, wijd 5 palm. 5 duim. en 6 palm. 5 duim. en voorzien van kleppen. Het zomerpeil is 1 palm. boven A. P. en de hoogte der dijken 1 ell. 5 palm. tot 1 ell. 7 palm. boven A. P. Het bestuur staat aan *Eigengeërfden*.

HIL (BENEDENSTE-), bij het kadaster genaamd *BLOENPLAAT*, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan het *Gat-van-Steenenmuur*, O. en Z. aan het *Gat-van-de-Kleineklip*, W. aan het *Gat-van-de-Noorderklip*.

Deze pold., welke in het jaar 1837 omkaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5 bund. 63 v. r. 90 v. ell., en wordt door twee houten duikers aan de westzijde des polders, wijd 5 palm. 4 duim. en 2 palm. 9 duim, ieder voorzien van eene klep, op het *Gat-van-de-Noorderklip*, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 5 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 1 ell. 8 palm. 5 duim. of 1 ell. 9 palm. 5 duim. boven A. P. Het bestuur is dat van 's *Rijks domeinen*, waartoe dit poldertje behoort.

HIL (GAT-VAN-DEN-), water in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, dat uit de vereeniging van het *Gat-van-den-Hardenhoek* en het *Gat-van-Kampen* voortkomt, en met eene Zuidwestelijke strekking, tusschen den *Hoogen hof* en den *Denenplaat* ter eener zijde, en het *Hartplaatje* en de *Vischplaat* ter andere zijde doorloopt, om zich in den *Amer* te ontlasten.

HIL (WOUWDSCH-), geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WOUWDSCH-HILL*.

HILA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche eil. Amboina*, op het schiereiland *Hitoe*, aan de noordwestzijde, gesp. *Holowan*, 1 u. van *Hitoe-Lama*.

Het was hier, dat zich in oude tijden, misschien voor vier of vijf eeuwen, de eerste Kapitein of Hoofdman van *Hitoe* met eenige volgelingen, in drie gebruchten gevestigd heeft. Zij hadden naderhand veel van de *Portugeezen* te lijden, waarom zij naar het gebergte vlugten, doch ook van daar werden zij door *Mexdosa* verdreven en zij genoten geen rust, vóór dat zij onder de bescherming van de *Nederlandsche Oostindische-Compagnie* kwamen.

Het schijnt ook dat *HILA* de eerste plaats op de kust van *Amboina* geweest is, waar de *Nederlanders* geland zijn, ten minste in de nabijheid, te *Hitoe-Noekoe*, hebben zij hunne eerste sterkte gehad, het *Kasteel-van-Verre* genaamd. *HILA* gelve werd in 1637 door

de Nederlanders met eene kleine houten pagger versterkt, hetwelk naderhand door een steenen logie, onder den naam van Amsterdam, verbeterd is, waardoor het tegen eene inlandsche magt bestand is. Thans vindt men hier, behalve deze sterkte en het Residentshuis, eene Christenkerk en een Mahomedaansche tempel.

HILA is de hoofdplaats, waar twee Gouvernements-Ambtenaren voor de nagelceelt en de administratie geplaatst zijn.

Da omstreken zijn zeer bekoorlijk: heuvelen en dalen, rivieren en bosschen, wisselen elkanderen op eene aangename wijze af. De grond brengt allerlei groenten en de zee verschillende vischsoorten voort. Ook heeft men er eene goede jagt op herten en wilde kooijen.

HILAARD, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Beardersdeel*. Zie *HILAAED*.

HILAIRE (ST.), vroegere naam van het tegenwoordige fort an *Rurza*, op het eil. *Walcheren*, bij *Vlissingen*. Zie *RURZA* (st).

HILBACH, geh. in de heerl. *Meysenburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. van *Luxemburg*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Merch*.

HILDEGAARDSBERG of HILDEGAARDSBERG, d. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HILDEGAARDSBERG*.

HILDERNISSE, voorma. d. in het markgr. oom *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, dat een weinig bezuiden *Borgvliet*, in eenen pold. van denzelfden naam gelegen was, en een zeer uitgestrekt regtgebied had. Het is op het einde der vijftiende eeuw, door eene overstroming geheel verdronken, zoo dat er van den polder niets is overgebleven dan eene kleine hoogte, eenig weiland en eene groote modderige streek langs de *Schelde*. Het was de geboorteplaats van *WILLEM VAN HILDERNISSE*, die vermoedelijk in 1426 overleed, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Brussel*.

HILDESHEIM, vroeger *JACKESBURG*, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verlaten plant. *Rothers-Hide*, benedenwaarts aan den mond van de *Wanicakreek*; 800 akk. groot. De Negeren noemen haar *JAKKI*.

HIL-EN-BAAN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Laon-op-Zand*; met 38 h. en 180 inw.

HIL-EN-VAARTKANT, geh. in de bar. van *Breda*, *Vierde distr.*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Eitlen-en-Leur*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Eitlen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Leur*; met 80 h. en 480 inw. — Het bestaat uit de twee b. *Hil en Vaartkant*.

HILFERTSEN, naam, onder welke het d. *HILFERTSEN*, in *Geeland*, prov. *Noord-Holland*, wel eene voorkomt. Zie dat woord.

HILGERLEE, geh. en voorma. kloost. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie *HEILIGERLEE*.

HILL (DEN), heerl. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Meeuwen-Hil-en-Babyloniënbroek*; palende N. aan *Kummikheven* en *Wardhuizen*, O. aan *Babyloniënbroek*, Z. aan *Meeuwen*, W. aan *Dussemunster-en-Muilkerk*.

Deze heerl. bevat niets dan het d. *Hill en* eenige verstooid liggende h. Zij beslaat eene oppervlakte van 335 haud. 67 v. r. 90 v. ell., telt 25 h., bewoond door 50 huisgez., uitmakende eene bevolking van 160 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier 80 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Babyloniënbroek-en-den-Hill*.

De R. K., van welke men er 80 aantreft, worden tot de stat. van *Dussen* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Babyloniënbroek*.

Het d. DEN HILL, DE HILL, ook wel enkel HILL genaamd, ligt $\frac{1}{4}$ u. N. W. van 's Hertogenbosch, $\frac{2}{3}$ u. W. van Heusden, $\frac{1}{2}$ u. N. van Meeuwen.

De Herv. kerk is een klein gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel.

De heerl. HILL is in het jaar 1725 uit den bezem der Staten van Holland, in eigendom overgegaan aan Mr. MAARTEN HUYSMAN, Kiechbeer te Middelburg, door wiens achterkleindochter het thans nog bezeten wordt, zijnde daarvan tegenwoordig eigenares VROUWE CORNELIA MARTHA LEVINCXEN DE BAUTK, echtgenoot van Jonkbeer ADRIAAN VAN DER STRATEN, Lid van de Ridderschap van Zeeland, woonachtig op den huize Den Hoorn, bij 's Gravenhage.

HILL (DEN), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HIL.

HILL (POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Altene*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HILSCHEPOLDER.

HILLAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie HILAMA.

HILLAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Zie HILAMA.

HILLE, onbehuide pold. in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Charlois*; palende N. aan de Buitengorzen, O. aan den pold. *Karnemelksland*, Z. en W. aan den grooten straatweg no. 7.

Deze pold., die in het jaar 1629 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 233 bund. 18 v. r. 79 v. ell., alles schothaar land, en wordt door eene sluis, door het Zwamegat op de Maas, van het overstollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, eenen Penningmeester en Secretaris. Deze polder heeft ook eenen watermolen.

HILLE (DE), d. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HILL (DEN).

HILLEBRANDSKAMP, stuk lands in het dingspil van *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, te *Weierswold*, waar, in de dertiende eeuw, voor korten tijd de abdij gegroundvest geweest is, welke ten zoen gesticht was van den dood der slagtoffers in het gevecht te Ane.

HILLEGAAARDSBERG of HILLEGARSBERG, d. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HILLEGARSBERG.

HILLEGATSPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HILLEGATSPOLDER.

HILLEGERSBERG, kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*; palende N. aan het kant. *Voorburg*, O. aan het kant. *Gonda*, Z. aan het kant. *Rotterdam*, W. aan het kant. *Delft*.

Het bevat de negen volgende gem., als: *Hillegersberg-en-Bettebam*, *Bergschenhoek*, *Blaaiswijk*, *Moercapel-en-de-Wilde-Veenen*, *Berkel-en-Rodenrijs*, *Schiebroek*, *Nieuwerkerk-op-den-IJssel*, *Capelle-en-het-Slot-van-Capelle-op-den-IJssel* en *Zevenhuizen*. Het beslaat, volgens het

kadaster, eene oppervlakte van 15,000 bund. belastbaar land; telt 1300 h., bewoond door 2199 huisgez., uitmakende eene bevolking van 10,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HILLEGERSBERG, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Rotterdam*.

Zij bevat de volgende negen gem., als: Berkel-en-Rodenrjjs, Bergschenhoek, Bleiswijk, Capelle-aan-den-IJssel, Hillegersberg, Kralingen, Moercapele, Overschie en Zevenhuizen. Men telt daarin ongeveer 11,700 zielen, en heeft er negen kerken, welke door negen Predikanten bediend worden.

HILLEGERSBERG, heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*; palende N. aan de heerl. Bergschenhoek, O. aan Nieuwerkerk-op-den-IJssel, Z. O. aan Capelle-op-den-IJssel, Z. aan Kralingen en Rotterdam, W. aan Schiebroek.

Deze heerl. bevat het d. Hillegersberg, de b. Terbregge, en het geh. de Koot, benevens eenige verstrooid liggende huizen.

De Herv., die hier 1730 in gotal zijn, onder welke 600 Ledewaten, maken, met de overige uit de burgerlijke gem. Hillegersberg-en-Rotteban, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *Hillegersberg*, behoort. Voor zoo ver bekend is, schijnt de eerste beroeping of aanstelling van eenen Predikant in het jaar 1591 te hebben plaats gehad, ofschoon de Hervorming hier reeds in Maart van het jaar 1572 eenen aanvang heeft genomen. De eerste, die hier als Leeraar bekend staat, is geweest CORNELIUS HILLENIUS, heroepen van Uitgeest-en-Akkeraloot in 1591, en vertrokken naar Alkmaar in 1596. *Bergschenhoek* is met Hillegersberg vereenigd geweest tot 1659, ten tijde van Dr. THEODORUS BEZLS, die hier van 1658 tot 1667 stond, is het er van afgenomen, en met eenen eigen Predikant voorzien. Onder de Predikanten van naam, die te HILLEGERSBERG gestaan hebben, behoort MICHAËL BRATLIS, die er dienst deed in 1735 en 1734, en Hoogleeraar in de Godgeleerdheid is geweest. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, met agreatie van de Regering der stad Rotterdam.

De R. K., van welke men er 250 aantreft, behooren tot de stat. van *Bergschenhoek*.

Men had vroeger in deze heerl. twee scholan, als ééne in het d. Hillegersberg en ééne in de b. Terbregge; die van Terbregge heeft sedert het jaar 1818 opgehouden te bestaan.

Het d. HILLEGERSBERG of beter HILDEGAERTSBERG, ook door sommigen HILLEGAERTSBERG, HILDEGONDSBERG of HILLEGONDSBERG geheeten, ligt 1 u. N. van Rotterdam. Het is gebouwd bij en op eenen heuvel, en vervolgens noord- en zuidwaarts ter wederzijden van den Bergweg. Het heeft, vooral naar den kant van Rotterdam, een goed en bevallig aanzien, waartoe de wel aangelegde buitenverblijven niet weinig medewerken.

Men leidt den naam van HILLEGERSBERG gevoegelijkst af van HILLEGARDIS, die bij de R. K. als Martelaresse geëerd wordt, en van eenen zandheuvel, waarop dit dorp gebouwd is. De gemeene overlevering beuzelt wel van eene Reuzin HILLEGOND, die, met het nederwerpen van een schortekleed vol zand, den berg of heuvel te dezer plaats zoude veroorzaakt hebben, maar de tijden, waarin dusdanige vertellingen geloof vonden, zijn lang verdwenen. HADRIANUS JUNIUS haalt den naam aan van eene waarzegster, HILDEGARDIS, wier kasteel op den gemelden zandheuvel, in het midden van eenen moerigen grond, gestaan heeft. Hij zegt ook, dat hem geheugde de voorzeggingen dezer vrouw gezien te

hebben, die seer wel op den toestand van zijnen tijd paste. Hoe verre zich deze geleerde man, die anders van geene ligtgeloovigheid verdacht gehouden wordt, zich in den waan van echtheid dezer profetiën heeft laten vervoeren, valt moeijelijk te raden.

Onder de gebouwen, die een goed aanzien hebben, en tevens tot bijzondere einden gesticht zijn, verdienen het Dorpshuis of Raadhuis, in de *Kerkstraat*, bijzondere opmerking. Dit gebouw werd gesticht in het jaar 1752, en geplaatst op de grondslagen van het vorige, dat sedert het jaar 1600, en dus anderhalve eeuw, bestaan had. Op dit Raadhuis worden tevens de zittingen van het kanton-geregtd gehouden. Men treedt er in langs eene hardsteenen stoep, met eene ijzeren leuning. Vóór eenige jaren zijn de ramen van groote ruiten voorsien; voorts heeft het een torentje met een klokje. Op eenen witten steen, in den voorgevel geplaatst, is dit opschrift uitgehouwen: IN DEN JAAR 1752 HEEFT AAN DIT HUIS DEN EERSTEN STEEN GELEGD JOEKVROUWE LUCIA STEENLACK, TOEN ALBIER SCROUT WAREN DE HR. EN MR. CLAUDIUS JOHANNES STEENLACK, ANSACHTSBEWAARDERS NICOLAAS BOEKHOLT EN HEINDRIK HUYSMAN, EN DE HR. JACOB VAN ROOYE, SECRETARIS.

De kerk was vóór de Reformatie aan de HH. WILLIBRORDUS en HILBRANDUS toegewijd; de pastorie werd destijds door den Abt van St. Pauluskerk te Utrecht begeben. Zij is, naar haren ouderdom, in eene bijzondere fraaije orde, en ook zeer geschikt, om eene talrijke gemeente te kunnen bevatten. Het dak, dat van eene tamelijke hoogte is, rust op twee rijen gemetselde pilaren. Het koor, waarin het orgel geplaatst is, laat daar onder nog eenige ruimte voor zitplaatsen over. In het jaar 1687 werd aan den oosthoek van de kerk een pand aangebouwd, waarvan op den 6 September van dat jaar de eerste steen gelegd is, blijkens eenen anderen steen, ter gedachtenis daarvan vroeger in den kerkmuur geplaatst geweest, en waarop gelezen werd:

DE HEER HENDRIK SNOUCK,
DIE HEEFT AAN DEZE OOSTERHOEK,
VIJF VOETEN DIEP OP 'T NULLE ZAND
DEN EERSTEN STEEN TER NEER GEPLANT.

DEN 6 SEPT. 1387, ALS KERKMEESTERS WAREN PIETER
VAN DER BERG EN JAN VAN DER TOGT.

De tamelijk fraaije predikstoel is in het jaar 1651 vervaardigd; voorts zijn er zes koperen kroonden en een fraai orgel, vervaardigd door den Heer ABRAHAM MEERE SR., Orgelmaker te Utrecht, ingewijd den 22 Augustus 1850, en bekostigd door milde bijdragen der gemeente. Boven de kerkmeestersbank ziet men een bord, waarop deze regels geplaatst zijn:

KOM ONDERHOUD 'T ZEEN IS GEBOUWD,
GODS NAAM TER EERE.
SCHENK ZILVER, GOUD, AAN DIE BETROUWD
ZIJ 'T HUIS DES HEEREN.
GOD ZAL GEMEEN, AAN GROOT EN KLEEN
DAN ZEGEN GEVEN,
OP WEIDE EN VEEN, WAARVAN ALLEEN
WIJ MOETEN LEVEN.

KINDT.

Te voren vond men hier fraaije, door de beroemde meesters WILLEM VAN KLEEF en PIETER LOVER, geschilderde glazen, die thans door tamelijk groote gewone ruiten, in hout gevat, vervangen zijn. Bezienwaardig is de kerkkamer, een langwerpig vierkant vertrek, van

boven gestukadoord, en van de noodige zitbanken voorzien, tot het houden der wekelijksche catechisatiën. De toren is tamelijk hoog, in het vierkant boven de kerk opgehaald, en heeft eene fraaije acht-kante spits; men vindt daarin twee welluidende klokken en een vijf groot uurwerk, dat een wijzer binnan de kerk en twee daar buiten in beweging brengt. De kerk, benevens het kerkhof zijn door eene muur omgeven, die in het jaar 1626 is gemet, gelijk een opschrift op eene hardsteen, voorheen daarin geplaatst, aanwees. Dit opschrift luidt aldus:

DEES MUUR LANGE VERWACHT, EN EINDELIJK NIJ GEROUWEN,
TOF DES KERKHOF'S SIERRAAT, EINDTPIJLDE VOOR JONG EN OUD,
MICHEL DE MEYER WAS SCROUF IN DATSELVE JAAR,
JACOB KORNELISZOOM, VAN DYK, EN NOCH ANDAAR
ENGELBREGT WILLRMSZ., KERKHESTERS, ALS HEN HEILS
DUZENT SES HONDERT JAAR, EN 26 TERDE:
GOD GEEFT ONS ALLEN GRUCK, EN VOORSPOET NIJ,
EN NAMAAR RUST EN REYL IN D' ERELIJSE WOESTIEN.

Twee zware ijzeren hekken, van hardsteenen stijlen voorzien, sluiten het kerkhof af.

De dorpschool, tévens eene Fransche kostschool voor Jongeheeren, wordt door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht.

Men heeft te HILLEGOMBERG een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 21 Julij 1813 is opgericht, en veertig leden telt; eene Afdeling van het Bijbelgenootschap, hetwelk in het jaar 1817 is opgericht.

HILLEGOMBERG is de geboorteplaats van WILLEM VAN HILLEGOMBERG, een Nederduitsch Dichter uit de veertiende eeuw.

In de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, insonderheid tijdens het bezetten van het naburige Rotterdam, door Jonkheer FRANS VAN BARDROBE, in de jaren 1488 en 1489, hebben de inwoners van dit d. veel te lijden gehad, want toen de genoemde aansoerder der Hoekschen begon te bespeuren, dat de Kabeljaauwschen zich tot het meer en meer benaauwen der stad, begonnen gereed te maken, stelde hij zich aan het hoofd van 400 zijner ruiters, en toog daarmede allereerst naar HILLEGOMBERG, waar de ingezetenen het vorbranden huaren huizen of schuren, met grof geld, moesten afkopen. Daarna kwamen er 500 Kabeljaauwsche krijgsknechten, die te Bleiswijk in bezetting lagen, den Rottestroom afzakken naar HILLEGOMBERG, die van nog 400 ruiters en voetvolk uit de omliggende steden gevolgd werden. Zij sloegen zich op den heuvel neder, dien zij met eene zeeden wal omringden, binnen welken zij de kerk en het geminaal kasteel betrokken; terwijl eenigen van hen, zich met hunne vaartuigen naar het belegerde Rotterdam begaven, tot aan de buurt Krooswijk, die toen, yegens hare vrolijkheid, naar een tamelijk dorp geleek. Daar roofden zij wat hun aanstond, en staken vervolgens, hoewel op helderen dag en in het gesigt der stad, de huizen in brand, waarna zij met den buit naar HILLEGOMBERG terugkeerden.

Onder de ambachtsheeren van HILLEGOMBERG vindt men eerst genoemd Heer KERSTANT VAN DEN BERG. Deze was daarvan bezitter in het jaar 1345. Hij was een jonger broeder van Heer DANIEL en Heer DIRK VAN MATENESSE, en bekleedde van het jaar 1345 tot 1395 het ambt van Hoog-Heemraad van Schieland. Hij had een zoon, die onder gemelden naam bekend staat, en van het jaar 1410 tot 1416 mede Hoog-Heemraad van Schieland geweest is. Dese overleed zonder

kinderen en alzoo kwamen de goederen , in het laatstgenoemde jaar , in het bezit van den Heer ADRIAAN VAN MATENESSE. Wat de ambachtsheerlijkheid betreft , deze werd in het jaar 1574 , toen Heer JAN VAN MATENESSE , met zijnen broeder GUISBRECHT en eenige andere Heeren , uit hoofde der toenmalige onlusten , voortvlugtig was , door de Heeren van de Rekenkamer aangeslagen en aan de Heeren Regenten van Rotterdam de magt opgedragen , om de ambten te vergeven en het volle gezag als Ambachtsheer uit te oefenen ; terwijl Heeren Hoog-Heemraden van Schieland orde ontvingen , om de rekeningen , het ambacht betreffende , op te nemen. Beide deze collegien hebben sedert dien tijd het gezegde regt behouden , voor zoo veel de afwisselende besturen des lands , sedert het jaar 1795 , in een en ander , geene wijzigingen hebben doen ontstaan.

De hovengenoemde Heer KERSTANT VAN DEN BERGE , voerde het velle wapen van Matenese , te weten een roode schuinsche baar , met drie vergulde sterren , staande op een schild van zilver. Dit wapen werd door al de volgende Heeren gevoerd , tot in 1574 , toen Heer JAN VAN MATENESSE , gelijk hoven gezegd is , de vlugt nam. Sedert is er van de Heeren VAN MATENESSE geen wapen of zegel gezien of gebruikt ; maar de Schouten en Secretarissen van het ambacht hebben daarna alles met hun eigen wapen bezegeld. Aldus werd er ook sedert eenen wapen verzonnen , dat de Maagd St. HILDEGAARDUS voorstelt , zittende in het blaauw gekleed op een zilveren schild , en houdende in de handen eene gouden ruit of schild met eenen groenen berg daarin , waarna eindelijk het tegenwoordige wapen dezelve Maagd in eene staande houding , met haar sehortje vol sand voorstellende , mogelijk wel door verbasering van het laatstgenoemde ontstaan is. Hier is het veld of schild azuur (blauw) en de Maagd in het goud gekleed , staande op eenen gouden grond.

HILLEGERSBERG-EN-ROTTEBAN , gem. in *Schieland* , prov. *Zuid-Holland* , arr. *Rotterdam* , kant. *Hillegersberg* (14 k. d. , 15 m. k. , 8 s. d. y) ; palende N. aan de gem. *Bergschenhoek* , O. aan *Nieuwerkerk-op-den-IJssel* , Z. O. aan *Capelle-op-den-IJssel* , Z. aan *Kralingen* en *Rotterdam* , W. aan *Schiebroek*.

Deze gem. bevat de heerl. *Hillegersberg* en *Rotteban* ; beslaat eene oppervlakte van 1904 bund. 75 v. r. 59 v. ell. , waaronder 1004 bund. 78 v. r. 51 v. ell. belastbare grond. Men telt er 275 h. , bewoond door 441 huisgez. , nitmakende eene bevolking van ongeveer 2000 inw. , die meest hun bestaan vinden in de fabrieken , landbouw , nog eenige voenderij en visscherij. Reeds vóór twee eeuwen moet men in deze gem. een aanvang met veenen gemaakt hebben. Men gist zelfs , dat de eerste steking tusschen de jaren 1580 en 1590 heeft plaats gegrepen ; doch die verveening schijnt zich in den beginne niet zeer spoedig te hebben uitgebreid. Sedert dien tijd evenwel schijnt de verveening met rassche schreden voortgezet te wezen , gelijk uit de vermeerdering van het getal der woningen , hetwelk in den loop van eene eeuw meer dan verdubbeld werd , blijken kan. Voorts vindt men er de volgende fabrieken , als : 5 houtzaagmolens. , 4 scheepstimmerwerven , 1 touwslagerij , 1 trasmolen , 2 pel- , 1 snuif- , 1 koren- en snuif- , 2 koren- en 2 papiermolens.

De Herv. , die hier ruim 1700 in getal zijn , maken de gem. van *Hillegersberg* uit.

De R. K. , van welke men er 250 aantreft , worden tot de stat. van *Bergschenhoek* gerekend. Voorts zijn er 8 Evang. Luth. , en even

zoo vele Israëlieten, welke tot hunne respectieve gem. van Rotterdam behooren.

Omtrent de scholen zie men hierboven op Hillegersberg.

Het wapen der gem. HILLEGERSBERG-EN-ROTTENDAM is even als dat van Hillegersberg (1).

HILLEGEM-ZIJL, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie HILLEGEM-ZIJL.

HILLEGOM, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (1 k. d., 21 m. k., 2 s. d., 2e afd.); palende N. aan de Noordhollandsche gem. Bennebroek, O. aan het Haarlemmermeer, Z. aan Lisse en Noordwijkerhout, W. aan Noordwijk-binnen-en-buiten-Langeveld-en-Offen.

Deze gem. bevat het d. Hillegom, alsmede de volgende pold.: de Elsbroeker-polder, den Vennepolder, den Westlaner-polder en den Oostender-polder. Ook heeft men op de volgende buitenplaatsen: Elsbroek, het Hof-van-Hillegom, Treslong en Weg-en-Duin, van welke het Hof-te-Hillegom en Treslong, wegens oudheid, Elsbroek en de daarbij getrokene buitenpl. Lapinenburg, wegens uitgestrektheid, bijzondere melding verdienen. HILLEGOM beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1789 bund. 57 v. r. 63 v. ell., waaronder 1278 bund. 51 v. r. 20 v. ell. belastbaar land, telt 182 b., bewoond door 256 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1600 inw., die meest hun bestaan vinden in de tuinderij, ook is er eene kalkbranderij; vroeger heeft er mede eene leerlooijerij bestaan, doch deze is sedert het jaar 1835 niet meer in werking.

Men vindt hier omstreeks zeer vele groententuinten, die, behalve onscheidene andere goede aardvruchten, heerlijke aspersiën geven. Aan de tuinders van HILLEGOM, werd in het jaar 1717, te Amsterdam eene bijzondere plaats op de groenmarkt verleend, om aldaar, met uitsluiting van alle anderen, te mogen markten. Van hier wordt ook veel smakelijk ooft derwaarts gebragt.

De Herv., welke er 800 in getal zijn, onder welke 370 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. De eerste Predikant te HILLEGOM, voor zoo ver bekend is, was EGBERTUS JOHANNIS VERHOEVEN, hier gekomen in 1607, verroepen naar Haarlem in 1612. Daar de kerk van 1573 tot 1606 verwoest heeft gelegen, is het allezins denkelyk, dat VERHOEVEN de eerste Predikant geweest is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder approbatie van den Ambachtsheer.

De 16 Evang. Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Haarlem*. — De R. K., van welke men er 800 aantreft, onder welke 800 Communikanten, maken eene stat. uit, welke onder het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 3 Isr., welke men er aantreft, worden tot de ring-synagoge van *Haarlem* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, alsmede een distributiekantoor der brievenposterij.

(1) Een, die meer omstandig omtrent deze gem. willen onderrigt zyn, verwijzen wij naar het werkje van onzen geachten medearbeider W. VAN DEN HOONAARD, getiteld: *Gechiedkundige en Topographische Beschryving van de dorpen Hillegersberg en Bongschenhoek*.

Deze gem. is eene ambachtsheerl., welke, naar men wil, vroeger met de *Boekhorsten* is vereenigd geweest, en naderhand aan de grafelijkheid moet zijn gekomen, uit welke domeinen het, in het jaar 1722, is verkocht aan den Heer Mr. JAN SIX, destijds Burge-meester en Raad der stad Amsterdam, door wiens erfgenamen het nu nog bezeten wordt, zijnde thans daarvan eigenaar Jonkheer Mr. HENDRIK SIX, Heer van *Hillegom*, woonachtig te Amsterdam.

Het d. HILLEGOM, in oude brieven HILLINEN genoemd, ligt 3 u. N. van Leyden, 2½ u. N. O. van Noordwijk-binnen, aan den straatweg van Leyden naar Haarlem. De kom van het dorp is zeer aangenaam, met eene fraaije straat en ten deele met een plein bebouwd, thans met kastanjeboomen omgeven. Op dit plein is eene diepe put, die zeer zuiver water geeft, welke hier door den Heer van HILLEGOM, in het jaar 1740, gegraven en in het jaar 1741 voltooid is.

Nopens de stichting en naamsoorsprong van dit d. vinden wij niets opgeteekend, dit is echter zeker, dat het, onder zijnen tegenwoordigen naam, reeds in het jaar 1366 is bekend geweest, vermits wij vinden aangeteekend, dat, op den 12 October van dat jaar, Heer Hugo van Assendelft, zes en twintigsten Abt van Egmond, is overleden, zijnde als toen, hoewel niet met algemeene stemmen, in zijne plaats verkozen Heer JAN VAN HILLEGOM. Deswege leest men in de *Cronijk van Egmond*, pag. 113, het volgende: » *Dierhalven wierdt JAN, gezegd VAN HILLEGOM, als daar gebooren zijnde, de zeven en twintigste Abt van Egmond.* Ook wordt van hem het volgende grafschrift gevonden:

DIT GRAF BESLUIT JOHAN, VAN HILLEGOM GHEEETEN,
 GELUKKIG WAS HIJ, EN GANSCH BEDIJG HIER GEZEETEN
 ALS APT, SCHOON HIJ NIET REGT VERKOOREN WAS BLEEF HIJ
 NOCTRANS, ALS KLOOSTERVOOGD VERHEVEN, OOK HIERHIJ
 WAS HIJ VOOR 'T KLOOSTER, ALS RENTMEESTER, ZEER VOORZIGTIG
 EN KEN GOED BOUWER, IN HET STICHTEN GANSCH GEWIGTIG.

Waaruit wij zien dat dit ambacht als toen reeds onder den naam van HILLEGOM is bekend geweest. De omstreken van HILLEGOM zijn bekoorlijk door de menigvuldige afwisseling van gezigten, langs hooggetopte boomen, groene, vogelrijke lanen, konijnrijke duinen, welige korenakkers en aangename beekjes, waardoor dit dorp menigmaal tot uitspanningsoord der naburige steden en het verder afgelegene Amsterdam verstrekt, en hetgeen door de nieuw aangelegden spoorweg, welke door deze gem. loopt, te gemakkelijker is geworden.

Nergens vindt men de stichting der Herv. kerk vermeld, alleen weet men zeker, dat zij aan den H. MARTINUS toegewijd en eene parochiekerk was, welke bij toerbeurten aan den Paus van Rome en den Abt van Egmond ter begeving stond. Dat dit, in vervolg van tijd, juist niet altijd zoo stip in acht genomen werd, blijkt uit hetgeen wij vinden aange-teekend, namenlijk, dat deze pastorie, in het jaar 1557, door het overlijden van GOVERT ARRETSZON opengevallen, als toen door WILLEM VAN DER GOES, te dier tijd Abt van Egmond, Heer JOHAN JOHANSE. VAN KAMPEN tot zijnen opvolger is benoemd geworden. Daar nu de pastorie het laatst door den Abt van Egmond vergeven was, zien wij daaruit dat toen de toerbeurt van den Paus is voorbij gegaan. De kerk, welke vroeger een schoon en groot gebouw is geweest, heeft ten tijde der Spaan-sche beroerten veel geleden, en is, naar alle waarschijnlijkheid, op den 29 October 1575, door de Spanjaarden verwoest. In het jaar 1606 werd het achterste gedeelte of koor weder opgebouwd en tot de predik-dienst bekwaam gemaakt. In 1795 is door den toenmaligen Ambachtsheer,

JAN SIX, aan dese kerk een orgel ten geschenke gegeven, hetwelk op den 8 Junij van dat jaar, voor het eerst is bespeeld geworden. De toren, welke in de Spaansche onlusten staande gebleven is, rijst, in eene vierkante gedaante, tot boven het kerkdak, alwaar zij van rondom met eenen omloop of ballustrade omgeven is. Van boven deze ballustrade gaat men, met een zeer kunstig gemaakt, vierkant spits, weder opwaarts; boven dit spits is een open koepeltje, in de gedaante van eene peer, op welk koepeltje weder een weer- of windhaan is geplaatst. Deze toren is van een zeer goed turwerk en eene klok voorzien. Het kerkhof vormt thans, met het vóórmelde plein, ééne nieuwe bekoorlijken aanleg.

De R. K. kerk, staande even buiten het dorp, aan den H. MAARNUS toegewijd, is een zeer goed en fraai gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien, en voorts van binnen zeer net ingericht.

Nabij de Haarlemmer-trekvaart, bij de kalkovens aan de buurs. Schil-lik, werd vroeger nog eene tweede R. K. kerk of kapel gevonden, die aan de H. H. PÉTRUS EN PAULUS was toegewijd, en waarin op alle Zon- en Heiligedagen de dienst door den Pastoor van de Vogelenzang verrigt werd, zijnde deze kerk, reeds even na de Reformatie, door de R. K., zoo van de Vogelenzang, onder Kennemerland, als door die van HILLEGOM, ter verrigting hunner godsdienstoefening gebruikt geweest. Deze kerk is sedert de laatste jaren afgebroken.

Men heeft in dit d. een Herv. en een R. K. armhuis, waarvan het eerste in het laatst der vorige eeuw gebouwd is. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 180 leerlingen bezocht.

Het wapen van HILLEGOM bestaat in een schild van goud, met eene op zijne achterste pooten zittende leeuw van keel (rood).

HILLEGOM (HOF-TE-), HUIS-TE-HILLEGOM of HILLEGOMER-HOF, adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. N. O. van *Leyden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Noordwijk*, gem. en in het dorp *Hillegom*, aan de Hillegommerbeek.

Het is een oud leen van Holland, reeds bekend geweest in het jaar 1440, toen er ABRIAAN VAN RIJNVELD mede verleid werd. Het verbrandde in het jaar 1481, wanneer er bezitter van was JAN VAN RIJNVELD, Procureur-Generaal van Holland. Deze Heer had, bij regterlijk vonnis, eenige lieden doen bannen, hetgeen ten gevolge heeft gehad, dat het HOF-VAN-HILLEGOM door eenige dier kwaadwilligen werd in brand gestoken, en aan hem, tot schadeloosstelling van dit verlies, door de Graven van Holland de duinen, beginnende aan den Margrietenburg tot aan den Hillegommer-beek, ten leen geschonken werden. Ook werd aan hem, op den 18 Mei 1587, het nieuw opgebouwde hof, met alle de duinen, waranden en komijnen, welke tusschen de Lisser en de Hillegommer-beek gelegen zijn, tot een onsterfelijk en ongesplitst leen, door MAXIMILIAAN, Roomsche Koning en Graaf van *Holland*, opgedragen.

Door het huwelijk van Erfdochters is het aan andere geslachten geraakt, eerst in den huise van WEVEREN, naderhand in den huise van NYENRODE, waarin het, sedert den jare 1518 tot den jare 1616 bleef, en toen overging aan den Heer JAN VAN STYESTEN, Meesterkansap van *Holland*, als gehuwd aan VROUWE CATARINA VAN NYENRODE. Uit dit geslacht van STYESTEN is dit adell. h., in het jaar 1740, overgegaan in dat van SIX. In het jaar 1822 werd het door wijlen den Heer JAN SIX, verkocht aan den Heer A. H. BROUWER, en door diens erven, in het jaar 1857, aan den Heer GERARD LEKKERHOEVE Jz., die er nog eigenaar van is.

Daarbij behoorde weder verscheidene waranden en duinen, waarvan eenige ten Noordoosten van de Hillegommerbeek tot aan de Margrietelaan, kwaad leen zijn geweest en aan de grafelijkheid vervallen, uit welke gewezen domeinen, zij, in het jaar 1722, met de ambachtsheerl., als allodiaal goed, verkocht zijn. Thans beslaat dit huis, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 16 bund. 45 v. r.

HILLEGOM (HUIS-TE-), adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het voorgaande art.

HILLEGOMMER-BEEK, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, welke, uit de *Haarlemmervaart* komende, met eene oostelijke rigting naar het *Haarlemmermeer* loopt, en zich daarin ontlast.

HILLEGOMMER-HOF, adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HILLEGOM (HOF-TE-)*.

HILLEGONDSBERG, d. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HILLEGONDSBERG*.

HILLEKENS (DE) of HILLEKENS-POLDER, onbebuisde pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*; palende N. aan de *Rioolsche-vaart*, O. aan de *Laaksche-vaart*, Z. aan het *Vlaanderenbosch* en de *Achterboerkens*; W. aan het *Kibbelvaartje*.

Deze pold., welke verdeeld wordt in de *Hooge-Hillekens* en de *Lage-Hillekens*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 77 bund. 39 v. r. 6 v. ell., waaronder 69 bund. 25 v. r. 54 v. ell. schotbaar land, en wordt door een steenen sluisje, voorzien van eene drijfdeur, wijd 5 palm. 5 doim. en hoog 6 palm. op het *Kibbelvaartje* en vervolgens op de *Mark* van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is omtrent gelijk A. P. De kaden zijn van geringe hoogte. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, die tevens *Penningsmeester* is en eenen *Gezworene*.

HILLEKENS (DE HOOG-), gedeelte van den pold. de *HILLEKENS*, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*; palende N. aan de *Lage-Hillekens*, O. aan de *Laaksche-vaart*, Z. aan het *Vlaanderbosch* en *Achterboerkens*, W. aan het *Kibbelvaartje*.

Het beslaat eene oppervlakte van 50 bund. 55 v. r. 29 v. ell., en maakt het hooge gedeelte van den pold. de *Hillekens* uit.

HILLEKENS (DE LAGE-), gedeelte van den pold. de *HILLEKENS*, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*; palende N. aan de *Rioolsche-vaart*; O. aan de *Laaksche-vaart*, Z. aan de *Hooge-Hillekens*, W. aan het *Kibbelvaartje*.

Het beslaat eene oppervlakte van 26 bund. 35 v. r. 25 v. ell., en maakt het lage gedeelte van den pold. de *Hillekens* uit.

HILLEKENS-POLDER, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HILLEKENS (DE)*.

HILLEKE-VAN-DEN-DAM (HET), onbebuisde pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan den *Brandpolder* en het *Oud-Gors*, O. aan de *Buitengronden* tegen het *Vloedspui*, Z. aan het *Vloedspui*, W. aan den *Alblaspolder*.

Deze pold., welke in het jaar 1816 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 64 v. r. 60 v. ell., alles schotbaar land. Hij wordt door eenen houten duiker, wijd 8 palm. en voorzien

van eene klep, op het Vloedspui en verder op den Amer, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 palm. beneden A. P. De hoogte der dijken is van 1 ell. 8 palm. tot 1 ell. 9 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit de Eigengeërfden.

HILLEMA of **HILLAMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 5 min. W. van *Bergum*, waartoe zij behoorde.

Deze state is in het jaar 1774 door den Secretaris **HECTOR VAN GLINSTR**a afgebroken en vervangen door eene boerenhofstede, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 45 bund. 95 v. r. en thans in eigendom bezeten wordt door Jonkheer **DANIEL DE BLOO** VAN **HAEREMA** VAN **SHINIA**, woonachtig te *Leeuwarden*.

HILLEMA of **HILLAMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. *Heerenveen*, kant. *Lemmer*, nabij *Harich*, waartoe zij behoorde. Men weet echter de juiste plaats, waar deze state gestaan heeft, niet meer aan te wijzen.

Deze state was het stambuis van het geslacht van **HILLEMA**, waartoe behoorde **GELLIUS HILLEMA**, die, in het jaar 1608 en 1609, een der Gemagtigden tot den handel van het bestand was. Hij overleed in het jaar 1626 (1).

HILLEMA-HUIS, geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. W. ten N. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. W. Z. W. van *Grijpskerk*; met 3 h. en 20 inv.

Het behoort kerkelijk onder *Visvliet*, en ligt ten W. aan den weg van *Visvliet*, naar *Eibersburen*, 10 min. ten N. de trekvaart naar *Stroobos*. Vroeger vondt men hier een heerenhuis van de familie **HILLEMA**, elders ook **HILMER** geschreven.

HILLEN (DE), ook de **WELMAREN-EN-HILLEN** genaamd, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. 's *Princenhage*; palende N. aan de *Mark*, O. aan *Rooskensdonk*, Z. aan den *Veersche-weg* en het *Bosdal*, W. aan den *Polder-van-Hal*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 235 bund. 21 v. r. 28 v. ell., waaronder 207 bund. 35 v. r. 87 v. ell. schotbaar land, en wordt, op de *Mark*, van het overtollige water ontlast door een steenen sluisje, wijd 1 ell., hoog 1 ell. 4 palm., voorzien met eene drijfdeur en schuif, en twee houten deuren, wijd 6 palm. 1 duim en 6 palm. 8 duim., hoog 6 palm. en 8 palm. 2 duim., voorzien met schuif en klep. Het zomerpeil is 1 palm. 5 duim. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, tevens *Secretaris-Penningmeester*, en twee *Gezwoorenen*.

HILLEN (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan eenige afzonderlijk bekade perceelen tegen de *Donge* en het *Kromme-gat*, Z. aan het *Oliezand*, W. aan de *Haven-van-Oosterhout*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 33 bund. 49 v. r. 30 v. ell., en wordt, op de *Haven-van-Oosterhout* en wijders op de *Donge*, van het overtollige water ontlast, door drie houten duikers, aan de *Westzijde* van den polder liggende, de eerste wijd drie palm., de tweede vijf palm. vijf duim en de derde vier palm. negen duim, ieder voorzien van eene klep, en eenen dergelijken duiker aan de *Oostzijde* van den polder, wijd drie palm. vijf duim, voorzien van eene klep.

(1) Men zie voorts over hem **Mr. J. SCHREYER**, *Statistiek Nederland*, Deel I, bl. 463.

Het zomerpeil is 5 palm. 5 duim boven A. P., de hoogte der kade 1 ell. 5 palm 8 duim boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit de Eigen-georfdcn.

HILLEN (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *'s Prinzenhage*; palende N. en O. aan de Mark, Z. aan Slangwijk, W. aan Kraaijenest.

Deze landcn, gelegen buitendijks van Slangwijk, beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 29 bund. 80 v. r. 9 v. ell., en worden door een sluisje, op de Mark, van het overtollige water ontlast. Het bestuur bestaat uit eenen Poldermeester.

HILLENGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Hantum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 42 bund., worden tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer Mr. Douwe Joan Andries Baron Harinxma Thon Slooten, woonachtig te Leeuwarden.

HILLERMEER, voorm. meer, prov. *Zuid-en-Noord-Holland*, thans een gedeelte van het Haarlemmer-meer uitmakende, in welks zuid-oosthoek het gelegen was.

HILLESNAGEN of **HILLISHAGEN**, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 25 min. Z. O. van *Wittem*; met 18 h. en 110 inw.

HILLIGERLEE, b. en voorm. kloost. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie **HILLIGERLEE**.

HILLIGMEER, klein meertje in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, tusschen Assen en Halen, $\frac{1}{2}$ u. Z. van eerstgenoemde plaats.

HILLINEN, naam, onder welken het d. **HILLBOOM**, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, bij oude Schrijvers wel eens voorkomt. Zie **HILLBOOM**.

HILLISHAGEN, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie **HILLESNAGEN**.

HILREWAARDEBEEK, oude naam van het d. **HILVAREBEEK**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HILVAREBEEK**.

HILSCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*; palende N. aan de Midgraaf of Middelgraaf, O. aan den pold. den Biesheuvel, Z. aan het Ouweland of den Polder-van-Babyloniënbroek, het Noordeveld-van-Dussen en den Polder-van-Meeuwen, W. aan het Noordeveld-van-Dussen en de vier Rannen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 353 bund. 76 v. r. 90 v. ell., telt 24 h., waaronder 8 boerdertjen, én wordt van het overtollige water ontlast op den Vierbandschen-boezem, door twee houten wipwatermolens, welke tevens den polder het Nieuwland onder Meeuwen droogmalen, en vervolgens op den Vierbandschen-Gantel, door de sluis van dien naam in den buitendijk van den Nieuw-Dussensche-polder, op de Bleekkil, en verder op den Amer. Het zomerpeil is 7 palm. 7 duim. onder A. P. Het maalpeil 6 palm. 7 duim. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, twee Leden, eenen Penningmeester en eenen Waarsman.

HILTE (DE), in *Oostermoerderdingepö*, prov. *Drenthe*, onder *Gieterveen*, gem. *Gieten*; staande $\frac{1}{2}$ u. ten O. van dat d., bij de brug over de Oostermoersche-vaart, aan den grooten weg van Gieten naar de Wildervank.

HILVARENBEEK, dek. in het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*; met ongeveer 53,000 zielen, onder welke 22,800 Communikanten.

Men telt er de volgende 23 pastoriën, als Best, Bladel, Diessen, Duizel, Bersel, Enschoot, Goirle, Hapert, Hilvarenbeek, Hoogeloon, Hoogemierde, Hulsel, Lagemierde, Middelbeers, Moergestel, Netersel-en-Castoren, Oirschot, Oostelbeers, Reusel, Tilburg-aan-'t Goirke, Tilburg-aan-'t Heike, Vessem en Wintelre. Men heeft er 23 kerken, bediend wordende door even zoo veel Pastoors, 12 Kapellaans en 2 Assistenten.

HILVARENBEEK, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oosterwijk*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Oirschot* (8 k. d., 25 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Tilburg, Berkel-Enschoot-en-Heukelum en aan Moergestel, O. aan Diessen, Z. aan Hooge-en-Lage-Mierden-Hulsel, Z. W. en W. aan de Belgische gem. Poppel, W. aan Goirle.

Zij bevat het d. Hilvarenbeek en de geh. Biest, Breehees, Dun, Esbeek, Gorp, Koever, Loo, Rovert, Voort, en Westervijk. Deze gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6805 bund., waaronder 6797 bund. 45 v. r. 17 v. ell. belastbaar land; telt 464 huizen, bewoond door 480 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van ongeveer 2400 inwoners, die meest hun bestaan vinden in den landbouw, waarbij velen de schapen- en hëjenteelt voegen. Van de 33 bierbrouwerijen, welke hier eenmaal bestonden, is er nog slechts ééne aanwezig. Voorts heeft men hier 1 orgelmakerij, 2 leerlooijerijen, 1 ros-olie- en 2 wind-korenmolens, waarvan eene tevens tot schorsmolen gebezigd wordt, en 1 kaarsenmakerij, welke de omliggende kerken van de benooidigde waskaarsen voorziet. De grond is uit den aard zandig en schraal, en moet door veel mest en arbeid in eenen staat van vruchtbaarheid onderhouden worden, dewijl hij anders zeer spoedig in woeste heidegrond zoude verkeeren. De weilanden zijn hier mager en niet toereikend voor het vee. De granen, die hier gebouwd worden en zeer wel gevuld zijn, bestaan uit rogge, boekweit, haver en een weinig garst; de verdere veldgewassen zijn: spurrie, groen of rapen, aardappelen, en op beste gronden klaver en lijnzaad, ook winter- en zomer-oliezaad, doch dit alleen maar voor eigen gebruik.

De R. K., die hier ruim 2500 in getal zijn, onder welke 1700 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., van welke men er ongeveer 86 telt, behooren tot de gem. van *Hilvarenbeek-Diessen-Hooge-en-Lage-Mierde*, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft.

Men telt er een twaalfstal Isr., die tot de ringsynagoge van *Tilburg* behooren.

In deze gem. bestond tot in September dexes jaars (1845) slechts ééne school, te Hilvarenbeek, welke gemiddeld door een getal van 150 of 200 leerlingen bezocht werd. Sedert dien tijd zijn er eene

school in het geh. Best en eene te Esbeek opgericht, waarvoor nog wel geene lokalen bestaan, maar reeds Onderwijzers zijn aangesteld, die in gehuurde kamers hunne scholen hebben geopend, welke ieder door 40 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene van de oude vrijheden, schoon de oude vrijheidsbrief niet meer bekend is. Men verhaalt, dat zekere Vrouw HILVARIJ hare plaats HILVARENBEEK, omtrent het jaar 800, voor de helft aan den Hertog van Brabant en voor de wederhelft aan den Bisschop van Luik zou hebben gegeven; welke eerste zijne helft behouden, doch de tweede de zijne ter leen zou uitgegeven hebben, en dat daarvan de halve heerlijkheid oorspronkelijk zou zijn. Zeker is het, dat zij slechts voor de helft eene heerl. was, bestaande de dingbank, behalve HILVARENBEEK, uit de d. Diessen, Riel en Westerbeers.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer H. Th. VAN TETLINGS, Ridder van het legioen van eer, Generaal-Majoor en Lid van het Hoog-Militair-Geregtshof.

Het d. HILVARENBEEK of HILVERENBEEK, oudtijds HILVARENBEEK en somtijds HILVERWAARDEBEEK geschreven, ook wel oevvoudig BEEK, en door de inwoners en die der omliggende dorpen doorgaans BEEK genoemd, ligt 5 u. W. ten N. van Eindhoven, 2½ u. W. ten Z. van Oirschot, aan de Hilver, waarvan het zijnen naam ontleent, op 51° 29' 7" N. B., 22° 48' 4" O. L.

Men telt er, in de kom van het d., 142 h. en 160 woningen, bewoond door 690 inw.

De Grootemarkt is een ruim en tamelijk regelmatig, met goede huizen omzet, plein, en wordt Vrijthof genoemd. Vroeger werden daarop de jaarmarkten gehouden, welke door Keizer KAREL V ingesteld en vijf in getal waren. Zij vielen in: den eersten Woensdag voor Vastenavond, de tweede Woensdag voor Palmzondag, de derde Vrijdag na Paschen, de vierde Waandag voor St. Jan en de vijfde Woensdag in de Quaterternperdagen in September. Deze voorheen zoo drukke jaarmarkten kunnen bijna als geheel vervallen beschouwd worden, als wordende bijkans niet meer bezocht; terwijl de weekmarkt, welke, bij octrooi van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, den 21 Augustus 1694 verleend was, geheel opgehouden heeft te bestaan. Midden op het marktplein staat een lindenboom van eene zeer hoogen ouderdom, waaronder de lianenmarkt gehouden, alsmede de gemeentezaken afgekondigd worden, waartoe hij, om de digtheid en grootte van kruin, zeer dienstig is, dewijl hij eene groote menigte menschen tegen zon en regen kan beschermen.

De kerk, welke aan het Marktplein staat en aan den H. PAVLUS in zijne banden is toegewijd, is een groot en zeer net gebouw, op welks kruis een klein torentje staat. Zij zou in het jaar 1175 gesticht zijn, door zekeren HILVARIJ of HILDEWARE, zijnde eene dienstmaagd van de H. ODA. Zij bevat, buitenmuurs, eene lengte van 55, eene breedte van 25 en eene hoogte van ruim 20 Nederlandsche ellen, en is voorzien van drie fraai bewerkte altaren, eenen prachtigen predikstoel en een schoon welluidend orgel. Deze kerk zou door HILVARIJ tot eene kollegiale kerk van wereldlijke Kanunniken zijn verheven en aan den Apostel PAVLUS zijn toegewijd, ofschoon anderen stellen, dat zulks geschied zij omtrent het jaar 1100, door OTBERT, toenmaligen Bisschop van Luik, die er tevens het kapittel der Kanunniken met eene Deken zou hebben aangesteld. Aan deze kerk heeft Graaf ANSFRED, die naderhand den achttienden Bisschop van Utrecht is

geworden, zijn dorp Lommel gegeven; van hier is het dan, dat de tienden te Lommel tot in onzen tijd aan de kerk van HILVARENBEEK behoord hebben. In het jaar 1802 is de oude parochiekerk weder aan de R. K. terug gekeerd, die tot dien tijd toe eene schuurkerk bezaten. De toren kan men onder de fraaiste dorptorens van Nederland rangschikken; zij heeft twee omgangen of gaanderijen, eenen kunstig gemetselden steenen wenteltrap van 107 treden, van buiten onderscheidene groote en kleine nissen, waarin beelden schijnen geplaatst te zijn geweest, en eene hoogte van 71,592 Ned. ell. In den toren vindt men dertien zoo groote als kleine klokken, waarvan er negen tot het klokkespel behooren, dat, in orde zijnde, een zeer goed geluid geeft. De tijd der stichting kan men met geen genoegzamen grond met die der kerk gelijk stellen, de overeenkomst welke hij heeft, met de torens van Breda en Hoogstraten, is in het oogvallend. Den 27 Julij van het jaar 1448 sloeg de bliksem in den toren, en veroorzaakte zulk eenen verschrikkelijken brand, dat hij, benevens het kerkgebouw, tot op het steenen gedeelte genoegzaam vernield werd, en de klokken gesmolten op den grond nederstortten. Alles schijnt in het volgende jaar weder hersteld te zijn, blijkens het jaar 1449 in oud cijfer op een der kruisbalken bij de klokken ingehakt. De kerk onderging op den 10 Junij van het jaar 1583 hetzelfde lot. Een soldaat van den Spaanschen Veldoverste Graaf van MANSVELD, welke zich met zijn leger nabij HILVARENBEEK bevond, legde haar geheel in kolen. Zij werd weder herbouwd, doch slechts met stroo gedekt, tot zij in 1686 in het lot van het geheel dorp deelen moest, en andermaal door de Staatschen, onder den Prins van HORNLOEK, werd afgebrand. Na deze ramp werd er aanvankelijk tusschen de staande gebleven muren eene soort van hut gebouwd, en deze weder met stroo gedekt, om slechts de kleinoden en de bij de dienst vereischt wordende voorwerpen, voor den nadeeligen invloed der lucht te beveiligen; vervolgens dekte men de kerk tusschen die muren van den toren af, tot het groote koor of dat der H. Maagd, om, zoo als de oude aantekening zegt, *haar te scherm en dien tot den dienst Gods behoorden*. Eindelijk werd zij weder geheel volbouwd, doch HILVARENBEEK mogt zich niet lang in het bezit van zijne parochiekerk verheugen, want in het jaar 1615, den 11 December, des avonds tusschen 8 en 9 uren, bij eene koude en mistachtige lucht, sloeg de bliksem onder het kruis in den toren. De vlam woedde, door den hevigen wind aangeblazen, zoodanig dat zij in 2 of 3 uren tijds van de kerk meester werd, en haar geheel in kolen legde, de beide sacristjen werden alleen behouden, benevens het steenen gedeelte van den toren. Op den 3 Maart van het volgende jaar werd de herbouw aan eenen timmerman aanbesteed, die aannam al het benodigd hout te leveren, en kwam nog datzelfde jaar, wat het uiterlijke aangaat, geheel in orde. Meermalen en wel in het jaar 1801, als ook laatstelijk in Maart 1818, leed de toren door het onweder, doch de schade hier door veroorzaakt was van geringe beteekenis. Thans verkeert het spits of houtwerk in eenen staat, die dringende behoefte aan herstelling kenmerkt. Men wil aldaar, dat dit veroorzaakt zoude zijn, door het ontvreemden van het deklood, door de soldaten, die tijdens de jongste onlusten daarop de wacht hadden; dit is mogelijk, doch het schijnt tevens, dat de belanghebbenden sedert geruimen tijd weinig zorg hebben gedragen voor het onderhoud van dit schoone gebouw.

Ten N. van HILVARENBEEK, op Westerwijk, was vroeger nog eene kapel, aan den H. LAMBERTUS toegewijd, welke Geloofspreker men wil, dat dit bedehuis zelf zoude gesticht hebben. Zij was omtrent 19 Nederlandsche ellen lang en 8 ellen breed, voorzien van een torentje, waarin eene klok hing. De Kapellanen van HILVARENBEEK en Goirls verrigten bij beurten de dienst daarin. In het laatst der voorgaande eeuw werd deze kapel afgebroken en door eene kleinere vervangen, welke omtrent op de plaats van het oude koor gebouwd is. In eenen anderen uithoek, Voort, heeft mede vroeger eene kapel gestaan, welke in verval geraakt zijnde, afgebroken is.

De Herv. kerk, aan de noordzijde van het Marktveld staande, is in het jaar 1809 gesticht. Het is een net gebouw, voorzien van eenen kleinen toren en van een aan hare grootte geëvenredigd goed orgel, hetwelk in het jaar 1817 aan de gem. geschonken is, door den Heer B. J. ZAAL, den toenmaligen Heer van HILVARENBEEK.

Het gemeentehuis of raadhuis, achter het koor en tegen de groote of parochiekerk staande, is in het jaar 1765 vernieuwd. Het was welcer, naar men wil, het kapittelhuis der Kanunniken.

Aan den zuidwestkant is de Boterwaag, waar vroeger alle boter, welke zoo op de weekmarkt als aan bijzondere huizen verkocht werd moest gewogen worden, tegen betaling van 15 centen per 50 Ned. ponden aan den Waagmeester, die voor dit genot jaarlijks sekere pacht aan de gemeente betalen moest. Deze verplichting is echter sedert lang afschaft. Boven de waag heeft men de Dorpsgevangenis, waar men, voor eenige jaren, nog insluitingsblokken zag, welke getuigden van den tijd, toen de Heeren van HILVARENBEEK het hoog-, middelbaar- en laag rechtsgebied hadden.

In het jaar 1828 heeft men hier een nieuw kerkhof aangelegd, dat van twee ingangen met hekken voorzien en door eene beuken heg omgeven is. Op dit kerkhof worden, zonder onderscheid, Protestanten en R. K. begraven, zoo dat hunne lijken naast elkander rusten.

Er is hier eene school, welke in het jaar 1769 gebouwd is, en die gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt.

Vroeger had men hier ook een Gasthuis, dat in 1452 tot stand gekomen is, doch thans tot eene boerderij dient, terwijl de inkomsten zooveel doenlijk, naar het doel der stichting besteed worden.

Mede heeft men hier een kasteel, Groenendaal geheeten, zijnde een modern gebouw, met dubbele grachten en sierlijk aangelegde boschjes en tuinen.

HILVARENBEEK is de geboorteplaats van de Godgeleerden JOHANNES LANGECRUSIUS of MACROSTAVURUS (LANGECRUYS) † in 1604 als Proost der Kapittelkerk te Cassel in Vlaanderen, na eerst Hoogleeraar in de Letterkunde en later in de Rechtsgeleerdheid te Leuven te zijn geweest; MARTINUS BECANUS, eigenlijk MAARTEN VAN BEEK, geb. vermoedelijk in 1561, † 24 Januarij 1624, als Biechtvader van Keizer FERDINAND II, en JACOB VAN HEUSDEN, de stichter van de Maatschappij tot bevordering van Welstand, voornamelijk onder de landlieden, geb. 30 Januarij 1757, † 24 Februarij 1841, als emeritus Predikant van zijne geboorteplaats; van den Genees-, Taal- en Letterkundige GULIELMUS FARMUS (WILLEM BOONAKETS), den 28 Mei 1590, te Leuven, waar hij Hoogleeraar in de Grieksche taal was, door eenige wederspannige en woelende Studenten vermoord, en van ADRIAAN VAN HILVARENBEEK, Abdijheer van het stift van St. NICOLAAS te Middelburg en daarna Priester te Monster bij 's Gravenhage, die in den nacht van den 9 Julij 1572

te Ruyge bij Brielle, op last van WILLEM VAN LOONEN, Graaf van de Mark, met andere, te Gorinchem in hechtenis genomen, R. K. gestelijken, werd opgehangen en daarom onder de Gorinchemsche Martelaren geteld wordt.

Aan dit d. vielen de volgende rampen te beurt. Het werd in 1388 door den Hertog van GELDEN, afgebrand en verwoest. In het jaar 1542, werd HILVARENBEEK door MAANTEN VAN ROSSER, gebrandschat op 1400 guld., en het volgende jaar 1543, moest het weder aan hem 1500 guld. aan brandschatting opbrengen. In het jaar 1586, plunderden de Staatse benden dit dorp uit, en dreven al het vee naar Holland.

In het jaar 1702, leden de inwoners van dit dorp, die alle huizegoederen in de kerk en op den toren hadden geborgen, eene schade van 10,000 guld., door de Franschen, die hun alles ontfroefden, ofschoon zij er zich dapper tegen verweerden. In 1708 plunderden eenige Fransche Dragonders hier al de huizen, en verbrande 19 huizen en schuren, allen vol beladen met graan.

In het jaar 1719, werden zeer vele inwoners van dit dorp, door eene allerbesmettelijkste ziekte aangetast, en naar het graf geslept, zoo dat de Algemeene Staten goedvonden, om dit dorp door een kordon te laten insluiten. In 1792, werden hier eenige huizen door eenen bij ongeluk ontstane brand geheel vernield, doch deze brand werd gelukkig gestuit, terwijl dit dorp anders eene veel grootere schade soude geleden hebben.

In den nacht tusschen den 20 en 21 Maart 1801, sloeg de bliksem in den toren, doch de brand, hierdoor ontstaan, werd zoo spoedig als gelukkig gebluscht. In den nacht tusschen den 29 en 30 April 1842, is hier een verschrikkelijke brand ontstaan, waardoor 15 huizen met schuren en stallingen, eene prooi der vlammen zijn geworden, terwijl ook eenig vee daarbij omkwam. Bij de Belgische omlaaten heeft dit d. meermalen door streepen der benden geleden.

Het wapen deser gem. bestaat in een schild van goud, beladen met twee van anderen in het schild, elkander ontmoetende onregelmatig, kronkelende lijnen van zilver, voorstellende de beide beekjes, welke het overtollige heidewater door het dorp voeren, en zich even daar buiten vereenigen; boven in het schild ziet men een blokje van zilver, verbeeldende de kerk en den toren, die ook werkelijk tusschen de beide beekjes geplaatst zijn.

HILVARENBEEK-DIESSSEN-EN-LAGE-MIERDE, kerk. gem., prov. Noord-Brabant, klass. van 's Hertogenbosch, ring van Oisterwijk.

Vroeger waren het twee gem., als: die van Hilvarenbeek-Diessen-en-Riel, en die van Lage-Mierde, zijnde de eerste, die in de gem. Hilvarenbeek-Diessen-en-Riel het leeraarsambt heeft waargenomen, geweest GIJSBERTUS COBBIUS, die in het jaar 1646 herwaarts kwam, en in het jaar 1687 overleed.

De gem. Lage-Mierde was eertijds met Hooge-Mierde en Hulsel, als eene combinatie aangemerkt, die echter in het jaar 1730, door den Raad van State vernietigd is, zoo dat er sedert te Hooge-Mierde en Hulsel niet meer werd gepredikt, en de weisige Herv. diers plaats, te Lage-Mierde hunne godsdienst moesten uitoefenen. Na deze afscheiding had Lage-Mierde tot eersten Predikant PAVUS KRUCENIUS, die in het jaar 1735 herwaarts kwam, en in het jaar 1779 overleed. Toen in het jaar 1807 de combinatie van Hilvarenbeek-Diessen-en-Lage-Mierde ontstaan was, had men hier tot eersten Leeraar

JACOBUS VAN HEUSDEN, die reeds sedert het jaar 1793 te Hilvarenbeek stond, en in het jaar 1839 emeritus werd.

Men heeft in deze gem. ééne kerk te Hilvarenbeek en telt er 90 zielen, onder welke ruim 50 Ledematen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

HILVER (DE) of HULVER, beekje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, dat uit onderscheidene takjes ontstaat, die alle in de heide aan de Belgische grenzen ontspringen, het voornaamste daarvan uit een moeras, omtrent de Tuldershoeft. Twee dezer takjes stroomden Noordwaarts langs het kasteel Groenendaal, tot voorbij het d. Hilvarenbeek, waar zij zich vereenigen. Dit beekje neemt voorts bij het geh. Bieft eenen Oostelijken loop, en ontlast zich, een kwartier uur beoostend het laatstgenoemd plaatsje, in den Nemer.

HILVERBREEK, buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 7 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Naarden*, gem. en in het d. 's *Graveland*.

Dese buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 43 bund. 4 v. r. 99 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. HENDRIK SIX VAN HILLEGOM, woonachtig te Amsterdam.

HILVERBEEK, oude naam van het d. **HILVARENBEEK**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oosterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HILVARENBEEK**.

HILVERSON, d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HILVERSON**.

HILVERSON, cil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, ten Z. van *Colaba*.

HILVERSONNER-ENG, streek bouwland in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HILVERSONNER-ENG**.

HILVERSUM, gem. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden* (9 k. d., 2 m. k., 10 s. d.); palende N. aan de gem. *Bussem*, O. aan *Laren*, aan de *Utrechtsche* gem. *Baan* en de *Vuursche*, Z. aan de *Utrechtsche* gem. *Maartensdijk*, *Achtienheven* en aan de gem. *Oud- en Nieuw-Loosdrecht*, W. aan 's *Graveland* en *Weespercarpel*.

Dese gem. bevat het vlek *Hilversum*, het geh. de *Vaart* of het *Gooische-gat*, benevens eenige verstrooid liggende huizen.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4867 bund. 82 v. r. 61 v. ell., waaronder 4703 bund. 76 v. r. 87 v. ell. belastbaar land. Men telt er 860 h., bewoond wordende door 1052 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5200 inw., die meest hun bestaan vinden in fabrieken van katoenenbaai of *Hilversummerstreep*, tapijten en vloerkleeden, hebbende men er 16 *Hilversummer-streep*fabrieken, 21 tapijt- en vloerkleeden-, en 2 paardedekkenfabrieken, benevens 2 blaauwverwerijen en 1 zwartstoffenverwerij. In dit jaar (1843) is te *Hilversum* eene spinnerij opgericht, waarin ruim 40 behoeftege personen zija werkzaam geweest, en waarvoor door vermogenden een renteloos voorschot is verstrekt, ten einde eenige ingezetenen in de gelegenheid te stellen werk te verschaffen, tevens ook door bespitting van gronden. Vroeger had men er ook lakenfabrieken, en men heeft er 1 laerbrouwerij en 1 mouterij, benevens 1 korenmol en vrij aanmerkelijken landbouw.

De *Herv.*, die hier ongeveer 1700 in getal zijt, onder welke 600 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amsterdam*, ring

van *Naarden* behoort. Deze gem. is tot het jaar 1696 met *Laren* vereenigd geweest. De eerste Predikant, welke die beide dorpen gezamenlijk bediend heeft, is geweest STEPHANUS NICOLAI of STEVEN KLAAS, welke omstreeks het jaar 1584 herwaarts kwam, en in het jaar 1696 naar Oldeholtspade, in Friesland, vertrok. Na de scheiding deser beide dorpen, in het jaar 1605, bleef alhier MARTINUS DROGERSBOEK, die reeds sedert het jaar 1696 de combinatie bediend had; terwijl men te *Laren* eenen anderen Leeraar beriep. DROGERSBOEK overleed in het jaar 1621.

De R. K., van welke men er ruim 2900 telt, onder welke ruim 1900 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartsp. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men telt er ook 480 R. K. van de Oude Bisschoppelijke Cleretj of Jansenisten, onder welke 300 Communikanten, welke mede eene stat. uitmaken, die door eenen Pastoor bediend wordt.

De Isr., van welke men er 140 telt, maken de ring-synagoge van *Hilversum* uit, welke tot het Nederlands-Synagogaal Ressort van *Amsterdam* behoort.

Men heeft in deze gem. eene gemeente- of dorpschool, terwijl eene tweede in aanbouw is; een Instituut voor onderwijs in het Fransch, Engelsch en Hoogduitsch; een Instituut voor Meisjes, en eene Armen Zondagschool, welke gezamenlijk door 340 leerlingen bezocht worden.

Het vlek *Hilversum*, vroeger ook wel *Hilversum* gespeld, ligt 5½ u. O. Z. O. van *Amsterdam*, 2 u. Z. van *Naarden*, 3½ N. ten O. van *Utrecht*. Het is de grootste plaats van Gooiland, hoewel het in het uiterlijk aanzien kleiner dan *Huizen* schijnt, maar dit laatste is ruimer betimmerd. *Hilversum* is zeer aangenaam gelegen in een schoen dal, door eenen halven kring van heuvelen omgeven, en in de nabijheid van fraaije boschrijke dreven. Ook in het vlek zelf is het zeer boomrijk, waardoor het op sommige plaatsen eene aangename lusthof gelijkt. Daar men gewoon is den heuvelachtigen grond, welke rondom het d. ligt, voor het grootste gedeelte met rogge, haver, boekweit enz. te bebouwen, levert sulks de bekoerlijkste gezigten op, vooral als men den Trompenberg of den Boomburg beklimt, wanneer men in een oogenblik, de blaauwe heiden en de vruchtbare, met het goudgele graan pronkende, akkers overziet; terwijl de boekweit zich als een zilveren tapijt voordoot en verderop bosschaadjen, weiden, eene menigte torens en een gedeelte van de Zuiderzee, met de daarop zeilende schepen zien kan.

Omtrent de stichting van deze plaats weet men niets met zekerheid te zeggen. Alleen blijkt uit oude handvesten der Hollandische Graven, dat het eene oude plaats is, en het is hoogst waarschijnlijk, dat het zijn begin genomen heeft uit berdershutten, aangezien de gelegenheid zeer geschikt was voor de schapenfokkerij. Na het jaar 1526 is door de bestrating van den weg van 's Gravenland door *Hilversum* op Soestdijk, alsmede van den weg op *Utrecht* en de wegen binnen de gemeente, maar vooral door de vele ontginningen en beplantingen om het dorp, het aanzien daarvan grootelijks veranderd. Het getal h. in de kom van het d. beloopt 530 en dat der inw. 4900.

Het Regthuis, dat kort na den brand van het jaar 1766 gebouwd is, maakt van binnen en van buiten eene zeer goede vertooning. Het heeft eene hooge stoep, alsmede een torentje, waarin eene klok hangt.

De Parochiekerk, was vóór de Reformatie aan den H. Virus toegewijd. De Pastoor werd destijds bij beurten door de Abdis van Elten, en de Persona of den eersten Pastoor van Naarden aangesteld, hij trok van de pastorie 16 Rijnsche guld. (24 guld. 40 cent). Deze kerk, in het jaar 1766, op de muren na, afgebrand zijnde, is vervangen door het tegenwoordige gebouw, hetwelk den 3 Julij 1768 is ingewijd. Deze kerk is zeer net, in alles aan het oogmerk beantwoordende, en van een goed orgel voorzien, waarbij een orkest, dat op twee nette pilaren rust. De kerk heeft eenen spitsen toren en staat op een groot kerkhof, dat met eenen muur omgeven is. Sedert het jaar 1795 wordt hier niet meer in de kerk begraven. Maar men heeft daartoe, even buiten het dorp, eene geschikte plaats ingerigt. Deze begraafplaats is, na die van Wijk-bij-Duurstede, de eerste, welke men in Nederland buiten de bebouwde kom van eene st. of een d. heeft aangelegd, en is omringd door eenen 1 ell. 7 palm hoogen muur. De toegang tot dezen godsakker is als eene laan, beplant met eene dubbele rij boomen. Men treedt er in door een ijzeren hek, op welks pilaren de woorden: *GADENKY IS STRAVEN* te lezen staan. Tegenover dit hek ziet men eene graf- of gedenknaald, op eenen kleinen heuvel van groene soden.

De Kerk der R. K., aan den H. Virus toegewijd, is in 1784 gesticht, het is een groot en fraai gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien. Vóór dat deze kerk gesticht was, moesten de R. K. van Hilversum zich naar *Laren* of *Bussum* ter kerk begeven.

De Kerk der R. K. van de Onde Bisschoppelijke Clerozij of Jansenisten, aan den H. Virus toegewijd, is mede een net gebouw, zonder toren of orgel.

De Synagoge der Israëlitzen is klein, doch zeer net. Zij werd den 21 Augustus 1789 ingewijd. Deze synagoge heeft een aardig torentje, doch zonder klok daarin.

De gemeenteschool wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht. Het Instituut voor Jonge heeren telt 20 leerlingen, dat voor Jonge jufvrouwen mede 20 leerlingen, en de Arm- en Zondagschool 100 leerlingen. Ook heeft men een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 31 Mei 1824 opgerigt is en ruim 50 leden telt. — Sedert verscheidene jaren hebben er zich vele Kunstschilders gevestigd.

Vroeger had men hier een vrij aanzienlijk Weeshuis, in het jaar 1786 door den Heer *HANBAIK HOVY* gesticht, welk gebouw thans dient tot een particulier huis.

In den omtrek van het d. ziet men eenige tumuli, waaruit potten met beenderen zijn uitgegraven, welke waarschijnlijk van Germaansche herkomst zijn. Ook zijn er keisteenen van aanmerkeltjke grootte uitgegraven, en onder deze, welke op 9000, 12,000, sommige ook op 16,000 Nederlandsche ponden geschat worden.

De kermis te Hilversum valt in op Pinkster.

Die van Hilversum hebben getracht hunne vaart, ten Z. van 's Graveland gelegen, door de heide heen te brengen tot aan het dorp, waarin zij verhinderd werden door het verbod, om in Gooiland andere sandertjen te mogen aanleggen dan omtrent de stad Naarden, zoodat de schuit, die tuschen Amsterdam en Hilversum over en weder vaart, de goederen een klein half uur gaans van het dorp af moet lossen en laden, welke dan met wagens worden af- en aangevoerd, tot groot ongerief der ingezetenen; nu echter is de doosgraving weder begonnen.

HILVERSUM verkreeg in het jaar 1425 een handvest van Hertog JAN VAN BRUNEN, uit welk het schijnt, dat *Laren* en *HILVERSUM* yéer dien tijd onder een en hetzelfde geregt behoord hebben. Immers geeft de Hertog daarin niet alleen het regt aan den Baljuw, om jaarlijks op Vrouwendag vijf Schepenen voor *HILVERSUM* te kiezen, maar spreekt ook van eene banscheiding te maken tusschen *Larenkerspel* en *HILVERSUM*; doch de Schepenen van deze kerspelen zouden te zamen de brouken geregten in het Gooijerbosch, terwijl de bossten, welke schade in het bosch hadden aangerigt, verborgd zouden worden, bij goeddanken van Schepenen in de dorpen daar den eigenaar woonachtig was, en Schepenen van *HILVERSUM* zouden hun eigen land en hunne meente of gemeene weide keuren, gelijk die van *Laren* voormaals plegen te doen.

In het jaar 1491, toen de muren van Naarden zeer vervallen waren, hebben Burgemeesteren en Schepenen en de gemeene Poorters van Naarden verzocht, dat de vier naast gelegene en onder de stad behoorende dorpen *HILVERSUM*, *Blaricum*, *Laren* en *Muisen*, vermits zij, bij elke gelegenheid van vijandelijke overvallen, benevens hun vee, have en goederen, altoos lijfberging binnen gemelde stad hadden, ook mogten helpen dragen in de kosten, welke tot het herstellen van de muren en verdere versterkingen noodig waren; te meer, daar zij zich zelve buiten staat bevonden, om zulks alleen te bekostigen; waarop de Graaf van *BARON*, als Stadhouder van Holland enz. bevel gaf, dat de voorschreven herstellingen gedaan en de helft daarvan door de vier gemelde dorpen gedragen zoude worden, mits dat zij, als voren, ten allen tijde met vrouwen en kinderen, benevens alle hare goederen, lijfberging en bescherming binnen de gemelde stad zouden genieten.

In den tweespalt tusschen Holland en Gelderland, terwijl *FERNAN VAN OOSTENRIJK*, naderhand Koning van *Spanje*, naar *Duitschland* gereisd was, deed Hertog *KAREL VAN EGMOND*, die zijnen eisch op *Gelderland* levendig hield, in het jaar 1508, eenen inval in *Gooidland* en verbrandde het d. *HILVERSUM*, zonder echter grooten buit van de inwoners te bekomen, alzoó zij met hunne goederen gevlugt waren.

In het jaar 1629, bij den inval van den Graaf van *DEN BURG*, die met *Croaten* en andere benden in *Spaansche* dienst, over den *Ussel* een strooptogt deed naar *Amersfoort* en het *Gooi*, werd het d. *andermaal* in kolen gelegd.

In het jaar 1672, bij den noodlottigen inval der *Fransen* in de republiek der Vereenigde Nederlanden, heeft dit d., benevens *Loosdrecht* en *Kemnes*, zeer veel geleden; echter op verre na zoo veel niet, als sommige schrijvers daarvan verhaald hebben.

Den 1 Augustus 1674 werd dit d. zwaar geteisterd door een hevige onweder, waardoor 30 h. neergeworpen en andere zwaar beschadigt werden, kostende zulks menig mensch het leven.

In het jaar 1728 teisterde een vrij aanmerkelijk, toevallig ontstane brand, het dorp, waardoor meer dan vijftig huizen in de asch gelogt werden en veel schade aan wol en lakens geleden werd.

Bovenal noodlottig was de brand, die den 5 Junij 1766 te *HILVERSUM* gewoed heeft. Deze brand nam des namiddags tusschen een en twee ure een aanvang, en hetgeen opmerkelijk is, juist in hetzelfde huis, waarin de vorige brand ontstaan was en waar een *Israëlitisch* *Vleeschhouwer* woonde. Een van zijne huisgenooten, zegt men, had de onvoorzigtigheid gehad, om eenen aschpot met vuur dicht bij brandbare

stof of hooi te sellen. Weldra was alles in beweging, om, ware het mogelijk, den brand in hare beginselen te stuiten; dan, een sterke oostenwind op eene langdurige droogte volgende, vertjedde alle de pogingen der werkzame ingezetenen; het vuur werd met een ongehooflijk geweld door de lucht heen gevoerd, hetwelk als een regen op de huizen nederviel, en haar daardoor, aangezien zij meest allen met riet gedekt waren, zelfs op eenen verren afstand weldra in vlam zette, zoo dat vele ingezetenen, welke geen gevaar voor hunne eigene woningen vreesden, en die tot hulp van anderen waren toegeschoten, spoedig de droevige tijding ontvingen, dat ook hunne huizen door de vlammen waren aangestoken. Binnen weinige uren waren 217 huizen of schuren, behalve het raadhuis, de pastorie, het schoolhuis, de kerk en toren door het vuur verslonden. Vooral was de schade groot aan de voorhanden zijnde voorraad van fabriekgoederen, zoo dat het geheele bedrag der schade op een millioen guldens geschat werd; terwijl daarbij alle bescheiden en belangrijke archieven dit d. betreffende, zijn verloren geraakt.

Het kanaal van de Vecht of Tienhoven, is in de laatste jaren onder de gem. HILVERSUM in de heide verlengd, met plan om de Gooische heide met de Vecht te verbinden, met de Kem of te Huizen met de Zuiderzee, doch deze nuttige onderneming schijnt niet meer te worden voortgezet.

Het wapen van HILVERSUM bestaat in een veld van azuur (blauw), beladen met vier boekweitkorrels van goud.

HILVERSUMMER-ENG, streck bouwland in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, dat het d. *Hilversum* omgeeft. — Zij beslaat eene oppervlakte van 1280 bund.

HILVERSUMMER-MEENT, gemeene weide in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden*, gem. en *Z. van Hilversum*.

Deze weide, die eene oppervlakte beslaat van 428 bund., is van eenen watermolen voorzien, en wordt even als een polder afzonderlijk bestuurd, bestaande dit bestuur uit twee Molenmeesters, die aangesteld worden door het Gemeente-bestuur.

HILVERSUSCHE-MAAT, weide in *Gooiland*, waarin ieders eigendom alleen door paaltjes wordt aangewezen, dienende vooral tot hooiland, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden*. Thans behoorende onder de gem. *Huizen*, doch waarvan de meeste eigenaars te Hilversum woonachtig zijn

Deze weide, die eene oppervlakte beslaat van 45 bund., wordt even als een polder afzonderlijk bestuurd, bestaande dit bestuur uit twee Schuurmeesters, uit de Ingelanden benoemd door het Gemeente-bestuur van Hilversum.

HILVOIRT, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, kw. *Oisterwijk*. Zie **HELVOIRT**.

HILVOIRTSCH-STRAAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, kw. *Oisterwijk*. Zie **HELVOIRTSCH-STRAAAT**.

HILVOORDEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. *Z. Z. O. van 's Groenhege*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. *W. ten Z. van Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

Op deze buit. gaat men door eenen onderaardschen gang naar het tuinbuis, maar tusschen beide is eene dubbele deur, die door middel van eenen geheimen val in den grond van zelf open springt, wanneer men er voor staat. Overigens heeft men er groote vijvers, eene

yischrijke vliet, fraaije wandeldreven, en men geniet er een schoon veldzigt. Zij wordt in eigendom bezeten door den Heer M. VIRULY M. Da.

HIMMEN, d. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HIMMEN**.
HINCKEL, geh. in de heerl. *Rosport*, grooth. *Luxemburg*. Zie **HINCKEL**.

HINCKELENOORT, voorm. amb. heerl. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie **HINCKELENOORD**.

HINDELOOPEN, kant., prov. *Friesland*, arr. *Sneek*.

Het bevat de steden Hindeloopen, Workum en Stavoren, benevens de griet, Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12,171 bund. 49 v. r. 79 v. ell., waaronder 9715 bund. 82 v. r. 20 v. ell. belastbaar land; telt 1250 h., bewoond door 1696 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 7700 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw. veeteelt en zeevaart.

HINDELOOPEN, gem., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen* (13 m. k., 8 s. d.); palende Z., W. en N. aan de *Zuiderzee*, O. aan de griet. Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde.

Deze gem. bevat de stad Hindeloopen, benevens de zoogenaamde Klokslag van Hindeloopen, waarin eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 500 bund. 79 v. r. 23 v. ell., waaronder 498 bund. 16 v. r. 18 v. ell. belastbaar land; telt 257 h., bewoond door 272 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in boerderij, dijk- en polderwerken en een weinig vischvangst; terwijl men er thans twee scheepstimmerwerven, eene wolkammerij en eene verwerij heeft.

De Hervormden, welke hier 950 in getal zijn, onder welke 350 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Workum*, behoort. Bij de algemeene Hervorming in *Friesland*, in het jaar 1580, werden de eerste godsdienstoefeningen alhier gehouden ten huize van zekeren **LAURENS GLISBERTS**, ter plaatse, waar thans een boschje gevonden wordt, bij den Heer **J. T. VAN DER LAAN** in eigendom bezeten wordende, wijk C, N°. 63. Dit geschiedde, alsoo de kerk verbrand was, mogelijk wel in de onlusten, die kort te voren in *Friesland* plaats hadden. De Herv. gem. werd eerst bediend door den Leeraar van *Koudum*, **RUDOLFUS FABRITIUS**, en daarna door die van *Molkwerum*, tot dat de gem., in het jaar 1600, alleen een eigen Leeraar bekwam. De eerste, die te **HINDELOOPEN** alleen het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **GERARDUS VOCKINGIUS** of **GERARD VOCKING**, die sedert het jaar 1597 *Molkwerum* en **HINDELOOPEN** te zamen bediende, maar in 1600 alleen voor **HINDELOOPEN** beroepen werd, terwijl men toen *Molkwerum* bij *Warns* en *Scharl* voegde. In het jaar 1605 vertrok **VOCKING** naar *Makkum*. Van 1726 tot eenige volgende jaren werd de gemeente door twee Leeraren bediend, van welke de eens als ordinair en de andere als extra-ordinair Predikant werd aangemerkt; alstoen toch werd door de Regering een tweede Predikant aangesteld, die tevens als Rector der Latijnsche school moest fungeren. De eerste, die als extra-ordinair Predikant hier gestaan heeft, is geweest **HANSO LEMSTRA**, die in Maart 1726 als S. S. Min. Cand. herwaarts kwam, en in het jaar 1728 naar *Heeg* vertrok. Na het vertrek van den Predikant **BOUWE RINGHALDA**, naar *Dronrijp*, hetwelk in het jaar 1794 plaats had, bleef de tweede predikantsplaats onvervuld, tot dat die, bij besluit van Koning **LOUWISX**, in dato 14 Januarij 1808,

geheel werd ingetrokken, terwijl de eenige Predikant nu tevens Rector is. Onder de vroegere Herv. Predikanten dezer stad, verdient bijzonder melding DOMINICUS GOLTZIUS, die hier in 1684 van Tjummarum beroepen werd, en tot 1719, wanneer hij emeritus werd, hier Gods woord verkondigde, en wiens talrijke en uitmuntende geschriften nog de aandacht en lezing overwaardig zijn. Bij vacature werd voorheen door den kerkeraad een zes- en een drietal gemaakt (namelijk alleen in betrekking tot den eersten of gewonen Predikant, want de tweede werd geheel alleen door de Regering benoemd), hetwelk ter approbation aan de Regering werd aangeboden, en waaruit alle Mansledematen één tot Predikant aanstelden; doch dit is, sedert de tegenwoordige kerkordening, geheel vervallen, staande de beroeping nu alleen aan den kerkeraad.

Reeds in het midden der zestiende eeuw bestond hier eene Doopsgezinde gemeente, die op sommige tijden 1000 leden telde. Van het jaar 1615 tot 1628 bestonden hier de Waterlandsche- en de Vlaamsche gemeente. Ook schijnt er destijds nog eene kleine gem. van Hoogduitsche Doopsgezinden bestaan te hebben. De Waterlandsche en Vlaamsche gemeenten werden in 1628 vereenigd; Die vereeniging heeft geduurd tot 1749; toen zijn er weder twee gemeenten ontstaan, bekend onder den naam van het Oude- en Nieuwe Huis of de Groote- en Kleine-Vermaning, ook wel de Groote- en Fijne-Mennonieten, welke zich echter in het jaar 1810 ten tweeden male vereenigd hebben, en sedert door eenen Leeraar bediend zijn. Op het einde der zeventiende eeuw telde de Vlaamsche Doopsgezinde gem. 570, en de Waterlandsche 210 niet gealimenteerde leden; in 1796 beide gem. 550 zielen. Thans telt men er 150 zielen en onder deze 60 Ledematen. De eerste Predikant bij de Groote-Vermaning, in 1749, is geweest W. VAN DER PLOEG, die van hier vertrok naar Dockum. Bij de Kleine-Vermaning, in 1749, was de eerste Predikant D. J. BOGAART, welke hier van Aalsmeer kwam en wederom van hier in 1772 naar Enkhuzen vertrok. Bij de tegenwoordige vereenigde gemeente is het geweest S. GORRA, welke alhier in 1808 beroepen werd van de Joure, en die van hier in 1815 vertrok naar Zijldijk.

Het getal Roomsche Katholijken, hetwelk men er heden aantreft, beloopt 90, welke te *Workum* hunne godsdienst oefenen.

Ook bestaat, volgens besluit van Z. M. den Koning, in dato 5 December 1841, N°. 9, eene Christelijke Afscheidene gemeente, welke ruim 20 zielen telt, en die ook, in 1842, eene eigene kerk alhier gebouwd hebben.

De Israëlieten, die er ongeveer 50 in getal zijn, hebben eene bijkerk, welke tot de ring-synagoge van *Bolsward* behoort.

Men heeft in deze gem. eene school.

De stad HINDLOOPEN, bij verkorting HINLOOVEN, in het Lat. HINDSLOPA, ligt 8 u. Z. W. van Leeuwarden, 4½ u. W. Z. W. van Sneek, 2 u. N. van Stavoren, 5½ u. Z. van Harlingen, 52° 55' N. B., 25° 27' O. L. De stad wordt aan drie kanten door de zee bespoeld, en heeft maar alleen aan den zuidoostkant goed weiland, zoodat zij de gedaante van een schiereiland vertoont. Het is eene naakte plaats, zonder bosch of boomen. Zij heeft eene goede haven aan den Noordkant, die aan de Noordwestzijde door palen en steenen, en aan de Oostzijde door strand en palen gedekt is. Het is van daar, dat de inwoners zich sedert eeuwen bijna geheel op de zeevaart hebben toegelegd, en reeds zeer vroeg grooten handel dreven. Ook kunnen bij

stormwinden, kleine schepen daarop veilig toezellen; doch voor groote schepen heeft zij geene genoegzame diepte, alzoo er, bij een gewoon hoog tij, niet boven de vier of vijf voet water in den mond der haven gevonden wordt. Zij is voorzien van eene steenen sluis, ter wijfde van 16 houtvoeten (ruim 4 ell. 2 palm.), en zoo zwaar en sterk, dat zij voor geene andere, in de prov. Friesland, behoeft te wijken. De stad, geheel en al met grachten doorsneden zijnde, vertoont zich, alsof zij in verscheidene eilanden verdeeld ware. De grootste dier grachten is de Zijlroede, waardoor het binnenwater uit den Indijk en het Haanmeer naar zee vloeit; zijnde er behalve dat, op 's Lands kosten, in het jaar 1775, eene nieuwe waterleiding gegraven en eene sluis in den Slaperdijk gelegd, welke zich van het Workumer-Nieuwland tot aan Kondum uitstrekt.

HINDELOOPEN heeft goede straten en was vroeger dicht bebouwd, en zonder eenige opene plaatsen en pleinen, uitgezonderd een plein in wijk A, dienende tot een kerkhof voor drenkelingen enz.; doch daar er, gedurende de laatste zeventig jaren, wel honderd vijftig huizen zijn weggebroken, en velen eene bijzondere bouworde hebben, zoo geeft dit op sommige plaatsen een zeer ongeregeld aanzien. Wegens den oorsprong en eerste bouwing dezer stad valt met zekerheid niets te bepalen, doch uit de bouworde der huizen en hunne benamingen mag men met grond besluiten, dat ze, bij hareu eersten aanleg, een dorp geweest is, onder welke benaming zij ook reeds op het jaar 779 vermeld wordt; terwijl zij, door toenemende zeevaart, in het jaar 1226, tot eene stad is verheven. De huizen, meerendeels met roode pannen gedekt, worden er nog hedendaags verdeeld in het binnenhuis, middelhuis, buiten- en lytshuis, gelijk ten platte lande. Ook zijn er altijd zeer vele koemelkerijen in de stad geweest, hebbende haar getal, in het jaar 1642, nog wel 162 beloopt, dat te minder te verwonderen is, als men nagaat, dat de vermogende ingezetenen tevens eigenaars waren van de landerijen, nabij de stad gelegen. De meeste huizen der stad zijn naar den ouden trant, met trapgevels, gebouwd, slechts van eene verdieping en van binnen op eene vaak hechte, doch vreemde wijze, fraai met eikenhout betimmerd. In het voorjaar betreft men hier gewoonlijk het zoogenaamde lytshuis, zijnde een klein gebouw of vertrek aan den waterkant, welk gebruik de strekking heeft, om het woonhuis zoo veel mogelijk zindelijk te houden.

De kleeding der inwoners, bijzonder der vrouwen, verschilt zeer veel van die der overige Friezen. Haar hoofdkapsel openbaart het, of zij gehuwd of ongehuwd zijn, terwijl de stof harer kleeding meestal ruitvormige figuren oplevert, die nogtans zeer onderscheiden zijn, en verschillende vreemde namen dragen. Ook de taal, zeden en levenswijze hebben hier iets bijzonders, al hetwelk eene opmerkelijke beschouwing overwaardig is. Dit vreemde gaat evenwel langzamerhand veel verloren, zoo als de welvaart dezer stad in de laatste tijden ook aanmerklijk verminderd, en de scheepvaart nagenoeg vervallen is.

Sommigen zijn van gevoelen, dat het bijzondere, hetwelk de inwoners dezer stad van andere oorden onderscheidt, is toe te schrijven aan den handel, dien de Hindeloopers oudtijds in het Noorden dreven, namelijk hun verkeer op het Zweedsche eiland Amak; terwijl de kleeding dier eilanders, vroeger eenige overeenkomst had met die der Hindeloopers.

Uit de gelegenheid en namen van eenige deelen der stad valt op te maken, dat de Noordkant en Westkant, zijnde de Buren, de

Noord-Be en de West, met de Kerkstraat, de eerste beghuselen der stad geweest, dewijl men daar achter de Tuinen heeft, zijnde thans eene straat, die zich langs de Buren uitstrekt tot aan de Zijlroede, welke, met de daarin liggende sluis, buiten de oude stad is geweest, doch eertijds gebruikt werd om er moesgroenten te zaaijen en te planten. Hieraan volgen de Kleine- en de Groote-Klinten en Wiltje-Klinten; benamingen, waarvan de oorsprong tot hertoe niet gebleken is. Men zou echter mogen gissen, dat deze dusgenoemde straten oudtijds zeker soort van schansen zija geweest, dienende om de stad voor het geweld van vijandelijke aanvallen te dekken. Dit komt ons te waarschuijlijker voor, omdat deze straten een gedeelte der stad als insluiten, en zulke hoogten, die tegen of voor eene stad, als eene linie worden opgeworpen, misschien wel de naam van Klinten gedragen hebben. Althans tusschen Molkwerum en Warns is een gedeelte der linie tegen de stad opgeworpen, om de Spanjaarden te verdrijven, nog tegenwoordig bekend onder den naam van Klinten. De Galgepelle, gelegen tegenover Wiltje-Klinten, tusschen de Kerkstraat en de Oude Weide, wordt dus genaamd, omdat hier, volgens overlevering, eertijds de gal stond. Doch dewijl het niet bewezen is, dat HINDLOOPEN ooit het regt gehad heeft om halstraffen op te leggen, son het wel kunnen zijn, dat men aan deze plaats, buiten de stad liggende, dien naam gegeven hebbe, om dat daar, ten tijde der binnenlandsche beroerten der Schieringers en Vetkoopers, wel de eene of de andere is opgehangen, en mogelijk wel in het jaar 1418, wanneer tusschen Molkwerum en HINDLOOPEN, bij Palesloot, een slag is voorgevallen, waarin wel 300 man sneuvelden en 200 gevangen genomen werden, of anders in het jaar 1420, wanneer een tweede veldslag is voorgevallen, ten Oosten der stad, omtrent $\frac{1}{2}$ uur gaans van daar, in de Made, bij het Oudehof, waarin bij de 200 man sneuvelden en even zoo veel gevangen geraakten; zijnde het geenszins te verwonderen, dat er in de eerste woede eenige van die gevangenen zijn opgehangen. Aan de Galgepelle ligt de Oude Weide, met welke aanleg in het jaar 1614 een begin gemaakt werd, en dewijl de huizen op stads grond gebouwd werden, waren de eigenaars gehouden, eene jaarlijksche grondpacht van eenen gulden voor ieder huis aan de stad te betalen; doch deze, van tijd tot tijd afgekocht zijnde, zijn er thans maar twee over, waarvan dese jaarlijksche grondpacht betaald wordt. Deze deelen maken samen genomen de Oude stad uit, welke in 1638 en volgende jaren is uitgelegd en vergroot, met dat gedeelte, hetwelk aan den Zuidkant der Zijlroede ligt, en bestaat uit de Nieuwe stad, Nieuwe weide en Dubbelstraat.

De oorsprong van den naam dezer stad meenen sommigen daarin te zoeken, dat de Koningen en Prinsen van Friesland, oudtijds hun hof houdende te Stavoren, zich met de jagt plagten te verlustigen in het bosch van Kreil, gelegen ten Westen en Noordwesten van HINDLOOPEN, doch van overlang door de zee ingenomen, en dat zij op die plaats, daar nu de stad gevonden wordt, een jagthuis hadden, waarbij van tijd tot tijd ook meer andere huizen zijn aangebouwd, waarvan echter de juiste tijd der stichting ook onbekend is. Deze verzameling van huizen was in het jaar 719 reeds tot een dorp aangegroeid, hetwelk toen door de Deenen en Noormannen is uitgeplunderd en in brand gestoken. Daar zich nu in gemeld bosch vele herten en hinden ophielden, zal men aan die plaats, en dus aan deze stad, bij vervolg, den naam van HINDLOOPEN gegeven hebben, gelijk ook is af te leiden uit het

oude wapen der stad, zijnde geweest eene hand, loopende over het veld, blijkbaar uit de oude zegels, die allen gelijk zijn.

Het bewijs dat HINDELOOPEN door de Staten des Lands, in het jaar 1225, tot eene stad verheven werd, is niet in de stads-archieven te vinden; doch dit valt ligt te begrijpen, dewijl de stad, bij onderscheidene gelegenheden, meer dan eens is in brand geraakt, waarbij alle oude stukken zullen verloren geraakt zijn. Door de zeevaart, eene der voornaamste bronnen van bestaan der ingezetenen, is de stad van tijd tot tijd in rijkdom en vermogen toegenomen. Ten bewijze daarvan strekken, onder anderen, de voorregten, welke door ALBERT, Koning van Zweden, aan die van Stavoren en HINDELOOPEN zijn gegeven, op den 25 Julij 1368, en daarna, door de Prelaten, Grietmannen en Mederegters der landen en steden in Oostergoo en Westergoo, den 7 Julij 1435 goedgekeurd. De zakelijke inhoud dezer voorregten kwam hierop uit: » Dat die van Stavoren en HINDELOOPEN vrij mogten » varen in het Rijk van Denemarken en Schoonen, en daar koop- » handel doen zonder hinder. Dat zij aldaar het zeestrand vrij » zouden hebben, om alle zeevonden zelve te mogen bergen, en de » arbeiders te winnen, waar zij die noodig hadden. Dat, zoo er goe- » deren aandreven, waarvan de eigenaar onbekend was, de naaste » voogd die zou moeten bergen, met de Priesterschap beschrijven, » in de kerk brengen, en vervolgens deze goederen aan den naaste » erfgenaam overgeven, mits dat de arbeiders een redelijk loon ont- » vingen. Dat de steden ook zelve voogden mogten stellen op hare » eigene wetten te Schoonen en Balsterbod, gelijk ook in het ge- » heele land regters over hare eigene burgers enz." Daar deze voor- regten, met meer anderen, bij het lossen en laden, mits de tollan betalende, gepaard gingen, is het meer dan waarschijnlijk, dat eenige inwoners uit dese steden zich daar met der woon hebben nedergezet. Wanneer Koning CHRISTIAAN II, ten jare 1514, trouwde met ISABELLA, zuster van Keizer KAREL V, werd aan de Nederlanders, die zij mede bragt, dit eiland ter bewoning aangewezen, denklijk omdat die zich met de toenmalige bewoners, als ook Nederlanders zijnde, best zouden kunnen verstaan. De stad, in grootheid toenemende, was destijds reeds in het verbond der Hanzesteden begrepen, en maakte, in het jaar 1570, een vredeverbond met WALDEMAR, Koning van Denemarken. Toen Hertog JAN VAN BEIJEREN, in het jaar 1421, door Harlingen gehuldigd werd, verzegelden die van HINDELOOPEN niet alleen de brieven van huldiging, maar huldigden hem ook daarna zelve.

Het Stadhuis, aan het *Kerkhof* en bij de Houw, dat in het jaar 1685 gebouwd werd, is wel klein, doch net, en bevat behalve de Raadkamer en de Secretarie, een vertrek, waar het Kantongeregt zijne zitting houdt. Onder het stadhuis is de Waag, het Stadspakhuis, de Plaats voor de Gevangenen en de Ratelwacht. Op het stadhuis wordt tegenwoordig nog eene morgenster bewaard, zoo als die bij de oude Noordsche volken in gebruik plagt te zijn, alsmede de kaak, waarop de leeuw met het wapen der stad en de boeijen. Van die kaak komt het Friesche spreekwoord af, den leeuw in den bek gezien hebben, voor de geesselstraf te hebben ondergaan.

Men heeft er eene Vischmarkt, vóór welke de vischvangst van PÉTRUS geschilderd is met de nationale Nederlandsche vlag.

Daar het bekend is, dat HINDELOOPEN in de vroegste tijden, ten aanzien van het kerkelijke gestaan heeft onder het klooster van St. Odulfus

te Stavoren, doch op den 7 Augustus 1661, door Paus Pius IV, onder het nieuwe bisdom van Leeuwarden gesteld werd, zoo zal de kerk, die over het Stadhuis en de Gouw staat, ook waarschijnlijk wel aan dea H. Ooulfus zijn toegewijd geweest; althans zeker is het, dat de nu nog aanwezige kerk niet, zoo als sommigen willen, in het jaar 1632 gebouwd kan zijn, daar zij, welke aanvankelijk niet groot schijnt te zijn geweest, reeds in het jaar 1626 vergroot werd. Vóór de Reformatie bragt zij 140 goudguld. (210 guld.) op. Ook was er destijds een vicarisschap, dat 100 Philippusguld. (125 guld.) opbragt. Het is een groot en fraai gebouw van gelen steen, doch alzoo zij door aanwas der Hervormde gemeente te klein bevonden werd, is er, in het jaar 1688, aan den zuidkant eene nieuwe kerk tegen de oude aangebouwd, nadat men den muur aan dien kant weggebroken, en het dak op pilaren had doen rusten. Deze beide gebouwen maken dus door hunne vereeniging maar eene kerk uit, doch worden doorgaans de Oude- en Nieuwekerk genoemd. Boven den ingang der Nieuwekerk leest men het volgende versje, zinspelende op den naam der stad:

DES HEREN WOORD
MET AANDACHT HOORT,
KOMT DAARTOE MET HOOPEN
ALS HINDEN LOOPEN.

Deze kerk, welke in het jaar 1834, toen zij deertlijk in verval was, aanmerkelijke verbeteringen ondergaan heeft, is van binnen net en zindelijk, doch niet prachtig betimmerd, en sedert het jaar 1658 van een orgel voorzien, dat, volgens het daarop staande jaartal, in het jaar 1634 moet vervaardigd zijn, en wel klein, doch voor dien tijd alleszins groot genoeg zal geweest zijn. Het heeft in het jaar 1840 aanmerkelijke verbeteringen ondergaan. De kerk pronkt met eenen zeer hoog en fraai spits van drie omgangen voorzien is. Doch deze, in de maand October 1701, onder de namiddaggodsdienst, door den bliksem in brand geslagen, en op twee omgangen na afgebrand zijnde, welke ook reeds van ouderdom vervallen waren, werd alles tot op het muurwerk weggebroken, en in het jaar 1754 wederom in dien stand opgebouwd, waarin zij zich tegenwoordig nog vertoont, prijkende met eenen grooten windwijzer, welke de gedaante van een schip heeft. Deze toren is in het jaar 1833 aanmerkelijk hersteld geworden.

De Doopsgezinde Kerk, op de *Tuinen* in wijk B, is een fraai gebouw, dat in het jaar 1683 gesticht, en vroeger misschien de grootste van de geheele provincie geweest is; doch zij is in het jaar 1837, wegens het verminderd getal leden, verkleind geworden. Deze kerk heeft noch toren noch orgel.

Vroeger had men er, ten gevolge der voorgemelde scheuring, nog eene tweede Doopsgezinde kerk, de *Kleine-Vermaning* genaamd. Zij stond op de *Wiltjens klinten*, doch is sedert jaren reeds veranderd in een particulier woonhuis.

De Roomsche Katholijken hadden hier vroeger eene Kerk, doch geen vasten Priester. Voorheen plagt deze gemeente door den Priester van *Bakhuizen* bediend te worden; doch daarvan is zij in de vorige eeuw afscheiden, en de kerk afgebroken.

Het Weeshuis, staande op het *Oosten der Straten*, in wijk C, is in het jaar 1694 gesticht en rijkelijk begiftigd door *Lambertus Kamp*, die daartoe, bij uitersten wil, zijn huis, benevens eenige landerijen, aan de Diaconie der Herv. gemeente vermaakt had. In dit huis

worden alle kinderen, zonder onderscheid van godsdienst, opgenomen, die door het verlies hunner ouderen zich in eenen behoeftigen staat bevinden.

Vroeger had men hier ook een Oudemannen- en Vrouwenhuis, aan het *Kerkhof*. Dit werd in het jaar 1799 gebouwd, en daarin werden oude lieden der Herv. gemeente onderhouden en van kost en kleederen voorzien. Sedert het jaar 1820 heeft dit gesticht opgehouden te bestaan; het gebouw dient thans (1845) tot de Latijnsche school (als er namelijk leerlingen zijn, hetgeen sedert de laatste drie jaren het geval niet is), alsmede tot de Catechisatiekamer van de Hervormde Gemeente, en tot woonhuis voor den kerkelijken Deurwachter.

Ook heeft men er een Spinhuis, in de *Kerkstraat*, waarin aan meer dan honderd behoeftige lieden werk verschafft wordt.

De Stadsschool wordt door een gemiddeld getal van 180 leerlingen bezocht.

De beestenmarkt valt in den 5 Mei en den 22 October.

Er bestaan vele historische overleveringen en herinneringen omtrent deze stad, waarvan de volgende de voornaamste zijn.

Men wil, dat in het jaar 776 en vele jaren te voren, ter plaatse, waar thans HINDELOOPEN staat, een bosch geweest zij, waar de Koningen van Friesland op herten en hinden plagten te jagen, geheel van de Kreil af langs den Vliestroom tot naar Workum heen, toen het Breezand ook nog land was.

De Denen en Noormannen plunderden en verbrandden gedeeltelijk, in het jaar 779, het toenmalige d. HINDELOOPEN; doch die van Stavoren, welke toen reeds magtig waren, kwamen de Hindeleopers te hulp, ontnamen den vijanden hunnen buit, beschermden hunne landslieden met hunne oorlogschepen, en bewaarden alzoo de plaats.

In het jaar 910 begonnen die van HINDELOOPEN meer moed te krijgen en hun dorp weder met huizen te betimmeren, zoodat de plaats begon aan te groeijen.

Het bosch Kreil bij HINDELOOPEN stond, in het jaar 1270, nog in volle kracht, en daarin groeiden boomen van hard eikenhout, welke verre landwaarts in gehaald werden, om er huizen en kerken mede te betimmeren.

Tijdens het vreeselijk woeden der Schieringer- en Vetkooper-verdeeldheden, in het jaar 1418, viel er tusschen genoemde partijen een slag voor bij Palesloot, tusschen HINDELOOPEN en Molkwerum, waar Heer ORKE VAN DEN BROEK met eenen hoop Vetkoopers landde, en SAKEN SJAERDANA'S volk, dat Schieringers waren, versloeg, zoodat er wel tweehonderd dood bleven en even zoo veel gevangen werden gemaakt. Twee jaren later viel er nabij de stad, waarschijnlijk bij het Oudhof in de hooilanden, weder eenen slag voor, met bijna gelijken uitslag: want ook hier sneuvelden of verdronken er meer dan tweehonderd en werden er ruim zoo veel krijgsgevangenen gemaakt. In beide deze veldslagen was de stad mede gewikkeld. Men zegt, dat de zoogenaamde Galge-polle in de oude stad, die in het jaar 1638 vergroot is, daaraan herinnert.

HINDELOOPEN huldigde, gelijk Harlingen, in het jaar 1421, Hertog JAN VAN BEIJEREN, Graaf van *Holland*, tot haren Heer.

In de vijftiende eeuw trachtte zij mede het hare toe te brengen tot wering van de menigvuldige onlusten, partijschappen en verdeeldheden, die de prov. Friesland destijds in onrust hielden, en had deze stad in vele gevallen eenen aanmerkelijken invloed.

HINDELOOPEN leed, in het laatst van het jaar 1491, veel door eenen zwaren brand; doch meer nog in 1514, toen zij bijna geheel afbrandde, en de stadskist, bevattende hare oude brieven en handvesten, verloor. Deze brand werd door de buitengewone droogte zeer vernielend: want de hitte was zoo groot, dat nabij Giethoorn, Bakkeveen en Hauke vele vennen in brand geraakten, waardoor aan de veldgewassen en bijgelegene bosschen groote schade geleden werd.

In het begin der zestiende eeuw hield deze stad eerst de zijde der Saksers, doch werd door JANKE DOUWANA, die de Geldersche partij had gekozen, ook voor deze laatste gewonnen en in de Geldersche magt gebragt, ten gevolge waarvan de knechten, die van des Hertogen van Saksens volk waren overgebleven, met den Zwarten Hoop, in Mei 1515, herwaarts kwamen, en onderscheidene boerenhuizen en dorpen in den Zuidhoek in brand staken, welk lot de stad HINDELOOPEN, den 25 dier maand, mede moest ondergaan: wordende het toen ten grooten deele in de asch gelegd en verwoest. Kort hierna, bij de overdragt van Friesland aan KARL V, werd HINDELOOPEN met Bourgondisch krijgsvolk bezet, die het begonnen te versterken; doch naauwelijks hadden zij hiermede aan de eene zijde eenen aanvang gemaakt, of GAOOTS PIKA, die zich, onder meer andere titels, welke hij aannam, ook Heer van HINDELOOPEN noemde, kwam hier in het jaar 1517 met een aantal kleine vaartuigen aan, en nam, niet zonder tegenstand, de plaats in, alwaar hij 107 van de Bourgondischen doodsloeg en 77 gevangen nam, terwijl zij, die vlugten, meest verdronken. GAOOTS PIKA versterkte de stad toen tegen verderen aanval.

Bij den Allerheiligen vloed, van het jaar 1570, zoo ten hoogsten schadelijk voor Friesland, leed ook HINDELOOPEN niet weinig, zijnde hierdoor, onder andere, wel dertig vronwen verdronken, die nitgegaan zijnde om de beesten uit het veld te halen, met het verdronken vee tegen den hoogen dijk kwamen aandrijven.

Wanneer drie jaren daarna het platte land, door rooven en plunderen, verwoest, en niet zelden zoo schielijk overvallen werd, dat noch Wereldlijken noch Geestelijken bij dag of nacht in hunne huizen veilig waren, meesten er groote sommen gelds opgebracht worden. Om daarin te voorzien, rustte men eene vloot uit van seven groote schepen; doch de Stadhouder ROSLES, ziende dat die schepen, wegens de droogte op de kust, van geen dienst konden zijn, sloeg voor, om in de plaats daarvan galeijen te laten maken. De steden HINDELOOPEN en WERKUM beloofden er ieder eene met drie riemen, op hare eigene kosten, te leveren, zijnde de bestekken daartoe uit Amsterdam gekomen, en ieder galei op drie honderd dnkaten geschat, zonder dat men met zekerheid vermeld vindt, of dit plan, ten aanzien van HINDELOOPEN, voortgang hebbe gehad.

Ten jare 1574 lagen binnen deze stad Spaansche soldaten, doch die bezetting werd klein, doordien de Spanjaarden ze verminderd hadden, om andere steden te beveiligen. Van deze omstandigheid maakte Kapitein WALTER HAGEMAN, die zich destijds op Texel bevond, gebruik, en veroverde de stad, bij de duisternis van den nacht, met behulp van zijns broeders kompagnie. Zoodra de Enkhuizers dit vernamen, zonden zij hem twee oorloggaleijen, buskruid en wat hun verder mogt ontbreken, met den welgemeenden raad, om de stad zoo veel doenlijk te versterken. Inmiddels was de Kolonel ROSLES met zijne Wallen reeds uit Stavoren in aantogt. HAGEMAN tegen die magt te zwak zijnde, verliet de stad, na alvorens de Spaansche wachten te hebben

opgehangen. Om voor dergelijke bezoeken in het toekomstige gedeelt te zijn, werd HINDELOOPEN met eene schans en andere verdedigingswerken bevestigd.

Alzoo de imposten, waarin de stad ten zelfden jare had toegestemd, niet toereikend waren om het krijgsvolk te onderhouden, werd, op den Landdag des volgende jaars, door haar op nieuw bewilligd in den voorslag van President en Raden, om een familiegeld te heffen.

Den 4 April 1577 gaf HINDELOOPEN, door haren volmagt, REUFER NANNES, nevens andere steden, last aan Doctor CHRISTOFFEL ARANSIA, om mede uit haren naam aan de Algemeene Staten te Brussel te verklaren, dat de steden zich vereenigden met de geslotene Unie en het Eeuwig Edict.

In Junij des jaars 1598 ontstond er zulk een hevige storm, dat er wel honderd schepen voor de kust bleven, waarbij de Hindeloopen groote schade leden, terwijl er vele van hunne stadgenooten bij omkwamen.

Bij den zoogenaamden Pontiaansvloed, in het jaar 1610, hadden de dijken tusschen HINDELOOPEN en Stavoren zoo veel te lijden, dat er meer dan eene doorbraak ontstond.

In het jaar 1643 had er een zoo zware doorbraak plaats, dat het land rondom de stad geheel blank stond, zoodat men van Molkwerum over land naar HINDELOOPEN konde varen. Het Nieuwland liep geheel onder, doordien het Juffersgat inbrak en de sluis weggeslagen werd. Door deze ramp werden twaalf of dertien huizen weggespoeld.

Ook was het jaar 1666 zeer noodlottig voor HINDELOOPEN, alzoo de Engelschen, den 8 Augustus, des morgens ten acht ure, met negen oorlogschepen, vijf branders en zeven kitsen, het Vlie kwamen inzeilen, waar zij eene vloot van 470 koopvaardijsschepen in brand staken, waaronder dertig Hindelooper fluiten, van welke er maar één ontkwam, terwijl zij het eiland Terschelling te gelijk door het vuur verwoestten.

Drie jaren later had men in den herfst wederom eenen zwaren storm, waardoor de sluis van HINDELOOPEN andermaal wegspoelde, welke daarom in het jaar 1670 vernieuwd en van steen opgemetseld werd.

In het jaar 1672 verzochten de Regering en Vroedschap uit het midden der ingezetenen eenige der voornaamste en vermogendste personen, om hun in dien gevaarlijken toestand des Lands, met raad en daad, te ondersteunen. Nadat hiertoe twaalf personen benoemd waren, werd op den 28 Julij met gemeen overleg van Regering en Gecommitteerden, een besluit genomen, om de fortificatiën door den Luitenant Ingenieur LAUWERMAN te doen voltoojen, waarna zij op den 20 November van de Raden der Admiraliteit in Friesland zestien stukken ijzeren kanon met hun toebehooren ter leen ontvingen. Ook besloot men op den 5 December, aanstonds eene hoogte van aardewerk tot verdediging der stad op te werpen, hetwelk alles met den vereischten spoed werd in het werk gesteld. Niet alleen mannen, maar ook vrouwen, sloegen in dezen algemeenen nood met allen ijver de handen aan het werk; de gegoede ingezetenen schoten daartoe geld, waarvan de resten zoude beginnen te loopen drie jaren nadat de vrede zoude getroffen zijn. Dus was alles in het volgende jaar in gereedheid; het bolwerk strekte zich van den oostkant der stad, daar nu de oprid is, over de Oostergeuzensloot en Indijk, en voorts over de Westergeuzensloot tot aan de zee uit. In den Indijk werd eene sluis gelegd, en

in de Gouzenslooten vossegaten, om de stad voor het water te bewaren, zoo de provincie onder water gezet mogt worden. De Oosterpoort stond toen, waar nu het Set in de gracht loopt, en dus liep de weg door de Meenscharssteeg; de Westervoort stond in de Weide, met eene brug over de Westergracht, zijnde de weg door de Weidesteeg. De burgermilitie bestond uit 3 kompagniën, ieder van 80 man, welke om de 14 dagen verwisselden en te velde trokken, genietende ieder soldaat van de provincie 3 gulden 's weeks, en de Officieren 6 gulden, doch waarbij de stad ook gelljke som gaf. Hiertoe betaalden de Waterlandsche Doopsgezinden 2500 gulden, en de Vlaamschen 1250 gulden, mits vrij zijnde van dienst te doen en wapenen te dragen. Eene der kompagniën op marsch zijnde naar Slijkenburg, werd door een vijandelijk kommando aangetast, doch door een kommando geregelde troepen ontzet, zoo dat maar één burger in zijn been gekwetst werd. Na het eindigen van den veldtocht, werden de vaandels geschonken aan de drie vaandrighs **WILLEM YNTJES**, **DINK JANS** en **PIETRA SIMON**, doch van de versterking is niets anders overgebleven dan Prins Hendrik Casimirs bolwerk.

De zware storm, welke men hier in het begin van 1676 had, scheurde groote gaten in den Floreendijk, aan den westkant der stad. Na die gaten vooreerst gestopt te hebben, werd vervolgens de dijk verhoogd, van de schans af tot voorbij de Oude Weide, en de aarde daartoe gehaald van de Oude Schans, die nu als nutteloos niet meer onderhouden werd. Om deze reden besloot men, op den 19 Januarij 1682, de pijp en sluis in den Indijk af te breken, en de steenen elders ten voordeele der stad te gebruiken. Op den 8 December 1703 had men weder eene zware storm, die voor de stad en hare ingezetenen zeer nadeelig was, dewijl daardoor drie en twintig groote Hindelooper schepen van hunne ankers sloegen, en aan de kust van Wonseradeel, van Surigeroord af tot Ferwoude toe, op strand dreven, waarbij nog kwam, dat de Heer **TJAARD VAN ATLYA**, substituut Grietman van Wonseradeel, voorwendde, dat hem een tiende der schepen wegens strandrecht toekwam; doch deze drie en twintig schippers zich over dien eisch aan den Hove van Friesland verwoegd hebbende, liep dit geschil aldaar ten einde, dewijl gemelde Heer geen zin had, om drie en twintig bijzondere pleitgedingen tegen de schippers en hunne reeders voor den Hove te voeren. Veertien van deze schepen kwamen, na hunne ladingen gelost te hebben, er ook weder af, doch de stad leed er zeer groot nadeel bij. De schippers, namelijk, waren gewoon alle voorjaren met hunne schepen van Amsterdam op de reede van **HUISLOOPEN** te komen, ten einde zich in de stad van alles te voorzien; daartoe voeren zij dan met hunne booten naar den wal, om den voorraad af te halen, terwijl zij jaarlijks voor iedere boot aan den Sluiswachter een zilveren dukaton voor sluisgeld betaalden, en daar er nu meer dan honderd schepen waren, zoo bedroeg dit jaarlijks voor de stad meer dan 100 dukatons. Na dien storm echter durfden de schippers zich niet zoo veel op de reede wagen, en dit gaf waarschiijnlijk aanleiding tot het aanschaffen van de zoogenaamde Meebrongers (kleinere vaartuigen), om de victualie aan boord te brengen. **Eerlang** hield zulks geheel op, tot zeer groot nadeel voor den bloei der stad.

In het jaar 1716 werd besloten de lange brug over de haven te leggen, om de daarin liggende schepen en ook de sluis te bewaren, hetwelk van dat gelukkig gevolg was, dat in het jaar 1717 alles behouden bleef; doch dewijl in de stadskas geen genoegzaam geld was,

om dit werk ten uitvoer te brengen, schoten de Regenten en Beeraarissen der stad het daartoe renteloos voor.

Bij den hoogen watervloed van het volgende jaar bleef dus de sluis wel onbeschadigd, maar niet de dijk achter de stad; doch deze werd wederom hersteld met aarde, welke men van de schans haalde. Ook werd de dijk rondom de stad, ten jare 1723, vier voeten verhoogd, insgelijks met aarde van de schans, waardoor dan het belwerk aan den westkant geheel, en aan den oostkant voor het grootste gedeelte was weggegraven, welke laatste in het begin der tegenwoordige eeuw ook geheel is weggenomen, en daarmede de Oostergraacht tot vruchtbaar land gemaakt.

HINDELOOPEN werd ook zeer geteisterd door den watervloed van Februarij 1823. Het gevaar van eene doorbraak in de stad zelve was zeer groot, doch men voorkwam zulks echter nog door het stoppen der gaten met puin van omvergehaalde huizen; ongelukkig echter verloor hierbij een jong mensch het leven. Van hier tot aan de plaats van de doorbraak was de zeedijk geweldig gehavend, en geheele rijen palen met het kistwerk werden er uitgeslagen. Moeijlijk is het zich een denkbeeld te maken van de verwoesting, welke, zoo hier als elders, aan het paal- en kistwerk en aan den dijk zelve door vloed en stroom werd aangerigt.

Het wapen van HINDELOOPEN bestaat in eene hinde, loopende op een terras van groen, het schild gedekt met een gouden kroon.

HINDELOOPEN (KLOKSLAG-VAN-), dat gedeelte van de gem. *Hindeloopen*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, hetwelk buiten de stad van dien naam gelegen is.

HINDELOOPER-ZIJL, sluis, prov. *Friesland*, te *Hindeloopen*.

Deze sluis, welke eerst van hout was, is in het jaar 1619, op kosten der zijpligtige ingezetenen, grootelijks verbeterd en versterkt geworden, en nadat zij tot tweemaal toe weggespoeld was, is daarvoor de tegenwoordige sluis in het jaar 1701 gelegd. De groote toevloed van binnenwater, die uit de menigvuldige maeren en poelen van Hemelum-Oldesphaert voorkomt, zou de stad zelve in geen klein gevaar brengen, zoo er hier niet een vrije en ruime uitloop gevonden werd. Ondertusschen valt het onderhoud deser sluis, voor eens zoo kleine stad als Hindeloopen en de verdere aanliggende zijpligtigen, te zwaar, om het alleen te dragen. De Hooge Regering des lands heeft, dit inziende, haar meer dan eens aanmerkelijk ondersteund en wel inzonderheid, sedert dat de geduchte wormplaag, de zeewerken in zichtbaar gevaar begon te brengen.

HINDELOPA, Lat. naam van de stad HINDELOOPEN, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie HINDELOOPEN.

HINDER (DE), zandbank aan de Zuidwestkust der prov. *Noord-Holland*, aan den mond van het *Haringvliet*, door het Quackediop van de Westplaat en door het Goeresche-gat van Goedereede gescheiden.

HINDERDAM, b., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Berg*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van den Berg, aan de Vecht, in den *Kuijerspolder*; met 22 h. en 80 inw.

Er is hier een veer voor voetgangers over de Vecht, hetwelk vooral wandelaars uit Weesp zich ten nutte maken.

HINDERDAMMER-SCHANS of ook wel OVRANSCHER-SCHANS, kleine gebastioneerde sterkte, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr.

en ruim 6 u. ten N. W. van *Utrecht*, kant. en ruim 2 u. N. van *Loenen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Nichtevocht*, in het midden van de *Vecht* gelegen.

Vóór de Noordelijkste en Zuidelijkste courtine liggen twee kleine voorwerken, het eerste op vasten wal, het laatste in de *Vecht*.

Deze schans was echter van meef belang, vóór dat te *Muiden* de sluizen in de *Vecht* gelegd waren, welke de onderwaterzetting van het land, beoosten *Amsterdam*, bewerkstelligen.

Er zijn daarin geene andere gebouwen dan het *Majoorschuis*, thans bewoond door eenen particulier met zijn gezin, als oppasser, en eene loots tot berging der goederen.

HINDERAUST, buit., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{3}{4}$ u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Woop*, gem. *Nederhorst-den-Berg*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van den *Berg*, in de b. *Hinderdam*.

Deze buit. beslaat eene oppervlakte van 7 bund. 13 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erven *Hendrik de Josen*, woonachtig aan den *Hinderdam*.

HINDERSTEIN, adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. ten Z. van *Amersfoort*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Over-en-Neder-Langbroek*, 20 min. W. van *Neder-Langbroek*.

Het is een vierkante toren van eene fraaie gedaante, die wel onderhouden wordt, met een redelijk gebouw daar nevens. Het plagt voorheen eenen aanzienlijken voorburg aan den weg te hebben, waarvan de stallingen, die den eenen vleugel uitmaakten, wegens bouwvaligheid, meerendeels zijn afgebroken.

Het was leenroerig aan het *Sticht van Utrecht*, als een *Gaasbeekseleer*. Men meent, dat de stichter behoord hebbe tot het geslacht der *van Wulven*, uithoefde der gelijkheid van wapenen, die alleenlijk in kleuren verschillen, gelijk onder de afstammelingen in gebruik was; hebbende *Hinderstein* daarenboven eene hinde tot een helmteeken. De oudste bezitter, welke van dit huis bekend is, is *Berdt van Hinderstein* geweest, die, in het jaar 1436, den verbandbrief voor *Rudolf*, Bisschop van *Utrecht*, tegen *Walraven van Meurs* medezegelde, en in het jaar 1440 *Maarschalk* van het *Sticht* was. Zijn zoon *Willem van Hinderstein*, Ridder van de *Duitsche orde*, die in het jaar 1459 met deze hofstad beleend werd, gaf die vervolgens, met verlof van zijnen *Overste*, den *Landcommandeur* der *balie van Utrecht*, wederom over aan *Berdt Grauwert*. Zijns zoons weduwe *Geertruid van der Keer* was er bezitster van in het jaar 1558, toen de *Staten* het huis voor *riddermatig* erkenden. Jonkvrouw *Bernardina Grauwert*, welke, na den dood van haren broeder, die ongehuwd overleed, in het jaar 1567 met *Hinderstein* verleid werd, droeg de hofstad op aan haren zoon *Frederik van Zullen van Nyevelt*. Na zijnen dood geschiedde de beleening, dewijl noch zijner zusters, noch zijns broeders kinderen, zich tot erfgenaam stelden bij den *Boedelreeder*, ten behoeve desgenen, die de nalatenschap zou eigenen, hetwelk eindelijk geschiedde door den Heer *Bitter van der Marsche*, op wien het huis, in het jaar 1626, verleid werd. Naderhand kwam het, door het huwelijk van *Anna Cornelia van der Marsche*, aan *Abold van Oostrom*, Heer van *Gerverskop*, die het aan *Metseld van Reede van Renswoude*, weduwe van *Gijsbert van Hardebroek*,

Gouverneur van Hulst, opdroeg, welke in het jaar 1693 daarmede verleid werd, en het, ten zelfden dage, overgaf aan haren zoon GIJSBERT JOHAN VAN HARDENBROEK, om wegens dit huis, in de plaats van de ridderhofstad Groenewoude, wegens welke hij te voren beschreven was geweest, als lid der Edelen dezer provincie zitting te blijven houden. Ten tijde van zijnen zoon, GIJSBERT FILIP JACOB VAN HARDENBROEK, die er in het jaar 1699 mede verleid was, werd het HUIS HARDENBROEK verkocht. Het kwam bij die gelegenheid, in het jaar 1712, aan den Heer MATTHIAS ROMSWINKEL, die het, in het jaar 1722, den Leenheer weder opdroeg, ten behoeve van den Heer DANIEL BARON DE MILAN VISCONTI, Heer van *Nijveld*, doch het werd in het zelfde jaar, door dien Heer weder overgegeven aan zijnen jongsten zoon, GIJSBERT FRANCO BARON DE MILAN VISCONTI, die er toen mede beleend, en in het jaar 1743, Secretaris van de Staten en Griffier van de leenen dezer provincie werd. Thans wordt het in eigendom bezeten door den Heer G. T. Baron VAN DERFELDEN VAN HINDERSTEIN.

HINGEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Sourakarta*. Men heeft in de nabijheid vele bosschen.

HINGEN of HERGENS, geh. in *Oppe-Gelder*, ambt *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 3 u. Z. van *Roermonde*, gem. en 38 min. O. van *Echt*; met 39 h. en 200 inw.

HINKEL of HINCKEL, geh. in de heerl. *Rosport*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5½ u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Echternack*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Rosport*, aan de Surs, op de punt van een vooruitspringend stuk gronds. De bergen, die den loop der Sure volgen, bereiken hier eene hoogte van 350 Ned. ell.

Het geh. HINCKEL behoorde tot het jaar 1828 tot de gem. *Born*, maar werd als toen tot de gem. *Rosport* gebragt.

HINKEL (DE), voorm. water, prov. *Zeeland*. Zie HINKELISEN.

HINKELE (MIDDENPOLDER-VAN-), voorm. pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HINKELPOLDER.

HINKELE (OUDE-POLDER-VAN-), voorm. pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HINKELPOLDER (OUDE).

HINKELENOORD of INKELENOORD, in de wandeling meestal HINKELOORD of INKENOORT gespeld, ook wel Ons LIEVE VROUWE-POLDER genaamd, voorm. oude ambachtsheerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*.

Deze ambachtsheerl. zal zijnen naam ontleend hebben van den stroom of vliet de Hinkelingen. Zij was groot 1546 gemeten 58 roed. 60 duim.

Onder deze par. behoorde St. Pieters-polder, Coyens-polder en Jan-Arents-polder; ook vindt men dat de Oude- en Nieuwe-Gentsche-polder, die in het jaar 1552 ondergevoleid is, daartoe zoude behoord hebben.

Dat in dit ambacht voortijds ook eene kerk stond, daaromtrent blijft geen twijfel over, want in het jaar 1276 was BRATHA HENDRICKS hier Priester. Ook had men er, behalve den grijsen burg van dien naam nog de kapel van Ouwerdinge, in den Ouden-Hinkelpolder, te Hinkeloord, en de Nieuwe-Kapel, ook Hinkelpoot genaamd, of de Noord-Kapel-van-Waarde, in den Middenpolder van Hinkele.

Graaf WILLEM III gaf, den 29 Maart 1326, eene schorre aan den polder in Hinkeloord en Bewester-Schelde, om te bedijken.

De geweldige vloed van den 5 November 1530, bragt ook tot den ondergang van deze heerl. bij, buiten en behalve dat vele menschen daarbij het leven moesten laten. Men herdijkte het schoone in het jaar

1550, dan dit belette niet, dat, in October 1559, de zee hier andermaal met geweld instroomde en het sedert onder de golven bedekt hield.

Den 22 Mei 1552, verleende Keizer KARL V octrooi tot herdikking van den Agger, Bath en Hinkelenoord, en begiftigde die ambachten met onderscheidene vrijheden. Het schijnt evenwel, dat door den verschrikkelijken watervloed van 1 November 1570, bij de Geschiedschrijvers onder den naam van Allerheiligenvloed bekend, deze dijken weder vernield zijn.

Ten jare 1633 of daaromtrent, is een gedeelte van deze heerl., en wel aan den vasten wal van Brabant, tegen Woensdrecht, met octrooi der Hoeren Staten van Zeeland herverscht en maakt thans de polder OUD-HINKELENOORD uit. Oudtijds was HINKELENOORD in eene dijkagie met den Agger begrepen.

HINKELENOORD-EN-HOOGWERF (NIEUW-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. *Ossendrecht*, gedeeltelijk gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*; palende W. en N. aan de Slikken, tegen de Wester-Schelde of het zoogenaamde land over Bath, O. aan den Zuidpolder-van-Woensdrecht en aan den Noordpolder-van-Ossendrecht, Z. aan de Haven-van-Ossendrecht.

Deze pold., welke in het jaar 1801 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 297 bund. 1 v. r. 46 v. ell., waaronder 267 bund. 99 v. r. 57 v. ell. schotbaar land, als: onder *Ossendrecht*, 58 bund. 91 v. r. 60 v. ell., waaronder 53 bund. 32 v. r. 80 v. ell. schotbaar land; onder *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, 238 bund. 9 v. r. 86 v. ell., waaronder 214 bund. 66 v. r. 57 v. ell. schotbaar land. In dezen pold. staat één h., zijnde eene boerderij, onder *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*. Hij wordt van het overtollige water ontlast, door middel van eene steenen sluis, wijd 1 ell. 2 palm. en hoog 2 ell. 1 palm. 9 duim., met afzonderlijk staande deuren en eene schuif, die het water op de Haven-van-Ossendrecht en door deze op de Wester-Schelde loost. Het zomerpeil is 2 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 5 ell. 8 palm. tot 6 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

HINKELENOORD (OUD-), gemeen met DEN-ZUIDPOLDER-VAN-WOENSRECHT, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, voor een klie gedeelte gem. *Ossendrecht*, en overigens gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*; palende N. aan den Prins-Karels-polder en de Schorren-tegen-de-Eendragt, O. aan het Hoog en den Noordpolder, Z. aan den Noordpolder en Nieuw-Hinkelenoord, W. aan Nieuw-Hinkelenoord en de Schorren.

Deze pold., die in het jaar 1651 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 362 bund. 93 v. r. 9 v. ell., waaronder 352 bund. 87 v. r. 89 v. ell. schotbaar land, als: onder *Ossendrecht*, volgens het kadaster, 5 bund. 21 v. r. 10 v. ell., en daaronder 4 bund. 19 v. r. 15 v. ell., schotbaar land; onder *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, volgens het kadaster, 557 bund. 66 v. r. 99 v. ell., waaronder 528 bund. 58 v. r. 74 v. ell. schotbaar land. Men telt er 5 h., waaronder 4 boerderijen, en een ambachtshuisje, allen gelegen onder *Woensdrecht-Hoogerheiden-en-Hinkelenoord*. Van het jaar 1811 tot 1824 werd deze pold. bemalen door den molen van den Noordpolder-van-Ossendrecht; doch de uitwatering

door eene in den buitendijk, op den Noordwestelijken hoek van Oud-Hinkelenoord, nieuw gelegde steenen sluis, wijd 1 ell. 7 palm. en voorzien met eene drijftuur en schuif, in laatstgemeld jaar verplaatst zijnde, zoo heeft de afwatering sinds dien tijd verder zonder hulp van den watermolen plaats. De binnensluis of wachter is wijd 1 ell. 2 palm. 6 duim, hoog 1 ell. 7 palm. 2 duim. en mede voorzien van eene deur en schuif. Van 1813 tot 1821 ontlastte deze polder het overtollige water in den Noordpolder-van-Ossendrecht, vervolgens door uitmaling op de Haven-van-Ossendrecht, en verder op de Westerschelde, doch na 1821 door de steenen sluis in het Buiten-Gat-van-Prins-Karels-polder, en verder over het verdrooken Zuid-Beveland in de Ooster-Schelde. Het land ligt 4 à 5 palmen boven A. P.

HINKELNPOLDER (MIDDEN-), voorm. pold. in Zuid-Beveland, prov. Zeeland, in de ambachtsheerl. *Hinkelenoord*.

Deze pold. is door den watervloed van 8 November 1850 ondergevlod en sedert niet weder boven gekomen.

HINKELNPOLDER (OOST), Oost-INKELNPOLDER of Oost-VEERWAPOLDER, pold. in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, arr. en kant. *Goes*, gem. *Kruiningen*; palende N. aan de Wateringe van Kruiningen, O. aan de Oud-Krabbendijkpolder, Z. aan de Polder van Waarden, Z. W. aan Schorren tegen de Westerschelde.

Deze pold., thans een gedeelte uitmakende van den Kruiningesche-polder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 128 haud. 79 v. r. 80 v. ell. schotbaar land; telt 13 h., waaronder 5 boerderijen. Het polderbestuur is het zelfde als dat van den Kruiningesche-polder.

HINKELNPOLDER (OUDE-), voorm. pold. in Zuid-Beveland, prov. Zeeland, in de ambachtsheerl. *Hinkelenoord*.

Deze pold., door den watervloed van 8 November 1850 geheel bedolven zijnde, is sedert niet weder beverscht.

HINKELERMUHL, molenwerk in de heerl. *Rosport*, grooth. *Lussemburg*, arr. en 5½ u. O. Z. O. van *Dickirk*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Echternach*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Rosport*, 10 min. ten Z. van Hinkel, aan de Sure.

HINKELINGE (DE) of DE HINKEL, voorm. water, prov. Zeeland, dat, met eene Oostelijke strekking tusschen Boosten-Yercke en het Land-tusschen-de-Honte en Hinkelinge doorloopende, zich vermoedelijk, omtrent de tegenwoordige Oost-Hinkelenpolder, in de Honte ontlastte; terwijl men haar aldaar nog in de Krabbendijksche-vliet volgen kan. Hare verlanding en afdamming begon in het jaar 1540.

HINKELOORD, voorm. amb. in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland. Zie HINKELNOORD.

HINKELOORD (NIEUW-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. Noord-Brabant. Zie HINKELOORD (NIEUW-).

HINKELOORD (OUD-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. Noord-Brabant. Zie HINKELOORD (OUD-).

HINKELPOOT of de NIEUWE-KAPEL, ook de NOORD-KAPEL-VAN-WAARDEN geheeten, voorm. kapel in Zuid-Beveland, in de ambachtsheerl. *Hinkelenoord*, in den Middelpolder van Hinkelen. — Aldaar werd een vrijgeleide op de Hinkelinghe geheven.

HINLOOPEN, verkorte naam van de st. HINDELOOPEN, prov. Friesland, kw. *Westergoo*. Zie HINDELOOPEN.

HINNEMA, voorm. state, prov. Friesland, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ½ u. N. van *Leeuwarden*, 10 min. O. van *Jelsum*, waartoe zij behoorde.

Deze state was het stamhuis van het oude adellijke geslacht HINNEMA, hetwelk ten wapen voerde drie witte leliën, op een rood veld.

In de zeventiende eeuw werd zij bewoond door het adellijke geslacht DONIA, en daarna door den beroemden Godgeleerde BALTHAZAR BUKER, die hier het derde en vierde boek zijner *Betoverde Wereld* voltooide.

Het gebouw, dat zich wel niet door een sierlijk uiterlijk voorkomen onderscheidde, en ook geenszins als eene verdedigbare stins versterkt was, werd in het jaar 1732 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, is de vorm en ligging van huis, singels en hoven, nevens eene boerenschuur, nog duidelijk genoeg te onderkennen. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 4 bund. 94 v. r. 10 v. ell. (1).

HINTELAKEN of **HINTLAKEN**, onbehuide pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. 's *Princenhage*, behoorende tot de *Haagsche-Beemden*; palende N. aan den *Astert*, O. aan de *Mark*, Z. aan den *Emer*, W. aan den polder *Achterden-Emer*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 113 bund. 58 v. r. 4 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene steenen sluis, wijd 1 ell. 3 palm., hoog 8 palm. 8 duim., voorzien van eene drijfsdeur en schuif, op de *Mark*, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, die tevens *Penningmeester* is, en twee *Gezwoorenen*.

HINTEM, naam, welken men in de wandeling wel eens geeft aan het geh. **HINTHAM**, in den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HINTHAM**.

HINTHAM, in de wandeling veelal **HINTEM** genoemd; geh., voor het kleinste gedeelte onder den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, doch voor het grootste en beste gedeelte in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van 's *Hertogenbosch*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Rosmalen*; met 44 h. en 280 inw.

Men heeft in dit geh. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen wordt bezocht.

De meeste huizen, waaronder nette gebouwen, staan aan de linkerzijde van den straatweg van 's *Hertogenbosch* op *Grave*. Van de huizen, welke onder den *vrijdom* der stad behoorden, zijn in het jaar 1746 onderscheidenen gesloopt, als te dicht onder de vesting staande.

Men ziet in dit geh., ter zijden, op eenen afstand van omtrent vijf ellen van den straatweg, eene groote blaauwe zerk, welke de scheiding van den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, aan die zijde aanwijst, waarop men met groote letters leest:

'T **VRIJDOM DER STADT**
's **HERTOGENBOSCH. 1680.**

Eertijds was te **HINTHAM** een pesthuis, doch dit is door de oorlogen geheel vernield, dragende het land, waarop het gestaan heeft, nog den naam van *Ziekenhuis*.

(1) Men zie verder over de lotgevallen van deze state en hare bezitters, het stukje van onzen vroegerigen medebeitder *W. BUKHOFF*, getiteld: *Hinnema-state te Jeloum, het buitenverblijf van den grooten BALTHAZAR BUKER*, medegedrukt in den *Frische Volksalmanak* voor het jaar 1850, N. 114-122.

Buiten dit geh., aan genoemden steenweg, is, naar de zijde van Grave, een retranchement opgericht, behoorende tot de linie van de fensie der vesting.

Men was gewoon er jaarlijks, den 24 Junij, eene jaarmarkt te houden, welke, ofschoon die van Rosmalen en Hintham zich hiertegen sterk verzetteden, in 1744 in de stad werd gebragt; echter wordt thans die jaarmarkt nog alle jaren, den 23 Junij, dus daags voor die van 's Hertogenbosch, gehouden.

Dit geh. werd in het jaar 1812, benevens zeven molens, door de Gelderschen aan kolen gelegd.

In het beroemde beleg van 's Hertogenbosch, in het jaar 1629, lag ERNST CASIMIR, Graaf van Nassau, er met vijftig vendelen, en werd er den 17 Mei door die van binnen aangevallen, welke echter onverrichter zake moesten aftrekken.

HINTJAMA, voorm. state, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Lemsterland, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van Sneek, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van de Lemmer, bij Oosterzee, waarvan men de juiste plaats, waar het gestaan heeft, niet meer weet aan te wijzen.

HIOUWERA, oud-Friesche naam van het vlek JOURN, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Haskerland. Zie JOURN.

HIPOLITUSHOEF, d. op het eil. Wieringen, prov. Noord-Holland. Zie HYPOLITUSHOEF.

HIRDENBERGH, oude naam van de plattelandst. HARDENBERGH, in Zalland, prov. Overijssel. Zie HARDENBERGH.

HIRSCHBERG, HERSBERG of HERSCHBERG, ook wel verkeerdelijk HERSBRICH, geh. in de heerl. Bofort (Beaufort), grooth. Luxemburg, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Diekirch, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Echternach, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van Bech, op eene hooge bergketen, welke tusschen dit geh. en het naburige d. Consdorff eene hoogte van 362 Ned. ell. bereikt. In de nabijheid ontspringen onderscheidene beken, als: de Steinbach, die zich naar het Noorden rigt; de Lauterbornerbach, die naar het Noordoosten vloeit, en de Zittigerbach, die, in eene Zuidelijke strekking, in de Hemstalerbach valt. Deze hooge vlakte schijnt door de Romeinen voor een zeer geschikt militair punt gehouden te zijn, althans men vindt slechts weinige minuten van HIRSCHBERG, te Alt-Trier, de overblijfselen van een Romeensch legerkamp:

HISSEMEER, meer, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Wymbritseradeel, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Oosthem.

Het staat niet het Riedmeer, het Piekemeer en het Houtmeer in verbinding.

HISSINKBEEK, beek in het graafs. Zutphen, prov. Gelderland, die in het Hattemerveen ontstaat, en met eene noordwestelijke rigting door de buurs. Linde en Mossel, en langs de buurs. Delden, gem. Vorden, loopt, om zich, $\frac{1}{2}$ u. bewesten Vorden, in de Vordensche-beek te ontlasten.

HITAN (AJER), riv. in Oost-Indië. Zie AJER HITAN.

HITIASA, fort in Oost-Indië, resid. Amboina, op het Moluksche eil. Amboina, bij Victoria.

HITOE, meestal de KUST-VAN-HITOE genoemd, schiereil. in Oost-Indië, resid. Amboina, op het Moluksche eil. Amboina, het grootste gedeelte van dat eil. uitmakende.

Het is door de Pas van Baguala met Løytimor, het zuidelijkste gedeelte van het eiland vereenigd.

Hirox, hetwelk in de Ambonsche taal zeven beteekend, ontleent zijnen naam van de zeven landschappen welke het bevat. Deze landschappen heeten oelis, en worden ook gespanschappen genoemd. Elk gesp. bestond vroeger uit vijf dorpen, waarvau naderhand sommige met anderen vereenigd zijn. De namen dezer zeven land- of gespanschappen zijn: Oeli-Helawan, Oeli-Saylessi, Oeli-Sawani, Oeli-Hatoenoekoe, Oeli-Ala, Oeli-Nau-Bina en Oeli-Soulamatta. De grond op Hirox is bergachtig en de lucht gezond. Bij de aardbeving welke, in November 1838, op Amboina gevoeld is, heeft het gebergte op dit schiereiland, naar den kant van den Pas Baguala veel geleden, zijnde daarvan geheele stukken afgescheurd.

HITOE-LAMA, d. in Oost-Indië, resid. Amboina, op het Moluksche eil. Amboina, schiereil. Hitoe, gesp. Oeli-Helawan, aan den voet van het gebergte, aan een riffig strand, dat bij onstuimig weder, eene ongunstige ankerplaats aanbiedt.

Het was voorheen de hoofdplaats van Oeli-Helawan, en bestaat uit 60 huizen, welke klein maar achter heiningen, links en regts van den weg, gebouwd zijn, zoodat dit dorpje eene zeer bevallige vertooning maakt. Het was van ouds de zetel van vier Vorsten, en had destijds onderscheidene dorpen onder zich, die, reeds vóór de komst der Portugezen, door inlandsche vijanden waren verwoest. Nabij dit dorp ziet men ter regter- en ter linkerzijde van den weg, Mahomedaansehe graven, die zeer netjes met eenen matigen hoogen muur van klipsteen omringd, en door fraaije hooge boomen overschaduwd zijn. Achter HITOE-LAMA ligt een gebergte van scherpe klippen, dat welcer nauwelijks kon begaan worden, doch door JOHANNES MORIS, 's daarover eenen goeden weg gebaad, door het doen springen der klippen en het aanvullen der gaten. Hij had veel moeite de trage inlanders hiertoe aan het werk te zetten, die hem echter naderhand daarvoor dankbaar waren.

Een gedeelte van het strand heet Thoehoesema, en ten Oosten daarvan stort zich de rivier Ajer Goeroe (donderend water), met eenen bruisschenden waterval in zee. Het water dezer rivier, dat zeer helder en uitmuntend is, wordt door de zeevarenden, die deze kust aandoen, bij voorkeur gezocht. Van HITOE-LAMA loopen twee wegen in eene zuidelijke rigting over het gebergte, waarvan de oudste, die aan het strand van Hoemoet uitkomt, de kortste doch de moeilijkste is; de andere, die in 1656 is aangelegd, loopt op de Driehuizen uit, van waar men de baai oversteeft, en zeer spoedig aan het fort Victoria komt. Deze weg, die door lommerrijke wouden en nagelbosschen loopt, welke welriekende geuren verspreiden, is zeer aangenaam. Langs dezen weg reist men gewoonlijk in koetsen, die door acht Koeli's gedragen worden. De berg, die men overtrekt, is ter wederzijden met trappen gemaakt, ten einde de dragers te vaster zouden kunnen gaan. Niettemin is het voor hen moeilijk, vooral bij zware regens, dezen togt te doen, en het is te verwonderen, dat zij niet alleen gelijken tred houden, maar zich eenparig zoodanig naar de steile weten te buigen en te rigten, dat de draagkoets weinig of geen helling bekomt.

Te HITOE-LAMA is door de Nederlanders in 1656, de steenen sterkte of het blokhuis Leyden gebouwd (zie dat woord). Hier is een Posthouder of kommandant met eenige troepen, en tevens een kantoor voor de verzending der brieven, bezorging van dragers en andere diensten op de kust van Hirox. HITOE-LAMA is de plaats, alwaar de

Nederlanders het eerst in deze gewesten met de Inlanders in onderhandeling kwamen, van daar waarschijnlijk den naam van *Hitoe-Lana* of het *Opp-Hitoe*.

HITOE-NOKKOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Amboina*, schiereiland *Hitoe*, gesp. *Oeli Helawan*.

Hier werd omstreeks het jaar 1600 door de Nederlanders onder *van Warwijk*, de eerste Nederlandsche vesting in *Oost-Indië* aangelegd, zij noemden die het *Kasteel-van-Verre*, terwijl de Inlanders haar *Kota Warwijk* heette.

HITSAARD, d. in den *Hoeksche-Waard*, onder het balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *BEIJERLAND (ZUID-)*.

HITSAARDSCHÉ-GAT (HET), water in den *Hoeksche-Waard*, balj. *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HITSERTSCHÉ-GAT (HET)*.

HITSERT (DEN), d. in den *Hoeksche-Waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *BEIJERLAND (ZUID-)*.

HITSERT-IN-DEN-EENDRAGTS-POLDER (GROND-VAN-), dat gedeelte van den *Eendragts-Polder*, in den *Hoeksche-Waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, hetwelk onder de gom. van *Zuid-Beijerland* behoort.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 702 bund., waaronder 699 bund. 91 v. r. 40 v. ell. schotbaar land. Men telt er 45 h., waaronder 9 boerderijen.

HITSERTSCHÉ-GAT (HET), **NET HITSAARDSCHÉ-GAT**, **NET HITSAARTSCHÉ-GAT** of **NET HITSERTSCHÉ-GAT**, water in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, in den *Groot-Zuid-Beijerlandsche-polder*.

Het komt onder den naam van het *Kleine-gat* aan den *Boenderweg*, uit de *Borrekeën*, neemt vervolgens den naam van *Kom*, en, na een gedeelte van zijn water in het *Weigat* ontlast te hebben, dien van *Groete-Gat* aan. Na alsoo in eene Westelijke strekking een gedeelte van den *Zuid-Beijerlandsche-polder* te hebben doorgelopen, stuit het tegen den *Groot-Zuid-Beijerlandsche-dijk*, en onder deze doorgelopen zijnde, loopt het, onder den naam van *Watering*, door den *Eendragts-polder*, om zich door de *Westersche-haven* van de *Eendragts-polder* in het *Veilegat* te ontlasten.

HITSERTSCHÉ-KADE (DE), **DE HITSAARTSCHÉ-KAAY**, **DE HITSARTSCHÉ-KANE** of **DE HITSERTSCHÉ-KADE**, geh. in den *Hoeksche-waard*, balj. *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Dordrecht*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Oud-Beijerland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Zuid-Beijerland*, ter plaatse, waar de *Zuid-Beijerlandsche-haven* zich in het *Heringbiet* ontlast. De huizen aan deze kade zijn begrepen onder die, welke op den grond van den *Hitert* in den *Eendragts-polder* genoemd zijn.

HITSUM, **HITZUM** of **HYTZUM**, ook wel **HIECTUM** en **HITZUMA** gespeld, d. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekerodeel*, arr. en $\frac{1}{4}$ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Harkingen*, $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Franeker*. Men telt er, met het geh. *Wester-Hitsum*, 450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt, hebbende men hier rondom de kerk veel hoog en vruchtbaar bouwland, door hetwelk ten W. des dorps de vaart van *Franeker* naar *Arum* loopt; terwijl de lagere landen meerendeels door inpoldering, in latere jaren aanmerkelijk verbeterd zijn, en sommige landen tot kleilanden voor de steenbakkerijen gebezigd worden.

Hitsum is van ouds vermaard wegens de veelvuldige hoven en boomgaarden, die men er aantrof.

De Herv., die men Mer aantreft, behooren tot de gem. van *Achlum-en-Hitsum*, die hier eene kerk heeft. De Pastoor dezer kerk had voor de Reformatie 100 goudg. (150 guld.) inkomen, de Vikaris genoot 80 goudg. (120 guld.). Aan den Proost van de St. Janskerk moesten jaarlijks 6 schilden (12 guld. 50 cent) betaald worden. Reeds van de tijden der kerkhervorming af, was HITSUM met *Achlum* gecombineerd en door de Predikanten van dat dorp bediend geworden, moettende de Predikant van *Achlum* om den derden Zondag des voormiddags te HITSUM prediken en er tweemaal in het jaar het Avondmaal bedienen. De kerk, op eenen hoogen terp gelegen, van waar men naar het Z. een heerlijk veldgezicht heeft, is een klein langwerpig gebouw, zonder orgel, bevattende ongeveer 100 zitplaatsen. In plaats van den eenden bouwvalligen toren, is in 1819 eenen nieuwen toren, met eene fraaije spits er op, gebouwd, gelijk toen de kerk ook aanmerkelijk verbeterd is. In den tegenwoordigen toren hangen de beide klokken, die in den vorigen hingen, waarvan de grootste in het jaar 1671 en de kleinste in 1647 te Leeuwarden gegoten is. Uit een opschrift op eenen steen, vroeger in den Neordermuur der kerk aanwezig, heeft men kunnen opmaken, dat de kerk in het jaar 1591 gebouwd of aanzienlijk verbeterd is.

De R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Franecker* gerekend. — Men heeft er een deelmatig ingerigte dorpschool.

Men ziet er nog de heining en grachten van de oude sterke state *Roordama* of *Roorda*. Ook lagen hier de staten *Epema* en *Tritsema*, wier bezitters tot het ambt van *Grietman* over *Franecker* deel gerechtigd waren, en $\frac{1}{4}$ u. O. van dit d. het voorm. klooster *Miedum*.

HITSUM of **HITZUM**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franecker* deel, arr. en $3\frac{1}{4}$ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Harlingen*, onder *Tjum*, waartoe zij behoorde.

HITSUM (WESTER-), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franecker* deel. Zie *WAZEN-HITSUM*.

HITTEMARE (DE), beekje in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, dat zich met eene Noordwestelijke rigting, bij het d. *Zwartwaal*, in de *Nieuwe-Maas* ontlast.

HITTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritser* deel. Zie *HATTINGA*.

HITZAARD (DEN), d. in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *BEIJERLAND (ZUID-)*.

HITZAARTSCHE-GAT, water in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HITSERTSCHE-GAT*.

HITZERT (DEN), d. in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *BEIJERLAND (ZUID-)*.

HITZERTSCHE-GAT, water in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HITSERTSCHE-GAT*.

HITZUM, d. en voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franecker* deel. Zie *HITSUM*.

HIUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarder* deel. Zie *HIVUM*.

HIUWERA, oude naam van het vl. *Joune*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie *JOUNE*.

HIVANGE, Fr. naam van het d. *Hivingsen*, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HIVINGEN, in het Fr. *Hivange*, d., deels in het balj. van *Luxemburg*, deels in de heerl. *Soleurre*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Steinfort*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Garnich*, nabij den oorsprong van den *Mamer*.

De inw., welke allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Garnich* behoort.

HLARA, plaats, voorkomende als gelegen in het voorm. graafs. *Hameland*, distr. *Flehite* of *Flethetti*; waarschijnlijk het tegenwoordige d. *LAREN*, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *LAREN*.

HLIGE, oude naam van eene plaats; welke in de *Betuwe*, prov. *Gelderland*, moet voorkomen, zijnde het echter onbekend welke.

HNODI, naam van eene plaats, voorkomende als gelegen in het voorm. graafs. *Hameland*, distr. *Flehite*, waarvan men thans de juiste plaats niet meer weet aan te wijzen.

HOBBEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Eindhoven*, gem. en 15 min. W. van *Riethoven*; met 4 h. en 14 inv.

HOBBEL-DE-BOBBELDE-LAND, gedeelte lands in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Ooster-en-Wester-Blokker*, dat men, om de ongelijkheid van den grond, in de wandeling aldus noemt. Het is de plaats, waar vroeger het klooster der *H. Maagd van het Nieuwe-Licht* gestaan heeft.

Weinige jaren geleden heeft men de fundamenten van genoemd klooster opgegraven en het land meer gelijk gemaakt, dat nu in de wandeling de *Kloosterweide* genoemd wordt. Bij de gezegde opgraving zijn enkele oude munten gevonden, die echter door deskundigen niet werden herkend.

HOBBELRADE, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Sittard*, gem. en 10 min. N. W. van *Spaubeek*; met 51 h. en 270 inv.

HOBBEEMA of **HUBBEEMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Berlikum*, in het d. *Dronrijp*, waartoe zij behoorde. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boereplaats, met net gebouwd voorhuis. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 35 bund. 20 v. r. 8 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door *Jonkheer Mr. Inskert Frans van Eysinga*, Grietman van de griet. *Hennaarderadeel*, woonachtig te *Wommels*.

HOBBEEMA of **OBBEEMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Ee*, waartoe zij behoorde.

HOBBEEMA of **HUBBEEMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sneek*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Bolward*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Witmarsum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene schoone boerderij, die met de daartoe behoorende gronden thans in eigendom wordt bezeten door den *Heer Y. S. Haagsma*, aldaar woonachtig.

HOBBEEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Bolward*, nabij *Ruigelollum*, waartoe zij behoorde.

HOBREDE of **HOBREDE**, hij verkorting veelal **HOBREDE** genoemd, d. in den *Zeevang*, in de heerl. *Oosthuizen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Edam*, gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*, 35 min. Z. van *Oosthuizen*, aan de ringsloot van de *Beemster*, waaraan het door middel van eene voetbrug is verbonden. Men telt er 19 h. en ruim 120 inw., die meest hun bestaan vinden in het maken van hater en kaas, de overige zijn dagloonders, die te dezer plaatse en in de *Beemster* hun werk en bestaan vinden.

De inw. zijn er, op 9 na, allen Herv., onder welke ruim 80 Ledematen. In 1578 werden *Middelie*, *Warder*, *Kwadijk* en **HOBREDE** kerkelijk bij elkander gevoegd, en kregen zij te samen één Predikant. Dit duurde tot in 1590, wanneer *Warder* een eigen Leeraar bekwam. In 1632 werd ook **HOBREDE** van *Middelie* afgenomen en gevoegd bij *Oosthuizen*. Kerkelijk bleven *Oosthuizen* en **HOBREDE** vereenigd van 1632 tot 1692, wanneer **HOBREDE** eenen vasten Proponent of Prediker bekwam, hoewel die van **HOBREDE**, ten aanzien van het lidmaatschap, zoowel als hun Predikant, tot de gem. *Oosthuizen-en-Hobrede* behoorde, zoo als daaromtrent reeds in het jaar 1688, eene overeenkomst gemaakt was. De eerste, die **HOBREDE** als vaste Proponent bediend heeft, is geweest **HERMANUS VAN DEN VIJVER**, die er in het jaar 1704 overleed. Na het jaar 1825, toen de Prediker **PETRUS JOHANNES SCHARDAAN** is overleden, is er geen ander in de plaats benoemd, maar de *Hobreder* gemeente weder met die van *Oosthuizen* vereenigd, en de kerk in 1826 afgebroken; terwijl des Predikerswoning tot een schoolvertrek en eene Onderwijzerwoning is ingerigt. Op alle Zon- en Feestdagen vaart éénmaal des dags eene kerkschuit van **HOBREDE** naar *Oosthuizen*, die een half uur vóór het begin der godsdienst van **HOBREDE** afvaart.

De 4 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Edam*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht, onder welken eenigen uit de *Beemster*. — De kermis valt in Zondag na Pinksteren.

HOBREDER-KOOG of **HOBREDER-KOOG**, pold. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Hobrede*; palende N. en O. aan den *Oosthuizer-ban*, Z. aan den *Purmerender-ban*, W. aan de *Beemster*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 71 bund. 85 v. r. 27 v. ell., waaronder 87 bund. 41 v. r. 60 v. ell. schotbaar land; telt 2 h., waaronder ééne boerderij, en wordt door eenen molen, op de *Beemster-ringsloot*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie *Heemraden*.

HOBREDE, d. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOBREDE**.

HOBREDER-KOOG, pold. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOBREDER-KOOG**.

HOBSCHEID, gem., deels in het halj. van *Arlon*, meijerij van *Schweich*, deels in de heerl. *Clairfontaine*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Steinfort*; palende N. aan de gem. *Becherich*, N. O. aan *Saeul*, O. aan *Siebenborne*, Z. O. aan *Koerich*, Z. aan *Steinfort*, W. aan de Belgische gem. *Nieder-Elter* en *Guirsch*.

Deze gem. bevat de d. *Hobscheid* en *Eisschen*, benevens de geh. *Lingenthal* en *Eischerstuhl*, en telt 300 h. en 1600 inw.

De grond brengt voort tarwe, rogge, masteluin, gerst, haver en aardappelen. De gem. **HOBSCHEID** wordt van het W. naar het O. door de *Eischen* doorsneden.

De inw., die alle R. K. zijn, maken de par. van Hobscheid en Eischen uit, en hebben twee kerken, ééne te Hobscheid en ééne te Eischen.

Het d. HOBSCHEID ligt 4 u. W. N. W. van Luxemburg, 1½ u. O. van Arlon, ½ u. N. ten W. van Steinfort, aan de Eischen. De inw. maken, met die van het geh. Lingenthal, eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, voorm. dek. van *Arlon*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. — Men heeft er eene dorpschool.

HOCKENBURG, adell. h. op de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie HOBCKENBURG.

HODDELAND, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie LODDERLAND.

HODENPIJL, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Delft* (3 k. d., 24 m. k., 9 s. d.); palende N. en O. aan de gem. Hof-van-Delft, Z. O. aan Schipluiden, Z. W. aan Schipluiden en het Hoog-en-West-Harnas.

Deze gem. bestaat uit den Hodenpijlsche-polder, het Hooipoldertje en een gedeelte van den Kerk-polder, bevat de b. Hodenpijl en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 54 bund. 33 v. r. 76 v. ell., waaronder 29 bund. 58 v. r. 11 v. ell. belastbaar land; telt 24 h., bewoond door 24 huisgez., uitmakende eene bevolking van 145 zielen, die meest hun bestaan vinden in het maken van boter en kaas, hebbende deze gem. allerbeste weilanden, die het vee voeden, dat den roem aan Delft wegens smakelijke boter geeft; ook heeft men er eenen houtzaagmolen.

De R. K., die hier 110 in getal zijn, maken, met die van de naburige gem. Hof-van-Delft, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Delft*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Herv., welke hier 36 in getal zijn, worden kerkelijk tot de gem. van *Schipluiden* gerekend.

Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Schipluiden*.

HODENPIJL is eene heerl., die in het midden der vorige eeuw toebehoorde aan den Heer JULIUS ADOLF BURGHART, Baron van HUFFEL, na wiens overlijden zij op zijne weduwe gekomen is. Thans is zij het eigendom van den Heer Mr. A. BACHMAN, woonachtig te 's Gravenhage.

De b. HODENPIJL, ook wel HORNPIJL, ligt 2 u. Z. O. van 's Gravenhage, 1 u. Z. van Delft, aan den westkant van de Gaag of Maaslandsche-trekvaart.

De R. K. kerk, aan den H. JACOBUS toegewijd, is van toren en orgel voorzien.

Hier lag vroeger nog een deftig slot, het Huis-Hodenpijl genaamd, thans eene boerenhofstede.

HODENPIJL, ook wel genaamd het HUIS-RE-BLOOT of BLOOTE, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, in de gem. *Hodenpijl*.

Het was een deftig slot en het stambuis der Edelen van HODENPIJL, die men wil, dat, ten tijde van Graaf WILLEM III, herwaarts uit Henegouwen overgekomen, en van Avennes afkomstig waren. Uit dit geslacht vinden wij onder andere gemeld, JAN VAN HODENPIJL, die in het jaar 1426, in den scheepsstrijd voor Brouwershaven sneuvelde, terwijl het mannelijk oir van dit geslacht in het jaar 1500 met JOHNS VAN HODENPIJL is uitgestorven. In het laatst der vijftiende eeuw,

gedurende den Franschen oorlog, is het verdelgd en nimmer uit zijne pijnhoopen weder opgerezen. Thans ziet men er niet meer dan een goed boerenhuis, hetwelk met eene laan aan de trekvaart uitkomt, zonder eenig merkbaar overblijfsel der oudheid.

Dit boerenhuis beslaat, met de daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte van 19 bund. 11 v. r. 91 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. A. PHILIPSE, woonachtig te 's Gravenhage.

HODENPIJL, naam, welken men wel eens geeft aan het huis *Bloemze in Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *BLOTINGE*.

HODENPIJLSCHÉ-POLBER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Hodenpijl*; palende N. W. aan den Woodpolder en den Harnaspolder, N. O. aan het Hooipoldertje, O. aan den Kerkpolder, Z. O. aan den Klaas Engelbregtspolder, Z. aan de Dorpspolder, Z. W. aan de Galghoekstiend.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 351 bund. 7 v. r. 17 v. ell. alles schotbaar land, telt 11 boerderijen, en wordt door 2 molens op de Maas van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit zes Leden.

HODENPIJLSWAARD, poldertje in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*; palende N. aan de Rietkade tegen den Zandwijkstraepolder, O. aan den Alm, Z. aan de Altenasche-*Hoef*, W. aan de *Koppel* onder den Zandwijkstraepolder.

Dit poldertje beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21 bund. 1 v. r. 20 v. ell., en wordt, op den Alm, van het overtollige water ontlaat door een steenen sluisje aan de westzijde des polders, wijd 9 palm., voorzien van eene drijfdeur en schuif. De uitwatering van dit poldertje, hetwelk weleer tot boezem van den Alm verstrekt heeft, heeft voortijds aan de zuidzijde, in het midden des polders, onmiddellijk op den Alm plaats gehad. Het zomerpeil is gelijk A. P. De hoogte der kade van dit poldertje is doorgaans 1 ell. boven A. P. Het wordt bestuurd door den eigenaar.

HOECHTEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peel-land*. Zie *HEVEREN*.

HOECK (DEN), voorm. d. in den *Zuid-Hollandsche-waard*, dat bij den watervloed van 18 November 1421 ondergevloed is, later weder droog geworden zijnde, wordt het thans *Puttershoek* genoemd. Zie voorts dit woord.

HOECKELUM, oude naam van het plattelandst. *Heukelum*, in de beel. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HEUKELUM*.

HOECKENBURG, ook wel, doch zeldzaam, *HOECKENBURG*, *HOECKENBURG* of *HOECKENBURG* gespeld, op sommige kaarten naar den naam van een der vorige bezitters abusiefelijk *GOLSTEIN* of *GOLTSTEIN* genoemd, adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, in het *Benedendistrikt*, arr., kant. en 2 u. N. N. W. van *Tiel*, gem. en 1 u. Z. W. van *Maurik*, in het d. *Rijswijk*, waartoe het behoort.

Dit adell. h., hetwelk met tuin, plantsoen en boomgaard, eene oppervlakte beslaat van 2 bund 40 v. r., 90 v. ell., wordt thans, sedert ruim veertig jaren, in eigendom bezeten en des zomers bewoond, door den Heer Mr. *BENJAMIN JONAN CORNELIS HOOGENDIJK VAN DORSZLAAR*, Lid der Staten van Gelderland, Raad der stad *Tiel*, die het bij erfenis van zijne ouders verkreeg.

HOECKENISSE, voorm. d. in den *Zuidhollandsche-waard*, dat bij den watervloed van den 18 November 1421 verdronken, en nimmer

Aan den ingang der kerk vindt men aan de regterzijde eene zerk, lang 2 ell. 6 palm. en breed 1 ell. 6 palm., waarop is uitgehouwen een in krijsgewaad uitgedost Ridder, met eenen windhoed aan de voeten, zijn kuras aan de regter- en zijne handschoenen aan de linkerszijde, met het volgende opschrift aan de zijden:

Hier is begraven Willem de Driese van Oſtende

Hij ſtierf in het jaar onzeſ Heeren

MCCC en 62 den 29ſten dag van Maart.

God heeft de ziel.

Aan diezelfde zijde ligt nog eene andere zerk, lang 2 ell. 3 palm. en breed 1 ell. 2 palm.; zij is met uitgehouwen lofwerk verſierd, hetwelk een verbrijzeld wapen omgeeft. Het omschrift luidt:

Hier ligt begraven Willem Baſtart van Heenblijet /

Hij ſtierf den 19 April 1520 (1).

De ſchool, welke, even als de ſchoolonderwijzerswoning, in het jaar 1829, ten koſte der gem., grootendeels vernieuwd is, wordt in den winter door een gemiddeld getal van 80 leerlingen, in den zomer echter slechts door 40, bezocht.

Men heeft er eene goede haven en een overzetveer op Neuzen, Welſoorde en Ossenisse, over de Weſter-Schelde.

Het wapen beſtaat uit een veld van ſilver, met twaalf hermelijnen van ſabel (zwart), ſtaande vijf, vier en drie, het hoofd is een veld van keel (rood), beladen met drie hoeden van goud.

HOEDEKENSKERKE (POLDER-VAN-), pold. op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, distr. en arr. Goes, kant. Heinkenszand, voor het grootste gedeelte in de gem. Hoedekenskerke, en voor een zeer klein gedeelte in de gem. Baarland-en-Bakendorp; palende N. aan den Slabbekoors-polder en den Noord-polder, N. O. aan de Schorren tegen de Honte, Z. aan den Polder-van-Baarland, W. aan den Grooten-Reinonds-polder, den Siguitpolder en den Slabbekoors-polder.

Deze pold. beſlaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 466 bund. 65 v. r., waaronder 451 bund. 43 v. r. 41 v. ell. ſchotbaar land, als: onder Hoedekenskerke, volgens het kadaster, 461 bund. 69 v. r., waaronder 446 bund. 47 v. r. 41 v. ell. ſchotbaar land, en onder Baarland-en-Bakendorp, volgens het kadaster, 4 bund. 96 v. r., alles ſchotbaar land. In dezen polder zijn ééne ſluis, veertien ſteenen en zestig houten heulen. Hij ſtaat onder het beſtuur van de watering van Hoedekenskerke.

HOEDEKENSKERKE (WATERING-VAN-), dijkadje in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, arr. Goes, kant. Heinkenszand; palende N. aan de Watering-van-Ooſt-en-Middel-Zwake, O. aan de Honte, Z. en W. aan den Bredepolder-van-Baarland.

Deze dijkadje beſlaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 897 bund. 65 v. r. 20 v. ell. Het polderbeſtuur beſtaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

HOEDEMAKERS-PAD, van ouds het SPIEGELPAD genaamd, b. in het balj. van Amſteland, prov. Noord-Holland, arr., kant. no. 4, gem. en 10 min. Z. van Amſterdam, buiten de Utrechtsche-poort dier ſtad.

(1) Hij was de laatste man uit deze familie, want zijn vader JAN liet goede wettige kinderen na, en ook zijn bastaardbroeder ALEXANDER ſtierf kinderloos. Van daar dat zijn wapen ronder bleef van. Hij was gehuwd met GERTRUYD VAN OYENEN, en huwde dochter GERTRUYD met DIERICK VAN EVERDIJK, Baljuw te Hoedekenskerke, almede in de kerk begraven.

weder is boven gekomen. Het moet gelegen hebben ten Z. van de Oude-Maas, ten O. van Datmoer, ten W. van Kloosteroord, en komt ook wel eens onder den naam van Drijmelen voor.

HOECK-NES, HOEKNES, anders HOEKES, ook wel HOEKOS, eil. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. O. ten N. van *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen*, door het IJ omringd, dwars van den Hoogendijk, omtrent halfweg *Haarlem* en *Amsterdam*. Het geeft niets dan een weinig hooi, en is voorts met riet bewassen.

HOEDEKENSKERKE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zee-land*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkensand* (3 k. d., 8 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. 's Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost- en Middel-Zwake, O. aan de Honte, Z. en W. aan Baarland-en-Bakendorp.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Hoedekenskerke, den Noordpolder, den Nieuwe-Hoondert-polder, den Middelhoek-polder, den Slabbekoorn-polder, den Oude-Vreeland-polder en den Viernis-polder, benevens gedeelten van den Nieuwe-Baarland-polder, den Jan-Fierloos-polder, den Siguut-polder en den Vlieguit-polder. Zij bevat de d. Hoedekenskerke en het geh. Kwadendamme, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1040 bund. waaronder 954 bund. 58 v. r. 26 v. ell. belastbaar land; telt 154 h., bewoond door 158 huisgez., uitmakende eene bevolking van 780 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Volgens overlevering hebben er vroeger ook steenovens bestaan.

De Herv., welke hier 400 in getal zijn, onder welke 175 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Goes*, ring van *Borssele*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ANDRIES CABENEN, ook gedaamd CHRISTIAANSE, die in het jaar 1578 herwaarts kwam, en in jaar 1587, naar Kloetinge vertrok. Hij onderscheidde zich nog al onder zijne tijdgenooten en was een der werkzaamste leden in de synode te *Goes* in 1597, en te *Tholen* in 1602. Zijn opvolger alhier was JONIS DE RAAD of CONSELLARIUS, vroeger Rector te *Vlissingen*, en Predikant te *Kapelle* en te *IJerseke*. Het beroep geschiedt met medestemming van de Ambachtsheeren.

De Afgescheidenen, die hier 14 in getal zijn, maken, met die van *Baarland*, 's Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost- en Middelzwake, eene gem. uit, welke wel erkend is, doch hier nog geene kerk heeft.

De R. K., welke hier ruim 560 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Kwadendamme*. — Men heeft in de gem. HOEDEKENSKERKE ééne school.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw voor de helft bezeten werd, door den Heer JOHAN FREDERIK DE MAURERVAULT, Rentmeester Generaal Bewester-Schelde, thans is zij het eigendom van onderscheidene personen.

Het d. HOEDEKENSKERKE, ook wel HOEDENSKERKE, en bij de Zeeuwen OEDJESKERKE genoemd, ligt 2 u. Z. O. van *Heinkensand*, aan de Honte of *Wester-Schelde*. Men telt er, in de kom van het d., 62 h. en 370 inw.

De kerk werd vóór de Reformatie vergeven door den Proost van *St. Salvatorskerk* te *Utrecht*. Ook is aldaar eene vikarij geweest, aan *St. Nicolaas* toegewijd. De tegenwoordige kerk is slechts een gedeelte, en wel het voormalige koor, als zijnde; sedert onheugelijke tijden, het overige door bouwvalligheid ingestort. Deze kerk is van een orgel voorzien. De voorheen vrij hooge toren is sedert eenige jaren afgebroken.

Aan den ingang der kerk vindt men aan de regterzijde eene zerk, lang 2 ell. 6 palm. en breed 1 ell. 6 palm., waarop is uitgehouwen een in krijgsgewaad uitgedost Ridder, met eenen windbond aan de voeten, zijn kuras aan de regter- en zijne handschoenen aan de linkerszijde, met het volgende opschrift aan de zijden :

Hier is begraven Willem de Driese van Ostdende

Hij stierf in het jaar onzer Heeren

MCCC en 62 den 29sten dag van Maart.

God heeft de ziel.

Aan diezelfde zijde ligt nog eene andere zerk, lang 2 ell. 3 palm. en breed 1 ell. 2 palm.; zij is met uitgehouwen lofwerk versierd, betwalf een verbrijzeld wapen omgeeft. Het omschrift luidt :

Hier ligt begraven Willem Bastart van Heenblijet /

Hij stierf den 19 April 1520 (1).

De school, welke, even als de schoolonderwijzerswoning, in het jaar 1829, ten koste der gem., grootendeels vernieuwd is, wordt in den winter door een gemiddeld getal van 80 leerlingen, in den zomer echter slechts door 40, bezocht.

Men heeft er eene goede haven en een overzetveer op Neuzen, Welsoorde en Ossensisse, over de Westers-Schelde.

Het wapen bestaat uit een veld van zilver, met twaalf hermelijnen van sabel (zwart), staande vijf, vier en drie, het hoofd is een veld van keel (rood), beladen met drie hoeden van goud.

HOEDEKENSKERKE (POLDER-VAN-), pold. op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, distr. en arr. Goes, kant. Heinkenszand, voor het grootste gedeelte in de gem. Hoedekenskerke, en voor een zeer klein gedeelte in de gem. Baarland-en-Bakendorp; palende N. aan den Slabbekoorn-polder en den Noord-polder, N. O. aan de Schorren tegen de Honte, Z. aan den Polder-van-Baarland, W. aan den Grooten-Reinouds-polder, den Siguitpolder en den Slabbekoorn-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 466 bund. 65 v. r., waaronder 451 bund. 43 v. r. 41 v. ell. schotbaar land, als: onder Hoedekenskerke, volgens het kadaster, 461 bund. 69 v. r., waaronder 446 bund. 47 v. r. 41 v. ell. schotbaar land, en onder Baarland-en-Bakendorp, volgens het kadaster, 4 bund. 96 v. r., alles schotbaar land. In dezen polder zijn ééns sluis, veertien steenen en zestig houten heulen. Hij staat onder het bestuur van de watering van Hoedekenskerke.

HOEDEKENSKERKE (WATERING-VAN-), dijkadje in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, arr. Goes, kant. Heinkenszand; palende N. aan de Watering-van-Oost-en-Middel-Zwake, O. aan de Honte, Z. en W. aan den Breedepolder-van-Baarland.

Deze dijkadje beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 807 bund. 65 v. r. 20 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

HOEDEMAKERS-PAD; van ouds het SPIEGELPAD genaamd, b. in het balj. van Amstelland, prov. Noord-Holland, arr., kant. no. 4, gem. en 10 min. Z. van Amsterdam, buiten de Utrechtsche-poort dier stad.

(1) Hij was de laatste man uit deze familie, want zijn vader JAN liet goepe wettige kinderen na, en ook zijn bastaardbroeder ALEXANDER stierf kinderloos. Van daar dat zijn wapen zonder breuk was. Hij was gehuwd met GEBRUYD VAN OUYEN, en hunne dochter GEBRUYD met DIERIC VAN EVERDIJK, Baljuw te Hoedekenskerke, almede in de kerk begraven.

Zij bestaat uit eene dubbele rij huizen, ter weerszijde van eene sloot gebouwd en ruim $\frac{1}{2}$ u. Jang; Het HOEDENAKERS-PAD begint aan den Amstedijk en strekt zich tot nabij de wetering uit. De inw. zijn meest Warmoeziers.

HOEDENSKERK, naam, onder welke het d. HOEDEKENSKERKE, op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, wel eens voorkomt. Zie HOEDEKENSKERKE.

HOEDERINGEN, buit. in het Overkwartier der prov. Utrecht, arr., kant., en 1 u. N. van Utrecht, gem. en 5 min. O. van de Bilt.

Dit buit. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 340 bund. 53 v. r. 93 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. W. C. FABRICIUS VAN LEIJENBURG, woonachtig te Amsterdam.

HOEDJONG, TANDJONG-HOEDJONG, kaap in Oost-Indië, op het Sundaesche eil. Sumatra. Zie INDRAPORRA.

HOEDJONG-KARA-KARA, kaap in Oost-Indië, op het Sundaesche eil. Sumatra. Zie KARA-KARA (1).

HOEDMANS-MEER, ook HOETMANS-MEER, voortijds een meertje in het Oldambt, prov. Groningen, arr. Winschoten, gedeeltelijk kant. Winschoten, gem. Nieuwe-Pekel-A, gedeeltelijk kant. Zuidbroek, en daarin voor een gedeelte gem. Veendam, voor een gedeelte gem. Wildersbank, gelegen in en omringd door hoogveen.

Dit kleine meer, dat in de lengte 423 roeden en in de breedte 110 roeden besloeg, en welks omtrek men op omstreeks een uur gaans rekende, werd in het jaar 1778 drooggemaakt, door middel van aftapping in een kanaal van de gemeente Veendam, genaamd Nummereen, hetwelk zich tot nabij het meer uitstreckte, en welks waterpeil lager was dan de bodem des meers. Deze aftapping geschiedde door de belanghebbende veeneigenaren op voorwaarden, welke den 19 Februarij 1778 door de Stadsregering werden geëxamineerd, en werd bewerkt door zekeren HALBERKOL, die daarvoor eene premie van 50 gulden bekwam. Tegenwoordig is de bodem, zijnde zandgrond, nog grootendeels met eene dunne laag veen bezet. Het is ontgonnen en tot eene boerderij aangelegd, waarop eene boerenhuizinge gevonden wordt, waaraan de stichter en eigenaar, NANNIE MULDER genaamd, den naam van Aurora heeft gegeven. De bodem ligt 2 ell. hooger dan Martenshoek of $7\frac{1}{2}$ oude voet. boven de spilsuizen van Groningen.

In den zomer van 1835 ontstond er op verschillende plaatsen veenbrand, die echter gelukkig nog al spoedig gebluscht werd.

HOEDMEER, meertje in Beilerdingspil, prov. Drenthe, gem. Smilde, ongeveer $\frac{1}{2}$ u. O. van de Smilde, $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Assen.

HOEF, b. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Kempenland, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr., kant. en 3 u. Z. ten W. van Bindhoven, gem. Borkel-en-Schaft, nabij Borkel, waartoe het kerkelijk behoort.

Het maakt een gedeelte van het geh. Hoef-en-Brug uit.

HOEF, buurs. op de Neder-Veluwe, prov. Gelderland, arr. en 8 u. N. W. van Arnhem, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Harderwijk, gem. en 1 u. van Putten; met 28 h. en 400 inw.

HOEF of DE HOEF, geh. in het Land tusschen Maas en Waal, prov. Gelderland, in het Benedendistrikt, kw., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van Nijmegen, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van Druten, gem. Batenburg.

(1) De overige woorden, zamengesteld met het woord HOEDJONG soeken men op de woorden van onverschadig.

HOEF (DE), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 7 u. N. van *Utrecht*, kant. en 4 u. W. van *Loenen*, gem. en 1 u. W. van *Mijdrecht*, langs de rivier de *Meijert*; met 33 h. en 255 inw., die meest in boerderij, boter- en kaasmaken en veendertj hun bestaan vinden. — Er is in dit geh. eene school.

HOEF (EGMOND-OP-DEN-), d. in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*. Zie *EGMOND-OP-DEN-HOEF*.

HOEF (HET-SLOT-VAN-DEN-), voorm. slot of kast, in het halj. der *Egmond*, prov. *Noord-Holland*. Zie *EGMOND (SLOT-VAN-)*.

HOEFKIND, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOEVENBEND*.

HOEF-EN-BRUG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. ten W. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*, nabij *Borkel*, waartoe het kerkelijk behoort.

Het bestaat eigenlijk uit de buurtjes *Brug* en *Hoef*.

HOEF-EN-HAAG, pold. in het *Land van Hagestein*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Hagestein*; palende N. aan den *Hoogendijk*, O. en Z. aan den *Hoevenweg*, W. aan *Vianen*.

Deze pold., die vóór het jaar 1284 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 205 bund. alles schotbaar land; telt 20 h., waaronder 14 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op de *Linge*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Polderschout*, twee *Heemraden* en eenen *Secretaris*.

HOEF-EN-SCHOUTE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*; palende N., O. en Z. aan den *Groote-Kalkhovenspolder*, W. aan *Vroawe-Geest*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 72 bund.

HOEFJES (WITTE-), geh. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zee-land*. Zie *WITTE-HOEFJES*.

HOEFIJZER, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, Z. van het eil. *Celebes*.

HOEFIJZER (HET GROOTE-), buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. ten W. van 's *Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, 1 u. Z. W. van *Wassenaar*.

De daartoe behorende gronden beslaan eene oppervlakte van 81 bund. 63 v. r. 1 v. ell. Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door de erven van den Heer *Hendrik van Leeuwen*, woonachtig te 's *Gravenhage*.

HOEFIJZERS (DRIE-), b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 6 u. Z. Z. W. van *Goes*, kant., distr. en 1 u. Z. van *Hulst*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. W. van *St. Janssteen*, tegen de allernusterste grenzen tusschen *Zeeland* en de *Belgische* prov. *Oost-Vlaanderen* gelegen; met 11 h. en 60 inw.

HOEFIJZERS, (DE DRIE), bekende herberg in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2 $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Breda*, kant., gem. en 1 u. O. van *Zevenbergen*, aan het begin van den *Langenweg*, aan den grooten weg van *Breda* op den *Moerdijk*.

HOEFLAKEN, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HOEFLAKEN*.

HOEFPOLDER of *HOORPOLDER*, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *de Lier*; palende

N. aan den Oude-Lierpolder, N. W. aan onbepolderd land in de gem. de Lier, O. aan den Krakingerpolder, Z. aan den Krakingerpolder en aan de Ouwekomsepolder, W. aan het Honderdland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 173 bund. 8 v. r., alles schotbaar land, telt acht h., waaronder zes boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het land ligt 8 of 9 palm. beneden het peil van Delfland. Het polderbestuur bestaat uit eenen Molenmeester, eenen Volger of Plaatsvervanger, vier Kroostheemraden of Schouwers en eenen Secretaris.

HOEFOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leiden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar*.

HOEFSROT, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Asten*, gem. *Bakel-en-Milheze*.

HOEFSTRAAT, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4½ u. N. W. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en 20 min. N. van *Tilbury*; met 6 h. en 40 inw.

HOEF-TEN-HALVE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 1½ u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. W. van *Bortel*, gem. en ½ u. N. van *Helvoirt*; met 4 h. en 20 inw.

HOEFVAART, water in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, Zie *HOEFVAART*.

HOEISE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOEISE*.

HOEISUM of *HOTSUM*, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. van *Onderdendam*, gem. en 8 min. W. van *Warffum*.

HOEITINK of *HOETINK*, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. O. ten Z. van *Zuidbroek*, gem. en ten O. van *Leegkerk*.

HOEK OF DE HOEK, gem. in *Staats-Vlaanderen in Neuzer-Ambocht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst* (5 k. d., 11 m. k., 5 s. d.); palende N. en O. aan de gem. *Neuzen*, en aan de *Honte*, Z. aan het *Axelsche-gat*, en W. aan den *Braakman*.

Zij bestaat uit de pold. *Oud-Westenrijk*, *Nieuw-Westenrijk*, *Noord-Westenrijk*, en *Zuid-Westenrijk*, den *Koudenpolder*, den *Lovenpolder*, den *Goessenpolder*, den *Willemskerkepolder* en de helft van den, in 1816, bedijkten *Nieuwenpolder*, bevat het d. *Hoek* en het geh. *Mauritsfort*, en beslaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 3850 bund. 21 v. r. 36 v. ell.

In deze gem. staan 178 h., bewoond door 325 huizez., uitmakende eene bevolking van ruim 1400 zielen, welke meest hun bestaan vinden in den landbouw en het dijkwerken. Ook heeft men er eenen windkorenmolen en eene meestof.

Onder deze gem. ligt, het door Prins *Maurits* aangelegde en naar hem genoemde *Mauritsfort*, welker een verdedigingspunt, tegenover de schans *Philippine* (zie *MAURITSFORT*). Aldaar is een oversetveer over den *Braakman* op *Philippine* en *Biervliet*, welk veer, gedurende de Belgische onlusten, als het punt van communicatie tusschen het *Vierde* en *Vijfde* distrikt der provincie *Zeeland* te beschouwen was, vermits, door het wederregtelijk bezetten van de *Isabellesluis*, onder *Philippine*, de gemeenschap over land was afgesneden.

Men vindt hier ongeveer 1400 Herv., onder welke 600 Leden, die eene gem. uitmaken, welke tot de klass. van *IJzendijke*, ring van *Axel*, behoort. De eerste, die het leeraarsambt hier waarnam, is geweest *Johannes Bollius*, die alhier, tusschen de jaren 1619 en 1625, overleed. Deze *Bollius* stond, volgens *vs Water* (1), reeds vóór het jaar 1604 als Predikant te *Biervliet* en *Vreemdijke*. Na de overstroming dezer laatstgenoemde plaats, begaf hij zich met der woon binnen het *Mauritsfort*, waar hij voor de besetting dier sterkte en voor de inwoners der naastliggende polders (het dorp de *Hoek* bestond toen nog niet) de dienst heeft waargenomen. Onder de Leeraars, welke in de gem. *Hoek* gestaan hebben, verdient bijzondere melding *Christiaan Meuse*, die haar van het jaar 1803 tot 1838 en alzoo 35 jaren, door leer en wandel gesticht heeft. Tot zijn zeven en dertigste levensjaar had hij in verschillende betrekkingen ter zee gevarom, en laatst het beroep van visscher uitgeoefend. Door eigene oefening en de nadere opleiding van den Heer *Jacob Rmmer*, Rector en Predikant te *Vere*, en van wijlen den Heer *Hermanus Johannes Knor*, Hoogleeraar in de godgeleerdheid en kerkelijke geschiedenis aan het toenmalige Athenaeum te *Middelburg*, had *Meuse* het zoe ver gebracht, dat hij met lof geëxamineerd werd. Hij kwam daarop alhier als Predikant, is later Præses van het klassikaal bestuur van *IJzendijke*, en in die betrekking Lid van het Provinciaal Kerkbestuur van *Zeeland* geweest. Hij heeft verscheidene werken met en zonder zijnen naam uitgegeven; daaronder maant vooral uit het voortreffelijke *Handboek voor Zeevarenden*, gedrukt te *Middelburg* in 1821, herdrukt in 1829. *Z. M.* de Koning nam niet alleen de opdracht gunstig aan, maar bepaalde tevens, bij besluit van den 28 September 1821, dat één exemplaar per honderd koppen van dit *Handboek* tot godsdienstig gebruik, op de schepen van oorlog zoude worden verstrekt. De waardige man rust in een net gemetseld graf, met het volgende opschrift:

LIJKGESTEENTE VAN *DS. CHR. MEUSE*, GEB. TE *VERE* 16 FEBR. 1764, OVERL. TE *HOEK* 1 SEPT. 1838.

HIS LEEFDE RIET VOOR ZICH ZELVEN, NAAR TROUW AAN *JEZUS* TOT DEN DOOD. De *R. K.*, welke men hier ten getale van 50 vindt, worden tot de par. van *Zuiddorpe* gerekend.

Het d. *HOEK* of *DE HOEK*, in oude geschriften ook wel *Houck* gespeld, ligt 1 u. van *Neuzen*, 2½ u. van *Sas-van-Gent*, 5 u. van *Hulst*, en 6 u. van *Goes*.

Hoogst waarschijnlijk is het d. *Hoek* van lieverlede door aanbouw ontstaan, zonder overlegd plan, en wel, nadat door de vernielende overstromingen in de zestiende eeuw vele landen, dorpen en buurten, ten *N. N. W.* en *W.*, door de zee waren verzwolgen. Men vindt in de kom van het d., welke grootendeels bestraat is, anders eene zeldzaamheid in de dorpen dezer streek, 66 h. en ongeveer 400 inw.

Er varen van het havenkje van *Mauritsfort* twee marktschuiten op *Rotterdam*, die op onbepaalde tijden, doch meest des *Donderdag*s naar en des *Woensdag*s van *Rotterdam* varen. Deze marktschuiten vervoeren de granen der landbouwers, voor zoo ver die niet langs *Sas-van-Gent* naar de *Belgische* markten worden uitgevoerd, naar de korenmarkt te *Rotterdam*; en komen van daar met bouwmaterialen, winkelwaren en andere behoeften voor de ingezetenen der gemeente terug.

(1) *Historie der Hervormde kerk te Gent*, bl. 60.

De Herv. hebben hier eene kerk gesticht, in de plaats van een voormalig bedehuis, in 1602 gebouwd. Deze te klein geworden zijnde is in het jaar achttien honderd drie en twintig vergroot, door het bijbouwen van twee vleugels, waardoor de zitplaatsen met honderd vermeerderd werden, tot welk einde aan de gemeente eene subsidie van f 2000 uit 's Rijks kas werd toegestaan, terwijl het overige uit vrijwillige bijdragen der gemeenteleden is bekostigd. Deze kerk is van een klokkentorentje met slag- en uurwerk voorzien. De klok, welke in den toren van het verdronken Vremdijke hing, is naderhand naar den Hoek overgebracht, en in den toren der dorpskerk opgehangen. Bij zekeren opstand, op het einde des jaars 1798, door de Vlamingen aangegrit, en die ook hier het land afliepen, is deze klok door hen geluid geworden, hetgeen te weeg bracht dat zij door eene Fransche mobiele colonne is weggehaald, en naar Axel vervoerd alwaar die thans nog in den stadhuistoren hangt, tot opschrift hebbende:

**Maria heet ic en sal becrien
Den armen Soudare tallen tien
Ogogoten in de jaar + 1723 + 3 +,
waarschijnlijk XVe 3 dus 1503.**

Vroeger stond in den omtrek een klooster, Triniteitsklooster gheeten, waarvan nog eenige overblijfselen te zien zijn. Zie voorts TRINITEITS-KLOOSTER.

Het wapen dezer gem. is van keel (rood), beladen met een ruitvormig schild van goud, waarop eene burg in zijne natuurlijke kleuren. Op het wapen een vaandel van Oranje, zilver en azuur (blaauw) en geaccosteerd van twee boomen van synople (groen).

HOEK of DEN HOEK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. O. van *Breda*, kant. en 2 u. N. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Rijen*, waartoe het kerkelijk behoort; met 8 h. en 40 inw.

HOEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. ten W. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*, 8 min. ten N. van *Borkel*, waartoe het kerkelijk behoort; met 4 h. en 20 inw.

HOEK, voorm. d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, dat in 1436 met de stad *Leeuwarden* vereenigd is en thans het noordoostelijke gedeelte dier stad uitmaakt.

De poort, welke in dit gedeelte der stad stond, werd de Hoeksterpoort genoemd, en de kerk, vroeger aan St. CATHARINA toegewijd, wordt thans, na in 1834 vernieuwd te zijn, tot een Stadswerkhuis bezigt.

HOEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van 's Hertogenbosch, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Veghel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Erp*, aan de Aa; met 18 h. en 110 inw.

HOEK (DE), dat gedeelte van de *Smilde* in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en kant. *Assen*, waar de oude weg van Assen over Witten op den nieuwen weg en de Smilder-vaart valt, 1 u. Z. W. van Assen.

HOEK (DE), d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie HOEK.

HOEK (DEN) of ZEVENBERGSCHE-HOEK, d. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. N. W. van *Breda*, kant., gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Zevenbergen*, aan den grooten weg

van Breda naar den Moerdijk. Men telt er 94 h. en 575 inw., die allen hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die meest allen R. K. zijn, maken, met die van het geh. Blaauwesluis, alwaar men 235 inw. telt, dat geheel kerkelijk op den Hoek behoort, en een gedeelte van de geh. Calishoek en Slikgat, die voor het grootste gedeelte aldaar kerkelijk zijn, eene par. uit, welke tot het vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van Geertruidenberg, behoort, ruim 1200 zielen, onder welke ruim 810 Kommunikanten, telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. BARTOLOMÆUS toegewijd, heeft een klein torentje en is van een orgel voorzien.

De Herv., die hier 40 in getal zijn, behooren allen tot de gem. Zevenbergen. — Men heeft in dit d. eene school, welke gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht wordt. — De kermis valt in Zondag na den 24 Augustus.

HOEK (DEN) of DE POEDEROOISCH-*HOEK*, geh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., arr. en 7 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 5 u. Z. W. van *Zalt-Bommel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Poederroijen*, waartoe het kerkelijk behoort; met 7 h. en 40 inw.

Er is hier een haventje, waarin de veerschuit van Poederroijen op Gorinchem ligt.

HOEK (DEN), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOEK*.

HOEK (DEN), pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Lekkerkerk*; palende N. aan de gem. *Berkenwoude*, *Onderkerk-aan-den-IJssel* en *Zuidbroek*, O. aan de gem. *Bergambacht*, Z. aan de *Lek*, W. aan den pold. *Schuwagt*, mede onder de gem. *Lekkerkerk*.

Deze pold., die tegelijk met den geheelen *Crimpenrewaard* bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1370 bund. 36 v. r. 27 v. ell., telt 198 h., waaronder 70 boerderijen, en wordt door drie molens, op den *IJssel*, van het overtollige water ontlast; doch hij heeft bovendien met den *Polder-van-Schuwagt* nog ééne watermolen, welke aan den *IJssel* staat. Het polderbestuur bestaat uit vier *Heemraden*, terwijl hij met den *Polder-van-Schuwagt*, welke drie *Heemraden* heeft, onder ééne *Polderschout* staat.

HOEK (DEN), geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie *MAXTENSBOEK*.

HOEK (DEN), spijker en boerderij op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Elburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Oldenbroek*, aan de Noordzijde van den straatweg, langs de *Zuiderzee*.

Het was vroeger eene groote brouwerij, en wordt thans in eigendom bezeten door de erfgenamen van den Heer B. PRONCK, woonachtig te *Elburg*.

HOEK (DE BALVERSCHE-), buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *BALVERSCHE-HOEK*.

HOEK (DE LAGE-), pold. bij de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gedeeltelijk gem. *Hoogwoude*, gedeeltelijk gem. *Opmeer*; palende N. aan den *Wester-Boekelweg* onder *Hoogwoude*, O. aan de *Pade* onder *Hoogwoude* en *Opmeer*, Z. aan één der publieke wegen onder *Opmeer*, W. aan de *Langereis*.

Deze pold. bevat, volgens het kadaster, onder *Hoogwoude*, 202 bund. 85 v. r. 25 v. ell., meest grasland, voorts bosch- en zaadland, doch

alles schotbaar land. Men telt er 18 h., waaronder 12 boerderijen, als: onder *Hoogwoude*, 8 h. en 6 boerderijen, en onder *Opmeer*, 10 h. en 6 boerderijen. De *Laak-Hoek* wordt door éenen molen, op den Boezem van Geestmer-Ambacht, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vijf Molemaesters, van welke er drie uit Hoogwoud en twee uit Opmeer gekozen werden.

HOEK (DE POEDEROOISCHE-), geh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie *HOEK (DEN)*.

HOEKEINDSCHE-POLDER of *Оостноекиндска-полдѣра*, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Bleiswijk*, een deel uitmakende van de drooggemaakte polders van *Bleiswijk* en een gedeelte van *Hillegersberg*; palende N. aan de vaart de *Snelle*, O., met de algemeene Boezemvaart der gemelde polders, aan de rivier de *Rotte*, Z. aan den polder *Ostende* onder het amb. van *Hillegersberg*, gem. *Bergschenhoek*, W. en wel gedeeltelijk met de gemelde Boezem- en Ringsloot, aan den Hoofd- of Heerenweg, die inmiddels, als dorpstraat, het dorp in twee deelen splitst.

Deze pold., die, met de overige tot deze droogmakerij behoorende polders, in het jaar 1770 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, na aftrek der dijken, doch met inbegrip der doorsnijdende togen en slooten, eene oppervlakte van 451 bund. 19 v. r. 94 v. ell. schotbaar land. Men telt er, de kom van het d. daaronder begrepen, 35 h., waaronder 8 boerderijen. De polder wordt, tegelijk met een gedeelte van den *Overbuurtsche-polder-onder-Bleiswijk*, door twee gangen of rijen, elk van drie molens, op den algemeenen boezem, die op de *Rotte* wordt uitgemalen, van het overtollige water ontlaat. Hij staat onder het polderbestuur van den drooggemaakten polder van *Bleiswijk-en-Hillegersberg*. Zie *BLEISWIJK-EN-HILLEGERSBERG (DROOGGEMAAKTE-POLDERS-VAN-)*.

HOEKELN, plattelandst. in de beert. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HEUKELUM*.

HOEKELOM of *HEUKELUM*, adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. van *Wageningen*, gem. en ½ u. Z. van *Edo*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 213 bund. 43 v. r. 3 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *Otto Bapon van Wassenaer Caywick*, Heer van *Beide-Katwijken-en-het-Zand*.

HOEKENBURG, adell. h. op de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HOSKENBURG*.

HOEKENBURG, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant., gem. en 10 min. W. van *Voorburg*, ter plaatse, waar de vliet van *Delft* naar *Leyden* en de zoogenaamde *Haagsche-vliet* eenen hoek vormen, waarvan deze buitenplaats haren naam ontleent.

Zij beslaat eene oppervlakte van 9 bund. 90 v. r. 97 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer *Mr. H. J. CAAN*, Lid der Gedeputeerde Staten van *Zuid-Holland*.

HOEKENBURG, voorm. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. van 's *Gravenhage*, kant. en ten W. van *Delft*, aan denstads singel, gedeeltelijk gem. *Delft*, gedeeltelijk gem. *Hof-van-Delft*.

Op het terrein van deze voorm. buit., beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 57 v. r. 10 v. ell., is thans eene zoutkeet opgericht.

HOEKENES, eil. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HOEK-NES*.

HOEKERPOLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gedeeltelijk gem. *Nichtevecht*, gedeeltelijk gem. *Vreeland*; palende N. aan den Scheidijk tusschen den Gaasterpolder en den Hoekerpolder, O. en Z. aan den Vechtdijk, W. aan den Scheidijk tusschen Loenersloot en Baambrugge.

Deze pold. telt 2 h. en 2 boerderijen onder *Nichtevecht*, en wordt door eenen molen, de Hoekermolen genoemd, op de Oude-Vecht van het overtollige water ontlast.

HOEKJE of **LOONS-HOEKJE**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kv. *Oosterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **LOONS-HOEKJE**.

HOEKKENBURG, adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HOEKKENBURG*.

HOEKOE, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*.

HOEKOMINA, ond d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molukse eil. Boero*, aan de Noordwestkust.

HOEKONALOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Amboina*, voorheen schiereil. *Hitoe*, gesp. *Oeli-Suwanie*, doch toen de bevolking van dit d. tot het Christendom overging, is zij van het gesp. *Oeli-Suwanie* afgezonderd en bij de Driehuizen, aan den inham, tegen over de stad *Amboina*, verplaatst.

HOEKOOG, eil. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HOEK-NES*.

HOEKORILLA of **HOEKORILA**, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molukse eil. Amboina*, schiereil. *Leytimor*, in het gebergte gelegen, op eenen hoogen heuvel, die moeilijk te beklimmen is, vooral als het geregend heeft.

HOEKPOLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Rijswijk*; palende N. aan de *Plaspoeche-polder*, O. aan de *Voordijkshoornsche-polder*, Z. aan den *Harnas-polder*, het *Klein-Hof-van-Delft* en de *Nieuwe-Wateringe-Veldpolder*, W. aan den *Schaaper-Wijspolder*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 241 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

HOEKSCHE-WAARD (DE), eil., prov. *Zuid-Holland*; palende N. aan de *Oude-Maas*, O. aan de *Dortsche-Kil*, Z. aan het *Hollandsdiep* en W. aan het *Spui*, waardoor het van het *Laad van Putten* gescheiden wordt.

Het is eene zeer vruchtbare landstreek, beslaande omtrent tien uren gaans in den omtrek, en bevattende onderscheidene voormalige haljuwschappen en ambachtsheerlijkheden, in verschillende bedijkingen begrepen, als daar zijn, behalve de *Korendijk* en *Pierschil*, de *Landen van Strijen*, de *Beijerlanden*, *Moerkerkerland*, en de *hooge heerl. van Goidschalksoord*. Deze landen, die meest allen door den grooten waterloed van den jare 1421, overstroond waren, zijn sedert wederom opgekomen, en in eenen omtrek van bedijking gebragt. Thans bevat zij de volgende 16 gemeenten: *Nieuw-Beijerland*, *Oud-Beijerland*, *Zuid-Beijerland*, *Goidschalksoord*, *Goudswaard*, 's *Gravendeel-en-Leerambacht*, *Heynenoord*, *Klaaswaal*, *Maasdam-St. Anthoniepolder-en-Cillaarshoek*, *Mijns-Heerenland-en-Moerkerken*, *Numansdorp*, *Pierschil*, *Puttershoek*, *Strijen*, het *Strijensche Sas* en *Westmaas*, en beslaat alzoo de kantons

Oud-Beijerland en 's Gravendeel, te samen beslaande eene oppervlakte van 29,200 bund. 10 v. r. 53 v. ell., waaronder 26,250 bund. 62 v. r. 62 v. ell. belastbaar land, en tellende 3158 h., bewoond door 4648 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 22,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt; terwijl men er voorts 8 sloopstimmerwerven, 4 touwslagerijten, 7 leerlooijerijen, 5 meestoven, 1 ros- en 14 moat-korenmolens heeft.

Onder de inw. telt men ruim 21,000 Herv., onder welke nagenoeg 6000 Ledematen, uitmakende de volgende 16 kerk. gem.: St. Anthoniepolder, Nieuw-Beijerland, Oud-Beijerland, Zuid-Beijerland, Buitensluis, Cillaarshoek, 's Gravendeel, Heinenoord, Klaaswaal, Korendijk, Maasdam-en-het-Gad, Mijnsheerenland-en-Moerkerken, Piershil, Puttershoek, Strijen en Westmaas, gezamenlijk den ring van *Oud-Beijerland*, in de klass. van *Dordrecht*, uitmakende, behalve de gem. Korendijk en Piershil, welke tot den ring van *Geervliet*, in de klass. van *Brielle*, behoort. Men telt er zestien kerken, die door zeventien Predikanten bediend worden.

De 150 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Dordrecht*.

De R. K. welke er 500 in getal zijn, onder welke ruim 100 Communikanten, maken de gem. van *Oud-Beijerland* uit.

De Isr., van welke men er ruim 500 aantreft, maken de ringsynagoge van *Oud-Beijerland* uit.

HOEKSMEEER, meer in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, gem. *Loppersum*, N. O. van *Wittewierum*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van het Schildmeer.

In het Z. W. ontvangt het water uit de *Katershals* en ontlust zich Noordwaarts, ten O. van *Garrelswaer*, door het *Vistumermaar*, en bij de *Lopsummer-klap* door de *Oude-Wijmers* in het *Damsterdiep*. De omtrek bestaat uit lage derrij-gronden en biezten.

HOEKSMEEER, geb. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Appingedam*, gem. *Loppersum*; met 9 h. en 70 inw.

HOEKSMEEER, eilandje in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOEKSMEEER.

HOEK-VAN-HOLLAND (DE-), zuidwestelijke punt van het vaste land der prov. *Zuid-Holland*, ten Z. van 's *Gravendeel*, met zware zeewerken.

HOEKVLIET, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, aan de kom der gem. *Voorburg*, aan de trekvaart van 's *Gravenhage* op *Leyden*.

Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 84 v. r. 80 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door het vennootschap van DE KETTER & COMP., en is ingerigt voor eene fabriek van harde zeep en parfumerien.

HOELALIOE, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Zuid-Kust.

Het is zeer voordeelig en aangenaam aan de zee gelegen, doch het brakke drinkwater wordt er als zeer ongezond beschouwd. In 1783 hebben de *Alfoeren* hier eenen inval gedaan, alles verbrand en vele inboorlingen als slaven weggevoerd. Tijdens de onlusten, in 1817, werd dit d. verbrand en in armoede gedompeld. Het onderwijs is hier thans op eenen vrij goeden voet, en ook in de godsdienst bestaat er veel belangstelling. De inwoners die 400 in getal zijn, zijn alle Christenen.

HOELOE, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Bonoa*; aan het noordelijkste riviertje.

HOKLONG, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ambouina*, op het *Ambonsche eil. Ceram*.

Den 25 Julij 1652 werd dit d. door den landvoogd de *VLAMING* ingenomen.

HOEMEN of **HEUWEN**, voorm. adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. van *Nieuwkerk*, gem. en 2 u. N. van *Barneveld*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Voorthuizen*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene kleine boerenhofstede. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer **KARL BARON VAN GOLDSTEIN**, woonachtig te *Utrecht*.

HOEMMOECK, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, 5 m. van *Mindanao*, $5^{\circ} 24'$ N. B., $144^{\circ} 36'$ O. L.

HOEMMOECK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordkust van het *Sundaesche eil. Celebes*, $1^{\circ} 20'$ N. B., $139^{\circ} 25'$ O. L.

HOEMOET, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HOEMOET**.

HOEN (DE) of **HET HOEN**, streek lands, prov. *Groningen*, dadelijk buiten de stadsgracht van *Groningen*.

HOEN (T), voorm. landg. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 5 u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, gem. en d. *Voorst*, 1 u. N. ten W. van *Zutphen*, bij den straatweg van *Deventer* op *Zutphen* en *Utrecht*.

HOEN (HET-HUIS-), gemeenlijk **HOENSHUIS** genoemd, voorm. adell. huis in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr., distr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Maastriicht*, kant. en 1 u. N. W. van *Heerlen*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. van *Voerendaal*.

HOENCOOP, d. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie **HOENCOOP**.

HOENDERBERG, berg in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. *Groesbeek*, zijnde een der hoogste toppen van het *Groesbeeksche gebergte*.

HOENDERBERG, naam, welken men veelal geeft aan den **HUNNENBERG**, prov. *Gelderland*. Zie **HUNNENBERG**.

HOENDERHOEK (NIEUW-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet*; palende N. aan *Nieuw-Guldeland*, O. aan *Oud-Hoenderhoek*, Z. aan *Nieuw-Stompert* en den pold. *Nieuwekade*, Z. W. aan den pold. *Oudekade* en aan *Oudeland*, W. aan den *Oude-Nieuwlandsche-polder* en aan den *Heenvlietsche-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 55 bund. 50 v. r. 60 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eenen molen, op de haven van *Abbenbroek*, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit vier Leden, van welke een tevens *Penningmeester* en een tevens *Secretaris* is.

HOENDERHOEK (OUD-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet*; palende N. aan *Oud-Guldeland*, N. O. aan den *Geervlietsche-polder*, O. aan *Schiekamp*, den *Vier-Ambachtsboezem* en *Fikkershil*, Z. O. aan den *Biertsche-polder*, Z. W. en W. aan *Nieuw-Hoenderhoek*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund., en wordt, gezamenlijk met den *Geervlietsche-polder* en *Schiekamp*, door twee sluizen van het overtollige water ontlaat.

HOENDERLAND, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HOENDERLAND**.

HOENDERLOO, kl. geh. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 3 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 2 u. Z. van *Apeldoorn*, 1 u. Z. Z. W. van *Beekbergen*, waartoe het kerkelijk behoort. Men telt er 40 h. en 90 inw.

Dit geh. is eerst sedert 23 jaren ontstaan en is sinds dien tijd jaarlijks toegenomen, door eenvoudige landlieden, die zich hier kwamen vestigen en hun brood verdienen met heimaaijen, akkerbouw enz., zijnde de aanvankelijk daar opgeslagen hutten reeds van lieverlede in arbeiderswoningen veranderd; terwijl men de gegronde hoop koestert, dat door hen deze zoo vruchtbare heide allengskens meer en meer nuttig zal besteed en aangebouwd worden. De bewoners gebrek aan zuiver drinkwater lijdende, werden, door de ijverige zorgen van den Heer **JAN ADRIAAN JOOST BARON SLOET**, Distrikt-Commissaris van de Veluwe, en de liefderijke bemoeijingen van den Heer **HELDRING**, Predikant te Hemmen, in het vorige jaar proeven genomen tot het graven van eene waterput, waartoe **Z. M. Koning WILLEM FREDRIK** eenen geldelijken onderstand beschikbaar stelde. Aanvankelijk slaagden die proeven kwalijk, doch sedert zijn die zoo wel gelukt, dat men op het dorp **HORNKMOLOO** thans eenen put heeft, waarin gewoonlijk 150 cubiek voet zuiver drinkwater gevonden wordt. De bron vloeit voorts zoo mild, dat men, na er onlangs tot eene proefneming 500 voet te hebben uitgeput, nog 80 voet water overhield en spoedig weder tot de gewone hoeveelheid kwam. Dnsdoende, is gelukkiglijk in eene der noodwendigste behoeften van de beoelde heidebewoners voorzien (1).

HOENDERNEST-DIJK, dijk op den *Veluwe-Zoom*, prov. *Gelderland*, onder *Brummen*, zich uitstreckende van Zutphen naar Voorst, en dienende tot bandijk.

HOENDERWIEL, geh. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. van *Gorinchem*, gem. *Meerkerk*.

HOENDERWONING, boerenwoning in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. Z. van 's *Gravenhage*, gem. *Naaldwijk*, ter plaats, waar vroeger een Monnikenklooster moet gestaan hebben, zoo als blijkt uit den naam van eenen weg of laan, in de nabijheid van deze yoning nog gevonden wordende.

In het jaar 1838 heeft men op deze plaats de geraamte van drie menschen opgegraven, hoogst waarschijnlijk van akdaar overledene kloosterlingen.

HOENDIEP, gegraven vaart in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, haar begin nemende in eene oude streek, genoemd de *Hoon* of het *Hoer*, en gelegen dadelijk buiten de stadsgracht van *Groningen*, voorts, in eene westelijke strekking, door *Hoogkerk*, verder tusschen *Oostwold* en de *Lagemeden* door naar *Enumatil*, en nu voorbij *Zuid-Horn*, *Faan*, *Noord-Horn*, *Niezijl*, *Grijpskerk*, *Lutkegast* en *Visvliet*, naar het d. *Stroobos* op de *Friesche grenzen* loopende, en alzoo het *Westerkwartier* in twee deelen scheidende. Het diep maakt een gedeelte van de trekvaart van *Groningen* op *Leonwarden* uit, en is in 1897 reeds voor een gedeelte gegraven, maar in de geheele lengte eerst in het jaar 1854 voltooid. De voornaamste aanlegplaatsen van deze vaart voor de schuiten zijn de *Vier-Verlaten*, *Enumatil*, *Noordhorner-Tolhuis* en de *Gaarkeuken*.

(1) Zie voorts over de opkomst en het toenemen van dit gebucht, de *Gelderche Volksmaats.* van het jaar 1840, bl. 21-30, en het *Tydschrift voor Staatshuishoudkunde en Statistiek.* van **B. W. A. E. SLOET VAN OLBREUS**, D. II, st. 2.

Het **HOENNEPE** ontleent zijnen naam, eveneens als Hoentil, Hoenvog en Hoensloot, van de streek de Hoen, waarin het zijn begin neemt.

HOENENBERCH, voorm. adell. h. in de st. *Utrecht*, aan de oostzijde van de *Oude-Gracht*. Thans is dit huis verbouwd.

HOENEPE (TER-) of TER-HUNNEPE, voorm. abdij in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Diepenveen*, $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Deventer*.

Zekere Kardinaal **KORNBRAAD**, Abt der Cistercienser- of Bernardinerorde, in de dertiende eeuw, ter bevordering van den heiligen oorlog, naar Duitschland gezonden, verleende in het jaar 1225, bij eenen open brief aan **RICHARD VAN NASSAU**, moeder van **GERHARD**, Graaf van *Gelder*, verlof, om een klooster der Cistercienserorde voor adellijke Jonkvrouwen te stichten, op een aangewezen erf nabij *Deventer*, aan eene kleine beek, de *Hoenepe* of *Hunnepe* genoemd, waarmede zij weldra aanving; doch bij gebrek aan geldmiddelen kon het niet eer voltrokken worden, dan in het jaar 1266, toen **HENDRIK VAN VIANDEN**, acht en dertigste Bisschop van *Utrecht*, het plegtig heeft ingewijd; gevende daaraan den naam van **MARIA-TER-HORST-OP-DE-HOENEPE**, welke daarna **HORST** of **MARIEN-HORST-TER-HOENEPE**, en eindelijk kortheidshalve maar alleenlijk **TER-HOENEPE** of **TER-HUNNEPE** is uitgesproken. Gemelde Bisschop, onderrigt van den soberen staat der inkomsten van dit klooster, schonk daaraan zekere goederen, gelegen bij de buurs. *Markvelde*, onder *Diepenheim*. Dit klooster, zoo het schijnt, in den beginne wat ligt opgetimmerd, was door den tijd aanmerkelijk vervallen, toen de kloosterlingen, in het jaar 1445, zich in de noodzakelijkheid bevonden, om het geheel te vernieuwen. Na verloop van 55 jaren, namelijk in het jaar 1500, is dit gebouw in tijd van oorlog, door eenige stroopers in brand gestoken, grootendeels vernield. Het werd wel eenigen tijd daarna weder opgebouwd door onderstand van geld, dat met vergunning van **FREDRIK VAN HADEN**, den zes en vijftigsten Bisschop van *Utrecht*, door zijn geheel bisdom was bij een gebracht, waarna ook de *Abdisse* met hare kloosterlingen, die, zoo lang de *Abdij* verwoest lag, haar huis, binnende stad bewoond hadden, zich weder derwaarts begaven, doch niet lang na deze tweede vernieuwing, namelijk in 1578, moest dit gebouw weder deelen in het droevige lot, dat, gedurende de binnenlandsche beroerten de meeste geestelijke gestichten getroffen heeft. In dit genoemde jaar, hetzelfde, waarin *Deventer* door den Graaf van *Rennensberg*, voor de *Staten* gewonnen werd, en, weinig tijds vóór de belegering, hadden twee soldaten van *Rennensbergs* leger, voorzien van brandstoffen, zich derwaarts begeven, met eenen blinden man, door wien zij het klooster, benevens de kerk, op onderscheidene plaatsen deden aansteken, waardoor het voor het grootste gedeelte andermaal in de asch gelegd werd, bij welke gelegenheid door het statenkrijgsvolk vele andere ongeregeldheden werden gepleegd. De kloosterlingen moesten naar elders vlugten, maar, zoodra de stad was overgegaan, namen zij weder de wijk naar het huis binnen de stad, hetwelk reeds van voor langen tijd, bij gifte, aan dit klooster gekomen was; zij hoopten wel om het klooster, benevens de kerk, te eeniger tijd weder hersteld te zullen zien, gelijk zij door smeekschriften bij de *Overheden* der stad, in 1581, hadden uitgewerkt, dat de overblijfselen van het gebouw, niet ten eenemale gesloopt werden, zoo als men eerst gezind scheen, onder voorwendsel, dat de vijand er zich achter verschansen mogt, dan, in het jaar 1585, deed de *Regering* de *Abdis*, **François van Rossen**, aanzeggen, om

naauwkeurig eenen staat van alle goederen, renten en andere inkomstendes kloosters op te geven, hetwelk, ongelet de vertogen, door de Abdis daar tegen gedaan, als eene nieuwigheid, die geene aangename verandering voorspelde, dadelijk geschiedde. Er is thans nog eene lijst voorhanden van achttien Abdiassen, welke vóór de Reformatie, in die hoedanigheid, dit klooster hebben bestaand, en door de Kanonnikessen, allen van den eersten adel des lands, uit het midden van haar, verkoren werden; doch na de Reformatie is de abdij, benevens de daaraan onderhoorige goederen, als op het grondgebied van Deventer gelegen, door de Regering dier stad aangeslagen, die haar nog afzonderlijk door eenen Rentmeester doet besturen. Daarbij is men echter overoengekomen, dat jaarliksch uit deze goederen zekere prebenden zouden worden toegereikt aan sommige adellijke Jonkvrouwen, van welke eene ze onder den titel van Abdisse, de andere onder die van Kanonnikessen of Stiftdames, genoten, zoo lang zij den ongetrouwden staat bleven omhelzen. De Abdis werd beurtelings ter eener reize uit den adel van Overijssel, ter andere van Gelderland verkoren. Na de Reformatie beleden zij alle de Hervormde godsdienst, woonden ook niet in gemeenschap met elkanderen, gelijk in de Roomsche tijden, alleenlijk hadden zij, ten teeken van onderscheid, eene orde aan een lint, op de borst hangende.

Het huis binnen Deventer, dat de abdij behoort heeft, werd in der tijd door de Abdis bewoond; staande voor in de *Polstraat*. Thans dient het tot een particulier woonhuis.

Ter plaatse, waar de abdij gestaan heeft, ziet men thans een weiland met vruchtboomen. Aan den ingang dier kloostergoederen wordt nog eene poort gevonden, aan weerszijden van woningen voorzien, welke echter voor het oogenblik niet bewoond worden. Niet ver van de plaats waar de abdij gestaan heeft, of wel op de gronden, welke tot het klooster hebben behoord, staat eene groote hoerenwoning met schuur en bergem. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 58 v. r. 28 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Landbouwer *HERRAR KLOOSTERBOER*, woonachtig te Diepenveen.

HOENERBERG, naam, welken men wel eens geeft aan den *Huysensens*, prov. *Gelderland*. Zie *HUYSENSENS*.

HOENKOOP, d. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie *HOENKOOP*.

HOENLOO (T) of 't *HOENLOO*, voorm. havens. in *Zulland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Deventer*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Olst*. — Deze havens. vindt men reeds in 1255 vermeld.

HOENOET, strand in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, eil. *Amboins*, schiereil. *Hitoe*, gesp. *Oeli-Helawan*.

HOENONG-HJBOB, hooge berg in *Oost-Indië*, op het *Sundische* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

HOENS BROEK, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (5 k. d., 5 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Nuth en Amstenrade*, O. aan *Heerlen*, Z. aan *Voerendaal*, W. aan *Wijnandsraede en Nuth*.

Deze gem. bevat het d. *Hoensbroek*, benevens de geh. *Overbroek*, *Schuren-en-Schurenberg-Vaasraad*, *Koumer*, *Overlodbroek* en *Kouwender-en-Akkerstraat*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 889 bund. 88 v. r. 85 v. ell., waaronder 867 bund. 45 v. r. 75 v. ell. belastbaar land; telt 232 h.

bewoond door 237 huizen., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Voorts heeft men er eene brouwerij, twee korenmolens en ééne fabriek, alwaar stroobooden, plichs-tijdenliat enz. worden vervaardigd, welke inrigting aan de geringe landlieden werk en bestaan verschaft.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 800 Kommunikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost van *Limburg*, dek. van *Schinnen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in dese gem. twee scholen, als: ééne te *Hoensbroek* en ééne te *Overbroek*.

Bij de verdeeling van het Land van Valkenburg in het jaar 1661, tusschen den Koning van Spanje en de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, bleef *Hoensbroek* aan den Koning.

Het d. *HOENSBRÖCK* ligt 3½ u. N. O. van Maastricht, 1 u. N. van *Heerlen*. Men telt er in de kom van het d. 18 h. en 440 inw.

De kerk, aan den H. *JOANNES Evangelist* toegewijd, is een oud gebouw, van toren en orgel voorzien. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht.

Men heeft er jaarlijks twee kermissen, van welke de eene invalt den derden Zondag na Pinksteren, de andere den derden Zondag in October.

HOENSHUIS, naam, welchen men gewoonlijk geeft aan het voorn. adell. h. *Hoën*, in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *HOEN (HET-HUIS)*.

HOENWEERD, gemeene weide op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HOERD*.

HOENZA-DRIEL, b. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie *DRIEL (HOENZA)*.

HOEPBEEK, beek in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, die in de gem. *Heemkerk*, uit de duinen, ten O. van de duinvallei het *Vlak*, ontstaat; voorts met eene noordelijke en daarna met eene oostelijke rigting door de *Castricummer-* en *Bakkummer-duinvallei* naar *Bakkum* loopt, waar zij, den naam van *Bakkumervaart* of *Schulpvaart* aannemende, verder oostwaarts naar de *Vloysbrug* loopt, om zich later of verder in de *Die* te ontlasten. Zij is bij den aanleg tot ontginning en bebouwing der laatstgenoemde duinvallei, die thans een eigendom is, van *Z. M. Koning WILLEM FERDINAND, Graaf van Nassau*, aanmerkelijk verbreed en verdiept, ten einde den afloop van water te bevorderen, en eene vereeniging daar te stellen tot afvoer van de producten uit die duinen, alsmede van de schelpen, welke van *Bakkum* naar elders vervoerd worden.

HOEPENPOLDER (RONDE), pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *RONDE-HOEPOLDER*.

HOEPHUIZEN, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HOEPHUIZEN*.

HOERDIEP, vaarwater in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Grijskerk*, het verbindt het *Poeldiep* en het *Hoendiep* bij de *Gaarkeuken*, met het *Kammer-Zijlsterdiep*, even ten N. Niezijl, en is een voornaam waterlossings kanaal van de *Wolden*, ten Z. het *Hoendiep* gelegen, dat zich door het *Wolddiep* bij de *Gaarkeuken* ontlast, door het *Hoerdiep* naar *Kemmerszijl* stroomt, en ten O. het *Ruigezand* in het *Reidiep* uitloost.

HOERE (TER), geb., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, guist. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie *HOER (TER)*.

HOEREN-KOLKJB, naam, welken men in de wandeling geeft aan De Kolk, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, binnen de st. *Amsterdam*. Zie **KOLK** (De).

HOER-HELENAKREEK, naam, welken men bij verbastering geeft aan de **ORLANAKREEK**, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **ORLANAKREEK**.

HOERHUIS, oude naam van het d. **HORNHUIZEN**, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **HORNHUIZEN**.

HOERIEP, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. en reg. *Koeningan*, nabij het d. *Saladjambe*.

Deze berg is, in het begin van het jaar 1849, op honderd dertig onderscheidene plaatsen ingezakt en de grond naar beneden geschoven, waardoor het d. *Saladjambe* veel geleden heeft. Zes menschen zijn onder de afgevallene aarde bedolven geworden, en één man is daarbij zwaar gekneusd.

HOERISIBANA, berg op de Noordwestkust van het *Curaçaosche* eil. *Aruba*; het is de meest westelijke berg van het eiland.

HOERT (DE), geh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 8 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Aalten*, gem. *Dinaxperloo*.

HOESAKAA (BOGT-VAN-) of **BOGT-VAN-HOESAKAA**, golf in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, aan de kust van het eil. *Amboina*, schiereil. *Hiteo*.

HOESDEN, st. in de heerl. *Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUSDEN**.

HOESDORFF, geh. in het graafs. *Vianden*, meijerij van *Wallendorf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. O. ten N. van *Diekirch*, gem. en 20 min. N. ten W. van *Reisdorf*, op eene hoogte aan de Our. — In de nabuurschap zijn steengroeven.

HOESEKAA (BOGT-VAN-), golf in *Oost-Indië*, resid. *Amboins*. Zie **HOESAKAA** (BOGT-VAN-).

HOETMANS-MEER, voorm. meertje in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie **HOEDMANS-MEER**.

HOETOE-MOERY, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Larike*, aan het strand gelegen.

HOEVE of **HOUVE**, voorm. slot in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5½ u. ten W. van *Rotterdam*, kant. en 1½ u. ten W. van *Vlaardingen*, gem. en ½ u. W. van *Maasland*, in den *Dijkpolder*.

Dit slot, dat het stambuis was van Jonker **MATTHEJS VAN DER HOEVE**, schrijver der bekende *Handvest Kronijk*, plagt met tien morgen lands ter leen gehouden te worden, ten deele van de grafelijkheid van *Holland* en ten deele van den huize van **WASSENAAR**. In het jaar 1636 zag men er nog eenige muren van over. Tegenwoordig vindt men er niets meer dan eenige grondslagen met eenen boomgaard en bouwhuis, beslaande gezamenlijk, met de omliggende gronden en bij behorende landen, eene oppervlakte van 27 bund. 46 v. r. 72 v. ell.

HOEVE, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. van *Sittard*, gem. en 5 u. N. W. van *Spaubeek*; met 19 h. en 93 inw.

In dit geh. staat de kerk van de R. K. par. van *Spaubeek*, dit geheel nieuw, in 1857 gesticht gebouw, is aan den H. **LAURENTIUS** toegewijd, en prijkt met eenen toren.

HOEVE, geh. in *Zaailand*, prov. *Overijssel*. Zie **KOTE**.

HOEVE (DE), d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HORVEN** (De).

HOEVE (DE), boerenhoeve in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Nijmegen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Elst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Heteren*.

Het zware muurwerk van het oude gebouw doet vermoeden, dat het vroeger een spijker of kasteel geweest zij. Ook strekken zich de fondamenteen ver uit, en een naastgelegen stuk gronds draagt den naam van *Brouwerij*.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 78 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren *W. J. E. Baron van Lynden van Hemmen* en *J. T. Constant de Rebecque de Vliers*.

HOEVE (DE), erf in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Hasselt*, gem. en 20 min. N. van *Staphorst*, waar vroeger de kerk van *Rouveen* en de huizen van het dorp moeten gestaan hebben.

Thans vindt men er nog sporen van een kerkhof, rondom door eene eenigzins gevulde sloot omgeven, en de *Wheme* genaamd.

HOEVE-BRUG, bekende brug in *Zalland*, prov. *Overijssel*, op de grenzen van *Zwollerkarpspel* en *Zwolle*, 1 u. Z. O. van de stad, over de *Nieuwe-Wetering*.

HOEVE (ACHTERSTE-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en 1 u. N. O. van *Loon-op-Zand*; met 8 h. en 30 inw. Het is een gedeelte van het geh. *Roestelberg*.

HOEVE (BERNSCHE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *BERNSCHE-HOEVE*.

HOEVE (DUIKSCHE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *DUIKSCHE-HOEVE*.

HOEVE-EN-HEIKANT (DUIKSCHE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Loon-op-Zand*; met 100 inw.

Het bestaat uit de buurten *Hoeve* en *Heikant*.

HOEVEIND, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOEVEN-EIND*.

HOEVELAEKEN, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HOEVELAKEN*.

HOEVELAEKEN (HUIS-TE-), adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HOEVELAKEN (HUIS-TE-)*.

HOEVELAKEN, gem. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Nijkerk* (1 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Nijkerk*, O. aan *Barneveld*, Z. aan *Barneveld* en aan de *Utrechtsche* gem. *Stoutenburg* en *Amersfoort*, W. aan de *Utrechtsche* gem. *Amersfoort* en *Hoogland*.

Deze gem. bevat het d. *Hoewelaken* en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 718 bund. 80 v. r. 90 v. ell., telt 120 h., bewoond door 142 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 700 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De *Herv.*, die hier ruim 800 in getal zijn, onder welke 110 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Wageningen*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het *leeraarambt* heeft waargenomen, is geweest *Adrianus Vossius*, die in

het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1611 overleed. Het beroep geschiedt door den Heer der heerlijkheid.

De 3 Evang. Luth., welke in deze gem. wonen, worden tot de gem. van *Amersfoort* gerekend.

De R. K., die hier ongeveer 200 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Amersfoort*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., welke reeds sedert het jaar 1152 bekend is, want toen gaf *ANDREAS VAN CUYK*, de vijf en twintigste Bisschop van Utrecht, zeker land, *Hoevelaken* genoemd, naast *Gravenvenne* gelegen, op verzoek van *HENDRIK EMOEDSZOON*, tot wiens leen (*beneficium*) dat land, gerigt en tienden behoorden, aan *RENWART ORWERT*, *HENKELRIJK* en *HERBERT*, tot een eigen goed, mits zij aan *HENDRIK* en zijne erfenamen voor iedere hoeve vier clijnspenningen 's jaars betaalden; dat zij onder *HENDRIK* en zijne nazaten eens 's jaars regtdag (*placitum*) hielden, en hem de tienden uitreikten. In het kerkelijke zonden zij onder het kerspel van *Leusden* blijven, tot dat zij eene bijzondere kerk hadden. Voorts zouden zij vrij zijn van krijgdiensdienst of heirgevolg (*ab expeditionis servitio*), en van alle schatting (*ab omni exactione*). Uit den bevestigings-brief hiervan, gegeven in het jaar 1286, blijkt, dat deze *HENDRIK EMOEDSZOON* Schout van *Amersfoort* was, van wien het adellijk geslacht van *AMERSFOORT* afstamde. Een zijner nakomelingen, Heer *WALTER VAN AMERSFOORT*, Ridder, maakte, in het jaar 1265, zijne goederen in *Emelaar* en in *Hynshorst* leenroerig aan *Otto*, Graaf van *Gelre*, en, in het jaar 1282, kocht hij van *GERARD KNOOP*, het regtsgebied en de tienden van *Emelaar*, en werd daarmede door den Abt van *St. Paulus* te Utrecht verleid; insgelijks met het regtsgebied der onbebouwde hoeven te *HOVELAKEN*, die de ingezetenen van die van *Weede* en *Emelaar* gekocht hadden. Buiten twijfel is hij dezelve, die in den brief van het jaar 1286, Heer *WOLTER VAN STOUTENBURG* genoemd wordt, want hij voerde beide namen onverschillig. In het jaar 1269 had hij zijn huis *Stoutenburg* aan het *Sticht* leenroerig gemaakt, en op zijn zegel, aan eenen brief van 1286, staat het wapen van *Amersfoort*, zes leliën, drie, twee en een, en daar rondom *S. Walteri de Amersfort*, hoewel hij in den tekst des briefs *WOLTER VAN STOUTENBURG* genoemd wordt. Hij liet onderscheidene kinderen na, onder anderen Heer *HENDRIK VAN STOUTENBURG*, Ridder, die meermalen in brieven voorkomt, en in het jaar 1295; met zijnen broeder Heer *EVERHART*, Ridder, zegelde, en het gewone wapen, met eene lambel, en daar om *S. Henrici de Amersfort*, voerde. Zijne vrouw *MECHTILD*, hertrouwde met den Heer van *Woudberg*. Door dat huwelijk is zeker haar zoon *ELIAS VAN WOUDBERG* in het bezit van *HOVELAKEN* geraakt, want op *St. Arnulfusdag* 1333, verkocht hij die heerlijkheid of dat gerigt aan *REINALD*, Graaf van *Gelre*, waardoor het aan de *Veluwe* gehecht werd. De Hertogen hebben een gedeelte daarvan aan het geslacht van van *ZUYLEN* ter leen uitgedaan, want *STEVEN VAN ZUYLEN* was beleend met de huizinge en hofstede als die gelegen zijn te *HOVELAKEN*, in de erve *GOTTENS*, die *OTTEN MIJNSCHENSOONS wijf* was; met het dagelijks gerigt; met de tienden, renten etc. Zijn zoon *JACOB VAN ZUYLEN*, geheeten van *NYVELT*, ontving de beleening in 1403, en vervolgens zijne nakomelingen; *STEVEN* in 1440; *JACOB* in 1457; Heer *STEVEN*, Ridder, in 1475 en 1492; *FRANS* in 1507 en 1514. Deze droeg *HOVELAKEN* in 1523 op aan *GERRIT VAN ZUYLEN VAN NYVELT*, die daarbij neffens zijn zoon *JACOB* de hooge heerl., als een *Zutphensch* leen, van Hertog

KARL ontving, maar JACOB moest daartegen een renvertaal geven, dat de hooge heerl. na zijnen dood weder aan het vorstendom Gelre vallen zou. GERRIT VAN ZUYLEN VAN NYVELT droeg vervolgens de heerl. aan JACOB op in 1526, de beleening volgde in 1533. ARNT JACOBSZON werd verleid in 1546, en zijn zoon JACOB in 1568. Deze stierf kinderloos, en zijn neef JACOB VAN ZUYLEN VAN NYVELT erfde van hem, die HOEVELAKEN, in 1588, aan zijnen zoon, ook JACOB genoemd, opdroeg. Deze JACOB kinderloos overleden zijnde, kwam de heerl. in 1626 aan zijne zuster MARGRIET, vrouw van JOHAN VAN DER VECHT, die haar in 1627 aan hare jongste dochter THEODORA VAN DER VECHT overgaf. Zij trouwde in 1634 met JASPAR VAN LYNDEN, Heer van *Mynden*. Na haren dood in 1672, en dien van haren man in 1679, erfde haar minderjarige kleinzoon STEVEN VAN LYNDEN, den zoon van STEVEN VAN LYNDEN, en van MARIA JACOB VAN REEDE VAN RENSWOUDE, die geene kinderen bij zijne vrouw ANNA MARIA DU MARRET verwekte. Na zijnen dood, in 1709, erfde zijne bovengenoemde moeder. Deze stierf in 1732, en toen werd HOEVELAKEN aan WILLEM JOHAN VAN DEKEN verkocht; diens zoon GIJSBERT WILLEM werd in 1741, en zijn kleinzoon WILLEM JOHAN in 1769, beleend. De laatste verkocht de heerl. in 1768 aan DIRK WOLTER VAN LYNDER. Door het huwelijk van MARGARETHA CORNELIA VAN LYNDEN, dochter van JAN ELIAS NICOLAAS VAN LYNDEN VAN HOEVELAKEN, met den Heer HEDRIK JAN BARON SCHINNELPENINCK VAN DER OIJSE, is zij op haren man overgegaan.

Het d. HOEVELAKEN, HOEVELAKKEN of HOEFLAKEN, ligt 8½ u. N. W. van Arnhem, kant. en 1½ u. Z. van Nijkerk. Men wil, dat dit d. zijnen naam ontvangen heeft van eene of meer boeven aan het water de Laak. Of HOFLA, in het voorn. graafs. *Hameland* of *Ameland* liggende, en door Graaf WICHMAN in het jaar 970 aan Elten gegeven, het tegenwoordig HOEVELAKEN zij, blijft onzeker.

Een Regthuis is hier eigenlijk niet, doch het gemeentebestuur vergadert in eene kamer van eene boerenwoning, welke daartoe zeer geschikt is.

De kerk is een oud gebouw, met eenen toren, waarin twee klokken, doch geen uurwerk. Ook heeft de kerk geen orgel. Het was vóór de Reformatie eerst slechts eene kapel, welke later tot eene parochiekerk is verheven en onder den Aartsdiaken van Utrecht stond, ook was daarin eene vikarij aan het altaar van de H. *Maagd* MARIA. Vóór dat deze kapel tot eene kerk verheven werd, moesten de kinderen naar Leusden gebracht worden, om er den H. doop te ontvangen.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht.

Men heeft hier een adell. h., het Huis-te-Hoevelaken geheeten. Zie het volgende art.

De gem. HOEVELAKEN werd, tijdens het bestaan van het koningrijk Holland bij de prov. Utrecht ingedeeld, en behoorde alzoo later ook tot het departement der Zuiderzee, maar in het jaar 1814 is zij weder met Gelderland vereenigd.

HOEVELAKEN (HUIS-TE-) of HUIS-TE-HOEVELAKKEN, adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 8½ u. N. W. van Arnhem, kant. en 1½ Z. van Nijkerk, gem. en 5 min. N. W. van *Hoevelaken*.

Dit is een schoon, in het begin der vorige eeuw aanmerkelijk verbeterd, aanzienlijk gebouw, door MARIA JACOB VAN REEDE VAN RENSWOUDE, moeder van JAN ELIAS NICOLAAS VAN LYNDEN VAN HOEVELAKEN, gebouwd.

Er is eene goede beplanting bij. Achter het huis is eene nieuw aangelegde waterpartij, gevolgd van eene laan, omtrent een kwartier uur lang, welke aan den straatweg langs de Zuiderzee eindigt.

In het jaar 1410 werd het HUIS-TE-HOEVELAKEN, dat toen, naar de krijgskunde van dien tijd, vrij sterk moet geweest zijn, door den jongen Heer VAN ARKEL, verkoren Maarschalk van Gulick en Gelder, op last van zijnen oom REINALD IV, Hertog van Gelder, met eenig krijgsvolk voorzien; terwijl hij daarbij ter bescherming van dit huis nog eene schans opwierp. Toen echter HUBERT VAN COLENBORG, JAN VAN VIANEN en anderen, met Hollandsch krijgsvolk uit Amersfoort trokken, om de Gelderschen binnen HOEVELAKEN op te ligten, verlieten deze laatsten de beide sterkten, waarop de Hollanders die in den brand staken.

Thans wordt het HUIS-TE-HOEVELAKEN, met de daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten en bewoond door den Heer HENDRIK JAN BARON SCHINNELPENNING VAN DER OIJSE.

HOEVELAKENSCH-EEK, beek op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke, in het Oosten van de gem. *Hoevelaken*, uit de gem. *Barneveld* voortkomt, eerst Zuidwest naar het Huis-te-Hoevelaken loopt, van daar met eene Zuidelijke rigting, de grensscheiding tusschen de gem. *Hoevelaken* en de Utrechtsche gem. *Stoutenburg* uitmakende, Zuidwest in eene beek vloeit en met deze zich in de *Barneveldsche* of *Vlierbeek* ontlast.

HOEVEN, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 2 u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Waalwijk*, gem. *Nieuwkuik-en-Onzenoord*, 15 min. N. van *Nieuwkuik*; met 19 h. en 150 inw.

HOEVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oosterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4½ u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. N. van *Tilburg*, 15 min. Z. W. van het *Goirke*, waartoe het kerkelijk behoort; met 86 h. en 500 inw.

HOEVEN, thans in de wandeling meestal 's *Konings-Hoeven* genaamd; geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oosterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, een gedeelte uitmakende van de wijk *Loven*, gem. *Tilburg*, arr. en 4½ u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. O. van *Tilburg*, sedert 1834 tot het Domein van Z. M. Koning *WILLEM II* behoorende. Men telt er 8 h. en ruim 30 inw.

HOEVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 2 u. N. van *Eindhoven*, gem. *Son-en-Breugel*, ½ u. Z. W. van *Son*, waartoe het behoort, aan de *Eikenreit*; met 19 h. en 100 inw.

HOEVEN, geh. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Berste* distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. O. van *Veghel*, gem. en 15 min. ten O. van *Uden*; met 90 h. en 193 inw.

HOEVEN (DE) of DE HOEVE, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Breda*, kant. en 1 u. O. ten Z. van *Oudenbosch*, gem. *de Hoeven-en-St.-Maartenspolder*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Het gemeentehuis is een net gebouw, met eene opgaande stoep.

De R. K., welke hier 500 in getal zijn, maken, met de overige uit de burgerl. gem. de *Hoeve-en-St.-Maartens-polder*, eene par. uit, welke tot het vic. gen. apost. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, behooren, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend

wordt. De kerk, aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd, is van toren en orgel voorzien.

De Herv., welke hier gevonden worden, behooren half tot de gem. *Etten-en-de-Hoeven*, half tot de gem. *Oudenbosch-en-de-Hoeven*. Vroeger heeft DE HOEVEN eenen eigen Predikant gehad, die voor de helft ook Rucphen bediende. De laatste Predikant van DE HOEVEN is geweest JEAN DES FONTAINES, die er in 1796 beroepen werd. Hij was er nog in 1816, doch in het volgende jaar moet hij overleden of er vandaan geraakt zijn, want toen werd die gemeente bij Etten en Oudenbosch gevoegd. De Herv. hebben hier eene kerk, zijnde een klein, doch net gebouw, zonder toren of orgel, welke in 1817 gebouwd en den 10 Julij van dat jaar ingewijd is.

Men heeft hier eene dorpschool. — De kermis valt in den eersten Zondag in Augustus.

HOEVEN (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Berlicum*, $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Jacobi-Parochie*, uit een paar boerenplaatsen bestaande.

HOEVEN (ACHTER-DE-) of POLDERTJE-TEN-WESTEN-DE-RAMLUIS, ook wel POLDER-VAN-DE-HOEVEN geheeten, onbebuisd polderdje in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan het Gat-van-de-Ramsluis of dem gecombineerden Buiten- of Aanwas-polder, O. aan den Noord- of Nieuwen-Buitendijksche-Hooipolder, Z. aan het Polderdje den Heuvel, W. aan den Ouden-Dombos.

Dit pold., welke vóór het jaar 1728 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 62 v. r., alles hooiland, en wordt door twee houten duikers, wijd 5 palm. 8 duim. en 5 palm. 3 duim., hoog 5 palm. 1 duim. en 4 palm. 7 duim., door de eerstgenoemde op het Oude-Maasje, door den tweeden op de Donge, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 2 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. tot 2 ell. 10 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Poldermeester.

HOEVEN (HAAMSCHÉ-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. Zie HAAMSCHÉ-HOEVE (DE).

HOEVEN ('S KONINGS-), naam, welken men in de wandeling geeft aan het geh. HOEVEN, een gedeelte uitmakende van de wijk *Loven*, gem. *Tilburg*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HOEVEN.

HOEVEN (DE KORTE-), pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Leksmond*; palende N. aan het Slijk, O. aan Blommendaal en aan het Zederikka-naal, Z. aan den Lakerveldsche-polder, W. aan de Nes en den Lekkendijk, die hem van den Zandwaard scheidt.

HOEVEN (OOSTER-), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 4 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*, 7 min. N. van *Finkega*, waartoe zij behoort, aan de Meer.

HOEVEN (POLDER-VAN-DE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HOEVEN (ACHTER-DE-).

HOEVEN (VIJF-), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. N. N. W. van *Maarsse*, gem. en 10 min. O. van *Laag-Nieuwkoop*; met 3 h. en 20 inw.

HOEVEND, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HOEVEND.

HOEVEN (WESTER-), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 4 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*, 7 min. N. van *Finkega*, waartoe zij behoort, aan de Noordwoldersloot.

HOEVEN (ZES-EN-VEERTIG-), benaming, onder welke men begrijpt alle de landerijen gelegen op de polders den *Biezen* en de *Hoef-en-Haag*, in het *Land van Hagestein*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Hagestein*; beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 798 bund.

HOEVENEIND, ook wel **HOEVEND**, **HOEFRIJND** of **HOEFVEND** gespeld, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Teteringen*; met 38 h. en 200 inw.

HOEVEN-EN-ST.-MAARTENSPOLDER, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch* (13 k. d., 13 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. *Zevenbergen*, O. aan *Etten-en-de-Leur*, Z. aan *Rucphen-Vorens-einde-en-Sprundel*, W. aan *Oudenbosch*.

Deze gem. bevat het d. de *Hoeven* en de pold. *St. Maartenspolder* en de *Hoevensche-Beemden*, benevens de geh. *Bovendonk*, *Gors*, *Huel* en *Kruisstraat*, benevens gedeelten van het geh. *Bosschehoofd* en van het *Heike*. Zij beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3103 bund. belastbaar land; telt 275 h., bewoond door 319 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1650 mw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; ook heeft men er eene steen- en pannenbakkerij.

De inw., die op 16 na, allen R. K. zijn, onder welke 1500 Communikanten, maken de stat. uit van de *Hoeven*.

De 16 Herv., die men er aantrest, worden voor de helft tot de gem. van *Etten-en-de-Hoeven*, en voor de helft tot de gem. *Oudenbosch-en-de-Hoeven* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school.

Sedert het jaar 1816 is het R. K. Seminarium van het apost. vic. van *Breda* onder deze gem. gevestigd, op het gewezen buitenverblijf van den voormaligen Bisschop van *Antwerpen*, gelegen op een paar min. van het d. *Hoeven*, ia het geh. *Bovendonk*. Zie voorts op dat woord.

Het wapen van de gem. **HOEVEN-EN-ST.-MAARTENSPOLDER** is een veld van azuur (blauw), beladen met eenen burg van goud.

HOEVENSCH-EEEMDEN, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Hoeven-en-St.-Maartenspolder*; palende N. aan de *Laaksche-vaart*, O. aan het *Emmerstraatje*, den *Oudendijk* en den *Molenweg*, Z. aan de *Balverensche-vaart*, W. aan de *Buitengronden* tegen de *Mark* en aan den *St. Maartenspolder*.

Deze pold., die in het jaar 1409 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 587 bund. 13 v. r. 20 v. ell., waaronder 411 bund. 19 v. r. schotbaar land, en wordt van het overvloedige water ontlast door twee steenen sluizen, de bovenste wijd 1 ell. 5 palm. en de benedenste wijd 1 ell. 4 duim., beide voorzien van eene vloeddeur en schuif, op den *Molenboezem* en voorts door den *Molenboezem* op de *Mark*. Deze pold. ontvangt veel water van de zuidelijk gelegene hooge gronden, alsmede van het *Goed-van-Ikkel*, zonder dat door laatstgemelde in de lasten van den polder gedragen

wordt. De watermolen in dezen polder is gebouwd in het jaar 1786. In 1817 was de werking van dien molen, ten gevolge van den hoogen stand, dermate belemmerd, dat het water in den polder tot 6 palm. 8 duim. boven A. P. rees. Het land ligt over het algemeen zeer laag, zijnde het zomerpeil 4 palm. 4 duim. onder A. P. Het maalpeil is 9 palm. 2 duim. boven A. P. De polder staat onder het bestuur van drie Gezwoorenen en eenen Penningmeester.

HOEVENSCHÉ-LAAK, watertje, prov. *Noord-Brabant*. Zie **LAAKSCHE-VAART**.

HOEVER-VAART of **HOEF-VAART**, water in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, die eenen aanvang neemt bij het d. *Egmond-op-de-Hoef*, en met eene oostelijke strekking tot *Alkmaar* loopt.

HOEVE-VORSEL, hofst. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 4 u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Neeterel*, 20 min. ten Z. van *Bladel*, waartoe zij behoort.

Deze hofstede beslaat met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 126 bund. 39 v. r. 66 v. ell., en is thans in tweeën verdeeld en wordt voor de eene helft in eigendom bezeten en bebouwd door *ABRAHAM VAN DER BORN*, en voor de wederhelft door de wed. en de kinderen *JOHANNES ANDRIES MICHAËL*.

HOEWA, voorm. d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, ruim 5 u. gaans van het zuidelijke strand.

Dit d. is reeds in het midden der zeventiende eeuw door die van *Wassea* vernield.

HOEWA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, met eene noordelijke rigting, in den Oceaan uitlopende.

HOEWALOY of **HALOY**, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, bij den Hoek van *Kamarië*.

HOEWAMOHEL, het kleinste gedeelte van het *Ambonsche* eil. *Ceram* in *Oost-Indië*. Zie **CERAM (KLEIN)**.

HOEWAMOHEL (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, op de kust van het eil. *Ceram*, aan den zuidkant van het eiland aan de *Zee-van-Banda*, zij loopt zeer diep in.

HOEWAY-MAKKAHALA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram* aan de Noordkust.

HOEWEN, door de onzen **MUNNIKSCHAP** genoemd, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de *Zuidwestkust*, van het *Ambonsche* eil. *Amblaw*. Het is een smalle klipachtige hoek.

HOEXMEER, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **HOEKMEER**.

HOF (DEN-), voorm. kasteel in de *Neder-Betuwe*. Zie **HOF (OUD-)**.

HOF (DEN), heerenhuis in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, judic. en adm. kant. en 1 u. O. van *Meppel*, gem. *Wijk*.

HOF (HET), naam, welken de landlieden geven aan het **HUIS-OND-HAARLEN**, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HAARLEN (OUD-)**.

HOF (HET), voorm. slot, in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., kw., arr. en 5½ u. Z. W. van *Nijmegen*, kant. 1½ u. Z. Z. W. van *Druten*, gem. en 1 u. Z. W. van *Appelteren*, in de kom van het d. *Maas-Bommel*.

In het begin der vorige eeuw is op de plaats van het slot een klein huis gebouwd, dat midden in het geboomte staat, en met de daartoe

behoorende gronden eene oppervlakte beslaat van 5 bund., en thans in eigendom wordt bezeten door Mevrouw de wed. A. W. Lodraus, woonachtig te Maas-Bommel.

HOF (HET-), buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4 u. N. van *Arnhem*, kant. gem. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Apeldoorn*.

HOF (HET-) naam, welken de landlieden geven, aan overblijfselen van het slot *HORDS-HOLREDIJK*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HORDS-HOLREDIJK*.

HOF (HET), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. Z. W. van *Eindhoven*, gem. *Bergeyk*; van welke gem. het een gedeelte der kom uitmaakt. Men telt er 21 h. en ruim 100 inw.

HOF (HET), heerenh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 1 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Helmond*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Tongelre*.

Het voormalige huis, dat hier stond, was een vervallen laag gebouw, hebbende slechts eene benedenverdieping. Van binnen had het eene opene plaats, van voren was een gebouwtje, waaronder de poort: Het had iets zonderlings, zonder iets deftigs te bezitten, welligt had er vroeger een beter gebouw gestaan. Het tegenwoordige gebouw, een heerenhuis van tamelijken omvang, met twee verdiepingen, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 12 bund., en wordt in eigendom bezeten door Jonkh. A. J. J. de Voocat, woonachtig te 's Hertogenbosch.

HOF (HET), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Helmond*, gem. en 3 min. W. van *Lieshout*; met 6 h. en 50 inw.

HOF (HET), buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Rijnhoofd*.

HOF (HET-GAT-VAN-DEN-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, die nit het *Gat-van-den-Vogelaar*, en het *Gat-van-den-Lagen-Hof* voorkomt, met eene zuidwestelijke strekking tusschen de platen den *Lagen-Hof* en den *Hoogen-Hof* doorloopt en zich in het *Gat-van-Kielen* ontlast.

HOF (HET-GAT-VAN-DEN-LAGEN-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, dat, nit het *Gat-van-den-Puttesteek* voortkomende, in eene zuidelijke strekking, tusschen twee platen van den *Lagen-Hof* doorloopt, en zich in het *Gat-van-den-Hof* ontlast.

HOF (HOOGEN), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. W. aan het *Gat-van-den-Vogelaar*, O. aan het *Gat-van-Harderhoek*, Z. O. en Z. aan het *Gat-van-den-Hel*, W. aan het *Gat-van-den-Hof*.

Deze plaat beslaat eene oppervlakte van 69 bund. 44 v. r. 50 v. ell., is geheel met griend en biezen begroeid, gedeeltelijk moeras, en behoort in eigendom aan *Arnoldus Josephus Ingemoussz c. s.*, woonachtig te *Breda*.

HOF (DE-HOOGE-), onbebuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hoogen-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan het *Gat-van-den-Hof*, O. aan het *Gat-van-den-Hil*, Z. aan den *Amer*, W. aan de *Deenenplaat*.

Deze pold., omkaad in het jaar 1837, is groot 8 bund., 53 v. r. Hij watert nit op het *Gat-van-Kielen* en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde den Heer *Arnoldus Josephus Ingemoussz*, woonachtig

te Breda. Het zomerpeil is 6 palm. 5 duim. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 6 palm. 5 duim loven A. P.

HOF (LAGEN-), onderscheidene platen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, voor het grootste gedeelte gem. *Made-en-Drimmelen*, en voor een klein gedeelte gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*. Zij hebben ten N. W. het Gat-van-den-Puttesteek, ten N. het Gat-van-Ruitersplaat, ten O. het Gat-van-de-Catharina en het Gat-van-den-Hof, ten Z. het Gat-van-den-Hof en ten W. het Gat-van-de-Deeneplaat. Zij beslaan, voor zoo ver zij onder *Made-en-Drimmelen* liggen, eene oppervlakte van 41 bund. 10 v. r. 60 v. ell., en worden doorsneden door het Gat-van-Kielen, het Gat-van-den-Vogelaar, het Gat-van-de-Bakens, het Gat-van-den-Lagen-Hof en andere niet bij naam bekende gaten.

HOF (DE-NIEUWE-), gemeenlijk DEN NOEMHOF genoemd, voorm. kloost. te *Maastricht*, aan den *Stadswal*, bij de St. Pieterspoort.

Dit kloost., hetwelk bewoond was door Nonnen, die naar den derden regel van St. FRANCISCUS leefden, stond weleer buiten de stad, waar het reeds in de veertiende eeuw gesticht was; dan door den oorlog verwoest geworden, is het in het jaar 1489 naar binnen de stad verplaatst. De kerk was aan de H. GERTRUIDA toegewijd. Thans zijn de gebouwen van dit kloost. ingerigt tot een Armhuis.

HOF (HET-NIEUWE-), voorm. kloost. te *Weesp*, prov. *Noord-Holland*.

Dit kloost. is later gehruikt geworden voor het GEREFORMEERD BURGER-WESKUIS en ANKEN-WESKUIS, in den jare 1818 gedeeltelijk verkocht en tot eene tapijtfabriek ingerigt, welke nog aanwezig is. Een ander gedeelte is thans het stads timmermagazijn, en daarnaast de STADS-BURGERSCHOOL, op de *Nieuwegracht* uitkomende, en eindelijk nog drie woningen op het groote plein, welke nog onder de administratie van de Regenten van het Gereformeerde Burgerweeshuis staan.

HOF (OLDEN-), voorm. heerenh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zalt-Bommel*, gem. en 10 min. N. W. van *Driel*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene bouwmanswoning, die met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 16 bund. 93 v. r., thans in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer GIJSBERT GLAUBEMANS.

HOF (OUDEN-) of anders DEN HOF, voorm. kast. in de *Neder-Be-tuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 2 u. N. O. van *Tiel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Maurik*, niet ver van *Eck*, waartoe het behoorde.

HOF (HET-OUDE-), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet *Wymbritseradeel*.

HOF (HET-OUDE-), voorm. klooster te *Weesp*, in de *Middelstraat* of *Vrouwenstraat*.

Het was bewoond door Nonnen, die den derden regel van den H. FRANCISCUS hadden aangenomen, en was aan de bescherming van den H. JOHANNES den *Evangelist* opgedragen. Hoewel men van de stichting van dit klooster niets vermeld vindt, is het echter zeker, dat het vóór de zestiende eeuw gebouwd was. Vermoedelijk hebben eenige weinige Maagden, die naar de wereld niet gegoed waren, omtrent het midden der vijftiende eeuw eene gemeenschap aangegaan. Zeker gaat het; dat de bewoneressen, in het begin, voor het grootste gedeelte de kost

hebben gewonnen, met weven. Naderhand heeft het klooster zekere penningen beginnen te bedingen voor het aannemen van Neenen. Hierdoor, zoowel als door andere giften, zijn de inkomsten van dit klooster aanmerkelijk vermeerderd. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans de burgerwacht, een gebouw tot berging van drie brandspuiten en de stads waag. Bij de stad is een handschrift aanwezig van het jaar 1468, waarschijnlijk van de Zusters van dat klooster afkomstig, en getiteld: *Dat boek der Verlichte menschheid*, zeer net op perkament geschreven.

HOF-AMBACHT, heerl. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hof-Ambacht*; palende N. W. aan het Wijkermeer, N. en O. aan het IJ, O. aan het Houtrak, Z. aan de gem. Houtrijk-en-Polannen, W. aan Spaarnwoude. De Spaarndammerdijk, die er door heen loopt, verdeelt het in twee ongelijke deelen, die Hof-Ambacht-buiten en Hof-Ambacht-binnen genoemd worden.

Het was vroeger eene afzonderlijke heerl., maar, sedert onheugelijke jaren, met *Haarlemmerliede* en *Zuid-Schalkwijk* tot ééne ambachtsheerl. vereenigd, welke thans door de stad Haarlem in eigendom bezeten wordt.

HOF-AMBACHT bevat noch d. noch geh. De inw. behooren allen kerkelijk onder *Spaarnwoude*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Spaarnwoude*.

HOF-AMBACHT (BINNENPOLDER-VAN-), pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hof-Ambacht*.

HOF-AMBACHT-BINNEN, dat gedeelte van de voorm. heerl. *Hof-Ambacht*, hetwelk ten Z. O. van de Spaarndammerdijk gelegen is. Het paalt N. W. aan dien dijk, Z. O. aan Houtrijk, Z. en W. aan Spaarnwoude.

HOF-AMBACHT-BUITEN, dat gedeelte van de voorm. heerl. *Hof-Ambacht*, hetwelk ten N. W. van de Spaarndammerdijk gelegen is. Het paalt N. W. aan het Wijkermeer, N. en O. aan het IJ, Z. O. aan den Spaarndammerdijk, welke het van Hof-Ambacht-Binnen scheidt. Het is onbewoond.

HOEBOSCH, HOEFBOSCH of HOORBOSCH, voorm. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. Z. van 's *Gravenhage*, kant. en 1 u. Z. O. van *Naaldwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *de Lier*, in den *Hoefpolder*.

Deze buit., welke ongeveer 28 bund. land of vijvers besloeg, en bijna geheel met boomen en andere gewassen beplant was, is in de jaren 1785 en 1786 gesloopt, als wanneer alleen de tuinmanwoning is blijven staan, waarbij later eene koe- en paardenstal gebouwd is; zoodat zij thans eene boerderij, met 15 bund. 35 v. r. 50 v. ell., meest zeer goed bouwland, uitmaakt.

HOEDIJK, buit. op het eil. *Goedereis-en-Over-Flakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. Z. W. van *Brielle*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Sommeldijk*, gem. en 5 min. N. O. van *Ouddorp*.

Dit buit., aangelegd door Jonker CORNELIS JOSEPHUS BRANSTEN, Heer van *Middeltharnis*, was zoo schoon en sierlijk beplant, dat het voor vele andere in Holland niet behoeft te wijken. De toegang leidde door eene schoone laan, ter wederzijden beplant met fraaije ijpenboomen. In een gedeelte van deze hofstede vond men eenen grooten

kersenboomgaard, waarom in den kersentijd vele wagens met bewoners van het eiland Overflakke kwamen, om zich hier te verlustigen, en in het groen, onder de boomen, hunnen maaltijd te houden van hetgeen zij hadden medegebragt, waarna zij tot hun desert krieken aten. Thans is het eene boerenhofstede, in eigendom bezeten en bewoond wordende door den Heer TEUNIS HANSTENAN.

HOFFELT, voorm. heerl. in het toenm. hert. *Luxemburg*; palende N. aan de heerl. Alzingen, N. O. aan de heerl. Ruland, O. en Z. O. aan het balj. van Bastonach (Bastogne), W. aan de heerl. Tavigny.

Zij had slechts eene geringe lengte, maar de breedte van het Noorden naar het Zuiden bedroeg ongeveer $3\frac{1}{2}$ uur. Zij bevatte de d. Hoffelt, Troynes en Moinet, te zamen met ongeveer 500 inw.

Daar deze heerl. juist op de scheiding van het stroomgebied van den Rijn en de Maas is gelegen, is de grond er zeer hoog, en verheft zich tot ruim 400 ell. boven den spiegel der Noordzee.

Op het einde der achttiende eeuw, bedroeg het aandeel dezer heerl. in de belastingen van het hert. 1 flor. 15 sols. 9 den. van elke 1000 flor.

Thans behooren van deze heerl. de d. Hoffelt en Troynes tot het grooth. *Luxemburg*, kant. Clerf; terwijl het d. Moinet tot de Belgische prov. *Luxemburg* gebragt is.

HOFFELT, d. in de heerl. *Hoffelt*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $6\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. ten W. van *Clerff*, gem. en 20 min. Z. van *Alzingen*, in de nabijheid van eenen merkwaardigen tunnel voor het Maas- en Moezelkanaal. De inw. vinden hun bestaan in veeteelt en landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben eene kapel, welke tot de par. van *Alzingen* behoort en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

HOFFLA, plaats, welke voorkomt in eenen giftbrief van het jaar 970. Zie *HOFLA*.

HOFFWIJK of *Horwijk*, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Topoeripakreek*, ter rechterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Vlijt-en-Trouw*, benedenwaarts aan de katoenplant. *Fackertschoop*; 780 akk. groot. De Negers noemen haar *Kaerrik*.

HOFGEST, geh. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Velsen*; met 13 h. en 120 inw.

Dit geh. bestaat uit eenige verspreid liggende boerenwoningen.

HOJESBAAL, baai in *West-Indië*, aan het westeinde van het eil. *Curaçao*. Zie *KNIPPERRAAL*.

HOFKE, stuk gronds in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Tiel*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. en gem. *Elst*, in de buurs. *Raaijck*, waar eene menigte Romeinsche oudheden ontdekt zijn.

HOELA of *HOFLA*, plaats, welke in het jaar 970, door *Wichman*, Graaf van *Zutphen*, aan *Elten* gegeven is, en door sommigen verondersteld wordt het tegenwoordige d. *HOVELAKEN*, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, te zijn geweest. Zie voorts *HOVELAKEN*.

HOFLAAN (DE), buurtweg in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 10 min. W. van *Rotterdam*, gem. *Kralingen*, en 1 u. Z. O. van *Oud-Kralingen*, strekkende van *Schielands* hoogen zeedijk tot 's *Gravenweg*.

Men vindt er het oude slot *Honigen*, eenige buitentuinen, de *Hervormde kerk* der gemeente *Kralingen* en een twaalfstal huizen.

HOFLAND (HET), geh. in het balj. van *Bluis*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*.

Het is eigenlijk de hoofdbuurt van *Wijk-aan-Duin*. Men telt er 14 h. en 120 inw., van welke de R. K. gedeeltelijk tot de stat. van *Beverwijk*, gedeeltelijk tot de stat. van *Heemskerk* behooren; terwijl de Herv. tot de gem. van *Wijk-aan-Zee* gerekend worden.

HOFLAND (HET NOORD-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HOFLANDSCHE-POLDER (NOORD-)**.

HOFLAND (POLDER-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Mijdrecht*; palende N. aan de gem. *Waverveen*, O. aan het d. *Mijdrecht*, Z. aan de *Kerkvaart* te *Mijdrecht*, W. aan de *Meijert* of *Amstel*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1017 bund. 54 v. r. 94 v. ell., en behoort tot de *Groote-Rondeveensche* bepoddering, waarin hij bekend staat voor de twee polders *Hofland-bezuiden* en *Hofland-benoorden-de-Zuwe*, zijde echter in later tijd tot éénen polder vereenigd. Het polderwater wordt door eenen *schepradmolen* in den *Amstel* uitgemaal. De toegang en uitvaart van dezen polder heeft plaats *gemeenschappelijk* met de andere polders der *Rondeveenen*, door sluizen, die uitkomen aan den *Amstel* of zijtakken van dien. Het polderbestuur bestaat, benevens het Hoofd der gemeente, uit *Poldermeesteren*, door *Ingelanden* gekozen.

Van dezen pold. is, na verkregen octrooi, in 1790 en volgende jaren, bedijkt en drooggemaakt, de in zijnen boezem gelege waterplas, groot 678 bund. 65 v. r. 54 v. ell., en zulks gecombineerd met 219 bund. 60 v. r. 4 v. ell. van *Waverveen*, dus geheel inhoud 895 bund. 25 v. r. 58 v. ell., bekend onder den naam van de *Mijdrechtsche-Droogmakerij*. De droogmaking had voornamelijk plaats door eene *stoommachine*, die echter, staande den tijd van het *Fransche* bewind, niet in werking konde worden gehouden, hetwelk het allengskens weder onder water geraken der landen veroorzaakte. Sedert eenigen tijd echter wordt, onder het bestuur van eene bijzondere daartoe benoemde commissie, weder gearbeid aan het herstellen dier droogmakerij, door middel van *vijselmolens*, en er bestaat alle reden, om daarvan eene goede uitkomst te verwachten.

HOFLAND (HET ZUID-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HOFLANDSCHE-POLDER (ZUID-)**.

HOFLANDSCHE-POLDER (NOORD-), **NOORD-HOFLANDSCHE-ER-VELD-POLDER**, ook wel enkel *NOORD-HOFLAND* genoemd, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Voorschoten*; palende N. aan den *Straatweg* van *Leyden* naar 's *Gravenhage*, O. aan den *Straatweg* van *Rijswijk* naar de *Vink*, Z. aan den *Oranje-polder* en den *Papenwegsche-polder*, W. aan den *Stevenshofjes-polder* en den *Zuid-Hoflandsche-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 194 bund., waaronder 190 bund. 46 v. r. 69 v. ell. *schothaar* land; telt 8 h., waaronder 5 *boerderijen*, en wordt door ééne molen, op de *Voorwatering*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den *Burgemeester* en *Secretaris* van *Voorschoten* en twee *Poldermeesteren*, gekozen wordende door en uit de *Ingelanden*.

HOFLANDSCHE-POLDER (ZUID-), ook wel enkel *ZUID-HOFLAND* genoemd, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Voorschoten*; palende N. aan den *Straatweg* van *Rijswijk*

naar de Vink, O. aan den Noord-Hofpolder, Z. aan den Vliet, W. aan den Binnenpolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 45 bund.; telt 5 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door ééne molen, op den Vliet, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesteren, gekozen door en uit de Ingelanden.

HOFLANDSTRA, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. O. van *Rauwerd*, ½ u. N. W. van *Grouw*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 32 bund. 31 v. r. 34 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en gebruikt door den Heer **KLAAS VAN DER VELDE**.

HOFLANDEN, streek land in het voorm. balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. O. Z. O. van *Leyden*, kant., gem. en even buiten *Woerden*; met 3 h. en 20 inw. Ook vindt men er drie groote loodsen, toebehoorende aan het Rijk, welke dienen tot berging van legerwagens enz., waarvoor zij bijzonder geschikt zijn.

HOFMAN, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. W. en N. O. aan het *Middelgat-van-de-Plomp*, Z. aan den *Amer*.

Deze plaat, welke eene oppervlakte beslaat van 16 bund. 93 v. r. 50 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **ARNOLOUS JOSEPHUS INGENHOUSZ**, woonachtig te *Breda*.

HOFMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldphaert-en-Noordwolde*, N. W. van de *Flyussen*, waarmede het ten Z., even als ten W., met het *Lichtmeer*, door eene sloot, in verbinding staat.

HOFPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Soeterwoude*; palende N. aan de *Leydsche-vliet*, O. aan den *Hofweg*, Z. aan de *Meerburger-watering*, W. aan de gem. *Stompwijk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 127 bund., alles weiland; telt 5 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door ééne molen uitgemalen, welk water zich in den Rijn door verscheidene sluizen ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van *Soeterwoude* en twee *Molenmeesteren*.

HOFPOLDER, onbehuide pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*; palende N. aan de *Hof-Lede*, N. O. aan den *Groote-Henmeer-polder*, Z. O. en Z. W. aan de *Lede*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 24 bund., alles schotbaar land, en wordt door eenen houten wipmolen, op de *Lede*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee *Poldermeesteren*, zijnde *Ingelanden* of *Bruikers*, van welke jaarlijks één aftreedt.

HOFPOLDER (OUDE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 116 bund.

HOFRUST, buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. N. O. van *Weesp*, gem. *Muiden-en-Muiderberg*, in de kom van het d. *Muiderberg* gelegen.

Op deze buit. heeft men eene echo, welke zelfs buitenlands vermaard is. Men vindt er eenen ouden muur van eene half cirkelronde gedaante, zeven voeten hoog gebouwd, met eene schuinsche rollaag, die men op één voet mag rekenen. De middellijn beloopt honderd en negen voeten binnenwerks. Vijftien voeten ten noorden achter dezen muur staat eene haag, die er twee en drie voeten boven uitsteekt, en eenige roeden verder vindt men hooge boomen. Wanneer men vóór dezen muur gaat staan, ziet men tusschen beide eenen platten beplanten grond, en achter zich eenen anderen halven cirkel van latwerk, waartegen geboomte is opgeleid; zijnde de afstand van het middenpunt des muurs tot dat van het latwerk, honderd twee en twintig en een halve voet Amsterdamsche maat. Plaatst zich nu iemand op den afstand van drie en vijftig voeten van het middenpunt des muurs, en een ander, die zeventien voeten ten Westen bezijden den eerstgemelden staat, spreekt zacht of hard geheele verzen, dan hoort de eerste die door den echo herhalen, niet achter elkander, maar elk afzonderlijk, één voor één. Het zonderlingste van dit alles is, dat de stem of de echo niet schijnt van den muur terug te komen, maar uit den grond, en zeer juist alle woorden nabaauidt. Deze echo vindt men reeds vermeld in Hoorn's treurspel, GERARD VAN VELLE, dat in het jaar 1613 het licht zag, zoodat zij reeds ongeveer twee honderd dertig jaren bekend is.

De buit. HOFHUIS beslaat eene oppervlakte van 5 bund. 92 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer KEMPE JAN KOCHE, woonachtig te Amsterdam.

HOFSLOT, buit. in *Bemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. W. van *Amersfoort*, gem. en 25 min. Z. O. van *Soest*, aan den straatweg op Amsterdam. — Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. CRAANDIJK.

HOFSTEDE (DE-), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. N. ten O. van *Deventer*, kant., gem. en 5 min. Z. O. van *Raalte*, aan den straatweg op Zwolle.

Deze havez., welke reeds in eene oude oorkonde van het jaar 1188 voorkomt, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 19 bund. 43 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer W. STOLTE.

HOFSTEDE (DE OUDE-), naam, welke meestal gegeven wordt aan de hofstad DRAKENSTEIN, in *Bemland*, prov. *Utrecht*. Zie DRAKENSTEIN.

HOFSTEDÉ (TER-), geh. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*; prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. W. van *Middelburg*, kant., distr. en ½ u N. van *Sluis*, gem. en 15 min. ten Z. van *Retranchement*; met 21 h. en 140 inw.

Men heeft in dit geh. eene smedertj, eene wagenmakertj en twee kleine herbergen. In oude tijden heeft hier ook eene kapel gestaan. Het kerkhof is slechts voor weinige jaren bebouwd en diende vóór 1794 tot begraafplaats der R. K., die toevallig in het eiland van Kadzand stierven, en droeg den naam van Spaansch-Kerkhof.

Dit geh. bestond reeds in het jaar 1305, want men vindt het vermeld bij MELIS STOKKE in het verhaal van den strooptogt van Jonker WILLEM, den zoon van JAN II Graaf van *Holland*, op den 28 Maart van dat jaar.

HOFSTEDE (TER-), bank in de *Zuiderzee*, aan de *Friessche kust*, niet ver van *Stavoren*.

HOFSTETTEN, buit. in den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant. en 3 u. N. O. van *Arukem*, gem. en 1 u. N. ten O. van *Rheede*, te *Elkom*.

HOFTE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Onstwedde*, aan den voet van de *Onstwedder-Es*.

HOFTE of **WEDDER-HOFTE**, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 5 min. O. van *Wedde*; bestaande thans slechts uit één huis, bewoond door acht zielen.

HOF-TE-VELDE (HET-GROOT-), buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Zwolle*, gem. en 50 min. N. W. van *Dalfsen*.

Dit buit., beslaat met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 79 bund. 27 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer T. G. F. *Huzakus*, woonachtig te *Zwolle*.

HOF-VAN-BERGEN (HET), de gewone benaming van het *Huis-ter-Braek*, in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Braek* (*Huis-ter-*).

HOF-VAN-DELEFT, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Delft* (12 k. d., 25 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. *Wateringen* en *Rijswijk*, O. aan *Vrijeban*, *Delft*, *Abtsregt* en *Ackersdijk*, Z. aan de *Kethel*, W. aan *Groeneveld*, *Hodenpijl*, *Schiplaiden*, *St. Maartensregt* en *Zouteveen*.

Deze gem. bestaat uit de volgende pold.: den *Krakeel-polder* of *Hooga-polder van-Abtswoude*, den *Lage-polder van-Abtswoude*, den *Voordijkshoornsche-polder*, den *Hooge-en-Lage-Harnasch-polder* en den *Woudt-polder*, benevens een gedeelte van den *Kerk-polder*, bevat het d. 't *Woudt*, de b. *Abtswoude*, het geh. den *Hoorn*, en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat eene oppervlakte van 1965 bund. 57 v. r. 55 v. ell., waaronder 1960 bund. 5 v. r. 93 v. ell. belastbaar land, telt 259 h. bewoond door 246 huizeg., uitmakende eene bevolking van ruim 950 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, Ook heeft men in deze gem. eene zoutkeet, eenen olie-, eenen koorn- en 2 houtzaagmolens.

De Herv., die er ruim 500 in getal zijn, behooren tot de gem. van 't *Woud*, welke in de burgerl. gem. *Hof-van-Delft* eene kerk heeft.

De 19 Evangel. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Delft* gerekend.

De R. K., van welke men er ongeveer 590 aantreft, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Delft* en gedeeltelijk tot die van *Schiplaiden*.

De R. K. van de oude *Clerenzij*, die er 5 in getal zijn, worden tot de stat. van *Delft* gerekend.

De 5 Isr., die er wonen, behooren tot de ring-synagogo van 's *Gravenhage*.

Men heeft in deze gem. eene school, in het d. 't *Woud*, welke door 60 à 70 leerlingen bezocht word.

Het wapen van *Hof-van-Delft* bestaat uit een schild van zilver, met eenen paal van azuur.

HOF-VAN-DELEFT (KLEIN-), amb. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Hof-van-Delft*; palende N. aan den *Nieuwe-Wateringer-Veldpolder* en den *Hoek-polder*, O. aan

den Harnasch-polder en den Woudt-polder, Z. en W. aan den Woudt-polder.

Dit ambacht beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 267 bund. 85 v. r. 15 v. ell., telt 14 h., waaronder 5 boerderijen, en wordt door de Monstersche sluis van het overtollige water ontlust.

Het Ambachtsbestuur bestaat uit acht Ambachtsbewaarders en eenes Secretaris.

HOF-VAN-DELFTSCHESLUIS, voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*.

Zij was eene der vijf *Oostsluizen van Delfland*, welke in het jaar 1587 tot ééne sluis vereenigd zijn.

HOF-VAN-ILPENDAM (HET), de gewone benaming van het slot ILPENSTEIN, in de *Purmer*, prov. *Noord-Holland*. Zie ILPENSTEIN.

HOFWEGEN, gem. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (11 k. d., 8 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Brandwijk-en-Gijbeland*, O. aan *Molensarsgraaf*, Z. aan *Wijngaarden-en-Ruigbroek*, W. aan *Bleskensgraaf*.

Deze gem. bevat het geh. *Hofwegen*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 189 bund., 64 v. r. 93 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 13 h. bewoond door 24 huisgez. uitmakende eene bevolking van ruim 80 inw., die meest hun bestaan vinden in het boter en kaasmaken.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Bleskensgraaf-en-Hofwegen*.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Bleskensgraaf*.

Deze gem. is eene heerl., welke eertijds een gedeelte uitmaakte van de uitgebreide bezittingen van het edele geslacht der Heeren van *BARDRODE*. Later was zij in het geslacht der *ALVERINGEN*, en mag daardoor twee zijner vroegere bezitters onder de *Teekenaars* van het verbond der *Edelen* tellen, zijnde geweest *JOSUA VAN ALVERINGEN*, Heer van *HOFWEGEN* en diens broeder en erfgenaam *SAMUEL VAN ALVERINGEN*, Heer van *HOFWERK* (1). In het midden der vorige eeuw, was zij een eigendom van Mr. *GLISBERT VAN HOGENDORP*, Baron van-*St.-Jan-Steen* enz. enz., in wiens geslacht die heerl. nog is, als zijnde thans een eigendom van Mr. *F. J. F. GRAVE VAN HOGENDORP*, woonachtig te *Tilburg*.

Het geh. *HOFWEGEN*, ligt 5½ u. W. van *Gorinchem*, 3 u. N. N. O. van *Sliedrecht*.

HOFWERK, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Loenen*, gem. *Breukelen-Nyenrode*, ½ u. N. van het d. *Breukelen*, aan de *Vecht* en den *Amsterdamschen-straatweg*.

Dit buit., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *J. LAAR WILLINK*, woonachtig te *Amsterdam*.

HOFWIJK, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. O. ten Z. van 's *Graevenhage*, kant., gem. en in het d. *Voorburg*, aan den *Vliet*.

Dit buit. werd in het midden der zeventiende eeuw aangelegd, door den beroemden Staatsman en Dichter *CONSTANTYN HUYGENS*, die het door zijne gedichten vereeuwigd heeft, en in wiens geslacht het is verbleven tot in het jaar 1783, toen de laatste zijner afstammelingen, die den naam *HUYGENS* droeg, namelijk *SUSANNA LOUIZA HUYGENS*

(1) Zie ook over den *J. W. DE WATER*, *Historie van het verbond der Edelen* St. II, bl. 146-152.

echtgenoot van den Baron van Wassenaar, Heer van Ruven, kinderloos overleed. Later werd dat goed bezeten door den Heer CORNELIS JONAN BLOYS VAN TRASLON, Oud-kolonel ter zee, Dijkgraaf van Delfland, en Vrederegt van het kanton Voorburg, na wiens overlijden, hetwelk den 13 April 1837 voorviel, het bij openbare veiling gekomen is aan den Heer SLOOTBOOM, door wien het verkocht en in eigendom overgedragen is aan den Heer L. DE GRAAFF, die het thans nog bezit, en er in 1841 eene fabriek opgericht heeft, ten einde door het aanwenden of toepassen van stoom, het vet of smeer en verder alle zelfstandigheden, lichter dan water tot eenen staat van volkomene zuiverheid te brengen:

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 35 v. r. 80 v. ell.

HOFWIJK, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ u. O. van *Zwolle*, gem. en 35 min. ten N. W. van *Dalfsen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 317 bund. 2 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. RIDDERINKHOFF, woonachtig te *Zwolle*.

HOFWIJK, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Surinams*. Zie *HOFWIJK*.

HOEZIGT, voorm. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. W. van 's *Gravenhage*, kant. en ½ u. O. van *Naaldwijk*, gem. *Groeneveld*, ½ u. Z. W. van het *Woud*.

Ter plaatse, waar zij gelegen heeft, ziet men thans eene bouwman-woning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 74 v. r. 80 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Vrouwe A. W. J. VAN TETS VAN GOUBRIAAN, echtgenoot van Jonkh. Mr. O. REPELAER VAN MOENAARSCHAAP, te 's *Gravenhage*.

HOGEBAN, heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HOGEBAN*. HOGEBEINTUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerdaderdeel*. Zie *HOOGEBEINTUM* (1).

HOGEKLEEF of HOOGKLEEF, berg in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. *Groesbeek*, zijnde een der hoogste toppen van het *Groesbeeksche-gebergte*. — Hij is 95 ell. hoog.

HOGENBAN of HOGEBAN, van ouds genaamd *HEER-VAN-OUDTGIEREN-GERECHTE-VAN-CRALINGEN*, heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hogenban*; palende N. en O. aan *Overschie*, Z. aan *Mathenesse*, W. aan *Nieuwland*.

Deze heerl. bevat het geh. *Hogenban*, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 270 bund.; telt 49 h., bewoond door 74 huisgez., uitmakende eene bevolking van 320 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De inw., die op 9 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Overschie*.

De 9 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Overschie* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Overschie*.

Het geh. *Hogenban* ligt 1 u. N. W. van *Rotterdam*, ½ u. N. O. van *Schiedam*. Men telt er in de kom van het geh. 40 h. en 250 inw.

In deze heerl. staan de overblijfsels van het *Huis-te-Spangen*, alsmede van de hofstad *Starrenburg*. Zie de art. *SPANGEN (HUIS-TE-)* en *STARRENBURG*.

(1) De overige woorden, welke met *HOGEN* samengesteld zijn en hier niet gevonden worden, zoeken op *HOGEN* of op de woorden van onderscheiding.

Men vindt dat die van Rotterdam, omtrent het jaar 1515 sloop maakte op de heerl. HOEKMAN en hierover proces voerden. In het jaar 1596 kregen het die van Delft bij overeenkomst met Jonkheer JAN VAN ASSERDELF, Heer van *Kralingen*. De Regering van Delft stelt er een sterfheer over, gemeenlijk dezelfde als van Overschie.

Het wapen van HOEKMAN bestaat in eenen burg.

HOGENBERG of HOOGENBERG, geb. in het voorm. hert. *Gulik*, thans prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. W. van *Sittard*, gem. en 20 min. Z. W. van *Born*; met 5 h. en 30 inw.

HOGERBEETS, voorm. hofstede in *Dregerland*, prov. *Noord-Holland*, in het d. *Beets*, aan de Oostzijde van de kerk.

Van deze hofstede ontleent het aanzienlijke geslacht HOOGENBERG zijnen naam, hebbende DIRK HENDRIK HOGERBEETS, de overgrootvader van den beroemden Leydschen Raadpensionaris ROMBOUT HOOGENBERG, alhier gevoond, alear hij met der woon naar de stad Hoorn vertrokken is. Van dit geslacht heeft zich nog als Latijnsch en Nederduitsch Dichter beroemd gemaakt PETERUS HOOGENBERG, een Neef van den beroemden Staatsman (1).

In het jaar 1648 moeten de grondslagen van deze hofstede nog te zien zijn geweest; thans weet men zelfs de plaats, waar zij gestaan heeft, niet meer aan te wijzen.

HOG-ISLAND, naam, welchen de Engelschen geven aan het eil. BAM, in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie BAM.

HOGSTRA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, onder het d. *Tersool*. Zie HAOSTRA.

HOGT (DE) of DE HUCHT, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en 10 min. N. W. van *Ulrum*, waaronder het mede kerkelijk behoort; bestaande uit twee niet groote boerderijen en 12 inw.

HOHA of WAL-HOMA, riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*.

HOHENHOFF, geh. in het balj. van *Luxemburg*, meijerij van *Sandweiler*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2 u. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Belzdorf*, gem. *Nieder-Auen*.

HOHOLSMAAH, voorm. water ten N. O. van *Groningen*. Het is thans de *VENNVLIET*, welke gedeeltelijk de grenscheiding tusschen de prov. *Groningen* en *Hannover* vormt.

HOHORST, naam van het klooster, dat Bisschop ANSRAND op den *Heiligenberg*, in *Benland*, prov. *Utrecht*, stichtte. behoorende die heuvel thans tot het landgoed DE *HEILIG-BERG*. Zie dat woord en het art. HOOGHORST.

HOHORST, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HOOGHORST.

HOHORSTA, voorm. kloost. in *Benland*, prov. *Utrecht*. Zie HOOGHORST.

HOICHCARSPHEL, oude naam van het d. HOOGCARSPHEL, in *Dregerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOOGCARSPHEL.

HOICHTWOUD, oude naam van het d. HOOGWOUD, in de *Vier-Noorderhoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOOGWOUD.

(1) Men zie over hem VELIUS, *Chronyq. van Hoorn*, bl. 642-644, en C. A. ARBINE, *Geschiedenis der stad Hoorn*, A. bl. 109 en 109, in welk laatste werk men, bl. 51 van de inleiding, onze herte *Genealogie* van het geslacht HOGERBEETS aantreft.

HOIKINK, voorm. haves. in *Twentse*, prov. *Overijssel*. Zie *Bavervoords*.

HOILTENSBOSCH, bosch in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr. en arr. *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*.

Dit bosch behoort aan het domein.

HOIRT, poel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Hoort*.

HOISMAN, naam, welken de *Negers* geven aan 'de koffijplant. *Bauswijk* en aan de verl. plant. *Hulshoffs*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie de art. *Bauswijk* en *Hulshoffs*.

HOISUM, aanzienlijke boerenplaats in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Warffum*, met uitgestrekte landen in den Noordpolder, wordende thans bezeten en bewoond door den Landbouwer *GARRET HERBRICUS ELINGS*,

HOITEBREKKEN of **HOITEBREKKEN**, meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat door kleinere sloten met de *Gaastervar* en de *Brandmeer* in verbinding staat.

HOITEBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. van *Sneek*, kant. en $5\frac{1}{2}$ W. van de *Lemmer*, 20 min. O. van *Oudemirdum*, waartoe het behoort, tusschen dit d. en *Nijemirdum*; met 5 h. en ruim 20 inw.

In den morgen van 4 Februarij 1825, drong het water met veel geweld over de zeekering voor *HOITEBUREN*, en kort daarna baanden de golven zich eenen weg door de gaten van den dijk, en wel bijzonder door eene braak van ongeveer drie en twintig ell. lengte, naar alle de landen en boerenplaatsen onder *Nijemirdum* gelegen. Al spoedig stroomde het over de landen van de geheele buurt, en was weldra tot zulk eene hoogte in de huizen en stallen, dat het vee naauwelijks den kop meer kon boven houden, en de bewoners tot de zolders hunne toevlugt nemen moesten. Velen hadden bij den aanvang der overstroming, hoewel zulks nog had kunnen geschieden, het vee niet van de stallen gebragt, dewijl dezen bij ondervinding, genen bij overlevering wisten, dat in de jaren 1775 en 1776 de overstromingen geen gevaar op deze plaats hadden veroorzaakt; doch in den laten namiddag werd de nood dringender: want, in plaats van uitkomst te zien, bleef de storm voortduren, verhief zich telkens met kracht en stuwde het water al hooger en hooger, tot dat men met verbazing ontdekte, dat het nu reeds aanmerkelijk hooger was dan bij den vloed van vorige jaren, zooals men zien kon aan de teekens ter gedachtenis aan die noodlottige tijden daargesteld. Het liep echter gelukkig beter af, dan men zich had durven voorstellen, want niet alleen dat er geen menschen bij omkwamen, maar ook al het vee bleef behouden.

HOITEMA of **HOYTEMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Hantumhuizen*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve, welke, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 9 bund. 14 v. r., thans in eigendom bezeten, bewoond en gebruikt word door den Landbouwer *S. D. ZIJLSTRA*.

HOITEMA of **HOYTEMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 5 u. W. ten N. van *Sneek*, kant.

en 35 min. Z. ten W. van *Bolsward*, 10 min. Z. ten O. van *Tjerkwerd*, waartoe zij behoorde.

Deze state vertoonde op het laatst der vorige eeuw nog alle blijkbare teekenen van haar vorig aanzien, want zij was nog voorzien met singel en gracht, waaruit eene steenen pijp of brug was opgemetseld, boven welke eene hooge en wijde steenen poort stond, groot genoeg om voor eene stad te staan. In deze poort ging men bij eenen ruimen eiken wenteltrap op naar eene ruime bovenkamer, haar uitzigt hebbende naar *Bolsward*. Volgens overlevering zou deze pijp en poort, in het jaar 1660 gemaakt zijnde, zes duizend gulden gekost hebben. De heerenhuizing, die binnen de gracht stond, was, omdat zij door onderdom vervallen was, in het jaar 1779 verbouwd. In een der kamers plagt men eene, naar dien tijd, zeer wel betimmerde bescheutting te hebben, die in het midden twee deuren had. Deze geopend zijnde, kwam men in een ander vertrek, daar een wel betimmerd altaar stond, dus was het waarschijnlijk, dat de Heer *HOITEMA*, ten dienste van zich zelve en zijne huisgenooten, eenen Priester of Kapellaan zal gehouden hebben. Dit vertrek, inderdaad eene groote en ruime zaal zijnde, was gevloerd met witte marmersteenen. De overige vertrekken en verdere gemakken gaven insgelijks de woonplaats van een zeer aanzienlijk en vermogend Heer te kennen.

HOITEMA of *HOYTEMA*, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Wester-goo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Sneek*, 10 min. Z. O. van *Oldega*, waartoe zij behoorde.

In het jaar 1675 stierf op deze state *GERKE HOYTEMA*, gehuwd met *RINK BOTTINGA* van *Boornzwaag*. Hij ligt te *Oldega* begraven onder eene blaauwe zerk, met het volgende opschrift:

Δακρυχων γενομην και δακρυσας αποθηνησκω,
 Δακρυσι δ' εν πολλοις τον β.ον ευρον ολον.
 Ω γενοσ ανθρωπων πολυδακρυτον. ασθενες, οικτρον,
 Συρομενον κατα γης και διαλυομενον.

Wij vinden dit aldus vertaald:

IN TRANEN KWAM IK HIER, MET TRANEN 'GA IK REEK:
 GEHEEL HET LEVEN IS NAAR TRANEN EN GEWEEN.
 BEKLAGELIJK GESLACHT, O MENSCHEN VOL ELLENDEN,
 DIE OP DEZE AARDE KRUIPT, EN WEDEROM MOET ENDEN.

Onder bovenstaand Grieksch grafschrift, leest men nog in het Latijn:

OMNIA MORIS STERNIT, QUOD NATUR EST OCCIDIT USA:
 VIRE CANIT VIRTUS, ET BENEFACTA MANENT.

(d. i.: De dood werpt alles ter neder, al wat geboren is moet eenmaal sterven; de deugd is niet vergankelijk en goede daden blijven.)

HOITEMA of *HOYTEMA*, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Heerenveen*, in het d. de *Joure*.

HOITESLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat uit de *Nijeweg* voortkomt, en in eene oostelijke rigting naar *Fetze-Hol* loopt, waarin het zich ontlast.

HOITIA, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

Dit d. maakte in het begin der vorige eeuw, met de dorpen *Gaela-Gadja*, *Pisak*, *Tjitajan* en *Manal*, benevens het geb. *Kadatoir* ruim 1000 huisgezinnen uit.

HOFTUM, aansienlijke boerenplaats in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Hoogkerk*.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 37 bund. 60 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. KOSTER, Emeritus Predikant, woonachtig te Hoogkerk.

HOKELSUM, voorm. d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, ten O. van de *Aa* en ten W. van de *Tjamme*, dat bij den waterloed van het jaar 1277 overstroomd en nimmer weder boven gekomen is.

HOKKENBERG, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en kant. *Breda*, gem. *Terheyden*, deel uitmakende van de gecombineerde pold. *Krauwelsgors-Hazeldonk-en-Hokkenberg*, en palende N. en O. aan den *Groote-Zonzeelsche-polder*, Z. aan de rivier de *Mark*, W. aan *Krauwelsgors*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 48 bund. 76 v. r. 40 v. ell. en is met *Krauwelsgors* in 1791 van eenen wind-waermolen voorzien, waardoor het water door eene sluis, in de rivier de *Mark*, wordt geloosd. Het zomerpeil is 2 palm. 5 duim. onder A. P. Het maalpeil 7 palm. 2 duim. boven A. P. Het eenige huis in deze polder is eene landhoeve, insgelijks *Hokkenberg* geheeten, welke het meerendeel der bundertalen in dezen pold. bevat en waarvan die polder zijnen naam ontleent. Het bestuur over de gecombineerde polders bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, twee *Gezwoorenen* en eenen *Penningmeester*.

HOL (OP-DE-), voorm. edele heerd in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. *Hoogkerk*, waarvan men thans de juiste plaats niet meer weet aan te wijzen.

HOLALIOE, voorm. d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Ulu-seers*, in het Zuidelijkste gedeelte van dat eiland.

Dit d. lag eertijds diep in het Oostelijke gebergte, doch is later aan een schoon wit strand geplaatst.

HOLCKAMA of *HOLKEMA*, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 5 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Haslingen*, 5 min. N. W. van *Midlum*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een heerenhuizinge. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 13 v. r. 80 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Mevrouw de Wed. B. VAN LOON, woonachtig te *Haslingen*.

HOLDANGE of liever *HULDANGE*, Fr. naam van het d. *HOLDINGEN*, in het balj. van *Bastonack (Bastogne)*, grooth. *Luxemburg*. Zie *HOLDINGEN*.

HOLDIJK (DE KLEINE-), oude naam van den pold. DE *KLEINE-HOUTDIJKEN*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *HOUTDIJKEN (DE KLEINE-)*.

HOLDIJKEN (DE), oude naam van het voorm. geregt DE *HOUTDIJKEN*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *HOUTDIJKEN (DE)*.

HOLDINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ruim 5 u. N. O. van *Dockum*, in *Anjum*.

Deze state is in het jaar 1831 of 1832 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene nieuwe woning van den Heer Med. Doct. J. W. VAN PEYKA.

HOLDINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*; arr., kant. en 2 u. N. van *Leeuwarden*, in Finkum.

HOLDINGEN, in het Fr. *HULDANON*, *HOLDANON* of *OLDANON*, in het balj. van *Bastonach (Bastogne)*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7½ u. N. N. W. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. N. O. ten W. van *Clerff*, gem. en ½ u. N. N. O. van *Nieder-Beling*, ½ u. N. O. van *Ober-Beling*, digt bij de Pruisische en Belgische grenzen.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Nieder-Beling* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

HOLE (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. N. O. van *Groningen*, kant. en 2½ u. N. O. van *Hoogezand*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Slochteren*, onder Siddeburen.

HOLE (TER-), voorm. schans in *Oostermoederdingspil*, prov. *Drenthe*, onder de gem. *Sleen*, 1½ u. ten Z. van dat dorp en ten N. van het geh. de *Hool* gelegen.

Van deze schans, nu in bouwland verkeerd, zijn de grachten nog zichtbaar. In welk jaar zij is geslecht, is niet bekend.

HOLEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOLSTAD*.

HOLEKEBARG, erve in *Twenke*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. Z. ten O. van *Almelo*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Enschede*, gem. *Haaksbergen*, welke reeds in eene oorkonde van het jaar 1188 voorkomt.

HOLENDRECHT, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. ten O. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 1½ u. O. van *Amstelveen*, gem. *Ouder-Amstel*, ½ u. O. van *Ouderkerk*.

HOLENDRECHT (DE) of de **HOLENDRECHT**, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit het *Abcoudermeer* komt, westwaarts stroomt, en, zich met den *Ouden-Waver* vereenigende, den naam van *Bullewijk* aanneemt en voorts, in eene west-noordwestelijke rigting voortlopende, boven *Ouderkerk*, in den *Amstel* valt.

HOLENDRECHTER-POLDER (DE) of de **HOLENDRECHTER-POLDER**, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Ouder-Amstel*; palende N. W. aan den kleinen *Duivendrechtsche-polder*, N. aan den *West-Bijlmer-Polder*, O. aan den *Broek-polder*, Z. O. aan het *Abcoudermeer*, Z. aan de *Holendrecht*, die hem van den *Waard-en-Assakker-polder* scheidt, W. aan den pold. *Bullewijk*.

HOLENFELTZ of **HOLLENFELTZ**, voorm. heerl. in het toem. hert. *Luxemburg*; palende N. aan de heerl. *Useldingen* en *Pettingen*, ten O. aan de heerl. *Mersch* en *Schönfelts*, ten Z. aan de heerl. *Ansemburg*, ten W. aan de heerl. *Siebenbornen* en *Useldingen*.

De grootste lengte dezzer heerl. bedroeg bijna twee uren, de breedte drie vierde uur. Zij werd in vier meijerijen verdeeld, als: *Holenfelts*, waarin het d. en kast. *Holenfelts* lag; *Greisch*, waarin men het geh. *Greisch* en een deel van het d. *Tuntingen* aantrof; *Reckingen*, waartoe een deel van het d. *Reckingen* behoorde, en *Bruch*, met gedeelten der d. *Bruch*, *Saeul* en *Boevingen* of *Boevingen*.

Onder het Oostenrijksch bestuur van het hert. *Luxemburg* bedroeg de aanslag dezzer heerl. van elke 1000 flor., in het geheel 1 flor. 7 sols. 8 den.

Thans is het grondgebied dezzer heerl., onder de gem. *Mersch*, *Tuntingen*, *Boevingen*, *Saeul* en *Siebenbornen* verdeeld.

SEBASTIAAN TYMME; Heer van *Holenfels*, heeft zich onderscheiden door het stichten van eenige stipendiën aan het seminarium te Luxemburg. Hij overleed in 1632.

HOLENFELTZ, eene der vier meijerijen, waarin de heerl. *Holenfels*, in het toenm. hert. *Luxemburg*, verdeeld werd. Het bevatte alleen het d. en kast. *Holenfels*. Zie verder bovenstaand artikel.

HOLENFELTZ of **HOLLUKWELTZ**, d. in de heerl. *Holenfels*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2½ u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Mersch*, gem. en 40 min. O. ten Z. van *Tuntingen*, aan de Eischen.

De inw., die hier allen R. K. zijn, hebben eene kapel, welke tot de par. van *Tuntingen* behoort, en waarin de dienst door den Pastoor van die par. wordt waargenomen.

Ook heeft men er het kast. *Holenfels*, alsmede eenige overblijfselen van de abdij *Mariënthal*.

HOLENFELTZ, kast. in de heerl. *Holenfels*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. N. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. Z. W. van *Mersch*, gem. en 40 min. O. ten Z. van *Tuntingen*, in het d. *Holenfels*.

Dit kast. is thans onbewoond en vervallen. Eenmaal echter praalde het in vollen luister; menigmaal doorstond deze sterkte het vuur der vijanden, en bewaart nog altijd eenen zeer belangrijken slottoren.

HOLEYND of **HOLYND**, in de wandeling het *HOLLAND* genaamd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 5 u. Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. van *Bortel*, gem. en ½ u. W. van *Haaren*, aan de regterzijde van den *Nemer*.

Dit geh., hetwelk eigenlijk eene straat van de gem. *Haaren* uitmaakt, telt 19 h. en ruim 130 inw.

HOLLERHOEKSCHE-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, voor een klein gedeelte arr. 's *Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Schippluizen*, grootendeels arr. *Rotterdam*, en daarin voor een klein gedeelte kant. *Schiedam*, gem. *Kethel-en-Spaland*, en verder kant. *Vlaardingen*, en daarin deels gem. *Vlaardingen*, deels gem. *Vlaardinger-Ambacht* en deels gem. *Zouteveen*; palende N. aan *Schippluizen*, O. aan de *Noordkethel-polder*, Z. aan de *Babberspolder* en *Hargpolder*, W. aan de *Vlaardingsche- of Broedevaart*, die hem van den *Broekpolder* scheidt.

Deze polder, die van oudsher, ja, zeker al van vóór den aanleg der zoogenaamde *Delflandsche-Maasdijk* altoos weiland is geweest, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1768 bund. 27 v. r. 45 v. ell., dat om de opbrengst van allerbeste boter meer tot weijerij, dan tot teelderij wordt aangewend, en is gelegen met 276 bund. 80 v. r. 18 v. ell. onder *Schippluizen*; met 144 bund. 87 v. r. 6 v. ell. onder *Kethel-en-Spaland*; met 611 bund. 21 v. r. 17 v. ell. onder *Zouteveen*; met 751 bund. 45 v. r. 61 v. ell. onder *Vlaardinger-Ambacht*, en met 5 bund. 93 v. r. 34 v. ell. onder *Vlaardingen*. Telt in zijnen geheel en omvang, buiten de woningen der *Watermolenaars* in de molens, en eenige arbeidershuijjes, 53 bouwwoningen, als: 5 onder *Schippluizen*; 22 onder *Zouteveen*; 7 onder *Spaland*; en 21 onder *Vlaardinger-Ambacht*. De *HOLLERHOEKSCHE-POLDER* wordt bemaakt door zes watermolens, staande daarvan een onder *Schippluizen*, drie onder *Zouteveen* en twee onder *Vlaardinger-Ambacht*. De middelste van die onder *Zouteveen*, welke in het jaar 1850, werd

opgebouwd, in plaats van den molen, die in het jaar 1829 door het onweder was afgebrand, was voorzien van een dubbeld scheprad, naar de uitvinding van den Heer J. BLANKEN Jz. (1), zoo als die te IJpendam bestaat; dan de gebreken in het scheprad, reeds bij de opening van de volbragte opbouw verschoond, heeft al spoedig meerder gebreken veroorzaakt, die de meerderheid der Ingelanden, aan het oude hechtende, tegen het gevoelen der welligt meerder doorziende belanghebbenden, heeft doen besluiten het scheprad en daarmee in verband staande aangelegenheden, te doen brengen op den voet als de afgebrande en de overige molens.

HOLIESLOOT, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie het volgende art.

HOLIJSLOOT, HOLIESLOOT of HOLISLOOT, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. van *Hoorn*, kant. en 2 u. Z. van *Edam*, gem. *Ransdorp-Durgerdam-en-Holijsloot*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Ransdorp*, aan het Binnen-IJ, waarover voetgangers, die van hier of van *Ransdorp* naar *Zuiderwoude* en *Monnikendam* moeten, te dezer plaats worden overgezet. Men telt er 50 h. en 210 inw., die meest in de veehouderij hun bestaan vinden.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot de gecomb. gem. van *Holijsloot-en-Uitdam*, welke hier eene kerk heeft. Deze kerk werd in het jaar 1615 aanmerkelijk kleiner gemaakt en het koor tot eene woning voor den Koster ingerigt. Die oude kerk echter later vervallen zijnde, zoo moest de gem. zich langen tijd met het voorhuis van eene boerenwoning behelpen, tot dat zij zich, in het jaar 1791, door de liefdadigheid van vele godsdienstvrienden, inzonderheid van Broek-in-Waterland, in staat zag, om de oude kerk op te bouwen, en daarvoor in het bezit gesteld werd van een bijna geheel nieuw steenen kerkgebouw, welke kerk van eenen toren voorzien is, doch geen orgel heeft.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht, waarvan eenigen te *Uitdam* te huis behooren. — De kermis valt in in de maand October.

Alzoo dit dorp in het begin der vorige eeuw zeer in verval was geraakt, kreeg het octrooi, om in de jaren 1606 en 1607 eene loterij te houden, uit welker opbrengst voor een groot deel het vervallens hersteld werd.

HOLISLOOT heeft bijzonder veel geleden door den watervloed van Februarij 1825, als wanneer hier alles onder water stond, en er één paard, honderd twee en zeventig stuks hoornvee en twee honderd negentien schapen verdronken, hoewel men gelukkig geen verlies van menschenlevens te betreuen had.

HOLIJSLOOT-EN-UITDAM, gecombineerde kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Edam*, ring van *Monnickendam*.

Deze gem. telt 220 zielen, onder welke 70 Ledematen, en men heeft er twee kerken, ééne te *Holijsloot* en ééne te *Uitdam*. *Holijsloot* werd tot in het jaar 1641 bediend door den Predikant van *Ransdorp*, en kreeg tot afzonderlijken eersten Predikant JAKOB BRACHTHOOT, die er in 1641 beroepen werd en in 1659 overleed. *Uitdam* is hier voor een gedeelte bijgevoegd in 1809, en de eerste Predikant van deze vereeniging was A. VAN RUYVEN, hier beroepen in het jaar 1809 en verroepen naar *Nieuwendam* in 1812. Het andere

(1) Zie den *Vriend des Vaderlands*, D. III, M. 222.

gedeelte van Utdam behoort bij Zuiderwoude. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

HOLK, huurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant., gem. en N. W. van *Nijkerk*; met 25 h. en 180 inw.

HOLKEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, grist. *Franekeradeel*. Zie **HOLCKAMA**.

HOLLAND, naam, onder welken het grootste deel van het tegenwoordig **KONINGRIJK DER NEDERLANDEN** (ook vermeerderd met een deel van het tegenwoordig koninkrijk Hannover en het groothertogdom Oldenburg), van 5 Junij 1806 tot 3 Julij 1810, als koninkrijk bestond.

Dit kon. grensde W. en N. aan de Noordzee, O. aan het kon. Westphalen en het hert. Cleve en Berg, Z. aan het keizerrijk Frankrijk.

In den aanvang bestond het kon. **HOLLAND** uit de volgende 10 departementen: Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland, Utrecht, Amstelland, Maasland, Zeeland, en Brabant, zijnde deze departementen in ringen en de ringen wederom in gem. verdeeld.

Nadat echter dit koninkrijk, bij het traktaat van Parijs, den 11 November 1807, met Oost-Friesland en Jeverland en de heerlijkheden Kniphuizen en Varel vergroot was, waartegen, echter de stad Vlissingen, met een grondgebied van 1800 ellen rondom de stad, aan Frankrijk werd afgestaan, bestond het uit de volgende 11 departementen: Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland, Utrecht, Amstelland, Maasland, Zeeland, Brabant en Oost-Friesland.

Bij het traktaat tusschen Koning Lodewijk en den Franschen Keizer Napoleon, den 16 Maart 1810 te Parijs gesloten, werden Zeeland, Brabant, Holland tot aan de Merwede en Gelderland tot aan de Waal, aan Frankrijk afgestaan; en den 3 Julij van dat jaar, na den troonafstande van Koning Lodewijk, het geheele koninkrijk bij het Fransche keizerrijk ingelijfd.

Het wapen van het koninkrijk **HOLLAND** bestond in eenen leeuw met den bondel pijlen.

HOLLAND, voorm. graafs., dat, ten tijde van zijnen laatsten Graaf, ongeveer de tegenwoordige prov. Zuid-Holland en Noord-Holland, benevens het noordwestelijkste gedeelte der prov. Noord-Brabant, een deel der prov. Utrecht (waarin de stad IJsselstein) en de helft van het Overijsselsche eiland Schokland besloeg. Het grensde N. en W. aan de Noordzee, O. aan de Zuiderzee, het bnd. Utrecht, het graafs. Culenborg en het hert. Gelder, Z. aan het hert. Brabant en aan het Krammer, dat het grootendeels van het graafs. Zeeland scheidde.

Over den naamsoorsprong van **HOLLAND** is men het onder de geleerden in het geheel niet eens, en door de menigte van gissingen blijft die geheel onbekend of onzeker. Beuzelachtig gist de Schrijver van het oud Goudsch kronijkje, dat het land zijnen naam gekregen heeft van het hollen of de woestheid der inw. Andere Schrijvers hebben weder gezegd, dat **HOLLAND** zou afkomen van *Tolland*, wegens de menigvuldige tollén, die er geheven werden; doch wij meenen, dat de naam wel bestaan zal hebben, voor dat er tollén aanwezig waren. De naamsoorsprong wordt ook toegeschreven, volgens **MARTIUS DORPUS**, **CORNELIS AURELIUS** en andere, aan de menigte boomen, welke er vroeger stonden;

het zoude alzoo **HOLTLAND** of **HOUTLAND** genaamd zijn. Ook **LAMBERTUS HORTENSIS** beweert, dat dit land vroeger van de prov. Utrecht af tot aan zee, woest en vol geboomte was, hetgeen bevestigd wordt door die boomen, welke men op verschillende plaatsen uit den grond heeft opgedolven. Wanneer deze neergeveld zijn weet men niet zeker, alleen kan men veronderstellen (daar zij alle in eene zuidoostelijke strekking liggen), dat zij met eene noordwestelijke storm zijn neergeslagen en wel te dier tijde dat de mond van den Rijn bij Katwijk opgestopt werd, dus in het midden der negende eeuw. Anderen stellen die boomstorting in het jaar 1170, toen alle dijken doorbraken en het land blank stond. **PAULUS MERULA** stelt de tijd van dien naamsoorsprong op 857.

In het oud Saksisch, plagt men voor een laag land **Holedene** te zeggen, waarvan men mogelijk ons **HOLLAND** gemaakt heeft, ook zijn er elders landstreken, die met de onze overeenkomen en insgelijks den naam van **HOLLAND** voeren. Voorts oordeelen ook eenigen, dat het dorp **HOLLAND**, weleer in den Dordsche-waard gelegen, of eene plaats van dezelfde naam in de omstreken van het dorp Kockengen, aan de geheele landstreek den naam gegeven hebbe. Nog willen sommigen dat **HOLLAND**, of gelijk zij schrijven willen **HELLAND** of **HEZELLAND**, zijnen naam ontleend hebbe van de *Heele* (*Hellum*) of wijde mond der Maas, aan welke het gelegen is. Weder anderen beweren, dat dit graafs. zijnen naam ontleend heeft van de losheid en holligheid van den bodem. Voornamde mannen hebben wijders, met zeer veel waarschijnlijkheid, geoordeeld, dat de naam **HOLLAND** door de Noormannen, naar het eiland **OLAND** of de landstreek **HALLAND** of **HOLLAND**, aan het land gegeven was. ook blijkt het uit de kronijk van Minden, dat de naam **HOLLAND** aldaar reeds in het jaar 843 bekend was.

HOLLAND, met de omliggende gewesten, tot het groote *Friesche rijk* behoord hebbende, werd na **KAREL den Groote**, tot een afzonderlijk graafs. verheven. Het juiste tijdstip van den aanvang dier grafelijke regering in Holland valt zeer moeilijk te bepalen; dewijl sommigen beweren, dat, al vóór de negende of tiende eeuw, eenige Graven van of liever in **HOLLAND**, in de geschiedschriften zijn bekend geweest; dan, de onafgebroken volgreesk deser Graven begint met zekeren **DIRK** of **DIRKELI**, aan wien Koning **KAREL de Eenvoudige**, in het jaar 922, bij opene brieven, eenige allodiale goederen opdroeg. In den beginne had echter het graafs. **HOLLAND** op verre na die uitgebreidheid niet, welke het later besloeg. Het heeft zelfs lang aangehouden, eer een gedeelte van Noord-Holland, dat oorspronkelijk tot de Friesche landschappen behoorde, en uit dien hoofde West-Friesland genoemd werd, het gezag der Graven erkende. De Grafelijke waardigheid was een leen van het Duitse Rijk, doch schijnt — hoewel er zijn die dit tegenspreken — al vroeg erfelijk geweest te zijn; dewijl zij van het gezegde jaar 922 tot 1299, alzoo gedurende een tijdverloop van 377 jaren, in een en hetzelfde geslacht gebleven, en van vader op zoon, of, bij gebrek van zonen, op eene dochter, of ook van den eenen broeder op den anderen, is overgegaan. Na dien tijd heeft men **HOLLAND** vier malen van Grafelijk geslacht zien verwisselen, en wel altijd door uitsterfing van het mannelijk oir, in welke gevallen somtijds eene vrouw uit het vorige geslacht met het graafschap werd beleend, waardoor deze, gehuwd zijnde en kinderen hebbende, de Grafelijke waardigheid in haars mans geslacht overbragt; ten bewijze, dat dit graafs., zoo wel in de vrouwelijke als in de mannelijke lijn, beleend is geweest. Wij willen overigens niet beslissen, van welken aard het leen van het graafschap

Holland oorspronkelijk zij geweest of door den loop der tijden geworden, hetzij een zoogenaamd *kwaad* (eigenlijk het regte, ware) *leen*, alleen op het mannelijk oir verervende, hetzij een *goed leen*, zoon- en maanleen, dat mede op vrouwelijke erven overging.

Dit graafs. kwam uit het oude Hollandsche huis, eerst in het geslacht van AVESNES of HENEGOUWEN, daarna in dat van BEIJEREN, vervolgens in dat van BOURGONDIE en eindelijk in dat van OOSTENRIJK. De eerste verwisseling geschiedde in het jaar 1300, toen Graaf JAN I, de negtiende uit het oude HOLLANDSCHE HUIS, zonder kinderen overleed, en alzoo het oude grafelijke geslacht was uitgestorven, als wanneer JAN VAN AVESNES, Graaf van *Henegouwen*, die een zoon was van ABELHEID, de dochter van FLORIS IV, Graaf van HOLLAND, den overgrootvader van Graaf JAN I, onder den naam van JAN II, Graaf van HOLLAND werd. Na JAN II, zijn er nog twee Graven van datzelfde geslacht gevolgd. In het jaar 1345 is ook het HENEGOUWSCHE HUIS, voor zoo ver het mannelijk oir aangaat, uitgestorven met Graaf WILLEM IV, den kleinzoon van JAN II, als wanneer het graafschap in het hertogelijk huis van BEIJEREN is overgegaan, door WILLEMS oudste zuster MARGARETHA, die gehuwd was met den Duitschen Keizer LODEWIJK VAN BEIJEREN. MARGARETHA had bij dien Keizer, onder anderen, eenen zoon, WILLEM genaamd, dien zij, kort na hare aankomst aan de regering, bij zich ontbood, en de landvoogdij opdroeg, onder zekere voorwaarden, welke echter van zijnen kant niet volbragt werden. Keizer LODEWIJK sedert gestorven zijnde, trok Vrouw MARGARETHA andermaal naar HOLLAND, beschuldigde haren zoon, in tegenwoordigheid van 's Lands Edelen, ontsloeg hem van de landvoogdij en verzond hem naar Henegouwen. Nu aanvaarde zij zelve de regering, hoewel niet zonder groot ongenoegen van vele Edelen en Steden, welke zich ongaarne van eene vrouw zagen besturen, en het oog gedurig op WILLEM hielden. Vele anderen daarentegen hingen de moeder aan. De onlusten tusschen moeder en zoon verwekten alsoo twee partijen in het land, van welken de eene, die der moeder was toegedaan, genaamd werd de *Hoeksche*, en de andere, die den zoon aanhing, de *Kabeljauwsche*, welke *Hoeksche en Kabeljauwsche* twist bijna anderhalve eeuw geduurd en veel bloed gekost heeft. MARGARETHA de Kabeljauwsche partij, welke haren zoon begunstigde, meer en meer ziende toenemen, nam hare toevlugt tot de wapenen, zocht hulp bij haren zwager, den Koning van Engeland, en verzamelde een leger in Zeeland, met hetwelk zij haren zoon slag leverde en overwon. In een tweede gevecht, omtrent 's Gravezande voorgevallen, bleef WILLEM overwinnaar. Hij noodzaakte zijne moeder naar Engeland te vlugten en aldaar, te zijnen behoeve, afstand te doen van HOLLAND, Zeeland en *Westfriesland*, alleen *Henegouwen* voor haar overlatende. Nog vóór het einde van het jaar 1351 vertrok zij derwaarts, en stierf er, na verloop van vijf jaren, van verdriet. WILLEM V, alzoo reeds bij het leven zijner moeder, tot Graaf verklaard, en na haren dood in het volle bewind der zaken gekomen, genoot niet lang de vruchten van zijnen voorspoed; want, in het jaar 1368, werd hij krankzinnig en sloeg, in eenen aanval van krankzinnigheid, met eigen handen GERRIT VAN WATERINGE, eenen der Hoofden van zijne eigene partij, de Kabeljauwschen, dood, waarop hij terstond voor krankzinnig werd verklaard, eerst eenen tijdlang te 's Gravenhage opgesloten, en naderhand naar Quesnoi in Henegouwen gevoerd, alwaar hij tot in het jaar 1377, dat is tot het

einde zijns levens, gevangen zat. Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, WILLEMS broeder, werd terstond, na het vastzetten van dezen laatste, tot Ruwaard des lands, en na zijn overlijden tot Graaf aangesteld. WILLEM VI, de zoon van ALBRECHT, volgde dezen, na diens afsterven, in het jaar 1404, op, en beriep, in het jaar 1417, zijnen dood voelende nadereu, eene dagvaart van de Ridderschap en groote steden van HOLLAND en Zeeland, welke hij beloven deed, dat zij, bij zijne afluigigheid zonder mannelijke erfgenamen, zijne eenige dochter, JACOBA, tot Landsvrouwe zouden huldigen, hetwelk hem bijna eenparig beloofd werd, willende die van Dordrecht alleen zich hiertoe niet verbinden. Toen nu de Graaf kort hierna overleden was, deed JACOBA zich terstond door alle de steden tot Gravin erkennen. Dordrecht alleen bleef weigeren. Vrouw JACOBA, die, even als haar vader, de Hoekschen begunstigde, verbitterde daardoor de Kabeljaauwschen; die nu het oog wierpen op haren oom, JAN VAN BEIJEREN, en hem de regering over deze landen, als oom en voogd van Vrouw JACOBA, wilden doen opdragen; waarop die Vorst, welke vroeger tot Bisschop van Luik verkozen was, nu den geestelijken staat verliet, en zich bij den Keiser verzoegde, om met deze landen, welke, naar hij beweerde, aan het rijk vervallen waren, door hem beleend te mogen worden. Hij kwam vervolgens in HOLLAND, alwaar hem de Kabeljaauwschen met opene armen ontvingen. Vrouw JACOBA was nog slechts zestien jaren oud en onlang weduwe geworden van JAN, Dauphin van Frankrijk, waarom de Hoekschen naar eenen anderen echtgenoot voor haar omzagen; waartoe JAN IV, Hertog van Brabant, weinig ouder dan Vrouw JACOBA, maar zwak van ligchaam en gemoed, verkozen werd. Dordrecht, Brielle en Rotterdam hielden het ondertusschen met JAN VAN BEIJEREN, die mild was in het schenken van aanzienlijke voorregten aan deze steden. Eindelijk werd, den 13 Februarij 1419, te Woudrichem een verdrag getroffen, volgens hetwelk JAN VAN BEIJEREN Zuid-HOLLAND en het Land van Voorne van Vrouw JACOBA ter leen ontving, en voorts, gedurende den tijd van drie jaren, tot Stedehouder over hare landen in HOLLAND verklaard werd. De vrede bleef echter niet lang bewaard, en toen JAN VAN BEIJEREN, in het jaar 1420, den Hertog van Brabant wist over te halen, om hem het stadhouderschap nog voor zeven jaren op te dragen, werd Vrouw JACOBA hierover zoo verstoord op haren man, dat zij hem verliet en naar Henegouwen trok. Naderhand begaf zij zich naar Engeland, alwaar zij, nog bij het leven van haren man, wiens huwelijk met haar echter, uithoofde van namaagschap, te Rome onwettig was verklaard, voor de derde reize huwde met HUMFRIJ, Hertog van Gloucester, met wien zij herwaarts kwam. Niet lang hierna, namelijk den 5 Januarij 1425, overleed JAN VAN BEIJEREN, zoodat de aanbangers van Vrouw JACOBA nu hare geheele herstelling in het graaflijk gezag hoopten, doch deze hoop verdween spoedig, de meesten toch hielden het met haren neef FILIPS, Hertog van Bourgondië, die door JAN, Hertog van Brabant, tot Ruwaard was aangesteld. Eenige weinige steden slechts zonden Vrouw JACOBA en den Hertog van Gloucester eenige schepen ter hulp, doch dezen werden, den 13 Januarij 1426, bij Brouwershaven geslagen. In hetzelfde jaar werd JACOBA door den Hertog van Gloucester verlaten, en kreeg daarenboven van den Paus bevel, om zich met JAN, Hertog van Brabant, te verzoenen. Hertog FILIPS belegerde haar ook binnen Bergen in Henegouwen, en dwong haar hem voor Stedehouder over hare landen te erkennen. Toen Hertog JAN in het volgende jaar overleed, stelde FILIPS zich als zijnen erfgenaam en

opvolger aan. Nu zond de rampspoedige Gravin eene scheepsvloot onder den Heer van BREDERODE tegen hare vijanden, doch met eenen ongelukkigen uitslag; terwijl zij zelve door Hertog FILIPS, binnen Gouda, belegerd en gedwongen werd, hem niet slechts voor haren Stadhouder, maar zelfs voor wettigen erfgenaam harer landen te erkennen. Voorts moest zij zich verbinden, met niemand buiten zijne bewilliging en die der Staten in het huwelijk te treden. Het eiland Zuid-Beveland werd haar in eigendom en tot hare woning overgelaten. FRANK VAN BORSELE, Stadhouder van FILIPS over *Holland* en *Zeeland*, die gesteld was, om een wakend oog over haar te houden, wist, in de jonge Gravin, door velerlei heuschheden, zoo sterke genegenheid tot zijnen persoon te verwekken, dat zij zich, in 1433, heimelijk met hem in den echt begaf, waarvan FILIPS zoodra geen kennis droeg, of hij ontbood Heer FRANK bij zich, zond hem gevankelijk naar het slot Rupelmonde, in Vlaanderen, en gaf werkelijk hevel om hem te onthaken. Vrouw JACOBA, dit vernemende, was daarvan zoodanig getroffen, dat zij besloot alle hare landen aan Hertog FILIPS af te staan, en alleen Zuid-Beveland, met het land van Voorne, en den titel van Houtvesterin van HOLLAND voor zich te behouden, indien slechts haar gemaal werd in vrijheid gesteld. Dit gebeurde, doch twee jaren hierna overleed zij op het huis te Teilingen, bij Sassenheim, en het graafschap kwam dus uit het stamhuis van BEIJEREN in dat van BOURGONDÏ.

FILIPS de Goede, in 1467 gestorven zijnde, werd door zijnen zoon, Hertog KAROL den Stoute, opgevolgd, die eene eenige dochter naliet, in de geschiedenis onder den naam van MARIA VAN BOURGONDÏ bekend.

Deze dochter bragt in het jaar 1477, door haar huwelijk met MAXIMILIAAN Aarts-Hertog van Oostenrijk, die later Duitsch Keizer werd, HOLLAND, benevens de andere daarmede verknochte heerlijkheden, aan het huis van Oostenrijk. In welk huis dit graafschap gebleven is, tot dat het, in het jaar 1581, FILIPS afzwoer, en eene provincie van de Republiek der Vereenigde Nederlanden werd.

Het wapen van het graafschap HOLLAND bestond in eenen rooden klimmenden leeuw, met hemelsblauwe tong en klauwen, op een goud veld. Zeker is het, dat de Hollandsche Graven, ten minste in de elfde eeuw, dit wapen reeds gevoerd hebben, doch geheel onzeker of zij het van de Hertogen van Aquitanië en de Frankische Koningen hebben ontleend, gelijk onze Kronijkschrijvers willen, daar anderen van gedachten zijn, dat onze Graven dit wapen van de Noormannen ontleend hebben, omdat het wapen van Normandië, eene volkplanting der Noormannen, ook met eenen leeuw voorzien is. Het gemeen zegel der Hollandsche Graven, uit den huize van Beijeren, vertoonde eene maagd, zittende in eenen tuin, van wilgen takken gevlochten, en het voorgemeld wapen bij zich hebbende. Men zag deze zelfde afbeelding, onder den naam van Hollandschen tuin bekend, later op de zegels van 's Lands Staten. Zeer waarschijnlijk is het, dat dit wapen in gebruik gekomen is, sedert het beroemd beleg der sloten Hagestein en Everstein, in den jare 1404, door Hertog WILLEM VAN BEIJEREN. Men weet, hoe deze sloten met hoog paalwerk, doorvlochten met wilgen takken, omringd zijnde, door hoogen nood, tot de overgave gedwongen werden. Van dien tijd af, zegt zeker Fransch Schrijver, die niet lang daarna gebloed heeft, deed men het wapen en de maagd van Holland, zittende in eenen tuin, die met een hek gesloten was, en de Hollandsche tuin genoemd werd, schilderen, snijden en op 't geld slaan, zoo als Hertog WILLEM het reeds begonnen had te dragen.

HOLLAND, prov. van de voorm. Republiek der *Verenigde Nederlanden*, welke uit het geheele voorm. graafs. Holland bestond.

Zij grensde W. en N. aan de Noordzee, O. aan de Zuiderzee, de prov. Utrecht en Gelderland, Z. aan Staats-Brabant en aan het Krammer, dat het van de prov. Zeeland scheidde.

Deze prov. was onder het grafelijk bewind verdeeld in vier voornams deelen, namelijk: in Noord-Holland, Zuid-Holland, het Land van Voorne en Kennemerland met West-Friesland. Onder *Noord-Holland* werden vroeger de heemraadschappen van Rijnland; Delfland; Schieland en Woerden, benevens de steden: Delft; Leyden; Gouda; Rotterdam; Schiedam; Oudewater; Woerden en Vlaardingen; mitagaders het vlek 's Gravenhage begrepen. *Zuid-Holland* bevatte: den Alblasserwaard; den Crimpenrewaard; den Hoekschewaard; den Zwijsdrechtschewaard; den Riederwaard; het Eiland van Dordrecht; het Land van Altena; het Land van Heusden; de Langestraat; de Vijf-Heerelanden, en een deel van den Lopikerwaard, benevens eenige kleinere heerlijkheden, met de steden: Dordrecht; Gorinchem; Woudrichem; Schoonhoven; Geertruidenberg; Heusden en Geervliet. In het *Land van Voorne* lagen alleenlijk Brielle en Goedereede. Onder *Kennemerland-en-West-Friesland* begreep men de heemraadschappen van Kennemerland, Amstelland, Gooiland en Waterland, met de eilanden Texel, Vlieland, Ter Schelling, Wieringen, Marken, Urk en half Schokland. In *Kennemerland* lagen de steden Haarlem en Alkmaar; in *Amstelland* Amsterdam; in *Gooiland* de steden Naarden, Muiden en Weesp; in *West-Friesland* Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik; in *Waterland* Edam, Monnikendam en Purmerend.

Ten tijde der republiek verdeelde men de provincie in een Noorderkwartier en een Zuiderkwartier, welke gedeeltelijk door het IJ van elkander werden gescheiden, weshalve Kennemerland, deels tot Noord-Holland, deels tot Zuid-Holland werd gerekend.

Bij de omwenteling van het jaar 1793, bleef de provincie *Holland* wel hare vorige grootte, grenzen en naam behouden, maar ontving den titel van departement. Bij de staatsverandering van 1798 werd zij echter in drie departementen, namelijk het Departement van den Amstel, het Departement van Texel en het Departement van de Delf, verdeeld, terwijl het Zuid-Westelijke gedeelte nog tot het Departement van den Rijn en het Zuid-Oostelijke gedeelte tot het Departement van de Schelde en Maas behoorde. De Staatsregeling van 1801 bragt echter de verdeeling weder op den ouden voet en herstelde ook weder den naam van *DEPARTEMENT HOLLAND*. Toen echter, in het jaar 1806, ons Vaderland, onder den naam van *HOLLAND*, een koninkrijk werd, splitste men de oude provincie *Holland* in de departementen *Amstelland* en *Maasland*, maar zij moest tevens de heerlijkheden Niervaart of de Klundert, Zevenbergen, Hooge- en Lage-Zwaluwe, Geertruidenberg, Mide, Driemelen en Standhaze, benevens de zoogenaamde Langestraat en de tot het Land van Heusden behoorende dorpen Oud-Heusden, Baardwijk, Drunen, Onzenoort, Vlijmen, Herpt, Hedikhuizen en Engelen aan het departement *Brabant*; het groot-waterschap van Woerden, het balj. van Oudewater, de

Rijnlandsche dorpen Nieuwveen, Noorden, Nieuwkoop en Zevanhoven, benevens de heerl. Achttienhoven, aan het departement *Utrecht* afstaan; makende toen Amstelland de tegenwoordige prov. Noord-Holland, en Maasland nagenoeg de tegenwoordige prov. Zuid-Holland uit. Bij de inlijving van ons Vaderland in Frankrijk, werd het departement Amstelland met het departement *Utrecht* tot één departement vereenigd, hetwelk den naam van Departement van de Zuidersee verkreeg, terwijl het Departement Maasland, het Departement van de Monden van de Maas genoemd werd.

Bij de omwenteling van het jaar 1815, werden de vorige departementen Maasland en Amstelland weder vereenigd, onder den naam van **PROVINCIE HOLLAND**.

HOLLAND, voorm. prov. van het tegenwoordig Koningrijk der *Nederlanden*; palende W. en N. aan de Noordzee, O: aan de Zuiderzee, de prov. *Utrecht* en *Gelderland*, Z. aan de Maas, die haar van Noord-Brabant scheidde en aan het Krammer, door welke zij van *Zeeland* gescheiden was.

Deze prov. was zamengesteld uit: 1) het geheele graafs. *Holland*, zoo als het tijdens de republiek eene provincie uitmaakte, met uitzondering van Het Land van Heusden, het Land van Altena, de heerl. Niervaart of Klundert, Zevenbergen, Hooge-en-Lage-Zwaluwe, Geertruidenberg, Made, Drimmelen en Standhaze, alsmede de zogenaamde Langestraat, die tot Noord-Brabant gerekend worden; de dorpen Acquoi, benevens het slot Loevestein, een deel van de prov. *Gelderland* uitmakende; de heerlijkheid *IJsselstein*, de Lopikerwaard, benevens de dorpen Waverveen, Oud-Loosdrecht, alsmede de buurten Teecop, Waveren, Botshol en de Ruige Wilnis, die tot de prov. *Utrecht* behooren: 2) de heerl. Papekop-en-Diemberbroek, Lange-en-Ruigeweide-en-Oukoop, alsmede de dorpen Ankeveen, Nederhorst-den-Berg, Uithoorn, Langerak en Hagestein, die tot het bisdom van *Utrecht* behoord hadden, en 3) de heerl. Sommelsdijk, die vroeger tot het graafs. *Zeeland*, behoort heeft. Destijds was deze prov. in twee deelen gesplitst, als: *Hollands-Zuidelijk* gedeelte en *Hollands-Noordelijk* gedeelte, welke ieder eenen afzonderlijken Gouverneur aan het hoofd hadden. De Provinciale Staten vergaderden beurtelings te 's Gravenhage of te *Haarlem*; in het eerste geval nam de Gouverneur van Zuid-Holland, in het laatste die van Noord-Holland het voorzitterschap waar. De staten echter voor beide deze deelen maakten slechts een ligchaam uit, en bestonden behalve deze beide Gouverneurs uit 90 Leden, als: 14 voor de Ridderschap, 49 voor den stedelijken stand en 27 voor den landelijken stand. Na de herziening der grondwet in het jaar 1840, sijn deze beide deelen echter geheel van een gescheiden, en maken, onder den naam van Zuid-Holland en Noord-Holland, ieder eene provincie uit.

HOLLAND, vermoedelijke naam eener plaats op de oostelijke grenzen van *Zuid-Holland* en de westelijke palen van *Utrecht*, in den omtrek van *Kockenge*, *Teecop*, *Kamerijk* en *Noorden*.

Van deze plaats vindt men wel is waar, nergens eenig stellig bericht, maar eenige plaatselijke namen en de ligging van het geb. *Teecop*, hebben de Geschiedschrijvers op het denkbeeld gebracht van het vroeger bestaan van een dorp of gehucht van denzelfden naam, Immers

werd het graafschap, waarover de Friesche Graven DIRK I, DIRK II, ARNOUD en DIRK III het bewind gevoerd hebben, niet eer HOLLAND geheeten, vóór dat deze Graven door de overwinning op DIRK BAVO, in 1018, in deze streek bezittingen verworven hadden. — Ook vindt men in dit oord eenige wegen, die de namen van Hollandsche-kade, Holdijk of Hollandsche-dijk en Hollandsche-meent (d. i. gemeene weide van Holland) dragen. Andere hier aanwezige plekken gronds, en wel in de nabuurschap van de gezegde meent, herinneren aan vroegtijdig bewoonde plaatsen, zoo als Oud-Kamerijk, Oudendam en Oudhuizen. — Daarbij heeft het gehucht Teccop (het middelpunt van al deze wegen), ofschoon voor ongeveer $\frac{1}{2}$ deel door het Nederkwartier van het Sticht Utrecht omringd, en verre van het overig Holland verwijderd, ten alle tijde tot dat graafschap behoord, ja nog onder de republiek, en is daarvan niet afscheiden voor de groote veranderingen op het einde der vorige en het begin dezer tegenwoordige eeuw.

De ligging der Hollandsche-Meent en de vermoedelijke plaats HOLLAND, tusschen Noorden en Demmerik (d. i. Deneerik of Deneerijk), schijnen het vermoeden te regtvaardigen, dat dit HOLLAND van de Noormannen zijnen naam ontvangen hebbe, welligt naar het Zweedsche eiland OLAND of OLLAND, of naar de landstreek HALLAND of HOLLAND. Het is zeer waarschijnlijk dat de Denen ongeveer op de westelijke grenzen der gemeente Teccop (dat is op de Hollandsche-kade), tijdens hunnen inval in 866 zijn gelegerd geweest, en aldaar door de Conkingi (bewoners van het d. Kockenge) aangevallen en verslagen werden. Men heeft hier, volgens de verzekering van aldaar wonende landlieden, meermalen doodsbeenderen opgegraven. Ook moeten aldaar eertijds twee groote lijkputten geweest zijn. — Zou ook de naam van het geheele graafschap Holland niet van deze plek kunnen oorspronkelijk zijn? Immers, dat gewest, hetwelk vroeger onder verschillende namen voorkomt, kon door den Utrechtnaar zeer juist aangeduid worden door de woorden: *het graafschap ten Westen van HOLLAND*, en hierdoor van lieverlede den naam over het geheele gewest worden uitgebreid (1).

HOLLAND, geh. in het *Westerkwartier*, prov. Groningen, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. ten N. van Groningen, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Zuidhorn, gem. en omstreeks 2 u. van Leek.

Het bestaat thans uit ééne boerderij, N. van den puinweg van Groningen naar Stroobos, welke boerderij eene oppervlakte van ongeveer 50 bund. beslaat en bewoond is door 12 inw.

HOLLAND, voorm. d., dat, naar men wil, zoude gelegen hebben in den *Dordsche-waard*, prov. Zuid-Holland. Zeker is het, dat het, zoo het immer bestaan hebbe, reeds in de veertiende eeuw niet meer aanwezig was. Sommigen beweren, hoewel onzes bedunkens ten onrechte, dat het voorm. graafs. HOLLAND, daarvan zijnen naam zoude ontleend hebben.

HOLLAND, h. in de st. *Dordrecht*, prov. Zuid-Holland, in de *Wijnstraat*.

Dit huis, is aldus geheeten, omdat, DIRK IV, Graaf van Holland, toen hij, in het jaar 1048, met een deel krijgsvolk, binnen de stad Dordrecht van zijne vijanden bevrijd had, uit dit huis met eenen pijl getroffen werd, zoodat hij aan de gevolgen overleed.

(1) Deze opmerkingen danken wij onzen geachten mede-arbeider, den Heer P. H. WITKAMP, te Amsterdam.

HOLLAND (NOORD-), prov., die het meerendeel van het Noordelijke gedeelte des voormaligen graafs. *Holland* uitmaakt, en samengesteld is 1) uit die gedeelten, welke, tijdens het bestaan der republiek, de baljuwschappen van Gooiland; van Weesperkerspel en Hoog Bijlmer; van Amstelland; van Kennemerland; van Brederode; van Blois; van de Egmondten; van de Helder-en-Huisduinen; van de Nieuwburgen; West-Friesland; Waterland; en het noordelijke gedeelte van Rijnland uitmaakten; benevens de Hollandsche eil.: Texel; Vlieland; Ter-Schelling; Wieringen; Marken, en Urk; 2) uit de voorheen tot de prov. Utrecht behoord hebbende dorpen Ankeveen, Korteheof, Nederhorst-den-Berg, Ufthoorn en het Stichtsche gedeelte van Kudelstaart.

Deze prov. grenst W. en N. aan de Noordzee, O. aan de Zuiderzee, welke haar van de prov. Friesland, Overijssel en Gelderland scheidt, en voor een zeer klein gedeelte aan de prov. Utrecht, Z. aan de prov. Utrecht en Zuid-Holland.

Zij heeft in de lengte, van het N. naar het Z., eene uitgestrektheid van 18 u. gaans; de breedte, van het W. naar het O., wordt in het Z. der provincie op 9 u. gerekend; overal elders is zij lang zoo breed niet, zelfs vindt men tusschen Beverwijk en Velsen eene plaats, waar deze prov. niet meer dan 1 u. breed is, en daarom ook Holland op zijn smalst geheeten wordt.

Deze prov., vooral West-Friesland, was vroeger een open doch vruchtbaar land, ieder oogenblik blootgesteld aan overstromingen, zoodat ook, behalve eene westelijke strook lands, die grootendeels uit duinen bestond, dit landschap meer water dan land was (1). De eerste bewoners waren een gering en arm volk, levende zonder regel, dat met geen ander volk eemge betrekking wilde aanknoopen en zich alleen bij hunne landbezittingen ophielden, welke door onvoldoende kadijkjes omringd waren, die dus telkens overstroonden en menig stuk land, en hun eenig bestaan in vee, wegnam. Door deze verdeeldheid hebben zich eerst lang daarna buurten, dorpen en steden kunnen vormen. Later hebben de Graven van Holland hunne heerschappij over alle deze landen willen uitstrekken, doch zij, daardoor hunne vrijheid daarbij denkende te verliezen, hebben dezen telkens met kloekmoedigheid verdedigd en dezen vrijheidstrijd volgehouden tot in het jaar 1288, hebbende zij alstoen, onder gunstige voorwaarden, een verdrag gesloten op het huis of kasteel Toornenburg, bij Alkmaar, met Graaf Florens V, welke Graaf alstoen onderscheidene andere kasteelen in West-Friesland enz. liet vernieuwen en opbouwen, om de inwoners in bedwang te houden; ook is hij de eerste geweest, welke goede bedijkingen en dammen daarstelde, wegen aanlegde, wetten en ordonnantiën uitvaardigde en handelsbetrekkingen met naburige steden en landen, zoo als Bremen, Hamburg, Denemarken enz. aanknoopte, waardoor deze Graaf met dankbaarheid mogt beschouwd worden, als den onthiemer van Hollands grond, handel en zeevaart.

NOORD-HOLLAND bevat 11 steden en 136 plattelandsgemeenten. De steden zijn: Alkmaar, Amsterdam, Edam, Knkhuizen, Haarlem, Hoorn, Medemblik, Monnickendam, Purmerend, Weesp en Zaandam.

(1) In de vijftiende eeuw telde men ten N. van het IJ nog ruim 140 meren en meertjes, poelen, braken, deffen enz., behalve de rivieren en het onnoembaar aantal sloten en andere waterkrédigen.

Volgens de kadastrale meting in 1855 bestond deze provincie uit 362,918 percelen, waarvan 78,238 gebouwde, 284,685 ongebouwde. De uitgebreidheid in bunders was 247,995, verdeeld als volgt: 162,606 bunders bebouwde gronden; 5620 bunders groote en andere wegen, straten, pleinen, wallen, wandelingen enz.; 17,209 bunders wateren, rivieren, beeken, meeren, grachten, vijvers, moerassen enz.; 44,600 zee- en rivierstranden, duinen, ziet-, geest- en bieslanden, turfgrond enz. (1).

Noord-HOLLAND is de meest bevolkte provincie van het koninkrijk, bedragende thans (1845) per 100 bunder 184 inw.

Men had er, op 1 Januarij 1840, eene bevolking van 445,354 zielen. Bij die bevolking, bestaande uit 94,398 huisgezinnen, bewonende 63,398 huizen, zijn, van het mannelijke geslacht: 150,174 ongehuwden, 71,074 gehuwden en 7,791 weduenaars; van het vrouwelijke geslacht: 141,600 ongehuwden, 70,961 gehuwden en 21,644 weduwen; terwijl die bevolking, wat de godsdienstige gezindheden betreft, waartoe zij behooren, verdeeld wordt in 294,005 Protestanten, 125,121 Roomsch Katholijken, 28,652 Israëliten en 878 tot geen der genoemde gezindheden behoorende (2).

Men telt in Noord-HOLLAND 199 gem. der Hervormden, welke vijf classes uitmaken, als: die van Amsterdam, Haarlem, Alkmaar, Hoorn en Edam, en 176 kerken hebben, bediend wordende door 194 Predikanten. Den 14 Julij 1866 geschiedde in Noord-HOLLAND, de eerste Gereformeerde predicatie door JAN AARNTS., bijgenaamd *de Mandemaker*, en wel bij Wester-Blekker en vervolgens bij Eekhuizen, Amsterdam, Buiksloot, Monnikendam enz.

De Afscheideiden hebben er eenige gem., welker getal echter niet juist kan worden opgegeven.

Van de Remonstranten zijn er 4 gem., welke tot de *Eerste classis* behooren, en 5 kerken hebben, waarin de dienst door 6 Predikanten gedaan wordt.

Er zijn 11 gem. en 1 bijgem. der Evangelisch Lutherschen, welke gedeeltelijk de ringen van *Amsterdam* en *Haarlem* uitmaken, en gedeeltelijk tot die van *Utrecht* behooren; zij hebben er 12 kerken, welke door 15 Predikanten bediend worden; terwijl te Hoorn de Evangelisch Lutherschen, met de Herstelde Evangelisch Lutherschen, onder den naam van Vereenigde Lutherschen, vereenigd zijn.

De Herstelde Evangelisch Lutherschen hebben er 5 gem., met 5 kerken en 8 Predikanten.

Van de Doopsgezinden telt men er 42 gem., met 42 kerken, welke door 41 vaste Predikanten en 8 Liefdepredikers bediend worden.

Roomsch Katholieke statien zijn er 109, waarvan er 97 tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland* behooren, en de dek. van *Amstelland*, *Noord-Holland* en *Westfriesland* uitmaken, en gedeeltelijk tot dat van *Kennemerland* gerekend worden; terwijl de overige 12 onderhoorig zijn aan het aartspr. van *Utrecht*. Zij hebben 109 kerken en 6 bijkerken, die door 109 Pastoors en 49 Kapellaans bediend worden.

Men heeft er 10 statien van de Roomsch Katholijken der Oude Clerey, gemeenlijk Jansenisten geheeten. Deze bezitten 10 kerken en 1 bijkerk, bediend wordende door 10 Pastoors.

(1) Deze staat ondergaat thans echter eenige verandering door de beide spoorwegen.

(2) Op 1 Januarij 1842 bestond de bevolking uit 456,007 zielen.

De Portugesche Israëlieten hebben er, behalve de hoofdsynagoge, 1 ringsynagoge en 1 kerkgang, welke het *Portugeesch synagogaal ressort van Amsterdam* uitmaken.

De Nederlandsche Israëlieten hebben er, behalve de hoofdsynagoge, 7 ringsynagogen en 3 bijkerken, en deze maken het *Nederlandsch synagogaal ressort van Amsterdam* uit.

In 1840 bestonden in deze provincie (behalve Amsterdam) 424 armen-administratiën voor huiszittende armen; 77 godshuizen; 6 gast- of ziekenhuizen; 24 armenscholen; 25 afzonderlijke stichtingen en erf-makingen tot het verleenen van onderstand; 51 zieken- en begrafenis-bussen; 10 genootschappen voor behoeftige kraamvrouwen, en 11 spaar-banken, welke alzoo onderstand verleenen aan ruim 37,000 behoeftigen, behalve de nog onbekende commissiën of vereenigingen.

Voor de regierlijke magt is Noord-HOLLAND verdeeld in vier arrondissementen, als: Amsterdam, Alkmaar, Hoorn en Haarlem, gezamenlijk 18 kant. uitmakende.

Men heeft er 10 kiesdistrikten, welke de volgende hoofdplaatsen hebben:

Het 1e kiesdistrikt, hoofdplaats	Helder,
2e „ „ „ „	Schagen,
3e „ „ „ „	Blokker,
4e „ „ „ „	Schermerhorn,
5e „ „ „ „	Heilo,
6e „ „ „ „	de Ryp,
7e „ „ „ „	Broek-in-Waterland,
8e „ „ „ „	Beverwijk,
9e „ „ „ „	Naarden,
10e „ „ „ „	Sloterdijk.

Voor de nationale militie heeft men 20 kantons, welke tot de volgende hoofdplaatsen behooren:

1e militiekanton, hoofdplaats	Amsterdam,
2e „ „ „ „	Naarden,
3e „ „ „ „	Weesp,
4e „ „ „ „	Ouderkerk,
5e „ „ „ „	Heemstede,
6e „ „ „ „	Haarlem,
7e „ „ „ „	Beverwijk,
8e „ „ „ „	Koog-aan-de-Zaan.
9e „ „ „ „	Zaandam,
10e „ „ „ „	Monnikendam,
11e „ „ „ „	Alkmaar,
12e „ „ „ „	Schagen,
13e „ „ „ „	Helder,
14e „ „ „ „	Winkel,
15e „ „ „ „	Medemblik,
16e „ „ „ „	Enkhuizen,
17e „ „ „ „	Hoorn,
18e „ „ „ „	Edam,
19e „ „ „ „	Purmerende,
20e „ „ „ „	Broek-op-Langendijk,

Ten opzichte van het onderwijs wordt Noord-HOLLAND in 8 school-distrikten verdeeld, gezamenlijk bevattende 263 openbare scholen, 52 bijzondere van de 1e klasse en 160 bijzondere van de 2e klasse. Zoodat men er in het geheel 485 lagere scholen telt.

Latijnsche scholen, van welke er 6 zijn, worden geronden te Amsterdam, Alkmaar, Haarlem, Hoorn en Enkhuizen; welke, in het jaar 1840, gezamenlijk door 157 leerlingen bezocht zijn.

De voornaamste rivieren van Noord-Holland zijn. De Vecht, de Amstel, de Zaan, het Spaarne of Sparen, het Gein of Gayn, de Gaasp, de Diem, en de Korte Diem of Slochter.

Ofschoon de meeste in deze provincie zoo menigvuldige meren droog gemaakt zijn; terwijl men thans (1843) nog aan het droog maken van het, zoo tot deze provincie als tot Zuid-Holland behoorende, Haarlemmermeer bezig is, heeft men er nog: het U, het Wijkermeer, het Naardermeer, het Horstermeer, het Legmeer, het Langemeer en het Uitgeestermeer.

Ook heeft men in deze provincie het zeer belangrijke Noord-Hollandschekanaal, loopende van Amsterdam naar het Nieuwediep.

De voornaamste dijk- en polderbesturen in Noord-Holland zijn: 1°. het hoogheemraadschap van Rijnland, uit eenen Dijkgraaf, zeven Hoogheemraden; twaalf Hoofd-Ingelanden, eenen Rentmeester en eenen Secretaris bestaande; 2°. het hoogheemraadschap van Amstelland, uit eenen Dijkgraaf, zes Hoogheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester bestaande; 3°. het hoogheemraadschap van de Hondsbosschen-en-Duinen-tot-Petten, uit eenen Dijkgraaf, tien Hoogheemraden, twaalf Hoofd-Ingelanden en eenen Secretaris en Rentmeester bestaande; 4°. het hoogheemraadschap van de Uitwaterende sluizen in Kennemerland-en-West-Friesland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Hoogheemraden, eenen Secretaris en Penningmeester; 5°. het hoogheemraadschap van Waterland (Waterlandsche Zeedijk), bestaande uit eenen Dijkgraaf, negen Hoogheemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; 6°. het heemraadschap van Dregterland, bestaande uit twee Dijkgraven ieder met vier Heemraden, vier Hoofd-Ingelanden en twee en twintig Waardschappen, welke beide collegiën gezamenlijk eenen Secretaris en eenen Adjunct-Secretaris hebben; 7°. het heemraadschap van de Vier-Noorder-Koggen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, vier Oud-Waardsmannen, vier Dijks-Hoofdlieden, vier Hoofd-Ingelanden, vier Koggenmeesters, vier Molentmeesters en eenen Secretaris (1); 8°. het heemraadschap van Geestmer-Ambacht, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, vier Hoofd-Ingelanden, zes Waardschappen, vijf Molentmeesters, eenen Secretaris, eenen Adjunct-Secretaris, eenen Penningmeester van de waardschapplij en eenen Penningmeester van de molengeersen; 9°. het heemraadschap van de Schager-en-Niederper-Koggen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, vijf Hoofd-Ingelanden, vijf Waardschappen voor Schager-Kogge, vijf Waardschappen voor Niederper-Kogge, eenen Secretaris voor de Schager-Kogge, eenen Secretaris voor de Niederper-Kogge en eenen waarnemende Secretaris (2); 10°. het heemraadschap van de banne

(1) De Districts-besturen van de stad Medemblik en van de dorpen Opperdree, Oostweerd, Houwert, Hoeg-en-Laag-Zwaagdijk, Hemogwoud, Aartsowoud, Opmeer, Abbekerk, Lambertshagen, Wadyay, Wognum, Spanbroek, Zijbacarspel, Beensbroek, Twisk, Midwoude en Nibbixwoude, benoemen ieder eenen Afgevaardigde ter wederzijdsche afrekening van de Waardschappen.

(2) Dregterland, de Vier-Noorder-Koggen, Geestmer-Ambacht en de Schager-en-Niederper-Koggen maken een geheel uit, behoudt onder den naam van West-Friesland. In het Collegie van Hoofd-Ingelanden van West-Friesland, brengt Dregterland drie, de Vier-Noorder-Koggen twee, Geestmer-Ambacht en Schager-en-Niederper-Koggen twee stemmen uit.

Oostsaan-en-Oostzaandam (Oostzoner-Zeedijk), bestaande uit eenen Dijkgraaf, acht Heemraden, twee Ontvangers en eenen Secretaris; 11°. het heemraadschap van den banne Westsaan-en-Westzaandam (Westzoner-Zeedijk), bestaande in eenen Dijkgraaf, acht Heemraden en eenen Secretaris; 12°. het heemraadschap van den Assendelver-Zeedijk, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, onder welke twee Heemraden-Representanten voor de polders van Krommenie en Krommeniedijk c. s. en eenen Ontvanger; 13°. het heemraadschap van St. Aagtendijk, bestaande uit seven Heemraden, onder welke de functiën van Dijkgraaf, Secretaris en Penningmeester om de twee jaren verwisselen; 14°. het heemraadschap van den Hoogendam, staande onder het stedelijk bestuur van Zaandam; 15°. het heemraadschap van den Nieuwendam, bestaande uit twee Dammeesters; 16°. het heemraadschap van den Polder van-Katwoude (Katwouder-Zeedijk), bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris; 17°. het heemraadschap van den Zuidpolder (Zeedijk), bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris; 18°. het heemraadschap van den Zeevang (Zeedijk), bestaande uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden; 19°. het heemraadschap van den Zeevangs-Keukendijk, bestaande uit eenen Dijkgraaf en vier Heemraden; 20°. het heemraadschap van den Etersheimer-Keukendijk, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en vier Hoofd-Ingelanden; 21°. het heemraadschap van den Scharendamsche-dijk, staande over het gedeelte Akersloot onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, en voor het gedeelte Zuid-en-Noord-Schermer uit het bestuur dier gemeente; 22°. het heemraadschap van den Koeëndijk-en-Stranden-tot-Schardam, bestaande uit eenen Dijkgraaf en vijf Heemraden, van welke tevens een als Secretaris fungeert; 23°. het heemraadschap van den Wieringer-waard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, acht Hoofd-Ingelanden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; 24°. het heemraadschap van de Zijpe-en-Hazepolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zes Heemraden, tien Hoofd-Ingelanden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester; 25°. het hoogheemraadschap van Zeeburg-en-Diemerdijk, bestaande uit eenen Dijkgraaf, tien Hoogheemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester; 26°. het hoogheemraadschap van den Zeedijk-beoosten-Muiden, bestaande uit eenen Dijkgraaf en President-Directeur van de zeesluis, seven Hoogheemraden, eenen Secretaris en Penningmeester; 27°. het hoogheemraadschap van het Watergraafsmeer, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, eenen Secretaris en Penningmeester; 28°. het hoogheemraadschap van de Beemster, bestaande uit eenen Dijkgraaf, seven Hoogheemraden, onder welke een wegens de stad Purmerend, negentien Hoofd-Ingelanden, onder welke een wegens de stad Purmerend en een als Administrateur van het Deutzhofje te Amsterdam, eenen Secretaris, eenen Penningmeester der generale omslagen en eenen Penningmeester der polderomslagen; 29°. het heemraadschap van de Schermer, bestaande uit eenen Dijkgraaf, seven Heemraden, achttien Hoofd-Ingelanden, eenen Secretaris, eenen Adjunct-Secretaris en eenen Penningmeester; 30°. het heemraadschap van Heer-Hugowaard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, eenen Secretaris en Penningmeester; 31°. het heemraadschap van de Purmer, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester; 32°. het heemraadschap

van Texel, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden en eene Secretaris; 33°. het heemradschap van Ter-Schelling, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, acht buitengewone Heemraden, eene Secretaris en eenen Penningmeester, en 34°. het heemradschap van Wieringen, bestaande uit eenen Dijkgraaf en zes Heemraden.

De Commissie belast met het beheer en toezigt over het droogmaken van het Haarlemmermeer, ingesteld bij Koninklijk besluit van 22 Mei 1839, No. 6, bestaat uit eenen Voorzitter, dertien Leden en eenen Amanuensis.

De dijken, welke Noord-HOLLAND omringen, beginnende bij Beverwijk en zoo omlopende naar de Zijpe, zijn: de Aagtedijk of St. Aagtedijk, hoog 2 ell. 8 palm. 6 duim. 5 streep.; de Assendelsterdijk, hoog 2 ell. 7 palm. 5 streep.; de West-Zaansche-dijk, hoog 2 ell. 6 palm. 1 duim. 6 streep.; de Oost-Zaansche-dijk, hoog 2 ell. 6 palm. 6 duim. 9 streep.; de Waterlandsche-dijk, hoog 2 ell. 8 palm. 9 duim. 1 streep.; de Nieuwendam, hoog 5 ell. 5 palm. 5 duim.; de Katwouder-dijk, hoog 2 ell. 7 palm. 4 duim. 7 streep.; de Zuidpolder-dijk, hoog 5 ell. 2 palm. 5 duim. 1 streep.; de Zeevangs-Zeedijk, hoog 3 ell. 1 palm. 2 duim.; de Zeevangs-Keuken-Zeedijk, hoog 3 ell. 4 duim.; de Etershemmer-Keuken-Zeedijk, hoog 3 ell. 8 duim. 7 streep.; de Scherddammer-Keuken-Zeedijk, hoog 5 ell. 1 palm. 9 duim. 2 streep.; de Dregterlandsche-Wester-Zeedijk, hoog 2 ell. 7 palm. 8 duim. 2 streep.; de Dregterlandsche-Zuider-Zeedijk, hoog 5 ell. 5 palm. 6 streep.; de Dregterlandsche-Noorder-Zeedijk, hoog 5 ell. 9 palm. 8 duim.; de Nesse-dijk der Vier-Noorderhoggen, hoog 5 ell. 9 palm. 8 duim. 8 streep.; de Vier-Noorderkoggen-Zeedijk, hoog 4 ell. 5 palm. 8 streep.; de Winkeler-Zeedijk, hoog 5 ell. 9 palm. 2 duim. 4 streep.; de Ursemer-Zeedijk, hoog 5 ell. 6 palm. 7 duim. 6 streep.; de Niedorper-Kogge-Zeedijk, hoog 5 ell. 6 palm. 7 duim. 6 streep.; de Wieringerwaard, hoog 5 ell. 5 palm. 5 streep.; de Zijper-Zeedijk, hoog 4 ell. 9 streep., en de Schinkeldijk, hoog 2 ell. 7 palm. 9 duim. 9 streep.

De voornaamste overstromingen en doorbraken zijn in Noord-HOLLAND geweest: in 1575 op Marcellusdag; in 1464, 1502, 1508, 1509, 1514, 1532 en 1570 op Allerheiligen; in 1572, 1610, 1625, 1634, 1663, in 1675 tweemaal, en later in 1773, 1776, 1809 en 1823.

De Inchtgesteldheid in Noord-HOLLAND is door de ligging tusschen de Noord- en de Zuiderzee, alsmede door het menigvuldige water doorgaans vochtig, veel beneveld en ongestadig. De zeevlammen, eene mist, welke langs de Noordzee somtijds nedervalt, doet veel nadeel aan de velden en boomvruchten. Ongezond echter is het land, ten minste voor de Inboorlingen, niet, wanneer zij goed en krachtig voedsel genieten, en zich, vooral in hunne kleeding naar behooren in acht nemen; zelfs vindt men er vele grijsaards. De lucht van Amsterdam, waar de stilstaande grachten eene menigte waterstoflucht ontwikkelt, is voor vele vreemdelingen zeer ongemakkelijk en zelfs ongezond; voor den inwoner daarentegen niet slechts dragelijk, maar men bewoert zelfs, dat zij voor toringachtige gestellen zeer gunstig is.

De grond is er overal laag, vlak en effen; zonder dat men ergens, alleen de duinen langs het strand der Noordzee uitgezonderd, eenige bergen of heuvelen aantreft. Ook in het Gooiland heeft men eene zeer verheven heuvelachtigen grond, welke tevens zeer vruchtbaar is.

Vele landertjen liggen des winters en zelfs tot diep in het voorjaar onder water, en worden door behulp van watermolens drooggemaakt. Des somers verschaft deze grond zeer geschikte weiden voor het vee, vooral voor de melkkoeijen, die hier in menigte gevonden worden. Deze koeijen, van welke vele uit Friesland in schepen naar Noord-Holland gebragt en aldaar, in het voorjaar, op de Hoornsche, Alkmaarder en Purmerender markten verkocht worden, leveren eenen overvloed van melk uit, waarvan eene groote menigte kaas gemaakt wordt (1).

Behalve runderen (2) levert het dierenrijk hier paarden; schapen, van welke men op Texel eene bijzondere soort vindt, waarvan de wol zeer gezocht en de kaas verzonden wordt; varkens, vooral in Gooiland; geiten; konijnen; hazen; egels; enz. Onder het tam gevogelte komen vooral hier in aanmerking: de hoenders, van welke er, omstreeks Assendelft, vele duizenden gehouden worden, zoodat de landlieden daar jaarlijks wel 20,000 tot 25,000 eijeren laten uitbroeden; voorts duiven; eenden; ganzen; zwanen, vooral in de Zijp, in zoo groote hoeveelheid, dat er jaarlijks te Alkmaar eene zwanenmarkt gehouden wordt, waarop zelfs Fransche kooplieden die vogels komen koopen; kalkoenen; wild gevogelte, als: faisanten; patrijzen; hout- en water-snippen; lijsters; spreeuwen; vinken; sperwers; reigers; ooijevaar; kwartels; koolduiven; zwaluwen; Kieviten, van welke de eijeren in menigte gezocht en verkocht worden; bijen, vooral in het Gooiland, enz. Langs de kusten wordt hier veel visch gevangen, hoewel niet meer in die hoeveelheid als voorheen, onder anderen kabeljauw; schelvisch; schol; rog; bot, van welke, vooral die, welke in den Zak der Zuiderzee gevangen wordt, onder den naam van Huizer-bot, bijzonder gezocht is; tong; zeehanen; tarbot en schol. De binnenwateren leveren goede baars, inzonderheid de Haarlemmermeer-baars, als zeer lekker vermaard; snoek; paling; braassem; karper enz. Het IJ levert garnalen en bot, en, even als de Zuiderzee, ook haring, om tot bokking te droogen. Op de kusten vindt men ook zee honden.

Uit het plantenrijk levert deze provincie: boekweit, in het Gooiland, koren, ook in de omstreken van Alkmaar; tarwe, in de Zijp, die zeer beroemd is; rogge; haver; paardenboonen; koolzaad; fijne zaden, als: mostaard-, kanariezaad, enz., waarvan Alkmaar de voornamste stapelplaats is; moeskruiden, in Amstelland, de Streek en de Beemster, van welke onder anderen de Streeker bloemkool en de Langendijker wortelen, ofschoon kleiner dan de Streeker, algemeen geroemd worden; aardappelen, hoewel niet in genoegzame hoeveelheid voor het gebruik; boomvruchten, waaronder de Wijker-kersen eenen zekeren naam plagten te hebben; aardbesien, van welke men, onder Aalsmeer, Beverwijk en Wijk-aan-Duin, alsmede in de Streek, geheele velden aantreft; bloembollen, welke inzonderheid in de omstreken van Haarlem worden aangekweekt; hooi, waarvan het buitendijks, in de omstreken

(1) Op de onderscheidene markten van NOORD-HOLLAND werden, in het jaar 1835 negenog 21,000,000 ponden kaas aangebragt, welke, door elkander genomen, tot den prijs van 28 guld. de 100 ponden verkocht zijn, en in het jaar 1840, alleen op de markten van Alkmaar en Hoorn 6,222,201 ponden, die, door elkander, voor 40 à 42 guld de 100 pond verkocht zijn.

(2) Op 1 Januarij 1843 waren er in NOORD-HOLLAND 85,394 runderen boven de twee jaren, 24,215 honden de twee jaren; 13,028 paarden boven de drie jaren, 1838 honden de drie jaren, en 109,684 schapen.

van Beverwijk gewonnen wordende, zeer gezocht is, enz. Uitgestrekte wouden heeft men er wel niet, maar onder de bosschen mag men tellen: de Haarlemmerhout; het Bergerbosch, het Rampenbosch en de Alkmaarderhout. In het zuidwestelijke gedeelte dezer provincie vindt men echter nog al eenig houtgewas, doch dit levert niet dan brandhout en hont voor hoepels op; terwijl de menigvuldige, langs de slootkanten groeiende wilgen, voor de dijk en rivierwerken onontbeerlijk zijn.

Het rijk der delfstoffen levert hier niets dan turf en zand.

Ofschoon handel, zeevaart (1), visscherij, veeteelt en akkerbouw de voornaamste middelen van bestaan der Noordhollanders zijn, vindt men er evenwel ook eenige fabrieken, waaronder zelfs zeer belangrijke. De aanmerkelijkste zijn: papierfabrieken, langs de Zaan, welke het zoo beroemde Hollandsche schrijfpapier leveren; zoutkeeten, waarvan die te Alkmaar zoo vermaard zijn, dat het daar geraffineerde zout, ook zelfs in andere landen, zeer gezocht is; suikerraffinaderijen; zeepniederijen; bierbrouwerijen; mouterijen; azijnmakerijen, waarvan het produkt, uit de Beverwijk aanwezige, wegens het zuiver aldaar gevonden wordende water, voor het beste gehouden wordt; scheep timmerwerven; ankersmederijen; mastenmakerijen; zeildoekmakerijen, vooral te Krommenie, waar zij rolrederijen genoemd worden; lijnbanen; teeren traankokertjen; olieslagerijen, inzonderheid langs de Zaan; blaauwselfabrieken; chocoladefabrieken; leerlooijerijen; marokijn-, boeden-, reiskoffer-, sergie-, zegellak-, lijm- en tabaksfabrieken; katoen-, boek-, kaart- en plaatdrukkerijen; houtzaag-, koorn-, pel- en volmolens; linnenweverijen; katoenspinnerijen; zijdengaas- en bandfabrieken; garentwijnderijen; letter- en metaalgieterijen, enz.

De Provinciale Staten bestaan uit 72 Leden; van welke 6 door de Ridderchap, 44 door de steden en 22 door het platteland gekozen worden, waartoe Amsterdam 22, Haarlem 4; Alkmaar, Hoorn en Zaandam, ieder 3; Enkhuizen, Edam en Purmerende, ieder 2; Medemblik, Monnikendam en Weesp, ieder 1 Lid kiezen. Door de Provinciale Staten worden 10 Leden naar de Tweede Kamer der Staten Generaal afgevaardigd. De Gedeputeerde Staten bestaan uit 6 Leden.

Het wapen der prov. Noord-Holland bestaat, even als dat van de voorm. prov. Holland, uit een veld van goud, beladen met eenen leeuw van keel, hebbende de tong en klaauwen van azuur.

HOLLAND (NOORD-), dek., aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, prov. *Noord-Holland*, bevattende 30 statien, van welke vier te Alkmaar, als die van de H. Mathias, de H. Dominicus, de H. Franciscus en de H. Laurentius; voorts de statien te Akersloot, Assendelft, Bergen, Burg-op-Textel, Castricum, de Egmond, Heemskerk, de Helder, Heilo, Krommeniedijk-en-Marken, Langendijk, Limmen, Obdam, Ouddorp, Oude-Schild, Tuitjehorn, Uitgeest, 't Velt, Warmenhuisen, Wieringen, Wormer, Wormerveer en Zijpe-en-Noord-Zijpe, welke bediend worden door 30 Pastoors en 5 Kapellanen. Men telt er 20,600 zielen, onder welke 13,700 Communicanten.

(1) In 1842 zijn in de verschillende havens ingeklaard 2321, uitgeklaard 2579 schepen. In 1843 werden uitgerust voor de groots of haringvischerij 19 schepen, waarvan Amsterdam 7, Enkhuizen 8 en de Rijk 6.

HOLLAND (WEST-), naam, welken vreemde schrijvers weleens verkeerdelijk aan het **WESTLAND**, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gegeven hebben. Zie **WESTLAND**.

HOLLAND (ZUID-), prov., die het meerendeel van het zuidelijke gedeelte des voormaligen graafs. Holland uitmaakte, en zamengesteld is uit: 1) die gedeelten van dat graafs., welke tijdens het bestaan van de republiek, de halj. Rijnland, behalve een klein noordelijk gedeelte, dat thans tot *Noord-Holland* gerekend wordt, *Delfland*, *Schieland* en *Gouda*, het *Grootwaterschap* van *Woerden*, het *Land van Voorne*, het *Land van Putten*, den *Hoekschewaard*, het *Eiland van Dordrecht*, den *Zwijndrechtsche waard*, den *Riederwaard*; den *Alblasserwaard*, den *Crimpenrewaard*, de *Vijf-Heerenlanden*, de *vrije heerl. Kort-Haarlem-met-Willens*, *Vrijhoef-met-Kalverenbroek* en het *Land van Stein*, de *eil. Goederede*, *Overflakkee* en *Rozenburg* uitmaakten, benevens gedeelten van de *bar. van Asperen* en de *heerl. Heukelom*; 2) de dorpen *Everdingen* en *Zijderveld*, voorheen tot *Gelderland* behoord hebbende; 3) de *heerl. Sommelsdijk*, welke, hoewel op het *eil. Overflakkee* gelegen, voorheen tot *Zeeland* behoorde; 4) de *heerl. Papekop* en *Diemerbroek*, *Lange-en-Ruige-Weide* en *Oukoop*, benevens de *d. Hagestein*, *Langerak* en *Willige-Langerak*, vroeger een gedeelte der prov. *Utrecht* uitmakende.

Deze provincie grenst N. aan de prov. *Noord-Holland*, O. aan *Utrecht* en *Gelderland*, Z. aan den *Biesbosch*, het *Hollandsdiep* en het *Volkerak*, die haar van *Noord-Brabant* en aan het *Krammer* dat haar van *Zeeland* scheiden, W. aan de *Noordzee*.

Zij heeft in de lengte, van het N. naar het Z., eene uitgestrektheid van 15 u. en eene breedte van 9 u. gaans.

ZUID-HOLLAND bevat 14 steden en 225 plattelandsgemeenten. De steden zijn: 's *Gravenhage*, *Rotterdam*, *Leyden*, *Dordrecht*, *Delft*, *Gouda*, *Schiedam*, *Gorinchem*, *Brielle*, *Woerden*, *Schoonhoven*, *Maassluis*, *Vlaardingen* en *Delfshaven*, welke laatste plaats, bij koninklijk besluit van 31 Julij 1825, den naam van stad heeft verkregen, zonder echter in de vergadering der Provinciale Staten als zoodanig te mogen deelnemen.

Volgens de kadastrale meting van 1833 had men een aantal van 602,481 percelen, waarvan 89,884 gebouwde en 512,597 ongebouwde. De uitgebreidheid in bunders was 303,617, waarvan: 257,792 bebouwde gronden; 2059 groote en andere wegen, straten, pleinen, wallen, wandelingen enz.; 196,443 wateren, rivieren, moerassen, beeken, meren, grachten, vijvers enz., en 24,143 zee- en rivierstranden, duinen, riet-, geest- en bieslanden, turfgrond enz. besloegen (1).

Deze provincie is na *Noord-Holland* de meest bevolkte en telt 178 inw. op de 100 bund.

Men had er op den 1 Januarij 1840 eene bevolking van 526,020 zielen. Onder die bevolking, bestaande uit 111,066 huisgezinnen, bewonende 75,984 huizen, zijn, van het mannelijke geslacht: 157,278 ongehuwden, 85,279 gehuwden en 9009 weduenaars; van het vrouwelijke geslacht: 164,919 ongehuwden, 85,549 gehuwden en 24,186 weduwen; terwijl die bevolking, wat de godsdienstige gezindheden betreft, waartoe zij behooren, verdeeld wordt in 387,200 Protestanten, 129,458 R. K.,

(1) Door den drooggemaakten Zuidplas en den ijzeren spoorweg ondergaat deze staat eenige verandering.

8475 Israëlieten en 907 tot goene der gehoende gezindheden behoorende (1).

Men telt in Zuid-HOLLAND 194 gem. der Herv., welke zes classes uitmaken, als: die van 's Gravenhage, Rotterdam, Leyden, Dordrecht, Gouda en Brielle, en 211 kerken hebben, bediend wordende door 272 Predikanten.

Van de Remonstranten zijn er 15 gem., welke gedeeltelijk de Tweede classis uitmaken, gedeeltelijk tot de Derde classis behooren en 17 kerken hebben, waarin door 15 Predikanten dienst gedaan wordt.

Er zijn 10 gem. der Evangelisch Lutherachen, welke gedeeltelijk den ring van 's Gravenhage uitmaken, en gedeeltelijk tot den ring van Rotterdam behooren. Zij hebben er 11 kerken, waarin de dienst door 15 Predikanten wordt waargenomen.

De Herstelde Lutherachen hebben er 1 gem., met 1 kerk en 1 Predikant.

Van de Doopsgezinden telt men er 5 gem., met 5 kerken en 5 Predikanten.

Roomsch Katholijke statien zijn er 85, waarvan er 75 tot het aartspr. van Holland-en-Zeeland behooren, welke de dek. Delfland, Rijnland en Schieland uitmaken, en gedeeltelijk tot dat van Kennemerland gerekend worden, terwijl de overige 8 onderhoorig zijn aan het aartspr. van Utrecht. Zij hebben 85 kerken, die door even zoo veel Pastoors en 48 Kapellaans bediend worden.

Men heeft er 10 statien van de Roomsch Katholijken der onde Clezzy, gemeenlijk Jansenisten gehoeten. Deze bezitten 11 kerken en 1 bijkerk, bediend wordende door 10 Pastoors.

Van de Israëlieten zijn er 15 ringen, welke even zoo vele synagogen en 5 bijsynagogen hebben.

Voor de regterlijke magt is Zuid-HOLLAND verdeeld in 6 arrondissementen, als: 's Gravenhage, Leyden, Rotterdam, Dordrecht, Gorinchem en Brielle, gezamenlijk 21 kant. uitmakende.

Men heeft er 17 kiesdistrikten, die de volgende hoofdplaatsen hebben:

Het 1e kiesdistrikt,	hoofdplaats	Noordwijk,
» 2e » , »		Oegstgeest,
» 3e » , »		Naaldwijk,
» 4e » , »		Pijnacker,
» 5e » , »		Delftshaven,
» 6e » , »		Bodegraven,
» 7e » , »		Alphen,
» 8e » , »		Stompwijk,
» 9e » , »		Haastrecht,
» 10e » , »		Meerkerk,
» 11e » , »		Alblasserdam,
» 12e » , »		Ridderkerk,
» 13e » , »		Oud-Beijerland,
» 14e » , »		Strijen,
» 15e » , »		Sommelsdijk,
» 16e » , »		Helvoetsluis,
» 17e » , »		Geervliet.

(1) Op 1 Januarij 1843 telde men 841,228 inw., waarvan 282,818 tot de steden en 257,410 tot het platteland behoorden, onder welke 385,063 Herv., 180,675 R. K., 1084 R. K. van de oude Clezzy, 10,804 Ev. Luth., 211 Herst. Luth., 3020 Remonst., 623 Doopsgez., 8870 Hoogd. Ist., 252 Part. Ist., 1017 niet genoemde, zijnde meestal Afgescheidene Christenen. Onder de Herv. zijn gerekend de Walen, Presbiterianen en Episcopalen.

Voor de nationale milittie heeft men 27 kantons, welke tot de volgende hoofdplaatsen behooren :

1e militiekanton, hoofdplaats	Dordrecht,
2e " " "	Vianen,
3e " " "	Gorinchem,
4e " " "	's Gravendeel,
5e " " "	Oud-Beijerland,
6e " " "	Ridderkerk,
7e " " "	IJsselmonde,
8e " " "	Alblasserdam,
9e " " "	Sliedrecht,
10e " " "	Rotterdam,
11e " " "	Brielle,
12e " " "	Sommelsdijk,
13e " " "	Overschie,
14e " " "	Zevenhuizen,
15e " " "	Leyden,
16e " " "	Woerden,
17e " " "	Schoonhoven,
18e " " "	Gouda,
19e " " "	Alphen,
20e " " "	Oudshoorn,
21e " " "	Sassenheim,
22e " " "	's Gravenhage,
23e " " "	Naaldwijk,
24e " " "	Vlaardingen,
25e " " "	Schiedam,
26e " " "	Delft,
27e " " "	Veur.

Ten opzichte van het onderwijs wordt Zuid-HOLLAND in 9 schooldistrikten verdeeld, waarvan het 2e en 3e ieder in 2 afdeelingen gesplitst zijn :

Het 1e schooldistrikt,	telt 61 scholen.
• 2e " 1e afdeel.,	• 34 " "
• 2e " 2e " "	• 20 " "
• 3e " 1e " "	• 24 " "
• 3e " 2e " "	• 21 " "
• 4e " "	• 40 " "
• 5e " "	• 46 " "
• 6e " "	• 15 " "
• 7e " "	• 28 " "
• 8e " "	• 97 " "
• 9e " "	• 33 " "

Lagere scholen telt men er alzoo in het geheel 426. —

Latijnsche scholen, van welke er 9 zijn, worden gevonden te 's Gravenhage, Delft, Rotterdam, Schiedam, Leyden, Dordrecht, Gorinchem, Gouda en Brielle, welke gedurende het jaar 1840 bezocht zijn door 207 leerlingen.

De voornaamste rivieren van Zuid-HOLLAND zijn: de Rijn, met hare takken, de Lek, de Linge, de Merwede, de Hollandsche-IJssel, de Gouwe, de Rotte, de Schie, de Alblas, de Does en de Heymanswetering.

Zuid-HOLLAND, dat voorheen zoo rijk aan meren was, heeft, even als Noord-Holland, velen daarvan in droogmakerijen herschapen gezien ;

het eenige nog bestaande: is behalve het thans mede drooggemaakt wordende Haarlemmermeer het Brasemermeer.

De voornaamste kanalen zijn: het Kanaal van Voorne, het Zederikkanaal, het Kanaal van Katwijk en het Steenenhoeks-kanaal.

De voornaamste dijk- en polderbesturen in deze provincie zijn: 1°. het hoogheemraadschap van Rijnland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zeven Heemraden, eenen Secretaris en eenen Rentmeester; 2°. het hoogheemraadschap van Delfland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, eenen Secretaris, eenen Penningmeester, eenen gewzorenen Klerk en eenen Fabriek en Landmeter; 3°. het hoogheemraadschap van Schieland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, zes Hoofd-Ingelanden, eenen Secretaris en Rentmeester, eenen Fabriek en Landmeter en eenen Adjunct-Fabriek en beëdigd Klerk; 4°. het dijkscollegie van den Crimpenrewaard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zeven Hoogheemraden, eenen Secretaris, tevens Ontvanger van het taxatiegeld der dijken, en eenen Penningmeester; 5°. het dijkscollegie van den Alblasserwaard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, dertien Hoogheemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; 6°. het dijkscollegie der Vijf-Heerenlanden, bevattende: het Land van Arkel, bestuurd door eenen Dijkgraaf en twee Hoogdijkheemraden; het Land van Vianen, bestuurd door eenen Dijkgraaf en twee Hoogdijkheemraden; het Land van Hagestein, bestuurd door eenen Dijkgraaf en eenen Hoogdijkheemraad; het Land van Everdingen, bestuurd door eenen Dijkgraaf en eenen Hoogdijkheemraad; het Land van Ter-Leede, bestuurd door eenen Dijkgraaf, twee Hoogheemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; terwijl het geheele dijkscollegie der Vijf-Heerenlanden nog eenen Penningmeester en Secretaris heeft; 7°. het dijkscollegie van het Land van Arkel boven de Zouwe, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Hoogdijkheemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; 8°. het dijkscollegie van het Land van Arkel beneden de Zouwe, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Groot-Waardsman, acht Hoogdijkheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 9°. het collegie van de Lek, bestaande uit het dijkscollegie 's Lands van Vianen, Hagestein en Everdingen, wordende het Land van Vianen bestuurd door eenen Dijkgraaf, twee Hoogdijkheemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester; het Land van Hagestein door eenen Dijkgraaf en eenen Hoogdijkheemraad, en het Land van Everdingen door eenen Dijkgraaf en eenen Hoogdijkheemraad; 10°. het watercollegie van den Overwaard, bestaande uit eenen Erfwatergraaf, zeven Waterheemraden, en eenen Penningmeester en Secretaris; 11°. het waterheemraadschap van den Nederwaard, beheerd door twee collegiën, als: het watercollegie van de Graaf en Alblas, bestuurd door eenen Watergraaf, vijf Waterheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; en het watercollegie van het Nieuw-Waterschap, bestuurd door twee Erfwatergraven, eenen Adjunct-Erfwatergraaf, zes Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 12°. het Hoogdijks-collegie van Mijnsheerenland van Moerkerken, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zeven Hoogdijkheemraden en eenen Penningmeester; 13°. het heemraadschap van het Kanaal van Steenenhoek, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, van welke een Vice-Dijkheemraad is, eenen Secretaris en Penningmeester en eenen Adjunct-Secretaris en

Penningmeester (1); 14°. de Commissie belast met het beheer der Lingewerken, bestaande uit eenen President, vier Leden en drie Penningmeesters (2); 15°. het dijkscollegie van den Lande van Voorne, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zes Heemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester; 16°. het dijkscollegie van den Ring van Putten, bestaande uit eenen Opper-Dijkgraaf, vier Hoogheemraden, eenen Waardsman en eenen Secretaris; 17°. het dijkscollegie van Oud-en-Nieuw-Rozenburg, de Ruige-en-Lange-Platen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden, en eenen Secretaris en Penningmeester; 18°. het dijkscollegie van den Noord-IJsseldijk in-Hekendorp-en-Snelrewaard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Hoogheemraden en eenen Secretaris; 19°. het dijkscollegie van den Zwijndrechtsche-waard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zeven Hoogheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 20°. het hoogheemraadschap van Oud-en-Nieuw-Reijerwaard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Substituant-Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, eenen Waardsman en Penningmeester van Oud-Reijerwaard, eenen Waardsman en Penningmeester van Nieuw-Reijerwaard en eenen Secretaris; 21°. het grootwaterschap van Woerden, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Hoogheemraad en Kameraar, vier Hoogheemraden en eenen Secretaris; 22°. het waterschap van Sluipwijk, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Schout, vijf Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; 23°. het polderbestuur van de Drooggemaakte-polders-van-Nieuwkoop-en-Zevenhoven, bestaande voor den Drooggemaakte-polder-van-Nieuwkoop uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden, en voor den Drooggemaakte-polder-van-Zevenhoven uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, eenen Secretaris en Penningmeester, eenen Opziener of Inspecteur der polders en eenen Onder-Opziener; 24°. het polderbestuur der Droogmakerij van Bleiswijk-en-Hillegersberg, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden eenen Penningmeester en Secretaris, vier Kroosheemraden en eenen Opziener; 25°. het polderbestuur van St. Anthony polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Hoogdijkheemraden, en eenen Penningmeester; 26°. het polderbestuur van Alblasserdam, bestaande uit eenen Polderschout, vijf Heemraden, drie Waardslieden, eenen Secretaris, en eenen Gaardermeester of Ontvanger; 27°. het polderbestuur van den Ziedewijpolder van Oost-Barendrecht, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, eenen Secretaris en Penningmeester; 28°. het polderbestuur van den polder het Buitenland-van-Oost-en-West-Barendrecht-en-Carnisse, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 29°. het polderbestuur van den polder het Binnenland-van-Oost-en-West-Barendrecht-en-Carnisse, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 30°. het polderbestuur van den Zuidpolder-van-Oost-en-West-Barendrecht-en-Carnisse, bestaande uit eenen

(1) De Zuidhollandsche districten, welke bijdragen in de kosten van dit kanaal, zijn: Axel boven de Zouwe, Vianen, Hagestein, Everdingen, Ter-Lede, Neehoven, Asperen, Heukelum en Spijk.

(2) Het beheer aan deze commissie opgedragen strekt zich uit over de Dief-, Meer-, Oude-en-Zeider-Lingewerken, van den Lekdijk onder Everdingen, tot aan het holwerk van de vesting der stad Gorinchem.

Dijkgraaf, vier Hoogheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 31°. het polderbestuur van Oud-Beijerland-Moerkerken-Cromstrijen-en-de-Groep, bestaande voor Oud-Beijerland, uit eenen Dijkgraaf en vier Heemraden, voor Moerkerken uit eenen Heemraad en voor Cromstrijen uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden, terwijl alle drie de polders te zamen eenen Penningmeester hebben; 32°. de polderbesturen onder Zuid-Beijerland, bestaande voor Klein-Zuid-Beijerland, uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden; voor Groot-Zuid-Beijerland uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden, en voor den Eendragts-polder, uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden, terwijl er een Secretaris en Penningmeester voor alle drie de polders bestaat; 33°. de poldersturen onder Berkenwoude, als: de polder Achterbroek, bestuurd door drie Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris en Gaardermeester; en de polder Berkenwoude, bestuurd door drie Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris en Gaardermeester; 34°. de polderbesturen onder Bodegraven, zijnde: dat van den Boesempolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Kroosheemraden en eenen Penningmeester; dat van den Meijepolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Kroosheemraden en eenen Penningmeester; dat van den Weylandpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Kroosheemraden en eenen Penningmeester; dat van den Weypoortpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Kroosheemraden en eenen Penningmeester, dat van den Noordzijderpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Kroosheemraden en eenen Penningmeester; dat van den Zuiderpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Kroosheemraden en eenen Penningmeester; 35°. het polderbestuur van Broek-Thuil-en-het-Weegje, bestaande uit twee Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris en Penningmeester; 36°. het heemraadschap van Bloemendaal, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 37°. het polderbestuur van Broekhuizen, bestaande uit twee Landbewaarders, eenen Polderschout, Secretaris en Penningmeester; 38°. de polderbesturen van Charlois-Robbenoort-en-Plompert, zijnde: dat van Charlois, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester, en dat van Robbenoort-en-Plompert, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 39°. het polderbestuur van De Banne-van-Gorinchem-en-Langschelwijk, bestaande uit eenen Polderschout en vijf Heemraden; 40°. de polderbesturen van Oud- en Nieuw-Goudriaan, bestaande uit vier Heemraden van Oud-Goudriaan, vijf Heemraden van Nieuw-Goudriaan, twee Waardslieden en eenen Polderschout, Secretaris en Penningmeester; 41°. het polderbestuur van Ammers-Graveland-Achterland-en-Peulwijk, onder Groot-Ammers, bestaande uit zeven Heemraden, eenen Waardsman, eenen Polderschout en Secretaris en eenen Penning- of Gaardermeester; 42°. het polderbestuur van Gelkenes, onder Groot-Ammers, uit vier Heemraden, eenen Waardsman, eenen Polderschout en Secretaris en eenen Penning- of Gaardermeester bestaande; 43°. het polderbestuur van Hagestein, uit twee Heemraden, eenen Polderschout en Secretaris en eenen Gaardermeester zamengesteld; 44°. het polderbestuur van Hei- en Boeikop, uit vier Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris en Gaardermeester bestaande; 45°. het polderbestuur van de Vierpolders van Dordrecht, bestaande uit eenen Dijkgraaf,

vijf Heemraden en eenen Penningmeester; 46°. het polderbestuur van den Polder van Wioldrecht, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Penningmeester; 47°. het polderbestuur der Zomerlanden van Heinenoord, uit eenen Dijkgraaf, eenen Adjunct-Dijkgraaf, eenen Dijkgraaf voor het gedeelte van Moerkerken, zes Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester bestaande; 48°. het polderbestuur van den Bosschepolder, bij Godschalksoird, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Penningmeester; 49°. het polderbestuur van Hekelingen-Vriesland-en-Klein-Schuddebeers, uit vier Leden en eenen Secretaris bestaande; 50°. de polderbesturen onder IJsselmonde, zijnde: het dijkgraafschap van Oost-IJsselmonde, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Hoogdijkheemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het polderbestuur van Oost-IJsselmonde-en-Klein-Nieuwand, bestaande uit vijf Heemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het dijkgraafschap van de Vier-polders-van-West-IJsselmonde, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het polderbestuur van Dirk-Smeetsland, bestaande uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden; het polderbestuur van Meester-Arend-van-der-Woudensland; bestaande uit eenen Heemraad, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het polderbestuur van Varkensoord, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het polderbestuur van Karnemelksland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Heemraad, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het polderbestuur van de Acht-en-zestig-morgen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; 51°. het polderbestuur van het Ambacht-Kralingen, uit eenen Schout, drie Ambachtsbewaarders, eenen Secretaris en eenen Penningmeester bestaande; 52°. het polderbestuur van Crimpen op de Lek, uit drie Heemraden en eenen Polderschout en Secretaris bestaande; 53°. het polderbestuur van Langerak, bestaande uit eenen Polderschout, Secretaris en Penningmeester en vier Heemraden; 54°. het polderbestuur 's Land van Ter-Leede, bestaande uit eenen Schout, vijf Waardsmannen, vijf Gezwoeren, eenen Secretaris en eenen Gaardermeester; 55°. het polderbestuur van het Ambacht-Lekkerkerk, uit zeven Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris en Penning- of Gaardermeester bestaande; 56°. Ambachtsbewaarders van Monstere-en-Monsterambacht, bestaande uit eenen Schout en twee Ambachtsbewaarders; 57°. het polderbestuur van Moordrecht, bestaande uit eenen Schout en Secretaris en twee Ambachtsbewaarders; 58°. de polderbesturen onder Nieuwerkerk-op-den-IJssel, zijnde: dat van het Ambacht, bestaande uit eenen Polderschout en twee Ambachtsbewaarders; dat van den polder Kortland, bestaande uit eenen Polderschout en twee Poldermeesters; dat van den polder Esse-en-Gansdorp, bestaande uit eenen Polderschout en vier Poldermeesters; dat van den polder Blaardorp, bestaande uit eenen Polderschout en twee Poldermeesters; terwijl alle de polderbesturen onder Nieuwerkerk-op-den-IJssel, gezamenlijk eenen Ambachts- en Poldersecretaris hebben; 59°. de polderbesturen van Nieuw-Klein-en-Groot-Cromstrijen, alsmede Numanspolder, zijnde: dat van Nieuw-Cromstrijen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester; dat van Klein-Cromstrijen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester, dat van Groot-Cromstrijen,

bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester; dat van Numanspolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Penningmeester; 60°. de polderbestaren onder Ooltgensplaat, zijnde: dat van den polder Oudeland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Gezwoeren en eenen Penningmeester; dat van den polder Galathé, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Gezwoeren en eenen Penningmeester; dat van den Maria-polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwoeren en eenen Penningmeester; dat van den Wey-polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Gezwoeren en eenen Penningmeester; dat van den Kleine-polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwoeren en eenen Penningmeester; dat van den Kruis-polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwoeren en eenen Penningmeester; dat van het Bezomerkade-Rietveld, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwoeren en eenen Penningmeester; en dat van den Grooten-Blok, bestaande uit twee Dijkgraven, drie Gezwoeren en eenen Penningmeester, hebbende alle de polderbesturen onder Ooltgensplaat eenen gemeenschappelijken Secretaris; 61°. het polderbestuur van Ottoland, uit vijf Heemraden, eenen Waardsman, eenen Polderschout en Secretaris en eenen Penning- of Gaardermeester bestaande; 62°. het polderbestuur van den Oude-Oostdijk-onder-Ouddorp, uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester bestaande; 63°. de polderbesturen onder Oudshoorn, zijnde dat van den gecombineerden Grootte-Kleine- en Kalkovensche-Polder, bestaande uit eenen Burgemeester en Secretaris en vier Molenmeesters; dat van den Gnephoeksche-polder-buitendijks, bestaande uit eenen Burgemeester en Secretaris en twee Molenmeesters; dat van den Gnephoekschen-Vrouwengeestpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf en Secretaris en drie Heemraden; 64°. het polderbestuur van Papekopen-Diemerbroek, bestaande uit eenen Polderschout en Secretaris en vier Heemraden; 65°. de polderbesturen onder Pernis, zijnde dat van den Polder van Pernis, bestaande uit eenen Poldermeester, vier Heemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; dat van Boudewijnsharland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, Penningmeester en Secretaris en twee Heemraden; dat van Deyffelsbroek, bestaande uit eenen Dijkgraaf, Penningmeester en Secretaris en twee Heemraden; dat van Langebakkersoord, bestaande uit eenen Dijkgraaf, Penningmeester en Secretaris en twee Heemraden; dat van het Rozand, bestaande uit eenen Poldermeester, Penningmeester en Secretaris en twee Heemraden; dat van den Gorsepolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, Penningmeester en Secretaris en twee Heemraden, en dat van Oud-Smalland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, Penningmeester en Secretaris en twee Heemraden; 66°. het dijksbestuur van den polder de Kiesheid, bestaande uit eenen Dijkgraaf en Secretaris, drie Heemraden en eenen Penningmeester; 67°. de polderbesturen onder Piershil, zijnde: dat van den polder Oud-Piershil, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester; dat van den polder Nieuw-Piershil, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester; dat van den polder Klein-Piershil, bestaande uit eenen Dijkgraaf en eenen Heemraad en Penningmeester; dat van den Noordpolder, bestaande uit twee Opzieners en eenen Penningmeester; 68°. het dijksbestuur van den Ring-van-het-Gemeeneland-van-Poortugaal-Pernis-en-Hoogvliet, dat bestaat uit eenen

Dijkgraaf, Penningmeester en Secretaris en vijf Hoogheemraden; 69°. het polderbestuur van het Blok-Randenburgh, bestaande uit den Burgemeester van Reeuwijk, eenen Poldermeester en eenen Secretaris; 70°. het polderbestuur van Reeuwijk-Broekveld-Wijk-Voshol-en-Ravensburg e. a., uit eenen Schout, seven Heemraden en eenen Secretaris bestaande; 71°. de polderbesturen onder Rhoon, zijnde: dat van Oud-en-Nieuw-Pendrecht, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; dat van den Portlands-polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; dat van den Molen-polder-en-Zegenpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, en eenen Penningmeester en Secretaris; dat van het Buitenland van Rhoon bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; en dat van het Binnenland-van-Rhoon, bestaande uit eenen Dijkgraaf, Penningmeester en Secretaris en twee Heemraden; 72°. de polderbesturen onder Rijsaterwoude, zijnde dat van den Wassenaarsche-polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, Secretaris en Penningmeester en twee Heemraden; en dat van den Rijsaterwoudsche-Veen-polder, bestaande uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris en Penningmeester; en dat van den Klein-Heiligegeest-polder, bestaande uit eenen Secretaris en Penningmeester en twee Poldermeesters; 73°. het polderbestuur van Schelluinen-en-Kwakernaak, bestaande uit eenen Polderschout en vier Heemraden; 74°. het polderbestuur van Schoonrewoerd, bestaande uit eenen Schout, drie Waardslieden, eenen Secretaris en eenen Ontvanger; 75°. het polderbestuur van Sliedrecht, uit zes Heemraden en eenen Schout en Secretaris bestaande; 76°. het polderbestuur van Spijkennisse-Brabard-en-Schiekamp, uit vier Leden en eenen Secretaris bestaande; 77°. het hoogdijksbestuur van den Lande-van-Stein-en-Willens, uit eenen Dijkgraaf, drie Hoogdijkheemraden en eenen Secretaris bestaande; 78°. het polderbestuur van Stein, uit vier Heemraden en eenen Schout en Secretaris bestaande; 79°. de polderbesturen onder Stolwijk, zijnde: dat van den Beijersche-polder, bestaande uit vier Heemraden en eenen Polderschout, Secretaris en Gaardermeester; en dat van Stolwijk, bestaande uit seven Heemraden en eenen Polderschout, Secretaris en Penningmeester, 80°. het dijkscollegie van den Storm-polder, uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester bestaande; 81°. de polderbesturen onder Strijen, zijnde: dat van het Oudeland-van-Strijen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zes Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; dat van Oud-Bonaventura, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; dat van de Uitwaterende-polders-door-het-Strijensche-Sas, bestaande uit eenen Dijkgraaf, acht Gecommitteerden en eenen Secretaris en Penningmeester; dat van den Strijensche-polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; dat van het Land-van-Essche-den-Viterdijk-en-Nieuw-Strijen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; dat van den Nieuwe-Klem, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Heemraad en eenen Secretaris en Penningmeester en dat van den Oude-Klem, uit eenen Dijkgraaf, eenen Heemraad en eenen Secretaris bestaande; 82°. het bestuur der polders van Vianen, bestaande uit eenen Schout, vier Heemraden, eenen Secretaris en eenen

Gaardmeester; 85°. de polderbesturen onder Noord-en-Zuid-Waddinxveen, zijnde: het heemradschap van den Voerofsche-Polder-van-Waddinxveen, uit eenen Schout en Secretaris en twee Heemraden bestaande; het heemradschap van de Droogmakerij-van-Noord-Waddinxveen, uit eenen Schout, Secretaris en Penningmeester en drie Heemraden bestaande; en het ambachtsbestuur van Noord-Waddinxveen, uit eenen Schout en Secretaris en twee Ambachtsbewaarders bestaande; het heemradschap van den Polder van Zuid-Waddinxveen, uit eenen Schout en Secretaris en Rentmeester en drie Heemraden bestaande; en het ambachtsbestuur van Zuid-Waddinxveen, uit eenen Schout, Secretaris en Rentmeester en twee Ambachtsbewaarders bestaande; 84°. het polderbestuur van het Munnikenland van Westmaas, uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Penningmeester bestaande; 83°. het polderbestuur van Willens, uit vier Poldermeesters en eenen Schout en Secretaris bestaande; 82°. het polderbestuur van Wijngaarden-en-Ruigbroek, uit zes Heemraden en eenen Schout en Secretaris bestaande; 87°. de polderbesturen onder Zevenhuisen, bestaande uit: het Ambacht-met-Catges-en-Swanlasche-polders, bestuurd door eenen Schout, drie Ambachtsbewaarders en Molenmeesters en eenen Secretaris; den Tweemans-polder, bestuurd door eenen Dijkgraaf, drie Heemraden, drie Kroosheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester en den Këndragtspolder, bestuurd door eenen Dijkgraaf, drie Heemraden, drie Kroosheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 88°. de polderbesturen onder Zwammerdam, zijnde: dat van den Geeombineerden-Veen-polder-van-Zwammerdam-en-Reeuwijk, bestaande uit den Burgemeester van Zwammerdam en als zoodanig Opperbestuurder, twee Poldermeesters, twee Gecommitteerden, den Burgemeester van Reeuwijk en den Secretaris van Reeuwijk; dat van de Broekvelden-en-Vettenbroek, bestaande uit den Burgemeester van Zwammerdam en als zoodanig Opperbestuurder, en twee Poldermeesters; en dat van den Binnen-polder, bestaande uit den Burgemeester van Zwammerdam en als zoodanig Opperbestuurder, en drie Poldermeesters.

De luchtgesteldheid is in Zuid-HOLLAND veeltijds vochtig en koud, hetwelk vooral veroorzaakt wordt door de lage ligging en waterrijkheid van den grond, alsmede door de westelijke, noordwestelijke en zuidwestelijke winden, welke er den meesten tijd van het jaar waaijen, alle uit zee voortkomen, en niet zelden plotselinge, koude, vochtige neeclampen aanbrengen, waarom het podagra, de jicht en verkoudheden aldaar gewone landzichten zijn. Wanneer men zich echter, vooral in zijne kleeding, behoorlijk in acht neemt, is het niet ongezond; zelfs treft men er niet zelden hoogbejaarde lieden aan.

De grond is er overal laag, effen en veelal veenachtig, hetgens treft men bergen aan, behalve alleen langs het strand der Noordzee, 's Lands natuurlijke zeevering, de duinen. In de zuidelijke deelen, vooral in de groote eilanden, die door de monden van des Rijn gevormd en de arr. Dordrecht en Brielle uitmaken, is meest vaste kleigrond, die met granen, koolzaad en vlas bebouwd worden. In het zoogenaamde Westland, thans een gedeelte van het arr. 's Gravenhage, levert de grond, behalve goede granen en vlas, uitmuntende boomvruchten op; terwijl onder de gem. Ouddorp proefneemingen zijn gedaan met het teelen van tabak, welke aanvankelijk goede resultaten hebben opgeleverd.

De voornaamste voortbrengelen uit het dierenrijk zijn runderen, wier vleesch zeer saprijk is, terwijl zij tevens eene aanzienlijke hoeveelheid boter en kaas geven, zijnde vooral de Leydsche en Delftsche boter, als het pek van alle boter, geacht, en, even als de Leydsche, Goudsche en Stelksche of Stolvijksche kaas, heinde en ver beroemd, zoo als een en ander dan ook in menigte naar vreemde landen verzonden wordt (1); paarden, waarvan de teelt hier bijzonder sterk wordt bevorderd; schapen; varkens; hazen enz. Van tam gevogelte heeft men er hoenders; duiven; eenden; ganzen; zwanen en kalkoenen. Onder het wild gevogelte zijn: hont- en watersnippen; eenden, welke in groot aantal op de eendenkooijen gevangen worden; patrijzen; lijsters, welke in den herfst veel in strikken worden gevangen; spreuwen; viaken, welke, in het najaar hier doortrekkende, in menigte in de soogenaamde vinkebanen verschalkt worden; kwartels; zwaluwen; koolduiven; sperwers; oetjevens enz. Ook heeft men er bijen, inzonderheid in het arr. 's Gravenhage. De zee, die de kusten bespoelt, levert veel visch, ofschoon niet meer zoo overvloedig als vroeger, voornamelijk schelvisch; kabeljauw; schol; tong; tarbot; rog enz. In de rivieren en andere binnenwateren vangt men: goede baars, van welke vooral de Haarlemmermeer-baars als bijzonder keurig geroemd wordt; paling; snoek; karper; braassem; voren; blei of blick, waarvan die, welke op de Merwede gevangen wordt, vooral, onder den naam van Gorcumse blick, vermaard is; voorn, inzonderheid vet en smakelijk wanneer het haft vliegt; zalm, waarvan de vangst in de Maas en Merwede en vooral in de Lek bij Schoonhoven, Lekkerkerk en Crimpen plaats heeft; steur; elst; berm enz. Op de kusten van de riviermonden treft men ook zeehonden aan, terwijl aan het strand der zee eene menigte schelpen gevonden wordt.

Het planterijk geeft hier tarwe, die vooral in de kleilanden en in het Westen van het arr. 's Gravenhage, zeer goed is; rogge; haver; vlas; koolzaad; gerst; meekrap, voornamelijk in het arr. Brielle; aardappelen, waarvan de teelt zeer groot is; moeskruiden, onder anderen veel bloemkool bij Rijnsburg, op de met vischgrom, van het naburige Katwijk, gemeste velden; geaeeskrachtige kruiden, inzonderheid onder Noordwijk; appelen; peren; pruimen; kersen; salbeijen; druiven, in het Westland, ook in de stookkassen, zoo wel als ananassen en andere zeldzame vruchten in den omtrek van 's Gravenhage; aardbeijen, die zeer veel aangekweekt worden bij Boskoop, waar men ook beroemde boomkwekerijen heeft. Het eenige bosch, dat men er aantreft, is het Haagsche bosch; doch in het Zuidwesten dezer provincie en in den Biesbosch of Verdronken Zuidhollandsche-waard, is veel houtgewas, dat echter geen timmer-, maar brandhout en hout voor hoepels oplevert, wordende er jaarlijks uit Zuid-Holland en Noord-Holland gezamenlijk tusschen de 8 en 10 millioenen hoepels uitgevoerd. De voor de dijken rivierwerken zoo onontbeerlijke wilgen zijn er in menigte voorhanden; ook ijpen en elzen komen er wel voort. De eenige voortbrengelen van het rijk der delfstoffen in deze provincie zijn turf en zand.

(1) In het jaar 1840 zijn te Leyden en te Delft ter waag gebracht 878,326 pond boter en 51,761 pond kaas, en in 1841, 815,852 pond boter en 56,869 pond kaas. Te Oudewater, in 1840, 1,309,374 pond kaas, en in 1841, 1,415,069 pond kaas.

Akkerbouw, veeteelt, handel, zeevaart en vischerij (1) zijn de hoofdbronnen van bestaan der Zuidhollanders, maar men heeft er ook onderscheidene fabrieken, als: scheepstimmerwerven; scheepsascepbellingen; houtzaagmolens; touwslagerijen en lijnbanen; garebanen; spinnerijen; lakenfabrieken; papiermakerijen; gasfabrieken; meestoven; bierbrouwerijen; azijnmakerijen; branderijen; likeurstokerijen; distilleerderijen; mouterijen; steen-, pannen-, tegel- en pottenbakkerijen; loodwismakerijen; verwfabrieken; glasblazerijen; ijzergieten; kopergiet- en pletterijen; kalkovens; leerlooierijen; zoutketen; zeepziederijen; vetsmelterijen; suikerraffinaderijen; aardappel- en andere siroopfabrieken; mout- en pel-, specerij- en mosterd-, olie-, houtzaag-, snuif-, traas-, vol-, run-, seneer-, marmenzaag-, plateel-, potlood- en stoomkoren- en windmolens enz.

De Provinciale Staten bestaan uit 86 Leden, van welke 10 door de Ridderschap, 41 door de Steden en 35 door het Platteland gekozen worden, waartoe Rotterdam 10; 's Gravenhage 8; Leyden 5; Dordrecht 4; Delft 3; Schiedam, Gouda en Gorinchem ieder 2; Vlaardingen, Woerden, Schoonhoven, Brielle en Maaslandsluis ieder 1 Lid kiezen. Door de Provinciale Staten worden 12 Leden naar de Tweede Kamer der Staten-Generaal afgevaardigd. De Gedeputeerde Staten bestaan uit zeven Leden.

Het wapen van Zuid-Holland is, even als dat van Noord-Holland, het wapen der voorm. prov. *Holland*.

HOLLAND (ZUID-), voorm. balj. in *Holland*, dat een deel van de tegenwoordige prov. *Zuid-Holland* en een klein deel van *Noord-Brabant* uitmaakte; palende N. aan de balj. van Gouda en Woerden, N. O. aan de prov. Utrecht, O. aan het Land van Vianen, het Land van Arkel, het Land van Altena en het Land van Heusden, Z. aan de Meijerij van 's Hertogenbosch, de bar. van Breda en de heerl. Geertruidenberg, W. aan het Land van Strijen, het Land van IJsselmonde en het balj. van Schieland.

Onder dit baljuwschap behoorden onderscheidene distrikten, met aanzienlijke dorpen, welke de grafelijkheid bij uitsterfing der vroegere Heeren als anderszins, aan zich getrokken en daarna als ambachtsheerlijkheden aan bijzondere Heeren verkocht heeft. Deze distrikten waren het Eiland van Dordrecht, de Langestraat, de dorpen Dussen en Werkendam, de Zwijndrechtsche-waard, de Riederwaard, de Alblasserwaard en de Crimpenrewaard.

Door het balj. van Zuid-Holland werd dus niet het geheele Zuiderkwartier der voorm. prov. *Holland* verstaan, maar eeniglijk het zuidelijkste gedeelte daarvan, waarvan die naam daarna tot dit geheele kwartier is overgegaan. Deze landstreek meent men, niet zonder grond, bepaaldelijk het gebied der oudste Graven van Holland te zijn geweest; hetwelk van tijd tot tijd zich verder uitstreckte, naar mate de Edellieden dezer landstreek hunne eertijds vrije en genoegzaam soevereine heerlijkheden, aan die Graven ter leen hebben opgedragen. Doch in vroegere tijden had dit balj. eene geheel andere gedaante, dan sedert het jaar 1421; want vóór dien tijd bestond een voornaam gedeelte daarvan, in eenen grooten waard, welke tusschen de rivieren de Merwede en de Maas besloten was, en om die reden de Zuidhollandsche-waard genoemd werd, benevens eene streek lands, die ten Z. van de Maas, aan

(1) In het jaar 1643 zijn in Zuid-Holland tot de haringvischerij bevestigd 100 vaartuigen, en tot de bouw- of boekwantvischerij 123 schuiten.

de grenzen van Brabant reikte, alsmede een gedeelte ten N. van de Merwede; hoewel men de oude grensscheiding niet nauwkeurig kan bepalen; ter oorzaak van de aanmerkelijke verandering welke de groote watervloed van het gezegde jaar, in den loop van de rivieren en wel bijzonder van de Maas heeft te weeg gebracht.

HOLLANDA (BATOE-), klip in *Oost-Indië*, aan de westkust van het *Bandasche* eil. *Banda*. Zie *BATOE-HOLLANDA*.

HOLLAND-EN-ZEELAND, aartspr. van de *Hollandsche missie*, dat zich over de prov. *Noord-Holland*, het grootste gedeelte van *Zuid-Holland*, een klein gedeelte van *Zeeland* en een zeer klein gedeelte van de prov. *Noord-Brabant* en *Utrecht* uitstrekt.

Het bevat in de volgende acht dekenaten of landdekenschappen: *Amstelland*, *Delfland*, *Kennemerland*, *Noord-Holland*, *Rijnland*, *Schieland*, *Westfriesland* en *Zeeland*, 185 statien of kerkelijke gemeenten (1), van welke 99 in *Noord-Holland*, 78 in *Zuid-Holland*, 9 in *Zeeland*, 1 in *Noord-Brabant* en 1 in *Utrecht*. Men telt er 257,000 zielen, onder welke ruim 185,000 Communikanten, en heeft er 188 kerken en bijkerken, alsmede een Begrijnhof te *Amsterdam*, bediend wordende door 184 Pastoors en 99 Kapellaans. Voorts heeft het een Seminarie te *Warmond*, met eene onderafdeeling op *Hageveld*, onder *Velsen*.

HOLLANDER-BROEK, naar men wil de eigenlijke naam van het d. *Oldesbroek*, op de *Over-Veslwe*, prov. *Gelderland*. Zie *Oldesbroek*.

HOLLANDER-BROEK, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1½ u. N. van *Nijmegen*, kant., gem. en N. van *Eist*, waaraan het onmiddellijk grenst; met 89 h. en 370 inw.

HOLLANDER-BROEK (HET), pold. in het *Nederambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Bormeer*, gem. *Mill-en-St.-Hubert*; palende N. aan den *Achterdijk* tegen de gem. *Gassel* en *Beers*, O. aan den *Achterdijk* tegen de gem. *Haps*, Z. aan de straat of den weg van *Mill* naar *Wanrooy*, W. aan de *Beek* langs de *Molenbrug* en den *Rooidijk*.

Deze pold., welke reeds in de elfde eeuw schijnt bestaan te hebben, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 629 bund. 35 v. r. 52 v. el., alles schotbaar land; telt 78 h., waaronder 66 boerderijen, en wordt door een steenen sluisje, nabij den weg naar het kast. van *Tongelaar*, wijd 1 ell. 1 palm. 4 duim., voorzien met eene schuif, op de *Raam*, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 8 ell. 5 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is doorgaans 11 ell. 7 palm. 5 duim. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf* en eenen *Secretaris*.

In het jaar 1820 is deze pold., ten gevolge van den ijsgang in de *Beersche-Maas* ingelooopen, en den dijk, genaamd den *Hoogendijk*, met ongeveer 3 palm. op sommige punten, beoosten de sluis overstroombd. Deze dijk wordt door dijkgeslaagden onderhouden, en is voor een gedeelte rijbaar.

HOLLANDER-GRAVE, water in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, dat uit het *Witteveen* ontstaat, met eene zuidwestelijke rigting tot nabij *Wiarden* loopt, alwaar het zich in de *Friesche-Aa* ontlast.

HOLLANDER-HUIZEN, b. in *Zaailand*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. W. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. Z. van *Kampen*, gem. *Kamperveen*.

(1) Hieronder begrepen het Jongensweeshuis en de Gasthuizen te *Amsterdam* en het Weeshuis te 's *Gravenhage*, welke door eigen Pastoors bediend worden.

HOLLANDERS-KOOI, voorn. eendenkooi, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, grist. *Smallingerland*, $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Oudeys*, welke aldus genaamd was, omdat zij door Hollanders was aangelegd. Zij is echter sedert lang verdwenen, zonder enig spoor na te laten.

HOLLANDIA, fort in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Loutoir*, O. van het d. *Loutoir*, aan het hollen van eenen berg. Het bestrijkt den westelijken ingang van het Gat-van-Banda of het Gat-van-Loutoir.

Dit fort schijnt op het eerste aanzien, door zijne ligging, voor eenen verblijfplaats van het bestuur meer geschikt te zijn, dan eenige andere plaats op de *Bandasche* eilanden, eenedeels omdat deze post door hare ligging reeds de sterkste verdediging zoude aan de hand geven, en anderdeels, omdat *Banda-Loutoir* het rijkste eiland in voortbrengelen en geheel met muskaatnotenboomen bedekt is. De menigte verlatene en vervallene huizen, die men hier aantreft, schijnt ook te bewijzen, dat men eertijds hiervan de proef heeft genomen, doch dat de buitengemene ongezondheid van dit oord, het Gouvernement genoodzaakt heeft deze onderneming te laten varen, want deze plaats is het meest blootgesteld aan de zeer schadelijke zwareldampen van den *Goennag-Api*, en daaronboven voorzien van zeer slecht drinkwater. Dat het hier zeer ongezond is, schijnt ook nog door de ondervinding te worden bewezen, alzoo van een honderdial militairen, die hier eertijds in garnizoen lagen, in twee maanden tijds acht gestorven zijn, terwijl er nog acht en veertig ziek waren.

HOLLANDIA, voorn. vesting in *Oost-Indië*, resid. *Ambons* op het *Abonsche* eil. *Honimoe*, een der *Uliassers*, nabij *Sirisori*.

Zij was in het jaar 1664 door den Landvoogd de *Vlaams* aangelegd, en werd in het jaar 1692 afgebroken.

HOLLANDIA, fort in *West-Indië*, op het eil. *St. Eustatius*, een der *Nederlandsche-Antillen*, midden in de stad *St. Eustatius*, $17^{\circ} 29' 30''$ N. B., $45^{\circ} 25' 50''$ W. L.

Het is van ardein- en tigebeelsteenen gebouwd, doch zeer vervallen, ligt op eenen bijna loodregten rotswand van ruim 30 ellen hoog, en bestrijkt de reeds van *St. Eustatius*.

HOLLANDIA, voorn. kast. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, te *Poccoshos*.

Dit fort was in de zestiende eeuw door de *Brandenburgers* gesticht, van welke het den naam *Frederiksburg* ontving. De eerste *Brandenburgsche* vlag werd op den 1 Januarij 1623, door *Otto FRANK VAN DER GRAVEN*, daarop geplant. De ligging daarvan kon op weinige plaatsen beter worden uitgezocht, als zijnde ongeveer eenen en eenen halve mijl nog boven de *kaap Tres-Puntos*, op eenen uitstekende, iets in zee uitstaande, hoogte, en kon van geene andere hoogte worden beschoten. Het fort zelf was groot en naar een zeer goed plan gebouwd. Een regelmatig vierkant met vier groote bolwerken, welke te samen een à twee en veertig stukken konden plaatsen. De bescherming was sterker dan aan de meeste *Hollandache* forten, en de countine zoo breed, dat een keets daarop het geheele fort zoude hebben kunnen rondrijden. Van binnen had het aan de zuid-, oost- en westzijde schoone gebouwen, tot woningen en pakhuizen voor de *Kompagniesbedienden*. De vier bolwerken waren gewelfd, en op de noordzijde zag men eenen half ronden toren, waarop het algemeen kantoor was. Inwendig had het fort een groot plein, en het moet over het algemeen in zijnen tijd een der schoonste en sterkste vestingen op de geheele kust zijn geweest.

Door de slechte regering der laatste Brandenburgsche Bewindhebbers of Uitoeffenaars van hun gezag daar te lande, kwam het eindelijk zoo ver, dat de Negers eenen grooten haat tegen die natie opvatteden, eenen Kommandant van het fort te Accoda doodschoten, eenige Blanken aldaar om het leven bragten en eindelijk zelfs eenen Bewindhebber, met name JAN DE VISSA, in zee wierpen en verdronken. Van dezen tijd af werd het tusschen de Brandenburgers en de Negers gedurig erger, tot dat de laatste, met den aanvang der vorige eeuw, zelf de wapenen tegen het fort opvatteden. Hun Aanvoerder en Opperhoofd was een magtige en zeer rijke Cabocœr, en Makelaar van het fort, met name JAN CONNY, die in het dorp onder het fort woonde. Hij ondernam tegen het fort zelf wel niets, nademaal hij vooruitzag, dat dit hem niets zoude baten, maar hij maakte een begin met het plunderen van een schip, dat uit Europa was gekomen, vermoedelijk een Brandenburgsch Compagnieschip, en bragt de geheele lading, ja zelfs de stukken, die er op waren, aan den wal, sluitende alle wegen, langs welke de bezetting in het fort eenigen voorraad kon worden toegevoerd, af, hetgeen zeker voor eenen Neger zoo kwaad niet bedacht was, doordien hij dusdoende, zonder menschenbloed te vergieten, eene sterkte kon veroveren. Doch daar hij niet veilig was voor andere Negers, die veelligt door de Hollanders, ter redding van het fort, hem op het lijf mogten gezonden worden, was hij zoo voorzigtig, eenen muur, van de rivier tot aan een klein meer, dat zuidoostelijk van het fort aan het strand ligt, achter zijn dorp op te trekken, waartoe hij eenige Blanken als metselaars had, plaatste de van het schip ge-roofde kanonnen daarachter, en liet tusschen die stukken en den muur zoo vele openingen voor het klein geweer, als gevoegelijk daarin konden worden gebracht. Op den weg, die uit het land naar zijn dorp geleidde, had hij een sterk wachthuis, alsmede op de beide vleugels van den muur, welke hij met genoegzame manschappen bezet hield. Men zegt echter, dat deze verdedigingsversterking niet uit het brein van JAN CONNY is geboren, maar dat de hoofdpersoon, die alle ondernemingen van dezen Cabocœr heeft bestierd, een Wondarts of Geneesheer is geweest, die, wegens gewaande mishandeling, uit het fort was geweken en zich tot JAN CONNY had vervoegd. Men wil ook, dat buiten dezen nog eenige Europeanen bij hem zouden geweest zijn, hoe dit zij JAN CONNY kreeg eindelijk het fort, vermits het van geene Europeesche natie werd ondersteund en ook onderscheidene Blanken daarin omkwamen. Hij hield het ook zoo lang in, tot dat de Keurvorst van Brandenburg het, benevens de andere bezittingen, voor eene aanzienlijke som aan de Hollanders overliet. Zoodra kwam de tijding hiervan niet op de kust, of aanstonds werden de landen Axim, Abanta en Bluma aangezocht, om JAN CONNY te verdrijven, moettende hij, na een zeer hardnekkig gevecht, zijne gevestigde plaats verlaten, meer omdat hij geene amunitie had en geen toevoer kon verwachten, dan wel, dat hij door zijne vijanden was verslagen en verjaagd geworden. Hij nam vervolgens, met den bij zich hebbenden Wondheer, den terugtogt aan op Assyantijn, alwaar zij ook naderhand beiden zijn overleden. JAN CONNY, zegt men, had zulk eenen verbaazenden rijkdom aan goud, dat zijn volk, volgens het verhaal der Negers, bij hunne vlugt altoos stukken berggoud op den weg strooiden, welke hunne nazettende vijanden opzochten, en daardoor aan de vlugtenden tijd lieten, hunnen togt zonder hinder voort te zetten. Hoe dit zij, dat hij wezenlijk zeer rijk was, bewijzen onderscheidene

potten, flesschen en dergelyken, die van tijd tot tijd vol goud, achter den reeds omschreven muur zijn gevonden geworden, terwijl daarna, omtrent 1791, eene oude vrouw toevallig twee flesschen heeft ontdekt, niet ver van het wachthuis, dat JAN CONNY op den weg uit zijn dorp, in het land had gezet, welke omtrent twee gewone wijnflesschen met goud inhielden, en ontwijfelbaar zijn aldaar nog meer rijkdommen begraven. Het dorp is voor dezen zoo groot geweest, dat de muur van JAN CONNY achter de huizen was weggetrokken, en deze is van het fort wel zoo ver verwijderd geweest, als men met een kanon van twee ponds kaliber kon beschieten, gevolgelijk een der grootste dorpen op de Gondkust en zeer volkrijk. Thans echter is dit grootendeels zoo niet en bijna alles verdwenen. Men kan te regt zeggen, dat de roest des tijds hier alle voormalig gezag heeft weggevoerd. Het land aldaar in den omtrek is zeer vruchtbaar vooral in rijst, die daar in eene misschien grootere menigte dan te Axim groeit. De milbio of het turksch koorn, komt in die streken beter voort, dan te Axim; en er zou in het algemeen aan de landsproducten geen gebrek zijn, indien er slechts meer inwoners om het land te bebouwen waren, en dat van de weinigen, die er nog zijn, het grootste gedeelte zich niet, in plaats van op den landbouw op de goudgraverij toelegt. Bovendien heeft deze landstroek haars gelijken niet in palmwijn, welke aldaar, in eene zoo verbazende menigte wordt getapt, dat de inwoners dien nagenoeg als water drinken.

HOLLAND-OP-ZIJN-SMALST, buitenpl. in het balj. van *Broderode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Haarlem*, kant., en 5 mia. Z. Z. W. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Velsen*, tusschen de Noordzee en het Wijkermeer.

Deze buitpl., aldus genaamd om dat de geheele breedte des lands, aldaar slechts $\frac{1}{2}$ u. gaans is, beslaat een oppervlakte van 2 bund. 65 v. r. 6 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den heer ALBERT TULP.

Volgens overlevering zou de groote Dichter JOOST VAN VONDEL, alhier zijn bekend treurspel *PALANEDES of de Vermoorde onnoozelheid*, vervaardigd hebben. Er heeft nog lang een groote boom gestaan, waaronder hij zich, naar men wil, bijzonder bezig hield, met het vervaardigen van dat treurspel, welks menigvuldige schoonheden met geen grond ontkend kunnen worden.

HOLLANDSCHE-DIEP (HET), vaarwater tusschen de prov. *Zuid-Holland* en *Noord-Brabant*. Zie **HOLLANDDIEP**.

HOLLANDSCHE-DIJK, weg in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, kw. *Ousterwijk*.

Toen 's Hertogenbosch in het jaar 1629, door FREDERIK HEMMEX, Prins van Oranje, belegerd werd, deed die groote Veldheer door het Bosscheveld, destijds onder water staande, eenen rijsweg aanleggen, welke met eene borstwering, die van de Vughterbeide begon, en langs de Bosschesloot tot Engelen toe zich uitstreckte, versterkt, en van onderscheidene redouten voorzien was. Daar nu deze weg door Hollandsche dijkwerkers vervaardigd werd, kreeg zij den naam van **HOLLANDSCHE-DIJK**, $\frac{1}{2}$ u. Z. van Deuteren, zijn de sporen van dezen dijk en redoute nog bijzonder goed zichtbaar, en aldaar onder den naam van *Geuzengracht* bekend. Zie dat woord.

HOLLANDSCHE FORTJE (HET), fortje in *Oost-Indië*, op het *Ternataansche eil. Xoella*, aan de Zuidzijde van dit eil., alwaar men eenen goeden ankergrond vindt.

HOLLANDSCHE-GRAVEN, riviertje in *Twentshe*, prov. *Overijssel*, onder *Denekamp*, dat in de buurs. *Telligte*, onder den naam van *Volterbeek* ontstaat, zich noordwaarts loopende in *Oud-Ootmarssum* met de *Weemselbeek* vereenigt, en den naam van *Hollandschegraven* bekomt, verder in de buurs. *Hesingen* onder *Tubbergen* loopt, en zich in den *Ottershagen* met de *Dinkel* vereenigt.

HOLLANDSCHE HUIS (HET), naam, welken men vroeger wel eens gaf aan het buit. *Chartreuse*, onder *Raamsdonk*, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie voorts *Chartreuse* en *Karthuizerklooster*.

HOLLANDSCHE-IJSSEL of *Goudsche-IJssel*, ook wel enkel de *IJssel* genoemd, riv., prov. *Utrecht* en *Zuid-Holland*.

Zij neemt haren oorsprong uit de *Lek*, doch is van dezen stroom afgescheiden door eenen dam, om welken te leggen, reeds in het jaar 1285, verlof gegeven werd. In dezen dam ligt eene sluis of duiker, door welke de *IJssel* echter nog eenig water uit de *Lek* ontvangt. Doch de stroom krijgt zijnen meesten toevoer uit de *Vaart* of *Vaartschen Rijn*, in welken een weinig boven *Jutphaas*, eene sluis gelegd is, de *Doorslag* genaamd, door welke het water uit den *Vaartschen Rijn*, langs eene vaart, die reeds van ouds door het *Geregte van het Gein* of *Oude-Gein* gegraven is, boven *IJsselstein* gebracht wordt in den *IJssel*, die hooger op tot aan de *Lek* toe, niet meer dan eene sloot gelijkt, doch hier eerst bevaarbaar wordt, en de gemeenschap tusschen de *Lek* en den *IJssel* open houdt; ook wordt er, wanneer de sluis aan den *Vaartschen Rijn* gesloten gehouden wordt, van *Utrecht* door het *Gein*, langs den *IJssel* op *Rotterdam* gevaren. Van de *Vaart* door het *Gein* af, loopt de *IJssel* eerst met eene noordelijke, voorts met eene noordoostelijke en daarna met eene noordwestelijke strekking naar *IJsselstein*; van daar vliet zij eerst in diezelfde rigting door, doch later met eene westelijke strekking naar *Montfoort*, schiet van daar zuid-zuidwestwaarts naar *Oudewater*, en komt alzoo op *Zuid-Hollandschen bodem*. Van *Oudewater* loopt zij altijd in eene westelijke strekking langs *Haastrecht* naar *Gouda*, waar zij weder eene zuid-zuidwestwaartsche rigting neemt. Voorts loopt zij langs *Moordrecht*, *Gouderak*, *Ouderkerk-aan-den-IJssel*, *Cappelle-aan-den-IJssel* en *Crimpen-aan-den-IJssel*, en ontlast zich, tegenover *IJsselmonde*, in de *Maas*.

Deze rivier ebt en vloeit, even als de *Maas* en andere zeeboezems, alle zeven uren, des winters tot aan het *Gein* toe, doch des zomers omtrent ter halver wege, tusschen *Montfoort* en *IJsselstein*. In het ebben heeft de stroom geen meer gevolg van water dan er door den vloed ingebracht is en van de binnenlanden afkomt. Van daar, dat het drabbig opperwater, hetwelk door den vloed opgehouden wordt, in den *IJssel* meer bezinkt dan in sterk afloopende stroomen, waardoor deze drabbige stof zeer bekwaam is, om steen van te bakken. Ook zijn er, langs deze rivier, vele steenovens opgericht.

Dat gedeelte van den *HOLLANDSCHE-IJSSEL*, onder de prov. *Utrecht* behoorende, staat onder een *Heemraadschap*, bestaande uit eenen *Watergraaf*, zes *Hoogheemraden* en eenen *Secretaris*.

HOLLANDSCHE-KANAAL (GROOT-NOORD-), kanaal, prov. *Noord-Holland*. Zie *NOORD-HOLLANDSCHE-KANAAL (GROOT-)*.

HOLLANDSCHE-KAUTER, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *KAUTER (DE)*.

HOLLANDSCHE-MISSIE of *HOLLANDSCHE-ZESBING*, naam, welken men geeft aan dat *R. K. kerkdistrict*, hetwelk, tijdens het bestaan van

de Republiek der Vereenigde Nederlanden, aan geen en Bisschop on-derhoorig was.

Toen de Hervorming hier te lande werd ingevoerd, de Aartsbis-schop van Utrecht **FRANCISCUS SCHEERK**, den 25 Augustus 1580 overle- den en de Bisschoppen van Haarlem, Deventer, Leeuwarden, Gronin- gen en Middelburg van hunne zetels verdreven of de henoemde in het in bezit nemen daarvan verhinderd waren, was de toestand der R. K. kerk allertreurigst. De meerderheid der Geestelijken was vermoord, gebannen of genoodzaakt zich schuil te houden en zonder Opperhoofd. Meestal waren dus de R. K. geblevene ingezetenen zonder herders en in gevaar om ook het dierbaarste, wat hun was overgebleven te ver- liezen. Om dit onheil te voorkomen en de verstrooide schapen op te zoeken, benoemde **OCTAVIUS MYRTUS FRANGIPANUS**, Bisschop van Cala- tine, toenmalige Pausselijke Nuntius aan den Rijk, **SASBOLDUS VOSMERS** in 1580, tot Vicaris-Generaal, en deze had onderscheidene opvolgers. Gedurende het leven en na den dood van **JOANNES BAPTISTA BUSSI**, den tienden Vicaris-Generaal, die den 21 Januarij 1727 overleed, werden er vele pogingen aangewend, om eenen nieuwen Apostolischen Vicaris aan te stellen, die echter alle door veelvuldige oorzaken verijdeld werden. De ongunstige berigten, welke tijdens het vicarisschap van **PIETRAUS COBBE**, den zevenden Vicaris, uit de zending te Rome kwa- men, maakte een bijzonder toezien oog noodzakelijk en hiertoe konde men niemand beter gebruiken dan de Pausselijke Gezanten te Keulen en te Brussel. Gedurende de onstuimige jaren, welke in het begin der achttiende eeuw verliepen, was dit vooral noodzakelijk, daar hij, die het geestelijk gezag bezat, het niet gerust kon uitoefenen. Om dus de gebannen Vicarissen te hulp te komen, de aankomende Pries- ters van de noodige regismagt te voorzien en de bevelen van den H. stoel kenbaar te maken en uit te voeren, werden de Nuntiusen van Keulen en de Internuntiusen en Nuntiusen van Brussel door de Pau- sen gebruikt, tot aan de vernietiging van die Nuntiatoren in het laatst der vorige eeuw, toen **CAESAR BRANCADORO**, Nuntius te Brus- sel, en de elfde Nuntius die Bestuurder der Zending was, door den inval der Franschen genoodzaakt werd zich te verwijderen en in 1794 naar Rome terugkeerde. De voor godsdienst en staat noodlottige gebeurtenissen in Frankrijk en de overweldiging van België en de Rijnprovincien, maakten het verblijf van eenen Pausselijken Gezant al- daar onmogelijk. Voor het bestuur der Zending werd dus door Paus Pius VI, in 1794 eenen Vice-Superior benoemd; zoo als ock thans nog de Hollandsche missie onmiddellijk onder den Paus, door tas- schenkomst van eenen Vice-Superior staat.

Deze missie strekt zich uit over de provinciën: Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht, Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe, mitsgaders over een gedeelte der provinciën Gelder- land en Zeeland en over eene gem. der provincie Noord-Brabant.

Zij is zamengesteld uit de volgende zeven aartspriesterdommen: Holland-en-Zeeland, Utrecht, Gelderland, Friesland, Zalland-en-Drenthe, Twenthe en Groningen.

Men telt er ruim 490,000 zielen, onder welke ruim 522,000 Com- munikanten en 410 statien, met 448 kerken en bijkerken, bediend wordende door 406 Pastoors en 213 Kapellanen. Er zijn twee groote seminariën, als: ééne te Culenborg en ééne te Warmond, mitsgaders een klein seminarie te Hagaveld, aan welke gezamen- lijk 22 Professoren en Preceptoren verbonden zijn.

HOLLANDSCHE-POLDER (DE), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. en gem. *Loenen*.

HOLLANDSCHE-POLDER (DE), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Loenersloot-Oukoop-en-Ter-Aa*.

HOLLANDSCHE-VELD, zuidelijk gedeelte van de veenkolonie *Hoogeveen*, in *Dieverdingspolder*, prov. *Drenthe*. Zie *HOOGVEEN*.

HOLLANDSCHE-ZENDING, R. K. kerkdistrikt. Zie *HOLLANDSCHE-MISSIE*.

HOLLANDSCH-PUTTEN of *HOLLANDSCH-PUT*, naam, onder welken het d. *POTTEN*, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, meestal voorkomt. Zie *PUTTEN*.

HOLLANDS-DIEP (HET-) of *HOLLANDSCHE-DIEP*, oudtijds voor een klein gedeelte de *WIJVE-KEEN* geheeten, vaarwater tusschen de prov. *Zuid-Holland* en *Noord-Brabant*.

Het is eigenlijk dat gedeelte van de rivier de *Amer*, hetwelk van het *Biesbosch*, westwaarts aanlopende, later den naam van *HARING-VLIET* aanneemt.

HOLLANDS-NOORDELIJK-GEDEELTE, het Noordelijk gedeelte der voorm. prov. *Holland*, hetwelk onder eenen afzonderlijken Gouverneur stond, en thans de prov. *NOORD-HOLLAND* uitmaakt. Zie voorts *HOLLAND* en *HOLLAND (NOORD-)*.

HOLLANDS-ZUIDELIJK-GEDEELTE, het Zuidelijk gedeelte der voorm. prov. *Holland*, hetwelk onder eenen afzonderlijken Gouverneur stond, en thans de prov. *ZUID-HOLLAND* uitmaakt. Zie voorts *HOLLAND* en *HOLLAND (ZUID-)*.

HOLLE, katerstede in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in de *Hoogewetering*, onder de gem. *Diepenveen*, alwaar de Predikant van dat d., wegens de uitgestrektheid van het kerspel, voorheen viermaal in het jaar, verplicht was het H. Avondmaal te gaan bedienen.

HOLLE (DEN), geh. in het dingspolder *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. *Hool (DE)*.

HOLLE-BREK (DE), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, O. van *Wijkel*. — Het staat door de *Langesloot* in verbinding met de *Be*.

HOLLE-GRAFT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, komende uit de *Geeuw* en loopende oostwaarts naar de *Dolle*.

HOLLEKIER, meertje in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *VERHOUDINGEN*.

HOLLEMAAR, watertje in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, de oostelijke arm van het *EELSWETERMAAR* uitmakende. Zie dat woord.

HOLLEM-OPPO, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuid-Ooster-eilanden van-Banda*, aan de Noordwestkust; 9° Z. B.

HOLLENDGOORN (DE), vallei in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. *Groesbeek*, onder het *Nederrijksche-wald*, onmiddellijk achter *Berg-en-Daal*. In deze meer of min woeste vallei, zijn talrijke Romeinsche wapenen, gereedschappen en grondslagen van oude gebouwen gevonden, onder andere plaveijen met het merk *LACIO DECIANA GERMANICA*.

HOLLENBIND, geb. in de *Metjerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOLLYND*.

HOLLEN-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeoland*. Zie *BORSSELEN-POLDER (OUD)*

HOLLEPOORT, vaarwater ten Noorden van de *Zuidersee*. Het is een der zeegaten tusschen de *Noordhollandsche* eilanden Vlieland en Terschelling, in eene W. N. W. rigting, tusschen de Stokvischplaat en de Noordergronden doorlopende, doch thans verzand en onbruikbaar.

HOLLER, een der drie meijerijen, waarin de voorm. heerl. *Reuland*, in het grooth. *Luxemburg*, was verdeeld, bestaande uit het zuidoostelijk deel dier heerlijkheid.

Zij bevatte de d. Holler, Lieler en Binsfeld, benevens het gehucht Breidfild en de hofs. Massen, beslaande alzoo thans deelen der gem. Weis-Wampach, Heinerscheid en Nieder-Beling.

HOLLER of **HOLLEREN**, d. in de heerl. *Reuland*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 3 u. W. van *Weiss-Wampach*. De inw. vinden meest hun bestaan in landbouw en veeteelt, maken eene par. uit, die tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. *Clerff*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

HOLLEREN, d. in de heerl. *Reuland*, grooth. *Luxemburg*. Zie het vorige art.

HOLLERICH, gem., gedeeltelijk in het balj. *Luxemburg*, gedeeltelijk in de heerl. *Munster*, gedeeltelijk in de heerl. *Soleuvre*, kw., arr. en kant. *Luxemburg*; palende N. aan de gem. Bertringen en *Luxemburg*, N. O. aan *Sandweiler*, Z. O. aan *Hesperingen*, Z. aan *Reckingen*, W. aan *Bertringen*.

Deze gem. bevat de d. *Hollerich* en *Merll*, benevens de geh. *Bonnevoije*, *Gasperich*, *Cessingen* en *Kokelscheur*; telt eene bevolking van 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en voorts 1 fabriek van wollen stoffen, 1 brouwerij, onderscheidene likeurstokerijen en steengroeven, 1 olie- en 1 korenmolen hebben. In het jaar 1824 bestond er mede nog eene sout-raffinaderij, welke echter thans heeft opgehouden te bestaan.

De grond der gem. *Hollerich* is doorgaans hoog en zandig. De akkerbouw geeft gewoonlijk 700 mudd. tarwe, 2500 mudd. masteluin, 800 mudd. rogge, 2800 mudd. haver, 600 mudd. gerst, 14,000 mudd. aardappelen en 400,000 ponden hooi. De veestapel bestaat uit 280 paarden, 340 runderen en 280 zwijnen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Hollerich* en *Merll* uit. — Men heeft in deze gem. twee scholen.

Het d. *HOLLERICH* of *HOLRICK*, ligt $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Luxemburg*.

De inw. maken, met die van *Bonnevoije*, eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pirna* te *Luxemburg*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is een ruim gebouw.

Toen de Franschen, gedurende de belegering van *Luxemburg* in 1794 en 1795, den 29 November des eerstgenoemden jaars, op de hoogte van *Gasperich* post gevat hadden, en van die hoogte niet dan door het hevig schieten uit de vesting waren verdreven, besloot de Opperbevelhebber van *Luxemburg*, om eenige gebouwen aan de zuidzijde der stad te doen wegruimen. Dierhalve werden, op den 30 November, behalve het geh. *Gasperich*, ook de kerk en de pastorij van het d. *HOLLERICH*, benevens eenige andere huizen, door de Oostenrijksche bezetting van *Luxemburg* afgebrand.

HOLLERICH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt in de gem. *Hollerich*, en valt, na korten loop, in de *Alzette*.

HOLLESLOOT, naam, welken sommigen geven aan het d. *Holij-sloot* in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOLLIJSLOOT**.

HOLLESLOOT (DE) of **HOENSLOOT**, diepte in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*, tusschen het eiland *den Hoorn* en *den Hem*, het voorland van *Zaandam*. De sloot heeft de eilanden *den Hoorn* en *den Waard* of het *Jan-Verbellen-eiland* door den tijd vrij wat afgespoeld, en de *Venne* en andere kleine eilandjes ingezwolgen.

In eenen giftbrief van Hertog **ALBRECHT VAN BEIJEREN** van het jaar 1392, komt zij voor onder den naam van **HOENSLOOT**.

HOLLESTELLEPOLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Overzande*; palende N. aan den *Nieuwe-Craijertpolder*, Z. O. aan den *St. Antonie-polder*, W. aan den *Nieuwe-polder-van-Borssele*.

Dese polder die van eenen zeer hoogen ouderdom is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 83 bund. 41 v. r. 97 v. ell., heeft geen eigen polderbestuur, als behoorende onder de *Watering van Overzande*.

HOLLEWATERING, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Monster*, in eene zuidoostelijke rigting van *Haasjesheul* naar *Quintseheul* loopende.

HOLLUM, d. op het eil. *Ameland*, prov. *Friesland*, griet. *Ameland*, arr. en 7 u. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. van *Holwerd*.

Het is het grootste en netste der drie d. van *Ameland*, en bevat ook de helft der bevolking van dat eil. De beide straten, N. en Z. loopende, de *Oosterlaan* en de *Buren*, met eenen breeden rijweg tusschen beide, hebben nog al goede huizen, ofschoon allen slechts van ééne verdieping. Zij zijn in eene rechte lijn vrij regelmatig gebouwd. Dit is het geval minder met de noordelijke buurt voor de *herberg*, waar onderscheidene huizen zijn weggebrokken, zoodat de overige soms in eene zonderlinge rigting zijn blijven staan. Men telt er 209 h. en 990 inw., die meest hun bestaan vinden in de visscherij in de *Noordzee*, buitenlandsche zeevaart, doch vooral in de veeteelt en den landbouw. — N. van **HOLLUM** ligt ook een geh. van eenige h., de *Blicke* genaamd.

De *Herv.*, die hier 540 in getal zijn, onder welke 255 *Ledematen*, die tot de gem. *Hollum-en-Ballum* behooren, hebben hier eene kerk, waarvan de zware toren, met een uurwerk voorzien, het voornaamste baken op het eiland is, en een allerverrukkeltijkst gezigt zoo over het eiland en de *Noordzee*, als over de met kieln bevrachte *Wadden* en de naburige eilanden *Terschelling* en *Schiezmonnikoog* oplevert. De kerk is overigens een treffelijk gebouw, vooral inwendig zeer net ingerigt en met eene consistoriekamer voorzien, doch zonder orgel. De overgeblevene geschilderde kerkglazen toonen aan, dat zij in 1678 in dezcr voege is verbouwd. In het voorportaal is eene kano of bootje van eenen *Eskimo*, geheel van robbevelen gemaakt, en door eenen *Scheepskapitein* van daar medegebragt, opgehangen. Op het hoog gelegen kerkhof vindt men, onder de menigvuldige regt opstaande grafzerken, meest allen van voormalige *Grootschippers* of *Kommandeurs* en hunne familiën, ook het graf van den braven *Kapitein HUBB DIJKS KAT*, door zijnen ongelukkigen togt naar het *Noorden*, even zeer als door zijne schoone beschrijving vermaard, welk graf slechts door een klein steenen paaltje, met de letters *H. D. KAT*, wordt aangewezen.

De *Doopsgez.*, welke hier 442 zielen tellen, hebben er twee eenvoudige vergaderplaatsen, waarin de dienst door vier *Broeders Vermaners*

wordt waargenomen, en des zomers van maand tot maand door een gestudeerd Predikant, die te Nes woont.

De R. K., wier getal 9 beloopt, behooren tot de stat. van *Ameland*. De dorpschool wordt gemiddeld des zomers door een getal van 180, en des winters door 120 leerlingen bezocht.

Voorts heeft men er een ruim pakhuis tot berging van gestrande goederen, eene goede marktplaats en vischmarkt, daar er ongeveer 8 of 10 visschers-aken hier te huis behooren. Ook bestond er vroeger een krankzinnigenhuis, doch dit is opgeheven.

HOLLUM-EN-BALLUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Doekum*, ring van *Holwerd*. Men telt er 760 zielen, onder welke 300 Ledematen, en heeft er twee kerken, ééne te Hollum en ééne te Ballum.

De drie dorpen op het eiland *Ameland* zijn eerst door éénen Predikant bediend, zijnde *BOTE BERKES* (PETAUS KAICI), beroepen in 1611, verroepen naar Nes en Wierum in 1617. Gedurende de dienst van *JOHANNES TITEMA*, beroepen in 1690, afgezet in 1695, werd Nes van Ballum en Hollum afgenomen en alleen met éénen Predikant voorzien. **HOLLUM-EN-BALLUM** bleven te samen, zijnde de laatste plaats de woonplaats van den Predikant, want in 1694 werd te Ballum eene nieuwe pastorie gebouwd. In dat zelfde jaar werd tot eersten Predikant beroepen *SUFFRIUS SERENUS SIKEMA*, die in het volgende jaar naar het naburige Nes verroepen werd. Het beroep is eene koninklijke collatie.

HOLM (DE), buurs. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. Z. W. van *Groningen*; kant. en 2½ u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. W. van *Leek*, ½ u. Z. W. van *Tolbert*, waartoe het behoort; met 20 h. en 120 inw.

HOLM (DE) of **OLDE-HOLM**, voorn. heerenh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Appingedam*; kant. en 1½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. van *Bafo*, 10 min. ten N. W. van *Andel*, aan den *Holmerweg*, welke zuid- en noordwaarts loopt. *Holm* beteekent eenen met water omgeven grond. — Thans is dit h. eene boerderij.

HOLO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, met eene noordelijke rigting in den *Oceaan* uitloopende.

HOLSET, d. in het *Land van Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 3½ min. W. van *Vaals*; met 20 h. en ruim 150 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Men heeft hier eene kapel, aan den H. *Lambertus* toegewijd, welke tot de stat. van *Vaals* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

HOLST, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Roermonde*, gem. en 20 min. N. O. van *Posterholt*; met 7 h. en ruim 60 inw.

HOLSTBEG (DE), b. in de heerl. *Dozmeer*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 9 u. O. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en gem. *Bozmeer*, eene wijk van het vl. *Bozmeer* uitmakende.

HOLSTHEIM, d. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HOLSTUM of **HOLSTHEIM**, d. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Vianden*, gem. en 40 min. N. O. van *Constumb*.

De inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, zijn allen R. K., en hebben hier eene bijkerk, welke tot de par. van *Constumb* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

In de jaren 1837 en 1838 heeft men te *Holzrum* eenige Romeinsche penningen gevonden, waaronder eenige munten van Keizer *Antoninus Pius*.

HOLT (HET GROOTE-), voorm. bosch in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, te *Assen*. Het lag op de hoogte der Latijnsche school, en maakt thans een gedeelte van het Stadsbosch van *Assen* uit.

HOLT (HET KLEINE-), voorm. bosch in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, te *Assen*. Het lag aan de oostzijde van den *Beilerweg*, en maakt thans een gedeelte van het Stadsbosch van *Assen* uit.

Dit bosch en het vorige waren slechts kreupelbosschen, zoodat wederaanplanting die, in 1699, als eene landschapsplantaadje deed voorkomen. Van het Groot-Holt, dat toen geveld werd, begon de werksame *WOLTER HENDRIK HORTENS*, in het voorjaar van 1765, met het zaaijen van dennen en het poten van jong plantsoen. Hij kocht en onteigende de belendende kampon en akkers, ontgon, leidde den geheelen aanleg, en bragt, door den arbeid van vele jaren, uit het kreupelhout van weinige morgens, eene nieuwe heerlijke schepping tot stand.

HOLT (GROOTE-), buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*. Zie *HOLTEN-HORX*.

HOLTDIJSBEEK, beek in *Overijssel*. Zij begint aan de *Regge* bij *Goor*, en loopt door *Markelo* naar de *Schipbeek*. Haar zuidelijk gedeelte draagt den naam van *Beusberger-waterleiding* en *Potbeek*.

HOLTE of *HOLTEN*, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 3½ u. Z. van *Assen*, kant. en 2½ u. N. N. O. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Beilen*. Men telt er 14 h. en ruim 100 inw.

HOLTE, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *HOLTEN*.

HOLTE (TER-), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *HOLTEN*.

HOLTEM, d. voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*. Zie *HOLTUM*.

HOLTEN, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Deventer*; (4 k. d., 5 u. k., 2 s. d.); palende N. aan *Hellendoorn*, O. aan *Rijssen* en *Markelo*, Z. aan de *Schipbeek*, die haar van de *Geldersche* gem. *Verwolde* scheidt, W. aan *Bathmen*, *Diepenveen* en *Raalte*.

Vroeger was deze gem. met *Bathmen* vereenigd, maar sedert het jaar 1838 daar van afgescheiden zijnde, bevat zij thans, behalve het d. *Holten*, de buurs. *Beuzebarg*, *Borkeld*, *Dijkerhoek*, *Espelo*, *Look* en *Neerddorp*, alsmede de hav. *Boekvliet*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6574 bund., waaronder 6486 bund. 90 v. r. 1 v. ell. belastbaar land; telt 442 h., bewoond door 465 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, alsmede in een weinig handel in koebeesten, varkens, boter en paarden. Ook bestond er vroeger eene afdeeling van de weefschool, voor calicots te *Goor*, en thans nog eene fabriek van calicots, waar ook koffijzakken worden vervaardigd, en eene steenbakkerij.

De *Herv.*, die er ongeveer 2600 in getal zijn, onder welke 1000 *Lodematoren*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Deventer* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *HERMANNUS BUNOW*, die in het jaar 1698 herwaarts kwam, en in het jaar 1699 naar *Olst* vertrok. Het beroep

geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van de Goedsheeren der markte van Holtkn.

Bij koninklijk besluit van 4 Maart 1843 is vergunning verleend, tot het oprigten eener afgescheidene gemeente alhier.

De R. K., van welke men er ruim 120 aantreft, worden tot de stat. van *Hellendoorn* gerekend.

De 10 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Deventer*.

Men telt in deze gem. 2 scholen; als: ééne te Holtkn en ééne te Dijkerhoek, welke gezamenlijk door ongeveer 360 leerlingen bezocht worden.

Het d. Holtkn of Holtz, en in het jaar 1382 onder den naam van Holtknkn voorkomende, ligt $4\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van Deventer, $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Rijssen, aan den voet van den Holterberg. Dit d. is vrij regelmatig aan den grooten weg van Deventer naar Goor en Eschedé gebouwd, ter plaatse, waar een weg naar Rijssen en Wierden een begin neemt. De h. zijn van weinig aanzien, en daaronder treft men bijzonder vele herbergen aan. Men telt er, in de kom van het d., 86 h. en 490 inw.

De kerk, die vóór de Reformatie onder de parochiekerk van Rijssen stond, werd destijds door den schoolvoogd (scholasticus) van St. Maria te Utrecht begeben. In deze kerk was maar ééne vikarij, te weten van St. Antonius. Die de vikarij bezat, moest alle weken twee missen lezen, en den Pastoor in het herdersambt en het koor helpen. De Heeren van de Landhuizen, onder deze parochie behorende, hadden het regt om den vikaris te benoemen. De kerk met een gedeelte van het d. brandden den 16 Junij 1829 af. Gedurende bijna 3 jaren oefende men de godsdienst uit, eerst in boerewoningen, vervolgens in de bouwvallige pastortj en eindelijk in de school, tot dat, de nieuwe kerk voltooid zijnde, den 26 Februarij 1832 werd ingewijd. Het is een weinig aanzienlijk gebouw, met een rond torenspitsje op het dak. Het in 1814 gemaakte orgel mede verbrand zijnde, is er nu nog geen nieuw.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht. — Men heeft hier ook eene station der paardenposterij. — De kermis valt in den 23 Augustus.

Den 16 Junij 1829 ontstond hier een verschrikkelijke brand, waarvoor, behalve de school en kerk, 52 woningen, 17 schuren, benevens 2 hooibergen, eene prosi der vlammen zijn geworden.

HOLTEN, ook wel Ten-Holtz genoemd, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerpsel*; met 12 h. en 70 inw.

HOLTEN, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *Houyn*. HOLTEN (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $4\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Deventer*; gem. en 18 min. van Holtzn.

In het midden der vijftiende eeuw verleende *Rudolf van Diephout*, drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, aan die van Deventer, het *Huis-te-Holtzn* met het geregt en het weggeld in pandschap, alsoo zij de penningen verstrekt hadden, om een en ander van de erfgenamen van *Gerrit Bone*, aan wien het door *Frederik van Blankenheim*, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht verpand was, in te lossen, en het huis in beteren staat te brengen. Sedert stelde Schepenen en Raad hier niet alleen eenen Tollenaar, maar ook eenen Schout, die

het slot bewaren moest en aan wien de daar onder behoorende erven, in pacht werden gegeven.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men tegenwoordig niet dan gras- en bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 79 v. r. 40 v. ell., worden in eigendom bezeten door de Landbouwers **MANENSCHIJN**, **KERKENLIJER**, **AFTINK** en **STEGEMAN**, woonachtig te Holten.

HOLTEN (KLEIN-), geh., voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*. Zie **HOLTUM (KLEIN)**.

HOLTENA, oude naam van het **LAND VAN ALTENA**, prov. *Noord-Brabant*. Zie **ALTENA (LAND-VAN-)**.

HOLTENBERG, berg in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HOLTERBERG**.

HOLTENBROEK, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HOLTERBROEK**.

HOLTENBROEK, kleine pold. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr.; kant., gem. en aan de Noordzijde tegen de stad Zwolle gelegen, tusschen het Zwartewater en de Diezerpoort.

HOLTERBERG of **HOLTERBERG**, berg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en N. van *Holten*.

Zij maakt het zuidelijkste punt uit, van de bergstreek welke van de riv. de Vecht, zuidwaarts langs de Regge loopt; en bereikt eene hoogte van 84 ell., boven de oppervlakte der zee. — Op de zuidelijke punt staat de windkorenmolen van het dorp Holten.

HOLTERBROEK of **HOLTENBROEK**, op sommige kaarten verkeerdelijk **WOLTERBROEK** gespeld, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en Z. W. van *Holten*. — Het beslaat eene oppervlakte van 780 bund. 54 v. r. 16 v. ell.

HOLTERDIJK, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie het art. **DIJKERSHOEK**.

HOLTERHOEK, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 7 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Groenlo*, gem. en ½ u. Z. O. van *Eibergen*; met 62 h. en 370 inw. In deze buurs. liggen twee groote boerenerven.

Volgens eene alhier bestaande overlevering, zou deze naam zijnen oorsprong verschuldigd zijn aan de vroeger aldaar aanwezige, door de natuur ontstane, uitgebreide bosschen, welke uit de buurs. *Mallein*, mede onder deze gem., tot aan het *Zwylbroeksche-bosch* in *Pruissen*, één onafgebroken woud vormde, zoodat, gelijk de legende zegt: »een eekhoorn door de eikenboomen uit *Mallein* tot aan het *Zwylbroek* konde komen, zonder den grond te raken.»

HOLTERO, plaats, voorkomende in eenen giftbrief van *Keiser Hendrik IV.* Zie **HOLTERKA**.

HOLTERVEEN, veengrond in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en ½ u. O. van *Holten*, zich langs de *Rijssensche-veenen* uitstrekkende.

HOLTHE, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie **HOLTZ**.

HOLTHE (TER-), adell. h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. ten W. van 't *Zandt*, onder *Zeerijp*.

HOLTHEES, geh. in het *Overambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 11 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Boxmeer*, gem. *Maashees-en-Overloot*, ½ u. W. van *Maashees*, waartoe het behoort.

Men telt er 40 h. en 260 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke aan de H. *Maagd* is toegewijd, en tot de par. van *Vierlingsbeek* behoort. Het is een oud en vervallen gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel. Deze kapel, waarin geen dienst wordt gedaan, wordt thans tot dat einde hersteld.

Er is hier geen dorpschool, maar de kinderen genieten onderwijs te *Maashees* en te *Vierlingsbeek*.

HOLTHEME, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 15 u. N. O. van *Deventer*, kant. en $4\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Ommen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Gramsbergen*, met 53 h. en 190 inw.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht wordt.

HOLTHEMERBROEK, veen- of weidegrond in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Gramsbergen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van het geh. *Holthene*.

HOLTHOËN, naam, onder welken het d. *HOLTEN*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, wel eens voorkomt. Zie *HOLTEN*.

HOLTHOONE, **HOLTMOEN** of **HOLTMOENS**, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 15 u. N. O. van *Deventer*, kant. en $4\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Ommen*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. ten N. van *Gramsbergen*, met 15 h. en 150 inw.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

In dit geh. of buurs. ligt eene havez. de *Scheer* genaamd, die een en ander toebehoorende aan Baron S. J. *SANDRAGE*. Tijdens het beleg van *Koevorden* in 1812, werd bij eenen uitval uit de vesting door de *Franschen* alle de huizen en schuren verbrand, met uitzondering van het huis op gemelde havezate en 5 andere boerenwoningen.

De veenen, hieronder behoorende, zijn van groote waarde, die eenmaal door een kanaal in verbinding zullen gebragt worden met de *Dedemsvaart*; terwijl dan bij verdere doortrekking door de veenen van het zuidelijk *Drenthe* naar de rivier de *Kems* dit grootelijks zal mede werken tot de welvaart en vertier van de geheele provincie in het algemeen, en in het bijzonder van de bewoners dezer streek, of die zich daar verder ter ontginning van gronden zullen nederzetten.

HOLTHUIS, oud adell. landgoed op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HOLTHUIZEN*.

HOLTHUIZEN, buurs. in het graafs. *Bergh*, gedeeltelijk kw., distr. arr. en 5 u. O. N. O. van *Arnhem*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Zevenaar*, gedeeltelijk kw., distr., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. van *Zulphen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Doosborgh*, $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Zevenaar*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Didam*; met 580 inw.

HOLTHUIZEN of **HOUTHUIZEN**, geh. in *Oppergelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. van *Roermonds*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Horst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Grubbenvorst*, op den linkeroever van de *Maas*; met 14 h. en 90 inw.

HOLTHUIZEN, geh. in *Oppergelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Roermonds*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Venlo*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Basel*.

HOLTHUIZEN, landg. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. ten N. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 2 u. N. W. van *Voorst*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Twello*, waartoe het behoort.

Het huis is een oud gebouw, doch in het midden der vorige eeuw voor een groot gedeelte vernieuwd. Het ligt rondom in het water, en heeft eene vaste brug.

Het besloeg vroeger, met de daarbij behoorende gebouwen, boerenhuis, tuin met vijver en loopend water doorsneden, moestuin, lanen van opgaande eiken en slaghout, weide en bouwland, benevens boerenhofsteden, kijkbosch en lijsterhuis, eene oppervlakte van 49 bund. 38 v. r. 40 v. ell., en wordt thans met eene oppervlakte van 14 bund. 38 v. r. 8 v. ell. in eigendom bezeten door de dames Blussé.

HOLTHUIZEN, voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. N. O. van *Doesborgh*, gem. en 10 min. O. van *Steenderen*, in de buurs. *Kovik*.

Het huis, dat rondom in grachten gelegen was, is reeds sedert vele jaren gesloopt en de grachten gedempt. Ter plaatse waar het gestaan heeft ziet men thans eene boerewoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 20 bund., worden in eigendom bezeten door verschillende eigenaars.

HOLTHUIZEN, buurs. in *Twenlke*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. ten O. van *Almelo*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Enschede*, gem. en ½ u. N. W. van *Haaksbergen*; met 71 h., 78 huisgez. en ruim 400 inw.

Deze huurs. heeft, met de buurs. *Boekelo* en *Eppenzolder*, eene school. Zie daaromtrent het art. *Eppenzolder*.

HOLTINGE, geh. in *Dieverdingspöl*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, adm., judic. kant. en 2 u. N. ten O. van *Meppel*, gem. en ¼ u. ten N. van *Havelte*; met 3 h. en 23 inw.

HOLTKAMP, geh. in het schependom *Doetinchem*, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 7 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Doesborgh*, gem. *Doetinchem*.

Er staat hier een wiadkorenmolen, welke bij den storm van 9 November 1800 werd omver geworpen. Zie verder het art. *Doetinchem* (Scheppend.).

HOLTMEER, voorm. kloost. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, gem. *Horssen*.

Het werd gesticht voor Jufferen van de orde der Peditenten, door Heer *Diderick van Bronckhorst*. Zijn zoon *Gijsbrecht van Bronckhorst*, Heer van *Batenburg en Anholt*, heeft het, den 10 Junij 1444, in een mannenklooster veranderd, en met goederen en voorregten begunstigd. Dit klooster is naderhand verwoest, hoewel de ligging op oude kaarten gevonden wordt, juist ter plaatse, waar de kerk en eene boerdertj, met bijzijnden bouwval, nog bekend onder den naam van den *Kloosterhof*, tegenwoordig staan. Over de goederen van dit gesticht en van het kapittel van *Batenburg* hebben de Heeren van *Batenburg*, tijdens de Hervorming en vernietiging der geestelijke lichamen, verschil gehad met het landschap, maar denkelijk zijn deze onder de beheering van *Nijmegen* gekomen.

HOLTMUHLE, op eene kaart in de vorige eeuw te *Amsterdam* uitgegeven, onder den naam van *HOLMOLN* voorkomende, en ook wel verkeerdelijk *DE GLASNAF* geheeten, oud adell. h. of kast. in het voorm. hert. *Gulick*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. van *Rijckmonde*, kant. en 1 u. Z. van *Venlo*, gem. en ½ u. Z. O. van *Tegelen*.

Het is met eene breede gracht omgeven; heeft twee hoofdboorten, de eene ten O. naar de zijde van *Kaldenkirchen*, de andere N. W. naar den kant van *Tegelen*, en bevat, binnen de gracht, eene boerdertj, terwijl de poorten bovendien tot woningen zijn ingerigt.

Tot dit kast. behooren thans nog een nabijgelegene, groote watermolen en vier pachthoeven, als: *Haanderhof*, *Bakerboschhof*,

Kasteelshof en Windhond. Het geheel bestaat eene oppervlakte van 180 bund. grond. Het kast. zelf is, hoewel voor het tegenwoordige onbewoond, in tamelijk goeden staat.

Vóór de Fransche omwenteling had dit kast. eene leenkamer, waaraan onderscheidene leengoederen in verschillende gemeenten leenroerig waren. Ook bezat het de tienden van de gem. Tegelen en Belfeld. Het had voorts: het collatieregt van de pastorijen te Tegelen, te Breijel en te Belfeld, alsmede van de vikarij te Breijel en van het kotersambt te Tegelen en te Breijel; het regt van beschrijving in de Staten van Gulick; het regt van de jagt onder Tegelen en Kaldenkirchen tot aan Breijel; terwijl het, gezamenlijk met den Prins van Oranje, de koninklijke jagt onder Belfeldbezat; het regt van tolvrijheid in het geheele hert. Gulick en Berg, benevens de visscherij te Steyl in de Maas. Nog bezat het eenen grafkelder in de kerk te Tegelen enz.

Dit kast. moet zeer oud zijn, want, volgens de overlevering, moeten de bezitters reeds in de achtste eeuw eene kerk te Tegelen gebouwd hebben, zoo als dit ook nog uit eenen, in den toren dier kerk gemetselden steen, welke het wapen van HOLTHUULE voorstellen moet, schijnt te blijken. Dezelfde overlevering wil, dat de kerk te Tegelen, gedurende den reformatieoorlog, twintig jaren lang door de eigenaars van het kast. HOLTHUULE is gesloten geweest. Gedurende de twintigdaagsche belegering van Venlo, in het jaar 1646, had FREDRIK HENDRIK, Prins van Oranje, zijn hoofdkwartier op het kast. HOLTHUULE.

In het jaar 1544 is, onder de regering van Keizer KAREL V, het kast. HOLTHUULE van JONAN VAN HOLTHUULE aan zijnen zoon FRANS VAN HOLTHUULE, als erfgenaam van gezegden zijnen vader, ter leen overgedragen. In het jaar 1586, onder de regering van FILIPS II, Koning van Spanje, werd ENGELBERT VAN HOLTHUULE met dit overoude slot beleend. In het jaar 1627 werd MARGARETHA VAN HUND, wed. van HOLTHUULE, daarmede beleend. Den 1 Junij 1651 JONAN WILHELM VON METTERNICK; in het jaar 1678 WILHELM ARNOLD VON METTERNICK en in het jaar 1713 WILHELM WILHELM VON HUND. In 1710 ging het aan WILHELM WERNER, Vrijheer van HUND, ter leen over. In 1798 bekwam ANNA ELISABETH LOUISA van HUND het huis HOLTHUULE ter leen. In 1791 werd de Raadsheer GERARDUS EVERARDUS VOS DE WAAL, door de Vrijvrouw ANNA ELISABETH LOUISA, Baronnesse von GLASERAP, geb. von HUND, met dit kast. beleend. In November 1827 is dit slot, met alle onderhoorigheden en regten, voor zoo ver deze laatste nog mogten geldig zijn, bij koop overgegaan aan den Heer LOUIS DE RIJK, die het, in het jaar 1830, heeft nagelaten aan zijnen zoon, den tegenwoordigen bezitter, GERARDUS JOHANNIS DE RIJK.

HOLTPADE (NYE-), d., prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie NYEHOLTPADE.

HOLTPADE (OLDE-), d., prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie OUDHOLTPADE.

HOLTREKA, plaats, vermeld bij HUDA, als voorkomende in eenen giftbrief van Keizer HENDRIK IV, van het jaar 1064. In een ander afschrift leest men HOLTREO. Zij wordt aldaar genoemd *Curtile*, d. i. een Renthof, waartoe onderscheidene opkomsten behooren. Men heeft een dorp, bijna van gelijken naam, aan den westkant van het H, bij den hals van het Haarlemmermeer, HOUTRIK. Doch het is niet zeker, dat dit hier bedoeld wordt.

HOLTSLAG (HET), buit. in het graafs. Zutphen, prov. Gelderland, kw., distr., arr. en 2 u. Z. ten O. van Zutphen, kant. en

$9\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Doesborgh*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Steenderen*, in de buurs. *Toldijk*, aan den weg van *Steenderen* naar *Hengelo*, zeer aangenaam in het geboomte gelegen.

Dit buit., hetwelk eene oppervlakte beslaat van ongeveer 100 bund., is in het jaar 1835 veel vernieuwd en verfraaid, door den tegenwoordigen eigenaar, den Heer W. L. F. C. Jonkheer van *RAPPARD*.

HOLTSOLE, volgens sommigen de oude naam van de b. *HONDSHOLREBIJK*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HONDSHOLREBIJK*.

HOLTUM, **HOLTEN** of **HOLTEN**, d. in het voorm. hert. *Gulick*, thans prov. *Limburg*, distr., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sittard*, gem. en 25 min. N. van *Born*. Men telt er in de kom van het d. 80 h. en ruim 400 inw., en met het geh. *Klein-Holtum* 86 h. en 430 inw., die meest hun bestaan vinden in den akkerbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kerk, welke aan den H. *MARTINUS* toegewijd is. Zij maken eene par. uit, die tot het vic. gen. van *Limburg*, dek. van *Sittard*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

HOLTUM (KASTREL-), buit. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie *HATTEN*.

HOLTUM (KLEIN-), geh. in het voorm. hert. *Gulick*, thans prov. *Limburg*, distr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sittard*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Born*, $\frac{1}{2}$ u. ten Z. van *Holtum*, waartoe het behoort; met 6 h. en 50 inw.

HOLTWIJKERBEEK, riviertje, dat met twee adertjes in het *Pruisisch* regeringsdistr. *Munster* ontspringt, welke zich bezuiden het geh. de *Suderwick* vereenigen, waarna het riviertje met eenen westelijken loop op de grenzen der prov. *Gelderland*, bezuiden *Dinxperlo* den naam verkrijgt van *Rietstapperbeek*, en aldaar met de *Aa* of *Aha* samenvloeit.

HOLTWOLDE, oude naam, waaronder het d. *Hooswoud*, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, voorkomt. Zie *Hooswoud*.

HOLTWOUDE (NIJE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie *NIJHOLTWOUDE*.

HOLTWOUDE (OLDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie *OUDEHOLTWOUDE*.

HOLTZ, geh. in de heerl. 's *Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 6 u. O. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Heerlen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Kerkrade*; met 33 h. en 170 inw.

HOLTZ, d. in de heerl. *Bondorf*, mejerij van *Rodt*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Diekirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Osperen*, voorm. kw. en 3 u. N. van *Arlon*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Perl*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

HOLTZEM of **HOLTZEN**, d., deels in het balj. van *Luxemburg*, regtsgeb. van *Bettingen*, deels in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. W. van *Luxemburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Mamer*, aan de *Mamer*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *St. MICHEL* te *Luxemburg*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

HOLTZHOF, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Roermond*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Venlo*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Besel*.

HOLTZUM, d. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*. Zie *Holzrum*.

HOLVLJET, voorm. water, prov. *Zeeland*, hetwelk uit de *Bresliet* voortkomende, met eene zuidelijke rigting tusschen St. Maartensdijk en Stavenisse heenliep, om zich in de *Schelde* te ontlasten.

Een overblijfsel van dit water is nog in het *Zuidmoer* te vinden. Het laatste overblijfsel is in het jaar 1751 in den Nieuwe-polder afgesloten.

HOLWERD, kant., prov. *Friesland*, arr. *Leeuwarden*; palende N. en O. aan de Noordzee, Z. O. aan de kant. Dockum en Bergum, Z. W. aan het kant. Leeuwarden, W. aan het kant. Berlikum.

Dit kant. bestaat uit de griet. *Ferwerderadeel*, *West-Dongeradel* en *Ameland*. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21,059 bund. 61 v. r. 60 v. ell., waaronder 20,720 bund. 18 v. r. 75 v. ell. belastbaar land. Men telt er 2293 h., bewoond door 3761 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 15,000 iav., die meest hun bestaan vinden in landbouw, veeteelt en vooral in de laatste tijden in den aardappelen-, vlas- en chichoreibouw, voor welke laatsten er thans twee chichorei-fabrieken in dit kant. bestaan. Oodtijds bestond hier ook veel visscherij, doch deze is reeds in de vorige eeuw te niet gegaan.

HOLWERD, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*.

Men telt er in de volgende 15 gem.: *Holwerd*, *Anjum*, *Blijaen-Hoogebeintum*, *Ferwerd*, *Hantum-en-Hantumhuizen*, *Hiaure-en-Borawerd*, *Hollum-en-Ballum*, *Morrharen-Lioessens*, *Nes-en-Wierum*, *Nes-op-Ameland*, *Nijkerk*, *Paesens*, *Schiermonnikoog*, *Ternaard* en *Waxens-en-Brantgum*, 18,000 zielen, onder welke 2900 Ledematen. Men heeft er 22 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door 15 Predikanten.

HOLWERD, *HOLWERT* of *HOUWERT*, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, 2 u. N. W. van *Dockum*, aan de Zee of de Wadden, tegen over *Ameland* op eenen vrij hoogen terp of wierde eertijds (*wert*) gelegen, $\frac{1}{2}$ u. gaans van den Noordzeedijk, zijnde hier de gewone overvaart op *Ameland*. Ook wordt hier eene soort van haventje, ten dienste van de kustvaart gevonden.

Dit oude en zeer aanzienlijke d., welks groote dubbele binnenbuurt, met fraaije h. pronkt, is grootendeels bestraat.

Omtrent den oorsprong van den naam dezes dorps, is men het niet eens. Sommigen meenen, dat zij is afgeleid van zekeren *HOLLE*, met bijvoeging van het woord *werd* of *waard*, dat zoo veel als boogte of eiland beteekend. *SCROTANUS* meent, dat *Holle*, in het oud Friesch zoo veel als heilig beteekenende, met het bijvoegsel *werd* of *waard*, zoo veel te kennen geeft als Heilige-waard. Ons komt het echter waarschijnlijk voor, dat de naam *HOLWERD* eene heilige hoogte moet beteekenen.

Volgens oude verhalen zoude de H. *LUDGERUS*, in de achtste eeuw, hier het Christendom gepredikt, en op eene wonderdadige wijze eenen blinde, ziende gemaakt hebben, en daardoor deze waard vermaard gemaakt, die daarvan zijnen naam Heilige-waard zoude ontleend hebben.

Men telt er 250 h., bewoond door 538 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, voornamelijk in den vlas- en aardappelbouw. Ook heeft men er 1 jeneverstokerij en 1 koorrmolen; voorheen waren er nog 5 jeneverbranderijen, en in het begin der achttiende eeuw 3 bierbrouwerijen, doch deze zijn thans niet meer in wezen.

Behalve de landbouw was de visscherij hier voorijds eene der voornaamste neringen, hebbende hier een groot aantal visschers gewoond, die door de naburige zeegaten ras in zee konden komen, doch reeds sedert het midden der vorige eeuw, is dezen tak van nering zoodanig afgenomen, dat zij met het einde der vorige eeuw heeft opgehouden te bestaan.

De landerijen rondom Holwaa, bestaande uit zware klei en zand, zijn meereendeels zeer vruchtbare bouwlanden, kunnende de vruchten, daarop gewonnen, door eene vaart naar de Dockumer-Ee, en van daar verder landwaarts worden vervoerd:

De Herv., die hier ruim 1400 in getal zijn, onder welke 220 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIS EVERAARDI, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1602 naar de klass. van *Middelstum*, doch onseker naar welke plaats, vertrok. De kerk is een vrij groot en fraai gebouw, dat in de jaren 1776—1778 geheel vernieuwd en met den toren vereenigd werd, die vroeger afzonderlijk stond, waarna de kerk, den 25 September van laatstgemelde jaar, weder ingewijd werd. De naaldtoren, welke tegenstrijdig met het gewone gebruik, aan de oostzijde van de kerk staat, en vrij hoog en spits is, werd in het jaar 1661 vernieuwd en dient mede tot eene zeebaak. Terwijl de kerk, zoo als wij hier boven gezegd hebben, vernieuwd werd, hielden de Hervormden inmiddels hunne godsdienstoefeningen in het bedehuis der Doopsgezinden, zoodat gedurende bijna drie jaren, de Hervormden vóór-, en de Doopsgezinden nadenmiddag in hetzelfde gebouw godsdienstig bijeenkwamen. Toen nu de nieuwe kerk verbouwd was, bedankte de Leeraar der Hervormden de Doopsgezinden in eene gepaste leerrede, uit naam der gemeente, en nam op de minzaamste wijze afscheid van hen. De Kerkvoogden lieten het echter hier niet bij blijven, maar besloten eenparig, met voorkennis van eenige stemgerechtigde ingezetenen, tot een duurzaam gedenkteeken hunner dankbaarheid, zes zilveren bekers, geschikt om bij de bediening van het Heilig Avondmaal gebruikt te kunnen worden, ten geschenke te geven, en aan dit besluit werd spoedig op eene gepaste wijze voldaan. Op drie van deze bekers, die uitmuntend fraai gewerkt en met nommers van een tot zes geteekend zijn, leest men toepasselijke opschriften, en op de drie andere vindt men het verhaal van de geheele toedragt der zaak. Het kerkhof, rondsom de kerk, maakt het hoogste gedeelte van den heuvel uit, en ligt buiten den breeden zeedijk; van daar het gezegde: *Te Holwerd worden de mannen op het kerkhof en de vrouwen buitendijks begraven.*

De Doopsgez., die hier bijna 500 in getal zijn, behooren tot de gem. *Holwerd-Blija-en-Vischbuurt*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een geschikt gebouw zonder toren of orgel.

De 5 R. K., die hier wonen, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

De dorpschool, zijnde een ruim en aanzienlijk gebouw, wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht.

Men heeft er mede een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 16 Junij 1820 opgericht is en 20 Leden telt en eene lees-bibliotheek heeft. Ook bestaat er een in later tijd opgericht talrijk zanggezelschap.

In het jaar 1421 werd dit d. door brand bijna geheel verslonden; ook onderging het, in het jaar 1515, een dergelijk lot, door den moedwil van de Leeuwarder burgerij, en van twee daarop uitgezondene vaandels soldaten, dewijl SYDS BONGA, toen ter tijd de voornaamste in dit dorp, een ijverig voorvechter der Geldersche partij was.

HOLWERD is de geboorteplaats van den Sterrekundige JONAN PROCTERIDES HOLWARDA, † 22 Januarij 1651, als Hoogleeraar te Francker, die een werk geschreven heeft, getiteld: *de Friesche Sterrekunde*, na zijnen dood, in 1662, te Harlingen uitgegeven; van den Letterkundige JOHANNES PIKESON, geb. in 1751, † in 1760, als Rector der Latijnsche scholen te Leeuwarden, en van HANS WILLEM VAN ATLYA, Luitenant-Generaal der Vereenigde Nederlanden, Luitenant-Admiraal van Friesland en Gouverneur van Koevorden, een man van groote bekwaamheid en heldenmoed, die den Lande, in den bloedigen oorlog van 1672 en volgende jaren, uitmuntende diensten heeft bewezen.

Bij dit dorp lagen vroeger zeven adellijke staten of stinsen, als: Aylva of Brandsteed, Bolta, Jensma, Hania, Signet, Tjessens en Ypsema, waarvan alleen de state Tjessens nog overig is.

Men heeft er eene vermaarde jaar- en paardenmarkt, welke op den Vrijdag tusschen den 11 en 17 September invalt.

HOLWERD-BLIJA-EN-DE-VISCHBUURT, Doopsgez. gem., prov. *Friesland*, tot de tweede klass. van die prov. behoorende.

Men telt in deze gem. 370 zielen, onder welke 170 Ledematen, en heeft er drie kerken, als eene te Holwerd, eene te Blija en eene te Vischbuurt. De eerste, die in deze gem. als vast en gestudeerd Predikant, het leeraarambt heeft waargenomen is geweest F. HOSKEMA, die in het jaar 1785 herwaarts kwam, en in het jaar 1790 naar Zaandam vertrok. Vroeger werd het leeraarambt door zogenaaemde Liefdeprekers waargenomen. Het beroep geschiedt door de Leden der gemeente.

HOLWERDER-OOSTER-POLDER, pold., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Holwerd*; palende N. aan de Wadden, O. aan den Ternaarder-polder, Z. aan het binnendijs-land, W. aan den Holwerder-Wester-polder.

Deze pold., die in het jaar 1580 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 255 bund. 96 v. r. 27 v. ell., alles schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerdertij, en wordt door eene sluis of eigenlijk zogenaaenden duiker; op de Wadden, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Gedeputeerden.

HOLWERDER-WESTERPOLDER, onbehuide pold., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Holwerd*; palende N. aan de Wadden, O. aan den Holwerder-Oosterpolder, Z. aan de Binnendijslanden, W. aan de griet. *Ferwerderadeel*.

Deze pold., die in het jaar 1580 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 271 bund. 99 v. r. 91 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis of duiker, op de Wadden, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Gedeputeerden.

HOLWERDER-ZES, dus noemde men oudtijds de dorpen Holwerd, Waaxens, Brantgum, Foudgum, Bornwerd en Raard, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. West-Dongeradeel.

HOLWERT, d., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. West-Dongeradeel. Zie HOLWERD.

HOLWIERDA of HOLWIERDE, volgens sommigen oudtijds HOLWIRTH (d. i. geheiligde hoogte), en in een brief van 1344 HALFWIRTH (1), en in een van 1378 HALWIRTH genoemd, d. in Fivelgo, prov. Groningen, arr., kant, en $1\frac{1}{2}$ N. van Appingedam, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van Bierum, nabij den Eemsdijk, $53^{\circ} 21' 29''$ N. B., $24^{\circ} 32' 12''$ O. L. Het is eene vrij aanzienlijke plaats, en zeer oud, als wordende reeds opgenoemd bij ANFRIDUS in het leven van LUDGER, onder den naam van HELEWYRD, en, bij den vervolger van Menco, onder dien van HALWIRTH of HOLWIRTH, beide beteekenende eene heilige hoogte. Zij telt in de kom van het d. slechts 10 h. en 50 inw., doch met het daartoe behoorende geh. Katmis en de buurs. Nansum, Klein-Wierum, Uiteinde, Bonsum, Lutjeburen en Oldeklooster, 112 h. en 670 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, ook heeft men er eenen houtzaagmolen, aan de Grootheekkt.

De bovengrond, in dit kerspel, bestaat ten Noorden en ten Oosten, namelijk te Uiteinde, Klein-Wierum, en Lutjeburen, uit zavelachtige, zeer vruchtbare klei, ter diepte van 4 palmen, en daar onder leem en bij afwisseling witte klei, maar ten Zuiden, naar den kant van Marsum, treft men bruine klei, van boven, en op 2 palmen diepte knikklei, zoodat de landen in die streek minder vruchtbaar zijn. Daarentegen bestaat de grond, in den omtrek van Oldeklooster of ten Westen, uit zware klei, doch is meer Westwaarts minder vruchtbaar en oerachtig of roodoornig; op de wierden heeft men echter heerlijken teelgrond. In de nabijheid van deze wierden of terpen is de ondergrond met schelpen doormengd.

De inw., die hier op 22 na, allen Herv. zijn, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Appingedam, ring van Delfzijl, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHAN MEERWIJK DE GRAFIN, die hier in het jaar 1598 stond, en voorheen R. K. Priester was. Hij moet in of vóór het jaar 1599 vertrokken of overleden zijn, aangezien destijds JOHANNES A LUYTEN van Siddeburen herwaarts beroepen werd. Deze werd in 1622 opgevolgd door zijnen zoon, JOHANNES A LUYTEN, die in 1644 overleed en gedurende wiens bediening Marsum, dat vroeger met HOLWIERDA gecombineerd, doch naderhand daarvan gescheiden was geweest, met deze gem. weder werd vereenigd. Na den dood van den Predikant HERMANNUS EDELINCK, voorgevallen den 2 September 1819, is deze gem., volgens koninklijk besluit van 1 Junij 1820, provisioneel vereenigd met Uitwierde, welk Uitwierde twee jaren vroeger ook reeds voor korten tijd met HOLWIERDA was vereenigd geweest, doch in 1827 kreeg HOLWIERDA weder eenen eigen Predikant in FOKKO MEES, die beroepen werd van Uitwierde, en gedurende de laatste combinatie beide gemeenten reeds bediend had. Sedert de reductie der prov. Groningen, vindt men hier in de beroepschriften der Predikanten, onderscheidene collatoren vermeld, doch de Heeren van Stedum, EVERHARD FREDERIK BARON VAN LINTELO, en daarna JAN HERMAN GERLACIUS,

(1) DRIKSEN, MORUM. GROS., bl. 653 en 904.

als *Primarii Collatores*. Sedert het jaar 1815 behoort het collatierecht aan *Mr. ROENIER TJAARDA MEUS*, te Appingedam, die het gekocht heeft.

De kerk, die vóór de Reformatie aan den *H. NICOLAAS* was toegewijd, en op eene wierde staat, is een kruisgebouw met een belangrijk koor, hebbende in de zijmuren van het benedeneinde van het kruis veel duifsteen. Het grootste gedeelte van deze kerk was vóór weinige jaren nog van een steenen verwulfsel voorzien, doch hetwelk in 1825 weggenomen, en daarvoor eenen houten zolder in de plaats gelegd. Het boveinde is met eenvoudige steenen gewelven. Boven de deur aan de binnenzijde der kerk, ziet men eenen steen met het wapen van *RIPPERDA* en het jaartal 1567. Het orgel, dat in het jaar 1828 aanmerkelijk is hersteld geworden, is vrij goed. De toren ten zuiden der kerk staande, oudtijds geheel van steen en van eenen verbazenden omvang, had ruim 200 Gron. voet. (58 ell. 5 palm.) hoogte, en diende de schepen bij den mond der Kems tot bakken. In 1807 werd er door het Gouvernement ter voorkoming van een dreigend gevaar, ongeveer 100 voet. (29 ell. 2 palm. 5 duim.) afgenomen, en met een achtkant in de gedaante van eene naald, ter hoogte van 108 Gron. voet. (29 ell. 8 palm. 3 duim.), versierd, welke naald tot eene wijde bol of koepel liep, waarop weder een spits, die met eene kleine bol eindigde. Sedert dien tijd is de toren van 's Rijks wege onderhouden, en ten gevolge van dit onderhoud heeft men nu ongeveer tien jaren, met de groote klok, *Stefanus* geheeten, in 1620 gegoten, en eene doorsnede hebbende van 16 palmen, niet meer geluid. Het achtkant van dezen toren stortte in den geduchten storm van den 29 November 1836 met zoo veel geweld naar beneden, dat een eiken balk, lang ongeveer 7 ell. en dik 8 palm. kubiek, meer dan 8 ell. in den grond drong. In 1857 is de toren voorzien van een klein afdak, en alzoo van zijn sieraad beroofd, maar dient evenwel nog tot bakken.

De 16 *R. K.*, welke hier wonen, worden tot de stat. van *Appingedam* gerekend.

De enkele Doopsgez., welke men er aantreft, behoort tot de gem. van *Ten-Hoorn*.

De 4 *Isr.*, die er gevonden worden, behooren tot de ring-synagoge van *Appingedam*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Vroeger had men er eenen burg van denzelfden naam. Zie het volgende art.

Volgens de reglementen van 1785 hadden Predikant en Kerkvoogden het regt van schouwing over de balken, vonders, ommetreden, plakken en voetpaden van *HOLWIERDA*: Ook had *HOLWIERDA* en *Marssum* eene afzonderlijke dijkschepperij, bestaande uit drie Dijkscheppers *ad vitam*, en acht Dijkgrigters voor één jaar of langer naar de *Clauwen* omgang.

HOLWIERDA, *HOLWIERDE* of *HILIGLO*, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. van *Bierum*

Deze burg zoude naar sommigen willen, in het geh. *Katmis* onder het d. *Holwierda*, op eene wierde gestaan hebben, doch dit wordt zeer betwijfeld, vermits men geen de minste sporen er van ontdekt heeft. Bij deze wierde heeft men een pad, den *Blaauwen gang* genaamd, waarvan men zegt, dat er zich voor eenige eeuwen, eenige Heidenen in een hol opgehouden hebben. Deze wierde behoort thans tot eene boerdertij, behoorende aan *Jonkheer van SWINDERKX* te *Groningen*.

HOLWIERDA-EN-MARSSUM, dijkschepperij in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Appingedam*.

Deze dijkschepperij wordt bestuurd door negen Dijkregters, welke jaarlijks uit hun midden eenen President benoemen, die ook tevens de werkzaamheid van Secretaris waarneemt.

HOLWIERDE, d. en voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **HOLWIERDA**.

HOLWIERDERKLOOSTER, voorm. abdij van de Benedictijnerorde in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **FELDWERD**.

HOLWINDE, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Kantens*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. ten O. van *Rottum*, waartoe het behoort; met 2 h. en 25 inw.; vroeger had men hier eenen sterken burg. Zie het volgende art.

HOLWINDE, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Kantens*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Rottum*, in het geh. *Holwinde*, li. van het Oude-maar en Z. de Oude-togt, welke de scheiding tusschen Uithuizen en Uskwert uitmaakt.

Ter plaatse, waar deze burg gestaan heeft, ziet men thans een boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. F. BOLBIS.

HOLWIRTH, naam, onder welchen het d. **HOLWIERDA**, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, oudtijds voorkomt. Zie **HOLWIERDA**.

HOLY, ridderhofst. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Rotterdam*, kant. en omtrent $\frac{1}{2}$ u. N. van *Vlaardingen*, gem. *Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder*.

Deze hofstad ligt aan de Holyweg, in den Holierboeksche-polder, en is waarschijnlijk van eenen zoo hoogen ouderdom, dat gemelde weg en polder daarvan hunnen naam ontleend hebben. Hoezeer van dit Holy de stichting of oorsprong niet bekend zij, en het weinig of niet in de geschiedenis voorkomt, blijkt echter, dat het in de helft der veertiende eeuw, en dus nu vijf honderd jaren geleden, aanwezig was, als wanneer ALLARD of ALLART, die in het leenregister van den huize WASSENAER in 1542, ALLERT AACTE MUYSSOONE genoemd wordt, voor zija vaderlijk goed de hofstede HOLY bekwaam, en welke ALLERT MUYTS en opvolgers sedert den naam van MUYTS van HOLY aangenomen en behouden hebben. Na hem zijn achtervolgers bezitters van deze hofstad geworden, en daarmede beleend geweest HUGO MUYTS van HOLY; MUYTS HUIGES van HOLY in het jaar 1404; GEERTRUYT MUYTS HUGENS dochter in 1421; GERIT HUGENSZ. van HOLY in 1426; WARBOUT JACOBSZ. in 1443, JACOB WARENBOUTE in 1446; JACOB JACOBSZ. in 1482; JACOB Mr. JACOBSZ. HOLYSSOON in 1507; WILLEM ADRIAANSZ. HOLY in 1540; PIETER WILLEMSZ. HOLY in 1591; CORNELIS ADRIAANSZ. JOSEPHST in 1610; JONAN BASIUS in 1614; DIRK GRASWIJKEL Ridder in 1646; PHILIPS WEVERING in 1666; SOPHIA VAN DER MEER, weduwe PHILIPS WEVERING in 1667; ANTHONY WEVERING in 1710; MAARTEN WEVERING in 1721; ANNA SUSANNA WEVERING in 1756, en NICOLAAS DANIEL DE HORST in 1763.

De bovengemelde eigenaren staan alsoo in het register der leenen van den huize WASSENAER aange teekend. Bij de vernietiging van het leenstelsel in het jaar 1798, zijn, na den Heer NICOLAAS DANIEL DE HORST vrije eigenaren geweest: PIETER DE HEERE in 1802; Vrouwe JOHANNA GERARDA DIDRICKA VAN NIEVERVAART, weduwe van gemelde PIETER

DE HERRE in 1615; WILLEM HENDRIK DREUX, *nomine uxoris* in 1617; VROUWE JOHANNA GERARDA DIDERICA VAN NIEVERVAART, weduwe van gemelde Heer WILLEM HENDRIK DREUX in 1830, die het thans nog bezit.

Welaar was HOLY leeuwoerig aan den hnze WASSENAER, en bezat daarentegen nog vier achterleenen in Vlaardinger-Ambacht.

In het jaar 1585 werden JACOB en HERMAN MUYNS VAN HOLY, zonen van PIETER MUYNS VAN HOLY, door den Houtvester van Holland bevestigd in de possessie der jagt, waarin zij en hunne ouders geweest waren.

De tegenwoordige hofstad bestaat uit eene heerenhuizinge met tuin, boomgaard, bosch, vijvers, en wat verder tot veraangenaming van een buitenverblijf behoort, en nog eene aangevoegde bouwmanwoning, met 50 bund. 90 v. r. 81 v. ell. bouwland; terwijl de hofstad, met alle de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 4 bund. 55 v. r. 69 v. ell. De heerenhuizing schijnt naar de bouworde, van het begin der seventiende eeuw gesticht of verbeterd te zijn. Ook stond weleer in den voorgevel het jaartal 1614, en in de onlangs veranderde ramen van eene oude ridderlijke zaal, werden onderscheidene wapenen, voorzien met het jaartal 1616, daaronder gevonden.

De overgeblevene oudheid van HOLY, bestaat nog uit eenen ouden toren, van 6 tot 6½ ell. ruimte in het vierkant, en 12 tot 14 ell. hoogte, met eene spits er op. De bouworde aan de vier zijden op bogen, heeft welligt aanleiding gegeven tot het denkbeeld, hetwelk verspreid is geworden, dat deze toren weleer een tolnuis is geweest, waar de schepen onder door voeren, doch hetwelk in aanmerking van de hoogte der omliggende landerijen, den verren afstand van eenig vaarwater en de geringe breedte van den toren niet aanmerkelijk is. Men vindt in den voormuur van dezen toren, boven den ingang, twee wapens in steen gehouwen, blijkbaar niet oorspronkelijk, maar later ingemetseld, welke wapens voor die van JONAS BASIUS en zijne echtgenoot, als ten gemelde jare 1614 en 1616 eigenaars zijnde, te houden zijn, terwijl JONAS BASIUS waarschijnlijk het huis heeft laten bouwen, en tevens die steenen in den toren doen metselen, hetwelk te meer waarschijnlijk wordt, omdat een der wapens op de glazen gelijk was aan een van die, welke in den toren gemetseld zijn.

Aan den ingang van den weg op de plaats, staat een sierlijk ijzeren hek, en daar boven in het midden het wapen van HOLY en het jaartal 1755; welk wapen is een veld van zilver, met zeven meeren (zonder bek of pooten) van keel (rood), staande twee, twee en drie. In den register bovenboek een vrij kanton, insgelijks van keel.

HOLYERHOEKSCHEPOLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOLYERHOEKSCHEPOLDER.

HOLZEM, d., gedeeltelijk in het balj. van *Luxemburg*, gedeeltelijk in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*. Zie HOLZEM.

HOLZET, d. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie HOLSET.

HOMADE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOOGMADE.

HOMANSKLINKEKERK, voorm. d., door de vloedcn der vijftiende eeuw verzwolgen, ter plaatse, waar nu de *Braakman*, prov. *Zeeland*, ligt.

HOMBURG, voorm. d. in het noordoosten der prov. *Groningen*, ten Westen der *Eé en Tjammé*, hetwelk in het jaar 1277, door den Dollart verslonden is.

HOMBURGERBROEK (HET), weide in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. en gem. *Doetinchem*.

HOMERSUM, naam, onder welken, op sommige kaarten, het d. *OTTESUM* in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, voorkomt. Zie *OTTESUM*.

HOMINGEHAM of **HOMNIGEHAM**, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, in *Reiderland*, ten W. van de *Aa*, dat bij den waterloed van 1277 door den *Dollart* verzwolgen is.

HOMMEGAT (HET), vaarwater, ten Noordoosten van de prov. *Groningen*, in de *Buiten-Eems*, vroeger ook de *Oude-Eems* geheeten. Het wordt thans de *Wester-Eems* genoemd, en valt tusschen de eilanden *Borkum* en *Rottum* in zee.

HOMMEL (DEN), buit. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Arnhem*, aan den ouden *Deventerschen* weg.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 87 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *Baron van Heeckeren*, woonachtig te *Arnhem*. De vorige eigenaar was wijlen de met de oude geschiedenis zoo zeer bekende *Ds. J. A. Streso*, Schrijver van *Constantijn de Grootte en Charlemagne of Karel de Grootte; Vroegeren staat des Christendoms; Kerkelijke Geschiedenis, ens.*

HOMMEL (DEN), voorm. landh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en O. van *Ouden-Rhijn*.

Thans is het ingerigt tot eene herberg, dienende tot uitspanningsoord voor den burgerstand der stad *Utrecht*, en wordt, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 90 bund., in eigendom bezeten door *Vrouwe Jacoba Maria Leydehl*, echtgenoot van den Heer *Hijnen Bart van Zijl*.

HOMMELS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *HOMMERTS*.

HOMMEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Berlikum*, 1 u. Z. Z. W. van *Dronrijp*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans twee boerenplaatzen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 138 bund. 17 v. r. 11 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de erven *Mr. Petrus Johannes van Beyna*, te *Leeuwarden*, *Sierk Tiele Olivier* en *P. G. Sinnema*, beide te *Dronrijp*.

HOMMERS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *HOMMERTS*.

HOMMERS, voorm. landsch. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *HOMSTERLAND*.

HOMMERSUM, naam, onder welken, op sommige kaarten, het d. *OTTESUM*, in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, voorkomt. Zie *OTTESUM*.

HOMMERT, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Sittard*, gedeeltelijk gem. en 20 min. Z. O. van *Schinnen*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Nuth*; niet 14 h. en 70 inw., als 10 h. en 80 inw. onder *Schinnen*, 4 h. en 20 inw. onder *Nuth*.

HOMMERTS of **HOMMERS**, ook wel de *HOMMERS*, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. ten Z. W. van *Sneek*.

geslacht gesproken zijn, en dat zij omtrent dien tijd; Honor bij afdeeling bekomen hebbende, den naam daarvan aannamen, gelijk uit de gelijkheid der wapens waarschijnlijk is, dat de geslachten van Lattwick en van IGENUWLAND, gelijke oorsprong als Honor hebben. Heer **JONAN VAN HONOR**, Ridder, pachtte in 1348 de tienden van Andelst en Herveld van het domkapittel van Utrecht, hij was Ridder van Over-Betuwe in 1349 en 1386, en stond mede over den vrede tusschen Gelre en Cleve in 1359, hoewel hij aldaar tusschen de Edele Heeren niet gerangschikt wordt. Zijn zoon **HENDRIK**, nog geen Ridder zijnde, was in 1368, Ridder van Over-Betuwe. Naderhand de ridderlijke waardigheid verkregen hebbende, leende hij, in 1375, geld aan **WILLEM**, Hertog van *Gulick*, en hij ontving in 1374 van **ALBRECHT**, Hertog van *Beijeren*, Ruwaard van *Holland*, het huis Horst in bewaring, tegen Utrecht. Op dat zelfde jaar, genoemd wordende, Heer tot *Salmänder* (hetwelk zeker een druk- of schrijffout is) trad hij met Heer **HENDRIK VAN PUTTEN**, Ridder, in een verbond tegen de stad *Kampen*. In 1377, nevens **WILLEM VAN SPYENBERGEN**, en de stad *Arnhem*, verklaarde hij zich tegen **VROUW MECHELD**, en hij werd door Heer **REINOLD VAN BREDEBOER**, op de Veluwe gevangen genomen. Zijne vrouw was **MARGRIET VAN MONTFOORT**, *Zwede's* dochter. Zijn zoon, Heer **JONAN VAN HONOR**, Ridder, nevens zijne moeder en zusters, hield de zijde van Hertogin **MECHELD** in 1376, en trok dus eene andere lijn dan zijn vader, en men vindt, dat hij, in 1391, het Ambtmans- en Dijkgraafsambt van Over-Betuwe, in pandschap van den Hertog hield. Hij was Raad van Hertog **WILLEM** en hij werd zelfs in 1401 aangesteld tot Stadhouders, gedurende 's Hertogs reis naar Frankrijk. In 1408 was hij overleden, want toen was zijn zoon, Heer **HENDRIK**, reeds Heer van *Honor*. Deze was Raad van de Hertogen **REINOLD** en **ARNOLD**; hij werd in 1417 te *Gorinchem* door **VROUW JACONA** gevangen genomen, en in 1422 te *Wageningen* door die van Utrecht. Hij stierf in 1435. Met zijne vrouw **STEWINA VAN WISCH**, behuwljkte hij de heerlijkheid *Dorenweerd* en de halve heerlijkheid *Wisch*. Zijn oudste zoon **JONAN** erfde *Honor* en *Wisch*, en de jongste, **REINOLD**, de heerl. *Dorenweerd*. **JONAN**, Heer van *Honor* en *Wisch*, bezegelde mede het verbond des landschaps, in 1442. Met behulp van zijne ambtslieden heeft hij, in 1445, een manslag aan **JORDEN VAN DER LATTWICK** begaan, en nog meer geweldnarigen gepleegd, waarover de Hertog zich met de Ridderschap en de steden *Nijnegeen* en *Arnhem* verbond, zulks te straffen, waarvan het gevolg was, dat hij, door tusschenkomst van den Bisschop van Utrecht, zich, den 7 April 1446, met den Hertog verzoende, maar bij verdrag aan hem moest overlaten het geheele ambt van Over-Betuwe met zijn toebehooren, dat hij in pandschap hield; ook de breuken, die hij daarvan genoot. Hij was in 1452 reeds overleden, zijnde getrouwd geweest met **AGNES**, de dochter van **JONAN**, Heer van *Calenborg*. Zijn zoon, Heer **HENDRIK**, Ridder, volgde hem op. Deze had vele oneenigheden met **GEEREN VAN RANVELDT**, echtgenoot van zijne zuster **BERTHA**, hetwelk hem bewoog *Honor* en half *Wisch*, in 1488, aan **OSWALD**, Graaf van *van Bergh*, te verkoopen. Hij werd daarna krankzinnig, en op bevel van Hertog **KARL**, die hem neef noemde, in het jaar 1496, op het huis *Keppel*, in bewaring gesteld, door de zonen zijner zuster **LYSSEYA**, te weten **JONAN** en **FREDERIK VAN VOORT** en *Keppel*. Hij trouwde twee maal met **CUNEGONDE**, dochter van **BRONCKHORST**, en met **JONANNA VAN ROULO**, echter zonder kinderen na te laten. Sedert gemelden koop is

de heerl. **HOMOET** bij het graaflijk huis VAN DEN BURG gebleven, tot dat zij den 18 Julij 1731 aan STEVEN, Graaf van *Randwijck*, Heer van *Gameren*, werd verkocht, in wiens geslacht zij bij erf-opvolging is gebleven, wordende thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. JACOB RAU, Heer van *Gameren*, Dijkgraaf van Over-Betuwe, zoon van wijlen VROUWE GEERTRUIDA STEPHANIA GRAVINDE VAN RANDWIJCK, weduwe van den Heer SEBALD FULCO JEAN RAU, in leven Hoogleraar in de Oostersche Letterkunde aan de Hoogeschool te Leyden.

Het wapen van deze heerl. bestaat in eenen golvenden balk, op een veld van azuur.

HOMOET (HET-HUIS-), of het HUIS **HOMOET**, voorm. adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. en 6 u. O. N. O. van *Tiel*, distr., arr. en 2 u. N. N. W. van *Elst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Valburg*, in de heerl. **Homoet**.

Op de plaats, waar het vroegere kasteel gestaan heeft, veronderstelt men dat thans eene boerenhofstede gevonden wordt, in eigendom behoorende aan den Heer van BRIENEN VAN DE GROOTE LIERT.

HOMOETSCHWOERD, heuvel in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, nabij *Homoet*, gem. *Valburg*.

Het is het hoogste punt van de *Over-Betuwe*, en wordt verdeeld in den Hoogewoerd en den Lagewoerd, van welke de eerste eene opervlakte beslaat van 3 bund. 40 v. r. 63 v. ell., en de laatste 4 bund. 25 v. r. 80 v. ell. groot is.

In deze woerden worden dikwijls munten en andere oudheden opgedolven. Op de Hoogewoerd verheft zich naar de eene zijde een heuvel, waarop men telken reize nog steeds op brokken duifsteen en blaauwe zerk stoot, en alwaar eens een gebouw moet gestaan hebben (1).

HOMPEL, naam, welken de landlieden veelal geven aan het d. **HODENPIJL**, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HODENPIJL**.

HOMPELS (DE), plaat in de *Wielingen*, ten N. W. van het *Land van Kadzand*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, wegens het aanmerkelijk aanwassen van de Oost-zuidoostpunt dier plaat, is op dit punt, in het jaar 1842, ten gerieve der zeevarenden, eene zwarte bakenton geplaatst, en wel op de navolgende merken: de toren van *St. Pier* (*Nieuw-Vliet*) in het vierde hoofd, teoosten het *Kruishoofd*; de *Oranjemolen* aan de Noordzijde, even open van het havenvuur van *Vlissingen* en op eene diepte van $\frac{1}{2}$ palm met laag water.

HOMPELSVOET, plaat in de *Grevelingen*, N. W. van *Brouwershaven*, het is de zuidwestelijke punt van de *Paardeplaat*.

HOMPIJL, naam, welken men, bij verbastering, wel eens geeft aan het d. **HODENPIJL**, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HODENPIJL**.

HOMSTERLAND (HET), gewoonlijk **HET HUNSTERLAND** genoemd, voorm. landsch. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Oldehove*; palende N. aan de *Hunze*, O. aan *Middagsterdeel*, Z. aan *Langewold*, W. aan *Ruigewaard*.

Het bevatte de dorpen *Oldehove*, *Niehove* en *Saaksum*; maakte alzoo een gedeelte der tegenwoordige gem. *Oldehove*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn* uit, en besloeg eene oppervlakte van 2022 bund. 97 v. r. 34 v. ell., telt thans 248 h., bewoond door 311 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

(1) Men zie verder over deze woorden *De wandelingen ter opsporing van Bataafische en Romeinsche Oudheden, Legenden enz.*, door onzen Oudheidkundigen medearbeider O. G. HELDRING, bladz. 16-28.

Die aloude lands., oók HUGERTS, HUGERT, HUGERTS en HUGERTS geheeten, wordt reeds onder den naam van HUGERTS vermeld door den Bisschop ALFRED in zijne *Levensbeschrijving van den H. Ludw.* Het vormde eene proostdij. In het *Leven van den H. WILLEHAD*, beschreven door ANSGAR, in 861, leest men, dat WILLEHAD, komende van Dookum, waar BONIFACIUS vroeger het Christendom gepredikt en de martelaarskroon verworven had, over de Lauwers ging en alzoo kwam in HUMARCHA of HUMSTERLAND, waar de H. LUDGER, in 787, als Leraar na hem werkzaam was, en waar hij de Heidensche inwoners het eerst het Christendom predikte.

Het zegel vertoonde drie kerken, Oldehove, Niehove en Saaxum, eene boven en twee onder, met het randschrift: *S. Universitatis terre Humerte*. In de kerk van Oldehove, van waar, in ouden tijd, de Proost van HUMSTERLAND zijne magt uitstreckte over het geheele Westerkwartier, moest, volgens eene Wester Warfconstitutie van 1529, het zegel van HUMSTERLAND worden bewaard (1).

HUMSTERLAND plagt zijn eigen land- en dijkregt te hebben, en bestond voormaals uit 2 grietenijen, 6 buurregten en 6 dijkregten, verdeeld in 14 kluften. Rondom dit landschap liep weleer een oude dijk, waardoor het tevens van Langewold en van Middagsterdeel werd afgescheiden. Die dijk komt op verscheidene oude kaarten voor; hier en daar ontbreekt men er nog sporen van. Thans verstaat men onder HUMSTERLAND uitsluitend het zuidelijke gedeelte van het kerspèl *Oldehove*, tusschen *Oldehove* ten N., *Barwerd* ten O., *Vensumerbosch* ten Z. en *Niekow* ten W. De grond bestaat uit ongemeen zware knipklei met oer; men heeft er des winters bijna onbruikbare wegen en voetpaden.

De Doopsgez. hadden hier een vermaningshuis, dat zij door het bouwen van een nieuw kerkgebouw te Noordhorn, in 1838, later publiek verkocht hebben, zijnde sedert het jaar 1840 ingerigt voor eene kerk der Afgescheidenen van de omliggende dorpen.

HUMSTERLAND of HUMSTERLAND bezat oudtijds zijne eigene wetten, bekend onder den naam van *Witkoeren van Humsterland*, welke, met het *Dijkregt van Humsterland*, allerwaarschijnlijkst van vóór de verliende eeuw, zijn uitgegeven in het derde deel van de werken van *Pro extolendo jure patrio* in 1781, en later door Dr. KARL FRIEDRICH von RÜCHOWEN, in zijne *Friesische Rechtsquellen*, Berlin 1840. Dit oude dijkregt, maar invoege het in den jare 1565 werd uitgegeven, en door Luitenant en Hoofdmannen der Hooge Justitiekamer te Groningen werd geconfirmeerd, den 16 Januarij 1564, is dan ook, ofschoon eenigermate naar de tijdsomstandigheden gewijzigd, nog in stand gehouden bij de reglementen van 1755. Het dijkregt bestaat uit een Dijkregters en eenen Secretaris.

HONAARD, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schouwen*, gem. *Haastrecht*; palende N. aan den IJssel, O. aan Rosendaal, Z. aan Hoencoop, W. aan Boter-Haastrecht.

Dere pold. beslaat, volgens het kadastr., eene oppervlakte van 119 bund. 21 v. r. 91 v. ell., waaronder 115 bund. 15 v. r. 89 v. ell. schotbaar land; telt 8 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de rivier den IJssel, van het overtollige water onttent. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, eenen Poldermeester en eenen Bode.

(1) Zie Mr. H. O. FRITH, *het Groninger Dijkrecht*, D. II, bladz. 449 en 490.

HONAARD (DEN), adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. W. van 's *Gravenhage*, in den *Tedingerbreek-polder*, onder de gem. *Stompwijk*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 75 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer van *Starenborgh Slaghouwer tot Wier*.

HONCHERANGE, Fr. naam van het geh. *HONKERINGEN*, in het balj van *Luxemburg*, landmeijerij van *Bettemburg*. Zie *HONKERINGEN*.

HONCOOP, geh. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie *HONKOOP*.

HOND (DE), pold. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Groenchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. en O. aan de *Kat*, Z. en W. aan de *Westkil of Groote-Hel*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6 bund., alles schotbaar land, en wordt door eenen duiker, op de *Hel*, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van den *Eigenaar*.

HOND (DE), onbehuise pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Hoogland*; palende N. aan den *polder de Haar*, O. aan den *Bunschoter-straatweg*, Z. en W. aan den *Polder Neder-Zeldert*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 65 bund. 38 v. r. enkel weiland, en wordt door slooten, op de *Bunschoter-Watering*, van het overtollige water ontlast. Het *polderbestuur* bestaat uit twee *Heemraden* en eenen *Penningmeester*.

HOND (DE), zandplaat in de *Eems*, O. van *Holwierda*, in de prov. *Groningen*, even ten N. van de *Paap*.

HOND (DE), riv., prov. *Zeeland*. Zie *HONTE (DE)*.

HONDEBORG, boerenhoeve in *Twenthe*, prov. *Oostrijssel*, arr. en 2 u. Z. van *Almelo*, kant. en 1½ u. N. O. van *Delden*, gem. en 25 min. W. van *Borne*.

Volgens oude overleveringen zoude, in vroegere tijden, zich een volk genesteld hebben in de heide, het *Azelosche Veld* genaamd, in de gemeente *Delden*, op de hoogte, waar thans eene boerenhoeve staat, met name de *Borg* of *Burg*, die zijnen naam van dien tijd af zoude ontleend hebben. Dit oude volk, zich daar niet veilig achtende, zoude vandaar vertrokken zijn, ½ n. meer achterwaarts naar de zijde van *Borne* in eenen zeer lagen grond. Daar zoude het eene hoogte of *burg* opgeworpen hebben, omgeven van grachten, ter breedte van ongeveer 7 of 8 ell., welke hoogte of *burg* men sedert jaren heeft genoemd, zoowel als de daarbij gelegene boerenhoeve, de *Hondeborg*, waarschijnlijk een verbasterd woord van *HUNNEBURG*. Deze hoogte bestaat nog gedeeltelijk, zoowel als de grachten, die het omgeven, alzoo de tegenwoordige eigenaar, de *Heer van Heekeren van Kell*, die hoogte voor ongeveer drie jaren eenigzins heeft laten verleggen, en daarop een boerenhuis doen plaatsen, hetwelk hij aan eenen boer ter bewoning heeft gegeven, wiens huis of woning in de nabijheid van die *burg* of hoogte heeft gestaan, en verbrand is.

HONDEGAT (HET), voorm. water, prov. *Zeeland*, bezuiden het eil. *Oost-Beveland*. Het kwam uit de *Schelde* voort, en liep, met eene westelijke rigting, in het *Wolphaartsdijksche-gat* nit.

Bij de bedijking van den *Wilhelmina-polder* is het veranderd in de *Haven-van-Goes*, en aan de *Ooster-Schelde* door sassen afgesloten.

HONDEGEMS-AMBACHT, voorm. heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Serooskerke-Rijnsburg-en-Hondegems-Ambacht*; palende N. en O. aan de heerl. *Serooskerke*, Z. aan *St. Laurens*, W. aan *Oostkapelle*.

Deze heerl. is sedert onheugelijke jaren met die van *Serooskerke* vereenigd. **HONDEGEMS-AMBACHT** bevat noch d. noch geh., maar slechts één gebouw; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5 bund. 40 v. r. 24 v. ell., alles belastbaar land, en telt alzoo 1 h., bewoond door 1 huisgez., uitmakende eene bevolking van 7 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., welke allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Serooskerke*.

Tegenwoordig wordt zij in eigendom bezeten door den Heer *JACOB NOELS VAN SEROOSKERKE*, woonachtig te *Dordrecht*.

HONDEMOTSWETERING, water in *Zalland*, prov. *Overijssel*, dat hij *Raalte* omtrent den straatweg, bij gabel N°. 4, begint, en westwaarts loopende onder *Wijhe* in de *Nieuwe-Wetering* valt.

HONDENEILAND, eil. in *Oost-Indië*, bij *Banda*.

HONDENLAAN, laan, weg of drift in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, gem. *Muntendam*, loopende zuid en noord door het *Muntendammerland*, waarop de belendende landen hunne uitdrift hebben, op den *Leegweg*, en van daar naar den hoofdweg aan het *Diep*. Deze laan ligt op ongeveer een half uur afstands O. van het *Diep*.

HONDEN-PAD, voornam. boerenstreek en voetpad in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. Z. O. van *Waschoten*, gem. en 5 min. O. van den rijweg van *Bellingwolde* naar *Vriesscheloo*, loopende, in eene evenwijdige strekking met dien weg, van de *Lete* zuidwestwaarts over de bovenstreek, voorbij de moutwijnfabriek *Felix*, ten O. langs *Vriesscheloo* tot aan den *Ossedijk*, zijnde 1½ uur lang.

HONDEPOLLE, eene der zeven eilandjes, waaruit het d. *Molkwerum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldphaert-en-Noordwolde*, bestaat.

HONDERD (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *HONBERG (DE)*.

HONDERD (HET), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. en gem. *Loenen*; palende N. aan de rivier den *Angstel*, O. aan den grooten straatweg, Z. aan de *Ter-Aasche-vaart*, W. aan den polder *Oukoop*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 284 bund. 39 v. r. 80 v. ell., waaronder 274 bund. schotbaar land; telt 4 boerderijen, en wordt door eenen molen, op den *Angstel*, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit den *Burgemeester* van *Loenen* en twee *Ingelanden*.

HONDERD (DE-TIEN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie *TIENHONDERD (DE)*.

HONDERD (DE-VIJF-), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie *VIJFHONDERD (DE)*.

HONDERD (DE-ZEVEN-), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie *ZEVENHONDERD (DE)*.

HONDERD-BEOOSTEN-TER-HOFSTEDEN (DE-VIER-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie *VIJFHONDERD-BEOOSTEN-TER-HOFSTEDEN (DE)*.

HONDERD-BEZUIDEN-DE-KERK-VAN-KADZAND (DE-VIER-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie *VIJFHONDERD-BEZUIDEN-DE-KERK-VAN-KADZAND*.

HONDERD-DERTIG (DE) of **DE HONDERD-EN-DERTIG**, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. W. en N. aan het *Gat-van-Honderd-Dertig*, O. aan het *Gat-van-Vlooyen*, Z. O. en Z. aan den *Elft*.

Van dese plaat zijn 7 bund. 11 v. r. 20 v. ell. in het jaar 1820 bedijkt, terwijl door de eigenaren van dese plaat **ARNOLDUS JOSEPHUS INGENHOUSZ**, C. S., thans (1843) nog daarvan onder begin genomen is de bekading van 36 bund. 93 v. r. 30 v. ell., dewelke echter eerst in 1844 geheel zal tot stand gebracht zijn, de kade tot 2 ell. 5 palm. boven A. P.

HONDERD-DERTIG (DE) of **DE HONDERD-EN-DERTIG**, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende W. en N. aan de onbedijkte gronden van de plaat *Honderd-Dertig*, Z. en O. aan het *Gat-van-Vlooyen*.

Deze pold., welke in het jaar 1820 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 11 v. r. 20 v. ell. schotbaar land; telt één h., zijnde eene boerderij, en wordt, op het *Gat-van-Vlooyen*, van het overtollige water ontlast, door twee houten duikers, op de zuid- en oostzijde van den polder, de eerste wijd 5 palm. 5 duim., voorzien van eene klep; de tweede wijd 5 palm., voorzien van eene klep en schuif. Het zomerpeil is 4 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 5 duim. tot 2 ell. 1 palm. 5 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigenaren, zijnde de Heer **ARNOLDUS JOSEPHUS INGENHOUSZ** C. S., te *Breda*.

HONDERD-DERTIG (GAT-VAN-), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Made-en-Drimmelen*, die, uit het *Gat-van-de-Noordeklip* voortkomende, met eene zuidwestelijke rigting tusschen de *Honderd-Dertig* en de *Vischplaat* doorloopt, om zich in het *Gat-van-den-Beneden-Nieuwensteek* te ontlasten.

HONDERD-EN-DERTIG, plaat en pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HONDERD-DERTIG**.

HONDERD-EN-DERTIG (GAT-VAN-), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HONDERD-DERTIG (GAT-VAN-)**.

HONDERD-EN-TIEN-MORGEN, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg*.

HONDERD-EN-VEERTIG-MORGEN, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Bleiswijk*.

HONDERD-EN-VEERTIG-MORGEN-VAN-DEN-POLDER-SMEEDS-LAND, pold. in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **MEESTER-AREND-VAN-DER-WOUDENSLAND**.

HONDERD-GEMETEN (DE), streek lands in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Grijpskerke-Poppendamme-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande*; palende N. aan de heerl. *Oostkapelle*, O. en Z. aan *St. Laurens*, W. aan de heerl. *Grijpskerke*.

HONDERD-GEMETEN-VAN-KLOETINGE, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en gem. *Goes*.

In het jaar 1444 heeft de stad *Goes* van **WOLFAART VAN BREDERODE**, Heer van *Kloetinge*, gekocht honderd gemeten, zijnde 39 bund. 24 v. r. 10 v. ell.; ambachts, met den molen en andere geregten daartoe behoorende, gelegen in *Zuid-Beveland*, in de parochie van *Kloetinge*, bij de poorte of haven der stede, in voortijden toebehoorende **WOLFAART VAN DER MAALSTEDE** Heer **FLORISZON**, wordende haar nevens dien vergund, dat die daarin woonden of kwamen wonen staan zouden onder den *Regter*, correctie en regtsvordering van de wet der stad *Goes*,

en alle vrijheden van die stad genieten, hetwelk daarna bevestigd is door KANZ, Hertog van Bourgondië, in het jaar 1472.

Deze streek gronds lag hoosten tegen het ambacht van Goss, was even als die stad en ambacht, en het daaraanpalende ambacht van Kloetinge, gelegen in de *Breedewatering*, bewesten *Yerveke*, en staat onder het dijksbestuur van die watering.

Van deze HONDERD-GRUNTEN zijn in der tijd in de vestingwerken en singels van de stad Goes begrepen en ingenomen 28 gemeten 17½ roed. Blooische landmaat, zijnde 10 bund. 98 v. r. 72 v. ell., volgens de aantekeningen in het zoogenaamde veldboek of overlooper van Kloetinge, volgens hetwelk de dijklasten worden geheven en ongeslagen; terwijl de overige 71 gemeten 125 roed. (28 bund. 25 v. r. 28 v. ell.) aldaar voorkomen als schotbaar of in de dijk- of polderlasten dragende; behoorende alle de gebouwen op dit schotbare onder de gem. Goss.

Deze HONDERD-GRUNTEN zijn hierdoor onder dien naam bekend gebleven, ofschoon de Regering van Goes, den 12 Februarij 1635, reeds heeft besloten, ze met konbare merken af te palen, en alzoo geheel in het Goesche ambacht op te nemen.

HONDERDLAND, meestel verkeerdelijk HET HOENDERLAND geheeten, voorm. heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Naaldwijk c. a.*; palende N. aan den Hoofd-polder, O. aan den Oude-Kants-polder, Z. aan den Oranjepolder, W. aan Zand-Ambacht-buiten.

Deze heerl., welke noch d. noeh geh. bevat, ontleent zijnen naam van dat zij vroeger honderd morgen gronds (thans ruim 93 bund.) beslaat, men telt er 15 h., bewoond door 21 huizes., uitmakende eene bevolking van 100 inw., die meest hua bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., van welke men er ruim 80 aantreft, behooren tot de kerkel. gem. van 's *Gravenhage*.

De R. K., die er 15 in getal zijn, onder welke 9 Communikanten, worden tot de stat. van *Naaldwijk* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Naaldwijk*.

Bij de scheiding der nalatenschap van Koning WILLEM III, kwam dese heerl. aan den Koning van Pruisen. Thans wordt zij in eigendom bezeten door verschillende personen.

Het wapen van HONDERDLAND is waarschijnlijk hetzelfde als dat van *Naaldwijk*.

HONDERD-MORGEN (DE), buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie PANNERDEN-BEWESTEN-NET-KANAAL.

HONDERD-MORGEN (DE), onbehuide pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en kant. 's *Hertogenbosch*, gedeeltelijk gem. *Cromvoirt*, gedeeltelijk gem. *Vught*; palende N. aan de Deutersche straat, O. aan den pold. *Boschveld-en-Maay*, Z. aan het fort *Isabella* en de gemeente gronden van *Vught*, W. aan den pold. de *Ham-en-Rijskampen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 65 bund. 35 v. r. 69 v. ell., alles hooiland van eenen goeden aard, en daarvan 19 bund. 72 v. r. 76 v. ell. onder *Cromvoirt* en 45 bund. 61 v. r. 20 v. ell. onder *Vught*. Het zomerpeil is 3 ell. boven A.P. Voor het tegenwoordige heeft dese pold. geen bestuur.

Het voorste gedeelte naar de zijde van *Vught* is hooger, dan naar de zijde van *Deuteren* gelegen, en behoort aan verschillende eigenaars.

Bij een droog zomersaizoen is het grootste gedeelte dier landen voor bebouwing met haver vatbaar, en wordt daar soms ook wel toe gebezigd. Grootendeels is het met slooten tot kampen gegraven, en aan de zijde van de gemeentegronden van Vught met eenen zomerdijk afgegraven, die men den Honderdmorgensche-dijk noemt; aan de andere zijde schieten de HONDERD-MORGEN langs eene steeg of weg, behoorende aan het gemeente-bestuur van Cromvoirt.

De HONDERD-MORGEN heeft vroeger uitgewaterd door een sloot of sluisje, in het zoogenaamde Maasdijkje, gelopen in den polder het Boschveld, welke door dien polder voor eenige jaren, na het opheffen der innundatie-peil is vervallen, en door den polder het Boschveld aan de eigenaren der HONDERD-MORGEN is betwist, welk geschil nog onbeslist is. Overigens wateren de HONDERD-MORGEN uit naar de zijde van den polder den Ham-en-Rijskampen. Bij natte zomersaizoenen kunnen de laagste gedeelten der HONDERD-MORGEN niet gehooïd worden. Over het algemeen levert deze pold. goed paardenhooi, dat bij jaarlijksche verpachtingen zeer gewild is.

Vermoedelijk ontleent de HONDERD-MORGEN zijnen naam door dat de heerl. Vught moet zijn verkocht geweest aan de stad 's Hertogenbosch voor zeven honderd gulden, waardoor de Hoogschout van 's Hertogenbosch tijdelijk Heer van Vught was, en in die gem. het regt van jagt uitoefende; door die verkoop hadden de ingezetenen van Vught, het poorters- of burgerregt in 's Hertogenbosch, en zoo wederkeerig de ingezetenen dier stad het regt op de gemeentegronden van Vught, waarvan de HONDERD-MORGEN afkomstig zijn. Anderen beweren, dat de ingezetenen van 's Hertogenbosch het regt van weiden der besaten op de gemeentegronden van Vught hadden, dat er toen eene bestemming te 's Hertogenbosch onder de paarden moet geweest zijn, dat men die besmette paarden op de gronden der gemeente Vught liet weiden, waartegen die gemeente zich heeft verzet en die van 's Hertogenbosch zulks betwistten, hetgeen ten gevolge zou gehad hebben, dat Vught toen een honderdtal morgen aan 's Hertogenbosch heeft afgestaan, om afzonderlijk te kunnen weiden; dat die stad later gezien heeft, dat door de ingezetenen weinig of geen gebruik meer van die HONDERD-MORGEN gemaakt werd, of welligt uit geldgebrek, die gronden hebben verkocht, waardoor zij in handen van partikulieren zijn overgegaan.

HONDERD-MORGEN (DE), onbehuide pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **BUITENDIJKEN (NOORDER-)**.

HONDERD-MORGEN OF DE WILDE-VEENEN, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Moercapele-en-de-Wilde-Veenen*.

HONDERD-VEERTIG-MORGEN, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HONDERD-EN-VEERTIG-MORGEN**.

HONDERT (DE) OF DE HONDERD, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van 't *Zandt*.

HONDERT (HET), stuk lands in *Hausingo*, prov. *Groningen*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Kantens*, 10 min. N. O. van *Rottum*, waartoe het behoort; eene oppervlakte van 2 bund. 20 v. r. beslaande.

HONDERTSTEWEG, rijweg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, loopende van den *Dijkmerweg* noordoostwaarts, voorbij de *Hondert*, naar *Zijdijk*, gem. 't *Zandt*.

HONDESTREEK (DE), naam, welken men thans vaak, hoewel verkeerdelijk, geeft aan de **HONDESTREEK**, weg, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie **HONDESTREEK**.

HONDHORST, ook wel **HONDHORST-EN-HOFLANDEN** genoemd, streek land in het voorm. balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. O. Z. O. van *Leyden*, kant., gem. en even buiten *Woerden*, op welke streek land een der buitenwijken van genoemde stad gebouwd is; met, wat **HONDHORST** betreft, 53 h. en 214 inw. en eene pan- en tegelbakkerij. Zie voorts **HOFLANDEN** (moet zijn **HOFLANDEZ**).

HONDINGA, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5½ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdedam*, gem. en 1 u. N. van *Eenrum*, bij *Pieterburen*, waartoe het behoort.

HONDSBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 3½ u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. van *Tilburg*, gem. en ¼ u. Z. van *Oisterwijk*; met 3 h. en ongeveer 50 inw.

Alhier zijn den 27 Maart 1843 twee woningen in de asch gelegd, van welke reeds eene weder opgebouwd is.

HONDSBERG (DE), landg. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 3½ u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. van *Tilburg*, gem. en ¼ u. Z. van *Oisterwijk*.

Het beslaat, met de veertien daarbij behoorende, zoo groote als kleine, boerenhofsteden, waarvan de meeste sedert weinige jaren in modernem smaak nieuw gebouwd zijn, eene oppervlakte van ruim 247 bund., gedeeltelijk teelland, weiden, bosschen en voor het meesendeel ontgonnen heide, welke voornamelijk tot dennensbosschen is aangelegd.

Een sierlijk gebouw, in het jaar 1842 daargesteld, te midden van hoog opgaand hout, tusschen den achtersten stroom, van ouds genaamd de *Diesse*, en verschillende waterplassen of vennen, strekt tot uitspanning voor de inwoners van *Oisterwijk* en de omstreken; ook vreemdelingen bezoeken dit lustoord, rijk aan afwisselende vergezigten en wandelreuen, met welgevallen. Te midden dezer bosschen vindt men, op eene bekoorlijk gelegene plek gronds, de begraafplaats der Israëlitische bevolking van *Oisterwijk*, alwaar ook de lijken van omliggende gemeenten dier gezindte hunne rustplaats vinden, zooals zulks door vele gedenkteekenen aangeduid wordt.

Dit uitgestrekte en met *Durendaal* en de *Donk* vereenigde goed, wordt in eigendom bezeten door den Heer Baron JAN HERBEEK VAN LIJNDEN VAN LUNENBURG, woonachtig te *Utrecht*.

HONDSBOSCH (HET), zeewering op de kust van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HONDSBOSSCHE**.

HONDSBOSCH (HET), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Petten*.

HONDSBOSCH-DUINEN, duinenreeks in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, tusschen de *Hondsbossche* en de *Noorderbreedte* van *Alkmaar*.

HONDSBOSSCHE (DE) of het **HONDSBOSCH**, zware zeewering van paalwerk op de kust van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, ten Z. van *Petten*, te dier plaatse aangelegd, alwaar zich geene natuurlijke zeewering (de duinen) bevinden, hetgeen daaraan toe te schrijven is, dewijl in vroegere dagen eene tak van de *Zaan*, welke, onder den naam van *Hempel*, langs *Koedijk*, *Schoraldam* enz. stroomde en,

door de toen onbedijfde Zijpe, alhier zijne uitwatering in zee had, en eene soort van haven vormde, voor de schepen (waaronder vele Denen), welke langs die rivier naar de toenmalige stad Veronen of Vronen opzoidde. Daar echter dit punt aanleiding gaf tot groote verwoestingen en overstromingen bij westelijke stormen, en daardoor vele menschenlevens kostten, besloot men deze haven door eenen dam toe te sluiten, welke afsluiting in den beginne zeer onvolmaakt was. In het jaar 1415 is men begonnen met zware eiken balken in drie rijen in te hejjen, daar tusschen zware steenen in te leggen, en van achter met aarde aan te vullen. Het hout en de balken daarvoor moesten uit Noorwegen gehaald worden. De Koning van Denemarken legde daartegen belemmeringen in den weg, waarop de stad Amsterdam ten hove van Keizer KAREL V wist te bewerken, dat STRATIUS, Raad in Gelderland, uit 's Keizers naam, naar Denemarken gezonden werd, terwijl die stad hem op 's Lands kosten SYBRAND OKKO toevoegde. Zij traden, terstond na hunne aankomst, in onderhandeling met den Koning, met dat gevolg, dat de Noordsche houthandel geheel vrij geraakte.

Ter bestrijking der kosten werd er een omslag geheven over 75,800 morgen in West-Friesland en Noord-Holland, doch na ingekomene klagen van sommige plaatsen wegens de hooge belasting, terwijl deze selve van de binnenlandsche meren veel te lijden hadden, is er in 1559 een nieuw quohier gevormd, en de contribuerende morgentalen op 63,998 morgen gesteld, die later tot op 63,633 morgen werden verminderd.

Naderhand is het met verscheidene dijkaadjen vermeerderd, en bestaat tegenwoordig uit den zoogenaamden, in 1624 aangelegden, Wakerdijk, digt aan het strand gelegen, strekkende van Petten tot aan het Kamperduin. Aan dezen Wakerdijk volgt den Dromerdijk, ten Zuiden aan den eerstgemelden gehecht en ten Noordoosten van den Zijpdijk, en de oude Hondsboschervaart. Dieper landwaarts in is de Slaperdijk, loopende tusschen de bannen van Hargen en Groot, daar hij zijn begin neemt aan den Zijpdijk en tot aan de duinen van Hargen loopt. Deze laatste dijk werd in 1596 gemaakt, lang 703 roed. In 1694 werd hij tot Schorelduin verlengd met 58 roed., en de kruin van den dijk verhoogd met 6 voet. Het behoud van een gedeelte van het Noorderkwartier hangt af van het behoud van deze dijkaadje, waarom men altoos, zoo voor het paalwerk en den Wakerdijk of eigenlijke Hondsbosch, als voor de binnendijkaadjen zeer veel zorg gedragen heeft. Daar de beschreven dijkaadje echter onvoldoende werd bevonden, en alle overigen even min beantwoordden, heeft men, in plaats van het paalwerk, den Wakerdijk aanmerkelijk doen verzwaren en verbreden, en voorts de natuur zelve te baat genomen, door eene zachte gloeiing naar zee te maken, waarop het water geen tegenstand ontmoette, daarbij al het angespoelde schor, enz. wegnemende, om daarmede deze wering te bedekken; en verder met rietschuttingen te beplanten, welke het opgeworpen sand opvingen; terwijl men de buitengloeiing met koisteenen bedekte. Door dit middel werden de kosten gering en het gevaar minder.

Wat de rede van de benaming zij is zeer onzeker, en de gedachte, dat de menigte palen, die hier een bosch voorbeeld hebben, waarop de zee als razende en bassende honden haar geweld oefende, swamen meer naar eene al te welige dichtertlijke speling, dan naar eene gerogelde afleiding, om eene zaak haren naam te geven.

Het grootste gedeelte van het Noordenkwartier draagt tot het onderhoud der dijkkaadjen van den Honsbosscus. Deze zeevering staat onder een collegie, hetwelk den naam voert van het Hoogheemradschap van de Hondsboschen en Duinen tot Petten, en is samengesteld uit eenen Dijkgraaf en tien Hoogheemraden; voorts zijn er twaalf Hoofd-Ingelanden, eenen Secretaris en eenen Beamtmaester. De Dijkgraaf wordt aangesteld door den Koning, de Heemraden insgelijks op de voordragt van een drietal uit ieder kavel, welks Heemradsplaats opengevallen is. De Hoofd-Ingelanden worden aangesteld door en uit zes steden, namelijk Haarlem, Amsterdam, Alkmaar, Hoop, Kalkhuizen en Medemblik, een uit elke stad, en uit de zes kavels, een uit iedere kavel. Deze zes kavels zijn: Duinkavel, vervattende de plaatsen langs den duinkant gelegen van Petten tot Velzen ingesloten; Waterland, waardoor met het eigenlijke Waterland, maar de bannen van Oost- en Westzanen, Assendelft en Krommenie, Wapmer en Jisp en het Schermereiland, benevens Oosthuizen en Etterben verstaan worden; voorts Geestmer-Ambacht, Schager en Niederperkoggen, de Vier-Noorderkoggen en Dregterland. De bijeenkomsten van het collegie van de Honsbosscus, worden gewoonlijk driemaal 's jaars gehouden op het, in 1628 gebouwde, gemeenlandshuis te Petten. In het jaar 1654, zijn er bij het collegie eenige punten tusschen, die het bestuur der algemeene zaken betroffen. Deze dijkkaadje is ongeveer 1100 roeden (4142 ell.) lang, en kost Noord-Holland jaarlijks duizende guldens, dewijl dit het gevaarlijkste punt voor de provincie is, hetwelk met veel kosten moet worden onderhouden. De grondelooze diepte van de Honsbosscus, die door des welstand gevuld is, in hetwelk geen paal wil blijven staan, is mogelijk veroorzaakt door dat de Noordzee hier met de Zijpe vereenigd was, en het water er aanhoudend in- en uitspoelde.

Deze zeevering heeft onderscheidene malen bij storm en hooge vloedden groote schade geleden. Den 15 December 1575 brak zij door en werd gansch Noord-Holland daarbij op zulk een verschrikkelijke wijze door het water aangetast, dat de schade aan omgeworpenen molenen, weggespoelde huizen, afgekabelde en doorgebroken dijken, op een streck vijf en vijftig duizend guldens werd begroot; de doornak werd echter spoedig hersteld.

Ook in Februarij 1835, verkeerde zij in eenen bedenklijken toestand. De zanddijk nam schuins tegenover het gemeenlandshuis tot op 2 roeden af, waarover de zee heven sloeg, en meest overal waren niet alleen de steenglooiingen weg, maar zelfs 8 en 9 roeden breedte van den kruin daar achter mede verdwenen. Het Pomphuis werd weggeslagen, en op de plaats, alwaar het gestaan had, bleef nog slechts 1½ roede breedte van den dijk overig. De zeevering kon gesogd worden bijkans geheel weg te zijn, en de zaken bevonden zich over het geheel in eenen akeligen toestand. Men bleef echter onvermoeid alles wat mogelijk was in het werk stellen, om dien belangrijken vooruur te behouden, doch de daaraan toegebragte schade was allen aanmerkelyk, en men arbeidde aanvankelyk om haar onmiddelyk soo veel doenlijk te heratollen.

Den 10 Januarij 1830, had in de Noordzee voor deze werken een buitengewoon verschijnsel plaats, ten 3 ure 46 min. op het oogenblik van hoog water, is de zee, hoewel de wind uit het Westen en Noordwesten ganschins hevig was, met een vreeslijk geweld en met den slag der golven gerazen, tot de verbasende hoogte van 4 ell. en

5 palm. boven gewone veldse, en is het water tot nabij 6 uren op die hoogte blijven staan. Door dezen vloed is eene aanzienlijke schade aan de zeevingen toegebracht, soo door het wegspoelen der buitengloofjingen, als door het benadeelen der rijs- en stoeven hoofden, welke laatste vooral meer geleden hebben, dan bij de beruchte hooge vlooden van 1826. Men kon de oorzaak van deze even zonderlinge als verbazende gebeurtenis niet gissen, hoewel sommigen dit wilden toegeschreven hebben aan de verhindering, die het open gezette ijs in de zeegeten en de Zuidzee, aan den gewonen afloop van het water soude hebben toegebracht.

Het zegel van de HONDSBOSSCHEN bestaat in Neptunus, zittende in eene rotschelp door zeepaarden voortgetrokken, houdende een drieland en rijdende daarmede aan op het land, om het te overweldigen. Op het land staat een blaffende hond, uit een bosch te voorschijn komende.

HONDSBOSSCHEN-EN-DUINEN-VAN-PETTEN, heegheemraadchap in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HONDSBOSSCHEN*.

HONDSBOSSCHER-SCHANS, voorm. schans in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*.

Deze schans werd aldaar in het jaar 1575 tegen de Spanjaarden opgeworpen, en heeft, met de overige daar omtrent liggende schansen, veel bijgedragen, dat de Spanjaarden, in Mei 1574, onder Guiz van BURLAIGNONT, onverrichter zake moesten terug trekken.

HONSDIJSCHHE-POLDER of *HONDSDIJSCHHE-POLDER*, peld. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Koudekerke*; palende N. aan den *Doss-polder*, O. aan den *Langwaards-polder*, Z. aan den *Rijn*, W. aan den *Achthovense-polder*. — Deze peld. beslaat eene oppervlakte van 400 bund.

HONSDONK (DEN), adell. h. in de barr. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. en 1½ u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, in het geh. *Rakens*.

Dit adell. h. beslaat, met de onderhoorigheden, bestaande in boerderij, bosschen en bouwland, eene oppervlakte van 60 bund. 27 v. r. 19 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en des zomers bewoond door den Heer Mr. W. E. T. van der Bosch van *Vezwelen*, Agent van het Domein te Oosterhout.

HONDSEIND of *HONDSEIND*, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. en 8 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en 5 min. O. van *Ossendrecht*; met 83 h. en 400 inw.

HONDSELAARDSDIJK, geh. en voorm. kast. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HONDSELAARDSDIJK*.

HONDSEND, geh. in het markgraaf. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HONDSEIND*.

HONDSHALS (DE), kleine riv., prov. *Groningen*, die in *Noordbroeksterhamrik* ontstaat, en, noordwaarts aanstroomende, bij *Oud-Bruwerda*, in het *Zijldiep* loopt.

HONDSHOLREDIJK, voorm. heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Naaldwijk-Hondsholredijk-Honderdland-en-de-Oranjepolder*; palende N. aan de heerl. *Poeldijk*. O. aan *Wateringen* en *Naaldwijk*, Z. aan *Naaldwijk*, W. aan *Naaldwijk* en *Poeldijk*.

Deze heerl., die sedert onheugelijke jaren met *Naaldwijk* is vereenigd geweest, bevat de buurt *Hondsholredijk*, benevens eenige

verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 900 bund.; telt 126 h., bewoond door 195 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, veedelt en het kweeken van tuinvruchten.

De Herv., welke hier 500 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Naaldwijk*. — De R. K., welke men er 65 telt, worden tot de stat. van *Naaldwijk* gerekend. — Men heeft in deze heerl. ééne school.

De b. HONDSHOLREDIJK, HONSHOLREDIJK, veelal HONDSCLAARSDIJK, HONSLERDIJK of HONSLAARSDIJK, ook wel HONSLAARDIJK genoemd, ligt 2 u. Z. van 's Gravenhage, $\frac{1}{2}$ u. N. van Naaldwijk. Men telt er in de b. alteen 75 h. en ongeveer 600 inw.

De school, welke een getal van ruim 150 kinderen kan bevatten, wordt gemiddeld door een getal van 125 leerlingen bezocht.

Den 8 December 1837, is te HONDSHOLREDIJK ingewijd een Departement der Maatschappij. Tot *Nut van 't Algemeen*, onder den naam van *Departement 't Estlandsche dorpen*.

Ook heeft hier eene kapel gestaan, welke aan den H. CORNELIUS was toegewijd.

Thans behoort van deze heerl., even als van Naaldwijk, weinig meer aan het domein.

De naam dezer buurt is zeer zeker afgeleid van het oude en del. tige kasteel Hunsel of Honsel, dat hier gestaan heeft (zie het volgende art). De dijk of weg, welke daar langs loopt, maakte het tot HONSLAARSDIJK, dijk der Honselaars of plaats, waar de bewoners van Honsel hun verblijf hielden (1).

Het wapen dezer heerl. bestond in dat van Naaldwijk, zijnde eenen rooden klimmenden leeuw op een silver veld.

HONDSHOLREDIJK (HUIS-TE-), in oude brieven HUNSEL geheten, voorn. adell. h. of slot in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. Z. van 's Gravenhage, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van Naaldwijk, gem. *Naaldwijk-Hondsholredijk-Honderdland-en-de-Granjepolder*, in de *Heerl. Hondsholredijk*.

Dit kask., waarvan zich de stichting verliest in de grijze oudheid was allereerst de woonplaats van de Heeren VAN HUNSEL, en later van die van NAALDWIJK. In de veertiende eeuw behoorde het aan de Heeren VAN VOORNE. Althans GERAARD VAN VOORNE heeft, in 1537 eenige leengoederen, waaronder het goed te HUNSEL, aan HENDRIK VAN NAALDWIJK verleid. Later ging het over aan de Graven VAN ARNBERG. Nu dat de goederen dezer Graven waren verbeurd verklaard, werd het in de jaren 1587—1589 bewoond door GERARD TROCHS, voormalig Aartsbisschop van Keulen, die bij de Staten eene wijkplaats had gezocht. Dit ongemeen sterke en vaste kasteel, werd, hoewel toe in eene zeer vervallen staat zijnde, door PRINS FREDERIK HENDRIK, in 1612, van KARL, Graaf van *Arnberg*, destijds Heer van *Naaldwijk*, gekocht. Die Prins liet, in het jaar 1629, op de grondslagen van het oude gebouw een verstelrijk paleis bouwen, dat rondom in eene vijver lag, en van voren een vierkant bemuurd voorhof had. Deze muur was, behalve eenige kleinere ingangen, van eene zware steenen poort voorzien. Op ieder der vier hoeken van het gebouw was een vierkant uitstekend paviljoen, welke zoo vele torens verbeelden. In het midden van den voorgevel was de ingang, naar welken men met

(1) Men zie verder over deze naamsafleiding H. VAN DEN BERG, *Proeve eener beknopte beschrijving van Naaldwijk*, Delft, 1839.

enige trappen opklim, onder een balkon, dat op zes pilaren rustte. Ter wederzijde van dezen opgang stonden twee levensgrootte beelden; en drie dergelijken op het frontespies, boven het balkon. In de voorzijde der twee paviljoenen, stonden mede twee beelden in nissen, onder een frontespies. Binnen in het hofgebouw was eene opene vierkante plaats, rondom met gaanderijen versierd; de vertrekken waren deftig en goed ingerigt. De lastwaranden rondom dit hof waren zeer fraai.

In het jaar 1752, kwam dit slot uit de nalatenschap van WILLEM III, Koning van Groot-Brittannië, aan FREDERIK I, Koning van Pruisen, die er meer dan eenmaal zijn verblijf hield, en er de schoonheid nog van vermeerde. Maar zijn opvolger FREDERIK II, moet het gebouw van de kostbaarste meubelen ontbloot, het daaromliggende bosch verkecht, en een gedeelte der tuinen en stallen afgebroken hebben, waarna hij het in het jaar 1754 overdeed aan WILLEM V, Prins van Oranje, die het gebouw weder deed ophalen, en het geheel wel genoeg onderhouden. Na de staatsomwenteling van het jaar 1795, werd HONDSLOOT tot een nationaal eigendom verklaard, en bij die van 1798 tot eene staatsgevangenis gebruikt, waar vele oude regeringsleden in verzakerde bewaring gesteld werden. In het volgende jaar werd het tot een hospitaal ingerigt, waar de Engelschen en Russische krijsgesvangenen, die bij de landing in Noord-Holland gekwetst waren, verpleegd werden. Koning LOEWIK rigtte er in 1806 eene kweekschool voor zekadetten op. Onder het Fransch bestuur na 1811, werd het weder tot een hospitaal ingerigt, waartoe het korten tijd gediend heeft, waarna het door NAPOLEON aan zijne nicht BONAPARTE werd ten geschenke gegeven. Na 1815, kwam het kasteel onder het bestuur van 's Rijks domeinen, waardoor het, uit aanmerking van den vervallen staat, den 21 December 1824, in het openbaar, tot afbraak, verkocht werd. Hieop is het, in het jaar 1816, grootdeels gestroopt, zoodat er thans niets meer van bestaat dan een laagwerpig gebouw, het Hof genaamd, hetwelk met het wapen van ORANJE-NASSAU prijkt, en door eaderscheidene burgerhuisgezinnen bewoond wordt; terwijl de heist van den aan den weg staande vleugel, in 1850, tot eene openbare school, met daaraan verbundene onderwijzerswoning, is ingerigt.

Dit gebouw, met de daartoe behoorende gronden, beslaat thans eene oppervlakte van 50 bund. 14 v. r.

HONDSLAARSDIJK, geh. en voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HONDSLOOT.

HONDSLAARSDIJK (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HONDSLOOT (HUIS-TE-).

HONDSOIRT, voorm. d. en amb. in den *Grooten-Zuidhollandschenwaard*, dat bij den watervloed van 18 November 1421 mede overstroemd is; maar, later weder beverscht zijnde, thans de heerl. *Ossenoord*, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, uitmaakt. Zie OSSENOORD.

HONDSRUG, eene zandrug of hoogte, aldus genoemd naar haren vorm, gelijkende naar den, ter wederzijde afhellenden, rug van eenen hoed, welke zich eerst aansienlijk vertoont in de prov. *Drenthe*, voorts met eene hoogte van somtijds twintig voeten, in eene rechte lijn in de prov. *Groningen* komt, en op haar uiteinde de stad Groningen draagt. Het is eigenlijk de verheffing van eene aanmerkelijke zandvlakte, welke uit het Zuiden van Duitschland haren oorsprong neemt.

Deze HONDSRUG draagt in Groningerland ook den naam van BISSCHOPSWAEG, omdat de Bisschop van Munster, CHRISTOPH BERNARD VAN GALLEN, V. DIEZ.

in vereniging met den Keurvorst van Keulen, in het jaar 1679, op deze hoogte zijne legertenten voor Groningen wederlegde. De Honsanus bestaat over het algemeen uit eenen zandigen, met lagen van leem en steen doormengden, grond. Over het geheel is zij onvruchtbaar, maar door de behouwing en bearbeiding is zij, in het Georegt. zeer met tegelaarde vermaagd en van steenen gezuivd. In den Honsanus schuilt een schat van steenen, die er dikwijls in geheele groepen worden aangetroffen, en tot graniet, kalksteen of keijlen, doch meerendeels tot vlinten of rolsteenen, behooren. Deze voorraad heeft bij verschillende gravingen reeds aanzienlijke winsten opgeleverd. Zulke granietsteenen heeft het voorgeslacht vooral gebezigt, om er de straten mede te plaveijen, waartoe zij inzonderheid in de stad Groningen gebezigt werden, daar zij meest van eene ronde gedaante zijn. Bovendien wordt men in den Honsanus, meestal op eene diepte van twintig en meer vosten, versteeningen, behoorende tot conchylïën of berens en schelpen, inzonderheid ook van de koralen of polipenhuizen, van welke laatsten de oorspronkelijke bewoners niet meer voorhanden zijn, of naar schepseelen uit vreemde gewesten gelijken, b. v. zoo als de koralen uit de Middellandsche zee die opleveren (1). Ook deze gelykenis is slechts flauw, zoo dat men deze schepseelen niet mist als voortbrengselen der voorwereld mag beschouwen.

Volgens sommigen zou zich deze zandvlakte, waarvan de Honsanus slechts eene verheffing zou wezen, door de geheele prov. Groningen, hoewel veelal verborgen, uitgestrekt hebben, en nog te herkennen zijn uit de zandige hoogten (gaasten), welke zich te midden van de vruchtbaarste kleigronden opdoen, b. v. te Noardhorn en Zuidhorn; zelfs in de Noordzee, beneden de eilanden, en eveneens in de Eems en den Dollart, wil men deze steenachtige hoogten als takken van den Honsanus nagaan. Waar deze gaasten zich al te zeer verheffen, hebben de klei en het veen den zandbodem niet kunnen bedekken, en van daar zou men dien, zoewel te midden van het veen, als van de klei aantreffen. Toen de groote Natuurkenners z. Luc., in het jaar 1378, den Honsanus bezocht, was hij terstond van gevoelen, dat hier destmaal een kalksteenen heuvel aanwezig was, en hij beklom, hoewel vruchteloos, den Martinijores, om in het omringende land, de sporen van deze hoogte te ontdekken. Het schijnt echter, dat deze steenklompen uit bergen en rotsen afkomstig zijn, die hier in den voestijd aangespoeld zijn, en met steenmassa's van meer verwijderde oorden, zoo als van het graaf: Bentheim, Denemarken, Noorwegen en andere streken, in verbinding hebben gestaan. Anderen willen deze steenklompen, als uit het Noorden afkomstig en door hevige waterhoorningen voortgerold, beschouwd hebben; terwijl nog andere den oorsprong dier steenen aan vroegere vulkanische werkingen der natuur toeschrijven.

HONDSWIJK, voorn. hult. in *Wesperkerpeld*, prov. Noord-Holland. Zie HONSWIJK.

HONDSWIJKERPOLDER, pold. in *Wesperkerpeld*, prov. Noord-Holland. Zie HONSWIJKERPOLDER.

HONDSWINKEL, voorn. adell. h. in den *Tielerswaard*, prov. Gelderland, *Benedendistrikt*, kw., arr. en 1te a. Z. W. van Tiel, kant. en 2 u. Z. O. van Geldermalsen, gem. *Versik*.

(1) H. O. Fauri, *Rederooring ter gelegenheid van het vijf en twintigjarig jubel van het Koninkrijk Groningen der Nidderlandsche Prov. van 't Algemeen*, bl. 68, en H. Wierstraube en G. B. de G. *Wetenschap, Natuurlijke Geschiede der Polders van Groningen* 118.

HONDEEN-ELLEBOOG, buut in het *Overstroomter* der prov. *Utrecht*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. *Rhenen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Veenendaal*; met 18 h. en 70 inw.

HONKIBTE, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oosteryoe*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Bergum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Barneswoude*, waartoe het behoorde. Er is daarvan niets meer aanwezig.

HONERT (NIEUWE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zee-land*. Zie *Hoondrad* (Nieuwe).

HONERT (OUDE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zee-land*. Zie *Hoondrad* (Oude).

HONESCH, buurs. in *Twente*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. Z. ten O. van *Almelo*, kant. en 3 u. W. Z. W. van *Huesbode*, gem. *Haaksbergen*, aan de *Buurserbeek*, loopende deze buurs., in de gedaante van eene halve maan, van het N. door het O. tot in het Z., om het d. *Haaksbergen*. Men telt er 69 h. en 450 inw., die eene windkopenmolen en eene linnenblekerij hebben.

HONGARIJEN, buurtje in de *Meijerij* van 's *Hertogenbosch*, kw. *Koningsland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Kinderhoven*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Oirschot*, gem. en 10 min. Z. W. van *Bergryk*, in den uithoek het *Loe*; met 4 h. en 90 inw.

HONGERENBURGT, *Hongerswaard* of *Hongerswaards*, voorm. kast. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en 10 min. N. van *Vlijmen*.

Thans ziet men daarvan niet meer dan eene hoogte, met dik oikengewas begroeid, en men kan er geen spoor meer van het gebouw optrekken.

HONGERIJ, zeer armoedig geh. in *Westervolde*, prov. *Gravingen*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Wasschoten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Wilde*. Men vindt hier aan den *Ossedijk* of den *driesprong* der wegen van *Vriessloo*, *Wedde* en *Onstwedde*, eene geringe heberg de *Hongerige Wolf* genaamd.

HONGERLAND (NIEUW-), pold. in het *Land van Veerne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Spijkensise-en-Brabant*; palende N. W. aan *Nieuw-Oostbroek*, N. O. aan de *Oude-Maas*, Z. O. aan den *Ouden-Uitslag-van-Putten*, Z. W. aan *Oud-Hongerland*, W. aan *Oud-Oostbroek*. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund.

HONGERLAND (OUD-), pold. in het *Land van Veerne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Spijkensise-en-Brabant*; palende N. W. aan *Oud-Oostbroek*, N. O. aan *Nieuw-Hongerland*, O. en Z. aan den *Ouden-Uitslag-van-Putten*, Z. aan *Hekelingen*, Z. W. aan *Brabant*, W. aan de *Spijkensise-polder*. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 79 bund.

HONGERSCHAR, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Dennwardal*, arr. en 5 u. Z. Z. O. van *Sneek*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van de *Lemmer*, $\frac{1}{2}$ u. B. W. van *Sj. Nicolaasga*, waartoe het behoort; met 3 huizen.

HONGERSDIJK, voorm. heerl. op het voorm. eil. *Wolfsartedijk*, prov. *Zee-land*, in den *Hongerdijkse-polder*, door eene breede kreek van de aanwassen van *Oostkerker-Ambacht* gescheiden.

Deze heerl. had de grootte van 620 gemet. of ruim 245 bund.; schatbaar evenwel slechts 580 gemet. of ruim 227 bund.; gesplitst in het *Hecters-Ambacht*, groot 246 gemet. of 96 bund., ten volten schote; en 25 gemet. of 10 bund., vroomen, en in het

JONKvrouwen-Ambacht; groot 266 gemet. of 160 bund., ten vollen schote, en 69 gemet. of 31 bund. vrgonen.

Nadat deze gronden, in het jaar 1429, door HECTOR van Vixnobra en zijne vrouw, ter bedijking waren uitgegeven, lieten de edele bezitters der heerlijkheid, naar den geest der tijden; al spoedig op deze nieuwe gronden eene kerk bouwen, welke Priester, even als de der andere Wolfaardsdijksche heiligdommen, aan den Deken van Walcheren ondergeschikt was. Waar die kerk stond is, tot nog toe, met geene zekerheid te bepalen. Wel heeft men in den Wilhelmia-polder, niet ver van het Katsche veerhuis, tusschen den zeeden en den tienden kavel, digt bij den binnenberm des dijks, eene doodkist, met de overblijfselen van den inhoud, gevonden, en siet ver van daar almede gebakken steenen, blijkbaar behoord behorende tot ouder gebouwen; doch het blijft desniettemin twijfelachtig of het dorp HONGERSDIJK wel op dat punt gestaan hebbe. Het dorp bestond intusschen slechts weinig langer dan eene eeuw. Na den dood van den in 1499 kinderloos gestorvenen ADRIAAN VAN VOORNHOEF, was de heerlijkheid in het geslacht van SMOETSKEKE overgegaan; doch hare dijken bezweken op St. Pontiaansdag (den 14 Januarij) 1559, en konden niet weder hersteld worden. De beboowde gronden warden op steen schorren, en die schorren kwamen, bij koop van 20 Julij 1593; in het bezit van CORNELIS GILLIZOON BROUWEN, Burgemeester van Goes, en tevens een der voornaamste deelhebbers aan de heerl. Wolfaardsdijk, toen bestaande uit de ambchten van Sabbinge, Oostkerke en Westkerke. De Wolfaardsdijksche Heeren lieten in 1597 hunne, met den Hongersdijksche-polder bevoelde, landen bedijken in den Oost-Nieuwlandsche-polder, volgens het kadaster groot 180 bund. 45 v. r. 17 v. ell. Na langdurig geschil met de Staten van Zeeland, over het eigendomsregt, hetgeen hier waarlijk twijfelachtig was, verkregen zij, in 1649, almede octrooi tot bedijking van eene aanzienlijke partij schorren, thans den Heeren-polder vormende, die; na later wederom geleedene verliezen, volgens het kadaster nog groot is; in bouwland; 502 bund. 94 v. r. 15 v. ell., die; soborren en water, 444 bund. 11 v. r. 89 v. ell.

HONGERSDIJKSCHE-POLDER, voorn. pold. op het eil. Wolfaardsdijk, prov. Zeeland, die in het jaar 1429 bedijkt werd.

Na het bezwijken van het Westkerker-Ambacht; op het eil. Wolfaardsdijk, nam de verlanding aan de Oostzijde op nieuw met rasche schreden z66 zeer toe, dat Hertog WILLEM van Beijeren, den 8 Maart 1407, voor 575 Engelsche nobels (1404 guld.; 14 cents), zijn aankoop in de nieuwe gronden aldaar, met ambachtsheerlijke vrijheden en regten, verkocht aan KLAAS VAN BORSSELE van Briggemne, wiens dochter, gehuwd met HECTOR VAN VOORNHOEF, in gemeenschap met haren echtgenoot, deze gronden, in het jaar 1429, ter bedijking uitgaf. Door deze bedijking ontstond de HONGERSDIJKSCHE-POLDER, waarin ook eenige nieuwasen van het, in 1354 gevloede, Oostkerker-Ambacht waren opgenomen. In het jaar 1451 weder ondergevoeld, bleven deze gronden voorts blank liggen, tot dat zij, eerst in het jaar 1800, bij de bedijking van den Wilhelmia-polder, beverscht zijn; zoodat zij thans een gedeelte van dien polder uitmaken (8).

(1) Deze oorkundigheden hebben wij ontleend uit de geschiedsch. van den Wilhelmia-polder, in vanden 16de (het Tweede) Leerradepart, ter beschrijving van onze nieuw gevonde en herk te W'elch-land, pag. 27, beschrijving van eenen Jhr. Lector, door J. A. STRAATMAN, uitgeg. Goes 1841.

HONGENBURGT; voorn. kast. in het *Land van Hunden*, prov. Noord-Brabant. Zie *HONGENBURGT*.

HONHORSTER-BOSCH of *PAPERLAND*, bosch in het graafsch. Zutphen, prov. Gelderland, onder en 50 min. Z. O. van *Warrpsfeld*; eene oppervlakte beslaande van 5 bund. 52 v. r. 40 v. ell., en meest bestaande uit akkermaalschout.

HONIBOPO, strand in *Oost-Indië*, resid. *Ambouina*, op het *Molukische* eil. *Ambouina*, kust van *Leitimaer*.

Op het einde der zestiende eeuw was hier een moerassig sagobosch, dat in het jaar 1680 door de Portugezen werd uitgeroeid, ten einde aldaar een fortje aan te leggen.

HONIMOJA of *LAAS*, doorgaans, hoewel verkeerdelijk, *SAPARUA*, *SARAROWA* of *SAPAROKA* genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukische Archipel*; resid. *Ambouina*, 1½ m. N. W. van *Noessa-Laut*, 5 m. O. van *Ambouina*; op 3° 42' Z. B., 156° 15' O. L.

Het is een der drie *Uliassers*, en ongeveer drie mijlen lang, doch ongelijk van breedte, door de onderscheidene diepe inhammen aan de Noord- en Zuidkusten, waarvan de voornaamste aan de Zuidkust is. Aan de westzijde wordt het door eene straat, van eene halve mijl breedte, van het eiland *Oma* gescheiden. In het binnenste gedeelte en aan de oost- en midwestzijde zijn aanzienlijke bergen. De zuid-oostelijke punt, die nabij *Noessa-Laut* ligt, heet *Tetoe wanoe*, en naar het land hoog en door dan snellen, daar voorbij loopenden, stroom, moeilijk te naderen is. Wanneer men den Noordoosthoek, die zeer rotsachtig is, te boven is, vindt men het vlakke en bekoorlijke strand *Hatoewana*, waar men in den oostmooien eene zeer geschikte reede vindt, waarom men er reeds zeer vroeg een woestd heeft aangelegd. Van hier heeft men een allertreffendst gezicht op het hoog *Ceram*, slechts twee mijlen van *Honimoja* gelegen. In de vlakke bij dat strand stond voorheen eene steenen vesting, het *Huis de Velsen* genaamd, doch dit is door de aardbeving van den 17 en 18 October 1671 om- en ingestort. Dit eiland is het slechtst bevolkte van de drie *Uliassers*, bevattende slechts ongeveer tien à twaalf duizend inboorgingen. Deze hebben in karakter veel overeenkomst met die van *Ambouina*, en het onbeschaafd en woest zij ook in hun voorkomen zijn, hebben zij, bij nadere kennis, een openhartig en innemend karakter.

Het eiland is bijzonder vruchtbaar, en levert, door zijne talrijke kokosbomen, veel kokosolie op. Het geeft alleen zo veel nagelen, als *Ambouina*, *Haroeke* en *Noessa-Laut* te samen; onder anderen vindt men hier de zoogenaamde kroemagels, die van boven getakt zijn, en voor beter gehouden worden dan de gewone. Het verblijf op dit eiland moet soo aangenaam zijn, als men het ergens in *Oost-Indië* vinden kan. Het klimaat is er zeer dragelijk, en de natuurtafereelen aangenaam schoon en afwisselend; terwijl het alles, wat tot levensonderhoud noodig is, in ruime mate oplevert. Men had alhier vroeger eenen Resident en eenen Commies, thans is er een Adjuvant-Resident.

In het jaar 1817 barstte hier een geweldige opstand uit, waarbij de moeren, ten getale van 150 Europeanen, sneuvelden. Ook de Resident van *Honimoja*, den Heer van den Buss, alsmede diens vrouw en kinderen, van welke laatste slechts een, in jeugd gebleven is, werden door de in opstand zijnde inboorgingen vermoord. Na eene vergeefse poging, om de opstandelingen tot onderwerping te brengen, werden, in de maand October van het genoemde jaar, de maatschappelingen, die zich te *Harika* verschanst hadden, overmeesterd en

daarna de voor het fort *Stuurdeels* gelagerden met kracht van wapenen verdreven. De Majoor *Munna*, de aanvoerder der onzen, werd bij deze gelegenheid zwaar gewond, ten gevolge waarvan hij, den 16 Junij 1818, overleed, wordende hij voor zijn betoonde moed, beleid en trouw, in de gouvernementslin *Batoegadja* begraven, en aldaar een gedenktoeken ter zijner eere opgericht.

Den 1 November 1655 had hier eene aardbeving plaats, die groote schade aan kerken en huizen toebrengt. Den 21 Januarij 1657, deed zich hier weder eene hevige aardbeving gevoelen, waarop in de volgende dagen mis belangrijke schokken volgden, en waardoor aanzienlijke schade werd aangerigt. Onder anderen had de woning van den *Assistent-Resident* zoo veel geleden, dat zij dreigde in te storten.

HONINGEN (HET SLOT), voorm. slot in *Scheldland*, prov. *Zuid-Holland*; gem. *Krolingen*, aan den *Maandijk*, bij het afsnoopen van 's *Gravenweg* naar *Gouda*, $\frac{1}{2}$ u. van *Rotterdam*.

Dit slot, welcst zeer groot en sterk, bestaat niet meer; alleen de afzware oppervlakte van den grond en de omgelegene vijfers wijzen de plaats aan. De omringende erven zijn in fraaije bakenplaatsen en hantuinien veranderd. De tijd der stichting verliest zich in de vroege *middeleeuwen*: in vereeniging met de naburige sloten, *Wierus* en *Bulgerstefis*, verdedigde het, de in den *Helsum*, *Heldins* zoo of *Wijde Maas* en *Rijmond*, uitstroomende *Rotts* en *IJsel*. Het was dus een waterfioot, even als de genoemde sloten, op uitstekende gronden gebouwd, tot verdediging des lands en der toonkundige visscherij en scheepvaart. Zeker plaatsbeschrijver heeft onoordeeltkundig de naam *Honing* afgeleid van *honen*, *beschadigen*, en anderen hebben het wegeschreven. *Honing* of, zoo als men het oudtijds noemde, *Honans*, is een verouderd samengesteld woord *Hin*, *Hion* of *Hon-mez*, dat is *Hoop-waars*, of zoo als te *Leyden* *Wooa-wens*, en zulks in toegenstelling der omgelegene waterachtige en veenachtige gronden van *Krolingen*.

Gedurende de Nederlandsche beroerten in de zestiende eeuw is *Wink*, *Heer van Lott*, *Graaf van der Mark*, in het jaar 1575, om zijne dodelle wreedheid, aan vele personen in *Holland* bedreven, op last der *Staten* van dat gewest, te *Delft* gevangen genomen, van alle zijne waardigheden beroofd, naar het slot *Honing* gevoerd en daar eenigen tijd gevangen gehouden, doch met goedkeuring der *Regering* van *Rotterdam*, door de burgerij in vrijheid gesteld. In het volgende jaar, 1574, is het door de rampen des oorlogs zeer beschadigd, en door die van *Rotterdam* ten dode afgebroken, opdat de *Spanjaarden* geene gelegenheid mochten hebben, om zich, zoo dicht bij hunne stad, daarin te nestelen. Sedert zijn er slechts een deel vervalten muren en terens overgebleven, waaraan men nogtans zien kon, dat het oudtijds een zeer sterk kasteel moet geweest zijn; ja, honderd jaren later, te weten in het jaar 1672, toen de *Franschen* onderscheidene provincien hadden ingenomen en tot *Utrecht* waren doorgedrongen, was men nog beducht, dat zij zich in die overgeblevene bouwvallen mochten nestelen, waarom de *Rotterdammers* het dienstig oordeelden, alle dese overblijfselen tot dien grond toe af te breken. Das nam dit oude en sterke slot later mede geheel en al ten einde. De erven van dit kasteel zijn omringd door de *hofs*aan met statig geboomte, aan welks overzijde behalve eene nieuwe prachtige *Hervormde kerk* is gebouwd.

HONKBRINGEN, *HANKERINGEN* of *HANCKERINGEN*, in het *Fr. Hoos*-*kanor*, geh. in het *buij. van Euxembury*, landmeesterij van *Dattsbury*,

groot. *Luxemburg*, kw., arr. en S u. Z. ten W. van *Luxemburg*, kant.; gem. en 1 u. W. ten Z. van *Bellingen*, aan de *Alzette*.

HONKOOP, gem. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, (3 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de Zuid-hollandsche gem. *Haastrecht* en *Vliet* en aan den *IJssel*, O. aan de gem. *Willeskop*, Z. aan *Polbroek*, W. aan de Zuidhollandsche gem. *Vliet-en-Bonrepas* en *Haastrecht*.

Deze gem. bevat de heerl. *Honkoop*, *Dijkveld*, *Rateles* en *IJselvere*. Zij bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 762 bund. 97 v. r. 29 v. ell., waaronder 750 bund. 80 v. r. 49 v. ell. bebouwd land; telt 51 h., bewoond door 63 huisgez., uitmakende eene bevolking van 370 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en eenigen handel drijven in kaas en hennep.

De Herv., die er ongeveer 110 in getal zijn behoren tot de gem. van *Oudewater*.

De R. K. van welke men er 260 telt, worden tot de stat. van *Oudewater* gerekend.

Men heeft in deze gem. geene school, gaande de kinderen meest te *Oudewater* of te *Haastrecht* onderwijs genieten.

HONKOOP, heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Honkoop*; palende N. aan de landen onder *Haastrecht*, prov. *Zuid-Holland*, voorts N. aan de *Zuid-Hollandsche* heerl. *Vliet* en de heerl. *Dijkveld*, O. aan de heerl. *Rateles*, Z. aan *Neerd-Polbroek*, W. aan de *Zuidhollandsche* heerl. *Vliet-en-Bonrepas* en aan de landen onder *Haastrecht*.

Deze heerl. bestaat slechts uit eenen pold., welke denzelfden naam heeft, en in grootte daaraan gelijk is. Zij bevat de geh. *Honkoop*, en de soogenante *Vuilebuurt*, benevens eenige daarom liggende h., en telt 28 h., bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 170 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de enige handel, welke er gedreven wordt, is in kaas en hennep.

Men telt er 70 Herv. en ruim 100 R. K.

Het geh. *Honkoop*, *Honooop*, *Honkoop*, *Honzooop* of *Honooop*, ligt 4 1/2 u. Z. W. van *Utrecht*, 5 u. W. van *IJsselstein*, 1 u. van *Lopik*.

De heerl. *Honkoop*, van welke reeds in het jaar 1122 de jurisdictie bepaald werd, is, in het jaar 1457, des *Saturdays nae Seint Martens dages*, door *Rombold van Diepholt*, den drie en vijftigsten *Bisschop van Utrecht*, verleid aan *Geert van Woudsen*, Heer van *Vliet*, en na diens overlijden aan *Johan van Vlamer*; waarna dese heerl. in dat geslacht is gebleven en van tijd tot tijd na afsterven op de erfgenamen verleid, waarvan de laatste verleibrief dagteekent 24 November 1642. In 1677 is zij in publieke veiling gekocht door Mr. *Willelm Huygens*, Domheer te *Utrecht*, die door *Willelm III*, *Prins van Oranje en Nassau*, *Erfstadhouder*, mitsgaders de *Staten van Utrecht*, den 19 Februarij 1678, met de heerl. verleid is. De laatste verleibrief is door de *Staten van Utrecht* afgegeven den 8 Julij 1789, aan Mr. *Johan Maurik Baron van Panet van Benschoten*. De tegenwoordige *Ambachtsheer*, die door publieke aankoop daarvan eigenaar is geworden, is *Serastiaan van Noyen van Honkoop*, *Hoogheemraad* van den *Lekdijk benedendams* en van den *IJmuidam* (*Lopikerwaard*), wonende te *Lopik*, provincie *Utrecht*.

De *Heeren van Amstel* bezaten welcer eigene of allodiale goederen in *Honkoop*, welke Heer *Glabrecht van Amstel*, nevens andere bezittingen, in 1285 aan *Elois V*, *Graaf van Holland*, opdroeg, en het wederom van dezen ten rechte leens terug ontving.

HONKOOP (POLDER-VAN-), pold. in het Land van Noord- en Oostvaarders, prov. Utrecht, arr. Utrecht, kant. IJsselstein, gem. Honkoops, palende N. aan de Zuidhollandsche-polders Rosendaal en Vliet en aan den Polder-van-Dijkvelt, O. aan den Polder-van-Rateles, Z. aan den Polder-van-Noord-Polsbroek en aan de Oostzijde van Vliet, W. aan den Polder Honaard.

Deze pold., bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 600 bund. 84 v. r. 48 v. ell. alles schotbaar land; telt 28 h., alle met ingerigte bouwmanwoningen, en wordt met twee hoogmalende polderwatermolens en verder door twee sluizen, gelegen onder den Zuid-Haalsdijk, op den Hollandsche-IJssel, van het overtollige water ontlaat. Men vindt aan het graven der waterschappen naar de molens reeds in 1529 gesproken. Deze pold. staat onder het bestuur van een Hoofd drie Leden en Secretaris uitmakende de Polderdirectie.

HONKOOP, militaire post. in *Nederlands-Guiana*, kol. Suriname, aan de *Pericakreek*, ter rechtszijde in het afvaren, boven den hoofdpost Belair; palende bovenwaarts aan de opene lijn van het kordon, bosschen en savanes, benedenwaarts aan de plant. Soriba. Zij ligt op den linker vleugel van het kordon, tusschen de aan die lijn geliggende militaire posten *Esperance*, aan de rivier *Commewijne* ten Z. W., en 's Hertogenbosch, op hooge Zandritten gelegen.

HONNE, Fr. naam van het d. *Honn*, in de heerl. *Nieder-Elten*, grooth. *Luxemburg*. Zie *HAGN*.

HONNEPERKLOOSTER, voorm. abdij in *Zalland*, prov. *Oostrijck*. Zie *HOENEPE (TER-)*.

HONSDIJKSCHE-POLDER, pold. in *Rijland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HONSDIJKSCHE-POLDER*.

HONSLAARSDIJK of *HONSLAARSDIJK*, geh. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HONSLAARDIJK*.

HONSWIJK, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, in *Honnawijk*.

HONSWIJK, heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk bij Duurstede*, gem. *Tull-en-'t Waal*, palende N. en O. aan *Schalkwijk*, Z. aan de *Lek*, W. aan *Tull en 't Waal*.

Deze heerl. bevat niets dan het d. *Honswijk*, en bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 486 bund. 25 v. r. 5 v. ell. en daaronder 88 bund. 27 v. r. 20 v. ell. vuigland en water; telt 27 h., bewoond door 31 huisgez., uitmakende eene bevolking van 220 iuw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De *Herv.*, die er 45 in getal zijn, behooren tot de gem. 's *Waal en Honswijk*.

De *R. K.*, van welke men er 175 telt, waaronder 105 *Communiekanten*, parochiëren zoo te *Schalkwijk*, als te *Culenborg*.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 of 40 leerlingen wordt bezocht.

Al van ouds lag er, in de *Lek* tegenover *Culenborg*, een eilandje, de *Steenweerd* gheeten, dat tot het geregt en kerspel van *Honswijk* behoorde, en waarmede *Jaspera*, Heer van *Culenborg*, in het jaar 1481, en tevens met het geregt van *Schalkwijk*, door den Bisschop van *Utrecht* beleend werd.

De heerl. *Honswijk* werd eertijds door de Heeren van *Culenborg* te leen gehouden van de grafelijkheid van *Holland*, en wel oorspronkelijk als een deel van de heerl. *Hagstein*, waartoe zij, nevens *Gespaarden*, *Everdingen*, *Goilberdingen*, *Tull*, 't *Waal* en *Jaarsveld*, in de veertiende eeuw gerekend werd. Immers als

dandig werden de geheele heerlijkheden, na den dood van de Jonk-
vrouwe MARGARETTE MET DER GOZE, eerst in het jaar 1351, door Graaf
WILHELM III verleid op ZWEDEN VAN VIANEN en HUBERT SCHEEK, WIL-
HELM VAN DEUVENVOOREN, Heer van Oosterhout, trouwde met HILWIE,
dochter van ZWEDEN en bezat de geheele heerl. Hagestein, zoo lang
zijn vader leefde. Naderhand verkocht hij dien aan Orto, Heer van
Asperen, en HUBERT SCHEEK, Heer van Culemborg, te zamen. De
Heer van CULENBORG nam voor zijn aandeel *Everdingen*, dat tot op
onzen tijd tot dat graafschap behoort heeft, en HONSWIJK. De Heer
van *Asperen* bekwaam het *Huis-te-Hagestein*; *Gaspernewerden*
en 's *Waal*. Jaarsveeld hielden zij gemeen, en elk ontving zijn
deel te leen van Holland. Keizer MAXIMILIAAN en de Aartsbetrog FI-
RMINUS VAN OORENBRIJK, verkoonden in het jaar 1492, ter bede van JA-
SFER, Heer van Culemborg, aan hem onder anderen TULL en HON-
SWIJK, met alle de weerden, met visscherijen, met landen, met veeren,
met tienden, ende mit Renten, en Hogen Geyachte ende lage, mit
alle der Manſchop, ten rechten erfleen enz. Hierop rigte de Heer
van CULENBORG, in hetzelfde jaar, te HONSWIJK eens galg op; doch DA-
VID VAN BOURGONDIË, de vijf en vijfzigste Bisschop van Utrecht, ging
die straks met de Utrechtenaars en de burgers der andere steden van
het Sticht omver halen. De Heer van CULENBORG nam dit zeer euvel
op, doch verbleef, na veel twistens, de uitspraak van dit geschil
aan den Burggraaf van Montfoort en aan FILIPS VAN BOURGONDIË, des
Bisschops broeder. Dezen; hevindende dat nooit het hooge, maar al-
leen het middelbaar en laag rechtsgebied, door den Bisschop aan den
Heer van CULENBORG was afgestaan, deden uitspraak ten nadeele van
den laatste, die er toen in berustte. Maar wanneer Keizer KARL,
in het jaar 1535, Culemborg tot een graafschap verhief, ten behoeve
van FLORES VAN PALLAND, deed deze Graaf in het volgende jaar, door
zijn Afsgevaardigden, aangefing van het oude geschil aan het Hof
van Utrecht, waarop het Hof besloot, dat noch de Graaf van CULE-
NBORG, noch de Procureur-Generaal, eenig hoog rechtsgebied in HON-
SWIJK eefonen zou, tot dat de Keizer hieromtrent anders zoude voor-
sien hebben. Om alle verschil verder te doen ophouden, werd het
halvegt eindelijk door zijn zoon, FLORES II, Graaf van Culemborg,
aan de Staten verkocht.

De heerl. HONSWIJK is, nevens die van Culemborg, *Everdingen*
en *Schalkwijk*, aan de Heeren VAN PALLANDT gekomen, door
afstand van ANTHONY VAN LALANG en diens gemalin ELIZABETH, Graaf en
Gravin VAN HOOGBRATER, aan ELAARD, Heer van Pallandt, en Vrouwe
MARGARETTE VAN LALANG, in het jaar 1551. Naderhand is HONSWIJK
door de Graven van CULENBORG verkocht, doch *Everdingen* is met
dat graafschap vereenigd gebleven, en hieraan is waarschijnlijk het
verbod der Staten van Utrecht, van het jaar 1605, zijnen oorsprong
schuldig, dat, namelijk, de ingezetenen van HONSWIJK geene Gerechts-
middelen mochten zijn te Everdingen.

In het midden en het laatst der vorige eeuw, behoorde deze heerl.
aan den Heer JACOBUS VAN BAARN, en telde 21 h., naderhand aan diens
zoon J. J. VAN BAARN; vervolgens heeft zij ook behoord aan den Heer BA-
RNEZ PRINSE, te Weesp; thans wordt zij in eigendom bezeten door Jonk-
heer JONAN PIETER VAN DER PLAAT VAN HONSWIJK, woonachtig te Baarn.

Het d. HONSWIJK, HONTSWIJK of HONDSWIJK, ligt 6 u. Z. W. van
Amersfoort, 3 u. W. van Wijk-bij-Duurstede, digt aan de Lek,
staande de h. op eenen afstand van elkander aan den Lekdijk.

In de kerk was vóór de Reformatie eens viersart, die beurtelings door den Graaf van Calenberg en door den Heer van Banzanoor bezeten werd. De Pastoor werd aangesteld door den Proost van Oud-Munster. Deze kerk, welke eenen lagen toren had, is reeds veertig lang vervallen; een vierkante toren, welke vooraan stond, is in het jaar 1857 afgebroken, zoodat er thans slechts eenige overblijfselen der muren en een klein deel van het achterende der kerk meer overig is.

Een weinig oostwaarts van dit dorp ligt de voorm. ridderstad Blokhoven.

Die van Honswijk hebben oudtijds eenige vrijheid, ten opzichte der lasten genoten. Zij zijn op verzoek van den Graaf van Hesse-Ravensberg, verschoond van de lasten der jaren 1611 en 1612. Nadierhand nog in het jaar 1648, betaalden zij het vierde gedeelte, doch van het huissgeld zijn zij in het jaar 1655, door Keizer KARL V, geheel vrij verklaard.

Den 26 Februarij van het jaar 1747, kwam tusschen Honswijk en Wijk bij Duurstede, een doorbraak in den Lekdijk, ter wijde van 18 roeden.

In Honswijk is thans (1845), nabij den gemovoerden toren of nabij de kerk aldaar, van 's Rijks wege in aanbouw, een gesloten sanden fort, met eene vrij groote sluis, moeiende dienen om des noods in tijd van oorlog, het land onder water te zetten; ook moet danstn gebouwd worden een zoogenaamde defensietoren, tot welke werkzaamheden, eene hoeveelheid van ruim 12 bund. land, is ontzegd geworden.

HONSWIJK of **HONSWIJK**, voorm. bukt. in *Weesperkarspel*, prov. Noord-Holland, arr. en 3 u. O. van Amsterdam, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van Weesp, gem. *Weesperkarspel*, in den *Honswijkpolder*, waarvan men thans niet juist weet waar zij gelegen was.

HONSWIJK, voorm. heerl. in het *Land van Altena*, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr. 's Hertogenbosch, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, gedeeltelijk gem. *de Werken-en-Slootwijk*, gedeeltelijk gem. *Rijswijk*, en gedeeltelijk gem. *Woudrichem*; palende W. en N. aan de Nieuwe-ban; O. aan de Oude-ban, Z. aan de Banne van Uppel.

Deze heerl. bevatte niets dan den Honswijksche-polder. Zie dat woord.

HONSWIJK (BANNE-VAN-), pold. in het *Land van Altena*, prov. Noord-Brabant. Zie HONSWIJKSCHE-POLDER.

HONSWIJKERPOLDER of **HONSWIJKERPOLDER**, pold. in *Weesperkarspel*, prov. Noord-Holland, arr. Amsterdam, kant. Weesp; gem. *Weesperkarspel*; palende N. aan den Katkovensche-polder, O. en E. aan den Keverdijksche-polder, W. aan de Vecht.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 220 bund., en maalt nit op de Vecht.

HONSWIJKSCHE-POLDER of de **BANNE-VAN-HONSWIJK**, pold. in het *Land van Altena*, prov. Noord-Brabant, arr. 's Hertogenbosch, kant. Heusden, gedeeltelijk gem. *de Werken-en-Slootwijk*, gedeeltelijk gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, gedeeltelijk gem. *Rijswijk* en gedeeltelijk gem. *Woudrichem*; palende N. aan de Nieuwe-banne en de Oude-banne, O. de Banne van Rijswijk, Z. de Banne van Ippel, W. de Nieuwe-banne.

Deze pold. heeft geene bedijking en is slechts door kaden van de belendende polders afgescheiden. Hij beslaat, volgens het kadaster,

eene oppervlakte van 128 bund. 67 v. r. 99 v. ell., als: onder de *Werk-en-Steruwijk*, 21 bund. 67 v. r. 22 v. ell.; onder *Almkerk-en-Uitwijk*, 55 bund. 49 v. r. 20 v. ell.; onder *Rijswijk*, 44 bund. 17 v. r. 50 v. ell.; onder *Woudrichem*, 10 bund. 17 v. r. 98 v. ell., en telt, onder de *Werk-en-Steruwijk*, een huis of hofstede, genaamd de Roef. De Honswijkse-volma wordt door eenen watermolen in den Zovenbansche-boesem en vervolgens door de Oostkil en de Bleekkil, op den Amer, van het overtollige water onlast. Het zomerpeil is 8 palm. 8 duim onder A. P. Het maalpeil is 3 palm. 9 duim boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Waardsman, vier Hooftraden en eenen Secretaris. Langs dezen polder loopt de uitwatering van den Oudenban aan de noordzijde en die van Rijswijk aan de zuidzijde:

HONTE of *WATER-SCHUUR*, riv. in *Zeeland*. Het is een der armen van de Schelde, welke zich bij Zandvliet van elkander scheiden, alwaar de *HORRE* of *ONNEN*, ook wel verkeerdelyk *HOND* gespeld, eenen westelyken loop aannemt, om, na zich tusschen het eil. Zuid-Beveland en het distr. Hulst doorgekronkeld te hebben, met de *Wijlinghe* of *Wielinge* te vereenigen, en met deze door den *Deurloo*, in de *Noordzee* te ontlasten.

Het moet oudtijds een breede, maar door *sikken* verlaande, stroomtje geweest, die verschillende geulen bezat. Hij schoot langs den Zuid-Bevelandschen wal, waar te *Hinkeloir*, *Agger*, *Rilland* en *Valkenisse*, vrijgelde op dezen stroom werd ontvangen.

HONTEM, geh. in het *Land van Overmase*, prov. *Limburg*, distr., arr: en 1½ u. Z. O. van *Munstricht*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Meerßen*, gem. en 1 u. O. van *Gronsvelt*, 3 min. Z. van den straatweg naar *Aken*; met 28 h. en 150 inw.

HONTENISSE, eigentijk *OURKENISSE* (schor tegen de *Ontde* of den stroom tegen het land), gem. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst* (3 k. d., 12 m. k., 3 s. d.); paleude N. aan de gem. *Ossenisse*, O. aan de gem. *Graauw-en-Langendam*, Z. aan de gem. *Hengstdijk en Hulst*, W. aan de gem. *Ossenisse*, *Hengstdijk* en *Stoppeldijk*.

Deze gem. bestaat uit de volgende pold.: de *Watering van Welsoorde*, de *Watering van Lamswaarde*, den *Zandepolder*, den *Schaperspolder*, den *Kruispolder*, den *Noordhoefpolder*, den *Noorddijkpolder*, den *Wilhelmuspolder* en den *Mariapolder*, en bevat de kerkdorpen, *Kloosterzande*, *Groevendijk* en *Lamswaarde*, de geh. *Kuittaart*, *Ter-Hoole*, en *Welsoorde*, en uit de bours. de *Molenhoek*, *Kruisdoerp*, *Kruispolderkaai*, *Baalhoek*, *Noordstraat*, *Waterstraat*, *Kreverhille* en een gedeelte van *Roversberg* of *Rosenberg*. Zij beslaat eene kadastrale uitgestrektheid van 5810 bund. waaronder 3775 bund. 70 v. r. 11 v. ell. belastbaar land, en is de uitgestrekte en bevolkste plattelandsgemeente in de prov. *Zeeland*; staande daarin 866 huizen, bewoond door 955 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 4800 zielen. Men heeft er vier windkorenmolens, vier meestoven, eene steenbakkerij en eene cichorijfabriek, zoodme eene stoommiesstoof, waarin met dezelfde machine ook koren wordt gemalen.

De ingezetenen vinden hun bestaan meest in den landbouw, voorts ook in de scheepvaart, het zoogenaamd vletten of aanvoeren van schorwaarde aan de dijken, zoo mede ook met het graven van duage-noemde derris of turf, waarvan in het jaar 1842 eene hoeveelheid

van 45,580 tonnen in deze gemeente is gegraven en die niet alleen voor de behoeften der ingezetenen dient, maar ook veel naar Hulst vervoerd wordt.

Men telt hier ongeveer 4600 R. K., waaronder 2750 Communikan-ten, welke eene kerk te Groenendijk hebben, toegewijd aan den H. MARTINUS, en eene te Lamswaarde, aan den H. CONRADIUS toege- wijd, elk bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan. Beide deze parochiën, welke tot in het jaar 1841 behoorden tot het *Zeeuwsche gedeelte van het bisdom van Gent*, maken thans deel uit van het vic. gen. van Breda, dek. van Hulst. Een klein getal dezer gezindte, in het zuidelijk gedeelte der gemeente, behoort kerkelijk onder Hulst.

De Herv., van welke men er ruim 200 telt, maken, met die van de burgerlijke gemeenten Hengstdijk, Ossensisse, Stoppeldijk en Booschapelle, de kerkelijke gem. van Hontensisse uit, welke 284 zielen telt, tot de klass. van *IJzendijke*, ring van *Aard.*, behoort, en eene kerk bezit te Kloostersande, welke in 1838 aan- zienlijk verbeterd en verfraaid is, en waarin ten jare 1841 een orgel is aangebragt, welke kerk door eenen Predikant bediend wordt. De eer- ste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JACOBUS VAN RENTEGHEM, die den 26 November 1648 alhier aankwam, en op het einde des volgenden jaars naar Heimkensand, in Zuid-Beveland, vertrok. In 1682 werd de kerkelijke gemeente van Ossensisse, na het vertrek van haren Leeraar MARTINUS GOAT, met HONTENSISSE vereenigd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

In het geh. Welsoorde, deel makende van HONTENSISSE, bestaat een geregeld overzetveer over de Wester-Schelde op Hanswoert en de overige havens, aan de zuidkust van Zuid-Beveland. Uit het haventje van Welsoorde varen gewoonlijk drie en uit dat van de buurs. *Kruispolder- kaai* (welke beide haventjes in de Honte uitkomen), twee beurt- of markt- schuiten op Rotterdam en Dordrecht, welke op onbepaalde tijden, doch doorgaans om de acht dagen, af- en aanvaren. Zij vervoeren de graan en veldproducten, der landbouwers naar de korenmarkten te Rotterdam, voor zoo ver, zij niet per se naar de Belgische markten worden uitgevoerd, en voorzien tevens de ingezetenen dezer gemeente van de noodige koop- en winkelwaren uit Holland, en de fabrieken van de benoodigde brandstoffen.

Er bestaan onder HONTENSISSE twee scholen. De eene in het dorp Kloostersande, de andere op het d. Lamswaarde, te zamen met een gemiddeld getal van 100 leerlingen.

In deze gem. staat het Hof-te-Zande, vroeger een klooster, behoorende aan de abdij van de Duinen bij Brugge, met de daaronder behoorende aanzienlijke goederen, welke bij de wet van den 26 Augustus 1822, aan Z. M. den Koning WILLEM I zijn afgestaan, die ze aan de Maatschappij tot bevordering van de Volkverlichting, bij notariële acte den 16 December 1826, ondermeerdere, heeft verkocht. Bij art. 60 van het met België op den 5 November 1842 gesloten en bij de wet van den 4 Februarj 1843 goedgekeurd tractaat, zijn dieselfde goederen wederom in volten eigendom overgedragen aan onzen tegenwoordigen Koning WILLEM II, aan welke bepaling, ook van wege de gezegde Maatschappij, nitvoering is gegeven, bij acte van overdragt den 24 Junij 1843.

Het Hof-te-Zande wordt thans bewoond en de goederen geadmini- streerd door eenen Ontvanger of Rentmeester (zie ZANDE [HOF-TE-]). Bij JANIGON, BACHIBRE en andere Schrijvers vindt men gewag gemaakt van een dorp en polder van HONTENSISSE, die als zoodanig niet meer

bestaan, en toen die Schrijvers leefden reeds niet meer bestonden: Zij schijnen daarmede den Kruispolder en het Kruisdorp bedoeld te hebben. Allereerst vinden wij een HONTENISSE (zijnde het schor of de droogte bij de Honte, de kern der aanwasen van Hulsterambacht ten N. van de stad Hulst) gewag gemaakt, in een charter van Filips, Graaf van Vlaanderen, van 1183, waarbij hij de kerk van de H. Maagd te Coesvorden, het werpland of zand, geeft tusschen Ossenisse en HONTENISSE." Dit zand is de tegenwoordige Maria-polder, daar de Zandpolder reeds in 1170 vermeld wordt, ten jare 1245, in het bezit van de abdij van Duinen geraakt. Uit vergelijking van oude kaarten enz. blijkt het, dat dit HONTENISSE zich uitstreckte, behalve over de gronden van den Kruispolder in 1616, en den Wilhelmspolder in 1644 bedijkt, ook nog over de Noordijkpolder, en hetgeen tegen alle deze landen nog in zee ligt. De eerstgenoemde gronden waren in 1509 overstroemd.

Bij de omschrijving van het nieuwe bisdom Gent, ten jare 1561 opgericht, vindt men als verschillende parochiën genoemd HONTENISSE en ABR. (Oud) HONTENISSE. MEYERUS verhaalt, dat de laatste in 1584 overstroemd is en honderd jaren lang drijvende gebleven. Niet lang oewel bleef het beverscht, maar betweek den 14 December 1811, en werd eerst in 1816 op nieuw als Kruispolder bedijkt. Op dezen bodem stond dus eenmaal de als aanzienlijk beschrevene kerk van Oud-Hontenissee. De kerk van HONTENISSE of NIEUW-HONTENISSE lag in den Zuidhoek van den Noordpolder, blijkens eene kaart van 1875; waar zelfs de naam NIEUW-HONTENISSE er bij staat.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een gedeeld schild, het eerste van asuur (blauw), beladen met het *agnus Dei* van silver, staande op een terras van synopel (groen); het tweede van silver, beladen met een oranjeboom, tegengehouden door eenen windhond.

HONTHEM of HONTUM, oud Friesche naam van het d. HANTUM, kw. Oostergoo; griet. *West-Dongeradeel*. Zie HANTUM.

HONTSWIAK, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HONSWIK.

HONVILLE (DR); beek in *Luxemburg*. Zij ontspringt in het bosch van *Honville* in *Belgie*, bereikt tusschen de d. Tintingen en Surrel de grenzen van het grooth., en vereenigt zich kort daarna met de *Luttrebois*.

HOOBREDE, d. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOORDE.

HOOFD (DE), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 2½ u. Z. van *Bellingwolde*; ¾ u. O. van *Frischeloo*; waartoe het behoort.

HOOFD (HET), geh. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*; kw., arr., distr. en 6½ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 3 u. Z. W. van *Druten*, gem. en 2 u. van *Appeltern*, 5 min. N. van *Alphen*; met 11 h. en 60 inw.

HOOFDPLAAT, gem. in *Staats-Vlaanderen*, gedeeltelijk in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis* (4 k. d., 10 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Honte of *Wester-Schelde*, O. aan de onbedijkte Slikken van den Braakman en aan de gam. *Biervliet*; Z. aan *Biervliet*, *IJzندیke* en *Schoondijke*, W. aan den nog onbedijkten ingang van *Nieuwerhaven*. Het oud gebied der heerl. *Broekens* strekte zich, voor de overstroomingen der zestiende eeuw, tot laatstgenoemde punt. De gam. bestaat slechts uit eéne polder, welke dezelfde naam heeft en in grootte daaraan gelijk is. Zie het volgende artikel. Zij bevat het d. *Hoofdplaat* en het geh. *Nummer één*.

Deze gem. telt 250 h., bevoond door 256 hoplez, uitmakende eene bevolking van ruim 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene bierbrouwerij en eenen koren-windmolen.

De Herv., die hier 580 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *IJzendijke* behoort. De eerste, die het leeraarsambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest *Jacobs Wisasz*, die den 27 Julij 1786 van Hooge-en-Lage-Mierde, in Staats-Brabant, herwaarts beroepen werd, en in Februarij 1788 naar *Philippine* vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., die hier 740 in getal zijn, behooren tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Aardenburg*. De eerste Pastoor in deze par. was *Jacobs Godsmoor*, die zijne bediening den 25 December 1795 aanvaardde.

Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. HOOFDPLAAT ligt $5\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Middelburg, $4\frac{1}{2}$ u. N. O. van Sluis, 5 u. N. O. van Oostburg, niet ver van den zuidelijken oever der *Wester-Schelde*, waar het een vrij goed haventje voor markt- en veerschepen heeft, met eene daarachter liggende schuurkom. Tot dit d. behooren 112 h., met 650 inw.

De kerk der Herv., een volmaakt vierkant, is net en sterk, voorzien van eenen toren en klok. Zij werd gebouwd in het jaar 1785 tot 1788, zijnde besteed aan *Engel de Witte* voor 22,200 gulden; de eerste steen er van werd gelegd op den 23 Mei 1783, door *Joukvrouwe Maria Petronella Schoon*. Ter naauwernood was de bedijking van den polder voltooid of de Staten van Zeeland besloten, den 25 September 1780, tot het bouwen van eene school, kerk en pastorie, en Geocommitteerde Raden uitgenoodigd, om een bestek met raming van kosten in te leveren. Dit geschiedde den 11 April 1782, door de HH. Geocommitteerde Raden *W. Schoon* J. An. en *L. P. van de Smezel*, met overlegging tevens van de teekeningen, vervaardigd door 's Lands Fabrick C. *Kaysen*. De kerk, groot 1600 vierkante voeten, was, met het kerkhof, geraamd op 3695 gulden; de pastorie en het schoolhuis ieder op 1000 guldens. De kerk is ingewijd den 29 Mei 1785, door *D. A. Braun*, Predikant te *IJzendijke*. De eerste kerkeraad bepoemd den 26 October daaraanvolgende; het eerste Avondmaal gevierd den 8 Januarij 1786. De eerste Predikant was *J. Winters*, welke den 12 November van dat jaar zijn werk aanvaardde; en vertrok den 2 Maart 1788, en werd den 15 Februarij 1789 opgevolgd door *J. T. Gaiswis*, die reeds den 16 Augustus weder vertrok. Dens werd den 11 Julij 1790 opgevolgd door *A. E. A. de la Poire*, die den 21 November reeds weder afscheid nam. De kerk maakte met de pastorie en de school eene regelmatige groep uit, die eenigzins verbroken is, sinds het schoolgebouw, een eigendom der burgerlijke gemeente geworden zijnde, ook tot vergaderplaats van den Gemeenteraad is ingerigt, en van een torentje met eenen hal voorzien is geworden.

De R. K. kerk is minder hoog, maar vrij ruim en net, mede voorzien van toren en klok, met eene nette pastorie daaraan. Zij is gebouwd in 1795, en den 25 December van dat jaar ingewijd, onder aanroeping van den *H. Esaias*, gewoonlijk *Sr. Esas* genaamd.

De dorp-school wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht, maar die van het westelijk deel der gem. geen maect op het geh. *Saspuit*, gem. *Schoondijke*, school.

Er bestaat een overvloed op *Walcheren* en *Zuid-Beveland*. — De kermiss valt in den vijfde Donderdag na Pinksteren, en duurt drie dagen.

Ten gevolge eener schikking behoorde voor 1794 $\frac{1}{3}$ van de gem. aan Zeeland en $\frac{2}{3}$ aan de generaliteit (zie het volgende artikel) de eerste $\frac{1}{3}$, zijnde al wat Oostelijk van den Hoogen weg ligt, waarin ook het dorp gelegen is, zijn door de Staten van Zeeland tot eene heerl. opgericht en met aanzienlijke regten begiftigd, welke, bij eene der voorwaarden van de publieke veiling van 5 Februarij 1780, aan de Hoofd-Ingelanden afgestaan en opgedragen zijn, onder deze voerregten behoorden niet alleen die van jagt, vischerij, windregt enz., maar was ook begrepen de benoeming van een plaatselijk bestuur, bekleed met de *jurisdictio media et infima* of lagere en middelbare rechtspleging. Deze regten zijn dan ook door Hoofd-Ingelanden van dit gedeelte bezeten en uitgeoefend, tot op de promulgatie der Fransche wetten in 1793 of 1796, waarbij alle heerlijke regten afgeschafft waren. Het overig $\frac{2}{3}$ deel, Westelijk van den hoogen weg, waarin het geh. Nummer een, maakte blootelijk deel van het platteland van het vrije.

Geheel op het Westelijke punt der gemeente, een uur gaans van het dorp, ligt het geh. Nummer een, almede met eene goede haven voor graan- en marktschepen. Zie Nummer een.

Het wapen der gem. HOOFDPLAAT heeft in de bovenste helft de wapens der Generaliteit en van Zeeland naast elkander, en in het onderste deel een zeilend schip, het wordt gehouden door Ceres, terwijl Neptunus aan de andere zijde het haar uit de hand schijnt te willen stoten.

Het wapen der heerl. HOOFDPLAAT was: een wit veld, met het wapen van Zeeland in den regter bovenhoek. Zie resolutie der Staten van Zeeland van 12 en 16 Augustus 1779. Bij welke ook bepaald werd, dat het op order van H. M. Ed. Mog. zoude worden gesmeden en aan het gegergt toegezonden, met een gelijk wapen of bus voor den Geregtsbode.

HOOFDPLAAT of HOOFDPLAAT-POLDER, in de eerste staatsstukken meestal HOOFDPLAAT gespeld, onder welken naam de bank of opslibbing voor de bedijking op vele kaarten is aangeduid; pold., gedeeltelijk in *Statis-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Hoofdplaat*; palende N. aan de Hoof- of Wester-Schelde, O. aan de Slikken en Opwassen van den Braakman en aan den Beukelspolder, Z. aan den Wilhelminapolder, en aan het derde deel van den Zachariaspolder, Z. W. aan den IJzندیjschen-Oranjepolder en aan Prins Willems-polder, W. aan den onbedijkt geblevenen mond van Nieuwerhaven.

Deze pold., die op zich zelve eene gemeente uitmaakt, is groot, volgens het kadaster 1126 bund. 18 v. r. 11 v. ell., waaronder 925 bund. 22 v. r. 9 v. ell. schotbaar land. Er liggen ten O. twee groote krekken in, overblijfsels van Killen, die naar den Braakman afwaterden, de meest zuidelijke volgt den loop van den Wilhelmina-dijk, en is genaamd het Hoofdplaatsche-Gat; de tweede meer noordelijk gelegen, is breeder en genaamd de Plakreek. Het oostelijk deel, waarin het dorp ligt, werd bedijkt in 1775, het westelijk deel, dat van het eerste door den voormaligen tijdelijken dijk, nu Hoogen weg gescheiden is, werd bedijkt in 1778; daarin ligt het geh. en de haven Nummer een, ook de buurt Slijkplaat. De grond, waarop deze buurt ligt, was vóór de bedijking, aanwas van den IJzندیjsche-Oranjepolder, zijnde daar eene geul van de Hoog- of Hoofdplaat gescheiden, maar is in de bedijking begrepen, en alzoo een deel des polders geworden.

De polder ligt grootendeels op gronden van Gatorsnisse en Hageelst, welke in 1577 verdrongen zijn. Misschien was Hoogplaat eene verbetering van de Hugoplaat. Als schorre was die plaat in het begin der zeventiende eeuw zoo zeer opgewassen, dat de Staten van Zeeland, haar den 4 Junij 1624, voor 23 achtereenvolgende jaren verpachtten, doch kort daarna nam de plaat weder zoo zeer af, dat men den pachter niet alleen zijne pachtgelden van 1642—1649 moest schenken (Resolutie van 17 Maart 1635), maar ook besluiten dit schorre voortaan, als onbruikbaar buiten verpachting te houden. In 1664 werd het den 22 Augustus weder verpacht, en honderd jaren later in 1777—1779 bedijkt.

Reeds lang vóór de bedijking is over de HOOFDPLAAT, eene langdurige en ingewikkelde twist gevoerd. Toen de Staten van Zeeland in 1704 besloten hadden de schor met dezelfs ambachtsgevolg te verkoopen, kwam allereerst de regering van Biervliet hier tegen op, bewerende dat het regtsgebied over die gronden aan deze stad behoorde. Het geschil hierover duurde lang en werd nog ingewikkelder, toen in 1724 ook het *Collegie's Lands van den Vrijen* aanspraak maakte op het regtsgebied over de HOOFDPLAAT, en de Heer van Breskens mede gezind om een gedeelte van dit schor te naderen, hiertoe zijne eischen liet inleveren, en eindelijk de Generaliteit of Algemeene Staten zelf bewoerden, dat zij of het gemeene land eigenaren waren. Zeeland beschouwde den bodem als een eiland in de Schelde opgewassen, en daarom een eigendom der provincie. De Generaliteit als een aanwas van Staats-Vlaanderen, of liever voor overblijfselen van verdroogene, door de zee ingezwolgene gronden, daarom een eigendom van het gemeenebest. Hierover is vooral kort voor de bedijking veel geschreven en in het licht gekomen, en niet alleen met scherpzinnigheid, maar ook met bitterheid getwist, zelfs buitenslands nam men er deel in. Eindelijk is het den 31 Augustus 1775 tot een vergelijk gekomen, waarbij het oostelijke deel, zijnde $\frac{2}{3}$ des polders aan Zeeland werd gelaten; terwijl het westelijk liggende $\frac{1}{3}$ deel, aan de Generaliteit bleef. Zeelands Staten teekenden deze overeenkomst op den 5 October, de Raad van Staten den 20 November van dat jaar, en de Algemeene Staten den 25 Februarij 1776.

De polder bevat, zonder het d. en het geh. Nummer-een, 86 h., waaronder 18 hofsteden, onder dit getal is echter begrepen de h. Slijkplaat, die uit 27 arbeiderswoningen bestaat.

De polder was bij de bedijking veel grooter, bevattende toen een schotbaar land 1716 bund.

Het dorp lag toen even ver van de Schelde, als van den Wilhelminadijk, thans ligt het zeer dicht aan het water, want meer dan $\frac{1}{2}$ u. guans, is er, in het begin dezer eeuw, in de diepte weggezonden. Daar men toen vruchtbare akkers vond, waren nu vrij groote schepen.

Reeds vóór de bedijking vreesde men, dat de polder tegen de zee niet bestand soude zijn, omdat een half uur lengte van het schorre, waar eene schaaftelle stond, in zee gezonken was, en nauwelijks was de polder bedijkt of de Schelde begon de dijken te ondermijnen. In 1785 werd de eerste inlage gelegd, met ieder jaar verloor men grond, en dit duurde tot in 1828, toen ten Westen van het dorp, door het bezinken van den dijk 21 bund. land, zijnde het overschot van den 1, 2 en 3 kavel Zeeuwisch gedeelte, door de baren bedekt is geworden (1). Een swaas

(1) Dit land wordt nog in de grootte der polders begrepen.

achterwaarts gelegde dijk beveiligde het overige des polders, men vreesde echter, dat het d. zelf in de baren zoude wegzinken, en de inwoners slepen niet gerust meer. De Zeeuwsche grondeigenaren, reeds minder liefde voor hunne eigendommen hebbende, toen zij aan Frankrijk behoorden, en door het gedurig afnemen des polders, met schrik bevangen, verkochten hunne kostbare panden, voor spotprijzen, waardoor gelukkige speculanten schatrijk geworden zijn. De in den polder wonende landeigenaars, zochten hunne gronden te beveiligen; door het opwerpen van binnendijken, waardoor de Oostelijke en Westelijke moldijken ontstaan zijn. Door den onvermoeiden ijver en grondige kennis van den Hoofd-Ingénieur van den Waterstaat, en de verbazende sommen, die men daaraan heeft kunnen besteden, schijnt het gevaar geweken te zijn. Sedert het jaar 1828 is er niets meer verloren, zelfs wint men voorland, en hoopt binnen twee of drie jaar, de toen ondergevoelde 21 bund., die slechts bij springvloed door de golven bespoeld worden, weder te bedijken. Er is zelfs een punt, waar gedurig zand over den dijk begint te stuiven, hetgeen sommigen doet vermoeden, dat zich daar misschien te eeniger tijd duinen sullen vormen.

De landerijen gelden daarom thans bijna zoo veel aan pacht als sommigen daarvan in het begin dezer eeuw in koop deden. De grond behoort tot de beste van dit distrikt, zijnde uitnemend vruchtbaar, gemakkelijk om te bewerken en latende goed water door. De bedijkte landen werden verdeeld in genommerde kavels, het Westelijk deel (generaliteit) in 10, het Oostelijk deel (Zeeland) in 14. Deze benamingen zijn in zwang gebleven. In het eerste perceel ligt de haven en het gehucht boven gemeld. In no. 6 lag de in 1808 weggezoonkene haven van Hoofdplaat, die no. 6 genoemd werd.

De HOOFDPLAATPOLDER bij de bedijking groot ruim 3880 gemeten, bevat er thans niet meer dan ruim 2142, hij heeft dus verloren 1738 gemeten.

De pold. ontlast zijn overtollig water door twee sluizen, van welke de eene ligt in de haven van het dorp en de andere in de haven van Nummer een. Vroeger waren er twee polderbesturen, doch deze zijn, bij dispositie van 29 Januarij 1817, vereenigd, en de polder is calamiteits verklaard geworden. Thans bestaat het bestuur uit eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier of Penningmeester.

HOOFDPLAAT (GENERALITEITS-), naam, welchen men vóór het jaar 1794 gaf aan het westelijke gedeelte der gem. Hoofdplaat, in Staats-Vlaanderen, in het Vrije-van-Sluis, prov. Zeeland. Zie HOOFDPLAAT.

HOOFDPLAAT-POLDER, pold. in Staats-Vlaanderen, in het Vrije-van-Sluis, prov. Zeeland. Zie HOOFDPLAAT.

HOOG (HET), h. in de Over-Betuwe, prov. Gelderland, kw., distr., arr. en 1½ u. N. N. O. van Nijmegen, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van Elst, gem. Bommel.

Dit h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer B. A. VAN DER MONDE, woonachtig te Bommel.

HOOG (HET), geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr. en 5 u. W. van Binkhoven, kant. en 3½ u. Z. W. van Oirschot, gem. Hooge-Lage-Mierde-en-Hulsel, 10 min. Z. van Hooge-Mierde, waartoe het behoort; met 2 h. en 12 inw.

HOOG-APPELSCHÉ, buurs., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie **APPELSCHÉ** (Hoog) (1).

HOOGBEEK-EN-ROIJEN, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ½ u. Z. O. van *Zeyt*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 174 bund. 75 v. r. 47 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **ALBERT VOORBERG**, woonachtig te Amsterdam. Door dit schoone goed loopt thans de straatweg van *Zeyt* op *Woudenberg*, alwaar aan de rechterzijde in het vorige jaar, op een verheven terrein, een wijnberg is aangelegd.

HOOGCARSPÉL, gem. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen* (3 k. d., 18 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Zwaag-Hoog-en-Laaq-Zwaagdijk* en *Wevershoof*, O. aan *Grootbroek*, *Lutjebroek* en *Venhuizen-en-Hem*, Z. aan *Venhuizen-en-Hem*, W. aan *Westwoud-en-Binnenwijzend*.

Deze gem. is gelegen in twee pold. het *Grootslag* en de *Houterpolder* genaamd. Zij bevat het d. *Hoogcarspel*, de geh. *Zwaagdijk* en de *Hout*, benevens eenige verspreid liggende h., de *Wijzend* geheeten, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1548 bund. 46 v. r. 48 v. ell., waaronder 1338 bund. 17 v. r. 7 v. ell. belastbaar land. De oppervlakte is vrij gelijk, doch aan den noord-oostkant laag gelegen. De gronden zijn van eene zeer goede hoedanigheid, vooral munten uit de weilanden, *Wouden* genaamd, gelegen aan de zuidzijde van den straatweg van *Enkhuizen* op *Hoorn*, welke deze gem. van het O. naar het W. doorloopt, terwijl er twee andere wegen zuid- en noordwaarts loopen. De bouwgronden, alsmede de moesakkers worden goed bearbeid. Het land wordt nooit braak gehouden. Men telt er 157 h., waaronder 68 boerderijen, bewoond door 194 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1000 iaw., die meest hun bestaan vinden in de kaasmakerij (2) en den landbouw, bestaande de voortbrengselen van den grond in moesgroenten, *garst*, *baver*, *erwten*, *boonen*, *aardappelen* en *finje zaden*, als: *moestaard*, *koolzaad*, *anjs*, *kanarie* en soortgelijken. Ook is er een *windkorenmolen*, eene *kaarsenmakerij* en *smeersmelterij*.

De *Herv.*, die hier ruim 530 in getal zijn, onder welke 230 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Enkhuizen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **LEONARDUS GIBBERTI PANKUISEN**, die omstreeks het jaar 1570 herwaarts kwam, en in het jaar 1575 naar *Medemblik* vertrok. Het heroep geschiedt door den *kerkeraad*.

De *R. K.*, die men er 470 telt, worden tot de stat. van *Westwoude* gerekend.

Er zijn in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Hoogcarspel* en ééne te *Zwaagdijk*, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 200 leerlingen bezocht worden, waarin drie onderwijzers werkzaam zijn.

Het d. **HOOGCARSPÉL**, in oude geschriften **HOICCARSPÉL** genoemd, ligt ruim 2 u. O. N. O. van *Hoorn*, ruim 1½ u. W. ten Z. van *Enkhuizen*, aan den straatweg van *Enkhuizen* op *Hoorn*, genaamd de *Streek*.

(1) Alle de met **HOOG** of **HOORN** beginnende woorden, welke hier niet gevonden werden, make men op de woorden van onderscheiding.

(2) In het jaar 1842 werden er aan de waag gebracht 122,829 Ned. ponden kaas.

De kerk was vóór de Reformatie aan den H. LAURENTIUS toegewijd. De Pastoor werd door de Graven benoemd en moest zijne aanstelling bij den Proost van West-Friesland halen. De pastorie had een huis voor den Pastoor en zestig morgen lands, welke jaarlijks 65 Rijns-guldens (91 guld.) opbragten; lasten en alles gerekend, beliep het geheele inkomen 80 Rijns-guldens (112 guld.). De Koster, die ook door de Graven werd aangesteld, trok 27 Rijns-guldens (37 guld. 80 cents) uit de landvruchten. Deze kerk is een oud gebouw, dat nog goed op hare grondslagen staat en van eenen toren met steenen spits voorzien is. Vroeger had men er een huisorgeltje, hetwelk door den Heer P. VAN DER WILLIGEN, Raad in de Vroedschap en Burgemeester der stad Enkhuizen, aan deze kerk ten geschenke gegeven was, doch dit is, in het jaar 1802, door een geheel nieuw vervangen, hetwelk uit het kerkefonds betaald is. Ook heeft men er eene, in het jaar 1829 zeer net en doelmatig aangelegde, algemeene burgerlijke begraafplaats, en eene in 1839 gebouwde pastorie, zijnde de fraaiste woning tusschen Hoorn en Enkhuizen.

De dorpschool, waarboven het gemeentehuis of de raadkamer van het gemeentebestuur gevonden wordt, is in het jaar 1830 zeer net en doelmatig opgebouwd, en wordt gemiddeld door een getal van 170 leerlingen bezocht.

Tusschen dit d. en Lutjebroek staat een tolhek, het Medemblicker-Tolhek genaamd, om dat dit een eigendom van die stad is.

Vóór de invoering der Fransche wetten, in het jaar 1811, maakte dese gem., met die van *Grootebroek-en-Lutjebroek*, *Bovencaarspel* en *Andijk*, de jurisdictie der stede *Grootebroek* uit. Zie daaromtrent, alsmede over het gemeenschappelijk weeshuis van die vier gem. het art. *GROOTEBOEK*.

In 1492 werden die van *HOOGCAARSEL* ontleven van de boete hun opgelegd, voor hun deelgenootschap aan den opstand van het kaas- en broodspel.

Het wapen dezer gem. is van oude herkomst, zijnde van keel (rood), beladen met een vaal paard, zijnde ter linkerzijde.

HOOGCAARSEL, pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen*, gem. *Hoogcaarspel*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1969 bund. schotbaar land.

HOOGDORP, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Cappelle-op-den-IJssel*; palende N. O. aan *Blaardorp*, Z. O. aan den *IJssel*, Z. W. aan den *Middelmolenpolder*, N. W. aan den *Wollefoppelpolder*.

Deze pold., die waarschijnlijk te gelijk met andere polders omtrent het einde der vijftiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 507 bund., waaronder 263 bund. 89 v. r. 50 v. ell. schotbaar land; telt 11 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt, vereenigd met den *Blaardorpsche-polder*, door eene sluis, op den *IJssel*, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur is vereenigd met dat van de naburige polders *Middelmolen* en *Keeten*, en bestaat uit eenen Schout en vier Poldermeesters.

HOOGDORP, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. N. van *Haarlem*, kant. en bijna ½ u. N. N. O. van *Beverwijk*, gem. en 15 min. Z. ten O. van *Heemskerk*; met 14 h., waaronder de hofstede *Beijenlust*, en 90 inw.

HOOG-DUURSWOLDE, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 5 u. W. van *Heerenveen*,

kant. en 2 u. O. ten N. van *Oudberkoop*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Langedijk*, waartoe het behoorde, thans kadastraal onder Oosterwolde, bestaande uit vier boerenwoningen. De daartoe behoorende gronden, beslaan eene oppervlakte van 148 bund. 28 v. r. 54 v. ell., en worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene landbouwers.

HOOGHE (DER), kast. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie *HOOGHE (TER-)*.

HOOGHE (HET), huurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 12 u. ten N. N. W. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. ten N. N. O. van *Elburg*, gem. en $4\frac{1}{2}$ u. ten N. N. W. van *Doornspijk*, nabij *Oosterwolde*, waartoe het behoort; met 240 inw.

HOOGHE (TER-) of DER HOOGHE, ook het *SLOT VAN DER HOOGHE*, kast. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Middelburg*, kant. en 1 u. N. van *Vlissingen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Koudekerke*.

Dit kast., waarvan de naamsoorsprong onbekend is, werd gebouwd in het begin der veertiende eeuw, onzeker door wien, mogelijk wel door Heer *KLAAS VAN BORSSELE*, wiens kleinzoon, die ook de eerste Heer van *Brigdamme* was, in 1379 *WOLFFERT VAN DER HOOGHE* genaamd werd. Sedert dien tijd is dit kast. bij erfopvolging in het geslacht van *BORSSELE* gebleven, tot op *MARGARET VAN BORSSELE*, gemalin van *LOUIS DE BRUGES*, Heer van *Gruithuizen*, *Prins van Steenuizen*, Stadhouders van *Holland* en *Zeeland* en Ridder van het *Gulden Vlies*, die het, volgens octrooi van *MAXIMILIAAN EN FILIPS*, Aartsbischoppen van *Oostenrijk*, van den 9 Mei 1485 verkochten aan *ADRIAAN JACOBSE VAN BORSSELE*, Ridder, Heer van *Kleverskerke*, die zich noemde *BORSSELE VAN DER HOOGHE*, en onder wiens nakomelingen het is gebleven tot in 1712, wanneer het uit den Roomschegezinden tak der *BORSSELEN VAN DER HOOGHE*, bij verkoop in vreemde handen kwam, tot dat het wederom in 1751 bij koop gekomen is, aan *JAN VAN BORSSELE*, Baron van *Borssele*, eerste Edelo van *Zeeland*, waardoor het oude stamhuis, hetwelk gedurende den tijd van omtrent 59 jaren uit den huize van *BORSSELE* was geweest, daar weder ingekomen is, doch aan eenen Hervormden tak van gemeld huis, die den naam van *DER HOOGHE* nimmer had gedragen. In 1766 verkocht de weduwe van gezegden Heer van *BORSSELE*, het goed *TER-HOOGHE* aan den Heer *KIERS VAN CITTERS*. Deze bezat het tot het jaar 1806, als wanneer zijn zoon het door koop afstond aan den nog tegenwoordigen bezitter, den Heer *D. J. DE SUPERVILLE*, woonachtig te *Middelburg*.

Het oude kasteel lag rondom in het water. In de kapel van dit kasteel, sedert lang vernietigd, werd oudtijds de mis dagelijks bediend door eenen Priester, waartoe er beurtelings van *Middelburg* en van *Vlissingen* een aldaar moest komen, om de dienst waar te nemen. De Aartsbischoppen *MAXIMILIAAN EN FILIPS VAN OOSTENRIJK*, hebben ten gunste van *ADRIAAN VAN BORSSELE*, eersten Heer van *der Hooge*, onderscheidene privilegiën aan dit slot gegeven, als een, van den 9 Mei 1485, dat alle misdadige, wat kwaad zij begaan mogten hebben, behalve tegen den persoon van den Vorst of tegen den Staat, zijnde de misdaad van gekwetste Majesteit, op het plein buiten het kasteel met eenen ringmuur omtrokken, eene vrijplaats mogten hebben, en aan Heer *Joest van der Hooge*, een van den 30 Mei 1501, om eenen houten valbrug er aan te mogen maken, tot bewaring van zijn huis. Zij hadden op dit slot ook de vrijheid, om hun eigen bier te mogen brouwen, zonder daarvoor eenige schatting aan de graaflijkheid te betalen. Het had ook het regt tot de vrije jagt van hair en pluim en tot de visscherij.

Toen de laatste Heer van Besseler, dit stamgoed door koop, in het jaar 1751, weder in het bezit van zijn geslacht had gebragt, liet hij het oude kasteel afbreken, en op de plaats, waar het gestaan had, een modern gebouw optrekken, behoudende in den herbouw daarvan slechts een der oude torens, die hij liet staan; de houten valbrug liet hij toen ook wegbreken, en rigtte het zoo in, dat dit herbouwde kasteel niet meer gelijk bevoren van vier, maar slechts van drie zijden in het water stond, gaande men toen en nog ten huidigen dage van den vasten grond, van voren in het gebouw.

Het beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 58 bund. 68 v. r. 26 v. ell., de boerderij daaronder begrepen.

HOOG-afgekaDE-LANDEN, eenige hooge landerijen in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, gedeeltelijk kant. *Hoorn*, gem. *Wognum-en-Wadway*, gedeeltelijk kant. *Nedemblik*, en daarin gedeeltelijk gem. *Spanbroek*, gedeeltelijk gem. *Zijbecarspel-en-Benningbroek*, waarvan aan de eigenaren, bij acte van overeenkomst, in het jaar 1819, de faculteit is toegestaan, om het water om gezegde landerijen, in onderscheidene afdeelingen, op eene zekere hoogte op te dammen, of van het algemeene water van het ambacht af te kaden, en bij drooge jaargetijden, versch water uit de raaxmaat tot eene bepaalde laagte te laten inloopen. Het overtollige water moet zich over gezegde afkading, in den boezem van het ambacht ontlasten.

Zij beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1198 bund. 7 v. r. 35 v. ell., alles schotbaar land, als: onder *Wognum-en-Wadway*, 566 bund. 7 v. r. 35 v. ell., onder *Spanbroek*, 505 bund., en onder *Zijbecarspel-en-Benningbroek*, 327 bund. Men telt er 150 h., waaronder 72 boerderijen, als: onder *Wognum-en-Wadway*, 70 h., waaronder 52 boerderijen, onder *Spanbroek*, 58 h., waaronder 18 boerderijen, onder *Zijbecarspel-en-Benningbroek*, 42 h. en daaronder 22 boerderijen. De gemeentelijke polderbesturen hebben de administratie en het bestuur over gezegde landerijen en afkading.

HOOGEBAN, heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HOOGEBAN**.

HOOGEBEINTUM, ook wel enkel **BEINTUM** of **BEYNTUM** genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Holwerd*.

Dit d. is merkwaardig wegens zijne bijzonder hooge ligging op eene terp, welke voor de hoogste in de provincie gehouden wordt, waardoor het dorp een fraai gezicht oplevert. Men telt er, in de kom van het d., 15 h. en 100 inw., en in het geheel 26 h. en 200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Blija-en-Hoogebeintum*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een zeer net, langwerpig vierkant gebouw, met eenen stompen toren, waarin twee klokken, van welke de eene oud is uit de veertiende eeuw. Deze kerk, welke geen orgel heeft, is bezienwaardig uithoofde der menigte zeer fraaije daarin opgehangen wapenschilden van onderscheidene Friesche familiën.

HOOGEBEINTUM had in 1603 eenen eigen Predikant, namelijk **EAST HINDING**, die in 1604 schijnt afgezet te zijn, in 1605 werd het gevoegd bij *Blija*, en eerst bediend door **THOMAS THOMASZ.**, daar beroepen in 1608, en vertrokken naar *Kornjum* in 1610.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht. — Ten Oosten van dit dorp ligt de state *Harsta*. Zie dat artikel.

HOOGERBERG, geh. in het voorm. hert. *Gulik*, thans prov. *Limb- burg*. Zie *HOOGERBERG*.

HOOGERBERGEN, b. op eene hoogte, prov. *Friesland*, kw. *Zeven- wouden*, griet. *Gaasterland*, 10 min. Z. O. van *Bakhuizen*.

Het is een gedeelte van eenen hoogen en breeden zandrug, welke de griet. *Gaasterland* voor een gedeelte van het Z. O. naar het Z. W. doorloopt.

HOOGERBEUGT, uithoek van de gem. *Dinther*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Berste* dist., arr. en 5 u. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Veghel*, O. van het d. *Dinther*, aan de *Beekgraaf*, die de schei- ding tusschen *Veghel* en *Dinther* daarstelt.

HOOGERBIERE, geh. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord- Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolkhorn-en-Haringhuizen*, onder *Haringhuizen*, waartoe het behoort; met 3 of 4 h.

HOOGERBIEZEN, pold. in het *Land van IJsselstein*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. en gem. *IJsselstein*.

Dese pold. groot, volgens het kadaster, 206 bund. 15 v. r. 72 v. ell., bestaat uit grienden, wei- en hooiland, en watert met eenen molen uit, op de rivier den *IJssel*. Het polderbestuur bestaat uit den *Burgemeester* van *IJsselstein* als *Hoofd*, en voorts uit eenen *Heemraad* en eenen *Kameraar*, geadsisteerd door eenen *Secretaris*.

HOOGERBRUG, geh. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *SCHULPBRUG*.

HOOGERBRUG (DE), stoenensluis in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, in den onden weg van *Breda* naar *Ter-Heyde*, over de uitwatering van den *Vugtpolder*, nabij den *Gebraden-Aal*.

HOOGERBRUG (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie *KLAARKAMPSTERBRUG*.

HOOGERBRUG (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, op de grenzen van de griet. *Leeuwarderadeel* en *Tietjerksteradeel*, over het *Oude-Deel*, 1 u. N. W. van *Leeuwarden*.

HOOGERBRUG (DE), brug in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van 's *Gravenmoer*, over de 's *Gravenmoersche*-vaart.

HOOGERBRUG (DE), geh. in *Westwoldingerland*, prov. *Groningen*. Zie *HOOGERBRUG (WINSCHOTER)*.

HOOGERBRUG (NOORDER-), brug en vrolijk geh., gedeeltelijk in het *Gooregt*, gedeeltelijk in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, aan eene bogt van het *Boterdiep*. Het gedeelte, dat tot het *Gooregt* behoort, ligt arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Groningen*, vanwaar de naam is, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Noorddijk*; het gedeelte, dat tot *Hunsingo* behoort, ligt arr. en 5 u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 2 u. Z. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. Z. ten W. van *Bedum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Zuidwolde*, waartoe dat gedeelte behoort. Men telt er 18 h. en 80 inw., van welke 7 h. en ruim 50 inw. onder *Noorddijk*, en 11 h. en 80 inw. onder *Zuidwolde*. Men heeft er eenen in 1845 nieuw gebouwen pelmolen, ter vervanging van eenen omtrent 2 ja- ren vroeger afgebranden. Ook plagt er, zoo men zegt, weleer eene kapel te staan, aan den H. *WALFRIEDUS* toegewijd, welke door de *Gen- zenlaan* met het *Maagdenklooster* te *Selwerd* verbonden was.

HOOGERBRUG (OOSTER-), brug en geh. in het *Gooregt*, O. van de stad *Groningen*, vanwaar dit geh. desselfs naam heeft, prov. *Gro- ningen*, arr., kant. en 20 min. O. van *Groningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Noorddijk*; met 19 h. en 90 inw.

De brug ligt nu over het Boterdiep, maar in oude tijden kronkelde de Hunze daar langs naar Wierum, en over de Hunze lag daar ter plaatse eene brug, genaamd Walfriedsbrug, als gelegd (zoo sommige oude schrijvers verhalen), door zekeren WALFRIDUS, een rijk en vroom man, die in de negende eeuw te Bedum woonde, en, als Martelaar geworden zijnde voor het Christendom, is geplaatst onder de Heiligen. De kerk te Bedum was aan hem, den H. WALFRIDUS, toegewijd.

HOOGEBRUG (WINSCHOTER-), ook wel enkel de Hoeksbrug genoemd, geh. in het Oldambt, prov. Groningen, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van Winschoten, gedeeltelijk gem. Winschoten, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. ten W. van Wedde, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van Blijham, waartoe dit gedeelte behoort.

Dit geh. telt 5 h. en ruim 20 inw., van welke 2 h. en 10 inw. onder Winschoten, en 3 h. en ruim 10 inw. onder Blijham.

Het ontleent zijnen naam van de brug over de rivier de Pekel-A, welke in de Spaansche of Bisschops oorlog door batterijen is versterkt geweest, om de overtocht te verdedigen, en van die batterijen of hoogten komt waarschijnlijk de benaming van Hoeksbrug. Over deze brug loopt de weg van Winschoten naar Blijham. Sommigen willen dat hier de voorm. Pekelborg gestaan zoude hebben, anderen vermoenen diens grondslagen nabij de Westerwoldsche-A, in de Bellingwolder-Binnenlanden te hebben gevonden.

HOOGEBURG, heuvel in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant, gem. en 10 min. O. van het d. Oisterwijk, waar vroeger een burg gestaan heeft, van welken nog de steenen van de fondementen ontdekt worden. In het laatst der vorige eeuw zijn te dier plaatse onderscheidene zilveren penningen gevonden.

HOOGEDAM, brug, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland. Zie HOOGENDAM.

HOOGEDEUR, geh., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Smalingerland, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Heereveen, kant. en $\frac{2}{4}$ u. N. van Beetsterwaag, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van Rottevalle, waartoe het behoort; met 3 h. en 15 inw.

Dit geh., dat op de kaart van SCROTANUS verkeerdelijk onder den naam van HOOGESCHUUR voorkomt, ontleent zijnen naam van eene deur, een schut, eene waterkeering, die men bij het opzetten van het water in de Lits liet vallen, om de Rottevalle van het water te beveiligen. Deze HOOGEDEUR is intusschen reeds lang verdwenen, maar de plaats heeft den naam behouden.

HOOGEDIJK, ook MERWEDIJK genoemd, een der dijken van den Alblasserwaard, prov. Zuid-Holland, die boven Leerdam aan den Hoerendijk, op den hoek van den Diefdijk een begin neemt, en Zuidwaarts door Leerdam, Oosterwijk en Kedichem, langs den Arkelschendam en door de stad Gorinchem, van waar hij westwaarts gaat langs Schelluinen, en vervolgens door Hardinxveld, Giesendam, en Slie-drecht, tot aan het veer van Papendrecht. Van daar strekt hij noordwaarts langs eenen arm van de Merwede door Alblassedam tot aan de Lek bij het Crimpenerveer.

HOOGEDIJK, dijk in de Zeevang, prov. Noord-Holland. Zie KARWOUDEER-ZERDIJK.

HOOG-EINDE, b. op de Over-Veluwe, prov. Gelderland, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van Arnhem, kant. en $\frac{1}{4}$ u. N. N. O. van Elburg, gem. en $\frac{2}{4}$ u. N. N. O. van Doornspijk, nabij Oosterwolde, waartoe zij behoort.

HOOGE-EN-LAGE-INLAGEN, pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr. en arr. 's *Hertogenbosch*, gedeeltelijk kant. *Heusden*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, gedeeltelijk kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*; palende N. aan den *Meeuwenschen- en Eethenschen-zeedijk*, O. aan den zoogenaamden *Sasdijk*, Z. aan het *Oude-Maasje*, W. aan de *Meeuwensche-Gantel*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 67 bund. 55 v. r., als onder *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, volgens het kadaster, 10 bund. 78 v. r. 58 v. ell. onder *Capelle*, volgens het kadaster, 86 bund. 54 v. r. 48 v. ell., en telt onder *Capelle* 4 boerderijen. Hij wordt van het overtollige water ontlast, door twee houten duikers op het *Oude-Maasje*, wijd 3 palm. 6 duim. en 5 palm. 5 duim.; voorts langs de *Meeuwensche-Gantel* door nog acht houten duikers, de drie eerste ieder wijd 2 palm; de vierde 1 palm. 5 duim.; de vijfde 3 palm.; de zesde 3 palm. 5 duim.; de zevende 3 palm. en de achtste 4 palm. 2 duim., allen voorzien van kleppen, uitgezonderd de laatstgemelde welke eene drijfdeur heeft. Het zomerpeil is 4 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. tot 2 ell. 2 palm. boven A. P. Hij wordt door de eigenaren bestuurd.

Aan de zuidzijde van dezen pold., nabij den zuidoosthoek, vindt men de overblijfselen van het zoogenaamde *Hagoortsche-Sas*, waarvan de bovenkanten der muur op 3 ell. 2 palm. 9 duim. boven A. P. gelegen waren. Dit sas was wijd 7 ell. 8 palm., doch is sedert lang buiten gebruik, en in het jaar 1840 tot op de fundering uitgebroken.

HOOGE-EN-LAGE-NESSEPOLDER, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Onwerkerk-aan-den-IJssel*; palende W. en N. aan den *IJssel*, N. O. aan het ambacht van *Gouderak*, W. aan *Achterbroek*, Z. aan den *Krompolder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 873 bund., en wordt door twee molens en eene sluis, op den *IJssel*, van het overtollige water ontlast.

HOOGE-GEESTEN of **HOOGEESTEN**, heideveld en bosch, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. ten N. van het d. *Bergum*, waaronder het behoort.

Dit veld is vermaard, doordien de beroemde Vestingbouwkundige *Минне* Baron van *COEKROON*, er zich in zijne jeugd in het maken van vestingwerken en verschansingen oefende.

HOOGE-HEIDE, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Hut* (*Hooze*-).

HOOGE-HOF, naam van onderscheidene stukken lands in oude *Betsuwsche*, *Lijmersche* en *Westlandsche* dorpen, meest in de nabijheid van de *Woerden* gelegen, en, even als deze, vele scherven van oude urnen in zich bevattende. Soms ook fundamenten van duifsteenen huizen. Misschien waren de *Hoven* de plaatsen, waar vroeger de uitspraken des regts plaats vonden. Op vele dezer hoven werden naderhand, als de hoogste plaatsen des dorps, de kerken gebouwd; dan ontvingen zij den naam van *Kerkhof*. Op vele kerkhoven vindt men ook de zelfde overblijfselen van oudheden als men op de *Hooze-Hoven* aantreft, zoo als b. v. te *Driel*, *Oenen*, *Hemmen*, *Selten*, *Hirn* enz., waar dit zoo door onzen geleerden medewerker den Heer O. G. *Huzdring* werd bevonden.

HOOGE-HOF, onbebuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Hoozehor*.

HOOGH-HORST (DE), eigenlijk naam van het geh. **HOOGH-HORST**, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HOOGH-HORST**.

HOOGHEUIS (HET), landh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 5 min. van *Amersfoort*.

Dit landhuis, is door den beroemden Bouwmeester **JACOB VAN CAMPER** gebouwd en bewoond, en wel, waarschijnlijk, voor dat hij *Randcnbroek* heeft gebouwd en aangelegd. De bovencamer is, behoudens de schoorsteen, die er niet meer is, nog geheel zoo als zij in van **CAMPER**'s tijd was; terwijl de omtrek der kamer boven de glasramen met friesen in het graauw, in compartimenten, waarschijnlijk door hem zelve is geschilderd. Dit landh. beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 72 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **G. VAN EYKEN**, woonachtig te *Amersfoort*.

HOOGHEUIS (HET), oud h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, te *Slochteren*, voormaals het regthuis der jurisdictie, thans eene voorname, zeer aangenaam gelegen, herberg, waar des zomers vele partijen gegeven worden. Het staat, waar het Slochterdiep zijnen aanvang neemt, en behoort in eigendom aan **Vrouw HORA SICCAMA**, geboren de **SANBRA VELDTHAN VAN SLOCHTEREN**.

HOOGHEUIS (HET) of **HUIS-EMPE**, buit. op de *Veluwezoo*m, prov. *Gelderland*, arr. en 5½ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. N. van *Brummen*, in de buurs. *Empe*.

HOOGHEUIS (HET), voorn. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie **HOOGHEUIS (HET)**.

HOOGHEUIS (T), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. W. ten N. van *Zwolle*, kant. en 1 u. N. van *Kampen*, gem. *Huselmuiden*.

HOOGELAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, Z. van *Celebes*, O. van *Kalaura*, W. van de *Tijger-eilanden*.

HOOGHEIND, streek gronds in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr. arr. en ½ u. Z. O. van *Breda*, kant. en ½ u. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*; met 1 h. en 2 inw.

HOOGHEIND, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, het Oostelijke gedeelte van het d. *Baardwijk* uitmakende.

HOOGHEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, arr., kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Eindhoven*, distr. en 2 u. Z. ten O. van *Oirschot*, gem. en 1 min. N. van *Oerle*; met 23 h. en ruim 110 inw.

HOOGHEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., kw. *Peelland*, arr. en 1 u. N. O. van *Eindhoven*, kant., gem. *Helmond*

HOOGHEINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 3 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Hoogeloon-Hapert-en-Casteren*, 5 min. N. van *Casteren*, waartoe het behoort; met 19 h. en 120 inw.

HOOGHEINDE-VAN-MIDDELKOOP, b. in de heerl. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **MIDDELKOOP (HOOGHEINDE-VAN)**.

HOOGHEKAMP, plaats, welke men vormeld vindt als gelegen in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en ½ u. Z. W. van *Engelen*, even zoover N. W. van 's *Hertogenbosch*, hoewel men thans die plaats in gezegde gem. niet meer weet te vinden.

De eerste predikatie der Hervormden in deze streken, werd te dier plaatse door **CORNELIS VAN DIEST**, in het jaar 1566, gehouden.

HOOGELAND, b. in *Beemster*, prov. *Utrecht*. Zie *HOOGELAND*.

HOOGELAND (HET), poldertje, oud en dus ongekaveld land in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, op de *Beemsterkaart* onder de benaming van *Cruysoord* bekend. Het ligt aan den noord-oost *Beemsterdijk*, over de *Beets*, tot welke gem. het vroeger behoorde en nog behoort. De *Beets* heeft zich dit bij de bedijking voorbehouden, waarbij ook is bepaald, dat **HET HOOGELAND** zijne vrije uitwatering heeft in den polder *Aardenburg*, zonder betaling van melengeld; en de *Beemster*, de hakken, dampen en pompen, noodig tot waterkeering en waterinbrenging, moet onderhouden. De polderlasten worden te *Beets* betaald, doch na de kadastrale opmeting voor ongeveer tien jaren, is de verponding in de *Beemster* betaald geworden, waarover de *Beemster* met de *Beets* thans eene kleine kwestie heeft, dewijl de gemeente-opcenten daarbij zijn, en de landeigenaars van dezen polder, die te *Beets* wonen, niet verplicht zijn die te betalen, dewijl **HET HOOGELAND** tot de gemeente *Beets* behoort. Met het water mede gerekend, bevat **HET HOOGELAND** 45 bund., waarvan eigenlijk 40 bund. onder *Beets* behooren, en een klein strookje van 5 bund. onder *Oosthuizen*.

HOOGELAND (HET), benaming, welke men in de prov. *Groningen* aan de Noordelijke kustlanden van *Hunsingo* en *Fivelgo* geeft, ofschoon anderen onder de *Hooglandsters*, meer bijzonder de bewoners van den N. O. hoek der provincie begrijpen, welk gevoelen echter het duidelijkst wederlegd wordt door de benaming *Hooglandster-veerhuis* aan de A te *Groningen*, alwaar geene andere schippers komen dan van het westelijke *Hunsingo*, inzonderheid van de *Marne* en de gem. *Beernum*.

HOOGELAND (HET), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. en N. O. aan de uiterwaarden tegen de *Linge*, O. aan den polder van *Gellicum*, Z. aan den polder van *Herwijnen*, W. aan den *Leuvense* tiendweg en den polder binnen den *Tiendweg*.

HOOGELAND (HET), buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. N. van *Utrecht*, gem. de *Bilt*.

HOOGELAND (HET), pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Vianen*; palende N. aan de stad *Vianen* en de kleine *Hagen*, O. aan de *Neder-Heeven*, Z. aan de *Biesen*, W. aan de *Vikswaard*.

HOOGELAND (HET), pold., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, gedeeltelijk in *België*. Zie *HOOGELAND (HET)*.

HOOGELANDE, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Grijpskerke-Poppendamme-Zandvoort-en-Hoogeland*; palende N. aan de voorm. heerl. *Poppendamme*, O. aan *Zandvoort*, Z. aan *Koudekerke*, W. aan *Biggekerke* en *Krommenboeke*.

Deze heerl. bevat het geh. *Hoogelande*. Zij beslaat eene oppervlakte van 220 bund. 92 v. r. 12 v. ell.; telt 8 h., bewoond door 8 huisgez., uitmakende eene bevolking van 48 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Van de inw., die allen Herv. zijn, zijn er 45 kerkelijk te *Grijpskerke*, 2 te *Meliskerke* en 3 te *Koudekerke*.

Het geh. of liever het vervallen d. *HOOGELANDE*, op het handschrift der *Utrechtsche kerk* vermeld, onder den naam van *ASTA TERNA*, ligt 1 u. W. van *Middelburg*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Grijpskerke*. — Men ziet er nog eenige brokken muur van eene vervallen kerk.

Deze heerl. werd eertijds bezeten door een geslacht dat den zelfden naam voerde, doch nu uitgestorven is. Thans is zij het eigendom van VROUWE ANNA HENRIETTA MARIA JOSEPHIA ANTOINETTA DE NEUF, vroeger douanière van wijlen den Heer CAROLUS JACOBUS PETRUS IGNATIUS GRAVE DOULTRON DE WEGEMON, thans gehuwd met den Heer F. P. DU BISS BARON DE NIVELLE, wonende te Antwerpen.

Het wapen van HOOGELANDE bestaat in een schild van zilver, met eenen druiventros van azuur (blauw), met blad en rankje van sinople (groen); met een hoofdstuk (chef) van azuur, beladen met drie kroonen van goud, naast elkander staande.

HOOGELANDSCHE-POLDER, pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*; palende N. aan de Westerkaag en de Oosterkaag, O. aan den Lecker-polder, Z. aan den Moerbeeksche-polder, en den Slikvender-polder.

Deze pold., die in het jaar 1750 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 374 bund. 89 v. r. 82 v. ell., waaronder 567 bund. 99 v. r. 84 v. ell. schotbaar land; telt 84 h., waaronder 21 boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

HOOGELOON, HOEGELOON of HOOSLOON, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. 3 u. W. Z. W. van *Bindhoven*, kant. en 2½ n. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Hoogeloon-Hapert-en-Casteren*; aan de Kleine-Beerse. Men telt er in de korn van het d. 78 h. en ruim 440 inw., en met het daartoe behoorende geh. Hoog-Casteren, 107 h. en ongeveer 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er eenen zandigen, schralen, onvruchtbaren grond, welke echter, wel bewerkt en bemest, vrij goede rogge, boekweit, aardappelen en ligte haver oplevert. Er zijn eenige goede weilanden, vrij veel houtgewas, geen broeklanden, doch nog vele woeste en onbebouwde gronden. Ook is er een korenmolen.

De R. K., die er ruim 550 in getal zijn, onder welke 420 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vik. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van *Hilvarenbeek* behoort. De parochie van HOOSLOON, is sedert het jaar 1207 door de geestelijke Kanunniken van Tongerlo bediend geweest, en het schijnt dat zij gezamenlijk met die van Hapert, sedert de verovering van 's Hertogenbosch, altijd door denzelfden Pastoor, met eenen Kapellaan van die Abdij, is bestuurd geworden, tot in het jaar 1819, toen deze parochiën gescheiden zijn. Thans wordt die van HOOSLOON door eenen Pastoor, zonder Kapellaan, bediend. De oude parochiekerk te HOOSLOON, ingewijd onder den naam van den H. PANCRATIUS, is sedert het jaar 1809, weder gekeerd tot het gebruik der R. K. Deze kerk is een tamelijk groot gebouw, voorzien van eenen goeden toren, met eene lage spits en drie klokken; doch heeft geen orgel.

De 50 Herv., die er wonen, behooren tot de kerkel. gem. van *Hoogeloon-Bersel-Vessem-Casteren-Kneusel-Duizel-en-Steensel*, welke te Hoogeloon eene kerk heeft, zijnde een klein gebouw, dat in het jaar 1821 gesticht is, zonder orgel, doch men heeft hier daarentegen een uitmuntend kerkgezag.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

In het jaar 1827 heeft men bij opdelving onder dit d. eenige Romeinsche oudheden gevonden. Eenige jaren geleden werd in de heide

in dit dorp de bodem gevonden van een korn van *Sarmisch aardewerk*, een overblijfsel van den Romeinschen tijd, die door den vinder naar de boekerij van het Noordbrabandsch-Genootschap gezonden is en thans daar bewaard wordt.

HOOGELOON-EERSEL-VESSEM-CASTEREN-KNEGSEL-DUIZEL-EN-STEENSEL, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. en ring van *Eindhoven*.

Deze gem. telt nagenoeg 70 zielen, en onder deze ruim 53 Ledematen, en heeft twee kerken, als ééne te Hoogeloon en ééne te Eersel. Vroeger waren dit drie gem., als: die van Hoogeloon-en-Casteren, die van Vessem-en-Knegsel en die van Eersel-Duizel-en-Steensel. Zijnde de eerste, die in de gem. Hoogeloon-en-Casteren het leeraarambt heeft waargenomen, geweest **JOHANNES LAKENUS**, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1682 naar Oerle c. a. vertrok. In het jaar 1684 werden de beide eerstgemelde gem. vereenigd, en toen had deze combinatie tot eerste Leenaar **JOMAN DUYTS**, die er in hetzelfde jaar kwam. In het jaar 1819 werden bij die combinatie ook nog Eersel-Duizel-en-Steensel gevoegd, en toen werd de dienst opgedragen aan **J. H. KUNNEN**, die reeds sedert 1801 te Vessem-Hoogeloon-Casteren-en-Knegsel gestaan had.

HOOGELOON-HAPERT-EN-CASTEREN, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Oirschot* (8 k. d., 24 m. k., 8 s. d.); palende N. aan Vessem-Wintelre-en-Knegsel, O. aan Duizel-en-Steensel en Berzel, Z. aan Bergeyk, W. aan Bladel-en-Netersel.

Deze gem., welke door de Grootte-Beerse en de Kleine-Beerse doorsneden wordt, bestaat uit de d. Hoogeloon, Hapert en Casteren, benevens de geb. Dalem en Hoog-Casteren. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4033 bund., waaronder 3980 bund. 81 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; telt 243 h., bewoond door 278 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1570 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men in deze gem. eene leerlooijerij en twee korenmolens, van welke de eene door wind en de andere door het water van de Grootte-Beerse gedreven wordt.

De R. K., die er 1290 in getal zijn, onder welke 850 Communikanten, maken gedeeltelijk de par. Hoogeloon en Hapert uit, en behooren gedeeltelijk tot de par. *Netersel-en-Casteren*.

De Herv., van welke men er ruim 90 aantreft, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Hoogeloon-Eersel-Vessem-Casteren-Knegsel-Duizel-en-Steensel*, gedeeltelijk tot de gem. *Bladel-en-Hapert*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als ééne te Hoogeloon, ééne te Hapert en ééne te Casteren, welke gemiddeld gezamenlijk door een getal van 110 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur (blauw) met eenen klimmenden leeuw van goud.

HOOGEMA, voorheen een klein buitenverblijf aan het *Leekstermeer*, in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic., adm. kant. en ruim 5 u. N. W. van *Assen*, gem. en ruim 1 u. N. ten O. van *Roden*.

Toen de Staatsomwenteling van het jaar 1795 den Groninger Staatsman Jonkheer **MR. HERBRUX LUDOLF WIGGERS** van zijne ambten beroofde, heeft hij met zijn huisgezin onderscheidene genoegelijke jaren op

HOOGEMA doorgebracht, tot hij weder geroepen werd tot de hooge staatsambten, welke hij later bekleedde, zoodat dan ook zijn kleinzoon en naamgenoot, thans Officier van Justitie te Groningen, aldaar geboren werd.

Thans is het eene boerenwoning, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 4 bund. 27 v. r. 40 v. ell.

HOOGEMAAL, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie **HEMAAL** (Hoog-).

HOOGEMADE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HOOGMADE**.

HOOGEMANSVAART, waterleiding of vaart in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, W. van en onder *Steenwijkerwoud*, welke aan het einde der *Keune* begint, en met eenen oostelijken loop in het *Steenwijkerdiep* valt.

HOOGEMEDEN, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie het volgende art.

HOOGEMEEDEN of **HOOGREEDEN**, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. N. W. van *Groningen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Aduard*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Leegmeeden*, waartoe het kerkelijk behoort; met 49 h. en 310 inw., allen welvarende landbouwers.

Het land is hier, in vergelijking van het lager liggende *Leegemeeden* meer verheven of hooger, en bestaat uit zware klei van ongeveer vier palm diep, daaronder roodoorn.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door 50 leerlingen bezocht wordt.

Ook is er ten O. aan den hoogen breeden weg van *Aduard* naar de *Horn* en W. van **HOOGREEDEN**, eene behuise wierde of terp, *Langweer* genoemd, waar oudtijds, zoo men wil, eene kapel heeft gestaan.

HOOGEN-AA, geh. in de souvereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Braband*. Zie **AARLE** (Hoog-).

HOOGENAARD, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie **AARD** (DEN).

HOOGENBAN, geh. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HOGENBAN**.

HOOGENBERG, geh. in het voorm. hert. *Gulik*, thans prov. *Limburg*. Zie **HOGENBERG**.

HOOGEN-BOOM, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. W. van *Leyden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*.

Dit buit. is vermaard als de voorm. woonplaats van den beroemden *Latijnschen Letterkundige DANIEL WIJZENBACH* en diens gade *Mevrouw WIJZENBACH*, geb. *GALIEN*.

HOOGENBOSCH (DE), bosch in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. en 50 min. Z. O. van *Warnsfeld*.

Het beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 84 v. r. 20 v. ell., en is meest beplant met akkermaalschout.

HOOGENBURG, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene hofstede. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 31 bund. 44 v. r. 31 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door den *Bouwman ANIS ROEST*.

HOOGENBURGT (LAND-TEN-), stuk lands in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **BUNET (DE)**.

HOOGENDAM of **HOOGENDAM**, brug, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, 1 u. N. O. van *Barum*.

HOOGENDIJK (DE), dijk in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HOOGEDIJK**.

HOOGENDIJK (DE), geh. in *Dregterland*, onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Hoorn*, gem. *Berkhout-en-Baarsdorp*, N. van *Berkhout*; met 7 h. en 30 inw. Onder het getal h. zijn 3 bewoonde watermolens begrepen.

HOOGENDIJK, gedeelte van den *Katwouder-polder* in de prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Katwoude*; palende N. aan den *Zuidpolder*, O. aan de *Zuiderzee*, Z. aan den *Nieuwendam*, W. aan den *Jaarweg*.

Dit gedeelte van den *Katwouderpolder*, welke vóór de dertiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 506 bund. 78 v. r. 11 v. ell. weiland; telt 17 h., waaronder 15 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de *Zuiderzee*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, vier *Heemraden* en eenen *Secretaris*. De dijk is lang 5003 ell. Het maalpeil 88 duim. boven A. P.

HOOGENDIJK (DE), dijk in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **PELSERDIJK**.

HOOGENDIJK (DE), dijk in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **IJDJK**.

HOOGENDIJK, dijk in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*. Zie **KATWOUDER-ZEEDIJK**.

HOOGENDRIES, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*. kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Tilburg*; met 2 h. en 20 inw.

HOOGEN-HEERD, buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Amersfoort*, gem. *Hoogland*, aan den weg van *Amersfoort* op *Bunschoten*.

HOOGENHOF, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HOF (HOOGEN-)**.

HOOGENHOF, onbehuide pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr. arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Maden-Drimmelen*; palende O. aan het *Gat van den Hardenhoek*.

Dese pold., welke in het jaar 1837 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8 bund. 35 v. r., en wordt op het *Gat van Kielen*, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 6 palm 3 duim. boven A. P. De hoogte der kade is 1 ell. 6 palm. 3 duim. boven A. P. De **HOOGENHOF** staat onder het bestuur van de eigenaren den Heer **ARNOLDUS JOSEPHUS INGENHOUZE C. S.**, woonachtig te *Breda*.

HOOGENHOF, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Deventer*, gem. *Olst*, onder de buurs. *Wilsom*.

HOOGENHORST of **HONORST**, later **HELLIGEBERG**, voorm. abdij van *Benediktijnermonnen*, in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Amersfoort*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leusden*.

Dese abdij is, in 1006, door **ANSFRIDUS**, den achttienden *Bisschop* van *Utrecht*, ter eere van **JESUS CHRISTUS**, van de **H. MAAGD MARIA**, van de **H. H. PETERUS** en **PAULUS** en van den **H. MARTINUS** gesticht. Bij het stichten van deze abdij, gaf de *Bisschop* daar aan het bosch van *Ermele*

en de kerk aldaar met het gerigt, *cum placito uniuerso*. Later, doch nog in hetzelfde jaar, beschonk hij deze abdij met eenige goederen te Driel, in de gew. Teisterband gelegen, met huisgenooten, diensten, en het gesticht of bijvang, *cum familia cunctoque seruitio et distractione*, zoo als hij het van den Keizer ontvangen had en hield. Hij voegde daarbij goederen, door anderen geschonken, en negen kerken, onder welke Hamerthe was. Dit klooster HOOGENKAMP naderhand, door BRANULFUS, den Twintigsten Bisschop van Utrecht, naar Utrecht over gebragt zijnde, is geworden de abdij van St. PAULUS, en de vorige giften ontvingen hunne bevestiging, in het jaar 1028, van Keizer KOENRAAD; maar in den brief van bevestiging, worden slechts vijf kerken onderscheiden, van die in de voorgaande brieven vermeld.

Ter plaatse waar deze abdij gestaan heeft, ziet men thans eene buitenplaats, insgelijks de HEILIGEBERG geheeten. Zie dat woord.

HOOGENHUIS, voorm. hofst., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Bergum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene dagloners woning met een kleine plek grond; het is allengakens in handen van onderscheidene eigenaren gekomen. De woning is het eigendom van Jonkheer HOBBO BAREDT VAN SIMONIA, Grietman van Tietjerksteradeel, woonachtig te Bergum.

HOOGENHUIS, fraai landgoed en heerenhuis, 'op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, arr. en 3 u. O. ten Z. van *Arnhem*, kant., gem. *Zevenaar*.

Dit landgoed wordt thans in eigendom bezeten door den Heer BARON VAN NISSEN VAN ZEVENAAR.

HOOGENKAMP, eene der zestien hoeven, welke vroeger het d. *Ijhorst*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 5 u. N. O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. N. O. van *Staphorst* uitmaakten.

Zij bestaat nog in hare natuurlijke grootte, beslaande eene oppervlakte van 188 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. HENDRIKS, woonachtig te Ijhorst.

HOOGENKAMP, voorm. adell. h., in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr. arr. en 6 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 4 u. W. van *Drunen*, gem. *Wamel*.

HOOGENKAMP, buitenhuis in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Zutphen*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Gorsel*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Almen*.

Dit huis, in 1841 gesticht en gelegen in de havesathe Ehze, waarvan het een deel uitmaakt, wordt in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière Baronesse VAN ZUYLEN VAN NYVELT VAN ERZE.

HOOGENPOLDER (DEN), hoog omkade en onbehuïden pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie BRUINHOEKSCHEWAARD.

HOOGENPOLDER (DEN), pold. in de heerl. *Bokhoven*, prov. *Noord-Brabant*. Zie BOKHOVEN (HOOGEPOLDER-VAN-).

HOOGEN-VEENSCHÉ-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOOGVEENSCHÉ-POLDER.

HOOGENWEG of HOERWEG, huurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. O. van *Zwolle*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Kampen*, gem. *Kamperveen*.

In deze huurs. staat de Herv. kerk van Kamperveen, in het jaar 1748 ten koste van de Ingelanden, aldaar Goedsbeeren genoemd, gebouwd, in de plaats van eene andere, die in het d. *Kamperveen* zelve stond, en in het jaar 1718 door den bliksem was getroffen en daardoor

geheel afgebrand, stijnde de toren alleen nog blijven staan, welks daarom nog de Oude-Toren genoemd werd, doch in 1840 is afgebroken. De tegenwoordige kerk is een goed gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel.

Bij den watervloed van Februarij 1825 spoelden in deze huurs. vier woningen weg; terwyl meest alle huizen onbewoonbaar werden en zes menschen hierbij het leven verloren. Ook een gedeelte der pastorie was weggeslagen, doch de kerk, ofschoon diep onder water gestaan hebbende, had niets geleden.

HOOGEN WEISCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HOOGKWEISCHE-POLDEA**.

HOOGEN-WEL, buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Amersfoort*, gem. *Duits-de-Haar-en-Zevenbergen*, in den pold. *Boven-Duits*.

HOOGEPANDSTER-MAAR of **HOOGEWUDDSTER-MAAR**, water, prov. *Groningen*, dat, van *Gorshuizen*, in *Fivelgo*, afkomende, in eene westelijke rigting naar Doornwert, in *Hunsingo*, loopt en tegen over dit d. zich in de *Trekvaart naar Uithuizen* ontlaat.

HOOGELAAT, onbekade plaat, in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hoogen-Lage-Zwulwe*; palende N. aan het Gat van Kielen, O. aan het Bovengat, Z. aan den Amer, W. aan Beversluis, waarvan zij gescheiden is door het Diepegat.

Deze plaat, welke eene oppervlakte beslaat van 109 bund., bestaat uit griend-, hout-, riet- en biesvelden.

HOOGELAAT, pold. op het voorm. eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*. Zie **HEERENPOLDEA**.

HOOGER-GEEST, voorm. buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1 u. Z. van *Beverwijk*, gem. en 5 min. Z. W. van *Velsen*.

De tot dit buit. behoord hebbende gronden zijn in der tijd bij gedeelten verkocht en behooren thans aan onderscheidene eigenaren.

HOOGERHEIDE, heerl. in het markg. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*; palende N. aan Heerle, O. aan Huibergen, Z. aan Ossendrecht, W. aan Woensdrecht.

Deze heerl. bevat het d. *Hoogerheide* en eenige verstrooid liggende h. De inw., vinden meest hun bestaan in den landbouw. Ook heeft men er eenen steenen wind-korenmolen.

De inw., die hier bijna allen R. K. zijn, behooren tot de stat. van *Hoogerheide-en-Woensdrecht*, welke in deze heerl. eene kerk heeft.

De Herv., die er slechts weinig in getal zijn, worden tot de gem. van *Ossendrecht-Woensdrecht-Putten-enz.* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Woensdrecht*.

Het d. **HOOGHEIDE** of **HOOGHEIDEN**, ligt 8 u. Z. W. van Breda, 1½ u. Z. van Bergen-op-Zoom. Dit d. schijnt grooter dan het werkelijk is, dewijl een twintigtal huizen, welke onder Ossendrecht behooren, daarmede aangebouwd zijn.

De R. K. hebben er eene schuurkerk, aan *O. L. V. Hemelvaart* toegewijd. Het is een goed gebouw met rieten dak, met orgel, doch zonder toren, zijnde er slechts een houten klokkoepeltje op.

HOOGHEIDE was voormaals eene heerl. met hooge, lage en middelbare jurisdictie, die van het huis van Bergen-op-Zoom ten leen werd

gehonden. Den 8 Mei 1568 werden de heerlijke voorregten aanmerkelijk vergroot bij den Heer en Vrouw van Bergen-op-Zoom, ten behoeve van GODEVAART VAN DER DILFT, Heer dezer heerl. In 1525 was Mr. ANTONI GERARDS, die zich heette HESSEKESCHROOT. Heer van HOOGERHEIDE. In de eerste helft der achttiende eeuw was CORNELIS BARON VAN AENSSEN, Heer van HOOGHE-HEIDE en *Half-Ossendrecht*, waarna beide deze aanzienlijke leenen bij koop overgingen aan den Markgraaf van Bergen-op-Zoom, voor de som van 143,000 gulden, waaronder eenige allodiale goederen en vele heerlijke regten gevonden werden. Op deze wijze kwam HOOGHEHEIDE en *Half-Ossendrecht* weder in den boezem van het markgr. van Bergen-op-Zoom, terwijl men niet kan nagaan, wanneer deze leenen in handen van derden gekomen zijn (1).

HOOGHEHEIDE-EN-WOENSRECHT, R. K. stat., prov. *Noord-Brabant*, vic. gen. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, met 1100 Communikanten, en ééne kerk, te Hoogerheide, bediend wordende door eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

HOOGHEHEIDEN, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HOOGHEHEIDE.

HOOGHEHEIDERBEEK, beekje in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, dat zijn oorsprong neemt uit de hooge heidegronden, omtrent *Hoogerheide*, met eene noordwestelijke rigting langs dit d. en Woensrecht loopt en zich in de *Schelde* ontlast.

HOOGHERHORST, buit. in *Emeland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Amersfoort*, gem. *Hoogland*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Kerhorst*, aan de *Kem*.

HOOGHERHUIZEN, landgoed in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Nijmegen*, bij *Neerbosch*, waartoe het behoort, aan den nieuw aangelegden grindweg van *Nijmegen* op *Grave*, bestaande uit heerenhuizing, boerenwoning, boomgaard, wandelingen, lanen, opgaand houtgewas, vischvijvers en grachten, alles eene oppervlakte beslaande van 50 bund. 12 v. r, thans in eigendom toebehoorende aan den Heer *ROODENBURG*.

HOOGHERLUST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4. u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrode*, nabij het d. *Breukelen*, aan de *Vecht*. — Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer B. VAN DIJK.

HOOGHERWERF, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Amersfoort*, $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Rhenen*, gem. en in het d. *Amerongen*.

Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JOHANNES WILLEM ANTONI IMMINCK.

HOOGHERWERF of HOOGHEWERVE, streek lands gelegen in en deelmakende van den pold. *Nieuw-Hinkelenoord*, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Woensrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*.

HOOGHEWERF was oudtijds een eiland in de *Ooster-Schelde*, waarvan het middelste gedeelte overstromd was en niet dan zand vertoonde. Op de Zuidwestpunt lag vroeger de schans St. Martijn.

Dit eil., betwelijk zich van het zuidwesten naar het noordoosten uitstrekte, is in 1801 bedijkt. Zie voorts *HINKELENOORD-EN-HOOGHEWERF (NIEUW-)*.

(1) Op de boekerij van het Noord-Brabands Genootschap van Kunsten en Wetenschappen berust eene *Beschrijving der heerlijks regten van Hoogerheide en Half-Ossendrecht*, waaruit wij deze bijzonderheden gepat hebben.

HOGERWOERD, **HOERWAARD** of **HOESWOERD**, heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Schooten-en-Gehuchten*; palende N. aan Schooterboseh, O. aan het Spaarne, Z. aan Akendam, W. aan Overveen, waarvan zij door de Grift gescheiden is.

Deze heerlijkheid bevat noch dorp noch gehucht, maar slechts eenige verstrooid liggende huizen, waaronder de bait. Hoogerwoerd, welks heerenhuis het voormalig slot Hoogerwoerd is.

Het Regthuis, later eene herberg, is, in het jaar 1801, door den toenmaligen bezitter der heerlijkheid, La Nov, afgebroken.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. van *Haarlem*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Haarlem* gerekend. — Men heeft in dese heerl. geen school maar de kinderen genieten elders onderwijs.

JAN VAN PERSYN, Heer van *Waterland*, gaf in den jare 1336 deze landen uit, in eene eeuwige erfpacht welke in den jare 1497 afgekocht is. Deze ambachtsheerl. werd naderhand, in het jaar 1526 verkocht aan het klooster der Regulieren buiten Haarlem, en is sedert aan de stad Haarlem gekomen, waarschijnlijk door het aanslaan der geestelijke goederen. De stad Haarlem stelt over de heerlijkheid Hoosawoord, een Sterfheer en een Ambachtsheer aan. De Sterfheer is een van de leden der Regering, op wiens naam het leen vroeger werd verheven. Tot Ambachtsheer wordt gemeentlijk aangesteld de Burgemeester of een der oudste leden van de Regering, die alle regten van eenen Ambachtsheer oefent, hoewel de voordeelen aan de stad komen.

Op den grond van de heerl. Hoosawoord ligt thans het fraai aangelegde kerkhof der stad Haarlem.

HOGERWOERD, voorn. slot, thans eene buitenplaats in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 10 min. N. van *Haarlem*, gem. *Schooten-en-Gehuchten*.

Dit bait. werd in het begin der vorige eeuw bewoond en voortreffelijk bezongen door den Dichter PIETER VRAHING, die er den 2 Februarij 1733 overleed.

HOOGESCHUUR, naam, onder welken het geh. HOOGDEUN, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, abusief op de kaart van SCHOTANUS voorkomt. Zie HOOGDEUN.

HOOGVAART, geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. W. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Waalwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Capelle*; met 56 h. en 220 inw.

HOOGVEEN, judic. kant., prov. *Drenthe*, arr. *Assen*; palende N. aan het kant. Assen, O. aan het kant. Assen en het kon. Hannover, Z. aan het kon. Hannover en aan het Overijsselsche kant. Ommen, W. aan het kant. Meppel.

Dit kant. beslaat een gedeelte van het voorn. dingspil Zuidenveld, het Beilerdingspil, benevens een klein gedeelte van Dieverderdingspil, en bevat de volgende 10 gem.: Hoogeveen, Dalen, Koevorden, Oosterhesselen, Sleen, Zweelo, Beilen, Ruinen, Westerhork en Zuidwolde. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 96,033 bund. 16 v. r. 92 v. ell. Men telt er 3793 h., bewoond door 4401 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 23,000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veenderij.

HOOGVEEEN, adm. kant., prov. *Drenthe*; palende N. aan het kant. Assen, O. aan het kant. Dalen, Z. aan de prov. Overijssel, W. aan het kant. Meppel.

Het bestaat uit de volgende 6 gem.: Hoogeveen, Beilen, Dwingelo, Ruinen, Westerbork en Zuidwolde, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 64,718 bund. 63 v. r. 98 v. ell. Men telt er 2842 h. en 5126 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 16,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HOOGVEEEN, gem. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, adm. en judic. kant. *Hoogeveen* (2 k. d., 3 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Beilen, O. aan Oosterbosseten, Dalen en Koovorden, Z. aan de Overijsselse gem. Ambt-Hardenbergh en Avereest, alsmede aan de Drenthische gem. Zuidwolde, W. aan Zuidwolde en Ruinen.

Deze gem. bevat het vl. Hoogeveen en het geh. Pesserveeld, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6217 bund. 85 v. r. 52 v. ell. (waaronder 6172 bund. 40 v. r. 52 v. ell. belastbare grond; telt 1405 h., bewoond door 1496 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 7000 inw. (1), die meest hun bestaan vinden in landbouw, turfgraverij en den handel in turf, welke hier in menigte gegraven wordt. Ook drijft men er eenigen handel in granen, als boekweit en rogge. Het land bestaat er bijna uitsluitend uit ontgoanten ondergronden van afgegraven veenen.

Onder de gem. in *Drenthe*, waar men zich vooral in lateren tijd met zorg op het poeten van jong hout toelegt, behoort in de eerste plaats de gem. Hoogeveen. Belangrijk is het de aldaar aangelegde bepoelingen te zien, te meer, wanneer men bedenkt, dat zulks op afgegraven veenen plaats vindt. Onder die bepoelingen zijn ook den-
nenbosschen.

Men treft er eenige, van afgegraven voengronden, aangemaakte vetweiden aan. De knollenteelt is er belangrijk, doch dit gewas wordt meest in de gem. zelf verbruikt. De boter, welke men er maakt, wordt onder de beste van *Drenthe* gerekend. Er worden vele jonge varkens aangefokt, waarvan de meesten om de vijf en zes weken worden verkocht, in den handel gebragt en ook een gedeelte voor eigen gebruik wordt aangehouden en gemest. Ook de bijenteelt is aldaar en in de omstreken niet onbelangrijk, zijnde er onder anderen in het jaar 1835, hetwelk als een zeer voordeelig jaar wordt opgegeven, 515 halve honigtonnen ieder 100 pond hondende, geijkt.

Men heeft in deze gem. de volgende 22 fabrieken, 9 scheepstimmerwerven, 4 jeneverstokerijen, 3 brouwerijen, waar men het algemeen bekende jopenbier vervaardigt; 2 weverijen, 1 leerlooijerij, 1 houtzaag- en 3 korenmolens.

De Herv., die hier ruim 6700 in getal zijn, onder welke ruim 1700 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Meppel* behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraaramt heeft waargenomen, is geweest *Petrus Cornelius*, die hier kwam in 1682, en overleed in 1700. Zijn kleinzoon van gelijken naam, overleed als Hoogleeraar te Amsterdam den 3 Augustus 1789. De eerste tweede Predikant hier is geweest *Dink Jan Nederbosch*, beroepen in 1785, overleden den 11 Mei 1797. De beroeping geschiedt bij beurten, of door den Koning of er wordt

(1) In 1811 bedroeg de bevolking der gem. Hoogeveen slechts 4701 zielen.

door den kerkenraad, vereenigd met een gelijk getal leden uit de gemeente, welke laatste op voordragt der Kerkvoogden door eene Provinciale Commissie benoemd worden, een twaalfal, zes- en tweetal geformeerd, uit welk tweetal door de Heeren Hoofd-Participanten der algemeene compagnie van 5000 morgens van Echtens-Hoogeveen, eenen Predikant benoemd wordt, welke benoeming aan den Heer van Echten ter approbatie wordt gegeven, en vervolgens kerkelijk beroepen.

De R. K., van welke men er slechts 20 telt, bezoeken de kerk te *Dedemsvaart*, gem. *Avereest*, prov. *Overijssel*.

Ook bestaat hier eene erkende gem. van Afgescheidenen, welke eene kerk, doch nog geen eigen Predikant heeft.

De Isr., welke er 250 in getal zijn, maken de ringsynagoge van *Hoogeveen* uit, waartoe de bijkerken te *Dwingelo* en te *Smilde* behooren.

Men telt in deze gem. zeven scholen, allen in het vl. *Hoogeveen*, welke gomiddeld door een getal van 1050 leerlingen bezocht worden.

De gem. is ten deele eene heerl., die aan het huis *Echten* behoort, waarvan in de laatste helft der vorige eeuw *ROELOF*, *Baron van ECHTEN* tot *ECHTEN*, bezitter was. Thans is dit een eigendom van de wed. en kinderen van *Jonkheer R. O. van HOLTHE* tot *ECHTEN*, Lid der Raad en Gedeputeerde Staten van *Drenthe*.

Het vl. *HOOGVEEN* ligt 6 u. Z. van *Assen*, 4½ u. N. W. van *Koovorden*, 4 u. Z. W. van *Meppel*, bij de *Echtens-Nieuwe-Grift*.

De veenen, van welke deze plaats omringd is, hebben daaraan niet alleen den naam gegeven, maar ook die grootheid en welvaart, waarin zij zich thans vertoont, is zij verschuldigd aan het ontginnen van deze veenen, waarmede men voor ruim twee eeuwen is begonnen, zijnde in het jaar 1623 octrooi verleend tot het aanleggen der *Hoogeveensche-vaart*, welke als de eerste grondlegging van dit vlek moet beschouwd worden. In 1626 is de heerl. door des Landschaps Souverein bestuur, aan den Heer van *Echten* als aanlegger der kolonie opgedragen.

De kerk der Herv., welke in het jaar 1652 gebouwd was, wegens de talrijkheid der gem. te klein geworden zijnde, is in de jaren 1766, 1801 en 1802 aanmerkelijk vergroot. Het is thans een goed en ruim gebouw van eenen kleinen, spitsen toren voorzien, waarin eene klok hangt, welke hier echter minder noodig is dan elders, aangezien de godsdienstoefening aangekondigd wordt door trommelslag. Voordat hier eene kerk was, had men de godsdienst al verrigt in particuliere huizen, en zelfs onder den blooten hemel. De kerk is in 1843 van een, door de Heeren *SCHUUR* en *Zoon*, Orgelmakers te *Zwolle*, vervaardigd, fraai en welluidend orgel voorzien.

De synagoge, die klein, doch zeer doelmatig ingerigt is, is in het jaar 1800 gebouwd.

Men heeft te *HOOGVEEN* een aanzienlijk *Armen-Werkhuis*, dat in het jaar 1810, door het gouvernement der prov. *Drenthe*, onder bijzondere begunstiging en medewerking van *Koning Lodewijk*. gesticht is, en waarin alle nooddriftige ingezetenen van deze gem., zonder onderscheid van kunne of ouderdom, worden opgenomen, en ten getale doorgaans van ruim 200 worden verpleegd. Ook is er eene *Bank van Leening* en een in het jaar 1838 opgerigt *Distributie-kantoor* voor de brievenposterij.

Het Departement der *Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk hier sedert eenige jaren bestaat, en ongeveer 60 Leden telt, heeft eene leesbibliotheek opgerigt, welke ruim 800 boekdeelen bevat.

Men heeft er vier hoofdscholen, voorts drie bijocholen en eene be-
waarschool.

Er zijn eene wekelijksche markt, welke des Dingsdags gehouden
wordt, en drie jaarmarkten, invallende den laatsten Donderdag en
Vrijdag in de maanden Mei, Julij en October.

HOOSVEEN is de geboortepl. van den Generaal der Infanterie LEOPOLD
Graaf van LIMBURG STYRUM, eenen der eerste hoofdbewerkers der om-
wenteling van het jaar 1813, gedoopt 19 Maart 1758.

Vroeger vond men bij HOOSVEEN, in de uitgestrekte Echten-
veenen, twee meeren, het Echten-meer, eene uitgestrekte wa-
terplas, en het Albertsholtje, doch beide zijn door het afgraven
der veenen verdwenen.

Men heeft in het veen onderscheidene oudheden opgedolven, waar-
onder eenen Romeinsche penning van Keizer GOBIANUS III, van welke
Keizer het bekend is, dat hij in het jaar 244 werd omgebracht.

Het wapen der gem. HOOSVEEN bestaat in een schild, waarop een
turfbult in natuurlijke kleur, gedekt met groen stroo en aan weers-
kanten daarvan eene bijenkorf van stroo, boven welke eenige bijen in na-
tuurlijke kleur. Boven het schild, tusschen twee uitgespreide vleugels,
ziet men het beeld van MARIA, met het kind JESUS op de linker knie.

HOOGVEEN, ook wel HOOGVEEN-IN-DELFLAND genoemd, heerl. in
Delfland, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Voorburg*,
gem. *Nieuwveen-en-Nooddorp*; palende N. aan de gem. *Soetermeer-*
en-Segwaard, O. aan *Pijnacker*, Z. aan *Nooddorp*, W. aan *Nieuwveen*.

Deze heerl., welke vroeger eene afzonderlijke gem. uitmaakte,
doch sedert het jaar 1854 met de gem. van *Nieuwveen-en-Nood-*
dorp vereenigd is, bestaat uit het geh. Hoogveen. Zij beslaat,
volgens het kadaster, eene oppervlakte van 246 bund. 91 v. r.
96 v. ell., alles belastbaren grond. Men telt er thans 6 h., bewoond
door 6 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 50 inw.,
die meest hun bestaan vinden in veenderij en landbouw.

De Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. *Nooddorp*. —
De H. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Nooddorp* gerekend. —
Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten on-
derwijs te *Nooddorp*.

Deze heerl., welke in het begin dezer eeuw bezeten werd door Mr.
JACOB VAN DER MEER, Raad en Schepen der stad Leyden, is thans het
eigendom van den Heer P. J. VAN DER COLFF, Secretaris der stad
Delft.

Het geh. HOOGVEEN ligt 3 u. W. Z. W. van 's *Gravenhage*, 1½ u.
Z. W. van *Voorburg*.

HOOGVEEN, ook wel HOOGVEEN-IN-RIJNLAND genoemd, gem. in
Rijmland, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen* (8 k. d.,
19 m. k., 2 s. d., 1e afd.); palende N. aan de gem. *Hazerswoude*,
O. aan *Noord-Waddinxveen-en-st.-Hubertsgeregt*, Z. aan *Moercapele-*
en-de-Wildeveenen; W. aan *Benthorn*.

Deze gem. bestaat uit het geh. Hoogveen en eenige verstrooid
liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 452
bund. 78 v. r. 20 v. ell., alles belastbaren grond. Men telt er 10 h.,
bewoond door 11 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer
100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Benthuizen*. —
Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten on-
derwijs te *Hazerswoude*.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw bezeten werd door den Heer GERARD HENDRIK STORK, Raad en Schepen der stad Gouda, en in het begin dezer eeuw door A. LUYKMAN VAN BERKENBOOD; thans is zij het eigendom van den Heer J. B. JANSON VAN ERFFENTE VAN CAPPELLE, te Dordrecht.

Het geh. HOOGEVEEN ligt 3 u. Z. O. van Leyden, 2 u. Z. van Alphen.

Volgens voorregt van Hertog ALSBRECHT VAN BEIJEREN, van het jaar 1390, mogten die van HOOGEVEEN, hetwelk in den brief WILHEM genoemd werd, met die van Benthorn uitwateren in de Wateringen van Benthuizen, en door Hazerswoude in den Rijn, over welke vergunning naderhand, tusschen die van HOOGEVEEN, welke door dit middel ook de uitwatering door Sparendam genoten, en tusschen de andere ambachten van Rijnland, verscбил rees. Deze laatste wilden, dat die van HOOGEVEEN mede zoude dragen in de morgengelden, doch waarvan zij, bij eenen brief van het Hoogheemraadschap gegeven, in het jaar 1451 zijn vrijgerekend. Zij betaalden voor dit voorregt in gerede gelden zestig Engelsche nobelen.

HOOGEVEEN, voorm. landh., thans eene boerenwoning, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Stellingwerf-Oosteinde, arr. en 6½ u. O. ten Z. van Heerenveen, kant. en 3¼ u. O. van Oldeberkoop, ½ u. N. O. van Appelsche, waartoe het behoort.

De daartoe behoord hebbende gronden, bestaande eene oppervlakte van 56 bund. 76 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaars, woonachtig in Opsterland.

HOOGEVEENSCHÉ-POLDER, pold. in Rijnland, prov. Zuid-Holland, arr. Leyden, kant. Noordwijk, gem. Noordwijkerhout c. a.; palende N. aan den Delfweg en daarover aan den Zikkespolder, O. aan de Watering, genaamd het Mallegat, Z. aan de trekvaart tusschen Leyden en Haarlem, en daarover aan den Lageveensche-polder onder Lisse, W. aan de Duinsloot van Noordwijkerhout.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 481 bund. 6 v. r. 74 v. ell., waaronder 462 bund. 55 v. r. 58 v. ell. schotbaar land; telt 12 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt door een verlaat, in de Mallegats-watering, maar voornamenlijk door eenen watermolen, van het overtollige water, op genoemde trekvaart, ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester, die tevens als Secretaris fungeert, en vier Poldermeesters, van welke laatstgemelden jaarlijks twee aftreden.

HOOGEVEENSCHÉ-VAART, ECHTENS-NIEUWESCHIFT of ECHTENS-WESTDING, vaart, prov. Drenthe, welke door de Echtens-Hoogeveenen heen strekkende, met eene westelijke, vervolgens zuidwestelijke en eindelijk weder westelijke rigting naar Meppel loopt, waar zij in het Meppelerdiep valt. Deze vaart, in het jaar 1623, door den toenmaligen eigenaar van het huis Echten, en later door eene Maatschappij voortgezet, is nagenoeg 4 u. lang, heeft 11 sluisen, dient tot afvoer van den turf uit de hoogeveenen en is aangelegd voor vaartuigen die 2¼ voet diep gaan, bij hoog water kunnen er echter schepen van 3¼ voet diepgang varen.

Binnen de gemeente Hoogeveen zijn er onderscheidene zijvaarten uitgegraven, waaruit wederom een menigte andere kleine vaarten gegraven is, naar gelang dat de afgraving der hoogeveenen heeft plaats gehad, en welker getal nog heden, met die afgraving (zoo als bij alle turfgraverijen het geval is) blijft toenemen, strekkende zij zich reeds tot naar de gemeente Oosterhesselen uit.

Beneden de Echtsche schutsluis neemt zij de Kchtsche-stroom op, waardoor zij gevoed wordt, zoodat de HOOGVEENSCH-VAART van daar af, als de verlenging van dien stroom moet worden aangemerkt.

HOOGVEENSCH-VEENEN, uitgestrekte hooge veengronden, prov. *Drenthe*. Zie ECHTENS-GROOTE-VEENEN.

HOOGVELD, geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2½ u. Z. ten W. van *Nijmegen*, kant. en ¼ u. Z. van *Wijkem*, gem. en ¼ u. W. van *Overasselt*, waartoe het behoort, met 53 h. en 200 inw.

HOOGewaARD, heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOOGERWOERD.

HOOGewaARD, verheven plaats in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie HOOGERWOERD.

HOOGewaARDSCH-DEIJL, dijk in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Koudekerk*. Het is een gedeelte van den lagen Rijn dijk, hetwelk zich langs den Hoogewaardsche-polder uitstrekt.

HOOGewaARDSCH-POLDER of HOOGERwaARDSCH-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leijden*, kant. *Woubrugge*. gem. *Koudekerk*; palende N. W. aan den Lagewaardsche polder, N. O. aan den Gnephoeksche-polder-buitendijks, Z. W. en Z. aan den Rijn, W. aan den Honsdijksche-polder. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 173 bund., en wordt door eenen molen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast.

HOOGEWANDSTER-MAAR, water in *Fivelgo* en *Hunsingo*, prov. *Groningen*. HOOGEPANDSTER-MAAR.

HOOGEWEG, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HOOGERWEG.

HOOGEWEGEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant. en gem. *Raalte*.

HOOGWEIDE (DE) of DE HOOGERWEG, hooggelegen weiland, onder *Zandwijk*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en 10 min. O. van *Tiel*.

Op dit stuk weiland stond eerst een Predikheeren of Dominicanerklooster, dat reeds vóór het jaar 1433 bestond, en waarin een Prior en dertig Monniken hun verblijf hielden. In gemeld jaar werd het echter, op gezag van den Paus, in een Nonnenklooster, van dezelfde orde veranderd. De kloosterkerk werd daarna vergroot, en, in het jaar 1480, ter eere van de H. *Maagd Maria*, door *Gerlacus*, Bisschop van *Hieropolis*, en *Wijbisschop* van *Utrecht*, plegtig ingewijd. De kloostertucht werd er zoo gestreng onderhouden en nagekomen, dat men vindt aangeteekend, dat er vijf Nonnen van daar naar *Mets* werden verzocht, om de afwijkingen, die aldaar onder de kloosterlingen waren ingeslopen, weder te herstellen. In het jaar 1512 werd het, voor een groot gedeelte, eene prooi der vlammen. Zestig jaren later (1573) werd het verwoest, terwijl de Geestelijke zusters de wijk namen in het *Cicilia-klooster*, binnens de stad *Tiel*, waarmede het dan ook, in het jaar 1578 vereenigd werd.

Dit weiland, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 58 v. r. 90 v. ell., en in eigendom afgestaan aan het *Burgerweeshuis* van *Tiel*, dient thans tot *Exercitieveld*. In het jaar 1673, werden aldaar nog onder den grond, kelders gevonden, terwijl bij de wapenoefeningen der ruitery nog wel eens oude penningen opgeworpen worden.

HOOGeweISCH-POLDER of HOOGERweISCH-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Waterland*; palende N. W. aan de *Achterpoel*, N. O. aan eene

buitenvaartsloot, Z. O. aan de Lede, Z. W. aan de Vaart van Leyden op Haarlem.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 17 bund. schotbaar land. Men heeft er één huis, zijnde eene boerderij. Hij wordt bemalen door een gewoon watermolentje, het water uitslaande op de Lede, en wordt bestuurd door twee Poldermeesters, van welke jaarlijks één afgaat.

HOOGWERVE, voorm. eil. in de *Ooster-Schelde*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOOGZAND*.

HOOGWERVEN, geh. in *Fiveljo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en gem. *Appingedam*.

HOOGWOERD, heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HOOGZAND*.

HOOGWOERD, naam, welken men geeft aan zekere stukken gronds, waarin, even als in de *Hooge-Hoven* vele oudheden gevonden worden. Men vindt ze onder den naam van *Woerd*, *Waard* en *Wierd*, door het geheele koningrijk verspreid.

HOOGWOERD, anders *HOOGWAARD*, verheven plaats in het *Land van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, bij *Montfoort*, omtrent den oever van den ouden Rijn, waar *WILLEM VAN MECHELEN*, de een en veertigste Bisschop van Utrecht, in een gevecht tegen die van Utrecht sneuvelde. Vroeger moet hier eene Romeinsche sterkte gestaan hebben, want behalve dat de hoogte zulks uitwijst, zijn er goldmunten, steenen en allerhande gebroken vaatwerk in menigte opgedolven.

HOOGWOERT, voorm. slot in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *WOERT (DE)*.

HOOGWOUDE, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HOOGWOUD*.

HOOGZAND, kant., prov. *Groningen*, arr. *Groningen*; palende N. aan het kant. *Appingedam*, O. aan het kant. *Zuidbroek*, Z. aan het *Drenthsche* kant. *Assen*, W. aan het kant. *Groningen*.

Het bevat de drie volgende gem. *Hoogezand*, *Sappemeer*, en *Slochteren*, telt 2519 h. bewoond door 3143 huisgez., uitmakende eene bevolking van 14,500 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, fabrieken en scheepvaart.

HOOGZAND, kerk. ring, prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*. Zij bevat de volgende 10 gem., als: *Hoogezand*, *Engelbert*, *Haren*, *Kropswolde*, *Middelbert*, *Noorddijk*, *Noordlaren*, *Sappemeer*, *Westerbroek*, *Windweer-eu-Lula*. Men telt daarin 10,500 zielen, en heeft er 10 kerken, welke door 10 Predikanten bediend worden.

HOOGZAND (HET), gem. in het *Goorgt*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Hoogezand* (1 k. d., 9 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Slochteren*, O. aan *Sappemeer*, Z. aan de *Drenthsche* gem. *Zuidlaren*, W. aan *Noorddijk*.

Deze gem. bevat de d. *Hoogezand*, *Kropswolde*, *Westerbroek* en *Windweer-en-Lula*, benevens de geh. *Martenshoek*, *Kalkwijk*, *Foxhol*, *Wolfsbarge*, *Nieuwe- of Groot-Compagnie* en *Vossenbnrg*, alsmede een gedeelte van het geh. *Kiel*. Men telt er 596 h., bewoond door 619 huisgez., uitmakende eene bevolking van 5600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 12 scheepstimmerwerven; 1 ankersmederij, 2 mout- en 2 brandewijnstokerijen uit aardappelen, 1 fabriek tot vervaardiging van verfstoffen, siroep, aardappelmeel en sago flores,

1 koren-, 1 mout-, 1 pel-, 3 olis- en 2 houtzaagmolens. De grond is vooral in de nabijheid der kerk van het Hoogezand hoog en zandig. Daar vindt men het oer, in de gedaante van hard zand, graauw van kleur, tuschen geel en wit. Het harde zand bevat veel ijzerverzuursel, waardoor het roodoorn als roestkleurige vlekken voorkomt. De meeste, ja bijna alle, landen zijn hier afgegraven, en op dezen ondergrond der voormalige veenen verbouwt men granen, welke men, in onderscheiding van veenbouwte, zandbouwte noemt. Men vindt in de gem. Hoogezand veel water, vooral in het zuidwestelijk gedeelte, zoo als het Foxholstermeer en een groot gedeelte van het Zuidlaardermeer.

De Herv., die hier ongeveer 4700 in getal zijn, maken de gem. van Hoogezand, Kropswolde, Westerbroek en Windeweer-en-Lula uit, welke in deze burgerlijke gem. vier kerken hebben.

De Doopsgez., die hier zijn, behooren tot de gem. van Sappemeer-en-Hoogezand, en hebben hunne kerk te *Sappemeer*. — De R. K., van welke men er 100 aantreft, behooren tot de stat. van Groningen. — De Isr., die hier 120 in getal zijn, maken eene ringsynagoge uit.

Men heeft in deze gem. zeven scholen, als: twee op het Hoogezand, ééne te Westerbroek, ééne te Foxhol, ééne te Kalkwijk, ééne te Kropswolde en ééne te Windeweer, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 970 leerlingen bezocht worden.

Het d. Hoogezand, ligt $2\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van Groningen, aan het Winschoterdiep. Daartoe behooren de geh. Martenshoek, een gedeelte van de Kalkwijk en een gedeelte van Kiel.

Dit d. is ontstaan in het jaar 1657, toen de veengraverijen aldaar aangelegd en begonnen werden. De huizen staan aan beide zijden van het Wiuschoterdiep vrij dicht aan elkander. Hier en daar worden deze rijen huizen afgewisseld door kleine buitenplaatsen. Er wonen vele kooplieden, schippers, handwerks-, winkel- en nering doende lieden; de volkrijkheid dezer plaats, en de doortogt der rijtuigen, trekschuiten en schepen, van en naar Groningen en het Oldambt, maken dit dorp tot een der fraaiste en aangenaamste van de provincie. Op marktdagen, varen door het Hoogezand 24 trekschuiten. Voór dat dit dorp bewoond werd, liepen er twee wegen van Drenthe naar de Woldstreek in Fivelgo; een weg liep van Zuidlaren over de Knijpe door de Kiel naar den weg van Kolham, waar de Knijpslaan nog aanwezig is; de andere weg liep over Foxhol door het hooiland, welke, wat verder, nog bedien bekend is onder den naam van Vrouwenlaan, tot aan den Scharmerweg. Aan de zuidzijde is hij nog onder den naam van den Oudenweg eenigzins voorhanden. Van Groningen naar het Oldambt liep de weg over de Harkstede, Scharmer en Slochteren. Ook is de tegenwoordige weg, van Groningen naar en door Sappemeer, een private weg der stad Groningen, die ook tuschen Groningen en Martenshoek, waar de stad den weg vroeger heeft laten bepuinen en sedert eenigen tijd mac-adamiseren, twee tolhekken ten haren behoeve heeft geplaatst, welke er nog zijn. Overigens is, in het jaar 1843, de weg van Martenshoek door Sappemeer, Zuid- en Noordbroek naar de Scheemda, begrind voor rekening der provincie.

De Herv., die hier bijna 2000 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van Groningen, ring van Hoogezand, behoort. Deze gem. was vroeger talrijker dan thans, aangezien de tegenwoordige gem. Windeweer-en-Lula, in het jaar 1756, daarvan afgescheiden is. De eerste, die er het leeraarambt

heeft waargenomen, is geweest HENRICUS A BYLER, die in het jaar 1668 van Noorddijk beroepen werd en in 1706 overleed. Toen, in het jaar 1755, de gem. Windweeer-en-Lula van het HOOGEZAND werd afgescheiden, stond hier JOHANNES HENRICUS NIJEWOLD, die er in het jaar 1757 overleed. Het beroep, tot hetwelk vroeger de Regering der stad Groningen, als bezitster van uitgestrekte gronden, krachtens zeker Stads-Reglement van 21 Februarij 1673, mede bevoegd was, is, bij de beroeping van den tegenwoordigen Predikant, geschiedt door den kerkeraad, en wel op grond van een Koninklijk besluit van 28 Januarij 1823, no. 118, volgens hetwelk de stad tot de vroegere medecollatie, naar de tegenwoordige orde van zaken, onbevoegd moest worden beschouwd. De kerk is in het jaar 1669, ten Zuiden van het Hoofddiep gebouwd, nadat daartoe door de Staten en de stad Groningen eene toelaag gegeven was. Het is een langwerpig vierkant, ruim, doch tevens laag gebouw, met eenen vlakken zolder en een dubbel dak, doch zonder orgel. De pastorie is er aan verbonden, zoodat de Predikant daaruit onmiddellijk in de kerk gaat, terwijl de kerk buitendien slechts éenen ingang heeft. Omtrent 500 treden van de kerk verwijderd, aan de overzijde ten N. van het Hoofddiep, heeft men eenen lagen netten toren, welke als poort voor het kerkhof dient, en van boven, waar eene klok hangt, met een open koepeltje prijkt.

De synagoge is een klein doelmatig ingerigt gebouw, zonder toren. — De Israëlieten hebben in 1836 een nieuw kerkhof aangelegd, gelegen 5 min. ten N. van het HOOGEZAND, aan de Knijpslaan, onder de kerk. gem. Kolham, burgerl. gem. Slochteren. Vóór dien tijd werden hunne dooden te Veendam of Appingedam begraven.

De dorpscholen worden door een gemiddeld getal van 500 leerlingen bezocht. Ook is hier een Fransche kostschool voor Jongeheeren, welke gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht wordt.

Men heeft hier met het naburige *Sappemeer* een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 12 Januarij 1825 opgericht is, en ruim 60 leden telt.

HOOGEZANDS-KIL, kreek en waterlozingskanaal op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, komende van de *Zanddijk*. Het loopt, in eene oostelijke rigting, onder de bruggen in de Put en Hoofdweggen door, en ontlast zich door de *Kilsluis*, welke echter door inslikking bijna verlamd is.

HOOGEZANDS-KIL (ARM-DEB-), zandvlakte op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, ten O. en W. van den Postweg, eene oppervlakte beslaande van 80 bund.

HOOGEZIJL, brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Berradeel*, ruim 1300 ell. ten Z. van Tjummarum, in den rijdweg en over de vaart loopende van dit dorp naar Franeker. Sommigen meenen, dat dese brug van ouds genaamd soude zijn Houwerdasijl; uit hoofde eene daar nabij gelegen boerenplaats, in vroegere tijden den naam van Houwerdastate soude hebben gedragen.

HOOGHAL, geh. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en 7 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Grave*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *Escharen*, aan de Hooge Raam, een gedeelte van het geh. *Hal* uitmakende; met 2 h. — Men heeft hier eene school.

HOOGHAL, ook HOOGHAL, voorm. militaire post in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, bij *Uitende*, onder en ten N. van *Holwierda*, met welke men, even als met de batterij bij de *Bogt van Watum*, de *Bems* bestrook.

HOOGHIEM (HET), voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Holwerd*, 8 min. Z. O. van *Hantum*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een klein huisje, nog *HOOGHIEM* of *BRANDHUISSTED* genoemd.

HOOGHIEM (HET), voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritserudeel*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Saeck*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Uitwellingerga*, waartoe het behoort.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 44 bund. 9 v. r. 20 v. ell., worden tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer *LANNERT WILLEMS FRANKENA*, die de boerderij bewoont.

HOOGHOF, voorm. kast. op de *Oer-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in de stad *Elburg*, nabij de *Oostpoort*.

Den 2 November 1552 , werd dit huis gekocht door *ELKONORA*, Hertogin van *Gelder* en *Vrouw van Veluwe*, van *DIEDERIK VEREN HADWIGERZON VAN DER ELBORCH*, voor 1000 kleine penningen 21 groot payment, iedere penning voor een gouden ouden schild gerekend (alzo voor 2400 guld. $12\frac{1}{2}$), waarvoor zij verpandde eene jaarrente van 100 pond. (50 guld.), *mit hare gruit te Arnhem voor huis en hofstad*.

Later is dit kasteel in eigendom bezeten geweest bij *HENDRIK*, Graaf van *den Bergh*, waarom de *Oostpoort* te *Elburg*, wegens de nabijheid van dit kasteel, ook *Graaf-Hendrikspoortje* is genoemd geworden.

Thans is dit gebouw, nog bekend onder den naam van het *Hoogehuis*, gedeeltelijk ingerigt tot woonhuizen, gedeeltelijk tot synagoge.

HOOGHOLT, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Boarde-radeel*. Zie *WISSNER-UITBURT*.

HOOGHOLTWOUDE, oude naam van het d. *Hooswoude*, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Hooswoude*.

HOOGHOUT, brugje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, 8 min. Z. O. van *Hantum*, over de vaart.

HOOGHOUT, voorm. hooge brug, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Westergaast*.

HOOGHOUTWOUDE, naam, onder welken het d. *Hooswoud*, in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, bij oude schrijvers voorkomt. Zie *Hooswoude*.

HOOG-HUIS (HET), huis te *Diessen*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., *Tweede* gedeelte, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Eindhoven*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Oirschot*.

Dit h., wordt door de overlevering als dat van den *H. Willibrordus* opgegeven.

HOOG-HUIS (HET), voorheen *Baegherbosch* genaamd, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Bergum*, in de buurt *Noordermeer*, welke tot het d. *Bergum* behoort.

Weleer behoorde dit landh. aan het geslacht van *NASSAG*, en was denkelijk als jagthuis gesticht door den derden Stadhouder van *Friesland* *HENDRIK CASIMIR I.* Omstreeks het jaar 1708 was het in het bezit van den Kolonel *FRANS MENNO VAN ERINGA*, die het, in het jaar 1721 , voor eene som van $15,500$ guld., aan den Grietman *HECTOR WILLEM VAN GLINSTRRA* verkocht, waarna het in de helft der vorige eeuw gesloopt is. Het is een tijdlang bewoond geweest door den vader

van den beroemden Vestingbouwkundige **MENNO BARON VAN COCKHOORN**, welke laatste hier mede eenige jaren van zijne jeugd doorbragt.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men nu eene arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden zijn onder andere boerenlanden verdeeld, en worden thans grootendeels in eigendom bezeten door Jonkheer **HOBBO BAERDT VAN SMINIA**, Grietman van Tietjerksteradeel, woonachtig te Bergum.

HOOG-HUIS, voorm. huis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, te *Bolsward*. Zie **JONGEMA**.

HOOG-HUIS (HET), oud adell. h. te *Oss*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*.

Dit h. bestond vóór de modernisering en bijbouw, uit een zwaar ronddeel, dat aan de binnenzijde plat en met eenen hooge trapgevel opgehaald was, en aan de buitenzijde rond, gedekt met een vijfhoekig leijendak. Tegen de rechterzijde van dit ronddeel was eenen spitsen vierkanten toren, met eene lage huizing daarnevens aangebouwd, wordende dit ronddeel voor eene der voormalige poorten van *Oss* gehouden. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 64 bund.; en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **HERMANNUS DE KNOKE VAN DER MEULEN**, Burgemeester van *Oss*.

HOOG-HUISTRA, **HOOG-HUIZEN** OF **OUD-HUISTRA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Dockum*, 5 min. N. W. van *Morra*, waartoe zij behoorde.

HOOG-HUISTRA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Bolsward*, 5 min. Z. van *Arum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men nu eene bouwhoeve. De daartoe behoorende gronden worden thans in eigendom bezeten door de erven **C. C. VAN EYSINGA**.

HOOGHUIZEN, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie **HOOGHUISTRA**.

HOOGKARSPÉL; d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOOGKARSPÉL**.

HOOGKERK, de kleinste gem. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn* (1 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Aduard*, O. aan de *Hunze*, die het van de gem. *Adorp* en de gem. *Groningen* scheidt, en voorts onmiddellijk aan de gem. *Groningen*, Z. aan de *Drenthse* gem. *Peize*, *Belde* en *Roden*, W. en N. aan de gem. *Aduard*.

Deze gem. bestaat uit zeven pold. Zij bevat de d. *Hoogkerk*, *Leegkerk* en *Dorkwert*, benevens de b. *Bangeweer*, het *Kalkwerk* en de *Vinkhuizen*, alsmede de geh. de *Koningspoort* en *Gaaikemadijk*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2075 bund. 6 v. r. 94 v. ell., waaronder 2031 bund. 55 v. r. 57 v. ell. belastbaar land; telt 142 h., bewoond door 172 huizez., uitmakende eene bevolking van ruim 950 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De landvruchten, welke te *Groningen* worden te markt gebragt, bestaan meest in hooi, haver, boonen, garst, rogge, tarwe, koolzaad, erwten, aardappelen en boter. Ook heeft men er 1 zeepziederij; 2 kalkovens; 1 pel- en roggemolen; alsmede 2 smederijen, alwaar seer goede schaatsen gemaakt worden. De grond is hier laag, en wordt grootendeels door watermolens boven gehouden. Ten Noordoosten

bestaat de bodem uit klei, ten Zuiden uit dertijf en veen, op de hoogten vindt men zand. Ten Zuiden van Hoogkerk gaat er eene zandachtige streek, zijnde leemachtig met kleine keisteenen, zuidoostwaarts naar Drenthe, welke op sommige plaatsen nog eene el hooger is dan het omliggende land. Op de hoogste plaats daarvan ligt Bangeweer. Ten zuidwesten heeft men moerassige lage gronden, die aan de grenzen van Drenthe meer los en veenachtig zijn. Ten noorden heeft men ook zandstreken.

Het Groninger- of Reitdiep is de oostelijke grens dezer gemeente; het Peizerdiep komt bij het Kinderverlaat in het Aduarddiep; het trekdiep gaat door dit dorp naar Friesland; de Zuidwending loopt van het Hoer- of trekdiep, tusschen Hooge- en Leege-Meeden door, en valt bij de Nieuwebrug, onder Leegkerk, in het Aduarddiep; van het Klijdiep, ten N. van het dorp, dat zich van Dorkwert en elders derwaarts uitstrekt, zijn nog sporen zichtbaar, hebbende deze klijve, met een til (brug), gelegen bij Hoogkerk. Nog bovendien gaat er een maar of waterlozing van het Hoornsche-diep naar het Peizerdiep. De Wolfesloot, komende van Paterswolde, valt in het Hoendiep, en was oudtijds bevaarbaar.

De Herv., van welke men er 280 aantreft, maken gedeeltelijk de gem. Hoog- en Leegkerk uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Dorkwert-en-Wierum*. Deze Herv. hebben in de burgerlijke gem. Hoogkerk drie kerken, als: ééne te Hoogkerk, ééne te Leegkerk en ééne te Dorkwert.

De Doopsgez., van welke men er 150 telt, behooren tot de gem. van *Groningen* en van *den Horn*.

De R. K., van welke men er 5 aantreft, behooren tot de stat. van *Aduard*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Hoogkerk, ééne te Leegkerk en ééne Dorkwert, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht worden.

Het d. Hoogkerk ligt $\frac{1}{2}$ u. W. van Groningen, $1\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van Zuidhorn, aan het Hoendiep of trekvaart, op eene niet zeer hooge terp. Het is eene zeer welgelegene, doch niet zeer volkrijke plaats. Men telt er, in de koin van het d., 35 h. en 220 inw., en met de daartoe behoorende geh. Bangeweer, het Kalkwerk en de Koningspoort, 90 h. en ruim 600 inw.

De kerk, die ten N. van de trekvaart staat, is een langwerpig gebouw, met een in 1835 nieuw gebouwd koppeltoentje op het westeinde, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht.

Onder dit d. liggen ook het huis Elmersma en het Vinkhuis, benevens de aanzienlijke boerenplaatsen: Hoitum en de Woldtil. Men had hier voormaals de heerden Ophet-Hol, Abbingewerf, Hooihuis (een voorwerk van het H. Geestgasthuis te Groningen), Sikkemaheerd, Luiseborg of het Huis-ter-Hamrik, Langeweer, Juursemaheem enz.

In het jaar 1801 werd dit d. door Hugo van Leissenich, den Saksischen Stadhouder in Friesland, in brand gestoken, omdat het de gevraagde schattingen weigerde te betalen.

In het jaar 1814 werd het door de Saksers veroverd, waardoor zij gelegenheid kregen, om de Hunze te sluiten, ten einde alzoo Groningen, dat door hen belegerd werd, nog meer te bensaauwen.

Den 12 Mei 1837 is alhier een houtzaagmolen, met het daaraan belendende woonhuis, de schuur enz., een prooi der vlammen geworden.

HOOGKIL, kil in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, komende uit de *Merwede*, en loopende in eene zuidwestelijke rigting, tusschen het Engelbrechtspleksken en de Raigrens, bezuiden den Peereboom, in de *Zoetemelks-kil* uit.

In deze kil, welke eene breedte heeft van 82,88 ell., werd in 1806 aan de zijde van de *Merwede* een zoogenaamde plasberm gezonken, strekkende tot beteugeling van haar, te veel toegenomen, afvoerende vermogen. Deze plasberm, meer bekend onder den naam van bezinking, wordt ook nog van 's Rijks wege onderhouden.

HOOGKOOR (HET), wijk of b. van het vlt. *Boxmeer*, in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en ven *Z. v. d. 's Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer*.

HOUGLAND, gem. in *Eemland*, prov. *Utrecht*; arr. en kant. *Amersfoort* (6 k. d., 6 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. *Baarn-om-Bembrugge* en *Duits-de-Haar-en-Zevenhuizen*, O. aan de *Geldersche gem. Hoevelaken*, Z. aan *Amersfoort*, Z. W. en W. aan de *Eem*, die haar voor een zeer klein gedeelte van de gem. *Amersfoort* en grootendeels van de gem. *Soest* scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Hoogland* en *Emmeklaar*, en bevat de volgende pold.: den *Slaag*, den *Neder-Seldert*, den *Over-Seldert*, den *Nieuwland* en den *Hond*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3140 bund. 22 v. r. 48 v. ell., waaropder 3133 bund. 27 v. r. 73 v. ell. belastbaar land; telt 349 h., bewoond door 360 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en de tabak- en veeteelt. Men heeft er 2 houtzaag-, 1 run- en 1 korenmolen.

De R. K., die men er ruim 1600 aantreft, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt.

De Herv., die hier ruim 400 in getal zijn, onder welke 130 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Amersfoort* behoort. Deze gem. was vroeger eene verwaarloosde kudde, zonder *Herder*, verstoken van vele godsdienstige voorregten. Alleen werd in eene afgelegene kapel, door de *Predikanten* der klassis, om de veertien dagen, eene godsdienstoefening gehouden, doch in het jaar 1838 werd zij, uitsluitend uit vrijwillige giften van vele godsdienstvrienden, in staat gesteld tot het aankopen van een hecht huis en schuur met welbeplanten tuin, om te dienen tot predikantswoning; waarna zij dan ook eenen eigen *Leeraar* bekwam in den persoon van *Johannes Georgius Donswijk*, die er, ofschoon niet als bevestigd *Predikant*, reeds twee jaren werkzaam was, toen hij, den 15 Mei 1838, bevestigd werd en er thans nog staat.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 140 kinderen bezocht.

HOUGLAND, heerl. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Hoogland*; palende N. aan de heerl. de *Haar* en *Emmeklaar*, O. aan *Emmeklaar* en de *Geldersche gem. Hoevelaken*, Z. aan de *vrijheid van Amersfoort*, W. aan de *Eem*, welke haar van de heerl. *Soest* scheidt.

Deze heerl., welke sedert onheugelijke jaren met *Emmeklaar* vereenigt en daarmee, als het ware, eene heerl. uitmaakt, wordt aldus genoemd, omdat de grond veel hooger is, dan in naastbijgelegen landstrekken. Zij bevat het d. de *Ham*, benevens de b. *Keulhorst*. Men zie omtrent de middelen van bestaan en kerkelijke aangelegenheden het voorgaande art.

De R. K. kerk, die aan den H. Martinus is toegewijd, is een kruisgebouw van eenen toren en orgel voorzien.

Vroeger moesten de Herv. zich ter godsdienstoefening begeven naar de afgelegene en dikwijls ongenaakbare kapel van Keulhorst. Dan, in het jaar 1843 is, ten gevolge eener Koninklijke beschikking, dit bedehuis vervangen door eene kerk, welke in het geh. den Ham, genoegzaam in het midden der gem., staat. De eerste steen van dit gebouw is gelegd den 27 Maart van dat jaar, den 29 October daaraanvolgende werd het ingewijd. Het is een sierlijk gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. De grond, waarop deze kerk gebouwd is, vroeger een stuk weiland, is door een der geachtste gemeenteleden, te dien einde aan de Herv. geschonken.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door Jonkheer C. B. WITMAR, woonachtig te 's Gravenhage.

HOOGLEAND, voorm. landb., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkerpelen*, arr. en 6 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Bergum*, $\frac{1}{2}$ u. W. O. van *Surhuizum*, waartoe het behoorde.

HOOGLEAND (T), gedeelte van den pold. *Banne-van-Gorinchem*, in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem*; palende N. aan den Polder-van-Arkel, O. aan den Arkel-sche-dijk of straatweg, Z. de Stadshoven, W. den Schotdeurenschevliet. Hij staat onder het bestuur van de *Banne-van-Gorinchem*.

HOOGLEAND (HET), pold., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis*, gedeeltelijk in *België*, gem. *St. Margariete*; palende N. aan den Kleinen-Boompolder, O. aan den Belgische-polder Nieuw-Haantjesgat, Z. en W. aan *Beooster-Eede*.

Het HooGLAND is eene zandige of duinsachtige streek gronds, op welke het d. St. Kruis gelegen is. Het was van oudt tijden een deel van het toen uitgebreide *Beooster-Eede*, en doelde in de menigvaldige toevallige of opzettelijke overstromingen, even als in de herdijkingen van dien pold. en ook in die, welke in het begin der zeventiende eeuw, na den Munsterschen vrede, geschiedde. Toen echter, in 1672, de pold. *Beooster-Eede*, tot beveiliging van het land, weder onder water gezet was, hebben de eigenaren van het HooGLAND hunne eigendommen, met het d. St. Kruis, afzonderlijk bedijkt en zich van *Beooster-Eede* afgescheiden. Sedert dien tijd had het een afzonderlijk bestuur, tot dat het, den 17 Junij 1820, met *Beooster-Eede* hereenigd werd, waarvan het nu weder een deel uitmaakt. Volgens het kadaster bestaat de pold. het HooGLAND eene oppervlakte van 79 bund. 66 v. r., van welke 57 bund. 32 v. r. 70 v. ell. op Nederlandsch grondgebied, en 22 bund. 33 v. r. 30 v. ell. op Belgisch territorium liggen. De schofbare grootte is 66 bund. 35 v. r. 52 v. ell.

In den pold. staan 57 woonhuizen, onder welke 14 hofsteden. Van deze staan 14 woonhuizen, waaronder 4 hofsteden, in *België*, dus op Nederlandsch grondgebied 43 huizen, waarvan 10 hofsteden. De huizen van het dorp St. Kruis zijn echter daaronder begrepen. De Herv., ook die in het Belgische gedeelte wonen, behooren kerkelijk onder *St. Kruis*. De uitwatering en het bestuur is gemeen met *Ooster-Eede*.

HOOGLEAND (HET) of HOOGLEANDSTRANDEL, een der beide onderkwartieren, waarin het kw. *Fivelgo*, prov. *Groningen*, vroeger door het *Damsterdiep* gesplitst was. Het grensde N. O. en O. aan de *Wadden* en den mond der *Reuzen*, Z. aan het *Damsterdiep*, dat het HooGLAND

van het Wolddeel scheidt, N. W. en W. aan Hunsingo en Z. W. aan het Gooregt.

Dit onderkwartier was, behalve het zuidwestelijke gedeelte zeer bevolkt, en bevatte 27 dorpen, als: Garmerwolde, Thezinge, Ten-Boer, Lellens, Stedum, Loppersum, Wester-Emden, Garshuizen, 't Zandt, Godlinze, Losdorp, Spijk, Bierum, Leerinens, Ooster-Wijwert, Zeerijp, Eenum, Wirdum, Delfaÿl, Appingedam, Solwert, Marsum, Jukwert, Krewert, Holwierde, Uitwierde en Tjamsweer, zoodat het de gem. Eenum, Ten-Boer, Loppersum, Stedum en 't Zandt, benevens gedeelten van de gem. Appingedam en Delfstijl. bevat.

Toen in het jaar 1689 het kwartier Fivelgo, even als Hunsingo in drie deelen, als het Wolddeel, het Hoogeland en het Oosterdeel verdeeld werd, bevatte het HOOGELAND echter slechts 15 kerspelen, doch deze verdeling werd in het jaar 1749 reeds weder afgeschaft.

HOUGLAND-EN-JONKERSHOEF, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. aan den Ouden-Moerdijk, O. aan de Berkum, Z. aan den Bredasche-polder en Elderensland, W. aan den Blok-polder en den Grootenweg der 1e klasse, No. 7.

Van dezen pold., welke eigenlijk een gedeelte van den *Roijale-polder* uitmaakt, is de grootte niet afzonderlijk bekend, maar onder die van den *Roijale-polder* begrepen. Hij wordt door een steenen sluisje, wijd 8 palm., 3 duim, voorzien van eene drijfdeur en schuif, voor een klein gedeelte op de Meersche-vliet, en door de sluis aan 's Heerenhuis op de Amer van het overtollige water ontlast; het meeste water vloeit echter, met dat van den Bredasche-polder en het Elderensland, onmiddellijk in de Korte- en Laugewegsche-vliet en verder door de sluis aan den Moerdijk, naar het Hollandsche-diep. Het zomerpeil is 9 palm. beneden A. P. Hij staat onder het bestuur van den *Roijale-polder*.

HOUGLANDSCHE-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge*; palende N. aan den Slotpolder en den Krommen-Angstel, O. en Z. aan den Veenpolder, W. aan den Polder van Vinkeveen, en den Polder de Winkel. Deze pold. heeft 66nen molen, staande op den linkeroever van den Angstel.

HOUGLANDSCHE-POLDER, pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Barsinghoren-Haringhuizen-en-Kolhorn*; palende N. aan de Westerkraag, O. aan den Leeker-polder, Z. aan den Moerbeeks-polder en aan den Slikvender-polder, W. aan de gem. *Schagen*.

HOUGLANDS-POLDER of *KRAKOPOLDER*, ook wel bij de landlieden het HOOGELAND genoemd, pold. in *Staats-Vlaanderen*. in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Ossnisse*; palende N. aan den Nys-polder, O. aan den Burg-polder en den Zouteland- of Zouten-polder, Z. aan den Polder van Rummersdijk, W. aan 's Heer-Arents-polder en aan de Slikken van het Hellegat.

De HOUGLANDS-POLDER is in 1610 ingedijkt, op verkregen octrooi van den 27 Mei 1609, door de Aartshertogen ALBERT en ISABELLA verleend. Hij is, volgens het kadaster, groot 466 bund. 83 v. r. 80 v. ell., en heeft eene schotbare uitgestrektheid van 420 bund. 77 v. r. 20 v. ell. Daarin staan 12 boerenhofsteden en de uitwatering geschiedt door eene zeesluis in den zeedijk van den Nys-polder in het Hellegat.

Deze pold. maakt deel van een dijksbeheer, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwoeren en eenen Penningmeester en bekend onder den naam van de *Directie der vereenigde polders van Ossensisse*.

HOUGLANDSTERDEEL, een der twee onderkwartieren van *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie HOUGLAND (HET).

HOOGLOON, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HOOGLOON.

HOUGLURENSCHE-DIJK, dijk in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, onder de gem. *Hummelo*, beginnende aan de landhoeve het Oldenhavé, en loopende door Drempt tot het Zwarte Schaar, alwaar de gem. Steenderen eenen aanvang neemt, en waardoor de dijk zich verder uitstrekt tot Oldburgen.

Deze dijk staat met den Dremptsche-dijk, den Oldenhaafsche-dijk en den Oldburgsche-dijk onder eenen dijkstoel, welke uit eenen Dijkgraaf, acht Leden en eenen Secretaris bestaat.

In dezen dijk vielen, bij den watervloed van Januarij 1820, twee doorbraken.

HOOG-MADE, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge* (17 k. d., 19 m. k., 2 s. d., 1e ged.); palende N. aan de gem. *Alkemade*, O., Z. en W. aan *Woubrugge*.

Deze gem. bevat het d. Hoogmade en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 174 bund. 17 v. r., waaronder 173 bund. 17 v. r. 90 v. ell. belastbaar land; telt 37 h., bewoond door 65 huisgez., uitmakende eene bevolking van 290 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene scheepstimmerwerf.

De R. K., die hier ruim 250 in getal zijn, onder welke 170 Communicanten, maken, met die van eenige geh. onder *Alkemade* eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort en bediend wordt door eenen Pastoor. Zij telt 450 zielen, onder welke 330 Communicanten.

De Herv., die hier ongeveer 40 in getal zijn, worden tot de gem. van *Hoogmade-en-Rijpwetering* gerekend. — Men telt in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht wordt.

De kermis valt in den eersten Zondag na 8 September.

De gem. HOOGMADE is eene grondheerl., die eertijds behoorde aan de Heeren van POELGERST en KOUDEKERK, aan welke zij zoude vereerd zijn door WILLEM, Graaf van *Holland* en Roomsche Koning. De Heeren van POELGERST hebben haar bezeten tot het begin des jaars 1692, wanneer zij met andere heerlijke goederen van dat geslacht is verkocht en in eigendom gekomen aan den Heer CORNELIS SPRONG, die bij uitersten wil begeerd heeft, dat de vruchten dezer grondheerl. *ad pios causas* of godvruchtig gebruik moesten besteed worden. De aangestelde uitvoerders van zijnen uitersten wil, hadden de magt om anderen in hunne plaats te benoemen. Een dezer uitvoerders was gedurende zijn leven Heer en Regeerder der heerl. HOOGMADE. Thans wordt deze heerl. geadministreerd door den Heer J. P. IJ. DERT VAN MELISSANT, woonachtig te 's Gravenhage. Vóór 1600 was de hooge jurisdictie over dit ambacht mede bij den Baljuw van *Rijnland*, doch, in gemeld jaar, werd de Heer van POELGERST, bij het verkrijgen der hooge heerl. over *Koudekerk*, mede verleid met de hooge heerl. van HOOGMADE, welke twee hooge heerl., tot op de verkoop der goederen van den huize van POELGERST, ééne zelfde hooge vierschaar hadden, in welke twee Welgeboren mannen van HOOGMADE en zeven van *Koudekerk* zaten; doch, sedert

deze heerl. van bezitters veranderd is, had zij twee eigene vicarsken, waarin acht Welgeboren mannen zaten, die, gelijk de Baljuw, door den Grondheer werden aangesteld, zoowel als de Regenten van de civiele jurisdictie. Behalve dat had nog de Heer, welke uit zijne voordeelige inkomsten kerk en school onderhield, het *jus praesentationis* of regt van aanbieding tot de pastorij, met de begiftiging van het school- en kostersambt.

Deze heerl. heeft dat bijzonder, dat de geheele grond, die ten mees- tendeele in weilanden bestaat, aan den Heer in eigendom toebehoort, zoodat alle, die hier huizen hebben, jaarlijksch grondregten aan den Heer moeten betalen, zoo wel als de huislieden van de landen, die zij bij hunne huizen gebruiken

Het d. HOOGNADÉ, HOOGENADÉ of HOONADÉ, ligt 1½ u. N. O. van Leyden, ½ u. W. van Woubrugge, en strekt zich langs de Does uit. Men telt er, in de korn van het d., 10 h. en 68 inw.

Men meent, dat de naam van dit d., herkomstig is van de *As of Ase*, een water, dat zich hier met de Does vereenigt. Anderé willen, dat HOOGNADÉ beteekent HOOGWIDE. Van ouds heeft er slechts eene kapel gestaan, welke op den naam van de H. *Maryd* MARIA ingewijd was, en onder de parochie van Jakobswoude behoorde. Deze kapel is in de vijftiende eeuw, door Paus EUGENIUS IV, op het verzoek en aandringen van GERRIT VAN POELGEEST, Heer van HOOGNADÉ en *Koudekerk*, tot eene parochiekerk verheven. In het jaar 1477, gaf DAVID VAN BOUQUONDIË, vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, den kerkmeesteren van HOOGNADÉ verlof om eenige kerkgoederen, ter waarde van 600 ponden (57½ guld.) te mogen verkoopen, en die gelden te besteden tot verbetering van kerk en toren en wat verder tot de kerk behoorde. In het jaar 1654 gaf WILLEM VAN ENCKEVORT, de negen en vijftigsten Bisschop van Utrecht, aan diezelfde kerkmeester verlof om de kerkgoederen, tot het verbeteren der kerk met eene schuld van 400 ponden (500 guld.) te belasten. Deze kerk en toren, welke sedert de Reformatie bij de Herv. in gebruik was, geheel vervallen zijnde, is in het jaar 1729 geheel, en de toren die er bijstond, tot op het voetstuk na afgebroken, waarvoor een bijna vierkant kerkje in de plaats gebouwd is, met een doorluchtig koepeltorentje, dat uurwijzer en slagwerk heeft. In dese nieuwe kerk, welke door de Heeren CORNELIS VAN KAMPEN en NICOLAAS TJEK, als gesurrogeerde testamenteaire Executeurs der nalatenschap van wijlen den Heer COENRAED BRONKHORST, en in die kwaliteit administreerende de goederen en inkomsten der kerk en heerl. van HOOGNADÉ, tot een gift in eigendom der Herv. gem. geschonken is, is de eerste leerrede gedaan, door den Leydschen Hoog- leeraar, FRANCISCUS FABRICIUS, op den 14 Mei des jaars 1750. In een oud kerkelijk stuk leest men: » Uit onderscheidene zeer *probabele* be- » wijzen zou het, wanneer zulks noodig was, kunnen aangetoond wor- » den, dat ter plaatse, waar het tegenwoordig predikantshuis staat, » voorheen zal geweest zijn eene heerenhuizing, waarin de Heeren van » POELGEEST, KOUDEKERK EN HOOGNADÉ, op zekere tijden hun verblijf pleeg- » den te houden, hebbende rondom zich een tuin, een boomgaard en » een bosch of houtlaan, en dat men in het jaar 1653 die heeren- » huizing heeft vertimmerd en geappropriëerd tot een huis ter woning » van de Gereformeerde Predikanten van HOOGNADÉ, 't welk toenmaals » aan den Predikant DANIEL OUZEL en deszelfs opvolgers, op dezelfde » wijze tot een gift of geschenk is gegeven, als naderhand het kerk- » gebouw aan de gemeente." In het jaar 1854 werden kerk en pas- torie aanzienlijk hersteld.

De *R. K. kerk* aan *O. L. V. Geboorte* toegewijd, is een middelmatig gebouw, dat in het jaar 1743 gesticht, en van een orgel voorzien is. Het wapen dezer gem. bestaat uit eenen leeuw in staande houding, omgeven door zeven kruissen.

HOOGMADE-EN-RIJPWETERING, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Leyden*, ring van *Alphen*.

Deze gem. telt 160 zielen, onder welke 80 Ledematen, en heeft eene kerk te Hoogmade. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest *FRANK WILLEMS*, die in 1689 herwaarts kwam, en in 1693 ontslagen werd. Nadat *THEODORES SPAAN*, hier beroepen in 1768, den 27 Maart 1806 overleden was, werd deze gem., volgens Koninklijk besluit, met den 1 Februarij 1808, bij Woubrugge gevoegd, en hier om de drie weken eenmaal gepredikt, waarvoor de Predikant van Woubrugge 150 guld. 's jaars zou genieten; doch in 1817 werd deze combinatie weder ontbonden, en bekwam *HOOGMADE-EN-RIJPWETERING* weder alleen een Predikant in *PISSEN VAN ANNOON*, hier beroepen in 1818, en vertrokken naar Noordorp in 1821. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer van Hoogmade.

HOOGMADESCHÉ-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Hoogmade*; palende N. aan den Oud-Ansche-polder, O. aan den Frederiks-polder, Z. aan den Vlietpolder, den Voorofsche-polder en den Doespolder, W. aan den Bosch-polder en den Westlagelands-polder.

HOOGPLAAT, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeoland*. Zie *HOORPLAAT*.

HOOGSLOOT, water in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, welke bezuiden *Haringhuizen* zijnen oorsprong neemt, en met eene noordoostelijke rigting naar de *Westgracht* loopt, waarin het zich ontlast.

HOOGSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 5 u. Z. W. van *Bindhoven*, gem. *Eersel*.

HOOGSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maastrand*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 5½ u. O. ten N. van 's Hertogenbosch, kant. en ½ u. Z. ten O. van *Oss*, gem. *Heesch*.

HOOGSTRAAT of *HOOGSTRATEN*, geh. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 4½ u. Z. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 1 u. N. O. van *Veghal*, gem. en 20 min. W. van *Uden*; met 15 h. en 70 inw.

HOOGSTRAAT (HET-HUIS-DE-), landg. in het *Ooerkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5½ u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. W. N. W. van *Rhenen*, gem. *Darhuizen*.

Dit h. was vroeger een logement, doch is in het jaar 1836 zeer verfraaid en met de omliggende gronden tot een landgoed aangelegd, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 135 bund., en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer *JACOB VAN HALL*, Hoogleeraar te Amsterdam.

HOOGSTRATEN, geh. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOOGSTRAAT*.

HOOGSTRATEN (HET-LANDEKE-VAN-) of *BAZIUS-LANDEKE*, van ouds genaamd *DE NIEUWE-NIEUWENDIJK*, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Klundert*, gedeeltelijk gem. *Zevenbergen*; palende W. en N. aan den

Zandberg en Nieuwendijk, O. aan den Lossecaats-polder en Boertkensgors, Z. aan de Keensche-gorzen.

Deze pold., die in het jaar 1680 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 104 bund. 34 v. r., alles schotbaar land; als: onder *Klundert*, volgens het kadaster, 77 bund. 14 v. r. 67 v. ell.; onder *Zevenbergen*, volgens het kadaster, 27 bund. 19 v. r. 33 v. ell. Hij wordt, gemeen met en door den polder de *Zandberg en Nieuwendijk*, op de Roodevaart, van het overtollige water ontlast door eene steenen sluis, wijd 7 palm. 2 duim., voorzien van eene schuif en gelegen in den noordelijken dijk. Weleer waterde deze polder onmiddellijk op de Keen; deze echter verlammeende, bouwde men een watermolentje, dat later weder is afgebroken, en regelde alstoen de uitwatering zoo als die thans bestaat. In de directie van deze gemeenschappelijke uitwatering heeft de onderhavige polder geen stem, doch draagt met 94 bund. 40 v. r. in de kosten daarvan. Het zomerpeil is 1 ell. 4 palm. beneden A. P. Het maalpeil is 2 palm 7 duim beneden A. P. Deze pold. wordt bestuurd, gecombineerd met den *Nassaupolder* en den *Arenberger-polder*, door eenen Dijkgraaf, vier Gezwoorenen en eenen Penningmeester; doch voor het inwendig beheer bestaat het bestuur uit twee Gezwoorenen en eenen Penningmeester.

HOOGT (DE), geh. in de bar. van *Bergen-op-Zoom*, *Vierde distr.*, arr. *Breda*, kant en W. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en 20 min. Z. O. van *Wouwe*.

HOOGT (DE), geh. in de heerl. *Steenbergen*, *Vierde distr.*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, ten Z. van *Kruisland*, waartoe het behoort.

HOOGTE (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. ten Z. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Utrum*, 8 min. Z. W. van *Houwerzijl*, bestaande uit twee aanzienlijke boerderijen, op eene hooge wierde gelegen, met vruchtbare polderlanden, op den rechteroever van het Reiddiep.

HOOGTE (DE-), voorm. burg in het *Westerkwartier*, der prov. *Groningen*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. *Oldenhoven*.

Ter plaatse waar zij gestaan heeft ziet men thans eene boerenbehuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 30 v. r. 60 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer TIETJE POPKES GAAIKEMA.

HOOGTEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HUGHTEN.

HOOGTERP, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant., en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, aan de *Zwartweg*, onder *Leksum*.

Deze boerderij, gelegen aan de noordzijde van eenen hoogen en breeden terp, die sedert lang dezen eigenaam draagt, wordt bewoond door den bekwamen landbouwer JONAN SJERPS JELLEMA. De daartoe behorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 45 bund. 36 v. r. 28 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer RENEKUS HENDRIK SJUCK GERROLT JUCKEMA VAN BURNANIA BARON RENGERS, Lid der Gedeputeerde Staten van *Friesland*, woonachtig te *Leeuwarden*.

HOOGTERP (HET), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Docksum*, $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Ke*, waartoe het behoort,

HOOGTWOUD, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*.
Zie Hooswoud.

HOOGVLIET, gem. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, (12 k. d., 7 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Pernis, O. en Z. aan Poortugaal, W. aan de Oude-Maas.

Deze gem. bestaat uit de heerlijkheden Hoogvliet, en Oud-en-Nieuw-Engeland, bevat het d. Hoogvliet en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 764 bund. 4 v. r. 84 v. ell., waaronder 683 bund. 46 v. r. 91 v. ell., belastbaar land; men telt er 109 h., bewoond door 187 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 740 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, ook wordt er nog zalmvisserij gedreven. Men heeft in deze gem. mede eenen korenmolen, en er was vroeger nog eene sloopstimmerwerf, welke thans niet meer in werking is.

De inw., die hier op 14 na allen Herv. zijn, en onder welke men 150 Ledematen telt, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *IJsselmonde* behoort, en eerst sedert het jaar 1686 op zich zelve bestaat, aangezien zij tot dat jaar tot de gemeente van Poortugaal behoord heeft. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES SMITS, die in het jaar 1686 herwaarts kwam, en in het jaar 1662 naar Delft, in de Gasthuiskerk, vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 15 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Rhoon* gerekend. — De enkele Evangl. Luth., welke er woont, behoort tot de gem. van *Dordrecht*. — Men heeft in deze gem. ééne school.

HOOGVLIET, heerl. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Hoogvliet*; palende N. W. aan Oud-en-Nieuw Engeland, N. aan Langebakkersoord, O. en Z. aan Poortugaal, W. aan de Oude Maas.

Deze heerl. bestaat uit het Oude Land van Hoogvliet, den Elderspolder, Meeuwengors en Meeuwenplaat, en bevat het d. Hoogvliet, en eenige verstrooid liggende huizen. Wegens de middelen van bestaan en de kerkelijke aangelegenheden, zie men het voorgaande artikel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 586 bund. 89 v. r.

Het d. HOOGVLIET, ligt 5 u. N. W. van *Dordrecht*, 4 u. W. van *Ridderkerk*, langs den dijk aan de oude Maas, waaraan het eene haven heeft. De naam van deze plaats is waarschijnlijk ontleend van het verhoogen der molens, van het gemeeneland van Poortugaal, door welke die polder in de Oude-Maas uitwatert, en waarvan de sluis in 1622, midden in het d. HOOGVLIET, gelegd is. Voor het jaar 1660, was hier geen kerk, maar de ingezetenen moesten de godsdienstoefening te Poortugaal bijwonen, dan, zoo door de toenemende ledematen onder den ban van Poortugaal, als uithoofde van de moeilijke wegen en daardoor veroorzaakte groote ongelegendheid, om de godsdienst te Poortugaal te komen waarnemen, werd in 1652 besloten, om bij de Staten bij verzoekschrift de vrijheid te erlangen, tot het opbouwen van eene kerk, en het aanstellen van eenen Predikant, doch daar op dit tijdstip deze staat in eenen bloedigen oorlog met Engeland was ingewikkeld, werd dit verzoek door de regering niet vóór den 26 Julij 1655 toegestaan, echter onder bepaling, dat noch door den opbouw der kerk; noch door de beroeping van eenen Predikant, 's lands kasse mogt worden bezwaard, soo dat deze kerk, uit vrijwillige liefdegaven, bijzonder

van de ingezetenen van *Hoeverter en Poortugaal* is gesticht. Men begon haar te bouwen in het jaar 1658; zij werd voltooid, in het jaar 1660, en in Mei van dat jaar ingewijd. Het gebouw, hoewel niet groot, is echter voor die gem. groot genoeg, als zijde door hare bouwde zoo geschikt, dat het een genoegzaam getal toehoorders kan bevatten. Aan de zuidzijde van de kerk, ziet men twee geschilderde glazen, door den eersten Predikant en zijne familie, wiens namen er allen op vermeld staan, aan deze kerk geschonken; welk voorbeeld te dier tijd ook is gevolgd door Dijkgraaf en Hoogbeemrader van het gemeene land van Poortugaal, die in den jare 1659 aan de kerk, niet alleen een sierlijk gestoelte, voor hun en hunne familiën geschikt, veroordeed, maar ook insgelijks aan de kerk een sierlijk glas, in welks midden de woorden geplaatst zijn: *GOEK ALLEN DE ERN*, tegen over dat gestoelte, hebben geschonken. De ingang der kerk is een portaal, alwaar men de woorden Prediker IV, v. 17. *Bewaart uwen voet als gij ten huize Godes ingaat* leest. Men heeft er geen orgel. Vroeger had men er eenen toren, welke uit het dak oprees, niet zeer hoog en van alle zijden doorluchtig en koepelgewijze gevormd was. Deze is voor eenige jaren afgebroken en vervangen door eenen, welke aan het einde geplaatst en uit den grond nieuw opgehaald is, met eene niet onaardige spits. Ook is bij van een uurwerk, hetwelk heel en half uur slaat, voorzien. Het kerkhof is rondom de kerk, en met lipenboomen beplant.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 à 70 leerlingen bezocht.

In den nacht tusschen 16 en 17 Junij 1843, trof dit d. eene zware ramp, door het uitbarsten van eenen brand, door welken twaalf huizen, in minder dan twee uren tijds, vernield, en een en twintig huizezinnen van woning en meestendeels van hunnen inboedel beroofd werden. In den loop van hetzelfde jaar zijn de afgebrande woningen weder herbouwd, allen van pannen daken voorzien.

HOOGVLIET (HET OUDE-LAND-VAN-) of het **OUDE-ANRACHT-VAN-HOOEVLIET**, pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Hoogvliet*. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 271 bund.

HOOG-WATUM, geb. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Bierum*. Men heeft er thans eene zeer groote schoone boerderij, welker schuur met roode pannen gedekt is, omgeven met hoogbosch of witbladboomen, welk een en ander de zeevarenden op de Eems tot een bakken dient, om voorbij de Hond en de Paap de Eems binnen te zeilen. Ook kan men de lange roode schuur van de Oostfriesche kust duidelijk onderscheiden.

Nabij deze boerderij ligt in den hoek van den zwaren zeedijk, die met groote steenen tegen den sterken aanslag van de rivier beveiligd is, eene nu gedemonteerde batterij, mede de **BATTERIJ-VAN-HOOG-WATUM** of **BOET-VAN-WATUM** genaamd.

HOOGWEGSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leijden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-binnen-en-buiten-Lau-gveld-en-Offem*, onder Noordwijk binnen.

HOOGWOUD, heerl. in de *Vier-Noorderhoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Hoogwoud-en-Aartswoud*; palende N. aan de heerl. Aartswoud en de Zuidertee, O. aan *Lambertschaag*, Z. aan *Abbekerk*, *Sijbecarspel* en *Opmeer*, W. aan *Voorhuisen* en *Nieuw-Niedorp-en-Winkel*.

Deze heerl. bestaat uit een gedeelte van de volgende polders: den Binnenpolder en den Lagenhoek, alsmede uit de poldertjes de Braak en de Kolk-van-Dussem, terwijl de overige landeijen onmiddellijk tot de administratie der vier Noorderkoggen behooren. Zij bevat het d. Hoogwoud, benevens de geh. de Langereis, de Pade, de Gouwe, een gedeelte van de Weere en van Lambert-schaag; beslaat volgens het kadaster eene oppervlakte van ruim 2143 bund. De inw. vinden meest hun bestaan in boerderij en landbouw.

De Herv., die hier 530 in getal zijn, onder welke 200 Ledema-ten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Hoorn, ring van Spanbroek, behoort. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JAN JANS, ook wel JOHANNES BOLSWERDENSIJS genaamd. Hij heeft de eerste leerrede gedaan in de Minderbroederskerk te Bolsward, den 31 Augustus 1572; doch moest, ten gevolge der gestrengte plakaten van het Hof van Friesland, in 1573 vluchten, in welk jaar hij nog te Hoogwoud in dienst trad, en is hij dezelfde JAN JANS, die ook wel JOHANNES YLSTANUS genoemd wordt, dan vertrok hij in 1574 naar Bovencarspel, waar hij nog den 6 Junij 1579 stond, wanneer hij naar Amsterdam beroepen werd, doch zulks werd geïmprobeerd. Zeker is het, dat hij in 1577 niet meer te Hoogwoud was, daar KASPER HOLSTRENS in dat jaar van Monnikendam beroepen werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die men er aantreft, maken met de overige uit de gem. Hoogwoud, en Aartswoud, voor het grootste gedeelte de stat. van Hoogwoud uit, welke tot het aartspr. van Holland-en-Zeeland, dek. van West-Friesland behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. Die beoosten de b. de Gouwe wonende, behooren echter tot de stat. van de Weere, onder Sijbekarspel.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, ééne te Hoogwoud en ééne in de Weere, welke gezamenlijk door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

De heerl. van Hoogwoud is sedert onheugelijke jaren met die van Aartswoud vereenigd, maakt daarmede de vrije heerl. van Hoogwoud-en-Aartswoud uit. Zie daaromtrent voorts het volgende artikel.

Het d. Hoogwoud, Hoogwoude ook wel Hoogwoud of Hooswoude gespeld, en van ouds HOLTWALDE, HOGHTWAARD en HOOGHOLTWOUDE genaamd, ligt 2½ u. N. W. van Hoorn, 2½ u. Z. W. van Medemblik.

De kerk, welke hier vroeger stond, was vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd. Den 18 Junij 1472 startte de toren in, doch den 18 Julij daaraanvolgende, begon men die weder op te bouwen; de toren bleef evanwel zonder spits, tot in het jaar 1499, toen men die er eerst opmaakte. Een hevige storm in 1674 deed de groote kerk instorten, die in haren geheelen omvang niet is herbouwd; de tegenwoordige, waaraan den 2 Mei 1680 den eersten steen is gelegd, is eene veel kleinere maar nette kerk en prijkt met eenen langen spitsen toren, tot aan het kruis toe geheel van steen opgebouwd, zonder omloop of omgang, doch dáár, waar hij eenen omgang moest hebben, neemt hij een zekante gedaante aan. In de kerk vindt men geen orgel, maar wel een oud gescheurd doopvont, welke gediend zoude hebben, volgens sommige Kronijkschrijvers, bij den mislukten doop van den Westfriesche Koning RADBOW, in het jaar 707, hoewel andere Schrijvers meenen dat dit in de stad Medemblik moet hebben plaats gehad. Voor de doopvont te Hoogwoud

is door eenen liefhebber van oodheden honderd vijftig gulden geboden, doch op hoog bevel mag die niet verkocht worden.

De R. K. kerk aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd, is in de jaren 1819—1832 geheel vernieuwd en staat met de pastorie onder één dak. Het is een zeer net gebouw, met toren en orgel. Vroeger moet hier ook eene kapel zijn geweest, welke aan de H. *Maagd MARIA* toegewijd, en door FLORES V, Graaf van Holland, zoude gebouwd zijn, aan de Noorder-Pade (het Koningspad), ter plaatse, waar het huis gestaan had, waarin het lijk van zijnen vader, Koning WILLEM, begraven was geweest, welk huis hij te dien einde had doen afbreken, daarenboven vermaakte hij er zoo vele renten aan, als er voor de plaats en het onderhoud van eenen Priester noodzakelijk waren. Eens in de maand moest daarin dienst gedaan worden. Toevr, in vervolg van tijd, de huizen gesloopt werden, welke in dien omtrek stonden, is de maandelijksche dienst ook geëindigd en de kapel afgebroken. De Kerkvoogden verhuuren nog een stuk land, liggende in de Weere, genaemd het Papen-Morgen, hetwelk waarschijnlijk daarvan afkomstig is.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht.

Ook heeft men in dit dorp een fraai Raadhuis, hetwelk in het jaar 1743 gebouwd is. WILLEM MAURITS VAN KATS, Heer van *Hoogwoud-en-Aartswoud*, heeft, ter gelegenheid van de eerste bijeenkomst op dit Raadhuis, aan Baljuw en Regenten eenen zilveren beker verceerd, welke nog aanwezig is en gebruikt wordt bij de installatie van een nieuw lid des Bestuurs.

Voorheen stond hier een kasteel, het Huis-te-Hoogwoude geheeten.

Te Hoogwoud, vereenigd met *Aartswoud*, is in het jaar 1858 een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, onder den naam *Aartswoud*, opgericht, dat 50 leden telt.

Bij dit dorp sneuvelde, zoo als reeds vermeld is, Graaf WILLEM II, tegen de West-Friezen den 8 Januarij 1286, met zijn paard door het ijs zakkende. Hij werd door de verbitterde West-Friezen met knuppels dood geslagen. Dit voorval heeft plaats gehad aan de Pade, vroeger het Koningspad geheeten, naar deze gebeurtenis.

In het jaar 1282 werd Hoogwoud bemagtigd door FLORES V, Graaf van Holland, in den oorlog tegen de West-Friezen, die hij vier malen sloeg, en vond hij het lijk zijns vaders, door aanwijzing van een oud man, dien hij daarvoor het behoud zijns levens schonk. De Graaf was zeer ontroerd en liet het lijk of liever het geraamte naar Middelburg vervoeren en aldaar begraven.

Den 17 November 1678 liep dit d., met nog anderen, door eenen hoogen vloed onder water, waardoor 20,000 morgen lands overstroonde. Eerst in Maart 1679 kwam het land weder droog.

HOOGWOUDE (HUIS-TE-) of HUIS-TE-HOOGWOUDE, voorm. kast. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. N. W. van *Hoorn*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Hoogwoud-en-Aartswoud*, in de voorm. heerl. *Hoogwoud*.

Het werd gebouwd door EVERHARD VAN HOOGWOUDE, die nog in het jaar 1451 leefde. Men vermoedt, dat dit huis gestaan heeft in de Gortsteeg, alwaar men thans eenen moestuin aantreft, aan den Ambachtsheer toebehoorende, in welken voor eenige jaren fundamenten zijn opgegraven. Volgens overlevering zoude een waterkom. in het aan den moestuin grenzend land, oertijds een vijver geweest zijn.

HOOGWOUDE, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoogwoud.

HOOGWOUDE (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoogwoud (HUIS-TE-).

HOOGWOUD-EN-AARTSWOUD, gem. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik* (2 k. d., 14 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Zuiderzee, O. aan Abbekerk-en-Lambertschaag, Z. aan Sijbekarspel en Opmeer, W. aan Veenhuizen, Nieuwe-Niedorp en Winkel.

Deze gem. bevat de voorm. afzonderlijke heerl. Hoogwoud en Aartswoud. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2345 bund. 87 v. r. 64 v. ell., waaronder 2319 bund. 68 v. r. 9 v. ell. belastbare grond. Men telt er ongeveer 250 h., bewoond door ongeveer 300 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1460 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die hier ruim 950 in getal zijn, onder welke 550 Ledematen, maken twee gem. uit en hebben ook twee kerken, welke ieder door eenen Predikant bediend wordt, van welke ééne te Hoogwoud en ééne te Aartswoud gevestigd is.

De Evang. Luth., welke er wonen, behooren tot de gem. van *Medemblik*. — De 4 Doopsgez., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Medemblik* gerekend. — De R. K., die er ruim 530 in getal zijn, maken de stat. van Hoogwoud uit, welke te Hoogwoud eene kerk heeft.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Aartswoud, ééne te Hoogwoud en ééne in de Weere, welke gezamenlijk door een getal van 250 leerlingen benoet worden.

Deze gem., maakt eene heerl. uit, waarvan de eerste Heer is geweest EDUARD of EVERT, de natuurlijke zoon van WILLEM IV, Hertog van *Beijeren*, wiens geslacht de naam van Hoogwoud heeft aangenomen. Later kwam het den huise VAN ECKHOND toe, wordende het in 1607 gekocht door CORNELIS van NIEROF van JANORAAI Graaf van ECKHOND. In het midden der vorige eeuw, werd zij door het geslacht van KATS bezeten, latende het als toen WILLEM MAURITS van KATS, Heer van *Couster*, *Heiloo* en *Oesdom*, diens zuster Jonkvrouw LOUIZA HERDRINA van KATS na. Thans is zij een eigendom van den Heer MATTHEYS JAN WORMERT, Graaf van *Wassenaar*, te 's Gravenhage.

Het wapen der gem. HOOGWOUD-EN-AARTSWOUD bestaat uit eenen lindboom, op een schild, door eenen arend gehouden wordende.

HOOGWOUDER-KOGGE, ook wel **LEKKATER-ANDBACHT** of **OVERLOFFERS-ANDBACHT** genoemd, een der *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*; bevattende de gem. Hoogwoud-en-Aartswoud, Opmeer en Zwaag-en-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4877 bund. 85 v. r. 45 v. ell., waaronder 4825 bund. 76 v. r. 57 v. ell. belastbaar land. Men telt er 515 h., bewoond door 625 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

HOEHENHORST, HOËNHORST of HONORST, eigenlijk de HOECHHORST, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1½ u. O. van *Zwolle*, gem. *Dalfsen*.

In dit geh. staat de R. K. kerk der stat. *Dalfsen-en-Hohenhorst*, aan den H. CYRACUS toegewijd.

MOOI (RI), naam, welke de Negers geven aan het hoofdplaatselijke Mamessone in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **MAMUSSONE**.

HOUIBERG (DE), buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Amersfoort*.

Dit buit. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 24 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. J. G. Bosch van Draakstam, woonachtig te Amersfoort.

HOUIBERGEN, geb., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 3 u. Z. van *Sneek*, kant. en 1 u. W. ten N. van de *Lemmer*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Oudemirdum*, waartoe het behoort, te midden van het boschrijksche gedeelte van *Gaasterland*; met 8 h. en 20 iuw.

HOUIDAM, brug, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Oudega*, waartoe zij, met de daarbij staande heuvel, behoort.

HOUIDAMSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tieterkerstedeel*, dat uit de *Groenedeken* voortkomt, en in eene zuidelijke rigting naar de *Kruisdobbe* loopt, waarin het zich ontlast.

HOUIDAMSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, nabij het d. *Oudega*.

Het is eene gegravena vaart, die den *Oudegaster-Hooiweg*, ter plaats van den *Hoidam*, doorsnijdt, en de *Wijde-Ee* vereenigt met de *Kruisdobbe*.

HOUIDONK, *Hooznok* of *Hoydonk*, bij sommige verkeerdelijk *Hooznok* geschreven, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Perlland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. 1 u. O. ten N. van *Eindhoven*, gem. *Nunen-Gerven-en-Neder-Wetten*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Nunen*, aan den weg van *Nunen* op *Son*.

Men heeft hier eenen vol- en korenmolen op den *Dommel*.

Voorheen stond hier de vermaarde abdij van geestelijke Maagden, die naar den derden regel van den H. *Augustinus* leefden, en allen van adellijken afkomst waren, *Hoydonk* genaamd. Zij was, in het jaar 1144, gesticht door eenen Priester uit de abdij van 's Hertogenrade, *Leo* genaamd, en is in de volgende tijden zeer vermogend in bezittingen geworden; doch werd in het begin der Nederlandsche beroerten, den 21 Julij 1564, door eenige booswichten in brand gestoken. Naderhand hersteld zijnde, werd zij, na den vrede van *Munster*, in het jaar 1650, door de Staten vernietigd, die een jaarlijksch pensioen toestonden aan de toen nog in leven zijnde Geestelijke dochters, welke meest naar *Lier* gevlugt waren. De Abdis van dit gesticht had mede zitting en stem in de vergadering der Staten van *Brabant*. De laatste Abdis was *Agnis van Pollart*, en is den 19 Maart 1663 overleden. Men wil ook, dat te *Hooznok* vroeger een aanzienlijk deel van het H. kruis onzes *Zaligmakers* bewaard werd, hetwelk na de vernietiging van dit gesticht, naar de abdij van 's Hertogenrade is overgebracht. Volgens eenen uitgiftbrief van *Jan II*, Hertog van *Brabant en Lotharingen*, aan de gem. *Nunen*, in het jaar 1300, gegeven, bestond toen op *Hooznok* een *Monnikenklooster*.

Hier plagt in oude tijden mede een sterk kasteel te staan, doch ook dit is niet meer. Men bespeurt hier nog eenige bouwvallen, zijnde de overblijfselen van gemeld kasteel of waarschijnlijker van het klooster.

Er is geene plaats in de geheele *Meijerij* beter gelegen, om te versterken; dan *Hooznok*, wordende deze plaats een voren en van

achtren door den Demmäl en op zijde door lage moerassige landstrijken gedekt, zoodat men met weinig moeite alles kan onder water zetten.

HOOIHUIS, voorn. heerde in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, gem. *Grijskerk*.

Het moet vroeger een voorwerk van het H. Geestgasthuis te Groningen geweest zijn.

HOOIKENS-VAN-KLOPPENWAARD, onbehuide buitenpold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de *Merwede*, O. aan de *Buitenhaven* van *Werkendam*, Z. aan den *Saadijk*, W. aan de *Buitengronden*, genaamd *Ewoutenwaard*.

Deze buitenpold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6 bund. 98 v. r. 80 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 4 palm., voorzien van eene klep, op de *Bakkerskil*, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 6 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 1 palm. tot 2 ell. 5 palm. boven A. P. Het bestuur staat bij den eigenaar, zijnde de Heer *Baam Wisboom*, te *Hardinxveld*.

Omtrent in het midden van dezen polder treft men nog aan de overblijfselen der vóór 1758 aldaar bestaan hebbende haven van *Werkendam*.

HOOILAND, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der *Commewanakreek*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Schoonoord*; 2170 akk. groot; met 247 slaven. Zij wordt met eenen watermolen bewerkt. De *Negers* noemen haar *de Hooi*.

HOOILAND (LAND-VAN-), verl. kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Commewanakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Saltathalen*, benedenwaarts aan de rivier *Beneden-Commewijne*.

HOOILANDEN (RHENENSCH-NUDE-EN-ACHTERBERGSCHE-), pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. en gem. *Rhene*; palende N. en O. aan *Gelderland*, Z. en W. aan de gem. *Rhene*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1116 bund. 94 v. r. 61 v. ell., waaronder 1090 bund. 30 v. r. 89 v. ell. schotbaar land; telt 97 h., waaronder 11 boerderijen, en wordt door drie sluizen, op de *Eem* en de *Zuiderzee*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf* en vijf *Heemraden*.

HOOILANDSWEG, weg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, op de *Uitwistermeedenster-buitendijks*.

HOOIPOLDER (GECOMBINEERDE-BUITENDIJKSCHE-), gedeeltelijk genaamd *DE WERFRANPEN*, onbehuide pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, gedeeltelijk *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*, gedeeltelijk *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan het *Oude-Maasje*, O. aan de *Waspiksch- of Kerkvaart*, Z. aan den *Zeedijk*, W. aan den *Nieuwen-Buitendijksche-Hoopolder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 342 bund. 49 v. r. 18 v. ell., waaronder 338 bund. 79 v. r. 17 v. ell. schotbaar land; als : ouder *Waspik*, volgens het kadaster, 156 bund.

28 v. r. 24 v. ell., en daaronder 138 bund. 71 v. r. 44 v. ell. schotbaar land; onder *Raamsdonk*, volgens het kadaster, 342 bund. 49 v. r. 18 v. ell., waaronder 203 bund. 7 v. r. 73 v. ell. schotbaar land. Het water wordt op het Oude-Maasje ontlast door twee houten duikers, als ééne, wijd en hoog 5 palm. 2 duim., aan de buitenszijde met eene drijfdeur en aan de binnenszijde met eene klep, en eene wijd 6 palm., voorzien van eene klep, en door twee sluizen, de eene wijd 1 ell. 8 palm., hoog 2 ell. 2 palm. 3 duim., voorzien van een paar puntdeuren en binnenszijds met sponningen voor eene schuif, de andere wijd 1 ell. 5 palm. 8 duim., voorzien van eene drijfdeur en schuif. Het land ligt 6 of 8 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. 1 palm. 5 duim. of 2 ell. 2 palm. 5 duim. boven A. P. Het bestuur bestaat uit den Burgemeester van Waspik als President, en voorts uit drie Poldermeesters, waarvan twee uit Raamsdonk en eenen uit Waspik.

HOOPOLDER (DE NIEUWE-BUITENDIJKSCHE-), pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie het volgende art.

HOOPOLDER (DE NOORD-BUITENDIJKSCHE-) of **NIEUWE-BUITENDIJKSCHE-HOOPOLDER**, onbehuide pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan de aanwassen of den Gecombineerde-Buitenpolder en den Polder-Beosten-de-Kilsluis, O. aan den Gecombineerden-Buitendijkschen-Hoopolder, Z. aan den Ouden- of Binnen-Kurepolder en den Ouden- en Nieuwen-Binnenpolder, W. aan den Westpolder en het Polder-tje-Bewesten-de-Ramsluis.

Deze pold., welke vóór het jaar 1715 bedijkt, en bij het aanleggen van den grooten weg der eerste klasse no. 3, aldaar Keizersdijk geheeten, in het jaar 1811, in twee deelen gescheiden is, beslaat eene oppervlakte van 421 bund. 41 v. r. 80 v. ell., waarvan 393 bund. 71 v. r. 8 v. ell. ten W. van en 28 bund. 70 v. r. 75 v. ell. ten O. van dien weg. Hij wordt van het overtollige water ontlast door drie sluizen op het Oude-Maasje, als eene, genaamd de Ramsluis, wijd 1 ell. 7 palm. 9 duim., voorzien van eene vloeddeur en schuif, eene wijd 1 ell. 7 palm. 4 duim., hoog 1 ell. 8 palm. 3 duim. voorzien van eene vloeddeur aan de buiten- en eene schuif aan de binnenszijde, en eene, de Kilsluis geheeten, wijd 1 ell. 9 palm. 1 duim., hoog 1 ell. 3 palm. 3 duim., voorzien van eene vloeddeur en schuif, en staat onder het bestuur van twee Poldermeesters en eenen Penningmeester. Het zomerpeil is 2 palm. 5 duim. boven A. P. De kaden, voor het tegenwoordige niet waterkeerende zijnde, liggen ongeveer op 2 ell. of 2 ell. 1 palm. boven A. P.

HOOPOLDER (OVERDIEPSCHE-), pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, gedeeltelijk *Tweede distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*, gedeeltelijk gem. *Raamsdonk*; palende N. aan de Scheisluis, O. aan den pold. Klein-Waspik, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan Slobbegors.

Deze pold., welke in het jaar 1720 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 612 bund. 54 v. r. 1 v. ell., waaronder 368 bund. 43 v. r. 64 v. ell. schotbaar land; als: onder *Waspik*, volgens het kadaster, 303 bund. 22 v. r. 40 v. ell. en daaronder 265 bund. 54 v. r. 54 v. ell. schotbaar land; onder *Raamsdonk*, volgens het kadaster, 109 bund. 11 v. r. 61 v. ell., waaronder 102 bund. 89 v. r. 10 v. ell. schotbaar land. De **OVERDIEPSCHEN-HOOPOLDER** wordt van het overtollige water ontlast, 1°. door twee steenen sluizen, de

eene beneden het veerhuis van Waspik wijd 1 ell. 1 palm., voorzien van eene drijfdeur en schuif en eene bij het Raamsdonksche of Hermezijls veer, wijd 1 ell. 5 palm. 6 duim, voorzien van een paar puntdeuren en aan de binnenzijde met sponden voor eene schuif op het Oude-Maasje, 2°. door eenen houten duiker, wijd 6 palm., voorzien van eene drijfdeur, en twee steenen sluizen, de eene wijd 8 palm. 2 duim, voorzien van eene drijfdeur, de andere wijd 1 ell. 3 palm., voorzien van een paar puntdeuren op de Scheislout, en 3°. door twee sluizen, de eene wijd 1 ell. 5 palm., voorzien van een paar puntdeuren en sponden voor eene schuif aan de binnenzijde op den Dussensche-Gantel en vervolgens op het Oude-Maasje. Het zomerpeil is 2 palm 5 duim boven A. P.; de hoogte der dijken is 2 ell. 2 palm. à 2 ell. 4 palm. boven A. P.; doch langs den Dussensche-Gantel slechts 1 ell. 9 palm. Het Polderbestuur bestaat voor het gedeelte onder *Raamsdonk* en *Groot-Waspik* uit drie Poldermeesters en eenen President, van welke twee uit de gem. Raamsdonk, een uit Waspik en de Burgemeester van Waspik als President, voor het gedeelte onder *Klein-Waspik*, uit eenen President en drie Poldermeesters, residerende te Waspik.

HOOIPOLDERTJE, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, kant. 's *Gravenhage*, gem. *Hof-van-Delft-Hoog-en-Woud-Harnas*; palende N. W. aan den Harnas-polder, O. aan de Gaag, welke hem van den Kerk-polder scheidt, Z. W. aan den Hodeudijlsche-polder.

HOOISLAGEN, ook wel de *OOSTSLAGEN* genaamd, onbehuide pold. in het *Land van Heukelum*, gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Heukelum*, en gedeeltelijk prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. en gem. *Vuren*; palende N. aan den Heijesweg, Z. aan de *Aspersche-Uitwatering* of *Vliet*, Z. aan den *Aspersche* of *Korten-Achterdijk*, W. aan de *Henkelumsche-Zeyve*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 56 bund. 29 v. r., alles schotbaar land, en wordt door de molens van Asperen op de Linge van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit het dijkkollegie van het gemeene land van Heukelum.

HOOISLOBBEN (DE) of **BERLAARSPOLDER**, pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan de Donge, O. aan den Grooten-weg der eerste klasse N°. 5, Z. aan de Slobberdoezen en de Krakeellanden, W. aan de Krakeellanden.

Deze pold., groot 43 bund. 11 v. r. 18 v. ell., watert door twee houten sluisjes, het bovenste wijd 7 palm. 9 duim. en het benedenste 5 palm. 6 duim., beide voorzien van klep en schuif, op de Donge uit, en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde de Heer **BERLAARS VAN ENKIKHOVEN**, woonachtig te Dordrecht. Het zomerpeil is omtrent 1 palm. onder A. P. De hoogte der kade is 1 ell. 7 palm. à 1 ell. 8 palm. boven A. P.

Deze pold. was vroeger in twee deelen gescheiden door een gat, hetwelk thans is verland, zoodat de bekadingen aan de noord- en zuidzijde der beide deelen, na 1778, zijn vereenigd geworden. De landen van dezen polder zijn, aan de zijde der rivier de Donge, aanmerkelijk hooger gelegen dan aan de zuidzijde. Het gat, tusschen dezen polder en de Slobberdoezen en de Kwesticuse- of Krakeellanden, hetwelk in 1778 nog open was, is thans geheel verland. Aan het benedeneinde van dit gat, bij de rivier de Donge, vindt men eenen houten wachter, dienende om het water tusschen de bekadingen in

de Donge te loozen. Ook op het oostelijke einde van dit vasteland gat, nabij den Grooten-weg, is een houten sluiker tot hetzelfde einde geplaatst.

HOOIVELD (HET), duinvallei in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. 's *Gravenhage*, O. van *Scheveningen*, nabij den *Scheveningsche weg*.

Deze vallei is voor een klein gedeelte bebouwd, en ligt vrij hoog, doch heeft niettemin overlast van het water. Er bestaat hier geene rijweg, zoodat alle nitvoer van producten en alle toevoer van mest, door menschenhanden moet geschieden.

HOOL (DE), geh. in het dingspil van *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. O. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 5 u. O. ten N. van *Hoogeveen*, adm. kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Dalen*, gem. en 1 u. Z. van *Steen*, nabij het *Drosterdiep*; met 5 h. en 40 inw.

Nabij de plaats, waar thans dit geh. ligt, vindt men vroeger de schans *Ter-Hole*. Zie *HOUX (TAA-)*.

HOOLE (TAR-), bij de landlieden bekend onder den naam van *de Raal*, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Goes*, distr., kant. en 1 u. Z. O. van *Hulst*, gem. *Hontenisse*, op den weg naar *Welsoorde*; met 61 h. en ongeveer 200 inw.

HOOLENDRECHT, huurs. en water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HOELKANSCHT*.

HOOLMARE, voorm. plaat in het *Land van Voorns*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{4}$ u. O. ten Z. van *Brielle*, gem. *Heenvliet*, alwaar de sluizen van *Heenvliet* gelegen waren.

HOON, naam, die de eilanders meest geven aan het d. *Hoorn*, op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HOORN*.

HOONAARD, geh. in den *Cruispenrenwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Schoonhoven*.

HOONDERD (DEN NIEUWE-) of *den Nieuwe-Hoorn*, pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenssand*, gem. *Hoedekenskerke*; palende N. aan den polder *Ooster-Zwake*, O. aan den *Bonenpolder*, Z. O. aan den *Noordpolder*, Z. W. aan den *Middelhoekpolder*, W. aan *Middel-Zwake*.

HOONDERD (DEN OUDE-) of *den Oud-Hoorn*, pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenssand*, gem. *Hoedekenskerke*.

HOONTE, huurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en 2 u. N. van *Groenlo*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. ten N. van *Nede*; met 59 h. en 500 inw.

HOOP (DE), suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*; palende bovenwaarts aan de plant. *Pietersburg*, benedenwaarts aan den *Mond der Pauluskreek*, 1580 akk. groot; met 165 slaven. Deze plant. wordt met eenen watermolen bewaakt. Weleer was zij *Gans* genaamd.

HOOP (DE), plaats in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Rosen-Corantijn*.

In het jaar 1765, vestigden zich de Zendingen der Evangelische broedergemeente alhier, en noemde dit hun verblijf *ex Hoop*, hetwelk

(1) Alle woorden zamengesteld uit *Hoop*, welke hier niet gevonden werden, zoals men op de woorden van onderschijding.

sedert het vereenigingspunt werd van de verstrooide Indianen. De hoop, die de stichters koesterden, werd gedeeltelijk vervuld, daar deze gemeente tot 1808 bleef bestaan.

HOOP (ABIGAEELS-), kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*. Zie **ABIGAEELSHOOP** (1).

HOOP (DE GOEDE-), verl. hout- en kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Suriname*, ter rechterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan *Urapanica*, benedenwaarts aan *Zorg en Rust*; 868 akk. groot. Vroeger werd zij de *GOSSE-FOURVIN* genaamd.

HOOP (LAND-VAN-MIJN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Klein-Beekvliet*, benedenwaarts aan het verl. *Land-van-la-Jalousie*.

HOOP (MIJNE-), voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*; palende bovenwaarts aan de *Craskreek*, benedenwaarts aan de plant. *la Jalousie*, waarmede zij thans vereenigd is.

HOOP (MIJNE-), voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Corroupinakreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de plant. *Charlottenburg*, benedenwaarts aan de plant. *Celle*, waarmede zij tegenwoordig vereenigd is; te samen 806 akk. groot, en thans ingerigt voor eene militaire post, *Republiek* genaamd.

HOOP (DE-NIEUWE-), houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, in de *Parakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. de *Kondragt*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Zwitserland*, 1800 akk. groot; met 30 slaven.

HOOP (DE-NIEUWE), houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Catharina-Frederica*, benedenwaarts aan den verl. houtgr. *Pietersburg*; 1760 akk. groot. Bij de *Negers Poica*.

HOOP (DE-NIEUWE-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. suikerplant. *Welbedacht*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Tulpenburg*; 240 akk. groot en vereenigd met *Toledo*.

HOOP (NIEUW-), adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. N. W. van *Utrecht*, gem. *Maarsse*.

HOOP (DE), buit. in *Bemland*, prov. *Utrecht*, arr. en 5½ u. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. N. van *Rhenen*, gedeeltelijk gem. *Renswoude*, gedeeltelijk gem. *Woudenberg*.

Deze buit., beslaat eene oppervlakte van 38 bund. 80 v. r. 88 v. ell.

HOOP-EN-CELLE (MIJNE-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Corroupinakreek*, ter rechterzijde in het afvaren; 300 akk. groot, nu de militaire post de *REPUBLIC*. Zie dat woord.

HOOP-EN-LA-JALOUSIE, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der *Craskreek*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Breukelerwaard*, 2412 akk. groot; met 176 slaven. Zij wordt bewerkt door eenen watermolen. De *Negers* noemen haar *PARRA*.

HOOPHUIZEN of **HOOPHUIZEN**, huurs. op de *Oever-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10½ u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. en ½ u. N. O. van *Harderwijk*, gem. en 2½ u. N. N. O. van *Ermele*, 1 u. W. van *Nunspeet*, waartoe het behoort; met 6 h. en 30 iuw.

HOOPHUIZEBEEK of **HOOPHUIZENBEEK**, water op de *Over-Felous*, prov. *Gelderland*, dat met eene noordwestelijke rigting bij Hoophuizen in de Zuiderzee valt.

HOOPOE (DH), naam, welken de Negera geven aan de verl. katoenplant. **VRIESEBURG**, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **VRIESEBURG**.

HOOPWIJK, voorn. koflijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koflijplant. Vrouwenvlijt, waarmede zij thans is vereenigd, benedenwaarts aan het verlaten land van Bekenhorst; 181 akkers groot.

HOOPWIJK-EN-VROUWENVLIJT, koflijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koflijplant. Welgesnoed en Toevlugt, benedenwaarts aan het verlaten land van Bekenhorst; 526 akk. groot; met 161 slaven. Men kweekt er ook cacao. De Negera noemen haar **Novi**.

HOORENER-HOP of **HOORNSCHE-HOP**, inham in de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOORNSCHE-HOP**.

HOORHUIZEN, d. in *Hunzingo*, prov. *Groningen*. Zie **HOORNHUIZEN**.

HOORN, arr., prov. *Noord-Holland*; palende N. aan de *Zuiderzee*, Z. aan het **IJ**, die het van het arr. *Amsterdam* afscheidt, W. aan de arr. *Haarlem* en *Alkmaar*.

Het bevat *Dregterland*, *Waterland*, de *Zeevang*, en de *Vier-Noorderkoggen*; is verdeeld in de volgende vijf kantons, te weten: *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Medemblik*, *Purmerend* en *Edam*, en beslaat eene oppervlakte van 85,285 bund. 63 v. r. 73 v. ell., waaronder 78,198 bund. 15 v. r. 17 v. ell. belastbaar land; telt 12,855 h., bewoond door 15,347 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 73,300 inw., die meest hun bestaan vinden in de visscherij en den landbouw, vooral echter in de veeteelt, bijzonder door de zoogenaamde *Edammerkaas*.

HOORN, kant., prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*; palende W. en N. aan het kant. *Medemblik*, O. aan het kant. *Enkhuizen*, Z. aan het *Hoornsche-hop* en de kant. *Edam* en *Purmerend*.

Het bevat de volgende 15 gem.: *Hoorn*, *Avenhorn-en-Oostmatjzen*, *Groothuizen* of *Grosthuisen*, *Scharwoude*, *Beets*, *Oudendijk*, *Schardam*, *Berkhout-en-Baarsdorp*, *Ooster-en-Wester-Blokker*, *Schellinkhout-Wijdenes-en-Oosterleek*, *Wognum-en-Wadwij*, *Zwaag-Hoog-en-Zwaag-Zwaagdijk*, *Ursum-Rustenburg-en-de-Braak*, *Westwoud-en-Binnewijzend*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14,820 bund. 83 v. r. 72 v. ell., waaronder 14,313 bund. 10 v. r. 30 v. ell. belastbaar land; telt 1242 h., bewoond door 3605 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 17,900 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt, het kaasmaken, de visscherij, handwerken en warmoezierderij.

HOORN, klass., prov. *Noord-Holland*.

Zij is verdeeld in vier ringen, als: *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Medemblik* en *Spanbroek*, bevat 34 gem., met 44 kerken, die door 41 Predikanten bediend worden, en telt ongeveer 25,500 zielen, onder welke 11,000 Ledematen.

HOORN, ring, prov. *Noord-Holland*, klass. van *Hoorn*.

Zij bevat de volgende 8 gem.: *Hoorn*, *Berkhout*, *Grosthuisen-en-Avenhorn*, *Ooster-en-Wester-Blokker*, *Scharwoude*, *Schellinkhout*, *Wijdenes-en-Oosterleek* en *Zwaag*.

Men telt er 12 kerken, die door 11 Predikanten bediend worden, en heeft er 9200 zielen, onder welke 4000 Ledematen.

HOORN, gem. in *Drechterland*, in de *Westerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn* (17 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Wognum-en-Wadway*, *Zwaag* en *Hoog-en-Laaag-Zwaagdijk*, O. aan *Ooster-en-Wester-Blokker*, Z. O., Z. en Z. W. aan het *Hoorner-Hop*.

Deze gem. bevat de st. *Hoorn* en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervakte van 677 bund. 42 v. r. 17 v. ell., waaronder 593 bund. 42 v. r. 49 v. ell. belastbaar land; telt ruim 2000 gebouwen, waaronder 1635 h., bewoond door 1675 huisgez., nitmakende eene bevolking van ongeveer 8700 inw., die voor een gedeelte hun bestaan vinden in den handel in kaas, waarvan in het jaar 1845 2,422,840 Ned. pond ter markt zijn gebragt. De hier gehouden wordende beestenmarkten kunnen onder de meest bezochte van ons land gerekend worden. Voorts zijn er 3 houtzaagmolens; 1 scheepstimmerwerf; 1 touwslagerij; 2 weverijen; 2 boekdrukkerijen; 1 azijnmakerij; 2 smeersmelterijen; 1 zoutkeet; vele smederijen; 1 bierbrouwerij; 1 monterij; 1 hennep-, 1 pel-, 2 tras- en biksteen- en 3 korenmolens.

De Hervormden, die hier ongeveer 5000 in getal zijn, onder welke ruim 2200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Hoorn* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *CLEMENT MARRIENS*, te voren R. K. Priester in de *St. Antoniekapel*. Hij verliet het Pausdom, en begon openlijk de Hervormde leer te prediken, in de maand September 1566, en had tot adjunct *EVERT GERRITS. GORTER*, zij beiden weken naar *Emden*, in Mei 1567; doch den 25 Julij 1572, werd *CLEMENT MARRIENS* tot vasten Predikant beroepen. Hij overleed als zoodanig in het jaar 1599, na in het jaar 1575 tot ambtgenoot te hebben bekomen *JURIAAN EPPENSE*, anders *GEORGIUS APONIS*, overleden in het jaar 1575. De eerste, die als derde Predikant hier in dienst kwam, is geweest *ANDREAS HAGIUS*, beroepen in het jaar 1586, overleden in het jaar 1589; de eerste vierde Predikant is geweest *JOHANNES ARNOLDUS RODIJS*, beroepen in het jaar 1603, en ontslagen in het jaar 1619; de eerste vijfde Predikant is geweest *JOHANNES WALLISIUS*, beroepen in het jaar 1608, en ontslagen in het jaar 1619. Na het vertrek van *CORNELIS ADRIANUS VAN DEN BROEK* naar *Rotterdam*, hetwelk in het jaar 1808 plaats had, is er geen vijfde Predikant meer beroepen, maar het getal even als thans nog op vier gebleven.

Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding de door zijne uitgegevene schriften bekende *JACOBUS HONDIUS*, *LUDOVICUS VII.*, die in October 1661 beroepen werd en den 30 September 1691 overleed; de Oudheidkundige *ENGELBERTUS MATTHIAS ENGELBERTS*, beroepen 15 Junij 1763, overleden 25 Augustus 1807, na in het jaar 1797 emeritus te zijn geworden; *PETRUS ABREZCH*, beroepen den 29 September 1765, vertrokken naar *Groningen* den 18 November 1766, alwaar hij den 11 December 1812 als Hoogleeraar aan de hoogeschool overleed; *LOGAS BEKLINE*, beroepen den 9 September 1802, vertrokken naar *Leyden* den 11 Maart 1804, alwaar hij den 16 December 1835 overleed, na zich door zijne geschriften te hebben beroemd gemaakt, en *JOHANNES VAN SLOOTREAN*, beroepen den 2 October 1804, overleden den 7 Augustus 1841, als President van het provinciaal kerkbestuur van *Noord-Holland*. De groote kerkeraad heeft het regt tot een vrij beroep.

De Remonstranten, die hier 150 in getal zijn, maken een gem. uit, welke tot de eerste klas. behoort. Aanvankelijk had deze gem. twee Predikanten. De eerste leeraar in deze gem. is geweest DOMINICUS SAPHA, die, na eerst Predikant in de Herv. gem. te Hoorn te zijn geweest en in 1618 om zijne Remonstrantsche gevoelen te zijn afgezet, er in 1631 als Remonstrantsch Predikant terug kwam. Hij had tot ambtgenoot ISAÏCUS WELSH, die ook van 1614 tot 1620 tot de Hervormde Predikanten alhier behoorde. Na het overlijden van ABRAHAM SWAERS, hetwelk in het jaar 1792 voorviel, heeft deze gem. slechts éénen Predikant gehad. Onder de Predikanten, welke deze gem. bediend hebben, worden met onderscheiding genoemd de hier geboren Oostersche Taalgeleerde ARNOLDUS PORLEBURG, beroepen in 1655, vertrokken in 1658, en de Nederduitsche Schrijvers en Dichters GERARDUS BRANDT, beroepen in 1660, vertrokken in 1667; CASPARUS BRANDT, beroepen in 1678, vertrokken in 1679, en JOHANNES BRANDT, beroepen in 1682, en weder vertrokken in datzelfde jaar.

De Christenen, toegedaan de onveranderde Augsburgsche confessie of Lutherschen, van welke men er 460 telt, onder welke 220 Ledematen, maken eene gem. uit. Reeds bij den aanvang der Kerkhervorming vondt men te Hoorn onderscheidene aanhangers van LUTHER, die in stilte hunne godsdiensstofening hielden. Meer in het openbaar geschiedde zulks in het jaar 1628, toen JOHANNES VIJANDT, die uit Wijzens, in Emderland, gevlugt was, aldaar beroepen werd. Hij vertrok den 10 Julij 1638 naar Woerden, en kreeg tot hulpprediker HENRICUS ELSBERGEN, die, verdreven van Essen, den 7 October 1628, voor drie maanden beroepen werd, en in het volgende jaar naar Essen verreisd zijnde, om zijne huisselijke zaken in orde te brengen, aldaar overleed. Vervolgens werd HENRICUS HAAN beroepen in 1629, voor 9 maanden, en JONAS OLAUS, voor dezen Hervormd Prediker te Meurs, den 25 April 1631, tot vasten tweeden Predikant. Deze vertrok den 16den April 1638, en werd, na zijn vertrek van hier, weder Hervormd Predikant op eene plaats in Friesland. Van dezen tijd af aan (1644), schijnt de Luthersche gem. te Hoorn, doorgaans door twee Predikanten bediend te zijn geworden; tot dat PIETRUS ALBERTUS MONIKS, die den 1 Mei 1760 van Zierikzee herwaarts beroepen was, den 20 Mei 1760 naar Zaandam vertrok, als wanneer er verdeeldheid over het beroepen van eenen jongsten Leeraar ontstond, zoodat de kerkeraad besloot, in vervolg van tijd, slechts éénen Predikant te beroepen. In het jaar 1801 ontstond er wederom verdeeldheid bij het beroepen van den Predikant JOAN FREDRIK SIKKENS, waarvan het gevolg was, dat de Lutherschen te Hoorn in twee gem. gesplitst werden, en de Herstelde Evangelisch Lutherschen, in een gebouw staande op het *Kerkhof*, tot Hulpprediker, benoemden JULIANUS KROON, vroeger Evang. Luth. Predikant te Breda, en een gebouw op het *Groot-Oost* tot kerk inrigtten, zijnde de tegenwoordige Remonstrantsche kerk. In het jaar 1802, werd tot vasten Predikant in deze gem. beroepen DIDERICUS RUTGERUS UCKEMAN, die in het jaar 1807 naar Enkhuizen vertrok. In het jaar 1815, toen THEODORUS JUTTING in de Evang. Luth. gem. en ADOLPHUS AUGUSTUS BRUNNEN, in de Herstelde Evang. Luth. gem. Predikanten waren, zijden beide weder tot eene gem. vereenigd, die den naam voert van Vereenigde Evangelisch-Luthersche gemeente, en het regt heeft zoo wel Predikanten uit de eene als uit de andere afdeeling te beroepen. Terwijl zij evenmin onder de Evang. Luth. Synodale als

onder de Heret. Evang. Luth. kerkelijke Commissie behoort. In het begin van het bestaan der Lutherische gem. te Hoorn werd de dienst in het Hoogduitsch verrigt, zijnde de eerste, die in de Nederduitsche taal gepredikt heeft, geweest *Jacobs Anthonis*, welke hier den 5 Julij 1686 beroepen werd, en den 9 Augustus 1690 naar Haarlem vertrok.

De Doopsgezinden, die hier bijna 150 Lidmaten tellen, maken eene gem. uit, welke door eenen Predikant bediend wordt, en thans ééne kerk heeft. De eerste, die in deze gem., van *elders beroepen*, het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Dr. Pierre Mol*, die in het jaar 1789 herwaarts kwam, en in het jaar 1804 overleed.

De Roomsche Katholijken, welke hier 2800 in getal zijn, onder welke 1740 Communikanten, maken twee stat. uit, als de stat. van den H. Franciscus en de stat. van den H. Cyriacus, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland*, behooren.

Het getal Israëlieten bedraagt ruim 900. Zij maken de ringsynagoge van *Hoorn* uit. In 1785 heeft dit kerkgenootschap eene kerk of synagoge tot oefening van hare godsdienst gesticht op *den Zeedijk*, hoewel reeds voor dien tijd de godsdienstoefening binnen dese stad heeft plaats gehad, doch in een partikulier huis. Ook de belijders dier gesindte bezitten eene afzonderlijke begraafplaats, gesticht in 1777; waaruit men zoude kunnen opmaken, dat de vestiging van eene geregelde gemeente, slechts kort te voren moet hebben plaats gehad. In 1835 heeft deze gesindte een godsdienstige armenschool gesticht, waar aan 80 of 90 leerlingen van beide kunnen het noodzakelijk maatschappelijk onderwijs wordt gegeven, en het is niet te veel gezegd, dat, bij vergelijking van haar met hare medezusters, de schaal niet in haar nadeel zoude overslaan. Ook telt die gemeente onderscheidene godsdienstige gestichten, terwijl de verdraagzaamheid, die Nederland steeds gekenmerkt heeft, binnen deze stad in 1835 wederom bewezen is, door de algemeene bijdragen van de ingezetenen aller gesindten tot vergrooting van het kerkgebouw der Israëlieten.

De stad *Hoorn*, in het Lat. *HOONA*, ligt omtrent $7\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van Amsterdam, 4 u. O. van Alkmaar, $3\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van Enkhuizen, $52^{\circ} 58' 28''$ N. B., $22^{\circ} 45' 29''$ O. L., aan eenen kleinen inham der Zuidzee, het *Hoorners-hop* genoemd, welke aan de stad eene bakwame reede verschaft, en gemeenschap heeft met eene schoone haven, die in 1608 voltrokken werd. In het volgende jaar maakte men ook een nieuw uitstek, aan het hoofd langs de haven, hetwelk reeds in het jaar 1464 veel kleiner aangelegd was. Dit hoofd is in het jaar 1696 geheel vernieuwd, en thans ruim 100 Ned. ell. lang, en 21 Ned. ell. breed, zich strekkende, eerst van den hoofdtoren, omtrent Oost-zuidoostwaarts, en daarna Zuidwaarts aan, in zee. Deze Haven werd in de jaren 1840 — 1842 door het leggen van eenen dijk, van het Oostergat tot tegen over het houtenhoofd, verkleind en tot op 8 voet uitgediept, en de specie gebruikt tot vulling van het afgesnedene gedeelte, en tot ophooging van de Buiten-Luijendijk. De haven wordt door onderscheidene tusschen beiden schietende stroeken gronds in tweeën gescheiden, van welke het eene gedeelte, dat zuidwaarts aan de stad raakt, vroeger de haven der oorlogschepen en de andere die der koopvaardij-schepen was. Met deze laatste veroenigen zich onderscheidene boezems, die stadwaarts ingaan, en ruime grachten vormen, welke diep genoeg zijn, om allerlei schepen te kunnen bergen.

De vier voornaamste straten der stad, die alle zeer breed zijn, loopen uit, op de Grootte markt, die de Roede-steen genaemd wordt. Dan dewijl de dwarsstraten, welke deze vier hier en ginde doorsnijden, niet rechthoekig, maar schuins, daarop aanloopen, is dit de reden, waarom de huizen in de vier gemelde groote straten geoeszaam alle schuins of scheef staan.

Aan de landzijde wordt Hooan omringd, door vet en vruchtbaar weiland, en door vele tuinen en lusthoven, wier getal echter in de laatste vijftig jaren aanmerkelijk verminderd is. Naar Enkhuizen gaat men langs eenen weg, de Streek genaamd, tusschen een zevental dorpen door.

Hooan is geen oude stad. Het gemeen gevoelen is, dat de eerste drie huizen in 1316 gebouwd zijn. Doch een oud geschreven register van handvesten en keuren van Hooan, hetwelk op het stadhuis bewaard wordt, vangt aan met een privilegie, in 1288 aan Medemblik, in 1366 aan Hoorn geschonken; dit heeft verwarring gegeven, en sommigen in den waan gebracht, dat Hooan reeds in de tiende eeuw bestaan had. De gelegenheid der plaats, van waar binnen- en buitenslandsche kooplieden de kaas en boter, welke de naaste dorpelingen te koop bragten, kwamen afhalen, gaf aanleiding tot het aanleggen eener stad. Ook wil men dat de gemelde drie huizen herbergen geweest zijn, en voorts dat één daarvan, tot in 1560 is staan gebleven. Hooan is drie malen uitgelegd. De eerste reis in 1508 en 1510, de tweede in 1576, en de derde in 1616. Van dien tijd af, heeft de stad ontrent hare tegenwoordige gedaante gekregen, hoewel er sedert, inzonderheid aan den zeekant, nog verscheidene veranderingen gemaakt zijn.

Men telt binnen Hooan 1854 gebouwen. De stad heeft vier poorten, of vijf zoo men de uitgang naar het hoofd mede voor eene poort rekenen wil. De vier poorten zijn: De Noorderpoort en de Koepoort ten Noorden, de Oosterpoort ten Oosten, en de Westpoort ten Westen; terwijl de Hoofdpoort ten Zuiden van de stad gevonden wordt. Bij de Noorderpoort stonden vroeger twee torens. Op de Oestpoort staat aan de binnenzijde het jaar 1577, aan de buitenzijde leest men de volgende regels:

NIL PROSUNT VIGILUM EXCUBIÆ Nihil arma Minaque
MURORUM INGENTES RAUCAEQUE TONITRUA CANEAE
Ni BEDS HANCCE VELIS REGERE AC TUTARIÆ URBEÆ.

(d. i. Niets baat de waakzaamheid der wachters, niets helpen wapenen en groote tinnen der muren en de donders van het rauwe kanon, indien Gij, o God? deze stad niet wilt regeren en beschermen).

Voor de Westpoort heeft men door beeldtenis en tijdschrift, aan den Westzoner LAMBERT MELISSE gedacht, die in het jaar 1574, zijne oude moeder op eene burrie over het ijs, aan de woede der Spaarjaarden onttrok, en hier binnen sleepte. De Regering der stad Hooan, getroffen door het voorval, liet naderhand, tot een eeuwigdurend aandenken aan deze ouderlievende daad, boven in de Westpoort, een welke LAMBERT zijnen schat binnen bragt, eenen steen zetten, met de afbeelding van dit geval en dit versje: van R. LANGEWAGEN:

DOEK DWINGLANDY DEN STAAT EN WESTZAAN DEDE ZUGTE,
BEVRYD DEES BRAVE ZOON ZYN MOEDER VAN DEN DOED,
EN QUAM, OP DIT FATSOEN, VAN DAAR TOT HIERTOE VLUOTTE,
ZOO BLIJFT EN EDL KIND ZYN OUDERS TROUW IN HOED.

De Westpoort is in 1807 vernieuwd. Men heeft als toen het versje, dat vroeger op het buitenhek stond, op de poort geplaatst (hoewel de spelling veranderd), doch van de afbeelding is niets meer te zien.

Even buiten de stad, aan de Koepoortweg, loopt eene fraaije laan, met twee rijen lindeboomen bezet, en de Drieboomde singel genaamd, omdat zij certijds met drie rijen boomen beplant was, en een weinig verder aan gemelden weg, eene andere laan, de Tweeboomde Singel genaamd, die ook met twee rijen lindeboomen prijkt. Beide deze lanen, alsmede de Veenenlaan, die aan de Stadssingel tusschen de Koepoort en de Oosterpoort aanvangt, en ook aan alle zijden met eene rij lindeboomen bezet is, loopen uit op den Groenen Wijzen of Hoolweg, mede een fraaije wandel- en rijweg, met twee rijen boomen. Alomte vindt men tuinen langs deze lanen en wegen. Hoozn is aan de landszijde met eenen aarden wal omringd, in welken eenige bolwerken liggen en ronde torens staan, in een van welke buskruid bewaard wordt. Tusschen de Wester- en Noorderpoorten was de wal vroeger met eenen muur opgehaald; een gedeelte der wallen wordt thans gesloopt en tot wandeling aangelegd.

De stad is sterk genoeg, uithoofde van hare gelegenheid, alzoo men het omgelegen land, door middel van het zewater, ligtelijk kan laten onderloopen.

Over de naamsoorsprong van Hoozn is men het volgens gewoonte niet eens. Eenigen willen, dat Hoozn oudtijds een horn of buurt zou geweest zijn, van het dorp Dampter en Dampterhorn, doch daarna blootelijk Hoan of Hoozn zou zijn genaamd geworden. Anderen leiden de naam af van de kromheid der oude haven, die eenen Hoozn geleeck. Eindelijk vermoeden sommigen, met den meesten schijn van grond, zoo het ons voorkomt, dat een der drie eerste huizen van Hoozn, zijnde eene herberg, alwaar, volgens oude overlevering, een hoorn uithing, de stad den naam gegeven heeft.

Op de Grootte markt, den Roode-Steen genaamd, wordt des Donderdags voor den middag eene der voornaamste kaasmarkten van het Noorderkwartier gehouden. Ook houdt men er den tweeden Donderdag in April palmmarkt; den laatsten Donderdag in April, den tweeden Maandag in November en den vierden Maandag in dezelve maand beestenmarkt; terwijl de kermis den eersten Woensdag in Augustus begint, en tien dagen duurt. Op de najaarsveemarkt, misschien de grootste, die in ons vaderland gevonden wordt, zijn in het jaar 1858 niet minder dan 7000 koebeesten aan de markt gebragt. De Roode-Steen werd in het jaar 1420 voor de eerste maal bestraat, en in de volgende eeuwen merkelijk vergroot en verhoogd.

Hoozn is rijk aan overblijfselen van oude bouw- en beeldhouwkunst aan de gevels der huizen. Men vond vroeger in de Kerkstraat het beeld van den beroemden HADRIANUS JUNIUS, in den gevel van het huis, waarin deze geleerde het eerste licht aanschouwde (1). *Bij het Hoofd* is de woning van WILLEM IJSBRANTZ BONTKOE nog in wezen, kenbaar aan eene in steen nitgehouwen en bontbeschilderde koe, in den gevel ingemetseld, en *bij de Oosterpoort*, op de naar de Zuiderzee gekeerde gevels van drie huizen, bewaren drie bas-reliefs de herinnering aan den zeeslag van 11 October 1575, waarin de inwoners van Hoozn eene glansrijke en volkomene overwinning op den Spaanschen Vlootvoogd Bossu behaalden. Het eerste bas-relief vertoont ons de vijandelijke vloot, op de stad toezeilende; daaronder het vers:

(1) Dit beeld is later op de stadbibliotheek overgebragt en, van eiken hout zijnde, aldaar, in het jaar 1838, verbrand

● **loffeljk daet/ o schoone gulde tyden!**
Wie dat er aan gedenkt/ die moet hem nog verblijden/
Het land dat schut en heeft/ den vijand die komt aen;
Hij wil met Amelek gantsch Israël ver slaen. (geben
Hij koemt met groote magt/ maar Godt heeft ons ge-
ook Arons ende Hurz/ wiens namen zijn geschreben.
 Het tweede bas-relief geeft eene voorstelling van den zeeslag zelve, met het opschrift daaronder:

Tot eer van haer geslacht/ tot lof van dese daet;
Die klampen hem aen boort/ die weten nog wel raedt.
Hier is een Hoorens hoy/ daer gaet het op een beghen/
Daer siet men 't rene schip/ vast aan 't ander hechten/
Daer siet men reghte liefde/ daer doet men onderstant/
Daer beghit men sonder gelbt/ hoor 't liebe vaderlant.

Op het derde bas-relief, eindelijk, heeft men eene afbeelding van de stad en der inwoners, zoo als zij voor de zege hunner strijdende medeburgers bidden, met het volgende opschrift:

En sonder twyffel dit/ daer sonder ook in 't midden/
Daer sonder op het lant/ die Godt met Mooses bidden/
Tot dat men overwint/ gelyck het is geschiet/
Daerhan men hunden nog een klare teken siet (1).

Het Stadhuis, in de *Nieuwstraat*, op den hoek van de *Nieuwsteeg*, een oud, eenvoudig gebouw, met eenen dubbelen opgang en een doorlichtig daktorentje, was voorheen het Logement van de Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier, waartoe, in 1896, het voorste gedeelte van het Hieronymiterklooster werd bekwaam gemaakt. In het jaar 1615 werd het gebouw van voren geheel vernieuwd, en met eenen fraaijen voorgevel versierd. De eetzaal der Gecommitteerde Raden, thans dienende tot Raad- en Trouwzaal, is het fraaiste vertrek van dit gebouw. Vóór den schoorsteen, welke op marmeren pilaren rust, is de slag van Bossu, in schilderijen afgebeeld. De lijst van het stuk bestaat uit kunstig gesneden beeldwerk. Men ziet er de wapens der zeven steden van het Noorderkwartier, krijgs- en scheeps-gereedschappen, en andere sieraden in afgebeeld. Ook vind men op deze kamer de portretten van *Ja PIETERS KORN* en zijne vrouw *SARA MENTEN*. In eene andere kamer hangt de afbeelding van *MICHEL ADRIAANSE DE RUYTER*, door *FERDINAND BA.* Op de Secretarie hangt nog een oud schilderstukje, mede den slag van Bossu voorstellende; daar boven is het medaillon van den *Grav* zelve, met dit onderschrift:

Bossu-geslachten.

*Hier boven zijn Portret, beneffens
 hetzelve een stuck van den
 wesentlijke inquisitie vlagg,
 die hij ten throes liet wayen,
 in 't yaer 1675 den XI October.*

(1) Van de overige hier overblijfselen vindt men de merkwaardigste opgegeven in de *Bijdragen tot de geschiedenis der bouw- en beeldhouwkunst in Nederland*, door Dr. *CORNELIS LEMMENS* medegedeeld, in *Is. NIJHOFFS Bijdragen voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheden*, D. IV, bl. 187-180.

Ook de beker van Boas wordt aldaar bewaard; deze heeft het volgende randschrift:

RIEN OV CONTES. IE MI ATTENS.

(d. i.: Graaf of niets. Ik ben er op voorbereid.) Op het deksel ziet men een gewapend man met speer en schild. De beste en meeste vertrekken van het huis hebben hun uitzigt op eene lichte binnenplaats. Sedert het jaar 1796 is dit gebouw tot het tegenwoordige einde ingerigt. Het vroegere Stadhuis stond aan den *Roode-steen* en was een oud gebouw, met eenen deftigen opgang. Men vindt niet wanneer het gesticht was. Sommigen vermoeden, niet zonder grond, dat men den eersten aanleg tot omtrent het jaar 1420 brengen moet. In het jaar 1544 werd er een klein torentje opgezet. Ook plaatste men toen eenen blauwen steenen opgang aan het gebouw. Behalve de stedelijke Regering, houdt ook het Kantongeregt zijne zittingen op het Stadhuis.

Het Tribunaal, aan den *Roode-steen*, was voorheen de vergaderplaats der Gecommitteerde Raden van Westfriesland en het Noorderkwartier. Het gebouw droeg eertijds de naam van het Hoogehuis en verstrekte tot eene woning der Proosten van West-Friesland. Doch voor het einde der zestiende eeuw kwamen er de Gecommitteerde Raden, die te voren op de *Noorderstraat*, in het Vergulde Hoofd, bijeen kwamen, hunne vergaderingen houden. In het jaar 1631 en 1632 werd het gebouw vernieuwd en met twee deftige voorgevels versierd. De fraaiste komt voor aan de straat, de andere springt eenige treden binnenwaarts, en is met een kunstig ijzeren hek, versierd met schiet- en ander geweer, van de markt afgesloten. De Gecommitteerde Raden kwamen bijeen in eene ruime bovenzaal, thans dienende tot de Gerechtsaal van de Regtbank van eersten aanleg, en uitzigt hebbende over den *Roode-steen*. Het vertrek was vroeger met een groot getal afbeeldsels van oude Nederlandsche en andere Vorsten versierd. Vóór den schoorsteen hingen die van de vijf Stadhouders van Holland, uit den huize van ORANJE. In het jaar 1814 werd dit gebouw tot het tegenwoordige doel ingerigt, en onlangs werden de wapens der zeven Noord-Hollandsche steden, welke den gevel versierden, op nieuw fraai opgemaakt.

De Waag, aan den *Roode-steen*, is een fraai vierkant gebouw, van blauwen arduin, met eenen Eenhoorn, die het wapen van Hoon vasthoudt, in den voorgevel. Zij is voor zeven weegschalen geschikt, hoewel er maar vijf gebruikt worden. De stad heeft het regt der waag eerst in het jaar 1602 van de graaflijkheid, voor honderd gulden, in eigendom verkregen. Te voren bezat zij het slechts in pandschap. De oude waag in het jaar 1609 afgebroken zijnde, werd het tegenwoordig gebouw opgericht.

Een Gebouw aan de Oostzijde der stad, bij het *Kottegat*, vroeger het Gemeenelands Magazijn, waar grof geschut, affuiten en andere oorlogsgereedschappen bewaard werden, dient thans tot een Werkhuis.

Voorheen had men te Hoon een Oostindischhuis, aan de Zuidzijde van de *Muntstraat*, ter plaatse, waar welcer de Munt geweest was. In dit aanzienlijke gebouw werden de verkooping der Oostindische Maatschappij ter Kamer Hoon gehouden. Voorts had die Maatschappij nog onderscheidene bekwame pakhuizen binnen Hoon, ook een ruime timmerwerf aan het Oosteinde der stad, welke men, in den jare 1732 en 1734, aan twee zijden met verscheidene huizingen, dienende tot berging van allerlei scheeps- en timmergereedschappen,

bebouwd heeft. Men had er, in de jaren 1722 en 1724, reeds twee franfj huizen voor den Equipagemeester en den Meester Timmerman bijgezet. Thans wordt het Oostindischhuis tot verschillende einden gebezigt, zoo als tot de vergadering van het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, voor de Leesbibliotheek van dat Departement, enz.

Het voormalig Admiraliteitshuis of Prinsen-hof, aan het *Kerkhof* en de *Gravestraat*, is een ruim gebouw, waar achter men eenen schoonen tuin heeft; het heeft zijnen ingang op het *Kerkhof* achter de Grootte kerk, en werd, in het jaar 1607, bijna geheel vernieuwd. De vergaderingen van het Collegie ter Admiraliteit in het Noorderkwartier, werden hier en te Enkhuizen beurtelings gehouden. Voor de schoorsteen der Raadkamer, een schoon vertrek met tapijten behangen, zag men de afbeelding van *WILLEM III, Koning van Groot-Brittanje*, en Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, thans in het Kabinet van den Heer *STOKSBOO* (1). Ook hing hier vroeger een klein oorlogsscheepje, dat door zekeren *STOFFEL STOKMAN*, in 1690, zeer kunstig met de linkerhand gemaakt is. Thans is een gedeelte van dit gebouw afgestaan tot onderwijs aan de leerlingen der Clinische school.

Het voormalige Magazijn ter Admiraliteit, op het *Eiland*, is een groot gebouw. Men heeft er eene ruime plaats bij, voorheen eene scheepstimmerwerf, achter welke eene schoone haven is voor oorlogsschepen. Het werd onder Koning *LOEKWIJX* tot eene Militaire Gevangenis bestemd, in het jaar 1814 tot een Bedelaarsgesticht ingerigt, en in 1829 tot eene Correctionele Gevangenis verbouwd, waartoe het door zijne ligging buiten de overige gebouwen der stad en aan de zee, zeer geschikt is. Het bevat jaarlijks afwisselende 600 à 700 gevangenen.

De voormalige Munt, aan de *Noordzijde van de Muntstraat*, ter plaatse, alwaar voor dezen het *St. Catharine klooster* geweest is. In het jaar 1886 werd bij de steden van het Noorderkwartier besloten, eene Munt voor West-Friesland op te rigten, welke voor eerst binnen *Hooan* geplaatst werd, men schikte er toen een huis toe, aan de *Zuidzijde der Muntstraat*, alwaar naderhand het Oost-Indische huis gebouwd werd. De Munt werd bij beurten te *Hooan*, te Enkhuizen en te *Medemblik* gehouden, en het verblijf in ieder dezer steden is eerst op drie, naderhand op zeven en eindelijk op tien achtereenvolgende jaren bepaald geworden. Thans dient dit gebouw tot *Kazerne* van het garnizoen, zijnde het huis van den *Muntmeester* tot eene pastorie ingerigt, behoorende tot de *R. K. kerk* in de *Achterstraat*.

Het *Fabriekhuis* of *Groot-Stads-Timmerhuis*, aan de *Stads-west*, bij de Oostindische steeg en pakhuizen, werd in het jaar 1616 gebouwd.

Het voormalige *Artilleriehuis* of *Wapenhuis* der Heeren *Gecommitteerde Raden* van Westfriesland en het *Noorderkwartier*, in de *Achterstraat*, was vroeger de *Kerk* van *St. Mariaklooster*, welks voorste gedeelte, in het jaar 1573, tot het gezegde einde werd ingerigt, terwijl het klooster zelf tot een *Burgerweeshuis* bestemd werd. Doch over het achterste gedeelte der voornoemde kerk was geene beschikking gemaakt, derhalve had ieder er evenveel aanspraak op; en daar sedert dien tijd, noch van Heeren *Gecommitteerde Raden*, noch van *Regenten*, eenige de minste reparatie

(1) Zie over dit Kabinet hier achter bladz. 318.

was gedaan, was het zoodanig in verval geraakt, dat, buiten het gevaar van in te storten, er groote kosten aan besteed moesten worden. Heeren Gecommitteerde Raden hadden reeds ongeveer zes jaren geleden aan Regenten verzocht en voorgeslagen, om het ten hunnen koste te laten vernieuwen, mits daarvoor vrijheid genietende, om hun Artilleriehuis te vergrooten. Zulks was hun toen door de Regenten van het Burgerweeshuis afgeslagen, als willende die hunne aanspraak niet vernietigen; doch dit jaar werd door het aanslaan van Heeren Gecommitteerde Raden, en door tusschenkomst van eenige andere Heeren Regenten, de zaak beslist, en het voornoemde achterste gedeelte aan het Collegie van Gecommitteerde Raden afgestaan, waardoor, ten koste van gemeld Collegie, het Artilleriehuis meer dan een derde werd vergroot. Behalve eene menigte oude bewonderenswaardige voorwerpen, vond men, tot het jaar 1794, in dit Artilleriehuis, nog het harnas en casquet van den Graaf van Bossu, in het jaar 1573, hier gevangen genomen. Ook zag men er te pronk hangen, want tot gebruik was het onnut, een groot gedeelte der montering voor een compagnie Kurassiers, verdeeld in geheele harnassen, kniestukken, casquetten, ouderwetsche slagzwaarden, vuurroeren en ander geweer, buiten gebruik. Het hedendaagsche geweer, hetwelk mede ten toon hing, bestond in snaphanen, bajonetten, pieken, degens enz., met patroontassen, port d'épées met haar toebehooren en vele andere dingen. Ook vond men hier biezen bruggen, verscheidene veld-korenmolens en ander oorlogstuig- en veldequipage. In het jaar 1648 is dit geweer zeer vermeerderd, alzoo door den vrede met Spanje vele wapenen in dit huis werden gebragt, en bij die gelegenheid mede een bord daar geplaatst, waarop met vergulde letters het volgende was te lezen:

WIJ HINGEN WAPENS OP IN 'T EEUWIG VREDE JAAR,
 MAAR KWAM NOG EENS DIE TIJD, MEN ZOU ONS NIER EN DAAR,
 HOEWEL WIJ ONGETERGD NOOIT VIJANDSCHAP BEMINDEN,
 TE WATER EN TE LAND DEZELFDE MANNEN VINDES.
 ZOO TOONT DIT WAPENHUIS DER MANNELIJKSTE STAD,
 DIE 'T STALEN HUISRAAD HOUDT IN VOORRAAD, SCHERP EN GLAD,
 OF 'T VOSSERVEL OP NIEUW KWAM ONZEN TUIN BEWROETEN,
 DAT WAPENS RUSTEN WEL, MAAR NIET VERROESTEN MOETEN.

IN HET EEUWIG VREDEJAAR 1648.

Hier was altijd meer geweer in voorraad, dan noodig was, om in tijd van nood, zoo als in het jaar 1672 plaats had, de huislieden van het geheele Noorderkwartier te kunnen wapenen, doch in het jaar 1799 is dit alles weggehaald. Thans dient dit gebouw, sedert het jaar 1829, weder tot eene R. K. kerk

Men heeft nog een ander Gemeenlandshuis gehad, op het *Baadland*, hetwelk, in het jaar 1692, door brand is verteed geworden. Ter plaatse waar het gestaan heeft, is thans de Zeesluis of Sas.

Men had te Hoorn twee Doelens, staande naast elkander in de *Achterstraat*, zich strekkende tot aan de stadsvesten. De Oude of St. Joris-Doelen, in het jaar 1585 aangelegd, is later vereenigd met de Nieuwe of St. Sebastiaans-Doelen, (aangelegd in het jaar 1614, en vernieuwd in het jaar 1648); thans is zij ingerigt tot een Stads-Logement, en bezit op de Krijgsraadskamer fraaije schildertjen, Schutters uit de zeventiende eeuw voorstellende.

Oudtijds was er nog een Schutters-Doelen, aan de *Oostzijde van de stad*, niet ver van de Oude Oostpoort, welke plaats nog de Ouds-Doelen genaamd wordt.

Ook is er te Hoorn een Kantoor der brievenposterij, op het *Achterom*.

Men heeft er, buiten de fraaije groote kerk, die den 3 Augustus 1858 door de vlammen vernield, en thans met den toren herbouwd is, nog twee Hervormde kerken, zijnde de Noorderkerk en de Oosterkerk.

De Grootekerk staat tusschen de *Kerkstraat* en de *Nieuwstraat*. Omtrent het jaar 1325 werd te dier plaatse de eerste parochiekerk te Hoorn van hout opgetimmerd, en aan den H. CYRILCUS toegewijd, doch toen zij, zes jaren later, door den bliksem getroffen en geheel was afgebrand, hebben de ingezetenen, in het jaar 1369, eene nieuwe kerk van grooter omvang en met zwaarder kosten opgebouwd, dewelke ter gedachtenis van den H. JOHANNES den Dooper en den H. CYRILCUS werd ingewijd. Hiertoe hebben die van Scharwoude wier kerk, buitendijks staande, door eenen hoogen vloed was weggeslagen, waarom zij zich in de kerk van Hoorn inlijfden, in het jaar 1394, de klokken, de kelken en andere versierselen, welke zij bij den vloed gered hadden, gegeven; doch voornamelijk hebben zij aan deze kerk geschonken een groot standbeeld van de H. *Maagd MARIA*, dat op het hoofdaltaar geplaatst werd, en sedert altijd onder den naam van *Onze Lieve Vrouwe van Scharwoude* is bekend geweest. In het jaar 1439 werd er een stakje van het H. kruis, met groote statie in de kerk gebragt en in een silveren kruisbeeld gesloten, hetwelk daar altijd met eenen plegtigen eerbied gevierd is geweest. De pastorie heeft steeds ter begeving van de Graven gestaan; de bevestiging moest bij het domkapittel te Utrecht gehaald worden. De Pastoor trok jaarlijks bij afwezenheid 200 Rijnsche guldens (280 gulden). De pastorie bragt alle jaren, met lasten en al, 300 Rijnsche guldens (420 guldens) op, en had tien morgen land digt aan de stad liggen. Op dat land stond het klooster van O. L. Vrouw, hetwelk daár onder dit beding getimmerd was, dat het de pastorie jaarlijks 15 Rijnsche guldens (21 guldens) opbrengen zou, welk klooster ook, zoo als het beweerde, de landerijen in erfpacht had. Naarenoven trok de pastorie jaarlijks 20 goudguldens (30 guldens) huisrenten; doch de Pastoor had geene jaargelden ten zijnen laste staan. In dezelfde kerk, op het altaar van de H. *Maagd MARIA* en den H. JOHANNES den Dooper, was eene kapellanij of vikarij gesticht. In eene ongedrukte lijst van Hertog MAXIMILIAAN wordt gewag gemaakt van eene vikarij, hetzij dat dit dezelfde of eene andere zij, welke vikarij eerst door de Graven was vergeven geweest, maar naderhand had WILLEM VAN BEIJEREN de begeving, door een brief van den 13 Julij 1414, aan de overheden van de stad geschonken. Ook heeft ALANBERT VAN BEIJEREN, gemelde overheid, door eenen brief van den 19 April 1506, gemagtigd, om den Koster aan te stellen. Deze kerk was een groot, ruim en deftig kruisgebouw, dat ongeveer 85 ell. lang, nagenoeg 35 ell. breed en bijna 19 ell. hoog was. De middelkerk rustte op veertien, het koor op twaalf pilaren. De toren dezer kerk was kunstig gemaakt en ongeveer 36 ell. hoog; behalve deze toren stak er nog een klein spitsje, ter hoogte van ruim 11 ell. uit het kruiswerk. Dit geboaw is van tijd tot tijd verbeterd en, na verloop van vele jaren, tot volkomenheid gebragt. In het jaar 1525 werd er een groot orgel in geplaatst, en in het jaar 1550 werd de toren gebouwd. Het nieuwe speelwerk in den toren werd in het jaar 1670 voltooid. In het vorige jaar was de groote brandklok, die omtrent 5200 ponden zwaar was,

van den toren in het klokhuis, dat toen ook nagenoeg 8 ell. hooger gemaakt werd, overgebracht. In 1521 sloeg de bliksem in de kerk, doch de brand werd nog gelukkig gebluscht. Het springen van den kruidmolen, in het jaar 1703, heeft ook veel schade aan de groote kerk gedaan. Na het herstellen der schade werden de namen en wapenschilden der werkbazen, die deel hadden genomen aan de aanneming, geplaatst in een glasraam aan de Noordzijde van de kerk, waaronder de volgende regels:

DE BUSKRUIDMOLEN SCHOND, DOOR 'T SPRINGEN, KERK EN DAKEN,
EN SCHEUTTE DE OORDELSDAG. OPDAT DE NABAAT 'T' ZOU
GENUGEN, LIET DE RAAD, DIE EER VERDIENT DOOR TROUW,
ELK WERKBAAS DUS ZIJN SCILD NIER STELLEN BIJ 'T VERBAKEN.

H. FOKKENS 1703.

Ook gaf de Regering een geheel nieuw glasraam in het koor aan de Noordzijde, met de namen en wapenschilden van hare leden, waarboven een tafereel geplaatst werd, geteekend door Mr. ROBBIN DE HOESE, met deze regels:

ONTZIE, O DOENDER! 'T GLAS GESCHONKEN DOOR DEN RAAD,
'T ZIJN DEZE WAPENS, DAAR STADS WELZIJN IN BESTAAT.

Buiten deze herstellingen en versierzelen, werden, in de eerste helft der achttiende eeuw, nog vele andere reparatiën aan de Grootte kerk gemaakt, maar eene nieuwe ramp trof in het jaar 1749 een gedeelte van dit gebouw. Op den 13 October van dat jaar werden, bij de plegtige begrafenis van den Heer MEINARD MEERENS SCHEGERS, Luitenant-Generaal der Cavallerie en Kolonel van een regement ruitery, ten dienste dezer landen, de drie eerste vakken der kerkglazen, door het lossen van het geschut buiten de kerk, alsmede de westerglazen van het kosterbuis, bijna geheel vernield, stortende zelfs stukken van de gemetselde schinkels ter neder. De schade werd echter op kosten van de weduwe van den overledene hersteld. In het jaar 1774 werd er een begin gemaakt met de daarstelling van een geheel nieuw orgel, hetwelk in het begin van het jaar 1777 voltooid werd. Het was vervaardigd door JOHANNES MITTERREYTER en had een en veertig stemmen of sprekende registers voor drie handklavieren, ieder van drie en vijftig toetsen, gaande van groot C tot drie gestreept e'', benevens een vrij pedaal of voetklavier van twee octaven, gaande van groot C tot een gestreept e', welke klavieren elk afzonderlijk en door middel van drie koppelingen, op onderscheidene wijze met elkander gelijktijdig gebruikt, en het vrij pedaal aan de handklavieren gekoppeld werden. Het geheele orgelwerk was geplaatst in twee net bewerkte, met lof- en beeldwerk versierde kasten, staande op een even sierlijk gebouwd ozaal, hetwelk op kolommen rustte. De prestant, 16 voeten (10 ell. 2 palm.) van het manuaal, stond in de groote kast en de prestant, 8 voet (5 ell. 1 palm.), in de kleine kast of het rugpositief, en prijkten als paradepijpen van gepolijst Engelsch tin in het front. Dit orgel had zes blaasbalgen, welke eenen genoegzamen wind voor het geheele werk aanvoerden. De grootste ramp kwam deze kerk over den 5 Augustus van het jaar 1838, toen het werk van onderscheidene eeuwen in weinige uren door de vlammen vernield werd. De brand, door onvoorzigtigheid der loedgieters ontstaan, nam in het drooge houten verwulf zoo spoedig toe, dat aan de redding van het gebouw zelfs niet meer te denken was, en het alleen aan den gunstigen wind, die het vuur over een min bewoond gedeelte der stad dreef, de ijverige pogingen van de ingezetenen en naburige gemeenten

tot blussching van den brand, waar die zich elders openbaarde, en aan het binnenwaarts nederstorten van den toren is toe te schrijven, dat niet een groot gedeelte van de stad zelve eene prooi der vlammen werd. Omstreeks één uur op den middag werd de brand, die in het honten verwulf begon, van buiten ontdekt, door een weinig rook, welke zich aan de westzijde van het noorderkruis door het dak ontlastte, en nagenoeg gelijktijdig in de kerk bij den wester hoofdpilaar van het noorderkruis, door eenige vonken, die het werkvolk in de kerk, op de stoelen zag nedervallen, en reeds vóór twee ure was het geheele dak en toren nedergestort, en vertoonde de geheele kerk niets anders dan één vuur, dat de pilaren deed barsten en de graven openspringen; ook de belendende gebouwen, vooral aan de zuid- en oostzijde, de kosterswoning, bibliotheek, consistorie en kerkmoesterskamer brandden spoedig ledig, zoodat men naauwelijks tijd had om de fondsen van de kerk en diaconie te redden, en de naburige huizen zeer veel gevaar liepen (1). De herbouwing van de groote kerk en den toren, door medewerking en ondersteuning van het Gouvernement, de provincie, de kerkelijke fondsen, de stad en verder door milde bijdragen van verschillende oorden, is in Junij 1841 aanbesteed, alsmede na den herbouw der kerk, in Januarij 1844, het binnenwerk.

De Noorderkerk, ook wel de Vrouwekerk genaamd, als zijnde vóór de Reformatie aan *Onze Lieve Vrouwe* toegewijd geweest, op het *Noord*, is klein doch hecht en wel gebouwd. In de lengte beslaat zij met het koor 48 ell., en in de breedte ongeveer 28 ell. De middelkerk rust op zeven hardsteenen pilaren. Het gebouw werd in het jaar 1426 aangelegd, in 1427 aan de H. MARIA toegewijd, en naderhand, op onderscheiden tijden voltooid. Het kruiswerk en het steenen koor, werden, in het jaar 1450, gebouwd. Zij heeft eenen spitsen toren, maar is van geen orgel voorzien. Deze kerk had hare stichting, naar men verhaalt, aan eenen molenaar te danken, die bij nacht boven de plaats, waar sedert deze kerk gesticht is, een Mariabeeld zag heen en wederzweven, en in een schip, dat door tegenwind opgehouden werd, dat beeld terug vond. Intusschen had men reeds, op de bewuste plaats, eenen aanvang met het bouwen der kerk gemaakt, nadat de eigenaar, die zijn huis hiertoe niet wilde afstaan, aan de pest gestorven was, en zijne weduwe hare woning had overgegeven. Het Mariabeeld werd, met groot gejuich, in de kerk geplaatst, de schipper zeilde met gunstigen wind de haven uit, en duizende geloovigen verrigten sedert hunne godsdienst binnen de muren van dit kerkgebouw. In het jaar 1584 waren in twee glazen dezer kerk, te weten een voor en een achter, beide juist midden in het gebouw nieuwe geschilderde wapens van den Prins van ORANJE geplaatst, welke vier of vijf dagen vóór 's Prinsen noodlottigen dood door eenen sperwer, die door het voorste de kerk in, en door het achterste daar weder uitvloog, beide vernield werden. Uit dese gebeurtenis voorspelden toen reeds vele bijgelovige menschen, welke, terwijl dit voorviel, de namiddag godsdienstoefening bijwoonden, dat de geliefde Vorst ras zijn leven op eene rampspoedige wijze zou verliezen. De Oosterkerk, aan de *Zuidzijde van de Oosterstraat*, die, vóór de Hervorming, aan den H. ANTONIUS was toegewijd, werd eerst in het

(1) Men zie voorts nogeps de geschiedenis dezer kerk C. A. ABRING, *Beknopte geschiedenis der stad HOORN en verhaal van de stichting, voltooiing en herfraaiing van de groote kerk, tot op den brand die haar vernielde*, op den 3 Augustus 1838, te HOORN, bij de geb. VERBAARS.

jaar 1440 gesticht, en naderhand van tijd tot tijd voltrokken. Zij is nog kleiner dan de Noorderkerk, doch voor het overige geen onsierlijk kruisgebouw. In het geheel is zij ongeveer 41 ell. 5 palm. lang, en ruim 9 ell. 9 palm. breed. In het jaar 1600 werd er een doortuchtig daktorentje op deze kerk gebouwd, en in het jaar 1764, is zij van een nieuw orgel voorzien.

Toen de Remonstranten in het jaar 1626, een huis en mousterij, de Roohand genaamd, gekocht hadden, en tot eene predikplaats zochten bekwaam te maken, werd het hun eerst belet, doch naderhand kregen zij er vrijheid toe. De Predikant DOMINICUS SAPNA, deed er de eerste leerrede, op den 19 October des jaars 1631. Deze kerk had haren ingang in de *Ramen* en de *Turfhaven*. Sedert het jaar 1816 is de voormalige Herstelde Evangelisch Luthersche kerk, het zoogenaamde Foreestenhuis, op het *Groote Oost*, hetwelk een ruim gebouw is, uitwendig zeer fraai versierd, bij deze gemeente in gebruik.

De Lutherschen te Hoonz hebben eerst hunne vergadering gehouden in een bakkershuis op den hoek van de *Hanekamsteeg*, waar JOHANNES VIJANDT, den 1 October 1628, de eerste leerrede hield. Daarna hebben zij een tijd lang in de Munt gepredikt, alwaar, op den 18 October van datselvede jaar, voor de eerste maal is gedoopt. Vervolgens werden hunne vergaderplaatsen somtijds eens verlegd, uit verscheidene oorzaken, tot dat eindelijk in het jaar 1631 een gebouw gekocht werd in de *Tempelsteeg* en de *Ramen*, waaraan den 7 Mei van dat jaar den eersten steen gelegd werd en dat den 1 Julij daaraanvolgende werd ingewijd. Dit predikhuis werd 56 voeten (15 ell. 8 palm. 5 duim.) lang en omtrent 25 voeten (ruim 7 ell.) breed gemaakt. In het jaar 1645 is dit gebouw nog achttien voeten (ruim 5 ell.) in de breedte vergroot, tot galerijen en hangkamers; in 1660 is ook een bekwaam vertrek tot eene consistoriekamer getimmerd. Toen bereikte deze gemeente hun haren bloei, daar op het kersfeest van 1658 hier bijna 600 leden ten avondmaal gingen. Met goedkeuring van Heeren Burgemeesteren, lieten de Broederen of kerkeraden der Luthersche gemeente, in het jaar 1768, hunne oude Kerk wegbreken, benevens nog drie huizen aan de straat, die zij reeds vroeger gekocht hadden, en op deze ruime grond eene nieuwe en zeer fraaije kerk bouwen, welke den 2 Julij 1769, plechtig werd ingewijd, en in welke consistoriekamer het afbeeldsel in olieverf van den Predikant JOHANNES VIJANDT hangt. Naast de kerk werd ten jare 1775 een geheel nieuw en sierlijk woonhuis voor den Predikant opgetrokken, terwijl, in hetzelfde jaar, door den Heer TABEL te Amsterdam, wiens vader vroeger Predikant in deze gemeente geweest was, een orgel aan de kerk ten geschenke werd gegeven. Deze kerk beslaat buitenwerks 28 ell. in de lengte, ruim 15 ell. 5 palm. in de breedte; de zijmuren zijn ruim 9 ell., en de voor en achtergevels ruim 11 ell. 7 palm. hoog. Van binnen is dit bedehuis lang ongeveer 26 ell. 6 palm. en breed ruim 15 ell., zijnde de hoogte van den vloer tot den onderkant van het midden verwulf 6 ell. 6 palm.

Men had vroeger te Hoonz verscheidene Doopsgezinde kerkjes, onder andere eene van Westwaterlanders, in de *Ramen* en in de *Nieuwe Steeg*, en eene van de Friezen, in de *Peperstraat*. Ieder dezer gemeenten had twee gewone Leeraars, benevens éenen die in beide deze kerken over en weder predikte. Ook hield men in beide gedurende de vier wintermaanden, des Woendags oefening. Thans hebben de Doopsgezinden te Hoonz slechts éene kerk, zijnde die in de

Peperstraat: Vroeger hadden er de Collegianten nog eene afzonderlijke vergaderplaats, die ook haren ingang in de *Rinnen* had.

De Roomsch-Katholijke statie van den H. Franciscus, welke 920 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, heeft hare kerk op het *Achterom*, in het gebouw ondertijds de drie Tulpen.

De Roomsch-Katholijke statie van den H. Cyriacus, die 820 Communikanten (onder welke die van het correctiehuis) telt, en door eenen wereldlijken Geestelijken en eenen Kapellaan bediend wordt, heeft hare kerk in de *Achterstraat*, zijnde vroeger geweest de kerk van het Mariaklooster, later het gewezen Artilleriehuus, bladz. 808 vermeld, dat, in het jaar 1828, aan zijne vorige bestemming is teruggekomen. Deze kerk is van torentje en orgel voorzien.

De derde statie, welke de R. K. hier hadden, en welke door eenen Wereldlijken Geestelijke bediend werd, is in het jaar 1828 opgeheven. De kerk, die in de *Stijksteeg* stond, en aan den H. CYRIACUS toegewijd was, was zonder toren, doch van een orgel voorzien.

Voorheen hadden de R. K. hier nog twee kerken, in welke de Jesuiten dienst deden, doch deze zijn op last der Regering gesloten. De eene dezer kerken, welke stond op het *Gerritsland*, is gesloopt. De andere, in de *Peperstraat*, wordt thans gebruikt tot eene Concertzaal.

Vóór de Hervorming had men nog te Hoorn de kapel van den H. CORNELIS in de *Oosterlaan*. De Stichters waren twee gebroeders, die overlegd hadden te samen eene kerk te stichten, maar alzoo zij, ergens verschil over kregen, en ieder het gaarne naar zijn zin had gehad, zijn zij van malkander gescheiden. De eene voltrok de kerk, daar zij begrepen was, de andere begon er een op eene andere plaats: dus ging het werk dewijl zij beiden gebrek aan geld hadden, niet spoedig voort, zoodat er de kinderen op de straat van zongen.

DAAR WARE: TWEE GESLLEN

STICHTENDE TWEE CAPELLEN.

HADDENS' NAAR BUYDEL WEL BESIEN,

SIJ HADDENS GENOEG GERAAD AAN IEN.

Een dezer kapellen, zijnde die van den H. CORNELIS, werd daarmede, in het jaar 1464, door den stichter, met consent van den Raad gegeven aan de Zusters van het klooster van St. MARIA MAGDALENA, die haar in het jaar 1498 van steen deden optrekken, aangezien zij vroeger slechts van hout was opgetimmerd. Men heeft ze, na de Hervorming, afgebroken, en burgerwoningen in de plaats gebouwd.

Men had voor de Reformatie te Hoorn negen kloosters, te weten twee mans-, en zeven vrouwenkloosters, als: St. Hieronymusklooster in de *Gouw* (*Nieuwstraat*), welks kerk thans tot Stadhuis dient; het Petrusklooster, gewoonlijk St. Pietersdal genaamd, eerst buiten de stad gelegen, doch in het jaar 1598 daar binnen getrokken, en alzoo in den *Dal* staande, in welks plaats, in het jaar 1617, een Oudemannenhuis gebouwd is, dat thans tot Proveniershuis dient; het St. Agnietenklooster, achter de *Grootse Kerk*, later het Admiraliteitshuis of Prinsenlogement; het St. Catharinaklooster, aan de oostzijde van de *Gouw*, hetwelk vroeger een gedeelte van de *Muntstraat* bestoeg, thans gedeeltelijk dienende tot Kazerne van het garnizoen, gedeeltelijk tot verschillende kinderen gevestigd wordende; het Cecilieklooster, aan de oostzijde van de tegenwoordige *Nieuwstraat*, waarvan het achterste gedeelte dient

tot Latijnsche school, zijnde het overige afgebroken en thans tot tuin aangelegd; het St. Geertruidaklooster, in de *Gom* thans vervangen door woonhuizen; het St. Mariaklooster in de *Achterstraat*, later ingerigt tot een Burgerweeshuis, terwijl de kerk thans weder tot R. K. kerk dient; het St. Maria-Magdalena-klooster, bijna op het einde van het *Oost*, later tot Woonhuizen verbouwd; het St. Claraklooster, op de *Kleine-Noord*, thans tot Bergplaats van steen en kalk dienende.

Onder de liefdadige gestichten te Hoorn verdient om den geval vermelding: het Gasthuis, in de *Kerkstraat*, bestaande uit twee gebouwen, het Oude- en het Nieuwe-Gasthuis genaamd. Wanneer het Oude-Gasthuis gebouwd is, is niet wel aan te wijzen. Alleenlijk is er een brief van Hertog WILLEM VAN BUREN voorhanden, gegeven in het jaar 1346, waarbij hij die van Hoorn tot het oprigten van een Gasthuis verlof geeft. Het werd in het jaar 1563 vernieuwd. Het nieuwe Gasthuis was in het jaar 1631 gebouwd. Uit dit gesticht zijn de oudemannen en oude vrouwen, in het jaar 1841, opgenomen in het Protestantsche weeshuis of bij betrekkingen besteed.

Het Weeshuis, in de *Achterstraat*, was certijds een klooster aan de H. MARIA toegewijd; doch na de verandering der Regering te Hoorn, werd het in het jaar 1674 tot een Weeshuis ingerigt. De Graaf VAN BISSCHOP was er in het voorgaande jaar (1673), dadelijk na zijne gevangenneming in den slag op de *Zuiderzee*, in hechtenis gesteld, gelijk nog uit een oud versje van CORNELIS TARKS, boven den eersten noordwestelijken pilaar van het koor in de Groote kerk, te bespeuren is:

DOOR 't LOVIER GEVLELT
VAN MEELICH NELIT,
DER VELLE WEST VALSCHEN NALIE,
WERT BOSSV GEVLELT.
DIT HUIS GESTELT
TOT LOB-TREK VAN GODE BRATIE.

Vóór het jaar 1672 was het Weeshuis, zoo als getuigd wordt, in de *Oosterstraat*, alwaar men het, in het jaar 1631, gesticht had. Het tegenwoordige Weeshuis is, in het jaar 1729, aan de zijde van de straat, geheel vernieuwd en met verscheidene fraaije vertrekken vermeerderd. Eenige huisjes, in de *Achterstraat*, tot dit Weeshuis behoorende, worden aangewezen als de plaats, waar de Graaf VAN BISSCHOP, lang gevangen gehouden werd. Ook leest men aldaar nog het navolgende versje:

ANNO 1673 MEN ZAG
IN OCTOBER DEN ELFDEN DAG
GROEF BOSSU NIER VEROVERT TOT HOORN.
GEVANGEN IN DIT HUIS HIL LAG
EVEN DRIE JAREN NA DEN SLAG,
DIE HIL OP DE ZUNDER-ZEE HAD VERLOREN.

Het Roomsche Katholieke Weeshuis, in het *Achterom*, in het jaar 1776 gebouwd, is een ruimen luchtig gebouw, lang 41 ell. 3 palm., breed 53 ell. 3 palm., met eens binnenplaats; daar achter is een uitgestrekte tuin. Boven de Regentenkamer is, in arduinsteen uitgebouwen, het volgende tijdvers:

HIER KORSZENT SCHEERDRE SONG HET WESKE IN HAAR SCROOF,
HIER HEEFT STOKOVD GEBREK HEN TOFVERLAAT IN NOOD.

Het Proveniershuis, ook het St. Pietershof genaamd, in den *Dal*, ter plaatse, waar certijds het klooster der Kruisbroeders

of Augustijner Nonniken geweest is, werd in het jaar 1617 gebouwd en tot een Oudemansenhuis geschikt gemaakt. In het jaar 1659 werd er het Oudevrouwenhuis bijgevoegd, en droeg sedert den naam van het Oudemans- en Vrouwenhuis, hoewel er te voren reeds oude vrouwen in geplaatst waren. Doch in het jaar 1662 werden er de Proveniers van den Keerenerweg, buiten de Noorderpoort, in overgebracht, en na dien tijd is het een Proveniershuis geworden. In het jaar 1692 werd het geheel vernieuwd, met eenen fraaijen voorgevel, over de *Ramen* uitziende, versierd, en met onderscheidene nieuwe vertrekken vermeerderd. De oude kerk der Augustijnen, die tot dien tijd was blijven staan, werd toen afgebroken. In dit huis is eene plaats, het Vierkant genaamd, alwaar de Regering dikwijls krankzinnigen en lieden van een ergerlijk leven deed opluizen. Boven den ingang van dit gesticht leest men: OUD MANN' EN VROUWENHUIS, en wat hooger is dit opschrift:

CONSULIBUS FLAMMESCIT ANOR: NEC PATRIBUS ANOR
 OCCIDIT, OBSEPSIT FLAMMA CURA SENES.
 MACINA TESTATUR. FIRMANT INSIGNIA. TANTIS
 PRAENIA SINT SUPERIS EXORITURA VIRIS.

(d. i.: Bij de Burgemeesters is de liefde ontvlamd, en bij de Raadslieden is de ijver niet bezweken. Een vurige bezorgdheid heeft de oudsten ingenomen. Dit kunststuk getuigt het. De sieraden bevestigen het. Mocht de hemel zulke mannen beloonen).

Ter wederzijde ziet men de namen en wapenschilden van de Heeren:

MR. ALBERT SONCK	MR. JACOB VERSCHUUR
MR. JACOB VAN FORREST	NICOLAAS WIJNTGIS
CORNELIS MENT	OUTGER GROOT
MR. ALLARD MERENS R. B.	OUTGER MOLENWERFF.
FASCES ET SECURES REIP.	SIMON BAARS
HORNANAE	ANNO MDCLXXXII

Het voormalige-Huiszitten-Armen-Weeshuis, op het *Weidje*, in het jaar 1599 eerst tot een Peshuis aangelegd, werd op den grond van het voormalig Augustijnenklooster gebouwd, doch in het jaar 1685 vertimmerd, waarna alle arme, ouderloose kinderen hier werden bijeengebragt. De eer van het tot stand brengen dezer inrigting, werd voornamelijk toegeschreven aan vrouwe CECILIA DE JONGE VAN ELLENHET, Echtgenoot van Mr. FRANÇOIS VAN BREDEHOFF, Heer van *Oosthuizen* enz., want deze vrouwe heeft niet alleen tot het weder oprigten van dit huis alles aangewend, wat noodig was, maar daarenboven het nog met eene aanmerkelijke som begiftigd. Vervolgens zijn de inkomsten van dit huis allengskens vermeerderd, zoo dat er niet alleen later eene menigte kinderen in gehuisvest en onderhouden, maar daarenboven buiten het huis nog vele nooddriftige lieden uit ondersteund werden. Het onderhoud van dit huis bestond, onder anderen, in eene collecte, die elke week, met armbussen langs de huizen der goeude ingezetenen van alle gezindten binnen deze stad werd gedaan, om vrijwillige aalmoezen voor dit Huis in te zamelen; doch hiervan werd ook het geld der buurtmoeders bezorgd en uitgekeerd. In het jaar 1759 is het gesticht van voren geheel vernieuwd en met eenen deftigen ingang en onderscheidene nieuwe vertrekken vermeerderd. In Maart 1795 werden de kinderen uit dit huis in het Burgerweeshuis overgebracht, waar zij sedert verbleven; terwijl het Huiszitten-Armen-Weeshuis toen tot een kaserne werd ingenomen, waartoe het nog dient.

In het jaar 1620 werd er nog een Armen-Weeshuis, in de *Ramen*, opgericht, alwaar men arme kinderen aan het kammen, spinnen en ander werk hielp, doch het verviel na verloop van eenige jaren uit gebrek aan onderhoud.

Ook was reeds in 1445, buiten de stad, op den *Keerenerweg*, een Leproozenhuis gesticht, bij eene kerk van Sr. LAZARUS. Het werd nog in de zestiende eeuw tot een Proveniershuis gebruikt; doch thans is het er niet meer. Van de kerk, die er bij stond, is het muurwerk lang overgebleven. De middelen van dit Leproozenhuis sijn met die van het Huissitten-Armen-Weeshuis vereenigd geworden. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland.

Er is nog een klein hofje te Hoozn, staande op het *watertje* van het *Monikkenveld*. Het werd in den jare 1684 gesticht, door eenige Collegianten en Remonstranten, van welke de voornaamste waren PIETER BOS de vader en KLAAS STAPEL; naar dezen laatste draagt het hofje den naam van Klaas-Stapels-Hofje. Het was bij de eerste oprigting geschikt voor oude ongehuwde vrouwen en weduwen, die geene lidmaten waren bij de Remonstranten of Doopsgezinden, noch bij eenige andere bijzondere gezindheid, doch te Rijnsburg het Avondmaal hielden. Ook plagten er de Collegianten hunne vergadering te houden. Thans wordt het bewoond door oude vrouwen. De voordeelen van dit hofje sijn vrije woning en vrij accijns. Men plagt er ook jaarlijks eenige proven uit te deelen, dat thans uit onvermogen achterblijft. Volgens een verdrag bij de eerste stichting gemaakt, stond dit hofje langen tijd onder het bestuur der naaste bloedverwanten van den gemelden PIETER BOS.

De Bank van Leening of Lombard, staat in de *Wisselstraat*. In het jaar 1878 werd op voorspraak van WILLEM I, Prins van Oranje, aan iemand voor de eerste reis toegestaan, te Hoozn, eene tafel van leening te mogen oprigten.

Voorts heeft men nog te Hoozn vier Begravenis-ondersteunings-bossen, en een Genootschap tot ondersteuning van behoeftige kraamvrouwen, alsmede Vrouwenvereeninggen: *Tot Heil der Armen*, die aanvankelijk veel nut stichtten.

Tot de wetenschappelijke inrigtingen behoort: de Latijnsche school, in de *Kruisstraat*, bestaande uit zes klassen, waaraan vroeger door eenen Rector, eenen Conrector en eenen Preceptor, thans echter alleen door eenen Rector, en eenen Leeraar in de Wiskunde onderwijs gegeven wordt. De eerste, die, na de Reformatie, als Rector in de Latijnsche school onderwijs gegeven heeft, is geweest ANDRIS BAS. De laatste Rectoren waren E. EPKEMA en J. S. SWAAN, sedert 1826 opgevolgd door Dr. C. A. ARBING; alle bekend door hunne schriften en leerlingen.

De Stadsboekerij, die eerst in den jare 1838 opgericht werd, was geplaatst aan de zuidzijde van het oosteinde der Grootte kerk, boven de oude sacristie, later de kamer van Kerkmeesteren. Men bewaarde er een afdruek van den *Spiegel der Behoudenisse*, zijnde een der eerste boeken door LAURENS JANSZON KOSTER te Haarlem, omtrent het jaar 1440, gedrukt. Het is den regerende Burgemeesteren, op den 19 Februarij des jaars 1618, vereerd geworden door ISRAEL JAKOBZ, burger van Hoozn. Na den brand der kerk sijn nog eenige halfverbrande bladen gevonden en verzameld.

Ook heeft men er eene School voor Geneeskundigen ten platten lande, in het *Prinsenhof*, opgericht in het jaar 1825,
V. DEEL. 82

waaraan door vier Onderwijzers aan veertien leerlingen onderwijs gegeven wordt. Het Genees-, Heel-, Verlos- en Scheikundig Genootschap: *Vis unita fortior* (d. i. kracht wordt door vereeniging sterker), in het jaar 1818 opgericht, met 250 leden, en een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, opgericht den 16 Maart 1791, thans 70 leden tellende. In het laatst der vorige eeuw bestond hier ook een Taalkundig genootschap, onder de zinspreuk: *Magna Nolimus Parvi* (d. i.: wij streven met kleine krachten naar het grootte), welks leden in het jaar 1766 niet weinig mede gewerkt hebben, tot de oprigting van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden.

Men heeft er eene Fransche kostschool voor Jongeheeren, met ruim 50 leerlingen; eene Kostschool voor Jongejuifvrouwen, met 15 leerlingen, buiten de Stads burgerscholen, Particuliere scholen en Stads armen scholen.

Vroeger was de stad Hoorn beroemd door de fraaijs kabinetten van schildertjen, zoo als die van wijlen de Heeren Burgemeester Mr. C. C. VAN AKERLAKEN, Burgemeester Mr. C. J. VAN DE BLOCKHEUY, de families van CRAB, FORESTY, MEKENS, VAN DER STRATEN, BERGAMOY, en meer anderen, welke echter alle zijn uit elkander geraakt, hetzij bij verkoop na overlijden, hetzij bij verdeling onder de erfgenamen of bij verspreiding naar elders. Het kabinet van oudheden en schildertjen van den Heer STOKAARD bevat eenige der stukken, vroeger in de bovengenoemde kabinetten voorhanden, grootendeels aangevuld door aankoop van buiten. Tot dit kabinet behoort, behalve vele andere kostbare zeldzaamheden, ook eene uitmuntende verzameling van tusschen de 500 en 400 stuks, zoo gekleurde als ongekleurde, teekeningen van de beroemdste Meesters van vroegere en lateren tijd (1).

Van de te Hoorn geboren beroemde mannen vermelden wij: de Godgeleerden: ARNOLDUS POELNBURG, geb. 1628, † 1666, als Hoogleeraar aan het Seminarium der Remonstranten te Amsterdam; PRYNAUS LAAN, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Franeker, en JACOB GROEV HINLOPEN, geb. in 1725, † 25 Junij 1803, als Predikant te Utrecht.

De Regts geleerden: DOROTHEUS WALRAVIUS (WALRAVE), geb. oostreeks het jaar 1574, † in het jaar 1599, die mede een bekwaam Latijnsch Dichter was, en SAMUEL WALRAVE.

De Staatslieden: ROMBOUT HOGERBETS, geb. den 24 Junij 1561, † den 7 September 1625; ALBERT SONCK FRANZ., geb. in het jaar 1571, † 28 November 1658, als Schout zijner geboortestad, na in twee belangrijke buitenlandsche bezendingen, namelijk in 1621 naar Engeland en in 1648 naar Denemarken en Zweden gebruikt te zijn; NANNING KAYZER, † 24 Maart 1655, na Pensionaris zijner geboortestad en buitengewoon Afgezant aan het hof van Denemarken te zijn geweest; FRANÇOIS VAN BRECKHOFF, Vrijheer van Oosthuizen, Heer van Etershem, enz., geb. in 1648, † in 1721, na in het jaar 1688 Gezant bij den Keurvorst van Brandenburg te zijn geweest; HENRIK CARBARIUS NICOLAASZ., geb. in 1688, † 10 Maart 1748, na Bewindhebber der Oostindische-Maatschappij en Secretaris van Gecommitteerde Raden in het Noorderkwartier te zijn geweest; JOAN ABBEKERK CRAB, geb. in 1706, † 15 Augustus 1778, na eerst Bewindhebber der Westindische en later van de Oostindische-Compagnie te zijn geweest, en Mr. HENDRIK VAN STRALEN, geb. 20 October 1757, † 6 November 1822, als Lid

(1) Men zie over dit kabinet nader C. A. ABBING, *Vervolg op VELIUS*, in de bijlage N. 80-82.

van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, na, zoo vóór 1795 als na 1805, onderscheidene hooge staatsposten bekleed te hebben.

Den Gouverneur-Generaal van Neerlands-Indië, JAN PIETREK. KOEK, geb. 8 Januarij 1837, † 20 September 1899.

De Geneeskundigen: HADRIANUS JUNIUS, eigenlijk ADRIAAN DE JONGE, die meer nog als Letter- en Geschiedkundige beroemd is, geb. 1 Julij 1811, † 16 Junij 1878; CORNELIS VIGIUS (VLIJER), geb. omstreeks 1868, † 27 December 1802; NICOLAUS BULIUS, eigenlijk NICOLAAS BOLLIX., die tevens een bekwaam Latijnsch Dichter was, geb. 17 Januarij 1850, † 28 Februarij 1818, als Hoofd-Officier van Hoorn en Advocaat-Fisikaal van het Noorderkwartier, en PETRUS COSTERIUS, † in 1619, als Opper-Genesheer van de Spaansche troepen.

Den beoefenaar der Natuurlijke Geschiedenis MARTINUS HOUTEYN, die zich door het schrijven van eene vertaling van het stelsel van LINNAEUS, met belangrijke uitweidingen en uitleggingen, hetwelk in 1761 het licht zag, en andere werken en schriften beroemd heeft gemaakt.

De Letterkundigen JACOBUS CERATINUS (VAN HOORN), eigenlijk TETHE, † 20 April 1830, als Hoogleraar in de Grieksche taal te Louven; NICOLAAS HINLOPEN, geb. in 1724, † in December 1792, en Mr. JAN WILLEM DE GRANE, geb. in 1788, † 31 Maart 1842, na van 1788 tot 1811 Hoogleraar in de Letteren en Geschiedenis aan de Hoogeschool te Franeker en van toen af tot aan zijnen dood toe aan het Atheneum aldaar, te zijn geweest.

De Nederduitsehe Dichters: PIETER HOOGERBERTS, geb. den 2 Maart 1842, † 12 September 1899, die mede de Latijnsche lier hanteerde; CORNELIS TAREN., geb. omstreeks het jaar 1867, † in November 1600; Mr. JONAN BERTS, † vermoedelijk in het jaar 1668, als Ordinaris-Advocaat van het Ed. Mog. collegie ter Admiraliteit van West-Friesland en het Noorderkwartier.

De Latijnsche Dichters: JACOBUS DUNIUS, eigenlijk JACOB VERDUYNEN, † in 1872 of 1873; CORNELIUS MAHRS HORRANUS, uit de zestiende eeuw, † als Genesheer in zijne geboorteplaats, en ALBERTUS VERLAARIUS (ALBERT VERLAAN), geb. 7 November 1877, † 14 Januarij 1806.

De Geschiedschrijvers: CORNELIUS HORNHEMIS of HORRANUS, uit de zestiende eeuw, die een *Fasciculus Temporum* heeft geschreven; PETRUS JUNIUS, eigenlijk PIETER DE JONGE, † 15 November 1857, en THEODORUS VELIUS, eigenlijk DIRK VOLKARDTJE. SEYLMARKER, geb. den 10 Januarij 1872, † den 23 April 1830.

De Schilders: JAN LIS; JACQUES WABBE, die in het begin der zeventiende eeuw gebloeid heeft; JAN ALBERT ROODSENS of ROTIJS, geb. in het begin der zeventiende eeuw; zijnen zoon JACOBUS ROODSENS, geb. omtrent het jaar 1651, † in 1681; JAN LINSCH of liever JAN VAN LINSCH; HENDRIK GRAAUW, geb. in 1627, † in 1681; PIETER GALLIS, geb. in 1633, † in 1697; GASPAR VAN DEN BOSCH, geb. in 1654; JAN KLAAS RIETSCHOOFF, geb. in 1682; diens zoon HENDRIK RIETSCHOOFF, geb. in 1678; HERMAN HREYNSBURGH, geb. 9 October 1667, † 30 October 1726; KLAAS KLOECK, geb. omstreeks het jaar 1730, † 28 November 1800; JAN KRAT, geb. 21 Maart 1730, † 1 April 1806.

Den Glasschilder JOZEF OOSVRIJS, geb. in 1628, † in 1661.

De Teekenaars PIETER AARTJE BLAAUW, geb. 2 November 1744, † 2 December 1808, die tevens een bekwaam beeldsnijder was, en ADRIAAN DOEZJAN, geb. omstreeks het jaar 1740, † 18 Februarij 1817, na zich mede als schoonschrijver en fraai werker in papier te hebben doen kennen.

Den Plaatsnijder **CORNELIS COET**, geb. in 1836, † in 1878.

Den Luitenant-Admiraal **WILLEM BASTIAANZ. SCHEPERS**, die in 1688 het bevel voerde over de landings-vloot naar Engeland, en den 26 Januarij 1704 te Rotterdam overleed.

De Vice-Admiralen **Pieter Floriszoon**, gesneuveld den 7 November 1658, en **Jan Cornelisz. Meppel**, † in Julij 1669.

De Schouten-bij-Nacht **GOVERT ALBERTZ. 't HOEN**, gesneuveld 4 Augustus 1666, en **JAN JANSZ. DIK**, gesneuveld in 1690 in den slag bij Bevesier.

De Kapiteins: **KLAAS ALBERTSLOON SWART**, met zijn schip door storm verongelukt den 9 November 1655; **CORNELIS DE JONGH 't HOEN**, gesneuveld 6 September 1692, en den Kapitein der Vrijbuiters, **ALBERT DE JONGH 't HOEN**, die in het gevecht bij IJpendam sneuvelde.

De Zeereizigers: **WILLEM IJSSRAENTZ. BORTKOR**, geb. in 1587, † na 1654; **WILLEM CORNELISZ. SCROUTEN**; **HENDRIK BUSCH**, die de ontdekking van de Behringstraat door de Russen bevorderde, en **Pieter Jansen Livorn**, verdienstelijk door de uitvinding der schepen tot zware bevrachting, onder den naam van *Hoornsche Katten* of *Fluiten*.

REINIER PIETERSZ. VAN TWISK, die, omtrent het einde der zestiende eeuw, het gulden-kompas uitvond; hij stierf in 1613.

Den Stuurman **JAN FLOOR**, die een groot deel had aan de overwinning in den slag op de Zuiderzee, en ter belooning zijner dapperheid het zwaard van den Graaf van Bossu ontving.

Den onverschrokken **JAN HARING**, die in den slag op de Zuiderzee, den 12 October 1573, sneuvelde, toen hij de vlag van het vijandelijke Admiraalschip afhaalde.

Den moedigen Brouwer **ELLERT VERSCARN**, bijgenaamd **DE GRAAF**, die met een schuitje, uit vier koehuiden vervaardigd, van Hoorn naar Dantzig voer, welk schuitje door Koning Sigismund II, in de hoofdkerk te Krakau is opgehangen.

In het jaar 1416 werd te Hoorn het eerste groot haringnet gebreed, weinig jaren nadat **WILLEM BEURDEN. VAN BIERVLIET**, eene verbeterde wijze van haringkaken uitvond, waaraan die visscherij, haren uitgebreiden roem verschuldigd is.

Hoorn is eerst in het jaar 1426 wegens de ontstane sware oorlogen en hevige onlusten, tusschen **JAN, Hertog van Brabant** en zijne gemalin **JACOBA VAN BEIJEREN, Gravin van Holland**, met wallen omringd geworden, om gemelde Gravin des te gemakkelijker te kunnen tegen staan en Hertog **FILIPS VAN BOURGONDIE**, aan wiens zijde de meeste steden overhielden, te kunnen bijvallen, te meer doordien **JACOBA**, gelijk men wil, door verkeerde berigten en tegen hare gelofte, zekeren **JAN LAMBERTS KRUIF**, zoon van **LAMBERT KRUIF**, een rijk burger van Hoorn, te Gouda, ondanks alle de aanbiedingen van zijnen vader, deed onthoofden. Dit zielgrievend leed wakte de spijt zoodanig in het hart van den ouden **KRUIF**, dat hij niet alleen zijne medeburgers tot de reeds bepaalde bewalling der stad ijverig aanmoedigde, maar hun ook de penningen daartoe voorschoot, welke hij, tot behoud van het leven zijns zoons, der Gravinne vruchteloos had aangeboden. Dit nu was een der voornaamste middelen, waardoor de versterking der stad met allen spoed voltooid, met eenen aarden wal en houten poorten zonder bolwerken, maar met eene goede en diepe gracht, en met vele bekwaame wachthuizen omringd werd. De Kennemers hoogmoedig wegens de overwinning van Vrouwe **JACOBA** te Alphen, op haren genaal **JAN, Hertog van Brabant**, staken het hoofd omtrent dat jaar geweldig op,

en nadat zij **WILLEM NAGEL**, een oud en ervaren krijgsman, tot hun hoofd verkoren hadden, rukten zij, na het verwoesten van onderscheidene adellijke huizen, en het te onderbrengen van alle Westfriesche en Waterlandsche steden, uitgenomen **HOORN**, ook voor deze stad, doch de burgerij vatte de wapenen op, trok de benden moedig tegen, en op den Oudendijk, tusschen Oosterblokker en Zwaagdijk, met de vijanden handgemeen geworden zijnde, liep de strijd, die aan beide zijden met de uiterste verwoedheid werd volgehouden, eindelijk ten nadeele der Hoornsche burgerij uit. Hierdoor werd alles in de stad in de niterste vrees en droefheid gedompeld. Men verwachtte den zegepralenden vijand alle oogenblikken binnen de muren, de weerbare manschappen waren afgeslagen of buiten de vesten, en men vond eindelijk geraden toevlugt te nemen tot de volgende list. De gemeente, binnen de stad namelijk, bij welke zich zeer vele vrouwen voegden, werd op den Hoogendijk niet ver buiten de oude Oostpoort in slagorde gesteld, om dus op eenigen afstand den schijn te geven, als had de stad eene nieuwe magt Bijgeenbragt. Deze list slaagde zoo gelukkig, dat de Kennemers dien dag afrokken, en toen zij den anderen dag voor de stad kwamen, met het voornemen, om die stormerhand in te nemen, zagen zij zich deerlijk bedrogen, doordien de Heer **VAN LISLEADAN** en **JAN**, bastaard **VAN SEMPOL**, op den middag, met 600 man, onder welke 300 Picardische handboogschutters, te water binnen de stad gekomen zijnde, zich de Noorderpoort deden openen, vereenigd met de burgerij, eenen uitval deden, en bij de voorstad, met de Kennemers in een bloedig gevecht geraakten, die, hoewel veel sterker in getal, zulk een aanmerkelijk verlies leden, dat zij, met achterlating van hunnen Hoofdman **WILLEM NAGEL** en eene menigte andere brave krijgslieden, naar alle kanten de vlugt namen, en de stadsbanier van Alkmaar verloren, welke sedert tot in het jaar 1482 te teeken dezer behaalde overwinning, in het koor der Groote kerk te **HOORN** is opgehangen; terwijl de plaats, waar het gevecht voorviel, naar het keeren der Kennemers den Keereneerweg of het Keern genoemd werd.

Hertog **FILIPS VAN BOURGONDIE**, naderhand binnen **HOORN** gekomen, beloofde de dapperheid der burgeren met vele aanzienlijke voorregten. In den Oosterschen oorlog van het jaar 1441 kweten die van **HOORN** zich mannelijk. In het jaar 1471 ontstond er eene aanmerkelijke beroerte onder het graauw, over de vermeerdering der stads accijnsen, welke eenige belhamels het leven kostte. De vollers en wevers werden ook, om dit oproer, te gelijk met de lakennering, uit de stad gejaagd. In het jaar 1477 werd het gemeen wederom gaande gemaakt door zekeren **JAN BANJAARD**, hetwelk zoo hoog liep, dat er de afschaffing der accijnsen en eene volslagen verandering der Wethouderschap op volgde. Het huis van den Schout **MAARTEN VELAAR** werd geplunderd, en **BANJAART** in zijne plaats tot Schout aangesteld. Alles eindigde met een verdrag tusschen de Regering en de gemeente, en **HOORN**, dat, tot hiertoe, de Kabeljauwsche zijde gehouden had, werd toen onder de Hoeksche steden gerekend. **VELAAR** nu geen middel ziende om zijnen post weder te bekomen, begaf zich in het jaar 1478 naar Amsterdam, waar hij zich bij de Kabeljauwsche partij voegde, en het regt van zijn schoutsambt aan den jongen Heer **JAN VAN EGMOND** overdroeg, deze beloofde hem in vergelding met al zijne aanhangers weder binnen de stad te zullen brengen; doch die van **HOORN** onderrigt van dezen toelag, waren zorgvuldig op hunne hoede, en hoewel de Heer **VAN EGMOND** reeds in het jaar 1479 eenen mislukten aanslag op de stad gedaan had,

ondernam hij echter, acht dagen daarna, eenen tweeden, tusſchen de Noorder- en Westerpooten. Reeds was zijn volk bezig met het oprigten der stormladders, toen de burgerij, zulks vernemende, de wapenen aangreep, de bestormers deed terug deinzen, en hun ingebeeld voordeel verlaten. In het volgende jaar bereikten de Kabeljaanwſche ballingen hun oogmerk beter, alſtoen werd hun, door tuſſchenkomst van den Hollandſchen Stadhouder den Heer van LALAING vergund, om weder in de stad terug te mogen keeren, onder plegtige belofte echter van nimmer naar een ambt te zullen dingen. Desnietteenstaande werd in het jaar 1482 de Regering aldaar veranderd, en de gewezen Schout MAARTEN VELAAR in zijn ambt hersteld, gelijk ook de overige Kabeljaanwſchgezinden het roer der Regering weder in handen kregen, en de Hoekſchen uitgedreven werden. Deze laatſten bemagtigden echter in gemeld jaar de stad weder op nieuw, doch de hevige partiſchapp, nog gedurig voortwoedende, was oorzaak, dat kort daarna de Kabeljaanwſchen, door eenige krijgſbenden van genoemden Stadhouder, ondersteund en aangevoerd door den Schout MAARTEN VELAAR, voor de stad kwamen, en dus geweldige aanvallen deden op de Keerenerweg, een weinig bewesten de Noorderpoort, doch zij werden met een aardberkelijk verlies afgeſlagen; terwijl de Schout VELAAR zelf in den laatſten storm sneuvelde, waarna de Stadhouder, den 20 Julij, Hoorn ſtormenderhand innam en eene geweldige ſlagting onder de Hoekſgezinde burgerij aanrigtte. Men ſtichtte toen ook een kasteel te Hoorn, om de ingezetenen beter in bedwang te houden.

In het jaar 1481 was er een geweldige brand binnen Hoorn ontstaan, waardoor geheele straten en burgwallen in de aſch gelegd werden.

In het jaar 1491 werd het kasteel te Hoorn wederom afgebroken; in welk jaar het Kaas- en Broodvolk velerlei moedwil binnen Hoorn gepleegd hebbende, eindelijk de stad ruimde, en naar Alkmaar vertrok.

De pest nam in den zomer des jaars 1495 wel 1800 menſchen weg.

In het jaar 1814, op Jeroensdag (30 Sept.), viel er een groot gat in den dijk, niet ver van de Westerpoot, en maakte daar het Meer, dat nu de Kleine-Waal heet, en wat verder van de stad, een weinig van deze zijde van Scharwoude, liep een ander, nog grooter, dat wel twee honderd en vijftig voeten wijd was, waardoor meer dan twintig morgen land wegspoelden en veroorzaakte zoo een groot meer, dat nog sedert, door het geſtadig aanslaan van het water, veel aangewassen is, voornamelijk aan de noordoost- en oostzijden, en later het Berkhouter- of Grootewaal genoemd, doch in het jaar 1628 bedijkt is. Door deze doorbraken liep alles onder.

GROOTZ PIER, poogde in het jaar 1818 Hoorn te bemagtigen, en sommigen ſchrijven, dat hij zich van de stad meester maakte, hetwelk echter door VELIUS, als ongegrond verworpen wordt.

Op Allerheiligendag van 1832 werd bij zwaren storm een stuk der Westerpoot en van den dijk op verſchillende plaatsen doorgelagen.

De plakkaten tegen de kettters, die eenige jaren later in het licht gegeven werden, zijn te Hoorn nimmer geſtrengelijk uitgevoerd. Men verzekert, dat er behalve vijf Doopsgezinden in 1835, geene perſonen om geloofzaken zijn omgebracht. De gematigheid der Hoornſche Regenten, omtrent de Onroomschen, is naderhand oorzaak geworden, dat de stad, in getal van handeldrijvende ingezetenen, aanmerklijk is toegenomen.

In het jaar 1866 verliet CLEMENT MAARTENS., Pastoor der St. Antoniuskerk, het Pausdom, en werd sedert de eerste Predikant der

Hervormden te Hoozn. Hij en andere gematigde Tieden zijn oorzaak geweest, dat men te Hoozn geen beeldenstorm gehad heeft; hoewel **BANDRODE's** knechten, in het volgend jaar, tegen gedane beloften, in eenige kloosters rondom Hoozn de beelden aan stukken gesmeten hebben. Deze, van die van Hoozn schepen begeerd hebbende, werden door den Graaf van **MUGEN** belet daarmede te vertrekken, waarop zij, zich gelatende eenen aanval op de stad te willen doen, de Regering noodzaakte, het zeewater in te laten, hetwelk hen op de vlugt dreef. De komst van den Hertog van **ALVA** in Nederland deed, in het jaar 1568, de voornaamste Hervormden Hoozn ruimen. Zij werden sedert openlijk ingedaagd en gebannen. De stad werd, op den 24 September des jaars 1569, met vierhonderd Spanjaarden bezet. Na het innemen van Brielle en de verandering te Enkhuizen, werd Hoozn, op den 19 Junij des jaars 1572, ook aan de Staatsche zijde overgebracht. **SONOR**, sedert in Hoozn gekomen, deed, nog voor het einde des gemelden jaars, achttien burgers, die men verdacht hield, ter stad uitbrengen.

Die van Hoozn ijverden in het volgend jaar sterk, om op de Zuyderzee de Amsterdammers alle mogelijke afbreuk te doen. In den vermaarden slag van 11 October 1573, werd de Graaf van **Bossu** door hunne dapperheid gevangen genomen en, nevens een groot getal Spaanschgezinden, te Hoozn in verzekering gebragt. In het jaar 1574 zat hij er nog, en werd toen van verraad tegen de stad verdacht gebonden, doch het vermoeden verdween. Ingevolge de Gentsche vredehandeling, werd **Bossu** eerst in November des jaars 1576 op vrije voeten gesteld. Men weet hoe hij sedert, tot zijnen dood toe, die ruim twee jaren later voorviel, de Staatsche partij heeft aangekleefd. Amsterdam in het jaar 1578 tot de Staatsche zijde overgebragt zijnde, week de meeste koophandel van Hoozn derwaarts met onderscheidene Amsterdamsche kooplieden, die zich te voren te Hoozn hadden nedergeset.

In de jaren 1587 en 1588 ontstonden er onlusten te Hoozn, door den **Leycesterschen** aanhang, die van **SONOR**, wiens knechten aldaar in bezetting lagen, gestijfd werd. Met veel moeite werd die gestild door de voorzigtigheid der wethouderschap en de komst van **Prins MAURITS**, die een zijner vaandelen in de stad bragt.

De twist tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten is te Hoozn ook sterk aan den gang geweest. De Regering was er den Remonstranten toegedaan. Zij ontzette in het jaar 1616 **DINK CHRISTIAANZON**, Contra-Remonstrantsche Predikant van Grosthuisen en Avenhorn, behoorende onder het schependom der stad, van zijne dienst, daar veel moeite op volgde. Men deed de kerken der gemelde plaatsen sluiten, die daarop door de Contra-Remonstrantsgezinden met geweld werden opengebrouken, en het liep eenen gemijnen tijd aan, eer de beroerte, hier over ontstaan, wederom gestild werd.

In de lente van het jaar 1618, kwam er eenig krijgsvolk te scheep voor Hoozn, gezonden zoo men dacht door **Prins MAURITS**, om zich van de stad te verzekeren, doch men liet het niet binnen. In October kwam hij zelf te Hoozn, en kort na hem eenige vendelen krijgsvolk, waarna hij de regering naar zijnen zin veranderde. Do kerk werd toen den Remonstranten ontnomen, en voor de Contra-Remonstranten ingeruimd. Aan **DOMINICUS SAPIA**, Predikant der Remonstranten, de stad ontzegd zijnde, geraakte hij er niet zonder een gevaarlijk oproer buiten. Sedert werden er de Remonstranten hard genoeg behandeld. De boeten werden er, somtijds boven de plakkatzen,

vertwaard, en ingevorderd door krijgsknechten, die den burgers tot zeven of acht toe werden te huis gezonden, en hun op den hals bleven zitten, totdat de boeten betaald waren.

WILLEM III, Prins van Oranje, in het jaar 1672 tot Stadhouder van Holland verkozen zijnde, kwam op den 21 September des gemelden jaar te Hooan de regering veranderen. Onder anderen werd **REINIER LANGEWAGEN**, op wien het prinsgezind graauw fel gebeten was, alzoo hij het *Eeuwig Edict* geteekend en beëdigd had, van zijn vroedschapsambt ontzet. Een razende hoop slecht volk was, op den 20 September, op zijn huis aangevallen, dat uitgeplunderd werd, en omver zou gehaald zijn geworden, was de schutterij niet in het geweer gebragt, waardoor de woede gestild werd. In het volgende jaar viel er ook aanmerkelijke opschudding te Hooan voor, tusschen de ruitertij, die aldaar in bezetting lag en de matrozen. Zij werd met het vangen en straffen der voornaamste belhamels gestild.

Den 1 Februarij des jaars 1703 vloog de kruidmolen, even buiten Hooan, in de lucht, waardoor een gedeelte der stad en eene menigte huizen, daaromtrent staande, vernield werden. De Grootkerk en andere hooge gebouwen waren zeer beschadigd. De schade hierdoor veroorzaakt, werd op meer dan honderd duizend gulden begroot.

In het jaar 1720 werd te Hooan eene zoogenaamde compagnie van navigatie en commercie opgericht, die in het eerst veel opgang scheen te zullen maken, doch welhaast te niet liep. De andere Noord-Hollandsche steden volgden het voorbeeld van Hooan in het oprigten van dergelijke compagniën, doch met gelijken schadelijken uitslag.

In het begin van Februarij 1748 had de Wethouderschap van Hooan **WILLEM IV**, Prins van Oranje, verzocht, dat de stad verschoond mogt worden van het ontvangen van 's Prinsen Gemagtigden, alzoo de burgerij aldaar geen misnoegen tegen de Regering had opgevat; doch men moest ook hier erlang besluiten, het voorbeeld der andere steden te volgen, en de ambten van de Regering te stellen ter beschikking van Zijne Hoogheid. De Gemagtigden kwamen er den 16 April, en hoorden eenige ingezetenen, die nogtans, zoo ver gebleken is, geene klagten deden over de Regering. 's Prinsen Gemagtigden trokken, na eenige dagen toevens, naar Medemblik; voorts naar Enkhuizen, Edam en Mounikendam, op alle welke plaatsen zij zich eenigen tijd ophielden, waarna zij naar 's Gravenhage terugkeerden. Nadat in Mei de Regering te Alkmaar veranderd was, kwamen zij wederom te Hooan, waar de bezetting, zijnde een gedeelte van het regiment van **SCHAIK**, in de wapenen gebragt was. Op den 23 werd de Regering veranderd; zeven Vroedschappen bleven ontslagen, in welker plaats anderen werden aangesteld. Het getal der Boongangeren, die oudtijds uit de gegoedste ingezetenen plagten te bestaan en uit welken negen personen geloot werden, die jaarlijks Burgemeesteren kozen, was in het jaar 1745 bepaald op zestien, doch dit getal werd, in April des jaars 1748, met vier en twintig vermeerderd. Een jaar later werden er nog acht en veertig bijgevoegd, en in het jaar 1750 bestond het uit honderd en zeventig personen, de Vroedschap daaronder begrepen.

Den 14 November 1778, was het water voor Hooan, met eene sterken west-noordwesten wind, zoo laag als men nauwelijks ooit gezien had. Ten 6 ure des avonds stond het op dagelijksch tij, waarna het zoo geweldig rees, dat het ten elf ure reeds in vele huizen, pakhuizen en kelders der buitenstad stroomde, zoodat een ieder in allerijl zijne koopmanschappen en andere goederen zocht te bergen. De buitenstad

liep geheel onder, op sommige plaatsen wel ter hoogte van 6 voeten, en het water aan vele oorden van het Klein-Oost, het Groot-Oost, het West en den Westerdijk (straten die een gedeelte van West-Frislands zeedijk uitmaken, en de buitenstad van de binnenstad scheiden), sterk overloopende, geraakte ook de binnenstad op de meeste plaatsen, en hier en daar wel ter hoogte van 2, 3 of 4 voeten overstroomd. Het geroep der nachtwachten, het kloppen en bonsen op vensters en deuren, bragt alles op de been en in rep en roer. Men trok omtrent 2 uren des nachts de alarmklok, en de Regering vergaderde reeds vóór 3 uren op het raadhuis, en gaf bevel om spoedig van de Ooster- tot de Westerpoort, ter lengte van omtrent 400 roeden (1152 ell.), kistdammen met mest gevuld te vervaardigen; doch, hetgeen meer haatte, was, dat het water wederom begon te zakken, en ofschoon men, met het aanbreken van den dag, even buiten de Oosterpoort eene doorlekking in den Zeedijk ontwaarde, verhoedde men nog dit gevaar met het beschocijen van de zwakste plaatsen van den dijk, en het nederdrukken van den kruin, door schepen met water en steen gevuld; doch een nieuw gevaar bragt nieuwe vrees aan. Men bespeurde namelijk, dat de binnenste deuren van de schutsluis (die in eene doorsnijding van den gemeenen zeedijk geplaatst is, en zoo wel tot ontlasting van het overtollige binnenwater, als tot afwering van het te hoog vloeijend zeewater, mitsgaders tot doorlating van allerhande binnenvaartuigen dient) gebreeuwd waren, en zoo digt op elkander sloten, dat er meer water door de spleten der buitenste deuren invloede, dan de binnenste konden lozen, zoodat het water in het verlaat der sluis tot even gelijke hoogte was gerezen als daar buiten. De buitenste schutdeuren stonden dus los, en boden geen tegenstand; terwijl al de kracht van het aanpersend buitenwater op de binnenste deuren aankwam, waardoor de westelijke sluismuur naar de binnenzijde eindelijk begon te scheuren, en het te vreezen stond, dat de geheele binnenkant met hoofden en deuren binnenwaarts zouden overvallen, hetwelk eene jammerlijke overstroming, van de geheele binnenstad en den banne van Hoorn, ja zelfs van een groot gedeelte van het Noorderkwartier zoude veroorzaakt hebben. Men deed de rinketten der binnenste deuren ophalen, om het water in het verlaat te verminderen, en schoorde de buitenste deuren, tegen de geweldige aanpersingen, met zware dwingbalken zoo op de hoofden van de deuren als van de sluisuren, welken door ijns en andere gereedschappen vastgemaakt en ondersteund werden; ook had men op last van de Regering zes vaartuigen, met dijksteenen geladen, voor den mond van de sluis in gereedheid, om in den uitersten nood te kunnen laten zinken, en zoo het gebroken gat zoo veel mogelijk te stoppen. Doch gelukkig behoefde men dit laatste middel niet aan te wenden: het water toen reeds aan het vallen, was des namiddags ten vijf ure zoodanig gezakt, dat het niet meer dan 59 duimen (1 palm. 5 duim.) boven peil stond, en het behoud van deze sluis voor instorting heeft de binnenstad en het geheele kwartier, voor eene jammerlijke overstroming behoed. Het was des morgens om 4 uur op zijn hoogst, wanneer men het tot de verbazende hoogte van 98 duim (ongeveer 3 palm.) boven peil gerezen, en dus 6 duim (ruim 1½ duim.) hooger dan bij de bekende kersvloed van het jaar 1717 bevond. Ofschoon de ontsteltenis en verwarring der ingezetenen groot was, liep alles zonder ongelukken van eenig aanbelang af, behalve, dat eenige goederen en koopmanschappen beschadigd of geheel bedorven waren, en vele gezaagde en

ongezaagde houtwaren van de timmer- en molenwerven zeewaarts dreven.

Een klein toeval bragt in het jaar 1787, te Hoox, de belangrijkste veranderingen voort. Het dragen van eene zwarte cocarde door den bode van het Patriotsch genootschap, Jan Muisa, gaf in het begin van Maart aanleiding tot gewelddadigheden aan zijne woning, om welke te keeren hij het waagde onder de menigte te schieten, terwijl een oproermaker in verzekering werd genomen. Dit veroorzaakte den volgenden dag het verzoek bij de Regering tot vernietiging van het genootschap, tot uitbanning van den Bode en vrijlating van een in het oproer gevangene; dadelijk werden deze verzoeken ingewilligd, en werd het overige gedeelte van den dag in ongeregelheden van dien aard, als men bij zoodanige gelegenheden gewoon was, doorgebracht. Vele aanzienlijken verlieten de stad en de Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier, zich aldaar niet veilig oordeelende, verlegden de vergadering naar Alkmaar. De Staten van Holland, van dit alles verslag krijgende, besloten eene sterke krijgsbezetting derwaarts te zenden en tevens den Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier aan te bevelen, deze zaak te onderzoeken. De Regering spande alle middelen in, om dit voor te komen, door de herhaalde betuiging, dat alles zich in de volmaakste rust bevond, zelfs schreef zij rondgaande brieven aan de steden, om in deze zaak gunstig te stemmen, haar geval met dat van Hattem en Elburg gelijk stellende, en dringende, om hare zaak door het Hof te doen beoordeelen en niet door Gecommitteerde Raden, die zij als Gedelegeerde Regters beschouwden; dan, dit was vruchteloos: den 25 Maart deden Gecommitteerde Raden, begeleid door de krijgsbezetting, als het ware eene plegtige intrede in Hoox, waarbij zich ook de gevlugte Patriotten voegden. Dadelijk veranderde alles van gedaante; de belhamels bij het oproer werden in verzekering genomen; het banvonnis tegen den genootschapsbode herroepen; de schutterij en het niet gewettigde genootschap ontwapend, en het vrijkorps hersteld. In September werden ook aldaar Geconstitueerden benoemd, en weinig tijds daarna door hen, onder de ondersteuning van het nabij gelegen Noord-Hollandsch vliegend legertje, negen Leden van de Vroedschap van hunne posten vervallen verklaard, en anderen in hunne plaatsen gesteld, waarop onmiddellijk eene nieuwe deputatie naar de vergadering der Staten volgde, om eene geheel andere stem daarin uit te brengen.

Nadat het wapenhandelend genootschap voor *Vaderland en Vrijheid*, hetwelk in het jaar 1786 te Hoox tot stand gekomen was, in October des volgende jaars afgevuurd had, ontstond er te dier stede eenige opschudding. De wapenoefening was stil afgeloopen, en reeds trok het genootschap, onder slaande trom, vliegend vaandel en het veldmuziek stadwaarts, toen eene talrijk zamengeschoolde menigte uit het gemeen tusschen de oprukkende gelederen zocht in te dringen, en alzoo de gewapende manschappen uit elkander te doen wijken. Dit opzet mislukte, doch bij het intrekken van de poort der Stadsdoelen, op welke gewone verzamelaars het genootschap van elkander zou scheiden, begon het gemeen met zulk een onbesuisd geweld aan te dringen, dat het oogmerk, om eenige der achterste gelederen buiten te houden en af te snijden geen twijfel leed. Desniettegenstaande kwamen de gewapenden binnen, vooral door de hulp van eenige Purmerendsche genootschaps-broeders, die, naar Hoox overgekomen om de wapen

oefening bij te wonen, den optogt sloten. Nu zocht het gemeen het mislukken van den aanslag tegen het genootschap op de Purmerenders te wreken. Men wil dat een hunner, met eenen steen gesmeten, naar zijn zijdgeweer greep. Dit deed de woede ontblaken en zou de deerlijkste gevolgen na zich gesleept hebben, had niet een der Bevelhebbers van het genootschap, welke het bataillon sloot, moeds genoeg gehad, om zijne manschappen regtsomkeert te doen maken en het geweer te doen vellen, ten einde des noods op de oproerige menigte in te dringen. Zulk een moedbetoon deed het gemeen ijlings terugdeinzen, waarop de gewapende manschappen onverlet door de poort trokken. De leden werden afgedankt en men vreesde verder geene stoornis, toen, tegen het vallen van den avond, de aan het hollen geraakte hoop zich voor en rondom de Doelen verzamelde, en de verschrikkelijkste bedreigingen tegen de aldaar zich nog bevindende Purmerenders uitsloeg. Vrees dat deze, door den nacht begunstigd, het zouden ontsnappen, en de schuit, die op hen wachtte, bereiken zouden, deed eenige naar de stadspoort trekken; terwijl anderen zich daar buiten begaven, om, zoo als zij verklaarden, de Purmerenders aan den Oudendijk, waar zij van schuit moesten verwisselen, op te wachten, weder anderen onthielden zich niet, van een en andermaal een steen te werpen door de glazen der societeits-kamer, waarin de Purmerenders zich onthielden. Toen echter de Regering de twee burgerkompagnien, die op de brandwacht lagen opriep, om met overleg van en gemeenschappelijk met het genootschap, welks leden allengs weder in de wapens gekomen waren, te handelen, zakten de muitende menigte af, en sloop, geheel te leur gesteld, weg.

De omwenteling van 1795 was voor Hoox allernadeeligst, daar een volksleider wist te bewerken, dat de zeemagazijnen van daar naar Medemblik overgebracht werden, hetwelk duizenden in Hoox verarmde en tonnen schats voor de daarstelling dezer inrigting te Medemblik kostte.

Na de landing der Engelschen in Noord-Holland, in het jaar 1799, verscheen de Generaal **ABRACONBY**, den 17 September, met zeven duizend man voor de stad Hoox. Na haar eerst opgeëischt te hebben, nam hij die, gedurende de onderhandeling daarover, bij overrompeling in, doch ontruimde haar reeds weder den 20 en twee volgende dagen, waarop de stad weder den 24 dier maand, door den Franschen Generaal **BANDY**, bezet werd, die haar echter ook weder des avonds verliet. Des anderen daags trok er wederom eene patrouille van de Engelschen binnen, welke er inkwartiering bestelde voor twee duizend man, doch zonder gevolg; alzoo de Franschen op den 26 weder binnen kwamen, en eene patrouille van de Engelschen buiten de poort ontmoet hebbende, tot binnen de stad slaags raakten, met dat gevolg, dat de Engelschen moesten terugtrekken; doch des avonds verlieten de Fransche troepen ook wederom de stad. Sedert dien tijd kwamen er geene vijandelijke troepen binnen de stad, tot op den 3 en 4 October, wanneer zij, weder van alle verdediging verlaten, door vijandelijke patrouilles werd bezocht. In den morgenstond van den 5 October kwam te Hoox van den zee kant eerst een Engelsch vaartuig met eenen Officier en eenige matrozen, welke alle schepen in beslag nam, die in de haven gevonden werden, terwijl van de landzijde de Engelsche Generaal **MANOURIS**, met vier honderd man landtroepen en eenige dragonders, binnen trok. Terstond gelastte gemelde Generaal de oranjevlag weder op den toren te steken, en dat ieder zich van een oranjeleeken

moest voorzien; ook werden wederom zware opschelingen gedaan van brood en sterke dranken, tot dertig duizend ponden brood daags, hetwelk van hier naar Alkmaar vervoerd werd, doch alles bleef in de stad in rust tot op Maandag den 7 October, wanneer de Engelsehe Kommandant, buiten weten of voorkennis van de Municipaliteit, requirerde en bij tromslag gelastte, dat al de leden van de bestaau hebbende gewapende burgermagt, die nog geweer en wapens hadden, deze in persoon in den Doelen moesten brengen. Uit vrees voor de gevolgen, in geval van ongehoorzaamheid, voldeed een ieder aan dezen last, doch met dat ongelukkig gevolg, dat onderscheidene burgers, ontwapend en naar huis keerende, door een hoop gemeen volk, welke zich voor den Doelen geschaard had, werden aangevallen en met scheldwoorden, stooten, schoppen en slagen overladen, waarop deze gemeene hoop zich naar het huis, alwaar het constitutioneel gezelschap pleeg te vergaderen, begaf, daar alles vernielde en de geplunderde meubelen met deuren en vensters op straat wierp, hetgeen nog verdere gevolgen zoude gehad hebben, ware het niet, dat deze hoop door eene Engelsehe patrouille zelve, in hare schenddadene ware gestuit geworden. Dienzelfden nacht sloegen de Engelschen alle de burgergeweren, welke hun den vorigen dag waren overgegeven, aan stukken, en wierpen die daarna in de grachten, alwaar men haar den volgenden morgen van tijd tot tijd ontwaarde, wanneer de Engelschen grootendeels de stad verlieten, slechts eene kleine bezetting in de kaserne achterlatende, die, aldaar blijvende, door eene patrouille Hollandsche Dragonders, welke dien avond ten elf uren binnen kwam, werd krijgsgevangen gemaakt. Den volgenden morgen trok de Generaal DAENDLS er met zijne divisie binnen, waarna de stad niet weder door vreemde troepen bezet is.

Het Fransche bestuur was zoo noodlottig voor Hooan, dat er geheele buurten en wijken gesloopt, en in het jaar 1811 alleen meer dan 200 percelen gesloopt werden.

In het jaar 1816 werd er eene door Z. M. bekrachtigde Maatschappij van Reederij en Zeevaart opgerigt, die echter vier jaren later te niet ging.

Bij den watersnood van 1825, leed Hooan onverwachts niet weinig gevaar. Bij eene matige hooge zee had niemand eenig denkbeeld van gevaar, toen op den 4 Februarij tegen twaalf ure des middags het water zoodanig werd opgejaagd, dat het bij de zoogenaamde Aschbelt overliep, en reeds de stad instortte. Door vereenigde vlijt voorkwam men echter belangrijke gevolgen, en den avond naderde met eb. Dan, bij op nieuw wassend water steeg het tot de ongehoorde hoogte van 8½ voet (2½ ell.), zoodat men van den muur bij den Hoofdtoren, de handen in het water konde steken. Aan de Oosterpoort dreigde het zee water in te dringen, doch werd door gepaste kistingen tegen gehouden. Tegen half twaalf ure des morgens begon het water te dalen, en hiermede week het gevaar.

De besmettelijke ziekte van het jaar 1826, heeft ook in deze stad gewoed.

Het wapen van Hooan is een hoorn van keel (rood) hangende aan een koord van sinople (groen), op een silver veld. Het wordt door eenen leeuw en eenen eenhoren vastgehouden; de hoorn en eenhoren zinspelen op den naam der stad. De vlag is rood, wit en rood, horizontaal verdeeld, met eenen rooden hoorn in het wit.

HOORN, voorm. graafs. en d. in het voorm. prinsd. *Luit*, thans prov. *Limburg*. Zie HOORN.

HOORN, of Oost-Terschelling, meestal de Hoorn, en bij de eilanders meest Hoorn genoemd, d. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 18 u. ten N. van *Hoorn*, kant. en 14 u. N. van *Medemblik*, gem. *Terschelling*, aan het O. van het eiland. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en in de zeevaart. Ook heeft men onder dit d. eene belangrijke eendenkooi.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Midland-en-de-Hoorn*. De kerk, welke een weinig ten N. van het d. staat, plagt vóór de Reformatie den Proost van de St. Janskerk te Utrecht 8 schildden (11 guld. 20 cents.) te betalen. Zij is tamelijk groot maar smal, en heeft eenen hoogen naaltdoren, welke zeer oud en, naar het gevoelen der eilanders, reeds vóór Christus geboorte gebouwd is, en waaraan veel duifsteen gevonden wordt.

De R. K., welke men er aantrest, worden tot de stat. van *den Burg op Texel* gerekend.

Dit d. is de geboorteplaats van **TSTARDUS**, den twintigsten Abt van *Lidlum*, tot welke waardigheid hij in het jaar 1586 benoemd werd.

HOORN of DEN HOORN, ook wel IN DEN HOORN, d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 11 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 5 u. N. van den *Helder*, gem. *Texel*, op het Zuidwesteinde van het eiland, 1 u. W. van den Burg.

Dit dorp stond weleer, ten aanzien der regering, onder het toen aanzienlijke dorp *de Westen*, hoewel sommigen willen, dat men dit alleen van de kerkelijke regering begrijpen moet, aangerien Hoorn toen slechts eene kapel had; doch sedert *de Westen* genoegzaam vervallen en de kerk gesloopt is, van welke men nog de grondslagen aanwijst, heeft men alle kerkelijke goederen aan DEN HOORN getrokken, hetwelk in de lengte gebouwd en eens, na den Burg, het grootste der dorpen van *Texel* mogt heeten tot in 1838, als wanneer, ten gevolge van de toen plaats gehad hebbende organisatie van het loodswezen en de daarop gevolgde talrijke verhuizing van loodsen naar het *Nieuwediep*, deze plaats geweldig is afgenomen en nog dagelijks afneemt, zoo dat thans (1844), in de kom van het dorp, reeds niet meer worden geteld dan 101 h., met 872 inw., en, vereenigd met de daaronder gewoonlijk gerekend wordende buurt *de Westen*, samen bevat 111 huizen en 623 inw., meest zich generende met den landbouw en de veeveelt; terwijl niet meer dan de bemanning van de vier zoogenaamde Buitengewone Loodsschuiten van *Texel*, aldaar tot dus verre woonachtig zijn, met eenen Onder-Commissaris van het loodswezen.

De Herv., die er 860 in getal zijn, onder welke 260 Ledematen, maken er eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Hoorn*, behoort. Nadat Hoorn eerst bediend was door den Predikant van het geheele eiland, verbleef het bij den Burg tot aan 1619, wanneer het een eigen Predikant bekam in **WILLEM BARENTS**, die er in 1620 reeds overleed. Tijdens de dienst van **ANIS GOOSSEN** te *Burg-en-Hoorn*, beroepen in 1599 en Emeritus geworden in 1624, is Hoorn er dus van afgescheiden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De Herv. kerk was vroeger eene kapel, welke later eene parochiekerk geworden is. Deze kerk is een klein, doch hoog gebouw zonder orgel, doch met eenen spitsen toren, die tot baak in zee dient en uit dien hoofde door het Departement van Marine onderhouden wordt. In het jaar 1839 is door Meisjefvrouw **AALTJE DE KETZER**, wed. van den Heer **HENDRIK SCHUTTZ**, in leven Predikant aldaar, aan deze gem. vermaakt een huis en tuin, ten einde tot Predikantswoning te dienen.

De Doopgez. gemeente van dit dorp staat geheel op zich zelve, doch is klein, als tellende niet meer dan 60 Ledematen, welke een klein bedehuis, aan den ingang van het dorp, en een eigen Predikant hebben. De R. K., van welke men er 57 Communikanten aantreft, worden tot de stat. van *den Burg* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Er is hier in het jaar 1744 een gasthuis voor onvermogenen gesticht.

Het d. HOORN is de geboortepl. van den Dichter en Romanschrijver ADRIAAN LOOSJES Pz., geb. 15 Mei 1761, † 8 Februarij 1818.

HOORN, b. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. Z. O. van *Elburg*, gem. en 10 min. Z. O. van *Heerde*; met 61 h. en 570 inw.

HOORN, ook genaamd ALPHEA-HOORN, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*. Zij is een der vijf wijken van die gem. en strekt zich van het dorp Alphen tot omstreeks 's Molenaarsbrug uit. Er liggen eenige buitenplaatsen in deze buurt.

HOORN, PORLOS-AJER of WATERBELAND, kl. eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaesche-Archipel* behoorende, op de *Reede van Batavia*, 2 m. N. O. van *Onrust*; 8° 44' Z. B., 124° 10' O. L. De bewoners vinden hun bestaan in het vangen van tripang en agar-agar.

HOORN, steenen vesting in *Oost-Indië*, landv. *Amboins*, op het eil. *Oma*, aan de Noordwestkust, westwaarts van de *Way-Lapia*, nabij de d. *Karikoe* en *Pilawu*.

Deze vesting is in het jaar 1655 gebouwd, om de Mahomedanen destijds te beteugelen, daar zij de Christenen vervolgden. Zij was in den tijd, toen de Oost-Indische compagnie nog in baren luister was, zeer sterk, doch heeft in 1820 aanmerkelijke herstellingen moeten ondergaan. Bene kleine geweldige woning, tusschen den muur ingebouwd, is de ingang van dit fort, waarin ook eene ruïne en luchtige kaserne gevonden wordt, bezet door een Europeesch Sergeant, een Korporaal en twaalf Javaansche soldaten. Aan de landzijde is het fort met eene houten pallisadering omringd, welke de kaserne van gabgabba aan alle kanten insluit.

HOORN (ALPHER-), b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOORN.

HOORN (DE), buurs. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. N. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. W. ten Z. van *Uithuisermaden*, 5 min. O. van *Oosternieland*, waartoe zij behoort.

HOORN (DE), ook wel DE HOORNSCHE-DIJK genoemd, geh. in het *Gooort*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Groningen*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Haren*; met 280 inw.

In dit geh., waar vroeger een klooster stond, *Maria-op-dus-Hoorn* genaamd (zie dat woord), is in het jaar 1836 eene nieuwe school gebouwd.

HOORN (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie HOORN (Dus).

HOORN (DE), eil. in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. N. W. van *Amsterdam*, gem. en ½ u. Z. van *Zaandam*. Het ligt, benevens het daarbij behoorende eilandje *de Waard* of *Jan Rebellen-Eiland*, bezuiden de *Hollesloot*, tusschen *Sloterdijk* en *Zaandam*, strekkende zich van het N. naar het Z. wel ½ u. gaans uit, de breedte is echter aanmerkelijk minder.

In eenen giftbrief van Hertog ALBRECHT VAN BRUNEN, in date 27 September 1592, wordt dit eiland genoemd: » *DES HOORN* gelegen

» op thie zydside van die Hoirensloot.” En in den koopbrief van 1599, waarbij de Hertog het aan het Karthuizer-klooster te Amsterdam, voor 1275 Gentsche nobelen (3100 guld.), overdroeg, » SAAREN-HOEN.” In 1806 wonden er elf huisgezinnen op, was er eene kapel en had dit eiland Schout en Schepenen. De vijf boerenhoeven, welke er in de zeventiende eeuw nog stonden, bragten toen jaarlijks 2625 guld. aan huur op. In de achttiende eeuw veroorzaakte het onderhoud en de beschoeiing van het eiland, het burger-weeshuis te Amsterdam, als besitter der goederen van het voorn. Karthuizer-klooster aldaar, aanzienlijke kosten; van de jaren 1752—1765 zijn tot onderhoud daarvan, boven alle inkomsten, eene som van 27,779 guld. 6 st. te koste gelegd.

Het was vóór 1830 slechts moeras en rietland en onbewoond; sedert dien tijd echter door den eigenaar, den Heer F. W. J. BRUKMAN, ontgonnen en bebouwd, is het thans bewoond en bevat 2 boerderijen, heerenhuizing, arbeiderswoningen ens. De voortbrengselen zijn kaas, boter en hooi.

HOORN (DE), d. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOORN.

HOORN (DE), ook wel enkel Hoorn genoemd, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant., en 2 u. Z. O. van *Winshoten*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. W. N. W. van *Wedde*, aan de westzijde van de *Westerwoldsche-Aa*, ten N. den weg naar de *Oude-Pekel-A*; met 35 h. en 200 inw.

HOORN (DEN), geh. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. O. van *Delft*, gem. *Hof-van-Delft*; met 50 h. en 260 inw.

HOORN (DEN) of HET-HUIS-TE-HOORN, adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $1\frac{1}{4}$ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*, tusschen de *Kerklaan* en de *Rijswijksche-vaart*, niet ver van de *Hoornbrug*.

Dit h. is op de wijze van een slot gesticht, met eenen kenbaren achtkanten toren, waarop eene gebogene kap staat, die hoog uit het dak rijst. Er is een door handen opgeworpen berg, van 180 voet hoogte, van welken men in zee kan zien. In de zestiende eeuw lag in de nabijheid eene schans.

Het wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ABRIAAN VAN DER STRATEN VAN DEN HILL, Lid van de *Ridderschap van Zeeland*.

HOORN (DEN), OR-DE-HOORN, DE HOORN of DE HOORN, vroeger geh., thans d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. van *Onderdendam*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Benrum*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Leens*, $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Warfhuizen*, waartoe dat gedeelte behoort, aan het *Hoornstermaar* en den *puinweg van Wehe* naar *Mensingeweer*; met 37 h. en 500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Het gedeelte, dat ten W. van het maar ligt, behoort onder *Warfhuizen* en telt 28 h. en 170 inw., hetgeen ten O. daarvan gevonden wordt, wordt onder *Benrum* gerekend en heeft 9 h. en 150 inw.

De R. K., die er 180 in getal zijn, onder welke ruim 100 *Communikanten* hebben hier eene stat., welke tot het aartspr. van *Groningen* behoort, door eenen *Pastoor* bediend wordt en 900 zielen, onder welken 550 *Communikanten*, telt. De kerk, ten Z. van den *rijweg* staande en aan den H. *Willebrordus* toegewijd, is een fraai gebouw, met een orgel en op haar noordeinde eenen *naaldtoren*, waarin klok en uurwerk, en heeft eene *pastorie* ten O. der kerk.

De eerste Pastoor, die zich op DEN HOORN, onder oogluiking van de provincie Stad en Lande en onder begunstiging van den Heer van Assaek op Lulemaborg te Warfhuizen, heeft opgehouden en de geheele Ommelanden bediende, was zeker HENDRIK, een Brabander van geboorte, zijnde een Pater van de orde der Jesuiten, die hier van 1607 tot 1654 de dienst verrigtte en, bij de huizen rondgaande, vooral op Oldenhuis en Ter-Oever huisvesting genoot. Onder Pater THUIS, die hier van 1683 tot 1723 de dienst waarnam, werd in 1690 de eerste R. K. kerk gebouwd, alsmede eene pastorie. In 1784 werd de eerste kerk, niet zonder tegenkanting van de Staten der provincie Stad en Lande, geheel vernieuwd. In het jaar 1771 ging de statie van de Paters Jesuiten tot die van de wereldlijke Heeren over, en werd als Priester der R. K. kerk gewijd G. BRUUS. Onder het bestuur van ARNOLDUS JOHANNES PAPINK werd, in het jaar 1803, de tegenwoordige kerk gebouwd, zoo als zij nog bestaat, en in 1814 met een orgel voorzien, vervaardigd door A. VAN GREUSSEN EN Zoon te Leeuwarden. Onder het bestuur van den R. K. Pastoor H. J. WILKENS, heeft men in het jaar 1833 den toren tot de tegenwoordige hoogte gebracht, en later met klok en uurwerk voorzien. Het uurwerk werd in 1853 te Hoorn, in Noord-Holland, vervaardigd, en de klok in 1857 te Midwolde, in het Oldambt, gegoten en onder den naam van den H. BENEFACIUS ingewijd. In 1842 hebben de R. K., 5 min. ten Z. W. der kerk, eene nieuwe begraafplaats aangelegd.

De Doopsgez. bouwden hier, in het jaar 1718, eene vermaning, in welke gem. later die van Vliedorp, Houwerszijl en Ulrum versmolten zijn. In 1818 vereenigde de gem. DEN HOORN zich met die van *Rasquert-en-Obergum*, bouwende men, in laatstgemeld jaar, eene geheele nieuwe kerk en pastorie te Mensingeweer. De vermaning op DEN HOORN toen verkocht, werd in 1819 eene bierbrouwerij, zoo als zij nog op het westeinde van dit d., ten N. van den rijweg, bestaat.

Op het oosteinde van DEN HOORN staat, sedert Julij 1840, eenen tolboom op den puinweg.

De grond van DEN HOORN bestaat uit zavelige klei. — Het geh. is misschien gesticht door de Nonnen van het klooster Maria-op-den-Hoorn, ook Nijenklooster genoemd. — Het is hier door veel doortogt vrij levendig, en des winters, bij goed schaatsijs, zeer druk.

HOORN (DEN), geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. O. van 's Gravenhage, kant. en 1½ u. O. van Voorburg, gem. en 5 min. Z. W. van Zegwaard; met 16 h. en 200 inw.

HOORN (DEN), d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOORN.

HOORN (HET-HUIS-TE-), adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOORN (DEN).

HOORN (IN-DEN-), d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOORN.

HOORN (KLIP-BEWESTEN-) of KARANG-PORLOR-AJER, bank in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, nabij eenen koraalsteen, slechts negen voeten diep, op eenigen afstand van het eil. Hoorn. De bakens staan Z. W. op negen voet bij den hoogsten waterstand.

HOORN (MARIA-OP-DEN-), voorm. kloost. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie MARIA-OP-DEN-HOORN.

HOORN (NIEUWE-), heerl. en pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie NIEUWENHOORN.

HOORN (HET-NIEUWE-HUIS-TE-), buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant., en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

HOORN (OUDE-), heerl. en pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *OUDEHOORN*.

HOORN (OUDE-), voorm. d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, Z. van het tegenwoordige d. Hoorn. — Dit d. werd in het jaar 1598 door de Friezen verbrand.

HOORN (HET-WAPEN-VAN-), eil. in *Oost-Indië*, in den *Sunda-sche-Archipel*. Zie *TIBONA*.

HOORNAAR, gem. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem* (10 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland*, O. aan *Hoog-Blokland*, Z. aan *Schelluinen*, W. aan de *Giessen*, die haar van *Noordeloos-en-Over-Slingeland* scheidt.

Zij bestaat uit de pold. *Lutjeswaard*, de *Lage-Giessen* en de *Hoornaarsche-Hoecken*, alsmede een gedeelte van de *Hooge-Giessen*, bevat het d. *Hoornaar*, benevens eenige verstrooid liggende h.; beslaat volgens het kadaster, eens oppervlakte van 544 bund. 66 v. r. 86 v. ell., alles belastbare grond; telt 60 h., bewoond door 95 huisgez., uitmakende eene bevolking van 520 iaw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeveelt.

De inw., die allen Herv. zijn, maken, met die van de b. *Minkeloos*, onder de burgerlijke gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland*, de kerkelijke gem. *Hoornaar* uit, welke 580 zielen telt, onder welke 160 *Iedematen*, en tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Gorinchem*, behoort. Met deze gem. is tot in het jaar 1610 *Hoog-Blokland* gecombineerd geweest. Zie *BLOKLAND (HOOG-)*. De eerste, die te *HOORNAAR* alleen het leeraarsambt heeft waargenomen is geweest *CHRISTIANUS VAN DEN POETE*. Hij was in het jaar 1604 beroepen te *Hoog-Blokland-en-Hoornaar*, doch bij de scheiding in 1610 bleef hij te *HOORNAAR*, alwaar hij in het jaar 1623 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad en twee leden van den ouden kerkeraad, die het laatst zijn afgetreden. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. *HOORNAAR*, oudtijds *HORNARR*, in de wandeling veelal *HOORNE*, ligt $\frac{1}{2}$ u. N. van *Gorinchem*, $\frac{4}{4}$ u. Z. W. van *Vianen*, aan de *Giessen*.

Het noordelijke gedeelte, dat eenigzins zandig en hoog ligt, heeft, even als de kerk en het kerkhof, in tijden van watersnood, meermalen tot eene veilige schuilplaats van menschen en vee gediend. Zoo was omtrent het midden der zestiende eeuw *HOORNAAR* eenigzins beplant, zijnde tevens door veel volk uit andere, onder water staande, dorpen bewoond, ten gevolge van den Spaanschen oorlog, zich generende met vischen, en hun vee onderhoudende met het gras, hetwelk zij boven het water afmaaiden. Het water stond hier toenmaals (1572 à 1573) zóó hoog, dat zeker oorlogschip van *Prins WILLEM I*, nemende zijnen koers over het verdronken land naar den *Lekkant*, om de *Spanjaarden* eenigen afbreuk te doen, voorbij de kerk van *HOORNAAR* voer, over den ouden, nu vervallen, *Lingedijk*. De *Linge* had te dier tijd bij *HOORNAAR*, dat toen *HOORNAARSDAM* genoemd werd, hare uitwatering in de *Giessen*. Men telt er in de kom van het d. 54 h. en 260 idw.

Omstreeks of kort na het jaar 642 heeft *JAN VAN ARKEL RIDERTZ- ZOON*, die door *DAGOBERT*, Koning der Franken, met het *Land van Arkel* begiftigd was, de kerk te *HOORNAAR* gesticht. Deze kerk is naderhand

door de Noormannen vernield. De herbouw had plaats onder **JAN VAN ANKER III** in 694, en is toen door den Engelschen Bisschop **WILHELM** en **EBERT** gewijd, aan den **H. DIONYSIUS**. De **H. WILLIBROEDUS** heeft nog in deze kerk gepredikt. **FOP**, de achtste Heer van *Arkel*, heeft, volgens geschiedkundige aantekeningen, om de kerk van **HOORNAAR**, welke op een zandduin gebouwd is, een schoon dorp laten aanleggen, dewijl, door de uitwatering der *Linge* in de *Giessen*, aldaar vele handelaars vernachtten, waaraan alzoo het dorp **HOORNAAR** zijn ontstaan te danken heeft. In het begin der dertiende eeuw hadden de *Graven van Holland* en de *Heeren van Zevenbergen*, ieder bij beurte het regt om de pastorie te **HOORNAAR** te vergeven, doch het regt om den *Pastoor* in te leiden kwam den *Priester van St. Maria'skerk te Utrecht* toe. De *Pastoor* plagt in zijn afwezen te trekken 111 guld. **JOHANNES**, een *Predikheer*, die door zijnen *Overste* herwaarts gezonden was, om het *Pastoraambt* waar te nemen, wordt onder de *Negentien Gorinchemsche Martelaren* geteld. Vóór het jaar 1842 had men hier eene zeer groote kruiskerk; doch door toenemend verval, is de kerk door het wegnemen van het kruisdeel ingekort, en in een zeer fraai kerkgebouw veranderd. Ook de toren, welke vrij hoog en door eene lage spits gedekt is, werd toen aanmerkelijk versierd, en voorzien van eene (van de oude klok), gegotene klok in de beroemde fabriek der *Heeren PETIT en FRITSCH, te Marie-Rixtel, in Noord-Brabant*. Om den rand van de oude torenklok, was het navolgende opschrift te lezen: **PATRONI VOCOR DIONYSIUS ROMIENS TRIFL** (d. i. Ik heet naar den naam van den beschermheer der kerk **DIONYSIUS**.) Het aldus verbeterde gebouw werd den 14 December 1842 ingewijd, terwijl kerkvoogden en kerkeraden, uit hunne eigene middelen, den 1 Januarij 1843, een compleet en keurig net servies voor het *H. Avondmaal* aan de kerk vereerden. Men vindt er geen orgel. In een gemetseld graf in het koor, ligt begraven de laatste *Pastoor van HOORNAAR* **J. P. JOHANNES**, die in het jaar 1604 aan eene pestziekte overleed. Hij was geboren in het toenmalig keurvorstendom *Kaules*, en was *Predikheer* of *Dominikaner-Monnik*. Het gemetselde graf, waarin hij begraven ligt, was in het koor tegen over de plaats, waar vroeger aan den noorderkant, in het kruis, een orgel aangebragt was.

De *dorpschool*, waartoe in het jaar 1841 een fraai doelmatig gebouw gesticht is, wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

De *kermis* begint den *Zondag* tusschen 4 en 10 *September* en wordt den daaraanvolgenden *Donderdag* gevierd.

In de omstreken van dit d. treft men ter diepte van 1 of 2 ellen eene menigte boomen aan, velen nog met wortels en takken voorzien. Men wil dat deze boomen, welke soms door en over elkander liggen door den *Cimbrischen vloed* in dezen toestand gekomen zijn. Deze boomen zouden door hunne zwaarte (eenigen hebben van 7 tot 9 palmen Diameter) tot den vasten grond doorgesakt, en allengs met slib en modder bedekt zijn. Het uitgraven dezer boomen (door de *landlieden* doorgaans *grondhout* genoemd) geschiedt meestal in het late wintersaizoen en levert den behoeftigen eene vrij goede brandstof, dewijl het hout, na verloop van een jaar, eene verbazende hardheid bekomt.

De twee wielen, ten Noorden der kerk liggende, waren vroeger een eigendom van het domein, doch zijn thans door den *Gemeenteraad* aangekocht. De hooge zandduin, door of uit deze wielen ontstaan, is de plaats, waarop de kerk gebouwd is; terwijl het overige gedeelte voor eene begraaflaats dient. Men heeft alzoo reden, om vast te

kunnen aannemen: dat in vroegere eeuwen te dezer plaatse eene doorbraak van de Linge heeft plaats gehad. Overigens wordt het noordelijke gedeelte van dit dorp, hetwelk, zoo als reeds gezegd is, vrij hoog en zandig is, door de vlijt der inwoners meer en meer tot eene vruchtbaarheid gebragt, gelijk aan het overige wei- en bouwland der gemeente, waarvan in het jongst verloopen zomersaizoen (1843) ook nog tot bewijs heeft gediend, dat men uit deze gemeente te Gorinchem op de markt een monster bennep heeft gebragt, binnen zeventig dagen geteeld.

HOORNAAR is de geboortepl. van ANTONIUS VAN HOORNAAR, een der negentien Martelaren van Gorinchem.

In het jaar 1784 overvielen de boeren van HOORNAAR de lieden, die in eene schuur met den wapenbandel bezig waren. Het geheele dorp was in rep en roer, en met veel geruchts werd eene Oranje- of Prinsenvlag op den dorpstoren geplant. Burgemeesters van Gorinchem. zonden, zoodra zij het vernamen, den Stadhouder van DIEPENBRUGG derwaarts, met last, om die vlag af te halen, aan den bevoegden Regter het onderzoek naar de beweegredenen overlatende; doch de inwoners van HOORNAAR waren stout genoeg, om eene andere vlag in stede te plaatsen, terwijl zij den Schout en eenige Gezwoorenen van dit dorp noodsaakten, om zich naar de stad te begeven, en de teruggave van hunne vlag te eischen. De Regering van Gorinchem, zich beroepende op een plakkaat onlangs uitgegeven, hetwelk alle dergelijke ondernemingen aanmerkte als oproerlezen, strekkende tot steornis van de openbare rust, gaf den Drossaart last om, naar behooren bijgestaan, zich naar HOORNAAR te begeven, door de voegelijkste middelen de vlag in te halen, en binnen de stad te brengen. Over de verders woelingen deser landlieden zie men het art. GOUDRIAAR.

HOORNAAR heeft zeer dikwijls van het water te lijden gehad; zoo loest men in zekere aantekening van den Heer JOHANNES STULEN, welker Predikant alhier, onder anderen, het volgende:

• In het jaar 1739 was het water tot aan de maand Junij nog op de akkers en weiden; toen er echter nog, hoewel zeer weinig, hennip en hooi geteeld werd."

• Ten gevolge van de zware overstroming van het jaar 1740 werden alhier vele huizen tot eenen puinboop." Op den 14 Junij 1741 had men eerst het zomerpeil boven."

• Van den 25 Maart tot den 3 Mei 1744 had men maar 2½ voet water (oppervlakte des velds) verloren; terwijl er omtrent dien tijd nog wel 4 voet boven het zomerpeil was. Op den 16 Mei van dat jaar stond het water nog wel 3 voet op het Gemeene Land (het geheele Land van Arkel); terwijl op den 11 Augustus daaraanvolgende, nog vele polders onder water stonden, en wij toen eerst ons water te HOORNAAR op het zomerpeil gekregen hadden."

Akelig was het in de gem. HOORNAAR op den 31 Januarij 1809 gesteld, terwijl men door den geweldigen wind geen schieten of klokken uit de nabuurschap hooren kon, en echter de binnenwateren zeer hoog oprezen. Des morgens van den volgende dag, kreeg men echter de tijding van de doorbraak te Kedichem, en reeds des avonds steeg het water tegen de hoogte van het dorp op, en overstroomee geheel het lage gedeelte. Ellendig was toen de toestand van hen, die zich met de bunnen en hun vee, naar het hoogere gedeelte van het dorp begeven wilden, en door het overstromen der velden, alwaar de vloed zeer spoedig wies, hierin verhinderd werden. Men maakte

dadelijk van eenige aken gebruik, om menschen en vee te redden, en naar het hoogere gedeelte van het dorp over te brengen. Opmerkenswaardig was hier de toevloed van menschen. Op twee kleine gebuchten, die te zamen niet meer dan twee en een halve morgen groot zijn, waren, zoo van het lagere gedeelte dezer gemeente als van Noordeloos, 446 zielen of gevlugt of met vaartuigen uit den vloed gered en hier bijeen gebragt, die meestal van huisvesting en andere noodwendigheden moesten voorzien worden. Niet minder was de toevloed van vee, want behalve de hier op de stallen gevonden wordende beesten, moest men nog een aantal van 860 stuks berging verschaffen, voor welke men meestal dagelijks het noodige hooi met vaartuigen moest aanbrengeu. Hoezeer dus in zulk eenen toestand ligtelijk verwarring had kunnen ontstaan, liep alles hier echter geregeld af, terwijl er tevens niemand is verongelukt.

Het wapen van deze gem. bestaat uit een veld van silver, met twee van boven en beneden getande balken, in het hoofd drie daven, alles van keel (rood); of, zoo als men in de wandeling zegt, uit de baren van Arkel, met drie duifjes er boven.

HOORNAARSCHE-HOEKEN, pold. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Hoornaar*; palende N. aan Grootwaard, O. en Z. aan Hooge-Giessen, W. aan Lutjeswaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 30 bund. 93 v. r. 44 v. ell., en wordt door de twee Beemdsche watermolens, op de Giessen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout en vijf Polder-Heemraden.

HOORNAARSDAM, oude naam van het d. HOORNAAR, in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOORNAAR.

HOORNBRUG, steenen brug over de trekvaart van Delft naar 's Gravenhage, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's Gravenhage, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van Voorburg, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van Rijswijk.

Men vermoedt, dat hier ter plaatse de renthoeve HORNUM gelegen heeft, die Keizer ARNOLF, in het jaar 889, aan GEROLF, den vader van DIJK I, Graaf van *Holland*, geschonken heeft. Ook moet aan die brug weleer een Hoornhuis gestaan hebben, hetwelk het kantoor was van den Commies, belast met de invordering der grafelijke tollen op het beestiaal, hoorngeld genaamd. En het waren niet alleen de over deze brug gevoerd wordende runderen, schapen als anderzins, van welke men de grafelijke tol aldaar moest betalen, maar het was ook van alles wat te Voorburg, aan den Leydschendam, te Rijswijk en andere onder het grondgebied van 's Gravenhage behoorende plaatsen, werd gedood of ter markt gebragt. In alle deze dorpen waren Commiezen of Toezieneren gesteld, welke pligt het medebragt daarop een wakend oog te houden en de nalatigen te beboeten; de onwilligen werden zoo lang op dit huis gevangen gehouden tot dat men nit den verkoop hunner goederen het tolverschuldigde ontvangen had. Zij, die onmagtig tot het doen der betalingen bevonden werden, of zich als zodanig bij de financieel commissie hadden aangegeven, werden verplicht, zoo lang hare diensten in de grafelijke domeinen te doen, tot de tolschuld betaald was.

HOORNE, naam, welchen de landlieden veelal geven aan het d. HOORNAAR, in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOORNAAR.

HOORNE, oude naam van het graafs. HORN, in het voorn. prinsbisdom *Luik*, prov. *Limburg*. Zie HORN.

HOORNE (DE), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Akersloot*.

Vroeger was deze buurt zeer welvarende, maar sedert de hier gelegen hebbende sohouw tot overzetting van rijtuigen, door de Regering van Alkmaar is weggenomen, is zij tot op één huis verminderd; vóór eenige jaren is er echter weder een tweede bijgebouwd, dienende tot woning voor den Schipper van de pont, waarmede menschen en vee vroeger over de ringsloot van de Schermer, en thans nog over het Noord-Hollandsch kanaal gezet worden. Later schijnt er nog een derde bijgebouwd te zijn, althans nu bestaat deze buurt uit drie weinig betekenende huisjes. Hare tegenwoordige ligging aan het kanaal, maken het echter niet onwaarschijnlijk, dat deze b. weder, tot hare vorige bloei zoude kunnen geraken.

HOORNE (HUIS TE-), adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **POELGERSZ.**

HOORNE (HUIS VAN), in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te 's *Gravenhage*. Zie **STAAKENBERG (HUIS-VAN-)**.

HOORN-EN-BURG, voorm. pold. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*, aan den zuid-oostkant van het eiland, zijnde in 1768 door eenige particuliere ingedijkt. — Deze pold. is in 1793 verdrongen, en nimmer weder beverscht.

HOORNE-POLDER (KLAAS-), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **KLAAS-HOORNE-POLDER.**

HOORNER-HOP (HET), inham in de *Zuiderzee*, aan de westelijke kust van de prov. *Noord-Holland*.

Zij heeft het d. *Schardam* en den hoek van *Wijdenes* tot uiteinden, en bereikt de aanmerkelijkste breedte omtrent de stad *Hoorn*, van welke zij haren naam ontleent, terwijl zij die stad eene geschikte reede verschaft. De visscherij in deze golf behoort aan gemelde stad en mag alleen door hare burgers en door de ingezetenen van *Schellinkhout*, *Scharwoude* en *Schardam* uitgeoefend worden.

HOORNER-KOGGE, streek in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WESTER-KOGGE.**

HOORNER-NIEUWLAND, pold. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Terschelling*.

HOORNES-POLDER, polder in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HOORNES-POLDER.**

HOORNHIL, pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. en O. aan de *Vierendealen*, Z. aan de *Haven van Hooge-Zwaluwe*, W. aan den *Zonzeelsche-polder*, tusschen den *Regenboog* en den *Molenweg*.

Deze pold., welke een onderdeel uitmaakt van den *Nieuwe-Zwaluwsche-polder*, en met dezen in het jaar 1660 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 33 bund., en staat onder het bestuur van den *Nieuwe-Zwaluwsche-polder*, bestaande uit eenen *Dijkgraaf*, drie *Gezwoorenen* en eenen *Penningmeester*.

HOORNHUIZEN, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **HOORNHUIZEN.**
HOORNHUIZEN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **HOORNHUIZEN (DE).**

HOORN-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Bodegraven*. Zie **HOORN-POLDER.**

HOORN-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Haserswoude*. Zie **HOORNESCHE-POLDER.**

dadelijk van eenige aken gebruik, om menschen en vee te redden, en naar het hoogere gedeelte van het dorp over te brengen. Opmerkswaardig was hier de toevloed van menschen. Op twee kleine gebieden, die te zamen niet meer dan twee en een halve morgen groot zijn, waren, zoo van het lagere gedeelte dezer gemeente als van Noordeloos, 446 zielen of gevlugt of met vaartuigen uit den vloed gered en hier bijeen gebragt, die meestal van huisvesting en andere noodwendigheden moesten voorzien worden. Niet minder was de toevloed van vee, want behalve de hier op de stallen gevonden wordende beesten, moest men nog een aantal van 360 staks berging verschaffen, voor welke men meestal dagelijks het noodige hooi met vaartuigen moest aanbrenghen. Hoezeer dus in zulk eenen toestand ligtelijk verwarring had kunnen ontstaan, liep alles hier echter geregeld af, terwijl er toen niemand is verongelukt.

Het wapen van deze gem. bestaat uit een veld van zilver, met twee van boven en beneden getande balken, in het hoofd drie eiven, alles van keel (rood); of, zoo als men in de wandeling zegt, uit de baren van Arkel, met drie duiffes er boven.

HOORNAARSCHÉ-HOEKEN, pold. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Hoornaar*; palende N. aan Grootwaard, O. en Z. aan Hooge-Giesseu, W. aan Lutjeswaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50 bund. 93 v. r. 44 v. ell., en wordt door de twee Boomsche watermolens, op de Giessen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout en vijf Polder-Heemraden.

HOORNAARSDAM, oude naam van het d. HOORNAAR, in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOORNAAR.

HOORNBRUG, steenen brug over de trekvaart van Delft naar 's Gravenhage, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's Gravenhage, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van Voorburg, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van Rijswijk.

Men vermoedt, dat hier ter plaatse de renthoeve HOORN gelege heeft, die Keizer Arnolf, in het jaar 889, aan GRNOLF, den vader van DIRK I, Graaf van *Holland*, geschonken heeft. Ook moet aan de brug welcer een Hoornhuis gestaan hebben, hetwelk het kantoor was van den Commies, belast met de invordering der grafelijke tollen op het beestiaal, hoorgeld genaamd. En het waren niet alleen de over deze brug gevoerd wordende runderen, schapen als anderzins, van welke men de grafelijke tol aldaar moest betalen, maar het was ook van alles wat te Voorburg, aan den Leydschendam, te Rijswijk en andere onder het grondgebied van 's Gravenhage behoorende plaatsen, werd gedood of ter markt gebragt. In alle deze dorpen van Commiezen of Toezieners gesteld, welker pligt het medebragt daarop een wakend oog te houden en de nalatigen te beboeten; de onwilligen werden zoo lang op dit huis gevangen gehouden tot dat men uit den verkoop hunner goederen het tolverschuldigde ontvangen had. Zij, die onmagtig tot het doen der betalingen bevonden werden, of zich als zodanig bij de financiële commissie hadden aangegeven, werden verplicht, zoo lang hare diensten in de grafelijke domeinen te doen, tot de schuldd betaald was.

HOORNE, naam, welken de landlieden veelal geven aan het d. HOORNAAR, in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOORNAAR.

HOORNE, oude naam van het graafs. HORNE, in het voorn. prinsdom *Luik*, prov. *Limburg*. Zie HORNE.

HOORNE (DE), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Akersloot*.

Vroeger was deze buurt zeer welvarende, maar sedert de hier gelegen hebbende sohouw tot overzetting van rijtaigen, door de Regering van Alkmaar is weggenomen, is zij tot op één huis verminderd; vóór eenige jaren is er echter weder een tweede bijgebouwd, dienende tot woning voor den Schipper van de pont, waarmede menschen en vee vroeger over de ringsloot van de Schermer, en thans nog over het Noord-Hollandsch kanaal gezet worden. Later schijnt er nog een derde bijgebouwd te zijn, althans nu bestaat deze buurt uit drie weinig betekenende huisjes. Hare tegenwoordige ligging aan het kanaal, maken het echter niet onwaarschijnlijk, dat deze b. weder, tot hare vorige bloei zoude kunnen geraken.

HOORNE (HUIS TE-), adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **POELGREST**.

HOORNE (HUIS VAN), in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te's *Gravenhage*. Zie **STAARENBERG (HUIS-VAN)**.

HOORN-BN-BURG, voorn. pold. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*, aan den zuid-oostkant van het eiland, zijnde in 1768 door eenige particuliere ingedijkt. — Deze pold. is in 1792 verdronken, en nimmer weder beverscht.

HOORNE-POLDER (KLAAS-), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **KLAAS-HOORNE-POLDER**.

HOORNER-HOP (HET), inham in de *Zuiderzee*, aan de westelijke kust van de prov. *Noord-Holland*.

Zij heeft het d. Schardam en den hoek van Wijdenes tot uiteinlen, en bereikt de aanmerklijkste breedte omtrent de stad *Hoorn*, van welke zij haren naam ontleent, terwijl zij die stad eene geschikte eede verschaft. De visscherij in deze golf behoort aan gemelde stad en mag alleen door hare burgers en door de ingezetenen van Schellinkhout, Scharwoude en Schardam uitgeoefend worden.

HOORNER-KOGGE, streek in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WESTER-KOGGE**.

HOORNER-NIEUWLAND, pold. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Terschelling*.

HOORNES-POLDER, polder in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HORNES-POLDER**.

HOORNHIL, pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, 7de distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. en O. aan de *Vierendeelen*, Z. aan de *Haven an Hooge-Zwaluwe*, W. aan den *Zonzeelsche-polder*, tusschen den *legenboog* en den *Molenweg*.

Deze pold., welke een onderdeel uitmaakt van den *Nieuwe-Zwaluwe-polder*, en met dezen in het jaar 1660 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 33 bund., en staat onder et bestuur van den *Nieuwe-Zwaluwsche-polder*, bestaande uit eenen dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

HOORNHUIZEN, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **HORNHUIZEN**.

HOORNHUIZEN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **HOORNHUIZEN (DE)**.

HOORN-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Poddegraven*. Zie **HORN-POLDER**.

HOORN-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Lazerswoude*. Zie **HOORNESCH-POLDER**.

HOORN-POLDER of **HOORN-POLDER**, buitenpold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*; ten W. van den drooggemaakten Lijker-polder; overigens door poelen omgeven, en des winters door hare wateren overdekt, hebbende eene kadastrale grootte van 8 bund. 25 v. r. 60 v. ell.

HOORNSCHE-DIEP, naam, welko men in de wandeling geeft aan dat gedeelte van de Aa of Aua, ook wel **DRENTSCH-Aa**, hetwelk in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, van Haren naar Groningen loopt. Zie voorts Aa.

HOORNSCHE-DIJK, dijk in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, langs het Hoornsche-diep, beginnende te Haren en eindigende aan den buitensingel der stad Groningen. Beide het diep en de dijk schijnen hunnen naam te ontleenen van het geh. *de Hoorn*. Zie dat woord hiervoor bl. 830.

HOORNSCHE-HOOFDEN, zuidelijke punt van den pold. *Ouden-Hoorn*, in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Ouden-Hoorn*.

Bij den storm en watervloed van Februarij 1825, dreven aan die hoofden eenige rijsmaterialen weg, waarvan het verlies op twee duizend gulden geschat werd, terwijl het water, door zijnen hoogen stand, in den namiddag van 4 Februarij over de straten van Hellevoet, ter wederzijde van de sluis en ter hoogte van drie of vier palmen over liep, zonder evenwel eenige noemenswaardige schade te veroorzaken.

HOORNSCHE-HOP (HET), golf in de *Zuiderzee*, op de *Noord-Hollandsche kust*. Zie **HOORN-HOP (HET)**.

HOORNSCHE-POLDER (DE) of **DE HOORN-POLDER**, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*; palende N. aan den Rijn, O. aan den Grootte-polder van Alphen, Z. aan het Rietveld, W. aan den Oostbuurtsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 135 bund. 21 v. r. 10 v. ell., alles schotbaar land; telt 9 h., waaronder 7 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den Rijn, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit den BURGEMEESTER of Schout en twee Poldermeesters.

HOORN-SLUIS, naam, onder welken de **HOORN-SLUIS**, te *Scharwam*, in den *Koekendijk*, prov. *Noord-Holland*, weleens verkeerdelijk voorkomt. Zie **HOORN-SLUIS**.

HOORNSTER-BUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie **HOORNSTER-BUREN**.

HOORNSTER-ZWAAG, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie **HOORNSTER-ZWAAG**.

HOORN-WIJK, hofstede, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Rijswijk*, in de nabijheid van de Hoornbrug, bestaande in heerenhuizing en verdere getimmerden, boomgaard, wandelingen, vischrijke vijvers, zware opgaande boomen, hakhout, wei- en hooiland, gezamenlijk eene oppervlakte bestaande van 3 bund. 85 v. r. 74 v. ell.

HOORNSIK, buurs. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benendendistrikt*, kw., arr.; en $\frac{3}{4}$ u. Z. W. van *Tiel*, kant., en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zalt-Bommel*, gem. en 5 min. N. W. van *Driel*; met 76 h. en 470 inw.

HOORT of **HOORT**, poel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, aan de uiterste zuidelijke grenzen dier provincie, 1 u. Z. van *Budel*.

HOOSENHUIZEN (DE) of **HOSENHUIZEN**, geh. van veenderijen in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Groningen*, gem. en 1 u. Z. van *Noorddijk*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Engelbert*, waartoe het behoort, aan den registerocver van het *Winschoterdiep*.

HOoy (DI), naam, welken de *Negers* geven aan de kollijplantaadjen *St. GERMAIN* en *MARIËNBURG*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *GERMAIN (St.)* en *MARIËNBURG*.

HOoyDONK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peeland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOoyDONK*.

HOoyGRING, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

HOP (HET), erva in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. Z. ten O. van *Almelo*, kant. en 2 $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Enschede*, gem. *Hoaksbergen*, dat op het jaar 1188 reeds vermeld wordt.

HOP (HET HOORNSCHE-), inham van de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HOORNSCHE-HOP (HET)*.

HOPE, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Op-per-Nickeri*; palende ten W. aan de verl. katoenplant. *Oxford*, ten O. aan de katoenplant. Lot Numero 209; 1000 akk. groot; met 122 slaven.

HOPE (HUIS-VAN), buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WELGEBEGEN*.

HOPMANS-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*; palende N. aan den *Diem*, O. aan den *Diemerdammer-polder* en den *verdrongen Noordpolder*, Z. aan de *Muidervaart*, W. aan den *Schoolpolder*.

HOPMEERVEEN, poel in de heide, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Roozendaal-en-Nispen*, 1 u. Z. van *Roozendaal*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Nispen*.

HOPOE (DI), naam, welken de *Negers* geven aan de katoenplant. *VISSCHERSHAVEN*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *VISSCHERSHAVEN*.

HOPPERS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 5 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. O. van *Hindeloopen*, in het d. *Hemelum*.

Deze state was het stambuis van het oude eerwaardige geslacht van *HOPPERS*, waaromtrent men verder zie het art. *HEMELUM*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden zijn thans het eigendom van onderscheiden personen.

HOPTILLE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, onder het d. *Huins*, aan de trekvaart van *Bolsward* op *Leeuwarden*, ter wederzijde van de brug van dien naam over gezegde trekvaart gelegen.

HOP-VAN-HOORN (HET), inham in de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HOORNER-HOP (HET)*.

HORAGA, oude beek in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HARAGA*.

HORE (TEN-), *TEN-HOORN* of eigenlijk *TEN-HOOR*, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 5 u. O. van *Oudeberkoop*, ten Z. W. van *Oosterwolde*, waartoe het behoort; thans slechts bestaande uit 1 h. met 7 inw.

Dit geh. ontleent zijnen naam van een aldaar gestaan hebbende eigengeërde hofstede.

HOREB, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *La Diligence*, benedenwaarts aan den houtgr. *Ayo*; 607 akk. groot. Thans is het een militaire post.

HOREFFA, berg in *Oost-Indië*, op het eil. *Nias*, tot den *Sunda-sche-Archipel* behoorende.

Een gedeelte van dezen berg is bij de aardbeving, in den nacht van 5 op 6 Januarij 1843, ingestort, waardoor de borstwering der benting, zoo ook de gouvernementegebouwen, met uitzondering van de kommandantswoning, incengezakt zijn.

HORENHUIZEN, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **HOORNHUIZEN (DE)**.

HORENHUIZEN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **HOORNHUIZEN**.

HORENTJE of **HORNTJE**, voorm. geh. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 11 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 3 u. N. van *den Helder*, gem. *Texel*, nabij het d. *Hoorn*.

Het is het zuidwestelijkste punt van het eiland, welke van tijd tot tijd afgenomen en gesleten is; want in het begin van deze eeuw was hier nog een lazaret ter berging van menschen en goederen, uit zoodanige schepen, welke onder vermoeden lagen van besmettelijke ziekte, doch dit huis ligt nu reeds in den oceaen begraven. Anderhalve eeuw geleden waren de duinen aan dezen hoek zeer hoog. In de vorige eeuw werd hier eene zanddijk gelegd, maar die spoelde in den hoogen vloed van 27 November 1776 geheel weg en is nu wederom geheel hersteld. Aan dit **HOORNHUIZEN** staat nu niets dan eene bouwmanswoning.

HORIK, geh. in het graafs. *Hoorn*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weert*, gem. en ½ u. O. van *Nederweert*; met 29 h. en 200 inw.

HORKENBURG, erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. Z. ten O. van *Almelo*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Enschede*, gem. en 20 min. N. W. ten W. van *Haaksbergen*.

Dit erve, hetwelk vermoedelijk hetzelfde is, dat in eene oorkonde van het jaar 1188, onder den naam van **HOLEKHEBEG**, voorkomt, beslaat eene oppervlakte van 11 bund. 49 v. r. 80 v. ell., en behoort thans in eigendom aan de R. K. kerk te *Haaksbergen*.

HORN, d. en voorm. graafs. in het prins-bisdom *Lux*, prov. *Limburg*. Zie **HORNE**.

HORN (DE), oude naam van het d. **DIRKSBOON**, in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie **DIRKSBOON**.

HORN (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **HOORN (DE)**.

HORN (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. W. van *Groningen*, kant., gem. en 5 min. Z. van *Zuidhorn*. — In dit geh. ligt het buitengoed *Klinckema*.

HORN (DEN), geh. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie **KRONENHORN**.

HORN (DEN), **DE N HOORN** of **DE HOORN**, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en ½ u. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. Z. W. van *Aduard*, ½ u. N. van de *Leege-Meeden*, waartoe het kerkelijk behoort, ½ u. O. van *Ennumatil*, op den kleiweg van *Ennumatil* naar *Groningen*. Het wordt ook wel **SMIDSBORRE** genoemd, omdat er een hoefsmid woont.

Men heeft er eene Doopsgezinde kerk en pastorie. De kerk is een klein onaanzienlijk gebouw, zonder toren of orgel. — De omtrek bestaat

uit zeer zware klei, zoodat de rijweg, welke van Ensumatil over dit geh. naar de Nieuwebrug loopt, in den herfst bijna onbruikbaar is.

HORN (OOSTERBIERUMER-), geh., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. *Barradeel*. Zie OOSTERBIERUMER-HORN.

HORN (SEXBIERUMER-), geh., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. *Barradeel*. Zie SEXBIERUMER-HORN.

HORN (SMIDS-), geh. in het Westerkwartier der prov. Groningen. Zie HORN (DE)

HORN (TER), geh. in *Fivelgo*, prov. Groningen, arr., kant. en 2 u. N. N. W. van *Appingedam*, gem. en 10 min. Z. van 't *Zandt*, 30 min. ten N. W. van *Leermens*, waartoe het kerkelijk behoort.

De Doopsgez. maken, met die van eenige andere naburige plaatsen, eene gem. uit, welke 140 zielen telt, waaronder 60 Ledematen. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JACOB TERTS HUIZINGA, die in het jaar 1766 herwaarts kwam, en in het jaar 1821 overleed. Vóór dien tijd werd de dienst hier waargenomen door zes onderscheidene dus genoemde Liefdepredikers. De kerk is een eenvoudig gebouw, zonder toren of orgel.

HORN (TER-) (DE HORX), geh. in het Westerkwartier, prov. Groningen, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. W. van *Oldehove*, Z. van *Fransum*; met 3 h. en 16 inw.

HORN (TJUMMARUMER-), geh., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. *Barradeel*. Zie TJUMMARUMER-HORN.

HORNA, Lat. naam van de stad HOORN, in *West-Friesland*, prov. Noord-Holland. Zie HOORN.

HORNAER, oude naam van het d. HOORNAAR, in het Land van *Arkel*, prov. Zuid-Holland. Zie HOORNAAR.

HORNE of HORN, ook wel HOORNE gespeld, in het Fr. HORNES, voorn. graafs. in het voorn. prinsbisdom *Luik*, prov. *Limburg*; palende N. W. aan het hert. Brabant, N. O. aan het Land van *Kessel*, O. aan de *Maas*, behalve een klein gedeelte, dat nog aan den regter *Maas*-oever, in het Geldersche ambt *Montfoort*, gelegen was, Z. en O. aan het graafs. *Loon*. Binnen den omtrek van dit graafs. lag nog de vorstelijke rijksabdij *Thorn*.

Dit graafs. bevatte de stadjes *Weert*, *Horn*, *Thorn* en *Wessem*, welke drie laatste thans slechts dorpen zijn, alsmede de dorpen *Baexem*, *Beegden*, *Buggenum*, *St. Elizabeth*, *Elle*, *Geystingen*, *Ghoor*, *Grathem*, *Halen*, *Herten*, *Heythuisen*, *Hunsel*, *Ittervoort*, *Keizersbosch*, *Kessenich*, *Kinroy*, *Leyveroy*, *Meijel*, *Merum*, *Nederweert*, *Neer*, *Neer-Itter*, *Nunhem*, *Ophoven*, *Roggel*, *Stamproy*, *Swartbroek*, *Tungelroy* en *Warenburg*. Zij bevat alzoo de tegenwoordige gem. *Baexem*, *Beegden*, *Buggenum*, *Grathem*, *Halen*, *Heel-en-Panheel*, *Heythuyzen*, *Herten*, *Horn*, *Hunsel*, *Ittervoort*, *Kessenich*, *Meijel*, *Nederweert*, *Neer*, *Neer-Itter*, *Nunhem*, *Ophoven*, *Roggel*, *Stamproy*, *Thorn*, *Weert* en *Wessem*, zoodat het thans het geheele kant. *Weert*, gelijk mede een gedeelte van het kant. *Roermonde* en een klein gedeelte van de Belgische prov. *Limburg* beslaat. Men telt er ruim 4750 h., bewoond door ruim 5290 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 23,000 inw., van welke 4473 h., bewoond door 4889 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 26,200 zielen, tot het koninkrijk der Nederlanden behooren. De inw. bestaan meest van den landbouw, hoewel er ook eenige fabrieken gevonden worden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de volgende 21 par. uit, als Baexem, Beegden, Buggenum, Grathem, Halen, Heel, Heythuysen, Hertem, Horne, Ittervoort, Kessenich, Meijel, Nederweert, Neer, Neer-Itter, Ophoven, Roggel, Stamproy, Thorn, Weert en Wessem. Men telt er 21 kerken en de volgende 7 kapellen, Beersel, Geystingen, Hunsel, Kinroy, Leyvroy, Swartenbroek en Tongelroy. Deze par. worden bediend door 21 Pastoors en 27 Kapellanen.

Dit graafs. was eerst eene heerl., die deel maakte van het graafs. Loon, en in het bisdom Luik besloten lag. De Heeren van HORNE beschouwden de Graven van LOON als hunnen Opperleeneheer. Ook waren zij verplicht eene leenroerige cijns aan den Hertog van Brabant op te brengen. De eerste die genoemd wordt is ENGELBERT DE HORNEN of HORNE; hij komt reeds voor in 1166 (1). Toen het graafs. Loon met het bisdom Luik vereenigd werd (1361), zwoeren de Heeren van HORNE trouw en hulde aan den Bisschop. Zij bekwamen in de vijfde eeuw van Keiser FREDERIK III, den titel van Graaf. JAN, Graaf van HORNE, met ANNA VAN EGNOND, weduwe van JOSEPH VAN MONTMORENCY, gehuwd, en, bij haar geen kinderen verwekt hebbonde, liet, in 1540, het graafs. HORNE, bij nitersten wil, na aan FILIPS VAN MONTMORENCY, de oudste der zonen, die zijne vrouw aan JOZEF VAN MONTMORENCY, haren eersten man, gebaar had, waardoor dit graafs. aan het huis van MONTMORENCY kwam. De ongelukkige FILIPS werd, in 1668, met den dapperen LAMORNAAL, Graaf van EGNOND, als een slag-offer der woede des Hertogen van ALVA, te Brussel onthald (2). Daar ook hij geen kinderen naliet, keerde het graafs. HORNE, als een mannelijk leen, tot zijnen Opperleeneheer, zijnde destijds de Prins van Luik, als Graaf van LOON, terug. GERARD VAN GROESBEEK, die destijds Prins-Bisschop was, stelde zich in het bezit van dit gewest, en nam den titel van Graaf van HORNE aan, welke voorts gevoerd werd door zijne opvolgers, die in 1614, door aankoop daarvan volstrekt bezitters werden, en daarvan bleven tot dat dit bisdom, in het jaar 1793, door de Franschen vernietigd werd, waarna het graafs. HORNE een gedeelte van het departement der *Neder-Maas* heeft uitgemaakt. Tijdens België nog onder het koningrijk der Nederlanden behoorde, was het een gedeelte van de provincie *Limburg*.

Het graafs. HORNE werd in 1740, op last van FREDERIK II, Koning van *Pruissen*, door 2000 troepen, onder aanvoering van den Generaal Baron van SPOERK, bezet, die echter eerlang naar Maaseyck vertrokken, binnen welke stad zij den 14 September gemaakten en aldaar verbleven, tot de goede verstandhouding tusschen de hoven van Berlijn en Luik, wegens het bezit der baronie van Herstal hersteld was, hetwelk den 24 October plaats had.

Het geslacht van HORNE heeft ook onder zijne leden twee teekenaars van het verbond der Edelen, als JONAN VAN HORNE, Baron van *Bastel* en *Bassigny* of *Bauignies*, Heer van *Lokeren*, *Hupi*, *Kessel* en *Marent*, en MAXIMILIAAN VAN HORNE, Baron van *Lokeren* enz (3).

Het wapen van het voorm. graafs. HORNE bestond uit drie gouden horens, op een schild van azuur (blauw).

(1) Zie ERNST, *Histoire du Limbourg*, tome III, p. 414.

(2) Zie over hem MR. SCHELLEN, *Staatkundig Nederland*, Deel II, bladz. 128 en 129.

(3) Zie W. J. DE WATER, *Historie van het Verbond der Edelen*, B. II, bladz. 570-573.

HORNE, gem. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d., 9 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Halten en Buggenum*, O. aan de gem. *Roermonde*, Z. aan *Beegden*, W. aan *Beegden en Baexem*.

Deze gem. bevat het d. *Horne* en de geh. *Weerd*, *Donk*, *Haltenburg* en *Berg*, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1187 bund. 64 v. r. 75 v. ell., waaronder 1118 bund. 52 v. r. 55 v. ell. belastbaar land, telt 140 h., bewoond door 147 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 3 brouwerijen, 1 branderij, 1 leerlooijerij, 1 korenmolen, 2 pannen- en steenbakkerijen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, die tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. **HORNE**, **HORN**, **HOORNE**, **HURN** of **HURNE**, in het Fr. **HORNES**, ligt $\frac{1}{2}$ u. W. van *Roermonde*. Men telt er in de kom van het d. 120 h. en 690 inw.

De kerk is een nieuw gebouw, van eenen fraaijen toren voorzien. Zij werd gebouwd in 1838. De oude kerk van *Horne* was een der eerste christentempels van ons land; zij was geheel en al van hardsteen gebouwd. In de oostelijke muur vindt men een Romeinsch opschrift van den God *MARS*; een andere steen was toegewijd aan *MERCURIUS*. **KNIPPENBERG** (1) en **HEYLEN** (2) maken beiden gewag van den steen van *MARS*; de andere was hun onbekend. Bij het afbreken der kerk zijn zij beide in het bezit gekomen van onzen volijverigen medearbeider, den Heer **CHARLES GUILLON**, te *Roermond*, die voor het behoud dezer belangrijke gedenkstukken de noodige zorg draagt en die thans in zijne oudheidkundige verzameling bewaart.

In de maand Mei 1842, vond een Landman in zijnen tuin, in de nabijheid van dit dorp, omtrent 2 voet onder den begraven grond, een klein aarden potje, bevattende een honderdtal zilveren munten uit de middeleeuwen. Al deze munten zijn van het laatst der dertiende eeuw, en dus waarschijnlijk meer dan vijf eeuwen op die plaats bewaard gebleven. Naar men vermoedt zal dit potje aldaar in den grond begraven zijn, bij gelegenheid der hevige twisten, welke te dier tijd in het bisdom *Luik*, waarvan het graafs. *Horne* een loen was, woedde. Onder deze munten, waarvan echter de meesten veel geleden hebben, treft men er aan van de *Graven van Holland*, van de *Hertogen van Brabant*, van de *Graven van Vlaanderen*, enz.

Men heeft in dit dorp ook een kasteel, het *Kasteel-te-Horne* genoemd.

Het wapen der gem. *Horne* bestaat uit drie gouden horens op een schild van azuur (blauw).

HORNE (DE), buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Acht-karspelen*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en $4\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Bergum*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Buitenpost*, waartoe het behoort.

HORNE (GROOT-TER-), state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*. Zie **MARTENA-STATE**.

(1) *Hist. ecclésiastique Duunus Geldria*, p. 21.

(2) In de *Anciens mémoires de l'Académie de Bruxelles*, tome IV, pag. 448.

HORNE (KASTEEL-TE-), kast. in het graafs. *Horne*, prov. *Linsburg*, distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Roermonde*, gem. *Horne*, in de korn van het dorp.

Dit kast. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer **ROBERT MAGNÉ**.

HORNE (NIJR-), d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Schooterland*. Zie **NIJR-HORNE**.

HORNE (OUDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Schooterland*. Zie **OUDE-HORNE**.

HORNE (SMIDS-), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie **HORN (DEN)**.

HORNE (TER-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sneek*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Bolsward*, gem. en $\frac{1}{2}$ min. ten Z. van *Burgwerd*.

Zij is tegenwoordig eene boerenplaats, behoorende aan Meisjefvrouw **W. STEENSH**, echtgenoot van den Heer **J. L. DE MAIR**, te *Wolvega*.

HORNE (TER-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Daniawarstal*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Sneek*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van de *Lemmer*, 10 min. N. W. van *Langweer*, waartoe het behoort.

HORNE (TER-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie **TENHORN**.

HORNENHUIZEN, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **HORNHUIZEN**.

HORNES, Fransche naam van het graafs. en d. **HORNE**, in *Oppergelder*, prov. *Limburg*. Zie **HORNE**.

HORNES-POLDER, ook wel **HOORNES-POLDER**, pold. in *Rijland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Beide-Katwijken-en-het-Zand*; palende N. aan *Noordwijk*, O. aan het *Hoek*, Z. aan het *Uitwateringskanaal*, W. aan de *Duinen*.

Deze pold., die, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 126 bund., is eigenlijk niet bedijkt, maar ingesloten door den *Kanaaldijk*, de *duinen* en den *weg van Katwijk naar Noordwijk*. In dezen laatste ligt een *duiker*, ter ontlasting van het overtollige water, hetgeen vooral vroeger noodzakelijk was, toen hij de geheele afzakking van het duin moest ontvangen. De graving van het kanaal, in 1804, maakte daarin eene afleiding, zoodat de polder sedert, bij droogte, van water moet worden voorzien, waartoe vroeger eene stoommachine aan het kanaal was dienstbaar gemaakt, doch thans een pompwatermolen op den *Kanaaldijk* is geplaatst. Niet al wat het kadaster *Hornes* noemt, behoort tot den eigenlijke *HOORNES-POLDER*. Voor zoo verre de polderlasten betreft, is de grootte slechts 69 bund. 52 v. ell., hetwelk alles bruikbaar land is, dat 's winters nog soms gebruik maakt van den *duiker* tot ontlasting van water. De eenige boerenwoning, die er in gestaan heeft, is gesloopt. Het polderbestuur bestaat uit vier *Poldermeesters*, onder toezigt van het *Hoogheemraadschap van Rijland*.

HORNE-STREEK (DE) of de **OUDE-ZEEDIJK**, onder den naam van **HORNESVRAK** bekend, rijweg, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*.

Deze weg loopt van de binnenzijde van den zoogenaamden *Groen- of voormaligen Zeedijk*, op de grenzen van *Barradeel* en het *Bildt* gelegen, in eene zuidwestelijke rigting, door de grietenij *Barradeel*, tot aan de *Dijkstertille*, benoorden *Harlingen*, alwaar hij zich met den *algemeenen Zeedijk* vereenigt. Het is zeer blijkbaar, dat dese rijweg

van ouds een zeedijk is geweest; onder anderen daaruit, dat de landen tussehen dezen weg en den zeedijk nog steeds worden genaamd de *Kee-gen*; een naam, dien men alléén aan angespoelde landen geeft.

De naam van *HORNSTREEK* zoude, volgens meening van sommigen, van ouds aan dezen voormaligen zeedijk eigen zijn, omdat de rigting zoude zijn geweest naar het *oude*, thans door de zee ingenomene, d. *Dijkshorne* (*Dijkshoek*); terwijl, volgens anderen, die naam, in lateren tijd, toen reeds den tegenwoordigen *Zeedijk* daar was, aan dezen weg zoude zijn aangekomen, ten gevolge der benaming van eenige gehuchten of buurten in de nabijheid, aan den *Zeedijk* gelegen, als: de *Tjummamarumer-horn*, *Oosterbierumer-horn* en *Sexbierumer-horn*.

Het Friesche woord *Horne* (*Hoek*) wordt uitgesproken als *Hoönne*; van hier moet gekomen zijn de verbastering eerst van *HORN-STREEK* en later van *HORN-STREEK*, zoo als de hier bedoelde weg thans vaak, maar verkeerdelijk, genoemd wordt.

HORNHUISTER-POLDER (NOORDER-), ook de *ZEVENBOERSTER-POLDER* genaamd, naar het getal der gebruikers, pold. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Kloosterburen*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Hornhuizen*.

Deze pold. werd in het jaar 1801 binnengedijkt, en is ongeveer 200 bund. groot.

HORNHUISTER-POLDER (WESTER-), ook de *ZESBOERSTER-POLDER* genaamd, naar het getal boeren, waardoor hij bezeten wordt, pold. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Kloosterburen*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Hornhuizen*.

Deze pold., welke in het jaar 1806 is binnengedijkt, heeft thans weder een uitgestrekte aanwas buiten den laatstgelegden dijk. Minder kwelder en aanwas heeft den *Noorder-polder*, doch beiden bevatten meer kleideelen en vruchtbaarder bodem dan de zachte zavelige binnenlanden.

HORNHUIZEN of *HOORNHUIZEN*, vroeger *HOORNHUIZEN*, ook wel *HORNHUIZEN* of *HOORNHUIZEN* genaamd, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Kloosterburen*, 53° 23' 19" N. B. 24° 1' 30" O. L. Men telt er 100 h. en ruim 750 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en ook zeer goede aardappelen aankweeken. Tien min. ten O. van de kerk vindt men eene nieuwe druk aangebouwde straat, de *Kruisweg* genaamd, alwaar meest daglooners en kleine winkeliers wonen. De grond is hier zavelachtig.

HOORNHUIZEN was vroeger eene staande heerl., in het burgerlijke en kerkelijke waarvan de bezitter op *Tamuningaburg* woonde.

De Herv., die hier ongeveer 700 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Hornhuizen-en-Kloosterburen*. Vóór het jaar 1623 maakte dit d. echter eene afzonderlijke gem. uit, welke eenen eigen Predikant had, zijnde de eerste, die hier het leeraarambt heeft waargeno, men, geweest *EVERHARDUS ARNOLDI*, die hier in het jaar 1604 kwam. Doch in 1606 werd op het synode besloten, dat de klassis van *Belfo* hem dien zomer nogmaals zoude examineren, en het is niet onwaarschijnlijk, dat hij in dit examen niet heeft kunnen voldoen, daar hij althans geene wetenschappelijke opleiding had genoten. De kerk is een oud, groot en ruim gebouw, voorheen met eenen stompen toren, welke, zeer bonwvallig geworden zijnde, in het jaar 1815 instortte, zijnde in het jaar 1818 tot op de hoogte der kerk afgebroken en met

een koepel- of lantaarantorentje, op een kort samenlopend dak, herbouwd. In het jaar 1806 is de kerk met een niet groot orgel voorzien, hetwelk vroeger in de vrijmetselaars-loge te Amsterdam gestaan had.

De R. K., van welke men er ruim 40 aantreft, behooren tot de stat. van *Kloosterburen*. — De weinige Doopsgez., die hier wonen, behooren tot de gem. *Mensingaveer*. — De dorp-school wordt gemiddeld door een getal van 76 leerlingen bezocht.

Voorheen stond hier de vermaarde *Tammingsburg* of Burg der *TAMMINGA's*, maar deze is in het jaar 1803 gesloopt.

Er is hier, ten gerijve der ingezetenen, uit de *Kloosterbuurder*-vaart, loopende door den Hoorn, vóór eenige jaren eene vaart tot aan het Uilnest, aan den weg van Leens naar *Hornhuizen* gegraven. Men heeft er onderscheidene dijken, namelijk van binnea af gegerekend, vooreerst: eenen overouden algemeenen dijk, kenbaar door overblijfselen en heuvelen; tentweede eenen zeer ouden algemeenen dijk of *Zeedijk*, van welks aanleg geen geschiedschrijver hengenis heeft, doch welke in het jaar 1717 door den bekenden kersvloed gedeeltelijk is verwoest, maar in het volgende jaar wederom is hersteld geworden, zijnde er door dezen vloed vele kolken en wielen ontstaan, welke nog voor een groot gedeelte aanwezig en zichtbaar zijn; ten derde den lateren algemeenen dijk van 14½ voeten hoogte, oude maat, en dan nog eenen buiten- of polderdijk, van 13 gelijke voeten, gelegd in 1801 en 1805, waardoor 250 bunders land zijn binnengedijkt. De overblijfselen van den ouden algemeenen dijk loopen van *Lutkebroek* door *Wierhuizen* en *Pieterburen*, 6 min. ten Noorden van *Zijlbrugge*, langs het *Wester-Nieland*, naar de *Hiddinge- of Heerenzijl*; terwijl een andere sprank over *Olddijk* tot nabij *Zijlbrugge* of, volgens het vermoeden van sommigen, misschien ook naar de genoemde voorn. sluis liep.

HORNHUIZEN (DE), DE **HORNHUIZEN** **HORNHUIZEN** of DE **HORNHUIZEN**, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. ten W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. W. van *Bierum*, ½ u. N. W. van *Godlinze*, waartoe het behoort.

HORNHUIZEN-EN-KLOOSTERBUREN, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Leens*. Men telt er ruim 1700 zielen, onder welke 200 Ledematen, en heeft er twee kerken als ééne te *Hornhuizen* en ééne te *Kloosterburen*.

Voorheen was *Hornhuizen* eene afzonderlijke gem. en *Kloosterburen* was destijd met *Wehe* vereenigd. In het jaar 1625 werd *Kloosterburen* met *Hornhuizen* vereenigd, zijnde de eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, geweest **JOHANNIS HORNHUISIUS**, die reeds sedert het jaar 1625 te *Hornhuizen* gestaan had, en in het jaar 1645 elders overleed. In het jaar 1685, werd *Kloosterburen* weder van *Hornhuizen* gescheiden, en bekwam, in het volgende jaar, **PETRUS WILMAN** tot Predikant. Toen deze echter, in het jaar 1687, naar *Veendam* vertrokken was, is deze plaats weder met *Hornhuizen* vereenigd, en bekwam toen tot Predikant **ERNESTUS PHILIPPUS MEIJER**, die sedert 1685 de dienst te *Hornhuizen* waarnam en in 1715 overleed. Nadat in het jaar 1751 de Predikant **JACOBUS ZUTDERHOFF** overleden was, is de gem. **HORNHUIZEN-EN-KLOOSTERBUREN** bediend geworden door den Predikant van *Wehe* en *Zuurdijk*, **HENRICUS WAARENBORF**, doch in 1756 bekwam zij weder een eigen Predikant in **JOHANNES VAN DIJNEN**, die in het jaar 1746 naar *Neerlands-Indië* vertrok. Het beroep is eene particuliere collatie, welke thans in handen is van twee aanzienlijken onder **HORNHUIZEN** wonende

landbouwers, zijnde **BAENKO LUIS DIJKHUIS** op **Onrust en Rensz Pijpers Meijer**.

HORNLO, bosch, vermeld op het-jaar 855, als liggende in het voorm. graafs. *Amelande*.

HORNMEER of **ONMEER**, ook **HOEKPOEDER**, pold. in het halj. *Kennemerland*, heemraadschap van *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*; palende N. W. aan den pold. *Stommeer*, N. O. aan het *Noordeinde* van *Aalsmeer*, Z. O. aan het *Legmeer*, Z. W. aan het d. *Kudelstaart*.

Deze pold. was vroeger een meertje, hetwelk later bedijkt zijnde, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 183 bund. beslaat. Men telt er 4 boerderijen. Het bestuur berust bij den eigenaar.

HORN-POLDER, pold., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam*; palende N. aan den *Kuijerpolder*, O. aan den *Spuijerpolder*, Z. aan den *Blijkpolder*, W. aan het dorp den *Berg*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 59 bund. 60 v. r. 96 v. ell., telt 2 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de *Vecht*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit *Polder- en Molenmeesters*.

HORN-POLDER, ook wel, ofschoon verkeerdelijk, **HOORN-POLDER** gespeld, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Bodegraven*; palende N. aan de *Mije*, O. aan den *Meijerpolder*, Z. aan den *Noordzijderpolder*, W. aan het *Kortland*.

Deze pold., welke, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 50 bund. 97 v. r. 62 v. ell., is ingenomen bij den *Noordzijderpolder*, en wordt door dat polderbestuur geadministreerd.

HORNPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alkemade*. Zie **HOORN-POLDER**.

HORNSLOOT, water in het halj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Assendelft*, dat uit de *Langesloot* voortkomende, met eene zuid-oostelijke rigting naar de *Blokslootsluis* loopende, zich door die sluis in het *IJ* ontlast.

HORNSLOOT, diepte in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOUZESLOOT**.

HORNSLUIS, ook wel verkeerdelijk **HOORN-SLUIS** gespeld, doch eigenlijk genaamd **BEEMSTER-SLUIS**, te *Schardam*, in den *Koekendijk*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. van *Hoorn*; palende N. aan den *Rietkoog*, Z. aan den *Floriskoog*.

Deze sluis behoort aan de directie van de *Beemster*, en is dienende tot uitwatering van het overtollige water uit de *Beemster*.

HORNSTERBUREN, **HOORNSTERBUREN** of **HORNSTERBUZEN**, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Rauwerd*, waartoe het behoort.

HORNSTERMEER (HET-GROOTE-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Haskerdijken*, welke door de *Greve* met de *Deel*, en aan de westzijde met het *Kleine-Hornster-meer* in verbinding staat.

HORNSTER-MEER (HET-KLEINE-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, 1 u. N. van de *Joure*, dat N. O. met het *Groote-Hornster-meer* in verbinding staat.

HORNSTER-POEL, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie **TERRONSTER-POEL**.

HORNSTER-ZIJL, voorm. sluis, thans niet meer bestaande, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie **TERRORUSTER-ZIJL**.

HORNSTERZWAAG of **HOORSTERZWAAG**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 4 u. O. van *Heerenveen*. Men telt er 95 h. en 400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veenderij of het turf maken.

In het Noorden van dit d. heeft men hooge veenen en in het Zuiden, naar de Kuinder of Tjonger, meest lage hooilanden.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Hornsterzwaag-Jubbega-en-Schurega*.

De dorpsschool wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht.

HORNSTERZWAAG-JUBBEGA-EN-SCHUREGA, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te *Horusterzwaag*, en ééne te *Schurega*, en telt er 1700 zielen, onder welke 200 Ledematen.

HORNSTERZWAAG-JUBBEGA-SCHUREGA en *Oude-en-Nijehorne*, zijn tot in het jaar 1829 door éénen Predikant bediend. De eerste was *Hermanus Kolde*, doch slechts ter leen; *Johannen Voskuil* was de eerste vaste Predikant, die in 1807 naar *Epe*, in *Gelderland*, vertrok. Nu de afzetting van *Dr. Gerardus Schlecht*, in 1829, zijn *Oude-en-Nijehorne* hier afgenomen, en bekwaam **HORNSTERZWAAG-JUBBEGA-EN-SCHUREGA**, in 1832, tot Predikant *Othmar ten Cate*, die er nog is.

HORNTJE, geb. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HORENTJE**.

HORNUM, een der acht renthoven, die *Keizer Arnulf*, in het jaar 889, aan *Gerolf*, den vader van *Dirk I*, Graaf van *Holland*, geschonken heeft. Men wil, dat zij gelegen was in *Delfland*, waar nu de *Hornbrug* ligt. Zie dat woord.

HORNWIJER, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Hantum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 bund. 51 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer *W. van Pytma*, woonachtig te *Ternaard*, en anderen.

HOROEKE, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*. Zie **BOEWANG-BES**.

HORRELVEEN, geb. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, adm., judic. kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Meppel*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Havelte*; met 5 h. en ruim 30 inw.

HORREN (DE); geb. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. W. van *Baflo*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Saazumhuizen*, waartoe het behoort.

HORRENDIJK, dijk in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, zich van *Leerdam* naar den *Diefdijk* langs de *Linge* uitstreckende.

Deze dijk is in het jaar 1742 op twee plaatsen doorgebroken.

HORRENHUIZEN (DE), geb. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **HORNHUIZEN (DE)**.

HORS (DE) of **DE HORST**, zandplaat aan het eiland *Texel*, prov. *Noord-Holland*, de zuidoostelijke punt van dat eil. uitmakende.

Vroeger was hier eene kil, waarin de schepen bij noodweer zich bergden. De kooplieden van *Amsterdam* besteedden jaarlijks veel.

geld, om de Hons des zomers met stroo en rijs te doen bekrammen en daardoor de kil diep te houden; maar te vergeefs, want één stormgetijde in het najaar sloopte menigmaal den geheelen arbeid, waarom men later daarvan heeft afgezien, en die kil thans genoegzaam droog is.

HORSBORN-ZAND (HET), nu veelal de **HARINGPLAAT** genoemd, groote zandplaat in de *Groninger-wadden*, wordende ten N. door het Sparregat van het Rottumerstrand gescheiden, en grenzende O. aan de Wester-Eems, Z. aan het vaarwater van het Uithuister-wad, W. aan 't Schildt.

HORSE of **HOASSE**, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 2 u. Z. W. van *Heerenveen*, $\frac{1}{2}$ u. van *Delfstrahuisen*, waartoe zij behoort.

HORSE (DE) of **HOASS**, ook wel **HASSA** genoemd, water of vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, Z. O. van de stad *Workum*, loopende uit de *Wormertrekvaart*, Z. W. naar den dijk van *Workumer-Nieuwland*.

HORSE (DE) of **DE HOASSE**, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, ten Westen van *Hieslum*. Het staat door eene *Wijdesloot* met de *Hieslumer-Be* in verbanding.

HORSEN, d. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie **HOASSE**.

HORSSE, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie **HOASS**.

HORSSE, oude naam van de gem. *Horssen*, in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie **HOASSE**.

HORSSE (DE), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie **HOASS (DE)**.

HORSSEN, gem. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Druten* (7 k. d., 20 m. k., 6 s. d.); palende N. aan *Druten*, O. aan *Burgharen*, Z. en W. aan *Appeltern*.

Deze gem. bevat niets dan het d. *Horssen* en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1181 bund. 12 v. r. 45 v. ell.; telt 158 h., bewoond door 184 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 800 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, tabaks- en veeveelt; ook heeft men er eenen wind-korenmolen.

De R. K., die er 690 in getal zijn, onder welke 470 Communicanten, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *Roermonde*, dek. van *Druten*, behoort, en door eenen Pastoor, die tevens Deken is, benevens eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., die hier 115 in getal zijn, onder welke 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Batenburg*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **JOHANNES LOTIGIUS**, die in het jaar 1609 herwaarts kwam, en in het jaar 1619 eenen opvolger bekwam in **FRANCISCUS DIEPENBROEK**. De laatste Predikant, vóór den overgang der kerk aan de R. K., is geweest **BARDEBROEK**, waarna die betrekking is onvervuld gebleven tot in 1829, als wanneer tot Predikant is beroepen **L. G. T. CREUTZBERG**. Het beroep is eene particuliere collatie.

De 8 Israëlitën, die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Nijmegen* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, welke door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., die weleer tot de baronie van Batenburg behoorde. In de landregten van Batenburg, van de jaren 1380, 1430, 1440, 1534 en 1547, wordt deze heerl. afzonderlijk vermeld, en tevens door de Heeren van Batenburg genoemd: *ons kerpel van HORSSE*. Echter vindt men in de leenregisters, dat Heer DANIEL VAN APPELTEN, in het jaar 1379, door den Hertog beleend werd met het gerigt van HORSSEN, gelijk des Wijzen kinderen van HORSSEN dat voorts van Heer DANIEL hielden. Hoe dit zij, HORSSEN werd, in de eerste helft der zeventiende eeuw, door den Heer VAN BATENBURG verkocht, en in de Overste JOHAN VAN WIJNBERGEN ter landregte daarvan eigenaar geworden, die de heerl., met al zijn toebehooren, aan het landschap ter leen opgedragen heeft met een heergewaand van een paar handschoenen en een rijksdaalder. Hij werd in 1649 daarmede verleid, en in 1653 heeft hij dat leen met het goed Uitendijk vergroot. In dat zelfde jaar verkreeg hij van het landschap, de vrijheid om door vijf Schepenen, in plaats van Erfpachters, in zijne heerl. regt te laten geschieden. Hij stierf kinderloos, en zijns broeders' zoon, DITMAR VAN WIJNBERGEN, was zijnen erfgenaam en werd in 1659 beleend. Diens soon WOUTER JOSEPH VAN WIJNBERGEN volgde hem op in 1699, en d'AMAR VAN WIJNBERGEN, zoon van dezen, die in 1722 overleed, verkocht, in datzelfde jaar deze heerl. aan JAN HENDRIK VAN DEELLEN TOT DAUTEN. Deze, in 1735 overleden zijnde, werd HORSSEN door zijne weduwe en kinderen, in 1754, aan ADAM JACOB SMITS verkocht, wiens broeder, JACOB SMITS, het in 1742 van hem erfde, en in datzelfde jaar werd ANNA MARIA BOUWENS, weduwe SMITS, daarmede beleend, wier neef, JAN BOUWENS, als haren erfgenaam, in 1747 daarmede verleid is. Zijne weduwe, Vrouwe A. J. KIEN, bezat in het begin dezer eeuw de togt, hoewel zijn broeder, PIETER BOUWENS, in 1769 voor, en dessen zoon PIETER BOUWENS na zich liet beleenen. Sedert is zij steeds in hetzelfde geslacht gebleven, zijnde tegenwoordig daarvan eigenaar de erven Jonkheer PIETER BOUWENS VAN HORSSEN, woonachtig op het Huis-te-Horsen, wordende de leden van het plaatselijk bestuur, op voordragt van den Heer der heerlijkheid, benoemd.

Het d. HORSSEN of HORSSEN ligt 5 u. W. ten Z. van Nijmegen, 1 u. Z. van Druten.

De R. K. kerk, aan den H. ANTONIUS *Abt* toegewijd, was tot het jaar 1800 bij de Hervormden in gebruik, en werd toen aan de R. K. afgestaan. Deze kerk heeft geen orgel. Bij de kerk staat een toren, en er is in het jaar 1819 een ander huis voor pastorie aangekocht, hetwelk later, in het jaar 1827, is verbouwd.

De Herv. kerk, die in het jaar 1821 gebouwd is, uit de ingezamelde giften voor de Herv. gem. in het Land-van-Maas-en-Waal, heeft een torentje, doch geen orgel.

Er is een aanzienlijk kast., het Huis-te-Horsen genaamd (zie hieronder), alsmede de overblijfselen der bouwvallen van een klooster. Zie het volgende art.

Door deze gem. loopt een communicatieweg van de Maas te Appelten naar de Waal te Druten, welke begrint, naar behooren onderhouden wordende, voor de ingezetenen van veel gerief is. Het verbeteren van dezen weg is begonnen in 1811, door hand- en spandiensten der ingezetenen, en in latere jaren, door het verleenen van provinciale, ambt- en gemeentelijke bijdragen, geheel voltooid. Aan dezen weg zijn twee nieuwe tolhuizen gebouwd. — De kermis valt in den Zondag vóór St. Victor.

Het wapen van **Horsens** is een veld van azuur (blauw), met eenen klimmenden leeuw van goud.

HORSSEN, voorm. kloost. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. van *Drunen*, gem. en 20 min. N. O. van *Horsens*.

Het was, naar men vermoedt, bewoond door Karthuizers. — Men ziet er thans niet meer van dan eenige overblijfselen van de bouwvallen. De grond, waarop het gestaan heeft, beslaande eene oppervlakte van 1 bund., wordt thans in eigendom bezeten door M. SMITS, Landbouwer te Horsens.

HORSSEN (HET-HUIS-TE-), kast. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. van *Drunen*, gem. en 7 min. W. van *Horsens*.

Dit kast., hetwelk met de daartoe behoorende gronden, waaronder een uitgestrekt bosch, eene oppervlakte beslaat van 75 bund. 67 v. r. 18 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door de erven Jonkheer **Pieter Bouwens van Horsens**.

HORSEWEG, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Uitwellingerga*, aan de grenzen van *Doniawarstel*, in eene zuidwestelijke rigting uit de *Modderige Geew* naar het *Stobbe-Rak* loopende.

HORST, dek. in het vic. apost. van *Limburg*, bestaande uit de volgende achttien par., als: Horst, Blitterswijk, Broekhuysenvorst, Grubbenvorst, Helden, Lottum, Meerloo, Oirlo, Sevenum, Swolgen, Venray, Wanssum en Well. Behalve de achttien kerken dezer par. heeft men er vijf kapellen, als: ééne te te Broekhuysen, ééne te Gastenray, ééne te Geysteren, ééne te Meerloo en ééne te Oostrum. Deze kerken en kapellen worden bediend door achttien Pastoors en negen Kapellaans. Men telt er ruim 25,500 zielen.

HORST, kant., prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*; palende N. aan het Noordbrabandsche kant. Boxmeer, O. aan de Maas, die het van het kant. Venlo scheidt, Z. aan het kant. Weert, W. aan het Noordbrabandsche kant. Asten.

Dit kant. bevat de volgende acht gem. als: Horst, Broekhuysen, Grubbenvorst, Helden, Meerlo, Sevenum, Venray, en Wanssum; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 44,113 bund. 7 v. r. 75 v. ell., waaronder 42,851 bund. 5 v. r. 64 v. ell. belastbaar land, telt 2740 h., bewoond door 2985 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 16,500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HORST, gem. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Horst* (10 k. d., 12 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Venray en Meerlo, O. aan Grubbenvorst, Z. aan Sevenum, W. aan de Noordbrabandsche gem. Doorne-en-Liessel. Zij bevat het d. Horst, benevens de geh. Amerika, Bikelenbosch, Meldersloo, Hegelsom, Berkel, Middelik, Meterik, Schadjik, Oostenrijk en Manhuis, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8019 bund. 50 v. r. 40 v. ell., waaronder 7890 bund. 37 v. r. 20 v. ell. belastbaar land; telt 845 h., bewoond door 895 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er 3 bronwerijën, 3 blaauwverwerijën, 1 leerlooijetij, 1 orgelmakerij, 2 stroopmakerijën en 2 korenmolens.

De inw., die op 2 na allen R. K. zijn, onder welke 3200 Communikanten, maken eene parochie uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Horst*, behoort, en door eenen Pastoor, die tevens Deken is, benevens twee Kapellaans, bediend wordt.

De 2 Herv., welke hier wonen, worden tot de gem. van *Blitterswijk* gerekend.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als ééne te *Horst*, ééne aan het geh. *Meterik* en ééne Fransche school in het dorp, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 400 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *Horst* ligt $6\frac{1}{2}$ u. N. van *Roermonde*, $6\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Weert*, $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Venlo*.

De kerk aan den H. *Lambertus* toegewijd, is een Gothisch gebouw, met eenen hoogen toren en van een fraai orgel voorzien.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 280 leerlingen bezocht.

Ook heeft men in deze gem. een Gemeentehuis, zijnde een zeer doelmatig ingerigt gebouw, waarin ook het vredegerigt zitting houdt, eene grootte en zeer welingerigte Kaserne der *Marechausées*, een Armhuis, en een oud adell. kasteel, het *Huis-te-Horst* genoemd.

De kermis valt in den eersten Zondag na *St. Lambert*, wordende de jaarmarkten, welke voornamenlijk in linnendoek, kramersgoed enz. bestaan, daags daarna gehouden.

HORST of *den Horst*, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 2 u. N. van *Breda*, kant., gem. en 20 min. O. van *Oosterhout*.

Den 5 Julij 1833 ontstond in dit geh. een felle brand, waarbij slechts één huis vernield werd, maar ook twee menschen het leven verloren.

HORST, kleine streek, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. *Haren*, ten O. en digt bij het d. gelegen.

HORST, geh. in graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. N. W. van *Roermonde*, kant. en 2 u. Z. van *Weert*, gem. en 10 min. W. van *Stamproy*.

HORST of *den Horst*, geh. in de heerl. *Made*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr. arr. en 2 u. N. van *Breda*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Made*, waartoe het behoort; met 27 h en 140 inw.

HORST, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. van *Waalwijk*; met 70 inw.

HORST, adell. h., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*. Zie *NEDERHORST*.

HORST, voorm. kast. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *Horst (Dn)*

HORST, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Harderwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Ermelo*; met 44 h. en 310 inw.

HORST, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Doornspijk*; met 15 h. en 100 inw.

HORST, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Deventer*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Diepenveen*. Men heeft er thans slechts 1 h. met 13 inw.

HORST (DE), lage made of hooiveld in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Groningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Haren*, in het geh. *Onnen*.

HORST (DE) of **TER-HORST**, adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant., gem. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Apeldoorn*, 5 min. N. O. van *Loenen*, waartoe het behoort.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 28 bund., en wordt, sedert 1857, in eigendom bezeten en bewoond door de familie **HACFORT** tot **TER-HORST**, zijnde het gesticht in dat jaar door **WILHARD HACFORT**, destijds Burge-meester van Arnhem, en zijne echtgenoot **ALEXIDA BUSHOF**.

Op dit adell. h. is eene kapel, welke tot de R. K. statie van *Berbeek-Brummen-en-de-Horst* behoort.

HORST (DE), **TER-HORST** of enkel **HORST**, ook wel, ter onderscheiding van *Nederhorst*, *Offenhorst* of *Ovenhorst*, in het Lat. *HORSTA-SUPERIOR* genoemd, voorm. kast. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. O. van *Amersfoort*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Rhenen*, omtrent de Greb, aan den *Cuneraweg*.

Dit kast., hetwelk, omstreeks het jaar 1188, door **GODFRIED VAN RHEEN**, den acht en twintigsten Bisschop van Utrecht, tegen de strooperijen der Gelderschen gebouwd werd, was een der merkwaardigste van die, welke in het Sticht van Utrecht bestaan hebben. Bij iederen oorlog, bij iedere merkwaardige gebeurtenis vindt men bijna altijd het slot **DE HORST** vermeld. Het was het punt van herhaalden aanval voor de *Graven van Gelre*; het bezit dier sterkte werd begeerd door de *Graven van Holland*; doch tevens was het een hoofdsteenpunt der magt van de Bisschoppen van Utrecht. Daar verzekerden zij de aanzienlijke gevangenen, welke het lot des oorlogs in hnnne handen deed vallen, of de onrustige grooten, van welke zij zich hadden meester maakt. Zoo werd **VOLKERT**, broeder van **RUDOLPH VAN COEVERDEN**, aldaar gevangen gehouden, door **BOUDEVIN VAN HOLLAND**, den negen en twintigsten Bisschop en opvolger van **GODFRIED**, doch door het beleid eener Jonkvrouw, dochter van een vermogend Edelman, bevrijd zijnde, ontvlugtte hij van dit slot, en verkreeg met zijne vrijheid, de hand van haar, die hem verlost had. **DIRK VII**, Graaf van *Holland*, hield er zijn verblijf, toen hij, na den dood van zijnen oom, Bisschop **BOUDEVIN**, over het Sticht bewind voerde, en nam er zijnen broeder **WILLEM**, die er hem kwam bezoeken, gevangen, doch deze ontvlugtte van daar naar *Gelderland*. Later, toen **JAN VAN NASSAU**, de negen en dertigste Bisschop van Utrecht, het kasteleinschap over **DE HORST** aan Heer **JAN VAN CUTK** moest opdragen, was het doel van Graaf **FLORIS V**, dit slot in veiligheid voor zijne belangen te stellen. Door **WILLEM VAN DUIVENVOORDE**, in 1555, aangevallen, werd het door eene moedige verdediging behouden. Toen **FREDERIK VAN BLANKENHEIM**, de een en vijftigste Bisschop, ter ondersteuning van **VROUWE JACONA VAN BELJEREN**, zich, in 1420, verzette tegen het indringen van **JAN VAN BELJEREN**, was het eerste punt, tot welks versterking besloten werd, het slot **DE HORST**; bij de beraming der middelen van verdediging, werd vastgesteld, die sterkte te voorzien van eene bezetting van zestig mannen te paard en twintig te voet; wordende toen aan de gebroeders **JAN VAN WIJCK**

en ALBERT VAN WILC, eene uitnoodiging gedaan om zich, tot die verdediging, met zes of acht mannen, derwaarts te begeven. ZWISPA VAN CULENBORG, de twee en vijftigste Bisschop, vond in dit slot, nog het laatste steunpunt van zijn gezag, toen hij, als Landvorst ontzet zijnde door de drie Staten van Utrecht, bij de verkiezing van RUDOLPH VAN DIERHOLT tot Ruwaard, dit gezag poogde te handhaven. Nadat de gezegde Ruwaard tot Bisschop verheven was, vestigde hij er zich, toen hij, in 1455, met de geestelijkheid en gemeente van Utrecht in onmin, die stad had verlaten.

Meermalen werd dit slot verpand. Zoo als door JAN VAN DIEST, den vijf en veertigste Bisschop, aan Heer HUBERT VAN CULENBORG, doch het werd door JAN VAN ARKEL, den zeven en veertigsten Bisschop, gelost: later aan den Heer VAN VIANEN, aan wien het pandschap door FLOUIS VAN WEVELIKHOVEN, den vijftigsten Bisschop, werd gelost, waarop hij dit slot vermeersterde, hetwelk, voor dien Heer, door eene zwakke bezetting, onder Heer MEAS MULART verdedigd, spoedig werd opgegeven. Sedert dien tijd, duurzaam in het bezit der Bisschoppen van Utrecht, werd het eindelijk weder verpand aan EVERAARD VAN DER EEST, doch door dezen, ten behoeve van DAVID VAN BOURGONDIË, den vijf en vijftigsten Bisschop, aan ADRIAAN VAN BORSSELE ingeruimd, voor eene som van zeven duizend Rijnsche guldens.

In den oorlog van KARL, Hertog van Gelder, werd het in 1527 geheel vernield. Het schijnt toen geheel onherstelbaar te zijn geweest, of wel de ligging niet meer, zoo belangrijk als voorheen, te zijn beschouwd; immers, bij de geheel veranderde krijgstaktiek en vestingbouw, niet meer als een verdedigbaar punt te zijn aangemerkt. Het werd dan ook afgebroken; de tufsteen werd voor tien duizend gulden verkocht, en de bouwsteenen werden gebruikt aan de muren der stad Rhenen, en om het kasteel Vredenburg te Utrecht te bouwen.

Dit slot was sedert zijne stichting dikwijls de verblijfplaats der Utrechtsche Bisschoppen, die daaraan de voorkeur gaven boven andere sloten. Het was hun verblijf wanneer zij hun hof in Utrecht verlieten, derwaarts zij hunnen geheelen hofstoet overbragten, en waar zij zeer dikwijls hunne opene regtsdagen hielden. Ook had het ter zijner verdediging Kasteleinen, welke den titel van Burggraaf voerden. Zoo treft men in 1529 Heer HENDRICK VAN LOENNESLOOT, in 1593 Heer EYERT VAN KFFEN, in 1488 Heer BEERT UTENENS, als Burggraven van de Hoest aan.

Er was op dit slot mede niet slechts eene kapel, reeds door Bisschop GODFRIED VAN RHEEN gesticht, maar er werd ook door Bisschop JAN VAN ARKEL, bij eenen brief van 8 Januarij 1347, een kapittel, bestaande uit eenen Deken en Kanunniken, in de Hoest opgericht. Dit kapittel bleef aldaar gevestigd tot in 1529, wanneer het slot de Hoest, in den Geldersche oorlog ingenomen en verwoest zijnde, de dienstdoende Kanunniken naar de parochiekerk te Rhenen werden verplaatst; tot dat, na de stichting van het kasteel Vredenburg, door Keizer KARL V, op den 1 Mei 1534, te Utrecht een besluit werd genomen, ten einde een der Kanunniken naar dit nieuwe slot Vredenburg zoude worden verplaatst, om dienst te doen voor de bezetting; een ander naar het Huis-van-Abeoude; een derde naar het slot Ter-Eem; terwijl de vierde blijven zoude te Rhenen, om aldaar dienst te doen, welke laatste sedert naar Veenendaal, onder de parochie van Cunera of van Rhenen gelegen, is verplaatst, waardoor de inkomsten van deze prebende aan de kerk te Veenendaal zijn te beurt gevallen.

Het slot de Hoest, in 1528 vernield zijnde, werd later geheel afgebroken: maar nog is de naam en de plaats, waar het eenmaal stond,

bekend. Een heuvel, uit het puin van dat slot gevormd, met gras begroeid, zoidwaarts van de Cuneraweg gelegen, bedekt nog de oude grondvesten van deze sterkte; zij toont haren omvang aan, en rondom dien steenklop zijn nog de sporen der grachten van dat slot, en het perk daarvan, te zien. In de nabijheid, doch noordwaarts van dien weg, ligt een, tot eene hofstede vervormde, kleine toren, welke de Steenenkamer of St uivenesse genaamd wordt; aan de oostzijde, eene welbehouwde landstreek, langs eenen weg de Dijk genaamd, toebehoorende aan eene vereeniging van landbouwers, die de Dijkers worden geheeten, en welke onder elkander bijzondere gewoonten, betrekkelijk het regt op die landen, onderhouden. Zij zijn doorgaans welvarende landlieden, welke geacht worden oorspronkelijk te zijn van de oude bezetting der sterkte, of Horst, aan welke die gedeelten door de Bisschoppen ter bebouwing zouden zijn verleend. Of schoon dus het slot geheel is verdwenen, bestaan nog de oude grondvesten, de oude benamingen en de overblijfselen van vroegere inrigtingen rondom dezen steenklop. Een gedeelte der tot dit slot behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 11 bund. 77 v. r. 79 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer H. H. VAN DEVENTER, woonachtig te Rheneu (1).

HORST (DE), geh. in het dingspil *Noordenoeld*, prov. *Drenthe*, arr., adm., judic. kant. en 4½ u. N. van *Assen*, gem. en ½ u. O. van *Peize*; met 5 h. en 45 inw.

HORST (DE), adell. goed in *Oppe-Gelder*, ambt *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant., en 2½ u. Z. van *Roermonde*, gem. en 10 min. Z. van *Echt*.

Dit adell. goed, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 62 bund. 91 v. r. 80 v. ell., is ruim drie eeuwen lang een erfgoed geweest der oude adell. familie van HOLTHAUSEN. De laatste bezitter van dit geslacht was wijlen de Baron JUSTIN EMANUEL VAN HOLTHAUSEN, in leven Schepen der gem. Echt, na wiens overlijden in 1836, het goed door de erfgenamen is verkocht. Thans behoort het aan den Heer ANDRIES GERARD VAN MULBRACHT, Advokaat te Roermonde. Van het oude kasteel is niets meer aanwezig dan de grachten, zijnde in 1809 op eenen kleinen afstand daarvan, door den laatsten Baron van HOLTHAUSEN de schoone pachthoeve de Horst gebouwd, met heerenhuis daaraan.

HORST (DE-), zandplaat aan het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Horst* (DE).

HORST (DE), zandplaat aan het eil. *Vlieland*, prov. *Noord-Holland*, de Noordwestelijke punt van het eil. uitmakende.

HORST (DEN), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Breda*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Ginaken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 10 min. Z. W. van *Gilze*, waartoe het behoort; met 7 h. en 70 inw.

HORST (DEN), geh. in de heerl. *Made*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Horst*.

HORST (HET), erve in *Twanthe*, prov. *Oeverijssel*, arr. *Almelo*, kant. en gem. *Enschede*, dat reeds in het jaar 1188 vermeld wordt.

HORST (HOOGER-), voorm. adell. h. in *Kemland*, prov. *Utrecht*. Zie *HOOGHORST*.

HORST (HUIS-TE-), kast. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant., en 6½ u. N. van *Roermonde*, gem. en 20 min. van *Horst*.

(1) Men zie voorts over dit slot het *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht*, Deel VIII, bl. 219-235 en 252-266, waaraan wij dit art. grotendeels ontleend hebben.

Dit huis, hetwelk thans in zeer vervallen staat is, is een zeer voornaam kast. geweest, met voorpoort, en door twee grachten omgeven. Het beslaat, met de daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte van 171 bund. 70 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Graaf van WASSENAER, woonachtig te Westerholt in Pruisen.

HORS (HUIS-TE-), riddermatige hofst. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HONST (HUIS-TER-).

HORST (HUIS-TER-), voorm. kast. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HONST.

HORST (HUIS-TER-) of HUIS-TE-HONST, riddermatige hofstede in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Leyden*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Voorschoten*, tusschen de straatwegen van 's Gravenhage op *Leyden*, en van *Voorburg* op *Voorschoten*, bestaande, behalve uit de beerenhuizing, eene bouwmanvoting en onderscheidene andere gebouwen, uit zeer fraaije bloem- en meentuin, boomgaarden, wel aangelegde en uitgestrekte bosschen en wildrijk houtgewas, waarin bijzonder uitmunt het opgaand eik- en beukenhout, lommerrijke lanen en wandelwegen en schoone vischvijvers, alles te zamen groot 44 bund. en 30 v. r. Het huis is in het jaar 1203 gebouwd door den Heer *FILIPUS VAN WASSENAER*, Burggraaf van *Leyden*, die in 1224 overleden is, en wiens nazaten het lang bezeten hebben. Het was in 1339 geheel afgebrand, doch werd kortes tijd daarna weder opgebouwd, door eenen anderen Heer, mede *FAM VAN WASSENAER* geheeten. Het is voorzien van eenen toren, van welke men een allerfraaiest, wijd uitgestrekt gezigt heeft.

HORST (LUST-), voorm. buitenpl., thans eene boerenwoning en land in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie LUSTHORST.

HORST (MARIA-TER-), voorm. abdij in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HONST (TER-).

HORST (MIDDEL-), buitenpl. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie MIDDELHORST.

HORST (NEDER-), adell. h., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, thans tot de prov. *Zuid-Holland* behoorende. Zie NEDERHORST.

HORST (ONSTWEDDER-), streek in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie HONST (DE).

HORST (OPPER-) of OPPERHORST, voorm. kasteel in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HONST (DE).

HORST (TER-), geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Assen*, kant. en 3 u. N. van *Hoogeveen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Beilen*. Men telt er 4 h. en 40 inw.

HORST (TER-), adell. h. op de *Middel-Valuwe*, prov. *Gelderland*. Zie HONST (DE-).

HORST (TER-), voorm. kast. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HONST.

HORST (TER-), riddermatig goed in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HONST (HUIS-TER-).

HORST (TER-), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. Z. van *Winschoten*, gem. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. van *Flagtwedde*, N. van en dicht bij *Ter-Apel*, waartoe het behoort.

HORST (WERF-), geh. in *Huusingo*, prov. *Groningen*. Zie WERFHORST.
HORSTA SUPERIOR, Lat. naam van het voorm. kast. of HONST, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HONST (DE).

HORSTBRANDEN (DE), naam, welken men geeft aan eenige hooilanden, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Rhenen*, nabij de plaats, waar het voorm. kast. de Horst gestaan heeft.

Van deze landen werd waarschijnlijk oudtijds het hooge veen afgegraven, hetwelk als brandstof op de Horst werd aangevoerd, waarvan zij dan hunnen naam zullen ontleend hebben.

HORSTE (DE-), naam, onder welken de boerenstreek DE *HARSTZ*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, op sommige kaarten ook wel voorkomt. Zie *HARSTZ (DE)*.

HORSTEN (DE), ook de *ONSTWEDDERHORST* genaamd, streek in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Winschoten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Onstwedde*; midden in het ruwe veen van *Onstwedde*, waar vroeger slechts een huis stond; nu staan er onderscheidene en jaarlijks worden er meer gebouwd.

Die plek, in vereeniging met den *Schapenberg*, welko in *Drenthe* vlak bij de *Westerwoldsche* grenzen ligt, schijnt belangrijk te worden en kan dit te meer, wanneer het *Stadskanaal*, dat jaarlijks verder wordt opgelegd, op de *Westerwoldsche* grenzen, langs den *Schapenberg*, naar *Ter-Apel* zal zijn gelegd.

De inw., die hun bestaan vinden in veenbouw, voengraverij, landbouw en schapenteelt, komen meest uit *Munsterland* zich daar nederzetten, hetgeen nog meer zal toenemen, nu er, in 1843, op den *Schapenberg* eene R. K. kerk, met eene pastoriewoning, gebouwd is.

HORSTENDAAL, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Leyden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Noordwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Hillegom*.

De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer *LEENBRUGER*, woonachtig te *Hillegom*.

HORSTERMEER of *OVERMEERSCH-MEER*, meer, voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans met eene kade of waterkeering omringd; terwijl de daarin liggende gronden tegenwoordig behooren tot de prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Woesp*, gem. *Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam*. Het meer paalt N. aan de gem. *Ankeveen*, O. en Z. aan den *Kortenboefschepolder*, W. aan den *Prutpolder* en aan den *Meeruiterdijkschepolder*.

In de zeventiende eeuw is dit meer droog gemaakt, doch door het menigvuldig kwelwater heeft men het niet droog kunnen houden. Dit meer beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 621 bund., en wordt door eene sluis, op de *Vecht*, van het overtollige water ontlast.

HORSTHORK, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Arnhem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Elburg*, gem. en 20 min. Z. W. van *Heerde*; met 46 h. en 310 inw.

HORTE (DE), buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Zwolle*, gem. *Dalfsen*.

Deze buit., waarvan het huis vóór 50 jaren nieuw gebouwd is, wordt thans in eigendom bezeten door den *Baron van FRIDACH*, woonachtig te *Zwolle*.

HORTEL, pold. in de par. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HARTEL*.

HORTHOEKERROT, ook wel *HORTHOEKERROT* gespeld, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Arnhem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Apeldoorn*, gem. en 40 min. Z. O. van *Epe*, met 24 h. en 180 inw.

HORTINA, naam, onder welken het d. *Ortzen* in den *Vrijden van s' Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, voorkomt onder de bezittingen van de Abdij van *Lauriskam*. Zie *Ortzen*.

HOSCHEID, gem. in de heerl. *Bourscheid*, groothert. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Vianden*; palende N. aan de gem. *Hosingen*, O. aan *Putscheid*, Z. aan *Bourscheid*, W. aan *Altscheid* en *Constumb*.

Deze gem. bevat het d. *Hoscheid*, alsmede de geh. *Dickt*, *Kehrmull* en *Unter-Schlinder*, alsmede een gedeelte van *Ober-Schlinder*. Zij telt 70 h., en eene bevolking van 500 inv., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De jaarlijksche opbrengst van den landbouw bestaat in 800 zak winterekoren; ook heeft men er boekweit, aardappelen en groenten. De veestapel bestaat uit 25 paarden, 170 runderen, 160 zwijnen en 60 geiten. Voorts heeft men er een' olie- en eenen korenmolen, die beide door het water gedreven worden.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Vianden*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. *Hoscheid* ligt 2 u. N. ten W. van *Diekirch*, 1½ u. W. ten N. van *Vianden*.

HOSCHETTERHOFF, geh. in het graafsch. *Vianden*, kw., arr. en 1½ u. N. ten O. van *Diekirch*, kant. en ½ u. Z. van *Vianden*, gem. *Kouren*.

HOSENHEIM, plaats, welke men in het jaar 814 vermeld vindt als in de *Betuwe*, prov. *Gelderland*, gelegen, vermoedelijk moet daar door het plattelandst. *Hussum* verstaan worden. Zie *Hussum*.

HOSENHUIZEN, geh. van voenderijen, in het *Geogert*, prov. *Groningen*. Zie *Hosenuizen*.

HOSINGEN, gem. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Vianden*; palende W. en N. aan de gem. *Hanshausen*, O. aan de *Our*, die haar van de Pruisische prov. *Bijland* scheidt, Z. aan de gem. *Wilwerwiltz*, *Constumb*, *Hoscheid* en *Fotscheid*.

Deze gem. bevat het vl. *Hosingen*, de d. *Onder-Eisenbach*, en *Wahlhausen*, benevens de geh. *Bockholtz*, *Dorscheid*, *Over-Eisenbach*, *Neidhausen* en *Rodershausen*. Zij telt eene bevolking van 1600 inw., die meest hun bestaan vinden in de landbouw. Men oogst er jaarlijks 8000 zak granen van verschillende soorten. De veestapel bestaat uit 70 paarden, 400 stuks hoerwes, 520 zwijnen en 200 geiten. Er zijn 1 olie- en 2 korenmolens, die alleen door het water gedreven worden. De jaarmarkten van *Hossum* vallen in op 7 Maart, 13 Junij, 3 October en 6 December. De weeklijksche markt wordt des Woensdags gehouden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Hosingen* en *Onder-Eissenbach* uit. — Er zijn in deze gem. 7 scholen.

Het vl. *Hossum* ligt 3½ u. N. van *Diekirch*, 2½ u. N. W. van *Clerff*. Het is eene redelijke groote plaats, in de gedaante van eene stad gebouwd. Men heeft er eene R. K. kerk, waarvan de par. tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. *Vianden*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, welke laatste tevens de dienst in de bijkerk te *Wahlhausen* waarneemt.

HOSPITAAL (HET), bij verkorting 't *SPEZIAL*, ook wel onder den naam van *HOSPITAAL-KAPPELL* voorkomende, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 5 u. Z. W. van

waartoe, kant. en 3 u. N. W. van de Lemmer, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Harich, waartoe het behoort; thans eene boerderij met 10 inw.

HOSPITAAL (HET-KLOOSTER-HET-), voorm. kloost. te Zutphen. Zie FRANCISKANERKLOOSTER.

HOSPITAAL-HEERE-KLOOSTER, voorm. kloost. in Kennemerland, Haarlem, prov. Noord-Holland. Zie JANS-HEERE-KLOOSTER (ST.).

HOSPITAAL-KAPELLE, voorm. kloost., prov. Friesland, kw. Zeeuwouden, griet. Gaasterland. Zie HOSPITAAL (HET-).

HOSPITAAL-VAN-ST.-JANSBERG, voorm. kloost., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Wymbritseradeel. Zie JANS-HOSPITAAL (ST.).

HOSTERBACH, plaats, welke in eenen giftbrief van het jaar 824 aan e kerk van Utrecht geschonken wordt. In eenen naderen giftbrief van keizer FREDERIK II, wordt zij OOSTERBEEK genoemd, zoodat men daar onder vermoedelijk het d. OOSTERBEEK op de Veluwe-Zoom, prov. Gelderland verstaan moet. Zie OOSTERBEEK.

HOSTERT, d. in het halj. van Arlon, grooth. Luxemburg, voorm. w. Arlon, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van Diekirch, kant. en 1 u. N. O. van Osperen, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van Folscheid.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Zij zijn allen in K., behooren tot de par. Folscheid, en hebben hier eene kapel, die door eenen eigen Pastoor bediend wordt.

HOSTERT, d. in de heerl. Munster, meijerij van Rodenburg, grooth. Luxemburg, kw., arr. en 2 u. N. O. van Luxemburg, kant. en 2 u. V. ten Z. van Betsdorff, gem. en 20 min. W. ten N. van Niedermeven.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Zij zijn allen in K., en maken eene par. uit, welke tot het vie. gen. van Luxemburg, dek. van Betsdorff, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

HOSTERT (DE), beek in het grooth. Luxemburg. — Zij ontspringt in de Grunwald, ten W. van het d. Hostert en vereenigt zich met de gren, een weinig beneden Ober-Syren.

HOTE, strand in Oost-Indië, resid. Amboina, op het noordwestelijke gedeelte van het eil. Ceram.

Het is zeer riffig en doet zich met eene groote bogt van de Asselle, tot aan de Hote op, en is landwaarts in met gabeele bosschen van suarieboomen bezet, welke men uit zee zien kan.

HOTE, d. in Oost-Indië, resid. Amboina, op het noordwestelijke gedeelte van het eil. Ceram, op het strand Hote.

HOTE (DE), riv. in Oost-Indië, resid. Amboina, aan het noordwestelijke gedeelte van het eil. Ceram, met eene noordwestelijke rigting in zee uitlopende.

HOTHOEKERROT, buurs. op de Middel-Veluwe, prov. Gelderland. Zie HOUTHOEKERROT.

HOTSEHIEM, ook wel, ofschoon verkeerdelijk, Hotschies gespeld, voorm. state, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. West-Dongeradeel, r. en 6 u. N. W. van Leeuwarden, kant. en 2 u. W. ten N. van Otterd, $\frac{1}{2}$ u. Z. van Wierum, waartoe zij behoorde.

De naam komt in de kohieren niet voor en op het terrein zijn er eene sporen meer van te vinden; zoodat men evenmin de grootte als tegenwoordige eigenaren der gronden kan opgeven.

HOTSOND, naam, onder welchen de riv. de Houtv, prov. Zeeland, in sommige Schrijvers verkeerdelijk voorkomt. Zie HOUTV.

HOTTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en ruim 3 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. van *Harlingen*, onmiddellijk grenzende aan de zuidzijde van het kerkhof van *Pietersbierum*, waartoe zij behoort heeft.

Het oude huis werd in 1743 gesloopt. In April van dat jaar is door den Heer E. **WIELINGA**, Raadsheer in het hof van *Friesland*, den opbouw aangevangen van een nieuw en kostbaar huis, hetwelk elf bovenramen in den gevel had. Na het overlijden van dien Heer is dit schoone huis slechts nu en dan bewoond, daar de eigenaren, de **Baronnen van ECHTEN** en **COLLOT D'ESCURY**, op *Klein-Hermans* te *Minnertsga* gehuisvest waren. In 1832 echter is dit huis en bij behorende gronden door den Baron **VAN HEENSTRA**, toenmaals Grietman van *Barradeel*, aangekocht, en sedert bewoond geworden, tot dat hij in 1841 het ambt van Grietman nedergelegd heeft, en naar *Veenklooster* is gaan wonen. Dit huis wordt nu (Januarij 1844), ten gevolge van verkoop bij afbraak, gesloopt en het hout gerooid. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van nog geen 3 bund. 72 v. r. 38 v. ell., behooren als nog in eigendom aan den Heer **AGE TJEPEKE RUUD SIXMA BARON VAN HEENSTRA**, wonende op den huize *Vogelzang* te *Veenklooster*, onder *Oudwoude*.

HOTTINGA, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 5 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Harlingen*, gelegen hebbende op den Noordwesthoek van *Szrbierum*, waartoe het behoorde.

Het werd waarschijnlijk in het laatst der zestiende eeuw, vóór zijn huwelijk, door **JOHAN VAN HOTTINGA**, en naast denkelijk later door zijnen zoon **DOMINICUS**, en nog in 1728 door **ARENT VAN HAAZOLTE**, allen Grietmannen van *Barradeel*, bewoond.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene rij van zes woningen voor daglooners. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 56 v. r. 40 v. ell., worden thans in eigendom bezeten, door de erve **A. JONA**, woonachtig te *Sneek*.

HOTTINGA of **HATTINGA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Harlingen*, ½ u. N. W. van *Tjum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 50 v. r. 38 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer **JAN SIKKES IJENBEEK**, woonachtig te *Harlingen*.

HOTTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. O. van *Bolsward*, 3 min. ten W. van *Wommels*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 29 bund. 43 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer **J. U. NOORDSBOS**, woonachtig te *Wommels*.

HOTTINGA, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, in de stad *Workum*, bij de kerk.

Zij werd bezeten door een der Heeren van het geslacht van dien naam, hetwelk aldaar veel deel had in het burgerlijk bestuur.

Deze stins is waarschijnlijk verwoest gedurende de twist tusschen de *Schieringers* en *Vetkoopers*.

HOTTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Sneek*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Nieuwland*, waartoe zij behoorde.

Het moet een sterk en voortreffelijk kasteel geweest zijn. Omtrent den tijd der Spaansche beroerten was het in handen van **JULIUS BOTNIA**, en droeg sedert den naam van *Botnia-state*; naderhand kwam het aan de **ROORDAAS**, en werd in de vorige eeuw tot den grond toe afgebroken, zoodat men thans niet meer weet aan te wijzen, waar het gestaan heeft.

De laatstgenoemde dezer staten was het stamhuis van het oude Friesche geslacht van **HOTTINGA**, ook wel **HOTNIA** en **HOTTENGA** genoemd. Het was reeds in de veertiende eeuw bekend, en leverde vele voortreffelijke mannen op, van welke wij **DOUWE VAN HOTTINGA** en zijn broeder **HERO VAN HOTTINGA**, als leden van het verbond der edelen gemeld vinden, terwijl een derde broeder, **JOWAN VAN HOTTINGA**, in het jaar 1567, als Gezant naar Engeland gezonden werd (1). Dit geslacht, hetwelk door huwelijken verbonden was met de geslachten van **ALBADA**, **GROVESTINS**, **EYSINGA**, **HERENA**, **ROORDA**, **HARINXMA**, **HETTINGA** en **SIXMA**, is thans uitgestorven.

HOTTINGAHUIS, later **OFFENHUIZERSHUIS**, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, in de stad *Franeher*, in de *Voorstraat (Zuidzijde)*.

Dit huis wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer **STROBAND**.

HOTTINGAWIER, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 u. Z. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. O. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Aegum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men tegenwoordig eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 24 bund. 25 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer **JACOB PIETERS JONNA**, woonachtig te *Warrega*.

HOTTINGAZIJL, sluis in den *Leppedijk*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, 5 min. Z. van het voorm. klooster *Aalsum*. — Zij dient om het water uit het *Nauwdeel* in den *Born* te onlasten.

HOTTON, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*. Zie **HUTTON**.

HOTZEHIEM, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie **HOTSEHIEM**.

HOTZOND, naam, onder welken de riv. *DE HONTZ*, prov. *Zeeland*, bij sommige schrijvers verkeerdelijk voorkomt. Zie **HONTE (DE)**.

HOU ('T) OF HET HOUW, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Bolsward*, 5 min. N. W. van *Kornwerd*, waartoe het behoort, aan den *Zeedijk*.

HOUBERG, adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Zevenaar*, gem. *Herwen-en-Aardt*, 30 min. ten O. van *Herwen*, waartoe het behoort.

Dit adell. h., staande op erfpacht van het Domein, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 9 v. r., en

(1) Zie over beide eerstgenoemden **J. W. TE WATER**, *Historie van het Verbond der Edelen*, St. II, bl. 474-477, en over den laatste **Mr. J. SCHULTENA**, *Staatkundig Nederland*, D. I, bl. 408 en 409.

wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer DE HEMMELIS, tot de familie der Fransche Markiezen van dien naam behoorende. Het overige land, groot nagenoeg 21 bund., behoort, met het veer, thans aan den Heer VAN BRIENEN.

HOUDER (OP-DEN-), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5½ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. *Eenrum*.

HOUDERINGE of HOUDRINGE, landgoed in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Utrecht*, gem. *de Bildt*, aan den straatweg.

Het beslaat, met drie daartoe behoorende bouwmanshofsteden, bosschen en heidegronden, eene oppervlakte van 340 bund. 53 v. r. 58 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. H. VAN WESTREENEN VAN TERHAAT.

HOUDORP, buurs. op de *Over-Vechuwe*, prov. *Gelderland*. Zie HOUDORP.

HOUDRIA, plaats, welke, in het jaar 838, door Graaf ROTGARUS, aan de kerk van *Utrecht* geschonken werd. Men wil, dat zij gelegen heeft, ter plaatse, waar thans de ridderhofstad OUDAAN, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, ligt. Zie voorts OUDAAN.

HOUDRINGE, landgoed in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HOUDRINGE.

HOUGNINKE, voorm. d. en kerk, welke BURCHARDUS, de drie en twintigste Bisschop van *Utrecht*, geoordeeld heeft, dat tot de par. van *Sliedrecht* behoorde. Onder dien naam moet men ongetwijfeld het d. HOUWENINGEN verstaan, hetwelk vroeger in den *Groote-Zuidhollandsche-waard* gelegen was. Zie HOUWENINGEN.

HOUKEMA of HOUKUM-HUIS, voorm. heerenhuis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 10 min. N. van *Baflo*.

Het is thans eene schoone boerderij, staande ten O. van den rijweg naar den *Andel*, bezeten en bewoond wordende door de weduwe van LIPPE SIERTS HUIZINGA.

Even ten N. dezer boerderij, op den tegenwoordigen buitentuin, stond in het begin dezer eeuw eene Doopsgezind vermaninghuis; later is deze gemeente in die van *Mensingeweer* versmolten.

HOUKESLOOT (DE) of DE HOUWESLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, dat bij de stad *Sneek* een begin neemt, met eene zuidoostelijke rigting naar het *Kruiswater* stroomt, waar het eene oost-noordoostelijke rigting aanneemt, en in het *Sneekermeer* uitloopt.

HOUKUMHUIS, voorm. heerenhuis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie HOUKEMA.

HOUNPO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*, W. van *Tempel*.

HOUSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, dat in de *Koldersloot* uitloopt.

HOUT, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HOUT (DEN).

HOUT, b. in de heerl. 's *Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Sittard*, gem. en 15 min. W. van *Merkelbeek*, een gedoelte van het geh. *Hout-en-Douve* uitmakende.

HOUT, gewoonlijk het *Mizenloër-Hout* en ook wel, hoewel verkeerdelijk, het *HEZKENDER-Hout* genoemd, geh. in de *Meijerij* van

's *Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 2 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. Z. W. van *Helmond*, gem. *Mierlo*.

Dit geh. en *Broek*, een ander geh. onder *Mierlo*, schijnen vroeger ieder eene afzonderlijke heerl. te hebben uitgemaakt. Zie voorts op *Broek*. — Er ligt hier het *Apostelhuis*. Zie dat woord.

HOUT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. Z. W. van *Helmond*, gem. *Zeegekuchten*; met 36 h. en 200 inw.

HOUT, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $2\frac{1}{4}$ u. N. van *Roermonde*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Venlo*, gem. en 20 min. N. O. van *Kessel*; met 15 h. en 110 inw.

HOUT (DEN), ook wel *KAPEL-DE-HOUT* of enkel *Hout* genaamd, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $1\frac{1}{4}$ u. N. van *Breda*, kant., gem. en 1 u. N. W. van *Oosterhout*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Ook is er in het jaar 1837 een nieuwe steenep korenmolen gebouwd.

De inw., die allen R. K. zijn, maken, met die van de daaronder behoorende geh., eene par. uit, welke tot het apost. vrb. en dek. van *Breda* behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt. De kerk, aan den H. *CORNELIUS* toegewijd, was vroeger eene kapel, die den 1 October 1336 door Heer *WILLEM VAN DUIVENVOORDE* gesticht was. Thans is het een laagwerpig, redelijk fraai gebouw, dat in 1836 aanmerkelijk vergroot en met eenen toren, voorzien van uurwerk en twee klokken, verrijkt is, doch geen orgel heeft; terwijl er eene nieuwe pastorie is bijgebouwd, tot welk een en ander uit 's *Rijks* kas eene onderstand van 5500 gulden verleend werd. De kerk wordt op zekere tijden van het jaar door eene menigte bedevaartgangers bezocht, ten einde hunne kinderen daardoor van de stuipen en zij zelve van de jicht vrij blijven.

Het *Gasthuis*, hetwelk te gelijker tijd met de kerk, door *WILLEM VAN DUIVENVOORDE*, gesticht en aan den H. *ANTONIUS* toegewijd werd, bestaat thans niet meer.

Dit d. is de stampplaats der oude *Ridderen van den Houte* of *Utenhoute* geweest, die langen tijd de heerl. *Etten* bezeten hebben (1). Ook is er een oud kasteel, genaamd de *Putting*, gelegen.

HOUT (DEN), naam, welken men meestal bij verkorting geeft aan het *HAARLEMMERHOUT*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HAARLEMMERHOUT* (HET).

HOUT (DEN), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Hout*.

HOUT (HET), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van 's *Princenhage*; met 11 h. en 120 inw.

HOUT (HET ALKMAARDER-), bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *ALKMAARDERHOUT* (HET-).

HOUT (HET HAARLEMMER-), bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HAARLEMMERHOUT* (HET).

HOUT (HET-HELM-ONDER-), naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft aan het geh. *Hout*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Hout*.

HOUT (KAPEL-DEN-), d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOUT* (DEN).

(1) Over dit adell. geslacht *UTEN-HOUTE* of *VAN DEN HOUTE* zie men *Dr. C. R. HUYANS*, *Gechiedkundig Mengelwerk over de provincie Noord-Brabant*, D. II, bl. 249.

HOUT (HET MIERLOËR-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Hoer*.

HOUTAKKER, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. en 10 min. N. O. van *Bemmel*; met 8 huizen en 60 inwoners.

HOUTBEEK (DE-), beek in *Eemland*, prov. *Utrecht*, welke zich in de *Barneveldsche-beek* ontlast.

HOUT-BLERICK, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. Z. W. van *Venlo*, gem. en 1½ u. O. van *Maasbrée*.

HOUDDIJK (DE GROOTE-), oudtijds de *GROOTE-HOLDIJK* of enkel *HOLDIJK*, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Kamerik-en-de-Houtdijken*; palende N. aan den pold. *Kamerik-Teylingens*, O. aan den *Kleine-Houtdijk-Teylingens*, Z. aan *Geestdorp*, W. aan 's *Gravesloot* en *Kamerik-Mijzijde*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 221 bund. 36 v. ell.; bevat de b. de *Groote-Houtdijk*, bestaande uit 24 h., waaronder 7 boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Schout*, twee *Heemraden* en eenen *Secretaris* en *Gaardermeester*.

De b. de *Groote-Houtdijk*, ligt 3¼ u. W. ten N. van *Utrecht*, kant. 2 u. W. ten Z. van *Maarssen*.

HOUDDIJK (DE KLEINE-), oudtijds de *KLEINE-HOLDIJK*, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Kamerik-en-de-Houtdijken*; palende N. aan den *Polder-van-Teekop*, O. aan *Harmelen*, Z. aan *Geestdorp*, W. aan den *Groote-Houtdijk-Teylingens*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 177 bund. 27 v. r. 17 v. ell., bevat de b. de *Kleine-Houtdijk*, bestaande uit 9 h., waaronder 6 boerdertjen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Schout*, twee *Heemraden* en eenen *Secretaris-Gaardermeester* (1).

De b. de *Kleine-Houtdijk*, ligt 2½ u. W. ten N. van *Utrecht*, 1½ u. Z. van *Maarssen*.

HOUDDIJKEN (DE), oudtijds *HOLDIJKEN*, voorm. afzonderlijk ge-
regt, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Kamerik-en-de-Houtdijken*; palende N. aan de pold. *Kamerik-Teylingens* en *Tekop*, O. aan *Harmelen*, Z. aan *Geestdorp*, W. aan *Gravesloot* en *Kamerik-Mijzijde*.

De *Houtdijken* maken twee buurten of wijken nit van de gem. *Kamerik-en-de-Houtdijken*, de *Kleine-Houtdijk* en de *Groote-Houtdijk*, zijnde tevens elk een polder, gezamenlijk eene oppervlakte beslaande van 391 bund. 27 v. r. 53 v. ell. Men telt er 33 h., bewoond

(1) De polder *Geestdorp*, onder *Woerden*, palende Z. van de beide polders de *Groote-Houtdijk-Teylingens* en den *Kleine-Houtdijk-Teylingens*, ontlast het water in die beide polders, elk voor die gedeelten, langs welke hij aan die polders grenst, en is ten dezen aanzien bij gemelde polders ingesloten en onder hetzelfde beheer. *Geestdorp* in de *Groote-Houtdijk-Teylingens* uitwaterende, groot 121 bund. 30 v. r. 66 v. ell.; *Geestdorp* in de *Kleine-Houtdijk-Teylingens* uitwaterende, groot 26 bund. 28 v. r. 78 v. ell., waaronder ook begrepen zijn de zoogenaamde *uiterdijken*, welke buiten den ring der polders gelegen zijn en door het water van den *Rijn* worden omgeven.

door 51 huisgez., uitmakende eene bevolking van 243 inw., die meest aan bestaan vinden in den landbouw.

HOUDORP of **Houboorp**, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 6½ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Harderwijk*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Ermelo*; met 10 h. en 62 inw.

HOUTÉ (KASTEEL-VAN-DEN), voorm. adell. h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. W. van *Breda*, kant. en 2 u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, aan de zuid-oostzijde tegen het d. *Etten*.

Dit over oude en trotsche **KASTEEL-VAN-DEN-HOUTS** dat in het loenboek onder den naam van het **STEENHUIS OVER DE KERK** voorkomt en in 1819 gesloopt is, getuigde van de grootheid der bezitters. Het stond in het midden van eene zeer wijde burggracht, uit het water opgemaakt, bezet met vier aanzienlijke torens, waarvan de vierkante voorste voormaals wel de hoogte van den Ettenschen kerktoren bereikt heeft, maar in de vroegere oorlogen door de opgevlugte ingezetenen, zich tegen het aannaderend krijgsvolk en loopende benden, met het afbreken der bovenste steenen en muraadje verwerende, en alzoo de vijanden daaraf houdende, zeer verlaagd. Vóór het jaar 1659 lag tusschen den toren en het huis nog eene breede gracht, inwoege men als toen over twee ophaalbruggen, in het slot moest komen. Dan P. d'ASSIGNIES, uit hoofde van zijn huwelijk met JOANNA HINKART, dochter van CHARLES HINKART en CHARLOTTE VAN STRATEN, bezitter van het gebouw, heeft in voornoemd jaar 1659 de binnenste gracht gedempt, zoodat daar later een zeer ruim plein en binnenhof was, bekwaam om met eene koets met zes paarden te keeren, omgeven van eenen stevigen steenen muur, rondom met schietgaten en op iederen hoek met een gemetseld schilderhuis voorzien.

Dit kasteel lag ten Oosten, Zuiden en Westen in zijne hoven, boommen en wijngaarden, met vermakelijke wandelingen, door nette geschoren hagen versierd, ten Noorden en straatwaarts besloten met het heer- of voorhof, omzet met eenen hoogen steenen muur, paardenstallen, koetshuis en andere gebouwen, naar den eisch van zoodanig aanzienlijk slot.

De Heeren VAN DEN HOUTS, die het gesticht hebben, waren in de oorlogen zeer vermaard, namelijk op het jaar 1250, in het beleg der stad Tiel; 1288 in den slag te Woeringen; 1571, den 20 Augustus, in den slag bij Basweiler en andere ondernemingen. Zij zijn ook Heeren van Etten geweest tot in het jaar 1450, wanneer Graaf JAN VAN NASSAU deze heerl. van de erfgenamen der gemelde Heeren VAN HOUTS heeft aangekocht.

Ter plaatse, waar het **KASTEEL-VAN'DEN-HORST** gestaan heeft, ziet men thans eene boomkwekerij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 49 v. r. 17 v. ell., worden nu in eigendom bezeten door den Heer JAN DE RAET, woonachtig te Etten.

HOUTEM, d. in het *Land van Overmaze*, prov. *Limburg*. Zie **HOUTEM**.

HOUTEMBERG, geh. in het *Land van Overmaze*, prov. *Limburg*. Zie **HOUTEMBERG**.

HOUTEN, voorm. amb. heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Houten*; palende N. aan de heerl. *Vechten*, N. O. aan *Odijk*, O. aan *Werkhoven* en het *Gooi*, Z. aan *Schonauwen*, W. aan *Jutphaas*.

Deze heerl. beslaat eene oppervlakte van 685 bund. 4 v. r. 65 v. ell.; telt 78 h., bewoond door 121 huizez., uitmakende eene bevolking van 660 inv., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

De Herv., die er 220 in getal zijn, maken, met die van Schouwen en een gedeelte van Ondrichem, eene gem. nit, welke tot de klass. en ring van *Wijk-bij-Duurstede* behoort, en 260 zielen telt, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die het leeraarsambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest ADOLPHUS SPIJKERUS, die in het jaar 1612 hier in dienst was, en in het jaar 1618 of 1619 te *Houren* is overleden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 440 aantreft, onder welke *Communikanten*, maken de stat. van *Houten* nit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort.

Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht worden.

Deze heerl. is sedert onheugelijke jaren, met de heerl. *Goijs* tot ééne heerl. vereenigd. De afzonderlijke heerl. *Houren* bevat het d. *Houten*, benevens eenige verstrooid liggende h.

Het d. *Houren*, oudtijds *HALTEN*, in het bastaard Lat. *HALTHA* genaamd; ligt 5 u. Z. W. van *Amersfoort*, 5 u. W. ten N. van *Wijk-bij-Duurstede*. Het is een bevallig en landelijk gelegen d. met een fraai dorpsplein. Men telt er in de kom van het d. 45 h. en 528 inv. Men heeft er veel vertier en doortogt; terwijl het aan den gemeenen weg ligt, die van *Utrecht* op *Culenburg* en 's *Hertogenbosch* loopt.

De kerk was vóór de Reformatie de parochiekerk der landen tusschen den *Rijn* en de *Lek*. De *Pastoor* werd aangesteld door den *Proost* van *Ond-Munster*. De goederen en inkomsten der kerk waren destijds 8 morgen land, te zamen opbrengende 34 guld. De *pastorie* bezat 7½ morgen, opbrengende te zamen 28 guld., benevens nog eenige akkers, opbrengende 7 guld., 70 cents. Bovendien had de *Pastoor* nog een inkomen van 30 guld., 90 cents. De *Koster* had de inkomsten van omstreeks 5 morgen, bedragende jaarlijks 18 guld. Over de tienden der par. van *Houren*, is in de dertiende eeuw getwist, tusschen het kapittel der kerk van *St. Maria* en den *Graaf van Goijs*, doch toen het kapittel geroed was, om zijne bezitting en eigendom tegen den *Graaf* met eeden te bevestigen, berustte deze daarin, en werden de tienden door *Bisschop Otto II*, in het jaar 1226, ten eeuwigen dage aan de kerk van *MARIA* bevestigd. In den bevestigingsbrief komt onder anderen voor de naam van *Westerhem*, dat dus hieromtrent schijnt gelegen te hebben, en ten onrechte door anderen in het *Gooiland*, dat onder *Holland* behoort, geplaatst zal zijn. Toen de *Utrechtsche* geestelijkheid in het jaar 1426, den *Bisschop Zwaber van Culenborg* gehoorzaamheid weigerde, en zich tegen hem op den *Paus* beriep, liet zij daarvan eenen plechtigen bewijsbrief opstellen, en dien aan de kerken te *Zeyst*, te *Vreeswijk*, te *Houren* en te *Utrecht* aanslaan.

De kerk is klein en laag, doch heeft eenen fraaijen dikken toren, die echter wat kort is naar zijne dikte. Men heeft in deze kerk geen orgel, doch prijkt van binnen, met eene sierlijke grafstombe, die in het begin der zeventiende eeuw voor den *Heer Dirk van Veldhuisen*, *Heer van Heemstede*, is opgericht. Ook heeft men er een grafsteekken voor *Esaye Gillot*, *Heer van Heemstede*.

Men houdt in dit d. een kermis, invallende den tweeden *Pinksterdag*.

De R. K. kerk aan de *H. Naags Maria* toegewijd, is een gebouw met eenen toren en orgel.

Voorheen hebben nabij dit d. gestaan de ridderhofsteden Houten en Hinloopen.

In het jaar 1421 werd Houten, nevens Amerongen en Doorn, door de Gelderschen uitgeplunderd en geheel verbrand.

Het wapen dezer heerl. is dwars gestreept, van zes stukken, van vair (blauw en silver) en keel (rood).

HOUTEN, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede* (2 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Bunnik, N. O. aan Odijk, O. aan Werkhoven, Cothen en Wijk-bij-Duurstede, Z. aan de Lek, Z. W. aan Schalkwijk en Schoonauwen, W. aan Oud-Wulven.

Deze gem. bestaat uit de voorm. afzonderlijke heerl. Houten en Gooije, thans de heerl. Houten en Gooije uitmakende.

Zij bevat de d. Houten en Gooije, benevens de polders de Leex en Rietsloot. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1696 bund. 89 v. r. 66 v. ell.; telt 108 h., bewoond door 157 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 900 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Ook heeft men er eenen windkorenmolen.

De R. K., die hier 650 in getal zijn, maken gedeeltelijk de stat. van *Houten* uit, en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Schalkwijk*.

De Herv., die hier ongeveer 250 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Houten*, gedeeltelijk tot de gem. *Schalkwijk-en-het-Gooije*.

De 4 Evang. Luth. en de 2 R. K. van de oude Clerczy, welke men er aantreft, worden tot hunne respectieve gem. te *Utrecht* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen der gem. Houten is even als dat van de voorm. heerl.

HOUTEN, voorm. ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Houten*.

Deze hofst., welke men reeds omtrent het jaar 1500 vermeld vindt, is reeds zoolang geleden gesloopt, dat er thans niets meer van bekend is.

HOUTEN (VIER-), b. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *Vierhouten*.

HOUT-EN-DOEVE, geh. in de heerl. 's *Hertogenrade*, prov. *Limburg*, dist., arr. en 4 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Sittard*, gem. ½ u. W. van *Merkelbeek*; met 75 h. en ruim 370 inw. — Ook is er eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

HOUT-EN-DUINZIGT, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en Z. van *Alkmaar*. Deze voorm. buit. wordt thans door eenen tuinier bewoond.

HOUTEN-EN-HET-GOOIJE, heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Houten*; palende N. aan Bunnik, N. O. aan Odijk, O. aan Werkhoven, Cothen en Wijk-bij-Duurstede, Z. aan de Lek, Z. W. aan Schalkwijk en Schoonauwen, W. aan Oud-Wulven.

Deze heerl. beslaat dezelfde grootte als de gem. Houten, waarom wij dien aangaande, en omtrent de kerkelijke aangelegenheden daartoe verwijzen. Zij wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron J. J. d'Yvor, woonachtig te Utrecht.

Het wapen dezer heerl. is hetzelfde als dat van de gem. Houten.

HOUTENISSE, verkeerde naam, waaronder de gem. *Houtenisse* in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, bij onderscheidene schrijvers voorkomt. Zie *Houtenisse*.

HOUTENWAAL of **HOUTEWAAL**, oude naam van een voorm. buurtje in *Amstelland*, aan den St Antoniusdijk, thans in den omtrek der stad Amsterdam begrepen. Zie **OETENWAAL**.

HOUTENWALERPAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **OLIFANTSPAD**.

HOUTENWALER-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **OVER-AMSTEL-POLDER**.

HOUTENWAMBUIJS, boerenhuis en erve in *Dieverderingspöl*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. ten W. van *Assen*, adm. en jud. kant. en 1 u. W. van *Hoogeveen*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Ruinen*; met 6 inw.

HOUTEPOPPEN, b. op het eil. *Schouwen*, arr. en 1 u. W. N. W. van *Zierikzee*, kant. en 2 u. N. van *Brouwershaven*, gem. *Kerkwerve-Rengerskerke-Nieuwerkerk-en-Zuidland*, in de heerl. *Rengerskerke*.

Veellicht is dit wel een punt aan den zeedijk, waar vroeger eene batterij geweest is, waarbij schilderhuisjes stonden, wel eens houten poppen genaamd.

Het bestaat slechts uit een paar h. aan den voet van den zeedijk, met 10 inw., die allen Herv. zijn, en tot de gem. *Kerkwerve* behooren. — Er is eene school, waarin alleen des winters aan omtrent 40 kinderen van omliggende verspreide boeren- en arbeiderswoningen onderwijs gegeven wordt.

HOUTERPOLDER, pold. in *Drechterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen*, gedeeltelijk gem. *Hoogcarspel*, gedeeltelijk gem. *Grootebroek-en-Lutjebroek*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1633 bund., als: onder *Hoogcarspel*, volgens het kadaster 1604 bund. en 13 v. r., en onder *Groote-Broek-en-Lutjebroek*, volgens het kadaster, 28 bund. 85 v. r., alles schotbaar land. De **HOUTERPOLDER** wordt door 3 molens en 3 sluizen van het overtollige water ontlast.

HOUTESLOOT, voorm. vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, die sinds jaren verland en ingepolderd is. Zij kwam voort uit de vaart langs het dorp *Hommerts*, en liep in eene oostelijke rigting, door het mede verlande poeltje de *Grootewiel*, in den *Oudeweg* uit.

HOUTEWAAL, voorm. b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **OETENWAAL**.

HOUTEWALER-PAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **OLIFANTSPAD**.

HOUTEWALER-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **OVER-AMSTEL-POLDER**.

HOUTGENOEGEN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 3 min. Z. van *Haarlem*, in den *Haarlemmerhout*, aan den *Kleine-Houtweg*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 46 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Meisjvrouw M. **HOOSMAN**, woonachtig te *Haarlem*.

HOUTGOIR-MET-LEGGE, geh. in de bar. van *Breda*; prov. *Noord-Brabant*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Ginneken*, gem. en 20 min. Z. van *Chaam*; met 29 h. en ruim 180 inw.

HOUTHEIM, d. in het *Land van Overmase*, prov. *Limburg*. Zie **HOUTHEIM**.

HOUTHEIMERBERG, geh. in het *Land van Overmase*, prov. *Limburg*. Zie **HOUTHEIMERBERG**.

HOUTHEN, gem. in het *Land van Overmase*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen* (6 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Schimmert*, O. aan *Valkenburg*, Z. aan *Berg*, W. aan *Meerssen*.

Deze gem. bevat het d. *Houthem* en de geh. *Houthemerberg*, *Strabeek* en *Broekhem*. Zij beslaat eene oppervlakte van 888 bund. 95 v. r. 35 v. ell.; telt 156 h., bewoond door 145 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 720 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 4 na allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Meerssen*, behoort, en door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt.

De 4 *Herv.*, die hier wonen, worden tot de gem. van *Meerssen-en-Schimmert* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school te *Houthem*.

Het d. **HOUTHEN** of **HOUTEN**, eigenlijk **HOUTHEN**, ligt $1\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Maastricht*, $1\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Meerssen*, aan de *Geul*. Men telt er in de kom van het d. 56 h. en 290 inw.

De kerk, die aan den H. *GERLACIUS* is toegewijd, is een prachtig gebouw van toren en orgel voorzien.

HOUTHEMERBERG of **HOUTEMERBERG**, eigenlijk **HOUTHEMERBERG**, geh. in het *Land van Overmase*, prov. *Limburg*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Meerssen*, gem. en 20 min. O. van *Houthem*; met 12 h. en 50 inw.

HOUTHUIZEN, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*. Zie **HOLTUIZEN**.

HOUTLUST, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 1 u. Z. van *Amstelveen*, in *Bovenkerk*.

Deze buit. is in het begin dezer eeuw gesloopt. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland.

HOUTLUST, buitenpl. op het eil. *Overflakkee-en-Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. ten Z. van *Brielle*, kant. en 1 u. ten O. van *Sommelsdijk*, gem. *Nieuwe-Tongue-en-Klinkerland*, $\frac{1}{2}$ u. van *Nieuwe-Tongue*, in den polder *Duivenwaard*.

Deze buitenpl. beslaat eene oppervlakte van 23 bund. 64 v. r. 68 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. N. J. *LETTA ANEMAAT*, woonachtig te *Oude-Tongue*.

HOUTLUST, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Leyden*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Noordwijk*, gem. *Noordwijkerhout*, aan de trekvaart van *Leyden* op *Haarlem*.

HOUTPADE (NIJE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie **NIJE-HOUTPADE**.

HOUTPADE (OUDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie **OLDE-HOUTPADE**.

HOUTRAK, vermoedelijk de eigenlijke naam van de heerl. *HOUTRIJK*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOUTRIJK**.

HOUTRAK, inham van het *IJ*, $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, aan *Halfweg-Haarlem*, begrepen tusschen den *Spaarndamsche-dijk*, het eil. *Ruigoord* en de *Heiningen*.

HOUTRICK, oude naam van de voorm. heerl. *HOUTRIJK*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie het volgende art.

HOUTRIJK, voorm. afzonderlijke heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen*;

palende N. O. aan het IJ, O. aan Polanen, Z. aan het Haarlemmermeer, W. aan Spaarnwoude, N. aan het Hof-Ambacht.

Deze voorm. heerl. bevatte alleer eenige verstrooid liggende h., en is sedert onheugelijke jaren met Polanen vereenigd, met welke zij thans de heerl. van *Houtrijk-en-Polanen* uitmaakt.

HOUTRIJK, voorm. huit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. van *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen*, 5 min W. van Polanen.

HOUTRIJK (NOORD-), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen*.

HOUTRIJK-EN-POLANEN, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem* (10 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan het IJ, O. aan Sloten, Slooterdijk, Osdorp en de Vrije Geer, Z. aan het Haarlemmermeer, W. aan Spaarnwoude.

Deze gem. bestaat uit de voorm. ambachts heerl. Houtrijk en Polanen, en het cil. Ruigoord. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 287 bund. 26 v. r. 6 v. ell., waaronder 285 bund. 97 v. r. 48 v. ell. belastbare grond, telt 51 h., bewoond door 67 huisgez. uitmakende eene bevolking van 325 inw., die als middelen van bestaan hebben de passage tusschen de steden Haarlem en Amsterdam, bij logementhouders en herbergiers, doch dit is door het leggen der spoorweg zeer verminderd, en voorts is hier eene visscherij van de gerenommeerde paling en baars; terwijl de overige ingezetenen als werklieden aan het Hoog-heergraadschap van Rijnland hun bestaan vinden, en mindelijk in den landbouw met het gene daartoe behoort.

De Herv., die hier 192 in getal zijn, zijn gecombineerd met die van *Spaarnwoude-en-Spaarndam*. — De 25 Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Haarlem*. — De 2 Remonstranten welke men er aantreft, worden mede tot de gem. van *Haarlem* gerekend. — De R. K., van welke men er 108 telt, worden tot de stat. van *Osdorp-en-Haarlemmerliede* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 of 58 leerlingen bezocht word.

Men zie over de in deze gem. liggende sluizen het art. *HALFWEG-HAARLEM*. — Ook staat er het gemeenelandshuis van Rijnland, *Zwanenburg* geheeten. Zie dat woord.

Deze gem. maakt eene heerl. uit, welke thans in eigendom bezeten wordt door de stad Amsterdam.

HOUTRIJT, gedeelte van het broek onder *Nunen*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond*, gem. *Nunen-Graven-en-Nederwitten*, dat wel eens verkeerdelijk als een geh. opgegeven wordt, hoe wel er geen enkel h. staat.

HOUTSCHE-STRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en 1½ u. N. O. van *Tilburg*; met 3 h. en 13 inw.

HOUTSCHE-STRAAT, eigenlijk **UDENHOUTSCHE-STRAAT**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant. en 1½ u. N. van *Tilburg*, gem. en ½ u. W. van *Udenhout*; met 21 h. en 100 inw.

HOUTTOOM, inham van het *Tjeukemeer*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniaarstal*, ten Z. van *Ouwster-Nijega*, welke

door het Lutkekruis met het overige deel van het *Tjenkemeeer* in verbinding staat.

HOUTTUIN, suikerplant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerpl. *Vredenburg*, benedenwaarts aan de *Suriname*, 2297 akk. groot; met 162 slaven. Zij wordt bewerkt door eene stoommachine.

HOUTTUIN (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond van de *Parakreek*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Toutnifaut*, behoorende aan de plant. *Houttuin*.

HOUTUM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en $5\frac{1}{2}$ Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ W. Z. W. van *Veghel*, gem. en 5 min. N. O. van *St. Oedenrode*.

HOUTVAART, water in het halj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat aan de *Hoefvaart* een begin neemt, en in eene zuidelijke strekking voortlopende, eindigt aan de *Brouwersvaart*, onder *Haarlem*, waarin het eene uitwatering heeft.

HOUTWAAL, voorm. buurtje in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *OETEWAAAL*.

HOUTWALERPAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *OLIEFAANTSPAD*.

HOUTWALER-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *OVER-AMSTEL-POLDER*.

HOUTWEG (GROOTE-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem., en dadelijk buiten de groote *Houtpoort* der stad *Haarlem*. Deze b., meest uit bloemisterijen, tuinen en herbergen bestaande, telt 65 h. Het eerste bebouwde gedeelte heet het *Houtplein*, vervolgens loopt hij tusschen de voorm. *Paveljoenstuijn* en het *Hazepatersveld* door, waar hij het tweede bebouwde gedeelte bereikt, dat aan de westzijde ligt, en meest uit herbergen bestaat; tot dus verre heeft hij zijne oude schoonheid behouden, en is onder den naam van *Groote-Dreef* bekend. Het laatste gedeelte is bij de verlossing van den *Hout* ingesmolten en niet meer regtlijnig.

HOUTWEG (KLEINE-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem., en dadelijk buiten de *Kleine-Houtpoort* der stad *Haarlem*, meest uit buitenplaatsen, tuinen en bloemisterijen bestaande, terwijl men er 55 h. telt (1). Hij eindigt in de voorm. *Nieuwe-Hout*.

HOUTWIEL, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Zwaag-Westeinde*, met de *Groote-Brok* in verbinding staande.

HOUTWIELEN (DE), meren, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Veenwouden*, door de *Lange- en Korte-Suaweg* met het *Zwartebrosk*, door de *Yzingensloot* met de *Kleine-Poelen*, en door de *Monnike-sloot* met de *Murk* in verbinding staande.

HOUTWOUDE (NIJÉ-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie *NIJÉ-HOLTWOLDE*.

HOUTWOUDE (OUDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie *OUDE-HOLTWOLDE*.

(1) Aangezien deze buitenplaatsen en tuinen, even als die van den *GROOTE-HOUTWEG*, des zomers meest door elders gedomicilieerde personen bewoond worden, kan de bevolking daarvan niet juist worden opgegeven.

HOUVART, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOUWERT**.

HOUVE of **HORVE**, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. W. van *Rotterdam*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Vlaardingen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Maasland*.

HOUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUVEL**.

HOUVEL, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUVEL**.

HOUVERT, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOUWERT**.

HOUW (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonsersdeed*. Zie **HOU** (T).

HOUW (DE), certijds **HOUWERANUSUM**, **HOUWERHUIZEN**, **HOUWERHUSUM** of **HOUWERANUSUM** genaamd, een aloud geh., op twee hooge wierden, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Ulrum*, kerkelijk onder *Leens* behorende; met 3 boerderijen en 4 dagloonerswoningen, bewoond door ongeveer 50 inw. Het bestaat uit twee buurten, de *Groote-Houw* en de *Kleine-Houw* genaamd.

De Heer op de Haar of de Harde, onder de Houw, aan den Harderweg naar Ulrum gelegen, heeft hier in oude tijden eene burg gehad.

HOUW (DE GROOTE-), b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Ulrum*, op eene hooge wierde ten N. de rijweg, en ten N. O. van de *Kleine-Houw*; met 3 boerderijen en 1 dagloonerswoning, bewoond door ongeveer 25 inw.

HOUW (DE KLEINE-), b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Ulrum*, liggende Z. W. van de *Groote-Houw*; met 2 boerderijen en 3 dagloonerswoningen, bewoond door ongeveer 25 zielen. In deze b. heeft eertijd eene parochiekerk gestaan, welke in het jaar 1247, gedurende de onlusten der *GELKINGEN* en *GROENBERGERS*, afbrandde en tot den grond toe geslecht werd, zijnde, na dien tijd, niet weder opgebouwd. De Bisschop deed de boosdoeners eene boete van 100 mark sterlingen betalen. De Houw was gecombineerd met *Vliedorp*. Tusschen de Houw en *Weem* (waarbij de kerk van *Vliedorp* stond) bestaat nog een weg, zijnde echter later, door het graven van de vaart naar Ulrum, over welke hier geene brug ligt, onbruikbaar geworden. Nog heden heeft de Houw het regt, om een volmagt in het Houwezijlvest te benoemen; een regt, dat haar als voorm. kerspel schijnt overgebleven te zijn.

De wierde van de *KLEINE-HOUW* oordeelt men in vroegere eeuwen geheel met huizen en andere gebouwen bezet te zijn geweest, om dat er nog overal veel puin gevonden wordt.

HOUWAARD, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOUWERT**.

HOUWENINGEN, voorm. amb. en d. in den *Groote-Zuidhollandsche-waard*, Z. W. van *Werkendam* en Z. O. van *Giessenmonde* gelegen.

Ten tijde van **BURCHARDUS**, den drie en twintigsten Bisschop van Utrecht, was er een twist gerezen tusschen de parochiekerk van *Sliedrecht* en van *Houwsike*, welken naam destijds het d. **HOUWENINGEN** schijnt gedragen te hebben. De oorzaak van dezen twist was, dat

die van laatstgemelde plaats beweerden, dat hunne kerk, Bottelkerk genaamd, eene vrije moederkerk was en onder die van Sliedrecht niet behoefde te staan, hetwelk die van Sliedrecht tegenspraken. Deze twist werd echter door den Bisschop, ten voordeele van die van Sliedrecht bealst.

Dit dorp en ambacht is bij den watervloed van 18 November 1491 geheel ondergevoeld, en later nooit weder boven gekomen. Ter plaatse, waar het gelegen heeft, vindt men thans den Oostelijken-Opslag, den Thomaswaard en het Kraaijenest, zijnde drie onbehuide pold., gem. *Werkendam*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, welke gezamenlijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 152 bund. 92 v. r. 78 v. ell. beslaan.

HOUWENINGSWATERING, watering in den *Biesbosch*, welke uit de *Sneep-kil* voortkomende, in eene zuidwestelijke rigting, en tusschen Louw-Simons-waard ter eener zijde en het Kraaijenest, den Thomaswaard en den Oostelijken-opslag doorlopende zich in de *Groote-Hel* ontlaat. Zij maakt op dat punt de grensscheiding tusschen de prov. *Zuid-Holland* en *Noord-Brabant* uit.

HOUWERDA, voorm. state in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, binnen *Appingedam*, toebehoord hebbende aan het oud adell. geslacht van dien naam.

Zij is reeds vóór eeuwen geheel weg, zonder dat er schier eenig spoor van bestaat.

HOUWERDA (OUD-) of **HOUWERDAHUIS**, voorm. burg in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. van *Winschoten*, kant. en 3½ u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. Z. W. van *Termunten*, ten W. van *Woldendorp*, waartoe het huis behoorde.

HOUWERDAHUIZEN, oude naam van het voorm. d. de Houw, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Houw (DE).

HOUWERDA-STATE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Harlingen*, nabij *Tjummarnum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij.

HOUWERDAZIJL, volgens sommigen, de oude naam van de *Hooezijl*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie *Hooezijl*.

HOUWERNHUSUM, oude naam van het voorm. d. de Houw, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Houw (DE).

HOUWERT, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOUWERT**.

HOUWERT (DE), pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Nibbixwoude-en-Houwert*; palende N. W. aan *Midwoude* en *Oostwoude*, N. O. aan *Oostwoude*, Z. O. aan *Westwoude*, Z. W. aan *Nibbixwoude*. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 888 bund.

HOUWERZIJL, oudtijds ook *Houwenzijl*, volkrijke b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr., en 7½ u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 3½ u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Ulrum*, ¼ u. Z. Z. W. van *Vliedorp*, waartoe zij behoort, liggende buiten den overonden zeedijk, en aan den Oudendijk nabij het *Reitdiep*, met 86 h. en 310 inw., alle Protestanten, waaronder een aantal *Afgescheidenen*, die hier in 1840 een klein kerkje met eene predikantswoning hebben gebouwd, bedienende de Predikant ook de nieuwgebouwde kerk op de *Zoltkamp*, ofschoon aldaar, tot nog toe, geene *Afgescheidene* gem. erkend is. — Ook is hier eene school.

Deze b. ontleent haren naam van het bovengenoemde voorn. d. de *Houw* en eene hier gelogen hebbende oude sluis of *sijl*. In een vredesverdrag met Hamburg, van 1547, komt reeds zeker *Famauxes van Houwerzijl*, wegens *Hunsingo*, voor.

Vóór ontrent eene eeuw, had men hier nog eenen houten *Opren* met eene klok en een uurwerk. Tijdens de inlandsche beroerten der Schieringers en Votkoopers, hadden de eersten eene schans of sterkte te *Houwerzijl*, waaromtrent, in de vredesvoorwaarden, op eene bijeenkomst (*gaerloger*) van 1422, was bepaald, dat de sloten te *Oxwerderzijl* en te *Houwerzijl* zouden worden geslecht. Vijf minuten ten N. van *Houwerzijl*, op het heem van de nieuwe boerderij van J. J. *Ristena*, even over den rijweg naar *Niekerk*, heeft vroeger een vermaninghuis der *Doopsgez. gem.*, behoorende tot de oude *Vlaningen*, gestaan, welke in 1690 gebouwd was; later was het eene combinatie met de *Doopsgez. kerk* van *Luiten*, ten W. *Ulrum*. In 1832 werd de *Houwerzijlster* vermaning afgebroken, en door eene boerderij vervangen. De sluis, welke na 1370, 8 min. ten O. van *Houwerzijl*, voor de *Flakkezijl* werd gelegd, werd in den geduchten *Allerheiligenvloed* van 1370 geheel weggeslagen, waarna men die in het tegenwoordige geh. *Houwerzijl* legde, dan, in het begin der vorige eeuw, door opslibbing der telkens zich verlengende *buitenrijt*, allengskens tot eenen staat van verlamming gekomen en in den *Kersvloed* van het jaar 1717 weggespoeld zijnde, werd de *sluiskolk*, in het jaar 1728, geheel gedempt, en werden de buitengronden het volgende jaar ingedijkt en die polder het *Zuurdijkster-Uiterdijk* genaamd, waardoor het reeds lang onderhanden geweest zijnde plan van vereeniging met *Schouwerzijl* tot stand geraakte. Het westelijkste gedeelte van de *Marne* loost hier zijn water, vóór 1728 door de gemelde sluis of *zijl*, welke van de *Houw* haren naam ontleende, daarna door eene *grondpomp*.

HOUWERZIJLSTERRIJT, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, hetwelk van *Houwerzijl* afkomt, in eene noord- en noordoostwaartsche strekking naar de breede *Flakkerijt* loopt, en bij de *Leensterklapbrug* in het *Trekdiep* valt, zijnde 3000 ellen lang. Langs dit water voert men van *Houwerzijl* de goederen af en aan.

HOUWERZIJLVEST, *zijlvest* in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, bestaande uit de *scheppertij* van *Leens*, van *Ulrum*, van *Vierhuizen* en van den *Hornhuister-zijleed*, te zamen eene oppervlakte van 2972 bund. beslaande, en heeft grootendeels de uitwatering door de *Schouwerzijl*, waarvoor men jaarlijks 300 guld. huur betaalt. De overige *landerijen* wateren uit door eene *steen*en *pomp*, liggende in den *dijk* bij de *Zoltkamp*.

Dit *zijlvest* wordt bestuurd door drie *Scheppers*, te weten door die van *Leens*, *Ulrum* en *Vierhuizen*, tusschen welke het *Voorzitterschap* jaarlijks afwisselt, en vroeger door acht *Zijlregters*, namelijk: van *Leens*, *Ulrum*, *Hornhuizen*, *Vliedorp*, *Vierhuizen*, de *Houw*, *Zuurdijk* en *Niekerk*, doch thans door zeven *Zijlregters* en eenen *Secretaris*, met een *Bode*.

Het *Reglement* voor dat *zijlvest*, gearresteerd den 29 April 1672, is bij de *reglementen* *Reformatoor* van 1755 nader gewijzigd en onder die *reglementen*, bl. 51, opgenomen.

HOUWINGAGAST, voorn. d. is het *Noordeosten* van de prov. *Groningen*. Zie *HOUWINGAGAST*.

HOUWIERT, d. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoa*, griet. *West-Donjyeradeel*. Zie *HOLWEND*.

HOUWKESLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbrijsradeel*. Zie **HOUWKESLOOT (DE)**.

HOUWLE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie **HAULE**.

HOUWOMOTJIL, het kleinste gedeelte van het *Ambonache* eil. *Ceram*. Zie **CERAM (KLEIN-)**.

HOVELANGE, Fr. naam van het geh. **HOVELINGEN**, in de heerl. *Guisch*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HOVELERBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt een weinig boven het geh. *Hovelingen*, en werpt zich bij het geh. *Kapweiler* in den *Schwebach*. Hare strekking is van het Zuidwesten naar het Noordoosten.

HOVELINGEN, in het Fransch **HOVELANER**, geh. in de heerl. *Guisch*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. van *Osperen*, gem. en 40 min. ten Z. O. van *Beckerich*.

HOVEN (DE-) of DE **HOVEN**, buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8½ u. N. O. van *Arunhem*, kant. en 3½ u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, gem. en 1½ N. van *Brummen*.

HOVEN (DE), ook wel, ofschoon verkeerdelijk DE **HOVEN** genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr., kant. en 1½ u. Z. ten W. van 's *Hertogenbosch*, gem. en ½ u. van *Vught*; met 26 h., waaronder eenige nieuw aangelegde buitenplaatsen en 170 iaw.

HOVEN (KORTEN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Lange-en-Ruigs-weide*; palende N. aan *Bodagraven*, O. aan *Lange-Ruigewijde*, Z. aan *Sluipwijk*, W. aan *Zwammerdam*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 111 bund. 69 v. r. 2 v. ell., waaronder 102 bund. 88 v. r. 39 v. ell. schotbaar land, telt één h., zijnde eene boerdertj, en wordt op den Rijn van het overtollige water ontlast.

HOVEN (OVER-), geh., voormaals in het hert. *Gulick*, prov. *Limburg*. Zie **OVERHOVE**.

HOWERHUSUM of **HOWERANUSUM**, oude naam van het voorm. d. DE **Houw**, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **HOUW (DE)**.

HOWERSIJLE, oude naam van de b. **HOUWERZIJL** in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **HOUWERZIJL**.

HOWINGAGAST of **HOUWINGANAST**, voorm. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat bij den waterloed van het jaar 1277 door den *Dollart* verzwolgen is. Het heeft behoort tot het *Oldambt* in *Reiderland*, en lag ten W. van de *Aa*.

HOXWIER, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. W. van *Bauwerd*, 6 min. ten N. O. van *Mantgum*, waartoe zij behoorde.

Zij is omstreeks het midden der vorige eeuw gesloopt, en werd *Horwiza* genaamd, omdat hare wier in den uthoek van den zeedijk lag.

HOYDONK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HOUDONK**.

HOYKINCK, voorm. havez. in *Twentse*, prov. *Overijssel*. Zie **BAVERVOORDE**.

HOYSUM, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie op het art. **HOESUM**.

HOYTEBREKKEN, meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, staande ten Z. in verbinding met het *Kleine-Slootermeer* en ten N. met het *Gaasterver*. Het behoort onder het d. *Tjerkgaast*.

HOYTEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Loenwarden*, kant. en 2 u. O. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Hantumhuizen*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, bealaande eene oppervlakte van 8 bund. 83 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer L. D. *Zylstra*, woonachtig te *Hantumhuizen*.

HOYTEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2 u. Z. W. van *Sneek*, 5 min. O. van *Oudegu*, waartoe zij behoorde.

HOYTEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Heerenveen*, te *Joure*.

HOZENGRACHT (DE-JAN-), gracht of sloot in *Vollenhooen*, prov. *Overijssel*. Zie *JAN-HOZENGRACHT*.

HRENI, naam eener plaats, vermeld als gelegen in het graafs. *Flakiti*, en waarvoor sommigen de stad *Rennen*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, houden.

HRINESHEIM, naam van eene plaats, in oude stukken vermeld als in de *Betsuwe*, prov. *Gelderland*, gelegen; doch waarvan men thans de juiste ligging niet meer weet aan te wijzen.

HUASSENHEIM, naam, onder welken men het plattelandst. *Huiszen*, in de *Over-Betsuwe*, prov. *Gelderland*, in het jaar 854 vermeld vindt. Zie *HUISZEN*.

HUB, ook wel, ofschoon verkeerdelijk *Huv* gespeld, b., in de heerl. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. van *Roermonde*, kant. en 3 u. Z. van *Horst*, gem. en 40 min. W. van *Helden*; met 27 h. en 135 inw. — Deze b. maakt een gedeelte van het geh. *HUB-EN-ZELLEN* uit.

HUBBEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie *HOBBEMA*.

HUB-EN-ZELLEN, geh. in de heerl. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. van *Roermonde*, kant. en 3 u. Z. van *Horst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Helden*; met 29 h. en 145 inw., die kerkelijk tot de par. van *Paningen* behooren. — Dit. geh. bestaat uit de b. *Hub* en *Zellen*.

HUBERGHEN, oude naam van het d. *Huisbergen*, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HUISBERGEN*.

HUBERT (ST.) of *St. Huisbert*, d. in het *Nederambt van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 7 u. O. van 's *Herzogenbosch*, kant. *Grave* en 2 u. W. N. W. van *Borner*, gem. *Millen-St.-Hubert*. Men telt er 85 h. en 580 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier allen R. K. zijn, onder welke 400 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's *Herzogenbosch*, dek. van *Cuyk*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk aan den H. *Humbertus* toegewijd, is een nieuw gebouw van eenen toren en een orgel voorzien.

De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den vierden Zondag in de maand *September*.

HUBERT (ST.), groots pachthoeve in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Diskirch*, gem. *Feulay*.

HUBERTSGEREGT, St. **HUBERTSGEREGT** of St. **HUBRECHTSGEREGT**, voorm. afzonderlijke heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt*; palende N. aan Peulijen, O. aan de Gouwe, Z. aan het Zuideinde van *Waddinxveen*, W. aan *Groenswaard*.

Deze heerl. bevat het geh. *St. Hubertsgeregt* en eenige verstrooid liggende b. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Waddinxveen-en-Bloemendaal*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Hazerswoude* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, doch de leerlingen genieten onderwijs te *Waddinxveen*.

Het geh. **St. HUBERTSGEREGT**, **St. HUBRECHTSGEREGT** of **St. HUBRECHTSGEREGT**, ligt $4\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Rotterdam*, $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Gouda*.

Deze voorm. vrije heerl., welke sedert onheugelijke jaren met *Noord-Waddinxveen* vereenigd is, wordt thans, even als deze, in eigendom bezeten door den Heer A. A. *Pir*, woonachtig te *Soeterwoude*.

HUBERTSZAND, zandplaat in de *Wadden*, ten N. van de prov. *Groningen*. Zie **HUBERSFLAAT**.

HUBOLDINI, erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, onder *Delden*, welke reeds in het jaar 1188 vermeld wordt.

HUBRECHTSGEREGT (ST.), geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **HUBERTSGEREGT (ST.)**.

HUCHT (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *HOET (Da)*.

HUCHTEN, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HUCETEN*.

HUCHTER-AA, riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HUCHTER-AA*.

HUERE, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *HUREN*.

HUESDEN, st. in de heerl. *Heusden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HUSDEN*.

HUESSEN, plattelandst. in de *Over-Betuwe*. Zie *HUISSEN*.

HUFFELTE, naam, onder welke de buurs. *UFFELTE*, in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*, mede voorkomt. Zie *UFFELTE*.

HUGEMERKE of **HUGNERCKE**, oude naam van het lands. *HUNSTERLAND*, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *HONSTERLAND*.

HUGEN-BOIDENS-AMBACHT, naam, onder welke het d. *MELISKEKE*, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, in de dertiende eeuw voorkomt. Zie *MELISKEKE*.

HUGENFLIET, voorm. st. of d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie *HUCOFLIET*.

HUGERSLUIJ, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-Amacht*, prov. *Zeeland*. Zie *HUCERSLUIJ*.

HUGEVELT, gors in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, welke, in het jaar 1420, door Hertog *JAN VAN BELJEREN*, bij koop en uitgifte ter bedijking, tot een onsterfelijk leen uitgegeven is, en vermoedelijk in eene der polders van de gem. *Nieuwe-Tonge* is ingedijkt.

HUGHESBURG, verl. militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende benedenwaarts aan den militairen post *Victoria*.

HUGITS, vroegere state, thans eene boerenhuizing of zathe, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie *HUGIJS*.

HUGMERTH, oude naam van het lands. **HUNSTERLAND**, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie **HONSTERLAND**.

HUGO (DE), voorn. water, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, Zie **HUGOVLIET**.

HUGOPOLDER, pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Baarland-en-Bakendorp*; palende N. aan den *Vliegmitpolder*, O. aan den *Jan-Vierloospolder*, Z. O. aan den *Nieuwe-Baarlandpolder*, Z. aan den *Baarland-Stellepolder*, W. en N. W. aan den *Kruininge-polder*.

Hij behoort gedeeltelijk tot het bestuur van den *Brede-polder-van-Baarzande*, gedeeltelijk tot de *Watering-van-Ooster-en-Middelzwake*.

HUGO'SHEIM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*; kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUKELUM**.

HUGO-TEUNISHOEK, pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Overzande*.

HUGOVLIET, **HUGENFLIET** of **HUIGENVLIET**, voorn. st. of d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, tegenover *IJzendijke*, N. W. van *Biervliet*, aan de *Hugovliet*, dat bij den waterloed van 16 November 1577 verdronken is. Den 19 November 1404 werd hetgene er nog van over was geheel door de golven verslonden. De juiste ligging is niet wel aan te wijzen. Volgens de kaart van 1274 lag het ten Oosten van den *Roodenhoek* en *Garnisse*; volgens andere kaarten nog meer Oostwaarts en verre buiten de plaat, waarop de overblijfselen van *Oud-IJzendijke* gevonden werden. Dus vermoedelijk in den *Wilhelmina-polder*, of op den bodem van de *Hoofdplaat* of *St. Pieters-polder*. Die van *IJzendijke*, waaraan het onderworpen was, hadden er een *Schoot*, die zijne gevangenen ten steene mozt brengen te *IJzendijke*.

HUGOVLIET (DE), voorn. water in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, waarnaar het d. *Hugovliet* den naam droeg.

HUGOWAARD, bedijking in het balj. van *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEER-HUGOWAARD**.

HUIBERGEN, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom* (14 k. d., 19 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. *Woow*, N. W. voor een klein gedeelte aan de gem. *Bergen-op-Zoom*, O. aan de Belgische gem. *Calmpthout*, Z. aan de gem. *Pitten* en *Ossendrecht*, W. aan *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*.

Deze gem. bevat het d. *Huibergeren*, benevens de geh. *Overberg* en *Schoeliberger*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1085 bund. 26 v. r. 80 v. el.; telt 68 h., bewoond door 74 huizez., uitmakende eene bevolking van 480 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier allen R. K. zijn, onder welke 480 *Communikan-ten*, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. **HUNSTEN** of **HUNSTEN**, oudtijds **HUNSTEN**, ligt 9 u. ten Z. W. van *Breda*, 9 u. Z. O. van *Bergen-op-Zoom*: De naam zoude, naar men wil, oorspronkelijk **HUNSTEN** of **HUNSTEN** zijn, als zijnde midden in eene heuvelachtige heide gelegen. Het is een gering d., alleen uit boerenwoningen bestaande. Men telt er, in de kom van het d., 25 h. en 180 inw.

De kerk, aan de *Allerheiligste Maagd Maria* toegewijd is een oud, doch goed gebouw, maar te klein voor de gemeente, als zijnde de kapel

van het hier nog aanwezige klooster der Guilhelmiten geweest. Men heeft er een orgel, een groot en twee kleine altaren, en midden op het dak een klein spits torentje. Het kloostergebouw is alleen in gebruik tot pastorie (1).

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 76 leerlingen bezocht, onder welke gerekend worden 20 uit de Belgische gem. Calmpthout en uit de gem. Woensdrecht, welke hier ter school gaan.

De kermis valt in den eersten Zondag in September.

Het wapen van HUISBORN bestaat in een schild van azuur, met St. Hubert van goud, vergezeld van twee wapenschilden, beide van goud; het eerste met twee bisschopsstaven van azuur; het tweede met vier klaverbladen en eenen leeuw, mede van azuur.

HUIBERSZAND (ST.), zandplaat in de *Wadden*, prov. Groningen. Zie HUIBERTSPLAAT.

HUIBERT (ST.), d. in het *Nederambt van Cuyk*, prov. Noord-Brabant. Zie HUBERT (St.)

HUIBERT-DE-BAATSPLAAT, plaat in de *Merwede*, prov. Zuid-Holland, arr. Gorinchem, kant. en gem. Sliedrecht.

HUIBERTSGEREGT (ST.), geh. in *Rijnland*, prov. Zuid-Holland. Zie HUBERTSGEREGT (St.).

HUIBERTSPLAAT of HUIBERSZAND, ook HUBERTSZAND genaamd, zandplaat in de *Wadden*, ten N. van de prov. Groningen, tusschen den Noordpolder en het eil. Rottumeroog, hebbende de Wester-Bems ten Oosten en het Schildt ten Westen.

HUIFORT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. Oostwijk, prov. Noord-Brabant. Zie HUYFORT.

HUIGEN-CLAASZ.-GORSEN, niterwaard in den *Hoeksche waard*, prov. Zuid-Holland. Zie HUYGEN-CLAASZ.-GORSEN.

HUIGENDIJK, dijk in het balj. van de *Nieuwburchen*, prov. Noord-Holland, zich van omtrent Ouddorp tot aan Rustenburg uitstreckende.

Deze dijk heeft zijnen naam ontleend van het meer of den waard van dien naam. Hij is waarschijnlijk door Floris V, Graaf van Holland, gelegd om de Heer-Huigcawaard van het Schermermeer af te scheiden, en tot beveiliging van de Alkmaarder- en Onderdorpervlanden, tegen de noordoostelijke stormen; die het water van den Heer-Huigenwaard vaak vrij hoog opjoegen.

De HUIGENDIJK is een van de weinige hooge en zware dijken, welke reu in de veertiende en vijftiende eeuw in Noord-Holland vondt. Bij den vreeselijken watervloed van 1 November 1570 was deze dijk een der weinige punten, die in Noord-Holland niet onder het zee-water bedolven lagen. Den 22 Januarij 1572 brak hij met eenen zwaren storm door.

HUIGENHIL, pold. langs den *Ablasserwaard*, prov. Zuid-Holland, arr. Gorinchem, kant. Sliedrecht; gem. *Ablasserdam*; palende N. aan de Haven van Alblas, O. aan Scharlaken, Z. aan de Merwede, W. aan den Hoogendijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 16 bund., en wordt door eene sluis op de Merwede van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden.

HUIGENPOLDER, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. Noord-Brabant. Zie HUISPOLDER.

(1) Men zie voorts over dit gebouw ons art. GUILLELMITEN-KLOOSTER.

HUIGENWAARD, bedijking in het balj. van de *Nieuwburchen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HEER-HUGOWAARD**.

HUIGEPOLDER of **JOHANNA-CORNELIAPOLDER**, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. aan den *Ouden-polder-van-Zevenbergen*, O. en Z. aan de *Buitengronden* tegen de rivier de *Mark*, W. aan het *Kanaal van Zevenbergen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 29 bund. 54 v. r. 9 v. ell. Hij heeft een steenen sluisje aan de westzijde, even beneden het sas aan het *Lamgatsveer*, in 1734 aangelegd, wijd 6 palm. 2 duim., voorzien van eene drijfdeur, en watert op het *Kanaal van Zevenbergen* en vervolgens op het *Hollands-diep*, zijn overtollig water uit. De hoogte van het zomerpeil is 2 palm. 5 duim beneden A. P. Het bestuur staat onder een der *Geërdten*. Onder de opgegevene grootte is begrepen het domeinpoldertje, *Johanna-Cornelia* genaamd, hetwelk in den **HUIGEPOLDER** het water overstort. Beiden dragen gelijkelijk, met de overige op het *Kanaal van Zevenbergen* uitwaterende polders, naarmate hunner grootte, in de kosten van dit kanaal, haven en sassen.

In vroegere tijden was de **HUIGEPOLDER** door eene dwarskade in tweeën gescheiden; het oostelijke of bovendeel werd *Mariapoldertje* geheeten, en beide hadden hunne uitwatering in den *Ouden-polder-van-Zevenbergen*.

HUIGERSLUIJ, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, dat door den vloed van 22 Januarij 1440, met velen zijner bewoners, in de diepte verzwolgen is. Het lag in de *Zonte*, tusschen *Axel* en *Neuzen*.

HUIGERVLIET, voorm. st. of d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie **HUGOVLIET**.

HUIGISHUIS (JONKER-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie **GALAMA**.

HUIGISZ, **HUYGIZ**, **HUGIZ** of **HUYGIS**, boerenhuizing of zathe, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr. en 1½ u. N. ten W. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. W. van *Oldeboorn*, onmiddellijk O. van *Akkrum*, waartoe zij behoort.

Deze boerderij vindt men weleens als eene voorm. state opgegeven, doch, indien het er immer eene geweest zij, is de naam in vergetelheid geraakt: want in 1640 was het reeds eene boerderij, waarvan eigenaar was *Jonkheer Hassel Huygens*, van wien de naam zal ontleend zijn. De daartoe destijds behoord hebbende gronden, bestaande eene oppervlakte van 20 bund. 5 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer *Jacobus Gerrits Hoestra*, te *Akkrum*, en anderen.

HUIGSLOTER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*; palende N. aan de *Kagermeer*, O. aan het *Haarlemmermeer*, Z. aan de *Ade*, W. aan den *Aderpolder*.

Deze pold., waarvan een gedeelte is ingenomen voor de ringvaart en dijk van het droog te maken *Haarlemmermeer*, is, met uitzondering van ongeveer 6 bund., binnen de beringing dier droogmaking ingesloten.

HUIKELOM of **HUIKLOM**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUKELON**.

HUIKINK, voorm. havens. in *Twenthe*, prov. *Overijsel*. Zie **BREVENVOORDE**.

HUILPA, plaats, vermeld door **ALFREDUS VAN MINGERSBORT** (of **MUS-
SYNA**), in het *Leven van LUDERUS*, als gelegen hebbende aan de west-
zijde van den IJssel, tegenover Deventer. Vermoedelijk is het wel het
tegenwoordige d. **WILP** op de Veluwe geweest.

Zij die toen nieuwelings tot **CHRISTUS** bekeerd waren; hadden aldaar
ter eere van **ST. LEBUISUS** een bedehuis gesticht.

HUINEN, **HUYNEN** of **HEUNEN**, huurs. op de *Neder-Veluwe*, prov.
Gelderland, arr. en 8 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. W.
van *Harderwijk*, gem. en Z. W. van *Putten*; met 61 h. en 590 inw.

HUINENSCHANS, **HUYNENSCHANS** of **HEUNENSCHANS**, voorm. schans op
de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en Z. W. van *Putten*. —
Ter plaatse, waar zij gelegen heeft, is er thans niets meer van te zien.

HUINGA, voorm. heerenhuis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie
HCHINGA.

HUINGA-BURG, burg in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie
HUINGABORG.

HUINGAMEER, voorm. meertje in het *Oldambt*, prov. *Groningen*.
Zie **HUINGAMEER**.

HUINGAWEER, geh. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr.
en 5 u. N. van *Winschoten*, kant. en 3½ u. N. O. van *Zuidbroek*, gem.
en 1 u. Z. W. van *Termunten*, onder *Woldendorp*, aan de *Binnen-Ae*.
Men telt er slechts 1 h., met 10 inw.

HUINS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*.
Zie **HUYNS**.

HUIS-DRIEL, b. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie
DRIEL (HOENZA).

HUIS-DES-LICHTS, voorm. kloost. in *Fivelgoo*, prov. *Groningen*.
Zie **HELENKLOOSTER**.

HUISDUINEN, d., vroeger in het halj. van *Huisduinen-en-den-Hel-
der*, prov. *Noord-Holland*, thans eene gem. uitmakende, met den
Helder en het nieuw aangebouwde *Nieuwediep*, *Willemsoord*
daaronder begrepen, arr. en 8 u. N. van *Alkmaar*, kant. en ¼ u.
W. Z. W. van *den Helder*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, aan den
voet van *Kijkduin*.

Bit d. was reeds in het jaar 1191 of vroeger onder den naam van
Oudedorp of *Ouddorp*, later *Husiduna*, bekend. Vroeger moet hebben
bestaan het oude *Husiduna*, met een kasteel, thans onder de golven be-
dolven, doch in het midden der vorige eeuw nog gezien.

Het was voorheen een groot en vermaard d., doch door het afnemen
der zeestranden is het aanmerkelijk verminderd. Sommigen willen
niet alleen, dat er 1½ mijlen, ja twee mijlen ten Westen van *Huis-
duinen*, eene vruchtbare streek lands gelegen heeft, verder dan nu
de *Noorder- en Zuiderhaaks* zich uitstrekken, maar dat ook deze
grond rijkelijk met geboorte bezet was. Zeker gaat het, dat aldaar
zeer dikwijls wortels van boomen, ja zelfs zware boomstammen, door
de schippers en visschers, zijn opgehaald, hetgeen ten bewijze schijnt
te verstrekken, dat hier vroeger zware bosschen moeten gestaan heb-
ben, die door hevige overstromingen, waarvan het tijdstip in het
duister ligt, in de zee bedolven zijn. In het schoolhuis is nog een
zware eiken zolderbalk aanwezig, welke, naar men wil, op de
Haaks zoude gegroeid zijn, en ook den vreemdeling daarom als eene
bijzonderheid wordt aangewezen. In 1707 stonden er nog 152 h.,
thans telt men er slechts 70, met 300 inw., die meest bestaan uit sloep-
lieden en eenige landbouwers. Vroeger geneerden de inw. zich meest met

de vischvangst, maar deze tak van bestaan is vervallen. Ook woonden er voorheen eenige Oost- en Westindische Koopvaardij-Kapiteins, alsmede vele Commandeurs van de Groenlandsche visscherij. In 1707 telde men er nog negen Commandeurs op Groenland. De Huisduiners zijn veelal stoute zeelieden, die met gevaar huns levens menig schipbreukeling gered hebben, maar van welke er ook sommigen het slagtoffer van hunne edele pogingen geworden zijn. Zoo werden, onder anderen, in October 1824 zeven sloeproeijers van HUISDUINEN, in het herhaald pogen om schipbreukelingen te redden, met de rollende golven aan het strand geslagen. Slechts een van hen, BRUNOAR KAUK genaamd, werd, in het leven terug gebragt, voor zijne edelmoedige pogingen tot Broeder van de orde van den Nederlandsche Leeuw benoemd, en, van wege het collegie Zeemanshoop te Amsterdam, met eene zilveren tabaksdoos, met loffelijke inscriptiën, vereerd, en de toegevoelde liefdegiften uit onderscheidene provinciën, tot een fonds gebragt voor de nagelatene weduwen en weezen, hebben deze tot in het jaar 1843 gedeeltelijk ondersteund.

Dit d., hetwelk met *den Helder* eertijds den Graven van Holland behoorde, was ondtijds een eiland, doch werd in het jaar 1610, door het maken van den zanddijk, welke zich tot aan de boerl. Calandsoog uitstrekke, aan het vasteland gehecht. De heerlijkheid van Huisduinen-en-den-Helder werd door eenen der Graven van EGHOED verkocht aan den Heer ISAÏAK LE MAIRE, wiens nazaten er nog lang vele landerijen en duinmaaijerij bezeten hebben, doch de heerlijkheid werd door de graaflijkheid genaast, waaruit het regt tot aanstelling van den Baljuw en de verkiezing van Schepenen en andere Regenten voortvloeide.

De Herv., die er 270 in getal zijn, maken, met die van het Koo-gras, eene kerk. gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van de *Zijpe*, behoort. Vóór 1736 werd HUISDUINEN met *den Helder* door denzelfden Predikant bediend (1). De eerste, welke in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest GERARD PETER, die in het jaar 1756 herwaarts kwam, en in het jaar 1754 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De voorm. kerk van HUISDUINEN, welke reeds lang door het seawater vervolgen is, was aan den H. NICOLAAS toegewijd. In het jaar 1648 is HUISDUINEN met de tegenwoordige kerk meer binnenwaarts gebouwd. Dit gebouw, hetwelk met zijn klein lantaarntorentje tot een baak in zee dient, staat in de kom van het dorp en tegen de Noordsze bevestigd, daar de zeedijk, in de laatste jaren, zeer verbreed is. Het is een eenvoudig vierkant houten gebouw, dat voor dezen een orgel had, hetwelk bij de landing der Engelschen, in 1799, vernield is.

De Herst. Evang. Luth., die er 2 in getal zijn, worden tot de gem. van *den-Helder-en-Huisduinen* gerekend.

De R. K., van welke men er 5 huisgez. aantreft, onder welke 12 Communikanten, behooren tot de stat. van *den Helder*.

De Doopsgez., van welke men er thans 5 Ledem telt, hadden vroeger hier ook eene kerk, zoo ook de R. K. van de Oude Clerenij, welke laatste in 1798 is afgebroken.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

(1) Men zie daaromtrent, alsmede in welke betrekking de tegenwoordige Predikant nog tot *den Helder* staat, hier voor het art. HELDER (DEN).

Ook heeft men er een Oude-Mannen- en Vrouwenhuis gehad, waarin deze oude lieden door de Diakonie onderhouden worden; doch dit gesticht is naar *den Helder* overgeplaatst.

Tusschen HUISDUINEN en *den Helder* heeft almede een Weeshuis bestaan, hetwelk in 1814 door de Kozakken is verbrand en niet herbouwd, maar door een goed ingerigt Weeshuis aan *den Helder* vervangen is. Ten Z. van dit d. staat de bekende hoogte Kijkduin. Zie dat art.

Er is hier ook eene uitmuntende reddingsboot aanwezig, welke, sedert zij hier geplaatst is, reeds vele menschenlevens aan de onstuimige zee ontwoekerd heeft.

Reeds in de twaalfde eeuw was HUISDUINEN de wijkplaats van de Graaf van ADA, en diende tot hallingplaats van ALBIN, oom van den Graaf van HORNÉ en van ISBRAHD VAN HAARLEM.

Bij de zware overstroming van het jaar 1570 liep de Noordzee dit d. van voren in, en van achteren in de Zuidzee vallende, deed zij meer dan 100 h. in het water storten en vele menschen en beesten jammerlijk omkomen.

In 1614 werden er, in twee uren tijds, 36 huizen door eenen brand vernield. Den 5 December 1668 brak er de Zaaddijk door, waardoor dit land in groot gevaar kwam, en het d. groote schade leed.

Bij den watervloed van het jaar 1675, werd er weder een stuk van dit d. weggenomen.

Het wapen van HUISDUINEN was dat, hetwelk thans voor de gem. DEN HELDER-EN-HUISDUINEN dient, bestaande in een veld van keel, beladen met drie kepers en gedekt met eene grafelijke kroon, alles van goud. Dit wapen zonde, naar men wil, door den laatste Koning der Westfriezen, RABBOUD, aan HUISDUINEN geschonken sijn ter herinnering aan eenen zwaren brand.

HUISDUINEN (POLDER-VAN-DEN-HELDER-EN-), pold. in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. Noord-Holland. Zie HELDER-EN-HUISDUINEN (POLDER-VAN-DEEN-).

HUISDUINEN-EN-DEN-HELDER, voorm. balj., prov. Noord-Holland; palende N. aan het Marsdiep, O. aan de ondiepten den Zaidwal genaamd, aan den ingang van de Zuidzee, Z. aan het Koegras, W. aan de Noordzee.

Dit balj. besloeg de tegenwoordige gem. *den Helder-en-Huisduinen*. Zie voorts dat artikel.

HUISEN, geb. in *Zalland*, prov. Overijssel. Zie HUIZEN (TZN).

HUISGATEN, stroek in *Zalland*, prov. Overijssel, arr. en kant. *Zwolle*, gem. *Averest*.

Het is eene lage streck moer of gemeen soort van grasland, groot 16 bund. 14 v. r. 95 v. ell.

HUISGATEN-HAAR, ook wel enkel DE HAAR genoemd, geb. in *Zalland*, prov. Overijssel, arr., kant. en 5 u. N. van *Zwolle*, gem. en 1 u. Z. van *Averest*; met 8 h., bewoond door 8 huizen, uitmakende eene bevolking van ruim 40 zielen.

Het wordt aldus genoemd, omdat deze hooge en zandige heigronde, waarop men eerst na 1760 ontginningen en opbouwning begonnen, ten O. onmiddellijk grensde aan de lage streck moer of gemeene soort van grasland Huisgaten genaamd.

HUISJESKREEK of OONTZABOLLS-ZWAN, voorm. kreek op *Eijerland*, prov. Noord-Holland, welke vóór de indijking van *Eijerland*, van de Duinkom afkomende, zich, met eene oostelijke rigting, in het *Dijk*

koninklijk ontlaatte; doch sedert, met het aanwezen, ook den naam verloren heeft.

HUIS-IN-'T-BOSCH, koninklijk lusthuis bij 's Gravenhage, prov. Zuid-Holland. Zie ORANJEZAAL.

HUIS-MET-DE-VIERTORENTJES (HET), naam, welke veelal in de wandeling gegeven wordt aan het adell. h. ENDEGREST, in *Rijland*, prov. Zuid-Holland. Zie ENDEGREST.

HUIS-MET-HET-TORENTJE, naam, onder welken de buit. HARTKUST, in *Kennemerland*, prov. Noord-Holland, op de meeste kaarten voorkomt. Zie HARTKUST.

HUISSELING, in de wandeling HUSSELING, d. in het *Land van Ravestein*, prov. Noord-Brabant, *Eerste* distr., arr. en 3 u. N. N. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 1½ u. N. W. van *Grave*, gem. *Huisse-ling-en-Neerloon*, aan den weg van Ravestein naar Herpen. Men telt er 70 h. en 480 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier op 3 na allen R. K. zijn, onder welke 380 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's Bosch, dek. van *Ravestein-en-Megen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. LAMBEAR toegewijd, is een goed, antiek gebouw, met een fraai orgel en eenen kleinen spitsen toren. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht. — Men heeft er een oud slotje, den Ringelenberg geheeten, thans eene boerderij.

De kermis valt in Maandag na den 17 September.

Bij den watervloed van Januarij 1809 liep een gedeelte van dit d. onder, en men leed hier groot verlies in hooi, stroo, koorn en aard-appelen.

Te HuisseLing, bleven bij den storm van 31 December 1833, slechts weinige huizen van het water bevrijd, hoewel zij alle op hoogten gebouwd zijn, ook was de schade aan granen, aardappelen, beestenvoeder en stroo zeer aanmerkelijk.

HUISSELING is de geboorteplaats van den Latijnschen Taalkundige JOANNES JACOBUS AARTS, geb. den 15 November 1790, † in 1826. Ook is dit d. bekend geworden door dien de Pastoor WILHELMUS WALTER RUYB een seminarium bestuurdde voor Theologanten voor het vicariaat van *Megen-en-Ravestein*, welke inrigting bij zijn overlijden in 1824 naar Uden is overgebracht.

HUISSELING (BINNENPOLDER-VAN-), pold. in het *Land van Ravestein*, prov. Noord-Brabant, *Eerste* distr., arr. 's Hertogenbosch, kant. *Grave*, gem. *Huisse-ling*, ook een gedeelte uitmakende van den *Gecombineerde-Benedenpolder-'s Lands-van-Ravestein-met-Deurssen-Dennenburg-Langel-Demen-en-Herpen*; palende N. en O. aan de Maas, Z. aan Herpen, W. aan Berchem en Haren.

Deze binnenpolder, die in het jaar 1804, aan de zijde van de Beersche-Maas, bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 472 bund. 96 v. r. 55 v. ell., waaronder 301 bund. 25 v. r. 13 v. ell. schotbaar land; telt 70 h., meest boerderijen, en wordt door 2 slui-zen, op de Groote Wetering en vervolgens op de Doode-Maas van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit het gemeente-bestuur van HUISSELING.

HUISSELING (GECOMBINEERDE-POLDER-VAN-), pold. in het *Land van Ravestein*, prov. Noord-Brabant. Zie OVERLANGEL-NEERLOON-HUISSELING-DEURSSSEN-DENNEBURG-LANGEL-DIEMEN-EN-DIEMEN (GECOMBINEERDE-POLDER-VAN-).

HUISSSELING-EN-NEERLOON, gem., gedeeltelijk in het *Land van Ravestein* en gedeeltelijk in het *Nederambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, (1 k. d., 7 m. k., 3 s. d., 2 ged.); palende N. aan de gem. *Ravestein*, O. aan de *Maas*, Z. aan *Herpen*, W. aan *Deursen-en-Dennenburg*.

Deze gem. bevat de d. *Huisseling* en *Neerloon*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 785 bund., waaronder 720 bund. 36 v. r. 57 v. ell. belastbaar land; telt 103 h., bewoond door 119 huisgez., uitmakende eene bevolking van 790 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die op 5 na allen R. K. zijn, maken de par. van *Huisseling* en *Neerloon* uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben. — De 3 Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Ravestein*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Huisseling*, en ééne te *Neerloon*, die gezamenlijk door een getal van ruim 100 leerlingen bezocht worden. — In Januarij 1820 liep een groot gedeelte dezer gem. onder water.

HUISSEN, gem. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst* (6 k. d., 16 m. k., 10 s. d.); palende N. aan den *Rijn*, die haar van de gem. *Arnhem* scheidt, O. aan de gem. *Westervoort*, Z. aan *Bemmel*, W. aan *Elst*.

Deze gem. bevat het plattelandstadsje *Huissen*, het schependom *Huissen*, het ambt *Huissen* en de pold. *Malburgen*, waar oudtijds eene kerk gestaan heeft. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2083 bund. 92 v. r. 83 v. ell., waaronder 1909 bund. 88 v. r. 97 v. ell. belastbaar land; telt 460 h., bewoond door 551 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt en tabaksbouw. Ook heeft men er eene brouwerij.

De R. K., die hier ruim 2700 in getal zijn, onder welke 1600 *Communikanten*, behoorden tot in dit jaar (1844) tot de estat. van *Huissen-en-Angeren*, welke in deze burg. gem. eene kerk had. Doch onlangs is, ten behoeve van de R. K. kerk van *Angeren*, eene noodkerk gebouwd, waarin de dienst door eenen eigen *Pastoor* wordt waargenomen; terwijl de stat. van *Huissen*, welke, even als *Angeren*, tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, door eenen *Pastoor* en twee *Kapellaans* bediend wordt. De R. K. gemeente heeft bij den afstand der stad aan *Holland*, met andere, voormaals *Cleefsche*, plaatsen, het recht tot eene openlijke omdragt, op *Sacramentsdag*, behouden.

De Herv., die men er ruim 200 telt, onder welke ruim 90 *Ledematen*, maken een gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Petrus Wassenberg*, die in het jaar 1611 herwaarts kwam, doch van wiens dood of vertrek men niets vindt aangegeekend. In 1614 stond er echter reeds de derde *Predikant*. De gem. had aanvankelijk 15 of 16 *Ledematen*.

Ook wonen er 4 *Isr.*, die tot de ringsynagoge van *Arnhem* behooren. — Men heeft in deze gem. twee scholen, beide in het plattelandst. *Huissen*.

Deze gem. behoorde oudtijds tot het hertogdom *Cleve*, en dien ten gevolge naderhand aan den *Koning van Pruisen*; tusschen 1795 en 1800 moet er een verdrag hebben bestaan, hetwelk echter kwetsicus bleef. In 1806 werd *Huissen* vereenigd met *Berg* en de *Cleefsche districten* des linker *Rijnoevers* bij verdrag ter dispositie van *Napoleon*

gesteld, die zijnen zwager JOACHIM onder den titel van Groothertog van Berg en Cleve, als Regent over die landen aanstelde. Deze stond HUISSEN en ZEVENAAR met de onderhoorigheden in 1808 af aan LOOSWIJZ NAPONON. Bij diens verwijdering in 1810, kwam HUISSEN met Holland onder Frankrijk. In het laatst van 1813 deed Holland weder zijn regt op HUISSEN gelden, maar Pruisen nam het vervolgens weer in bezit, hetwelk tot de eindschikking in 1816 zoo gebleven is.

Het plattelandst. HUISSEN, in den omtrek meestal HUISSEN of HUISSEN genaamd ligt 8½ u. O. ten N. van Tiel, 2 u. N. ten O. van Nijmegen, 1½ u. N. O. van Elst, 4 u. Z. W. van Doesborgh, 2 u. W. van Zevenaar, 87° 56' 17" N. B. 25° 56' 23" O. L.

De stichting van dit stadje verliest zich in de grijze oudheid. Men houdt het voor HOSKENNIN of HUSKENNIN, hetwelk men reeds in 854 vermeld vindt; ook veronderstelt men, dat hier, als het hoogste punt van de Over-Betuwe, wel de eerste hutten of huizen gestaan hebben, en daarvan de naam van Huiszen soude zijn afgeleid. Het is vroeger versterkt geweest, zoodat men nog de sporen kan zien aan de wallen en grachten. De Rijn, thans een Nederlandsche mijl van de stad HUISSEN verwijderd, bespoelde oudtijds de wallen van dat stadje, en toen moet deze thans onbeduidende plaats uitgebreid en met eene muur voorzien zijn geweest. Thans heeft het stadje weinig aanzien en bevat slechts eene goede en rechte hoofdstraat en kleine markt, waaraan fraaije woningen staan; er zijn twee poorten of eigenlijk barrières, eene naar de zijde van Arnhem en eene naar den kant van Nijmegen. Ten O. buiten de stad staat een oude steenen korenmolen. Tot de vereeniging met Holland genoot zij met het sehependom stedelijke regten. Tot in 1816 behoorts ook nog onder HUISSEN, of eigenlijk onder Malburgen, eene bouwhoeve de Kleefsche Waard genaamd, thans bij Arnhem gevoegd en aan den regter Rijnsoever gelegen. Aan denzelfden oever, tegen over de stad, waar de IJsselkop of het begin van de Drususgracht is, liggen ook nog ter wederzijden van den IJssel, twee bouwhoeven, tot HUISSEN behorende, zoo als onder anderen de Boven-Plei en de Beneden-Plei, te samen eene oppervlakte bestaande van 175 bund. 40 v. r. 80 v. ell.

Men heeft in het stadje 190 h. en ruim 1260 inw. — De R. K. kerk, aan den H. GANULPHUS toegewijd, is een redeltijk groot gebouw, van een goed orgel en eenen hoogen toren voorzien. Den 12 Februarij 1856 werd deze toren door het onweder getroffen, en in brand gezet, die echter spoedig gebluscht werd. In de kerk heeft men, behalve het hoofdaltaar, nog vier altaren. Ook is er eene stads-vikarij, door eenen Kapellaan bewoond, die de gewone dienst medevervult. — De Herv. kerk is een klein gebouw, met eenen kleinen toren en een vrij goed orgel.

Van de beide scholen, welke hier gevonden worden, is de ééne eene R. K. school, waar gemiddeld een getal van 160 scholieren onderwijs genieten; de andere, eene Herv. school, doch die ook wel door R. K. kinderen bezocht wordt, telt 80 leerlingen.

Tot in het jaar 1812 bestond hier nog een Franciskaner Nonnenklooster, toenmaals met een opvoedingsgesticht voor Jongejuvrouwen; doch alle de gebouwen, met de kloosterkerk zijn afgebroken; zoodat men ter plaatse, waar het gestaan heeft, thans niets ziet dan tuinen.

Vroeger schijnen zich te HUISSEN ook Tempelridders te hebben gevestigd. Deze zonden, naar men wil, hun verblijf gehad hebben in het, sedert 1804 geheel vervallen en gesloopte, raadhuis. Althans was daarom

nog eene kleine vorweldde kapel verbonden, die nog vóór weinige jaren bestond, en wordt eene, langs het voormalige raadhuis loopende steeg, tot den huidigen dag nog de Tempelierstraat genaamd.

Almede bestaan hier nog overblijfselen van een oud kasteel, het Kasteel-te-Huissen geheeten. Zie het art. HUISSEN (KASTEEL-TE-).

De kermis te HUISSEN wordt gehouden tegen het feest van den H. MATTHEUS. Volgens oude privilegien had men twee jaarmarkten en eene wekelijksche markt; eene der twee eerste schijnt met het feest van Sacramentsdag ingesmolten; de wekelijksche is in onbruik geraakt.

Vroeger bestond hier een tol, waarover dikwijls geschil is geweest tusschen de Graven van Gelder en die van Cleve. Onder de Pruisische regering was nog altijd een tolhuis voor den Rijntol te Malburgen geplaatst.

Bij gelegenheid van eenen zwaren hongersnood, in 1557, heeft, bijkens extract uit het stads-signaat, HUISSEN, waar men voor magazijnen gezorgd had, alle onaliggende dorpen, zoo ook nog Arnhem en Nijmegen van brood voorzien. Het spint tarwe kostte toen 25 stuivers Brabands; terwijl het daarvoor nog naauwelijks te krijgen was. Een schip met rogge, den Rijn afkomende, werd te HUISSEN aangehouden en gekocht voor dertig stuivers het schepel. In 1558 werd het schepel rogge verkecht voor zeven stuivers.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eene witte zwaan op een rood veld.

HUISSEN (AMBT-), buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Elst*, gem. *Huissen* en dat stadje; met het schependom, van rondom omgevende; met 200 h. en 1270 inw.

HUISSEN (BUITENPOLDER-VAN-), pold. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Huissen*; palende N. aan Malburgen, O. aan den Rijn, Z. aan Angeren, W. aan den grooten Bandijk.

Deze pold., welke in het jaar 1766 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 463 bund. 83 v. r. 28 v. ell., alles schotbaar land; telt 2 h., en wordt door eene sluis, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is particulier.

HUISSEN (KASTEEL-TE-), voorm. kast. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Elst*, gem. en grenzende onmiddellijk aan het stadje *Huissen*, alleen gedeeltelijk door eene gracht, gedeeltelijk door eenen muur daarvan gescheiden.

Ter plaatse, waar dit kasteel gestaan heeft, ziet men nog eenige overblijfsels van vestingwerken, het Kasteel en den Hazenberg genaamd, bestaande in twee opgeworpen heuvels, vroeger door eene thans gedempte gracht gescheiden, maar nu met elkander vereenigd. Op den eersten staat thans een modern heerenhuis, hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 2 bund. 79 v. r. 50 v. ell., en in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer J. J. FABRICIUS. Op het oude kasteel hebben nog Markgraven, later Drost en gewoond.

HUISSEN (SCHEPENDOM-), buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Elst*, gem. *Huissen*, geheel door het ambt *Huissen* omgeven, zonder aan de stad te grenzen; met 53 h. en 285 inw.

HUISSEN-POLDER (GROOTEN-) of GROOTE-HUISSENS-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie HUISSENS-POLDER (GROOTEN-).

HUISSENPOLDER (KLEINEN-) of **KLEIN-HUISSENPOLDER**, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Azeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie **HUISSENPOLDER (KLEINEN-)**.

HUISSENSCHE-UITWAARDEN, pold. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HUISSEN (BUITENPOLDER-VAN-)**.

HUISSIDINA, oude naam van de st. **HEUSDEN**, in het *Land-ven-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEUSDEN**.

HUIS-TEN-BOSCH (HET), buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **BOSCH (HUIS-TEN-)** (1).

HUIS-TER-BEETS (HET), naam, onder welken de voorm. hofstad **HOGERBEETS**, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, wel eens voorkomt. Zie **HOGERBEETS**.

HUISTERWEERSPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. 's *Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*; palende N. W. aan den *Oostdorper polder*, N. en O. aan den *Hoogeboomsche weg*, Z. O. en Z. W. aan de land en in het buiten water gelegen.

Deze pold., welke in het jaar 1634 bedijkt is, is in het jaar 1816 gecombineerd met den *Oostdorperpolder*, en maakt alzoo het zuid-oostelijke gedeelte uit van den *Oostdorper-en-Huis-ter-Weerspolder*.

HUIS-TOE-WEERDE, voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **WEERDE (HUIS-TOE-)**.

HUISUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie **HUISUM**.

HUISVENNE, poel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, in de *Kempense-heide*, gem. en 1 u. W. van *Boxtel*.

HUISWAARD, eigenlijk genaamd **OOSTERWEELEN-EN-HUISWAARDER-POLDER**, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar*; palende N. aan den *Noordhollandsche-Kanaaldijk*, O. aan den *Westfriesche-Schelpdijk*, Z. aan de oude *Hoornsche-vaart*, W. aan den *Noord-Hollandsche-Kanaaljaagweg*.

Deze pold., die al zeer vroeg bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 90 bund. 89 v. r. 60 v. ell., waaronder 82 bund. 79 v. r. 53 v. ell. schotbaar land; telt 17 h., waaronder eene boerderij, de polder-watermolen, één schuursel- en drie houtzaagmolens, en wordt door eenen molen op de uitwaterende sluisen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee *Molensmeesters* met eenen *Penningmeester* en eenen *Secretaris*.

HUISWAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende W., N. W. 'en N. O. aan de *Kikvorsch-kil*, Z. O. aan de *Zoetemelks-kil*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 94 bund. 3 v. r. 40 v. ell. griendland.

HUISWAARD, geh. in het balj. van de *Nieuwburgers*, arr., kant. en ruim $\frac{1}{2}$ u. N. van *Alkmaar*, gedeeltelijk gem. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem. *Koedijk-en-Huiswaard*, ruim $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Koedijk*, nabij het *Groot-Noordhollandsch-kanaal*; met 6 h. en 50 inw., van welke 3 h., met 10 inw. onder *Alkmaar*, en 4 h., met ongeveer 20 inw. onder *Koedijk-en-Huiswaard*.

HUISWAARDSSLOOT, kil in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, welke, uit de *Zoetemelkskil* voortkomende, eerst in eene westelijke en

(1) Eveneens zoekt men de overige namen, met **HUIS-TEN** beginnende, op de woorden van onderscheiding.

voorts in eene zuidwestelijke rigting, tusschen den Huiswaard en de Oude-Kat doorloopt, om zich in de *Kikvorsck-kil* te ontlasten.

HUISZITTENPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsvceen-Leydschendam-en-Tedingebroek*.

HUITENGOA, voorm. landstreek, in het lands. *Felus* (de *Veluwe*), waarin lag de adellijke bofst. *Houdna*; onder welke behoorde het dorp *Werdopa*, hetwelk Graaf *Rorarius*, in het jaar 858 geschonken heeft aan de kerk van *Utrecht*. Het is een gedeelte van het land der oude *Auchers*, bevattende de streck, die lag tusschen de *Vecht* en het kwartier *Flehite* (van den *Rijn* af tot aan het *Vlie*), waarvan het benedenste gedeelte nog hedendaags den naam heeft van *Gooilandt*, doch het is duister en onbekend, waarvan, de benaming *Huiten*, die er weleer bijgevoegd was, gekomen is.

HUIVEN of *Huvuz*, ook wel *Huvuz* gespeld, buurs. op den *Veluwenzoom*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 2 u. N. van *Arnhem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Rheden*, aan de heide; met 4 h. en 26 inw.

HUIZEN, gem. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden* (9 k. d., 2 m. k., 10 s. d.); palende N. en O. aan de *Zuiderzee*, Z. aan de gem. *Blaricum* en *Laren*, Z. W. aan de gem. *Bussum*, W. aan de gem. *Naarden*.

Deze gem. bevat het d. *Huizen* en eenige weinige verstrooid liggende h., waaronder de buit. *Oud-Bussum*, *Noord-Craylo* en *Zuid-Craylo*. Zij bealaat eene oppervlakte van 1857 bund. 28 v. r. 83 v. ell., waaronder 1496 bund. 27 v. r. 88 v. ell. belastbaar land; telt 276 h., bewoond door 475 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en visscherij; er wordt, gelijk elders in *Gooiland*, veel boekweit gewonnen, welke in den bloeitijd, bij eene afwisseling van rogge, aardappelen en erwtenakkers, over eene uitgestrekte en zacht oplopende oppervlakte, den natuurbeschouwer een verrukkelijk gezicht oplevert. Men legt er zich ook niet weinig toe op het teelen van lange rapen en andere aardvruchten; eenige andere *Huizenaars* generen zich met het weven van grof doek en grove wol tot feilen; het spinnen van kateen tot pitten voor kaarsen en lampen gaat er ook sterk in zwang, en alle vruchten van hunnen arbeid worden voornamelijk in *Amsterdam* verkocht. Ook levert het verblijf van vele stedelingen des zomers hier nog al vertier op. De visscherij, eene der grootste op de *Zuiderzee*, welks nabijheid daartoe eene gunstige gelegenheid aan de hand geeft, betreurt, tot groot nadeel en ongerief, het genis van eene eigen haven of bergplaats van hare schuiten, waarvan het getal meer dan tachtig beloopt; meestal wordt er bot gevangen, welke met karren alom vervoerd, onderweg en niet weinig te *Utrecht* en 's *Hertogenbosch* verkocht wordt; eenige andere zeilen met hunne vangst naar *Zeeburg*, waar de venters in daartoe bestemde schuiten hun verblijf houden, die in platte bennen op wagens laden, en ze, zoo in *Amsterdam* als in den omtrek en elders verkoopen; daar zij vroeger niet met hunne geladene wagentjes in *Amsterdam* mochten komen, droegen sommigen van deze visschers (hun voordeel binnen de stadspoorten meenende te kunnen doen) hunne bennen ter poorte in, en ventten de bot langs de huizen uit. Sedert het jaar 1850 mogen echter de venters met hunne geladen wagentjes ook in *Amsterdam* komen. In de maanden *Mai* en *Junij* houdt men zich voornamelijk bezig met de *anajovisvangst*, die soms eene goede uitkomst oplevert. Gedurende het voor- en

najaar wordt er vollen haring gevangen, die adert onbeugelijke jaren tot bokking gerookt, te Amsterdam en elders, onder den naam van Harderwijker, vertierd wordt, en hoewel versch en niet gesouten, mits tijdig gebraikt, niet minder verkieselijk is. Er wordt des winters mede veel spiering gevangen. Men heeft te Huizen ook 1 korenmolen; 4 grutterijen; 1 calicotsweverij; 1 kaarsenkatoenspinnerij, en 2 tanderijen.

De Herv., die er 2400 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amsterdam*, ring van *Naarden*, behoort. De eerste, die, in vereeniging met *Blaricum*, hetwelk in 1606 hiervan afgenomen werd, hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *HILLESBRANDUS CUSACKS*, die in het jaar 1596 herwaarts kwam, en in het jaar 1605 van zijne dienst, waarom weet men niet, ontslagen werd, en in het jaar 1615 te Huizen overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgez., die er vroeger eene aanzienlijke gem. uitmaakten, tellen thans onder de inw. slechts 9 zielen. De tegenwoordige Leeraar is rustende. — De 18 R. K., die hier wonen, worden tot de stat. van *Blaricum* gerekend. — De 8 Isr., die er gevonden worden, behooren tot de ringsynagoge van *Naarden*. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *Huizen* of *Huysen* ligt 6 u. O. ten Z. van *Amsterdam*, 1½ u. O. ten N. van *Naarden*, digt aan de *Zuiderzee*, waarvan het strand, even als te *Muiderberg* en elders, zeer slaauwlijk afloopt, zoo dat men bijna een half uur ver in zee zoude kunnen gaan, zonder zich hooger dan tot den midden toe nat te maken, welke eigenschap van den oever, in den zomer goede gelegenheid tot baden geeft.

Het dorp, dat na *Hilversum* de volkrijkste en schoonste plaats van *Goolland* is, welke het zelfs in omvang overtreft, ligt voorts alleraangenaamst, ter oorzaak dat vele van de hooge en lage gedeelten des lands bebouwd zijn, en men er ook een gezigt op de *Zuiderzee*, heeft; doch de huizen staan er in geene bepaalde rooijing; elk heeft er zijn bebouwd grond of akker bij, zodat het gras en andere landvruchten er als tusschen de huizen in groeijen. Van halfwege *Romnes* en *Laren* loopt een, door partikulieren aangelegde, straatweg langs *Blaricum* en *Huizen* tot aan *Naarden*.

De Herv. kerk stond vóór de Reformatie ter begeving van den Proost van *Oud-Munster*, te *Utrecht*. De inkomsten der pastorie beliepen omtrent 16 *Rijnsche guldens* (22 guld. 40 cent). Deze kerk is inwendig een zeer net gebouw, dat op het laatst der zeventiende eeuw, door eenen verschrikkelijken storm, tusschen den toren en het koor ingestort is. Na dus meer dan zestig jaren gelegen te hebben, werd zij, bij gelegenheid van eene zware ziekte en daardoor veroorzaakte sterfte onder de menschen, weder opgebouwd, en den 30 Augustus 1637 ingewijd, zoo als blijkt uit het volgende versje, dat men tegen eenen der wanden leest:

IN UW VERNIEUWDE KERK O HUIZEN! STAAN GODS RECHTEN,
VERKONDIGENDE AAN U DES HEEREN DIERDE RECHTEN.

Ook leest men er nog het volgende:

DIE GODES WOORD AANHOORT, EN DAARNAAR NIET EN LEEFT,
IS ALS 'T BEZAAIDE LAND, DAT GEEN VROUCHTEN GEEFT.

De dikke, zware en hooge toren is van eene slagklok en eene kleinere klok voorzien. — De kerk der Doopsgezinden is klein, doch zeer net.

Er ligt hier een fraai buiten, Valkeveer genaamd, doch dit is aan eenen slooper verkocht.

Bij Koninklijk besluit van den 2 Mei 1836, no. 75, werd er de vereischte autorisatie verleend tot het negotieren eener som van 50,000 guld., voor de bestrating van den weg naar en tot Huzen, af te lossen uit den opbrengst van de daarvoor bestemde tol.

Het wapen van Huzen bestaat uit een veld van zilver, met een melkmeisje, dragende een jak met twee emmers; dat der Herv. gem. uit een schild met een huis, en om den rand Luk. X, vers 5b: *Vrede zij dezen Huize.*

HUIZEN (TEN-), of eenvoudig HUZEN of HUZAN, geh. in Zalkand, prov. Overijssel, arr. en 9 u. N. ten O. van Deventer, kant. en 2½ u. N. N. W. van Ommen, gem. en ½ u. Z. O. van Avereest; met 4 h. en ongeveer 40 inw.

HUIZENHOUT, geh. in de bar. van Breda, prov. Noord-Brabant. Zie HUZENHOUT.

HULZER-ENG, streek bouwland in Gooiland, prov. Noord-Holland, gem. en Z. van Huizen. — Zij beslaat eene oppervlakte van 399 bund.

HUIZINGE, HUIZING, HUIZINGA of HUIZINGEN, d. in Huzingo, prov. Groningen, arr. en 3 u. W. N. W. van Appingedam, kant. en 1½ u. O. N. O. van Onderdendam, gem. ¼ u. O. ten Z. van Middelstum, op eene wierde; met 40 h. en 250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De grond in den omtrek van het dorp bestaat meestal uit vette klei, die echter dan eerst regt vruchtbaar is, wanneer het in de maand Mei veel regent. Onder de klei vindt men soms eens laag roodoorn, doch ten Noorden en Noordoosten, naar den kant van Zandweer en Garsthuizen, heeft men zavel- en zandgrond.

Het is een niet groot, doch oud dorp, als reeds bekend in de *traditiones Fuldenses* onder den naam van HUSTINGA. Eno, naderhand Abt van Wittewierum, was hier Priester; het droeg toen den naam van HUSINGA of HUSINGEN. Met Menkweer maakte het, vóór 1795, ééne staande heerl. van den Heer van Menkema uit, aan wien ook toekwam de unieke collatie en de staande schepperij, zijnde deze thans eene afzonderlijke schepperij onder het Winsumer-Zijlveet, maar in de zestiende eeuw nog ondergeschikt aan die van Overmaring. Onder de vroegere bezitters der collatie, welke thans aan de Vrouw van Dijksterhuis toebehoort, vindt men den Burgemeester van Groningen, FRANKRICH CORNBAND DRAKSOEN, die in 1618 overleden is, en Heer van Fraem en Huizinge was.

De Herv., die hier 200 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van Middelstum behoort. De eerste leeraar in deze gem., is geweest JOHANNES SPANSEN, die hier in het jaar 1895 stond, en in het jaar 1897 naar Noordbreek vertrok. De kerk, aan welke westeinde een zeer zware, doch korte, stompe toren staat, is een langwerpig gebouw, van een orgel voorzien, hetwelk in het jaar 1828 vervaardigd, en den 26 Junij van dat jaar ingewijd is.

De Dooptgez., die er 40 in getal zijn, onder welke eenige welgestelde landbouwers, maken eene gem. uit. De kerk is een klein, doch niet gebouw, van een orgel voorzien, doch zonder toren.

De 2 R. K., welke hier wonen, worden tot de stat. van Appingedam gerekend.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van ruim 30 leerlingen bezocht.

Vroeger stond hier de burg *Fraema*, welke lang aan de *Cattus*, en in 1620 aan *WILLEM CONRARDUS VAN HELDEN*, Gouverneur van Lieroord, behoorde, maar, omtrent 100 jaren geleden, is afgesleten. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weideland.

In de nabijheid van dit dorp, stroomde veeleer de oude grens-stroom van *Hunsingo* en *Fivelgo*, het *Maarvliet*, thans niet meer dan eene sloot.

HUIZINGE is de geboorteplaats van den voortreffelijken Nederduitschen Dichter *PIETER HUIZINGA BAKKER*, die aldaar in 1701 geboren was. Hij overleed den 9 Augustus 1783.

HUIZUM, *HUISUM*, *HUXUM* of *HUSUM*, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Leeuwarden*, van waar men naar dit dorp gaat door de b. de *Schrans*, welke eindigt bij het zoogenaamde *Huizumerpad*, zijnde eene lange regte singel, aan den kant met een zeer goed voetpad bestraat, en tevens tot eenen rijweg geschikt, aan beide zijden fraai beplant, en met woonhuizen, bouw- en weiland ter wederzijden aangenaam afgewisseld.

Men telt er, met de aanzienlijke, daartoe behoorende buurt, de *Schrans*, 145 h. en 950 inw., die veel moesgroenten aankweken, zoodat men dit dorp den moestuin van *Leeuwarden* zou kunnen noemen; terwijl de wandeling derwaarts door de *Leeuwarders* ook sterk bezocht wordt, als wanneer zij zich, bij de brug aldaar, in een schuitje over een vaarwater laten zetten, wanneer zij hunne wandeling over de zoogenoemde *Achter-de-boven* vervolgen, en daarna langs het *Vliet* of het *Cambuursterpad* weder terugkeeren.

De Herv., die hier 450 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Leeuwarden* behoort.

De Roomsche Priester *ANDREAS* moest in 1567, wegens zijne Hervormde gevoelens, vluchten; of hij na de vestiging der Hervorming hier terug gekomen is, is onzeker. De eerste Predikant was *PAULUS ANTONI*, die hier in 1588 reeds stond, en na 1595 naar *Gelderland* vertrok. De kerk, welke vóór de Hervorming aan den *H. JOHANNES den Dooper* was toegewijd, is een ruim, langwerpig wel onderhouden gebouw, met leijen gedekt. De toren, tamelijk hoog en stomp, zoo als de meeste *Friesche* torens, onderging in het jaar 1626 aanmerkelijke herstellingswerken; het orgel bestond hier reeds vóór het midden der zeventiende eeuw, wanneer het hersteld werd.

In deze kerk ligt begraven de teekenaar van het verbond der edelen *EPO DOUNA*, op de grafzerk leest men:

„ 1602 STIERF DE EDELE ERNIVESTE JN. EPO DOUNA, OUD 60 JAAR
 1607 DE EDELE ERNBARE JEFVROUW SAAK VAN BURMANIA ELJN WIF.”

Nog hing op dezelfde plaats tegen den muur een houten gedenkstuk, waarop geschilderd waren de wapens van *DOUNA*, *BURMANIA*, *MARTHA*, *ARENA*, *ORREMA*, *ITTEMA*, *HARDA* en *HERWET*; boven las men deze *Latijnsche* regelen:

EDITUS IN LUCEM NUDUS SUM, NUDUS ABIBO,
 QUID FRUSTRA SUDO, FUNERA UNDA VIDENS?

(d. i. Naakt ben ik in de wereld gekomen, naakt zal ik weder heengaan, waarom zwoeg ik te vergeefs, de grafkuil voor mij geopend ziende?)

In het midden stonden de woorden van *JOB*, Kap. XIX: 25—27, volgens de oude *Nederduitsche* overzetting; daaronder vond men deze regelen:

HIER RUST WY GODS BEVEL VAN SYN PELGRIMAGE
EPO VAN DOUMA ONTCOMMEN SNEL SWERELTS DATARLOS
ALS EEN GRAEN SAL BY VERGAEN EN WEDER OPRUIZEN
GOD T' ALLER TIT MET JOLYT TE LOVEN EN FRYZEN.

Beneden las men :

ANNO 1602 OP SINT JANS DACH IS GESTORVEN JONKER EPO VAN DOUMA
OUT 60 JAAR.

Het net bevloerde kerkhof was voor een aantal jaren algemeen de begraafplaats van de voornaamste ingezetenen van Leeuwarden.

De R. K., die hier 80 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Leeuwarden*.

Men heeft hier eene dorpschool, en in het jaar 1837 is er een Armhuis gebouwd; ook heeft men er nog Sixma-state. Vroeger bestonden er mede Abbinga-state, het Oudhof of Dekema-state en Bootsma.

In het jaar 1499 werd BERNHARD BUCHO VAN ATTA van Pastoor op deze plaats, door den Hertog van Saksen, tot Raadsheer in den Heve bevorderd.

Op de zuidelijke grens van dit d. en de st. Leeuwarden is in 1838 eene groote fabriek tot het weven en drukken van katoen enz. gebouwd, welke echter slechts kort gewerkt en nu reeds lang ledig gestaan heeft. De verkoop daarvan is dezer dage aangekondigd.

HUKELHBIM, oude naam van het stadje HUKELUM, in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HEUKELUM.

HUKURILA, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, op de kust van *Leytimor*.

HUL (DEN), adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie HULL (DEN).

HUL (HET), voorm. druk bezochte herberg op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. van *Harderwijk*, gem. en 5½ u. N. N. O. van *Ernele*, 10 min. N. W. van *Nunspeet*, waartoe zij behoorde.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 3 bund., worden thans in eigendom bezeten door den bewoner L. BORESTROO.

HUL (TER-) of TEN-HULL, geh. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 5½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en grenzende aan den ring der gem. *Bunnik*.

Vroeger was het een afzonderlijk ambacht, 52 morgen (ruim 24 bund.) groot, dat zelfs zijne lasten ten kantore bragt, en aan de proostdij van Oudmunster te Utrecht behoorde, maar onder het geregt van Bunnik behoorde. Er werd ook den vierden Dingsdag vóór Hemelvaartsdag eene kermis gehouden. Thans bestaat er niets meer dan eene boerenhofstede, bewoond door 8 zielen, en de kermis heeft geen plaats meer.

HULDANGE, Fr. naam van het d. HOLDINGEN, in het balj. *Bastonnach (Bastogne)*, growth. *Luxemburg*. Zie HOLDINGEN.

HULDERINC, erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, onder *Delden*, hetwelk men op het jaar 1188 vermeld vindt.

HULDTOONEEL, zeer regelmatig heuveltje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de gem. *Heemskerk*, dicht aan Noorddorp.

Het is de plaats, alwaar oudtijds de Graven van Holland tot Heeren van Kennemerland werden ingehuldigd, en die HENDRIK DE LETR tot zijnen

titelprent heeft gekosen voor het *Zegopralend Kennemerland* van MATTHEUS BROUËRIUS VAN NIDEX, waarvan de verklaring zegt:

De Tytelprint vertoont, hoe 't *Opperste Gezagh*
Welcer by *Noortdorp* op een heuvel wiert bestadicht
Aen *Brinio*, die braef 's lands Vryheit had vordadicht,
In later dagen door Tirannen stout verkracht:
Manhafte Kennemers verheffen hem met maght
Om hoog op 't stале schilt, en huldigen dien Rader
En dapp'ren krygshelt tot 's lants krygshoofst, heer en vader.

En waarvan ANRUSE, in zijne *Beschrijvinge ende Lof der Stad Haerlem*, zegt:

Ook igt de pijnē waerd dien Houvel na te draben /
En die verhebe plaetz / alwaer wel-eer de Graben
Tot Heren sijn gehuld / tot Heren sijn gesteld /
Dan 't Hermerlands gebied / van 't Hermerlands ge-
De Graben mosten ook op desen heubel sweren / (welc.
Den Bischop van het Sticht van Utrecht niet te deren
In sijn gerechtigheid / den Bischop niet te schaen /
En 't geestelĳke recht in allez hoor te staen.

De plaats ligt midden in eene streek bouwland, aan den straatweg, en wordt door de landlieden de Schepelenberg genaamd. De heuvel zelve moet onaangeroerd blijven, zoodat die niet bebouwd of be-teeld mag worden; hij behoort thans in eigendom aan Vrouwe J. J. DEUTZ VAN ASSENDELFT, echtgenoot van Jonkheer Mr. D. T. GEVERS VAN ENDGERST.

HULFT, naam, onder welken het d. ULFT, in het graafs. *Bergk*, prov. *Gelderland*, op het jaar 1050 voorkomt. Zie ULFT.

HULHUIZEN, geh. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HULHUIZEN, voorm. heerl. in de *Over-Betuwe*, voorheen tot Pruisen behoord hebbende, in 1814 bij Nederland gevoegd, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Gent*; palende N. aan de heerl. Doornenburg, O. aan het Pandersche-gat, Z. aan de Waar, W. aan Gent.

Het grondgebied, dat vroeger dese heerl. uitmaakte, bevatte het geb. Hulhuizen, benevens eenige verstrooid liggende h. Het oude HULHUIZEN bestaat echter niet meer. Door de aldaar sterk inbrekende rivier de Waal 'is het terrein, op weinige bund. na, weggespoeld, bevat nu slechts 5 woonhuizen, bewoond door 40 zielen, benevens de R. K. kerk, aan den H. MARTINUS toegewĳd, die echter, door het bouwen eener nieuwe kerk te Gent, wel gesloopt zal worden.

De R. K., welke er wonen, behooren tot de stat. van *Hulhuizen-Doornenburg-en-Gent*.

De Herv., die men er aantrest, worden tot de gem. van *Gent-Erlicum-en-Doornenburg* gerekend.

Men heeft er geene school, doch de kindereu genieten onderwijs te *Gent*.

De heerl. HULHUIZEN was vroeger een twistappel tusschen de Hertogen van Gelder en Cleve. Heer LOEF VAN HULHUIZEN, Ridder, wordt van 1336 tot 1352 gemeld, en DIRDERIK, zijn zoon, in 1359 en 1360. Dit geslacht is kort daarna uitgestorven, en de heerl. moet aan den Graaf van Cleve gekomen zijn, ten minste Graaf JONAN gaf haar, in

1505, in pandschap aan Heer JOHAN VAN BELLINKHOVEN, Ridder. In 1415 ontving Heer AANT VAN HESSEN, Ridder, die in pandschap, en zijne nakomelingen bleven daarvan in bezit, tot dat AEGIS VAN HESSEN haar bragt aan haren man ABOLF, bastaard van Hertog ABOLF VAN CLEVE. Hun zoon AREND, die den naam van HESSEN aangenomen had, verpandde die heerl., in 1527, aan Hertog KARL VAN GELDER, voor elf honderd goudgulden (1650 guld.), en hij werd aldaar tot Drost aangesteld. Zijne weduwe en erfgenamen losten haar weder, in 1539, voor vijf honderd vijftig goudgulden (825 guld.), bij verdrag, van het landschap. De Staten van Gelderland hebben sedert meermalen, van 1600 af tot 1664 toe, de territoriale hoogheid over HULHUIZEN staande gehouden, en het verschil is, voor zoo veel wij weten, nimmer afgedaan. DIEDRIK VAN HORNES, Heer van *Perweis en Cranenburg*, heeft, in 1543, aldaar de eerste dijkregten doen opstellen, die zeker in zijn gebied alleen van kracht waren.

Het geh. HULHUIZEN of HULHUIZEN lag 9½ u. O. van Tiel, 2½ u. N. O. van Nijmegen, 2½ u. Z. O. van Elst.

HULHUIZEN-GENT-EN-DOORNENBURG, R. K. stat., prov. en aartspr. van *Gelderland*, met twee kerken, als: ééne te Gent en ééne te Doornenburg, welke door ééne Pastoor en ééne Kapellaan bediend worden. Men telt in deze stat. 2400 zielen, onder welke 1700 Communikanten.

HULISLAUM, voorm. bosch, hetwelk vermeld wordt onder de goederen, welke in het jaar 710 aan WILLISROD, den eersten Bisschop van Utrecht, gegeven zijn. Men vermoedt, dat dit bosch bestaan heeft ter plaatse, waar het geh. HULSEL, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oosterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, thans gevonden wordt. Zie HULSEL.

HULK (DE), h. en bekende herb. in *Drechterland*, prov. *Noord-Holland*; arr. en ½ u. Z. W. van *Hoorn*, onder de gem. *Berkhout-en-Baarndorp*.

Het is een alleen staand gebouw, op den hoek van eenen vaartdrieproong, van waar men met de trekschuit noordoostwaarts naar *Hoorn*, zuidwestwaarts naar *Alkmaar* en zuidwaarts naar *Purmerende* en *Edam* vaart.

HULKENSTEIN, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*; arr. en 2½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, 10 min. N. W. van *Oosterlittens*, waartoe zij behoorde.

HULKENSTEIN, in de wandeling ULTJESTEIN genaamd, tolhuis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, 10 min. W. van *Oosterlittens*, waaronder het behoort, aan de vaart van *Sneek* op *Harlingen* en van *Bolsward* op *Leeuwarden*.

HULKESTEIN of ALTERA, voorm. slot op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 10 u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en 1 u. N. W. van *Nijkerk*.

Dit slot was door KARL, Hertog van *Gelder*, gebouwd. FELIX, bastaard van *Oostenrijk*, in het jaar 1517, een inval doende in *Gelderland*, greep het slot HULKESTEIN aan, dat hij, na eerst daarop te hebben storm geloopt, bemagtigde. WERNER SPIEGL, een geslagen vijand van de *Bourgondischen*, die daar binnen bevel voerde, deed hij, met zijn volk, in banden slaan, waarna hij de wallen deed omver halen en den toren, de voornaamste sterkte van het slot, welke

met buskruid gevuld was, in de lucht vliegen; doch de Vorst van Gelder, het belang van deze plaats kennende, nam eenig werkvolk in zijne dienst aan en deed HULKESTEIN in allerijl, veel vaster dan voorheen, van Bentheimersteen weder opmaken, en stelde zijnen Rentmeester MAARTEN PANNEKOEK tot Bevelhebber daarover aan. Later is het gebouw echter geheel afgebroken, en van de daaraf komende steenen het huis HULKESTEIN te Nijkerk gesticht. Zie het volgende art.

KAREL, Hertog van Gelder, was voornemens van dit HULKESTEIN af, door de *Arcker gemeente* eene gracht te doen graven, die ten laatste in den Rijn bij Wageningen zoude zijn uitgekomen, en waaraan hij den naam van Oude-Rijn wilde geven, maar door vele voorkomende verbindingen, is dit werk in zijne geboorte blijven steken.

De plaats, waar dit slot gestaan heeft, is geheel door de Zuiderzee verzwolgen, zoo dat de bouwvallen niet dan bij laag water te zien zijn.

HULKESTEIN, gemeenlijk het *Toornhuis* genaamd, adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 9 u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en in de stad *Nijkerk*, achter de kerk.

Dit h., dat vroeger van binnen met ijzeren deuren gesloten was, en gesticht door het geslacht der *Pannekokers*, is bekend in de Geldersche gedenkschriften, en werd naar de stichters ook somtijds *Pannekokershuis* genoemd. Het wordt thans, met 80 v. r. tuingrond, in eigendom bezeten door den Heer A. H. Boa, R. K. Priester en Pastoor te IJsselstein.

HULKESTEIN, buit. op den *Velwezoo*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Arnhem*, aan den Rijn.

Deze plaats was weleer een eigendom van Hertog KAREL VAN ECOMOND, die haar den naam gaf van HULKESTEIN, naar een niet on aanzienlijk vaartuig, de *Hulk* geheeten, hetwelk hem toebehoorde, en in het jaar 1537, vóór deze plaats, in den Rijn, voor anker liggende, moest afgebroken worden. Eenige beveldschriften des Hertogs, uit HULKESTEIN gedagteekend, bewijzen genoegzaam, dat hij er van tijd tot tijd zijn verblijf hield; ook is het zeker, dat hij deze plaats deed versterken, en haar daartoe met diepe grachten deed omringen. Daar zij den naam gemeen heeft met eene andere plaats, insgelijks HULKESTEIN, ook wel *ALTRNA* genoemd, welk bij *Nijkerk*, niet ver van de *Zuiderzee*, gelegen was, en door Hertog KAREL mede tot een blokhuis werd gemaakt, heeft men bij het onderzoek van sommige oude oorkonden veel onzigtigheid noodig, om te onderscheiden, op welke der beide plaatsen, die den naam HULKESTEIN droegen, die betrekking hebben. Op HULKESTEIN, bij *Arnhem*, stichtte de Hertog naderhand een kapittel van Kanonniken, en deed tot het bouwen der woningen en kerk meerdere kosten aanwenden, dan hij, bij alle de kostbare werken, die hij hier en elders deed aanleggen, bij zijne prachtige hofhouding, bij zijne verslindende oorlogen, in staat was goed te maken. Geen wonder dan, dat reeds bij zijn leven, deze geestelijke stichting, als uit het eigendom van anderen daargesteld, met minachting werd beschouwd; geen wonder ook, dat toen na zijn dood de Kanonniken, met toestemming van die van *St. Walburg* te *Arnhem*, de plaats verlaten hadden, misschien wel door de onstnimmigheid van des Hertogs schuldeischers daartoe gedrongen, daar deze, naar de ruwe en onregelmatige regtspleging van die dagen, op zijne andere buiten de stad gelegene goederen, maar vooral op de nieuw gebouwde woningen en kerk der Kanonniken aanvielen, en zich zelve uit de

afbraak, zoo veel mogelijk, zochten schadeloos te stellen. Op zulk eene wijze vond, bij voorbeeld, zekere KELLERWASTER zijne betaling, voor eenen, waarschijnlijk op de Klingelbeek, gebouwdcn buskruidmolen. Hetgeen nog overig gebleven was, werd, in het jaar 1545, door Koningin MARIA, die toen deze landen, in naam van haren broeder KAREL V, bestuurde, aan het klooster Bethanië, buiten de Velperpoort gelegen, tot vergrooting van de kerk van dat klooster geschenken. De plaats zelve, met uitzondering van eenige stukken lands, die dadelijk na den dood des Hertogs verkocht waren, doch er naderhand grootendeels mede hereenigd zijn, werd, in het jaar 1555, door Keizer KAREL, aan FILIPS VAN LALAING, Graaf van Hoogstraten, zijn Stadhouder over Gelderland, ter leen gegeven. Naderhand behoorde HULKESTEIN AAN WILLEK, Graaf tot den BERGE, Vrijheer van Bosmeer en Byland, wiens zoon, in dienst des Konings van Spanje zijnde, het in 1595, door zijne moeder, MARIA VAN NASSAU, ter voldoening zijner Arnheemsche schuldeischers, aan zekeren JONAN MAILFER deed verkoopen. Vier jaren daarna kwam het door koop in het oud aadzenlijk geslacht van van der SANDE, tot dat het in 1666, bij magescheid tusschen de erfgenamen van KAREL VAN DER SANDE, werd toegedeeld aan diens zusters zoon, Dr. JONAN BRANTSEN, in wiens geslacht dit landgoed zich als nog bevindt, zijnde de tegenwoordige bezitter de Heer JONAN BRANTSEN, Lid der Gedeputeerde Staten van Gelderland. Het huis met zijnen ronden hoektoren, zijne witte gevels, gedeeltelijk achter het hooge lommer van statige eiken verborgen, benevens de uitgestrekte tuinen en lommerrijke wandelpaden, onder hoog geboomte, ligt aan de linkerzijde van den weg; aan de overzijde van den weg strekt de plaats zich echter veel verder naar de hoogte uit, waar men door verschillende paden, door het bouwland en in een slingerboschje de heerlijkste uitzigten kan genieten, welke op eenen zoo korten afstand van de stad gevonden worden.

HULL (DEN), adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HULL (DEN HOOG-), ook wel enkel den HULL genaamd, oud adell. landg. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 1½ u. N. van *Tiel*, gem. en ¼ u. O. van *Maurik*, in de heerl. *Eck-en-Wiel*, bij en O. van *Eck*, waartoe het behoort, aan den zandweg van Lienden op Maurik en in de nabijheid van den weg van Amerongen op Tiel.

Dit landgoed, hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 bund. 50 v. r. 90 v. ell. beslaat, werd tot in het jaar 1813 bezeten en bewoond door BLINDEBT, Graaf van RANDWIJK, Heer van *Rossum*, en wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren J. A. BONEBAKKER en J. J. MEIJES Jz., te Amsterdam.

HULL (TEN-) of TER-HULL, geb. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HUL (TEN-).

HULLE-WULLE-WAAITJE, plaats in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, tusschen Kesteren en Lienden.

Deze plaats is vooral bij het landvolk vermaard, doordien het el-kander diets maakt, dat aldaar een ijzeren veulen rijdt.

HULP (DE), verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. Montauban, benedenwaarts aan de koffijplant. Argent-Court-en-Vuide-Bouteille; 200 akk. groot. Zij is aan de koffijplant. *Vrouwenvljt* getrokken.

HULP (DE), verl. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Vredenburgerkreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. katoenplant. Mijn-Zorg, benedenwaarts aan den militairen post Vredenburg; 500 akk. groot. Zij is aan de katoenplant. de *Zwrigheid* getrokken.

HULP (MIJN-), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararacweg*, ter linkerzijde in het oprijden; palende W. aan het verl. Land-van-Frederiksburg, O. aan den houtgr. Frederiksburg; 1000 akk. groot. Zij is aan den houtgr. *Onverwacht* getrokken.

HULP-EN-HEMMELE (DE), berg in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Markelo*, in de buurs. *Stokkum*.

HULPENSTEIN, havez. in *Zolland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Zwolle*, gem. *Staphorst*.

HULS, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*. Zie *Huist*.

HULS, geh. in de heerl. van *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $\frac{3}{4}$ u. O. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. ten W. van *Kerkrade*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Simpelveld*; met 29 h. en 150 inw.

HULSBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*, onder de gem. *Hosingen*.

HULSBEEK, geh. in het *Nederambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 7 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Boxmeer*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Wanroy*, aan den weg van dat d. naar *St. Antonis*.

HULSBEKE, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Deventer*, kant. en 1 u. W. van *Goor*, gem. en omt. middellijk Z. O. van *Markelo*, in de buurs. *Stokkum*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een nieuw gebouwd huis. De daartoe behoort hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door de Herv. diakonie van *Markelo*.

HULSBERG, gem. in het *Land van Overmaas*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen* (6 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Wijnandsraede*, O. aan *Valkenburg*, Z. aan *Klimmen*, W. aan *Schimmert*.

Deze gem. bevat het d. *Hulberg*, benevens de geb. *Aelbeek*, *Arensgehout* en *Heek*; beslaat eene oppervlakte van 999 bund. 71 v. r. 80 v. ell.; telt 195 h., bewoond door 196 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1080 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier allen R. K. zijn, onder welken 800 Communi-kanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Meerssen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school, welke door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *Hulsbek* ligt $\frac{2}{4}$ u. N. O. van *Maastricht*, $\frac{1}{4}$ u. O. ten N. van *Meerssen*, in eene zeer boschrijke streek. Men telt er in de kom van het d. 60 h. en 340 inw.

De kerk, aan den H. *Clemens* toegewijd, is een net gebouw, met eenen toren en een orgel.

De kermissen hebben plaats in de maanden Junij en November.

HULSBERGEN, voorm. kloost., op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. O. N. O. van *Arnhem*, kant. en

4 u. O. N. O. van *Elburg*, gem. en 1½ u. Z. ten O. van *Heerde*, 1 u. van *Wapenveld*, waartoe het behoorde.

Dit kloost., van den beginne *Hieronymusere* genoemd, was eerst te Zwolle opgericht, daar de broeders eenigen tijd, tot dat zij eens betere woonplaats zouden krijgen, volgens den raad en onder de besturing van *Vader GERAARD KALKAER*, in een gehuurd huis, buiten de Kamperpoort gewoond hebben, doch door het bestuur van voormelden *Vader*, die de eerste Overste der broederen te Zwolle is geweest, zijn zij, door *GOBELIJN VAN KEMPE*, *JOHAN DE WITTE VAN SONSBERG*, *JOHAN DE BODE VAN GOCH*, van Zwolle naar *Heerde* overgebracht. Doch zij hadden alvorens de toestemming van *ARNALD*, Hertog van *Gelder*, en *GERAARD DE MONT*, Pastoor van *Heerde*, mitsgaders de goedkeuring van *FREDERIK VAN BLANKENHEIN*, den een en vijfjigsten Bisschop van *Utrecht*, verkregen. De plaats waar zij het konvent zouden oprigten, was van ouds *Ellenheurn* genaamd, en hun door *HENDRIK VAN BERTINCK* geschonken. Zij begonnen het omtrent *St. Gereons* en *St. Victorsdag 1407*, in eene groote armoede op te bouwen, waarvan in 'zeker handschrift het volgende verhaal gedaan wordt: Eerst hadden zij een slecht huis gekocht, dat zij met klei en steenen bemuurden, en met stroo dekten. Er was geen enkele ketel voorhanden, en gebrek aan allerhande huisraad. De schoot diende tot tafel, en het tafellaken, en eene kap over den grond uitgestrekt, was het ledikant. Wanneer de broeders van Zwolle hen echter eens bezochten, om hun eenige troost of hulp te geven, bragten zij altoos iets noodigs mede. Het stroo diende hun tot bed. Wanneer zij de zieken of de broederen van buiten komende, eenige ververschingen wilden geven, haalden zij een kit met bier uit het huis van den voornoemden *HENDRIK VAN BERTINCK*. Niemand mocht er ledig zijn of van het nieuws der wereld spreken, maar een ieder moest al werkende of bidde de steeds den Heere dienen. De Priesters sonderden zich niet af van de broeders of leeken, maar deden gezamenlijk en met elkander allerhande boerenarbeid, zij ploegden, dellden en bakten zelf, en hielden zich bezig met de moeserij en de kenken. Ook onttrokken zij eenige uren aan hunne nachtrust, en waren dan bezig met het uitschrijven of binden van boeken, zoo dat zij nimmer ophielden goed te doen, en elkander tot verschillende goede werken aan te manen; ondertusschen aten zij ruwe kost, dronken dunnen drank, en droegen grove en slechte kleederen. Hetgeen hun voorgediend werd, diende niet om 'hun vleesch te koesteren, maar alleenlijk om den honger te verdrijven en doordien zij geen beter voedsel te verwachten hadden, waren zij genoodzaakt zálke kost te eten, die den smaak weinig streelt; de veelvuldige arbeid en de honger gaven aan kool en brij eenen aangenamen smaak. Zelden hadden zij visch of eijeren, en wanneer zij die ook al hadden werden deze voor koninklijke geregten gerekend, die den gasten en zieken uit gunst voorgediend werden. Deze armoede zijn zij echter in korten tijd ontworsteld, hetwelk voornamelijk te danken was aan de edele bemoeijingen van den *Kerwaarden Vader RUTEMUS VAN SON*, die na het vierde jaar van hunne stichting, omtrent *Pinksteren* van het jaar 1411, hun eerste Overste werd. Hij was hun toegezonden uit het *St. Gregorius-konvent* te Zwolle, waaronder zij tot dus verre gestaan hadden, en gedurende den tijd van twee en veertig jaren heeft hij het bewind over hen gevoerd. Toen deze *VAN SON* aan het bouwen zoude gaan, heeft hij, om de onkosten eenigzins goed te maken, een gedeelte van de steenen, die de Broeders gebakken hadden, aan de

Geestelijken van Bethlehem, te Zwolle, vercocht, die daarmede het koor van hunne kerk opgebouwd hebben; een ander gedeelte vercocht hij aan de Zusters van het Beggijnhof, die daarmede hare huizen opzetselden. Het overige van de steenen gebruikte hij, om bekwame woonhuizen en eene kerk, van zestien voet (ruim 5 ell.) in de lengte en twintig voet (ongeveer 6 ell. 3 palm.) in de breedte, op te bouwen. Deze kerk, met het kerkhof en het altaar, is den 9 Mei 1415, door **MATTHIAS**, Bisschop van Biduane, op den naam van den **H. HIERONYMUS**, ingewijd. De derde Overste van dit konvent is geweest **ASSO DILLINK**, die, nadat hij den tijd van vijftig jaren, niet zonder naam van heiligheid, met de Broeders te zamen geleefd had, den 6 November 1492 overleed, honderd en twintig Broeders achterlatende. Gemelde **ASSO** heeft, ten tijde van zijn bewind, eene nieuwe en prachtige kerk van den grond af opgebouwd, waaraan de eerste steen gelegd is op St. Matthiasavond van het jaar 1482. De muren deser kerk werden voltrokken in het jaar 1487. In het jaar 1488 kreeg de kerk, gelijk ook de beide torens, een steenen dak. Eindelijk werd het verwulf, in het jaar 1489, voltooid, wanneer ook genoegzaam alle de glazen op hunne plaats stonden. Voorts is deze kerk voorzien geweest van buitengewoon kostelijke kerkgewaden, welke bij de godsdienstoefeningen gebruikt werden, en ten deele op eigene kosten aangeschaft, ten deele door de milddadigheid der geloovigen aangekomen waren. Onder anderen was er een damasten kazuivel, met zeer vele reliquien versierd, hetwelk door de Gravin van **KUTER** ten geschenke gegeven was. Van alle deze kerkgewaden heeft **HAREN VAN BERK**, weleer Koster deser kerk, eene naauwkenrige lijst geschreven, waaruit te veronderstellen valt, dat de gemelde kerk, op dit stuk, boven alle de kerken der Broederen uitgemunt heeft. Ook behoeft dit konvent in rijkdom voor geen ander konvent der Broederen te wijken, welke rijkdom hun ten deele is aangekomen door de onbekrompene mildheid van weldadige lieden, waaronder de **BENTINGKEN**, die daaromtrent woonden, uitgemunt hebben; maar de naarstigheit der Broederen zelf en hun erfgoed, dat zij in het klooster bragten, hebben ook veel toegebracht, om hunnen rijkdom te vermeerderen. Echter hebben de Monniken van het naburige klooster **Klaarwater** dikwijls hun best gedaan, om dit klooster, door velerhande aanzoecken en kuipertjen, onder de orde van **St. BENEDICTUS** te brengen, zelfs reeds tijdens het bestuur van hunnen eersten Overste. Toen zij naderhand eenige aanhangers onder de Broeders gekregen hadden, van welke **NEUDO VAN HARDERWIJK** en **HENDRIK ALEN** de hoofden waren en daardoor moediger geworden zijn, hebben zij het andermaal ondernomen onder den tweeden Overste **MANNUS SCHINDE**; maar zij werden afgewezen en hunne begunstigers uit het klooster gejaagd. De weggejaagde Broeders, die den **H. BENEDICTUS** ook niet getrouw bleven, hebben, dicht bij de Beverwijk, een klooster van Reguliere Kanonniken opgericht. In dit klooster heeft **HENDRIK ALEN**, die om zijne misdaden in den kerker des konvents opgesloten zat, zich zelve om het leven gebragt. **NEUDO**, die tot de Johanniters in Friesland overgeloopen was en eene pastoorsplaats gekregen had, heeft zich aan ongeoorloofde gedragingen schuldig gemaakt. In 1525, onder den vijfden Overste **HENDRIK VAN DOESBURG**, zijn de Monniken van **Klaarkamp**, door de hulp van **KARL**, Hertog van *Gelder*, en met toestemming van **HENDRIK VAN BEIJEREN**, den acht en vijftigsten Bisschop van *Utrecht*, het klooster magtig geworden en hebben de Broeders gewapenderhand verdreven. Dit geschiedde op den tweeden Zondag na Paschen, op denzelfden

dag dat de jaarlijksche bijeenkomst of zamenspraak met de Broeders van Zwolle gehouden werd. Daarop heeft DIEDERIK VAN ZUTPHEN, Overste van Heer-Florishuis, in naam van alle de Broeders, eenen vredelievenden brief aan eenige Oversten van de St. Benedictusorde geschreven; want de Abten van St. PAULUS en van St. LAURENTIUS te Utrecht, de Abt van IJbergen onder het bisdom van Osnabrugge, en de Proost van het klooster Klarwater bij Hattem, waren de aanvoerders van dien togt. Deze brief moest dienen, om de Broeders van het gemeene leven weder in hun regtmatig bezit hersteld te zien. Hiervan is echter niets gekomen, want de Monniken hebben, den 13 Mei, tot hunnen eersten Abt gekozen PAULUS BECANUS of VAN DER BEEK, en zich in het volgende jaar met de vergadering van Bursveld vereenigd; doch Hertog KAREL, die de smeekingen en gebeden der Broederen steeds met doove ooren aangehoord had, eindelijk overleden zijnde, hebben genoemde Broeders zich op nieuw beklaagd, van, zonder regterlijk verhoor, te zijn weggejaagd en van alles beroofd, terwijl de Monniken zich in eens anders goed hadden genesteld, wanneer zij hierop eene uitspraak van de hoogeschole van Leuven en Keulen gekregen hadden, en de Fraters of Broeders te Zwolle en Emmerik hunne regtmatige zaak in regten vervolgden; terwijl de Benedictijner Monniken niets anders konden inbrengen dan den wil van den Vorst en de afstand van eenige Broeders, die met geweld verkregen was, hebben de Staten van Gelderland, op den eersten dag na Pinksteren van het jaar 1639, een vonnis uitgevaardigd, waarbij den Monniken bevolen werd het klooster te verlaten, en de Broeders, na eene veertienjarige ballingschap, door den Landdrost van de Veluwe, wederom in het bezit van het erfdeel hunner voorvaderen zijn gesteld. Daarop hebben zij HENDRIK VAN DRELDEN tot hunnen zeeden Overste gekozen, en zijn in het vreedzame bezit van hun klooster gebleven, tot den tijd der Reformatie.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden worden tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer W. C. VAN BRAAK.

HULSBERGERKOLK, plaats op de *Overveluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Heerde*.

In het jaar 1415 gaf REINALD, Hertog van *Gelder*, een dijkregt aan het karspel van Hattem van boven in de *HULSBERGERKOLK* tot beneden in den *IJssel*.

HULSDONK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Breda*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Groot-Zundert*; met 21 h. en 130 inw.

HULSDONK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Roosendaal*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Nispen*, aan de *Watermolenbeek*; met 45 h. en 240 inw. Ook heeft men er eenen watermolen.

HULSE of **HULZE**, geh. in *Zalland*, prov. *Oeverijssel*, arr. en 5 u. N. O. van *Deventer*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Raalte*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Hellendoorn*, aan de *Regge*.

HULSEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-Lage-Mierde-en-Hulsel*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Hooge-Mierde*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Lage-Mierde*, aan de *Reusel*.

Men telt er in de korn van het d. 10 h. en ongeveer 60 inw., en met de daartoe behoorende geh. Hijkant, Straat en Voortende, 45 h. en 250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Het is eene der armste plaatsjes, soo niet het armste uit de geheele Meijerij van 's Hertogenbosch, zijnde de grond dor en mager.

Het is waarschijnlijk de plaats, welke in 710, onder den naam van HULMAUW, voorkomt, toen een bosh en andere goederen aldaar aan WILLISNON, den eersten Bisschop van Utrecht, werden gegeven, van welke, die goederen aan het klooster van Echnernach gekomen zijn, welke abdij ook de tienden te HULSEN bezeten heeft.

De inw., die alle R. K. zijn, onder welke 190 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van *Hilversbeek*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De oude parochiekerk, aan den H. CASPARUS Paus toegewijd, geraakte reeds kort na den Munsterschen vrede, toen zij door de Hervormden in besit genomen was, in verval. De toren, die in het jaar 1633 afbrandde, werd later wel eenigzins hersteld, maar de kerk bleef in dien vervallen toestand liggen, tot dat de Katholijken haar, den 15 Augustus 1821, weder betrokken. De schuurkerk, welke de R. K. hier vroeger hadden, en mede aan den H. CLARENS Paus was toegewijd, brandde in het jaar 1764 af, doch in het volgende jaar bouwde men eens anders, welke weder aan denzelfden H. werd toegewijd, en waarin de godsdienst tot den gezegden 15 Augustus 1821 is verrigt geworden. In het jaar 1837 werd tot het bouwen van eene pastorie 3000 gulden uit 's lands kas verstrekt.

Nisttegenstaande de armoede van dit dorp werd het, in het jaar 1702, door de Franschen geheel uitgeplunderd en de behoeftige inwoners, van het weinige dat zij nog hadden beroofd.

HULSEN, geh. in het graafs. *Hoorn*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weerdt*, gem. en ½ u. Z. O. van *Nederweerd*; met 55 h. en ruim 200 inw.

HULSEN, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. arr. en 2 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Meerzen*, gem. en 70 min. Z. O. van *Geul*, met 37 h. en 170 inw.

HULSEN (HET), adell. huis in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie HULZE (HET).

HULSEN-LAUVENBERG of meer gebruikelijk HULSEN-LAUVENBERG, geh. in de heerl. 's Hertogenrade, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5½ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Kerkrade*, gem. *Simpelveld*; met 29 h. en 153 inw.

HULSEN of HULZEN, buit. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant., gem. en ½ u. Z. van *Nijmegen*, ½ u. N. van *Hatert*, waartoe het behoort.

In ouden tijd was zeker geslacht, hetwelk den naam van HULSEN droeg, in het besit van dit goed, en wel tot het midden der vijftiende eeuw, als wanneer het geheel uit dat geslacht is geraakt, gelijk blijkt uit eenen oorspronkelijken brief, verleden voor Regter en Schepenen van Nijmegen des *Vrydagchs vna Onser Lieve Vrouwendach Visitationis* 1484, waarbij WILLEM VAN HULSEN en TRUBE, zijn echte wijf; GOZURT LEUWE en HILLE, zijn echte wijf; JACOB VAN REUSSEN en NEXER, zijn echte wijf; JORDEN VAN HULSEN en BELYE, zijne zuster, opdragen aan Jufvrouw HADEWICH VAN BRONCKHORST, echte huisvrouw van WILLEM JOHANNES VAN BRONCKHORST, des *God gedencke, die helft van een huis en hofstad, en als die alde WILLEM VAN HULSEN die te bouw-*

ten plaas, waarvan die andere helft *Juffr. HADWIGERS* haar borch toebehoort, gelegen tot HULSEN enz. Vóór dat tijdstip moeten de HULSENS het eigenlijk huis HULSEN reeds hebben verkocht, of op eene andere wijze kwijt zijn geraakt, want op eene losse aanteekening wordt melding gemaakt van eene Latijnsche opdragt van 1433, daartoe betrekkelijk, die echter niet te vinden is. Overigens worden in andere originele brieven, van nog vroegere dagteekening, vermeld WILHELMUS, GERHARDUS EN GIJSBERTA DE HULSEN. Sedert 1454 is HULSEN in het geslacht VAN BRONCKHORST gebleven, tot in 1681, wanneer het van MARIA VAN BRONCKHORST, weduwe van ARHOLT VAN HASSELHOLT, genaamd STOKREIM, en van hare twee zusters, zijnde kinderen van BRONCKHORST TOT HULSEN, in koop is overgegaan aan den Heer JUSTIUS VAN BRILJA, wiens nakomelingen daarvan in het bezit zijn gebleven tot in 1800, toen daarvan, door koop, eigenaar is geworden den Heer MAURITS DE BRUYN SENIOR, door wien het eindelijk, in het jaar 1814, zijnen zoon, den Heer MAURITS DE BRUYN JA. wederom is verkocht en opgedragen; terwijl het thans door diens laatste zoon, insgelijks MAURITS geheeten, nog in eigendom bezeten en bewoond wordt.

In het jaar 1794, gedurende het beleg van Nijmegen, heeft het hoofdkwartier van het Fransche leger zich op het huis HULSEN gevestigd, en bij die gelegenheid hebben de wandeldreven en andere bepoelingen, rondom dit huis gelegen, veel geleden. Nogtans is deze plaats, om haar schoon boomgewas, ook tegenwoordig nog, bezienwaardig, waarbij de ongemeen sterke vegetatie of groeiing dier boomen eene bijzondere opmerking verdient, daar er beuken en eiken gevonden worden, welke men zoude aanzien eenen honderdjarigen ouderdom bereikt te hebben, terwijl zij, naar men verzekert, die van veertig niet te boven gaan. De grond is rondom van grachten en met smaak aangelegde vijvers omgeven, welke, door verschillende boomgewas belommerd en hier en daar met vreemde heesters omzet, de fraaiste partijen vormen. De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 159 bund.

HULSFORDE, HULSVORDE, HULSVOORT of HULSVORDE, voorm. huis of geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, tusschen *Koevorden* en *Dalen*, op de scheiding van de heerl. *Koevorden*, onder welke zij behoorde.

Hier plagt eene kapel te staan, waarin de Bisschoppen van Utrecht, als Heeren van Koevorden, telkens bij hunne aanstelling, de hulde ontvingen. Deze kapel was, volgens oude Schrijvers, ook zeer vermaard, uit hoofde van de processien en tentoonstellingen, welke er jaarlijks gehouden werden, werwaarts dan vele menschen zamenvloeden, omdat er zeer vermaarde reliquien bewaard werden, die men op zekere dagen aan het volk vertoonde. Dan, nadat de bisschoppelijke regering in deze landen, gedurende de oorlogen tusschen de Bourgondiërs en Gelderschen te niet geraakt was, is deze kapel het zij verwoest, ingestort of verder afgebroken, zijnde de bouwstoffen naar elders vervoerd.

Ook blijkt uit zeker oud verdrag tusschen JAN VAN ANKEL, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, en de Drenthen en Groningers, in het jaar 1528 gesloten, dat de Bisschoppen om elk vierde jaar zich te HULSVORDE of te Bisschopsberg moesten laten vinden, om zekere belden of precariën uit handen der inwoners persoonlijk te ontvangen, en dat zij, ingeval zij ten bestemde dage niet verschenen, van gemelde schatting voor den tijd van vier jaren verstoken bleven. Nog in een

ander, meer belangrijk oprigt, is deze plaats, in de oude geschiedenis van Drenthe, zeer gewichtig. Het was ten Oosten en Zaiden het uitdrukkelijk aangewezen punt, buiten hetwelk de Drenthen, volgens hunne bedongene en erkende privilegiën, door hunne Landsheeren, zelfs nog ten tijde van KAREL V en FILIPS II, niet konden worden geroepen, noch om in regten te verschijnen, noch om krijg te voeren, zoo als te dezen de Bisschopsberg ten Westen het bepaalde uiterste was. Van dit HULSPORDE is thans niets meer overgebleven, en de juiste plaats, waar het gestaan heeft, weet men niet meer aan te wijzen. Volgens oude kaarten heeft het gelegen tusschen Koevorden en Dalea, ten Westen, eenigzins ter zijden af.

HULSHOFF, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Brunswijk, benedenwaarts aan den mond der Pericakreek; met 9 slaven, bij de Negers HOISMAN.

HULSHOFF (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Vriesenburg, benedenwaarts aan de *Cottica*; 50 akk. groot.

HULSHORST of HULSTHORST, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. O. van *Harderwijk*, gem. en 1½ u. N. N. O. van *Ermelo*, 1½ u. W. Z. W. van *Nunspeet*, waartoe het behoort; met 54 h. en ruim 400 inw.

Men heeft in deze buurs. de aansienlijke landgoederen den *Essenburg* en *Hulshorst*.

HULSHORST of HULSTHORST, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. O. van *Harderwijk*, gem. en 1½ u. N. N. O. van *Ermelo*, 1½ W. Z. W. van *Nunspeet*, in de buurs. *Hulshorst*, waartoe het behoort.

Dit landg., een der schoonste van den geheelen omtrek, met uitgestrekte bosschen, wandelingen, waterpartijen, badhuis, menagerie, koepeltjes, prieeltjes en zitplaatsen, beslaat eene oppervlakte van 180 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer HERBRIK FRANS MEURS, Oud-Burgemeester van *Harderwijk*.

HULST, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peeland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HULS.

HULST, distr., prov. *Zeeland*, gemeenlijk het *Vierde District van Zeeland* genoemd; palende N. aan de *Westerschelde*, die het van het distr. *Goes* scheidt, O. aan de *Saftingerschorren*, waardoor het van de *Belgische* prov. *Oostvlaanderen* wordt afgescheiden, Z. O. en Z. aan den *Braakman*, die het van het *Vierde district* scheidt.

Het distr. HULST bestaat uit de voorm. ambachten van *Hulst*, *Axel* en *Neuzen*, en bevat de steden *Hulst* en *Axel*, de plattelansteden *Neuzen* en *Sas-van-Gent*, en de navolgende 15 gem. te weten: *Boschkappelle*, *Clinge*, *Graauw-en-Langendam*, *Hengstdijk*, *Hoek*, *Hontenisse*, *Koewacht*, *Ossenisse*, *Overslag*, *Philippine*, *St. Jan Steen*, *Stoppeldijk*, *Westdorpe*, *Zaamslag* en *Zuiddorpe*. Het telt 5120 h., bewoond door 5982 huisgez., uitmakende eene bevolking van 30,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, scheepvaart en kleinhandel, en bovendien de volgende fabrieken hebben, als: 11 bierbrouwerijen; 2 azijnmakerijen; 3 zoutkeeten; 1 aardappelenblom-fabriek;

6 stijfelmakerijen ; 2 cichoreifabrieken ; 10 moestoven ; 6 leerlooije-rijen ; 2 pottenbakkerijen ; 2 steenbakkerijen ; 2 oliemolens en 2 tabaksfabrieken.

HULST, kant., prov. *Zeeland*, arr. *Goes*; palende N. aan de Wester-Schelde, die het van het kant. Heinkenszand scheidt, O. aan het drooge land van Saftinghe, waardoor het van de Belgische prov. Oost-Vlaanderen wordt gescheiden, Z. O. en Z. aan dezelfde prov. en W. aan het kant. Axel.

Het bevat de navolgende 9 gem., als: Boschkappelle, Clinge, Graauw-en-Langendam, Hengstdijk, Hontenisse, Hulst, Ossenissee, St. Jan-Steen en Stoppeldijk; telt 2620 h., bewoond door 3117 huisgez., uitmakende eene bevolking van 15,500 zielen, die hun voornaamste bestaan vinden in den landbouw, de scheepvaart en den kleinhandel.

HULST, dek., prov. *Zeeland*, apost. vic. gen. van *Breda*.

Men telt er ruim 18,000 zielen, onder welke 13,000 Communicanten, en de volgende veertien par., als: Boschkappelle, Graauw-en-Langendam, Hengstdijk, Hontenisse, Hulst, Koe-wacht, Lamswaarde, Ossenissee, Philippine, Sas-van-Gent, St. Jan-Steen, Stoppeldijk, Westdorpe en Zuiddorpe; met veertien kerken, welke door veertien Pastoors en vier Kapellanen worden bediend.

Nadat, ten jare 1839, de nieuwe bisdommen in Nederland zijn opgerigt, en daaronder het Bisdom van Gent, is de toenmalige parochie van Hulst, welke tot hertoe onder het Bisdom van Utrecht had geresorteerd, bij dat van Gent gevoegd. Zij was de derde landdekenij van dat bisdom, en bestond toen uit de navolgende twee en twintig parochiën: Hulst, Hontenisse, Ossenissee, Hengstdijk, Sir Pauwelspolder, Polder-van-Namen, St. Jan-Steen, Beata-Maria, Saftinghe, Beata-Laurens, Verrebroek, Calloo, Vracene, St. Gillis, Wachtebeke, Axel, Beoostenblj, Zuiddorpe, Zaamslag, Otene-en-Triniteit, Willemskerke, Vrodtjcke en Aendjcke.

De dek. van Hulst heeft steeds blijven deel maken van het bisd. van Gent, tot na den Belgischen opstand, als wanneer die, onder den naam van *ZEEUWSE EDELTE DES BISDOMS VAN GENT*, is gebragt onder het ressort der *Hollandsche missie*, zijnde de Vice-Superior dezer missie, daarover in hoedanigheid van Bisschoppelijke Commissaris gesteld. In 1841 is dit dek. gebragt onder het ressort van het apost. vic. gen. van Breda. Bevoens maakten ook een deel uit van dit dek., de par. Sluis, Aardenburg, Eede, Oostburg, IJzendijke, Groede, Hoofdplaat en Vlissingen, doch deze zijn daarvan, bij koninklijk besluit van den 21 April 1843, no. 68, afgescheiden, en maken nu een afzonderlijk dek. uit, bekend onder den naam van Aardenburg.

HULST, gem. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Hulst* (12 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Hontenisse, O. aan de gem. Clinge, Z. en W. aan de gem. St. Jan-Steen.

Deze gem. bevat, behalve de st. Hulst, niets dan twee woningen daar buiten, en op haar grondgebied staande. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 190 bund., waaronder 180 bund. 22 v. r. 66 v. ell. belastbaar land; telt 431 h., bewoond door 553 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest hun bestaan

vinden in den handel en landbouw, welke handel zich echter voornamelijk tot winkelnering bepaalt. Ook heeft men er eenige fabrieken en trafijken, als: 2 zoutkeeten; 2 leerlooijerijen; 2 boekweitmolens; 4 bierbrouwerijen; 2 pottenbakkerijen; 2 tabaksfabrieken, en 1 in 1792, op 's Lands kosten in steen gebouwde kapitalen windkoren-, pel- en moutmolen, prijkkende boven een der ingangen, met het wapen der Algemeene Staten, kunstig in blaauwen arduinsteen uitgehouwen en in krijgstrofeën gevat; terwijl er thans nog een tweede steenen windkorenmolen in aanbouw is. Vroeger bestonden hier ook eene branderij, eene stijfelmakerij en eene zeepziederij, welke echter sedert lang te niet zijn gegaan.

De Roomsche-Katholijken, die er ruim 2100 in getal zijn, maken met ruim 500 zielen van het zuidelijke deel der burg. gem. Hontenisse eene kerkelijke gem. uit, welke ongeveer 1650 Communikanten telt en tot in 1841 behoorde tot het *Zeeuwsche gedeelte van het bisdom van Gent*, doch thans deel maakt van het apost. vic. gen. van *Breda*, dek. *Hulst*, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Hervormden, van welke men er ruim 280 vindt, maken, met de overige Protestanten, zoo van Hulst als van de naburige burgerl. gem. Graauw, Clinge en St. Jan-Steen, eene gem. van 330 zielen uit, onder welke 160 Ledematen, die tot de klass. van *IJzendijke*, ring van *Axel*, behoort, en door éenen Predikant bediend wordt. CASPARUS HEIDANUS predikte hier het eerst de Hervormde leer. Na de herovering van Hulst, in 1645, geschiedde dit door eenige Predikanten uit het leger, vervolgens door de klass. van Zuid-Beveland, maar sedert 1646 door eigene Predikanten. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest MATTHIAS PARCELIUS, die in het jaar 1646 van Schalkwijk herwaarts kwam, en in het jaar 1681 overleden is. In het jaar 1647 is hem als tweede Predikant toegevoegd MAURITUS LUXMAN, die hier van Wemeldingen gekomen en in het jaar 1687 overleden is. In het jaar 1649 is bij deze gem. nog een derde Predikant beroepen, zijnde CORNELIS GUYMAN, die van Heinkensand kwam, en in 1654 naar Utrecht vertrok. Deze gem. is alzoo onafgebroken door drie Predikanten bediend geworden, onder gehoudendheid, dat een hunner, bij beurten, in de nabijgelegene gemeente St. Jan-Steen, des Zondags namiddags de dienst zoude waarnemen, daar er aan deze laatste gemeente, na dat haar Leeraar in 1716 vertrokken was, geen eigen Predikant meer is toegestaan geworden. Na de verovering van Staats-Vlaanderen door de Franschen, in 1794, hield ook hier de besoldiging der Leeraren, van 's Lands wege, op, zoo dat twee van de toenmalige drie Predikanten naar elders beroepen en vertrokken zijn, wordende MELCHIOR GREER in het jaar 1796 naar Nijkerk op de Veluwe, en ADRIANUS GREER, in hetzelfde jaar, naar IJzendijke beroepen. Beide plaatsen zijn niet weder vervuld, zoodat hier alleen over is gebleven DOM. LEENDERT GREER, Jur. Utr. Doctor, die deze gem. heeft bediend tot hij in 1817 het emeritaat verkreeg. Met groote en voorbeeldeloze opofferingen heeft deze gem., ofschoon in getal verminderende, gedurende meer dan twintig jaren in het tractement van haren leeraar, zoo wel als in dat der kerkelijke bedienden voorzien, tot dat bij de omwenteling van het jaar 1814 de Predikant weder een Rijks tractement verkreeg.

De Israëlieten, van welke men er 10 telt, behooren tot de ringsynagoge van *Middelburg*, en hebben hier eene godsdienstige vergaderplaats.

Men heeft in deze gem. twee scholen, gezamenlijk gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht wordende.

De st. Hulst, in het Lat. Hulstrum of ook Oppidum-Hulstrum genoemd, ligt 10 u. Z. O. van Middelburg, 6 u. Z. O. van Goes, 2 u. O. van Axel, 4 u. Z. O. van Neuzen, 3 u. N. van St. Nicolaas, 6 u. N. W. van Antwerpen, 7 u. N. O. van Gent, in eene aangename streek, tusschen welige landouwen, welke, benevens vele moeshoven en tuinen, de stad omringen; op $51^{\circ} 16' 51''$ N. B. $21^{\circ} 43' 6''$ O. L. Zij heeft langs de wallen, met inbegrip harer bastions, nagenoeg $\frac{1}{2}$ u. in den omtrek, en beslaat, binnen de stad, eene kadastrale oppervlakte van 35 bund. 57 v. r. 89 v. ell.

Sommigen hebben den naamsoorsprong van Hulst afgeleid van de Hannen, welke in deze landstreek om en nabij de stad langen tijd hun verblijf zouden hebben gehouden, en uithoofde der bevallige ligging, deze plaats Hun-lust of Hunnen-lust hebben genoemd, van waar dan bij verbastering de naam van Hulust, en met weglating van de tweede letter *u*, de naam van Hulst zoude zijn ontstaan, welke stad men in oude oorkonden werkelijk Hulust of Hulusrum gespeld vindt. Ofschoon dit gevoelen veel schijn heeft, komt het ons echter aannemelijker voor, om den naam dezer stad af te leiden van den hulst of moogenaanden steekpalm, welk gewas in oude tijden, toen Vlaanderen nog met uitgestrekte bosschen bedekt was, in deze streken veel groeide; hierbij komt nog, dat in het wapen dezer stad van oudsher hulstertakken voorkomen.

Deze stad is ongetwijfeld een der oudste van Vlaanderen. De vroegste oorkonde, welke ons, omtrent het bestaan van Hulst, is voorgekomen, is een open brief, bij SANDERUS (1), vermeld, als in 1070 verleend door MARGARETA, Gravin van Vlaanderen en Henegouwen, en waarbij, zij den geheelen inhoud van eenen openen brief van FILIPS, haren voorzaat, herhalende, nog voegt: » En wij Gravinne van Vlaanderen en Henegouwen voornoemd, overdenkende dat het voorsch. voorregt, door » den gemelden Grave enzen voorzaat, aan onze burgers van Hulst » in den voorgaanden tijd verleend, bij ongeluk door den brand, in » het vlek van Hulst ontstaan, verloren is, en dat de burgers de » gemelde vrijheid, zoo wel voor als na den brand, behoorlijk gebruikt hebben, willen dat zij door ons geheele land van Vlaanderen » voor altoos vrij van alle tollén zullen zijn, doch die van St. Omer » uitgezonderd. »

Reeds vroeger was Hulst niet meer dan eene sterke burg, welke onder den naam van Hulsot, van de vroegste tijden af in de Vlaamsche geschiedenis bekend was. Zij heeft gestaan aan de voormalige Asschepoort, aan het einde van den zoogenaamden Langen-Belling, en waarvan de bewaring als Kastelein of Burggraaf, aan den Graaf DE LIEBKREKKE was toevertrouwd. Buiten en om dezen burg werden met der tijd eenige woningen gebouwd, die dermate door de toeneming der bevolking vermeerderden, dat de plaats eindelijk stadsvoorregten verkreeg, en reeds bij zeker handvest van FILIPS VAN DEN KELSAS, Graaf van Vlaanderen en Femandoyts (die ten jare 1186 regeerde) den naam van oppidum (stad), verkreeg. Hoewel deze plaats reeds door LOEWIS, Graaf van Vlaanderen, in 1550 met regten en vrijheden beschoonen, als stad erkend was, en hare inwoners aanzienlijk toegenomen waren, was zij echter seer zwak en alleen omsingeld

(1) *Flandria Illustrata*, Tom. II, pag. 142.

door eene gracht, waarover eenige steenen bruggen lagen, zoodat zij aan vele vijandelijke invallen en verwoestingen blootgesteld was, hetgeen die van Hulst, in het jaar 1413, deed besluiten, hare gesteldheid voor te dragen aan *JOHAN den Onversaagde*, Hertog van *Bourgondië* en Graaf van *Vlaanderen*, met verzoek, dat zij hunne stad met vesten, wallen en poorten mochten voorzien, die, hun verzoek inwilligende, daartoe bij eenen openen brief, gegeven te Gent, den 20 December 1413, de noodige magtiging verleende, van welke echter destijds geen gebruik is gemaakt, door de omatandigheid, dat Graaf *JOHAN den Onversaagde*, zijnen vader *FILIPS*, bijgenaamd *den Stoute*, in de regering opgevolgd zijnde, met haar ook de vijandschap tegen den Hertog van *ORLEANS* had overgenomen, waardoor deze landen, waaruit de Graaf hulp en bijstand ontving, in langdurige en kostbare oorlogen werden gewikkeld, die zoodanige verarming te weeg bragten, dat die van Hulst, hun voornemen om de stad te versterken, moesten opgeven. In het jaar 1426 verkregen zij van *FILIPS den Goede*, daartoe wederom brieven van octrooi, en zij sloegen ook wel de handen aan het werk, doch met weinig vrucht, uithoofde dat de voormelde oorlog nauwelijks geëindigd was, of er ontstonden islandische beroerten en hevige twisten in Vlaanderen, tusschen genoemden Graaf *FILIPS den Goede* en die van Brugge, en naderhand ook met die van Gent en hunnen aanhang, en daar de Hulstenaren zich steeds aan de zijde van hunnen wettigen Opperheer hielden, hadden zij veel jammers te verduren door de menigvuldige aanvallen, waaraan zij, vooral door de nabuurschap van Gent bloot stonden, zoodanig dat hunne stad door de Gentenaars in het jaar 1453 ten eenemale is verbrand en verwoest.

Ondanks deze opeenstapeling van rampen, verloren die van Hulst den moed niet, zoo dat zij door het opnemen van gelden, en ten gevolge van verkregene kwijtschelding van het aandeel, hetwelk zij in de gemeene schattingen en lasten van den Graaf verschuldigd waren, de stad wederom hebben behuisd en versterkt, zoodat zij haar weldra met wallen en twee poorten, de Potterpoort en de Asschepoort, die beide niet meer bestaan, zagen omringd, welke in de jaren 1468 en 1471 nog zijn vermeerderd met de Hospitaal- of Gentschepoort en de Beggijnepoort, onder welken naam thans nog twee poorten aanwezig zijn. Zeer veel bragt daartoe bij het octrooi door *MARIA*, Gravin van *Vlaanderen*, den 19 Julij 1477 te Gent gegeven, waardoor die van Hulst werden gemagtigd » om te mogen omme stellen » ende poincten de somma van hondert ponden grooten onser munte, » loop hebbende binnen onsen Lande van Vlaanderen eenswegs dragens, en ditte bij werfven te wetene t'elckent twee ofte dry maenden » de somma van dry hondert ponden Parisis munte, behoudens dat den » meesten en grootstendeel van de voorsz. ingezetenen van onse voorsz. » stede van Hulst, daarinne consenteeren omme de voorsz. somma » bij henlieden bekeert en belegt te wordene aan de refectie en de valemakinghe van de voorsz. Poorten, Vesten ende Mueren, ten allermeesten oirboire ende proffytte van onser voorsz. stede." Door dit middel werden de begonnen vestingwerken zeer verbeterd en uitgebreid, onderscheidene bolwerken aangelegd, de oude grachten uitgediept, eene nieuwe buitengracht gedolven, mitsgaders twee blokhuizen gebouwd, voorzien van de noodige kriegsbehoefsten, en in 1542 de aarden wallen, door eenen steenen muur vervangen, zoodat de stad destijds voor bijna onwinbaar werd gehouden. Na verloop van jaren waren echter deze

vestingwerken zeer vervallen, toen zij, door het merkwaardige beleg van 1596, dermate gehavend en vernield werden, dat men in 1618 besloot, al de toen bestaande fortificatiën, poorten en andere versterkingen te sloopen, en te doen vervangen door die schoone en uitgebreide vestingwerken, waardoor Hulst in 's lands geschiedenis is vermaard geworden, voor welks verdediging en behoud zoo veel bloed heeft gestroomd, zoo veel heldenfeiten bedreven zijn, en die de stad, benevens het ambacht, tot aan de komst der Franschen, in het jaar 1794, tegen alle vijandelijke aanvallen beschermden. Deze verdedigingswerken bestonden in hoog verheven wallen, met kloeke borstweringen, negen bolwerken, een dubbele kat, vijf ravelijnen of halve manen, waarvan één om elk der drie poorten, met nog twee andere breede en diepe grachten, mitsgaders de noodige contrescarpen, grootendeels door buitengrachten omvangen, waarbij tot meerdere verdediging van de approches der vesting nog verscheidene afzonderlijke forten en sterkten daar buiten waren aangelegd, als het fort Zandberg, ongeveer drie kwartier, en dat van de Moerschans een kwartier uurs ten N. O. van de stad gelegen, zijnde eerstgemeld met laatstgenoemd fort door eene tranchée of linie van communicatie gedekt, en door bolwerken, borstweringen en eene breede gracht vereenigd en aangesloten geweest. Het land ten Zuiden van deze versterkte linie, welke tot dekking van Hulster-Ambacht is aangelegd, kon door middel van het doorsteken der dijken en later door eene kapitale sluis, liggende aan het zoogenaamde Boerenmagazijn, van Saftinghe af, onder water worden gezet, hetwelk niet weinig tot de sterkte van Hulst toebragt. Behalve deze twee kapitale forten, dekten nog andere mindere sterkten de stad, als: de Grootte-Kijkuit en de Kleine-Kijkuit (gelegen hebbende in den Polder-van-Klein-Kieldrecht); de Grootte-Verrekijker en de Kleine-Verrekijker (langs den weg naar de Belgische grenzen, op de hoogte van de tegenwoordige herberg de Roskam); de redoute de Kleine-Raap (tusschen de Moerschans en den Zandberg); de Havenschans (even buiten de Gentsche-poort), en het fort Nassau (aan den zoogenaamden Havendijk van Hulster-Nieuwland). Dit laatstgenoemde fort was, vóór het doorsteken van den dijk van Absdale, in het jaar 1672, met eene tranchée of versterkte linie, voorzien van drie bastions, aan de stad gehecht. Behalve alle deze middelen van verdediging, konden die van Hulst, bij belegering, doorgaans, onderstand en ontzet te water krijgen, voor dat de vijand zich van de genoemde sterkte had meester gemaakt.

Na de inlijving van Staats-Vlaanderen in Frankrijk, in het jaar 1795, zijn de vestingwerken van Hulst van lieverlede vervallen; de militaire barakken, tuighuizen, magazijnen en andere in de vesting aanwezige, meest schoone, gebouwen, verkocht en afgebroken; de middelen van inundatie door bedijkingen weggenomen, en de forten geslecht, tot dat eindelijk alle de glacis en tragels, met uitzondering van den bedekten weg, benevens de twee waterravelijnen, en de voor iedere poort gelegen hebbende ravelijnen, den 18 Augustus 1820, en de binnen- en buitenvesten, den 15 September 1823, door de Administratie van 's Rijks-Domeinen zijn verkocht, en thans herschappen in bouwland en moestuinen; terwijl van deze vesting nog maar alleen zijn overgebleven de poorten, mitsgaders de grachten en wallen, welke laatste, met en benevens de oude versterkte linie, naar het geslechte fort Zandberg, in April 1822, tegen betaling van eenen jaarlijkschen schyns aan het Domein, aan de stad zijn afgestaan.

Eertijds had Hulst vier poorten, te weten: de Potterspoort, welke eigenlijk, eer de stad was omweld, niet anders dan eene steenen brug is geweest, gelegen hebbende aan het einde van de thans nog bestaande Potterstraat, welke brug, in het jaar 1460, tot eene poort versterkt, naderhand bij het bouwen van de Dubbelepoort is afgebroken. Daarvan zijn ook volstrekt geene sporen meer aanwezig, even zoo min als van de Asschepoort, welke aan den uitgang van den Langen-Belling of Warande heeft gestaan. Dit was een zeer sterk gebouw, gedeeltelijk gesticht uit de overblijfselen van den ouden burg, waarvan hierboven gesproken is. Deze poort, zoo door belegeringen, als door het geweld van het water, bouwvallig geworden zijnde, is, in het jaar 1618, bij het aanleggen der nieuwe vestingwerken, afgebroken. De Gentsche- of Hospitaal-poort was juist aan het uiteinde van de Gentschestraat gebouwd, doch niet ter plaatse, alwaar die thans staat. Deze poort, door welke men langs eenen, in 1825 voltooiden, nieuwen straatweg, in verbinding met dien, welke van St. Nicolaas naar de grenzen loopt, naar België komen kan, verschaft ook eenen toegang tot het Land van Axel, en tot dat gedeelte van Staats-Vlaanderen, hetwelk niet tot het eigenlijke Hulster-Ambacht behoorde. De Gentschepoort is de fraaiste van de thans bestaande drie poorten. Zij prijkt aan de buitenszijde met het Nederlandsche wapen, zijnde eenen gekroonden leeuw, hebbende in den eenen poot een zwaard, en in den anderen een bundel pijlen, kunstig in arduinsteen bewerkt, en omgeven door krijgstrofeën van wapenen en wapenrustingen. De vierde der voormals hier bestaan hebbende poorten, was de Beggijnepoort. Deze poort, lag even als de Gentschepoort, juist tegenover de straat naar haar genoemd, in het bastion, later bekend onder den naam van Galgenbolwerk, thans tot eenen moestuin gebruikt. Zij ligt nu meer zijwaarts af, en verschaft toegang tot het Land van Hulst. In de kroonlijst aan de buitenszijde leest men: dat de eerste steen aan deze poort is gelegd door PIETER BENJAMIN DE BRUNOOR, den 20 Augustus 1704, welke bij LANSSENCK bekend staat, als in 1681 en 1682 de Burgemeesterlijke waardigheid te Hulst te hebben bekleed, en tijdens het stichten van deze poort nog Schepen der stad was. Van deze vier poorten bestaan alzoog maar alleen de Gentsche-poort en de Beggijne-poort. In het jaar 1806 is aan den uitgang van de nog bestaande *Overdamstraat*, eene poort gebouwd, de Dubbelepoort genaamd, om dat zij in tweeën was verdeeld. Deze poort was een zwaar en kunstig gebouw, meest van witten en blaauwen arduinsteen fraai opgehaald, en als een meesterstuk van bouwkunde geroemd. Een gedeelte van de bouwvallen van deze poort zijn nog aanwezig, doch zoodanig met grond overdekt, dat zij eenen groenen berg is geworden, de Molenberg genoemd, om dat er eertijds eenen houten korenmolen op stond, die na het stichten van den tegenwoordigen steenen molen, in 1792 is gesloopt, welke berg, in 1835 door de stad in cijns is uitgegeven, en thans tot bouwland en hoveniering wordt gebruikt. Tegen dezen berg stond voor 1796 een kruidmagazijn, hetwelk in 1818 is afgebroken, en verkocht. De thans bestaande Dubbelepoort ligt eenigzins zijwaarts van de vorige, en bevat niets merkwaardigs. Het tijdstip van de stichting hebben wij niet kunnen opsporen, vermoedelijk is dit in 1618, bij het aanleggen der nieuwe fortificatiën geweest. Het jaartal 1771 aan de buitenszijde boven den uitgang in eenen arduinsteen uitgehouwen, wijst den tijd van de vernieuwing aan. Eertijds had Hulst nog eenige

voorsteden als: het Kibbeldorp, gelegen op den weg naar Amel, uit verscheidene aanzienlijke huizen en gebouwen bestaan hebbende; de Zoutdijk, mede een zeer bewoonde voorstad, vooral door de zoutnering doende lieden, welke tak van handel hier eertijds dermate bloeide, dat de stad van **LODEWIK DE CRESCY**, Graaf van *Vlaanderen*, gemeene vrijheid van tollén door geheel *Vlaanderen*, mitsgaders van den tol van St. Omer verkreeg, waardoor het getal zoutkeeten tot over de negentig aangroeié. Zij stonden ter wederzijde van gemelden zoutdijk, thans de Nieuwestraat genoemd, loopende van de Dubbelepoort tot aan het gehucht Ter-Hoole. Het verval dezer nering dagteekent van de Nederlandsche beroerten, terwijl de doorsteking der dijken en het inunderen van de omliggende polders, zoomede de verlanding van de haven en andere onheilen haar geheel hebben doen verloopén. Voorts had men nog de voorstad, genoemd de Witte Weel, buiten de Beggijnepoort, terwijl ook zoodanige buitenbuurten buiten de Assche- en Gentsche poorten bestonden, komende alle deze voorsteden zoo na aan de stad, dat onderscheidene huizen en gebouwen, in de nieuwe fortificatién gevallen zijnde, later, ten gevolge der belegeringen, welke **HULST** heeft doorgestaan, afgebroken en geheel verdwenen zijn.

Reeds zeer vroeg had de stad eene bekwarne haven, haar begin nemende bij Campen, voorzien van een aanzienlijk rabot of verlaat van zwaren arduin steen gemetseld, loopende de haven van de eene zijde voorbij de toen bestaande Groot- en Kleine-Copwijkpolders, den Castelpolder, den Scharlakenpolder, den Sandepolder, Stoppeldijk en Hulster-Nieuwland, en van de andere zijde voorbij den Rummersdijkpolder, den polder van Groot- en Klein-Heynsdijk, den Sir Pauwelapolder en andere landen tot aan de stad, vervolgens door zware arduinsteenen bogen, welke, ter plaatse alwaar het bolwerk Brederode (zijnde het bastion tegen over de Molenberg) lag, waren aangelegd, tot op de plaats, thans de Vischmarkt genoemd, en van daar, eenen anderen loop nemende, onder eene arduinsteenen brug, de Vischbrugge genaamd, mitsgaders door eene dubbele boog van arduinsteen onder de huizen, thans de westzijde van de Bierkaanstraat uitmakende, tot de stadswallen. **LODEWIK VAN MAELE**, Graaf van *Vlaanderen*, verleende bij opene brieven den 14 April 1388 aan die van Hulst octrooi tot het heffen van een havengeld op den aanvoer van wijn, bier en andere dranken, mitsgaders op den turf, de kaas, de visch, het zout en alle de met de maat en het gewigt verkochte koopwaren, en zulks tot goedmaking der kosten van het voorschreven verlaat. In het jaar 1475 werd deze haven uitgediept, alsmede eene nieuwe sluis aangelegd, welke uitdieping andermaal in 1527 en 1549 heeft plaats gehad, telkens tot groot bezwaar voor de stad, die zich ook genoodzaakt zag, om door het verval van de oude sluiswerken, in het jaar 1562, nieuwe te bouwen, doch aangezien deze haven een geruimen tijd daarna zeer begon te verlanden, is zij, bij gebrek aan de noodige voorziening; veroorzaakt door zware rampen en tegenspoeden der stad en hare ingezetenen, zoo door oorlog als watersnooden overkomen, te eene male in verval geraakt, geheel gedempt en op den grond binnen de stad huizen gebouwd. Met deze haven had vroeger gemeenschap een waterloop, de Moervaart genoemd, komende uit de Moeren omtrent Hulsterloo, en loopende alzoo tusschen het begin der versterkte linie, aan de zijde van de Moerschans en het eerste bastion, van die linie zuidwestwaarts tot omtrent 120 schreden van decontrescarp aan de Beggijnepoort, alwaar zij door eene groote sluis in de

gemelde haven liep. Uit eene oude stadsrekening van het jaar 1541, nog in stads archieven berustende, blijkt, dat er op die vaart een zeker tol- of passagegeld door de stad werd geheven.

Deze Moervaart, sedert eeuwen niet meer bestaande, is er, na de reductie van 1645 eene andere vaart gegraven, insgelijks dien naam dragende, en haar begin nemende bij het fort de Zandberg, uit het verdronken land van Saftinghe, door een groot sas, met acht deuren, loopende alzo met eenige kromten en bogten naar de Moerschans, alwaar ook een sas, in tweeën verdeeld, met vier deuren lag; verder liep zij voorbij de schans tot aan de stadscontrescarpen, alwaar zij zich in twee armen verdeelde, de eene uitmakende de buitenvest van decontrescarpen, zich uitstekende tot aan de vervallene linie van communicatie van het fort Nassau; terwijl de andere zich ontlaste in eene bekwame kom of kaai, liggende even buiten de Beggijne-poort. Deze vaart, lang de eigenlijke stads haven uitgemaakt hebbende, is na eenige jaren onbruikbaar geweest te zijn, eerst bij de doorsteking van de polders Kieldrecht en de Clinge, gedurende den oorlog met Frankrijk, in de laatste helft der zeventiende eeuw, en naderhand, bij het doorbreken van de evengemelde polders, geheel vervallen, waarna de scheepvaart aan de Gentsche-poort, langs den bevoelden polder van Absdale, door het zeegat in den dijk van dien polder, ter plaatse, waar het fort Nassau heeft gelegen, plaats had. Toen dit middel van gemeenschap te water met Hulst, op het einde der vorige eeuw, door de indijking van den polder van Absdale, in 1788 en 1789, is verloren gegaan, heeft men gebruik gemaakt van de dusgenaamde Hulstervlakte, en die, door het aanleggen van een sas te Luntershoek, in eenen bevaarbaren staat gebracht; doch deze vaart verlandde welhaast, ten gevolge van de indijking van bovengemelden polder van Absdale en andere omstandigheden, dermate, dat zij voor de Scheepvaart onbruikbaar werd, zoodat de stad, sedert het jaar 1795, geens gemeenschap meer te water met de Schelde heeft gehad. Het graven van het kanaal van Neuzen naar Gent, in het jaar 1826, verlevendigde de hoop bij de ingezetenen van Hulst, dat welhaast deze gemeenschap zou worden hersteld, vermits het bedoelde kanaal, door eenen zijtak, gemeenschap moest hebben met de steden Axel en Hulst. Dit zijkanaal is werkelijk gegraven en was tot op een half uur afstands van laatstgemelde stad voltooid, toen de Belgische onlusten uitbraken, en de werklieden, die in de maand Augustus 1830 er aan arbeidden en meest uit Belgen bestonden, het werk verlieten. De gevolgen dezer onlusten, welke zich meer bijzonder in de plaatsen, aan de Belgische grenzen gelegen, deden gevoelen, zijn dan ook oorzaak, dat tot heden (1844) dit gestuurde werk, waaraan zoo veel schatten zijn besteed, niet weder is hervat, en de stad Hulst beroofd is gebleven van een middel van communicatie te water, hetwelk zeker veel tot herstel van haren niet zeer gunstigen toestand zoude bijdragen.

Hulst heeft meestal lichte en rechte straten. De Grootemarkt, nagenoeg in het midden der stad gelegen, is eene ruime vierkante plaats, waaraan de kerk der Hervormden, het Stadhuis en het voormalige Gouvernementsgebouw zijn gelegen. Op deze markt komen de voornaamste straten uit. Het midden daarvan vormt een vierkant aarden plein, omringd met arduinsteenen palen en welig groeiende lindeboomen. Rondom dit plein is de markt bestraat, en daarop wordt de weekmarkt gehouden. Voorts is er eene Vischmarkt; eene Hontmarkt; eene Broodmarkt; eene Paardenmarkt en eene

Beestenmarkt. De vier laatste markten worden echter niet meer gebruikt tot het einde, waartoe zij, volgens hare namen, oorspronkelijk schijnen bestemd te zijn geweest.

Behalve twee jaarmarkten, waarvan de eerste, de Meimarkt, den 28 April, en de andere, de Oogstmarkt, den 28 Augustus invalt, en beide acht dagen duren, wordt alhier nog eene weekmarkt gehouden, welke zeer druk bezocht wordt, zelfs door de bewoners van de naburige Belgische provincie Oost-Vlaanderen.

Te Hulst is een Kantoor der Brievenposterij, waarbij in 1830 eene speciale dienst, regtstreeks met België, is georganiseerd.

Onder de publieke gebouwen dezer stad verdient vooreerst vermelding het Stadhuis, in zijne geheele breedte aan de zuidzijde van de Grootmarkt gebouwd. Vroeger stond terzelfde plaatse een ander stadhuis, hetwelk in 1482, toen Hulst door de Gentenaren ingenomen en verbrand werd, mede in de asch werd gelegd. Kortens tijd daarna, en wel ten jare 1485, is het herbouwd, doch door de ingezetenen, in 1485, wederom in brand gestoken, bij gelegenheid, dat op den 2 Julij van dat jaar, een hoop krijgsvolk uit Gent, onder aanvoering van zekeren Engelschman Rosmar de Lances, zich bij verrassing in de stad gedrongen had, met oogmerk om er zich meester van te maken. Nadat de burgerij, die zich tegen dat krijgsvolk te weer stelde, hevig aangevallen en al vechtende in de straten meer dan 150 man, zoo dooden als gekwetsten, verloren had, maakten zich de Gentenaren met geweld meester van de sleutels der stadspoorten, welke zij uit de woning van den afwezigen Baljuw, tevens Bevelhebber van Hulst, hadden gehaald. Intusschen hadden de inwoners de alarmklok geluid, waardoor eene menigte landlieden de stad binnentrokken, en, met de burgerij gemeene zaak makende, op hunne beurt het binnegetrokken krijgsvolk aanvielen, waarbij van wederzijde nog velen werden gedood of gewond, tot dat de Gentenaren, eindelijk geen stand meer kunnende houden, zich in het stadhuis opsloten, gelijktijdig uit een der vensters een banier, een ontbloot zwaard en een paar ijzeren handschoenen, als teekenen van gezag, uithangende. De ingezetenen, hierdoor nog meer verbitterd, staken, met toestemming van den Magistraat, het stadhuis in brand. De woede der vlammen was zoo groot, dat het geheele gebouw oogenblikkelijk in brand stond en gemelde aanvoerder, met al zijn volk, in de vlammen omkwam, daar zij, die zich daaruit trachtten te redden, door het verbitterde gemeen weder in den vuurgloed terug gedreven werden.

Bij oetdooi van den 11 Mei 1528 verleende Keizer KARL V, Koning van Spanje, aan die van Hulst verlof en consent, om van stads goederen zooveel te verkoopen » tot de somma van honderd Carolusgulden, van twintig stuivers 't stuk 's jaers Losrente den penning ses-tiene en niet daaronder, omme de penningen komende en procederende van de voorsz. verkoping te besteden, beheeren, ende employeren tot der opmaeckinge van hun Scheepenhuise enz." Nog in hetzelfde jaar begon men aan dit nieuwe stadhuis te bouwen, hetwelk in 1534 voltrokken is, zoo als het zich thans nog vertoont, zijnde bijna geheel van hare grondslagen uit graauwen arduinsteen opgetrokken, en inwendig in ruime zalen en kamers verdeeld. Langs eenen dubbelen arduinsteen trap van twintig treden, voorzien van eene balie of leuning, insgelijks van graauwen arduinsteen gewerkt, kwam men op het bordes, op hetwelk eene groote poort toegang verleende tot

eene ruime zaal, voorzien van onderscheidene, kunstig uit eikenhout vervaardigde, gestoelten, langs den muur, regt voor den ingang aangebragt. In deze zaal, waarvan thans niets meer dan de vier muren over is, werd de vierschaar in hÿstraffelijke zaken gespannen. Ter regterzijde was de Gÿzelkamer en de Stads-Griffie, zijnde een verwulfd lokaal, in den toren gebouwd, met eene ijzere en zware eikenhoutendeur afgesloten, en waarin thans nog de stadsarchieven, waaronder zeer belangrijke geschriften en oorkonden voorkomen, alle nog gaaf en in goede orde, bewaard werden. Deze vierschaar verleende door eene dubbele deur toegang tot een Cipier- of Bodeskamertje, alsmede tot een ander lokaal, de Prokureurskamer genoemd, van welke twee vertrokken men door een portaal in de Groote-Raadzaal kwam, waarin men nog de overblijfselen van voormalige schoonheid ontwaard, zijnde zij geheel met eikenhouten, fraai gebeeldhouwde gestoelten omzet; gelijkvloers was een afzonderlijken ingang, geleidende naar twee vertrekken, tot verblijf verstrakende van eenen Conciërge, en nog eene ruime zaal, gediend hebbende tot het houden van verkoopingën, verpachtingen, vergaderingen van Gilden en tot andere einden. Onder het geheele gebouw zijn twee groote kelders, waarvan de toegang tot den eenen onder het berde en den anderen van binnen verciend wordt. Door verloop van tijden en het verarmen der stad, ten gevolge van de in bezitneming van Staats-Vlaanderen door de Franschen, in het jaar 1794, is dit in de daad fraaije gebouw dermate in verval geraakt, dat het welhaast geheel bouwvallig en onbruikbaar werd. In dien toestand is het een aantal jaren gebleven, doch sedert eenigen tijd is door de ijverige bemoeijingen des stedelijken bestaurs een plan beraamd tot den epbouw van het stadhuis en werkelijk is de stad, bij Koninklijk besluit van den 19 Februarij 1844, no. 89, gemachtigd, om aan dit plan de vereichte uitvoering te geven, zoodat men eerstdaags de publieke aanbesteding der bedoelde herstellingswerken te gemoet ziet. Gedurende de negen jaren tijds, dat Hulst, na de omwenteling van 1850, door militairen msagt is bezet geweest, hebben de nog eenigermate bruikbare gedeelten van dit gebouw, tot huisvesting van militairen, tot proweest, of tot berging van militaire voorwerpen gediend. Thans dient het, behalve tot het bewaren der stadsarchieven, tot niets meer. Aan de westzijde van dit stadhuis staat de toren, in 1439 gebouwd, zijnde een kolossaal vierkant gebouw, mede van graauwen arduinsteen en met muren, hebbende eene dikte van 132 Nederlandsche duimen, opgetrokken. De omgang was voorheen met eene halie omringd, op dezelfde wijze in arduinsteen bewerkt, als de leuning van den trap, leidende naar de poi van het stadhuis. Dezen toren was gedekt door eene fraaije lantaren van blaauwen arduinsteen kunstig, zonder eenig houtwerk gebouwd, en waarin een alagwurwerk hing. Boven deze lantaren was enen tweeden omgang, gelijk aan de eerste, en de toren vervolgens met eene peervormige spits gedekt, op welke een vergulden adelaar met de keizerlijke kroon prijkte, soo men wil ter herinnering dat Hulst, in zeer oude tijden, onder het keizerrijk zoude behoord hebben, waarvan het bij de Graven van Vlaanderen ter leen werd gehouden. Deze toren is, ten jare 1806, door de Franschen, tot aan het voetstuk der lantaren, op den eersten of ondersten ummeegang, afgebroken, en daarop een zoogenaamde *sensphore* of seinpaal geplaatst, zijnde daarna het uurwerk en de klok publiek verkocht.

Aan de zuidzijde van den toren staat een oud gebouw, oorspronkelijk tot Vleeschhuus gediend hebbende, als wanneer het ook een uitgang gehad heeft langs de deur, welke nu tot den grooten kelder onder het stadhuis toegang verleent. Dit gebouw wordt thans tot eene Stads waag gebruikt. Daarneven, eenigzins vooruitspringende, stond de Hoofdwacht, in 1778 gesticht en in 1823 tot eene Stadschool ingerigt.

Het zogenaamde Landshuis, staande aan de zuidzijde van de *Steenstraat*, is, in het jaar 1655, op den grond van het oude Landshuis gesticht. In dit gebouw, waarop een torentje met slagruwerk staat, hield, vóór de inlijving van Staats-Vlaanderen in Frankrijk, de Magistraat van Hulster-Ambacht hare vergaderingen; thans dient het tot Stadhuis. Men komt er in langs eenem dubbelen arduinsteenen trap, waaraan ijzeren leuninggen. Boven den ingang waren uitgebeiteld de, in blaauwen arduinsteen bewerkte, wapens der Algemeene Staten en van Hulster-Ambacht, door eenen band of strik vereenigd, welke wapens, door den moedwil der Franschen, uit de schilden zijn weggekapt. In het voorportaal hangen zeven portretten, waarvan dat met open helm, versierd met Oranjepluimen en omhangen met de Deensehe Ridderorde van den Olifant, is dat van Graaf *HARDIK VAN NASSAU*, eersten Gouverneur van HULST na de reductie, overleden den 7 November 1652. Een ander is dat van den tweeden Gouverneur van HULST, *GISEBRECHT VAN HARDENBROEK*, overleden den 18 October 1658, hetwelk zeer beschadigd en bijna onkennelijk is. Voorts vindt men er de beeldtenis van Hoof *JACOB VAN DER MEER VAN BERENBRECHT*, derden Gouverneur van HULST, overleden den 14 November 1661, en het portret van *MAURITS*, Prins van *Oranje*. Een ander is denkelijk dat van den Aartsbischop *ALBERTUS VAN OOSTERLIK*, in Kardinaals- of Geestelijk gewaad. Van de beide overige weet men niet juist na te sporen van wie zij zijn. Het eene is vermoedelijk van een der oudste Gouverneurs; het andere van eenen der *Prinsen van ORANJE*, in jeugdigen leeftijd. In de groote zaal, weleer de *Vierschaar*, ter rechterzijde bij het inkomen, is een op marmeren kolommen rustende schoorsteenmantel, waarboven eene schilderij van *JORDANS*, in het jaar 1665 geschilderd, welke niet zonder verdienste is, eene allegorische voorstelling van de gerechtigheid verbeeldende: men ziet er eenen krijgsknecht, hebbende eene rol in de hand, waarop de woorden uit Deuteronomium, hoofdst. 1, vs. 16, staan geschreven, op welke door eenen grijsaard, in geestelijk plegtgewaad, met eenen staf gewezen wordt. Ook op de zijstukken van den vooruitspringenden schoorsteenmantel zijn, waarschijnlijk door denzelfden kunstenaar, dergelijke zinnebeeldige voorstellingen geschilderd. Overigens wordt in die zaal eene schilderij bowaard, welke vroeger in eene der zalen van het oude Stadhuis hing, verbeeldende een gezigt op de stad *Hulst*, van uit den polder de *Clinge* genomen. Aan den voet dezer schilderij leest men: „Als men dusent ses hondert acht en twintich sach geschreven, doen heeft *CONRARD DE VOS* van *Hulst* ghebarene, dese schilderij wt liefde ghemaeckt ende ghegeven aan de stad tot een eenwighe memorie.” Voor het overige heeft dit gebouw, waarin, behalve de zolders, negen vertrekken gevonden werden, niets merkwaardigs.

Vroeger stond ook aan de westzijde van de *Markt* het zogenaamde Gouvernements- of Kommandeurshuis, waarin de militaire Gouverneur, als Opperbevelhebber van het krijgsvolk der vesting en anderhoorige sorten zijn verblijf hield. Het was, zoo niet het fraaiste,

dan toch eene der schoonste gebouwen van de stad, voorzien van ruime vertrekken, stallingen en eenen fraaijen tuin. Dit huis kwam voor 1796 der stad en Hulster-Ambacht elk voor de helft toe, doch moest op kosten van het gemeene land onderhouden worden, zijnde de aannemer van 's lands werken met het opzigt daarover belast geweest. Na de inbezitneming van Hulst door de Franschen, in 1794, is dit gebouw zeer in verval geraakt en als het ware geheel verlaten, zoo dat het opvolgende heeft gediend tot verblijfplaats van krijgsvolk en van ieder, die er zijnen intrek maar in wilde nemen, tot dat dit gebouw eindelijk, onbewoonbaar geworden zijnde, met de erve, in October 1818, door de Genie, aan de meestbiedende, publiek is verkocht, hetwelk anderhalf jaar later ook met den uitgestrekten tuin het geval is geweest. Dit gebouw, tot een fraai, bijzonder woonhuis herbouwd, wordt thans bewoond door den eigenaar den Heer WILLEM SETBLITZ, Wethouder der stad.

- Bijzonder onderscheidt zich, onder de publieke gebouwen van Hulst, de Kerk, een voortreffelijk gebouw van graauwen arduinsteen, en in eene kraiswijze gedaante opgehaald, staande aan de *Markt*. Zij was vóór de Hervorming aan den H. WILLIBROEDUS, eersten Bisschop van Utrecht, toegewijd, welke, volgens de overlevering, die van Hulst van het heidendom tot het christendom zoude hebben bekeerd, wordende dan ook nog heden ten dage, den naamdag van dien Heilige, op den 7 November van elk jaar, met kerkelijke plagtigheid gevierd; terwijl zijn beeld, levensgrootte, tegen een der pilaren in de R. K. kerk is geplaatst. De kerk heeft van onds gerassorteed onder het bisdom van Utrecht tot in 1859, als wanneer zij, bij de oprigting der nieuwe bisdommen in Nederland, onder dat van Gent is gebracht. Van de eerste stichting dezer kerk zijn geene bescheiden voorhanden. Men kan daarvan zelfs niets bij gissing bepalen. Waarschijnlijk is, bij den sellen brand van 1468, waarvan hierna zal worden gesproken, deze kerk geheel afgebrand en dus later herbouwd. Zij was van onds her eene parochiekerk, welke parochie zich ver huiten de stad in Hulster-Ambacht uitstreckte, en verdeeld was in zeven wijken of bezetten, begrijpende de navolgende landen en polders, te weten: Lamswaarde, Dullaert, Oost-Vogelpolder en West-Vogelpolder, Havenpolder, Stoppeldijk, Absdale, Hulster-Nieuwland, Ferdinandus-polder, Clinge, Kieldrecht, Langendam, Oude-Graauw en Nieuwe-Graauw, welke te zamen de Hulstersche parochie uitmaakten, van welke de inwoners in het geestelijke onder deze kerk behoorden, zoodanig, dat de Tiendheffers van gemelde landen, bedragende wel twaalf duizend gemeten (8547 bund. 20 v. r.) lands, gehouden waren niet alleen jaarlijks bij te dragen tot het onderhoud der kerk (welke verpligting gewoonlijk echter voor eenige jaren werd afgekocht), maar uit krachte der ordonnantie, door de Aartsbisschopen ALBERT en ISABELLA, ten jare 1615 uitgegeven, zelfs verplicht waren om, ingeval van brandschade of andere rampen, tot herstelling der gemelde kerk te contribuëren; hebbende H. H. M., ondanks de sterkste doleanciën van die van het ambacht, bij resolutie van 6 December 1663 (das nog na de reductie van het jaar 1648), dien ten gevolge den voornoemde Tiendheffers de verpligting opgelegd, om tot herstel dezer kerk, welke door den brand van 20 November van dat jaar zoo zeer geleden had, zoo als hierna vermeld wordt, het inkomen van twee jaren hunner tienden, binnen zes jaren te betalen, telken jaar een derde, bij te dragen. Vóór het overgaan der stad, in het jaar

1645, werd deze kerk door eenen Pastoor bediend, welke den titel van Landdeken voerde, en uit de tienden van het kapittel van Kortrijk werd betaald, als hebbende dit kapittel het *Jus patronatus*; voorts door eenen Onder-Pastoor en twee Kapellanen, welke uit de goederen van den Obyts bezoldigd werden. Vóór den tweeden brand van het jaar 1662, waren er in deze kerk onderscheidene prachtige grafsteden en daaronder eene van ALBERT, Markgraaf van *Baden*, gesnield in eenen veldslag voor den Roomsche Koning MAXIMILIAAN, ten jare 1488. Na den brand was alleen nog overgebleven een gedenkteeken, opgericht ter eere van JACQUES D'HEYNIS, Gouverneur en verdediger dezer vesting, bij het beleg van 1645, zijnde diens afbeelding, benevens die zijner gemalin, geknield en behangen met hunne stamwapens, uit witten steen gehouwen, op dat gedenkteeken aangebragt geweest; van dat kunststuk is thans niets meer te zien. Voorheen was aan de noordzijde van het koor het marmeren praalgraf van LEODGARIE CARDON, eertijds Pastoor alhier; doch ook dit gedenkstuk is verdwenen, en de plaats, alwaar het gestaan heeft, in de R. K. kerk alleen nog aangewezen, door eenen blaauwen marmeren steen in den muur, in eene kapel, omtrent achter het hoog-altaar gemetseld, doch waaruit het opschrift, hetwelk in koperen letters in het schild schijnt te hebben gestaan, zoo mede de wapens en verdere versierselen; door de schendige hand der Franschen zijn weggekappt en vernietigd. De kerk was verdeeld in een zoogenaamd koor, eene wandelkerk en eene preekkerk; zijnde het koor en de wandelkerk, in het jaar 1806, aan de R. K. afgestaan, waarvan hierna zal worden gesproken.

De oppervlakkige beschouwing van het inwendige van dit gedeelte der kerk door de Hervormden in gebruik, waarvan wij nu in de eerste plaats zullen spreken, doet duidelijk ontwaren, dat het op verre na niet is voltooid, daar wel de panden of zijgaugen, maar niet het binnenste of schip der kerk, met een steenen gewelf is gedekt, zijnde dit laatste alleen door eene houten zoldering van het dak afgescheiden; terwijl de pilaren, waarop het verwul van het schip zoude hebben moeten rusten, reeds zijn aangebragt en gereed gemaakt schijnen om het gewelf te ontvangen; welke zoldering, benevens de gewelven der zijpanden, door middel van eenen, in eenen zijmuur aangebragten, kunstig uit blaauwen arduinsteen gewerkten trap, kunnen bezocht worden. Deze kerk is luchtig gebouwd, rustende op twaalf pilaren, aan beide zijden voorzien van eene dubbele rij van drie en twintig boogvensters, die met de drie in den voorgevel aangebragte ramen, een helder licht in het gebouw verspreiden. Boven den ingang en tegenover den sierlijk in hout gebeeldhouwdens predikstoel, eenen beker op zijn voetstuk voorstellende, is een walluidend fraai orgel, van zestien voet grootte, met dertien sprekende registers en een aanhangend pedaal. Vroeger was het slechts een achtvoets werk, doch is in 1704 aanmerkelijk verbeterd en in den tegenwoordigen staat gebragt. Nog kort geleden waren aan den ingang van buiten twee zijpanden of zijmuren zigbaar, die schenen bestemd te zijn geweest tot grondslagen eener portiecke, doch welke, voor zoo veel wij hebben kunnen nagaan, nimmer is voltooid geworden. Deze zijmuren zijn in de maand Augustus 1841 afgebroken; terwijl als eene merkwaardigheid vermelding verdient, dat door de werklieden, bij het afbreken daarvan, van binnen in het muurwerk, in eenen hollen steen, zijn gevonden drie muntstukjes, te weten een van zilver, zijnde een Fransche stuiver van LOUWIS XII, denkelijk als Hertog

van Milaan geslagen, hebbende aan de eene zijde tot randschrift, rondom het wapen van Frankrijk, *Ludovicus Rex. Francorum Mili Duc.*, en aan de keerrijde, rondom het kruis: *Sit nomen Domini Benedictum.* Deze munt staat bij van Loos aangetekend, als hier te lande in het jaar 1544 gangbaar geweest te zijn, tot de waarde van een blank 4 myten Vlaamsch (5 centen). Zij is vermoedelijk geslagen tusschen de jaren 1499 en 1515. De twee andere zijn koperen munten van twee myten, zoo het schijnt van Luxemburg, geslagen omtrent het jaar 1500. Rond het geheele gebouw was een, met eenen muur omringd, kerkhof, waarop echter sedert het jaar 1829 niet meer is begraven, als wanneer, even buiten de Dubbelepoort, eene nieuwe begraafplaats is aangelegd, van welke ongeveer drie vierde gedeelte aan de R. K., en de overige ruimte aan de Protestanten tot rustplaats verstrekt. In het jaar 1841 is de muur rondom het oude kerkhof afgebroken en het terrein met opgaande lindeboomen omringd, terwijl het met partijen bloeiend heestergewas, in den smaak van eenen Engelschen tuin is aangelegd en beplant.

Het eerste gesticht dat er te Hulst, tot uitoefening van de R. K. godsdienst bestaan heeft, was eene Kapel, aan den H. PIRRAUS toegewijd. Wij vinden van de stichting dezer kapel niets vermeld, doch dat zij van oude dagtekening moet zijn blijkt daaruit, dat zij ten tijde van de invallen der Noormannen verwoest zijnde, door ROBERT, bijgenaamd *de Fries*, Graaf van *Vlaanderen*, in 1071, wederom is herbouwd geworden. Bovendien is het ons gebleken, dat BORNHANS, de drie en twintigste Bisschop van Utrecht, in 1108, aan het kapittel van St. Salvator te Utrecht, onder meer anderen, ook ecclesiam de Bochalt, ecclesiam de Assenede, ecclesiam de Axle et capellam de Hulst schonk. Deze kapel moet gestaan hebben op den hoek van de *Vischmarkt* en het straatje, eertijds de *Vlasmarkt* genoemd, op de plaats, alwaar het huis staat, thans het eigendom van den Heer P. W. JOUR, zijnde dit in de bewijzen van eigendom nog de St. Pieterskapel genoemd. Na de reductie van 1645 hebben de R. K. eerst hunne godsdienst uitgeoefend in eene kapel en vervolgens in eene schuurkerk, gestaan hebbende aan het einde van de *Bierkaaistraat*, welk gebouw, thans nog aanwezig, tot eene schuur gebruikt wordt. Deze kerk is lang bediend geweest door eenen Priester uit het klooster der Recolletten te St. Nicolaas, in het Land van Waes, doch, volgens de resolutiën van de Algemeene Staten van 19 Julij 1750 en 12 Maart 1751, is zij, na het overlijden van den laatsten Priester, door wereldlijke Geestelijken bediend. De gemelde schuurkerk te klein geworden en niet meer geschikt zijnde voor de eeredienst eener zoo talrijke R. K. bevolking, is, in het jaar 1806, het koor en de wandelkerk van de Hervormde kerk aan de R. K. afgestaan, die haar op eene doelmatige wijze voor hunne eeredienst hebben ingerigt. Het is een luchtig gebouw, rustende op eene dubbele rij van twintig kolommen, en waarin, behalve het hoog altaar, nog drie andere altaren gevonden worden, als een ter linkerzijde, ter eere van het H. Kruis, een ter rechterzijde, ter eere van den H. Arnout, en een daar achter, ter eere van O. L. Vrouw, zijnde dit laatste uit de vroegere schuurkerk alhier overgebracht. De kerk is ingameld jaar mede van een orgel voorzien, zijnde een acht voets werk, met zeven voluit en vijf halve sprekende registers. Het gebouw is in de laatste tien jaren aanmerkelijk verfraaid en versierd. In het jaar 1835 zijn daarin twee nieuwe biechtstoelen en, in 1838, een fraai in

eikenhout gebeeldhouwen predikstoel aangebragt; terwijl in 1841 en 1842 het geheele gebouw inwendig is beschilderd en daarbij senige beelden en sieraden zijn gevoegd, waaronder uitmunt een, in October van laatstgemeld jaar, aan de kerk geschoonk kruisweg, bestaande in veertien schilderijen, door FRANCISCUS DE LOOZE, te St Nicolaas geschilderd, en in schoone vergulde lijsten gevat. Vier schilderijen, in het voorste gedeelte der kerk, tegen den toren hangende, de H. H. BARTHELEMEUS, PETERUS, JOHANNES en SIMON, ten voete uit, en in levensgrootheid geschilderd, voorstellende, worden als zeer verdienstelijke stukken geroemd; jammer, dat zij door eene onkundige hand met een onniver vernis bestreken zijn, waardoor zij veel van hare waarde verloren hebben. Deze schilderijen versierden weleer eens der zalen van het stadhuis. In het midden van het geheele ligchaam der kerk prijkt zij met eenen, op vier geweldige pilaren rustende; fraaije toren, welke, na die van Middelburg, voor de schoonste van geheel Zeeland gehouden wordt. Nadat de stadstoren, tot drie malen toe, namelijk in de jaren 1468, 1562 en 1663 was afgebrand, heeft men, in het jaar 1666, met den herbouw van den tegenwoordigen toren eenen aanvang gemaakt, zoo als te zien is uit het opschrift in eenen witten steen, boven den trap, aan het zoogenaamde Horologiekamertje in den muur gemetseld, bestaande uit de woorden: *Begint met Godt 1666*; terwijl op de balustrade van den eersten of ondersten ommegang dit tweeregelig versje te lezen staat:

BERNARDUS MARS VAN ARLAT ONSPOREN

HEEFT OMSCHAKT DREES THOREN 1666.

Wij vinden aangeteekend, dat de eerste steen van den toren is gelegd door BENJAMIN DE BEAUFORT, vermoedelijk dezelve, welke dit werk ook aan de Beggijne-poort verrigt heeft. Het dak of de kap rust op acht net bewerkte pilaren van graauwen arduinsteen, rond welke eene van denzelfden steen vervaardigde ballustrade is aangebragt. Tusschen deze pilaren ziet men de wapens van Vlaanderen, van de Vereenigde Nederlanden, van Hulst en van Oranje in blaauwen arduinsteen uitgehouwen. Boven de kap is eene tweede, voortijds van hout, doch thans van ijzer vervaardigde ommegang, boven welke een goed uurwerk en klokkenspel, het eenigste dat in Staats-Vlaanderen gevonden wordt, is geplaatst, bestaande, behalve de uurklok, uit acht en twintig klokken, beginnende van C tot F, meestal gegoten uit de spijs van de gesmolte en gebarste klokken, bij den laatsten brand vergaderd. Voorts hangt in den toren nog eens welluidende luiklok, te Hulst gegoten, waarop men het volgende leest:

J. H. GALLANDAT EN BARON VAN RADE, BURGHMEESTEREN, AUBERT EN GAULAARD N'ONT FONDU 1822 (d. i. ALBERT EN GAULAARD hebben mij gegoten).

Boven het klokkenhuis verheft zich de peer en het kruis, waarop een vergulde Nederlandsche leeuw prijkt. Van den tweeden ommegang kan men met helder weder de steden Gent, Antwerpen, Bergen-op-Zoom, Middelburg, Vlissingen en Goes ontdekken.

Voorheen bestond te Hulst een Minderbroeders, daarna Observanten-klooster, volgende den regel van den H. FRANCISCUS. Dit klooster stond eerst even buiten de *Assche-poort*, doch, in verval geraakt zijnde, heeft Heer JOEST VAN CRUYSSINGEN, Ridder, Raad en Kamerling van FILIPS de Goede, Hertog van Bourgondië, met toestemming van den PAUS, het in 1488 herbouwd, doch in 1488, op de geruchten van de aannadering der Gentenaren, tot behoud der stad weder afgebroken.

Daarna is een ander klooster, binnen de stadsmuren, op een stuk gronds, de Schelphoek genaamd, omtrent de toenmalige Kewi gelegens, en tot dat einde van de stad aangekocht, gebouwd, hetwelk met de daartoe behorende kerk, bij de algemeene beeldstorming in 1586, bijna geheel vernield, doch in 1596, na de overgave der stad aan de Aartsbisschop, weder tamelijk hersteld werd. Voor 1645 en eenigen tijd daarna, was dit klooster nog in wezen, hoewel de Geestelijken zich, onmiddellijk na de reductie, naar Vlaanderen hebben begeven. Het was een fraai gebouw, met gemakkelijke en uitgestrekte tuinen omringd, doch vervolgens door het gemeene land aan zich getrokken zijnde, is het verkocht en de grond in cijns uitgegeven, behalve de kerk, in 1627 gebouwd, die langen tijd tot een landsmagazijn is gebruikt geweest, en eindelijk, in het jaar 1821, geheel is gesloopt. De grond, waarop die kerk gestaan heeft, is thans een moestuin, terwijl een gedeelte der gebouwen, na verloop van tijd, is ingerigt tot eene bierbrouwerij, tegenwoordig nog in werking en toebehoorende aan de Heeren NARR en WAURAS. Na de reductie, en wel ten jare 1655, is het grootste der gebouwen van dit klooster tot een Weeshuis verbouwd, waarin onderlooze kinderen van drie jaren en daarboven, uit ouders te HULST geboren en tot hiertoe bij de ingesaten, voor rekening van de diakonie, besteed, werden opgenomen en verzorgd, benevens zoo vele onderlooze soldaten-kinderen als men kon onderhouden, waartoe door de militaire Officiëren der bezetting jaarlijks eenige vrijwillige giften verstrekt werden. Dit weeshuis is in stand gebleven tot kort na de komst der Franschen in 1794, als wanneer het door verschillende omstandigheden, voornamenlijk door het aanzienlijk verlies van inkomsten, ten gevolge van den veranderden staatkundigen toestand dezer landen, geheel is te niet gegaan. Dit gebouw, thans nog het eigendom der Hervormde diaconie, en 's Gravenhof genoemd wordt, is daarna tot een Militair-Hospitaal gebezigd, welke bestemming daaraan ook gegeven is na den opstand in België, als wanneer het, op 's lands kosten, eenige verbeteringen heeft ondergaan, en op eene allesins doelmatige wijze voor eene tijdelijke garnisoens-ziekenzaal is ingerigt, waartoe het ook tot op het vertrek der laatste troepen, in 1859, heeft gediend. Tegenwoordig staat dit gebouw ledig; terwijl de voormalige uitgestrekte kloostertuinen in moeshoven zijn herschapen, welke tuinen zijn omringd door de overblijfselen van den ouden kloostermuur, in welken nog de nissen zichtbaar zijn, waarin de beelden der Heiligen geplaatst zijn geweest.

In de voormalige voorstad *de Witte Weel* moet vroeger ook een Beggijnhof geweest zijn, waarna de tegenwoordige Beggijnepoort en Beggijnestraat nog den naam voeren. Wij vinden deswege geene bijzonderheden aangeteekend, dan alleen, dat eene dienst van de H. AENRA in dat klooster was gesticht.

In het midden der veertiende eeuw heeft alhier een Gasthuis of Hospitaal bestaan, waarvan de Hospitaalstraat — nu de Gentsche straat en poort — haren naam droegen, als hebbende dit Hospitaal in die straat gestaan. In dit gesticht werden certijds vreemde en arme reizigers, gedurende drie dagen om Gods wille gehuisvest en gevoed, en het werd bestuurd door Nonnen van de Augustijner orde, die er ook eene school hielden voor arme kinderen. De vrij aanzienlijke inkomsten van dit gesticht bestonden in renten, landen en cijnsen, door de liefdadigheid van godvruchtige lieden daaraan geschonken. De Geestelijke Zusters, na verloop van tijd uitgestorven, en de gebouwen in

groot verval geraakt zijnde, zijn dese laatste, in de jaren 1602 tot 1603, aanmerkelijk hersteld en verbeterd en daarbij een ziekenhuis gevoegd, waarvan de zorg aan Gasthuis-Nonnen uit het St. Elisabeths-Gasthuis van Antwerpen daartoe verzocht en aangenomen, en, op zekere voorwaarden, door den Bisschop van Gent, PETRUS DAMANT, den 3 April 1604, bekrachtigd, was toevertrouwd. Dat hospitaal en verder daartoe behoorende gebouwen, benevens de vaste goederen en inkomsten, zijn, na de reductie van 1645, aan het gemeene land geraakt, en vervolgens in onderscheidene bijzondere woningen verbouwd, zoe dat daarvan niets, dan de herinnering is overgebleven. Zij maakte de blok huizen uit, staande in de *Gentschestraat*, tusschen de tegenwoordige *Beestenmarkt* en den *Stadswal*, van achter uitkomende aan den *Vestdijk*, nu het Houtenkwardier genaamd.

Ondtjds bestond hier ook een Gemeen Armen- of Heilige Geesthuis, aan het eind van de *Potterstraat*, van achteren uitkomende tegen de stadswallen, gebouwd in 1549 en 1550, op den grond, waar later het Arsenal heeft gestaan, hetwelk in het jaar 1808 gesloopt is. In dit gesticht werden arme onderlooze kinderen gehuisvest, en uit de inkomsten aan behoeftigen onderstand verstrekt. Deze inkomsten, bestaande in bezette renten, tarwe- en koorntienden, landertjen, cijnsen enz., zijn, na de opheffing van het gesticht, aan de diaconie toegevoegd. Van de gebouwen is thans niets meer te zien, en de gronden zijn tot moeshoven aangelegd. Onderscheidene Geestelijke Heeren, die elders en buiten het gebied van den Staat hunne kloosters hadden, doch in Hulster-Ambacht aanzienlijke goederen en tienden bezaten, hadden ook binnen de stad uitstekende gebouwen of refugiën, als de Refuge van de abdij van Baudelo, van ouds genaamd het Hof van Baudelo (zie dat woord), hebbende eenen ingang nevens het stadhuis, en prijkende met een spits torentje. Dit gebouw, thans nog het Hof genaamd, schijnt in het jaar 1584 tot een hospitaal te zijn gebruikt geweest, waarin vele Spaansche, Italiaansche en andere zieken en gekwetsten, zelfs hoogere en mindere Bevelhebbers zijn verpleegd. Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de Douairière Baronneess van RABE; voorts een Refuge van de abdij van Dninen, staande in de *Steenstraat*, tegen over het Landshuis, waarvan het hoofdgebouw, waarop mede een toren staat, thans bewoond wordt door den eigenaar den Hoer NORBERTUS FRANCISCUS VERDURMEN, en eindelijk de Refuge van de abdij van Cambron, gesticht in 1568, staande in de *Overdamstraat*, thans gedeeltelijk gebruikt wordende tot pakhuis en gedeeltelijk tot huisvesting van behoeftige lieden, doch waarin nog duidelijk de sporen sigtbaar zijn van de voormalige bestemming. Dit gebouw is thans het eigendom van Mejufvrouw de wed. JAN PIETER WAUTERS.

Bertjds bestonden in Hulst drie Schuttertjen, als: van den Voetboog (St. Joris), van den Handboog (St. Sebastiaan), en van de Bussehe (St. Christoffel).

De Graven van Vlaanderen hebben deze schuttertjen met verschillende voorregten begiftigd; jammer dat de opene brieven, deswege uitgegeven, bij de belegering en overgave dezer stad, in 1645 meerendeels zijn te zoek geraakt. Van eerstgemelde schuttertj wordt reeds gewag gemaakt, op het jaar 1213. Ofschoon de oude bescheiden van dat genootschap verloren zijn, vinden wij echter op stads griffie eene resolutie van de Regering van Hulst, in dato 9 October 1657, waarbij het sedert de reductie te mist gegane gilde van St. Joris, op nieuw wordt hersteld

en de Magistraat, zich als beschermers daarvan verklaarde, terwijl zich verscheidene personen van hooge geboorte en aanzien als broeders hebben doen inschrijven.

Van de Schutterij van St. Sebastiaan vinden wij aangeteekend, dat de broederschap ten jare 1300, » had opgesteld een landprijs daer- » over beroepen en verschenen waeren, die van vele andere steden, » hebbende die van Gent zeven silveren schaeckels tot prijs bekomen." In het begin der vorige eeuw, bestond er nog onder de papieren van deze broederschap zeker handvest van FILIPS, Graaf van *Vlaanderen*, den 18 December 1445 te Gent gegeven, » waarbij aan den Koninck, » Dekens en Gildebreeders alsdan en de naemaels sijnde, wert toege- » staan te mogen dragen eenderley soorten van roecken, klederan en de » caproenen van sodanigen couleure als hun soude behagen;" zoo mede een brief van MAXIMILIAAN, Roomsche Koning, en van den Aartsbierg FILIPS zijn zoon, Grave van *Vlaanderen*, gegeven binnen Hulst den 26 Junij 1486, behelzende nog verscheidene andere voorregten.

De Schutterij van de Bussche of Kloveniers (1) is te Hulst opgerigt eenigen tijd vóór het jaar 1530, ten welken jare Keiser KARL V, den 22 September, aan die van Hulst heeft vergund: » dat sy sullen » mogen opstellen en erigeeren eene broederschap ende gilde van den » Couleuvre ter eere van Mijn Heere SIXTUS CANNONIER, behoudelyck » dat die gene, die in 't selve gilde ontsaen sullen worden, sullen » wesen goede paisible mannen van goede faeme en renommé, machtig » ende idoine deselve Couleuvre te voeren ende hanteren, ende ten » desen fyne sullen mogen dragen kledingen van paruren ende levryen » als sy sullen willen kiezen, om allene in onse landen ende heer- » lykheden mogen gaan te schietspele met hare parure, kledingen » ende Couleuvre om prys te winnen, ende andersints, sonder mis- » beuren." Hebbende genoemde Keiser, bij nader octrooi van den 20 Junij 1531, de wetten van deze broederschap goedgekeurd. Deze Schutterij, uit de aanzienlijkste inwoners bestaan hebbende, was nog in vollen bloei op het einde der vorige en in het begin dezer eeuw. Van deze drie Schutterijen bestaat alleen nog die van St. SEBASTIAAN, doch slechts in naam, als zijnde daarvan nog maar eenige weinige leden over.

Vroeger moet er te Hulst ook eene Rethorijkerskamer zijn geweest, het Gilde van de Heilige Transfiguratie genoemd. Van deze instelling en de voorregten dezer broederschap hebben wij geens bescheiden kunnen vinden; doch, in het jaar 1496, is te Antwerpen een groot feest van Rethorijkers gevierd, waartoe acht en twintig kamers uit Brabant, Holland en Zeeland waren bijeen gekomen, en waaronder ook die van Hulst wordt genoemd.

Behalve een Muziekgenootschap, onder de zinspreuk: *Harmonie*, tellende 26 werkende en 35 honoraire leden, bestaan er te Hulst geene inrigtingen van wetenschap of kunst, noch gestichten van liefdadigheid. Er is echter eene Afdeeling der Maatschappij van Weldadigheid.

Onder de vermaarde mannen, te Hulst geboren, mogen worden geteld:

De Godgeleerden: CORNELIUS JAKENUS, geb. in 1510, † in 1576, als eersten Bisschop van Gent, na, ter liefde zijner geboortestad,

(1) Eigenlijk Colubryniers, naar de vroegste benaming der esophanen. Zie de wege onder andere J. AN UTRECHT DREZSELHUIS, *Wandelingen door het Aland Walshoven*, 26. 27.

twee beurzen te hebben gesticht, waaruit twee zijner bloedverwanten en bij ontstentenis twee inboorlingen van HULST hunne studien, in het Seminarium te Gent, konden bekostigen; ANTONIUS VAN HULST en CORNELIUS COLONENS eigenlijk CORNELIS VAN KRULCK, Pastoor der parochiekerk van HULST, die, onder andere werken, de *Vertrouwende Redevoering van St. JAN CHRYSOSTOMUS*, in alle tegenspoeden, in de Vlaamsche taal heeft overgezet.

Den Taalgeleerde JOHANNES GERULPHUS of GEROLFS, † in 1605, als Vicaris in het Karthuisklooster te Leuven, na vele geleerde werken te hebben geschreven.

Den Geschiedschrijver ADRIANUS BUTIUS, eigenlijk ADRIAAN DE BUT of BUTZ, Geestelijkheid in de abdij van Duinen te Brugge, geb. in 1453.

De Schilders: *ÆGEDIUS MOSTARDUS* (GILLIS MOSTAART); diens broeder FRANCISCUS MOSTARDUS (FRANS MOSTAART); PAULUS DE VOS, en diens broeder CORNELIS DE VOS.

De fortification der stad, in het jaar 1487 bijna voltooid zijnde, zijn door MAXIMILIAAN, Roomsche Koning bezocht. De Gentenaars, destijds oproerig geworden zijnde tegen den Koning, werden door de dappere bezetting van HULST, bestaande uit meer dan 1200 Walen en Duitsche troepen, aangevoerd door den Gouverneur ALBRECHT VAN DACKENHUYCK, zoodanig in bedwang gehouden, dat zij tot brandschatting, over de gebouwen en molens, buiten de stad staande, maandelijks 4000 gouden schilden (9600 guldens) moesten opbrengen. De Gentenaars, om zich van dezen last te ontheffen en zich op de stad te wreken, vielen haar, in 1488, onverhoeds aan, doch werden door de welberadenheid en den moed van de bezetting afgeslagen. Zij vernieuwden hunne pogingen tot het bemagtigen der stad weder in het volgende jaar, aanvankelijk met beter gevolg, zoodanig dat zij de vesting, gedurende enige dagen, ingesloten hielden, doch door den dapperen tegenstand, welke zij van binnen ondervonden, waren zij eindelijk verplicht onvrugter sake af te trekken. In 1491 gelukte hun aanval beter; zij belegerden de stad op nieuw; namen haar den 10 Julij stormenderhand in, maakten alles buit en dreigden vervolgens de stad aan vier hoeken in den brand te steken, welk onheil werd afgekocht voor 700 ponden Vlaamsch (4200 guld.), de eene helft dadelijk te voldoen, waartoe het zilverwerk uit de groote kerk en uit het klooster der Observanten werd besteed; terwijl de andere helft eenigen tijd daarna moest worden voldaan, tot verzekering waarvan zij eenige der voornaamste ingezetenen, als gijzelaars medevoerden. In Augustus 1492 de vrede, in de geschiedenis onder den naam van de *Pays van Kadsant*, tusschen den genoemden Roomsche Koning en den Aartshertog met die van Gent gesloten zijnde, werd aan de stad de onbetaalde helft der beloofde brandschatting kwijtgescholden en werden de gijzelaars terug gezonden. De stad bleef daarna in rust en van alle vijandelijke aanvallen van buiten bevrijd, tot tijdens de Nederlandsche beroerten, omtrent de zestiende eeuw, waardoor de zaken van staat zoodanig veranderden, dat de grafelijkheid onder den Koning van Spanje, binnen deze stad, op nieuw de overhand verkreeg tot in 1678, als wanneer HULST weder in de magt der Gentenaars is gekomen, en daar wij nergens van beleg, noch van krijgsgeweld eenige melding gemaakt vinden, schijnt men zich, door verraad of heimelijke verstandhouding met die van binnen, van de stad te hebben meester gemaakt, en haar van eene talrijke bezetting, niet alleen van soldaten, maar zelfs van hare eigene burgers, onder aanvoering

van Jonkheer BERNARD VAN DYNSE, en van eenen aanzienlijken voorraad van krijgsmiddelen te hebben voorzien, hebbende men toen al de klokken van hier naar Gent vervoerd, om daarvan geschut te gieten.

In dezen toestand bleef de stad tot in het jaar 1583, als wanneer zij door verraad van SERVANS VAN STEELAND, Hoogbaljuw van het Land van Waes, waarvan HULST destijds de hoofdplaats was, door den Marquis DE ROUBAIX, op last van PARRA, onverhoeds en met weinig tegenstand is ingenomen.

Ten jare 1586, na de verovering der stad Axel door Prins MAURITS, zond die Vorst den Gouverneur van Vlissingen, PHILIPPUS SIDNEY, herwaarts, die zich, met een goed deel krijgsvolk, van onderscheidene forten en schansen in Hulster-Ambacht, door de Spanjaarden tegen de uitvallen, die dagelijks van Terneuzen werden gedaan, opgeworpen, meester maakte en, alzoo voet hebbende in het ambacht, bij herhaling de vesting in naam van Prins MAURITS opeischte; doch deze intusschen ten spoedigste versterking van krijgsvolk ingekregen hebbende, heeft die opeisching geen gevolg gehad, terwijl de aanvallers, na de door hen ingenomene forten geslecht te hebben, wederom zijn afgetrokken.

In 1591 is gemelde Prins andermaal uit Zeeland te scheep, met vier duizend man voetknechten, geland aan de zoogenaamde Kalfstaart (Calfsteerte), eene buurt, toen liggende in den nu verdrinken St. Bavopolder, ter plaatse, alwaar thans de inlaag is van den Nijspolder (gemeente Ossensisse), na eerst zeven cornetten ruitery over land door Brabant te hebben doen trekken, welke zich aan het eerstgenoemde landingspunt met de ontschepte troepen vereenigden. Met deze magt rukte hij dadelijk op Hulst aan en sloeg het beleg voor die vesting. Zij werd den 19 September opgeëischt, en daags daarna beschoten. De destijds aldaar bevelvoerende Gouverneur DON HIERONIMO STRIBANI, even te voren met een gedeelte van het garnizoen naar Antwerpen getrokken zijnde, had het bevel over de vesting aan zekeren Kapitein CASTILLO overgegeven, die, door dat beleg verrast, na eenen tegenstand van vier dagen, tot de overgave besloot, daar het garnizoen zeer zwak was (bestaande slechts uit 250 man), er veel voorraad ontbrak, en geen hulp of ontzet te wachten was. Hij verwierf den vrijen aftogt met zijn volk en hunne bagaadje, doch is naderhand, wegens het geredelijk overgeven der vesting, op bevel van den Hertog VAN PARRA, onthald. De stad alzoo door de Staatschen bemagtigd zijnde, stelde Prins MAURITS als Gouverneur van Hulst en onderhoorige forten aan Graaf GEORGE EVERAARD VAN SOLES, schoonbroeder van Prins FREDERIK HENDRIK. Het is onder dezen Gouverneur dat in 1596 het merkwaardig beleg plaats had, hetwelk in de jaarboeken van Nederland als een heldenfeit is aangeteekend. In dat jaar verzamelde de Aartshertog ALBERT een aanzienlijk leger, deed het schielijk en onverwachts, onder aanvoering van den Maarschalk de RHOENE, een der hoofden van de Ligue in Frankrijk, zijnde Luitenant van den vermaarden Hertog VAN MAIJNHE, door Antwerpen over de Schelde in Vlaanderen rukken en den 3 Julij het beleg voor HULST slaan, welke vesting des anderen daags werd opgeëischt. De stad was niet genoegzaam van bezetting voorzien, doch zij werd, zoodra de mare van het aanrukken van den vijand zich verspreidde, van dag tot dag versterkt, en voor een langdurig beleg van mond- en krijgsmiddelen rijkelijk voorzien, daar men zich overtuigd hield, dat de Aartshertog alle zijne krachten zou inspanssen, om dit eerste bolwerk in Nederland te vernietigen.

De opsiechting zonder gevolg gebleven zijnde, werd den 9 Julij het beleg begonnen, en aangezien de vijand kennis bekam, dat de redoute de Kleine Raap, gelegen tusschen de Moerschans en de Grootte Raap, (toen Spitsenberg en later de Zandberg genoemd) slechts door eene geringe bezetting verdedigd werd, viel het niet moeilijk die redoute te bemagtigen, en die te behouden, ondanks de hevige aanvallen, welke daartegen, uit evengemelde forten, ja uit de vesting zelve werden ondernomen. Intusschen gelukte het den belegerden, in den avond van den 10 Julij, elf sloepen met ammunitie geladen, ongeacht een onophondelijk schutgevaarte van de belegeraars, en den volgenden dag 1500 soldaten binnen de vesting te krijgen, ook kwam aldaar den 12 dier maand Prins MAURITS aan, om den toestand der verdedigingswerken in oogenschouw te nemen, en het krijgsvolk aante-moedigen, latende ERNST Graaf VAN NASSAU in de stad achter. De vijand alzo de redoute de Kleine Raap ingenomen hebbende, was er voor de belegerden alles aangelegen, om meester te blijven van de linie van communicatie, tusschen de Moerschans en de stad, welke linie steeds met zeven of acht sterke kompagnien bezet werd. In den nacht van den 12 Julij, deed de vijand eenen heftigen aanval op de linie, waarin wel van wederzijden bloedig gestreden werd, doch de onzen echter meester bleven, terwijl die aanval den volgenden dag weder, doch met eene veel sterkere magt, werd herhaald, maar door de belegerden, onder aanvoering van den Gouverneur Grave VAN SOLMS in persoon, andermaal manmoedig afgeslagen, bij welke gelegenheid deze bevelhebber, benevens zijn Adjudant, de Kolonel PRAON, gekwetst werden. Daar de belegering en insluiting des vesting intusschen met geene hoop op eenen gunstigen uitslag kon worden ondernomen, alvorens de vijand de gemelde linie van verdediging geforceerd had, beschoten de belegeraars gedurende de dagen van 14, 15 en 16 Julij met de grootste hevigheid uit de bemeesterde redoute, en uit eene halve maan, door hen op eene hoogte opgeworpen, de forten Moerschans en de Grootte Raap, gedurende welke kanonnade het aan den Maarschalk de ROSNE gelukte, om met meer dan 6000 man over de linie te geraken, hoewel deze overtocht zoo door het schieten uit de schansen als door sterke uitvallen van de vesting, van welke de belegerden doorgaans, met buit en gevangenen terugkeerden, zelfs soms na het vijandelijke geschut te hebben vernageld, door de belegerden hardnekkig was betwist geworden. Toen werd de linie wederom op nieuw zoo heftig aangevallen, dat de bezetting ongeacht de dapperste tegenweer, geen langer stand kunnende houden, genoodzaakt werd haar den vijand in te ruimen en naar de stad of naar de Moerschans terug te trekken. Na deze verovering werd op den 18 Julij de evengemelde schans, die toen van de vesting afgesneden was, met elf stukken geschut, onder het beleid van den Maarschalk de ROSNE en den Graaf DE VAAK, geweldig beschoten. De verdediging van dit belangrijk punt was den Kommandeur BIVRY toevertrouwd, die eene sterke bezetting onder zijne bevelen had en van geene overgave wilde hooren, niettegenstaande er reeds door het grof geschut eene bres in de wallen was gemaakt, welke bijna in staat was om bestormd te worden. Het garnizoen echter, door het verlies van voorzeide linie, de zekerheid hebbende dat er geen hulp uit de vesting te hopen was, begon te morren, en de Bevelhebber, door de meeste zijner Officieren overstemd, was genoodzaakt, zich over te geven; bedingende alleen dat hij en zijne bezetting met vliegende vaandels en de bagaadje zoude uittrekken, al den

voorraad van levensmiddelen en ammunitie in handen des vijands lachende. Deze alzo van de approches der vesting meester zijnde, beschoot haar onophoudelijk uit meer dan veertig vuurmonden. De voornaamste en bloedigste aanvallen hadden plaats op het bolwerk *Bruderode*, over den *Molenberg*, aan de *Beggijnepoort*. op welker raveltijn zeven geweldige stormen, door de belegerden telkens met groot verlies van wederzijden werden afgeslagen, bij eenen van welke de *Maarschalk DE RHOSSUS*, door eenen kanonkogel sneuvelde. Ondanks deze dappere verdediging, zette de vijand zijne loopgraven en andere werken tot nauwere insluiting al meer en meer voort, ondersteund door het geweldig schieten uit het grof geschut, zoo dat de bezetting; niet meer op eenig entree hopende, van overgave begon te spreken, daar zij door het onophoudelijk werken tot het dicht houden en herstellen der bressen (zijnde van het begin des belegs over de 300 roeden uitgestrektheid wal op nieuw gemaakt), door het graven van mijnwerken, het gestadig vechten, zonder eenige rust noch bij dage noch bij nachte te kunnen genieten, dermate was afgemat, dat zij zich schier niet meer op de been konde houden. Kr was ook geen stof meer om de geschotene bressen te digten, waaraan dagelijks wel 800 man arbeidde. De vijand was met zijne werken tot aan den voet des wals genaderd, hij had het water uit de grachten afgeleid, zoodat er voor de bezetting geen ander uitzigt bleef, dan door eenen algemeenen storm overvallen te zollen worden. Er werd krijgsraad belegd; zochten Kapitein *HAAZ* hooft nog aan om met 600 man eenen uitval te doen, waarbij de Kapiteinen *LANZVELD* en *STENBURGEN* en de *Sergeant-Majoor PAINGS* zich dadelijk voegden, in vast vertrouwen den vijand te doen delogeren, of, zoo dat voorstel geen bijval vondt, eerst ten minste eenen storm af te wachten; maar hunne dapperheid bleef zonder gevolg, zoo dat op den 18 Augustus de stad bij capitulatie, na eene belegering van zes weken, aan den *Aartshertog* overging, bij welk verdrag aan de dappere bezetting, ter erkenning van haar manmoedig gedrag, werd vergund, » om liber eade vrij, te waeter of te lande, waer het haer goetdunken sal, met vliegende vaendelen, slaende trommelen, brandende » lonten, cogels in de mondt, wapenen, bagagie, paerden . wagens, » wapentuig, schepen en de chaloupen, ende generalityk alle het goene » haer toebehoort te mogen vertrecken." Dit beleg heeft van wederzijde veel bloed gekost, daar van den kant der belegeraars meer dan 60, volgens anderen 100 Kapiteinen zijn gesneuveld en daaronder de Bevelhebber *Maarschalk DE RHOSSUS*, terwijl zij wel 4000, zoo doeden als gekwetsten bij dat beleg hebben verloren. Ook de belegerden hadden het verlies van een aanzienlijk aantal Officieren en bij de 800 soldaten te betreuren. De stad, inzonderheid aan de *Dubbelen- en Beggijnepoorten*, was bijna een puinhoop geworden, in dier voege, dat in de *Beggijnestraat* tot aan de *Groetemarkt*, en voorts op de *Bierkade* en in de *Overdamstraat*, meest alle huizen waren plat geschoten. De stad werd vervolgens door een sterk garnizoen bezet, en daarover tot *Gouverneur* aangesteld *NICOLAAS DE LA BICHE*, Ridder, Heer van *Liancourt*. Het kan geene verwondering baren, dat het bezetten oever zoo sterke en belangrijke vesting als *HULST*, door de Spanjaarden, een doorn was in het oog der Staatsheren, en dat men er dezer zijde steeds op bedacht was, om, wanneer er slechts eenige kans tot herovering bestond, daartoe pogingen in het werk te stellen. Naauwelijks had *Prins FERDINAND HESPERIX*, voornemens zijnde in 1640 een aanval in *Vlaanderen* te doen, niet vernemen, dat dese stad slechts van eene

zwakke bezetting was voorzien, of hij zoud een gedeelte van zijn beste krijgsvolk, onder bevel van Graaf WILLEM CASIMIR VAN NASSAU DIETZ, Gouverneur en Stadhouder van Friesland, te scheep naar HULST af. Deze landde aan den nu verdronken Polder van Namen, en overviel nog in den nacht van zijne aankomst onverhoeds de Moerschans en het fort Nassau. Het fort werd door den Kolonel HAUTEVILLE, na geringen wederstand, ingenomen; doch de aanlag op de Moerschans gelukte niet zoo wel, doordien de bezetting van de stad, inmiddels daarvan verwittigd, bij nacht eenen uitval door eenig voetvolk, voorafgegaan door trompetten en ander krijgsgeschal, naar de zijde van het bedreigde punt deed, ten einde den vijand in den waan te brengen, dat men hem met eene geduchte magt op de hielen zat. Deze krijgslust gelukte volkomen. De Graaf trak met zijne troepen terug, en vereenigde zich met den Kolonel HAUTEVILLE in het door dezen laatste veroverde fort Nassau, te meer daar de troepen, door de spoedige marschen, in gestadige regen en langs slibberige dijken zeer waren afgemat. Intusschen was Prins FREDERIK HERDRIK met het gros van zijn leger mede aan den Polder van Namen geland. Hij stelde een deel van deze krijgsmagt ter beschikking van den Graaf, ten einde, vereenigd met de bezetting van het meergenoemde fort Nassau, een ander fort of eigenlijk redoute, St. Anna genaamd, en hooger op langs den dijk, nabij den Ferdinanduspolder, aan te tasten. Deze redoute, was niet zonder reden als een zeer belangrijk punt, door die van HULST beschoofd, zij lag op den dijk van ABDALS, aan de eene zijde door het zee-water en aan de andere door eene diepe kreek gedekt, gevolgelyk ook niet dan langs den dijk te naderen; bovendien werd zij door niet minder dan twee regimenten Spaansche en Italiaansche troepen, verdedigd, die deels in en deels buiten het fort gelegerd waren. De belegering der vesting, kon met geen goed gevolg anders dan langs dien kant ondernomen worden, zoodat men zich eerst van dat belangrijk punt moest meester maken. Het werd dan ook door den Graaf met de vereenigde magt, die ter zijner beschikking stond, en met de meeste koelbloedigheid en dapperheid aangevallen, doch door de belegerden even hardnekkig verdedigd, en wel door deze laatsten met te meer vrucht, daar de bezetting telkens, door middel van de opene gemeenschap te water, kon ververscht en versterkt worden; hierbij kwam nog, dat bij het hevige van den aanval, twee sterke vaandels Spaansche ruitery uit de vesting, langs bedekte wegen in de duisterteis van den avond, door ABDALS afgezonden, de belegeraars onverhoeds van achteren aanvielen. Het gevecht werd toen moorddadig en er werd van weerszijde met gelijke bitterheid gestreden. De Graaf, zich aan beide zijden benaauwd en als ingesloten siende, had geene retraite meer. De twee afgezondene kompagnien ruitery waren bijna geheel vernietigd toen de Graaf, door eenen kogel in den rug gekwetst, van zijn paard stortte en waarschijnlijk onder de dooden en gekwetsten, die het slagveld bedekten, zoude zijn blijven liggen, ware hij niet door een zijner Kapiteinen herkend en gered. Intusschen was het leger, door overmagt en groot verlies van volk, genoodzaakt terug te trekken, het fort Nassau en vervolgens het land te verlaten. Hetgeen dezen mislukten aanlag nog gevoeliger maakte was des Graven dood. Hij overleed den 11 Julij, zijnde den zevenden dag na zijne bekomenen wonde, in dertigjarigen ouderdom, betreurd door elk, die beleid en ware heldenmoed op prijs stelde.

De verovering van Hulst werd vijf jaren later, en wel in het merkwaardige jaar 1645, met beter gevolg ondernomen. Het leger der Staten, onder aanvoering van **FREDERIK HENDRIK**, Prins van Oranje, kwam, in den vroegen morgen van den 5 October, van Stekene te St. Jan Steen aan, alwaar het gros des legers, ten elf ure des voormiddags, aanwezig was. Met alle vlijt werd dadelijk aan de belegeringswerken gearbeid; terwijl de Bevelhebber **VAN BREDKROON**, met eenige regimenten, zoo voetvolk als ruitery, ter verovering van de meergemelde forten St. Anna en Nassau werd afgezonden, die dan ook, het eerste reeds denzelfden, het andere den volgende dag ingenomen werden. Op gelijke wijze trachtte men zich ook meester te maken van het fort Spinola, liggende aan den Koningsdijk, in den Vlaamschen polder Kieldrecht, alsmede van de Moerschans. Bij de oepsiching van eerstgenoemde sterkte, door den Overste **VAN VERWEERT**, verklaarde de Bevelhebber, wel bereid te zijn het fort over te geven, wanneer het eerst door kanon zou zijn beschoten, hetgeen spoedig geschiedde, doch, tegen verwachting, van de zijde der bezetting krachtadig werd beantwoord, die, voorgevende inmiddels versterking bekomen te hebben, nu weigerde zich over te geven; alhoewel deze overgave, den 14 daaraanvolgende, doch niet dan na eenen hevigen tegenstand, evenwel plaats had. De Moerschans gaf zich reeds denzelfden dag (5 October), na eenigen tegenweer over, waarna de bezetting van den Zandberg ook dat fort verliet. De vesting werd verdedigd door den Heer **JACQUES D'HAUNIN**, met een garnizoen van omtrent 600 man, hetwelk, op bekomene tijding van den aanval, hoewel toen reeds naauw ingesloten zijnde, nog met drie regimenten was versterkt. Den 8 October werden de loopgraven naar de stad geopend, ééne, onder dadelijk bevel van den Prins, aan zekere kromte van de Gentsche-vaart en eene tweede, onder het beleid van **VAN BREDKROON**, aan den Zoutdijk (zie hierboven, bladz. 911). Aan het opwerpen van batterijen werd de drie volgende dagen onvermoeid doorgewerkt; den 12 was eene der batterijen in zoo ver geroed, dat de stad daaruit aan de noordzijde hevig werd beschoten, onder dekking waarvan de werken wel 120 passen tot de vesting waren genaderd. Den 16 October waren al de batterijen in gereedheid, zoo dat de stad daaruit onophoudelijk beschoten werd, hetgeen de belegerden niet onbeantwoord lieten. Deze deden van tijd tot tijd dappere uitvallen, vooral op de werklieden, hetwelk echter steeds hetzelfde gevolg had, namelijk den terugtogt van de uitvallers met groot verlies naar de vesting. Door den ijver der belegeraars waren zij den 24 October, na een gevecht van twee uren, meester van de contrescarp. Eene der gaanderijen, met welke men door de gracht dacht te komen, werd door eene vijandelijke bom vernield, waarbij zes man sneuvelden; dit verlies werd door het aanleggen van eenen rijsberm hersteld. Den 31 waren de werken zoo ver gevorderd, dat men de palissaden, aan den voet der wallen staande, begon te kappen en daar post te vatten. De stad werd op nieuw uit alle de batterijen gelijktijdig beschoten en daarin een aantal bommen geworpen. Eene nadere oepsiching, met bedreiging van dadelijke bestorming, werd den 2 November gedaan, doch beantwoord met de verklaring: » dat de zaken nog niet » in dien staat waren, om eene vesting van zulk eene aangelegenheid, met eer te kunnen overgeven, en de bezetting besloten had » zich tot het uiterste te verdedigen; » doch de belegeraars, post-gevat hebbende aan de wallen en op het Oranje-bolwerk, gingen voort de

stad bevig te beschieten, en het was eerst den volgenden dag, toen er werkelijk aanstalte tot het stormloopen gemaakt was, dat de Gouverneur verzocht in onderhandeling te treden, waartoe van weerszijden gijzelaars geleverd werden. Deze onderhandelingen hadden ten gevolge, dat de stad zich, den 4 November 1645, bij verdrag overgaf. De bezetting bedong, behalve de gewone krijgseer, » twee cartouwen » ende eenen mortiere en 't goen daerof dependeert, alle de reste van » 't canon en alle de munitie van oorloge, 'item de vivres en de provi- » sien, den Koninck van Hispanien toebehoorende, van wat soorte die » ook moge zijn; sullende volkomelijcken ende sonder bedrog ge- » levert werden aan Zijne Hoogheid." Den 5 November trok het garnizoen, toen nog uit omtrent 700 weerbare mannen bestaande, naar Antwerpen; terwijl Graaf HENDRIK VAN NASSAU, Ridder der Koninklijke Deensche orde, tot Gouverneur der stad werd aangesteld. Gedurende dit geduchte en merkwaardige beleg zijn, behalve de bommen, granaten en musketkogels, niet minder dan 13,497 schoten uit vier en dertig vuurmonden gedaan, zoo dat het in de daad te verwonderen was, dat de stad niet in eenen puinloop was verkeerd, hoewel vele bijzondere en publieke gebouwen aanmerkelijk beschadigd waren, en inzonderheid de fortificatien bijzonder veel geleden hadden. Het gerucht dezer roemvolle overwinning, lokte dan ook zoo vele nieuwsgierigen uit Zeeland, Brabant en elders uit, om de stad te bezoeken, dat honderden van menschen, geene huisvesting kunnende bekomen, op de straten moesten overnachten, in groote koude en ongemak; door de felle vorst, die juist in den nacht na den nittogt inviel. De vreugde over dit wapenfeit, de laatste van al de overwinningen, door welke FREDERIK HENDRIK zijnen naam in Neêrlands gedenkboeken heeft vereeuwigd, was zoo algemeen, dat er te dier gelegenheid een gouden en zilveren gedenkpenning (1) geslagen werd, verbeeldende aan de eene zijde de belegerde en beschotene stad, met de omliggende velden en belegeringswerken, met dit opschrift, boven het stadswapen, in eenen wimpel: *HUNC SEPES HORRIDA RUSCO*, woorden uit het gedenk dicht van COLUMELLA getrokken, en op den naam der gewonnen stad zinspelende. Zij luiden vertaald: *Nu is de tuyn vroesselijk door Hulst*, d. i.: nu is de Nederlandsche tuyn, door het winnen van Hulst te meer versterkt en ontzaggelijker beheind. Op de keerzijde, onder het wapenschild der vereenigde gewesten, in een vierkant vak, omkranst met druiventrossen en wijngaardranken, leest men dit Latijnsche opschrift, verkort:

DEO OPTIMO MAXIMO, ET REPUBLICAE SACRUM.
 ANNO CHRISTI MDCXLV,
 FREDERICUS HENRICUS, AURANAE PRINCEPS PIUS,
 FELIX, INVICTUS,
 POSTQUAM VICTRICES BATAVAS LEGIONES AUSU,
 POST RECUPERATAM LIBERTATEM,
 INAUDITO,
 FOSSAM UNAM FLUVIOSQUE 4. PER IPSA FLANDRIAE
 VISCERA TRAJECISSET,
 HULSTAM INTRA MENSIS SPATIUM,
 AESTATE JAM ADULTA, CINXIT, OPPUGNAVIT,
 AD DITIONEM COMPULSIT.
 J. LOOFF FECIT.

(1) Men vindt dien gedenkpenning bij VAN LOON, D. II, bl. 223.

d. i. den goeden en grooten God, en der vrijen Staat toegewijd. In het jaar van CHRISTUS 1645, heeft FREDRIK HENDRIK, de Godvruchtige, de Gelukkige, de Onverwinnelijke Prins van ORANJE, na dat hij de overwinnende Bataafsche legerhonden met een bestaan, sedert het heroveren der vrijheid ongehoord, zelfs in het hart van Vlaanderen over ééne gracht en vier stroomen gevoerd had, de stad HULST binnen den tijd van eene maand, nu al laat in den zomer bereed, belegerd en tot de overgave gedwongen:

In het jaar 1672, toen de oorlog uitbrak tusschen den Koning van Frankrijk en de Republiek, en de Franschen Staats-Vlaanderen afsliepen, was men zeer bevreesd voor eenen aanval op deze vesting, welke destijds slecht van krijgsvolk voorzien was, zoo dat den 26 Junij van dat jaar de zeedijk van Absdale (welke polder toen met Hulster-Nieuwland gemeen lag), omtrent de sluis nabij het fort Nassau, werd doorgestoken en met zee water ondergezet, welk lot kort daarna ook Hulster-Nieuwland trof, zoo dat het water, langs de buitengracht, naar de Begijnepoort en door de Moervaart stroomende, den polder de Clinge, die tegen den aandrang des waters geen anderen tegenweer had dan eenen trageldijk, welke geen stand kon houden, geheel deed ondervloeyen. In de maand Mei des volgende jaars (1673) werd ook de Ferdinandus-polder, door middel eener doorsnijding in den ouden dijk van Absdale en eene andere, aan de kreek van St. Andries, onder water gezet; terwijl almede de trageldijken van de Gentschevaart, en eindelijk ook de zeedijk van den polder van Kieldrecht werden doorgestoken. Hoe nadeelig deze overstromingen voor den eigenaar en den landbouwer ook mogen geweest zijn, is het toch zeker dat daardoor Hulst van een nieuw beleg en de niet minder ijsselijke gevolgen daarvan is verschoond gebleven. Men heeft moermalen datzelfde middel met eenen goeden uitslag gebruikt, in den oorlog wegens de Spaansche troonsopvolging, toen de Marquis de BOURBON, Bevelhebber der Spaansche troepen in de Nederlanden, die, na den dood van Keizer KARL II, in Fransche dienst getreden was, desniettegenstaande, in het jaar 1702, eenen aanval op deze stad waagde, waarbij destijds de Generaal-Majoor van DAREN Gouverneur was, welke aanval door den naderhand zoo beroemd geworden Luitenant-Generaal en Marschalk van Frankrijk, VAUBAN, bestuurd werd, doch door den dapperen tegenstand der bezetting mislukte, zoo dat de vijand met een verlies van meer dan 1000 man genoodsaakt was af te trekken. Een dergelijke mislukte aanslag, om zich van HULST, door verrassing, meester te maken, had wederom in 1708 plaats, doch men ontdekte den toeleg tijdig. Eenige ingezetenen, die er kennis van droegen en onder de zamenzwoerders behoorden, werden gevat en ter dood gebracht.

In 1747 kwam echter de vesting in der Franschen handen. Hare verdediging was toevertrouwd aan den Luitenant-Generaal FERRIS DE LA ROCQUES, eenen zeventigjarigen grijsaard, die zich beroemde reeds sedert zijn dertiende jaar te hebben gediend en dus in 's lands dienst grijs te zijn geworden. Zoodra hij tijding kreeg van de aanadering der Franschen, begon hij met al de approches der vesting te demaskeren, en, na uit de schans de Verrekijker het dorp St. Jan Steen met gloeiende kogels te hebben doen beschieten, gaf hij aan een detachement troepen, den 26 April 1747, den verschrikkelijken last, om dit geheele dorp in de asch te leggen, zoo dat het, met uitzondering van twee huizen, benevens de kerk en toren, die echter ook zeer beschadigd werden, afbrandde. Eene daad van allekeur, waarvoor

geene enkele gegronde reden kon worden opgegeven, daar de Gouverneur zeer wel wist, dat de атаагс niet van dien kant, maar van eene geheel andere zijde, zoo als straks blijken zal, zou worden ondernomen. Deze maatregel vervulde intusschen de harten der ingezetenen met ontzetting en vrees voor het akelige lot, dat hun te wachten stond, vooral daar de Gouverneur aan de Regering verklaarde, dat hij van voornemen was de vesting tot het uiterste te verdedigen, al zou er ook geen steun op den anderen blijven, met bedreiging, dat diegene, welke zich verstouten zou van overgave of verdrag te spreken, dadelijk op de markt zou worden opgehangen. In den nacht tusschen 28 en 29 April had de Fransche Generaal, Hertog de BAOULLE, de beide schansen, de Grootte-Kijkuit en de Kleine-Kijkuit ingenomen, twee belangrijke punten, die genoegzaam van bezetting ontbloot en, tegen het eenparig gevoelen van de Officieren, die den Gouverneur ter zijde stonden, schier verlaten waren. Deze verovering steelde den vijand in de gelegenheid, om uit die schansen en uit de batterijen, die zij er opwierpen, het fort den Zandberg, door den Luitenant-Kolonel de Rocq verdedigd, acht dagen achter elkander, uit zes en twintig vuurmonden, met de grootste hevigheid te beschieten. Vier aanvallen werden door de bezetting wel tolkens met leeuwenmoed afgeslagen; het regiment van den Kolonel TRIMARY kweet zich hier wel voorbeeldig, zoo ook de Schotten onder BRACE, maar eindelijk moest toch de dappere bezetting zich, nit gebrek aan leeftocht en vooral aan ammunitie, den 10 Mei overgeven. Door het veroveren van dit fort was de vijand te gelijk meester van de linie, door welke de stad aan dien kant gedeekt werd. Spoedig volgde de redoute de Kleine-Raap. De Moerschans werd verdedigd door den Kapitein JEHANNE VAN KOOREN, van het regiment van den Luitenant-Generaal de VILLAYES, met slechts 34 man ongeoeffende troepen, die, versch aangekomen, niet eens met het terrein bekend waren, en waaronder niet een Kanonnier was, bovendien genoegzaam zonder eenigen leeftocht, tot achande van den Gouverneur, die, zoo men hem al niet van dadelijk verraad of verstandhouding met den vijand kon beschuldigen, dan toch van eene onvergeeflijke achteloosheid, in het verzorgen van de forten en schansen, welke het naderen van de vesting van buiten moesten verhinderen, niet is vrij te pleiten. In den benarden toestand, waarin sich Kapitein VAN KOOREN bevond, heeft hij zich echter, met zijne geringe magt, nog drie volle dagen staande gehouden, doch geen ontzet bekommende, was hij verplicht zich over te geven. De Franschen hadden ook, achter de gezegde linie, eenige troepen in Hulster-Ambacht doen oprukken, waaronder ook Engelschen, onder bevel van den Generaal FULLEN, dan deze, na het forceren van de linie, toen van geene dienst meer kunnende zijn, begaven zich van daar te soheep naar Zeeland. Men moet inderdaad met verontwaardiging vervuld zijn, wanneer men de onbegrijpelijke handelwijs van den Generaal de LA ROCQUE, bij die gelegenheid, overweegt. Zoo beval hij alle de paarden der Kavallerie de poorten uit te jagen, onder het voorwendsel van die niet meer te kunnen voeden, terwijl er nog 20,000 pond hooi in de stad voorhanden was. Dit geschiedde ook met het hoeravee, hetwelk men eerst door Dragonders met geweld van de hofsteden in Hulster-Ambacht weggehaald en in de vesting gebragt had, waardoor alsoo alle die paarden en dat vee in handen van den vijand vielen. De geheele linie met alle de sterkten, als nu in de magt der Franschen zijnde, meende men dat de belegering van de vesting

zoude aanvagen, dan de Gouverneur scheen, ondanks zijn gewets, niet gezind haar met ernst te verdedigen, want na een kort maand-gesprek met den Hertog de BAOGLIO, dien men, tegen alle krijgsgesbruik, binnen de stad had gelaten, en bij zijne binnenkomst door den Gouverneur werd onarmd, werd de capitulatie, zonder dat er eens krijgsraad belegd, noch iemand der Officiëren van de bezetting geraadpleegd was, den 11 Mei, tusschen de beide Bevelhebbers gesloten, wordende aan de stad eene oorlogs-contributie van 1000 dukaten opgelegd, het garnizoen, uit 1500 man bestaande, behalve de gekwetsten, krijgsgevangen gemaakt en naar Frankrijk gezonden, alleen met uitzondering van 400 man, welke vergund werden om benevens den Kommandant met krijgscoer uit te trekken. Een neef van den Gouverneur de LA ROCQUES, Kolonel bij de Franschen, werd tot den Gravenstand verheven, doch den Gouverneur, die wij in de capitulatie ook Comte de LA ROCQUES getiteld vinden, verbeidde een ander lot, hetzelfde namelijk, dat vroeger den Spaanschen Kapitein CASTILLO had getroffen. Het vonnis van den Hoogen Krijgsraad was reeds over hem geveld, hetwelk hem ter dood verwees, dan Prins WILLEM IV verzachtte het in zoo verre, dat de veroordeelde, behalve met de verbeurtenverklaring zijner goederen, zou worden gestraft met het zwaaijen van het zwaard over het hoofd, welke straf den 26 Junij 1748, voor het front des legers, destijds te Gilze, bij Breda, camperende, werd volvoerd, waarna hij zijne overige levensdagen op het slot Loevestein, als Staatsgevangene, geëindigd heeft (1).

Door de inneming van Hulst, reeds voorafgegaan door de verovering van de vesting Sas-van-Gent en de sterkte Philippine, en welhaast gevolgd door de overgave van Axel en Neuzen, zagen de Franschen zich in minder dan eene maand meester van geheel Staats-Vlaanderen, hetwelk zij echter slechts in bezit hebben gehouden tot in het jaar 1749, als wanneer de stad Hulst, op den 28 Januarij, ten gevolge van het vredesverdrag, den 18 October 1748 te Aken geteekend, weder in het bezit van den Staat kwam. Zes en veertig jaren lang verheugde zich de stad in het voorregt van eenen onafgebroken vrede, die niet weinig tot den bloei en de welvaart harer ingezetenen heeft toegebragt, doch de Fransche omwenteling van het jaar 1789 en de heillooze gevolgen daarvan, deden zich niet lang daarna ook in Staats-Vlaanderen, en gevolggelijk in Hulst, gevoelen. Zoo veel tegenstand als de nationale conventie van Frankrijk, in 1793, ondervonden had, zoo veel voorspoed had haar de daarop volgende winter aangebragt. Aan den Rijn, in de Vendée, in het Zuiden, aan de Oostelijke Pyreneën, behaalden hare troepen voordeelen of bedwongen de tegenomwenteling, zoo dat het oorlogsplan der Fransche Republikeinen, door den schranderen CARNOT ontworpen, zijne uitvoering naderde, hetwelk niets minder dan de verovering van de toenmalige Oostenrijksche Nederlanden, en, bij eenen gelukkigen uitslag, het dieper indringen in de Vereenigde Nederlanden ten oogmerk had. Nadat

(1) De bijzonderheden van dit beleg en overgave zijn meermalen omtrent uit een geschreven dag-verhaal, door eene Magistraatspersoon van HULST, staande het beleg, met veel nauwkeurigheid gehouden, hetwelk aan onzen vijfjarige Correspondent den Heer J. C. de POTTER, goedgunstig is medegedeeld door den Heer Burgemeester van HULST, JACOB LIEVENS VAN DONTMONT, onder wiens familiepapieren dit belangrijk stuk wordt bewaard, en die de Redactie bovendien zeer aan zich heeft verplicht, door aan onsden onzen mededeelheid, toegang te verlenen tot de oude archieven der stad en van het ambacht, waardoor wij in staat zijn gesteld vele wettenswaardigheden betrekkelijk de stad mede te deelen, welke anders niet ter onzer kennis zoude zijn gekomen.

de Fransche legerbenden , door eenen samenloop van omstandigheden , die hier niet behoeven te worden ontwikkeld , reeds een groot deel van de tegenwoordige Belgische gewesten hadden veroverd en bezet ; en na Meenen , Kortrijk en IJperen te hebben ingenomen , trokken zij , den 4 Junij 1794 , Gent ongehindert binnen . Van deze laatste stad werd eene afdeeling , onder de bevelen van den later zoo beroemd geworden Generaal MOREAU , naar de grenzen van Staats-Vlaanderen gezonden . Daar wachtte den vijand een kloekmoedige tegenstand , in eene onaanzienlijke vesting , maar waarin zich mannen bevonden , wier pligtsbetrachting des te loffelijker melding verdient , als hun voorbeeld in die dagen zeldzamer was . Die vesting was Sluis ; aan het hoofd dier mannen stond de Generaal-Majoor WILLEM HENDRIK BARON VAN DER DUYN en de Kapitein der Artillerie WILLEM CAMP . Op dit belangrijk punt was derhalve het oog van 's lands regering niet zonder reden gevestigd . De vesting Hulst was intusschen in staat van tegenweer gesteld , van bezetting en levensmiddelen , om een beleg te kunnen doorstaan , behoorlijk voorzien ; de wallen en forten , welke tot dekking der vesting , in vroegere dagen zoo veel hadden bijgedragen , met geschut gewapend en naar eisch bezet ; de toegangen tot de plaats door versperringen , en vooral door uitgestrekte innundatiën afgesneden , zoo dat de ingezetenen met allen grond in het bang vooruitzicht verkeerden , van in alle de rampen , welke eene belegerde stad te verduren heeft , te zullen moeten deelen . Alle maatregelen schenen genomen te zijn , om de vesting tot het uiterste te verdedigen , toen de mare aankwam dat Sluis , na een merkwaardig beleg van vier weken , in handen der Franschen was gevallen . Kort daarna werd ook de onverwachte en onbegrijpelijke last gegeven , om de vestingen Hulst , Axel en Sas-van-Gent te ontruimen . De bevelvoerende Generaal de GUMONS , scheepste zich met al zijne troepen , oorlogsmaterieel en anderen voorraad in , en begaf zich , op hooger en last , naar Bergen-op-Zoom ; alleen een twintigtal Kanonniërs , onder het bevel van een Luitenant , en twee onbruikbare ijzeren kanonnen achterlatende . Door het afstaan dezer sterke vesting aan den vijand , was het niet te verwonderen , dat de ingezetenen hunne ontevredenheid en hunnen wrevel over dezen ongehoorden maatregel niet konden verbergen en het ergste vreesden , vooral wanneer men het oog sloeg op de allerwege onder water gezette landen , waaronder ook die van den Polder van Absdale en de parochie Boosten-Blij (zie dat woord) , waarvan de bedijking eerst kort geleden (1790) was voltooid , de landen in 1794 tot den akkerbouw gereed gemaakt en voor het eerst bezaaid waren , welke alzoo , volstrekt noodeloos , tot onberekenbare schade voor de bedijkers , werden bedorven . Niet lang duurde de onzekerheid bij de ingezetenen van Hulst . Den 23 October 1794 kwam een detachement Franschen ongehindert tot voor de vesting en eischte haar op , welke eisch dadelijk werd ingewilligd , en denzelfden dag bij een , om den vorm gesloten , verdrag , bij welke de bezetting krijgsgevangen werd verklaard , zonder een enkel schot te hebben gewisseld , aan de Franschen , onder den Generaal MALIN overgegeven .

Door het vredesverdrag , den 16 Mei 1796 , tusschen Frankrijk en de Bataafsche Republiek gesloten , werd onder anderen Staats-Vlaanderen aan eerstgemelde afgestaan , en is een integerend deel van Frankrijk gebleven tot in het jaar 1814 . Het oude Nederland had , na de overwinningen door de zegevierende wapenen der Bondgenooten behaald , ook het juk zijner onderdrukkers , onder hetwelk het zoo vele

hange jaren had gezocht, afgeworpen en Onants als het plegtakker zijner hoop ingeroepen. Hoewel het eiland Walcheren nog in handen der Franschen verbleef, waren echter de overige Zeeuwsche eilanden reeds tot het verbond toegetroden, zoo dat men op het einde van het jaar 1813, van tijd tot tijd, uit Zuid-Beveland en van elders vliegende Fransche tolbodenden door Hulst zag trekken en naar België de wijk nemen. De treurige tijdingen, die zij medebragten, en het dagelijks verspreide gerucht van de aannadering der Kozakken, bewoog ook de Fransche ambtenaren, te Hulst geplaatst, om zich in veiligheid te stellen. Zij vertrokken achtereenvolgens van daar zonder eenigen last van de zijde der ingezetenen te lijden, zoo dat op den 14 Februarij 1814, de Heer F. C. de Jener, als Commissaris-Generaal van den Souvereinen Vorst, zijne plegtige introde, in feestelijken optoet, te Hulst deed, met luide vreugdebedrijven door de burgerij werd ingehaald, en, ten huize van een der laatst gediend hebbende Burgemeesteren deser stad, vóór de komst der Franschen in 1794, den Heer Jan Jacob van Dantmont, onthaald. De Oranjevlag woei van den kerktoren, en de stad werd door den Commissaris-Generaal, in naam van den Souvereinen Vorst, in bezit genomen, waarna hij weder vertrok, zonder eene militaire bezetting achter te laten. Het scheelde weinig of deze inbezitneming en vooral het nitsteken der Oranjevlag, was de stad duur te staan gekomen. Den 8 Maart rukte eene afdeeling Fransche troepen, van meer dan 600 man, deel makende van de bezetting van het kasteel van Antwerpen, de stad binnen, zoo dat de voornaamste ingezetenen, met hunne tilbare have naar elders de vlagt namen. De Heer ISAAC HENRY GALLANDAT, bij afwezigheid van den Maire diens functiën waarnemende, ontving den Franschen Bevelhebber met de hem eigene bedaardheid en vastberadenheid, en toen deze hem onder het oog bragt, dat hij, door het opsteken eener oproerleus, eene daad van vijandelijkheid tegen den Keizer had gepleegd, die eene gestrenge tuchting verdiende, voorde hij den Kommandant toe: » dat even als de Oranjevaan van den toren had gewapperd, » toes de stad in naam van den Souvereinen Vorst van Nederland » in bezit genomen was, hij ook nu, bij het aannederen der Franschen, de Keizerlijke vlag had doen nitsteken, » ten bewijs dat de » ingezetenen sich weder onder de heerschappij des Keizers hadden gesteld, en dat, wanneer den volgenden dag de weerlooze stad door » Turken zou worden bezet, hij geen oogenblik aarstelen zou om de » halve maan op den toren te doen plaatsen." Deze keene en onverschrokken taal behaagde den Franschen Bevelhebber, en behoeft wellicht de ingezetenen voor plundering en voor de ontzettende gevolgen, welke de in bezitneming der stad, van eenen verbitterden vijand, deed vreesen. De Franschen vergenoegden sich met het invorderen en sich toeëigenen van de achterstallige directe contributien, en met het wegvoeren van eenen aanzienlijken voorraad levensmiddelen en vce. Een dergelijk bezoek, met hetzelfde oogmerk en gelijk gevolg werd seventien dagen later, den 25 Maart, herhaald.

De vrede van Parijs maakte een einde aan den staat van onrust, waarin de inwoners sich bevonden. Den 3 Mei 1814 rukten de eerste Nederlandsche troepen de stad binnen, en hebben haar bezet gehouden tot op het tijdstip der vereeniging van de Noordelijke met de Zuidelijke provincien.

De ongelukkige Belgische omwenteling, in Augustus 1830, verstoerde de rust, welke Hulst nu zestien jaren lang had genoten. Op den 27 diest

maand, terwijl de stad feestelijk getooid en met duizende metschen vervuld was, die van alle kanten waren toegevoerd, om deel te nemen aan, of tegenwoordig te zijn bij het toedienen van het Sacrament des vermitsels, waartoe de Bisschop van Gent, Monseigneur FRANÇOIS VAN DE VLISS, opzettelijk was overgekomen, kwam alhier, door een der leden van de toenmalige Tweede Kamer der Staten-Generaal, van Brussel komende, de onverwachte tijding aan, dat in den avond van den 20 het oproer aldaar uitgebroken, en de plandeting aan eenige gebouwen begonnen was. Groot was de ontsteltenis bij alle goede inwoners die iets te verliezen hadden, vooral bij de aanwezigheid in de stad, van meer dan 6000 menschen, door de plaats hebbende plegtigheid, in geestdrift ontvekt en waarunder vele Belgen waren. Gelukkig liep alles echter geregeld af. De Bisschop verliet de stad, na de aanwezige menigte tot rust, eensgezindheid en verdraagsaamheid aangemaand te hebben. De maand September werd niettemin door de insurrectionen in gestadige onrust doorgebracht. Het oproer verspreidde zich al meer en meer in België; de ongerijmdste geruchten kwamen schier dagelijks aan, en werden door kwalijkgezinden niet weinig vergroot, tot dat eindelijk, op den 1 October, het berigt te HULST werd ontvangen, dat ook Gent de oproer van uitgestoken en de Gouverneur met de zijnen van daar gevingt was. Deze tijding vervulde de harten der inwoners met angst en schrik, zoo dat eenige der voornaamsten onder hen, met hunne best verwoerbare goederen, de stad verlieten en over de Schelde de wijk namen; vooral daar ieder oogenblik een metziche hoop uit het naburige België naar herwaarts konde overkomen, de weerloze stad overvallen en aan plundering overgeven. En deze hagchelijke oogenblikken veroenigden zich, op verzoek des stedelijken bestuurs, de voornaamste burgers, tot het doen van nachtwachten, gewapend met die wapens, welke voorhanden waren of die men zich kon aanschaffen. In dezen, hoogst onzekeren, toestand, bleef de stad tot op den 21 October, toen des morgens om acht ure, eene hende van 60 of 70 man hier binnenraakte, bestaande uit allerlei gemeen volk, waaronder jongens van zestien en mannen van zestig jaren; verschillend en haveloos gekleed, sommigen zelfs met klompen, en gewapend met wapenen van allerlei soort, doch allen met blauwe kleden en de meeste met zwarte chacots, waarop een doodshoofd geschilderd was. De hende werd aangevoerd door zekeren Emsr GAZOIN, zich noemende Belgisch Kolonel, die dezen ordelloosen hoop zelf aangeworven had, tegen eene soldij van één frank daags. Dit volk werd bij de burgerij ingekwartierd. Beddijk worden door GAZOIN 's lands kassen, zoo hier als in Hulster-Ambacht, voor zoo verre die niet in veiligheid gebracht waren, geroofd. Intusschen werd de Regering bijeen geroepen, in welke vergadering de geneemde Bevelhebber, met zijnen zoogenaamden Luitenant VAN KNOORVAAN, verscheen, eischende dat zij zich voor het provisioneel bestuur van België verklaren en de oproervlag zou uitsteken. Op de eenparige weigering van alle de leden des Bestuurs, staakten zij van stonden aan hunne functien. Des namiddags werden er werkelijk twee vlaggen op den kerktoren geplaatst, onder het luiden der klokken, het spelen van het carillon en het gejaich van sommigen, waarvan enkelen zich zelfs met de oproerleus versierden. Den volgenden dag, den 22 October, werd, op last van den Kommandant GAZOIN, het volk uitgenoodigd om zich op het raadhuis te vereenigen, tot de keuze van eene nieuwe regering, die ook weldra tot stand kwam, hebbende tot hoofd als Burgemeester den Heer AUGUSTE FRYTIN, een vreedzaam, gepoed en ambtelous

burger, die zich, op aandrang van eenige notabels ingezetenen, deze kous liet welgevallen. Het gedrag van dien man is verschillend hoorderd, doch wij aarselen niet om hier te verklaren, dat hij, door het aanvaarden van zijne moeilijke betrekking, in die hagehelijke en onrustvolle dagen, eene regmatige aanspraak heeft verworven op de achting en erkentenis zijner medeburgers; terwijl hij daardoor veel heeft toegebracht, niet alleen om het gemeen in de stad zelve, maar ook om de zaamgeraapte bende, die zich weinig om subordination of ontzag bekommerde, in toom te houden, en waarvan men niet kon verwachten, dat zij met ledige handen eene stad zoude verlaten, die zij met het vooruitzicht op buit was binnengetrokken. Met vreugde zagen dan ook alle welgezindeingezetenen deze indringers, in den vroege morgen van den 27 October, vertrokken, met zich voerende de nog voorhanden zijnde geweren, herkomstig van de voormalige schatterij der stad. Alles bleef er vervolgens stil. De voorloopige Regering bepaalde zich wijaselijk bij het handhaven der orde, en verrigtte geene enkele daad van gezag, welke haar, bij het herstel van de wettige orde van zaken, als ongeoorloofd en onwettig kon worden toegerekend, en daar men ook door het naburige België, in naam van welk land de stad evenwel in bezit genomen was, volstrekt niet schoon erkend, veel minder beschermd te worden, verkeerde de stad in eenen sonderlingen exceptionelen toestand, daar geene autoriteit, zoo min als de Regering, eene daad van gezag kon of durfde uitoefenen, niet wetende in wiens naam zij dit doen moest, zoo dat de invordering van allerlei soort van belastingen, zoo wel als het beheer der justitie en de regtabedeeling de facto, waren opgeheven. Deze gevaarlijke stand van zaken duurde bijna drie maanden, gedurende welke de gegooeden onder de burgerij en alle welgezinde inwoners, ernstig naar uitkomst nitzagen, vooral daar zij steeds, door valsche berigten, met het herstel van het wettig gezag werden geleid, en te meer daar door het stikstaen van alle verdiensten, de schamele gemeente, met bijdragen in levensmiddelen en geld, te vreden moest worden gesteld en als het ware in het leven gehouden. De dag van verlossing brak eindelijk aan. In den voormiddag van 11 Januarij 1851 ontving men alhier de heugchelljke tijding, dat er in het, ruim twee en een half uur van Hulsr gelegene, Welsoorde, Nederlandsche troepen waren ontsoheept, welke ten vier ure des namiddags binnentrokken, bestaande uit twee kompagnien van de toenmalige negende Afdeeling Infanterie, onder bevel van den Luitenant-Kolonel, thans gepensioneerd Generaal-Major, Annsca. Denzelfden dag kwam hier ook aan de Baron von Haas, als buitengewoon Commissaris des Konings, voor de weder in bezitneming van Staats-Vlaanderen. Deze hernam zijne voormalige betrekking als Burgemeester en herstelde het wettig gezag insgelijks in de hare. Dadelijk na het binnenrukken van evengemelde troepen, werden de noodige voorzorgen genomen tegen eenen onverhoopten aanval van buiten, voor zoo veel sulks zonder geschut, want daarvan was men niet voorzien, mogelijk was. Men versperde den toegang tot de stad door palissaderingen, verhakkingen en doorsnijdingen, en bezette de wallen en poorten; terwijl troepen buiten de naar de grenzen leidende Gent-schepoort werden gebivouakeerd. Naderhand zijn deze troepen door eene meer talrijke militaire bezetting, zoo van mobiele schutterij als linietroepen, vervangen, de in der haast opgeworpen verdedigingswerken naderhand aanmerkelijk verbeterd, ook door het bezetten van meer of min belangrijke punten buiten de stad. Zij is dan ook,

gedurende de Belgische onlusten, steeds door de onzen bezet gehouden, tot na het sluiten van het vredesverdrag met België, hebbende de laatste troepen, uit den staf en twee kompagnien van het reserve-bataillon der toenmalige zeventiende Afdeeling nu zesde Regiment bestaande, den 21 September 1839 deze stad verlaten, zoo dat zij tot heden (1844) geen garnizoen meer heeft gehad.

Heeft deze stad door de verschillende belegeringen, welke zij heeft ondergaan, zoo veel geleden, zij is niet minder door vuur en waterenooden geteisterd. Nadat Hulsr in de jaren 1467, 1468, 1511, 1550 en 1552, min of meer door storm of hoogen vloed geleden had, doch telkens door den ijver der burgerij en gepaste maatregelen der Regering, voor groote rampen was bewaard gebleven, is in 1584, als wanneer de polder de Clinge, met andere om- en aanliggende landen, voor de verdediging der vesting, onder water waren gezet, omtrent Baefmisse (1 October) van dat jaar, de stad door een geweldige onweder en hoogen vloed, aan grooter gevaar bloot gesteld geweest dan immer te voren, als zijnde van rondsom door het indringende seewater bedreigd; doch ook ditmaal door den moed en volharding der ingezetenen bewaard gebleven. In de maand November van het volgende jaar 1585, werd de stad wederom door een verschrikkelijk onweder en hoogen vloed bezocht, waardoor de grootendeels heerdijkte landen van de Clinge, benevens de polders Abdale en Hulster-Nieuwland en de baronnie van St. Jan Steen, overstroonden. De stad werd daardoor van alle kanten door het seewater bedreigd, zoodanig, dat gedurende den geheelen winter, tot in het voorjaar van 1586, de Gentschepoort en de Aaschepoort moesten gesloten en toegedamd blijven, waardoor wel de gemeenschap met het land van Waes geheel was afgesneden, doch de stad behouden bleef.

Niet zoo gelukkig was zij twintig jaren later. Op den tweeden Paaschdag van het jaar 1606, ontstond er wederom een verschrikkelijk onweder, vergezeld van eenen grooten andrang van water uit de Clinge, welke toen weder met de zee gemeen lag, zoodanig dat, niettegenstaande de contrascarpen in den vorm van zeedijken waren aangelegd, het water daar over heen liep, de stadsgrachten vulde en vervolgens de Gentschepoort instroomde, zoo dat de Langenbelk en de Houtmarkt, ja, zelf een gedeelte van de Grootemarkt, onder water stonden.

Na nog eenmaal, in het jaar 1609, door eenen hoogen vloed bedreigd geweest, doch verschoond te zijn gebleven, heeft de stad niet door het water geleden tot in het jaar 1672, toen de dijken van naburige polders, ter verdediging van de vesting zijn doorgestoken, zoo als hier boven reeds is gemeld, waardoor de stad, vooral bij springvlooden in den winter, menigmaal in het uiterste gevaar heeft verkeerd, doch steeds met den schrik vrij kwam.

Het was niet alzo in het jaar 1682. Na dat het reeds eenige dagen uit het Zuiden hevig gestormd had, was den 26 Januarij de wind Noordwest geloopen, zoo dat het water met eene onweerstaanbare kracht langs het Hellegat naar de stad werd voortgestuwd. Het was dien dag gier- of springtij en het water moest wassen tot des avonds zes ure; doch reeds tusschen drie en half vier ure des middags stond het water, dat met onstuimigheid kwam opzetten, zoo hoog op de contrascarpen dat die eindelijk doorbraken, en ten half vijf ure de stadsgrachten hoorde vol liepen. Het eenige redmiddel, het toedammen der poorten, in 1585 met zulk een goed gevolg ondernomen, werd door de algemeene ontsteltenis en verslagenheid verzuimd of te laat te

werk gesteld, zoo dat het water met een vervaarlijk gedruisch de Gentsche poort binnenviel, de Gentschestraat vervulde, over de markt naar den Langenbelk liep, en in zijne vaart een steenen wachthuis en een daarnevenstaande gebouw ondermijnde en omverwierp. Het niet minder geweld stroomde het ook de Beggijsepoort binnen, nemende zijnen loop tot aan het Kreupelstraatje, als wanneer het zich door de riolen vereenigde met dat, hetwelk door de Gentsche poort was binnengevloed, zoo dat het laagste of zuidendeel der stad geheel blank, en het water in de huizen, staande aan de Houtmarkt, tot twee en drie voet, en in die van de Gentschestraat, tot acht voet hoog, stond. Ook door de Dubbelepoort kwam het water met onstuimigheid binnen; het verhieft sich tot het bovenste gedeelte van de leuning der brug aan die poort, doch bleef staan ter helft van de conigins klimmende Bierkaastraat. De storm bedarende en het getij afnemende, viel het water weder, doch zeer langzaam, veroorzaakt door de engte van de doortogten en vooral om dat het van buiten zoo hoog stond, en al het ware door den wind werd terug gebonden. De woede, waarmee de naderende vloed de stad iustroomde, was zoo geweldig, dat het metselwerk van de Gentsche poort, ofschoon van aanmerkelijke dikte en zwaarte, omtrent $2\frac{1}{2}$ voet gezonken en bijna $1\frac{1}{2}$ voet in zijne grondslagen uitgeweken was. Werwaarts men van de stads wallen, welke zeer beschadigd, en waarin groote brossen geslagen waren, het oog wendde, overal zag men niets dan water. De contrascarpen en bastenwerken waren op vele plaatsen doorgebroken en vernield, zoo ook de bruggen van de Beggijsepoort. Het holwerk achter het toenmalige gouvernementshuis, was dermate gebavend en afgesnoesen, dat men beducht was dat het, bij verheffing van den storm, soude bezwijken, zoo dat men met onvermoede vlijt al dadelijk dit holwerk afdamde, en alzoo de stad voor eene geheele overstroming beveiligde. In de Gentschestraat hadden de inwoners sich op de daken hanner huizen gered, en hoewel de seltade, door dese ramp veroorzaakt, zeer aanzienlijk was, verdient het opmerking, dat men geen verlies van menschenlevens te betreuren had, hoewel er veel ves omkwam, en vele di soort van visch in de stad en zelfs ook in de huizen gevangen werd.

Zoo als wij hierboven reeds hebben opgemerkt, heeft Huxer ook veel door brand geleden. Van vroegere vuurnooden, zoo als van dien, waarvan in den open brief van Gravin MARGARETA (bladz. 907) melding gemaakt wordt, zoo mede van het verbranden der stad door de Gentsaren in 1455, vinden wij nergens eenige bijzonderheden aangeteekend. In den jare 1468 sloeg de bliksem in den kerktoeren, zoo dat daarmee bijna de geheele stad en zelfs verscheidene hofsteden daar buiten, zijn vernield en afgebrand. Nadat dit verlies zoo veel mogelijk hersteld was, trof deze stad eene nieuwe dergelijke ramp, den 6 Junij 1662, wanneer, het onweder op nieuw in gemelden toren sloeg, met dat gevolg, dat niet alleen de toren, en alle de daken der kerk, maar ook het klooster der Observanten of Recolletten, benevens honderd zestig bijzondere woningen in de asch werden gelegd.

Ruim eene eeuw later, en wel in den nacht tusschen 20 en 21 November 1665, barstte een vreeselijk onweder boven de stad los, eene kleine vuursprankel werd op den kerktoeren aangedreven, zoo dat eenige oogenblikken daarna eenige vonken uit de peer vlogen, en weldra de geheele toeren, tot zeer na aan het dak der kerk, afbrandde, dan ofschoon het houtwerk aan de kerkdaken vernield en zelfs de balken aan de zoldering aangetast werden, bleefte men echter

den brand met inspanning van alle krachten, zoe dat zij zich niet verder uitbreidde. Alle klokken zijn toen uit den toren ter neder gestort en gesmolten, uitgesonderd de surklok, die gloeiend op de kerk nederviel, en tot ieders verbazing, buiten hare regtstaandige rigting, op het kerkhof aan de noordzijde is nedergekomen, alwaar zij langens tijd heeft gestaan, doch eindelijk weder in haar vorig gebruik is hersteld. Op deze klok leest men, ter berinnering aan den vorigen brand van 1662, het navolgend vierregelig vers:

*Anno 1662. 't Vier heeft desen Torre leest geschent
VI Juny in dat jaar met CLX huizen daer omtrent,
God hoeds Hulst voort voor sulck misbaer.*

*Pieter ben ick-gegoten van Adriaen Styker
In het jaer onses Heers MCCCCLXIII.*

Nadat uit deze klok voor eenige jaren de klepel was gevallen, had men daaronder eene soort van driepikkel geplaatst, waarin de klepel gehangen is, welke vervolgens tegen het ligchaam der klok aanslaande, gelijke werking deed als of die werkelijk in de klok hing. De storm van den 29 November 1856, waardoor de peer des toren heen en weder gestingerd werd, veroorzaakte dat dezelve klok naar beneden stortte; doch door een onbegrijpelijk toeval met het bovenste gedeelte op een ladder en voorts op het ligte houtwerk van gemelden driefoet hangen bleef; zoe dat men zich verplicht heeft gezien, om daar de laatste ring of oog, waarin zij hing gebroken was, van boven in het ligchaam der klok zelve gaten te boren en daardoor bouten te drijven, aan welke zij thans nog hangt, doch waardoor het geluid eenen dofven klank heeft gekregen. De gemelde brand, vergezeld zijnde van eenen hevigen storm, verbreidden de brandende spranken zich over en in de stad, zoodanig dat de kruidmagazijnen met natte zeilen bedekt, en allerwege doelmattige voorzieningen genomen werden, om de stad voor eenen geheel en ondergang te behoeden. Behalve het afbranden van enkele huizen leest men niet, dat de stad verder door vuurnooden is bezocht geworden.

Het wapen van Hulst was oudtijds een schild, met eenen man in bisschoppelijk gewaad, aan welks rechterzijde een ander beeld geplaatst was, staande op eenen draak, hebbende boven zijn hoofd een kruis, omvlochten met een hulstertak, en houdende eene rol, met het opschrift St. WILLIAMOES; aan de linkerzijde stond een klimmende gekroonde leeuw. Het randschrift, tusschen hulstertakken geplaatst, luidde aldus: *Sigillum scabinorum oppidi de Hulst* (d. i. het zegel van Schepenen der stad Hulst). Ten jare 1534 is dit wapen veranderd in het tegenwoordige, verbeeldende eenen klimmende gekroonden leeuw van sabel (zwart), op een goud veld; aan beide zijden van het schild met eenen hulstertak, en boven hetzelfde schild nog eenige bladen van den hulsterboom, met dit opschrift: *Sigillum scabinorum Hulstenses* of (liever *Hulstensis*) *ad causas* (d. i. het zegel van Schepenen van Hulst voor zaken). Wij vinden dit wapen alzo afgebeeld op al de stads ordonnansen, keuren en plakkaaten, vóór de inlijving in Frankrijk, door de Regering van Hulst uitgevaardigd, en in een groot koperen cachet gegraveerd op de stadsgriffie voorhanden. Het is ons dus eenigzins sonderling voorgekomen, dat bij diploma van den Hoogen Raad van Adel, gedagteekend den 31 Julij 1817, het wapen der stad aldus is beschreven: *zijnde van goud met eenen gekroonden leeuw, aldus van keel (rood), het schild gedekt met een kroon van goud, waarin derhalve van gouwe hulstertakken geweg is gemaakt.*

HULST (DEN), landg. in de *Metjerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, gedeeltelijk *Tweede distr.*, arr. en $3\frac{1}{4}$ u. Z. O. van 's Hertogenbosch, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Boxtel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Liespde*, gedeeltelijk *Eerste distr.*, arr. 's Hertogenbosch, kant. en $2\frac{1}{4}$ u. W. ten Z. van *Veghel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *St. Oedenrode*, aan den *Dommel*, $\frac{1}{2}$ u. van den straatweg van 's Hertogenbosch naar *Eindhoven*.

Dit buit., bestaande in heerenhuis en verdere getimmerden, benevens grooten moestuin, alles omgeven van eene breede gracht, voorts in eene bouwhoeve en hakhoutbosschen, beslaat eene oppervlakte van 34 bund.

HULST (DEN), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. O. ten N. van *Zwolle*, gem. *Nieuw-Lenze*, $1\frac{1}{2}$ u. van *Avereest*; met 81 h. en 360 inw.

HULST (DE ROVEENSCH-), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *ROVEENSCH-HULST (DE)*.

HULST (PLAAT-VAN-), zandplaat in de *Wester-Schelde*, prov. *Zeeland*, voor den uitloop van het *Hellegat*.

HULSTA, Latijnsche naam van de stad *Hulst*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie *HULST*.

HULSTER-AMBACHT, een der vier ambachten, naar de vier hoofdplaatsen *Assenede*, *Axel*, *Bochaute* en *Hulst* genoemd, welke met en benevens het Land van *Waes*, door Keizer *Orvo I*, omtrent het jaar 940, aan het nieuwe kasteel van *Gent*, dat toen gebouwd is, werden onderworpen (zie verder *AMBACHTEN [VIER-]*).

HULSTER-AMBACHT grensde ten N. aan de *Honte- of Wester-Schelde*, ten O. aan het *Drooge Land van Saftinghe*, ten Z. aan de stad *Hulst* en het Land van *Waes*, en ten W. aan *Axeler-Ambacht*. Het bevatte vier dorpen (zijnde *Ossenisse*, *Hontenisse*, *Hengstdijk* en *Sir Pauwels of Paulipolder*). Onderscheidene, naar men wil acht, dorpen en eene menigte polders, te voren mede deel gemaakt hebbende van *HULSTER-AMBACHT*, zijn door de zee verzwolgen. Onder deze telde men een groot deel van de *Grouw of Graauw*, met het dorp van dien naam, dat destijds meer landwaarts in gelegen was, dan het naderhand aangelegde tegenwoordige dorp *Graauw*; voorts den *Westpolder*, den *Brugschepolder*, den *Bunderpolder*, den *Noordpolder*, den *Zuidpolder*, den *Casuelenpolder* of *Kieskas* en het grootste gedeelte van *Oud-Hontenisse*. Alle deze overstroomde polders kwamen meerendeels toe aan de abdij van *Duinen*, te *Brugge*. In latere tijden zijn de heerlijkheden van *Saftinghe* en van *Namen*, mede deel makende van *HULSTER-AMBACHT*, insgelijks ondergevoeld. Tot dit ambacht behoorde ook een gedeelte van het dorp *Kieldrecht*. Dit gedeelte werd daarom *Staats-Kieldrecht* geheeten, ter onderscheiding van *Oostenrijks-Kieldrecht*, vermits de grensscheiding, tusschen *Staats-Vlaanderen* en *Oostenrijks-Vlaanderen*, door het dorp heen ging. Het *Staatsche* gedeelte is thans eene tamelijk uitgestrekte buurt, bekend onder den naam van den *Hollandsche-Kauter*. Ook lag mede in *HULSTER-AMBACHT* de vrije heerlijkheid en baronie van *St. Jan-Steenn*.

Onder de nalatenschap van *WILLEM III*, Koning van *Groot-Brittanië*, waren ook eenige goederen in *HULSTER-AMBACHT*, volgens de overeenkomst, in het jaar 1752, tusschen den Koning van *Pruissen* en den Prins van *ORANJE* gemaakt, den Prins toebedeeld. Zij bestonden in het dorp en den polder van *Hontenisse*, en een aanmerkelijk deel van de polders *Ossenisse* en *Hengstdijk*. Alle deze

goederen behoorden eerstijds tot het klooster van Zande (zie dat woord) en van de abdij van Eversom, welke van gemelde abdij van Duisen afhingen, doch zij werden, in het jaar 1582, door de vier leden van Vlaanderen aan WILLEM I, Prins van Oranje, geschonken, om hem het verlies zijner goederen in het graafschap Bourgondië eenigermate te vergoeden. De Algemeene Staten bevestigden deze giften, na de inaeeming van Hulst in 1645, ten behoeve van FERDINAND HENDRIK en zijne nakomelingen.

De Prins van ORANJE had in HULSTER-AMBACHT eene regtbank, die kennis nam van de overtredingen der wetten en keuren, welke omtrent de dijken, wegen, waterloopen en stroomen bestonden, doch alle andere deelen der lage en middelbare, en inzonderheid der hooge geregtsoefening, behoorden aan de regering van HULSTER-AMBACHT, bestaande in eenen Hoogbaljuw, eenen Burgemeester, zes Schepenen, eenen Griffier en eenen Theesaurier. De Hoogbaljuw, die tevens het ambt van Opperschoot waarnam, werd, door de Algemeene Staten, voor zijn leven aangesteld. Bevoens werden de ambten van Hoogbaljuw van de stad en van het ambacht, door twee onderscheidene personen bekleed, doch wij vinden dat, sedert het begin der achttiende eeuw, een en dezelfde persoon beide ambten in zich vereenigde. De Burgemeester en de Schepenen werden, gelijk die van de stad, jaarlijks door Afgevaardigden van de Algemeene Staten veranderd of nog voor één jaar in hunne bedieningen bevestigd. Zij hiielden hunne vergaderingen in het nog bestaande Landshuis, in de Steenstraat te Hulst, welk gebouw thans als Stadhuis gebruikt wordt. In dit Landshuis werd, over de gansche uitgestrektheid van het ambacht (behalve in de heerlijkheid St. Jan-Steen, welke haar eigen regt had), hoog, middelbaar en laag regtsgebied uitgeoefend, zoodanig dat deze jurisdictie zich, volgens contract, aangegaan tusschen den Magistraat van Hulst en dien van HULSTER-AMBACHT, door de Algemeene Staten goedgekeurd, bij resolutie van 16 Mei des jaars 1654 (1) uitstrekke tot binnen het gemelde Landshuis en erve, en dat diensvolgens » de eerde en de gront van denselven huize binnen den » begrype ende mueren sal syn ende blyven, bodem ende eerde van » HULSTER-AMBACHT, gelyck ook sal wesen den gront tot ten halven » van de voorsz. Steenstraete, ende ter breedte van den voorsz. huize » op welcken halve straete zy lieden Magistraten van den Ambachte » by dien, altyts sullen mogen recht ende justitie administreren soo » crimineel als civil, ende hare sententie freytelyck ende opentlyck ter » executie stellen naer hare forme ende inhoudt, in den selven stant ende » forme, al of sylieden deselve executie ende rechtspleginge deden » ende doende waren binnen den districte van den voorsz. ambachte." HULSTER-AMBACHT volgde, in zijne rechtspleging, de wetten en costumen van Gent. Men kon zich van hare vonnissen, gewezen in burgerlijke zaken, op den Raad van Vlaanderen beroepen.

Behalve dit collegie bestond in HULSTER-AMBACHT nog een ander, de Vergadering van Notabelen genoemd, bestaande uit eenige van de voornaamste ingezetenen, welke konden bewijzen ten minste 50 gemeten (15 bund. 56 v. r. 80 v. ell.) lands in het ambacht te bezitten, hebbende eenen Voorzitter aan het hoofd. Zij werden door den Magistraat van het ambacht gekozen, en zonder toestemming van de Vergadering van Notabelen, kon er geen belasting op het

(1) Zie Groot Plektzidboek D. II, bl. 1230.

ambacht worden gelyd. Zij kwamen ten minste eenmaal 's jaars bijeen. De Magistraat legde haar eene petitie of bede voor, bevattende eene staat van onkosten en uitgaven voor het volgende jaar, die zij aannam of verwierp. In buitengewone en voor het ambacht belangrijke zaken, of wanneer de Regering den raad en voorlichting van Notabelen noodig had, riep zij die bijeen. Geene regtszedingen mochten worden ondervoomen, dan met kennis en goedvinden van Notabelen, uit welke vergadering, door de Afgevaardigden der Algemeene Staten, jaarlijks twee of drie leden verkozen werden, om kennis van de regtszedingen te nemen en daarvan ter eerste bijeenkomst, in tegenwoordigheid van gemelde Afgevaardigden, verslag te doen.

HULSTRA-AMBACHT had eene uitgestrektheid van 23,989 gemeten 57 roeden (10,864 bund. 65 v. r. 42 v. ell.) hemselsbreedte, doch was slechts 20,004 gemeten 83½ roeden (8914 bund. 15 v. r. 45 v. ell.) schotbaar groot. Bij eene door de Regering in het jaar 1730 gedane opening der bevolking vond men, dat deze niet boven de 4000 zielen beliep; terwijl thans het land, hetwelk HULSTRA-AMBACHT beslaat, door ruim 10,600 zielen bewoond wordt. Zeven achtste deelen der ingezetenen waren, bij de telling van 1730, de R. K. godsdienst toegedaan. Zij hadden er twee kerkchuren, 6twe onder Lamswaarde en de andere onder Hontenisse.

HULSTRA-AMBACHT maakt thans een gedeelte uit van het kant. *Hulst*, en bevat nu de gem.: Graauw-en-Langeudam, Hengstdijk, Hontenisse, Ossenisse, Stoppeldijk, St.-Jan-Steen en de Clinge. Na de in besitting van Staats-Vlaanderen door de Franschen in 1794, heeft HULSTRA-AMBACHT, als noodanig, opgehouden te bestaan.

Het wapen van HULSTRA-AMBACHT bestond in een schild, verdeeld in vier kwartieren. Het eerste van azuur, met het *agnus Dei* van zilver, staande op een terras van sinopie (groen); het tweede van zilver, met een Oranjestroom, tegengehouden door eene windhoed in natuurlijke kleur; het derde van goud, met eene steigende (cabré) hangst van sabel (zwart) en staande op een terras van sinopie, en het vierde tierce en fasee of in drie horizontale deelen, het bovenste van goud, het middelste van sinopie, het onderste gelyd van zilver; op het eerste vier schoven in natuurlijke kleur, op het tweede evengelyke schoven en op het derde een gelyde fasee van sinopie.

HULSTER-CLINGE, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *Cumes*.

HULSTERKOM of HULSTERKOM-KOM ook HULSTERVLAETE, water in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, W. van *Hulst*, bevoeren tot haven van dat stadje gediend hebbende.

HULSTERLOO, oude naam van het geh. DE KAUTER, in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *KAUTER (De)*.

HULSTER-NIEUWLAND, pold. in *Staats-Vlaanderen*, gedeeltelijk in *Hulster-Ambacht*, gedeeltelijk op de stads jurisdictie van *Hulst*, prov. *Zeeland*, arr. *Goos*, kant. en distr. *Hulst*, gedeeltelijk gem. *Stoppeldijk*, gedeeltelijk gem. *Hulst*; palende N. aan den pold. Groot-Cambrou, O. aan den Dullaert en den oversprong van den Havenpolder, Z. aan de stad *Hulst* en aan den pold. *Riet- en Wulfedijk*, W. aan de Oudervaart van *Hulst* en den *Kwikpolder*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 190 bund. 66 v. r. 53 v. ell. gronds, waarvan 177 bund. 6 v. r. 14 v. ell. onder *Stoppeldijk*, en 13 bund. 60 v. r. 39 v. ell. onder

Hulst. Hij heeft eene schotbare grootte van 115 bund. 88 v. r. 4 v. ell., waarvan 107 bund. 64 v. r. 80 v. ell. onder *Stoppeldijk* en het overige onder *Hulst*. Daarin staan vier boerenhofsteden en drie bijzondere woningen, alle onder *Stoppeldijk*.

HULSTER-NIEUWLAND, bij eene vroegere bedijking, in 1617, in den pold. van Absdale ingesloeten geweest, is als afzonderlijke polder bedijkt, krachtens verkregen octrooi van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, gegeven in het jaar 1707. Het watert door middel van twee heulen in de pold. Absdale en Groot-Cambron uit, die hun water door de sluizen van Campen in het Hellegat loozen. Het polderbestuur is toevertrouwd aan eenen Dijkgraaf, eenen Gzwoorene en eenen Penningmeester.

HULSTERSCHER-KOM, water in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *HULSTERKOM*.

HULSTERSCHER-VAART, voorm. vaart in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, geloopt hebbende in eene noordelijke strekking van de stad *Hulst* naar het Hellegat.

HULSTER-VLAKTE, water in *Staats-Vlaanderen* in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *HULSTERKOM*.

HULSTHORST, land op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HULSTHORST*.

HULSVORDE, *HULSTVOORDE* of *HULSVORDE*, voorm. huis of geh., in het dingspil van *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie *HULSVORDE*.

HULTEN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, ½ u. N. O. van *Gilze*, waartoe het behoort; met 24 h. en 180 inw.

HULTEN was voorheen eene heerl., welke onder anderen heeft toebehoord aan den Heer *Wouter van Dierdegen*, die haar den 25 Maart 1568 verkocht aan *Jan van Polanen*, Heer van de *Leck en Breda*, ten behoeve van zijnen derden zoon *Willm van de Leck*, Kanonnik te *Luik*, na wiens overlijden deze heerl. weder aan het *Huis van Breda* gekomen en sedert daaraan gebleven is.

Nog hedon ten dage zijn er eenige gronden, tot de heerl. behoorende, aanwezig, en van deze worden de voortbrengselen verdeeld onder de bewoners van het gehucht.

HULTEN, heerl. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Drunen*; palende N. aan de heerl. *Elshout*, O. aan *Nieuwkuik*, Z. aan *Loon-op-Zand*, W. aan *Drunen*.

Deze heerl. heeft tot in het jaar 1836 tot de gem. *Oudheusden-en-Elshout* behoort, maar is toen hij de gem. *Drunen* gevoegd, hoewel de polderlasten nog bij die van *Oudheusden* moeten worden opgebracht. Zij bevat het geh. *Hulten* en eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 180 bund.

De *R. K.*, die er wonen, worden tot de stat. van *Oudheusden-en-Elshout* gerekend. — De *Herv.*, welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Baardwijk-en-Elshout*.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Drunen* of te *Elshout*.

Het geh. *HULTEN* ligt 2½ u. W. ten N. van 's *Hertogenbosch*, 1 u. O. van *Waalwijk*, ½ u. O. van *Drunen*.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door *Jonkheer Marinus Calixtus Johannes Franciscus de Rotte*.

HULTEN (DE ZEVEN-), geh. in de heerl. *Bermeer*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en 9 u. O. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en gem. *Bermeer*.

Vroeger stond hier eene kapel, aan den H. *Rocus* toegewijd, welke in het jaar 1742 door hoog water zonde zija omver geworpen.

HULVER, riv. in de *Meijerij* van 's *Hertogenbosch*, kw. *Oüstrwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HILVEN*.

HULZE, geh. in *Zolland*, prov. *Overijsael*. Zie *HULZEN*.

HULZE (HET) of *NET HULZEN*, havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Zutphen*, gem. *Gorsael*.

HULZEL, d. in de *Meijerij* van 's *Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HULZEL*.

HULZEN, buit. in het *Rijk* van *Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie *HULZEN*.

HUMALDA, voorm. stats, prov. *Friesland*, kw. *Oosteryoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeswarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Be*, waartoe het behoort.

Het was een overoond gebouw, dat, zoo men wil, op denzelfden tijd als *Ezonstad* gebouwd was.

In het jaar 1488 werd *GARRE JAARLA*, door *SYBES BÖTTINGA*'s knechten, bij *HESSEL HUMALDA*'s huis doodgeslagen.

HUMARDA, oude naam van het voorn. landsch. *NET HUNSTERLAND*, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *HUNSTERLAND (HET)*

HUMELLE, naam, onder welken het d. *HUNNELLO*, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, in eenen giftbrief van het jaar 828 voorkomt. Zie *HUNNELLO*.

HUMHOVEN of *HENKHOVEN*, geh. in het *Land* van *Overmaas*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Meerssen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Ulestraten*; met 8 h. en 40 inw.

HUMKERS, voorm. lands. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *HUNSTERLAND*.

HUMKHOVEN, geh. in het *Land* van *Overmaas*, prov. *Limburg*. Zie *HUMHOVEN*.

HUMMEL, d. in het graaf. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HUMMELO of *HUNNEL*, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Doesborgh*, 1 u. O. van *Drempt*. Het is eene zeer oude plaats, welke reeds onder den naam van *HUNNELLE* voorkomt in eenen giftbrief van het jaar 828 waarbij zij van zekere *GEROWALD* aan de kerk van *Utrecht* gekomen is. Men telt er 165 h. en ongeveer 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt en eenigen handel in hout en spek. Ook zijn hier twee bierbrouwerijen.

De *Herv.* die hier ruim 1200 in getal zijn, onder welke ruim 560 *Ledenmaten*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Dostinchem*, behoort.

Deze gem. plagt gecombineerd te zijn met *Laag-Keppel*, doch sedert het jaar 1730 zijn *Laag-Keppel* en *Hoog-Keppel* vereenigd, en maakt *HUNNELLO* eene afzonderlijke gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Dostinchem* behoort. De eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *HENRICUS RAASVELD*, die in het jaar 1602 hier in dienst was, en in het jaar 1614 naar

Amerongen en Loersum vertrok. De laatste, die in deze vereenigde gem. alleen het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **LUCAS LUYKEN**, die in het jaar 1753 herwaarts kwam, en in het jaar 1759 naar Harderwijk vertrok. Na zijn vertrek had de scheiding plaats, en bekwam **HUMMELO** eenen eigen Predikant in **JOHANNES GERARDUS STARRIS**, hier beroepen in 1759 en vertrokken naar Gouderak in 1741. Het beroep is eene collatie van den Heer **ADOLF WERNER CARL WILLEM BARON VAN PALLANDT VAN BARLHAR**.

De kerk, welke hier vroeger stond, was aan den **H. WILLIBRODUS** toegewijd. Er waren twee vikarijen. De eerste van den **H. WILLIBRODUS**, wiens Bedienaar tot twee wekelijksche missen verbonden was, en door den Heer van Keppel aangesteld werd. De tweede was die van den **H. ANTONIUS** en de vier gekroonde *Martelaren*, wiens Bedienaar gehouden was, tweemaal 's weeks de dienst te verrigten, eens aan het altaar van deze vikarij, en nog eens in de kapel van het heerenhuis te Enghuizen, hetwelk onder deze par. staat. In het jaar 1872 had **ZEGGER VAN DER VOORST** het regt om den Vikaris van deze vikarij te benoemen. In plaats van deze kerk is, in het jaar 1839, eene uitmuntend fraaije nieuwe kerk gebouwd, waartoe de Heeren **BARON VAN HECKEREN VAN ENGHUIZEN** en **ADOLF WERNER CARL WILLEM BARON VAN PALLANDT VAN KEPPEL**, aanzienlijke bijdragen hebben gedaan; terwijl de gemeentelieden ook elk naar vermogen milde giften daartoe hebben afgezonderd, en door andere bewezene diensten vele kosten helpen besparen en hunne belangstelling getoond in hetgeen tot hunne openbare godsdienst betrekking had. Deze kerk heeft eenen smaakvollen toren en is van een orgel voorzien, in het jaar 1840 daaraan geschonken door **Mevrouw VAN HECKEREN VAN ENGHUIZEN**, en ten zelfde jare in orde gebragt door **A. A. KEURTEN**, Orgelmaker te Huissen.

De **R. K.**, welke hier ongeveer 480 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Wehl-en-den-Keijsenburg*. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 180 leerlingen bezocht.

Er worden te **HUMMELO** vier beesten- en varkenmarkten gehouden, als: de eerste, den eersten Maandag in April; de tweede, den laatsten Maandag in April; de derde, den eersten Maandag in Julij, en de vierde, den tweeden Woensdag in September, op welke laatsten dag het tevens kermis is.

HUMMELO-EN-KEPPEL, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Doesborgh* (5 k. d., 14 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Steenderen* en *Hengelo*, O. aan *Zelhem*, Z. O. aan *Doetinchem* en *Ambt-Doetinchem*, Z. aan *Wehl*, W. aan *Doesborgh*.

Deze gem. bevat de d. *Hummelo*, *Drempt*, *Laag-Keppel* en *Hoog-Keppel*, benevens de b. *Elderk*; beslaat eene oppervlakte van 4568 bund. 46 v. r. 72 v. ell., en telt 435 h., bewoond door 478 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 5200 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, veeteelt en eenigen handel in hout en spek. Ook zijn er in deze gem. twee brouwerijen, te *Hummelo*, en eene ijzergieterij, alsmede een water-korenmolen, te *Laag-Keppel*, en eenen windkorenmolen te *Drempt*.

De *Herv.*, die er ruim 2200 in getal zijn, onder welken ruim 1500 *Ledematen*, maken de gem. van *Hummelo*, *Drempt* en *Keppel-Binnen-en-Olde-Keppel* uit, welke in deze burg. gem. vier kerken hebben, als: ééne te *Hummelo*, ééne te *Drempt*, ééne te *Hoog-Keppel* en ééne te *Laag-Keppel*.

De R. K., die men er 930 aantreft, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Oldbn. en-en-Drempt*, gedeeltelijk tot de stat. *Weld-en-dra-Keulenburg*.

De 12 Evang. Lu. *Ab.*, die er wonen, worden tot de gem. van *Doersborg* en *Doetinchem* gerekend.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te *Hummelo*, ééne te *Drempt*, ééne te *Laag-Keppel* en ééne te *Hoog-Keppel*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 320 leerlingen bezocht worden. Er is mede ééne bloeiende Fransche dag- en kostschool.

Ook liggen in deze gem. de heertl. *Keppel* en de haves. *Enghuizen* en *Ulenpas*.

Door deze gem. stroomt den Oude-*IJssel*, welke water verschaft aan de ijzergieterij en den water-korenmolen te *Laag-Keppel*, alsmede de *Hummeloscche-beek* en onderscheidene kleine waterleidingen, welke zich alle in die beek ontlasten, welke waterleidingen echter geene bijzondere naniën dragen.

HUMMELOSCHÉ-BEEK of *Hummelstanz-beek*, beek in het graaf. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, welke met eene noordwestelijke rigting de gem. *Ambt-Doetinchem*, *Zelhem*, *Hummelo-en-Keppel* en *Steenderen* doorloopt, en zich, even boven het *Bronkhorster-veer*, in den *Nieuwe-IJssel* ontlast.

HUMMELSCHÉ-BEEK, beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie het voorgaande art.

HUMMERS, oude naam van het lands. *HUMSTALAND*, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *HOMSTERLAND*.

HUMSTERLAND, voorm. landsch. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *HOMSTERLAND*.

HUNCHERANGE, Fr. naam van het geh. *HUNGERINGEN*, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie *HUNGERINGEN*.

HUNDEREN, landg. op de *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 5 u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, gem. *Voorst*.

Dit landg., wordt, met de daartoe behoorende gronden, thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer *Kinkhorst*.

HUNENSCHANS (DE), plaats op de *Neder-Veluwe*; prov. *Gelderland*. Zie *HUNNSCHANS*.

HUNENSCHANS (DE), hoogte op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie *HUNNSCHANS*.

HUNEPA, oude naam van het riviertje de *HUNNEN* in *Zalland*, prov. *Oberijssel*. Zie *HUNNEN (DE)*.

HUNERBERG, bij verbastering veelal de *HONKERKERS* geheeten, een der vijf heuvelen, waarop de stad *Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gebouwd is. Het is eigenlijk de uiterste punt van eene kleine, uit de *Pransische* prov. *Rijnland* voortkomende, heuvelketen, welke hier ten einde loopt.

HUNESA, oude naam van de rivier de *HUNNEN*, prov. *Groningen*. Zie *HUNNEN*.

HUNESCHANS (DE), hoogte op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HUNNSCHANS*.

HUNESGO, oude naam van het kw. *HUNNEN*, prov. *Groningen*. Zie *HUNNEN*.

HUNGERENBERG, hoogte in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HONKERKERS*.

HUNGERING, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., gem. en in de stad *Zutphen*.

HUNGERINGEN, **HEUNINGEN** of **HANSINGEN**, in het Fr. **HUNGERMAN**, geb. in het halj. van *Luxembury*, landmeesterij van *Bottemburg*, grooth. *Luxembury*, kw., arr. en 2½ u. Z. Z. W. van *Luxembury*, kant., gem. en ½ u. W. ten Z. van *Bottemburg*, aan de *Alzette*.

HUNGERINK, voorn. adell. h., in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en ½ u. O. ten N. van *Zutphen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Gorsel*, bij *Almen*, waartoe het behoorde.

HUNGERSHOF, geb. in de hevel. *Beaufort*, grooth. *Luxembury*, arr. en 3½ u. O. ten Z. van *Dierik*, kant. en 1 u. W. van *Echternach*, kw. en 4 u. N. ten W. van *Gresenmacher*, gem. *Berdorf*.

HUNINGA of **HUNINGA**, hoerderij in *Huninga*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. van *Scarus*, ten N. het *Westernielander*-maar en ten O. den *Oosterweg*.

Deze hoerderij, welke, volgens sommigen, vroeger een heerenhuis soude geweest zijn, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eens oppervlakte van 44 bund. 6½ v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de gebroeders **JACOB DAVIDS HUNINGA** en **PIETRE DAVIDS HUNINGA**.

HUNINGA of **HUNINGA**, voorn. burg in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. N. van *Winschoten*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. O. N. O. van *Midwolda*, 5 min. W. van *Oostwolda*, waartoe zij beheerde.

Het adell. en beroemde *Oldamster* geslacht der *Huninga's* was hiervan afkomstig (1). Het huis, ook genoemd *van Oude-STERKHOE*, werd afgebroken weinige jaren vóór 1777. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eens hoerderij. De daarbij behoorende landen, beslaan eens oppervlakte van 31 bund. 18 v. r. 80 v. ell.

HUNINGA-BORG, ook wel **HUNINGABORG**, burg in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Winschoten*, gem. en in het d. *Beerta*, aan den *rijweg*.

Deze burg, welke op het *ast. BEERTA* verkeerdelyk staat als niet meer aanwezig, bestaat nog geheel, maar neigt ten val. Ook op die burg zetelden oudtijds de *Huninga's*. In het jaar 1640 woonde er de weelike en zelfstandige *Edelman* **SABO HUNINGA**, welke de vrijheid van het *Oldambt* tegen de regten der stad *Groningen* op gevaar van zijne vrijheid en zjñ leven, maar ook met zeer ongunstigen uitslag, verdedigde. De burg wordt met de daartoe behoorende gronden, beslaande eens oppervlakte van 1 bund. 21 v. r. 20 v. ell., met de aangrenzende landen thans in eigendom bezeten door den Heer **JAN SIZARSKA** te *Berta*, doch wordt bewoond door de vorige eignares, de zeer bejaarde *Jufvrouw* **JANTJE OENKES**; sterft die, dan moet de burg werden afgebroken, zoo zij niet van zelf instort.

HUNINGABORG ontleende, even als het meer, haren naam van de *Huninga's*, uit welk geslacht, bij de oprigting van de *Groninger Hoogeschool*, in *October* 1614, **JONAS ERNEST HUNINGA**, *Doctor* in de *Regten*, tot *Hoogleraar* in de *Wijsbegeerte* en *Zedekunde*, en *extraordinaire* in de *Regten*, werd benoemd. De tegenwoordige herberg de *Hulsebos* te *Groningen*, staande op den hoek van het *Winschoter-* en *Kattediep*, is een oud woonhuis der *Huninga's*, en prijkt thans nog met hun wapen.

HUNINGAMBER of **HUNINGAMBER**, ook **OOSTWOONDERBERG**, voorn. meer onder *Oostwolda*, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, gem. *Finsterwolda* en *Midwolda*, 10 min. Z. Z. O. van *Oostwolda*.

(1) Zie L. VAN DOLHUIS, *Inwijding der Nieuwe kerk te Oostwolda in 1777*. *Gron.* 1778, bl. 77.

Dit meer schijnt ontstaan te zijn door de inbraak van de Dollart in het jaar 1277. Het is met der tijd, door de kunst geholpen, droog geworden, en in vruchtbare wei- en bouwlanden herschapen, welke, thans veelal het HUNNECA-MERELAND genaamd, eene oppervlakte beslaan van ongeveer 480 bund., die door de Termunter-zijl van het overtalige water ontlast worden. In het jaar 1800 bestond er nog eene zijl te Oostwolde, doch welke in 1601 is vervangen door die te Termunten.

Het HUNNECA-MERELAND is aan den noostkant en ten Noorden door eene ringsloet, en geheel omgeven door eenen ringweg; het is met wateringen en sloten doorsneden en wordt veel gebruikt tot weiland; de vruchten, welke men daarin verbouwd, bestaan uit zomervruchten, die bij natte somers, ten gevolge der lagere ligging, vooral in de kam of het midden, veel schade van het water lijden. Bij den bovenbedoelden ringweg ziet men thans reeds een aantal huizen, van meerder of minder grootte en aanzien, tevens neemt de aanbouw aldaar van jaar tot jaar toe, zoo dat het zich laat aanzien, dat mischien binnen weinige jaren, een groot aantal ingezetenen hun onderhoud zullen vinden.

HUNNECUM of HUNNEKUM, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Heerlen*, gem. en 20 min. Z. van *Nuth*; met 42 h. en 170 inv.

HUNNEKER-BEEK (DE), beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, die omtrent *Ligtevoorde*, in de heide uit twee takken voortkomende, na eenen noordwestelijken loop, zich met de *Zwink* vereenigt.

HUNNEKUM, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie HUNNECUM.

HUNNENBARGH of HUNNEBERG, ook HUNNEBERG genaamd, heuvel in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. en 2 u. N. O. van *Weerelo*, in de buurs. *Volte*, ½ u. Z. O. van *Ootmarssum*, in eene moerasige streek, die den naam van *Volterbroek* draagt.

Deze heuvel, welke eene bijna ronde gedaante heeft, gelijk, in de verte gezien, eenigermate op de grafheuvels der Cimbro-Germanen, doch, van nabij, heeft hij in den eersten opslag het aanzien van een verwoest fort. Hij is met eene ongeveer acht en twintig schreden breede gracht omgeven, die aan hare buitenzijde eenen omvang van ongeveer vier honderd schreden heeft en slechts bij sterke zomerhitte uitdroogt, waardoor het alsdan mogelijk wordt den top des heuvels te bereiken. In de overige jaargetijden kan men daar hoogen bezwaarlijk opkomen, doordien er geen brug over en geen dam in de gracht ligt, en bovendien de moerasige toestand van het omliggende land zulks belet.

De heuvel, die door eenen wal of verheven rand omgeven is, verheft zich ongeveer vijf of zes voet boven den omliggenden grond; zijne oppervlakte, die met gras en distelen bezet is, bevat eene menigte van grootere en kleinere gaten, gedeeltelijk vermoedelijk gediend hebbende tot plaatsing van paalwerk. Aan de zuidzijde schijnt het kleinste of vierde gedeelte er van, door het doorlaten der gracht, gescheiden te zijn geweest, waardoor men op het denkbeeld komt, dat op het ééne, waarschijnlijk het kleinere gedeelte, het gebouw of althans het hoofdgebouw gestaan heeft; terwijl alsdan het andere gedeelte, of tot tuingrond, of tot een plein, of tot mindere gebouwen moet gediend hebben. Op het kleinere gedeelte althans, vond men vroeger eene aanzienlijke menigte baksteen en in den grond, die van tijd tot tijd door de landlieden weggehaald en elders gebruikt

werden; nog hedendaags vindt men, bij het omdelven, vele brokken van baksteen en ook enkele stukken puim- of duitsteen. Voor het overige hebben de omdelvingen in de gracht slechts twee merkwaardige voorwerpen te voorschijn gebragt, te weten een ijzeren potje en eene piek of lans. Men is het niet eens over de bestemming van het hier gestaan hebbende gebouw. Oas komt het echter waarschijnlijk voor, dat het een versterkt punt of toevlugtsoord van eenen vreemden volkshoop geweest is, die men algemeen onder den naam van Hunnen kende (1).

HUNNENBARGH (DE KLEINE-) of **LACZ-HUNNENBERG**, naam, welken men geeft aan het kleinste gedeelte van den *Hunnenbargh*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, hetwelk door eene afzonderlijke gracht omgeven is. Zie het vorige art.

HUNNENKERKHOF, plaats in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, tusschen *Dalen* en *Oosterhesselen*, welke in het heideveld gelegen klaarblijkelijk eene oude begraafplaats is, als bevattende onderscheidene beuveltjes, waarin asch van verbrande beenderen, en ook urnen met diergelijke asch en beenderen gevuld, gevonden worden. Het is bij de oudheidkundigen nog niet uitgemaakt van welken tijd en van welken oorsprong of volk deze begraafplaats is.

HUNNENSCHANS (DE), plaats op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HUNNESCANS**.

HUNNENSCHANS (DE), hoogte op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie **HUNNESCANS**.

HUNNEPE (DE), riviertje in *Zalland*, prov. *Overijssel*, hetwelk, uit de *Dorthsche-beek* voortkomende, met eene noordwestelijke rigting bij het voorm. klooster *Ter-Hunnep*, in den *IJssel* valt.

HUNNEPE (TER-), voorm. kloost. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **HONNEPE (TER-)**.

HUNNERBERG, een der heuvels, waarop de stad *Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gebouwd is. Zie dat woord.

HUNNERSCHANS (DE), plaats op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HUNNESCANS**.

HUNNERSCHANS (DE), hoogte op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie **HUNNESCANS**.

HUNNESCANS, plaats, met eenen matigen aarden wal omringd, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Garderen*, in bene woeste heide, welke men geloofte eene schans te zijn geweest, die omtrent de tiende eeuw, door de Hunnen zoude zijn opgeworpen.

Zij ligt in een halfroond, waarvan de twee hoofden uitkomen aan het *Udeler-meer*, ten Westen, zijnde de ingang der schans ten Oosten.

Zij is niet onmiddellijk aan het meer, maar nog 15 ell. daarvan verwijderd gelegen. Het land, tusschen de schans en het meer, is, bij lagen waterstand, niet veel boven den waterspiegel verheven; doch ook bij hoogen waterstand, wordt de voet der schans niet door het water besproeid. Misschien is wel, bij de oprigting der schans, de waterstand doorlopend hooger geweest, zoodat het meer toen tot aan den voet der schans heeft gestaan. Althans het gehele binnenplein, gelijk van hoogte met de heide, verheft zich 3 ell. 5 palm. boven de oppervlakte van het water, en meer dan 3 ell. boven het strookje tusschenland. Dit plein heeft eene cirkelvormige gedaante.

(1) Men zie voorts over dit gebouw, het medegedeeld door den Heer **WILLIERS** in den *Overijsselschen Volks-Almanach*, voor *Oudheid en Letteren*, voor het jaar 1837, Neds. 1-20.

De middellijn van het plain bedraagt, van het Noorden tot het Zuiden, 102 ell. 8 palm., en van het Oosten naar het Westen 104 ell. 7 palm. 5 duim. Het is effen, behalve aan de zuidzijde, waar men eene zacht gloofjende hoogte heeft, en het is, met uitzondering van de westzijde, omringd van eenen aarden wal, die door eene waterloze gracht wordt ingesloten. Het westelijke, niet omwalde gedeelte der schans, bestaat eene lengte van 67 ell., en dáár is geen spoor te vinden, dat er immer eene wal aanwezig is geweest. De wal beschrijft eenen boog van 207 ell. over den rug gemeten, en het hoogste punt ligt 9 ell. 7 palm. boven den spiegel van het meer. Hij heeft niet overal dezelfde hoogte, maar is, vooral in de rigting van het Oosten naar het Zuiden, op sommige plaatsen aanmerkelijk lager, en heeft het aanzien van vervallen of afgedragen te zijn. De breedte van den voet, bedraagt ten noorden 52, ten Oosten 31 en ten Zuiden 53 ell. In dien wal zijn twee doorneden of ingangen, de ééne ten oosten, 17 ell., de andere ten zuiden, 15 ell. breed, van boven gemeten. Die doorsneden zijn echter niet juist in de windstreken aangebragt. De zuidelijke binnenzijde van den wal is onevenrediger van glonjing, dan de overige deelen, hetwelk veroorzaakt schijnt door eenen kuil, die het voorkomen heeft van eenen ouden haard. De breedte der gracht rondom den wal is 27 ell., gemeten van den kruin van den wal naar den buitenrand der gracht, en hare diepte bedraagt 1 ell. 7 palm. 8 duim. tot 3 ell. 7 palm. 7 duim., gemeten van de oppervlakte der heide. Het minste diep is zij bij de heide doorsneden, uit welke eene soort van opgehoogd voetpad dwars door de gracht loopt. Wanneer men het diepste gedeelte der gracht (3 ell. 7 palm. 7 duim.) vergelijkt met den waterspiegel (3 ell. 5 palm.), verkrijgt men de uitkomst, dat de gracht 2 palm. 7 duim. dieper is dan de oppervlakte van het meer, een onderscheid, hetwelk bij hoogeren waterstand natuurlijk groeter moet zijn, en bij den oorspronkelijken aanleg der gracht ook groeter zal geweest zijn; zoodat men besluiten mag, dat eertijds de gracht der schans gemakkelijk uit het meer van water voorzien kon worden. Langs de noord- en zuidzijde loopen in de nabijheid der schans twee walletjes, nagenoeg evenwijdig van elkander, oostwaarts naar het hof toe. Die walletjes zijn 8 palm. tot 1 ell. hoog en 6 ell. breed, en hebben van de schans af naar de hoeve het Meer, eene lengte van 280 (de noordelijke) en 300 ell. (de zuidelijke). Deze walletjes hebben eertijds met de schans in verband gestaan, want op eenen afstand van nagenoeg 200 ell. van het meer, zijn zij door andere walletjes met de grachten der schans vereenigd. De naaste omgeving der schans is eindelijk nog gekenmerkt door vier roode, van aarden opgeworpen heuvels, die, naar het uitwendige te oordeelen, op oude grafheuveln geleken, en zulks door ingestelde ontgravingen ook bleken te zijn. Twee dier heuveln lagen aan de zuidzijde en twee aan de noordzijde.

In de maand September 1842, werd deze schans door den Heer L. J. F. JANSZ, Conservator aan 's Rijks Museum van Oudheden te Leyden onderzocht, en daarin onderscheidens voorwerpen gevonden. Volgens dien Geleerde soude de HUNNRSCHANS vermoedelijk van godsdienstigen oorsprong zijn (1).

(1) Men zie deswegen het stukje over de Oudeste Nederlandsche Schansen, bepaaldelijk de Hunnrschans aan het Udelersmeer, door L. J. F. JANSZ, medegedeeld in de Bijdragen voor Nederlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, verzameld en uitgegeven door le A. KILROY, D. IV, bl. 71-122.

HUNNESCHANS, **HUNNESCHANS**, **HUNNERSCHANS** **HUNNERSCHANS** of **DUNNERSCHANS**, hoogte op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, in de heerl. *Doorwerth*.

Zij die deze plaats met den eersten naam henoemen, zijn van meening dat zij ter verschansing gediend heeft, toen de **HUNNEN** of **HONNEN**, die in vorige eeuwen geheel Europa door hunne woeste strooptogten verschrikten, in de tiende eeuw ook tot hier toe dorpgedrongen waren, en, behalve aan deze hoogte, ook aan de **HUNNERSCHANS** bij het *Udeler* meer, niet ver van *Harderwijk*, aan den *Hoenerberg* en de *Hoernerpoort* te *Nijmegen*, en aan meer andere plaatsen hunnen naam medegedeeld hebben. Maar zij die aan den naam **DUNNERSCHANS** de voorkeur geven, denken dat de *Hunnen* wellicht hunne togten nimmer tot hier toe uitgestrekt hebben en dat deze naam, zoo veel als hoog of groote schans te kennen gevende, door den tijd in den naam van **HUNNERSCHANS** verbasterd zij. Hoe het zij, dit is zeker, dat de vlakke, welke op den top van dezen berg gevonden wordt, en uit haren aard voor eene verschansing zoo uitnemend geschikt schijnt, in zware aarden walven en diepe drooge grachten, nog op den huidige dag de duidelijkste blijken draagt, van eenmaal door menschen handen tot eene meer of min regelmatig plaats van verdediging ingerigt te zijn. De verschillende met deze gelijkkluidende namen, welke wij in *Gelderland* aantreffen, brengen er ons ligtelijk toe, om haar allen uit die eene bron, de togten van dat roofzuchtige volk, afteleiden; maar het is even mogelijk, dat deze plaats in veel lateren tijd, misschien wel door eenen der *Heeren van Doorwerth*, als verschansing tegen eenen vijandelijken nabuur, aangelegd zij; het stilwijken der geschiedenis laat ons hier omtrent geheel onzeker.

Met verbazing ziet de wandelaar van deze steile hoogte bijna recht in den *Rijn* neder en laat aan de overzijde, met ware verrukking zijn oog weiden over de *Beuwe*, die hier, met hare velden en rijke heemden, met hare dijken en tallooze torens, in hare geheele uitgestrektheid voor hem ligt, tot daar de *Nijmeegsche* hoogten, die de overblijfsels van den grijzen burg, een ander gedenkteeken van voorouderlijke onversaagtheid, het gezicht beperken.

In den loop van het jaar 1843 hebben op de **HUNNERSCHANS**, onder opzigt van den in het vorige art. genoemden *Heer Janssen*, ontgravingen plaats gehad, die echter geene resultaten hebben opgeleverd; de *Heer van Doorwerth* heeft het voornemen, die dit jaar (1844), te doen hervallen.

HUNNIK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, kw., distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Groenla*, gem. *Esbergen*.

HUNSAU, voorm. st., welke, naar men wil, zoude gelegen hebben in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie *HUNSOV*.

HUNSDORF, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 2 u. N. van *Luxemburg*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Mersch*, gem. en 20 min. W. van *Lorentzweiler*, aan de *Alzette*.

HUNSDORF (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspriingt in de weiden bij *Blascheid*, vloeit in eene noordwestelijke strekking, en valt beneden *Lintgen* in de *Alzette*.

HUNSE of **HUNZE**, riv., die reeds ten tijde der *Romeinen* onder den naam van *Ussencis* is bekend geweest, en onder den naam van *Voonsrivier* in *Drenthe*, op de hoogte van *Westdorp*, uit het *Eldersveld* voorkomt; die, na zich met het *Achterstediep* en het *Wisdiep*, bezonden *Gasselter-Nieuwvoen*, vereenigd te hebben, den naam van

OOSTERHOESCHE-VAART ARDEESMT, onder dezen naam met vele bogten noordwestwaarts het dingspil *Oostermoer* doorstroomende, langs *Gasselter-Nieuwveen*, *Gieterveen*, *Exterveen*, *Annerveen* en de *Groeveloop*; voorts door het *Zuidlaardermeer*, onder den naam van *Dauwscandier*, in de prov. *Groningen* valt. Van ongeveer de plaats, waar nu de zoogenaamde *Waterhuizen*, onder *Haren*, zijn, kronkelde zij oudtijds door *Selwert* tot naar *Wierum*, ontving aldaar de *Aa* en vloiede, met deze vereenigd, verder zeewaarts. Maar het voordeel des handelsbewoog reeds, vóór eenige eeuwen (1), de *Regering* van *Groningen*, om de *Husx* naar hare muren af te leiden en aldaar met de *Aa* te vereenigen. Tot dat einde werd de riv., welke toen het oude kasteel der *Heeren van Groeninkus* voorbij vloiede, niet ver van de pasgenoemde *Waterhuizen* opgevangen, en door eene breede gracht, wegens de groote menigte van turfschuiten, welke daardoor naar de stad moesten afzakken, het *Schuytendiep* genaamd, stedewaarts gebragt, met dat gevolg, dat de *Husx*, van het punt der verlogging af, den naam van *Schuytendiep* of *Loopend-diep*, en beide stroomen, de *Husx* en de *Aa*, na hunne vereeniging bij de *Stadshaven*, den naam van het *Rivier* of *Husx* bekwamen. Niettegenstaande dien lang verloop tijd, is het oude bed van de *Husx*, van de *Waterhuizen* op eigenlijk van de *Roohaan* af tot aan de *Wierumer-schouw*, op vele plaatsen nog zichtbaar, en op andere niet moeffelijk na te sporen.

Deze rivier was tot voor eenige jaren van *Gasselter-Nieuwveen* af bevaarbaar; maar in die scheepvaart ontmoet men vele kromten, bogten en ondiepten, zoodat die bevaarbaarheid in den zomer doorgaans ophield, en nu ook van minder belang is geworden door de daarstelling van kanalen, welke met het groote *Stadskanaal* in verband staan. Buiten het algemeen voordeel, hetwelk stroomende wateren geven, is de *Husx* ook daarin zeer dienstig voor het *kwartier Hunsingo*, dat zij het aangelegen land gelegenheid verschaft, de te hooge binnenwateren door middel van sluizen, zijlen en grondpompen uit te loozen.

HUNS; naam, welken men door de wandeling geeft aan het d. *Huns*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie *HUNTS*.

HUNSEGO, een der drie kwartieren, waarin de *Groninger-Ommelanden*, tijdens het bestuur van de *Republiek der Vereenigde Nederlanden*, verdeeld waren. Zie *HUNNINGO*.

HUNSEL, gem. in het voorm. *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Weert* (9 in. k., 8 k. d., 4 s. d.); palende N. aan *Nederweert*, *Weert* en *Grathem*, O. aan *Grathem* en *Ittervoort*, Z. aan *Neeritter*, W. aan *Stamproy*.

Deze gem. bevat de d. *Hunsel* en *Ell*, benevens de geh. *Uffelsen*, *Castert*, *As* en *Haler*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2424 bund., waaronder 2320 bund. 84 v. r. 70 v. ell. belastbaar land; telt 176 h., bewoond door 183 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1100 inw., die moest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die alle R. K. zijn, onder welke 910 *Communikanten*, maken de par. van *Hunsel* en *Ell* uit.

Men heeft in deze gem. 2 scholen, als: ééne te *Hunsel* en ééne te *Ell*.

(1) Zie Mr. H. O. FRITH, *Redvoering wijzenproten ter gelegenheid van het vijf en twintigjarig feest van het Departement Groningen der Maatschappij*. Tot Nut van 't Algemeen, bl. 69.

Het d. *HUNSEL* ligt 3 u. W. ten Z. van Roermonde, 2 u. O. Z. O. van Weert.

De inv. maken eene par. uit, welke tot het vic., apost. en dek. van *Roermonde* behoort.

De kerk, aan den H. *JACOBUS* toegewijd, is een nieuw gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. De kerk, alsmede de pastorie, is in 1839 nieuw gebouwd; de toren, die geheel uit mergelblokken bestaat, is ouder, en onder het dak is hij met kleine gothische bogen versierd. Er is in den toren slechts ééne klok, waarop men het volgende opschrift leest:

Sancte Jacobe ora pro nobis. Petrus Michellin et Josephus Plumere nos fundarunt Anno 1667. (d. i.: Heilige *JACOBUS* bid voor ons. *PIETER MICHELIN* en *JOSEF PLUMERE* hebben ons gegoten in het jaar 1667). In de kerk is een oud houten beeld, naar het maaksel te gissen uit de tweede helft der vijftiende eeuw; het stelt voor eenen Heilige, genaamd *MARCOEN* of *MARCULPHUS*, die veel toeloop heeft als een voorspreker tot genezing van scrophuleuse ziekten of zoogenaamd heiligenwerk. Op den 1 Mei, 7 Julij en 2 October komen de geloóvigen van alle kanten naar dien Heilige.

De kermis valt in op St. *Jacobusdag*, zijnde den 23 Julij.

HUNSEL, voorm. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HONSHOLREDIJK*.

HUNSELAARDIJK, voorm. burt in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HONSHOLREDIJK*.

HUNSIINGO, *HUNSEGO* of *HUNZINGO*, een der drie kwartieren, waarin de *Groninger-Ommelanden*, tijdens het bestuur der Republiek, verdeeld waren.

Dit aanzienlijk gedeelte der *Ommelanden* heeft, buiten kiff, den naam van de rivier de *Hunse*, welke er noordwestelijk langs stroomt; ja zelfs, wanneer men *Middagt* (thans onder het *Westerkwartier*) gelijk van ouds tot *HUNSIINGO* trekt, er gedeeltelijk doorloopt. Daar nu *go*, *gauw*, landstreek beteekent, zegt het zooveel als landstreek of landschap om of aan de *Hunse*, of wil men van *inge*, hetgeen ons taalkundig niet goed voorkomt, omdat *inge*, *ink*, geenszins een geheel landschap of graafschap uitdrukte, dan zou de naam *Hunsiinge* kunnen aanduiden het weideland om of aan de *Hunse*.

HUNSIINGO was oudtijds een graafschap, gelijk het dus reeds genoemd wordt in de brieven der Keizers *OTTO* en *LOTHARIUS*, bevestigende de giften van zekeren Graaf *WICHMAN*, die onderscheidene landgoederen, aldaar gelegen, aan het klooster of de abdij van *Elten* geschonken had. Na de afneming van de keizerlijke magt hier te lande, bleef het lang eene oppermagtige landstreek op zich zelve, welke oorlogen voerde en verbonden maakte naar haren raad, tot dat het aan de Vorsten, eerst van *Oost-Friesland*, toen van *Gelderland* en eindelijk van het *Oostenrijksche* huis werd opgedragen. Het bleef een voornaam deel der *Ommelanden*, ook na de reductie ten jare 1594, en dat is het tot heden toe gebleven.

De grenzen van *HUNSIINGO* zijn: ten N. de *Wadden*, alwaar het tegen den waterslag met aanzienlijke dijk-, post- en paalwerken moet beveiligd worden; ten O. of liever Z. O., naardien de scheiding zuidwestelijk afsloopt, paalt het aan *Fivelgo* in dezer voege, dat, in de Meester aangewassen landen, de *Tjaryt*, en, bij het *Ooster-Nieuwland*, het *Garshuistermaar* tot scheiding dienen, dan draait zich de *Zwette om Garshuizen*, en loopt tusschen *Huizinge* en *Westeremden*, langs

Stedum tot Lutkewalde in het Karringemaar, waar het in voortduurt tot aan de Noorddijkster landen, van hier stuit het ten Z., aan het Gooregt, en loopt langs euengemelde landen, tot aan Noorder-Hoogbrugge, en wijders met eenige bogten tegen Selwert, alwaar het oude bed der Hanse, ten Z., de scheiding wordt tusschen Hunsico en de Stadstafel, zoo als omstreeks Wierum het Reitdiep de scheiding tusschen Hunsico en het Westerkwartier is en blijft tot den uitloop in zee, zijnde er, ter hoogte van Garnwert, eene doorsnijding gemaakt, waardoor Klein-Garnwert voorheen met eene halve maan over het diep in Hunsico insprong. Tot aan 1811 bleef Klein-Garnwert tot het Westerkwartier behooren, maar het is sedert dien tijd bij Hunsico getrokken. Daar Hunsico zijne grootste lengte ten Noorden heeft en de westelijke en oostelijke scheidingen steeds tot elkander taelloopen, zoo is de zuidelijke zeer kort, en het geheel vertoont de uiterlijke gedaante min of meer van eenen driehoek.

Van dit land zijn ten N. verscheidene gedeelten door de watervloeden weggespoeld, doch worden van tijd tot tijd weder aangewonnen, zoo als de Noordpolder, Uithuisterpolder, Oostpolder, enz. Het bestaat uit afwisselend bouw- en weiland, heeft eene hoogen, vasten, vruchtbaren grond en is bijzonder volkrijk.

Inwendig was Hunsico voor eenige eeuwen reeds verdeeld in ongelijke groote stukken, als: Ubbega, de Marne, 't Halve-Ambt, Ooster-Ambt en Innerdijk. Daar nu echter voorheen in het rechtswezen Hunsico vrij algemeen vereenigd was, gelijk de oudste algemeene landregten van dat kwartier kunnen getuigen, vinden wij voor die ongelijke verdeling geenen anderen grond, dan het stuk der binnenlandsche waterleidingen, waaromtrent men zich schikken moest naar den natuurlijken en gemakkelijksten afloop. Ubbega loost dus zijne wateren door de Wetsingerzijl, Marne door de Houwer- en Schouwerzijlen, het Halve-Ambt door de Winsumer- en Schaphalsterzijlen; terwijl voorheen het Ooster-Ambt en Innerdijk afzonderlijke uittoegen hadden, maar nu reeds lang in het Winsumer-zijlvest zijn ingelijfd. Deze band van vereeniging, in een stuk van zoo veel aambelang hier te lande, deed ook in andere opzichten de dorpen als nauwer vereenigd voorkomen en handelen, zoodanig zelfs, dat zij, vóór het Tractaat van Reductie van 1594, verscheidene regten der oppermagt pleegden, als het maken van verbonden en diergelijken. Dan, in de zeventiende eeuw, bij het Ommelaander reglement van 1659, voerde men eene geheel nieuwe verdeling in, daar men van vijf slechts drie deelen maakte, aan welke men de namen gaf van Marenster-Ambt, Half-Ambt en Ooster-Ambt, en aan ieder zeventien dorpen toevoegde. Maar die verdeling hield op met het reglement reformatoir van 1749, waarna de oude verdeling weder min of meer stand greep.

Thans bevat Hunsico 52 dorpen, als: Adorp, Sauwert, Wetzinge, Onderwierum, Bellingweer, Winsum, Onderden-dam, Mensingweer, Maarslagt, Warfhuizen, Zuirdijk, Vliedorp, Niekerk, Vierhuizen, Ulrum, Hornhuizen, Oude-Klooster-en-Kloosterburen, Leens, Wehe, Menkeweer, Obergum, Maarhuizen, Ranum, Tinallegen of Tinaldegum, Baflo, Rasquert, Eenrum, Saaxumhuizen, Pieterburen, Wierhuizen, Wester-Nieuwland, de Andel, de Breede, Warffum, Usquert, Uithuizen, Uithuisermeden, Ooster-Nisuwland, Oldenzijl, Eppenhuizen, Zande-

weer, Rottum, Kantens, Stitswert, Toornwert, Middelsestum, Huizinge, Westerwijtwert, Westerdijkshorn, Bedum, Noordwolde en Zuidwolde. Thans de gem. Aderp, Winsum, Ulrum, Kloosterburen, Leens, Baflo, Renrum, Warffum, Usquert, Uithuizen, Uithuisermeden, Kantens, Middelstum en Bedum, alzoo het kant. Onderdendam uitmakende.

Men telt er 4621 h., bewoond door 5557 huizeg., uitmakende eene bevolking van ruim 28,700 inw.

Het wapen van HUNSOO verbeeldt een Ridder te paard, geharnast, met eene spies, waaraan een smal vaandel, in zijne rechterhand, en een zwaard op zijde. De Ridder heeft eene vrouw en *croupe*, zittende dwars, en hebbende ter zijde van haar hoofd eene star. Het omschrift is: *Sigillum totius terne Hunsegonie* (1).

HUNSO, voorn. st., welke, naar men wil, zoude gelegen hebben in het dingspil *Zuidenseld*, prov. *Drenthe*. Zie het volgende art.

HUNSOU, HUNSE, HUNSAU of HUNSAW, voorn. st., welke, naar men wil, zoude gelegen hebben in het dingspil *Zuidenseld*, prov. *Drenthe*, gem. *Odoorn*, tusschen de buurs. *Valthe* en *Exloo*, op den *Hondsrug*, en langs welke de bevaarbare rivier *Hunse* of *Hunsa* stroomde, doch welke stad in dien omtrek door de veenwording zou verdwenen zijn. Dit zou blijkbaar zijn uit de overblijfselen van schepen, die men aldaar, volgens *PICARD*, gevonden heeft. De stad *Hunso* zoude in het jaar 808 door eenen Deensehen Prins *Olaus*, den zoon van *Koning Gonfrard*, geheel verwoest zijn. Op de plaats, waar deze stad zoude gelegen hebben, zijn in Augustus 1843, onderzoekingen begonnen, die men wenscht, dat eerlang vervolgd zullen worden, doch welke tot heden toe niet meer hebben opgeleverd dan eenige sporen van straten of liever plaveijingen, alsmede begraafplaatsen; al hetwelk op zijn meest eene vroeger bewoonde plaats, maar nog geenzins eene stad schijnt aan te duiden. Voor het bestaan van eene stad te dier plaats, is dan ook geen de minste historische grond, en zelfs geene waarschijnlijkheid.

HUNSAW, voorn. st., welke, naar men wil, zoude gelegen hebben in het dingspil *Zuidenseld*, prov. *Groningen*. Zie *HUNSO*.

HUNTE (IJSEL-), huurs. in het graafs. *Berg*, prov. *Gelderland*. Zie *IJSEL* HUNTE.

HUNTE (VELD-), huurs. in het graafs. *Berg*, prov. *Gelderland*. Zie *VELD*-HUNTE.

HUNTHUM, hofst. in de heerl. *Mijnden*, prov. *Utrecht*; arr. en 2½ u. N. N. O. van *Utrecht*, kant. en ¼ u. Z. van *Loenen*, gem. de *Oude-* en de *Nieuwe-Loosdrecht*, aan de oostzijde van de *Vecht*.

Dens hofstede, met de tegenoverliggende buitengoederen *Rupelmonde*, *Hoverschans* en *Over-Molland*, vormen de schoonste partij van de bekoorlijke *Vechtoevers*.

HUNTSEL, plaats, vermeld in eenen brief van *Louissus van Emond*, als gelegen heneden, dat is, naar den stijl van die eeuw, binnen de par. van *Naaldwijk*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *НОУСНОЛАКДИК*.

HUNZE, riv., prov. *Groningen*. Zie *HUNZ*.

HUNZINGO, landsch. in de prov. *Groningen*. Zie *HUNZINGO*.

HUP, naam, welken men weleens, hoewel verkeerdelijk geeft aan het geh. *HUB*, in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie *HUB*.

(1) Zie *MR. H. O. FRITH*, *Groninger Belemmerg*, D. II, bl. 467.

HUPPEL, huurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *Huurs*.
HUPERSCHIED, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie *HUPERSCHIED*.

HUPPEL of **HUPSL**, huurs. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 9 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. N. O. van *Aalten*, gem. *Winterswijk*. — Men heeft in deze huurs. ééne school.

HUPPERBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*, onder de gem. *Hosingen*.

HUPPERDANGE, Fr. naam van het d. *HUPPERDINGEN*, in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HUPPERDINGEN of *HUPPERDINGEN*, in het Fr. *HUPPERDANGE*, d. in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5½ u. N. ten W. van *Dickirch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Clerff*, gem. en ¼ u. W. van *Heinerscheid*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. — Zij zijn allen R. K., en maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*, behoort.

HUPPERSCHIED of *HUPERSCHIED*, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. N. N. W. van *Dickirch*, kant. en gem. *Clerff*.

HUPSEL of *HURZEL*, b. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. van *Groenlo*, gem. en ¼ Z. ten W. van *Eibergen*; met 180 inw.

HURGRONJE-POLDER, eigenlijk *Snouck-Huizenpolder*, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *Oostburg-en-Groede*; palende N. aan den van der *Lingens-polder* en aan de *Watering van Groede*, O. aan den *Grooten-Cornelia-polder* en den *Magdalena-polder*, Z. aan den *Grooten-Henricus-polder* en den *Kleinen-Henricus-polder*, W. aan den *Crane-polder*.

De naam des polders komt van de familie *Snouck-Huizen* te *Middelburg*, die er nog grootendeels eigenaars van zijn.

Deze pold., welke in het jaar 1794 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 29 bund. 66 v. r. 90 v. ell. Hiervan liggen onder *Oostburg*, 8 bund. 57 v. r. 60 v. ell., onder *Groede*, 21 bund. 9 v. r. 30 v. ell. De schothare grootte werd van ouds op 30 bund. gerekend (1). In dezen pold. staan geene huizen, alleen op den buitenkant des dijks, tegen den *Crane-polder*, onder *Oostburg*, vindt men twee armoedige hutten. Hij wordt door een sluisje, in de *Watering van Groede*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, die tevens *Ontvanger* is.

HURKSE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie het volgende art.

HURKSKE of *HURKSE*, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Veghel*, gem. en ½ u. Z. van *Erp*; met 20 h. en 150 inw.

HURST (HUIS-TER-), riddermatige hofstede in *Rijland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *HURST* (HUIS-TER-).

HURWEN, naam, welke in de wandeling veelal gegeven wordt aan het d. *HURWEREN*, in den *Bommeler-waard*, prov. *Gelderland*. Zie *HURWEREN*.

(1) Dat de *Huizenpolder* kadastraal kleiner bevonden is dan hij schothare grootte werd, moet aan eene fout in andere metingen toegeschreven worden.

HURWENEN, gem. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 21 m. k., 7 s. d.), palende N. aan de Waal, O. aan Rossum, Z. aan Kerkwijk, W. aan *Bommel*.

Deze gem. bevat het dorp Hurwenen, benevens het gehucht Rozendaal en Oensel. Zij telt 62 h., bewoond door 64 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 350 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier 180 in getal zijn, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem uit, welke tot de klass. en ring van *Zalt-Bommel* behoort.. Deze gem. is tot aan het jaar 1724 door naburige Predikanten bediend, doch in het genoemde jaar werd er beroepen **BERNARDUS MAURITIUS OUSYERLITS**, die tot dus ver Conrector der Latijnsche school te *Zalt-Bommel* geweest was, hij werd in 1470, wegens zwakheid ontslagen, en van toen is **HURWENEN** weder door naburige Predikanten bediend, tot dat het andermaal eenen eigen Predikant bekam in **HENRICUS VAN DER BANK**, die er den 24 October 1751, met oplegging der handen bevestigd werd, en in 1753 van daar naar *Vurea-en-Dalem* verroepen is. Het beroep is eene collatie van den Heer der heerl.

De R. K., welke 170 in getal zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Zalt-Bommel*, behoort, en door denzelfden Pastoor als Rossum en Herwaarden bediend wordt. — Men heeft in deze gem. eene school.

HURWENEN is eene heerl., die in het midden der vorige eeuw toebehoorde aan N. van **HOISTEMA**, Ontvanger van het *Bommelsche* kwartier, later behoorde zij aan Mr. **DOMINICUS SNOEK** te *Tiel*, die haar in het jaar 1842 verkocht, aan den Heer Mr. **JAN PIETER LOURENS STRENS**, die, in April 1844 overleden zijnde, ze aan zijne erven heeft nagelaten.

Het d. **HURWENEN**, ook **HARWENEN** of **HARWIJNEN**, meestal echter **HURWEN** of **HRWEN** genaamd, ligt 6 u. Z. W. van *Tiel*, 1½ u. O. van *Zalt-Bommel*, aan den *Waal*dijk.

De Herv. kerk heeft eenen toren, doch geen orgel.

De R. K. kerk, aan de H. Maagd en Martelares **BARBARA** toegewijd, is, even als de pastoorswoning, in het jaar 1770 gebouwd.

In deze heerl. staat een oud adell. h., het *Huis-te-Hurwenen* genoemd. — De kermis valt in den tweeden Woensdag in November.

HURWENEN (HUIS-TE-), adell. h. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en 6 u. N. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. O. van *Zalt-Bommel*, gem. *Hurwenen*.

HURWENEN (POLDER-VAN-), pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Hurwenen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 826 bund.

HURWENENSCH-UITERWAARDEN, pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Hurwenen*.

HUSDINGE, plaats, welke vermeld wordt in de kronijk van **ENO**, Abt van *Werum*, als waar diens bloedverwant en naamgenoot **ENO**,

(1) **MATTHARI**, Anal. II. De Schryver van den *Tegenwoordigen Staat van Stad en Lande*, D. II, N. 338, dwaalt, wanneer hij zegt, dat de Abt **ENO** Priester te *Huisdinge* is geweest; het van de Magister **ENO**, naderhand Monnik in het klooster te *Romerswerf*.

Priester is geweest (†); men moet daaronder verstaan het dorp *Huisinge*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *Horuscz*.

HUSDUNIA, oude naam van het d. *Huisboschen*, in het halj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Huisduinen*.

HUSEN, plattelandst. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *Hussen*.

HUSHOVEN, geh. in *Oppeer-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. W. van *Roermonde*, kant., gem. en 10 min. N. W. van *Weert*; met 61 h. en 380 inw.

HUSIDINA, oude naam van de st. *Heusden*, in de heert. *Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Husden*.

HUSIDINA, naam, onder welken het d. *Huisduinen*, in het halj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, in eenen blaaffert van de goederen der *Utrechtsehe kerk* voorkomt. Zie *Huisduinen*.

HUSSELE, oude naam van de st. *Hussen*, in de heert. *Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Hussen*.

HUSSEN, plattelandst. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *Hussen*.

HUSSCHENBERG of *Hossensene*, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Meerseen*, gem. en ½ u. N. van *Goul*; met 27 h. en 140 inw.

HUSSENBERG, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie het vorige art.

HUSUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leenswarder-deel*. Zie *Huzum*.

HUT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Eindevoorn*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Asten*, gem. *Someren*.

HUT (DE), alleen staande herberg in de beide, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Kraaienhut (De)*.

HUTTANGE, fransche naam van het geh. *Huttingen*, in de heert. *Guyrecht*, prov. *Luxemburg*. Zie *Huttingen*.

HUTTE, geh. in *Westervolde*, prov. *Groningen*. Zie *Ulsma (Klein)*.

HUTTEEN, geh. in het graafsch. *Morne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. W. van *Roermonde*, kant. en gem. *Weert*.

HUTTENMUEHL of *Huttenuhl*, geh. in de heert. *Stadbroefinus*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. O. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en ½ u. N. van *Remick*, kw. en 2½ u. van *Groenmacher*, gem. *Stadbroefinus*.

HUTTERMUEHL, geh. in de heert. *Stadbroefinus*, grooth. *Luxemburg*. Zie het vorige art.

HUTTINGEN of *Huttingen* in het Fransch *Huttange*, geh. in de heert. *Guyrecht*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4½ u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Osperen*, gem. en ½ u. ten N. W. van *Boekerick*.

HUUI, voorn. renthoef, welke voorkomt in eenen giftbrief van Keizer *Arnulfus*, van het jaar 889, waardoor deze plaats, met zeven andere renthoeven, is gekomen aan het graafschap van *Genou*; vermoedelijk echter is het verkeerd gespeld en moet *Huel* zijn, als wanneer het zoude geweest zijn het tegenwoordige *Quintshuel*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Quintshuel*.

HUUNS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie *Hurns*.

HUURNDERBEEK, beek: in het graafs. Zutphen; prov. Gelderland. Zie *KEVENSCHÉ-BEEK*.

HUURNE, buurts. in het graafs. Zutphen, prov. Gelderland. Zie *HUURNE*.

HUYA, oude naam van het d. *DAVUM*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *DAVUM*.

HUWELIJSZORG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramakka*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. de *Dankbaarheid*, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. *Londonderry*; 1600 akk. groot; met 60 slaven. De *Negers* noemen haar *BONVREUR*.

HUYBERGEN, d. in het markgraafl. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HURBERGEN* (1).

HUYBERT (DEN), water in de *Vijf-Heeren-Landen*, prov. *Zuid-Holland*, dat bezuiden *Zijdeveld* aan de *Zijdeveldsche* steeg ontstaat, van daar met eenen zuidelijken loop, langs *Over-Heikoop* en *Over-Heikoop*, naar *Schoonrewoerd* loopt, vanwaar het eene westelyke strekking aannemende tusschen *Over-Heikoop* en *Over-Middelkoop* en voorts tusschen *Over-Heikoop* en *Neder-Middelkoop*, naar den *Heikoperhoek* loopt, alwaar het zich in de *Zederik* ontlast.

HUYFORT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. W. van *Oischat*, gem. *Oostel-Westel-en-Middel-Beers*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Westel-Beers*, waartoe het behoort.

HUYGCLAESZ-GORSEN, voorm. gorzen in den *Hoekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*, welke den 15 April 1459, door *Jacob van GAAZBEEK*, Heer van *Putten* en *Strijen*, ter bedijking zijn uitgegeven, en thans een gedeelte der gem. *Goudswaard* uitmaken. Zie *GOUDSWAARD*.

HUYNS of *HUUNS*, door de wandeling *Huys* genaamd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Ruwerd*, aan de *Bolswarder-trekvaart*, te midden in het land gelegen. Het heeft eene zeer kleine buurt; men telt er 140 inw., die meest huir bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene fabriek van dakpannen, vloeren, en eenen cementmolen.

De *Herv.*, die er wonen, behooren tot de gem. *Hylaard-Lijons-en-Huins*. *HUUNS* is eerst vereenigd geweest met *Lijons*, doch in 1658 gevogd bij *Winsum-en-Baard*, daarvan in 1720 afgenomen, en bediend door Kandidaten of naburige Predikanten, tot dat het in het jaar 1819 voor vast bij *Hylaard* gevoegd is; om de derde Zondag wordt hier des namiddags dienst gedaan. De Roomsche Priester *TJALLE Joux* moest, wegens zijne Hervormde gevoelens, in 1867, van hier vlugten en is naderhand te Oosterlittens Predikant geweest. De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. *NICOLAAS* was toegewijd, stond ter begeving van den Abt van *Lidlum*, en had 100 goudgulden (150 guld.) aan inkomsten. Het Vikarisschap bragt zeventig goudgulden (105 guld.) op. Deze kerk staande op een tamelijke hoogte, is een klein gebouw, boven welks ingang men leest Rom. XIII: 1 en 2, met eenen stompen toren. — Men heeft in dit d. eene school.

HUYSENS-POLDER (DE GROOTE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*,

(1) Alle woorden, elders wel eens HUY gespeld, welke hier niet gevonden worden, zieks men op *HUY*.

gem. *Zaamslag*; palende N. aan den Eendragt-polder, O. aan het Hellegat en den Aandijkpolder, Z. aan den Polder van *Zaamslag*, en W. aan den kleinen *Huysens-polder*, en den *Margaretha-polder*.

Den 21 December 1692 octrooijerde de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden HIERONIMUS HUYSEN, Ambachtsheer van *Zaamslag*, om deze pold. weder te bedijken, en naar zijnen naam te noemen, waarbij hem bovendien aanzienlijke vrijdommen en voorregten voor den tijd van 15 jaren werden verleend. De indijking heeft dien ten gevolge in 1695 plaats gehad.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte, van 805 bund. 39 v. r. 93 v. ell., waaronder 629 bund. 16 v. r. 53 v. ell. schotbaar land. Daarin leggen de geh. Reuzenhoek en Poenhaven. Men telt er 15 boerenhofsteden en 35 bijzondere woningen. De pold. watert door eene sluis op het Hellegat uit.

Het Polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwoorenen en eenen Penningmeester.

HUYSENS-POLDER (DE KLEINE-), calamiteuse pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goed*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Zaamslag*; palende N. aan de Honte of Westerschelde, O. aan den Eendragt-polder en aan den Grooten *Huysens-polder*, Z. aan den Grooten *Huysens-polder*, W. aan den *Margaretha-polder*.

Den 17 Februarij 1715 is bij de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, aan JAN HIERONIMUS HUYSEN, Heer van *Zaamslag* en *Aandijke*, op zijn request, octrooi tot bedijking van dezen pold. verleend, met vrijdom van lasten voor twintig jaren.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 192 bund. 92 v. r. 61 v. ell., en is schotbaar groot 133 bund. 67 v. r. 98 v. ell. Daarin staan slechts 2 boerderijen en 3 bijzondere woningen, en hij watert, door eenen steenen duiker, in den *Margaretha-polder* uit. Het bestuur van dezen polder is met dat van den *Margaretha-polder* vereenigd, en bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwoorenen en eenen Penningmeester.

HUYTTINGEN, geh. in de heerl. *Guyrsch*, grooth. *Luxemburg*. Zie **HUTTINGEN**.

HUZINGA of **HULZEN**, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **HUZINGA**.

HUZUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie **HUZUM**.

HWEK, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Oost-Dengeeradeel*. Zie **ER**.

HYANUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie **JANUM**.

HYDAARD of **HIDAARD**, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Bolsward*, aan de Vaart, die voorbij dit d. naar *Bolsward* loopt, op de uiterste zuidergrenzen der grietenij. Men telt er met het daartoe behoorende buurtje *Kliuw* 20 h. en ruim 140 inw., die meest in de boerderij en eenigen handel in kaas en wol hun bestaan vinden.

De Herv., die hier ongeveer 90 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wommels-en-Hydaard*, welke hier eene kerk heeft, waarin echter slechts om de zes weken dienst gedaan wordt. De eerste kerk dezes dorps zou, volgens het verhaal der kronijken, door eene adellijke

Jonkvrouw uit het geslacht van *Ursula*, die in een klooster ging, in het jaar 1303 gebouwd zijn, aan de noordzijde van het oude klooster, naast de stins van Broeder *Dono Tjebbinga*, die aan deze nieuwe kerk een schoon kruisbeeld gaf; terwijl zij door zijne beide broeders, *Gerlacus* en *Benedictus*, met twee fraaije schilderijen beschonken werd. Doch deze kerk naderhand door ouderdom vervallen zijnde, werd daarvoor, in het jaar 1808, eene geheel nieuwe gebouwd en met eenen nieuwen toren voorzien, wjl de oude reeds in het voorgaande jaar was ingestort. Vóór de Reformatie trok de pastorie jaarlijks honderd goudgulden (150 guld.), het vikarisschap tachtig goudgulden (120 guld.), en de Proost van de St. Janskerk te Utrecht trok acht schilden (11 guld. 20 cents). Deze kerk is een klein langwerpig vierkant gebouw, met eenen stompen toren, doch heeft geen orgel. In het koor ligt begraven *Thomas van Groningen*, die de dertigste en laatste Abt van Oldeklooster is geweest, en den 3 Augustus 1899 overleed. Op den grafsteen leest men, behalve het graf-schrift, een Latijnsch versje.

De 3 Doopsgezinden, welke hier wonen, worden tot de gem. van *Eolward* gerekend.

Men telt er ongeveer 50 R. K., die tot de stat. van *Roodhuis* behooren.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht.

Onder dit d. lagen vroeger de adell. staten *Klein-Bernarda*, *Donia*, *Koyfenne* en *Tjebbinga*.

HYDAARDER-VAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*.

Zij begint bij de *Oosterender-vaart*, ten Z. O. van *Oosterend*, en loopt verder in eene zuidwestelijke rigting langs het d. *Hydaard*, tot dat zij bij de *Hydaarderszijl* in de *Oldeklooster-vaart* eindigt. Zij is in het jaar 1840 nicuws opgegraven, ter diepte van 1 el 50 duim. beneden zomerpeil, en heeft eene lengte van 3280 ell.

HYDAARDER-ZIJL, sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, in den *Slagtedijk*, waardoor de *Hydaarder-vaart* in de *Oldeklooster-vaart* uitloopt

HYELSHEIM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie *JELSUM*.

HYDEPARK, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Doorn*, aan den straatweg tusschen *Driebergen* en *Doorn*

Dit buit., bestaande in heerenhuizing, moestuinen, boomgaarde, tuingronden, wei- en bouwlanden, sparren-, elzen-, eiken- en beukreupelbosch, lanen en wandelingen, gedeeltelijk doorsneden en gegeven van staand en loopend water, beslaat eene oppervl. 137 bund. 11 v. r. 2 v. ell., waaronder 101 bund. 89 v. r. harden grond.

HYEM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie *HIJUM*.

HYEMMERMEER, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie *HIJUMERVAART*.

HYEN, d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*

HYLA, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op 't eiland *Hiela*.

V. *DEEL*.

HYLAARD of **HILAARD**, vroeger ook wel eens **BLAARD** of **BYLAARD** genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Rauwerd*.

Het is van matigen omtrek en kerkbuurt. Men telt er 36 h. en 250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 220 in getal zijn, behooren tot de gem. *Hylaard-Huyns-en-Lijons*, welke in dit d. eene kerk heeft, die vóór de Reformatie 120 goudgl. (180 guld.) aan inkomen had. In deze kerk is een orgel, ook is er een, aan de kerk verbonden, stompe toren, op welks kleinste klok staat:

»In het jaar 1300 sien ik gedoopt.»

De 10 Doopsgez. inw. behooren tot de gem. te *Baard*. — De enkele R. K., die er woont, wordt tot de stat. van *Dronrijp* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Vroeger lag hier de *Aylva*-state, die in het jaar 1704 is gesloopt, thans misschien nog *Tjessinga*-state geheeten. — De kermis valt in op den 12 Augustus.

HYLAARD-HUYNS-EN-LIJONS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*.

Men heeft er drie kerken, als: ééne te *Huyns*, ééne te *Hylaard* en ééne te *Lijons*, en telt er 400 zielen, onder welke 100 Ledematen. De twee eerste, die hier het leeraarsambt hebben waargenomen, schijnen niet bekend te zijn. In 1598 was te **HYLAARD** Predikant **JOHANNES HILBRANDI** of **HILLEBRANDS**, die in het jaar 1601 naar *Dronrijp* vertrok.

HYPELSHOEF, d., op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*. Zie het volgende art.

HYPOLYTUSHOEF, **HIPOLITUSHOEF** of **HIPPOLITUSHOEF**, bij de eilanders gemeenlijk **HYPELSHOEF**, **IPELSHOEF** of **YPELSHOEF** genoemd, d. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *den Helder*, gem. *Wieringen*.

Het is het voornaamste d. van het gezegde eil. Men telt er in de kom van het d. 110 h. en 400 inw., en met de daaronder behorende buurtjes *Normer*, *Oosterklief*, *Westerklief*, de *Belt*, de *Noord-Elft* en de *Zuid-Elft*, 160 h. en 520 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeveelt, vooral schapenteelt, landbouw en het visschen van zeewier.

De Herv., die hier 690 in getal zijn, behooren tot de gem. *Hypolituschoef-en-Westerland*. De kerk was vóór de Hervorming aan den *H. Hypolitus* toegewijd. De pastorij werd destijds bij beurten door den *Paus* en het kapittel van *St. Mariakerk* te *Utrecht* begeven. De Pastoor was gewoon een ander in zijne plaats te stellen om de diensten der pastorij waar te nemen; bij afwezigheid trok hij jaarlijks zestien ponden groot (zes en negentig gulden); althans dit wordt vermeld van *Mr. Johan van Gronsel*, die in 1514 hier Pastoor werd en zijn dienstwerk door een ander liet verrigten. Deze kerk is door eenen zwaren storm in het jaar 1674 tusschen den toren en het koor ingestort, en kort naderhand weder zoo ver hersteld, dat zij tot de predikdienst geschikt was. Naderhand weder bouwvallig geworden zijnde, is zij in het jaar 1839, even als de Predikantswoning weder hersteld, waartoe door het

soms voor de noodlijdende kerken eene som van 1850 guld. verstrekt is, terwijl de gem. uit eigene middelen daartoe 400 guld. heeft bijgedragen. Thans is het oom het gebouw, met eenen toren, voor het grootste gedeelte van duifsteen, doch zonder orgel.

De Doopgez., welke hier 250 in getal zijn, behooren tot de gem. van Hypolitushoef-en-'t Stroe, welke in dit d. eene kerk heeft zonder toren of orgel.

De R. K., die er 200 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Wieringen*, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, en hier eene kerk hebben, welke aan den H. *Hypolitus* is toegewijd. Het is een met gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien.

Ook heeft men hier het algemeen Raadhuis van geheel *Wieringen*, zijnde een zeer bouwvallig gebouw.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 110 leerlingen bezocht.

Op *Hypolitushoef* heeft, bij de verpachting der tienden, eene plegtigheid plaats, waarbij de verpachter gehouden is, aan de gemeente voor twee en twintig gulden aan wit brood, Tuul geheeten, en bestaande in bolletjes van 2½ cents ieder, uit te deelen. Deze uitdeeling geschiedt in de kerk van *Hypolitushoef*, die overal toegesloten wordt, behalve de deur aan den toren. Des morgens wordt de klok onderscheidene malen geluid, en wanneer men een begin zal maken, duurt dit gelui vrij lang. Een ieder die wil, hetzij vreemdeeling of burger, begeeft zich in de kerk; Regenten, gemeenen, en personen uit alle standen scharen zich bij elkander, tot dat de Bode met eenen dienaar naar de deur komt. Tusschen beide laatste, die ieder aan eene zijde van den toren staan, en een zak met tulen hebben, moeten alle die in de kerk zijn, man voor man doorgaan en ontvangen ieder een tuul of wittbroed. Bij die gelegenheid is het te *Hypolitushoef* kermis.

HYPOLITUSHOEF (POLDER-VAN-), pold. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Wieringen*; palende N. aan het d. *Hypolitushoef*, O. aan de *Elft*, Z. aan den *Zuiddijk*, W. aan *Oosterklief*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20 bund., en wordt door eenen watermolen van het overtollige water ontlast. Hij wordt, in vereeniging met de andere polders van het eiland, door zes *Poldermeesters* bestuurd.

HYPOLITUSHOEF-EN-'TSTROE, Doopsgesinde kerk. gem., prov. *Noord-Holland*.

Zij telt 250 zielen, en heeft slechts ééne kerk te *Hypolitushoef*. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Jacob PINTASZOO*, die in het jaar 1710 aldaar overleden is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

HYPOLITUSHOEF-EN-WESTERLAND, Herv. kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van *Zijpe*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als ééne te *Hypolitushoef* en ééne te *Westerland*, en telt er 690 zielen. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Evert JACOPZ*, die in het jaar 1595 herwaarts kwam; en in het jaar 1619 cm-citus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

HYPPOLITUSGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *YPEROLAGA*.

HYSTERBACH, voorm. abdij in den *Groot-Zuidhollandsche-ward*, welke bij den watervloed van 18 November 1421 verdronken en nooit weder boven gekomen is. Zij moet gelegen hebben ten Noorden van Harderwert.

HYUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie *HJUM*.

HYUMERMEER, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie *HJUMERVAART*.

HYWAMOHEL, schiereil. in *Oost-Indië*, zijnde het kleinste gedeelte van het eil. *Ceram*. Zie *CERAM (KLEIN-)*.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN

OP HET

V I J F D E D E E L.

Bl. 1, reg. 3 *van anderen*, staat: wordt lees: worden.

» 8, » 33, staat: groote lees: grootte

» 13, *het art.* HAAL aldus te lezen:

HAAL, het noordoostelijke gedeelte van de gem. *Oost-Zanen*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam*.

Bl. 14, reg. 3, staat: Oudewater lees: Oudenaarde

» 19, » 4, » Trommelsluis, lees: Prommelsluis,

» 19, » 34, » Roo-HAAN lees: Roo-HAAN

Het geh. DE ROODE-HAAN telt 24 h. en 140 inw.

Bl. 24, reg. 30, staat: VAN ZUILEN VAN NYVELD, lees: VAN ZUYLEN VAN NYVELD,

Bl. 26, reg. 8, staat: 24 bund. 6 v. r. 70 v. ell. lees: 24 bund. 6 v. r. 30 v. ell.

De havez. HAARE is nog in wezen, zij beslaat eene oppervlakte van 17 v. r. 18 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer L. BRAGEN.

Bl. 27 *moet het art.* HAAREIND vervallen, als zijnde in de gem. *Riethoven* niet bekend.

Bl. 28, reg. 5 *van anderen*, staat: dezer vesting lees: van de vesting Maastricht

Bl. 30, *het art.* HAARLEM, Evang. Luth. kerkkring, aldus te veranderen:

HAARLEM, Evang. Luth. kerkkring, prov. *Noord-Holland*, tellende 5000 zielen en 8 gem., met even zoo vele kerken, welke door 6 Predikanten bediend worden.

De gem. zijn: Haarlem, Alkmaar, Beverwijk, Monnikendam, Purmerende, de Rijk en Zaandam; terwijl te Hoorn, sedert het jaar 1815, onder Koninklijke goedkeuring, eene vereenigde Evang. Luth. en Herst. Evang. Luth. gem. bestaat, onder den naam van *Vereenigde Luthersche gemeente*, welke evenmin onder de Evang. Luth. Synode, als onder de Herst. Evang. Luth. kerkelijke Commissie behoort, doch beurtelings door eenen Evang. Luth. en door eenen Herst. Evang. Luth. Leeraar bediend wordt, tellende die gem. 200 zielen.

Bl. 30, reg. 5 *van anderen*, staat: gewevene lees: gewezene

Bl. 55. Onder de te HAARLEM gestaan hebbende Evang. Luth. Predikanten verdient ook melding: COENRAAD HOPPE, uit de zeventiende eeuw, een der verlichtste Godgeleerden van zijnen tijd.

Bl. 35, reg. 1, staat: prachtige vele lees: vele prachtige

» 37. Aan het einde van den tuin, bezijden het Prinsenhof te HAARLEM, is eene prachtige zuilenrij.

Bl. 39, reg. 8, staat: MDCLIII moet zijn: MDCLII

Bl. 41, reg. 15, van *onderen*, staat: Iedere Donderdag, lees: Iederen Dingsdag en Donderdag.

Bl. 43. In de Janskerk te HAARLEM is in het jaar 1843 een orgel geplaatst, hetwelk den 17 Januarij 1844 is ingewijd, en waartoe de kosten door vele leden der gem. gedragen zijn.

Bl. 49, reg. 16 en 15, van *ondoen*, staat: buitenlandsch lees: buitenlands

Bl. 49, reg. 3, van *onderen*, staat: PIETER TETLER VAN HULST, lees: PIETER TETLER VAN DER HULST,

Bl. 50, reg. 6, staat: het Natuurkundig Genootschap, lees: het Tweede of Natuurkundig Genootschap,

Bl. 50, reg. 27, staat: ADRIAAN VAN DER WILLIGE, lees: ADRIAAN VAN DER WILLIGEN,

Bl. 51. Te HAARLEM zijn ook nog geboren:

De Godgeleerde JOHANNES RUDOLPH THOMAS, geb. 16 Junij 1791, † 17 Augustus 1828, als Evang. Luth. Predikant te Utrecht.

De Staatsmannen: Mr. CORNELIS THEODORUS ELOUW, geb. 21 Maart 1767, † 5 Mei 1841, als Minister van Staat, nu van 1816—1818 Commissaris-Generaal in Neêrlands-Indië en achterevolgens Minister van Financiën, Minister van Nijverheid en Koloniën en van Marine te zijn geweest, en diens zoon CORNELIS PIETER JACOB ELOUW, geb. in 1796, † in den nacht tusschen 2 en 3 September 1843, als Generaal-Majoor, Lid van den Raad van Neêrlands-Indië.

Bl. 51, reg. 5, staat: Bachalaureus in de Godgeleerdheid en Rector-Magnificus lees: Baccalaureus in de Godgeleerdheid en Rector Magnificus

Bl. 51, reg. 10, staat: 1568 lees: 1568

» 51, » 40, » BERKENWOUDE, lees: BERKENRODS,

» 51, » 2, van *onderen*, staat: 1649; lees: 1642;

» 51, » 5, » HOOGHELIJTS lees: HOOGHELIJTS

» 52, » 8 en 9, staat: in de vergadering van Holland lees: in de vergadering der Staten van Holland

Bl. 52, reg. 26, staat: WILLEM CRUL, lees: WILLEM CRULL,

» 53, VINCENT LOOSJES, was geb. den 20 October 1786, hij overleed den 4 April 1841.

Bl. 52, reg. 18, staat: Nijfterlaafje lees: lichterlaafje

» 59, » 4, » 1600 lees: 1000

» 72, achter reg. 17, in te voegen;

Het wapen van OUD-HAARLEM is van keel (rood), met een kruis, en in ieder kanton daarvan 3 meerlen, alles van zilver.

» 72, » 34, » jaarlijksch lees: jaarlijks

» 73, » 9, » de Staten » de Staten van Holland en West-Friesland

Bl. 74. De Herv. van HAARLEMKERKLIJDE-NOORD-SCHAEKWIJK-EN-HOF-AMBACHT worden gedeeltelijk tot de gem. *Haarlem*, gedeeltelijk tot de gem. *Spaarwoude-en-Spaarndam* gerekend.

Bl. 77. Het art. HAART (DE) aldus te lezen:

HAART (DE) of IN-DE-HAART, ook wel door de landlieden DE HOUT genaamd, buurs. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 8 u. Z. W. van *Zutphen*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Aalten*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Bredevoort*, waartoe het behoort; met 380 inv.

Bl. 77, reg. 16, van *onderen*, staat: buurt lees: buurs.

» 78. De Herv. van HAARZUILENS behooren niet tot de gem. *Vluchten*, maar tot de gem. *Kockengen-en-de-Haar*.

Bl. 79, achter reg. 8, in te voegen: De eerste Predikant te Haasrecht was ISAÏC WELSHING, die in 1615 naar Hoorn verroepen werd, waar hij, om zijne Remonstrantsebe gevoelens, eerst in zijne dienst geschorst en vervolgens geheel afgezet werd.

Bl. 81, reg. 18, staat: vernoemde lees: genoemde

» 81, » 19, » kan lees: van

» 81, » 20, » gelder lees: kelder

Bl. 84. De state HAKESMA, griet. *Achtkarspelen*, beslaat eene oppervlakte van 8 bund. 74 v. r. 90 v. ell.

Bl. 86, reg. 18, van *onderen en volgende*: Het aldaar vermelde kloost. heet niet TEN-HAGE, maar TEN-HAGE; het ligt 3 min. van Rindhoven. De van dit kloost. nog overgeblevene gebouwen worden, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 7 bund. 45 v. r. 43 v. ell.; in eigendom bezeten door den Heer VAN DER VELDEN, woonachtig te Woensel.

Bl. 87, reg. 11, van *onderen*, staat: HARELAAR, lees: HARELAAR,

» 89. *Het art. HAGENVOORDE aldus te veranderen*:

HAGENVOORDE, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, afr. en 3 u. N. van *Deventer*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Raalte*, gem. en 1 u. O. ten N. van *Wijhe*.

Deze havez., waarvan het huis in 1810 afgebroken is en welks bezitter een der zeven stemmen heeft aan de collatie voor de Herv. kerk van Wijhe, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 46 bund. 1 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JAN AREND GODERT BARON DE VOS VAN STREKWIJK VAN HAGENVOORDE, Lid der Ridderschap van *Overijssel*, woonachtig te *Zwolle*.

Bl. 90, reg. 24, staat: nadat lees: omdat

» 91, » 14, van *onderen*, staat: 1800, lees: 1810,

» 92, » 3, » » De stads gracht nog te sien lees: De stads gracht was nog te sien

Bl. 93. De voorm. kerk van HAGESTEIN is ten gevolge van eene geweldigen brand verwoest en alleen het koor daarvan overgebleven, waarin tot en met het jaar 1820 de godsdienstoefeningen door de Herv. werden gehouden; doch in het jaar 1830 is er eene geheel nieuwe kerk gebouwd, waartoe belangrijke subsidiën, zoo door Koning WILLEM I als door de gemeente, zijn verleend. De toren is met eene lage spits voorzien en in eene zeer goeden staat. Onder het Fransche bestuur was daarop eene telegraaf geplaatst.

Bl. 95. De tot het KASTEEL-VAN-HAGESTEIN behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 15 bund. 89 v. r. 2 v. ell.

Bl. 96, reg. 11, staat: KAKFOORTSCHE-VEERHUIS, lees: HAKFOORTSCHE-VEERHUIS.

Bl. 96, reg. 15, staat: HAKIBAAY, lees: HAKIBOY.

» 101. De Herv. gem. van HALE telt 410 Ledematen.

» 105. De belastbare grootte der gem. HALSTEREN is 2970 bund. 3 v. r. 17 v. ell.

De heerl. HALSTEREN telt 250 h., bewoond door 270 huizeg., uitmakende eene bevolking van 1350 inw.

De inw. behooren gedeeltelijk tot de par. van *Halsteren*, gedeeltelijk tot die van de *Lepelstraat*.

Bl. 106, reg. 24, *het art. HALSTERSCHE-LAAN aldus te lezen*:

HALSTERSCHE-LAAG (HET), landstreek in het markgr. van *Ber-gem-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HALSTERSCHE-LEEG, welk art.

echter niet op zijne plaats staat, als moctende vóór HALSTERSCHE-MOLEN komen.

Bl. 106, achter reg. 16, van onderen, bij te voegen: wordende deze moerassige grond veelal de MELANK genoemd.

Bl. 106 moet het art. HALSUM wegvallen.

• 110, reg. 3 en 4, staat: Zoo heeft — 1697 overleed, lees: Zoo heeft men er vele linnenweverijen, 1 olieslagertij en 1 calicotsfabriek.

De inw., die, op 10 na, alle Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Zwolle, ring van Ommen, behoort. De eerste, die het leeraarsambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest HENRICUS LUBSKADIK, die, vroeger R. K. Pastoor zijnde geweest, in het jaar 1890 tot Hervormd Predikant werd aangesteld en tot aan zijnen dood dit ambt heeft waargenomen.

Bl. 110. Men telt 10 lsr. in de gem. DEN HAM.

De dorpschool wordt gemiddeld door 500 leerlingen bezocht.

De adell. havez. Mennigeskhavc is in 1838 voor afbraak verkocht. De gem. der Afgescheidenen heeft op de plaats, waar zij gestaan heeft, hare kerk en pastorie gebouwd.

De kermis in DEN HAM heeft plaats den tweeden Donderdag in de maand Augustus.

Bl. 111. Men telt in het geh. DEN HAM, gem. Dongen, 125 h. en 890 inw.

Bl. 111. Het adell. h. DEN HAM, beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 8 haud. 6 v. r. 60 v. ell.

Bl. 112, reg. 12, van onderen, staat: PAULUS MARINUS BEYLEVELD, lees: PAULUS MARTINUS BIJLEVELD.

Bl. 112, reg. 11 en 7, van onderen, staat: LEDDEL, lees: LEYDEL.

• 113. De b. DEN HOOGEN-HAM telt 68 h. en 420 inw.

De b. DEN LAGEN-HAM telt 87 h. en 400 inw.

Bl. 116, reg. 18, staat: welke, lees: welken.

• 116, " 18, van onderen, staat: Mr. J. SCHELTUS, lees: Mr.

ISAÏK SCHELTUS.

Bl. 116. Het art. HAMERSVELD aldus te veranderen:

HAMERSVELD, huurs. in Eemland, prov. Utrecht, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Amersfoort, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van Leusden; met 104 h. en ruim 880 inw.

De R. K., die er 490 in getal zijn, maken, met de overige uit de gem. Leusden, eene stat. uit, welke 840 zielen, onder welke 600 Communikanten, telt; tot het aartspr. van Utrecht behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. De R. K. kerk, welke, in het jaar 1716, onder aanroeping van den H. JOSEPH is ingewijd, en in het jaar 1841 herbouwd werd, is een fraai langwerpig vierkant gebouw, met toren en orgel voorzien.

De in deze b. zijnde school dient voor de gem. Leusden, en wordt gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht.

Bl. 117, reg. 31, staat: noordwestelijke lees: zuidoostelijke

• 117, " 52, " Arkum, lees: Archem,

• 117. De HAMMERVLIET of HAMMERVEENEN is geen heideveld, maar weidegrond.

Bl. 119. DE VOLLE-HAND is geen geh., maar slechts eene boerenplaats, met eene oude steenen poort, in de nabijheid van twee andere boerenplaatsen, waarvan de eene is genaamd Vreectop en de andere Leege-Schotel.

Bl. 119, reg. 26, staat: Appingadam, lees: Appingedam,

Bl. 120. *De art. HANDER (DE) en HANDER (OP-DE-) aldus te veranderen :*

HANDER (DEN), voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Benrum*, in de b. *Op-den-Hander*.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene kleine boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, heslaande eene opervlakte van 18 bund. 53 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de weduwe PIETER LANHERTS VAN DIJK en hare kinderen, woonachtig te *Benrum*.

HANDER (OP-DEN-), b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Benrum*; met 3 h. en 13 inw.

Bl. 121, het art. HANETANG (DE), *aldus te veranderen :*

HANETANG (DE), een h. van een gehucht, waarvan het overige gedeelte op *Hannoversch grondgebied* ligt.

Dit h. staat in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $7\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. van *Vlagtwedde*, 10 min. Z. O. van *ter Apel*, waartoe het behoort.

Bl. 122. De heuvel HANKAMP, wordt ook wel genaamd de Hoek-AKKERS, en is 14 ell. hoog.

Bl. 123. Het overzetveer van HANSWEST op *Welseorde* (niet *Weloirde*) bestaat nog en wordt publiek verpacht. De *Vlissingche* stoomboot vaart slechts elke 2 dagen en in den winter maar tweemaal 's weeks. En de correspondentie, tusschen het Vijfde distr. van *Zeeland* en de hoofdplaats van het Arrondissement (*Goes*), is zoo druk, dat deze wijs van gemeenschap niet half toereikende zoude wezen.

Bl. 125. Men telt te HAPERST 59 h. en 450 inw., als 400 R. K., onder welke 280 Communikanten en 30 Herv.

Bl. 126. De plaats, waar vroeger de Hapsche Maastol geheven werd, en als nog Tolpost genaamd wordt, ligt 20 min. N. van het d. Haps. Voorts schijnt het, dat er nog eene halve Maastol geheven is aan de Maas op Gennepperhuis, onder Gennep, $1\frac{1}{2}$ u. O. van Haps.

Bl. 127. *Het art. HAPSCHIE-LOO aldus te veranderen :*

HAPSCHIE-LOO, gedeelte gronds in het *Nederambt van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. van *Boxmeer*, gem. *Haps*, groot 23 bund. 53 v. r. 60 v. ell., alles met bakhout beplant, waar tusschen eenige opgaande eikenboomen. Vooraan, naar de zijde der kerk, is eene plaats, van ouds de *Schans* genaamd, alwaar tusschen grachten, nog eenigzins overblijfselen van vestingwerken te ontdekken zijn, en alwaar men algemeen onderstelt, dat voorheen een kasteel gestaan heeft, hetwelk in de Spaansche oorlogen moet verwoest zijn.

Dit Loo is nabij de kom der gem. gelegen, en behoort thans (sedert 1842 hij aankoop), aan de Heeren J. VAN VEERSTEN, Pastoor, en H. MOOREN, Burgemeester, beide te Haps, en J. BARDOEL te Katwijk.

Bl. 128, reg. 17 van *onderen*, staat: van DORFF, lees: van DORFF,

129. Het stadje HARDENBERGH pleeg oudtijds den naam van *NIBUSTYDS* te dragen, blijkens eenen giftbrief van 2 Februarij 1240, waarbij OTTO VAN HOLLAND, de zes en dertigste Bisschop van *Utrecht*, de novale tienden aldaar aan de kerk te *Deventer* heeft geschonken.

Bl. 130, achter reg. 8, van *onderen*, in te voegen:

De eerste Predikant te HARDENBERGH was JOHANNES EDLING, beroepen in 1610, † in 1633.

Bl. 154, reg. 12 en 11, van *onderen*, staat: in 's Gravenhage overleden zijnde, lees: die in 's Gravenhage, in het jaar 1698, kinderloos overleden is,

Bl. 158, reg. 10, van *onderen*, staat: Anhem, lees: Arnhem,

* 147, reg. 31, staat: maakte de verwarring nog. lees: maakte de verwarring nog grooter.

Bl. 148, reg. 7, van *onderen*, staat: met eenen leeuw lees: met eenen omgekeerden leeuw

Bl. 187. Het landh. van HAREN beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 95 bund. 56 v. r. 87 v. ell., en is, in het jaar 1778, weder opgebouwd, door den Dichter Onno ZWIK van HAREN.

Bl. 188. Het geh. HAREN (beter HAREN) telt 28 h. en ruim 160 inw.

Bl. 188, reg. 8 en 4, van *onderen*, staat: Deze pold. — 114 bund. lees:

Deze onbehuide pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 298 bund. 70 v. r. 27 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het land ligt grotendeels boven A. P. Nopens het dijkbestuur zie men het volgende artikel.

Bl. 188 en 189. *Het art. HARGER-EN-PETTENER-GECOMBINEERDE-POLDERS aldus te lezen:*

HARGER-EN-PETTENER-GECOMBINEERDE-POLDERS, onbehuide pold., gedeeltelijk in *Kennemerland*, gedeeltelijk in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem. *Petten-en-Nolmerban*, gedeeltelijk gem. *Schoorl-Groot-Hargen-en-Camp*; palende N. W. aan den Dromerdijk, N. W. aan de Oudebossher-vaart, door welke zij van de Zijpe gescheiden wordt, O. aan den Slaperdijk, die haar van den Groeter-polder scheidt, Z. aan de Duinen tegen de Noordsce, W. aan den Hondsboschdijk.

Deze onbehuide polders bestaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 411 bund. 91 v. r. 97 v. ell., alles schotbaar land, als: onder *Petten-en-Nolmerban*, volgens het kadaster, 115 bund. 21 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land, en onder *Schoorl-Groot-Hargen-en-Camp*, volgens het kadaster, 298 bund. 70 v. r. 27 v. ell., alles schotbaar land. Deze gecombineerde polders worden door éenen molen, op de Hondsbosch, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Dijkgraven en zes Poldermeesters.

Bl. 161. *Het art. HARINGCARSPEL aldus te lezen:*

HARINGCARSPEL, gem. in *Westfriesland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 12 m. k., 3 s. d.); palende W. en N. aan de gem. *St. Maarten-Eonigenburg-en-Valkoog* en *Schagen*, O. aan *Oude-Niedorp*, Z. aan den *Heer-Hugowaard*, *Oudcarspel* en *Warmenhuizen*.

Deze gem. bevat de d. *Haringcarspel*, *Dirkshorn*, *Kalverdijk*, *Tuitgenhorn* met *Sijbelhuizen*, benevens de pold. de *Schagerwaard* of *Witsmeer*, de *Woudmeer*, *Koetenburg*, de *Speketer*, de *Schaapskuitmeer*, den *Nieuwpolder*, de *Smeugel* of *Smuigel*, de *Bleekmeer*, den *Waarlandschpolder*, het *Lageland*, de *Slootgaard*, den *Keogpolder* en den *Ringpolder*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2406 bund. 26 v. r. 74 v. ell., waaronder 2384 bund. 23 v. r. 40 v. ell. belastbare grond; telt 185 h., bewoond door 225 huisgez., enz.

Bl. 165. Het **HARMEVELIER** is bij Hellevoetsluis breed 2700 ell., bij Goedereede 3500 ell.

Bl. 164. De rijweg van Leeuwarden naar Stroobos loopt niet door maar langs **HARKEMA-OPRIJDE**.

Bl. 167, reg. 5, van *onderen*, staat: ponden waten lees: pondematen.

Bl. 172, reg. 15, staat: dat de stadvesten van **HARLINGEN** ten Noorden door de zee bespoeld worden, moet zijn: ten Noordwesten.

Bl. 175, achter reg. 8, is te vullen: terwijl eene diligenciedienst van dezelfde reedertij **HARLINGEN** met Franeker, Leeuwarden en Groningen verbindt.

Bl. 175, reg. 18, staat: De kosten — uitwateren. lees: De kosten hiervan werden door de provincie gedragen, doch op voorwaarde, dat de stad het onderhoud daarvan in het toekomstige voor hare rekening moest nemen. De beide andere sluisen dienen, om het grootste gedeelte van het water uit een gedeelte van Westergoo en Oostergoo, bij ebbe, in zee te ontlasten, waartoe binnen de stad twee bekwame sluisen zijn aangelegd; de eene, de Grootte-sluis, doct het in de Noorder- of Oude-Haven, en de andere, die de Kleine-sluis genoemd wordt, in de Zuider- of Nieuwe-Haven uitwateren.

Bl. 175, reg. 35, staat: die vaart — worden. lees: die weg in stand moet gehouden worden.

Bl. 176, reg. 4, staat: niets geen lees: heeft niets geen

Bl. 184, reg. 7, **PARRAS MOLL** (niet Mol) was, blijkens nadere opgave, niet te **HARLINGEN**, maar te **Sneek** geboren, en wel den 29 November 1596, volgens de over hem gehoudene lijkrede door den Hoogleraar **BUSCHMUS**, doch volgens zijn grafscript te **Sneek**, den 26 November van dat jaar. Hij overleed den 29 October 1669.

Bl. 189. De kerk te **HARLINGEN**, in het grooth. **Luxembury**, is aan den **H. SERVATIUS** toegewijd.

Bl. 190, reg. 11—14, staat: de pold. Harmelen — Breudijk; lees: de pold. Harmelen, de Bijleveld, den Harmelerwaard, Haanwijk, Oudeland of Indijk, benevens gedeelten van de pold. Reijerscop-Indijk, Gerverskop en Breudijk.

Bl. 190, reg. 19—17, van *onderen*, staat: De R. K. — wordt. lees:

De R. K., die hier ruim 700 in getal zijn, onder welke 500 Communicanten, maken, met een deel van de gem. *Veldhuizen*, eene stat. uit, welke ongeveer 1000 zielen, onder welke 650 Communicanten, telt, tot het aartspr. van **Utrecht** behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Bl. 191. In het jaar 1851 is nog door **Mr. ADRIAAN VAN BEUSECHEM** en **Vrouwe C. H. M. VAN BEUSECHEM**, geb. **VAN BEUSECHEM**, eene zilveren wijkaan, ten dienste van het **H. Avondmaal**, aan de kerk van **HARMELEN** ten geschenke gegeven.

De R. K. kerk te **HARMELEN** heeft eenen kleinen toren en is van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Het wapen van **HARMELEN** bestaat uit een veld van goud, met drie roeten van keel (rood).

Bl. 191, achter het art. **HARMELEN**, pold., is te voegen:

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 394 bund. 92 v. r. 79 v. ell.; telt 84 h., waaronder 14 boerderijen, en wordt door twee watermolens, op den **Rijn**, van het overtollige

water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Schout, Secretaris en drie Poldermeesteren.

Bl. 191, reg. 18, van *onderen*, staat: *ALYS lees: ALRID*

• 192, reg. 6, van *onderen*, staat: telt 80 h. — behooren lees: telt 95 h., bewoond door 124 huisgez., uitmakende eene bevolking van 585 inw.

De Herv., die hier 225 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Harmelen*.

De R. K., van welke men er 350 aantreft, behooren tot de stat. van *Harmelen*.

Men telt in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Bl. 193, reg. 6, staat: telt 9 h., met ruim 40 inw. lees: telt 7 h. en 1 korenmolen, bewoond door 8 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 40 inw.

Bl. 193, reg. 21 en 22, staat: Deze pold. — buizen. lees:

De pold. *HARNSEKWAARD* beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 179 bund. 79 v. r. 82 v. ell., telt 9 h., waaronder 2 boerdrijven, en wordt door duikers, op den Rijn, van het overtoflige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Schout, Secretaris en twee Poldermeesters.

Bl. 204, reg. 23, van *onderen*, staat: *OVERWEY lees: OVERNEY*

• 205, reg. 2, staat: *NYENASKE lees: OUDENASKU.*

Bl. 205, reg. 18, staat: *KLEIN-HERNSTERHEER, lees: KLEIN-HORN-STERHEER.*

Bl. 205, reg. 6, van *onderen*, staat: 2817 bund. lees: 5817 bund.

• 206, • 20, staat: maken de stat. van *Joure* uit. lees: behooren tot de stat. van *Joure*.

Bl. 206, reg. 21, staat: *Heerenveen*. lees: *Heerenveen* gerekend.

• 210, • 15 en 14, staat: *beitengewone* lees: *buitengewome.*

• 212, • 8, staat: *brievenposserij*. lees: *brievenposterij.*

• 216. Van de state *HASTINGA* is thans geen spoor meer te ontdekken.

• 217, reg. 17, staat: stat. lees: par.

• 220, • 18, van *onderen*, staat: *zandor* lees: *zonder*.

• 226, • 17, staat: *schuld voldering* lees: *schuldvordering*.

• 228, • 24, staat: 1872, lees: 1827,

• 241, • 12, staat: 1 u. W. lees: 5 u. O. ten N.

• 241. *Het art. HAZEBERG aldus te veranderen:*

HAZEBERG, eigenlijk *HASSEBERG*, aanmerkelijke zandhoogte in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. en 2 u. Z. Z. O. van *Vlagtwedde*, 20 min. O. van *Zellingen*.

Deze zandhoogte ligt ten deele in *Hannover*; de grenslijn loopt er over. Zij ligt rondom in het moeras en heeft eene oppervlakte van nagenoeg 4 bund.

• 243. *Het art. HAZENPOLDER aldus te veranderen:*

HAZENPOLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HAZEPOLDER*.

Bl. 244. *Het art. HAZEPOLDER aldus te verbeteren:*

HAZEPOLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Hazepolder*; grenzende N. W. aan de Noordzee, N. aan *Petten*, O. aan de *Zijpe*, Z. en Z. W. aan de *Oude-Mondsboosche*-vaart.

Deze pold., welke in het jaar 1413 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, 28 bund. 22 v. r. 78 v. ell., zijnde voor twee derde schotbaar

land; telt 28 h., waaronder 2 boerderijen, welke huizen in oude oorkonden NIKUWE-PETTEN genoemd worden. De pold. wordt door 1 houten sluisje, op de Hondsbosche-vaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit het polderbestuur van de Zijpe, zijnde Dijkgraaf, Heemraden en Hoofd-Ingelanden.

Bl. 244. De eerste Predikant te HAZERSWOUDE was ANTHONIUS MONTANUS, die er voorkomt van 1592—1593.

Bl. 245. De R. K. stat. van HAZERSWOUDE telt 500 zielen. De kerk, vroeger de kerk der Doopsgez., is in 1797 tot hare tegenwoordige bestemming ingerigt.

Bl. 247. De R. K. stat. van HAZERSWOUDE-AAN-DEK-RIJNDIJK telt niet 1100 Communikanten, maar 700 zielen, onder welke 500 Communikanten. Zij wordt alleen door eenen Pastoor bediend.

Bl. 248, reg. 2, van onderen, staat: stat. lees: par.

De par. van HEDEL telt 400 Communikanten,

Bl. 254, laatste reg., staat: loopend voorzien. lees: loopend water voorzien.

Bl. 255, achter het art. HEEDENISSE bij te voegen:

Volgens anderen zoude men onder de HEEDENISSE of HEYDENISSE, zijnde de zuidelijke grens van Zeeland, Bewester-Schelde, de Hont of Wester-Schelde moeten verstaan.

Bl. 258, reg. 21, staat: CLARA FRYORNA VAN RAESSELT, lees: CLARA FRIJONA VAN RAESVELT,

Bl. 259, reg. 19—25, staat: De R. K. — bediend wordt. lees:

De R. K., van welke men er in de gem. HEENSKERK 650 aantreft, onder welke 450 Communikanten, maken, met eenige ingezetenen van het gedeelte der Hoflanderbuurt, onder Wijk-aan-Duin, eene stat. uit, welke 700 zielen en onder deze 480 Kommunikant telt, tot het aartspr. van Holland-en-Zeeland, dek. van Noord-Holland, behoort, en tot in het jaar 1842 door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend werd; doch na het overlijden in tachtigjarigen ouderdom van den achtingswaardigen Pastoor, HENRICUS KOK, die deze stat. 55 jaren bediend had, is er geen Kapellaan meer.

Bl. 260, reg. 6, staat: 1586 lees: 1584

* 261, eerste reg., staat: MARYTJE lees: MARYTJE

* 261. De R. K. kerk te HEENSKERK is een net en wel ingerigt langwerpig vierkant gebouw, met pannen gedekt.

Bl. 261, achter reg. 19, in te vullen:

Vlak voor het hek van het Raadhuis te HEENSKERK staat thans nog te groeijen, de in 1795, even als elders, geplante vrijheidsboom, destijds als eene eiken sliet versch uit het bosch gehaald en in den grond gezet, thans een fiksche eikenboom.

Bl. 265. Het art. HEEMSKERKER-GREST (DE) moet geheel vervallen.

Bl. 266, reg. 9, staat: HEEMSSELS, lees: HEEMSKES,

* 271, * 15, * N. lees: W.

* 274, het art. HEENVLIET aldus te veranderen:

HEENVLIET, heerl. in het Land van Voorne, prov. Zuid-Holland, arr. en kant. Brielle, gem. Heenvliet-en-Koolwijkspolder; palende N. aan Zwartewaal, O. aan de heerl. Geervliet en aan de Maas, Z. aan Abbenbroek, W. aan Nieuwenboorn.

Deze heerl. bestaat uit: de Oude-Hage, Abbewerve, Lam-melandsche-heek, Ossenhoek, Vierhoeken-over-den-Konijn-dijk, Drie-Hillen, Zuigershil, Vierhoeken-buiten,

Verdouwen-hoek, Zonnewaardsche-hoek, Vierhoekenbinnen, Kerkhoek, Gouwershoek, Koomerwaardsche-hoek, Zuid-en-Westhoek-van-de-Ee, Bernissenhoek, Oosteinde-van-Derryvliet, Westeinde-van-Derryvliet, Dijken-tot-den-Polder-Heenvliet, Koolwijkstra-polder, Ooster-Nieuwland, de Buitengronden en 't Moertje.

Zij bevat de plattelandst. Heenvliet en eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1275 bund. 81 v. r. 68 v. ell., waaronder 1214 bund. 65 v. r. 98 v. ell. belastbaar land; telt 164 h., bewoond door 173 huisgez., uitmakende eene bevolking van 890 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de graanteelt.

De Herv., die hier 830 in getal zijn, maken, met die van den Koolwijk-polder, eene gem. nit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Geervliet*, behoort. De eerste, die hier de Hervormde leer gepredikt heeft, is geweest ENZEL DE MEKKE of ANGEZUS MEULA, die hier in 1551 Pastoor werd, maar, in 1557 ter dood veroordeeld, op het schavot onder het bidden stierf. De eerste, die na hem hier beroepen werd, was JACOBUS ORPHANDS, die in 1574 herwaarts kwam en in 1576 werd afgezet. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De R. K., van welke men er 40 aantreft, worden tot de stat. van *Brielle* gerekend.

De Isr., welke er 20 in getal zijn, maken, met die van eenige onliggende dorpen, de ringsynagoge van *Heenvliet* uit, waarin de dienst gedaan wordt zonder Rabbijn.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

De heerl. HEENVLIET enz.

Bl. 274, reg. 5, van *onderen*, staat: J. LAMAISSON, woonachtig te Leyden. lees: JOHANNES LAMAISSON, woonachtig te Heenvliet.

Bl. 274, reg. 4, van *onderen*, staat: 3 u. lees: 2 u.

» 275, » 13, staat: Zaterdag lees: Vrijdagen

» 275, achter reg. 19, in te vullen: :

Men telt in de kom der gem. HEENVLIET 85 h. en 510 inw.

Bl. 275, reg. 29 en 30, staat: met kelders, welke tot eene gevangenis dienen. lees: met eenen kelder, waar ENZEL DE MEKKE heeft gevangen gezeten en nog heden ten dage de steen en ketting, waaraan hij geketend was, te zien zijn.

Bl. 275, reg. 20, van *onderen*. De kerk der Hervormden is in 1824 zeer net herbouwd, maar heeft op het midden geen koepeltorentje.

Bl. 275, reg. 11 en 12. De Israëlitische synagoge is in 1841 gedeeltelijk vernieuwd.

Bl. 276. De art. HEENVLIET (BINNENPOLDER-VAN) en HEENVLIET (GRONDPOLDER-VAN-) aldus te veranderen:

HEENVLIET (BINNENPOLDER-VAN-) of HEENVLIETSPOLDER, pold. in het Land van Voorne, prov. Zuid-Holland, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Heenvliet-en-Koolwijkpolder*; palende N. aan den Zwarts-Waalsche-polder en den Koolwijkstra-polder of Oud-Nieuwland, O. aan Geervliet en de Maas, Z. aan den Oud-Nieuwlandsche-polder, Z. W. aan den Grondpolder, W. aan den Oud-Hollevoetsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 707 bund., waaronder 681 bund. 86 v. r. 96 v. ell. schotbaar land;

telt 164 h., waaronder 22 boerderijen, en wordt door sluisen, op het Kanaal-van-Voorne, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Heemraden.

HEENVLIET (GRONDPOLDER-VAN-), pold. in het Land van Voorne, prov. Zuid-Holland, art. en kant. Brielle, gem. Heenvliet-en-Koolwijks-polder; palende N. aan den Oud-Heilevoetsche-polder, N. O. aan den Heenvlietsche-polder, O. aan den Oud-Nieuwlandsche-polder, Z., Z. W. en W. aan den Nieuwe-Hoornsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 79 bund. 2 v. r. 41 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis, op het Kanaal-van-Voorne, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Heemraden van den polder Heenvliet.

Bl. 276, reg. 12, staat: *Land van Putten*, lees: *Land van Voorne*.

• 279, „ 4, van onderen, staat: 's Heer-Arendskerke-en-Haarsdorp lees: 's Heer-Arendskerke-en-Baarsdorp

Bl. 281 moeten de woorden Er is in deze kerk geen orgel. wegvallen.

• 286 moeten de regels 25—28 Ook bestaan — te niet gegaan. geheel wegvallen.

Bl. 286, reg. 29—32, staat: Het voornaamste — torentje staat. lees: Het voornaamste gebouw, dat hier gevonden wordt, is het graaflijk slot, alwaar de Graven van den Braek hun verblijf hielden (zie het volgende art.). Voorts heeft men er een Raadhuis, gelegen aan de Markt, waaraan een zeskant torentje staat.

Bl. 287, achter regel 4 in te voegen: De eerste, die het leeraar-ambt te 's Heerenveeld heeft waargenomen, is geweest JOHANNES VERATOR, die in het jaar 1594 herwaarts kwam en in het jaar 1597 is overleden.

De R. K. zijn er 840 in getal, onder welke 650 Communikanten. Men telt er 40 Isr.

Bl. 287, reg. 17—22 moeten geheel wegvallen.

• 287, reg. 25. De Luitenant KAREL BISTVELD was geb. 21 Jan. 1804.

• 287, reg. 5—5, van onderen, van Thans — gevestigd. vallen geheel weg.

Bl. 288, reg. 6 en 7, Hiertoe behoort enz. moet wegvallen.

• 290, „ 15, van onderen, bij te voegen:

Het wapen van 's Heerenveeld is van sabel (zwart), met 4 ceticen (smalle schuine balken) van silver; met een hoofd van silver, beladen met 5 palen van sabel.

Bl. 297. Het art. HEERENVELD moet geheel wegvallen.

• 298. De art. HEERE-SIMONS-POEL en HEERE-SIMONS-SLOOT aldus te veranderen:

HEERE-SIMONS-POEL, voorm. water, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Wymbritseradeel, Z. Z. O. van Jutryp, dat door de voorm. Trypsloot met de Trypslootpoel in verbinding schijnt bestaan te hebben, maar sinds lang verland is.

HEERE-SIMONS-SLOOT, voorm. sloot of vaart, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Wymbritseradeel, die bij Jutryp uit de vaart voortkwam en met eene oostelijke strekking in de Ooster-Wymers uitliep.

Bl. 300, reg. 18, staat: HEER-HENDRIKSKINDEREN, lees: HEER-HENDRIKSKINDEREN ('s).

Bl. 301, reg. 20, van onderen, staat: schotbaar lees: belastbaar

• 301, reg. 16, van onderen, staat: HEER-HENDRIKSKINDEREN-EN-WISSEKERKE, lees: HEER-HENDRIKSKINDEREN-EN-WISSEKERKE ('s)

Bl. 301, reg. 12, van onderen, staat: Heer-Hendrikskinderen. lees: 's Heer-Hendrikskinderen.

Bl. 303, " 24, van onderen, staat: schotbaar lees: belastbaar
" 304, " 29—32, staat: Het wordt wijders — bestraat is. lees:

Het wordt wijders IJZEN-JANSDAM geheeten, naar den eersten bezitter en legger van dien dam, Heer JAN VAN ROSENDAAL, Ridder, aan wien het, bij de bedijking van den Zwijndrechtsche-waard, in het jaar 1332, gekomen is. Het d. is vrij net gebouwd langs den dijk, die geheel bestraat is.

Bl. 304, reg. 16, van onderen, staat: doortogt lees: overtocht

" 308, het art. HEERLEN aldus te veranderen:

HEERLEN, gem. in het Land van Valkenburg, prov. Limburg, arr. Maastricht, kant. Heerlen (3 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Amstenraad en Brunssum, O. aan Nieuwenhagen. Schaesberg en Kerkrade, Z. aan Kerkrade, het Pruisische grondgebied en Simpelveld, W. aan Simpelveld, Voerendaal en Hoensbroek.

Deze gem. bevat de d. Heerlen, Heerlerheide en Welten, benevens de geh. Caumer, Vrusschemig en Benersaad Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3355 bund. 25 v. r. 80 v. ell., waaronder 3265 bund. 85 v. r. 80 v. ell. schotbaar land; telt 880 h., bewoond door 886 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt en koophandel. Ook heeft men er eenen beduidenden kleinhandel; 4 bierbrouwerijen; 1 damastservettenfabriek; 3 koper-slaggers; 1 goudsmid; 1 blikslager; 2 kagchelfabriekanten; 5 slotsmeden; 1 naaldenfabriek; 1 steenbakkerij; 4 leerlooijertjen; onderscheidene appelstroopfabrieken; 1 bleekerij van lijnwaden; 1 katoenen linnenfabriek; 2 verwerijen; 1 jeneverstokerij; 1 suikerbakkerij en 6 graan-, 2 run- en 2 oliemolens.

De R. K., die hier 4550 in getal zijn, onder welke 3500 Communikanten, maken de par. van Heerlen en Heerlerheide uit.

De Herv., die hier 100 in getal zijn, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Maastricht, tweede ring van Maastricht, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraar-ambt heeft waargenomen, is geweest WILHELM NOMS, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1673 overleden is. Wegens den oorlog bleef HEERLEN van 1673—1680 vakant. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De Isr., die hier 50 in getal zijn, behooren tot de hoofdsynagoge en ring van Maastricht, en hebben te Heerlen eene bijkerk.

Men telt in deze gem. twee gemeentescholen, als: ééne te Heerlen, ééne te Heerlerheide en eene bijzondere school te Heerlen, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. HEERLEN, HEERLOK, HEERLOK, HEERL, HEERLE of HEERLE, ligt 4 u. O. ten N. van Maastricht, 3 u. N. van Aken, 3 u. Z. van Sittard en 3 u. Z. van Geilekerken, in eene heerlijk bebouwde streek. Het komt het eerst in de geschiedenis voor in het jaar 1114, en is het grootste en aanzienlijkste dorp van dezen omtrek, waar vroeger veel doortogt was van groote karren, die van 's Hertogenbosch komende, bij Maseik de Maas overvoeren, van daar door Sittard en HEERLEN, de wol en andere voor de lakenfabrieken benodigde waren naar Aken bragten, doch dit heeft, sedert het aanleggen der Zuid-Willemsvaart, opgehouden.

In dit d. vereenigen zich drie groote wegen, die namelijk van Maastricht naar HEZALEN, van Aken naar HEZALEN en van Sittard naar HEZALEN, en er zal een vierde worden aangelegd van HEZALEN naar het Pruisisch stadje Geilekerken. Men heeft het voornemen, en dit zal misschien in den loop van dit jaar (1844) uitgevoerd worden, om op de vier waterputten, welke men in het d. HEZALEN vindt, looden pompen met steenen kappen te plaatsen. Men telt er 535 h. en 1700 inw.

Het Gemeentehuis is in staat van verval, en de Regering heeft plan om een nieuw Raadhuis, te gelijk met eene school en een lokaal voor het kantongeregte, te doen bouwen. Ook heeft men er een toren, welke, eenen tijd lang vervallen zijnde, in 1777, tot eene gevangenis ingerigt is, waartoe zij thans nog dient.

De R. K., die er ruim 1600 in getal zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van Limburg, dek. van Heerlen behoort, en door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt. De kerk, die redelijk groot en van eenen dikken toren voorzien is, prijkt met een fraai orgel en met eenen uitmuntenden nieuwen predikstoel. Zij heeft tot haren Patroon St. PASCAS; is eene der schoonste landkerken van de prov. Limburg, en werd vroeger door de Hervormden gemeenschappelijk met de R. K. gebruikt, doch thans alleen door laatstgemelden. Nabij deze kerk en binnen den omtrek van het kerkhof, schijnt eertijds het Kasteel van Heerlen gestaan te hebben, want dit kerkhof is, naar de wijze dier oude vestingen, met eene wijde gracht en eenen muur omringd, welks ingang door eene poort aan de Oostzijde was, behalve eene kleine aan de Westzijde. Ook staat binnen dezen ringmuur, bij den grooten Oostelijken ingang, en naast de woning van den Predikant, de gevangentoren, welke men altijd nabij de heerenhuizen of kasteelen vond. Desgelijks schijnt nog een overblijfsel daarvan geweest te zijn, dat de vonnissen door de Schepenen van HEZALEN over misdadigers geveld, welker op dit kerkhof werden voorgelezen, doch de executiën geschieden op eene hoogte, Zuidoostwaarts buiten het dorp, die de Heersberg of de Heerserberg genoemd wordt.

In het jaar 1837 is hier eene fraaije nieuwe kerk voor de Herv. gebouwd, welke van toren en orgel voorzien is. Boven de poort van de oude pastorij der Herv. stond dit opschrift: *SI DEUS PRO NOBIS, QUI CONTRA NOBIS* (d. i.: Als God voor Nobs (een daar gestaan hebbende Predikant) is, wie zal tegen Nobs zijn).

De Isr. bijkerk is een klein, doch net gebouw, hetwelk in het jaar 1798 gesticht is. — De dorpschool te HEZALEN wordt door een gemiddeld getal van 200 leerlingen bezocht.

Onder dit d. HEZALEN liggen onderscheidene lusthuizen, als: Ter-Worm, Mezenbroek, de Dom en de Schiffelaar. Voorheen had men er ook Aangenhuy en Dommescheid.

Er bestond alhier in vroegere tijden een Gasthuis, waarvan in de laatste helft der vorige eeuw nog de bouwvallen bestonden, maar nu geheel verdwenen zijn.

Er is hier eene brigade Maréchaussées met eenen Wachtmeester gestationeerd, die eene zeer fraaije kazerne hebben.

De kermis valt in Zondag na St. Maarten of 11 November.

Men vermeent dat HEZALEN zijnen oorspong aan de Romeinen te danken heeft, omdat eene menigte Romeinsche munten, dakpannen, potten en muurwerk, ten Zuiden van het oude fort, bij grondopdelvingen, op eene oppervlakte van circa 50 bunders, gevonden worden,

sommigen meenen zelfs, dat men het oude Coriovallum, over welks ligging de oudheidkundigen het niet eens zijn, alhier moet zoeken, en dat wel om de volgende redenen:

1°. HAZALEN ligt in de rigting van den ouden Romeinschen weg (heirstraat) van Keulen over Gülick (Juliacum) naar Tongeren, tusschen twee waterrijke beeken (de Geleen en de Caumerbeek) op eenen vlakken heuvel, welke plaats dus zeer geschikt was voor eene stand- of rustplaats des legers.

2°. In het Itinerarium van Antoninus, wordt Coriovallum gezegd te liggen, 16 mijlen (5½ u.) van Atuatua en 18 mijlen (6 u.) van Julia-oom, hetwelk ook 6 u. van HAZALEN ligt. Indien men Atuatua, met DELVAUX, te 's Gravenvoeren, 5 u. van HAZALEN, plaatst, dan is de ligging van HAZALEN met die van Coriovallum gemakkelijk te vereenigen; ook is er nog nabij HAZALEN een berg, welke Corisberg (Corimons) genoemd wordt, en waar volgens de overlevering, in de vorige eeuw, eenen Romeinschen steenweg is ontdekt geworden.

3°. Bij de oude Schrijvers wordt van geene andere stad in deze landstreek gewag gemaakt, dan van Coriovallum.

4°. Heeft men op de andere plaatsen, waar men beweert, dat Coriovallum zou gelegen hebben, zoo als Valkenburg, Ravensbosch, Cortembach, geene of zeer onbeduidende overblijfselen uit den tijd der Romeinen ontdekt, waartegen men te HAZALEN, bij iedere opdelving van grond, tusschen de gezegde beeken, of oude munten, of dakpannen ontdekt of op oude fondamenteen stoot; zelfs is men bij het bouwen van het nieuwe koor aan de R. K. kerk, in 1839, bij het graven der fondamenteen, op eene oude, zeer sterke muur gekomen, welke onder de grondlagen van het oude koor en van de kerk in eene schuinsche rigting doorloopt, en nog in eenen kelder van een aan den wal van het oude fort gelegen huis, weder te vinden is. Het oude koor was, even als de kerk, in den Byzantijnschen stijl gebouwd, dus waarschijnlijk uit de negende of tiende eeuw, alzoo vóór het aanleggen van het kasteel of fort van HAZALEN, want in het begin der twaalfde eeuw komt de kerk van HAZALEN als eene ecclesia integra voor. De onder de kerk doorlopende oude en zeer hechte muur, moet dus langen tijd vóór de kerk gebouwd zijn geworden, en men veronderstelt, dat die een overblijfsel is van de oude Romeinsche bevestigingswerken dezer plaats.

Voor de oude geschiedenis dezer landstreek ware het te wenschen, dat er te HAZALEN opgravingen konden plaats hebben, vermits aldaar anders geene ontdekkingen kunnen gedaan worden, dan bij toeval, bij het graven van fondamenteen, maken van putten enz.

Binnen dit d. was vroeger de zetel enz.

Bl. 309, achter reg. 15, van onderen in te vullen.

Het wapen van HAZALEN was vroeger, zooveel men weet, een leeuw en bestaat thans uit de beeldtenis van St. PANCRAAS.

Bl. 309, de art. HEERLEN (KASTEEL-VAN-) en HEERLERHEYDE aldus te veranderen:

HEERLEN (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in het Land van Valkenburg, prov. Limburg, arr. en 4 u. O. ten N. van Maastricht, kant., gem. en in het d. Heerlen.

Dit kast. heeft op het kerkhof, hetgeen de oude vesting uitmaakte, gestaan, en wel ter plaatse, waar nu een oud huis staat, hetgeen men nog heden het Schwartzberger-leen noemt. Het KASTEEL-VAN-HAZALEN heeft afwisselend aan de Hertogen van Brabant en aan de Graven van Valkenburg toebehoord.

Het dorp **HEERLEN** werd in 1245 door **HENDRIK II**, Hertog van Lotharingen en Brabant, aan **DINK II**, laatste Graaf van Doalkem en Heestade, waarna het aan de Graven van **VALKENBURG** gekomen is. als onderpand gegeven voor eene jaarljksche rente van 80 mark, door gemelden Hertog aan den Graaf van **DAALWEN** toegekend, met de vergunning, om te Heerlen een fort te bouwen; het is dus waarschijnlijk, dat het fort of bevestigd kasteel te Heerlen te gemelden tijde gebouwd is. Dit fort was met eene dubbele gracht omgeven, waarvan die, welke onmiddellijk om den ringmuur der vesting lag, nog aanwezig is, zoo als ook de oude ringmuur, welke nog schier in zijn geheel aanwezig is; van de tweede gracht zijn nog duidelijke sporen te vinden: Deze twee grachten waren door verscheidene slooten met elkander verbonden.

HEERLERHEIDE, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*; arr. en 4 u. O. van *Maastricht*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Heerlen*; met 268 h. en 1380 inw., die moest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Heerlen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. **CONRARDUS** toegewijd, is een fraai gebouw, met eenen kleinen toren en zonder orgel. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den 11 November.

Bl. 310, reg. 19, staat: welke lees: welken

" 310, " 10 en 9, van onderen, staat: die zoo — geweest zijn. lees: die een der medebedijkers van den Zwijndrechtsche-waard in 1252 geweest is.

Bl. 312, reg. 5—9, staat: Het gedeelte — versierd. lees:

Het gedeelte van het voorna. **Jesuitenklooster**, dat eertijds het huis van **Ocrum** was, was een zeer schoon en aanzienlijk gebouw; dat van het jaar 1700 gebruikt werd, bij den Raad van State, zijnde de Gecommitteerde Leden van 's Lands Staten in de Generalfiteitslanden, die daar, bij kausse overkomst, de zittingen hielden, vanwaar dit huis den naam van **Statenhuis** verkreeg. In het jaar 1777 is het echter bij koop overgegaan aan den Heer **Mr. GERARD WILLEM MORVAN**, Rentmeester der Prinselijke domeinen enz. In het jaar 1829 werd het bij de stad aangekocht, aanvankelijk tot een **Militair Magazijn**, doch, sedert het jaar 1850 dient het tot **Kazerne**. De kerk van het **Jesuitenklooster**, voortjds het huis van **Heertsbeek**, is gedurende onderscheidene jaren een gemeenhuis geweest, doch met het begin der zeventiende eeuw, werd het zeer wel opgebouwd en met voortreffelijke kamers versierd.

Bl. 316. Het geh. **HESWIK** ligt $\frac{1}{2}$ w. van **Rosmalen**, en telt 24 h. en 110 inw.

Bl. 318. **HESYERLUST** ligt niet 3 u., maar 1 u. van **Zierikzee**.

" 319, reg. 19, bij te voegen:

De **Herv. van HESWIK** maakten vroeger eene afzonderlijke gem. uit, welke tot eersten Predikant had **CONRADUS COSTER**, die in 1648 beroepen werd en in 1681 naar **Vught** vertrok. In het jaar 1648 werd **Dinker** er terstond bijgevoegd. **Nistelrode** is er eerst in 1807 bijgekomen, toen **SIMON VAN DER NOORDAA** Predikant te **Heeswijk** was, die in het jaar 1827 overleed.

Bl. 319, reg. 37—42. De heerl. **HESWIJK** is, in het jaar 1708, aan den Heer **JACOB VAN DER HOVEN** gekomen. In het jaar 1759 is zij

bij versterf op den Heer **CONRADUS SPEELMAN**, Ridder Baronnet, overgegaan, van wiens kleinzoon, Jonckheer Mr. **HULZUS MARINUS SPEELMAN WORMA**, te Leeuwarden, mij, in het jaar 1851, bij verkoop gekomen is aan den Heer **ANDRÉ JEAN LOUIS BARON VAN DEN BOSCHDE VAN TER-BRUGGE**, Oud-Gouverneur van de provincie Noord-Brabant en Opverschener van Z. M. den Koning.

Bl. 520, reg. 16. De Herv. kerk te **HEESWIJK** heeft wel eenen toren, doch geen orgel.

Bl. 520, achter reg. 16, van onderen, bij te voegen:

In het jaar 1398 trok de Hertog van Gelder, over de Maas, op de Meijerij van 's Hertogenbosch en verbrandde de dorpen **HEESWIJK** en **Dinther**, doch vermeersterde het kasteel niet. Den 12 Januarij 1512 verbrandde de Gelderschen wederom de twee dorpen en belagerden vruchteloos het kasteel. Op den 1 April 1885 is door toedoen van den Graaf van **HORNLO**, het kasteel bij verraad in handen van de Staten-Generaal overgegaan.

De Koning van Hannover, alstoen Prins **KARST**, had aldaar in 1795 ook een hoofdkwartier op het kasteel.

Den 30 Augustus 1794 kwamen de Engelschen te **HEESWIJK** en **Dinther**. De Generaal Sir **RALPH ANSON** had zijn hoofdkwartier op het slot. Kort daarna kwamen de Franschen op het kasteel; het hoofdkwartier van den Generaal **PICQUEAU** werd er gevestigd, terwijl het bombardement van 's Hertogenbosch tot 5 November duurde.

Het wapen der gem. **HEESWIJK** is van azuur (blauw), met eenen klimmenden leeuw van goud, getongd en genageld van keel.

Bl. 521, reg. 16, van onderen, staat: 1835 lees: 1835

• 521, achter reg. 12, van onderen, te laten volgen:

Het **KASTEEL-TE-HEESWIJK** beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 64 bund.

Bl. 522, achter regel 7, bij te voegen:

Het **SLOT-TE-HEESWIJK** ligt $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van het d. **Heeswijk**.

Het is in 1836 afgebroken en eene boerderij in de plaats gebouwd, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 104 bund. 48 v. r. 37 v. ell., thans in eigendom bezeten wordt door den bovengenoemden Heer **ANDRÉ JEAN LOUIS BARON VAN DEN BOSCHDE VAN TER-BRUGGE**.

Bl. 522, achter regel 20, van onderen, in te voegen:

Het geh. **HEESTEN** telt 195 h. en 1200 inw.

Bl. 523, reg. 1 en 2, staat: Hoenderboom — Gastel, lees: den paal Hoenderboom, tegen de gem. **Lierop-en-Somerem** stoot, Z. W. grenst zij aan **Soerendonk-Sterksel-en-Gastel**,

Bl. 529, reg. 54. Het geh. **HOORN-HEU** ligt niet $1\frac{1}{2}$ u. maar $\frac{1}{2}$ u. N. O. van **Veghel**. Men telt er 10 h. en 60 inw.

Bl. 529, achter reg. 39, bij te voegen:

Het geh. **LACH-HEU** telt 25 h. en 150 inw.

Bl. 530, reg. 14—16. Het geh. **HUEN** telt 11 h. en 70 inw., van welke 7 h. en 40 inw. onder **Lieshout**.

Bl. 530, achter reg. 19, bij te voegen:

Het geh. **HEIDE**, gem. **Veghel**, telt 55 h. en 210 inw.

Bl. 530, achter reg. 34, in te lassen:

Het geh. **HEIDE**, gem. **Swalmen**, telt 25 h. en 110 inw.

Bl. 530, achter reg. 37, bij te voegen:

Het geh. **HEIDE**, gem. **Veenray**, bestaat uit 36 h. met 260 inw.

Bl. 552. Het **HERRNSCHAP** behoort slechts gedeeltelijk tot *Wörkum*, gedeeltelijk tot de griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*.

Deze stroek lands beslaat onder *Wörkum* eene oppervlakte van 777 bund. 93 v. r. 12 v. ell. belastbaren grond en 108 bund. 84 v. r. 70 v. ell. water. Men telt er 21 huisgez., uitmakende eene bevolking van 150 inw. onder *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*.

Bl. 554. Het geh. **HERRNO** is een gedeelte van de kom van het d. *Nunen*. Men telt er 50 h. en 150 inw.

Bl. 554. De pold. **NIKUBS-HEIJZ** paalt O. aan den *West-Graaf-Hendriks-polder*.

Bl. 556. Het geh. **HEIKANTH** ligt niet Z. maar W. van *Stamproy*.

Bl. 558, achter reg. 7, van *onderen*, bij te voegen:

De **HERRNOZ** beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 15 bund. 38 v. r. 90 v. ell.

Bl. 556, reg. 8, van *onderen*, staat: dat het geh. **HUKANW**, in *Staats-Vlaanderen*, $\frac{1}{2}$ u. van *Hulst* ligt; moet zijn: 1 u.

Bl. 542, reg. 16—18, staat: Men wil — zijn geweest. *les*:

Men wil, dat in het jaar 1002, te dier plaatse het *Benedictijner-klooster Hoogerhorst* zoude gesticht zijn geweest (1). Anderen beweren, dat het in 1006 door *ANFRAN*, den achttienden *Bischop* van *Utrecht*, ter eere van de *H. Moeder Gods*, zoude gesticht zijn geworden (2).

Bl. 550, reg. 10. Het geh. **HERRMOLAN** ligt $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en 2 u. van *Huabergen*. Het bestaat uit eenen windkorenmolen, waarbij 11 h. staan. Men telt er ongeveer 60 inw.

Bl. 587, reg. 14 en 15, staat: Deze gem. — liggende h. *les*:

Deze gem. bevat het d. *Heino*, de buurs. *Linthe* en *Oud-Heino*, benevens eenige verstrooid liggende h.

Bl. 587, reg. 35—36, moeten aldus gelezen worden:

De *R. K.*, die hier ruim 800 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de stat. *Dalsen-en-Hohenhorst*, gedeeltelijk tot de stat. *Luitenberg*, en maken, gedeeltelijk met die van *Wijke*, *Winderheim*, *Raalte* en *Zwollerkerspel*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Twenthe* behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

Bl. 587, reg. 7, van *onderen*, staat: *Aaldering*, *les*: *Alerdink*.

588, reg. 9 en 10, aldus te lezen:

De *R. K. kerk*, aan den *H. WILLIBRORDUS* toegewijd, is een langwerpig gebouw, zonder toren, doch met een orgel.

Bl. 588, achter reg. 35, bij te voegen:

De buurs. *Oud-Heino* telt 199 h. en 1020 inw.

Bl. 561, reg. 1, **HERRSEROT** is geen geh. maar eene buurs., bestaande uit de geh. *Korte-Heide*, *Lange-Heide* en *Tongerlo*, welke te zamen 78 h. en 470 inw. tellen.

Bl. 564, het art. **HEKSENBERG** aldus te lezen:

HEKSENBERG, berg in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, gem. en 25 min. N. van *Heerle*, $\frac{1}{2}$ u. O. van het d. *Heerlerheide*, welke door kunst schijnt aangelegd te zijn.

Het was op dezen berg, dat, naar men meent, de doolnoffers der oude bewoners van deze landstrack gevierd werden. Niet verre van

(1) MATTHAEUS in *Præfat. edit. Amersfort. et veldt. Fundat. Eccles. Utrecht.* pag. 192.

(2) SLICHTERHORST, *Geldersche geschiedschreef*: Boek V, bl. 82.

daar ligt een andere berg, de Brandenberg, op welke, volgens de overlevering, de dooden verbrand worden. In de nabijheid dezer twee bergen zijn, in het jaar 1840, eene menigte aarden urnen, met verbrande beenderen en houtkolen aangevuld, ontdekt geworden, welke onder regelmatige ronde heuvels gevonden werden. Een veertig- of vijftigtal dergelijke heuvels vormden eene soort van kerkhof of begraafplaats, welke laatste door opgeworpene aarde van de overige heide afgezonderd was, en in het midden van deze grafheuvelen was er gewoonlijk één, welke door grootte en hoogte boven de anderen uitmuntte. Soortgelijke begraafplaatsen zijn hier en daar door de groote heide, welke onder de gem. Heerlen, Nieuwenhagen, Ubach-over-Worms, Brunasum en het Pruisisch grondgebied ligt, verspreid.

Bl. 564, reg. 21, staat: *Tilwaart lees: Tolwaart*

Bl. 567, reg. 8, staat: *schothaar lees: belastbaar*

» 379, » 8, van *onderen*, staat: *scheppendom van Ardenburg*, lees: *Ardenburger-Ambacht*,

Bl. 582. De *HELLWAARDSPOLDER* grenst W. niet aan den Geelhoornsche-polder, maar aan Floris-Schouten-Vrouwenpolder, en watert op het Klein-Kogermeer uit. Er liggen onder *Warmond* 18 bund. 68 v. r. 25 v. ell., het overige behoort tot de gem. *Sassenheim*. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

Bl. 585, reg. 15, staat: *STERRELE lees: STREKTE*

» » 590, reg. 5, van *onderen*, staat: 1684 lees: 1684

» 596, reg. 18 en 28, staat: *Gellicum*, lees: *Geldermalsen*,

» 405. *HELMOND* is mede de geboorteplaats van den Godgeleerde *THEODORE VERBRAKEN*, † 22 Junij 1644, als Abt van Tongelre, en van *AKKHOUD WALHAED KAREL VOET VAN OUDERBODEN*, die in 1785 eene *Historische Beschrijving van Culemborg* in het licht zond.

Bl. 400, het art.. *HELWERDER-MAAR aldus te veranderen:*

HELWERDER-MAAR of *HELWAARDEN-MAAR*, water, dat uit de *Dette* voortkomende, oostwaarts loopt tot dat het in het *Oude-Maar*, bij *Uithuizen*, valt, alwaar het aan den *Trekweg*, door eenen voor ongeveer dertig jaren gelegden dam, stuit. Vroeger was het aldaar in verbinding met het *Meester-Maar*, hetwelk naar het Oosternieland loopt, en verder de scheiding tusschen *Hunsinge* en *Fivelge* daarstelt.

Bl. 410, reg. 6—5, van *onderen*, moeten geheel vervallen, als hebbende, volgens nadere berigten, het landh. *HEM*, in *Baardradel*, nimmer bestaan.

Bl. 425, achter reg. 22, in te vullen: Door het overlijden van *Jonkvrouwe M. A. Baronesse van HANSTEN VAN OP-HEMERT EN ZWERSWIJERS* is de heerl. *Op-HEMERT* gekomen aan den *Baron B. J. C. Mackay*, woonachtig te 's Gravenhage.

Bl. 425, onderste reg., staat: eene kat genoemd. De *lees*: eene kat genoemd, de

Bl. 426, reg. 28 en 29, staat: $\frac{1}{2}$ u. regt beoordeelen het vorige art., *lees*: $\frac{1}{2}$ u. regt beoordeelen de in het vorige art. vermeldde state,

Bl. 431, reg. 21, staat: 1692 lees: 1692

» 454, » 5 en 6: *HENDRIK-ISO-AMBACHT* paalt niet W. aan *Rijsort*, maar aan *Sandlinge- of Adriaan-Pieters-Ambacht*.

Bl. 454, reg. 13 en 14. De aldaar vermeldde zoutkotten bestaan nog, maar behooren onder *Zwijndrecht*.

Bl. 454, reg. 6, van *onderen*. De toren der kerk te *HENDRIK-DO-ANNACHT* is niet aanzienlijker dan die van andere dorpen in den omtrek. Men vindt in het koor der kerk drie ramen met geschilderde glazen, waarop onderscheidene adellijke wapens. In een vak ziet men *HENDRIK DO*, bevelen aan zijn werkvolk gevende, niet onaardig afgebeeld.

Bl. 455, reg. 5. Van het adell. h. *Bouquet* bestaat niet meer dan de naam. — In 1572 is dit huis door de Spanjaarden, die na de innering van Brielle het land hier hebben afgeloopen, met de papieren, die van dien tijd af aan bestonden, verbrand. Na dien tijd is het herbouwd en door onderscheidene familiën bewoond, het laatst door de familie *TINUS*. Van tijd tot tijd is dit adell. h. verbrokkeld, en het laatste overschot in 1790 verkecht aan den Landbouwer *GUURT VAN DER BANG* en den Timmerman *GUSSEK GROENSOEK*, zoo dat aan de eene zijde des erfs van het voorn. adell. h. eene bouwmanwoning en aan de andere zijde een timmermanswinkel staat. Aan de slooten en grachten, rondom *Bouquet* gelegen, kan men nog wel zien, dat het een groot adellijk huis is geweest.

Bl. 456, reg. 4 en 6, staat: *HEMMESSEREN. lees: HEMMESPOEDER.*

» 456, reg. 11, van *onderen*, staat: zuidwestelijken en westelij ken lees: zuidoostelijken en oostelijken

Bl. 457, achter reg. 19, van *onderen*, in te voegen:

Het d. *HENKLE* wordt reeds in 1188 vermeld.

Bl. 459, reg. 8—6, van *onderen*, aldus te veranderen:

HENGEST-SCHOTE, dat in het lands. *Flebits* gelegen was, is thans een adell. h. onder *Wouderberg*, *HENSCOTZ* genaamd. Zie dat woord.

Bl. 440, achter reg. 8, bij te voegen:

Het geh. *HENKVALK* vindt men reeds in 1188 vermeld.

Bl. 445, achter reg. 9, in te vullen:

De *Groot-HEMMESSEREN* paalt N. aan de Zandsloot en de *Floris-Schouten-Vrouwepolder*, O. aan den *Klein-Henmeerpolder*, Z. W. aan den *Hofpolder*, W. aan boerderijen in het oostende van *Warmond*.

De tijd van bedijking is niet bekend, vermoedelijk heeft zulks in de eerste helft der zeventiende eeuw plaats gehad; de oppervlakte des polders is, volgens het kadaster, 65 bund. 67 v. r. 49 v. ell., alles schotbaar land. Deze pold. heeft geen huizen en wordt van het overtollige water ontlast door eenen molen, welke het water op de *Bingsloot* uitmaakt, tusschen deze en den *Klein-Henmeerpolder*. Het polderbestuur bestaat uit twee *Poldermeesters*,

Bl. 445, achter regel 12, bij te voegen:

De *Klein-HEMMESSEREN* paalt N. O. aan de Zandsloot, Z. O. aan het water, genaamd de *Warker-Lede*, Z. W. aan het zoogenaamde *Molengat*, N. W. aan den *Groot-Henmeerpolder*.

Van de bepoldering is niets bekend. De oppervlakte is, volgens het kadaster 21 bund. 71 v. r. 78 v. ell., alles schotbaar land. Er staan in dien pold. geene huizen. Deze pold. wordt door een molentje, welke het water op de *Warker-Lede* uitmaakt, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee *Poldermeesters*.

Bl. 445, achter het art. *HENNEMER* bij te voegen: Zie *HANNA* (*Groot*).

Bl. 450, het art. *HENSCHOTEN* aldus te lezen:

HENSCHOTEN, adell. h. in *Beerland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 a. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Wouderberg*.

Dit adell. h. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van bijna 500 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. HUBERT ALEXANDER MAURITS VAN ASCH VAN WISSE, zoon van wijlen Jonkheer Mr. HUBERT MATTHIAS ADRIAAN JAN VAN ASCH VAN WIJCK, Staatsraad, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal enz., die aldaar den 16 Julij 1843 overleed, en Vrouwe KERAN HASSELAAR, overleden 19 Februarij 1827.

Dit landg. was reeds bekend in het jaar 777, blijkens eenen gift-brief van KARL den Groote, aan de Utrechtsche kerk, en werd voor dien tijd bezeten door WISSER, Graaf van het Pagus Flehitis. Het was toen bekend onder den naam van HESCHSTROMER, en zeer waarschijnlijk heeft dit goed zijnen naam ontleend van den in de oude geschiedenis zoo vermaarden HENGST, den medeveroveraar van Britannië, in de vijfde eeuw. Hetgeen zeer opmerkenwaardig is, hebben er, zoo ver men heeft kunnen nagaan, van 777 tot 1843, slechts zeven eigendomsovergangen van de eene in de andere familie plaats gehad.

Bl. 452, reg. 7, van anderen, staat: HERBAJUM, lees: HERBALJUM,
 » 454, » 26, staat: den Heer D. DE BLOQ HARRANA VAN SERRIA,
 lees: Jonkheer D. DE BLOQ VAN HARRANA VAN SERRIA

Bl. 454, reg. 11, van anderen, staat: N. lees: N. W.

» 455, » 28, staat: Buren, lees: den Bergh,

Bl. 462, achter reg. 15, van anderen, bij te voegen, De state KLEIN-HERRANA is voor weinige jaren afgebroken, hoewel een gedeelte van het bosch, tuin en stalling nog bestaat.

Bl. 467, reg. 14, staat: Herpt-en-Hern, lees: Herpt-en-Bern.

» 467, achter reg. 16, in te vullen:

Men telt te HERT 78 h. en 430 inw., onder welke 23 Herv. en 407 R. K.

Bl. 467, onderste reg. bij te voegen, LUTTEL-HERPT telt 13 h. en 80 inw.

» 467, reg. 5 van anderen, staat: gem. lees: geh.

» 468, » 5, in te vullen:

De gem. HERT-EN-BERN bevat 919 bund. 7 v. r. 8 v. ell. belastbaar land.

Bl. 470, reg. 18, staat: Merem, lees: Merum,

» 474, de klass. van 's HERTOGESBOECH, telt 2100 Ledematen

» 475, reg. 11—2, van anderen, aldus te lezen:

Men heeft er de volgende fabrieken, als: 2 speldenmakerijen; 4 lint-fabrieken; 5 garen- en lintfabrieken; 4 hoedenfabrieken; 1 laksnoes-fabriek; 2 tapijtfabrieken; 8 bierbrouwerijen; 5 knustafijnmakerijen; 4 olieslagerijen; 4 leerlooijerijen; 1 zeepziederij; 3 zoutziederijen; 5 jeneverstokerijen; 15 likeurstokerijen; banketbakkerijen; koekbakkerijen, waar de alom beroemde Bossche klontjeskoek en zoogenaamde geseoofte koek vervaardigd wordt; 13 boekdruckerijen; 1 koperpletterij; 1 door stoom gedreven loodgiets-, plet- en pijpentrekkerij; 1 fabriek van chirurgische en 1 fabriek van muziek-instrumenten; 2 pijpenfabrieken; 1 glas- en kristalslijperij; 1 glasblazertij; 1 spiegel-fabriek; 17 goud- en 7 zilversmederijen; 5 passementfabrieken; 22 tabakskervertijen; 2 sigarenfabrieken; 5 rijtuigfabrieken; koren-, vol- en 2 trasmolens. Voorts heeft men er 17 metaelaarswinkels; 4 steenhouwerijen; 21 smedertijen; 57 timmerwinkels; 2 tinnegiet-erijen en 8 zadelmakerijen. Op deze winkels en fabrieken worden gemiddeld 720 volwassen personen en 160 kinderen aan het werk gehouden.

: Bl. 525, reg. 20—27, aldus te lezen:

In het laatst der vorige eeuw werd de heer. HERWIJZEN bezeten door den Heer ADRIAAN BURMAN, van wien zij, den 29 October 1787, te Taal,

is overgedragen op Mr. PIETRA VERMEULEN, woonachtig te Haarlem. Den 15 Junij 1811 kwam zij bij scheiding aan diens zoon Mr. GIJSBERT ANDRÉ VERMEULEN; den 13 October 1815, bij overdragt op den Heer NICOLAAS ROU, te Vuren, en van dezen later op den Heer JAN WILLEM BOELLAARD; na wiens overlijden zij verkocht is aan Jonkheer JOHAN EBERHARD PAUL ERNST GERICKÉ VAN HEERWIJZEN, Staatsraad en Gouverneur der prov. Limburg, woonachtig te Maastricht, die haar tegenwoordig nog bezit.

HEERWIJZEN is de geboortepl. van den Staats- en Krijgsman JOHANNES GRAAF VAN DEN BOSCH, geb. 1780, † 28 Januarij 1844.

Bl. 528, in de noot, reg. 1, staat: *Baden-Rodemacheren* lees: *Baden-Baden*,

Bl. 530, reg. 14, van onderen, staat: *BALTHASAR* lees: *BALTHASAR*.

» 531, achter reg. 4, in te vullen:

Onlangs zijn twee zilveren bekers, ten gebuike bij het H. Avondmaal, aan de gem. van HETTEREN, door een Lidmaat geschonken; terwijl in het jaar 1845, door eenen onbekende, eene prachtige zilveren schenkan, met de spreuk: *God is liefde*, versierd, aan kerkbestuurders is toegezonden.

Bl. 535—538, op het art. HEUKELUM bij te voegen:

De kerk te HEUKELUM is in het jaar 694 hermaakt door JAN, zoon van HIJMAN VAN ANKEL en in 697 gewijd ter eere van de H. MARIA, door SIGEBERT, medebroeder van WILLIBROOD, Bisschop, die in deze landen het Christengeloof heeft ingevoerd, ten tijde men nog streed tegen de Heidense Saksen aan de rivier de Elbe.

In het jaar 785, werd JAN, de zoon van HIJMAN, Heer van *Arkel* genoemd, welks geslacht eene geheele eeuw vóór den eersten Graaf DIERIK's komste een groot deel van Holland bezeten hebben, waar deze JAN VAN ANKEL, zoon van HIJMAN eene kerk bouwde, alwaar de Romeinen eertijds hunne legerplaats gehad hebbende, een tempel gesticht hebben ter eere van HERCULUS, die zij aldaar vierden. Eenige jaren hierna de Vriezen, Deenen en Noormannen, deze landen weder overvalen hebbende, verbrandden zijne kerk, vernielden zijne goederen en versloegen zijne onderzaten, zoodat hij de vlugt nam naar Frankrijk, te Pierrepont bleef wonen en aldaar overleed.

HEUKELUM heeft tot in het jaar 1795 gevoerd hoog, middelbaar en laag regtsgebied, *Jus Patronatus*, benevens het regt der tienden, thijzen, winden, rosmolen, visscherij, jacht en gruitgeld, verstervenis zonder erfgenaam, leven, leenkamer, swanendrift en regt van veer over de Linge.

Het oude wapen van HEUKELUM is van zilver, met twee onder en boven getande baren (*fusces bréessées*) van keel (rood); in het hoofd een lambel van asuur (blauw). Tot helmstuk een zwaan van natuurlijke kleur, met nitgespreide vleugels, en tot wapendragers (*supports*) eenen natuurlijke leeuw, met roode uitstekende tong, en eene zwaan, staande in dreigende houding (met nitgespreide vleugels).

Oudtijds was bij de Oostpoort der stad, eene kapel, genaamd de Gods-kapel; voorheen had men daar een gasthuis; ook had men er een Doelen.

Ten Westen der stad, aan den Lingendijk, zijn eenige hooge landen gelegen, thans de Rog genaamd, ook wel achter Vrieswijk, waar voorheen de Friezen geweken waren en eene kapel gesticht hadden, waar men van elders te bedevaart kwam.

Bl. 545, reg. 16 en 17, staat: *lindeboomen* lees: *Ijpenboomen*

» 545, » 28, staat: 200 lees: 100

» 550, » 2 en 1, van onderen, staat: *Wijde-Lombardstraat*, lees: *Sterre-straat*,

Bl. 550, reg. 16 en 15, van *onderen*, staat: Nieuwe Schutters lees: Jonge Schutters

Bl. 549, reg. 15 en 14, van *onderen*, staat: van St. Joris en van St. Blasius genoemd, lees: van St. Joris genoemd,

Bl. 551, reg. 10, staat: De Nieuwe of Jonge Schutters, lees: De Jonge Schutters,

Bl. 551, achter reg. 21, in te vullen:

Onlangs is er te Heusden nog een gild, als dat van de Jonge Schutters, van Sr. BLASIUS opgericht.

Bl. 551, reg. 25—26, aldus te veranderen:

De Godgeleerden: JOHANNES VES, geb. 4 December 1494, als Kanunnik Regulier te Windesheim; GISBERTUS VORTIUS (GISSERT VOET), geb. 5 April 1589, † 17 October 1676, als Hoogleraar in de Godgeleerdheid, te Utrecht.

Bl. 551, reg. 27 en 29. De Regtsgeleerde PAULUS VORTIUS is den 7 Junij 1619 geb. en den 1 Augustus 1667 †.

Bl. 551, reg. 50, staat: BOXEL, lees: BOXTEL.

» 551, » 18 en 17, van *onderen*, aldus te lezen:

De Letterkundige GODESCALCUS STREWICHIUS of STREWICHUS, geb. in 1551 en † in 1590, eerst Hoogleraar enz.

Bl. 551, reg. 15, van *onderen*, staat: DULANDUS, lees: DULANTUS.

» 551, » 11, van *onderen*, DANIEL VOET was geb. 31 December 1629, † 29 Julij 1660,

Bl. 557, reg. 21, van *onderen*, staat: WOLBERT, lees: ROEBRECHT.

» 565, achter reg. 14, van *onderen*, bij te voegen:

Het geh. HEUVEL ligt 5 min. N. van Boxtel. Men telt er 3 h. en 16 inw.

Bl. 564, achter reg. 26, in te vullen:

Het geh. DE HEUVEL ligt $\frac{1}{2}$ u. W. van Moergestel. Men telt er 25 h. met 120 inw.

Bl. 565, achter reg. 21, in te voegen:

De b. DE KLEINE-HEUVEL ligt $\frac{1}{2}$ u. W. van Moergestel. Men telt er 6 h. en 50 inw.

Bl. 565, achter reg. 23, in te voegen:

Het geh. HEUVELSRAE ligt $\frac{1}{2}$ u. Z. van Erp. Men heeft er 16 b. en ruim 50 inw.

Bl. 565, achter reg. 5, van *onderen*, in te voegen:

De b. HEUVELSTRAAT ligt 20 min. van Moergestel. Men telt er 17 h. en 90 inw.

Bl. 566, op het art. HEVESKES, in te vullen:

Men telt in de kerk van het d. HEVESKES 55 h. en 150 inw., en met de daartoe behoorende geh. Heveskesklooster, de Overtuigt en de Zomerdijk, 60 h. en 240 inw., die allen Herv. zijn. De kerk heeft geen orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht.

Bl. 567. De b. HEVESKESKLOOSTER telt 40 inw.

» 567, reg. 19, van *boven*, staat: WAALKEN, lees: WAALKES,

» 574. Het art. NIEM (HET HOOG-), aldus te veranderen:

NIEM (HET HOOG-), voorn. landh., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Idaarderadeel, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van Leeuwarden, kant. en 5 u. O. van Rauwerd, $\frac{1}{2}$ u. W. van het d. Wartena, waartoe het behoort, aan het einde van het Langdeel.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 26 bund. 2 v. r. 40 v. ell., thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Mr. MARINUS VAN HELOHA, woonachtig te Heerenveen.

Bl. 590, reg. 54 en 55, *achter het woord Moergestel, aldus te veranderen:*

Met geb. HIZEN ligt 10 min. Z. W. van Moergestel. Het bestaat uit de b. Broek zijden, Hijzen, Winkelberg en Haaghorst, telt 58 h. en 540 inw.

Bl. 582, *achter het art. HILDERNISSE, bij te voegen:*

Thans staat er nog bij de plaats, waar HILDERNISSE gelegen heeft, op eenen slaauw naar de Schelde afloopenden grond, een fraai boerenhof van dien naam, $\frac{1}{2}$ u. zuidwaarts van Bergen-op-Zoom.

Bl. 590, reg. 21 en 22. De kerk aan de Haarlemmer trekvaart, welke sedert het jaar 1850 niet meer tot geestelijk gebruik diende, is in het jaar 1856 afgebroken.

Bl. 596, reg. 5. De voorm. schuurkerk der R. K. te HILVARENBEEK is afgebroken.

Bl. 596, reg. 7—9. In het jaar 1843 is men begonnen den toren te HILVARENBEEK, alsmede het spits te herstellen, en in October had men reeds het noodigste bewerkstelligd.

Bl. 600, reg. 7, *staat: 1696 lees: 1896*

• 604, • 35, • J. T. VAN DER LAAN *lees: J. FREDDS VAN DER LAAN.*

Bl. 606, reg. 50 en 51, *staat: dat de vermogende ingezetenen tevens eigenaars waren van de landerijen nabij de stad gelegen. lees: dat iedere stuurman of schepeling, die te HINDELOOPEN woonde, gewoonlijk twee beesten hield, die zomers in de gemeene schaar, nog heden ten dage bekend onder den naam van Meenschar, doch tegenwoordig aan onderscheidene eigenaars toebehoorende, gewijd en 's winters in stellingen achter hunne huizen gevoederd werden.*

Bl. 607, *bovenste reg., staat: Noord-EE, lees: Noord-IG,*

• 615, reg. 18. Het Prins-Hendrik-Casimirsbolwerk is thans ook geheel geslocht.

Bl. 624, *achter de onderste reg., bij te voegen:*

De voorm. state HOBBERA, in *Wonsradeel*, ligt 10 min. Z. W. van Ruigeloftum.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. D. WYELA c. s., woonachtig te Ruigeloftum.

Bl. 626, reg. 8, *in te voegen:* De kerk te HONCKERT is aan den H. NICOLAAS toegewijd.

Bl. 626, reg. 28—29, *aldus te veranderen:*

Men telt in de gem. HONCKERT 110 R. K., welke, met die van de naburige gem. *Hof-van-Delft* en *Schipluiden*, de stat. van *Schipluiden* uitmaken, waarvan de kerk onder HONCKERT staat en in 1859 nieuw gebouwd is.

Bl. 627. De HONCKERTSWAARD ligt niet in de *Langstraat*, maar in het *Land van Alvens*. De eigenaar is de Heer A. J. N. HANEDORS, woonachtig te Woudrichem.

Bl. 652. De gem. HOEK bevat 3841 bund. 16 v. r. 12 v. ell. belastbaar land. — De kermis te HOEK valt in den eersten Maandag in Augustus,

en de dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 90 kinderen bezocht.

Bl. 633, reg. 16, staat: *Rusina lees: Ruzina*

» 634. De kerk aan den ZEVENBERGSCHE-HOEK is in het jaar 1839 vergroot en verbeterd.

Bl. 637, het art. HOEKER-POLDER aldus te veranderen:

HOEKER-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gedeeltelijk gem. *Nichtevlecht*, gedeeltelijk gem. *Vreeland*; palende N. aan den Overaastveldsche-polder, O. aan de rivier de Vecht, Z. aan den Voorburgsche-polder, W. aan den Onstrijdsche-polder.

Deze pold. beslaat onder *Vreeland*, volgens het kadaster, 220 bund. 21 v. r. 1 v. ell., waaronder 218 bund. 21 v. r. 21 v. ell. schotbaar land; telt 4 h. en 6 boerderijen, als: 2 h. en 4 boerderijen onder *Vreeland* en 2 h. en 2 boerderijen onder *Nichtevlecht*, en wordt door eenen molen, de Hoekermolen genoemd, op de Oude-Vecht van het overvullige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vier Poldermeesters en eenen Poldersecretaris.

Bl. 638, reg. 7, staat: 14 mout-korenmolens lees: 14 wind-korenmolens

Bl. 638, achter reg. 30, bij te voegen:

Het HOEKSCHE beslaat eene oppervlakte van 32 bund. Daarbij zijn twee molens tot droogmaking geplaatst.

Bl. 639, het art. HOEN (DE) aldus te veranderen:

HOEN (DE) of HET HOEN, stroek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, aan de Westzijde van de stad *Groningen*, dadelijk buiten de stadsgracht gelegen, zijnde echter niet groot in omtrek.

Bl. 639, achter het art. HOEN (T) in te voegen:

Ter plaatse, waar het h. van het voorm. landg. 'r Hoss gestaan heeft, ziet men thans eene aanzienlijke bouwmanswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 64 bund. 66 v. r. 73 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière VAN SPAAN VAN VOORSTONDER, woonachtig te Zutphen.

Bl. 639, achter reg. 31, in te vullen:

De HOENDERBEEK is 76 ell. hoog.

Bl. 640. HOENDERWIEL is geen geh., maar eene wiel aan den Zomerdijk, ongeveer 5 min. N. van Meerkerk.

Bl. 643, achter reg. 21, bij te voegen:

Het wapen van HORNENBROEK bestaat uit acht horizontale afwisselende stukken van zilver en keel (rood), waar overheen (brochant) een leeuw van sabel (zwart), gekroond van goud.

Bl. 644, het art. HOERT (DE) aldus te lezen:

HOERT (DE), naam, waken de landlieden veelal geven aan de buurs. DE HAART, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie HAART (DE).

Bl. 649. De b. OOSTER-HOEVEN ligt $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Finkega*, en bestaat thans slechts uit 1 h. met 6 inv.

Bl. 650. De b. WESTER-HOEVEN ligt $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Finkega*. Men heeft er thans slechts 1 h. met 5 inv.

Bl. 651, reg. 11, van onderen, staat: Zip Hov (Oud-). lees: Zie WINKELHOV.

Bl. 651, » 12 en 13, van onderen, aldus te lezen:

HOF (DEN), heerenhuis in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. van *Assen*, judic. en adm. kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Meppel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Wijk*.

Dit hoorenhuis buisant, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 25 bund. 13 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Lucas Nijams, woonachtig te Wijk.

Bl. 655, achter reg. 11, van onderen, bij te voegen:

Het Ouds-Hov ligt 25 min. O. van het d. *Hommerts*, en staat ten O. met de *Brugstoot*, ten Z. met de *Langweerder-vaart* en den *Nieuwenweg*, ten W. met de *Kerksloot* en ten N. met de *Ooster-Wijmers* en de *Brekken* in verbinding.

Bl. 660, in het art. HOFWEGEN te verbeteren:

De gem. HOFWEGEN telt 100 inw. De heerl. is het eigendom van Mr. C. F. A. A. Grave van HOGENDOOP te 's Gravenhage. Men telt in het geh. HOFWEGEN 11 h. en ruim 80 inw.

Bl. 663. Het HOLTENBOSCH ligt 40 min. N. O. van *Gilze*, beslaat eene oppervlakte van 16 bund. 88 v. r., en bestaat alleen uit dennen-boomen.

Bl. 664. De state HOTTENA, in *Haskerland*, ligt 1½ u. (niet 2 u.) van *Heerenveen*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans ongeslecht weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 53 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Jonkheer T. A. I. van EYSINGA, woonachtig te Rauwerd.

Bl. 665, reg. 6, staat: KOSTER, lees: KOTER,

• 666, het art. MOLE (DE) aldus te veranderen:

HOLE (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. O. van *Groningen*, kant. en 3 u. N. O. van *Hoogezand*, gem. en 2 u. O. van *Slechteren*, 1 u. van *Siddeburen*, waartoe het behoort; met 5 h. en 16 inw.

Bl. 666, bij het art. HOLEKEBARG te voegen:

Het erve HOLEKEBARG is vermoedelijk het tegenwoordige erve HONKENBURG. Zie dat woord.

Bl. 677, reg. 27—32, aldus te lezen:

De eerste bewoners maakten een gering en arm volk uit; levende zonder regel, dat met geen ander volk eenige betrekking wilde aanknoopen en zich alleen bij zijne landbesittingen ophield, welke door onvoldoende kadjikjes omringd waren, die dus telkens overstroonden en menig stuk land en hun eenig bestaan in vee wegnam. West-Eriesland behoorde oudtijds tot de Friesche landen en bezat van daar, tot aan de invoering van het wetboek Napoleon voor het koninkrijk Holland, in 1806, nog zijn eigen geheel Friesch regt, het Aasdoms-regt genaamd.

Bl. 677, reg. 9, van onderen, staat: wetten, lees: keuren.

• 709, achter het art. HOLTENBROEK, te voegen:

Deze pold., welke reeds vóór eeuwen bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 97 bund. 58 v. r. 31 v. ell., alles schotbaar en hoofdzakelijk weideland; telt 36 h., waaronder 3 boerderijen; terwijl daarin ook gevonden worden 3 houtsaagmolens, 1 zoutkeet en 1 scheepstimmerwerf. Hij wordt door twee sluizen, op het Zwartewater, van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van den Markerigter van HOLTENBROEK.

Bl. 709, het art. HOLTHE (TER-), aldus te lezen:

HOLTHE (TEN-), voorm. adell. h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ¼ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. Z. ten W. van 't *Zandt*, onder *Zeerijp*, welks wapen, zijnde een

haal of hengel, om de pot aan te hangen, menigvuldig op de wapenborden in de Zeerijp voorkomt.

Men weet niet zeker meer, waar het huis gestaan heeft, maar Bonkamabeerd, eene boersplaats van ongeveer 40 bund. land, 10 min. O. van het d., schijnt oudtijds dien naam te hebben gedragen, althans een zerkje, vroeger in den gevel van Bonkamabeerd en een oud glas in dat huis dreegen nog het wapen van TAN-HOLTEN.

Bl. 713, reg. 20, van *onderen*, staat: NISWOLTWOLDE, lees: NISWOLTWOLDE.

Bl. 713, reg. 18, van *onderen*, staat: OUDERWOLDE, lees: OUDERWOLDE.

Bl. 716, reg. 13, staat: 1662, lees: 1652.

» 717, » 13 en 14, van *onderen*, staat: JOHANNES à LUYTEN lees: JOHANNES à LAXTEN.

Bl. 718, reg. 27, staat: 8 ell., lees: 5 ell.

» 731. In het geh. DE HOEBERT treft men thans slechts eene kleine arbeiderswoning aan.

Bl. 750, reg. 10, van *onderen*, staat: eenen bal lees: eene bel

» 753, » 25, *achter de woorden*, in 14, in te *voegen*:

Voorts was het werk der bedijking verdeeld in 7 percoelen, loopende van het W. naar het O.

Bl. 758, *achter reg. 11*, in te *voegen*:

Men telt in DE HOOGENBUUR 28 h. en 180 iuw.

Bl. 765. Het buit. HOOGENBOEK wordt thans in eigendom bezeten door den Senaat der Hoogeschool te Leyden, aan welke het door MEUVROUW WITZENSACK gemaakt werd, op dat de opbrengst zoude strekken tot stijving van de weduwekas der Hoogleeraren.

Bl. 766. De pold. HOOGENBOEK is niet bedijkt, maar bekaad.

» 784. De HOOGLANDSCHE-POLDER onder *Abcoude-en-Baanbrugge*; paalt W. aan den Groenlandsche-polder, waarmede hij voor vele jaren gecombineerd is, beslante te zamen eene oppervlakte van 278 bund. 3 v. r. 54 v. ell. wei- en hooiland, hetwelk wordt verdeeld in drie klassen, als: 1°. Kerkeland, 2°. Hoogland, 3°. Schuurlanden, welke in evenredigheid der huurwaarde in de polderlasten betalen, en wordt door eenen schepradwatermolen, op den Amstel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, eenen Poldersecretaris, drie Poldermeesters, welke laatste uit de voornaamste eigenaren worden gekozen, en eenen Penningmeester.

Bl. 789, reg. 3 en 27, staat: *Land van Putten*, lees: *Overmaasche*.

Bl. 789. Het wapen der gem. HOOGVLIET bestaat uit drie schilden van goud, op ieder schild vijf starren.

Bl. 789 en 790, in *het art. HOOGVLIET*, heerl., in te *vullen*:

Men telt in de kom van het d. 48 h. en 290 iuw.

In het jaar 1840 heeft de kerk te HOOGVLIET, aanmerkelyke reparatie ondergaan, en bij die gelegenheid zijn de gebeelderde glazen door anderen vervangen.

Bl. 790, *het art. HOOGVLIET (HET OUDE-LAND-VAN-)*, *aldus te lezen*:

HOOGVLIET (HET OUDE-LAND-VAN-), pold. in het *Overmaasche*, prov. Zuid-Holland, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Hoogvliet*; palende N. aan de gem. *Pernis*, O. en Z. aan *Poortugaal*, W. aan den pold. *Engeland*.

Deze pold., welks b. aan den dijk staan, wordt op de Maas van het overtollige water ontlaat, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 274 bund. 8. v. r., alles schotbaar land. Het polderbestuur bestaat uit eenen Waardsman en drie Heemraden.

Bl. 791. Onder de vroeger te Hoo-woud gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Latijnsche en Nederduitsche Dichter LAURENS LAURENTIUS, die den 28 Januarij 1672 als Predikant te Amsterdam overleed.

Bl. 830, reg. 8, van *onderen*, het eil. De Hoorn ligt niet arr. en kant. *Amsterdam*, maar arr. en 2½ u. O. van *Haarlem*, kant. *Zaandam*.

Bl. 842, van reg. 1—8 *aldus te veranderen*:

De inw., die alle R. K. zijn, maken de volgende 24 par. uit, als: Baexem, Beegden, Beersel, Buggenum, Grathem, Halen, Heel, Horne, Hunsel, Ittervoort, Kessenich, Leyveroy, Meijel, Nederweert, Neer, Neer-Itter, Ophoven, Roggel, Stamproy, Thorn, Weert en Wessem. Men telt er 24 kerken en de volgende 4 kapellen, Geystingen, Kenroy, Swartenbroek en Tongelroy. Deze par. worden bediend door 24 Pastoors en 27 Kapellanen. Men telt er 30,000 zielen, onder welke 22,000 Communikanten.

Bl. 843. De kerk in het d. Hoorn is aan den H. MARTINUS toegewijd.

» 849, reg. 16, *staat*: stat. *lees*: par.

» 849, » 17, » *Roermonde*, *lees*: 's *Hertogenbosch*,

» 851. *Het art.* HORST, dek., *aldus te veranderen*:

HORST, dek. in het vic. apost. van *Limburg*, bestaande uit de volgende 23 par., als: Horst, Afferden, Bergen, Blitterswijk, Broekhuysen, Broekhuysenvorst, Geisteren, Gennip, Grubbenvorst, Heijen, Helden, Lottum, Meerloo, Middelaar, Mook, Oirlo, Ottersum, Panningen, Sevenum, Swolgen, Venray, Wanssum en Well. Men telt er even zoo vele kerken en vier kapellen, als: te Castenray, te Leunen, te Meerlo en te Oostrum, bediend wordende door 23 Pastoors en 24 Kapellans. Men telt er ruim 28,500 zielen, onder welke 17,000 Communikanten.

Bl. 852, reg. 3 en 4. De Pastoor van Horst is geen Deken.

» 858, *achter het art.* HOSCHEID *in te vullen*:

De kerk te Hoscheid is aan de H. H. *Engelen-Bewaarders* toegewijd.

Bl. 859, *achter reg.* 30, *bij te voegen*:

De kerk te Hosten is aan den H. JOHANNES toegewijd.

Bl. 865, reg. 20. De kerk in den Hout wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend.

Bl. 867, reg. 19. De R. K. te Houten tellen 400 Communikanten.

» 873, *achter reg.* 27, *in te voegen*:

Men weet thans de juiste plaats niet meer aan te wijzen, waar Oud-Houwerda gestaan heeft.

Bl. 893, reg. 2, van *onderen*, *staat*: Het is *lees*: Het wordt gehouden voor

Bl. 905, reg. 21—16, van *onderen*, *aldus te veranderen*:

Het dek. van Hulst heeft steeds blijven deel maken van het bisd. van *Gent*, doch is, na den Belgischen opstand, onder den naam van ZENUWSCH GEDEELTE DES BISDOES VAN GENT, bestuurd door den Vice-Superior der *Hollandsche zending*, in hoedanigheid van Bisschoppelijk Commissaris.

Bl. 907, reg. 4, van *onderen*, *staat*: ELIAS, *lees*: ELIAS

» 923, » 6, *staat*: ST. JAN *lees*: ST. JOHANNES

- Bl. 923, reg. 11, staat: **ADRIANUS lees: ADRIANUS**
 „ 923, „ 13, „ **ARGIDIUS „ ARGIDIUS**
 „ 924, „ 8, „ **MAJSENE „ MAYSENE**
 „ 946, „ 15, van *onderen*, staat: **HOKENBERG lees: HON-**

DERBERG

Bl. 946, *onderaan*, moet het art. **HUNGERING wegvallen**, als zijde te *Zutphen* niet bekend.

Bl. 949, bij de noot *bij te voegen*: en P. C. **MOLHUYSEN** in denzelfden *Almanak* voor het jaar 1844, bl. 180 en 181.

Bl. 951. *Het art. HUNNESCHANS aldus te veranderen*:

HUNNESCHANS, HUNNENSCHANS, HUNNERSCHANS, HUNESCHANS of **DONESCHANS**, omwalde halfcirkel op de hoogte van den *Veluwen-zoom*, prov. *Gelderland*, in de heerl. *Doorwerth*. Het binnenplein is aan de zuidzijde, waar de wal ontbreekt, omstreeks 100 ellen lang, en van het Zuiden naar het Noorden omstreeks 50 ellen.

Zij die deze plaats met den eersten naam benoemen, zijn van meening dat zij ter verschansing gediend heeft, toen de **HUNNEN**, die in vorige eeuwen geheel Europa door hunne woeste strooptogten verschrikten, ook tot hertoe doorgedrongen waren, en, behalve aan deze hoogte, ook aan de **HUNNESCHANS** bij het *Udelermeer*, aan den *Hunerberg* en de *Hunerpoort* te *Nijmegen* en aan meer andere plaatsen hunnen naam medegedeeld hebben. Maar zij die aan den naam **DONESCHANS** de voorkeur geven, denken, dat de **Hunnen** welligt hunne togten nimmer tot hertoe uitgestrekt hebben, en dat deze naam, zoo veel als hooge of groote schans te kennen gevende, door den tijd in den naam van **HUNNESCHANS** verbasterd zij. Hoe bet zij, dit is zeker dat de vlakte die zich op den top van dezen berg bevindt, en uit haren aard voor eene verschansing zoo uitnemend geschikt schijnt, in zware aarden wallen en diepe drooge grachten, nog op den huidigen dag de duidelijkste blijken draagt, van eenmaal door menschen handen tot eene meer of min regelmatige plaats van verdediging ingerigt te zijn. De verschillende met deze gelijkkluidende namen, welke wij in *Gelderland* aantreffen, brengen er ons ligtelijk toe, om haar allen uit die eene bron afteleiden; het stilzwijgen der geschiedenis laat ons hier omtrent onzeker. Wij vernemen, dat opzettelijke ontgravingen en nasporingen daarin door Dr. L. J. F. **JANSSEN** ten jare 1845 bewerkstelligd, overblijfselen zoowel van *Oud-Germaanschen*, als *Romeinschen* en *Frankischen* oorsprong aan het licht gebragt hebben, welke thans nog bij den eigenaar der schans, **Baron van BRAKEL van DORNWERD**, bewaard worden, en dat van die onderzoekingen de uitkomsten eerlang zullen bekend gemaakt worden. Met verbazing ziet de wandelaar van deze steile hoogte bijna regt in den *Rijn* neder en laat aan de overzijde, met verrukking zijn oog weiden over de *Betuwe*, die hier, met hare velden en rijke beemden, met hare dijken en tallooze torens, in hare geheele uitgestrektheid voor hem ligt, tot daar de *Nijmeegsche* hoogten het gezicht beperken.

Bl. 953, reg. 3 en 4, *aldus te veranderen*:

De inw. van het d. **HUNSEL**, onder welke men 400 *Communikanten* telt, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Weert*, behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

Bl. 955, reg. 10, van *onderen*, staat: **Hoverschans lees: Sterreschans**

Bl. 956. De kerk te **HUPPERDINGEN** is aan de **H. Rosa** toegewijd.

Bl. 967. *Het art. HURWENEN, aldus te veranderen:*

HURWENEN, gem. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 21 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de Waal, O. aan Rossum, Z. aan Kerkwijk, W. aan Bommel.

Deze gem. bevat het d. Hurweningen, benevens het geh. Oensel. Zij telt 62 h., bewoond door 79 huizez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 450 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeleelt.

De Herv., die hier 250 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zalt-Bommel* behoort. Deze gem. is tot aan het jaar 1724 door naburige Predikanten bediend, doch in het genoemde jaar werd er beroepen BERNHARDUS MAURITIUS OUSTERLITE, die tot dus ver Conrector der Latijnsche school te Zalt-Bommel geweest was; hij werd in 1740, wegens zwakheid ontslagen, en van toen af is HURWENEN weder door naburige Predikanten bediend, tot dat het andermaal een eigen Predikant bekwam in HENRICUS VAN DER BANK, die er den 24 October 1751, met oplegging der handen bevestigd werd, en in het jaar 1755 van daar naar Vuren-en-Dalem verroepen is. Het beroep is eene collatie van den Heer van Rossum.

De R. K., welke 200 in getal zijn, onder welke 140 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van *Zalt-Bommel*, behoort, en voorheen door denzelfden Pastoor als *Rossum* en *Herwaarden*, bediend werd, doch sedert het jaar 1845 eenen eigen Pastoor verkregen heeft.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

HURWENEN is eene heerl., die in het midden der vorige eeuw toebehoorde aan N. VAN HOITEMA, Ontvanger van het Bommelsche kwartier, later behoorde zij aan Mr. DOMINICUS SNOEK te Tiel, na wiens overlijden, in 1842, zij is overgegaan aan den Heer Mr. JAN PETER LOURENS STEENS ZIJNEN, die, den 24 Maart 1844 overleden zijnde, ze aan zijne erven heeft nagelaten.

Het d. HURWENEN of HERWIJZEN, ook wel HARWENEN of HARWIJZEN, meestal echter HURWEN of HERWEN genaamd, ligt 6 u. Z. W. van Tiel, 1½ u. O. van Zalt-Bommel, aan den Waaldijk. Men telt er in de kom van het d. 53 h. en 400 inw.

De Herv. kerk, in het jaar 1640 uit het puin van de vorige opgebouwd, is een klein langwerpig vierkant, met eenen toren, doch zonder orgel.

De R. K. kerk, aan de H. Maagd en Martelares BARBARA toegewijd, is, even als de Pastoorwoning, in het jaar 1770 gebouwd.

In deze heerl. staat een oud adell. h., het Huis-te-Hurweningen genoemd. — De kermis valt in den tweeden Woensdag in November.

Bl. 958, *achter reg. 9, in te vullen:*

Men heeft in het geh. HUSHOVEN eene gemeenteschool voor dit en de bijliggende geh., welke gemiddeld door een getal van 150 kinderen bezocht wordt.

Bl. 958. *Het art. HUTTEN dus te veranderen:*

HUTTEN (DE), alleen staande huizen, onder de benaming van M s a s - heeshut, van de Ven'shut, Pastoorshut en Cachera'shut, in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4½ u. van V. DRELL.

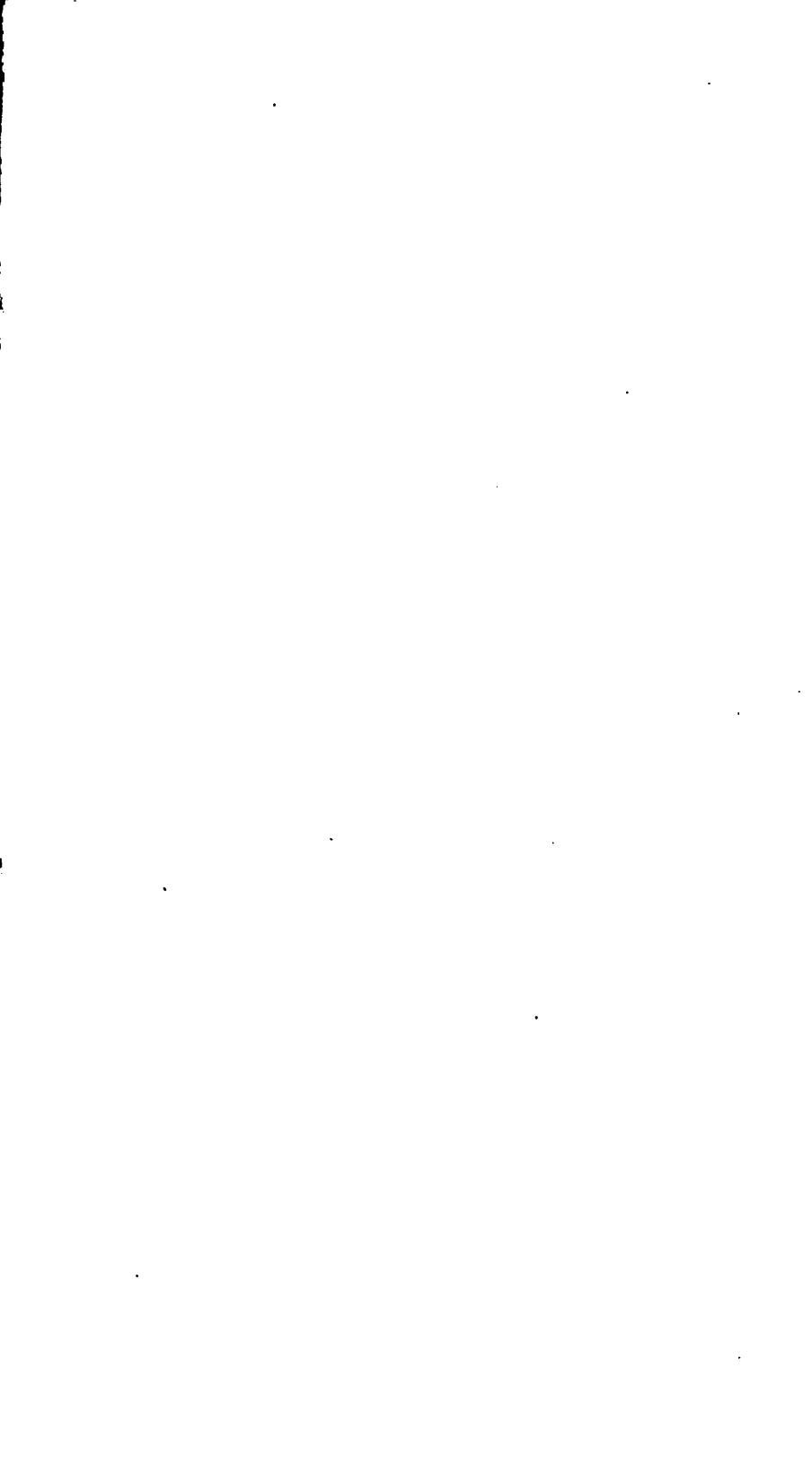
Roermonds, kant. en gem. *Maert*. De eerste gelegen halfweg van Weert naar *Maasheuzen*, de tweede ten N. van Weert op de grenzen van de prov. Noord-Brabant en de derde en vierde op halfweg van Weert naar *Budel*, allen in de heide aangelegd. De laatste, waaraan een Fransch Officier, van wien het zijn naam ontleent, vóór veertig jaren het eerste zijne zorg weidde, is, sedert 1859, door den tegenwoordigen eigenaar, den Heer *Lissart Navas*, van Maastricht, in een fraaije hofstede herschapen.

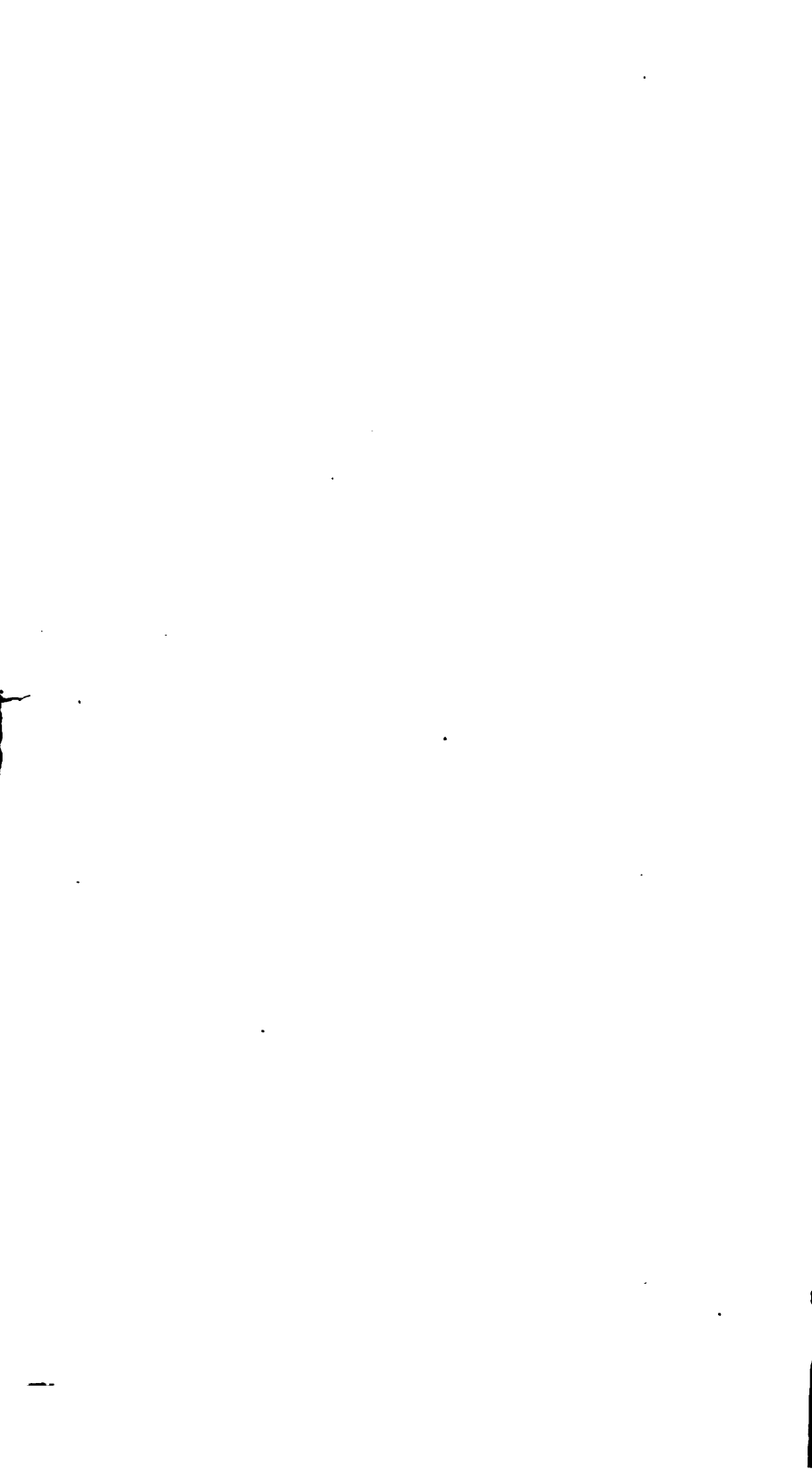
Bl. 959. Het geh. *Huyvoort*, eigenlijk *Huisvoort*, ligt 5½ u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*. Men telt er 8 h. en ruim 40 inw.

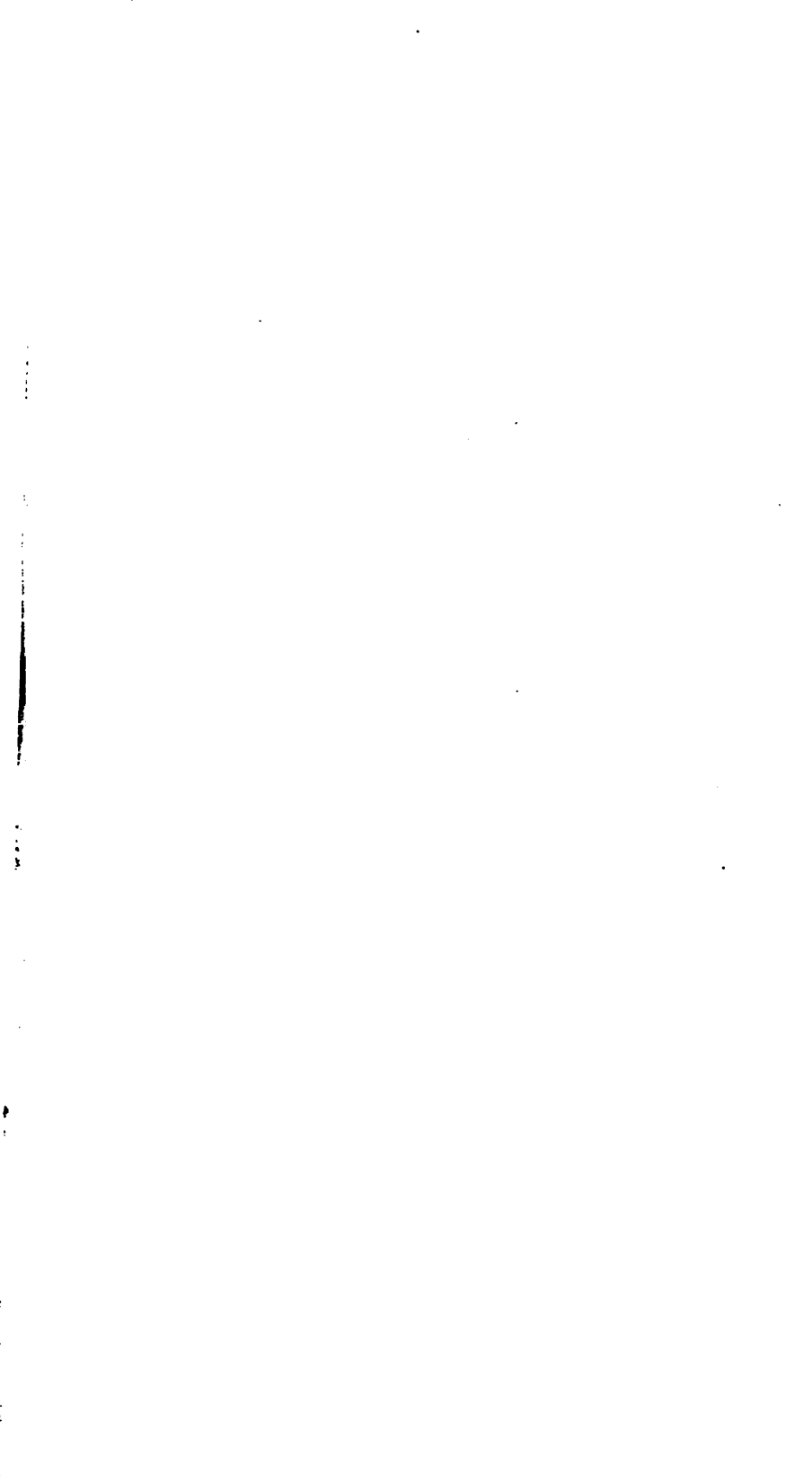
Bl. 959. Het d. *Roys* of *Huis* ligt niet aan, maar dicht bij de *Bolswardertrekvaart*, waaraan het door eene opvaart uitkomt, en midden in het land. Het telt, met het daartoe behoorende geh. *Rewert*, 26 h. en 160 inw.

De *Herv.* zijn er 159 in getal. — De 8 *Doopsgez.* behooren tot de gem. *Maerd*.

De *dorpsschool*, in 1843 nieuw en ruim gebouwd, wordt door een gemiddeld getal van 30 of 40 leerlingen bezocht.

AUG 20 1922

